XI. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series - Tekirdağ / Turkey

March 09-10, 2019

University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Macedonia
IBANESS

PROCEEDINGS

Editors
Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI
Prof.Dr. Rasim YILMAZ

International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series

XI. IBANESS Congress Series-Tekirdağ / TURKEY

March 09-10, 2019
Tekirdağ, TURKEY

University of Agribusiness and Rural Development/Bulgaria
University "St. Kliment Ohridski" Faculty of Economics/Macedonia
IBANESS

PROCEEDINGS

Editors
Prof.Dr. Dimitar Kirilov DIMITROV
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI
Prof.Dr. Rasim YILMAZ

2019

Cataloging-In-Publication Data

Proceedings of International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series-Tekirdağ / Turkey, March 09-10, 2019 / Ed. Dimitar Kirilov DIMITROV, Dimitar NIKOLOSKI, Rasim YILMAZ.

ISBN: 978-605-67815-2-0

First Printed: March-2019

FOREWORD

International Balkan and Near Eastern Congress Series brings together many distinguished social and behavioral science researchers from all over the world. Participants find opportunities for presenting new research, exchanging information, and discussing current issues.

We are delighted and honored to host the IBANESS Congress Series in Tekirdağ / Turkey. Presented papers have been selected from submitted papers by the referees. Sincere thanks to those all who have submitted papers.

We hope that through exchange of the presented researches and experiences, the Congress will enhance communication and dissemination of knowledge in Balkan and Near Eastern Countries.

The Organization Committee
March 09-10, 2019

Organization Committee

CO-PRESIDENTS
Prof.Dr. Dimitar KIRILOV DIMITROV, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria
Prof.Dr. Dimitar NIKOLOSKI, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Prof.Dr. Rasim YILMAZ, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. M.Ömer AZABAĞAOĞU, Namık Kemal University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics

ORGANAZING COMMITTEE

Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Mariana IVANOVA, University of Agribusiness and Rural Development, Bulgaria
Asso. Prof.Dr. Dejan ZDRAVESKI, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Asso. Prof.Dr. Tatjana SPASESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Assoc. Prof.Dr. Olivera KOSTOSKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof.Dr. Alpay HEKİMLER, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Annamalia M. Sakkthivel, Sur University College, Oman
Prof.Dr. Cem SAATÇİOĞLU, Istanbul University, Turkey
Prof.Dr. Dragica ODZAKLIESKA - University St. Kliment Ohridski-Bitola
Prof.Dr. Fatmir Memaj, University of Tirana, Albania
Prof.Dr. Gerhard RING, TU Bergakademie Freiberg, Germany
Prof.Dr. Günther LOSCHNIGG, University of Graz, Austria
Prof.Dr. Herbert Reginbogin, Touro College, USA
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM, Anadolu University, Turkey
Prof.Dr. Ksenija Dumičić, University of Zagreb, Croatia
Prof.Dr. Letlhokwa George MPEDI, University of Johannesburg, South Africa
Prof.Dr. Mancheski Gjorgji, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Prof.Dr. Martha Starr, American University Washington D.C., USA
Prof.Dr. Mariana Ivanova, University of Agribusiness and Rural Development
Prof.Dr. Mi Jung PARK, Freie Universitat Berlin, Germany
Prof.Dr. Nadka KOSTADINOVA, Trakia University, Bulgaria
Prof.Dr. Otto KAUFMANN, Max Planck Institut München, Germany
Prof. Dr. Patricia GEORGIEVA, University of Agribusiness and Rural Development
Prof. Dr. Safet Kozarević, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina
Prof. Dr. Shushma Patel, London South Bank University, UK
Prof. Dr. Slavica Rocheska, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Prof. Dr. Srdjan Redzepagić, University of Nice – Sophia Antipolis, France
Prof.Dr. Tatjana SPASESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia
Prof.Dr. Thomas Paul, University of South Pacific
Prof.Dr. Todor RADEV, International University College, Bulgaria
Prof.Dr. Todorka ATANASSOVA-KALAYDZIEVA, Trakia University, Bulgaria
Prof.Dr. Zoran Ćirić, University of Novi Sad, Serbia

REFEREES

Prof.Dr. Ahmet AĞCA, Dumlupınar University, Turkey
Prof.Dr. Annamalia M. SAKKTHIVEL, Sur University College
Prof.Dr. Dilek ALTAŞ, Marmara Univesity, Turkey
Prof.Dr. Günther LOSCHNIGG, University of Graz
Prof.Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University, Turkey
Prof.Dr. İsmail Hakkı İNAN, Namık Kemal University, Turkey
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM, Anadolu University, Turkey
Prof.Dr. Mariana IVANOVA, University of Agribusiness and Rural Development
Prof.Dr. Nurcan METİN, Trakya University, Turkey
Prof.Dr. Nadka KOSTADINOVA, Trakia University, Bulgaria
Prof. Dr. Slavica ROCHESKA, University "St. Kliment Ohridski"-Bitola, Macedonia

SESSION CHAIRS

Dragica ODZAKLIESKA
Elena NIKOLOVA
Murat ÇETİN
Aykut TAVŞANCI
Deniz Mertkan GEZGİN
Kıymet ÇALIYURT
Coşkun DİKBIYIK
Kemal YAMAN
E. Recep ERBAY
Fatih GÜRSES
Nevin AYDIN
Ömer ÖNDER
İlkay KARADUMAN
Nurhan KOÇHAN
Fatih KOÇ
Agah Sinan ÜNSAR
Recep BALOĞLU
Resül YAZICI
Dilek ALTAŞ
Emre ÖZŞAHİN
İlker EROĞLU
Yücel Atila ŞEHİRLİ
Hikmet ASUTAY
Yasemin ORAMAN
Teoman AKPINAR
Mustafa HATİPLER
Luben HRISTOV
Ekaterina ARABSKA
Alpay HEKİMLER
Ömer AZABAĞAOĞLU
Dilek ALTAŞ
Cüneyt KOYUNCU
Jülide Yalçınkaya KOYUNCU
Ali KABASAKAL
Ahmet KUBAŞ
Mustafa UNVER

LIST of PARTICIPANTS

Name and Surname	Nationality	Name and Surname	Nationality
Abdullah Kürşat MERTER	Turkey	Hasan Selçuk ETİ	Turkey
Abdulkadir Abdi İYAYE	Somali	İbrahim KARAĞÖZ	Turkey
Agah Sinan ÜNSAR	Turkey	İlayda DUBAZ	Turkey
Ahmet AKIN	Turkey	İlker EROĞLU	Turkey
Ahmet ATAKİŞİ	Turkey	İlknur KUMKALE	Turkey
Ahmet GÜLMEZ	Turkey	İpek DEMİRBAŞ	Turkey
Ahmet KUBAŞ	Turkey	İpek OKKAY	Turkey
Ahmet Yağmur ERSOY	Turkey	İrem YALÇIN	Turkey
Alaiddin KOŞAR	Turkey	İrem YALKI BERKER	Turkey
Ali Gökhan YÜCEL	Turkey	İzzet VOLKAN	Turkey
Ali İLHAN	Turkey	Jale Aylin ÇELİK	Turkey
Ali KABASAKAL	Turkey	Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	Turkey
Alpay HEKİMLER	Turkey	Kartal TÜRK	Turkey
Alper GÜZEL	Turkey	Kemal YAMAN	Turkey
Aneta RISTESKA-JANKULOSKA	Republic of Macedonia	Kemalettin AĞIZAN	Turkey
Anıl MÜHÜRDAROĞLU	Turkey	Kıymet ÇALIYURT	Turkey
Arif SEMERCİ	Turkey	Kutay UZUN	Turkey
Arzu AL	Turkey	Leonilo B. CAPULSO	Philippines
Arzu KARAMAN AKGÜL	Turkey	Levent ÇİNKO	Turkey
Aykut TAVŞANCI	Turkey	Leyla TAVACIOĞLU	Turkey
Aylin CİNOĞLU	Turkey	Luben HRISTOV	Bulgaria
Aysun YENER ÖGÜR	Turkey	M. Meziyet MERAN	Turkey
Aziz KUTLAR	Turkey	M. Yasin KIRMIZIOĞLU	Turkey
Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA	Turkey	Mahmut BİLEN	Turkey
Bayram BAŞ	Turkey	Mariana IVANOVA	Bulgaria
Begüm GENCER AYTAÇ	Turkey	Mehmet Akif YALÇINKAYA	Turkey
Bengü EVEREST	Turkey	Melda AKAN	Turkey
Berna YILDIRIM	Turkey	Melek ASTAR	Turkey
Berrin DAL	Turkey	Melih ENGİN	Turkey
Beyhan YASLIDAĞ	Turkey	Melike ARPINAR	Turkey
Bige KÜÇÜKEFE	Turkey	Meltem KANTAROĞLU	Turkey
Boban SHAJKAROSKI	Bulgaria	Meral BALCI	Turkey
Burak İŞÇİMEN	Turkey	Meriç KARAGÖZLER	Turkey
Burçin BAŞARAN	Turkey	Merve BOZDEMİR	Turkey
Bünyamin SAKAL	Turkey	Mesut AKÖĞRETMEN	Turkey
Büşra ERDEN	Turkey	Metin BADEM	Turkey
Büşra KIRLAK	Turkey	Metin SAYGILI	Turkey
Can APAYDIN	Turkey	Murat ÇETİN	Turkey
Cansel VATANSEVER	Turkey	Murat ÇİFTÇİ	Turkey
Cansu BAŞTURAN	Turkey	Murat DERİN	Turkey
Cennet OĞUZ	Turkey	Murat ÖZDEMİR	Turkey

Ceren CAMKIRAN	Turkey	Murat TUYSUZ	Turkey
Ceren GÜRSELER	Turkey	Mustafa HATİPLER	Turkey
Ceyda KURTULMUŞ	Turkey	Mustafa OKUR	Turkey
Çağatay AKDOĞAN	Turkey	Mustafa UNVER	Turkey
Chakan ALI	Turkey	Mükremin SEVİNÇ	Turkey
Coşkun AKDENİZ	Turkey	Nazlı Çağıl KÜÇÜKGÖKSEL	Turkey
Coşkun DİKBIYIK	Turkey	Necati YALMAN	Turkey
Coşkun DOĞAN	Turkey	Neşe ÇOBAN ÇELİKDEMİR	Turkey
Cüneyt KOYUNCU	Turkey	Nevin AYDIN	Turkey
Çiğdem TAKMA	Turkey	Nevin DEMİRBAŞ	Turkey
Delyan PLACHKOV	Bulgaria	Nihal SÜTÜTEMİZ	Turkey
Demet ŞENBAŞ	Turkey	Nihan AKINCILAR KÖSEOĞLU	Turkey
Demirali Yaşar ERGİN	Turkey	Nilgün KÖKSALAN	Turkey
Deniz Çağla BAL	Turkey	Nur KESKİN	Turkey
Deniz Mertkan GEZGİN	Turkey	Nuray KIZILASLAN	Turkey
Deniz YETKİN AKER	Turkey	Nurgün KOMŞUOĞLU YILMAZ	Turkey
Derya DİNÇER	Turkey	Nurhan KOÇAN	Turkey
Derya İlkay ABDİKOĞLU	Turkey	Oğuz ERSÖZ	Turkey
Derya TOPDAĞ	Turkey	Oktay ÇETİN	Turkey
Dilek ALTAŞ	Turkey	Onur KARAASLAN	Turkey
Dilek KUYRUKÇU	Turkey	Onur ŞAYLAN	Turkey
Dimityr YAKIMOV	Bulgaria	Orkun İÇTEN	Turkey
Dragica ODZAKLIESKA	Republic of Macedonia	Ömer ÖNDER	Turkey
Duygu ARKAN	Turkey	Özgür AKPINAR	Turkey
Duygu AYGÜN	Turkey	Özgür KAYAPINAR	Turkey
Ebrahim GHASEMİ	Iran	Özgür ÖZAYDIN	Turkey
Ebru ONURLUBAŞ	Turkey	Özgür ÖZDEMİR	Turkey
Ecem BAHARLI	Turkey	Özkan ÇELİK	Turkey
Eda ÖZEN	Turkey	Özlem DERİN	Turkey
Ekaterina ARABSKA	Bulgaria	Parisa SHAHINROKHSAR	Iran
Elena NIKOLOVA	Bulgaria	Petar PETKOV	Bulgaria
Elif PEKEL	Turkey	Rasim YILMAZ	Turkey
Elifnaz ÖZKAN	Turkey	Raşit GÜLTEKİN	Turkey
Emel BAL	Turkey	Recep BALOĞLU	Turkey
Emine Serap KURT	Turkey	Remzi ALTUNIŞIK	Turkey
Emine TONTA AK	Turkey	Remziye CEYLAN	Turkey
Emrah TOKGÖZ	Turkey	Resül YAZICI	Turkey
Emre İlker EROĞLU	Turkey	Rüveyde YILMAZ	Turkey
Emre ÖZŞAHİN	Turkey	S. Sami TAN	Turkey
Ensar YILMAZ	Turkey	Saffet İMAMOĞLU	Turkey
Erhan SULEJMANI	Republic of Macedonia	Salim YILDIRIMAY	Turkey
Ertan GÖRGÜ	Turkey	Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU	Turkey
Ertuğrul Recep ERBAY	Turkey	Seda KARAGÖZ ZEREN	Turkey

Esin CAN	Turkey	Seda TURGUT	Turkey
Eyyup ECEVİT	Turkey	Selahattin GÜRİŞ	Turkey
Fanka RISTESKA	Republic of Macedonia	Selçuk TEKİN	Turkey
Fatih BAL	Turkey	Selda GÖRKEY	Turkey
Fatih ÇAVDAR	Turkey	Selin ESEN	Turkey
Fatih GÖREN	Turkey	Sema KONYALI	Turkey
Fatih GÜRSES	Turkey	Semih ÇAYAK	Turkey
Fatih KOÇ	Turkey	Serdar BOZKURT	Turkey
Fatma Betül BÜYÜKDANABAŞ	Turkey	Serdar ORHAN	Turkey
Fatma CİHANGİR	Turkey	Seren ÇELİMLİ	Turkey
Fejzullah FEJZULLA	Republic of Macedonia	Serhat GÜVERCİN	Turkey
Ferhat DÜZENLİ	Turkey	Serkan VARSAK	Turkey
Feride DOĞANER GÖNEL	Turkey	Server DEMİRCİ	Turkey
Fezile ÖZDAMLI	Turkey	Seyfi AKTOPRAK	Turkey
Fuat YILMAZ	Turkey	Sezen BÖLÜR	Turkey
Fulya ATAK	Turkey	Sezgin UYSAL	Turkey
Funda ÖRGE YAŞAR	Turkey	Sılay PİRİNÇ	Turkey
Funda SELVİ	Turkey	Sibel TAN	Turkey
Gamze Yıldız ŞEREN KURULAR	Turkey	Simge ÖZDEN	Turkey
Gökhan ÖZER	Turkey	Simla GÜZEL	Turkey
Gökhan UNAKITAN	Turkey	Soniela NDOKA	Albenia
Gözde BOZKURT	Turkey	Stanislava PANCHEVA	Bulgaria
Gül ARIKAN AKDAĞ	Turkey	Süheyla AĞIZAN	Turkey
Gülay AVŞAR	Turkey	Süheyla BALCI AKOVA	Turkey
Gülden İrem KAZEL	Turkey	Süleyman BAKKAL	Turkey
Gülder KEMALBAY	Turkey	Taner KUMUK	Turkey
Gülen ARIKAN	Turkey	Tatjana KRUJA	Albenia
Günay TERZİ	Turkey	Tatjana SPASESKA	Republic of Macedonia
Güven ŞAHİN	Turkey	Teoman AKPINAR	Turkey
H. Bayram İRHAN	Turkey	Tolga TİPİ	Turkey
H. Burçin HENDEN ŞOLT	Turkey	Tsvetan ILIEV	Bulgaria
Hakan ADANACIOĞLU	Turkey	Tuğba DOĞRUER	Turkey
Hakan Sabri ÇELİKYAY	Turkey	Tuğba ÖNEN	Turkey
Halide YAZGAN	Turkey	Tuğba TANSI	Turkey
Halil KIZILASLAN	Turkey	Tuğba YILDIRIM	Turkey
Hamed KIOUMARSI	Iran	Tuğçe ÖZTÜRK	Turkey
Hande ÖZOLGUN	Turkey	Umut TAÇ	Turkey
Hasan ARISOY	Turkey	Ümit ALNIAÇIK	Turkey
Hasan BAKIR	Turkey	Ümran KOCAMAN	Turkey
Hasan VURAL	Turkey	Vedat ŞAHİN	Turkey
Hatice ER	Turkey	Volkan DEMİRASLAN	Turkey
Havva ARABACI	Turkey	Xhabir ABDULLAHI	Republic of Macedonia
Hayri KAYA	Turkey	Yakup KARAASLAN	Turkey

Hikmet ASUTAY	Turkey	Yaprak ÇAMLIYURT AZ	Turkey
Hilal İZGİ	Turkey	Yasemin ORAMAN	Turkey
Hilal TÜRK	Turkey	Yasin YILMAZTÜRK	Turkey
Hilal YILDIZ	Turkey	Yıldırım Onur ERDİREN	Turkey
Houshang DEHGHANZADEH	Iran	Yusuf ESMER	Turkey
Hulusi Ekber KAYA	Turkey	Yücel Atila ŞEHİRLİ	Turkey
Hülya BOYDAŞ HAZAR	Turkey	Yücel AVCI	Turkey
Hüseyin EBADİ	Turkey	Zeki BAYRAMOĞLU	Turkey
Hüseyin Erol AKATA	Turkey	Zerrin BALKAÇ	Turkey
Hüseyin Safa ÜNAL	Turkey	Zeynep HOŞ	Turkey
Hüseyin TEZER	Turkey	Zeynep SET	Turkey
Hüsniye ÖZER	Turkey	Ziya İNCE	Turkey
Ivana IVCHESKA	Bulgaria	Zuhal KARAKAYACI	Turkey

Program

10:00 – 10:45	Opening Ceremony	Hall 1	**Prof.Dr. Rasim YILMAZ, IBANESS** **Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ, IBANESS** **Prof.Dr. Dragica ODZAKLIESKA, Dean, Faculty of Economics in Prilep, University St. Kliment Ohridski-Bitola, Macedonia** **Prof.Dr. Mariana IVANOVA, Vice Rector, University of Agribusiness and Rural Development**
	Openening Presentation		**İzzet VOLKAN, Chairman, Çorlu Chamber of Commerce and Industry**
10:45 – 11:00	Coffee Break		
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Dragica ODZAKLIESKA	
		Tatjana SPASESKA Dragica ODZAKLIESKA Aneta RISTESKA-JANKULOSKA Fanka RISTESKA	**The Effects of Mandatory Listing on Capital Market Development in Republic of Macedonia**
		Nihan AKINCILAR KÖSEOĞLU	**Sandzak Bosniaks: Suffering Minority Rights in the Middle of Europe**
		Selda GÖRKEY	**Policies towards Reducing in Work Poverty: An Evaluation on Turkey**
		İrem YALKI BERKER	**Climate Change and Its Impacts on Economic Growth**
		Kutay UZUN	**Predicting Essay Scores from Thesis Statement Scores in L2 Writing: A Regression Study**
	10.30-11.00	Deniz YETKİN AKER	**How Possible a European Identity? : The EU Public Opinion about European Union and its Effects on EU Identity**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 2 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Elena NIKOLOVA	

		Hamed KIOUMARSI Parisa SHAHINROKHSAR Houshang DEHGHANZADEH Ebrahim GHASEMİ	**English for Agriculture and Agro-Industry**
		Elena NIKOLOVA	**Distribution of Some Phenotypic Characters in the Olives Grown in Bulgaria**
		Elena NIKOLOVA Dimityr YAKIMOV	**Mechanism of Penetration and Deposition of Agrochemicals in Food Products**
		Erhan SULEJMANI Xhabir ABDULLAHI Fejzullah FEJZULLA	**Mountain Herbal-Flavored Cheeses from Sharri Region: Influence of Pastures and Animal Biodiversity**
		Gökhan UNAKITAN Yasemin ORAMAN	**The Role of Sales Development Tools in Beverage Consumption Preferences of University Students**
		Gökhan UNAKITAN Derya İlkay ABDİKOĞLU	**Evaluation of E-Commerce Potential of Food Products in Turkey**
		Fuat YILMAZ Derya İlkay ABDİKOĞLU	**Consumers' Mantı Purchase Behavior in Tekirdag Suleymanpasa Province**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Murat ÇETİN	
		Eyyup ECEVİT Murat ÇETİN Ali Gökhan YÜCEL	**Bebek Ölüm Hızının Belirleyicilerine Göre Türkiye ile Farklı Gelir Gruplarının Karşılaştırılması**
		Murat ÇETİN Eyyup ECEVİT Ali Gökhan YÜCEL	**Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi**
		Murat ÇETİN Sılay PİRİNÇ Ecem BAHARLI	**Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: İhracat Odaklı Mı? Yoksa İthalat Odaklı Mı?**
		Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU Esin CAN	**Sürdürülebilir Rekabette Dinamik Yeteneklerin Firma Performansına Etkisi: Lojistik Sektöründe Bir Araştırma**
		Süheyla BALCI AKOVA Güven ŞAHİN	**Turizmde Tarım Ürünlerinin Değerlendirilmesi: Muz Örneği**

		Burak İŞÇİMEN Özgür ÖZDEMİR Ahmet ATAKİŞİ	**Büyüme Stratejisinde Kurumsal Yönetişim**
		Anıl MÜHÜRDAROĞLU	**Sosyal Bilimlerde Kavramsal Keskinlik Sorunu**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 4 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Aykut TAVŞANCI	
		Selçuk TEKİN Aykut TAVŞANCI	**Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Bağlamında Yükümlülük: Münhasıran Elektronik Ortamda Faaliyette Bulunanların Hukuki Niteliği**
		Raşit GÜLTEKİN	**Gümrük Mevzuatında "Yeşil Gümrük" Uygulamaları**
		Raşit GÜLTEKİN Aykut TAVŞANCI	**Tasdik İşlemi Kapsamında Yeminli Mali Müşavirlerin ve Yetkilendirilmiş Gümrük Müşavirlerinin Sorumluluğunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**
		Raşit GÜLTEKİN Derya DİNÇER	**Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Kapsamında İşletmelerin Yararlanabileceği Gümrük Uygulamaları**
		Aykut TAVŞANCI Raşit GÜLTEKİN	**Vergilendirme Sınırının Aşılması ve Ekonomik Sonuçları**
		Hakan Sabri ÇELİKYAY	**Türk Anayasa Hukukunda Yeni Bir Kurum: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 5 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Deniz Mertkan GEZGİN	
		Neşe ÇOBAN ÇELİKDEMİR	**Sigortacılıkta Yaşanan Suistimaller ve Tedbirler**
		Özgür AKPINAR Mustafa OKUR	**Sigorta Sektöründe Dijitalleşmenin Yeri ve Önemi**
		Necati YALMAN Hüseyin Erol AKATA	**Atık Plastiklerin Geri Dönüşümle Sanayiye Kazandırılmasında Kullanılan Plastik Kırma Makinelerinde Karşılaşılan Riskler ve Çözüm Önerileri**
		Bige KÜÇÜKEFE	**Makine Öğrenmesinin Ekonomide Kullanım**

			Alanları
		Hande ÖZOLGUN	**Tarım Kredi Kooperatiflerinde Şüpheli ve Değersiz Alacaklar**
		Deniz Mertkan GEZGİN	**Gelişen Teknolojinin Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Sosyo-Psikolojik Etkileri**
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Kıymet ÇALIYURT	
		Arif Semerci Bengü EVEREST Sibel TAN	**Türkiye'de Çeltik Ekim Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Değerlerinde Meydana Gelen Değişimlerin İncelenmesi**
		Bengü EVEREST Arif SEMERCİ Sibel TAN	**Türkiye'de Tarım Sektöründe Son 10 Yılda Meydana Gelen Değişimlerin Makro Verilerle İncelenmesi**
		Mükremin SEVİNÇ Kıymet ÇALIYURT Emine Serap KURT	**KOBİ'lerde Maliyet Muhasebesi Sistemi ve Bir Uygulama**
		Meriç KARAGÖZLER	**John Locke'un Doğa Durumu ve Toplum Sözleşmesi Anlayışı**
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 2 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Coşkun DİKBIYIK	
		Coşkun DİKBIYIK	**Gençlik Merkezlerinin Faaliyetleri ve İşlevselliği Üzerine Bir Araştırma Tekirdağ Gençlik Merkezi Örneği**
		Vedat ŞAHİN	**Faik Sabri'nin 1926 Yılı Coğrafya Dersleri Kitabı ile 2018 Yılı Coğrafya Kitabı ve Müfredatlarındaki Dünyanın Hareketleri Konusunun Karşılaştırılması**
		Ziya İNCE	**Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Eserlerinde Coğrafya Bilimi Araştırmalarının Önemi**
		Funda ÖRGE YAŞAR	**2018 Türkçe Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okuma Yöntem ve Teknikleri**

			Açısından İncelenmesi
		Mehmet Akif YALÇINKAYA	**Äubóìzáde Èabdì'nin Manzum Bir Èarø-I Óáli**
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 3 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Kemal YAMAN	
		S. Sami TAN	**Kırsal Yoksulluk ve Sübvansiyonlar: Tarımsal Girdi Sübvansiyonları Açısından Bir Değerlendirme**
		Kemal YAMAN Özkan ÇELİK	**Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Karabük Merkez İlçe Örneği**
		Duygu AYGÜN Taner KUMUK	**S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Sığır Yetiştiriciliğindeki Üretim Teknikleri Ve Süt Verimi Üzerine Etkileri**
		Hatice ER	**Türk Deri Konfeksiyon Sektörünün İhracatta Yaşadığı Sorunlar**
		Dilek KUYRUKÇU	**Türkiye'de Sanat Eğitimi ve Çağdaş Seramik Sanatının Gelişimi**
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 4 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. E. Recep ERBAY	
		Meral BALCI Hayri KAYA	**Suriye Krizi: ABD'nin Çekilme Paradoksu**
		Arzu AL Hayri KAYA	**Ticaret Savaşları Bağlamında Çin-ABD İlişkileri: Düzenin Sonu**
		Seyfi AKTOPRAK Fatih GÖREN	**Kurumsal Yönetişimin Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme**
		Fatih GÖREN Seyfi AKTOPRAK	**Ülkelerin Bilgi İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Düzeylerinin Toplumsal Refah Düzeylerine Etkileri: Türkiye ile AB28 ve BRICS Ülkeleri Karşılaştırması**
		Ertuğrul Recep ERBAY Duygu ARKAN	**Teknoparkların Mevcut Durumu**
12:00 – 13:00	Parallel Session II	Hall 5 Chair Person: Dr. Fatih GÜRSES	

		Seda KARAGÖZ ZEREN	**Marmara Bölgesinde Turizm Eğitimi Veren Lisans ve Önlisans Programlarının Finans Dersleri Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma**
		Fatih GÜRSES Melih ENGİN	**Yönetim Bilişim Sistemleri Lisans Eğitiminden Beklentiler ve Eğitimin Öğrencilere Kazandıracağı Yetkinlikler Üzerine Görgül Bir Araştırma**
		Cansu BAŞTURAN Ertan GÖRGÜ	**Devlet ve Özel Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Sorun Tanımlarının İncelenmesi**
		Emel BAL Remziye CEYLAN	**Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim Kurumları İle İlgili Görüşleri: Seçme Nedenleri ve Kurumdan Beklentileri**
13:00 – 13:30	Lunch		
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Nevin AYDIN	
		Nevin AYDIN	**Büyük Veri'nin Endüstriyel Kullanımı**
		Nevin AYDIN	**Giyilebilir Sağlık Teknolojisinin Geleceği**
		Nevin AYDIN	**Büyük Veri Günlük Yaşamımızda Önemli Bir Rol Oynuyor**
		Nevin AYDIN	**Giyimlebilir Teknolojileri: E-ticaretin Geleceği Mi?**
		Volkan DEMİRASLAN Murat DERİN	**Toplum 5.0'da Robotik ve Dünya Sibernetik Bilimi Kurucusu El-Cezeri**
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Ömer ÖNDER	
		Coşkun AKDENİZ Ali İLHAN	**Orta Gelir Tuzağının Türkiye Geneli ve Düzey-3 Alt Bölgeleri İçin Tespiti**
		Hasan BAKIR	**Kriz, İktisat ve Türkiye Ekonomisi**
		Levent ÇİNKO Server DEMİRCİ	**Dünya Bankası Raporları Doğrultusunda Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinin Büyüme Tahminlerine Küresel Açıdan Bir Bakış**

		H. Bayram İRHAN	**Kümelenme Teorisi Çerçevesinde İstihdam Sorununa Bir Çözüm Önerisi : "Kümelenme Etkisi" Modelinin Oluşturulması Ve Örnek Bir Analiz**
		Ömer ÖNDER H. Bayram İRHAN	**Bölgesel Ekonomilerin Uluslararası İlişkilere Etkisi**
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 3 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. İlkay KARADUMAN	
		Hülya BOYDAŞ HAZAR	**TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı Kapsamında Hasılatın Ölçümü ve Olası Sorunlar**
		Beyhan YASLIDAĞ	**Balkan Ülkelerinde Finans Piyasaları**
		Beyhan YASLIDAĞ	**Blochchain ve Kripto Paralar**
		Nurgün KOMŞUOĞLU YILMAZ	**Bireylerin Finansal Yatırım Alternatiflerine Karar Vermelerinde Korkunun Rolü**
		Havva ARABACI	**Türkiye'de Geleneksel ve Etik Bankalar Arasındaki Farklılıklar**
		Havva ARABACI Fatih ÇAVDAR	**Çevrenin Korunması ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi Kapsamında Türkiye'de Plastik Poşetlerin Ücretlendirilmesi, Beyanı ve Geri Kazanım Katılım Payının Tahsili**
13:30 – 14:30	Parallel Session III	Hall 4 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Nurhan KOÇHAN	
		Ceren GÜRSELER	**Darfur Sorunu Örneğinde Çevre Sorunları ve Güvenlik İlişkisi**
		Hulusi Ekber KAYA	**Uluslararası Hukuk Normları Çerçevesinde Nükleer Silahlar**
		Demet ŞENBAŞ	**Brexit Sürecinin İngiltere ve Avrupa Birliği Açısından Sonuçları**
		Nurhan KOÇAN Fatma Betül BÜYÜKDANABAŞ Hilal İZGİ	**Tarihi Kale Çevrelerinde Peyzaj Tasarımlarının Önemi ve Afyonkarahisar Kalesi Üzerine Bir Çalışma**

		Emine TONTA AK	**19. Yüzyıl Osmanlı Balkanlarının Demografik Özellikleri: Sosyo-ekonomik ve Siyasi Yansımalar ve Bağıntılar**
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Fatih KOÇ	
		Simge ÖZDEN Metin SAYGILI Nihal SÜTÜTEMİZ	**Kozmetik Ürünlerin Tüketiminde Sağlık Bilincinin Rolü**
		Hilal TÜRK Aylin CİNOĞLU Berna YILDIRIM	**Gıda Sektörüne Yönelik Bir Stratejik Pazarlama Planlaması: Torku Örneği**
		Ahmet Yağmur ERSOY Tuğba TANSI	**Bir Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi Olarak Milk-Run Sisteminin Çokuluslu Bir Firma Operasyonları Üzerinden Değerlendirilmesi**
		Simla GÜZEL	**Sosyal Sermayenin İnsani Gelişim Açısından Değerlendirilmesi**
		Fatih KOÇ Ümit ALNIAÇIK Oktay ÇETİN	**Genç Tüketicilerde Eşsizlik İhtiyacı Cinsiyete Göre Farklılaşmakta mıdır?**
		Yasin YILMAZTÜRK Çağatay AKDOĞAN Özgür KAYAPINAR	**Materyalist Değerler İle Hedonik Alışveriş Ve Faydacı Alışveriş Arasındaki İlişkinin Yaşam Doyumuna Etkisi**
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Agah Sinan ÜNSAR	
		Sezen BÖLÜR Agah Sinan ÜNSAR	**Algılanan Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm ve Presenteizm Üzerine Etkisi: Konuyla İlgili Bir Araştırma**
		Melike ARPINAR Murat TUYSUZ	**Çalışanların Demografik Özelliklerine Göre Algılanan Personel Güçlendirme Düzeyi: Bir Araştırma**
		Melike ARPINAR Hüseyin EBADİ	**18-45 Yaş Bireylerde Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Uyku Kalitesini Yordamadaki Rolü**

		Seda TURGUT Gülder KEMALBAY	**Yapay Sinir Ağları İle Uzun Dönem Türkiye Elektrik Tüketim Tahmini**
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 3 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Recep BALOĞLU	
		Ahmet AKIN Yaprak ÇAMLIYURT AZ	**Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**
		Ahmet AKIN Tuğba ÖNEN	**Sanal Aile Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**
		Ahmet AKIN Recep BALOĞLU	**Ailede Fedakârlık Ölçeği (AFÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**
		Murat ÇİFTÇİ	**Korunmaya Muhtaç Çocuk Dostu Kentler Sıralama Çalışması**
		Özlem DERİN	**Oyun Toplumu ve Kathartik Süreçsellik**
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 4-5 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Resül YAZICI	
		Hüseyin TEZER	**Dış Finansmana Bağımlı Büyüme Modeli ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme (2008-2018)**
		Resül YAZICI Serkan VARSAK	**Borç Deflasyonu: Türkiye'deki Borç Krizinin Neden ve Sonuçlarına Bakış**
		Resül YAZICI	**Türkiye'deki İşletme Faaliyetlerinde Riskleri Zamanında Öngörebilmek ve Önlem Alabilmek İçin Getirilen Düzenlemelere Bakış ve Öneriler**
		Eda ÖZEN Cüneyt KOYUNCU	**Rantların Yabancı Sermaye Girişi Üzerinde Etkisi Var Mıdır? : Ampirik Analiz**
		Eda ÖZEN Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	**Rantların Varlığı Politik İstikrarsızlığı Tetikler mi?: Panel Veri Analizi**
		Eda ÖZEN Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	**Hukukun Üstünlüğü Ekonomik Rantları Etkiler mi?: Panel Veri Analizi**
		Serkan VARSAK Resül YAZICI	**Yolsuzluğun Kayıt Dışı Ekonomi Üzerinde Etkisi Var Mıdır?: Panel Veri Analizi**
		Serkan VARSAK	**Türkiye'deki Parasal Taban ve Enflasyon**

		Resül YAZICI	**Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Ampirik Analizi**
14:30 – 15:30	Parallel Session IV	Hall 5 Chair Person: Prof.Dr. Dilek ALTAŞ	
		Deniz Çağla BAL Yasemin ORAMAN	**Bottled Water Industry in Turkey: In A PESTEL Framework Analysis**
		Umut TAÇ Leyla TAVACIOĞLU	**Investigating the Impact of Ageing on Navigation Performance of Deck Officers**
		Umut TAÇ Leyla TAVACIOĞLU	**An Assessment of Seafarers' Mental Workload: A Case Study on Routine Navigation Operations**
		Hüseyin Safa ÜNAL Cüneyt KOYUNCU	**The Relationship between Globalization and Air Pollution: Panel Analysis**
		Hüseyin Safa ÜNAL Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	**The Effect of ICT usage on the Tax Evasion**
		Hüseyin Safa ÜNAL Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU	**The Role of the Payment Methods on the Size of the Tax Evasion**
		Teoman AKPINAR Nazlı Çağıl KÜÇÜKGÖKSEL Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA	**The Scope of the Common Agricultural Policy of the European Union and Future Plans That May Set an Example for Turkish Agriculture**
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Emre ÖZŞAHİN	
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU Hilal YILDIZ	**Türkiye'de Yapılmış CBS Destekli Erozyon Çalışmaları**
		Emre İlker EROĞLU M. Meziyet MERAN	**Tekirdağ Şehrinin Afet Kültürü ve Coğrafyası**
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU Salim YILDIRIMAY	**Tekirdağ Şehir Akarsularının Mekânsal Kullanımı**
		İlker EROĞLU Emre ÖZŞAHİN	**Bulgaristan'ın Turizm Klimatolojisi**
		Emre ÖZŞAHİN	**Trakya Yarımadasının Turizm Coğrafyası**

		İlker EROĞLU Büşra KIRLAK	
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 2 Chair Person: Asst.Prof.Dr. İlker EROĞLU	
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU	**Bulgaristan'ta Toprak Erozyonu**
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU Gülay AVŞAR	**Marmara Denizi'nde Kirliliğin Coğrafi Dağılışı**
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU Ferhat DÜZENLİ	**Trakya Yarımadası Türkülerindeki Coğrafi Kavramlar**
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU Saffet İMAMOĞLU	**Trakya Yarımadası'nda Yerleşme ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı**
		Emre ÖZŞAHİN İlker EROĞLU Tuğçe ÖZTÜRK	**İnsan, Kültür ve Mekân Üçgeninde Korku ve Korku Coğrafyası**
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 3 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Yücel Atila ŞEHİRLİ	
		Demirali Yaşar ERGİN	**Yabancı Dil Okuryazarlığı Ölçeği'nin Geliştirilmesi**
		Demirali Yaşar ERGİN	**Yabancı Dil Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği'nin Geliştirilmesi**
		Demirali Yaşar ERGİN Jale Aylin ÇELİK	**Yabancı Dil Sınavları Tutum Ölçeği'nin Geliştirilmesi**
		Demirali Yaşar ERGİN Semih ÇAYAK	**Veli Beklentileri Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**
		Cansel VATANSEVER Demirali Yaşar ERGİN	**Okul Öncesi Öğretmenlerinin Performans Değerlendirmeyle İlgili Tutumları**
		Yücel Atila ŞEHİRLİ	**Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Egemenlik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları**

		Yücel Atila ŞEHİRLİ	**Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Devrim Kavramına İlişkin Metaforik Algıları**
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 4 Chair Person: Prof.Dr. Hikmet ASUTAY	
		Hikmet ASUTAY	**Resimli Kitaplar Aracılığıyla Değerler Eğitimi**
		Coşkun DOĞAN	**Çağdaşlaşma Sürecinde Çevirinin Rolü**
		Coşkun DOĞAN	**Martin Luther'in İncil Çevirisinin Alman Dilinin Gelişimine Katkıları**
		Deniz Mertkan GEZGİN Fezile ÖZDAMLI	**KKTC'de Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeyleri ile Çok Boyutlu Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**
		Gökhan ÖZER Abdullah Kürşat MERTER	**Denetim Komitesi Etkinliğinin Finansal Raporlama Zamanlılığına Etkisi: BİST'te Bir Uygulama**
15:30 – 16:30	Parallel Session VI	Hall 5 Chair Person: Prof.Dr. Yasemin ORAMAN	
		Sema KONYALI Burçin BAŞARAN Yasemin ORAMAN	**Türkiye'nin Beyaz Altını Pamukta Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri**
		Burçin BAŞARAN Sema KONYALI Yasemin ORAMAN	**Tüketicilerden Gelen İstek ve Beklentiler Doğrultusunda Sofralık Zeytin İşleme Şekillerinde Değişimler**
		Hakan ADANACIOĞLU Çiğdem TAKMA Seren ÇELİMLİ	**Geleneksel Peynirlerin Tüketiminde Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Etkisi: Tulum Peyniri Örneği**
		Seren ÇELİMLİ Hakan ADANACIOĞLU	**Süt ve Süt Ürünlerinde Sosyal Medya Pazarlaması**
		Cennet OĞUZ Rüveyde YILMAZ Hüsniye ÖZER	**Keçi Yetiştiren İşletmelerin Yapısal Özellikleri; Konya İli Örneği**
		Cennet OĞUZ	**Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin**

		Hüsniye ÖZER Rüveyde YILMAZ	**Belirlenmesi: Konya İli Örneği**
		Chakan ALI Tolga TİPİ	**Batı Trakya Bölgesinde Kiraz Üretimi ve Pazarlaması**
		M. Yasin KIRMIZIOĞLU Tolga TİPİ	**Manisa İlinde Üzüm Üreticilerinin Pazarlama Sorunları**
16:30 – 17:30	Parallel Session VII	Hall 1 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Teoman AKPINAR	
		Selahattin GÜRİŞ Derya TOPDAĞ Gözde BOZKURT	**OECD Ülkelerinde Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Panel Nitel Tercih Modelleri ile İncelenmesi**
		Selahattin GÜRİŞ Melek ASTAR	**BRICS-TM Ülkelerinde Orta Gelir Tuzağının İncelenmesi**
		Mustafa HATİPLER Gülden İrem KAZEL	**Küreselleşme ve Uluslar Arası Ekonomik Bir Güç Olarak BRICS**
		Mustafa HATİPLER Nur KESKİN	**Refah Devleti Kapsamında Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelişimi**
		Nilgün KÖKSALAN	**Minimalist Tüketim**
16:30 – 17:30	Parallel Session VII	Hall 2 Chair Person: Asst.Prof.Dr. Mustafa HATİPLER	
		Metin BADEM	**Tekirdağ İli Marmara Ereğlisi İlçesi Yeniçiftlik Mahallesi'nde Bir Tarım İşletmesinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması**
		Zerrin BALKAÇ	**Atatürk Dönemi Türkiye-İtalya İlişkileri 1923-1938**
		Mustafa HATİPLER Funda SELVİ	**Yenilikçi Özelliklerin Toplam Kalite Yönetimine Etkisi**
		Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA Teoman AKPINAR	**On Parmak Klavye Kullanımının Yaygınlaştırılması**
		Mustafa HATİPLER	**İnsan, Mekân ve Sosyal Çevre Bağlamında Keçecizâde İzzet Molla'nın Edirnesi**
16:30 – 17:30	Parallel Session VII	Hall 3	

		Chair Person: Assoc.Prof. Dr. Luben HRISTOV	
		Tsvetan ILIEV	**Basic Changes in the Knowledge Economy**
		Petar PETKOV	**About Some Problems of Bank Interest Rate Risk and the Correctness of the Existing Methods of Their Evaluation**
		Rasim YILMAZ	**Structure of Loans and Deposits in the Turkish Banking System**
		Rasim YILMAZ	Diffusion of Factoring into Financial System: The Case of Turkey
		Luben HRISTOV	**Thracian Heritage in Southeastern Europe - An Alternative to the Tourist Practice**
16:30 – 17:30	Parallel Session VII	Hall 3 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Ekaterina ARABSKA	
		Ekaterina ARABSKA Delyan PLACHKOV	**Vocational Education and Training System in Bulgaria**
		Leonilo B. CAPULSO	**Understanding The Needs & Aspirations of " Samahan NG Magkakapit-Kamay (SMK)" Community in Talon Tres, Las Pinas City: A Grounded Theory Approach**
		Stanislava PANCHEVA	**Model for Accounting of Electronic Sales**
		Ekaterina ARABSKA	**Lifelong Learning Concept in Contemporary World: The Case of Bulgaria**
		Tatjana KRUJA Soniela NDOKA	**Albanian Migration Patterns and Economic Development**
		Ivana IVCHESKA Boban SHAJKAROSKI	**Criminalization of the Criminal Acts "Giving a Reward for Unlawful Influence" and "Receiving a Reward for Unlawful Influence" in a Criminal Law of Republic of Macedonia**

Sunday Sessions

11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Alpay HEKİMLER	
		İpek OKKAY	**Tüketiciyi Hem Eğlendirerek Hem de Hissettirmeden Ulaşmanın Yolu Olarak Viral Pazarlama**
		Melda AKAN Serdar BOZKURT	**Dönüşümcü Liderlik ve Bireysel Yaratıcılık İlişkisinde İçedönüklüğün Ilımlaştırıcı Rolü: Yeni Girişimler (Start-up) ve Kurumsal Organizasyonların Karşılaştırılması**
		Ceyda KURTULMUŞ Arzu KARAMAN AKGÜL	**İnovasyon ve Girişimciliğin Küresel Rekabet Üzerine Etkisinin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi**
		İrem YALÇIN İlknur KUMKALE	**Aile Şirketlerinde Nepotizm: İzmir İli İnşaat İşletmeleri Örneği**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Ömer AZABAĞAOĞLU	
		Meltem KANTAROĞLU Nevin DEMİRBAŞ	**Türkiye'de Gıda Güvenliği Açısından Ürün Doğrulama ve Takip Sisteminin (ÜDTS) Değerlendirilmesi**
		Berrin DAL Halil KIZILASLAN	**Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'nin Yaş Sebze ve Meyve Sektörü**
		Halil KIZILASLAN Berrin DAL Nuray KIZILASLAN Tuğba DOĞRUER	**Tokat İli Kazova Bölgesi Yaprak Üretimi ve Pazarlama Sorunları**
		Nevin DEMİRBAŞ	**Gıda Arz Zincirindeki Kayıp ve İsrafın Azaltılmasında Ambalajın Önemi ve Gelişmeler**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 3 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. E. Recep ERBAY	

		Alper GÜZEL	**Çevrimiçi Sağlık Bilgisi Aramak: Ankara İlinde Bir Araştırma**
		Fatih BAL	**Obsesif Kompulsif Bozukluk Kapsamında İstifçilik**
		Alaiddin KOŞAR Onur KARAASLAN	**Hizmet Pazarlaması Bağlamında Kişilerin Dövme Yaptırmasının Ardında Yatan Güdülerin İncelenmesi**
		Elif PEKEL	**Eğitim ve İstihdam İlişkisinin Değerlendirilmesi**
		Hasan Selçuk ETİ Yıldırım Onur ERDİREN	**Pazarlama Stratejileri Belirlemede Sokratik Sorgulamanın Yeri**
11:00 – 12:00	Parallel Session I	Hall 4 Chair Person: Prof.Dr. Dilek ALTAŞ	
		Feride DOĞANER GÖNEL	**Yeni Kentsel Kalkınma Üzerine Tartışmalar**
		H. Burçin HENDEN ŞOLT	**Beşeri Sermaye ve Kentsel Kalkınma**
		H. Burçin HENDEN ŞOLT	**Kentsel Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler**
		Dilek ALTAŞ Ceren CAMKIRAN Gülen ARIKAN	**AB'ye Aday Balkan Ülkelerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenmesi**
		Dilek ALTAŞ	**Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin İstatistiksel Olarak İncelenmesi**
		Serhat GÜVERCİN Meral UZUNÖZ	**Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme**
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Yasemin ORAMAN	
		Merve BOZDEMİR Zeki BAYRAMOĞLU	**Tarım Sektöründe İşgücünün Enformel Boyutu ve Göç**
		İbrahim KARAĞÖZ Gökhan UNAKITAN	**Tekirdağ İlinde Faaliyet Gösteren Un Fabrikalarının Genel Yapısının İncelenmesi**
		Kemalettin AĞIZAN Zeki BAYRAMOĞLU Merve BOZDEMİR Süheyla AĞIZAN	**Kırsalda Kadın Girişimcilik Potansiyelinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği**

		Hasan ARISOY Yücel AVCI	**Türkiye'nin Biyoekonomi Politikalarının Tarımsal Açıdan Değerlendirilmesi**
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 2 Chair Person: Prof.Dr. Cüneyt KOYUNCU	
		Gül ARIKAN AKDAĞ Halide YAZGAN	**Yerel Parti Seçkini Seçilmenin Belirleyicileri: Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Yerel Örgütleri**
		Ensar YILMAZ	**Basın ve Aydınların Seçimleri Etkilemeye Yönelik Söylem ve Öngörülerinin Toplumsal Karşılığı Olarak Seçim Sonuçları 1957 Seçimleri / Forum Dergisi Örneği**
		Ensar YILMAZ	**Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda Hasta-Hastane-Hekim İlişkisi**
		Mahmut BİLEN Günay TERZİ	**Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü ve Önemi Hakkında Bir Araştırma: Kocaeli Örneği**
		Ebru ONURLUBAŞ Remzi ALTUNIŞIK	**Ekmek Tüketim Alışkanlıkları ve İsraf Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: Bursa İli Örneği**
		Abdulkadir Abdi İYAYE	**Somali Ekonomisi**
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 3 Chair Person: Prof.Dr. Jülide Yalçınkaya KOYUNCU	
		Tuğba YILDIRIM Bayram BAŞ	**Sanat Entegrasyonunun Yabancı Dil Öğretimindeki Rolüne Dair Karşılaştırmalı Bir Eylem Araştırması: Türkçe ve İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Örneği**
		İlayda DUBAZ	**Keman Eğitiminde Sol El Tekniğinin Farklı Görüşler Çerçevesinde Değerlendirilmesi**
		Bünyamin SAKAL İlknur KUMKALE Selin ESEN	**Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Temel Liseler Örneği**
		Zeynep SET	**Narsizm ve Aşk**
11:00 – 12:00	Parallel Session II	Hall 4 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Ali	

		KABASAKAL	
		Süleyman BAKKAL Kartal TÜRK	**Engellilere Sağlanan Vergi Muafiyet ve İndirimlerinin Engellilerin Sosyal Hayata Adaptasyonundaki Etkinliği**
		Serdar ORHAN Mesut AKÖĞRETMEN	**Türkiye Sosyal Politikası Açısından Engelli İstihdamının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi**
		Mesut AKÖĞRETMEN Serdar ORHAN	**Türkiye'de Engelli İstihdam Yöntemi Olarak Kota Sistemi ve Korumalı İşyerleri**
		Elifnaz ÖZKAN Sezgin UYSAL	**Düzgün İş ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın İstihdamı**
		Begüm GENCER AYTAÇ	**Kadın Çalışanların Kariyer Geliştirme Sorunları, Sakarya Barosu Kadın Avukatlar Örneği**
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ	
		Ahmet KUBAŞ	**Doğal Kaynakların Kullanılmasında Girişimci Yaklaşımları**
		Ahmet KUBAŞ	**Türkiye'nin Gıda yeterliliğinde Üreticilerin Desteklenmesinin Önemi**
		Alpay HEKİMLER	**Türkiye'de Bakım Sigortasının Kurulması Gerekliliği Üzerine Değerlendirmeler**
		Aziz KUTLAR Ali KABASAKAL Ahmet GÜLMEZ	**TBMM'nin 26'ncı Yasama Dönemindeki Güvenoyuyla İlgili Yasalardaki Vekil Oylamalarının İdeal Nokta Tahmini**
		Aziz KUTLAR Ahmet GÜLMEZ Ali KABASAKAL	**TBMM'nin 2015-2018 Yıllarını Kapsayan 26'ncı Yasama Dönemindeki İktisadi Kanunlara Yönelik Vekil Oylamalarının İdeal Nokta Tahmini**
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 2 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Mustafa UNVER	
		Hasan VURAL	**Contract Farming in Agricultural Marketing and Contract Models**
		Yasemin ORAMAN Sema KONYALI	**Identifying Customers in Chain Hypermarkets: Smart Markets**

		Burçin BAŞARAN	
		Cüneyt KOYUNCU Mustafa UNVER	**An Empirical Analysis of a Long-Term Relationship between Energy Imports and Economic Growth in Turkey**
		Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU Mustafa UNVER	**Does Monetary Expansion Affect Inflation?: A Long Term Analysis of the Turkish Economy**
		Orkun İÇTEN	**The Relationship Between Strategy and Finance; Three Bases of Financial Formulation in the Successful Business Strategy**
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 3 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Gökhan UNAKITAN	
		Nevin DEMİRBAŞ	**Vertical Agriculture: A Review of Developments**
		Hasan VURAL Fatma CİHANGİR	**Marketing Structure of Fresh Fruit and Vegetable in Turkey**
		Mustafa UNVER Cüneyt KOYUNCU	**Do Portfolio Investments Affect Consumption Expenditures? New Evidence from Developing Countries**
		Zuhal KARAKAYACI Ümran KOCAMAN	**Analysis of Changes in Values of Farm Lands by Years in District of Konya**
12:00 – 13:00	Parallel Session III	Hall 4 Chair Person: Assoc.Prof.Dr. Sema KONYALI	
		Süheyla AĞIZAN Yakup KARAASLAN Zeki BAYRAMOĞLU	**Hidroelektrik Enerji Santrallerinin Tarımsal Kalkınmaya Etkisi**
		Gökhan UNAKITAN Yasemin ORAMAN	**Türkiye Bakliyat Sektörünün Analizi**
		Zeki BAYRAMOĞLU Kemalettin AĞIZAN Zuhal KARAKAYACI	**Tarım İşletmelerinde Başarı Kriteri Olarak Mali ve Ekonomik Rantabilitenin Değerlendirilmesi**
		Aysun YENER ÖGÜR İpek DEMİRBAŞ Büşra ERDEN	**Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler**

13:00 – 13:30	Lunch		
13:30 – 14:30	Parallel Session IV	Hall 1 Chair Person: Prof.Dr. Ömer AZABAĞAOĞLU	
		Murat ÖZDEMİR	**Konkordato Başvurularında Adli Muhasebe Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma**
		Oğuz ERSÖZ	**Mirasın Reddi Beyanının İrade Sakatlığı Sebebiyle İptal Edilmesi**
		Gamze Yıldız ŞEREN KURULAR	**Türkiye'de Mavi Ekonomi Denizcilik Sektörüne Yönelik Vergisel Teşvikler Özelinde Bir İnceleme**
		Özgür ÖZAYDIN Can APAYDIN	**Yapısal Kırılmalar Altında Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Türkiye İçin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı**
		Zeynep HOŞ	**Mevsimlik İş Sözleşmelerinde İşçilik Hakları**
14:30 – 15:00	Closing Ceremony	Hall 1	

CONTENTS

Lifelong Learning Concept in Contemporary World: the Case of Bulgaria 1
Vocational Education and Training System in Bulgaria 11
Distribution of Some Phenotypic Characters in the Olives Grown in Bulgaria 19
Mechanism of Penetration and Deposition of Agrochemicals in Food Products 29
Criminalization of the criminal acts "Giving a reward for unlawful influence" and "Receiving a reward for unlawful influence" in a criminal law of Republic of Macedonia 33
Thracian heritage in Southeastern Europe - an alternative to the tourist practice 48
About Some Problems Of Bank Interest Rate Risk And The Correctness Of The Existing Methods Of Their Evaluation 55
Model For Accounting Of Electronic Sales 60
Basic Changes In The Knowledge Economy 69
Ailede Fedakârlık Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması 77
Sanal Aile Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması 80
Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması 82
Bir Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi Olarak Milk-Run Sisteminin Çokuluslu Bir Firma Operasyonları Üzerinden Değerlendirilmesi 85
Hizmet Pazarlaması Bağlamında Kişilerin Dövme Yaptırmasının Ardında Yatan Güdülerin İncelenmesi 93
Türkiye'de Bakım Sigortasının Kurulması Gerekliliği Üzerine Değerlendirmeler 101
Vergilendirme Sınırının Aşılması ve Ekonomik Sonuçları 114
TBMM'nin 2015-2018 Yıllarını Kapsayan 26'ncı Yasama Dönemindeki İktisadi Kanunlara Yönelik Vekil Oylamalarının İdeal Nokta Tahmini 121
TBMM'nin 26'ncı Yasama Dönemindeki Güvenoyuyla İlgili Yasalardaki Vekil Oylamalarının İdeal Nokta Tahmini 129
On Parmak Klavye Kullanımının Yaygınlaştırılması 137
Kadın Çalışanların Kariyer Geliştirme Sorunları: Sakarya Barosu Kadın Avukatlar Örneği 142
Türkiye'de Tarım Sektöründe Son 10 Yılda Meydana Gelen Değişimlerin İncelenmesi 149
Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye' nin Yaş Sebze ve Meyve Sektörü 157
Büyüme Stratejisinde Kurumsal Yönetişim 164
Beşerî Sermaye ve Kentsel Kalkınma 172
Kentsel Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler 177
Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Temel Liseler Örneği 182
Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği 199
Keçi Yetiştiren İşletmelerin Yapısal Özellikleri; Konya İli Örneği 209
Martin Luther'in İncil Çevirisinin Alman Dilinin Gelişimine Katkıları 218
Çağdaşlaşma Sürecinde Çevirinin Rolü 223
Brexıt Sürecinin İngiltere ve Avrupa Birliği Açısından Sonuçları 228
Gelişen Teknolojinin Türkiye'de Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Sosyo-Psikolojik Etkileri 238
How possible "Multiple Identities"? : The EU Public Opinion about the European Union and its Effects on European and National Identity 243
Türkiye'de Sanat Eğitimi ve Çağdaş Seramik Sanatı 250
S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Sığır Yetiştiriciliğindeki Üretim Teknikleri ve Süt Verimi Üzerine Etkileri 254
Ekmek Tüketim Alışkanlıkları ve İsraf Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: Bursa İli Örneği 257
Eğitim ve İstihdam İlişkisinin Değerlendirilmesi 268
Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim Kurumları İle İlgili Görüşleri: Seçme Nedenleri Ve Kurumdan Beklentileri 277
Basın ve Aydınların Seçimleri Etkilemeye Yönelik Söylem ve Öngörülerinin Toplumsal Karşılığı Olarak Seçim Sonuçları 1957 Seçimleri / Forum Dergisi Örneği 289
Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda Hasta-Hastane-Hekim İlişkisi 296
Bebek Ölüm Hızının Belirleyicilerine Göre Türkiye ile Farklı Gelir Gruplarının Karşılaştırılması 301
Obsesif Kompulsif Bozukluk Kapsamında İstifçilik 310
Yeni Kentsel Kalkınma Üzerine Tartışmalar 316

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okuma Yöntem ve Teknikleri Açısından İncelenmesi 326
Denetim Komitesi Etkinliğinin Finansal Raporlama Zamanlılığına Etkisi: BİST'te Bir Uygulama 339
Türk Anayasa Hukukunda Yeni Bir Kurum: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 346
Tokat İli Kazova Bölgesi Yaprak Üretimi ve Pazarlama Sorunları 352
Tarım Kredi Kooperatiflerinde Şüpheli ve Değersiz Alacaklar 363
Contract Farming in Agricultural Marketing and Contract Models 369
Türkiye'de Geleneksel ve Etik Bankalar Arasındaki Farklılıklar 377
Çevrenin Korunması ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi Kapsamında Türkiye'de Plastik Poşetlerin Ücretlendirilmesi, Beyanı ve Geri Kazanım Katılım Payının Tahsili 384
Resimli Kitaplar Aracılığıyla Değerler Eğitimi 389
Gıda Sektörüne Yönelik Bir Stratejik Pazarlama Planlaması: Torku Örneği 395
Uluslararası Hukuk Normları Çerçevesinde Nükleer Silahlar 405
TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı Kapsamında Hasılatın Ölçümü ve Olası Sorunlar 413
Tüketiciyi Hem Eğlendirerek Hem de Hissettirmeden Ulaşmanın Yolu Olarak Viral Pazarlama 421
Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları:Karabük Merkez İlçe Örneği 428
Dünya Bankası Raporları Doğrultusunda Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinin Büyüme Tahminlerine Küresel Açıdan Bir Bakış 437
ŞUBḤĪZĀDE ʿABDĪ'NİN MANZUM BİR ʿARŻ-I ḤĀLİ 457
Dönüşümcü Liderlik, Bireysel Yaratıcılık ve İçedönüklük İlişkisi: Yeni Girişimler (Startup) ve Kurumsal Organizasyonların Karşılaştırılması 466
18-45 Yaş Bireylerde Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Uyku Kalitesini Yordamadaki Rolü 473
Çalışanların Demografik Özelliklerine Göre Algılanan Personel Güçlendirme Düzeyi: Bir Araştırma 485
Türkiye'de Gıda Güvenliği Açısından Ürün Doğrulama ve Takip Sisteminin (ÜDTS) Değerlendirilmesi 498
Türkiye'de Engelli İstihdam Yöntemi Olarak Kota Sistemi ve Korumalı İşyerleri 510
Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi 517
Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: İhracat Odaklı Mı? Yoksa İthalat Odaklı Mı? 524
Korunmaya Muhtaç Çocuk Dostu Kentler Sıralama Çalışması 532
İnsan Mekân Ve Sosyal Çevre Bağlamında Keçecizâde İzzet Molla'nın Edirnesi 538
Yenilikçi Özelliklerin Toplam Kalite Yönetimine Etkisi 562
Küreselleşme ve Uluslararası Ekonomik Bir Güç Olarak Brics 570
Refah Devlet Kapsamında Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelişimi 579
Atık Plastiklerin Geri Dönüşümle Sanayiye Kazandırılmasında Kullanılan Plastik Kırma Makinelerinde Karşılaşılan Riskler ve Çözüm Önerileri 586
Giyilebilir Teknolojiler: E-Ticaretin Geleceği mi? 597
Büyük Veri'nin Endüstriyel Kullanımı 602
Büyük Veri Günlük Yaşamımızda Önemli Bir Rol Oynuyor 608
Giyilebilir Sağlık Teknolojisinin Geleceği 614
Vertical Agriculture: A Review of Developments 620
Gıda Arz Zincirindeki Kayıp ve İsrafın Azaltılmasında Ambalajın Önemi ve Gelişmeler 627
Minimalist Tüketim 633
Bireylerin Finansal Yatırım Alternatiflerine Karar Vermelerinde Korkunun Rolü 642
Mirasın Reddi Beyanının İrade Sakatlığı Sebebiyle İptal Edilmesi 658
Yapısal Kırılmalar Altında Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Türkiye İçin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı 667
Oyun Toplumu ve Kathartik Süreçsellik 678
Structure of Loans and Deposits in the Turkish Banking System 690
Diffusion of Factoring into Financial System: The Case of Turkey 697
Teknoparkların Mevcut Durumu 703
Türkiye'deki İşletme Faaliyetlerinde Riskleri Zamanında Öngörebilmek ve Önlem Alabilmek İçin Getirilen Düzenlemelere Bakış ve Öneriler 706
Borç Deflasyonu: Türkiye'deki Borç Krizinin Neden ve Sonuçlarına Bakış 721

Kırsal Yoksulluk ve Sübvansiyonlar: Tarımsal Girdi Sübvansiyonları Açısından Bir Değerlendirme.....727
Sürdürülebilir Rekabette Dinamik Yeteneklerin Firma Performansına Etkisi: Lojistik Sektöründe Bir Araştırma.....732
OECD Ülkelerinde Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Panel Nitel Tercih Modelleri ile İncelenmesi.....742
BRICS-TM Ülkelerinde Orta Gelir Tuzağının İncelenmesi.....751
Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Bağlamında Yükümlülük: Münhasıran Elektronik Ortamda Faaliyette Bulunanların Hukuki Niteliği.....759
Türkiye Sosyal Politikası Açısından Engelli İstihdamının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi.....767
Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme.....775
Algılanan Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm ve Presenteizm Üzerine Etkisi: Konuyla İlgili Bir Araştırma.....783
Kozmetik Ürünlerin Tüketiminde Sağlık Bilincinin Rolü.....791
Sosyal Sermayenin İnsani Gelişim Açısından Değerlendirilmesi.....803
Turizmde Tarım Ürünlerinin Değerlendirilmesi: Muz Örneği.....812
The Effects of Mandatory Listing on Capital Market Development in Republic of Macedonia.....823
The Scope Of The Common Agricultural Policy Of The European Union And Future Plans That May Set An Example For Turkish Agriculture.....832
An Assessment of Seafarers' Mental Workload: A Case Study on Routine Navigation Operations.....840
Investigating the Impact of Ageing on Navigation Performance of Deck Officers.....845
Atatürk Dönemi Türkiye-İtalya İlişkileri 1923-1938.....850
Çevrimiçi Sağlık Bilgisi Aramak: Ankara İlinde Bir Araştırma.....856
Sosyal Bilimlerde Kavramsal Keskinlik Sorunu.....866
Ticaret Savaşları Bağlamında Çin-ABD İlişkileri: Düzenin Sonu.....870
Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Alışkanliklarini Etkileyen Faktörler.....883
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Performans Değerlendirmeyle İlgili Tutumları.....896
Batı Trakya Bölgesinde Kiraz Üretimi ve Pazarlaması.....903
An Empirical Analysis of a Long-Term Relationship between Energy Imports and Economic Growth in Turkey.....911
Yabancı Dil Okuryazarlığı Ölçeği'nin Geliştirilmesi.....917
Yabancı Dil Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği'nin Geliştirilmesi.....921
Veli Beklentileri Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.....933
Düzgün İş ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın İstihdamı.....938
Yönetim Bilişim Sistemleri Lisans Eğitimi Tercihine Etki Eden Faktörler ve Eğitimin Kazandıracağı Yetkinlikler Üzerine Bir Araştırma.....946
Genç Tüketicilerde Eşsizlik İhtiyaci Cinsiyete Göre Farklılaşmaktamıdır?.....956
Türkiye'de Mavi Ekonomi Denizcilik Sektörüne Yönelik Vergisel Teşvikler Özelinde Bir İnceleme.....961
Geleneksel Peynirlerin Tüketiminde Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Etkisi: Tulum Peyniri Örneği.....969
Türkiye'nin Biyoekonomi Politikalarının Tarımsal Açıdan Değerlendirilmesi.....977
The Relationship between Globalization and Air Pollution: Panel Analysis.....986
The Effect of ICT Usage on the Tax Evasion.....992
The Role of the Payment Methods on the Size of the Tax Evasion.....1001
Dış Finansmana Bağımlı Büyüme Modeli Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme, (2008-2018).....1007
Aile Şirketlerinde Nepotizm: İzmir İli İnşaat İşletmeleri Örneği.....1021
Does Monetary Expansion Affect Inflation?: A Long Term Analysis of the Turkish Economy.....1044
Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kadın Girişimciliğine Etkisi: Konya İli Örneği.....1051
Suriye Krizi: ABD'nin Çekilme Paradoksu.....1061
Tarım Sektöründe Kayıtdışı İstihdam ve Göç.....1067
Tekirdağ İli Marmara Ereğlisi İlçesi Yeniçiftlik Mahallesi'nde Bir Tarım İşletmesinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması.....1076
Do Portfolio Investments Affect Consumption Expenditures? New Evidence from Developing Countries.....1082
Sandzak Bosniaks: Suffering From the Lack of Minority Rights in the Middle of Europe.....1088

Gümrük Mevzuatında "Yeşil Gümrük" Uygulamaları 1096
Tasdik ve Tespit İşlemleri Kapsamında Yeminli Mali Müşavirlerin ve Yetkilendirilmiş Gümrük Müşavirlerinin Sorumluluğunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi 1109
Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Kapsamında İşletmelerin Yararlanabileceği Gümrük Uygulamaları 1121
Süt ve Süt Ürünlerinde Sosyal Medya Pazarlaması 1134
Hidroelektrik Enerji Santrallerinin Tarımsal Kalkınmaya Etkisi 1140
Engellilere Sağlanan Vergi Muafiyet ve İndirimlerinin Engellilerin Sosyal Hayata Adaptasyonundaki Etkinliği 1150
Manisa İlinde Üzüm Üreticilerinin Pazarlama Sorunları 1155
Tarım İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde Mali ve Ekonomik Rantabilitenin Değerlendirilmesi 1161
Konya İlçelerinde Yıllar İtibariyle Tarım Arazisi Değerlerindeki Değişmelerin Analizi 1170
Bölgesel Ekonomilerin Uluslararası İlişkilere Etkisi 1177
Toplum 5.0'da Robotik ve Dünya Sibernetik Bilimi Kurucusu El-Cezeri 1184
Sigortacılıkta Yaşanan Suistimaller (Hileler) ve Tedbirler 1193
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Devrim Kavramına İlişkin Metaforik Algıları 1205
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Egemenlik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları 1214
19. Yüzyıl Osmanlı Balkanlarının Demografik Özellikleri: Sosyo-ekonomik ve Siyasi Yansımalar ve Bağıntılar 1222

ABSTRACTS 1229
Türkiye'nin Gıda yeterliliğinde Üreticilerin Desteklenmesinin Önemi 1230
Doğal Kaynakların Kullanılmasında Girişimci Yaklaşımları 1231
Sağlık Personelinin Sanal Kaytarma Davranışları İle Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 1232
Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Alışkanliklarini Etkileyen Faktörler 1233
Kümelenme Teorisi Çerçevesinde İstihdam Sorununa Bir Çözüm Önerisi: "Kümelenme Etkisi" Modelinin Oluşturulması Ve Örnek Bir Analiz 1234
Balkan Ülkelerinde Finans Piyasaları 1238
Blochchain ve Kripto Paralar 1239
Tüketicilerden Gelen İstek ve Beklentiler Doğrultusunda Sofralık Zeytin İşleme Şekillerinde Değişimler 1240
Devlet ve Özel Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Sorun Tanımlarının İncelenmesi 1241
Darfur Sorunu Örneğinde Çevre Sorunları ve Güvenlik İlişkisi 1242
İnovasyon ve Girişimciliğin Küresel Rekabet Üzerine Etkisinin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi 1243
Orta Gelir Tuzağının Türkiye Geneli ve Düzey-3 Alt Bölgeleri İçin Tespiti 1244
Gençlik Merkezlerinin Faaliyetleri ve İşlevselliği Üzerine Bir araştırma Tekirdağ Gençlik Merkezi Örneği 1245
Bottled Water Industry in Turkey: In A PESTLE Framework Analysis 1246
KKTC'de Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeyleri ile Çok Boyutlu Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 1247
Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin İstatistiksel Olarak İncelenmesi 1248
AB'ye Aday Balkan Ülkelerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenmesi 1249
Rantların Yabancı Sermaye Girişi Üzerinde Etkisi Var Mıdır? : Ampirik Analiz 1250
Hukukun Üstünlüğü Ekonomik Rantları Etkiler mi?: Panel Veri Analizi 1251
Rantların Varlığı Politik İstikrarsızlığı Tetikler mi?: Panel Veri Analizi 1252
Bulgaristan'ta Toprak Erozyonu 1253
Trakya Yarımadasının Turizm Coğrafyası 1254
Trakya Yarımadası Türkülerindeki Coğrafi Kavramlar 1255
Marmara Denizi'nde Kirliliğin Coğrafi Dağılışı 1256
Türkiye'de Yapılmış CBS Destekli Erozyon Çalışmaları 1257
Tekirdağ Şehrinin Afet Kültürü ve Coğrafyası 1258
Trakya Yarımadası'nda Yerleşme ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı 1259
Tekirdağ Şehir Akarsularının Mekânsal Kullanımı 1260
İnsan, Kültür ve Mekân Üçgeninde Korku ve Korku Coğrafyası 1261
Ülkelerin Bilgi İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Düzeylerinin Toplumsal Refah Düzeylerine Etkileri: Türkiye ile AB28 ve BRICS Ülkeleri Karşılaştırması 1262
Tekirdağ İli Süleymanpaşa İlçesinde Tüketicilerin Mantı Satın Alma Davranışları 1263
Yerel Parti Seçkini Seçilmenin Belirleyiciler: Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Yerel Örgütleri 1264
Kriz, İktisat ve Türkiye Ekonomisi 1265
Türk Deri Konfeksiyon Sektörünün İhracatta Yaşadığı Sorunlar 1266
Tekirdağ İlinde Faaliyet Gösteren Un Fabrikalarının Genel Yapısının İncelenmesi 1267
Keman Eğitiminde Sol El Tekniğinin Farklı Görüşler Çerçevesinde Değerlendirilmesi 1268
Bulgaristan'ın Turizm Klimatolojisi 1269
Climate Change and Its Impacts on Economic Growth 1270
Predicting Essay Scores from Thesis Statement Scores in L2 Writing: A Regression Study 1271
John Locke'un Doğa Durumu ve Toplum Sözleşmesi Anlayışı 1272
Konkordato Başvurularında Adli Muhasebe Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma 1273
KOBİ'lerde Maliyet Muhasebesi Sistemi ve Bir Uygulama 1274
The Relationship Between Strategy and Accounting & Finance; Three Bases of Financial Formulation in The Successful Business Strategy 1275
Sigorta Sektöründe Dijitalleşmenin Yeri ve Önemi 1276

Marmara Bölgesinde Turizm Eğitimi Veren Lisans ve Önlisans Programlarının Finans Dersleri Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma 1277
Yapay Sinir Ağları İle Uzun Dönem Türkiye Elektrik Tüketim Tahmini 1278
Policies Towards Reducing In Work Poverty: An Evaluation on Turkey 1279
Türkiye'nin Beyaz Altını Pamukta Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri 1280
Yolsuzluğun Kayıt Dışı Ekonomi Üzerinde Etkisi Var Mıdır?: Panel Veri Analizi 1281
Türkiye'deki Parasal Taban ve Enflasyon Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Ampirik Analizi 1282
Kurumsal Yönetişimin Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme 1283
Sanat Entegrasyonunun Yabancı Dil Öğretimindeki Rolüne Dair Karşılaştırmalı Bir Eylem Araştırması: Türkçe ve İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Örneği 1284
Faik Sabri'nin 1926 Yılı Coğrafya Dersleri Kitabı İle 2018 Yılı Coğrafya Kitabı Ve Müfredatlarındaki Dünyanın Hareketleri Konusunun Karşılaştırılması 1285
Türkiye Bakliyat Sektörünün Analizi 1286
Materyalist Değerler İle Hedonik Alışveriş ve Faydacı Alışveriş Arasındaki İlişkinin Yaşam Doyumuna Etkisi 1287
Mevsimlik İş Sözleşmelerinde İşçilik Hakları 1288
Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Eserlerinde Coğrafya Bilimi Araştırmalarının Önemi 1289

Lifelong Learning Concept in Contemporary World: the Case of Bulgaria

Ekaterina Arabska[1]

[1]University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: Current study presents the concept of lifelong learning in the light of the European sustainable development priorities and the Bulgarian national strategic framework for lifelong learning encouragement. Lifelong learning is accepted as an instrument applying innovative approaches and enhancing the great transformations in modern educational systems towards student-centered and competence-based approaches, career development and employability. Main features of Bulgarian educational system are analyzed and the role and place of lifelong learning in it is underlined. Conclusuons are made on the opportunities of lifelong learning and the improvements needed in the whole system stressing on the challenges of assuring quality and effectifeness.

Keywords: lifelong learning, education, training, competences.

1. Introduction

The priorities as set in Europe 2020 of fostering development of smart, sustainable and inclusive economy are interconnected and all related to the field of education, research and innovation woven in the goals of employment, innovation, education, poverty reduction and climate/ energy. European policies, concentrated on sustainable economic, ecological, social and cultural development, underline the importance of education and training in establishing knowledge-based economies characterized by innovative and flexible behavior and focused on smart specialization of national and regional economies, encouraging entrepreneurship in small and medium-size enterprises. Special focus has been put on the development of current educational systems and their social impact, particularly that of higher education system and regional development (Dimitrov, 2013; Dimitrov, 2015; Dimitrov & Krasteva, 2018; Dimitrova, 2013).

The fast development of science and technology in last few decades poses tremendous challenges before individuals and societies in keeping *"up-to-date"* which is now underpinned in the significance of learning experiences and acquired learning skills. The *"school-long learning"* is now replaced by the life-long learning concept (Demirel, 2009). Continuing education considers individual, community and country economy and leads to personal development and abilities to understand, explain and process information (Laal *et al.*, 2014). Concerning citizenship, social cohesion and lifelong learning issues, education and training are priorities in many international and national policies because these are *"providers of security culture necessary for optimal management of the risks faced by modern society"* (Bostan, 2014). Lifelong learning implies encouragement of acquisition of essential knowledge and skills and expanding the opportunities of flexible and new learning (Öztaskin, 2010). Its purposes of encouragement all the parties to novelties are united in the main goal of increasing efficiency and motivation.

Lifelong learning *("education from cradle to grave")* is a holistic approach having as main targets *"generalizing the pre-school education both in quantity and quality, constituting a real learning basis in compulsory education, facilitating progression from school to business life, encouraging adults to learn, renewing the resources of the system and establishing consistency between the parts of the system"* (Demirel, 2009). Lifelong learning comprises all phases of learning, from pre-school to post-retirement, and covers the whole spectrum of formal, non-formal and informal learning which means that learning is a diverse process adapted to the individuals and occuring at all times in all places providing not only individual needs *"in order to foster the continuous development and improvement of the knowledge and skills needed for employment and personal fulfillment"* but also community ones (Laal, 2011b). Lifelong learning is defined as *"lifelong, lifewide, voluntary and self-motivated pursuit of knowledge for either personal of professional reasons"* enhancing social inclusion, active citizenship and personal development, competitiveness and employability (Coúkun and Demirel, 2010). Life-long learning as *"deliberate, focused learning throughour a person's lifetime"* is connected to student-centered learning approaches (Coúkun and Demirel, 2010).

2. The concept of lilelong learning: a short literature review

Lifelong learning concept is the alternative for capacity building offering new approaches and needing huge transformations in both educational systems and human minds, especially in educational institutions and local communities. The concept could be put into practice through new policies and strategies implementing flexible frameworks, innovative pedagogical approaches, new forms of assessments and institutional collaboration (Chiţiba, 2012).

Taking the basic differences between educational perspective of the 20th century and the concept of the lifelong learning in the 21st century, the changing function of educational institutions and the interaction between schools and lifelong learning is displayed underlining that "*schools in the twenty-first century should be restructured in a unity of system which allows for equal opportunities for all students without exception, which is production-based, suitable for the existing vocational standards, which allows horizontal/vertical transfers in all periods of education, and finally which teaches the ways and methods for obtaining knowledge with an approach of lifelong learning for all*" (Demirel, 2009). What is important for learners are learning how to learn and the ability to organize and direct their own learning skills.

Lifelong learning means *"continuous development and improvement of the knowledge and skills needed for employment and personal fulfillment through formal and informal learning opportunities"* based on the four pillars of education for the future (Table 1) encouraging *"creativity, initiative and responsiveness in people thereby enabling them to show adaptability in post-industrial society through enhancing skills to: manage uncertainty; communicate across and within cultures, sub-cultures, families and communities; negotiate conflicts. The emphasis is on learning to learn and the ability to keep learning for a lifetime"* – learning to know, to do, to live together and with the others and learning to be (Chiţiba, 2012).

Table 1. The four pillars of education in the future (Chiţiba, 2012)

Learning to know:	mastering learning tools rather than acquisition of structured knowledge
Learning to do:	equipping people for the types of work needed now and in the future including innovation and adaptation of learning to future work environments
Learning to live together, and with others:	peacefully resolving conflict, discovering other people and their cultures, fostering community capability, individual competence and capacity, economic resilience, and social inclusion
Learning to be:	education contributing to a perso development: mind and body, intelligence, sensitivity, aesthetic appreciation and spirituality

Main challenges for lifelong learning process are: inducement of informal learning opportunities; stimulation of self-motivated learning; acceptance of self-funded learning; stimulation of universal participation to the learning process (Chiţiba, 2012).

Lifelong learning *"not only includes acquiring each kind of knowledge, skill, and quality but also updating them"* (Baris and Tosun, 2011). Links between educational system, lifelong learning and academic research are *"real and desirable"*and transdisciplinary nishes create "*an enriched research environment*" and could provide real solutions in educational process and foster lifelong learning (Canţer and Brumar, 2011). The most important reasons to apply lifelong learning are in the necessity gained skills to meet contemporary challenges and making easier access to education, as well as provision of flexibility.

Lifelong learning's advantages are considered in regard to adults' training opportunities and social inclusion contributing to the adaptation processes and quality of life. Discussing the most important impacts of lifelong learning on quality of life (Escuder-Mollon, 2012) the following should have special attention: positive thinking, learning, memory and concentration, interpersonal relations, personal development (achievement and status in education, cognitive, social and practical personal competence, and performance – success, achievement, productivity), and self-determination (independence, desires, expectations, choices, preferences). It is important to set in the proper way the training in respect to learning content, leaning environment, pedagogical approaches, etc. assuring active learning.

In comparison to traditional learning, e-learning provides certain advantages as *"reduced time for getting in touch with the source of learning, flexibility of learning schedule which lacks the classic on campus classes, less costs for the participant due to the fact that the study does not involve travelling, accommodation"* (Pamfilie *et al.*, 2012). E-learning could be an effective and efficient alternative for continuous learning if virtual platforms

have proper design and content according to cognitive and cultural characteristics of target learners (Pamfilie *et al.*, 2012). Thus, e-learning could provide the needed flexibility and accessibility for staff if relevant basic knowledge and skills, as well as wish, are available, especially considering different people of different ages and understandings.

Discussing *"emergencies in lifelong learning",* it is stated that early drop-out of formal education endangering economic and social security could find possible solutions in *"continuing education, reflections and practices on local, national, regional and global scale"* supported by the flagship initiatives of Europe 2020 Strategy within employment, social affairs and inclusion field (Bostan, 2014).

In the context of lifelong learning, the importance of career education has new dimensions bearing in mind that social integration is an active and lifelong process outlining the major purpose of education as preparation for life, thus changing the vision of educational content and imposing the need of considerations in the field of career planning (Dandara, 2014).

The elements needed to develop lifelong learning in a society are identified as follows: partnership working, insight into the demand for learning in the knowledge-based society, adequate resourcing, facilitating access to learning opportunities, creating a learning culture, and striving for excellence (Laal and Laal, 2012b). Eight key teachers' competencies necessary for lifelong learning are outlined and explained: cognitive skills, self-esteem, problem solving, and application of modern ICT, information, mathematical and language literacy, and ability of empirical research (Jovanova-Mitkovska and Hristovska, 2011).

3. Lifelong learning: the key to sustainable development

In today's economy the economic growth, development and progress of an economy are subject to investment in people, to the increased role of education and lifelong learning and improving educational and employment policies (Ionela, 2012). The importance of lifelong learning on the labor market is underlined in the increase of work efficiency because "*by participating in lifelong learning individuals adapt more easily to changes in the labour market and better face strong competition from the global economy*" and these advantages on individual level are supported by the advantages on organization and even national level "*by the fact that well prepared people are always a long-term investment of society, becoming the support of economic growth and development*"(Ionela, 2012).

Considering that in the Europe 2020 strategy three priorities are underlined: "*Smart growth* – developing an economy based on knowledge and innovation, *Sustainable growth* – promoting a more resource efficient, greener and more competitive economy and *Inclusive growth* – fostering a high-employment economy delivering economic, social and territorial cohesion", it is concluded that sustainable development depends on affordable permanent education (Oprean *et al.*, 2011).

Policy responses to develop and refinelifelong learning policies are directed towards: increased flexibility and responsiveness; motivating young people to learn; linking education and work; facilitating open access to qualifications; diversifying assessment processes; making qualifications progressive; making the qualifications system transparent; reviewing funding and increasing efficiency; better managing the qualifications system.

In the European Union, lifelong learning became the central part of educational policies in the context of struggles for a knowledge-based society and the importance of developing more competitive lifelong learning strategies in national educational systems will be more and more essential for a successful governmental policy (Lazar and Lazar, 2012). It is very important to think about educational policies "*able to increase beneficial effects both for individuals and for societies, to solve and avoid from cultural, social and economic disadvantages and to give a significant contribution to cooperating and social cohesion and stability*" (Aleandri and Girotti, 2012).

One of the four strategic objectives for the ET 2020 framework is making lifelong learning and mobility a reality and one of the major issues in putting it into practice is the educational system of each country which "*is not yet prepared to develop lifelong learning competences*" (Canţer and Brumar, 2011).

It is very important to think about educational policies *"able to increase beneficial effects both for individuals and for societies, to solve and avoid from cultural, social and economic disadvantages and to give a significant contribution to cooperating and social cohesion and stability"* (Aleandri and Girotti, 2012).

Lifelong learning is expected to *"deliver competence development and labor market-related qualifications within and outside enterprises as part of human resource development to sustain economic growth"* and *"to contribute to the maintenance of democratic values and institutions, and to societal and personal development, as well as reducing development gaps between rural and urban areas"* (Stanef *et al.*, 2012). Adaptation of lifelong learning approaches in national educational systems has important implications recognizing education in all forms. The relevant frameworks (legislative, governance, financial, institutional, learning, informational, qualifications and regulatory) should be created in national policy development in order to engage different communities in learning, as well as collateral policies in related areas as *"employment, welfare, rural development and poverty reduction and monitoring and evaluation of policy impact across many ministries and agencies in order to reduce development gaps between rural and urban areas"* (Stanef *et al.*, 2012).

Lifelong learning considers the demand for and the supply of learning opportunities as part of "*a connected system covering the whole lifecycle*" offering a systematic view and emphasizing "*the centrality of the learner" and the need for initiatives that "cater for the diversity of learner needs*", thus representing the shift of attention from the supply of learning to the demand side (Chiţiba, 2012). It is focused on the motivation to learn "*and draws attention to self-paced and self directed learning and it stresses the multiple objectives of education policy, which include economic, social or cultural outcomes; personal development, and citizenship*" (Chiţiba, 2012). In the context of lifelong learning, the importance of career education has new dimensions bearing in mind that social integration is an active and lifelong process outlining the major purpose of education as preparation for life, thus changing the vision of educational content and imposing the need of considerations in the field of career planning (Dandara, 2014). Barriers to lifelong learning could be economic, personal, social, foundational, technological, access, and motivational inextricably linked to one another (Laal, 2011a).

4. The competence-based approach in training: a real practice in lifelong learning

Among the many challenges for lifelong learning in contemporary societies along with the most general ones as financial, demographic, technological, social, environmental and democratic, the following could be mentioned: *"better bridging among levels and learning settings; considering the need to maintain skills throughout life; considering financial issues to bring the discourse more decisively into policy discussion, and exploring the social dimension of learning"* (Laal and Laal, 2012a). What is important for learners are learning how to learn and the ability to organize and direct their own learning skills. The results are presented by learning outcomes as knowledge, skills and competences (Fig. 1).

Fig. 1. The new educational paradigm of competence-based learning

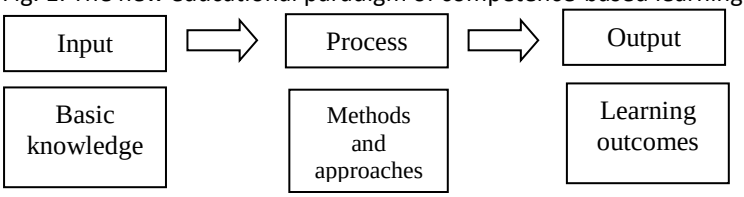

Discussing the approach based on competences, first of all some definitive terms should be clarified in order to have common and comparable understandings, as provided in the European Qualifications Framework (EQF) for life-long learning which emphasizes the results of learning. Learning outcomes are specified in three categories – knowledge, skills and competence, are considered in terms of what learners should know, understand and be able to do after finishing relevant training (Table 2). Qualifications embrace a number of learning outcomes as theoretical knowledge, practical skills, technical skills and social skills.

Table 2. Definitive terms in the EQF for life-long learning

Qualification	A formal outcome of an assessment and validation process which is obtained when a competent body determines that an individual has achieved learning outcomes to given standards
Learning outcomes	Statements of what a learner knows, understands and is able to do on completion of a learning process, which are defined in terms of knowledge, skills and competence
Knowledge	The body of facts, principles, theories and practices that is related to a field of work or study
Skills	The ability to apply knowledge and use know-how to complete tasks and solve

	problems. Skills could be divided in cognitive (involving the use of logical, intuitive and creative thinking) or practical (involving manual dexterity and the use of methods, materials, tools and instruments)
Competence	The proven ability to use knowledge, skills and personal, social and/or methodological abilities, in work or study situations and in professional and personal development. Competence is described in terms of responsibility and autonomy.

In order to provide an effective training and learning process a set of learning outcomes should be determined. The process has a twofold result – for trainers (learning outcomes inform about the training goals' set) and for trainees (learning outcomes provide a reference of development). Furthermore, the EQF defines eight levels by a set of descriptors as indications of relevant learning outcomes for the corresponding level and thus providing a comparable framework for national qualifications systems.

Main results of a public consultation (as stated in Commission staff working document accompanying the Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Improving competences for the 21st century: an agenda for European cooperation on schools, 2008) are summarized in several points: key competences for all, lifelong learning, the economy, equity, inclusion, citizenship, teachers, school communities.

Based on the Lisbon agenda from 2000, concluding that basic skills provided through life-long learning is a key measure in European response to globalization challenges and knowledge-based economies, another important point related to defining competences is set in the Recommendation of the European parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC). Competences are accepted as "*a combination of knowledge, skills and attitudes appropriate to the context"*. In development of the key competences approach in Europe, key competences are defined as *"those which all individuals need for personal fulfilment and development, active citizenship, social inclusion and employment"*. They are the following according to the European reference framework: communication in the mother tongue; communication in foreign languages; mathematical competence and basic competences in science and technology; digital competence; learning to learn; social and civic competences; sense of initiative and entrepreneurship; cultural awareness and expression.

Formulated that way key competences are equally important and complete each other embedded by a number of common themes as critical thinking, creativity, initiative, problem solving, risk assessment, decision taking, constructive management of feelings, etc. and underpinned by different types of learning activities: associative, cognitive, situative, etc.

In the EQF learning outcomes are considered according to the field of work on study and that way the importance of establishing sectoral frameworks is implied according to the national qualifications systems set in accordance to it. In the EQF a sector is defined as *"a grouping of professional activities on the basis of their main economic function, product, service or technology"*.

5. Bulgarian National Lifelong Learning Strategy

The National Lifelong Learning Strategy sets out the strategic framework of the state education and training policy for the period 2014-2020, aimed at achieving the European goal of smart, sustainable and inclusive growth. The strategy is seen as a response to all the challenges posed by social inclusion and economic growth and covers all forms of education, training and learning - formal, informal, nonformal. It works with the following definition: "any learning activity undertaked throughout the whole life to improve knowledge, skills and competences".

This strategy outlines the content, the forms, the environment and the relationships between all participants in the lifelong learning process, namely: learners; educational providers; employers, branch organizations, trade unions, civil society organizations and other partners; Districts, municipalities and local communities; government bodies, for conducting training (whether private or public kindergartens, schools, universities, training centers, cultural institutions, etc.) responding to the needs of society and labor market requirements.

Among the objectives of the national development policy by 2020 are the high level of knowledge, innovation opportunities, adaptability to changes and full social inclusion. Thus, the context of the strategy takes into account the new objectives and the new scope of learning, learning groups, providers, learning / teaching

methods, learning initiatives, supportive measures, transparency and comparability and quality assurance. Its distinctive feature is the application of a holistic approach covering all areas of learning: pre-primary education and training, primary and secondary school education, vocational education and training, higher education, continuing adult education, validation of non-formal learning outcomes and self-study, expecting lifelong learning to be recognized and supported by government policy and by all stakeholders as a guiding principle for offering education and training in a national context.

The vision of the strategic framework is by 2020, Bulgaria to be a country where conditions for creative and professional realization of the personality are created and the access to various and qualitative forms of lifelong learning has become a reality for all its citizens.

The priorities of the National strategy for lifelong learning 2014-2020 strategic are the following:

- A step forward to a new educational approach and innovations in education and training;
- Increasing the quality of education and training;
- Ensuring the educational environment for equal access to lifelong learning and for active social inclusion and active citizen participation;
- Promoting education and training aligned to the needs of the economy and changes on the labour market.

The strategis targets the following impact areas:

- Ensuring the conditions for transition to a functioning system for lifelong learning;
- Ensuring the conditions for expanding the scope and enhancing the quality of preschool education and training;
- Applying a comprehensive approach to enhancing the educational achievements and reducing the share of early school leavers;
- Enhancing the quality of school education and training towards attainment of the key competences, improving the learners' achievements and personality development;
- Increasing the attractiveness and improving the quality of vocational education and training to ensure employment and competitiveness;
- Modernizing the higher education;
- Development of opportunities for non-formal and informal learning for personal and professional progress.
- New opportunities for good quality of life following the working career's end;
- Coordinating the interaction among stakeholders in the implementation of the lifelong learning policy.

Principles in the implementation of the National strategy for lifelong learning are:

- Quality - transforming lifelong learning into a factor for the success and competitiveness of the citizenry, the institutions, and organizations by providing the conditions to achieve higher educational objectives.
- Equality and diversity - ensuring equal opportunities for all individual and collective stakeholders to exercise their rights and duties arising from their participation in various and multiple forms of lifelong learning, which take place in diverse socio-economic contexts.
- Decentralization - transfer of powers and resources from central government bodies and public institutions to the regional administrations, the municipalities, the setups of social partners, the non-governmental organizations, etc., and also to associations of training providers in order to ensure the access to lifelong learning activities for various target groups and specific participants.
- Cooperation - conduct of consultation processes at various levels, proactive dialogue and allocation of the rights, duties, and risks among all stakeholders in order to achieve the strategic objectives and priorities of the lifelong learning policy through implementation of the specific measures scheduled for the impact areas.
- Measurability - enhancement of the opportunities for monitoring and measuring the education objectives.
- Flexibility - preparedness of the stakeholders to respond, upon occurrence/ascertainment of unforeseen social and socio-economic processes, through expansion of the earmarked objectives and actions.

Lifelong learning is targeted as a guiding principle in the supply of education and training in the national context aiming at assurance of quality, equality and diversity, decentralization, cooperation, measurability and flexibility. Analyzing the strategy, it should be noticed that small settlements and rural areas are specifically addressed in the strategy which is of particular importance for future balanced regional development. On the other hand, considering education and qualifications' system the conclusion which could be made is that student-centered and competence-based approaches, as well as transdicsiplinary research and integrated knowledge, are big challenges to Bulgarian educational system yet.

6. Bulgarian educational system and the opportunities of lifelong learning

Bulgarian educational system is suffering a great extent of conservatism regarding and introduction of new methods and approaches, establishment of flexible learning paths and acceptance of knowledge and skills' validation. Primary and secondary education are strongly regulated by the state requirements and very small changes are possible regarding the specific fields of study. Development of higher education institutions is marked by the enormous competition on the market for students. The acquisition of specific vocational competences is possible through the system of vocational education and training. On the other hand, the mentality of the biggest part of the population focused on the significance of diplomas and not on learning results and real opportunities for realization on labor market or starting own enterprises is a big barrier in development of vocational training and its recognition as the most valuable tool in career development.

On the other side is the problem of the implementation of the European qualification framework (EQF) through the National qualification framework (Table 3).

Table 3. Bulgarian education system and National qualifications framework in brief

Type of Education/ Training	**Where**	**Duration**	**In charge**	**State Educational Requirements**	**Procedures of Changing Subjects in Schools**	**Level of Vocational Qualification**	**NQF Level according to EQF**
Preparatory Education	Kinder gardens	2 years	MES	Strict	Clumsy	-	0
Basic Education	Primary Schools	Elementary 4 years	MES	Strict in terms of subjects and contents	Clumsy	-	1
	Secondary Schools	Basic 3 years	MES NAVET			Opportunity for LVQ I	2
Secondary Education	Secondary Schools	Basic	MES	Strict in terms of subjects and contents	Clumsy	-	3
		Vocational Education	NAVET LPVET	Not so strict	Facilitated	II	3
						III	4
Tertiary Education	Higher education institutions	**Bachelor** - 3 years 180 ECTS - 4 years 240 ECTS **Master PhD**	NEAA	NEAA Criteria Institutional and Programs Accreditation	Depends on the higher education institution	-	6 7 8
Vocational Training	Centers for Vocational Training	Minimum 360 660 960 hours	NAVET	Not so strict Based on competencies Non-formulated yet for all professions and specialties	Short procedure for changing training curricula and programs	I II III	
	Vocational Colleges	2 years	MES - Registration NAVET - SER	Not so strict Non-formulated yet for all professions and specialties		IV	5

Abbreviations: MES - Ministry of Education and Science; NAVET - National Agency for Vocational Education and Training; NEAA - National Evaluation and Accreditation Agency; SER - State Educational Requirements; NQF - National Qualification Framework; EQF - European Qualification Framework; LPVET - List of Professions for Vocational Education and Training in the Republic of Bulgaria

Lifelong learning is in the basis of the reforms on different levels because of its significance for assurance of quality of life and social secutiry, the links to globalization and technological changes and economic opportunities (Terziev and Arabska, 2015a). Establishing the right educational policies based on preliminary needs' analyses and providing equal opportunities is part of effective strategies of overcoming unemployment and conributiing to social cohesion and stability. The harmonization of European, national and local strategies is necessary for provision of efficiency, assurance of funding and resources and long-term effects.

Main prerequisites for development and encouragement of lifelong learning are:

- recognition of non-formal and informal learning;
- encouragement of vocational training;
- development of trainers's skills;
- creating culture of learning through increased learning opportunities, improving access and participation, stimulating learning demand;
- inclusion of a broader scope of learners in respect to age, occupation, educational and professional background, etc.;
- partnership approach – collaboration;
- communication and coordination;;
- developing mechanisms for quality assurance, evaluation and monitoring
- continuous improvement and renewal of policies and system.

There is a need of measuring whether current education and qualification system answers the needs of inviduals and organizations, as well as how to apply best lifelong learning in order to assure improvements in qualiifcations and recognition. The outcomes should be measured as quality skills giving competitive advantages to learners and making them adaptable and mobile. However, all the interventions should be carefully analyzed before entering into force according to specific characteristics of some regions and their population in connection to the exisiting culture and understandings. The introduction of the culture of lifelong learning would not be an easy and fast process. Significant efforts in motivation activities should be put and it should embrace all the parties: state through regulatory requierements, policies, strategies and specific support; business – actively participating, determining needs and providing support; educational and training institutions – building capacities and assuring inclusion; potential learners – willing to change (Terziev and Arabska, 2015c).

Table 4. Key issues and there linkages in lifelong learning development

<table>
<tr><td colspan="5">European and national regulatory framework</td></tr>
<tr><td>Strategic partnerships</td><td>Teaching</td><td>Learning</td><td>Administration and support systems</td><td>Monitoring and control system</td></tr>
<tr><td>Relationships</td><td colspan="2">Roles of participants</td><td>Access</td><td>Quality assurance</td></tr>
<tr><td colspan="5">Policies encouraging lifelong learning in disadvantaged regions</td></tr>
</table>

Development of lifelong learning in less favored regions is viewed as an opportunity for capacity building activities and needs a specifically targeted lifelong learning application policy based on the broad participatory approach and using available resources and modern information and communication technology (Terziev and Arabska, 2015b). It should provide implications for solutions of the main problems connected to access, as well as teachers' skills of lifelong learning approaches, especially in curricula development based on enhancement of personal skills, and further evaluation and quality control mechanisms.

Table 5. Mechanisms fostering lifelong learning

<table>
<tr><td>Communication and coordination</td><td>Recognition of skills</td><td>Employability</td><td rowspan="5">Quality assurance system</td></tr>
<tr><td>Pedagogical innovation</td><td>Qualifications framework</td><td>Flexibility in learning programs</td></tr>
<tr><td>Learning pathways</td><td>Validation procedures</td><td>Needs'analyses</td></tr>
<tr><td colspan="3">Learning outcomes</td></tr>
<tr><td colspan="3">Participatory approaches</td></tr>
</table>

Networking as a collaborative learning opportunity could provide the needed flexible framework of learning anytime at anyplace concerning individual needs and learning abilities. The creation of a new learning culture is the first necessary prerequisite in motivation activities and making learning more accessible in some regions in the country (Arabska, 2016). The application of such a strategy will need support of the institutional system (educational and training instituttions, state, non-governmental and business organizations) and relevant infrastructure on regional level. Development of partnerships should be substantiated by the identification of the needs (both of learners and the labor market) and relevant resources respecting cultural, ethnic and linguistic diversities.

Discussing concrete measures of support in lifelong learning in the country, some common aims could be identified concerning also the national education and qualification system: improving communication and cooperation between state, educational institutions, business organizations and society, adaptation of training to labor market demand and improving training programs on different levels and types, motivation for lifelong learning and career development. Educational measures should be connected to labor market measures, social and fiscal policies in order to increase employment, labor efficiency and motivation for self-improvement.

7. Conclusion

Development of lifelong learning programs is important because of the opportunities they provide for staff training and career development, assuring employment, higher quality of life and social inclusion, as well as for economic growth and community development as a whole. Lifelong learning policies are needed because permanent trainings lead to acquisition of valuable skills providing competitive advanatages of individuals on the labor market in conditions of globalization of economic and social life, fast technological changes and increase in the importance of knowledge in economy. Bulgarian educational system has undergone significant changes in order to get in line with the European qualifications framework but still new intergrated approaches and policy instruments are needed in order to implement the transformations and to achive long-term outputs of quality and effectiveness. Student-centered and competence-based approaches, as well as transdicsiplinary research and integrated knowledge, are big challenges to Bulgarian educational system too.

Acknowledgements

This paper is presented as part of the project "Staff training and development systems" (2019-2020) implemented according to the Plan of scientific and research activities in University of agribusiness and rural development – Bulgaria.

References

Aleandri, G., Girotti, L. 2012. Lifelong learning and training: a never ending challenge and choice for educational system. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 1406-1412.

Arabska, E. 2016. Competence-based training of staff and opportunities of life-long learning. First international scientific conference „Human resources, leadership and organizational management“, Volume 1, 2016, 131-156.

Baris, M. F., Tosun, N. 2011. E-portfolio in Lifelong Learning Applications. Procedia - Social and Behavioral Sciences 28, 522-525.

Bostan, C.G. 2014. Emergencies in lifelong learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 142, 268-273.

Canţer, M., Brumar, C. I. 2011. Transdisciplinary niches fostering Lifelong Learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 28, 636-639.

Chiţiba, C. A. 2012. Lifelong learning challenges and opportunities for traditional universities. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 1943-1947.

Commission staff working document accompanying the Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Improving competences for the 21st century: an agenda for European cooperation on schools. {COM(2008) 425 final}. Brussels, 3.7.2008. SEC(2008) 2177.

Coúkun, Y. D., Demirel, M. 2010. Lifelong learning tendency scale: the study of validity and reliability. Procedia Social and Behavioral Sciences 5, 2343–2350.

Dandara, O. 2014. Career education in the context of lifelong learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 142, 306-310.

Demirel, M. 2009. Lifelong learning and schools in the twenty-first century. Procedia Social and Behavioral Sciences 1, 1709–1716.

Dimitrov, D. 2013. Improving the management system of higher education in the context of globalization of market relations. Academic publishing house “Talent”, Plovdiv, UARD.

Dimitrov, D. 2015. Public benefits of private higher education. Proceedings of the IVth International Scientific Conference Climate Change, Economic Development, Environment and People (CCEDEP) - Regional Development of Central and Eastern European Countries, Volume 1, 386-392.

Dimitrov, D., Krasteva, G. 2018. Regional educational disproportions in Bulgaria. Regional Economy and Sustainable Development, Research Institute, University of Economics - Varna, issue 1, 99-114.

Dimitrova, V. 2013. Higher education - a factor for the development of the regions. UARD, ISBN 978-619-7048-47-6.

Escuder-Mollon, P. 2012. Modelling the impact of lifelong learning on senior citizens’ quality of life. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 2339-2346.

EU key competences for life-long learning: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm.

Europe 2020 Strategy of smart, sustainable and inclusive growth.

European Qualifications Framework for life-long learning.

Ionela, A. M. 2012. The role of lifelong learning in the growth of employment and labour efficiency. The case of Romania. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 4399-4403.

Jovanova-Mitkovska, S., Hristovska, D. 2011. Contemporary teacher and core competences for lifelong learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 28, 573 – 578.

Laal, M. 2011a. Barriers to lifelong learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 28, 612 – 615.

Laal, M. 2011b. Lifelong learning: What does it mean? Procedia - Social and Behavioral Sciences 28, 470-474.

Laal, M., Laal, A. 2012a. Challenges for lifelong learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 47, 1539-1544.

Laal, M., Laal, A. 2012b. Lifelong learning; elements. Procedia - Social and Behavioral Sciences 47, 1562-1566.

Laal, M., Laal, A., Aliramaei, A. 2014. Continuing education; lifelong learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 116, 4052-4056.

Lazăr, I., Lazăr, L. 2012. Considerations on the implementation of the lifelong learning initiative in the European union. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 2533-2536.

National qualification framework of the Republic of Bulgaria.

National strategy for lifelong learning for the period 2014 – 2020 adopted with DCM No 12 of January 10, 2014.

Oprean, C., Brumar, C. I., Canţer, M., Bărbat, B. E. 2011. Sustainable development: e-teaching (now) for lifelong e-Learning. Procedia - Social and Behavioral Sciences 30, 988-992.

Öztaskin, Ö. B. 2010. Identifying the in-service training needs of the social studies teachers within the context of lifelong learning. Procedia Social and Behavioral Sciences 2, 3036–3042.

Pamfilie, R., Onete, B., Maiorescu, I., Pleşea, D. 2012. E-learning as an alternative solution for sustainable lifelong education. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 4026-4030.

Recommendation of the European parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC).

Stanef, M. R., Manole, A. M., Militaru, M. 2012. Lifelong learning a way to reduce development gaps between rural and urban areas. Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 4508-4512.

Terziev, V., Arabska, E. 2015a. Application of the concept of lifelong learning in Bulgaria. Seventh International Scientific Conference Knowledge for capabilities and skills, 4-6 December, 2015, Bansko, Bulgaria, International Journal Knowledge, Scientific Papers, Vol. 11/1. 2015, 44-55.

Terziev, V., Arabska, E. 2015b. Contemporary challenges of building competences through life-long learning in mountain regions. Sustainable mountain regions: make them work, May 2015, International Scientific Conference Proceedings, 110-116.

Terziev, V., Arabska, E. 2015c. Lifelong learning: the new educational paradigm for sustainable development. Annual university scientific conference of Vasil Levski National military university, Veliko Tarnovo, Bulgaria, Proceedings Volume 7, 114-128.

Vocational Education and Training System in Bulgaria

Ekaterina Arabska[1] **Delyan Plachkov**[1]

[1]University of agribusiness and rural development, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The paper presents the main legislative issues regulating the system of vocational education and training in Bulgaria putting a special accent on dual training. Some of the key notions in vocational education and training are presented in the light of the Vocational education and training act: professional knowledge, skills and competences, as well as formal, informal and non-formal learning. The List of professions for vocational education and training is considered as a systematized matrix of professions and specialties in professional fields and fields of education and an instrument for the implementation of state policy in vocational education and training for harmonization with the European requirements and realities, mutual recognition of qualifications and link to the labor market. Recommendations are provided regarding improvements needed in quality assurance system, introduction of credit system, problems in dual training, validation of learning outcomes and creation and implementation of state educational requirements.

Keywords: vocational education, vocational training, quality, dual training.

1. Introduction

Vocational education and training is accepted as preparing people for doing certain jobs and getting certain occupations (i.e. acquiring a profession) which can be realized in different levels of the general education system. The attention to it is growing because of the potential for flexible, effective and efficient training programs to answer the increasing requirements and labor market needs, especially in modern times when the issues of innovation and development, employment and employability are one of the most discussed top priorities on national and European level. So is the issue of career development in terms of career guidance and career management skills, the ways of acquisition of soft and technical skills, etc.

In that sense, vocational education and training development could be the answer to many of the problems of the contemporary society but it needs a special attention and consideration because of its specific development in Bulgaria and the attempts from the last few decades to change the whole system of education and to become part of Europe. On the other side is the Bulgarian mentality, orientation and affirmation of higher education, born out through the many years of striving after the good living standards, which imposed the higher education diploma as a must for all. This points reflects also on the higher education system and its quality (Stoichkova, 2018) but that is a question of further investigation (Dimitrov, 2013; Dimitrov, 2015; Dimitrov & Krasteva, 2018) especially of regard to sustainable regional development (Dimitrova, 2013) which is out of the scope of current study. And, as always, the “coin” has two sides – for some parts of the population, mainly minorities, the greatest problem is that of illiteracy and the worsen access to education and training system. In both cases the vocational education and training system suffers the little attention and its potentials are overestimated and not used. Additionally it should be also noted that namely vocational education and training system is the right alternative and instrument for getting skilled labor force by employers and for encouraging entrepreneurship and self-initiative in small and medium-size enterprises as the main engines of Bulgarian economy. Not the last, this is the system which could in fully apply the concept of lifelong learning and assure the needed flexibility, continuity and quality.

In order to understand the vocational education and training system in Bulgaria its basics should be scrutinized first as set in the legislative documents expressing the state policies in this field. The aim of the current paper is to present those questions paying a special attention to the training through work (dual training) as a novel concept bearing momentum in the country, and to provide some implications about the opportunities for further improvements and development.

2. The system of vocational education and training in Bulgaria: main legislative issues

Vocational education and training act regulates public relations related to:

1. ensuring the right to vocational education and training of citizens, in accordance with their personal interests and opportunities;

2. meeting the needs of the skilled labor force, competitive on the labor market;

3. providing conditions for the functioning and development of the vocational education and training system, based on cooperation between its institutions and executive bodies, local self-government and social partners;

4. validation of professional knowledge, skills and competencies.

Professional knowledge means a set of theories and practices relating to a particular field of work that are used in the process of study.

Professional skills mean the ability to apply the acquired professional knowledge in performing tasks and solving problems.

Professional competences mean the proven ability to use the professional knowledge, professional skills and personal qualities required to practice in accordance with the National Qualifications Framework.

The act regulates the organization, institutions, management and financing of the system of vocational education and training.

For the school vocational education and training the Pre-school education and school education act, secondary legislation on its implementation and state educational standards are in force, unless otherwise is provided in the Vocational education and training act.

The system of vocational education and training prepares the citizens for realization in the economy and other spheres of the public life, creating the conditions for acquiring professional qualification and for its continuous improvement.

The main tasks of the vocational education and training system are:

1. acquiring professional qualification;

2. acquiring qualification for professions the exercise of which requires such, including and for the pursuit of regulated professions;

3. continuous improvement of the professional qualification;

4. formation of a motivational system for realization in the civil society;

5. formation of a common culture on the basis of the national and universal human values.

The qualification acqusition shall be carried out in compliance with the requirements for quality assurance of vocational education and training.

The system of vocational education and training includes:

1. career guidance, vocational training and vocational education;

2. validation of professional knowledge, skills and competencies.

Career guidance provides information, counseling and advice to students and others about the choice of profession and career development.

Vocational training shall ensure the acquisition of a qualification in a profession or part of it, as well as its improvement. Vocational training includes:

1. initial vocational training - acquiring initial qualification in a profession or part of a profession;

2. continuing vocational training - updating, extending or upgrading the acquired qualification in profession or part of a profession.

Vocational education shall ensure the acquisition of secondary education and professional qualification.

Vocational education and vocational training may be carried out also through the training at work (dual training system), which is organized in conditions regulated by a special ordinance.

The validation of professional knowledge, skills and competences is the recognition of acquired knowledge, skills and competences of a profession or part of it obtained through non-formal learning or informal learning in order to access training for acquiring professional qualifications and facilitating access to the labor market.

Non-formal learning means training organized by institutions outside the vocational education and training system. Informal learning is an uninstitutional and unsystematic accumulation of knowledge, skills and competencies. Formal learning is an organized form of learning to acquire knowledge, skills and competences, and a state-recognized document is issued for the results of this training.

Career guidance, vocational training, vocational education and validation of professional knowledge, skills and competences are carried out in professions and specialties included in the List of professions for vocational education and training.

The list is approved by the Minister of education and science in coordination with the Minister of labor and social policy, as well as with the respective branch ministries and with the representative organizations of the employers and of the employees at the national level.

The list of professions is a systematized structure (matrix) of the names of professions and specialties classified in professional fields according to the fields of education according to the International Standard Classification of Education ISCED - 97 and in accordance with the Classification of Education and Training Areas (2008) of the National Statistical Institute. As a basic document for the organization of career guidance, vocational training and vocational education, the list is mandatory for all institutions where vocational training will be carried out for vocational training - vocational high schools, vocational schools, vocational colleges and vocational training centers.

The list of professions has been developed in accordance with the traditions, experience and achievements in the development of the Bulgarian vocational education and training system. With regard to the integration of the vocational education system with the standards of the European countries in order to meet the criteria for international recognition of professional qualifications and to better match the vocational training with the labor market needs, the development of the list takes into account the current trends in the development of vocational education and training - the wide-profile of professions, the mobility of curricula and the possibility of continuous training. The specialties in the list are in line with national practice in the field of employment, correspond to the National classification of occupations and positions and to the International standard classification of occupations ISCO-88.

Principles of developing the list of professions for vocational education and training as defined by the National agency for vocational education and training are:

• application of the systemic approach - as a matrix of professions, specialties and qualifications, the list assures the acquisition of knowledge and skills in a certain logical sequence;

• consistency - the classification of occupations and specialties by degree of professional qualification enables the trainees, depending on the specifics of the profession, to acquire consecutively one or more degrees of professional qualification;

• continuity - the list reflects the rich traditions, experience and positive results of the Bulgarian vocational education system;

• flexibility - it is ensured through the possible combinations for acquiring the degrees of professional qualification;

• continuity - the upgrading of knowledge, skills and professional competences in the acquisition of the professional qualification levels enables everybody, depending on the level of vocational training attained, to continuously increase their professional qualification;

• openness - the list is an "open" system and, in the case of proven necessity and the need for adequate vocational training, provides the opportunity to include both new professions and new specialties within a given profession.

The list goals are defined by the requirements for harmonization of the vocational education with the European one in order to mutual recognition of qualifications and the integration of Bulgaria into the European labor market. The list provides the organization and conduct of vocational education, vocational

training and career guidance in accordance with the state educational requirements and serves the needs of the labor market, economy and statistics.

As a basic document for the vocational education and training system, the list have main functions in:

• implementation of the state policy in the field of vocational education and training;

• carrying out career guidance activities by providing information on the professional qualification levels for the respective professions and specialties;

• collecting, comparing and presenting statistics on education at regional, national and international level;

• ensuring a state plan for admission of trainees that is in line with the needs of the labor market.

The application of the list in the vocational education and training system ensures:

• vocational education and training adequate to the needs of the labor market;

• professional knowledge and skills of learners according to their interests, opportunities and needs;

• opportunities to improve the skills and retraining of the workforce and ensuring lifelong learning;

• professional mobility within a professional field and between different fields;

• equal opportunities and access to vocational education and training for citizens wishing to increase their education and qualification;

• introduction of a common (basic) part in the curriculum for the specialties in a given profession and the possibility of their optimization;

• optimizing the network of vocational schools and lowering the cost of training;

• development of state educational requirements for acquiring qualification in professions.

Certain professions from the list of professions for vocational education and training can be promoted as state-protected professions. The list of state-protected professions and the criteria for determining them is adopted by an act of the Council of ministers. Certain specialties from professions from the List of professions for vocational education and training can be established as specialties from professions where there is an expected shortage of labor market specialists. The list of specialties from occupations where there is an expected shortage of labor market specialists and the criteria for their determination is adopted by the act of the Council of ministers.

The list of regulated professions in the Republic of Bulgaria is adopted by a decision of the Council of ministers upon a proposal by the Minister of education and science, in coordination with the Minister of labor and social policy, as well as with the respective branch ministries and the representative organizations of employers and workers at national level.

Structural elements of the list of regulated professions are:

1. the names of the professions which are regulated according to the Bulgarian legislation;

2. the normative act which determines the requirements for practicing the profession;

3. the competent authority to recognize the right to practice the regulated profession concerned.

In the List of professions for vocational education and training occupations and specialties are classified in professional fields and by degree of professional qualification. The degrees of professional qualification acquired are: first, second, third and fourth.

The relevant degrees of professional qualification shall require:

1. for the first degree - acquired professional knowledge, skills and competences for practicing professions, including routine activities carried out under non-changing conditions;

2. for the second degree - acquired professional knowledge, skills and competences for practicing professions, including complex activities carried out under changing conditions;

3. for the third degree - acquired professional knowledge, skills and competences for practicing professions, including complex activities carried out under changing conditions, as well as assuming responsibilities for the work of others;

4. for the fourth degree - acquired professional knowledge, skills and competences for practicing professions, including a wide range of activities with complexity, under changing conditions, as well as assuming managerial responsibilities for the work of others and for the allocation of resources.

The acquisition of professional qualification in the vocational education and training system is regulated by framework programs approved by the Minister of education and science.

The programs determine the age and the requirements for the entrance educational and qualification level of the applicants as well as the content and duration of the vocational education and vocational training.

The framework programs are:

1. Programs A - for initial vocational training with acquisition of first degree of professional qualification;

2. Programs B - for initial and continuing vocational training with the acquisition of second or third degree of professional qualification;

3. Programs C - for vocational education with the acquisition of second or third degree of professional qualification;

4. Programs D - for vocational training with the acquisition of fourth degree of professional qualification;

5. Programs E - for initial vocational training with qualification for part of a profession;

6. Programs E for continuing vocational training for updating or expanding the acquired professional qualification as well as for acquiring first, second and third degree of professional qualification after the acquired qualification respectively in part of a profession, first or second degree of professional qualification.

Vocational education is provided through general education and vocational training. It can be complemented by extended training. Vocational training shall ensure the achievement of the state educational standard for the acquisition of qualification by profession. Vocational training in school education shall take place at the two upper secondary level stages of education.

Vocational training shall include the competencies necessary to:

1. acquire professional qualification by profession from the List of professions for vocational education and training;

2. acquire legal capacity for certain professions, the exercise of which requires such, including for regulated professions.

Vocational training for each occupation is general, sectoral, specific and extended. Vocational training for each profession includes the theory and practice of the profession.

Professional qualification is acquired when, after evaluation or validation, it is established that all units of learning outcomes included in the state educational standard for acquiring the qualification in the respective profession have been achieved.

Learning outcomes are the professional competences acquired by an individual after completing the formal, informal or non-formal learning process that he/she is able to demonstrate. Learning outcomes unit is part of a professional qualification consisting of a set of interdependent learning outcomes that can be self-assessed or validated. Module is accepted as a self-contained learning content for the achievement of one or more units of learning outcomes defined in the state educational standards for acquiring qualification in professions and related to the performance of a specific professional activity.

In the Vocational education and training act there are some paragraphs about the introduction of the credit system. The credit is accepted as a measure of the achieved unit of learning outcomes from the state educational requirement for acquiring qualification in the respective profession. The terms and procedure for awarding, accumulation and transfer of credits are expected to be determined by an ordinance of the Minister of education and science.

According to the Vocational education and training act quality is a set of characteristics of vocational education and training that are in line with the expectations and needs of the individual and society. The institutions involved in vocational training and education system ensure the quality of vocational education and training through the establishment of an internal quality assurance system in compliance with the state educational standards for acquiring qualification in professions and the legislation in force. The rules for the implementation of the internal quality system are laid down in the respective rules of procedures of the training institutions.

3. Organization of training through work (dual system of education): regulative provisions

Job-based learning (dual learning system) is a specific form of training to acquire a professional qualification that is organized on the basis of a partnership, including contracting, between one or more employers and:

1. an institution in the vocational education and training system, with the exception of information and vocational guidance centers, or

2. a secondary school, high school or spiritual school when providing professional training.

Training through work (dual system of education) shall include:

1. practical training in a real work environment, and

2. training in the relevant institution.

The training through work (dual system of training) shall be organized and implemented in compliance with Vocational education and training act, the Labor Code and a special ordinance.

The training shall be carried out on the basis of an admission quote declared by the employer to the director of the respective institution, which carries out the training.

Practical training in a real work environment is conducted in an enterprise under the guidance of a mentor appointed by the employer.

The mentor is an employee of the enterprise who must meet the following requirements:

1. have a professional qualification in the profession in which the training takes place;

2. have at least three years of proven professional experience in the same profession;

3. have undergone mentoring training.

Teacher training provides basic pedagogical and psychological knowledge and skills in working with the trainees and is carried out under a program approved by the Minister of education and science. The right to carry out mentoring training has:

1. the higher schools, accredited under the conditions and by the order of the Higher education act;

2. schools in the pre-school and school education system that provide vocational education and training, with the exception of united schools and schools in the places of deprivation of liberty;

3. vocational training centers;

4. vocational colleges.

For the training of the mentor the respective institution issue a document in a form approved by an order of the Minister of education and science.

Funding for mentoring training shall be provided by means by the person trained for the mentor, by the employer, by the employer and the training institution participating in the partnership or by means of national programs and projects, by the European funds and by other sources.

The relationship between the employer, the mentor and the training institution in the dual system is carried out by a teacher-methodologist, which is determined by the director of the training institution.

The methodologist must meet the following requirements:

1. have the education and training specified in the state educational standard for acquiring qualification in the profession; and

2. have at least three years of proven professional experience in training in the occupation where the training is conducted (dual training system).

An employer wishing to participate in a learning partnership must meet the following requirements:

1. to be registered as a sole trader or legal person under the Bulgarian legislation or be a person registered under the legislation of a Member State of the European Union of another State Party to the European Economic Area or Switzerland;

2. not declaring bankrupt, not to be in insolvency proceedings or to be in liquidation proceedings;

3. no obligations to public state receivables;

4. not convicted of an intentional crime of a general nature - it concerns the employer, the person who represents it, as well as the members of the management and supervisory bodies and other persons, who have the power to exercise control over the decision;

5. assuring the necessary facilities for practicing the profession in accordance with the state educational standard for acquiring qualification in the profession;

6. providing employees who meet the requirements for mentors;

7. there is no breach established by a punitive decree or court decision related to work without a written contract or without the employee's employment contract, with the accrual and payment in the statutory terms of remuneration, with the employment of minors and the recruitment of illegal immigrants;

8. not having a violation of the Health and safety at work act in the previous three-year period established by a penal decree.

Ministry of economy should create and maintain an information database for the employers who meet the requirements to participate in partnerships to deliver training through work (dual training).

4. Conclusion and recommendations

The system of vocational education and training in Bulgaria is a subject of tremendous changes and stress applied by the increasing requirements and expectations, incl. the need of answering the European realities in education, training and labor market development and conditions for mutual recognition of qualifications. One of the main problems in this system is the issue of quality assurance which still needs improvement and many reconsiderations. The other important point is the application of the credit system in vocational education and training which is still the biggest challenge and one of the hottest questions of discussion. The concept of dual training is entering the Bulgarian case but complicated by many preconditions and overregulation. Yet, the validation of learning outcomes is hard to be achieved and put in the real practice as a regular, clear and objective procedure. Not the last is the fact that the work on the state educational requirements / standards / is not so easy and a number of hinders and obstacles take place in their creation and implementation mainly because of the need of time and capacity.

Acknowledgements

This paper is presented as part of the project "Staff training and development systems" (2019-2020) implemented according to the Plan of scientific and research activities in University of agribusiness and rural development – Bulgaria.

References

Dimitrov, D. 2013. Improving the management system of higher education in the context of globalization of market relations, UARD, ISBN 978-619-7048-27-8.

Dimitrov, D. 2015. Public benefits of private higher education. Proceedings of the IVth International Scientific Conference Climate Change, Economic Development, Environment and People (CCEDEP) - Regional Development of Central and Eastern European Countries, Volume 1, 386-392.

Dimitrov, D., Krasteva, G. 2018. Regional educational disproportions in Bulgaria. Regional Economy and Sustainable Development, Research Institute, University of Economics - Varna, issue 1, 99-114.

Dimitrova, V. 2013. Higher education - a factor for the development of the regions. UARD, ISBN 978-619-7048-47-6.

List of professions for vocational education and training: https://www.navet.government.bg/bg/sashtnost-na-spisaka-na-profesiite-za-pr/

National agency for vocational education and training: https://www.navet.government.bg/en/

Ordinance No 1 of 8 September 2015 on conditions and rules for conducting training by work (dual training system) (title amended - SG 40 of 2018, in force from 15.05.2018).

Pres-school and school education act. In force since 01.08.2016. Last amend. SG 108 of 29 December 2018.

Stoichkova, O. (2018). Problems in higher education in Bulgaria. VIII. IBANESS Congress Series – Plovdiv / Bulgaria, 25-28.

Vocational education and training act. Prom. SG. No.68 of July 30, 1999, Last amend. SG 92 of November 6, 2018, am. SG 108 of 29 December 2018.

Distribution of Some Phenotypic Characters in the Olives Grown in Bulgaria

Elena Nikolova[1]

[1] Assist. prof Dr Elena Nikolova, University of Agribusiness and Rural Development - Plovdiv, BG-4003, Dunav 78, Plovdiv, Bulgaria , E-mail: nikolowa9@gmail.com

Abstract: This research was conducted with the main purpose to evaluate the level of similarities among an olive population situated in Belashtitsa (central southern of Bulgaria). Morphological characters and phenological growth stages of four olive cultivars Arroniz, Cornicabra, Arbequina and Picual were described during 2014-2017. Morphological classification used, was based on tree, leaf, inflorescence, fruit and endocarp. Flowering and pistil abortion rates of the cultivars were recorded at full bloom. This study shows the relative differences between cultivars in flowering and fruiting patterns. Under the conditions of Belashtitza, the flowering period of the cultivars was similar and covered each other but little differences were recorded in the duration and the onset of flowering. The evaluation of self-fertility showed that all cultivars can be considered self-compatible and fruiting rates were higher under free-pollination than under self-pollination. The results obtained are consistent with the high pollen capacity of the cultivars, suggesting their use as pollinizers in the cross-pollination assays to improve productivity. This database of the these cultivars grown in Belashtitza, concerning their agronomic characteristics could be provide information for cultural purposes and breeding programs.

Keywords: Cultivars, Morphology, Characterization, Olive, Fruit, Leaf

INTRODUCTION

The olive tree (Olea europaea L.) originates from the eastern shores of the Mediterranean Sea. Commercial production of the crop occurs in latitudes of 30 ° and 45 ° in the two hemispheres N and S and benefits from the climate, characterized by mild winters and warm, dry summers. Of the global area of 8.2 million hectares, more than 95% are found in 10 countries in the Mediterranean Basin. Average world production is about 10 million tonnes of olives 90% of which are processed to produce oil for human consumption (Anon., 2001). Olive oil is recognized as a healthy source of unsaturated fats with a high content of oleic acid and antioxidants. Comparative studies of diets in different countries show the therapeutic properties of olive oil (Willet, 1997; Visioli & Galli, 2001). Consequently, consumption of olive oil has increased, resulting in an increase in production (Stanton, 1996).

Over the past 20-30 years, interest in the production and consumption of olive oil has expanded olive cultivation to regions and countries outside the Mediterranean basin. Until 1990, olive groves cover a total area of approximately 30,000 ha, most of which correspond to small orchards (<10 ha) with traditional management (ie low planting density and irrigation). About 110,000 hectares are currently grown mainly in the Central and West and Northwest regions.

Olive production has been expanding rapidly in recent years due to the adaptation of intensive and ultra-high-density planting systems to new commercial areas. As a result of low rainfall, all olive gardens are irrigated (Mailer, 2012). This is also the case in Bulgaria, as annual precipitation is most often between 200 and 500 mm (Institute of Meteorology and Hydrology at the Bulgarian Academy of Science).

Olive trees have the ability to adapt to a wide range of different environments due to a number of specific biological and anatomical characteristics. This adaptation often leads to a significant impact on a number of aspects of reproductive characteristics such as bloom, oil yield and oil quality, which vary according to the environmental conditions.

It is important to keep in mind that many olive-growing areas in the southern hemisphere have temperature and rainfall regimes that are very different from those of the Mediterranean basin where olive trees are traditionally grown. This reality encourages or even forces both producers and academics to look for new approaches to crop management. Although research conducted outside the Mediterranean Basin is still limited, it is important to review and synthesise the knowledge currently available on several critical themes. Lavee (2014) provided some general guidelines for the adaptation of olives to new environments based primarily on knowledge from the Mediterranean Basin and concluded that there is a strong need for local research in new production areas.

Different techniques have been used to evaluate olive diversity, to differentiate between cultivars: morphological characters (Barranco and Rallo, 1984; Mehri and Hellali, 1995; Nieddu et al., 1995; Mehri et al., 1997; Cantini et al., 1999; Pinheiro and da Silva, 2005; Mehri and Mehri-Kamoun, 2007). The morphological characterization of UPOV-based olives (Anon., 1985) was used in Spain by Barranco & Rallo (1984), Tous & Romero (1993), Barranco (1998b) and Iniguez et al. (1999). The phenological stages for olive trees are defined by De Andres (1974), based on the Fleckinger Fruit Scale (Fleckinger, 1948). A relatively new scale, phenological scale Biologische Bundesanstalt, Bundessortenamt, Chemische Industrie (BBCH) (Lancashire et al., 1991; Hack et al., 1992) is now the system officially adopted by the European Plant Protection Organization (EPPO) for describing the stages of the growth of a wide range of crops and weeds.

The establishment of the important phenological stages also aids in orchard management and timing of cultural practices such as thinning or treatments to control pests, diseases and physiological disorders.

The cultivation of olives is recent and, to date, its production qualities and those of the available varieties in the country are not known. The agronomic characteristics of the trees and fruits of the different varieties are vital, aiming at advancing the Bulgarian olive cultivation. The purpose of this study is to perform both an agronomic characterization and a description of the phenological growth stages of varieties of olive trees grown in Bulgaria.

MATERIAL AND METHODS

The objectives of this study are to identify four varieties of olives grown in the central southern part of Bulgaria (Belashtitsa) in order to assess the level of variance between varieties and within this olive field. The selected varieties are Arroniz, Cornicabra, Arbequina and Picual, and the morphological features refer to wood, leaves, inflorescence, fruit and endocarp. Samples from fruits, leaves and inflorescences were recorded for each cultivar for their subsequent description. For the stages of phenological growth, BBCH-identification keys of the olive tree (Meier, 1997), as well as inflorescence, pistil abortion rate, floral phenology and flowering rate. Another objective was to compare self and free-pollination of the four cultivars by pollination assays in the field.

The BBCH scale is a decimal, two-digit scale based on the well-known cereal code developed by Zadoks et al. (1974). The first digit (from 0 to 9) corresponds to the main growth stage (e.g., "flowering") and the second digit (also 0 to 9) in the secondary stage (for example, "the first flowers are opened").

The olives, like a tree of the Mediterranean area, a dry tropical climate, adapt well to extreme climatic conditions, but require intense light and oxygen-rich soil. As a result of continuous rainfall, strong winds, too low relative humidity and temperature reduction, flower buds can develop as vegetative buds (ie buds of growth). The biological cycle of differentiation of flower buds takes about 9-10 months. In the olive, budding differentiation begins in a one-year old twig in the year of flowering, which in the experimental fields during the reporting period has died and new growths and shoots have been identified at different stages of their development.

The village of Belashtitsa is situated in the geographical area "Rodopi collar", at the northern foot of the Chernatica ridge of the Western Rhodopes, at 286 m altitude. It is situated on the very border between the field and the mountain, where the Upper Thracian valley ends and the first foothills rise. The climate is transitional continental with mild mountain influence and the predominant soils are humus-carbonate. The average annual temperature is 12-13 ° C. The average annual relative humidity is 73%, the highest in December - 86% and the lowest in August - 62%. The average annual precipitation is 300-400 mm, with a peak in May-June - 69 mm and a minimum of 31 mm in September.

In this olive population, there is no set pattern to pruning, the trees received hardly any pruning or were pruned at long intervals which accentuate alternate bearing in the olive trees.

To evaluate foliage vigour and tree size, the canopy density, trunk circumference (at 0.20 m from the graft point or at 0.45 m from the ground) and the tree height of each cultivar were measured.

Also recorded shoot growth - length, number of leaves and internodes per shoot were. The leaf characters measured were shape, leaf length and breadth ratio (L/W). Fruit characteristics included shape, colour and size, position of diameter maximum, shape of the base, apex and middle of the fruit. Some important

agronomic features of the cultivars were also recorded. The characteristics of the inflorescences observed concerned length and number of flowers per inflorescence.

Fresh fruit weight was determined by weighing 10 olives and calculating the average weigh per olive. The endocarps were cleaned of all residual flesh, weighed and flesh to pit ratio calculated and was determined by expressing the weight of the flesh (whole olive weight minus the stone weight) divided by the weight of the stone.

Branches about 40 cm long with full floral differentiation (90-95% of the buds) were chosen for each cultivar from a minimum of three trees. Flower morphology as well as the percent of staminate flowers were determined annually of each cultivar collected at random around the tree at the beginning of bloom. The bloom period of the four cultivars was evaluated according to the phenological stages: first flowers opened; start of blooming (when 10% of flowers were opened); full blooming (when 50% of flowers were opened) and the end of flowers (when petals start to fall).

Fertility behaviour was determined by the method of Mehri and Hellali, 1995. For each cultivar, five trees were used and before flower opening, ten shoots bearing about 150 inflorescences were tagged. Five shoots served as controls. Before anthesis, a suitable number of inflorescences and flowers were counted per shoot and were divided into two parts. One part was isolated in paper bags to determine fruit set under self pollination. When flowers start to open the enclosed branches were hand-shaken to insure pollination. The second part of inflorescences was left intact to evaluate fruit set under free pollination. After petal fall, about 30-40 days after full bloom and after loss of stigma reception, paper bags were removed and the fruit counted. Fruit set was recorded based on total number of flowers. To evaluate the self-fertility, an R1 index was calculated as the ratio between the fruit set in self and free-pollination.

All the experimental results obtained in this study are reported as mean values in three consecutive years. The values were statistically elaborated for each character to identify significant differences.

The biologic and agronomic characteristics of olive tree cultivars in this article have been of listed in a simple and concise form; at the same time are series of information necessary to identify the variety standard and to better help farmers in their choices.

To point out that, like for every cultivar, the information given cannot be considered absolute, especially with regard to fruit dimensions and trees productivity. These parameters, combined with the blooming season and the olive maturation, are affected by important environment-related facts and by the agronomic techniques applied to the setting up.

RESULTS AND DISCUSSION

Phenological growth stages are specific for each species, but the moment when each stage is reached differs between cultivars or years. Table 1 shows differences in the timing of development according to the BBCH scale for four different cultivars located at Belashtitsa (Plovdiv, Bulgaria) (fig.1). Cultivars that are very similar morphologically may show distinct patterns of development and, as a result, phenological characters may play an important part in distinguishing and describing different cultivars. In addition, identification of phenological stages is very important in orchard management practices, e.g. pruning, thinning, applying pesticides, etc.

Table 1. Differences in the timing of development according to the BBCH scale for four different cultivars located at Belashtitsa.

Cultivar	BBCH codes							
	First leaves completely separated	Inflorescence buds start to swell	Begining of flowering	10% of fruits have reached final size	Begining of fruit colouring	Harvest maturity	Growth vigor	Shape grown
Arbequina	10 April	2 April	4 May	24 May	25	27 October	weak	spreading

					September			
Picual	13 April	8 April	10 May	30 May	3 October	10 November	moderate	spreading
Cornicabra	21 April	17 April	22 May	10 June	14 October	15 November	moderate	Semi-erect
Arroniz	15 April	10 April	19 May	15 June	18 October	20 November	weak	spreading

Figure 1. Stages of development of olives grown in Bulgaria in accordance with the scale of BBCH

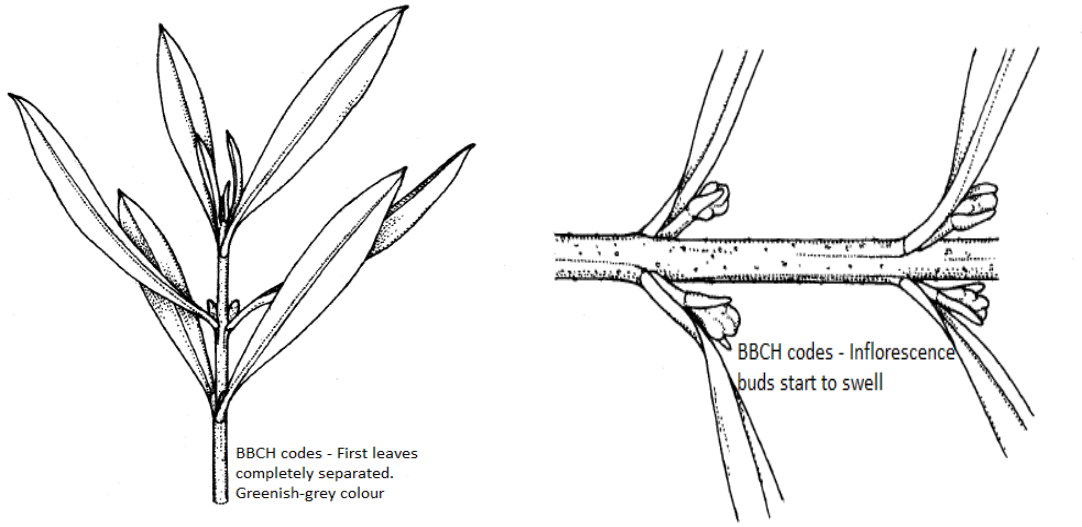

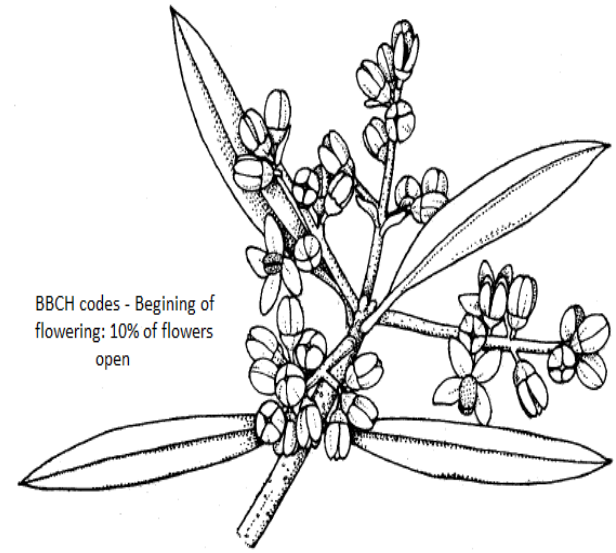

BBCH codes - Begining of flowering: 10% of flowers open

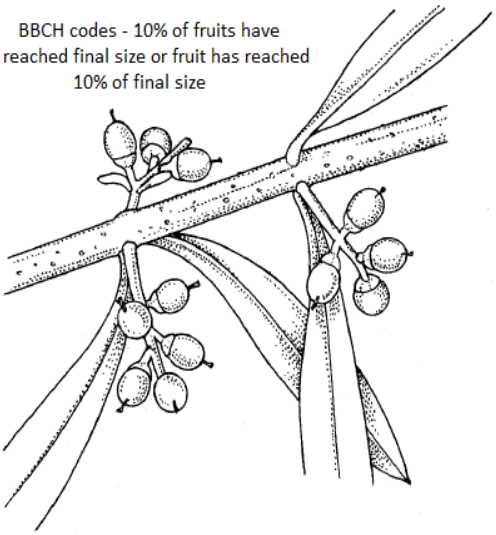

BBCH codes - 10% of fruits have reached final size or fruit has reached 10% of final size

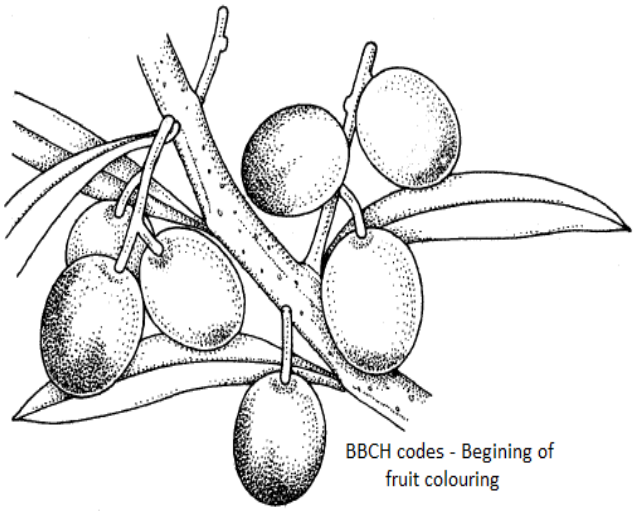

BBCH codes - Begining of fruit colouring

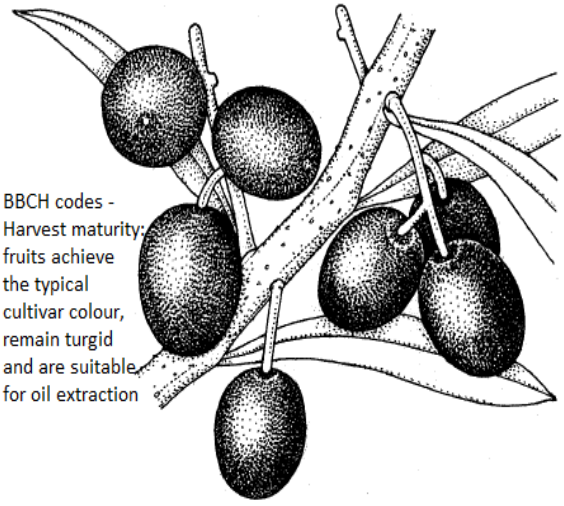

BBCH codes - Harvest maturity: fruits achieve the typical cultivar colour, remain turgid and are suitable for oil extraction

Table 2. Tree canopy characteristics and vegetative growth on four varietety in Belashtitsa regions.

Cultivars	Tree		Shoot growth			Leaf		
	Height (cm)	Trunk circumference at 30-40 cm from the ground	Length (cm)	No of leaves shoot	No of internodes shoot	Length (cm)	Width (cm)	Shape (L/W)

Arbequina	163.4	38.82	10.82	14.34	6.79	4.20	0.93	4.51
Picual	173.9	42.29	12.11	15.12	7.81	4.24	0.85	4.99
Cornicabra	186.4	41.88	12.34	16.84	8.62	4.20	0.84	5.00
Arroniz	158.9	34.71	11.41	13.80	7.21	4.37	0.98	4.46

The height of the olive trees grown in Belashtitza is without significant differences between them. The result of vegetative performance reported in Table 2, show that the height ranges from 158.9 cm for Arronizi to 186.4 cm for Cornicabra which is tallest tree.

The highest trunk circumference is recorded in Picual with 42.29 cm and all cultivars have values between 34 and 42 cm, this parameter is an indicator for the tree vigour (Nieddu et al., 1995). The trees are vigorous from open to a close growth habit, with dense canopy and few sylleptic shoots. Shoot elongation reached at the end of vegetative growth period an average of 10.82 to 12.34 cm. The shape of the leaves which is determined from the ratio between length and width is elliptic-lanceolate for all the cultivars.

Flower quality refers to the relative development of the pistil and the resulting ability to fruit set. As shown in Figure 2, the mean percentage of flower buds on the shoot varied among the cultivars with no significant difference.

Fig. 2: Mean percentage of vegetative, floral and quiescent buds of four olive cultivars grown in Belashtitsa

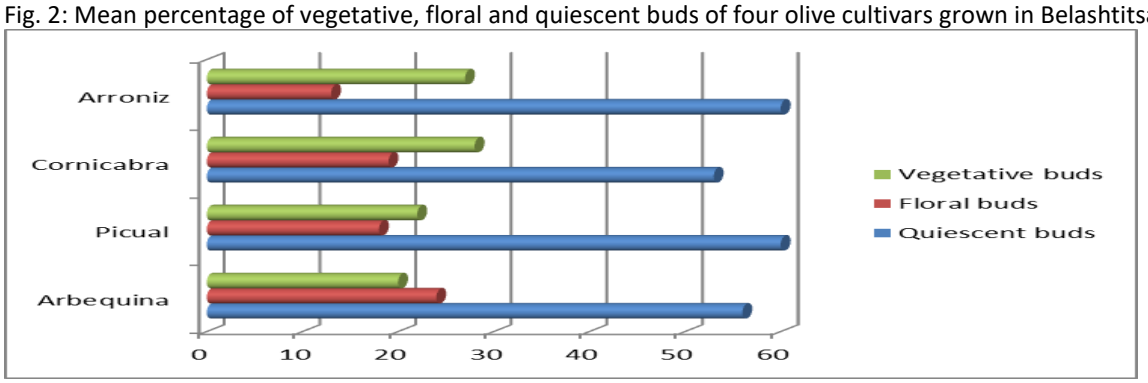

For all the cultivars, 53 to 60 % of lateral buds are quiescent, 13 to 24 % develop inflorescences and 20 to 28 % develop shoots. It is important to consider these parameters under orchard conditions because the yield in “off” year is positively correlated with the number of reproductive buds (Cuevas et al., 1994). Also, a relation between shoot vigour, level of flowering and fruit set potential was found in olive (Lavee et al., 1999).

The average blooming dates of studied varieties are given in Figure 3. There is a slight time difference between the dates of start blooming; it was by 6 days between Arbequina and Picual cultivars and by 9-11 days between Arroniz and Cornicabra cultivars. However, the period of full blooming coincided in all cultivars with difference of 2-3 days according to the cultivar. The first flowering variety is Arbequina, followed by Picual, and the varieties Arroniz and Cornicabra bloom 15-17 days later than the first flowering variety. The late blooming cultivar (Cornicabra) had longer blooming period but the flowers are predominantly staminate and their development retarded.

The onset of the bloom season varied between 15 and 24 days for the cultivars. Cornicabra cultivar showed the shortest bloom. It is noteworthy that during the study the winter was cold, followed by later flowering. A clear influence of spring temperature on flower development was recorded. It’s in agreement with Bernad et al. (1995) on almond. Low spring temperatures increase the length of the bloom period while higher temperatures shorten it.

Fig. 3: Average blooming dates of 4 olive cultivars. The percentages indicate the proportion of flowers opened, SB: Start blooming, FB: Full blooming, EB: End blooming

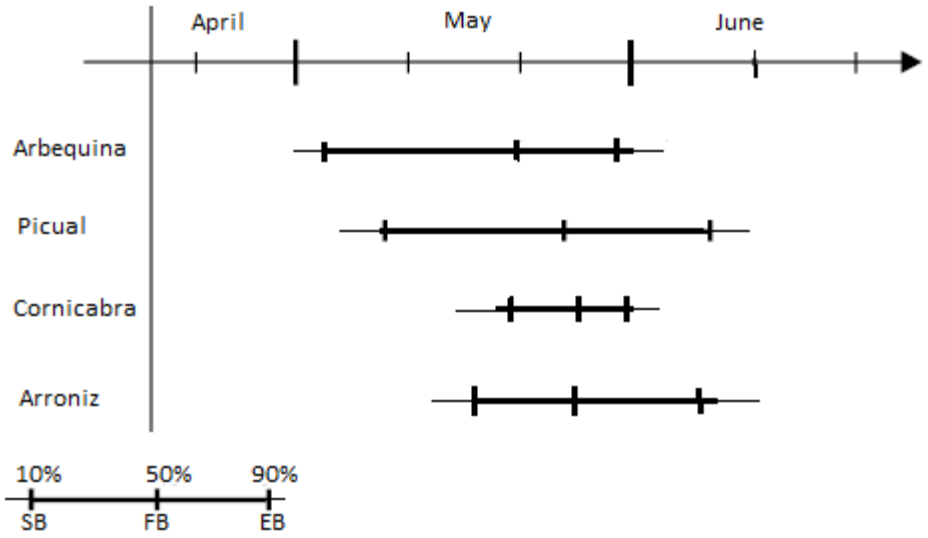

We have also observed a relationship between date of flower opening and the percentage of perfect flowers of the four cultivars studied. Sterile flowers tend to open later suggesting that the critical for crop setting is early flowering in olive and insist on the onset of flowering. This difference may be attributed in flower quality to physiological and nutritional effects and reflect also genetic differences as signalled by Bernad et al. (1995) on almond.

All these results indicate that the flowering behaviour of the four cultivars in Belashtitsa area it allows a good pollination between the cultivars. Also, the flowering periods of all cultivars cover each other.

A general description of the inflorescence of the four cultivars studied was determined recording their length, number of flowers and perfect flowers (Table 3). The average inflorescence length is medium between 2.5 and 3.0 cm for Arbequina, Cornicabra and Arroniz and short (<2.5 cm) for Picual cultivars. The number of flowers/inflorescence is also medium varying between 12 and 18 flowers.

Table 3. Inflorescence characteristics - Average number of flowers, and perfect flowers rates of four olive cultivars grown in Belashtitsa

Cultivars	Inflorescence length (cm)	No. of flowers per inflorescence	% of perfect flowers	% of ovary abortion
Arbequina	2.91	17.72	86.0	14.0
Picual	2.09	12.41	78.0	22.0
Cornicabra	2.65	17.80	57.2	42.8
Arroniz	2.90	15.41	60.9	39.1

The percentage of pistil abortion rate differed among cultivars; it was very high in Cornicabra and low in Arbequina. Cultivar Arbequina produced less number of flowers (18 per inflorescence) but less staminate flowers rate (abortion, 14%). In the contrary, with the same number of flowers per inflorescence (18), Cornicabra flowers exhibit higher percentage of sterility with a highest pistil abortion (42.8%). A high proportion of sterile flowers is considered as a negative trait in the evaluation of fruit set and olive yield (Lavee et al., 1999). The first flowers to open were of better quality than the later-opening ones since they were perfect flowers and gave the highest fruit-set. Physiological and environmental effects such as nutrition, irrigation can be an important determinant of olive flower quality and the differences recorded between cultivars reflect probably genetic differences (Cuevas et al., 1994; Lavee et al., 1996; Lavee, 2004).

Fruiting rates were higher under free-pollination than obtained following self-pollination in all cultivars (Table 4) and produced more than a 2 fold increase in fruit set over that of self-pollination in cultivars Picual and Arroniz, and in the case of Arbequina and Cornicabra the increase is minimal. But fruit set under free-pollination conditions were not significantly different between cultivars; they were ranged from 3.62 to 4.94 %. Differences between treatments (self and free pollination) were high but differences between cultivars for each treatment were not significative. These results were fully confirmed with the values of R1 index calculated and defined as the ratio of fruit set following self-pollination to that following free-pollination. It varied greatly in all cultivars from self and free pollination assays but all indicate that the four cultivars were

compatible at different level from 0.54 and 0.59 for cultivars Picual and Arroniz to 0.71 and 0.86 % for Cornicabra and Arbequina.

Table 4. Percentage of fruit set in self and free-pollinated flowers and fertility index (R1) of four olive cultivars in the area of Belashtitsa.

Cultivars	Self- pollinated fruit set (%)	Free-pollinated fruit set (%)	Fertility index (R1)
Arbequina	3.72 ± 1.02	4.30 ± 0.94	0.865 ± 0.10
Picual	2.08 ± 0.76	3.83 ± 0.73	0.543 ± 0.16
Cornicabra	3.51 ± 0.91	4.94 ± 0.89	0.710 ± 0.07
Arroniz	2.15 ± 0.92	3.62 ± 1.00	0.593 ± 0.11

All the cultivars were self-compatible in Belashtica, but cross-pollination was necessary to improve fruit-set. Pollination results and the high pollen capacity of all cultivars studied, can suggest the existence of intercompatibility between those cultivars and showed their good performance as pollinizer for olive cultivars which are self-incompatible.

The symmetry of the fruit is observed on Arbequina cultivar but Cornicabra fruits are slightly asymmetric (tabl.5). The shape of the fruit which is determined from the ratio between the length (L) and the width (W) is elongated for Cornicabra cultivar, ovoid for Picual and Arroniz, on for Arbequina is spherical. The fruits of the Picual variety are of high fruit length, measuring almost 2.4 to 2.5 cm, whereas the fruits of the Arbequina variety have comparatively smaller berries with dimensions of 1.4-1.5 cm. The length-width ratio of the fruits also shows a significant variation in the range of 1.16 to 1.63.

Table 5. Fruit characteristics of the different cultivars.

Cultivars	Fruit			Stone		
	Length (cm)	Width (cm)	Shape (L/W)	Length (cm)	Width (cm)	Shape (L/W)
Arbequina	1.4 ± 1.3	1.2 ± 1.3	1.16 ± 0.03 (spherical)	1.1 ± 0.8	0.65 ± 0.5	1.69 ± 0.22 (ovoid)
Picual	2.04 ± 1.2	1.8 ± 1.4	1.33 ± 0.02 (ovoid)	1.6 ± 0.5	0.84 ± 0.6	1.90 ± 0.19 (elliptic)
Cornicabra	1.8 ± 1.3	1.1 ± 1.3	1.63 ± 0.04 (elongated)	1.4 ± 0.5	0.59 ± 0.1	2.37 ± 0.09 (elongated)
Arroniz	1.8 ± 1.1	1.3 ± 1.2	1.38 ± 0.07 (ovoid)	1.2 ± 0.7	0.59 ± 0.5	2.03 ± 0.11 (elliptic)

From the results for fruit weight shown in Table 6, the best performing cultivar in this is Picual and Cornicabra. Arbequina cultivar have low fruit weight, while Arroniz has medium sized olives. The average of olive weight and flesh to pit ratio were lower mainly in Arbequina and Arroniz cultivars.

Flesh to pit ratio greater than 5:1 is an indicator of suitability of olives for table fruit (Rahmani et al., 1997). Table 6 shows that the four cultivars have a ratio less than 5:1 indicating their suitability for oil production, while cultivars Arbequina and Arroniz have lower, with 2.48 and 3.12, respectively.

A correlation between fruit weight and flesh to pit ratio indicates that a greater fruit weight implies a proportionally higher increase in flesh than endocarp weight. Because of lack of pruning and irrigation and poor health, the cultivars are difficult to compare for olive yield. However more data is required on total yields, health and vigour to gain a fuller picture on cultivar suitability for Belashtica area.

Table 6. Fruit characteristics of the different cultivars

Cultivars	Fruit fresh weight (g)	Stone fresh weight (g)	Flesh fresh weight (g)	Pulp-to-pit ratio
Arbequina	1.6 ± 0.01	0.46 ± 0.01	1.14 ± 0.02	2.48 ± 0.05
Picual	3.0 ± 0.12	0.53 ± 0.02	2.47 ±0.12	4.66 ± 0.19
Cornicabra	2.9 ± 0.14	0.51 ± 0.02	2.39 ± 0.14	4.69 ± 0.11
Arroniz	2.1 ± 0.12	0.51 ± 0.01	1.59 ± 0.08	3.12 ± 0.12

CONCLUSION

The information obtained in this work will enable olive producers to make informed cultivar choices from this morphological characterization.

In addition to generate regional employment, olive trees in Belashtica they may be is an important source of income in these rural areas and provides ecological benefits by contribution to soil retention and reducing erosion.

More research and development studies must be achieved on this plant material, since it provides a unique opportunity to study of olive cultivars.

REFERENCES

1. Anon. 2001. FAOSTAT. FAO Statistical Databases (http:// www.fao.org).
2. Anon. 1985. Guidelines for the conduct of tests for distinctness, homogeneity and stability in olive trees.
3. Barranco, D. and L. Rallo, 1984. Olive Cultivars Cultived in Andalucia, Agriculture Council of Andalucia Province. Ministery of Agriculture, Fishing and Food, Madrid, Pages: 150.
4. Barranco D. 1998b. Variedades y Patrones. In El Cultivo del Olivo, pp. 61-87. Eds D Barranco, R Fernandez-Escobar and L Rallo. Junta de Andalucia, Instituo de Estudios.
5. Bernad, D., R. Socias and I. Company, 1995. Characterization of some self-compatible almonds. II. Flower phenology and morphology. HortScience, 30: 321-324.
6. Cantini, C., A. Cimato and G. Sani, 1999. Morphological evaluation of olive germplasm present in Tuscany region. Euphytica, 109: 173-181.
7. Cuevas, J., A.J. Diaz Hermoso, D. Galian, J.J. Hueso and V. Pinillos et al., 2001. Response to cross pollination and choice of pollinisers for the olive cultivars (Olea europaea L.) Manzanilla de sevilla, hojiblanca and picual Olive, 85: 26-32.
8. Cuevas, J., L. Rallo and H.F. Rapoport, 1994. Crop load effects on floral quality in olive. Sci. Hortic., 59: 123-130.
9. Gomez-Caravaca, A.M., L. Cerretani, A. Bendini, A. Segura-Carretero, A. Fernandez-Gutierrez and G. Lercker, 2007. Effect of filtration systems on the phenolic content in virgin olive oil by HPLC-DAD-MSD. Am. J. Food Technol., 2: 671-678.
10. De Andres F. 1974. Estados tipo fenol6gicos del olivo. Comunicaciones del Servicio de Defensa contra Plagas.
11. Estudios y Experiencias 33/74. Madrid, Spain: Ministerio de Agricultura.
12. Fleckinger J. 1948. Les stades vegetatifs des arbres fruitiers en rapport avec les traitements. Pomologie Franraise, Supplement 1948, pp. 81-93.
13. Hack H, Bleiholder H, Buhr L, Meier U, Schnock-Fricke U, Weber E, Witzenberger A. 1992. Einheitliche Codierung der phinologischen
14. Iniguez A, Paz S, Sanchez L. 1999. Variedades del olivo de la C. Valenciana. Cuadernos de Tecnologia Agraria. Serie Olivicultura 1:5-23
15. Lavee, S. and M. Wodner, 2004. The effect of yield, harvest time and fruit size on the oil content in fruits of irrigated olive trees (Olea europaea), cvs Barnea and Manzanillo. Sci. Hortic., 99: 267-277.
16. Lavee, S., 2004. Biology and Physiology of the Olive. In: World Olive Encyclopedia, Intern. Olive Oil Council, Intern. Olive Oil Council, Spain, pp: 61-110.
17. Lavee, S., J. Taryan, J. Levin and A. Haskal, 2002. Importance of cross-pollination of different olive varieties cultivated in high density under irrigated regime. Olivae, 91: 25-36.
18. Lavee, S., N. Avidan, A. Haskala and A. Ogrodovich, 1996. Juvenility period reduction in olive seedlings: A tool for enhancement of breeding. Olive, 60: 33-41.
19. Lancashire P D, Bleiholder H, van den Boom T, Langeliddeke P, Stauss R, Weber E, Witzenberger A. 1991. A uniform decimal code for growth stages of crops and weeds. Annals of Applied Biology 119:561-601.
20. Mailer, R., D. Conland and J. Ayton, 2005. Olive harvest: Harvest timing for optimal olive oil quality. Report for the Rural Industries Research and Development Corporation. RIRDC Project NE DAN-197A, pp: 64.
21. Meier U. 1997. BBCH Monograph: Growth stages of plants, Entwicklungsstadien von Pflanzen, Estadios de las plantas, Stades de developement des plantes. Wien: Blackwell Wissenschafts-Verlag Berlin. 622 pp.
22. Meier U, Graf H, Hack H, Hess M, Kennel W, Klose R, Mappes D, Seipp D, Stauss R, Streif J, van den Boom T. 1994. Phinologische Entwicklungsstadien des Kernobstes (Malus domestica Borkh. und Pyrus communis L.), des Steinobstes (Prunus-Arten), der Johannisbeere (Ribes-Arten) und der Erdbeere (Fragaria x ananassa Duch.). Nachrichtenblatt Deutscher Planzenschutzdienst 46:141-153.
23. Mehri, H. and R. Hellali, 1995. Pomologic study of the main olive varieties cultived in Tunisia. Olive Institute Review, Special Issue. pp: 45
24. Mehri Hechmi, Mehri-Kamoun Raoudha and Ben Yahya Linda, 2012. Distribution of Some Phenotypical Characters Within an Olive Population in Djebel Ouslet (Tunisia). American Journal of Plant Physiology, 7: 104-119.
25. Mehri, H. and R. Kamoun-Mehri, 1995. Floral biology of the olive: The problem of self-incompatibility in the “Meski” cultivar and search for pollinisers. Olivae, 55: 35-39.

26. Mehri, H. and R. Hellali, 1995. Pomologic study of the main olive varieties cultived in Tunisia. Olive Institute Review, Special Issue. pp: 45
27. Mehri, H. and R. Mehri-Kamoun, 2007. The bioagronomic characteristics of a local olive cultivar gerboui. Am. J. Plant Physiol., 2: 1-16.
28. Nieddu, G., I. Chessa and L. De Pau, 1995. Distribution of some phenotypical characters within an olive variety collection in Sardenia. Olive, 55: 21-25.
29. Pinheiro, P.B.M. and J.C.G.E. da Silva, 2005. Chemometric classification of olives from three portuguese cultivars of Olea europaea L. Anal. Chim. Acta, 544: 229-235.
30. Rahmani, M., M. Lamrini and A.S. Csallani, 1997. Development of a simple method for the determination of the optimum harvesting date for olives. Olive, 69: 48-51.
31. Stanton R. 1996. Nutrici6n y valor biol6gico. In Enciclopedia Mundial del Olivo, pp. 345-386. Madrid: Consejo Oleicola Internacional.
32. Tous, J. and A. Romero, 1993. Olive Varieties. La Caixa fondation, Barcelona, Spain..
33. Zadoks J C, Chang T T, Konzac C F. 1974. A decimal code for the growth stages of cereals. Weed Research 14:415-421.
34. Visioli F, Galli C. 2001. Antiatherogenic components of olive oil. Current Atherosclerosis Reports 3: 64-67.
35. Willet W C. 1997. Specific fatty acids and risks of breast and prostate cancer: dietary intake. American Journal of Clinical Nutrition 66: S1557-S1563.
36. http://www.wwf.bg/what_we_do/climatechange/

Mechanism of Penetration and Deposition of Agrochemicals in Food Products

Elena Nikolova[1] **Dimityr Yakimov[2]**

[1]Assist. prof Dr Elena Nikolova, University of Agribusiness and Rural Development - Plovdiv, BG-4003, 78 Dunav Str, Plovdiv, Bulgaria, E-mail: nikolowa9@gmail.com

[2]Assoc. prof Dr Dimitar Yakimov, University of Agribusiness and Rural Development – Veliko Tarnovo, BG-5000, 90 Nikola Gabrovski Str, Veliko Tarnovo, Bulgaria , E-mail: dimit.yakimov@gmail.com

Abstract: The integrated approach to pest control in Agricultural Cultures is established as mandatory and allows the use of all practices adopted in plant protection based on good agricultural practice. At the current stage of global agricultural production, the chemical method remains a leader and has proven effectiveness. The pesticides used as a chemical product and the creation of high-level chemistry have no environmental assessment and are technogenic pollutants of plant production, and they feed into the food in the form of residual amounts through the organic chain. The present scientific paper provides an answer to the specific mechanism for their penetration into the plant by overcoming the cuticle barrier. They penetrate the plant tissues and organs in a polar way (carrying the aquatic environment); non-polar (lipoid) and by combined penetration (water-liloid mechanism). They are retained and capitalized surface by tissue penetration (translaminar) and through systemic pathways as they pass into the internal structures of the plant organism and move along their conducting system.

Keywords: Intrusion mechanism, Food safety, Pesticides, Agrochemicals, Plant detoxification, Penetration of pesticides into plants

INTRODUCTION

Every year, agriculture loses around one third of the world's crop production as a result of the diseases, pests and weed vegetation, according to the fao. Applied agro-technology in the cultivation of agricultural crops at the present stage of economic development and social development worldwide requires an integrated approach to the fight against pests in agricultural crops. Of all measures, technological solutions and methodological guidelines with ecological focus, it is imperative that pest control be kept in a complex way. This implies the use of all plant protection opportunities based on good agricultural practice - complete agro-technology, exploiting the opportunities that nature provides by including biogenic agents, bio-preparations, mechanical and physical means of fighting, and last but not least pesticide product chemical synthesis with reduced environmental risk. Still, despite the reduction and banning of a large number of agrochemical chemicals by EU decision, widely used for pest control purposes, the chemical method remains a leader and is proven to be effective (refers to newly synthesized active substances and combined pesticidal formulations).

At the end of the last century, farmers now have 20 times more funds for agrochemicals than the base year 1990. Despite this accelerated chemistry and the application of conventional plant protection, global pest losses remain at a constant level. The effectiveness of chemical preparations, which are already a conscious environmental evil that we inhabit, used for an extended period of time are losing their biological effectiveness. It is necessary for many of them to perform duplicate treatments at elevated concentrations, regardless of the environmental consequences. This negative fact leads to the rapid renewal of the pesticide leaflet with new preparations of new active substances.

In the next stages of agricultural development in the new century, this trend will be gradually reduced by looking at all possibilities for increasing the share of environmentally friendly biological pesticides. Wide research is being carried out at all levels to create biopesticides, analogous to chemical ones, using extracts from the wild and cultural flora that give us the natural resources.

In the next stages of agricultural development, this trend is gradually narrowed by looking at all opportunities for increasing the share of environmentally friendly biological pesticides. Wide research is being carried out at all levels to create biopesticides, analogous to chemical ones, using extracts from the wild and cultural flora that give us the natural resources.

Mechanism of action

Of the trivial modern pesticides, which are the creation of the highest organic chemistry and for which huge resources have been invested in the plant-protection science and practice, they are increasingly aware of their specific mechanism of action in relation to their main subject - the plant organism and the biocenosis as a whole. Along with other qualities, pesticides must be highly selective for plants, but they are, by their very nature, a "foreign body" for them and have an impact on the growth and development of agricultural crops. This influence depends on the chemical composition, the mechanism of action, the dosage, the form of the preparation, the weather conditions, the mode of application and the species (variety) of the treated crop. The strongest effect of the preparations appears immediately after it is applied to the plant surface, gradually weakening, as the plants react with a protective reaction. This leads to the degradation of the active substance by the separation of decomposition products. The plant organism activates the oxidative-reduction enzyme systems leading to the detoxification process of the pesticide. It should be noted that in young plants the detoxification processes take place more actively and faster.

According to the way pesticides penetrate the plants, they are divided into contact with surface restraint on the plant tissues penetrating (trans-laminar) in the surface plant tissues and systemic - transitions into the internal structures of the plant by moving on their conducting system from the top down (basipitally) and acropitally. The main barrier of the pesticide formulation, consisting of an active substance, an organic solvent, a specific emulsifier, a filler and enhancers, is the cuticular barrier (the outer structure - the crust of the leaf lip and the fruits). It has a minimum thickness of 60 to 80 μ and is made of amorphous and crystalline wax, a combination cuticle with components - kutin - polymeric compound nanfene and oxyalkane carboxylic acids, pectin - insoluble carbohydrate complexes and cellulose, as a slim membrane with a mycelium (faser, fibrous) structure. It is built of interconnected glycosidic education.

The cuticle barrier is pierced by microscopic openings - ectodesms. They provide a direct link between the surface and the epidermal cells of the plants. The cuticle plant barrier is negatively charged, it can absorb water and has a lipid base (it is saturated with higher fatty acids, the main one of which is oleinic).

Lescicides can overcome cuticle barrier in three ways:

- polar (waterway);

- non-polar (lipoid pathway);

- combined (water-lipid).

Water-soluble pesticides, known as hydrophilic ones, penetrate the aqueous phase of the cuticle barrier. When drought, their penetration becomes more difficult, with the microspores being filled with air, and the wax structures are grouped in a continuous layer and the cuticle becomes impenetrable for them. Reverse penetration is only possible for hydrophobic pesticides via a lipoid pathway. The new formulated pesticides possess hydrophilic and hydrophobic properties and overcome the cuticle barrier in both ways. It is necessary to point out that oil-soluble pesticides (oleopreparations) easily overcome all the structures of the cuticle. In the foliage, pesticides can penetrate through the stomata (where they are more open), through the epidermis or through the bark of the stem and the shoots (mostly systemically active pesticides).

Parallel to their penetration through the organs of the plant, they can, through a specific mechanism, penetrate through the root system, after entering the soil - by irrigation water or after incorporation as granulates or by decontaminated seeds. This is accomplished by the diffusion pathway, the exchange of absorption, the transport of molecules or ions (indirectly and actively via the metabolic pathway).

It should never be forgotten that, irrespective of the degree of toxicity, each pesticide as a chemical is poisonous to warm-blooded organisms (determining its concentration in a product or feed) and is a potential technogenic environmental pollutant. In the natural environment, it has long been established that agrochemicals, preferably pesticides, as the most widely used toxic substances worldwide, can be found anywhere in the vertical and horizontal directions. They move undisturbed through the biological chain with the ultimate work of the human organism. For humans and animals, they step on different paths - through the air we breathe through drinking water and mainly through food products. When treated with plants (above-ground biomass or root system), they are superficially retained on the fruit and leaf surface, those that penetrate through the cuticle barrier by surface inoculation or pierce the leaf structure bilaterally (trans-

laminar), or via systemically through the conductive system to all tissues and organs of the plant from the vegetation peak to the thin roots accumulate and concentrate in the cellular juice.

PLANT DETOXIFICATION

It is natural to point out that, under the action of plant detoxification and external conditions, pesticides are degraded to degradation products (compounds) that are innocuous under favorable metabolism. Very often, however, decomposing them produces isomers and metabolites that are more poisonous than the parent active substance. These are the pesticides with particularly dangerous toxicity (the ethylic forms of the phosphorus compounds - in the oxidation of sulfur in their structure after the period of 4 to 6 days the metabolite of paraoxone is formed, which is several times more toxic than the starting material). To regulate this toxicity for each pesticide in each continent and country an individual quarantine period is set in days, which is the time from treatment to the possible safe harvest period. And for us humans and animals, the main food is a product of plant origin. It is natural that plant production is the carrier of minimal amounts of pesticides used. It is logical to ask the question - Why? Once the quarantine period has been observed, production must be free from their presence. This logic, however, is only a wish. Whenever and wherever in the crop production, respectively food products of plant and animal origin (via the feed) remain residues of the used pesticides (complex deposited). This requires international standards for their presence in food to be adopted. These quantities are considered to be safe for warm-blooded organisms (they deal with them by emitting them out), but with individual persistent pesticides, residues are pooled and capitalized in certain organs and tissues.

The purity of food from pesticide contamination of the residuals deposited therein is a relative concept in health and environmental terms. As a accompanying pollutant, there are still a whole range of technogenic and biological toxic substances (heavy metals, radioactive substances, nitrates (nitrites) to pathogenic microorganisms and biotoxins).

It is natural to put an unresolved question yet - what is the toxic interaction between them and whether their presence in plant raw materials and food does not multiply the toxic effect for their consumption?

Children are a special, very vulnerable group on which pesticide residues affect differently than adults. When weighed on a kilogram of weight, children take up much larger amounts of food and thus take up a much larger amount of toxic chemicals.

In the case of the preparation of baby foods, the accepted limit values for us are not valid for the teenage generation (the permissible limit is divided by the safety factor for Europe, with the pesticide allowance being in the form of traces (0,002/3 mg/kg - thousandth of a milligram). In order to control this health and environmental pressures, the use of authorized pesticides on a chemical basis must be very conscious and responsible at all levels in the cultivation of crops. Their gradual replacement with proven bioproducts will increase the production of relatively "clean food" from pesticide residues.

CONCLUSION

In conclusion, it can be said that a good knowledge of the mechanism of pesticide introduction into plants, the individual characteristics of individual preparations, their deposition and retention in the individual tissues of plant production, their proper application in plant protection practice, their exact dosages, the appropriate for treatment fenofazes (once or twice through a suitable interval), meteorological factors and an effective prognosis of the occurrence of the pests are a guarantee of successful protection of the plants from them, saving money, clean food and protecting the natural environment from pesticide contamination.

Current and future increase in food production must go along with production of food with better quality and with less toxic contaminants. Alternative paths to the intensive use of crop protection chemicals are open, such as genetically engineered organisms, organic farming, change of dietary habits, and development of food technologies.

In the past few years a clear trend among new active substances is the increased presence of micro-organisms and plant extracts which now represent around 50% of the ongoing new evaluations.

In the near future, it is expected that more and more active substances will be approved or re-approved as LOW RISK active substances.

ACKNOWLEDGMENTS/БЛАГОДАРНОСТИ

Authors Express Gratitude In memory and honor, to the late Professor Dr. Georgi Sengagalevich, who was the lamp of agro-science. Rest in peace!

REFERENCES

1. Jallow M.F.A., Awadh D.G., Albaho M.S., Devi V.Y., Thomas B.M. Pesticide risk behaviors and factors influencing pesticide use among farmers in Kuwait. Sci. Total Environ. 2017;574:490–498. doi: 10.1016/j.scitotenv.2016.09.085. [PubMed] [CrossRef]
2. Allen G., Halsall C.J., Ukpebor J., Paul N.D., Ridall G., Jason J., Wargent J.J. Increased occurrence of pesticide residues on crops grown in protected environments compared to crops grown in open field conditions. Chemosphere. 2015;119:1428–1435. doi: 10.1016/j.chemosphere.2014.10.066. [PubMed] [CrossRef]
3. Bashour I. Pesticides, fertilizers and food safety. In: Tolba M.K., Saab N.W., editors. Arab Environment Future Challenges. Arab Forum for Environment and Development; Beirut, Lebanon: 2008. pp. 137–145.

Criminalization of the criminal acts "Giving a reward for unlawful influence" and "Receiving a reward for unlawful influence" in a criminal law of Republic of Macedonia

Ivana Ivcheska **Boban Shajkaroski**

[1] MA in law, ivana.ivceska@hotmail.com
[2] MA in law, bobansajkarovski@gmail.com

Abstract: The criminal acts “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence” for first time are criminalized in Criminal Code of the Republic of Macedonia in 2011 year.

The aim of this study is to get the results about how much this criminal offenses are represented on the territory of the Republic of Macedonia, from the period from ciminalization in 2011 year to 2017 year. Also another important aim of this study is to show how much citizens and public are informed about the detection and recognition of these crimes.

Keywords: Criminal offenses, “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence”.

1.Introduction

Corruption causes significant damage to societies. It not only violates the efficiency and functioning of state organs and thus diminishes public confidence in their integrity, undermining the rule of law and democracy, but also distorts economic competition and undermines the foundations of economic development. Since the 1990s, growing awareness among states of the damage done by corruption has led many countries around the world to launch countermeasures, especially in the area of criminal law. The criminal responsibility for “Trade in influence” is a relatively new phenomenon in national criminal laws. The criminalization of corruption offenses has traditionally been limited to the passive or active form of bribery. Today only a limited number of countries predict the explicit incrimination of “Trade in influence”.The scope and description of this crime are not identical, for example, certain codes criminalize only the request or acceptance of unnecessary profits, while other codes also penalize those offenders who give or promise unlawful gain. However, it should also be noted that in certain codes trade in influence is criminalized as a separate criminal offense, while in other criminal codes it is not criminalized as a separate criminal act, but as a form of bribe. The “Trade in influence” in the Republic of Macedonia is criminalized in the Criminal Code of the Republic of Macedonia with two criminal acts "Giving a reward for unlawful influence"-Article 358-a and "Receiving a reward for unlawful influence" - Article 359. On an international level “trade in influence” is covered by United Nations Convention against Corruption – Article 18 and Criminal Law Convention on Corruption of the Council of Europe, from 1999 year – Article 12.

2. Criminal offenses “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence” in criminal law of Macedonia

Concerned about the seriousness of the problems caused by corruption and the threat it poses for stability and security, undermining institutions and democratic values, moral values and justice, and endangering the permanent development and the rule of law, the Republic of Macedonia, as a signatory state to the Criminal Law Convention on Corruption of the Council of Europe[1] ratified in the Republic of Macedonia on 20.05.1999 and the United Nations Convention against Corruption ratified on 31.10.2003 in the Republic of Macedonia are ties to comply with the provisions of these two conventions.[2]

Having in mind the adoption of the text of these two conventions, the Republic of Macedonia agreed in the Macedonian criminal legislation to criminalize for the first time the active and passive form of the criminal act "Trade in influence".

[1] Criminal Law Convention on Corruption of the Council of Europe, Strasbourg, 27.I.1999.

[2] Shajkaroski B, Master’s thesis “Comparative legal analysis of the criminal acts “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence” with special reference to the Republic of Macedonia”, University st.Climent Ohridski Bitola, Faculty of Law Kichevo, DS Bitola ,2018 year, p.24.

With the Law for changing and supplementing the Criminal Code of RM, Official Paper of the Republic of Macedonia, No. 51/11, active form of "Trade in influence" is predicted as criminal offence "Giving a reward for unlawful influence" in Article 358- a[3]. The passive form of "Trade in influence" is predicted as criminal offence "Receiving a reward for unlawful influence" in Article 359[4]. These two types of crimes are provided for in the group of criminal offenses against official duty.

Thus, in the criminal acts "Giving a reward for unlawful influence" from Article 358-a and "Receiving a reward for unlawful influence" from Article 359, the object of protection is the official duty ie the lawful execution of official duty. The object of the action in any crime, even in this criminal acts can't be considered isolated and separately, but it is necessary to consider it with the object of protection. So an object of action/attack in this criminal acts is the prize itself, the gift or other benefit.

The consequence of these crimes is precisely the illegal acquisition of a property benefit, that is, the illicit property gain (material and non-material profit). The purpose of criminalizing this criminal acts is to reduce corruption and protect the official duty as an inviolable service for the benefit of the citizens.

For these criminal offenses, is foreseen punishment from one to three years imprisonment for the easier forms of these criminal offenses and for harder forms of these offenses is foreseen punishment from one to five years imprisonment.[5]

So, we can estabilish that in Republic of Macedonia "Trade in influence" is criminalized in Criminal Code of this state. But, what we don' t know is how many of these crimes are represented on the territory of the Republic of Macedonia in the period from 2011 to 2017? Also, we don't know does the citizens are familiar with this type of criminal offences?.

3. Materials and Methods

3.1 After criminalization of this criminal offenses, the responsible state institution, published statistical data about how much criminal offenses "Giving a reward for unlawful influence" and "Receiving a reward for unlawful influence" are represented on the territory of the Republic of Macedonija shown by periods, in the period form 2011 to 2017 year. Every year, State Statistical Office of the Republic of Macedonia publishes data on reported, accused and convicted adult perpetrators of those two criminal offenses. Also, for perceiving the representation and recognizability of these criminal acts, we conducted a survey in which the citizens of the municipality of Prilep answered the questions contained in the survey.

[3]Law for changing and supplementing the Criminal Code of RM, Official Paper of the Republic of Macedonia, No. 51/11, Article 358-a.

[4]Law for changing and supplementing the Criminal Code of RM, Official Paper of the Republic of Macedonia, No. 51/11, Article 359.

[5] https://www.pravdiko.mk/trgovija-so-vlijanie-krivichno-delo-koe-teshko-se-otkriva/

4. Results

4.1 Results from State Statistical Office of the Republic of Macedonia

These data are a result of the regular annual statistical surveys and provide information about the perpetrators of crimes in all phases of the procedure, starting from the submission of the report until the final sentence.

First, we will show the data for the reported perpetrators of criminal offenses “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence” for every year in the period from 2011 to 2017 year.

For the period from 2011 to 2017 year for criminal act “Giving a reward for unlawful influence” there are no data on reported perpetrators of this criminal act. For the period from 2011 to 2017 year for criminal act “Receiving a reward for unlawful influence” has reported perpetrators of this criminal act only in 2016, only 4 (four) charges against 4(four) people for the criminal act "Receiving a reward for unlawful influence", while for the remaining years in the period from 2011 until 2017 there are no data.

In relation to the number of accused adults of the crime "Giving a reward for unlawful influence"iIn the period 2011-2017, there is no data on accused persons for this crime. According to the data contained in the state statistics of the State Statistical Office, we note that only in 2015 there are data on 7 (seven) accused persons for criminal offense "Receiving a reward for unlawful influence", while for the remaining years there are no data for other accused persons for this crime.

For the period from 2011 to 2017 year, for criminal act “Giving a reward for unlawful influence” about convicted adults for this criminal act we can establish that in the period 2011-2017 there are no data on convicted persons for this crime. For convicted persons for the criminal act "Receiving a reward for unlawful influence" there are data only in 2015 that 7 people have been convicted of this crime, while for the remaining years there are no data for other convicted persons for this criminal act.4

Table 1 – Reported, accused and convicted adults persons for criminal act “Giving a reward for unlawful influence” in period from 2011 to 2017 year.

Year	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Reported adults persons	No data	No data	No data	No data	No data	No data	No data
Accused adults persons	No data	No data	No data	No data	No data	No data	No data
Convicted adults persons	No data	No data	No data	No data	No data	No data	No data
Criminal act “Giving a reward for unlawful influence”							

Table 1 – Reported, accused and convicted adults persons for criminal act “Receving a reward for unlawful influence” in period from 2011 to 2017 year.

Year	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Reported adults persons	No data	No data	No data	No data	No data	4	No data
Accused adults persons	No data	No data	No data	No data	7	No data	No data
Convicted adults persons	No data	No data	No data	No data	7	No data	No data
Criminal act “Receving a reward for unlawful influence”							

4.2 Results from the research of group of respondents about criminal offenses “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence”

Besides statistic data of State Statistical Office of Republic of Macedonia, we made a research. First we established our target group. In the interest for this research we targeted the citizens of the municipality of Prilep. Then we made electronic questionnaires for these target groups with questions who had offered answers. The citizens of the municipality od Prilep had to answer the following questions:

1.“Have you heard about the criminal acts "Giving a reward for unlawful influence" and "Receiving a reward for unlawful influence"? ”,
2.“From where did you hear about this criminal acts?”,
3.“Have you participated in or know someone against whom criminal proceedings are conducted or is convicted of these crimes?”,
4.“Do you think that these criminal acts are easy to recognize and detect?”,
5.“Do you think that the public is sufficiently informed about the identification and detection of these crimes?”,
6.”How do you think it is more appropriate to inform the public about the recognition of these crimes?” and
7.“Do you think that the media and the civil society sector should be more involved in detecting these crimes?”.

We conducted these surveys throught an electronic survey in the random and unlimited selection of respondents. We received a response from 29 respondents and we will show received answers on this questions in numbers and in fiqures in which will be expressed in percentages.

On the first question, 16 of the 29 respondents answered that they had heard about the crimes “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence”, while 8 answered that they heard but aren’t sure, 3 people answered negatively with NO that they don’t have heard about this crimes, while 2 people didn’t answer the first question.

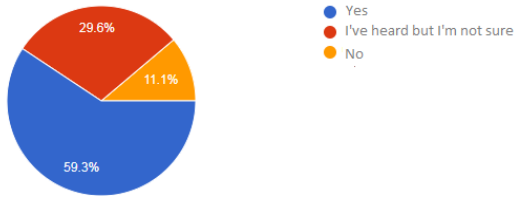

1. Figure 1- Results from respondents at first question

The second question about where they had heard about these criminal acts, most respondents 14 answered that they heard from the media (TV, internet), while 8 respondents answered that they heard from lawyers, prosecutors, judges or professors. From other people, heard two respondents. In response to this question, 3 respondents answered the "Other" as answer.

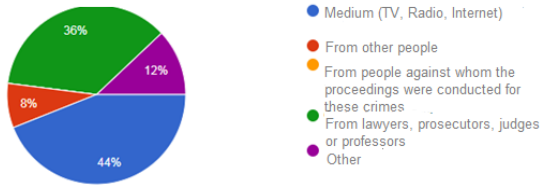

2. Figure 2- Results from respondents at second question

On the third question, only one person replied that he knew a person against whom criminal proceedings were conducted for these crimes or was himself a participant in the criminal procedure for these crimes. While 18 respondents don’t know the person against whome the proceeding was conducted for these crimes, while 8 persons heard about other persons from whom criminal proceedings were conducted, but ther are not sure who those persons are.

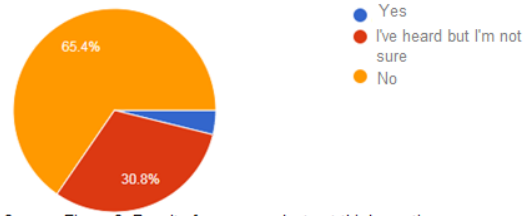

3. Figure 3- Results from respondents at third question

On the fourth question, 5 respondents consider that these crimes are easy to recognize and observe, 11 think they are not easy to observe and recognize, 10 answered that they did not know, and 3 respondents refrained from responding.

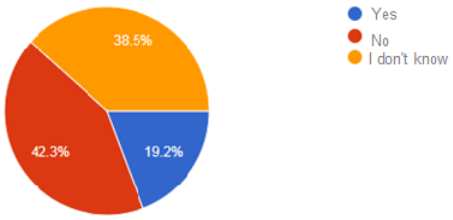

4. Figure 4- Results from respondents at fourth question

On the fifth question 20 people think that the public is not sufficiently informed about the detection and recognition of these criminal acts, while 5 consider the public is informed, 4 people didn't answer this question.

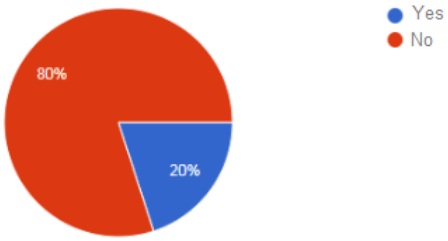

5. *Figure 5- Results from respondents at fifth question*

On the sixth question, most respondents even 16 answered that it is most appropriate for the public to be informed about these crimes through the media (TV or internet), 8 respondents think that it would be more favorable through officials (police officers, lawyers etc.), 2 respondents andwered it is better to use promotional material, and 3 respondents did not answer this question.

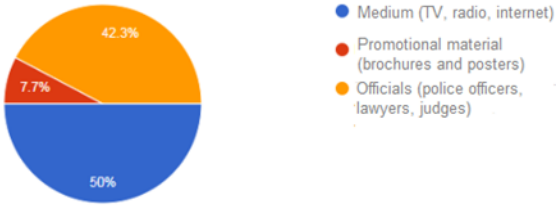

6. *Figure 6- Results from respondents at sixth question*

On the seventh question, 24 respondents consider that the media and the civil society sector should be more and more involved in detecting and recognizing these crimes, 2 people believe that media and civil society should not be included at all, while 3 people didn't respond on this question.

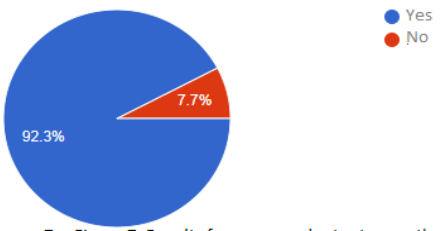

7. Figure 7- Results from respondents at seventh question

5.Disscusion

When we analyizing the report of the State Statistical Office of Republic of Macedonia in period from first criminalization of the criminal acts "Giving a reward for unlawful influence" in Article 358- a and "Receiving a reward for unlawful influence" in Article 359 in Criminal Code of Macedonia in 2011 year to 2017 year, we can

conclude that this report are very poor. For the criminal offence “Giving a reward for unlawful influence” there are no data for reported, accused and convicted adults persons. Although for the criminal offence “Receiving a reward for the unlawful influence” there are data for accused and convicted, they are too few.

When we analyzing the data from survey which we have implemented, we can see that most of the people know about this criminal offenses and most of them point out that the medium (TV, Internet, radio) are the places from where they have heard about this criminal offenses, so we can see how much is the role of the medium in this case. Especially it is important that most of respondents think that these crimes are difficult for recognition and detection, so we can see that most of respondents are not familiar with the content of these criminal offenses and with the manner of recognition and detection. Also most of the respondents answered that is important to have a greater activity of the civil society sector as a whole and the media in particular, in investigating and imposing such cases and exerting pressure on the competent authorities to investigate, process and sanction such cases.

5.Conclusion

The results that we got with the statistic data and the research are of great value to the legal system**.**Criminal offenses "Giving a reward for unlawful influence" and "Receiving a reward for unlawful influence" are criminal acts that have been proposed by various international anti-corruption agreements, which are envisaged as a criminal act "Trade in influence". Although this type of corruption is incorporated into the criminal legislation of the Republic of Macedonia, there aren’t enough known public cases of initiated procedures and court verdicts for “Trade in influence”, especially those that would cause more interest due to the actors involved in such illegal actions.

From the reports of the State Statistical Office analyzed here it has been established that in the period from 2011 to 2017 there is little representation of known cases of these criminal acts. There may be several reasons for this. One of the reasons, may be the difficulty in detecting and recognizing this crime, because it is precisely the agreement between the person who makes the influence and the person who gives the order to impose it is very difficult to detect, and most often that relationship is not clear and it remains quite difficult to investigate and prove it in the region.

From the conducted survey, it can be concluded that the public is not sufficiently informed as to the existence of these crimes, as well as their recognition and disclosure. Also there is the need for enhanced activity by the competent authorities for detecting cases of this criminal acts, as well as their processing in the competent bodies and their sanction, is imposed, in order to criminalize the criminal acts "Giving a reward for the illegal influence" and "Receiving a reward for the unlawful influence " not to remain only on paper.

This is a subject that it is very little researched and it is necessary to make more researches for this criminal offenses to see where is the problem for the recognizing this criminal offenses.

6.References

- Boban Shajkaroski, Comparative legal analysis of the criminal acts “Giving a reward for unlawful influence” and “Receiving a reward for unlawful influence” with special reference to the Republic of Macedonia, master thesis, 2018 year.
- Criminal Law Convention on Corruption of the Council of Europe, Strasbourg, 27.I.1999.
- Law for changing and supplementing the Criminal Code of RM, Official Paper of the Republic of Macedonia, No. 51/11.
- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2017 - http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.07.pdf
- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2016 - http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.17.09.pdf
- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2015 - http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.16.08Kor.pdf
- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2014 - http://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija.aspx?id=43&rbr=574
- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2013 - http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.14.11.pdf
- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2012 - http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.13.11.pdf

- Republic of Macedonia, State Statistical Office, Perpetrators of criminal offences in 2011 - http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.12.09.pdf
- https://www.pravdiko.mk/trgovija-so-vlijanie-krivichno-delo-koe-teshko-se-otkriva/

Understandıng The Needs & Aspıratıons Of " Samahan Ng Magkakapıt-Kamay (Smk)" Communıty In Talon Tres, Las Pınas Cıty: A Grounded Theory Approach

Leonilo B. Capulso, MRS, MAEd[1]

[1]San Matias High School, Senior High School Department, San Matias, Sto. Tomas, Pampanga, leonilocapulso@ymail.com

Abstract: The purpose of the study is to determine the manner by which the residents of SMK- Samahan ng Magkakapit-Kamay Community of Talon Tres, Las Pinas City (Phil.) understand their needs and aspirations. It used a Qualitative Research Design – Grounded Theory Approach. Face-to-face interview and focused group discussion were used to gather the data. To interpret the data, initial coding, open coding, axial coding, selective coding and memoing were employed. Three focal categories came out as a result of the process, namely: Security and Human Survival, Vision for a Better Life and the Need for External Linkages. Moreover, findings also revealed that the residents understanding of their needs and aspirations were product of their own daily encounters with each other. These sentiments are similar to other informal settlers especially those living in the critical areas like the creek side. Furthermore, the same needs and fears were also manifestations of their desire for a security of life for themselves and their loved ones.

Keywords: Grounded Theory, Needs Analysis, Samahan ng Magkakapit-Kamay Community (SMK), Community Outreach, Community Extension Services

1. Introduction

The Republic Act 7722 mandates institutions of higher learning to respond to the call for social transformation. This mandate is geared to serve the poorest of the poor, the least privileged, the deprived and the oppressed as cited in Elman (1998). Bidad and Camposano (2010) in their study of the Community Extension Services of SUCs in Region IX believe that community extension program offered by the SUC's will primarily boost the security of livelihood, alleviate suffering, reduce illiteracy , improve health and nutrition , create a system of governance that will promote, support and sustain human development and protect and preserve the environment. They further advance that the programs will help the poor by empowering their minds, body and resources, to augment their voice and will make the government attuned to their needs, aspirations that will eventually create a better participation. This empowering endeavors, according to them, will enable good governance increase an opportunity for them to participate in the decision making, institution building, and social life.

Moreover, Nasution (2006) in his article entitled "The Performance of Trilogy Function of Higher Education in Selected NOCEI-member of Higher Education Institution in the CALABARZON Provinces" highlights the importance of these functions especially on community extension. For him, HEIs role is to become an agent of development for the nation, hence, it must seek to educate and interact with the community in terms of the trilogy of higher education. He said, however, the priority was given to (1) teaching and to a certain extent to (2) research leaving (3) community extension service receiving less importance. Citing Bowen & Fincher (1996), education as part of the trilogy on the teaching and learning function, should embrace not only the formal academic curricula but also influences among students that came about from association with peers and faculty members from the varied experiences of campus life. Hence, the teaching and learning experiences should not only be limited to the classroom but also provides opportunities for a broader non-academic relationships and experiences. This initiative requires a capable management for an institution to advance to a higher learning activities. Runnery as cited by Nasution (2006), forwarded the need for effective leadership through the development of educational goals. For him, leaders must respond to the challenges on building up cooperative participation in order to develop and legitimize attainable goals and objectives for the community. Furthermore, the development of educational goals and objectives of higher education institution should always be integrated with the community needs.

To respond to these challenge, the University of Perpetual Help System DALTA reflects in its vision- mission statement the "betterment of life through national development and transformation, which are predicated upon the quality of education of its people". These desire for human development tries to develop the value of "Helpers of God" guided by the principle of "Character Building is Nation Building" (UPHSD Student Handbook,

2013). All these ideals are incorporated on its teaching, research and community extension program, the trident of the University.

To this end, the administrators, faculty, staff and students of every department are expected to exercise this three-fold mandate not only in teaching and research but also in the community extension program and activities of the department. In the case of the students who enrolled in the Graduate School of Education, they are expected to participate actively not only in the school's curricular programs, but also in the extracurricular activities especially in the Community Extension programs and activities of the department. The task to fully implement them becomes the collaborative effort of the Office of Community Extension and the Office of the Graduate School of Education.

As graduate students of the institution, our first concrete response is to become productive citizens of our country especially those challenged communities. However, the traditional concept of community involvement through artificial dole-out have never produced a long term positive effect in the community. To do this right, the best way to start is through a Social Investigation. Jimenez (2008) defines social investigation as a process of systematically learning and analyzing the various structure and forces in the community (i.e. economic, political & socio-cultural). According to her, this investigation will lead to Community Study Report which is the scientific collation and synthesis of data to draw a picture of the COMMUNITY. Moreover, it is a manifestation of a skill and a standpoint. This enables one to bring into focus of the oppressive & exploitative situation and will starting point of organizing activity. Through social investigation, the following data will become available: geographic, demographic, economic , political and socio-political data.

With all the data available, Community Organization is the next concept to be given importance. Murray G. Ross defines Community Organizing as a process by which community identify its need or objectives, finds the resources (internal and external) to deal with these needs or objectives, takes action in respect to them, and in so doing extends and develops cooperative and collaborative attitudes and practices in the community. Opposite to some understanding, community organizing should be seen in the optic of the community. As presented in the definition, the community organizer is not a superhero. No one knows the need of the community than the community people themselves. The data gathered above through social investigation should be obtained with the community leaders along the way. This will provide a more contextualized data that will become the basis of the programs and activities to be implemented by and for the community. The responses to the identified needs can be responded through tapping or networking with the internal and external resources. Community leaders and the community organizers should work hand in hand in order to materialized the planned activities. Programs to be implemented should both respond to the immediate or short term needs and the long term needs of the community. The success of the community organization is manifested in the community sustainable development.

Hence, Community Extension to be productive and effective should follow a particular scheme. Personally, the scheme I personally adhere to is known as "SEE-JUDGE-ACT". This is a paradigm normally practiced in the social initiative of the Church Social Teachings. The Catholic Church incorporated this in the Basic Ecclesial Communities in order to enrich the local and even the universal Church. The "see" phase is equivalent to the social investigation discussed above. The "judge" phase pertains to the analysis and the planning stage in the social investigation and the community organization process. The "act" phase" pertains to the implementation of the plans and the evaluation stage that will better the implementation of the program in the community.

Objective of the Study:

This study focused on understanding the needs and aspirations of the community as experienced by themselves. It enumerates concrete ways to address the identified needs and aspirations. It also pointed out responsible persons who can help them in their identified needs and aspirations.

Moreover, the same study suggested concrete ways on how the Graduate School of Education to respond to such identified needs and pointed out some basis of adopting the community by the Graduate School of Education.

2. Methods

Using Grounded Theory Approach, the study determined the understanding of the residents of Samahan ng Magkakapit-Kamay (SMK) community of their personal needs and aspirations as a community. Flores (2015)

defined Grounded theory as a methodology that geared towards building theory from the data through the generation of theoretical constructs which came from the qualitative analysis of the same data. It involves the process collecting data where the researcher collects codes and analyzes the information and decides what are the next data to collect and where to locate them in order to develop a theory that emerges. In conducting the process, the researcher collected data through face to face interview and focused group discussions. Flores (2015) considered this approach as personalist and constructivist in nature which tried to understand and interpret the experiences in the vantage of the person.

The respondents were composed of ten residents belonging to the two groups of respondents, most of them are leaders and active members of the community. These groups of respondents were divided according to the possible relocation area assigned to them.

For the face-to-face interview, both groups, through their leaders were personally asked about their common experiences in the community including some demographic information such as educational backgrounds, number of members in the family, livelihood and religion. The same respondents were also asked about some activities and programs provided to them both by the private organizations and the Local Government Units. Lastly, the researcher asked the same respondents about their immediate needs and aspirations that will make their lives more productive and dignified. The responses of the residents were then noted through initial coding, open coding, axial coding, selective coding and memoing. At the end, the researcher was able to determine the common factors from these experiences that will comprise the framework of the theory.

3. Results

The understanding of the needs and aspirations of the community respondents of Samahan ng Magkakapit-Kamay in Barangay Talon Tres, Las Pinas City was based on major factors. The interview and the encounter of the researcher with the respondents/co-researchers brought him to the realization of the three major factors that eventually became the three focal categories that came out from the data collection: Security and Human Survival, Vision of a Better Life and External Linkages

The same respondents understood their needs based on their daily experiences of uncertainty of daily survival. Many aspects of human needs and the need to survive surfaced in the interview as part of their lived experiences. It was full of uncertainly that eventually led them to identify certain individuals especial the Local Government Unit and other agencies, including NGO;s as sources of external linkages. All these experiences were later on manifested in their vision and aspiration of a better life away from the present community

4. Categories of Understanding of Empowerment

The diagram below exhibits the paradigm of the understanding of the needs and aspirations of the residents of Samahan ng Magkakapit-Kamay community in Barangay Talon Tres, Las Pinas City. There are three factors identified by the researcher that contributed to the resondents' understanding of their needs and aspirations as informal settlers of the community. These three factors are also the focal categories of the study, namely, human survival and security, vision for a better life and external linkages.

The diagram presented the Understanding Needs and Aspirations. This is the main focus of the study to which the questions in the interview were directed to draw out. The three factors which are also the focal categories are: human security and

Figure 1. Factors on Residents' Understanding of their Needs and Aspirations

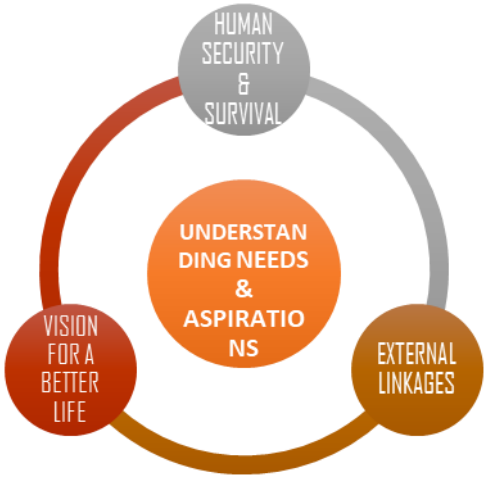

5. On Human Security and Survival

The residents of Samahan ng Magkakapit-Kamay Community in Barangay Talon 3, las Pinas City their needs and aspirations are actually manifested by their desire for security and human survival.

Table 1. Highlights of Coding Process – HUMAN SECURITY AND SURVIVAL

CODES	CONCEPTS	CATEGORIES	FOCAL CATEGORY
For now, what we want in the group is to have a clean water supply…the river at the is full of garbage. The garbage stuck in the river so the water rises up…During flood, the garbage are ll gathered there, until it stuck…it reaches the our sleeping quarters…our house..	Lost of shelter	Call for Responsibility	HUMAN SECURITY & SURVIVAL
Most common diseases here are cough, fever, flu…many of the residents have TB(tuberculusis) especially with the elderly, most of them are frequently drinking liquors at smokers…	Effects of Vices		
Many residents are rude and trouble makers, sometimesthere were strangers who will enter our house, they are running from someone…We are bothered because we might be part of their trouble…Someone, old friends would come…but sometimes, they just bring trouble. There was even a time that there was even a time that a policeman fire a gun..He was drunk. So my husband went to the Barangay/Municipal Office to seek for help…we are afraid for our children…	Peace and Order	Abuse of freedom /power	
It is nice to have that here..most of the mothers here are just sitting fown the whole afternoon, doing nothing…			
…Many from here are working in Perpetual (University) as construction workers…but many are also just doing idle…(… bum)..	Lack of job opportunity/ education	Job Tenure	
…I also want a much comfortable life...others are also willing to work but the lack of education limits them…			

MEMOS

The respondents identified their needs based on the scarcity of their daily needs. These needs they identified were manifestations of their fears on loosing their shelter, the effects of vices, their need for peace and order and the lack of job opportunity and lack of education. The same needs are also expression of the call for responsibility on the daily decisions they have made, the responsible use of freedom and power and their desire for security of tenure. In summary, these needs of the residents are reflections of the need for huam security and survival.

6. EXTERNAL LINKAGES

After identifying their needs, such as scarcity of jobs, lack of education, peace and order and health and sanitation which are manifestations of their human security and survival, the responden realized that these identified needs can be provided by thrmselves alone. They needed other stakeholders who are in the position to realized these scarcity in their situation as narrated by one respondent:

Table 2. Highlights of Coding Process – EXTERNAL LINKAGES

CODES	CONCEPTS	CATEGORIES	FOCAL CATEGORY
Before, the Barangay/LGU was doing it…we are able to do it..Those who are working were helping each other…we gathered the garbage…we are bringing the garbage in front of Uniwide (a Mall along the road)..and then a garbage truck will collect it…some residents are also helping out…	Cooperation	Subsidiarity	EXTERNAL
(They (LGU) are helping..they are coming to rescue…Whn the flood is huge. They are gathering the residents and bring them in the covered court ng Verdan(a Place/Subdivision)..those houses near the river…Some decided to stay at home….they just waited the flood to subside..	Responsiveness		

The Mayor control the policemen, so they will be in charge…so the people would call the attention of the Mayor for action… *Just like before, there wa a livelihood program of Maam Milda (Mayor of the place) … Soap Making livelihood, how to make dishwashing…we used to have it in the covered court…* *..We are also taught how to make longganisa (home-made sausage)…DSWD of Las Pinas, we are invited …those interested…*	Coordination	Network	**EXTERNAL LINKAGES**
I am part of the 4P's (Government;s program for the Poor)..we have a leader, the government is giving us cash to livelihood, to buy daily needs like groceries. Our leaders are staying at the rear are of the community, we have a Cooperative for 4Ps members only ..the income is collected …then, they will distribute the income…	Leadership	Empowerment	

MEMOS

The respondents daily experiences differences challengies and insuffeciencius, they were able to identify ways to better their situation. However, these experiences also bring theme the realization that they also need other group of individuals or shareholders to help them tarnscent their seemingly miserable situation. These expericnes opened up to development leadership, responsiveness and coordination. The same group of people who tried to respond to their needs manifested the importance of connecting to people or network, subsidiarity and empowerment. Putting these concets and categories together will sum up to the community nee fo external linkages in order to maximize their potentials through these external forces.

7. VISION FOR A BETTER LIFE

As much as there are many challenges they have experienced in the community, the residents were able to identify significant individuals who can also be of help to them. The respondents however manifested a very positive attitude of hope. The same reswpondents are now in the process of relocation to the two separate sites. The first group will be relocated to Naic, Cavite while the other group will be relocated to Ciudad de Strike in Molino, Bacoor City. This reality is where the hope is coming from.

Table 3. Highlights of Coding Process – VISION FOR A BETTER LIFE

CODES	CONCEPTS	CATEGORIES	FOCAL CATEGORY
Like now, my husband want us to relocate…we want to leave this place..away from flood..at least now, we are having a possible relocation…	Stability of Shelter		**VISION FOR A BETTER LIFE**
..So we can be safe, the whole family..most of us here wanted to relocate..for our children, ..like those with little children who are always playing in the creek…most parents here wanted to transfer to more secure place… *…We wanted to transfer so we can have more comfortable life..livelihood..and maybe, small business to give a better future for our children…*	Safety of children	Harmonious Relationship	
We want to have our own livelihood…those that we know of…we are also told, the the relocation place for us can be donated to us in time ..of the foreigners (the Sponsors)	Financial stability	Financial Freedom	

We are not yet sure, we will try still…We hope for the better..becaus someone will be in charge of us…there will also be a curfew..there will be a guardhouse…before you enter, you will be asked to present the ID to see to it that you belong to the place..We want things to be in order for our children..unlike here many children are cutting classes, hardheaded..many bad influences around…	Healthy Neighborhood	Secured Community	**R** **LIFE**

MEMOS

The respondents daily experiences of insufficiency in different facets of life made them envision for a better life. The scarcity in their financial needs, the lack of jobs that hindered them to supply the family needs, the absence of other sources of income, the lack of education, the test nature like flood and sickness in their family became their motivatosr to look for ways to trsncend their present situation.

8. Discussions

The study Understanding the Needs and Aspirations of Samahan Ng MagkakapitKamay Community in Talon Tres, Las Pinas City : A Grounded Theory Approach helped the community of the Samahan ng Magkakapit-Kamay understand their needs and aspirations. The results of the study will become the basis of adopting the adopting the community by the Graduate School of Education Community Extension Program.

The result of the study identifies three major factors that reflected the community needs and aspiration based on their daily live d experiences. The three focal factors identified by the researcher are the same factors in considering the needs and aspiration of the community after undergoing the process of data gathering and data analysis. The following factors are (1) human security and survival, whereparticular needs such as education, livelihood, peace and order, value formation, risk reduction came out, (2) Need for External Linkages; and (3) Vision for a Better Life.

The respondents, in general, identified their needs as enumerated above as manifestation of their deeper desire for human survival and security. Their experiences of flood, absence of peace and order, lack of job and livelihood, poor health and sanitation made them identify their needs as an urgent response to this daily scarcity of life.

The identified needs enabled them to realized the role of the external linkages and the other stakeholders such as the City Mayor, Barangay Captain and Council, Philippine National Police, DSWD and other agencies. These external linkages played a big role in responding to the needs of the community. These linkages make needs met directly and indirectly by using their own resources to complement the needs of the community.

Lastly, the reality of the immenent transfer of residence from the informal settling to a formal relocation site also manifested another factor in the lives of th respondents. Since the communityof the Samahan ng Magkakapit-Kamay will be relocate to Naic, Cavite , the first group, and in Ciudad de Strike in Molino, Bacoor City, the second group, the desire for a better life that provides a harmonius relationship among com munity member, possibility of financial freedom and secured community.

9. Conclusion

Based on the findings of the study using analytical nd comparative method of data analysis based on the grounded theory approach as a qualitative study, the following conclusions are forwarded by the researcher:

The understanding of the residents of the Samahan ng Magkakapit-Kamay community of their needs and aspiration are purely based on their daily experience of scarcity and inadequacy of life. These needs might be very concrete and simple yet they will surely alleviate them from the feeling of inadequacies they are experiencing right now.

1. The need for human survival and security is indeed very inherent. There is a need for education, job and livelihood, skills for risk reduction, and proper health and hygience. These are primary needs of the family in order to have a descent living condition especially in the informal settlement.

2. The researcher also concluded that the significant role of the external stakeholders can never be under estimated especially in the less privilege area like the Samahan ng Magkakapit-Kamay. The programs and activities of the Local Government Unit were indeed beneficial in the daily survival of the community.
3. The researcher also concluded that the aspiration of the community of a better life especially in the relocation area is creating a very positive effect in the lives of the residents. Their efforts to strive to provide a better life for their families became their motivation of living life everyday the best way they can and learned to be contented but not complacent in what they have now.

Recommendations

Based on the findings of the study, the following are recommended for the interested groups who will be involved in the community of Samahan ng Magkakapit-Kamay.

1. **Revisit and Conduct an In-depth Needs Analysis of the community of the Samahan ng Magkakapit-Kamay** in order to complement the information regarding the actual needs of the community. This will be very beneficial and in making a Community Extension Program especially for possible adoption. The program to be developed will become more responsive to the needs of the community.
2. **General Assembly** for both groups (based on their Relocation Site) should be done to update the residents of the situation of the community and the development of the relocation program.
3. **A Social Investigation** should be done by the University/HEI especially those planning to adopt the community to have a better grasp of the life of the community.
4. **Conduct Leadership Training** for Community Leaders provide them with skills in handling their group. This will be helpful ina persuading members and eventually developing activities for the common good of the community.

REFERENCES

Adanza, E. G. Bermudo, P., Jose, M. B. (2011). Methods of Research: A Premier.

Manila: Rex Book Store

Batac, L.B.(1993). A Case Analysis of the Community Extension Program of the

Congregation of Dominican Sisters of St. Catherine of Sienna & Two of Its Schools. Unpublished Thesis. DLSU.

Barroja, E., Caiga, B. Chua, V., De Guzman, B., Maguindayao, J. (2014) Level of

Implementation of the Community Extension Activities of Lyceum International Maritime Academy. Lyceum University of the Philippines, Batangas. (www.erint.savap.org.pk retrieved October 24, 2016)

Calmorin, Laurentina Paler, (2010). Research and Statistics with Computer.

Mandaluyong City:National Bookstore.

Dacanay, C. B. (1994). An Evaluation of the Effectiveness of the High School Religious

Education of SPC, Pasig. Unpublished Thesis. DLSU

Dasig, J. P. (2016). Perceptions on the Impact of the UPHSD –Bilibid Extension

School on the Holistic Improvement of the Inmate-Students: Basis for the Five –Year Development Plan of the Community Outreach program. Unpublished Thesis. UPHSD-DALTA

Erickson, S. M. (2010) Investigating Community Impacts Of A University Outreach

Program Through The Lens Of Service Learning and Community Engagement

(www.lib.dr.iastate.educ/etd/11875 retrieved October 24, 2016)

Flores, G.A. (2015). Understanding Curriculum Change Among Basic Education

Teachers In Cavite, Laguna, Batangas, Rizal And Quezon (Calabarzon):A Grounded Theory Approach. Unpublished Thesis Dissertation. DLSU Dasmarinas

Garcia, A. M.,et.al. (2011) Research: Simplified Guide to Thesis Writing. Booklore Publishing Corporation

Jimenez, C. E. (2008). Community Organizing Participatory Action Research For

Community Health Development. QE Publishing Inc.

Kaye, Cathryn B. (2010). The Complete Guide to service Learning: Proven , Practical

Ways to Engage Students in Civic Responsibility, Academic Curriculum and Social Action.

Quinol, A. D. (2013). An Assessment of Special Education Program for Learners with

Intellectual Disability among Public Education Centers in Paranaque City: Basis for the Development of Individualized Education Program . Thesis. UPHSD Las Pinas.

San Miguel, V. E. (1991). Factors Associated with the Extent of Involvement and

Success Indicators of High School Community Service Workers in Laguna and Batangas. Unpublished Masters Thesis. DLSU-D

Sarmiento, U. P. (2002). Educational Law and Private Schools: A Practical

Guide for Educational Leaders and Policy Makers.

Sim, S. E. (1989). "A Model Community Relations Program for DLSU-D-EAC: A

Proposal" Unpublished Master Thesis, DLSU-D

University of San Jose Recoletos - Community Outreach Program. Retrieved last

February 2, 2016 http://usjr.edu.ph/community-outreach-program,

UPHSD College Student Handbook, Revised (2013)

Unlatan, A. T. (2009) The Concept and Guidelines in Community(3rd ed.) Manila:

Educational Publishing House.

Valenzuela, A. O. An Evaluation of the Inclusion Program for High Functioning Children

with Autism in Selected Private Schools in Calamba, Laguna.Thesis. UPHSD Las Pinas.

CHED Morandum 46, series of 2012 on the "Policy Standard To Enhance Quality Assurance (QA) in the Philippines Higher Education Through An Outcomes –Based And Typology-Based QA"

The Scottish Community Development Center (SCDC) on Building Sustainable Communities. (www.scdc.org.uk retrieved October 18, 2016)

(www.managementhelp.org/ retrieved October 18, 2016)

Journal of Agricultural Extension and Rural Development. Volume 5 (http://academicjournals.org/JAERD retrieved October 22, 2016)

Erickson, S. M. (2010) Investigating Community Impacts Of A University Outreach Program Through The Lens Of Service Learning and Community Engagement

(www.lib.dr.iastate.educ/etd/11875 retrieved October 24, 2016)

Thracian heritage in Southeastern Europe - an alternative to the tourist practice

Luben Hristov

[1]Head of Department Tourism, UARD, Plovdiv, 78 Dunav Blvd, 4003, Plovdiv, Bulgaria, luben_hristov@abv.bg

Abstract: Purpose - This article aims to analyze the possibilities of preserved cultural and historical sites in the Thracian territories of Bulgaria and Turkey to create an independent cultural corridor, which is an alternative for modern tourism practices .

Design /methodology/ approach - The research is focused on two Thracian region in South- Eastern Europe. They defined 16 character anthropogenic objects of the Thracians. 9 of them are located on the territory of Bulgaria and seventh in the territory of Turkey. According usage Index of anthropogenic resources, most of which have terms to be used in mass tourism practices.

Finding - Based on the study, it is concluded - save anthropogenic objects of the Thracians in the two neighboring countries to form their own territory, independent cultural corridor. Its use for the practice of tourism is directly over the separate EU and operated for the purpose of cultural tourism corridors.

Research limitations / implications - Different periods of research of the Thracian heritage and priorities in the ongoing tourism policy in the two countries are responsible for the delay in its practical use . Furthermore, some of the sites CE discover different reasons for contemporaries , only in recent years and have not developed efficient schemes for their socialization .

Originality / value - With the article develops an original idea - through cultural tourism to restores Orphic practice for spiritual purification , enrichment, expansion of knowledge. Essential aspect of the work is the rediscovery of the functional significance of the symbolism of the landmark objects and phenomena of the Thracian culture in affirming them as a fundamental dominant in the cultural space of Europe.

Paper type - research paper

Key words: temples, shrines, megalithic complex, socialization, cultural corridor, tourism.

Güney Doğu Avrupa'da Trakya Miras - Alternatif Turizm Uygulamaları

Prof. Dr. Luben D. Hristov

Özet: Makale Bulgaristan ve Türkiye topraklarında ki Trakların miraslarını inceliyor. Çalışmanın temel amacı, Traklar'ın mirası için Güney-Doğu Avrupa'da çağdaş turizm uygulamalarına alternatif bağımsız bir kültürel koridor oluşturulması.

Tasarım /metodoloji/ yaklaşım - Araştırma Güney-Doğu Avrupa'da iki Trakya bölgesine odaklı. Bu iki bölgede, Trakların 16 yasal antropolojik yerleri belirlenmiştir. Bunlardan dokuzu Bulgaristan topraklarında, yedisi Türkiye topraklarında bulunmaktadır. Bu bölgelerde kullanılan ideks, yerlerin çoğunun toplu turizm uygulamalarına kullanılacak koşullara sahip olduklarını gösteriyor.

Bulgu – Araştırmaya göre, Türkiye ve Bulgaristan toprakları üzerinde korunmuş Trakya antropolojik bölgeleri, bağımsız kültür koridoru oluşturacak kapasiteye sahip olduklarının sonucuna varılmıştır. Koridorun tüzrizimde kullanılması dogrudan, Avrupa Birliği tarafından istinat edilen fonksiyonların, kültür koridorlarının türizim amacıyla işletilmesidir.

Araştırma sınırlaması / etkileri – Bu makale orjinal bir fikir geliştiriyor – kültürel koridor aracılğı ile, Orfik bir pratik olan "Ruhsal Arınma" metodu yeniden yenilenmesi ve bunla ilgili bilginin yayılması. İşin önemli yönü Avrupa'nın kültürel alanda temel bir egemenlik olarak onaylanan sembolik bölgeler ve Trakya kültür olayların sembolizm fonksiyonel önemi keşfedilmesidir.

Makale türü - araştırma makalesi

Anahtar kelimeler: Tapınaklar, türbeler, megalitik kompleksler, sosyalleşme, kültürel koridor, turizm.

1. Giriş

Tapınaklar, ibadet ve kutsal yerler dünyada dini seyhatlar için oryantasyondurlar. Onlar mantiksal olarak Mitro - dini duyguların yaşatılma fırasatları, vahye ulaşılması ve hatta entelektüel zorluklara yanıt olarak anlgılanıyorlar. Bu anlamda, eski Mısır'da ilk tapınmalar için motivasyon nedenleri belgelenmiştir. Bir korunan papirus notunda, M.Ö. 3110 yılında Kral Menes tarafından inşa edilen bir tapınağa düzenlenen ziyaretler kayıt

altına alınmıştır (Hristov, 2010). M.Ö. 2000 yılında aynı gelenek Güney-Doğu Avrupa topraklarında sürdürülmeye çalışılıyor. O dönemde oluşturulan kutsal megalitik kompleksler, tapınaklar ve lokalize Orfik yerler, Balkanlarda Trak topraklarının en gözde seyhat yerleridir. Son yüzyıllarda Bulgaristan, Türk Trakya ve kuzey-doğu Yunanistan topraklarında oluşturulan antrolopojen bölgeleri, önemli bir kısmı günümüze kadar korunmuş bulunmaktadır. Kazıların devamı ve yeni bölgelerin keşifi sırasında, modern trak maneviyatının korunması ve entegrasyonu hakkından önemli sorular doğuyor. Bunla birlikte kazıların sosyalleşmesi ile ilgili bazı sorunlarda gündeme geliyor, çağdaş bir görüşle birlikte kazıların pratik kullanımı ile ilgili çözüm sağlanabilir. olası Çözümlerin hazırlanması ve tespitlerin yapılması, sorunların çözümünde, hiç şhüpesiz önemli rol oynayacaklardır, bunla birlikte korunmuş tarihi eserler turizme kazanılması planlanmaktadır.

Avrupanın turizmi gelişmiş ülkelerinde, her beş kişiden biri, kültürel ve tarihi yerleri ziyaret etmektedir. Tam da bu yuzden, farklı turizim pratikleri ortaya çıkmış ve başaraılı bir şekildede kullanılmaktadır. Bu pratiklerin etkin kullanımı, son yıllarda sınır bölgelerinde antropolojik kaynaklar geliştirmiştir. 2012 yılında Avrupa Birliği'nin kurduğu kültür kolidorları ve Antik Trakya bulgularını geliştirmemiz gerekiyor. Avrupa Birliği tarafından kurulan 12 kültürel kolidirun hiç biri Bulgaristan ve Türkiyenin Avrupa bölgesinde ki mirasları içermiyorlar (ES, 2002). Bu anlamda, kültürel koridor "Güney-Doğu Avrupa'daki Traklar Mirası" oluşumu Avrupa Birliği işbirliği ile kültür turizminin gelişmesi için için pratik bir politikadır.

Avrupa Birliği programı pratik çözümler içermektedir bunlardan biri de, diğer Avrupa ülkelerinin yakın sınır alanlarının kullanımına mali destek sağlamak. Avrupa Birliği turizm politikası için alternatif uygulamaların geliştirilmesi amaçlamaktadır. Trakya kültürel koridor'u oluşumu ve turizm pratikte uygulanması doğrudan iki ana gruba faktörleri ile ilişkilidir. Bunlardan ilki Bulgaristan ve Türkiye'nin Trakya bölgelerinde önemli tarihi bulguların genişletilmiş araştırması ve konumsal belirlenmesi. Bu turistler için erişilebilirlik ve konaklama tesislerinin sorunlarının analizini gerektirir. İkinci faktör ise doğrudan politika ile ilgili olup Bulgaristan ve Türkiye'nin Trakya mirasının tanıtımı ve korunmasını içermektedir.

Yeni turistik bölgelerin ve yollarının geliştirilmesi, Dünya Turizm Örgütü tarafından tafsiye edilen güncel önerilerinin en başında gelmektedir. Dünya Türizm Örgütüne göre, türistleri en az bölgede 4 gün konaklamasını sağlayacak türistik paketlerin geliştirilmesi şart. Her iki ülkede de mevcut olan finansal krizin üstesinden gelmek için ve destek olmak için, bu yol pekte uygun göreülmektedir. Dünya Türizm Örgütüne /WTO/ göre, yeni turistik yerlerin ve yolların geliştirilmesi okadar da zor görünmüyor, çünkü türizm sektöründe az finansal kaynakla iş yeri açılabilir. Bu sektör aktif nüfusa ek gelir sağlayabilir veya işsizlerin% 8-10 iş imkanı sunabilir. Dünya Türizm Örgütünün bu politikası, Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma programları tarafındanda destek görmektedir.

Bu makalenin temel amacı, Bulgaristan ve Türkiye'de ki Trakya topraklarında bulunan kültürel ve tarihi yerleri kaypsayacak, çağdaş turizm uygulamalarına alternatif olacak, bağımsız bir kültürel koridor oluşturulmasıdır. Makaleye göre, özel hedeflerin bu yönde belirlenmesi gerekmektedir:

- Araştırma yapılıp, her iki ülkedede en önemli bölgeler ön plana çıkartılıp, türizm güzergahının en önemli noktaları haline getirilmeleri
- Trakya kültürel fenomenini antropojenik kaynakların sembolizm fonksiyonel önemine vurgu yapmak ve Avrupa'nın kültürel alanda temel bir domino olarak onaylanmasını sağlamak.

Makalenin önemi, Güney-Doğu Aavrupa Traklar mirasının güncellenmesi, tanıtımı ve pratik kullanımı ile doğrudan ilgilidir. Bulgaristan ve Türkiye'nin Trakya bölgelerinde korunmuş trak bulgularının analizi her iki ülkede turizmin gelişmesi için yoğun bir ön koşuldur. İki ülkenin sınır bölgelerinde bulguların geliştirilmesi, turistik kuruluşların kültürel mirasın çok amaclı kullanımını için yardımcı olacaktır. Türizm pratiğinin daha yoğun kullanımını sağlamak için teklif edilen çözümler vasıtasıyla, birleşik Avrupa "Çeşitlilik aracılığıyla birlik" konseptini tekrar gündeme getirebilir ve hatta hayata gerçirebilir. Günümüzde trak kültürel mirasına odaklanmamız aslında modern Avrupa kültürünün yapılanmasından kaynaklanmaktadır.

2. Edebiyata bakış

Traklardan kalan kültürel miras ile ilgili ilk araştırmalar XIX yüzyıl sonlarına doğru yapılmıştır /Şkorpil, 1890, Slaveykov, 1891/.Yazarlar makalelerinde Trak miraslarının özellikleri, karmaşık megalitik mezarlar ve birçok toplu kutsal mekansal dağılımı çözme ve tanımlama adına ilk adımları atmıştırlar.

XX yüzyılın başında, Trak kültürel miraslarına yönelik araştırmalar başlamıştır. Prof. İ. Venedikov, o dönemlerde aktif rol alıp araştırmaları organize eden kişidir. Onun liderliğinde, Doğu Rodop dağlık bölgeleri başta olmak

üzere, farklı bölgelerde, 150 üzerinde araştırma yapılmıştır. Buna dayanarak "Trakya höyüklerin sırrı" adı altında makale yayınlıyor, bu makale aynı zmanda tem monografidir /Venedikov, 1960/. Önem taşıyan araştırmalarından bir diyeride, Trakların bıraktıkları eserlerin inşa zamanları, nedenleri ve özellikleridir /Venedikov, Gerasimov, 1973/.

Geçen yüzyılda, trakların mirası ile ilgili yaptığı araştırmalar ve yayınladığı sonuçlarla, Prof. Al. Fol herkesin ilgisini kalıcı bir şekilde çekmeye başardı / Fol, 1973/. Profesör, Bulgaristananın farklı bölgelerinde yaptığı çalışmalar ve trakların kültürü ve günlük yaşamları ile yaptığı araştırmalarla dikkat çekiyor. "Yunan kaynaklarından Antik Trakya" adlı yazısında, ayrıntılı bir şekilde Trak kavramını tanımlıyor / Fol, 1973, 74/. Prof. Al. Fol trak kültürünün oluşumu ve özellikleri hakkında araştırmaları ile bazı cevaplanmamış sorulara katkıda bulunuyor.

Trak mitolojisi ile ilgi konular bir çok yazar ve araştırmacı tarafından analiz edildi. Kutsal sembolik anlamlar ve eserlerin ayrıntılı analizi hakkında, Prof. İv. Marazov'un şhüpesiz büyuk katkısı olmuştur / İv. Marazov, 1992/. Trak mirasının kritik analizi günümüzde bir çok yazar tarafından devam ettirilmektedir / Boteva-Boyanova, 2000; V. Fol, 2008/. Ayrıca, son yüzyılda rastgele buluşlar ve arkeolojik araştırmalar, Trakların kültürel mirasın genel resminin anahatlarının çizilmesinde yardımcı oldular /Kitov, 2002/.

Bulgaristan topraklarında yapılan araştırmalar ve yayınlar nedeniyle, günümüzde 10 000 civarında Trak höyüğü bulunmaktadır. Bunlardan bazıları tamamen incelenmiştir, örneğin Filibe ili, Starosel köyü çivarı; Svilengrad ili, Mezek köyü – İsperih, Sveşari köyü; Vratsa şehri civarında olan Mogolikanska höyğü; Kazanlık mezarlığı vb. Sakar dağı civarında 600 tane taş günş keşvedilmiştir. Asenovgar ve Primorsko civarinda olan insan vücuduna benzer megaletik yapılarda tamamen incelenmiştir. Kırcali ili, Tatul köyü civarı bulunan Orpheus'a adanımış tapınakta lokalize edilmiştir /Hristov, 2012/. Panagür altın hazinesi ve Rogozen, Borovo, Lukovit ve Letnitsa köylerinde bulunan gümüş hazineler, halkın ilgisini ve dikkatini çekiyor.

Türkiye topraklarında ki araştırmalara sadece 20 yıl önce önem verilmeye başlanmıştır. İstanbul Üniversitesine bağlı, "Eski tarih" departmanı tarafından 80li yıllarda, 25 höyük incelenmesine start verilmiştir. Ne yazık ki, Kırıkköy haricinde ki hiç bir araştırma detaylı bir şekilde yayınlanmamıştır /Erdogu, 2003/.

Trak mirasının incelenmesi ve araştırılması için birçok türk yazar katkıda bulunmaktadır. Bunlardan bazıları /Akman, 1998; Kansu, 1963/ birde ingiliz bilim adamı /Chapman, 2000/.

Türkiye topraklarında ki kültürel kolidorun en önemli parçalarından biri de Kofçaz yakınlarında bulunan dolmenler ve kale. Bu bölgede çeştli Trak bulguları vardır – dolmenler, tapınaklar ve taş mezarlar. Çoğu M.Ö. 1300-800 döneminde oluşturuldu. Kofçaz bölgesinde Trak bulgular çoğunlukta. Kapıkaya civarında ki dolmenler hala ilk günki gibi bozulmadan muhafaza edilmiştir.

Günümüz Tekirdağısında, zamanında Trak adı ile Bizanti diye eski bir köy varmış. Bir Rum yerleşimi olarak anılsada Bizanti Odrys krallığı hükümdarlarının ana konutlarından biridir. Türk arkeologlar kazı Yayınlandı sonuçları Burası Kralların ikamet olduğunu göstermektedir. Tekirdağ şehir müzesinde, Trak bir hükümdara ait olduğuna inanılan mezarın modern restavrasiyonu sergileniyor. Bizanti, trakların kutsal dağı olan Hieron Oros doğu uçunda yer almaktadır. Onlar ona Ganeada diyorlarmış. Kutsal dağa eteklerinde bir çok Trak rezidansı bulunuyormuş, onlardan birinin ismide Ganos ismindeymış, tıpkı dağın gbi. Antik kent Bizanti batısında 6 tane Trak rezidansı korunmuştur.

3. Metodoloji

3.1. Description of the Study Area araştırmasının özeti

Bulgaristan ve Türkiye'nin turizm pazarları için yeni pozisyonlar elde etmeye çalışıyorlar. Bulgaristanda kültür turizmi için geliştirilmiş programında /"Bulgaristanda kültür turizmi için geliştirilmiş programı", 2007/, kültür turizminin payının artırılması olasılığına odaklanılmıştır. Bu bağlamda, antropolojen trak bulgularında katılırsa, 4 % bir artış elde edilme planlanmaktadır. 2023 Türkiye'de Turizm Geliştirme Stratejisi /"2023 Türkiye'de Turizm Geliştirme Stratejisi"/ göre, 2023 yılına kadar, alternatif turizmin geliştirimesine odaklanılmıştır. Bu projeye göre son 10 yılda ülkede ki turist sayısında gözle görülür bir artış sağlanmıştır. Dünyada ki en çok ziyaret edilen 10 şehir arasıda, İstanbul yerini sağlamlaştırmışa benziyor.

Coğrafi konum olarak Bulgaristan ve Türkiye topraklarında ki Trakya bölgeleri, Anadolu ve Ortadoğu açısından tartışmasız Avrupanın en önemli bölgelerinden birinde bulunmaktadır. Korunmuş tarihi eserler ve bölgeler, yeni kültürel koridor oluşumu için potansiyel bir temelidir. Bulgaristanda ki araştırmalara ve bulgulara bakılırsa

koridorun ana yolu Kazanlık, Filibe, Kırcaali ve Stranca bölgesinden oluşacaktır. Türkiyede ise koridorun yolu Edirne, Kofçaz ve Tekirdağdan geçecektir. Bu yolu çizmekte ki ana neden, uluaşım kolaylığı yüzündendir.

Strancada ki bulgular, trakların ilginç hayatı ve inançları hakkında fikir oluşturmamıza yardımcı oluyor ayrıca Trak Ofizımı akımı daha yakından tanımamıza yardımcı oluyorlar. Bulagar Strancada ateş dansları ve orfik ayin bulguları korunmuş, bunlar hepsi asırlar boyunca inanılmaz bir şekilde hristiyanlıkla iç içe girmiş.

3.2. Sample

Avrupa Birliği politikalarına göre, kültürel koridorları oluşturacak Kültürel ve ya tarihi mirasların dahil edilmesi gerek, projenin hayata geçirilmesi için bu bir önkoşuldur. Bu bağlamda, proje modeli olarak Fransa ve Almanya arasında faliyet gösteren "Tarihi ve efsanevi şahsiyetler – Henrik Şikhard /XVI-XVII/" adı altında kurulan kültürel koridoru örnek alabiliriz. Bu koridor, Henrik Shikhard tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiş kaleler, katedraller ve hidrolik yapıları içerir. Benzer bir koridorda "Hazine günü" dür. Bu kültürel koridor, Baltık Denizi yakınındaki bütün ülkelerden tam 170 yerleşim alanı içerir (Hristov, 2013). İtalya ve Avusturya arasındaki sınır bölgesinde bulunan, Tirol bölgesinin gelişimi, Avrupa Birliği politikalarının doğrudan neticesi olarakta gösterilebilir. Benzer bir proje Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya topraklarında bulunan Sileziya bölgesi için de düzenlenmişti.

4. İnstrument

Kültğrel kolidoru tüm antik bulgularına ulaşım vardır. Bunun yanısıra, antropojenik nesnelerin kitle veya alternatif turizm de kullanılması için, benim geliştirdiğim Endeks hesaplanması kitle turizmi olasığını arttırır.

Antropojen kaynakların turizimde kullanılması endeksi ilk üç gösterge toplamının bir sonucu ve iki son ikisinin farkı olarak hesaplanıyor, aşağıda olduğu gibi:

$$\mathbf{Ii} = \sum_{1}^{3} - P4 - KxP5$$

nerede $\sum_{1}^{3}$ P1+ P2+ P3 toplamı

Birinci indeks / P1 / değerleri nesnesinin türüne işlevsel olarak bağlıdır. Dini bulgu için değer 0,4% diğerleri içinde 0,6%. Bu değerler teorik hesaplamalar ilgili antropojenik nesnelerin ziyareti için, Bulgaristan Kutsal Sinod'unun ve çağımızda uygulanan turistik geziler için sosyal modelleri verileridir.

İkinci gösterge, /P2/kaynak özelliklerine bağlıdır değerleri var. Benzersiz sembolleri ve sembolik formlar içerdiğinde değeri 0,7 olmadığında ise 0,3. Bu değerler teorik olarak belirlenmesi diğer medya aracılığıyla, hesaba bir sitenin reklam ve promosyon etkisi aldıktan sonra, gereklidir.

Üçüncü göstergenin değerleri /P3/ turistlerin nesneleri öğrenmesi için köklü olan modelleri bağlıdır - aktif ve pasif bilgilenme ve tutum. Bu nedenle, üç aşamalı farklılaşma bilinci uygulanmamaktadır - ön bilgi, doğrudan bilgi ve sübjektif değerlendirme. Nesneyi keşfetmek için aktif turistler için güney Avrupa tipi kültürü teorik değer anketlere göre 0,2 ve pasif öğrenme için 0.8 'dir.

Dördüncü gösterge, /P4/ antropojenik nesnenin kullanım süresinden belirlenir. Burada klimatizasyon nedeniyle bazı yerlerde uygulanan sınırlamalar göz önüne alınmıyor, ancak yıl boyunca ay ay kullanımı bildirilmektedir. Ayrıca, gösterge değeri 0.01 'den 0.12'ye kadardır.

Kültürel ve tarihi mirasın kullanım endeksini tamamen belirlemek için beşinci gösterge kullanılır /P5/. İşini kolaylaştırmak için, ve genellikle tesisleri ve altyapısı ile ilgili bilgi eksikliği tek bileşenli tarafından kullanılabilir - erişilebilirlik. Bunun için değerler şunlardır: - birinci sınıf yol erişimi - 0,6, küçük yollar dahil olmak üzere alt kategori - 0,4. Katsayı K, konaklama yerleri varlığı ya da yokluğu ile belirlenir. Değerleri; 10 kilometrekare yakınlığında 100 yatak kapasiteli konaklama yeri varsa 0,3; ve aynı bölgede 100 yatak kapasiteli konaklama yeri varsa 1.

Turizm kaynaklarının antropojenik kullanımı için endeksin nihai teorik değerleri 0,66-1,38 arasıdır. Bu verilere dayanarak, nesnenin toplu veya alternatif turizm kullanımını saptamak mümkündür. Alternatif turizm için teorik değerler 0,66'dan 0,80'e kadar, kitle turizmi için ise 0,81'den 1,38'e kadardır.

Ana nesneleri hesaplamalara göre sonuçlar, 0,90 ila 1,10 arasıdır. Bu sonuçlar toplu turizm "Güney-Doğu Avrupa'daki Trakların Mirası" kültürel koridoru kullanma imkanını belirler.

5. Sonuçlar ve tartışma

Bulgaristan topraklarında, trak kültürel mirası çeşitliliği ve yüksek araştırma yüzdesi, kültürel koridorun bu topraklarıda kavramsallaştırması daha doğru gibi görünüyor. Kültürel koridorun başlangıcı Bulgaristanda bulunan Kazanlık bölgesidir. Alanda yaklaşık 1000 Trak höyku vardır, bu bölge Trak krallar vadisi olarak meşhurdur.

1. bölge - İlk ilgi çeken Kazanlık türbesidir. Edirne krallığının baş kenti olan Sevastopolis şehrinin yakınlarında bulunan büyük bir mezarlığın parçasıdır. Kazanlık türbesi Milattan önce 4. yuz yılın sonlarında ve 3. yuz yılın başlarında inşa edildi. 1979 yılından bu yana UNESCO tarafından dünya korunan kültürel mirası listesine dahil edilmiştir.
2. bölge - . İkinci ilgi çeken merkezi nokta ise Starosel yakınlarındaki antik Trak miras arkeolojik parkıdır. Bu Traklardan kalan en büyük inanç yapısıdır. İçinde altı tapınak barındırıyor. Bunlardan biride nadir Trak anıtsal yapılarından olan "Horizon" tapınağıdır. Tapınak keşfedildiğinde toprakla kaplıydı ve Trakların ölümden sonra hayata inandıklarının en büyük kanıtıdır, çünkü ölüleri altın, gümüş süs eşyaları ve askeri zırhlar eşitliğinde gömüyorlarmış. Bu iki önemli yapı restore edildi ve turizm için uyarlandı.

Kültürel koridorun kavramsallaştırması ve herşeyden önce pratik kullnımı, günümüzde “Koprinka” gölü suları altında kalan, trak şehri olan Sevastopolisi /hazır proje var/ gösterime sunulmasını hızlandıracaktır.

3. bölge - ‘Utroba’ /Rahim/ mağrasıda Kırcaaliye bağlı, Nenkovo köyünün yakınlarında bulunuyor. Bölgede ki trak bulgularının doğal merkezi Kırcali yakınlarında bulunan Perperikon kentidir. Bölgede ki trak bulgularına sadece son 10-20 yılldır önem verilmiştir. Örneğin ‘Utroba’ /Rahim/ mağrası 2002 yılında tanındı. Bu mağra, Traklar tarafından Güneşe inanç ve ibadetin doğrudan bir ifadesidir. Onun doğal yapısına traklar tarafından biraz şekil verilmiştir, böylece güneş ışıkları ilkbahar ve sonbaharda tam olarak mağrada ki mihrabı aydınlatmaktadır. Benzer bir fenomen, Plovdiv yakınlarındaki Starosel köyünde ki Trak höyük üzerinde görülebilir.
4. bölge - Kırcali yakınlarında bulunan Trak şehri Perperikon’dur. Köyün yakınlarında bulunan Megalitik tapınak dört bin yaşında. Trak tanrısı Zagreus anısına yapıldı. Perperikon şehrinde buluna kale ve Trak kraliyet sarayı Milattan önce 1000 yıla dayanıyor. Bina aşamalı olarak Güneş tanrısı için uyarlanmıştır.
5. bölge - Perperikon, “Orpheus mezarı" Kracali bölgesinde bulunan, Tatul köyü yakınlarındaki Orpheus tapınağı, antik Trakların en uğrak yerierinden biriydi. Daha başında, traklar tarafından, Orfizm akımının temel uygulamalarından – arıtma, gerçekleştirilmesi için uygun görülüyor. Bu uygulama, antik hayatın önemli bir dönüm noktası, bügünlerde bile insanları turistik abkımdan motive ediyor. Günlük stres, etrafımızda ki insalarla agresif ve kötü ilişkilerimizi düzeltmemiz için bile yine kacınılmaz, kesin bir ‘arıtma’ gerekiyor. Antik karakterlere dönüş, ruhsal iyileşme imkanları ve Trakların enteleküel güçleri ortaya Tatul köyünün yakınlarında Orpheus tapınağı çıkartıyor.
6. bölge – Bu trak bulgusuna Bulgar Stonehenge de denilebilir, çünkü tamamen İngiltere'de ki megalitik Stonehenge kompleksini andırıyor. Dolni Glavnik köyünün civarlarında bulunan kompleks 1998 yılında keşfedildi. Kompleks erken demir çağıda / VIII – VI Milattan önce/ inşa edilmiştir. Blokların etrafında bulunan seramik ve metal nesne parçalarının, kompleksin içinde ritüel yapıldığının kanıtıdır. Uzun süre boyunca Dini yapı olarak görev almıştır. Dolni Glavnik köyünün civarlarında bulunan kompleks bu yapılandırmayı takip eder. Aslında, en yüksek tepede üç kompleks ortaya çıktı, ama farklı boyutlarda. En büyü yaklaşık 10 metre çapındadır, 1 metre boyunda ve 1,20 - 1,50 м genişliğinde taşlardan oluşmaktadır.
7. bölge - Sağır taşlar Trak kompleksi Haskova bölgesinede ki Malko Gradişte köyünün yakınlarındadır. Arkeolojik Park iki mezar ve iki yüzden fazla katı kayaya oyulmuş niş içerir. Taş kompleksin tepesinde

tıpkı Perperikon antik kentinde olduğu gibi su depolayan havuz vardır. Sağır taşlar kompleksi eskiden etrafı tamamen taşlarla çevriliymiş, bugünlerde taşların sadece temelleri görünüyor.

8. bölge - Sakar dağı. Trakların inanç Güneş tanrısı sembolü türüdür. Onun uğruna, 600 tane taştan güneş figürlei yapılmış ve etrafa dağıtılmıştır. Bunlardan 150 tanesi Sakar dağında ki Toplovgard ve Hlyabovo etrafındadır. Taşlar 20-90 cm'lik bir çapa sahip. Bu noktada şimdi Yambol bölgesel tarihi müzesinde sergilenen 'Güneş kafa' bulundu. O doğuya doğru bakıyormuş, yeri içinse bilim adamları Trakların en eski dini merkezi olduğunu söyluyorlar.
9. bölge - Strancada ki bulgular, trakların ilginç hayatı ve inançları hakkında fikir oluşturmamıza yardımcı oluyor, ayrıca Trak Ofizımı akımı daha yakından tanımamıza yardımcı oluyorlar. Bulagar Strancada ateş dansları ve orfik ayin bulguları korunmuş, bunlar hepsi asırlar boyunca inanılmaz bir şekilde hristiyanlıkla iç içe girmiş.

Istranca traklar için mistik bir yermiş, Tanrı ile ietişime geçmek için – kaya tapınakları. Traklar dağa tapıyorlardı. Bugün bile türkler onu Yıldız dağa olarak anıyor. Dağın Bulgar ve Türk topraklarında ilk megalitik tapınaklar ve mezarlar korunmaktadır. Bunlar Strandja dolmenleri olarak da bilinir. Traklar döneminden olan taş mezarlar dağın her tarafında var. Tamamen büyük taş lehvalarıdan /3 – 3,5 m/ yapılmış. Starncada ki dolmenler M.Ö. XII – VIII yıllarında inşa edilmiş. Bu dönemden sonra traklar dolemn inşatını duruyorlar, fakat sonraki dönemlerde inşa ettikleri mezarlıklar megalitik çizgilerini koruyor. Benzer trak mimarisi Zvezdets güneyinde olan Mişkova Niva, Malko Tırnovo ve Tumbite etrafındada görülmektedir. Çoğu M.S. II yüz yıla kadar bozulmamış. Zabernovo ve Evrenozovo köylerinin yakınlarında keşfedilen dolmen kompleksleri Hellenistik ve Roma dönemlerinde 'ölü kent' fonksiyonu gösteriyorlarmış.

Trak kültürel koridoru Bulgaristan topraklarından, Türkiye'ye doğru ilerliyor. Meriç nehrinin doğusundan Kara denize ve Marmara denizinin güneyine kadar o bölge M.Ö. I. Yuzyıla kadar Odrysian kraliyet hanedanı tarafından yönetildi. Bu alanda çeşitli Trak anıtlar vardır - yerleşimler, dolmenler, kompleksler, mezarlar, tapınaklar.

1. bölge - Türkiye topraklarında ki kültürel kolidorun en önemli parçalarından biri de Kofçaz yakınlarında bulunan dolmenler ve kale. Bu bölgede çeştli Trak bulguları vardır – dolmenler, tapınaklar ve taş mezarlar. Çoğu M.Ö. 1300-800 döneminde oluşturuldu. Kofçaz bölgesinde Trak bulgular çoğunlukta. Kapıkaya civarında ki dolmenler hala ilk günki gibi bozulmadan muhafaza edilmiştir.
2. bölge – Türbe civarında ki bölge. Bulgaristan sınırlarına yakın olan, Hacıdanişment köyü civarlarında bulunmaktadır. Bu bölgede traklara ait tam 269 megalitik anıt bulunmaktadır, Kırçeşme köyünde ise bu sayı 360.
3. bölge – Kırıkköy. Lüleburgazın 20 km. kadar kuzeybatısında bulunmaktadır. Megalitik kompleks 130 taş anıttan oluşmaktadır. Bunlardan bazılarının yüksekliği 2.60 m uzunluğundadır. Taşların yüksek kısımlarında "V" sembolü kabartma olarak göze çarpmaktadır.
4. bölge – Lalapasa. Edirne şehrinin kuzayinde bulunmaktadır. Büyük Trak kompleksi bölgede yer almaktadır. Baba dağı yamaçlarında, 2000 megalitik anıt bulunmaktadır. Buda onu, Mısırda ki Karnak bölgesinden sonra, dünyada ki 2. en büyğk açık alan müzesi yapmaktadır. En çok megalitik anıt /590/ Berberoğlu Ayazması'da bulunmaktadır. Trak kompleksi M.Ö. VIII – I yüzyılda inşsa edilmiş. Türk araştırmacı yazar R. Erdoğu'ya göre bu bölge, Trakya Stonehenge de denilebilir. Yazara göre, ziyaretçiler için bu bölge, günümüzde tam bir "Manevi yol" merkezidir /R. Erdoğu, 2003/
5. bölge - Enos yakınlarında ki kazılarda, Trak kraliyet ikametine ait bulgular elde edildi. Alan kraliyet ikameti içiç Trakya topraklarında ki en mantıklı bölegedir. Doriskos Trak kalesi türk-yunan sınırına yakın. Kale M.Ö. V. Yuzyıldan itibaren Trakların himayesi altındadır.
6. bölge - Kale köyü, kültürel korudorun ana simgesidir, Heraion Teyhios rezidansı M.Ö. IV yüzyılda Odrysian hükümdarı Teres tarafından fethedilmiş. Korunan Trak höyüğün kuzey-batı Türkiye'deki yerel güzergah üzerindedir. Odrysian hükümdarı Hebrizelm vaktinde, M.Ö. IV yüzyılın başlarında, köyde sikkelerinde Odrysian kraliyet evi tasvir edilmiştir.
7. bölge - Günümüz Tekirdağısında, zamanında Trak adı ile Bizanti diye eski bir köy varmış. Bir Rum yerleşimi olarak anılsada Bizanti Odrys krallığı hükümdarlarının ana konutlarından biridir. Türk arkeologlar kazı Yayınlandı sonuçları Burası Kralların ikamet olduğunu göstermektedir. Tekirdağ şehir müzesinde, Trak bir hükümdara ait olduğuna inanılan mezarın modern restavrasiyonu sergileniyor. Bizanti, trakların kutsal dağı

olan Hieron Oros doğu uçunda yer almaktadır. Onlar ona Ganeada diyorlarmış. Kutsal dağa eteklerinde bir çok Trak rezidansı bulunuyormuş, onlardan birinin ismide Ganos ismindeymış, tıpkı dağın gbi. Antik kent Bizanti batısında 6 tane Trak rezidansı korunmuştur.

6. Bulguları ve Çıkarılan Sonuçlar

Bulgaristan ve Türkiye topraklarında ki trak miraslarının sıralı sunumu, kültürel koridorun yasalaştırılması ve oluşumunda şhüpesiz önemli röl oynamaktadırlar. Kültürel koridor M.Ö. VI – II yüzyıl inşa edilen yapıları içermektedir. Bu da yeni yapıları dahil etme olasılığı ve turizm ürününün daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlar.

Modern Avrupa kültüründe, analiz edilen trak yapılarının önemi ve kurulmak istenen "Trak mirası" isimli kültürel koridorun özerk olması, kavramsallaştırmasında büyük röl oynayacaktır. Koridorun Bulgaristan ayagında ki temel noktalar şu şekilde sıralanmaktadır: Kazanlık şehri; Filibe ili, Starosel köyü; Kırcali ili, Tatul köyü civarında bulunan "Perperikon" ve "Orpheus tapınağı"; Dolni Glavnik köyü civarında olan Kromlehıt ve Haskovo ili, Malko Gradişte yakınında olan Gluhite Kamanı /Sağır Taşlar/; Yambol ili, Topolovgrad şehri ve Burgaz ili, Malko Tırnovo şehri. Koridor Türkiye topraklarında şu şekilde devam etmektedir: Lüleburgaz iline bağlı olan, Köfçez şehri, Türbe kötü ve Enos köyü; Marmara denizi ve Tekirdağ kültür koridorunun bitiş noktası sayılmaktadır.

Koridor gelecekte daha da geliştirilirse eğer, kuzey Bulgaristan ve Türk Trakya'nın Karadeniz kıyıları da dahil olmak üzre daha trak yapılar dahil edilebilir.

Bibliyografya

Books

Akman, M., 1998. Die Ausgrabung der Megalithischen Dolmenanlage in Lalapasa. In N.

Tuna, Z. Aktiire and M. Lynch (eds). Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism: 65-

70. Ankara: Middle East Technical University.

Erdogu R., A major new megalithic complex in Europe, Antiquity Volume 077 Issue 297 September 2003

Erdogu, R., Megalithic monuments of Turkish thrace. Masters thesis, Durham University, 2005

Hristov, L., Turistik kaynaklar, Bl., 2010

Hristov, L., Turistik yerler, Pl., 2013

Kansu, §. A., 1963. Edime'nin Lalapasa-Biiyunlii Domenleri Hakkinda Ilk Not. Belleten 27:491-492. Chapman, J., 2000. Fragmentation in Archaeology: Persons, Places and Broken Objects in the Prehistory of South East Europe. London: Rutledge

Kitov G., Agre D., Trak arkeolojisine giriş, Sofya 2002

Marazov, İv. Traklar içinde efsanevi ritüel ve sanat, Sofya 1992

Fol, Al., "Antik Trakya Yunan kaynaklarına çalışması" /Al. Fol, 1973,74/

Fol, Al., "Güney Doğu Avrupa'nın kadim kültürü", Sofya 1998

Fol V., Orpheus, the Thracıan, 2008

Venedikov, İv., "Trakya arabası" – Sofya, 1960

Venedikov, İv., T. Gerasimov, Trakya sanatı. Sofya, 1973

Articles

Hristov, L., Antropojen kaynakların turizimde kullanılması endeksi, Konferans Rapor "Ülkede küçük köylerde alternatif turizm biçimlerinin gelişmesi için fırsatlar ve sorunlar" Pl. 2011

Şkorpil, V., Karadeniz kıyıları ve Güney Bulgaristan çevreleri, derleme "Folklor ve edebiyat bilimi", 1890

Slaveykov, P., Tarihi eserler, derleme "Folklor ve edebiyat bilimi", 1891

Erdogu R., A major new megalithic complex in Europe, Antiquity Volume 077 Issue 297 September 2003

Erdogu, B., The Neolithic and Chalcolithic Cultures in Turkish Thrace. Unpublished

PhD Thesis. Durham: University of Durham, 2002

Institution publications:

Bulgaristan'da Sürdürülebilir Turizm Kalkınması için Ulusal Strateji', Sofya, 2009, mc.government.bg/

„Tourism Strategy of Turkey – 2023", Ankara, 2007, www.kulturturizm.gov.tr/genel/

About Some Problems Of Bank Interest Rate Risk And The Correctness Of The Existing Methods Of Their Evaluation

Assistant professor, PhD Student Petar Petkov[1]

[1]University of Agribusiness and Rural Development, Faculty of Economics and Management, Department of Finance, peterpetkovbg@gmail.com

Abstract: ***Importance*****.** In connection with the crisis, when the financial market is undergoing significant structural changes, the problem of creating an effective system for managing interest rate risk in the bank has recently become even more relevant.

Objective. The aim of the study is to improve the methodology for assessing and managing interest rate risk in accordance with international standards of banking risk management system.

Methods. In this paper we use econometric techniques to analyze different models of assessment of interest rate risk: coefficient, zone, gap analysis, duration.

Results. The methods of evaluation of special interest risk that is associated with the financial condition of the issuers of financial instruments, and the general interest rate risk, depending on market fluctuations in interest rates, will explore the basic functional tasks of structural units of the bank involved in the management of interest rate risk, the characteristics of the quantitative parameters of interest rate risk (minor, moderate, major) and the effectiveness of the management of interest rate risk (high, satisfactory, low), provides guidance on the assessment of special interest risk by determining the class of the issuer of a financial instrument and setting a limit on the overall interest rate risk to the bank's economic capital (capital at risk).

Conclusions and Relevance. It is concluded that the problem of interest rate risk management in banks due to, firstly, the impact of the financial crisis, and, secondly, the mismatch risk management system with modern trends and the level of interest rate risk taken by the bank. In the process of interest rate risk management is necessary to keep track of the steps changes in interest rates, as well as to assess the quality parameters of the system for managing interest rate risk of the bank.

Keywords: Risk management, interest rate risk, assessment methods.

Introduction

The study of economic growth has necessitated research on issues related to risk assessment in general, since the existence of a credit institution in a market economy is determined many factors, both external and internal, with the management the bank cannot always predict their behavior.

Respectively, the uncertainty of the development of external and internal environment may be different affect the economic state of a commercial bank, as negative and positive based on this uncertainty estimate a process with many likely outcomes is considered to be permanent. type of activity of any enterprise. The relationship of factors of different nature, and in turn, the complex response of the enterprise, requires solving problems within a systems approach.

Interest rate risk is a form of market risk, along with currency risk, commodity price risk and equity market risk. This risk arises from the uncertainty of the future financial results of a financial institution and their dependence on unknown future values of market interest rates. Interest rate risk is difficult, even impossible, to be considered in isolation from other risks faced by a financial institution.

In the conditions of financial instability and crisis phenomena in the economy bank interest risk becomes the second most important regardless of size bank. Currently, banking regulators and commercial banks in Bulgarian financial system note the increasing influence of interest rate risk on capital and bank profits. In addition, in recent years, the world economy has been observed increased interest rate volatility. Under these conditions, the task of controlling risk interest rate has come to the fore along with currency and credit risk.

The interest rate risk management process of the bank is not sufficiently covered in the modern economic literature. The task is to develop a conceptual approach to management of interest risks of the bank, which will allow to adequately adjust the policy risk management, especially in the period of forecast expectations of the phases of economic recession and crisis.

Interest rate is the risk of a possible decrease in net interest income as a result of a negative unexpected change in interest rates on the market, the sensitivity of assets and liabilities to fluctuations in the market infrastructure, the consequence of which may be a decrease in the market value of credit organization.

The interest risk may define as the risk of loss due to adverse change in interest rates in the money market, which is external expression in the fall of the interest margin, reducing it to zero or negative value, pointing simultaneously to the possible negative impact on market value capital. In our opinion, interest rate risk is the risk that the average cost of attracted funds of the bank, i.e. deposits and borrowed money associated with loan, may overtake during the term of the loan interest rate on loans.

There are two types of interest rate risk: positional and structural.

- Positional risk is the risk for any one position (by percentage at this particular moment). For example, a bank issued a loan with a floating interest rate. It is unknown whether she will bring success. What can be done in the balance sheet to prevent this risk? Before, bank need to change the interest on deposits and equalize interest on assets and liabilities bank balance.
- Structural risk is the risk in the bank's balance sheet as a whole, caused by changes in the money market due to fluctuations in interest rates. Therefore, interest rate risk affects both interest income and on the balance of the bank as a whole.

The causes of interest risk in modern conditions may be: wrong choice of interest rate varieties (fixed, fixed, floating, declining, etc.);

- undercounting in the loan agreement of possible changes in interest rates;
- changes in the interest rate policy of The Central Bank of the Republic of Bulgaria;
- establishing a single interest for the entire period of use of the loan;
- lack of a developed interest rate strategy in the bank;
- incorrect determination of the price of the loan, i.e. interest rates.

Under current conditions, depending on the nature of the interest rate, there are:

- risk of solid interest;
- the risk of changing percentages;
- write-off risk (associated with changes in the price of securities).

One of the main sources of risk for any a financial instrument is the risk of changes in market interest rates, or interest risk. The probability of financial losses due to changes in interest rates on market for a certain time. Since the dynamics of interest rates is difficult predict and inherent variability, interest rate increases significantly and turns into a major source of banking risk altogether. Risk is inherent component of human life. It is generated by uncertainty, lack of sufficiently complete information about the event or phenomenon and the inability to predict development of events. The risk arises when a solution is selected from several possible options and there is no certainty that it is most effective.

However, interest rate risk should be considered an integral element. process of existence of the bank in the market. In fact, if the main purpose of functioning the bank is to maximize profits, this profit is the reward for successfully taken the risk. It would be in vain to hope that getting any significant income is not associated with serious risk. In the ideal case, when all banking assets in terms of time exactly correspond to the obligations due to which they financed, the problem of the influence of interest rates is practically absent.

The most attractive situation for a bank is when short-term assets funded by short-term liabilities, and long-term - respectively by long-term liabilities. In practice, to achieve such a situation is impossible, so the bank must constantly monitor the level of risk and manage it. Interest risk for the bank acts as a special object of analysis and management, since net interest income a bank (and therefore a bank's profit) depends precisely on the effectiveness of risk management.

The risk of solid interest occurs when solid (fixed) rates interest is set on the loan, and on deposits and other purchased resources, the percentage is changing. In this case, the interest on the loan does not take into account changes in market interest funds raised. Effective internal control and risk management system is one of priorities of a modern commercial bank. Activity strategy in this direction is based on maximizing profits at an acceptable level of risk inherent jar.

It should be noted that to create an interbank system of control of interest risk there are two main conditions:

- the possible positive economic effect of improving the quality of management;
- regulatory requirements.

In our opinion, the goals and objectives of the risk management strategy are more determined by the constantly changing external economic environment in which work jar. The basis of banking risk management should be the following principles:

- prediction of possible sources of losses or situations that can bring;
- losses, their quantitative measurement;
- financing of risks, economic incentives for their reduction;
- responsibility and responsibility of managers and employees, policy clarity risk management mechanisms;
- coordinated risk control for all divisions and services of the bank and monitoring the effectiveness of risk management procedures;
- prevention (warning) of occurrence of risks or their minimization;
- The final, most important stage of the risk management process.

It seems that the goal of interest rate management is to maintain acceptable ratios of profitability with safety and liquidity indicators in the process of managing assets and liabilities of the bank, that is, minimizing bank losses.

The objectives of managing the interest rate risk of the banks are:

- monitoring interest rates bank risks;
- the valuation of interest risks.

At the same time, the interest risk management process of the bank is carried out in three stages:

- the calculation of assets and liabilities sensitive to changes in interest rates, in the context of currencies to determine the size of inconsistencies (on different hourly intervals) and indicators of the sensitivity of the balance to changes in interest rates;
- the yield curve is constructed separately for the active and passive operations;
- the calculation of spread indicators, net interest margin and net interest income.

We use the following methods of managing interest risks of the bank:

- Management of the level and dynamics of net interest margin. This method is in the control of a certain level of interest margin - the difference between the interest income from profitable assets and interest expense on liabilities;
- Management of the level and dynamics of the net spread ratio. This method is to control a certain level of environment - the difference between the weighted average interest rate received on assets and weighted average interest rate, paid on obligations;
- GAP-analysis. It aims to quantify the effect of changes in interest net interest income (interest margin) and is used by banks in interest risk management is twofold, both for risk hedging and speculative purposes;
- Method of analysis of duration (duration). Duration allows you to bring to a single standard and compare financial instruments with different rates, the size of periodic payments and maturities;
- Method of imitation modeling.

In our opinion, it is advisable to increase this indicator by reducing the level of unprofitable assets. All companies that have a goal of maximizing profits, have op - a certain degree of risk, either macroeconomically or macroeconomically factors. Banks also face a number of atypical risks for financial companies due to the payment and intermediary function they perform.

The risk of changes in interest rates is one of the main risks inherent in banking activities for the conversion of maturities. Excessive or poorly managed exposure to interest rates at risk may threaten the financial balance of a specific loan, institutions and the overall stability of the financial system. The current monetary environment in Bulgaria is of low interest rates. Current changes in regulatory standards and the structural

burden of investment - fixed-rate banks strategy is all about - unites to expose and manage interest rates, which is the main concern of the various actors involved in -banking stability.

Risk management of interest rate in Bulgarian banks should be one of the one of most important components of their market risk management - directed to identify risks associated with maturity of bonds and revaluation mismatches. It measured both in terms of profit and in terms of - economic cost. Regulatory restrictions in the past have significantly reduced many of the risks in the banking system of Bulgaria.

The risk of changes in interest rates in Bulgarian banking sector is with the force of - potential negative impact on net interest income. This refers and to the financial vulnerability of bank institutions to - interest rates. Changes in interest rates affect - profit, value of assets, liabilities, off-balance sheet items and cash flows. Therefore, the goal of managing interest rate risks is to maintain profits, improve opportunities, the ability to absorb potential losses, and ensure that - compensation for the risk received and the use of a return on risk compromise.

The inverse relationship between the interest rate and the price of bonds can be explained by the possibility of interest risk. We suggest that if the interest rate rises, from the possibility of buying bonds will be more attractive. When the interest rate rises, the demand for existing low-yield bonds decreases. The rationale for this fact is that different bonds exhibit price sensitivity to interest rate fluctuations. We estimate the duration of the bond in the risk assessment percentage - rates.

As a rule, bonds with a shorter maturity have a lower interest risk as compared with bonds with a longer duration. Long-term about bonds suggest more low probability of changes in interest rates.

Assets or liabilities that are sensitive to interest rates are determined by - or a liability in which cash flow changes in the same direction as interest rates.

Changes in interest rates have a detrimental effect if there is a mismatch between. This is due to the fact that if the level of liabilities sensitive to interest rates is higher than assets sensitive to interest rates, an increase in interest rates it will lead to a decrease in profits. High quality interest rate risk management can effectively increase or decrease the gap to income.

Conclusion

The income perspective of Bulgarian banks includes an analysis of the effect of changes in interest rates on growth or reported profit in the short term. This is measured by measuring net interest income, equivalent to the difference between total interest income and total interest expense.

The prospect of economic value includes an analysis of the expected cash flow on assets minus the expected outflows defender funds for liabilities plus net cash flow or for - balance sheet items. From the point of view of economic value, the risk associated with long-term rate breaks is determined. Interest risk in banking is a risk due to changes in market interest rates, which may adversely affect the financial condition. The direct impact of changes in interest rates on bank profits is due to a fall in net interest income.

Ultimately, the impact of the potential long-term effects of - Interest rates depend on the base economic value of assets, liabilities and non- current positions of the bank. Risk of change - concentrates when considering these two perspectives is called per earnings perspective and the prospect of economic value.

The risk of changes in interest rates is the loss or profit in the value of the position due to changes in the interest rate, it is speculative - risk as changes in interest rates can lead to - negative and negative result. There are two types of interest rates that are fixed and sensitive and to rates, the simpler form of risk is assets and liabilities - with a fixed interest rate because the percentage change. A higher or lower fixed rate leads to a loss or increase in capital.

Different types of interest risks in banking - are as follows:

- Price risk. Price risk arises when assets are sold before their maturity expires. In the financial market, bond prices and return rates - but proportional. Thus, banks must formulate a policy to limit the size of the portfolio, storage period, duration, stop-loss limits, etc.
- Investment risk. Uncertainty about the interest rate at which future cash flows may be reinvested, called the risk of reinvestment. Any inconsistencies in flows will decreased bank yields.

In Bulgaria, until recently, interest rate risk was not a serious problem for most banks. This is due to the fact that there were almost no medium-term and long-term assets in the portfolios of banks, and short-term interest rates are reviewed regularly. Interest risk significantly affected the financial condition of bank liquidity. In addition, high inflation allowed bankers to support - live a high level of interest spread absorbing interest risk. In the face of strong shocks of the financial system, the percentage - risk becomes almost unpredictable, and therefore, irrelevant. Modeling approaches are very complex and include an assessment of the potential - changes in interest rates on income, future economic - value and cash flow impact. Static activity modeling estimates only the cash flow of activities on and outside the balance sheet, while dynamic modeling creates a model that predicts future changes in interest rates and expected changes in activity of the banks.

Changes in interest rates affect demand in the money market. So, with an increase in the rate of demand decreases, and with a decrease - increases. Since the money supply does not automatically lead to a change in the rate, the balance in the market is upset. When you raise the rate occurs hut - current money, and at lower rates - a shortage of money.

Under these circumstances, there is a need for state control over the movement of interest rates. The level of interest is an object of state regulation, and the interest rate policy of the Central Bank of the country is an important tool of monetary regulation. Therefore, the interest rate set by the Central Bank based on - study of the money market is a guideline for determining - cent rates on all types of operations in the money market.

Based on the foregoing, to prevent interest rate risk, commercial banks need to:

- use the rule of adjustment of interest to the new conditions of money market (in credit agreements);
- manage the change in the balance structure;
- determine the interest risk compensation. So, if interest risk arises in an asset of a balance, then its liability should be provided for its compensation.
- for the same purpose, it is possible to conclude an agreement on the maximum and minimum percentage with the client.

REFERENCES

1. Asenova, M. Teoretiko-prilozhni aspekti na strategicheskiya bankov marketingov menidzhmant, „Avangard print“, 2013.
2. Georgiev, G. (2013), Prakticheski bankov menidzhmant, p. 108.
3. Georgiev, G., Zhelyo Vatev, Biser Krastev, Bozhidar Bozhinov, Distantsionen analiz na bankovata deynost (metodichesko rakovodstvo), izd. Abagar, Veliko Tarnovo, 2005, str. 89.
4. Georgiev, G., Zhelyo Vatev, Biser Krastev, Bozhidar Bozhinov (2005)., Reytingova sistema za distantsionen monitoring na bankite v Balgariya, izd. Tsenov, Svishtov, p. 29.
5. Georgiev, G., Zhelyo Vatev, Mariana Asenova-Velikova, Biser Krastev, Emil Mihaylov, (2010)., Izsledvane vazdeystvieto na finansovata kriza varhu bankoviya sektor v Balgariya, izd. Tsenov, Svishtov, p. 23
6. Dimitrova, P. (2015) Prozrachnost na godishnite finansovi otcheti na publichnite druzhestva“, izd. Ongal, Varna, p. 54.
7. Krastev, B. (2012)., Analiz na finansovata deynost na bankite v usloviya na kriza, izd. Avangard print, Ruse, pp. 117-118.
8. Lakov, P. Regionalna ikonomika //vtoro, popraveno i dopalneno izdanie, izd. SED ”Chista priroda”, Pleven, 2015, 194 s:, ISBN 978-619-90420-2-1.
9. Patev, Pl. Angel Angelov, Nigohos Kanaryan (2002). Risk menizhdmant v bankata, izd. Abagar, Veliko Tarnovo, pp. 93-94.
10. Stoichkova, Ogn. (2008) Darzhavno regulirane na ikonomicheskata sigurnost“. Izd. „O pismeneha“, p. 147.
11. Cerovic, Sv., K. Gerling, A. Hodge, and P. Medas (2018). Predicting Fiscal Crises, IMF WP 18/181., available: https://www.imf.org/~/media/Files/Publications/WP/2018/wp18181.ashx

Model For Accounting Of Electronic Sales

Assoc. Prof. Stanislava Pancheva[1]

[1]Ph.D, VUARR

Abstract: The development of information technologies, globalization and the achievements of scientific and technological progress, the extensive Internet imposition in business relations and the emergence of digital (virtual) markets are prerequisites for more widespreadentering of online sales in business. Therefore, the present research aims to examine the essence, legal regulation and types of sales as well as the specificities of e-sales and the stages through which they pass and on this basis to propose and justify an accounting model for sales of material and non-material assets and services made electronically, focusing on its application to the accounting of non-financial enterprises and its impact on the structural parts of the annual financial statement.

Key words: accounting, e-sales, internet site, e-commerce, accounting

Introduction

Online sales are modern way of trading characterized by a number of specific features. Their imposition as a mean of realizing revenues from economic activity is the result of the existence of different prerequisites: development of information technologies; globalization and achievements of scientific and technological progress and their implementation in the economic processes; imposing Internet connections in business relations; the emergence and development of digital (virtual) markets, etc. All this leads to a gradual displacement of traditional sales by sales made electronically ∗. That is why it can be assumed that the subject is up to date and interesting.

An important share of e-commerce are the sales made electronically via e-commerce websites. For their accounting are applied the rules applicable to field sales. But they also have a number of peculiarities that require differentiation and their more specific accounting treatment. However, this fact has not yet been adequately reflected in accounting theory and practice. Studies have shown that accounting of e-sales in general literature is lacking in comments and in-depth research. This implies the existence of discussions and unresolved issues and determines the significance of the study in the context of the modern digitization of the economy. Therefore, the present scientific paper aims to investigate and analyze the specificities of electronic sales which affect their accounting treatment and on this basis to develop and justify a model for their accounting by examining application of this model in the accounting of non-financial enterprises and impact on the information presented in the structural parts of the annual financial statement. In this connection, the study sets out several basic tasks:

- examine the nature and legal regulation of sales as well as the main types of sales;

- to highlight and analyze the specificities of e-sales and the stages in which they take place;

- to propose and justify an accounting model for the e-sales of tangible and intangible assets and services, by distinguishing and characterizing its modifications resulting from the specificity of the object of the transaction;

- examine the application of the proposed model for electronic sales in the accounting of non-financial enterprises and its impact on the information presented in the structural parts of the annual financial statement.

∗The terms "electronic sales", "online sales" and "sales made electronically" for the purposes of the survey will be considered synonyms.

1. Nature and regulation of sales

The term "sale" is most often associated with giving for money, respectively by "giving something for a fee; selling; sold "[1]. This shows that it is characterized by the sale-purchase transaction from the point of view of the vendor side.

The sale is a very old deal. It originated in ancient times and is one of the most widespread deals in modern day reality.From an economic point of view, its main features are that it is a basic mean used in exchanging relations between economic operators, and in this sense it can be defined as an act where the ownership of a certain good is transferred from one market participant (seller) to another market participant (buyer) against a specified market price. From a legal point of view, its essence lies in the fact that, on the basis of a contract that gives the parties certain rights and obligations, "the seller undertakes to transfer to the buyer the ownership of an object or other right against a price which the buyer undertakes to pay "[2]. In the context of accounting theory and practice, it is considered as a legitimate and documented business process of change of ownership against a certain sale price, respectively a set of business operations that are carried out to increase the economic benefit of the selling enterprise.

So it can be determined that the sale is a business process (a set of interconnected and consistent business operations), which realization is based on a contract under which the seller is obliged to transfer to the buyer a particular property or ownership of it or other right against agreed price. The sale is documented and performed legally and leads to an increase in the economic benefits to the seller (exceptionally it can also lead to a reduction in economic benefits for the seller when the financial result of the transaction is a loss).

As a business process, the sale passes through several stages. They can be systematized and presented in the following way:

- concluding a sales contract containing the rights and obligations of the parties and the object of the sale;

- actual transfer of ownership of the asset, respectively providing the service from the supplier to the client;

- payment of the price of the asset or service by the customer to the vendor in cash, by bank transfer, by debit or credit card, via electronic payment systems such as ePay, PayPal and others*;

- establishing the outcome of the transaction (profit or loss).

The study of the essence and stages of the sale shows that to this type of dealare inherent several significant,incl. for accounting purposes characteristics. They can be presented in three groups:

First. Sale is a process the implementation of which is subject to rules laid down in the current legislation (Directive 2000/31 / EC of the European Parliament and of the Council on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce)[3], Directive 1999/93 / EC of the European Parliament and of the Council on a Community legal framework for electronic signatures[4], the Electronic Document and Electronic SignatureAct[5], the Obligations and Contracts

[1] BULGARIAN Vocabulary. Fourth edited and revised edition. // L. Andreychin, L. Georgiev, St. Ilchev and others. Sofia, Science and Art, 1997, p. 769.

[2] Obligations and Contracts ACT, Art. 183. // State Gazette, 1950, № 275, last ed. 2018, № 42. https://lex.bg/laws/ldoc/2121934337.

*Depending on the content of the sales contract concluded between the supplier and the customer, the third stage may precede the second, payment to be made before the ownership of the asset is transferred or before the service is provided.

[3]DIRECTIVE 2000/31 / EC of the European Parliament and of the Council on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce). http://www.law.uni-sofia.bg/Kat/T/IP/T/SPAM/DocLib/Directive2000_31_e-commerce_BG.pdf

[4]DIRECTIVE 1999/93 / EC of the European Parliament and of the Council on a Community legal framework for electronic signatures. http://www.law.uni-sofia.bg/Kat/T/IP/T/ES/DocLib/Директива%201999-93%20относно%20правната%20рамка%20на%20Общността%20за%20електронните%20подписи.pdf

[5]Electronic Document and Electronic Signature ACT. // State Gazette, 2001, No. 34 last ed. 2018, No. 14 http://psc.egov.bg/documents/10180/470756/ZAKON+ZA+ELEKTRONNIYa+DOKUMENT+I+ELEKTRONNITE+UDOS_9.pdf

Act[6],Commercial Law[7], E-Commerce Act,[8], Accounting Act[9], Applicable Accounting Standards, incl. National Accounting Standards[10], International Accounting Standards and International Financial Reporting Standards, as well as their interpretations[11], etc.)

Second. It is a combination of interrelated and consistently conducted business operations, that are combined in an economic process that establishes an increase in the economic benefit for the seller when at profit and a reduction in the economic benefit for the seller when at loss.

Third. Its execution passes through separate stages which build the structure of an accounting model for electronic sales.

2. Types of sales

In order to capture the variety of sales in modern conditions and in relation to their accounting, it is important to classify and group them according to different characteristics. More important of these characteristics are "way of realization" and "subject of sale".

Under the *"way of realization"*, sales can be subdivided into:

- sales made from a commercial site;
- sales made electronically.

Sales from a commercial site are so-called traditional sales or offline sales. In order to make such sale is needed a room, facility, or other object that has physical characteristics (e.g. office, shop) and a person to carry out the transactions is also required.

Sales made electronically are the so-called online sales. They are realized in the presence of electronic devices and via an Internet network. The nature of this type of sales allows them to be done automatically, and the human intervention is minimal.

Sales made electronically may be subdivided further by the *"subject of sale"*to:

- sales of current assets (production, goods, materials),
- sales of non-current assets (tangible and intangible); and
- sales of services. (see Figure 1)

[6]Quote. Obligations and Contracts ACT. https://lex.bg/laws/ldoc/2121934337

[7]COMMERCIAL LAW. State Gazette, 1991, no. 48 last ed. 2018, 88. https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630

[8]E-commerce ACT. // State Gazette, 2006, № 51, last ed. am. 2018, No. 94.https://lex.bg/laws/ldoc/2135530547

[9]Accounting ACT. // State Gazette, 2015, № 95 last ed. 2018, No. 98.https://www.ides.bg/за-института/документи/закон-за-счетоводството/

[10]NATIONAL accounting standards.https://www.kik-info.com/spravochnik/nss-2016.php

[11]INTERNATIONAL accounting standards. International Financial Reporting Standards. Interpretations Committee of International Financial Reporting Standards. Standing Interpretations Committee.https://audit-bg.com/мсфо/

Fig. 1: Classification of sales made electronically according to the "subject of sale" attribute

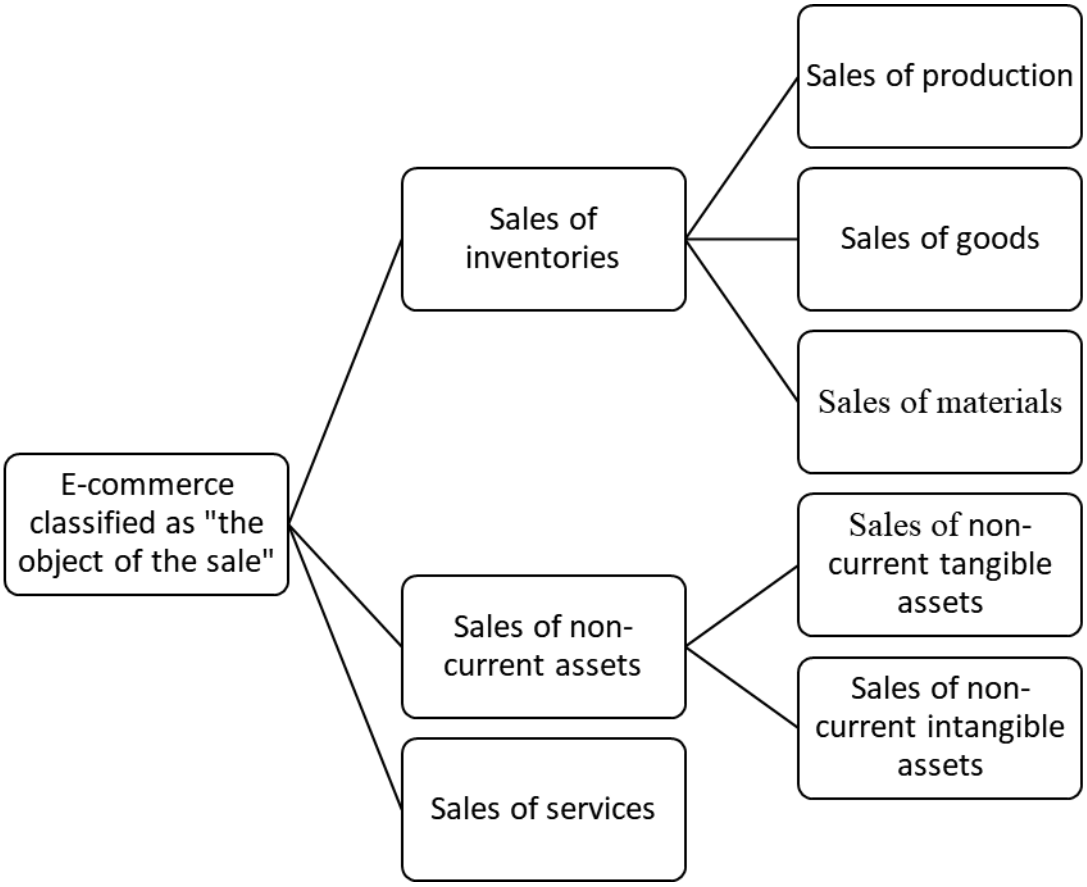

- Current (short-term) assets are assets that are realized within one reporting period, mainly through sale. Among them, the most commonly the subject of electronic sales is asset classified as inventory - goods, production, and sometimes materials[12].
- Non-current assets are assets that are typically acquired in order to bring economic benefits to the holder over more than one reporting period. However, it is possible that these assets may become an object of a sale, incl. sale realized electronically[13].
- Services are actions of the perpetrator, realization of which leads to the accumulation of expenses that form their cost. They can also be characterized as a kind of immaterial production which electronic sale is associated with "providing services to information society (...) which are usuallypaid and are provided at a distance by the use of electronic means, after explicit statement by the recipient of the service "[14]. The goal is most often to accomplish within a specified time a task assigned by the client.

3. Features of e-sales

[12]See: INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARD 2 Inventories, item 6.

https://audit-bg.com/мсфо/; COMMISSION REGULATION (EC) No 1126/2008 of 3 November 2008.

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX%3A02008R1126-20140617; COMMISSION REGULATION (EC) 2017/1986 of 31 October 2017 amending Regulation (EC) No 1126/2008.

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2017%3A291%3ATOC

[13]See: INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARD 16 Property, plant and equipment.https://audit-bg.com/мсфо/

[14]Quote.E-commerce ACT, Art. 1, para. 2 and 3.https://lex.bg/laws/ldoc/2135530547

Between sales made electronically and traditional sales there are a number of common features. The most important of them are:

- both contracts are concluded with a contract of sale and a fixed price is paid by the client to the supplier;
- both transactions can not be concluded without the supplier having provided the customer with certain information;
- both transactions show a financial result, which may be a profit or loss;
- the execution of both transactions passes through certain stages;
- the business transactions that have occurred in both deals are subject to accounting, which reflects the amounts of the items presented in the structural parts of the financial statements of the enterprise;
- subject of the sales contract of both transactions may be different products and services, incl. material assets (cosmetics, clothing and fashion accessories, computer equipment, electrical appliances, furniture, etc.), services (transport, for which passenger's ticket are soldonline, hotel accommodation for which reservation and payment are made by electronic means, access to cultural, sports, scientific or other events for which tickets are sold online, distance learning, advertising, consultancy and legal services, rental of cars for which online reservation and payment are made, etc.) and digital products (software and software updates, digital books, newspapers, magazines, digital photos, music, movies, photographs, mobile applications, forums, online courses, games, etc.).

Along with the common features of offline and online sales, the last also have their own specificity, which can be expressed in several of their features:

- electronic sales are made at a distance, which implies the lack of direct contact between the seller and the buyer;
- a contract for distance selling is concluded between the parties after the customer's explicit agreement with the general conditions of the sale[15];
- the distance sales contract for these transactions takes effect after its confirmation by the supplier;
- online sales provide the opportunity for global advertising campaigns in order to increase the number of customers;
- they lead to the elimination of the territorial and time constraints on the conclusion of the deals, as well as the problems arising from them;
- clients visit a web site, view the products in an electronic catalog and make a purchase decision without having to engage the supplier at the same time;
- their execution is not possible without the use of electronic means (mobile phones and computers) both by the supplier and theclient [16];
- they are achived via the Internet, in the virtual space or via an e-commerce website (e-shops and e-markets);
- seller details required by the customer in connection with the conclusion and documentation of the transaction are provided electronically (through a web site) *.

[15]See: CONSUMER Protection Act, Art. 45. // State Gazette, 2005, No. 99, last ed.and add. 2018, No. 37.

https://lex.bg/laws/ldoc/2135513678

[16] Electronic means should be understood as "electronic processing devices, including digital compression and storage of information". Quote. E-Commerce ACT, SG, § 1, item 2. https://lex.bg/laws/ldoc/2135530547

*The necessary data that the provider must provide in connection with the realization of the electronic sale are: name and address of management or business activity; correspondence data - telephone, e-mail; data for commercial and other registrations; a detailed description of the features of the products or services offered; a description of all the components that form the final price of the products or services; the general terms and conditions for making the online sale, incl. the conditions for the conclusion of the transaction, the specific rights of the customer related to the sale, the terms of delivery, the payment options, etc.

The study of the features of the electronic sales shows a number of their advantages: easy access to the information about the offered products and services, lower transaction price compared to the traditional sales, an opportunity to optimize the expenses for the activity and realization of higher profits, an opportunity to increase supplier's competitiveness; opportunity for larger advertising campaigns and business expansion worldwide; availability of conditions for increasing the number of customers due to the removal of time and territorial restrictions on the conclusion of transactions, etc. At the same time, they also have some disadvantages: relatively more difficult to build customer loyalty and trust because of lack of physical contact with them; high dependence of the parties involved in the transaction on information technology; the vulnerability of the parties involved in the transaction in hacking attacks targeting the e-commerce website; high security requirements on the website related to customer data processing and acceptance of electronic payments with debit and credit cards, etc.

4. Stages of e-sales

The execution of e-sales goes through different stages. Depending on the object of the transaction, these stages can be systematized and presented in groups as in Table 1.

Table 1: Stages of e-sales

Object of the transaction	Stages of the electronic sale
Assets with a material substance	Concluding the sales contract; Disposal of the asset; Referral of expenses in the weight of the sale; Payment of the price of the product by the customer to the supplier*; Establish the outcome of the transaction.
Non-material assets (digital products)	➢ Concluding the sales contract; ➢ Transfer of ownership or other right to the digital product; ➢ Payment of the price of the product by the customer to the supplier; ➢ Establish the outcome of the transaction.
Services	Concluding the sales contract; Providing the service *(only for certain types of services such as consultancy, legal, advertising, etc.); Payment of the service price by the customer to the supplier; Establish the outcome of the transaction.

Between the stages that the e-sales pass with a different object, there are same similar actions, but there are also some differences. Uniformity is established for the фолловинг activities: conclusion of the sale contract, payment of the agreed price for the sold asset, respectively for the service rendered and the settlement of the financial result of the transaction. At the same time, there is a difference in the providing of the asset to the client and the transfer of ownership over it, respectively the provision of the service to the client as well as the components involved in forming the outcome of the deal.

5. An accounting model for electronic sales

Accounting treatment of e-sales also has peculiarities. The more significant ones can be systematized and presented in an accounting model for electronic sales, as in Table 2.

*This stage may not be done electronically - for example, In case of a cash payment option, the payment is made in cash upon delivery of the product.

*The service delivery stage is positioned prior to the customer's payment for the legal, advertising, consultancy and similar services performed, and after payment by the customer for services such as transport, hotel accommodation, cultural, sports and scientific events , renting a car and others.

Table 2: MODEL for the accounting of electronic sales of tangible and intangible assets and services

Operation performed	Accounting reflection
Conclusion of the sale contract	Debit Receivables (fair value) Credit Revenue from sales of assets (fair value)
Write-off of the sold asset and transfer of ownership or other right over it, respectively provision of the service	DebitRevenue from sales of assets(book value / cost) Credit Assets or Expenses for asset generation or servicesrendered (book value / cost).
Receive the agreed price from the customer	Debit Cash (fair value) Credit Receivables (fair value)
Determine the outcome of the transaction	**In case of profit:** DebitRevenue from sales of assets(the difference between fair value and book value / cost) Credit Profit & Loss Account for the current year (the difference between fair value and book value / cost) **In case of loss:** DebitProfit and loss account for the current year (the difference between book valie/ cost and fair value) Credit Revenue from sales of assets(the difference between book value / cost and fair value)

Based on the specificity of the subject of the electronic sale and its taxation with value added tax, the following modifications of the accounting model for the electronic sales of assets in tangible and intangible form and of services can be highlighted:

- When the sale transaction is taxable with value added tax under the Value Added Tax Act[17], the tax liability is charged when the sales contract is concluded. For this purpose, a Customer account (receivable) is debited and a value added tax account is credited, subaccount Sales tax payable with the amount of the value added tax due.
- When the asset subject to the transaction is depreciable and there is accumulated depreciation, it should be written off when the asset is sold - Revenue from sales of assets account is debited and the Asset account is credited with the amount of the accumulated deprecation. In this case, the write-off of the asset is not by the book value but the net book value.
- In the case of electronic sales of tangible assets, such as production and goods, part of the administrative and sales costs incurred during the period may be attributed to sales. For this purpose, the Revenue from sales of assets account is debited and the Administrative Expenses and / or Sales Expenses account is credited with the amount of the costs incurred for the specific assets.

A deeper analysis of the e-sales accounting model shows that the execution of online sales reflects not only on current reporting but also on the amounts presented in the structural parts of the financial statements. In particular, changes in the balance sheet, profit and loss statement /statement of comprehensive income/, cash flow statement and equity statement can be found in Table 3.

Table 3: Influence of the e-sales accounting model on the information presented in the structural parts of the financial statement

Structured part of the financial statement	Influence of the e-sales accounting model on the information presented in the structural parts of the financial statement
Blance sheet	the asset and liability balance is increased (decreased) by the amount of the transaction's profit (loss)

[17]Value added tax ACT. Government Gazette, 2006, No. 63, last ed. 2018, No. 98. https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135533201

Income Statement	increase (decrease) in sales revenue by the amount of the transaction's profit (loss)
Cash Flow Statement	increase in the cash inflows with the amount received from the client
Equity Statement	increase (decrease) of equity by the amount of the transaction's profit (loss)

The impact of the electronic sales accounting model on the information presented in the structural parts of the financial statements can be summarized in several ways:

First. As a result of the e-sale, the amount of the asset on the balance sheet is increased by the fair value of the sold asset, respectively of the service rendered. At the same time, however, the amount of the asset on the balance sheet reflects a decrease due to the write off of the object of sale, respectively as a result of including the accumulated costs of the service in the weight of the sale.This decrease is the book value or the cost of the sold asset, respectively of the service rendered. Therefore, the net increase in the economic benefit of the entity,with which balance sheet asset value is increased, is the difference between the fair value of the asset or service rendered and its book value / cost.At the same time, the amount of the transaction's profit is also increased by the amount of the equity presented in the balance sheet liability and in the statement of changes in equity. An exception exists only when the financial result of the transaction is a loss. Then, with the amount of the loss, the amount of the asset and the liability on the balance sheet is decreased, as well as the amount of the equity presented in the statement of changes in equity.

Second. Selling electronically assumes making a profit. The last represents the net income (the difference between the fair value and the book value or the cost of the sold asset or service) that is reflected in the income from operating activities in the income statement /the statement of comprehensive income/ and leads to profit increase, respectively to reduction of the loss of the business entity. An exception is the case when a loss-making sale occurs electronically. Then the income from operating activities in the income statement /statement of comprehensive income/ is adjusted by the difference between the book value or cost and the fair value of the asset sold, respectively of the service rendered, as a result of which its profits are reduced, respectively it increases its loss.

Third. The amount received by the customer viaelectronic sale, equal to the fair value of the asset or service sold, is the cash inflow from the operating activity of the enterprise. It is reflected in the cash flow statement and results in an increase in the entity's cash for the period.

Conclusion

As anend of the study a few conclusions about online sales and their accounting treatment can be made:

- online sales are an integral part of business, and this is due to a number of prerequisites: information technology development, high-tech and scientific advances, broad internet penetration, occurrence of digital markets, etc;

- they are an economic process, the implementation of which is legally justified, it is documented in a certain order and goes through logically arranged stages;

- their accounting may be presented in a practice-applied model, to which modifications are foreseen, arising from the specifics of the object of the transaction;

- the implementation of the electronic sales accounting model when reflecting on-line sales in the entity's accounting, results in changes in the amounts of the items presented in the structural parts of the financial statements.

Reference:

1. BULGARIAN Vocabulary. Fourth edited and revised edition. // L. Andreychin, L. Georgiev, St. Ilchev and others. Sofia, Science and Art, 1997.
2. DIRECTIVE 1999/93 / EC of the European Parliament and of the Council on a Community legal framework for electronic signatures. http://www.law.uni-sofia.bg/Kat/T/IP/T/ES/DocLib/Директива%201999-93%20относно%20правната%20рамка%20на%20Общността%20за%20електронните%20подписи.pdf

3. DIRECTIVE of the European Parliament and Council 2000/31 / EC on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce). http://www.law.uni-sofia.bg/Kat/T/IP/T/SPAM/DocLib/Directive2000_31_e-commerce_BG.pdf

4. Value added tax ACT. Government Gazette, 2006, No. 63, last ed. 2018, No. 98. https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135533201

5. E-commerce ACT. // State Gazette, 2006, № 51, last ed. 2018, 94. https://lex.bg/laws/ldoc/2135530547

6. Electronic Document and Electronic Signature ACT. // State Gazette, 2001, No. 34 last ed. 2018, № 14 http://psc.egov.bg/documents/10180/470756/ZAKON+ZA+ELEKTRONNIYa+DOKUMENT+I+ELEKTRONNITE+UDOS_9.pdf

7. Obligations and Contracts ACT. // State Gazette, 1950, № 275, last ed. 2018, № 42. https://lex.bg/laws/ldoc/2121934337.

8. CONSUMER Protection Act. // State Gazette, 2005, No. 99, last ed and add. 2018, No. 37. https://lex.bg/laws/ldoc/2135513678

9. ACCOUNTING LAW. // State Gazette, 2015, last ed. 2018, № 98. https://www.ides.bg/for-institution/documents/action-for- accounting

10. INTERNATIONAL Accounting Standards. International Financial Reporting Standards. Interpretations Committee of International Financial Reporting Standards. Standing Interpretations Committee. https://audit-bg.com/mcfo/

11. NATIONAL ACCOUNTING STANDARDS. https://www.kik-info.com/spravochnik/nss-2016.php

12. COMMISSION REGULATION (EC) No 1126/2008 of 3 November 2008. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX%3A02008R1126-20140617

13. COMMISSION REGULATION (EC) 2017/1986 of 31 October 2017 amending Regulation (EC) No 1126/2008. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ%3AL%3A2017%3A291%3ATOC

14. COMMERCIAL LAW. State Gazette, 1991, no. 48, last ed. 2018, 88. https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630

Basic Changes In The Knowledge Economy

Prof. PhD Tsvetan Iliev

Abstract: Social and economic reality in the beginning of 21st century can be treated as unique. This attitude is due to all phenomena and processes accompanying human civilization development nowadays. Fundamental factors predetermining relationships between economic entities in processes of production, barter and income distribution are liable to changes. New conditions show that land and assets equipment of production are not enough to guarantee growth of social wealth. That is why knowledge is considered in the paper as current production foundation.

Keywords: material resources, institutions, knowledge cities, knowledge regions, knowledge economy.

Introduction

The orientation of economic development to the all-round penetration of knowledge in business processes can be defined as a challenge to the industrial society and its production principles. We think that the signs of change could be outlined in the following directions:

- *annexation to the traditional industrial factors of production - land, labor and capital of knowledge;*
- *transition from mass industrial production to demascision of production, markets and society;*
- *transition from vertically positioned public and economic structures to horizontal networks;*
- *transformation of the production of products with a physical medium into products that can easily be digitized and multiplied technologically, causing structural changes in both the national and global economy.*

These changes do not exhaust the extensive series of transformations, but only identify the directions in which they could be reasonably devised. The dissemination of changes does not occur evenly at the global level and uniquely in the manufacturing sphere.

There are also changes in institutional terms. Old institutions become dysfunctional under the new conditions. The family, political structures and the social culture are changing. Every new socio-economic system needs the appropriate cultural prerequisites to make its development possible.

Historically, the early beginnings of production intellectualization could be noticed in the 1950s. This is the period when the economic structure of the developed countries (US, UK, etc.) shows a shift towards the employment increase in the services sector at the cost of a decrease in industrial and agricultural production. This change is considered to be the starting point of the transition from the industrial production based on work in the assembly line to the economy of mental potential.

Then, for the first time, researchers began using the term "new economy". The new is marked by the passage to the use of computer, albeit in its very large and functionally imperfect form, from the state administration activities to business. An indicative in this respect is F.Machlup's study in 1962, which found that the knowledge production in the US in 1950s grew faster than the country's GDP.[1]

The event that we could define as a catalyst for science-intensive production worldwide is the launch of the first artificial satellite in 1957. It marks the beginning of the era of space exploration and the competition between the leading countries in this regard – the United States and the former Soviet Union. Systems theory, software programming[2] and project management progressed in the field of science. This raises the beginning of a substantial flow of knowledge into production.

[1] Machlup, F. The Production and Spreading of Knowledge in the United States, 1962 Quoted by: Bakardjieva, M. The Information Society - a New Paradigm. - Sociological problems, №. 2, Sofia., 1994, pp. 102-111.

[2] One of the discoveries, which are nowadays perceived by all as revolutionary, is the ARPANET communication system developed by the US military industry.It is the predecessor of the modern Internet. It changes in depth the ideas of ordinary people and businesses about social and economic relationships.

The advance of production stands imposes a relevant workforce because new technologies rely on creative thinking and knowledge rather than on the physical power inherent in the agrarian and industrial era. In addition, the new economy has imposed a change in the point of view for the workplace. If industrial production is associated with workplaces arranged in production lines in workshops and factories, the new conditions reject this need. A model of work at home is established without interrupting the production process in the company where the worker is employed.

Moreover, the employer – employee relationship is also developing. In the industrial way of production there is a clearly regulated interaction. The knowledge economy provides an opportunity for unincorporation of both parties, as well as engaging with several employers at the same time. According to R. Reich, the new conditions will empty the term "employee". Business units will be assessed on their access to information and technology and on the possibilities of their most profitable use.[3]

The changes in the economic sphere influenced by the deployment of the process of intellectually determined production have led to changes in the scientific field. Scientific frontiers are being destroyed, giving the interdisciplinary nature of research and the resulting flows of new knowledge . Since the middle of the last century, scientific discoveries have been made in such areas as conductive polymers, composite materials, energy, medicine, microfluids, cloning, high molecular chemistry, optics, nanotechnology, etc. Significant progress has been made in the field of technology regarding the tools that researchers now have.

Scientific advances and the differentiation of the field of research cause, in turn, changes in the production complex. From machines for manufacturing products they turn to machines for the production of more machines.

It could be said that something similar is also happening with the production of tools for forming new knowledge. We believe that this is the most important form of capital for countries today. In the new era computers, software and the Internet give scientists access to resources that facilitate modern communication, exchange and collaboration. An element of the new reality is today's natural practice to build international and multinational work teams in science and business. This makes the ideas generation a more efficient process and allows the application of different methods and tools, despite the time and space differences between the participants. As a result, we can predict that in the future people will create more powerful means of generating knowledge. However, this process does not stop here. His next development is in the production of new means through the knowledge gained.

The combination of more workforce in the field of science, advanced technologies, new opportunities for communication with an ever-expanding knowledge base alters the boundaries of science as a whole. Extensive research is ongoing in areas such as medicine and exhaustible energy resources.

In the age of industrial production, research is inherent only to scientists. Today, an increasing share of them is done at business organization level. This process is the most serious manifestation in large corporations. As a result, modern scientific studies offer new discoveries that make people face a number of moral issues. An example in this direction is the widely discussed problem with cloning of organisms globally, as well as in Bulgaria.

Despite the controversy over the impact of scientific discoveries on the development of worldwide socio – economic processes, we should emphasize the fact that the direction of knowledge movement is only ahead. The process boundaries, as well as discoveries that will turn into practical and lucrative products and services, remain unclear. It is clear that the findings have a considerable effect on the social development. In case the new technologies are added to the capital factor, they become a major development accelerator. Therefore, breakthroughs in science and technology should not be seen as isolated processes. Total benefits to society are greater when discoveries are combined and inset.

Developing the tools for generating new knowledge is a step-by-step process. Each stage is based on what has been achieved in the previous one and is a prerequisite for the realization of the next one. This creates the relevant conditions for the development of production and the improvement of public welfare. According to R.

[3] Reich, R., The Work of the Nations (Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism), IM "St. Kl. Ohridski ", S., 1992, pp. 151-159.

Reich, wealth in the modern world is expressed through the accumulation of production opportunities and technological advances.[4]

On this basis, we can emphasize that the transformation of roles and limits leads to the transformation of the knowledge infrastructure. This process takes place not only in developed countries but also among developing countries, giving certain conditionality to the global differentiation of countries in terms of production and income, leaders and developing. The modern development of countries, such as China, India, Ireland and others, is a confirmation of what has been said. Therefore, we believe that it is necessary to identify the determinants that distort both the global layers of the world economic map and the organizational processes in the business units.

By comparing the economic system with the human body, we can conclude that similar to the processes in human body, caused by relevant reasons and preconditions, there are determinants in the economic system that predetermine the dynamics of everything that we observe in the world around us.

The evolution of man from a biological creature to personality is associated with certain physiological and social prerequisites. Sleep, food, hygiene and health care are among the physiological ones. The family, friends, educational system, communication possibilities, space[5] and state institutions are socially important.

With regard to the economic system, the quantity and quality of available resources (land, labor, capital, entrepreneurial skills) are basic prerequisites. The upgrading role could be specified to the legal framework, the institutional environment, the established corporate culture, the technological security of the production complex, etc. The degree of synchronization of underlying and upward factors of economic development predetermines the positions of a country's global economic area.

In the agrarian era, the basic factor is land. Wealth is functionally dependent on the amount of the arable land fund and on combining it with the corresponding quantity and quality of labor resources. For the industrial economy, the capital assets of production are of major importance. The new economic realities shift the focus towards the upgrading development prerequisites. Moreover, at present, leadership positions are held not by the countries rich in material resources but by those who are able to intellectualize their production system. This gives us reason to point out as development determinant of the knowledge economy – time, space and knowledge itself – as an inexhaustible resource being expressed by man as its medium..

These factors are subject to serious historical metamorphoses. Taking the example of labor, we should emphasize that while the labor of agricultural workers was not replaced by factory labor, it was impossible to use employment in the modern sense of the term.[6] Like the steam engine and other industrial inventions, employment and wage labor have only become widespread for the past two hundred years.

At a later stage, the work is transformed from open-air activities into closed-space activities with strictly regulated time intervals. While in the agrarian age the working hours were determined by the sunrise and sunset, there is a time-measuring tool in the age of industrial production – the clock.[7]

Under the knowledge economy, a significant proportion of people perform work on contractually established salaries continually reducing space-based jobs availability. This leads to changes in labor relations and requires the adaptation of labor legislation to the specific conditions of demand and supply of labor force market. In this sense, we should emphasize that the today's labor factor is undergoing a fundamental change.

In turn, the division of labor, which A. Smith describes as the greatest progress of the productive forces[8], has also been subjected to serious transformations. The more specialized the tasks become, the more difficult and

[4] Reach, R. Cit., pp. 198-199.

[5] Under "space" we mean the place we live, the neighborhood, the region and the national borders.

[6] The employment denomination is expressed as a formally performed work against an agreed payment. In the period of agrarian economic relations, a significant part of humanity was more engaged to securing its livelihood, than the profitable application of paid labor.

[7] In Bulgarian folklore we can find an agricultural calendar typical of the Agrarian Age - from St. George's to St. Dimiter's Day.

[8] Smith, A. The Wealth of Nations. IK "Rata", S., 2006, pp. 11 – 18.

more expensive their integration into a space-time limited process. In fact, integration costs may exceed the value of overspecialization. Narrow professionals are considered to be good at improving products and processes, while innovation is primarily a product of temporarily created teams of people. These teams usually perform tasks beyond the spatial and temporal working limits established in industrial production.

The modern economic system requires a complete transformation of the way in which temporary teams are set up, with relevant skills and experience, for increasingly short-lived economic purposes.

Organizing work in local teams located in different parts of the world is the result of growing business mobility. It has a significant impact on areas such as employment, investment, business development opportunities, internal business organization and company structure, location of markets and people's daily lives. This gives us reason to emphasize that the knowledge economy transforms the status of business units, individual cities, countries and even entire continents. If in the agrarian era the countries of Western Europe had a dominant position as producers and distributors of income, this position is occupied by the United States in the industrial age. At the present stage, shifts are happening again, but towards countries such as China, South Korea, Singapore, Hong Kong, Taiwan and India.[9] In the 1990s and the beginning of the 21st century, these countries accumulated a significant amount of direct foreign investment. According to the Chinese Chamber of Commerce and Industry for the last 20 years, the country has managed to attract over one trillion dollars of foreign investment.[10]

This gives us reason to associate with L. Harrison's view that we are witnessing serious processes of transfer of production, technology and income. These processes are a natural continuation of the movement that began in the 15th century with the shifting of economic leadership from China to Western Europe subsequently to the United States - closing a large-scale historical circle.[11]

The reasons for such a movement today can be attributed to the development of new information and communication technologies. They question the space limitation of production and income formation. Now we are talking about cyberspace, where information and knowledge are the subject of exchange processes, not national territory and the exchange of material values. Logically, however, it is to say that information and knowledge must be stored somewhere. On this basis, overcoming spatial constraints through process digitization cannot completely replace physical relationships. More precisely, it would be said to speed up and facilitate the processes of relocation and the creation of productions. In the attraction center, not so much The leading countries turn out to be less attractive than the developing ones. This causes a remodelling of the world production map, turning some countries, regions and cities into places of value and income creation, while others remain with the industrial age importance. As a result, we should emphasize that today new centers are emerging with the potential for future high added value.

No matter how drastic they look, these changes have their logic. It could be traced and conceived through the prism of the development of the regions and cities in South-East Asia. According to a study published in Industry Wake, Guangdong province in South- Eeast China is an example of transforming from a rice field to a modern center for computer chip manufacturing, gaming equipment and clothing.[12] As a result, many new jobs have been created and the province's GDP has increased more than four times over the past 10 years. The study also highlights that Guangdong, Hong Kong and Macao form a production area with high added value. This is due to the fact that in the last two decades of the 20th century a serious transition from agrarian to industrial production has taken place. It consists of attracting productions from Western Europe and the United States. The process does not stop here, but develops in the transition from industrial to science-intensive production.

This example gives us reason to conclude that new technological realities overcome spatial constraints. Old industrial centers give way to new cities and regions. According to the Japanese management specialist K. Ohmae, the prosperity of modern manufacturing regional centers is due to their functioning as business units.

[9] Harrison, L. Culture and Economic Development. Cit. by: http://www.inliberty.ru/library/study/324/

[10] Commercial and Economic Situation in China. http://www.chinaembassy.bg/bjly/jmwl/t164062.htm

[11] Harrison, L.. Cit. et al.

[12] Feuling. B. A. China's Competition for Capacity. – Industry week, April 6, 2009. http://www.industryweek.com

This makes them continuously improve their competitive advantages in the struggle to attract capital, technology and human resources.[13]

Similar economic zones are located in the border territories of different countries. An example in this regard is the formation of two international business centers between the United States and Mexico. One of them covers part of Texas and the border region with Mexico, and the other one covers part of California and Mexico. Similar economic zones have also emerged in Europe - Helsinki (Finland) and Tallinn (Estonia), Nerva (Estonia) and Ivangorod (Russia).[14]

These areas testify to the new spatial dimensions of the economy. The speed of the transformation processes implies that new changes will be in the future, also covering the current centers of production.

One of the engines for the development and remodeling of space is the outsourcing. It is related to the relocation of productions and activities from one country to another or from one region of the world to another, as a result of seeking greater profit from capital investments. This leads to economic and social consequences, burdened with both positive and negative charges. Anti-globalists' objections to the emerging system of income generation and distribution, environmental consequences, poverty and social inequality[15] are particularly strong nowadays.

A sign of space transformation of special importance is the outsourcing of jobs that were equally outsourced in the past. This is due to the fact that companies go where production costs would be lowest. Having that in mind, we need to emphasize that the most elementary perception of job placement is related primarily to labor costs, even in low-tech jobs. This, however, can hardly be the only reason.

From theoretical point of view, labor is the most easily replaceable production factor, especially in recurrent assembly-line operations. The more skilled a worker is, the more difficult the replacement of his knowledge and experience could be.

Modern manufacturing realities, focusing on research, communications and information technologies, give the processes greater complexity and imply a lower degree of substitutability of one type of labor with another.

This makes it difficult to predict the course of spatial change with regard to the question of *which cities and regions would be the future attraction centers for production according to existing and projected wage levels*? On this basis, we can say that the transition from industrial to knowledge-based production changes the criteria according to which a city, country or region is turned into places where high added value is obtained.

Creating a fuller picture of spatial changes in the knowledge economy requires the setting of evaluation criteria.

In the industrial age of production centers, special sites, corresponding to the highest degree of some of the following criteria, are defined:

- ❖ presence or easy access to natural and matrial resources;
- ❖ favorable climatic conditions;
- ❖ transport infrastructure;
- ❖ proximity to markets and low level of transport costs;
- ❖ quantity and quality of the workforce and others.

These criteria place the accent above all on the *material advantages* of a given place. At the present stage foreground *non-material criteria* are, as follows:

- ✓ Quality of the workforce;

[13] Ohmae, K. The End of National State: The Rise of Regional Economies, London: HarperCollins, 1995. Cit. by: Nedyalkova, A., Z. Bowman, D. Filipov. Globalization, regionalism and anti-globalization. "Albatross ", C., 2005, c. 10 – 12.

[14] Giddens, A. The third way. "Window", S.,1999, pp. 133 – 135.

[15] Tarrow, L. Fate loves the brave. Vesela Lutskanova, S., 2008, pp. 137 – 180, 267 – 275.

- ✓ Stimulating the development of the business institutional and legal environment – low taxes, acceptable minimum wage level, facilitated procedures for starting entrepreneurial activity;
- ✓ Age, sustainability and growth rates of companies, etc.

According to a study in by R. D. Atkinson and R. Coduri in 2002, an economy in which less than 20% of activities are related to the creation, processing and transfer of goods, access to raw materials, transport and markets is not an advantage to attract capital and production. Under today's circumstances, the share of economic elements in the form of information and knowledge of inputs and outputs of production is growing, while material factors remain in the background.[16]

If in industrial production a factor such as proximity to markets and a source of raw materials has been a priority, today it is not. An example of this is shifting the production from Western Europe and the US to China and the countries of South- East Asia, instead of the countries of Central and Eastern Europe and Mexico respectively. Today, transport costs are not a major component of the cost of the product, as new information and communication technologies transfer relations to another level. On the one hand, technology makes the products lighter and smaller and on the other - modern communication means allow to overcome space constraints with minimal cost.

Moreover, the share of high added value services, such as finance, software, satellite TV, music, and so on, is constantly growing in global exchange. The transport costs are not affected by the spatial layout of buyers and sellers.

On this basis, we can conclude that today's competitive struggle brings advantages such as: quality education system, low communication costs, technological process security, low crime, acceptable levels of administrative burden, high quality of life, etc. Furthermore, the above-mentioned features of competitive advantage acquire another dimension due to the emergence of new economic networks.

As a result, the aspirations of both developed and developing countries to become high added value places are strengthening. These include companies that produce knowledge-based products and create jobs for intellectual work. Eventually, this process leads to income generation and increased public welfare.

The criteria changes that identify high added value places in the knowledge economy causes the expansion of the spatial perimeter of both individual and business communication.

The perimeter in which people met their needs and communicated, for example in the Middle Ages, was quite limited. They rarely left their native settlement, communicated with its inhabitants or, at best, with those from neighboring settlements. They used products that they had produced by themselves or had received as a result of exchanges with neighbors and the city market. This picture outlines a limited spatial perimeter of socio-economic relations.

Qualitative changes in the "need-to-manufacture" relationship cause a widening of the perimeter. The industrial production gives humanity the means by which more remote places and markets become accessible.

Nowadays, we could determine our spatial perimeter according to the geographic origin of the goods and services we have access to or the destinations to which we ship our products. New achievements in communications technologies enable us to communicate in real time with people from different regions of the world, in spite of time and distance.

This construct could be applied not only to the individual offering his or her workforce or user but also to business units. The changes in the perimeter of business performance occur more rapidly than those in the individual.

The different productions and sectors of the national economy have a specific perimeter of communication with the rest of the world. For example, a national economy can import raw materials from many different countries but export products to a limited international market. The inverse action is also possible, a limited perimeter of imports of raw materials, goods and services, and in terms of exports - a leader on the world market. These examples give us reason to emphasize that the combination of spatial relationships determines the perimeter of each country or business unit.

[16] Atkinson, R. D., R. Coduri. The 2002 State New Economy Index,Washington: Progressive Policy Institute, 2002, p. 27 – 33.

Nowadays, the variability of the spatial perimeter affects not only people and business units, but money as well. Referring to the results of a study by B.J. Cohen, we can say that the nature of modern competition between countries and companies changes the spatial organization of monetary relations.[17] Since money is a universal measure of production performance, the change in its functional perimeter has serious implications for global business processes. The accelerated development of information and communication technologies makes it possible to move significant amounts of money through electronic channels.

Each country has its own currency. The globalization of business processes has prompted the formation of unions from countries that abolish their national currencies, agreeing to use a common currency. This reveals a continuous evolutionary process of raising the global level of one currency and the simultaneous loss of such status by others. An example in this respect is the adoption of EURO by most of the countries in EU.

Every currency, like every individual, has its own spatial perimeter, which is subject to constant change. Some currencies have a significant global perimeter, others are localized only at national level. The US dollar has long changed its status as a national currency. Today it is applicable as a world currency, as many countries accept it as its own means of payment. Many of the exchange processes on world markets are dollarized. This fact refers not only to the dollar.

Conclusion

The results of a study by P.B. Clark and J. Polak, testify that in 18 countries foreign currency provides 30% of the cash flow, and in other 54 countries it amounts to 16%.[18] On this basis, we can conclude that modern money goes beyond the boundaries of donor issuers, penetrating other national monetary spaces. The rapidity of today's cross-border currency competition is transforming the spatial organization of monetary relations.

The mentioned changes in the spatial perimeter of money have their effects in both positive and negative aspects. They are also borne by both the donor country of the respective currency and the host country. On the negative side, we can point out that the host country[19] loses some of the means of controlling its internal monetary policy. In addition, losses are also incurred with respect to the so-called seigniorage.[20]

In a positive aspect, the use of more than one currency in a given country provides opportunities for businesses and financial institutions. In such a situation, there are more options for avoiding currency risk, taxes, different regulations, accounting rules, foreign exchange costs, etc.

These changes in the perimeter of monetary relations, together with the changes in production and criteria for assessing high added value places, can be defined as some of the major transformations in the spatial foundations of the knowledge economy.

References:

1. Atkinson, R. D., R. Coduri. 2002. The 2002 State New Economy Index,Washington: Progressive Policy Institute: 27 – 33.
2. Clark, P. B., J. J. Polak. 2002. International Liquidity and the Role of the SDR in the International Monetary System. IMF Working Paper 02/217: 5 – 10, 17 – 24.
3. Cohen, B. J. 1998. The geography of money. Cornell University Press: 27 – 46, 68 – 80.
4. Commercial and Economic Situation in China. http://www.chinaembassy.bg/bjly/jmwl/t164062.htm
5. Feuling. B. A. 2009. China's Competition for Capacity. – Industry week, April 6. http://www.industryweek.com
6. Giddens, A. The third way. "Window", Sofia,1999, pp. 133 – 135.
7. Harrison, L. Culture and Economic Development. Cit. by: http://www.inliberty.ru/library/study/324/
8. Machlup, F. 1962. The Production and Spreading of Knowledge in the United States, Quoted by: Bakardjieva, M. 1994. The Information Society - a New Paradigm. - Sociological problems, №. 2, Sofia., pp. 102 – 111.
9. Ohmae, K. 1995. The End of National State: The Rise of Regional Economies, London: Harper Collins. Cit. by: Nedyalkova, A., Z. Bowman, D. Filipov, 2005. Globalization, regionalism and anti-globalization. "Albatross ", Sofia, c. 10 – 12.

[17] Cohen, B. J. The geography of money. Cornell University Press, 1998, p. 27 – 46.

[18] Clark, P. B., J. J. Polak. International Liquidity and the Role of the SDR in the International Monetary System. IMF Working Paper 02/217, 2002, p. 5 – 10, 17 – 24.

[19] Cohen, B. J. Cit. et al. pp. 68 – 80.

[20] "Senorage" is a term that denotes the benefits earned by the state from the issuance of its own money.

10. Reich, R., 1992. The Work of the Nations (Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism), IM "St. Kl. Ohridski ", Sofia, pp. 151 – 159.

11. Smith, A., 2006. The Wealth of Nations. IK "Rata", Sofia, pp. 11 – 18.

12. Tarrow, L., 2008. Fate loves the brave. Vesela Lutskanova, Sofia, pp. 137 – 180, 267 – 275.

Ailede Fedakârlık Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması

Prof. Dr. Ahmet AKIN[1] **Recep BALOĞLU[2]**

[1] İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı, aakın@sakarya.edu.tr

[2] İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Danışmanlığı, Yüksek Lisans Öğrencisi, receph6734@gmail.com

Özet: Bu araştırmanın amacı Ailede Fedakârlık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Çalışma 141'i kadın, 69'u erkek olan toplam 210 kişi üzerinde yürütülmüştür. Ailede Fedakârlık Ölçeği 1"kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Ailede Fedakârlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %32,14'ünü açıklayan, öz-değeri 4,50 olan tek boyutlu ve 14 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .37 ile .65 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .32 ile .53 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Ailede Fedakârlık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: : Ailede Fedakârlık, Geçerlik, Güvenirlik, Faktör analizi

Family Sacrifice Scale: The Study of Validity and Reliability

Abstract: The purpose of this research is to develop the Family Sacrifice Scale and to examine its reliability and validity values. The study was conducted on 210 people. Family Sacrifice Scale is rated on a five point Likert-type. Structural validity of the scale was examined by exploratory factor analysis. Reliability of the scale was examined by Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes of the scale were performed with SPSS 20 package programs. The EFA demonstrated that the 14 items loaded on one factor and the amount of total variance explained by one factor was 32,14%. Factor loadings ranged from .37 to .65. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was .82. These findings demonstrated that this scale may be used as a valid and reliable instrument.

Key Words: Family Sacrifice, Validity, Reliability, Factor analysis

1. GİRİŞ

İnsanoğlu kendini gerçekleştirme yolculuğunda aileye ve topluma ihtiyaç duyar. Mutlu bir ailede ilk önce anne ve baba arasında fedakârlık olmalıdır. Bireyler aile içerisinde birbirlerini tamamlayıcı, eksiklerini giderici davranmalı ve birbirlerinin yerine düşünmelidir.

Fedakârlık bütün ilişkilerde özellikle de aile ilişkilerinde yapı taşı olabilecek önemli bir kavramdır. Günümüzde aile yapısının zayıflaması, boşanmaların artması ve bireyselliğin ön planda olması gibi sorunlarla sıkça karşılaşılmaktadır. Bu nedenle aile içinde fedakârlık algısını geçerli ve güvenilir olarak değerlendirebilecek ölçme araçları olası problemlerin önlenmesinde son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı Ailede Fedakârlık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma, 141'i kadın, 69'si erkek olan toplam 210 kişi üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların yaşları 17 ile 63 arasında sıralanmaktadır (Ort: 33,39).

2.2.Madde Havuzu

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve ailede fedakârlığı ölçüp ölçmediği noktalarında incelenmiş ve sonuçta 14 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Ailede Fedakârlık Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Denemelik form incelenmiş ve yazım ve alan uygunluğu açısından gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

2.3.İşlem

Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

3.BULGULAR

3.1. Madde Analizi

Tablo 1'de Ailede Fedakârlık Ölçeği'ne ait düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .32 ile .53 arasında sıralandığı görülmektedir.

Tablo 1: Ailede Fedakârlık Ölçeği Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,412	,818
2	,517	,810
3	,534	,810
4	,520	,812
5	,473	,813
6	,428	,818
7	,504	,811
8	,379	,821
9	,454	,815
10	,324	,826
11	,490	,813
12	,451	,815
13	,490	,813
14	,520	,811

3.2. Yapı Geçerliği

Ailede fedakârlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyutlu bir yapı sergilediği görülmüştür. Bu analiz sonucunda toplam varyansın %32,14'ünü açıklayan, öz-değeri 4,50 olan tek boyutlu ve 14 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .37 ile .65 arasında sıralanmaktadır. Faktör yükleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Ailede Fedakârlık Ölçeği Faktör Yükleri

Madde no	**Faktör Yükü**
1	,508
2	,606
3	,646
4	,624
5	,566
6	,501
7	,586
8	,453
9	,566
10	,371
11	,618
12	,548
13	,627
14	,643

3.3. Güvenirlik

Ailede Fedakârlık Ölçeği'nin güvenirliği için Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .82 olarak bulunmuştur.

4. TARTIŞMA

Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapıldığında ölçeğin 14 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçme aracı olduğu ve faktör yüklerinin .30 değerinin üzerinde olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenirlik çalışması için Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısına bakılmış ve bu katsayının .70 ölçütünü sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte gelecek araştırmalarda ölçeğin tekrar test güvenirliği incelenebilir. Son olarak ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .30 ve üzerinde olduğu saptanmıştır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenirliğine ait tüm bu bulgular incelendiğinde Ailede Fedakârlık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ve konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda kullanılabileceği söylenebilir.

5. KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004), Veri Analizi El Kitabı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Tezbaşaran, A. A. (1996), Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara

Sanal Aile Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması

Prof. Dr. Ahmet AKIN[1] **Tuğba ÖNEN[2]**

[1]İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

[2]İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı, onentugba@gmail.com

Özet: Bu araştırmanın amacı, Sanal Aile Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Çalışma, yaşları 18 ile 53 arasında değişen, 130'u kadın, 72'si erkek olan toplam 202 kişi üzerinde yürütülmüştür. Sanal Aile Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Sanal Aile Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 36,49'unu açıklayan, öz-değeri 5,47 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .45 ile .79 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .39 ile .71 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Sanal Aile Ölçeği 'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal aile, Geçerlik, Güvenirlik

1.GİRİŞ

Sanal aile, ailelerin günlerinin çoğunu sosyal medya ağları ile geçirdiği, kişilerin aile üyeleri ile dahi bu mecralardan iletişim kurduğu ve dolayısıyla burada kurulan, makyajlama iletişimle, aile bireylerinin gerçeklikten koparak sanal ilişkiye maruz kaldığı bir gerçekliğin kavramsal boyutudur. Ailede iletişim kopukluğu, bireylerin birbirlerine ayırdığı vakitte daralma, her bir üyenin ailesinden kendini izole etmesi, bir arada bulunsalar dahi yalnızlık hissine kapılmaları, yüz yüze iletişim yoksunluğundan doğan sorunlar sanal ailenin işlevsizliğini gözler önüne sermektedir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte internete erişim rahatlıkla sağlanmakta ve bireyler artık ellerindeki telefonlarla dahi istediği sosyal mecralarda bulunabilmektedir. Bu durum da insanlar arası iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Geleneksel yüz yüze iletişimin yerini artık beden dilinin kullanılamadığı, zaman ve mekânın olmadığı sanal iletişim almıştır. Bu ilişkiye maruz kalan birey ise değerlerini, kültürlerini, beden dilini, jest ve mimiklerini, zamanı, aynı mekânda bulunma imkânını, iletişimde en önemli şey olan göz temasını, gerçek benliğini bir köşeye bırakmış ve gün geçtikçe bunlara yabancılaşmıştır. Bu bağlamda da ailesiyle dahi iletişim kuramayan, onları dinlemekte tahammülsüz, duygularını yansıtamayan ve bunun sonucunda problemlerini çözemeyen bireyler ve içinde bulunduğu aile, sorunlar içinde bocalamaktadır. Bu nedenle bireylerin sanal aile düzeylerini geçerli ve güvenilir olarak değerlendirebilecek ölçme araçları, olası problemlerin önlenmesinde son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı Sanal Aile Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

2.YÖNTEM

Çalışma Grubu: Çalışma, yaşları 18 ile 53 arasında değişen, 130'u kadın, 72'si erkek olan toplam 202 kişi üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu: Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 25 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve sanal aileyi ölçüp ölçmediği noktalarında incelenmiş ve sonuçta 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Sanal Aile Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Denemelik form incelenmiş, yazım ve alan uygunluğu açısından gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İşlem: Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

3.BULGULAR

Madde Analizi: Tablo 1'de Sanal Aile Ölçeği'ne ait düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .39 ile .71 arasında sıralandığı görülmektedir.

Tablo 1. Sanal Aile Ölçeği Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde No	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa	Madde No	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,479	,865	**9**	,481	,865
2	,390	,870	**10**	,504	,864
3	,454	,866	**11**	,639	,858
4	,396	,869	**12**	,712	,853
5	,494	,864	**13**	,661	,856
6	,458	,866	**14**	,456	,866
7	,638	,857	**15**	,569	,861
8	,454	,867			

Yapı Geçerliği: Sanal Aile Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyutlu bir yapı sergilediği görülmüştür. Bu analiz sonucunda toplam varyansın %36,49'unu açıklayan, öz-değeri 5,47 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .45 ile .79 arasında Faktör yükleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 2. Sanal Aile Ölçeği Faktör Yükleri

Madde no	Faktör Yükü	Madde no	Faktör Yükü
1	,546	**9**	,549
2	,452	**10**	,582
3	,531	**11**	,718
4	,476	**12**	,792
5	,552	**13**	,752
6	,527	**14**	,545
7	,713	**15**	,666
8	,532		

Güvenirlik: Sanal Aile Ölçeği'nin güvenirliği için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur.

4.TARTIŞMA

Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapıldığında ölçeğin 15 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçme aracı olduğu ve faktör yüklerinin .30 değerinin üzerinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle ölçeğin yapı geçerliğinin sağlandığı söylenebilir. Ancak gelecek araştırmalarda sanal aile kavramıyla ilişkili ölçekler ile bu çalışmada geliştirilen ölçek arasındaki ilişkiler incelenerek ölçeğin uyum geçerliği araştırılabilir.

Ölçeğin güvenirlik çalışması için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısına bakılmış ve bu katsayının .70 ölçütünü sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte gelecek araştırmalarda ölçeğin test tekrar test güvenirliği incelenebilir. Son olarak ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .30 ve üzerinde olduğu saptanmıştır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenirliğine ait tüm bu bulgular incelendiğinde Sanal Aile Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ve konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda kullanılabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması

Prof. Dr. Ahmet AKIN[1] **Yaprak ÇAMLİYURT AZ[2]**

[1]İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Aile Danışmanlığı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

[2]İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Aile Danışmanlığı YL Programı, yaprak-1991@hotmail.com

Özet: Bu araştırmanın amacı Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Çalışma 132'i kadın, 69'u erkek olmak üzere toplam 201 evli birey üzerinde yürütülmüştür. Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği 1"kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 37,30 unu açıklayan, öz-değeri 5,59 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .34 ile .72 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .29 ile .62 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar sonuçlar Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eşler arası bağımlılık, Geçerlik, Güvenirlik

1.GİRİŞ

İki ayrı birey olarak evliliğe başlayan eşler zamanla sosyal ve kültürel kodların etkisiyle bireysel özelliklerini yitirmesi ve yok olması tehdidiyle yüzleşebilmektedir. Eşler arası ilişkilerde tutum ve davranışlar arasında uyum, bütünlük ve tutarlılık oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu aynı zamanda sağlıklı bir evliliğin göstergesidir; ancak uyum uymaya ve itaate, bütünlük tek bir eş tarafından yönlendirilmeye, tutarlılık ise benliğin feda edilmesine yol açtığı durumlarda sağlıklı bir evlilikten söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu bir bakıma bağlılık ile bağımlılık arasındaki ilişkiye benzemektedir. Eşlerin evlilik sürecinde kendilerini birbirlerine ve evlilik kurumuna bağlı hissetmeleri son derece sağlıklı bir özelliktir. Bununla birlikte kararlar tek bir eş tarafından alınıyorsa, seçimleri eşlerden biri yapıyorsa ve bir eşin hakları ve sorumlukları diğeri tarafından yüklenilip yerine getiriliyorsa burada bağlılık ve aidiyetten çok bir bağımlılıktan söz etmek doğru olacaktır. Günümüzde giderek artan bir şekilde eşler arası bağımlılık problemi gözlemlenmekte ve bağımlı olan eş, kararlarını alıp seçimlerini yapacağı için kendini diğer eşe adamış gibi hissetmektedir. İlk başlarda bu tolere edilebilse bile belli bir süre geçtikten sonra zihinsel ve duygusal problemlere yol açabilmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir evlilikte eşlerin birbirlerine olan bağımlılıklarının saptanması oldukça önemlidir.

Bu nedenle çiftlerin birbirlerine bağımlılık düzeylerini geçerli ve güvenilir olarak değerlendirebilecek ölçme araçları olası problemlerin önlenmesinde son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

2.YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu: Çalışma, 132'si kadın, 69'u erkek olmak üzere toplam 201 evli birey üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların yaşları 22 ile 63 arasında sıralanmaktadır.

2.2.Madde Havuzu: Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 15 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve eler arası bağımlılığı ölçüp ölçmediği noktalarında incelenmiş ve sonuçta 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Denemelik form incelenmiş ve yazım ve alan uygunluğu açısından gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

2.3.İşlem: Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

3.BULGULAR

3.1. Madde Analizi: Tablo 1'de Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'ne ait düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .29 ile .62 arasında sıralandığı görülmektedir.

Tablo 1. Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa	Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,289	,876	**10**	,587	,837
2	,507	,842	**11**	,554	,840
3	,454	,844	**12**	,602	,837
4	,451	,845	**13**	,349	,850
5	,623	,836	**14**	,551	,841
6	,612	,836	**15**	,475	,844
7	,470	,844			
8	,619	,836			
9	,625	,836			

3.2. Yapı Geçerliği: Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyutlu bir yapı sergilediği görülmüştür. Bu analiz sonucunda toplam varyansın %37,30'unu açıklayan, öz-değeri 5,59 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .34 ile .72 arasında sıralanmaktadır. Faktör yükleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği Faktör Yükleri

Madde no	Faktör Yükü	Madde no	Faktör Yükü
1	,339	**10**	,669
2	,576	**11**	,650
3	,523	**12**	,693
4	,542	**13**	,425
5	,710	**14**	,648
6	,681	**15**	,574
7	,542		
8	,723		
9	,720		

3.3. Güvenirlik: Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'nin güvenirliği için iç tutarlık katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

4.TARTIŞMA-SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği'ni geliştirmek, geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenirlik ölçülerine sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004) ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir.

Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

Ölçeğin iç-tutarlılık güvenirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla da iç tutarlık anlamındaki güvenirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.

Araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için öngörülen güvenirlik düzeyinin.70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınırsa, ölçeğin güvenirlik düzeyinin yeterli olduğu söylenebilir.

Bu bulgulara dayanarak Eşler Arası Bağımlılık Ölçeği aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ölçeğin uyum geçerliği ve test -tekrar test güvenirliğinin incelenmesi önerilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Bir Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi Olarak Milk-Run Sisteminin Çokuluslu Bir Firma Operasyonları Üzerinden Değerlendirilmesi*

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yağmur Ersoy[1] **Tuğba Tansı[2]**

[1]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, ayersoy@sakarya.edu.tr

[1]Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, tugba.tansi@ogr.sakarya.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı uluslararası ticaret disiplini içerisinde önemli bir yeri olan lojistik yönetimindeki gelişmeleri bir çokuluslu firma özelinde değerlendirmektir. Tedarik zincirinin içinde lojistiğin, lojistiğin içinde ise taşıma/nakliyenin büyük bir öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, lojistik yönetiminin tedarik zinciri içinde firmaların kârlılığını etkileyen önemli bir maliyet unsuru olduğu aşikardır. Bu bağlamda ele alındığında, bu araştırmada, tedarik zinciri yönetiminde son zamanlarda yaygın ve etkin bir biçimde kullanılan yalın lojistik kavramlarından biri olan ve tek bir araç ile tüm tedarikçilerin dolaşılmasına dayanan aynı zamanda literatürde "Milk-run" olarak adlandırılan döngüsel sefer uygulaması çokuluslu bir firma olarak ele alınan Toyota firması özelinde araştırılmıştır. Ayrıca araştırmada, Toyota'nın Milk-run sistemini yalın süreçlerinde nasıl işlediği, bu sistemin Toyota ve lojistik partnerleri ile yan sanayi/tedarikçileri açısından tedarik zinciri süreci içindeki avantajları incelenmiştir.

Araştırmanın örneklemini, Milk-run sistemini kullanan ve Sakarya yerleşkesinde kurulu olan Toyota ana sanayi ve Toyota Türkiye kurulduğundan bu yana taşıma/nakliye organizasyonlarını üstlenen lojistik partneri Reysaş Lojistik ve Toyota yan sanayilerinden yine Sakarya' da faaliyet gösteren TKG Otomotiv firması oluşturmaktadır. Araştırmada nitel bir araştırma tasarımı benimsendiğinden veri toplama aracı olarak yarı biçimsel mülakat yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırmanın sonuçları, katılımcıların Milk-run sistemine yükledikleri anlamın; "Taşıma", "Kalite", "Verim", "Plan-Planlama" temaları altında toplandığını ortaya koymaktadır. Araştırmanın öznesi konumunda olan, Toyota firması açısından Milk-run sisteminin, "stok, hacim, plan-planlama, maliyet ve verimlilik, paketleme, iş yükü, iş gücü, denge/heijunka, iyileştirme/kaizen, esneklik, kalite, simülasyon" yetkinlikleri açısından avantaj sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Toyota'nın Milk-run sistemiyle hem ana sanayi hem lojistik partnerler hem de yan sanayi olan tedarikçiler ile ilgili süreçlerin optimizasyonunda avantaj sağladığı görülmüştür

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Milk-Run, Döngüsel Sefer, Toyota

Assessment of Milk-Run System as a Lean Supply Chain Management in the Context of A Multinational Corporate Operations

Abstract: The goal of this study is to assess developments in the field of logistics management, a significant aspect of international trade discipline, in the context of a multinational corporation. Considering that logistics is of critical importance in supply chain and transport/shipping in logistics, it is evident that logistics management is a significant cost factor in supply chain that influences profitability of corporations. In this context, this study has dealt with the cycle practice, one of the lean logistics methods that has been widely and effectively used in recent times, based on visiting all suppliers by a single vehicle and known in literature as "Milk-run" in the context of a multinational corporation, Toyota. The study has also dealt with how Toyota practices Milk-run system in their lean processes and what advantages this system brings to Toyota and their logistic partners as well as sub-industry/suppliers in terms of supply chain process.

Study sample comprises Sakarya-based Toyota main industry that uses Milk-run system and their logistics partner Sakarya-based Reysaş Logistics that have assumed their transport/shipping organizations since establishment of Toyota and TKG Automotive, a Toyota sub-industry operating again in Sakarya. As the study has a qualitative research pattern, formal interview method has been selected as data collection tool. Collected data has been analyzed with content analysis method.

Study results indicate that meanings attributed to Milk-run system by study participants are gathered under "Transport", "Quality", "Efficiency", "Plan-Planning" themes. The study has concluded that Milk-run system provides advantages to Toyota corporation, subject of our study, in terms of "stock, bulk, plan-planning, cost and efficiency, packing, work load, work force, balance/heijunka, improvement/kaizen, flexibility, quality, simulation". Moreover, it is evident that Toyota

* Bu çalışma Tuğba TANSI'nın, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yağmur ERSOY danışmanlığında gerçekleştirdiği "Toyota Ve Birinci Seviye Yan Sanayilerinin Lojistik Faaliyetlerinin (Mılk-Run Sistemi) Avantajlarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi" isimli tezsiz yüksek lisans projesinden türetilmiştir.

owes to Milk-run system advantages in optimization of processes related to both main industry and logistic partners and sub-industry suppliers.

Keywords: Logistics, Milk-Run, Circular Run, Toyota

1. GİRİŞ

İşletmeler rekabet ortamında ayakta kalabilmek, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlayabilmek ve karlılığı arttırmak için işletme maliyetlerini en düşük seviyeye getirmek zorunluluğunun farkında olarak hareket etmektedirler. Bu nedenle işletmeler, üretim ve pazarlama stratejilerinde olduğu gibi tedarik sistemine yönelik stratejilerini de doğru bir şekilde belirlemelidirler. Tedarik zinciri yönetiminin bir halkası olan lojistik yönetiminde en büyük maliyet kalemlerinden birini taşımacılık/nakliye oluşturmaktadır. Taşıma ise lojistik sistemin duyarlılığını belirleyen baş faktörlerden biridir. Toyota Otomotiv' in yalın yaklaşım felsefesi ile oluşturduğu ve "Milk-Run (döngüsel sefer)" adı verilen lojistik uygulaması özellikle otomotiv sektörü içinde maliyetlerin ve verimsizliklerin en aşağı çekilmiş yönetim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Milk-Run sistemi hakkında daha önce birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen bu sistemin ana sanayi dışındaki tedarikçi ve lojistik partner gibi sistemden etkilenen diğer paydaşlar için hangi noktalarda ne şekilde fayda sağladığı konusunda yapılan çalışmaların kısıtlı olması bu çalışmayı önemli bir hale getirmektedir. Bu nedenle bu çalışma, Milk-run sisteminin tedarikçi ve lojistik partner yönündeki potansiyel etkilerini değerlendirmek, sistemin ana sanayi ve diğer paydaşlarına olan avantajlarını ortaya koymak, bir taraf için avantaj sağlayan uygulamaların diğer taraflar açısından dezavantaj oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak çalışmanın temel amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Yalın Düşünce Yaklaşımı ve Yalın Tedarik Zinciri Yönetimi

Türk Dil Kurumu "Yalın" kavramını kelime anlamı olarak; "Gösterişsiz, süssüz, sade (söz, yazı)" olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2019). Yalın kavramı daha detaylı bir şekilde ele alındığında "Yalın olmak"; "Gerçekten ihtiyaç duyulmayan her şeyden arındırılmış olmak" demektir. Bu bakımdan yalın üretim, yalın organizasyon veya yalın yönetim gibi benzer kavramların temelinde; "bu gereksiz isleri yapan ihtiyaç fazlası elemanlardan kurtulmak" düşüncesi yatmaktadır (Ertürk,1995; 227: akt. Tikici, Aksoy ve Derin, 2006).

Özkan'a (2002) göre yalın düşünce, "Yalın bir üretim sistemine, yalın bir şirkete, yalın bir değer zincirine ulaşma" düşüncesidir. Yalın düşüncenin amacı, yönetimin ilgi merkezini değiştirerek değerin, israftan elimine edilmesini sağlamak, organizasyonlar, teknolojiler sabit kıymetler yerine, kaynakların üretimini ve ürünü etkileyecek çalışmalara odaklanmak ve israflardan arınarak zenginliği yakalamaktır (Tikici, Aksoy ve Derin, 2006).

Yalın tedarik zinciri ise zincirin her aşaması içerisinde boşa harcamaları ve değer oluşturmayan unsurları ortadan kaldıracak her türlü sürekli gelişme çabalarını kullanan bir sistemdir. Bu tür tedarik zinciri, kitlesel kişiselleşme ve ileriye yönelik pazar gereksinimlerine kolayca uyum sağlama kabiliyetine sahip değildir. Yalın tedarik daha çok sistem içerisinde kaynakların boşa harcanmasına neden olan değer yaratmayan eylemlerin ortadan kaldırılması için işletme süreçlerinin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır. Yalın tedarik zinciri içerinde uygulanan bir diğer önemli özellik, tüm işletmenin fonksiyonlarının bütünleştirilmesidir. Bunun neticesinde yüksek kullanım oranı, daha kısa teslim süreleri ve toplam tedarik zinciri maliyetlerinin en aza indirilmesi gibi yararlar ortaya çıkmaktadır (Timur ve diğ., 2013).

Liker'e (2004) göre yalın tedarik zinciri, Toyota Motor Şirketi'nin öncülük ettiği yalın üretim felsefesinin evrimidir. Yalın felsefe, atıkları azaltmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda "Atık", müşteriler için değer yaratmayan kaynakların veya faaliyetlerin tüketimine atıfta bulunmaktadır (Akben ve Güngör, 2018).

Erol (2012) ise yalın tedarik zincirini, herhangi bir değerin hammaddeden başlamak suretiyle katma değer zinciri boyunca kesintisiz olarak aktarılması ve hızlı bir şekilde son kullanıcıya ulaştırılması olarak ifade etmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek adına bütün bu değer zincirine bütünsel olarak bakmak, israfları en aza indirgemek ya da bertaraf etmek ve bütün faaliyetleri son kullanıcı için kusursuz bir değer oluşturmayı sağlamak gerekmektedir. Yalın düşüncede israf, mal veya hizmetin kullanıcısına herhangi bir fayda sağlamayan, son tüketicinin fazladan maliyeti kabul etmeyeceği bütün her şeydir. Bu yüzden zamanda dâhil olmak üzere her türlü israfın bertaraf edilmesi gerekir. Yalın düşünce uygulamalarıyla, sistemde ortaya çıkan israflar sürekli

azaltılıp, kaynaklar daha etkin kullanıldığından, yalnızca maliyetler değil aynı zamanda ortaya daha kaliteli ve daha ucuz ürünler çıkacağından müşteri memnuniyeti artış gösterir, bu da direkt olarak işletmelerin kârlılığını ve rekabet gücünü artırır (Akben ve Güngör, 2018).

Yukarıdaki incelenen çalışmalar ışığında, Yalın Düşünce; en temel anlamıyla israfların ortadan kaldırılması olarak açıklanabilir. Yalın düşünce ile yapılan işlerde katma değer oluşturmayan tüm süreçlerin ortadan kaldırılarak kaynakların boşa harcanmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Yalın düşünce, tedarik zinciri yönetimine uyarlandığında ise hammaddelerin satın alma süreçlerinden başlayarak bitmiş ürünün müşteriye teslim edilmesine kadar geçen süreçteki tüm katma değer yaratmayan işlerin ortadan kaldırılarak zincirin tüm halkalarının en verimli şekilde çalışmasını sağlamak amacıyla gerçekleşen faaliyet bütünü olarak ele alınabilir.

2. 2. Bir Yalın Lojistik Tekniği Olarak Milk-Run (Döngüsel Sefer Sistemi)

Milk-run sistemi, yalın tedarik zinciri süreçleri ile şekillenen bir lojistik–nakliye faaliyetidir. Bu sistem ile lojistik-nakliye faaliyetlerindeki israfların ve verimsizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla lojistik süreci geleneksel taşıma/nakliye yönteminden ayrıştırılarak yeniden tasarlanmıştır.

Milk-run (döngüsel sefer) ve cross docking (çapraz sevkiyatlama) sistemleri birer yalın lojistik uygulamalarıdır. Milk-run sisteminde, bir araç tarafından bir program çerçevesinde çeşitli noktalardan aynı veya farklı yükler alınarak bir veya birden fazla noktaya teslim edilir ve teslimatlar sırasında boş kaplar toplanır veya tüm teslimatlar tamamlandıktan sonra ters güzergah izlenir. Çapraz sevkiyat sisteminde ise, tedarikçiden temin edilen mallar depoya alınmadan tasnif edilerek müşterilerin ihtiyaçlarına göre sevk edilir (Öztürk,2008: 61).

Wall'a göre (2003) Milk-run (döngüsel sefer), tedarikçilere ayrı ayrı araç gönderilerek gerekli parçaların toplanması yerine, öncesinde bölgelere ayrılmış tedarikçi gruplarından belirli rotalar ve sıralarda mümkün olduğunca en az araçla parça toplama işleminin gerçekleştirilmesidir. Bu sistemde fabrika içi stok alanı ihtiyacı oldukça azalmaktadır (Bektaş, 2010:44).

Her sistem kullanıcısına ya da uygulandığı alana belli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle farklı avantaj ve dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Baudin'e (2004) göre milk run (döngüsel sefer) uygulaması envanter seviyesinin azaltılması, stok seviyesinde düşüşe katkı sağlaması sayesinde işletme sermayesi ihtiyacı düşürmesi, stok seviyesinin azalmasıyla stok depolama masraflarının azalması ve daha iyi envanter takibi yapılabilmesinde avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Milk-run sistemi Zaman, maliyet ve alan tasarrufu sağlamaktadır (Yürek, 2012).

Diğer taraftan milk-run sisteminin hem müşteri hem de tedarikçi firmalar açısından süreçleri standartlaştırdığı, maliyetleri azalttığı ve verimsizlikleri minimize ederken tedarikçilerin bu sistemi işletmek için yeterli yetkinliğinin bulunmaması, insan faktörünün söz konusu olduğu durumlarda ise dezavantaj oluşturabileceği ifade edilebilir.

2.3. Literatür İncelemesi

Yalın süreç yöntemlerinden biri olan Milk-run sisteminin üretim ve tedarik süreçlerinde kullanılmaya başlaması, araştırmacı ve akademisyenlerin ilgisini çekmiş, bu alanda yapılan çalışmaların sayısında artış meydana gelmiştir. İlgili literatürdeki bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Reçel ve diğerleri (2011) Bosch Sanayi ve Ticaret A.Ş. Bursa Dizel Enjektör Fabrikası'nda gerçekleştirdikleri ve milk run sistemi ile ele aldıkları projede, stok noktalarının kontrol altına alınması ve tüm stok noktalarına uygun bir rota ile taşıma yapılacak bir sistem oluşturulması amaçlanmıştır. Bosch A.Ş.'nin üretime taşınan kesici takımlarının uzak mesafelere taşınması esnasında oluşan iş yükünün ortadan kaldırılması, çevrim sürelerinde oluşan beklemeler, taşıma aracının kapasitesi sebebiyle kesici aletlerinin taşınması için tur sayısının fazla olması, yapılan işin sistematik bir süreç yerine sezgisel ve tecrübeler ile hareket edilmesi ve buna bağlı olarak yanlış tahminlerden kaynaklı üretim beklemeleri gibi durumlara çözüm bulabilmek amacıyla milk run sisteminin kullanılması üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada alternatif taşıma araçları arasından seçim yapılırken Fayda-Maliyet Analizleri, Sıralama, Risk Analizleri, Puanlama, Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) ve Hedef Programlama gibi yöntemler içerisinden işletme beklentilerini karşılayacak en uygun yöntem olarak Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, çevrim sürelerinde; mevcut ve iyileştirilen durum için yapılan analizler sonucunda, taşıma için ayrılan sürede azalma; taşıma mesafesindeki azalmaya bağlı olarak iş gücünde iyileşme; tutucu ve takım stoklarının maliyetlerindeki azalma nedeniyle kazanç elde edilmiştir.

Nemotoa, Hayashib ve Hashimotoc (2010) çalışmalarında bir otomobil üreticisi olan Toyota Motor Corporation Japonya için örnek olay incelemesi gerçekleştirmişlerdir. Üretimin senkronize edilmesi için Toyota montaj firmaları, tedarikçiler ve Tayland'daki lojistik (3PL) sağlayıcıları ile milk run sistemi analiz edilmiştir. Çalışmada üretim süreci ve lojistik partnerin etkileşimde olduğu bir yapı kurulmuştur. Araçlardaki GPS'ler yardımıyla milk run sistemi gerçek zamanlı olarak takip edilebilmiştir. Özellikle yoğun trafik koşullarının görülmesi için milk run sisteminin lojistik ve şehir lojistiği etkileri değerlendirilmiştir. Milk run sisteminin verimli sevkiyatlar ile ulaşım, emisyon salınımının azaltılması ve çevreye katkılarına değinilmiştir

Brar ve Saini, (2011) otomotiv endüstrisi için milk run sistemi hakkında genel bakış açısı sunmak amacıyla literatür çalışması yapılmıştır. Milk run sisteminin ulaşım maliyetlerinde, kat edilen mesafe ve yakıt tüketimindeki azalmaya ilaveten doğrudan sevkiyatın trafik ve çevre koşulları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları, milk run sisteminin; trafik koşulları, karayolu trafiğindeki kamyon sayısının azaltılarak karayolu trafiğinde iyileşmeye katkı sağlaması, tedarik sürelerinin kısaltması ve CO2 salınımının azalmasına katkı sağlaması ile emisyon salınımı ve çevre politikası anlamında teşvik edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Kosif ve Ekmekçi (2012) "*Araç Rotalama ve Tasarruf Algoritması*" temelinde gerçekleştirdikleri çalışma yalın süreçlerin kullanılmaması kadar doğru yönetilmemesi durumunda da verimsizliklerin ve israfların oluşabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Milk run sistemini kullanırken araç rotalama ve çizelgeleme yöntemlerinden biri olan "tasarruf algoritması" kullanarak İyi bir dağıtım yönetimi ile işletmenin toplam dağıtım maliyetlerinde önemli ölçüde azalma sağlayabilmek ve lojistik maliyetlerinin minimize edilmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada saha uygulaması gerçekleştirilerek, modelleme yapıldıktan sonra, elde edilen sonuçlar, milk run sisteminde araç rotalama ve çizelgeleme yönteminin kullanımı ile hem araç sayısı hem de sürücü sayısı düşürülebildiğini dolaysı ile yakıt ve sürücü maliyetleri de azaldığını ortaya koymaktadır.

Tansel ve diğerleri (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma ise tedarikçilerden gelen malzemelerin Arçelik Bulaşık Makinesi İşletmesi'ne taşınması için kullanılacak rotaların ve taşıyıcıların hareket çizelgelerinin optimal veya optimale yakın bulunması amacıyla bir karar destek sistemi oluştururken milk-run sistemi uygulamalarını ele almaktadır. Çalışmada, Arçelik A.Ş.' nin 17 tedarikçisinden 2006 yılı öncesi malzeme toplamalarının geleneksel yöntem yapıldığı ile 2006 sonrası ise milk run sistemiyle gerçekleştirilmesi karşılaştırmasına dayanarak sistemin iyileştirmeye açık noktaları üzerine yoğunlaşılmıştır. Çalışma, Milk run sistemi için araç rotalama problemi üzerine temellendirilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Milk-run uygulamasının ana sanayi açısından avantajlarına dair bir çok çalışma gerçekleştirilmesine rağmen, bu sistemin tedarikçi ve lojistik partner tarafındaki potansiyel etkilerini de değerlendirmek, sistemin ana sanayi ve diğer paydaşlarına olan avantajlarının hangi noktalarda ve neler olduğunu, bir taraf için avantaj sağlayan uygulamaların diğer taraflarda dezavantaj oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Milk-Run sisteminin ana sanayi dışındaki, tedarikçi ve lojistik partner gibi sistemden etkilenen diğer paydaşlar için hangi noktalarda ne şekilde fayda sağladığı konusunda yapılan çalışmaların kısıtlı olması bu çalışmayı önemli bir hale getirmektedir. Bu bağlamda, Milk-Run sistemi üzerine yürütülen bu araştırmanın hem literatüre hem de bu alanda çalışma yapan araştırmacı ve uygulayıcılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemini Sakarya yerleşkesinde kurulmuş olan Toyota Otomotiv San. Türkiye A.Ş. ve Toyota firmasının lojistik partneri olan Reyşas Lojistik ve yine Sakarya bölgesinde bulunan on altı Toyota tedarikçisinin içinde, toplam rotanın %27,87'lik günlük sevk hacmi ile en yüksek kapasiteye sahip olan TKG Adapazarı Otomotiv San. Tic. A.Ş firması oluşturmaktadır.

3.3.Veri Toplama ve Analiz

Araştırma bir örnek olay incelemesi olarak tasarlandığından, veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri, kasti (amaçlı) örnekleme yöntemi kullanılarak

Toyota Otomotiv San. Türkiye A.Ş.' de 1995-2012 yılları arasında görev alan ve 2005 – 2012 yılları arasında Lojistik müdürü ve Milk-run yöneticisi; Reysaş Lojistik firmasında 2006 yılından bu yana Milk-run uygulamaları müdürü; tedarikçi firma tarafında ise 2016 yılından beri TKG Adapazarı Otomotiv' in tedarik zinciri bölüm müdüründen toplanmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile Milk-run (döngüsel sefer) sistemine ait mülakat sorularına ilişkin verilen cevaplar incelenerek; temalar oluşturulmuştur. Milk-run sistemine yüklenen anlamlardan çıkarılan her bir temanın tekrarlanma sıklığı ve yüzde dağılımını (%) ortaya koyabilmek amacıyla da veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde dağılımları olarak tablolar ve grafikler şeklinde izleyen kısımlarda sunulmuştur.

3.4. Veri Analizi ve Bulgular

3.4.1. Milk-Run'a Yüklenen Anlamlar

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen görüşmelerin trankripsyonu sonucunda dört ana tema oluşturulmuştur. Tarafımızca temalardan çıkartılan kodlar ile ilgili Milk-run sisteminin, ana sanayi, lojstik partner ve yan sanayi / tedarikçi firma açısından; taşıma, verim, plan-planlama ve kalite düzeylerinde nitel bir analiz yöntemiyle analizi gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar sırasında katılımcıların Milk-run sistemi hakkında sorulan sorulara verdikleri cevaplar kategorize edilerek frekans ve yüzde (%) dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Temalara Göre Frekans Dağılımı

Taşıma			Verim			Plan-Planlama			Kalite		
Kod	**Tekrar/f**	**%**	**Kod**	**Tekrar/f**	**%**	**Kod**	**Tekrar/f**	**%**	**Kod**	**Tekrar/f**	**%**
Plan-Planlama	65	30.37%	Maliyet	80	62.99%	Plan-Planlama	65	54.17%	Denge / Heijunka	24	30.00%
Stok	62	28.97%	Verim	37	29.13%	Rota	41	34.17%	İyileştirme/Kaizen	24	30.00%
Hacim	52	24.30%	Kalite	10	7.87%	Emek	14	11.67%	Esneklik	18	22.50%
Paketleme	22	10.28%							Kalite	10	12.50%
Lokasyon	11	5.14%							Simülasyon	4	5.00%
iş yükü	1	0.47%									
İş gücü	1	0.47%									
Toplam	**214**		**Toplam**	**127**		**Toplam**	**120**		**Toplam**	**80**	
Toplam içindeki %	**39.56%**		**Toplam içindeki %**	**23.48%**		**Toplam içindeki %**	**22.18%**		**Toplam içindeki %**	**14.79%**	

Araştırma kapsamında ana sanayi, lojistik partner ve tedarikçi firmalarının mülakatlarda verdikleri cevaplara incelendiğinde taşıma temasının %39,56, verimin %23,48, plan-planlamanın %22,18 ve kalite temasının %14,79 oranını oluşturduğu görülmektedir. Milk-run sisteminin söz konusu mülakatlara katılan firmalar tarafından "Taşıma" teması ekseninde yoğunlaştığı görülmüştür.

3.4.2. Temalara Göre Frekans Dağılımlarının İncelenmesi

Taşıma Temasının Firmalara Göre Frekans Dağılımı

Firmalar ile Milk-run sistemi üzerine yapılan görüşmeler esnasında "Taşıma" temasını oluşturan kodlar; plan-planlama, stok, hacim, paketleme, lokasyon, iş yükü, iş gücü olarak belirlenmiştir. "Taşıma" teması ile oluşturulan kodlar ve frekansları firmalara göre kırılımları ile birlikte Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2:Taşıma Teması Frekans Dağılımı

Taşıma								
Kod	**Toyota**		**TKG**		**Reysaş**		**Genel F**	**Genel %**
	F	**%**	**F**	**%**	**F**	**%**		
Plan-Planlama	20	30,77%	11	16,92%	34	52,31%	65	30,37%
Stok	33	53,23%	16	25,81%	13	20,97%	62	28,97%
Hacim	30	57,69%	2	3,85%	20	38,46%	52	24,30%
Paketleme	15	68,18%	0	0,00%	7	31,82%	22	10,28%
Lokasyon	4	36,36%	6	54,55%	1	9,09%	11	5,14%
iş yükü	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,47%
İş gücü	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	0,47%
Firma Bazında Toplam	103		36		75			
Firma Bazında Oran	48,13%		16,82%		35,05%			
Genel Toplam							**214**	**100,00%**

"Plan-planlama" kodunun genel frekansta %30,37'lik oran ile en yüksek öneme sahip olduğu ve lojistik partner açısından ise %52.31'lik oran ile bu 3 firma içerinde en yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. "Stok" kodunun ise genel frekansta %28.97'lik oran ile ikinci öneme sahip olan kod olduğu ve "Hacim" kodunun ise stoğa bağlı bir birleşen olduğundan genel frekans içinde %24,30'luk bir orana sahip olduğu ve her iki kodunda ana sanayi için öneminin görece daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Paketlemenin ana sanayi için öneminin %68,18 oranında olduğu, lokasyonun genel frekans içindeki oranının %5,14 olduğu ve tedarikçi firma açısından ise %54,55'lik oran ile en yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. Milk-run, iş yükü açışından analiz edildiğinde ise genel frekans içinde ki oranının % 0,47 ile oldukça düşük olduğu görülmüştür. İş yükü koduna katılımcı firmalardan sadece ana sanayi cevap vermiştir.

Kalite Temasının Firmalara Göre Frekans Dağılımı

Firmalar ile Milk-run sistemi üzerine yapılan görüşmeler esnasında "Kalite" temasını oluşturan kodlar; Denge/Heijunka[1], Kaizen/İyileştirme, Esneklik, Kalite ve Simülasyon' dur. "Kalite" teması ile oluşturulan kodlar ve frekansları firmalara göre kırılımları ile birlikte Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Kalite Teması Frekans Dağılımı

Kalite								
Kod	**Toyota**		**TKG**		**Reysaş**		**Genel F**	**Genel %**
	F	**%**	**F**	**%**	**F**	**%**		
Denge / Heijunka	20	83,33%	2	8,33%	2	8,33%	24	15,00%
Kaizen/ İyileştirme	18	75,00%	1	4,17%	5	20,83%	24	15,00%
Esneklik	9	50,00%	9	50,00%	0	0,00%	18	11,25%
Kalite	6	60,00%	0	0,00%	4	40,00%	10	6,25%
Simülasyon	4	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	2,50%
Firma Bazında Toplam	57		12		11		80	50,00%
Firma Bazında Oran	35,63%		7,50%		6,88%			
Genel Toplam							**160**	**100,00%**

"Kaizen/İyileştirme" kodunun ise lojistik partner tarafındaki oranının olduğu tedarikçi firma tarafındaki oranından yüksek olduğu "Esneklik" kodunun ise ana sanayi ve tedarikçi firma için %50'lik oran ile eşit öneme sahip olduğu görülmektedir. "Kalite" kodu %60'lık oran ile ana sanayi için yüksek öneme sahipken "Simülasyon" kodunun genel frekans içinde %5 oranında frekansa sahip olduğu ve bu kodun yalnızca ana sanayi için önem taşıdığı görülmektedir.

Verim Temasının Firmalara Göre Frekans Dağılımı

Firmalar ile Milk-run sistemi üzerine yapılan görüşmeler esnasında "Verim" temasını oluşturan kodlar; "Maliyet", "Verimlilik", "Kalite" dir. "Verim" teması ile oluşturulan kodlar ve frekansları firmalara göre kırılımları ile birlikte Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Verim Teması Frekans Dağılımı

Verim								
Kod	**Toyota**		**TKG**		**Reysaş**		**Genel F**	**Genel %**
	F	**%**	**F**	**%**	**F**	**%**		
Maliyet	32	40,00%	14	17,50%	34	42,50%	80	62,99%
Verim	16	43,24%	17	45,95%	4	10,81%	37	29,13%
Kalite	6	60,00%	0	0,00%	4	40,00%	10	7,87%
Firma Bazında Toplam	54		31		42			
Firma Bazında Oran	42,52%		24,41%		33,07%			
Genel Toplam							**127**	**100,00%**

Firmalar tarafından "Verim" temasını oluşturan kodlar hakkında verilen bilgilerin yer aldığı Tablo 14 incelendiğinde, "Maliyet" kodunun genel frekansta %62,99'luk orana sahip olduğu görülmektedir. "Verimlilik" koduna ait bulgular ana sanayi için Milk-run uygulamalarında lojistik partner için frekansı ise %10,81 oranında

[1] Heijunka: (Türkçe: Üretim düzleştirme veya tesviye): Just-In-Time (JIT) üretimini kolaylaştırmak ve tüm departmanlarda ve aynı zamanda tedarikçilerin üretimini belirli bir süre boyunca üretimi kolaylaştırmak için bir seviyeleme tekniği (Toyota Üretim sistemi sözlüğü, 2018)

olduğundan ana sanayi ile tedarikçi firma kadar yüksek öneme sahip olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Firmaların "Kalite" koduna yüklediği önem incelendiğinde % 60'lık bir oran ile ana sanayi için yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir.

Plan-Planlama Temasının Firmalara Göre Frekans Dağılımı

Firmalar ile Milk-run sistemi üzerine yapılan görüşmeler esnasında "Plan-Planlama" temasını oluşturan kodlar; "Plan-Planlama", "Rota", "Emek" dir. "Plan-Planlama" teması ile oluşturulan kodlar ve frekansları firmalara göre kırılımları ile birlikte Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Plan-Planlama Teması Frekans Dağılımı

Plan-Planlama								
Kod	**Toyota**		**TKG**		**Reysaş**		**Genel F**	**Genel %**
	F	**%**	**F**	**%**	**F**	**%**		
Plan-Planlama	20	30,77%	11	16,92%	34	52,31%	65	54,17%
Rota	2	4,88%	0	0,00%	39	95,12%	41	34,17%
Emek	14	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	14	11,67%
Firma Bazında Toplam	36		11		73			
Firma Bazında Oran	30,00%		9,17%		60,83%			
Genel Toplam							**120**	**100,00%**

Firmalara yönelik "Plan-Planlama" temasını oluşturan kodlar hakkında verilen bilgiler değerlendirildiğinde; "Plan-planlama" kodunun genel frekansta %54,17' lik oran ile en yüksek öneme sahip olduğu ve bu kodun ana sanayi için öneminin %30.37 oranında olduğu görülmüştür. "Rota" kodunun Milk-run sistemindeki önemi incelendiğinde; "Rota" kodu Milk-run uygulamalarında %95,12' lik oran ile en fazla öneminin lojistik partner tarafında olduğu görülmüştür. "Emek" kodunun Milk-run sistemindeki önemine yönelik bulgular bu kodun genel frekans içindeki oranı %11,67' dir. Milk-run sisteminde "Emek" kodunun ana sanayi için frekansı %100 oranındadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Mal ve/veya hizmet üreten sistemler için parça veya malzeme tedariği ve bu malzemelerin uygun miktar ve şekillerde depolanması, maliyetler açısından tesis, işgücü ya da hammadde maliyetleri kadar önemlidir. Firmaların lojistik faaliyetlerinin uygulanması ve yönetilmesi ne kadar başarılı yapılırsa o kadar tasarruf ve verim sağlamaktadır.

Bu çalışma, Toyota' nın tedarik zinciri yönetiminde kullandığı Toyota Milk-run uygulamasının ana sanayi, tedarikçi ve lojistik partner tarafındaki potansiyel etkilerini değerlendirmektedir, bu sistemin avantajlarının neler olduğunu ayrıca sistemden etkilenen ana sanayi, yan sanayi/ tedarikçi ve lojistik partner için hangi noktalarda ve ne şekilde avantajlar sağladığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sonuçları Milk-run sisteminin firmalara, "Taşıma", "Kalite", "Verim", "Plan-Planlama" ana temaları altında; "stok, hacim, plan-planlama, maliyet ve verimlilik, paketleme, iş yükü, iş gücü, denge/heijunka, iyileştirme/kaizen, esneklik, kalite, simülasyon" açısından çeşitli düzeylerde önem taşıdığı ve fayda sağladığını göstermektedir.

İlgili literatür tarandığında milk-run sisteminin, zamanında teslimat, stok seviyesinde düşüşe katkı sağlaması sayesinde işletme sermayesi ihtiyacının düşürülmesi, depolama masrafı ve finansman giderlerini önemli ölçüde azaltması, tedarikçi ile müşterinin senkronize olmasını sağlaması gibi bir çok avantajının görülmektedir. Bunlara ilave olarak saha çalışmasında bu avantajların süreçten etkilenen tüm paydaşlar için hangi noktalarda daha fazla avantaj sağladığı tespit edilmiştir.

Süreç, söz konusu üç firmanın vizyon–misyonları açısından değerlendirildiğinde firmaların; çevre, kalite ve maliyetlere öncelikli bakış açısına sahip olduklarını ve bu sistemin de firmaların vizyon–misyonlarına göre hareket ettiklerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Toyota' nın sloganları arasında olan "Çevreye Duyarlılık" yaklaşımını bu sistemin emisyon salınımını azaltması ve kontrol altında tutması, yakıt ve nakliye masraflarını azaltması açısından desteklediği görülmüştür.

İleriki çalışmalarda bu sistemin Otomotiv sektörü dışında hangi sektörlere entegre edilebileceği ve ne şekilde yaygınlaştırılabileceği hakkında detaylı çalışmalar yapılmasının faydalı olabileceği düşülmektedir. Milk-run sisteminin, sektörlerin kendi dinamikleri düşünülerek, entegre edileceği sektörlere özel çözümlemeler ile lojistik (depolama, nakliye vb.) maliyetleri aşağı çekilebilecektir. Bu bağlamda sektörlerin detaylı analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sistemin kısa teslimat aralıkları nedeniyle taze gıda, market ve perakendecilik sektörlerine de uyarlanması için çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Araştırmalar sırasında, "sistemin dezavantajları nelerdir?" sorusuna firmalardan bu konuda geri bildirim alınamamıştır. Bu durum göz önünde bulundurularak sistemin firmalara getirdiği dezavantaj olmadığı, aksine firmaların süreçlerini optimize ettiği sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akben, İ. ve Güngör, A. (2018). Tedarik zinciri Ve Yalın Tedarik Zinciri, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Cilt:5, Sayı:7, s. 1-12.

Bektaş, O.K. (2010). Yalın Lojistikte Döngüsel Sefer, Çapraz Havuzlama Sistemleri ve Uygun Tekniğin Fayda-Maliyet Analiziyle Seçilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Brar, G. S. ve Saini G. (2011). Milk Run Logistics: Literature Review and Directions, Proceedings of the World Congress on Engineering (WCE), Vol I, July 6 - 8, 2011, London, U.K.

Kosif, B. Ve Ekmekçi İ. (2012). Araç Rotalama ve Tasarruf Algoritması, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Yıl: 11 Sayı: 21, s.41-51

Nemotoa, T., Hayashi, K. ve Hashimotoc M. (2010). Milk-Run Logistics by Japanese Automobile Manufacturers in Thailand, Procedia Social and Behavioral Sciences, Vol 2, p. 5980–5989.

Öztürk, G. C. (2008). Tedarik Zincirinde Milk-Run Sistemi ile Cross Docking Sistemlerinin Maliyetlerinin Karşılaştırılması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Reçel, S., Balcı, N., Çetin, B., Öztürk, N., Özalp, T. Ve Özbey, H. (2011). Bir Otomotiv Yan Sanayi Firmasında Kesici Takımlar İçin Çekme ve Milk Run Sisteminin Uygulanması, Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt:22 Sayı:3, s.71-87.

Tansel, B., Daşyürek, F., Eren, S., Kaya, O., Sezgin, G.ve Şahinoğlu, E. (2009). Arçelik Yurt İçi Tedarik Zinciri İçin Araç Sevkiyat ve Rotalama Sistemi, Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 3, s.22-38.

Tikici, M., Aksoy, A. ve Derin N. (2006). Toplam Kalite Yönetiminin Radikal Unsurlarından Birisi Olarak Yalın Yönetim Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı:15, s.20-33.

Timur, M.N., Başkol, M.N., Çekerol, G. S. ve Suvacı, B. (2013). Tedarik Zinciri Yönetimi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını NO: 2889, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1846.

Türk Dil Kurumu; (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c730ec86e5d96.15133222 (Erişim Tarihi: 22.02.2019).

Yürek, S. S. (2012). Bir Otomotiv Fabrikasında Ürünlerin Tedarikçilerden Döngüsel Sefer Uygulaması İle Toplanması Problemi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Hizmet Pazarlaması Bağlamında Kişilerin Dövme Yaptırmasının Ardında Yatan Güdülerin İncelenmesi

Arş. Gör. Alaiddin Koşar[1] **Onur Karaaslan[2]**

[1]Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, alaiddinkosar@mersin.edu.tr

[2]Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, onurkaraaslanfb@gmail.com

Özet: Dövme sektörü Türkiye'de gelişmekte olan bir sektör olarak görülmekte ve insanlar da bu kültüre günden güne adapte olmaktadır. Çok farklı güdüler ile yapılabilen bu uygulama kişilerin hayatlarında kalıcı etkiler göstermektedir. Bu çalışma kapsamında dövme yaptırmanın ardındaki güdüler ve dövme yaptırdıktan sonraki düşünce ve hissiyatları araştırılmıştır. Nitel araştırmanın yapıldığı bu çalışmada veriler dövmesi olan 14 kişiden yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgular, tüketicileri dövme yapmaya iten güdüler arasında en etkililerin estetiklik ve bağımsızlık hissi olduğunu; katılımcıların yarısının dürtüsel olarak dövme yaptırdığını; dövme yapımında bazı katılımcıların ünlü kişilerden ya da farklı toplumlardan etkilenildiğini göstermektedir. Ayrıca dövme yaptıran kişilerin ciddi pişmanlıklar yaşamadıklarını ancak bu dövmeler, resmi şartlar altında engel teşkil ettiğinde dövmelerini sildirebileceklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Dövme, Dövme Kültürü, Dövme Yaptırma

Investigation of the Motivations Behind Tattooing of People in the Context of Service Marketing

Abstract: The tattoo industry is seen as a developing sector in Turkey and people are adapting to it from day to day. This application which can be done with very different motivations, has a permanent effect on the human life. In this study, the motivations behind the tattoo consumption and the thoughts and feelings after tattooing have been investigated. In this qualitative research, datas were collected with face to face interview method from 14 people who have got tattoo. Datas were subjected to content analysis. The findings indicated that the most influential motivations behind tattooing are the feeling of aesthetics and independence; half of the participants are tattooing impulsively; in tattooing some participants are influenced by famous people or different societies. They also stated don't have serious remorse but if they are face with a barrier under offical conditions, they will remove their tattoos.

Keywords: Tattoo, Tattoo Culture, Tattooing

1.GİRİŞ

Dövme, yazı öncesi dönemden bu yana insanların kendini ifade edebilmedeki en eski araçlardan biri olmuştur. Dövme, temelde insan bedenine uygulanan ve varlığı insanın yaşam süresi ile sınırlanan bir uygulamadır. Bundan dolayı dövmenin izlerini tarihsel kanıtlar aracılığı ile takip edebilme konusunda büyük zorluklar yaşanmaktadır. (Çerikan ve Alanko, 2016: 170).

Avrupa'da dövmenin varlığına dair kanıtlar 5000 yıl öncesine kadar dayanmaktadır (Wohlrab et al., 2007: 87). Bu dönemlerde Avusturya ve İtalya sınırlarında dövmeli insan bedenlerine rastlanmıştır ve bu dövmeler eski kabileler için yasa olarak da kullanılmaktaydı ancak yazının bulunması ile bu kullanım ortadan kalkmıştır (Adatto, 2004: 175). M.Ö. 2000'li yıllarda ise dövmenin dünyanın pek çok bölgesinde var olan bir uygulama olduğu ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 2000 yıllarında bu kültür Orta Doğu'dan Hindistan, Çin ve Japonya üzerinden Pasifik Adaları'na yayılmıştır. Dövme kültürü Aztek, İnka ve Maya kültürlerinde de çok önemli bir yere sahipti. M.S. 1. yüzyıla denk gelen bir zaman diliminde Peru'da bulunan dövmeye sahip mumyalaşmış bedenler de bu durumu destekler niteliktedir (Tezgeç, 2015: 14). Dövme sanatı, birçok kültürel grup arasında uzun bir tarihe sahip olmakla birlikte 1990'ların başından bu yana sanayileşmiş Batı toplumlarında popülerliği önemli derecede artmıştır (Swami, 2011: 237). Tarihsel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde dövme, bisikletçiler, denizciler, hükümlüler, çete üyeleri ve hayat kadınlarıyla ilişkili sosyal sapkınlık işareti olarak algılanmaktaydı. (Shelton ve Peters, 2008: 1) ancak günümüzde, toplumun büyük bir kesiminde günden güne popüler olmaya başlamıştır. Kesin rakamlar olmamakla birlikte, geç ergenlerin ve genç yetişkinlerin yaklaşık %35'inin dövme yaptırdığı düşünülmektedir (Tiggemann ve Golder, 2006: 309).

İnsanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülen dövmenin Dünya'nın pek çok bölgesinde farklı sebeplerle yaptırıldığı ve farklı amaçlara hizmet ettiği söylenebilir. İnsanlar dövmeleri daha çok bedensel bir dil olarak ve dış dünyayla iletişim kurabilmek amacıyla yaptırmaktadır. Eski çağlarda dövme uygulamasını toplumun sadece belirli kesimleri yaptırmaktaydı ve bu uygulama genellikle sapkınlık, başkaldırma, suçluluk gibi kötü kavramlarla ilişkilendirilmekteydi. Ancak zaman içerisinde meydana gelen teknolojik gelişmeler, kültürel değişimler, küreselleşme ve modern yaşamın getirdiği anlayış dövmenin yaygınlaşmasına, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf farkı olmaksızın toplumun çoğu kesimi tarafından yaptırılmasına ve yaptırma sebeplerinin de çeşitliliğine yol açmıştır. Türkiye'deki dövme kültürü, diğer toplumlar kadar benimsenip yaygın olmasa da son zamanlarda gözle görülebilir gelişim gösterdiği, yaygınlaştığı ve yaptıran insan sayısının azımsanamayacak kadar fazla olduğu söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında yaptırılan dövmeler hizmet pazarlaması bağlamında kişilere sunulan bir ürün olarak değerlendirilmiştir. Ülkemizde gelişim gösteren bu sektörde kişileri dövme yaptırmaya iten nedenler, dövme yaptırdıktan sonraki dönemlerde yaşadıkları olumlu ya da olumsuz olaylar, varsa pişmanlıkları, sildirme düşünceleri ve bunların sebepleri araştırılmıştır.

2.HİZMET KAVRAMI VE HİZMET PAZARLAMASI

Hizmet kavramı, bir işletme ya da kişi tarafından pazarlandığında karşı tarafa fayda ve tatmin sağlayan, gayri maddi olan ve hizmeti satın alan işletme ya da kişilerin herhangi bir fiziki ürüne sahip olmaları sonucunu doğurmayan faaliyetler veya yararlardır (Kotler, 1982: 477). Hizmetler, bireyler ya da makineler aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir ancak her iki durumda da fiziksel bir ürün ortaya konmaz ve insanların gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Soyut olma, eş zamanda tüketim, heterojenlik ve dayanıksızlık gibi özellikler, hizmetleri mallardan ayıran özelliklerdir (Çiçek ve Doğan, 2009: 202).

Hizmet pazarlaması sadece hizmetin üretimi ve pazarlanması ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda hizmetin yapım sürecine de katılmaktadır. Çünkü hizmet sunan işletmeler, müşterilerinin memnuniyet duygularının uzun süreli olması için de çabalamaktadırlar (Yüksel ve Mermod, 2004: 18). Dolayısı ile müşteriler, hizmet beklentilerini karşılayan veya beklentilerinin üzerinde hizmet sunan firmalara yönelmektedirler. Bu durumun sonucunda da firmaların uzun dönemdeki karlılıkları ve pazar payları da olumlu yönde etkilenmektedir (Yang ve Chen, 2000: 273). Hizmet pazarlamasına konu olan ürünün herhangi bir şekilde envanteri tutulamamakta, stoklanamamakta, standartlaştırma yapılamamakta, üreticiden tüketiciye doğrudan geçmekte, görsellik, nesnellik ve mülkiyet ilişkisi bulunmamaktadır (Çelik, 2011: 435). Hizmet pazarlamasının bazı temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Yıldırım, 2014: 19-20):

- Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına göre hizmetler sunulması
- Pazarlama faaliyetlerinin süreklilik arz etmesi
- Pazarlama faaliyetlerinin birbirini takip eden ve sistematiklik gerektiren basamaklardan oluşması
- Pazarlama araştırmalarının sürekli olması
- Müşteri memnuniyetinde kaliteye önem verilmesi

3.DÖVME HİZMETİ VE LİTERATÜR TARAMASI

Dövme, vücutta değişiklik yaratan, zaman, çaba, maliyet ve acıya karşı dayanıklılık gerektiren bir davranıştır. Kalıcı işaretler, yazılar ve şekiller oluşturmak için bir dizi delme yöntemiyle renkli pigmentlerin dermal tabakaya geçirilmesi ile yapılır. Bu işlem, mevcut modern teknolojiler ile elektrikli bir cihaz vasıtasıyla daha hızlı yapılabilmektedir (Tiggemann ve Golder, 2006: 309) ve dövme yapım tekniklerinin zamanla gösterdiği gelişme ile dövme yapım sürecinin daha kolay ve acısız gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Tezgeç, 2015: 13).

Dövmeler, uyuşturucu kullanımı, hırsızlık ve yasa dışı faaliyetlerle ilişkilendirildiği için isyankar ve sapkın davranış olarak düşünülmüştür ve direnişin göstergesi olarak kabul edilmiştir (Atik ve Yıldırım, 2014: 213). Ancak günümüzde tasarım, anlam, kalite seçimi olarak metalaştırılmıştır ve sembolik gösterimlerdeki çeşitlilikler için talep edilmeye başlanmıştır. Ayrıca yapılan dövmelere göre tüketicileri yaş, cinsiyet, alt kültür veya sınıfsal olarak tanımak mümkün değildir. Çünkü toplum içerisinde farklı miktar ve farklı nedenlerle dövme yaptıran kişilerin sayısı oldukça fazlalaşmıştır (Goulding et al., 2004: 279). Dövme yaptırma, giderek hayatın her kesiminden insanlar arasında yaygınlaşmaya başlanan bir uygulama haline gelmesiyle insan bedenini güzelleştirmede mevcut modadaki tüketim uygulamaları ile rekabet edebilecek hale getirmiştir. Bu yüzden

insanlar sadece belli bir yaşam tarzı veya alt kültürü temsil etmek için dövme yaptırmamaktadırlar (Kjelgaard ve Bengtsson, 2005: 172).

Dövme, çoğu tüketim davranışlarından farklıdır çünkü vücutta yapılan değişiklikler kalıcı olmakta ve bu davranış gönüllülüğü esas almaktadır (Watson, 1998: 453). Dövme gibi vücut modifikasyonları özellikle yetişkinler arasında dikkatli bir şekilde planlama ile gerçekleştirilir ve nadiren dürtüsel olarak yapılır (Tiggemann ve Golder, 2006: 309). Dövme hizmetinin çoğu hizmetten ayrılan bazı özellikleri şu şekildedir (Sanders, 1985: 17):

- Müşterinin aldığı hizmet süresince orada bulunması
- Müşteri ile dövmeyi yapan kişi arasında yakın bir ilişki kurulması
- Standardı olmayan bir hizmet özelliği taşıması
- Yalnızca talep doğrultusunda üretilebilecek bir hizmet olması

Mevcut literatür, dövme yaptırmak için en yaygın güdülerin kendini ifade etme, bir kimlik ortaya koyma veya benzersizlik duygusu yaratma etrafında birleştiğini göstermektedir (Tiggemann ve Golder, 2006: 310). Bengtsson et al. (2005), dövmelerin, kişiliğin özünü yansıttığını ve bundan dolayı dövme yapan ve yaptıran kişilerin özgünlük gösteren tasarımlara eğilimli olduğunu ifade etmiştir. İnsanların vücutlarında yaptıkları değişikliklerde en çok değer verdikleri şeyin "farklı" olmak olduğunu ve bu nedenle dövmelerin kendi kimliklerini yansıttığını ifade etmişlerdir (Wohlrab et al., 2007: 88). Dövmeler, tamamen estetik işlevlere hizmet eden ve böylece bireyin modaya katılımını sağlayan moda aksesuarları olarak da görülebilmektedir (Swami, 2011: 238).

Kişilerin dövme yaptırmasının altında yatan pek çok güdü bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası yazından yararlanılarak kişilerin dövme yaptırmasının ardında yatan güdüler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Kişilerin Dövme Yaptırma Nedenleri

1.Kişi ya da olaylara karşı isyan etmek	9.Dövme sürecini gözlemleyebilmek
2.Dürtüsel olarak yaptırma	10.Estetik görünmek
3.Sosyal çevrenin (aile, arkadaş) etkisi	11.Fiziksel dayanıklılığı test etmek
4.Modayı takip etmek	12.Belli bir gruba aidiyet hissi
5.Kültürel sembolleri yansıtmak	13.Çekici görünmek
6.Dinin inanç gereği	14.Toplum içerisinde dikkat çekmek
7.Bir kişiye hediye amaçlı	15.Bağımsızlık hissi yaşamak
8.Bir insanı ya da olayı hatırlamak	16.Kendini ifade edebilmek

Kaynak: (Atik ve Yıldırım, 2014; Pentina ve Spears, 2011; Shelton ve Peters, 2008; Swami, 2011; Tiggemann ve Golder, 2006; Tiggemann ve Hopkins, 2011; Wohlrab et al., 2007)

Dövme ile ilgili yapılan uygulamalı literatür incelendiğinde genellikle Tablo1'deki güdülerin incelendiği ve sonuçların da bu güdüler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

Armstrong vd. (2002), 514 öğrenci ile gerçekleştirdikleri nicel araştırma sonucunda öğrencilerin dövme yaptırmasında sosyal çevrenin etkisi ve estetik görünüşün en önemli sebepler olduğunu bulmuşlardır ancak sosyal çevre içerisinde aile bireylerinin etkisi çok az iken arkadaş çevresinin etkisinin oldukça fazla olduğu belirtilmiştir.

Shelton ve Peters (2008), 22 kişi ile görüşme yolu nitel veriler toplamışlardır ve kişilerin dövme yaptırmasında en etkili faktörlerin arkadaş çevresi baskısı olduğu; sildirmelerinde ise özel hayatındaki ilişkilerinin bitmesi ve aile baskısının önemli faktörler olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tiggemann ve Hopkins (2011), yaptıkları araştırmada katılımcılar, dövme yaptırmada en önemli faktörün bir olay ya da kişiyi hatırlamak olduğunu belirtilmiştir. En önemli 2. ve 3. faktörün ise kendini ifade etmek ve estetiklik olduğunu ifade etmişlerdir.

Forbes (2011), örneklemini 302 kolej öğrencisi ile oluşturduğu çalışmasında erkeklerin %72.5'i kadınların ise %63.2'si hiçbir kimsenin etkisi olmadan dövme yaptırmıştır. Erkeklerde ilk dövme yaptırma yaşı 19 iken kadınlarda 22'dir. Erkeklerin %72.7'si kadınların da %66.7'si kesinlikle tekrardan dövme yapacağını belirtmiştir. Erkeklerde dövme yaptırmanın en önemli nedeni estetiklik; kadınlarda ise kendini ifade edebilmektir. Cinsiyetler arasında dövme yaptırma sebebinde en büyük ve anlamlı farklılık bağımsızlık hissi faktöründe ortaya çıkmıştır. Erkeklerin %5.9'u kadınların ise %30.8'i bağımsızlık hissi için dövme yaptırdığını ifade etmiştir.

Atik ve Yıldırım (2014), nitel olarak veri topladıkları araştırmada katılımcıların dövme yaptırmalarının ardındaki faktörlerin daha çok bir gruba aidiyet hissi ve estetik görünme olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca katılımcıların dövme sildirme nedenleri de araştırılmış ve iş ile ilgili olarak sildirme ve dövmenin anlamını yitirmesi gibi sebepler ön plana çıkmıştır.

Tezgeç (2015), yaptığı araştırmasında dövme yaptıran katılımcıların %58'inin (4 kadın 3 erkek) estetik görünüm için; %50'sinin kendini ifade edebilmek için ve %35'inin de bağımsızlık hissi için yaptırdığı sonuçlarına ulaşmıştır.

4.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Dövme sektörü, diğer ülkelere kıyasla Türkiye'de aynı şekilde benimsenmemiş, yaygınlaşmamıştır ancak son zamanlarda büyük bir gelişim göstermektedir. Bu araştırmanın amacı da bu sektördeki gelişimi, kişilerin dövme yaptırma nedenlerini ortaya koyarak açıklamaktır. Ayrıca, kişilerin dövme yaptırdıktan sonraki yaşam süreçleri hakkında bilgiler elde edebilmek de araştırmanın bir başka amacını oluşturmaktadır. Araştırma, gelişim gösteren bu sektördeki hizmet sağlayıcılarına, konunun akademik olarak ilgililerine ve dövme hizmeti almayı düşünen kişilere anlamlı bulgular sağlayacağı düşüncesiyle önemli görülmektedir. Toplanan verilerin, dövme kültürünün yaygın olduğu Mersin şehrinde toplanması ve ülkemizde dövme ile ilgili yapılan akademik çalışmaların sayısının sınırlı olması, ulusal yazına katkı sağlaması açısından bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

5.METODOLOJİ

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim çerçevesinde şekillendirilmiştir. Olgubilim deseninde amaç, bireylerin bir olguya dair yaşantılarını, algılarını ve bunlara yükledikleri anlamları ortaya çıkarmaktır ve bu araştırmalarda başlıca veri toplama aracı görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 75). Örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme seçilmiştir. Ölçüt örnekleme, odaklanılan konunun ayrıntılı olarak incelenmesini ve anlaşılmasını sağlayacak belirli özelliklere ve karakteristiklere sahip bireyler tarafından oluşturulur. Bu özellikler sosyo-demografik özellikler, spesifik tecrübeler, davranışlar ve roller olabilmektedir (Ritchie et al., 2003: 78). Bu araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların en az bir dövmeye sahip olması, en az lisans düzeyinde eğitim almış ve 23-30 yaş aralığındaki kişilerden oluşması ölçüt olarak sayılabilmektedir. Bu yaş aralığı kişilerin dövme yaptırmasının üzerinden biraz zaman geçmesi ve dövme ile ilgili düşüncelerinin biraz daha olgunlaşacağı varsayılarak seçilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme türlerinden "görüşme formu yaklaşımı" tercih edilmiştir. Bu yaklaşımda belirli bir soru listesi vardır ve benzer konularda farklı kişilerden bilgi alınması amacıyla hazırlanır (Patton, 1987: 111) ve ürün ile kişi arasında oluşabilecek duygusal ya da bilinçaltı ilişkileri tespit etmede etkilidir (Nakip, 2008: 60). Araştırma kapsamında 14 kişi (7 erkek 7 kadın) ile görüşülmüş ve katılımcıların gerçek isimleri gizli tutulmuştur. Bulgular bölümünde katılımcıları tanımlamak için kodlama yapılmıştır. Bu kod katılımcıların cinsiyetlerinin ve isimlerinin baş harfi ile yaşlarından oluşmaktadır. Örneğin, 25 yaşındaki Mehmet adlı katılımcının kodu: EM25 olarak ifade edilmektedir. Katılımcılardan görüşme yolu ile toplanan verilerin analizinde "içerik analizi" yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, birbiriyle ilişkili olan verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı bir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

6.BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine ve sahip oldukları dövme sayısına ilişkin bilgiler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Dövme Sayıları

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Aylık Bireysel Net Gelir Düzeyi	Dövme Sayısı
KG23	Kadın	23	Lisans	2500	2
EK30	Erkek	30	Lisansüstü	5000	1
EA26	Erkek	26	Lisans	2000	3
ED24	Erkek	24	Lisansüstü	500	3
EU24	Erkek	24	Lisans	600	1
EY23	Erkek	23	Lisans	750	4
EÇ27	Erkek	27	Lisansüstü	1200	1
KT24	Kadın	24	Lisans	2000	3
KM23	Kadın	23	Lisans	1000	1
KB25	Kadın	25	Lisansüstü	2000	1
EC26	Erkek	29	Lisans	3500	2
KS27	Kadın	27	Lisans	2700	1
KB26	Kadın	26	Lisans	1800	2
KF29	Kadın	29	Lisansüstü	4500	1

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında erkek ve kadınların eşit dağıldığı (7'şer kişi); aylık net gelirlerin farklılık gösterdiği; yaş aralığının 23-30 arasında değiştiği, eğitim düzeylerinin dağılımında lisans 9 kişi ve lisansüstü 5 kişi olduğu ve %50'sinin (7 kişi) birden fazla dövmeye sahip olduğu söylenebilir.

- **Dövmenin İçeriğine Karar Verilmesine Dair Bulgular**

Katılımcıların bazıları yaptırdıkları dövmenin içeriğine (şekil, yazı vb.) karar verirken ekranlardaki karakterlerden etkilendiğini ve bu dövmeleri yaptırmaya karar verdiklerini belirtmiştir.

"*Bu dövmeyi televizyonda gördüğüm insanlardan etkilenerek yaptım. Yeni Zelanda'da Maori dedikleri yerlilerin yapmış oldukları bir dövme. Şekli hoşuma gitti ve ben de yaptırdım." (EU24)*

"Aslında dövme yaptırmayı hiç düşünmemiştim ancak bir gün televizyonda Lady Gaga'nın omzundaki kalp dövmesini gördüm ve çok beğendim. Aynı bölgede bende de iyi olacağı düşüncesiyle ben de yaptırdım." (KB25)

"…… sinemada Dwayne Johnson'ın bir filmindeydim ve dövmeleri dikkatimi çekti. Filmden sonra biraz araştırdım, sağ kolundaki figürü çok beğendim ve bu figürü yaptırmaya karar verdim." (EC26)

- **Dürtüsel Olarak Dövme Yaptırmaya Dair Bulgular**

Katılımcıların yaklaşık yarısı yaptırdıkları dövmenin ya da herhangi bir dövmesinin kararını dürtüsel olarak verdiklerini ifade etmiştir.

"….. dövmelerimden bir tanesini hiç aklımda yok iken yaptırdım. Sadece bildiğim bir şekildi ve hadi bunu yaptırayım dedim." (KT24)

"Dövme yaptırmayı istiyordum ama bir gün sabah uyandım ve dövmeciye gittim. Hiç planlı bir şekilde olmadı yani." (EÇ27)

"Dövmelerimden biri için söyleyebilirim bunu. Yaptırmayı düşünüyordum ama birden yaptırma isteği geldi ve gittim yaptırdım. Pişman da olmadım." (KG23).

"…… arkadaşım dövme yaptırmaya gidecekti. İstersen sen de bak birlikte gidelim yaptıralım dedi. O gün gidip yaptırdım. (ED24)

"Sırtımdaki melek dövmemi bu şekilde yaptırdım. Sabah uyandığımda bu model internette bir an karşıma çıktı ve dedim ben bunu yaptıracağım. Sabah dövmeciye gidip kapıda dövmecinin açılmasını bekledim ve yaptırdım." (EY23)

"Bir akşam arkadaşlarla kafede oturur iken arkadaşımın arkadaşında farklı ve şık bir dövme şekli gördüm. Gözüme hoş geldiği için bir an ben de yaptırmaya karar verdim ve ertesi gün yaptırmıştım." (KF29)

- **Dövmenin Estetik Duruşuna Dair Bulgular**

Katılımcıların pek çoğu dövme yaptırırken bunun estetik olmasına özen gösterdiğini ve yaptırdıktan sonra da estetik durduğunu belirtmiştir.

" Dövmelerimin estetik olduğunu düşünüyorum çünkü zaten hepsi küçük dövmeler." (KT24)

"Dövmemi estetik duracağını düşündüğüm için yaptırdım ve öyle de durdu gerçekten." (EÇ27)

"Özellikle estetik duracağını düşündüğüm yerlere yaptırdım dövmelerimi ve özellikle de ayak bileğimdeki dövmemin çok hoş durduğunu söyleyebilirim." (KG23)

"Yaşam tarzımı ve müzik kültürümü yansıttığı için bile estetik durduğunu söyleyebilirim." (EA26)

"Dövmemin güzel durduğunu düşünüyorum." (EU24)

"…… kesinlikle çok güzel. Zaten buna inanmasaydım yaptırmazdım. Özellikle bir bayan için estetiklik faktörü çok önemli bence." (KS27)

"Dövmemin boyutu ve yaptırdığım yer uyumlu olduğu için şık olduğunu düşünüyorum." (KM23)

"Kolumun iç kısmına yaptırdım dövmemi. Orada güzel olacağını hayal etmiştim. Pişman da olmadım. Gerçekten de şık durdu." (EK30)

- **Dövmenin Bağımsızlık Hissi Yarattığına Dair Bulgular**

Katılımcıların hemen hemen yarısı özellikle ilk dövmelerini yaptırdıklarında bir bağımsızlık ve olgunluk hissine kapıldıklarını dile getirmişlerdir.

"…… kendi kararlarımı verdiğimi gösterebilmek için yaptırdığım ilk dövmede bağımsızlık, büyüme, olgunluk gibi hislere kapıldığım oldu." (KT24)

"Dövme yaptırırken büyüdüğümü, kendi kararlarımı alabildiğimi hissettim. Artık benim kararım, yaptırabiliyorum gibi düşüncelere kapılmıştım." (KG23)

"…… ben artık 18 yaşımı geçtim, kendi kararlarımı aldım, kimse karışamaz zihniyeti oluşuyor elbette. Ama bu ilk dövmem için geçerli oldu tabi." (EA26)

"İlk dövmemi yaptırırken ben olgunlaştım diye bir düşünce aklıma gelmişti." (ED24)

"18 yaşımdan önce dövme yaptırma planlarım vardı ama yaptıramamıştım. 18 yaşıma girer girmez bu bağımsızlık ve büyüme hissi ile hemen yaptırdım." (KB26)

- **Dövmeyle İlgili Pişmanlığa ve Sildirmeye Dair Bulgular**

Katılımcıların bazıları yaptırdıkları dövme/dövmelerden pişman olmadıklarını ancak iş hayatına atılacaklarında bunun bir engel teşkil etmesi halinde bunları sildirebileceklerini belirtmişlerdir.

"Dövmemle ilgili herhangi bir pişmanlığım olmadı ama sürekli aklımda iş hayatından dolayı bir sildirme düşüncesi az da olsa vardı. Şu an bir işim var ama ileride iş hayatıma engel olacaksa sildirebilirim. Sonuçta bu dövme vücuduma sonradan eklenen bir parça. Gerçek anlamda bir engel olursa vazgeçebilirim dövmemden." (EK30)

"Kesinlikle hiç pişmanlık yaşamadım. İş hayatı ile ilgili ya da resmi bir sıkıntı olduğu zaman sildirir miyim sildirmez miyim bilemiyorum. Çok zor bir karar olur bu. Sanırım o şartlar altında sildirme durumum %51e 49 önde olur gibi." (EA26)

"Dövmelerimi küçük yaşta biraz da anlık kararlarla yaptırdığım için çok olmasa da hep bir pişmanlığım oldu. Eğer askerlik ya da iş hayatı gibi durumlarda önümde bir engel olacaksa kesinlikle sildiririm." (ED24)

"Herhangi bir pişmanlığım olmadı. Bir daha olsa bir daha yaptırırım. Bu dövmeyi yaptırırken gelecekteki tüm ihtimalleri düşünmüştüm. Bu yüzden görünmeyen bir yere yaptırdım ancak bu dövme benim geleceğimle ilgili önemli bir konuda engel oluştururusa sildiririm başka çarem yok." (EU24)

7.SONUÇLAR

Dövme kültürü günümüz Türkiyesi'nde çok benimsenmemiş, yaygınlaşmamış ama günden güne özellikle kıyı kesimleri ve tatil bölgelerinde popülerliği artan bir uygulamadır. Dövme yaptıran kişilerin genellikle 18 yaşına geçtiklerinde ya da çok kısa süre sonrasında ilk dövmelerini yaptırdığı söylenebilir. Yaptırılan dövmelerin kişiden kişiye değişmekle birlikte oldukça farklı sebepleri bulunmaktadır. Dövme yaptırdıktan sonraki süreçte kimileri dövme yaptırmaya devam etmekte, kimileri pişmanlık duymakta ve kimileri de sildirebilmektedir. Nitel bir uygulamanın yapıldığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Dövme hizmeti alan kişilerin özellikle estetik duruşuna dikkat ettikleri ve bundan dolayı dövme yaptırdıkları ortaya konmuştur. Bu bulgu Swami (2011); Atik ve Yıldırım (2014) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile de desteklenmektedir.
- Dövme yaptıran kişiler, dürtüsel olarak bunu yaptırabilmektedir. Katılımcıların %50'si dövmelerinden en azından birini bu şekilde yaptırdıklarını söylemiştir. Bu sonuç Pentina ve Spears (2011) tarafından yapılan çalışma ile de desteklenmektedir.
- Dövme yaptıran kişilerin içeriğe (şekil, yazı vb.) karar verirken ekranlardan ve ünlü kişilerden etkilenebileceğini söylemek mümkündür.
- Dövme yaptırmak, kişilerde bağımsızlık, olgunlaşma ve büyüme düşüncesi gibi hislerin oluşmasına neden olmaktadır ve bu his ilk dövme yaptırmada ortaya çıkmaktadır.
- Yaptırılan dövmelerle ilgili ciddi pişmanlıklar bulunmamasına karşın resmi durumlarda ortaya çıkabilecek sorunlarda bu dövmelerin sildirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

8.SINIRLILIKLAR VE GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER

Çalışmanın en büyük sınırlılığı örneklem sayısı olarak gösterilebilir. Her ne kadar nitel bir çalışma için uygun örneklem olsa da sonuçların daha fazla genellenebilmesi için nicel bir çalışmayla ve büyük bir örneklem sayısı ile daha iyi sonuçlar alınabilecektir. Çalışmanın bir başka sınırlılığı hedef ana kitle olarak gösterilebilir. Bu çalışmadaki ana kitle 23-30 yaş arası dövmesi olan kişilerden oluşmaktadır. İleride yapılacak olan çalışmalarda ana kitlenin farklı yaş gruplarından oluşması, sonuçların karşılaştırılabilmesi adına daha sağlıklı olacaktır. Son sınırlılık ise çalışmanın sadece Mersin'de gerçekleştirilmiş olmasıdır. Benzer çalışmaların, dövme kültürünün yaygın olduğu başka şehirlerde de yapılması sonuçların daha keskin ifadelerle yorumlanabilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adatto, M. A. (2004). Laser Tattoo Removal: Benefits and Caveats. Medical Laser Application, 19(4): 175-185.

Armstrong, M. L., Owen, D. C., Roberts, A. E. ve Koch, J. R. (2002). College Students and Tattoos: Influence of Image, Identity, Family, and Friends. Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services, 40(10): 20-29.

Atik, D. ve Yıldırım, C. (2014). Motivations Behind Acquiring Tattoos and Feelings of Regret: Highlights from an Eastern Mediterranean Context. Journal of Consumer Behaviour, 13(3): 212-223.

Bengtsson, A., Ostberg, J. ve Kjeldgaard, D. (2005). Prisoners in Paradise: Subcultural Resistance to the Marketization of Tattooing. Consumption Markets & Culture, 8(3): 261-274.

Çelik, H. (2011). Alışveriş merkezlerinde hizmet kalitesi algısı ve bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), 433-448.

Çerikan, F. U. ve Alanko, M. R. (2016). "Dövme"nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi ve Kısa Tarihçesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(1): 166-193.

Çiçek, R. ve Doğan, İ. C. (2009). Müşteri Memnuniyetinin Artırılmasında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Niğde İli Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1), 199-217.

Forbes, G. B. (2001). College Students with Tattoos and Piercings: Motives, Family Experiences, Personality Factors, and Perception by Others. Psychological Reports, 89(3): 774-786.

Goulding, C., Follett, J., Saren, M. ve MacLaren, P. (2004). Process and Meaning in'Getting a Tattoo'. ACR North American Advances in Consumer Research, 31: 279-284.

Kjeldgaard, D. ve Bengtsson, A. (2005). Consuming the Fashion Tattoo. ACR North American Advances in Consumer Research, 32: 172-177.

Kotler, P. (1982). Marketing for Nonprofit Organizations.New Jersey: Prentice Hall.

Nakip, M. (2008). Pazarlama Araştırmalarına Giriş (SPSS Destekli). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Patton, M. Q. (1987). How to Use Qualitative Methods in Evaluation. California: Sage Publications.

Pentina, I. ve Spears, N. (2011). Reasons Behind Body Art Adoption: What Motivates Young Adults to Acquire Tattoos?. Journal of Customer Behaviour, 10(1): 73-94.

Ritchie, J. ve Lewis, J. (2003). "Designing and Selecting Samples". Jane Ritchie ve Jane Lewis (Ed.). Qualitative Research Practice. (77-108). London: Sage Publications.

Sanders, C. R. (1985). Tattoo Consumption: Risk and Regret in the Purchase of a Socially Marginal Service. ACR North American Advances in Consumer Research, 12: 17-22.

Shelton, J. A. ve Peters, C. (2008). An Exploratory Investigation of Identity Negotiation and Tattoo Removal. Academy of Marketing Science Review, 12(6): 1-15.

Swami, V. (2011). Marked for Life? A Prospective Study of Tattoos on Appearance Anxiety and Dissatisfaction, Perceptions of Uniqueness, and Self-Esteem. Body Image, 8(3): 237-244.

Tezgeç, M. S. (2015). Kendini İfade Aracı Olarak Dövmeler: Nitel Bir Araştırma. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tiggemann, M. ve Golder, F. (2006). Tattooing: An Expression of Uniqueness in the Appearance Domain. Body Image, 3(4): 309-315.

Tiggemann, M. ve Hopkins, L. A. (2011). Tattoos and Piercings: Bodily Expressions of Uniqueness?. Body Image, 8(3): 245-250.

Wohlrab, S., Stahl, J. ve Kappeler, P. M. (2007). Modifying the Body: Motivations for Getting Tattooed and Pierced. Body Image, 4(1): 87-95.

Yang, H. H. ve Chen, K. S. (2000). A performance index approach to managing service quality. Managing Service Quality: An International Journal, 10(5), 273-278.

Yıldırım, A. E. (2014). Hizmet Pazarlamasında Kalite Algılaması: MalatyaPark Avm Örneği. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Malatya.

Yıldırım, A.ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, Ü. ve Mermod, A. (2004). Hizmet Pazarlaması. İstanbul: Beta Yayınları.

Türkiye'de Bakım Sigortasının Kurulması Gerekliliği Üzerine Değerlendirmeler

Prof. Dr. Alpay Hekimler[1]

[1] Tekirdağ Namık kemal Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Bölümü
ahekimler@hotmail.com

Özet: Son yıllarda nüfus yapısında meydana gelen hızlı değişimler, eş anlatımla nüfusun yaşlanması, daha önceden var olmayan yeni bir takım problemlerin ortaya çıkmasına ve de aynı zamanda daha da görünür hale gelmesine neden olmuştur. Bu problemlerin başında ise hiç şüphesiz olarak, bakım gereksinimin karşılanması gerekliliği gelmektedir. Bu yöndeki ihtiyacın ülkemizde giderilmesi, önceki yıllarda göreceli olarak daha kolay iken, toplumun değişen sosyal yapısı, aile içinde tanımlanan yeni roller, ekonomik yapıdaki değişim gibi faktörler sebebiyle çok daha zor karşılanmaya çalışıldığı açıkça gözlenmektedir.

Anayasamızda da tanımlama bulmuş olan "sosyal devlet" olmanın bir gerekliliği olarak, başta yaşlıların ve bakıma ihtiyaç duyan diğer kesimlerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik farklı sosyal politika araçları geliştirilmiş olup, günümüzde uygulanmaya çalışılmaktadır. Şüphesiz olarak farklı ülkelerde ortaya çıkan uygulamalar ve bunların etkinlikleri tartışmaya açıktır. Bazı ülkelerde, yaşlılara yönelik sağlanan edinimler, bir dayanışma bilinci içerisinde ortaya çıkabilirken adeta sadaka kültürüne dönüşebilmektedir de. Bazı ülkelerde ise yasalarla teminat altına alınmış, bir sosyal hak olarak şekillenebilmektedir.

Sosyal güvenliğin bir kolu olan bakım sigortası, başta yaşlığın beraberinde getirmekte olduğu belirli risklerin bertaraf edilmesi veya sınırlandırılmasına yönelik olarak, sosyal politika bağlamında çok önemli ve de aynı zamanda etkin bir araç olarak bazı ülkelerde kurulmuş durumdadır. Son dönemde de ülkemizde de bu yönde bir sigorta dalının ihdası konusunda talepler yükselmektedir. Bu çalışmada bu bağlamda ülkemizde bakım sigortasının kurulması yönünde ortaya çıkan güncel gelişmeler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bakım Sigortası, Yaşlılık, Engelliler, Sosyal Güvenlik

1.Giriş

Bakım sigortası bugün halen çok sınırlı sayıda ülkede uygulanan bir sigorta dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun altında yatan en büyük neden, bu sigorta dalına ihtiyaç duyulmaması olmayıp, bakım sigortasının kurulması ile birlikte ortaya çıkan maliyetin ve bu maliyetin karışlanmasına yönelik finansmanın nasıl sağlanacağı noktasında yatmaktadır. Diğer bir husus ise, bu sigorta dalının öneminin gerek kamu otoritesi, gerekse vatandaşlar tarafından öneminin tam olarak henüz algılanmamış olmasıdır.

Ancak özellikle başta son yıllarda nüfus yapısında meydana gelen değişimler, daha açık bir ifadeyle nüfusun yaşlanması, aile yapısının değişime uğramış olması, aile içinde tanımlanan yeni roller, teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler, bakım maliyetlerin yükselmesi gibi faktörler, bakım sigortasının kurulması gerekliliği üzerindeki taleplerin daha sesli bir biçimde duyulmasına neden olmuştur.

Bilindiği üzere Türkiye'nin de üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) kabul etmiş olduğu ve de ülkemiz tarafından onaylanmış uluslararası sözleşmelerde, diğer sigorta dalarından farklı olarak "bakım sigortasının" kurulması bir zorunluluk olarak öngörülmemiştir. Fakat buna rağmen aşağıda genel hatlarıyla ortaya konacağı üzere yaşanan gelişmeler bu sigorta dalının ülkemizde de ihdasını adeta zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda ilkin ülkemizde bakım sigortasının hangi gerekçelere bağılı olarak kurulması gerektiği konusundaki görüşlerimizi ortaya koyduktan sonra, bu yönde bir sigorta ihdas edilirken hangi esasların dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

2. Bakım Sigortasının Kurulmasını Gerekli Kılan Temel Faktörler

Ülkemizde de bakım sigortasının kurulması gerekliliği son yıllarda giderek, gerek kamu otoritesi, gerek doktrin (Caniklioğlu/Ünal,2011:2267), gerekse sivil kurumları tarafından daha sıklıkla telaffuz edilmeye başlandı gerçeği yadsınamaz (Hekimler,2005:45). Özellikle önceki Çalışma Bakanı Jülide Sarıeroğlu'nun "bakım sigortası kurulacaktır" yönündeki Kasım 2017 de basında yer alan demeci bu alanda çalışan akademisyenler ve bu yöndeki bir beklenti içinde olan vatandaşlar ararsında bir anlık bir heyecan dalgasının yaşanmasına neden oldu.

Ancak, maalesef Bakanlık, en azından bizim takip edebildiğimiz kadarıyla, ciddi bir çalışmayı henüz ortaya koyabilmiş durumda değildir.

Sivil toplum kuruluşları tarafından da bu yönde bir takım çağırılar zaman zaman gelmekte olsa da, bu yöndeki çabalar maalesef bir iyi niyet girişimin ötesine geçememektedir. Bu yönde sosyal güvenlik sistemimizde yapılacak bir değişim hiç şüphesiz, sigortalılar lehine çok önemli kazanımları beraberinde getirecektir. Ülkemizde kanaatimizce bir bakım sigortasının kurulmasını gerekli kılan temelde dört farklı neden bulunmaktadır ki bunlara genel hatlarıyla aşağıda yer verilmeye çalışılmaktadır.

2.1 Nüfus Yapısında Meydana Gelen Değişim

Sosyal güvenlik ve buna bağılı olarak sosyal sigortalar konu edildiğinde, hiç şüphesiz dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de ilk değişken olarak karşımıza demografik değişim süreci çıkmaktadır.

Demografik değişim süreci ise esas itibariyle iki birleşene bağlı olarak şekillenmektedir. Bunlardan ilki yaşam süresinin uzaması, ikincisi ise doğum oranlarının gerilemesidir. Bu süreç aslında yeni bir olgu değildir. Bir anlamda insanoğlunun gelişim evreleri incelendiğinde, yaşam süresinin yıllar itibariyle doğru orantılı olarak artığını izlemekteyiz. Ancak insan ömrünün uzaması, bilindiği üzere, tüm dünyada aynı oranda gelişme göstermemiştir ve halende göstermemektedir.

Gelişmiş olarak kabul ettiğimiz ülkelerde, yaşam süresi gelişmekte olan diğer ülkelere oranla çok daha uzundur. Bunun altında yatan en önemli nedenlerin başında, gelişmiş ülkelerde teknolojik transformasyonun beraberinde getirdiği teşhis ve tedavi yöntemleri sayesinde insan ömrünün uzaması gelmektedir. Şüphesiz olarak bunun yanında, sağlıklı beslenme, başarılı bir eğitim alma, geliri ile hayatını idame ettirebilme gibi sosyal politika hedefleri kapsamında sağlanan ve yaratılan imkanların önemi de çok büyüktür.

Elimizdeki en güncel verileri, TÜİK'in "Türkiye'de İstatistiklerle Yaşlılar" başlıklı araştırması ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre, 65 ve daha yukarı yaş nüfus oranı 2013 yılında %7,7 iken, nüfus projeksiyonlarına göre bu oran 2023 yılında % 10,2, 2050 yılında % 20,8'e ve 2075 yılında ise % 27,7'ye yükselecektir (TÜİK, 2013). Diğer bir ifadeyle, 5 yıl sonra, her on kişiden biri, yaklaşık otuz yıl sonra ise her beş kişiden biri 65 yaş ve üzerinde olacaktır. Özetle, Türkiye'nin nüfusu da artık açıkça yaşlanmaya başlamıştır.

Bu bağlamda nüfusun yaşlanmasının aynı zamanda bakım gereksiniminin ortaya çıkma riskini yükselteceğini ifade etmeliyiz. Şüphesiz olarak bireyin yaşlanması ile birlikte mutlak anlamda bakıma ihtiyaç duyacağı yönünde bir tespit yapılması doğru değildir. Doğru olan saptama, bakıma gereksinim duyulması konusundaki riskin yaşlılık ile birlikte artış göstermesidir. Bu yönde ortaya çıkan gereksinim ise kişinin tamamen bakıma muhtaç olması veya sadece belirli bir takım ihtiyaçların karşılanması biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Ancak kesin olan durum şudur ki, seviyeleri farklı olmak ile birlikte bakım muhtaç olma riski artış göstermektedir.

Özetle, bakım gereksiniminin artacak olması, engellenemez bir trend olarak karşımızda durmaktadır. Fakat günümüz Türkiye'sinde bu gereksinimin salt gelir güvencesi olan bireyler için karşılanması, en azından profesyonel anlamda giderilmesi olanağının bulunduğunu izlemekteyiz. Bu nedenle söz konusu olan bu tablo yaşlı yoksulluğu tehlikesi ile birlikte değerlendirildiğinde gelir güvencesi olmayan yaşlılar için durum çok daha vahim bir hal alacağı ortadadır.

2.2 Aile İçinde Tanımlanan Yeni Roller

Son elli yıllık süreç içinde, Türkiye'nin aile yapısı önemli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlanmış ve sosyal yapı da buna bağlı olarak yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Eş anlatımla, aileler giderek küçülüp çekirdek aile yapısına evrilirken, aile içinde bireylerin, özellikle de kadınların rolleri de bu süreçte yeniden tanımlanmaya başlanmıştır.

Tek çatı altında iki hatta üç jenerasyonun birlikte yaşadığı aile yapıları uzun bir süreden beri çözülme sürecine girdiği, hatta çözülmüş olduğunu izlemekteyiz. Bu süreç kentlerden başlayarak günümüzde kırsal kesime doğru da yayılmıştır. Aslında bu bilinen olgu yeni de değildir, fakat bu sürecin etkileri son zamanlarda kendisini farklı

biçimlerde daha belirgin bir şekilde hissettirmeye başlamış ve bireylerin sosyal güvenlik gereksinimleri üzerine de görünür hale gelmiştir.

Bu yöndeki eğilimi, TÜİK'in yayınlamış olduğu Mayıs 2017 tarihli "İstatistiklerle Aile 2016" açıkça ortaya koymaktadır. Anılan bültenine göre, ortalama hane halkı büyüklüğü azalışı sürmüş ve güncel olarak Türkiye ortalamasında 3,5'e düşmüştür. Bir karşılaştırma yapmak açısından bu rakamın 2012 yılında 3,7 düzeyinde olduğunun belirtilmesi gerekir (TÜİK,2018).

Çekirdek aile yapısına dönüş, bakım gereksinimlerin karşılanması boyutunda ciddi boyuta sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki, bilindiği üzere geleneksel aile yapısı içerisinde yaşı ilerlemiş olup bakım gereksinim duyan kişilerin bu yöndeki ihtiyaçları aile içerisinde, özelliklede kadınlar tarafından karşılanmaktaydı. Aynı durum aile içerisinde engelli bir bireyin bulunması durumunda da söz konusuydu.

Ancak, şüphesiz olarak desteklediğimiz kadınların istihdam piyasasında daha aktif olarak rol almaları, bakım ihtiyacının üçüncü kişiler tarafından sağlanması ihtiyacını ortaya koymuştur. Ancak bu olgu mali imkanların sınırlı olması durumunda büyük sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda diğer bir husus ise, bakım işinin, en azından üst bakım sınıfındaki kişiler için, artık geliştirilen yeni teknolojiler sayesinde amatörce değil, profesyonelce yapılması gerektiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Özetle, bu tablo doğrultusunda bakım gereksinimlerin sosyokültürel dönüşüme bağlı olarak aile içerisinde karşılanması giderek daha zor hale gelecektir. Bu yönüyle de, aile içerisinde bakım olarak tanımladığımız enformel bakımından, profesyonel bakıma doğru geçiş süreci hızlanacaktır. Ancak geçiş süreci işaret ettiğimiz üzere finansal olanaklar ile de doğru orantılı bir seyir izleyecektir.

2.3 Bakım Maliyetlerin Yükselmesi

Bilindiği üzere son yıllarda sağlık alanında yeni teşhis ve tedavi yöntemleri geliştirilmiş ve bu süreç hızla devam etmektedir ki, bu gelişmeler her birimizi sevindirmektedir. Daha önceden tedavisi zor hatta imkansız olan hastalıkların tedavisinin daha etkin yapılabilmesi ve tanının doğru ve zamanında konulabilmesi, yaşam sürecinin uzamasına neden olmuştur. Ancak bu durum tedavi maliyetlerinin yükselmesine ve sosyal güvenlik kurumları üzerindeki yükün artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu boyutuyla finansal anlamda sosyal güvenlik kurumlarının yönetilebilirliği eskisine oranla daha güçleşmiş ve daha da güçleşecek gibi görünmektedir. Bu nedenle, bireylerin ihtiyaçlarının eksiksiz bir biçimde yerine getirilmesi için, zamanında gerekli tedbirleri almaları kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bakım gereksinimin karşılanması şüphesiz olarak belirli bir maliyeti, çoğu zaman da azımsanmayacak bir maliyeti beraberinde getirmektedir. Manevi anlamdaki maliyeti bir tarafa bırakacak olursak, finansal maliyet boyutu ailelerin bütçelerine ciddi yükler getirmektedir.

Bu yük halen, ifade etmiş olduğumuz aile yapısındaki dönüşüm sürecine bağlı olarak özellikle kadınların çalışamaması nedeniyle işgücü piyasasından çekilmeleri sonucunda ortaya çıkan bireysel gelir ve hane geliri kaybının yanı sıra, genel olarak ülke ekonomisi bağlamında da önemli bir kayıp olarak kendisini göstermektedir. Bu çalışma kapsamında tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde bu yolla ortaya çıkan ekonomik kayıplar henüz hesaplanmış değildir.

Bireysel maliyet ise, ki bu doğrudan bakım gereksinimi karşılanan kişinin durumuna bağlı olarak büyük farklılıklar göstermekte olan, bakım gereksiniminin karşılanması yönünde ortaya çıkan maliyetlerdir. Bakıma gereksinim duyulan kişinin, bakım sınıflarına bağlı olarak bu gereksinimin karşılanması aile bütçelerini önemli oranda sarsmaktadır ve hatta ihtiyaçların karşılanamamasına neden olmaktadır.

Diğer bir maliyet ise, özellikle yaşı ilerlemiş olup belirli ölçüde bakıma ihtiyaç duyan, ancak bu gereksinimi kendi mali imkanların el vermemesi nedeniyle ortaya çıkan mahcubiyet, hata psikolojik ezilmişlik ve çaresizlik boyutunda ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu tespiti doğrulayan önemli sayıda çalışmalar da bulunmaktadır. Eş anlatımla, toplumun refah ve huzur yapısını olumsuz yönde etkileyen bir yapı ortya çıkmaktadır.

Özetle, bir bireyin bakım ihtiyaçlarının insani ölçülerde sağlanması, profesyonel bakım personel temini yanında, ortaya çıkan ve çıkacak maliyetlerin ne oranda karşılanabileceği gerçeğiyle de doğrudan orantılıdır. Mevcut sistemimizde, gerek ilgili Bakanlık, gerekse yerel yönetimler her ne kadar bakım ihtiyacının en azından belirli bir

ölçüde karşılanmasına yönelik olarak birtakım edimler sunulmakta ise de, bunlar hak temeli ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde ihdas edilmiş bir sigorta kolu tarafından sağlanmamaktadır.

Bu noktada ülkemizde sağlanan yardımların koordine edilmesi ve sosyal güvenlik sisteminde, sigortalının bir hak temeline dayalı olarak, gerekli şartların oluşması halinde bakım gereksiniminin en azından belirli ölçüde karşılanması yönünde finansal bir güvence getirilmesi amacıyla da bakım sigortasının kurulması bir gereklilik olarak karşımızda durmaktadır.

2.4 Engellilerin Bakım Gereksinimin Karşılanması Gerekliliği

Bilindiği üzere, her toplumda olduğu üzere Türk toplumu içerisinde de, gerek doğduğu andan, gerekse sonradan yaşanan bir takım gelişmelere bağlı olarak, bakım gereksinimi karşılanması zorunlu olan engelli vatandaşlar bulunmaktadır.

Ancak biz Türkiye'de maalesef halen tam olarak kaç kişinin engelli olduğunu dahi bilmiyoruz. Bu konuda gerek TÜİK'in yayımladığı araştırma sonuçları, gerek lav edilmiş olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Faaliyet Raporları ve Sağlık Bakanlığının Türkiye Sağlık Araştırması sonuçlarında, engelli sayıları ile ilgili verilere yer verilmiş olmak ile birlikte, rakamlar arasında bir tutarsızlık görülmektedir. Bu alanda sivil toplum kuruluşları tarafından yayınlanan raporlarda da bir tutarlılığın olmadığını belirtmemiz yerinde olacaktır. Dolayısıyla ülkemizde halen tüm engelli vatandaşlarımızın kayıt altında olduğunu dahi söyleyebilmek mümkün değildir.

Rakamlar ararsında tutarsızlık olmamak ile birlikte, önemli olan husus, engelli vatandaşlarımızın engellilik durumlarına ve derecelerine bağılı olarak çoğunluğun bakıma muhtaç durumda olmalarıdır.

Her ne kadar son yıllarda kısaca bakım parası olarak tanımlanan aylıklar bağlamında bir iyileştirme yapılmış olunsa da, sağlanan edimler ile bakım gereksiniminin ne orada karşılandığı ve bu kaynağın amacına yönelik olarak kullanılıp kullanılmadığı konusu tartışmalıdır. Engelli vatandaşlarımızın bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak, hak temeli olarak kanaatimizce bir sosyal sigortaların beşinci bir ayağı olarak, bakım sigortası kapsamında koordine edilip sağlanması çok daha isabetli bir karar olacaktır.

3. Bakım Sigortası Yapılandırılmasına İlişkin Temel Esaslar

İşaret etmiş olduğumuz temel faktörler ve ülkelerin kendi özel koşulları kapsamında ortaya çıkan bakım gereksiniminin karşılanması ihtiyacına yönelik olarak farklı tedbirler alındığını görmekteyiz. Salt Avrupa Birliği üyesi ülkeler dahi olsa, burada getirilmiş olan bu tedbirleri genel hatlarıyla sıralamak bile bu çalışmanın boyutunu fazlasıyla aşacaktır.[1]

Ancak, AB üyesi ülkeler içerisinde Federal Almanya örneği şüphesiz en çarpıcı örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizdeki sosyal güvenlik sistemi inşa edilirken, bu ülkenin yapısından be tecrübesinden geniş ölçüde yararlanıldığı bilinmektedir. Oldukça uzun süren tartışmaların ardından bu ülkede Bakım Sigortası, primlerle finanse edilen zorunlu bir sigorta dalı olarak 1995 yılında ihdas edilmiştir (Wienand,1995:56). Yaklaşık çeyrek asırdan beri, "bakıma muhtaçlık" Federal Almanya'da sosyal bir risk olarak kabul edilerek, bakıma muhtaç duruma gelen kişiler için farklı edimler, sosyal güvenlik sistemi kapsamında bağımsız bir sigorta dalı tarafından sağlanmaktadır.

Yıllar içerisinde ortaya çıkan gereksinimler ve talepler doğrultusunda Almanya'da bakım sigortası mevzuatı sürekli reform edilmiş ve bu süreç de halen devam etmektedir. Fakat bu noktada baştan, bu ülkedeki sistemin sorunsuz işlediği, bakıma muhtaç durumda olan tüm kişilerin gereksinimlerinin hiçbir sıkıntı olmadan yeterince giderildiği sonucunun çıkartılmaması gerekir. Bu ülkede bakıma muhtaç duruma gelen bir kişinin, tüm ihtiyaçlarının giderilmesi söz konusu değildir. Aslen burada bakım sigortasının da, tüm ihtiyaçların değil, en önemli ihtiyaçların giderilmesine yönelik ihdas edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Şüphesiz olarak bu çalışma kapsamında Federal Almanya'daki modeli tam olarak ortaya koyabilme olanağına sahip değiliz (Hekimler, 2017: 235). Ancak burada kanaatimizce, Türkiye'de bir bakım sigortası ihdas edilirken,

[1] AB üyesi 28 ülkede bakıma muhtaç durumda olan kişilere yönelik sağlanan edimler ile ilgili kapsamlı bilgi için özellikle Bkz.: http://www.sozialkompass.eu/datenbank/laenderauswahl.html

nasıl bir yapılanmaya gidilmesi gerektiği konusunu Almanya'daki uygulamadan da yararlanmak suretiyle tartışmaya açmak gerektiği kanaatindeyiz.

Her şeyden önce "bakıma muhtaçlık durumu" sosyal bir risk olarak tanımlanıp, bu sigorta dalının Federal Almanya'da olduğu üzere zorunlu bir sigorta dalı olarak ihdas edilmesi gerekir. İsteğe bağlı olarak yapılandırılması halinde, sisteme sadece konunun önemini kavramış ve de aynı zamanda yeterince gelir sahibi olan orta üst ve üst seviyedeki kişilere yönelik bir koruma sağlanabileceğinden, esas varılmak istenen hedefin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır. Nitekim bireysel emeklilik sigortası uygulaması hayata ilk geçtiği zaman, sisteme katılan bireylerin profilleri incelendiğinde bu tespitimizi de doğrulayacaktır. Bu bakımından tüm toplumu kapsayacak biçimde bir yapılandırılmaya gidilmesi kaçınılmazdır, Federal Almanya örneğinde olduğu üzere, doğrudan Hastalık Sigortası kapsamında olan herkesin bakım sigortası kapsamına alınması gerekir. Bu doğrultuda ülkemizde Genel Sağlık Sigortası kapsamında olan tüm bireylerin doğrudan bakım sigortası kapsamına da alınması isabetli olacaktır. Ülkemizde zorunlu bakım sigortasının, bağımsız bir sosyal sigorta kolu olarak SGK içerisinde yapılandırılması uygun olacaktır.

Bakım sigortasının ülkemizde kurulması yönündeki en büyük engel bu sigorta dalının finansmanının nasıl sağlanacağı üzerinde odaklanmaktadır. İşveren çevreleri özellikle, bu sigorta dalının işgücü maliyetlerini daha da fazla artıracak olması sebebiyle hiç de sıcak bakmamaktadırlar. Bu tartışmalar Almanya'da da yaşanmış ve çözüm olarak işveren üzerinde oluşacak maliyetlerin azaltılması yönünde arayışlara girişilmiştir. Bununla birlikte bakıma muhtaçlık durumunun, doğrudan istihdam ilişkisinin bir sonucu olmaması nedeniyle, işverenler bu yönde bir finansman yükünün altına girmek istemediklerini zamanında dile getirmişlerdir.

Bu yönde tartışmaların işveren kanadından ülkemizden de geleceğini haklı olarak beklemek gerekir. Nitekim son yıllardaki işgücü maliyet verileri incelenecek olursa, işgücü maliyetlerinin gerçekten de Türkiye'de yükselme trendi içerisinde olduğu ve bu durumun en azından emek yoğun yatırımları, özellikle de yabancı yatırımları olumsuz etkilediği görülmektedir.

Bu bakımdan işgücü maliyetlerini mümkün olduğu ölçüde yükseltmeden genel ekonomik dengeler ve işletmelerin rekabet edebilirliklerini koruyarak, işveren, işçi ve devlet katkılı bir finansman isteminin kurulması uygun olacaktır. Yine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının yayımlamış olduğu Faaliyet Raporundaki veriler baz alındığında, devletin halen zaten bakıma muhtaç durumda olan kişilere finansal destek sağladığı ve bu hedefe yönelik olarak genel bütçeden önemli bir kaynak transferinin söz konusu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, devlete ilave bir yük söz konusu olmayacaktır. Tam tersine, devlet katkısına ilave edilecek olan işveren ve işçi prim payları ile sigortalılara daha geniş kapsamlı, daha etkin ve ihtiyaçları giderme boyutunda daha kapsamlı edinimler sunulması imkanına kavuşulacaktır.

Bakıma muhtaç durumda olan sigortalıların bakım gereksinimleri ve duyulan destekler, bireysel durumlarına göre farklılık göstermektedir. Eş anlatımla, kişinin yaşlı ve bakıma muhtaç olması veya özürlü olması sebebiyle bakımın zorunlu olması tüm ihtiyaçların başka kişilerce giderilmesi gerekilmesinin zorunlu olduğu anlamına gelmektedir. Şüphesiz böyle durumlarda bulunan kişiler de bulunmaktadır. Dolaysıyla bakıma muhtaç olan bir kimse, belirli işlerini bizzat kendisi yerine getirmeye devam ederken, yapamadığı işleri veya gideremediği işler için başka kimselerin desteğine ihtiyaç da duyabilmektedir. Bu nedenle Almanya'da olduğu üzere, ülkemizde de belirli bakım sınıflarının tayin edilerek, ki bunlar üç temel sınıf olarak belirlenmiştir ve bu bakım sınıflarından hangi edimlerin sağlanacağının belirlenmesi ve de bunların değişene günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi, isabetli olacaktır.

Federal Almanya'daki sistem genel olarak incelendiğinde, yasa koyucunun bakıma muhtaç durumda olan kişilerin gereksinimlerinin karşılanması yolunda, onların alışkın oldukları çevre ve yaşam düzeni içerisinde, daha açık bir ifadeyle kendi evlerinde sağlanması yönünde büyük önem vermiş olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle de, evlerde bakım koşullarının iyileştirmesi ve mümkün olduğu ölçüde aile bireylerinden bu konuda destek alınması yönünde bir organizasyon yapısı ihdas etmiştir. Bu ülkede kazanılan tecrübelerden ve hali hazırda sunulan destekler kapsamında da bu yönde ülkemizde bir yapılanmaya gidilmesi uygun olacaktır.

Bu sigorta kolu tarafından sağlanacak olan edimlerin, bakım sınıfına göre belirlenmesi esas olacaktır. Bu nedenle, bakıma muhtaç durumda olan kişilerin bakım sınıfına göre, doğrudan maddi bir edim sağlanabileceği gibi, bakım hizmetinin profesyonel bakıcılar tarafından yerine getirilmesi yönünde bir sistem ihdas edilmesi ve bunun değişen günün koşullarına göre sürekli gözden geçirilmesi isabetli olacaktır.

4. Sonuç

Sosyal politika ve onun bir aracı olan sosyal güvenlik alanında yapılan birçok çalışmada, nüfusun değişen yapısı mevcut politikaların gözden geçirilmesi ve yenilerin oluşturulması bağlamında, en önemli faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Demografik ve sosyokültürel değişimleri durdurmak, hatta geriye döndürmek mümkün değildir. Vatandaşların ihtiyaçlarının giderilmesi Anayasamızda da açıkça ifade bulmuş olan "sosyal devlet" olmanın bir gerekliliğidir. Bu bakımdan değişen koşullar kapsamında, bakıma muhtaç durumda olan ve olacak olan kişilere, insana yaraşır ve kaliteli bir biçimde gereksinimlerin karşılanmasına destek olmak adına ve de kayıt dışı sistemin kayıt altına alınması bakımından da, bakım sigortasının ülkemizde ihdası kanaatimizce son derece yerinde olacaktır. Bu noktada unutulmaması gereken en önemli husus ise, zorunlu bakım sigortası yoluyla, tüm ihtiyaçların giderilmesinin mümkün olmayacağıdır, nitekim bizim tespitlerimize göre bu imkanı şimdiye kadar hiçbir ülke sosyal güvenlik sistemi içerisinde ihdas edilen bir bakım sigortası ile karşılayabilmiş durumda değildir. Ancak bir noktadan başlamak için zaman çoktandır gelmiş durumdadır.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2017), 2016 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Çaniklioğlu Nurşen/ Ünal Canan (2011),Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Türk Hukukunda Bakım Sigortası Kurulmasının Gerekliliği, Sarper Süzek Armağan III. Cilt, Beta, İstanbul, s.2267-2289.

Eichenhofer Eberhard (2016), Sozialrecht, 10.Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen.

Greinert Wolf-Dietrich (2006), Geschichte der Berufsausbildung in Deutschland. In: Arnold R, Lipsmeier A (eds) Handbuch der Berufsbildung. 2., überarbeitete und aktualisierte Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, s.499-508.

Günsoy Güler/ Tekeli Seda (2015), Nüfusun Yaşlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Analiz, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 48, Sayı 1, Mart 2015, s.35.87.

Hekimler Alpay (2017),Yaşlılara Yönelik Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Bakım Sigortası - Federal Almanya Örneği - , Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.235-242.

Hekimler Alpay (2015), Federal Almanya'da Sosyal Bakım Sigortasının Temel Esasları – Türkiye için Gözlemler, Çalışma ve Toplum Dergisi,ss.45-76.

Hübner Olaf (2018),Flexible Arbeitszeit – Forderung, Fakten, Einschätzungen, Wirtschaftsdienst, 2/2018, s.115-121.

Kreikebohm Ralf/ Spellbrink Wolfgang / Waltermann Reimund (2013), Kommentar zum Sozilrecht, 3.Auflage, Beck, München.

Wienand Manfred (1995), Die Einführung der Pflegeversicherung, in: Von der Sozialhilfe zur Pflegeversicherung, (Hrsg. Bärbel Habermann/ Ralf Mulot), Frankfurt am Main.

http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/yasli-bakim-sigortasi-geliyor-40649313

http://www.sozialkompass.eu/datenbank/laenderauswahl.html

https://www.laenderdaten.info/lebenserwartung.php Erişim 22.02.2019

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646 Erişim 22.02.2019

Türkiye'de Çeltik Ekim Alanları, Üretim Miktarı ve Verim Değerlerinde Meydana Gelen Değişimlerin İncelenmesi

Doç. Dr. Arif SEMERCİ[1*] **Dr. Öğr. Üyesi Bengü EVEREST[1]** **Prof. Dr. Sibel TAN[1]**

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, *arifsemerci69@gmail.com

Özet: İnsan beslenmesinde önemli yer tutan ürünlerden biri de pirinçtir. Türkiye Pirincin işlenmemiş hali olan çeltiğin üretiminde son yıllarda önemli artış göstermiştir. 2004-2018 döneminde ülkenin çeltik ekim alanı %71,65, çeltik üretim miktarı %91,84, dekara verim değeri ise %11,76 oranında artış göstermiştir. Üretim alanı ve verimliliğe bağlı olarak oluşan bu yapı pirinç ithalatının da önemli derecede azalmasına neden olmuştur. 2004-2018 yılları arasında çeltik üretiminde ve verimlilik artışında yaşanan gelişmelere rağmen pirinç arzının talebi karşılamadığı görülmektedir. Türkiye'nin pirinç tüketiminde dışa bağımlılığı 2002-2016 döneminde azalma göstermiş ve bu üründe kendine yeterlilik oranı 2016 yılında %70 düzeyine ulaşmıştır. Çeltik üretiminde, diğer ürünlerde de olduğu gibi, üretici gelirini ya da ürün maliyeti azaltıcı en yüksek etkiye sahip araç ise fark ödeme desteğidir. 2018 yılı ürünü çeltiğe verilen fark ödeme desteği 2016 ve 2017 yıllarında olduğu gibi 0,10 TL/kg olarak uygulanmıştır. Çeltik üretimine yönelik olarak verilen desteklerin birim fiyatlarının günümüz şartlarına uygun uygun bir şekilde belirlenmesi durumunda zaman içinde Türkiye'nin pirinç tüketiminde kendine yeterlilik oranın yükseleceği ve ithalatının da daha düşük düzeylerde gerçekleşmesi mümkün görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeltik, Üretim, Verim, Dış Ticaret, Destekleme, Türkiye.

Examining Changes in Production Area, Amount, and Productivity of Paddy in Turkey

Abstract: Rice takes an important place in human nutrition. There has been an important increase in paddy production areas in Turkey. Between 2004 and 2018, paddy production areas have increased at the level of 71,65%, production amount has increased at the level of 91,84%, and productivity per decare has increased at the level of 11,76%. Due to the increase in productivity and production areas, Turkey's rice importation amount has decreased significantly. However, current production amount does not yet meet the rice demand. Turkey's foreign dependency on rice has increased between 2002 and 2016, and the self sufficiency level has reached 70%. As well as many other products; deficiency payments for paddy production is an important tool in order to increase paddy producers' income, or to decrease their production costs. Deficiency payment amount for paddy production was 0,10 TL/kg in 2018 which was the same amount for 2016 and 2017. In the case of an increase in deficiency payment amounts, as is suitable for present conditions; it is predicted that there will be an increase in rice self sufficiency level, and a decrease in rice import level of Turkey.

Key Words: Paddy, Production, Productivity, Foreign Trade, Subsidy, Turkey.

1. GİRİŞ

Buğdaygiller familyası (Poaceae)'nın bir üyesi olan çeltik (Oryza sativa L.) bitkisi, tekniğine uygun olarak elde edilen ürünü ile ve bir bütün olarak ele alındığında yeryüzündeki çok sayıdaki insanın temel besin maddelerinden birisini oluşturmaktadır (Taşlıgil ve Şahin, 2011;182).

Çeltik bitkisi dünya nüfusunun yarısından fazlasının temel gıdası olmasından dolayı çok önemlidir. Özellikle Uzak Doğu ve Güney Asya ülkelerinde insan gıdası olarak son derece önemli olan ve bazı ülkelerde kişi başına tüketimi 200 kilograma kadar çıkan pirinç, dünyada buğdaydan sonra en fazla tüketilen üründür. Çeltik, sıcaklık isteği fazla olan bir bitkidir. Yetişme devresi boyunca ortalama sıcaklıkların 20–25 0C arasında olduğu yerler yetişmesi için en uygun alanlardır. Yetişme süresi de 90–180 gün (3–4 ay) arasında değişmektedir (TOB,2019;116). Çeltik, su içinde çimlenebilen ve suda erimiş oksijenden kökleri aracılığıyla yararlanabilen tek tahıl cinsidir ve ekiminden hasat dönemine kadar su içinde yetişir (ZMO,2019;1).

Yapılan araştırmalar hem sıcaklık koşullarının hem de su gereksinmesinin yeterince karşılanabildiği uygun ekolojilerde tarımı yapılan bu bitkinin, öncelikle subtropikal iklim koşullarında ve Çin'de kültüre alındığı; anavatanının Güneydoğu Çin olduğu (Şehirali ve Özgen, 1987;239), yetiştiriciliğine başlanıldığı dönemlerde de Batı Afrika'da bilindiğini ifade edilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1999;98). Türkiye'de ise 500 yıllık bir geçmişe sahip olan çeltik bitkisinin Mısır üzerinden ülkeye giriş yaptığı düşünülmektedir (Gül, 2003;14). Çeltik ekimi dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de izne bağlı olarak 23/6/1936 tarihli ve 3337 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 3039 Sayılı "Çeltik Ekimi Kanunu" çerçevesinde yapılmaktadır (TOB,2019;116).

Tarım ve Orman Bakanlığı Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğünün (TTSM) 2018 yılı verilerine göre Türkiye'de; 49 adet tescilli, 9 adet üretim izinli olmak üzere toplam 58 adet çeltik çeşidi mevcuttur. Bu çeşitlerden ağırlıklı olarak 10-15 tanesi üretimde kullanılmaktadır. Önceki yıllarda ekimi yapılan çeltiklerin tamamına yakını yerli çeşitlerden oluşurken son birkaç yılda verimi daha yüksek olan ithal çeşitlerin ekim alanlarının arttığı görülmektedir. Buna göre üretimde yer alan çeltik çeşitlerinin yaklaşık %60'ı Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı araştırma enstitülerinin çeşitlerinden, %40'ı ise özel firmaların tescil ettirdiği veya üretim izni aldığı çeşitlerden oluşmaktadır. Üretimde en çok kullanılan çeşit ise Osmancık'tır. Çeltik ekim alanlarının yaklaşık %50'sinde bu çeşit yetiştirildiği tahmin edilmektedir (TOB,2019;116).

Bu çalışmada öncelikli olarak dünyada ve Türkiye'de çeltik üretim alanları, üretim değerleri ve dış ticaretine ait bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada; Türkiye'de çeltik üretiminde ekim alanları, üretim ve verim değerlerinde meydana gelen değişim incelenmiş, çeltik üretimine yönelik desteklere ilişkin birim fiyatlarına da değinilmiştir. Çalışmanın son bölümünde Türkiye'de çeltik üretiminin artırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB), Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE), Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) yayınları ve elektronik ortam verileri ile çeltikle ilgili tezler ve hazırlanan farklı nitelikteki yayınlardan faydalanılmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin son yılları yansıtmasına özen gösterilmiştir. Veriler tablolar ve şekiller haline getirilerek yorumlanmıştır. Çalışmada yıllar arasında meydana gelen değişmeleri incelemek için Basit Endeks ve Zincirleme Endeks kullanılmıştır. Basit endeks, bir değişkende meydana gelen değişimi, seçilen bir başlangıç yılına oranlayarak bulunmaktadır. Zincirleme Endeks ise her yılın verisini bir önceki yılın verisine oranlanarak elde edilmektedir. Türkiye'ye ait çeltik üretimine yönelik tabloların hazırlanmasında ise son 15 yıllık döneme ait (2004-2018) veriler kullanılmıştır. Çeltik üretiminin artırılmasına yönelik olarak TOB tarafından verilen desteklerin birim fiyatları ise 2016, 2017 ve 2018 yılları dikkate alınarak verilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Dünyada Çeltik Üretimi

2017 yılı verilerine göre dünya çeltik üretim alanı 167.249.103 ha, üretim miktarı 769.657.791 ton verim ise 4,602 ton/ha olarak gerçekleşmiştir. Çeltik ekim alanlarında ilk 3 sırayı alan ülkeler Hindistan (%26,6), Çin (%18,8) ve Endonezya'dır (%7,6). Çeltik üretiminde dünya genelinde ilk 3 sırayı paylaşan ülkelere ise Çin (%28,8), Hindistan (%22,30) ve Endonezya'dır (%8,1). Aynı yılın verilerine göre Türkiye'nin çeltik üretim alanı 109.505 ha, üretim miktarı ise 900.000 ton, verim değeri ise 8,202 ton/ha olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin dünya çeltik ekim alanlarındaki payı %0,06, üretim miktarında %0,12'dir. Türkiye'nin çeltik üretiminde birim alana düşen verim değeri dünya ortalamasından %78,23 daha yüksektir (FAO,2019a).

3.2. Dünyada Pirinç Ticareti

2017 yılında dünya pirinç dış alımı 38.224.624 ton ve 21.269.128.000 ABD$, dış satım değeri ise 40.266.459 ton ve 20.510.311.000 ABD$ olarak gerçekleşmiştir. Pirinç dış alımında dünya genelinde ilk 3 sırada yer alan ülkeler Çin (%11,8), Nijerya (%5,8) ve Bangladeş'tir (%5,6). Pirinç dış satımında dünya genelinde ilk 3 sırada yer alan ülkeler Hindistan (%26,2), Tayland (%22,3) ve Vietnam (%14,2). Aynı yıl Türkiye'nin pirinç dış alımı 220.251 ton ve 116.207.000 ABD$, dış satım değeri ise 57.244 ton ve 40.445.000 ABD$ olmuştur. Miktar olarak Türkiye'nin dünya pirinç dış alımındaki payı %0,58, dış satımındaki payı ise %0,14'tür. Parasal değer olarak aynı veriler sırası ile %0,55 ve %0,20'dir (FAO,2019a,b;TOB,208a;1). 2017 yılında Türkiye'nin pirinç ithalatının büyük çoğunluğu İtalya, Hindistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Çin'den, 2018 yılında ise Çin ve Arjantin'in yanı sıra, İtalya, Yunanistan, Hindistan, Ukrayna, ABD, Myanmar gibi ülkelerden yapılmıştır (ZMO, 2019;1).

3.3. Türkiye'de Çeltik Üretimi

Türkiye'de 2018 yılında 26 ilde toplam 120.000 ha alanda çeltik ekimi yapılmıştır. Bu alanların yaklaşık %71'i Marmara Bölgesi'nde yer almış olup, Marmara Bölgesi'ni yaklaşık %26'lık pay ile Karadeniz Bölgesi izlemiştir. Türkiye'nin çeltik üretimi 2018 yılında 940.000 ton düzeyine yükselmiş olup, illerin toplam çeltik üretimden

aldıkları paylar şöyledir: Edirne %40,45, Samsun %15,03, Balıkesir %12,73, Çanakkale %6,95 ve Çorum %6,32. Belirtilen iller Türkiye toplam çeltik üretiminin %81,48'ini karşılamaktadır (TÜİK,2019a). Türkiye'nin çeltik ekimi ve hasat edilen alanlarına ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.Türkiye'de Çeltik Ekilen ve Hasat Edilen Alanlar

Table 1. Paddy Sown and Harvest Field Areas in Turkey.

Yıllar	Ekilen Alan (ha)	Hasat Edilen Alan (ha)	Fark (ha)	Fark (%)
2004	70.000	69.990	10	0,014
2005	85.000	84.909	91	0,107
2006	99.100	99.043	57	0,057
2007	93.900	93.799	101	0,107
2008	99.500	99.493	7	0,007
2009	96.754	96.444	310	0,320
2010	99.000	98.966	334	0,034
2011	99.400	99.383	17	0,017
2012	119.725	119.664	61	0,051
2013	110.592	110.592	0	0,000
2014	110.884	108.649	2.236	2,016
2015	115.856	115.856	0	0,000
2016	116.056	116.056	0	0,000
2017	109.560	109.505	55	0,050
2018	120.142	120.137	5	0,004

TÜİK (2019a)

Türkiye'nin çeltik ekim alanı 2004 yılında 70.000 ha iken bu değer 2018 yılında 120.000 ha düzeyine ulaşmıştır. Belirtilen dönemde sadece 2014 yılında ekilen alan ile hasat edilen alan arasındaki fark 2.236 ha olmuştur. Diğer bir ifade ile ekim alanı ile hasat edilen alan arasında önemli bir farklılık oluşmamıştır. 2004-2018 yılları arasındaki dönemde çeltik hasadı yapılan alanlarda %71,65'lik bir artış gözlenmiştir. Belirtilen dönemde çeltik hasadı yapılan alanlardaki yıllık artış oranı %4,78 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2019a). Bir önceki yıla göre çeltik hasat alanlarında 2007,2009,2013,2014 ve 2017 yıllarında azalma görülmüştür (Tablo 2). Türkiye'de çeltik hasadı yapılan alanlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.Türkiye'de Çeltik Hasadı Yapılan Alanlar

Table 2. Paddy Harvest Field Areas in Turkey.

Yıllar	Hasat Edilen Alan (ha)	Zincirleme Endeks	Basit Endeks (2004=100)
2004	69.990	100,00	100,00
2005	84.909	121,32	121,32
2006	99.043	116,65	141,51
2007	93.799	94,71	134,02
2008	99.493	106,07	142,15
2009	96.444	96,94	137,80
2010	98.966	102,62	141,40
2011	99.383	100,42	142,00
2012	119.664	120,41	170,97
2013	110.592	92,42	158,01
2014	108.649	98,24	155,23
2015	115.856	106,63	165,53
2016	116.056	100,17	165,82
2017	109.505	94,35	156,46
2018	120.137	109,71	171,65

TÜİK (2019a)

Türkiye'nin çeltik üretimine ilişkin veriler Tablo 3'te ve Şekil 2'de verilmiştir. Türkiye'nin çeltik üretimi 2004 yılında 490.000 ton iken bu değer 2018 yılında 940.000 ton düzeyine ulaşmıştır. 2004-2018 yılları arasındaki dönemde çeltik üretim miktarında %91,84'lük bir artış gözlenmiştir. Belirtilen dönemde çeltik hasadı yapılan alanlardaki yıllık artış oranı %6,12 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2019a). Bir önceki yıla göre çeltik üretim miktarında 2007,2009,2012, 2014 ve 2017 yıllarında azalma görülmüştür.

Tablo 3.Türkiye'de Çeltik Üretimi
Table 3. Paddy Production in Turkey.

Yıllar	Üretim (ton)	Zincirleme Endeks	Basit Endeks (2004=100)
2004	490.000	100,00	100,00
2005	600.000	122,45	122,45
2006	696.000	116,00	142,04
2007	648.000	93,10	132,24
2008	753.325	116,25	153,74
2009	750.000	99,56	153,06
2010	860.000	114,67	175,51
2011	900.000	104,65	183,67
2012	880.000	97,78	179,59
2013	900.000	102,27	183,67
2014	830.000	92,22	169,39
2015	920.000	110,84	187,76
2016	920.000	100,00	187,76
2017	900.000	97,83	183,67
2018	940.000	104,44	191,84

TÜİK (2019a)

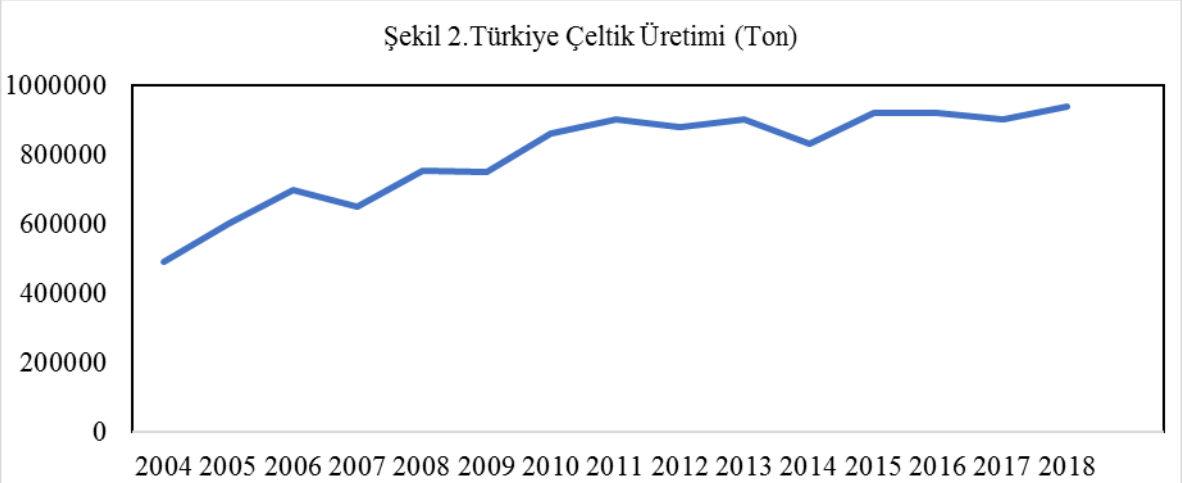

Türkiye'nin çeltik üretimine birim alana elde edilen verim değerlerinde meydana gelen değişim Tablo 4 ve Şekil 3'te verilmiştir. 2004-2018 yılları arasında Türkiye'nin çeltik üretiminde birim alan verim değerleri 6,908 ton/ha ile 9,056 ton/ha arasında değişim göstermekle birlikte ortalama verim 7,771 ton/ha olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2019a). Bir önceki yıla göre verim değerleri 2006,2007,2012,2014,2016 ve 2018 yıllarında düşüş göstermiştir (Tablo 4).

Tablo 4.Türkiye'de Çeltik Üretiminde Verim Değerleri
Table 4. Paddy Yield Values in Turkey.

Yıllar	Verim (ton/ha)	Zincirleme Endeks	Basit Endeks (2004=100)
2004	7,001	100,00	100,00
2005	7,066	100,93	100,93
2006	7,027	99,45	100,37

2007	6,908	98,31	98,68
2008	7,572	109,60	108,15
2009	7,777	102,71	111,08
2010	8,690	111,74	124,12
2011	9,056	104,21	129,35
2012	7,354	81,21	105,04
2013	8,138	110,66	116,24
2014	7,639	93,87	109,12
2015	7,941	103,95	113,43
2016	7,927	99,83	113,23
2017	8,219	103,68	117,39
2018	7,824	95,20	111,76

TÜİK (2019a)

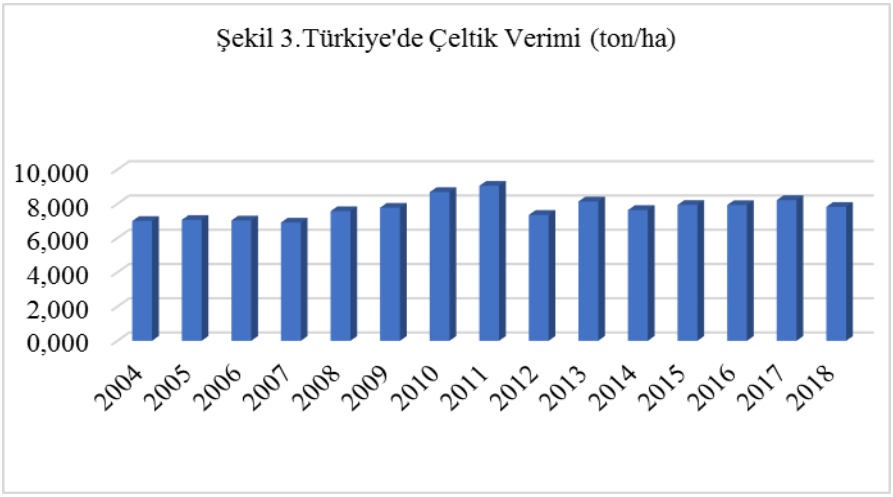

Türkiye'nin pirinç tüketiminde kendine yeterlilik durumu Tablo 5'te verilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) son 15 yıllık verilerine göre 2002-2016 döneminde ülkenin pirinç tüketiminde kendine yeterlilik oranı %35,7'den %69,9 düzeyine ulaşmıştır. Belirtilen dönemde kişi başına pirinç tüketimi 4,3 kg ile 9,7 kg arasında değişiklik göstermiştir (TÜİK20,19b). Bu dönemde pirinç üretimi ve dış alım miktarı Tablo 5 ve Şekil 4'te verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye'de Pirinçte Yeterlilik Durumu, Üretimi, İthalatı ve Tüketim Miktarları.
Table 5. Self-Sufficiency Status in Rice, Rice Production, Import and Consumption Quantities in Turkey.

Yıllar	Yeterlilik Derecesi (%)	İthalat (ton)	Üretim (ton)	Kişi Başına Tüketim (kg)
2002	35,7	404.722	216.000	8,3
2003	69,3	125.285	223.200	4,3
2004	49,0	283.044	294.000	8,0
2005	63,8	221.250	360.000	6,0
2006	71,3	167.980	417.600	6,0
2007	60,5	236.364	388.800	8,7
2008	75,7	183.621	451.995	7,8
2009	60,5	336.192	450.000	9,7
2010	90,7	275.267	516.000	7,2
2011	72,8	158.749	540.000	9,3
2012	86,9	217.056	528.000	7,5
2013	80,1	320.214	540.000	8,3
2014	65,4	292.663	498.000	9,3
2015	69,9	198.876	552.000	9,5
2016	69,9	243.859	552.000	9,4

TÜİK (2019b)

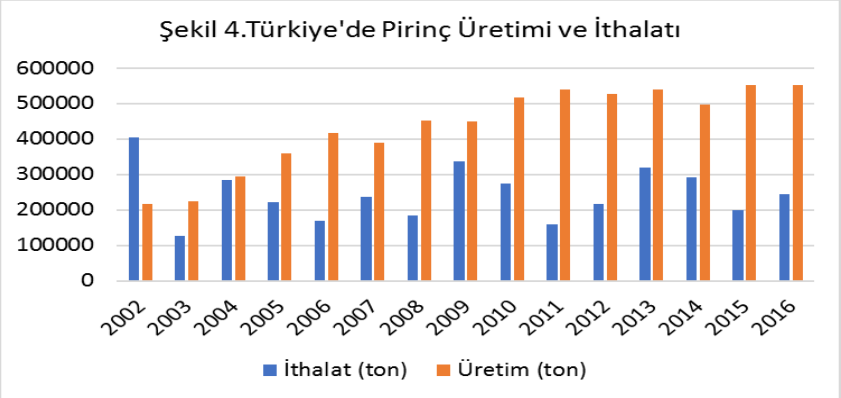

Şekil 4 incelendiğinde Türkiye'nin 2002-2016 döneminde pirinç üretim miktarının ithalat miktarını giderek geçtiğini ortaya koymaktadır.

3.4. Türkiye'de Çeltik Üretimini Destekleme Politikaları

Türkiye'de çeltik üretiminde, fark ödemesi desteği, girdi destekleri, yurtiçi sertifikalı tohum kullanımı, organik tarım ve iyi tarım uygulamaları desteklemeleri uygulanmaktadır. 2018 yılında yayınlanan "*Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ*" kapsamında, çeltik fark ödemesi desteği, 2016 ve 2017 yıllarında olduğu gibi, 0,10 TL/kg olarak uygulanmıştır. Bunun dışında çeltikte yurt içi sertifikalı tohum kullanım desteği, yine 2016 ve 2017 yıllarında olduğu gibi, 8 TL/da olarak belirlenmiştir. 2016 yılında mazot ve gübre desteği 11 TL/da iken 2017 yılında mazot desteği 36 TL/da, gübre desteği 4 TL/da olarak uygulanmıştır. 2018 yıl çeltik ürününe mazot desteği 40 TL/da, gübre desteği 4 TL/da olarak tespit edilmiştir. 2017-18 üretim sezonunda organik tarım kapsamında üretimi yapılanan çeltik, 3. kategori ürünler arasında yer almış olup, belirlenen destek miktarı 30 TL/da'dır. İyi tarım uygulamaları desteği, çeltik için bireysel ve grup sertifikasyonu fark etmeksizin 10 TL/da olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2018; Çelik ve ark, 2018; 33,TOB,2018b;2). 2018 yılı Türkiye ortalama çeltik verim değeri hektar başına 7,824 ton olarak dikkate alındığında birim alana destekleme tutarının 1.302,40 TL/ha olduğu anlaşılmaktadır. Toplam destekleme bedeli içinde fark desteği (7,824 ton/ha*0,10 TL/kg) 782,40 TL, mazot desteği 400 TL, sertifikalı tohumluk kullanım desteği 80 TL, gübre desteği 40 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam destek içinde fark desteği %60,07 ile ilk sırada yer almaktadır.

4. SONUÇ

Türkiye son 15 yıllık dönemde çeltik üretiminde ekim alanı ve verim değerleri bakımından önemli mesafeler almıştır. Bu gelişmelerde çeltik üretimine yönelik destekleme politikalarının da etkisi bulunmaktadır. Zira tarımsal üretim faaliyetleri açısından bir ürünün ekim alanı ve üretim miktarının artırılmasında o ürüne yönelik olarak uygulanan destekler önemlidir. Zira, üreticiler bir sonraki yıl üretim desenini oluştururken üretebileceği muhtemel ürünlerin karlılık durumunu ve alabilecekleri destekleri de göz önünde bulundurmaktadırlar. Çeltik üretimine yönelik olarak verilen desteklerde 2018 yılında 2017 yılına göre fark desteğinde bir değişikliğe gidilmemiştir. Ancak alan bazlı desteklerde bir önceki yıla göre %100'ün üzerinde artış sağlanmıştır. Ancak çeltik üretimi pamuk gibi girdi ve sermaye yoğun bir üretim dalıdır. Bu nedenle hektar başına verilen 400 TL mazot ve 40 TL gübre desteği bu üretim dalı için yeterli düzeyde değildir. Üreticinin asıl beklentisi ise fark desteğinin 0,10 TL/kg düzeyinden daha üst noktalarda oluşmasıdır. Buna rağmen son 15 yıllık dönemde Türkiye'nin pirinçte kendi ihtiyacını karşılama oranı %40'lar düzeyinden %70'ler düzeyinde ulaşmış olması bu üretim dalı için oldukça önemlidir. Bilindiği üzere günümüze kadar geçen süreçte Türkiye'nin pirinç arzı hiçbir zaman talebi karşılayamamıştır. Ancak uygulanacak politikalarla bu ürün dalında Türkiye'nin yurtiçi talebini karşılayabilmesi mümkün görülmektedir. Tarım ekonomisi alanında yapılan bazı çalışmalar tarımsal üretime verilen destek ölçüsünde o ürünün üretim miktarında önemli düzeyde artış sağlayabileceğini ortaya koymuştur. Bu nedenle özellikle çeltik piyasasına devletin düzenleyici rolüyle dahil olması halinde üreticilerin daha uygun şartlarda üretim yapabileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çeltik üretimine yönelik olarak verilen desteklerin birim fiyatlarının daha gerçekçi bir şekilde belirlenmesi ve ödemelerin de zamanında yapılması çeltik üreticileri için daha güvenilir bir ortam oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

ÇELİK,A.D., SEMERCİ,A., GÜL,A. (2018). Türkiye'de Çeltik Üretimi, Ticareti ve Destekleme Politikaları. 3rd International Mediterranean Science and Engineering Congress (IMSEC 2018). Çukurova University, Congress Center, October 24-26, 2018, Adana, Turkey, Proceeding Book. p. 31-34 .

FAO. (2019a). Bitkisel Üretim Verileri (http://www.fao.org/faostat , erişim tarihi 14.02.2019)

FAO. (2019b). Bitkisel Ürünler Ticareti Verileri (http://www.fao.org/faostat , erişim tarihi 14.02.2019)

GÜL, U. (2003). "Çeltik", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü – Bakış, Sayı: 3, Nüsha: 15, Haziran 2003, Ankara.

RESMİ GAZETE. (2018). Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ. (Tebliğ No: 2018/17). 27 Mart 2018 tarih ve 30373 sayılı Resmi Gazete. (http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180327-4.htm, erişim tarihi:14.02.2019)

ŞEHİRALİ, S., ÖZGEN, M. (1987). Bitkisel Gen Kaynakları, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın no: 1020/294, s.239, Ankara.

TAŞLIGİL, N., ŞAHİN, G. (2011). Türkiye'de Çeltik (Oryza Sativa L.) Yetiştiriciliği ve Coğrafi Dağılımı. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (6) 182-203.

TOB. (2018a). "Çeltik". Tarım Ürünleri Piyasaları. TOB Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. Ocak,2018. Ürün No: 05 (https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2018-Ocak%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/2018-Ocak%20%C3%87eltik.pdf, erişim tarihi 14.02.2019)

TOB. (2018b). 2018 Yılı Bitkisel Üretim Destekleme Birim Fiyatları. (https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/B%C4%B0TK%C4%B0SEL%20%C3%9CRET%C4%B0M%20DESTEKLEME%20B%C4%B0R%C4%B0M%20F%C4%B0YATLARI_2018.pdf, erişim tarihi:14.02.2019)

TOB. (2019). 2017 Hububat Raporu. TOB Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü. (http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hububat/HububatRaporu2017.pdf, erişim tarihi 18.02.2019)

TÜİK (2019a) . Bitkisel Üretim İstatistikleri (https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr; erişim 15.02.2019)

TÜİK (2019b). Bitkisel Ürün Denge Tabloları (Pirinç) (Erişim:https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr, erişim tarihi:15.02.2019)

TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N. (1999). Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma. Çantay Kitabevi, 1999, İstanbul.

ZMO. (2019). Ülkemizde Çeltik Tarımının Durumu-2018. (Erişim: http://Www.Zmo.Org.Tr/Genel/Bizden_Detay.Php?Kod=30563&Tipi=17&Sube=0, Erişim Tarihi:14.02.2019)

Vergilendirme Sınırının Aşılması ve Ekonomik Sonuçları

Dr.Öğr.Üyesi Aykut Tavşancı[1] **Öğr.Gör.Dr. Raşit Gültekin[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İkt. ve İda. Bil. Fak., Maliye Bölümü, aykuttavsanci@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, İkt. ve İda. Bil. Fak., Maliye Bölümü, rasitgultekin@ trakya.edu.tr

Özet: Vergilendirme yetkisi devletin mali alanda sürdürdüğü egemenliğin içerdiği yetkilerin en önemlilerindendir. Verginin devletin egemenliğine dayanılarak alınmasına rağmen vergileme yetkisinin kullanılmasında hukuki, ekonomik, siyasal, psikolojik vb. bir takım sınırlar bulunmakta ve farklı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Vergiler kişilerden devlete kaynak transferi olduğu için sonuçta kişi, davranışlarını bir şekilde değiştirmek zorunda kalır. Buna bağlı olarak tüketim, tasarruf, yatırım ve emek talebi değişebilir. Kişiler nasıl davranırsa davransın, sonuçta vergilerdeki artış onu daha kötü bir duruma getirmekte ve vergilere bağlı bir etkinsizlik söz konusu olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Vergi, Vergilendirme Yetkisi

1.GİRİŞ

Vergilendirme yetkisi, devletin ülkesi üzerindeki egemenliğine dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücüdür. Bu yetki devletin mali alanda sürdürdüğü egemenliğin içerdiği yetkilerin en önemlilerindendir (Öncel vd, 2007:33). Verginin devletin egemenlik hakkına dayanarak karşılıksız ve hukuki zorunluluk altında alınması, bu hakkın her zaman istenilen ve adil ölçüler içinde kullanılacağını göstermemektedir. Hemen her ülkede açık veya gizli bir şekilde vergiye karşı bir direnç söz konusudur. Bu direncin şiddeti ve şekli ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, sosyal ve kültürel durumlarına göre farklılık göstermektedir. Vergiye karşı bu direnci en düşük düzeyde tutmak için vergilemenin bir sınırlamaya tutulup tutulmayacağı ve sınırının ne olması gerektiği konusu öteden beri ekonomist ve maliyecileri meşgul etmektedir (Aksoy, 1998:72).

Vergilemenin sınırı ile ilgili ilk öneriyi fizyokratlar ileri sürmüşler ve alınacak verginin kesinlikle yükümlünün kişisel gelirinin %20'sini geçmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Fransız ekonomist *Paul Leroy Beaulieu* ise bu oranın %12-15 arasında kalması gerektiğini savunmuştur. Ancak her iki görüşün de gerekçesi açıklanmamıştır (Nadaroğlu, 1992:296).

Çağdaş ekonomistler, öncekilerden farklı olarak, vergilemenin sınırını yükümlünün kişisel gelirini göz önünde tutarak belirlemek yerine toplam vergi gelirini ulusal gelir ile ilişkilendirerek bulmaya çalışmışlardır. Örneğin, Amerikalı ekonomist *Colin Clark* bu sınırın ulusal gelirin %25'i olması gerektiğini hesaplamıştır. *Clark*'a göre bu sınır aşıldığında teşebbüs gücü azalacak, üreticiler hak talebinde bulunmaya başlayacak ve borçlularla müteşebbisler enflasyon dolayısıyla avantajlı duruma geçeceklerdir (Nadaroğlu, 1992:296).

(Öncel, 2001:18).

Vergiler devletin egemenliğine dayanılarak alınmasına rağmen vergileme yetkisinin kullanılmasında hukuki, ekonomik, mali, siyasal, psikolojik vb. bir takım sınırlar bulunmaktadır. Çalışmamızda vergilemenin sınırlarını belirleyen unsurlar ve sınırların aşılmasının ekonomi üzerindeki etkileri açıklanacaktır.

2. VERGİLENDİRME YETKİSİNİN SINIRLARINI BELİRLEYEN UNSURLAR

Vergilemenin sınırı konusu çeşitli açılardan ele alınırken bu sınır, konuya bakış açısına göre farklı değerlendirilmektedir. Ekonomik anlamda vergilemenin sınırı; kaynak kullanımı, üretim ve dağılım açısından konu edilmektedir. Vergilemenin politik boyutu açısından sınırı ise vergi koymanın veya yükünün artırılıp azaltılmasının, oylama sürecine ve politikacıların oy potansiyeline etkileri açısından değerlendirilmektedir. Bu konuya ilişkin bir bakış açısı da vergilendirme kapasitesiyle ilgili olup vergilendirme kapasitesine yaklaşıldıkça vergilendirme sınırına da yaklaşıldığıdır. Bu bakış açılarına göre vergilemenin sınırları, farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Ekonomik anlamda konuya bakıldığında, vergileme sınırı aşıldıkça, bunun üretim kapasitesini negatif etkileyeceği ve vergilemenin teşvik unsurlarında azalmalar ortaya çıkardığı saptanmaktadır. Ekonomik düşünce çerçevesinde vergilemenin sınırı aşıldıkça; tüketim tercihlerinde değişiklikler, kaynak kullanımında ve istihdamdaki düşüş, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğiliminin artması, vergiye karşı tepkiler, vergi

idaresinin olumsuz etkilenmesi gibi sonuçlar gündeme gelmektedir. Benzer şekilde vergilemenin sınırı siyasal açıdan değerlendirildiğinde konu, kamusal tercihler ile yasa koyucunun siyasal davranışlarında ki değişimler üzerinde yoğunlaşmakta ve sonuca bağlanmaktadır (Öncel, 2001:18).

Açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi, verginin devletin egemenliğine dayanılarak alınmasına rağmen vergileme yetkisinin kullanılmasında hukuki, ekonomik, siyasal, psikolojik vb. bir takım sınırlar bulunmakta ve farklı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Tek taraflı emretme ve zorlama gücünün kaynağı olan devletin egemenliği her şeyden önce anayasalarda sınırlanmış ve belli bazı kurallara bağlanmıştır. Anayasalarda kişiler için öngörülen haklar aynı zamanda devletin egemenliğinin sınırını da belirlemektedir. Ancak, anayasalarda hakların yanı sıra kişiler için ödevler de öngörülmektedir. Devletin egemenliği, bu ödevlerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla anayasalarda öngörülen sınırlar içinde kalmak ve hakları zedelememek koşuluyla kullanılabilmektedir. Anlaşılacağı gibi hukuki sınır, başta anayasa olmak üzere yasalarla belirtilmiştir.

Devlet, vergileme yetkisini başka hiçbir sınırın mevcut olmadığı varsayımı altında kuramsal olarak ulusal gelirin tamamının alındığı noktaya kadar sürdürülebilir. Ancak, böyle bir durumda, kamusal ve özel tüm ihtiyaçların devlet tarafından karşılanması gerekmektedir. Böyle bir duruma, bugüne kadar koyu sosyalist sistemlerde dahi rastlanılmamıştır (Nadaroğlu, 1992:296). O halde vergilemenin bir de ekonomik sınırı bulunmaktadır. Bu sınır aşıldığı zaman ekonomide olumsuz etkiler görülmektedir.

Vergilemenin ekonomik sınırının ne olması gerektiğini önceden standart bir oran olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu sınır, ülkelerin gelişmişlik düzeyine, kişi başına düşen gelire, ekonomik sisteme, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve stratejik konjonktüre, iktidarda bulunan partinin programına, toplumun sosyal ve psikolojik yapısına ve bütün bunlara bağlı olarak siyasal tercihlere göre değişmektedir (Nadaroğlu, 1992:297). Örneğin ekonomik sınır, demokratik rejimin geçerli olduğu ülkelerin serbest piyasaya dayalı ekonomik sistemlerinde oldukça aşağıda bulunmaktadır. Çünkü özel mülkiyet ve rekabet esasına dayalı ekonomik bir düzen içerisinde vergilemenin, hiç değilse zorunlu tüketimin karşılanmasına, sermayenin korunması ve asgari ölçüde yeniden oluşturulmasını olanaklı kılacak şekilde ayarlanması gerekmekte; bu sınırı aşan bir vergileme toplumun ekonomik düzenini büyük ölçüde etkilemektedir (Turhan, 1993:197).

Vergileme sınırı hakkında bir yargıya varabilmek için, ekonomik koşulların yanı sıra, psikolojik koşulların da dikkate alınması gerekmektedir. Eğer vergilemenin ölçüsü, vergi ödeyicilerinin davranışında vergilemenin mali verimliliğini azaltacak veya verginin istenmeyen etkiler meydana getireceği şekilde değişikliklere yol açarsa, psikolojik sınırlara ulaşılmış olur. Vergi yükümlülerinin davranışı ise, her şeyden önce halkın vergi zihniyeti ve vergi ahlakı tarafından belirlenmektedir. Zamana ve yere göre farklılıklar gösteren vergi zihniyeti, kişilerin bizzat vergileme ve vergileme ile kendilerine yüklenen özel yükümlülükler karşısında takındıkları genel tavır olarak tanımlanmaktadır. Vergi zihniyetinin genel çerçevesi içinde yer alan vergi ahlakı ise, vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında takınılan tavır olarak nitelendirilmektedir (Schmölders, 1976:107; Turhan, 1993:199). Dolayısıyla, vergilemeye ilişkin kararlar alınırken psikolojik faktörü de göz önünde tutmak gerekmektedir.

Toplumların ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile sosyal yapılarından kaynaklanan bazı özel durumlar da vergilemenin sınırlarının belirlenmesinde etken olabilmektedir. Örneğin, sanayileşmiş toplumlarda vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı gelişmekte olan ülkelere oranla daha yüksektir. Çünkü gelişmiş ülkelerde hem ulusal gelir hem de kişi başına düşen gelir oldukça yüksektir. Bu durumda vergileme sınırının biraz yukarılara çekilmesi fazla bir tepki yaratmayabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise durum tam tersinedir. Bu nedenle, vergilemenin hem yükümlünün tüketim imkanlarını olumsuz yönde etkilemeyecek hem de tasarrufu ve sermaye birikimini engellemeyecek sınırlar içinde kalması gerekmektedir (Nadaroğlu, 1992:298,299).

Demokratik parlamenter düzenlerde siyasi partilerin amacı oylarını maksimize etmek suretiyle iktidara gelmektir. Vergileme konusundaki siyasal sınırın kaynağı bu oy kaybı endişesidir. Oyların düşmeye başladığı noktadan bir önceki fiili durum vergilemenin siyasal sınırıdır (Aksoy, 1998:72; Nadaroğlu, 1992:298). Ayrıca, muhalefet partilerinin tutumu, baskı grupları ile kamuoyu baskısı gibi unsurlar, önemli ölçüde vergileme sınırının siyasal belirleyicileri olmaktadır (Öncel, 2001:27).

Vergilemenin bir de mali sınırı bulunmaktadır. Bu sınır, mevcut bir verginin oranının arttırılmasına rağmen vergi gelirlerinde artık bir artışın görülmediği veya yeni konulan bir vergiye rağmen vergi gelirinde bir değişikliğin olmadığı noktadır (Nadaroğlu, 1992:298).

Vergi oranı ile vergi geliri arasındaki ilişkiyi Amerikalı ekonomist *Arthur Laffer* kendi ismiyle anılan diyagramında açıklamıştır. Buna göre, vergi oranları yükseltilince vergi gelirleri de bir noktaya kadar artar ve

vergi hasılatı optimum düzeye ulaşır. Ancak bu noktaya ulaşıldıktan sonra da vergi oranları arttırılırsa vergi gelirleri artmaz; tam tersine düşmeye başlar. Bu gelirlerin belli bir vergi oranında sıfıra inmesi, yani ülke düzeyinde vergi konusunun kalkması kaçınılmaz olmaktadır.

Maliye yazınında *Laffer* eğrisi ismiyle bilinen bu ilişkinin tek tek vergiler düzeyinde gerçekliği ortadadır. Gelir vergisi oranlarının yüzde yüze yaklaşmasının insanları çalışıp gelir elde etmekten bütünüyle alıkoyacağı, belli bir mal üzerine konulan satış vergisi oranının fazla yükseltilmesi halinde talebin diğer mallar üzerine kayarak o vergi gelirini sıfırlayacağı, veraset ve intikal vergisi oranının aşırı yükseltilmesi insanları ivazsız intikallerle mal edinmekten çok büyük ölçüde alıkoyacağı vs. gibi nedenler bir yana, hemen tüm vergilerde oranın aşırı yükseldiği duygusunun yaygınlaşması, vergi yükümlülerini yasa dışı yollardan vergiden kurtulma çarelerini bulmaya itecek, vergi kaçırmanın çekiciliğini artıracaktır.

Ancak çeşitli vergilerden oluşan bir vergi sisteminin bütünü için bu ilişki, tek tek vergilerdeki kadar açık değildir. Bu durumda, vergilerin birbiri yerine geçirilerek kullanılabilmeleri, koşullara göre uygun vergilerin seçilmesi gibi imkanlar optimum vergi oranı ve vergilenebilir kapasite kavramlarını daha az belirgin hale getirmektedir (Uluatam, 1999:321).

Vergileme sınırının ne olması gerektiği konusunu ekonomik faktörler yönünden incelerken vergi kapasitesi ve vergi gayreti kavramları üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

2.1. Vergi Kapasitesi ve Vergilemenin Sınırı

Vergi kapasitesi, belirli bir dönemde, bir ülkede tahsil edilebilecek vergi gelirlerinin maksimum limitini ifade eden kuramsal bir sınırdır. Diğer bir ifadeyle vergi kapasitesi, belirli bir dönemde bir ülkede vergilendirilebilir ekonomik potansiyeli göstermektedir (Öncel, 2001:18; Berksoy, 1984:5). Vergilendirme kapasitesi, objektif ve sübjektif faktörlere bağlı olarak ülkeye ve zamana göre değişiklikler göstermektedir. Vergileme kapasitesini belirleyen objektif ve sübjektif faktörlere örnek olarak; kişi başına düşen gelir düzeyi, gelirin dağılımı, ekonominin monetizasyon derecesi, vergi mentalitesi, vergi ahlakı gibi hususlar gösterilebilir (Turhan, 1993:33).

Bir ekonomide vergi yükünün etkin bir şekilde dağılımı ve sağlıklı bir vergi uygulaması bakımından; vergilendirilebilir kapasitenin göz önünde bulundurulması suretiyle yapılması gerekmektedir. Belirlenmesi güç ve karışık bir yapıya sahip olmakla birlikte, geniş anlamda vergilendirilebilir kapasite; bir ülkenin üzerinde daha fazla vergi yükü taşıyamayacağı sınırı ifade etmektedir. Vergilenebilir kapasite, kesin ve değişmez bir miktar veya oranla belirtilemez ve her ekonominin içinde bulunduğu koşullara göre değişir bir nitelik taşımaktadır. Bu kapasitenin belirlenmesi bakımından kesin bir ölçü olmamakla birlikte, Hazinenin vergi gelirinde azalma, vergilerin ve vergiler yoluyla finanse edilen giderlerin, bütün ekonomi açısından zararlı ve faydalı etkileri bir yaklaşım olarak kabul edilebilmektedir (Akdoğan,1989: 145).

Vergi kapasitesi konusu ile ilgili olarak çok sayıda kuramsal ve uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda gelişmekte olan ülkelerin vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı oransal olarak tarım faaliyetlerinde negatif, buna karşın dış ticaret, imalat ve madencilik sektörleri ile hizmetler sektörü bakımından pozitif ilişki ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaların temel amacı, vergi kapasitesi ve vergilemenin sınırları konusunda ölçekler oluşturmak ve bu kapasitenin en iyi ölçeği olarak da vergi gayreti indeksinin kabul edildiğini belirtmektir (Öncel, 2001:19).

2.2. Vergi Gayreti ve Vergilemenin Sınırı

Vergi gayreti, bir ülkede bulunduğu tahmin edilen vergi kapasitesi ile fiili vergi gelirleri arasındaki oransal ilişki şeklinde tanımlanmaktadır (Akdoğan, 1989:145).

Vergi kapasitesi belirli bir dönemdeki vergilenebilir ekonomik potansiyeli göstermektedir. Aynı dönemde sağlanan fiili vergi hasılatının GSMH'ya oranı ise fiili vergi gayretini göstermektedir. Oranlamada bulunan değer büyüdükçe vergi gayretinin arttığı anlaşılmaktadır. Vergi gayreti yönünden ülkeler arasında bir karşılaştırma yapmak istendiğinde fiili vergi gayreti ile vergi kapasitesi modeline göre bulunacak vergi kapasitesi arasında şöyle bir karşılaştırma yapmak gerekmektedir (Nadaroğlu, 1992:300).

$$\text{Vergi Gayreti} = \frac{\text{Fiili Vergi Gayreti}\,(\text{Fiili Vergi Oranı})}{\text{Vergi Kapasitesi Modelinden Bulunacak Vergi Rasyosu}}$$

Bu oranlama sonucunda bulunacak sayı bir olursa, o ülkenin vergi kapasitesinin tümünü kullandığı, birden küçük olursa vergi kapasitesini bütünüyle kullanmadığı, birden büyük olduğu zaman ise, bu kapasitenin üstünde vergi gayreti gösterdiği anlaşılmaktadır.

Vergi gayreti, mali yönetimin etkinliği ile yakından ilgilidir. Gerek vergi idaresinin gerekse mali mevzuat ve mali yargının etkinliği, yükümlülerin vergiye karşı duydukları tepkiler ve eğitim düzeyi vergi gayretini etkilemektedir (Akdoğan,1989: 145).

Vergi idaresi ve mükellef davranışlarının vergi gelirlerinin miktarı üzerinde etkileri vergi idaresinin etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. Vergi idaresinin etkili çalışması, yükümlülerin olumlu davranışlarda bulunması vergi rasyosunu olumlu yönde etkileyecek ve vergileme gayreti yükselecektir. Vergileme gayretinin yükselmesiyle de vergilendirme yetkisinin kullanım alanlarının sınırları genişleyecektir.

Sonuç olarak, vergilemenin ekonomik sınırını vergi kapasitesinin en etkin şekilde kullanılabileceği nokta olarak tanımlayabiliriz. Bu sınır öyle bir noktada olmalıdır ki vergileme oranı en yüksek düzeye ulaşmalı; ancak ekonomi de bundan zarar görmemelidir.

3.VERGİLENDİRME SINIRININ AŞILMASININ EKONOMİK SONUÇLARI

Vergilendirme yetkisi kullanılırken vergi türü ve oranların ekonomi üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmeksizin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bakıdan vergilerin yükümlüler üzerinde aşırı yük getirmemesi büyük önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi, tüm vergiler ekonomi içindeki davranışları etkilemektedir. Bazı mallar diğerlerinden daha pahalı duruma gelebilir veya vergiler tüketim tercihlerinin değişmesine neden olabilir. Kişilerin risk alma, tasarruf yapma, ve çalışma isteklerini, ayrıca ekonomide bulunan kaynakların toplam arzını etkileyebilir. Yükümlülerin özel malları satın alma gücünü azaltır ve yeni bir vergi konulduğu zaman tüketiciler, çalışanlar ve firmalar kendilerini buna ayarlamak zorunda kalabilirler (Musgrave, Musgrave, 1989:443).

Toplam tüketim ve tasarruflar, kaynak kullanımı, toplam yatırımlar gibi makro değişkenlerin vergilemenin sınırı üzerinde belirleyici etkileri bulunmaktadır. Aşağıda bu etkiler açıklanacaktır.

3.1. Vergilemenin İşgücü Arzı Üzerindeki Etkileri

Vergilendirme yetkisisnin kullanımı sonucu vergi oranlarının arttırılması ile kişilerin ödediği vergide bir artış olduğu zaman, kişiler bu artışa tepkide bulunurlar. Eğer kişiler çalışma sürecini seçmekte serbestliğe sahipseler, vergi sonrasında kendileri için en uygun çalışma süresini belirleyeceklerdir. Yeni çalışma dengesi verginin iki farklı etkisinin toplam sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Uluatam, 1990:315). Gelir etkisi ve ikame etkisi.

Vergi oranlarının arttırılması nedeniyle kişilerin ödediği vergide artış olduğu zaman, kişi vergi artışının ortaya çıkardığı gelir kaybını karşılayabilmek için daha fazla çalışmayı tercih edebilir. Buna gelir etkisi denmektedir. Ancak vergi oranlarının arttırılması karşısında, fazla çalışma kişinin vergi sonrası net gelirini ya da satın alma gücünü arttırmıyorsa; hayattan daha fazla zevk almak için çalışma saatlerini azaltıp, kendine eğlence ve boş zaman ayırması söz konusu olabilmektedir. Bu etkiye de ikame etkisi denilmektedir.

Mali literatürde dolaylı bir verginin dolaysız bir vergiye kıyasla çalışma arzusunu daha az etkilediği görüşü egemendir. Burada her şeyden önce, zorunlu mallar dışındaki maddelerden alınan tüketim vergileri söz konusudur. Bu tür vergilerde vergi ödeyicisi harcamalarını kısarak vergi ödemekten kaçınabilir. Bu nedenle, dolaylı vergilerin yükümlüleri geliri arttırma yönünde tedirgin etme etkisi bulunmaktadır. Dolaysız vergiler konusunda ise yüksek marjinal vergi oranlarının yükümlüleri fazla çalışmaktan alıkoyduğu ileri sürülmektedir (Turhan, 1998:329).

Sonuç olarak, verginin gelir etkisi devam ettiği sürece kuramsal olarak vergilemenin sınırına gelinmemiştir. Ancak ikame etkisinin ortaya çıkması durumunda vergilemenin sınırından söz etmek mümkündür. Diğer koşullar veri iken, gelir etkisinden ikame etkisine dönüşüm noktası vergilemenin sınırı konusunda belirleyici

olacaktır. Ancak ulaşılan bu sonuçta vergilendirmenin mali amacının ön planda ve diğer amaçların veri kabul edildiğine işaret etmek gerekmektedir (Öncel, 2001: 21).

3.2. Vergilemenin Tüketim ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri

Vergilemenin tüketim ve tasarruflar üzerinde etkileri mikro bazda değerlendirilirken kişilerin marjinal tüketim eğilimi önem kazanmaktadır. Vergilerin, tüketimi kısma etkisi marjinal tüketim eğiliminin yüksekliği ile paralellik göstermektedir. Marjinal tüketim eğilimi arttıkça vergilerin tüketimi kısıcı etkisi fazla olacak, marjinal tüketim eğilimi azalıp tasarrufa eğilimi arttıkça, vergilerin tüketimi az, dolayısıyla tasarrufları kısıcı etkisi fazla olacaktır (Öncel, 2001: 21).

Sorun makro düzeyde ele alındığında vergi yükünün farklı gelir ve servete sahip kişiler arasında nasıl dağıtıldığı sorununa bağlanmaktadır. Bu bağı doğuran temel neden, farklı gelir dilimlerindeki insanların marjinal tüketim eğilimlerinin değişikliğidir. Bu nedenle, verginin tüketimi kısıtlayıcı etkisini ortaya koyabilmek için verginin hangi gelir gruplarına, ne ölçüde yüklendiğini ve bu gelir gruplarının marjinal tüketim eğilimlerinin ne olduğunu bilmek gerekmektedir (Uluatam, 1990:316).

Mutlak gelir kuramı, gelir artışı, gelir artışı ile marjinal tüketim eğilimi arasındaki negatif ilişkiyi esas almaktadır. Vergi oranlarındaki artış tüketim eğilimi düşük ve tasarruf eğiliminin yüksek olduğu koşullarda, tasarrufların azalmasına neden olmaktadır. Düşük gelirlere oranla yüksek gelirlerin yönelen gelir vergisindeki artışın tasarrufları azaltıcı etkisi büyük olacaktır. Harcamalar üzerinden alınan vergiler, düşük gelirliler tarafından daha ağır şekilde ödendiğinden, gelir vergisine oranla tüketimi daha çok, tasarrufu daha az kısıcı etkilemektedir (Uluatam, 1990:317).

Mutlak gelir kuramı dışındaki tüketim fonksiyonu kuramları, vergilerin tüketim ve tasarruflar üzerindeki etkileri bakımından yukarıda varılan sonuca ulaşmamaktadır. Söz konusu nispi veya sürekli gelir kuramları açısından, vergilerin toplam tasarruflar üzerindeki etkisi, kişilerin gelecekle ilgili bekleyişlerine, faiz oranlarına,, gelir dağılımına, sağlık durumlarına, eğitimlerine, gelecekte elde edebilecekleri gelir bekleyişlerine göre farklı olacaktır. Belirtilen kuramlara göre gelir-tüketim-tasarruf ilişkisi, her zaman sadece gelir düzeyine bağlı olmadığından, yüksek gelirlilere yönelen bir gelir vergisinin mutlaka tasarruf düzeyini azaltacağını söylemek mümkün olmamaktadır(Uluatam, 1990:316-3017).

Hangi gelir yaklaşımı esas alınırsa alınsın, vergiler özel tasarrufları azaltmaktadır. Özel tasarruf lardaki azalma sadece tasarruf eğilimine bağlı değildir. Aynı zamanda gelir dağılımı, faiz oranları, gelirle ilgili bekleyişler, ekonomide ve gelirdeki büyüme hızı gibi diğer faktörler de vergi nedeniyle özel tasarrufların belirleyicisi olmaktadır. Ayrıca, piyasa ekonomisinden kamu ekonomisine kaynak aktarmayı gerçekleştiren vergilerdeki artı, kamu tasarruflarını kısmaktadır.

Sonuç olarak, vergiler nedeniyle kamu tasarruflarındaki artış, özel tasarruflardaki azalıştan daha fazla ise toplam tasarruflar artacaktır. Aksine özel tasarruflardaki azalışlar, kamu tasarruflarındaki artıştan daha fazla ise toplam tasarruflar azalacaktır. Burada toplam tasarruflardaki artış ve azalış limitleri, vergilemenin sınırları açısından belirleyici olmaktadır (Öncel, 2001:22).

3.3. Vergilemenin Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Vergileme esas olarak bir kısım kaynağın özel kesimden kamu kesimine aktarılması olduğuna göre, bu niteliğiyle özel kesim yatırımları üzerinde sınırlayıcı etki yapmaktadır. Bu etki üç şekilde ortaya çıkmaktadır (Uluatam, 1990:317):

Bunlardan ilki vergilerin yatırıma tahsis edilecek fonlar üzerindeki etkisidir. Ellerinden bir kısım satınalma gücünün vergileme yoluyla çekilmesi sonucu kullanılabilir gelirleri azalan kişiler tüketimleri ile birlikte tasarruflarını da azaltmak zorunda kalacaklarından vergileme, özel kesimin yatırıma ayırabileceği fonları azaltacaktır. Bu nedenle vergilemenin sınırı konusu kapsamında vergilerin özel kesim yatırımlarında oluşturacağı azalma ile kamu yatırımlarındaki yaratacağı artışı birlikte değerlemek gerekmektedir. Vergilerin toplam yatırımlarda oluşturacağı artış ve azalma etkisi, vergilemenin sınırı açısından önemli bir belirleyici olmaktadır.

Vergilerin ikinci etkisi yatırım kararları açısındandır. Özellikle gelir üzerinden alınan vergiler, kullanılabilir geliri ve dolayısıyla vergi sonrası karlılığı etkilemektedir. Artan oranlı gelir vergisi uygulandığında, yatırımların karlılık oranı düştüğünden yatırım düzeyi de kendiliğinden azalmaktadır (Şener ve Şenatalar, 1999:185).

Vergilerin yatırımlar açısından üçüncü etkisi, yatırım malları üzerindeki vergi yükü bakımındandır. Yatırım malları çeşitli vergiler ile karşı karşıya gelebilir. Yatırım malları maliyetine giren bu vergiler, yatırım kararları üzerinde etkili olmaktadır (Öncel, 2001:24).

Vergilerin yatırımları negatif yönde etkileyici bu kuramsal etkileri, gerçek yaşamda kısmen veya tamamen ortadan kalkmaktadır. Çünkü, girişimcilerin yatırım kararlarını almasında rol oynayan tek unsur kar elde etmek değildir; bunun yanı sıra, ekonomik güç ve kişinin prestij elde etme isteği. Çeşitli sosyolojik, sosyal ve psikolojik unsurların da büyük etkisi bulunmaktadır. Hiç şüphesiz, bu unsurların yatırım kararları üzerinde ne ölçüde etki yaptığını kuramsal olarak saptamak olanağı bulunmamaktadır (Turhan, 1993:338).

3.4. Vergilemenin Kaynak Kullanımı ve Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Yükümlüler gelir veya tüketim üzerine konulan bir vergi nedeniyle, yasal ve yasal olmayan yollarla vergi ödemekten kaçınabilirler. Kaynak dağılımında bir takım sapmalar meydana gelebilir. Çünkü aşırı vergi nedeniyle kişilerin tercih ve davranışları etkilenmektedir.

Aşırı vergi yükü kişilerin satın alma gücünü azaltıcı etkiler meydana getirmekle birlikte, kişileri vergili mallardan vergisiz mallara yöneltecektir. Bu nedenle vergilendirme yetkisi kullanılırken, tüm mal ve hizmetleri dengeli bir şekilde vergilendiren ve kişilerin satın alma gücünü kaynak dağılımında sapmalar meydana getirecek şekilde azaltıcı etkiler oluşturan bir vergilemeden uzak durmak gerekmektedir.

Bütün mal ve hizmetleri aynı ölçüde vergilendiren bir genel tüketim vergisi, bütün gelirleri konusu içine alan bir gelir vergisi ele alındığında, bu vergiler kişilerin satın alma gücünü azaltıcı bir etki göstermesine rağmen, aşırı vergi yüküne yol açmayacak ve özellikle kaynak dağılımındaki sapmaları önleyecektir. Çünkü hemen hemen bütün mallar vergilendirildiğinden, vergili mallardan vergisiz mallara kayma imkanı bu şekilde bir vergilendirme ile ortadan kalkmaktadır (Nemli, 1996:118).

4.SONUÇ

Vergiler kişilerden devlete bir kaynak transferi olduğu için kişiler davranışlarını bir şekilde değiştirmek zorunda kalırlar. Buna bağlı olarak tüketim, tasarruf, yatırım ve emek talebi değişebilir. Kişiler nasıl davranırsa davransın, sonuçta vergilerdeki artış onu daha kötü bir duruma getirmekte ve vergilere bağlı bir etkinsizlik söz konusu olmaktadır. Bu etkinsizliğe verginin aşırı yükü denilmektedir. Yeni bir vergi konulduğunda ekonomik birimlerin davranışlarındaki değişiklik arttıkça aşırı yük yükselir. Vergi yükü devletin kazancı olmakla birlikte, aşırı yük yükümlünün ödediği vergi miktarını aşan bir kayıptır ve buna bağlı olarak kamunun vergi geliri kişinin refah kaybına karşılık gelmektedir.

Toplam tüketim ve tasarruflar, kaynak kullanımı, toplam yatırımlar gibi faktörler vergilemenin sınırı açısından belirleyici olan ekonomik değişkenlerdir. Söz konusu ekonomik değişkenler farklı ağırlıkta ve siyasal süreç içinde vergilendirmenin sınırını belirlemektedir. Dolayısıyla alınan siyasal kararların ekonomik göstergeleri öngördüğü sınırlara yaklaştırıldığı ölçüde vergilendirmenin sınırı açısından etkinlik artmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Abdurrahman. (1989), Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Gazi Üniversitesi Yayın No: 135, Ankara,

Aksoy, Şerafettin. (1998), Kamu Maliyesi, Gözden Geçirilmiş ve İlaveli 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul

Berksoy, Turgay. (1984), Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti, Marmara Üniversitesi Yayın No: 411, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul,

Musgrave, Richard A., Musgrave Peggy b. (1989), Public Finance in Theory and Pratice, Fifth Edition, Mc Graw- Hill Book Company

Nadaroğlu, Halil. (1992), Kamu Maliyesi Teorisi, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 8. Baskı, İstanbul

Nemli, Arif. (1996), Kamu Maliyesine Giriş, Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul

Öncel, Türkan. 2001), "Vergilendirme Sınırının Makro Ekonomik Değişkenleri", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzdokuzuncu Seri, Yıl 2000/2001, Prof.Dr. Arif Nemli'ye Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 4286, İstanbul

Öncel, Mualla, Kumrulu, Ahmet, Çağan, Nami. (2007), Vergi Hukuku, Ankara

Schmölders, Günter. (1976), Genel Vergi Teorisi, Çev. Salih, Turhan, Gözden Geçirilmiş İlaveli Dördüncü Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul

Susam, Nazan. (2001), "Aşırı Vergi Yükü Kavramı ve Aşırı Vergi Yükü Hesaplamalarında Telafi Edilmiş Talep Eğrilerinin Kullanılması", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzdokuzuncu Seri, Yıl 2000/2001, Prof.Dr. Arif Nemli'ye Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 4286, İstanbul

Şener, Orhan, Şenatalar, Burhan. (1999), Kamu Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 878, Eskişehir

Turhan, Salih. (1993), Vergi Teorisi ve Politikası, Beşinci Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul

Uluatam, Özhan. (1999), Kamu Maliyesi, 6. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara

TBMM'nin 2015-2018 Yıllarını Kapsayan 26'ncı Yasama Dönemindeki İktisadi Kanunlara Yönelik Vekil Oylamalarının İdeal Nokta Tahmini

Prof. Dr. Aziz Kutlar[1] **Doç. Dr. Ahmet Gülmez[2]** **Doç. Dr. Ali Kabasakal[3]**

[1]Sakarya Üniversitesi, SBF-İktisat, Serdivan, 54187 Sakarya, Ph:+90 264 295 6223, akutlar@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, SBF-İktisat, Serdivan, 54187 Sakarya, Ph:+90 264 295 6349, agulmez@sakarya.edu.tr

[3]Sakarya Üniversitesi, SBF-İktisat, Serdivan, 54187 Sakarya, Ph:+90 264 295 6352, fax:+90 264 295 6223, kabasakal@sakarya.edu.tr

Özet: Türkiye Cumhuriyetini kuran TBMM'si 1923'ten beri demokrasiye katkı yapmaktadır. Bu çalışmada, 64'üncü ve 65'inci Cumhuriyet hükümetlerinin Büyük Meclisin Kasım 2015-Haziran 2018 yılları arası 26'ıncı yasama döneminde oyladığı kanun teklif ve tasarıları ideal noktalar analizi ile ele alınmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği 2016'da seçilmiş iktidara karşı bir askeri darbe teşebbüsünün olmasına karşın, parlementonun işlevini sürdürmesi kayde değer bir durumdur. Yaklaşık yüz yıllık parlamenter rejiminin Başkanlık rejimine dönüştürüldüğü dönemi kapsamaktadır. Ele alınan dönemde ikitidar partisi Ak Parti (AKP), anamuhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve diğer muhalefet partileri Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olmak üzere dör parti parlementoda yer almıştır. Bu çalışmada 26. yasama döneminde genel kurula direk ekonomik sonuçlar üreten vergi vb kanunları içeren 33 kanun oylamalarının analizini yapılmaktadır.

Keywords: ideal point; political parties; parliament; Turkey

1.Giriş

Ülkelerin demokratikleşmesinde şüphesiz en önmeli görev o ülkelerin halkoyu ile seçilmiş parlamentosuna aittir. Çeşitli ideolojik ve pragmatik programlarla halkın önünde kendilerini ifade eden partiler parlamentolarda, milletvekili sayılarınca temsil edilirler. Parlamentoda çoğunluğu sağlayan tek veya birden fazla parti (koalisyon) ülkeyi yönetir ve gerekli yasal düzenlemeleri yapar. Her ülkenin demokratikleşme süreci farklıdır. Türkiye Cumhuriyetini yasama meclisinin kurduğunu düşünülürse, TBMM'nin ülkenin en önemli politik kurumu olduğu aşikardır.

Bu çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisinin(TBMM) Kasım 2015-Haziran 2018 (26'cı yasama dönemi) döneminde farklı alt kategoriler şeklinde toplanan yasa teklifleri ve yasa tasarılarını ele alınmaktadır. Bu yasama dönemi Türkiye Cumhuriyeti için son derece önemlidir. Çünkü bu yasama döneminde ülkede 15 Temmuz 2016 da seçimle gelen iktidarı devirmek için bir askeri darbe teşebbüsünün olmasına rağmen, ülkede olağanüstü hal ilan edilmiş olsa bile, parlamento, varlığını sürdürmüştür. Parlamenter rejimin bu parlamento döneminde Başkalık rejimine dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında ilgili dönemde parlamentonun davranışı önem arz etmektedir.

TBMM bu dönem içerisinde onayladığı Uluslararası anlaşmalar da dahil toplam 488 kanun tasarı ve teklifini gündemine almıştır. Meclis tarafından kabul edilen ret edilen veya onaylanan 488 kararın önemli bir kısmı uluslararası anlaşmalara aittir. Ancak bu çalışmada sadece TBMM tarafından oylanan uluslararası anlaşmalar dışındaki yasa teklif ve tasarıları ele alacağız. Bu kararlar toplam 100 adet kanun tasarı ve teklifinden ibarettir. Veri kaynağı olarak TBMM web sayfasından verilen 26'ıncı yasama dönemindeki tüm kararlar tek tek derlenerek elde edilmiştir.

TBMM'nin görev ve yetkileri Anayasa m.87 vd. da düzenlenmiştir. Kanun yapmak bu yetkilerden sadece bir tanesidir. Nitekim kanun koymak dışında kanunları değiştirmek ve kaldırmak, bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek, milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, TBMM üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek de TBMM'nin yetki ve görev alanına dâhil edilmiştir (Gözler, 2016; Atar, 2017; İba, 2018; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 ve Özbudun, 2017).

TBMM bu çalışmaya konu olan dönmede, 550 milletvekilinden oluşur ve milletvekillerinin tamamı genel oylarla bir başka ifadeyle genel seçimlerle seçilirler. Son anayasadaki düzenlemelerle Milletvekili seçilebilmek için yaşa ilişkin koşul karşılaştırmalı hukuk dikkate alındığında radikal bir şekilde on sekiz yaşın tamamlanması olarak

belirlenmiştir. On sekiz yaşını tamamlayan, her Türk milletvekili seçilebilmektedir (AY m.76). Milletvekili seçilmeye engel teşkil eden durumlar da yine Anayasanın 76. maddesinde tespit edilmiştir. (Gözler, 2016; Atar, 2017; İba, 2018; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 ve Erkmen, 2018).

TBMM üyeleri için geçerli olan kural emredici vekalet değil, temsili vekalettir. Bir başka ifadeyle milletvekilleri seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti

Özbudun (2005) dokunulmazlık konusunda bazı eleştiriler sunmaktadır. Nitekim milletvekili dokunulmazlığı ile ilgili daha önce bir ayrıcalık olarak görünen dokunulmazlığın sınırlandırılması teklifi iki kez sunulmasına rağmen iki teklifin reddedilmesiyle aslında parlamentodaki çoğunluğun bu konuda hassas olduğunu göstermektedir. Tür parlamenterler bu ayrıcalıkları konusunda oldukça kıskanç göründüğünden bu konuda gelecek tekliflere başarı şansı tanınmamaktadır.

Milletvekilliğinin görev süresince kesintisiz bir şekilde devamı kuraldır. İstisnai hallerde milletvekilliğinin düşmesi mümkündür. Nitekim istifa halinde dahi milletvekilliğinin düşmesi için TBMM Genel Kurulu tarafından karar alınması gerekmektedir. Milletvekilliği üyenin kesin hüküm giymesi veya kısıtlanması halinde de düşebilir. (Atar, 2017; İba, 2018; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 ve Özbudun, 2017).

Verilen dönemde kabul edilen tasarı ve teklifler kısaca ; (1).Güvenoyu, bütçe kesin hesapları, gensoru,(2).Ekonomik içerikli kanunlar, vergi vb. (3).Araştırma geliştirme ve eğitim içerikli yasalar (4)Değişik konular, hükümet hakkında verilen gensoru vb. (5). Beşinci kısım olarak onaylanan uluslararası değişik yasaları ele almaktadır

TBMM üyelerinin kullandıkları oylardan hareketle yargısal politik tutumlarını, Bayesyen *Markov Zinciri Monte Carlo* (MCMC) algoritmalar yolu ile gerçekleştirilen Dinamik Madde Tepki Kuramı (*Dynamic Item Response Theory*) aracılığıyla tespit etmeyi amaçlanmaktadır. Bu amaca dönük olarak ideal noktalar (açıklanmış eğilimler) tahmininde (*ideal point estimation*) bulunulacaktır. İdeal nokta tahmini her bir milletvekilinin oy verme tutumunun uzamsal/uzaysal (*spatial*) konum üzerinde bir noktada gösterilmesi esasına dayanmaktadır.

İdeal nokta tahmini hukuk ve siyaset bilimi alanlarında politik tutumları ölçmede kullanılmaya başlanmıştır Heckman & Snyder, 1997; Jenkins, 1999; Londregan, 2000; McCarty et al., 2001;K. T. Poole, 2005; K. T. Poole ve Rosenthal, 1997; Martin ve Quinn 2002; Clinton, 2004). ABD'de gerçekleştirilen öncü çalışmalarda Yüksek Mahkeme yargıçlarının kullandıkları oylardan hareketle liberal ve muhafazakâr olarak tanımlanan iki eksen üzerinde yargısal politik tutumları ortaya konulmuştur (Martin ve Quinn, 2002; Martin vd., 2005; Helmke ve Sanders, 2006 ve Martin ve Quinn, 2007)

Çalışmada giriş kısmından sonra, bu konuda yapılan akademik çalışmaları içeren literatüre yer vermiştir. Ardından çalışmada kullanılacak yöntem ve bu yönteme ait açıklamalardan sonra gerekli ampirik sonuçlara değinilmiş, sonuç kısmındaki açıklamalarla çalışma sonlandırılmıştır.

2.Literatür

İlk altı Avrupa parlamentosunun 1980-2009 yılları arasındaki karşılaştırmasının yapıldığı çalışmada Lo (2018), dinamik ideal noktalar tahmininde, bu süre içerisinde bazı Avrupa parlamentosu üyelerinin önemli ölçüde ideolojik değişim gösterdiklerini vurgulanmaktadır.

Parlamentodaki oylamalarla ilgili iki farklı demokrasilerde iki farklı görüşün olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Örneğin, ABD de hem senato hem de temsilciler meclis 1871-1998 dönemini kapsayan oylamalarında partilerin oylama üzerimde bir etkisinin olup olmadığını ele alan bir çalışmada Snyder ve Groseclose (2000) bu etkinin belirgin olduğunu ifade etmekteler. Buna karşı Türkiye ile ekonomik ve politik benzerlik taşıyan Brezilya ile ilgili bir çalışmada Zucco ve Lauderdale (2011) Brezilya başkanının siyaseten önemli kaynaklar üzerindeki kontrolün aslında çatışmanın kaynağını teşkil ettiğini bulmuşlardır ki bu da son zamanlardaki oylamaların sonuçlarını açıklamada önemli bir araçtır.

Sağdıç vd. (2013) normalleştirilmiş Banzhaf Güç Endeksini kullanarak TBMM'de iktidar partisinin oyverme gücü etkisini analiz etmiş ve Türkiyede politik hayatın istikrarsız ve kırılgan olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Doğanay (2007) çalışmasında; demokrasiye atfedilen anlamların kapsamını genişletebilecek alternatif söylemsel stratejiler parlamento tartışmalarından muaf tutulduğunu hatta reformların güncel toplumsal sorunlara çözüm önerileri olmaktan ziyade çoğunlukla, sekülerizm ve din, Batılılaşma ve ulusal çıkarlar, sivilleşme ve ulusal güvenlik gibi iki kutuplu konular arasındaki konjonktürel tercihler olarak tartışıldığını belirtmektedir.

Doğanay (2007) çalışmasında; demokrasiye atfedilen anlamların kapsamını genişletebilecek alternatif söylemsel stratejiler parlamento tartışmalarından muaf tutulduğunu hatta reformların güncel toplumsal sorunlara çözüm önerileri olmaktan ziyade çoğunlukla, sekülerizm ve din, Batılılaşma ve ulusal çıkarlar, sivilleşme ve ulusal güvenlik gibi iki kutuplu konular arasındaki konjonktürel tercihler olarak tartışıldığını belirtmektedir.

Eskiden beri parlamento gündeminde milletvekili dokunulmazlığı bulunmaktadır. Bu dokunulmazlıkların kaldırılması için bir dizi akademik yazı ve politik girişimler olmuştu. Bugünkü parlamentoda bu zırhlar önemli ölçüde kaldırılmıştır. Özbudun (2005) yolsuzlukla mücadele amacıyla dokunulmazlıkların kaldırılması ile ilgili anayasa değişikliği önerileninin kabul edilmediğini belirtmektedir.

Model

Milletvekilleri Meclis çalışmalarına kanun görüşmelerinde verdikleri oylarla katkı sağlamaktadır. TBMM İçtüzüğü m.139'a göre üç tür oylama usulü vardır. Bunlar işaretle oylama, açık oylama ve gizli oylamadır. İşaretle oylamada üyeler oylarını el kaldırarak, tereddüt halinde ayağa kalkarak verebilirler. Açık oylamada ise milletvekilleri oylarını ad ve soyadlarının ve seçim çevrelerinin yazılı olduğu oy pusulalarını kutuya atarak, elektronik oylayarak ya da yüksek sesle ayağa kalkarak kabul, çekimser ya da ret kelimelerinden birini söylemeleri ile kullanmış olurlar. Gizli oylamada ise milletvekilleri üzerinde hiçbir işaret olmayan yuvarlakların kürsüden kutuya atarak oylarını kullanmış olurlar. Kural olan oylama işaretle oy kullanmaktır. İstisnaları ise Anayasada, kanunlarla ya da TBMM İçtüzüğünde gösterilmiş olabilir.

Veri kaynağı olarak TBMM nin verilen dönemde oyladığı tüm kanun tasarı ve tekliflerinin aldığı tüm kararların yer aldığı Meclis veri tabanından temin edilmiştir. Veriler istatistiki yönteme uygun olarak kararlara katılanların olumlu reyler bir(1), muhalefet edenler sıfır(0) olarak tablolaştırlımıştır. Kararlara katılamyanlar ise NA(mevcut değil) şeklinde kaydedilmiştir. Elde edilen veriler , özellikle parlementolardaki uygulamalar için çokça kullanılan bir veri formu olan RollCall data şekline dönüştürülmştür (Poole ve Rosenthal,1997).

Çalışmada kullanalacak yöntem Bayesyen MCMC (Markov Chain Monte Carlo) algoritması yolu ile yapılan analizde Madde Tepki Kuramı (item response theory (IRT)) kullanılmaıştır. Madde Tepki Kuramı (item response theory (IRT) ilk önceleri kişilerin yeteneklerini ölçme değerlendirme testlerinde kullanılan psikometrik bir yöntem olarak kullanılmıştır. (Armstrong at al.2014,221; Jackman, 2009) . Bu çalışmada kullanılan Madde Tepki modeli Poole (2005). tarafından geliştirilen Karesel-Normal (QN) yöntemidir. Veri biçimi olarak Poole ve Rosenthal (1997) tarafından geliştirilen *rollcall* data türü kullanılmıştır.

Kullanılan modelle ilgili standart tanımlamalar Jackman (2009) ve Armstrong vd.'den (2014) yola çıkılarak aşağıdaki şekilde açıklanabilir: Bire bir yapılan oylamada kullanılan *roll-call* verisi $j \in \{1, \ldots, m\}$ olmak üzere, hazır olan ve oylamaya katılan milletvekili sayısı $i \in \{1, \ldots, n\}$ kadar, bu vekillerin 'iptal' (ζ_j) ve 'red' (ψ_j) şeklinde tercihleri olsun. Lokasyon Rd biçiminde tanımlansın, d ifadesi politika yüzeyini veya düzlemini ifade etmektedir. *i* vekilin j inci *roll-call* oylamasında 'kabul' ifadesi (y_{ij}= 1), "ret" ise (y_{ij}= 0) şeklinde tanımlanmaktadır. Vekillerin karesel fayda fonksiyonu;

$$U_i(\zeta_j) = -||x_i - \zeta_j||2 + \eta_{ij} \text{and} U_i(\psi_j) = -||x_i - \psi_j||2 + v_{ij}$$

şeklinde tanımlanmıştır. Denklemde $x_i \in Rd$ *i* vekilin *ideal noktasını,* η_{ij} ve v_{ij} faydanın hata veya stokastik (ihtimal) elemanları olarak tanımlanırken, $||\cdot||$ Öklidyen kuralı ifade etmektedir.

R paket programı Bayesyen analiz ve tahminler için kullanılan en geniş programdır. Bu çalışmada R bilgisayar paket programı altında çalışan MCMC (Martin, Quinn ve Park, 2011) ve pscl (Jackman, 2012) alt programları marifetiyle bu tahminler ve analizler yapılmıştır. Roll-call data analizinin istatistiği Clinton, Jackman ve Rivers (2004)'nın geniş çalışması ile detaylandırılmıştır.

4.Ampirik Değerlendirmeler

TBMM kaynaklarından 2015-2018 yıllarını kapsayan 26'ıncı yasama dönemine ait alınan veriler beş alt kategori şeklinde değerlendirilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi her yasa veya tasarı ile yapılan oylama (rollcall) kabul (1) ve ret (0) başlıkları altında toplanmıştır. Ancak bazen reylerde çekimser veya mükerrer rey denilen rey kullanma biçimine rastlamıştır. Bu tür rey kullanma oranının çok düşük düzeyde olduğu ve sonucu etkilemediği belirlenmiştir. Nitekim tüm dönem içerisinde en fazla iki oylamaya katılan vekiller değerlendirme dışı bırakılmıştır.

26'ıncı yasama döneminde uluslararası anlaşma onayları hariç tutularak, sadece Meclis tarafından kabul veya reddedilen yasalar çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Siyasi partilerin meclis çalışmalarında meclisi nasıl disipline ettiği, yasaların meclisten geçip geçmemesinin saikleri ele alınmaktadır. Ele alınan bu dört başlık altında toplanan yasaların birinci grupta 23, ikinci grupta 33, üçüncü grupta 9 ve son grupta ise 35 yasanın meclis gündemine geldiği anlaşılmaktadır. Aşağıda bu yasaların oylaması ile ilgili analize girmeden önce oylamaya katılan milletvekillerin oy kullanma oranları verilmektedir.

TBMM'de Partilerin Tanımlanması ve Yerleri

Verilen yasama döneminde yer alan etkili dört parti bulunmaktadır. Bu partiler sağ-sol ideolojik ayrım yerine meclisteki temsil oranına göre sıralanmıştır. Buna göre mecliste 316 AKP'nin, 134 CHP'nin, 59 HDP'nin ve 41 MHP'nin milletvekili sayısı bulunmaktadır. Bu partiler sırasıyla 1, 2, 3, 4 şeklinde kodlanarak analize dahil edilmişlerdir. Partilerin ideolojik tutumları ikinci planda tutulmuştur. AKP'nin muhafazakar, CHP'nin sosyal demokrat, HDP'nin daha çok etnik içeriği yoğun bir sol eğilimli bir parti, MHP'nin ise milliyetçi çizgide bir siyaset sürdürdüğü bilinmektedir. Oylamaya katılan milletvekilleri kodlaması, önce milletvekilin ad ve soyadlarının baş harfleri, peşinde ait olduğu partinin kısa adı ve son olarak seçildiği ilin trafik kodu ilave edilerek oluşturulmuştur.[1]

Yirmi altıncı dönem yasama meclisinde 550 milletvekilinin bulunduğu varsayımından hareketle, aşağıdaki Tablo 1'de görüleceği gibi, yasaların oylamasına meclisin %56'lara kadar düşmüştür. Bunun nedenleri aşağıda tartışılacaktır. Özellikle bazı partilerin Meclise fazla gelmediği görülecektir. İdeal noktalar yaklaşımında oylamalarda evet demek veya kabul etmek daha liberal bir tutum olarak değerlendirilirken, hayır demek veya yasanın geçmesine direnmek muhafazakarlık olarak değerlendirilmektedir. Ancak parlamenter sistemlerde parti disiplini göz önünde bulundurulduğunda, iktidar partisinin geçirmek istediği yasayı büyük rahatlıkla geçireceği bilinmelidir. Vekillerin davranışını da bu şekilde değerlendirmek gerekir.

Tablo 1 Partilerin Oylama Tablosu

	AKP	%	CHP	%	HDP	%	MHP	%	Toplam	%
II. Grup	275	0,887	13	0,041	10	0,032	12	0,038	310	0,563

Aşağıdaki tabloda yukarda verilen yasa teklif ve tasarıları ile ilgili oylamaların ideal noktalarına dağılımı yer almaktadır. Dağılımın -1 ile sıfırın biraz üzerindeki aralıkta yer aldığı görülmektedir. Daha sonra sağda küçük çaplı yığılmaları göze çarpmaktadır. İstatistik değerlerine bakıldığında bu verilerin normal dağılıma sahip olmadığı anlaşılmaktadır. En sağda yer alan ve dağılmış görünen değerlerin muhalefet partilerine aittir. Ancak yayılma oldukça fazla.

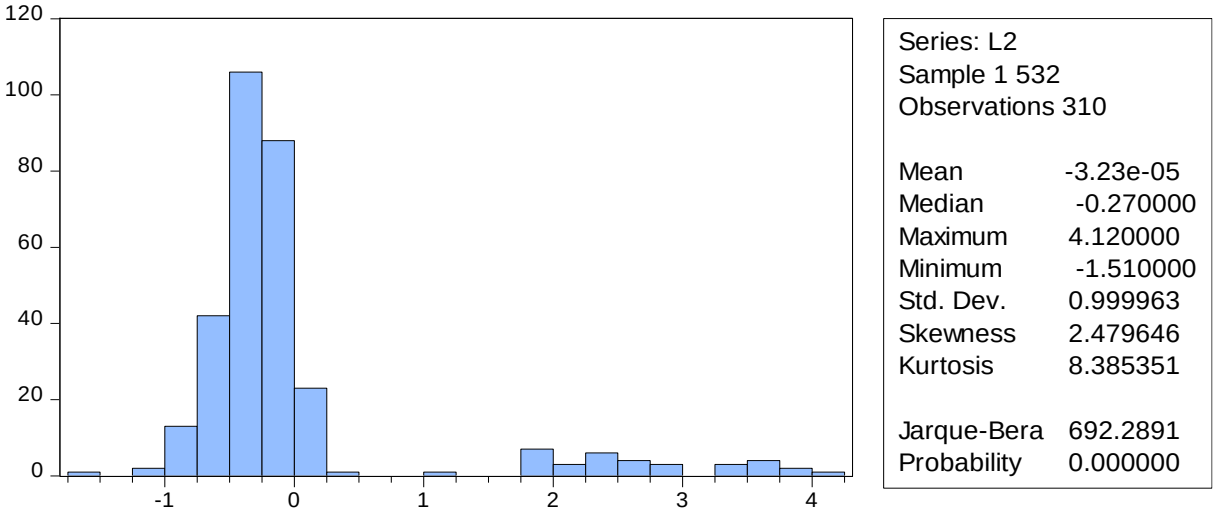

[1] Örneğin MAP.AKP34 , ilk üç harf vekilin ad ve soyadını, AKP partisini, 34 İstanbul'un trafik kodunu göstermektedir.

Konularına Göre Oylama Davranışı

2.İkinci Grup Yasa teklif ve Tasarılarının Oylanması

İkinci grupta yer alan yasalarla ilgili toplam parlamenterlerin %56'sının oylamaya katıldığı, bu oylamaya katılanların yaklaşık %89'unun İktidar partisi AKP vekillerinden oluştuğu, %3,2 ile en düşük katılım HDP vekillerinden oluştuğu görülmektedir.

Bu grup da toplam 33 yasa teklifi veya tasarısı oylanmıştır. Bu grup yasalarla ilgili yapılan oylamada iktidar partisi milletvekillerinde başka ideal nokta değeri sıfırdan küçük olan başka bir vekil bulunmamaktadır. Ancak burada ilginç bir durum söz konusudur. Yapılan oylamalarda 24 iktidar partisi milletvekilinin ideal nokta değeri sıfırdan büyük görünmektedir. Bu değerler yalnız sıfıra çok yakın pozitif işaretlidir. Bu vekillerin çok az da olsa ret yönlü rey kullanımlarının diğer gruplara göre daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Aşağıdaki Şekil 2'de görüleceği gibi muhalefetin önemli bir kısmı dahil vekillerin büyük bir kısmının ideal nokta değerleri sıfır etrafında yığılmıştır. Sol altta en liberal gözüken HBT.AKP 31 kodlu vekilin ideal nokta değeri -1.51 olarak tabloda yer almaktadır. Bu değer bir önceki oylamadaki değerin sağında yer almaktadır.

Bu grup oylama ile ilgili ana muhalefet partisi CHP'nin ve MHP'nin ılımlı bir muhafazakarlık tutunduğu gözlenirken, şekilde görüleceği gibi en üstte oldukça radikal bir direnç görülmektedir. Oylamaya katılan on HDP milletvekilinin ideal nokta değerleri oldukça yüksek pozitif değer taşımaktadır. Bu direncin yasanın içeriği ile açıklamak gerekir. HDP milletvekillerinin en yüksek ideal nokta değer 4.12 GP.HDP34 kodlu vekile aitken, diğer vekillerin tamamını ideal nokta değeri 3 (üç) ün üzerinde yer almaktadır. Bu tür bir direnci bir önceki grup yasalarında rastlanmamaktadır. Aşağıdaki Şekil 2'nin en üst kısmında yer alan radikal bir kayma bu vekillere ait sapmayı göstermektedir. HDP vekillerini ideal nokta değerine en yakın duran iki ana muhalefet partisi vekilin ideal nokta değerleri bile 2.96'yı aşmamaktadır. Bu grup yasaların oylamasında HDP vekillerinin meclis içerisinde farklı bir konumda oldukları söylenebilir.

Şekil 2 Yasaların Oylamalarının İdeal Noktalar Tahmini

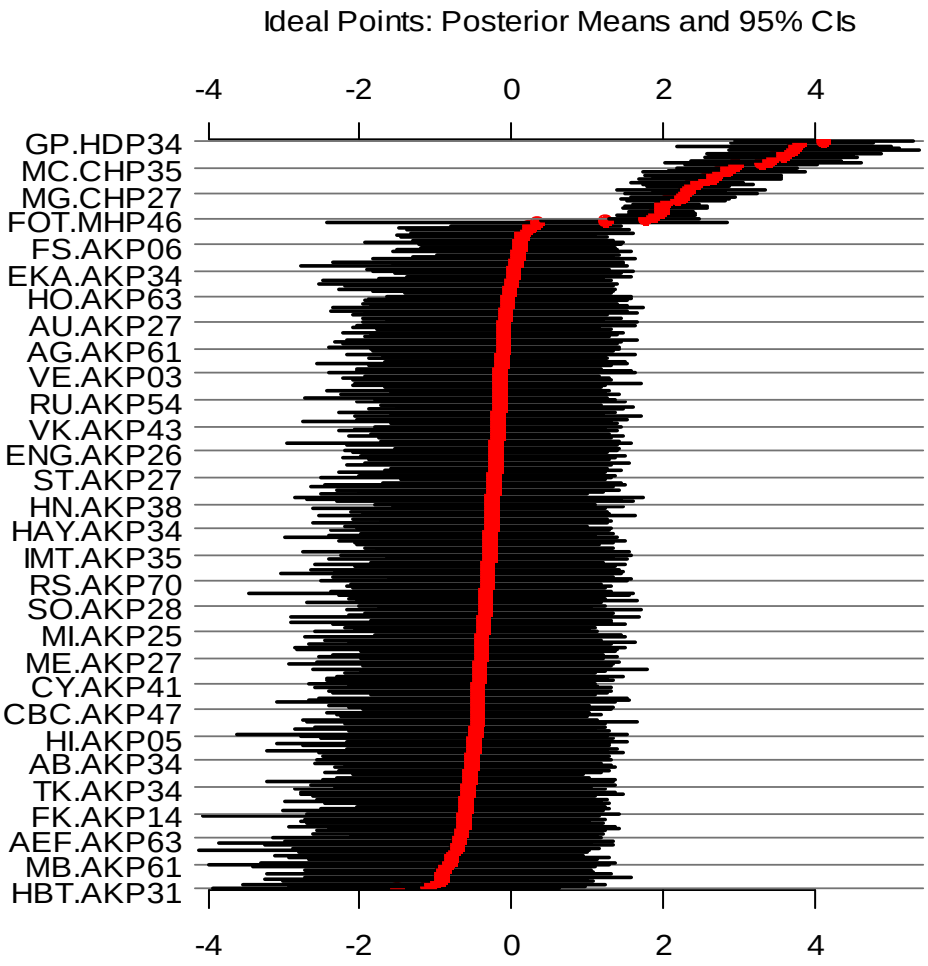

Tabloda görülen en önemli ayrıntı vekillerin büyük bir kısmının ideal nokta tahmin değerlerinin (-1,1) aralığında bulunmalarıdır. Sadece HDP vekillerinin ideal nokta değerlerini birden büyük(=4) değer taşıdığı, bunun anlamının ise bu parti temsilcilerinin parlamentoda yasalara karşı aşırı bir direnç gösterdikleri anlamına da gelmektedir. İdeal nokta değerinin yüksek olması bir anlamda yasaların geçmesine karşı direnicin büyüklüğünü de ifade etmektedir. Bu yasa döneminde HDP'nin aşırı tepkili tutumunun kabul edilen yasaların içeriği ile ilgili mi, yoksa bir protesto anlamını mı taşıdığı , daha ileri araştırmalarla tespit edilebilir.

Tablo 2 Tüm Oylanan Yasalara Ait İdeal Nokta Tahminleri

k1	l2	k1	l2	k1	l2	k1	l2	k1	l2	k1	l2
OC.AKP01		ZT.AKP25	-0,92	IT.AKP38	0,08	MA.AKP63	-0,57	COY.CHP26		BO.HDP04	
TD.AKP01	-0,24	NA.AKP26	-0,32	TY.AKP38	-0,28	MAC.AKP63	-0,3	AE.CHP27		DT.HDP04	3,76
MSE.AKP01	-0,19	ENG.AKP26	-0,21	SM.AKP39	-0,65	FC.AKP63		MG.CHP27	2,26	HO.HDP12	
TK.AKP01	-0,5	HK.AKP26	-0,11	MA.AKP40	-0,27	AEF.AKP63	-0,7	BYB.CHP28	2,37	MCG.HDP13	3,69
FGS.AKP01	-0,51	CCC.AKP27	-0,3	SC.AKP40	0,06	MKG.AKP63	-0,17	MD.CHP31		NA.HDP.21	
NU.AKP01	-0,69	ME.AKP27	-0,41	ZA.AKP41	-0,27	MA.AKP63	-0,5	BE.CHP31		MI.HDP13	
AA.AKP02	-0,1	AG.AKP27		SC.AKP41	-0,56	HO.AKP63	-0,05	ST.CHP31		IB.HDP21	3,4
A.B.AKP02	-0,3	ANK.AKP27	-0,16	FI.AKP41		IHY.AKP63	-0,16	HY.CHP31		CD.HDP21	3,58
IHF.AKP02	-0,17	MS.AKP27	-0,24	RSK.AKP41	-0,64	KY.AKP63	-0,02	IB.CHP32		SY.HDP21	
SF.AKP02	0,02	ST.AKP27	-0,1	IS.AKP41	-0,22	MA.AKP64	-0,25	AA.CHP33		MT.CHP34	
VE.AKP03	-0,16	AU.AKP27	-0,31	CY.AKP41	-0,44	AT.AKP64	-0,44	HC.CHP33		YA.CHP34	3,6
HDO.AKP03	-0,74	AY.AKP27		MAY.AKP41	-0,29	BA.AKP65		SK.CHP33		NA.HDP30	
AO.AKP03	-0,19	NC.AKP28		AA.AKP42	-0,27	BK.AKP65	-0,34	DFS.CHP33		AZ.HDP30	
CG.AKP04	-0,62	CO.AKP28	-0,29	ZA.AKP42	0,05	AA.AKP66	-0,24	OA.CHP34		DMF.HDP33	
MNB.AKP05	-0,17	SO.AKP28	-0,35	MB.AKP42	-0,19	YB.AKP66	-0,44	YA.CHP34		EA.HDP34	
HI.AKP05	-0,49	HOA.AKP29	-0,16	MBA.AKP42	-0,54	BB.AKP66		GAI.CHP34		PB.HDP34	
YA.AKP06	-0,09	CP.AKP29	-0,38	AD.AKP42		ES.AKP66	-0,43	EA.CHP34	2,35	CD.HDP34	
MA.AKP06	-0,27	OK.AKP31	0,08	HE.AKP42	-0,35	FC.AKP67	-0,31	SSA.CHP34		FKD.HDP34	3,73
AIA.AKP06	-0,34	MO.AKP31	-0,14	HET.KP42	0,22	HO.AKP67	-0,34	MA.CHP34		GP.HDP34	4,12
EA.AKP06		FS.AKP31	-0,12	MUK.AKP42	-0,38	OU.AKP67	-0,22	KEB.CHP34		MD.HDP35	3,46
AB.AKP06		HBT.AKP31	-1,51	HAO.AKP42	-0,21	CA.AKP68	-0,19	IC.CHP34		EK.HDP35	3,81
VB.AKP06		AY.AKP31	-0,56	AS.AKP42	-0,08	II.AKP38	-0,39	DC.CHP34		AB.HDP36	
NC.AKP06	0,11	SSB.AKP32	-0,35	LSU.AKP42	-0,49	MS.AKP68	-0,25	SD.CHP34		AA.HDP47	
LSC.AKP06	-0,36	SY.AKP32	-0,16	OU.AKP42	-0,59	NA.AKP69	-0,4	ZE.CHP34		ED.HDP47	
CC.AKP06		LE.AKP33		IG.AKP43	-0,72	SK.AKP69	-0,03	DE.CHP34		MS.HDP47	
AG.AKP06	-0,03	HO.AKP33	-0,11	VK.AKP43	-0,19	RK.AKP70	-0,26	EE.CHP34		BCO.HDP49	
EI.AKP06	-0,23	ACT.AKP33	-0,1	MSN.AKP43	0,12	RS.AKP70	-0,33	AE.CHP34		AY.HDP49	
AI.AKP06	-0,23	YT.AKP33	-0,32	AT.AKP43	-0,16	RC.AKP71	-0,35	MAH.CHP34		BK.HDP56	
MM.MHP06		BA.AKP34		OC.AKP44		MD.AKP71	-0,64	IK.CHP34		KY.HDP56	
JS.AKP06	-0,43	MA.AKP34		TO.AKP44	-0,16	AO.AKP71	-0,52	AO.CHP34		AO.HDP62	
FS.AKP06	0,09	AB.AKP34	-0,53	MS.AKP44	-0,29	AH.AKP72	-0,45	DE.CHP34		IA.HDP63	
YTT.AKP06		ANB.AKP34	-0,45	BT.AKP44		YT.AKP74	-0,18	AE.CHP34		OB.HDP63	
AU.AKP06	-0,11	AB.AKP34	-0,61	NY.AKP44	-0,11	OA.AKP75	-0,27	SO.CHP34	2,96	DO.HDP63	
IA.AKP07	-0,21	FB.AKP34	-0,55	UA.AKP45	-0,14	NA.AKP76	-0,94	SP.CHP34		LB.HDP65	
MC.AKP07		OB.AKP34	-0,21	MB.AKP45	-0,41	FD.AKP77	-0,27	OKS.CHP34		AG.HDP65	
SNC.AKP07	-0,72	VB.AKP34	-0,38	RB.AKP45	-0,77	MAS.AKP78	-0,82	AS.CHP34		THO.HDP65	
MK.AKP07	0,07	HB.AKP34	-0,13	IB.AKP45	-0,25	BU.AKP78	-0,8	BT.CHP34		BOE.HDP65	
GOE.AKP07	-0,19	AHC.AKP34	-0,46	SO.AKP45		MHD.AKP79		MT.CHP34		NY.HDP65	
HS.AKP07	-0,65	ABC.AKP34	-0,37	MIC.AKP46	-0,31	RP.AKP79	-0,28	MST.CHP34		AA.HDP72	
AU.AKP07	-0,33	HD.AKP34	-0,54	MUD.AKP46	-0,16	MD.AKP80	-0,49	GT.CHP34		MAA.HDP72	
IK.AKP08	-0,16	MME.AKP34		CG.AKP46	-0,33	SO.AKP80	-0,39	ET.CHP34		SB.HDP72	
ME.AKP09	-0,49	AE.AKP34	-0,02	VK.AKP46	-0,18	FA.AKP81	0,22	BY.CHP34		FE.HDP73	
AO.AKP09	-0,48	EE.AKP34	-0,36	IK.AKP46	-0,93	AK.AKP81	-0,38	GY.CHP34		AI.HDP73	
MS.AKP09	-0,54	ME.AKP34	-0,18	NR.AKP46	-0,44	FO.AKP81	-0,31	ZA.CHP35		MEA.HDP76	
AA.AKP10	-0,37	EK.AKP34	-0,14	MU.AKP46	-0,2	IO.CHP01		MB.CHP35		MK.MHP01	
KB.AKP10	-0,19	HK.AKP34	-0,21	CBC.AKP4l	-0,45	ZIT.CHP01		MAB.CHP35		MV.MHP01	
SK.AKP10	-0,32	RK.AKP34	-0,6	OM.AKP4l		EDT.CHP01		TB.CHP35		SY.MHP01	
MP.AKP10	0,14	EKA.AKP34	0,02	NO.AKP48	-0,61	AU.CHP01		MC.CHP35	2,86	MP.MHP03	
HE.AKP11	-0,32	TK.AKP34	-0,58	HO.AKP48	-0,2	AA.CHP10	2,45	AC.CHP35		SC.MHP06	
EF.AKP12	-0,16	FK.AKP34	-0,52	MES.AKP49	-0,56	BK.CHP03		KK.CHP35		EH.MHP06	1,97
CY.AKP12	-0,25	MDK.AKP34	-0,3	MA.AKP50	-0,1	MT.CHP05		ATO.CHP35	0,35	MM.MHP06	
VD.AKP13	-0,34	BK.AKP34		EG.AKP50	-0,27	AGB.CHP06		OP.CHP35		ZT.MHP06	
AE.AKP14	-0,44	MK.AKP34		MG.AKP50	0,06	TB.CHP06		SSB.CHP35		MG.MHP07	
FK.AKP14	-0,63	MM.AKP34		AK.AKP51	-0,46	ME.CHP06		AS.CHP35		ASY.MHP07	
BO.AKP15	-0,42	MMU.AKP34	-0,31	EO.AKP51	-0,93	LG.CHP06		KOS.CHP35		DD.MHP09	2,33
RP.AKP15	-0,64	NN.AKP34	-0,11	OC.AKP52	-0,46	AHH.CHP06		ZT.CHP35	2,55	IO.MHP10	
EA.AKP16	-0,42	MAP.AKP34	-0,39	MG.AKP52	-0,11	AHK.CHP06		AY.CHP35		IB.MHP16	
IA.AKP16	0,01	DAS.AKP34	-0,09	NK.AKP52		BK.CHP06		CA.CHP38		KK.MHP16	
MMA.AKP16	-0,09	MBS.AKP34	0,11	ET.AKP52	-0,42	AN.CHP06		VG.CHP39		EHA.MHP20	
ZB.AKP16	-0,88	FBS.AKP34		HA.AKP53	-0,46	SS.CHP06		TK.CHP39		KA.MHP25	2,18
HC.AKP16	-0,18	YS.AKP34	-0,99	OAB.AKP53	-0,09	NY.CHP06		HA.CHP41	2,85	MNA.MHP31	1,9
BK.AKP16	-0,06	HS.AKP34	-0,65	HK.AKP53	-0,1	NYI.CHP06		FKH.CHP41		NO.MHP32	
OM.AKP16	-0,21	MS.AKP34	-0,21	SD.AKP54		MA.CHP07		TT.CHP41		OO.MHP33	
MM.AKP16		HSE.AKP34	-0,22	MI.AKP54	-0,44	DB.CHP07		MHB.CHP42		BS.MHP33	
HS.AKP16	-0,52	HT.AKP34	-0,42	RU.AKP54	-0,17	COB.CHP07		VA.CHP44		CA.MHP34	
CKT.AKP16	-0,8	IU.AKP34	-0,45	ASU.AKP54	-0,27	NNK.CHP07		MN.CHP45		IFA.MHP34	2,05
EYG.AKP16	-0,4	SU.AKP34	-0,9	AIY.AKP54	-0,62	DK.CHP07		OO.CHP45	2,65	AE.MHP34	2,24
AG.AKP17	-0,62	SY.AKP34	-0,26	AD.AKP55	-0,36	UB.CHP08		TYB.CHP45		AMI.MHP34	
BT.AKP17	-0,39	HY.AKP34		CK.AKP55	-0,5	MLB.CHP09		OSA.CHP48		AK.MHP34	

MEA.AKP18	0,14	MY.AKP34		ACK.AKP55		BT.CHP09		ND.CHP48		HK.HDP34	
HF.AKP18	-0,39	HYI.AKP34	-0,64	OK.AKP55	-0,56	HY.CHP09		AU.CHP48		FKD.HDP34	
LIC.AKP19	-0,6	HAY.AKP34	-0,28	FK.AKP55	-0,46	AA.CHP10		OFG.CHP51		EHY.MHP34	
ASC.AKP19	-0,28	MZ.AKP34	-0,55	HBK.AKP55	-0,44	NH.CHP10		ST.CHP52		IUY.MHP34	
SU.AKP19	-0,18	HD.AKP35	-0,4	YA.AKP56	-1,05	MT.CHP10		EO.CHP54		AKT.MHP35	
CO.AKP20	-0,06	FSH.AKP35		NM.AKP57	-0,01	YT.CHP11		HT.CHP55		OV.MHP35	
SR.AKP20	0,09	NK.AKP35	-0,7	HB.AKP58	-0,3	TO.CHP14		KZ.CHP55		YH.MHP38	
ST.AKP20	-0,73	MAK.AKP35	0,24	SD.AKP58	-0,5	MG.CHP15		BK.CHP57		SS.MHP41	
NZ.AKP20		HK.AKP35	-0,45	MHS.AKP58	-0,44	NAK.CHP16		AK.CHP58		MK.MHP42	
EB.AKP21	0,06	KAS.AKP35	-0,03	IY.AKP58 -		EA.CHP16		EK.CHP59		EA.MHP45	1,98
MGE.AKP21	-0,15	IMT.AKP35	-0,3	MA.AKP59	-0,28	CI.CHP16		FO.CHP59		FOT.MHP46	1,77
RS.AKP22	-0,47	BY.AKP35		AD.AKP59	-0,28	LK.CHP16	2,66	CY.CHP59		ME.MHP48	1,86
EA.AKP23	-0,46	AA.AKP36	-0,41	MY.AKP59	-1,1	OS.CHP16		KD.CHP60		ZA.MHP54	
MB.AKP23	-0,17	YSB.AKP36	-0,21	ZA.AKP60	-0,17	ME.CHP17		HP.CHP61		EU.MHP55	2,3
TO.AKP23	1,23	MC.AKP37	-0,79	YB.AKP60	-0,59	BO.CHP17	1,97	OY.CHP64		A.B.AKP02	-0,4
OS.AKP23	-0,63	MD.AKP37	0,01	CC.AKP60	-0,16	TK.CHP19		UD.CHP67		DB.MHP80	
SB.AKP24	-0,29	HK.AKP37	-0,17	CG.AKP60	-0,14	KA.CHP20	2,74	ST.CHP67		RE.MHP80	1,97
SK.AKP24	0,01	SD.AKP38	-0,1	MB.AKP61	-0,86	MB.CHP20		MRY.CHP74			
RA.AKP25		ME.AKP38	-0,42	SC.AKP61	-0,06	EB.CHP22		OY.CHP75			
IA.AKP25	-0,06	IEK.AKP38	-0,63	AG.AKP61	-0,11	OG.CHP22		MI.CHP77			
OD.AKP25	0,03	HN.AKP38	-0,27	ASK.AKP61	-0,36	UC.CHP26		MD.HDP01			
MI.AKP25	-0,39	MO.AKP38		SS.AKP61		GU.CHP26		BY.HDP02	3,3		

Aşağıdaki Şekil 5'de mecliste oylamada, iktidar partisin başat bir şekilde oylamaya katıldığı ve ideal nokta tahminlerinin daha homojen olduğu görülmektedir. Buna karşın muhalefetin oldukça yüksek oranda zikzaklı davrandığı ve ideal nokta değerlerinin tavan yaptığı görülmektedir. Grafiğin kesikli olması 550 vekil olana mecliste katılamayan vekillerin varlığını göstermektedir.

Şekil 3 İdeal Noktaların Dağılımı

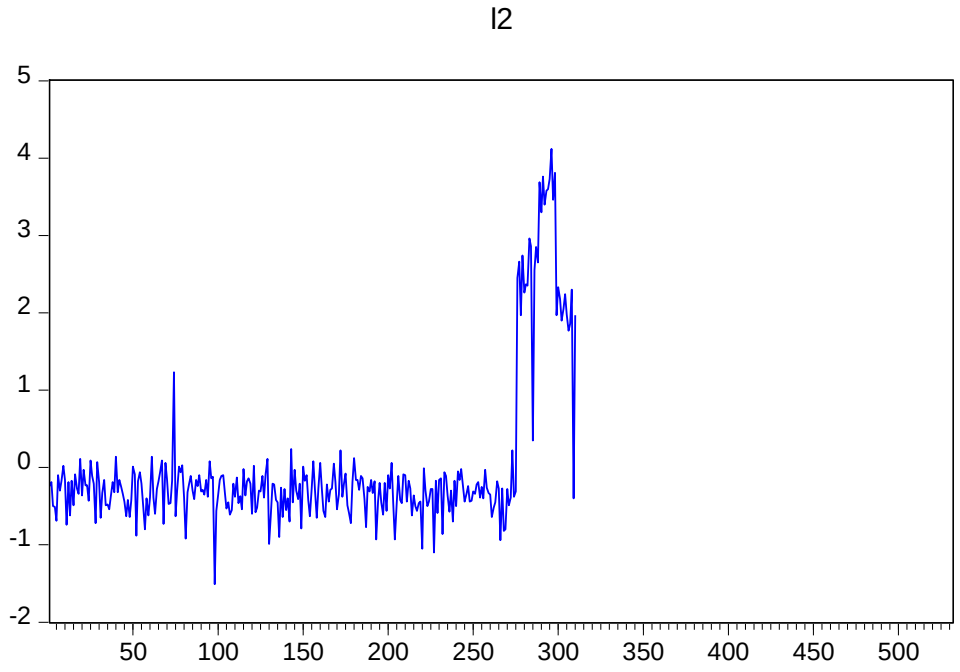

5.Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma 1920 de toplanan 1923 te Türkiye Cumhuriyetini kuran TBMM'nin 26'ıncı yasama Dönemini kapsayan 2015-2018 yılları arasında mecliste görüşülen ve oylanan yasa tasarı ve tekliflerinin oylamasında vekillerin kullandığı oyların ideal nokta tahminleri yapılmıştır. Bayesyen algoritması kullanılarak yapılan ideal nokta tahminlerinde oylanan yasa ve teklif ve tasarıları dört alt grup şeklinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ….. tür yasaların oylanması ile ilgili ideal noktaların tespiti yapılmıştır.

Tüm oylamalarda iktidar partisi vekillerinin parti disiplini göz önünde bulundurulduğunda, yapılan oylamalarda olumlu rey kullandıkları sürpriz değildir.. Diğer taraftan ana muhalefet partisinin ve MHP'nin ılımlı bir muhalefet güttüğü, gözlemlenirken,,. Meclisin üçüncü büyük partisi HDP'nin tüm oyalamalarda ciddi muhalefet yaptığı, ve yasalara karşı aşırı direnç gösterdiği sonucu çıkmaktadır. Sadece oylamalardaki olumsuz tutumunun

yanında, Meclisi zaman zaman protesto eder şekilde oylamalara katılmadığı yine elde edilen sonuçlar arasındadır. Bu oylamalarda görülen en bariz özelliklerden biri oylamaya katılan vekil sayısının neredeyse meclisin yarısına yakın olduğu görülmektedir. Bu akılım azlığı muhalefetten kaynaklansa bile, bu tutumun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bütün bunların yanında AKP nin iktidar dönemindeki demokratik davranışın bir parçası olan meclis oylamaları ile ilk dönemleri incelendiğinde, söylemsel tercihlerindeki değişikliklere rağmen, AKP'nin demokrasi konusundaki söyleminin bir incelemesi muhtemelen parlamentodaki demokrasi ve demokratikleşme konusundaki pragmatik bir yaklaşımın hüküm sürdüğünü ortaya çıkaracaktır.

Kaynakça

Armstrong, D.A., Bakker, R., Carroll, R., Hare, C. ve Poole, K.T. (2014), Analyzing spatial models of choice and judgment with R, CRC Press, Taylor & Francis Group

Atar, Y. (2017), Türk Anayasa Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayınevi: Ankara

Clinton, J., Jackman S. ve Rivers, D. (2004), The Statistical Analysis of Roll Call Data, American Political Science Review, 98(2), 355–370

Doğanay, Ü. (2007), The Turkish Parliament on Democracy, Parliamentary Affairs, 60(3), 388-408

Doğanay Ü. (2003) AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi SBF Derg, 62 (1), 65-88.

Erkmen, A. (2018), Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(3), 1225-1247

Gözler, K. (2016), Yasama Dokunulmazlığı, Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56(3), 71-101

Helmke, G. ve Mitchell S. Sanders, M.S. (2006), Modeling Motivations: A Method for Inferring Judicial Goals from Behavior, The Journal of Politics, 68(4), 867-878

İba, Ş. (2018), Türk Anayasa Hukuku, Turhan Kitapevi: Ankara.

Jackman, S.(2009), Bayesian Analysis for the Social Sciences, John Wiley & Sons:West Sussex

Jackman, S. (2012), pscl: Classes and Methods for R Developed in the Political Science Computational Laboratory, Stanford University, R package version 1.04.1

Lo, J. (2018), Dynamic ideal point estimation for the European Parliament, 1980–2009, Public Choice, 176, 229–246

Martin, A.D. ve Quinn, K.M. (2002), Dynamic Ideal Point Estimation via Markov Chain Monte Carlo for the U.S. Supreme Court, 1953-1999, Political Analysis, 10(2), 134–153

Martin, A.D. ve Quinn, K.M. (2007), Assessing Preference Change on the US Supreme Court, Journal of Law, Economics, and Organization, 23(2), 365–385

Martin, A.D., Quinn, K.M., ve Park J.H. (2011), MCMCpack, Version 1.2-1 http://mcmcpack.wustl.edu/.

Martin, A.D., Quinn, K.M., ve Epstein, L. (2005), The Median Justice on the United States Supreme Court, North Carolina Law Review, 83, 1275–1322

Özbudun, E. (2005), Siyasi Parti Kapatma Davalarında Türk Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Arasındaki Yaklaşım Farkı, Siyasi Partiler ve Demokrasi (Ankara: Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Barosu).

Özbudun, E. (2017), Türk Anayasa Hukuku, 17. Basım, Yetkin Yayınevi, Ankara.

Poole, K.T. (2005), Spatial Models of Parliamentary Voting, Cambridge University Press: New York

Poole, K . and Rosenthal, H.(1997), Congress: A Political-Economic History of Roll-Call Voting, Oxford University Press: New York

Sağdıç, E.N., Bakırtaş, İ. Ve Yıldız, B. (2013), Voting Power and the Measurement of Voting Power Indices of Grand National Assembly of Turkey: 1987-2011, Amme idaresi dergisi 46(3), 1-32

Snyder, J.M. Jr. ve Tim Groseclose, T. (2000), Estimating Party Influence in Congressional Roll-Call Voting, American Journal of Political Science, 44(2), 193-211

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (1982), Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 10 Bası, Beta Yayınevi:İstanbul.

Zucco C. Jr. ve Lauderdale, B. (2011), Distinguishing Between Influences on Brazilian Legislative Behavior, Legislative Studies Quarterly, 36(3), 363-396

TBMM'nin 26'ncı Yasama Dönemindeki Güvenoyuyla İlgili Yasalardaki Vekil Oylamalarının İdeal Nokta Tahmini

Aziz Kutlar[1] **Ali Kabasakal**[2] **Ahmet Gülmez**[3]

[1]Sakarya Üniversitesi, SBF-İktisat, Serdivan, 54187 Sakarya, Ph:+90 264 295 6223, akutlar@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, SBF-İktisat, Serdivan, 54187 Sakarya, Ph:+90 264 295 6352, fax:+90 264 295 6223, kabasakal@sakarya.edu.tr

[3]Sakarya Üniversitesi, SBF-İktisat, Serdivan, 54187 Sakarya, Ph:+90 264 295 6349, agulmez@sakarya.edu.tr

Özet: Türkiye Cumhuriyetini kuran TBMM'si 1923'ten beri demokrasiye katkı yapmaktadır. Bu çalışmada, 64'üncü ve 65'inci Cumhuriyet hükümetlerinin Büyük Meclisin Kasım 2015-Haziran 2018 yılları arası 26'ıncı yasama döneminde oyladığı kanun teklif ve tasarıları ideal noktalar analizi ile ele alınmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği 2016'da seçilmiş iktidara karşı bir askeri darbe teşebbüsünün olmasına karşın, parlementonun işlevini sürdürmesi kayde değer bir durumdur. Yaklaşık yüz yıllık parlamenter rejiminin Başkanlık rejimine dönüştürüldüğü dönemi kapsamaktadır. Ele alınan dönemde ikitidar partisi Ak Parti (AKP), anamuhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve diğer muhalefet partileri Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olmak üzere dör parti parlementoda yer almıştır. Bu çalışmada 26. yasama döneminde genel kurulda hükümetlerin tüzel kişiliğine olan güven, gensoru oylamaları, ve hükümetlerin planlayıp genel kurula sundukları bütçe kanunlarının onanmasını içeren 23 kanun oylamalarının analizini yapılmaktadır.

Keywords: ideal point; political parties; parliament; Turkey

1.Giriş

Ülkelerin demokratikleşmesinde şüphesiz en önemli görev o ülkenin halkoyu ile seçilmiş parlamentosuna aittir. Çeşitli ideolojik ve pragmatik programlarla halkın önünde kendilerini ifade eden partiler parlamentolarda, milletvekili sayılarınca temsil edilirler. Parlamentoda çoğunluğu sağlayan tek veya birden fazla parti (koalisyon)ülkeyi yönetir ve gerekli yasal düzenlemeleri yapar. Her ülkenin demokratikleşme süreci farklıdır. Türkiye Cumhuriyetini yasama meclisinin kurduğunu düşünülürse, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin ülkenin en önemli politik kurumu olduğu aşikardır.

TBMM TC Anayasası 7. Maddede açıkça ifade edildiği üzere yasama yetkisine münhasıran sahiptir ve bu yetki devredilemez niteliktedir. 23 Nisan 1920 tarihi TBMM'nin yasama organı kimliğini kazandığı an olarak hem hukuki hem siyasi hem de tarihi açıdan özel bir anlama sahiptir. 1921 Anayasasında (Teşkilatı Esasiye) yasama, yürütme ve yargı gücünü tek elde toplayan TBMM, 1924 Anayasası ile modern Türkiye Cumhuriyetinin kurumlarına geçerlik kazandırmış ve çok partili döneme geçiş süreci gibi radikal bir dönüşüm yaşamıştır. TBMM, 1961 ve 1982 Anayasalarında benimsenen kuvvetler ayrılığı sistemi gereğince yasama organı olarak münhasıran yetkinin sahip olmuştur (Gözler, 2016; Atar, 2017; İba, 2018; Özbudun, 2017; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 ve Hasdemir, 2014)

Bu çalışmada TBMM'nin Kasım 2015-Haziran 2018 (26'cı yasama dönemi) döneminde farklı alt kategoriler şeklinde toplanan yasa teklifleri ve yasa tasarıları ele alınmaktadır. Bu yasama dönemi Türkiye Cumhuriyeti için son derece önemlidir. Çünkü bu yasama döneminde ülkede 15 Temmuz 2016 da seçimle gelen iktidarı devirmek için bir askeri darbe teşebbüsünün olmasına rağmen, ülkede olağanüstü hal ilan edilmiş olsa bile, parlamento, varlığını sürdürmüştür. Parlamenter rejimin bu parlamento döneminde Başkalık rejimine dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında ilgili dönemde parlamentonun davranışı önem arz etmektedir.

TBMM bu dönem içerisinde onayladığı Uluslararası anlaşmalar da dahil toplam 488 kanun tasarı ve teklifini gündemine almıştır. Meclis tarafından kabul edilen ret edilen veya onaylanan 488 kararın önemli bir kısmı uluslararası anlaşmalara aittir. Ancak bu çalışmada sadece TBMM tarafından oylanan uluslararası anlaşmalar dışındaki yasa teklif ve tasarıları ele alacağız. Bu kararlar toplam 100 adet kanun tasarı ve teklifinden ibarettir. Veri kaynağı olarak TBMM web sayfasından verilen 26'ıncı yasama dönemindeki tüm kararlar tek tek derlenerek elde edilmiştir.

TBMM bu çalışmaya konu olan dönmede, 550 milletvekilinden oluşur ve milletvekillerinin tamamı genel oylarla bir başka ifadeyle genel seçimlerle seçilirler. Son anayasadaki düzenlemelerle Milletvekili seçilebilmek için yaşa ilişkin koşul karşılaştırmalı hukuk dikkate alındığında radikal bir şekilde on sekiz yaşın tamamlanması olarak

belirlenmiştir. On sekiz yaşını tamamlayan, her Türk milletvekili seçilebilmektedir (AY m.76). Milletvekili seçilmeye engel teşkil eden durumlar da yine Anayasanın 76. maddesinde tespit edilmiştir. (Gözler, 2016; Atar, 2017; İba, 2018; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 ve Erkmen, 2018).

Eskiden beri parlamento gündeminde milletvekili dokunulmazlığı bulunmaktadır. Bu dokunulmazlıkların kaldırılması için bir dizi akademik yazı ve politik girişimler olmuştur. Bugünkü parlamentoda bu zırhların önemli ölçüde kaldırılmıştır. Özbudun'un (2017) bu dokunulmazlıklarla ilgili bir çalışması bulunmaktadır. Ona göre, Yolsuzlukla mücadele için dokunulmazlığı sınırlayan anayasa değişiklikleri reddedildi. Parlamento dokunulmazlığının kapsamı, son yıllarda Türkiye'de yoğun bir anayasal tartışma konusu haline geldi. Kamuoyunda yolsuzlukla ilgili davalarda dokunulmazlığı sınırlamak ve hatta tümüyle kaldırmak için güçlü bir ruh hali vardı. Bu, yolsuzlukla topyekün mücadelede önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Özbudun (2017) dokunulmazlık konusunda bazı eleştiriler sunmaktadır. Nitekim milletvekili dokunulmazlığı ile ilgili daha önce bir ayrıcalık olarak görünen dokunulmazlığın sınırlandırılması teklifi iki kez sunulmasına rağmen iki teklifin reddedilmesiyle aslında parlamentodaki çoğunluğun bu konuda hassas olduğunu göstermektedir. Tür parlamenterler bu ayrıcalıkları konusunda oldukça kıskanç göründüğünden bu konuda gelecek tekliflere başarı şansı tanınmamaktadır.

Milletvekilliğinin görev süresince kesintisiz bir şekilde devamı kuraldır. İstisnai hallerde milletvekilliğinin düşmesi mümkündür. Nitekim istifa halinde dahi milletvekilliğinin düşmesi için TBMM Genel Kurulu tarafından karar alınması gerekmektedir. Milletvekilliği üyenin kesin hüküm giymesi veya kısıtlanması halinde de düşebilir. (Atar, 2017; İba, 2018; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 ve Özbudun, 2017).

Verilen dönemde kabul edilen tasarı ve teklifler kısaca ; (1).Güvenoyu, bütçe kesin hesapları, gensoru,(2).Ekonomik içerikli kanunlar, vergi vb. (3).Araştırma geliştirme ve eğitim içerikli yasalar (4)Değişik konular, hükümet hakkında verilen gensoru vb. (5). Beşinci kısım olarak onaylanan uluslararası değişik yasaları ele almaktadır.

TBMM üyelerinin kullandıkları oylardan hareketle yargısal politik tutumlarını, Bayesyen *Markov Zinciri Monte Carlo* (MCMC) algoritmalar yolu ile gerçekleştirilen Dinamik Madde Tepki Kuramı (*Dynamic Item Response Theory*) aracılığıyla tespit etmeyi amaçlanmaktadır. Bu amaca dönük olarak ideal noktalar (açıklanmış eğilimler) tahmininde (*ideal point estimation*) bulunulacaktır. İdeal nokta tahmini her bir milletvekilinin oy verme tutumunun uzamsal/uzaysal (*spatial*) konum üzerinde bir noktada gösterilmesi esasına dayanmaktadır..

İdeal nokta tahmini hukuk ve siyaset bilimi alanlarında politik tutumları ölçmede kullanılmaya başlanmıştır (Bailey ve Rivers, 1997; Clinton ve Mierowitz, 2001; Clinton et al., 2004; Cox ve Poole, 2002; Poole ve Rosenthal, 1997 ve Martin ve Quinn 2002).

Çalışmada giriş kısmından sonra, bu konuda yapılan akademik çalışmaları içeren literatüre yer vermiştir. Ardından çalışmada kullanılacak yöntem ve bu yönteme ait açıklamalardan sonra gerekli ampirik sonuçlara değinilmiş, sonuç kısmındaki açıklamalarla çalışma sonlandırılmıştır.

2.Literatür

İlk altı Avrupa parlamentosunun 1980-2009 yılları arasındaki karşılaştırmasının yapıldığı çalışmada Lo (2018), dinamik ideal noktalar tahmininde, bu süre içerisinde bazı Avrupa parlamentosu üyelerinin önemli ölçüde ideolojik değişim gösterdiklerini vurgulamaktadır.

Han, JH (2007) çalışmasında Avrupa Parlamentosunun beşinci döneminde yoklamalı oturumlarının Bayesyen mekansal oy verme modellerinin performansını araştırmaktadır. Bayesyen yöntem çok miktarda veri kaybının ve az sayıda rastsal yoklamaların olduğu durumlarda ortaya çıkan tahmin belirsizliğini ölçmeyi mümkün kılmaktadır. Bu nedenle bahsedilen bu yöntem Avrupa parlamentosu üyelerinin oy verme davranışı hakkında daha güvenilir çıkarımlar yapmamıza olanak sağlamaktadır.

Papavero ve Zucchını'nin (2018) kadın parlamenterlerin oy verme davranışı üzerine yaptığı çalışmada kadınların partiler arası işbirlikleriyle parti grup kararını zorladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada (1) ortalama olarak, kadınlar farklı partilerde bir grup olarak daha düşük bir uyum gösterirken, erkeklerden daha yüksek bir parti uyumluluğu gösterir; (2) cinsiyetin parti uyumu üzerindeki etkisi, bireysel özelliklere, parlamento partilerinin büyüklüğü ve örgütlenmesine ve kadınların parlamento gruplarındaki paylarına bağlı değildir; (3) kadın milletvekillerinin farklı davranışları, partilerde farklı aday belirleme modellerine bağlı olabilir.

Model

Milletvekilleri Meclis çalışmalarına kanun görüşmelerinde verdikleri oylarla katkı sağlamaktadır. TBMM İçtüzüğü m.139'a göre üç tür oylama usulü vardır. Bunlar işaretle oylama, açık oylama ve gizli oylamadır. İşaretle oylamada üyeler oylarını el kaldırarak, tereddüt halinde ayağa kalkarak verebilirler. Açık oylamada ise milletvekilleri oylarını ad ve soyadlarının ve seçim çevrelerinin yazılı olduğu oy pusulalarını kutuya atarak, elektronik oylayarak ya da yüksek sesle ayağa kalkarak kabul, çekimser ya da ret kelimelerinden birini söylemeleri ile kullanmış olurlar. Gizli oylamada ise milletvekilleri üzerinde hiçbir işaret olmayan yuvarlakların kürsüden kutuya atarak oylarını kullanmış olurlar. Kural olan oylama işaretle oy kullanmaktır. İstisnaları ise Anayasada, kanunlarla ya da TBMM İçtüzüğünde gösterilmiş olabilir.

Veri kaynağı olarak TBMM nin verilen dönemde oyladığı tüm kanun tasarı ve tekliflerinin aldığı tüm kararların yer aldığı Meclis veri tabanından temin edilmiştir. Veriler istatistiki yönteme uygun olarak kararlara katılanların olumlu reyler bir(1), muhalefet edenler sıfır(0) olarak tablolaştırlımıştır. Kararlara katılamyanlar ise NA(mevcut değil) şeklinde kaydedilmiştir. Elde edilen veriler , özellikle parlementolardaki uygulamalar için çokça kullanılan bir veri formu olan RollCall data şekline dönüştürülmüştür (Poole ve Rosenthal, 1997).

Çalışmada kullanalacak yöntem Bayesyen MCMC (Markov Chain Monte Carlo) algoritması yolu ile yapılan analizde Madde Tepki Kuramı (item response theory (IRT)) kullanılmaıştır. Madde Tepki Kuramı (item response theory (IRT) ilk önceleri kişilerin yeteneklerini ölçme değerlendirme testlerinde kullanılan psikometrik bir yöntem olarak kullanılmıştır. (Armstrong et al. 2014, Jackman, 2009) . Bu çalışmada kullanılan Madde Tepki modeli Poole (2005) tarafından geliştirilen Karesel-Normal (QN) yöntemidir. Veri biçimi olarak Poole ve Rosenthal (1997) tarafından geliştirilen *rollcall* data türü kullanılmıştır.

Kullanılan modelle ilgili standart tanımlamalar Jackman (2009) ve Armstrong vd.'den (2014) yola çıkılarak aşağıdaki şekilde açıklanabilir: Bire bir yapılan oylamada kullanılan *roll-call* verisi $j \in \{1, \ldots, m\}$ olmak üzere, hazır olan ve oylamaya katılan milletvekili sayısı $i \in \{1, \ldots, n\}$ kadar, bu vekillerin 'iptal' (ζ_j) ve 'red' (ψ_j) şeklinde tercihleri olsun. Lokasyon Rd biçiminde tanımlansın, d ifadesi politika yüzeyini veya düzlemini ifade etmektedir. *i* vekilin j inci *roll-call* oylamasında 'kabul' ifadesi (y_{ij}= 1), "ret" ise (y_{ij}= 0) şeklinde tanımlanmaktadır. Vekillerin karesel fayda fonksiyonu;

$$U_i(\zeta_j) = -||x_i - \zeta_j||2 + \eta_{ij} \text{ ve } U_i(\psi_j) = -||x_i - \psi_j||2 + v_{ij}$$

şeklinde tanımlanmıştır. Denklemde $x_i \in Rd$ *i* vekilin *ideal noktasını,* η_{ij} ve v_{ij} faydanın hata veya stokastik (ihtimal) elemanları olarak tanımlanırken, $||\cdot||$ Öklidyen kuralı ifade etmektedir.

4.Ampirik Değerlendirmeler

TBMM kaynaklarından 2015-2018 yıllarını kapsayan 26'ıncı yasama dönemine ait alınan veriler beş alt kategori şeklinde değerlendirilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi her yasa veya tasarı ile yapılan oylama (rollcall) kabul (1) ve ret (0) başlıkları altında toplanmıştır. Ancak bazen reylerde çekimser veya mükerrer rey denilen rey kullanma biçimine rastlamıştır. Bu tür rey kullanma oranının çok düşük düzeyde olduğu ve sonucu etkilemediği belirlenmiştir. Nitekim tüm dönem içerisinde en fazla iki oylamaya katılan vekiller değerlendirme dışı bırakılmıştır.

26'ıncı yasama döneminde uluslararası anlaşma onayları hariç tutularak, sadece Meclis tarafından kabul veya reddedilen yasalar çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Siyasi partilerin meclis çalışmalarında meclisi nasıl disipline ettiği, yasaların meclisten geçip geçmemesinin saikleri ele alınmaktadır. Ele alınan bu dört başlık altında toplanan yasaların birinci grupta 23, ikinci grupta 33, üçüncü grupta 9 ve son grupta ise 35 yasanın meclis gündemine geldiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada birinci yasa grubunu içeren ……..ilgili yasa teklif ve tasarılarının oylanması ele alınmaktadır.

TBMM'de Partilerin Tanımlanması ve Yerleri

Verilen yasama döneminde yer alan etkili dört parti bulunmaktadır. Bu partiler sağ-sol ideolojik ayrım yerine meclisteki temsil oranına göre sıralanmıştır. Buna göre mecliste 316 AKP'nin, 134 CHP'nin, 59 HDP'nin ve 41 MHP'nin milletvekili sayısı bulunmaktadır. Bu partiler sırasıyla 1, 2, 3, 4 şeklinde kodlanarak analize dahil edilmişlerdir. Partilerin ideolojik tutumları ikinci planda tutulmuştur. AKP'nin muhafazakar, CHP'nin sosyal demokrat, HDP'nin daha çok etnik içeriği yoğun bir sol eğilimli bir parti, MHP'nin ise milliyetçi çizgide bir siyaset

sürdürdüğü bilinmektedir. Oylamaya katılan milletvekilleri kodlaması, önce milletvekilin ad ve soyadlarının baş harfleri, peşinde ait olduğu partinin kısa adı ve son olarak seçildiği ilin trafik kodu ilave edilerek oluşturulmuştur.[1]

Yirmi altıncı dönem yasama meclisinde 550 milletvekilinin bulunduğu varsayımından hareketle, aşağıdaki Tablo 1 incelendiğinde bir nolu grupta yer alan yasalarla ilgili en fazla milletvekilinin rey kullandığını görülmektedir. Bu konularla ilgili oylamada milletvekillerinin, yaklaşık %60 Adalet ve Kalkına Partisine ait olmak üzere %97'sinin oylamalara katıldığı ve bu oranın oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedenleri aşağıda tartışılacaktır. Özellikle bazı partilerin Meclise fazla gelmediği görülecektir. İdeal noktalar yaklaşımında oylamalarda evet demek veya kabul etmek daha liberal bir tutum olarak değerlendirilirken, hayır demek veya yasanın geçmesine direnmek muhafazakarlık olarak değerlendirilmektedir. Ancak parlamenter sistemlerde parti disiplini göz önünde bulundurulduğunda, iktidar partisinin geçirmek istediği yasayı büyük rahatlıkla geçireceği bilinmelidir. Vekillerin davranışını da bu şekilde değerlendirmek gerekir.

Tablo 1 Partilerin Oylama Tablosu

	AKP	%	CHP	%	HDP	%	MHP	%	Toplam	%
I. Grup	317	0,595	133	0,251	42	0,078	40	0,075	532	0,967

Aşağıdaki tabloda oylamaya katılan 532vekilin ideal nokta şeklinde elde edilen oylama dağılımı elde edilmemiştir. Oylama dağılımının iki tümsek şeklinde yoğunlaştığını görmekteyiz. (-2,0) sıfır aralığında iktidar partisinin yoğunluk kazandığı daha sağda ise muhalefetin yer aldığını söyleyebiliriz. Muhalefetteki yoğunluğun daha az olduğu göz çarpmaktadır. Bu tür bir dağılımın yan tarafta verilen istatistik değerlerine bakıldığına normal dağılımın olmadığı açıkça görülmektedir.

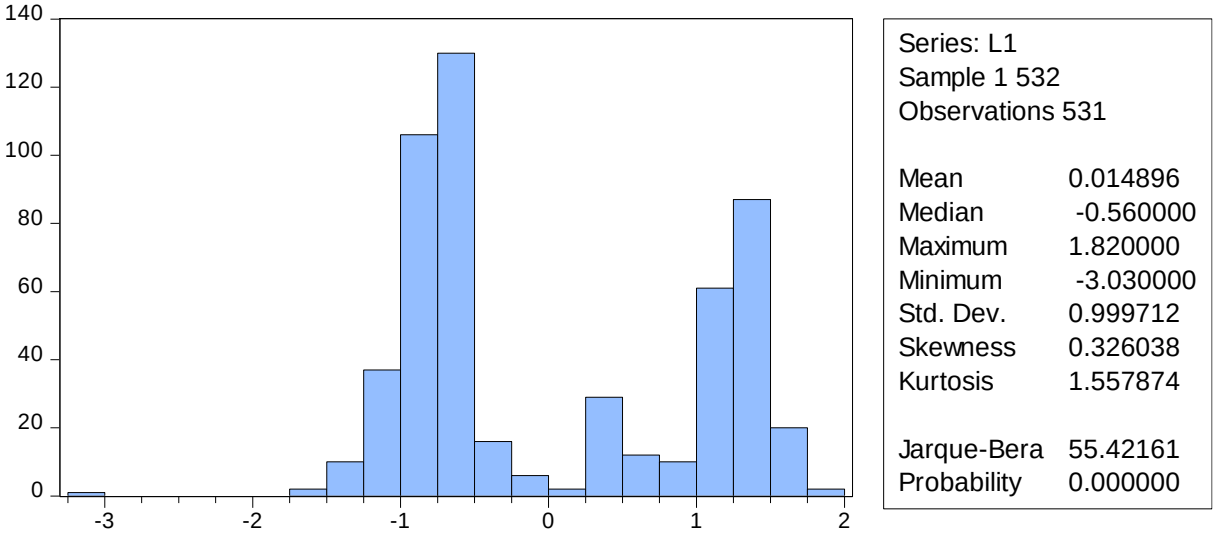

Konularına Göre Oylama Davranışı

Birinci Grup yasa teklif ve Tasarılarının Oylanması

Birinci grupta yer alan güvenoyu, bütçe kesin hesapları, gensoru gibi yasaların oylaması ile ilgili ideal noktalar tahmini yapılmıştır. İleriki sayfalarda tabloda tamamı verilen bu oylamaların sonuçları tartışılmaktadır. Bu oylamaya 532 milletvekilin katıldığı, bunların yaklaşık %60'ının AKP, %25'inin CHP ve %7-8 aralında ise HDP ve MHP vekillerine aittir. Aşağıdaki İdeal noktalar grafiğine bakıldığında oylamanın seyri görülmektedir. Sol taraf liberal olarak adlandırıldığında, tüm AKP'lilerin bu taraftan yer aldığı, tepede ise ana muhalefet partisinin yer aldığı görülmektedir. Orta yerde ise diğer iki partinin oylamaları yer almaktadır. Her şeye rağmen ideal noktaların değeri (-1,+1) aralığında yoğunlaştığı, sadece AKP'den RS.AKP22 kodlu milletvekilinin ideal nokta değeri -.3,03 olarak tespit edilmiştir. Diğerleri mutlak değer olarak çok daha küçük sayılar şeklinde dizilmişler. En muhafazakar diyeceğimiz, yani oylamada hayır şeklinde karşı oy kullanan ana muhalefet partisinden SO.CHO34 ile NNK.CHP07 kodlu iki vekilin ideal nokta değerleri 1.82 olarak kaydedilmiştir. Diğer tüm vekillerin oylama değerleri bu iki uç aralıkta değişmektedir. HDP vekillerinin de bu grup oylamada ılımlı tutumlarını dikkate almak gerekir.

[1] Örneğin MAP.AKP34 , ilk üç harf vekilin ad ve soyadını, AKP partisini, 34 İstanbul'un trafik kodunu göstermektedir.

Bütün tabloya bakıldığında AKP dışında hiçbir başka partinin vekilinin negatif işaretli ideal noktası bulunmamaktadır. Buna karşın AKP'li altı vekilin[2] ideal nokta değerleri sıfırdan büyük, yani pozitif çıkmıştır. Bu vekillerin muhtemelen muhalefetle birlikte hareket ettikleri veya arada muhalefete destek verdilerini söyleyebiliriz.

Şekil 1 I.Grup Yasaların Oylanmasında İdeal Noktalar Tahmini

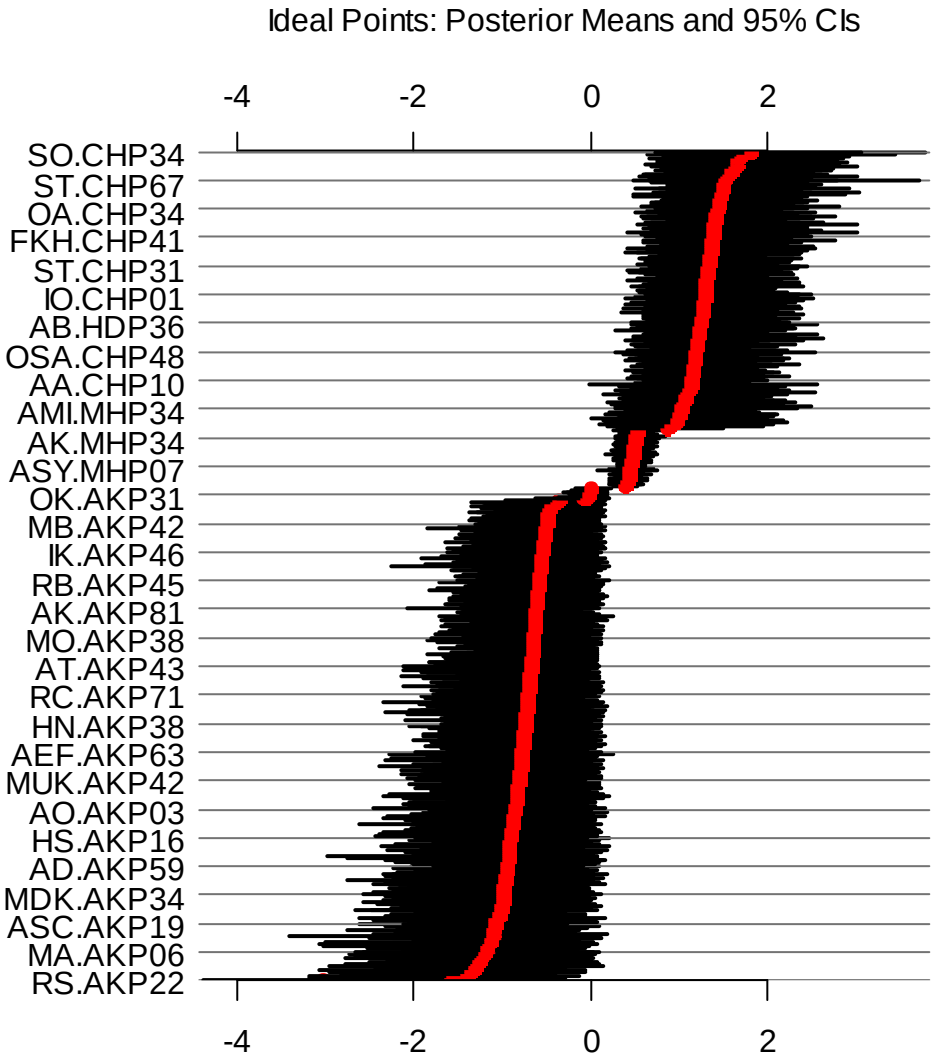

Aşağıdaki Tablo 2'de Mecliste oylanan dört grup tasarı ve tekliflerin vekillere göre ideal nokta tahminleri verilmektedir. Tüm nokta değerlerin verilmesi, hangi vekillerin oylamalardan kaçındığını veya fikir değiştirdiğini ilginç bir şekilde göz önün sermektedir. Meclisin en devam etmeyen vekillerinin HDP'li vekillerin olduğu oylamalarda takip edilmiştir.. Tabloda görülen en önemli ayrıntı vekillerin büyük bir kısmının ideal nokta tahmin değerlerinin (-1,1) aralığında bulunmalarıdır. Sadece HDP vekillerinin ideal nokta değerlerini birden büyük(>1) değer taşıdığı, bunun anlamının ise bu parti temsilcilerinin parlamentoda yasalara karşı aşırı bir direnç gösterdikleri anlamına gelmektedir. Bu yasa döneminde HDP'nin aşırı tepkili tutumunun kabul edilen yasaların içeriği ile ilgili mi, yoksa bir protesto anlamını mı taşıdığı , daha ileri araştırmalarla tespit edilebilir.

Tablo 2 Tüm Oylanan Yasalara Ait İdeal Nokta Tahminleri

k1	l1	k1	l1	k1	l1	k1	l1	k1	l1	k1	l1
OC.AKP01	-0,89	ZT.AKP25	-1,55	IT.AKP38	-0,99	MA.AKP63	-1,11	COY.CHP26	1,42	BO.HDP04	1
TD.AKP01	-0,97	NA.AKP26	-0,52	TY.AKP38	-0,79	MAC.AKP63	-0,71	AE.CHP27	1,39	DT.HDP04	1,35
MSE.AKP01	-0,62	ENG.AKP26	-0,83	SM.AKP39	-0,59	FC.AKP63	-0,99	MG.CHP27	1,2	HO.HDP12	1

[2] AB.AKP34, FO.AKP81, SK.AKP10, IA.AKP25 ,EF.AKP12, CP.AKP29

TK.AKP01	-1,12	HK.AKP26	-1,03	MA.AKP40	-1,26	AEF.AKP63	-0,78	BYB.CHP28	1,35	MCG.HDP13	1,13
FGS.AKP01	-0,6	CCC.AKP27	-0,96	SC.AKP40	-0,63	MKG.AKP63	-0,99	MD.CHP31	1,18	NA.HDP.21	1,27
NU.AKP01	-0,8	ME.AKP27	-0,71	ZA.AKP41	-0,79	MA.AKP63	-0,79	BE.CHP31	1,16	MI.HDP13	
AA.AKP02	-0,96	AG.AKP27	-0,63	SC.AKP41	-0,87	HO.AKP63	-0,9	ST.CHP31	1,32	IB.HDP21	1,31
A.B.AKP02	-0,56	ANK.AKP27	-1,32	FI.AKP41	-0,68	IHY.AKP63	-1,08	HY.CHP31	1,4	CD.HDP21	1,23
IHF.AKP02	-0,72	MS.AKP27	-0,55	RSK.AKP41	-0,65	KY.AKP63	-0,49	IB.CHP32	1,57	SY.HDP21	1,41
SF.AKP02	-0,95	ST.AKP27	-0,84	IS.AKP41	-0,8	MA.AKP64	-1,2	AA.CHP33	1,4	MT.CHP34	
VE.AKP03	-0,66	AU.AKP27	-1	CY.AKP41	-0,68	AT.AKP64	-0,69	HC.CHP33	1,47	YA.CHP34	
HDO.AKP03	-0,37	AY.AKP27	-0,67	MAY.AKP41	-0,67	BA.AKP65	-0,62	SK.CHP33	1,26	NA.HDP30	1,29
AO.AKP03	-0,86	NC.AKP28	-1,11	AA.AKP42	-0,77	BK.AKP65	-0,69	DFS.CHP33	1,38	AZ.HDP30	1,03
CG.AKP04	-0,94	CO.AKP28	-0,98	ZA.AKP42	-0,63	AA.AKP66	-0,7	OA.CHP34	1,42	DMF.HDP33	1,01
MNB.AKP05	-1,35	SO.AKP28	-0,78	MB.AKP42	-0,5	YB.AKP66	-0,69	YA.CHP34	1,3	EA.HDP34	1,03
HI.AKP05	-0,99	HOA.AKP29	-0,76	MBA.AKP42	-0,74	BB.AKP66	-0,96	GAI.CHP34	1,01	PB.HDP34	1,41
YA.AKP06	-0,79	CP.AKP29	0,93	AD.AKP42	-0,58	ES.AKP66	-0,02	EA.CHP34	1,34	CD.HDP34	1,35
MA.AKP06	-1,19	OK.AKP31	-0,03	HE.AKP42	-0,56	FC.AKP67	-0,81	SSA.CHP34	1,49	FKD.HDP34	
AIA.AKP06	-0,53	MO.AKP31	-0,75	HET.KP42	-0,44	HO.AKP67	-0,9	MA.CHP34	1,66	GP.HDP34	1,18
EA.AKP06	-0,77	FS.AKP31	-0,78	MUK.AKP42	-0,81	OU.AKP67	-0,66	KEB.CHP34	1,38	MD.HDP35	1,26
AB.AKP06	-0,92	HBT.AKP31	-1,25	HAO.AKP42	-0,82	CA.AKP68	-0,52	IC.CHP34	1,5	EK.HDP35	1,01
VB.AKP06	-0,53	AY.AKP31	-0,96	AS.AKP42	-0,83	II.AKP38	-0,63	DC.CHP34	1,35	AB.HDP36	1,24
NC.AKP06	-1,08	SSB.AKP32	-0,5	LSU.AKP42	-0,76	MS.AKP68	-0,67	SD.CHP34	1,1	AA.HDP47	0,9
LSC.AKP06	-1,13	SY.AKP32	-0,95	OU.AKP42	-0,94	NA.AKP69	-0,63	ZE.CHP34	1,17	ED.HDP47	1,58
CC.AKP06	-0,75	LE.AKP33	-1,04	IG.AKP43	-0,71	SK.AKP69	-1,16	DE.CHP34	1,39	MS.HDP47	1,49
AG.AKP06	-0,84	HO.AKP33	-0,52	VK.AKP43	-1,22	RK.AKP70	-0,92	EE.CHP34	1,29	BCO.HDP49	1,26
EI.AKP06	-0,58	ACT.AKP33	-0,7	MSN.AKP43	-0,47	RS.AKP70	-0,75	AE.CHP34	1,2	AY.HDP49	1,28
AI.AKP06	-0,93	YT.AKP33	-0,61	AT.AKP43	-0,68	RC.AKP71	-0,71	MAH.CHP34	1,05	BK.HDP56	0,97
MM.MHP06	0,47	BA.AKP34	-0,61	OC.AKP44	-1,16	MD.AKP71	-0,92	IK.CHP34	1,38	KY.HDP56	1,47
JS.AKP06	-0,7	MA.AKP34	-0,84	TO.AKP44	-0,74	AO.AKP71	-0,47	AO.CHP34	1,41	AO.HDP62	1,39
FS.AKP06	-1,23	AB.AKP34	0,01	MS.AKP44	-0,6	AH.AKP72	-0,62	DE.CHP34		IA.HDP63	1,08
YTT.AKP06	-0,53	ANB.AKP34	-0,74	BT.AKP44	-0,85	YT.AKP74	-1,04	AE.CHP34		OB.HDP63	1,12
AU.AKP06	-0,84	AB.AKP34	-1,01	NY.AKP44	-0,85	OA.AKP75	-0,7	SO.CHP34	1,82	DO.HDP63	1,46
IA.AKP07	-0,75	FB.AKP34	-0,84	UA.AKP45	-1,01	NA.AKP76	-1,11	SP.CHP34	1,23	LB.HDP65	0,98
MC.AKP07	-0,73	OB.AKP34	-0,68	MB.AKP45	-0,55	FD.AKP77	-0,65	OKS.CHP34	1,38	AG.HDP65	1,65
SNC.AKP07	-0,63	VB.AKP34	-0,96	RB.AKP45	-0,58	MAS.AKP78	-0,85	AS.CHP34	1,34	THO.HDP65	0,97
MK.AKP07	-0,64	HB.AKP34	-1,4	IB.AKP45	-0,92	BU.AKP78	-0,62	BT.CHP34	1,72	BOE.HDP65	1,37
GOE.AKP07	-1,17	AHC.AKP34	-0,04	SO.AKP45	-1,19	MHD.AKP79	-0,83	MT.CHP34	1,59	NY.HDP65	0,97
HS.AKP07	-0,61	ABC.AKP34	-0,87	MIC.AKP46	-0,52	RP.AKP79	-1,12	MST.CHP34	1,27	AA.HDP72	1,27
AU.AKP07	-0,67	HD.AKP34	-0,87	MUD.AKP46	-0,66	MD.AKP80	-0,9	GT.CHP34	0,99	MAA.HDP72	1,35
IK.AKP08	-0,92	MME.AKP34	-0,92	CG.AKP46	-0,98	SO.AKP80	-0,83	ET.CHP34	1,18	SB.HDP72	1,42
ME.AKP09	-0,8	AE.AKP34	-1,12	VK.AKP46	-0,61	FA.AKP81	-1,07	BY.CHP34	1,14	FE.HDP73	1,24
AO.AKP09	-1,09	EE.AKP34	-0,81	IK.AKP46	-0,55	AK.AKP81	-0,62	GY.CHP34	1,3	AI.HDP73	1,65
MS.AKP09	-0,86	ME.AKP34	-1,18	NR.AKP46	-0,6	FO.AKP81	0,01	ZA.CHP35	1,23	MEA.HDP76	1,65
AA.AKP10	-0,64	EK.AKP34	-0,76	MU.AKP46	-0,77	IO.CHP01	1,28	MB.CHP35	1,33	MK.MHP01	0,44
KB.AKP10	-0,5	HK.AKP34	-0,54	CBC.AKP4l	-0,87	ZIT.CHP01	1,38	MAB.CHP35	1,32	MV.MHP01	0,41
SK.AKP10	0,57	RK.AKP34	-0,53	OM.AKP4l	-0,82	EDT.CHP01	1,19	TB.CHP35	1,19	SY.MHP01	0,51
MP.AKP10	-0,74	EKA.AKP34	-0,89	NO.AKP48	-0,67	AU.CHP01	0,49	MC.CHP35	1,62	MP.MHP03	0,43
HE.AKP11	-0,57	TK.AKP34	-0,78	HO.AKP48	-0,52	AA.CHP10		AC.CHP35	1,06	SC.MHP06	0,43
EF.AKP12	0,62	FK.AKP34	-0,03	MES.AKP49	-0,09	BK.CHP03	1,16	KK.CHP35	1,11	EH.MHP06	0,39
CY.AKP12	-0,81	MDK.AKP34	-0,99	MA.AKP50	-0,49	MT.CHP05	1,3	ATO.CHP35	1,15	MM.MHP06	
VD.AKP13	-0,89	BK.AKP34	-0,56	EG.AKP50	-1,16	AGB.CHP06	1,5	OP.CHP35	1,3	ZT.MHP06	0,47
AE.AKP14	-0,5	MK.AKP34	-0,57	MG.AKP50	-0,64	TB.CHP06	1,36	SSB.CHP35	1,34	MG.MHP07	0,53
FK.AKP14	-0,73	MM.AKP34	-0,69	AK.AKP51	-0,93	ME.CHP06	1,32	AS.CHP35	1,37	ASY.MHP07	0,44
BO.AKP15	-1,27	MMU.AKP34	-0,51	EO.AKP51	-0,63	LG.CHP06	1,36	KOS.CHP35	1,3	DD.MHP09	0,51
RP.AKP15	-0,97	NN.AKP34	-0,93	OC.AKP52	-0,52	AHH.CHP06	1,47	ZT.CHP35	1,27	IO.MHP10	1,08
EA.AKP16	-1,07	MAP.AKP34	-0,54	MG.AKP52	-1,3	AHK.CHP06	1,28	AY.CHP35	1,2	IB.MHP16	0,5
IA.AKP16	-0,59	DAS.AKP34	-1,35	NK.AKP52	-0,9	BK.CHP06	1,58	CA.CHP38	1,7	KK.MHP16	0,47
MMA.AKP16	-1	MBS.AKP34	-0,66	ET.AKP52	-0,56	AN.CHP06	1,22	VG.CHP39	1,15	EHA.MHP20	0,48
ZB.AKP16	-0,84	FBS.AKP34	-0,66	HA.AKP53	-0,61	SS.CHP06	1,29	TK.CHP39	1,3	KA.MHP25	0,44
HC.AKP16	-0,73	YS.AKP34	-0,82	OAB.AKP53	-0,91	NY.CHP06	1,46	HA.CHP41	1,63	MNA.MHP31	0,4
BK.AKP16	-0,57	HS.AKP34	-0,93	HK.AKP53	-1,3	NYI.CHP06	1,33	FKH.CHP41	1,37	NO.MHP32	0,47
OM.AKP16	-0,45	MS.AKP34	-0,72	SD.AKP54	-0,71	MA.CHP07	1,53	TT.CHP41	1,53	OO.MHP33	0,46
MM.AKP16	-0,65	HSE.AKP34	-0,87	MI.AKP54	-0,79	DB.CHP07	1,12	MHB.CHP42	1,26	BS.MHP33	0,43

HS.AKP16	-0,9	HT.AKP34	-0,73	RU.AKP54	-0,88	COB.CHP07	1,17	VA.CHP44	1,45	CA.MHP34	0,45
CKT.AKP16	-0,98	IU.AKP34	-0,57	ASU.AKP54	-0,89	NNK.CHP07	1,82	MN.CHP45	1,12	IFA.MHP34	0,45
EYG.AKP16	-0,76	SU.AKP34	-0,83	AIY.AKP54	-0,49	DK.CHP07	1,12	OO.CHP45	1,45	AE.MHP34	0,39
AG.AKP17	-0,75	SY.AKP34	-0,52	AD.AKP55	-1,29	UB.CHP08	1,3	TYB.CHP45	1,27	AMI.MHP34	1,01
BT.AKP17	-1,01	HY.AKP34	-0,01	CK.AKP55	-0,79	MLB.CHP09	1,23	OSA.CHP48	1,19	AK.MHP34	0,5
MEA.AKP18	-0,76	MY.AKP34	-0,72	ACK.AKP55	-0,58	BT.CHP09	1,38	ND.CHP48	1,16	HK.HDP34	0,9
HF.AKP18	-1,01	HYI.AKP34	-0,79	OK.AKP55	-0,81	HY.CHP09	1,52	AU.CHP48	1,16	FKD.HDP34	1,49
LIC.AKP19	-0,65	HAY.AKP34	-1,03	FK.AKP55	-0,8	AA.CHP10	1,13	OFG.CHP51	1,22	EHY.MHP34	0,46
ASC.AKP19	-1,08	MZ.AKP34	-0,95	HBK.AKP55	-0,65	NH.CHP10	1,34	ST.CHP52	1,21	IUY.MHP34	0,49
SU.AKP19	-1,08	HD.AKP35	-0,71	YA.AKP56	-0,59	MT.CHP10	1,21	EO.CHP54	1,36	AKT.MHP35	0,47
CO.AKP20	-0,73	FSH.AKP35	-1,39	NM.AKP57	-0,78	YT.CHP11	1,65	HT.CHP55	1,14	OV.MHP35	0,49
SR.AKP20	-0,73	NK.AKP35	-0,87	HB.AKP58	-0,61	TO.CHP14	1,12	KZ.CHP55	1,28	YH.MHP38	0,44
ST.AKP20	-0,89	MAK.AKP35	-0,67	SD.AKP58	-0,65	MG.CHP15	1,34	BK.CHP57	1,06	SS.MHP41	0,43
NZ.AKP20	-0,72	HK.AKP35	-0,7	MHS.AKP58	-0,66	NAK.CHP16	1,46	AK.CHP58	1,07	MK.MHP42	0,5
EB.AKP21	-0,61	KAS.AKP35	-0,54	IY.AKP58 -	0,97	EA.CHP16	1,25	EK.CHP59	1,28	EA.MHP45	0,42
MGE.AKP21	-0,69	IMT.AKP35	-0,64	MA.AKP59	-0,94	CI.CHP16	1,44	FO.CHP59	1,2	FOT.MHP46	0,45
RS.AKP22	-3,03	BY.AKP35	-0,49	AD.AKP59	-0,94	LK.CHP16	1,26	CY.CHP59	1,25	ME.MHP48	0,52
EA.AKP23	-1,05	AA.AKP36	-0,62	MY.AKP59	-0,74	OS.CHP16	1,53	KD.CHP60	1,15	ZA.MHP54	0,53
MB.AKP23	-0,56	YSB.AKP36	-0,84	ZA.AKP60	-0,48	ME.CHP17	1,4	HP.CHP61	1,15	EU.MHP55	0,38
TO.AKP23	-0,6	MC.AKP37	-0,57	YB.AKP60	-1,58	BO.CHP17	1,28	OY.CHP64	0,85	A.B.AKP02	
OS.AKP23	-1,1	MD.AKP37	-0,55	CC.AKP60	-1,02	TK.CHP19	1,33	UD.CHP67	1,26	DB.MHP80	0,51
SB.AKP24	-0,64	HK.AKP37	-0,38	CG.AKP60	-0,5	KA.CHP20	1,34	ST.CHP67	1,52	RE.MHP80	0,48
SK.AKP24	-0,76	SD.AKP38	-0,92	MB.AKP61	-0,78	MB.CHP20	1,23	MRY.CHP74	1,26		
RA.AKP25	-0,98	ME.AKP38	-0,58	SC.AKP61	-0,91	EB.CHP22	1,01	OY.CHP75	1,14		
IA.AKP25	0,57	IEK.AKP38	-0,98	AG.AKP61	-0,7	OG.CHP22	1,45	MI.CHP77	1,2		
OD.AKP25	-0,72	HN.AKP38	-0,74	ASK.AKP61	-0,59	UC.CHP26	1,2	MD.HDP01	1,49		
MI.AKP25	-1,11	MO.AKP38	-0,65	SS.AKP61	-0,53	GU.CHP26	1,3	BY.HDP02	1,17		

Aşağıdaki Şekil3 te mecliste dört grup altında değerlendirilen yasa tasarı ve tekliflerin grafiksel gösterimleri verilmektedir. İktidar partisinde oylamaların fazla zikzaklı olduğu, ideal nokta değerlerinin fazla sapma gösterdiği, muhalefet partileri için ideal noktaların daha homojen olduğu söylenebilir. Muhalefet partilerinden özellikle MHP nin iktidara yakın biçimde oy kullandığı grafikteki zikzaklardan anlaşılmaktadır.

Şekil 3 İdeal Noktaların Dağılımı

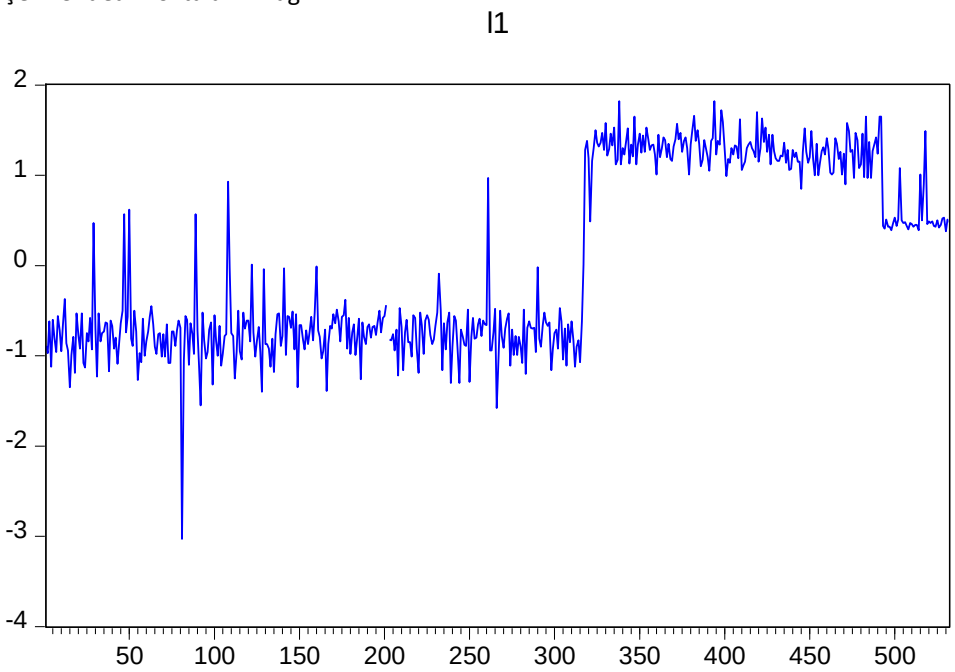

5.Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma 1920 de toplanan 1923 te Türkiye Cumhuriyetini kuran TBMM'nin 26'ıncı yasama Dönemini kapsayan 2015-2018 yılları arasında mecliste görüşülen ve oylanan yasa tasarı ve tekliflerinin oylamasında

vekillerin kullandığı oyların ideal nokta tahminleri yapılmıştır. Bayesyen algoritması kullanılarak yapılan ideal nokta tahminlerinde oylanan yasa ve teklif ve tasarıları dört alt grup şeklinde değerlendirilmiştir.

Tüm oylamalarda iktidar partisi vekillerinin parti disiplini göz önünde bulundurulduğunda, yapılan oylamalarda olumlu rey kullandıkları sürpriz değildir. Politik yapısı Türkiye'ye benzeyen Brezilya ile ilgili bir çalışmada vekillerin rollcall şeklindeki rey kullanmalarında parti ve ideolojik tutumların ötesinde Başkanın da oylamada etkisinin olabileceği vurgulanmaktadır (Zucco Jr. ve Lauderdale, 2011). Oylamalarda ana muhalefet partisinin ve MHP'nin ılımlı bir muhalefet gütmüştür. Meclisin üçüncü büyük partisi HDP'nin oyalamalarda ciddi muhalefet yaptığı ve yasalara karşı aşırı direnç gösterdiği sonucu çıkmaktadır. Sadece oylamalardaki olumsuz tutumunun yanında, Meclisi zaman zaman protesto eder şekilde oylamalara katılmadığı yine elde edilen sonuçlar arasındadır. Bütün bunların yanında AKP nin iktidar dönemindeki demokratik davranışın bir parçası olan meclis oylamaları ile ilk dönemleri incelendiğinde, söylemsel tercihlerindeki değişikliklere rağmen, AKP'nin demokrasi konusundaki söyleminin bir incelemesi muhtemelen parlamentodaki demokrasi ve demokratikleşme konusundaki pragmatik bir yaklaşımın hüküm sürdüğünü ortaya çıkaracaktır.

Kaynakça

Armstrong, D.A., Bakker, R., Carroll, R., Hare, C. ve Poole, K.T. (2014), Analyzing spatial models of choice and judgment with R, CRC Press, Taylor & Francis Group

Atar, Y. (2017), Türk Anayasa Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayınevi: Ankara

Bailey, M, & Rivers, D. (1997), Ideal point estimation: A survey, Paper presented at the Annual Meetings of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL

Clinton, J. D., & Mierowitz, A. (2001), Agenda constrained legislator ideal points and the spatial voting model, Political Analysis, 9, 242-259

Clinton, J., Jackman S. ve Rivers, D. (2004), The Statistical Analysis of Roll Call Data, American Political Science Review, 98(2), 355–370

Cox, G., ve Poole, K. T. (2002), On measuring partisanship in roll-call voting: The U.S. House of Representatives, 1877-1999, American Journal of Political Science, 46, 477-489

Erkmen, A. (2018), Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(3), 1225-1247

Gözler, K. (2016), Türk Anayasa Hukukuna Giriş, 11. Baskı, Ekin yayınevi: Bursa

Gözler, K. (2016), Yasama Dokunulmazlığı, Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56(3), 71-101

Han, J.H. (2007), Analysing Roll Calls Of The European Parliament - A Bayesian Application, European Union Politcs, 8(4), 479-507

Hasdemir, T.A. (2014), 1980 Sonrası Türkiye'de Seçim Sistemi: Kimi Saptamalar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47, 253-276

İba, Ş. (2018), Türk Anayasa Hukuku, Turhan Kitapevi: Ankara.

Jackman, S.(2009), Bayesian Analysis for the Social Sciences, John Wiley & Sons:West Sussex

Lo, J. (2018), Dynamic ideal point estimation for the European Parliament, 1980–2009, Public Choice, 176, 229–246

Martin, A.D. ve Quinn, K.M. (2002), Dynamic Ideal Point Estimation via Markov Chain Monte Carlo for the U.S. Supreme Court, 1953-1999, Political Analysis, 10(2), 134–153

Özbudun, E. (2017), Türk Anayasa Hukuku, 17. Basım, Yetkin Yayınevi, Ankara.

Papavero, L.C. ve Zucchini, F. (2018), Gender and party cohesion in the Italian parliament: A spatial analysis, Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica, 48(2), 243–264

Poole, K.T. (2005), Spatial Models of Parliamentary Voting, Cambridge University Press: New York

Poole, K . and Rosenthal, H.(1997), Congress: A Political-Economic History of Roll-Call Voting, Oxford University Press: New York

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (1982), Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 10 Bası, Beta Yayınevi:İstanbul.

Zucco C. Jr. ve Lauderdale, B. (2011), Distinguishing Between Influences on Brazilian Legislative Behavior, Legislative Studies Quarterly, 36(3), 363-396

On Parmak Klavye Kullanımının Yaygınlaştırılması

Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA[1] **Doç. Dr. Teoman AKPINAR[2]**

[1]Cumhuriyet Savcısı, yigitcakmakkaya@gmail.com

[2]takpinar@nku.edu.tr

Özet: Bilgisayara veri girişini sağlayan en önemli araç klavyedir. Hızlı ve etkin klavye kullanabilmek "on parmak yazma" adı verilen farklı bir eğitim ve teknik gerektirmektedir. On parmak tekniğine uygun yazmak, bisiklete binmek, araba kullanmak gibi bilinçaltımıza yerleşen, sonrasında unutulmayan ve refleks haline dönüşen bir kazanımdır. Ergonomi bilimi, iş sağlığı güvenliği ilkeleri ve toplam kalite yönetimi uygulamaları çerçevesinde teknik klavye kullanımı, sağlığın korunması, iş ve işlemlerde verimlilik ve kalitenin artırılmasını sağlamaktadır. Daktilodan bilgisayara geçtiğimiz günümüzde kamu kurumlarında ve hemen hemen her evde bir bilgisayar bulunduğunu ancak on parmak kullanım tekniği sağladığı avantajlara rağmen istenilen yaygınlıkta olmadığını söyleyebiliriz. On parmak kullanımını yaygınlaştırmak amacı ile "f" klavye kullanımı kamu kurumlarında zorunlu kılınmıştır. "f" klavye standardize edildiği, dilimize uygun olduğu, ayrıca dünya şampiyonalarında en iyi sonucu aldığı için kullanımı tüm kamu kurumlarında mecburi hale getirilmiştir. Klavye kullanımının yaygınlaştırılması için yapılan çalışmalar dikkate alındığında, gayretlere karşı istenen farkındalığın sağlanamamış, kullanımın yaygınlaşamamış olduğunu bilimsel verilere dayanarak da görebiliriz. Çalışmamızda bilimsel olarak tekniğine uygun klavye kullanımı ergonomi bilimi, iş sağlığı ve güvenliği ilkeleri, toplam kalite yönetimi uygulamaları çerçevesinde ele alındıktan sonra yaygınlaştırılması amacı ile yapılabileceklere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: klavye, "f" klavye, on parmak tekniği

The Dissemination Of Use Of Keyboard The Touch Typing

Abstract: Keyboard is the most important device that provides to input data to the computer. The ability to use fast and efficient keyboard requires a different type of training and technique, called touch typing. Typing appropriately to the touch typing technique is a gained which is embedded in our subconscious, which is never forgotten and which becomes a reflex like riding a bike or driving a car. The science of ergonomics provides the technical keyboard use, the protection of health, the efficiency in work and operations and the improving of quality within the occupational health and safety principles and total quality management applications. Today, switching from the typewriter to the computer, it can easily be said that touch typing technique is not adequately widespread despite its advantages, although there are computers in all public institutions and almost every houses. The use of "f" keyboard has become compulsory in public institutions for the purpose of extending the use of touch typing. The use of "f" keyboard has become obligatory in all public institutions as it is standardised in accordance with our language and further has received the best results in World Championships. Taking into consideration the efforts carried out to extend the use of keyboard, it can be clearly seen that expected awareness could not be achieved and the use of keyboard could not be boosted despite all efforts. In our study, the use of keyboard as according to technique as scientifically has been included things that can be done for dissemination of use after considering within ergonomics science, occupational health and safety principles, and total quality management applications.

Keywords: keyboard, "F" keyboard, touch-typing technique

GİRİŞ

Bilgisayarların günlük hayatımıza girmesi ve teknolojide yaşanan gelişmeler, bilgisayar kullanımında ergonomi ve iş sağlığı ilkelerine uyulması, toplam kalite yönetimi ilkeleri doğrultusunda sürekli iyileştirme tekniklerinin yaygınlaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bilgisayar kullanımında en önemli unsur süratli veri girişinin yapılmasıdır. Veri girişi klavye adı verilen harici donanım aygıtı ile yapılmaktadır. Klavyeler tuş dizimine göre türlere ayrılmaktadır. Ülkemizde kullanılan klavye "f" harfinin sol en üstte yer alması sebebi ile "f" klavye olarak adlandırılan klavye türüdür. Anılan klavye İhsan YENER tarafından yıllarca süren bilimsel araştırmalar sonucunda standardize edilmiş ve yakın geçmişte tüm kamu kurumlarında kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. On parmak tekniğine uygun olarak standardize edilmiş klavye ile tekniğine uygun çalışıldığında kişi yazım esnasında masasına koyduğu bir metni veya dikte edilenleri klavyeye bakmadan yazabilecektir. Doğru teknik ile yanlış duruş ve oturuş pozisyonlarından, ekrana sürekli bakmaktan kaynaklanan boyun ve bel fıtıkları, disk kayması, bilek, diz ve dirsek kireçlenmesi, omuz ve boyun tutulması ile göz rahatsızlıkları gibi hastalıklara karşı tedbir alınmış olacaktır. Bunun yanında klavye kullanımının on parmak tekniğine uygun olarak yapılması gün içerisindeki yorulmayı önleyeceği, işlerin süratle bitirilmesini sağlayacağı için kalite ve verimliliği

artıracaktır. Klavye eğitimi konusunda en yaygın ve başarılı eğitim veren kurumun Mili Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'ne bağlı Halk Eğitim Merkezleri olduğunu söyleyebiliriz. Anılan merkezlerde klavye kullanımı yaygınlaştırılmakla birlikte ülkede kullanılan bilgisayar kullanıcı sayısı dikkate alındığında yaygınlaştırma faaliyetlerini artıracak yeni açılımlara ihtiyaç da bulunmaktadır. Türkiye'de "f" klavye eğitimlerinin okullar, işyerleri ve eğitim merkezlerinde ülke çapında teşvik edilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Tüm kamu ve özel sektör işyerleri ile okullar ve eğitim merkezlerinde eğitim programları hazırlanarak var olan eğitim programları ise güncellenerek bilinçli "f" klavye kullanımı yaygınlaştırılmalıdır **(**Çakmakkaya et al., 2018:100). Çalışmamızın giriş kısmında on parmak klavye kullanımı hakkında genel bilgilere yer verildikten sonra ergonomi bilimi, iş sağlığı güvenliği ilkeleri, toplam kalite yönetimi uygulamaları çerçevesinde konu ele alınmış, teknik klavye kullanımına ilişkin farkındalığın artırılması ve kullanımın yaygınlaştırılması amacı ile yapılabilecek bilimsel ve uygulamaya yönelik yenilikler hakkındaki görüş ve önerilerimiz sonuç ve öneriler kısmında yer almıştır. Teknik klavye kullanımın yaygınlaşması ile sağlığın korunması, verimliliğin artırılması sağlanacaktır.

1.KLAVYE KULLANIMI

Klavye kullanımı için on parmak tekniği önerilmektedir. Anılan teknik ile klavye kullanılarak tuşlarla yazı yazarken iki el birlikte kullanılmaktadır. Bu durum beynimizin her iki yarım küresini harekete geçirmekte, üst düzey dikkat, yaratıcılık, üreticilik gibi çeşitli becerileri geliştirici olmaktadır. Bunun yanında hızlı yazma, nitelikli ve okunaklı metinler üretme gibi yararları da bilinmektedir. Anılan tekniğin kullanılması amacı ile "Standart Türk Klavyesi", İhsan Sıtkı YENER başkanlığındaki bilim insanları tarafından yıllar süren çalışmalar sonucu geliştirilerek 1955 yılında standardize edilmiştir. İhsan Sıtkı YENER on parmak tekniğine uygun klavye çalışmalarını yaparken anatomi ve istatistik gibi bilimleri de kullanması sebebi ile yaptığı çalışma bilimsellik yönüyle de önemlidir. İhsan Sıtkı YENER, TDK kılavuzundaki 29 bin 934 kelimenin istatistiğini almış ve 183 bin 596 harfin kaç kez kullanıldığını belirlemiş, parmaklarının röntgenlerini çektirip, kas, sinir sistemini inceleterek fiziksel güçleri ve hareket özellikleri tespit ettirmiştir. O gün yapılan çalışmalara göre Türkçe' de en çok kullanılan beş harfin sırasıyla, a, e, k, i ve m olduğu ortaya çıkmıştır (Taylan, 2012:24). Buna uygun olarak bu harfler klavyede en kolay ulaşılabilecek yerlere yerleştirilmiştir. Türkçe' deki harflerin kullanılma oranları, ünlü-ünsüz ses ilişkileri, hece ve söz yapısı, parmakların kuvvet, yetenek ve işleklikleri göz önünde bulundurularak üretilen "f" klavye, bu özellikleri bakımından Türkçeye çok uygundur. Standart Türk klavyesi 1974 yılında TSE tarafından standart Türk klavyesi olarak onaylanmıştır (Taylan, 2012: 67,68).

Standart Türk Klavyesi "f" Klavye, İhsan Sıtkı Yener'in bilimsel çalışması ile dilimizin ve Türk alfabesinin özelliklerine göre ergonomik olarak tasarlanmış ve ülkemizde ilk daktilo ile kullanılmıştır. "F" Klavyede sol el yüzde 49, sağ el yüzde 51 oranında kullanılacak şekilde harfler yerleştirilmiştir. Yapılan benzetimlere (simülasyon) göre "f" klavyede yazı yazmak "q" klavyede yazmaktan yüzde 11 daha kısa sürmektedir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yenilenen Dünya Şampiyonaları Yönetmelikleriyle, 1955'ten başlayarak her iki yılda bir yapılmakta olan şampiyonalara Türk yarışçılar katılmaktadır. Paris'te 1965'te düzenlenen şampiyonada ilk şampiyonluk kazanılmıştır. Sonraki yıllarda da Türkiye klavye şampiyonalarında önemli başarılara imza atmıştır (Gürcü et al., 2015:25).

2. ON PARMAK KLAVYE KULLANIMININ ERGONOMİ BİLİMİ, İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ İLKELERİ VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ UYGULAMALARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Ergonomi kelimesi, Yunanca çalışma anlamına gelen "ergon" kelimesi ve yasa anlamına gelen "nomos" kelimesinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Esasen "iş yasaları" veya "iş bilimi" anlamına gelir. Sanayi Devrimi ile birlikte ergonomi konusundaki çalışmalar en erken yirminci yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. İnsan ile çalışma çevresinin ilişkilerinin incelenmesi sayesinde anılan bilim aşama aşama gelişmiştir. Bu gelişimi iş güvenliği ile verimlilik arasında bağlantı olduğunun keşfedilmesi tetiklemiş ve "Ergonomi" (Ergonomics, Human Factors) biliminin doğmasına yol açmıştır. (Ortakaya, R. https://receportakaya.wordpress.com/2015/12 /11/ergonomi/). Ergonomi, makineyle insan arasındaki uyumu mümkün olduğu ölçüde iyileştirmeyi amaçlar. Bilişsel Ergonomi, insan-bilgisayar sistemlerinde daha etkin ve verimli bir çalışma sağlayabilmek için kullanıcı-görev-sistem etkileşimini sistematik olarak incelemektedir. Bilişsel ergonomi temelde enformasyon sistemlerinin tasarımı ve kullanımı ile ilgilidir (Başar & Aslay, 2011: 26,27). Ergonominin amacı kaza ve yaralanmaları önlemek, Mesleki Kas ve İskelet Sistemi hastalıklarından korunmayı sağlamak, vücudun belli noktalarına aşırı baskı ile kullanımını engellemek, verimliliği ve kaliteyi artırmak, iş sağlığı ve güvenliğini tesis

etmeye yardımcı olmak ve konforu arttırmaktır. Ergonominin ilgi alanına giren çevresel faktörleri, iş ortamının fiziksel koşulları; ışık, aydınlatma, renk, gürültü, ısı, hava akımı, nem; kirlilik, titreşim ve iş kazalarına karşı güvenlik gibi elemanlar oluşturur. Sözü edilen çevresel koşulların iyileştirilmesi önlemlerinin alınması da iş görenlerin verimliliğini olumlu yönde etkileyecektir (Akpınar et al., 2018:95). Çalışmamız yönünden bir örnekle açıklayacak olursak Karpal Tünel Sendromu: Tenisçi Dirseği: Tetik parmak (Trigger Finger) Sendromu gibi rahatsızlıklar, bel ve sırt ağrıları yanlış klavye kullanımından kaynaklanan hastalıklar olarak göze çarpanlardır. Bilgisayar kullananlar için ergonomi bilimi çerçevesinde alınabilecek önlemlere örnek olarak; bilgisayarın ekranının direk olarak kolun uzunluğunda yerleştirilmesi, ekranının üst kısmının göz seviyesinden çok yukarısında olmaması, dizlerin rahat bir şekilde bükülmesinin sağlanması ile ayakların rahatça yüzeye dayanmasının sağlanması, bir ayak desteği kullanılması, klavye ve farenin aynı yükseklikte olması ve farenin klavyenin yanında olması, bilek düz bir çizgide tutulması, 20 dakika aralıklarla gözlerin ekrandan ayırıp uzakta bir noktaya odaklanılması ve 10–15 saniye gözlerin kapatılıp dinlendirilmesi, sırt sağlığı için arka desteğin ayarlanması, bel desteği kullanılması ve son olarak, bilgisayar başında uzun saatler çalışanlar için ara vermelerini sağlayacak (dinlenme alarmı veren) yazılımlar geliştirilmesi örnek olarak verilebilir (http://yalinosgb.com/content/ergon omi-egitimleri ; Akpınar et al., 2018:95).

İş sağlığı ve güvenliği ilke ve çalışmaları, işyerlerinde çeşitli sebeplerden kaynaklanabilecek sağlığa zarar verebilecek koşullardan, iş kazalarından korunmayı amaçlayan proaktif yaklaşımdır. İş sağlığı ve güvenliği kavramı eski çağlardan beri bilinmektedir. Kavram sanayileşme ile birlikte önem kazanırken sosyal devlet ilkesi ile yerini hukuki metinler içerisinde de almıştır. İş sağlığı ve güvenliğinin kurucusu ve babası Bernardino Ramazzini (1633-1714) kabul edilmiştir. Hekim olan Ramazzini çalışanların yaptıkları işlere bağlı olarak benzer hastalıklara yakalandıkları konusunda bilimsel tespitlerde bulunduktan sonra hastaların anamnezini alırken ayrıntılı çalışma öyküsü üzerinde durmuş, hastalara mesleğinin sorulması gerektiğini gündeme getirerek iş sağlığı konusunda ilk adımlardan birini atmıştır. 1713 yılında yayınladığı “Morbis Artificum Diatriba” (İşçilerin Hastalıkları) isimli eserinde meslek hastalıklarını açıklamıştır (Gerek, 2008: 3). Anılan çalışmayı incelediğimizde yapılan işin sağlık üzerinde etkisi olduğunu söyleyebiliriz. İş sağlığı ve güvenliği önceden önlem olarak çalışanları iş kazası ve meslek hastalıklarından koruma amacını güden bilim dalıdır. Klavye kullanımında oluşabilecek mesleki kas ve iskelet sistemlerinde oluşacak hastalıklarından korunmak için ise ergonomi biliminin öngördüğü kurallara uyulması ve doğru oturuş ve doğru araç gereç kullanımı İş sağlığı ve güvenliği açısından önem kazanmaktadır.

Toplam kalite yönetimi ise müşteri ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerekli olan yönetim insan, yapılan iş, üretim ve hizmet kalitelerinin sistematik bir yaklaşım içinde tüm çalışanların katılımı ve hedef birlikteliği sağlanması yoluyla sürekli gelişimin tesis edilmesidir. Çalışanların tam katılımı ve TKY kapsamında, ergonomi ve iş sağlığı ve güvenliği ilkeleri gözetilerek yapılacak klavye eğitimleri, çalışanlara etkin klavye kullanımı öğretmekle kalmayıp ayrıca, mesleki kas ve iskelet sistemi hastalıklarından nasıl korunulması gerektiği de bu eğitim sırasında uygulamalı olarak öğrenilmiş olacaktır. Teknik klavye kullanımı eğitimleri, toplam kalite yönetiminin verimliliği ve kaliteyi artırmak amacına da hizmet edecektir.

3. YAYGINLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

On parmak tekniğine uygun olarak klavye kullanımı konusunda Yalova Üniversitesi’nde Gürcü ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmaya göre Türkiye’de klavyeye bakmadan yazabilen kullanıcıların oranı yüzde 4’le sınırlı iken ABD ve Avrupa’da ise bu oran yüzde 85’tir (Gürcü et al., 2015:25). Anılan husus klavyeye bakmadan yazma konusunda ciddi anlamda çalışma yapılması, bilimsel çalışmaların artırılması, yaygınlaştırılması için yeni yöntemlerden yararlanılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu konuda yürütülen yaygınlaştırma çalışmalarında incelenmesi gereken örnekler arasında Kanada ve Finlandiya’yı örnek gösterebiliriz. Kanada Kebek’te 2001 yılında yazma öğretimine tuşlarla yazma faaliyeti de eklenmiştir. Öğrencilerin çok hızlı yazma öğrendikleri ve çeşitli metinler ürettikleri görülmüştür. Finlandiya’da ise 2016 yılından itibaren yazma öğretilirken aynı zamanda klavye ile yazmanın da öğretilmesi uygulamasına geçilmiştir (Güneş, 2016:21). Ülkemizde on parmak klavyenin tekniğine uygun kullanımı amacı ile kamu kurum ve kuruluşlarında “f” klavye kullanımına ilişkin 2013/13 Sayılı Başbakanlık Genelgesi 10 Aralık 2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Günümüzde birçok ülke tarafından kendi dillerinin özelliklerine uygun çeşitli harf ve sembol yerleşim düzenine sahip klavyeler geliştirildiği, Türkiye'de de Milli Eğitim Bakanlığı öncülüğünde başlatılan çalışmalar sonucunda, Türk dili ve alfabesinin özelliklerine uygun, hızlı yazmaya elverişli bir tasarıma sahip “f klavye” düzeninin oluşturulduğu ifade edilen genelgeye göre, “Yazım kolaylığı ve verimliliği bakımından “f” klavyenin getirdiği avantajlardan yararlanılması ve ülkemizde “f” klavye

kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından hazırlanan TS 2117 "Alfa sayısal Türkçe Klavyelerin Temel Yerleşim Düzeni" standardına uygun "f" klavyeye kademeli olarak geçiş sağlanacaktır " ifadelerine yer verilmiştir. Buna göre, "f" klavyeye geçiş sürecinde en önemli husus olan kamu personeline verilecek eğitime ait içerik Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilecektir. Bu eğitimin sağlanmasında uzaktan eğitim öncelikli olacaktır. Bu kapsamda kurulacak " www.fklavye.gov.tr " İnternet sitesinde eğitim içeriği kullanıma sunulacaktır. Anılan genelgenin yürürlüğe girmesine " www.fklavye.gov.tr " isimli internet sitesinin yürürlüğü girmesine rağmen on parmak tekniğine uygun klavye kullanımı yaygınlaşamamıştır. Gürcü ve arkadaşları (2015)' tarafından yapılan, " *Öğrencilerin Klavye Teknikleri Dersine İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Yalova Üniversitesi Örneği* " isimli çalışmada, öğrencilerin bir kısmı "F" klavyeyi hiç duymadığını ya da önemini bilmediğini belirtmiştir. Anılan çalışmada elde edilen bu sonuca göre; on parmak klavye kullanımı konusunda farkındalığın yeterince oluşmadığı anlaşılmaktadır. Yine aynı çalışmada, öğrencilerin dersle ilgili olumlu tutumların nedeni sorulduğunda dersin öğrencilere meslek kazandıracağı beklentisi olduğu tespit edilmiştir; anılan husus da klavye kullanımının günlük bilgisayar kullanımındaki yeri konusundaki farkındalığın yeterli olmadığını göstermektedir (Gürcü et al., 2015:27). Gürcü ve arkadaşları (2015)'na göre; Tekniğine göre klavye kullanımına ilişkin farkındalığın artırılmasında vatandaşların ve doğrudan hizmet sunan veya iş sürecinde yoğun klavye kullanan personelin eğitimi öncelikli olarak tamamlanacaktır. Tekniğine uygun klavye kullanımının yaygınlaştırılması için yapılması gerekenlere ilişkin sonuç ve önerilerimize aşağıda yer verilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ergonomi bilimi, iş sağlığı ve güvenliği ilkeleri, toplam kalite yönetimi uygulamaları açısından incelendiğinde on parmak tekniğine uygun klavye kullanımının yaygınlaştırılmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Tekniğine uygun klavye kullanımının yaygınlaştırılması tanıtım faaliyetleri ile farkındalığın artırılması yanında yeni düzenleme ve uygulamaların hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır. Broşür hazırlanarak dağıtılması, afiş çalışmaları yapılarak reklam panoları ve halkın göreceği diğer yerlerde sergilenmesinin sağlanması yanında kamu spotu oluşturulması, kamu kurum ve kuruluşlarında bilgilendirme toplantıları yapılması farkındalığı artıracaktır. Klavye eğitimini ergonomi bilimi, iş sağlığı güvenliği ilkeleri ve toplam kalite yönetimi çalışmaları ile birleştirerek anılan konuda bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri, yeni uygulamalar hazırlamak, farkındalığı artırmak, süratli ve teknik kullanımı yaygınlaştırmak amacı ile teknik klavye kullanımı ön lisans programı açılması ayrıca anılan amaçlarla klavye kullanımı genel müdürlüğü kurulması yerinde olacaktır. Klavye kullanımının yaygınlaştırılması amacı ile hazırlanan " www.fklavye.gov.tr " isimli web sitesi aktif, etkileşimli ve hedef kitle odaklı hale getirilerek profesyonel olarak yönetilmeli sitenin yönetimi için kadro tahsis edilmelidir. Hızlı klavye kullanımı konusundaki farkındalığı artıracak, on parmak klavye eğitimi verilen teknoloji merkezleri kurulmalıdır. Merkezler projelendirilirken büyük bir park içerisinde açık ve kapalı sinema, klavye ve bilgisayar eğitimi verilebilecek nitelikte eğitim merkezi, klavye çalışmaları için antrenman yapılması amacı ile kullanılabilir. Bunun yanında, kütüphane benzeri klavye salonu oluşturulmalı, park içerisinde hızlı klavye kullanımı hakkında bilgi içeren pano, heykeller, afişler, TV ekranları yer almalıdır. Ayrıca daktilodan bilgisayara temalı alanla bilgisayarda hızlı klavye kullanımının önemini vurgulayan kısımlar oluşturulmalıdır. Kurulan açık ve kapalı sinemada on parmak klavye ve bilgisayar eğitimi için hazırlanmış filmler, sunumlar halkın gösterimine açık bulundurulmalıdır. Hızlı klavye kullanımı için parkur tasarlanarak, oluşturulacak bilgisayar oyunları, üç boyutlu görseller ile eğitimi pekiştirecek materyaller park içerisine yerleştirilmelidir. Bilgisayar kamu kurumlarındaki iş ve işlemlerin yapılmasında olmazsa olmaz bir unsur haline geldiğinden işe alımlarda tekniğine uygun klavye kullanımı koşul olarak aranmalıdır. İngilizce öğrenmeyi teşvik etmek amacı ile eski uygulamaya konulan yabancı dil tazminatına benzer şekilde klavye tazminatı altında klavye kullanım hızı ve hakimiyet derecesine göre artan oranda tazminat getirilmesi kamu kurumlarında klavye kullananlar açısından rekabeti artıracak kendilerini geliştirmelerini sağlayacaktır. Teknik klavye kullanımı kamu kurumlarında işe alımlarda kriter olarak aranırken, valilikler, belediyeler nezdinde proje ofislerince kullanımın yaygınlaştırılması için kalkınma ajansları v.s. kanalıyla projeler yapılmalıdır ayrıca, Avrupa Birliği projeleri oluşturulmalı ve farkındalık artırılmalıdır. İşe girişte üç dakikada belli bir kelime yazan kişiler de işe girdikten sonra da kişisel gelişimlerini devam ettirmeleri sağlanmalıdır. Klavye hızının artırılması, tekniğine uygun kullanımının toplam kalite yönetiminde sürekli iyileştirme faaliyetleri içerisinde değerlendirilerek meslek içi eğitim çalışmalarının yapılması yerinde olacaktır. Klavye eğitimi konusunda halk eğitim merkezlerinin misyonu devam ettirilmeli, gençlik ve spor bakanlığı bünyesin de de klavye kullanımı çalışmalarının uzun süre dayanıklılığa dayalı yönü ile geliştirilmesi için müsabaka temelli sportif yönü ile çalışmalar yürütülmelidir. Teknik klavye kullanımı amacı ile öğrenmeyi kolaylaştırıcı bilgisayar programları, bilgisayar oyunları, nitelikli görseller, bilimsel içerikli yeni

yayınlar üzerinde çalışılmalıdır. Teknik kullanım eğitimleri küçük yaşlardan itibaren başlamalı, okullarda seçimlik ders olarak müfredata alınmalı, hızlı klavye kullanım kulüpleri kurulmalı, özendirici yarışmalar düzenlenmelidir. Anılan amaçlarla 2019 yılının hızlı klavye kullanım yılı olarak ilan edilmesi farkındalığın artırılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA:

Akpınar, T.; Çakmakkaya, B.Y. & Batur, N. (2018). Ofis Çalışanlarının Sağlığının

Korunmasında Çözüm Önerisi Olarak Ergonomi, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 04 (02), pp. 76-98.

Başar, M. S. & Aslay, F. (2011). Yazılım Ergonomisi: Atatürk Üniversitesi Öğrenci Bilgi

Sisteminin Ergonomisinin İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (1), pp. 25-42.

Çakmakkaya, B.Y. ; Batur, N. & Akpınar, T. (2018). "F Klavye" Kullanımı Eğitimi Üzerine

Bir Değerlendirme, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi 04 (02), pp. 99-109.

Gerek, H. N. (2008). İş Sağlığı ve İş Güvenliği, Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayınları, Eskişehir.

Güneş, F. (2016). Eğitimde Kalem ve Tuşlarla Yazma Tartışmaları, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 /1, pp.19-33.

Gürcü, Ö.D. ; Çetin, C. & Turpçu, M. (2015). Öğrencilerin Klavye Teknikleri Dersine İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Yalova Üniversitesi Örneği, Eurasian Soscioeconomic Studies, 2 /2, pp.23-34.

Ortakaya, R. Ergonomi, https://receportakaya.wordpress.com/2015/12/11/ergonomi/, Erişim Tarihi: 25.02.2019.

Taylan, A. (2012). Yeni Medyada Masaüstü Sömürgecilik Kavramı ve Direniş Alternatifleri, Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi, (3) Ocak, pp. 55-80.

http://yalinosgb.com/content/ergon omi-egitimleri, Erişim Tarihi: 12.01.2019.

Kadın Çalışanların Kariyer Geliştirme Sorunları: Sakarya Barosu Kadın Avukatlar Örneği

Begüm GENCER AYTAÇ[1]

[1]Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Çalışma Ekonomisi Ve Sosyal Siyaset Bilimi, begumgencer@gmail.com

Özet: Sakarya Barosu bayan avukatlarının kariyer geliştirme sürecinde karşılaştıkları sorunları irdeler. Bu sorunların incelenmesi ve sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesini barındıran bir çalışmadır. Kariyer tanımıyla beraber kariyer planlaması, kariyer yönetiminin boyutları irdelenecek. Kadın avukatların en büyük sorunu olan müvekkil portföyü oluşturma ele alınacaktır. Şöyle ki; bir kadın avukat bir kamulaştırma davası için köy kahvesinde yapılan toplantıya katılamadığı gibi veyahut katıldığında takdir görmediği deyim yerindeyse dikkate alınmadığı gibi erkek egemen bir şirket toplantısında da güçlüklerle karşılaşacağı ortadadır.

İşte bu tez, bu hususlarda Baro olarak neler yapılabileceği ve kadın avukatların neler yapabileceğini de inceleyecektir. Bunun yanında yapılacak mülakatlarla görüleceği gibi özel hayat aile yaşantısının kariyere etkisi de çok büyüktür. Evli, bekar, çocuklu kadın avukat ayrımları da ele alınacaktır. Kadın avukatların kariyer basamaklarında belirli bir basamağa geldikleri daha yükselmek için bir erkek avukatla işbirliğine ihtiyaç duyup duymamaları da diğer bir sorundur. Kadın avukatlar kariyerlerinde cam tavan sendromu veyahut kraliçe arı sendromuyla karşılaşıp karşılaşmayacaklarına ilişkin inceleme yapılacaktır. Cam tavan sendromunun boyutlarıyla tartışılacaktır. Cam tavan sendromunun sadece yönetici bayanlarda mı oluştuğu yoksa kendi işini yapan serbest avukatlar içinde bu sendromun yaşanıp yaşanmadığı değerlendirilecektir. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda Sakarya Barosu kadın avukatlarının kariyer problemlerine ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çözümler değerlendirilirken kadın avukatların çalışma alanları olan ofisleri, adliyeler, baro binaları da irdelenecek ve bu süreçte fiziksel yapılarda ele alınacaktır.

Ayrıca Ulusel Tez Merkezinde konu ile alakalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple yapılacak çalışmanın hem literatüre katkı sağlayacağı hem de kadın avukatların kariyer hayatında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Kadın avukatlar, cam tavan sendromu, kariyer problemleri.

1. GİRİŞ

Kariyer, kariyer planlaması ve kariyer yönetimi kavramları genel hatlarıyla incelenecektir. Kadınların kariyerine ve kariyer sorunlarına yer verilecektir.

1.1. Kariyer

İngilizce "Career", Fransızca "Carrierre" kelimesi Türkçemize "Kariyer" olarak girmiştir.Kariyer halk arasında meslek,statü,başarı olarak anlamlandırılsa da kariyer bir kişinin meslek hayatındaki çetrefilli bir yolculuktur.Türk Dil Kurumu'na göre kariyer,bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama ,başarı ve uzmanlık olarak tanımlanmıştır.Kariyer kelimesini sadece yüksek statüdeki insanların sorunuymuş gibi ele almak bizi hataya düşürür.

Kariyer kavramı, 16.YY itibaren, devlet memurluğu kavramı ile beraber ortaya çıkıp gelişme göstermiş, 1970'li yıllardan itibaren incelenmeye başlanmıştır.İnsan kaynakları yönetimi kavramıyla aynı doğrultuda gelişme göstermiş, gündeme gelmiştir.Eğitim ve öğretimin hayatın her dönemine yayılması ve artan rekabet ortamı ile kariyer yönetimi kavramı da daha çok kullanılır olmuştur. (Özgen vd,2002:185)

Kariyer tanımında gözden kaçırılmaması gereken bazı hususlar mevcuttur.

Bunları şöyle sıralayabiliriz; (Şimşek vd, 2004: 12-14).

- Kariyer kavramı sadece yüksek statü ya da ilerleme imkânları olan işleri yapan bireylerle ilgili değil, çalışmakta olan her seviyedeki çalışanla da (çaycı, sekreter gibi) ilgilidir. En alt seviyedeki çalışandan en üst seviyedeki çalışana kadar herkesin kariyeri olabilir,
- Kariyer kavramının yalnızca yukarıya doğru ilerlemek olduğunu düşünmemeliyiz. Yani kariyer, dikey yükselmenin yanında şu anda yaptıkları işten mutlu olan ve yükselmek istemeyen işgörenleri de kapsamaktadır.

- Kariyer kavramı sadece işe girme veya o işte yükselme olarak algılanmamalıdır. Bir kişi farklı alanlarda kariyer yapabilir.
- Kariyer kavramı; hem çalışanının kendi çalışma yaşamı, planlaması ve denetiminde söz sahibi olması hem de diğer çalışanlar üzerindeki etkilerini ifade etmektedir.

Kariyer sözcüğü dört ana hususla tanımlayacak olursak;

- Kariyer sadece yüksek statü ya da hızlı ilerleme olarak düşünülmemelidir. Kariyer demokratikleşmiş bir kavram olması sebebiyle herhangi bir kurum kuruluş herhangi bir statüde olan herkesi kapsar.Yani yöneticilerin kariyerleri olduğu gibi yönetici sekreterlerinin de kariyerleri vardır.Hatta yönetici çaycılarının bile kariyerleri vardır.Gittiğim bir profesyonellik eğitiminde dinlediğim bir hikayeyi burada paylaşmak istiyorum.Büyük bir şirket belirli saatlerle çay kahve servisi yapılan üst düzey yöneticilerin olduğu bir katın çaycısı bir haftalığına izne çıkar.Normalde bir yönetici saat 10 da Türk kahvesini içerken diğeri saat 10'da bitki çayını yudumlamaktan hoşlanır.Bir haftalık yerine gelen çaycı ise aynı saatte yöneticilere kahvesini ve bitki çayını götürü.Yöneticiler şaşırır.Çaycı yerine baktığı çaycının kendisine bir liste bıraktığını ve kime hangi saattte ne servisi yapılacağının yazdığını belirtir.İşte profesyonellik budur.Bu çaycı işini iyi yapandır.Kendi izinli olsa bile yaptığı planlamayla aksaklıkları minimuma indirmeyi başarandır.
- Kariyer sadece dikey hareketliliğin yani bir işletmede sadece üst basamaklara yükselmeyi ifade etmez.İşletme içerisinde yükselmeden de bilgi, nitelik ve beceri kazanabilir.
- Kariyer bir kurum, kuruluş veya işletme de işe alınma değildir. Farkı deneyim alanlarında farklı faaliyette bulunmuş iş görenlerde mevcuttur.
- İşletmelerin bireylerin kariyeri üzerinde tek yönlü denetime sahip olduğu düşüncesi kabul görmez. Artık bireyler kendi kariyer denetimlerini kendileri yapmaktadır.(Ölçer,1997:88-89)

Tüm bu açıklananlar ışığında kariyer bir kişinin mesleği yani iş hayatı ile iş hayatı dışındaki hayatını kendi bilgisini, becerisini ve en önemlisi de çalışma azmini kullanarak harmanlamasıdır. Kariyer, bir kişinin yaşam boyu devam eden işler serisidir. Her kişi kariyerinin başrol oyuncusudur.

Avukat mesleğinde ise kariyer kelimesi insanın avukat kimliğini aile hayatı, arkadaşları, müvekkilleri olan ilişkilerini çalışma arzusu, bilgisi, becerisi ve şansı ile harmanlamasıdır. Aslında bu tanıma eklenmesi gereken diğer kavramlarda sosyal hayat ve sosyal statüdür. Kariyer kelimesini sosyal statü, sosyal hayat ve paradan ayrı tutmak mümkün değildir. Avukatların kariyerinde avukatın cinsiyeti, yaşı, medeni hali, mezuniyet yeri, meslekteki kıdemi hatta ailesinin sosyal durumu bile ön plandadır.

1.2. Kariyer Planlaması

Kariyer planlaması kişilerin iş hayatına girmeleri ile başlayan, iş hayatındaki tecrübeleriyle, öğrendikleri ile yoğurulan ve devam eden bir süreçtir. Kariyer planlaması değişkendir.Hiç şüphesiz çalışma hayatı sürekli değişen, gelişime açıktır.Bu da çalışanların kariyer planına doğrudan etki eder.Çalışanlar bu değişen yapıya deyim yerindeyse ayak uydurmak için devamlı bir planlama içindedirler.Bu planlamaya da kariyer planlaması denir.Çalışan içinde bulunduğu çalışma hayatıyla ne kadar yoğurulursa o kadar o hayatın bir parçası olur.Bu uyumla beraber kariyer planlaması da gerçekleşmiş olur.

Bireyin kendi kariyerini geliştirmesi bireysel kariyer planlaması, örgüt tarafından kariyer geliştirilmesi ise örgütsel kariyer planlamasıdır. (Aytaç,1997:138)

1.3. Kariyer Yönetimi

Kariyer kişinin iş alanında ihtisaslaşmasıdır. Kariyer yönetimi ise kişinin işe alınma, atama, terfi, transfer, alan değişikliklerini kapsar. Yani kariyer yönetimi kişinin kariyer faaliyetlerinin yetenekleri ve ilgi alanları kapsamında yoğurulmasıdır. Kariyer yönetimi ile kişiler motive edilir.Şirket içindeki yerini bilir. Kişilerin performansları kariyer yönetiminin bir parçasıdır. Kariyer yönetimi kişinin deyim yerindeyse önünü görebilmesidir. İş yerindeki bir sonraki adımını bir sonraki yerini görmesini ve bu doğrultuda geleceğe yönelik plan yapmasını sağlar.

Kişilerin kariyerleri boyunca ona eşlik eden temel faktörler; güdü ve gereksinimleri, değerleri, tutum ve yeteneklerinin birleşimidir. Schein'in1970'lerin ortasında yapmış olduğu ilk orijinal çalışmasında birçok insanın kendi kariyerinin seçiminde arkasında yatan temel değerleri beş temel kategoride ele aldığı görülmektedir.Bunlar; (Schein'den akt.Aytaç, 2005: 21)

- Yaratıcılık, yani yeni ürün hizmet üretmek, yeni işletmeler kurmaktır.
- Güvenlik/ İstikrar, iş güvenliği ve sosyal güvenlik önemlidir.Böylece iş ve istihdam güvenliği sağlanmış olur.
- Otonomi/ Bağımsızlık, bağımlı çalışmayı değil tek başına çalışmayı tercih etmektir.
- Teknik/ Fonksiyonel yetenek, yani teknik becerileri gösterme isteği baskındır.Kabiliyetlerinin gelişmesini isterler.
- Yönetsel/ Girişimci yetenek, yani yönetici olmayı seçerler.Diğer kişileri ve fonksiyonları yönetmek isterler.

Schein, kariyer planlamasının meslekteki keşif süreciyle devam ettiğini söyler. (Dessler, a.g.e:125) Schein'e göre değerler, biretin çalıştığı örgütün değerlerine iş ve endüstri bakımından uyum gösteriyorsa bireyle iş bütünleşiyor demektir. Böylece kişi uygun kariyerine kavuşmuştur.

2. Kariyer Engeli

Kişilerin kariyer basamaklarında ilerlemelerine mani olan görünmez duvarları ifade etmektedir. Meslek hayatında kişinin kendine koyduğu hedeflerin çeşitli nedenlerle önüne geçilmesidir.

2.1. Cam Tavan Sendromu

Cam tavan sendromu, "kadın çalışanların üst kademe yönetim pozisyonlarına ulaşmasını engelleyici davranışsal ve örgütsel önyargılardan kaynaklanan görünmez kariyer engellerini" ifade etmektedir (Öğüt, 2006: 58)

Cam tavan sendromunun temelinde kadının üzerindeki rollerin çatışması yer alır. Kadınların iş hayatında yükselmelerini, kariyer basamaklarını çıkmalarını engelleyen görünmez bazı etmenler vardır. İşte cam tavan sendromunun kadın üzerindeki etkisi burada ortaya çıkmaktadır. Örneğin avukat bir kadından yola çıkarsak evli ve çocuklu olduğunu düşünürsek bu kadın avukat, anne, ev hanımı, ofis yöneticisi, sekreter, muhasebeci, yeri geldiğinde müvekkillerin terapisti gibi bir çok rolü barındırır. Bu roller arasında bir süre sonra gidip gelmekte bir rol diğerinin önüne geçmektedir. Örneğin başarılı, çalışkan bir avukat ama aynı zamanda evli ve çocuklu bir avukat bir müvekkil görüşmesine gider, görüşme mükemmel geçer fakat işi evli çocuklu bir erkek avukat alır. İşte görünmez engeller, cam tavan sendromunun en tipik örneğidir.

Evli ve çocuk sahibi kadın avukatlar kariyer basamaklarını erkek meslektaşlarına göre daha yavaş çıkmaktadır. Bu süreçte karşılaştıkları "cam tavan" engeli, evlendikten sonra çocuk büyütmek amacıyla kariyerlerini duraklatmalarına ve zaman zaman da kariyerlerini sonlandırmalarına neden olmaktadır.
Sonuç olarak kadınların iş ve iş dışı yaşamlarında rollerinden dolayı kadınlar üzerinde baskı oluşturmakta böylece kadınların kariyer hedeflerine yükselmesini engellemektedir.

İş yerinde kadının cam tavan sendromuyla karşılaştığı engeller 3 boyutla ele alınmalıdır. Şöyle ki;

2.1.1. Erkeklerin koyduğu engeller

Bu engellerin alt yapısını kadınlara karşı önyargılar oluşturur. Büyüklerimizin deyimiyle elinin hamuruyla erkek işine karışmanın modern versiyonudur. Erkek yöneticiler kadınları yetersiz görmekte ve iş hayatlarıyla özel hayatları arasında denge kuramadıklarını düşünmektedirler. Kadınları kararsız bulurlar. Kadınlarla iletişim kurmakta zorlandıklarını düşünürler.

Kaldı ki iş dünyasının pastası erkeklere bile dar gelirken kadınların da bu pastadan pay istemeleri erkek egemen iş dünyasındaki erkeklerin hoşuna gitmemektedir.

2.1.2. Kadınların koyduğu engeller

Bu engelde karşımıza Kraliçe Arı sendromu çıkar. Yani tek kadın olmak istemek, diğer kadınların başarılı olmasını çekememektir.Kadın yöneticilerin hemcinslerini üst düzey yönetici pozisyonlarına gelmelerini

istememesi ,kadınlar arasında kariyer mücadelesinin kıskançlık ve çekememezliklere yol açması kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselememesinde en büyük engellerden biridir.

2.1.3. Kraliçe Arı Sendromu

Kraliçe arı; bal arısı kolonilerinde görülen; yetişkin, çiftleşmiş dişi arıdır. Genellikle bir kolonide tek bir kraliçe bulunur ve kolonideki arıların çoğunun annesidir. İş hayatı da arı kovanına benzer. Kraliçe arı olmak için savaşan pek çok kadın vardır. Kraliçe Arı Sendromu; çalışma hayatında özellikle üst yönetimde çalışan kadınların, diğer kadınları yok hükmünde sayarak aslında onlara mobing uygulayarak baskı altında tutarak onları yönetme durumudur.

Kraliçe arılar kadınların toplumdaki düşük pozisyonunu kabul etmiş ve kendilerini değerli hissedebilmek adına sadece erkeklerle işbirliği yapmayı tercih etmişlerdir. Bu kadınlar statükoyu devam ettirdikleri ve diğer kadınları engelledikleri, önlerini kestikleri için ödüllendiriliyorlardı.

2.1.4. Kadının kendi kendine koyduğu engeller

Kadınlar kariyer basamaklarını çıkarken aile hayatlarının sekteye uğramasından korkarlar. Anne-eş ve iş kadını sıfatları arasında kalırlar. Bu sebeple de kendi kendilerine engeller koyarlar. Kadın hem aile içerisinde hem de iş yaşamında rollerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışması, yoğun tempoyu gerektirmektedir. Bu durumda kadınların kariyer gelişiminde engel teşkil eder.

Günümüz koşullarında kadınlar iyi bir eş, iyi bir anne ve başarılı bir iş kadını olabileceklerine inanmaktadır. Hem gelişen teknolojiyle ev işlerindeki sorumluluk hafiflemekte hem de erkekler üzerine sorumluluk aldıklarından kadınların üzerindeki yük azalmaktadır.

3. Çalışma hayatında Kadın ve Kadının Kariyeri

Kadının çalışma hayatında önemli bir yeri olmuştur. Kadınlar Sanayi Devrimi'ne kadar ev içi işlerde rol üstlenmiş, Sanayi Devrimi ile beraber ev dışı işlerde de çalışmaya başlamışlardır.

Kadın açısından ücretli çalışmaka erkeklerle teorik anlamda eşitlik, ekonomik anlamda bağımsızlık ve sosyal anlamda daha geniş bir bakış açısı sağlamıştır.

II.Dünya Savaşı ile birlikte toplumlar da büyük değişimler yaşanmış,kadının toplumdaki durumu sorgulanmaya başlanmıştır.Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla ,1946 yılında kadının toplum hayatına katılım durumunu tespit etmek amacıyla İnsan Hakları ve Kadının Statüsü Komisyonu faaliyet göstermeye başlamıştır.1970'li yıllarda kadın iş hayatında yer bulmuş ,ev dışı çalışmaya katılım artmıştır.Günümüzde ise toplumlar gelişmişlik düzeyine göre kadın eğitimine ve istihdamına önem vermektedir.Kadına yapılan yatırım gelecek nesillere yapılan yatırımdır.Zira;kadının eğitimi çocuklara doğrudan etki eden bir etmendir. Eğitimli annenin yetiştirdiği çocuk daha özgüvenli ,sosyal hayata açık olacağı bilinen bir gerçektir.

Toplumsal düzen ve sağlıklı toplum için kadın ev yaşamı ile ev dışı yaşam dediğimiz iş yaşamını dengede tutmalı, her iki tarafta da sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Her toplumda kadın ve erkek cinsiyet rolleri farklılık göstermektedir.Neredeyse tüm kültürlerde kadının paylaşıumcı ve ilişki geliştirmeye yönelik, erkeklerin ise daha atak ve bağımsız davrandığı kabul edilmektedir.Cinsiyet farklılıkları da kariyer planlamasında farklılıklar doğurmaktadır.Kadınlara uygulanan cam tavan kadınları erkek -kadın işi ayrımına sürüklemekte ve kadınları meslek hayatında ve kariyer planlamalarında kısıtlamaya mecbur bırakmaktadır.

Kadın aynı zamanda bir anne ve ev işlerinden sorumlu olarak görülmesi sebebiyle kadınların kariyer planlamalarında engeller ve kesintiler meydana getirmektedir.Hatta kadınlar bekarlık döneminde hedefledikleri kariyer planlarından evlenmeleriyle bir anda vazgeçmekte bir nevi kariyer planlarını durdurmaktadırlar. Kadınlar engeller sebebiyle bazı mesleklerde yoğun olarak çalışmaya sürüklenmektedirler.Çoğu toplumlarda meslekler yatay olarak katmanlaşmaktadırlar.Yani meslekler kadın işi-erkek işi olarak ayrılmaktadırlar.Ayrıca kadın ve erkekler aynı meslekte farklı iş pozisyonlarında yer almaktadırlar.Bu da dikey katmanlaşmanın sonucudur.

Kariyer seçimini etkileyenler sosyal geçmiş, kişilik, değerler, bireysel beklentilerdir.Sosyal geçmişten kasıt örneğin aile büyüklerinin kariyerleri ile çocuklarının arzuladıkları kariyerler arasında bir ilişki vardır.Avukat camiasına örnekseme yapacak olursak Barolarda anne, baba, çocuk avukatlar ya da hakim savcılar sıkça rastalanan bir durumdur.

4. Kadınların Kariyer Sorunsalı

Kadınların kariyer yapamamalarının ya da yetki sahibi olamamalarının altında yatan temel sebepler eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri ve toplumsal önyargılardır.Kadınların kariyerini etkileyen durumlardan biri de toplumdaki cinsiyet rolüdür.Cinsiyet rolü hangi meslek ya da pozisyonun kadın işi, hangilerinin erkek işi olduğunun belirlenmesini sağlamaktadır. Zira;toplumsallaşma süreci kadınları yönetmeye ,bireyselleşmeye yönelik işlerden uzaklaştırmakta uzmanlık gerektiren toplumla iç içe olan mesleklere yöneltmektedir.Örneğin öğretmenlik.

Siz hiç evcilik oynayan kız çocuğunun oyun da avukat olduğunu gördünüz mü? Aslında temel sorunlardan biridir toplumsal önyargılar. Evcilik oynayan kız çocuğu ya öğretmendir ya aşçı ya da hemşire. Bu kız çocuğu ileri de avukat olduğunda aynı toplumsal önyargılarla karşı karşıya kalır. Mesela hangi anne(kayınvalide) avukat gelini olsun ister? Kadın avukatın her zaman evle iş arasında ikilemde kalacağı düşünülür. Kadın avukatın annelik ile kariyer arasında ikilemde kalacağı düşünülür. Kadın avukatın eşle işi arasında ikilemde kalacağı düşünülür. Oysa ki yaptığımız mülakat çalışmasında Sakarya Barosu kadın avukatlarının kariyer ile ev,eş,annelik rollerini en iyi şekilde ayarladığı görülmektedir. Tek sorun toplumsal ön yargıları kırmaktır.

Artık kadınların önceliklerinin sorgulanmasından vazgeçilmeli ve iş hayatında kişisel hayatlarını konuşabilecek duruma gelmelidirler. Toplumumuzda küçük kız çocukları yetiştirilirken dahi işte başarılı olmak ya da iyi bir anne olmak arasında seçim yapmaları gerekeceği gerçeğiyle büyütülürler.

Siz hiç evlendiği için üniversiteyi bırakan erkek gördünüz mü? Ya da evlendiği için işini bırakan bir erkek gördünüz mü? Bunlar kadınlara mahsustur. Bir çok sevgilisiyle evlenmek için okulu bırakmakta, evlendiği için işini bırakmaktadır.

Çünkü kadınların evlenince iş hayatıyla evliliği birlikte yürütemeyeceği hele de çocuğu olunca asla çalışamayacağı düşünülür. Mesela işyerinde uzun saatler çalışan kadın yönetici eve geç gittiğinden çocuklarıyla yeterince ilgilenmemektedir. Bununla ilgili büyük şirketlerden birinde şehir efsaneleri dahi dolaşmaktadır. Annesi müşterilerle daha çok ilgilendiği için büyüyünce müşteri olmak isteyen kız çocuğu bu büyük şirkette sürekli anlatılmaktadır.

Hatta İş Kanunu 'nda evlenen bir kadın için evlendiği tarihten itibaren iş akdini feshetmesi halinde sebep göstermesine gerek kalmaksızın kıdem tazminatı kendisine ödenir. Kanun koyucu bile kadının evlenince işini bırakmasını doğal görmüş başka bir sebep aranmaksızın kıdem tazminatı hakkını kendisine vermiştir.

İş hayatında hırslı, başarılı bir kadın bir gün evleneceğini ya da anne olacağını düşünerek kariyer planlarını geriye itebilir. Örneğin yönetici pozisyonuna aday olmaz, şirket ortağı olmaya çalışmaz vs...Çünkü yakın zamanda anne olmayı hayal etmektedir.

Çalışma hayatında kadın-erkek ayrımı, eşit işe eşit ücret verilmemesi, kadınların belirli ortamlardan uzak tutulması büyüklerimizin değimiyle elinin hamuruyla erkek işine karışma düşüncesi her ne kadar azalma gösterse de toplumda bir yer edinmiştir. Son yıllarda kadınlar bu anlayışı yıkmak için bir çaba göstermekte ev hayatı ile iş hayatını bir arada götürmeyi başarmaktadır. Kadınlar bu çabalarının karşılığında ekonomik özgürlükle beraber aile içinde ve toplumda saygınlıkta kazanmaktadır.

5. Kadın Avukatların Kariyerler Sorunsalı

Kadınlar günümüzde her mesleğin erbabı olabiliyorlar. Özellikle eğitim, sağlık ve hukuk alanında ön plana bile çıktılar. Zira; son yıllarda baroların mensupları irdelendiğinde kadın avukatların fazlalığı göz çarpacaktır. Her zaman söylemişimdir hukuk okumak çok havalıdır, hukuk fakültesini kazanmak zordur, kazanmışsındır elini taşın altına sokmuşsundur. İnsanlara hukuk fakültesinde okuyorum deyince bu çocuğun deyim yerindeyse kafası çalışıyor diye düşünür. Bir algı da tamam artık hakim ya da savcısındır. Fakat hukuk fakültesini bitirip baroya kayıt yaptırıp, avukat olarak hayata devam etmeye karar verirsen işler değişir. Hukuk okurken çevrende seni parmakla gösterenler, alkışlayanlar bir anda "avukat mı olacaksın yalan mı söyleyeceksin, tecavüzcü gelirse

onu nasıl savunacaksın" gibi sorular yöneltirler. Tüm havan biter. Sadece bununla da kalmaz hele bir de kadın avukat isen bir sürü engel seni beklemektedir.

Öncelikle CMK avukatlığı yaparsın gece gündüz demeden erkek egemen polis ortamlarına girersin, iş hayatının çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır icra yapıyım dersin kadın başınla haciz mi yapacaksın derler, adliye de icra dairelerine gidersin dosya sorarsın şurada merdiven var çık al derler...Zaman geçer evlenirsin eşinin ailesinde bile avukat gelin mi olur diye karşılanırsın, hamile kalırsın müvekkiller çocuk da olacak bizim dosyayla ilgilenemez düşüncesiyle dosyaları almaya yeni dosya vermemeye başlar. Çocuğun olur başarmışsındır işle evi bir arada götürüyorsundur ama müvekkilleri inandıramazsınız bu duruma.

Olaya avukatlar açısından baktığımda Müvekkillerimizin bizim anne olduğumuzu bilmelerinde ya da çocuklarımızın büroda olmalarında bir sakınca duymaması gerekmektedir. Kendi ofisimden pay biçecek olursam sigortalı çalıştığım ofiste bağlı olduğum avukat beyin eşi de avukattır ve aynı ofiste sigortalı avukat olarak çalışmaktadır. Çocukları için bir oyun alanı mevcuttur. Benim çocuğumda geldiğinde bu oyun alanından faydalanmaktadır. Bu Sakarya'da az rastlanan bir durumdur.

Hatta serbest çalışan bayan avukatlar ofislerinde böyle bir ortam ayarlamak yerine işlerinden bir süre kopmayı tercih etmişlerdir. Yaptığım mülakatlarda da bu açıkça görülmektedir. Hamilelik ve çocuğun büyüme sürecinde bayan avukatlar işlerinden, ofislerinden uzaklaşmaktadırlar. Kadınların bir kez daha masaya oturamadığı gözler önündedir. Potansiyelleri, imkanları oldukları halde kadın avukatlar bunu değerlendirememekte bir çok çalışan kadına göre serbest çalışmanın verdiği avantajlardan faydalanmamaktadırlar. Bu süreçte sadece kadın avukatlara yüklenmemek gerektiği düşüncesindeyim. Burada bireye iş düştüğü kadar topluma da iş düşmektedir. Örneğin Sakarya Barosu ve Sakarya Adliyesi'ne örnekleyecek olursak Baro da ve Adliye'de bebek bakım odası, çocuk tuvaleti yapılabilir en azından kadın tuvaletlerine çocuk bez değiştirme aparatı konulabilir. Fakat bunların yapılması bir yana avukatlar arasında konuşulmaması bile çok acıdır.

İş yaşamında kadınların yaşadığı sorunları saymak gerekirse;

-Öncelikle çoğu kişiler erkek çalışan arar. Sigortalı yani bağlı çalışan avukatlarda da durum böyledir.Çünkü erkek avukatın seyahat engeli yoktur. Çünkü erkek avukat kaprisli değildir.

-İşe alımlarda kadının evli olup olmadığı, evliyse çocuğunun olup olmadığı ya da bekarsa evlenme niyetinin olup olmadığı sorulur. Sigortalı yani bağlı çalışan avuklatlarda da işe alımlarda durum aynıdır.Çünkü erkek avukat evlenmez, evlense bile düğün hazırlıkları uzun uzun sürmez, hadi evlendi diyelim hamile kalmaz.

-Kadın erkek aynı işyerinde çalışıyorsa ve sıkıntılar varsa önce kadın çalışan işten çıkarılır.

-Yapılacak işler erkek işi kadın işi olarak ayrılır. Yine avukatlık mesleğine indirgeyecek olursak çünkü erkek avukat icra yapar, rahatlıkla hacze gider.Borçluyla yeri gelirse kavga eder.Erkek avukat daha iyi ceza yapar nedeni de rahatça cezaevine gider gelir, rahatça konuşur.

-Kadınların duygusal olması.

-Aile sorumluluklarının öne geçmesi. Çoğu kadın avukat çocuğunun doğmasıyla mesleğe ara verir. Hatta hamilelikte ara verenler dahi vardır. İş hayatlarını çocuklarına göre planlarlar.

6.SONUÇ

Sakarya Barosu'na mensup 50 kadın avukat ile yaptığım görüşmeler sonucunda evli ve bekar avukat sayısının birbirine yakın olduğunu genellikle çocuğu olan avukat kadınların bir ya da iki çocuğu olduğunu çocuklarını yetiştirdikleri dönem iş hayatından uzaklaştıklarını hatta kiminin iş hayatına belli süre ara verdiğini,iş hayatına devam edenlerin bir kısmının ise müvekkil ilişkiklerinde sorunlar yaşadıklarını fakat çocuklu olmanın dezavantaj değil de avukatlık meslek hayatında ileriye yönelik avantaj olduğunu gözlemledim.

Ayrıca Sakarya Barosu mensubu kadın avukatlar arasında tüm kariyer engelleri de görülmektedir.Kadınların koyduğu,erkeklerin koyduğu ve kadının kendi kendine koyduğu tüm engeller hemen hemen mevcuttur.

KAYNAKÇA

Aytaç,Serpil(1997) Kariyer Yönetimi,Planlaması,Geliştirilmesi,Sorunları,İstanbul,Epsilon Yayıncılık

Sabuncuoğlu,Zeyyat(1987)Çalışma Psikolojisi.Bursa Uludağ Üniversitesi Yayınları

Lean In "Sınırlarını Zorla Kadınlar, İş ve Liderlik İsteği"

Aytaç,Serpil(2005)Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi Planlaması Gelişimi ve sorunları,Bursa,Ezgi Kitabevi

Barutçugil,İsmet(2002) İş Hayatında Kadın Yönetici,Kariyer Yayıncılık

Erdoğmuş,Nihat,(2003)Kariyer Geliştirme Kuram ve Uygulama,Nobel Yayıncılık

Halis,Muhlis,Kök,Sabahat B.,Kariyer Yönetimi(2007),ORION Yayıncılık

Aygül,İlham Süheyl, (2012)Beyaz Yakalının Akıl Defteri,Optimist Yayıncılık

Erdoğdu, S. ve Toksöz, G. (2013). Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü: Türkiye'de ev işçileri. (1. Baskı). Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi Yayınları.

Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (2), 117-135.

AKOĞLAN Meryem , ''Konaklama Endüstrisinde Kadın Yöneticiler'', T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1997.

Türkiye'de Tarım Sektöründe Son 10 Yılda Meydana Gelen Değişimlerin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Bengü Everest[1*] **Doç. Dr. Arif Semerci[1]** **Prof. Dr. Sibel TAN[1]**

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, [*]beverest@comu.edu.tr

Özet: Türkiye su, toprak ve iklim açısından ele alındığında tarımsal üretim potansiyeli zengin bir ülkedir. Ancak tarım sektöründeki mevcut sorunlar bu potansiyelin etkin kullanımını engellemektedir. Türkiye nüfusu son on yılda %11,23 oranında artmıştır. Artan nüfusun beslenmesi yönü ile tarım sektörü tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de stratejik bir öneme sahiptir. Nüfusun giderek artması ve tarımsal ürünlere olan ihtiyaç gerçeği tarım alanlarının tahribatı, çiftçilerin tarımdan kopması, iklim değişikliğine bağlı doğal felaketler gibi tarımsal üretimi olumsuz etkileyen etkenlerle karşı karşıyadır. Bu çalışmada Türkiye tarım sektöründeki son on yıllık değişim; ekilen alanlardaki değişim, hayvan sayılarındaki değişim, verimlerdeki değişim vb. açılardan incelenmiştir. Ayrıca seçilen bazı ürün grupları için dış ticaret denge tabloları oluşturulmuştur. Hububat ve yağlı tohumlarda dış ticaret açığı olduğu görülmüştür. Tarımda ekilen alanlarda son on yılda önemli bir azalma dikkat çekmiştir. Meyve ve sebzede diğer ürün gruplarından farklı olarak dış ticaret fazlası bulunmaktadır. Hayvancılıkta ise hayvan sayılarında artış görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tarım, üretim miktarı, ihracat, ithalat, Türkiye.

1. GİRİŞ

Tarım sektörü kırsal kalkınmanın sağlanması, insanoğlunun beslenmesi, sanayiye hammadde sağlaması gibi nedenlerden dolayı üzerinde çok tartışılan bir sektör olma özelliği taşımaktadır. Türkiye'de nüfusun önemli bir kısmı kırsal alanda yaşamaktadır ve geçimini tarım sektöründen sağlamaktadır. Türkiye'de 2007 yılında il ve ilçe merkezinde yaşayanların oranı %70,5 ve belde ve köyde yaşayanların oranı %29,5'tir. Ancak 5747 ve 6360 sayılı kanun uyarınca yapılan düzenlemeler 2018 yılında il ve ilçe merkezinde yaşayanların oranı %92,3'e yükselmiş ve belde ve köyde yaşayanların oranı ise %7,7'ye düşmüştür (TUİK, 2019).

Tarım sektörünün sorunlarını saptayabilmek ve çözüm önerileri sunabilmek için, tarımı ve özellikle bitkisel ve hayvansal üretimde bulunan aile işletmelerinin oluşturduğu sektörü diğer sektörlerden ayıran yapısal özelliklerin iyi bilinmesi gerekmektedir (İnan, 2016). Tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı oluşu, tarımsal işletmelerin sermaye yapısı ve üretim faktörleri içinde sabit varlıkların ve özellikle arazi ile tarımsal yapıların geniş oranda yer alması, tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması, tarımsal işletme finansmanını yönetecek işletmecinin beceri ve davranışlarının yetersizliği tarım işletmelerinin temel özellikleridir (Çetin, 2008). Diğer taraftan Türkiye'de tarım sektörünün mevcut durumu ve sorunları üzerine yapılan çok sayıda çalışma mevcuttur (Çakmak, 2008; Doğan vd. 2015; Günaydın, 2009; Kıymaz ve Saçlı, 2008; Tan vd, 2016; Yavuz, 2005). Bu çalışmada amaç tarım sektörünün sorunları üzerine tartışmaktan ziyade 2019 yılı itibariyle tarım sektörünün durumu makro veriler kullanılarak son on yıl için değerlendirilmesidir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2007-2017 yılları için bitkisel ve hayvansal üretim istatistikleri ile dış ticaret istatistikleri oluşturmaktadır. Tarımsal üretim miktarları, ekim alanları ve dış ticarette son on yılda meydana gelen değişim basit endeks hesaplanarak elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada diğer araştırmacılar tarafından hazırlanan çalışmalardan da faydalanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Makro Verilerle Tarım Sektörü

Türkiye gayrisafi yurtiçi hasılasının içerisinde tarım sektörünün son on yıllık değişimine bakıldığında 2007 yılında 66.197.107 bin TL'lik değer ile %7,5'lik bir pay alan tarım sektörünün 2017 yılı değerinin 189.000.175 bin TL'ye çıktığı ve payının da %6,1'e düştüğü görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Tarımın Payı

Yıllar	GSYİH Değeri (Bin TL)	Tarım, ormancılık ve balıkçılık GSYİH Değeri (Bin TL)	Pay (%)
2007	880.460.879	66.197.107	7,5
2008	994.782.858	74.451.345	7,5
2009	999.191.848	81.234.274	8,1
2010	1.160.013.978	104.703.635	9,0
2011	1.394.477.166	114.838.169	8,2
2012	1.569.672.115	121.692.893	7,8
2013	1.809.713.087	121.709.079	6,7
2014	2.044.465.876	134.724.745	6,6
2015	2.338.647.494	161.447.917	6,9
2016	2.608.525.749	161.304.618	6,2
2017	3.106.536.751	189.000.175	6,1

Kaynak: TÜİK, 2019a

Türkiye'de istihdam edilenler arasında tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranının giderek azaldığı görülmektedir. 2005 yılında toplam istihdam içerinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı %25,5 iken bu oran 2017 yılında %19,4'e düşmüştür (Tablo 2).

Tablo 2: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam İstihdam	Tarım Sektöründe İstihdam	Pay (%)
2005	19.633	5.014	25,5
2006	19.933	4.653	23,3
2007	20.209	4.546	22,5
2008	20.604	4.621	22,4
2009	20.615	4.752	23,1
2010	21.858	5.084	23,3
2011	23.266	5.412	23,3
2012	23.937	5.301	22,1
2013	24.601	5.204	21,2
2014	25.933	5.470	21,1
2015	26.621	5.483	20,6
2016	27.205	5.305	19,5
2017	28.189	5.464	19,4

Kaynak: TÜİK, 2019b

Tarım sektörünün Türkiye dış ticaretindeki yerine bakıldığında yıllar içerisinde ihracat değerleri payında ciddi bir değişme görülmemişken tarımsal ürünlerin ithalat değerleri payında bir artış olduğu görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Tarımın Dış Ticaretteki Yeri (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	Toplam İhracat Değeri	Tarımsal İhracat Değeri	Tarımın İhracattaki Oranı (%)	Toplam İthalat Değeri	Tarımsal İthalat Değeri	Tarımın İthalattaki Oranı (%)
2018	167.967.219	5.557.436	3,31	223.046.481	9.284.296	4,16
2017	156.992.940	5.287.137	3,37	233.799.651	8.986.755	3,84
2016	142.529.584	5.397.249	3,79	198.618.235	7.041.368	3,55
2015	143.838.871	5.756.596	4,00	207.234.359	7.176.330	3,46
2014	157.610.158	6.029.749	3,83	242.177.117	8.588.523	3,55
2013	151.802.637	5.653.323	3,72	251.661.250	7.718.045	3,07
2012	152.461.737	5.188.858	3,40	236.545.141	7.446.641	3,15
2011	134.906.869	5.166.596	3,83	240.841.676	8.895.184	3,69
2010	113.883.219	4.934.710	4,33	185.544.332	6.456.707	3,48

2009	102.142.613	4.347.483	4,26	140.928.421	4.593.839	3,26
2008	132.027.196	3.936.711	2,98	201.963.574	6.391.914	3,16
2007	107.271.750	3.725.213	3,47	170.062.715	4.640.577	2,73

Kaynak: TÜİK, 2019c (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Tarımsal ürünlerin ihracat ve ithalat değerleri kıyaslandığında ihracatın ithalatı karşılama oranının yüzün altında olduğu görülmüştür. Bu değerin yüzden az olması dış ticaret açığı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tarım sektörü dış ticaret açığı vermektedir. Tarımda dış ticaret açığı giderek artmıştır. Bu oran 2007 yılında 80,27 iken 2018 yılında 59,86'ya gerilemiştir. Tarımsal ithalat değerleri tüm yıllarda tarımsal ihracat değerlerinden fazladır (Tablo 4).

Tablo 4: Tarım Sektörü Dış Ticareti Dengesi (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	Tarımsal İhracat Değeri	Tarımsal İthalat Değeri	Dış Ticaret Dengesi (Değer)	Dış Ticaret Hacmi (Değer)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2018	5.557.436	9.284.296	-3.726.860	14.841.731	59,86
2017	5.287.137	8.986.755	-3.699.618	14.273.892	58,83
2016	5.397.249	7.041.368	-1.644.118	12.438.617	76,65
2015	5.756.596	7.176.330	-1.419.734	12.932.926	80,22
2014	6.029.749	8.588.523	-2.558.773	14.618.272	70,21
2013	5.653.323	7.718.045	-2.064.723	13.371.368	73,25
2012	5.188.858	7.446.641	-2.257.783	12.635.499	69,68
2011	5.166.596	8.895.184	-3.728.588	14.061.780	58,08
2010	4.934.710	6.456.707	-1.521.996	11.391.417	76,43
2009	4.347.483	4.593.839	-246.356	8.941.321	94,64
2008	3.936.711	6.391.914	-2.455.203	10.328.625	61,59
2007	3.725.213	4.640.577	-915.364	8.365.789	80,27

Kaynak: TÜİK, 2019c (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

3.2. Hayvancılık Verileri

Türkiye'de hayvansal üretimin sorunları üzerine yazılan çok sayıda bilimsel çalışma olmakla birlikte (Aydın vd, 2011; Kaymakçı vd, 2000; Vural ve Fidan, 2007) hayvancılığın sorunlarına bu çalışmada değinilmemiştir. Tarımsal üretimin önemli bir faaliyet kolu olan hayvancılık sektörü küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Büyükbaş hayvan sayıları 2017 itibariyle incelendiğinde 2007 yılına göre sığır sayısı son on yılda %44 ve manda sayısı %90 oranında artmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Büyükbaş Hayvan Sayılarının Değişimi (2007-2017)

Yıllar	Sığır (Adet)	Basit Endeks (2007=100)	Manda (Adet)	Basit Endeks (2007=100)
2007	11.036.753	100,00	84.705	100,00
2008	10.859.942	98,40	86.297	101,88
2009	10.723.958	97,17	87.207	102,95
2010	11.369.800	103,02	84.726	100,02
2011	12.386.337	112,23	97.632	115,26
2012	13.914.912	126,08	107.435	126,83
2013	14.415.257	130,61	117.591	138,82
2014	14.223.109	128,87	121.826	143,82
2015	13.994.071	126,80	133.766	157,92
2016	14.080.155	127,58	142.073	167,73
2017	15.943.586	144,46	161.439	190,59

Kaynak: TÜİK, 2019d (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Küçükbaş hayvan sayıları 2017 yılı itibariyle incelendiğinde 2007 yılına göre koyun sayısında son on yılda %32'lik ve keçi sayısında %69'luk bir artış olduğu görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 6: Küçükbaş Hayvan Sayılarının Değişimi (2007-2017)

Yıllar	Koyun (Adet)	Basit Endeks (2007=100)	Keçi (Adet)	Basit Endeks (2007=100)
2007	25.462.293	100,00	6.286.358	100,00
2008	23.974.591	94,16	5.593.561	88,98
2009	21.749.508	85,42	5.128.285	81,58
2010	23.089.691	90,68	6.293.233	100,11
2011	25.031.565	98,31	7.277.953	115,77
2012	27.425.233	107,71	8.357.286	132,94
2013	29.284.247	115,01	9.225.548	146,76
2014	31.140.244	122,30	10.344.936	164,56
2015	31.507.934	123,74	10.416.166	165,69
2016	30.983.933	121,69	10.345.299	164,57
2017	33.677.636	132,26	10.634.672	169,17

Kaynak: TÜİK, 2019d (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Hayvansal ürünler menşeili dış ticaret verileri incelendiğinde 2007-2017 yılları arasında süt ürünleri, yumurta, bal ve diğer hayvansal ürünlerin ihracatının, bu ürünlerin ithalat değerleriden fazla olduğu görülmüştür (Şekil 1).

Şekil 1: Hayvansal Ürünler Dış Ticaret Değerleri (2007-2017)

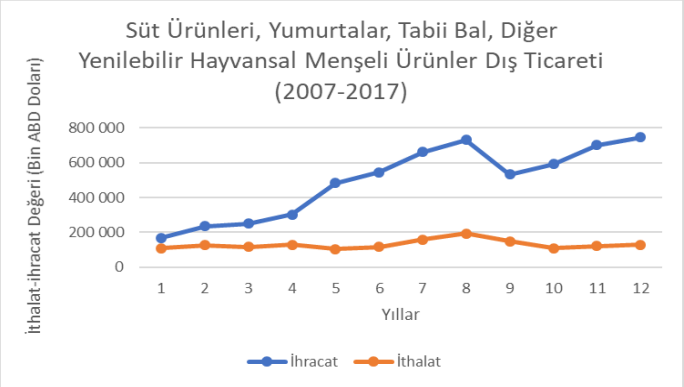

Kaynak: TÜİK, 2019d (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

3.3. Bitkisel Üretim Verileri

Türkiye'de ekilen tarım alanları son on yılda %4 azalmıştır. Bu oran 1.502.000 hektara karşılık gelmektedir. Bu durum yıllar içerisinde tarım sektöründen kopmalar olduğu şeklinde yorumlanabilir (Tablo 7).

Tablo 7: Tarım Alanlarının Değişimi

Yıllar	Toplam Tarım Alanı (Bin hektar)	Basit Endeks (2007=100)
2007	39.504	100,00
2008	39.122	99,03
2009	38.912	98,50
2010	39.011	98,75
2011	38.231	96,78
2012	38.399	97,20
2013	38.423	97,26
2014	38.558	97,61
2015	38.551	97,59
2016	38.328	97,02
2017	38.002	96,20

Kaynak: TÜİK, 2019e (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Bitkisel üretimi oluşturan tahıllardan buğday, arpa ve mısırdaki son on yıllık değişime bakılırsa; 2017 yılında 2007 yılına göre buğday ekilen alanında %5,3'lük bir azalma, üretim miktarında %24,75'lik bir artma ve veriminde %31,56'lık bir artma olduğu görülmüştür. Ekim alanının azalmasına rağmen üretim miktarında artma olması buğdayda üretimin giderek daha verimli olduğunu göstermektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Buğday Üretimi Verileri (2007-2017)

Yıllar	Ekilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)	Ekilen Alan Basit Endeks (2007=100)	Üretim Basit Endeks (2007=100)	Verim Basit Endeks (2007=100)
2007	80.977.000	17.234.000	212,83	100,00	100,00	100,00
2008	80.900.000	17.782.000	219,80	99,90	103,18	103,28
2009	81.000.000	20.600.000	254,32	100,03	119,53	119,50
2010	81.034.000	19.674.000	242,61	100,07	114,16	114,00
2011	80.960.000	21.800.000	269,27	99,98	126,49	126,52
2012	75.296.394	20.100.000	266,95	92,98	116,63	125,43
2013	77.726.000	22.050.000	283,69	95,99	127,94	133,30
2014	79.192.084	19.000.000	239,92	97,80	110,25	112,73
2015	78.668.874	22.600.000	287,28	97,15	131,14	134,98
2016	76.719.448	20.600.000	269,00	94,74	119,53	126,39
2017	76.688.785	21.500.000	280,00	94,70	124,75	131,56

Kaynak: TÜİK, 2019e (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Arpa üretimindeki son on yıllık değişime bakılırsa; 2017 yılında 2007 yılına göre ekilen alanda %29,27'lik bir azalma, üretim miktarında %2,83'lük bir azalma ve veriminde %37,46'lık bir artma olduğu görülmüştür (Tablo 9).

Tablo 9: Arpa Üretimi Verileri (2007-2017)

Yıllar	Ekilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)	Ekilen Alan Basit Endeks (2007=100)	Üretim Basit Endeks (2007=100)	Verim Basit Endeks (2007=100)
2007	34.280.165	7.306.800	213	100,00	100,00	100,00
2008	29.500.000	5.923.000	201	86,06	81,06	94,20
2009	30.100.000	7.300.000	243	87,81	99,91	113,78
2010	30.400.000	7.250.000	238	88,68	99,22	111,73
2011	28.688.331	7.600.000	265	83,69	104,01	124,29
2012	27.487.664	7.100.000	258	80,19	97,17	121,18
2013	27.205.100	7.900.000	290	79,36	108,12	136,24
2014	27.872.973	6.300.000	226	81,31	86,22	106,04
2015	27.835.830	8.000.000	287	81,20	109,49	134,83
2016	27.400.521	6.700.000	245	79,93	91,70	114,94
2017	24.247.372	7.100.000	293	70,73	97,17	137,46

Kaynak: TÜİK, 2019e (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mısır üretimindeki son on yıllık değişime bakılırsa; 2017 yılında 2007 yılına göre ekilen alanda %23,49'luk bir artma, üretim miktarında %66,90'lık bir artma ve veriminde %35,12'lik bir artma olduğu görülmüştür (Tablo 10).

Tablo 10: Mısır Üretimi Verileri (2007-2017)

Yıllar	Ekilen Alan (Da)	Üretim (Ton)	Verim (kg/da)	Ekilen Alan Basit Endeks (2007=100)	Üretim Basit Endeks (2007=100)	Verim Basit Endeks (2007=100)
2007	5.175.000	3.535.000	683	100,00	100,00	100,00
2008	5.950.000	4.274.000	718	114,98	120,91	105,16
2009	5.920.000	4.250.000	718	114,40	120,23	105,10
2010	5.940.000	4.310.000	726	114,78	121,92	106,28

2011	5.890.000	4.200.000	713	113,82	118,81	104,39
2012	6.226.094	4.600.000	739	120,31	130,13	108,18
2013	6.599.980	5.900.000	894	127,54	166,90	130,88
2014	6.586.450	5.950.000	903	127,27	168,32	132,25
2015	6.881.699	6.400.000	930	132,98	181,05	136,15
2016	6.800.192	6.400.000	941	131,40	181,05	137,76
2017	6.390.844	5.900.000	923	123,49	166,90	135,12

Kaynak: TÜİK, 2019e (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Buğday, arpa ve mısıra ilave olarak diğer tahıllardan çeltik, çavdar, yulaf, kaplıca, darı, kuşyemi, mahlut, tritikale ve sorgum da birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de toplam tahıl üretimine ilişkin veriler aşağıda verilmiştir. Buna göre bütün tahılların ekiliş alanları 2017 yılında 2007 yılına göre %10,44 oranında azalmış, buna karşılık üretim miktarları ise %23,50 oranında artış göstermiştir (Tablo 11).

Tablo 11: Tahıllar Üretim Verileri (2007-2017)

Yıllar	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan Basit Endeks (2007=100)	Üretim Basit Endeks (2007=100)
2007	124.030.395	29.256.990	100,00	100,00
2008	119.899.739	29.287.281	96,67	100,10
2009	120.677.087	33.577.151	97,30	114,77
2010	121.002.714	32.772.550	97,56	112,02
2011	119.034.352	35.202.073	95,97	120,32
2012	112.933.013	33.377.430	91,05	114,08
2013	115.403.221	37.489.268	93,04	128,14
2014	117.265.268	32.714.157	94,55	111,82
2015	117.132.230	38.637.138	94,44	132,06
2016	114.652.688	35.281.164	92,44	120,59
2017	111.080.325	36.132.767	89,56	123,50

Kaynak: TÜİK, 2019e (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Tahıllarda dış ticaret dengelerine bakılırsa; dış ticaret dengesi son on yılda negatif değerler almıştır. Yani tahılın dış ticareti dengesizdir, ticaret açığı vardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise oldukça düşüktür. Bu değerin yüzden az olması dış ticaret açığı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tahıl ticaretinde dış ticaret açığı bulunmaktadır (Tablo 12).

Tablo 12: Tahılda Dış Ticaret Dengeleri (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat Değeri	İthalat Değeri	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2007	66.603	973.236	-906.633	1.039.839	6,84
2008	38.412	2.137.329	-2.098.917	2.175.741	1,80
2009	204.618	1.202.124	-997.506	1.406.743	17,02
2010	349.247	1.056.747	-707.500	1.405.994	33,05
2011	110.113	1.931.748	-1.821.635	2.041.861	5,70
2012	170.358	1.514.664	-1.344.306	1.685.021	11,25
2013	175.599	2.000.058	-1.824.459	2.175.657	8,78
2014	126.373	2.339.724	-2.213.351	2.466.098	5,40
2015	108.660	1.663.679	-1.555.019	1.772.339	6,53
2016	102.770	1.150.612	-1.047.843	1.253.382	8,93
2017	109.510	1.693.433	-1.583.923	1.802.943	6,47
2018	103.492	2.025.394	-1.921.902	2.128.886	5,11

Kaynak: TÜİK, 2019c (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Türkiye'de yağlı tohumlardan olan soya, yer fıstığı, ayçiçeği, susam, aspir, kolza, çiğit, keten, kenevir ve haşhaş ürerim verilerine bakılırsa; yağlı tohumlar ekiliş alanları 2017 yılında 2007 yılına göre %46,51 oranında aartmış, üretim miktarları ise %11,57 oranında artış göstermiştir (Tablo 13).

Tablo 13: Yağlı Tohumlar Üretim Verileri (2007-2017)

Yıllar	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan Basit Endeks (2007=100)	Üretim Basit Endeks (2007=100)
2007	6.314.526	2.352.383	100,00	100,00
2008	6.770.077	2.311.432	107,21	98,26
2009	7.022.475	2.396.044	111,21	103,66
2010	7.688.965	2.969.477	121,77	123,93
2011	7.742.481	3.227.588	122,61	108,69
2012	7.479.677	3.138.361	118,45	97,24
2013	7.742.136	3.299.967	122,61	105,15
2014	8.278.929	3.508.640	131,11	106,32
2015	8.661.011	3.442.098	137,16	98,10
2016	9.044.926	3.480.629	143,24	101,12
2017	9.251.704	3.883.370	146,51	111,57

Kaynak: TÜİK, 2019e (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Yağlı tohumlarda dış ticaret dengelerine bakılırsa; dış ticaret dengesi son on yılda negatif değerler almıştır. Yani yağlı tohumların dış ticareti dengesizdir, ticaret açığı vardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise oldukça düşüktür. Bu değerin yüzden az olması dış ticaret açığı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yağlı tohumlar ticaretinde dış ticaret açığı bulunmaktadır (Tablo 14).

Tablo 14: Yağlı Tohumlarda Dış Ticaret Dengeleri (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat Değeri	İthalat Değeri	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2007	129.699	1.020.282	-890.583	1.149.981	12,71
2008	149.713	1.464.812	-1.315.099	1.614.525	10,22
2009	154.652	1.054.493	-899.841	1.209.145	14,67
2010	182.887	1.558.753	-1.375.866	1.741.640	11,73
2011	229.737	1.697.105	-1.467.368	1.926.842	13,54
2012	238.304	1.670.780	-1.432.476	1.909.085	14,26
2013	278.886	1.665.017	-1.386.131	1.943.903	16,75
2014	255.552	2.261.845	-2.006.293	2.517.398	11,30
2015	199.971	1.884.792	-1.684.821	2.084.764	10,61
2016	372.814	1.819.617	-1.446.803	2.192.431	20,49
2017	284.741	1.921.951	-1.637.210	2.206.692	14,82
2018	332.307	1.891.662	-1.559.354	2.223.969	17,57

Kaynak: TÜİK, 2019c (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Türkiye meyve sebze dış ticaretine bakıldığında ise dış ticaret dengesinin fazla olduğu, ihracatın da ithalatı fazlasıyla karşıladığı yani dışarıdan alınandan çok dışarıya ürün satıldığı görülmektedir (Tablo 15).

Tablo 15: Sebze ve Meyvelerde Dış Ticaret Dengeleri (Değer: Bin ABD $)

Yıllar	İhracat Değeri	İthalat Değeri	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2007	1.314.079	76.999	1.237.081	1.391.078	1706,63
2008	1.441.032	87.947	1.353.085	1.528.979	1638,53
2009	1.276.305	55.024	1.221.281	1.331.330	2319,53
2010	1.491.356	62.915	1.428.441	1.554.271	2370,42
2011	1.653.520	90.361	1.563.159	1.743.880	1829,91
2012	1.722.134	76.973	1.645.161	1.799.107	2237,33
2013	1.800.527	88.084	1.712.443	1.888.612	2044,10
2014	2.089.921	98.554	1.991.366	2.188.475	2120,58
2015	2.187.051	114.278	2.072.773	2.301.329	1913,80
2016	1.848.411	78.999	1.769.412	1.927.409	2339,80
2017	1.880.096	75.849	1.804.247	1.955.944	2478,74
2018	1.908.429	66.603	1.841.826	1.975.032	2865,37

Kaynak: TÜİK, 2019c (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye'de tarım sektörünün son on yılda bir değişim geçirdiği görülmektedir. Örneğin son on yılda ekilen tarım alanlarında ciddi bir azalma görülmüş, tarımda istihdam edilenlerin sayısı azalmış, gayrisafi yurtiçi hasılada tarımın payı giderek düşmüştür. Tarımsal üretim dalları ayrı ayrı ele alındığında hububatta son on yılda üretimde bir artış görülmesine rağmen hububat ithalatı giderek artmıştır. O halde Türkiye'nin hububatta kendine yeter olmadığı söylenebilir. Uygun ilkim ve arazi karakteristikleri düşünüldüğünde diğer taraftan boş bırakılan tarım alanlarının varlığı hububat üretiminde mutlaka planlı bir üretim modeline gidilmesi sonucunu göstermektedir. Benzer durum yağlı tohumlar için de geçerlidir. Yağlı tohum üretimi de planlı bir şekilde yapılarak yağlı tohum için ülke gelirinin ithalat yoluyla ülke dışına çıkması önlenmelidir. Çiftçilerin üretimden vazgeçmemeleri için tarımsal destekler artırılmalı, kırsal alanları daha yaşanabilir bir hale getirilmeli, devlet piyasaya müdahale ederek üreticileri korumalıdır. Türkiye tarımı için iç tüketime yeterli, dışa bağımlı olmayan bir üretim politikasına odaklanılması gereği önem arz etmektedir. Tarımsal üretimin planlı bir şekilde yapılarak tarımın kendi kendine yeter seviyeye getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, E., Aral, Y., Can, M. F., Cevger, Y., Sakarya, E., İşbilir, S., (2011) Türkiye'de Son 25 Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişimler ve İthalat Kararlarının Etkilerinin Analizi. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 82(1), 3-13.

Çakmak, B., M., Aküzüm, T., (2008) Türkiye'de Tarımsal Sulama Yönetimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara.

Çetin, B., (2008) Tarımsal Finansman, Nobel Yayınları, Ankara.

Doğan, Z., Arslan, S., Berkman, A. N., (2015) Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 29-41.

Günaydın, G., (2009) Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000'li Yıllar. Mülkiye Dergisi, 33(262), 175-221.

İnan, İ., H., (2016) Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, İdeal Yayıncılık, İstanbul.

Kaymakçı, M., Eliçin, A., Tuncel, E., Pekel, E., Karaca, O., Işın, F., ... & Selçuk, E., (2000) Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Ankara.

Kıymaz, T., Saçlı, Y., (2008) Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler. DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tan, S., Sami, S., & Everest, B. (2016) Agricultural Support Policies and Public Budgeting in Turkey. Management Studies, 4(6), 237-242.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2019) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

Türkiye İstatistik Kurumu, (2019a) Ulusal Hesaplar, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Türkiye İstatistik Kurumu, (2019b) İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Türkiye İstatistik Kurumu, (2019c) Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Türkiye İstatistik Kurumu, (2019d) Hayvancılık İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1002

Türkiye İstatistik Kurumu, (2019e) Bitkisel Üretim İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001

Vural, H., Fidan, H., (2007) Türkiye'de Hayvansal Üretim Ve Hayvancılık İşletmelerinin Özellikleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 13(1 ve 2), 49-59.

Yavuz, F., (2005) Türkiye'de Tarım. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1-252.

Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye' nin Yaş Sebze ve Meyve Sektörü

Öğr.Gör. Berrin Dal[1] **Prof.Dr. Halil Kızılaslan[2]**

[1]Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Almus Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü,berrin.dal@gop.edu.tr

[2]Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, halil.kizilaslan@gop.edu.tr

Özet: İnsanların beslenmesi için gerekli olan temel ihtiyaçları karşılamanın yanısıra, gerek sanayi sektöründe gerekse ihracatta önemli bir yeri olan yaş sebze ve meyve, tarım sektörünün önemli alt kollarından birisidir. Türkiye' de tarımsal üretim yapılan yaklaşık 24 milyon hektar alanın % 17,4' ünü yaş sebze ve meyve oluşturmaktadır. Toplam bitkisel üretim miktarı içindeki payı ise % 48,1' dir. Türkiye verimli ve geniş tarım alanları, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri ile yaş sebze ve meyve üretimde önemli bir potansiyele sahiptir. Bundan dolayı birçok dünya ülkesiyle karşılaştırıldığında hemen her mevsimde her çeşit sebze meyvenin yetiştiği nadir yerlerden olduğu görülmektedir. Yaş sebze ve meyve sektörünün 2018 yılında ihracattaki payı, toplam tarım sektörü ihracatında % 10, toplam ihracatta % 1,4' tür. Yaş sebze ve meyve ihracatında Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin payı ise % 35' tir. Bu çalışmada, Türkiye' nin yaş sebze ve meyve sektörünün üretim ve ihracat durumları, kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler doğrultusunda, değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, Türkiye' nin yaş sebze ve meyve sektöründeki mevcut durumu ortaya konulmuş, AB uyum sürecinde üretim ve ihracat açısından nelerin yapılması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaş sebze ve meyve, Üretim, İhracat, Türkiye, AB

Fresh Vegetables and Fruits Sector in Turkey in the EU Harmonization Process

Abstract: Fresh vegetables and fruits are one of the important sub-branches of the agricultural sector and have an important place in both the industry sector and export as well as meeting basic nutrition needs of people. Fresh vegetables and fruits constitute 17,4% of 24 million hectares of agricultural production in Turkey. Its share in total plant production is 48,1%. Turkey has important potential in the production of fresh vegetables and fruits with its fertile and large agricultural areas, its geographical features, and climatic characteristics. Therefore, it is one of the exceptional places in which a full range of vegetables and fruits can be grown, compared to many countries. The share of fresh vegetables and fruits sector in exports in 2018 is 10% of total agricultural sector exports and 1,4% of total exports. The share of the European Union (EU) countries in the exports of fresh vegetables and fruits is 35%. This study evaluates the situation of fresh vegetables and fruits sector in Turkey in accordance with the data obtained from relevant institutions and organizations. In line with the evaluation results, the study outlines the current status of the fresh vegetables and fruits sector in Turkey and makes suggestions about what must be done with regards to production and exports within the EU harmonization process.

Key Words: Fresh vegetables and fruits, Production, Exports, Turkey, EU

1. GİRİŞ

Türkiye sahip olduğu ekolojik yapı ve iklim özellikleri bakımından bazı tropik meyveler dışında birçok meyve türünün yetiştirilmesine elverişli olduğu gibi özellikle yaş sebze ve meyvede önemli bir potansiyele sahiptir. Toplam bitkisel üretim miktarı içinde sebze grubu % 32,5 pay alırken, meyvelerin aldığı pay ise % 15,6' dır. Toplam % 48,1' lik pay ile yaş sebze ve meyve bitkisel üretimde oldukça önemli bir yere sahiptir (Anonim, 2018).

Türkiye' de önemli miktarda yaş sebze ve meyve üretimi gerçekleşmesine rağmen, ihracatın üretime oranı çok düşüktür. 51.2 milyon tonluk yaş meyve sebze üretiminin ancak % 9' u ihraç edilmektedir. İhracatın büyük bir çoğunluğu AB ülkelerine yapılmaktadır (Anonim, 2019a). Türkiye' de hemen her çeşit meyve ve sebze çeşidi yetişmesine rağmen, yetişme koşulları Türkiye' nin iklimine uymayan çeşitleri, sezon dışı talebi ve gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla da sebze ve ithal etmek durumunda kalmaktadır. Türkiye, konumu itibariyle yaş sebze ve meyve üretimindeki avantajını ihracatta da kullanmalı, ihracattaki payını artırmalıdır. Bunun için ise gerek dünya genelinde gerekse AB' de ihracata konu olan ülkelerin standartlarını takip etmeli, özellikle AB uyum sürecinde ihracattaki standartları sağlamaya önem vermelidir.

Bu çalışmada, belirli kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler doğrultusunda, Türkiye' de yaş sebze ve meyve sektörünün üretim ve dış ticareti incelenmiş, sektörün mevcut durumu değerlendirilerek , AB ile uyum sürecinde olan Türkiye' nin neler yapması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

2. TÜRKİYE' DE YAŞ SEBZE VE MEYVE ÜRETİMİ

Türkiye' de 2017 yılı itibarıyla toplam 51.261.701 ton olarak gerçekleşen yaş sebze ve meyve üretimimizin 20.576.727 tonunu meyveler, 30.684.974 tonunu ise sebzeler oluşturmaktadır (Anonim, 2018).

Türkiye' de yaş sebze meyve üretim miktarları Tablo 1' de verilen ham veriler ile verilerden hareketle hesaplanan indeksler kullanılarak analiz edilmiştir. Sebze üretim miktarında sabit esaslı indeks değerlerine bakıldığında, 2009 ve 2010' da sebze üretim miktarında sırasıyla % 1,61 ve % 4,49 oranlarında azalma görülmektedir. 2010' dan itibaren üretim miktarlarında oransal olarak artışlar gözlemlenmiş, 2008' den 2017' e sebze üretim miktarı % 12.74 oranında artmıştır. Zincirleme indeks sonuçlarına göre, yıllar itibariyle artış ve azalışlar görülmektedir. 2011' de bir önceki yıla göre % 8,88 oranında artış elde edilmiştir.

Sabit esaslı indeks değerlerine bakıldığında, meyve üretim miktarlarının yıllar itibariyle arttığı ancak 2014 yılında (% 8,45), 2008' e göre üretim miktarındaki artış oranında bir kırılma olduğu görülmektedir. 2017 yılında ise 2008' e göre % 31,95 oranında meyve üretim miktarında artış gözlemlenmiştir.

Zincirleme indeks sonuçlarına göre, meyve üretim miktarında artışlar ve azalışlar görülmektedir. 2013' e kadar üretim miktarları artarken, 2013' de % 4,36 oranında düşüş görülmektedir. 2014' te de bu düşüş devam etmiş 2015' ten itibaren artmaya devam etmiştir.

Yaş sebze ve meyve üretiminde, yıllar itibariyle görülen dalgalanmaların en önemli etkilerinden birisi mevsimsel değişmelerdir. Ayrıca hastalık ve zararlılarla mücadele, gübreleme, doğru tohum ve fide kullanımı, sulama ve iklim koşulları da yaş sebze ve meyve üretiminde etkili olmaktadır (Anonim, 2008).

Tablo 1. Türkiye' de Yaş Sebze ve Meyve Üretim Miktarı

Yıllar	Yaş Sebze Üretim Miktarı	Sabit Esaslı İndeks (2008=100)	Zincirleme İndeks	Yaş Meyve Üretim Miktarı	Sabit Esaslı İndeks (2008=100)	Zincirleme İndeks
2008	27 218 319	100,00	100,00	15 594 011	100,00	100,00
2009	26 780 395	98,39	98,39	16 388 726	105,10	105,10
2010	25 997 195	95,51	97,08	16 385 745	105,08	99,98
2011	27 547 462	101,20	105,96	16 993 476	108,97	103,71
2012	27 820 207	102,21	100,99	17 860 121	114,53	105,10
2013	28 448 118	104,52	102,26	17 992 680	115,38	100,74
2014	28 381 897	104,27	99,77	16 911 371	108,45	93,99
2015	29 430 977	108,13	103,70	17 522 105	112,36	103,61
2016	30 145 992	110,76	102,43	18 690 561	119,86	106,67
2017	30 684 974	112,74	101,79	20 576 727	131,95	110,09

Kaynak: Anonim (2018).

2018 yılı TÜİK verilerine göre; Türkiye' de tarımsal üretim yapılan yaklaşık 24 milyon hektar alanın % 3,4' ünü sebze, % 14' ünü meyve alanları oluşturmaktadır (Anonim, 2018). Tablo 2' de Türkiye' de belli yıllara göre arazi miktarları verilmiştir. 1990 ve 2017 yılları arasında, toplam tarım arazisinin azaldığını ve buna karşın sebze ve meyve üretim alanlarının arttığı görülmektedir.

Günümüzde meyve ve sebze üretimi, tarımsal üretimde önemli bir yere sahiptir. 1990 yılında 27.9 milyon hektar olan toplam tarım arazisinin 635 bin hektarı sebze ve 3 milyon hektarı da meyve üretiminde kullanılmaktadır. 2017 yılında 23,4 milyon hektar olan toplam tarım arazisinin, 840 bin hektarı sebze ve 3,3 milyon hektarı da meyve üretimine tahsis edilmiştir. İndeks değerlerine bakıldığında, 1990 yılına göre 2017 yılında, toplam tarım arazisinin % 16,08 oranında azaldığı, sebze ekim alanlarının % 32,28 ve meyve alanının ise % 10,53 oranında arttığı görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye' de Yıllara Göre Arazi Miktarları

	Toplam Tarım Arazisi (Bin ha)	İndeks (1990=100)	Sebze Ekim Alanı (Bin ha)	İndeks (1990 =100)	Meyve Alanı (Bin ha)	İndeks (1990=100)
1990	27 856	100,00	635	100,00	3 029	100,00
2002	26 579	95,41	930	146,46	2 674	88,28
2013	23 800	85,44	808	127,24	3 232	106,70
2014	23 939	85,94	804	126,61	3 238	106,90
2015	23 934	85,92	809	127,40	3 284	108,42

2016	23 763	85,31	804	126,61	3 329	109,90
2017	23 378	83,92	840	132,28	3 348	110,53

Kaynak: Anonim (2018).

3. TÜRKİYE' DE YAŞ SEBZE VE MEYVE DIŞ TİCARETİ

Tablo 3' de Türkiye geneli yaş meyve sebze ihracatı verilmiştir. 2018 yılında Türkiye geneli toplam yaş meyve ve sebze ihracatı, bir önceki yıla kıyasla miktarda % 14' lük artışla 4.512,1 bin ton, değerde ise % 4' lük artışla 2.237,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye' de önemli miktarda yaş sebze ve meyve üretimi gerçekleşmesine rağmen, ihracatın üretime oranı çok düşüktür. 51.2 milyon tonluk yaş meyve sebze üretiminin ancak % 9' u ihraç edilmektedir, bunun da % 5' ini sebzeler, % 4' ünü ise meyveler oluşturmaktadır (Anonim, 2019a).

İhracata konu olan sebze ve meyvenin uluslararası standartlara uygun olmaması, üretimden tüketime miktar ve kalite kayıplarının yaşanması ihracatın düşük olmasının nedenleri arasındadır (Anonim, 2008).

Tablo 3. Türkiye Geneli Toplam Yaş Sebze ve Meyve İhracat Rakamları

	2016		2017		2018		Değişim Oranı (2017-2018)(%)	
	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon $)	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon $)	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon $)	Miktar	Değer
Toplam Yaş Sebze Meyve İhracatı	3.564,5	1972,8	3.960,3	2.230,5	4.512,1	2.325,7	14	4

Kaynak: Anonim (2019b)

Tablo 4' te Türkiye geneli yaş sebze ve meyve ihracatı yapılan ilk 20 ülke verilmiştir. Yaş meyve ve sebze ihracatında öne çıkan en önemli pazarlar Rusya Federasyonu (% 28), Irak (% 10) olmakla birlikte, ihracatının önemli bir bölümünü Almanya (% 9), Romanya (% 7), Bulgaristan (% 3), Polonya (3), ve İtalya (% 2) gibi çoğunluğu AB üyesi ülkelere yapmaktadır. Demirtaş ve Kızılaslan (2016), çalışmalarında, Türkiye' de meyve ve sebze ihracatını değerlendirmişlerdir. 2011-2016 yıllarında sebzede ihracat yapılan ülkeler arasında Almanya, Bulgaristan, Rusya ve Irak gelirken, Almanya' da belirgin düşüşler gözlemlenmiştir. Meyve ihracatında ise 2016 yılı, İtalya, Almanya ve Irak ilk üç ülke konumunda iken, Rusya ile yaşanan siyasi olumsuzluklar ihracat miktarının düşmesine sebep olmuştur.

Türkiye' de üretim alanı ve ekolojik şartların uygun olmasından dolayı birçok meyve ve sebze çeşidi yetişmektedir. Fakat Türkiye' de yetiştirilmeyen, yetişme koşulları Türkiye' nin iklimine uymayan çeşitleri de ithal etmek durumunda kalmaktadır. Türkiye' de yetişmeyen türlerin yanısıra, sezon dışı talebi ve gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla da sebze ve meyve ithal edilmektedir. İthal edilen meyvelerin başında muz, avokado, mango, ananas, hindistan cevizi, hurma gelmektedir (Akbay ve ark., 2005; Kızılaslan ve Yalçın, 2012).

Türkiye' de 2015 yılında toplam 5.4 milyar dolarlık yaş meyve sebze ihracatı gerçekleştirilmişken, ithalat 920 milyon dolar olmuştur. İhracatın % 46.3' ü AB ülkelerine yapılmaktadır. İthalatın % 8.8' i AB ülkelerinden gerçekleştirilirken, % 17.1' i ABD' den yapılmaktadır (Pezikoğlu, 2016).

Tablo 4. Türkiye Geneli Yaş Sebze ve Meyve İhracatı Yapılan İlk 20 Ülke

	2017		2018		2018
ÜLKE	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon $)	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon$)	Payı (%)
RUSYA FEDERASYONU	1.021,7	638,3	1.029,5	659,1	28
IRAK	928,0	254,3	1.143,6	242,1	10
ALMANYA	124,2	207,5	134,9	204,5	9
ROMANYA	148,1	131,1	201,1	158,6	7
UKRAYNA	240,2	112,9	312,1	143,4	6
SUUDİ ARABİSTAN	230,7	102,2	235,1	91,2	4
BULGARİSTAN	86,6	48,1	142,7	78,1	3

POLONYA	66,5	54,1	88,3	61,1	3
BEYAZ RUSYA	175,1	101,5	99,1	54,2	2
İTALYA	19,7	40,2	26,6	48,4	2
HOLLANDA	45,8	54,1	48,6	48,3	2
GÜRCİSTAN	148,8	47,9	139,3	39,7	2
SURİYE	146,6	26,1	216,3	39,3	2
BİRLEŞİK KRALLIK	23,1	28,4	27,4	32,4	1
SIRBİSTAN	42,5	25,9	55,9	32,1	1
İSRAİL	22,6	16,9	52,1	31,8	1
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	40,5	20,1	47,1	23,1	1
MOLDAVYA	25,6	14,7	34,5	21,5	1
AVUSTURYA	21,1	29,4	17,9	19,1	1
AZERBAYCAN-NAHÇİVAN	54,8	16,4	69,8	18,9	1
GENEL TOPLAM	3.960,3	2.230,5	4.512,1	2.325,7	100

Kaynak: Anonim (2019b)

4. AB' DE YAŞ SEBZE VE MEYVE PİYASA DÜZENİ

AB' nde, tarımsal üretimi arttırmak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamak üzere, 1960 yılında Ortak Tarım Politikası (OTP) adı altında bir birlik politikası geliştirilmiştir. Bu temel politikanın esas ilkeleri; ortak bir pazar kurulması, topluluk tercihi ve ortak mali sorumluluk olarak sıralanmaktadır (Sayın ve ark. 2004; Sayın ve Mencet, 2007).

OTP, temelde "ortak bir pazar kurulması" esasına dayandırılmıştır. Bu amaçla, tarımsal ürünler için sektör bazında oluşturulmuş olan Ortak Piyasa Düzenlemesi (OPD) her ürün için belirlenen üretim ve pazarlama koşulları dikkate alınarak yapılan düzenlemelerdir. OPD oluşturulurken malların serbest dolaşımı ve rekabetinin güvence altına alınmasına özen gösterilmiştir. Söz konusu piyasa düzenlemeleri; fiyat ve müdahale, topluluk içi serbest dolaşım, üçüncü ülkelerle ticaret, rekabet ve finansman politikalarını içermektedir. OPD' nin başlıca amaçları; Tüm Avrupa piyasalarındaki ürünlerin tek tek fiyatlarının belirlenmesi, sektördeki üreticilere ya da işletmecilere yardım verilmesi, üretimi kontrol edecek ve üye olmayan ülkelerle ticareti düzenleyecek ticaret mekanizmalarının kurulmasıdır. OPD, 23 ürün grubunu kapsamaktadır. Yaş meyve ve sebze de bu gruplardan birisidir. Yaş meyve ve sebzenin piyasa düzenlenmesi ile ilgili temel yasal düzenlemeleri 2200/96 No' lu AB Konsey Yönetmeliği'nde yer almaktadır. Temel Konsey Yönetmeliği, yedi ana başlığa ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Birinci bölüm, ürünlerin sınıflandırılması ile ilgilidir. AB' nde ürünlerin sınıflandırılması ve standart uygulaması konusunda pazarlama kanalları boyunca ürünlerin tazelik, tat, renk, gıda güvenliği, çevreye dost üretim, üretim menşei gibi özelliklerin aynı kalmasına özen gösterilmektedir. Diğer bölümler sırasıyla, üretici organizasyonları, branşlararası organizasyonlar ve anlaşmalar, müdahale düzenlemeleri, üçüncü ülkelerle ticarettir. Altıncı ve yedinci bölümlerde ise, üye ülkelerin, birliğin yaş meyve ve sebze ile ilgili düzenlemelerinin uygulamaya geçmesi için gerekli önlemler almaları istenmektedir (Sayın ve ark., 2012).

Farklı yıllarda reformlar yapılmasına rağmen OTP' nin hedefleri; üretim standartlarını ve teknolojiyi geliştirmek, tarımsal üretim araçlarının etkin kullanımını sağlamak, AB içi tarımsal verimliliği artırmak, piyasalarda istikrar sağlamak, ürünlerde arz ve gıda güvenliği sağlamak, istihdamda istikrar sağlayarak çevreye uyumlu bir üretim şekli ile üreticinin ekonomik ve sosyal refahını sağlamaktır. İlk olarak üretim arzında istikrar sağlamak amaçlanmışsa da, sonraları gıda güvenliği ve üretici gelirini artırmak amaçlar arasında yer almıştır. Arz fazlalığı ve destekleme ödemelerinin bütçeye fazla yük getirmeye başlaması nedeniyle de çeşitli yıllarda reform çalışmaları yapılmıştır (Kilit, 2012).

2010 yılında başlayan reform çalışmaları 2020 Avrupa Stratejisine uygun olarak 2014-2020 dönemini kapsamaktadır. Bu reform çalışmasında, kırsal kalkınma stratejisi ile DTÖ yeşil kutu kapsamında desteklemelerin artırılması öngörülmüştür. 2013 sonrası OTP reformu, ekonomik faktörler (gıda güvenliği, küreselleşme, yüksek girdi fiyatları vb), çevresel faktörler (kaynak verimliliği, toprak su kalitesi vb) ve bölgesel faktörler (kırsalda demografik, ekonomik ve sosyal değişimler) olmak üzere üç nedenden etkilenmiştir (Yıldırım ve Dellal, 2014). 2013 reformunun temel hedefleri ise, gıda tedarik zinciri güvenliği, çevresel ve ekonomik

olarak sürdürülebilir rekabet gücü, Avrupa genelinde tarımsal rekabet gücünün teminidir (Kilit, 2012; Pezikoğlu, 2016).

5. AB' YE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE' DE YAŞ SEBZE VE MEYVE SEKTÖRÜ

Dünya nüfusunun hızla artması, beslenme alışkanlıklarının değişmesi, ekolojik dengedeki olumsuz değişiklikler, yeni tarımsal teknikler ve tarım ürünlerinin işlenerek tüketime hazır hale getirilmesinde ortaya çıkan çeşitli yöntemler, gıdaların temininde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. AB' de ürünlerin sadece fiyat, kalite, tüketici talepleri ve standartlar gibi geleneksel boyutunun yanı sıra, çevresel boyutu da önemli bir konu haline gelmiştir. Son yıllarda tüketici bilincinin giderek artmasıyla gıda hijyeni açısından güvenlik riski taşımayan, çevre ile dost uygulamalar yoluyla üretilen ve güvenli olduğu garanti edilebilen ürünler tercih edilmektedir (Kızılaslan ve Yalçın, 2012).

Perakendeciler müşterilerine sundukları ürünün güvenli olduğunu ve sürdürülebilirlik prensibine bağlı kalınarak üretildiğini garanti etmek amacıyla bir araya gelerek GAP (Good Agricultural Practices - İyi Tarım Uygulamaları) kavramını ortaya sürmüşlerdir. 1997 yılında Avrupa Perakendeciler Ürün Çalışma Grubu (EUREP - Euro-Retailer Produce Working Group)' nun kar amacı gütmeyen bir girişimi olarak başlatılan EUREPGAP (yeni adıyla GLOBALGAP), EUREPGAP Teknik ve Standartlar Komitesi tarafından GAP' nin geliştirilen şartlarına göre tarladan sofraya tarımsal ürünlerin güvenliğini sağlama, gıda kalitesini yükseltme amacı gütmektedir. Yaş meyve ve sebzelerin AB ülkelerine ihracatında bir ön şart halini alan GLOBALGAP belgesi, AB perakendecilerinin tüketicisine sağladığı bir ürün izleme güvencesidir. AB' ye ihracat yapmak isteyen üretici veya ihracatçı, ürününün taahhütleri yerine getirdiğini perakendeci aracılığı ile tüketiciye ispat etmek durumunda kalmaktadır. Türkiye' de hızla yerleşmeye başlayan bu anlayıştan ötürü bazı büyük perakendeciler, müşterilerine sundukları ürünlerin güvenilirliğinin bir kanıtı olarak üreticilerden/tedarikçilerinden GLOBALGAP belgeli ürün talep etmeye başlamışlardır. Tarım sektöründe bir kalite sistemi olarak da değerlendirilen GLOBALGAP, tarladaki üretime odaklanan, entegre tarım prensiplerini benimseyen, gıda güvenliği ve kalite açısından HACCP ve ISO 9001; çevre yönetimi açısından ISO 14001 ve iş sağlığı ve güvenliği açısından OHSAS 18001 standartları ile de paralellik gösteren bir sistemdir. Bununla birlikte, Zararlılarla Entegre Mücadele (Integrated Pest Management) ve Entegre Ürün Yetiştiriciliği (Integrated Crop Management) yöntemlerinin izlenmesini öngörmektedir (Anonim, 2019c).

Günümüzde giderek önem kazanan organik ürünler yaş meyve ve sebzede de önemli bir yere sahiptir. Türkiye' nin tarım alanlarının gelişmiş ülkeler düzeyinde zarar görmemiş olması ve mevcut yaş meyve ve sebze üretim potansiyeli dikkate alındığında bu potansiyelin değerlendirilmesi de ayrıca önem kazanmaktadır (Kızılaslan ve Yalçın, 2012).

Organik Tarım Araştırma Enstitüsü (FiBL) ve Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM) ' nun 2017 yılı verilerini kapsayan "İstatistikler ve Gelişen Trendler 2019" raporuna göre, Türkiye' de 521 bin hektar alanda organik tarım yapılmakta, bu da Türkiye' deki toplam tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 1.4' ü demektir. 22 bin hektarlık doğal toplama alanı da eklediğinde toplam üretim alanı 543 bin hektarı aşmaktadır. Türkiye' de 75 binden fazla organik gıda üreten çiftçi bulunmaktadır. Organik yetiştirilen tarım ürünü sayısı 214 iken, bu ürünleri işleyenlerin sayısı 1.142' dir. Türkiye' de kişi başı yıllık harcama 1,1 dolar seviyesindedir. Raporda 181 ülkeden elde edilen veriler doğrultusunda, dünya genelinde organik tarım arazilerinin önemli ölçüde arttığı, organik üretim yapan çiftçi sayısının ve organik perakende satışlarının da artmaya devam ettiği yer almaktadır. Türkiye' de bu artıştan payına düşeni alarak organik tarım sektöründe önemli artışlar gerçekleşmiştir (Anonim, 2019d).

Türkiye' de tarım ürünlerinin pazarlanmasına yönelik kurumsal yapılanma henüz oluşum aşamasındadır. Yaş sebze ve meyveler için, hal yasası en belirgin yapılanmadır. Bunun yanı sıra, ticaret borsaları, ürün ihtisas borsaları, mezatlar ve mahalli pazarlar yer almaktadır. Ancak üretici örgütlenmesine dayalı pazarlama yapısı mevcut değildir. AB ülkelerinde meyve sebze pazarlamasında üretici örgütleri, özellikle de kooperatiflerin payı oldukça yüksektir (Yercan, 2004).

AB' de, üreticilerin tamamına yakınının örgütlenmiş olması dikkate alındığında, Türkiye' de en büyük eksiklerden birisi üretici örgütlenmesidir. Türkiye' de değişik konularda ve statüde çalışan bir çok kooperatif olmasına rağmen, meyve ve sebze alanında çok fazla etkili oldukları söylenemez (Kızılaslan ve Yalçın, 2012). Türkiye' de meyve ve sebze üreten işletmelerin çok küçük, üretim çok dağınık ve ürünler heterojendir. Üretim yapılan arazilerin çok küçük ve çok parçalı oluşu, ölçek ekonomilerinden yararlanmayı güçleştirmektedir. AB' ye uyum sürecinde Türkiye' de yaş meyve ve sebze sektöründe amaçları, araçları belirgin olan, süreklilik arz

eden politikaların olmayışı, destekleme uygulamalarında arka planda kalmaları fiyat istikrarsızlığında müdahale düzenlemelerinin eksikliği önemli birer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Atış ve Artukoğlu, 2005).

6. SONUÇ

Türkiye ekolojik yapı ve iklim özellikleri bakımından bazı tropik meyveler dışında birçok meyve türünün yetiştirilmesine elverişli olduğu gibi özellikle yaş sebze ve meyvede önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye yaş meyve sebze ihracatın yaklaşık % 50' si AB ülkelerine gerçekleştirilirken ve ithalatın yaklaşık % 9' u AB ülkelerinden yapılmaktadır. Türkiye' de birçok meyve ve sebze çeşidi yetişmesine rağmen, Türkiye' de yetiştirilmeyen, yetişme koşulları Türkiye' nin iklimine uymayan çeşitleri de ithal etmek durumunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra sezon dışı talebi ve gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla da sebze ve meyve ithal edilmektedir.

Yaş meyve ve sebze sektöründe Türkiye, diğer sektörlere göre rekabette avantajlı görünmektedir. AB' ye uyum sürecinde bu avantajını değerlendirebilmesi ve geliştirilmesi için üreticinin örgütlenmesi tamamlanmalıdır. Arz yönetimi, fiyat istikrarı, kalite ve sağlık güvencesi gibi konularda üretici örgütleri olarak kooperatifler öne çıkmalı ve teşvikler sağlanmalıdır. Türkiye' de meyve ve sebze üreten işletmeler çok küçük, üretim çok dağınıktır. Üretim yapılan arazilerin çok küçük ve çok parçalı oluşu, ölçek ekonomilerinden yararlanmayı güçleştirmektedir. Bu konuda düzenlemeler getirilmeli ayrıca, OPD' ye benzer uygulamalar geliştirilmeli ve AB' de uygulanan destekleme sistemi Türkiye' de de uygulanmalıdır.

Son yıllarda üretimi ve tüketimi giderek artan organik ürün alanında da teşvik ve destekler sağlanmalı, üreticilere ve tüketicilere organik ürünle ilgili eğitim ve seminerler düzenlenerek hem üretim hem de tüketim açısından bilinçlendirilmelidir.

Türkiye' de ürün kalitesi konusunda da bazı sorunlar bulunmaktadır. Özellikle, yoğun kimyasal girdi kullanımı ihracatı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca son yıllarda AB' de ürünlerin çevresel boyutu önem kazanan bir konudur. Yani üreticiler, ürünlerin sadece fiyat, kalite, tüketici talepleri ve standartlar gibi geleneksel boyutunu değil, aynı zamanda çevresel boyutunu da dikkate almak zorundadır. Bundan dolayı, üründe kalite ve standartların AB seviyesine yükseltilmesi için, GLOBALGAP ve HACCP sisteminin uygulanması yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim, (2008). Yaş Sebze ve Meyve Raporu, 2008. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, http://www.tzob.org.tr/faaliyet-raporlari (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Anonim, (2018). Türkiye İstatistik Kurumu. http://www.tuik.gov.tr. (Erişim Tarihi: 01.11.2018)

Anonim, (2019a). Yaş Meyve Sebze Sektör Raporu .Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, (Erişim Tarihi: 05.02.2019).

Anonim, (2019b). Akdeniz Yaş Meyve Sebze İhracatçıları Birliği, Yaş Meyve ve Sebze Sektörü Türkiye Geneli Değerlendirme Raporu, http://www.akib.org.tr/tr, (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

Anonim, (2019c). Uluslararası Belgelendirme ve Denetim Ltd. Şti., http://belgelendirme.ctr.com.tr/globalgap-nedir.html (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Anonim, (2019d). International Federation of Organic Agriculture Movements. Organik Tarım Dünyası "İstatistikler ve Gelişen Trendler 2019", https://www.ifoam.bio/en/news/2019/02/13/world-organic-agriculture-2019 (Erişim Tarihi:20.02.2019).

Akbay, C., Candemir, S., Orhan, E., (2005). Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Ürünleri Üretim ve Pazarlaması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Dergisi, 8(2).

Atış, E. ve Artukoğlu, M., (2005). Ab' de Meyve-Sebze Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye' nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi. https://www.researchgate.net/publication/320018462

Demirtaş, G. ve Kızılaslan, H., (2017). Yaş Sebze ve Meyve İhracatında Türkiye Pazarının Dünyadaki Yeri. Meyve Bilimi, 2 (), 0-0. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/meyve/issue/31361/342715

Kızılaslan, H. ve Yalçın, A., (2012). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Sistemleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, II, 119-140.

Pezikoğlu, F. (2016). AB ve Türkiye'de Yaş Meyve-Sebze Piyasa Düzenlemeleri ve Gümrük Birliği'nin Genişletilmesi Süreci. VII. Bahçe Ürünlerinde Muhafaza ve Pazarlama Sempozyumu, Eğirdir.

Sayın, C., Y. Taşcıoğlu ve M.N. Mencet, (2004). AB'de Yaş Meyve ve Sebze Ortak Piyasa Düzenlemesi ve Türkiye'nin Uyum Yönünde Alması Gerekli Önlemler. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

Sayın, C., M.N. Mencet, (2007). Türkiye' nin Avrupa Birliği Uyum Süreci İçindeki Olası Politika Değişimlerinin Türkiye' nin Başlıca Tarım Ürünleri Açısından Ekonomik Etkilerinin Analizi (Yaş Meyve ve Sebze Piyasa Düzenlemesi). T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü (TEAE) -TÜBİTAK Projesi.

Sayın, C., Ceylan, R. F., Özalp, M., Mencet Yelboğa, M. N., (2012). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Türkiye ve Avrupa Birliği' nde Yaş Meyve Sebze Piyasası'nın Değerlendirilmesi. II: Tarım ve Balıkçılık Destek Programı, "Akdeniz' in Kalbinde Yaş Meyve Sebze Pazarlama" Projesi, Antalya.

Yercan, M. (2004). Sürdürülebilir Kooperatifçilik. Kırsal Alanda Sürdürülebilir Kooperatifçiliğin. Örgütlenme Modeli Paneli, 11-13 Mayıs 2004, Abant.

Yıldırım C, Dellal İ, (2014). Avrupa Birliği'nin Yeni Ortak Tarım Politikası. XI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Bildiriler Kitabı, Cilt:2, s:877-885.

Kilit G, (2012). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Reform Çalışmaları. İKV Değerlendirme Notu, Sayı:52, Mayıs 2012, 12s.

Büyüme Stratejisinde Kurumsal Yönetişim

Öğrt. Grv. Burak İŞÇİMEN[1] Dr. Öğrt. Üyesi Özgür ÖZDEMİR[2] Doç. Dr. Ahmet ATAKİŞİ[3]

[1]Trakya Üniversitesi Arda Meslek Yüksek Okulu, Edirne, Türkiye, burakiscimen@trakya.edu.tr (Sorumlu Yazar)

[2]Trakya Üniversitesi Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Edirne, Türkiye, ozgurozdemir@trakya.edu.tr

[3]Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Edirne, Türkiye, aatakisi@trakya.edu.tr

Özet: Bu çalışmada stratejik yönetim kapsamına giren kurumsal yönetişim kavramı incelenmiştir. Strateji ve stratejik kavramına bakılmış ve bu kapsamdaki kurumsal yönetişimin ne olduğu, ne işe yaradığı, maliyetlere olan etkisi, bilginin diğer kuşaklara nasıl aktarıldığı incelenmiştir. Kurumsal yönetişimin şeffaflık, adillik, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkeleri tartışılmıştır. Günümüzde aile işletmelerinde veya kurumsallaşmaya çalışan işletmeler bir takım yönetimsel sorunlar yaşamaktadır. Bu problemlerin bir kısımını maddi kısıtlar ve kaynaklardan oluşurken, diğer bir bölümü de örgütsel problemlerden kaynaklanmaktadır. Yönetişim kavramı ise üst düzey yöneticilerin çeşitli etik ilkeler ve kurallar doğrultusunda yönetme faaliyetlerini gözetmesidir. İşletmelerin eşitlikçi, bilginin kimseden saklanmadığı, tüm birimlerin eğitildiği, sorun için ortaklaşa çözüm arandığı bir ortam haline getirilmesi liderlerin temel hedefidir. Şirketlerin büyüme arzusu ve yenilenme ihtiyaçları, örgütlerin etkin yönetilme gereğini doğurmuştur. Bu bağlamda, çalışma kapsamında literatürde sıkça irdelenen kurumsal yönetişim kavramının, şirketlerin büyüme stratejilerine etkileri mali/ekonomik ve maliyet muhasebesi açısından tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetişim, Stratejik Yönetim, Ekonomik Analiz, Büyüme Hedefleri, Maliyet Muhasebesi

Corporate Governance in Growth Strategy

Abstract: This study aims to examine the concept of corporate governance which is within the scope of strategic management. Strategy and strategic concepts are argued under the queries such as what is corporate governance, what it does, effect on costs and how it is transferred to other generations respectively. On the other hand, the principles of transparency, fairness, accountability and responsibility of corporate governance are also discussed in the research. Nowadays, there are some managerial problems in family businesses or enterprises that are trying to institutionalize as well. Various problems are composed of financial constraints and assets, while the others are thanks to organizational problems. The concept of governance is to oversee the managing activities of senior executives in accordance with several ethical principles and rules. The primary objective of the leaders is to organize egalitarian, sharing information with all employees, educating all units, and making it an environment where a joint solution is sought for the problems. The companies' desire for growth and renewal has led to the requirement for effective management of organizations. In this context, the effects of corporate governance concept, which is frequently discussed in the literature, will be argued in terms of financial / economic and cost accounting approach under the growth strategies of companies

Key Words: Corporate Governance, Strategic Management, Economic Analysis, Growth Goals, Cost Accounting

1. GİRİŞ

Strateji sürekli gelişmeyi destekleyen, ileriyi hedefleyen, kurumların vizyon ve misyonları ışığında, iç ve dış çevreyi gözeterek politika oluşturmak ve bu politikaları başlangıçtan hedefe doğru güncelleyerek sürdürmektir denilebilir. Stratejinin sözlük anlamı ise; Bir toplumun veya topluluğunun, her ortamda (barış,savaş) gibi belirlenen politikalara destek vermek amacıyla mali, siyasi, psikolojik ve askeri kaynakları bir arada kullanma bilimidir. Strateji kelimesi eski Yunanca "stratos" ve "ago" yani (ordu ve yönverme) kelimelerinin birlikte kullanılmasından türetilmiştir.

Strateji kavramı için birden çok tanım yapılmıştır. "Sergilenmesi gereken oyunun yöntemlerini yenilemek, başarılı olmak için yeni sistem kurmak". "Olumsuz veya sert bir atmasforde hedefine varmaya çalışan bir işletmenin yapması gerekenler". "İşletmenin farklı fonksiyonları içinde ortaya çıkan zorlukları çözümleyen genel yapılması gerekeni belirleyen kararlar toplamıdır" (Güçlü, 2003:67).

Sanayi devrimi sonrası dünyada yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler hızlanmıştır. 20. Yy. da ise stratejik yönetim kavramı ön plan çıkmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin yaşandığı ulaşım, telekomünikasyon vb.. alanlar strateji oluşturma ihtiyacı artış göstermiştir. Küreselleşen dünyada hızlı gelişmeler rekabeti arttırmış bu

durum ise eskiden belirlenmiş olan yönetim anlayışından, daha yeni çözümcül ve doğru amaca hizmet eden yönetim sistemini kurmayı zorunlu kılmıştır.

Bir örgütün bütün yönetim kademelerinde, fonksiyonel bölümlerinde, faaliyet gösterdiği bütün iş alanlarında; yönetim becerilerinin, örgütsel sorumlulukların, değerlerin, stratejik ve uygulamaya dönük karar mekanizmalarını birbirine bağlayan idari sistemlerin, hep birlikte geliştirilmesi ancak stratejik yönetimle mümkündür. Stratejik yönetimde, stratejik bakış ve davranış bütün organizasyona nüfus eder. (Güçlü 2003:67)

İşletme tiplerini kar amaçlı doğan ve sosyal fayda amaçlı doğan işletmeler olarak ikiye ayırabiliriz bu süreçte işletmeler kuruluş esnasında küçüp doğup küçük kalan , küçüp doğup büyüyen ve büyük doğup büyük devam eden işletmeler olarak tasniflenebilir işte bu tasnifleme öncesinde stratejik planlama şirketlerin yaşam seyrini belirleyen unsurlardan biridir. Türkiyede yaşanan tüm kriz çeşitleri incelendiğinde hayatta kalabilen hatta kriz anında büyüme eğrisini yükselten , krizi fırsata çevirebilen işletmeler stratejik yönetim uyguladıkları kesindir.

Şekil 1: Stratejik Yönetim Aşaması İçinde İşletmelerin Gelecek Hedefleri ve Strateji Geliştirmesi

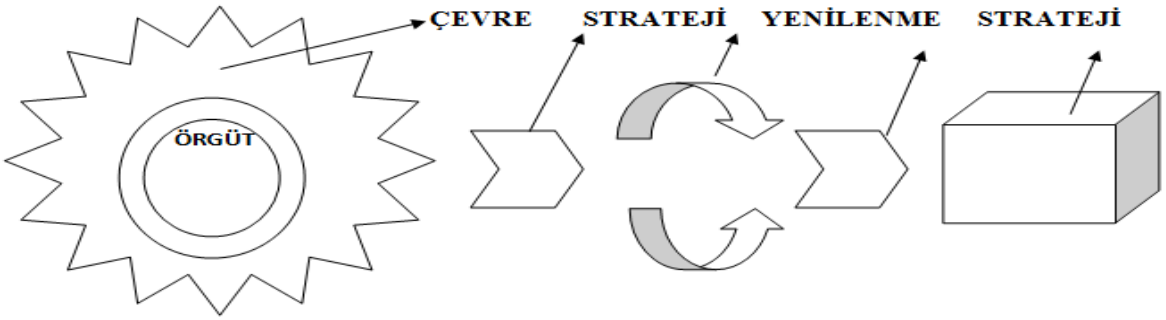

2. Yönetişim Kavramı

Yönetişim aslında sürdürülebilir kurumsallık anlamına gelmektedir. Terimsel olarak yönetişim işletmelerdeki üst düzey yönetimin yönetilmesi olarak da tanımlanbilir. Yönetişim; yöneticilerin yönetimi, tüm paydaşların seçimi ve yönlendirilmesiyle yapılan, kararların kadere teslim edilmediği, perspektifinin genişliği yani olaylara farklı yönden bakabilme yeteneğine sahip işletmeler varedebilme yöntemidir de denebilir. Üst düzey yönetim profesyonelleşir, hesap verebilirlik artar, süreklilik güvence altına alınmaya çalışılır. Bir başka deyişle basitçe yönetişim örgütteki çıkar gruplarını gözetir. Stratejik tercihlerin belirlenmesini sağlayarak yönetimin yönetilmesini organize eder.

Kurumsal yönetişim kavramının ortaya atılmasına ve güçlenmesine başlıca sebep olan hususlar, işletmelerin iflas açıklamaları, sahtecilik yapmaları çalışan ücretlendirmelerinin liyakat ile yapılmaması yönetişime olan ihtiyacı arttırmıştır. Yönetişim kavramının benimsenmesine sebep olan diğer kavramlar ise işletmelerin globalleşmesindeki artış, yönetim şekillerindeki eksiklikler, işletmelerin iktisadi ve idari açıdan eğitim seviyesindeki azlık, ekonomi araçlarını kullanmadaki hatalar, potansiyel müşterilerin beklentisindeki değişiklikler uygun ve doğru kontrol, raporlama yapılmamasıdır (Durgut 2017:2).

Dünya ekonomilerinin hızla büyümesi, dünyadaki ekonomik temasın hızlanması, global sermayenin hızlı el değiştirmesi, şirketlerde hisse sahibi olan bireylerin yönetime katılmak istememesi ya da katılmaması, yönetim kurullarının etkinliği ve şirketleri yöneten CEO'ların aldıkları kararların çok önemli olması, ve yine son zamanlarda ortaklık yapıları bulunan şirketlerin yönetiminde kötüye kullanımların görülmesi, büyüyen ekonomiler ve yükselen piyasalarda finansal krizlerin yaşanması ve yine dünya ekonomilerinde özel sektörün rolünün artması, yeni rekabet şartları yönetim olgusunda yeni başlık olan kurumsal yönetişimin ortaya çıkmasına ve değer kazanmasına sebep olmuştur (İşcan,Kaygın 2009: 215).

Yönetişim kavramının sadece özel işletmeler de kullanıldığı düşünülmektedir lakin bu durum günümüzde değişmeye başlamıştır. Yönetişim kavramının kapsadığı alan içine devlet daireleri, sosyal fayda amaçlı bir araya gelmiş kurumlar, globalleşmiş kurum ve işletmeler dahil olmaktadır. Yönetişim kavramının bilinirliği arttığı ve

faydalarının kabul edildiği noktada karşımıza 'minimal devlet olarak yönetişim, yeni kamu işletmeciliği olarak yönetişim, şirket yönetişimi, iyi yönetişim, sosyo-sibernetik sistem yönetişimi ve kendiliğinden organize olan ağlar biçiminde yönetişim çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin son zamnlarda yapmış olduğu e-devlet, e-okul, e-demokrasi gibi siber sistem üzerinden vatandaşlarının bilgiye ulaşmalarını sağlayarak e-yönetişim kavramına adım atmıştır.

Manuel Castells'a göre "küresel ağ etkisi"ni şu şekilde aktarmaktadır, "Globalleşme, hükümetleri, geleneklere sahip toplumları ve kurumsal yapıları bir araya getiren bilgi ağıyla yapılandırmaktadır". Ekonomi, kültür, siyaset ve yönetim bilgi potasında eritildiğinde "e-devlet" ve "e-demokrasi" gibi bir toplumu oluşturan halkın bilgi alma ağını kolaylaştırmakta alınan bilgiye olan inancı arttırmaktadır (Uçkan 2002: 1). Devletler bu durumu e-yönetişim adı altında yönetmektedir.

Yani kurumsal yönetişim bir örgütün yönetim kurulu, hissedarları ve diğer menfaat sahiplerini kapsar, stratejik yönetimin her anında kullanılır ; makro ekonomik politikalardan , rekabet düzeyi hatta stratejik pazarlama faaliyetlerinde etik olabilmeye kadar gider. Kurumsal yönetişim : örgütün tüm faaliyet alanını belirleyen ve aynı zamanda yasal ve kurumsal düzenlemelere de dayanan geniş bir bakış açısıdır.

3. Kurumsal Yönetişimin Önemi

Dünyada ki ekonomik belirsizikler ve ülkemizdeki ekonomik krizler mevcutta var olan kaynak bulabilme, işletme faaliyetlerini sürdürebilme çabalarını olumsuz etkilemektedir. Şirketlerin bir çoğunun büyüme arzusu şirketlerin doğuşundan gelmektedir, işte bu büyüme arzusu ve yenilenme ihtiyaçları şirketleri yani örgütleri çok daha iyi yönetme arzusunu doğurmuştur. Günümüzde büyümeye çalışan yada kaynak zorlukları yaşayan şirketlerin güç yapıları değişebilmektedir. Halka arz etmiş şirketleri, şirket evlilikleri yapan yapıları, yeni ortak ve hissedar alımı yapan şirketleri yada şirketlerin kendi içlerinde başka şirketleri devraldığını veya bir miktar hisselerini satın aldığını görmek mümkündür. İşte bu durum şirketlerin iç dinamiğini değiştirmiştir. Tam da burada yönetişimin önemi ortaya çıkmaktadır. Yönetişim sayesinde iç dinamikleri değişen örgütler artık daha denetlenebilir, adillik ve şeffaflık esaslı çalıştırılabilmektedir.

4. Kurumsal Yönetişimin İlkeleri

Gün geçtikçe daha fazla önemi anlaşılan kurumsal yönetişim kavramı şirketlerin maddi ve manevi değerini yükseltmektedir.

Gelişmekte olan pazarda işletmelerin yönetişim konusunda aktif olan kuruluşların değerleri %20-30 oranında arttığı gözlemlenmiştir (İşcan,Kaygın 2009: 216).

Geleneksel yönetimden kurumsal yönetişim kavramına geçen işletmeler çok daha uzun ömürlü olduğu tüm araştırmalarca kanıtlanmıştır. Başlıca kurumsal yönetişim ilkeleri şunlardır. Şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk, adil yönetim (adaletlilik) dir.

Şekil 2: Örgütün Kurumsal yönetişim ilkeleri süreci ve sürekli denetlemesi

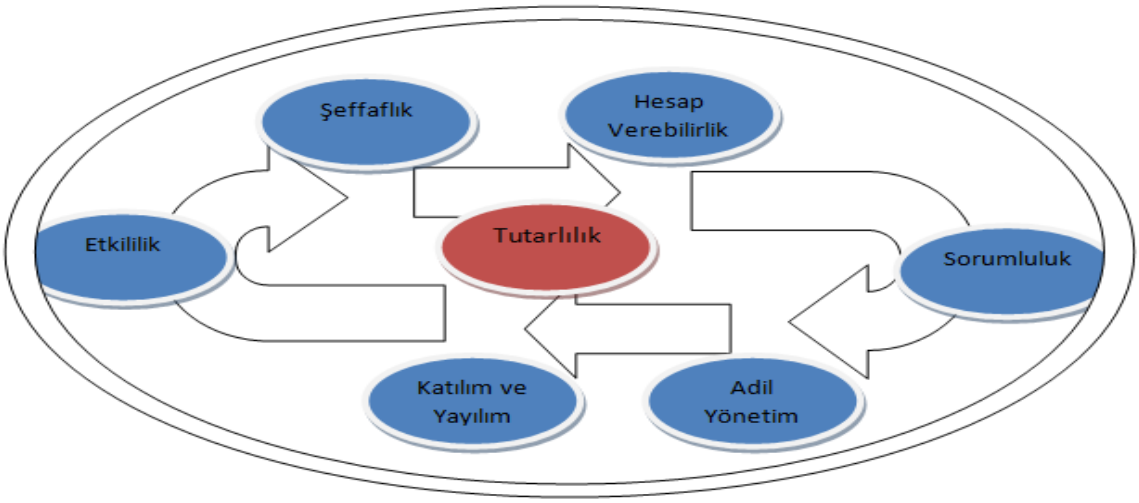

4.1. Şeffaflık (Transparency)

Şeffaflık ilkesi firmayı kısa ve uzun vadede zor duruma sokacak sırları haricinde, kamuoyuna şirketler hakkındaki bilgilerin arz edilmesidir. Bilgi acık ,aldatıcı olmayan, anlaşılır, tarafsız, eksiksiz, zamanında, kolay erişilebilir ve düşük bir maliyette sunulmalıdır. (Şen2013:64).

Şeffaflık kavramında aktarılmak istenen işletmelerin finansal durumları, hisse oranları, yönetimde eşitlikçi ve görünür olmaları doğru bilginin, doğru zamanda aktarılmasıdır (Şen2013:64).

Şekil 3: Örgütün Bilgi ve Raporlama Faaliyetlerinde Şeffaflık İlkesi

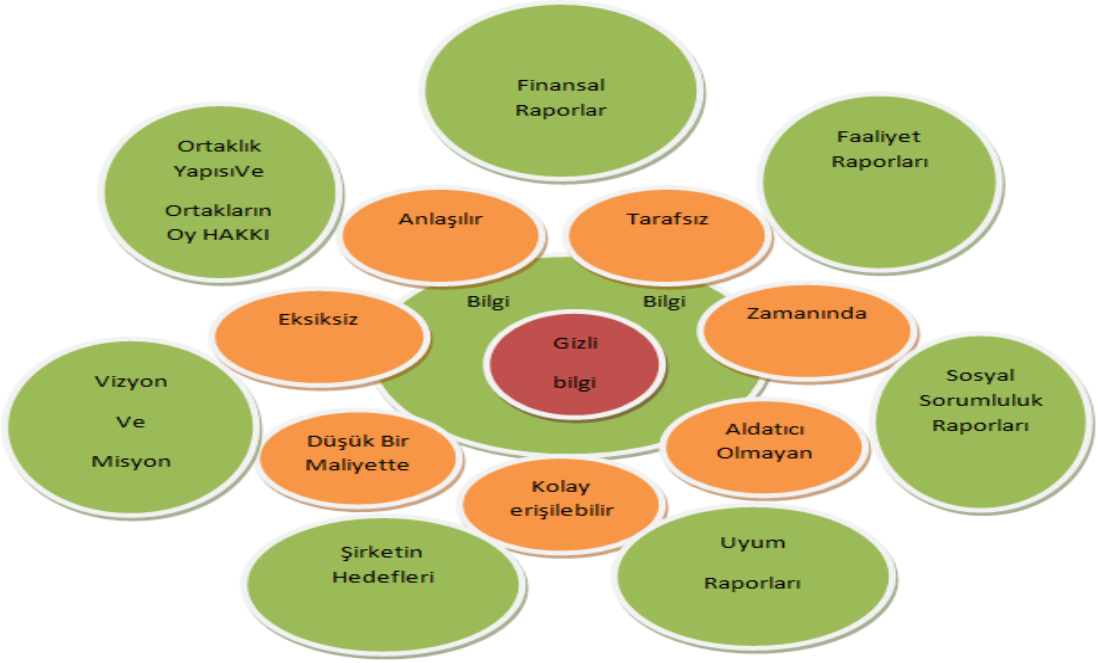

4.2. Hesap Verebilirlik (Accountability)

Hesap verebilirlik kavramı denetlenebilme yani istenildiğinde denetleyebilme özgürlüğü kapsamını aydınlatmaktadır. Mesela bir A işletmesi düşünelim bu bu işletme yöneticileri, hissedarları, çalışanlarından oluşmakta. Hesap verebilirlik hissedarların kendileri adına işletmelerini yöneten yöneticileri denetleyebilmesi anlamına gelmektedir. İşletmedeki yöneticilerin hissedarlara karşı hesap verme olgusunu ifade etmektedir (İşcan,Kaygın 2009: 216).

Hesap verebilirlik, yönetimin amaçlarının ve görevlerinin açığa kavuşturulması, pay sahipleri ve onlar adına işi yönetenlerin, beklentilerinin kontrol edilerek onaylanması ve herkes tarafından kabul edilmesidir (Şen2013:64).

4.3. Sorumluluk (Responsiblity)

Bir örgüt içinde bulunan tüm tarafların birbirlerine olan karşılıklı sorumluluklarını ifade eder. Tüm tarafların sahip olduğu gücü dengeli, doğru ve yeterli kullanıp kullanmadığı esasına dayanır. Yönetimin, yönetim kurulu, yöneticiler, hissedarlar ve denetçiler arasındaki dengeli dağılımına ilişkin sorumluluğunu ifade etmektedir (Şen2013:64).

4.4. Adil Yönetim (Fairness)

Bütün paydaşlara eşit davranma olarak da bilinen adil yönetim ilkesi çıkar sahiplerinin haklarının eşit gözetilmesi demektir.

Kurumsal yönetişimin ilkelerinden olan adil yönetimden kast edilen adalet ve eşitliği sağlamaktır. "Adalet" ve eşitlik" kavramına göre şirkette bulunan her türdeki hissedarların eşit uygulama görmesini sağlarken yine bu durum hissedarların oy haklarını korumasının güvencesidir (Şen, 2013:64).

Yönetimin tüm faaliyetlerinde pay sahiplerine adil davranılması gerekmektedir.

Bu ilkelerle aktarılmak istenen aşağıda sıralanmıştır (İşcan,Kaygın 2009: 216).

• Menfaat taraflarının haklarının ve sorumluluklarının belirlenmesi,

• İşletme yönetiminde izlenebilirliğin, takip edilebilirliğin sağlanması,

• İşletme yönetimine olan inancın arttırılması,

• İşletme çalışma potansiyelini arttırarak düzenli büyümeye ve kar marjında artış sağlamaktır . Durgut (2017:2) adillik ilkesini (SPK, OECD)'e göre açıklamıştır. SPK' nın adillik ilkesine bakışı tüm hissedarlara eşit davranılması oluşabilecek kavga ve çatışmalarının engellenmesi iken, OECD'e göre paydaşlara eşit davranılması vurgusu yapılmaktadır**.** Yönetim ilkelerinin işletmenin büyüme hedefleri doğrultusunda uygulanabilmesinde diğer önemli bir husus somut bakımdan bütçenin etkinliğidir. Çalışmada bütçe oluşumunun yönetim açısından ayrıca incelemesi yapılmıştır.

5. Yönetim Sürecinde Bütçe Faaliyetleri

Yönetim kavramı, belirli özgün amaçlara etkin bir şekilde ulaşmak için kıt kaynakların dağılını organize ederken, geleceğe ilişkin belirsizlik ortamında karar verme olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda, başarılı yöneticiler etkin planlama, kısıtlı kaynaklar ile belirlenen amaçlara ulaşmak için çaba göstermesi beklenmektedir. Bu faaliyetleri; planlama, karar verme, organizasyonun yapılandırılması, iletişim, motivasyon ve kontrol olarak sıralayabiliriz (Kaygusuz, 2003: 99).

Yönetim, plan ve politikalarını organizasyonda alt kademelere yaymak için bütçeleri kullanmaktadır.

Bu manada bütçe ve bütçenin amaçları (Haftacı, 2010: 2);

- Beklentilerin resmi bir şekilde ifade edilmiş olması nedeniyle bunların oluşturan varsayımları tanımlamak,
- Üst yönetim tarafından seçilen hedef ve yöntemlerin bütçeler yoluyla alt yöneticilerin bu hedeflerin bir parçası oluduğu anlatılarak bütçeyi desteklemelerinin sağlanması,
- Beklentilerin başarı değerlemesi için bir çerçeve oluşturulduktan sonra çalışanların kendilerinden beklenenleri anlayabilmelerinin sağlanması,
- Çalışanların bütçelenmiş hedefler doğrultusunda motive edilmeleri ve sonuçta bütçelenen ölçütlerle değerlendirilebilmelerine olanak sağlanması olarak özetlenebilir.

5.1. İşletme Bütçeleri ve Yönetimin Desteği

Bütçe ilkeleri, bütçenin hazırlık ve uygulama tekniğine ait kurallardır. Bütçenin tüm fonksiyonlarının, tam olarak yerine getirilebilmesi, bütçe gelir ve giderleri hakkında doğru bilgi alınması için bir takım ilkelere uyulması gerekmektedir (Zelka ve Ceyhan 1997: 10). Bütçe sisteminin etkili olabilmesi için bütün yönetim katlarının özellikle yukarı seviyedeki işletme yönetiminin tam olarak desteklemesi gerekmektedir. Genel müdür ve yukarı seviyedeki diğer işletme yöneticileri, işletme bütçe sistemi için gerekli zamanı ayırmaya ve bütçe sistemini bütün ayrıntıları ile desteklemeye istekli değillerse, o bütçe sistemi başarıya ulaşmayacaktır. Bu sebeple, yukarı seviyedeki yöneticilerin bütçe sisteminin niteliklerini ve temel ilkelerini anlamaları ve kendilerine yararlı olacağına ikna edilmeleri gerekmektedir. Bütçe sistemi ile ilgili sorumlu bütçe yöneticilerinin ve uzmanlarının bir görevi de, işletme yöneticilerinin, özellikle üst düzey yöneticilerin sisteme karşı olumlu tutumda bulunmalarını sağlamaktır (Yalkın, 1997: 33)[1]. Ayrıca, bütçenin bir muhasebe raporu değil, öncelikle bir yönetim aracı olduğu görüşü benimsenmelidir. (Büyükmirza, 200: 628)

1 Yüksel Koç Yalkın, "Yönetim Aracı Olarak İşletme Bütçeleri", Ankara, 1997, s.33

5.2 Yönetimsel Açıdan Bütçenin Zayıf Yönleri

Bir yönetim aracı olarak işletme bütçelerinin zayıf yönlerini dört başlıkta toplayabiliriz.

- Bütçeler tahminlere dayanır; Bu nedenle bütçelerin iyi ya da kötü olması tahmin yapılacak verilerin sağlıklı olup olmamasına bağlıdır.
- İş hayatı dinamiktir; Bütçelerin devamlı gözden geçirilmesi ve değişen şartlara uydurulması gerekmektedir.
- İşletme bütçeleri otomatik olarak işleyemez; bütçeden sorumlu tüm yöneticilerin, bütçeye uygun şekilde hareket etmeleri gerekmektedir. Kısaca, işletmede bir bütçe bilinci yaratılmalıdır.
- İşletme bütçeleri yönetimin yerini alamaz; işletme bütçeleri yönetim faaliyetinin etkin bir şekilde yerine getirilmesinde önemli bir araçtır. Hiçbir zaman yönetimin kendisi değildir (Çam, 2006: 16-17)

5.2.1. Bütçenin Başarısızlığı

İşletme bütçelerinin başarısızlık nedenleri çok çeşitli olmakla birlikte, belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz (Coşkun, 2015: 102-103)[2];

- Bütçeden çok şey beklemek, aceleyle gereken özen gösterilmeden şekil şartı anlayışı ile hazırlayıp uygulamaya geçmek,
- Maliyet muhasebesi için önemli olan miktar bilgilerinin tam kullanılmaması,
- Yeterli bir piyasa araştırılmasının yapılmaması ve bilimsel teknikler kullanılmadan sağlıklı verilere elde edilmeden bütçelemenin yapılması,
- İşletme organizasyonunun etkin bütçeleme sistemini için uygun olamaması,
- Çıktıların hatalı yorumlanması,
- Üretim ve stokların uyumlaştırılmaması,
- Bütçenin esnek olmaması,
- Geçmişe ait verilerin yetersiz olması,
- Bütçelemede ulaşılması güç ve imkansız hedeflerin yapılması,
- Bütçelemenin verimsiz harcamaları gizleyici bir araç olarak yapılması,
- Bütçeler hazırlanırken çok fazla ayrıntıya yer verilerek esas amaçtan sapma durumları yaşanmaktadır.

Bütçe sisteminin değeri, yönetime sağladığı yararlar ve hizmetler ile ölçülür. Bu sistem, işletme içi kullanım amaçları ile bir işletmede yer alır. İşletme bütçeleri sisteminin haklı gösterilmesi, yönetimin temel sorumluluklarının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi ile ilgisi bulunmaktadır. Bu sebeple, işletme bütçeleri ve yönetim süreci ve yönetim fonksiyonları arasındaki ilişkileri, kesinlikle belirtilmelidir(Yalkın ve Demir, 2015)[3].

Yönetimin tanımını yapmak gerekirse; işletme amaç ve hedeflerinin elde edilmesi için diğer kişilerin faaliyetlerinden yararlanmaktır. Başka bir ifade ile yönetim diğer kişilere işleri yaptırmak anlamına gelmektedir. Bu sebeple yöneticinin yapılacak iş hakkında karar vermesi zorunludur. Yönetim, belli amaçların ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için karar verme, seçilen yöntem ve usullerin uygulanması ile kişi ve grupların harekete geçirilmesini kapsamaktadır. Bu durumda işletme fonksiyonu olarak belirtilen yönetim, diğer işletme fonksiyonlarının planlanması, örgütlenmesi, koordinasyonu, yönlendirilmesi ve kontrolü olarak tanımlayabiliriz. İşletme bütçe sistemi, 'bir yönetim aracı' olarak amaçlar doğrultusunda yönetime ve gerçek esnekliğe olanak sağlar. Bu sistemin iyi uygulandığı durumlarda bilimsel yönetimin temelleri kabul edilen, teknik ya da yaklaşımların da işletmede etkili bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlar. Bunlar ise, amaçlarla yönetim, katılma (iştirak) yoluyla yönetim, dinamik kontrol, devamlı etki-tepki, sorumluluk muhasebesi sistemi, istisna

[2] Ertaç F. Coşkun, "Yönetim Muhasebesi", İstanbul, 2015, s. 102-103

[3] Yüksel Koç Yalkın ve Volkan Demir, "Yönetim Aracı Olarak İşletme Bütçeleri", 4. Basım, 2015, s.15

yoluyla yönetim ve yönetim esnekliği olarak sayabiliriz. Bu bağlamda yönetim, plan ve politikalarını organizasyonun alt kademelerine yaymak için bütçeleri kullanmaktadır.

Yönetimin yöneltme fonksiyonu ile bütçe sistemi arasındaki ilişki, bütçenin insan kaynağı ile olan etkileşimini göstermektedir. İşletmenin amaç ve hedefleri ile yöneticinin amaç ve hedeflerinin aynı paralelde olması sağlanmalıdır. Organizasyonların etkin olabilmesi için bu hiyerarşik ilişkilerin açık bir şekilde belirlenmiş olması gerekmektedir. Bir yönetim aracı olan bütçenin uygulama sahasına konulması yetki devrini kolaylaştırmıştır. Bütçe ile yetkilerin açık bir şekilde en aşağıdaki yöneticilere kadar devretme olanağı oluşmuştur. Bütçe ile devredilmiş olan sorumluluklar, büyük kuruluşlarda merkezi olmayan yönetim şeklini almakta ve daha çok bölümsel kar-zarar esasına göre yönetilmektedir.

6. Sonuç

İnsanların yaşamlarını idare etmeleri gibi örgütsel oluşumların ve kurumların da faaliyetleri yönetişim süreciyle şekillenir. Kişiler kariyerlerinin zirvesindeyken, şirketler de karlılık rekorları açıklarken aldıkları kararların maliyet analizini yaparak süreci sorgulamalı ve olası olumsuzluklara karşı stratejiler geliştirmelidirler.

Stratejik yönetimin temel üç usuru bulunmaktadır;

Birincisi : fonksiyonel stratejileri inceyerek; pazarlama, üretim, insan kaynakları, konularında etkin karar alabilme.

İkincisi : rekabet stratejileri : farklıiaştırma, ar-ge, inovatif yaklaşımlar.

Üçüncüsü : kurumsal stratejiler : pazar haraketleri,çekilme kararları, yeniden yapılanma süreçleridir.

Kurumsal yönetişim ise bu üç fonksiyonun da yönettiği tüm süreçlerin pay sahipleri tarafından algılanmasını ve benimsenmesini ortaya çıkarıp şeffaflaştırmaktadır.

Bu çalışmada, işletmelerin yönetişim kavramını benimsemesinin yanı sıra, etkin bir bütçe stratejisini oluşturduğu takdirde, büyüme hedeflerine daha pratik biçimde ulaşılacağı saptanmıştır. Sürekli yenilenme kapsamında yönetişimin ilkeleri olan şeffalık, hesap verebilirlik, sorumluluk, adil yönetim ilkeleri ayrıca irdelenmiştir. Büyüme stratejilerinde talep yaratma, yeni teknolojilerle daha önce düşünülmemiş katma değer unusurlarının oluşumunda, yönetişimin bütçe ve mali kontrol mekanizmalarıyla uyumlu olması gerekmektedir. Ticaretin sınır ve kapsamının genişlemesiyle dünyada yaşanılan hızlı gelişmeler rekabeti arttırmış, bu durum ise eskiden belirlenmiş olan yönetim anlayışından yeni çözümcül ve doğru amaca hizmet eden yönetim sistemini kurmayı zorunlu kılmıştır. Yönetişim modelini kavrayabilen işletmelerin rekabet sahasında, dış çevre ve iç çevre gücünü daha iyi kullanabilmesi, şirketlerin sürdürülebilir karlılıkla ilgili adımlarını daha sağlıklı atabilmesinde yadsınamaz bir öneme sahiptir. Dolayısıyla kurumsal yönetişim sürecini sağlıklı şekilde paydaşlarıyla irdeleyen işletmelerin, Türkiyenin ve dünyanın en büyükleri olduğunu görebilmekteyiz. Yönetişim stratejileri çerçevesinde, ekonomik açıdan büyüme/karlılık çabasında olan rakip şirketlerin; insan kaynağını ve özellikle de üst yönetimde sahip olduğu beşeri sermayeyi geliştirebilmesi rekabette avantaj sağlayan bir unsur olacaktır.

KAYNAKÇA

Altın Yunus Çeşme Turistik Tesisler A.Ş. (2012), " Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu".

Büyükmirza, K., (2000), "Maliyet ve Yönetim Muhasebesi", 8. Baskı, Gazi Yayınevi,Ankara.

Coşkun, E.F., (2015),"Yönetim Muhasebesi", Beta Yayınları, İstanbul.

Doğuş Otomotiv, (2016), "Kurumsal Yönetişim İlkelerine Uyum Raporu" .

Göral, R., (2014), Turizm İşletmelerinde Stratejik Yönetim, Detay Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara.

Haftacı, V., (2010), "İşletme Bütçeleri", 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

İşcan,F.Ö., Kaygıın,E. (2009), "Kurumsal Yönetişim Sürecinin Gelişimi Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (2): 213-224

Kaygusuz, S.Y., (2003(, "İşletmelerde Faaliyet Tabanlı Bütçeleme", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi", Bandırma

Küçükaltan, D., Çeken, H., Mercan, Ş.O.,(2015), Turizm Politikası ve Planlaması, Detay Yayoncılık, 1.Baskı, Ankara.

Ocakoğlu, G.Ö., (2009), Başarı Tesadüf Değildir, Rota Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Özer, M.A. (…) "Yönetişim Üzerine Notlar" Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü , SAYIŞTAY DERGİSİ ● SAYI: 63

Page, S.J., (2016), Turizm İşletmeciliği, Nobel Yayoncılık, 5. Baskıdan Çeviri, Ankara.

Çam, S., (2006), "İşletmelerde Bütçe Yönetimi", Hayat Yayınları, İstanbul.

Sarıçiçek, M. (2012), "Kurumsal Yönetişim ve Özel Sektör Üzerine Bir uygulama", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Sancar, G.A. (2014), "Kurumsal Sürdürebilirlik Bağlamında Kurumsal Yönetişim: Kavramın Doğuşu, Gelişimive Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi.

"Stratejik Yönetim Aracı Olarak Kurumsal Yönetişim", Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz 2013, Sayı:2.

Şen, E. (2013), "Kurumsallaşma ile Firma Performansı İlişkisinde Kurumsal Yönetişimin Rolü" , Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Şen, F. (2017) "Kurumsal Yönetişim ve Finansal Raporlama Kalitesi: Türkiye Örneği", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Yalkın, Y.K., (1997), "Yönetim Aracı Olarak İşletme Bütçeleri", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi, Ankara.

Yalkın, Y. K. ve Demir, V., (2015), "Yönetim Aracı Olarak İşletme Bütçeleri", 4. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul

Beşerî Sermaye ve Kentsel Kalkınma

Dr. Öğr. Üyesi H. Burçin Henden Şolt[1]

[1]Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Alaplı MYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü,
burcinhenden@hotmail.com

Özet: Ekonomik gelişmenin önemli göstergelerinden biri olan beşerî sermaye kentsel yapının değişim ve dönüşümünde oldukça etkilidir. Kentler farklı niteliklerini doğru yorumlayan kent planlama politikaları ile ekonomik ve sosyal ilerleme sağlayabilmektedir. O kentte yaşayan bireylerin yetenek, bilgi, deneyim ve alışkanlıklarının doğru analiz edilebilmesi işlevsel kararlar alınmasında temel basamaktır. Bu çalışma, kentlerin kalkınmasında insan unsurunun önemli bir göstergesi olan beşerî sermayeye dikkat çekmektedir. Ülkesel ilerlemenin anahtarı olan kentsel kalkınmanın beşerî sermayenin fonksiyonel yönlendirilmesiyle ivme kazanabileceği düşünülmektedir. Değişen teknolojilere ayak uydurabilen bilgi çağı bireylerinin kentlerin sosyoekonomik kalkınmasına destekleri ülkemizi yerel ve küresel rekabette güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Planlama, Kentsel Kalkınma, Beşerî Sermaye

Abstract: Human Capital, one of the important indicators of economic development, is very effective in the change and transformation of urban structure. Cities can provide economic and social progress with urban planning policies that accurately interpret different characteristics. The correct analysis of the skills, knowledge, experience and habits of individuals living in that city is the basic step in making functional decisions. This study draws attention to the human capital, an important indicator of the human element in the development of cities. Urban Development, which is the key to national progress, can be thought of as accelerating the functional orientation of human capital. The support of Information Age individuals to the socio-economic development of cities, which can adapt to changing technologies, will strengthen our country in local and global competition.

Key Words: The City, Urban Planning, Urban Development, Human Capital

1. GİRİŞ

Kentsel ve kırsal yaşamın önemli farklarından biri, kentlerdeki toplumsal yaşamın daha heterojen yapıda olmasıdır. Bu farklılıkların olumlu yanı ise değişik köken ve kültürlerden gelmiş bireylerin kente değişik açılardan katkı sağlayabilmesidir. Kentlerdeki değişim ve dönüşüm sürecinin pozitife çevrilebilmesinin çıkarımlarından biri olarak kentsel kalkınma sayılabilir. Öncelikle kalkınma kavramından yola çıkarsak; Savaş (1979) kalkınmayı üretim artışına paralel olarak kişi başına düşen milli gelirin yükselmesiyle birlikte sosyokültürel ve ekonomik değişim olarak tanımlamaktadır. Geray ise (1991) kalkınmayı bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişmesi olarak ele almaktadır. Kalkınma sürecinde bireylerin gelirlerinin artması, yaşam kalitelerinin yükselmesi, çağın teknolojik gereklerine uygun toplumsal imkanların varlığı önemli göstergeler olarak sayılabilir. Öyleyse kalkınma sadece finansal anlamda daha çok kazanmak sonucundan öteye, toplumların arzu edilen niteliğe sahip olabilmesi adına yapılan çabaların bileşkesidir. Bu çabaların içerisinde sosyal değer yargılarının dünya ölçeğine entegrasyonu da yatmaktadır. Üretim artışının kentsel ve ülkesel bazda yansımasının ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik yansımaları kalkınmanın bütünsel anlamını oluşturmaktadır.

İnsan davranışlarının mekânsal yansımasının gözlenebileceği önemli alanlardan biri kentlerdir. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığından yola çıkılarak; kent ve insan etkileşiminin ekonomik faydanın ötesinde sosyal ve psikolojik çıkarımları da beklenmektedir. Öyleyse kentsel kalkınma; toplumsal ve ekonomik yapının geliştirilmesi veya iyileştirilmesi olarak tanımlanabilir. İnsan faktörü kentlerin odak noktasıdır. Bu noktada devreye beşerî sermaye olgusu girmektedir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte insanların kazanımlarının sadece finansal değil, edinim olarak da değer taşıdığı fark edilmiştir. Kar ve Ağır (2003) beşerî sermayeyi bir kişinin veya toplumun sahip olduğu bilgi, beceri, yetenekler, sağlık durumu, toplumsal ilişkilerdeki yeri ve eğitim düzeyi gibi kavramların tümü olarak ifade etmektedir. Bu çalışma, kentlerin kalkınmasında insan unsurunun önemli bir göstergesi olan beşerî sermayeye dikkat çekmektedir. Küresel rekabette kentsel kalkınmanın itici gücü bilinmektedir. Kentsel kalkınmanın önemli faktörlerinden biri olan beşerî sermayenin yerel kalkınma ile olan etkileşiminin doğru çözümlenebilmesi bütünsel yaklaşımda ülkemizin ilerlemesinde pozitif rol alabilecektir.

2. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI

Kalkınmanın iyileşme veya ileri gitme tanımından yola çıkarak; ülkelerin ilerleyebilmesi için üretime önem vermeleri gerektiği bilinen bir gerçektir. Teknolojik ilerlemeler ve ülkeler arası koordinasyonun artmasıyla birlikte üretimde insan unsurunun önemi, bilgi ve deneyim eksenine kaymaktadır. Başka bir deyişle kişilerin kazanımlarının üretime kattığı değer daha net gözlenebilir olmuştur.

Beşerî sermaye; üretime katılan işgücünün sahip olduğu ve diğer üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasına imkân veren bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi değerler olarak tanımlanmaktadır (Akça, 2015). Bireylerin beşerî sermayesine yapılan yatırımın yaşam alanlarına yansıması bireysel faydadan toplumsal etkiye dönüşebilmektedir. Bir ülkenin beşerî sermaye yönünden zenginliği, iş gücünün verimliliğini arttıracak eğitim düzeyi, yetenek, sağlık ve beslenme gibi etkenlere bağlıdır. Daha iyi eğitilen, sağlıklı beslenen ve daha yetenekli gelişen bir işgücü, elbette ki çok daha verimli ve kapsamlı bir beşerî sermaye oluşturabilecektir (Dülgeroğlu, 2003:89). Tunç'a göre (1998:85); Beşerî sermayeyle yapılacak yatırımlar iki biçimde olmaktadır. Bunlar:

- Mikro düzeyde bireye yatırım: İnsanların kendilerinin ya da çalıştıkları kurumun bireyi eğitmek, geliştirmek maksadıyla yaptığı yatırımlardır.
- Makro düzeyde bireye yatırım: Bu yatırım türünde ise toplumdaki tüm insanların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve genel koşulların düzeltilmesi için hizmetlerin artırılmasına yönelik olarak yapılan yatırımlardır.

Ekonomik büyüme açısından en az fiziki sermaye kadar önemli olan beşerî sermaye hem bireysel açıdan hem de ekonomik ve toplumsal açıdan değerli bir unsurdur. Beşerî sermaye insanların sadece eğitim yoluyla kazandıkları bilgi ve nitelikler değil; işbaşındaki eğitimlerle kazanılan beceriler, iş tecrübesi, kişisel iletişim, kendini yetiştirme, sosyalleşme ile nesiller arası görgü ve bilgi transferi gibi unsurların bir bütünü niteliğindedir.

Şekil 1: Beşerî sermayenin unsurları

Beşerî sermayenin unsurları			
Kapasite	Gelişme	Dağıtım	Teknik Bilgi (Know-How)
Geçmiş eğitim yatırımının bir sonucu olarak genç ve yaşlı nesillerin resmi eğitim düzeyi	Yeni nesil işgücünün resmi eğitimi ve mevcut işgücünün yeteneklerinin iyileştirilmesi	Yetişkin nüfusun beceri ve birikimine uygun uygulamalar geliştirilmesi	Üretimde uzmanlık becerilerinin genişliği ve derinliğinin kullanılması

Kaynak: WEF, (2017). World Economic Forum, The Global Human Capital Report-2017

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2017 yılının sonunda yayınladığı Küresel Beşerî Sermaye Raporuna göre bir ülkenin beşeri gücünü belirleyen faktörler; o ülkenin eğitim politikalarının topluma yansıması, kişilerin kazandıkları bilgi ve beceriler, bunların o ülkeye ve topluma katkısı, gelişen koşullara göre bu bilgi ve becerilerin yenilenme hızını içermektedir (WEF, 2017). Türkiye, 2017 yılındaki rapora göre 130 ülke arasında 75. sıradadır. Detaylı verilerde Türkiye'nin sıralamalardaki yeri şu şekildedir:

- Kapasite, yani mevcut eğitim stoku açısından 83.sırada,
- Beceri birikiminin istihdama yansıması açısından 108.sırada,
- Eğitim ve becerilerin geliştirilmesi için harcanan çabalar açısından 46.sırada,
- Know - how, yani teknik uzmanlık birikiminde 59.sıradadır.

Rapora göre, aslında eğitimli genç nüfus potansiyeliyle Türkiye'nin beşerî sermaye birikimi her geçen gün daha iyi bir düzeye doğru gitmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin skorlarını aşağıya çeken, yani listenin daha alt sıralarında yer almasına neden olan göreli olarak daha düşük eğitim düzeylerine sahip olan yetişkin nüfus stokudur. Dolayısıyla, bu göstergeler eğitim sisteminde yapısal tartışmaların yaşandığı şu günlerde Türkiye'nin genç nüfus potansiyelinin neden çok önemli olduğunu ve eğitimde fırsat eşitliğine neden daha fazla yatırım yapmamız gerektiğini bize bir kez daha göstermektedir (Kılıç, 2017). Anlaşıldığı gibi ekonomilerin temel öğesi insandır. Bu açıdan insanların gelişmesini ve korunmasını sağlayacak öğelerin tamamı ekonominin gelişmesini sağlayacaktır. Bu açıdan sağlık unsuru insanın korunması ve devamlılığı açısından önemli bir unsur olmasından dolayı beşerî sermaye üzerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kara, 2017). Dünyadaki ülkelerin

gelişmişlik seviyeleri kıyaslanırken sağlık göstergeleri kullanılmaktadır. Bu göstergeler; bebek ile çocuk ölüm oranları, ortalama yaşama süresi, nüfusun artış hızı, GSMH'da sağlık harcamalarının oranı benzeri göstergelerdir. Eğitim ve sağlığa verilen önemin kişilerin bilgi, beceri, yetenek ve uygulama alanlarının geliştirilmesiyle ilintili olduğu açıktır. Öyleyse beşerî sermayeye önem veren kent ve ülkelerin ilerleme konusunda liderlikleri normal sayılabilir.

3. KENTSEL KALKINMA

Kalkınma yerine kullanılabilecek sözcükleri sıralamak istersek; ilerleme, iyileştirme, daha güzele doğru eğilim gibi olumlu anlatımlar bulabiliriz. Bu durum kalkınmanın hep daha iyiye doğru ilerlemeyi işaret ettiğini göstermektedir. Burada sorulması gereken konu hangi açıdan ileriye gidildiğidir. Kentlerin gelişim ve dönüşümünde kalkınma kavramının ele alınması aynı bakış açısında gerçekleşmelidir. Kentler fiziki mekanların insan unsuru ile şekillendirilmesinden oluşan bütünlerdir. Öyleyse kalkınma açısından ilk ele alınacak unsur fiziki yapıdır. Kentlerin fiziki yapısının şekillenmesi doğal nitelikler ve yapısal eşiklerin tespiti ile başlamaktadır. Sonrasında ise yerel yönetimlerin uyguladığı kent planlama politikalarının göstergesi olarak imar planları devreye girmektedir. Bu durumda kentlerin fiziki anlamda ilerlemesine etki eden önemli unsurlardan biri şehir planlarıdır. Bu yolla ortaya çıkabilecek kavram kentsel fiziki kalkınmadır.

Ekonomik kalkınma; gelir ve üretimde sağlanan artışa ek olarak ekonomi, sosyal, kültürel ve politika alanlarında yaşanan yapısal değişimi ifade eder. Maddi refahın sağlanması, yoksullukla etkin bir şekilde mücadele, üretim için gerekli olan girdi miktarı ve üretim sonucunda elde edilen çıktının kompozisyonlarının değiştirilmesi gibi evrelerden oluşur (Berber, 2006: 9). Ekonomik kalkınma, kişi başına düşen milli gelirin arttırılmasının yanında, üretim faktörlerinin miktar ve verimliliklerinin artırılması, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içerisindeki payının arttırılması gibi yapısal değişimleri de bünyesinde barındırmaktadır (Han ve Kaya, 2008: 2). Kentsel ekonomik kalkınma ise kentteki ekonomik girdilerin şehir menfaatine maksimum oranda kullanılabilmesidir. Kent nüfusundaki istihdam oranı önemli bir kriterdir. Şehirlerdeki istihdam olanaklarının artırılmasına yönelik olarak yerel yönetimlerin yaptığı meslek edindirme kursları gibi yöntemler yerel beşerî sermayenin olumlu etkilenmesinde rol oynamaktadır. Bu durum kentin toplumsal yaşamındaki ilerlemeye de pozitif etki yapmaktadır. Öyleyse kentsel toplumsal kalkınma, kentin fiziki görünümünün iyileştirilmesi ve kentsel hizmetlere erişilebilirliğin artırılması yoluyla, kentlilerin yaşam kalitelerindeki olumlu etkilenmelerdir.

Çağın teknolojik hizmetlerine ulaşabilme kolaylığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, katılım olanaklarının yaratılması sosyal kalkınma göstergeleri olarak sıralanabilir. Diğer ele alınması gereken unsurlardan biri olan eğitim; demokratikleşme, katılımcılık, insan hakları ve sosyal uyum gibi çağdaş toplumsal değerlerin yerleşmesinde ve politik istikrarın tesisinde büyük önem taşımaktadır. Saygılı ve Cihan'a göre (2006) özellikle kadınların işgücüne katılımı artırılarak, ülkelerin insan gücü potansiyellerinin etkin kullanılması sağlanabilmektedir. Kalkınmada bilgili topluma, becerili insan gücüne gereksinim duyulmakta ve kalkınmanın beyni olan bireylerin bilinçlenmesi, araştırması, çalışması, öğrenmesi ve düşünme isteği ile donatılması gerekmektedir. Tüm bunların yolu ise, eğitimden geçmektedir (Baş, 2004: 23). Genelde ülke, özeldeyse kentlerin kalkındıklarının göstergesi insanların yaşam biçimlerinde gizlidir. Bu açıdan nüfusun belli bir kesimini zengin olması kalkınmanın tam olarak gerçekleştirilmediğini ortaya koymaktadır. Ülke nüfusunun genel hatlarıyla refah düzeyinin fazla olması kalkınmanın sağlanması açısından oldukça önemlidir (Seyidoğlu, 2003: 110). Yukarıda sözü edilen kentsel kalkınma boyutlarına genel olarak bakıldığında en büyük kalkınma stratejisinin insana yapılan yatırım olacağı gözlenmektedir. Kentlerin kullanıcısı niteliğindeki bireylerin kentle aralarında fayda/çıkar etkileşimini beşerî sermaye açısından ele alarak; merkezi/yerel yönetim politikalarının beşerî sermayenin güçlenmesi yönünde zenginleştirilmesi gerekmektedir. Kentsel kalkınmanın uzun vadede olumlu etkilerinin sürdürülebilir olmasının sebepleri arasında eğitim, sağlık, teknoloji ve inovasyona verilecek değer sayılabilir. Bunların kent politikaları olarak şekillenmesi, kent planlamasının eşit, ulaşılabilir, uyarlanabilir niteliği ve bilgi iletişim çağına ayak uydurabilecek kalkınma stratejileri farklı özelliklere sahip bireyleri kent kalkınmasına paydaş haline getirebilir. Bu durum beşerî sermayeye yapılacak yatırımın kentsel ve ülkesel kalkınmaya olacak dolaylı etkisini ortaya koymaktadır.

4. KENTSEL KALKINMA VE BEŞERİ SERMAYE ETKİLEŞİMİ

En genel ifadeyle beşerî sermaye, toplumdaki bireylerin, üretim süreciyle ilgili olarak, bir taraftan sahip oldukları bilgilerinin, becerilerinin, yeteneklerinin, tecrübelerinin, işine karşı duygusal bağlılığının, davranışlarının ve değerlerinin ulaştığı düzeyi; diğer taraftan bedensel ve zihinsel zindeliği ya da sağlamlığı

ifade eden bir kavramdır (Husz, 1998: 9). Birleşmiş Milletler tarafından 1990 yılından itibaren hazırlanmakta olan İnsani Kalkınma Raporu, beşerî sermayeye ilişkin Birleşmiş Milletler üyesi ülkelere ait istatistikleri içermekte ve bu istatistiklerin kapsamı giderek zenginleştirilmektedir. Bu raporlarda araştırılan ve hakkında istatistik üretilen konular arasında eğitim, kadın-erkek eşitliği, sivil toplum, demokrasi, insan hakları, küreselleşme, kültürel özgürlükler, sağlık, çevre, göç gibi konular öne çıkmaktadır (UNDP, 2018).

Beşerî sermayenin değerinin anlaşılabilmesi geleceğin işgücünün yeniden yapılanmasında kentsel ve ülkesel stratejilere ışık tutmaktadır. Bu noktada Dünya Ekonomik Forumu'nun yayınladığı Küresel Beşerî Sermaye Raporu'nun önemi büyüktür. Beşerî Sermaye Endeksi 130 ülkenin beşerî sermayesini 4 tematik boyutta (kapasite yani aldığı eğitim, bu eğitimin istihdama yansıması, know-how ve işgücü dolaşımı) 0 (en kötü) ila 100 (en iyi) arasında derecelendirmektedir. Ayrıca beş farklı yaş grubunda ya da başka deyişle (0- 14), (15-24), (25-54), (55-64) ve (65 yaş ve üstü) olmak üzere beş nesilde değerlendirme imkânı sunmaktadır. Rapordan çıkan en genel sonuç insan kaynağına doğru yatırım yapan ülkelerin ilerleme sağladığı yönündedir. Kalkınmanın temelinde insanı alan anlayışla öncelikle kentlerin, bağlantılı olarak ülkelerin ilerleme aşamalarında hızlanabileceği düşünülmektedir.

Kentsel yaşam kalitesi faktörleri boyutuyla bakıldığında; sorunsuz bir kentsel altyapı sunulması, erişilebilir ve çağa uyarlanabilir kent planlama kararlarının toplumla paylaşılması kentlilerin o şehir yaşamına olan aidiyet ve inancını artırabilecektir. Kentlerin kendilerini geliştirebilmesi, sunulabilecek istihdam olanaklarının optimum kullanımıyla ilintilidir. Kentsel kalkınma basamaklarını fiziksel, sosyal, ekonomik, teknolojik ve psikolojik olarak ele alırsak, tümünün kent yönetimleri tarafından kent planlama karar ve uygulamalarıyla ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda geleceğe yönelik karar alma politika, hedef ve stratejilerini doğru belirleyen yerel yönetimlerin kentsel kalkınmaya olan katkıları olumlu olacaktır. Yerel ve merkezi yönetimin koordineli çalışmaları sonucu ülkesel eğitim, sağlık, ulaşım gibi kararların şehirlere yansıyan yatırımlarının kentlilere faydasının doğru organize edilmesi gereklidir.

Beşerî sermaye üzerinde, dolayısıyla kalkınma üzerinde önemli bir role sahip olan eğitim düzeyinin ölçülmesi amacıyla birtakım ölçütler ön plana çıkmaktadır. Bir toplumun eğitim seviyesinin analizinde kullanılan ölçütleri ise; okuryazarlık oranı, okullaşma oranı, eğitim ve öğretime milli gelirden ayrılan pay, kurumlardaki öğretmen, öğrenci ve teknik eleman sayısı gibi ölçütler sıralamak mümkündür (Karagül, 2012: 93). Ekonomik kalkınmada eğitime yapılan yatırımların rolü ne kadar büyük ise, sağlık sektörüne yapılan yatırımların rolü de o kadar büyüktür. Çünkü sağlık, bireylerin daha iyi eğitilebilecek olmaları ve daha önemlisi sağlıklı bireylerin eğitilmesi durumunda eğitim yatırımlarından daha uzun süreli yararlanma imkânının doğacak olması, eğitimin yanında sağlığa da önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, eğitim ve sağlığın birbirini tamamladığı, gerçeği ortaya çıkmaktadır (Taban ve Kar, 2004: 290). Beşerî sermayenin sağlıksal ve eğitimsel olarak geliştirilmesi amacıyla yapılan harcamalar birer yatırım olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise bu unsurlara yapılan harcamaların ilerleyen zamanlarda katkısının harcamaların çok çok üstünde olacağının düşünülmesidir. Bilindiği gibi beşerî sermayeye yapılan yatırımlar verimliğin artırılmasında, istihdamın yükseltilmesinde, üretimin artırılmasında ve teknolojik ürünlerin kullanımlarının yaygınlaşmasında olumlu etki göstererek ülke ekonomisinin gelişmesine olanak sağlamaktadır (Yumuşak ve Kar, 2003: 1-2).

Kentsel kalkınmanın sağlanabilmesindeki kriterlerin, beşerî sermayenin ele alınmasındaki faktörlerle örtüştüğü söylenebilir. Bu durum kentlerdeki beşerî sermayenin geliştirilmesine yönelik oluşturulacak adımların, kentsel paydaşlara katma değer olarak yansıyacağı sonucunu çıkartabilir. Sonuç olarak insanların eğitim olanaklarının artırılması, bunun istihdama yansıyabilmesi, üretimde teknolojik çağa uygun yöntem ve tekniklerin hayata geçirilmesi, kentlilerin buna entegrasyonunun sağlanması beşerî sermayenin nitelik ve niceliğini artıracaktır. Bu gücü doğru yönlendirebilecek kent yönetimleri ellerindeki cevheri kentlerine gerek ekonomik gerekse toplumsal açıdan ilerleme sağlayacak şekilde yönlendirebilir. Kentsel kalkınma stratejilerinin önemli adımlarından biri beşerî sermayeye verilen önemin daha fazla farkına varılmasıdır. İnsana yapılan yatırımın geleceğe yapılacak yatırım olduğu unutulmamalıdır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Fiziki mekanlara anlam ve değer katan unsur insandır. Öyleyse insan-mekân ilişkisinde değer katma denklemi karşılıklıdır. Kentlerdeki işgücünün nitelik ve niceliğinin artırılabilmesi kentin pek çok açıdan güçlenmesini sağlayabilmektedir. Bu durumun doğru istihdam politikalarıyla desteklenmesi kentsel ekonomik kalkınmanın temellerini atabilir. Sadece eğitim almış kesime hizmet sağlamakla beşerî sermayenin desteklenmesi

kısıtlanamaz. Dezavantajlı kesimin işgücüne katılması ve yaşam kalitelerinin güçlendirilebilmesi kentsel kalkınmanın aşamalarından biridir. Öyleyse kentlilerin çağın gereklerine uygun standartlarda yaşamasını sağlayabilecek kentsel kalkınma unsurları, beşerî sermayenin desteklenmesi kriterleri ile örtüşmektedir. Bu durumda beşerî sermaye desteklendiğinde kentlerden başlayarak ülkesel çapta kalkınmanın sağlanabileceği düşünülebilir.

Bireylerin mutluluğu ülkelerin mutluluğu haline geldiğinde kalkınmanın işlerliği artabilmektedir. Beşerî sermaye açısından bakıldığında eğitimin okulla sınırlı olmadığı, yaşam boyu öğrenme kültürünün kentsel yaşamda yaygınlaştırılmasının önemi yerel yönetim hizmetlerine ve kent planlama politikalarına yansımalıdır. Yerel kalkınmanın lideri niteliğindeki kent yönetimlerinin hizmet yelpazelerinde sadece temel beklentileri değil; meslek edindirme ve kalkınma politikalarını da geliştirmesi gereklidir. Kentlerde beşerî sermayeye yapılan yatırımın getirisi ülkesel ve küresel bazda etkisini gösterecektir.

KAYNAKÇA

Akça, H. (2015). Beşerî Sermaye Harcamaları: Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 7 (2), 33-57, http://dergipark.gov.tr/ebd/issue/35966/403535, (27.02.2019)

Baş, K. (2004). Türkiye'de Zorunlu Eğitim Süresinin Arttırılmasının Sağlayacağı Kazançlar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 59, Sayı: 3,s:21-42.

Berber, M. (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Trabzon: Derya Kitabevi

Dülgeroğlu, E. (2003). Kalkınma Ekonomisi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını.

Geray, U. (1991). Ekonomi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, No: 3633

Han, E.; Kaya, A. (2008). Kalkınma Ekonomisi: Teori Ve Politika, Ankara: Nobel Kitap Dağıtım.

Husz, M. (1998). Human Capital, Endogenous Growth, and Government Policy, Frankfurt am Main New York: Peter Lang Pub. Inc.

Kar, M.; Ağır, H. (2003). Türkiye'de Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi, II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, İzmir, ss.181-190.

Kara, F. (2017). Beşerî Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi, Adnan Menderes Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Maliye ABD Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Kılıç, C. (2017). Geleceğin İşlerine İşgücümüz Hazır mı?, Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cem-kilic/gelecegin-islerine-isgucumuz-2525262/ , (25.09.2017)

Savaş, F.V. (1979). Kalkınma Ekonomisi, İstanbul: İ. İ. T. İ. A. Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547

Saygılı, Ş.; Cihan, C., (2006). Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deneyimi Riskler ve Fırsatlar , TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 7, Yayın No: TÜSİAD-T/2006-06-420, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat, 3. Baskı, İstanbul: Gizem Yayınları.

Taban, S.; Kar, M. (2005). İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü, Bursa: Ekin Kitabevi

Tunç, M. (1998). Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, s:85.

UNDP (2018). Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development.html, (25.02.2019)

WEF, (2017). World Economic Forum, The Global Human Capital Report-2017, http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf, (25.02.2019)

Yumuşak, İ. G.; Kar, A. (2003). Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Arttırır mı?, http://www.elelebizbize.com/ekutuphane/ibrahimguranyumusak/nufuzartishisikalkinma.html, (15.06.2015)

Kentsel Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler

Dr. Öğr. Üyesi H. Burçin Henden Şolt[1]

[1]Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Alaplı Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, burcinhenden@hotmail.com

Özet: 21. Yüzyılın sosyal, ekonomik ve ekolojik etkenleri nedeniyle kentlere ilişkin sorunların niteliği de değişmektedir. Günümüz için yapılan yatırımların gelecek nesilleri nasıl ve ne şekilde etkilediğinin bilincinde olmak oldukça önemlidir. Kentlerin değişim ve dönüşümünü yönetmek yerel yönetimlerin görevidir. Halka en yakın kamu kurumu olarak, bu görevi yerine getirmenin sorumluluğu büyüktür. Çağımızın önde gelen konularından olan doğal kaynaklar ve ekolojik dengenin sağlanmasında sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma kentsel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesinde yerel yönetimlerin yerini ele almaktadır. Sürdürülebilirlik olgusunun farklı yönleriyle tanımlanması ile yerel yönetim fonksiyonlarının ilişkisi tartışılmaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik kalkınma kavramının sosyal, ekonomik ve çevresel etkenlerinin optimum bileşkesini ortaya koymaktadır. Kentlerin geleceğinin sürdürülebilirlik stratejileriyle planlanması ekonomik ve sosyal kalkınmanın koordinasyonunu güçlü kılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Planlama, Yerel Yönetimler, Sürdürülebilirlik

Abstract: Social, economic and ecological factors of the 21.century are changing the characteristics of urban problems. It is important to be aware of how the investments on the agenda affect future generations. It is the duty of local governments to manage the change of cities. As a public institution closest to the public, the responsibility of local governments is greater. The concept of sustainability stands out in ensuring natural resources and ecological balance in investments. This study addresses the role of local governments in ensuring urban sustainability. The relationship between the definition of sustainability in different aspects and local management functions is discussed. Urban sustainability reveals the optimum combination of social, economic and environmental factors of the development concept. This is one of the steps to progress in global relations on the basis of city and country.

Key Words: City, Urban Planning, Local Governments, Sustainability

1. GİRİŞ

Sanayileşmenin artmasıyla çevreye yönelik tehdit sürecinin ön plana çıktığı bilinmektedir. Kentlerde görülen nüfus yoğunluğu kısıtlı kaynakların bölüşümü konusunda sorunlar meydana getirmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve ekolojik sıkıntıların artışı ülke sınırlarını aşmış, bölgesel ve küresel sorunlar halini almıştır. Bu durum ortak çözüm üretme gerekliliğini doğurmuştur. Başka bir deyişle günümüz ekonomik düzeninde karlılık elde etmek adına yapılan yatırımların gelecek nesillerin yaşam ortamında oluşturabileceği harabiyet farkına varılmıştır. Bu farkındalık sürdürülebilirlik olgusunu doğurmuştur. Sürdürülebilirlik, hem insanın varlığını güvence altına almak hem de insanın sahip olduğu toplumsal, ekonomik ve çevresel değerleri korumak düşüncesine dayanır. Sürdürülebilirlik insanın yaşamı için önemli olan doğal kaynakların korunmasını da içermektedir (Mengi ve Algan, 2004).

Kentsel sürdürülebilirlikte ekonomi ve çevre politikalarının arasında sağlanabilecek koordinasyon hedeflenmektedir. Kentlerin değişim ve dönüşümde hedeflenen iyileşme hareketi sadece finansal çıktılar yarattığında, ekosistem açısından tehditler meydana gelmektedir. Öyleyse bunun dengesinin oluşturulması adına çaba gösterilmesi hareketi olarak sürdürülebilir kentler oldukça önem taşır. Kentlerin yönetimi olarak yerel yönetimler merkezi yönetim ile yerel halk arasında elçi niteliğindedir. Kentlilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yasayla belirlenmiş görevleri mevcuttur. Kentsel sürdürülebilirliği hedef edinmiş yerel yönetimlerin faaliyetlerinde ekonomik fayda tek çıkarım değildir. Hizmetlerin planlama ve uygulama aşamalarında ekonomik, toplumsal ve ekolojik kriterlerin ortak paydada birleşebilmesi kentlerin geleceği açısından önemlidir.

Bu çalışma kentsel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesinde yerel yönetimlerin yerini ele almaktadır. Çağa ayak uydurma çabasındaki yerel yönetimlerin takındığı hizmet anlayışının sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile olan ilişkisi tartışılmaktadır. Kentlerin geleceği açısından planlama stratejilerinin doğru belirlenmesi, sadece yerel değil ülkesel ve küresel hedeflerin göz ardı edilmemesi gereklidir. Unutulmamalıdır ki kentler ülkelerin dünyaya

açılan kapılarıdır. Kentsel gelişme sürecinde elde edilecek başarıların küresel platformdaki yansımaları ülkemizi daha iyi noktalara taşıyabilecektir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE KENTSEL YAŞAM

Kellog ve Pettigrew (2014) dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı gerçeğinden yola çıkarak; tüketim anlayışının yaşama hâkim olmasının temel ihtiyaçlara erişim çabasını artırdığını belirtmektedir. Sürdürülebilirlik dünyada bulunan doğal kaynakların tükenme sürecine girişinin farkındalığıyla dikkat çekilen bir kavramdır. Özünde günümüzdeki atılımların etkisinin gelecek kuşaklarda görülebileceği ilkesini taşır. Dünya üzerinde insanların daha çok kentsel alanlarda yoğunlaşması; bunun sonucunda ortaya çıkan yoksulluk, çeşitli altyapı eksiklikleri, kaynaklara erişim sıkıntısı gibi konularda ekolojik problemler daha ön plana atılmıştır. Çünkü doğal kaynaklar ve çevrenin tahribatının geri dönüşünün ne denli zor olduğu; ekonomik, toplumsal ve psikolojik açıdan bilinmektedir.

UNESCO MOST (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, İş birliği Örgütü Toplumsal Dönüşüm Programı) (1996)'a göre sürdürülebilirlik; toplum ve doğa arasında sosyal olarak şekillenen ilişkilerin uzun vadede yaşamasının sağlanabilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, Bruntland Raporu (BM, 1987) olarak bilinen, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun "Ortak Geleceğimiz" adlı belgesinin 1. bölüm, 3. başlık ve 27. maddesinde "bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeksizin karşılamak" olarak tanımlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012). Brundtland Raporu'nda, kentsel yoksulluğun azaltılması, doğal kaynaklardan dengeli yararlanma, kontrollü nüfus artışı ve çevre dostu teknolojilerin artırılması sürdürülebilir kalkınma ilkesi olarak benimsenmektedir. Raporda, çevre hassasiyetiyle yapılan ekonomik gelişmeyle, hem dünyadaki çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek hem de yoksulluğu önlemek için, gelişmekte olan ülkelerin önemli rol oynayacağı anlayışıyla, yeniden yapılanmayı sağlayacak uzun dönemli bir büyüme çağına girilmesi gerektiği öne sürülmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019). Sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımı, kentsel gelişmenin etkilediği ve kentsel gelişmeyi etkileyen tüm çevresel (yapılı çevre/doğal çevre), sosyal, ekonomik unsurları birbiriyle ilişkili biçimde içermekte; ekonomik ve sosyal gelişimin çevre koruma ve iyileştirme amacı ile birleştirilmesini ön görmekte; gelişimin biçiminin katılımlı süreçlerle kararlaştırılmasını gerektirmektedir. Pugh (2002: 37), sürdürülebilir kent düşüncesiyle hareket edildiğinde kentin ihtiyaçlarını ve talepleri karşılamak için ormanlardan, otlak alanlarından, tarım arazilerinden, yağış alanlarından ve sınırları dışındaki sulak bölgelerden yararlanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sağlıklı ve sürdürülebilir kentlerde yaşayan topluluklarda en başta bilinç düzeyinin yüksek olması gerekmektedir. Bu sayede üretimden tüketime, kullanımdan korumaya, bir denge sağlanmış olur. Bu topluluklarda bulunması gereken özellikler şöyle özetlenmektedir (Tosun, 2009: 9):

Tablo 1: Sürdürülebilir Toplulukların Sahip Olması Gereken Özellikler

Özellikler	Sonuçlar
Aktiflik, Kapsayıcılık, Güvenlik	Güçlü bir yerel kültür ve diğer ortak topluluk etkinlikleriyle ortaya çıkan eşitlik, hoşgörü ve bağlılık
İyi İdare	Etkin ve kapsayıcı katılım, temsil ve liderlik
İyi Ulaşım	İnsanları işlerine, okullarına, sağlık hizmetleri ve diğer hizmetlere bağlayacak iyi ulaşım hizmetleri
İyi Hizmet	İnsanların ihtiyaçlarına uygun ve herkes tarafından erişilebilecek kamusal, özel, topluluğa ilişkin ve gönüllü hizmetler
Çevreye Duyarlılık	İnsanların yaşaması için, çevreye saygılı olarak gerçekleştirilen yerler
İyi Gelişim	Büyüyen, çeşitli ve yenilikçi yerel ekonomi
İyi Tasarım ve İnşaat	Kaliteli, yapılı ve doğal bir çevre
Herkes İçin Eşitlik	Bugün ve gelecekteki tüm toplulukları içeren bir anlayış

Kaynak: Tosun, Karakurt E. (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 2

Kentler insan mekân ilişkisinin en yoğun yaşandığı; iş bölümü ve uzmanlaşmanın, heterojen yapının hâkim olduğu yaşam alanlarıdır. Kentliler ile doğa arasındaki etkileşimin kentsel hizmetler açısından ele alınış biçimi kentsel sürdürülebilirliğin göstergesidir. Ekosisteme duyarlılık, fiziksel ve sosyal planlama anlayışına çağa uygun stratejiler getirebilmek sürdürülebilir kentlerin davranış kalıpları olmalıdır. Toplumsal uzlaşma ve katılımın sağlanması, kentlilik bilinci ve kent kültürünün varlığı, yönetim değil yönetişim olgusunun işlerliği kentsel bakışın sürdürülebilir yanını ortaya koymaktadır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ VE YEREL YÖNETİMLER

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2012 yılında Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda doğmuştur. Amaç, dünyamızın karşı karşıya olduğu acil çevresel, siyasi ve ekonomik sorunları ele alan evrensel hedefler kümesi oluşturmaktır. Hedefler, Ocak 2016'da tam olarak yürürlüğe girmiştir ve takip eden 15 yıl boyunca Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP, 2019) politikası ve finansmanına rehberlik edecektir. UNDP, 170'ten fazla ülke ve bölgede çalışmaları vasıtasıyla hedeflerin uygulamaya konulması için projeler üretmektedir.

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Hedefler

Kaynak: UNDP (2019). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı,

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html, (14.02.2019)

On yedi hedefin tümü birbiriyle bağlantılıdır. Diğer bir deyişle, birindeki başarı diğerlerini etkileyecektir. Örneğin; iklim değişikliği tehdidine karşı önlem alınması, kısıtlı doğal kaynaklarımızı nasıl yöneteceğimizi etkiler; toplumsal cinsiye eşitliğinin sağlanması veya genel sağlığın iyileştirilmesi yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yardım eder; barışın ve kapsayıcı toplum yapılarının desteklenmesi ise eşitsizlikleri azaltır ve ekonomik refahın artmasını sağlar. Özetle, gelecek nesillerin yaşamını daha iyi hale getirmek için en büyük fırsatımızdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde belediyenin görevleri şu şekilde sıralanmıştır (Belediye Kanunu, 2018): İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafî ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler. Yerel yönetimler insanların doğumundan ölümüne dek hizmet sağlayıcısı konumundadır. Yani hayatlarının her anında; her gelişim evresinde ihtiyaç duyacakları bir yerel yönetim hizmeti mevcuttur. Kentsel yoksulluğu yok etme politikaları geliştirmek, temel sağlık ve eğitim hizmetlerini iyileştirmek, insanlara güvenli su kaynağı ve sağlıklı koşullar sağlamak, çevre sorunlarıyla başa çıkmak, afet riskini azaltmak, sosyal dışlanmayla mücadele etmek bunlardan sadece bazılarıdır (Henden Şolt, 2018). Yukarıda sıralanan yerel yönetim hizmetlerinin gerçekleştirilmesi sürecinde çevre ve gelecek nesillerin haklarını koruma konusunun dikkate alınması oldukça önemlidir. Kentsel ekonomik ve sosyal politikalar geliştirilmesinde

çevreye uyumlu tutum içerisinde bulunulması kentsel planlamanın işlerliğini de artıracaktır. Sürdürülebilir kentlerin oluşturulmasıyla hedeflenen ortak noktalar şu şekildedir (Çahantimur ve Yıldız, 2008: 7):

- Ekolojik Özellikler (Yüksek yaşam kalitesi, optimum yoğunluk, karma fonksiyonlu yaşama alanları, kuvvetli toplu taşıma ve yaya trafiği, minimum doğal varlık ve enerji kullanımı, optimum taşıma kapasitesi)
- Sosyal Özellikler (Etkin ve güçlü yerel yönetim, fırsat eşitliği, yoğun sosyal etkileşim)
- Kültürel Özellikler (Kültürel süreklilik, güçlü aidiyet / bağlılık / kentlilik duyguları, canlı ve yaşayan kent merkezi)

Yerel yönetim hizmetleri ve sürdürülebilir kalkınma için konulmuş küresel hedefler incelendiğinde; pek çok noktada örtüşme olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktadan anlaşılmaktadır ki; yerel yönetimler küresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada odak noktasıdır. Halka en yakın kamu kurumu olması niteliğiyle, kentlilerin yapısının doğru algılanması; hizmetlerin kent kültürü dikkate alınarak planlanması, toplum bilinçlendirme görevinin ekolojik bilgilendirme açısından yerine getirilmesi, katılım imkanlarının artırılarak çevresel sivil toplum örgütlerine fırsat tanınması gibi faaliyetler kentsel yaşamda sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmaların başarısını artırabilecektir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sürdürülebilirlik kavramı yatırım ve çevre arasındaki ilişkinin ekonomik faydasından çok, toplumsal ve ekolojik yanına dikkat çekmektedir. Toplumsal uzlaşma platformunda gelecek nesillere gösterilecek saygının bugünün değerlerinde yoğurulması sürdürülebilir kentlerin varlığını güçlendirecektir. Çevrenin korunması ülkelerin ortak sorumluluğu olduğuna göre, çözümlerin üretilmesi de ancak katılımcı bir anlayışla mümkün görülmektedir. Bu çerçevede, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları (STK), yerel yönetimler, akademik çevreler, özel sektör ve basın organları gibi toplumun tüm kesimlerinin katkıda bulunduğu katılımcı bir süreç içinde ulusal düzeyde politikalar oluşturulmalıdır.

Kentsel altyapı, ulaşım, sanayi, konut gibi hizmetlerde yenilenebilir enerjinin hesaba katılması önemli bir adım olacaktır. Esasen sürdürülebilir yerel yönetimlerin varlığı sürdürülebilirlik bilincine sahip toplumlarla ilintilidir. Bu noktada eğitimin önemi yadsınmamalıdır. Çevre bilincinin oluşturulması okul öncesi dönem itibariyle yeşertilmelidir. Üretim ve tüketim süreçlerinde sürdürülebilir politikalar oluşturulmalıdır. Kentsel atıkların değerlendirilmesi ve geri dönüşümüyle ilgili çağa ayak uydurabilecek hizmetler planlanmalıdır. Ulaşımda ekolojik problemler yaratabilecek zararların en aza indirgenmesi esas alınmalıdır. Kentsel sürdürülebilirlik olgusu toplumsal dayanışma ruhunun güçlendirilmesi adına kullanılabilir. Bu yönde kentsel hedefler koyularak, yerel yönetim hizmet planlaması gerçekleştirilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle örtüşen yerel yönetim hizmetlerinin organizasyonuna verilen önem artırılmalıdır. Bu yolla kentsel ve küresel rekabette artı değer kazanılabilecektir. Bu sonuç günümüz ve gelecekteki kentlilerin ortak çıkarı niteliğini taşıyabilecektir.

KAYNAKÇA

5393 Sayılı Belediye Kanunu (2018). 5393 Sayılı Belediye Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf, Erişim Tarihi: 26.03.2018

Çahantimur, A.; Turgut Yıldız, H. (2008). Sürdürülebilir Kentsel Gelişmeye Sosyokültürel Bir Yaklaşım: Bursa Örneği, *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 7(2)

Henden Şolt, H.B. (2018). *Kentsel Mutluluğun Anahtarı Yerel Yönetimler*, VIII. International Balkan and Near Eastern Social

Kellog, S.; Pettigrew, S. (2014). Şehirdekiler İçin Sürdürülebilir Yaşam Rehberi,Çeviren:Egemen Özkan, İstanbul:Sinek Sekiz Yayınevi

Mengi, A.; Algan, N. (2004). Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Pugh, C. (2002). Sustainability, The Environment and Urbanisation, London: Earthscan Publications.

Sciences Congress Series Proceeding - Plovdiv / Bulgaria, 21-22.04.2018

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019). Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, Johannesburg, 26.08-04.09.2002, http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa, (24.02.2019).

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2012). Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu- Geleceği Sahiplenmek, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları, http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/1.Gelecegi_Sahiplenmek.pdf, (16.02.2019)

Tosun, Karakurt E. (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri. PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 2

UN (1987). Birleşmiş Milletler Ortak Geleceğimiz Raporu UN Yayınları, http://www.undocuments.net/wced-ocf.htm, (25.01.2019)

UNDP (2019). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html, (14.02.2019)

UNESCO MOST (1996). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Management of Social Transformations, Sustainability as a Social Science, (Ed: Egon Becker and Thomas Jahn), Frankfurt: Conference Report

Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Temel Liseler Örneği

Uzm.Bünyamin Sakal[1] **Doç.Dr.İlknur Kumkale[2]** **Dr.Öğr.Üyesi Selin Esen[3]**

[1] bunyaminsakal@hotmail.com

[2] Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, ilknurkumkale@gmail.com

[3]Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F İşletme Bölümü, selinkkb@gmail.com

Özet: Çalışanların, yer aldığı örgütün hedeflerini kabullenmesi ve benimsemesi, bu hedeflere ulaşmak için kişisel kazançlarının yanı sıra örgüt çıkarlarına önem vermesi günümüz çalışma hayatında oldukça yüksek bir öneme sahiptir. Çünkü, işletmelerin devamlılığı ancak çalışanların varlığı ile mümkündür. Bu da örgütün çalışanlarına, örgütsel bağlılık kavramını benimsetmesi ile sağlanabilecek bir durumdur. Örgütler hem varlıklarını devam ettirmek, hem de artan rekabet ortamıyla başa çıkabilmek için, örgütüne bağlı çalışanlara sahip olmak istemektedir.

Çalışanlar bir örgüte dahil olduklarında sahip oldukları bilgi ve tecrübelerini yanlarında sermaye olarak götürürler. Zamanla bu sermayelerini örgütün menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlayarak kendi menfaatleri için bu sermaye ve emeklerini yatırıma dönüştürme çabasına ve ardından da örgüte katkıları nispetinde adil kazanç beklentisi içerisine girerler. Sonrasında ise bu çıktıları kendilerine referans alarak, diğer çalışanların kazanımlarıyla kendi kazanımlarını karşılaştırırlar, bu karşılaştırmayı yaparken, kendilerince birtakım adalet ölçüleri kullanırlar. Bu adalet ölçülerinde beklenen sonuç elde edilmediğinde örgüt çıkarlarının göz ardı edilmeye başlandığı gözlenmektedir.

Bu araştırma, örgütsel adalet algısının, örgütsel bağlılığa etkisinin eğitim sektöründe incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma, literatürden elde edilen bilgilerin yanı sıra, İstanbul İli Avrupa yakasında temel liselerde görev yapan 457 öğretmenden anket yoluyla elde edilen birincil veriler analiz edilerek tamamlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi olarak bağıntısal yöntem kullanılmıştır. Likert tipi örgütsel adalet algısı ölçeğinde; adil işlem, adil dağıtım ve adil etkileşim, örgütsel bağlılık ölçeğinde ise; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık ölçülmüştür. Analiz sonuçlarına bakıldığında örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel adalet algısı, örgütsel bağlılık, temel lise, eğitimciler

The Effect of Organizational Justice Perception on Organizational Commitment: Basic High Schools

Abstract: It is of high importance for the employees to accept and adopt the objectives of the organization in which they are involved, and to give importance to personal interests as well as the interests of the organization in order to achieve these goals. Because, the continuity of enterprises is only possible with the presence of employees. This is a situation that can be provided by the organization's employees to adopt the concept of organizational commitment. Organizations want to have their employees connected to the organization in order to maintain their assets and to cope with the increasing competitive environment.

When employees are involved in an organization, they take their knowledge and experience as capital. In time, they start to use these capitals in the interests of the organization and they try to convert these capital and their labor into investment for their own interests and they expect to have fair earnings expectation as a contribution to the organization.

Afterwards, by comparing these outcomes with those of others, they compare their own achievements with the gains of others. It is observed that the interests of the organization started to be ignored when the expected results were not achieved in these measures of justice.

This research was carried out in order to examine the effect of organizational justice perception on organizational commitment. The study was completed by analyzing the primary data obtained from the questionnaire from 457 teachers working in basic high schools in the European side of Istanbul, as well as the information obtained from the literature. Relative method was used as quantitative research method. Likert-type organizational justice perception scale; if fair transaction, fair distribution and fair interaction, organizational commitment scale; emotional commitment, continuity of commitment and normative commitment were measured. According to the results of the analysis, it was found that there was a significant relationship between the perception of organizational justice and organizational commitment.

Keywords: Organizational justice perception, organizational commitment, basic high school, educators

GİRİŞ

İş yaşamında artan rekabet ortamı ve alternatif sayısı örgütsel birim ve çalışma ortamlarının önemini ortaya çıkarmıştır. Mevcut yükümlülüklerin yerine getirilmesi sırasında bireysel çalışmada elde edilmesi planlanan sonuçlar örgütsel çalışmalar ile daha kısa sürede ve hata oranı azaltılarak tamamlanabilir. Örgütsel oluşumların altında yatan temel neden ihtiyaçların karşılanmasıdır. Uzun süreli ve stabil gruplarda ihtiyaçların yanı sıra örgüt bireyleri arasında adalet olgusu önem kazanmakta ve motivasyon üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olmaktadır.

Örgüt işleyişinde belirleyici bir etken olan adalet kavramı bireysel bir değerlendirme sürecine tabidir. Değerlendirme sürecinde dikkat çeken yöntemlerden biri olan üstlenilen görev ve bunun sonucu elde edilen kazancın oranlanması sonucu yeterli tatmin sağlanamadığı takdirde örgüt içi performans ve uyum sorunları baş göstermektedir.

Çalışanların yer aldığı örgütün hedeflerini kabullenmesi ve benimsemesi, bu hedeflere ulaşmak için kişisel kazançlarının yanı sıra örgüt çıkarlarına önem vermesi günümüz çalışma hayatında oldukça yüksek bir öneme sahiptir. Artan rekabet ortamının yanı sıra, örgütsel bağlılık anlayışına zarar verecek unsurlardan biri de, çalışanların örgütsel bağlılık anlayışlarının örgütsel adalet kavramıyla iç içe olmasıdır. Çünkü, işletmelerin devamlılığı ancak çalışanların varlığı ile mümkündür. Bu da örgütün çalışanlarına, örgütsel bağlılık kavramını benimsetmesi ile sağlanabilecek bir durumdur. Örgütler hem varlıklarını devam ettirmek, hem de artan rekabet ortamıyla başa çıkabilmek için, örgütüne bağlı çalışanlara sahip olmak istemektedir.

Alan yazını incelendiğinde, yapılan çalışmalarda örgütsel bağlılığın örgüt tarafından istenmeyen çalışan davranışlarını genel olarak azalttığı sonucu görülmektedir. Bu araştırmada da; örgütsel adalet algısının örgütsel bağlılığı ne şekilde etkilediği incelenecektir.

1. ÖRGÜTSEL ADALET

Öncelikle adalet, örgütsel adalet kavramları ele alınacak, örgütsel adalet türleri ve örgütsel adalet teorileri açıklanarak, örgütsel adaleti etkileyen faktörler ortaya konacaktır.

1.1. Adalet Kavramı

Adalet, insanlık tarihinin birçok döneminde tartışma konusu olmak ile birlikte bireysel ve örgütsel boyuta sahip olup, hakların adil dağıtımı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle hükumet ve bireysel davranışların temelini oluşturur ve hukuk yasaları tarafından koruma altındadır.

Adalet tanımı, özellikle felsefe başta olmak üzere sosyal bilimler tarafından araştırma konusu olan bir kavramdır. Antik Yunan dünyasında adalet kavramı konusunda ilk düşüncelerin Platon, Sokrates ve Aristoteles tarafından ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Onlara göre adalet, kişisel bir erdemdir. Sokrates adaleti "iyiyi kötüden ayırma bilgisi" olarak ifade etmektedir. Ona göre, her insan içinde adalet duygusunu bulundurur ve bu duygu insanlara hangi eylemin doğru, hangi eylemin yanlış olduğunu göstermek için bir rehberdir (Taylor,1997:303).

1.2. Örgütsel Adalet Kavramı

Çalışanlar bir örgüte dahil olduklarında sahip oldukları bilgi ve tecrübelerini yanlarında sermaye olarak götürürler, zamanla bu sermayelerini örgütün menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlayarak kendi menfaatleri için bu sermaye ve emeklerini yatırıma dönüştürme çabasına ve örgüte katkıları nispetinde adil (ücret, terfi, iş çevresinde tanınma vb.) kazanç beklentisi içerisine girerler. Sonrasında ise bu çıktıları kendilerine referans alarak, diğer çalışanların kazanımlarıyla kendi kazanımlarını karşılaştırırlar, bu karşılaştırmayı yaparken, kendilerince birtakım adalet ölçüleri kullanırlar(Bağcı:2013:165). Bu adalet ölçülerinde beklenen sonuç elde edilmediğinde, örgüt çıkarlarının dikkate alınmamaya başlandığı gözlenmektedir. Adaletin temelini oluşturan adil olma tutumları olumlu davranışları ortaya çıkarır ve çalışanların kendilerini örgütün bir parçası ve değerli üyeleri olarak hissetmelerini, iş arkadaşları ve yöneticileriyle uyum içerisinde ve güvene dayalı ilişkiler geliştirmelerine yol açar. Adaletsizlik ise örgütlerin

amaçlarına ulaşmasını zorlaştıran hırsızlık, agresiflik, bencil düşünce tarzı gibi olumsuz davranışlara neden olur (Beugre, 2002:1092).

1.3. Örgütsel Adalet Türleri

Örgütsel adalet; dağıtım adaleti, prosedür adaleti ve etkileşim adaleti olmak üzere üç alt boyutta incelenmektedir.

1.3.1. Dağıtım Adaleti

Örgütsel hedeflere ulaşma yolunda örgüte hizmet etmesi beklenen çalışanlar, bu sırada kendi hedefleri için de çaba sarf ederler. Örgütsel hedeflerin elde edilmesi için çalışanların gereksinimlerine cevap verme zorunluluğu, katkıda bulunma ve karşılığını alma temeli üzerine kurulu birey ve ilişkisinde paylaştırma konusunu oldukça önemli bir hale getirmiştir. Örgüt nezdinde her çalışanın eşit ölçüde önemli olduğu ifade edilmekte olsa da, gerçekte her zaman tüm çalışanların önemi ve paylarına düşen eşit olmamaktadır. Buna göre oluşan dağıtım adaleti, neyin, hangi örgüt üyeleri arasında, ne miktarda paylaştırılacağı konusu ile ilgilidir (Karaeminoğulları, 2006:11).

Bireyler gelir, terfi etme, prim, sosyal haklar gibi elde ettikleri sonuçları adaletli veya adaletsiz olarak algılayabilirler. Kendilerine dağıtılan payla diğerlerine dağıtılan paylar arasında karşılaştırma yaparlar. Bu karşılaştırmayla kendilerine haksızlık edildiği sonucuna varabilirler. Böyle bir sonuç onların tutumlarına etki eder ve bireylerin davranışları tutumlarıyla paralel değişiklik gösterebilir. Dağıtımsal adalette önemli olan unsur bireylerin doğru şekilde dağılım yapıldığı düşüncesine sahip olmasıdır (Özdevecioğlu,2003:78). Bireylerin dağıtımı adil olarak değerlendirmesi sürecinde kıyaslama yapması örgüt içerisinde huzursuzluk ve rekabet ortamı yaratan bir nedendir.

1.3.2.Prosedür Adaleti

Bir örgüt sisteminde önceden belirlenmiş hedefleri gerçekleştirdiklerinde, adil bir şekilde ödüllendirileceği beklentisiyle güdülenmiş kişiler; bu hedefler doğrultusunda çalışacaklardır. Ortada bir ödülün söz konusu olduğu herhangi bir örgüt sisteminin adaleti, iki temel bileşen ile yakından ilgilidir. Bunlardan ilki olan dağıtımsal adalet, kişinin kendisinin ve diğerlerinin gösterdiği çabanın niceliği ile alınan ödülleri karşılaştırması sonucu ortaya çıkan ödülle ilgili algısı iken; ikincisi olan işlemsel adalet, bireyin ödül dağılımını etkileyen kararların alındığı yöntemlerden algıladığı adalettir (Çakmak ve Erçek,2007:541). Kararların adilliğini konu edinen dağıtım adaletinin aksine işlemsel adalet, bu kararlara neden olan süreçleri konu edinmektedir. Kısacası, örgütlerdeki dağıtımsal adalet boyutu, çalışanların ödeme kararlarına gösterdikleri tepkiyi araştırma konusu edinirken, işlemlere dayalı boyutu ise çalışanların bu kararların alınış şekline gösterdikleri tepkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır (İşbaşı:2001;51-73). Prosedür adaletinin sağlanabilmesi ve çalışanlar tarafından kabul görmesinin kolaylaştırılması açısından süreç detaylarının paylaşımı akılcı bir yöntem oluşturabilir.

1.3.3. Etkileşim Adaleti

Etkileşimsel adalet, örgütsel işlemler uygulanırken insanların maruz kaldığı tutum ve davranışların niteliği olarak tanımlanmaktadır (Poyraz Kara ve Çetin :2009;78). Çalışanlar, süreç prosedürlerinin hayata geçirilmesinde kendileriyle iletişim kurulması ve kararların kendilerine açıklanması konusunda duyarlı olmakta ve bu iletişimin samimiyet ve saygıya dayanması gibi normatif beklentiler içerisine girmektedirler. Bu bağlamda etkileşim adaleti, karar verici ve prosedürleri uygulayıcı ile çalışan arasındaki ilişkinin adil olup olmaması ile ilgili tamamlayıcı unsur olan iletişimin önemine dikkat çekmektedir (Altıntaş,2002:37). İletişim, çalışanlar ve yöneticiler arasında örgüt hiyerarşisine uygun olarak kurulmalı ve örgütsel kural, hedef ve alınan kararların detaylı biçimde sorgulanmasını içermesi gerektiği düşünülmektedir.

1.4. Örgütsel Adalet Teorileri

Örgütsel adalet teorileri, sonuç ve süreç odaklı olmak üzere; reaktif içerik, proaktif içerik, reaktif süreç, proaktif süreç teorisi olmak üzere incelenecektir.

1.4.1. Reaktif İçerik Teorisi

Kişinin kazanımları ile harcadığı çabayı oranlar. Eğer düşükse adaletsizliği algılar. Eğer bu oran diğer kişilere oranla yüksekse çalışan kendini fazlaca ödüllendirilmiş, ancak bu oranı yüksek olarak algıladığı halde oran diğer çalışanlarınkine kıyasla düşükse, kişi kendini ödüllendirilmemiş hisseder (Scott ve Colquitt,2007:292).

1.4.2. Proaktif İçerik Teorisi

Proaktif teoriler, işgörenlerin adil uygulamaların yapılmasına yönelik davranışları incelemektedir. Süreç teorileri, örgüt içerisinde kazanımların nasıl belirlendiğine odaklanmakta ve bu amaçla uygulanan prosedürlerin ne derece adil olduğu üzerinde durmaktadır. İçerik teorileri ise kazanımların dağıtımında adil olma durumu ile ilgilenmektedir (Greenberg,1987:9-10). Proaktif teoriler örgütsel kazanımların paylaşım adaletine göre çalışanlarda gözlenen; sahiplenme, performans, örgüt hedeflerini benimseme gibi davranışlarının şekillendiğini ön görmektedir.

1.4.3. Reaktif Süreç Teorisi

Süreç ve içerik teorileri arasında çok büyük fark olmadığı düşünülse de süreç teorileri, farklı bir entelektüel gelenekten, özellikle de hukuktan kaynaklandığı için farklı bir durum ortaya koymaktadırlar (Greenberg,1987:13).

1.4.4. Proaktif Süreç Teorileri

Proaktif süreç kuramları ile insanların adaleti sağlamak için ne tür işlemleri uygulayacakları araştırılmaktadır (Greenberg,1987:14). Bu teorilerin oluşum sürecinde dağılım adaletinden yararlanıldığı düşünülmektedir.

1.5. Örgütsel Adaleti Etkileyen Özellikler

İşgörenlerin sahip oldukları demografik özellikler adalet algıları üzerine oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

1.5.1. Kişisel Özellikler

Örgütsel adalet algısını etkileyen kişisel özellikler arasında öne çıkanlar, cinsiyet, mesleki kıdem, unvan/statü olarak ele alınabilir.

Kadınlar herkese eşit davranılmasına erkeklere göre daha çok önem verirler ve kadınların daha çok süreçle ilgili konulara, erkeklerin ise daha çok kazanımlar ile ilgili konulara odaklandığı belirtilmektedir. Bu düşünce erkekler için, dağıtımsal adalet ile örgütsel çıktılar arasındaki ilişkinin önemli olduğunu, kadınlar için ise aynı çıktıların işlemsel adalet ile ilişkisinin daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Sweeney ve McFarlin,1997:83-98).

Adalet algısı, unvan/statü ile çok yakından ilişkilidir. Çünkü örgüt içinde karar alma mekanizmasını ellerinde bulunduran yöneticiler, aldıkları kararların adil olduğunu düşünme eğilimindedirler. Yapılan araştırmalar örgütlerde yönetim kademesinde olanlarla çalışanlar arasında adilliğin algılanması konusunda farklılıklar bulunduğunu göstermektedir (Beugre,1998:98-110). Kararların alınmasında bizzat söz sahibi olan işveren ve yöneticilerin bu kararların benimsenmesine ve bu kararların adil olduğu düşüncesine inanmaya işgörenlerden daha yatkın oldukları düşünülmektedir.

1.5.2. Örgütsel Özellikler

Bu özellikler arasında; performans ilişkisi, işten ayrılma niyeti ilişkisi, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık ilişkisi yer almaktadır.

Genel anlamda performans kavramı, bireyin yeteneklerinin, gizli güçlerinin, iş alışkanlıklarının, davranışlarının ve benzeri niteliklerinin diğer çalışanlarla karşılaştırılması yöntemidir (Yavuz,2010:302-312). Bu karşılaştırma sayesinde örgütsel hedefe sağlanan katkıya paralel olarak iş görenler arasında yapılacak olan ödül dağıtımında işveren açısından adil olma sağlanabilir.

Genel olarak, çalışanlar mevcut potansiyellerini daha verimli kullanabilmek, aldıkları ücret ve ödülleri yükseltebilmek için işten ayrılırlar. İşten ayrılma eyleminden önce bireylerde işten ayrılma niyeti oluşur. (Teoman,2007:34-35). İşten ayrılma niyetinin oluşumunda iş görenlerin ihtiyaçlarının karşılanma miktarının yanı sıra işverenin sergilemiş olduğu adalet sağlamaya ilişkin tutumu olduğu düşünülebilir.

Çalışanların örgütsel bağlılıkları arttıkça örgütle kendilerini özdeşleştirmeleri kolaylaşır, fedakârlık duyguları artar, örgüt üyeliklerini gönüllü olarak sürdürebilir ve rollerini etkin olarak yerine getirebilirler (Yazıcıoğlu ve Topaloğlu,2009:3-16). Örgütsel bağlılığın artışına bağlı olarak performans ve örgütsel vatandaşlık algısında artış gözlenebilir. Fedakârlık duygusunun artışı adalet dağıtımında meydana gelen küçük pürüzlerin işgören açısından yok sayılmasına örgüt içi huzurun korunmasına olanak sağlayabilir.

Örgütsel vatandaşlık işveren tarafından belirlenmiş görevin haricinde örgüt çıkarlarının gözetildiği ve örgütsel hedefin benimsenerek çalışmaların bu doğrultuda yapılmasını sağlayan örgütsel bir bilinçtir.

2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Bağlılık ve örgütsel bağlılık kavramları ele alınacak, örgütsel bağlılığın sınıflandırması yapılacak ve örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler açıklanacaktır.

2.1. Bağlılık Kavramı

Bağlılık kavramı duygusal olarak bir yere ait olma ihtiyacından doğar ve insanın kendisini gerçekleştirmesi için gereklidir. Canlı varlıkların yaşamlarını idame ettirme ve kişisel menfaatlerini elde etmek amacıyla kazanç sağlayacakları bir mecra arayışları bulunmaktadır. İnsanın sosyal ve etkileşime yatkın bir organizma olduğu göz önüne alındığında kişisel hedeflerini gerçekleştirme amacı ile bir örgüte ihtiyaç duyması olağan bir durumdur. Bulunduğu organizasyona dair bağlılık duyması ve bu organizasyonu benimsemesi bireysel performansının artışının yanı sıra örgütsel verimin arttırılmasına katkıda bulunur.

2.2.Örgütsel Bağlılık Kavramı

Meyer ve Allen, örgütsel bağlılığın psikolojik bir boyuta sahip olduğunu belirterek, çalışanların örgütle ilişkisi ile şekillenen ve örgütün sürekli bir üyesi olma kararı almalarını sağlayan bir davranış olarak tanımlamışlardır Allen ve Meyer,1996:255). Mowday ise örgütsel bağlılığı tasvir eden özellikleri şu şekilde öne sürmüştür (Mowday ve diğerleri,1979:227):

• Örgütün hedeflerini ve kurallarını kabul ve sıkı bağlılık,

• Örgüt için gönüllü ve istekli bir çalışma niyeti içinde bulunma,

• Örgüt içerisindeki konumunu korumaya yönelik güçlü istek.

Örgütsel bağlılığın oluşumunda en önemli etkenlerden biri kişinin kendi hedefleri, prensipleri, öncelikleri ile örgütün değerlerini özdeşleştirmesidir.

Bireyin örgüt hedeflerini kabulü ve bu hedeflere güçlü bir biçimde inanması, örgüt için çaba gösterme arzusu içinde olması ve örgütte kalmaya devam etme arzusu duyması örgütsel bağlılığın göstergesidir (Balay,2000:18). Bireyin bu noktada beklentisi hem örgüt tarafından kabullenilmek hem de yerinin garantilendiğine dair bir teminattır. Örgütsel bağlılık çalışan sadakatini ekiler mi sorusunun yanıtı ödül dağıtımda gösterilen tutumun adilliği ile de ilişkilidir.

Örgütsel bağlılığın önemi işveren ve işgören olmak üzere iki yönden incelenebilir. İşveren yönünden; çalışanların örgütsel bağlılığa sahip olması çalışma ortamının düzenli bir şekilde devamı, hedeflere ulaşımda daha kısa sürede ve azaltılmış hata payı ile yol katetmektir. İşgören açışından önemi ise; uzun süreli aynı ortamda çalışacağına dair güvenin yanı sıra mesleki tatmin duygusunun sağlanmasıdır.

2.3. Örgütsel Bağlılığın Sınıflandırılması

Örgütsel bağlılık; davranışsal bağlılık, çok boyutlu örgütsel bağlılık ve tutumsal bağlılık şeklinde sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.

Davranışsal bağlılık, kişinin kendi davranışlarına karşı gelişir ve örgütten ziyade kendi ile ilintilidir. Kişi ortaya koyduğu bir davranışı tekrarlama eğilimindedir. Daha sonrasında ise bu sergilediği davranışı haklı çıkarma, meşru kılma çabasına girer. Bu çabalar sonuç verdiğinde ise bu davranış sıkça tekrarlanır (Oliver,1990:20). Davranış ilk kez ortaya koyulduğunda örgüt üyeleri tarafından yadırganır ve kabul görmezse bağlılık boyutuna ulaşmadan değiştirilebileceği veya vazgeçilebileceği de göz ardı edilmemelidir. Davranışsal bağlılık iş görenlerin bağlılık göstergeleri veya beklentilerin üzerinde gösterilen davranışları kapsamaktadır. Bu durum örgüte bağlı kalma süreci ile ilgilidir. İşe bağlı kalma örgütten ayrılmama, devamsızlık yapmama gibi davranışları içermektedir(Gül,2003:77).

Becher'e göre işgörenlerin bağlılık göstermesini sağlayan; toplumsal beklentiler, bürokratik düzenlemeler, sosyal etkileşimler ve sosyal roller gibi yan bahis kaynakları mevcuttur (Becker,1960:36-38).

Salancik'in yaklaşımında öne çıkan düşünce; tutum ve düşüncelerin belirli bir düzeyde uyum göstermesi gerekliliğidir. Kişinin düşünceleri ile göstermesi beklenen tutumları uyumsuzluk gösterdiğinde stres ve hoşnutsuzluk ortaya çıkar ve bağlılık sekteye uğrar. Tutum ve davranışların uyum göstermesi durumunda ise kişinin bağlılık düzeyi artış gösterir (O Reilly and Caldwell,1981:560).

Becher ve Salancik bağlılığı; gösterilen davranışları devam ettirme olarak tanımlamaktadır. Becher'e göre bu tutarlılığın altında yatan neden kişinin kaybedeceklerini düşünmesi iken Salancik'e göre kişinin düşünceleri ve örgütsel tutumun uyum göstermesi ve davranışı devam ettirme arzusunun oluşumudur.

Çok boyutlu örgütsel bağlılık yaklaşımı Reicher tarafından geliştirilmiştir ve bu yaklaşıma göre bağlılık; örgütün alt bileşenlerinin örgüt amaçları ile entegrasyon sürecidir. Bu bileşenler; sendikalar, müşteriler; yönetim kurulu üyeleri, kamuoyu, işgörenlerdir. Yani örgütsel bağlılığın oluşumunda bu alt bileşenlerin hangisinin örgüt amaç ve değerlerinin temelini oluşturduğu ele alınmaktadır.

Bu yaklaşıma göre örgütsel bağlılık tanımı yapılırken tek bir yönden ele alınan bağlılık kavramı bölümlere ayrılarak incelenebilir. Müşteri, mesai arkadaşları, işveren, kamuoyu gibi tanımlanabilen bu alt bölümlere duyulan bağlılık eşit olmayabilir. Çoklu bağlılıklar yaklaşımı bir kişinin duyduğu bağlılığın diğer kişiye göre değişebileceğini ön görmektedir. Örneğin; bir çalışan bulunduğu örgüt kamuoyu tarafından saygı görüp desteklendiği için bağlılık duyarken, bir diğer çalışan üretilen ürünün piyasadaki emsallerine nazaran daha kaliteli ve daha uygun fiyatlı oluşundan dolayı bağlılık duyabilir(Reichers,1985:467).

Tutumsal bağlılık, kişi ile örgüt arasında var olan bağın bir değerlendirmeye tabi tutulmasıdır ve bunun sonucunda örgütle ilgili bir kanı oluşur veya yönelim gerçekleşir. Bireyin örgüte karşı sahip olduğu tutum sonucu; işe devamsızlık veya devamlılık, sorumluluk almaya isteklilik veya isteksizlik, örgüte karşı sadakat veya sadakatsizlik gibi davranışlar sergilenebilir. Tutumsal bağlılığın ortaya çıkışı; örgüt amaçları ve kişisel amaçların paralel hale gelmesi ve özdeşleşmesi durumunda gerçekleşmektedir(Varoğlu,1993:8).

Tutumsal bağlılık ile ilgili çalışmalar yapan Kanter'in yaklaşımına göre, bağlılık üç boyutta incelenebilir(Kanter,1968:499-517). *Devam bağlılığı*; örgütün devamlılığının sağlanması için bireyin adanmışlık ve sorumluluk hissetmesi temeline dayanır. Uyum bağlılığı; grup üyeleri arasındaki sosyal ilişkilere olan bağlılık olup, grup içi dayanışma ortamının oluşumunu sağlar ve birçok grupta görülen çekişmeler ve kıskançlık gibi tutumlara engel olur. *Kontrol bağlılığı*; çalışanların davranışlarını örgüt menfaatine yönelik ve örgüt normlarına uygun şekillendirmesi gerektiği ve çalışanların; bir kontrol mercii olduğunun ve yönetim tarafından denetlendiğini düşünmesi olumlu tutum geliştirmede büyük etki göstermesi düşüncesine dayanır.

Etzioni ise, örgütsel bağlılığın oluşum evrimini olumsuz başlayan ve süreç içerisinde olumlu hale gelen bir tutum olarak tanımlamıştır. Bu evrimi yabancılaştırıcı, çıkarcı ve ahlaki/normatif bağlılık olmak üzere üç başlık altında öne sürmüştür(Mowday ve diğerleri,1982:21-22).

O'reilly ve Chatman'e (1986:493) göre örgütsel bağlılık; kişinin yer aldığı örgüte karşı olan psikolojik bağlılığı olarak tanımlanabilir. Bu bağlılığın oluşumundaki temel neden kişinin örgütün amaç, hedef ve kurallarını kendisi ile özdeşleştirmesidir. O'reilly ve Chatman da örgütsel bağlılığı farklı üç boyutta tanımlamıştır: uyum boyutu, özdeşleşme boyutu ve içselleştirme boyutu(Güney,2001:139).

Allen ve Meyer 1984 yılında örgütsel bağlılığın tanımını yapma çalışmasına başlamış ve bu tanımda birden fazla değişken olduğunu fark ederek örgütsel bağlılığı iki boyutta ele almışlardır. Bunlar duygusal bağlılık ve devamlılık bağlılığıdır. Ancak 1990 yılında üçüncü bir boyut tanımlayarak normatif bağlılığı da örgütsel bağlılık tanımında kullanmışlardır (Allen ve Meyer,1990:63).

Çalışmada temel alınan Allen ve Meyer'in örgütsel bağlılık boyutları yukarıda bahsedilen diğer araştırmacıların öne sürdüğü bağlılık boyutlarına göre daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Duygusal Bağlılık; işverenlerin yaratmayı amaçladığı temel unsurdur. Duygusal bağlılık bireyin hür iradesi ile sağlanan ve psikolojik temellere dayalı bir eylemdir. Bunun sonucunda birey örgüte adanmışlık tutumu ve bu tutum doğrultusunda örgüt hedeflerinin gerçekleşmesi için üst düzey performans gösterir.

Duygusal bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanlarda gözlenen en önemli davranışlar arasında ödül beklentisini ön planda tutmayarak örgüt menfaatlerine olan içselleştirmedir. Böylece birey örgüt için yüksek performansta bulunma ve kişisel beklentisini düşük seviye de tutmaya eğilimli olur (Baysal ve Paksoy,1999).

Allen ve Meyer (1990:17)'e göre duygusal bağlılığın oluşumuna katkıda bulunan unsurlar; işin zorluğu, rolün açıklığı, amacın açıklığı, yönetimin öneriye açıklılığı, arkadaş bağlılığı, eşitlik ve adalet, kişisel önem, geri bildirim ve katılımdır.

Devamlılık Bağlılığı; örgütten ayrıldığında karşılaşılacak olan olumsuzluklar kişide bu bağlılığa neden olur. Bu olumsuzluklara örnek olarak; iş yerinde edinilmiş olan tazminat, emeklilik primi, kıdem tazminatı gibi maddi çıkarların yitirilmesi ve yeni bir iş arayışında başarısız olma düşüncesidir. Bu bağlılık türü tamamen çıkara dayalı olmakla beraber bencil tutumları beraberinde getirir. Yöneticilerin tasvip etmediği bu bağlılık türünde alt düzey performans ve mevcut durumdan rahatsızlık dikkat çekicidir(Allen ve Meyer,1990).

Allen ve Meyer'e göre devamlılık bağlılığına etki eden etmenler; yeteneklerin transferi, eğitim, kendine yatırım, emeklilik primi, alternatif iş olanaklarıdır.

2.4.Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler

Örgütsel bağlılığı etkileyen kişisel ve örgütsel faktörler mevcuttur. Kişisel faktörler; cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma süresi, eğitim durumu gibi faktörlerdir. Örgütsel faktörler ise; yönetim, ücret, örgüt büyüklüğü, örgüt kültürü, rol çatışması, örgütsel ödüller, takım çalışması şeklindeki faktörlerdir.

2.4.1. Kişisel Faktörler

Alan yazınında yapılan birçok çalışma incelendiğinde, cinsiyetin örgütsel bağlılığa etkisi konusunda net bir sonucun ortaya konulamamış olduğu görülmektedir. Sonuçların farklı olmasındaki ana etkenler arasında kadının iş hayatındaki artan rolü, erkek ve kadın ilişkileri arasında gün geçtikçe artan eşitlik derecesi yer alır. Bazı araştırmaların sonucunda kadınların duygusal ağırlıklarının fazla oluşu veya erkeklere nazaran kadınların, bulundukları pozisyonu elde etmek için bir takım zorlu mücadelelere girmesi(Çırpan,1999: 60) nedeniyle bağlılığa daha yatkın olduğu sonucu elde edilirken, bazı araştırmalarda kadınların ailevi rollerini ön planda tutarak örgütsel bağlılığı geri plana ittikleri sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerin bulundukları mevkileri kadınlara nazaran daha kolay elde etmeleri ve iş bulma olanaklarının yüksek oluşundan dolayı örgütsel bağlılık düzeylerinin düşük olduğu düşüncesine varılan araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Durna ve Eren,2005: 21).

İlerleyen yaşın kişinin olgunluk düzeyine ve mesleki tecrübesine yapmış olduğu katkıların, olaylara bakış açısı ve değer yargılarının oluşumunda yadsınamaz bir etkisi olduğu düşüncesiyle örgütsel bağlılığın oluşumunda yaş faktörü oldukça araştırılan bir unsur olmuştur. Çalışanın bulunduğu kurumda uzun süreli göreve devam etmesi ve yatırımlarda bulunması durumunda; örgüte dair olumlu duygular geliştirmek için kendini ikna etmesi ve daha iyi pozisyonlara ulaşma şansının arttığını düşünmesi örgütsel bağlılık düzeyini arttırıcı etkide bulunmaktadır (Çırpan,1999:60). Diğer yandan da, çağımızda hızla gelişen teknoloji ve iş kollarında meydana gelen yeniliklere adapte olma hususunda yaşlı ve eğitim düzeyi düşük olan çalışanlar, genç ve dinamik çalışanlara göre zorluk yaşamakta ve mevcut kurumlarına karşı örgütsel bağlılık geliştirmektedir.

Bireyin medeni durumu ile sahip olduğu örgütsel bağlılık tutumu arasında bir bağ bulunmaktadır. Bireyin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısının artışına paralel olarak sorumluluk duygusunda ve gelecek kaygısında artış meydana gelmektedir. Birey işten ayrıldığında başka bir çalışma ortamı buluna kadar ekonomik problemler yaşama endişesi devamlılık bağlılığı yaratır(Aranya ve Jacobson,1975:15).

Bireylerin, uzun süreli devamlılıkları kıdem artışı imkânı yarattığı işletmelerde bu durum çalışanlarda bağlılık yaratır. Bunun yanı sıra uzun süre aynı hiyerarşik düzeyde devam etme durumu da çalışanın sahip olduğu bağlılık hissini azaltıcı etki yapmaktadır (Yalçın ve İplik,2007:489).

Eğitim seviyesinin artışına bağlı olarak kişinin donanımı ve beklentileri artacağından mevcut kazanımlarından memnuniyetsiz olma ve yeni iş yeri arama davranışı oluşabilir. Eğitim seviyesinin diğer örgüt çalışanlarına nazaran daha yüksek oluşu bireyin bulunduğu toplulukta karar verme, düzenleme yapma ve sorumluluk alma isteğini arttırıcı etkiye sahiptir. Yapılan bazı araştırmalarda ise kişinin eğitim düzeyinin artışı iş yerinde monotonluk ve bıkkınlık düzeyini azaltacak bir takım ilave sorumluluklar yaratarak örgütsel bağlılığı arttırmaktadır (İnce ve Gül,2005:27).

2.4.2. Örgütsel Faktörler

Liderlik vasfı olarak tanımlanabilecek yöneticilik; çalışanların örgüt hedeflerini benimsemesine ve kendisinin bu sistemin önemli bir parçası olduğuna dair inancın oluşumunu sağlamalıdır (Williams ve Hazer,1986:219-250). Yöneticinin sert tavrı çalışanların yaratıcı düşünceler öne atmasını, alınan karar ve yaptırımlara dair eleştiri belirtmesini engeller ve bağlılığı azaltıcı etkide bulunur.

İşgörenin bulunduğu örgütten hak ettiği ücreti alamadığı düşüncesi başka örgüt arayışına neden olmaktadır(Keleş,2006:63). Aynı pozisyonda çalışan ve tecrübeleri arasında benzerlik bulunan çalışanlar arasında orantısız ücret dağılımı örgüt içinde çalışanlar ve yönetim arasında uyumsuzluğa neden olmaktadır. Ücretin miktarı kişinin kendine güvenine, sosyal aktivelerinin sayısı ve kalitesi üzerinde de bir etkiye sahiptir.

Örgütsel bağlılık oluşumunda bir diğer etken kişinin bulunduğu örgütün büyüklüğü ve içerdiği birey sayısıdır. Çalışan sayısının az olduğu örgütlerde bireylerin dayanışma duygusunun daha yüksek olduğu görülürken; çalışan sayısı fazla olan örgütlerde aynı düşünce yapısında ve sosyal çevreden kişilerin birbirini bulması ve yakın ilişkiler oluşturması bağlılık üzerine olumlu etki göstermektedir. Diğer yandan büyük işletmelerde terfi olanaklarının fazla olması, misyon ve vizyonunu çalışanlarıyla paylaşan, bunların çalışanları tarafından içselleştirilmesini sağlayan ve bu yönde gösterilen çabaların karşılığını vermekten çekinmeyen, çalışanlarıyla şeffaf ve güvene dayalı ilişkiler sürdürebilen, çalışanların kendilerini değerli hissettikleri ve kendilerine kariyer planları yapabildikleri örgütlerin çalışanlarının bağlılık düzeyleri artırılabilmektedir(Güner, 2007:23-24).

Örgüt kültürü; bireyin bulunduğu örgüt içerisindeki davranışlarını etkileyen normlar, alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar sistemi olarak tanımlanabilir. Bu kültür, çalışanların örgüt içi tutumlarının oluşumuna dair yol gösterici niteliktedir(Dinçer,1998:347). Başarılı örgütlerde örgütsel kültürün güçlü olduğu görülmektedir. Bunun nedeni örgütsel kültürün çalışanların ve örgütün hedefleri arasında bir bağ oluşturmasıdır. Yerleşik bir kültür bulunan örgüte yeni katılan birey bu ortamdan hoşnut olur ve örgütte kalabilmek için tutumlarını bu kültüre göre uyarlar (Morris ve Bloom,2002:72).

Rol çatışması, çalışanın bulunduğu örgütün kendisine dair olan beklentileri ve çalışanın talepleri arasında görülen uyumsuzluk durumudur(İnce ve Gül,2005:82). Bu davranışsal etkiden çok kişinin aidiyet duygusunu azaltan ve bireyin kabuğuna çekilmesini sağlayan bir sorundur. Bu durum örgütsel bağlılıkta azalmaya neden olan bir etkendir (Katz ve Kahn,1977:217).

Çalışanlar, işverenin gözünde kişisel öneminin fark edilmesine dair bir ihtiyaç içindedirler. Bu nedenle belirli işlerin ön görülen vadede ve başarılı bir şekilde tamamlanması sonrasında ödül dağıtımı çalışanların kendilerini önemli hissetmesine ve çalışma motivasyonunun artışına neden olmaktadır. Fakat her çalışan aynı zevklere ve beklentilere sahip olmadığından çalışanların kişisel beğenileri, kıdemleri, projeye katkıları yönetici tarafından dikkate alınarak(Barutçugil,2004:473) işin sonucunda verilen armağanlar, prim, ikramiye gibi ödüller örgütsel bağlılığa olumlu yönde etkilidir.

Takım çalışmalarıyla, planlanan işin amaca ulaşmasına yönelik alınan ortak kararlar örgüt içerisinde bağlılığı arttırmaya yönelik etki sağlarken yapılan işin daha kısa sürede ve daha verimli biçimde kusursuz veya kusursuza yakın şekilde tamamlanmasını sağlar(Korsgaard ve diğerleri,1995:61). Bu durum aynı zamanda çalışan birey için toplu grup çalışmalarına, yeniliklere açık olmaya, zamanı verimli kullanmaya, planlama yapmaya yönelik işlevlerini daha aktif ve verimli kullanmasına yardımcı olacaktır. Yapılan araştırmalar (Leiter ve Maslach,1988:297- 308), iş arkadaşları ile ilişkilerin olumlu veya olumsuz olmasının örgütsel bağlılıkla ilişkili olduğunu göstermektedir.

3. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Bu araştırmada temel olarak örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca araştırmada kişilerin demografik özelliklerinin örgütsel adalet ve bağlılık algıları üzerinde farklılaştırıcı bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın modeli aşağıdaki gibidir.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

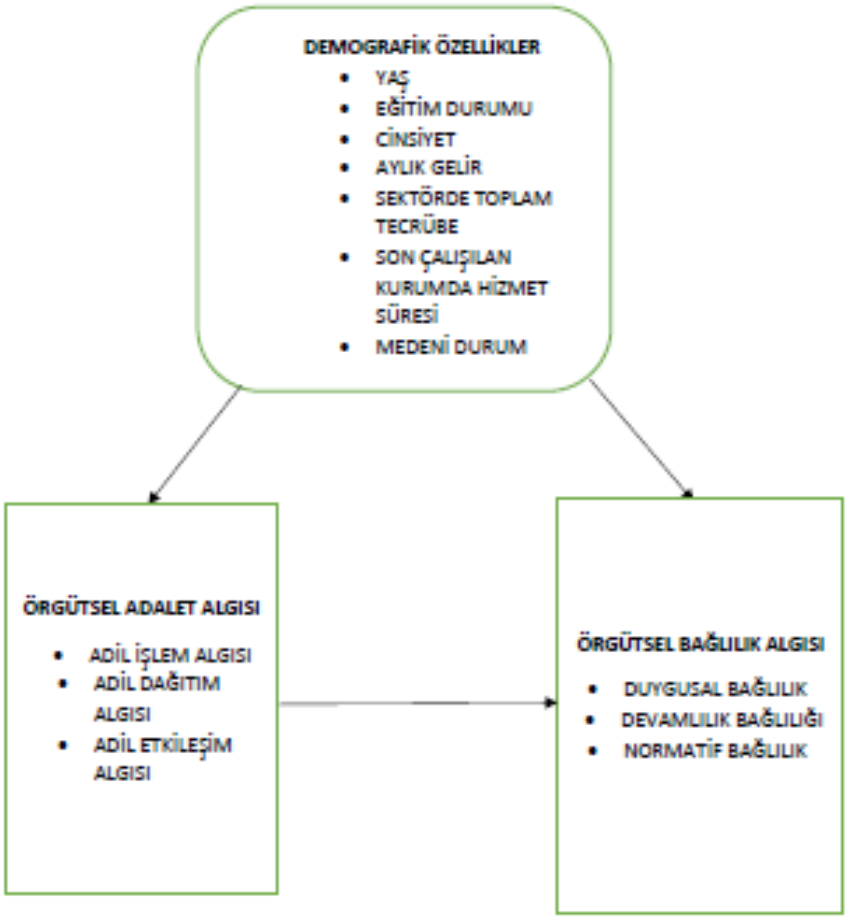

İlgili literatüre dayalı olarak aşağıda yer alan hipotezler incelenmiştir.

H1: İş görenlerin yaşına göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: İş görenlerin yaşına göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık vardır.

H3:İş görenlerin cinsiyet durumuna göre örgütsel adalette anlamlı bir farklılık yoktur.

H4:İş görenlerin cinsiyet durumuna göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık yoktur.

H5:İş görenlerin eğitim durumuna göre örgütsel adalette anlamlı bir farklılık yoktur.

H6:İş görenlerin eğitim durumuna göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık yoktur.

H7:Kurumda çalışılan yıla göre örgütsel adalette karşı anlamlı bir farklılık yoktur.

H8:Kurumda çalışılan yıla göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık yoktur.

H9:İş görenlerin medeni durumuna göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.

H10:İş görenlerin medeni durumuna göre örgütsel bağlılık algılarında anlamlı bir farklılık yoktur.

H11:Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4. Araştırma Metodolojisi

Araştırmada tanımlayıcı ve açıklayıcı araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırma 2017 yılının Eylül ayı içinde tamamlanmıştır. Araştırma'nın evreni İstanbul'da yaşayan temel lise çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmada yargısal örnekleme yöntemi kullanılmıştır ve toplamda 457 öğretmenden veri toplanmıştır. Bu verilerden 418'i değerlendirmeye alınmıştır, 39 'unda sorulara eksik yanıt verildiğinden analize dahil edilmemiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında literatürde yer alan geçerli ve güvenilir ölçeklerden faydalanılmıştır. Örgütsel adalet algısı için 20 sorudan oluşan ve Niehoff and Moorman 'ın geliştirdiği ve Türkçe çevirisi Fatma Yıldırım (2007) tarafından yapılmış olan ölçekten faydalanılmıştır. Ölçekteki ifadeler 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir (1=Kesinlikle katılmıyorum/ 5=kesinlikle katılıyorum). Örgütsel bağlılık ise 26 sorudan oluşan ve Meyer ve Allen 'in geliştirdiği ve Türkçe çevirisi Arzu Wasti (2000) tarafından yapılmış olan ölçek vasıtasıyla ölçülmüştür. Bu ölçekte de ifadeler 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

5. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılanların tanımlayıcı bilgileri incelendiğinde katılımcıların %56.7'si (n=237) 25-35 yaş arasında, %26.6'sı (n=111) 36-45 yaş arasında yer almaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımlarına bakıldığında; çalışmaya katılanların %60.3'ü (n=252) kadınlardan, %39.7'si (n=166) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında %75.8'nin (n=317) lisans mezunu, %20.6'nın ise (n=86) yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında; çalışmaya katılanların %49,5'i (n=207) bekar, %44.3'ü (n=185) evlidir. Katılımcıların kurumda çalışma sürelerine göre dağılımlarına bakıldığında; çalışmaya katılanların %30,9'u (n=129) 1 yıldan az süreli, %42.8'i (n=179) 1-3 yıl arasında çalışmaktadır.

5.1. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmada hipotezlerin test edilmesi için bir dizi t-test, ANOVA ve korelasyon analizi yürütülmüştür. Araştırmada öncelikle örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak örgütsel adalet ve bağlılık değişkenleri arasındaki ilişkileri ölçmeden önce her iki ölçekte yer alan değişkenlerin kaç alt madde altında toplanabileceğini keşfetmek amacıyla her iki ölçeğe de açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizlerine başlamadan önce, toplanan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını görmek için KMO ve Barlett Testleri yürütülmüştür. KMO ve Barlett testi sonuçlarına bakıldığında (Tablo 1) veri setinin faktör analizi yapmak için yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Testi

KMO ve Bartlett's Testi /Örgütsel Adalet		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü.		,939
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	5035,319
	Bağ. Derecesi	190
	Anlamlılık	,000

KMO and Bartlett's Testi /Örgütsel Bağlılık		
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü.		,911
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	4589,328
	Serbestlik Derecesi	325
	Anlamlılık	,000

Örgütsel adalet ölçeği için yapılan açıklayıcı faktör analizi (AFA) neticesinde ifadelerin beklenildiği gibi 3 alt boyutta toplandığı görülmüştür. 3 faktörlü model toplam varyansın %62.59'unu açıklamaktadır. Varimax döndürmesi ile, 1. Faktör (9 ifade) toplam varyansın %45,919'unu, 2. Faktör (4 ifade) toplam varyansın %10.89'unu ve 3. Faktör (3 ifade) varyansın %5,78'ini açıklamaktadır. Faktörler literatüre dayalı olarak sırasıyla adil işlem, adil dağıtım ve adil etkileşim olarak adlandırılmıştır.

Örgütsel bağlılık ölçeği için yapılan AFA sonucunda ifadelerin 3 boyutta toplandığı görülmüştür. 3 faktörlü model toplam varyansın %48.40'ını açıklamaktadır. Varimax döndürmesi ile, 1. Faktör (6 ifade) toplam varyansın %30,94'ünü, 2. Faktör (4 ifade) toplam varyansın %11.49'unu ve 3. Faktör (4 ifade) varyansın %5,96'sını açıklamaktadır. Faktörler literatüre dayalı olarak sırasıyla duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık olarak adlandırılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonrasında örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki tüm alt boyutlar çerçevesinde korelasyon analizleri ile incelenmiştir. Korelasyon sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Örgütsel Adalet Algısı İle Örgütsel Bağlılık Boyutları Arasındaki İlişkiler

Korelasyon				
		Duygusal Bağlılık	Devamlılık Bağlılığı	Normatif Bağlılık
Adil İşlem	Pearson Korelasyonu	**,432****	**,186****	**-,281****
	Anlam. (2 Kuyruklu)	,000	,000	,000
	Kareler ve Çapraz Çarpımlar Toplamı	179,812	76,833	-117,007
	Kovaryans	,432	,185	-,281
	N	417	417	417
Adil Dağıtım	Pearson Korelasyonu	**,282****	**,247****	**,357****
	Anlam. (2 Kuyruklu)	,000	,000	,000
	Kareler ve Çapraz Çarpımlar Toplamı	117,528	102,158	148,872
	Kovaryans	,283	,246	,358
	N	417	417	417
Adil Etkileşim	Pearson Korelasyonu	**,198****	**,211****	**,118***
	Anlam. (2 Kuyruklu)	,000	,000	,016
	Kareler ve Çapraz Çarpımlar Toplamı	82,563	87,255	49,216
	Kovaryans	,198	,210	,118
	N	417	417	417

**.Korelasyon, 0.01 seviyesinde (2-kuyruklu) anlamlıdır.

*. Korelasyon, 0,05 düzeyinde (2-kuyruklu) anlamlıdır.

Tablo 2 incelendiğinde adil işlem ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü orta-güçlü bir ilişkinin %99 anlam düzeyinde var olduğu görülmüştür. Adil dağıtım alt boyutunun örgütsel bağlılığın her üç alt boyutu ile de arasında %99 anlam düzeyinde pozitif yönlü orta seviyeli bir ilişkinin var olmasıdır. Adil etkileşim alt boyutu ise örgütsel bağlılık alt boyutları ile zayıf bir ilişkiye sahiptir. Bu analizler dışında her iki algının alt boyut değerlerinin toplanması ile elde edilen örgütsel adalet algısı ve örgütsel bağlılık değerleri arasındaki ilişki incelendiğinde de örgütsel adalet algısı ve örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkinin var olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Örgütsel Bağlılık ve Adalet Arasındaki Korelasyon

Korelasyonlar			
		Adalet	Bağlılık
Adalet	Pearson Korelasyon	1	,619**
	Anlam. (2-Kuyruklu)		,000
	N	418	418
Bağlılık	Pearson Korelasyon	,619**	1
	Anlam. (2-Kuyruklu)	,000	
	N	418	418

**. Korelasyon, 0.01 seviyesinde (2-kuyruklu) anlamlıdır.

Katılımcıların araştırmanın temel değişkenlerine yönelik algılarının demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadıklarına dair yürütülen analizler aşağıda sırasıyla sunulmuştur. İlk olarak katılımcıların eğitim durumlarına göre bağlılık dereceleri arasında bir fark olup olmadığı ANOVA testi ile incelenmiştir ve katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılaştıkları bulgulanmıştır (Tablo 4). Bu doğrultuda araştırmanın **11. hipotezi desteklenmiştir.**

Tablo 4. Eğitim Durumu ile Örgütsel Bağlılık Arasında ANOVA

ANOVA					
Bağlılık					
	Kareler Toplamı	Serb. Der.	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	25,889	3	8,630	2,836	**,038**
Gruplar İçi	1110,840	365	3,043		
Toplam	1136,729	368			

Veriler homojen varyanslı olmadığından dolayı grup içi farklılıkların incelenmesi amacıyla Tamhane testi yürütülmüştür ve farkın lisans ve yüksek lisans derecelerine sahip katılımcılardan kaynaklandığı ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın **6. hipotezi desteklenmiştir.**

Tablo 5. Eğitim Durumu ile Örgütsel Bağlılık Arasında Çoklu Karşılaştırmalar

Çoklu Karşılaştırmalar					
Bağımlı Değişken: Bağlılık					
	(I) EGİTİM_DURUMU	(J) EGİTİM_DURUMU	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
Tamhane	ONLİSANS	YUKSEK LİSANS	-1,46755	1,24991	,241
		LİSANS	-,47526	,63537	,978
		YUKSEK LİSANS	-1,05831	,65358	,572
		DOKTORA	,40924	,91382	,999
	LİSANS	ONLİSANS	,47526	,63537	,978
		YUKSEK LİSANS	-,58305*	,21379	**,043**
		DOKTORA	,88450	,67351	,956
	YUKSEK LİSANS	ONLİSANS	1,05831	,65358	,572
		LİSANS	,58305*	,21379	**,043**
		DOKTORA	1,46755	,69072	,824
	DOKTORA	ONLİSANS	-,40924	,91382	,999
		LİSANS	-,88450	,67351	,956

Katılımcıların örgütsel bağlılık derecelerinin medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığının anlaşılabilmesi için de ANOVA analizi yürütülmüştür. Tablo 6'da görüldüğü üzere katılımcılar arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için gerçekleştirilen Tamhane Testi sonucunda farkın bekar ve evliler arasında olduğu anlaşılmıştır. Evlilerin bağlılıklarının bekarlara nazaran daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda araştırmanın **10. hipotezi desteklenmiştir.**

Tablo 6. Medeni Durum ile Örgütsel Bağlılık Arasında ANOVA

ANOVA					
Bağlılık					
	Kareler Toplamı	Serb. Der.	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	29,143	2	14,571	4,815	**,009**
Gruplar İçi	1107,587	366	3,026		
Toplam	1136,729	368			

Tablo 7. Medeni Durum İle Örgütsel Bağlılık Arasında Çoklu Karşılaştırmalar Tablosu

Çoklu Karşılaştırmalar					
Bağımlı Değişken: Bağlılık					
	(I) MEDENI_DURUM	(J) MEDENI_DURUM	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
Tamhane	BEKAR	EVLİ	-,47966*	,18587	**,031**
		BOŞANMIŞ/DUL	,40752	,41446	,704
	EVLİ	BEKAR	,47966*	,18587	**,031**
		BOŞANMIŞ/DUL	,88718	,41445	,118
	BOŞANMIŞ/DUL	BEKAR	-,40752	,41446	,704
		EVLİ	-,88718	,41445	,118

Katılımcıların örgütsel bağlılık derecelerinin cinsiyet, yaş ve kurumda çalışma süresine göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır. Bu durumda araştırmanın **2**., **4. ve 8. hipotezleri desteklenmemiştir.**

Katılımcıların medeni durumları ile örgütsel adalet algıları arasındaki farkın anlaşılması için yürütülen ANOVA analizinde katılımcıların farklılaştıkları bulgulanmıştır. Tamhane Çoklu karşılaştırmalar testi sonucunda farkın evli ve bekarlar ve boşanmış/dul ve evliler arasındaki farklardan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu durumda araştırmanın **9. Hipotezi desteklenmiştir**.

Tablo 8. Medeni Durum ile Örgütsel Adalet Algısı ANOVA

ANOVA					
Adalet					
	Kareler Toplamı	Serb. Der.	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	45,547	2	22,774	8,369	**,000**
Gruplar İçi	995,949	366	2,721		
Toplam	1041,497	368			

Tablo 9. Medeni Durum İle Örgütsel Adalet Algısı Arasında Çoklu Karşılaştırmalar Tablosu

Çoklu Karşılaştırmalar					
Bağımlı Değişken: Adalet					
	(I) MEDENI_DURUM	(J) MEDENI_DURUM	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
Tamhane	BEKAR	EVLİ	-,60873*	,17783	,002
		BOŞANMIŞ/DUL	,47839	,34965	,451
	EVLİ	BEKAR	,60873*	,17783	,002
		BOŞANMIŞ/DUL	1,08712*	,34610	,011
	BOŞANMIŞ/DUL	BEKAR	-,47839	,34965	,451
		EVLİ	-1,08712*	,34610	,011

*. Ortalama Fark 0.05 seviyesinde anlamlıdır.

Örgütsel adalet algısının katılımcıların eğitim seviyelerine göre değişip değişmediğinin anlaşılması amacıyla yürütülen ANOVA analizi sonucunda farkın olduğu ve farkın yürütülen Tukey testi sonrasında ön lisans ve yüksek lisans dercesine sahip katılımcılar arasında olduğu bulgulanmıştır. Bu durumda araştırmanın **5. Hipotezi desteklenmiştir**.

Tablo 10. Örgütsel Adalet ve Eğitim ANOVA

ANOVA					
Örgütsel Adalet					
	Kareler Toplamı	Serb. Der.	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	7,589	3	2,530	2,583	**,043**
Gruplar İçi	404,411	413	,979		
Toplam	412,000	416			

Tablo 11: Eğitim İle Örgütsel Adalet Arasında Çoklu Karşılaştırmalar

Bağımlı Değişken: Örgütsel Adalet					
	(I) EGİTİM_DURUMU	(J) EGİTİM_DURUMU	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
Tukey HSD	ONLİSANS	LİSANS	-,62212763	,28003958	,119
		YUKSEK LİSANS	-,76637369*	,29446480	**,047**
		DOKTORA	,00648355	,75161536	1,000
	LİSANS	ONLİSANS	,62212763	,28003958	,119
		YUKSEK LİSANS	-,14424606	,12035301	,628
		DOKTORA	,62861118	,70192662	,807
	YUKSEK LİSANS	ONLİSANS	,76637369*	,29446480	**,047**
		LİSANS	,14424606	,12035301	,628
		DOKTORA	,77285724	,70780529	,695
	DOKTORA	ONLİSANS	-,00648355	,75161536	1,000
		LİSANS	-,62861118	,70192662	,807
		YUKSEK LİSANS	-,77285724	,70780529	,695

Katılımcıların yaşları ile örgütsel adalet derecelerinin arasında bir ilişkinin olup olmadığını test etmek amacıyla yürütülen basit regresyon analizinde örgütsel adalet algısının yaş azaldıkça arttığı bulgulanmıştır. Buna göre araştırmanın **1. Hipotezi desteklenmiştir.**

Tablo 12: Yaş ile Örgütsel Adalet Algısı ANOVA

ANOVA[a]						
Model		Kareler Toplamı	Serb. Der.	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
1	Regresyon	5,593	1	5,593	5,672	,018[b]
	Artakalan	361,897	367	,986		
	Toplam	367,490	368			

a. Bağımlı Değişken: Örgütsel Adalet

b. Yordayıcı: (Sabit), YAŞ

Tablo 13: Yaş ile Örgütsel Adalet Algısı Arasındaki Etkileşim

Katsayılar[a]								
Model		Standardize Olmayan Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Anlamlılık	95,0% Güven Aralığı b için	
		b	Std. Hata	Beta			Alt Sınır	Üst Sınır
1	(Sabit)	,348	,157		2,221	,027	,040	,656
	YAS	-,147	,062	-,123	-2,382	,018	-,269	-,026

a. Bağımlı Değişken: Örgütsel Adalet

Yürütülen diğer analizlerde katılımcıların örgütsel adalet algılarının cinsiyet ve kurumda çalışma sürelerine göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır. Bu durumda **3. ve 7. hipotezleri desteklenmemiştir**.

Tablo 14: Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ	BULGULAR
H_1: İş görenlerin yaşına göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H_2: İş görenlerin yaşına göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık vardır.	**Desteklenmedi**
H_3:İş görenlerin cinsiyet durumuna göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.	**Desteklenmedi**
H_4:İş görenlerin cinsiyet durumuna göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık vardır.	**Desteklenmedi**
H_5:İş görenlerin eğitim durumuna göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H_6:İş görenlerin eğitim durumuna göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H_7:Kurumda çalışılan yıla göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.	**Desteklenmedi**
H_8:Kurumda çalışılan yıla göre örgütsel bağlılıkta anlamlı bir farklılık vardır.	**Desteklenmedi**
H_9:İş görenlerin medeni durumuna göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H_{10}:İş görenlerin medeni durumuna göre örgütsel bağlılık algılarında anlamlı bir farklılık vardır.	Desteklendi
H_{11}:Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.	Desteklendi

SONUÇ

Günümüzde rekabet koşullarının oldukça zorlu olduğu ve gün geçtikçe de artarak devam ettiği bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan, gerek mal/hizmet, gerek sermaye, gerekse bilginin hareket olanaklarının yüksek olması işletmeler açısından önemli bir avantaj yaratmakla beraber, her işletme için aynı olanakların var olması, bu faktörlerin işletmelere sağladıkları avantajların sürdürülebilirliğini kısıtlamaktadır. Bu nedenle işletmelerin bu koşullar altında ancak, sahip oldukları insan kaynağının özelliklerine bağlı olarak rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlayabilmektedirler. Yöneticiler uygun motivasyon araçlarını uygun bir şekilde kullanarak çalışanlarını bulundukları örgütte mutlu çalışanlar haline getirebilirlerse, onlar da örgütlerinin amaçlarını kendi amaçları gibi benimseyebilir, örgütlerine olan bağlılıkları artabilir.

İşverenlerin ve yöneticilerin çalışanlarda özellikle yaratmayı istedikleri temel unsur, örgütlerine olan duygusal bağlılıklarıdır. Duygusal bağlılığın oluşumuna katkıda bulunan faktörlerden biri de, örgütte gerçekleştirilen adil uygulamalardır. Bireylerin örgütsel adalet algıları geliştikçe, örgütten kişisel beklentileri azalmakta, örgüt menfaatlerini içselleştirme duyguları artmaktadır. Alan yazınından elde edilen bu bilgiler, çalışmada temel liseler örneğinde sınanarak alana katkıda bulunulmak istenmiştir.

Temel liseler, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nde yapılan değişikliğe göre etüt merkezleri ve dershanelerin, özel okullara dönüştürülmesi programı kapsamında 2015 yılında geçici olarak kurulan özel ortaöğretim kurumlarıdır.

Araştırma'nın evreni İstanbul'da yaşayan temel lise çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmada yargısal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Toplamda 457 çalışandan veri elde edilmiş, 418'i değerlendirmeye alınmıştır. Bu verilerden %96,9'u öğretmenlere aittir.

Araştırmada demografik bulgular kısaca değerlendirildiğinde; katılımcıların yaklaşık %67'sinin 35 yaş altında ve oldukça genç olduğu görülmüştür. Cinsiyetleri ve medeni durumları ele alındığında, %60'ının kadın çalışan, % 56'sının evli olmadığı gözlenmiştir. Lisans eğitimi alanlar %76, lisansüstü eğitim alanlar ise %21 oranındadır. Çalışma süreleri açısından incelendiğinde, %74'e yakın bir oranda çalışanın üç yıl ya da daha az süreli olduğu, bu oranın %31'inin de bir yıldan daha kısa çalışma süresi olduğu görülmüştür.

Araştırma için ilgili literatüre dayalı olarak 11 hipotez oluşturulmuş, yapılan ANOVA testleri ve çoklu karşılaştırmaların sonucunda bu hipotezlerin 6 adedi desteklenmiş, 5 adedi desteklenmemiştir.

Araştırma sonucunda, örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönünde oluşturulan hipotez kabul edilmiştir. Bu durum literatür ile de örtüşmektedir.

İş görenlerin yaşına, eğitim ve medeni durumuna göre örgütsel adalet algılarında anlamlı bir farklılık olduğu, örgütsel adalet algısının yaş azaldıkça arttığı, lisans ve yüksek lisans eğitim düzeyinde olan çalışanlarda daha fazla olduğu bulgulanmış, cinsiyete ve kurumda çalışılan yıla göre ise anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

İş görenlerin yaşına, cinsiyetine ve örgütte çalışılan yıla göre örgütsel bağlılıklarında anlamlı bir farklılık olmadığı, eğitim düzeyine ve medeni durumlarına göre anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda; örgütlerin rekabet üstünlüğü sağlamak için en değerli kaynağı olan çalışanlarının adalet algılarının çeşitli faktörlere göre farklılık gösterdiğini ve yöneticilerin buna göre uygulamalar gerçekleştirmeleri halinde çalışanlarının örgütsel bağlılıklarını artırılabileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Allen, N.J. & Meyer, J.P., (1990). Organizational Commitment: Evidence of Career Stage Effects. Journal of Business Research. 26, 1, ss: 17-91.

Allen, N. & Meyer, J. (1996). Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity. Journal of Vocational Behavior, 49, 252-276.

Altıntaş, F.Ç. (2002). Örgütsel Adalet Kavramı ve Örgüt Yapısının Çalışanların Adalet Algılamaları Üzerindeki Etkisi. İşletmelerde Çağdaş Yaklaşımlar, Bursa: Ezgi Kitabevi, ss: 31-43.

Aranya, N. ve Jacobson, D. (1975). An Empirical Study of Theories of Organizational and Occupational Commitment. The Journal of Social Psychology, 97, ss: 15-22.

Bağcı, Z. (2013). Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir İnceleme. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(19), 163-184

Balay, Refik. (2000). Yönetici Öğretmenlerle Örgütsel Bağlılık, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss: 18-42

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik insan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Kariyer Yayıncılık iletişim Eğitim Hizmetleri Ltd.Şti. Kariyer Yayınları 59, Yönetim Dizisi 15. ss: 470-475

Baysal, A.C. ve Paksoy, M. (1999). Mesleğe ve örgüte bağlılığın çok yönlü incelenmesinde Meyer-Allen modeli. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2(1), 7-15.

Becker, H. S. (1960). Notes on the Concept of Commitment, American Journal of Sociology, Vol:66, ss: 32-42

Beugre, C.D. (1998). Managing fairness in organizations. Greenwood publishing group, Westport, CT, USA. ss: 98-110

Beugre, C. D. (2002). "Understanding Organizational Justice and İts İmpact on Managing Employess: an African Perspective", International Journal of Human Resource Management 13,7 November, ss:1091-1104

Çakmak, A. F.& Erçek, M. (2007). Performans Değerleme Sisteminden Duyulan Memnuniyetin Belirleyicileri: Adalet Algısı Ve Sistem Bilgisinin Etkileri. 15.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı (ss: 541-555). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Çırpan, H. (1999). Örgütsel Öğrenme İklimi ve Örgüte Bağlılık İlişkisi: Bir Alan Araştırması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ss: 58-65

Dinçer, Ö. (1998). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. Beta Yayın, İstanbul, ss: 345-350

Durna, U. ve Eren, V.(2005). Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6 (2) 2005, ss: 210-219

Gül, Hasan; (2003). "Davranışsal Bağlılık Yaklaşımı ve De ğerlendirmesi", Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 10(1), ss: 73-83.

Greenberg, Jerald; (1987). A Taxonomy of Organizational Justice Theories. Academy of Management Review, Vol.12, No.1, ss: 9-22

Güner M. Yücel Ö.(2007). Konfeksiyon Üretiminde Temel Kriterlerin Hiyerarşik Modellenmesi İle Üretilecek En Uygun Ürünün Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, ss: 23-24

Güney, S. (2001). Yönetim ve Organizasyon Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s:139

İnce, M. ve Gül, H. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: "Örgütsel Bağlılık" Ankara: Çizgi Kitabevi, ss: 27-60

İnce, M. ve Gül, H. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: "Örgütsel Bağlılık" İleri Giden Ofset Ankara, ss: 80-85

İşbaşı, J.Ö.(2001). Çalışanların Yöneticilerine Duydukları Güvenin ve Örgütsel Adalete İlişkin Algılamalarının Vatandaşlık Davranışının Oluşumundaki Rolü. Yönetim Araştırmaları Dergisi Başkent Üniversitesi İ.İ.B.F., Cilt: 1, Sayı: 1, 51-73, (2001).

Kanter, R. M. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communitise. American Sociological Review, 33, 4, ss: 499-517

Karaeminoğulları, A. (2006) Öğretim Elemanlarının Örgütsel Adalet Algıları ile Sergiledikleri Üretkenliğe Aykırı Davranışlar Arasındaki İlişki ve Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Katz, D. ve Kahn, R. L. (1977). Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi (Çeviren H. Can, Y. Bayar), TODAİE Yayınları, Ankara ss: 215-220

Keleş, H.N. (2006). İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine ilişkin İlaç Üretim ve Dağıtım Firmalarında Yapılan Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, s: 63

Korsgaard, M. A., Schweiger, D. M. ve Sapienza, H. J. (1995). Building Commitment, Attachment and Trust in Strategic Decision Making Teams: The Role of Procedural Justice. Academy of Management Journal, 38, 1, ss: 60-84.

Leiter, M. ve Maslach, P. C. (1988). The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment. Journal of Organizational Behavior, 9, 4, ss: 297-308.

Morris, A. ve Bloom, J. R. (Haziran 2002). Contextual Factors Affecting Job Satisfaction and Organizational Commitment in Community Mental Health Centers Undergoing System Changes in the Financing of Care. Mental Health Services Research, 4, 2, ss: 71-83.

Mowday, Richard T; Richard, M Steers and Lyman, W Porter, (1979). The Measurement of Organizational Commitment. Journal of Vocational Behavior, Vol. 14, S. 2, ss: 224-247

Mowday, R. T., Porter, L. W. ve Steers, R. M. (1982). Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnover. New York, Academic Press, ss: 21-22

Oliver, N. (1990). Rewards, Investments, Alternativesand Organizational Commitment: Empirical Evidenceand Theoretical Development. Journal of OccupationalPsychology, Vol:63, No:1, ss:19-31.

O'Reilly, C. and Caldwell, D.F. (1981). The Commitment and Job Tenure of New Employees: Some Evidence of Postdecisional Justification. Administrative Science Quarterly, Vol:26, ss: 560-616.

Özdevecioğlu, Mahmut (2003). Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, ss: 77- 96.

Poyraz, K. Kara, H. Çetin, S.A.(2009). Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisine Yönelik Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı: 9, 2009, ss: 71- 91.

Reichers, A.E.(1985). A Revicev and Reconceptualization of Organizational Commitment, Academy of Management Review, Volume 10, Sayı 3, ss: 465-476.

Scott, B. Colquitt, J., (2007). Are Organizational Justice Effects Bounded by Individual Differences. Group & Organization Management, 32(3), ss: 290-325.

Sweeney,P.D.,McFarlin, D.B.(1997). Process and outcome: Gender differences in the assessment of justice. Journal of Organizational Behavior, 18, ss: 83-98.

Taylor, A. (1997). Concepts of Neutrality in Family Mediation: Contexts, Ethics, Influence, and Transformative Process Mediation Quarterly, 14(3)

Teoman, D. D. (2007). Performans Değerlendirme Sürecinde Oluşan Adalet Algısı, Bu Algının İç, Dış ve Sosyal Ödüllerle Olan İlişkisinin İşten Ayrılma Niyet'ine Olan Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss: 34-35

Varoğlu, D. (1993). Kamu Sektörü Çalışanlarının İşlerine ve Kuruluşlarına Karşı Tutumları, Bağlılıkları ve Değerleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s: 8

Wasti,S.A.(2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi

Williams, L. J. ve Hazer, J. T. (1986). Antecedents And Consequences of Satisfaction and Commitment in Turnover Models: A Reanalysis Using 134 Latent Variable Structural Education Methods. Journal of Applied Psychology, 71, 2, ss: 219-250.

Yalçın, A. ve İplik, F.N. (2007). A Grubu Seyahat Acentelerinde Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Adana İli Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,18: ss: 486-500.

Yavuz, E. (2010). Kamu ve özel sektör çalışanlarının örgütsel adalet algılamaları üzerine bir karşılaştırma çalışması. Doğuş Üniversitesi Dergisi,11(2), ss: 302-312.

Yazıcıoğlu, İ. ve Topaloğlu, I. G. (2009). Örgütsel adalet ve bağlılık ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. İşletme Araştırmaları Dergisi, 1(1), ss: 3-16.

Yıldırım,F.(2007). İş Doyumu ile Örgütsel Adalet İlişkisi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62(1)253-278

Koyunculuk İşletmelerinin Yapısal Özelliklerinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği

Prof.Dr. Cennet Oğuz[1] **Hüsniye Özer[2]** **Rüveyde Yılmaz[3]**

[1]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, coguz@selcuk.edu.tr

[2]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, hozer0095@gmail.com

[3]Selçuk Üniversitesi/Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, rvys.4345@gmail.com

Özet: Bu çalışma Konya ilinde koyun yetiştiren işletmelerin mevcut durumunun belirlenmesi, işletmelerin koyun yetiştiricilik sistemlerinin teknik açıdan incelenmesi, bakım ve besleme durumlarının belirlenmesi ve tespit edilen sorunlara göre çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın ana materyalini, araştırma bölgesi olarak seçilen Konya İli Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Projesi kapsamında koyun yetiştiriciliği yapan 40 işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur. Anketler bizzat araştırıcılar tarafından yapılmış olup veriler 2016 yılına aittir. Ayrıca konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ile kamu ve özel kuruluşların kayıtlarından da yararlanılmıştır. İşletmecilerin %80'inin ilkokul, %7.50'sinin ortaokul, %10'unun lise, %2.50'sinin ise üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. İncelenen koyunculuk işletmelerinde işletme sahiplerinin %62.50'sini 50 ve üzeri yaşındaki kişiler oluşturmaktadır. İşletmecilerin ortalama yaşı 51.83 olarak tespit edilmiştir. İşletme başına düşen ortalama arazi miktarı 578.13 dekardır. Mülk arazi, kiraya tutulan arazi ve ortakçılıkla işlenen arazi varlığından oluşan işletme arazisi içinde mülk arazinin oranı %88.63, kiraya tutulan arazinin payı %8.17, ortakçılıkla işlenen arazinin payı ise %3.20'dir. Araştırma alanında koyun yetiştiriciliği yapılan işletmelerde hayvanların barındığı ağılların yapı tipinin %15'inin taş, %2.50'sinin çelik, %15'inin kerpiç, %60'ının briket, %7.50'sinin beton olduğu tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde bitkisel üretim konusunda eğitim alanların oranı %22.50, koyun yetiştiriciliği hakkında eğitim alanların oranı ise %42.50'dir. Koyun yetiştiriciliği eğitimi alan bireylerin %59.08'i besleme ve çobanlık konusunda eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Koyunculukta süt üretimi et üretiminden sonra gelmektedir. Koyunculuğun karı kuzudur. Bu nedenle incelenen işletmelerin %30'u sağım yapmaktadır. Sağım yapan işletmelerin %94.17'si sağımı elle yapmaktadır. Makine ile sağım yapmamanın nedenleri arasında mera da elektrik sıkıntısı yaşanması, makinenin koyunun meme yapısına uygun olmaması, makine ile sağımın elle sağıma göre zor olması yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koyunculuk, Yapısal Özellik, Konya

The Determined of Structural Characteristics of Sheep's Enterprises; The Case Study of Konya

Prof.Dr. Cennet Oğuz[1] **Hüsniye Özer[2]** **Rüveyde Yılmaz[3]**

[1]Selcuk University / Agricultural Faculty, Department of Agriculture, coguz@selcuk.edu.tr

[2]Selcuk University / Agricultural Faculty, Department of Agriculture, hozer0095@gmail.com

[3]Selcuk University / Agricultural Faculty, Department of Agriculture, rvys.4345@gmail.com

Abstract: In this study, it was aimed to determine the current status of the sheep breeding enterprises in Konya, technical examination of sheep breeding systems, determination of maintenance and feeding status and solution suggestions according to determined problems. In this context, the main material of the study was the data collected from the surveys of 40 sheep breeding farms within the scope of Konya province Public Small Animal Breeding Project, which was selected as the research area. The questionnaires were made by the researchers themselves and the data are from 2016. Also, previous studies on the subject and public and private institutions were also used. It is determined that 80% of the owner of the sheep enterprises are primary school, 7.50% are secondary school, 10% are high school, 2.50% are university graduates. 62.50% of the sheep enterprises owners are 50 years old and over. The average age of the breeder was 51.83. In the sheep farming enterprises examined in this study, the average land width per enterprise was 578.13 decares. 88.63% of this was property lands, 8.17 % was rental lands and 3.20% was common lands. In the research area, it was determined that 15% of the building type of the sheep breeding cattle were stone, 2.50% of them were steel, 15% of mudbrick, 60% of briquettes and 7.50% of them were concrete. The percentage of those receiving training in crop production is 22.50% and the training of sheep breeding is 42.50% 59.08% of the individuals who received sheep breeding education stated that they received training on feeding and shepherd. Milk production in sheep farming comes after meat production. The profit of sheep is the lamb. For this reason, 30% of the enterprises examined are milking. 94.17% of milking enterprises make milking by hand. Among the reasons for not milking the machine, there is a shortage of electricity in the field, the machine is not suitable for the breast structure, the milking of the machine and milking are difficult according to the hand milking.

Key Words: Sheep, Structural Condition, Konya

1. GİRİŞ

Hayvancılık bugün, gelişmiş ülkelerde bir endüstri haline gelmiş, ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu durum, tarımın ve dolayısıyla hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır(Kıratlıoğlu, 1995; Anonim, 2015).

Dünya'da 2017 yılında toplam 2,236 milyon baş küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu değerin %53.76' sını koyun varlığı oluşturmaktadır. Dünya'da koyun varlığı 2000 yılında 1,060 milyon baş iken 2017 yılında %13.40 artış göstererek 1,202 milyon başa yükselmiştir(FAO, 2019). Son yıllarda koyun varlığında yaşanan bu artış sevindirici olmakla birlikte hayvanların beslenmesi problemini de ortaya çıkarmaktadır. Koyunların beslenmesi genellikle çayır ve merada otlatmaya dayalı olarak yapılmaktadır(Emsen ve Koşum, 2009). Dünya'da daimi çayır ve mera alanları 3,378, orman alanları ise 3,397 milyon hektar olarak bulunmaktadır. Türkiye; hayvancılığa uygun hale getirilebilecek ve hayvancılıktan başka faaliyetlerle değerlendirilmesi mümkün olmayan geniş alanlara sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu daimi çayır mera alanları 14,617 bin hektar, orman alanları ise 10,224 bin hektardır. Söz konusu alanlarda bulunan insanların faydalanamayacağı bitki örtüsünün ürüne dönüştürülmesinde koyun, keçi ve sığırların rolü ve üstünlüğü tartışmasızdır. Türkiye'de belirtilen alanlarda; sığır, koyun ve keçi türlerinin otlatılması ve bir bölümünden biçilen otun yine bu türlere yönlendirilmesiyle değerlendirilmektedir. Koyun ve keçi türlerinin, sığırlar tarafından kullanılamayan niteliksiz mera arazilerini, kısa boylu bitkileri ve bitkisel üretim kalıntılarını değerlendirmedeki üstünlükleri nedeniyle de ayrıca önem taşıdıkları unutulmamalıdır (Ertuğrul ve ark., 2017:78).

Türkiye mevcut koyun varlığı ile dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye 2017 yılında sahip olduğu 33,677 bin baş koyun varlığı ile Dünya'daki toplam koyun varlığının %2,87'sini oluşturmaktadır. Çiftlik hayvanlarımız içinde koyun sayısının fazla oluşunda, koyunun tür özellikleri ve çevre şartları etkilidir. Türkiye, koyun varlığı bakımından zengin bir ülkedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum, doğal ve ekonomik koşulları, iklim özellikleri, sahip olduğu geniş orman ve mera alanları göz önüne alındığında koyun yetiştiriciliğinin ekonomik olarak yapılmasına imkân sağladığı görülmektedir.

Türkiye; etnik, kültürel, tarihsel, dinsel ve coğrafi avantajlarını da kullanarak hayvancılıkta bölgesinin öncüsü olma, canlı hayvan ve hayvansal ürün alanındaki taleplere yanıt verebilme potansiyeline sahiptir(Ertuğrul ve ark., 2017:92). TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2017 yılında küçükbaş hayvanlardan 1,868,174 ton süt elde edilmiştir. Bu değerin 1,344,779 tonunu koyunculuktan elde edilen süt oluşturmaktadır. Koyunculuktan elde edilen süt miktarı toplam küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt miktarının %72.00'ını oluşturmaktadır. Türkiye'de küçükbaş hayvanlardan 2017 yılında üretilen kırmızı et miktarı ise 110,490 ton olarak gerçekleşmiştir. Koyunculuk faaliyetinden elde edilen et miktarı toplam küçükbaş et miktarının % 87,55 oluşturmaktadır. Bu amaçla koyun yetiştiriciliği avantajlı durumdadır. Küçükbaş hayvanlar kırmızı et üretimine olan talebin karşılanmasında sigorta olma özelliğindedir. Kırmızı et üretiminde sığıra olan bağımlılığın azaltılmasında koyun eti üretiminin artırılması özellikle kuzu eti üretimine bağlıdır (Aytekin ve ark., 2015a:2; Aydın ve Keskin, 2018:7). Türkiye'de hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve nüfus hareketleri sonucu hayvansal proteine ve ete olan talep gün geçtikçe artmaktadır. Bunun neticesinde koyunculukta et üretimi diğer verimlere göre her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır(Bingöl ve Aygün, 2014:66). Koyunculuk doğal bitki örtüsünü et, süt, yün, deri ve gübre gibi değerli ürünlere dönüştürür(Acharya, 1986; Gürsoy, 2006:181).

Konya ili toplam 2,134,897 baş küçükbaş hayvan varlığı ile ülke sıralamasında Van'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Konya'da küçükbaş hayvan varlığının %88.74'ü koyunlardan oluşmaktadır. Konya'da 2017 yılında küçükbaş hayvanlardan 89,715 ton süt üretilmiştir. Bu sütün %88.41'lik kısmı koyunlardan sağlanmaktadır. Konya'da koyunculuktan elde edilen süt miktarı Türkiye'deki toplam koyun sütünün %5.90'nını oluşturmaktadır(TÜİK, 2018).

Bu nedenle bu çalışma ile Konya ilinde koyun yetiştiriciliği yapan işletmelerin mevcut durumunun belirlenmesi, işletmelerin koyun yetiştiricilik sistemlerinin teknik açıdan incelenmesi, bakım ve besleme durumlarının belirlenmesi ve tespit edilen sorunlara göre çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini; araştırma bölgesi olarak seçilen Konya İli "Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Projesi" kapsamında koyunculuk yapan işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur. Ayrıca konu ile ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalar ile ilgili kurum ve kuruluşların yapmış olduğu çalışmalardan da yararlanılmıştır. Söz konusu tarım işletmelerinde Temmuz-Eylül 2017 döneminde veriler üreticilerle yüz yüze

anket yapılarak toplanmıştır. Çalışmanın verileri 2016 yılı üretim dönemini kapsamakta olup, anketler bizzat araştırıcılar tarafından yapılmıştır. Araştırmada işletmelerden toplanan bulguların doğruluğunu artırmak ve populasyondaki farklı bölümlerin yeterince temsil edilebilmesini sağlamak amacıyla tesadüfi örnekleme yönteminden tabakalı örnekleme metodu kullanılmıştır (Yamane, 1967; Güneş ve Arıkan, 1985). Araştırma alanında ana faaliyet olarak koyunculuk yapan ve gayrisafi üretim değerinin en az %50 ve daha fazlasını koyunculuktan elde eden işletmeler koyunculuk işletmeleri olarak tanımlanmıştır. Konya Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne üye olan ve Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Projesi'nde kayıtlı olan ve projeden destek alan küçükbaş hayvancılık işletmeleri 178 adet olup araştırmanın ana kitlesini oluşturmaktadır. Bu popülasyondan işletmelerin sahip oldukları hayvan sayısı 43,398 baş olup anket tekniği gönüllülük ilkesine dayalı olarak ulaşılabilen üreticiler ile yapılmıştır. Bu nedenle koyun yetiştiriciliği yapan 40 işletme araştırmanın örnek hacmini oluşturmuştur. Verilerin analizi basit yüzde oranlar ve ortalamalar üzerinden hesaplanarak tablolar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Araştırma alanında üreticilerin sosyo-demografik özellikleri işletme yapıları açısından önemli olup bu özellikler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Alanında Faaliyet Gösteren İşletmecilere Ait Sosyo-demografik Göstergeler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
İşletmecinin Yaşı	15-49	3.00	21.43	8.00	61.54	4.00	30.77	4.95	37.50
	50-+	11.00	78.57	5.00	38.46	9.00	69.23	8.40	62.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
İşletmecinin Eğitim Durumu	İlkokul	11.00	78.57	10.00	76.92	11.00	84.62	10.68	80.00
	Ortaokul	1.00	7.14	-	-	2.00	15.38	1.00	7.50
	Lise	2.00	14.29	2.00	15.38	-	-	1.35	10.00
	Üniversite	-	-	1.00	7.69	-	-	0.33	2.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Hane Halkı	1-5	7.00	50.00	5.00	38.46	7.00	53.85	6.35	47.50
	6-10	6.00	42.86	7.00	53.85	6.00	46.15	6.33	47.50
	11-+	1.00	7.14	1.00	7.69	-	-	0.68	5.00
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Sosyal Güvenceye Sahip Olma	Evet	13.00	92.86	13.00	100	13.00	100	13.00	97.50
	Hayır	1.00	7.14	-	-	-	-	0.35	2.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
İşletmecinin Sosyal Güvencesi	BAĞ-KUR	11.00	84.62	9.00	69.23	12.00	92.31	10.68	82.12
	SSK	1.00	7.69	1.00	7.69	-	-	0.68	5.19
	Tarım Sigortası	1.00	7.69	3.00	23.08	1.00	7.69	1.65	12.69
	Toplam	13.00	100	13.00	100	13.00	100	39.00	100

İncelenen işletmelerde koyun sahiplerinin %37.50'sini 15-49 yaşındaki kişiler, %62.50'sini ise 50 ve üzeri yaşındaki kişiler oluşturmaktadır. İncelenen işletmecilerin ortalama yaşı 51.83'tür. (Boğa ve Seçer, 2015:40) yılında Niğde ilinde yaptıkları çalışmada işletmecinin ortalama yaşını 44.7, (Bilginturan ve Ayhan, 2009:3) yılında Burdur'da yaptıkları çalışmada işletmecilerin ortalama yaşını 46.54 olarak tespit etmişlerdir. Araştırma alanında faaliyet gösteren işletmecilerin %80'i ilkokul, %7.50'si ortaokul, %10'u lise, %2.50'si üniversite mezunudur. Benzer şekilde (Bilginturan ve Ayhan, 2009:2)'da Burdur ilinde yaptıkları çalışmada yetiştiricilerin %90,3'ünün ilkokul, %7.7'sinin lise, %0.5'inin ise üniversite mezunu olduğunu tespit etmişlerdir. İşletmecinin sahip olduğu hane halkının %47.50'si 1 ile 5 kişilik nüfusa, %47.50'si 6 ile 10 kişi arasında nüfusa, %5'i ise 11 kişi ve üzeri nüfusa sahiptir. Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 2018 yılı itibariyle 3.4 kişi olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2019). İşletmelerde bulunan hane halkı sayısı Türkiye ortalamasının üzerindedir. İşletmecilerin %97.50'si sosyal güvenceye sahip iken %2.50'si sosyal güvenceye sahip değildir. İşletmecilerin %82.12'si Bağ-kur, %5.19'u SSK, %12.75'i tarım sigortası ile güvence altındadır. İncelenen işletmelerde bitkisel üretime ait bilgiler tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: İncelenen İşletmelerde Bitkisel Üretime Ait Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Arazi Tasarruf Şekli(da)	Mülk	425.71	87.15	322.12	80.80	795.96	93.33	512.38	88.63
	Kira	63.93	13.06	42.69	10.71	33.85	3.97	47.25	8.17
	Ortak	-	-	33.85	8.49	23.08	2.71	18.50	3.20
	Toplam	489.64	100	398.65	100	852.88	100	578.13	100
Arazinin Parçalılık Durumu	Ort. Parsel Sayısı (adet)	8.21		7.69		13.92		9.90	
	Ort. Parsel Büyüklüğü (da)	59.64		51.84		61.27		57.63	
Bitkisel Üretimle Düzenli Uğraşma Durumu	Evet	14.00	100	12.00	92.31	13.00	100	13.03	97.50
	Hayır	-	-	1.00	7.69	-	-	0.33	2.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Bitkisel Üretim Tecrübesi	1-10	1.00	7.14	2.00	15.38	-	-	1.00	7.50
	11-30	3.00	21.43	8.00	61.54	7.00	53.85	5.93	45.00
	31-+	10.00	71.43	3.00	23.08	6.00	46.15	6.43	47.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100

İşletme başına düşen ortalama arazi miktarı 578.13 dekardır. Mülk arazi, kiraya tutulan arazi ve ortakçılıkla işlenen arazi varlığından oluşan işletme arazisi içinde mülk arazinin oranı %88.63, kiraya tutulan arazinin payı %8.17, ortakçılıkla işlenen arazi ise %3.20' sini oluşturmaktadır. İşletme başına ortalama parsel sayısı ise 9.90 adet olup işletme başına ortalama parsel büyüklüğü 57.63 dekardır. Araştırma alanında incelenen koyunculuk işletmelerinin koyun yetiştiriciliği yanında bitkisel üretim faaliyetine de yer verdikleri görülmektedir. İşletme sahiplerinin %97.50'unun her yıl düzenli olarak bitkisel üretim faaliyetinde bulundukları belirlenmiştir. İncelenen işletmelerin %47.50'sinin 31 yıl ve daha fazladır, %45'inin 11-30 yıl arasında, %7.50' sinin ise 1-10 yıldır bitkisel üretim tecrübesinin bulunduğu tespit edilmiştir. Çiftçinin yaşı ilerledikçe bitkisel üretim konusunda tecrübesi artmaktadır. İşletmecilerin ortalama bitkisel üretim tecrübesi 35.65 yıl olarak belirlenmiştir. (Boğa ve Seçer, 2015:40) yılında Niğde ilinde yaptıkları çalışmada üreticilerin bitkisel üretim tecrübesini 27.3 yıl, (Öz ve Ertuğrul, 2016:224) yılında yaptıkları çalışmada ankete katılan çiftçilerin %62'sinin otuz yıldan fazla çalışma tecrübesine sahip olduğunu tespit etmişlerdir. İncelenen işletmelerin sahip oldukları veya kiraladıkları arazilerde buğday, arpa, ayçiçeği, şeker pancarı, silajlık mısır, dane mısır, yonca, fiğ, yulaf, tritikale gibi ürünler yetiştirdikleri tespit edilmiştir. Tablo 3'te incelenen işletmelerde koyunculuk faaliyetine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 3: İncelenen İşletmelerde Koyunculuğa Ait Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Koyunculukla Düzenli Uğraşma Durumu	Evet	14.00	100	13.00	100	13.00	100	13.35	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Koyunculuk Tecrübesi	1-10	-	-	1.00	7.69	-	-	0.33	2.50
	11-30	4.00	28.57	4.00	30.77	5.00	38.46	4.33	32.50
	31-+	10.00	71.43	8.00	61.54	8.00	61.54	8.70	65.00
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Yetiştirilen Hayvan Irkları	Akkaraman	11.00	78.57	10.00	76.92	12.00	92.31	11.00	82.50
	Orta Anadolu Merinosu	3.00	21.43	3.00	23.08	1.00	7.69	2.35	17.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100

Araştırma alanında faaliyet gösteren koyunculuk işletmelerinin ana geçim kaynağını koyun yetiştiriciliği sağlamakta, bitkisel üretim faaliyetine koyun yetiştiriciliği yanında yer verilmektedir. Bu nedenle işletmelerin %100'ü koyunculuk faaliyetini her yıl düzenli olarak yapmaktadır. İncelenen işletmelerin %65,00'inin 31 yıl ve daha fazladır, %32.50'sinin 11-30 yıl arasında, %2.50' sinin ise 1-10 yıllık koyun yetiştiriciliği tecrübesine sahip olduğu tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerin %82.50' sinin akkaraman, %17.50'sinin ise orta anadolu merinosu yetiştiriciliği yaptığı tespit edilmiştir. Akkaraman koyun ırkı Türkiye koyun ırkları içerisinde sayısal varlık bakımından önemli bir yere sahiptir(Aytekin ve ark., 2015b:3). (Tamer,2014:37) yılında yapmış olduğu çalışmada Yozgat ilinde koyun yetiştiriciliğinin genellikle Akkaraman ırkı ve bunların melezi hayvanlarla gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

Tablo 4: İncelenen İşletmelerde Koyun Yetiştiriciliğine Ait Teknik Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Çoban Kullanım Durumu	Aileden	1.00	7.14	2.00	15.38	-	-	1.00	7.50
	Dışardan	13.00	92.86	11.00	84.62	13.00	100	12.35	92.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Koç Katım Şekli	Serbest	13.00	92.86	7.00	53.85	8.00	61.54	9.43	70.00
	Grup	-	-	2.00	15.38	2.00	15.38	1.30	10.00
	Elde	1.00	7.14	4.00	30.77	3.00	23.08	2.63	20.00
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Sağım Yapma Şekli	El ile	5.00	83.33	4.00	100	2.00	100	3.70	94.17
	Makine ile	1.00	16.67	-	-	-	-	0.35	5.83
	Toplam	6.00	100	4.00	100	2.00	100	12.00	100
Mer'aya Çıkarma Durumu	Evet	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100

İncelenen işletmelerde koyun yetiştiriciliğine ait teknik bilgiler tablo 4'te verilmiştir. İşletmelerde çobanlık görevinin %92,50'si dışardan tutulan yabancı işçiler, %7.50'sinin ise aile bireyleri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. (Acar ve Ayhan, 2012:99) yılında Isparta ilinde yaptıkları çalışmada çobanların %93.94'ü aileden, %6,06 ise aileden olmadıklarını tespit etmişlerdir. İşletmelerin %70.00'inde koçun sürünün arasında serbest olarak dolaştığı, %20.00'sinin elde aşım yaptırdığı, %10.00'unun ise grup şeklinde katım yaptığı tespit edilmiştir.(Bilginturan ve Ayhan, 2009:3)'ın Burdur ilinde yapmış oldukları çalışmada koyunculuk işletmelerinin %99.5'inin serbest aşım %0.5'inin ise grup usulü koç katımı yaptığını belirlemişlerdir.

İncelenen işletmelerin %72.50'sinde çiftleşme mevsiminin Eylül'de, %27.50'sinde ise Ağustos ayında başladığı tespit edilmiştir. Araştırma alanında faaliyet gösteren işletmelerde çiftleşme mevsiminin Kasım ayında bitme oranı %60, Ekim ayında %27.50, Eylül ayında %7.50, Aralık ayında ise %5'tir. Türkiye'de koç katım mevsimi aydınlık süresi, bakım-besleme, iklim ve mera koşullarına bağlı olarak Marmara, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Haziran-Ağustos, Orta Anadolu'da Ağustos-Eylül, Doğu Anadolu'da ise Eylül Ekim aylarına rastlamaktadır. Bununla birlikte koyun ırkları arasında ve içinde çiftleşme mevsiminin başlangıcı ve süresi bakımından önemli farklılıklar görülmektedir(Kaymakçı ve Aşkın, 1997; Dellal ve Cedden, 2002:65). İşletmelerin %80,00'inde koç yalnızca katım zamanında, %20.00'si ise bütün yıl sürüde bulunduğu belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde işletmecilerin %70.00'ının sağım yapmadığı, %30.00'ının sağım yaptığı tespit edilmiştir. Sağım yapan işletmelerin %94.17'sinin elle, %5.83'ünün ise makine ile sağım yaptığı belirlenmiştir. (Aydın ve Keskin, 2018:321) yılında Muğla ilinde yaptıkları çalışmada sağım yapan işletmelerin oranı %42, elle sağım yapan işletmelerin oranı %95, makine ile sağım yapan işletmelerin oranı ise %5 olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde (Kızıloğlu ve Karakaya 2014:590) yılında Bingöl ilinde yaptıkları çalışmada ve (Aydın ve Keskin, 2018:321) yılında Muğla ilinde yaptıkları çalışmada elle sağım yapan işletmelerin oranı %98.5 ve %95.00 olarak belirtilmiştir. Makine ile sağım yapmamanın nedenleri arasında merada elektrik sıkıntısı yaşanması, makinenin koyunun meme yapısına uygun olmaması, makine ile sağımın elle sağıma göre zor olması yer almaktadır. Koyunlarda-keçilerde makineli sağımın uygulanabilirliği meme ve meme başının yapısıyla ilgilidir. Meme başı makineli sağıma uygun ise koyunlar-keçiler makineli sağıma alınabilmektedir. Makineli sağıma uygunlukta ırk önemli bir faktördür (Caja et al., 2000).

Tablo 5'de incelenen işletmelerde uygulanan besleme sistemi, ek yemleme yapma durumu, yem temini, kullanılan yem çeşitleri verilmiştir. İncelenen koyunculuk işletmelerinin tamamının besleme sistemi olarak

mera+ ek yemleme sistemini kullandıkları tespit edilmiştir. Araştırma alanında faaliyet gösteren koyunculuk işletmelerinin tamamının (%100) ek yemleme yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: İncelenen İşletmelerde Beslenme ve Yemleme Durumlarına Ait Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Uygulanan Besleme Sistemi	Mera+ Yemleme	14.00	100	13.00	100	13.00	100	13.35	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Ek Yemleme Yapma	Evet	14.00	100	13.00	100	13.00	100	13.35	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Yem Temini	Kendi İşletmesi	13.00	46.43	11.00	44.00	13.00	52.00	12.35	47.45
	Bayiler	11.00	39.29	10.00	40.00	10.00	40.00	10.35	39.75
	Fabrika	4.00	14.29	3.00	12.00	2.00	8.00	3.03	11.50
	Diğer İşletmeler	-	-	1.00	4.00	-	-	0.33	1.30
	Toplam	28.00	100	25.00	100	25.00	100	78.00*	100
Kullanılan Yem Çeşitleri	Saman	14.00	22.95	11.00	15.94	10.00	17.24	11.73	18.82
	Hazır Yem	10.00	16.39	11.00	15.94	13.00	22.41	11.30	18.20
	Arpa	9.00	14.75	9.00	13.04	12.00	20.69	9.98	16.13
	Pamuk	10.00	16.39	6.00	8.70	9.00	15.52	8.38	13.61
	Silaj	4.00	6.56	6.00	8.70	4.00	6.90	4.65	7.36
	Buğday	4.00	6.56	5.00	7.25	4.00	6.90	4.33	6.89
	Kuru Ot	1.00	1.64	11.00	15.94	-	-	3.93	5.75
	Mısır	5.00	8.20	2.00	2.90	2.00	3.45	3.05	4.93
	Pancar	1.00	1.64	5.00	7.25	2.00	3.45	2.63	4.05
	Yonca	2.00	3.28	1.00	1.45	1.00	1.72	1.35	2.18
	Kepek	1.00	1.64	2.00	2.90	1.00	1.72	1.33	2.08
	Toplam	61.00	100	69.00	100	58.00	100	188.00*	100

*: Birden fazla yanıt içermektedir.

İşletmelerin %47.45'i kendi işletmesinden, %39.75'i bayilerden, %11.50'si fabrikadan, %1.30'u ise diğer işletmelerden yemlerini satın almaktadır. (Bilginturan ve Ayhan, 2009:3)'ın Burdur ilinde yapmış oldukları çalışmalarda koyunculuk işletmelerinde yemi kendi işletmelerinden sağlayanların oranı ile çalışmada elde edilen bulgular paralellik göstermektedir. Benzer şekilde (Kızıloğlu ve Karakaya, 2014:590) yılında yaptıkları çalışmada işletmecilerin %71'i yemi kendi işletmesinden temin ettiklerini belirtmiştir. İşletmelerin %18.82'si saman,%18.20'si hazır yem, %16.13'ü arpa, %13.61'i pamuk küspesi, %7.36'sı silajlık mısır %6.89'u buğday, %5.75'i kuru ot, %4.93'ü mısır, %4.05'i pancar küspesi, %2.18'i yonca, %2.08'i kepek kullandığı belirlenmiştir (Tablo 5).

İncelenen işletmelerin bitkisel ve hayvansal üretime ait eğitim alma durumlarına ilişkin bilgiler tablo 6'da verilmiştir. Araştırma alanında faaliyet gösteren koyunculuk işletmesi sahiplerinin %77.50'sinin bitkisel üretimle ilgili herhangi bir eğitim almadıkları, %22.50'sinin ise çeşitli kurumlardan eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Bitkisel üretim konusundaki eğitim faaliyetlerinin %88.33'ü Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri, %11.67'si ise Ziraat odası tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 6: İncelenen İşletmelerin Faaliyet Kollarına Göre Eğitim Alma Durumu (Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşlet. Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Bitkisel Üretim Hakkında Eğitim Alma Durumu	Evet	3.00	21.43	4.00	30.77	2.00	15.38	3.00	22.50
	Hayır	11.00	78.57	9.00	69.23	11.00	84.62	10.35	77.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Bitkisel Üretim Eğitimin Alındığı Yer	Tarım İl-İlçe	2.00	66.67	4.00	100	2.00	100	2.65	88.33
	Ziraat Odası	1.00	33.33	-	-	-	-	0.35	11.67
	Toplam	3.00	100	4.00	100	2.00	100	9.00	100

Hayvansal Üretim Eğitimi	Evet	6.00	42.86	8.00	61.54	3.00	23.08	5.68	42.50
	Hayır	8.00	57.14	5.00	38.46	10.00	76.92	7.68	57.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Eğitimin Alındığı Yer	Tarım İl-İlçe	6.00	100.00	2.00	25.00	2.00	66.67	3.40	64.79
	Birlik	-	-	3.00	37.50	1.00	33.33	1.30	23.02
	Halk Eğitim Merkezi	-	-	2.00	25.00	-	-	0.65	8.13
	Üniversite	-	-	1.00	12.50	-	-	0.33	4.06
	Toplam	6.00	100	8.00	100	3.00	100	17.00	100
Eğitim Konuları	Besleme ve Çobanlık	6.00	66.67	6.00	60.00	3.00	50.00	5.03	59.08
	Sağlık ve Hijyen	1.00	11.11	1.00	10.00	3.00	50.00	1.65	23.39
	Barınak	1.00	11.11	2.00	20.00	-	-	1.00	10.39
	Süt ve Süt Ürünleri	1.00	11.11	1.00	10.00	-	-	0.68	7.14
	Toplam	9.00	100	10.00	100	6.00	100	25.00*	100

*Birden fazla yanıt içermektedir.

İncelenen işletmelerde koyun yetiştiriciliği konusunda eğitim almayanların oranı %57.50, eğitim alanların oranı %42.50'dir. Bölgede eğitimlerin %67.79'u Tarım İl-İlçe Müdürlüğü, %23.02'si Birlik, %8.13'ü halk eğitim merkezleri, %4.06'sı ise üniversiteler tarafından verilmiştir. İşletmecilerin %59.08'i besleme ve çobanlık, %23.39'u sağlık ve hijyen, %10.39'u barınak, %7.14'ü ise süt ve süt ürünleri hakkında eğitim almıştır. (Demir vd., 2015:142) yılında Ardahan ilinde yaptıkları çalışmada üreticilerin %37.90'ının koyunculuk hakkında bir eğitim/seminer aldığını belirtmiştir. İşletmelerin hayvan barınakları ile ilgili bilgiler tablo 7'de verilmiştir. Tablo 7'de incelenen işletmelerin sahip oldukları ağıllara ilişkin bilgiler verilmiştir. Hayvansal üretimi etkileyen temel faktörlerden birisi hayvanların barındığı yapılardır. Yapının ana görevleri hayvanlar için uygun bir dinlenme, yemleme, gezinme ve su ihtiyacını karşılamanın yanında, onları olumsuz iklim koşullarından koruma ve hayvanların davranışsal isteklerine cevap vermesi olarak sıralanabilir. Hayvan barınakları iki temel fonksiyonun yerine getirildiği yapılar olmaktadır. Bunlardan birincisi canlılar için bir yaşama alanı oluştururken ikinci olarak ise üretimin yapıldığı yerdir. Bu iki ana unsuru bünyesinde barındıran barınakların yaşam ve üretim fonksiyonlarını yeterince gerçekleştirebilmesi için planlama ve tasarım düzeyinin yeterli olması gerekmektedir(Uğurlu ve Uzal, 2007:1). Araştırma alanında koyun yetiştiriciliği yapılan işletmelerde hayvanların barındığı ağılların yapı tipinin %15'inin taş, %2.50'sinin çelik, %15'inin kerpiç, %60'ının briket, %7.50'sinin beton olduğu tespit edilmiştir. İncelenen koyunculuk işletmelerinin tamamında (%100) ışıklandırma bulunduğu ve bu ışıklandırma düzeyinin yeterli olduğu tespit edilmiştir. Tarımsal yapılarda yapı içinde ortaya çıkan fazla ısı, nem ve zararlı gazların yapıdan uzaklaştırılmaları için yararlanılan yöntem havalandırmadır. Havalandırma yoluyla sıcaklık ve nem istenilen düzeyde tutulabildiği gibi, zararlı gazların dışarı atılması sonucunda ortamın havası sağlık yönünden de uygun duruma getirilmesi sağlanmış olur (Gürel, 1994). İşletmelerin sahip olduğu ağılların tamamında (%100) havalandırma sistemi bulunmakta ve bu sistemin tamamının hayvanlar için yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: İncelenen İşletmelerde Koyunculuğa Ait Barınakların Genel Durumu(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-800		801-1250		1251-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ağılın Yapı Tipi	Briket	10.00	71.43	7.00	53.85	7.00	53.85	8.05	60.00
	Kerpiç	1.00	7.14	3.00	23.08	2.00	15.38	1.98	15.00
	Taş	1.00	7.14	2.00	15.38	3.00	23.08	1.98	15.00
	Beton	1.00	7.14	1.00	7.69	1.00	7.69	1.00	7.50
	Çelik	1.00	7.14	-	-	-	-	0.35	2.50
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Ağılda Işıklandırma Bulunma Durumu	Var	14.00	100	13.00	100	13.00	100	13.35	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100

Ağılda Işıklandırma Yeterlilik Durumu	Yeterli	14.00	100	13.00	100	13.00	100	13.35	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Ağılda Havalandırma Bulunma Durumu	Var	14.00	100	13.00	100	13.00	100	13.35	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
Ağılda Havalandırma Yeterlilik Durumu	Yeterli	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	13.00	100	40.00	100

İncelenen işletmelerin hayvancılık desteklerinden yararlanma durumu tablo 8'de verilmiştir. İşletmecilerinin tamamının koyun-keçi ve Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı projesi desteği aldığı tespit edilmiştir. İşletmecilerin %75.00'ı sürü yöneticisi istihdam desteği, %5.00'ı ise süt primi desteği almaktadır.

Tablo 8: İncelenen İşletmelerde Hayvancılık Desteklerinden Faydalanma Durumu (Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		Evet		Hayır		Toplam	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Koyun- Keçi Desteği	1-800	14.00	100	-	-	14.00	100
	801-1250	13.00	100	-	-	13.00	100
	1251-+	13.00	100	-	-	13.00	100
	İşletmeler Ortalaması	13.35	100	-	-	40.00	100
Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Desteği	1-800	14.00	100	-	-	14.00	100
	801-1250	13.00	100	-	-	13.00	100
	1251-+	13.00	100	-	-	13.00	100
	İşletmeler Ortalaması	13.35	100	-	-	40.00	100
Sürü Yöneticisi İstihdam Desteği	1-800	11.00	78.57	3.00	21.43	14.00	100
	801-1250	10.00	76.92	3.00	23.08	13.00	100
	1251-+	9.00	69.23	4.00	30.77	13.00	100
	İşletmeler Ortalaması	10.03	75.00	3.33	25.00	40.00	100
Süt Primi	1-800	1.00	7.14	13.00	92.86	14.00	100
	801-1250	1.00	7.69	12.00	92.31	13.00	100
	1251-+	-	-	13.00	100.00	13.00	100
	İşletmeler Ortalaması	0.68	5.00	12.68	95.00	40.00	100

4. SONUÇ

Yapılan anket çalışması sonucunda araştırma alanında faaliyet gösteren koyun yetiştiricisi işletmelerin yapısal özellikleri incelenmiştir. İncelenen işletmelerde işletme sahiplerinin %62.50'sinin 50 ve üzeri yaş grubundaki kişilerden oluştuğu, işletmecilerin ortalama yaşının ise 51.83 olduğu tespit edilmiştir. İşletme sahiplerinden 51 yaş ve üstünün koyunculuk faaliyeti ile daha çok uğraştığı görülmektedir(Tamer, 2014: 40). Türkiye'de tarım tüm aile bireylerinin çalışmaya katıldığı, ileri yaşlara kadar çalışmanın devam ettiği, işlerin babadan oğula devredildiği ve ebeveynlerin sahip oldukları alışkanlıkların sonraki nesillere aktarılarak üretiminin genellikle geleneksel olarak sürdürüldüğü bir niteliğe sahiptir(Öz ve Ertuğrul, 2016:226). İşletmecilerin %80.00'ının ilkokul mezunu olduğu belirlenmiş olup hayvancılığın gelişmesi için öncelikle eğitim durumunun iyileştirilmesi gerekmektedir(Boğa ve Seçer, 2015: 40).

İşletmelerin %97.50'sinin her yıl düzenli olarak bitkisel üretim faaliyetinde bulunduğu ve %47.50'sinin 30 yıl ve daha fazladır bitkisel üretimde tecrübe sahibi olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin tamamının her yıl düzenli

olarak koyunculuk faaliyetini yürüttüğü, %65.00'ının 31 yıl ve daha fazladır koyunculuk faaliyetinde bulunduğu tespit edilmiştir. İşletmecilerin ortalama yaşı da bu bilgiyi desteklemektedir.

Tarih boyunca Türklerin yeme içme alışkanlıklarında, tarımsal yapının ve göçebe kültürünün etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Türklerin temel gıda maddeleri arasında koyun eti ve süt ürünleri gelmektedir (Güler, 2010: 26). Türkiye, koyun etinin genellikle sevilerek yendiği bir ülkedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, et üretimine yönelik koyunculuk faaliyetlerinin büyük önem taşıdığı öne sürülebilir. Bununla beraber, ülkemizde ciddi anlamda teknik bir besi koyunculuğunun var olduğu söylenemez. İşletmeler genellikle doğumdan sonra kuzuları belirli bir süre besiye aldıktan sonra satmaktadır. (Özen, 1986:9). Koyunlarda et üretimi denildiğinde akla ilk kuzu eti gelmektedir ve koyunculuktan elde edilen gelirin büyük kısmı kuzu etinden sağlanmaktadır. Kuzu eti üretimi koyunculukta karlılığın temelini oluşturmaktadır. Türkiye'de, genel ekonomik şartlara bağlı olarak koyunculuktan sağlanan gelirler arasında et birinci sırayı almaktadır. (Karaoğlu ve ark., 2001:255). Bu nedenle incelenen işletmelerin %30'unda sağım yapılmaktadır. Koyun yetiştiriciliğinde, iş gücü yetersizliği nedeniyle işletmelerin çoğu koyunları sağmamakta, yalnızca ailenin süt ve ürünleri ihtiyacını karşılayacak kadar sağım yapmakta, kalan sütü ise kuzulara emdirmektedir. İşletmelerin %94.17'si sağımı elle yapmaktadır. Makineli sağımda elle sağıma nazaran süt tamamen dışarı alınamamaktadır. Makineli sağımda sütün dışarı alınmasına, ırk, meme başı yapısı, laktasyon dönemi ve makinenin vakum oranı etki etmektedir. Makineli sağım sonucunda memede kalan süt miktarı toplam sağılan süt miktarının % 10- 30'u arasında değişmektedir(Yakan, 2012;19). Koyunlardan elde edilen süt geliri, ırkların süt verimine bağlı olarak gelirin %20- 40 arasında değişmektedir.

Küçükbaş hayvanların yetiştirilmesine dayalı üretim sistemleri meraya dayalı sistemler ve barınak içi sistemler olmak üzere iki ana grupta değerlendirilmektedir (Alçiçek ve Yurtman, 2009: 10). İşletmecilerin tamamının(%100) hayvanlarını otlatma için merayı kullandıkları ve kış aylarında ek yemleme yaptıkları tespit edilmiştir. Konya ili 8,164,440 dekar mera varlığı ile ülkemizin mera varlığının %5,6'sını meydana getirmektedir(Anonim, 2018). Ağız yapısının elverişli olmasından dolayı meralardan çok iyi yararlanabilen koyunlar engebeli alanlarda da otlatılmak suretiyle besin madde gereksinimlerini karşılayabilmektedir. İl sahip olduğu mera potansiyeli ile koyun yetiştiriciliği için diğer illere göre daha avantajlı durumdadır. Türkiye'deki işletmelerin genel görünüşü küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Tavsiye edilen üretim modeli genellikle büyük ölçekli işletmelerin kurulmasıdır. Büyük ölçekli küçükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulması ve çoğalması yanında, küçük ve orta ölçekli hayvancılık işletmelerinin olanaklarının geliştirilmesi ve üretime katkılarının artırılabilmesi mümkündür. Bütçe kısıtlarının giderilmesi ve stratejinin değiştirilmesi koşuluyla; Türkiye'de hayvan sağlığı alanında karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilecek eğitimli insan gücü mevcuttur. Türkiye, organik hayvansal üretime uygun alanlara sahiptir. Organik hayvancılık aracılığıyla değişik nedenlerle geleneksel üretim tarzını sürdürmek durumunda olan küçük ve orta ölçekli küçükbaş işletmelerinin gelirlerinin artırılması mümkündür(Anonim, 2015).

5.KAYNAKÇA

Acar, M. ve Ayhan, V., 2012, Isparta İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği Üyesi Keçicilik İşletmelerinin Mevcut Durumu ve Teknik Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi (2), 98-101.

Acharya, R., 1986, Small ruminant production in arid and semi-arid Asia, FAO Animal Production and Health Paper (FAO).

Alçiçek, A. ve Yurtman, Y., 2009, Entansif koyunculukta besleme, UÜ Ziraat Fak. Dergisi, 23 (2), 1-13.

Anonim, 2018, Konya Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, https://konya.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/GormeEngellilerDetay.aspx?OgeId=602&Liste=Haber:

Anonim, G. T. v. H. B., 2015, Hayvancılık Raporu.

Aydın, M. K. ve Keskin, M., 2018, Muğla ilinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısal özellikleri, Mediterranean Agricultural Sciences, 31 (3), 1-1.

Aytekin, İ., Boztepe, S. ve Kan, A., 2015a, Kırmızı Et Üretiminde Sığıra Olan Bağımlılığın Azaltılmasında Koyun Yetiştiriciliğinin Önemi.

Aytekin, İ., Karabacak, A. ve Keskin, İ., 2015b, Akkaraman Kuzuların Besi Performansı Kesim ve Karkas Özellikleri, Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi, 2 (1), 1-9.

Bilginturan, S. ve Ayhan, V., 2009, Burdur ili damızlık koyun ve keçi yetiştiriciler birliği üyesi koyunculuk işletmelerinin yapısal özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma, Hayvansal Üretim, 50 (1).

Bingöl, E. ve Aygün, T., 2014, Hakkâri'de yetiştirilen karakaş koyunlarında büyüme ve gelişme özellikleri, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4 (3), 65-73.

Boğa, M. ve Seçer, A., 2015, Niğde İlinin Çamardı İlçesinde Akkaraman Koyun Yetiştiriciliğinin Teknik Yönden İncelenmesi, Sorunların Belirlenmesi ve Çözüm Önerilerinin Sunulması, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi (2), 38-42.

Caja, G., Such, X. ve Rovai, M., 2000, Udder morphology and machine milking ability in dairy sheep, Dairy sheep symposium, 17-40.

Dellal, G. ve Cedden, F., 2002, Koyun ve keçide üremenin mevsime bağlılığı ve üreme ve fotoperiyot ilişkileri, Hayvansal Üretim, 43 (1).

Demir, P., Işık, S., Aydın, E., Yazıcı, K. ve Ayvazoğlu, C., 2015, Socio-economic importance of sheep breeding farms in Ardahan Province, Van Veterinary Journal, 26 (3), 141-146.

Emsen, E. ve Koşum, N., 2009, Koyunculukta yeni üretim teknikleri, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23 (2), 33-42.

Ertuğrul, M., Dellal, G. ve Pehlivan, E., 2017, Türkiye Küçükbaş Hayvancılığının Et Ve Süt Üretimine Katkısı Ve Geleceği, TÜRKİYE'NİN HAYVANSAL ÜRETİMİ SEMPOZYUMU, 77.

FAO, F. a. A. O., 2019, Live Animal Statics, http//www.fao.org/faostat/en/#home: [10.01.2019].

Güler, S., 2010, Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (S 1), 24-30.

Güneş, T. ve Arıkan, R., 1985, Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ank. Üniv. Zir. Fak. Yay, 1049.

Gürel, Ö., 1994, Polatlı İlçesindeki Koyun Ağıllarının Yapısal Özellikleri ve Geliştirme Olanakları, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gürsoy, O., 2006, Economics and profitability of sheep and goat production in Turkey under new support regimes and market conditions, Small Ruminant Research, 62 (3), 181-191.

Karaoğlu, M., Macit, M. ve Aksoy, A., 2001, A study on the fattening performance of Tushin lambs subjected to intensive feeding, Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences, 25 (3), 255-260.

Kaymakçı, M. ve Aşkın, Y., 1997, Keçi yetiştiriciliği, Bornova, İzmir.

Kıratlıoğlu, E., 1995, Hayvancılığımızda Reform Tedbirleri, TC Devlet Bakanlığı, Ankara.(GAP UTAEM Hayvancılık Bölüm Başkanlığı Kayıtları, 2014).

Kızıloğlu, S. ve Karakaya, E., 2014, Bingöl ilinde küçükbaş hayvan işletmelerinin yapısal durumu, sorunları ve çözüm önerileri.

Öz, Erdal. ve Ertuğrul, G. Ö., 2016, İleri Yaşlı Çiftçilerin Tarımsal İş Güvenliğine Yaklaşımı, Tarım Makinaları Bilimi Dergisi, 12 (4), 221-227.

Özen, H., 1986, Hayvan besleme, Selçuk Üniversitesi, p.

Tamer, B., 2014, Yozgat Merkez İlçede Koyunculuk Yapan İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Üretim Maliyetlerinin Araştırılması, Erciyes Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

TÜİK, 2018, Hayvancılık İstatistikleri, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr:

TÜİK, T. İ. K., 2019, İstatistiklerle Aile, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27597:

Uğurlu, N. ve Uzal, S., 2007, Besi Sığırcılığında Sosyal Gruplu Açık Sistem Mikro Yapı Tasarımı, Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi, 21 (43), 68-74.

Yakan, A., 2012, Koyun ve keçilerde süt verim kontrol yöntemleri ve laktasyon süt veriminin hesaplanması, AVKAE Dergisi, 2, 18-23.

Yamane, T., 1967, Elementary sampling theory.

Keçi Yetiştiren İşletmelerin Yapısal Özellikleri; Konya İli Örneği

Cennet Oğuz[1] Rüveyde Yılmaz[2] Hüsniye Özer[3]

[1]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, coguz@selcuk.edu.tr

[2]Selçuk Üniversitesi/Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, rvys.4345@gmail.com

[3]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, hozer0095@gmail.com

Özet: Bu çalışma ile Konya ilinde keçi yetiştiren işletmelerin mevcut durumunun belirlenmesi, işletmelerin keçi yetiştiricilik sistemlerinin teknik açıdan incelenmesi, bakım ve besleme durumlarının belirlenmesi ve tespit edilen sorunlara göre çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın ana materyalini, araştırma bölgesi olarak seçilen Konya İli Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Projesi kapsamında keçi yetiştiriciliği yapan 34 işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur. Anketler bizzat araştırıcılar tarafından yapılmış olup veriler 2016 yılına aittir. Ayrıca konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ile kamu ve özel kuruluşların kayıtlarından da yararlanılmıştır. İncelenen keçi yetiştiren işletmelerde işletme sahiplerinin %55.88'ini 50 ve üzeri yaşındaki kişiler oluşturmaktadır. İşletmecilerin ortalama yaşı 47.50 olarak tespit edilmiştir. Keçi yetiştiriciliği yapan işletmecilerin %2.94'ü okur-yazar değildir, %82.35'inin ilkokul ,%8.82'sinin ortaokul, %5.88'inin lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. İşletme sahiplerinin sahip oldukları arazi varlığının %92.18'i mülk, %7.82'si kiraya tutulan araziden oluşmaktadır. İşletme başına düşen ortalama arazi varlığı 33.86 dekardır. İşletmelerin sahip olduğu hayvan barınaklarının %35.29'u taş, %20.59'u ahşap, %5.88'i kerpiç, %20.59'u briket, %2.94'ü beton, %14.71'i tuğladır. İncelenen işletmelerde işletmecilerin %44.12'sinin hayvansal üretim konusunda eğitim aldığı tespit edilmiştir. Eğitim alan işletmecilerin %67.89'u besleme ve çobanlık konusunda eğitim almıştır. İncelenen işletmelerin %94.12'si sağım yapmaktadır. Sağım yapan işletmelerin tamamı sağım işlemini elle yapmakta olup araştırma alanında makine ile sağım yapan işletmeye rastlanılmamıştır. Sağımda makine kullanmamanın temel nedenleri arasında elektrik bağlantısının olmaması, sağım aletlerinin keçinin meme yapısına uygun olmaması, alışkanlıkların terk edilememesi, makinelerin hayvanın sütünde bulunan hastalığı tespit edememesi gibi nedenler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: : Keçi Yetiştiriciliği, Yapısal Durum, Konya

The Determined of Structural Characteristics of Goats Enterprises; the Case Study of Konya

Cennet Oğuz[1] Rüveyde Yılmaz[2] Hüsniye Özer[3]

[1]Selcuk University / Agricultural Faculty, Department of Agriculture, coguz@selcuk.edu.tr

[2]Selcuk University / Agricultural Faculty, Department of Agriculture, rvys.4345@gmail.com

[3]Selcuk University / Agricultural Faculty, Department of Agriculture, hozer0095@gmail.com

Abstract: In this study, it was aimed to determine the current status of the goat breeding enterprises in Konya province, to examine the technical aspects of goat breeding systems, to determine the maintenance and feeding status and to offer solutions according to the identified problems. In this context, the main material of the study was the data collected from the surveys of 34 farms who were goat breeding within the scope of Konya Province Public Small Animal Breeding Project. The questionnaires were made by the researchers themselves and the data are belonging to 2016. In addition, previous studies on the subject and the records of public and private institutions have also been utilized. 55.88% of the goat enterprises owners are 50 years old and over. The average age of the breeder was determined as 47.50. 2.94% owner of the goats breeder enterprises were uneducated, 82.35% were from primary school, 8.82% were from secondary school and 5,88% were from high school graduates. in the goat farming enterprises, the average land width per enterprise was 33.85 decares. 92.18% of this was property lands and 7.82% was rental lands. In the goat farming enterprises examined in this study, the average land width per enterprise was 33.86 decares. 35.29% of the animal shelters owned by the enterprises are stone, 20.59% are wood, 5.88% are adobe, 20.59% are briquettes, 2.94% are concrete, and 14.71% is brick. It was determined that 44.12% of the breeders were trained in animal production. 67.89% of the trained trainers received training on feeding and shepherd. 94.12% of the enterprises examined are milking. In the enterprises, all milking do the milking process manually and no milking machine was found in the research area. The main reasons for not using the machine in milking are the lack of electrical connection, the lack of milking of the milking tools for the goat, the inability to abandon the habits and the inability of the machines to detect the disease in the milk of the animal.

Key Words: Goat Breeding, Structural Situation, Konya

1. GİRİŞ

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği bakım, barındırma, besleme kolaylığı gibi nedenler dolayısıyla hayvancılık işletmelerinde diğer hayvan türlerine nazaran daha fazla tercih edilmektedir. Elverişsiz iklim ve coğrafi koşulların uygun olmadığı bölgelerde keçi yetiştiriciliğine daha fazla yer verilmektedir (Dellal ve Erkuş, 2000; Savran ve ark., 2012:653). Bitkisel üretime elverişli olmayan arazilerde üreticilerin temel geçim kaynağını keçi yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Keçiler birbirinden çok farklı bitkileri değerlendirebilirler. Bu durum, değişik nitelikteki makilik alanların değerlendirilmesini sağlar. Koyun ve ineklerin rahat bir şekilde yürüyemediği patika yollarda yürüyebilirler (Çürek ve Özen 2010; Akyürek ve Çavuşoğlu, 2017:141). FAO 2017 yılı verilerine göre Dünya'da toplam 2,236,837,439 baş küçükbaş hayvan varlığı bulunmaktadır. Bunun 1,034,406,504 başı keçilerden oluşmaktadır. Toplam küçükbaş hayvan varlığı içinde keçinin payı %46.24'dür (FAO, 2019).

Türkiye; sahip olduğu potansiyel ve bulunduğu coğrafi konum nedeniyle doğal ve ekonomik koşulları, tarımsal yapısı, gelenekleri ile keçi yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapılmasına elverişli bir ülkedir (Kaymakçı ve Engindeniz, 2010).Türkiye'de 2017 yılı itibariyle küçükbaş hayvan sayısı Türkiye'nin toplam hayvan varlığının %73,34'ünü oluşturmaktadır. Toplam küçükbaş hayvan varlığı içinde keçi varlığı toplam hayvan sayısının %24'ünü oluşturmaktadır. Türkiye'de 2000 yılında 7,201,000 baş keçi bulunmakta iken %47.68 oranında artış göstererek 2017 yılında 10,634,672 baş keçi varlığına ulaşmıştır(TÜİK, 2019).Keçi yetiştiriciliği, kıt kaynaklara sahip kırsal alanlarda faaliyet gösteren üretici ve ailesinin süt ve ürünleri, kurbanlık, yapağı, gübre (katı yakıt) ve nakit gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan ve asırlar öncesinin amaçları ve geleneksel olan yetiştirme sistemleriyle birebir örtüşen bir hayvancılık faaliyetidir(Gürsoy, 2005; Gürsoy, 2009:80). Gelişmekte olan ülkeler de önemli bir üretim kaynağı olan keçinin esas verimliği protein içeren et ve süttür.

Kırmızı et ve süt üretiminin bir kısmı ile kıl ve tiftik keçilerden sağlanmaktadır. Türkiye'de 2017 yılında 1,126,404 ton kırmızı et üretilmiştir. Toplam et üretiminin %87.79'u sığır ve manda eti, %12.21'ini küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. Küçükbaş kırmızı et üretiminin %27.27'si keçilerden sağlanmaktadır. Keçilerden elde edilen bir diğer önemli hayvansal ürün ise süttür. Keçi sütü inek sütünün yanı sıra dünyada üretimi ve tüketimi her geçen gün artan bir süt çeşididir. Keçi yetiştiriciliği girdi maliyetlerinin az olması, bakım ve beslenme kolaylığı, keçi sütü ve süt ürünlerinin sağlıklı oluşu gibi nedenlerle giderek önem kazanmaktadır (Kılıç ve ark., 2002; Kesenkaş ve ark., 2010:45).Türkiye'de 2017 yılında toplam süt üretiminin %8.86'sı küçükbaş hayvanlardan sağlanmakta olup, küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt üretiminin %28.02' lik kısmı keçilerden sağlanmaktadır. Konya ili toplam 2,134,897 baş küçükbaş varlığı ile Türkiye sıralamasında ikinci sırada yer almaktadır. İl genelinde farklı hayvan türlerinin yetiştirilme sahalarına bakıldığında coğrafi şartların bu dağılımda önemli rol oynadığı, örneğin keçi yetiştiriciliğinin dağlık ve ormanlık alanlarda daha çok tercih edildiği görülmektedir(Aydın ve Keskin, 2018:318). Küçükbaş hayvan varlığının %11.26'sı keçidir. 2017 yılında Konya'da küçükbaş hayvanlardan 89,715 ton süt üretilmiştir. Bu sütün %11.59'luk kısmı keçilerden elde edilmiştir. Konya'da keçi yetiştiriciliğinden elde edilen süt miktarı Türkiye'deki toplam keçi sütünün %1.98'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2019).

Bu çalışma ile Konya ilinde keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerin mevcut durumunun belirlenmesi, işletmelerin keçi yetiştiricilik sistemlerinin teknik açıdan incelenmesi, bakım ve besleme durumlarının belirlenmesi ve tespit edilen sorunlara göre çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini, araştırma bölgesi olarak seçilen Konya İli Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Projesi kapsamında keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmuştur. Ayrıca konu ile ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalar ile ilgili kurum ve kuruluşların yapmış olduğu çalışmalardan da yararlanılmıştır. Söz konusu tarım işletmelerinde Temmuz- Eylül 2017 döneminde üreticilerle anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Çalışmanın verileri 2016 yılı üretim dönemini kapsamakta olup, anketler bizzat araştırıcılar tarafından yapılmıştır. Araştırmada işletmelerden toplanan bulguların doğruluğunu artırmak ve popülasyondaki farklı bölümlerin yeterince temsil edilebilmesini sağlamak amacıyla tesadüfi örnekleme yönteminden tabakalı örnekleme metodu kullanılmıştır(Yamane, 1967; Güneş ve Arıkan, 1985). Araştırma alanında ana faaliyet olarak keçi yetiştiren ve gayrisafi üretim değerinin en az %50 ve daha fazlasını keçi yetiştiriciliğinden elde eden işletmeler keçi yetiştiren işletmeler olarak tanımlanmıştır. Konya Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği'ne üye olan ve Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Projesinde kayıtlı olan ve projeden destek alan küçükbaş hayvancılık işletmeleri sayısı 178 adet olup araştırmanın ana kitlesini oluşturmaktadır. Bu popülasyondan işletmelerin sahip oldukları küçükbaş hayvan varlığı 43,398'dir. Keçi yetiştiren işletmeler dağlık

alanlarda bulundukları için işletmeler birbirinden dağınık durumda oldukları için ulaşılabilen üreticilerle anketler yapılmıştır. Bu nedenle keçi yetiştiriciliği yapan 34 işletme örnek hacmini oluşturmuştur. Verilerin analizi basit yüzde oranlar ve ortalamalar üzerinden hesaplanarak tablolar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Araştırma alanında üreticilerin sosyo-demografik özellikleri işletme yapıları açısından önemli olup bu özellikler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Alanında Faaliyet Gösteren İşletmecilere Ait Sosyo-demografik Göstergeler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
İşletmecinin Yaşı	15-49	5.00	35.71	7.00	53.85	3.00	42.86	5.35	44.12
	50-+	9.00	64.29	6.00	46.15	4.00	57.14	6.82	55.88
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
İşletmecinin Eğitim Durumu	Okur- yazar Olmayan	1.00	7.14	-	-	-	-	0.41	2.94
	İlkokul	13.00	92.86	9.00	69.23	6.00	85.71	10.03	82.35
	Ortaokul	-	-	2.00	15.38	1.00	14.29	0.97	8.82
	Lise	-	-	2.00	15.38	-	-	0.76	5.88
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Hane Halkı	1-5	11.00	78.57	9.00	69.23	2.00	28.57	8.38	64.71
	6-10	3.00	21.43	4.00	30.77	5.00	71.43	3.79	35.29
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Sosyal Güvenceye Sahip Olma	Evet	12.00	85.71	12.00	92.31	7.00	100	10.97	91.18
	Hayır	2.00	14.29	1.00	7.69	-	-	1.21	8.82
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
İşletmecinin Sosyal Güvencesi	BAĞ-KUR	5.00	41.67	9.00	75.00	3.00	42.86	6.12	54.66
	SSK	4.00	33.33	1.00	8.33	3.00	42.86	2.65	25.74
	Tarım Sigortası	1.00	8.33	2.00	16.67	1.00	14.29	1.38	12.75
	Özel	2.00	16.67	-	-	-	-	0.82	6.86
	Toplam	12.00	100	12.00	100	7.00	100	31.00	100

Tablo 1'e göre incelenen işletmelerde işletmecilerin %44.12'sini 15-49 yaşındaki kişiler, %55.88'ini ise 50 ve üzeri yaşındaki kişiler oluşturmaktadır. İşletmecilerin eğitim düzeyi %2.94'ü okur-yazar değildir, %82.35'i ilkokul, %8.82'si ortaokul, %5.88'i lise mezunudur. Benzer şekilde (Araç ve Daşkıran,2010:174)'da Diyarbakır ilinde yaptıkları çalışmada keçi yetiştiren işletme sahiplerinin %73.60'ının ilkokul, %21.06'sının ortaokul, %4.8'i lise mezunu olduğunu belirtmiştir. İşletmecinin sahip olduğu hane halkının %64.71'i 1 ile 5 kişilik nüfusa sahip olup, %35.29'u ise 6 ile 10 kişi arasında bir nüfusa sahiptir. Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 2018 yılında 3.4 kişi olarak belirlenmiştir(TÜİK,2019). İşletmecilerin sosyal güvenceye sahip olma durumları ise %91.18'i bir sosyal güvenceye sahip iken %8.82'si sosyal güvenceye sahip değildir. İşletmecilerin %54.56'sı Bağ-kur, %25.74'ü SSK, %12.75'i tarım sigortası, %6.86'sı özel sigortaya kapsamında yer almaktadır.

İncelenen işletmelerde bitkisel üretime ait bilgiler tablo 2'de verilmiştir. İşletme sahiplerinin sahip oldukları arazi varlığının %92.18'si mülk, %7.82'si kiraya tutulan araziden oluşmaktadır. İşletme başına düşen ortalama arazi varlığı 33.86'dır. Türkiye'de keçi yetiştiren işletmelerin genel özelliği, işletmelerin arazi varlığının yetersiz olması veya hiç arazi varlığına sahip olmamalarıdır (Araç ve Daşkıran, 2010:173). İşletmelerin %70.59'u her yıl düzenli olarak bitkisel üretim faaliyetinde bulunmamakta, %29.41'i ise sahip oldukları veya kiraladıkları arazilerde her yıl ürün yetiştirmektedir. İncelenen işletmelerin %29.41'i bitkisel üretimle düzenli olarak uğraşır iken %70.59'u düzenli olarak uğraşmamaktadırlar. Bitkisel üretim ile uğraşan işletmelerin %72.55'i 11 ile 30 yıldır, %27.42'si 31-+ yıldır bitkisel üretim faaliyetinde bulundukları tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde buğday, arpa, çavdar, nohut, fasulye, patates, fiğ, korunga ve silajlık mısır gibi ürünler bölgenin üretim desenini oluşturmaktadır.

Tablo 2: İncelenen İşletmelerde Bitkisel Üretime Ait Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Arazi Tasarruf Şekli(da)	Mülk	2.86	100	59.54	100	35.29	73.29	31.21	92.18
	Kira	-	-	-	-	12.86	26.71	2.65	7.82
	Toplam	2.86	100	59.54	100	48.14	100	33.86	100
Arazinin Parçalılık Durumu	Ortalama Parsel Sayısı(adet)	0.57		2.32		3.71		1.89	-
	Ortalama Parsel Büyüklüğü (da)	5.02		25.66		12.98		14.55	-
Bitkisel Üretimle Düzenli Uğraşma Durumu	Evet	1.00	7.14	6.00	46.15	3.00	42.86	3.32	29.41
	Hayır	13.00	92.86	7.00	53.85	4.00	57.14	8.85	70.59
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Bitkisel Üretimde Tecrübesi	11-30	1.00	33.33	6.00	100	3.00	100	3.32	72.55
	31-+	2.00	66.67	-	-	-	-	0.82	27.45
	Toplam	3.00	100	6.00	100	3.00	100	12.00	100

İncelenen işletmelerde keçi yetiştiriciliğine ait bilgiler tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: İncelenen İşletmelerde Keçi Yetiştiriciliğine Ait Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Keçi Yetiştiriciliği ile Düzenli Uğraşma Durumu	Evet	14.00	100	13.00	100	7.00	100	12.18	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Keçi Yetiştiriciliği Tecrübesi	1-10	7.00	50.00	1.00	7.69	2.00	28.57	3.68	29.41
	11-30	4.00	28.57	10.00	76.92	2.00	28.57	5.88	47.06
	31-+	3.00	21.43	2.00	15.38	3.00	42.86	2.62	23.53
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Hayvan Irkları	Kıl	9.00	64.29	10.00	76.92	5.00	71.43	8.56	70.59
	Honamlı Keçisi	5.00	35.71	3.00	23.08	2.00	28.57	3.62	29.41
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100

Araştırma alanında faaliyet gösteren keçicilik işletmelerinin ana geçim kaynağını keçi yetiştiriciliği sağlamakta, bitkisel üretim faaliyetine keçi yetiştiriciliği yanında yer verilmektedir. Bu nedenle işletmelerin %100'ü keçi yetiştiricilik faaliyetini her yıl düzenli olarak yapmaktadır. İncelenen işletmelerin %47.36'sı 11-30 yıl arasında, işletmelerin %70.59'unun kıl, %29.41'inin ise honamlı keçisi yetiştiriciliği yaptığı tespit edilmiştir.

(Aydın ve Keskin, 2018:320) yılında Muğla ilinde yaptıkları çalışmada keçicilik işletmelerinde genel olarak Kıl keçisinin (% 94) tercih edildiği bunu az sayıdaki Şam keçisi (%4) ve Saanen keçisi ya da Saanen melezlerinin (% 2) takip ettiğini belirtmiştir. Türkiye'de keçi yetiştiriciliğinden elde edilen süt ağırlıklı olarak ülkenin her yanına yayılmış kıl keçilerinden sağlanır. Kıl keçileri, orman içi ve kenarı köylerde yaşayan insanların en önemli geçim ve besin kaynağını oluşturur (Kaymakçı ve ark., 2005a; Kaymakçı ve ark., 2005b; Taşkın ve ark., 2010:26).

Tablo 4**:** İncelenen İşletmelerde Keçi Yetiştiriciliğine Ait Teknik Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Çoban	Aileden	13	92.86	8	61.54	2	28.57	8.82	72.46

Kullanım Durumu	Dışarıdan	1	7.14	5	38.46	5	71.43	3.35	27.54
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	12.18	100
Teke Katım Şekli	Serbest	13.00	92.86	11.00	84.62	6.00	85.71	10.79	88.24
	Elde	1.00	7.14	2.00	15.38	1.00	14.29	1.38	11.76
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Mer'aya Çıkarma Durumu	Evet	14.00	100	13.00	100	7.00	100	12.18	100
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Sağım Yapma Şekli	El ile	14.00	100	11.00	100	7.00	100	11.41	100
	Toplam	14.00	100	11.00	100	7.00	100	32.00	100

İncelenen işletmelerde keçi yetiştiriciliğine ait teknik bilgiler tablo 4'te verilmiştir. Keçi işletmelerinin %72.46'sı aile bireylerinden, %27.54'ü dışarıdan işçi tutarak çoban ihtiyacını karşılamaktadır. Keçi yetiştiriciliği yapan işletmelerde teke katım şekli %88.24'ünde serbest olup, %11.76'sında elden aşım şeklindedir. Benzer şekilde (Araç ve Daşkıran, 2010:176)'ın Diyarbakır ilinde yaptıkları çalışmada keçi yetiştiren işletmelerde teke katımının genellikle serbest olarak yapıldığını belirtmişlerdir. Tekenin %70.59'u bütün yıl, %29.41'i katım zamanında sürüde bulunmaktadır. Tekelerin çiftleşme başlangıçları işletmelerin % 85.29'unda Eylül ayında, %11.76'sı Ekim, %2.94'ünde Kasım ayında başlamaktadır. Tekelerin çiftleşme mevsimlerinin bitişi ise %26.47'Ekim ayında, %64.71' Kasım, %8.82'sinde Aralık ayında çiftleşme mevsimlerinin son bulduğu tespit edilmiştir. Koyun ve keçide üremenin en önemli özelliği mevsime bağlı olarak gerçekleşmesidir (Hansen, 1985; Foster et al., 1988; Dellal ve Cedden, 2002:64). İncelenen keçi yetiştiren işletmelerin tamamı hayvanları meraya çıkarmaktadır. Görüşülen 34 adet işletmeden 32 işletmede sağım yapılmakta olup bütün işletmelerde hayvanlar elle sağılmaktadır. Makine kullanılmamasının temel sebepleri arasında elektrik bağlantısının olmaması, sağım aletlerinin keçinin meme yapısına uygun olmaması, alışkanlıkların terk edilememesi, makinelerin hayvanın sütünde bulunan hastalığı tespit edememesi gibi nedenler yer almaktadır.

İncelenen işletmelerde beslenme ve yemleme durumlarına ait bilgiler tablo 5'te verilmiştir. İncelenen keçi yetiştiren işletmelerde mera+ ek yemleme besleme sisteminin uygulamakta olduğu işletmelerin tamamının (%100) ek yemleme yaptığı tespit edilmiştir. İşletmelerin %65.58'i bayilerden. %19.50'si kendi işletmesinden, %8.32'si fabrikalardan, %6.60'ı ise diğer işletmelerden yemlerini satın almaktadır. İşletmelerin %29.48'i saman,%19.54'ü pamuk küspesi, %19.54'ü arpa, %15.20'si hazır yem, %4.69'u pancar küspesi, %3.78'i silaj, %3.43'ünde mısır, 2.17'si buğday, %1.26'sı kepek, %0.91'i ise yulaf kullanmaktadır.

Tablo 5: İncelenen İşletmelerde Beslenme ve Yemleme Durumlarına Ait Bilgiler(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Uygulanan Besleme Sistemi	Mera+ Yemleme	14	100	13	100	7	100	12.18	100
	Toplam	14	100	13	100	7	100	34	100
Ek Yemleme Yapma	Evet	14	100	13	100	7	100	12.18	100
	Toplam	14	100	13	100	7	100	34	100
Yem Temini	Bayiler	14	87.5	9	47.37	5	55.56	10.24	65.58
	Kendi İşletmesi	1	6.25	5	26.32	3	33.33	2.94	19.5
	Fabrika	-	-	3	15.79	1	11.11	1.35	8.32
	Diğer İşletmeler	1	6.25	2	10.53	-	-	1.18	6.6
	Toplam	16	100	19	100	9	100	44*	100
Kullanılan	Saman	14	28.57	13	30.95	14	28.57	13.62	29.48

Yem Çeşitleri	Pamuk	9	18.37	9	21.43	9	18.37	9	19.54
	Arpa	9	18.37	9	21.43	9	18.37	9	19.54
	Hazır Yem	7	14.29	7	16.67	7	14.29	7	15.2
	Pancar	3	6.12	1	2.38	3	6.12	2.24	4.69
	Silaj	3	6.12	-	-	3	6.12	1.85	3.78
	Mısır	2	4.08	1	2.38	2	4.08	1.62	3.43
	Buğday	1	2.04	1	2.38	1	2.04	1	2.17
	Kepek	1	2.04	-	-	1	2.04	0.62	1.26
	Yulaf	-	-	1	2.38	-	-	0.38	0.91
	Toplam	49	100	42	100	49	100	140*	100

*: Birden fazla yanıt içermektedir.

İncelenen işletmelerde keçi yetiştiriciliğine ait barınakların genel durumu tablo 6'da verilmiştir. İncelenen keçi yetiştiriciliği yapılan işletmelerde hayvanların barındığı ağılların yapı tipinin %35.29'u taş, %20.59'u ahşap, %20.59'u briket, %14.71'i tuğla, %5.88'i kerpiç, %2.94'ü betondur. (Araç ve Daşkıran, 2010:177)'ın yaptıkları çalışmada hayvan barınaklarının %64'ünün taş, %36'sının ise briketten yapıldığı tespit edilmiştir. Ağıllarda ışıklandırma bulunma durumu ve yeterlilik durumu incelendiğinde ise keçi işletmelerinin %91.18'inde ışıklandırma bulunmakta olup ışıklandırmanın işletmelerin %88.24'ü yeterli olduğunu, %11.76' sının da ağıllardaki ışıklandırmanın yetersiz olduğu belirlenmiştir. Ağıllarda bulunan havalandırmalar ve bu havalandırmaların yeterlilik durumu incelendiğinde ise işletmelerin %94.12'sinde havalandırma bulunmakta olup %94.12'si bu havalandırmanın yeterli olduğunu, %5.88'i havalandırmanın bulunmadığını ve %5.88'inin yetersiz havalanmaya sahip oldukları saptanmıştır.

Tablo 6: İncelenen İşletmelerde Keçi Yetiştiriciliğine Ait Barınakların Genel Durumu(Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ağılın Yapı Tipi	Taş	4.00	28.57	4.00	30.77	4.00	57.14	4.00	35.29
	Ahşap	5.00	35.71	2.00	15.38	-	-	2.82	20.59
	Briket	3.00	21.43	2.00	15.38	2.00	28.57	2.41	20.59
	Tuğla	1.00	7.14	3.00	23.08	1.00	14.29	1.76	14.71
	Kerpiç	1.00	7.14	1.00	7.69	-	-	0.79	5.88
	Beton	-	-	1.00	7.69	-	-	0.38	2.94
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Ağılda Işıklandırma Bulunma Durumu	Var	12.00	85.71	13.00	100	6.00	85.71	11.15	91.18
	Yok	2.00	14.29	-	-	1.00	14.29	1.03	8.82
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Ağılda Işıklandırma Yeterlilik Durumu	Yeterli	12.00	85.71	13.00	100	5.00	71.43	10.94	88.24
	Yetersiz	2.00	14.29	-	-	2.00	28.57	1.24	11.76
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Ağılda Havalandırma Bulunma Durumu	Var	14.00	100	11.00	84.62	7.00	100	11.41	94.12
	Yok	-	-	2.00	15.38	-	-	0.76	5.88
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Ağılda Havalandırma Yeterlilik Durumu	Yeterli	14.00	100	11.00	84.62	7.00	100	11.41	94.12
	Yetersiz	-	-	2.00	15.38	-	-	0.76	5.88
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100

İncelenen işletmelerin faaliyet kollarına göre eğitim alma durumu tablo 7'de verilmiştir. Keçi yetiştiren işletmelerde işletme sahiplerinin hiçbirinin bitkisel üretim faaliyeti ile ilgili eğitim almadıkları tespit edilmiştir. Araştırma bölgesinde faaliyette bulunan keçicilik işletmelerinin %55.88'inin küçükbaş hayvan yetiştiriciliği konusunda herhangi bir eğitim almadıkları, %44.12'sinin ise eğitim aldıkları belirlenmiştir.

Tablo 7: İncelenen İşletmelerin Faaliyet Kollarına Göre Eğitim Alma Durumu (Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		1-250		251-500		501-+		İşletmeler Ortalaması	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Hayvansal Üretim Eğitimi	Evet	7.00	50.00	4.00	30.77	4.00	57.14	5.24	44.12
	Hayır	7.00	50.00	9.00	69.23	3.00	42.86	6.94	55.88
	Toplam	14.00	100	13.00	100	7.00	100	34.00	100
Eğitimin Alındığı Yer	Tarım İl-İlçe	4.00	57.14	3.00	75.00	2.00	50.00	3.21	62.50
	Birlik	2.00	28.57	1.00	25.00	1.00	25.00	1.41	26.47
	Halk Eğitim Merkezi	1.00	14.29	-	-	1.00	25.00	0.62	11.03
	Toplam	7.00	100	4.00	100	4.00	100.	15.00	100
Eğitim Konuları	Besleme ve Çobanlık	6.00	66.67	3.00	75.00	4.00	57.14	4.44	67.89
	Sağlık ve Hijyen	1.00	11.11	1.00	25.00	1.00	14.29	1.00	17.08
	Süt ve Süt Ürünleri	1.00	11.11	-	-	1.00	14.29	0.62	7.52
	Diğer	1.00	11.11	-	-	-	-	0.41	4.58
	Barınak	-	-	-	-	1.00	14.29	0.21	2.94
	Toplam	9.00	100	4.00	100	7.00	100	20.00	100

Bu konu hakkında eğitim bölgede DKKYB, Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri, Halk Eğitim Merkezleri tarafından verilmiştir. İşletme sahiplerinin %67.89'unun besleme ve çobanlık,%17.08'inin sağlık ve hijyen, %7.52'sinin süt ve süt ürünleri,%4.58'inin diğer, %2.94'ünün ise barınaklar konusu hakkında eğitim aldıkları tespit edilmiştir.

Tablo 8: İncelenen İşletmelerin Hayvancılık Desteğinden Yararlanma Durumu (Sayı,%)

İşletme Genişlik Grupları (Baş)		Evet		Hayır		Toplam	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Koyun-Keçi Desteği	1-250	14.00	100	-	-	14.00	100
	251-500	13.00	100	-	-	13.00	100
	501-+	7.00	100	-	-	7.00	100
	İşletmeler Ortalaması	12.18	100	-	-	34.00	100
Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Desteği	1-251	14.00	100	-	-	14.00	100
	251-500	13.00	100	-	-	13.00	100
	501-+	7.00	100	-	-	7.00	100
	İşletmeler Ortalaması	12.18	100	-	-	34.00	100
Sürü Yöneticisi İstihdam Desteği	1-250	1.00	7.14	13.00	92.86	14.00	100
	251-500	1.00	7.69	12.00	92.31	13.00	100
	501-+	1.00	14.29	6.00	85.71	7.00	100
	İşletmeler Ortalaması	1.00	8.82	11.18	91.18	34.00	100

Tablo 8'de incelenen işletmelerin hayvancılık desteği alma durumlarına ilişkin bilgiler verilmiştir. İşletmelerin tamamı keçi desteği ve halk elinde küçükbaş hayvan ıslahı projesi kapsamında keçi yetiştiriciliği desteği almaktadırlar. Yetiştiricilerden sürü yöneticisi istihdam desteği alan işletmelerin ortalaması %8.82 iken ,%91.18'i sürü yöneticisi istihdam desteği almamaktadır.

4. SONUÇ

Dağlık alanlarda yaylacılık çok eski bir faaliyettir. İç Anadolu bölgesinde yaylacılıkta hayvancılık ön plandadır. Konya'nın dağlık kesimde bulunan ilçeleri olan Bozkır, Hadim, Taşkent ve Güneysınır' da halkın en önemli geçim kaynağını göçebe kültür ile yaygın olarak yapılan küçükbaş hayvancılıktan özellikle de keçi yetiştiriciliğinden elde edilen ürünlerden sağlanmaktadır. Kışın ikamet ettikleri alandan Nisan ayından itibaren yaylalara hayvanları ile göç ederek, burada hayvancılık yapmaktadırlar. Bölgelerde iklimsel faktörlerin etkisine bağlı

olarak Ekim, Kasım ayından itibaren tekrar ikamet ettikleri alana dönmektedirler. Bölgede keçi yetiştiriciliği büyük oranda mera, otlak, yayla ve ormanlık alanlara bağlı olarak yürütülmektedir. Yayla; Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4342 Sayılı Mera Kanunu'nda; "çiftçilerin hayvanları ile birlikte yaz mevsimini geçirmeleri, hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya eskiden beri bu amaçla kullanılan yerdir" şeklinde tanımlanmıştır(Tapur, 2009:475). Yaylada en eski ekonomik faaliyet olan hayvancılıkta daha çok kıl keçisi yetiştiriciliği ön plandadır. Bilindiği gibi kıl keçisi daha çok ormanlık ve dağlık alanlarda yetiştirilir. Bunun için yayla çevresinde kıl keçisi yetiştiriciliğine elverişlidir. Araştırma bölgesinde yaygın olarak kıl keçisi (%70.59) ve Honamlı keçisi (%29.41) yetiştirilmektedir. Kıl keçisinin yaygın olduğu alanların arazi yapısı, diğer türler karşılaştırıldığında kıl keçisine avantaj sağlamaktadır. Kıl keçisinin sürdürülebilir üretimi için elde edilen süt ve etin organik üretim kapsamında değerlendirilmesine yönelik, sahada düzenlemeler yapılmalıdır (Aydın ve Keskin, 2018:323). İncelenen işletmelerin %94'ünde sağım yapılmaktadır. Dünyada keçi yetiştiriciliği hayvan yetiştiriciliği içerisinde önemli bir alternatif olup keçilerden üretilen ürünlerde girdi maliyetlerinin daha az olması bakımından hayvansal üretim için avantajlı bir duruma sahiptir. Keçi sütü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özel peynirlerin yapımında kullanılan özel bir süttür. Ayrıca yerel pazarlara hitap eden keçi sütü ürünlerinin varlığı avantaj olarak kullanılabilir. Türkiye'de küçük çiftçi aileleri tarafından elde edilen keçi sütleri peynir, yoğurt, tereyağı, kaymak yapımında kullanılmakta ve bu ürünler yerel pazarlarda, direk tüketicilere satılmaktadır. Özellikle organik ve sağlık anlamındaki olumlu sloganlarla birleştirildiğinde pazarlara yaygın olarak sunulabilme potansiyeli yüksektir. Nitekim bu sloganlar ile keçi ürünleri birçok gelişmiş ülkede pazarlarda kendine yer edinmeye başlamıştır (Kesenkaş ve ark., 2010:47). Keçi sütü ve ürünlerine ilginin artmasının temel nedenleri arasında keçi sütünün anne sütüne yakın olması nedeniyle beslenme ve özellikle sağlık üzerindeki olumlu etkileri, tüketicinin bilinçlenmesi gibi faktörler yer almaktadır (Kılıç ve ark., 2002:56).

Dünya'da değişen koşullar, ülkelerin yemek alışkanlıkları ve damak zevkleri gibi etmenler tüketicilerin artık daha az yağlı etleri tercih ettiklerini göstermektedir. Keçi etinin lezzet ve besleme değeri açısından diğer hayvan türlerinin etlerinden geri olmadığı ve birçok ülkede koyun etine tercih edildiği bilinmektedir (Smith et al., 1982; Akman ve ark., 1991:40). Bunun için keçi yetiştiriciliğinin devamlılığı sağlanması ve beslenme ve barınma koşulları iyileştirilerek birim alandan elde edilen ürün miktarının kalitesinin ve verimliliğinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde de bu çalışmaların yaygınlaştırılıp keçi sütü ve diğer keçi ürünlerine gereken önemin verilmesi gerekmekte hatta yazılı ve görsel medyada hazırlanacak kamu spotları ile ürünler özendirilmelidir. Keçi sütlerinin diğer bazı illerde olduğu gibi düzenli şekilde toplanıp, sağlıklı koşullarda kaliteli ürünlere (dondurma, peynir vb.) dönüştürülmesi üreticilerin gelir seviyesinin artırılmasına katkı sağlayacaktır. Bu işlemlerin birlik tarafından yapılarak üreticilerin ürünlerini direkt pazarlaması üreticilerin yararına olacaktır (Acar ve Ayhan, 2012:101).

5.KAYNAKÇA

Acar, M. ve Ayhan, V., 2012, Isparta İli Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği Üyesi Keçicilik İşletmelerinin Mevcut Durumu ve Teknik Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi (2), 98-101.

Akman, N., Ertuğrul, M., Tatayoğlu, A., Aşkın, K. ve Yavuzer, A. Ü., 1991, Tiftik keçisinin kesim ve karkas özellikleri, Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi, 31 (3), 39-47.

Akyürek, H. ve Çavuşoğlu, Y. S., 2017, Koyunlarda ve Keçilerde Beslenme Davranışları, Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 22 (1), 137-151.

Araç, B. ve Daşkıran, İ., 2010, Diyarbakır İli Keçicilik İşletmelerinin Yapısal Özellikleri, Journal of Tekirdag Agricultural Faculty, 7 (3).

Aydın, M. K. ve Keskin, M., 2018, Muğla ilinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısal özellikleri, Mediterranean Agricultural Sciences, 31 (3), 1-1.

Çürek, M,. & Özen, N. (2010). Keçi Meralarında Bulunan Bazı Maki Türlerinin Otlatma Mevsimi Boyunca Yem Değerlerinin Saptanması. Ulusal Keçicilik Kongresi.(1). 324-327.

Dellal, G. ve Cedden, F., 2002, Koyun ve keçide üremenin mevsime bağlılığı ve üreme ve fotoperiyot ilişkileri, Hayvansal Üretim, 43 (1).

Dellal, I. ve Erkuş, A., 2000, Antalya İlinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlanması, Proje Raporu, 5.

FAO, F. a. A. O., 2019, Live Animal Statics, http//www.fao.org/faostat/en/#home: [10.01.2019].

Foster, D., Ebling, F. ve Claypool, L., 1988, Timing of puberty by photoperiod, Reproduction Nutrition Développement, 28 (2B), 349-364.

Güneş, T. ve Arıkan, R., 1985, Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 1049, Ders Kitabı, 305.

Gürsoy, O., 2005, Small ruminant breeds of Turkey. In Chracterization of small ruminant breeds in West Asia and North Africa.

Gürsoy, O., 2009, Türkiye ve Avrupa Birliğinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde örgütlenme, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23 (2), 79-95.

Hansen, P., 1985, Photoperiodic Regulation Of Reproduction In Mammals Breeding During Long Days Versus Mammals Breeding During Short Days, Animal Reproduction Science, 9 (4), 301-315.

Kaymakçı, M., Eliçin, A., Işın, F., Taşkın, T., Karaca, O., Tuncel, E., Ertuğrul, M., Özder, M., Güney, O. ve Gürsoy, O., 2005a, Türkiye Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Üzerine Teknik Ve Ekonomik Yaklaşımlar, Türkiye Ziraat Mühendisliği, 6, 3-7.

Kaymakçı, M., Tuncel, E. ve Güney, O., 2005b, Türkiye'de Süt Keçisi Islah Çalışmaları, Süt Keçiciliği Ulusal Kongresi, 26-27.

Kaymakçı, M., & Engindeniz, S. (2010). Türkiye'de keçi yetiştiriciliği: sorunlar ve çözümler. Ulusal Keçicilik Kongresi 24–26 Haziran 2010, 1-25.

Kesenkaş, H., Dinkçi, N., Kınık, Ö., Gönç, S. ve Ender, G., 2010, Saanen Keçisi Sütünün Genel Özellikleri, Akademik Gıda, 8 (2), 45-48.

Kılıç, S., Uysal, H., Kavas, G., Esenkaş, H. ve Akbulutu, N., 2002, Pilot Tesis Koşullarında Pastörize Keçi Sütünden Çimi Peyniri Üretimi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 39 (3).

Savran, F., Aktürk, D. ve Kumuk, T., 2012, Kırsal Yoksulluğun Azaltılmasında Önemli Bir Araç: Keçi Yetiştiriciliği. 10, Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7.

Smith, G., Riley, R., Savell, J. ve Shelton, M., 1982, Yields of carcass and dress-off items and carcass quality-quantity measures for Angora and Spanish goatsProceedings, 3. International Conference on Goat Production and Disease10-15 Ene 1982Tucson, AZ (EUA).

Tapur, T., 2009, Abanoz Yaylası (Mersin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (21), 473-487.

Taşkın, T., Kaymakçı, M., Koşum, N., Dellal, G., Savaş, T., Konyalı, A., Savran, F., Tölü, C., Tuncel, E. ve Koyuncu, M., 2010, Üniversitelerde keçi konulu araştırmalar ve bunların sahaya yansımaları, Ulusal Keçicilik Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mert Üniversitesi, Çanakkale, 26-36.

TÜİK, 2019, Hayvancılık İstatistikleri, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr:

Yamane, T., 1967, Elementary sampling theory.

Martin Luther'in İncil Çevirisinin Alman Dilinin Gelişimine Katkıları

Öğrt. Gör.Dr. Coşkun DOĞAN[1]

[1]Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü Mehmet Akif Ersoy Yerleşkesi 22030 EDİRNE,

e-mail: coskundogan2002@yahoo.de

Özet: Bir keşiş olan Martin Luther, ana dili olan Almancayı iyi incelemiş ve oldukça etkin kullanan biriydi. Özellikle kitabi dili bir kenara bırakarak sokakta halkın günlük konuştuğu dili tercih etmesi ve İncil çevirisini sürekli bu yönde düzeltmesi de bunun kanıtlamaktadır. Almanya'nın değişik bölgelerinde yaşayan kimselerin bile birbirini anlamayacak kadar farklı Almanca konuşması, M.Luther'in Almancayı konuşan tüm herkesin anlayabileceği bir dille İncil çevirisi yapmasının ve böylece "Ortak Almanca" oluşumunun yolunu açmıştır.

Diğer bir taraftan, bilgiye susamış insanların sayıca az ve nadir yerlerde bulunan kaynak kitaplara ulaşması oldukça zor olduğu bilinmektedir. l440'ları civarında Johannes Gutenberg adlı Almanın icat ettiği matbaa dünya tarihinde yeni bir çağ açtı. Matbaanın bulunmasıyla birlikte bilgiye ulaşmak isteyen herkes düşünce ve kültür hayatından payını alma imkanı bulmuştur. M.Luther 1534 yılında Alman diline çevirdiği İncil'in tamamını matbaada bastırmıştır. Yazdığı yazılar ve yaptığı İncil çevirisi matbaa sayesinde kısa sürede yayılmış ve onun bu çabaları Alman dilinin bundan sonraki gelişimi üzerinde hiç kimsenin yapamadığı kadar büyük bir etki yapmıştır.

Ayrıca M.Luther'in çeviri yaparken sade bir Almanca kullanmaya dikkat etmesi, edebiyat alanında da yeni bir nesir türü olarak öncü olmuştur. Bunun nedeni Luther'in Almanya'da yazılarıyla konuşma diline yakın bir yazı dili meydana getirmiş olmasıdır. Luther Alman dilinin öğreticisi konumuna gelmesinin en büyük nedeni, her alanda Latince yerine her evde konuşulan anadilini kullanmayı öğrenmişlerdir. Luther'in Alman kamuoyunda Almancanın farkındalığını oluşturması sonucunda, üniversitelerde birçok ders Almanca verilmeye ve bilim alanında da Almanca kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, Martin Luther'in İncil çevirisinin Alman dilinin gelişimine katkıları incelenecektir. İncil çevirisinin beraberinde getirdiği diğer sosyal olaylar ve kültür dünyasına etkileri nitel bir araştırma şeklinde yorumlamaya dayalı olarak irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Martin Luther, Matbaa, Almanca, Çeviri.

Bible Translation of Martin Luther's Contributions to the Development of German Language

Öğr.Gör.Dr. Coşkun DOĞAN[1]

[1]Trakya University Faculty of Education, Department of Foreign Languages Mehmet Akif Ersoy Campus 22030 EDİRNE, e-mail: coskundogan2002@yahoo.de

Abstract: Martin Luther, a monk, had studied the native German language well and was very efficient. In particular, the language of the book aside, leaving the language of the people to use the daily language and the Bible translation constantly correcting this direction proves this. The fact that even people living in different parts of Germany spoke so differently that they did not understand each other, opened the way for the creation of a bile common German İn by M.Luther, who translated the Bible in a way that everyone in German could understand.

On the other hand, it is known that people who are thirsty for information are difficult to reach to the source books in few and rare places. Around the l440s, the German printer Johannes Gutenberg invented a new era in the history of the world. With the discovery of the printing house, anyone who wants to access information has the opportunity to take his share of the life of thought and culture. In 1534, M.Luther published the whole Bible in German. His writings and the translation of his Bible were spread quickly through the printing press, and his efforts had a greater impact on the future development of the German language than anyone else could ever have.

Moreover, M.Luther's attention to the use of simple German in translation has been a pioneer in the field of literature as a new kind of prose. The reason for this is that Luther created a written language close to the language of speech with his writings in Germany. Luther learned to use the native language spoken in every household instead of Latin in every field. As a result of Luther's awareness of German in German public opinion, many courses were taught in German and German was used in the field of science.

In this study, the contribution of Martin Luther's Bible translation to the development of the German language will be examined. The other social events brought about by the Bible translation and the effects on the world of culture will be examined based on the interpretation as a qualitative research.

Key Words: Martin Luther, Printing, German, Translation,

1. GİRİŞ

İncil'in Almancaya çevirisini herkesin anlayacağı bir dille yapan bir dinbilimci olan Martin Luther, hem kutsal kitapla birey arasındaki aracı kurumun kalkmasını hem insanların Hristiyanlık dinine inancının güçlenmesini sağlamıştır. İncil çevirisini yaparken her sözcüğün anlam düzeyinde aktarılmasını gerçekleştiren Luther bu anlamda Alman dilinin gelişimine de büyük katkılarda bulunmuştur. Bu tür çeviri anlayışı kaynak metne bağlı kalmasının bir göstergesi iken, çeviri yaparken Alman dilinin yapısına uygun olarak bazı eklemeler ve değişiklikler yapması erek metin odaklı çeviri anlayışını göstermektedir.

Matbaanın bulunması ve erek odaklı anlayış ve bölgesel dilsel farklılıkları ortadan kaldıran ortak bir Almanca Luther tarafından çevrilmiş İncil'in kopyalarının hızla çoğaltılarak halka ulaşması Ortaçağ'da hüküm süren kilisenin otoritesini ortadan kaldırmıştır. Rönesans ve Hümanizm gibi insanı yücelten düşünce akımların da etkisiyle tüm Avrupa'da dinde Reformasyon hareketleri başlamıştır. Büyük sosyal olaylara neden olan Luther'in İncil çevirisi toplumun anlayabileceği düzeyde bir Almanca ile yazılmıştır.

Sokakta konuşulan bir dile yakın bir Almaca ile çevirisi yapılan İncil döneminin anlaşılması en kolay yazılı eseri olmuştur. Bu çeviri anlayışı Alman yazı dilinin sözcük düzeyinde gelişmesine katkı sağlamıştır. Yapılan İncil çevirisi ile birlikte bölgesel dil farklılıklarını ortadan kaldıran ilk Almanca dilbilgisi kurallarının da kullanıldığı görülmektedir. İncil çevirisi Almancanın özgün bir modern dil kimliğine kavuşmasına ve Almancanın yabancı dillerin etkisinden kurtulmasına olanak sağlamıştır.

Luther'in İncil çevirisi ile birlikte Almanya'da ve çoğu Avrupa ülkelerinde eğitim anlayışının da değişmesine yol açmıştır. Latincenin önemi gittikçe azalırken, özellikle Almanya'da Almanca okuyup anlamak isteyen insanların sayısı gittikçe artmıştır.

2. ALMAN DİLİ GELİŞİMİNİN TARİHSEL SÜRECİ

19. yüzyılın başlarında ünlü dilbilimciler Franz Bopp ve Jacob Grimm tarafından yapılan Avrupa'daki ve Asya'daki farklı dillerin tarihsel olarak çıkışının araştırılması sonucunda, bugünkü kullanılan Almancanın çok geniş bir coğrafyada hüküm süren İndogerman dil ailesinin Batı Germen dil grubunun ait olduğu saptanmıştır. İngilizce, Hollandaca ile birlikte ayni dil grubunda gösterilen Almancanın dil tarihinin başlangıcı, bu iki dilden ayrıldığı Ortaçağın ilk başlarına kadar uzanmaktadır.

Germen dil aile grubu İndogerman dil aile grubundan M.Ö. birinci yüzyılda İlk "Ses kayması" olması nedeniyle ayrılmıştır. İlk ses kayması öz ellikle vurgusu olmayan hecelerin düşmesi ve bazı sert sesiz harflerin dönüşümü nedeniyle gerçekleşmiştir. Kavimler göçü esnasında İskandinav yarım adasının güney kısımlarından Avrupa'nın kuzey kesimlerine Almanlar, beylikler şeklinde bu toprakları yurt tutmuşlar ve Almancanın oluşumuna kaynaklık etmişlerdir. Germenlerin bir kolu ise M.S. 5. Yüzyılda Büyük Britanya'ya göç ederek İngilizcenin oluşmasını sağlamışlardır. M.S. 6. yüzyılda yine konsonantlarda ve hece vurgularında meydana gelen ikinci "Ses Kayması" sonucunda Germen dilleri birbirinden tamamen ayrılarak farklı diller haline gelmiştir. Birçok dilbilimci tarafından İndogerman dil aile özelliklerini en çok yansıtan dil olarak Almancanın İngilizce ve Hollandacanın asıl çıkış dili olduğu iddia edilmektedir.

Almancanın bağımsız bir dil olarak gelişiminin ilk basamağı olan ve M.S.600 ila 1050 yılları arasını kapsayan "Eski(yüksek)Almanca" dönemidir. Kavimler göçünden sonra ilk alman devletinin oluşumunun temellerinin atıldığı bu dönemde Almanlar, Hristiyan dininin kültürel öğelerinden oldukça dilsel anlamda etkilenmiştir. Hem dinsel hem de Almanların destanların yazınsal eserler olarak ilk bu dönemde oluşturulmuştur. Alman dilinde bazı fonolojik ve morfolojik yapıların (Artikellerin oluşumu, Tekil Çoğul biçimleri, Şahıs Zamirleri, Zaman Durumları gibi) değişimi Eski Almanca döneminde gerçekleşmiştir.

M.S.1050 ila 1650 yılları arası "Erken Yeni (Yüksek) Almanca dönemini kapsamaktadır. Ticaret alanında birçok kentin ticaret merkezi haline geldiği Almanya'da kral bölgesel dil farklılıklarının kaldırılması için bir yasa hazırlatmıştır. Bu dönem Hollandaca dilinin ortaya çıktığı, ilk yüksekokulun açıldığı, matbaanın bulunduğu, İncil çevirisi ve ilk Almanca kitapların basıldığı kültürel bir dönemi kapsamaktadır. Alman dilinde fonolojik değişimlerin yanında, morfolojik ve semantik olarak değişimler olmuştur. Soyadı kanunu, yabancı dillerden Almancalaştırılan kelimeler, Alman dilinde doğru yazım kuralları uygulama ve hümanizmle birlikte Almancanın bilim dili çalışmalarının yapılması bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

1650'den sonraki ve bugüne kadar süren Alman dilinin gelişim süreci "Yeni (yüksek) Almanca" dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem toplumsal ve teknoloji alanlarında gelişmeler nedeniyle yeni sözcükler türetilmiştir. Fonolojik ve morfolojik olarak bazı değişimler (Genitiv, Praeteritum) söz konusu olmuştur. Ülke içerisinde ortak bir edebiyat dili oluşturulmuştur. Dilin yazım (Medicin Medizin) kurallarında değişikliler yapılmıştır. Dönemin dilbilimcileri Grimm Kardeşler Almanca sözlük ve dilbilgisi yazımın gerçekleştirmişlerdir. Almanya'da gerek Hitler döneminde gerekse Doğu Almanya'da dil, siyasi propaganda aracı olarak kullanılmış. Bazı sözcükler her yazın alanında özellikle siyasi amaçlı olarak ön plana çıkarılmıştır.

3. MATBAANIN BULUNMASININ ALMAN DİLİNİN BİRLİĞİNE KATKILARI

Johannes Gutenberg adlı bir Almanın matbaayı icat etmesi, özellikle Avrupa'da gerek sosyal gerekse kültürel yaşam alanında etkileri oldukça büyük olmuştur. Matbaa 1440'lı yıllarda bulunmasıyla birlikte, insanlığa daha kolay bilgiye ulaşabilme olanağı sunarken, kültür ve düşünce dünyasına da yeni bir kapı açmıştır. Matbaadan önce kitapların çoğaltılması el yazması şeklinde gerçekleşmekteydi. Oldukça pahalı ve zaman alan bu kopyalara ancak Avrupa'nın zengin kimseleri ulaşabiliyordu. Tabi bu da kültürel yaşamın içerisinde çok az kişinin yer almasının en büyük nedenlerinden biriydi. Matbaanın icadı hemen sonrasında Latince kitaplar basılırken, daha sonraları yöresel halk dillerinde Almanca kitaplar çoğaltılmıştır. Böylece bilgiye ulaşamayarak cahil bırakılmış ve din simsarları tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılan büyük halk kesimini oluşturan insanlar, aydınlatılmıştır. Bu da Avrupa'da hüküm süren Ortaçağ döneminin sonu olmuştur. Bu anlamda Hessel şöyle söylemektedir.

> *Başka bir yenilikte 15. yüzyılın ortalarında hareketli harflere sahip matbaanın Johannes Gutenberg tarafından icadıydı. İlk başlarda Alman edebiyatının gelişmesi için yeterli olamadı, çünkü basılan kitaplar pahalı ve %90'ı Latince olarak basıldı. 15. yüzyılın sonuna kadar Alman dilinin konuşulduğu bölgelerde 60'dan fazla matbaa kuruldu. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Martin Luther Katolik kilisesinin çirkin din ticareti karşı tepki vermeye başlayınca, kendisinin görüşlerinin yayılmasını sağlayan en etkili medya aracı olan matbaa hizmetindeydi (Hessel: 2005:6).*

Alman kültür dünyasının gelişimi açısından büyük bir önemi olan matbaanın icadı, dilin gelişmesi için farklı bakış açılarının gündeme gelmesine katkı sağlamıştır. Dönemin yazınsal ürünlerin daha büyük kitlelere ulaşmasını sağlayan matbaa, farklı alanlarda basılan kitaplarda Almanya topraklarında ortak Almanca kullanımına büyük fayda sağlamıştır. Matbaanın icadı ile birlikte, Ortaçağ'da Hristiyanlıkla iniltili olarak Latin diline endeksli eğitim anlayışı da giderek önemini kaybetmiştir.

4. MARTİN LUTHER'İN İNCİL ÇEVİRİSİ VE REFORMASYON HAREKETLERİ

1546'da Eisleben/ Thüringen'de doğan Martin Luther hem bir papaz hem de bir ilahiyat alanında bilim adamıdır. Wittenberg Üniversitesi'nde ilahiyat profesörü olarak da çalışmış olan Luther, verdiği konferanslar ve dersler nedeniyle kısa zamanda İncil yorumcusu olarak büyük bir ün yapmıştır. Kutsal kitap İncil'i evde bir annenin çocuğu ile konuştuğu basitlikte bir dil kullanarak Almancaya çeviren Luther, kendi dini görüşlerini yazdığı üç kitabı daha yayınlatmıştır. Matbaanın icat edilmiş olması ve halka bu kitapların kısa zamanda ulaşması sonucu, halk Luther'i kendilerini din aracılığı ile ezenlere karşı bir lider olarak görürken, soylular da Kilisenin mallarına sahip olmak için egemenliğine son vermek amacıyla Luther'i desteklemişlerdir. Bu anlamda Störig şöyle demektedir.

> *Luther, bu öncü tutumuyla Katolik mezhebinde günah çıkarma sürecinde, Tanrı ile kul arasına giren din adamını da aradan çıkaracaktır ve zamanla yeni bir mezhep olan Protestan mezhebi oluşacaktır. Luther düşün alanındaki yazılarıyla ve çevirileriyle kilise geleneğine karşı çıkmıştır (Akt. Eruz, 2010:48).*

Luther'in kilise ile olan çatışmasından başarılı olarak çıkmasının arka planında siyasal ve ekonomik sorunlarda bulunmaktadır. Aynı dönemlerde aşrı din baskısına karşı insanların antik çağdaki insan merkeziyetçi "Hümanizm'e" dönüş anlayışının ortaya çıkması ve sanat ve bilim alanlarında "Rönesans" düşüncesinin ağırlık kazanması, Luther'in kiliseye karşı başlattığı tepkisel hareketin destekleyicileri olmuştur. Ortaçağ'ın baskıcı ve sömürü düzeni üzerine kurulmuş insanları sefalete sürükleyen karamsar düşüncelerden antik çağ insan modeli örnek alınarak Avrupa'da bir özgürleşme hareketi başlamıştır. Bu bağlamda dinsel bir başkaldırı olarak Reformasyon da Luther'in İncil çevirisi ile "Hümanizm ve Rönesans" düşüncelerinin yanında yer almıştır. Bu konuyla ilgili Yücel şöyle düşünmektedir.

> *Ortaçağ'ın baskıcı ve karamsar havasından kurtulmak isteyen insanlar Hümanizm ve Rönesans ile yeni ve iyimser bir dünya ve insan modeli yaratmak istemişlerdir. Bu bağlamda Antik Yunan ve Roma*

> *dönemine ilişkin birçok yapıtın çevrilmesi söz konusu olmuştur. Dini konuların yerini mitolojik konuların almaya başlamasıyla insanın varlığını, doğayla ilişkisini sorgulayan eğitici/öğretici/yaralı konular ön plana çıkarak, sanatla birlikte bir özgürleşme hareketi başlamıştır (Yücel, 2017:63).*

Ortaçağ'da Alman toplumunun okuryazar olmaması ve okuryazar olanlarında pahalı olan fazla kopyası olmayan kitaplara kolayca ulaşamaması Latince olan din ağırlıklı eğitimin egemen hale getirmiştir. Matbaanın keşfi ile topluma yeni düşünceleri aktaran kitapların doğrudan ulaşmasını sağlamıştır. Okuryazarlığın artması ile haftalık gazeteler de sayıları hızla artan matbaalarda basılmaya başlamıştır. Luther'in İncil çevirisinin da halka çok hızlı bir şekilde ulaşmasında matbaanın rolü büyüktür. Sadece Almanya'da değil tüm Avrupa'da Luther'in reformcu görüşleri matbaalarda çokça ve hızlı bir şekilde basılması giderek tüm Avrupa'yı sarmış ve kiliseye karşı büyük ayaklanmalar olmuştur. Bunun sonucunda da Protestan Kiliseleri ortaya çıkmıştır.

5. ORTAK ALMANCANIN OLUŞUMUNA MARTİN LUTHER'İN KATKILARI

Reformasyon sadece dini bir inanç hareketini değil, aynı zamanda Alman diline yeni bir yapı kazandıran harekettir. Bunun nedeni Martin Luther'in İncil çevirisinde bölgesel bir diyalekt kullanmak yerine, Almanya'da tüm bölgelerin anlayacağı ve Alman vatandaşlarının hemen hemen hepsinin anlayacağı bir dil kullanmasıdır. Bu konuda Köksal şöyle söylemektedir.

> *Bir Alman din adamı ve aynı zamanda dilbilimci olan Martin Luther, İncil'i Almancaya çevirmiş ve Mukaddes Kitab'ı anlayabilmeleri için metni insanların kendi dilinde çevirmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca anlaşılabilirliği çevirinin hedefi olarak görmüştür (Köksal, 2005:19).*

O dönemler Almanya coğrafyasında çok farklı ağız ve şiveler konuşulmaktaydı. Farklı bölgelerde yaşayan bireylerarasında iletişim zor sağlanmaktaydı. Bu nedenle tüm Almanların birbirini kolaylıkla anlayabileceği ortak bir Almaca gerekmekteydi. Luther'in Almanca İncil çevirisi ile farklı ağız ve şiveler yazı dilinde ortak bir payda da buluşarak Alman dilinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Luther İncil çevirisi Alman dilinde bir bütünlük oluşması açısından büyük bir rol oynamıştır. İncil çevirisinin 13 yıl gibi uzun bir sürede yapılmasının nedeni erek kitlenin İncil'i anlaması düşüncesidir. Bunun için her bir sözcüğün Almancalaştırılması gerekmektedir. Bu konuda Yücel şöyle düşünmektedir.

> *Fakat Luther çevirisinde öznel yorumlama üzerinde durmaktan çok, anlaşırlılık ölçüsünü kendine temel almaktadır. İncil'in geniş kitleler tarafından anlaşılması için dilin halkın düzeyine indirgenip Almancalaştırılması gerekmekteydi. Burada kutsal metinin okurun anlayabileceği bir düzleme getirilmesi söz konusudur.bunun en belirgin göstergesi, Luther'in ilahilerin de "kalplere hitap edebilmek için, kalpten geldiği gibi, samimi ve sade bir dille söylenmesine önem vermesidir (Yücel, 2017:67).*

Alman yazı dilinin ve dilbilgisi yapısının yeteri kadar gelişmemiş olması Luther'in işini oldukça zorlaştırmıştır. Bu nedenle, sözcük düzeyinde bir çeviri eşdeğerliliği yerine, anlam düzeyinde bir eşdeğerlilik oluşturmaya çalışmıştır. Luther bununla Hristiyanlık dininin kiliselerde papazlar aracılığı ile yorumlanmasının önüne geçerek, İncil'i halkın anlayacağı bir biçime sokmuş ve din aracılarının aradan kalkmasını sağlamıştır. Luther'in bu çeviri anlayışı aynı zamanda kendi dili olan Almancanın gelişmesine ve ölü bir dil olan Latin dilinin hegemonyasına son vermiştir. Kısaca Alman dili, Latin dilinin kıskacından kurtularak çeviri aracılığı ile özgürleşmiştir. W. Benjamin bu konuda şöyle söylemektedir.

> *Özgür çeviri salt dilin yararına olmak üzere kendi dilinde sınavdan geçer. Bir başka dilin güçlü etkisi altında olan bu salt dili kendi dilinde özgürlüğüne kavuşturmak, yapıt içerisinde kapalı kalmış olan dili o yapıtı yeniden türetme yoluyla özgür kılmak çevirmenin görevini oluşturur. Çevirmen, bu salt dil için kendi dilinin çürük engellerini yıkar (Çev. Cemal,2016:33)*

Luther'den önce İncil tam on yedi kez (Yücel,2017) Almancanın farklı yöresel dillerine çevrilmiştir. Bu İncil çevirilerinin Alman halkını, Luther'in İncil çevirisi kadar etkilememiştir. Bunun nedeni, hem yapılan çevirinin standart bir Almanca ile yapılmamış olması, hem de matbaanın henüz keşfedilmemiş olası ve çok kimsenin okuma şansı bulamamış olmasıdır. Luther'in İncil çevirisi esnasında nasıl bir yol izlediğini yazdığı "Sendbrief vom Dolmetschen" kitabında, Almancanın yazı dilinin fazla gelişmiş olamaması nedeniyle, sözcük anlamlarının yaptığı çeviride oldukça önem kazandığını belirtmektedir. Buda Luther'in kaynak metine sözcük anlamlarının boyutunda ne kadar bağlı kaldığının bir kanıtıdır.

6. SONUÇ

Luther'in Almancaya her kesim tarafından anlaşılır bir şekilde çevirdiği İncil Alman dilinin gerek dilbilgisel kavramlar yönünden gerekse sözcük düzeyinde gelişmesini sağlamıştır. Luther Almanca yazı dilinin gelişimine ve Almanya'nın her bölgesinde farklı şive ile konuşulan Almancanın ortak bir dil haline gelmesinde büyük rol oynamıştır. Ayrıca kaynak metin İncil'e sadık kalarak erek okur odaklı çeviri eylemi yapması, dilden kaynaklanabilecek yanlış anlamaları da ortadan kaldırmıştır.

Matbaanın icadı ile İncil çevirisinin çoğaltılması ve toplumun her kesiminin elde ederek okuma olanağı bulmasını sağlamıştır. Tüm Avrupa'da ve Almanya'da oldukça katı tutum içinde olan kiliseye karşı büyük tepkiler oluşmuş, Ortaçağ da her anlamda güçlenmiş kilisenin de otoritesini kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca İncil çevirisi, birey ile tanrı arasında bir aracı rolü olan ve bundan çıkara sağlayan kilise bertaraf edilerek, dinin daha iyi anlaşılmasını mümkün kılmıştır.

Luther'in İncil çevirisi ile Almancaya sunduğu dilsel katkılar sonucu, Almanca özellikle ölü bir dil olan Latincenin baskısından kurtulmuştur. İncil çevirisi Almanya'da eğitim anlayışını değiştirmiş ve bu anlayış Alman eğitim kurumlarında hak ettiği yeri almıştır. Luther'in çevirdiği kutsal kitap İncil yüzyıllar boyunca ilgili yerlerde okutulmuş ve okutulmaya da devam etmektedir. Ayrıca yapılan ve ya yapılacak çevirilerde de referans olarak gösterilmiştir.

7. KAYNAKÇA

Aksoy, N.Berrin (2002). "Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi", İmge Yayınevi, İstanbul

ASUTAY, Hikmet / ERGİN, Demirali Yaşar (2018) "Balkan Eğitim Araştırmaları / Trakya Üniversitesi Yayın No: 195, ISBN: 978-975-374-201-6, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne https://bys.trakya.edu.tr/file/open/58236613

Aytaç, Gürsel (1983). "Yeni Alman Edebiyatı", Kültür Eserler Dizisi:29, Ankara

Eruz, Sakine (2010). "Çokkültürlülük ve Çeviri", Multilingual Yayınları, İstanbul

Hessel, Anne (2005). "Die Rolle Luthers für die deutsche Sprachgeschichte", Studienarbeit, Ruprecht-Karl Universitaet, Heidelberg

Köksal, Dinçay (2005). "Çeviri Eğitimi", Kuram ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Rıfat, Mehmet. (2012) Çeviri Seçkisi 2, Çeviri(bilim) Nedir?, 2. Baskı Sel Yayıncılık, İstanbul

Stolze, Radegundis (2013). "Çeviri Kuramları" Giriş, 6. Baskıdan Çev. Dr. E.Durukan, Değişim Yayınları, İstanbul

Yücel, Faruk (2016). "Çevirinin Tarihi", Yenilenmiş Edisyon: Çeviribilim Yayınları, İstanbul

www. wikipedia.org/wiki/Deutsche Sprachgescichte, (Erişim Tarihi: 07.02.2015)

Çağdaşlaşma Sürecinde Çevirinin Rolü

Öğrt. Gör.Dr. Coşkun DOĞAN[1]

[1]Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü Mehmet Akif Ersoy Yerleşkesi 22030 EDİRNE

e-mail: coskundogan2002@yahoo.de

Özet: İletişim ve ulaşım teknolojisinin çok hızlı gelişmesine paralel farklı kültürler arasındaki ilişkilerde artış göstermiştir. Bu bağlamda kültürel öğelerde bir kültürden bir diğerine aktarılmaktadır. Kültürlerin en önemli taşıyıcısı diller aracılığı ile gerçekleşen bu aktarım büyük bir oranda çeviriler yoluyla gerçekleşmektedir. Çeviri hem kültürlerarası köprü görevi üstlenen önemli bir olgu hem de farklı kültürler arasında bilgi alış verişini sağlayan bir lokomotif görevi yürütmektedir. Bu alış veriş sadece kültürel bilgi aktarımı değil, bir düşüncenin veya bir uygulamanın da aktarımıdır. Çeviri aracılığıyla gerçekleşen toplumlararası bu etkileşim, bu anlamda toplumların çağdaşlaşma sürecinde aktif rol oynamaktadırlar.

Küreselleşme nedeniyle çevirinin kapsam alanı genişlemekte ve kültürler arası iletişim önem kazanmaktadır. Dünyada yaşanan çok kültürlü yaşam çeviri eyleminin farklı kültürlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan kültürlerüstü özel bir iletişim sorumluluğunu da ortaya çıkarmıştır. Bu artık kültürlerin pratik alanı olan toplumları de etkilemektedir. Çokkültürlü yaşam soyo- kültürel iç ilçelik nedeniyle, toplumlar arasında yaklaşmayı sağlamıştır. İnternet çağının beraberinde getirdiği kolaylıklar ve dilsel anlaşma aracı olan çeviri, toplumsal iletişime engel olan normları ortadan kaldırarak toplumların çağdaşlaşmasına yardımcı olmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde çeviri etkinliğinin toplumların kültürel ve sosyal yapılarının değişmesine neden olduğu görülmektedir. Bu kadar etkili bir yaptırımı olan çeviri eyleminin çağdaşlaşma yolunda çağın insanlığın hizmetine sunduğu nimetlerden faydalanması yönünde büyük katkılar sağlamaktadır. Çeviri, toplumları ortak kültürel değerler etrafında buluşmasına yardımcı olmaktadır. Bu da gelecekte toplumlar arası olabilecek çatışmaların şimdiden yok olmasına ve dünya barışına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, çevirinin toplumlararası iletişim sağlaması çağdaşlaşma sürecindeki katkıları irdelenecektir. Ayrıca kapsam alanı genişleyen çevirinin kültürlerüstü özel iletişim sorumluluğunun diğer sosyal olaylar ve kültür dünyasına etkileri nitel bir araştırma şeklinde yorumlamaya dayalı olarak irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Çağdaşlaşma, Çeviri, Kültür, İletişim

The Role of Translation in the Process of Modernization

Öğr.Gör.Dr. Coşkun DOĞAN[1]

[1]Trakya University Faculty of Education, Department of Foreign Languages Mehmet Akif Ersoy Campus 22030 EDİRNE, e-mail: coskundogan2002@yahoo.de

Abstract: In parallel with the rapid development of communication and transportation technology, there has been an increase in the relations between different cultures. In this context, cultural elements are transferred from one culture to another. This transfer, which is the most important carrier of cultures, is carried out through translations. Translation is an important phenomenon that acts as an intercultural bridge and a locomotive that facilitates the exchange of information between different cultures. This exchange is not only a transfer of cultural information, but also a transfer of thought or practice. This inter-communal interaction through translation plays an active role in the modernization process of societies.

Due to globalization, the scope of translation is expanding and intercultural communication is gaining importance. The multicultural life in the world has created a special communication responsibility for the intercultural communication that emerged as a result of the interaction of different cultures. This also affects the societies that are the practical field of cultures. Multicultural life has led to an approach between societies because of the socio-cultural inner district. Translation, which is a means of linguistic agreement brought by the Internet age, helps the societies to modernize by eliminating the norms that hinder social communication.

In the historical process, it is seen that translation activity has changed the cultural and social structures of societies. It has made a great contribution to the fact that the translation action, which has such an effective sanction, has benefited from the blessings that the age has brought to the service of humanity in the way of modernization. Translation helps communities to meet around common cultural values. This will contribute to the future disappearance of inter-communal conflicts and world peace.

In this study, the contribution of translation on inter-communal communication will be examined. In addition, the scope of expanding the scope of the intercultural special communication responsibility of other social events and cultural world will be examined based on the interpretation of the effects as a qualitative research.

Key Words: Modernization, Translation, Culture, Communication

1. GİRİŞ

Toplumsal hareketlerin her zaman yeni gelişmelere ve değişimlere yol açtığı aşikardır. Değişimler toplumlararası etkileşim sonucu oluşmaktadır. Bir toplumdaki gelişen olayları diğer bir toplumdan ayrı düşünmek olası değildir. Toplumsal iç değişimler, toplumlararası karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkan çağdaşlaşmadan ayrı düşünülmeyecek bir olgudur. Çeviri ise toplumların karşılıklı olarak etkileşiminin baş mimarıdır. Uluslararası her büyük çağdaşlaşma yolunda hareketin başlangıcı çeviri ile olmuştur.

Bugünkü dünyada artık küreselleşme nedeniyle toplumlararası kültürlerüstü bir iletişim söz konusudur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği farklı toplumsal yaşamların iç içeliği, her toplumun özgün sosyo-kültürel olgularını etkilemiştir. Ancak farklı kültürleri bir arada bulunması çağdaş bir yaşam biçimi olan "Çokkültürlülüğün" ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yaşam biçimi çeviri etikliğinin toplumsal alanda sorumluluğunu ön plana çıkarmıştır.

Çağdaş toplumların oluşmasında çeviri etkinliğinin büyük toplumsal uyanışlara vesile olduğu bilinmektedir. Çağdaşlaşma her zaman yeni bir hümanizm hareketidir. Çeviri etkinliği bu hareketin öncüsü konumundadır. İnsanlık tarihini gün yüzüne çıkarmak, toplumlar arasında kültürlerötesi iletişimi gerçekleştirmek, çağdaşlaşmaya yönelik hareketlere kaynaklık etmek çeviri etkinliğinin başlıca görevidir. Ortak kültürel değerler etrafında toplumları buluşturmak gibi bir sorumluluk üstlenen çeviri etkinliği, toplumların çağdaşlaşmasında öncü roller oynayacaktır.

2. TOPLUMLARARASI ETKİLEŞİM VE ÇEVİRİ

Her toplumun kendine özgün yaşam biçimi ve inanışları vardır. Bu yaşam biçiminin önce dile sonra kültüre yansıması toplum içi iletişimin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ancak dünyada farklı toplumların da var olduğu düşüncesinden hareketle; her toplumun kendisine özgün kültürü, kültürün uygulandığı toplum yaşamı ve iletişim şekli vardır. İlk olarak kendinden farklı bir toplumla karşılaşan kişi ve ya toplumlar, önce kendi varlıklarını sürdürmek için, daha sonra kaşsısındakini tanımak için eyleme geçmekte ve düşündüklerini, hissettiklerini paylaşma gereği duymaktadır. Çağdaşlaşma yolunda ilk "insani paylaşımlar" toplumsal iletişim ve etkileşim düzeyinde başladığı görülmektedir. Bu anlamda Yücel şöyle düşünmektedir.

> *İlk insanın kendi varlığını sürdürebilmek adına içinde bulunduğu dünyaya karşı duyumsadığı yabancılığı korkuları başkalarıyla paylaşabilmeyi ve anlatmayı çeviri edimi ile aşmış olduğu ileri sürülebilir. Ancak bir anlamda bu "insanlaşma" olgusunun gelişimini yansıtan süreçte iç ve dış dünyadaki karışık imgeleri anlamak ve anlamlandırmak hiç de kolay olmamıştır (Yücel, 2016:18).*

Birbirleri ile iletişim kuramayan farklı dünya görüşlerine sahip toplumlar arasında çatışmaların çıkması olasıdır. Bu yüzden iletişim engellerini ortadan kaldırmak ve toplumların birbirlerini tanımalarını sağlamak, birbirlerine karşı olan önyargıları yok edecek ve yerini hoşgörüye bırakacaktır. Bunun anahtarı çeviri etkinliğidir. Farklı toplumların karşılıklı olarak kültürel ve yaşamsal deneyimlerinden faydalanması çeviri etkililiği kaçınılmazdır. Bugün dünyada yaşanan küreselleşme nedeniyle tüm ulusların birbirleri ile çok sıkı ilişki içerisinde olması bir zorunluluk haline gelmiştir. Toplumlararası etkileşimde ilişkilerin devamlılığının sağlanması için çevirinin asla göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu anlamda Köksal şöyle düşünmektedir.

> *Başka halkların kültürel, sosyolojik, politik, duygusal tutumları ve düşünceleri konusunda özel bir ilgisi bulunan kişiler açısından çözüm tabi ki ilgili dilleri öğrenmektir. Diğer taraftan, eğer başkalarının düşüncelerine, fikirlerine ve bilgilerine ulaşmaya yönelik bir talep varsa bu durumda çeviri kaçınılmazdır (Köksal, 2005:6).*

Dünya tarihinde hiçbir medeniyetin kendi kendine yetemediği görülmektedir. Mutlaka farklı medeniyetlerle etkileşim içerisindedir. Kendi içine kapalı medeniyetlerin ömürlerinin kısa olduğu ve üretim anlamında yaratıcılık yetileri olmadığı görülmektedir. Bu nedenle medeniyetlerin de varlıklarını sürdürebilmeleri için kapılarını farklı medeniyetlere açmalı ve onlarla etkileşim içerisinde olması gerekmektedir. Aksi halde çağ dışı kalıp yok olmaya mahkum olacaktır. Karşılıklı etkileşimin anahtarı ise çeviridir. Çeviri medeniyetlerarası iletişimi

sağlarken onların da karşılıklı etkileşim içerisinde olmalarını tetikleyen olayıdır. Medeniyetler arasındaki etkileşim ne kadar büyük boyutta ise, çevirinin rolü de etkileşimin sürekliliği açısından o denli büyük olacaktır..

3. ÇEVİRİ ARACILIĞI İLE ÇAĞDAŞLAŞMA

Çeviri, insanlık tarihi boyunca birey, topluluk, toplum ve hatta dünyada ki yaşamın her alanda var olan bir etkinliktir. İnsanlığın dünyada bilinen toplumsal etkileşimleri; ilkel toplumların var olma süreçlerinde birbirleri ile iletişim kurmalarından, özellikle kavimler göçü, daha sonraları yurt edinme süreci, dini çatışmalar, dünyayı saran uluslaşma hareketleri ve son yüzyılda yaşanan teknolojinin beraberinde getirdiği küreselleşmeye kadar insan yaşamının çağdaşlaşmasının her adımın da çevirinin rolü büyüktür. Çeviri etkinliğinin dünya kültür mirasının oluşmasında ve bu kültürel mirasın sonraki kuşaklara aktarımında da varlığı asla yadsınamaz. Çeviri etkinliğinin öznesi ve yaşamsal zorluklarla karşılaşan çevirmenlerin de her dönemde insanlığın uygarlaşma yönünde katkıları söz konusudur. Çeviri ile Uygarlaşmanın bu kadar yakın ilişkisini Aksoy çeviri tarihini betimlerken şöyle ifade etmiştir.

> *Çeviri tarihini oluşturmak; kültürler ve uygarlıklar arasında geçmişten beri süregelen kültürel alışveriş ağına ışık tutmak, hangi eserlerin nasıl ve neden çevrildiklerini anlamak, çevirinin hangi koşullarda gerçekleştiğini, toplumların gelişimine katkısını, ulusal yazınların nasıl ortaya çıktığını ve geçmişten günümüze çevirmenlerin bu zevkli ama bir o kadar da zahmetli işe hangi nedenlerle katlandıklarını öğrenmek demektir (Aksoy, 2002:13).*

Çeviri etkinliğinin dünyada kitlesel hareketlere neden olduğu oldukça çok örnek olay söz konusudur. Örneğin İspanya'da kurulan ve yaklaşık olarak 500 yıl hüküm süren İslam Krallığı, Avrupa'nın Ortaçağ karanlığından kurtulmasında büyük rol oynamıştır. Bu krallığın başkenti Toledo kentinde kurulmuş kütüphanede bulunan eski Yunan ve Roma kitaplarının Arapça çevirileri bulunmaktaydı. İslam Krallığını yok eden haçlı ordusu bu kütüphaneye zara vermemiş ve Arapçaya çevrilmiş tüm Yunanca ve Roma dillerindeki eserleri başta Latince olmak üzere birçok Avrupa dillerine çevrilmiştir. Bu çeviriler, Avrupa'da Rönesans hareketlerinin temelini oluşturan eski Yunan kaynaklarına ulaşım açısından önemli bir rol oynamıştır. Çeviri etkililiğinin merkezi olan Toledo Okulu dönemin çağdaş sayılacak Skolastik düşüncenin yayılmasına kaynak olmuştur. Bu konuda Yazıcı şöyle düşünmektedir:

> *Toledo okulunun, bilimsel ve felsefi bilginin Orta Avrupa'ya yayılmasında büyük katkısı olmuştur. Özellikle, Eski Yunan ve Arap dünyasındaki tıp, matematik ve astronomi gibi konularla İbni Rüşt ve İbni Sina'nın Aristotales ile şerhleri, yeni kurulan üniversitelerde Skolastik düşüncenin yerleşmesine neden olmuştur (Yazıcı, 2004:61).*

Yine aynı dönemde çeviri etkinliğinin neden olduğu bir başka toplumsal olay ise Martin Luther'in İncil çevirisidir. İncil çevirisi Ortaçağ'da Avrupa'da yaşanan dinsel baskının ortadan kalkmasına ve kilisenin otoritesinin son bulmasını sağlayan bir toplumsal olaya neden olmuştur. Her iki örnek olayda insanlığın çağdaşlaşmasının önünü açan ve toplumsal dönüşümlere neden olan çeviri etkinliğinin ne kadar etkin bir silah olduğunun göstergesidir.

Çevirinin insanlığa çağdaşlaşma yolunda sunduğu katkıları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılarında dünya ki uygarlıklarla etkileşebilmek için gösterdiği çabaları örnek olarak ele almak gerekir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir aydınlanma süreci içerisindedir. Atatürk'ün söylediği gibi; Türk ulusunun muhasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi için, uygarlığının ortak zenginliği olan çağdaş ulusların her alanda ki düşünce ürünlerinin tanınması gerekmektedir. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve tarih boyunca büyük uygarlıkların hüküm sürdüğü Anadolu'nun kültürel mirasının tanıtımı ve dünya kültürel mirasını tanımak için çeviri olgusu gerekli bir etkinliktir. Bu konuda Anamur görüşlerini şöyle ifade etmektedir.

> *Dolayısıyla tüm yazın, sanat, düşün ürünleri uygarlıkların ortak zenginliğidir. Dünya uygarlığına, çağdaş uygarlığa ulaşabilmek için dünya uygarlık mirasından hem pay almak hem de ona katkıda bulunmak gerekir. Farklı dilleri konuşan ulusları birbirlerine bağlayansa çeviridir (Anamur,1998:120).*

Çağdaşlaşma sürecinde çeviri etkinliği aracılığı ile Türk insanının tercih ettiği yeni yaşam biçimine uygun dünyada uygarlıklarından pek çok örnek çeviri yapılması kararı alınmıştır. Bunun için önce 1940 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından Bakanlık bünyesinde bir Tercüme Heyeti kurulmuş ve "Dünya Edebiyatından Çeviriler Dizisi" yapmaya başlamıştır. 1939 yılında I. Neşriyat Kongresi'nde dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel batı dillerinden Türkçeye çevirilerin olması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir.

> *Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve alemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir (Çıkar, 1997:81).*

Toplumların tek başlarına çağdaş bir düzen kurmaları olanaksızdır. Bu nedenle her zaman uygarlaşmak için diğer uygarlıkların etkileri gerekmektedir. Bunun için de diğer toplumların yaşamsal deneyimlerine ve bilgi kaynaklarına gereksinimleri vardır. Bunun tek yolu da çeviri etkinliğidir. Ulusların yeniden diriliş sürecinde çağdaş yaşam düzeyine ulaşmaları, çeviri etkinliğine kültür dünyalarının kapılarını açmakla gerçekleşmiştir.

4. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÇAĞDAŞLAŞMA

Her toplumun kendine özgün bir kültürel dokusu ve kültürel olguların yön verdiği yaşam tarzı vardır. Ancak dünyada yaşanan hızlı teknolojik iletişim ve ulaşım nedeniyle hiçbir toplum dünya ki diğer toplumlardan kendini izole edemez. Bu bağlamda çeşitli nedenlerle farklı kültürlere sahip toplumların bir arada bulunması ve yaşaması kaçınılmazdır. Ortak zarar ve faydaları paylaşarak uyum içerisinde birden çok farklı kültürün bir arada olması "çokkültürlü" bir yaşamın kendisidir. Çokkültürlülüğü bir siyasi program gibi gören Doytcheva çokkültürlülükle ilgli geçici olarak şöyle bir tanım yapmaktadır.

> *Modern demokrasilerin, kurumlarını yeniden biçimlendirerek ve kişilere farklılıklarını geliştirmek ve aktarma imkanı vererek farklı kültürlerin tanınması gerektiği düşüncesini temel alan tarihsel bir siyasi program, entelektüel tartışma ve pratik deneyim bütünü olarak tanımlayabiliriz (Doytcheva, 2013:25)*

İkinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan çokkültürlülük kavramı, farklı ülkelerden siyasi nedenlerle yabancı ülkelere göç etmek zorunda kalmış toplumlara eşit vatandaşlık hakları konusunda ve kamusal olaylara her anlamda etkin katılım hakkı vermektedir. Evrensel yaklaşım düşüncesinden hareketle; tüm farklılıklara eşit ve toplumsal adalet sağlamak çağdaşlaşmanın ön koşullarındandır. Çağdaş toplumlarda "farklı olma hakkı" çokkültürlü toplumlarda demokratik olmanın bir gereğidir.

Çokkültürlülük bağlamında genelde Kanada, Avustralya ve Avrupa Birliği ülkeleri örnek olarak gösterilmektedir. Oysa farklılıkların birçok açıdan ayrımlaştırıldığı çokkültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğunun küllerinden bir güneş gibi yeniden doğan ve ulus bir devlet yapısını benimseyen Türkiye Cumhuriyeti "Türk Vatandaşlığı" etrafında farklılıkları birleştirmiştir. Tüm vatandaşlarının her birine bir devletin çağdaşlaşma yolunda sunabileceği tüm olanakları sağlamıştır. Bu anlamda Bağlı ve Özensel Şöyle söylemektedir.

> *Oysa esas itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir ırk, din, mezhep ya da kan bağı esasına dayalı olarak kurulmadığı hemen herkesin kabul ettiği tarihsel bir gerçekliktir. Gerçekten Türkiye Cumhuriyeti Devleti, eşit statüdeki farklı kurucu unsurların ideal birlikteliğinden doğmuş bir yapılanma idi. Bu bağlamda Türk Milliyetçiliği; kan, dil, mezhep ve etnik köken gibi objektif ölçütlerle değil, birlikte yaşam arzusu gibi sübjektif bir ölçüte dayandırılmak istenmiştir (Bağlı & Özensel, 2013:38).*

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ulus bir devlet olmasına rağmen, her anlamda çokkültürlülüğün beraberinde getirdiği farklılıkları eşit yurttaşlar topluluğu düşüncesi etrafında toplamış ve her yurttaşın çağdaş bir birey olmasına olanak vermiştir.

5. SONUÇ

İnsanoğlu, toplumlararası ilişkilerin her alanda arttığı, farklı kültürlerin çok daha kolay bir araya geldiği bir yüzyıl içerisinde bulunmaktadır. Bu nedenle farklı toplumlar birbirleri ile sürekli olarak etkileşim içerisinde bulunmak zorundadır. Aksi halde yaşadığı dönemin anlayışına, tutumlarına ve gereklerine uyum sağlayamayacaktır. Toplumlararası karşılıklı etkiletişime kapılarını kapatan ve farklılıklardan korkan toplumların tüm sonu kötü olmuştur. Farklılıklara açık bir toplum olmak çağdaşlaşma ile eşdeğerdir ve bu farklı toplumlarla sosyo- kültürel ilişkilerin kurulmasıyla gerçekleşmektedir. Çağdaş yaşamın gereği olan farklılıkların arasındaki bilgi alış verişini de sağlayan çeviri etkinliğidir.

Çeviri etkinliğini her yeni toplumsal uyanışa kaynaklık etmiş bir olgudur. Tarih de yaşanan birçok sosyal gelişmelerin temelinde çeviri etkinliğinin varlığı söz konusudur. Çeviri kültürel bağlamda dönüşümleri sağlarken, kültürün pratik olarak uygulandığı toplumların yapısında da değişiklere yol açmaktadır. Kültürlerötesi bir dil haline gelmiş olan çeviri Farklı toplumların aralarındaki düşünce aktarımı sağladığı için çağdaşlaşmanın koşulu haline gelmiştir.

İletişim alanında yaşanan hızlı gelişmeler, farklı kültürlerin çok kolay karşılaşmasına ve bir araya gelmesine neden olmaktadır. Çeşitli kültürel yapıya sahip toplumların bir arada bulunmasını zorunlu kılan çeşitli sosyal nedenler, çokkültürlü bir yaşamı zorunlu kılmaktadır. Çağdaş anlamda çokkültürlü bir yaşamın sağlıklı olabilmesi açısından çeviri etkinliği farklılıklar arsındaki dilsel engelleri kaldırmaktadır. Çeviri etkinliğinin uzlaştırıcı rolü, toplumsal çatışmaları ortadan kaldırarak onların daha çağdaş yaşamalarına olanak sağlamaktadır.

6. KAYNAKÇA

Aksoy, N.Berrin (2002). "Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi", İmge Yayınevi, İstanbul

Anamur, Hasan (1998). "100. Doğum Yıldönümünde Hasan- Ali Yücel", (Yay.Haz. Songül Boybeyi,) Hasan Ali Yücel ve Bir Aydınlanma Yolu Olarak Çeviri, s. 117-133, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara

ASUTAY, Hikmet / ERGİN, Demirali Yaşar (2018) "Balkan Eğitim Araştırmaları / Trakya Üniversitesi Yayın No: 195, ISBN: 978-975-374-201-6, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne https://bys.trakya.edu.tr/file/open/58236613

Bağlı, Mazhar & Özensel, Ertan (2013). "Çokkültürlü Vatandaşlık", 2. Baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları No: 142, Konya

Çıkar, Mustafa (1997). "Hasan-Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Gen.Yayın No: 359, Ankara

Doytcheva, Milena (2013) ."Çokkültürlülük", 2.Baskı, Çev. T.Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul

Kayaoğlu, Taceddin (1998). "Türkiye'de Tercüme Müesseseleri", Kitabevi Yayın No. 95, Umut Matbaacılık, İstanbul

Köksal, Dinçay (2005). "Çeviri Eğitimi", Kuram ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Ülken, Hilmi Ziya (2016). "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

Yazıcı, Mine (2004). "Çeviri Etkinliği", Miltilingual Yayınları, İstanbul

Yücel, Faruk (2016). "Çevirinin Tarihi", Yenilenmiş Edisyon: Çeviribilim Yayınları, İstanbul

Brexıt Sürecinin İngiltere ve Avrupa Birliği Açısından Sonuçları

Dr. Demet Şenbaş

Özet: 2016 yılının ikinci yarısında İngiltere'de yapılan referandumun İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması sonucunu doğurması hem İngiltere hem de Avrupa Birliği açısından birtakım sonuçları vardır. İngiltere'nin Avrupa Birliği için özellikle ekonomik anlamda önemi büyüktür. Londra ticari ve finansal olarak çok önemli bir merkezdir. Dolayısıyla İngiltere'de faaliyet gösteren şirketlerin diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelere kaydırılması, İngiltere ekonomisi için olumsuz etkiler doğuracaktır. İngiltere ve Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasında İngiltere lehine bir üstünlük söz konusudur. Brexit süreci bu nedenle finansal durumu açısından İngiltere için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu çalışmada İngiltere'nin Brexit sürecinin özellikle İngiltere açısından olumsuz sonuçları olacağı üzerinde durulmuş ve sürecin hem Avrupa Birliği hem İngiltere açısından sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, İngiltere, Brexit

THE RESULTS OF BREXIT FOR ENGLAND AND EUROPEAN UNION

Abstract: It is expected that with the referendum made in the second quarter of 2016 in England having result of exiting from European Union, there would be some results both for England and European Union. England has a key role especially in economical area for European Union. London is an important finacial and commercial center. If the big companies allocate their resources to the other countries in European Union, there will be negative effects for English economy. Between England and the European Union countries there is a relationship which creates superiority for England. So that, Brexit period can have negative effects on English financial conditon. In that study, the negative effects of Brexit period for especially England are mentioned and the results of Brexit for both England and European Union are analysed.

Key Words: European Union, England, Brexit

1. GİRİŞ

İngiltere 23 Haziran 2016 tarihindeki referandumla Avrupa Birliği'nden ayrılmaya karar vermiş ve Brexit müzakereleri AB ile İngiltere arasında 29 Mart 2017 tarihinde resmi olarak başlamıştır. AB Antlaşması'nın 50. maddesi gereğince Avrupa Konseyi'ne İngiltere tarafından yapılan ayrılma niyeti bildirimiyle birlikte, İngiltere'nin 29 Mart 2019 tarihi itibariyle AB'den tamamen ayrılması ve AB için üçüncü ülke haline gelmesi beklenmektedir. (Aras ve Günar, 2018: 91-92)

"Brexit", Oxford Sözlüğü'nde İngiltere'nin AB'den ayrılması anlamına gelmektedir. Kelimenin kökeni 2012 yılına dayanmaktadır. 2012 yılında tartışılan "Grexit" ile ortaya konulan modellere dayandırılarak geliştirilmiştir. Brexit referandumu, 2015 yılında kabul edilen AB Referandum Yasası çerçevesinde değerlendirilirse, referandum sonuçlarının uygulanmasına yönelik bir zorunluluk yoktur. Bununla birlikte, İngiltere'nin AB'den ayrılması için yasal ve bağlayıcı bir zaman sınırlaması getirmemektedir. Dolayısıyla, Brexit referandumu bağlayıcılık getiren bir referandum değil, sadece danışma niteliği taşıyan bir referandumdur demek doğru olacaktır. (Scott, 2016: 1020). Brexit referandumunun AB'den ayrılma yönünde sonuçlanması İngiliz ekonomisine yönelik olumsuz senaryoları gündeme gelmiştir. Referandum sonuçlarına bakıldığında, İngiltere ve Galler AB'den ayrılma yönündeki oyların üstün olduğu, İskoçya ve Kuzey İrlanda ise AB'de kalma yönünde oyların üstün geldiği bölgeler olmuştur. Ekim 2017 itibariyle, AB ile İngiltere arasındaki Brexit müzakereleri ilk beş turun ardından ikinci aşamaya geçme sürecindedir. Müzakerelerin ilerleyişinde ise, tarafların tutumları belirleyici olacaktır. (Aras ve Günar, 2018: 92)

2. İNGİLTERE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

İngiliz milliyetçiliği Avrupa şüpheciliğinden beslenmiştir. Avrupa şüpheciliği teriminin tanımı "Avrupa entegrasyonuna eleştirel ve şüpheci şekilde bakmak" tır. (Taggart, 1998: 365) "Avrupa şüpheciliği" ikiye ayrılmaktadır. "Sert Avrupa şüpheciliği" ve "Yumuşak Avrupa şüpheciliği". Taggart ve Szczerbiak'e göre "Sert Avrupa şüpheciliği" Avrupa bütünleşmesine tamamen karşıt olanlar ve AB'deki üyeliğinden tamamen vazgeçilmesini savunanlardır. "Yumuşak Avrupa şüpheciliği" ise AB ile ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi tamamen reddetmez, Birliğin bazı politikalarına karşıttır am bazı politikalarını da ulusal çıkarları koruyabilmek adına reform yapıldığı takdirde kabul edilebilir olduğu düşüncesini içerir. (Taggart ve Szczerbiak, 2002: 7)

Aslında, Winston Churchill'in "Avrupa ile birlikteyiz fakat onun bir parçası değiliz." söylemi, II. Dünya Savaşı sonrası Brexit'e giden süreci özetlemektedir. 1957'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu/AET ekonomik anlamda üye devletler için önemli bir başarı sağlamıştır. Diğer yandan, 1956 Süveyş Krizi'nde İngiltere'nin siyasi anlamda eskisi kadar etkili olmadığını görmesi ve ABD'den beklediği desteği görememesi sonucunda, 1960'larda İngiltere Avrupa bütünleşmesine yönelik düşüncelerini değiştirmeye başlamıştır. İngiltere, 1960 yılında Avrupa Serbest Ticaret Birliği/EFTA'yı, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na rakip olması niyetiyle kurmuş, ancak başta kendisi olmak üzere diğer EFTA üyeleri de teker teker AET'ye katılmışlardır. 1961 ve 1967'de İngiltere'nin AET'ye üyelik başvuruları Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle tarafından İngiltere-ABD ilişkisinin yakınlığı nedeniyle reddedilmiştir. De Gaulle'ün 1969'da görevini bırakmasından sonra İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeliği 1973'te Danimarka ve İrlanda ile birlikte gerçekleşmiştir. Başbakan Edward Heath döneminde İngiltere AB'ye katılmış, 1975 yılında Birlikte kalıp kalmamayı referanduma götürmüştür. Bu referandumu ilk Brexit olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dahası İngiltere, 1975'te yaptığı AET'de kalıp kalmama referandumuyla, AB tarihinde üyelikten kısa bir süre sonra üyeliğini referanduma götüren tek ülke olmuştur. Bu referandumda halkın %67'si Birlikte kalma yönünde oy kullanmışlardır. 1979'da göreve gelen ve 1990'a kadar görevde kalan Margaret Thatcher dönemi, Brexit sürecine kadar İngiltere'nin AB ile ilişkilerinin en sorunlu olduğu dönem olmuştur. Özellikle Topluluk bütçesine katkı meselesi ve Ortak Tarım Politikası'na katılma konusu, Thatcher tarafından sürekli olarak sorun olarak olagetirilmiştir. Ayrıca, İngiltere ortak para birimi olan Euro'yu kullanmayı kabul etmemiş, AB'nin dış politikası konusunda ortak hareket etmemiş, AB ile ilişkisini soğuk tutmuştur. (Samur, 2016). İngiltere, İngiliz Milletler Topluluğu'ndaki (Commonwealth) çıkarları, uluslararası ilişkilerde Avrupa ülkelerinden ziyade ABD ile ortak hareket etmesi, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesindeki rolünden dolayı hafızalarda yer eden tarihi algısı, ekonomisinin güçlü olması ve bazı medya organlarının AB karşıtı haberler yapması İngiltere ve Avrupa Birliği'nin ilişkilerinin gergin seyretmesine neden olmuştur. (Aras, 2015: 118-150). 1970'li yıllarda İngiltere'nin, AB ile kurmak istediği ilişkinin boyutu ekonomik ortaklıkla sınırlıdır. İngiltere için AB ile ilişkisindeki en önemli kaygı egemenliğin bir üst otorite olan Birlik kurumlarına verilmesi endişesidir. Bu kaygı İngiltere'nin Birlik ile kurduğu ilişkinin her alanında kendini göstermiştir. (Roberts, 2010: 734) Tüm bunlarla birlikte, Birliğin 1970'li yıllardaki ana tartışma konusu olan Avrupa Para Sistemi ve Tek Pazar oluşturma sürecine İngiltere başından beri karşı çıkmıştır. Bu amaçla hazırlana Delors Raporu İngilizlerin kırmızıçizgisi denebilecek konular olan bağımsız bir Avrupa Merkez Bankası kurulmasını ve ortak para birimine geçişi sağlayacak bir programın hazırlanmasını öngörmüştür. Dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher bu politikalara karşıdır ve bu politikaların İngiltere'nin de çıkarına olmadığını düşünmektedir. (Ayaz, 2017: 4)

İngiltere içerisindeki Avrupa yanlısı siyasi grupların sayısı fazla değildir ve siyasette de kendilerine önemli bir yer edindikleri söylenemez. Öte yandan karşıtlıklarının seviyeleri farklı olan Avrupa karşıtı gruplar sayıları, kaynakları ve ömürleri bakımından değerlendirildiğinde Brexit öncesi ve sonrasında artış göstermiştir denilebilir. Tüm bunlara ek olarak, 2008 Ekonomik krizinin getirdiği sonuçlarla AB'den ayrılma tercihini arasında bir ilişki vardır. İngiltere kentsel olmayan bölgelerde yaşayan seçmenler ve düşük yetenek gerektiren işlerde çalışan mavi yakalı seçmenler çoğunlukla birlikten ayrılma yönünde oy kullanmışlardır. Kentsel olmayan bölgelerde yaşayan alt gelir grubuna dahil olan ve ayrılma yönünde tercihte bulunan seçmenler çoğunlukla UKIP'in yanında yer almıştır. UKIP muhafazakâr seçmenlerin oyunu almakla birlikte, ekonomik krizden muzdarip endüstrileşmemiş bölgelerde yaşayanları da kendine çekme başarısı göstermiştir. (Goodwin ve Milazzo, 2015: 68) İngiliz siyasi elitleri bu gerçekliğin farkında varamamışlardır. Başbakan David Cameron da bunun farkında olamayan siyasi elitlerden biridir.

2010'da göreve gelen David Cameron dönemi Avrupa Birliği ve İngiltere ilişkilerindeki kırılma noktalarından biri olmuştur. Cameron Euro bölgesindeki sorunları dile getirerek eleştirel bir tutum takınmış, AB'nin rekabet gücünü ve caydırıcı niteliğini kaybetmekte olduğunu belirtmiş ve bu durumdan AB ile İngiltere arasındaki ilişkilerin zarar gördüğünün altını çizmiştir. Öte yandan Cameron, AB ile İngiltere arasındaki ilişkileri için yararlı olacağını düşündüğü beş önemli talebi dile getirmiştir. Bu talepler şöyle özetlenebilir; AB'nin rekabet gücünün artırılması, AB'nin daha esnek bir yapıya kavuşturulması, yerinden yönetimlere daha fazla ağırlık verilmesi, daha adil ve hesap verebilen bir AB yapısının 21. yüzyıla daha uygun olduğudur. (Aras ve Günar, 2018: 94) Bununla birlikte Cameron, Nigel Farage liderliğindeki United Kingdom Independence Party/UKIP'e kayan AB karşıtı oyları partisine döndürmek Conservative Party'de AB karşıtlarını partide tutmak için AB üyeliğini referanduma götüreceğini seçim vaadi haline gerirmiştir. (Jensen ve Snaith, 2016: 1308). Böylece, Brexit'e giden süreç başlamıştır. Dolayısıyla İngiltere üyeliğinin yeniden müzakere edilmesi aslında Cameron'ın AB üyeliğine yönelik yapılacak referandumu kazanması için gerekli desteği sağlama amacını gütmüştür demek

doğru olacaktır. 2 Şubat 2016'da Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk, Cameron'ın AB'ye yönelik isteklerine cevaben bir öneri anlaşması sunmuştur. Tusk tarafından İngiltere'ye önerilen anlaşma metni AB üye devletleri, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nde görüşülmüş ve anlaşması tüm AB üye ülke liderleri tarafından "hukuki olarak bağlayıcı ve değiştirilemez karar" olarak Avrupa Konseyi'nin 18-19 Şubat'ta Brüksel'deki toplantısında kabul edilmiştir. Anlaşma kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelerin, İngiltere referandumu AB üyesi olarak kalma yönünde sonuçlanırsa yürürlüğe girmesi planlanmıştır. İngiltere'nin üyeliğine yönelik gerçekleştirilen anlaşmayla Avrupa ekonomik yönetimine yönelik düzenlemeler, finansal sektöre yönelik düzenleme ve bazı koruyucu tedbirlerin hayata geçmesi düşünülmüştür. (Howarth ve Quaglia, 2017: 153)

İngiltere halkı, 23 Haziran 2016'da gerçekleştirilen referandumda tercihini AB'den ayrılma yönünde yapmıştır. Brexit referandumuna katılım oranı %72.2'dir. İngiliz halkı "İngiltere, Avrupa Birliği'nin bir üyesi olarak kalmalı mı yoksa Avrupa Birliği'nden ayrılmalı mı?" şeklindeki referandum sorusuna %51.9 oy oranıyla AB'den "ayrılma" yanlısı olarak cevap verilmiştir. Dört bölgede Brexit referandumuna en düşük katılım oranı %62.7 ile Kuzey İrlanda'da, en yüksek katılım %73 ile İngiltere'de olmuştur. Ayrılma ve kalma sonuçları arasındaki en düşük fark %5 ile Galler'de ayrılma lehine sonuçlanırken, ayrılma ve kalma sonuçları arasındaki en yüksek fark %24 ile İskoçya'da kalmadan yana olmuştur. Özetle, Kuzey İrlanda ve İskoçya'da kalma, İngiltere ve Galler'de ise ayrılma yanlısı oylar üstünlük sağlamıştır. (Aras ve Günar, 2018: 95-96)

24 Haziran'da Başbakan Cameron 2010 yılından beri sürdürmüş olduğu İngiltere Başbakanlık görevinden ayrılacağını belirtmiştir. Brexit sonrası ülkenin ekonomisinde ciddi dalgalanmalar ortaya çıkmış, son 30 yıl değerlendirildiğinde Pound en düşük değeri görmüş, İngiltere'nin 250 şirketinin hisse fiyatları bir gün içerisinde yaklaşık olarak 25 milyar Pound değer kaybetmiş, ülkenin önde gelen siyasi partileri büyük bir karışıklığa sürüklenmiş, referandumda Brexit'i destekleyen oylar ırkçılığı meşrulaştıran bir tablo ortaya koymuştur. (Vardag, 2016) 22 Nisan 2016 tarihinde ABD Başkanı Obama Londra'da, ticaret anlaşmalarına dikkat çekerek İngiltere'nin AB'de kalması gerektiğini belirtmiştir. Beş gün sonra da OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), İngiltere'nin AB'den ayrılmasının İngiltere ekonomisi üzerinde ciddi zararlara neden olacağını ortaya koymuştur. (McSmith, 2016)

Cameron'ın istifa etmesinden sonra Conservative Party'den Theresa May Başbakan olarak seçilmiştir. May, Brexit müzakereleri sürecinde ülkesini ve partisini bir arada tutmaya çalışırken, ekonomik sonuçları belirsiz olan bir müzakere sürecini yönetme görevini de üstlenmiştir. Brexit referandumu sonrası iyi bir performans göstermiş ve orta ve uzun vadede ayrılmanın daha olumlu olacağı fikri ortaya çıkmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, yeni Başbakan Theresa May'in Lizbon Antlaşması'nın (AB Antlaşması) 50. maddesini yürürlüğe koyma konusunda ilk anda takındığı geciktirici tutum olmuştur (Vries, 2017: 38). Bu maddeye göre;

1. Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik'ten ayrılmaya karar verebilir.

2. Ayrılma kararı alan üye devlet, niyetini Avrupa Birliği Zirvesi'ne bildirir. Birlik, söz konusu devletle, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenen yönlendirici ilkeler ışığında, bu devletin Birlik ile gelecekteki ilişkisinin çerçevesini dikkate alarak, çekilmeye ilişkin kuralları belirleyen bir anlaşmayı müzakere eder ve akdeder. Bu anlaşma, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 218. maddesinin 3. paragrafına uygun olarak müzakere edilir. Anlaşma, Birlik adına, Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra, nitelikli çoğunlukla hareket eden Konsey tarafından akdedilir.

3. Antlaşmaların ilgili üye devlete uygulanması, çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa Birliği Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili üye devletle mutabık kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2. paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer.

4. 2 ve 3. paragrafların amaçları doğrultusunda, çekilen üye devletin Avrupa Birliği Zirvesi'ndeki veya Konsey'deki temsilcisi, Avrupa Birliği Zirvesi veya Konsey'de kendisini ilgilendiren görüşmelere ve kararlara katılamaz. Nitelikli çoğunluk, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 238. maddesinin 3. paragrafının (b) bendine göre belirlenir.

5. Birlik'ten çekilen bir devlet Birliğe yeniden katılmak isterse, talebi 49. maddede belirtilen usule tabi olur. (https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf)

Brexit süreci Hollanda, İspanya ve Kuzey İrlanda açısından endişe verici olarak yorumlanmıştır. Brexit sadece İngiliz, İskoç ya da İrlandalıların tartıştığı bir durum değildir. Konu başta AB devletleri, üye olmayan Avrupalı devletler, AB kurumları, ABD gibi İngiltere'nin müttefiki ülkelerde de tartışılmış ve akademik-politik tartışmaların konusu olmuştur. Türkiye-AB bütünleşmesinin "Gümrük Birliği" boyutuyla Brexit sonrası İngiltere-AB ilişkileri de ülkemizde tartışılmaktadır. (Ayaz, 2017: 11) Konunun bu kadar tartışılmasının nedeni Brexit'in

uluslararası sisteme getireceği siyasi, iktisadi ve güvenlik sonuçlarının dünya politikası açısından bazı maliyetleri olmasıdır. Fransa, İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılması sonrası Birliği Fransız modeline yaklaştırma fırsatını elde edebileceğinden Brexit'i bir şans olarak görmüştür. Polonya, Danimarka ve İsveç gibi Euro Bölgesi'ne üye olmayan ülkeler ise Brexit'i, Avrupa Birliği politikalarında daha aktif olunması gerektiği şeklinde yorumlamıştır. Çünkü olası bir Brexit durumunda Avrupa Birliği içindeki güçleri artacaktır. Romanya ve Bulgaristan gibi üye ülkelerde Brexit sonrası AB tarafından kenara itilecekleri algısı oluşmuştur. Yunanistan içinse Brexit, korkulacak bir şey olmadığını tüm AB'ye göstermesi açısından önem taşımaktadır. Almanya için Brexit, AB'nin kurtarılması ve bütünleşmeyi daha ileri götürmek için ödenmesi gereken bir bedel olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Brexit, AB dışında kalan ülkeler tarafından güvenlik ve jeopolitik açıdan değerlendirilmiş, Brexit sonrasında İngiltere'nin uluslararası ortamda güçleneceği görüşündedir. ABD için İngiltere'nin Avrupa'dan ayrı bir güç olması, ABD ve Commonwealth ile özel bir ilişki içerisinde olması doğru olmayacaktır. Avusturalya Başbakan Yardımcısı Brexit'e yönelik olarak İngiltere ile AB dışında daha fazla çalışmak istediklerini belirtmiştir. AB dışında kalan ülkelerin Brexit'e yönelik endişeleri, AB'yi jeopolitik açıdan daha etkili bir aktör yapacağı ve liberal ekonomik hedeflerinden uzaklaşarak kendi içerisine odaklanacağı yönünde olmuştur. Çin açısından Brexit daha çok ekonomik ve jeopolitik önem taşımış, Japonya Brexit'i iki tarafın da gücünü azaltacak ekonomik pazar ve müttefik kaybı olarak yorumlamıştır. Ukrayna için Brexit, AB'yi güvenilir bir ortak olmaktan uzaklaştırırken, Rusya için süreç AB'nin sınırlarına ulaşmış olduğu ve dağılmakta olduğu anlamına gelmektedir. Norveç ve İsveç için Brexit, AB üyesi olmayan ülkeleri kuvvetlendirecek aynı zamanda da diğer ülkeleri AB'den uzaklaştırarak Norveç modelinde olduğu gibi aynı şartlar altında müzakere etmeye teşvik edecektir. Türkiye açısından Brexit, alternatif bir üyelik dışı model olma olasılığını gündeme getirecektir. (Oliver, 2016: 1321-1326) Brexit referandumu sonrası AB üyeliğine yönelik referandumlar Kuzey ve Doğu Avrupa'da yayılmaya başlamıştır (McSmith, 2016). Önce Slovakya'da aşırı sağı temsil eden Halk Partisi, İngiltere gibi bir referandum çağrısı yapmış, ardından Fransa'da Ulusal Cephe, Hollandalı göç karşıtı siyasi figür Geert Wilders ve İtalya'da Kuzey Ligi de benzer referandum taleplerini dile getirmişlerdir (Reuters, 2016, BBC, 2016). Almanya Şansölyesi Angela Merkel, bir açıklama yaparak, AB'nin İngiltere'nin ayrılmasını kaldıracak kadar güçlü olduğunu ve 27 üye devlet ile daha ileri gidilebileceğini ve uluslararası çıkarlarını savunabileceğini belirtmiştir. (Morris, 2016).

3. BREXIT SONRASI İNGİLTERE EKONOMİSİ

İngiltere'nin AB bütçesine yapmış olduğu katkı 2008 yılında 2.7 milyar dolardır. Bu rakam 2014 11.3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu paranın AB merkezlerine gitmesindense İngiltere'nin önceliklerine göre harcanması Brexit süresince en çok gündeme gelen konulardan biri olmuştur. Ayrıca İngiltere Ortak Para Politikasına dahil olmasa da, Brüksel'in finansal süreçlerdeki karar alma mekanizmalarında yeterince temsil edilmemesinin adil olmadığı da ayrılma yanlıları tarafından sıkça dile getirilmiştir. Kuşkusuz referandum süresince ekonomik tartışmalarda galip ayrılan taraf çoğunlukla ayrılık kampanyası olmuştur. (Ayaz, 2017: 17)

İngiltere'nin en büyük ticari partneri AB'dir. Neredeyse İngiliz ticaretinin yarısı AB ülkeleri ile yapılmaktadır. İngiltere'nin üyeliğiyle birlikte ticaretin maliyeti düşürülmüştür. Böylece ürünlere ve hizmetlere İngiliz vatandaşları daha ucuz yollardan ulaşabilmekte ve işadamları ise daha fazla ürün ihraç edebilmektedir. Dolayısıyla Brexit bu ticaret hacmini olumsuz yönde etkileyecektir. Bununla birlikte İngiltere, AB'nin gelecekte yapacağı yeni bütünleşmeler ve pazarlardan mahrum kalacaktır. Birlikten ayrılmanın ekonomiye olumlu tek katkısı AB bütçesine her yıl verilen paranın ortadan kalkmasıdır. (The Economic Consequences of Leaving the EU, 2016: 12) Brexit sonrasında Avrupa Tek Pazarı'na ulaşımının yeniden düzenlenecek olması sektörel anlamda sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Ayrıca İngiltere'de üretilen tarım ürünlerinin %72'si Avrupa Tek Pazarı'na ihraç edilmektedir. İngiltere tarım sektörü bu pazardan mahrum kalacaktır. AB'nin en ünlü ve en önemli politikalarının başında olan Ortak Tarım Politikası çerçevesinde elde ettiği sübvansiyonlardan da mahrum kalacaktır. İngiltere tarım sektörünün 2015 yılında Ortak Tarım Politikası vasıtasıyla elde ettiği yardımlarım toplam değeri 3 milyar Euro olduğu da eklenmelidir. Bu orandan mahrum kalınacak olması hem tarım sektörünün büyük bir sıkıntıya girmesi hem de tarım ürünlerini fiyatlarının yükselmesi anlamına gelecektir. (Ayaz, 2017: 26-27)

İngiltere dünyanın en büyük beşinci, Avrupa'nın en büyük ikinci ekonomisidir. Bununla birlikte sanayileşmiş yedi ülke (G-7) içerisinde en dikkat çekici ekonomik büyümeyi 2016 yılı itibariyle gerçekleştirmiş, istihdam oranı son dört yıl içerisinde yükselmeye devam etmiş, işsizlik %4.9 düzeylerine düşmüştür (McSmith, 2016). Diğer taraftan referandumla birlikte, Brexit'in kısa vadede Sterlin üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. İngiliz Sterlini,

Dolar karşısında 31 yılın en düşük seviyesine gerilemiş ayrıca Euro karşısında ise %7.2 değer kaybetmiştir. (Aras ve Günar, 2018: 98)

Brexit'in ardından İngiltere'yi bekleyen en önemli sorunların başında ise İskoçya'nın gelmektedir. 2015 yılında İskoçlar İngiltere'den ayrılmak yönünde bir bağımsızlık referandumu gerçekleştirmişler ve % 56'lık bir oyla İngiltere'ye bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. Ne var ki, bağımsızlık ikilemini ortadan kalkmamıştır. Brexit referandumunda İskoçların %62'si AB'de kalınması yönünde oy kullanmışlardır. İskoçya'daki bağımsızlık ve AB yanlısı İskoç Ulusal Partisi bu sonuçların İskoçya'nın bağımsızlığını yeniden gündeme getirdiğini ve ikinci bir referandumun gerekliliğini her fırsatta ortaya koymaktadır. Doğrusu, Brexit İskoçya'nın bağımsızlık arayışına yeniden güç kazandıran bir etken olmuştur. Ancak İskoç Ulusal Partisi'nin 8 Haziran 2017 genel seçimlerinde oylarında yaşanan düşüş bağımsızlık tartışmalarını geçici bir süreliğine ertelenmesine neden olmuştur. Brexit'in ardından İrlanda gibi bir başka sorunda istikrarı bozabilecek bir diğer etken olarak karşımıza gelebilir. Ayrıca İngiltere'nin Cebelitarık'ta sahip olduğu hakların kaybedilmesi tehlikesi de söz konusudur. (Ayaz, 2017: 27)

Norveç ise AB'nin dışında olmasına rağmen AB hukukunun ve politikalarının neredeyse % 75'ini uygulamıştır ve Schengen alanına katılmıştır. Şunu hatırlatmak gerekir ki, Norveç'in kişi başına düşen AB bütçesine katkısı İngiltere'den fazladır. İngiliz milliyetçiliği tarihin tüm dönemlerinde hissedilmiş ve Norveç'in aksine Birlik'e üye olmasına rağmen İngiltere'nin bir ayağını hep Birliğin dışında tutmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi, günümüzdeki İngiltere-AB ilişkisinin karmaşıklığı yeni bir durum değildir. İngilizler Avrupa'nın bir parçası olsalar da mesafelerini kararlı şekilde korumuşlardır. Bu korunma isteğinin nedenleri arasında en önemlileri stratejik nedenler ve İngiliz milliyetçiliğidir. İngiltere'nin 19. yüzyıldaki siyasi, ekonomik ve sosyal gücünde değildir. 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra stratejik etki ve üstünlük Atlantik'in diğer yakasına geçmiştir. Bununla birlikte, İngiltere Avrupa'daki gelişmeleri yönetecek kapasiteye artık sahip değildir. (Ayaz, 2017: 17-18)

Şubat 2017'de Başbakan May, Brexit sonrası İngiltere'nin ekonomik stratejisi, "Küresel Britanya (Global Britain)" adıyla açıklamıştır. Küresel Britanya Stratejisi Brexit sonrası İngiltere'nin AB tek pazarına sınırlı erişimi nedeniyle oluşacak etkilerin azaltılmasını, ekonomi üzerinde yeni bir büyüme oluşturulmasını hedeflemektedir. Küresel Britanya Stratejisi ile başta Japonya olmak üzere, Çin ve Hindistan gibi büyük pazarlara sahip olan ülkelerle serbest ticaret anlaşmalarının yapılması öngörülmektedir ve bu yöndeki çalışmalar sürdürülmektedir (Welfens, 2017: 41).

Theresa May 17 Ocak tarihinde 12 maddelik stratejisini Londra'da yaptığı bir konuşmada duyurmuştur. Bu 12 madde şu şekildedir:

1- Açıklık,

2- İngiltere yasaları üzerinde kontrol

3- Birleşik Krallık'ın birliğini güçlendirmek

4- İrlanda ile ortak seyahat alanını korumak

5- Göçü kontrol altına almak

6- İngiltere'deki AB vatandaşları ve AB'deki İngiltere vatandaşlarının haklarını korumak

7- Çalışanların haklarını korumak

8- Avrupa piyasalarıyla ortak ticaret

9- Diğer ülkelerle yeni ticaret anlaşmaları

10- Bilim ve icat için en iyi yer olma hedefi

11- Suça ve terörizme karşı ortak mücadele

12- Yumuşak ve düzenli bir Brexit

May konuşmasında Brexit ile beraber İngiltere'nin büyük ve küresel bir ticaret ulusuna dönüşeceğinin altını çizmiş, bunun için de İngiltere'nin Brezilya, Çin, Avustralya ve Körfez ülkeleri gibi diğer ticaret ortaklarıyla yeni anlaşmalar yapacağını duyurmuştur. (Skynews, 24 Mart 2017) Theresa May, Brexit stratejisini açıkladıktan 10 gün sonra, İngiltere'nin AB'den ayrıldıktan sonraki dönemde ABD ile yapacağı ticaret antlaşmasını görüşmek üzere 27 Ocak'ta ABD Başkanı Trump'ı ziyaret etmiştir. Ek olarak Başbakan May ayrılık müzakerelerinin de 31 Mart'ta başlatacağını da duyurmuştur. Ancak Yüksek Mahkeme yürütmenin yasamanın onayını almadan bu müzakereleri gerçekleştiremeyeceği yönünde karar almıştır. Mahkeme karara gerekçe olarak, AB'den

ayrılmanın ülke iç hukukunda köklü değişiklikler getireceğini ve bu değişikliklerin yasama organının onayı olmadan yapılamayacağını, ancak parlamentonun bu yönde verebileceği bir yetkilendirmeyle bu müzakerelere başlanabileceğini göstermiştir. Yüksek Mahkeme'nin aldığı bu karar sonucunda yetkilendirme öncelikle Avam Kamarası'ndan sonrasında ise Lordlar Kamarası'ndan geçmiştir. Başbakan May'in 28 Mart 2017'de imzaladığı Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesinin resmen işletilmesini talep eden mektup Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Donald Tusk'a 29 Mart 2017'de iletilmiştir. Böylece müzakerelerin 19 Haziran 2017'de başlamasının önü açılmıştır. (Ayaz, 2017: 21)

AB üye devletleri, Birlikten ayrılmanın bir bedelinin olacağını düşünmektedir. Bu nedenle Avrupa'nın önümüzdeki iki yılı çok karmaşık ve zorlu olacaktır. Brexit müzakerelerinin AB tarafında 27 üye ülke, Avrupa Birliği kurumları ve Avrupa Adalet Divanı ile birlikte Norveç ve İsviçre gibi AB üyesi olmayıp AB'nin birçok politikasında yer alan ülkeler yer almaktadır. Tüm bunlar dikkate alındığında Brexit müzakereleri sonunda ortaya çıkacak anlaşmanın üye ülkelerin iç hukuk yollarına göre onaylanacak olması, sonucun üye ülkelerin çıkarlarına ya da seçim dönemlerindeki kamuoyu değişkenliklerinin etkisiyle veto ile karşılaşmayacağının garantisi yoktur. Bu nedenle müzakerelerin niteliği ve sürecin ilerleyiş şekli birçok farklı dinamiğin dikkatlice değerlendirileceği, özellikle de ticaret antlaşmalarının karmaşıklığı ve zamana ihtiyaç duyacağı düşünülürse, Brexit müzakereleri uzun bir süreç olacaktır. Örneğin İngiltere'de üretim yapan ve fabrikaları bulunan BMW, Ford, Toyota, Vauxhall, Nissan, Bombardier şirketleri çalışanları arasında AB vatandaşı sayıları yaklaşık olarak ve bu şirketler üretimlerini büyük oranda AB pazarına satmaktadırlar. Üretimlerinin Vauxhall ile Toyota yaklaşık % 75'ini, BMW % 55, Ford ve Nissan % 50'sini AB pazarı için yapmaktadırlar. Otomotiv sektörüne ek olarak çeşitli holdingler, finans sektörü, yiyecek-içecek, havacılık ve kimya gibi çok farklı alanlarda 2.3 milyon AB vatandaşı çalışmaktadır. Müzakerelerin yapısının netleşmesi için yapılan görüşmelerde AB tarafı İngiltere'de çalışan AB vatandaşlarının haklarının korunması üzerinde ısrarla durmaktadır. (Oliver, 2017: 7)

4. BREXIT SONRASI İNGİLTERE SİYASETİ

AB'ye karşı olmak euroseptisizm (Avrupa şüpheciliği/karşıtlığı) literatüründe incelenirken, bu literatürün en önemli ülke incelemesinin İngiltere olduğu görülmektedir. İngiltere euroseptisizminin öne çıkan iki partisi olan Conservative Party ve UKIP, Brexit sürecinde de en fazla ön planda olan partiler olmuştur. İngiltere'nin AB dış politikasında tarihsel bir algısı vardır ve AB'ye yönelik politikaları üyelik sonrasında da değişmemiştir. Sağ eğilimli Conservative Party üyeleri, Farage'ın önderliğindeki UKIP, küçük İşçi Partisi grubu ve aşırı sol destekçilerinden oluşan Brexit yanlıları arasında dikkat çeken siyasi isim ise Londra Belediye Başkanı Boris Johnson olmuştur. Johnson'un kampanyaya katkısı daha çok "egemenlik" ve "bütçe" üzerinde olmuştur. Johnson'ın "Bizim Paramız, Bizim Ekonomimiz, Bizim Sınırlarımız, Bizim Güvenliğimiz ve Bizim Vergilerimiz: Kontrolü Geri Alalım" şeklinde maddelere ayırdığı kampanyasında, sorunların asıl kaynağının kontrolün Brüksel'deki seçilmemiş bürokratlara-teknokratlara verilmesi olarak gösterilmektedir. (Oliver, 2017: 3) Bu gruplar, referandum sürecinde kampanyalarını farklı şekillerde yürütmüşlerdir. Farage, göç konusunun referandum açısından en önemli konu olacağını belirtmiştir. UKIP'in 16 Haziran 2016'da "göç karşıtlığı" temalı posterinin yayınlanmasından sonra, ayrılma destekçisi Boris Johnson posterin kendisini derinden üzdüğü ifade ederken, toplumun diğer kesimleri de posterin büyük bir hata olduğunu belirtmişler ve ülkenin en büyük ticaret birliği de Farage tarafından gerçekleştirilen bu eylemi "ırksal düşmanlığı kışkırtan terbiyesiz bir girişim" olarak nitelendirmiştir (Stewart ve Mason, 2016). 1990'lı yıllardan beri ülkenin AB'den ayrılmasını destekleyen euroseptikler de AB bürokrasisinin ve kurallarının ekonomik büyüme önünde engel teşkil ettiğini ve İngiltere'nin bağımsızlığına zarar verdiğini belirtmişlerdir. Brexit yanlısı kampanya içerisinde göç konusu, kampanyanın temel noktası haline gelmiş ve 2004 yılında AB'nin gerçekleştirmiş olduğu genişleme sonrasında İngiltere'ye artan göç, kampanyanın sloganı olmuş, AB'den ayrılmanın göç konusunda kontrolü geri almanın tek yolu olduğu mesajı verilmiştir. (McSmith, 2016)

Daha önce bahsedildiği gibi, artan göçmen nüfusu ve İngiliz milliyetçiliği referanduma giden süreçte çok önemli bir yer tutmuştur ve referandumun sonucunu doğrudan etkilemiştir. 2004'teki Büyük Genişleme sonrası artan göçmen nüfus, ayrılma konusunun İngiltere siyasetinde sıkça yer edinmesine neden olmuştur. UKIP gibi göçmen karşıtı parti ve gruplar 2014 yılından itibaren siyasi etkilerini arttırmaya başlamışlardılar. Tüm bunlarla beraber Avrupa şüpheciliği Avrupa karşıtlığına dönüşmüştür. UKIP de bu yönde siyasi pozisyonunu konumlandırmıştır. Referandum sonuçları analiz edildiğinde daha çok göç alan bölgelerde UKIP'e olan desteğin azaldığı ortaya çıkmaktadır. (Green, 2017)

UKIP ve lideri Farage, Vote Leave (AB'den ayrılmayı savunan cephe) kampanyasının örgütlenmesinde ve yürütülmesinde etkili olmuş ve referandum sonucunun kazanan tarafı olmuştur. Buna karşın Farage, "siyasetteki amacım İngiltere'yi AB'den dışarı çıkarmaktı. İki hafta önceki referandumda halk bu yönde karar verdi. Üzerime düşeni yaptığımı ve daha fazlasına ulaşamayacağımı düşünüyorum. Ayrıca, UKIP liderliğinden ayrılmam gerektiğini düşünüyorum." açıklamasıyla 4 Temmuz 2016'da parti liderliğinden istifa ettiğini açıklamıştır (Bloomberght, 2016). Bu istifa sonrasında parti, 8 Haziran 2017'de yapılan genel seçimlerde önceki seçimlere göre %10.8 oy kaybı yaşamış ve %1.8'lik oy oranıyla seçimlerde yenilgiye uğramıştır. (Apostolova vd., 2017: 20)

Conservative Party, UKIP'e benzer şekilde Brexit'in ağır sonuçlarını yaşamıştır. Cameron, 2015 seçimlerini kazandıktan sonra referandum sözünü yerine getirmek zorunda kalmış, ne var ki İngiltere'nin AB'de kalmasını savunmuş ve "Britain Stronger in EU" (Britanya AB'de daha güçlü) / "Remain" (AB'de kalma) kampanyası yürütmüştür. Cameron tarafından AB'ye karşı şüphecilik, referandum sözü ve AB üyeliğinin devamından yana kampanya yürütme şeklinde özetlenebilecek Brexit referandumuna yönelik politika tam anlamıyla başarısız olmuştur. (Menon ve Salter, 2016: 1297) Bununla birlikte Referandum sonuçları İngiltere toplumunun sınıf, refah, eğitim ve coğrafya açısından ciddi bir şekilde bölünmüşlüğünü de ortaya koymuştur. AB'den ayrılma süreci, resmi olarak Brexit referandumundan bir gün sonra Avrupa Konseyi Başkanı Tusk tarafından yapılan basın açıklamasıyla başlamıştır. Tusk, Brexit referandum sonucuna yönelik negatif bir duruma karşı hazırlandıklarını ve herhangi bir yasal boşluğun söz konusu olmayacağını belirtmiştir. Avrupa Konseyi'nin 28 Haziran 2016 tarihindeki toplantısında İngiltere'nin eski Başbakanı Cameron mevcut durumu açıklamış ve taraflar karşılıklı olarak görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Avrupa Konseyi'nin toplantısından bir gün sonra, 29 Haziran'da AB27 Devlet ve Hükümet başkanları gayri resmi olarak toplanmış, AB yapısı içerisinde iş birliğini sürdürmek adına ortak bir açıklama yaparak İngiltere'den Avrupa Konseyi'ne AB'den ayrılmaya yönelik niyetlerini hızlıca bildirmelerini istemiştir. May Başbakanlık görevine geldikten sonra, Brexit'e ilişkin olarak "Brexit, Brexit'tir (Brexit means Brexit)" şeklinde oldukça net bir mesaj vermiş ve İngiltere'nin Brexit müzakerelerini sürdüreceğini belirtmiştir. Theresa May bu söylemini Ekim 2016 tarihinde Conservative Party Konferansında ortaya koymuştur. Mart 2017'de May tarafından Avrupa Konseyi Başkanı Tusk'a gönderilen belgeyle 50. maddenin yürürlüğe konulması ve Brexit sürecinin başlatılması istenmiştir. (Aras ve Günar, 2018: 102-103)

Brexit müzakerelerinin ilk aşaması 19 Haziran 2017 tarihinde AB'nin baş müzakerecisi Michel Barnier ve İngiltere'nin AB'den Ayrılma ile Sorumlu Bakanı David Davis'in bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Müzakerelerin birinci aşamasında vatandaşlık hakları, finansal konular, Kuzey İrlanda sınırı ve ayrılma ile ilgili diğer konulara odaklanılmış, Avrupa Komisyonu'nun yanında Avrupa Konseyi'nden birer temsilci de müzakerelere katılmışlardır. Brexit müzakerelerinin ikinci turu 20 Temmuz'da gerçekleşmiştir. Müzakerelerin ikinci turunda vatandaş haklarına yönelik iki tarafın anlaşmazlıkları ve uzlaşıları ortaya konmuş, 28 Ağustos'ta başlayan müzakerelerin üçüncü turunda vatandaş hakları, finansal konular, İrlanda ile ilgili başlıklar gündemi oluşturmuştur. Brexit müzakerelerinin dördüncü turu 25 Eylül'de başlamış, İrlanda üzerine oldukça yapıcı bir tartışma gerçekleştirilmiş ve İrlanda'nın benzersiz durumu her iki taraftan kabul görmüştür. 9 Ekim'de gerçekleştirilen beşinci turda ciddi bir ilerleme sağlanamamış, vatandaş haklarına yönelik olarak AB ve İngiltere, vatandaşların tüm haklarının garanti edileceğine, İrlanda bağlamında Ortak Seyahat Alanının (Common Travel Area) devamına ve İyi Cuma Anlaşması'nın AB'nin ortaya koyduğu altı ilke bağlamında devam etmesine karar verilmiştir. Brexit müzakerelerine ilişkin olarak Avrupa Konseyi, 20 Ekim 2017 tarihinde ikinci aşamaya geçilmesi için AB içerisinde hazırlık çalışmalarının başlamasına karar vermiş ve AB27 liderleri vatandaş hakları, İrlanda ve finansal yükümlülüklere yönelik daha fazla yol alınması çağrısında bulunmuştur (Aras ve Günar, 2018: 103-104).

29 Mart 2017 tarihinde İngiltere 50. maddenin bir gereği olarak AB'den ayrılma niyetini Avrupa Konseyi'ne bildirmiştir. 29 Nisan 2017 tarihinde Avrupa Konseyi İngiltere'nin AB'den ayrılmasına ilişkin siyasi rehber niteliğinde olan ve İngiltere ile yapılacak olan müzakerelerin ilkelerini, AB'nin tutumunu ortaya koyan belgeyi kabul etmiştir. AB27 adına Michel Barnier müzakereleri yürütmekle görevlendirilmiş ve Barnier'in Avrupa Komisyonundaki özel görev komitesi, Brexit müzakereleri ile ilgili tüm stratejik, yasal ve finansal meseleleri koordine etmekle sorumlu olmuştur. (Aras ve Günar, 2018: 104-105).

Brexit sürecinin üç belgesi bulunmaktadır: Avrupa Konseyi tarafından AB Antlaşması'nın 50. maddesi çerçevesinde hazırlanmış olan Brexit müzakereleri kılavuzu, Brexit müzakere direktifleri ve 50. madde müzakereleri için müzakere dokümanları sürecin en temel ve kapsamlı çerçevesini çizen belgeleri. (The European Council. (t.y.(a)). 50. madde çerçevesinde hazırlanmış olan Brexit müzakereleri kılavuzu Brexit'e

yönelik temel ilkeleri, müzakere sürecine yönelik kademeli yaklaşımı, düzenli bir ayrılmaya ilişkin bir anlaşmanın gerçekleştirilmesine yönelik ilkeleri, gelecekte AB ile İngiltere arasındaki ilişkinin nasıl olacağıyla ilgili ön bir tartışma sürecinin oluşturulmasını, iş birliği ve prosedüre dayalı ilkeleri ortaya koymaktadır (The European Council, 2017). Brexit müzakere direktifleri ise AB'den çekilme anlaşmasının amaçlarını, Brexit Anlaşması'nın nasıl bir yapıda ve kapsamda olması gerektiğini, Brexit müzakereleri direktiflerinin kapsam ve amaçlarını ve bazı prosedüre dayalı düzenlemeleri içermektedir (General Secretariat of the Council, 2017). 50. madde görüşmeleri için müzakere dokümanları Avrupa Konseyi tarafından AB ile İngiltere arasındaki Brexit müzakerelerinde netliğin sağlanması için ortaya konulan belgeleri, pozisyon dokümanlarını ve gündem maddelerini içermektedir. (European Commission, t.y. (b)) İngiltere ve AB arasındaki ayrılma müzakerelerinin sonunda varılacak anlaşmanın AB tarafından kabul edilmesi, AB üyesi ülkelerin %72'sinin onayı ayrıca onay veren ülkelerin AB nüfusunun %65'ini temsil etmesi ile mümkün olacaktır. Bununla birlikte Anlaşmanın Avrupa Parlamentosu tarafından da onaylanması şarttır. Taraflar arasındaki müzakerelerin iki yılda bitirilememesi durumunda AB ülkelerinin tamamının rızasıyla müzakereler bir yıllığına uzatılabilecektir. İki yıl içinde bir anlaşma üzerinde uzlaşılamaması ve tek bir AB ülkesinin dahi müzakereleri uzatmama yönünde karar alması durumunda İngiltere hiçbir anlaşma yapamadan AB'den ayrılacaktır. Elbette, ayrılmanın ardından tekrar AB'ye üye olmak isterse, üyeliğe başvuru ve adaylık sürecini en baştan alarak ilerlemesi gerekmektedir. (BBC Türkçe, 2017)

Brexit'in ortaya çıkması ise Avrupa'nın içinde bulunduğu kısır döngünün daha da derinleşmesine yol açmıştır. İngiltere'nin ardından diğer aşırı sağ ve Avrupa karşıtı partilerin etkinliklerini arttırmış ve AB'nin en önemli politikalarının başında gelen ortak para birimi Euro, serbest dolaşımı garanti altına alan Schengen gibi kavramlar sorgulanmaya başlanmıştır. Hatta bu sorgulama daha önce bahsedilen politikalar başta olmak üzere AB'nin birçok politikasına şüpheyle bakılmasına neden olmuş ve bu politikalardan vazgeçilmesine kadar ilerleyen fikirler siyasetçiler tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Tartışmalar Avrupa Birliği'nin geleceği üzerine yapılan çalışmaların sıklaşmasına ve bugünkü Birlik yapısının devamının olmayacağı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu noktada ortaya bütünleşmenin sona ereceği gibi bir olasılık daha çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerin en önemli gelecek projesinin sonunun bu şekilde olması ihtimali, liberal kurumsallaşmanın geleceği açısından çok kritiktir. Bu noktada Brexit'in neden olduğu sonuçlar kısmında daha esnek "Çok vitesli AB" fikri üzerine inşa edilmiş yol haritası ağırlık kazanmış makul senaryoların en başında gelmektedir. Belirtmekte fayda vardır ki, Brexit'in yol açtığı birçok tartışma gibi bu gelecek senaryoları da öngörülerden oluşmaktadır. Değişen kıtada Avrupa Birliği'nin değişimi de gerçekleşecektir ancak bu değişimin temel aktörleri olacak Almanya ve Fransa da Avrupa şüpheciliğinden ve popülizmden etkilenmektedir. Popülizmden beslenen siyasi partilerin Avrupa genelinde ya da Avrupa ulus devletlerindeki oy oranı % 13-20 aralığında olsa da genel anlamda siyaseti belirleyebilme kapasitesine sahiptir. Bu Brexit örneğinde deneyimlenmiş, "Hayır" kampanyasını oluşturan parti UKIP seçimlerde kendisine verilen oy desteğinin üstüne çıkarak "Ayrılık" kampanyasının başarılı olmasını sağlamıştır. Avrupa genelinde de merkez sağda yer alan partiler aşırı sağ partilere giden oyları geri alabilmek için popülist argümanlara başvurarak bu tür kampanyaların daha fazla destekçi bulmasına olanak sağlamaktadırlar. (Ayaz, 2017: 30-31)

Bilindiği üzere IŞID'in ortaya çıkmasıyla birlikte birçok Avrupalı genç bu örgüte dahil olmuştur. Avrupa için yeni terörle mücadele yöntemleri arasında dikkat edilmesi gereken en önemli konu da bu gençlerdir. El-Kaide ya da diğer köktenci dini terör örgütlerine Avrupa ya da genel anlamda Batılı ülkelerden katılım, günümüzdeki IŞID'e katılım oranlarıyla karşılaştırılamayacak kadar azdır. Radikalleşme süreçlerini Suriye'de ya da diğer bölge ülkelerinde IŞID kamplarında tamamlamış olan bu gençler, ülkelerine döndüklerinde bireysel anlamda tehdit oluşturmakla beraber diğer gençlerin radikalleşmelerine yol açarak planladıkları eylemlerin niteliğini ve boyutunu değiştirmektedirler. Mevcut terör yöntemlerinin de IŞİD ve diğer vahabi/selefi ögütlerce değiştirilmeye başladığı günümüz güvenlik atmosferinde genel anlamda Brexit sonrasında İngiltere'nin ayrılması durumunda, Avrupa'nın istihbarat zafiyetine düşmemesi için istihbarat örgütleri arasındaki ilişki üzerinde durulmalıdır. (Ayaz, 2017: 35)

5. SONUÇ

Referandum, 23 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilmiş ve tahminlerin aksine İngiltere'nin AB'den ayrılması yönündeki oyların %51.9 üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine, 24 Haziran'da Cameron istifa etmiş, Pound 30 yılın en düşük seviyesine gerilemiştir. Brexit sonrası özellikle ekonomik boyut öne çıkmaktadır. Çoğu uzmanın kısa ve orta vadeye ilişkin yorumu kötümserdir. Brexit'in ilk günlerinde belirsizlikten kaynaklanan ciddi

ekonomik düşüşler yaşanmıştır. Ancak Brexit, İngiltere ekonomisinin çöküşü anlamına gelmemektedir. Küresel ekonominin en önemli ülkelerinden biri olan İngiltere, AB üyeliğinden ayrıldıktan sonra da benzer bir ekonomik yapıda olacaktır. Sadece AB üyeliğinden kaynaklanan birçok anlaşmayı tekrar yapmak zorunda kalacak ve belirsizlikten kaynaklanan kısa dönemli olumsuz etkileri göğüslemesi gerekecektir.

Brexit referandumundan bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. İlk olarak, Brexit referandumu İngiltere'de %53.4 ayrılma, İskoçya'da %62 kalma, Kuzey İrlanda da %55.8 kalma ve Galler'de %52.5 ayrılma şeklinde sonuçlanmıştır. Brexit referandumu AB'den bir üyenin ayrılması ile sonuçlanmasına rağmen, üyesini kaybeden AB'nin yanında parçalanmış bir İngiltere resmi de ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, ayrılma taraftarlarının yanlış yönlendirmelerle yürüttükleri kampanyayla sonu öngörülemeyen bir sürece girilmiştir. Üçüncü olarak, Brexit'i başlatan Conservative Party, önce AB üyeliğini referanduma götürmekle tehdit etmiş, daha sonra ayrılmama yönünde kampanya yürütmüş, referandum ayrılma kararıyla sonuçlanınca da parti lideri olan Cameron istifa etmiş ve Brexit sürecini sürecin bir parçası olmayan Theresa May üstlenmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, AB'den ayrılma kampanyasını savunan UKIP'in Brexit ile anılan lideri Nigel Farage, referandum ayrılmayla sonuçlanınca "amacıma ulaştım" diyerek istifa etmiştir. Böylece parti, Brexit sürecini yöneten liderini kaybetmiş ve girilen ilk seçimlerde de %10.8 oy kaybı yaşayarak İngiltere siyasetinden silinmiştir. UKIP ve Brexit yanlılarının, eserleri olarak nitelendirilebilecek AB'siz bir İngiltere'yi yaratmaları ancak kendilerinin siyaset sahnesinden kaybolmaları dikkat çekici bir durum olmuştur. Sonuç olarak, Brexit sürecinde, bu süreci başlatan Conservative Party siyaseten kaybetmiş, ayrılma kampanyasını yürüten UKIP siyasette ağır bir yenilgi alarak kaybetmiş, AB bir üye devletini kaybetmiş. İkinci bir referandum yapılması ve ayrılma sürecine son verilerek AB üyeliğine devam edilmesine yönelik yoğun tartışmalar içerisinde devam eden ayrılma sürecinin nasıl sonuçlanacağı, son adımda ne olacağı zamanla görülecektir.

KAYNAKÇA

Apostolova, V., Lukas, A. Carl, B. Richard, C. Noel, D. Oliver, H. Rod, M. Tom, R & Elise, U, (2017), "General Election 2017: Results And Analysis", Briefing Paper , (7979).

Aras, İ., (2015), Avrupa Birliği ve Türkiye'de Euroseptisizm: Siyasi Partilere Bakış, Sentez Yayıncılık, Bursa.

Aras, İ., Günar, A., (Eylül 2018), "Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 6 (2), 90-110.

Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, (2011), T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf.

Ayaz, E., (2017), "Brexit Avrupa Birliği'nin Sonu mu? Brexit'in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları", Yakın Doğu Enstitüsü Raporları, 5.

BBC Türkçe, (2017), Brexit Süreci Nasıl İşleyecek?, http://www.bbc.com/turkce/haberlerdunya-39329031

Bloomberght, (2016), "UKIP Lideri Farage İstifa Etti", http://www.bloomberght.com/haberler/ haber/1892156-ukip-lideri-farage-istifa-etti

General Secretariat of the Council, (2017), Directives for the negotiation of an agreement with the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland setting out the arrangements for its withdrawal from the European Union, http://www.consilium.europa.eu/media/21766/directives-forthe-negotiation-xt21016-ad01re02en17.pdf

Goodwin, M., Milazzo, C., (2015) UKIP: Inside the Campaign to Redraw the Map of British Politics, Oxford University Press, Oxford.

Green, C., (2017, 7 Mart), "Mapping the Brexit vote", News and Events, http://www.ox.ac.uk/news-and-events/oxford-and-brexit/brexit-analysis/mapping-brexit-vote

Howarth, D., Quaglia, L., (2017), "Brexit And The Single European Financial Market", Journal of Common Market Studies, 55(S1), 149-164.

Jensen, M.D., Snaith, H., (2016), "When Politics Prevails: The Political Economy of A Brexit", Journal of European Public Policy, 23(9), 1302-1310.

McSmith, A., (2016), Brexit, http://businessresearcher.sagepub.com/sbr-1775-1006642746203/20160815/brexit.

Menon, A., Salter, J.P., (2016), "Brexit: Initial Reflections", International Affairs, 92(6), 1297-1318.

Morris, N., (2016), "Nigel Farage To Brexit Ministers: You've Got Five Months To Trigger Article 50, https://inews.co.uk/essentials/news/uk/brexit-nigel-farage-aims-dexit-nex/.

Oliver, T. (2016), "European and International Views of Brexit", Journal of European Public Policy, 23(9), 1321-1328.

Oliver, T. (2017), "Fifty Shades of Brexit: Britain's EU Referandum and It's Implications for Europe and Britain", The International Spectator, 52 (1), 1-11.

Reuters, (2016), "Slovakian Far Right Party Launches Petition For Referendum On EU Membership", http://www.reuters.com/article/us-britain-eu-outers-slovakia/slovakian-far-rightparty-launches-petition-for-referendum-on-eu-membership-idUSKCN0ZB0DQ.

Roberts, J.M., (2010), Avrupa Tarihi, çev. Fethi Aytuna, İnkilap Kitabevi, İstanbul.

Samur, H., (2016), "Birleşik Krallık-Avrupa Birliği İlişkileri", der. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, Avrupa Birliği ve Üye Devletler: AB15 Üzerine Bir İnceleme, Detay Yayıncılık, Ankara.

Scott, S. D. (2016), "Brexit Article 50 And The Contested British Constitution", The Modern Law Review, 76(6), 1019-1040.

Skynews, (19 Ocak 2017), "Theresa May says a post-Brexit UK will be a globak trade leader", http://news.sky.com/story/theresa-may-says-a-post-brexit-uk-will-be-a-global-free-trade-leader-10734299.

Stewart, H. ve Mason, R. (2016, 16 Haziran), "Nigel Farage's Anti-Migrant Poster Reported To Police", The Guardian.

Taggart, P., (1998), "A Touchstone of Dissent; Euroscepticism in Contemporary Western Party Systems", European Journal of Political Research, 33, 363-388.

Taggart, P., Szczerbiak, A., (2002), "The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States", Opposing Europe Research Network Working Paper, 6.

The Economic Consequences of Leaving the EU, (Nisan 2016), the Final Report of the CER Commission on Brexit 2016, Londra.

The European Council, (t.y.(a)), Brexit, http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-ukafter-referendum/

The European Council, (t.y.(b)), Conclusions, 18-19/02/2016, http://www.consilium.europa. eu/en/meetings/european-council/2016/02/18-19/

The European Council, (2017), Special meeting of the European Council (Art. 50) (29 April 2017) – Guidelines, http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/europeancouncil/2017/04/29/

Vardag, A., (2016, 6 July), "I Voted For Brexit, But Now I Regret The Terrifying Chaos I Have Unleashed", The Telegraph.

Vries, C.E.D., (2017), "Benchmarking Brexit: How The British Decision To Leave Shapes EU Public Opinion", Journal of Common Market Studies, 55(S1), 38-53.

Welfens, P.J.J., (2017), "A Brexit Perspective", The International Economy, 31(3), 40-42.

Gelişen Teknolojinin Türkiye'de Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Sosyo-Psikolojik Etkileri

Doç.Dr. Deniz Mertkan GEZGİN[1]

[1] Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, mertkan@trakya.edu.tr

Özet: Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi, üniversite öğrencilerinin tüm hayatlarını hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilemiştir. Üniversite öğrencilerinin yaşamını akademik, fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda kolaylaştıran yazılım ve donanım teknolojileri aynı zamanda fiziksel, psikolojik ve sosyolojik açıdan da olumsuz etkiler bırakmaktadır. Özellikle akıllı telefonlar, mobil internet ve sosyal medyanın yoğun ve problemli kullanımından dolayı üniversite öğrencileri bağımlılık başta olmak nomofobi, netlessfobi ve problemli sosyal medya kullanımı gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar yüzünden üniversite öğrencileri akademik başarıda düşüş, siber aylaklık, uyku problemleri, göz problemleri, iskelet-kas sistemi problemleri, depresyon, stres, kaygı ve korku gibi olumsuz durumlar yaşamaktadır. Bu çalışmada da teknolojinin bilinçsiz, aşırı ve problemli kullanımından dolayı öğrencilerin karşılaştığı olgular ve sonuçları incelenecektir. Bu olgular ve sendromlar yüzünden öğrencileri bekleyen olası riskler alanyazında yürütülmüş çalışmalara göre tartışılacaktır. Derleme çalışmasına örnek olacak şekilde yürütülecek bu araştırma sonucunda, teknoloji yüzünden baş gösterecek durumların bir sınıflandırması yapılacak ve bu durumlar yüzünden üniversite öğrencilerinin yaşadığı problemler listelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı telefon bağımlılığı, nomofobi, fomo, sosyal medya bağımlılığı.

Socio-Psychological Effects of Developing Technology on University Students

Abstract: The rapid development of technology influenced the lives of university students both positively and negatively. Software and hardware technologies, which facilitate the life of university students in academic, physical, psychological and social terms, also have negative effects on physical, psychological and sociological aspects. Especially because of the intensive and problematic use of smart phones, mobile internet and social media, university students face many problems such as being addictive, using nomophobia, netlessfobia and problematic social media. Due to these problems, university students experience negative situations such as decrease in academic achievement, cyber loneliness, sleep problems, eye problems, skeletal-muscular system problems, depression, stress, anxiety and fear. In this study, the phenomena encountered by the students due to unconscious, excessive and problematic use of technology will be examined. Due to these cases and syndromes, probable risks awaiting students will be discussed according to studies conducted in the literature. As a result of this research, which will be carried out as an example of the compilation study, a classification of the situations that will arise due to technology will be made and the problems experienced by the university students will be listed.

Keywords: Smartphone addiction, nomophobia, fomo, social media addiction.

1. GİRİŞ

Akıllı telefonların her an her yerde bireyin yanında olması ve özellikle sosyal medya uygulamalarını ihtiva etmesi bireylerin hayatını, genel anlamda da toplumu önemli ölçüde etkilemiştir(Sanal ve Özer,2017). Özellikle daha özgür bir şekilde bir otoritenin kısıtlamasına maruz kalmadan yani ailelerinden uzakta öğrenim gören üniversite öğrencileri arasında akıllı telefonlar yaşamın bir parçası, olmazsa olmazı olarak görülmektedir. Çünkü üniversite öğrencileri, sanal ortamda sosyalleşme, arkadaşları ve kitlelerle iletişim, eğlence, boş zamanlarını doldurma, eğitim-öğretim faaliyetleri için destek alma, ödeme ve alışveriş işlemlerinde kolaylık sağlama gibi durumlarda akıllı telefonlarını kullanmaktadırlar. Sosyal medya ve akıllı telefonların işbirliği yüzünden öğrenciler arkadaşları ve kitlelerle iletişimde akıllı telefonlarını kullanmaktadırlar. Ayrıca, sosyal medyada oluşturulan etkinlikleri ve arkadaşlarının takiplerini akıllı telefonları üzerinden yapmaktadırlar. Boş zamanlarında öğrencilerin yine sosyal medyada ve internette gezinme ve çevrim içi oyunlar ile kullanılması üniversitelerde gözlemlenen yaygın bir davranıştır. Üniversite öğrencileri sosyal medya uygulamaları ve çevrimiçi oyunlar haricinde akıllı telefondan yardım almakta, e-posta kontrollerini yapmakta, derslerinde not almak yerine akıllı telefonla tahtanın fotoğraf çekmekte ve verilen sunum, ders notlarını, akıllı telefonlarından okumakta ve derslerini çalışmaktadır (Aktaş ve Yılmaz, 2017). Son zamanlarda, mobil öğrenme uygulamalarında aracı olarak, öğrenci-öğretmen arasındaki eğitim amaçlı paylaşımlar için de akıllı telefonlar kullanılmaktadır. Üniversite öğrencileri, öğretim hayatlarında birçok ödemeyi akıllı telefonları ile interaktif

bankacılık ile yapmakta, hatta tanımlanmış kartlar ile para taşımadan kare kod uygulamaları ile bir nevi e-cüzdan olarak akıllı telefonlarını kullanmaktadırlar (Alfawareh ve Jusoh, 2014). Görüldüğü gibi üniversitelilerin eğitim-öğretim hayatlarında çantalarında olması gereken kitap, defter, silgi, kalem, para vb. gibi enstrümanların hepsini üniversite öğrencisi cebinde taşımaktadırlar. Fakat üniversite öğrencilerinin akıllı telefonu problemli ve yoğun kullanımından dolayı birçok olumsuz durumla karşı karşıya kalma riskleri oluşmaktadır. Çalışmada bu durumlar ve sonuçları ele alınacaktır. Çalışmada üniversite öğrencileri arasında en yoğun kullanılan aygıtın akıllı telefon olması ve aynı zamanda öğrencilerin oyun, internet ve sosyal medyayı yoğunlukla akıllı telefonları üzerinde kullanılmaları yüzünden akıllı telefonlar üzerinden alanyazın incelenmiştir.

2. TEKNOLOJİ YÜZÜNDEN GELİŞEN OLUMSUZ DURUMLAR

2.1. İnternet Bağımlılığı

İnternet bağımlılığı genel olarak bir bireyin interneti gün içerisinde yoğun kullanılma isteğinin önüne geçememesi, internete bağlı olmadığında hayattan zevk almaması, internetten yoksun kaldığında aşırı sinirlilik hali ve saldırgan davranışlar göstermesi ve kişinin iş, sosyal ve ailevi hayatının giderek bozulması olarak tanımlanabilir (Young,2004). İnternet temellinde bir teknoloji bağımlılığına örnek teşkil etmektedir. Teknolojik bağımlılıklar; kimyasal olmayan davranışsal bağımlılıklar kapsamına girmekte olup, insan-makine etkileşimine dayanmaktadır(Arısoy, 2009). Alanyazın incelendiğinde internet bağımlılığı hakkında ölçek geliştirme (Kutlu, Savcı, Demir ve Aysan, 2016) ve internet bağımlılığına sebep olabilecek değişkenlerin ve davranışların araştırıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde internet bağımlılığı ile yalnızlık (Çağır, 2010; Eldeleklioğlu ve Vural, 2013; Oktan, 2015; Ümmet ve Ekşi, 2016), umutsuzluk (Şimşek, Akça ve Şimşek, 2015) faktörleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkarılmıştır.

2.2. Oyun Bağımlılığı

Bir bireyin normal yani sağlıklı yaşam biçiminin parçası olarak oyunlar yer alabilmektedir. Bu birey için çoğu zaman duygusal ve fiziksel yönden rahatlama gibi olumlu katkıları da bulunduğu kabul edilmektedir (Green ve Bavelier 2003). Fakat diğer bağımlıklarda olduğu gibi, birey oyun oynama isteğinin önüne geçemiyorsa bunu kontrol altına alamıyorsa, duygusal, aile ve sosyal yaşamında değişime neden oluyor ise problemin varlığından ya da bağımlılıktan söz edilmektedir (Griffiths ve Davies 2005, Young 2009). Bu bağlamda, Lemmens ve arkadaşları (2009) teknoloji destekli oyun bağımlılığını, "sosyal ve/veya duygusal sorunlara neden olduğu halde, kişinin bilgisayar ya da video oyunlarını aşırı ve kompulsif düzeyde kullanması ve oyuncunun aşırı kullanımı kontrol edememesi" şeklinde tanımlamışlardır. Oyunların psikososyal ve davranışsal problemler ile ilişkisi üzerinedir. Bulgular şiddet içeren dijital oyunların yalnızlık (Wack ve Tantleff-Dunn 2009), düşük yaşam doyumu (Mentzoni ve ark. 2011), depresyon (Mentzoni ve ark. 2011), anksiyete (Gentile ve ark. 2004, Mentzoni ve ark. 2011), dikkat sorunları (Chan ve Rabinowitz 2006, Gentile 2009, Gentile ve ark. 2012) gibi psikososyal problemler ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

2.3. Sosyal Medya Bağımlılığı

Günümüzde bireyler, oyun oynamak, boş zamanlarında vakit geçirmek, kitle ve bireysel iletişim kurmak, video, resim göndermek ve paylaşımlar yapmak gibi birçok farklı türde etkinliği gerçekleştirmek amacıyla sosyal medya sitelerini ziyaret etmeye başlamışlardır (Allen, Ryan, Gray, Mclnerney ve Waters, 2014). Normal şartlarda bu durumun insanın doğasında ve önemli olduğu düşünülse de (Boyd ve Ellison, 2007), sonuçlarının problemli ve aşırı kullanımlara neden olması nedeniyle bağımlılık olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Griffiths, 2005). Sosyal medyaya özellikle sosyal ağ sitelerine aşırı derecede düşkün olmak, sosyal medyada sürekli çevrimiçi olma isteği, kontrol edilemeyen motivasyonla yönlendirilmek ve bu durumun diğer önemli yaşam alanlarını olumsuz yönde etkilemesi sosyal bağımlılık olarak değerlendirilmektedir (Andreassen ve Pallesen, 2014). Akıllı telefon ve Tablet bilgisayarların bireyin her yerden her zaman kolayca internete ulaşabilmesi, sosyal medya kullanımının toplumu endişelendiren bir boyuta gelmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir. Teknolojik bağımlılıkların her biri için söylenebileceği gibi, her yaş grubundaki bireylerin sosyal medyada aşırı zaman geçirmeleri ve buna bağlı olarak kişisel, sosyal, eğitsel ve mesleki sorumluluklarını yerine getirmede problem yaşamaları kaçınılmaz olmakta, bununla birlikte çeşitli psikolojik, fiziksel ve sosyal sorunlar yaşanabilmektedir.

2.4. Akıllı Telefon Bağımlılığı

İnternetin oluşumu ve gelişimi sırasında internet bağımlılığı kavramı ön planda iken günümüzde bu kavramın yerini akıllı telefon bağımlılığı kavramı almıştır (Kwon, Kim, Cho ve Yang, 2013). Akıllı telefon bağımlılığı, kimyasal madde olmayan ancak kullanılmadığında psikolojik olarak olumsuz bir durum meydana getiren bir bağımlılık türü olarak tanımlanabilmektedir. Akıllı telefon bağımlılığı, alınyazında akıllı telefonun aşırı ve problemli kullanımı olarak da geçebilmektedir. Akıllı telefonların sosyal platformlara ve internete sürekli bağlantıda kalabilmeyi sağlaması nedeniyle bireylerde yalnızlık endişelerini azalttığı görülmektedir (Townsend, 2000). Akıllı telefonu yanında olmadığında boşluk hissi yaşayan kişiler akıllı telefonunun hayatlarının vazgeçilmez bir parçası haline geldiğini düşünmektedirler. Akıllı telefonların herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde çeşitli özelliklere kolayca erişebilmesi bazı kullanıcılar için bir tuzak haline gelmektedir. Nedensiz ve amaçsızca telefonlarını kontrol etme davranışı problemli bir mobil telefon kullanımına kapı açmaktadır (Park, 2005).

2.5. Fear of Missing Out (FoMO)

FoMO, ABD'li bilim insanları tarafından tanımlanan ve Türkçeye 'gelişmeleri kaçırma korkusu' (GKK) olarak çevrilmiştir. Mobil ve Kablosuz İnternetin ve özellikle akıllı telefonların yaşamımıza girmesiyle birlikte, bireylerin sosyal ağ sitelerinde gelişmeleri kaçırma ve gelişmelerden haberdar olamama korkusu yaşamaları nedeniyle sosyal ağ sitelerinde oldukça uzun süreler geçirmelerine neden olan yeni bir bağımlılık türü olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan GKK bireyin sosyal ağlarda ödüllendirici özellikle beğeni ve takip gibi deneyimlere sahip olabilme durumunun yaygın kaygısı olarak da tanımlanmaktadır. Bu nedenle GKK olan birey başkalarının ne yaptığı ile ilgilenir, sürekli merak ederler ve bu yüzden sürekli bağlantıda olma isteği içindedirler. Sosyal ağlarda arkadaşlarının veya kendilerinin güncellemelerinin izlenememesi GKK olan bireyleri ciddi düzeyde rahatsız etmektedir. GKK olan bireyler sosyal ağlarda geçirdikleri süre dışındaki yaşamlarında sürekli yalnız hissettiklerini bildirmekte, normal yaşamdaki ilişkilerinde eksik olan sevgi ve şefkati bilgi paylaşma ve yayılmasını sağlama ile tamamlamaya çalışmaktadırlar. FoMO ile ilgili çalışmalar son zamanlarda daha da artmaktadır. Özellikle FoMO'nun gün içerisinde sosyal sitelerinde geçirilen zamanı arttırdığı düşünülmektedir(Hato,2013; Przybylski, Murayama ve DeHaan, 2013;Dossey,2014; Gezgin, Hamutoglu, Gemikonakli ve Raman, 2017)

2.6. Nomofobi

Nomofobi, İngilizce nomophobia (NO MObile PHOBIA) kelimesinden doğan ve klinik psikolojide bireyin mobil cihazına erişemediğinde veya mobil cihaz üzerinde iletişim kuramadığında yaşadığı istemsiz korku olarak tanımlanmaktadır (King ve diğ., 2013; Yildirim ve Correia, 2015). Nomofobinin, mobil cihaz bağımlılarının yaşadığı davranış bozuklukları, kaygı bozuklukları veya değişken ruh hali gibi diğer psikososyal bozukluklarla benzer özellikler gösterdiği ifade edilmektedir. Nomofobik birey, mobil telefonundan yoksun olduğunda kaygı ve korku duymaya başlamaktadır. Bu kaygı, bireyin yaşam konsantrasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir (Dixit ve diğ., 2010). Birey, kaygı düzeyi arttıkça günlük işlerine odaklanma sorunu çekebilmekte ve gece boyunca telefonunu açık tutup sıklıkla kontrol ettiği için uyku düzensizlikleri yaşayabilmektedir (Rosen ve arkadaşları,2016). Bu durum da, öğrenme süreçlerinde motivasyon kaybı ve uyku düzensizlikleri yaşamalarını sağlayıp, akademik anlamdaki başarılarını düşürmektedir (Erdem, Kalkın, Türen, Deniz,2016). Nomofobi ile ilgili çalışmalar günden güne artmakta olmasına karşın hali hazırda olası ilişkilerin ortaya konulduğu çalışmalar incelendiğinde yalnızlık (Gezgin, Hamutoglu, Sezen-Gültekin ve Ayas, 2018), akademik başarıda azalma(Erdem ve diğ.,2016), aşırı internet kullanımı(Gezgin ve Çakır,2016; Gezgin, Çakır ve Yıldırım,2018) , öz-benlik saygısında azalma (Ozdemir, Cakir ve Hussain, 2018), düşük iyi olma düzeyi(Ozdemir, Cakir ve Hussain, 2018) ile nomofobi arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

3. SONUÇ ve TARTIŞMA

Gelişen teknoloji bireyler üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratmıştır. Tüm dünyada etkileri görülürken gelişen ülkelerden biri olan Türkiye'de öğrenim gören öğrenciler üzerinde sosyo-psikolojik etkiler yaratmıştır. Çalışmada alanyazın taramasında çok rastlanan bireyler üzerinde oluşan olumsuz durumlar internet bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı, FoMO ve Nomofobi olduğu

görülmüştür. Ayrıca bu olumsuz durumlar ile ilişkili olan psikolojik faktörlerin alanyazına göre çoğunlukla yalnızlık, mutsuzluk, düşük yaşam doyumu, dikkat bozukluğu ve kaygı olduğu görülmüştür. Ergenler ve genç yetişinkiler buna üniversite öğrencilerini dâhil edebiliriz ki akademik hayatlarında da olumsuz durumlar yaşayabilmektedir. Teknolojik aygıt ile yoğun kullanım sonucu akademik ertelemeler, akademik güdülenme ve akademik öz-yeterliliklerinde, ders çalışma konsantrasyonlarında azalmalar ve bunun sonucu olarak akademik başarıda düşüş yaşanabileceği düşünülmektedir. Son olarak, öğrenciler ders esnasında özellikle akıllı telefonları ile siber aylaklık yapabilmekte bunun FoMO ve akıllı telefon bağımlılığı ile ilişkili olabileceği de ortaya atılmıştır. Tüm çalışmaların incelenmesi sonucu ortaya çıkan gelişen teknolojinin bilinçsizce, yoğun ve problemli kullanımının bağımlılık yaratma riski bulunduğu düşüncesidir. Bu yüzden, teknoloji bağımlılığı yaratacak her türlü platformun farkındalığınının gençlere kazandırılması önemli görülmektedir.

Tablo1. Türkiye'de teknoloji yüzünden oluşan sendromlar ve ilişkili olduğu olumsuz durumlar üzerine yapılan çalışmalar

	Yalnızlık	**Düşük Yaşam Doyumu**	**Kaygı**	**Umutsuzluk**	**Akademik Başarıda Düşüş**	**Uyku Problemleri**
İnternet Bağımlılığı	✓		✓	✓	✓	✓
Dijital Oyun Bağımlılığı	✓		✓		✓	✓
Sosyal Medya Bağımlılığı			✓			
Akıllı Telefon Bağımlılığı	✓		✓		✓	✓
Fear of Missing Out (FoMO)	✓	✓	✓			
Nomofobi	✓	✓	✓		✓	✓

KAYNAKÇA

Adalıer, A., & Balkan, E. (2012). The relationship between internet addiction and psychological symptoms. International Journal of Global Education, 1(2).

Aktaş, H., & Yılmaz, N. (2017). Üniversite gençlerinin yalnızlık ve utangaçlık unsurları açısından akıllı telefon bağımlılığı. International Journal of Social Sciences and Education Research, 3(1), 85-100.

Alfawareh, H.M. and Jusoh, S. (2014). Smartphones Usage Among University Students: Najran University Case, International Journal of Academic Research Vol. 6. No. 2.pp.321-326.

Arısoy, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 1(1), 55-67.

Çağır, G. (2010). Lise ve üniversite öğrencilerinin problemli internet kullanım düzeyleri ile algılanan esenlik halleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeçen, A. R. (2007). The Turkish Version of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA-S): Initial Development and Validation. Social Behaviour and Personality, 35(6), 717-734.

DiTomasso, E., Brannen, C., & Best, L. A. (2004). Measurement and Validity Characteristics of the short version of the social and emotional loneliness scale for adults. Educational and Psychological Measurement, 64(1), 99-119.

Dixit, S., Shukla, H., Bhagwat, A., Bindal, A., Goyal, A., Zaidi, A., & Shrivastava, A. (2010). A study to evaluate mobile phone dependence among students of a medical college and associated hospital of central India. Indian Journal of Community Medicine, 35(2), 339.

Doğan, U., & Karakaş, Y. (2016). Lise öğrencilerinin sosyal ağ sitleri kullanımının yordayıcısı olarak yalnızlık. Sakarya University Journal of Education, 6(1), 57-71.

Dossey L.(2014). FOMO, digital dementia, and our dangerous experiment. Explore: The Journal of Science and Healing 2014; 2(10):69-73.

Eldeleklioğlu, J.., & Vural, M. (2013). Predictive effects of academic achievement, internet use duration, loneliness and shyness on internet addiction. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(28-1), 141-152.

Gezgin, D. M., Hamutoglu, N. B., Gemikonakli, O., & Raman, I. (2017). Social networks users: fear of missing out in preservice teachers. Journal of Education and Practice, 8(17), 156-168.

Gezgin, D. M., Hamutoglu, N. B., Sezen-Gultekin, G., & Ayas, T. (2018). The Relationship between Nomophobia and Loneliness among Turkish Adolescents. International Journal of Research in Education and Science, 4(2), 358-374.

Gezgin, D. M., Hamutoğlu, N. B., Samur, Y., & Yıldırım, S.(2018). Genç Nesil Arasında Yaygınlaşan Bir Bağımlılık: Akıllı Telefon Bağımlılığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 8(2), 212-231.

Green CS, Bavelier D (2003) Action video game modifies visual selective attention. Nature 423:534–537.

Griffiths MD, Davies, MNO (2005) Videogame Addiction: Does It Exist? Handbook Of Computer Game Studies. J. Goldstein, J. Raessens (Eds), Boston. MIT Pres, s.359–368.

Hato B. (2013) Mobile Phone Checking Behavior Out of a Fear of Missing Out: Development, Psychometric Properties and Test-Retest Reliability of a C-FoMO-Scale ANR: 610304. Master's Thesis. 3.

Karasar, N. (1998). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C. O., Baczynski, T., Carvalho, M. R., & Nardi, A. E. (2013). Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia?. Computers in Human Behavior, 29(1), 140-144.

Kutlu, M., Savcı, M., Demir, Y., & Aysan, F. (2016). Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formunun Türkçe uyarlaması: Üniversite öğrencileri ve ergenlerde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17(1), 69-76.

Kwon M, Kim DJ, Cho H,Yang S. (2013). The smartphone addiction scale: development and validation of a short version for adolescents. PloS One ; 8:e83558.

Mert, A., & Özdemir, G. (2018). Yalnızlık Duygusunun Akıllı Telefon Bağımlılığına Etkisi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi- International Journal of Society Researches, ISSN:2528-9527- E-ISSN: 2528-9535.

Noyan, C. O., Darçın, A. E., Nurmedov, S., Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2015). Akilli Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin Kısa Formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması/Validity and reliability of the Turkish version of the Smartphone Addiction Scale-Short Version among university students. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16, 73.

Ozdemir, B., Cakir, O., & Hussain, I. (2018). Prevalence of Nomophobia among University Students: A Comparative Study of Pakistani and Turkish Undergraduate Students. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14(4), 1519-1532.

Przybylski AK, Murayama K, DeHaan CR.(2013) Motivational, emotional, and behavioral correlates of Fear of Missing Out. Comput Human Behav; 29(4):1841-1848

Salehan M. & Negahban A. (2013). "Social Networking on Smartphones: When Mobile Phones Become Addictive". Computers in Human Behavior 29/6 (2013) 2632-2639.

Sanal Y. , & Özer Ö. (2017). Smartphone Addiction and the Use of Social Media among University Students, Mediterranean Journal of Humanities mjh.akdeniz.edu.tr VII/2 (2017) 367-377.

Şimşek, N., Akça, N. K., & Şimşek, M. (2015). Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve internet bağımlılığı. TAF preventive medicine bulletin, 14(1).

Ümmet, D., & Ekşi, F. (2016). Türkiye'deki genç yetişkinlerde internet bağımlılığı: yalnızlık ve sanal ortam yalnızlık bağlamında bir inceleme. Addicta: The Turkish Journal On Addictions, 3(1), 29-53.

Yildirim, C., & Correia, A. P. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. Computers in Human Behavior, 49, 130-137.

Young KS(2004). Internet addiction. Am Behav Sci; 48:402-441.

Yusufoğlu, Ö. Ş. (2017). Boş Zaman Faaliyeti Olarak Akıllı Telefonlar ve Sosyal Yaşam Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches, 6(5).

How possible "Multiple Identities"? : The EU Public Opinion about the European Union and its Effects on European and National Identity

Deniz Yetkin Aker[1]

[1]Assist. Prof. Dr., Namık Kemal University, Political Science and Public Administration, denizyetkin8@gmail.com

Abstract: The European Union has a normative role which is expanding its central components, like democracy and human rights in order to have a constant standardization process for common norms to have a United Europe. Because of this role of the European Union, a collective identity at the European level emerges with the help of interactions between EU states and institutions. By using Standard Eurobarometer data (Eurobarometer 89, Spring 2018), this paper aims to discuss whether individuals' positive and inclusive approach to other elements of collective identity (self-attributed characteristics, evaluation, and attachment) make the combination of EU and national identity (that is the element of self-categorization for two identities) possible. After a brief discussion about previous literature and the theoretical framework of the subject; the empirical results are explained and critically analyzed.

Keywords: European Citizenship, National and European Identity, Eurobarometer, European Public Opinion.

1. Introduction

According to social identity theory, groups of individuals perceive that they have something in common on the basis of which they form an 'imagined community.' (Engelmann et. al., 2002: 291) They gain a sense of belonging to this group of individuals and identify themselves by defending views of the group and by finding a common 'other'. Within a group, there is a double way of compulsion that helps collective identity continue to exist and to be reproduced: On the one hand, members of the group need a feeling of security by belonging to it; on the other hand, after the group is created, it needs to convey its collective identity to its social environment. (Hettlage, 1999: 245)

In this study, it is argued that collective identities are not naturally given, but socially constructed and publicly stated. (Giesen, 2001: 36) As an example of collective identity, there has been a debate about the possibility of European identity. Since identities are socially constructed and can exist at the same time, this study claims that national and European identities can exist together, without a need for choosing one of them. With the aim of discussing empirically whether multiple identities possible; in this study, a brief discussion about previous literature and theoretical framework of the subject are presented, then the empirical results are explained and critically analyzed.

2. Collective Identities and European Identity: A Theoretical Discussion

Collective identity is about sharing some characteristic(s) with a group who have (or are believed to have) something in common. This kind of connection can be related to attributed characteristics, "such as ethnicity or gender, or on achieved states, such as occupation or political party" (Deaux, 1996; Sedikides & Brewer, 2001; Simon & Klandermans, 2001, in Ashmore et. all, 2004: 81) Individuals do not have to contact each other in order to have such a commonality "; rather, the positioning is psychological in nature." (Ashmore et. all, 2004: 81) Lastly, collective identities are subjective; that is, even if "others may refer to one in terms of a particular social category, that category does not become a collective identity unless it is personally acknowledged as self-defining in some respect." (Ashmore et. all, 2004: 81)

National identities are collective identities. They define social groups on the basis of territorial criteria with the idea of political and social orders. (Engelmann et. al. 2002: 292) As Etienne Balibar argues, there is multiplicity and diversity in the process of construction of national identities, and these "do not work everywhere the same way: in a sense, they must work everywhere in a different way, this is a part of national identity."(Jenkins and Sofos, 1996: 285) National identities are neither natural nor stable, (Evans, 1996: 34) but context-bound. (Engelmann et. al. 2002: 291) This means that, for instance, a group of Muslims might perceive themselves as fellow Muslims when dealing with Americans, they yet emphasize national differences when interacting mainly with each other. (Engelmann et. al. 2002: 291) Thus, "identity is that it depends on the context, which may change." (Hobsbawm, 1996: 42) Moreover, national identities (or collective identities) are defined negatively.

As Hobsbawm claims, "collective identities are based not on what their members have in common—they may have very little in common except not being the 'Others'." (Hobsbawm, 1996: 40)

Generally, collective identities are "like shirts rather than skin," (Hobsbawm, 1996: 41), that is, they are not compulsory, and they are escapable. (Hobsbawm, 1996: 41) Individuals can easily change their identities like shirts. (Hobsbawm, 1996: 41) Individuals do not have a single identity for each, they have several characteristics. However, as Hobsbawm argues, "identity politics assumes that one among the many identities we all have is the one that determines, or at least dominates our politics: being a woman, if you are a feminist, being a Protestant if you are an Antrim Unionist, being a Catalan, if you are a Catalan nationalist, being homosexual if you are in the gay movement. And, of course, that you have to get rid of the others because they are incompatible with the 'real' you." (Hobsbawm, 1996: 41) Nevertheless, unlike identity politics impose, individuals are able to combine their identities and they do not consider choosing one of them. Thus, "exclusive identity politics do not come naturally to people," but individuals are forced to choose one "in the way in which Serb, Croat and Muslim inhabitants of Bosnia who lived together, socialized and intermarried, have been forced to separate, or in less brutal ways." (Hobsbawm, 1996: 41)

As an example of collective identities, during the sixties, 'European Identity' began to be seen as a problem and identity debates came to the picture. (Passerini, 2002: 193) The idea of 'European Identity' is related to the ideas of a shared world beyond the realm of power. (Eder and Giesen, 2001: 266) In 1973, the European Community issued 'a Declaration on European Identity' that was approved in Copenhagen to answer the 'basic necessity to ensure the survival of the civilization which (the Nine, since it was composed of nine-member states) have in common'.(Passerini, 2002: 193) According to the declaration, the identity of Europe, for instance, had to be based on a common heritage and on the principles of representative democracy, the rule of the law, social justice, and respect for human rights. (Passerini, 2002: 194)

Nevertheless, as a result of several survey analyses about European public opinion, it is seen that "Europeans still appear attached to their national identity." (Carey, 2002: 388) For instance, Carey (2002) argues that "national identity is one of the important elements in explaining attitudes towards the EU" (388) by expecting that the higher the feelings of national identity the lower support for the European project. (Carey, 2002: 388) The reason is explained as "the conflicts over sovereignty that have developed in this era, such as the creation of a single European currency, the European Central Bank and the increased primacy of European law." (Carey, 2002: 388) On the other hand, several studies suggest that "European and infra-European identities are not contradictory." (Bruter, 2005: 122)

Unlike identity politics impose, this study argues that individuals are able to combine their identities and they do not consider choosing one of them. Individuals can embrace national and European Identity at the same time; even though some scholars argue that there is a conflict between national identity and European identity since only a few individuals feel as European. (Passerini, 2002: 205) Besides, it is also argued that there is not a single European identity; and European identities "can be conceived as both social process and political project. Understood as a process, identities flow through multiple networks and create new patterns of identification. Viewed as a project, the construction of identities is the task of elites and entrepreneurs, operating in Brussels or various national settings." (Katzenstein and Checkel, 2009: 213) In the next section, the empirical results are explained and critically analyzed.

3. The Data and the Research Design

The study uses Eurobarometer 89.1: Standart Eurobarometer 89 (2018), which is a cross-national data. The European Member States data (28 European Union Member States) is drawn from Eurobarometer 89.1 data, so that the data covers these countries: Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Germany, Denmark, Estonia, Spain, Finland, France, Great Britain and Northern Ireland, Greece, Croatia, Hungary, Ireland, Italy, Lithuania, Luxembourg, Latvia, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Sweden, Slovenia, and Slovakia. The research population is European public and the sample includes 26338 Respondents (6.4 % are missing cases). For binary logistic regression and other statistical analyses, SPSS 25.0 package is used.

3.1. Operationalization of Variables

3.1.1. Hypotheses and Dependent Variable

In the collective identity literature, scholars tend to use several items to measure its elements, such as measuring the element of self-categorization by using self-identification with a group. (Ashmore et. all, 2004: 84) In this study, the main elements of collective identity are selected as self- categorization, self-attributed characteristics, evaluation, and attachment. This study argues that self-categorization can be seen as an identification with more than one group if individuals' approach to other elements of identity would be positive and inclusive. Thus, by arguing that individuals are able to identify themselves as a member of more than one social grouping, it is hypothesized that considering oneself both a member of the EU and his or her nation (that is self-categorization) can be realized by the individuals' positive and inclusive approach to other elements of collective identity (self-attributed characteristics, evaluation, and attachment).

The dependent variable is derived from the question "Do you see yourself as...?" The answers range from 1 (Nationality Only) to 4 (European Only) and 5 (None), 6 (Refusal) and 7 (Don't Know). In this regard, those who reply the question as "European and (Nationality)" and "(Nationality) and European" are recoded as 1 (European and National Identity) without considering the importance of the order. "(Nationality) only" or "European only" are recoded as 0. The answers "None", "Refusal" and "Don't know" are eliminated to have a stronger analysis.

3.1.2. Independent Variables

The study involves three main variables as possible predictors:

Evaluation

In the literature, evaluation means "the positive or negative attitude that a person has toward the social category in question." (Ashmore et. all, 2004: 86). For instance, evaluation is related to personal appraisal about a social group and can be measured by the frame of "In general, I'm glad that I'm a member of this group." (Luhtanen & Crocker (1992): Collective Self-Esteem (CSE; Private Acceptance), in Ashmore et. all, 2004: 87). In this study, evaluation is measured in several ways such as, whether individuals happy to live in their country, in the EU; whether they are satisfied with their life and the democracy they are subject to; and how they see the EU.

To measure the effect of evaluation, the questions that are used are:

1. "Please tell me to what extent you agree or disagree with each of the following statements-- You are happy living in (OUR COUNTRY); -- You are happy living in the EU" The answers range from 1 (totally agree) to 4 (totally disagree), 5 (Not applicable) and 6 (Don't Know).
2. "In general, does the EU conjure up for you a very positive, fairly positive, neutral, fairly negative or very negative image?" The answers range from 1 (very positive) to 5 (very negative), and 6 (Don't Know).
3. "On the whole, are you very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied or not at all satisfied with the life you lead?" The answers range from 1 (satisfied) to 4(not at all satisfied), and 5 (Don't Know).
4. "On the whole, are you very satisfied, fairly satisfied, not very satisfied or not at all satisfied with the way democracy works in (OUR COUNTRY)?"

Attachment (and sense of Interdependence)

In the literature scholars claim that "a sense of belonging or emotional attachment to the group" is an important element of collective identity. (Ashmore et. all, 2004: 90) For instance, attachment is accepted as an emotional participation an individual feel with a social group or "the degree to which the fate of the group is perceived as overlapping with one's personal fate." (Ashmore et. all, 2004: 90) In this study, attachment is measured in ways such as, attachment to a country and to the EU; how they feel against other group members (immigration from other countries in the EU and related issues) and whether they are close to each other.

Self-Attributed Characteristics

About content and meaning, this study focuses only on self-attributed characteristics. It is explained in the literature as "traits and dispositions that are associated with a social category are endorsed as self-descriptive by a member of that category" (Ashmore et. all, 2004: 92). In this study, self-attributed characteristics are measured in ways such as, community feeling issues related to identity (only history, religion, values and culture), and the meaning of the EU (related to identity).

To measure the self-attributed characteristics, the questions that are used are:

1. "In your opinion, among the following issues, which are those that most create community among EU citizens? –History, Religion, Values and Culture"
2. "What does the EU mean to you personally?—Loss of Cultural Identity.

3.2. Research Results

3.2.1. Descriptive Analysis

In Table 1, frequency test results have been presented for EU-National Identity combination. Referring to the demographic profile, almost half of the respondents are in the 55 and older age band and more than half of the respondents, who do not have European and National Identity simultaneously, are in the same age band. More than half of the respondents are female, and more than half of the EU-National Identity combination possessors are female. More than half of the respondents are married or re-married. With respect to political ideologies, around 35% of the respondents place themselves at the center.

Table 1: Descriptive Results

Demographic Characters	Having both EU and National Identity		
Age	**No**	**Yes**	**Total Respondents**
15-24	6.1%	9.6 %	8.2 %
25-39	16.2%	22.4%	20%
40-54	22.7%	26.1%	24.7%
55 and older	55%	41.9%	47 %
Total	10758 (100%)	16730(100%)	27488(100%)
	Having both EU and National Identity		
Gender	**No**	**Yes**	**Total Respondents**
Man	42.8%	47.5%	45.7%
Woman	57.2%	52.5%	54.3%
	Having both EU and National Identity		
Marital Status	**No**	**Yes**	**Total Respondents**
(Re-)Married	49.8%	54.1%	52.4%
Single living with partner	9.8%	12%	11.2%
Single	14.8%	17.6%	16.5%
Widowed	15. 6%	7.6%	10.7%
Divorced or Separated	9.4%	7.8%	8.4%
Other	0.4%	0.6%	0.5%
Refusal	0.2%	0.4%	0.3%
Left-Right Placement	**No**	**Yes**	**Total Respondents**

Left	23.2%	27.1%	25.5%
Center	34%	36.7%	35.7%
Right	22.1%	14.2 %	17.3%

Graph 1 shows frequency distribution of dependent variable: The histogram indicates a moderate tailed distribution and the normal probability plot confirms approximate normality. Thus, the normal distribution is a good model for the data and binary regression analysis can be used for the study.

Graph 1:

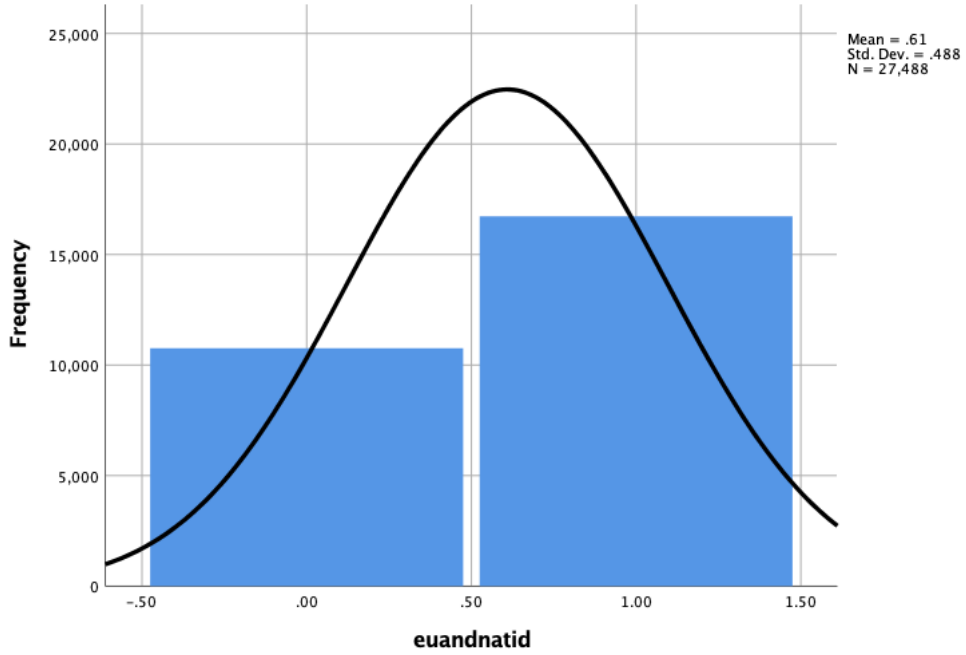

3.2.2. Regression Results

According to Omnibus test, the chi-square is highly significant, X^2 = 5725,631 df=21, p<0.000. The model explains roughly 26 % of the variation in the outcome (about variance, R^2 is between 18,8% and 25,5%), thus 26 % of the variation in the European and National Identity variable is explained by the model. The model is a good fit to the data. The model with the constant is a statistically significant predictor of the outcome (*p* <.000), and accurate 71.5 % of the time (with large sample size, it has predictive power).

Table 2 reports the results of a binary logistic regression using the question "Do you see yourself as...?" as a dependent variable, those who reply the question as "European and (Nationality)" and "(Nationality) and European" are recoded as 1 (European and National Identity) without considering the importance of the order. "(Nationality) only" or "European only" are recoded as 0. The answers "None", "Refusal" and "Don't know" are eliminated to have a stronger analysis.

Table 2: Regression Results

Variables in the Equation

		B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Evaluation	Life Satisfaction*	-.093	.021	.000	.911
	Happy to live in (Country)*	.248	.020	.000	1.282
	Happy to live in (The EU) *	-.384	.014	.000	.681
	Democratic Satisfaction in (Country)*	-.071	.019	.000	.931
	Democratic Satisfaction in (The EU) *	-.129	.016	.000	.879
	EU Image*	-.310	.017	.000	.734

Attachment	European Union-In Terms of Shared Values *	-.137	.017	.000	.872
	Feeling Towards Immigration: From EU Member States *	-.116	.016	.000	.891
	EU CITIZENS RIGHT TO live anywhere in EU-Appraisal *	-.147	.031	.000	.863
	EU CITIZENS RIGHT TO work anywhere in EU-Appraisal	-.044	.033	.181	.957
	EU CITIZENS RIGHT TO live in our Country -Appraisal	-.027	.035	.438	.973
	EU CITIZENS RIGHT TO work in our Country -Appraisal	-.067	.035	.052	.935
Self-Attributed Characteristics	EU Feeling Issues-History*	.239	.034	.000	1.270
	EU Feeling Issues-Religion	-.072	.048	.134	.931
	EU Feeling Issues-Values*	.238	.034	.000	1.269
	EU Feeling Issues-Culture*	.220	.031	.000	1.246
	EU Meaning: Loss of Cultural Identity*	-.172	.040	.000	.842
Demographics	Gender*	-.103	.028	.000	.903
	Age*	-.157	.015	.000	.855
	Left-Right Placement*	-.026	.005	.000	.975
	Marital Status*	-.089	.009	.000	.915
Constant	-------*	4.342	.096	.000	76.820

(Variable(s) entered on step 1: LIFE SATISFACTION, EU IMAGE - POSITIVE/NEGATIVE, EU MEANING: LOSS OF CULTURAL IDENTITY, DEMOCRACY SATISFACTION - COUNTRY, DEMOCRACY SATISFACTION - EUROPEAN UNION, FEELING TOWARDS IMMIGRATION: FROM EU MEMBERS, EU CITIZENS RIGHT TO LIVE ANYWHERE IN EU - APPRAISAL, EU CITIZENS RIGHT TO WORK ANYWHERE IN EU - APPRAISAL, EU CITIZENS RIGHT TO LIVE IN OUR CNTRY - APPRAISAL, EU CITIZENS RIGHT TO WORK IN OUR CNTRY - APPRAISAL, EU FEELING ISSUES: HISTORY, EU FEELING ISSUES: RELIGION, EU FEELING ISSUES: VALUES, EU FEELING ISSUES: CULTURE, EUROPEAN UNION - IN TERMS OF SHARED VALUES, LIVING CONDITIONS: HAPPY LIVING IN COUNTRY, LIVING CONDITIONS: HAPPY LIVING IN THE EU, LEFT-RIGHT PLACEMENT - RECODED 3 CAT, MARITAL STATUS (RECODED 1), GENDER, AGE RECODED - 4 CATEGORIES. * Significant p>0.000,

As the Table 2 shows, the EU feeling issues- Values, History and Culture variables, as well as being happy to live in one's country are the most important issues that would make EU Identity and National Identity combination almost 2 times as likely to occur. About evaluation, life satisfaction is positively related to the possibility of EU Identity and National Identity combination. Thus, the more oneself satisfies with his or her life the more he or she perceives himself as European and as his nationality. Similarly, the more individuals satisfy with democracy in their countries the more they recognize themselves as European and as their nationality. About the issue of attachment, approving individuals to live, or work in one's own country as well as to work in an EU member state are negatively related to the possibility of EU Identity and National Identity combination. Thus, the more individuals approve these ideas the more they can combine European identity and their national identity.

About self-attributed characteristics, arguing that religion is the most create community among EU citizens would make individuals almost one time likely to recognize themselves as their nationality only. Lastly, about demographics, the more individuals place their ideas on right the more they recognize themselves as their nationality only.

4. Discussion and Conclusion

There are arguments about the impossibility of a European collective identity. However, as the data results show, a majority of citizens across the EU member states identify themselves with Europe and their nation. This can support the possibility of having a European identity together with national identity.

As a result of the study, it is argued that considering oneself both a member of the EU and his or her nation (that is self-categorization) is realized by the individuals' positive and inclusive approach to other elements of collective identity (self-attributed characteristics, evaluation, and attachment). The empirical findings of the study show that self-attributed characteristics, evaluation and attachment shape the EU Identity and National Identity combination possibility. More specifically, if Europeans believe that values, history and culture are the most create community among EU citizens, if they are happy in their countries and satisfied with their life then it is more likely to recognize themselves as European and their nationality.

Similarly, the more individuals satisfy with democracy in their countries and the more they are positive with the idea of freedom of movement for work and live, the more they recognize themselves as European and as their nationality.

As it is expected, religion and right-wing ideologies tend to affect individuals in a negative way: Arguing that religion is the most create community among EU citizens and placing ones' ideas on right would make individuals recognize themselves as their nationality only.

National identities are constructed imagined communities and are mostly territorially defined. They are closely linked to the idea of sovereignty, statehood, and political and social orders. (Risse, 2002: 82) Collective identities, such as national identities, "tend to be pervasive and persistent." (Smith, 1992: 59) Nevertheless, European elites (Risse, 2002: 93) and public education can be helpful to accept national and European elements. (Armingeon,1999: 235)

References

Armingeon, Klaus. Introduction. Nation and National Identity. Eds. Armingeon, Klaus, Hanspeter Kriesi, Hannes Siegrist and Andreas Wimmer, Zürich: Verlag Rüegger, 1999.

Ashmore, R.D., Deaux, K., & McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. Psychological bulletin, 130 1.

Bruter, M. (2005). Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity. Palgrave Macmillan: NY.

Carey, S. (2002). Undivided Loyalties: Is National Identity an Obstacle to European Integration? European Union Politics, 3(4), 387–413.

Eder, Klaus and Bernhard Giesen.. 'Citizenship and the Making of a European Society: From the Political to the Social Integration of Europe'. European Citizenship: National Legacies and Transnational Projects.Eds. Eder, Klaus and Bernhard Giesen, NewYork: Oxford University Press, 2001.

Evans, Martin. 'Languages of Racism within ContemporaryEurope'. Nation and Identity in Contemporary Europe.Eds. Jenkins, Brian and Spyros A. Sofos, London: Routledge, 1996.

Giesen, Bernhard. 'National Identity and Citizenship: The Case of Germany and France'. European Citizenship: National Legacies and Transnational Projects.Eds. Eder, Klaus and Bernhard Giesen, NewYork: Oxford University Press, 2001.

Hettlage, Robert. 'European Identity-Between Inclusion and Exclusion'. Nation and National Identity. Eds. Armingeon, Klaus, Hanspeter Kriesi, Hannes Siegrist and Andreas Wimmer, Zürich: Verlag Rüegger, 1999.

Hobsbawm, E. 'Identity Politics and the Left', NLR I/217.

Jenkins, Brian and Spyros A. Sofos. Conclusion. Nation and Identity in Contemporary Europe.Eds. Jenkins, Brian and Spyros A. Sofos, London: Routledge, 1996.

Katzenstein P. J. and J. T. Checkel. 2009. 'Identity in Context,' in Katzenstein P. J. and J. T. Checkel. Eds. European Identity. Cabridge Uni Press.

Martin-Engelmann, Daniela and Thomas Risse. 'Identity Politics and European Integration: The Case of Germany'. The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union. Ed. Pagden, Anthony, Washington DC.: Woodrom Wilson Center Series, 2002.

Passerini, Lusia. 'From the Ironies to the Identities of Irony'. The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union. Ed. Pagden, Anthony, Washington DC.: Woodrom Wilson Center Series, 2002.

Risse, Thomas. 'Nationalism and Collective Identities: Europe versus Nation-State'. Developments in WEST EUROPAN POLITICS. Eds.Heywood, Paul, Erik Jones and Martin Rhodes ,New York: Palgrave, 2002.

Smith, A. D. 'National Identity and the Idea of European Unity', International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 68, No. 1(1992), pp. 55-76.

Türkiye'de Sanat Eğitimi ve Çağdaş Seramik Sanatı

Öğr. Gör. Dilek KUYRUKÇU[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Meslek Yüksekokulu, Çorlu, dkuyrukcu@nku.edu.tr

Özet: Türkiye'de sanat eğitimini iki farklı dönem olarak incelemek mümkündür: Cumhuriyetin ilanından önce ve Cumhuriyetin ilanından sonra. Cumhuriyetten önce sanat eğitimi zengin ve soylu ailelerin ve bu ailelere mensup kişilerin tekelindedir ve usta çırak ilişkisi içinde gelişmiştir, sanat eğitimi kurumsallaşmamıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sanat eğitimi daha çağdaş bir boyuta taşınmış, diğer her alanda olduğu gibi herkese fırsat eşitliği tanınmış toplumun her kesiminden insan sanat eğitimi alabilme sanat yapabilme özgürlüğüne kavuşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün ün emri ile yetenekli gençler seçilerek Avrupa'ya sanat eğitimine gönderilmiştir.Bu gençler yurda döndüklerinde edindikleri bilgi ve birikimleri kurdukları okul ve atölyelerde yeni nesile aktarmışlardır. Çağdaş anlamda sanat eğitiminin temeli bu dönemde atılmış, sanat eğitimi kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Sanayii-Nefise Mektebinde sanat atölyeleri kurulmuş, bu atölyelerde seramik heykel ve resim eğitimleri verilmeye başlanmıştır.

Yapılacak olan bu çalışmada Türkiye'de sanat eğitiminin geçirdiği evreler incelenecek, yaşanan gelişmelerin ve değişimlerin Çağdaş Türk Seramik sanatının gelişmesindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

Key Words : Sanat, Eğitim, Çağdaş Seramik Sanatı

Art Education In Turkey and Contemporary Ceramic Art

Abstract: Turkey in art education before the declaration of the Republic and after the declaration of the Republic. Prior to the Republic, art education was associated with rich and noble families and a member of these families affiliated monopoly there and master apprentices.

Art education, along with the proclamation of the Republic, has moved to a more contemporary dimension, as everyone else is taking it, everyone is recognized as a person with equal opportunity. A corporate identity in art education was won. . In these workshops, ceramic sculpture and painting trainings were given.

This study, which will be held in Turkey will focus on the effects on the development of contemporary Turkish art of ceramics will be examined on the phases of developments and changes in art education

Keywords: Art, Education, Contemporary Ceramic Art,

TÜRKİYE'DE SANAT EĞİTİMİ VE ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATI

Seramik malzeme ilkçağlardan bu yana insanoğlunun hayatında önemli bir yer edinmiştir. İlk olarak kullanıma yönelik kab kacaklar ,dinsel objeler , tören kapları üretilmiştir. . Geleneksel anlamda seramik sanatının geçmişi Anadolu da çok eski tarihlere dayanmaktadır. Pişmiş topraktan ilk kab kacaklar Çatalhöyük te bulunmuştur. Pişmiş topraktan kab kacak üretimi yada pişmiş topraktan yapılan Kibeleler, diğer dinsel objeler Anadolu topraklarında ortaya çıkmıştır. Seramik sanatının Anavatanının Anadolu toprakları olduğunu söyleyebiliriz.

Paleolitik çağ da insan toprağı şekillendirmeyi öğrenmiş , kab kacak üretimina başlamış ama henüz ürettiklerini pişirememiştir. Neolitik çağda kili pişirmeyi keşfetmiş, çömlekçi çarkını bulmuştur. Çömlekçi çarkını ilk olarak Sümerler kullanmıştır. Çömlekçi çarkının Alişar, Boğazköy, Troya da yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Seramik malzemeyi yoğun olarak kullanan uygarlıklardan biri de Hititlerdir. Hititler seramik ile sadece kap kacak ya da dinsel objeler üretmemişler; tüm ticari ve sosyal antlaşmalarını, kanunlarını kil tabletlere kazımışlardır. Ege ve Akdeniz medeniyetlerinde, Anadoluda seramik yapımında farklı teknikler kullanılmıştır. Özellikle Helenistik dönemde Terra Sigilata (kırmızı astar tekniği) en çok kullanılan teknik olmuştur.

Yerleşik düzene geçen toplumlar seramik malzemeyi daha bilinçli bir şekilde kullanmışlar ve ilerleme kaydetmişler kendilerinden sonra gelen toplumlara eşsiz bir kültürel miras bırakmışlardır.

Seramik malzemenin Geleneksel Sanatlarımızda önemli bir yeri vardır. Özellikle Selçuklu imparatorluğun da seramik sanatının en güzel örnekleri görülmektedir. Selçuklular seramik sanatını başka bir boyuta taşımışlar teknik olarak oldukça gelişim göstermişlerdir Selçuklular döneminde üretilen seramiklerde kullanılan tekniklerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Çamur üzerine dekorlama-sırlama-kazıma oldukça teknikleri gelişmiş, sıratlı boyama tekniği kullanılmıştır. Sırlı tuğla geleneğini Selçuklular başlatmıştır. Selçuklu İmparatorluğunda çini sanatının en güzel örnekleri verilmiş çini sanatı zirvesine ulaşmıştır.

"Türklerin Ortaasya'dan beri ulusal sanatları arasında yer alan ve binlerce yıllık bir mazisi olan keramik işleri, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında, bu sanatın Anadolu'ya özgü malzeme ve teknikleriyle daha da gelimiştir."(Sakaoğlu-Akbayır:13)

Selçuklular döneminde çini üretiminin merkezi Konya iken; Osmanlı İmparatorluğunda İznik, Kütahya ve Bursa çini üretimleriyle öne çıkmıştır. Çini sanatımıza ait en güzel örnekler İznik atölyelerinden çıkmıştır, bugün dahi çini dendildiği zaman akla ilk olarak iznik çinileri gelmektedir. Çinilerde kullanılan kompozisyonlar saray içinde kurulmuş olan nakkaşhanelerde oluşturulmuş, onay alan tasarımlar üretilmeleri için İznik'te atölyeler gönderilmiş ve bu atölyelerde ustalar tarafından işlenmiştir. Znikte sadece kullanıma yönelik kab kacaklar değil mimari de kullanılan çini karolar sırlı tuğlalar üretilmiş bura da üretilen bu parçalarla saraylar camiler, türbeler süslenmiştir. Sultan Mehmet Çelebi tarafından yaptırılan Yeşil Türbe, Bursa Yeşil Cami, Rüstempaşa Cami, Çinili Köşk,Topkapı sarayında yer alan çini panolar mimari yapılar içinde kullanılan çinilerin en güzel örnekleridir. Bu dönem yani Selçuklu ve Osmanlı dönemi Geleneksel Türk Seramik Sanatı olarak adlandırılmaktadır.

"16. Yüzyıl ise İznik Çiniciliğinin altın çağı olmuştur.Başta Topkapı Sarayı olmak üzere İstanbul ve Edirne saray ve köşkleri, cami ve türbeleri, günümüzde bir parçasına paha biçilemeyen, renkleri, desenleri ve kaliteleriyle eşsiz, onbinlerce çini levha ile kaplanmıştır." (Sakaoğlu-Akbayır:18)

1891 yılında II Abdülhamit'in talimatı ile Türk seramik sanatının ilerlemesine katkı sağlamak, desteklemek amacı ile Yıldız Sarayı'nın bahçesinde bir porselen imalathanesi kurulmuştur. Burada Ay yıldız damgalı porselenler üretilmiş; bu porselenler hem sarayın ihtiyacını karşılamış hem de saraya gelen misafirlere, elçilere hediye olarak verilmiştir. Bu fabrikada o dönemin en son teknolojsi kullanılmış yerli ve yabancı sanatçılar eserler vermişlerdir.

1909 yılında fabrikada üretim durdurulmuş, 1911 yılında yeniden üretime başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda porselen üretimi Sümerbank çatısı altında devam ettirilmiş, TBMM de alınan bir kararla Milli Saraylar İdaresi Başkanlığına devredilmiştir. Kurulduğu ilk yıllarda üretilen porselen eserlerin replikalarını üretmeye devam etmekte bura da üretilen eserler satışa sunulmaktadır. Yıldız Porselen fabrikalarında üretilmiş olan eserler Burada üretilen porselenler Türk Seramik sanatı için önemli bir yere sahiptir.

Seramik malzemenin endüstriyel ürünler dışında kullanılması seramiğin resim yada heykel gibi bir sanat olarak kabul görmesi, çağdaş anlamda Türk Seramik Sanatının gelişimi Cumhuriyet ile birlikte başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan değişimler ve gelişimler seramik sanatını ve sanatçılarımızı yakından etkilemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile yetenekli gençler seçilerek Avrupa'ya sanat eğitimine gönderilmiştir. Bu gençler yurda döndüklerinde edindikleri bilgi ve birikimleri kurdukları okul ve atölyelerde yeni nesile aktarmışlardır. Çağdaş anlamda sanat eğitiminin temeli bu dönemde atılmış, sanat eğitimi kurumsal bir kimlik kazanmıştır .

Avrupa da eğitim alarak yurda dönen İ.Hakkı OYGAR, Vedat Ömer AR, Hakkı İzzet gibi sanatçılar Çağdaş Türk Seramik Sanatı ve seramik eğitimi adına önemli çalışmalar yapmışlar, Türkiye de sanat eğitiminin temellerini atmışlardır.

Seramik malzemenin sanat üretiminde kullanılması seramiğin bir sanat dalı olarak kabul görmesi Cumhuriyet ile birlikte temelleri atılan sanat eğitimi neticesinde olmuştur. Türkiye de bir Güzel Sanatlar Akademisi kurulmuş Akademinin müdürlük görevi Namık İsmail tarafından yürütülmiştir Namık İsmail akademi çatısı altında seramik ve çini atölyelerinin kurulmasına ön ayak olmuş ve bu atölyeleri kurma işini İsmail Hakkı OYGAR'a vermiştir. 1929 yılında seramik ve çini eğitimi vermek amacı ile atölyeler kurulmuş ve bu atölyelerde çağdaş anlamda seramik eğitimi verilmeye başlanmıştır.

"Türkiye'de seramik eğitimi akademik anlamda ilk olarak 1929 yılında, o günkü adıyla Sanayii Nefise Mektebi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) bünyesinde açılan Dekoratif Sanatlar Bölümü'nün kurulmasıyla verilmeye başlanmıştır."(Ağatekin:133)

Güzel Sanatlar akademisi seramik bölümün'den sonra Ankara Gazi Terbiye Enstitüsünde seramik bölümü kurulmuştur. Ayrıca İstanbul Tatbiki Sanatlar Yüksekokulu müdürü Hakkı İZZET tarafından seramik atölyeleri kurulmuş seramik

sanatına ilgi duyan genç sanatçılara bu atölyelerdeki imkanlardan karşılıksız olarak yararlanma imkanı sunulmuştur.

İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun kuruluşunda Bauhaus ekolünden etkilenilmiş, ders müfredatı Bauhaus okulları örnek alınarak oluşturulmuştur. Ve bir çok sanatçı bu atölyelerde eğitim almıştır.

Burada eğitim alanlardan biri de Çağdaş Türk Seramik sanatının temel taşlarından olan, 1983 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümünü kuran değerli seramik sanatçımız Hamiye ÇOLAKOĞLU'dur. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik bölümün de 2014 yılında kaybettiğimiz sanatçının adını taşıyan atölye vardır ve bu atölyeden mezun olan bir çok sanatçı seramik eğitmeni olarak çeşitli kurumlarda görev yapmaktadırlar.

Bütün bu çalışmalar neticesinde Türkiye'de seramik eğitimi kurumsallaşmaya başlamış, Sanat eğitimi Cumhuriyet öncesinde sadece varlıklı ailelere mensup kişilerin tekelindedir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte sanata ilgi duyan, bu konuda eğitim almak isteyen toplumun her bireyi herhangi bir ayrım gözetilmeden sanat eğitimden faydalanma imkanı bulmuştur.

"7 Şubat 1926'da sanat eğitiminin gelişiminde doğrudan ya da dolaylı bir etken olarak, Maarif Vekaleti Hars (Kültür) Dairesi bünyesinde; müzeler, kütüphaneler ve güzel sanatlar şubeleri oluşturulmuştur. 1933 ve 1935 yıllarında çıkarılan yasalarla, şubeler ve görev alanları tanımlanmıştır. 1941'de Güzel Sanatlar Müdürlüğü adını alan kurumun görevleri; okullar ve okullar dışında plâstik sanatların ulusal ülküye uygun olarak yürütülmesi, güzel sanatların tüm alanlarında sanatçı yetiştirilmesi, Türk güzel sanatlarının yurtiçinde ve yurtdışında tanıtılması, sanatçı yetiştiren akademiler, konservatuvarlar açılması, mevcutların geliştirilmesi, resim ve heykel müzeleriyle sanat galerileri açılması, Türk filmciliğinin geliştirilmesi şeklindedir. Böylece güzel sanatlar alanındaki örgün ve yaygın eğitim çalışmaları Güzel Sanatlar Müdürlüğüne bağlanmış, bu görev alanlarından kimileri süreç içinde bağımsız kuruluşlara devredilmiştir." (Etike Serap,Kurtuluş Yıldız)

Füreyya Koral, Sadi Diren, Hamiye Çolakoğlu, Erdinç Bakla, Mustafa Tunçalp Çağdaş Türk Seramik Sanatına yön veren, seramik sanatının çağdaşlaşma sürecinde büyük emekler veren önemli sanatçılarımızdır. Bu sanatçılarımız hem kendileri, hemde yetiştirdikleri öğrencilerin yaptıkları üretimler ile Çağdaş seramik sanatımızın gelişimine katkıda bulunmuşlar, gerek eğitim kurumlarında gerekse kendi özel atölyelerinde bilgilerini kendilerinden sonra gelecek olan nesil ile paylaşmışlardır.

Sonuç olarak denilebilir ki: Bir toplumun sahip olduğu kültürel değerleri, sanatsal birikimleri eğitim yolu ile kendinden sonra gelen nesile akatarabilmesi ,yeni neslin bu birikimlerden esinlenerek yeni, çağdaş eserler üretmesinin önemi oldukça büyüktür. Toplumlar sadece ekonomileri ile değil sahip oldukları kültür ve sanat ile de varlıklarını sürdürebilmektedir.

Sanat eğitimi bireylerin gelişimleri için oldukça önemlidir. Bireyler sanat eğitimi vasıtası ile toplum içinde kendilerini ifade edebilmeyi öğrenir, yaratıcılığını geliştirebilme imkanına sahip olur, duyarlılıkları ve estetik algıları gelişir Sanat eğitimi sadece yükseköğretim kurumlarında değil, ilköğretimden yüksek öğretime kadar eğitim veren her kurum müfredatında yer almalı ve devlet tarafından desteklenmelidir.

2018 – 2019 Öğretim yılı itibari ile yetenek sınavlarıyla öğrenci alan ve seramik alanında lisans düzeyinde eğitim veren 26 adet devlet üniversitesi bulunmaktadır bu üniversiteler aşağıda listelenmiştir. Bu üniversitelerin toplam 510 öğrenci kontenjanı bulunmaktadır.

- Abant İzzet Baysal Üni. (Bolu) Seramik Bölümü
- Akdeniz Üni. (Antalya) Seramik Bölümü
- Anadolu Üni. (Eskişehir) Seramik Bölümü
- Atatürk Üni. (Erzurum) Seramik Bölümü
- Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü
- Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Seramik Bölümü
- Çankırı Karatekin Üni. Seramik Bölümü
- Çukurova Üni. (Adana) Seramik Bölümü
- Dokuz Eylül Üni. (İzmir) Seramik ve Cam Tasarımı
- Dumlupınar Üni. (Kütahya) Seramik Bölümü
- Erciyes Üni. (Kayseri) Seramik ve Cam Tasarımı
- Gazi Üniversitesi (Ankara) Seramik Bölümü

- Hacettepe Üni. (Ankara) Seramik ve Cam Tasarımı
- İnönü Üni. (Malatya) Seramik Bölümü
- Kocaeli Üniversitesi Seramik Bölüm
- Marmara Üni. (İstanbul) Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü
- Mimar Sinan G.S. Üni. (İstanbul) Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü
- Mersin Üniversitesi Seramik Bölümü
- Muğla Sıtkı Koçman Ün. (Bodrum) Seramik Bölümü
- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni. Seramik ve Cam Bölümü
- Ondokuz Mayıs Üni. (Samsun) Seramik-Cam Bölümü
- Sakarya Üniversitesi Seramik ve Cam Bölümü
- Selçuk Üni. (Konya) Seramik Bölümü
- Süleyman Demirel Üni. (Isparta) Seramik ve Cam Bölümü
- Uşak Üniversitesi Seramik Bölümü
- Van YüzüncüYıl Üniversitesi Seramik Bölümü

KAYNAKÇA

Ağatekin Mustafa (2017), Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Sayı 17, Türkiye'de Güzel Sanatlar Fakültelerinde Lisans Düzeyinde Seramik Eğitim-Öğretim Proğramları Hakkında Durum Analizi ve Değerlendirmeler

Cezar Mustafa (1971) Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi, Dergah Yayınları, İstanbul

Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar (2000), Osmanlı'da Zanatten Sanata II Cilt, Creative

Yayıncılık, İstanbul

www.Yok.gov.tr

Etike Serap,Kurtuluş Yıldız (tarihsiz), Plastik Sanatlar Eğitimi 15.2.2019 (da indirildi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-80348/sanat-egitimi.html

S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Sığır Yetiştiriciliğindeki Üretim Teknikleri ve Süt Verimi Üzerine Etkileri

Duygu AYGÜN[1] **Prof. Dr. Taner KUMUK[2]**

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, duygulec@gmail.com

[2]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, tkumuk@gmail.com

Özet: Bu araştırma, İzmir ilinin Tire ilçesinde bulunan S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üyeleri ile yapılacaktır. Türkiye'de kooperatifçilik sektörünün yönetim, denetim, eğitim ve finansman gibi sorunları bulunmaktadır. S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ise kaynakları doğru kullanarak ürettiği projelerle Türkiye'de kooperatifçiliğin öncü kuruluşu olmuş, kendi alanında Türkiye'nin en büyük kooperatifi haline gelmiş ve Birleşmiş Milletler tarafından da dünyanın örnek kırsal kalkınma modeli seçilmiştir. Araştırmada ülkemiz için örnek model haline gelen S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin üyeleri ile yüz yüze anket uygulanacak ve araştırmanın ana materyalini anketler sonucu elde edilen birincil nitelikli veriler oluşturacaktır. Araştırmanın ikincil nitelikli verilerini ise S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi verileri, konuyla ilgili daha önceden çeşitli kurum ve kuruluşların yapmış oldukları yayınlar ile diğer araştırmacılar tarafından yapılmış olan araştırma sonuçları, resmi istatistikler, derleme, inceleme ve tezlerden elde edilen veriler oluşturacaktır. Çalışmada S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin süt hayvancılığı üzerindeki etkileri, kooperatif ile üretim arasındaki ilişki, kooperatif ortaklarının kooperatife üye olmadan önceki durumları ve kooperatife üye olduklarında kooperatifin ne gibi katkıları olduğunu, kooperatif üyelerinin memnuniyet derecelerini ölçmek ve değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Süt Üretimi, Sığır Yetiştiriciliği, Süt Sığırcılığı

Effects of The Tire Milk Producers Agricultural Development Cooperative on Cattle Breeding Production Techniques and Milk Production

Abstract: This research will be conducted with the members of Tire Milk Producers Agricultural Development Cooperative through survey. In Turkey, the cooperative sector has problems related to the management, supervision, education, and finance. Tire Milk Producers Cooperative for Agricultural Development of the resources on projects that produce using the right in Turkey was the leading institution of the cooperative, has become Turkey's largest cooperatives in their area and rural development model examples in the world by the United Nations has been selected. In the research, face to face survey will be conducted with the members of Tire Dairy Producers Agricultural Development Cooperative which has become a model model for our country and the primary material of the research will be the primary data obtained as a result of the surveys. The secondary data of the study will be the data obtained from the Tire Dairy Producers' Agricultural Development Cooperatives, the publications made by various institutions and organizations and the results of the research conducted by other researchers, the official statistics, the compilation, examination and theses. In this study, it is aimed to measure and evaluate the effects of Tire Milk Producers Agricultural Development Cooperative on dairy cattle, the relationship between the cooperative and production, the status of cooperative partners before they become cooperative members, which kinds of contributions the cooperative makes when people have become cooperative members, and the satisfaction degrees of cooperative members.

Key Words: Tire Milk Producers Agricultural Development Cooperative, Milk Production, Cattle Breeding, Dairy cattle.

1. GİRİŞ

Kooperatifler ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattırlar (Uluslararası Kooperatifler Birliği).

Kooperatifler, gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın aracı olarak kullanılmışlardır. Bunun için kooperatifler her yönden desteklenmiş ve kendi ayakları üzerinde durabilen kurumlar haline gelmişlerdir. Bu gelişmeler sayesinde kooperatifler, ekonomik hayatta kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak yerlerini almışlardır.

Kooperatifler, toplumsal kalkınmayı geliştiren ve ticari işlemler için temel sağlayan özgün bir modele dayanmaktadırlar. Ülkemizde, 1920 ile 1983 yılları arasında kooperatiflere yönelik yapılan tüm hukuki düzenlemeler de, ATATÜRK'ün önderliğinde gerçekleştirilmiştir (Erçin, 2002).

Türkiye'de kooperatifçilik sektörünün yönetim, denetim, eğitim ve finansman gibi sorunları bulunmaktadır. Kooperatifçilik ekonomik anlamda çok önemli bir yere sahiptir bu yüzden bu sorunlara önem verilmeli kooperatifçiliğin kalkınmayı sağlayacak faktörlerin başında geldiği bilincine varılarak halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi günümüzde 2100 süt üreticisinin birlikteliği ile kendi alanında Türkiye'nin en büyük kooperatifi haline gelmiştir. Kaynakları doğru kullanarak ürettiği projelerle Türkiye'de kooperatifçiliğin öncü kuruluşu olmuş ve Birleşmiş Milletler tarafından da dünyanın örnek kırsal kalkınma modeli seçilmiştir. Türkiye'nin önemli sivil toplum kuruluşlarından olan Yaşama Dokunanlar Platformu tarafından düzenlenen ve 1400 firmanın katıldığı Tarım Oscarları Yarışmasına, Organik Kaymaklı Yoğurt ile katılan S.S. Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi alanında birinci olmuş ve Türkiye'ye örnek olabilecek bir İzmir modeli oluşturmuştur.

Bu çalışmada S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üyeleri ile yüz yüze anket yapılarak kooperatifin süt hayvancılığı üzerine etkileri, kooperatif ile üretim arası ilişki, kooperatif ortaklarının kooperatife üye olamadan önceki durumları ve kooperatife üye olduklarında kooperatifin ne gibi katkıları olduğunu, kooperatif üyelerinin memnuniyet derecelerini ölçmek ve değerlendirmek amaçlanmıştır.

2. MATERYAL-YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırmanın materyalini S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi üyeleri ile yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışmada daha önceden yapılmış bilimsel çalışmalardan, çeşitli kurumların yayımladığı kaynaklardan, raporlardan, istatiksel verilerden yararlanılmaktadır.

2.2. Yöntem

Örnek seçiminde Oranlara ait örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Oranları tahmin için örnek hacminin belirlenmesi amacıyla, N büyüklüğündeki sonlu bir ana kitle için belirli bir özelliği taşıyanların bilinen veya tahmin edilen oranına göre(p) örnekleme yapılmak istendiğinden örnek hacmi formülü

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{\hat{p}_s}^2 + p(1-p)}$$

N= Ana kitle p = oran

$\sigma_{\hat{p}_s}^2$ oranın varyansı

kullanılmıştır (Arıkan, 2007)'ye göre (Onurlubaş, 2011).

Tüm verilerin formüllerde yerine konulması sonucunda 95 üretici ile anket yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Örnek büyüklüğü, S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifine üye olan 2100 üretici dikkate alınarak belirlenmiştir.

3. SONUÇ

Günümüzde hala kooperatifçilik bilinci oluşmamış, kooperatiflere verilmesi gereken önem verilmemektedir. Türkiye'de tarım sektörünün güçlenmesi için tarımda güçlü bir örgütlenme yapısının sağlanması gerekmekte ve halk bu yönde bilinçlendirilmelidir. Kooperatif, kalkınmayı sağlayacak faktörlerin başında gelmektedir ve kırsal kalkınma kooperatifçilik ile sağlanabilir. Kooperatifçilik sadece ekonomik kalkınma için değil toplumsal barış için de çok önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışma sonucunda İzmir ilinin Tire ilçesinde bulunan üreticilerin S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifine üye olmaları halinde kazanımları ve memnuniyet dereceleri belirlenecektir.

KAYNAKÇA

Erçin F., 2002 Türk Hukuku'nda Kooperatif Tüzel Kişiliğinin Ayırıcı Özellikleri. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özcan O., 2007. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kınay T., 2008. Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Tire Süt Kooperatifi Örneğinde Mekanizasyon Uygulamaları ve Gelişim Eğilimi. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Kocabaş Ö.Y., Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, 6-7 Ekim 2011, İzmir.

S.S. Tire Süt Müstahsilleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi https://www.tiresutkoop.org/

Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü https://koop.gtb.gov.tr/

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri http://www.tarimkredi.org.tr/

Ekmek Tüketim Alışkanlıkları ve İsraf Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: Bursa İli Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Ebru Onurlubaş[1] **Prof. Dr. Remzi Altunışık[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü. Keşan/Edirne/Türkiye, ebruonurlubas@trakya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Sakarya/Türkiye, altunr@sakarya.edu.tr

Özet: Ekmek yüzyıllardır tüm dünyada temel gıda maddeleri arasında ilk sırada yer alan; besleyici, protein kaynağı, doyurucu ve uygun fiyatlı olan karbonhidrat ağırlıklı besinlerin en fazla tüketilenlerinin başında gelmektedir.

Çalışmada, ailelerin ekmek tüketimi ekmek çeşitlerindeki tercihler, ekmek israfı ve israf edilen ekmeklerin değerlendirilmesi, ekmek satın alırken dikkat ettikleri hususlar incelenmiştir. Veriler Bursa ilinde tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile 384 hane halkı ile yüz yüze görüşerek yapılan anketlerden oluşmuştur. Araştırma sonucunda, tüketicilerin günlük ekmek tüketim miktarının; aile başına 1025 gr (250 gr ekmek karşılığı 4,10 adet) ve kişi başına ise 225 gr (250 gr ekmek karşılığı 0,90 adet) olduğu belirlenmiştir ve en fazla beyaz ekmek tükettikleri, önemli bir kısmının ekmeği marketten satın aldıkları tespit edilmiştir. Hane halkının büyük çoğunluğunun bayatlayan ekmeği gıda olarak tekrar değerlendirdiği, %11,1'inin ise bayatlayan ekmeği çöpe atarak israf ettiği tespit edilmiştir. Hane halkının ekmek israfını önlenmek için ihtiyacı kadar ekmek satın alınması gerektiğini düşündükleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, ekmek, tüketim, alışkanlık, israf

A Research on Bread Consumption Habits and Wasting Tendency: The Case of Bursa Province

Abstract: Bread has taken place on the top among the staple food all over the world for centuries and is the leading of mostly consumed starchy nutrients which is nutritious, protein source, satisfying and affordable.

In this study, the bread consumption of the families, their preferences of the bread varieties, bread wastes and utilisation of the wasted bread and the issues they take into consideration when buying bread have been examined. The data consisted of questionnaires conducted in 384 households using face-to-face interviews in Bursa by using convenience sampling method which is one of the non-probability sampling methods. As a result of the research, the daily bread consumption of the consumers has been determined as; 1025 gr per family (250 grams of bread equivalent of 4,10 loaves) and 225 grams per person (250 grams of bread equivalent of 0.90) and it has been determined that mostly white bread is consumed and a significant part of the consumers purchase bread from markets. It has been determined that the majority of the households utilised stale bread as food, while 11,1% wasted stale bread. It has also been determined that households think that they have to buy bread as much as they need in order to avoid wasting bread.

Türkçe makalelerde Abstract eklemek isteğe bağlıdır. Türkçe makalelerde isteyen yazarlar abstract ekleyebilir. İngilizce makalelerde abstract zorunludur. Abstract 150-300 kelime arasında olacaktır. Key Words 3 ile 5 kelime arasında olacaktır. Abstract Calibri 9 punto olarak ve tek satır aralığı, iki yana yaslı olarak yazılacaktır.

Key Words: Consumer, bread, consumption, habit, waste

1. GİRİŞ

Sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için kişilerin fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bunu da metabolizmanın ihtiyaç duyduğu bitkisel ve hayvansal gıdaları yeterli miktarda tüketerek sağlamaktadırlar (Onurlubaş, 2015). Bitkisel gıdaların hayvansal gıdalara göre; yetiştirilmeleri, taşınmaları, saklanmaları ve işlenmeleri daha kolay ve ucuzdur. Bu sebeplerden tüketim miktarları hayvansal kaynaklı gıdalara oranla daha fazladır. Türkiye'de bitkisel gıda maddelerinin ve tahıl ürünlerinin hem kalori hem de protein sağlama bakımından paylarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Dayısıoğlu ve vd., 2002). Tahıl ürünleri içerisinde en büyük pay buğdaya ait olup, gerek insan beslenmesinde gerekse hayvan beslenmesinde önemli bir orana sahiptir. Buğday tanesinde karbonhidrat, yağ ve proteinin yanında insan ve hayvan beslenmesinde önemli derecede rol oynayan vitaminler de bulunmaktadır (Kün, 1996). Buğday ürününün en önemlisi olan ekmek toplam gıda tüketimindeki payının yüksek olması nedeniyle, toplum beslenmesinde büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de buğday yetiştirilen tüm alanlarda buğdayla bağlantılı en değerli ürün, ekmektir. Ekmek, Türk insanının gıda tüketiminde önemli bir yere sahiptir (Özberk ve vd., 2016). Ekmeğin gıda tüketiminde önemli olması; geleneksel beslenme alışkanlığından kaynaklanmaktadır (Köten ve Ünsal, 2006). Ekmek

karbonhidrat, mineral, lif, vitamin açısından önemli bir besin maddesidir. Besleyici ve doyurucu olması, ucuz olması ve kolay temin edilmesi bu gıdanın özellikle gelişmekte olan ülkelerde karbonhidrat ve protein kaynağı olarak insan beslenmesinde önemini artırmaktadır (Aksuner,1994). Ekmek buğday ununa; su, tuz, maya (Saccharomyces cerevisiae) gerektiğinde şeker, enzimler, enzim kaynağı olarak malt unu, vital gluten ve izin verilen katkı maddeleri ilave edilip bu karışımın tekniğine uygun olarak yoğrulması, şekillendirilmesi, fermentasyona bırakılması ve pişirilmesi ile yapılan üründür. Ekmek çeşitleri ise ekmek tanımında geçen bileşenlere ilave olarak tahıl ürünlerini ve istenildiğinde çeşni maddelerini de içeren ve tekniğine uygun olarak üretilen ürünlerdir (mevzuat.basbakanlik.gov.tr, 2018).

Ekmek en fazla israfa konu olan gıda maddelerindendir. 2012 yılında, kişi başına ekmek israfı günde 19,9 gr olarak tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, günde 1486, yılda 542.000 ton ekmek israf edilmektedir. Ekmek israfının Türkiye ekonomisine yıllık yükünün 1,546 milyar TL'ye denk geldiği belirtilmektedir. TMO'nun 2013'te yaptığı araştırma sonuçlarına göre, bir günde israf edilen 4,9 milyon adet ekmeğin; 3 milyonu fırınlarda (% 62,1), 1,4 milyonu hanelerde (% 27,7), 0,5 milyonu personel ve öğrenci yemekhaneleri ile lokanta ve otellerde (% 10,2) israf edilmektedir. Ekmek israfı; günde 1,223 ton, yılda 447 bin ton, günde 4,9 milyon adet, yılda 1,79 milyar adettir. Yani, yılda israf edilen 447 bin ton ekmeğin %27,7'si (123.819 ton) hanelerde israf edilmektedir. 2018 yılında haftada 2 ekmeğin çöpe atılarak israf edildiği belirlenmiştir (Türkiye İsraf Raporu, 2018).

Türkiye genelinde ekmek tüketim alışkanlıkları ve israfı ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır ve literatürde Bursa ilinde yapılan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle araştırma konusu orijinal niteliktedir ve literatür açısından önemlidir. Çalışmada, Bursa ilinde yaşayan ailelerin ekmek tüketimi ekmek çeşitlerindeki tercihler, ekmek israfı ve israf edilen ekmeklerin değerlendirilmesi, ekmek satın alırken dikkat ettikleri hususlar incelenmiştir.

Literatür Taraması

Genel ekmek tüketimine yönelik istatistiklerin dışında ülkemizde ekmek tüketimi ve ekmek kullanım alışkanlıklarına yönelik sınırlı sayıda araştırmanın bulunduğu gözlenmektedir. Bu çalışmalar çoğunlukla sınırlı bir bölge içerisinde yapılmış olup, ekmek tüketim alışkanlıkları, ekmek tedarik kaynakları ile tüketilen ekmeğin kullanım amaçları ve israf oranları ve sebepleri konuları üzerinde durmaktadır. Örneğin, Açan (2007) İstanbul Halk Ekmek ürünleri özelinde yaptığı çalışmada satın alma tercihlerinin tüketim alışkanlıkları ve öğrenmelerle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Tedarik zinciri aşamasında bozulan gıdalar veya tüketicilerin gıda ürünlerini satın aldıktan sonra tüketmeden çöpe atarak israf etmesi 'gıda israfını' ve bunun sosyal, ekonomik ve çevreye olan etkilerinin gündeme gelmesini sağlamıştır. Ekmek israf edilen gıdaların başında yer almaktadır. Türkiye'de de gündemde olan ekmek tüketimini, "israf boyutu" ile ele alan sınırlı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Dölekoğlu vd., (2014) TR6 bölgesinde ekmek tüketimini israf boyutu ele aldıkları çalışmada, tüketicilerin ihtiyaç fazlası ya da bayat ekmeği ilk sırada 3 ilde de yemek-tatlı yaparak, ikinci sırada hayvansal besin olarak değerlendirdiklerini tespit etmişledir. Tüketicilerin her gün kişi başına ortalama 2 dilim ekmeği çöpe atıklarını ortaya koymuşlardır. Tanık (2006), tüketicilerin ekmekte kalite, tercih, hijyen, fiyat vb. konulardaki beklentilerini tespit etmeye çalışmıştır. Tüketicilerin büyük çoğunluğunun beyaz buğday ekmeğini tercih ettiğini belirlemiştir. %36,0'sının günlük aldıkları ekmeğin ⅓'ini tüketemediklerinden çöpe atarak israf ettikleri ya da hayvanlara verdiğini tespit etmişlerdir. Aydın ve Yıldız (2011), Sivas ilinde ekmek tüketim alışkanlıkları ve tüketici dinamiklerinin belirlenmesi adlı çalışmalarında ekmek üretimi, ekmek tüketim alışkanlıkları, ekmek israfı ve israfın nedenlerini incelenmişlerdir. Bireylerin demografik özellikleri ile ekmek tüketimi ve israfı arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğunu belirlemişlerdir. Ekmekçi Bal vd., (2013), kişi başına ekmek tüketim miktarının 291,95 gr olduğunu belirlemişlerdir. Ailelerin satın aldıkları ekmekleri gün içerisinde tüketemedikleri ve bayatlayan ekmeklerin önemli bir kısmını tekrar kullandıkları, bir kısmını ise israf ettiklerini saptanmışlardır. Taşçı ve vd., (2017), Ankara ilinde tüketicilerin ekmek tercihlerine etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışmada, Ankara ilinde hane başına günlük 2,4 adet, kişi başına 1,4 adet ekmek tüketildiğini tespit etmişlerdir. Tüketicilerin yarısından fazlasının aldıkları ekmeği aynı gün tüketmedikleri ve bu ekmeklerin %10,1'ini hayvan beslemede kullanmak için bayat ekmek toplayan kişilere verildiklerini tespit etmişlerdir. Diğer kalan ekmeklerin ise %2,2'sinin çöpe atılarak israf edildiğini tespit etmişlerdir. Gül vd., (2003), tüketicilerin günlük olarak ortalama ekmeğin %9,63'ünü israf ettiğini belirlemişlerdir.

2.METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmada, Bursa ilinde yaşayan ailelerin ekmek tüketim durumu, ekmek çeşitlerindeki tercihleri, ekmek israfı ve israf edilen ekmeklerin değerlendirilme şekilleri ve ekmek satın alırken dikkat ettikleri hususları ortaya koymak amaçlanmıştır. Türkiye'nin 3. büyük ekmek üretim tesisi olan Bursa Ekmek Sanayi AŞ. (BESAŞ) Halk Ekmek Fabrikasının Bursa'da olması nedeniyle ekmek üretiminin fazla olacağı ve bu doğrultuda ekmek tüketim alışkanlıkları ve israfı ile ilgili daha fazla bilgiler edinileceği düşünülerek çalışmada Bursa ili tercih edilmiştir (https://www.bursa.bel.tr, 2018).

2.2. Araştırmanın Kapsamı, ve Kısıtları ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Bursa ilinde yaşayan kişiler oluşturmuştur. Araştırmanın en önemli kısıtını, zaman ve maddi kaynak yetersizliğinden uygulamanın sadece Bursa ilinde yapılması oluşturmaktadır. Bursa ilinin toplam nüfusu 2017 yılı verilerine göre 2 936 803 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2018). Genellikle istatistikçilerin kabul ettikleri görüşe göre; 100.000 ve üzeri evren büyüklükleri için, 384 örnek büyüklüğü kabul edilebilir bir büyüklük olarak yeterli görülmektedir (Çiçek, 2006). Araştırmada, %0,05 hata payı, %95 güven aralığında 384 kişiden veriler elde edilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde veriler, ana kütleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanmaktadır (Aaker vd., 2007).

2.3. Verilerin toplanması

Veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler Bursa ilinde yaşayan tüketicilerle yapılan yüz yüze anket uygulamalarıyla elde edilmiştir. Araştırmada frekans değerlerinin hesaplanmasında SPSS 22 istatistik programı kullanılmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin ilk kısmında ankete katılan kişilerin demografik özelliklerine ilişkin 6 soru bulunmaktadır. İkinci kısmında hazırlanan anket formunda ailelerin ekmek tüketimi, ekmek çeşitlerindeki tercihler, ekmek israfı ve israf edilen ekmeklerin değerlendirilmesi, ekmek satın alırken dikkat ettikleri hususlarla ilgili sorular bulunmaktadır. Anket formu oluşturulurken, Dölekoğlu vd., (2014), Ekmekçi Bal ve vd., (2013), Gül ve vd., (2013)'ün çalışmalarından yararlanılmıştır. Uygulamada karşılaşılacak hataları engellemek ve soruların anlaşılabilirliğini tespit etmek amacıyla 30 katılımcıya pilot uygulama yapılmış ve anlaşılmayan herhangi bir ifadenin olmadığı tespit edilerek ankete son şekli verilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Demografik Özellikler

Tablo 1: Tüketicilerin Demografik Özellikleri
f: Frekans, **%=**yüzde

Cinsiyet	**f**	**%**	**Yaş**	**f**	**%**
Kadın	206	53,6	18-24	47	12,2
Erkek	178	46,4	25-30	52	13,5
Toplam	384	100,0	31-36	47	12,2
Meslek	**f**	**%**	37-42	45	11,7
Emekli	29	7,6	43-48	47	12,3
Memur	87	22,7	49-54	52	13,6
Özel Sektör Çalışanı	123	32,0	55-60	52	13,6
Ev Hanımı	45	11,7	61 ve üzeri	42	10,9
İşçi	51	13,3	Toplam	384	100,0
Serbest Meslek	14	3,6	**Medeni hal**	**f**	**%**
Öğrencı	35	9,1	Evli	188	49,0
Total	384	100,0	Bekar	165	43,0
Gelir	**f**	**%**	Boşanmış	31	8,0
1000TL ve altı	30	7,8	Toplam	384	100,0

1001-2500 TL	44	11,5	**Eğitim durumu**	**f**	**%**
2501-3000 TL	58	15,1	İlköğretim Mezunu	14	3,6
3001-3500 TL	36	9,4	Ortaöğretim Mezunu	128	33,3
3501-4000 TL	50	13,0	Yüksekokul Mezunu	45	11,7
4001-4500 TL	62	16,1	Lisans Mezunu	133	34,6
4501-5000 TL	56	14,6	Yüksek Lisans	55	14,4
5001 TL ve üzeri	48	12,5	Doktora	9	2,4
Toplam	384	100,0	Toplam	384	100,0

Araştırmaya katılan kişilerin %53,6'sının kadın, %46,4'ünün erkek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin, %13,6'sının 49-54 ve yine %13,6'sının 55-60 yaşlarında olduğu belirlenmiştir.

Eğitim verilerine ait değerlendirme sonuçlarına göre ankete katılanların, %34,6'sının lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen ailelerin aylık ortalama gelirlerine bakıldığında, %15,1'inin 2501-3000TL gelire sahip olduğu belirlenmiştir. Ankete katılan kişilerin meslekleri incelendiğinde, %32,0'sinin özel sektör çalışanı olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Ekmek Tüketim Durumları

Dünyada, kişi başına yıllık ekmek tüketimi; Avustralya'da 44 kg, Mısır'da 180 kg, İran'da 150 kg, İtalya'da 73 kg, Kuveyt'te 98 kg, Suriye'de 130 kg, ABD'de 34 kg iken Türkiye'de bu değer 180-210 kg düzeylerindedir (Coşkuner ve vd., 1999).

Türkiye'de standart ekmek gramajından yapılan hesaplama ile kişi başına tüketim günlük 333 gr'dır (TMO, 2018). Çalışmada, hane halkının günlük ekmek tüketim miktarının; aile başına 1025 gr (250 gr ekmek karşılığı 4,10 adet) ve kişi başına ise 225 gr (250 gr ekmek karşılığı 0,90 adet) olduğu hesaplanmıştır. Daha önce yapılmış araştırma sonuçlarına bakıldığında, Kişi başına günlük ekmek tüketim miktarı; Adana ilinde 233,46 gr (Gül ve vd., 2003) ve Van ilinde 1,51 adet (Koç, 2011) olarak saptanmıştır.

Şekil 1: Türlerine göre ekmek tüketimi

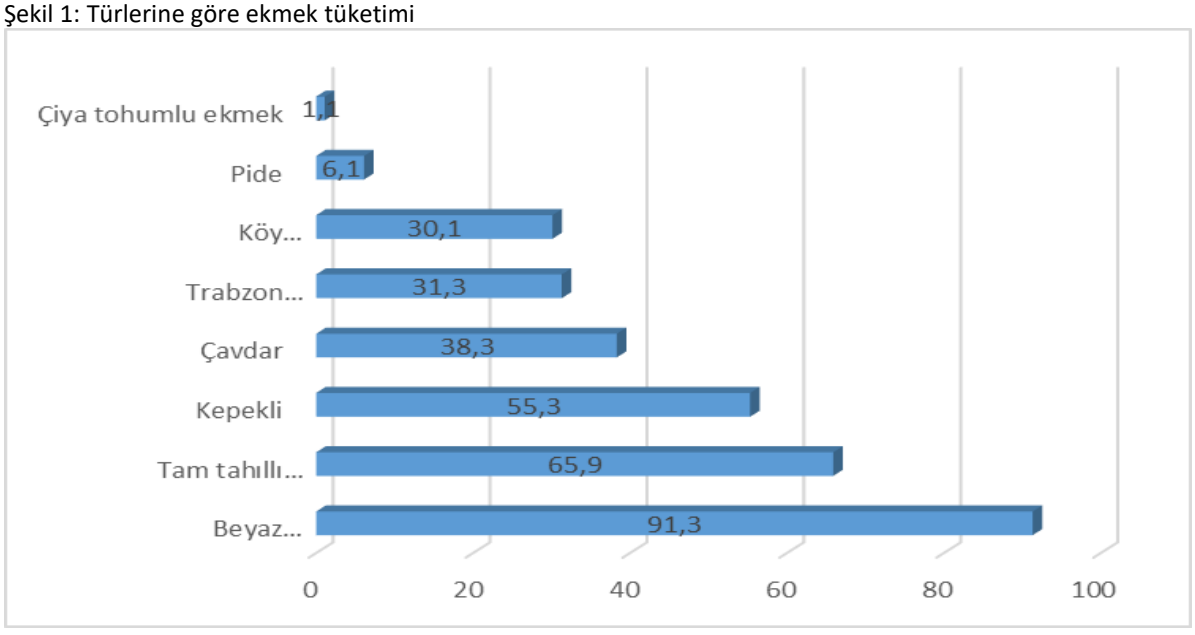

Hane halkının en fazla %91,3 ile beyaz ekmek tükettiği tespit edilmiştir. Bunu tam tahıllı ekmek (%65,9), kepekli ekmek (%55,3), çavdar ekmeği (%38,3), köy ekmeği (%30,1), pide (%6,1), çiya tohumlu ekmeğin (%1,1) takip ettiği görülmektedir. Yapılan çalışmanın diğer çalışmalarla benzer sonuçlar gösterdiği görülmektedir. Tokat, Tekirdağ, TR6 bölgesi, Konya ve Van illerinde yapılan çeşitli çalışmalarda da beyaz ekmek tercihinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Ekmekçi Bal ve vd., 2013; Tanık, 2006; Dölekoğlu vd., 2014; Demir ve Kartal, 2012; Koç,

2011). Dölekoğlu vd., (2014) kadınlarla yaptıkları çalışmada, araştırmada gözlenen, her ne kadar ekmek çeşidi yüksek olsa da beyaz ekmek tüketiminin önemini koruduğunu ve örnekleme konu olan 3 ilde de beyaz ekmek tüketimde önemli farklılık gözlenmediğini belirtmiş ve her 3 ilde de beyaz ekmek tüketiminin yüksel olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Antalya ilinde kepekli ekmek tüketimini diğer illerin yaklaşık 2 katı olarak bulmuştur. Ekmek tüketiminde ilk sırayı %90,6 ile Mersin, kepekli ekmek tüketiminde ise Antalya'nın %14,4 ile birinci sırada yer aldığını tespit etmiştir. Ayrıca, Antalya'nın çavdar ekmeği tüketiminde (%2,6), köy ekmeği tüketiminde (%0,5), tam tahıl ekmeğinde (%2,4), ev yapımı ve diğer ekmek türlerinin tüketiminde de ilk sırada yer aldığını belirtmiştir.

Şekil 2: Hane halkının ekmek satın alım davranışı (%)

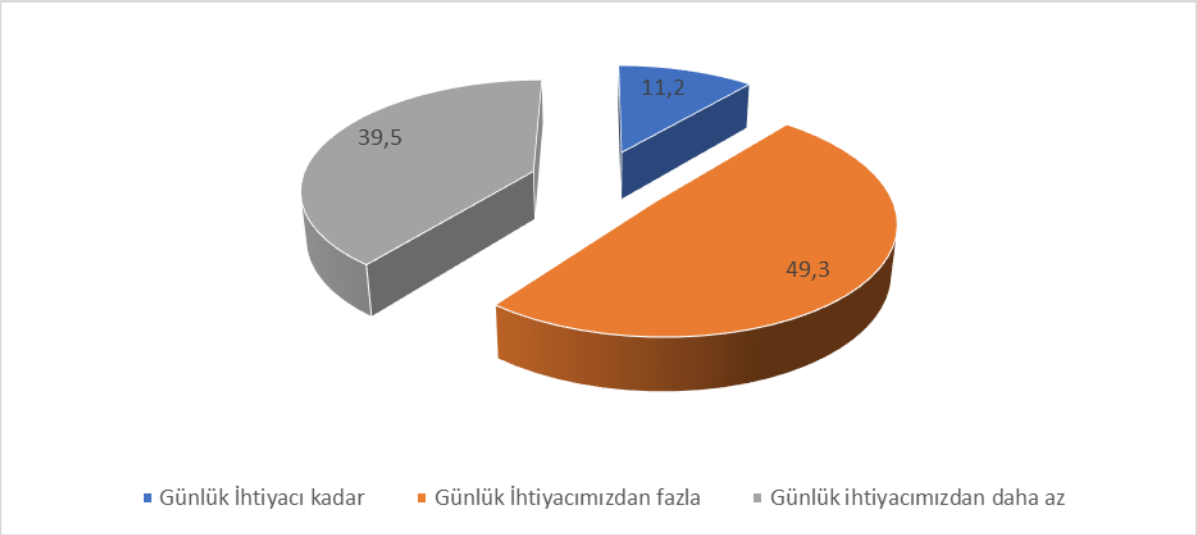

Yapılan çalışmada hane halkının %11,2'sinin günlük ihtiyacı kadar, %49,3'ünün günlük ihtiyacından fazla, %39,5'inin günlük ihtiyacından daha az ekmek satın aldığı belirlenmiştir. Çalışmanın bulgusu Dölekoğlu vd., (2014) yaptığı çalışmadaki bulgu ile kıyaslandığında benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Dölekoğlu vd., (2014)'da katılımcıların sadece %10,9'unun ihtiyacı kadar ekmek aldığını belirtmiştir.

Tablo 2: Ankete katılan hane halkının tükettikleri ekmek türünü tercih nedenleri (%)

	Beyaz ekmek	**Kepekli**	**Trabzon ekmeği**	**Köy ekmeği**	**Pide**	**Çavdar**	**Çiya tohumlu ekmek**	**Tam tahıllı ekmek**
Alışkanlık	89,7	45,3	5,3	39,1	2,1	3,9	0	3,3
Pratiklik	24,3	35,7	1,2	1,5	3,5	39,6	1,5	29,3
Damak tadı	67,2	33,8	58,7	58,3	32,7	3,1	1,2	5,3
Özel yemekler	2,2	1,8	2,5	23,6	3,4	0	1,2	1,3
Hijyen	8,6	1,1	5,3	35,3	5,2	64,1	66,3	48,9
Fiyat	17,3	4,9	1,2	2,7	1,2	0	0	1,4
Ambalaj	0	0	0	0	0	68,9	82,1	75,4
Bayatlamaması	3,1	0	62,8	27,9	0	61,7	46,5	68,3
Ramazan ayı	1,2	1,2	0	8,1	76,8	0	0	0
Yemek yapımı	2,4	1,3	0	3,9	0	0	0	0
Sağlık	0	61,7	1,2	10,9	0	81,1	85,8	78,2

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Hane halkının tükettikleri ekmek türlerini tercih etmesindeki en önemli iki neden; beyaz ekmekte alışkanlık (%89,7) ve damak tadı (%67,2), kepekli ekmekte sağlık (61,7) ve alışkanlık (%45,3), Trabzon ekmeğinde bayatlamama (%62,8) ve damak tadı (%58,7), köy ekmeğinde damak tadı (%58,3) ve alışkanlık (%39,1), pidede ramazan ayı olması (%76,8) ve damak tadı (%32,7) olarak belirlenmiştir. Çavdar ekmeği (%81,1), çiya tohumlu ekmek (%85,8) ve tam tahıllı ekmeğin (%78,2) ise ilk sırada sağlıklı oldukları ikinci sırada ise ambalajlı oldukları için tercih edildikleri tespit edilmiştir. Araştırmada ortaya konan bulgular daha önce yapılmış olan çalışmaların

bulguları ile paralellik göstermektedir. Örneğin, Ekmekçi Bal vd., (2013) tarafından yapılan çalışmada Ekmek türünün tercih edilmelerindeki en önemli iki neden; somun ekmekte alışkanlık (%75,00) ve damak tadı (%44,27), Trabzon ekmeğinde damak tadı (%60,71) ve geç bayatlaması (%46,43), köy ekmeğinde damak tadı (%61,67) ve alışkanlık (%43,33), pidede ramazan ayı olması (%70,97) ve damak tadı (%45,16), esmer ekmekte ise hijyen (%67,50) ve ambalajlı (%22,50) olması şeklinde tespit edilmiştir. Tanık (2006) tarafından yapılan araştırmada, Tekirdağ ilindeki tüketicilerin ekmek satın alırken en çok değer verdiği hususlar, sırasıyla; tat, lezzet, yenilebilirlik, görünüm, ekmek içi rengi, kabuk rengi, geç bayatlama, kabuk sertliği, ekmek içi yumuşaklığı, ağırlık, ambalaj, şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 3: Hane halkının ekmek satın alırken dikkat ettiği hususlar

	%
Fiyatı	7,9
Kalorisiz olmasına	47,3
Besleyici olmasına	56,7
Kokusuna	57,1
Katkısız olmasına	58,9
Markasına	64,9
Taze olmasına	76,5
Yanmamış olmasına	80,1
Görünümüne	81,3
Hijyenik olmasına	90,7

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Hane halkı ekmek satın alırken en fazla dikkat ettikleri unsurların başında hijyenik olması (%90,7) gelmektedir. Bunu sırasıyla görünümü (%81,3), yanmamış olması (%80,1), taze olması (%76,5), markası (%64,9), katkısız olması (%58,9), kokusu (%57,1), besleyici olması (56,7), kalorisiz olması (%47,3), fiyatı (%7,9) takip etmektedir. Yapılan çalışma diğer çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Gül vd., (2013) yapmış olduğu çalışmada ekmek satın alırken tüketicilerin en fazla hijyene, ekmeğin sıcak olmasına, fiyat ve görünüme dikkat ettikleri ortaya koymuşlardır. Yine, Isparta ilinde tüketicilerin ekmek satın alırken en fazla %83,3 oranında hijyenine dikkat ettikleri ortaya konulmuştur (Ertürk vd., 2015).

Son yıllarda tüketicilerin sağlıklı beslenme konusunda bilinçlenmesi ve bu doğrultuda sağlıklı ekmeğe yönelmesi, ekmek sanayinde çeşitliliğin hızlı bir büyüme trendine girmesine sebep olmuştur. Günümüzde tüketiciler besin değeri düşük ekmek çeşitleri yerine doğal ve katkısız, besin değeri yüksek ürünleri tüketmeye özen göstermektedir. Ayrıca tüketicilerin hijyen konusunda daha bilinçli davranması, kaliteli ve gıda güvenliği sağlanmış ürünlere olan talebin artmasıyla ambalajlı ekmek tüketimi artmakta ve pazar büyümektedir (Yurdatapan, 2014).

Şekil 3: Hane halkının ekmeği en fazla tükettiği gıdalar (%)

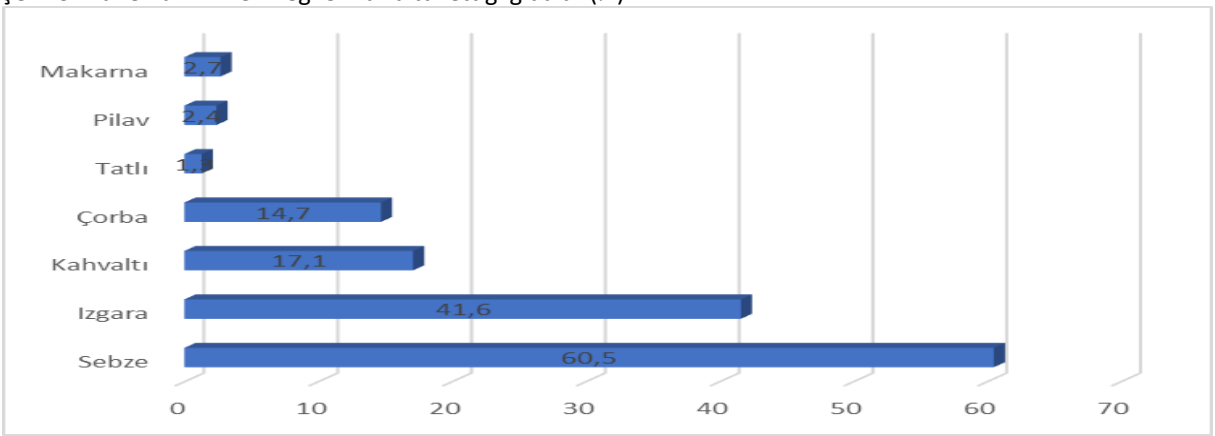

Hane halkı en fazla sebze yemeklerinde (%60,5) ekmek tükettiğini belirtmiştir. Bunu sırasıyla ızgara (%41,6), kahvaltı (%17,1), çorba (%14,7), tatlı (%1,3), pilavın (%2,4) takip ettiğini ifade etmişlerdir. Gül vd., (2003) yaptığı çalışmada da ekmekle en çok tüketilen gıda grubunun sebze yemeği (%69,5) olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4: Hanelerin Ekmeği Satın Aldığı Yerler (%)

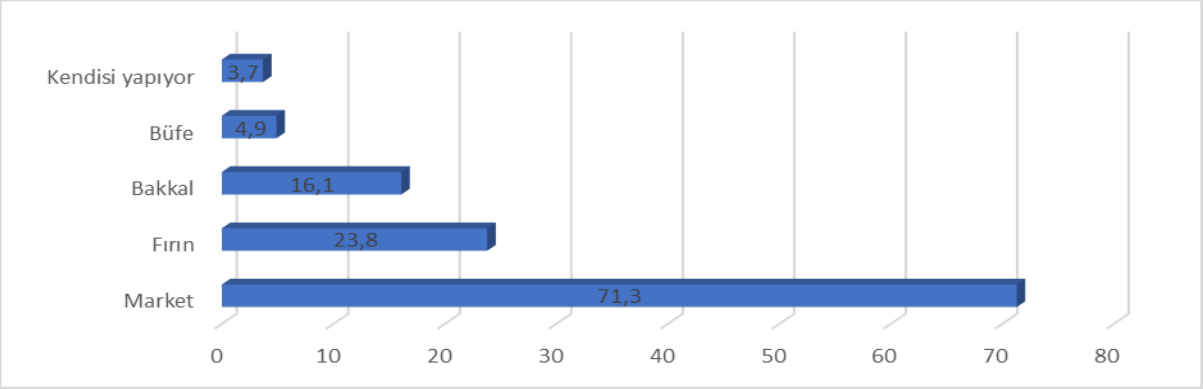

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Araştırmada hanelerin ekmeği satın aldığı yerler incelendiğinde, %71,3 'ünün market, %23,8'inin bakkal, %16,1'inin fırın, %4,9'unun büfe, %3,7'sinin kendisinin yaptığı tespit edilmiştir. Koç (2011)'un Van ilinde yaptığı çalışmada ise, tüketicilerin büyük bir kısmının ekmeği bakkaldan temin ettiği bunu sırayla fırın ve büfe, büyük marketin takip ettiği görülmüştür. Konya ilindeki tüketicilerin %45,0'i ekmeğini marketten satın alırken, %24,0'ü fırından, %13,0'ü bakkaldan, %4,0'ü ekmek büfelerinden, geriye kalanlar ise herhangi bir yer tercihi olmadan rastgele bir yerden temin etmektedirler (Demir ve Kartal, 2012). Ekmekçi Bal vd., (2013) yaptıkları çalışmada, ailelerin %80,51'inin market, %25,37'sinin fırın ve %5,88'inin ekmek üreten marketten ekmek satın aldığı tespit edilmiş iken, %1,84'ünün ekmeğini kendisinin yaptığı ve %1,10'unun ise aşevinden ücretsiz olarak temin ettiğini ifade etmiştir.

Şekil 5: Hane halkının ekmeği muhafaza etme şekli (%)

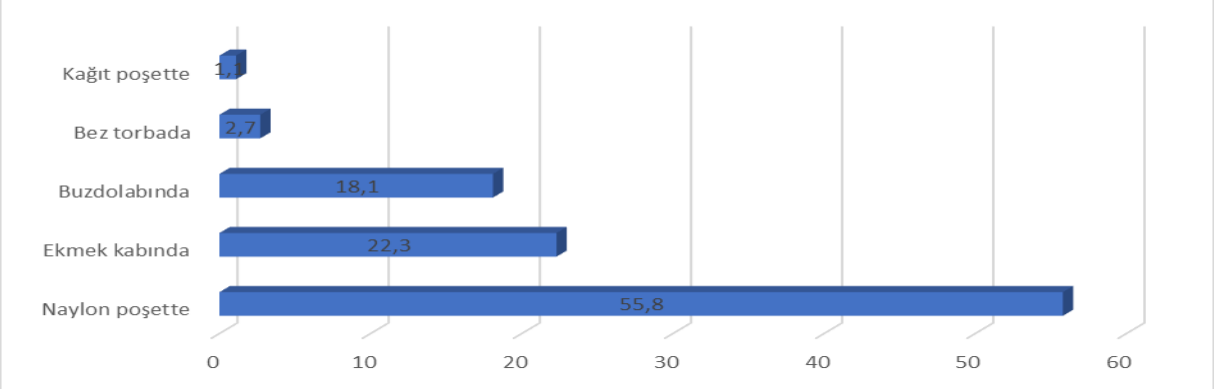

Hane halkının ekmeği muhafaza etme şekilleri incelendiğinde, ilk sırada naylon poşette (%55,8), ikinci sırada ekmek kabında (%22,3), üçüncü sırada buzdolabında (%18,1), dördüncü sırada bez torbada (%2,7), beşinci sırada kağıt poşette (%1,2) muhafaza ettikleri görülmüştür. Çalışmanın diğer yapılan çalışmalarla benzer sonuçları verdiği görülmektedir. Ertürk vd., (2015) yaptıkları çalışmada ailelerin büyük bir bölümünün ekmeği naylon poşette (%55,2) muhafaza ettiklerini belirlemiştir. Gül vd., (2013) tarafından Adana ilinde yapılan çalışmada da ailelerin büyük çoğunluğunun ekmeği naylon poşette (%74) muhafaza ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 6: Ekmek satın alınan yerlerde tüketicilere rahatsızlık veren durumlar (%)

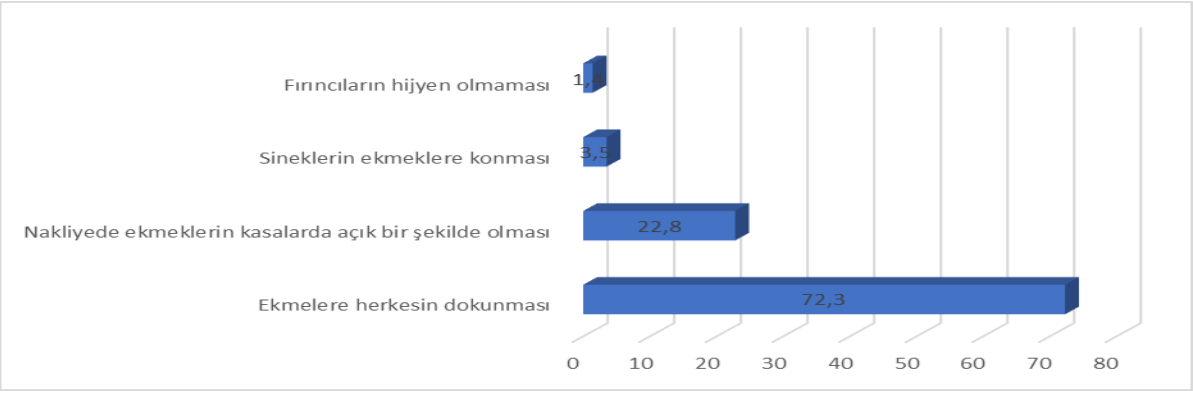

Hane halkının ekmek satın alınan yerlerde en yüksek oranda tüketicilere rahatsızlık veren durumun, ekmeklere herkesin dokunması (%72,3) olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla nakliyede ekmeklerin açık bir şekilde olması (%22,8), sineklerin ekmeklere konması (%3,5), fırıncıların hijyen olmaması (%1,4) takip etmektedir.

Taşcı vd., (2017) tarafından yapılan çalışmayla yapılan araştırmanın benzerlik gösterdiği görülmektedir. Taşçı vd., (2017) çalışmada, tüketicilerin %57,4'ünün ekmeklerin açıkta satışa sunulduğunu ve satın alırken ekmeğe çoğu müşterinin elinin temas ettiği şeklinde rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca üstü açık olarak satışa sunulan ekmeklerin tozla temasından rahatsız olan tüketicilerin oranının ise %34,0 olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir rahatsızlığın ise, ekmeklerin fırınlardan satış noktalarına nakliyesinde kullanılan kasaların açık şekilde bulunması olduğunu ifade etmişlerdir.

Şekil 7: Hane halkının ekmeği sofrada sunum tarzı (%)

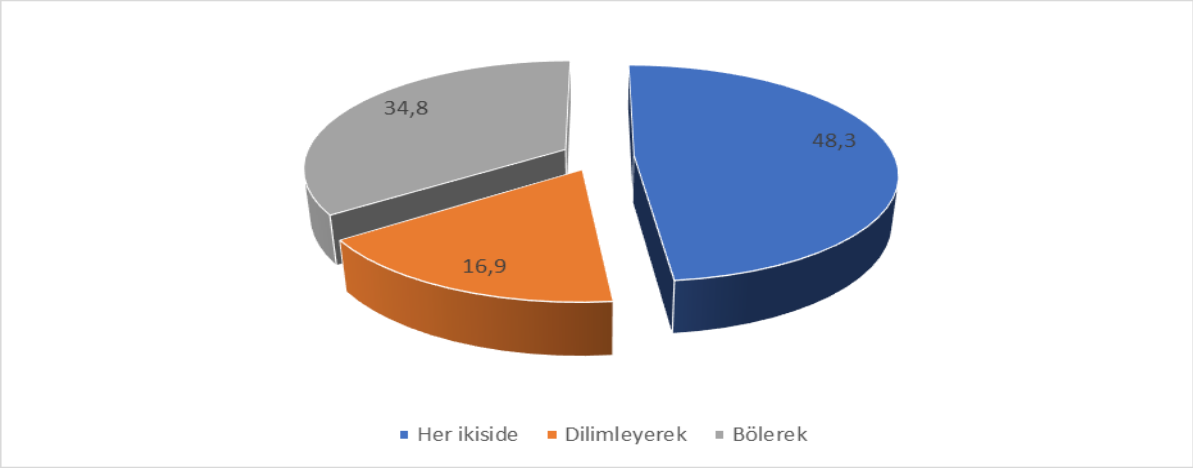

Şekil 7'de, hane halkının büyük çoğunluğunun (%48,3) ekmeği bölerek veya dilimleyerek sunduğu görülmektedir. %34,8'inin bölerek, %16,9'unun ise ekmeği dilimleyerek sofraya sunduğu tespit edilmiştir. Gül vd., (2003) yaptıkları çalışmayla yapılan çalışmanın benzer sonuçlar gösterdiği belirlenmiştir. Gül vd., (2003) hane halkının ilk sırada %44,75 ile ekmeği bölerek veya dilimleyerek sofraya sundukları tespit etmişlerdir.

Şekil 8: Hane halkının ekmek fiyatlarıyla ilgili görüşleri (%)

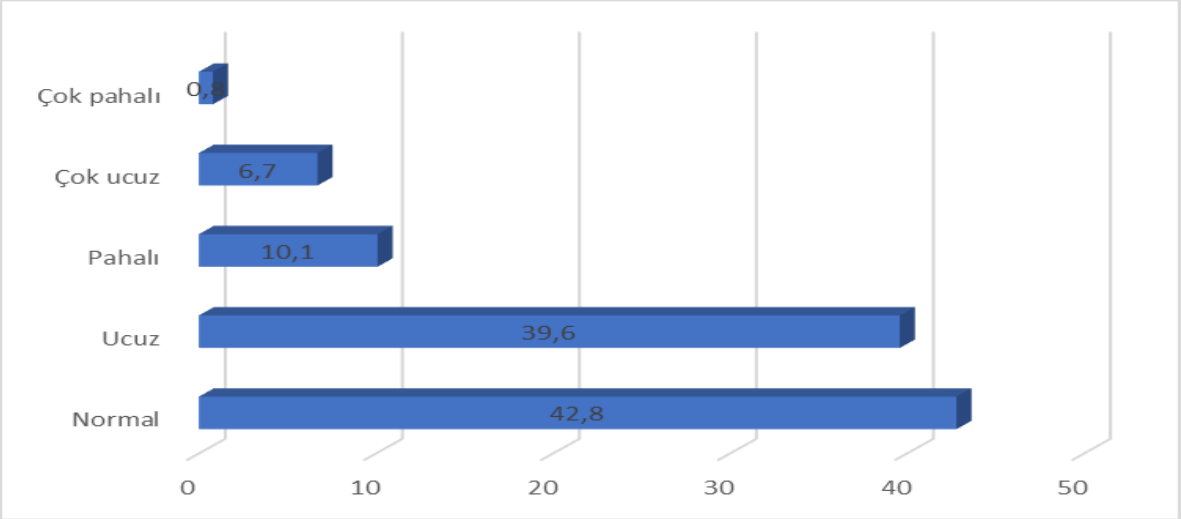

*2018 yılı 250 gr ekmek fiyatı 1,25 TL

Hane halkının ekmek fiyatlarıyla ilgili görüşleri incelendiğinde %42,2'sinin normal olduğu, %39,6'sının ucuz, %10,1'inin pahalı, %6,7'sinin çok ucuz, %0,8'inin çok pahalı olduğu görüşüne sahip olduğu ortaya konmuştur. Taşçı vd., (2017) ise yaptığı çalışmada, tüketicilerin %49,0'u ekmek fiyatlarını pahalı bulurken, %49,2'si normal, %1,3'ü ucuz ve %0,5'i çok pahalı bulmaktadır.

Şekil 9: Hanelerin Bayat Ekmeği Değerlendirmesi ve Ekmek İsrafı (%)

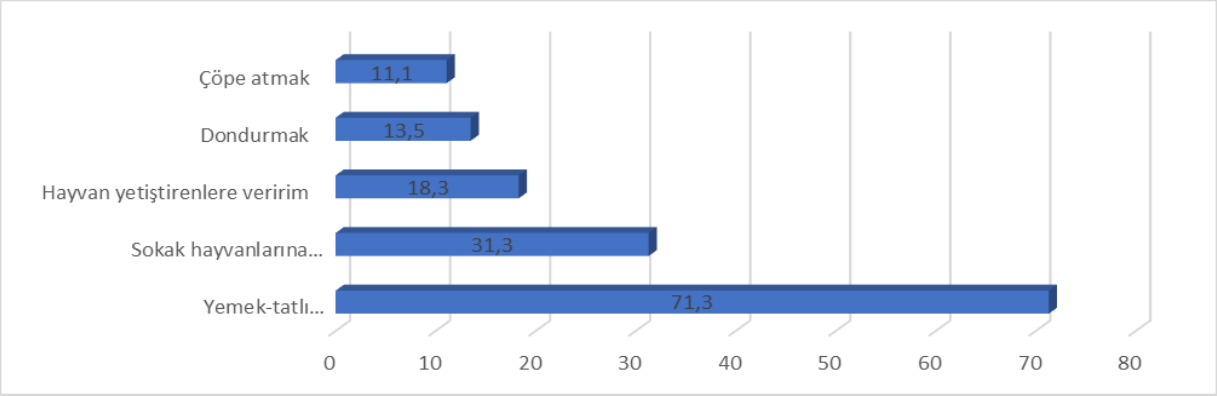

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Yapılan çalışmada, hane halkının %71,3'ü bayat ekmeği yemek-tatlı yaparak, %31,3'ü sokak hayvanlarına vererek, %18,3'ü hayvan yetiştirenlere vererek, %13,5'i dondurarak değerlendirmektedir. %11,1'i ise bayatlayan ekmeği çöpe atarak israf etmektedir. Yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde; Gül vd., (2003) yaptıkları çalışmada ailelerin %87,8'inin bayatlayan ekmekleri insan gıdası olarak değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Dölekoğlu vd., (2014) yaptığı çalışmada, satın alınan ekmeğin %8,1'inin atılırken, %30,1'inin hayvansal besin maddesi olarak değerlendirildiğini, ihtiyaç fazlası veya bayat ekmeğin değerlendirilmesinde her 3 ilde de yemek-tatlı yapımının öne çıktığını (%40,8) ve ikinci sırada hayvansal besin olarak kullanımın geldiğini (%30,1) belirtmiştir.

Tablo 4: Hane halkının ekmek israfını önlemek için görüşleri

	%
İhtiyacı kadar satın almak	47,2
İsraf ile ilgili medyada açıklamalar yapılmalı	15,8
Farklı ağırlıkta ekmekler üretilmeli	15,1
Ekmekler ince dilimlenmeli	14,9
Geç bayatlayan ekmekler üretilmeli	4,2
Ekmeğin çeşitleri geliştirilmeli	1,5
Ekmeğin fiyatı arttırılmalı	1,3

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Çalışmada hane halkına ekmek israfını önlenmek için ne yapılması gereklidir? diye sorulduğunda ilk sırada %47,2 ile ihtiyacı kadar ekmek satın alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. İkinci sırada israf ile ilgili medyada açıklamalar yapılması gerektiği (%15,8), üçüncü sırada farklı ağırlıkta ekmekler üretimesi (%15,1), dördüncü sırada ekmeklerin ince dilimlenmesi (%14,9), beşinci sırada geç bayatlayan ekmekler üretilmesi (%4,2), altıncı sırada ekmek çeşitlerinin geliştirilmesi (%1,5), yedinci sırada ekmeğin fiyatının arttırılması(%1,3) gerektiğini belirtmişlerdir.

Şekil 10: Ekmek atıkları için gerekçe (%)

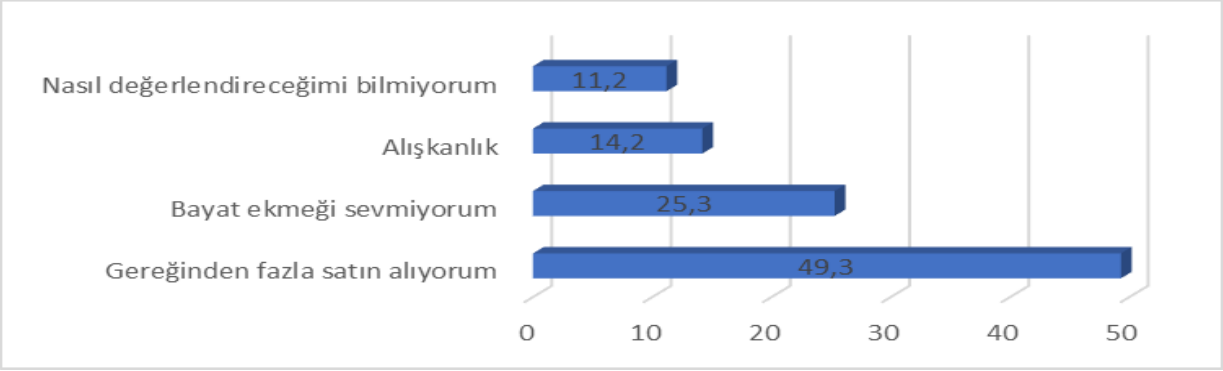

Çalışmada, hane halkına neden ekmekleri israf ettikleri sorulduğunda, halkın %49,3'ü gereğinden fazla satın aldığını, %25,3'ü bayat ekmeği sevmediğini, %14,2'si alışkanlık, %11,2'si nasıl değerlendireceğini bilmediğini için israf ettiğini belirtmiştir. Gül vd., (2013) yaptığı çalışmada ise; bayat ekmeği sevmediğini (%49,43), ihtiyacından fazla satın aldığını (%37,93), alışkanlık olduğunu, (%39,08), nasıl değerlendireceğini bilmediğini (%34.48) ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Araştırmada, kişi başına ekmek tüketim miktarının ülke ortalamasından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Hane halkının en fazla beyaz ekmek tükettiği tespit edilmiştir. Bunu tam tahıllı ekmek, kepekli ekmek, çavdar ekmeği, köy ekmeği, pide, çiya tohumlu ekmek izlemektedir. Tüketicilerin yarıya yakın bir kısmının günlük ihtiyacından fazla ekmek satın aldıkları tespit edilmiştir. Hane halkının tükettikleri ekmek türlerini tercih etmesindeki en önemli iki neden; olarak beyaz ekmekte alışkanlık ve damak tadı, kepekli ekmekte sağlık ve alışkanlık, Trabzon ekmeğinde bayatlamama ve damak tadı, köy ekmeğinde damak tadı ve alışkanlık, pidede ramazan ayı olması ve damak tadı olarak belirlenmiştir. Çavdar ekmeği, çiya tohumlu ekmek ve tam tahıllı ekmeğin ise ilk sırada sağlıklı oldukları ikinci sırada ise ambalajlı oldukları için tercih edildikleri tespit edilmiştir.

Hane halkı ekmek satın alırken en fazla hijyenik olmasına dikkat etmektedir ve ekmeği en fazla sebze yemeklerinde tüketmektedir. Ekmeği en fazla market ve fırından satın almakta ve en çok naylon poşette muhafaza etmektedirler.

Hane halkının ekmek satın alınan yerlerde en yüksek oranda tüketicilere rahatsızlık veren durumun, ekmeklere herkesin dokunması olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla nakliyede ekmeklerin açık bir şekilde olması, sineklerin ekmeklere konması, fırıncıların hijyen olmaması takip etmektedir.

Hane halkının büyük çoğunluğunun ekmeği bölerek veya dilimleyerek sofraya sunduğu görülmektedir. Ekmek fiyatlarıyla ilgili düşünceleri incelendiğinde büyük bir çoğunluğun normal olduğunu düşündüğü belirlenmiştir.

Hane halkının, gereğinden fazla ekmek satın aldığı, sırasıyla; bayat ekmeği sevmediği, alışkanlık olduğu, nasıl değerlendireceğini bilmediğini için ekmeği israf ettikleri ortaya konmuştur.

Hane halkının önemli bir oranı bayat ekmeği yemek-tatlı yaparak insan gıdası olarak değerlendirmektedir. Bir kısmı ise sokak hayvanlarına ve hayvan yetiştirenlere vererek, dondurarak değerlendirmektedir. Tüketicilerin %11,1'inin ise ekmeği çöpe atarak israf ettikleri tespit edilmiştir. Bu durum önemli miktarda ekmek israfı olduğunu göstermektedir ve bunu önlemek için gerekli tedbirlerin alınması ve ülke ekonomisine katkı sağlanması gerekmektedir.

Hane halkının ekmek israfını önlenmek için ihtiyacı kadar ekmek satın alınması, israf ile ilgili medyada açıklamalar yapılması, farklı ağırlıkta ekmekler üretilmesi, ekmeklerin ince dilimlenmesi, geç bayatlayan ekmekler üretilmesi, ekmek çeşitlerinin geliştirilmesi ekmeğin fiyatının arttırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Ekmek israfını önlemek için;

-Farklı gramajlarda ekmekler üretilebilir.

- Tüketicilere bayatlayan ekmeği nasıl değerlendirecekleri ile ilgili tv ve radyo programlarında çeşitli bilgiler verilebilir.

-Tüketicilerin kendi aralarında örgütlenerek tüketici birlikleri kurması sağlanabilir.

-Tüketicilerin ekmeği ihtiyaçlarını giderecek sayıda almaları ve ne şekilde muhafaza edecekleri konusunda bilgilendirmeler yapılabilir. Fazla sayıda ekmek aldıklarında bayatlamasını engellemek için muhafaza şekillerinden biri olan derin dondurucuda saklayarak istedikleri zaman tüketim yapacakları, bayat ekmekle çeşitli tatlıların yapılabileceği, ekmeklerin kurutularak yeniden dönüşümünün sağlanabileceği gibi bilgilendirmeler yapılabilir.

- Ekmek dilimlere ayrılarak tüketilmelidir.

- Fırınlarda ihtiyaçtan fazla ekmek üretilmemeli

-Ekmek israfının önlenmesiyle ilgili ilköğretim de okuyan çocuklara eğitim verilerek ekmek israfının önüne çocuk yaşta geçilebilir.

- İsraf konusunda toplumsal duyarlılık sağlanmalıdır.

Ayrıca tüm saydığımız maddelerin yanı sıra, ekmek israfının önlenebilmesi için kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler iş birliği yaparak çeşitli kampanyalar veya projeler yaparak toplumun tüm kesimine ulaşabilir.

Türkiye genelinde ekmek tüketimi ve israfı ile ilgili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin 3. büyük ekmek üretim tesisi olan BESAŞ Halk Ekmek Fabrikasının bulunduğu Bursa'da ekmek üretiminin ve tüketiminin fazla olacağı ve ekmek tüketim alışkanlıkları ve israfı ile ilgili daha fazla bilgiler elde edileceği düşünüldüğünden çalışma bu ilde yapılmıştır. Bu sebeple çalışma literatürde sınırlı sayıda olan çalışmaları tamamlayıcı ve destekleyici niteliktedir.

Araştırma Bursa ilindeki tüketicilerle sınırlı olduğundan elde edilen sonuçlar kısıtlıdır. Bu nedenle bundan sonraki çalışmalar farklı bölgelerde ve daha büyük örneklemler ile yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aaker, D.A., Kumar, V., Day, G.S. (2007). Marketing Research. 9. Edition, John Wiley & Sons, Danvers.

Açan, B. (2007). Kolayda Mallarda Müşteri Profili ve Tüketim Tercihleri: İstanbul Halk Ekmek Müşterilerine Yönelik Bir Araştırma, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2).

Aksuner, H. (1994). Bread Making Technology, Ankara.

Aydın, F. ve Yıldız, Ş. (2011). "Sivas İlinde Ekmek Tüketim Alışkanlıkları ve Tüketici Dinamiklerinin Belirlenmesi" Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi Dergisi, 42 (2): 165-180.

Coşkuner ,Y., Karababa, E. ve Ercan, R. (1999). Düz ekmeklerin üretim teknolojisi. Gıda, 24(2): 89- 97.

Çiçek, H. (2006). Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması), İstanbul, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayın (65), 98.

Dayısıoğlu, KS., İnanç, AL., Duman, AD., Gezginç, Y. ve Özşişli, B. (2002). Soya ve Yan Ürünlerine Besin Fonksiyonelliği Açısından Bir Bakış. Hububat 2002 Kongresi, 3-4 Ekim, Gaziantep, 493-502 .

Demir. MK. ve Kartal. H. (2012). Konya ilinde farklı ekmek çeşitlerini tüketen bireyler üzerinde yapılan bir anket çalışması. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi, 7(3): 59-64.

Dölekoğlu, CÖ., Giray, HF. ve Şahin, A. (2014). Mutfaktan Çöpe Emek: Tüketim ve Değerlendirme, Akademik Bakış Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat- Kırgızistan, (44).

Ekmekçi Bal, Z., Sayılı, M., Gözener, B. (2013). "Tokat İli Merkez İlçede Ailelerin Ekmek Tüketimleri Üzerine Bir Araştırma". Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 30 (1): 61-69.

Ertürk A., Arslantaş N., Sarıca D., Demircan V. (2015). Isparta İli kentsel alanda ailelerin ekmek tüketimi ve İsrafı, Akademik Gıda 13(4): 291-298

Gül, A., Işık, H., Bal, T., Özer, S. (2003).Bread consumption and waste of house holds in urban area of Adana province. Elektronic Journal of Polish Agricultural Universities, 6(2).

Koç, B. (2011). Ekmek Tüketiminde Tüketici Tercihleri: Van İli Örneği. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayını, TEPGE, Yayın No: 196, Ankara.

Köten, M. ve Ünsal S. (2006). Şanlıurfa yöresine özgü tırnaklı ve açık ekmeklerin bazı kimyasal bileşimlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 10(3/4): 57-62.

Kün, E. (1996). Tahıllar-I (Serin İklim Tahılları). Üçüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın(1451).

Onurlubaş,E. ve Gürler, A.Z., 2015. 'Tüketicilerin Gıda Güvenliği Konusunda Bilinç Düzeylerinin Ölçülmesi: Tokat İli Örneği', Gıda Tarım Hayvanvılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, ISBN: 978-605-9175-02-9, Yayın No: 242, Ankara.

Özberk F., Karagöz, A., Özberk, İ. ve Atlı, A. (2016). Buğday genetik kaynaklarından yerel ve kültür çeşitlerine; Türkiye'de buğday ve ekmek. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi, 25(2):218-233.

Tanık, O. (2006) Ekmek Üretiminde Kalite Uygulamaları ve Müşteri Memnuniyet Dinamiklerinin Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

Taşçı, R. Karabak, S., Bolat, O.A., Şanal, T., Pehlivan , A., Külen , S., Güneş, E., Albayrak, M. (2017). Ankara İlinde Ekmekte Tüketici Tercihleri, Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi, 26 (1):75-85.

Yurdatapan, S. (2014). Türkiye'de Ekmek Sanayi ve Ekmek Tüketim Eğilimleri: Edirne İli Merkez İlçe Örneği, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

İnternet Adresleri

'Bayramda Bursa'nın ekmeği hazır' (2018). Bursa Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı (https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=haber&id=26340).

TÜİK, (2018). https://www.turkiye.gov.tr/tuik-gostergeler
Türk Gıda Kodeksi Ekmek ve Ekmek Çeşitleri Tebliği, Tebliğ No:2012/2, Ankara. Tebliğihttp://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.15746&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch(2018)

Türkiye İsraf Raporu, (2018). http://www.consumeracademy.gov.tr/data/5aa22bf4ddee7f89ac728e1d/T%C3%BCrkiye%20%C4%B0sraf%20Raporu.pdf

TMO. (2018). http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/ekmek/tmobrosuryeni2.pdf

Eğitim ve İstihdam İlişkisinin Değerlendirilmesi

Elif PEKEL[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma İktisadı Bölümü, elifpekel89@gmail.com

Özet: Bu makalede, eğitim ve istihdam ilişkisi bağlamında işgücüne katılma oranları, cinsiyet ve eğitim durumuna göre istihdam edilebilirlik oranları kullanılarak işgücüne katılma ve istihdam konuları irdelenmektedir. Konular, kadın boyutu daha ağırlıklı olmak üzere cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre ele alınmaktadır. İstatistiki veriler eğitimle istihdam edilebilirlik arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermekte, eğitimin istihdamın arttırılmasında önemli bir araç olduğu kabul edilmektedir. Konu, kadın boyutu açısından ele alındığında, eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların işgücüne katılma oranlarının arttığı, buna karşılık, özellikle kent ekonomisine uyum sağlayabilmede eğitim yetersizliğinin kadınlar için bir dezavantaj oluşturduğu gözlenmektedir. Ülkemizde kadın ve erkek istihdamının bulunduğu durumu ortaya koyabilmek amacıyla kadın ve erkeğin işgücü piyasasındaki durumu TÜİK'ten elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda, genellikle 2014 sonrası dönemi verileri kullanılarak, Türkiye'deki eğitim ve istihdam arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik istatistiksel veriler uygulanmıştır. Bu istatistiksel verilere dayanarak kadın ve erkeğin eğitim seviyesi ve istihdamı arasında ilişki kurularak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılmış olan bu sonuçlara göre, erkek çocuklarının eğitim ve istihdam durumlarına göre kız çocuklarına kıyasla daha avantajlı olduğu ve bunun birçok alanda kendini göstermiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu verilere göre Türkiye'de yıllar bakımından kadın istihdamının artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bölgesel düzeyde incelendiğinde ise Türkiye'de bulunan bölgelerin gelişmişlik seviyelerine göre bu durumun değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Eğitim, İstihdam, İşgücüne katılma oranı

Abstract: In this article, labor force participation and employment issues are examined by employability rates according to gender and education level in the context of education and employment relationship. Subjects are discussed in terms of gender and education variables. Statistical data show that there is a strong relationship between education and employability, and it is accepted that education is an important tool in increasing employment. When the issue is considered in terms of women's size, it is observed that women's labor force participation rate increases as the level of education increases, whereas inadequate training in adapting to urban economy constitutes a disadvantage for women. In order to reveal the situation of female and male employment in our country, the status of women and men in the labor market has been evaluated in the light of the data obtained from TurkStat. In this context, often using data from the period after 2014, the statistical data for determining the relationship between education and employment has been applied in Turkey. Based on these statistical data, some results have been reached by establishing a relationship between the education level and employment of women and men. According to these results, it is seen that boys are more advantageous compared to girls according to their education and employment status and this has manifested itself in many areas. According to these data in terms of years in Turkey have been found to increase the employment of women. When analyzed according to the regional level of the level of development in Turkey it was determined to vary this condition.

Keywords: Gender, Education, Employment, Labor force participation rate

1.GİRİŞ

Eğitim, ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinin ana belirleyicisi olup, bireylerin bilgi, yetenek ve becerilerini geliştirici etkileri nedeniyle öncelikle beşeri sermaye donanımı ile ilişkilendirilmektedir. Gelir, üretim, istihdam, verimlilik, teknoloji ve yenilik gibi bir dizi alanda pozitif sonuçlar ortaya çıkaran eğitim, ücret eşitsizliklerinin azalması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal hayata katılım gibi farklı yönlerden de olumlu etkilerin nedeni olarak gösterilmektedir. Günümüzde ülkelerin sahip oldukları vasıflı işgücü, bir rekabet göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ağırlıklı olarak vasıfsız işgücüne sahip, eğitim olanaklarının ve fırsatlarının yetersiz olduğu ekonomilerde, gelir, üretim, yenilik, ücret ve verimlilik düzeyinin düşüklüğü eğitim ve istihdam ilişkilerinin sürekli sorgulanmasının ana kaynağıdır. Bu nedenle günümüzde gelişmekte olan ekonomilerde üretim ve gelir kayıplarının en önemli nedeni olarak işgücü niteliğindeki yetersizlikler ve ülke ekonomilerine maliyet yükleyen beşeri sermaye gücünün zayıflığı gösterilmektedir (Durkaya ve Hüsnüoğlu, 2018: 52).

Eğitim, temel bir insan ihtiyacı olarak görülebilir. Bireyler daha sonraki dönemlerde hayatlarını biçimlendirebilecekleri bilgi, tutum, değerler ve becerilerden geniş bir kazanım elde etmek için eğitime ihtiyaç duyarlar. Böylece eğitim, insanlara öğrenme, yeni fırsatlara erişebilme, politik, sosyal ve kültürel değişimlere

uyum sağlayabilme ve katılma potansiyeli sağlamaktadır. Bununla birlikte eğitim, diğer temel ihtiyaçların karşılanmasında bir araç rolüne sahiptir. Yeterli beslenme, güvenli ve temiz içme suları, sağlık hizmetleri ve barınma bunlardan bazılarıdır. Ayrıca eğitim, gelişmeyi sürdürmek ve hızlandırmak için gerekli bir faaliyet alanıdır. Ekonominin her sektöründe sermaye, teknoloji ve yönetim bakımından gerekli vasıflı işgücünü her düzeyde hazırlama ve eğitme fonksiyonuna sahiptir. Eğitimli işgücü, emek piyasasında daha az eğitimli işgücüne göre, yüksek ücret, gelir ve meslekte daha çok hareketlilik ve istihdamda istikrar olmak üzere üç temel avantaj elde etmektedir.

Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşebilmesi için ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü yetiştirme sürecinde eğitim önemli rol oynamaktadır. Eğitim kişinin çeşitli bilgi, beceri kazanmasını sağlarken, toplumsal açıdan da yeniden üretimi sağlamaktadır. Ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikli işgücüne duyulan ihtiyacın artması eğitimin önemini de arttırmaktadır. Küreselleşen dünyada üstünlük sağlayabilmek için eğitilmiş, nitelikli işgücü önemli rol oynamaktadır. Günümüzde yaşanan teknolojik değişimler, işgücü piyasalarında yaşanan dönüşümler karşısında sürekli eğitim ve yaşam boyu öğrenmenin önemi artmaktadır. Kişilerin sahip oldukları bilgi ve beceriler istihdam edilebilirlikleri açısından üstünlük kaynağı haline gelebilmektedir.

2. EĞİTİM NEDİR?

Eğitim bir toplumun en önemli değerleri arasında bulunmaktadır. Eğitimin toplumların gelişebilmesi ve yükselebilmesi bakımından önemli görevi üstlendiği bilinmektedir. Eğitim toplumun en küçük parçası olan bireyi biçimlendirerek ülkenin geleceğine yön vermektedir (Karataşer, 2017: 424).

Eğitimin tanımı birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Yapılmış olan bu tanımlar; kişinin sergilemiş olduğu bu davranışlarında kendi deneyimi yoluyla istenilen farklılaşmayı oluşturma süreci; ergen kişilere, yetişkinlere ve çocuklara kazandırılması gereken bedensel ve zihinsel yetenekleri kazandırmak; önceden belirlenen hedeflere göre, bireylerin tutumlarında belirli gelişmeler sağlamaya yönelik yürütülen faaliyetler; kişinin davranışlarında istenen değişmenin sağlanması süreci gibi farklı anlatımlardır. Eğitimin amaçları bireysel ve toplumsal anlamda birçok yarar sağlayabilmektedir. Bu bağlamda eğitim, sosyal yönden düşünüldüğünde kuvvetli bir toplum oluştururken, eğitimli kişilerden meydana gelen ekonomik yönden de güçlü bir ülke meydana getirmektedir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak eğitim ile kişinin daha verimli, bundan dolayı daha üretici olabilmesi hedeflenir. Eğitimin iktisadi gelişmeye katkısı gerek aile ve birey açısından; gerekse istihdam açısından ele alınabilir (Yumuş, 2011: 76). Eğitim ile kişinin istediği davranışlar yönünde bir kazanım sağlanması hedeflenmektedir. Eğitim kelimesine köken olarak baktığımızda eğitmek yani istenilen biçime getirmek şeklinde bir anlam ifadesi çıkarılabilmektedir. Bu da belirli biçimlere göre kişileri yetiştirme anlamını ortaya çıkarmaktadır (Özkan, 2011: 337). Konuyla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar incelendiğinde; eğitimin temel amacı kişiye zihinsel, bedensel ve toplumsal anlamda fayda elde etmeyi, kişinin kendisiyle birlikte çevresine de yararlı bir birey olabilmeyi sağlayabilmektir (Taş ve Yenilmez, 2007: 158).

3. EĞİTİM VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Eğitim, bireylere yeni bilgiler ve yeni iş yapma yöntemleri kazandırarak nitelikli işgücü sınıfının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Toplumsal gereksinimler çerçevesinde eğitimle kazanılan niteliklerin, işgücü piyasasında iş bulma olanaklarını arttırması beklenmektedir. Bu olgunun tersinin geçerli olması, eğitimin işgücü piyasasına etkisinin sorgulanması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada özellikle Türkiye'de çeşitli göstergelere bağlı olarak işgücü piyasası ve eğitim ilişkisi değerlendirilmektedir (Durkaya ve Hüsnüoğlu, 2018: 59).

3.1. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

İşgücünün nitelik yapısı bakımından önemli göstergelerinden birisi de eğitim seviyesidir. Türkiye'de işgücünün eğitim ve nitelik düzeyinin düşük olması istihdam ve işsizlik konusunda önemli problemlerinden birini meydana getirmektedir (Karabulut, 2007: 31).

Eğitimin işgücü arz ve talebi bakımından taşıdığı önem gün geçtikçe artış göstermektedir. Bütün ülkeler için temel problem, işgücü arz ve talebi arasındaki eğitimli iş gücünün gerek nitelik yönünden gerekse nicelik yönünden açığıdır. Bu anlamda, işgücünün iktisadi ve sosyal alandaki etkinliği, niteliksel ve niceliksel yönüyle de bağlantılıdır. İşgücünün niteliği ancak iyi bir eğitimle geliştirilebilir ve iş arzında eğitimli işgücünün niceliği etkin olmaktadır (Kumaş, 2001: 34-35). İyi eğitim almış nitelikli işgücünün bulunması, bu işgücünün toplam işgücü içerisindeki oranı, bu kaynağın bilgi ve becerisini kullanması ülkelerin gelişme gösterebilmesi için oldukça

önemli bir role sahip olmaktadır. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde nitelikli ve eğitimli işgücünün oransal açıdan daha yüksek olduğu görülür. Bu sebeple ülkemizde istihdam edilen işgücünün eğitim düzeyini ele almış olmamız kalkınma süreci içerisinde bulunduğu yeri anlamamız açısından mühimdir (Ay, 2007: 79). Nüfus miktarı ve nüfus artış hızı işgücünün niceliğini etkilerken, eğitim ise niteliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülke genelinde toplam nüfusun ve mevcut işgücünün eğitim düzeyi ile ilgili verilere baktığımızda, eğitim sistemimizin işgücü talebinin niteliğine uygun, yönlendirici bir yapıda kurulmadığı görülmektedir. Toplam nüfus ve işgücünün istenilen niteliğe sahip olamamasına karşın, gerek örgün eğitimde gerekse yaygın eğitimde bu durumu düzeltecek nicel ve nitel başarının sağlanabildiğini görememekteyiz (Murat, 2007: 200).

İçli'ye (2001) göre, ülkemizde istihdam ve eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda eğitim sistemimizin herhangi bir alanda düzenli, yöntemli, planlı biçimde verilen eğitim olarak değerlendirildiği, eğitim kuruluşlarından mezun kişilerin edindikleri bilgi beceri ve tutumların piyasanın talepte bulunduğu özelliklerden çok farklı olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim ve istihdam arasında kopukluğun olduğunu göstermektedir. Dünyada bundan sonra işgücü piyasası ile eğitim kurumları arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Teknolojik değişime bağlı olarak ortaya çıkan kurumsal ve örgütsel değişimler işgücünün eğitim düzeyinin arttırılmasını gerektirmektedir. Genç bir popülasyona sahip olan Türkiye insan kaynağına gerekli eğitimi verebilme konusunda yetersiz kalmaktadır (İçli, 2001: 68).

Tablo 1: 15-19 yaş grubundaki genç nüfusun eğitimde ve istihdamda olma durumu

	Yıllar	Toplam	Sadece eğitimde olanlar	Sadece istihdamda olanlar	Eğitim ve istihdamda olanlar	Ne eğitimde ne istihdamda olanlar	Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı
Toplam	**2015**	6 321	3 789	776	714	1 042	16,5
	2016	6 299	3 773	741	748	1 037	16,5
Erkek	**2015**	3 243	1 849	528	499	367	11,3
	2016	3 234	1 848	498	514	375	11,6
Kadın	**2015**	3 078	1 940	248	215	675	21,9
	2016	3 065	1 925	243	235	662	21,6

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, 6 Ekim 2017

Yukarıdaki Tabloda 15-19 yaş grubundaki genç nüfusun eğitimde ve istihdamda olma durumu gösterilmiştir. Tabloya göre 2015 yılında toplam 6 milyon 321 bin kişi olduğu görülmektedir. Sadece eğitimde olanların toplam sayısı 3 milyon 789 bin, sadece eğitimde olan erkeklerin sayısı 3 milyon 243 bin, kadınların sayısı ise 3 milyon 078bin'dir. Sadece istihdamda olanları değerlendirdiğimizde toplam kişi sayısı 776 bin, erkeklerin sayısı 528 bin, sadece istihdamda olan kadınların sayısı ise 248 bin kişidir. Eğitim ve istihdamda olanların toplam sayısı 714 bin, erkeklerin sayısı 499 bin, kadınların sayısı 215 bin, Ne eğitimde ne istihdamda olanların toplam sayısına baktığımızda 1 milyon 042 bin olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde erkeklerin sayısı 367 bin, kadınların sayısı 675bin'dir. Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranına baktığımızda toplamda %16,5'tir. Bu toplam oran içerisinde ne eğitimde ne istihdamda olan erkeklerin oranı %11,3, kadınların oranı da %21,9'dur. 2016 yılını analiz ettiğimizde ise toplamda 6 milyon 299 bin kişi bulunmaktadır. 2016 yılında sadece eğitimde olan erkeklerin sayısı 1 milyon 848 bin, kadınların sayısı da 1 milyon 925 bin olduğunu görüyoruz. Sadece istihdamda olan erkeklerin sayısı 498 bin, kadınların sayısı 243 bin iken eğitim ve istihdamda olan erkeklerin sayısı 514 bin kadınların sayısı 235bin'dir. Ne eğitimde ne istihdamda bulunan erkeklerin sayısı 375 bin iken kadınların sayısı 662bin'dir. Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranına baktığımızda toplamda %16,5 kişi mevcuttur. Bunların içerisinde erkeklerin oranı %11,6 iken kadınların oranı da %21,6'dır.

3.2. İstihdam ve İşgücü İlişkisi

Bir ülkenin nüfusu üretici durumda olanlar, yani mal ve hizmet üretenler ile iktisadi faaliyetlere katılmayıp sadece tüketici durumunda olanlar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Ülkedeki nüfusun üretici durumunda bulunan kısmına ekonomik açıdan aktif nüfus denir ve ülkenin işgücünü oluşturur. İşgücü istihdam kavramından daha geniş bir anlam taşır. İstihdam bir ülkede çalışma isteğinde ve kabiliyetinde bulunan kişilerin mal ve hizmet üretiminde kullanılması olarak tanımlanırken, işgücü bu kavramdan daha geniş olarak, fiilen çalışmayan fakat çalışmaya hazır bulunan ve iş aramakta olan kişileri de kapsamaktadır (Eroğlu, 2008: 177).

Yani çalışma ve gelir elde etme arzusu ve yeteneğinde olanların çalıştırılması istihdam olarak adlandırılırken çalışanlarla iş arayanların toplamı ise işgücünü oluşturur (Tunca, 2011: 4). Ülkemizde, maalesef, istihdam işgücünden daha hızlı bir artış göstermektedir (Akyıldız, 2006: 46).

Osmanlı İmparatorluğunda sanayileşmenin hız kazandığı 19. Yüzyılda birçok sanayi tesisi ve fabrika kurulmuş ve bu tesislerde çalışacak nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmuştur (Karataşer, 2017: 123).

Tablo 2: Eğitim Durumuna Göre İşgücü Ve İstihdam Edilenlerin Durumu (Bin Kişi)(15+ yaş)

	İşgücü					
	Yıllar	**A**	**B**	**C**	**D**	**E**
Toplam	**2014**	1 170	16 100	2 977	2 847	5 691
	2015	1 115	16 277	3 002	3 000	6 284
	2016	1 038	16 328	3 100	3 177	6 892
Erkek	**2014**	361	11 831	2 182	2 184	3 498
	2015	315	11 867	2 192	2 273	3 807
	2016	308	11 814	2 245	2 393	4 139
Kadın	**2014**	809	4 269	795	664	2 193
	2015	800	4 410	810	728	2 477
	2016	730	4 513	855	784	2 754
	İstihdam Edilenler					
Toplam	**2014**	1 097	14 584	2 623	2 544	5 085
	2015	1 056	14 650	2 629	2 693	5 593
	2016	978	14 670	2 685	2 808	6 064
Erkek	**2014**	312	10 713	1 979	2 009	3 231
	2015	279	10 684	1 984	2 097	3 518
	2016	272	10 651	2 010	2 185	3 775
Kadın	**2014**	785	3 871	643	535	1 854
	2015	777	3 966	645	596	2 074
	2016	707	4 019	675	623	2 289
	İşgücüne katılım oranı (%)					
Toplam	**2014**	19,1	47,8	53,5	65,0	79,2
	2015	18,6	48,1	54,1	65,4	79,8
	2016	17,8	48,4	54,4	65,9	79,7
Erkek	**2014**	33,6	68,9	71,0	80,4	85,0
	2015	30,9	68,8	71,3	81,1	86,2
	2016	30,4	68,9	71,2	81,6	86,4
Kadın	**2014**	16,0	25,8	31,9	39,8	71,3
	2015	16,1	26,6	32,7	40,8	71,6
	2016	15,2	27,2	33,7	41,4	71,3
	İstihdam Oranı (%)					
Toplam	**2014**	17,9	43,3	47,1	58,1	70,7
	2015	17,6	43,3	47,3	58,7	71,0
	2016	16,8	43,5	47,2	58,2	70,1
Erkek	**2014**	29,0	62,4	64,4	74,0	78,5
	2015	27,4	61,9	64,5	74,9	79,6
	2016	26,8	62,1	63,7	74,5	78,8
Kadın	**2014**	15,5	23,4	25,8	32,1	60,3
	2015	15,6	23,9	26,0	33,4	59,9
	2016	14,7	24,2	26,6	32,9	59,3

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, 25 Ekim 2017

A: Okur-yazar olmayanlar, **B:** Lise altı eğitimliler, **C:** Lise, **D:** Mesleki veya teknik lise, **E:** Yükseköğretim

Tablo 11'de Türkiye'de istihdamın eğitim durumuna göre işgücü ve istihdam edilenlerin dağılımı miktar olarak gösterilmiştir. Tabloyu incelediğimizde, 2014 yılında okur-yazar olmayanların işgücündeki toplam sayısı 1 milyon 170 bin kişi ve lise altı eğitimlilerin 16 milyon 100 bin, lise 2 milyon 977 bin, mesleki veya teknik lise

mezunlarının işgücü durumu 2 milyon 847 bin yükseköğretim mezunlarının işgücü dağılımındaki toplam payı ise 5 milyon 691bin'dir.Tablodan da görüldüğü gibi yükseköğretim mezunlarına göre lise altı eğitimlilerinin dağılımındaki pay oranı daha yüksektir. Bunun sebebinin yükseköğretim mezunlarının belirli alanlarda ve belirli ücret dahilinde çalışmak istemeleri, lise altı eğitimlilerinin ise ücret düzeyinde çok fazla seçici olmamaları kendilerine uygun olabilecekleri birçok alanda çalışmak istemeleri söylenebilir. Tablo Türkiye'nin Eğitim durumundaki işgücünün göstergesidir. 2014 yılında 1 milyon 170 bin okur yazar olmayan işgücü 2015 yılında 1 milyon 115 bine çıkmıştır. Lise altı eğitimliler 2014 yılında 16 milyon 100 binden 2015 yılı işgücü 16 milyon 277 bine ulaşmıştır. Lise, Mesleki veya teknik liseler ile yükseköğretim mezunlarının tablodaki rakamları bir önceki yıla göre artış göstermiştir.

Tabloda Türkiye'deki eğitim durumuna göre istihdam edilenlerin durumunu incelediğimizde Lise altı eğitimlilerin istihdam edildiği saptanmaktadır. Ardından ise Yükseköğretim gelmektedir. Lise ile Meslek veya teknik lise mezunları yaklaşık aynı rakamlarda istihdam edilirken, Okuma yazma bilmeyenlerin istihdamında yıldan yıla azalış sergilemektedir. 2014 yılında 14milyon 584 bin kişi olan toplam istihdam edilenlerin miktarı içerisinde lise altı eğitimli erkeklerin istihdam edilme miktarı, 10 milyon 713 bin kişi iken Lise altı eğitimli kadınların istihdam edilme miktarı ise 3 milyon 871 bin kişidir.2014 yılında 25 milyon 933 bin kişi olan toplam istihdam edilenlerin miktarı içerisinde lise altı eğitimlilerin istihdam edilme miktarı, 14 milyon 584 bin kişi olarak ilk sırada yer almaktadır. 5 milyon 085 bin kişi ile ikinci sırada yükseköğretim eğitimli kişiler istihdam edilmektedir. 2 milyon 623 bin kişi ile lise eğitimlilerinin istihdamı üçüncü sırada ve dördüncü sırada 2 milyon 544 bin kişi ile mesleki veya teknik lise eğitimli mezunların istihdam edildiğini ve son olarak beşinci sırada da 1 milyon 097 bin kişi ile okur-yazar olmayanların istihdam edildiği görülmektedir. Ancak zaman içinde bu sıralama değişime uğrayarak ilerlemiştir. Yükseköğrenimlilerin ve lise ve dengi meslek eğitimlilerin istihdam edilmeleri yükselme eğilimine girerken okur-yazar olmayan istihdam edilenlerde sürekli düşüşler yaşanmıştır. Fakat lise altı eğitimlilerin istihdam edilmeleri sürekli olarak ilk sırada olmuştur. 2015 yılını çözümlediğimizde 14 milyon 650 bin kişi lise altı eğitimli olarak istihdam edilirken 2 milyon 629 bin kişi ile lise eğitimlilerin istihdamı gerçekleşmiştir. 1 milyon 056 bin kişi ile okur-yazar olmayanların istihdamı gerçekleşirken 5 milyon 593 bin kişi de yükseköğretimli olarak istihdam edilmiştir. 2014 yılında üçüncü öncelikli istihdam edilen lise eğitimli olanların dördüncü sırada yer aldığını, dördüncü öncelikli yer alan mesleki veya teknik lise eğitimlilerin ise üçüncü öncelikli istihdam edildiği görülmektedir. 2016 yılını analiz ettiğimizde ise okur-yazar olmayanların payının en az olduğunu görmek mümkündür. Okuryazar olmayanlar 978 bin kişi ile en son sırada istihdam edilen grubu temsil etmektedir. İlk sırada her zaman önceliğini koruyan lise altı eğitimliler yer almaktadır. Bu grup yıllar itibariyle miktar olarak sürekli yükseliş içerisine girmiştir. 2015 yılına göre 20 bin kişi artarak 2016 yılında 14 milyon 670 bin kişi pay sahibi olmuştur. Lise eğitimlilerinin istihdamında da sürekli artışlar gözlenmektedir. 2016 yılında toplam istihdam edilenlerin içerisindeki miktar 2 milyon 685 bin kişidir. Yükseköğretimlilerin ise istihdam içerisindeki payları gün geçtikçe artmış olmakla birlikte yeterli seviyelerde değildir. 2016 yılında 27 milyon 205 bin olan toplam istihdam edilenler arasında 6 milyon 064 bin kişi yükseköğretimli olarak istihdam edilmiştir. Türkiye'de istihdamın eğitim durumuna göre olan dağılımını gösteren Tablo 10'da bu durumu daha net bir biçimde görmek mümkündür.

İşgücüne katılma oranlarına ilişkin veriler incelendiğinde, eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılma oranlarında bir artış gözlenmektedir. Bu artışlar kadınlarda daha belirgindir. Özellikle üniversite mezunu olmak işgücüne katılımda kadınlar için belirgin bir faktördür. Mesleki ve teknik lise mezunlarının normal lise mezunlarına göre daha fazla işgücü piyasasına katıldıkları gözlenmektedir. Okur-yazar olmayanların ise işgücüne katılma eğilimleri giderek zayıflamaktadır. İşgücüne katılım oranlarına baktığımızda 2014 yılında okur-yazar olmayanlar %19,1 oranına sahipken 2015 yılında %18,6 oranına sahip olmuştur. Lise altı eğitimliler 2014 yılında %47,8 oranına sahipken 2015 yıl sonunda%48,1 oranına, lise eğitimliler 2014 yılında %53,5 oranına sahipken 2015 yılında %54,1 oranına, mesleki veya teknik lise grubu ise 2014 yılında %65,0 oranına sahipken 2015 yılında %65,4 oranına, yükseköğretim mezunları 2014 yılında %79,2 oranına sahipken 2015 yılında %79,8 oranına sahip olmuşlardır.

Eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak, kadın ve erkek istihdam oranı artmaktadır. Bu bağlamda okuryazar olmayan kadınlar arasında işgücüne katılma oranı 2016 yılında %15,2 iken, lise altı eğitimlilerde %27,2, lise eğitimi görmüş olan kadınlarda oran %33,7 ve yükseköğretim görmüş kadınlarda işgücüne katılma oranı %71,3 ile en yüksek seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Öte yandan 2016 yılı TÜİK verilerine göre okuryazar olmayan kadınlarda istihdam oranı %14,7 iken, lise altı eğitim görmüş kadınlarda %24,2, lise eğitimi görmüş kadınlarda %26,6 olarak gerçekleşmiştir. Mesleki veya teknik lise eğitimi almış kadınların istihdam oranı düz lise eğitimi görmüş kadınlara göre daha yüksek olduğu yine tablodaki verilerden anlaşılmaktadır. Yükseköğrenim görmüş kadınların istihdam oranı %59,3 ile en yüksek orandadır. Sonuç olarak TÜİK verilerine dayanarak eğitimli

kadınların, eğitimsiz kadınlara göre daha yüksek oranda çalışma hayatının içinde yer aldığını söyleyebiliriz (Işık Erol, 2015: 9).

Türkiye'de istihdamda eğitim seviyesinde değişmenin gerçekleşmeye başladığı ifade edilebilir. Artık okur-yazar olmayanların istihdam içerisindeki payı çok az seviyelerdedir. Bireysel anlamda düşünüldüğünde de okur-yazar olmayanların iş piyasasına girebilmeleri artık zor görülmektedir. Yükseköğretimliler ile lise ve dengi meslek eğitimlilerin istihdamı da sürekli artış içerisindedir. İşgücü piyasasında eğitim ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'de lise altı eğitimlilerin istihdamda sürekli birinci derecede pay sahibi olmaları irdelenmesi gereken bir konudur. Lise ve dengi meslek eğitimlilerin istihdam artışı devam ettikçe bu grubu temsil eden kişilerin aynen okur-yazar olmayanlar gibi piyasada atıl olarak kalması sonucunu doğurabilecektir (Bekiroğlu, 2010: 116).

3.3. Kayıt dışı ve Enformel İstihdam

İstihdam kavramı ile ilgili olan kayıt dışı istihdam genel anlamda sosyal güvenlik bakımından niteliği gereği yasalara uygun olan işlerde çalışarak istihdamda bulunan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurumlarına hiçbir şekilde bildirilmemesi veya eksik bildirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Işığıçok, 2017: 49).

Kayıt dışı sektör; hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayan istihdam şeklinde tanımlanırken, enformel sektör; şirket durumuna gelmemiş, on kişiden daha az çalışanı bulunan, sabit olmayan işyerlerinde genellikle kendi hesabına ve evde çalışma şeklinde faaliyetini sürdürmekte olan, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların istihdamı olarak tanımlanmaktadır. Enformel sektörü kayıt dışı sektörden ayıran en önemli özellik, bu sektörün kayıtlı ekonomiyi de içeriyor olmasıdır (Karabulut, 2007: 27).

Tablo 3: Türkiye'de Eğitim ve Cinsiyet Dağılımına Göre Kayıt Dışı İstihdam (15+ yaş)

Eğitim Durumu	2015				2016			
	Kayıtlı		Kayıtlı Değil		Kayıtlı		Kayıtlı Değil	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Okuma Yazma Bilmeyen	67	50	212	727	68	50	204	657
Lise Altı Eğitimliler	6.577	1.352	4.107	2.614	6.464	1.392	4.187	2.627
Lise ve Dengi Meslek Okulu	3.405	960	675	281	3.430	1.004	765	294
Yüksek Öğretim	3.287	1.985	231	89	3.499	2.188	276	101

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr, 19 Mart 2018

Yukarıdaki Tablo 16'ya bakıldığında, 2015 yılında okuma yazma bilmeyen kayıtlı erkeklerin sayısı 67 iken kayıtlı olmayan erkeklerin sayısı ise 212 olarak tespit edilmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise okuma yazma bilmeyen kayıtlı erkeklerin sayısı 68 iken kayıtlı olmayan erkeklerin sayısı 204'tür. 2015 yılında okuma yazma bilmeyen kayıtlı kadınların sayısı da 50 iken kayıtlı olmayan kadınların sayısı 727'dir. 2016 yılında ise okuma yazma bilmeyen kayıtlı kadınların sayısı 50 iken kayıtlı olmayan kadınların sayısı da 657'dir. Genel olarak değerlendirme yaptığımızda okuma yazma bilmeyen kayıtlı erkeklerin sayısı okuma yazma bilmeyen kadınlara göre daha yüksektir. 2015 yılında lise altı eğitimli kayıtlı erkeklerin sayısı 6.577 iken kayıtlı olmayan erkeklerin sayısı ise 4.107'dir. 2016 yılına gelindiğinde lise altı eğitimli kayıtlı olan erkeklerin sayısı 6.464 iken kayıtlı olmayan erkeklerin sayısı 4.187'dir. Kadınlar açısından değerlendirdiğimizde 2015 yılında lise altı eğitimli kayıtlı kadınların sayısı 1.352 iken kayıtlı olmayan kadınların sayısı ise 2.614'tür. 2016 yılına gelinde ise lise altı eğitimli kayıtlı olan kadınların sayısı 1.392 iken kayıtlı olmayan kadınların sayısı da 2.627'dir. 2015 yılında yükseköğretim mezunu kayıtlı erkeklerin sayısı 3.287 iken kayıtlı olmayan erkeklerin sayısı 231'dir. 2016 yılında yükseköğretim mezunu kayıtlı olan erkeklerin sayısı 3.499 iken kayıtlı olmayan erkeklerin sayısı ise 276'dır. 2015 yılında yükseköğretim mezunu kayıtlı kadınların sayısı 1.985 iken kayıtlı olmayan kadınların sayısı ise 89'dur. 2016 yılına gelindiğinde yükseköğretim mezunu kayıtlı kadınların sayısında artış yaşanarak 2.188'e yükselmiştir. 2016 yılında kayıtlı olmayan kadınların sayısı da artış göstererek 101'e yükselmiştir.

3.4. İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı

Ülkemizde 1950'li yıllarda hız kazanmaya başlayan kentleşme olgusu, hem kırdan kente, hem de kentler arasında göçleri yanında getirmiştir. Göçün olumsuz koşullarından hem göç edilen yerler, hem de göç eden insanlar kötü şekilde etkilenmişlerdir. Göç alan illerde başlıca sorun işsizlik oranının hızla yükselmesi olmuştur.

Yapılan göçler aynı zamanda, altyapı, konut, eğitim ve sağlık problemleri gibi ağırlaşan sosyo-ekonomik problemlerle kentleri baş başa bırakmıştır (Gül vd., 2009: 177). Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan iç göç hızı yavaşlamış olsa da hala devam etmektedir. Kentsel nüfus sürekli bir artış eğilimindedir. Ülke içerisindeki göç akımları Orta, Kuzey, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı ve Güney Anadolu bölgelerine yönelik olmaktadır. Göçlerin sonucu olarak nüfus kaybı yaşayan alanlar ile nüfus artımı olan alanlarda önemli bölgesel gelişmişlik ayrımları meydana çıkmaktadır. Kırın göç vermesiyle, gençlerin göçü sonucu, köyler daha çok yaşlılara kalmaktadır (Toksöz, 2007: 60).

Tablo 4: Türkiye'de İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı (Bin Kişi) (15+ yaş)

(Erkekler)

Bölgeler	Yıllar	A	B	C	D
Akdeniz	**2015**	36	1.349	473	398
	2016	41	1.341	496	429
Batı Anadolu	**2015**	7	938	446	497
	2016	8	959	454	506
Batı Karadeniz	**2015**	23	654	230	159
	2016	23	657	225	172
Batı Marmara	**2015**	8	499	218	155
	2016	11	492	228	165
Doğu Karadeniz	**2015**	9	367	152	112
	2016	9	359	142	132
Doğu Marmara	**2015**	14	1.020	501	352
	2016	10	979	512	384
Ege	**2015**	29	1.509	540	458
	2016	27	1.532	543	483
Güneydoğu Anadolu	**2015**	60	950	243	196
	2016	53	953	256	233
Kuzeydoğu Anadolu	**2015**	13	333	87	62
	2016	9	315	101	70
Orta Anadolu	**2015**	12	550	206	155
	2016	11	557	220	151
Ortadoğu Anadolu	**2015**	37	483	158	116
	2016	33	464	150	122
İstanbul	**2015**	30	2.032	828	859
	2016	36	2.043	868	928

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçlar, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr, 8 Kasım 2017

A: Okuma Yazma Bilmeyen, **B:** Lise Altı Eğitimliler, **C:** Lise Ve Dengi Meslek Okulu, **D:** Yüksek Öğretim

İşgücünün bölgelere göre dağılımı, eğitim ve gelir dağılımıyla paralellik göstermektedir. Tabloda Türkiye'de istihdamın cinsiyet ve eğitim durumuna göre bölgelere ve İstanbul iline göre dağılımı verilmiştir. Tablo 16'da okuma yazma bilmeyen erkeklerin oranının en fazla olduğu bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Lise altı eğitimli erkeklerin istihdam içerisindeki payı da oldukça düşüktür. Bölge bazında değerlendirmesini yapacak olursak en düşük payın Batı Anadolu bölgesinde yer aldığını görmekteyiz. Batı Anadolu bölgesinde Lise Altı eğitimli erkeklerin oranı 2015 yılında 7 bin iken, bu oran 2016 yılına gelindiğinde bin kişi ile artış göstererek 8 bin kişi olmuştur. Lise ve Dengi Meslek okulu mezununda ise en büyük payı İstanbul ili alırken en düşük payı da Kuzeydoğu Anadolu bölgesi almaktadır. Yüksek Öğretim de en büyük pay yine İstanbul iline düşmektedir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesi Yüksek Öğretim eğitiminde en düşük paya sahiptir.

Tablo 5: Türkiye'de İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı (Bin Kişi) (15+ yaş)

(Kadınlar)

Bölgeler	Yıllar	A	B	C	D
Akdeniz	**2015**	76	487	137	220
	2016	89	512	154	239
Batı Anadolu	**2015**	20	299	139	296
	2016	22	295	130	327
Batı Karadeniz	**2015**	94	348	56	84

	2016	89	355	62	86
Batı Marmara	**2015**	15	235	71	87
	2016	15	237	70	96
Doğu Karadeniz	**2015**	72	203	42	61
	2016	64	218	44	70
Doğu Marmara	**2015**	36	407	159	212
	2016	21	394	160	223
Ege	**2015**	72	692	196	308
	2016	66	694	200	331
Güneydoğu Anadolu	**2015**	114	181	42	79
	2016	105	190	45	101
Kuzeydoğu Anadolu	**2015**	69	147	16	23
	2016	49	141	18	30
Orta Anadolu	**2015**	53	211	33	74
	2016	48	205	38	72
Ortadoğu Anadolu	**2015**	118	142	32	44
	2016	92	139	33	56
İstanbul	**2015**	37	614	320	587
	2016	45	637	344	657

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçlar, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr, 8 Kasım 2017

A: Okuma Yazma Bilmeyen, **B:** Lise Altı Eğitimliler, **C:** Lise Ve Dengi Meslek Okulu, **D:** Yüksek Öğretim

Tablo 18'de Türkiye'de istihdamdaki kadınların eğitim durumuna göre bölgeler itibariyle dağılımı gösterilmektedir. Tabloda 2015 yılında bölgelere göre okuma yazma bilmeyen istihdam edilenler arasında ilk sırayı Ortadoğu Anadolu bölgesi almaktadır. Ortadoğu Anadolu bölgesinde, 2015 yılında okuma yazma bilmeyenlerin sayısı 118 bin kişi iken, bu miktar 2016 yılında 92 bin kişiye gerilemiştir. Lise altı eğitimli kadınlarda en az istihdam edilen bölge ise; Ortadoğu Anadolu bölgesidir. 2015 yılında 142 bin kişi iken, 2016 yılında 139 bin kişiye gerilemiştir. Lise ve dengi meslek okulunda ise önde gelen bölge, İstanbul'dur. 2015 yılında İstanbul'da Lise ve dengi meslek okulu mezunu çalışan sayısı 587 bin kişi iken, bu miktar 2016 yılında artış kaydederek, 657 bin kişiye yükselmiştir. Bölgeler arasında Yüksek Öğretim mezununda en düşük istihdam, Kuzeydoğu Anadolu bölgesindedir. 2015 yılında 23 bin kişi olan istihdam, 2016 yılında 30 bin kişiye yükselmiştir.

Bölgeler itibariyle bakıldığında istihdamın daha çok Marmara bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Küresel ekonomiler içinde ekonomiler genellikle belirli bölgeler veya iller etrafında yoğunlaşmasına 'kutuplaşma' adı verilmektedir. Marmara bölgesi ve özelliklede İstanbul ili bir kutup noktasıdır. İstanbul ili, bu özelliği sayesinde çevresindeki illerin sanayileşmesinde ve istihdam dağılımında önemli katkılar sağlamaktadır (Gül vd., 2009: 181).

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'de istihdama etki eden eğitim faktörünün istihdam üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, eğitim düzeyi ve istihdam düzeyi arasında pozitif yönlü güçlü bir bağ olduğu belirlenmiştir. İstihdam seviyesini belirleyen bir diğer değişken olan cinsiyet faktörünün de istihdam üzerindeki etkisi Türkiye açısından analiz edilmiştir (Gül vd., 2009: 257).

Kadın ve erkeğin istihdamda aldığı rol ve üstlendiği statüsü olarak doğru bir konumda olmasının, ülkemizin gelişimi bakımından son derece önemli olduğu ve bunun yönteminin de bilinçli ve nitelikli bir eğitim süreciyle gerçekleşebileceğini söyleyebiliriz (Özaydınlık, 2014: 108).

Türkiye'nin yapısal özelliklerini incelediğimizde, ülkenin yeterli düzeyde istihdam yaratamadığı görülmektedir. Bu yapısal özellikleri ifade edecek olursak şu şekilde sıralayabiliriz; Ülkenin hızlı artan nüfus yapısı ve ülkenin genç nüfusunun yüksek oranda olması, kırsal kesimden kentlere olan göç olgusunun çok yoğun bir şekilde olması, piyasalarda enformel sektörlerin artış göstermesi, mesleki eğitim ile işgücü piyasası arasında oluşan istikrarsızlıklar, vasıflı işgücü eksikliğinin var oluşu, hızlı teknolojik gelişmeler ile uyum sağlanamaması ve düşük seyreden işgücüne katılım, ülke ekonomisinin sektörel anlamda yapısal bir transformasyon içerisinde olmasıdır. Ülkemizde istihdamın yapısı ile ilgili bir başka önemli sıkıntı da kayıt dışı istihdam yani sigortasız çalıştırmanın yaygınlaşmasıdır. İşsizlik probleminin çözüme kavuşturulmasında uygulanan mikro ekonomik politikaların etkin

olmayışı, işsizlik oranlarının yüksek olmasına sebep olmakta, bunu karşılamak isteyen işgücü piyasası da düşük ücret ve düşük verimlilik ile sonuçlanan kayıt dışı istihdamı arttırmaktadır (Bekiroğlu, 2010: 214-215).

İncelenen istatistiksel verilerin sonuçları, eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılma oranlarının da arttığını ve cinsiyet bağlamında kadın ve erkeğin arasındaki istihdam açığının daraldığını göstermektedir. Diğer taraftan, eğitimin işsizlik riskini azaltan bir araç olduğu kabul edilmektedir. Yine işsizliğin bir kent olgusu olarak gençleri daha fazla tehdit altında bıraktığı, gençler arasında da ortaöğretim mezunlarının daha dezavantajlı olduğu gözlenmektedir. Cinsiyet bakımından değerlendirildiğinde ise eğitim seviyelerinin düşük olması ve diğer sebeplerden dolayı genç kadınların genç erkeklerden daha fazla işsizlik riski taşıdığı söylenebilir (Kavak, 1997: 25).

Eğitim, bireylere sağladığı bilgi ve becerilerle onların istihdam edilebilirliklerini arttırmaktadır. Yani bireylerin bilgi ve becerileri istihdam edilebilirlik açısından üstünlük kaynağı haline gelebilmektedir (Yağmur, 2009: 133).

İşgücü piyasasında eğitim ve istihdam ilişkisinin önemi göz önünde bulundurulmalıdır. Ülkemizde eğitim istihdam ilişkisinde düzenli olmayan bir yapılaşmanın varlığı söz konusudur. Eğitimli olan genç nüfus, toplam işsizlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Eğitimli genç bireylerin vasıflarına karşılık gelen işler bulamaması, ayrı bir uyum sorununun varlığının bir göstergesidir. İşgücü arzı ve talebi arasındaki nitelik ve nicelik uyumunun olmaması, bugüne kadar uygulanan aktif emek piyasası politikalarının ne oranda başarısızlık ile sonuçlandığını göstermektedir. Türkiye, işsizlik problemini genel olarak ekonomik yapı içerisinde oluşan bir problem olarak görmekte ve bu problemi mikro ekonomik istihdam politikaları ile çözmeye çalışmaktadır. Sorunun kaynağı ekonomik yapıyla ilgili olduğu düşünülmediği için makroekonomik istihdam politikaları uygulamaya konulmamaktadır (Bekiroğlu, 2010: 215).

KAYNAKÇA

Akyıldız, H. (2006). Türkiye'de İstihdamın Analitik Dinamiği, 1. Baskı, Asil Yayınevi.

Ay, S. (2012). Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa Yönetim Ve Ekonomi, Cilt: 19, Sayı: 2.

Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye'de İşsizlik Sorununun Çözümlenmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi', (Yüksek Lisans Tezi).

Durkaya, M. ve Hüsnüoğlu, N. (2018). İstihdamda Eğitimin Rolü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 41.

Eroğlu, Ö. (2008). Türkiye Ekonomisi, 3. Baskı, Bilim Kitabevi.

Erol, S. I. (2013). Gençlere Yönelik Aktif İstihdam Politikaları: Japonya, Kore, Çin ve Türkiye Örnekleri, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 24 Sayı: 6 / Cilt: 25 Sayı: 1-2.

Gül, E., Ekinci, A., Konya, S. (2009). Türkiye'de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz, Ekin Yayınevi.

Işığıçok, Ö. (2017). İstihdam ve İşsizlik, 3. Baskı, Dora Yayınevi.

İçli, G. (2001). Eğitim, İstihdam Ve Teknoloji, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 9.

Karabulut, A. (2007). Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği, (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi).

Karataşer, B. (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 57.

Karataşer, B. (2017). Konya Hamidiye Sanayi Mektebi (1901-1906), Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1.

Kavak Y. (1997). Eğitim, İstihdam Ve İşsizlik İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13.

Kumaş, H. (2001). İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 4.

Murat, S. (2007). Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Özaydınlık K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın Ve Eğitim, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı: 33.

Özkan, R. (2011). Toplumsal Yapı, Değerler Ve Eğitim İlişkisi, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:19 No:1.

Taş, U. ve Yenilmez, F. (2007). Türkiye'de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1.

Toksöz, G. (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı: 15.

Tunca, Z. (2011). Makro İktisat, 1. Baskı, Geçit Kitabevi.

Yağmur A. (2009). İstihdam Edilebilirlik Açısından Eğitim-İstihdam İlişkisi: Konya Bölgesi İmalat Sanayii Örneği, (Yüksek Lisans Tezi).

Yumuş, A. (2011). Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Boyutları, (Uzmanlık Tezi).

Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim Kurumları İle İlgili Görüşleri: Seçme Nedenleri Ve Kurumdan Beklentileri

Emel Bal[1] **Doç. Dr. Remziye Ceylan[2]**

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi, emel.t.bal@gmail.com

[2] Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi, rceylan@yildiz.edu.tr

Özet: Bu çalışma, çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları hakkındaki görüşlerini ve kurum seçimi yaparken önem verdikleri özellikleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Ebeveynlerin önem verdiği kurum özelliklerine çocuğun cinsiyetinin, yaşının, okul türünün, kardeş sayısının, ebeveynin eğitim düzeyinin etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini, İstanbul ilinin bir ilçesinde ikamet eden, çocukları Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi anaokulu ve anasınıfları ile özel anaokullarına devam eden 326 ebeveyn oluşturmuştur. Ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ebeveynlerin en çok önem verdiği özellikler; "okulun güvenli olması", "okulun güvenilir olması", "öğretmenin velilerle iletişimi", "öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimi" ve "öğretmenin mesleki yeterliliği" olmuştur. En az önem verilen özellikler ise "okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması" ile "ücreti" olmuştur. Ebeveyn görüşlerinin sosyo demografik özellikler açısından anlamlı fark oluşturduğu alanları tespit etmek amacıyla karşılaştırmalar yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; okulun yakınlığı ve ücreti ebeveynler arasında en fazla farklılığın oluştuğu alanlar olarak tespit edilmiştir. Kız çocukların ebeveynleri; çocuğun okuldaki çalışmaları ve etkinlikleri hakkında bilgilendirilme, öğretmenin velilerle iletişimi, okulun güvenilirliği, okulun temizlik ve düzeni, okulun güvenli olması ve okulun eğitiminin niteliğini erkek çocuk ebeveynlerine göre daha önemli bulmuştur. Çocuğun yaşı ile okulun yakınlığı; çocuğun kardeş sayısı ile okul ücretinin uygun olması; çocuğun devam ettiği anaokulu/anasınıfı türü ile okul yöneticilerinin yeterliliği, okul yemeklerinin besleyiciliği ve okulun yakınlığı arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Anne ve babanın eğitim seviyesi arttıkça okulun ücretini, yakınlığını ve tanıdıkların tavsiyesini daha az önemli bulma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Kurum Seçimi, Ebeveynlerin Beklentileri

1. GİRİŞ

Okul öncesi eğitim ülkemizde hızla yaygınlaşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı 2017-2018 yılı istatistiklerine göre ülkemizde okul öncesi eğitimde 5 yaş grubu çocuklarda okullaşma oranı net %75,14'tür. Türkiye genelinde resmi ve özel okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden öğrenci sayısı ise 210.495'tir (MEB, 2018). Bu hızlı artış okul öncesi eğitim kurumlarının niteliğiyle ilgili soruları da beraberinde getirmektedir.

Okul öncesi eğitimin temel amacı olan çocukların gelişimini desteklemek için, yüksek kalitede eğitimin sağlanması bir gerekliliktir. Bireylerin fiziksel, zihinsel, dil, duygusal ve sosyal gelişiminin en hızlı olduğu okulöncesi eğitimi döneminde sağlanan yüksek kaliteli okul öncesi eğitimin, hem bireysel ölçüde çocuk ve ailelere hem de sağlıklı ve fonksiyonel kişiler yetiştirerek topluma büyük katkılar sağlaması beklenmektedir (Işıkoğlu, 2007).

Çocuğun nitelikli bir okul öncesi eğitimi almasında ilk görev çocukları için okul öncesi eğitim kurumu seçimini yapan ailelere düşmektedir. Ailelerin okul öncesi eğitimi hakkındaki bilgileri okul öncesi eğitim kurumu seçimini ve kurumundan beklentilerini etkilemektedir. Okul öncesi eğitim kurumlarının niteliklerini ve taşımaları gerekli özellikleri değerlendirebilen ebeveynler çocuklarının eğitimi için okul seçimini daha bilinçli yapabilmektedirler (Koç, 1996).

Arnas'a göre (2002) günümüzde çocuklarını okul öncesi eğitim kurumlarına gönderen ebeveynlerin çoğunluğu okul öncesi eğitim hakkında bilgiye sahiptirler ve geçmiş yıllarda olduğu gibi okul öncesi eğitim kurumlarını bir bakım yeri değil eğitim kurumu olarak görmektedirler. Ancak ebeveynler çocuklarını okul öncesi eğitim kurumuna vermeden önce okulların fiziksel özellikleri, programları ve öğretmen özelliklerini karşılaştırmak amacıyla kurumlar hakkında ön araştırma yapsalar da kurum seçiminde kurumların temiz-düzenli olması ve yönetici ile öğretmenlerin kendilerine karşı tutumlarını temel almaktadırlar. Dolayısıyla ebeveynler kurum seçiminde nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda bilgilendirilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Sevinç (2006), annelerin anaokulu seçiminde çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek eğitim ortamına sahip, uzman eğitimcisi olan, sağlıklı ve güvenli bir ortama sahip okulları tercih ettiklerini vurgulamıştır. Anne

ve babanın, özellikle de annenin çalışma durumu ve çalışma saatleri, ailenin geliri, çocuk bakımı için çevreden aldıkları destek, ailelerin eğitim düzeyi, evdeki çocuk sayısı gibi pek çok ailevi faktörlerin ailelerin okul öncesi eğitim kurumlarını kullanış amaçlarını ve süresini etkilediğini belirten Yeşil-Dağlı (2012), bazı ailelerin okul öncesi eğitim kurumlarını çalıştıkları saatlerde çocuklarını bırakabilecekleri bir yer olarak, bazı ailelerin çocuklarının eğitim almasını sağlayacak bir kurum olarak, bazı ailelerin ise her iki amaca da hizmet eden kurumlar olarak gördüğünü belirtir.

Ülkemizde ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumlarını seçme nedenleri hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Var olan çalışmalardaki bulgular ise çeşitlilik arz etmekle birlikte birbiriyle çelişkili sonuçlara sahiptir. Öte yandan ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları hakkındaki görüşleri günümüzdeki hızlı değişimden etkilenen ve güncelliğini koruyan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları ile ilgili görüşlerini ve seçim nedenlerini incelemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1.) Ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumu seçimini etkileyen kurum özelliklerinin önem derecesi nedir?
2.) Ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumu seçimini etkileyen kurum özellikleri ile okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, devam ettiği okul türü, ebeveynlerin eğitim seviyesi arasında anlamlı fark var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Grubu

Bu araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırma grubunu İstanbul ilinin bir ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi anaokulu ve anasınıfları ile özel anaokullarına devam eden 3-6 yaş grubu çocukların ebeveynleri oluşturmuştur. Ebeveynlere çocuklarının devam ettiği okul öncesi eğitim kurumu aracılığıyla anketler gönderilmiş ve çalışmaya katılmaya istekli olan ebeveynlerden anketler toplanmıştır. Özel anaokullarında uygulama yapabilmek için okul yönetimlerinden izin alınmıştır. Resmi anaokulu ve anasınıfları için Milli Eğitim Bakanlığından izin alınmıştır. 11 anaokulu ve anasınıfında 650 ebeveyne anket gönderilmiş, bu anketlerden 353 tanesi geri toplanabilmiştir. Toplanan anketlerden 24 tanesi eksik veya yanlış doldurulduğu, 3 tanesi anaokuluna devam eden çocuk 3-6 yaş aralığında olmadığı için elenmiştir. 326 ebeveyn araştırma grubunu oluşturmuştur. Tablo 1 ve 2'de araştırma grubuna ait detaylı bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocuğa İlişkin Veriler

	f	%		f	%
Çocuğun Cinsiyeti			*Okul Saatleri*		
Kız	160	49,1	Yarım Gün	133	40,8
Erkek	166	50,9	Tam Gün	193	59,2
Toplam	326	100,0	Toplam	326	100,0
Çocuğun Yaşı			*Okul Türü*		
3-4 Yaş	43	13,2	Özel Anaokulu	151	46,3
5 Yaş	94	28,8	Devlet Anaokulu	68	20,9
6-7 Yaş	189	58,0	Devlet Anasınıfı	107	32,8
Toplam	326	100,0	Toplam	326	100,0
Kardeş Sayısı			*Okula Başlama Yaşı*		
Tek çocuk	71	21,8	0-36 Ay	56	17,2
2 Kardeş	161	49,4	37-48 Ay	89	27,3
3 Kardeş	68	20,9	49-60 Ay	121	37,1
4-5 Kardeş	26	8,0	60 Ay ve üstü	60	18,4
Toplam	326	100,0	Toplam	326	100,0

Araştırma grubundaki ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklarına ilişkin veriler tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre çocukların %49,1'i kız, %50,9'u erkektir. Çocukların yaş ortalamaları 60,23 aydır. Hesaplamalar yapılırken 3 yaş grubu 4 çocuk ile 4 yaş grubu 39 çocuk birleştirilerek 3-4 yaş kategorisi oluşturulmuştur. Aynı zamanda 7 yaşındaki 12 çocuk 6 yaş grubu içerisine dahil edilmiştir. Çocukların %21,8'i tek çocuk, %49,4'ü iki kardeştir. 4-5 kardeş olan çocuklar frekans azlığı nedeniyle birleştirilmiştir. Çocukların

%46,3'ü özel anaokuluna, %20,9'u devlet anaokuluna, %32,8'i devlet anasınıfına devam etmektedir. Çocukların devam ettiği programların %40,8'i yarım gün, %58,2'si tam gündür. Çocukların %17,2'si 0-36 aylıkken anaokuluna başlamıştır. %27,3'ü 37-48 ay aralığında, %37,1'i 49-60 ay aralığında, %18,4'ü 60 aylık veya daha büyükken anaokuluna başlamıştır. Ebeveynlerin demografik özellikleri tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Ebeveynlerin Demografik Özellikleri

	f	%		f	%
Annenin Yaşı			*Babanın Yaşı*		
30 Yaş Altı	80	24,5	30 Yaş Altı	22	6,7
31-35 Yaş	118	36,2	31-35 Yaş	88	27,0
36-40 Yaş	95	29,1	36-40 Yaş	121	37,1
40 Yaş Üstü	33	10,1	40 Yaş Üstü	95	29,1
Toplam	326	100,0	Toplam	326	100,0
Annenin Eğitim Seviyesi			*Babanın Eğitim Seviyesi*		
İlköğretim	66	20,2	İlköğretim	59	18,1
Lise	85	26,1	Lise	76	23,3
Ön lisans	43	13,2	Ön lisans	27	8,3
Lisans	111	34,0	Lisans	122	37,4
Lisansüstü	21	6,4	Lisansüstü	42	12,9
Toplam	326	100,0	Toplam	326	100,0
Annenin Çalışma Durumu			*Babanın Çalışma Durumu*		
Çalışmıyor	217	66,6	Devlet Memuru	53	16,3
Devlet Memuru	44	13,5	Kendi İşinde Çalışıyor	136	41,7
Kendi İşinde Çalışıyor	11	3,4	Özel Sektörde Çalışıyor	115	35,3
Özel Sektörde Çalışıyor	54	17,5	Diğer	22	6,7
Toplam	326	100,0	Toplam	326	100,0

Anket formunu dolduran ebeveynlerin %88,3'ü annedir. Annelerin yaşları 23-52 yaş aralığındadır, yaş ortalaması 34'tür. Annelerin %20,2'si ilköğretim, %26,1'i lise, %13,2'si ön lisans, %34'ü lisans, %6,4'ü yüksek lisans veya doktora mezunudur. Annelerin %66,6'sı çalışmazken, %13,5'i devlet memuru olarak, %17,5'i özel sektörde çalışmaktadır. Babaların yaş aralığı 27-55, yaş ortalaması 38'dir. Babaların %18,1'i ilköğretim, %23,3'ü lise, %8,3'ü ön lisans, %37,4'ü lisans, %12,9'u yüksek lisans veya doktora mezunudur. Babaların %16,3'ü devlet memuru olarak, %41,7'si kendi işinde, %35,3'ü özel sektörde çalışmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları hakkındaki görüşlerini belirlemek üzere araştırmacı tarafından hazırlanan anket kullanılmıştır. Anket 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde anaokuluna devam eden çocuk, ebeveyn ve devam edilen okulla ilgili bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde ebeveynlerden çocuklarının devam ettiği okul öncesi eğitim kurumunu seçerken önem verdikleri kurum özelliklerini derecelendirmeleri istenmiştir. Bu bölümde 23 madde yer almaktadır. Maddeler "hiç önemli değil", "pek önemli değil", "orta derecede önemli", "çok önemli" ve "son derece önemli" olarak belirlenmiş olan 5'li Likert ölçeğinde derecelendirilmiştir. Anket soruları ulusal ve uluslararası literatür taranarak hazırlanmış ve bu alanda uzman 5 akademisyene değerlendirmeleri için gönderilmiştir. Uzmanların görüşleri sonrasında ankette önerilen değişiklikler yapılmıştır. Anketin pilot uygulaması çocukları anaokuluna devam eden 35 ebeveyn üzerinde yapılmış, uygulama sonuçları doğrultusunda ankete son şekli verilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Ankette yer alan 23 maddenin her biri madde bazında ele alınarak ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumu seçimini etkileyen kurum özellikleri ortalama, standart sapma ve yüzdeliklerine göre tanımlanmıştır. Daha sonra bu maddelerin bağımsız değişkenlere (çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, devam ettiği okul türü, ebeveynlerin eğitim seviyesi) göre dağılımları hesaplanmış ve farklılıklarının incelenmesi amacıyla Ki-Kare testi uygulanmıştır. Araştırma verileri; IBM SPSS Statistics 22.0 veri analizi programı ile analiz edilmiş ve α=0.05 istatistiki anlamlılık değeri olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 3'te ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumu seçimini etkileyen kurum özelliklerinin ortalama, standart sapma ve yüzde dağılımları verilmiştir. Ebeveynlerin yaklaşık % 86'sı okulun güvenli olmasını, %81'i öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimini, %78'i okulun güvenilirliğini, %73'ü öğretmenin mesleki yeterliliğini, %72'si okulun temiz ve düzenli olmasını, %70'i öğretmenin velilerle iletişimini "son derece önemli" bulmuştur.

Tablo 3: Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim Kurumu Seçimini Etkileyen Kurum Özelliklerinin Ortalama, Standart Sapma Ve Yüzde Dağılımları

							%
Kurum Özellikleri	**Ort.**	**s.s.**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Okulun güvenli olması	4,86	0,35	-	-	0,3	13,3	86,4
Öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimi	4,76	.0,65	-	0,6	1,5	17,3	80,5
Okulun güvenilirliği	4,75	.0,52	-	-	1,5	20,1	78,3
Öğretmenin mesleki yeterliliği	4,69	.0,62	-	0,3	2,1	24,1	73,4
Okulun temiz ve düzenli olması	4,68	.0,60	-	-	1,5	26,9	71,5
Öğretmenin velilerle iletişimi	4,66	.0,58	-	-	2,8	27,9	69,3
Okulun eğitiminin niteliği	4,63	0,55	-	-	3,4	30,3	66,3
Okul yöneticilerinin mesleki yeterliliği	4,60	.0,72	-	0,3	4,9	29,1	65,6
Okul yöneticilerinin çocuklar ve velilerle iletişimi	4,57	.0,65	-	-	4	30,3	65,6
Okuldaki yemeklerin besleyiciliği	4,47	.0,82	0,3	0,6	6,8	32,5	59,8
Okulun fiziksel özellikleri	4,42	.0,66	-	0,3	9	40,9	49,8
Ailenin çocuğun çalışmaları ile ilgili bilgilendirilmesi	4,40	.0,64	-	-	5,6	46,1	48,3
Eğitim ve oyun materyallerinin yeterliliği	4,37	.0,75	-	0,9	9,3	44	45,8
Öğretmen ve yöneticilerin birbiriyle uyumu	4,33	.0,72	-	1,5	4,3	48,3	45,8
Okulun bulunduğu çevrenin sosyal yapısı	4,15	.0,83	0,3	2,5	13,3	47,4	36,5
Okul saatlerinin uygunluğu	4,15	.0,87	0,6	2,5	17	44,3	35,6
Çocuğunuzun sınıfındaki çocuk sayısı	4,10	.0,82	-	0,6	14,8	50,2	34,4
Çocuklar için düzenlenen sosyal ve sanatsal aktiviteler	4,10	.0,78	0,6	1,2	20,1	46,1	31,9
Çocuğunuzun sınıfındaki öğretmen sayısı	4,07	.0,79	-	1,5	16,4	50,5	31,6
Önceki velilerin veya tanıdıkların okulu tavsiyesi	3,97	.0,96	0,6	3,1	23,2	44,3	28,8
Ailelere eğitime katılım imkanları sunulması	3,93	.0,83	-	2,8	19,8	52,6	24,8
Okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması	3,85	.0,88	1,9	3,7	25,4	45,2	23,8
Okul ücretinin uygun olması	3,72	.0,86	1,2	2,8	37,1	39,6	19,2

Notlar: 1: Hiç Önemli Değil, 2: Pek Önemli Değil, 3: Orta Derecede Önemli, 4: Çok Önemli, 5: Son Derece Önemli

Ebeveynlerin kurum seçiminde çok sayıda kurum özelliğini "çok önemli" ve "son derece önemli" olarak derecelendirdiği görülmektedir. Çok önemli ve son derece önemli cevapları birlikte değerlendirildiğinde; okulun güvenli olması (%99,7), öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimi (%97,8), okulun güvenilirliği (%98,4), öğretmenin mesleki yeterliliği (%97,5), okulun temiz ve düzenli olması (%97,5), öğretmenin velilerle iletişimi (%98,4), okulun eğitiminin niteliği (%97,2), okul yöneticilerinin mesleki yeterliliği (%94,7), yöneticilerin çocuk ve velilerle iletişimi (%95,9), yemeklerin besleyiciliği (%92,3), okulun fiziksel özellikleri (%90,7), ailenin çocuğun çalışmaları ile ilgili bilgilendirilmesi (%94,4), eğitim ve oyun materyallerinin yeterliliği (%89,8), öğretmen ve yöneticilerin birbiriyle uyumu (%94,1) maddelerine verilen cevaplar oldukça yüksek oranlara sahiptir. Okulun bulunduğu çevrenin sosyal yapısı, okul saatlerinin uygunluğu, çocuğun sınıfındaki çocuk ve öğretmen sayısı ile çocuklar için düzenlenen sosyal ve sanatsal aktiviteler maddelerini, çok önemli ve son derece önemli bulan ebeveynlerin yüzdeleri % 78-85 arasında değişmektedir. Ebeveynlerin kurum seçimini etkileyen özelliklerin ortalamalarına bakıldığında okul ücretinin uygun olması (X=3,72; ss=0,869) ebeveynler tarafından en az önemli olarak görülürken, bunu okulun eve ve/veya işe yerine yakın olması (X=3,85; ss=0,888), ailelere çocuklarının eğitimine katılım imkanları sunulması (X=3,93; ss=0,835) ve önceki velilerin veya tanıdıkların okulu tavsiyesi (X=3,97; ss=0,964) izlemiştir. Ebeveynlerin kurum özelliklerini derecelendirirken "hiç önemli değil" ve "pek önemli değil" seçeneklerini daha az tercih ettikleri görülmektedir.

Analizlerin devamında okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, devam edilen anaokulu türü, anne ve babanın eğitim seviyesi ve çalışma durumuna göre kurum özelliklerinin derecelendirilmesinde anlamlı fark bulunup bulunmadığı test edilmiştir. Önemsiz kategorisine verilen cevapların frekans azlığı nedeniyle analizlerde bu kategori göz ardı edilmiş ve kurum özellikleri orta derecede

önemli, çok önemli ve son derece önemli olarak kodlanmıştır. Ki-Kare analizinin varsayımlarından en önemlisi beklenen sıklığın 1'in altında olmaması ve hücrelerin %20'den fazlasının 5'in altında değer almamasıdır. Bu varsayımın sağlanabilmesi için bazı kurum özellikleri analiz edilirken orta derecede önemli kategorisi de analiz dışı bırakılmıştır. Tablo 4'te çocuğun cinsiyetine göre kurum seçimini etkileyen faktörlerin Ki-kare analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Çocuğun Cinsiyetine Göre Kurum Seçimini Etkileyen Faktörlerin Ki-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler			Orta Derecede Önemli	Çok Önemli	Son Derece Önemli	Toplam	Ki-Kare	s.d.	P
Ailenin çocuğun okuldaki çalışmaları ve etkinlikleri hakkında bilgilendirilmesi									
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	n	4	67	86	157	8,462	2	0,015
		%	2,50%	42,70%	54,80%	100,00%			
	Erkek	n	14	82	70	166			
		%	8,40%	49,40%	42,20%	100,00%			
Öğretmenin velilerle iletişimi									
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	n	4	33	120	157	7,409	2	0,025
		%	2,50%	21,00%	76,40%	100,00%			
	Erkek	n	5	57	104	166			
		%	3,00%	34,30%	62,70%	100,00%			
Okulun güvenilirliği									
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	n		24	132	156	4,813	1	0,028
		%		15,40%	84,60%	100,00%			
	Erkek	n		41	121	162			
		%		25,30%	74,70%	100,00%			
Okulun temizlik ve düzeni									
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	n		49	162	211	5,397	1	0,02
		%		23,20%	76,80%	100,00%			
	Erkek	n		38	69	107			
		%		35,50%	64,50%	100,00%			
Okulun güvenli olması									
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	n		15	142	157	3,823	1	0,051
		%		9,60%	90,40%	100,00%			
	Erkek	n		28	137	165			
		%		17,00%	83,00%	100,00%			
Okulun eğitiminin niteliği									
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	n		40	113	153	3,865	1	0,049
		%		26,10%	73,90%	100,00%			
	Erkek	n		58	101	159			
		%		36,50%	63,50%	100,00%			
p< 0,05									

23 kurum özelliğinden 6'sında çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Bunlar; ailenin çocuğun okuldaki çalışmaları ve etkinlikleri hakkında bilgilendirilmesi, öğretmenin velilerle iletişimi, okulun güvenilirliği, okulun temizlik ve düzeni, okulun güvenli olması ve okulun eğitiminin niteliğidir (p<0,05). Çocuğun cinsiyetine göre kurum özelliklerinin önem derecesinin yüzde dağılımlarına bakıldığında kız çocukların ebeveynleri çocuğun okuldaki çalışmaları ve etkinlikleri hakkında bilgilendirilmesini son derece önemli (%55) bulurken, erkek çocukların ebeveynleri çok önemli (%50) seçeneğini daha çok tercih etmişlerdir. Öğretmenin velilerle iletişimini kız çocukların ebeveynleri %76 gibi bir oranla son derece önemli bulurken erkek çocuklarda bu oran yaklaşık %63'tür. Kız çocuk ebeveynlerinin yaklaşık %85'i, erkek çocuk ebeveynlerinin %75'i okulun güvenilirliğini son derece önemli bulmuşlardır. Okulun temizlik ve düzenini kız çocuk ebeveynleri %77, erkek çocuk ebeveynleri %65 oranla son derece önemli olarak derecelendirmişlerdir. Kız çocuk ebeveynlerinin %90'ı, erkek çocuk ebeveynlerin %83'ü okulun güvenli olmasını son derece önemli bulmuşlardır. Okulun eğitiminin niteliğinde ise kız çocuk ebeveynlerinin yaklaşık %74'ü, erkek çocuk ebeveynlerinin %64'ü son derece önemli

seçeneğini işaretlemişlerdir. Anlamlı fark bulunan tüm kurum özelliklerinde kız çocuk ebeveynlerinin bu kurum özelliklerine erkek çocuk ebeveynlerinden daha fazla önem verdiği tespit edilmiştir.

Tablo 5'te çocuğun yaşı ve kardeş sayısına göre kurum seçimini etkileyen faktörlerin önem derecesinin ki-kare analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre çocuğun yaşı ile okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması ve çocuğun kardeş sayısı ile okul ücretinin uygun olması arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05).

Tablo 5: Çocuğun Yaşı Ve Kardeş Sayısına Göre Kurum Seçimini Etkileyen Faktörlerin Ki-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler			Orta Derecede Önemli	Çok Önemli	Son Derece Önemli	Toplam	Ki-Kare	s.d.	P
Okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması									
Çocuğun Yaşı	3-4 Yaş	n	17	15	9	41	11,882[a]	4	0,018
		%	41,50%	36,60%	22,00%	100,00%			
	5 Yaş	n	29	34	21	84			
		%	34,50%	40,50%	25,00%	100,00%			
	6-7 Yaş	n	36	97	47	180			
		%	20,00%	53,90%	26,10%	100,00%			
Okulun ücretinin uygun olması									
Çocuğun Kardeş Sayısı	Tek Kardeş	n	36	20	10	66	13,123	6	0,041
		%	54,50%	30,30%	15,20%	100,00%			
	2 Kardeş	n	59	63	33	155			
		%	38,10%	40,60%	21,30%	100,00%			
	3 Kardeş	n	20	33	12	65			
		%	30,80%	50,80%	18,50%	100,00%			
	4-5 Kardeş	n	5	12	7	24			
		%	20,80%	50,00%	29,20%	100,00%			
p< 0,05									

3-4 yaş grubu çocukların ebeveynlerinin yaklaşık % 42'si okulun yakınlığını orta derecede önemli bulmuştur. 5 yaş grubu çocukların ebeveynlerinin yaklaşık %41'i, 6-7 yaş grubu çocukların ebeveynlerinin %54'ü bu özelliği çok önemli bulmuştur. Okulun yakınlığını son derece önemli bulan ebeveynlerin dağılımı benzer özellik göstermektedir. Ki kare sonuçları, çocuğun yaşı arttıkça ebeveynlerin okulun yakınlığına daha çok önem verdiğini göstermiştir. Çocuğun kardeş sayısına göre ebeveynlerin okul ücretine verdiği önem incelendiğinde tek çocukların ebeveynlerinin %55'i ücreti orta derecede önemli bulmuştur. 2 çocuklu ebeveynlerin yaklaşık %41'i, 3 çocuklu ebeveynlerin %51'i, 4 veya 5 çocuklu ebeveynlerin yüzde 50'si ücreti çok önemli olarak derecelendirmiştir. Aynı zamanda 4 veya 5 çocuklu ebeveynlerin yaklaşık %30'u diğer gruplara göre daha büyük oranla ücreti son derece önemli görmektedir. Dolayısıyla çocuk sayısı arttıkça ebeveynlerin okul ücretini daha önemli bulduğu görülmektedir.

Tablo 6'da çocuğun devam ettiği anaokulu türüne göre kurum seçimini etkileyen faktörlerin ki-kare analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre çocuğun devam ettiği anaokulu/anasınıfı türüne göre okul yöneticilerinin yeterliliği, okul yemeklerinin besleyiciliği ve okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması maddelerinin önem derecesinde anlamlı farklılık vardır (p<0,05).

Tablo 6: Çocuğun Devam Ettiği Anaokulu Türüne Göre Kurum Seçimini Etkileyen Faktörlerin Ki-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler			Orta Derecede Önemli	Çok Önemli	Son Derece Önemli	Toplam	Ki-Kare	s.d.	P
Okul yöneticilerinin yeterliliği									
Anaokulu Türü	Özel Anaokulu	n	10	36	103	149	10,568	4	0,032
		%	6,70%	24,20%	69,10%	100,00%			
	Devlet Anaokulu	n	0	18	49	67			
		%	0,00%	26,90%	73,10%	100,00%			
	Devlet Anasınıfı	n	6	40	60	106			

		%	5,70%	37,70%	56,60%	100,00%			
Okul yemeklerinin besleyiciliği									
Anaokulu Türü	Özel Anaokulu	n	36	20	10	66	11,222	4	0,024
		%	54,50%	30,30%	15,20%	100,00%			
	Devlet Anaokulu	n	59	63	33	155			
		%	38,10%	40,60%	21,30%	100,00%			
	Devlet Anasınıfı	n	20	33	12	65			
		%	30,80%	50,80%	18,50%	100,00%			
Okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması									
Anaokulu Türü	Özel Anaokulu	n	53	57	27	137	18,97	4	0,001
		%	38,70%	41,60%	19,70%	100,00%			
	Devlet Anaokulu	N	10	37	17	64			
		%	15,60%	57,80%	26,60%	100,00%			
	Devlet Anasınıfı	N	19	52	33	104			
		%	18,30%	50,00%	31,70%	100,00%			
p< =,05									

Çocuğun devam ettiği anaokulu /anasınıfı türüne göre okul yöneticilerinin yeterliliği maddesine verilen cevapların yüzde dağılımları incelendiğinde, çocukları için devlet anaokulunu tercih eden ebeveynlerin yaklaşık %73'ü yöneticilerin yeterliliğini son derece önemli, %27'si çok önemli bulmuştur. Bu iki kategori birlikte incelendiğinde %100'lük bir oranla çocukları devlet anaokulu/anasınıfına giden ebeveynlerin yöneticilerin yeterliliğini diğer gruplardan daha önemli gördüğü ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda özel anaokuluna devam edenlerin %70'inin, devlet anasınıfına devam edenlerin %57'sinin de bu maddeyi son derece önemli bulduğu görülmektedir.

Çocuğun devam ettiği anaokulu / anasınıfı türüne göre okul yemeklerinin besleyiciliğine verilen önem incelendiğinde, özel anaokuluna devam eden çocukların ebeveynlerinin yaklaşık %55'inin yemeklerin besleyiciliğini orta derecede önemli olarak derecelendirdiği görülmektedir. Devlet anaokuluna giden çocukların ebeveynleri yaklaşık %38, devlet anasınıfına giden çocukların ebeveynleri %31 oranında orta derecede önemli seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu oranlara göre özel anaokuluna devam eden çocukların ebeveynleri diğer gruplara göre yemeklerin besleyiciliğini daha az önemli bulmaktadır. Grupların çok önemli ve son derece önemli seçeneklerine verdikleri cevaplar birlikte değerlendirildiğinde özel anaokulu grubunda %45, devlet anaokulu grubunda %62, devlet anasınıfı grubunda %70 oranında çok önemli ve son derece önemli seçenekleri işaretlenmiştir. Dolayısıyla devlet anaokulu ve anasınıflarına giden çocukların ebeveynlerini özel anaokuluna giden çocukların ebeveynlerine göre okul yemeklerinin besleyiciliğini daha önemli bulmaktadır.

Çocuğun devam ettiği anaokulu / anasınıfı türüne göre okulun eve ve/veya iş yerine yakın olmasına verilen önem incelendiğinde, özel anaokuluna devam eden ebeveynlerin çoğunluğu orta derecede önemli(%39) ve çok önemli (%42) seçeneklerini tercih etmişlerdir. Devlet anasınıfı (%58 çok önemli, %27 son derece önemli) ve devlet anaokuluna (%50 çok önemli, %32 son derece önemli) giden çocukların ebeveynlerinin cevapları ise çok önemli ve son derece önemli seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak okulun yakınlığının çocuğu özel anaokuluna giden ebeveynler tarafından daha az, devlet anaokulu ve anasınıfına giden ebeveynler tarafından daha çok önemli bulunduğu görülmektedir.

Tablo 7'de annenin eğitim seviyesine göre ebeveynlerin kurum seçimini etkileyen faktörlerin ki-kare analizi sonuçları yer almaktadır. Annenin eğitim seviyesi ile okulun eğitiminin niteliği, okul ücretinin uygun olması, önceki velilerin veya tanıdıkların okulu tavsiyesi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (p<0,05).

Tablo 7: Annenin Eğitim Seviyesine Göre Kurum Seçimini Etkileyen Faktörlerin Ki-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler			**Orta Derecede Önemli**	**Çok Önemli**	**Son Derece Önemli**	**Toplam**	**Ki-Kare**	**s.d.**	**P**
Okulun eğitiminin niteliği									
Annenin Eğitim Seviyesi	İlköğretim	n		22	41	63	10,053	4	0,04
		%		34,90%	65,10%	100,00%			
	Lise	n		31	50	81			
		%		38,30%	61,70%	100,00%			

	Önlisans	n	8	34	42			
		%	19,00%	81,00%	100,00%			
	Lisans	n	27	79	106			
		%	25,50%	74,50%	100,00%			
	Lisansüstü	n	10	10	20			
		%	50,00%	50,00%	100,00%			
okul ücretinin uygun olması								
Annenin Eğitim Seviyesi	İlköğretim	n	7	33	26	66	48,284	8	0
		%	10,60%	50,00%	39,40%	100,00%			
	Lise	n	27	37	14	78			
		%	34,60%	47,40%	17,90%	100,00%			
	Önlisans	n	16	19	6	41			
		%	39,00%	46,30%	14,60%	100,00%			
	Lisans	n	56	36	14	106			
		%	52,80%	34,00%	13,20%	100,00%			
	Lisansüstü	n	14	3	2	19			
		%	73,70%	15,80%	10,50%	100,00%			
önceki velilerin veya tanıdıkların okulu tavsiyesi								
Annenin Eğitim Seviyesi	İlköğretim	n	9	27	27	63	16,983	8	0,03
		%	14,30%	42,90%	42,90%	100,00%			
	Lİse	n	22	37	22	81			
		%	27,20%	45,70%	27,20%	100,00%			
	Önlisans	n	7	18	15	40			
		%	17,50%	45,00%	37,50%	100,00%			
	Lisans	n	27	52	27	106			
		%	25,50%	49,10%	25,50%	100,00%			
	Lisansüstü	n	10	9	2	21			
		%	47,60%	42,90%	9,50%	100,00%			

p< 0,05

Okulun eğitiminin niteliğine verilen önem derecesi incelendiğinde ebeveynlerin sadece %3,4'ünün bu maddeyi orta derecede önemli bulduğu görülmüştür. Yapılan Ki-Kare analizinin varsayımlarının sağlanabilmesi için bu seçenek analiz dışında tutularak çok önemli ve son derece önemli kategorileri incelenmiştir. Buna göre ebeveynlerin annenin eğitim seviyesine göre yanıtlarının çok önemli seçeneğindeki dağılımı en azdan en çoğa ön lisans %19, lisans %25, ilköğretim %35, lise %38, lisansüstü %50 şeklindedir. Son derece önemli seçeneğinde ebeveynlerin yanıtlarının en azdan en çoğa dağılımı lisansüstü %50, lise %62, ilköğretim %65, lisans %75, ön lisans %81 şeklindedir. Ebeveynlerin tamamının eğitim niteliğini önemli görmesine rağmen ön lisans mezunlarının diğer gruplara göre daha önemli bulduğu, yüksek lisans veya doktora mezunlarının diğer gruplara göre daha az önemli bulduğu tespit edilmiştir.

Annenin eğitim seviyesi ile okulun ücretinin uygun olmasına verilen önem arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ebeveynlerin yanıtları incelendiğinde okul ücretini orta derecede önemli bulan ebeveynlerin yanıtları düşük eğitim seviyesinden yüksek eğitim seviyesine doğru artmaktadır. İlköğretim mezunu annelerin %11'i, lise mezunlarının %35'i, ön lisans mezunlarının %39'u, lisans mezunlarının %53'ü, yüksek lisans veya doktora mezunlarının %74'ü okul ücretini orta derecede önemli bulmuştur. Çok önemli ve son derece önemli seçeneklerinde de benzer bir dağılım görülmektedir. Okul ücretini çok önemli veya son derece önemli bulan ebeveynler incelendiğinde; ilköğretim mezunlarının %89'u, lise mezunlarının %66'sı, ön lisans mezunlarının %61'i, lisans mezunlarının %47'si, yüksek lisans veya doktora mezunlarının %26'sı şeklindedir. Ki kare analizlerine de bakıldığında, annenin eğitim seviyesi arttıkça okul ücretine verilen önemin azaldığı görülmektedir.

Annenin eğitim seviyesi ile önceki velilerin veya tanıdıkların okulu tavsiyesi arasında da anlamlı ilişki bulunmuştur. Tablo 7'de yer alan veriler incelendiğinde ebeveynlerin mezuniyetine göre çok önemli seçeneğine verilen yanıtların yüzde dağılımları benzer özellik göstermektedir. Ancak tanıdıkların tavsiyesini orta derecede önemli veya son derece önemli bulan ebeveynlerin yüzdeleri mezuniyete göre farklılaşmaktadır. İlköğretim mezunu ebeveynlerin %14'ü tanıdık tavsiyesini orta derecede önemli, %43'ü son derecede önemli bulmuştur. Yüksek lisans veya doktora mezunu ebeveynlerin %48'i tanıdık tavsiyesini orta derecede önemli,

%9'u son derece önemli bulmuştur. Bu yüzdelerden yola çıkarak annenin eğitim seviyesi arttıkça önceki velilerin veya tanıdıkların tavsiyesine daha az önem verildiği tespit edilmiştir. Tablo 8'de babanın eğitim seviyesine göre ebeveynin kurum seçimini etkileyen faktörlerin önem derecesinin ki-kare analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 8: Babanın Eğitim Seviyesine Göre Kurum Seçimini Etkileyen Faktörlerin Ki-Kare Analizi Sonuçları

Değişkenler			**Orta Derecede Önemli**	**Çok Önemli**	**Son Derece Önemli**	**Toplam**	**Ki-Kare**	**s.d.**	**P**
Okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması									
Babanın Eğitim Seviyesi	İlköğretim	n	8	34	15	57	16,856	8	0,032
		%	14,00%	59,60%	26,30%	100,00%			
	Lise	n	13	35	21	69			
		%	18,80%	50,70%	30,40%	100,00%			
	Önlisans	n	8	10	5	23			
		%	34,80%	43,50%	21,70%	100,00%			
	Lisans	n	34	52	29	115			
		%	29,60%	45,20%	25,20%	100,00%			
	Lisansüstü	n	19	15	7	41			
		%	46,30%	36,60%	17,10%	100,00%			
Okulun ücretinin uygun olması									
Babanın Eğitim Seviyesi	İlköğretim	n	9	28	20	57	39,93	8	0
		%	15,80%	49,10%	35,10%	100,00%			
	Lise	n	21	30	23	74			
		%	28,40%	40,50%	31,10%	100,00%			
	Önlisans	n	11	13	2	26			
		%	42,30%	50,00%	7,70%	100,00%			
	Lisans	n	54	43	15	112			
		%	48,20%	38,40%	13,40%	100,00%			
	Lisansüstü	n	25	14	2	41			
		%	61,00%	34,10%	4,90%	100,00%			
Öğretmenin çocukla olumlu iletişimi									
Babanın Eğitim Seviyesi	İlköğretim	n		13	44	57	11,082	4	0,026
		%		22,80%	77,20%	100,00%			
	Lİse	n		11	63	74			
		%		14,90%	85,10%	100,00%			
	Önlisans	n		10	17	27			
		%		37,00%	63,00%	100,00%			
	Lisans	n		14	103	117			
		%		12,00%	88,00%	100,00%			
	Lisansüstü	n		8	33	41			
		%		19,50%	80,50%	100,00%			

p< 0,05

Tabloda yer alan verilere göre okulun ev ve/veya işe yerine yakın olması, okulun ücretinin uygun olması ve öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05). İlköğretim mezunu ebeveynlerin %14'ü okulun yakınlığını orta derecede önemli, %86'sı çok önemli veya son derecede önemli bulmuştur. Yüksek lisans veya doktora mezunu ebeveynlerin %46'sı okulun yakınlığını orta derecede önemli, %54'ü çok önemli veya son derece önemli bulmuştur. Lise, ön lisans ve lisans mezunlarının yanıtları incelendiğinde bu iki grup arasında benzer bir dağılım gözlenmiştir. Ki-kare analizi sonuçlarına göre babanın eğitim seviyesi arttıkça ebeveynlerin okul yakınlığını daha az önemli bulma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Babanın eğitim seviyesi ile okulun ücretinin uygun olması arasında da anlamlı ilişki bulunmuştur. Okul ücretini İlköğretim mezunlarının %16'sı, lise mezunlarının %28'i, ön lisans mezunlarının %42'si, lisans mezunlarının %48'i, yüksek lisans veya doktora mezunlarının %61'i orta derecede önemli görmektedir. Bu maddeyi çok önemli veya son derece önemli görenlerin yüzde dağılımları da benzer şekilde ilköğretimden lisansüstüne doğru azalmaktadır. Dolayısıyla, babanın eğitim seviyesi arttıkça okulun ücretine verilen önem azalmaktadır.

Babanın eğitim seviyesi ile öğretmenin çocukla olumlu iletişimi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ancak bu maddede ebeveynlerin yalnızca %1,5'i öğretmenin çocukla olumlu iletişimini orta derecede önemli olarak derecelendirdiğinden analizler çok önemli ve son derece önemli arasında yapılmıştır. Lisans mezunlarının %88'i, lise mezunlarının %85'i, yüksek lisans veya doktora mezunlarının %80'i, ilköğretim mezunlarının %77'si, ön lisans mezunlarının %63'ü öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimini son derece önemli bulmuşlardır. Ki-kare analizi sonuçlarına göre lisans, lise ve yüksek lisans-doktora mezunlarının, öğretmenin çocukla olumlu iletişimini ilköğretim ve ön lisans mezunlarına göre daha önemli bulduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları ile ilgili görüşleri ve kurum seçiminde kurum özelliklerine önem verme dereceleri araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ebeveynlerin en çok önem verdiği kurum özelliği "okulun güvenliği " olmuştur. Foot ve arkadaşlarının (2000) İskoçya'da 911 ebeveynle yaptıkları çalışmada da bu çalışmaya benzer şekilde bakım ve güvenlik ebeveynler tarafından en fazla önem verilen konu olmuştur. Birçok ulusal ve uluslararası çalışma da bu sonucu desteklemektedir (Oktay, 1990; Metin vd. 1993; Barbarin vd., 2006; Grogan, 2011). İkinci olarak en fazla önem verilen kurum özelliği okulun güvenilirliği olmuştur. Bu sonuç da ulusal ve uluslararası çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir (Noble, 2007; Topaç vd., 2012; Yeşil-Dağlı, 2012). Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda ebeveynlerin kurum seçiminde çocuklarını güvenle teslim edebilecekleri güvenli, güvenilir ve olumlu ilişkilerin kurulduğu bir eğitim ortamını tercih ettikleri söylenebilir.

Güvenlik(çocuğun can güvenliği) ve güvenilirlikten sonra en fazla önem verilen kurum özellikleri "öğretmenin velilerle olumlu iletişimi", "öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimi" ve "öğretmenin mesleki yeterliliği" gibi öğretmen özellikleri olmuştur. Bu sonuca benzer şekilde Natsiopoulou ve Vitoulis (2015) de ebeveynlerin erken çocukluk bakımı ve eğitiminin kalitesini belirlemede; en fazla eğitimciler ve çocuklar arasındaki iyi ilişkilere önem verdiklerini bulmuştur. Ülkemizde ve dünyada yapılan çalışmalar (Tulan, 2005; Rose ve Elicker, 2008; Çakıroğlu 2013) öğretmen özelliklerinin ebeveynlerin kurum seçiminde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Ebeveynlerin en az önem verdiği kurum özellikleri ise okulun eve veya iş yerine yakınlığı ile okul ücretinin uygun olması olmuştur. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ebeveynler okulun ücretine önem vermekle birlikte bu önem ilk sıralarda yer almamaktadır. (Koç, 1996; Peyton vd., 2001; Natsiopoulou ve Vitoulis, 2015). Ücret; ebeveynler tarafından eğitim kalitesi, öğretmen özellikleri gibi konulardan sonra değerlendirilmektedir. Örneğin; Bassok ve arkadaşlarının (2017) Louisiana'da ebeveynlerin kurum seçiminde önemli rol oynayan özellikleri araştırdıkları çalışmalarında ebeveynlerin %88'i akademik becerilerin desteklenmesini, %87'si temiz ve güvenli bir çevre sunmasını, %81'i öğretmenlerin sıcak tutumlarını, %66'sı çocukların sosyal becerilerinin desteklenmesini 'Çok Önemli' olarak değerlendirmişlerdir. Okul öncesi eğitim kurumunun uygun fiyat (%49), ulaşım kolaylığı (%32), uygun konum (%58) ve uygun program saatleri (%41) gibi özellikleri ebeveynler tarafından daha az önemli görülmüştür.

Araştırmada çocuğun cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, anaokulu türü ve ebeveynlerin eğitim seviyesi ile kurum seçiminde önem verilen özellikler arasındaki ilişki ki-kare analizi ile incelenmiştir. Çocuğun cinsiyetine göre kurum seçimini etkileyen faktörler incelendiğinde; ailenin çocuğun okuldaki çalışmaları ve etkinlikleri hakkında bilgilendirilmesi, öğretmenin velilerle iletişimi, okulun güvenilirliği, okulun temizlik ve düzeni, okulun güvenli olması ve okulun eğitiminin niteliği ile çocuğun cinsiyeti arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu maddelerin hepsinde kız çocuk ebeveynlerinin kurum özelliklerine erkek çocuk ebeveynlerinden daha fazla önem verdiği görülmektedir. Çocukla ilgili özelliklerin kurum seçimiyle ilişkisini araştıran az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarından farklı olarak Yaman ve Saçkes'in (2017) çalışmasında çocuğun cinsiyeti ve yaşı ile ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumları hakkındaki görüşleri arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Çocuğun yaşı ve kardeş sayısına göre kurum seçimini etkileyen faktörlerin önem derecesi incelendiğinde çocuğun yaşı ile okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması, çocuğun kardeş sayısı ile okul ücretinin uygun olması arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Çocuğun yaşı arttıkça ebeveynler okulun yakınlığına daha çok önem vermektedirler. Yine çocuğun kardeş sayısı arttıkça ebeveynler okul ücretini daha önemli bulmaktadırlar. Yeşil-Dağlı'nın (2012) çalışmasında çocuğun kardeş sayısı ile kurumun konumu arasında ilişki bulunmuştur. Buna göre bir veya iki çocuğu olan ebeveynler üç çocuğu olanlara göre kurumun konumuna daha çok önem vermektedirler. Çok sayıda çocuğu olan ebeveynlerin okul ücreti ve yakınlığını önemli bulması beklenen bir durumdur.

Çocuğun devam ettiği anaokulu türüne göre kurum seçimini etkileyen faktörlerin ki-kare analizi sonuçlarına göre, okul yöneticilerinin yeterliliği, okul yemeklerinin besleyiciliği ve okulun eve ve/veya iş yerine yakın olması maddelerinin önem derecesinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Devlet anaokulu ve anasınıflarına giden çocukların ebeveynleri özel anaokuluna giden çocukların ebeveynlerine göre okul yöneticilerinin yeterliliği, okul yemeklerinin besleyiciliği ve okulun yakınlığını daha önemli bulmuştur. Bu konuda literatürde yer alan bulgular çelişkilidir. Koç (1996), çocuğun gönderildiği kurum çeşidiyle ebeveynlerin kurum seçiminde önem verdiği alanlar arasındaki ilişkiyi incelemiş ve çocuğunu özel kurumlara gönderen ebeveynlerin ankette sorgulanan 6 alana, çocuğunu resmi kuruma gönderenlere göre daha çok dikkat ettiklerini bulmuştur. Mevcut çalışmadan farklı olarak; Tulan (2005), Argon ve Akkaya (2008) anne babaların okul öncesi eğitim ile ilgili beklentileri ile çocukların devam ettiği kurum türü arasında bağlantı bulamamıştır.

Annenin eğitim seviyesine göre ebeveynlerin kurum seçimini etkileyen faktörlerin ki-kare analizi sonuçlarına göre, annenin eğitim seviyesi ile okulun eğitiminin niteliği, okul ücretinin uygun olması, önceki velilerin veya tanıdıkların okulu tavsiyesi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ebeveynlerin tamamının eğitimin niteliğini önemli görmesine rağmen ön lisans mezunları bu maddeyi diğer gruplara göre daha önemli, yüksek lisans veya doktora mezunları diğer gruplara göre daha az önemli bulmuşlardır. Bu sonuç yüksek eğitim seviyesine sahip annelerin çocuğun eğitimi konusunda daha az desteğe ihtiyaç duymasından kaynaklanabilir. Araştırma sonuçlarına göre annenin eğitim seviyesi arttıkça ebeveynler okul ücretine ve önceki velilerin veya tanıdıkların tavsiyesine daha az önem vermektedirler. Bu durum ebeveynin eğitim seviyesi ile birlikte sosyo ekonomik düzeyinin de artmasının bir sonucu olarak görülebilir. Sevinç (2006)'in çalışmasında da bu çalışmaya paralel olarak annelerin eğitim seviyelerine göre beklentileri ile sınıftaki çocuk sayısının önemi ve başkalarından alınan olumlu referanslar arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Yeşilyurt (2011) da ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumlarından beklentileri ile eğitim durumları arasındaki ilişkiyi incelemiş, ilkokul mezunu ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumlarından beklentilerinin lise ve yükseköğrenim mezunu ebeveynlerin beklentilerinden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu sonuç düşük eğitim seviyesine sahip ebeveynlerin çocuklarının eğitimi ile ilgili daha fazla yönlendirilmeye ve desteklenmeye ihtiyaç duymasının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Babanın eğitim seviyesine göre ebeveynin kurum seçimini etkileyen faktörlerin önem derecesinin ki-kare analizi sonucunda okulun ev ve/veya işe yerine yakın olması, okulun ücretinin uygun olması ve öğretmenin çocuklarla olumlu iletişimi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Babanın eğitim seviyesi arttıkça ebeveynler okulun yakınlığını ve ücretini daha az önemli bulma eğilimindedirler. Bu sonuç annenin eğitim seviyesinde elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir ve babanın eğitim seviyesi ile sosyo ekonomik düzeyi arasındaki bağlantı ile açıklanabilir. Araştırma sonuçlarına göre lisans, lise ve yüksek lisans-doktora mezunları, öğretmenin çocukla olumlu iletişimini, ilköğretim ve ön lisans mezunlarına göre daha önemli bulmaktadır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde annenin özelliklerine vurgu yapıldığı görülmüştür. Babanın eğitim seviyesinin okul öncesi eğitim kurumu seçimindeki etkisini araştıran çalışmalara rastlanmamıştır.

Araştırma bulguları göstermektedir ki aileler çocukları için okul öncesi eğitim kurumu seçerken kurumun çocuk için güvenli olmasına ve kurumun güvenilirliğine dikkat etmektedirler. Okul öncesi eğitim kurumları düzenlenirken çocuk için güvenli ortamların oluşturulması kurum yöneticileri ve öğretmenler tarafından dikkate alınmalıdır. Bir kurumun güvenilirliği ise dürüstlük, güven, sorumluluk gibi değerlerle ilişkilendirilebilir. Yine araştırma bulguları göstermektedir ki aileler okul seçiminden çok öğretmen seçimi yapmaktadırlar. Öğretmenin iletişim becerileri, mesleki yeterliliği, çocuğa karşı tutumu ebeveynler için önemli olmaktadır. Kurumlar öğretmenlerinin sürekli gelişimini destekleyici eğitimlerle bu konudaki beklentileri karşılayabilirler. Ailelere okul öncesi eğitim kurumları ile ilgili beklentileri sorulduğunda tüm kurum özelliklerini çok önemli olarak ifade etseler de, okul seçimi söz konusu olduğunda içinde bulundukları çevrenin olanakları ile çocuk ve ailenin ihtiyaçları doğrultusunda seçim yapmaktadırlar. Çocuk ve ailelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi doğrultusunda yapılacak çalışmalarla ailelerin ihtiyaçlarına göre ulaşabilecekleri kaliteli eğitim ortamları oluşturulması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Arnas, Y. A. (2002). Velilerin okul öncesi eğitime ve okul öncesi eğitim kurumlarına yönelik tutumları. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(10).

Barbarin, O. A., McCandies, T., Early, D., Clifford, R. M., Bryant, D., Burchinal, M., ... & Pianta, R. (2006). Quality of prekindergarten: What families are looking for in public sponsored programs. Early Education and Development, 17(4), 619-642.

Bassok, D., Magouirk, P., Markowitz, A. J., & Player, D. (2018). Are there differences in parents' preferences and search processes across preschool types? Evidence from Louisiana. Early Childhood Research Quarterly, 44, 43-54.

Çakıroğlu, N. (2013). Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim İle İlgili Görüşleri ve Bu Eğitimden Beklentileri (Devrek İlçesi Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Foot, H., Howe, C., Cheyne, B., Terras, M., & Rattray, C. (2000). Pre-school Education: Parents' preferences, knowledge and expectations Enseignement Prescolaire: Preferences, connaissances et attentes des parent Educacio´ n Preescolar: Preferencias, conocimiento y expectativas de los padres. International Journal of Early Years Education, 8(3), 189-204.

Grogan, K. E. (2011). Parents' choice of pre-kindergarten: A transactional ecological approach. Doktora Tezi. Georgia Eyalet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.

Işıkoğlu E. N. (2007). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Kalite. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi, 9(18), 37-47.

Koç, G. (1996). Anne-Babaların Okul Öncesi Eğitim Kurumu Seçimini Etkileyen Etmenler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Metin, N., Arı, M., Güneysu, S., Dikmen, B., Atik, B., Aydın, Ç., Üstün, E., Uysal, N. (1993). Anne-Babaların Okulöncesi Eğitim Kurumlarından Beklentileri. 9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, 17-19 Haziran. Ankara: Ya-Pa Yayınları: 96 – 106.

Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2017-2018. http://sgb.meb.gov.tr [03.12.2018]

Natsiopoulou, T., & Vitoulis, M. (2015). Criteria of parents for choosing preschool centers during the period of economic crisis in Greece. International Journal of Caring Sciences, 8(3), 698.

Noble, Karen. 2007. Early Childhood Education and Care: Parent Conceptions of ECEC Services and Choice of Services. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Queensland Eğitim Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Oktay, A. (1990). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim. Marmara Üniversitesi Atatürk eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2, 151-160.

Peyton, V., Jacobs, A., O'Brien, M., & Roy, C. (2001). Reasons for choosing child care: Associations with family factors, quality, and satisfaction. Early childhood research quarterly, 16(2), 191-208.

Kensinger Rose, K., & Elicker, J. (2008). Parental decision making about child care. Journal of Family Issues, 29(9), 1161-1184.

Sevinç, M. (2006). Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Annelerinin Okuldan Beklentileri. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi. 13, 218-225.

Topaç, N., Yaman, Y., Ogurlu, Ü., İlgar, L. (2012). Okul Öncesi Çocuğu Olan Ailelerin Okul Öncesi Eğitim Kurumu Seçerken Göz Önünde Bulundurdukları Ölçütlerin İncelenmesi. Cyprus New Trends on Global Education Conference, 2012. Kıbrıs.

Tulan, A. (2005). Ebeveynlerin okulöncesi eğitimden beklentilerinin gerçekleşme düzeyinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yaman R. P., Saçkes, M. (2017). Anne-babalar okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinden ne bekliyor? Anne-baba ve yönetici beklentilerinin karşılaştırılması. Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 1(1), 94-103.

Yeşil-Dağlı, Ü. (2012). Çocukları Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Velilerin Önem Verdikleri Kurum Özellikleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2, 266-286.

Yeşilyurt, Z. C. (2011). Türkiye'de Çocukları Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Ebeveynlerin Okul Öncesi Eğitim Kurumlarından Beklentileri ve Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Bu Beklentileri Karşılama Durumları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Basın ve Aydınların Seçimleri Etkilemeye Yönelik Söylem ve Öngörülerinin Toplumsal Karşılığı Olarak Seçim Sonuçları 1957 Seçimleri / Forum Dergisi Örneği

Doç. Dr. Ensar Yılmaz[1]

[1]İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ensaryilmaz24@gmail.com

Özet: 21 Ekim 1957 seçimleri 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden önce yapılan son seçimlerdir. 1954'de, Türkiye'deki genel seçimlerde alınan sonuçlar itibariyle en yüksek düzeyi ifade eden %58,4'le iktidara gelen DP, 541 üyeli TBMM'nin 503 üyeliğini kazanarak %93 oranında Meclis çoğunluğuna sahip olmuştu. Bu denli güçlü bir iktidar, her biri ayrı bir inceleme konusu olacak yaşanan olumsuzluklardan dolayı üçüncü yılın sonunda ülkenin yönetilmesinde yaşadığı zorluklar nedeniyle erken seçime gitmek zorunda kaldı. Ülkenin bu 'yönetilemezlik' durumuna neden olan olgulardan biri de basın ve basın aracılığıyla söylemlerini ve öngörülerini toplumsal alanda yaygınlaştıran aydınların muhalefetle aynı amaç doğrultusunda hareket etmesidir. İlkesel olarak bu amaç demokratik ve meşrudur; fakat seçimlere gidilirken aydınların söylemleri ve öngörüleri seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında sorgulanması hatta değerlendirilmesi gereken bir durum ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1957 seçimlerine giderken, 15 günlük periyotla yayınlanan, yazarlarının çoğunluğunu üniversite hocalarının oluşturduğu Forum Dergisinde söylem olarak bütün olumsuzlukların kaynağı siyasi iktidardır. Bütün bu söylemler bilim adamı kimliğiyle yapılmaktadır. Diğer yandan seçim öngörüleri olarak muhalefetteki bir parti için en az %22,1 oy oranı ile 136 milletvekili çıkaracağı, yapılan araştırmalar sonucu belirlenen bir parti, seçimler yapıldıktan sonra %3,5 oy oranı ile sadece 4 milletvekili çıkarmıştır. Yine iktidar partisi için yapılan öngörülerde en fazla % 38,5 oy oranı ile 232 milletvekili çıkarabileceği ileri sürülürken seçim sonuçlarına göre bu parti %48,6 oy oranı ile 424 milletvekili çıkarmıştır. Bu sonuçları yan yana koyduğumuzda bunun bilimsellikle izah edilemeyeceği, bilimsel bir araştırmadan da bahsedilemeyeceği çok açıktır.

Anahtar kelimeler: 1957 Seçimleri, Basın, Aydınlar, Söylem, Öngörü

1. GİRİŞ

Demokrat Parti(DP) 1954 seçimlerinde 5.313.659 oy, %58,4 oy oranı ile 503 milletvekili; Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) 3.193.471 oy, %35,1 oy oranı ile 31 milletvekili ve Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) 480.249 oy, %5,3 oy oranı ile 5 milletvekili çıkardı. Bu sonuçlarla DP Meclisin %93'ünü, CHP %5,7'sini, CMP ise %0,9'unu oluşturmaktaydı (Tuncer, 2011: 95).

DP'nin gerek seçmen nezdinde gerek parlamentoda böylesine güçlü bir desteğe sahip olmasına rağmen, 1954'te hükümetin kurulmasından hemen sonra, her biri ayrı bir inceleme konusu olacak gelişmeler yaşandı. Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Turan Güneş gibi siyasette ağırlığı olan isimler, 1954'ten hemen sonra Menderes yönetimindeki DP'den uzaklaşmaya başladı (Ahmad, 1996: 63). DP yönetimi ile arası gittikçe bozulan Prof. Dr. Köprülü, 6 Eylül 1957'de DP'den istifa etti (Gevgilili, 1987: 117). 1955'te İspat Kanunu üzerine yapılan tartışmalarda DP içinde farklılıkların ortaya çıkmaya başlaması, 6/7 Eylül Olayları, Hükümet bunalımı, Bakanlar hakkında inceleme başlatılması, DP'den ayrılan milletvekillerinin Hürriyet Partisini kurması ve muhalefete geçmesi gibi gelişmeler DP'yi erken seçim kararı almak zorunda bıraktı.

Seçimlerin erkene alınmasını "ekonomik bunalımın yığınları ezmeye başlamasıyla DP iktidarının seçimleri öne aldığı" (Arcayürek, 1983: 88) şeklinde açıklayanlara karşın Menderes ise şu şekilde açıklamaktaydı: "Seçimleri niçin öne aldık? Çünkü böylesine bir muhalefet karşısında çalışmanın imkânı yoktu. Rejim buhranı, rejim buhranı diye mütemadiyen hırçınlaşan ve muhalefeti soysuzlaştırmağa yol alan gidişe karşı hakikati göstermek lazımdı. Yaptıklarımızla ve kemali cesaretimizle Türk milletinin huzurundayız." Menderes, iktidara geldikleri taktirde, mevcudiyetini iddia ettikleri buhrana çare bulacaklarını söyleyenlere cevaben de " İktisadi buhrandan bahsediyorlar, fakat sebep göstermiyorlar. Kendileri iş başına geldikleri taktirde bu buhranı altı ay içinde gidereceklermiş. Görüyorsunuz söyledikleri sözler nasıl birbirleriyle tezat halinde bulunmaktadır!.." (Zafer, 13 Ekim, 1957) diyordu.

11 Eylül 1957 günkü birleşiminde TBMM Anayasanın 25. Maddesini uygulayarak TBMM seçiminin yenilenmesine karar verdi. Yeni meclisin 1 Kasım 1957 Cuma günü saat 15:00'de toplanmasına karar verildi (Resmi Gazete, 17 Eylül 1957) Böylece 27 Ekim 1957 tarihinde seçim yapılmış olacaktı

Seçimlerde daha önce de uygulanan Liste Usulü Çoğunluk Sistemi uygulanacaktı. Liste Usulü Çoğunluk sisteminde seçmenler değişik partilerin adaylarından ya da bağımsızlardan oluşan karma oy pusulası kullanılabilmekteydi. 1950 sonrasında, seçim kanununda yapılan bazı değişikliklerle karma liste uygulanmasına

ilişkin önemli düzenlemeler yapıldı. Sistemin işleyişini etkileyen bu değişiklikler, 1954 ve 1957 seçimleri öncesinde yapılmıştı (Tuncer-Danacı, 2003: 13).

2. 1957 SEÇİM SÜRECİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1957 seçimlerine giderken CHP, ekonomik sıkıntıları ve özgürlüklerin baskı altına alındığını ileri sürüyordu. CHP ulusal çapta taraftarı olan tek muhalefet partisiydi. Fakat muhalefette kaldığı yedi yıl süresince, baskıcı imajını silememiş ve halkın güvenini kazanamamıştı (Ahmad, 1996: 71). Bununla birlikte CHP askerler, öğretim üyeleri ve basınla zayıflamış olan bağlarını 1957 seçimlerine giderken yeniden güçlendirmişti (Demirel, 2011: 276).

CHP ve diğer muhalefetin stratejisi 1954 seçimlerindekinin aynısıydı. Muhalefet, Hükümeti hem otoriter bir idare kurmak, hem de israf, yolsuzluk ve hesapsız hareket ederek ekonomik çöküşe gidişle suçlamaktaydı (Demirel, 2011: 276). Muhalefetteki partiler arasındaki yakınlaşma 1957 seçimlerinden önce başlamıştı, bu yakınlaşma giderek işbirliğine dönüştü.

12 Ağustos 1957'de CHP, CMP ve HP Heybeliada'da bir toplantı yaparak seçimlerde birlikte hareket etmenin yollarını görüşmeye başladılar. İktidardaki DP'ye karşı işbirliği yapmaya karar verdiler (Yeni Sabah, 12 Ağustos 1957).

1957 seçimleri aynı zamanda İsmet Paşa'nın Anayasa değişikliği önerisi yaptığı ve ilk Anayasa tartışmalarının yapıldığı seçimlerdi. Ulus Gazetesi'nde yayınlanan CHP beyannamesinde 'Anayasa Değişkliği' manşetiyle, beyanname şu şekilde açıklanmıştı: "CHP üçte iki çoğunlukla iktidara geldiği taktirde Anayasa değişikliğini ele alacaktır. Iki meclis, Anayasa Mahkemesi, hakim teminatının ve ana hürriyetlerinin Anayasa ile daha sarih ve teminatlı esaslara bağlanması, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı, icra kuvvetinin müessir bir şekilde murakabesi, anayasa değişikliğinde gözeteceğimiz başlıca hedeflerdir" (Ulus, 17 Ekim, 1957).

Seçim beyannamesini yayınladığında yapacağı işleri 44 madde halinde sıralayan CHP, ayrıca 1958 Mayıs'ında seçimi yenileyeceklerini ve 4 Eylül 1957 tarihinde neşredilen müşterek muhalefet tebliğinin esaslarına bağlı kalacaklarını da taahhüt altına almıştı (Akşam, 11 Ekim, 1957). İsmet Paşa bu kararların altına imzasını attı. Ama, 1957'de DP karşısında muhalefetin bu kadar fazla bir çoğunluk alabileceğine ihtimal vermiyordu (Toker, 1991: 251).

1957 Eylülünde muhalefet partilerinin hazırladıkları programı okuyanların bu programın 1960'tan sonra uygulandığını ve gerçekleştirildiğini fark etmemeleri olanaksızdı. Meclis bir Kurucu Meclis gibi çalışacaktı ve rejimin yeni temellerini altı ay içinde attıktan sonra görevini bitmiş sayacaktı. Nispi temsil kabul edilecekti, grev hakkı verilecekti, özgürlükler yasal güvence altına alınacaktı. Yalnız, bütün bunları yapabilmenin tabii bir küçük şartı vardı: Seçimlerde üçte iki çoğunluk almak. Çünkü bütün bunlar anayasanın değiştirilmesini gerektiriyordu. Anayasa ise ancak üçte iki çoğunlukla değiştirilebilirdi (Toker, 1991: 250-251).

Hükümetin seçim kanununda yaptığı değişiklikler 'muhalefet partileri arasında yapılacağı tasarlanan işbirliğinin bazı şekillerini zorlaştıran veya imkânsız hale getiren yeni hükümler' şeklinde değerlendiriliyordu (Forum, 15 Eylül 1957).

Bu değerlendirmenin yer aldığı derginin 15 gün sonraki sayısında ise şöyle bir değerlendirme yapılmaktaydı: "CHP'nin etrafta yaymaya çalıştığı diğer bir proje de şu idi: İktidar muhalefet partilerinin seçim işbirliği imkânlarını ortadan kaldıran bir kanun çıkarttı. Bu vaziyette teker teker seçime girersek iktidarı yenemeyeceğiz. Onun için yapılacak şey, diğer partilerin ortadan çekilmeleri, bazı müstakilleri kendi adaylarıymış gibi CHP listesine sokmaları ve tek parti olarak CHP'yi desteklemeleridir" (Forum, 1 Ekim 1957).

Aynı dergi yine aynı sayısında şu görüşe yer veriyordu "Biz, bu sebeplerin(Partiler arasında işbirliği olmamasının sebepleri), Seçim Kanunundaki son tâdiller, iktidarın baskı ve tazyiki gibi, teknik birtakım unsurlarla izah edilemeyeceğine kaaniiz. Bunun kökleri çok daha derinlere gitmektedir. Çünkü müzakerelerin başında CHP Başkanının diğer partilere sorduğu sual, 'size kaç mebusluk lâzım?' tarzında olmuştur" (Forum, 1 Ekim 1957).

Forum'un 86. Sayısında "CHP seçim arifesinde hem seçmeni, hem de işbirliği ortaklarını tam manasıyla yüzüstü bırakmıştır." "İşbirliği müzakereleri esnasında nihaî gayeye varabilmek için diğer partilerin CHP'ye tanıdıkları gayrı müsavi kontenjanın bile, 'işte öteki partiler de esasen ikrar ettiler, büyük parti benim, reyini bana ver' propagandasının bir istismar vesilesi edilmiştir" (Forum, 15 Ekim 1957) şeklinde değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi iktidar partisinin 1957 seçimlerine giderken seçim kanununda yapmış olduğu düzenlemeler her ne kadar muhalefetteki partilerin işbirliğini güçleştirse de bunun

aşılması teknik bir meseledir. Asıl sorun CHP'nin bu meseleyi büyüterek diğer muhalefet partilerini kendi içine alarak eritmek istemesidir.

Diğer yandan iktidar partisi ise seçimlere giderken şu şekilde özetlenebilecek bir söylem üzeredir. "1954-1957 yılları!.. Hızla yürüyen kalkınma hareketi vatanın manzarasını baştan başa değiştiriyor. Geri kalmış bir ülke olmaktan çıkarak gelişen memleketler arasına giriyoruz. Karayolları 24 saatte gidilmeyecek sınır boyları bırakmamış. Ortada kocaman bir şeker, mensucat, çimento sanayii var. Enerji ihtihsali, 1950'den dört defa daha ilerde. Büyük şehirler yeniden yapılıyor. Biten bütün barajların hizmete açılması ve yenilerin temel atmaları birbiri arkasına geliyor. Ziraat, sanayi ve maden üretimi yüzde yüze yakın artmış. Yeni üniversiteler kurulmuş. Büyük bir rafineri açılmaya başlanmış" (Ağaoğlu, 1967: 115).

Başvekil Adnan Menderes seçim sürecinde CHP için: "Onlar, tembellikleriyle milletin iliğini kurutmuşlardır!" dedikten sonra ve DP iktidarının yedi buçuk senede sanayii beş misline çıkardığını, yüz senede yapılanların toplamına eşit ve denk bir eser ve iş hacmi ortaya koyduğunu söyleyerek buna ilave olarak: "Türk Milleti seçimlerde reyini verirken, yaptıklarımıza ve yapacaklarımıza bakacaktır, laf ebelerinin sözlerine değil, " diyordu (Zafer, 18 Ekim 1957).

Cumhurbaşkanı Bayar da 1957 seçim kampanyasında "Memleketimizde Amerika'nın gelişme merhalelerini takip ederek çalışıyoruz. 30 yıl sonra bu memleket 50 milyon nüfuslu küçük bir Amerika olacaktır" {Zafer, 20 Ekim 1957), diyordu. Bu ifadeyi kullandığı için dillere düştü. Fakat aynı ifadeyi sekiz yıl önce CHP'li Nihat Erim de kullanmıştı. Erim, "Dış bir felakete bulaşmazsak, memleketin geleceğinden umutluyum. Türkiye yakın gelecekte küçük Amerika olacaktır..." (Cumhuriyet, 20 Eylül 1949), demişti.

Demokrat Parti'nin son kez iktidara geldiği bu seçimlerde, İnönü'nün nispi temsil sistemi tezi de gündemde yer aldı. Bu teze DP "İnönü'nün nispi temsil ve koalisyon hükümeti tezi milli felaket demektir. Her şeyden önce istikrar lazımdır! " (Havadis, 5 Ekim 1957), diye karşılık veriyordu.

21 Ekim 1957 seçimleri DP'nin katıldığı ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden önce yapılan son seçimlerdi.

3. FORUM DERGİSİ / AYDINLAR ve 1957 SEÇİMLERİ

Forum Dergisi 1 Nisan 1954 tarihinde yayın hayatına giren, ayda iki kez çıkan, Batı-Doğu kutuplaşmasında Türkiye'nin yerinin Batı bloğu içinde olduğunu savunan, akademisyen dergiciliğinin bir örneği olarak tanıtılır (Çakmak, 2007: 1). Forum, çıktığı ilk günden itibaren Türkiye'nin geleceğini etkileme iddiasındadır (Çakmak, 2007: 48).

Derginin çıkışındaki isimler ile yazar kadrosuna sonradan katılan isimlerden; başta Aydın Yalçın olmak üzere, Bülent Ecevit, Cavid Erginsoy, Bedi Feyzioğlu, Mukbil Özyörük, Nilüfer Yalçın, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Osman Okyar, Ziya Müezzinoğlu, Yaşar Karayalçın, Kudret Ayiter, Bahri Savcı, Akif Erginay, Cahit Talas, Muammer Aksoy, Mümtaz Sosyal, Şerif Mardin, Coşkun Kırca, Nejat Bengül, Necat Erder, Metin And, İsmail Türk olmak üzere, Forum ekibi, Batı uygarlığına bağlı aydınlardır (Çakmak, 2007: 40).

Derginin yazar kadrosu 1954-1960 yıllarında çok az değişikliğe uğramıştır. Yazar kadrosunun hemen hepsi aynı zamanda akademisyendir. Çoğunluk Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden olmakla birlikte, İstanbul Üniversitesi'nden de isimler vardı. Fakülte dışından isimler de yok değildi; Bülent Ecevit, Erdal İnönü gibi (Çakmak, 2007: 42).

Forum Dergisi, yedi yıl boyunca, Atatürk'ün laik dünya görüşü, rasyonel tahlil ve bilimsel yaklaşımla meselelere bakmayı salık veren düşüncesi ile uyumlu bir yayın çizgisi izlemiştir. Forumcular arasında Atatürkçülüğü 'tarihi bir yanılgı' diye küçümseyen veya 'küçük burjuva reformisti' diye yadırgayan; Atatürk'ü sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve/veya Kurtuluş Savaşının başkomutanı olarak gören ve Atatürk'ün Türk ulusunun eline verdiği kılavuz ilkeleri dikkate almayan kimseler yoktur. Atatürkçülük; Marksizm, faşizm gibi donmuş ve statikleşmiş kapalı fikir sistemi içinde düşünülen bir dogmatizm olarak da algılanmamaktaydı. Çünkü Atatürkçülük bir ideoloji değildi. Hem liberal demokrat hem de cumhuriyetçi demokrat Forumcular, Atatürkçülüğü; canlı, hareket halinde, dinamik bir pusula olarak görmüşlerdir (Çakmak, 2007: 55). Forumcular, Atatürk'ün Türk ulusuna rehber olarak emanet ettiği altı ilkenin demokrasiyi kurumsallaştırmada esas teşkil ettiği görüşündeydiler (Çakmak, 2007: 70).

Derginin 1954'teki ilk sayısı 1500 adet basılmıştı ve tamamı tükenmişti. Derginin sonraki sayılarında baskı adedi giderek artırılmıştı. 1954 yılı sonunda üç bin baskı yapan Derginin 1957 yılı vasati tirajı yedi bin civarındaydı.

Ancak aynı yıl kimi sayılarının ki özellikle genel seçimler öncesi sayılarının on bini aşan bir tirajı bulduğu görülmektedir (Çakmak, 2007: 58).

Forum, meselelere seviyeli, objektif ve çeşitli açılardan bakabilen bir dergi olarak tanıtılıyordu (Çakmak, 2007: 46). Entelektüel üretkenliği güçlü olan, belirli bir fikri düzeyde konuları ele almasını bilebilen, bilimsel ve rasyonel bir yöntemle konuları tahlil etme yeteneği olan bir ekibin ortak ürünü olduğu ileri sürülüyordu (Çakmak, 2007: 49). Forum yazarlarının meselelere kuramsal bir çerçeveden baktığı; ama aynı zamanda teori ile ampirik gözlemi sentezlediği iddia edilmekteydi (Çakmak, 2007: 47).

"Yazılarda 'teçhil, tahkir ve tezyif' olmayacaktı. Bu üç kurala istisnasız tüm yazarlar uymaktaydılar"(Çakmak, 2007: 48), deniliyordu. Oysa Forum'un 80. Sayısında 'Uyanmalıyız Artık' başlığında; "Memleketin tanınmış birçok fikir ve siyaset adamı, en normal tenkit veya mizah yazıları yüzünden hapishanelere dolduruldu; diğerleri de sıralarını beklemekte. Toplantı hürriyeti, sertlikte rekor kıran bir kanunla tamamen bertaraf edildi. Bu kanunun tatbikatında ise, değil siyasî toplantılara, ilmî konferanslara bile müsaade verilmedi." (…) "O halde bugün, bir rejim buhranının son kademelerine vardığımızdan şüphe edilemez: 'Ya Demokrasi ya diktatörlük!', işte mesele budur. Milletin bu seçimi yapıp, ona göre hareket etmesi zamanı çoktan gelmiştir" (Forum, 15 Temmuz 1957), denilerek bir önceki seçimde yüzde 58 oyla iktidara gelmiş bir siyasi lidere diktatör deniliyor ve tahkir ediliyordu. Yine devamla "DP şefleri Atatürk'ün aksine, milletin önüne konacak uzun vâdeli hedeflerin önemini kavramaktan âcizdirler. Bu hedefleri, büyük liderlere mahsus nefis itimadı ve mânevî inanç gücüyle savunmak kudretinde değildirler. Bunlar uzun vâdeli hedefler pahasına, ânı kurtarma bakımından kolay ve ehven yollara iltifat edecekler ve Türk politikasında prensipsizliği, fikirsizliği ve oportünizmi bir hareket düsturu yapacaklardır" denilerek "teçhil, tahkir ve tezyif" ediliyorlardı (Forum, 15 Eylül 1957).

Diğer yandan Forum Dergisi aydınlarının söyleminde iktidar partisi demokrasi karşıtı gibi sunulmaktadır. "Bugün bilhassa işbirliği fikri tahakkuk ettikten sonra, partiler arasındaki ayrımı 'demokrasiye taraftar olanlar ve olmayanlar' diye yapmak mümkündür. Demokrasiye taraftar partiler, bugün rejim meseleleri diye adlandırılan muhtelif anayasa müesseselerini kurma hedeflerini müştereken benimsemiş olan muhalefet partilerinden teşekkül etmektedir. Öte tarafta artık gizli veya açık bir şekilde totaliter bir düzene doğru yürümeye azmetmiş görünen iktidar partisi bulunmaktadır" (Forum, 1 Eylül 1957)

Bu söylemlerin yanında Forum'un 85. sayısında Önümüzdeki Seçimlerin Muhtemel Neticeleri (Dr. Cemal Aygen) başlıklı bilimsel öngörüler içerdiği iddia edilen bir yazı yayınlandı. Bu yazıya göre "1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi yeni bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu parti, kuruluşu itibariyle, iktidar partisinin demokratik esaslardan ayrılmasını protesto etmek ve memlekette, garp anlayışında bir demokratik idarenin kurulmasını temin maksadıyla teşekkül etmiştir," denilmekte ve şu değerlendirmeler yapılmaktadır.

"…bu parti, memleket içinde vatandaşın yanına gitmek için teşkilâtını büyük bir süratle kurmaya devam etmiş ve bugün bütün memlekette 8.742 tane ocak (o dönemdeki en küçük siyasal örgütlenme birimi, mahalle teşkilatı benzeri) kurmaya muvaffak olmuştur.

"Hürriyet Partisinin üye sayısını tespit etmek ve bundan sonra gelecek seçimlerde kazanması muhtemel reyler üzerinde durmak yerinde olacaktır. Parti nizamnamesine göre (Madde 25) Ocak İdare Heyeti 5, Nahiye İdare Heyeti de 11 kişiden teşekkül etmektedir. Bu esasa göre, yalnız idare heyetlerinde vazife almış olan partili sayısı:

Ocak: 8.742 x 5 = 43.710

Nahiye: 152 x 5 = 760

Kaza: 158 x 7 = 1.106

Vilayet: 50 x 11 = 550

Toplam: 46.126

"Bundan ayrı olarak ocaklara kayıtlı üyeler mevcuttur. Bu üyelerin sayısını bulmak çok güçtür. Bununla beraber, bazı tahminler yapmak da mümkündür.

"Yaptığımız araştırmalar neticesinde, bütün partilerde ocak üyeleri vasatî sayısının 125 ile 175 arasında değişmekte olduğunu müşahede ettik. Bu bakımdan, 125 kişiyi bir ocak için vasatî üye sayısı olarak kabul edersek, Hürriyet Partisinin üye sayısı: 8.742 x 125 = 1.092.750'dir. Bu rakama 46.126 kişilik idare heyetlerini teşkil edenleri de ilâve edecek olursak: 1.092.750 + 46.126 = 1.138.876 rakamını elde ederiz. Bu tahminî olarak Hürriyet Partisinin üye sayısıdır.

Yapılan bu çarpma, toplama işlemlerinden sonra değerlendirme şöyle devam etmektedir:

"Şimdi şöyle bir iki ihtimal üzerinde durmak mümkündür:

"a) Her üye, iki kişilik bir seçmen ailesidir veya kendisiyle birlikte bir kişiyi daha hürriyet Partisine rey vermeye ikna edebilir. Bu ihtimal dahilinde bu parti, önümüzdeki seçimlerde 2 milyon 227 bin 752 reye sahip olacak demektir.

"b) Her üye üç kişilik bir seçmen ailesini temsil etmektedir. Veya kendisi ile birlikte iki kişiyi de bu partiye rey vermeye ikna edebilir. Bu faraziye içinde Hürriyet Partisinin kazanacağı rey 3.416.628'dir. Bu sonuncu ihtimal, kanaatimizce en çok kuvvetli olanıdır. Bir an bu hesabın doğru olduğu düşünülürse, gelecek seçimlerde partilerin kazanmaları muhtemel rey nispetlerini şöyle tahmin edebiliriz:

"I – Gelecek seçimlerde 11.500.000 kadar seçmen olacaktır. 1946, 1950 ve 1954 seçimlerinde seçimlere iştirak nispeti tahminen % 90,45, % 89,30 ve % 88,38'dir. Buna göre gelecek seçimlerde de iştirak nispetinin %89,38 civarında olacağı kuvvetle tahmin edilir. Şu halde vatandaşların kullanacağı rey 10.278.700 kadar olacaktır. Hürriyet Partisinin tahmin ettiğimiz 3.416.628 rey ise, umumî reylerin %33,24 ünü teşkil etmektedir.

"CHP'nin bu seçimlerde de %5 nispetinde reylerinin azalacağını bir an için kabul edecek olursak %29,78 mukabilinde 3.060.996 rey alabileceğini söyleyebiliriz.

"CMP'nin 1954 ten bu yana gösterdiği gelişme nazarı itibara alındığı takdirde, önümüzdeki seçimlerde %10 mukabili 1.027.870 rey kazanacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Geri kalan reylerin %26,98 ine tekabül eden 2.773.206 reyin de DP tarafından kazanılacağı iddia edilebilir

DP	%26,98 mukabili 2.773.206 = 165 mebus
CHP	%29,78 mukabili 3.060.996 = 181 mebus
CMP	% 10,00 mukabili 1.027.870 = 61 mebus
HP	% 33,24 mukabili 1.027.870 = 203 mebus

Toplam: 610 mebus

"II – İkinci bir ihtimal de şudur: Hürriyet Partisi, yukarıda (a) şıkkında mülâhaza ettiğimiz gibi, her üyesinin iki kişilik bir seçmen ailesine mensup olduğu düşünülerek, önümüzdeki seçimlerde ancak %22,16 mukabili 2.277.753 rey alabilir. CHP'nin birinci ihtimal içinde derpiş ettiğimiz nispetleri aynı kalırsa, yeni seçilecek Meclisin teşekkülü şu şekilde olur:

HP	%22,16 mukabili 2.777.752 = 136 mebus
CHP	%29,78 mukabili 3.060.996 = 181 mebus
CMP	% 10,00 mukabili 1.027.870 = 61 mebus
DP	% 38,15 mukabili 3.912.082 = 232 mebus

Toplam: 610 mebus

"III – Son bir ihtimal de, C. H. Partisinin, 1954 seçimlerinde aldığı rey nispetini muhafaza ettiğidir. Bu takdirde ise Meclisin teşekkülü şu tarzda olacaktır:

HP	%22,16 mukabili 2.777.752 = 136 mebus
DP	% 26,98 mukabili 2.773.206 = 165 mebus
CMP	% 10,00 mukabili 1.027.870 = 61 mebus
CHP	%40,86 mukabili 4.199.872 = 248 mebus

Toplam : 610 mebus

"Bu üç ihtimalden en kuvvetlisi ikincisidir. Yani en fazla mebus sayısını DP çıkaracak olmakla beraber, kendi başına bir hükümet kuramamak durumunda kalacaktır. Hatta bu tahmin gerçekleşecek olursa, diğer üç partinin kendi aralarında anlaşmaları karşısında, DP'nin hükümete bile iştirak edememesi ihtimali her zaman mevcuttur" (Forum, 1 Ekim 1957).

4. TOPLUMSAL KARŞILIK OLARAK SEÇİM SONUÇLARI

Bütün bu söylemler ve propagandist açıklamalara karşın 1957 seçimlerinin sonuçlarını öngörülerle karşılaştırarak ele alırsak şöyle bir tabloyla karşılaşırız:

Toplam üye sayısı 610 olan TBMM'de:

Basının/Aydınların DP için öngörüsü en fazla % 38,1 oy alabilecek ve yine en fazla 232 milletvekili çıkarabilecektir. Bununla birlikte, DP için diğer bir öngörü de; %26,9 oy oranı ile ancak 165 milletvekili çıkaracağıdır.

Oysa toplumsal karşılık olarak seçim sonucu DP için şöyle gerçekleşti;

DP, 4.497.811 oy, %48,6 oy oranı ile 424 milletvekili çıkardı ve Meclisin %69, 6'sına hâkim oldu.

CHP, bu öngörülere göre en az 181, en fazla 248 milletvekili çıkaracaktır. Seçim sonucu CHP için şöyle gerçekleşti; CHP, 3. 825. 267 oy, %41,4 oy oranı ile 178 milletvekili çıkardı ve Meclisin % 29,2'sini elde etti.

CMP üç farklı öngörüde de en az %10 oy almakta ve 61 milletvekili çıkarmaktadır. Oysa seçim sonuçlarına göre CMP'nin aldığı oy 604.087, oy oranı %6,5 çıkardığı milletvekili sayısı ise 4 (dört)'tür.

"Yapılan araştırmalar sonucu" denilerek yapılan öngörülerin bilimselliği vurgulanmaktadır. Diğer yandan yapılan öngörüler, ele alınan ihtimaller "Dr." gibi akademik bir titre sahip kişi/kişiler tarafından yapıldığından bilimsellik daha da güçlendirilmekte, tahkim edilmektedir.

Bu araştırma sonuçlarını ve bilimsel yaklaşımı seçim sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda makasın en çok açıldığı örnek HP olmaktadır.

Yapılan öngörüde HP en az %22,16 oy oranıyla 136 milletvekili çıkaracaktır. Diğer yandan HP'nin %33,24 oy oranıyla 203 milletvekili çıkarması da ihtimal dahilindedir. Hatta bu ihtimal, araştırmayı yapan bilim adamlarınca en kuvvetli ihtimaldir. Çünkü bir iki ihtimalden bahsederken "b" seçeneğinde "Her üye üç kişilik bir seçmen ailesini temsil etmektedir. Veya kendisi ile birlikte iki kişiyi de bu partiye rey vermeye ikna edebilir. Bu faraziye içinde Hürriyet Partisinin kazanacağı rey 3.416.628'dir. Bu sonuncu ihtimal, kanaatimizce en çok kuvvetli olanıdır," denmektedir.

Oysa seçim sonuçlarına göre HP değil 3 milyon küsur oy almak ancak 3 yüz bin küsur (324. 471) oy almıştır. Değil 203 milletvekili çıkarmak 4 milletvekili çıkarmıştır. Değil %33,25; ancak %3,5 oy oranına ulaşabilmiştir (Tuncer, 2012: 111).

Diğer yandan yapılan analizde "b" şıkkındaki "en kuvvetli kanaat"ın sonuçları ile seçim sonuçları tahminlerinde "II. ihtimalin" gerçekleşmesin en kuvvetli ihtimal olduğunun söylenilmesi de çok açık bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ

DP, 1954 seçim sonuçlarına bakıldığında çok güçlü bir şekilde iktidara yeniden geldiği görülmektedir. Bu denli güçlü bir iktidar, her biri ayrı bir inceleme konusu olacak yaşanan olumsuzluklardan dolayı üçüncü yılın sonunda ülkenin yönetilmesinde yaşadığı zorluklar nedeniyle erken seçime gitmek zorunda kaldı.

Ülkenin bu 'yönetilemezlik' durumuna neden olan olgulardan biri de basın ve basın aracılığıyla söylemlerini ve öngörülerini toplumsal alanda yaygınlaştıran aydınların muhalefetle aynı amaç doğrultusunda hareket etmesiydi. İlkesel olarak bu amaç demokratik ve meşrudur; fakat seçimlere gidilirken aydınların söylemleri ve öngörüleri seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında sorgulanması hatta değerlendirilmesi gereken bir durum ortaya çıkmaktadır.

1957 seçimlerine giderken, 15 günlük periyotla yayınlanan, yazarlarının çoğunluğunu üniversite hocalarının oluşturduğu Forum Dergisinde söylem olarak bütün olumsuzlukların kaynağı siyasi iktidardır. Bütün bu söylemler bilim adamı kimliğiyle yapılmaktadır. Diğer yandan seçim öngörüleri olarak muhalefetteki bir parti için en az %22,1 oy oranı ile 136 milletvekili çıkaracağı, yapılan araştırmalar sonucu belirlenen bir parti, seçimler yapıldıktan sonra %3,5 oy oranı ile sadece 4 milletvekili çıkarmıştır.

Yine iktidar partisi için yapılan öngörülerde en fazla % 38,5 oy oranı ile 232 milletvekili çıkarabileceği ileri sürülürken seçim sonuçlarına göre bu parti %48,6 oy oranı ile 424 milletvekili çıkarmıştır. Bu sonuçları yan yana

koyduğumuzda bunun bilimsellikle izah edilemeyeceği, bilimsel bir araştırmadan da bahsedilemeyeceği çok açıktır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Samet (1967), Arkadaşım Menderes, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul

AHMAD, Feroz (1996), Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, 2. Baskı, Hil Yayıncılık, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1983), Yeni İktidar Yeni Dönem, Bilgi Yayınları, Ankara.

ÇAKMAK, Diren (2007) Forum Dergisİ:1954-1960, A.Ü. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi, Ankara

DEMİREL, Tanel (2011), Türkiye'nin Uzun Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

FORUM,15 Temmuz 1957, Sayı 80

FORUM, 1 Ağustos 1957, Sayı 81

FORUM, 1 Eylül 1957, Sayı 83

FORUM, 15 Eylül 1957, Sayı 84

FORUM, 1 Ekim 1957, Sayı 85

FORUM, 15 Ekim 1957, Sayı 86

GEVGİLİLİ, Ali (1987), Yükseliş ve Düşüş, 2. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul.

TOKER, Metin, (1991), DP Yokuş Aşağı 1954-1957, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TUNCER, Erol – Necati Danacı (2003), Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri, Tesav Yayınları, Ankara

TUNCER, Erol, 2011, 1954 Seçimleri, Tesav, Ankara

TUNCER, Erol 2012, 1957 seçimleri, Tesav, Ankara

Gazeteler

Akşam, 11 Ekim 1957

Havadis, 5 Ekim 1957

Resmi Gazete, 17 Eylül 1957

Ulus, 17 Ekim 1957

Yeni Sabah, 12 Ağustos 1957

Zafer, 13 Ekim 1957

Zafer, 18 Ekim 1957

Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda Hasta-Hastane-Hekim İlişkisi

Doç. Dr. Ensar Yılmaz[1]

[1]İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ensaryilmaz24@gmail.com

Özet: Peyami Safa 1899'da İstanbul'da doğdu, iki yaşında iken babası ölen yazarın dokuz yaşında ekleminde çıkan rahatsızlık yüzünden düzenli okul öğrenimi yarıda kaldı. Yazarın kendisi hayatının çoğu dönemini hastalıklarla geçirdiği için eserlerinde hastalara, hastanelere, hasta-hekim ilişkilerine ve tedavi yöntemlerine sıkça rastlanır. Hasta; sağlığın korunması, sağlık durumunun ya da hastalığın iyileştirilmesi amacıyla yetkili bir uzmandan gerekli profesyonel hizmetleri alan kişidir. Bu bağlamda hastaneler de hastalara yatarak veya ayakta tedavi ve bakım hizmetlerinin verildiği sağlık kuruluşları olarak ifade edilir. Hastane ortamı, Weber'in ifade ettiği gibi bürokratikleşme ve gücün merkezileşmesi sonucu iktidarın gerçekleştiği mekanlar olarak da karşımıza çıkarlar. Bu mekanlarda gücü elinde tutan hekimler olup hasta ve sağlık memurları doktorun talimatları yönergesinde hareket ederler. Romanda hastanelerdeki bu bürokratik güç birikiminin izlerini görmek mümkündür. Diğer yandan Hasta-hekim arasında kurulan ilişkiyi dört farklı kısımda açıklamak mümkündür. "Paternal ilişki" doktorun hasta üzerinde yüksek kontrolünü ifade eder, hasta karar verme sürecine katılmamaktadır. "Karşılıklı ilişki" modelinde hasta kendi hastalığı konusunda yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olur. "Ticari temelli ilişki" modelinde doktor hastasını müşteri olarak görür. "Kaçınma ilişkisi" modelinde ise doktorun hasta üzerindeki otoritesi azalmaktadır. Eserde bu hasta-hekim ilişkilerinden özellikle paternal ilişki ve karşılıklı ilişki modelleri ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan eserde hastalıkla tabiat arasındaki tezata da vurgu vardır . Hastanın tedavi sürecinde iyileşmesinin gerçekleşmesi için hem fiziki hem de ruhen tedavinin gerekli olduğunun altı da çizilir.

Anahtar kelimeler: Hasta, Hastane, Hekim, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu

1. GİRİŞ

Peyami Safa 1899'da İstanbul'da doğdu, iki yaşında iken babası ölen yazarın dokuz yaşında iken ekleminde çıkan rahatsızlık yüzünden düzenli okul öğrenimi yarıda kaldı. Bazı sanat dergilerinde hikâye çevirileri ve makaleler yayınladı. Çıkarmış olduğu Yirminci Asır adlı bir akşam gazetesinde Asrın Hikâyeleri başlığı ile hikâyeler yazdı. Birçok fıkra, makale ve roman yazdı ve ayrıca Kültür Haftası (1936) ve Türk Düşüncesi (1953-1960) adlı iki dergi çıkardı. Yazar 1961'de İstanbul'da vefat etti (Kudret, 1998; 308).

Peyami Safa ilk romanlarında ele aldığı konuları Batı-Doğu çatışması çerçevesinde değerlendirir (Moran, 2000; 167-179). Hayatının çoğu dönemini hastalıklarla geçirdiği için eserlerinde hastalara, hastanelere ve tedavi yöntemlerine de sıkça rastlanır.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda roman kahramanın çektiği hastalık yazarın çocukluğunda geçirmiş olduğu hastalık ile aynıdır, bu sebeple eser anı biçiminde yazılan otobiyografik bir eser olarak görülür (Kudret, 1998; 321-324). Eser sosyal psikolojik izleklerin yanı sıra hasta-hastane-hekim ilişkileri açısından da bize yapısal veriler sunma özelliğine sahiptir.

2. HASTA-HASTANE İLİŞKİLERİ

Hasta; sağlığın korunması, sağlık durumunun ya da hastalığın iyileştirilmesi, engellilik halinin düzeltilmesi ya da ağrıların azaltılması amacıyla yetkili bir uzmandan gerekli profesyonel hizmetleri alan kişilerdir (Öncü, 2018; 9).

Hastaneler, hastalara yatarak veya ayakta teşhis, tedavi ve bakım hizmetlerinin doktor, hemşire ve diğer sağlık çalışanları tarafından verildiği sağlık kuruluşları olarak ifade edilir. Hastaneler hastalara eski sağlıklı günlerine kavuşmaları için çabalayan kurumlardır. Bundan dolayı hastaların tedavisi için her türlü teknolojik ve hizmet yönünden en üst seviyede olmalıdır. İnsan sağlığı mevzu bahis olduğundan hizmet kalitesi hastaneler için ayrıca önem arz eder (Öncü, 2018; 10).

Hastaneleri diğer hizmet veren alanlardan ayıran en önemli özelliği insan sağlığı üzerinde çalışmalarıdır. Hastaneler hasta ile doğrudan etkileşim halindedir (Kostik, 1999; 28).

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda hasta-hastane ilişkisi daha çok hastanelerin hasta üzerinde bıraktığı etki üzerinden ele alınır. Romanda bu durum hasta üzerinden şöyle verilmektedir: "Her gidişimde, hastanelerin bahçeleri bana hüzün verirdi. Bunun manasını şimdi bulmaya çalışıyorum ve hastalıkla tabiat arasındaki tezadı anlıyorum. Bu bir bahçeden hastaneye girerken ve bir hastaneden bahçeye çıkarken en çok hissedilen

şeydir"(Safa, 2017; 13). Anlatıcının altını çizdiği şey; tabiat hayattır, yaşamı imler; ancak hastalık/hastane ve hasta ölüme en yakın kişi, yer ve durumdur.

"Bu sefer demir parmaklıklı kapıdan bahçeye girerken, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'na doğru, ağaçların bile sıhhatine imrenerek yürürken, camlı kapıların garip bir beyazlıkla gözlerime vuran ve içimde korku ile karışık yuvarlanan parıltıları arasında o dehlize girerken… (Safa, 2017; 107)".

Focault; hastaneleri, kişinin yatarak tedavi gördüğü bir mekân olmasının yanı sıra, aynı zamanda hastayı toplumdan uzaklaştıran bir yer olarak kabul eder. Tecrit edilen yerde kişi, doktora bağımlı hale gelmekte ve onun bütün emirlerine uymak zorunda kalmaktadır (Öngören, 2004; 27).

Eserde de hastanın yalnızlaşmasını, korkularını ve hastanede zamanın geçmediğini görebiliyoruz. "Koğuştaki odam; bir demir karyola, başında bir küçük demir masa. Çırılçıplak mavi duvarlar… Hep gittiler. Yapayalnız. Çıt yok. Odaya şimdiye kadar hiç tanımadığım yabancı bir akşam giriyor… Kapım kapalı. Açmak istemiyorum. Açarsam hastanenin benim için hazırladığı felaketlerin hepsi birden içeri girecek sanıyorum. Yüksek, çıplak, mavi, dümdüz, dimdik duvarlar. Gözümün hiçbir görüş köşesi yok ki içine bir duvar parçası girmesin. Hep ve yalnız onları görüyorum… Deniz gibi yayılıyor ve beni çeviriyorlar. Serinliklerini hissediyorum. Denizde çıplak vücudumu saran dalgaların birdenbire taş kesilmeleri gibi, duvarları giyiyorum… Onlarla mücadele ederek vakit geçiriyorum, Fakat onlar donmuş avuçlarıyla zamanı da yakalıyorlar, durduruyorlar ve hayatımın serbest akışına mani oluyorlar… Nihayet elektrik düğmesine bastım… Gelmiyorlar… Göğsümde müthiş bir baskı boylu boyunca bir duvarın altında uzanıp kalmışım gibi hava alamıyorum, kollarımdan ve bacaklarımdan hayat çekiliyor…

-Her taraf kapalı. Korkuyorum.

-Kapalı olduğu için mi?

-Bilmiyorum… Bu duvarlar.. (Safa, 2017; 113-118).

Hastanede, hariciye koğuşunda hasta öncelikli olarak duvarlardan ve yalnızlıktan çok korkuyordur, zamanla hastaneye ve acılarına alışır. "Dünyanın bütün tavanlarına lanet olsun. Arka üstü yatmaktan usandım… Hastaneye alıştım. Istırabın derinlerine indikçe sevincimizi kaybetmek korkusu kalmadığı için, yeni bir sevinç başlıyor: Istırabın ilacı ıstıraptır. İkisinin neticesi: Sevinç..Yarın hastaneden çıkacağım.. Dışarıda yaşamaktan korkuyorum.. Burada ıstıraba ve tevekküle o kadar alıştım ki, onları bırakırsam ruhumun bir parçası kesilmiş gibi boşluk duyacağım; bırakmazsam isyansız nasıl yaşayacağım?..Bir gün hastanelerde okunmak için bir roman yazsam ve bu notlarımı içine karıştırsam.. Büyük bir hastalık geçirmeyenler, her şeyi anladıklarını iddia edemezler. İki hasta kadar birbirine yakın hiç kimse yoktur. Hasta olmayanlar bizi ne kadar az anlayacaklar (Safa, 2017; 127-128)".

Hastaneler tıp iktidarının varlığını devam ettirdiği yerler olarak görülürken, hastanelerin toplumsal düzen için gerekliliği vurgulanır. Toplumsal yaşamın devamlılığında hasta kişi burada topluma uyumlu hale getirilme süreci yaşar.

"Pansumanlar başladı… Kapımda bir adam.. Bana:

-Hazırlan! Dedi, bundan sonra sıra sende..

Hastabakıcılar odama girdiler.

Kadınlardan biri:

-O kadar korkma, o kadar korkma.. Pansuman bu! Her gün yapılacak.. Alış! Diyordu. Kollarıma girdiler (Safa, 2017; 123)."

Eserde hasta-hastane ilişkisi, hastanenin hasta üzerinde oluşturduğu duygusal etkiler üzerinden ele alınmaktadır. Hastanın yeniden toplumsal hayata kazandırılması ve uyumlu hale getirilmesi hastanenin temel amacı olarak ortaya çıkmaktadır.

3. HASTA- HEKİM İLİŞKİSİ

Hekim; bireyi hastalıklardan koruyarak, sağlığını daha iyiye ulaştırmaya çalışan, buna karşın hastalananlar olursa hastaları imkânların elverdiği en erken dönemde teşhis eden ve en iyi şekilde tedavi eden kişidir. Doktorun görevi, insan sağlığını korumak, sakatlıkları düzeltmek, hastaları iyileştirmek, ruhsal ve bedensel acıları dindirmektir (Ertaş, 2007; 16).

Hekim hasta arasında kurulan davranışları dört farklı kısımda açıklamak mümkündür. Birincisi "Paternal" denilen ilişkidir. Doktorun hasta üzerinde kontrolü yüksektir, hasta doktorun her dediğini yapar ve güvenir. Hekim merkezli tıp uygulamasıdır ve hasta karar verme sürecine katılmamaktadır. İkincisi, "karşılıklı ilişki" modelinde hasta kendi hastalığı konusunda yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olur. Üçüncüsü ise "ticari temelli ilişki"dir. Bu modelde doktor hastasını para getiren müşteri olarak görür. Dördüncüsü ise, "kaçınma"dır. Bu ilişki türünde ise doktorun hasta üzerindeki otoritesini azaltmasıdır. Hasta yeterli düzeyde bilgiye sahipse bu boşluğu dolduracak ya da boş kalacaktır (Ertaş, 2007; 20).

Bu ilişki biçimlerine şu pasajlar örnek verilebilir. "Vücudum büyük bir korku ile öne doğru eğildi ve dizimin üstüne kapandı. Bana doğru gelen operatörü görerek saygı ve utançla biraz doğruldum. Yaklaştı:

-O! Sen misin? Ne var gene? Bacağın azdı mı?

…

Bir çığlık kopardım. Yara açıldı.. Asistanlar ellerinde parlayan madenlerle yaklaştılar…

-Ben sana ne vakit ameliyat yaptım?

-İki sene oluyor.

-Bir daha lazım… Çare yok.. Bu fistüllerden (akıntılardan) ikisi yenidir. Kürtaj lazım.. Sonra alçı bile lazım... Artık eklemi de feda edeceğiz.. "Ankylose" (eklem kaynaşması) olmadıkça bu dizi kurtaramayız… İhmal etmemelisin. Çare yok. Bu bacak kısalacak ve yere basamayacak. Ne yaparsın? Böyle çekmek iyi mi? (Safa, 2017; 10-11)".

Eserde hasta ile Doktor Mithat Bey arasında bir arkadaşlık olduğunu görmekteyiz. Bu durum hasta-hekim ilişkisi açısından 'karşılıklı ilişki' modelinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. "Başka doktorları, bilhassa benim doktoru görmek arzusunu duyuyordum. Bu doktor, genç olmadığı halde, birçok siyasi sebeplerden dolayı henüz stajını bitirmemişti, fakat bana hepsinden yakın bir insandı ve dizimden ziyade sinirlerim üstündeki iyi tesirlerine muhtaçtım (Safa, 2017;18)".

Uyutmayan müthiş bir sancı.. Sabahı zor ettim.. Fakültede bizim doktoru bulduk.. Sedye ile taşındım.. Mithat Bey elimi tutuyor:

-Şimdi güzel bir pansuman yaparız, acıtmayız, ilaç koyarız, ağrı diner.. (Safa, 2017; 91-92).

Doktorun yetenek ve tecrübelerini hastanın problemlerini çözme becerisine "Araçsal", tedavi durumunun ve hastalığın neden olduğu duygularla etkileşim "Dışavurum" iletişim olarak açıklanmaktadır. Çoğu zaman hasta doktor ilişkisinin sadece araçsal yönüne ağırlık verilmektedir. Aslında hastalar için gerekli olan hem araçsal hem de davranışsal iletişim şeklidir (Kostik, 1999; 25).

Hastanın tedavi sürecinde iyileşmenin gerçekleşmesi için hem fiziki hem de ruhen tedavi gereklidir. Hasta ile olumlu bir iletişim sağlanırsa yani hasta doktor yakınlığı sağlıklı olursa, hasta doktorun talimatlarını yerine getirir ve bunun sonunda tedavi gerçekleşebilir.

"Operatör: "Amputationlar bence tababete dahil bir iş değildir, bunu kasaplar da yaparlar ve bir balta vuruşta bir uzvu uçururlar. Biz, biraz tentürdiyot süreriz ve biraz da kloroformla hastayı uyuturuz. Farkı budur. Doktorluk, bu bacağı ve bu gençliği kurtarmaktır. Kendisine sorun, bu hastanede aylarca kalırsa, üç beş ameliyata dayanırsa kurtarmaya çalışırız, yoksa..

-Dayanırım! Diye bağırdım.

-Mesele yoktur, dedi. Dokuzuncu Hariciye'de yarın bir odamız boşalıyor gelsin" (Safa, 2017; 109).

Bugün yedinci pansuman. Operatör:-" Bacağın kurtuldu. Fakat yere basmayacaksın!" Dedi (Safa, 2017; 127).

Hekim hastanın üzerinde bir takım tedavi yöntemleri uygular. Böylece hastanın direncini kırıp, onu yeni bir ortama ve ahlaksal kurallara alıştırır (Öngören, 2004; 26).

4. HEKİM - HASTANE İLİŞKİLERİ

Hekim hastane ilişkisini etkileyen kriterlerin arasında yeterli sağlık hizmetleri yer almaktadır. Hekimin gerekli bilgi ve tecrübelerini ortaya koyabileceği, donanımlı hastane ortamı ve alanında iyi yetiştirilmiş sağlık çalışanlarına ihtiyacı vardır.

Diğer yandan hastane ortamı, Weber'in ifade ettiği gibi bürokratikleşme ve gücün merkezileşmesi sonucu iktidarın gerçekleştiği mekanlardır. Bu mekânlarda gücü elinde tutan hekimler olup hasta ve sağlık memurları doktorun talimatları yönergesinde hareket ederler (Öngören, 2004; 23-26).

"Doktor Mithat bir arkadaşına rica etti:

-Hastayı ikinci hariciye polikliniğine götürelim. Yarayı açarız, operatör gelinceye kadar.. Fakat yürüyemeyecek. Bir sedye… Herkes benimle meşgul. Hemşireler beyaz hayaletleriyle etrafımda geziniyorlar. Asistanlardan biri, Fransızca anlamadığıma hükmederek; "Tumeur blanche"ların ekseriya bol akıntılarla ciğer veremine dönüşebileceğini anlatıyor. Mithat Bey ona susmasını ihtar etti (Safa, 2017; 91-92)".

"Operatör asistanlara döndü:

-Pansumanı bitiriniz. Röntgene götürsünler.. Doktora benim tarafımdan söyleyin; vak'a mühimdir gayet, mükemmel bir radiyografi lazım..

-Azami dikkat, azizim.. Fistülleri görüyorsunuz. Bu hale gelen bacak tıp bilimini korkutur.. Röntgen yapılsın.. Bir de bizim pavyondan bir koltuk değneği verilsin.. Yenisini tedarik edinceye kadar bu ayak yere basmamalıdır. Kat'i istirahat. Günde birkaç kere pansuman. Bünyeyi takviye. Hasta çok zayıf. Bunlar yapılmazsa ben bu gence bakamam. Nafile çalışmış oluruz (Safa, 2017; 93)".

Hekim-hastane ilişkilerinde hastalıkla mücadele etmek için öncelikle maddi/fiziki olanakların varlığına işret edilmekte diğer yandan hekimlerin hastanelerde mutlak bir iktidar alanı oluşturduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Peyami Safa hayatının çoğu dönemini hastalıklarla geçirdiği için eserlerinde hastalara, hastanelere, hasta-hekim ilişkilerine ve tedavi yöntemlerine sıkça yer verir. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu da bu özellikleri taşıyan eserlerinden biridir. Eser sosyo-psikolojik izleklerin yanı sıra hasta-hastane-hekim ilişkileri açısından da bize yapısal veriler sunma özelliğine sahiptir.

Romanda hasta, nüfuzlu bir konumdadır. Hastanın doktor arkadaşları olması, hastanenin sunduğu hizmetlerden yararlanması noktasında çatışmacı bir ortamın ortaya çıkmasını engeller. Hastanın hastaneyle ilişkisinde çatışmacı veya bürokratik ilişkinin ön plana çıkmaması hastanın hastaneyle ilişkisinde bireysel/duygusal ilişkilerin ön plana çıkmasına zemin hazırlar.

Hastaneler hasta üzerinde yoğun etkiler üretir. Hastanın bir uzvunu veya hayatını kaybedecek olma ihtimali hastanın toplumsal ilişkilerinde bir zayıflamaya, kopmaya kadar giden durumlar üretirken hastane ve doktorlar aynı zamanda bu zayıflayan ve kopma noktasına gelen sosyolojik süreçte sosyalleşmeyi yeniden kuran/tahkim eden bir rol üstlenirler.

Eserde hasta-hekim ilişkilerinden özellikle paternal ilişki ve karşılıklı ilişki modelleri görülmektedir. Hastanın, doktor arkadaşlarının olması, doktorların hastaya hastalığı ile ilgili açıklamalar yapması, tedavi sürecinin geleceği ile ilgili bilgi vermesi hasta-hekim ilişkilerinde 'karşılıklılık' modelinin öne çıktığını göstermektedir.

Diğer yandan eserde hastalıkla tabiat arasındaki tezata da vurgu vardır. Hastanın kendisini yaşamla ölüm arasındaki bir sınırda görmesini ifade eden bu durum hastanın iyileşmesi için hem fiziki hem de ruhsal tedavinin gerekli olduğunun altını çizmektedir.

Eric Cassel, bütün tıbbi bakımın hasta-doktor arasındaki ilişki yoluyla cereyan etmekte olduğunu vurgular (Kostik,1999; 25). Dolayısıyla hastalık sürecinde tedavinin başarılı veya başarısız sonuçlanması hasta hekim ilişkisinin seyrine bağlı olacaktır.

Hekim-hastane ilişkisinde, hekimlerin sadece bilgi yönünden donanımlı olması yeterli değildir. Aynı zamanda hastanelerin de hekimlere bilgilerini kullanabilecekleri maddi/fiziki imkânları sunması gerekmektedir. Diğer yandan bu imkânların kullanımında da hekimlerin hastanede tam anlamıyla bir iktidar alanı oluşturdukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. ERTAŞ, Enes, (2007), Doktor Hasta İlişkisinde Güven Sorunu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

2. KOSTİK, Zafer, (1999), Olağanüstü Hal Bölgesinde Yaralanarak Gata Eğitim Hastanesinde Tedavi Gören Hastaların Doktor-Hasta İlişkisi ve Bu İlişkiden Kaynaklanan Tatmin Düzeylerinin Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
3. KUDRET, Cevdet, (1998), Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman, Ankara: İnkılap Kitabevi.
4. MORAN, Berna, (2000), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, 9. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
5. ÖNCÜ, Deniz, (2018), Hastaların Hastane Hizmet Kalitesine Yönelik Algıların Hastane Kurumsal İmajı Üzerine Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
6. ÖNGÖREN, Bülent, (2004), Doktor Hasta İlişkisinde Güç ve Çıkar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
7. SAFA, Peyami, (2017), Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Beta Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul.

Bebek Ölüm Hızının Belirleyicilerine Göre Türkiye ile Farklı Gelir Gruplarının Karşılaştırılması

Doç. Dr. Eyyup Ecevit[1] **Prof. Dr. Murat Çetin[2]** **Arş. Gör. Ali Gökhan Yücel[3]**

[1]Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, eyyupecevit@erciyes.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[3]Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, agyucel@erciyes.edu.tr

Özet: Kişi başına düşen milli gelir düzeyinin artması ve bebek ölüm hızının düşmesi ülkelerin iktisadi ve sağlık alanında genel başarısı olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda toplum sağlığının bir göstergesi olarak bebek ölüm hızı kavramı daha fazla önem kazanmıştır. Bu çalışmada öncelikle bebek ölüm hızının belirleyicilerine yönelik olarak kapsamlı bir literatür taraması yapılacaktır. Daha sonra literatürde belirlenen değişkenler çerçevesinde Türkiye'de yıllar itibariyle bebek ölüm hızı oranları ve bebek ölüm hızının belirleyicileri araştırılacaktır. Çalışmanın son aşamasında ise Türkiye'nin bebek ölüm hızı belirleyicileri açısından göstermiş olduğu performansı Dünya Bankasının gelir sınıflandırmasına göre belirlenen farklı gelir grupları ile karşılaştırmalı analiz yapılarak ortaya konulacaktır.

Çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'de literatürde yer verilen değişkenler ile bebek ölüm hızı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca, Dünya Bankası gelir sınıflamasına göre Türkiye, içerisinde yer aldığı üst-orta gelir grubu arasında sağlık göstergeleri bakımından en hızlı artış kaydeden ülke konumundadır. Türkiye, içinde yer aldığı gelir grubuna göre, özellikle bebek ölüm hızındaki düşüş ve doğuşta yaşam beklentisi göstergelerindeki artış ile iyi performans göstermiştir. Ancak kişi başına düşen gelir ve sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı hususunda yeterli iyileşme sağlanamamıştır. Türkiye'nin bazı göstergelerde stabil olması bazı göstergelerde de yeterli iyileşmeyi sağlayamamasının nedeni orta gelir tuzağına yakalanmış olmasıyla açıklanabilir. Bu alanda politika yapıcıların kapsamlı önlemler alması özellikle stabil olan göstergelerin iyileşmesine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Bebek Ölüm Hızı, Doğuşta Yaşam Beklentisi, Ülke Grupları, Türkiye

1. GİRİŞ

Kaliteli ve her gelir düzeyinde bireylerin kolayca erişebildiği sağlık hizmetlerini sunmak çoğu ülkenin karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan birisidir. Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sosyo-ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadır. Dolayısıyla, toplumun refahı ile sağlık ölçümü arasında güçlü bir ilişki vardır. Çünkü, gelişme sadece nicel özelliği olan kişi başına düşen gelirin artması ile açıklanamaz aynı zamanda bebek ölüm hızının düşmesi, doğuşta yaşam beklentisinin artması, sağlık ve eğitime yeterli düzeyde bütçeden pay ayrılması gibi faktörler ile de açıklanabilir.

Ülkelerin sağlık politikaları belirlenirken toplumun tamamını ilgilendiren konuların ele alınması doğaldır. Bu sorunlar zaman içinde çözüme kavuşturulamayabilir ve hatta stabil bir hal alabilir. Ancak bebek ölüm hızının düşürülmesi bir politik başarı olmasına rağmen bu başarının sürdürülmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle sağlık iktisatçılarının bebek ölüm hızını nelerin belirlediğini ortaya koymak ve politika yapıcılarla paylaşmak konusu önemini korumaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bebek ölümlerinin azaltılmasıyla ilgili kaygılar devam ettiği için sağlık iktisatçıları en yeni ekonometrik ve istatistiksel yöntemlerle çözümler ve politik öneriler sunmaya devam etmektedirler.

Bebek ölüm hızı, çeşitli nedenlerden ötürü bir ülkenin temel sağlık statüsü göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Bernadette vd., 2013; Barlas, 2014; Ecevit vd., 2018). Bebek ölüm oranları, anne ve yeni doğan sağlığı yanında sağlık sistemlerinin etkinliğini, ekonomik ve sosyal koşulları da yansıtmaktadır (Khadka vd., 2015). Bebek ölümlerinin sebepleri, ekonomik gelişme, genel yaşam koşulları, sosyal refah ve tüm nüfusun sağlığını etkileyen çevrenin kalitesi gibi yapısal faktörlerle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Ayrıca, bebek ölümleri beslenme, genetik durum, kürtaj, anne yaşı, tütün kullanımı, alkol ve uyuşturucu tüketimi gibi faktörlerden de etkilenmektedir (Masuy, 2001; Conroy, 2015).

Bu çalışmanın amacı, ağırlıklı olarak bebek ölüm oranını nelerin belirlediğini literatür taramasıyla ortaya koymak ve ulaşılan sonuçlara göre seçilmiş temel belirleyicilerden yararlanarak Türkiye'yi farklı gelir gruplarına göre karşılaştırmak ve Türkiye'nin genel durumunu ortaya koymaktır. Çalışma, üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, bebek ölüm hızının belirleyicilerinin neler olabileceğiyle ilgili yapılmış çalışmaları literatür taraması başlığı altında ele almak. İkinci olarak; literatürden edindiğimiz bebek ölüm hızının belirleyicileri bakımından

Türkiye ile bebek ölümlerinin temel nedenleri üzerinden Türkiye ile Dünya Bankası'nın gruplandırdığı ülke grupları karşılaştırılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında, Türkiye ile farklı ülke grupları karşılaştırması ile elde edilen bulgular özetlenmekte ve politika önerilerinde bulunulmaktadır.

2. BEBEK ÖLÜM HIZININ BELİRLEYİCİLERİ: LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılmış çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Çalışmalarda en dikkat çekici durum, bebek ölüm hızının düşürülmesinde özellikle kadınların eğitim seviyelerinin artırılmasına gösterilen özendir. Ülkelerin de bu alanda güncel sağlık politikaları geliştirdikleri görülmektedir: Türkiye'de "Sağlıkta Dönüşüm Programı", dünyada "Milenyum Gelişme Hedefleri". Bebek ölüm hızının belirleyicilerinin tahmin edilmesi sonucunda genellikle şu değişkenler ağırlık kazanmaktadır: Kamu sağlık harcaması, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, yoksulluk oranı (günlük 1 doların altında yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payı), gelir eşitsizliği (genellikle Gini katsayısı), okuma yazma bilmeyen genç kadınların toplam içindeki payı (okuryazar olmayan 15-24 yaş arası kadınlara oranı oranı), doğurganlık oranı, doğuşta yaşam beklentisi.

Erdoğan ve diğerleri (2008), kişi başına düşen GSYİH ile bebek ölümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada, kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu 25 OECD ülkesine ait 1970-2007 dönemini kapsayan verilerden yararlanarak değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Ampirik bulgulara göre, kişi başına GSYH'de meydana gelen %10'luk bir artışın bebek ölüm hızını %28,9 oranında azalttığı görülmüştür. Ayrıca, Ülkelerin refah düzeyi arttıkça ve ekonomik yönden güçlendikçe ülkelerin bebek ölüm oranlarının azaldığı sonucuna varmışlardır.

Eğri (1997), gelişmekte olan ve az gelişmiş 56 ülkenin verilerinden yararlanarak bebek ölümlerinin belirleyicileri tahmin edilmiştir. Bunun için çoklu regresyon yöntemi kullanmıştır. Modele dahil edilen bağımsız değişkenler şunlardır: Kişi başına gayri safi milli gelir, kişi başına günlük kalori alımı, temiz suya erişimi olan nüfusun yüzdesi, kadın okur yazarlık oranı, kentsel nüfus ve aşılama. Çalışma bulgularına göre, modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin bebek ölüm hızı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Bernadette ve diğerleri (2013), gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir ile 5 yaş altı bebek ölümlerinin belirleyicilerinin neler olabileceğini araştırmışlardır. Bebek ölümü ve gelir arasındaki ilişki havuzlanmış panel regresyon yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışma sonucuna göre gelirin bebek ölümlerini açıklamada en önemli değişken olduğu sonucuna varmışlardır.

Papageorgiou ve Stoytcheva (2008) ülkelere ait çapraz kesit verileri kullanarak Gini katsayısı ile ölçülen kadın beşerî sermaye eşitsizliği ve bebek ölümü arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın üzerinde durduğu hipotez şöyledir: "Kadınlar arasında eğitim düzeyinin artması nispeten daha düşük bebek ölümlerinin nedenidir". Buna göre, Gini katsayısı ölçütünde, en alt gelir diliminde yer alan anneler bebeklerinin uygun yaşam şartlarını sağlama konusunda becerikli değillerdir ve yeterli düzeyde sağlık bakım hizmetlerinden yararlanamazlar. Ayrıca çalışmada, kadınlarda görülen eğitim eşitsizliğinin bebek ölümleri üzerinde etkili olup olmayacağı da ampirik olarak incelemişlerdir. İlk olarak, kadınlarda görülen eğitim eşitsizliğinin bebek ölümlerinde artışa yol açıp açmadığını test etmişlerdir. Ampirik analizde 108 ülke için Gini katsayısı ve ortalama kadın eğitimi değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, kadın eğitimi eşitsizliğinin artması bebek ölüm hızının artmasına yol açmaktadır hipotezi doğrulanmıştır. Kadın beşerî sermaye eşitsizliğinin bazı gelişmekte olan ülkelerde büyümenin önündeki önemli bir engel olabileceği yönündeki diğer hipotez de doğrulanmıştır.

Kalipeni (1992), çalışmasında 1977 ve 1987 yılları arasındaki verileri kullanarak Malavi'deki bebek ölümlerinin belirleyicilerini tahmin etmiştir. Çalışmadan elde ettiği bulgulara göre, bebek ölümleri bir takım demografik ve sosyoekonomik değişkenlerden istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Ayrıca çalışmada, annenin yaşadığı il, ilçe ya da kasabanın da bebek ölüm hızı üzerinde etkin olduğu sonucuna varmıştır. Filmer ve Pritchett (1999), 98 gelişmekte olan ülkeye ait 1992-1993 yılları arası verilerle çapraz kesit analizi yöntemini kullanmışlardır. Araştırmada, kamu harcamalarının sağlık üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak önemsiz olduğunu ve bu nedenle kamu harcamalarının %95'ini açıklayabilecek ekonomik ve sosyal faktörlere kıyasla çok az açıklandığı gibi ölüm oranlarının güçlü bir belirleyicisi olmadığını doğrulamıştır. Kamu harcamalarındaki bağımsız değişimin, ölüm oranındaki farklılıkların sadece %1'inden daha azını açıkladığını göstermiştir. Çalışmada ele alınan diğer değişkenler ise, kişi başına düşen gelir, gelir eşitsizliği, kadın eğitimi, etnik farklılıklar ve dini görüşlerdir.

Zakir ve Wunnava (1999), 1993 yılına ait kesit verileri kullanarak bebek ölüm oranlarını etkileyen faktörleri test etmektedir. Çalışmada bağımlı değişken olarak bebek ölüm hızını bağımsız değişkenler olarak kamu sağlık harcaması, kadın başına doğum sayısı (doğurganlık oranlarını), kadın okur yazarlık oranı, kişi başına düşen GSMH, toplam işgücü içinde çalışan kadınların oranı ve bebek ölüm oranını kullanılmışlardır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgulara göre; doğurganlık oranı, kadınların işgücüne katılımı, kişi başına düşen GSMH ve kadınların okuryazarlık oranının bebek ölüm oranını önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak, GSMH'den kamu sağlık harcamasına ayrılan payın artırılmasının bebek ölüm oranını açıklamada önemli bir role sahip olmadığı sonucuna varmışlardır. Caldwell (1979), ele aldığı çalışmada bebek ölüm hızının belirleyicileri arasında gelir ve doğurganlık oranı yanında annenin eğitim düzeyi, GSYİH yüzdesi olarak sağlık hizmetlerine yapılan harcama, işgücündeki kadınların yüzdesi, HIV prevalansı, kişi başına düşen gelir düzeyi, gelir eşitsizliği gibi değişkenleri de kullanmıştır. Özellikle, çalışmasında annenin okuryazarlık oranının çocuk ölüm hızı üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

3. TÜRKİYE'DE BEBEK ÖLÜM HIZI VE BEBEK ÖLÜM HIZININ BELİRLEYİCİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde literatürde yer alan seçilmiş belirleyiciler üzerinden Türkiye'nin genel durumu ortaya konulmuştur. Öncelikle bu bölümde, Türkiye'de bebek ölüm hızının belirleyicileri arasındaki ilişkinin literatürde öngörülen durumlarla ne kadar örtüştüğü de belirlenmeye çalışılmıştır.

Grafik 1 incelendiğinde, 1960'lı yıllarda her 1000 canlı doğan bebekten 172'si ölürken, 2016 yılında bu rakam 10,8'e gerilemiştir. TÜİK'e göre bu rakam 7,5'tir. Bebek ölüm oraları yıllar itibariyle hızla azalırken doğuşta yaşam beklentisi hem kadınlar hem de erkeklerde önemli bir artış göstermiştir. Bebek ölüm hızı ile doğuşta beklenen yaşam süresi arasındaki ilişkinin ters yönde hareket etmesi literatüre uygun görülmektedir (Rabbi, 2013; Osawe, 2014).

Grafik 1. Bebek Ölüm Hızı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi, 1960-2016.

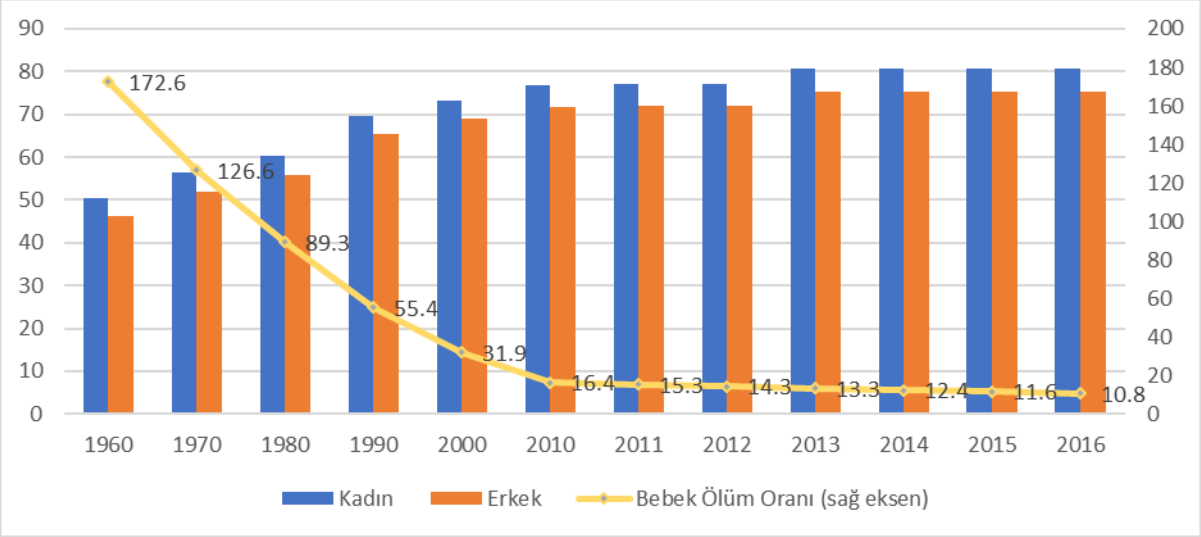

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri, grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2 incelendiğinde, bebek ölüm hızı ile doğurganlık oranının 1960 yılından 2010 yılına kadar sürekli olarak azaldığı ancak 2010-2016 yılları arasında yatay seyrettiği görülmektedir. Son yıllarda bu iki faktör arasındaki farkın açıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum hükümetin sağlık sistemine getirdiği düzenlemelerle (Sağlıkta Dönüşüm Programı) ilgili olabilir. Çünkü doğurganlık oranındaki azalmanın yavaşlaması hatta belirli bir trende göre artış göstermesi demografik yapının bozulmasını önlemede önemlidir. Literatüre göre bebek ölüm hızı ile doğurganlık oranı arasında doğrusal bir ilişki vardır. Bebek ölüm hızındaki yavaşlamanın doğurganlık oranındaki düşüşle ilişkili olduğu söylenebilir. Nüfus bilimcilerine göre, doğurganlık oranı bebek ölüm hızını açılamada en önemli değişkendir (www.ageing.ox.ac.uk/download/143; Malmberg, 2007; Park, 1996; Siah, 2008).

Grafik 2. Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Oranı, 1960-2016.

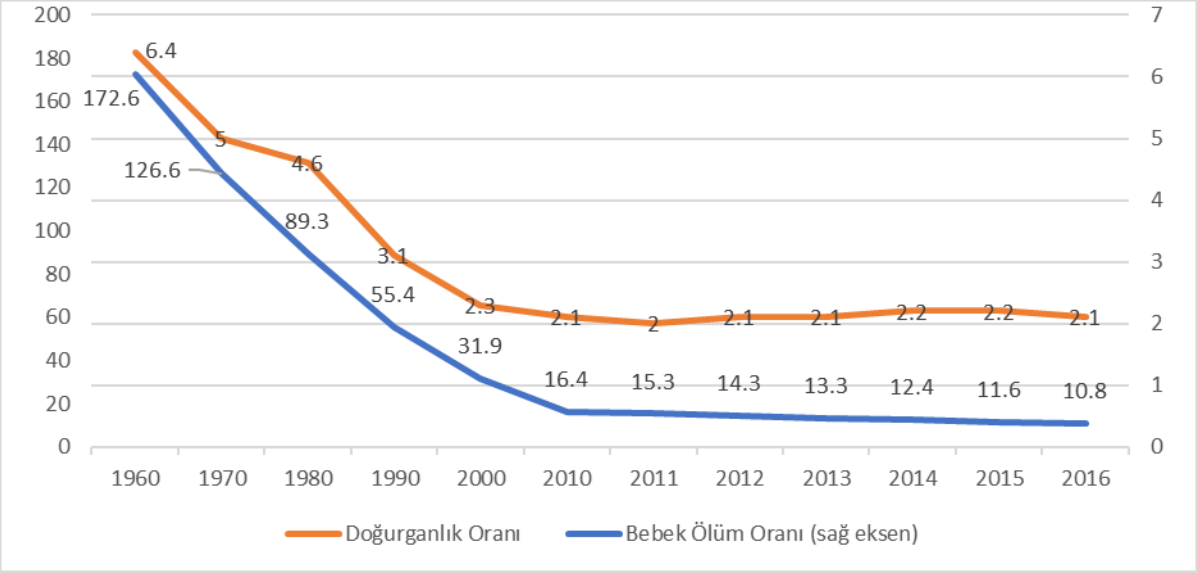

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3 incelendiğinde, kişi başına düşen GSYİH ile bebek ölüm hızı arasında ters yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen gelir ülkeler arasındaki gelişmişlik göstergesi olarak kullanılmaktadır. Türkiye bu gösterge ile üst orta gelir grubunda yer alan ülkeler içindedir. 2010 yılından sonra artış eğiminde yavaşlama olduğu söylenebilir. Bu alanda yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla burada ulaşılan sonuçlar uyuşmaktadır (Zakir, 1999; Stroobant, 2001; Liu, 2015; Khadka, 2015; Erdoğan vd, 2008).

Grafik 3. Bebek Ölüm Hızı ve Kişi Başına Düşen GSYİH (2010 sabit ABD doları), 1960-2016.

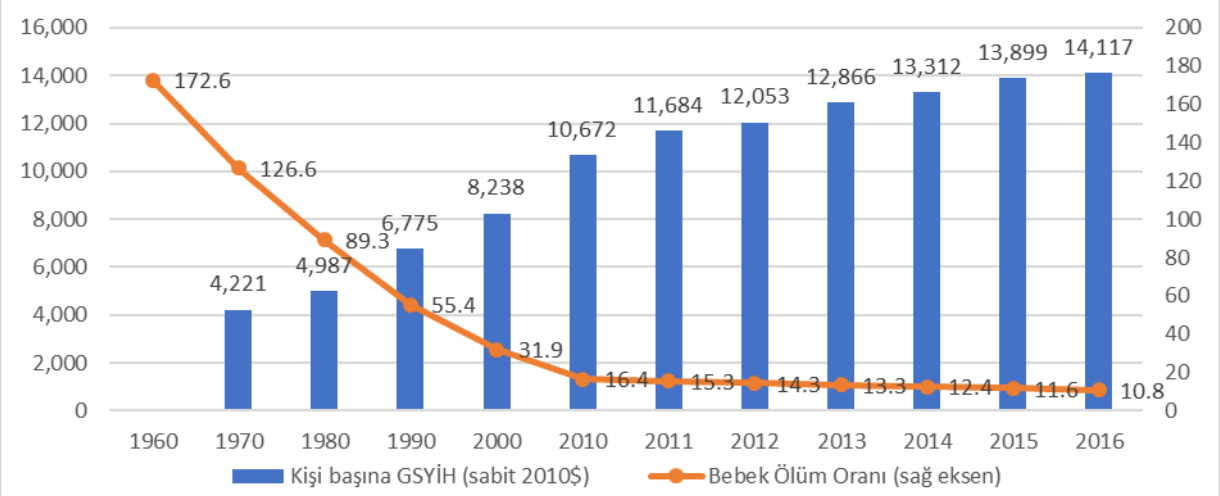

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 4 incelendiğinde, kadınların işgücüne katılım oranının 1990 ila 2016 yılları arasında değişmediği görülmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranının stabil olması, bebek ölüm hızı ile olan ilişkisi hakkında bir fikir vermemektedir. Literatürde, kadınların işgücüne katılımlarından bebek ölüm hızına doğru bir ilişki olduğu ancak bu ilişkinin yönünün ne olduğu tespit edilememiştir (Siah, 2015; Papageorgiou ve Stoytcheva, 2008).

Bebek ölüm hızının düştüğü ülkelerde genel olarak kişi başına sağlık harcaması ve doğuşta yaşam beklentisi artmaktadır. Grafik 5 incelendiğinde sonuçların literatüre uygun olduğu görülmektedir (Shetty, 2014; Yüceşahin, 2009; Felder, 2013).

Grafik 4. Bebek Ölüm Hızı ve Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, 1990-2016.

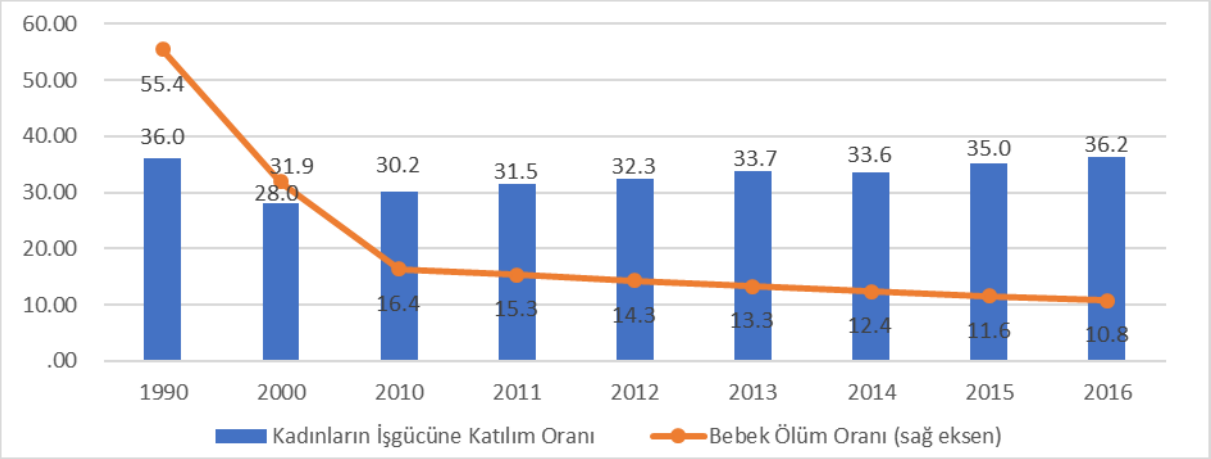

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 5. Bebek Ölüm Hızı, Kişi Başı Sağlık Harcaması, Doğuşta Yaşam Beklentisi, 1970-2016.

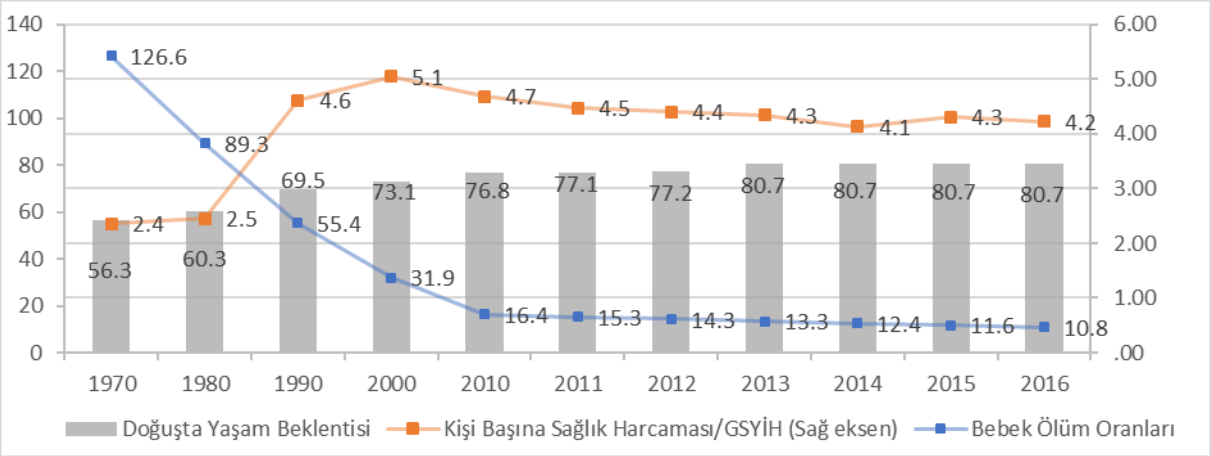

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

4. BEBEK ÖLÜM HIZININ BELİRLEYİCİLERİNE GÖRE TÜRKİYE'NİN GELİR GRUPLARIYLA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde Dünya Bankasının en son gelir sınıflandırması esas alınarak bebek ölüm hızının belirleyicilerine göre, Türkiye'nin farklı gelir gruplarıyla karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Tablo 1: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Raporu, 2018.

Ekonomiler	Kişi başına yıllık ortalama gelir
Düşük gelirli ekonomiler (Low income)	995 dolar ve altı
Düşük orta gelirli ekonomiler (Lower-middle Income Countries)	996-3.895 dolar arası
Üst orta gelirli ekonomiler (Upper-middle Income Countries)	3.896-12.055 dolar arası
Yüksek gelirli ekonomiler (High Income Countries)	12.056 dolar ve üzeri

Kaynak: https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2018-2019, Erişim Tarihi: 07.02.2019.

Orta gelir grubundaki ülkeler Dünya Bankası'nın ekonomileri erişilebilir ve analitik amaçlarla sınıflandırmak için kullandığı gelir kategorilerinden birisidir (www.investopedia.com/terms/m/middle-income-countries.asp). Türkiye'nin yer aldığı grup üst orta gelir grubudur. Bu grupta 53 ülke yer almaktadır.

Grafik 6'ya göre, Türkiye'de bebek ölüm hızı 1990 yılında düşük gelir ve alt orta gelir gruplarından sonra üçüncü sırada yer alırken 2016 yılında içinde bulunduğu üst orta gelir grubundan da daha iyi konuma gelerek üst gelir grubuna yaklaşmıştır. Alt orta ve düşük gelir gruplarında 2016 yılında hala bebek ölüm hızı yüksektir.

Grafik: 6: Türkiye ve Gelir Gruplarına Göre Bebek Ölüm Oranı (Toplam, 1000 Canlı Doğum), 1990-2016.

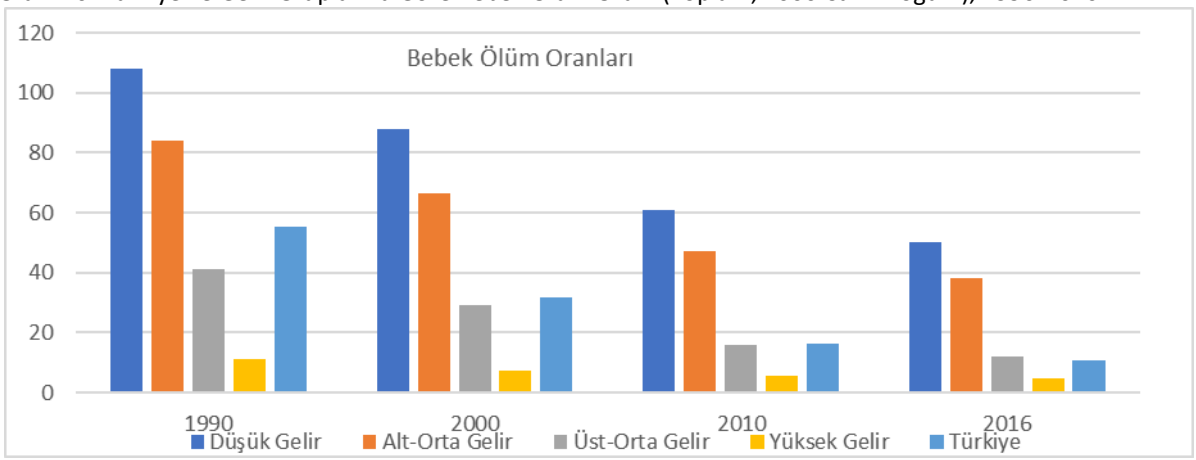

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 7 incelendiğinde, düşük gelir grubunda 1960'da 6,6 olan doğurganlık oranı 2016 yılında 4,6'ya gerilemiş. 57 yıllık süreçte değişim sadece 2'dir. Türkiye'de ise 1960 yılında 6,4 olan oranın 2016 yılında 2,1'e gerilediği değişimin yaklaşık 4,3 olduğu görülmektedir. İçinde bulunduğu üst orta gelir grubuna göre doğurganlık oranı 0,4 puan daha düşüktür.

Grafik 7: Türkiye ve Gelir Gruplarına Göre Doğurganlık Oranı (1000 canlı doğum), 1990-2016.

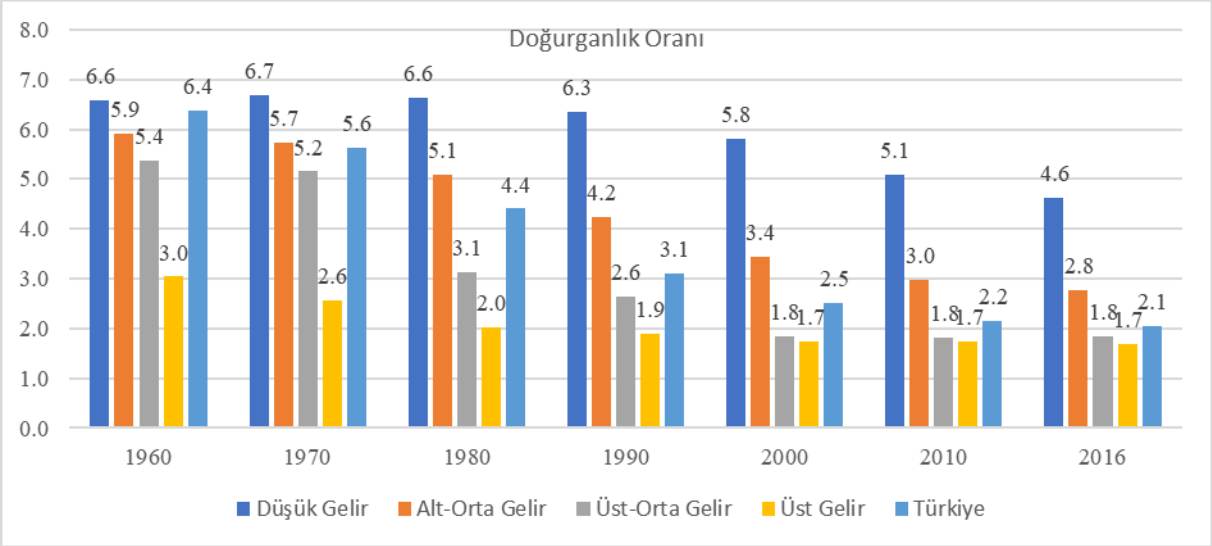

Kaynakça: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye doğuşta yaşam beklentisinde içinde bulunduğu grupla hemen hemen aynı seviyede yer alırken 1960-2016 yılları arasında yüksek gelir grubunun gerisinde kalmıştır. Türkiye'de 1960'ta 45,4 olan ortalama yaşam süresi 2016'da 75,8 olmuştur. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'de ortalama yaşam süresi 57 yıllık süreçte 30,4 yaş artarken diğer gruplarda en yakın artış 25,8 ile üst orta gelir grubunda olmuştur (Grafik 8).

Grafik 8: Türkiye ve Gelir Gruplarına Göre Doğuşta Yaşam Beklentisi (Toplam), 1990-2016.

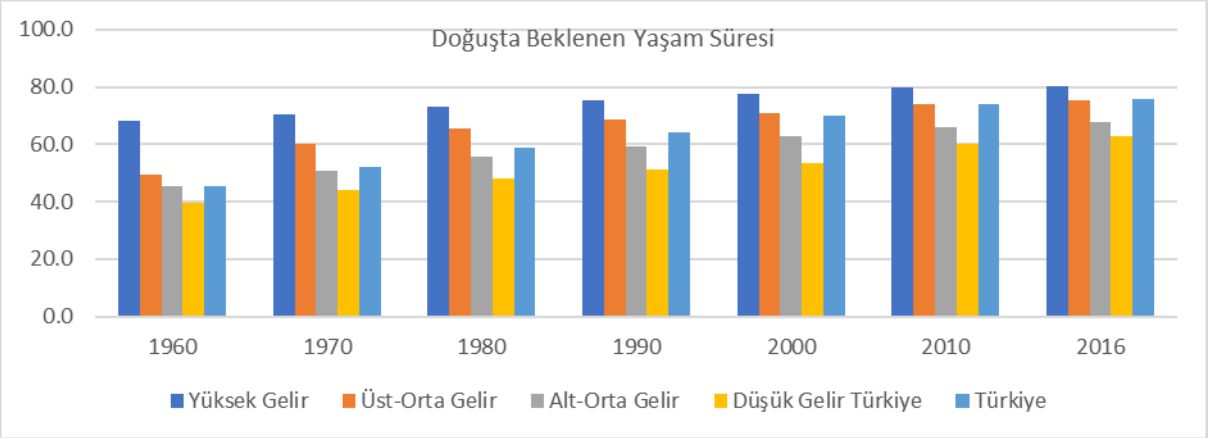

Kaynakça: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 9'a göre, düşük gelir gruplarında 1960-2018 dönemi itibariyle neredeyse hiç değim olmamıştır. Orta gelir grubunda 2,5, üst orta gelir grubunda ise 5 puanlık bir düşüş olmuştur. Yüksek gelir grubunda ise yaklaşık 7 puanlık bir artış olmuştur. Türkiye'de kadınların işgücüne katılımında 1990-2018 yılları arasında bir değişim olmamıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu üst orta gelir grubunda 27 yıllık süreçte yaklaşık 5 puanlık bir düşüş yaşanırken Türkiye'de durumun stabil olması iyi olabilir ancak yüksek gelir grubundan yaklaşık 30 puan geride olması ciddiye alınabilecek bir durumdur.

Grafik 9: Türkiye ve Gelir Gruplarına Göre 15-64 Yaş Aralığındaki Kadınların İstihdam Oranı (%), 1990-2018.

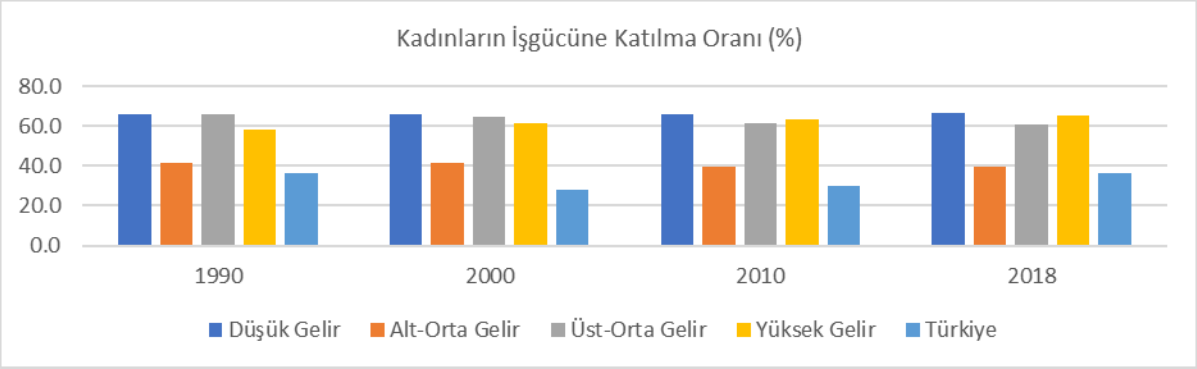

Kaynakça: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 10 incelendiğinde yüksek gelir grubunda 1960-2016 yıllar arasında yaklaşık 29000 dolarlık artış olurken Türkiye'de yaklaşık 10000 dolarlık artış olmuştur. Türkiye'nin yer aldığı üst orta gelir grubunda ise değişim yaklaşık 6 700 dolardır. Türkiye'nin hem içinde yer aldığı üst orta gelir grubu hem de düşük ve alt orta gelir gruplarından daha iyi olduğu söylenebilir.

Grafik 10: Türkiye ve Gelir Gruplarına Göre Kişi başına Düşen GSYİH (2010 Sabit Dolar Değeri Üzerinden), 1990-2016.

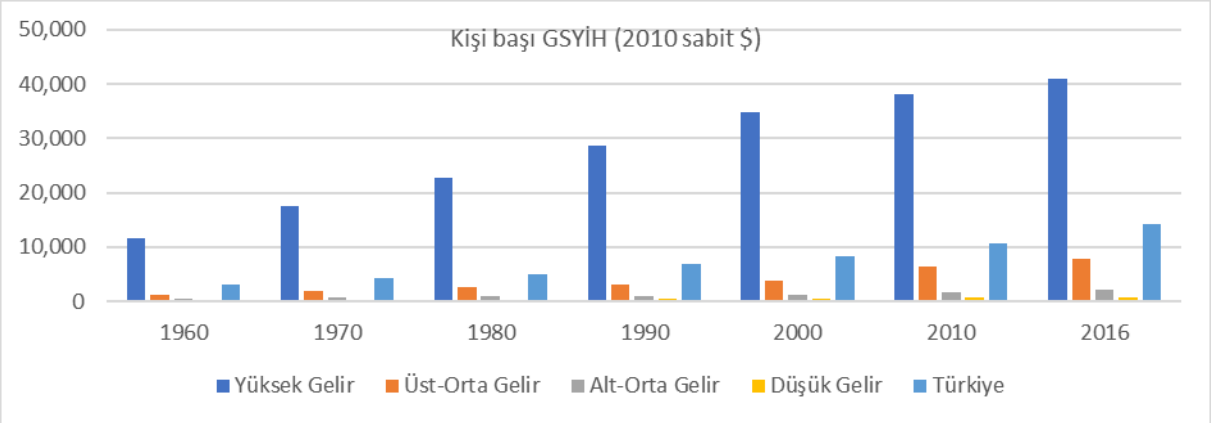

Kaynakça: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 11'e göre, yüksek gelir grubunda GSYİH dan sağlık harcamalarına ayrılan payın 2000-2016 yılları arasında 3,1 oranında arttığı, üst orta gelir grubunda bu oran %5,3'ten %5,7'ye yükselirken Türkiye'de oranın %4,6'dan %4,1'e gerilediği görülmektedir.

Grafik 11: Türkiye ve Gelir Gruplarına Göre Sağlık Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%), 1990-2016.

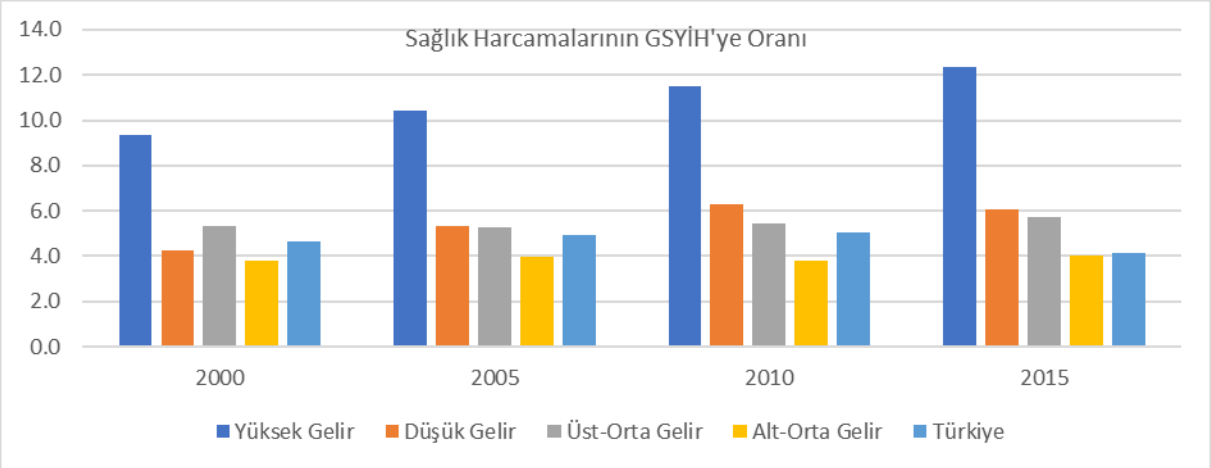

Kaynakça: OECD Sağlık İstatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

6. SONUÇ

Literatür taraması sonucu bebek ölüm hızındaki değişimi en iyi açıklayan göstergeler ekonomik, sağlık, sosyal, çevresel, beslenme başlıkları altında kategorize edilmiştir. Buna göre literatürde öne çıkan bağımsız değişkenler şunlardır: Kamu sağlık harcamasının GSYİH içindeki payı, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla, Gini katsayısı (gelir eşitsizliği göstergesi), yoksulluk oranı (günlük 1 doların altında yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payı), okuryazar olmayan 15-24 yaş arası kadınların toplam içindeki payı, doğurganlık oranı, doğuşta yaşam beklentisi.

Literatürde yer alan bebek ölüm hızını belirleyen faktörlerden seçilmiş olanları üzerinden Türkiye'de bebek ölüm hızı ile seçilmiş faktörler arasındaki ilişkinin literatürde belirtildiği gibi olup olmadığı incelenmiş ve değerlendirme sonuçlarına göre, literatürde olduğu gibi doğuşta yaşam beklentisi, kişi başına düşen milli gelir ve kamu sağlık harcamasının GSYH'deki payı artarken bebek ölüm hızı düşmektedir. Ayrıca doğurganlık oranı ile bebek ölüm hızı aynı yönde hareket etmektedir. Doğurganlık oranının yüksek olduğu ülkelerde bebek ölüm hızı yüksektir bu durum çoğunlukla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Kadınlarda okuryazarlık oranı 1960-2016 dönemi itibariyle stabil olduğu için bebek ölüm hızı arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Türkiye'nin bebek ölüm hızı ve seçilmiş faktörler üzerinden farklı gelir gruplarıyla yapılan karşılaştırmalar sonucuna göre, özellikle içinde yer aldığı üst orta gelir grubuna göre durumun oldukça iyi olduğu ancak üst gelir grubuna göre çok gerilerde kaldığı; gelişmiş ülkeler bakımından Türkiye'nin temel göstergeler bakımından iyileştirmeye ciddi ihtiyacı olduğu sonucuna varılmıştır. 1960-2016 dönemi 57 yıllık veriler incelendiğinde Türkiye'ye ait verilerin son yıllarda durağan olduğu görülmektedir. Bu durum diğer birçok ülkenin de yaşadığı temel sorun olan orta gelir tuzağı ile açıklanabilir. Özellikle kişi başına düşen gelir ve kamu sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı bakımından verilerde durağanlık olması söz konusu endişeyi doğrulamaktadır. Bu durum ampirik çalışmalarla tespit edilebilir ve çalışma sonuçlarına göre politika yapıcılara öneriler sunulabilir.

7. KAYNAKÇA

Barlas, Emin; Fatih Şantaş ve Ahmet Kar, (2014), "Türkiye'de Bölgesel Bebek Ölüm Hızlarının Sağlık Ekonomisi Perspektifinden Karşılaştırmalı Analizi", International Conference on Eurasian Economies, https://www.avekon.org/papers/959.pdf, Erişim Tarihi: 0/.02.2019.

Bernadette O'Hare, Innocent Makuta, Levison Chiwaula ve Naor Bar-Zeev, (2013). "Income and child mortality in developing countries: a systematic review and meta-analysis", Journal of the Royal Society of Medicine. Vol. 106, No. 10, pp. 408–414, DOI: 10.1177/0141076813489680.

Chowdhury, A. (1988) The Infant Mortality-Fertility Debate: Some International Evidence. Southern Economic Journal. Vol. 54(3), pp. 666-674. pdfs.semanticscholar.org/c4a3/92eadc0e0fd1fe0d4479a51d4ec86a40c149.pdf, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

Conroy, Faith, (2015), "Determinants of Infant Mortality Rate: A Cross National Study", www.semanticscholar.org/paper/Determinants-of-Infant-Mortality-Rate-%3A-A-Cross-Conroy/340cae770054228309262b05adf403413bfd66c8; Erişim Tarihi: 02.02.2019.

Cutler, David; Angus Deaton ve Adriana Lleras-Muney, (2006), "The Determinants of Mortality", Journal of Economic Perspectives, Volume 20, No. 3, pp. 97–120.

Ecevit, Eyyup; Çetin, Murat ve Yücel, Ali Gökhan, (2018), "Türki Cumhuriyetlerinde Sağlık Harcamaların Belirleyicileri: Bir Panel Veri Analizi", Cilt 10, Sayı 19, ss. 318-334.

Eğri, Mücahit (1997), "Gelişmekte Olan ve Azgelişmiş Ülkelerde Bebek Ölümlerini Etkileyen Faktörler: Çevresel Yaklaşım", Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi, Cilt. 4, Sayı. 2, ss. 155-160.

Erdoğan Engin, Meliha Ener ve Feyza Arıca, (2013), "The Strategic Role of Infant Mortality in the Process of Economic Growth: An Application for High Income OECD Countries", Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 99, No. 6, pp. 19–25.

Felder, Stafen, (2013), "The Impact Of Demo- Gra Phıc Change On Health Care Expendıture", CESifo DICE Report 1/2013; www.cesifo-group.de/DocDL/dicereport113-forum1.pdf, Erişim Tarihi: 05.02.2019.

Filmer, Deon ve Land Pritchett (1999), "The impact of public spending on health: does money matter?" Social Science and Medicine, Vol. 49, No.10, pp. 1309-1323.

Kalipeni, Ezekiel (1992), "Determinants of Infant Mortality In Malawi: A Spatial Perspective", Social Sciences and Medicine Vol. 37, No.2, pp. 183-198. www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/027795369390454C.

Khadka, Khim Bahadur ve diğerleri (2015), "The socio-economic determinants of infant mortality in Nepal: analysis of Nepal Demographic Health Survey, 2011", BMC Pediatrics, Vol. 15, No. 152, DOI 10.1186/s12887-015-0468-7, www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4603581/pdf/12887_2015_Article_468.pdf, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

Liu, Yang; Chen Yiwen ve Wang Di, (2015), "Economic and Socioeconomic Determinants of Infant Mortality: A cross-country investigation", Econometric Analysis Undergraduate Research Papers; https://smartech.gatech.edu/handle/1853/54226, Erişim Tarihi: 02.02.2019.

Malmberg, B (2007), "Demography and the Development Potential of Sub-Saharan Africa", Department of Human Geography, Stockholm University. Stockholm.

Masuy S. Godelieve, (2001), "The determinants of infant mortality: how far are conceptual frameworks really modelled?", https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4020-4676-6_2, Erişim Tarihi:03.02.2019.

Mosley, W. ve Lincoln C. Chen, (1984), "Analytical Framework for the Study of Child Survival in Developing Countries". Population Development Review, Vol. 10, pp. 25–45.

Osawe, Osayanmon Wellington, (2014), "Determinant of Infant Mortality Rate: A Panel Data Analysis of African Countries", Developing Country Studies, Vol.4, No.18, pp. 111-115.

Papageorgiou, Chris ve Petia Stoytcheva, (2008), "Education Inequality among Women and Infant Mortality: A cross-country empirical investigation", www.chrispapageorgiou.com/papers/FemaleMortality.pdf, erişim Tarihi: 02.02.2019.

Park, C.B., Islam, M.A., Chakraborty, N., Kantner, A. (1996), "Partitioning the Effect of Infant and Child Death on Subsequent Fertility: An Exploration in Bangladesh", East-West Center Working Papers, pdfs.semanticscholar.org/b2ce/557b5da722d82371a7dbabfecfc01565423a.pdf. Erişim Tarihi: 03.02.2019.

Rabbi, A. M. Fazle, (2013), "Imbalance in Life Table: Effect of Infant Mortality on Lower Life Expectancy at Birth", Journal Of Scientıfıc Research, Vol. 5, No. 3, pp. 479-488. http://dx.doi.org/10.3329/jsr.v5i3.14105.

Shetty, Anil and Shraddha Shetty, (2014), "The correlation of health spending and infant mortality rate in Asian countries", International Journal of Contemporary Pediatrics, Vol. 1, No. 2, pp. 100-105. www.ijpediatrics.com, DOI: 10.5455/2349-3291.ijcp20140808.

Siah, Audrey K.L. and Grace, (2015), "Female Labour Force Participation, Infant Mortality and Fertility in Malaysia", Journal of the Asia Pacific Economy, DOI: 10.1080/13547860.2015.1045326, https://www.researchgate.net/publication/270277325_Female_Labour_Force_Participation_Infant_Mortality_and_Fertility_in_Malaysia, Erişim Tarihi: 10.02.2019.

Stroobant, Godelieve Masuy, (2001), "The determinants of Infant Mortality: How Far are Conceptual Frameworks Really Modelled?", Institut de démographie, UCL, www.citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.548.3685&rep=rep1&type=pdf, Erişim Tarihi: 08.02.2019.

Yüceşahin Murat M., (2009), "Türkiye'nin Demografik Geçiş Sürecine Coğrafi Bir Yaklaşım", Coğrafi Bilimler Dergisi Cilt. 7, Sayı 1, ss.1-25; DOI: 10.1501/0004993, www.researchgate.net/publication/270547883, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

Dünya Bankası, www.investopedia.com/terms/m/middle-income-countries.asp, Erişim Tarihi, 10.02.2019.

www.ageing.ox.ac.uk/download/143, Erişim Tarihi: 10.02.2019. "Infant Mortality and Fertility", Population Horizons Factsheet No.5, Summer 2014.

Zakir, Mohammed ve Phanindra V. Wunnava, (1999), "Factors Affecting Infant Mortality Rates: Evidence from Cross–sectional Data", Applied Economics Letters, Vol 6, pp. 271-73. https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/135048599353203?casa_token=0qkpn3XoUXgAAAAA:25iOI6PPjHJLKP7194CKvmR8EKXhn5fPTUMOou7uyDj4i0ucXb25LUNtWcz3oeIA9llsEuG2tOE7npc, Erişim Tarihi: 02.02.2019.

Obsesif Kompulsif Bozukluk Kapsamında İstifçilik

Dr. Öğretim Üyesi Fatih Bal[1]

[1]İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF Fakültesi, Psikoloji Bölümü, fbal@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9974-2033

Özet: İstifçiliğin neden kaynaklandığı tam olarak bilinmemektedir. İstifçililik ilk olarak obsesif kompulsif bozukluğun belirtilerinden görülmüştür. Takıntılı olarak bir şeyleri biriktirme (eşya, çöp, vb.) eğilimi gösterme olarak değerlendirilmiştir. İlk başta biriktirme davranışı birey ve çevresi tarafından o kadar önemli gibi görülmezken, daha sonrasında birey ve çevresinin yaşam standartlarını düşürmektedir. Psikolojik sorunlardan; yanlızlık, depresyon vb. yaşanan travmalardan (ölüm, taciz, vb.) dolayı birden istiflemenin arttığı ve istifçinin yaşadığı ortamın yaşanılamaz hale geldiği, sosyal çevresi tarafından dışlandığı görülmektedir. Bu çalışmada obsesif kompulsif bozukluk kapsamında biriktirme ve saklama kompulsiyonlarına diğer bir adıyla istifçiliğe değinilecek ve nedenleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Obsesif Kompulsif Bozukluk, Biriktirme ve Saklama Kompulsiyonları, İstifçilik

Hoarding in Obsessive Compulsive Disorder

Abstract: It is not known exactly why hoarding is caused. The empiricism was first seen from the symptoms of obsessive-compulsive disorder. Obsessedly collecting things (goods, rubbish, etc.) was evaluated as showing tendency. At first, the accumulation behavior is not seen as important by the individual and his environment, but then decreases the living standards of the individual and his / her environment. Psychological problems; loneliness, depression etc. It is observed that the increasing of the stacking due to the traumas (death, harassment, etc.) and the environment where the hoarder lives cannot be experienced and excluded by the social environment. In this study, accumulation and storage compulsions in the scope of obsessive compulsive disorder will be discussed and other causes will be discussed.

Key Words: Obsessive Compulsive Disorder, Accumulation and Storage Compulsions, Hoarding

1. GİRİŞ

İstifleme bozukluğu, eşyaların ileride ihtiyaç olabileceği düşüncesiyle, atma veya ayrılma konusunda zorluk yaşamaktır. İstifleme bozukluğu olan bir kişi, eşyalardan kurtulma düşüncesinde sıkıntı yaşamaktadır. Aşırı değer birikimi, gerçek değerden bağımsız olarak gerçekleşir. İstifçilik genellikle, evlerin doldurulabildiği kapasiteye kadar dolmasına sebep olabilmekte, sıkışık yaşam koşulları yaratabilmektedir. İstiflenen yığınlardan ötürü evdeki yaşam alanları kısıtlanabilmektedir. Tezgah, lavabo, soba, masa, merdiven ve hemen hemen tüm diğer yüzeyler genellikle eşyalarla doldurulur. Evin içerisinde yer kalmadığında garaj, bahçe ve diğer depolanabilecek yerlerde kullanılabilmektedir. İstifleme davranışı hafif ya da şiddetli arasında değişmektedir. Bazı durumlarda, istifçiliğin yaşamınız üzerinde fazla bir etkisi olmayabilir, bazı durumlarda ise günlük işleyişinizi ciddi şekilde etkilemektedir.

2. OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK

Sigmund Freud günümüzde Obsesif Kompulsif Bozukluğu obsesyonel nöroz adı altında değerlendirmiştir. Obsesif kompulsif bozukluk psikodinamik kuram çerçevesinde ele alındığında belirtilerini bastırılmış bilinçdışı dürtüler oluşturmaktadır. Bastırılan bu dürtülerin yarattığı anksiyete sonucu odipal fazdan yoğun ambivalans duygularıyla ilişkili anal faza regrese olunmaktadır. Regresyon, replasman, reaksiyon formasyonu, yapıp bozma ve izolasyon obsesif kompulsif bozuklukta kullanılan savunma mekanizmaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayar ve Yavuz, 2008: 187).

Obsesif kompulsif bozukluk, sosyal hayatımızı hatta günlük yaşantımızı etkileyerek aktivitelerimizi kısıtlayan hatta engelleyen takıntılara denmektedir. Bu takıntıların oranı sanıldığı kadar az olmamakla birlikte, her 100 kişiden % 2 'si veya %3'ünün obsesif kompulsif bozukluk sorunu ile karşılaştığı yapılan araştırmalar sonucu tespit edilmiştir. Obsesif kompulsif bozukluk daha çok ergenlik döneminde karşılaşılmasına karşın, yaşamın diğer evrelerinde görülebilmekte ve kadınlarda daha sık rastlanmaktadır (http://www.psikiyatri.org.tr).

Obsesif kompulsif bozukluk, genellikle geç ergenlikte ya da erken yetişkinlikte ortaya çıkan ve tedavi edilmediği takdirde kronik seyreden, ciddi ve engelleyici bir klinik durumdur. Bu bozukluğun bir anksiyete bozukluğu ya da varsayımsal obsesif kompulsif bozukluklarla ilişkili bir grup olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı halen

tartışmalıdır. Tam olarak açıklayamayan obsesif kompulsif bozuklukta bilişsel-davranışsal modelinden etkilenen bireylerde işlevsel olmayan inançların önemini vurgulamaktadır (Abramowitz, Taylor & McKay, 2009: 491).

Obsesif kompulsif bozukluk, bireyin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyin yaşadığı obsesyonlar sosyal olarak bireyin yaşantısını olumsuz etkilemekte, birey gündelik yaşamının koordinasyonu düzgün sağlayamadı gibi iş ve aile yaşantısında sorunlar yaşamaya başlamaktadır (Beşiroğlu vd., 2007: 5).

Obsesyonlar; bulaşma obsesyonları (mikrop kapma, belli hastalıklara yakalanma kaygıları, vücut atık veya salgılarından iğrenme veya kaygı duyma vb.), saldırganlık (agresif) obsesyonları, cinsel obsesyonlari biriktirme ve saklama obsesyonları (eşyalarını kaybetme korkusu gibi), büyüsel düşünceler ve batıl inançlar, somatik obsesyonlar, dinsel (mistik) obsesyonlar ve diğer obsesyonlar olarak ayrılmaktadır (Türkbay vd., 2000: 87-88).

Obsesif kompulsif bozukluğa (OKB) sahip kişiler genellikle takıntılarının farkındadır ve günlük yaşantılarını olumsuz etkileyen bu düşüncelerinden rahatsız olmakta, utanç duyabilmekte ve destek isteyebilmektedirler. Genellikle birden fazla obsesyona sahiptirler (Beşli, b.t.:3).

Obsesyonlar bilişsel teori bağlamında iki farklı gruba ayrılabilmektedir (Beşiroğlu,2014:224):

- Otojen obsesyonlar: Utanca neden hakkında pek konuşulmak istemeyen saldırganlık, cinsel ve benzeri kişinin başkalarına zarar verebildiği tekrarlayıcı özellikte olan obsesyonlardır.
- Reaktif obsesyonlar: bireyin kendisinede saçma gelen bir dış uyaranın tetiklediği kişinin genellikle saklamadığı takıntılarıdır. Bunlardan bazıları; temizlik, şüphecilik, simetri ve istifçilik olmaktadır.

3. İSTİFÇİLİK

Çoğu insan davranışında olduğu gibi, eşyaların biriktirilmesi ve toplanması, tamamen normal ve adaptif olandan aşırı veya patolojik olabilir. İstifleme ya da kompulsif bir şekilde istifleme, bu aşırı toplama biçimini ifade etmek için daha sık kullanılan terimlerden bazılarıdır. İstifleme oldukça yaygındır ve şiddetli olduğunda, önemli fonksiyonel sakatlık ile ilişkilidir ve hastalar, aileleri ve genel olarak toplum için büyük bir yük teşkil eder. Genellikle tedavi edilmesi zor kabul edilir. İstifleme çeşitli nörolojik ve psikiyatrik durumlar bağlamında ortaya çıkabilir. Sıklıkla obsesif kompulsif bozukluğun bir semptomu (veya semptom boyutu) olarak kabul edilmesine rağmen, tanısal sınırlar hala tartışma konusudur. Son veriler, kompulsif biriktirmenin de bağımsız bir sorun olabileceğini düşündürmektedir. Epidemiyolojik, fenomenolojik, nörobiyolojik ve tedavi çalışmalarından elde edilen artan kanıtlar, kompulsif biriktirmenin en iyi şekilde kendi tanı ölçütlerine sahip ayrı bir bozukluk olarak sınıflandırılabileceğini düşündürmektedir (Pertusa vd., 2010: 371).

İstifleme ilk zamanlarda obdesif kompulsif bozukluğun tanı ölçütleri arasında değerlendirilmiştir. İstifleme nesneleri / eşyaları aşırı oranda biriktirme, toplama eğilimi göstermek olarak tanımlanmaktadır. İstifçiler biriktirdiği objeleri atmakta sorun yaşamaktadır (Aytaç ve Hocaoğlu, 2015: 34).

Hem genetik hem de çevresel olarak ailevi faktörlerin kritik rol oynadığı gelişimsel bir dizilimin bir sonucu olarak obsesif kompulsif bozukluk ortaya çıkmaktadır. OKB hastalarınında; yasak düşünceler, simetri ile ilgili saplantılar, temizlik takıntısı ve istifleme takıntıları yaygın olarak görülen takıntılar arasında yer almaktadır (Leckman & Bloch, 2008: 1230).

En sık istiflenme ile ilişkili olan rahatsızlıklar; obsesif kompulsif kişilik bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk, dikkat eksikliği / hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve depresyondur. Daha seyrek olmakla birlikte, istiflenme bir yeme bozukluğu, pika (gıda dışı malzemeler yeme), Prader-Willi sendromu (bir genetik bozukluk), psikoz veya demans ile ilişkili olabilir (Neziroğlu, b.t.).

İstifçilik, obsesif kompulsif bozukluk semptomunun yanı sıra, obsesif kompulsif kişilik bozukluğu için bir tanı kriteridir (Frost vd., 2000:1071). Obsesif kompulsif bozukluk ile ilgili saplantılar ve zorlamalar, bazen bireyin eşyaları atma veya eşya alma veya edinme konusunda güçlükle sonuçlanır. Örneğin, OKB'li bazı insanlar, bir şeyi çöpe atarlarsa kötü ya da felaket bir şeyin olacağına dair korku ya da duygulara sahiptir. Diğer durumlarda, bir şey verilirse veya atılırsa bireyler eksiklik hissine sahiptir; tüm yaşam deneyimlerini belgeleme ve korumaya ihtiyaçları olabilir. Örneğin, bir çocuk sahip oldukları tüm oyuncakların saklanması isteği duyabilmektedir (http://beyondocd.org). İstifleme bozukluğu gelişen çocuklar, eğer bir şey alındığında sadece ciddi şekilde endişeli ve sıkıntılı hale gelmeyebilir, sinir krizi geçirebilir, ağlayabilir ve bağırabilir, hatta panik içinde atabilir, tekmeleyebilir veya vurabilir veya bir şeyleri kırabilirler (Miller, b.t.).

Literatürde istifçiliğe dispozofobizi ya da kompulsif biriktirme hastalığı da denmektedir. İlerde bazı eşyaların gerekeceği, tutumlu olma düşüncesi ile eşya saklama her zaman istifçilik olmamaktadır. İstifçilikte değersiz, sağlıksız, kullanılmayan eşyaların biriktirilmesi ve bu objeleri atamama durumu vardır (www.haberler.com).

İstifleme bozukluğu koleksiyonerlikten farklıdır. Pul veya model araba gibi koleksiyonları olan insanlar, belirli öğeleri kasıtlı olarak araştırır, kategorilere ayırır ve koleksiyonlarına dikkatle gösterir. Her ne kadar koleksiyonlar geniş olsa da, genellikle darmadağın değildir ve istifleme bozukluğunun bir parçası olan sıkıntı ve bozulmalara neden olmazlar.

DSM-IV-TR'de istifleme, eşya atma zorluğu olarak tanımlanır ve obsesif-kompulsif kişilik bozukluğu için sekiz tanısal kriterden biri olarak listelenir. Bununla birlikte, biriken kanıtlar, istifçiyi OKB'nin bir parçası olarak sınıflandırmanın yanıltıcı ve geçersiz olduğunu göstermektedir (Grisham & Norberg, 2010: 233).

İstifçilikte objelerin maddi değeri önem taşımamakla birlikte aşırı eşya edinme ve saklama eğilimi görülmektedir. İleride işe yarayacağı düşünülerek saklanan nesneler bir süre sonra yaşam alanını işgal ederek bireyin sağlık sorunları yaşamasına, çevresi tarafından dışlanmasına neden olabilmektedir. İstifleme DSM-5 (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı-5'nci Basım) ile birlikte ilk kez ayrı bir tanı kategorisinde yer almıştır (Coşkun, Çakmak ve Tamam, 2016: 47).

İstifleme bozukluğu popülasyonun yaklaşık yüzde 2 ila 6'sında ortaya çıkar ve sıklıkla ciddi sıkıntı ve işleyişe yol açar. Bazı araştırmalar, istifleme bozukluğunun erkeklerde kadınlardan daha yaygın olduğunu göstermektedir. yaşlı yetişkinler arasında da daha yaygın görülmektedir. 34 ila 44 yaş arasındaki yetişkinlere kıyasla istifleme bozukluğundan 55 ila 94 yaş arasındaki yetişkinlerin üç katı olmamaktadır (Parekh, 2017).

İstifleme ortalama 13 yaş civarında ergenlik döneminde başlayan bir hastalıktır. İleriki dönemlerde istifçiliğe başlayanların oranı sadece %2-5 civarında olmaktadır. Buna karşın yetişkinlikte belirti şiddetinin arttığına yönelik araştırmalarda olmaktadır. Genellikle psikolojik destek için ortalama başvurma yaşı 50 olmaktadır. İstifçilerin genellikle yalnız yaşadığı yapılan araştırmalarda görülmüştür. Biriktirme obsesyonun tam neden başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte bireyin genetiğinin ve yaşadığı travmaların istiflemeye neden olduğu düşünülmektedir. İstifçilik bireyin günlük yaşamını etkilemek ile kalmamakta bireyin yakınlarını da yakından etkileyebilmektedir. İstifçilik tedavi edilmeyip ilerlemesine göz yumulursa, hasta evini kullanamaz hale gelebilmekte ve oluşan kirlilikten dolayı enfeksiyonlarla ve sağlık sorunları ile karşı karşıya kalabilmektedir. İstifçiler sosyal çevreleri tarafından izolasyona uğrayabilmekte, yarattıkları çevre kirliliğinden dolayı adli problemler yaşayabilmekte ve zorla evlerinden çıkarılabilmektedir. İstifçilerin bu aşamaya gelmeden ruhsal ve gerekiyorsa tıbbi destek almaları önem arz etmektedir (Yazıcı ve Hocaoğlu, 2016: 35).

İstifçilik, gerçek değerine bakılmaksızın, eşyaları atmakta ya da eşyalardan ayrılma konusunda yaşanan kalıcı zorluktur. Toplanan eşyaların çokluğu, istifçilerin diğer insanlardan ayrılmasına neden olur. Bu davranış bir istifçi için de aile üyeleri için de zararlı etkilere neden olabilmektedir. Bu etkiler; duygusal, fiziksel, sosyal, mali ve hatta yasal olabilmektedir (Küçük, 2017).

İştifçiler aile üyeleri ve çevresindeki insanlarla eşyalarını korumak için çatışmaya girme eğilimindedir. Bunun altında yatan sebep ise biriktirdikleri nesnelerin benzersiz olduklarına veya gelecekte ihtiyaç duyabileceklerine dair inanç beslemeleridir. Genellikle maddelere duygusal önem atfetme eğilimine sahiptirler. Maddeleri daha mutlu zamanlarını, sevdikleri insanları veya hayvanlarını hatırlatan nesneler olarak görme eğilimine sahiptirler. Genelde istifledikleri şeyler kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. İsraf etmekten sakınırlar.

İstifçilerin sergiledikleri davranışlardan bazıları; eşyaları atamama kabiliyeti, öğeleri atmaya çalışırken ciddi kaygı, eşyaları kategorize eden veya düzenleyen büyük zorluklar, neyin tutulması gerektiği ya da nereye konulacağı ile ilgili kararsızlık, sıkıntı, bunalmış veya sahip olmaktan utanma hissi, öğeleri dokunmadan diğer insanların şüphesi, obsesif düşünceler ve eylemler (gelecekte eşyaya ihtiyaç duyma korkusu; yanlışlıkla atılan nesneler için çöp kutusunu kontrol etme), yaşam alanı kaybı, sosyal izolasyon, aile veya evlilik uyuşmazlıkları, maddi zorluklar, sağlık tehlikeleri dahil olmak üzere fonksiyonel bozukluklardır (Neziroğlu, b.t.).

İstifçiliğin bazı karakteristik özellikleri olmaktadır. İstifçiler lazım olmayacak nesneleri bile toplama, saklama ve elden çıkaramama eğiliminde olmaktadır. Sosyal çevrelerinden biriktirdikleri sakladıkları nesneleri atma konusunda müdahale ile karşılaştıklarında sinirlenmekte, öfkelenmekte ve hatta çatışmaya girebilmektedirler. Yaşadıkları bu gerginliğin sebebi eşyaya karşı olan takıntılı düzeyde bağları olduğu için davranış bozuklukluları göstermektedir. Biriktirdikleri nesnelerin atılma ihtimali bile onları kaygılandırmaktadır. İstifçilerin biriktirdikleri nesneler genellikle aynı tarz objeler olmamaktadır. İstifçiler kontrolsüz bir şekilde eşya biriktirme eğiliminde

oldukları için bir süre sonra evlerinde kendileri için bile yaşam alanı kalmamaktadır (https://www.medikalakademi.com.tr).

Ruhsal Bozukluklar İçin Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM-5), istifçiliğe yol açan bir dizi tanı ölçütünü listelemektedir. Bunlar (https://aklinizikesfedin.com);

- Gerçek değerlerinden bağımsız olarak, eşyalardan kurtulma veya eşyalarını bırakma konusunda sürekli zorluk yaşama.
- Bu zorluğun yaşanmasının nedeni söz konusu eşyaları saklama ihtiyacı ve bunlar atıldığı takdirde hissedilecek rahatsızlıktır.
- Nesnelerden kurtulmanın zorluğu, eşyaları biriktirmeye yol açar.
- İstifleme klinik olarak önemli bir rahatsızlığa neden olur veya bireyin yaşamını bozar.
- İstifleme (biriktirme) bozukluğu, başka herhangi bir ruhsal bozukluğun belirtilerinden kaynaklanmaz.

Biriktirme hastalığı olarak da adlandırılan istifçilik gerekli olmayan eski kullanılamayacak gazete, giysi, çöp ve benzeri objeleri atmayarak saklamak sonucu bir süre sonra evin kullanılamayacak hale gelmesi ile sonuçlanmaktadır. İstifçi biriktirdiklerini atmasını söyleyen sosyal çevresindekiler ile çatışmaya girme eğiliminde olmakla birlikte sürekli endişe halinde olmakta bu da davranış bozukluklarına neden olmaktadır (http://www.psikodestek.com).

İstiflemenin nedenleri; bir öğenin gelecekte faydalı veya değerli olacağını düşünme, bir öğenin duygusal değere sahip olduğunu, eşsiz ve yeri doldurulamaz olduğunu hissetmeleridir (Neziroğlu, b.t.). Major depresyon ve dürtü kontrol bozukluklarının, özellikle kompulsif alışverişin yaşam boyu yaygınlığı da istiflemenin nedenleri arasında yer almaktadır (Winsberg, Cassic & Koran, 1999: 591).

İstifçiler aşırı sayıda eşya satın alma veya saklama, biriktirme eğilimi göstermektedir. İstifçilerin yaşam alanlarında kademeli şekilde artan dağınıklık gözlemlenmektedir. Bunun sebebi ise eşyaları atmakta zorluk çekmeleridir. İstifçiler ereksiz olduğu halde, evde yer kalmadığı durumlarda bile eşya satın almaya veya biriktirmeye devam etme eğilimi göstermektedir. Yaşam alanlarımı kısıtlayan eşyalarını atmada ve eşyalarından ayrılma konusunda zorluk yaşamaktadırlar, atmaya zorlandıklarında üzüntü ve telaşa kapılırlar. İstifledikleri ile aralarında derin bağlar vardır. Evdeki odaların kullanılamaz hale geldiği noktaya kadar biriktirme eğilimi göstermektedirler. Sorunlarından, yalnızlığından kaçmak için insanlar istiflediği gibi, işten kaçma erteleme gibi sebeplerden de istifleyebilir.

İlerde neyin ihtiyaç olacağı konusundaki kararsızlıkta biriktirme alışkanlığını tetikleyen diğer bir faktördür. Gazeteler, kıyafetler, evraklar, kitaplar veya duygusal öğeler gibi objeler düzensiz yığınlar veya ürün yığınları haline gelerek biriktirilebilinmektedir. İstifçiliğin ileri aşamasında evde yürüyüş alanlarının ve yaşam alanlarının kalabalıklaştırıp sıkıştıran, mutfağınızda yemek yapmanızı veya banyoyu banyo yapmak için kullanmanızı ve benzeri mekanları kullanılamaz hale getiren yığınlar haline gelebilmektedir. Evin düzenlemez hale gelmesi ve karmaşıklaşması gerekli eşyaların arada kaybolmasına yada işlevin kaybetmesine neden olabilmektedir. Aşırı sağlıksız seviyelerde yiyecek veya çöp birikmesine sebep olabilmektedir. Bu durum sağlık ve güvenlik ile ilgili sıkıntılara yol açabilmektedir. İştifçilerin eşyalarını azaltmaya ve sorunu çözmeye kalkanlarla çatışmaya geçmesi psikolojik destek alınmadığı sürece durumun işinden çıkılmaz hale gelmesine neden olabilmektedir.

İstifçiler problemleri olduğunun farkına varsalar da yardım istemeye utanmaktalar. Bunun altında yatan neden istifçilerin genelde çevreleri tarafından aşağılandıkları için kendilerini suçlu hissetmeleridir.

Obsesif kompulsif bozukluk kapsamında istiflemede hastalar kaygı, depresyon, aile ve sosyal engele sahip olduğu görülmektedir (Frost vd., 2000:1071). Örneğin, hareketlilik sorunları olan biri, edindikleri büyük miktardaki karmaşayı temizleyemez, öğrenme güçlüğü çeken veya bunayan bireyler öğeleri kategorize edemez, bu durumda zamanla istifçiliğe neden olabilmektedir.

Yalnız yaşamak, evlenmemiş olmak veya ailelerinin diğer üyeleri ile zayıf bir ilişkisi olmak, ilgiden yoksun bir çocukluk geçirmiş olmak ve maddi nesnelerin eksikliğini hissetmek, ailede istifleme geçmişine sahip olmak, darmadağın bir evde büyümek ve öğeleri düzene sokmayı öğrenmemek istifçiliğe neden olan duygusal nedenler arasında sayılabilmektedir. Sevdiklerinin ölümü gibi ağır travma yaşayanlar bireylerde üzüntüden ve stresten kaçarken istifçi hale gelebilmektedir. Bir gün ihtiyacım olabilir diye nesne edinme ve atamama ya da hatıralardan kopamam istifçiliğin içinden çıkılamaz bir durum haline gelmesine neden olabilmektedir. Kişi, duygusal nedenlerle olduğu gibi, başkaları tarafından anlaşılmayan nedenlerle nesneleri güzel ya da yararlı

gördüğü için eşyaları saklayabilmektedir. Çoğu zaman, tutulan nesnelerin çoğunun parasal değeri yoktur ya da azdır ve çoğu insanın çöp olarak değerlendireceği nesneler olabilmektedir. İstifleme bozukluğu olan çoğu insan, nesnelere çok güçlü bir duygusal bağlılığa sahiptir.

Bu tür hasta yakınları için kendi kendine yardım grubunda yardımcı terapist olarak ortak terapist olma deneyimi ve tedavi sürecinin bir parçası olarak istifçi evine düzenli bir ziyaretçi olarak bakıldığında klinik tablo daha karmaşıktır. Hastaların çoğu çocuklukta üzgün; davranış kalıpları aile için yıllarca bilinir; semptomların kötüleşmesi genellikle, örneğin farklı türdeki kayıpların deneyimleriyle bağlantılıdır. Aile üyesinin ölümü, meslek, eş, arkadaş ve benzerinde yaşanan problemlerden kaynaklı depresyon hakimdir. Belirtiler hastanın yaşamındaki tüm alanları etkiler. Bunların çoğu için klinik tablo, tedaviyi karmaşık, çok yavaş ve yorucu bir sürece dönüştüren egosintoniktir. Semptomların neyi temsil ettiği tam olarak anlaşılmadığından, hasta ile psikolog arasındaki ittifak zorlaşmaktadır (Pavlenko, 2015: 407).

İstifçilik bilgi işlem açıkları; duygusal bağlar oluşturmada problemler; davranışsal kaçınma; mal sahipliğinin niteliği hakkında hatalı inançlardan kaynaklanan çok yönlü bir problem olarak kavramsallaştırılmıştır (Frost & Hartl, 1996: 341). Bu dört özel unsur aşağıda açıklanmaktadır (Kelly, 2018):

- Bilgi işleme: İstifçiliğe sahip olan insanlar, mülkiyeti elinde bulundurup bulundurmama konusunda, organizasyon ve kategorizasyon ile ilgili karar vermekte zorlanırlar. Bu nedenle tedavi sıralama, organize etme ve karar verme becerilerine odaklanır.
- Nesnelere Duygusal Bağlanma: İnsanların nesnelere yoğun bir duygusal bağ kurmaya istekli olmaları nadir bir eğilim değildir. Bu durum değeri çok az olan veya hiç değeri olmayan nesnelerin atılmasını zorlaştırabilir. Bilişsel yeniden yapılandırma ve maruz kalma gibi teknikleri kullanan terapiler bireyin nesneler hakkında inançlarına meydan okumak için kullanılır ve bu tür nesnelerin atılmasının gerçek sonuçlarını araştırır.
- Mülkiyet Haklarına İlişkin İnançlar: İstifçilikte malların korunmasına ve israf edilmemesine dair bir sorumluluk olduğuna dair yoğun bir inanç vardır. Bunun için tedavi sürecinde bilişsel yeniden yapılanmaya ve mülklerin etrafındaki inançları eleştirel bir şekilde incelemeye odaklanılmaktadır.
- Davranıştan Kaçınma: İstifçiliğin bireyin evini ve ilişkilerini tahrip edebilmektedir. Bu durum eşyalarını düzenleme konusunda desteği aslında istemese de kabullenmesine ve izin vermek zorunda kalmasına neden olabilmektedir. Tedavi sürecinde kişinin kaygı yaratan durumlarla yüzleşmesine izin veren davranışsal deneyler yaratmaya odaklanılır, aynı zamanda daha uyumlu başa çıkma stratejileri geliştirmesi sağlanmaya çalışılır.

Karar vermedeki zorluk da istifleme davranışının önemli bir belirleyicisi olduğunu kanıtlamıştır (Steketee, Frost & Kyrios, 2003: 463). Atma zorluğu, aşırı tasarruf ve karmaşa gibi temel özelliklere ek olarak, istifleme bozukluğu olan birçok kişi kararsızlık, mükemmeliyetçilik, erteleme, dağınıklık ve dikkat dağıtıcılık gibi problemlerle de ilişkilidir. Bu ilişkili özellikler, işlevlerinin ve genel ciddiyetinin problemlerine büyük ölçüde katkıda bulunabilir (Parekh, 2017).

4. SONUÇ

Obsesif kompulsif bozukluğun (OKB) bilişsel tedavileri üzerine literatürde yapılan üç inceleme, bilişsel ya da rasyonel duygu terapisinin, yüzleştirme ve tepki önleme kadar etkili olduğu bulgusunu ortaya koymaktadır (Holland, 2007:169).

İstifçiliğin ailede genetik ile bağlantılı olduğunu ve istiflenmenin obsesif kompulsif kişilik bozukluğun farklı bir türü olduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır. İstifçilik çoğu zaman çocuklukta veya gençlik yıllarında başlar, ancak genellikle yetişkinliğe kadar şiddetli hale gelmez. İstifçilik, bir şeyi toplama ya da tasarruf etmek, uzak bir yere atma korkusuyla ilgili olabilir. Bir eşyayı atmayı düşünmek, istifçideki kaygıyı tetikler, bu yüzden korkuyu önlemek için öğeye takılır. Birçok istifçi mükemmeliyetçidir. Neyin tutulması ve neyin atılması konusunda yanlış karar vermekten korkar ve bu yüzden her şeyi saklarlar. İstifçiliğe genellikle ailelerde rastlanır ve depresyon, sosyal anksiyete, bipolar bozukluk ve dürtü kontrolü sorunları gibi diğer ruh sağlığı bozukluklarına sıklıkla eşlik eder. İstifçiliğe sahip kişilerin çoğu, sorunu olan başka bir aile üyesini tanımlayabilir. İstifçiler problemlerini nadiren tanırlar. Genel olarak, istifleme işleminden sonra diğer aile üyeleriyle bir problem haline gelince, tartışılan problemdir. Bilişsel davranış terapisi ile özellikle istifçinin evine giren bir terapist alışkanlıklarını evini

dezenfekte etmeye çalışacak tutarlı bir davranış programı geliştirmesine yardımcı olması, ilaç tedavisinden bile daha etkili olabilmektedir (Borchard, 2014). Erken teşhis ve tedavide ayrıca önem taşımaktadır. Bilişsel davranışçı terapi istifçilikte en başarılı tedavi yöntemlerinden biri olmaktadır (Newman,2005:515). Bilişsel davranışçı terapi sayesinde güçlü veya baskın duyguların izlenebilmesi, hem hoş hem de hoş olmayan duygularla ilişkili zaman, yer, aktiviteler veya düşüncelerin tanımlamasına yardım edebilmektedir (Bal, 2018:4850).

KAYNAKÇA

Abramowitz, J.S., Taylor, S. & McKay, D. (2009). Obsessive-compulsive disorder. The Lancet, 374(9688): 491-499.

Aytaç, H. M. ve Hocaoğlu, Ç. (2015). DSM-5'in yeniliklerinden 'istifleme bozukluğu': Bir olgu sunumu. Güncel Psikiyatri ve Psikonörofarmakoloji, 5(1): 34-40.

Bal, F. (2018). Bilişsel davranışçı terapi yönteminin kekemelik üzerindeki etkisinin incelenmesi. International Social Sciences Studies Journal, 4(24): 4849-4860.

Bayar, R. ve Yavuz, M. (2008). Obsesif kompulsif bozukluk. Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi, 62: 185-192.

Beşiroğlu, L. (2014). Obsesif kompulsif bozuklukta fenomenoloji: Tedavi yanıtı için önemli mi?. Psikiyatride Güncel, 4(3): 221-225.

Beşiroğlu, L., Uğuz, F., Sağlam, M., Yılmaz, E., Ağargün, M.Y. ve Aşkın, R. (2007). Obsesif kompulsif bozuklukta yaşam kalitesi ile ilişkili etkenler. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 8(1): 5-13.

Beşli, M. S. (b.t.). Obsesif kompulsif bozukluk ve anksiyete. https://www.academia.edu (E.T. 01.12.2018).

Biriktirme hastalığı. http://www.psikodestek.com (E.T. 24.12.2018).

Borchard, T. (2014). 8 Facts about compulsive hoarding. https://www.everydayhealth.com (E.T. 24.12.2018).

Coşkun, Çakmak ve Tamam, (2016). İçgörüsü kötü tıp istifleme bozukluğu olgusunda elektrokonvulzif tedavi kullanımı. Türk Psikiyatri Dergisi, 27(1): 47-48.

Eşya biriktireyim derken hastalık biriktirmeyin. https://www.haberler.com (E.T. 24.12.2018).

Frost, R. O. & Hartl, T. L. (1996). A cognitive-behavioral model of compulsive hoarding. Behaviour Research and Therapy, 34(4):341-350.

Frost, R. O. & Steketee, G., Williams, L. F. & Warren, R. (2000). Mood, personality disorder symptoms and disability in obsessive compulsive hoarders: a comparison with clinical and nonclinical controls. Behaviour Research and Therapy, 38(11): 1071-1081.

Gözlem, K. (2017). İstifçilik. Libido Dergisi. http://www.libidodergisi.com (E.T. 01.12.2018).

Grisham, J. R. & Norberg, M. M. (2010). Compulsive hoarding: current controversies and new directions. Dialogues Clin Neurosci, 12(2): 233–240. Compulsive hoarding: current controversies and new directions

Holland, S. J. (2007). 'Obsesif-kompulsif bozukluklar'. Bilişsel Terapi ve Uygulamaları, Ed. Robert L. Leahy. İstanbul: Litera Yayıncılık.

İstifleme (Biriktirme) bozukluğu nedir? https://aklinizikesfedin.com (E.T. 24.12.2018).

Kompulsif biriktirme hastalığı (dispozofobi) nedir? Belirtileri ve tedavisi. https://www.medikalakademi.com.tr (E.T. 24.12.2018).

Kelly, O. (2018). Compulsive hoarding treatment. https://www.verywellmind.com (E.T. 24.12.2018).

Leckman, J. F. & Bloch, M. H. (2008). A developmental and evolutionary perspective on obsessive-compulsive disorder: whence and whither compulsive hoarding? Am J Psychiatry, 165(10):1229-1233.

Miller, C. (b.t.). Hoarding in children. https://childmind.org (E.T. 24.12.2018).

Neziroğlu, F. (b.t.). Hoarding: The basics, https://adaa.org (E.T. 02.12.2018).

Newman, B. Y. (2005). Compulsive hoarding: a disease or a sign of a deeper disorder? Optometry, 76(9):514-515.

Obsesif - Kompulsif Bozukluk (b.t.). http://www.psikiyatri.org.tr (E.T. 05.12.2018).

OCD symptoms: OCD related hoarding. http://beyondocd.org (E.T. 24.12.2018).

Parekh, R. (2017). What is hoarding disorder? https://www.psychiatry.org (E.T. 24.12.2018).

Pavlenko, O. (2015). Compulsive hoarding: a new personality disorder? European Psychiatry, 30(1): 407

Pertusa, A., Frost, R. O., Fullana, M. A., Samuels, J., Steketee, G., Tolin, D., Saxena, S., Leckman, J. F. & Mataix-Cols, D. (2010). Refining the diagnostic boundaries of compulsive hoarding: A critical review. Clinical Psychology Review, 30(4), 371-386.

Steketee, G., Frost, R. O. & Kyrios, M. (2003). Cognitive aspects of compulsive hoarding. Cognitive Therapy and Research, 27(4): 463.

Türkbay, T., Doruk, A., Erman, H. ve Söhmen, T. (2000). Obsesif kompulsif bozukluğun belirti dağılımının ve komorbiditesinin çocuk ve ergenler ile erişkinler arasında karşılaştırılması. Klinik Psikiyatri Dergisi, 3: 86-91.

Winsberg, M. E., Cassic, K. S. & Koran, L. M. (1999). Hoarding in obsessive-compulsive disorder: a report of 20 cases. The Journal of Clinical Psychiatry, 60(9): 591-597.

Yazıcı, G. ve Hocaoğlu, Ç. (2016). İstifleme bozukluğunun aile üzerine etkileri: Bir olgu sunumu. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17(4):35.

Yeni Kentsel Kalkınma Üzerine Tartışmalar

Prof. Dr. Feride Doğaner Gönel[1]

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, gonel@yildiz.edu.tr

Özet: Kentler ulusal ekonomilerin büyümesinde son derece önemli bir rol oynar. Yapılan tahminler, 21. Yüzyılın sonlarına doğru dünya nüfusunun büyük bir kısmının kentlerde yaşayacağı şeklinde. Bu nedenle de ulusal kalkınma dediğimiz kavram hızla kentsel kalkınma ile örtüşür hale gelmiş olacak.

Bugün kentlerin kalkınması ile bölgesel kalkınma arasında varolan etkileşimin ikisinden biri lehine bozulacağı ile ilgili bazı yaklaşımlar olduğu gibi, tek başına kentsel kalkınma sürecine yönelik farklı yaklaşımlar da söz konusu. Bu yaklaşımlardan bazıları kentlerin, içinde bulundukları bölge ve ülkenin izlemiş olduğu genel iktisat politikasının adımlarını takip etmesi gerektiğini savunur. Öte yandan başka bir yaklaşım, her kentin ve bölgenin kendine özgü bir patikası olduğu ve bu özgünlüğünü koruyarak kalkınması gerektiği üzerinde durur. Bu yaklaşımlardan ilki, küreselleşmenin kentlerdeki izdüşümü üzerine yoğunlaşıp, küresel kent kimliği üzerinden bu kentlerin, daha rekabetçi ve yatırım merkezi olması gerektiğini savunurken, ikinci yaklaşım, kentlerin içinde bulundukları doğa ile daha barışık ve içinde yaşayan insanların daha sürdürülebilir ve yaşanabilir bir hayata erişmesini savunur.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen iki yaklaşım üzerinden kentsel kalkınma incelenmeye ve tartışılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla ilk bölümde genel olarak dünyadaki kentlerin durumu ele alınacak. Daha sonra, söz konusu iki yaklaşımın genel hatları ve kalkınmadaki olası anlamları üzerinde durulacak. Son bölümde ise, küresel kent ortamında sürdürülebilirlik başlığı altında bu iki farklı yaklaşımın kesişim kümesinin ne kadar mümkün olabileceği tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelime: Küresel Kent, Sürdürülebilir Kent, Megakentler, Sürdürülebilir Kalkınma

1. GİRİŞ

Kentler ulusal ekonomilerin büyümesinde son derece önemli bir rol oynar. Son 50 yıl içerisinde hızla büyüyen bazı kentlerin, sınırları içinde bulundukları ülkelerin büyümelerine ve kalkınmalarına ne kadar çok ve hızlı bir şekilde katkı yaptıklarını gözlemledik. İçlerinde, özellikle Asya ülkelerindeki kentler, önce imalat sanayi ardından da hizmetler sektöründeki gelişmelerle bu katkıyı taçlandırdılar. Yapılan tahminler, 2050 yılında dünya nüfusunun yüzde 68'inin kentlerde yaşayacağı şeklinde. 2018 yılında bu rakamın yüzde 55 olduğu düşünülürse, 21. Yüzyılın sonlarına doğru hemen herkesin kentlerde yaşayacağını söylersek; yanlış olmaz.

Ancak bu hızlı kentleşme aynı zamanda bazı baskı ve problemleri de beraberinde getirmekte. Aniden hızla kalabalıklaşan kentler, çevre kirliliği, hayat pahalılığı, trafik ve psikolojik sorunlar, eskimiş altyapı ve eski binalarda yaşamak zorunda kalınması, işsizlik, yeni kentsel yoksulluk gibi sorunlarla yüzleşme başladı. Birleşmiş Milletler (BM) raporlarına göre, nerdeyse 1 milyar kadar kentli yoksul, gecekondularda ve resmi olmayan yerleşim bölgelerinde, asgari kalitede bir temel hizmet almaktan uzak yaşıyor. Bu kentler genellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'da. Tüm bu sorunları dikkate aldığımızda, kentsel kalkınmayı nasıl ele almamız gerektiği daha da önem kazanıyor.

Kentsel kalkınma, sadece kentleri yatırım açısından daha cazip hale getirmek değil, olumsuz çevre etkilerini azaltmak, yerel yönetim hizmetlerinin sürdürülebilir bir finansmana sahip olmasını sağlamak, yaratıcılığın ve yeniliklerin kentin temelleri arasında yer bulup, kentte yaşayanların refahını artırmak şeklinde tanımlanıyor. Ancak bu tanım içerisinde yer alan öğeler, pratikte karşımıza birbirleriyle çelişebilir şekilde çıkabiliyor. Örneğin, bir kentin yerli ve yabancı sermaye açısından cazip hale getirilmeye çalışılması kimi zaman kentte yaşayanların refah anlayışı ile uyuşmayabiliyor. Ya da bir kentin turizm akınına uğraması kentin sürekli sakinleri açısından bir şikâyet unsuru olabiliyor (2017'de Barselona yerleşikleri, turistlere karşı gösteriler ve yürüyüşler düzenlemiş ve onları istemediklerini göstermişlerdi). Ya da kentin dünya çapında bir merkez olması için yapılan yatırımlar, aslında kentin ekolojik dengesini bozabiliyor. Uzak Doğu Asya kentlerinde, dünyanın en yüksek binaları, içlerinde kiliselerin bulunduğu dev alışveriş merkezleri ve siber şehirler kuruldu. Örneğin, Endonezya'da Jakarta'nın nüfus yoğunluğunun artması kuyu suyunun tükenmesine ve aynı anda tuzlu suyun kentin su sistemine girmesine neden oldu. Özellikle Bogor ve Puncak yaylalarına doğru genişleyen kentin çevresindeki *akiferler* (önemli ölçüde su depolayabilen ve iletebilen geçirimli jeolojik oluşumlar) kirlilik tehlikesiyle karşı karşıya kaldı ve ağaçların ve bitki örtüsünün kesilmesiyle de bölgede yağış olduğunda sel, kuru havalarda ise kuraklık baş göstermeye başladı.

Dolayısıyla, kentlerin büyümesi ve gelişmesiyle ilgili aslında iki farklı yaklaşım ile karşı karşıyayız.

Bu yaklaşımlardan ilki, kentlerin gelişimini, daha çok ulusal ölçekteki yansımaları boyutunda ele alıyor; bu anlamda her türlü sermayenin kentlerde birikmesi kentsel kalkınmanın temel anahtarı. Küresel kent kavramı içerisinde simgeleştireceğimiz bu ilk yaklaşım, rekabetin son derece yoğun olduğu bir gelişim çizgisi takip etmektedir. Bu amaçla küresel kent endeksleri hazırlanıp, raporlar yayınlanmakta, kentin kalkınmasının bu endekslerde üst sıralara çıkmaktan geçtiği vurgulanmaktadır. AT Kearney raporunda, teorik olarak '*mükemmel*' kentin endeks değerinin 100 olduğu belirtilir. New York, Londra, Paris ve Singapur gibi kentlerin yabancı sermaye yatırımları için birer cazibe merkezleri oldukları ve bu kentler gibi olmak için, işletme faaliyetleri, beşeri sermaye gücü, politik istikrar ve sivil toplum kuruluşlarının varlığından mürekkep bir "doğru" karışımın gerekli olduğu vurgulanır.

Öte yandan ikinci yaklaşımda kentlerin gelişmesi, kent ölçeğinde ele alınır ve yerel refah ön plana çıkartılırken, kentlerin büyümesinden kaynaklanan sorunlar minimize edilmeye çalışılır. Bu çerçevede hazırlanan Sürdürülebilir Kentler Endeksi (*Sustainable Cities Index*), kentteki gelir eşitsizliğinden, eğitim, sağlık, çevre koruma, içme suyuna ve enerjiye erişim, yeşil alan ve emisyonlar gibi daha çok insan hayatını ve gezegeni korumaya yönelik göstergeleri ve ulaştırma altyapısı, ekonomik faaliyetler ve turizm gibi ekonomik gelişim değişkenlerini kullanır. Bu yaklaşımda, özellikle pek çoğu iklim değişikliğinin potansiyel ve fiili etkilerinden kaynaklanan çevre problemleri ile kentlerde nasıl mücadele edileceği daha ön plandadır. Kentlerde yaşanan trafik problemleri, hava kirliliği, yeşil alan kayıpları, biyolojik çeşitliliğin yok olması, atık sorunları, su ve arındırma problemleri, fosil yakıtlara dayalı ısınma-soğutmadan kaynaklanan CO2 emisyonu artışı ilk planda akla gelen, kentlerde insan sağlığını ve yaşam kalitesini doğrudan tehdit eden problemlerdir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, kentlerin bugünkü '*gelişmesi*' aslında bir gelişme resmi değil, bozulan bir çevre ve ciddi bir sağlık tehlikesinin resmidir.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen iki yaklaşım üzerinden kentsel kalkınma incelenmeye ve tartışılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla ilk bölümde, genel olarak dünyadaki kentlerin durumu ele alınacak. Daha sonra, söz konusu iki yaklaşımın genel hatları ve kalkınmadaki olası anlamları üzerinde durulacak. Son bölümde ise, örnekler üzerinden iki yaklaşımın tartışmasına yer verilecektir.

2. Dünyada Kentleşme ve Kentlerin Durumu

2018 yılı itibariyle, dünyanın yıllık ortalama kentleşme oranı yüzde 2 civarındadır (Tablo 1). Son on yıllık süre içerisinde en hızlı kentleşme oranına sahip iki bölge ise Asya ve Afrika'dır. Tablo 1'den görüleceği üzere, farklı bölgeler arasında, sadece düşük gelir grubu ülkelerin 2015-2020 arası dönemde kentleşme oranında bir artış öngörülmektedir.

Tablo 1. Kentleşme Oranındaki Değişim, (%)

	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020*
Dünya	2.13	2.27	2.20	2.05	1.90
Yüksek Gelir Grubu	0.78	1.00	1.00	0.76	0.69
Orta Gelir Grubu	2.74	2.77	2.61	2.42	2.14
Düşük Gelir Grubu	3.54	3.70	3.70	3.77	4.03
Afrika	3.25	3.42	3.55	3.70	3.58
Asya	2.79	3.05	2.79	2.43	2.16
Latin Amerika ve Karayipler	2.19	1.76	1.55	1.47	1.30
Avrupa	0.10	0.34	0.34	0.33	0.35
Kuzey Amerika	1.63	1.15	1.15	1.04	0.95
Okyanusya	1.43	1.49	1.78	1.44	0.95

Kaynak: https://population.un.org/wup/Download/

Özellikle orta ve düşük gelir grubu ülkelerde gözlenen hızlı kentleşmenin, gelecekte kent planlamacılarının önüne oldukça ciddi bir problem olarak çıkacağı tahmin ediliyor. Kent planlamacıları bu durumun, sadece kendilerinin değil, ülke yöneticilerinin ve yerel yöneticilerin de karşılaşacakları öncelikli problemlerinden biri haline geleceğini belirtiyorlar. Birleşmiş Milletlerin Dünya Şehirleri Raporu (UN, 2016), dünyanın hâlihazırdaki kentleşme modelinin pek çok açıdan, özellikle de kapasitelerinin çevresel riskler taşıdığı için, sürdürülemez olduğunu vurguluyor. Kentlerde yaşayan çok sayıda insanın temel ihtiyaçlarını, yani su temini, barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerini karşılamak, aslında önceden ciddi bir planlama ve önlem almayı gerektiriyor. Bazı kentler bu konuda önlem almış olsa da, dünyadaki yüzbinlerce kenti düşündüğümüzde, henüz kayda değer bir ilerlemeden bahsedemiyoruz. Kent plancıları, bugün alınan olumlu kararların ortalama ancak on yıl sonra

yaşadığımız çevrede etkilerini görebileceğimizi belirtiyorlar. Üstelik bu tahmini zaman, kentlerdeki durumun kötüleşmeyeceği varsayımına dayanıyor. Oysa kentsel çevre kalitesindeki düşüş, son 30 yılda kent planlamasında alınan önlemlere rağmen oluşmuş durumda. Üstelik konu sadece çevre kalitesi ile ilgili de değil; bunun yanı sıra,

- Özel araba-bağımlısı toplum yapısı ve trafik sıkışıklığı, yetersiz toplu taşıma olanakları,
- Hareketsizleşen toplum yaşamı ve getirdiği sağlık problemleri, aile kalıplarında değişim,
- Dışlama ve artan eşitsizlikle gelen yeni yoksulluk, şiddet ve güvenlik problemleri,
- Uluslararası göç hareketlerinde artış
- Plansız kentsel yayılma ve yasal olmayan gecekondu bölgelerinde artış

gibi kentlerle ilgili daha pek çok problem var.

Birleşmiş Milletlere göre, 2018 yılı itibariyle dünya nüfusunun yüzde 23'ü yani 1,7 milyar insan, nüfusu en az 1 milyon olan kentlerde yaşıyor. Bu rakamın 2030 yılında yüzde 28'e çıkması bekleniyor. Nüfusu 1 ila 5 milyon arası olan 467 kent var ve 2030'da bu sayının 597'e çıkması bekleniyor. Dünyada nüfusu 10 milyonu geçen toplam 43 kent Megakent olarak biliniyor, ilk 10 megakentin toplam nüfusu ise 233,2 milyon. Megakentler sıralamasında ilk sırayı 37.5 milyon nüfusu ile Tokyo alırken, onu Delhi (28 milyon), Shangay (25 milyon), San Paola (22 milyon) ve Meksiko Şehri (21.5 milyon) izliyor. Dünyanın en hızlı büyüyen kentleri Asya ve Afrika'da bulunuyor. Nedeni aslında çok açık; bu kentler tıpkı içlerinde bulundukları gelişmekte olan ülke ekonomileri gibi plansız ve fütursuz bir gelişme hızı yakalamaya çalışıyorlar ve ellerine geçen her fırsattan yararlanma gayretindeler. Bu da onları en hızlı ancak en problemli kentler arasında sokuyor. 2000-2018 arasında nüfusu 500 bin ve üstü olan kentlerin ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 2.4. Ancak içlerinden 36 kentin büyümesi yıllık ortalama yüzde 6'yı geçiyor. Bu kentlerden 7'si Afrika'da 17'si Çin'de, 1 tanesi Asya'da ve 1 tanesi Kuzey Amerika'da bulunuyor. Bu hızlı büyüyen kentlerin hemen hepsi de kendilerini bir küresel kent olma yarışına sokmak için hevesliler.

2.1 Küresel Kentler

Yukarıda belirttiğimiz gibi, büyüklüklerini sıraladığımız bu kentlerin hemen hepsi bir marka kent olma amacıyla hareket eden ve sermaye biriktirmeye yoğunlaşan kentlerdir. Küresel kentler, bu anlamda neoliberal politikalarla birlikte gelişti; Sassen'e göre bu kentler, küresel bazda dağınık olan üretim faaliyetlerinin yönetilmesinde gerekli olan, özellikle finans gibi hizmetlerin kümelendiği yerler (Sassen, 2005) ve bir anlamda, 'sanayi sonrası üretim alanları' olarak, küresel ekonominin üretim merkezleri (Beaverstock vd. 1999). Sassen'in küresel kent kavramı içinde yer alan başlıca hipotezler; ekonomik faaliyetlerin yaygınlığı, kentteki özel firma sayısı, kentteki hizmetler, küresel ağlarla ilişkisi, eşitsizlik ve enformel sektörün varlığı şeklinde. Uluslararası ekonomiyle entegrasyonları arttığı ölçüde pozitif dışsallıklar bu kentlere daha fazla yansıdı. 1980'lerin sonlarına doğru Japonya'nın balon ekonomisinin bölgeye yayılması ve Asya bankacılık sisteminin teknoloji yardımıyla kısa vadeli spekülatif yatırımlara açılmasının ardından finans sermayenin küreselleşmesi de kentlerin dönüşmesine yardımcı oldu. Bu durum daha sonra mekânsal üstünlüğe dönüşürken, artık kentsel mekânlar küreselleşmeyi beslemeye başladı. Kentlerin bu dönüşümünde, yine Uzak Doğu Asya'dan başlamak üzere, geniş bir kentli orta sınıf-tüketici sınıfının ortaya çıkması da etkili oldu. Bu kentlerin yapılanmalarında birden çok merkez bulunabiliyor ve bu merkezler büyük ölçüde gayrimenkul fiyatları tarafından belirleniyor. Çoğunlukla finans, alışveriş, medya, uluslararası siyaset, uluslararası havaalanı ya da kültür merkezleri olarak sınıflandırılan bu merkezlerin etrafında yer alan bölgeler, daha çok bu merkezlerdeki faaliyetlere lojistik destek vermek üzere konuşlanmışlardır. En düşük gelir grupları olmasa da orta gelir gruplarının yerleşim bölgeleridir. Bu kentlerin her türlü ihtiyacı kentin dışından elde edilir. Yapılan araştırmalara göre, dünyada kentlerde kullanılan ancak kent dışından temin edilmesi gereken gıda, giyim, elektronik, inşaat malzemeleri ve iş seyahatleri için yapılan uçak yolculukları, dünyanın CO2 emisyonunun yüzde 70'ini oluşturmaktadır (E-CSR, 2018).

Çeşitli kuruluş ve organizasyonlar, hangi kentin küresel kent olduğu ve olabileceği ile ilgili çeşitli raporlar ve endeksler yayınlıyor; örneğin, AT Kearney, Mori Memorial Foundation, EIU, Knight Frank/Citibank gibi bazı kuruluşların düzenli yayınladıkları endeksler var.

Örneğin, A.T. Kearney 2018 Küresel Şehirler raporu, hangi küresel kentin rekabet gücünün geliştiğini ve bu başarıyı hangi faktörlerin yönlendirdiğini inceliyor. AT Kearney listesinde kentler, aşağıda yer alan kriterlere göre sıralanıyor:

- İş dünyasına yönelik faaliyetler (genel müdürlüklerin ve sermaye piyasalarının olması, uluslararası konferanslar düzenlenmesi, liman ve havaalanlarından yapılan sevkiyat miktarı gibi),
- Beşeri sermaye (yerleşik yabancı nüfus, üniversitelerinin kalitesi, uluslararası okul ve öğrenci sayısı gibi)
- Enformasyon kapasitesi (başlıca medya kanallarına erişim, Internet sahipliği, sansür olup olmaması, ve geniş bant üyelik sayısı gibi)
- Kültürel faaliyetler (spor yarışması sayısı, müze ve sergi sayısı, uluslararası ziyaretçiler ve kardeş kent ilişkileri gibi)
- Siyasi ilişkiler (konsolosluk ve büyükelçilik sayısı, düşünce kuruluşlarının varlığı, uluslararası organizasyonların şubelerinin varlığı ve siyasi konferanslar gibi)

Kearney analizi sadece hangi küresel kentin, kentsel dönüşüm ve büyüme için kullanıldığını ve geride kalanları göstermekle kalmıyor, aynı zamanda inovasyon, şeffaflık, bilgi alışverişi gibi kilit alanlara yönelik taahhütleriyle hangi kentlerin geleceğin marka kentleri olabileceğini de gösteriyor.

Şekil 1. AT Kearney Küresel Kent Endeksi Sıralaması, 2018

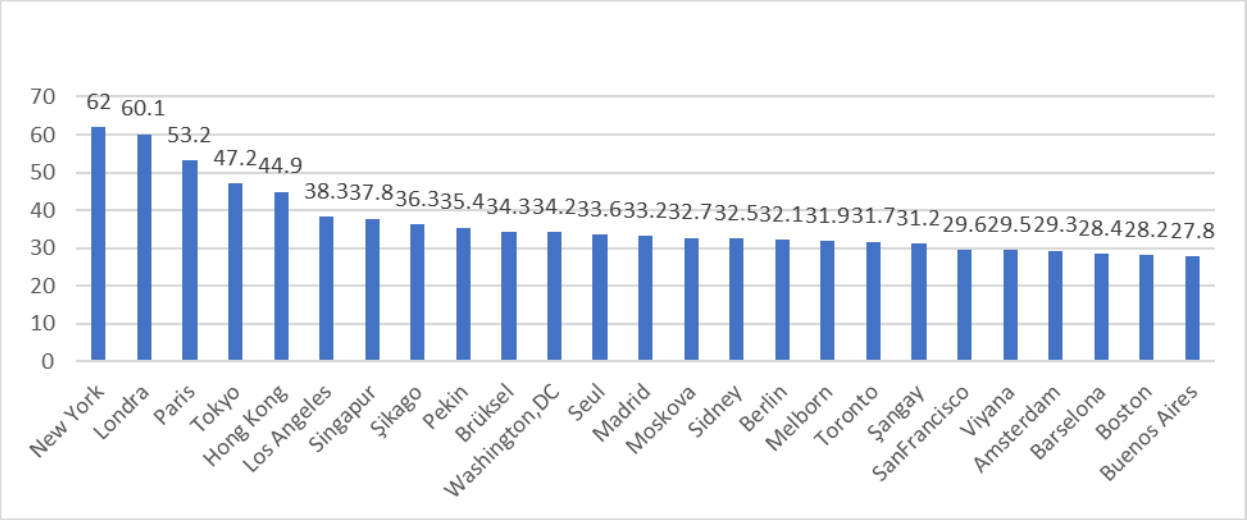

Kaynak: AT Kearney, https://www.atkearney.com/2018-global-cities-report (23.02.2019)

Aynı şekilde, Tokyo merkezli Mori Memorial Foundation tarafından hazırlanan Küresel Güçte Kentler Endeksi, çok daha farklı bir bakış açısı getirmekte ve kentleri daha çok çeşitli "aktörlerin" (yöneticiler, araştırmacılar, sanatçılar, ziyaretçiler ve kentin kendi vatandaşları) talep ettiği faaliyetleri yönünden değerlendirmektedir. Ancak Şekil 2'den görüleceği üzere, bu sıralamada da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Şekil 2. MMF Küresel Güçte Kentler Endeksi Sıralaması, 2018

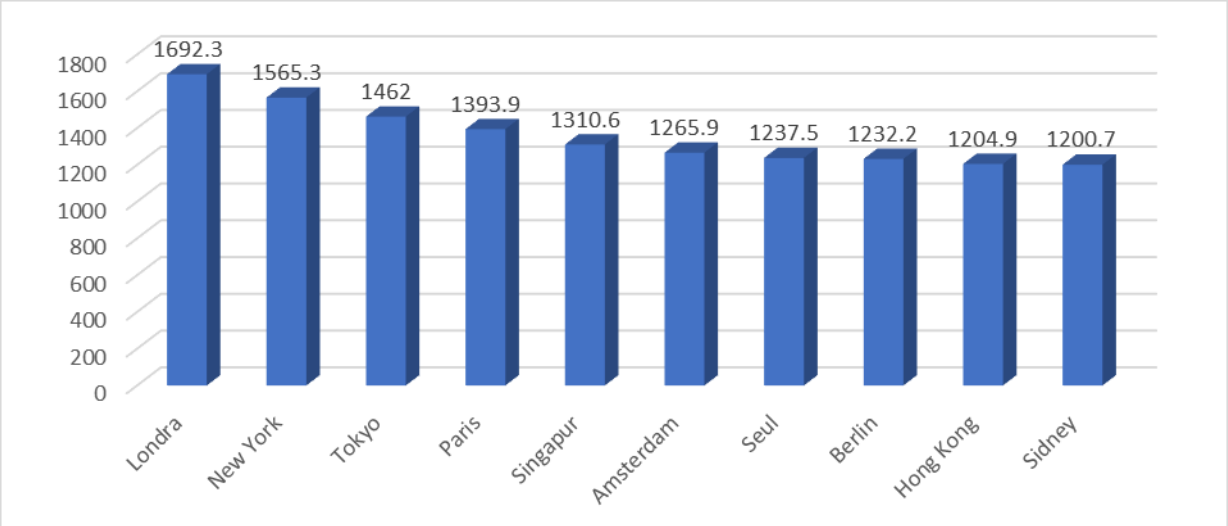

Kaynak: MMF, http://mori-m-foundation.or.jp/english/ius2/gpci2/index.shtml (24.02.2019)

Buna karşılık, Economists Intelligence Unit (EIU) tarafından yapılan Küresel Yaşanabilir Kentler sıralamasında (Şekil 3), kentlerin dünyanın neresinde olursa olsun iyi ve kötü yaşam koşullarının ne kadar sağlanabildiği ile değerlendirmesi yapılmaktadır. EIU tarafından hazırlanan bu endeks, her kent için toplam beş kategoride 30'dan fazla niceliksel ve niteliksel faktör için bir derece saptar; bu kategoriler, istikrar, sağlık, kültür ve çevre, eğitim ve altyapıdır. Niteliksel göstergeler için kurum içi analistlerin ve kentteki yerel katılımcıların kararları, nicel göstergeler için ise bir dizi dışsal veri noktasının performansına dayalı derecelendirmesi dikkate alınır.

Şekil 3. Küresel Yaşanabilir Kentler Endeksi, 2018

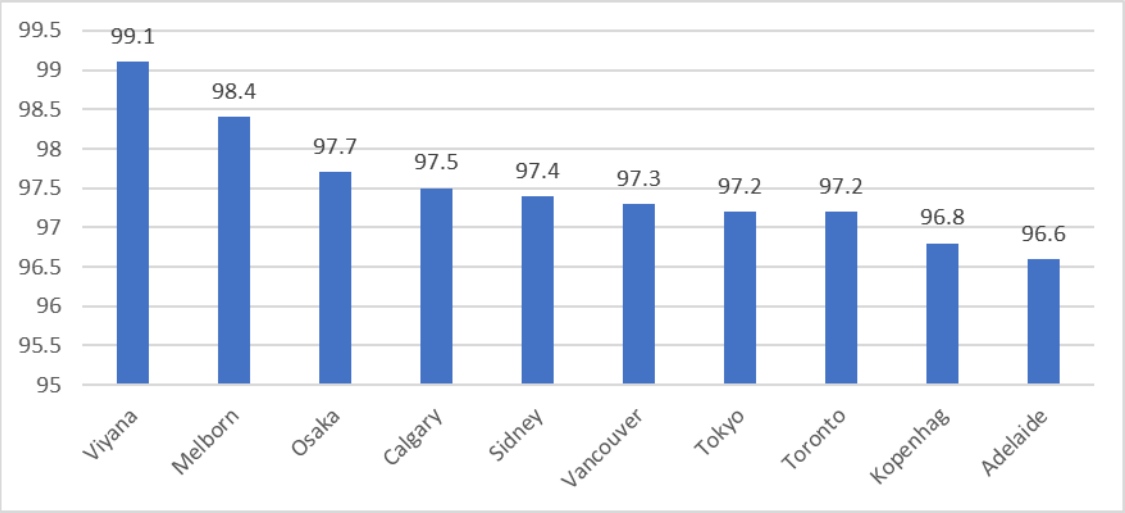

Kaynak: EIU, 2018 https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/The_Global_Liveability_Index_2018.pdf

Görüldüğü üzere EIU tarafından yapılan yaşanabilir kentler sıralaması, görece birbirine daha yakın olan AT Kearney ve MMF sıralamalarından oldukça farklıdır. Çünkü bu sıralamada ekonominin yanı sıra insan ve çevre hayatı için önemli olan göstergeler devreye sokulmaktadır. Bu da bizi, başka bir anlayış çerçevesinde tanımlanan ve aşağıda inceleyeceğimiz sürdürülebilir kent kavramına yaklaştırmaktadır.

2.2 Sürdürülebilir Kentler

Kentlerde yaşayanların, gelecek kuşakların hayat standardını tehlikeye atmadan mevcut doğal kaynakları optimum kullanmaya devam etmesi olarak tanımlanan sürdürülebilir kentlerin nasıl olması gerektiği üzerine pek çok ulusal ve uluslararası toplantı düzenlenmiş ve bu toplantılarda çeşitli kararlar alınmıştır. Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletlerin 2000'lerin başında kararlaştırdığı ve 2015 yılına kadar gerçekleştirmek istediği Milenyum Hedefleri 2015 tarihinden sonra, revize edilerek, yeni Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) saptandı. Aslında eski hedeflerin de içinde yer aldığı SDG'nin 2030'a kadar gerçekleştirmeyi planladığı toplam 17 hedef arasında 11. sırada Sürdürülebilir Kentler ve Topluluklar var. Söz konusu hedefin içeriğinde;

- 2030 yılına kadar, kentte yaşayanlar için uygun fiyatlı ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerine erişimin sağlanması, özellikle kamu taşımacılığının genişletilerek kadınların, çocukların, engelli kişi ve yaşlıların dikkate alınması,
- Kentlerdeki kültürel ve doğal mirasın korunması,
- 2030 yılına kadar suyla ilgili hastalıklardan ölümlerin azaltılması,
- 2030 yılına gelindiğinde, hava kalitesi ve atık yönetimine özel önem vererek kişi başına olumsuz çevre etkisinin azaltılması,
- 2030 yılına kadar, kadın ve çocuklara, yaşlılara, engellilere güvenli ve kapsayıcı yeşil ve kamusal alanlara erişimlerinin sağlanması,
- Yerel malzemeleri kullanan sürdürülebilir ve esnek binalar inşa etmede finansal ve teknik yardım da dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerdeki kentlere yardım

yer almaktadır.

Şüphesiz böyle bir hedefin belirlenmesinde önemli neden, kentlerin giderek artan ve bu kentleri yaşanabilir olmaktan çıkaran sorunlarıdır. Bu sorunlardan bazıları SDG içerisinde ayrıca farklı maddeler halinde de yer

almaktadır (su ve enerji gibi). Kentleri sürdürülebilir ve yaşanabilir olmaktan çıkaran atık problemleri, suya ve enerjiye erişim, trafik ve taşımacılık gibi pek çok sorun bulunmaktadır.

Örneğin, büyük kentlerin çoğunda su temini son derece ciddi bir sorundur. 2018 yılı itibariyle, küresel temiz suya erişim problemi dünyada 2 milyardan fazla insanı etkiliyor. Nerdeyse tüm yüzey suyolları kentsel suyollarına girdiği için, başta evsel atıklar olmak üzere endüstriyel kirlilik yükü ile birlikte bu sular ciddi şekilde bozulmuştur. Sadece sınırlı durumlarda yüzey suyu kalitesinde iyileşmeler gözlenmektedir. BM tarafından hazırlanan 2018 Dünya Su Raporu, su havzalarının restorasyonu ve korumasının, hızla büyüyen kentlere su tedarikini sürdürmenin ve bu alanlardaki riskleri azaltmanın giderek daha zor hale geldiğini vurguluyor (UN, 2018b). Özellikle hızla megakent haline gelen kentlerin içinde bulundukları bölgelerde, kanalizasyon sistemleri, yüksek yoğunluklu bir kent ortamını desteklemek için yetersiz kalmaktadır.

Öte yandan, taşımacılık sektörü, büyük ve hızla büyüyen bir sera gazı emisyonu kaynağıdır. Otomobillerden ve diğer ulaşım vasıtalarından kaynaklanan CO2 emisyonları yıllık yüzde 2.5 oranında artıyor. Taşımacılık ayrıca, karbon monoksit (CO), kükürt oksitler (SOx) ve azot oksitler (NOx) emisyonu yoluyla da kentlerde ve içindeki bölgede kirlilik problemine katkıda bulunuyor. Hem kent içi yük ve yolcu taşımacılığı hem de kentlerin gereksinimlerinin tedariki için yük taşımacılığı bu sorunun temel kaynağı. Hollanda menşeili navigasyon şirketi TomTom tarafından hazırlanan ve 390 kenti kapsayan trafik endeksinde, en üst sırada Meksika'nın başkenti Mexico City bulunuyor. Onu Bangkok, Jakarta, Chongqing, Bükreş ve İstanbul izliyor. Son sıralarda ise Amerikan kentleri bulunuyor.

Sürdürülebilir kentler, başta sürdürülebilir altyapıya yapılan yatırım, düşük CO2 emisyonu ve iyi hava kalitesi, daha az beton daha çok yeşil olmak üzere, sivil toplum katılımının kentin yönetimindeki rolü, daha eşitlikçi gelir dağılımı, kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim kolaylığı gibi göstergelerle şekillendirilmeye çalışılıyor.

Bu konuda yapılan endeks çalışmalarının en alt sıralarında, en hızlı büyüyen Asya ve Afrika'daki kentler geliyor (Manila, Hanoi, Jakarta veya Kahire gibi). Bu kentlerde zayıf atık yönetim sistemleri, yüksek kirlilik seviyesi, sınırlı yeşil alanlar ve trafiğin yarattığı kaotik ortam hemen ilk göze çarpan sorunlar.

Tıpkı küresel kentler endeksinde olduğu gibi, sürdürülebilir kentleri de sıralamak için çeşitli endeksler hazırlanmaktadır. İçlerinde en yaygın olarak kullanılan Arcadis Sürdürülebilir Kentler Endeksi (Şekil 3), sürdürülebilir kalkınma tanımında yer alan temel faktörlerden yola çıkarak, toplumun, gezegenin ve ekonominin taleplerine göre kentleri sıralar.

Toplum kategorisinde, ulaşım altyapısı, sağlık, eğitim, iş-boş zaman dengesi, nüfus bağımlılık oranı ve kentlerdeki yeşil alan miktarı yer almaktadır.

Gezegen kategorisinde, enerji tüketimi ve yenilenebilir enerjinin payı, geri dönüşüm oranı, sera etkisi yaratan gaz emisyon miktarı, doğal felaket riski, içme suyu, hijyen ve hava kirliliği faktörleri ele alınmaktadır.

Son olarak *ekonomi* kategorisinde is, ulaşım altyapısı, iş yapma kolaylığı, kentin küresel ekonomik ağ içindeki yeri, konut ve yaşam maliyetleri, kişi başına düşen gelir ve enerji verimliliği vardır.

Şekil 4. Sürdürülebilir Kentler Endeksi, 2018

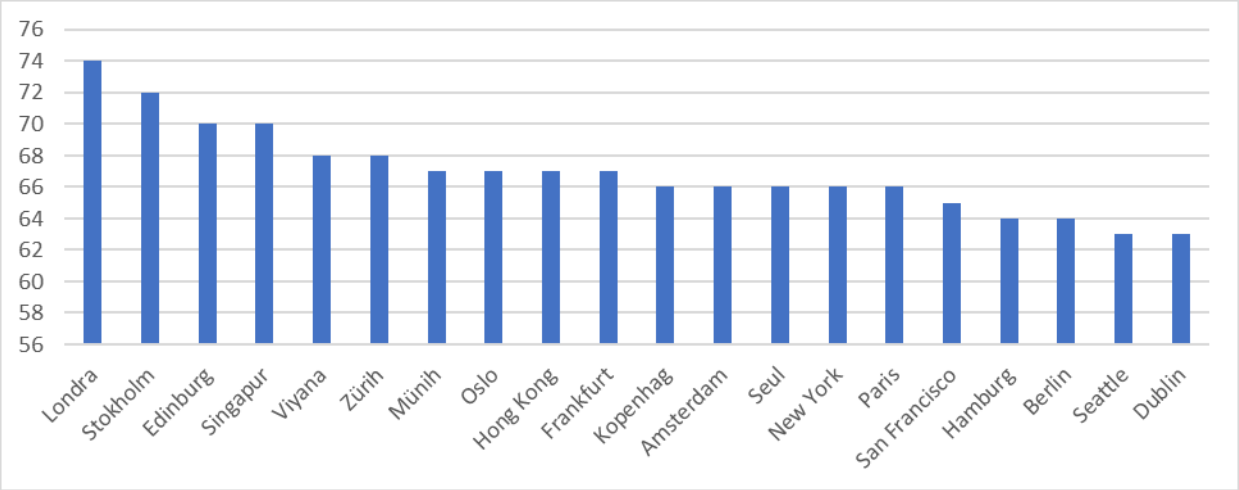

Kaynak: https://www.arcadis.com/en/global/our-perspectives/sustainable-cities-index-2018/citizen-centric-cities/ (26.02.2019)

Öte yandan sürdürülebilir kentler kamuoyunun ilgisini, daha çok simgesel anlamda cittaslow (sakin şehir) kavramı ile çekiyor. 1999'da İtalya'da ortaya atılıp geliştirilen hareket, kentlerin yerel özelliklerinin ön plana çıkartılıp, çevre dostu bir anlayış içerisinde korunması ve yaşatılması anlayışına yöneliktir. Bugün dünyada 30 ülkede 236 kent bu hareket içerisinde yer almaktadır. Cittaslow hareketi, küreselleşen dünyanın hızlı üreten ve hızlı tüketen temposunun karşısında yer alıyor. Özellikle küresel kentler bağlamında ele alınan mega kentlerdeki yaşamın sürdürülemez hale geldiği ve bu yaşam tarzının sadece yakın çevreyi değil çok daha geniş bir alanı da etkilediğini belirten cittaslow anlayışı, kentlerde yaşayanların kentte yaşadıklarının farkına vararak ve bundan zevk alarak yaşamaları gerektiği düşüncesinden hareket ediyor.

Sürdürülebilir kentler kuşkusuz cittaslow hareketi ile sınırlı değil. Yaşanabilirlik düzeyi dolayısıyla da yaşam kalitesi yüksek kentlerin olması, sürdürülebilir kent kavramının temel amacı. Bu çerçevede, dünyanın en büyük İnsan Kaynakları şirketi olan Mercer tarafından hazırlanan Yaşam Kalitesi anketi, 231 kenti sıralar. 2018 yılı itibariyle yapılan sıralamada, Sürdürülebilir Kent endeksinde olduğu gibi Viyana ilk sıradadır. Mercer sıralamasındaki diğer 10 ülke ise Zürih, Auckland, Münih, Vancouver, Düseldorf, Frankfurt, Cenevre, Kopenhag, Basel, Sidney'dir.

Sonuçta ne tür bir kentte yaşamak istediğimiz, ne tür bir kent için yatırım yapmamız gerektiğini belirleyecektir. Bu da kaynaklarımızı optimum düzeyde nasıl harcamamız gerektiği sorusunu cevaplamamızı gerektiriyor.https://www.google.com/preferences

3. Gerçekte Ne tür bir Kente İhtiyacımız Var?

Geleceğin kentlerinin nasıl olması gerektiği üzerine Habitat I (1976), Rio Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (1992), Habitat II (1996), Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (2002) ve yine Rio+20 (2012) konferanslarının hepsinde de, ekonomik, sosyal ve çevre öğelerinin gözetildiği mekânlar üzerinde durulmaktadır. Kentsel çevre kalitesinde uzun süredir gözlenen düşüş aslında bu toplantılarda alınan ve hayata geçirilmeye çalışılan tüm kararlara rağmen gerçekleşmiştir. Çoğu kent için hazırlanan gelişim ana planları, atık su toplama ve arıtma, drenaj, katı atık yönetimi, farklı arazi kullanımları ve hava kalitesi yönetim planlarını içerir. Ancak bu planlar pek çok kentte yönetim, kontrol ve finansal kaynakların bulunamaması nedeniyle uygulanamamıştır. Kimi kentlerde daha az finansmana ihtiyacı olan katı atık toplanmasında dahi aksamalar çıkmaktadır. Dolayısıyla daha yaşanabilir kentler için yeterli finansman, finansmanın sağlandığı yerde iyi bir organizasyon ve her ikisinin de bulunduğu ortamlarda nereye ve nasıl müdahale edilmesi gerektiğinin bilinmesi lazımdır. Sürdürülebilirliği bu anlamda ele alıyoruz.

1980'lerin başından itibaren ekonomik kalkınmanın yerini artık sürdürülebilir kalkınmanın alması gerektiği üzerinde uzlaşı sağlanmış durumda. Küresel ekonominin yaşadığımız mekânları ve çevreyi bozduğunun anlaşılması ile birlikte bu durum sürdürülebilir kentlere önem verilerek dengelenmeye çalışılıyor. Ancak bu çabaların dengelemekten ziyade yerini alması gerek. Dünya Ekonomi Forumu (WEF) 2018 toplantısı Sürdürülebilir Kalkınma etiketi ile yapıldı. Toplantı sonucunda, "*iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki taahhütlerin yerine getirilmesi için dünyada lider konumdaki 100 işbirliğinin biraraya getirilmesi*" kararı alınırken, sürdürülebilirliğin artık işletmeler için kritik öneme sahip olduğu vurgulandı. Söz konusu işbirliklerinden kast edilen, hastalıklarla mücadele, ticaretten doğan faydanın genişletilmesi, bio-çeşitliliğin korunması, enerji verimliliğinin artırılması, yoksullukla mücadele gibi çok çeşitli konulardır.

Ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir kalkınma içinde konumlandıran sadece Dünya Ekonomi Forumu değil. OECD, AB, Dünya Bankası gibi pek çok uluslararası kuruluşun da gündeminde sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi-çevre-toplum üçlüsünün birlikteliği uzun süredir var ve devam ediyor. Bu nedenle nasıl bir kente ihtiyacımız var sorusunu sorduğumuzda, sürdürülebilir kentler şeklinde cevap da adeta kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor.

Sürdürülebilir kent modelleri arasında yer alan başlıca kent modelleri; kendi kendine yeten kent modeli, adil paylaşımcı kent modeli ve kompakt kent modeli olarak öne çıkıyor (Haughton & Hunter, 1994, Cohen, 2017).

> *Kompakt Kentler*, piyasa ekonomisi çerçevesinde, merkezi alanların canlandırılması, yüksek yoğunluklu ve karma-kullanımlı gelişmenin ön plana çıkartılarak, hizmet tesislerinin (hastaneler, parklar, okullar, eğlence yerleri) yaygınlaştırılmasını ön plana çıkartan bir yaklaşıma sahip. Örneğin model, otomobillerin toplum yaşantısını baltaladığını, dolayısıyla kişisel hareketlilik için temiz ulaşım sistemlerinin devreye sokulmasını öneriyor. Her birinde kendine ait park ve kamusal alanların olduğu ve birbirleriyle örtüşen özel ve kamusal faaliyetlere sahip mahalle ağlarının merkez etrafında

sürdürülebilirliğinin sağlandığı bir yaşamı öngörüyor. Kompakt kent modelinde, benzer faaliyetlerin kümelendirilmesi yerine, karma kullanımda yoğunlaşmanın, enerjiyi daha verimli kullandıracağı öne sürülmektedir.

Adil Paylaşımcı Kent Modeli, eşitlik yerine bölüşüme önem veren bir anlayış içerisinde, devletin dezavantajlı ve düşük gelir gruplarına öncelikli bir tutum sergilemesi gerektiğinden yola çıkar. Kamusal tesisler ve büyük projeler doğrudan düşük gelir grupları düşünülerek planlanır. Kamusal çıkarların ön planda olduğu alanlarda mutlaka kamusal katılımın da olması gerektiği vurgulanır.

Kendi kendine yeten kentler, çevre duyarlılığı en yüksek kent modelidir. Ekolojik ayakizi kavramından hareket eden, çevre-dostu büyümeden yana, doğa duyarlılığı çerçevesinde, üretim ve tüketim sistemlerinin azaltılması ve katılımcı ve kolektif karar alabilen yerel yönetim idaresinin vurgulandığı bir modeldir.

Yukarıda bahsettiğimiz, sürdürülebilirliği içerdiği düşünülen modellerden hangisinin daha uygun olduğu hala tartışılan bir konudur. Ancak yapılan tartışmalar, kentlerin sadece çevresel kaygılarla değil, ekonomik yaşanabilirlik ve sosyal eşitlik çerçevesinde bir form alması gerektiğini vurguluyor. Bir sonraki kısımda, bu tartışma bazı örnekler üzerinden verilmeye çalışılacaktır.

Bu unsurlar aynı zamanda yeni kentsel kalkınma kavramı içerisinde de yer alan unsurlar. Yani yeni kentsel kalkınma sürdürülebilir kent unsurlarını da içermekte (Şekil 4). Şekil 4'de rastgele bir kent örneğinin kalkınma endeks grafiği görülmektedir. Bu örnekte, kentin en güçlü olduğu alanlar, yönetişim, toplum, altyapı, çevre, yaşam kalitesi ve ekonomi şeklinde sıralanmıştır. Şüphesiz her kent için bu öncelikler farklı olacaktır; önemli olan aralarındaki farkların çok fazla olmamasıdır.

Şekil 4. Kent Kalkınma Performans Örneği

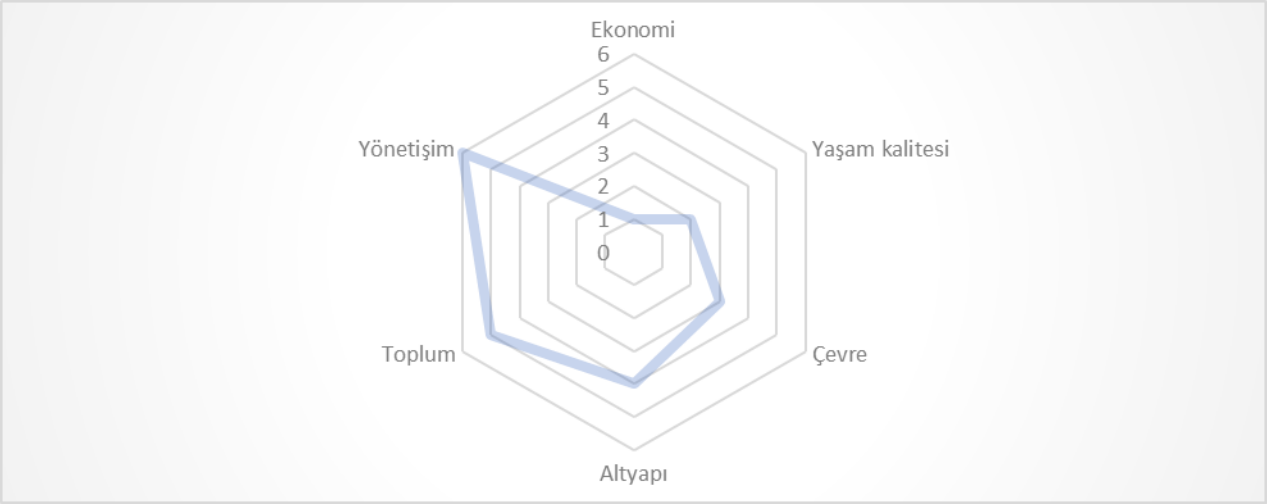

Kaynak: Yadav ve Patel (2015)

4. Küresel Kentte Sürdürülebilirlik Mümkün mü?

BM-Habitat Genel Sekreteri Joan Clos, "21. Yüzyılda kentleşmenin hâkim olması iyi bir haber ancak mevcut kentleşme modeli, toplumsal, ekonomik ve çevre açısından son derece sürdürülemez bir modeldir" diyor. Nitekim planlı kentleşmenin dayanması gereken unsurların da yine aynı üçlünün izdüşümleri olacağını belirtiyor; Kurallar ve regülasyon, kent tasarımı ve finansal planlar. Bunların üçünün birlikte sürdürülebilir kentleşmeyi oluşturmaları gerektiğini ekliyor.

Yukarıda hızlı büyüyen ancak pek çok endeks sıralamasında altlarda yer alan gelişmekte olan ülkelere ait kentlerde, kent planlaması yerine daha spontane kentleşmenin olduğu gözlenmektedir. Hızlı ulusal/uluslararası göç ve artan nüfus, işgücü piyasası, rekabetin giderek zorlayıcı olması bu kentleri bu tür spontane eğilimlerin içine sokuyor. Küresel yatırım için kentler arası rekabet çok sert; çokuluslu şirketler taşeronluk (subcontracting), patent ve telif hakkı anlaşmaları ve lisanslama yoluyla dağıtım kanallarını kontrol etmek için bu kentlere yayılmış durumdalar. Söz konusu kentler, küresel işletmeleri kendilerine çekmek için, daha çok sermaye kullanıp, daha büyük projelerle birbirleriyle rekabet ederken, aslında inşa edilen projelerin batık

maliyet haline dönüşmesi ile karşı karşıya kalabiliyorlar. Öte yandan, sınırlı enerji, gıda, su kaynakları gibi çevre ile ilişkili kısıtlar, büyük ölçekli bu kentleri zorlamakta, yaşanır olmaktan çıkarmakta, yeni göçlerin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu noktada, küreselleşmenin ve sürdürülebilirliğin aynı mekânda buluşup buluşamayacağı, yani bir uzlaşı noktasının olup olmayacağı önemli bir soru. Elbette, küresel rüzgârlara kapılmış olan, özellikle yükselen ülkelere ait kentlerin bir anda yok olup yeni baştan sürdürülebilir kentleri planlamak mümkün değil. Ancak, mevcut mekânlarda yapılacakların ve düzeltileceklerin ne yönde olacağını her an değiştirmemiz mümkün. Bunun için de sürdürülebilirliğin her yönünden ziyade kilit taraflarını ön plana alabilecek yaklaşımların ön plana çıkması öneriliyor. Yani topyekûn bir sürdürülebilirlik düşünmeyelim deniyor. Ayrıca, sürdürülebilirlik kavramının, giderek artan ölçüde, belirli bir siyasi-ekonomik konfigürasyona uyumlu hale getirildiği iddiasında bulunanlar da var (Swyngedouw, 2011). Örneğin Checker, New York'ta sürdürülebilir kentsel planlamanın, teknolojik düzeltmeler ve ekonomik kalkınmaya dayalı bir anlayışta olduğunu belirtiyor. Sosyal ve çevresel konular bir süre sonra yerini kaynak verimliliği, küresel rekabet ve ekolojik modernleşmeye bırakıyor. Elbette burada en önemli nota bunun aynı zamanda devlet eliyle yapılıyor olmasıdır. Bu da kentlerin hele ki megakentlerin ulus devlet paralelinde hareket etmesi anlamına gelir ki, küresel ortamda bu giderek daha zor hale gelmektedir.

Bugün, ulusal sınırlara çok da aldırış etmeden, küresel kentlerin içindeki kentsel mekânların üretimi, küresel bir hiyerarşinin sonucu olarak ortaya çıkıyor (Sassen, 2000). Bu hiyerarşi içerisinde, kentler birbirleriyle kendi ulusal ekonomileri içinde davrandıklarından daha fazla rekabetçi davranıyorlar (Castells, 2000). Gelişmiş ülkelerde azalan nüfus ve nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaç bu rekabeti zorlarken, gelişmekte olan ülkelerde hala devam eden kırsaldan kentlere göç, kentlerin karşılaştığı ilave zorluk olarak ortaya çıkıyor. Bu kentlerde, hükümetlerin izlediği küresel politikaların da tetiklediği, kayıt-dışı sektör patlaması son derece hayati bir öneme sahiptir. Özellikle "yeni gelenlere" bir hayata giriş kapısı sunan enformel sektör, hızlı bir şekilde kentsel kalkınmanın dişlilerinden biri haline gelebilmektedir. KOBİ'lere verilen küçük destekler, start-up firmaların teşvik edilmesi ve yeni iş sahalarının oluşması, enformalitenin kentsel kalkınma içerisinde formelleşmesine yardımcı olabilmektedir. Bu desteği sağlayacak olan yerel yönetimlerdir ve bu nedenle kentsel kalkınmada kritik bir rol oynarlar.

Çünkü küresel rekabet baskısı altında kentlerin dayanıklılıklarını artırmak ve özellikle istihdam kapasitesini güçlendirmek hayati önemdedir. Bunun için kentlerin iyi yönetim başlığı altında;

-sadece formel sektör faaliyetlerini değil, enformel faaliyetlerdeki yatırımları da destekleyen iş ortamları yaratması,

- toplumun her katmanı ile diyalog, ortaklıklar ve projeler geliştirmesi,

- üretken faktörleri güçlendiren ve çalışanların yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik fiziksel ve sosyal altyapının sunulması

- Kentteki ekonominin yapısal değişimini destekleyecek her türlü yenilik ve girişimciliği desteklemesi gerekli ve önemlidir.

Sonuç olarak, yeni kentsel kalkınma modeli, sürdürülebilir kent modeli içinde global bir bakış açısına sahip olmalıdır.

KAYNAKÇA

AT Kearney (2018) 2018 Global Cities Report https://www.atkearney.com/2018-global-cities-report (23.02.2019)

Beaverstock, J.V., R.G. Smith & P.J. Taylor (2004) "World-City Network: A New Metageography?", Annals of the Association of American Geographers, 90(1)

Checker, M. (2011) "Wiped Out by the "Greenwave": Environmnetal Gentrification and the Paradoxical Politics of Urban Sustainability", City & Society, 23(2)

Cohen, S. (2018) The Sustainable City. New York: Columbia University Press

Economist (EIU) (2018) The Global Liveability Index, 2018 https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/The_Global_Liveability_Index_2018.pdf (26.02.2019)

E-CSR (2018) "The World's greenest cities in 2018-what ecological lessons can learn from them?", https://e-csr.net/sustainable-green-cities-world-characteristics-ranking (23.02.2019)

Forbes (2018) "These 8 European Cities Offer The Best Quality Of Life In The World"

https://www.forbes.com/sites/oliversmith/2018/03/22/these-8-european-cities-offer-the-best-quality-of-life-in-the-world/#51e8e2d41129 (26.02.2019)

Haughton, G. & Hunter, C., (1994). Sustainable Cities. London: Jessica Kingsley Publishers

Ritchie, H. & Roser, M. (2019) "Urbanization". Published online at OurWorldInData.org. https://ourworldindata.org/urbanization (24.02.2019)

Sassen, S. (2005) "The Global City: Introducing a Concept", The Brown Journal of World Affairs, 11(2), http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/the-global-city-brown.pdf (24.02.2019)

Swyngedouw, E. (2011) "Depoliticized Environments: The End of Nature, Climate Change and the Post-Political Condition", Royal Institute of Philosophy Supplement No: 69 https://www.researchgate.net/publication/231868292_Depoliticized_Environments_The_End_of_Nature_Climate_Change_and_the_Post-Political_Condition/download (27.02.2019)

TomTom (2018) The 25 Most Congested cities in the World. https://www.tomtom.com/en_gb/trafficindex/list?citySize=LARGE&continent=ALL&country=ALL (27.02.2019)

UN (2016) World Cities Report: Urbanization and Development, http://wcr.unhabitat.org/ (24.02.2019)

UN (2018a) Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, https://population.un.org/wup/Download/ (24.02.2019)

UN (2018b) World Water Development Report, 2018 Nature-Based Solutions for Water https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261424 (27.02.2019)

Yadav, P. & S. Patel (2015) "Sustainable City, Livable City, Global City or Smart City: What Value Addition Should Smart City Bring to these Paradigms in the Context of Global South?", 13th International Congress of Asian Planning Schools Association (APSA), 12-14 Ağustos, Johor Bahru, Malezya

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Okuma Yöntem ve Teknikleri Açısından İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda ÖRGE YAŞAR[1]

[1]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, fundaorge@comu.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı; 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programına göre hazırlanmış 7. sınıf Türkçe ders kitaplarını, metinlerin okunmasında kullanılması istenen yöntem ve teknikler (sessiz okuma, sesli okuma, göz atarak okuma, özetleyerek okuma, not alarak okuma, işaretleyerek okuma, tahmin ederek okuma, soru sorarak okuma, söz korosu, okuma tiyatrosu, ezberleme, metinlerle ilişkilendirme, tartışarak okuma, eleştirel okuma) açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir.

Çalışmanın evren ve örneklemini Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 2018 tarih ve 2729 sayısında 2018-2019 eğitim öğretim yılında Türkçe dersi kapsamında okutulmasına karar verilen ikisi Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından, diğeri ise Dersdestek Yayıncılık tarafından yayınlanan, toplam üç adet 7. sınıf Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında ağırlıklı olarak sesli okuma (24 kez), sessiz okuma (11 kez) ve not alarak okuma (10 kez) yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı; en az özetleyerek okuma (1 kez), ezberleme (2 kez), göz atarak okuma (2 kez), okuma tiyatrosu (2 kez), tartışarak okuma (2 kez) ve tahmin ederek okuma (4 kez) yöntem ve tekniklerine yer verildiği; eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, soru sorarak okuma yöntem ve tekniklerine ise hiç yer verilmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretim Programı, Okuma Yöntemleri, Okuma Teknikleri, Türkçe Ders Kitabı, Metin.

Examination of texts in 7th grade Turkish textbooks prepared according to 2018 Turkish lesson education program according to reading method and techniques

Abstract: The aim of this study is to evaluate the 7th grade Turkish textbooks prepared according to 2018 Turkish lesson teaching program in terms of methods and techniques to be used while reading texts (silent reading, audible reading, reading by taking a look, reading by summarizing, reading by taking note, reading by marking, reading by guessing, reading by asking question, verbal chorus, reading theater, memorizing, relating with texts, reading by discussion, criticizing reading) comparatively.

Universe and sampling of the study consists of three 7th grade Turkish textbooks 2 of which were published by National Ministry of Education, 1 of which were published by Dersdestek Yayıncılık and all of which were decided to be used in 2018-2019 academic year in 2729. issue of National Ministry of Education magazine of notices. In the study, document examination method which is one of the qualitative research methods was used. According to research results the methods mostly taking place in 7th grade Turkish textbooks were audible reading (24 times), silent reading (11 times), reading by taking note (10 times), the uncommon methods were reading by summarizing (once), memorizing (twice), reading by taking a look (twice), reading theater (twice), reading by discussion (twice) and reading by guessing (four times) and that criticizing reading, relating with texts, reading by asking question methods did not take place at all.

Key Words: Turkish education program, reading methods, reading techniques, Turkish text book, Text.

1. GİRİŞ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır. "Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir" (Aksan, 2000: 55). Güneş'e göre ise dil bir sistemdir. "Bu sistem ses, kelime, cümle, işaret gibi çeşitli ögelerle dile özgü kural, yöntem, beceri ve tekniklerden oluşmaktadır" (Güneş, 2014: 21). Bu tanımlardan hareketle dilin, insanlar arasında iletişimi sağlama konusunda önemli bir göreve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte dil, "iletişim kurma, duygu ve düşünceleri ifade etme, etkileşme, dış dünya ile bütünleşme, kültürü aktarma gibi süreçlerde" (Güneş, 2011: 124) de önemli görevler üstlenir. Dil olmadan insanların anlaşabilmeleri ve birlikte yaşamaları mümkün değildir.

"Dil, dört temel beceri olarak kabul edilen dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin işlevsel bütünlüğünden oluşmaktadır" (Demirel, 2002: 16). Bu becerilerden konuşma ve yazma, bilgi aktarmak amacıyla; dinleme ve okuma, bilgi edinmek amacıyla kullanılır. Öğrenciler, dinleme ve konuşma becerilerini belirli bir düzeyde edinmiş olarak okula başlarken henüz okuma ve yazma bilmemektedir. Bu nedenle ana dili

öğretimi ile dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi, okuma ve yazma becerilerinin ise kazandırılması hedeflenmektedir. Yapılan bilimsel araştırma sonuçlarına göre insanlar; öğrendiklerinin %83'ünü görme duyusu, %11'ini işitme duyusu, %3,5'ini koklama duyusu, %1,5'ini dokunma duyusu ve %1'ini tatma duyusu yoluyla elde etmektedir (Çilenti, 1991; Şimşek, 2002; Ergin, 2008; Yalın, 2009; Sever, 2010). Okumanın hem görme hem de işitme ile yakından ilgili olduğuna dikkat edildiğinde, bilgilerimizin %94'ünü okumayla edindiğimizi söylemek yanlış olmaz. Buradan hareketle okumanın, önemli bir beceri olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Balcı da (2003: 319-320) "Türkçe dersleri içerisinde dört temel dil becerisinin (okuma, yazma, konuşma, dinleme) kazandırılmasına yönelik çalışmalar içinde, okuma eğitiminin önemli bir yeri vardır" diyerek okuma eğitiminin önemini dile getirmektedir.

Okuma kısaca bilgi edinmek, boş zamanı değerlendirmek, hoşça vakit geçirmek vb. amaçlarla gerçekleştirilen ve yazılı olan bir metnin iletmek istediği mesajı anlamlandırma becerisi olarak tanımlanabilir. Anlama becerilerinden biri olan okuma ile ilgili farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: "Okuma, insanların kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları özel sembollerin duyu organları yoluyla algılanıp beyin tarafından yorumlanarak değerlendirilmesi işlemidir" (Yalçın, 2002: 47). Bu tanıma göre okuma, duyu organları aracılığıyla algılanan bir metnin beyin tarafından yorumlanıp değerlendirilmesi yoluyla gerçekleşir. Öz'e göre (2003: 193) okuma, "gözün satırlar üzerinde sıçraması sonucu kelime şekillerini görerek, bunların anlamlarını kavrama ve seslendirmedir". Bir diğer tanıma göre ise "okuma, ön bilgilerle metindeki bilgilerin birleştirildiği ve yeni anlamların oluşturulduğu aktif bir süreçtir. Bu süreç görme, algılama, seslendirme, kelime tanıma, anlama, zihinde yapılandırma gibi göz ve zihnimizin karmaşık işlemleri sonucunda gerçekleştirilmektedir" (Güneş, 2010: 3). Bu tanımda da okumanın görme, algılama, seslendirme, kelime tanıma, anlama ve zihinde yapılandırma aşamalarından oluştuğu vurgulanmaktadır.

Yeni bilgiler edinmek, bilgi ve becerilerimizi geliştirmek amacıyla başvurduğumuz okumanın farklı amaçları vardır. Bunlar: "1. Güncel olayları anlamak, 2. Bireysel anlık doyumu sağlamak, 3. Genellikle zaman doldurmak, 4. Günlük yaşamın pratik gereksinimlerini karşılamak, 5. Profesyonel veya mesleki ilgileri sürdürmek ve ilerlemek, 6. Gereksinim ve istekleri karşılamak, 7. Düşüncelerini zenginleştirmek, 8. Kendini geliştirmek ve ilerletmek, 9. Entelektüel gereksinimlerle doyuma ulaşmak" (Kayalan 1992'den akt. Yılar, 2015: 58) olarak sıralanabilir. Görüldüğü üzere okuma becerisi, günlük yaşamımızın her anında ve her alanında karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programında dinleme, konuşma, okuma ve yazma öğrenme alanlarına yönelik kazanımlar yer almaktadır. Sınıf düzeylerine göre farklı başlıklar altında verilen bu kazanımlar, öğrencilerin öğretim süreci boyunca edinecekleri bilgi ve becerileri ifade etmektedir. Öğrenciler ancak bu kazanımları edindikleri takdirde adı geçen öğrenme alanlarında gelişme sağlayıp başarılı olabilirler. Bu bağlamda Türkçe Dersi Öğretim Programında okuma öğrenme alanına yönelik tüm sınıflar için *akıcı okuma, söz varlığı*, *anlama* başlıklarına yer verilmiştir (1. sınıfta bu başlıkların yanında *okumaya hazırlık* başlığı da yer almaktadır). Sınıf düzeyi arttıkça ilgili başlıklar altında sıralanan kazanım sayıları da değişmektedir. *Akıcı Okuma* başlığı altında yer alan kazanımlardan biri *"okuma stratejilerini kullanır"* kazanımıdır. "Okuma stratejilerini kullanır" kazanımına yönelik 1 ve 2. sınıflar için sesli ve sessiz okuma; 3. sınıflar için sesli, sessiz ve tahmin ederek okuma; 4. sınıflar için sesli, sessiz, tahmin ederek ve soru sorarak okuma; 5. sınıflar için sesli, sessiz, tahmin ederek, soru sorarak, söz korosu, ezberleme, grup hâlinde ve hızlı okuma; 6. sınıflar için sesli, sessiz, tahmin ederek, soru sorarak, not alarak, okuma tiyatrosu ve hızlı okuma; 7. sınıflar için göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek ve tartışarak okuma; 8. sınıflar için ise göz atarak, özetleyerek, not alarak, tartışarak ve eleştirerek okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır ifadesi düşülmüştür (MEB, 2018b: 20-49). Ancak programın merkezinde yapılandırmacı yaklaşım olmakla birlikte; programın hazırlanmasında beceri yaklaşımı, bireysel farklılıklara duyarlı eğitim, beyin temelli öğrenme, çoklu zekâ kuramı, öğrenci merkezli eğitim, sarmal yaklaşım ve tematik yaklaşım gibi çeşitli kuram ve eğitim yaklaşımları da temel alınmıştır. Bu yaklaşımlardan bir olan sarmal yaklaşıma göre "konuların ve kavramların yeri geldikçe tekrarı söz konusudur" (Aşçı, Önbaş ve Ardıç, 201: 101). Bu nedenle 7. sınıflarda sadece göz atarak, özetleyerek, not alarak, işaretleyerek ve tartışarak okuma yöntem ve teknikleri değil; aynı zamanda kendisinden önceki sınıf düzeylerinde uygulanması istenen okuma yöntem ve tekniklerine de yer verilebileceği unutulmamalıdır.

2006 Türkçe Dersi Öğretim Programında tek tek açıklanan okuma yöntem ve tekniklerine, tekrara düşmemek adına, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer verilmemiştir. Bu bağlamda 2006 Türkçe Dersi Öğretim Programında okuma becerisini geliştirmeye yönelik yer alan yöntem ve teknikler; 1. Sessiz okuma, 2. Sesli okuma, 3. Göz atarak okuma, 4. Özetleyerek okuma, 5. Not alarak okuma, 6. İşaretleyerek okuma, 7. Tahmin ederek okuma, 8. Soru sorarak okuma, 9. Söz korosu, 10. Okuma tiyatrosu, 11. Ezberleme, 12. Metinlerle

ilişkilendirme, 13. Tartışarak okuma ve 14. Eleştirel okuma olarak sıralanmıştır (MEB, 2006). Çalışmanın bundan sonraki bölümünde programda yer alan okuma yöntem ve teknikleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

1.1. Sessiz Okuma

"Göz hareketlerine ve beynin metinde işlenen konu, fikirleri ve bilgileri algılama ve kavrama sürecine" (Karatay, 2014: 59) dayanan bu tür okumada amaç; "öğrencilerin bir metni akıcı ve hızlı okumalarını sağlamaktır" (MEB, 2006: 66). Sessiz okumada harf, hece, kelime ve cümleler seslendirilmeden okunduğu için okurun dikkati sadece metnin içeriğini kavramaya odaklanır. Göçer'e göre (2017: 182) sessiz okuma sırasında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlar: 1. Dudakları kıpırdatmamak, gırtlağı hareket ettirmemek, 2. Kelimeleri içten tekrar ettirmemek, 3. Vücudu sağa sola sallamamak, 4. Baş ile takip etmeden (başı sağa ve sola çevirmeden), gözün belli sıçramalar yaparak ve metnin satırlarını gözle izleyerek okumaktır.

1.2. Sesli Okuma

Sesli okuma, "gözle algılanıp zihinle kavranan sözcük ya da sözcük kümelerinin konuşma organlarının yardımı ile söylenmesidir" (Demirel, 2002: 78). Sesli okumada amaç; okunan bir metinde yer alan kelimelerin nasıl telaffuz edildiğini ve hangi bağlamda kullanıldığını anlamayı sağlamaktır (MEB, 2006: 66). Bu bağlamda okurun bir metni vurgu, tonlama ve noktalama işaretlerine dikkat ederek okuması, sesli okumanın amacını gerçekleştirebilmek için önemlidir.

1.3. Göz Atarak Okuma

"Metin okuma sürecinin başında, okuma öncesinde, konuyla ilgili ön öğrenmeleri-bilgileri harekete geçirmek ve konuyu genel olarak kavramak" (Karatay, 2014: 60) amacıyla kullanılan bu yöntemde; "metnin ana başlıkları, alt başlıkları, metnin ilk cümlesi, anahtar kelimeleri, kısa konuşmaları, tarihleri, kalın karakterli yazılara, şekillere, son cümleye bakılarak, resimler gözden geçirilerek metni tanıma etkinlikleri yapılmaktadır" (Güneş, 2017: 7). Bu okumada, sadece önemli yerler çok kısa bir sürede okunduğu için zaman da verimli kullanılmış olur.

1.4. Özetleyerek Okuma

"Özetleyerek okuma, okunan metnin ana hatlarını, metinde yer alan tanım ve kavramları, şahısları, isimleri, zaman ve mekân özelliklerini, örneklendirmeleri, değerlendirmeleri çıkartmak için kullanılan bir okuma türüdür" (Maden, 2012: 5). Öğrenciler okumaya başlamadan önce öğretmen tahtaya "Metinde geçen kişi ve varlıklar kimlerdir?", "Olay ya da olaylar nerede ve ne zaman geçmektedir?", "Metnin giriş ve sonuç bölümlerinde ne tür değişiklikler olmuştur?" vb. sorular yazar. Öğretmen, bir yandan öğrencilerden metni okurken tahtaya yazılan bu soruların cevaplarını bulmalarını, bir yandan da okuma sürecini zaman zaman kesintiye uğratarak okunan bölümün özetini çıkarmalarını ister. Öğrenciler, okuma süreci bittikten sonra okunan her bölümün özetini 1-2 cümle ile yeniden ifade ederek bu cümleleri tek bir paragrafa dönüştürürler (MEB, 2006: 67).

1.5. Not Alarak Okuma

Bu tür okumada "okuma sürecinde metnin önemli noktalarının daha iyi anlaşılması ve hatırlanması için çeşitli şekillerde (Klasik, Cornell, Haritalama gibi) notlar alınır" (Maden, 2012: 5). Alınan bu notlar gerektiğinde tekrar gözden geçirilebilir. Bu tür okumada amaç, öğrencileri okuma sürecinde etkin kılmaktır. Not alarak okumanın en önemli yararı, dikkatin metin üzerinde yoğunlaşmasını sağlamasıdır.

1.6. İşaretleyerek Okuma

İşaretleyerek okumada "öğrenciler, öğretmen veya arkadaşlarından biri metni sesli okurken metinde geçen anlamı bilinmeyen veya metnin bağlamından anlamı kavranmayan sözcüklerin altını çizerler veya onları yuvarlak içine alırlar" (Karatay, 2014: 62) ve metinle ilgili yapılacak çalışmalar için önemli olduğunu düşündükleri yerleri işaretlerler. Bu tür okumada amaç "konuyu anlamaya yardımcı olacak anahtar kelime ve kavramlar ile önemli görülen yerlerin belirlenmesidir" (MEB, 2006: 67).

1.7. Tahmin Ederek Okuma

"Tahmin etme, ön bilgilerden hareket ederek, metnin başlığından, görsellerden, anahtar kelimelerden yararlanarak, metin türüne, biçim ve görünüm özelliklerine dayanarak metnin içeriği hakkında hipotezler oluşturma işlemidir" (Güneş, 2017: 8). Yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine önemli katkılar sunan bir okuma türüdür. Tahmin ederek okumanın amacı "öğrencileri okuma sürecinde etkin kılmak için metinde geçen duygu, düşünce ve olaylarla ilgili merak uyandırmaktır" (MEB, 2006: 67).

1.8. Soru Sorarak Okuma

Soru sorarak okuma, öğrencinin okuma sürecine etkin katılmasını sağlayan ve eleştirel düşünme becerisini geliştiren yöntemlerden biridir. "Okuma öncesinde ve sürecinde öğrencilere sorular hazırlatılarak metin üzerinde düşünmelerini ve metni anlamalarını sağlamak" (Temizkan, 2009: 101) amacıyla uygulanır.

1.9. Söz Korosu

Söz korosu, öğrencilerin özgüven kazanmalarını, telaffuzlarını düzeltmelerini (Karatay ve Kartallıoğlu, 2016: 211) sağlamak ve birlikte çalışma becerilerini geliştirmek (MEB, 2006: 68) amacıyla uygulanan bir okumadır. Söz korosu değişik şekillerde yapılabilir. Bu bağlamda "sınıf topluca okuyabilir, bir öğrenci okuduktan sonra diğer öğrenciler tekrarlayabilir, gruplara ayrılarak okuyabilir vb." (Akyol, 2008: 79).

1.10. Okuma Tiyatrosu

Okuma tiyatrosu; vurgu ve tonlamayı etkin bir şekilde kullanmayı gerektiren, empati kurma becerisine hitap eden bir okuma türüdür. Bu özellikleri bakımından hem okuma becerisini hem de dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmektedir. "Okuma tiyatrosuna katılma iyi ve kötü okuyucuların birlikte çalışmasına ve akıcılığı geliştirmesine yardımcı olur" (Dilidüzgün ve Kuyumcu, 2013: 350). Amaç "öğrencilere metnin dilini, yapısını, metinde yer alan şahıs ve varlık kadrosunun özelliklerini sezdirmektir" (Kurudayıoğlu ve Özdem, 2015: 31). Akyol'a göre (2008: 78) bu tür okuma, çocukların okuma hızını ve anlamayı geliştirmekte, aynı zamanda da öğrenciyi okumaya motive etmektedir.

1.11. Ezberleme

Öğrencilerin yaş ve düzeylerine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olan şiir, kısa hikâye, fabl, masal, özlü sözler gibi metinlerin ezberlenmesine dayanan bu yöntemin temel amacı "öğrencilerin hafızalarını güçlendirmek, kültürel ve edebi değere sahip metinlerdeki cümle yapılarını ve söz varlığını kavrayarak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmalarını sağlamaktır" (Arıcı, 2008: 60). Öğretmen tarafından seçilen metinler belirli bir süre içerisinde öğrenciler tarafından ezberlenerek çeşitli tören, kutlama vb. durumlarda sunulur.

1.12. Metinlerle İlişkilendirme

"Metinlerarasılık, bir metnin önceki metinlerle ilişkili olması veya sonraki metinler için bir beklenti oluşturması durumudur" (Karatay, 2010: 155). Metinlerle ilişkilendirmede amaç, "öğrencilerin, okudukları metinle diğer metinler arasında ilişki kurmasını sağlayarak düşünme becerilerini geliştirmektir" (MEB, 2006: 69). Bunun için öğrencilere yeni okunan metinle daha önce okunan metinler arasında olay, yer, zaman, kişi vb. bakımından hangi benzerliklerin ya da farklılıkların olduğu sorularak iki ya da daha fazla metin arasında ilişki kurulması istenir.

1.13. Tartışarak Okuma

Tartışarak okuma, "öğrencilerin metinde işlenen konuyla ilgili bilgi, duygu ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşmalarını ve onların bilgi ve görüşlerinden yararlanarak farklı bakış açıları kazanmalarını sağlamak amacıyla" (Temizkan, 2009: 102) uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulanmasında dikkat edilecek en önemli husus, bütün öğrencilerin fikirlerini özgürce ifade etmeleri ve birbirlerinin düşüncelerine saygı göstermeleridir.

1.14. Eleştirel Okuma

"Okuyucunun, okuma sırasında metinde işlenen düşüncelerdeki tutarlılık ya da tutarsızlıklar, çelişkiler, yazılma nedenleri, verilen örneklerin uygunluğu ya da yeterliği hakkında kendine sorular sorarak okumasıdır" (Güneş, 2014: 152). Bu tür okumada temel amaç, öğrencilere okudukları bir metin hakkında soru sorma alışkanlığını kazandırmak ve öğrencilerin metinde ele alınan olayı, işlenen konuyu sorgulamalarını sağlamaktır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programına göre yazılmış 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinin 1. Sessiz okuma, 2. Sesli okuma, 3. Göz atarak okuma, 4. Özetleyerek okuma, 5. Not alarak okuma, 6. İşaretleyerek okuma, 7. Tahmin ederek okuma, 8. Soru sorarak okuma, 9. Söz korosu, 10. Okuma tiyatrosu, 11. Ezberleme, 12. Metinlerle ilişkilendirme, 13. Tartışarak okuma, 14. Eleştirel okuma yöntem ve tekniklerinin kullanımı açısından karşılaştırılarak incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmanın evren ve örneklemini Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 2018 tarih ve 2729 sayısında 2018-2019 eğitim öğretim yılında Türkçe dersi kapsamında okutulmasına karar verilen, ikisi Millî Eğitim Bakanlığı, diğeri ise Dersdestek Yayıncılık tarafından yayınlanan, toplam üç adet 7. sınıf Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır (Tablo 1). Çalışma için gerekli olan verilerin elde edilmesi için nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler tablo halinde gösterilerek karşılaştırmalar yapılmış ve ulaşılan sonuçlardan hareketle önerilerde bulunulmuştur.

Tablo 1: İncelenen Türkçe Ders Kitaplarına Yönelik Genel Bilgiler

No	Kitabın Adı	Yazar/Yazarlar	Editör	Yayınevi
1	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı (1. Kitap)	Ahmet AKGÜL, Nurcihan DEMİRER, Ebubekir GÜRCAN, Duygu KARADAŞ, İlkay KARAHAN, Ali UYSAL	Nurcihan DEMİRER	Millî Eğitim Bakanlığı/Ankara
2	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı 7 (2. Kitap)	Tolga KIR, Emine KIRMAN, Seda YAĞIZ	Emine KIRMAN	Millî Eğitim Bakanlığı/Ankara
3	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı	Burçak KAYA	-	Dersdestek Yayıncılık/Ankara

3. BULGULAR VE YORUM

İncelenen Türkçe ders kitaplarına yönelik genel bilgiler Tablo 2'de verilirken metinlerin okunmasında kullanılması istenen yöntem ve tekniklere yönelik bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2: İncelenen 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarına Yönelik Bilgiler

Yayınevi İncelenen Konular	MEB Yay. (1. Kitap)	MEB Yay. (2. Kitap)	Dersdestek Yay.	Toplam
Tema Sayısı	8	8	8	24
Ders Kitabındaki Metin Sayısı	**24**	**24**	**24**	**72**
Dinleme Metni Sayısı	8	8	8	24
Serbest Okuma Metni Sayısı	8	8	8	24
Toplam Metin Sayısı	40	40	40	120

Tablo 2 incelendiğinde, üç kitapta da tema sayısının 8, metin sayısının 24 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte her kitapta dinleme metni adı altında 8 ve serbest okuma metni adı altında 8 metin yer almaktadır. Serbest okuma metinlerinin derste işlenmesi ya da öğrenciye okutulması zorunlu olmadığı gibi, bu metinlerin okunmasında hangi okuma yöntem ve tekniklerinin kullanılacağına dair bir açıklama da yapılmamaktadır. Bu nedenle serbest okuma metinleri çalışmaya dahil edilmemiştir.

Tablo 3: İncelenen 7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Uygulanması İstenen Okuma Yöntem-Tekniklerine Yönelik Bilgiler

	Eleştirel okuma	**Empati kurarak okuma**	**Ezberleme**	**Göz atarak okuma**	**İşaretleyerek okuma**	**Metinlerle ilişkilendirme**	**Not alarak okuma**	**Okuma tiyatrosu**	**Özetleyerek okuma**	**Sesli okuma**	**Sessiz okuma**	**Soru sorarak okuma**	**Söz korosu**	**Tahmin ederek okuma**	**Tartışarak okuma**	**Yankılayıcı okuma**	**Yöntem belirtilmemiş**
MEB Türkçe 7 (1. Kitap)	-	1	-	1	3	-	2	2	-	8	3	-	1	-	1	1	1
MEB Türkçe 7 (2. Kitap)	-	-	-	-	3	-	3	-	-	12	5	-	-	-	-	-	1
Dersdestek Türkçe 7	-	-	2	1	1	-	5	-	1	4	3	-	2	4	1	-	-
Toplam	**-**	**1**	**2**	**2**	**7**	**-**	**10**	**2**	**1**	**24**	**11**	**-**	**3**	**4**	**2**	**1**	**2**

Tablo 3'te metinlerin okunmasında kullanılması istenen yöntem ve tekniklere yer verilmiştir. MEB Türkçe 7'de (1. Kitap) metinlerin okunmasında öğrenciler tarafından uygulanması istenen yöntem ve teknikler arasında göz atarak okuma, işaretleyerek okuma, not alarak okuma, okuma tiyatrosu, sesli okuma, sessiz okuma, söz korosu ve tartışarak okuma yer almaktadır. Bu bağlamda metinlerin okunmasında mümkün olduğunca farklı okuma yöntem ve tekniklerine yer verildiği; eleştirel okuma, ezberleme, metinlerle ilişkilendirme, özetleyerek okuma, soru sorarak okuma, tahmin ederek okuma yöntem ve tekniklerine ise yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte Türkçe Dersi Öğretim Programında yer almayan empati kurarak okumaya ve yankılayıcı okumaya da yer verildiği, bir metnin okunmasında ise kullanılması istenen yöntem ve tekniğin belirtilmediği görülmektedir.

MEB Türkçe 7'deki (2. Kitap) okuma metinlerinde öğrenciler tarafından kullanılması istenen yöntem ve tekniklerin işaretleyerek okuma, not alarak okuma, sesli okuma ve sessiz okuma olmak üzere dört çeşit olduğu, adı geçen yöntem ve teknikler arasında en çok sesli okumaya yer verildiği görülmektedir. Kitapta yer almayan okuma yöntem ve teknikleri ise eleştirel okuma, ezberleme, göz atarak okuma, metinlerle ilişkilendirme, okuma tiyatrosu, özetleyerek okuma, soru sorarak okuma, söz korosu, tahmin ederek okuma ve tartışarak okumadır.

Dersdestek Türkçe 7'de ise ezberleme, göz atarak okuma, işaretleyerek okuma, not alarak okuma, özetleyerek okuma, sesli okuma, sessiz okuma, söz korosu, tahmin ederek okuma ve tartışarak okuma yöntem ve tekniklerine yer verildiği; eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, okuma tiyatrosu ve soru sorarak okumaya yer verilmediği görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen kitaplar göz önünde bulundurulduğunda en sık kullanılan okuma yöntem ve tekniklerin sesli okuma (24 kez), sessiz okuma (11 kez), not alarak okuma (10 kez) ve işaretleyerek okuma (7 kez) olduğu; eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, soru sorarak okuma yöntem ve tekniklerine ise hiçbir kitapta yer verilmediği görülmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında Türkçe Dersi Öğretim Programında belirtilen okuma yöntem ve tekniklerinin incelenen ders kitaplarına yansıma durumu ele alınacaktır.

Tablo 4: MEB Türkçe 7 Ders Kitabında (1. Kitap) Kullanılması İstenen Okuma Yöntem ve Teknikleri

Tema Adları ve Metinler	**Eleştirel okuma**	**Empati kurarak okuma**	**Ezberleme**	**Göz atarak okuma**	**İşaretleyerek okuma**	**Metinlerle ilişkilendirme**	**Not alarak okuma**	**Okuma tiyatrosu**	**Özetleyerek okuma**	**Sesli okuma**	**Sessiz okuma**	**Soru sorarak okuma**	**Söz korosu**	**Tahmin ederek okuma**	**Tartışarak okuma**	**Yankılayıcı okuma**
1. Tema: Erdemler																
Arıların İlhamı										x						
Munise											x					
Dostluk								x								
2. Tema: Millî Mücadele ve Atatürk																
Vatan Destanı										x						
Ordular! İlk Hedefiniz					x											
Öğretmeninizden Af Dileyeceksiniz							x									
3. Tema: Kişisel Gelişim																
Barış Manço										x						
Sol Ayağım		x														
İnsanlarla Geçinme Sanatı										x						
4. Tema: Milli Kültürümüz																
Türk Mutfak Kültüründe Kahve										x						
Ben, Mimar Sinan								x								
Türkiye'm, Anayurdum, Sebebim, Çarem													x			
5. Tema: Bilim ve Teknoloji																
Piri Reis										x						
2100'deki Yaşamdan Bir Gün											x					
Yeni Dünya				x												
6. Tema: Okuma Kültürü																
Okumak Deyince					x											
Dîvânu Lugâti't-Türk'ün Bulunuş Hikâyesi															x	
Okumak Ayrıcalıktır, Herkes Okuyamaz					x											
7. Tema: Doğa ve Evren																
İlk Kar	**Okuma yöntem ve tekniği belirtilmemiş.**															
Bu Sabah Hava Berrak										x						
Lavanta Kokulu Köy											x					
8. Tema: Zaman ve Mekân																
İstanbul																x
Akşehir'de Bir Fil							x									
Moena Türk Köyü										x						
Toplam	**-**	**1**	**-**	**1**	**3**	**-**	**2**	**2**	**-**	**8**	**3**	**-**	**1**	**-**	**1**	**1**

Tablo 4'te görüldüğü üzere MEB Türkçe 7'de (1. Kitap) toplam 24 adet okuma metni yer almaktadır. Sözü edilen okuma metinlerine ilişkin öğrenciler tarafından uygulanması beklenen okuma yöntem ve teknikleri; empati kurarak okuma (1 kez), göz atarak okuma (1 kez), işaretleyerek okuma (3 kez), not alarak okuma (2 kez), okuma tiyatrosu (2 kez), sesli okuma (8 kez), sessiz okuma (3 kez), söz korosu (1 kez), tartışarak okuma (1 kez) ve yankılayıcı okumadır (1 kez). Eleştirel okuma, ezberleme, metinlerle ilişkilendirme, özetleyerek okuma, soru sorarak okuma, tahmin ederek okuma yöntem ve tekniklerine ise kitapta yer verilmediği görülmektedir.

Sol Ayağım metninde *empati kurarak okuma* yöntem ve tekniğinin kullanılması istenmekte ancak Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde, programda empati kurarak okuma adı altında bir yöntem ve tekniğin olmadığı da görülmektedir.

İstanbul adlı metnin okunmasında ise öğrenci tarafından kullanılması istenen yöntem ve teknik, *yankılayıcı okuma*dır. Türkçe Dersi Öğretim Programında (MEB, 2006) yankılayıcı okuma adı altında bir yöntem ve tekniğe yer verilmediği gibi alanyazın incelendiğinde yankılayıcı okumanın daha çok ilkokul öğrencilerine uygun olduğu anlaşılmaktadır. Yankılayıcı okuma, "yeterli düzeyde okuyamayan bireyler için yararlı bir stratejidir" (Kato 2012'den akt. Çetrez Arıcan, Yılmaz ve Coşkun, 2017: 43). Duran ve Sezgin'e göre (2012: 150) yankılayıcı okumanın uygulanmasında izlenen yol şöyledir: 1. İyi bir okuyucu tarafından okunan bir kelime ya da cümle metin üzerinde zayıf okuyucu tarafından parmak ya da kalem ile takip edilir, 2. İyi okuyucu kelime ya da cümleyi okuduktan sonra ilgili bölümün zayıf okuyucu tarafından aynen tekrar edilmesi istenir. Zayıf okuyucunun hata yapması ya da takılması durumunda ilgili bölüm iyi okuyucu tarafından tekrar okunur. Zayıf okuyucu ise bu bölümü tekrar okur. 7. sınıfta okuyan bir öğrencinin yeterli düzeyde okuyamamasını düşünmek pek olası değildir. Bu bağlamda yankılayıcı okumanın daha çok ilkokulda (özellikle okuma becerisinin yeni kazandırıldığı birinci sınıfta) okuyan öğrencilere uygulanması, daha yerinde bir yaklaşım olacaktır.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde (2018b: 56) 7. sınıf öğrencilerinin göz atarak okuma, özetleyerek okuma, not alarak okuma, işaretleyerek okuma, tartışarak okuma yöntem ve tekniklerini kullanmaları istendiği görülmektedir. Bu bağlamda MEB Türkçe 7'de (1. Kitap) göz atarak okumaya 1 kez, not alarak okumaya 2 kez, işaretleyerek okumaya 3 kez ve tartışarak okumaya 1 kez yer verildiği, özetleyerek okumaya ise yer verilmediği görülmektedir.

Tablo 5: MEB Türkçe 7 Ders Kitabında (2. Kitap) Kullanılması İstenen Okuma Yöntem ve Teknikleri

Tema Adları ve Metinler	**Eleştirel okuma**	**Ezberleme**	**Göz atarak okuma**	**İşaretleyerek okuma**	**Metinlerle ilişkilendirme**	**Not alarak okuma**	**Okuma tiyatrosu**	**Özetleyerek okuma**	**Sesli okuma**	**Sessiz okuma**	**Soru sorarak okuma**	**Söz korosu**	**Tahmin ederek okuma**	**Tartışarak okuma**
1. Tema: Duygular														
Bir Dünya Düşünürüm									x					
Çiçek Dürbünü									x					
Ana İşsiz Kalınca										x				
2. Tema: Millî Mücadele Atatürk														
Atatürk'ü Gördüm Düşümde	**Okuma yöntem ve tekniği belirtilmemiştir.**													
Müretteli Kadınlar ve Emin Astsubay				x										
Sığırtmaç Mustafa'nın Öyküsü										x				
3. Tema: Okuma Kültürü														
Okumanın İşlevi									x					
Kitaplarla Kurulan Dostluk									x					
Okumak Düşünmek İçindir						x								
4. Tema: Erdemler														
Tahta Bisiklet									x					
Kaplumbağayla İki Ördek										x				
Kızgın Bir Lira									x					
5. Tema: Kişisel Gelişim														
Adını Göklere Yazdıran Çocuk									x					
Başarıya Gitmek mi, Başarıyı Çekmek mi?										x				
"A" Harfi									x					
6. Tema: Millî Kültürümüz														
Yusufçuk						x								
Karagöz Nedir?									x					
Anadolu'da Kilim Demek				x										
7. Tema: Sağlık ve Spor														

İki Tekerlekli Özgürlük									x						
Futbolcu Olmaya Karar Vermiştim									x						
Karlı Dağların Arkadaşı Ol				x											
8. Tema: Sanat															
Âşık Veysel Şatıroğlu									x						
Geleneksel Türk Sanatlarından Ebru						x									
Ağaçtan Oyma Su Tası										x					
Toplam	**-**	**-**	**-**	**3**	**-**	**3**	**-**	**-**	**12**	**5**	**-**	**-**	**-**	**-**	

Tablo 5'e bakıldığında MEB Türkçe 7'de (2. Kitap) toplamda 24 adet okuma metninin yer aldığı görülmektedir. Öğrenciler tarafından metinlerin okunmasında kullanılması istenen yöntem ve teknikler; işaretleyerek okuma (4 kez), not alarak okuma (3 kez), sesli okuma (12 kez) ve sessiz okumadır (5 kez). Bu bağlamda göz atarak okuma, özetleyerek okuma, tahmin ederek okuma, soru sorarak okuma, söz korosu, okuma tiyatrosu, ezberleme, metinlerle ilişkilendirme, tartışarak okuma, eleştirel okuma yöntem ve tekniklerinin yer almadığı görülmektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programına (MEB, 2006) bakıldığında programda toplam 14 farklı okuma yöntem ve tekniğinin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu okuma yöntem ve tekniklerinden sadece dördü MEB Türkçe 7'de (2. Kitap) yer almaktadır. Bu bağlamda okuma yöntem ve tekniklerinin ilgili Türkçe ders kitabına yansıma düzeyinin aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Tablo 5'te 24 okuma metninden 12'sinde sesli okuma yönteminin kullanılması istendiği görülmektedir. Bilindiği üzere yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan öğretim programlarının temel hedefi yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, araştırma yapabilen, problem çözebilen, başkalarıyla iş paylaşımı yapabilen bireyler yetiştirmektir. Bu amaca ulaşabilmek ancak eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, okuma tiyatrosu, soru sorarak okuma, tahmin ederek okuma, tartışarak okuma vb. yöntem ve tekniklerine yer vermekle mümkündür. Öğrencilere sadece sesli okuma çalışması yaptırılarak programın temel felsefesine ve hedeflerine ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Millî Mücadele Atatürk temasında *Atatürk'ü Gördüm Düşümde* adlı metnin okunmasında "metni, türün özelliklerine uygun biçimde okuyunuz" yönergesi verilmiş ancak okuma yöntem ve tekniklerinden hangisinin kullanılacağına dair bir açıklama yapılmamıştır.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018b: 56) 7. sınıf öğrencilerinin metinlerin okunmasında göz atarak okuma, özetleyerek okuma, not alarak okuma, işaretleyerek okuma, tartışarak okuma yöntem ve tekniklerini kullanmaları gerektiği görülmektedir. Bu bağlamda MEB Türkçe 7'de (2. Kitap) not alarak okumaya 3 kez, işaretleyerek okumaya 3 kez yer verildiği; tartışarak okuma, özetleyerek okuma ve göz atarak okumaya ise yer verilmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Dersdestek Türkçe 7 Ders Kitabında Kullanılması İstenen Okuma Yöntem ve Teknikleri

Tema Adları ve Metinler	**Eleştirel okuma**	**Ezberleme**	**Göz atarak okuma**	**İşaretleyerek okuma**	**Metinlerle ilişkilendirme**	**Not alarak okuma**	**Okuma tiyatrosu**	**Özetleyerek okuma**	**Sesli okuma**	**Sessiz okuma**	**Soru sorarak okuma**	**Söz korosu**	**Tahmin ederek okuma**	**Tartışarak okuma**
1. Tema: Erdemler														
Mor Salkımlı Ev									x					
Sevgi Kurtaracak Bizi												x		
Kırmızı Pabuçlar										x				
2. Tema: Doğa ve Evren														
Yer Çekimsiz Yaşam										x				
Rüzgâr		x												
Yeşil Gözlü Kardan Adam										x				
3. Tema: Milli Kültürümüz														
Ülkem'in Renkli Haritası													x	
Dünyayı Güldüren Adam						x								

Bayrak																	x		
4. Tema: Millî Mücadele ve Atatürk																			
İstanbul Liseli Küçük Hasan																		x	
Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri									x										
15 Temmuz Şehitlerinin Adları Okullarda Yaşatılıyor					x														
5. Tema: Vatandaşlık																			
Ak Sakallı Bilge Dede											x								
Sorumluluklarımız									x										
Harman Yerinde			x																
6. Tema: Sağlık ve Spor																			
Goool!												x							
Benim Adım Şeker Çocuk																		x	
Yeterli ve Dengeli Beslenme									x										
7. Tema: Sanat																			
Belkıs Tiyatrosu																		x	
Geleneksel El Sanatları Çarşısı									x										
Ay Şairi												x							
8. Tema: Bilim ve Teknoloji																			
Buluşa Doğru						x													
Kara Tren												x							
Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir																			x
	Toplam	**-**	**2**	**1**	**1**	**-**	**5**	**-**	**1**	**4**	**3**	**-**	**2**	**4**	**1**

Tablo 6'da görüldüğü üzere Dersdestek Türkçe 7'de toplam 24 adet okuma metni yer almaktadır. Adı geçen kitapta yer alan metinlerin okunmasında öğrenciler tarafından kullanılması istenen yöntem ve teknikler; ezberleme (2 kez), göz atarak okuma (1 kez), işaretleyerek okuma (1 kez), not alarak okuma (5 kez), özetleyerek okuma (1 kez), sesli okuma (4 kez), sessiz okuma (3 kez), söz korosu (2 kez), tahmin ederek okuma (4 kez), tartışarak okumadır (1 kez). Bu yönüyle ilgili Türkçe ders kitabının, incelenen diğer iki ders kitabına göre farklı okuma yöntem ve tekniklerine daha çok yer verdiği ve bu yönüyle daha iyi tasarlandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, okuma tiyatrosu ve soru sorarak okumaya ise kitapta yer verilmediği görülmektedir.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na bakıldığında (2018b: 56) 7. sınıf öğrencilerinin göz atarak okuma, özetleyerek okuma, not alarak okuma, işaretleyerek okuma, tartışarak okuma yöntem ve tekniklerini kullanmaları istendiği görülmektedir. Bu bağlamda Dersdestek Türkçe 7'de göz atarak okumaya 1 kez, özetleyerek okumaya 1 kez, not alarak okumaya 5 kez, işaretleyerek okumaya 1 kez ve tartışarak okumaya 1 kez olmak üzere yer verilerek programda 7. sınıf için belirlenen bütün okuma yöntem ve tekniklerinin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 7: Metin Türlerine Yönelik Okuma Yöntem ve Teknikleri

Metin Türü	**Metin Sayısı**	**Eleştirel okuma**	**Empati kurarak okuma**	**Ezberleme**	**Göz atarak okuma**	**İşaretleyerek okuma**	**Metinlerle ilişkilendirme**	**Not alarak okuma**	**Okuma tiyatrosu**	**Özetleyerek okuma**	**Sesli okuma**	**Sessiz okuma**	**Soru sorarak okuma**	**Söz korosu**	**Tahmin ederek okuma**	**Tartışarak okuma**	**Yankılayıcı okuma**	**Yöntem belirtilmemiş**
Anı	4					2		1			1							
Biyografi	5							1			4							
Broşür	1							1										
Deneme	3							1			2							
Efsane	1							1										
Fabl	1											1						
Fıkra	1							1										

Gezi yazısı	2							1			1									
Günlük	1																			1
Haber metni	1				1															
Hikâye	15										4	6				4	1			
Köşe yazısı	1					1														
Makale	6				1			2			2	1								
Masal	2									1	1									
Mektup	1										1									
Otobiyografi	2		1								1									
Roman	1											1								
Sohbet	9					4		1			1	2					1			
Şiir	13			2							6			3				1	1	
Tiyatro	2								2											
Toplam	72	**-**	**1**	**2**	**2**	**7**	**-**	**10**	**2**	**1**	**24**	**11**	**-**	**3**	**4**	**2**	**1**	**2**		

Tablo 7'de metin türlerine göre kullanılması istenen okuma yöntem ve tekniklerine yönelik bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında incelenen 7. sınıf Türkçe Ders Kitaplarında okuma yöntem ve teknikleri arasında en çok sesli okumaya (24 kez) yer verilmiştir. Sesli okumanın kullanılması istendiği metin türleri arasında ise şiir (6 kez), biyografi (4 kez), hikâye (4 kez), deneme (2 kez) ve makale (2 kez) başta gelmektedir.

Kullanılan okuma yöntem ve teknikleri açısından ikinci sırada yer alan sessiz okuma, en çok hikâye türünde (6 kez) ve sohbet türünde (2 kez) kullanılmıştır. Sessiz okumanın tercih edildiği diğer metin türleri ise fabl, makale ve romandır (birer kez).

Not alarak okuma, araştırma kapsamında incelenen kitaplarda en çok tercih edilen okuma yöntem ve teknikleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Not alarak okumanın en çok makale (2 kez) türünün okunmasında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 7'ye bakıldığında işaretleyerek okumanın dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda işaretleyerek okumanın da en çok sohbet (4 kez) ve anılarda (2 kez) tercih edildiği görülmüştür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlardan hareketle getirilebilecek öneriler şöyledir:

1. Çalışma kapsamında incelenen Türkçe ders kitaplarında okuma becerisini geliştirmeye yönelik ağırlıklı olarak sesli okuma (24 kez), sessiz okuma (11 kez), not alarak okuma (10 kez) ve işaretleyerek okuma (7 kez) yöntem ve tekniklerine yer verilmiş; eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, soru sorarak okumaya ise yer verilmemiştir. İncelenen ders kitaplarının 7. sınıflara yönelik hazırlandığı göz önünde bulundurulduğunda sesli okumaya bu kadar çok yer verilmiş olması sınıf seviyesine uygun değildir. Çünkü sesli okuma çalışmalarına ağırlıklı olarak ilkokulun 1 ve 2. sınıflarında yer verilir, 3 ve 4. sınıflarda bu durum azalır, ortaokula gelindiğinde ise sessiz okuma çalışmaları daha çok yer alır. Bununla birlikte Türkçe Dersi Öğretim Programının amaçlarından biri öğrencilerin "okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanmasıdır" (MEB, 2018: 8). Bu bağlamda incelenen kitapların hiçbirinde yer almayan eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme ve soru sorarak okuma yöntem ve tekniklerine de yer verilmesi; sadece bir kez kullanılması istenen tartışarak okumaya da daha sık yer verilmesi programın amacına ulaşabilmesi açısından önemlidir.

2. MEB Türkçe 7'de (1. Kitap) göz atarak okuma, işaretleyerek okuma, not alarak okuma, okuma tiyatrosu, sesli okuma, sessiz okuma, söz korosu, tartışarak okuma yöntem ve tekniklerine yer verilirken eleştirel okuma, ezberleme, metinlerle ilişkilendirme, özetleyerek okuma, soru sorarak okuma, tahmin ederek okuma yöntem ve tekniklerine yer verilmemiştir. Aynı okuma yöntem ve tekniklerine birden fazla kez yer vermek yerine çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılmasına fırsat tanımak, dersin daha verimli geçmesini sağlayacaktır.

3. MEB Türkçe 7'de (2. Kitap) işaretleyerek okuma, not alarak okuma, sesli okuma ve sessiz okuma yöntem ve tekniklerine yer verilirken diğerlerine yer verilmemiştir. Bu bağlamda adı geçen Türkçe ders kitabında sesli okumaya 12 kez yer vermek yerine diğer okuma yöntem ve tekniklerine yer vermek hem öğrenciler için daha yararlı olacak hem de ders daha eğlenceli geçecektir.

4. Dersdestek Türkçe 7'de ise ezberleme, göz atarak okuma, işaretleyerek okuma, not alarak okuma, özetleyerek okuma, sesli okuma, sessiz okuma, söz korosu, tahmin ederek okuma ve tartışarak okumaya yer verilirken eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, okuma tiyatrosu ve soru sorarak okuma yöntem ve tekniklerine yer verilmemiştir. Yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan öğretim programlarının temel hedefi yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, araştırma yapabilen, problem çözebilen, başkalarıyla iş paylaşımı yapabilen bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle metinlerin okunmasında eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, okuma tiyatrosu ve soru sorarak okuma vb. yöntem ve tekniklerine de yer vermek programın amacına ulaşabilmesi açısından önemlidir.

5. *İlk Kar* (MEB Türkçe 7, 1. Kitap) ve *Atatürk'ü Gördüm Düşümde* (MEB Türkçe 7, 2. Kitap) adlı metinlerin okunmasında kullanılması istenen yöntem ve teknikler belirtilmemiştir. Bu bağlamda ilgili dersin öğretmenleri araştırma kapsamında incelenen Türkçe ders kitaplarının hiçbirinde yer almayan eleştirel okuma, metinlerle ilişkilendirme, soru sorarak okuma yöntem ve tekniklerini uygulatarak bir çeşitlilik sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2000), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim),* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 439, Ankara.

Akyol, Hayati (2008), *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri,* Kök Yayıncılık, Ankara.

Akgül, Ahmet; Demirer, Nurcihan; Gürcan, Ebubekir; Karadaş, Duygu; Karahan, İlkay; Uysal, Ali (2018), *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Arıcı, Ali Fuat (2008), *Okuma Eğitimi,* PegemA Yayıncılık, Ankara.

Aşçı, Metin; Önbaş, Şerife; Ardıç, Gökhan (2011), Türkiye'deki İlköğretim Programına Yeni Bir Bakış Açısı: Karakter Eğitimi Program Tasarısı, *Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 2, 91-101.

Balcı, Ahmet (2003), Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve "Çocuklara Rehber", *Türklük Bilimi Araştırmaları-TÜBAR XIII,* s. 319-349.

Çilenti, Kamuran (1991), *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim (4. Baskı),* Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

Çetrez Arıcan, Galibiye; Yılmaz, Zekiye Hande; Coşkun, İbrahim (2017), Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Okuma ve Anlama Düzeylerinin Geliştirilmesinde Akıcı Okuma Stratejilerinin Etkisi, *The Journal of Academic Social Science Studies-JASSS,* Number: 60, s. 41-53.

Demirel, Özcan (2002), *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi (3. Baskı),* PegemA Yayıncılık, Ankara.

Dilidüzgün, Şükran ve Kuyumcu, Nihal (2013), Türkçe Derslerinde Tiyatro Metinlerinin İşlevselliği, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 2, s. 347-358.

Duran, Erol ve Sezgin, Betül (2012), Yankılayıcı Okuma Yönteminin Akıcı Okumaya Etkisi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 31(2), s. 145-164.

Ergin, Akif (2008), *Eğitimde Etkili İletişim (4. Baskı),* Anı Yayıncılık, Ankara.

Göçer, Ali (2017), *Öğrenci Merkezli-Etkileşimli-Metin İşleme ve Çözümleme Süreçli Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri (Geliştirilmiş 2. Baskı),* PegemA Yayıncılık, Ankara.

Güneş, Firdevs (2017), Okumada Zihinsel Hazırlık ve Önemi, *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: 2, s. 1-15.

Güneş, Firdevs (2014), *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller (3. Baskı),* PegemA Yayıncılık, Ankara.

Güneş, Firdevs (2011), Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 8, Sayı: 15, s. 123-148.

Güneş, Firdevs (2010), Öğrencilerde Ekran Okuma ve Ekranik Düşünme, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 14, s. 1-20.

Karatay, Halit ve Kartallıoğlu, Nurettin (2016), Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenme Tutumu ile Dil Becerileri Edimi Arasındaki İlişki, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 16, Sayı: 4, s. 203-213.

Karatay, Halit (2014), *Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama (2. Baskı),* PegemA Yayıncılık, Ankara.

Karatay, Halit (2010), Türkçe Dersi Öğretim Araçlarında Yapılandırmacılık: Metinlerarasılık, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 7, Sayı: 14, s. 155-178.

Kaya, Burçak (2018), *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı,* Dersdestek Yayıncılık, Ankara.

Kır, Tolga; Kırman, Emine; Yağız, Seda (2018), *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı 7,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kurudayıoğlu, Mehmet ve Özdem, Arzu (2015), Türkçe Öğretiminde Drama, *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 3(4), s. 26-40.

Maden, Sedat (2012), Ekran Okuma Türleri ve Türkçe Öğretmeni Adaylarının Ekran Okumaya Yönelik Görüşleri, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 3, s. 1-16.

MEB (2006), *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar),* Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

MEB (2018a), Tebliğler Dergisi, Cilt: 81, Sayı: 2729, Haziran-Ek, Ankara.

MEB (2018b), *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar),* Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Öz, M. Feyzi (2003), *Uygulamalı Türkçe Öğretimi,* Anı Yayıncılık, Ankara.

Sever, Ramazan (2010), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı-Tasarım Örnekleri,* Anı Yayıncılık, Ankara.

Şimşek, Nazmi (2002), *Öğretmen ve Öğretmen Adayları İçin Derste Eğitim Teknolojisi Kullanımı (2. Baskı),* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Temizkan, Mehmet (2009), *Metin Türlerine Göre Okuma Eğitimi,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yalçın, Alemdar (2002), *Türkçe Öğretim Yöntemleri-Yeni Yaklaşımlar,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Yalın, Halil İbrahim (2009), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (21. Baskı),* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yılar, Ömer (2015), Okuma, Ömer Yılar (Ed.), *İlkokuma ve Yazma Öğretimi* içinde, (s. 53-74), PegemA Yayıncılık, Ankara.

Denetim Komitesi Etkinliğinin Finansal Raporlama Zamanlılığına Etkisi: BİST'te Bir Uygulama

Prof. Dr. Gökhan ÖZER[1] **Araş. Gör. Abdullah Kürşat MERTER[2]**

[1]Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Finansman Bölümü, gokozerhan@gmail.com

[2] Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Finansman Bölümü, akmerter@gtu.edu.tr

Özet: Finansal raporlama zamanlılığı, sadece finansal raporlama kalitesini değil, aynı zamanda yatırımcı kararlarının kalitesini de etkileyen önemli bir faktördür. Finansal raporların sunulmasında yaşanacak olası gecikmeler, finansal bilgi kalitesinin düşmesine ve tüm paydaşların zarar görebileceği bilgi asimetrisi ve vekalet maliyeti gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Finansal raporlama zamanlılığı ile finansal bilgi kalitesi arasındaki bu ters orantı, finansal raporlama zamanlılığa etki eden faktörlerin belirlenmesi ve bunlara karşı önlem alınmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu açıdan, finansal raporlama gözetiminden ve kalitesinden sorumlu olan denetim komitelerinin finansal raporlama zamanlılığına etki etmesi oldukça muhtemeldir. Bu çalışmanın amacı, denetim komitesi etkinliği ile finansal raporların zamanlılığı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu kapsamda, 2008-2017 yılları arasında BİST'te işlem gören 233 şirketten elde edilmiş 1904 adet gözlem kullanılarak regresyon analizi yapılmış ve denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığı ile ilişkisi test edilmiştir. Çalışmanın bulguları, denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığı ile negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama süresini kısalttığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Raporlama Zamanlılığı, Denetim Komitesi Etkinliği, Finansal Raporlama Kalitesi

1.GİRİŞ

Finansal bilgi kullanıcılarının tam, şeffaf ve güvenilir bilgi talep etmeleri nedeniyle dış paydaşlara sunulan finansal raporların yüksek kalitede olması beklenmektedir. Bununla birlikte talep edilen tüm bu faktörlerin eksiksiz yerine getirilmesi durumunda bile, finansal raporlar zamanında sunulmadığı sürece kaliteden söz etmek oldukça zordur (Shukeri and Nelson, 2011). Nitekim Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), faydalı finansal bilginin niteliksel özelliklerinden olan zamanında sunumu, bilginin karar verenler açısından kararlarını etkileyebileceği zamanda mevcut olması olarak ifade ederken, finansal bilgilerin sunumunda yaşanan gecikmeler ile bilginin değeri arasında ters ilişki olduğunu vurgulamaktadır (kgk.gov.tr, 2015). Bu özellik, halka açık bir şirketin finansal raporlarını mali yıl sonu kapanışından itibaren makul bir süre içinde yapılması gerektiğini, aksi taktirde açıklanan finansal bilgilerin yararlılığının azalacağını ifade etmektedir.

Denetim komitesi, özellikle denetimin kalitesi ve finansal raporlamanın gözetimi bakımından, bir firmanın genel kurumsal yönetim yapısının önemli bir bileşeni olarak görülmektedir (Fakhari and Pitenoei, 2017: s.580). Denetim komiteleri; denetim faaliyetleri ile ilgili doğrudan sorumlulukları bulunmamasına rağmen, iç denetim ve bağımsız denetim süreçlerinin etkinliğini ve koordinasyonunu, muhasebe, finansal raporlama ve iç kontrol sistemlerin işleyişi ve yeterliliğini yönetim kurulu adına yürütmekle sorumludur (TÜSİAD, 2012:13). Tüm bu görev ve sorumlulukları yerine getirebilmesi için denetim komitesinin etkin bir şekilde çalışması ve doğru dizayn edilmesi gerekmektedir. Denetim komitesinin etkinliğini belirleyen temel etkenlerin başında denetim komitesinin yapısı gelmektedir (Sultana, 2015). Nitekim öncelikle Amerika ve İngiltere gibi ülkelerde ve akabinde ülkemizde yapılan düzenlemeler ile; borsada işlem gören şirketlerin denetim komitesi kurması, komitelerde en az 2 üyenin bulunması, komite üyelerinin bağımsız olması, en az bir üyenin muhasebe veya finans konusunda uzman olması ve komitenin yılın belli aralıklarında toplanması zorunlu kılınmıştır (SPK, 2011).

Bu çalışmanın amacı, denetim komitesinin etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığına etkisini incelemektir. Denetim komitesi etkinliğinin raporlama zamanlılığına etkisini ölçebilmek için denetim komitesi endeksi oluşturulmuştur. Bu endeks, literatür ve SPK'nın belirlediği denetim komitesi özellikleri dikkate alınarak tasarlanmıştır (Bkz. Dezoort and Salterio (2001); Ika and Ghazali, (2012); Aldamen et. al., (2011); Hassan et. al.,. (2016); SPK, (2011)).

2008-2017 yılları arasında BİST'te işlem gören şirketlerden elde edilen 1904 firma/yılı gözlem sayısı kullanılarak denetim komitesi etkinliği ile rapor zamanlılığı arasındaki ilişki regresyon yöntemi ile araştırılmıştır. Bulgular, beklendiği gibi denetim komitesi etkinliği ile raporlama zamanlılığı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

2. LİTERATÜR

Finansal raporların zamanında yayınlanması ile birlikte yatırımcıların yatırım kararlarıyla ilgili belirsizlikleri azalır ve finansal bilgilerin paydaşlar arasında asimetrik olarak yayılması engellenir (Abernathy et. al., 2014). Raporların geç açıklanması, yatırımcıların güvensizlik yaşamasına neden olur ve firma için belirsizlik ortamı oluşturur (Sultana et. al.,2015). Finansal raporların geç açıklanması sonucunda ortaya çıkabilecek olan bilgi asimetrisi, vekalet problemleri ve manipülasyon gibi tüm paydaşlara zarar verebilecek olumsuz durumların engellemek için finansal rapor zamanlılığına etki eden unsurların belirlenmesi ve bu konuda önlemler alınması hayati önem taşımaktadır.

Literatür incelendiğinde, finansal raporlama zamanlılığı ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Özellikle (Bkz. Ashton et. al., (1987); Ashton and Wright, (1989); Payne and Jensen, (2002); Ismail and Chandler, (2004); Al-Tahat, (2015)) gibi yazarlar, şirkete özgü özelliklerin (şirket büyüklüğü, toplam varlık, toplam gelir, toplam satış vb.) ve (Bkz. Dogan vd., (2007); Knechel and Peyne, (2001)) gibi yazarlar ise, firma performansının (RAO, ROE, Kaldıraç düzeyi vb.) finansal raporlama zamanlılığına etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmaların sonucunda, finansal raporlama zamanlılığının, şirkete özgü özelliklere ve performans düzeyine göre değiştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca (Bkz. Lee et. al., (2009); Soltani, (2002); Leventis et. al., (2005)) gibi yazarlar çalışmalarında, finansal raporlama zamanlılığının, bağımsız denetim firması seçiminden, denetim riskinden, karlılık seviyesinden etkilendiğine dair bulgular elde etmişlerdir. Givoly and Palmon (1982), finansal bilgi içeriği ile zamanlaması arasındaki ilişkiyi incelemiş ve kötü haberi olan şirketlerin finansal rapor açıklamalarını geciktirme eğiliminde olduğunu kaydetmişlerdir. (Bkz. Sultana et. al., (2015) ve Shukeri and Nelson, (2011)) yaptıkları çalışmalarda, finansal bilgi kalitesi ile finansal tabloların hazırlanması için geçen süre arasında ters bir ilişki olduğu ve sürenin uzadıkça finansal bilgi kalitesinin düştüğünü ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de de finansal raporlama zamanlılığına etki edebilecek faktörlerin tespit edilmesine ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Doğan vd., (2007), 2005 yılında borsada işlem gören şirketler üzerine yaptıkları çalışmada karlılık, şirket büyüklüğü ve finansal risk gibi firma özellikleri ile finansal rapor zamanlılığı arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bu tür şirket özelliklerinin finansal raporlama zamanlılığını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Aktaş ve Kargın (2011), 2005-2008 yılları arasında borsada işlem gören şirketler üzerinde yaptıkları çalışmada, iyi habere sahip olan şirketlerin finansal raporlarını daha erken yayınladıkları sonucuna ulaşmıştır. Erer ve Cömert (2014), 2003-2010 yılları arasında finansal olmayan sektörlerde faaliyet gösteren şirketler üzerine yaptıkları çalışmada, finansal kaldıraç oranı yüksek olan şirketlerin finansal raporlarını daha geç yayınladığı, dört büyük denetim firması tarafından denetlenen ve olumlu denetçi görüşü alan şirketlerin ise finansal raporlarını daha erken yayınladığı ortaya koymuşlardır.

Literatürde denetim komitesi özelliklerinin rapor zamanlılığına etkisini ölçen çalışmalarda mevcuttur. Sultana et. al., (2015), Avusturalya'da faaliyet gösteren 494 firma üzerinde yaptıkları çalışmada denetim komitesi özelliklerinin finansal rapor zamanlılığına etkisini incelemişlerdir. Araştırma bulguları, denetim komitesinde finansal uzmanlığa sahip üyelerin ve denetim komitesi üyelerinin bağımsızlığının finansal raporlama zamanlılığını azalttığını ortaya koymaktadır. Tuan, (2016), denetim komitelerinde görev alan üyelerin mesleki tecrübeye ve finansal uzmanlığa sahip olmasının finansal raporlama zamanlılığını azalttığını ancak denetim komitesi üye sayısının raporlama zamanlılığını arttırdığını ortaya koymuştur. Yadirichukwu and Ebimobowei (2013) yaptıkları çalışmada, denetim komitesi üyelerinin bağımsız olmasının ve finansal uzman olmalarının rapor zamanlılığını azalttığına dair bulgular elde etmiştir. Bu çalışmaya benzer olarak Abernathy et. al., (2014), denetim komitesinde finansal uzmanlığa sahip üyelerin finansal raporlama zamanlılığına olan etkisini araştırmış ve finansal uzmanlığa sahip denetim komitesi üyesinin denetim komitesinin etkinliğini artırarak finansal raporlama sunumundaki gecikmeleri azalttığını ortaya koymuştur. Shukeri and Nelson (2011), Malezya'da borsada işlem gören 300 firma üzerine yaptıkları çalışmada, denetçi seçimi, denetçi görüşü ve firma performansının finansal rapor zamanlılığını büyük ölçüde etkilediğine dair bulgular elde etmesine rağmen yönetim kurulu bağımsızlığı, denetim komitesi üye sayısı, denetim komitesi toplantı sayısı ve denetim komitesinde finansal uzman üye sayısının finansal rapor zamanlılığına etkisini destekleyen herhangi bir bulguya ulaşamamıştır. Son olarak Ika and Ghazali (2012), Endonezya'da borsada işlem gören 211 finansal olmayan şirketin denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığına etkisini araştırmıştır. Denetim komitesinin etkinliğini ölçmek için 7 özelliğin kullanıldığı çalışmada, denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığını negatif yönde etkilediği ortaya konmuştur.

3.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın amacı, denetim komitesinin etkinliği ile raporlama zamanlılığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Akademik araştırmalar ve düzenleyici otoriteler, denetim komitesi özelliklerinin ve bu özelliklerin doğru kombinasyonunun, komitenin sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için hayati öneme sahip olduğu vurgulamaktadır (Bkz. Dezoort and Salterio (2001); Ika and Ghazali, (2012); Aldamen et. al., (2012); Hassan et. al., (2016)). Bu çerçevede, denetim komitesi etkinliğinin ölçülebilmesi için denetim komitesi özelliklerinin eşit derecede önemli olduğu varsayımı altında denetim komitesi etkinliği endeksi oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, tek tek denetim komitesi özelliklerinin etkisini ölçmek yerine bu özelliklerin oluşturduğu kombinasyonların etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda, 2008-2017 yılları arasında BİST'te işlem gören 233 finansal olmayan şirketten elde edilmiş 1904 adet gözlem kullanılarak regresyon analizi yapılmış ve denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığı ile ilişki araştırılmıştır.

4.ARAŞTIRMA MODELİ

4.1.Değişkenler

Finansal Raporlama Zamanlılığı- SÜRE (Bağımlı Değişken): Önceki çalışmalarla uyumlu olarak, hesap döneminin bitişi ile firmanın finansal raporlarını yayınladığı tarih arasında geçen toplam gün sayısı olarak hesaplanmıştır (Bkz. Ika and Ghazali, (2012); Sultana et. al., (2015); Shukeri ve Nelson (2011); Tuan (2016)).

Denetim komitesi etkinliği – DKETKİNLİK (Bağımsız Değişken): Önceki çalışmalarla uyumlu olarak, denetim komitesi etkinliğini ölçmek için dört özellik kullanılmıştır (Bkz. Aldamen et. al., (2011); Hassan et. al., (2016)): denetim komitesi büyüklüğü (DKBOYUT), denetim komitesi bağımsızlığı (DKBAĞ), denetim komitesi toplantı sayısı (DKTOPLANTI) ve denetim komitesi finansal uzmanlığı (DKMFU). Denetim komitesi özelliklerinin eşit derecede önemli olduğu varsayımı altında, denetim komitesinin dört özelliğinin her biri için iki farklı bir puan atanarak ağırlıksız bir yaklaşım uygulanmaktadır:

- DKBOYUT: Denetim komitesinde en az 2 üye varsa 1; aksi taktirde 0 puan
- DKBAĞ: Denetim komitesi üyelerinin çoğunluğu bağımsız üye ise 1; aksi taktirde 0 puan
- DKTOPLANTI: Denetim komitesi bir dönemde 4'ten fazla toplantı gerçekleştirdiyse 1; aksi taktirde 0 puan
- DKMFU: Denetim komitesinde en az 1 muhasebe veya finans alanında uzman üye varsa 1; aksi taktirde 0 puan

Belirli bir firmanın denetim komitesi etkinliği, dört özelliğin ortalama puanı hesaplanarak ölçülmüştür:

DKETKİNLİK: (DKBOYUT + DKBAĞ + DKTOPLANTI + DKMFU) / 4

Kontrol değişkenleri: Kontrol değişkenleri arasında yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız yönetim kurulu üyelerinin yüzdesi, Yönetim kurulu başkanı – CEO ayrımı gibi bir dizi kurumsal yönetim özellikleri yer almaktadır. Bu kurumsal yönetim değişkenlerine ek olarak, şirketlerin finansal performanslarını etkileyebilecek özellikleri için dört kontrol değişkeni de modele dahil edilmiştir. Bu kontrol değişkenleri şirket büyüklüğü, denetçi tipi, kaldıraç ve piyasa değeri defter değeri oranıdır. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin tanımları ve ölçümleri Tablo I'de gösterilmiştir.

4.2. Model

Denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığına etkisini ölçmek için aşağıdaki regresyon modeli oluşturulmuştur.

$$LNSÜRE: \beta_0 + \beta_1 DKETKİNLİK + \beta_2 YKBOYUT + \beta_3 YKBAĞ + \beta_4 YKB\text{-}CEO + \beta_5 BİG4 + \beta_6 LNBÜYÜK + \beta_7 KAL + \beta_8 PD/DD + \varepsilon_{it}$$

Tablo I. Değişken Açıklamaları

Değişken Adı	Değişken Tanımı	Değişken Ölçümü
SÜRE	Finansal Rapor Zamanlılığı	Hesap döneminin bitişi ile firmanın finansal raporlarını yayınladığı tarih arasında geçen toplam gün sayısı

DKETKİNLİK	Denetim komitesi Etkinliği	Denetim komitesinin dört özelliğinin ortalama puanı hesaplanarak ölçülür:
YKBOYUT	Yönetim kurulu büyüklüğü	Yönetim kurulu toplam üye sayısı
YKBAĞ	Yönetim kurulu bağımsızlığı	Yönetim kurulundaki bağımsız üyelerin yüzdesi
YKB-CEO	Yönetim kurulu başkanı ile CEO ayrımı	Yönetim kurulu başkanı ile CEO aynı kişi ise 1; aksi taktirde 0 verilmiştir.
BİG4	Dört büyük denetim firmasından denetim hizmeti alınması	Dört büyük denetim firmalarından birisi ile çalışılıyorsa 1; aksi taktirde 0 verilmiştir.
LNBÜYÜK	Şirket Büyüklüğü	Toplam Varlıkların doğal logaritması
KAL	Kaldıraç oranı	Toplam borçların toplam varlıklara oranı
PD/DD	Piyasa değeri defter değeri oranı	Piyasa değeri ile defter değerinin birbirine oranı

5. ARAŞTIMA BULGULARI

5.1. Açıklayıcı Analizler

Aşağıda gösterilen Tablo 2'de regresyon modelinde yer alan değişkenlere ait ortalama, standart sapma, maksimum ve minimum değerlerine yer verilmiştir. Tablo 2'ye göre, araştırmada yer alan şirketlerin finansal raporlarını dönemin bitiminden itibaren ortalama 65 günde verdikleri görülmektedir. Ayrıca bu şirketlerin denetim komitelerinin etkinlik endeksinin ortalama 0.709'luk bir değer alması, denetim komitelerinin oldukça etkin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken adı	Ortalama	Standart sapma	Minimum değer	Maksimum değer
SÜRE	65.633	16.685	20	154
DK ETKİNLİK	0.709	0.235	0	1
YKBOYUT	6.962	2.062	3	15
YKBAĞ	0.236	0.150	0	0.60
YKB-CEO	0.768	0.422	0	1
BİG4	0.541	0.498	0	1
KAL	0.513	1.694	14.331	24.952
LNBÜYÜK	19.555	0.404	0.006	8.674
PD/DD	1.879	5.690	1	29.257

5.2 Korelasyon Analizleri

Aşağıda gösterilen Tablo 3, tüm örneklem için pearson korelasyon matrisi sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlar, denetim komitesi etkinliğinin (bağımsız değişken) finansal rapor zamanlılığı (bağımlı değişken) ile istatiksel olarak anlamlı ve negatif ilişkili olduğu göstermektedir.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	SÜRE	DK ETKİNLİK	YK BOYUT	YKBAĞ	YKB-CEO	BİG4	KAL	LN BÜYÜK	PD/ DD
SÜRE	1								
DK ETKİNLİK	-0.245*	1							
YKBOYUT	-0.197*	0.113*	1						
YKBAĞ	-0.263*	0.590*	-0.101*	1					
YKB-CEO	-0.141*	0.024	0.235*	-0.069*	1				
BİG4	-0.117*	0.003	0.311*	-0.105*	0.289*	1			
KAL	0.127*	0.053**	-0.072*	0.075*	-0.035	-0.016	1		
LNBÜYÜK	-0.113*	0.026	0.523*	0.000	0.241*	0.446*	0.085*	1	
PD/DD	-0.011	0.015	-0.018	-0.014	-0.038***	0.061*	0.056**	-0.037***	1

Not: *, **, *** simgeleri sırayla değişkenlerin %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

5.3. Regresyon Sonuçları

Tablo 4, finansal raporlama zamanlılığına etki etmesi beklenen bağımsız ve kontrol değişkenlerinin kullanıldığı regresyon analiz sonuçlarını göstermektedir. Tablo 4'te gösterilen analiz sonuçları, denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığı ile istatiksel olarak anlamlı ve beklendiği gibi negatif ilişkili olduğu göstermektedir. Başka bir ifade ile, denetim komitesi etkinliği arttıkça finansal raporlama süresinin kısalmaktadır. Elde edilen bu sonuç, Ika and Ghazali (2012) ile tutarlılık göstermektedir. Buna gerekçe olarak, denetim komitesi üye sayısı, bağımsızlığı, muhasebe veya finans konusunda uzmanlığı ve toplantı sayısı gibi denetim komitesi özelliklerinin ve bu özelliklerin doğru bir kombinasyonu, komitelerin görev ve sorumluluklarını daha iyi bir şekilde yerine getirmesini sağlar ve komitelerin etkinliği arttırır (Bkz. Dezoort and Salterio. (2001); Ika and Ghazali, (2012); Aldamen et. al., (2012); Hassan et. al., (2016)). Etkin bir denetim komitesi ise finansal raporların tam, şeffaf, güvenilir ve zamanlı bir şekilde sunulmasını sağlar. Daha etkin denetim komitesine sahip şirketler finansal raporlarını daha erken yayınlayacak ve yatırımcıların kararlarına etki edeceklerdir.

Kontrol değişkenlerinin finansal raporlama zamanlılığı ile ilişkisine bakıldığında, yönetim kurulu üye sayısının, yönetim kurulu bağımsızlığının, yönetim kurulu başkanı ve CEO ayrımının, bağımsız denetim firması seçiminin finansal raporlama zamanlılığı ile istatiksel olarak anlamlı ancak negatif bir ilişkide olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan, yönetim kurulu üye sayısının ve bağımsızlığının artması, yönetim kurulu başkanı ile CEO'nun ayrı kişiler olması ve dört büyük denetim firmalarından birisinin denetçi olarak seçilmesinin finansal raporların yayınlanma süresini kısalttığını söyleyebiliriz. Son olarak finansal kaldıraç oranının finansal raporlama zamanlılığı ile istatiksel olarak anlamlı ve pozitif biri ilişkide olduğu görülmektedir. Bu sonuç, varlıklarının büyük kısmını borçlarla finanse eden şirketlerin finansal raporlarını daha geç açıkladığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t değeri	p değeri	VIF
Sabit Sayı*		4.420	64.07	0.000	
DKETKİNLİK*	-	-0.081	-2.86	0.004	1.64
YKBOYUT*	-	-0.020	-6.64	0.000	1.52
YKBAĞ*	-	-0.427	-9.58	0.000	1.65
YKB-CEO*	-	-0.058	-4.39	0.000	1.13
BİG4*	-	-0.033	-2.77	0.006	1.34
LNBÜYÜK	?	0.003	0.76	0.448	1.66
KAL*	+	0.081	6.20	0.000	1.04
PD/DD	-	-0.001	-1.12	0.261	1.02
Gözlem Sayısı	1904				
F Değeri	92.54				
R^2	0.6543				
Düzeltilmiş R^2	0.6046				

Not: " * " değeri, değişkenin 0.01 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

6.SONUÇ

Finansal raporlama kalitesinin en önemli ölçütlerinden birisi de finansal rapor zamanlılığıdır. Bu nedenle, şirketlerin finansal raporlarını mümkün olan en kısa sürede kamuoyuna duyurarak yatırımcıların verdiği yatırım kararlarının kalitesine etki etmesi beklenmektedir. Şirketler ve düzenleyici kurumlar, finansal raporların geç açıklanması sonucunda ortaya çıkabilecek olan bilgi asimetrisi ve vekalet problemleri gibi tüm paydaşlara zarar verebilecek olumsuz durumları engellemek için finansal rapor zamanlılığına etki eden unsurların belirlemek ve bu konuda önlemler almakla yükümlüdür. Bu çalışma, 2008-2017 yılları arasında BİST'te işlem gören 233

şirketin finansal raporlama zamanlılığına etki eden faktörlerin etkisi ile ilgili olarak ampirik kanıtları sunmaktadır.

En önemli kurumsal yönetim bileşenlerinden birisi olan denetim komitelerinin finansal raporlama zamanlılığa etki etmesi oldukça muhtemeldir. Özellikle denetim komitesi özelliklerinin doğru bir şekilde kombine edilmesi, denetim komitelerinin etkinliğinin artmasına ve daha kaliteli finansal raporların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu çalışmada, denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığı üzerine etkisi araştırılmıştır. Denetim komitesi etkinliğinin belirlenmesi için dört özellik kullanılmıştır: denetim komitesi büyüklüğü (DKBOYUT), denetim komitesi bağımsızlığı (DKBAĞ), denetim komitesi toplantı sayısı (DKTOPLANTI) ve denetim komitesi finansal uzmanlığı (DKMFU).

Araştırma bulguları denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığı ile istatiksel olarak anlamlı ve negatif ilişkili içinde olduğunu göstermektedir.

Literatürde denetim komitesi özelliklerinin finansal raporlama zamanlılığına etkisini araştıran birçok çalışma mevcut olmasına rağmen denetim komitesi etkinliğinin finansal raporlama zamanlılığa etkisini araştıran kısıtlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu açıdan, çalışmamızın sonuçları literatüre önemli ve faydalı ampirik sonuçlarla katkı sağlamaktadır. Nitekim, kurumsal yönetim uygulamalarının önemliliğini oldukça geç fark eden ülkemizde bu tür çalışmaların yapılması hayati önem taşımaktadır. Gelecekte bu alanda yapılacak olan olası çalışmalarla, kurumsal yönetim uygulamalarının öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Abernathy, J., Beyer, B., Masli, A. Stefaniak, C.. (2014). The association between characteristics of audit committee accounting experts, audit committee chairs, and financial reporting timeliness. Advances in Accounting, Volume 30, Issue 2, pp. 283-297. DOİ: 10.1016/j.adiac.2014.09.001.

Aktaş, R. ve Kargın, M. (2011), Timeliness of Reporting and the Quality of Financial Informatiol. International Research Journal of Finance and Economics, Vol. 63, pp. 71-77.

Aldamen, H., Duncan, K., Kelly, S., McNamara, R. and Nagel, S. (2012), Audit committee characteristics and firm performance during the global financial crisis. Accounting and Finance, Vol. 52 No. 4, pp. 971-1000.

Al-Tahat, S. (2015), Company Attributes and the Timeliness of Interim Financial Reporting in Jordan. International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management (IJAIEM), Vol. 4 (3), pp. 6-16.

Ashton, R., Willingham, J., Elliott, R. (1987). Empirical analysis of audit delay. Journal of Accounting Research, 25(2), 275–292.

Ashton, R. H., Wright, A. (1989), 'Identifying audit adjustments with attention-directing procedures', The Accounting Review, Vol. 64, No. 4, pp. 710–29.

DeZoort, F.T., Salterio, S.E. (2001), The effects of corporate governance experience and financial reporting and audit knowledge on audit committee members' judgments. Auditing: A Journal of Practice& Theory, Vol. 20 No. 2, pp. 31-47.

Doğan, M., Coşkun, E., Çelik, O. (2007), Is Timing of Financial Reporting Related to Firm Performance? An Examination on ISE Listed Companies. International Research Journal of Finance and Economics, Vol. 12, pp. 221-223.

Erer, M., Cömert, Ç. (2014), Timeliness of Financial Reporting in Turkey, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt. 29 (337), pp. 73-94.

Fakhari H., Pitenoei Y. R. (2017). The Impact of Audit Committee and Its Characteristics on the Firms' Information Environment. Iranian Journal of Management Studies (IJMS). Vol. 10, No. 3, pp. 577-608

Givoly, D. and Palmon, D. (1982), Timeliness of annual earnings announcements: some empirical evidence. The Accounting Review, Vol. 57 No. 3, pp. 485-508.

Hassan Y., Hijazi R., Naser K. (2017), Does audit committee substitute or complement other corporate governance mechanisms: Evidence from an emerging economy. Managerial Auditing Journal, Vol. 32 Issue: 7, pp.658-681. DOİ: 10.1108/MAJ-08-2016-1423

http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/F_R_I_K_C(1).pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2019

Ika, S., Ghazali, N. (2012), Audit Committee Effectiveness and Timeliness of Reporting: Indonesian Evidence. Managerial Auditing Journal, Vol. 27 (4), pp. 403-424.

Ismail, K.N.I., Chandler, R. (2004), The timeliness of quarterly financial reports of companies in Malaysia. Asian Review of Accounting, Vol. 12 No. 1, pp. 1-18.

Knechel, W. R., Payne, J. L. (2001), Additional evidence on audit report lag. Auditing: A Journal of Practice & Theory, Vol. 20, No. 1, pp. 137–47.

Lee, H. Y., Mande, V., Son, M. (2009), Do lengthy auditor tenure and the provision of non-audit services by the external auditor reduce audit report lags? International Journal of Auditing, Vol. 13, No. 2, pp. 87–104

Leventis, S., Weetman, P., Caramanis, C. (2005), Determinants of Audit Report Lag: Some Evidence from The Athens Stock Exchange. International Journal of Auditing, Vol. 9 (1), pp. 45-58.

Payne,J. L., Jensen, K. L. (2002), An examination of municipal audit delay. Journal of Accounting and Public Policy, Vol. 21 pp. 1-29.

Shukeri, S. N., Nelson, S. P. (2011), Timeliness of Annual Audit Report: Some Empirical Evidence from Malaysia. Entrepreneurship and Management International Conference (EMIC 2), Kangar, Perlis Malaysia.

Soltani, B. (2002), Timeliness of corporate and audit reports: some empirical evidence in the French context. The International Journal of Accounting, Vol. 37, pp. 215-246.

SPK, (2011), Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine Ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, http://www.spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20111011&subid= 0&ct=c (Erişim Tarihi: 20.02.2019)

Sultana, N. (2015), Audit Committee Characteristics and Accounting Conservatism. International Journal of Auditing, 19, ss: 88-102. Doi:10.1111/ijau.12034

Sultana, N., Singh, H., Van der Zahn, M. (2015), Audit Committee Characteristics and Audit Report Lag. International Journal of Auditing, Vol. 19, pp. 72-87.

Tuan, K. (2016), Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Etkin İç Kontrol Ve Bağimsiz Denetim Göstergeleri. World of Accounting Science, 18(1), ss: 159–183.

TÜSİAD, (2012), Uygulama Örnekleri ile Birlikte A'dan Z'ye Denetim Komiteleri", Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği, Haziran, Yayın No:527.

Yadirichukwu, E., Ebimobowei, A. (2013), Audit Committee and Timeliness of Financial Reports: Empirical Evidence from Nigeria. Journal of Economics and Sustainable Development, Vol. 4 (20), pp. 14-25.

Türk Anayasa Hukukunda Yeni Bir Kurum: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sabri Çelikyay[1]

[1] Trakya Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hcelikyay@trakya.edu.tr

Özet: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler ile "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" olarak adlandırılan yeni bir hükümet sistemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda yeniden düzenlenen Anayasanın 104. maddesi ile cumhurbaşkanına "cumhurbaşkanlığı kararnamesi" çıkarma yetkisi verilmiştir. Anayasanın olağanüstü hal yönetimini düzenleyen 119. maddesinde ise bu yetkinin bir benzeri, olağanüstü hal yönetimi açısından da cumhurbaşkanına tanınmıştır. Daha önce Türk Anayasa Hukuku'nda yer alan kanun hükmünde kararnamelerin yerine cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konulduğu ifade edilmekte ise de, bu konu tartışmaya açıktır.

Anayasa hükmü, olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin unsurlarını belirleyen bir düzenlemeye yer vermiştir. Buna göre, cumhurbaşkanlığı kararnameleri yürütme yetkisine ilişkin konularda çıkartılabilecek, kişi hakları ve hürriyetleri ile siyasi haklar ve ödevler cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemeyecek, ayrıca Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacaktır. Ancak bu düzenlemede yer alan gerek "yürütme yetkisi" kavramının, gerekse "münhasır kanun" kavramının somutlaştırılmasında bazı sorunların yaşanması muhtemeldir.

Diğer taraftan, Anayasanın bazı maddelerinde doğrudan doğruya cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi gereken konulara da yer verilmiştir. Bahsi geçen maddelerde sayılan konularda kanunla düzenleme yapılıp yapılamayacağı da başka bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmakta olup, bu tartışma cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanunlar arasındaki hiyerarşi sorununu da beraberinde getirmektedir.

Bu sorunların çözümü için ise gerek uygulamayı, gerekse cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetlemekle görevli olan Anayasa Mahkemesi kararlarını beklemek gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Düzenleyici İşlemler, Türk Anaya Hukuku

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler 11.02.2017 tarih ve 29976 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikler ile "cumhurbaşkanlığı hükumet sistemi" olarak adlandırılan yeni bir hükümet sistemi kabul edilmiştir. Başkanlık hükümeti sistemi esas alınarak yapıldığı ifade edilen bu anayasa değişikliklerinin başkanlık sistemi ile ne ölçüde uyumlu olduğu tartışmaları gerek anayasa değişikliği öncesinde, gerekse anayasa değişikliği sonrasında devam ederken, 24.06.2018 tarihinde birlikte yapılan milletvekilliği genel seçimleri ve cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yeni sistem uygulamaya geçmiştir. Anayasanın daha önce kabul ettiği parlamenter hükümet sistemindeki iki başlı (cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu) yürütme organı yerine, tek başlı (cumhurbaşkanı) bir yürütme organına yer veren yeni sistemde doğal olarak cumhurbaşkanının yetki alanı genişlemiştir.

Bu bağlamda AY.md.104/17 hükmü ile cumhurbaşkanına "cumhurbaşkanlığı kararnamesi" çıkarma yetkisi verilmiştir. Söz konusu hüküm şu şekildedir*: "Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir".*

Anayasa değişikliği ile olağan dönemlerde çıkarılan "cumhurbaşkanlığı kararnamesi" dışında, olağanüstü hallerde farklı bir hukuki rejime bağlı olarak "cumhurbaşkanlığı kararnamesi" çıkarma yetkisi cumhurbaşkanına tanınmış (AY.md.119/6) ise de bu çalışmada sadece olağan dönemlerde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri üzerinde durulacaktır.

2. TERİM MESELESİ

Hukukumuzda "kararname" kelimesi yürütme organı tarafından gerçekleştirilen işlemleri ifade eden genel bir terim olarak kullanılmaktadır. Buna göre, 2017 anayasa değişikliklerinden önce anayasamızda yer alan kanun hükmünde kararname, tüzük ve bakanlar kurulu kararı adıyla yapılan işlemler "kararname" olarak isimlendirilebilir. 2017 anayasa değişikliği sonrasında ise yürütme organı sadece cumhurbaşkanından oluştuğundan "kararname" şeklindeki işlemler de cumhurbaşkanının iradesi ile oluşacaktır. Buna göre, cumhurbaşkanlığı kararnameleri de bu kararnamelerin bir türünü oluşturmakta olup, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kural olarak düzenleyici işlemelerin yapılması söz konusu olacaktır. Ancak bunun dışında atama, görevden alma gibi birel ve öznel işlemler de kararname şeklinde gerçekleştirilmeye devam edecek fakat bunların cumhurbaşkanlığı kararnamesi olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır (Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2018: 436-437).

Belirtmek gerekir ki "cumhurbaşkanlığı kararnamesi" teriminin Anayasamıza 2017 değişikliği ile girdiğini ifade etmek doğru değildir. 2017 anayasa değişikliği ile ilga edilen AY.md.107'de *"Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir"* şeklinde bir hüküm bulunmaktaydı. Bu düzenleme olağanüstü yönetim usullerinde çıkartılan kanun hükmünde kararnamelerde olduğu gibi, yürütme organına asli düzenleme yetkisi tanıyan istisnai hükümlerden biri olarak görülmekteydi.

Diğer taraftan, yukarıda ifade edildiği gibi, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile birel işlemler değil, sadece düzenleyici işlemeler yapılmalıdır. Nitekim uygulamada, bireysel işlemelerin "cumhurbaşkanı kararı" şeklinde yapılmakta olduğu gerek Resmi Gazete'de yayınlanan kararlar, gerekse mevzuat bilgi sistemine ilişkin web sayfasındaki sınıflandırma incelendiğinde anlaşılmaktadır. Bu ayrım isabetli bulunmakla birlikte, anayasal dayanağının olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. "Cumhurbaşkanlığı kararnamesi" ile "cumhurbaşkanı kararı" kelimelerinin benzerliği uygulamada karışıklık yaratmaya müsait olup, ilkinde "kararname", ikincisinde ise "karar" kelimeleri geçmektedir. Aralarındaki fark sadece ilkinde yer alan "name" ekidir ve bu ek de "yazılı" anlamına gelmektedir. Oysa her iki işlem türü de yazılı olarak yapıldığına göre, karışıklığı gidermede "name" eki tek başına yeterli olmamaktadır (Gözler, 2018; 365-366).

Uygulamada bir diğer cumhurbaşkanlığı işlemi ise "cumhurbaşkanlığı genelgesi" olarak isimlendirilmektedir. Anayasa değişikliğinden önce "başbakanlık genelgesi" şeklinde kullanılan bu işlem türü, yeni sistemle birlikte "cumhurbaşkanlığı genelgesi" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu durumun cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle, cumhurbaşkanı genelgesi arasında ayrım yapmayı zorlaştıracağı ifade edilmektedir (Söyler, 2018: 64). Uygulamada, cumhurbaşkanlığı genelgelerinin daha ziyade idarenin iç işleyişi ile ilgili konularda yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu başlıkta son olarak cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin eski sistemde bulunan kanun hükmünde kararnamelerin yerine geldiğine yönelik saptamaların da isabetli olmadığına değinmek gerekir (Gözler, 2018: 378-379). Özellikle iki işlem türünün konu unsurları açısından benzerlik göstermesi bu yöndeki saptamalara neden olmaktadır. Bu bağlamda temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasi haklar ve ödevler her iki işlem türü ile de düzenlenemez. Ancak, münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda ve kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz iken, bu sınırlamalar kanun hükmünde kararnameler için anayasada ifade edilmemişti. Diğer taraftan, kanun hükmünde çıkarma yetkisi eski sistemde bankanlalar kuruluna ait iken ve bu yetki kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kullanılabilecek iken, cumhurbaşkanlığı kararnamesini çıkarma yetkisi cumhurbaşkanına aittir ve cumhurbaşkanının bu yetkiyi kullanması için yetki kanununa ihtiyaç yoktur.

3. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN DÜZENLEME ALANI

3.1. Yürütme Yetkisine İlişkin Konular

AY.md.104/17'de ilk olarak cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yürütme yetkisine ilişkin konularda çıkarılabileceğine ilişkin bir tür genel hükme yer verilmektedir. Buna göre cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konuları cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleyebilir; yasama ve yargı yetkisine ilişkin konuları düzenleyemez (Söyler, 2018: 84). Ancak hangi konuların yürütme yetkisi kapsamında kaldığı anayasada açık bir şekilde ifade edilmediğinden, bu konu tartışmaya açıktır.

Türk kamu hukukunda yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrımı konusu üzerinde çok yazılan bir alan olup, bu konudaki ayrıntılara girmeden kısaca şu hususlara değinmeği yeterli görmekteyiz. Söz konusu ayrımda

bazen "organik" bazen de "fonksiyonel" ölçüt kullanılmakta olup, organik ölçütte bir işlemi yapan organ ön plana çıkarken, fonksiyonel ölçütte işlem ile gerçekleştirilen fonksiyon (işlev) ön planda tutulmaktadır. Bu kısa açıklamalardan sonra AY.md.104/17'de yer alan "yürütme yetkisi" ifadesinin fonksiyonel anlamda anlaşılması gerektiği sonucuna varılabilir. Zira bu düzenleme, yürütme alanında yapılabilecek işlemelere ilişkin bir yetki vermektedir. Fonksiyonel anlamda yürütme ise devlet politikalarına yön veren konular ile idari faaliyet alanı kapsamaktadır ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri kural olarak bu konularda çıkarılabilir. Buna karşılık yargısal nitelikteki bir işlem ya da doğrudan kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili bir konu cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemez (Söyler, 2018: 84).

Konuyu anayasa düzeyinde somutlaştırmak gerekirse AY.md.104/1-16. fıkralarında sayılan hususları yürütme yetkisi kapsamında görmek mümkün olduğu gibi, anayasanın 5 farklı hükmünde (md.104/9, md.106/11, md.108/4, md.118/6, md. 123/13) yer alan ve cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi öngörülen konular da yürütme yetkisi kapsamında görülebilir. Yukarıda parantez içinde verilen anayasa hükümlerinde düzenlenen konular idarenin örgütlenmesi ve görevlerine ilişkindir. Ancak, yürütme yetkisinin sadece yukarıda işarete dilen 5 farklı alana ilişkin olduğu da söylenemez. Aksi halde, AY.md.104/17'deki genel hükme ihtiyaç olmazdı.

3.2. Düzenleme Alanı Dışında Bırakılan Konular

AY.md.104/17 hükmü bir taraftan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yürütme yetkisi ile ilgili konularda çıkarılabileceğine ilişkin bir genel hükme yer verirken, diğer taraftan bazı konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağını da hükme bağlamaktadır. Bunlara aşağıda kısaca değinilmektedir.

İlk olarak, AY.md.107/17 hükmüne göre temel haklar, kişi kakları ve ödevleri ile siyasi haklar ve ödevler cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemez. Bu düzenleme gereğince, anayasanın ikinci kısmında yer alan haklardan sadece sosyal ve ekonomik hakların cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi mümkündür. Bu noktada AY.md.13'de yer alan temel hak ev özgürlüklerin "ancak" kanunla sınırlanmasına olanak veren düzenleme karşısında, cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile sosyal ve ekonomik hakların "düzenlenmesi" mümkün ise de "sınırlanması" mümkün olmamak gerekir (Ardıçoğlu, 2017: 41).

İkinci olarak, Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Ancak bu düzenlemede yer alan "münhasıran" kelimesinin anayasada kanunla düzenlenmesi gerektiğine yer verilen konuların hangilerini kapsadığı da tartışmaya açıktır. Zira anayasanın birçok maddesinde kanunla düzenleme ibaresine yer verilmiş ise de, "münhasıran" kanunla düzenleme ibaresine yer verilmemiş (Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2018: 437), "ancak kanunla düzenlenir" şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Yukarıda değinilen AY.md.13 hükmü buna örnektir. Bu durumda anayasanın "ancak kanunla" düzenlenmesini emrettiği konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı sonucuna varılabilir. Bunun dışında kalan ve anayasanın kanun çıkarılmasını öngördüğü durumlarda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılıp çıkarılamayacağı hususunda da görüş birliğine ulaşmak güç görünmektedir. Esasen, benzer nitelikteki bir tartışma anayasa değişikliğinden önce kanun hükmümde kararnameler için de yapılmaktaydı (Ergül, 2018: 31).

Üçüncü olarak, kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Bu ifadenin de somutlaştırılmaya ihtiyacı vardır. Öncelikle bir konunun kanunda düzenlenip düzenlenmediği nasıl anlaşılacaktır. Kanunların "amaç" ve "kapsam" maddeleri hangi konuların kanunda düzenlendiğine yönelik bir bilgi verebilirse de, bu maddeler çoğunlukla genel ifadelere yer verdiklerinden, yeterli bir açıklık sağlamazlar. Dolayısıyla bir konunun kanunda düzenlenip düzenlenmediğinin anlamak için kanun tümünün incelenmesi gerekir. Ancak kanunun düzenlediği konuyu mutlaka en ince ayrıntınsa kadar ele alması gerekmez. Esasen, uygulamada kanunların düzenlediği konunun esaslı unsurlarına yer vermesi yeterli görülmekte, ayrıntıları düzenleme işi idareye bırakılmaktadır. Böyle bir durumda da o konunun kanunla düzenlenmiş olduğu kabul edilmeli, cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamamalıdır. Ancak, bu durumda kanunda düzenlenen konunun idari düzenleyici işlemle somutlaştırılması, bu bağlamda cumhurbaşkanı tarafından yönetmelik çıkarılması mümkündür. Diğer taraftan, bir konunun kanunda "açıkça" düzenlenmiş olmasının ne anlam taşıdığı üzerinde de durulmalıdır. Bu ifadeye göre bazı konular kanunda düzenlenmekle birlikte, bu düzenleme "açıkça" olmayabilir. Hukuki belirlilik ilkesini ihlal eden bu kanunların mevcut olması halinde, ortada "açıkça" düzenlenen bir konu olmadığı için o konunun cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesinin mümkün hale geldiği savunulabilir.

Bu bağlamda, anayasal düzenlemelerin cumhurbaşkanı ile TBMM çoğunluğunun aynı partiden/partilerden oluşmasını kolaylaştırıcı hükümler taşıdığı dikkate alınırsa, yukarıdaki iki paragrafta belirtilen sınırlamaların yeterli bir güvence sağlamadığı ileri sürülebilir (Çelik, 2017: 37; Üzeltürk, 2017: 12; Batum, 2017: 38).

3.3. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Düzenlenmesi Gereken Konular

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile ilgili AY.md.104/17'de yer alan genel düzenlemenin yanında, Anayasanın beş farklı hükmünde bazı konuların cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesine dair ifadeler de bulunmaktadır.

İlk olarak cumhurbaşkanının yetkileri sıralanırken AY.md.104/9 hükmünde cumhurbaşkanı "*üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler"* şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir.

İkinci olarak AY.md.106/11'e göre *"bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir".*

Üçüncü olarak AY.md.108/4 hükmüne göre *"Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir".*

Dördüncü olarak AY.md.118/6 gereğince "*Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir".*

Beşinci ve son olarak da AY.md.123/3 hükmü uyarınca *"kamu tüzelkişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur".* Bu son durumda, anlaşılacağı üzere, kanunla düzenleme yapılması da mümkündür.

Sayılan bu düzenlemelerin daha ziyade idarenin teşkilatlanması ve kamu görevlileri ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu noktada bahsi geçen alanlarda sadece cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleme yapılacağı, dolayısıyla bu alanların cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin mahfuz (özerk) düzenleme alanı içinde kaldığına yönelik görüşler olduğu gibi, aksi yönde bu konuların yasama organı tarafından da düzenlenmesinin mümkün olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Söyler, 2018: 109-119). Bu konudaki tartışmalara girmeden, sorunun uygulamada Anayasa Mahkemesinin vereceği kararlarla çözüleceğini söylemek mümkündür.

4. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Organik ölçüte göre cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin bir yürütme işlemi olduğu söylenebilir. Zira bu ölçütte işlemeler o işlemi yapan organa göre nitelendirilir. Maddi ölçüte göre ise işlemeler sınıflandırılırken işlemin niteliğine bakılır ve genel, soyut, objektif ve bir kez uygulanmakla tükenmeyen işlemeler yasama işlemi; bu özellikleri taşımayan işlemeler ise idari işlem sayılır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri sayılan bu özellikleri taşıdığından, maddi açıdan yasama işlemi olarak görülebilir.

Ancak cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin idarenin diğer düzenleyici işlemeleri ile kıyaslanması da gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, araya bir yasa girmeden cumhurbaşkanına doğrudan düzenleme yapma yetkisi tanıdığı için, cumhurbaşkanına asli düzenleme yetkisi vermektedir (Yokuş, 2018: 11). Bu nedenle de cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin bir yasama işlemi olduğu söylenebilir (Söyler, 2018: 150-151). Ancak doktrinde aksi yönde, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin düzenleyici işlemler olduğuna dair görüşeler de bulunmaktadır. Örneğin AY.md.104/17'de yer alan "yürütme yetkisine ilişkin konular" ibaresinden hareketle, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin düzenleyici işlem niteliğini taşıdığı ileri sürülmektedir (Yıldırım, 2017: 23).

5. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN NORMLAR HİYERARŞİSİNDEKİ YERİ

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin normlar hiyerarşindeki yerinin saptanması uygulama açısından büyük önem taşımaktadır. Zira birbiri ile çelişen normlardan hangisinin uygulanacağı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

AY.md.104/17'de yer alan cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunların farklı hükümler içermesi halinde kanun hükümlerinin uygulanacağına ilişkin kural ile TBMM'nin aynı konuda kanun çıkarması halinde cumhurbaşkanlığı

kararnamesinin hükümsüz hale geleceğine ilişkin kural dikkate alındığında, normlar hiyerarşisinde cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanunların altında yer alacağı söylenebilir (Gülgeç, 2018: 195).

Ancak bu saptama aynı konuda hem kanun, hem de cumhurbaşkanlığı kararnamesi bulunması hali için geçerlidir. Yukarıda ifade edildiği üzere, kanunun olmadığı durumlarda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilmesinin mümkün olduğunun kabul edilmesi halinde, kanun ile cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasında bir çatışma olmayacak, bu durumda cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin anayasanın hemen altında, kanunla aynı seviyede olduğu söylenebilecektir. Kanunlarla cumhurbaşkanlığı kararnameleri ararsındaki bu hiyerarşi sıralamasının, uluslararası sözleşmeler ile cumhurbaşkanlığı kararnameleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda değinilen ve anayasanın beş farklı yerinde belirtilen cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi istenilen konularda, cumhurbaşkanının özerk düzenleme yetkisi bulunduğu, dolayısıyla bu konularda kanuni düzenleme yapılamayacağının kabul edilmesi halinde ise, bu konulardaki cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanunlarla aynı düzeyde olduğunun kabulü gerekecektir.

Diğer taraftan, normlar hiyerarşisinde cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yönetmelik, genelge gibi idarenin düzenleyici işlemlerinin üstünde yer aldığı söylenebilir.

6. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİNİN YARGISAL DENETİMİ

2017 anayasa değişiklikleri ile yeniden düzenlenen AY.md.148 hükmüne göre, Anayasa Mahkemesi, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevlidir. Keza, soyut norm denetimini düzenleyen AY.md.150'de ve somut norm denetimini düzenleyen AY.md.152'de de benzer bir düzenleme bulunmaktadır.

Şekil bakımından denetim aşamasında Anayasa Mahkemesi söz konusu kararnamelerin kararnameyi çıkarmaya yetkili organ olan cumhurbaşkanı tarafından çıkarılıp çıkarılmadığını (yetki unsuru) denetlemekle görevli olduğu gibi, kararnamelerin Resmi Gazetede yayınlanıp yayınlanmadığını (AY.md.104) da denetlemekle görevlidir.

Esas bakımından denetim aşamasında ise ikili bir ayrıma gitmek mümkündür. Anayasa Mahkemesi bir taraftan cumhurbaşkanlığı kararnamesini, diğer normların anayasaya uygunluk denetiminde kullandığı genel ölçütlere göre denetlerken, diğer taraftan anayasaya uygunluğun özel denetiminde iki başlık üzerinden değerlendirme yapacaktır (Söyler, 2018: 185 vd). Anayasa Mahkemesi özel denetimde ilk olarak AY.md.104/17'de sayılan ve yukarıda değinilen hükme uygunluk açısından değerlendirmede bulunacaktır. İkinci olarak ise Anayasa Mahkemesi, kanuna uygunluk denetimi yapacaktır. İlk bakışta Anayasa Mahkemesinin sadece anayasaya uygunluk denetimi yapacağı (AY.md.148, md.150, md.152), kanuna uygunluk denetiminin Anayasa Mahkemesi'nin görevi olmadığı düşünülebilir. Ancak AY.md.104/17'de yer alan kanunla düzenlenmesi gereken konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacağı ve cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümlerinin uygulanacağına ilişkin kural dikkate alındığından Anayasa Mahkemesinin kanuna uygunluk denetimi de yapması gerekmektedir. Aksi düşünceyle kanuna uygunluk denetiminin idari yargı organlarına ait olduğunu savunmak, hiçbir istisnaya yer vermeden bu kararnameleri denetleme görevini Anayasa Mahkemesine veren yukarıda değinilen Anayasa hükümlerine aykırı bir sonuç olur.

7. SONUÇ

2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile yeni bir hükümet sistemi benimsenmiştir. Uygulamada "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" olarak adlandırılan bu sistemde, yürütme yetkisi cumhurbaşkanında toplanmış ve sistem içinde güçlendirilen konumu ile birlikte cumhurbaşkanına "cumhurbaşkanlığı kararnamesi" çıkarma yetkisi de verilmiştir.

Ancak, anayasal hükümler değerlendirildiğinde, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hukuki rejiminin bazı belirsizliklere açık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Ergül, 2018: 31). Özellikle, anayasal düzenlemelerdeki belirsizliklerin uygulamada Anayasa Mahkemesi kararları ile nasıl çözüme kavuşturulacağı, yeni hükümet sistemi açısından en kritik noktalardan birini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, söz konusu belirsizlikler uygulamada yasama organı ile yürütme organı arasında gerginlik yaratma potansiyeli de taşımaktadır. Yasama organındaki çoğunluk ile cumhurbaşkanın aynı parti ya da partilerden teşekkül ettiği durumlarda siyasal gerginliklerin yaşanma ihtimali azalacak iken, aksi durumda

gerginlik yaşanma ihtimali artacak, bu durumda da yeni sistemin geleceği konusundaki tartışmalar devam edecektir.

KAYNAKÇA

ARDIÇOĞLU, M. Artuk (2017), "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", Ankara Barosu Dergisi, 2017/3, s.20-51.

BATUM, Süheyl (2017), "Demokrasi Dışı Bir Anayasa Değişikliği", Güncel Hukuk, Sayı 159, Mart 2017, s.36-39.

ÇELİK, Demirhan Burak (2017), "Cumhurbaşkanlığı Sistemi", Güncel Hukuk, Sayı 157, Ocak 2017, s.36-37.

ERGÜL, Ozan (2018), "Yeni Rejimin Kodları", Güncel Hukuk, Sayı 173, Eylül-Ekim 2018, s.30-32.

GÖZLER, Kemal (2018), Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım.

GÜLGEÇ, Yahya Berkol (2018), Normlar Hiyerarşisi, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

SÖYLER, Yasin (2018), Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

TANÖR, Bülent - YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2018), 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, Beta Yayınları.

ÜZELTÜRK, Sultan Tahmaz (2017), "Anayasa Değişikliğinde Cumhurbaşkanı" Güncel Hukuk, Sayı 158, Şubat 2017, s.12-14.

YILDIRIM, Turan (2017), "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, s.13-28.

YOKUŞ, Sevtap (2018), "Cumhurbaşkanlığı Sistemi ve Parlamento", Güncel Hukuk, Sayı 172, Temmuz-Ağustos 2018, s.10-12.

Tokat İli Kazova Bölgesi Yaprak Üretimi ve Pazarlama Sorunları

Prof. Dr. Halil Kızılaslan[1] **Öğr. Gör. Berrin Dal[2]**

Prof. Dr. Nuray Kızılaslan[3] **Tuğba Doğruer[4]**

[1]Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, halil.kizilaslan@gop.edu.tr

[2]Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Almus Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, berrin.dal@gop.edu.tr

[2]Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, nuray.kizilaslan@gop.edu.tr

[2]Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, tuba-dogruer.92@hotmail.com

Özet: Dünya' da elverişli iklim kuşağı üzerinde yer alan Türkiye, çok eski ve köklü bir bağcılık kültürü ile zengin bir yetiştiricilik potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel ise, dünya bağcılığı içerisinde Türkiye' nin çok iyi ve seçkin bir yerde bulunmasını sağlamaktadır. Türkiye' de yaklaşık 1256 üzüm çeşidi yetiştirilmektedir. Ancak bunlardan 70-80 kadarının ekonomik öneminin olduğu ve geniş çapta yetiştirildiği bildirilmektedir. Ülkemizde bağcılığın başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği ekolojilerden birisi olan Tokat' ta ise 44 üzüm çeşidinin yetiştiği ve bu çeşitlerin, iç ve dış piyasada aranan ve hatta marka olmuş üzümler olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, yaprak üreticilerinin üretim ve pazarlama sorunlarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın ana materyalini Tokat ili Kazova Bölgesi' nde bağcılık yapan üreticilerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bu veriler üreticiler ile yüz yüze görüşülerek anket yoluyla elde edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, bağ işletmelerinin üretimden yetiştirmeye, yetiştirmeden pazarlamaya kadar geçen süreç içerisinde birçok sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bu bağlamda, üretim ve pazarlamaya yönelik sorunları tespit edilerek bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaprak, Üretim ,Pazarlama, Kazova, Tokat.

Leaf Production and Marketing Problems in Kazova Region of Tokat Province

Abstract: Located on a convenient climate zone of the world, Turkey has an ancient and rich culture of grapery and a rich potential of cultivation. This potential provides Turkey with an outstanding and superior place in world grapery. About 1256 varieties of grapes are grown in Turkey. However, 70-80 of them are reported to be of economic importance and are widely grown. It is known that 44 grape varieties are grown in Tokat, which is one of the ecologies in which grapery has been carried out successfully, and these varieties are the most wanted and even branded grapes in domestic and foreign markets. This study aims to determine the production and marketing problems of leaf producers. The main material of the study is the data obtained from the grapery producers in the Kazova region of Tokat province. These data were obtained through face to face questionnaires with producers. According to the results of the study, grapery enterprises encounter many problems in the process from production to growing, from cultivation to marketing. In this context, this study identifies production and marketing problems and makes solution suggestions for these problems.

Key Words: Leaf, Production, Marketing, Kazova, Tokat.

1. GİRİŞ

Elverişli iklim kuşağında yer alan Türkiye tarımda bir çok alanda olduğu gibi, bağcılıkta önemli bir potansiyele sahiptir. Bundan dolayı, dünya bağcılığı içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Dünyada 7,1 milyon hektar bağ alanının 435 bin hektarını oluşturan Türkiye, dünya bağ alanlarında 5., üretiminde 77,5 milyon tonluk üretimin 4 milyon tonunun karşılayarak 6. ve 9 milyar dolarlık ihracatın 531 milyon dolarını gerçekleştirerek 7. sırada yer almaktadır (Anonim, 2018a).

Türkiye'de çok eski bir geçmişe sahip olan bağcılığın, aynı zamanda çok geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu bilinmektedir (Çeliker, 2000). Türkiye' de önemli bağcılık bölgelerinden birisi de Tokat' tır. Kayıtlara göre 1.007.200 ha yüz ölçümüne sahip Tokat' ta toplam arazinin % 36.10' una denk gelen 363.310 ha arazi işlenen tarım arazisidir ve bu arazinin % 1.65' ini, 5.988 hektarını bağlar oluşturmaktadır (Anonim, 2018b).

Asma yaprağı Türkiye' de geleneksel olarak tüketilmektedir. İnsanlar bağ veya bahçelerinde üzüm yetiştirerek, asmalardan topladıkları yaprakları ev tüketiminde gerekse gelir elde etmek amacıyla değerlendirmektedir. 1990' lı yılların sonlarından beri, salamuralık asma yaprak üretimi, tüketimi ve ticaretinde önemli bir artış olmuştur. Sarmalık asma yaprağına karşı oluşan bu yoğun ilgi, yaprak üretimine yönelik yeni bir bağcılık sistemini zorlamaktadır. Üzüm üretimi ile bir arada yürümesine rağmen, özellikle Tokat yöresi bağlarında

yaprak üzüme tercih edilmektedir. Tokat yöresinde de bağlardan yılda 10 000 ton civarında yaprak toplanmaktadır. Hatta bu yörenin en önemli şaraplık ve şıralık üzüm çeşidi olan Narince' nin, daha çok yaprakları için yetiştirildiği söylenebilir (Cangi ve Yağcı, 2017). Tokat yöresinde yapılan bir araştırmada, 44 üzüm çeşidinin yetiştiği, Narince çeşidinin ise bölge üretiminin yaklaşık % 90' ını oluşturduğu bildirilmiştir (Kara, 1990).

Geniş bir bağcılık potansiyeline sahip olan Tokat ilinde bağcılıkla uğraşan işletmelerinin üretimden yetiştirmeye, yetiştirmeden pazarlamaya kadar geçen süreç içerisinde birçok sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bu çalışmada, Tokat ili Kazova Bölgesi' nde bağcılık yapan üreticilerin üretim ve pazarlama sorunlarını belirlenerek bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Tokat ili Kazova Bölgesi'nde bağcılık yapan üreticilerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bu veriler üreticiler ile yüz yüze görüşülerek anket yoluyla toplanmıştır. Bu araştırmada Tokat Merkez İl Gıda Tarım ve Hayvancılık ve Turhal, Pazar Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü kayıtları, TUİK ve FAO istatistik verileri kullanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili daha önceden yapılmış tezler, makaleler ve raporlardan faydalanılmıştır. Tarım il ve ilçe Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler sonucunda Kazova Bölgesinde yaprak üretiminin yoğun olduğu yerleşim birimleri; (Güryıldız, Emirseyit, Küçükbağlar, Çarıksız, Necip, Şenyurt, Kat Kasabası, Üzümören, Dereköy) belirlenmiştir. Belirlenen bu yerleşim birimlerinden gayeli olarak yaprak üretimi yapan 90 üretici ile anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen anket verileri frekans ve yüzde kullanılarak çizelgeler haline getirilerek yorumlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Tablo 1' de üreticilerin ortalama bağcılıkla uğraşma süresi, arazi miktarı, asma sayısı, dikim sıklığı bilgileri verilmiştir. Ortalama arazi miktarları 7,4 da, ortalama asma sayısı 193,58, ortalama dikim sıklığı 3-1,5 ve üreticilerin bağcılıkla uğraşma süresi ortalama 22 yıl olarak belirlenmiştir. Seçer ve Yener, (2017)' in Gaziantep' te yaptıkları çalışmada, bağcılıkla uğraşma süresi ortalama 40.4 yıldır.

Tablo 1. Üreticilerin Ortalama Bağcılıkla Uğraşma Süresi, Arazi Miktarı, Asma Sayısı, Dikim Sıklığı

Bağcılıkla Uğraşma Süresi (yıl)	Arazi Miktarı (da)	Dekara Ortalama Asma Sayısı	Dikim Sıklığı
22	7,4	193,58	3-1,5

Tablo 2' de üreticilerin dekara ortalama yaprak verimi, kırım yapma durumları görülmektedir. Üreticilerin Dekara ortalama yaprak verimi 116,9 kg, yılda ise 831 kg' dır. Üreticileri yılda ortalama 5 kez kırım yapmakta ve kırımlar arası ortalama gün sayısı 8 gündür. Topcu Altıncı ve ark., (2017)' nın Tokat' ta yaptıkları çalışmada ortalama olarak dekardan 300 kg üzüm, 350 kg salamuralık yaprak aldıkları belirlenmiştir. Bu değerler dikkate alındığında Kazova bölgesinin bağcılıkta önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Üreticilerin Dekara Ortalama Yaprak Verimi, Kırım Yapma Durumları

Dekara Ortalama Yaprak Verimi (kg)	Yılda Dekara Ortalama Yaprak Verimi (kg)	Yılda Ortalama Kaç Kez Kırım	Ortalama Kırımlar Arası Gün
116,9	831	5	8

Tablo 3' te üreticilerin bağ tesis ederken karşılaştığı sorunlar verilmiştir. Üreticilerin bağ tesis ederken % 54' ü dikim ve dikim sonrası bakım işlemleri , % 13.33'ü bağ yerinin hazırlanması , % 10.00' nu çeşit ve anaç seçimi , % 8.89 'u yer seçiminde sorun yaşamaktadır. Yener ve Cebeci, (2015)' nin Manisa' da yaptıkları bir çalışmada, bağların tesisinde % 98.45 oranında yerli anaç tercih edildiği belirlenmiştir. Elmalı, (2008)' nın Tokat ili Merkez ilçede yaptığı çalışmada, bağ alanının % 92,16' sını Amerikan asma anacı üzerine kurulmuş bağ alanı, % 7,84' ünü ise yerli asmalarla kurulmuş bağ alanları oluşturduğu görülmüştür.

Tablo 3. Üreticilerin Bağ Tesis Ederken Karşılaştığı Sorun Durumları

	Frekans	%
Yer seçimi	8	8,89

Çeşit ve anaç seçimi	9	10,00
Dikimin planlaması	5	5,56
Dikim materyallerinin temini	7	7,78
Bağ yerinin hazırlanması	12	13,33
Dikim ve dikim sonrası bakım işlemleri	49	54.44

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 4' te üreticilerin sulama yapma durumlarına bakıldığında, % 38,89' unun hem kışın hem de yazın sulama ortalama bir kez sulama yaptığı belirlenmiştir. Topcu Altıncı ve ark., (2017), Tokat' ta yaptıkları çalışmada, üreticilerin % 69' unun bağlarında salma sulamayı tercih ettiğini ve genellikle kış sulaması şeklinde yapıldığını belirlemişlerdir. Çoban ve ark. (2001), kış döneminde sulamanın faydalı olduğunu söyleyen ve sulama yapanlar Alaşehir'de % 71.6; Buldan'da ise % 44.1 olarak belirlemiştir. Yaz dönemlerinde sulama yapan çiftçilerin oranı her iki bölgede % 90' nın üzerindedir. Geyikçi, (2013)' nin yaptığı çalışmada, üreticilerin % 45' nin salma sulama % 30'unun damlama sulama yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Üreticilerin Sulama Yapma Durumları

		Frekans	%
Kış	Evet	35	38,89
	Hayır	55	61,11
Yaz	Evet	35	38,89
	Hayır	55	61,11

Tablo 5' de üreticilerin bağa çiftlik gübresi verme durumları görülmektedir. Üreticilerin % 68,89' u bağa çiftlik gübresi verirken, % 52,22' si azotlu gübre, % 67,78' i ise taban gübresi vermektedir. Ortalama üç yılda bir bağa çiftlik gübresi verilmektedir. Yener ve Cebeci, (2015)' nin Manisa' da yaptıkları bir çalışmada, yaprak gübresi kullanım oranı % 76.74, ahır gübresi kullanımı oranı ise % 82.95' le yüksek bulunmuştur. Elmalı, (2008)' nın yaptığı çalışmada, üreticilerin % 65,71' inin kimyevi gübre, % 12,86' sının ise çiftlik gübresi ve % 21,43' ünün ise her iki gübreyi de kullandıkları belirlenmiştir. Topcu Altıncı ve ark., (2017)' nın yaptıkları çalışmada, üreticilerin % 33' ü kısmı bağda suni gübre, % 31' i organik gübre, % 18' i ise hem organik hem suni gübre kullandığı, % 18' i ise herhangi bir gübre kullanmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Üreticilerin Bağa Çiftlik Gübresi Verme Durumları

		Frekans	%
Çiftlik Gübresi	Evet	62	68,89
	Hayır	28	31,11
Azotlu Gübre	Evet	47	52,22
	Hayır	43	47,78
Taban Gübresi	Evet	61	67,78
	Hayır	29	32,22

Tablo 6 ve Tablo 7' de üreticilerin gübre verme durumları verilmiştir. Üreticilerin % 80,85' i Mart-Nisan ayında dekara 20 kg azotlu gübre, % 83,60' ı yine Mart- Nisan ayında dekara 17,07 kg taban gübresi vermektedir.

Tablo 6. Üreticilerin Azotlu Gübreyi Verme Durumları

	Frekans	Kg /Da	%
Kasım	5	16	10,63
Ocak	3	10	6,38
Mart-Nisan	38	20	80,85
Haziran	1	10	2,12

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 7. Üreticilerin Taban Gübresini Verme Durumları

	Frekans	Kg /Da	%
Ekim	1	20	1,63
Kasım	5	24	8,19
Aralık	2	17,5	3,27

Ocak	2	18	3,27
Mart-Nisan	51	17,07	83,60

Tablo 8' de ise üreticilerin tamamının toprak işleme yaptığı görülmektedir. Tablo 9' da görüldüğü gibi, üreticilerin % 100' ü yabancı otla mekanik yolla mücadele ederken, % 36,67' si kimyasal yolla mücadele etmektedir. Topcu Altıncı ve ark., (2017)' nın Tokat' ta yaptıkları çalışmada üreticilerin tamamının bağlarında yabancı ot sorunu olduğu ve % 98' inin yabancı otlarla mücadele yaptığı belirlenmiştir. Yabancı otlarla mücadelede yöntem olarak ise % 49' unun hem toprak işleme hem de herbisit kullandıkları, % 40' ının ise sadece toprak işleme yaptıkları saptanmıştır. Geyikçi, (2013)' nin Manisa' da yaptığı bir çalışmada, işletmelerin ilaçlama giderlerinin dağılımında en büyük payı % 46 ile böcek ilaçları (insektis), % 42 ile mantar ilaçları (funguist) ve % 12 ile yabancı ot ilaçlarının (herbisit) aldığı belirlenmiştir.

Tablo 8. Üreticilerin Toprak İşleme Yapma Durumları

	Frekans	%
Evet	90	100
Hayır	0	0

Tablo 9. Üreticilerin Yabancı Otla Mücadeleyi Yapma Durumları

	Frekans	%
Koruyucu Önlemler	5	5,56
Mekanik Mücadele	90	100
Kimyasal Mücadele	33	36,67
Biyolojik Mücadele	0	0

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 10' de görüldüğü gibi, üreticilerin % 46,67' si erken dönemde bordo bulamacı, % 20,00' si çiçeklenme döneminde bordo bulamacı, % 25,56' sı çiçeklenme öncesi sulu kükürt, % 28,89' u çiçeklenme sonrası sulu kükürt aşamalarda ilaçlama yaptıkları tespit edilmiştir. Üreticiler yılda ortalama 4 kez bağlarını ilaçlamaktadırlar. Kızılaslan ve Somak, (2013)' ın yaptıkları çalışmada tarımsal ilaçlama ile hasat arasında geçmesi gereken süreye üreticilerin % 48,57' sini genellikle dikkat etmeye çalıştıkları, % 47,14' ünün ise kesinlikle her kullanımda dikkat ettiklerini belirlenmiştir.

Tablo 10. Üreticilerin Hangi Aşamada Hangi İlaçları Kullanma Durumları

	1.Tercih		2. Tercih		3. Tercih		4. Tercih	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Uyku döneminde bordo bulamacı	3	3,33	0	0	0	0	0	0
Uyku döneminde sulu kükürt	3	3,33	0	0	0	0	0	0
Erken dönemde bordo bulamacı	42	46,67	3	3,33	0	0	0	0
Erken dönemde sulu kükürt	3	3,33	2	2,22	0	0	0	0
Çiçeklenme öncesi bordo bulamacı	18	20,00	1	1,11	0	0	0	0
Çiçeklenme öncesi sulu kükürt	9	10,00	23	25,56	1	1,11	0	0
Budamadan sonra bordo bulamacı	2	2,22	1	1,11	0	0	0	0
Koruk dönemi	5	5,56	4	4,44	9	10,00	0	0
Mevsim sonu	0	0	2	2,22	1	1,11	6	6,67
Külleme	2	2,22	2	2,22	10	11,11	0	0
Mildiyö	0	0	1	1,11	1	1,11	5	5,56

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 11' de üreticilerin bağ ve yaprakla ilgili bazı durumları verilmiştir. Üreticilerin % 71,11' i dip sürgündeki yaprakları toplamazken, % 86,67' si bağ ve bağlardaki bütün yaprakları toplamaktadır. Üreticilerin dip sürgünlerdeki yaprakları toplamama nedenleri üzüme bırakmalarından dolayıdır. Üreticilerin % 83,33' ü yaprak dışında üzümden de faydalanmaktadır. Üreticilerin % 82,22' si asma yaprağı toplarken sorunla karşılaşmamaktadır. Üreticilerin % 77,78' i si yaprağı farklı kişilere satmaktadır. Cebeci ve Yener, (2013)' in yaptıkları çalışmada incelenen işletmelerin üretim amaçlarına bakıldığında % 58.92 ' sinin sofralık, % 6.20' sinin kurutmalık, % 34.88' inin hem kurutmalık hem sofralık üretim yaptığı görülmüştür. Topcu Altıncı ve ark., (2017)' nın yaptıkları çalışmada, üreticilerin bağlarındaki üretim şekline bakıldığında ticari amaçla hem üzüm (% 96) hem de salamuralık yaprak (% 94) olarak değerlendirildiği görülmüştür. Üreticilerin % 22,22' si asma yaprağın kalitesini artırmak için herhangi bir uygulama yapmaktadır.

Tablo 11. Üreticilerin Bağ ve Yaprakla İlgili Bazı Durumları

		Frekans	%
Dip Sürgünlerdeki Yaprakları Toplama Durumları	Evet	26	28,89
	Hayır	64	71,11
Bağ ve Bağlardaki Bütün Yaprakları Toplama Durumları	Evet	78	86,67
	Hayır	12	13,33
Yaprak Dışında Üzümden Faydalanma Durumları	Evet	75	83,33
	Hayır	15	16,67
Asma Yaprak Kalitesini Artırmak için Herhangi bir Uygulama Yapma Durumları	Evet	20	22,22
	Hayır	70	77,78
Üreticilerin Asma Yaprağı Toplarken Karşılaştığı Sorunlar Durumu	Evet	16	17,78
	Hayır	74	82,22
Üreticilerin Yaprağı Her Yıl Aynı Kişilere Satma Durumları	Evet	20	22,22
	Hayır	70	77,78

Ankete katılan üreticilerin % 67,78' i kırımda Haziran ayının daha kaliteli olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 12). Üreticilerin % 70' i asma yaprağın kalitesini artırmak için gübreleme, % 15'i ilaçlama gibi çeşitli çalışmalar uygulamaktadır (Tablo 13). Yener ve Cebeci, (2015)' nin Manisa' da yaptıkları bir çalışmada, üreticilerin % 87.6' sı yılda 6-12 kez ile 12'den daha fazla sayıda ilaçlama ve yaklaşık % 80' inin de gübreleme yaptıkları belirlenmiştir.

Tablo 12. Üreticilerin Kırımda Hangi Dönem Daha Kaliteli Olma Durumları

	Frekans	%
Mayıs	19	21,11
Haziran	61	67,78
Temmuz	10	11,11

Tablo 13. Üreticilerin Asma yaprağın Kalitesini artırmak İçin Yaptığı Uygulamalar

	Frekans	%
Gübreleme	14	70
Sulama	1	5
İlaçlama	3	15
Kol bırakma	1	5
Bakım işlemleri	1	5

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Asma yaprağı toplarken üreticilerin % 18,75' i iklimsel, % 6,25' i materyal, % 68,75' i hastalıklar ve % 6,25' i işçi gibi çeşitli nedenlerden dolayı sorun yaşadıkları belirlenmiştir (Tablo 14). Tablo 15' de üreticilerin işçi çalıştırma durumları verilmiştir. Üreticilerin % 45,56' sı işçi çalıştırırken, % 54,44' ü işçi çalıştırmamaktadır. Üreticiler kadın işçilere ortalama 48,53 TL verirken, erkek işçilere 71,64 TL vermektedir.

Tablo 14. Üreticilerin Karşılaştığı Sorunlar

	Frekans	%
İklimsel	3	18,75
Materyal	1	6,25
Hastalıklar	11	68,75
İşçi	1	6,25

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 15. Üreticilerin İşçi Çalıştırma Durumları

	Frekans	%	Ortalama (TL)	
Evet	41	45,56	Kadın	48,53
Hayır	49	54,44	Erkek	71,64

Tablo 16' da görüldüğü gibi 3 son yılda üreticilerin % 91,11' inden fazlası yaprağı taze olarak satarken, salamura satanların oranı %76 ile % 92,22’ arasında değişmektedir. Taze yaprağın üretici kg satış fiyat ortalaması 7,5 TL iken, salamura yaprağın üretici kg satış fiyat ortalaması 10 TL olarak belirlenmiştir (Tablo 17).

Tablo 16. Üreticilerin Yaprağın Ne Kadarını Taze Ne Kadarını Salamura Olarak Satma Durumları

	2014		2015		2016	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Taze	82	91,11	83	92,22	83	92,22
Salamura	75	83,33	69	76,67	82	91,11

Tablo 17. Üreticilerin Taze ve Salamura Satış Fiyat Ortalama Durumları

Taze Yaprağın Üretici Kg Satış Fiyat Ortalaması	Taze yaprağın Pazardaki Kg Satış Fiyat Ortalaması	Salamura Yaprağın Üretici Kg Satış Fiyat Ortalaması	Salamura Yaprağın Pazardaki Kg Satış Fiyat Ortalaması
7,5 TL	7,72 TL	10 TL	10,27 TL

Araştırma sonucu üreticilerin % 22,22' si sattığı fiyatlarda geçen yıllara oranla düşüş olduğunu belirtirken, % 50' si de iklimsel olaylardan dolayı sorun yaşadıkları belirtmiştir(Tablo 18-19).

Tablo18. Üreticilerin Sattığı Fiyatlarda Geçen Yıllara Oranla Düşüş veya Yükseliş Durumları

	Frekans	%
Evet	20	22,22
Hayır	70	77,78

Tablo 19. Üreticilerin Sattığı Fiyatlarda Geçen Yıllara Oranla Düşüş Olmasının Nedenleri

	Frekans	%
Üretim fazlalığı	6	30
Talep Eksikliği	4	20
İklimsel	10	50

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Üreticilerin % 14,44’ ünün yaprağı satarken pazarlamada sorun yaşadığı, bunun % 76,92' sinin maliyetin altında gelirden kaynaklı, % 23,07' inin ise ürün fazlalığı olduğu belirlenmiştir (Tablo 20-21). Ürünlerini pazarda pazarlayan üreticiler, ortalama bir ayda pazarlamaktadırlar.

Tablo 20. Üreticilerin Yaprağı Satarken Pazarlamada Sorun Yaşama Durumları

	Frekans	%
Evet	13	14,44
Hayır	77	85,56

Tablo 21. Üreticilerin Sorun Yaşama Nedenleri

	Frekans	%
Ürün fazlalığı	3	23,07
Maliyetin altında gelir	10	76,92

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Üreticilerin % 100' ü yaralı, hastalıklı, kartlaşmış, çok büyük ya da çok küçük çapta olanları ayırma gibi durumlara dikkat ederken, % 98,89' u toz ,toprak, tam olgunlaşmamış, sap kısımlarını koparma gibi dikkat etmektedir (Tablo 22).

Tablo 22. Üreticilerin Ayıklamada Nelere Dikkat Edip Etmeme Durumları

	Frekans	%
Yaralı, Hastalıklı	90	100
Toz, Toprak	89	98,89
Kartlaşmış	90	100
Tam Olgunlaşmamış	89	98,89
Çok büyük ya da çok küçük çapta olanları ayırma	90	100
Sap kısımlarını koparma	89	98,89

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 23' te üreticilerin yaprakla ilgili bazı durumları verilmiştir. Üreticilerin % 87,78' i yaprağı daha iyi pazarlayabilmek için kooperatif, üretici birliği gibi sivil toplum örgütü kurulsa girmeyi tercih ederken, % 44,44 'ü yaprak üretimi hakkında seminer, konferansa katılma ve üniversite ya da Tarım İl Müdürlüklerinden almaktadır. Çakır ve ark., (2015), çalışmalarında, üreticilerin % 98' inin yetiştiricilik yaparken belirli aşamalarda tarım il/ilçe müdürlüklerinden yardım aldığını ancak üreticilerin tamamının herhangi bir kooperatif ya da birlik üyesi olmadıklarını belirlenmişlerdir. Yücel, (2015)' in Elazığ' da yaptığı bir çalışmada, bağcılık işletmelerinin % 13.50' sinin çalıştığı sektördeki bir kooperatife üye olduğunu belirlenmiştir. Kiracı ve ark., (2018), Çanakkale' de yaptıkları çalışmada, üreticilerin % 45,2' sinin hastalık ve zararlılarla mücadele, % 16,7' sinin çeşit seçimi, % 11,8' inin ise fidan temini konularında kişi yada kuruma danıştıklarını ve belirli konularda eğitime ihtiyaç duyulduğunu ve % 83' ünün düzenlenecek eğitimlere katılabileceğini belirlemişlerdir. Üreticilerin % 61,11' i kapatma işleminden önce hava çıkarma işlemi uygularken, % 46,67' si satışa sunmadan önce belli bir olgunlaşma süresi beklemektedir. Üreticilerin yaprağı olgunlaşma süresi için serin yerlerde beklettikleri ve depolama ömrünün ortalama bir yıl olduğu belirlenmiştir. Üreticilerin yaprak çeşitleri, fiziksel ve kimyasal özellikleri hakkında % 80' inin bilgisi bulunmamaktadır. Üreticilerin % 1,11' i ihracat yaparken, % 62,22' si bakanlığın vermiş olduğu destekleme ve teşviklerden haberdarken bunların % 47,78' si bu desteklemelerden yararlanmakta ve yararlananların tamamı desteklerden memnundur. Üreticilerin ürettikleri ürünü daha iyi fiyata değerlendirilmesi konusunda % 67,78' i olumlu yaklaşmaktadır.

Tablo 23. Üreticilerin Yaprakla İlgili Bazı Durumları

		Frekans	%
Üreticilerin Yaprağı Daha İyi Pazarlayabilmesi İçin Kooperatif, Üretici Birliği Gibi Sivil Toplum Örgütü Kurulsa Girip Girmeme Durumları	Evet	79	87,78
	Hayır	11	12.22
Üreticilerin Yaprak Üretimi Hakkında Seminer, Konferansa Katılma ve Üniversite Ya Da Tarım İl Müdürlüklerinden Bilgi Alma Durumları	Evet	40	44,44
	Hayır	50	55,56
Üreticilerin Kapatma İşleminden Önce Hava Çıkarma İşlemi Uygulama Durumları	Evet	55	61,11
	Hayır	35	38,89
Üreticilerin Satışa Sunmadan Önce Belli bir Olgunlaşma Süresi İçin Bekletme Durumları	Evet	42	46,67
	Hayır	48	53,33
Üreticilerin Yaprak Çeşitlerinin Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri Hakkında Bilgi Durumları	Evet	18	20,00
	Hayır	72	80,00
Üreticilerin İhracat Yapma Durumları	Evet	1	1,11
	Hayır	89	98,89
Üreticilerin Bakanlığın Vermiş Olduğu Destekleme ve Teşviklerden Haberdar Olma Durumları	Evet	56	62,22
	Hayır	34	37,78

Üreticilerin Bakanlığın Vermiş Olduğu Desteklemelerden Yararlanma Durumları	Evet	43	47,78
	Hayır	47	52,22
Üreticilerin Destekleme ve Teşviklerden Memnun Olma Durumları	Evet	43	100
	Hayır	0	0
Üreticilerin Ürettikleri Ürünün Daha İyi Fiyata Değerlendirilmesi Konusunda Yaklaşımları	Evet	61	67,78
	Hayır	29	32,22

Üreticilerin % 61,11' i bakır kazan ateş üzeri , % 34,44' ü ise paslanmaz çelik kazanla haşlama işlemini yapmaktadır (Tablo 24). Üreticilerin % 82, 22' si haşlamanın bitip bitmediğine el yordamı ile karar vermektedir (Tablo 25). Ayrıca üreticilerin salamura yaparken ortalama 9 kg tuz kullandıklarını ve tuzdan başka katkı maddesi kullanmadıkları belirlenmiştir.

Tablo 24. Üreticilerin Haşlamada Nelere Dikkat Edip Etmeme Durumları

	Frekans	%
Bakır Kazan Ateş Üzeri	55	61,11
Paslanmaz Çelik Kazan	31	34,44
Diğer (Leğen, Varil)	4	4,44

Tablo 25. Üreticilerin Haşlamanın Bitip Bitmediği Karar Verme Durumları

	Frekans	%
Sıcaklık ve Süreyle	16	17,78
El Yordamıyla	74	82,22
Cihaz ile	0	0

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Ambalajlama materyali olarak ise üreticilerin % 97,78' i plastik bidon kullanmaktadır (Tablo 26). Elmalı, (2008)' nın yaptığı çalışmada, üreticilerin % 97,78’ inin çuval, % 2,22’ sinin ise plastik bidon kullandıkları belirlenmiştir.

Tablo 26. Üreticilerin Ambalajlama Materyalini Kullanma Durumları

	Frekans	%
Tahta Kutu	0	0
Plastik Bidon	88	97,78
Cam Kavanoz	2	2,22

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Üreticilerin % 83,33' ü 0-5 kg büyüklükteki ambalajlama materyalini kullanmaktadır (Tablo 27). Üreticilerin % 98,89' u narince yaprağını tercih etmektedir (Tablo 28). Topcu Altıncı ve ark., (2017), çalışmalarında, üreticilerin % 97’ sinin yetiştiricilik yaptığı üzüm çeşitlerinde ise narince yetiştirdiklerini belirlemişlerdir.

Tablo 27. Üreticilerin Hangi Büyüklükteki Ambalajı Kullanma Durumları

0-5 kg	75	83,33
5-10 kg	24	26,67
10-20 kg	0	0
20-50 kg	3	3,33
50 kg +	0	0

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 28. Üreticilerin Hangi Yaprak Çeşidini Seçme Durumları

	Frekans	%
Çavuş	16	17,78
Boduroğlu	0	0
Narince	89	98,89

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Üreticilerin % 66,67' si ürettikleri üründe kalite sorun yaşamazken, % 10’ nu çürük kokusu, % 7,78' i yüzeyde beyaz zar oluşumu ve yaprak yüzeyinde delinme gibi sorunlar yaşamaktadır (Tablo 29).

Tablo 29. Üreticilerin Ürettikleri Üründe Karşılaştığı Kalite Sorunları Durumları

	Frekans	%
Renk	5	5,56
Çürük Kokusu	9	10,00
Yaprak Yüzeyinde Delinme	7	7,78
Salamura Suyunda Bulanma	2	2,22
Yüzeyde Beyaz Zar Oluşumu	7	7,78
Kalite Sorunu Yaşamayanlar	60	66,67

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Üreticilerin % 54,44' ü ürettiği salamura yaprağı Tokat’ a, % 18,89' u İstanbul' a ve % 6,67' si Çorum' a pazarlamaktadır (Tablo 30). Kızılaslan ve Elmalı, (2015)' nın Tokat' ta yaptıkları çalışmada, üreticilerin % 68.18' inin ürünlerini kendi illerinde, % 31.82' inin ise diğer illere pazarladığı belirlenmiştir.

Tablo 30. Üreticilerin Ürettiği Salamura Yaprağı Hangi İllere Pazarlama Durumları

	Frekans	%
Amasya	2	2,22
Ankara	4	4,44
Çorum	6	6,67
İstanbul	17	18,89
Kayseri	2	2,22
Samsun	3	3,33
Sivas	3	3,33
Tokat	49	54,44
Yozgat	4	4,44

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Üreticilerin ürettikleri ürünlerin daha iyi fiyata değerlendirilmesi konusunda olumlu yaklaşımları tablo 31' de verilmiştir. Üreticilerin % 75,40' ı daha iyi gelir, % 31,14' ü daha iyi pazarlama, % 27,86' sı aracılardan oluşan sıkıntılar gibi sebeplerden dolayı daha iyi fiyata değerlendirmek istemektedir. Üreticilerin ürettikleri ürünlerin daha iyi fiyata değerlendirilmesi konusunda olumsuz yaklaşımları Tablo 32' de verilmiştir. Üreticilerin % 48,27’ si uğraşmak istememe, % 20,68’ i yeterli ürün yetiştirmeme ve kooperatifçilik istemesi, % 10,34’ ü maliyetin yüksek olması gibi sebeplerden dolayı daha iyi fiyata değerlendirme konusunda çekimser kalmaktadır.

Tablo 31. Üreticilerin Ürettikleri Ürünlerin Daha İyi Fiyata Değerlendirilmesi Konusunda Olumlu Yaklaşımları

	Frekans	%
Aracılardan oluşan sıkıntılar	17	27,86
Daha iyi Gelir	46	75,40
Daha iyi Pazarlama	19	31,14
Markalaşma	6	9,83
Düzenli Ticaret	3	4,91
Fiyat Düzensizliği	4	6,55
Diğer	10	16,39

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

Tablo 32. Üreticilerin Ürettikleri Ürünün Daha İyi Fiyat Değerlendirme Konusunda Olumsuz Yaklaşımları

	Frekans	%
Uğraşmak İstememe	14	48,27
Yeterli Ürün Yetiştirmeme	6	20,68
Maliyetin Yüksek Olması	3	10,34
Kooperatifçilik İstemesi	6	20,68
Yaşlılık	1	3,44

*Birkaç şık işaretlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Tokat ili Kazova bölgesinde bağcılık yapan üreticilerin üretim ve pazarlama sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bölgedeki işletmelerin bağcılıkla uğraşma süreleri ortalama 22 yıldır ve dekara ortalama 116,9 kg yaprak verimi elde etmektedirler. Üreticiler bağ tesis ederken dikim ve dikim sonrası bakım işlemleri , bağ yerinin hazırlanması , çeşit ve anaç seçimi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Asma yaprağı toplarken üreticilerin, % 68,75' i hastalıklar, % 18,75' i iklimsel gibi çeşitli nedenlerden dolayı sorun yaşamaktadır. Üreticiler yaprağın kalitesini artırmak için, gübreleme, ilaçlama gibi uygulamalar yapmaktadır. Üreticilerin % 55.56' sı yaprak üretimi hakkında herhangi bir seminer, konferansa katılmamış, üniversite ya da Tarım İl Müdürlüklerinden bilgi almamıştır. Üreticilerin % 62,22' si bakanlığın vermiş olduğu destekleme ve teşviklerden haberdarken, bunların % 47,78' si bu desteklemelerden yararlanmaktadır.

Ürünün pazarlamasında en çok karşılaşılan sorunlar, maliyetinin altında gelir getirmesi ve ürün fazlalığıdır. Üreticilerin ortak sorunlarına çözüm bulabilmeleri daha iyi değerlendirilebilmeleri, girdi ihtiyaçlarının daha ucuz ve yeterli miktarda karşılamaları ve pazar güçlerini artırabilmeleri bakımından üretim ve pazarlamaya yönelik örgütlenmeler desteklenmeli, kooperatif, birlik gibi örgütlenme modelleri üzerinde durularak üreticilerin bu konuda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Bu aynı zamanda üreticinin destekleme ve teşviklerden haberdar olmasını sağlarken, haberdar olanlarında bir çoğunun faydalanmasına sebep olacaktır.

Bağ işletmelerinin üretimden yetiştirmeye, yetiştirmeden pazarlamaya kadar geçen süreç içerisinde birçok sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu sorunların giderilmesi, hasat sonrası işlemlerde ürün ve kalite kayıplarının yaşanmaması ve pazarlama imkânlarının geliştirilmesi için bölgede soğuk hava depoları, paketleme evleri oluşturulmalıdır.

İncelenen işletmelerde üreticilerin özellikle ilaçlama konusunda yeterli özeni göstermediği, kullanılan ilaç ve gübre türü, kullanım miktarı ve zamanı ile uygulama tekniğine, sayısına dikkat etmedikleri göz önüne alındığında, doğru zirai mücadele ve diğer işlemler için ilgili kurum ve kuruluşlardan bilgi alışverişinin artırılmasına yönelik eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim, (2018a). TUİK, 2016. Türkiye İstatistik Kurumu. http://www.tuik.gov.tr.(Erişim Tarihi: 01.11.2018)

Anonim, (2018b). Tokat İl Tarım ev Orman Müdürlüğü. https://tokat.tarimorman.gov.tr/Link/2/Istatistikler (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

Cangi, R , Yağcı, A . (2017). Bağdan Sofraya Yemeklik Asma Yaprak Üretimi. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6 (), 137-148. DOI: 10.17100/nevbiltek.288316

Cebeci, N., Yener, H. (2013). Manisa İli Sarıgöl İlçesi Bağ İşletmelerinin Pazarlama ve Örgütlenme Durumu Üzerine Bir Araştırma. EGE ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, 50 (3), 0-0. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/zfdergi/issue/40172/477924

Çakır, A., Karakaya, E., Uçar, H. (2015). Potential and Current Status of Viticulture Undertaking in Savur (Mardin) District. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5 (1), 9-19. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/jist/issue/7941/384591

Çeliker, A.S., 2000. Türkiye'de Tarım. Tutibay Yayınları, 392 s, Ankara.

Çoban, H., Kara, S., Kısmalı, İ. (2015). Alaşehir Ve Buldan İlçelerinde Mevcut Bağ İşletmelerinin Yapısının Belirlenmesi Üzerinde Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 38 (1), . Retrieved from http://dergipark.gov.tr/zfdergi/issue/5070/69193

Elmalı, Ö. (2008). Tokat İli Merkez İlçede Bağcılıkla Uğraşan İsletmelerin Üretim ve Pazarlama Sorunları. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat.

Geyikçi, D . (2013). Manisa İlinin Üzüm Üretimindeki Durumunun Tespitine Yönelik Alan Araştırması ve GZFT Analizi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (3), 468-487. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/cbayarsos/issue/4063/53531

Kara, Z., 1990. Tokat Yöresinde Yetiştirilen Üzüm Çeşitlerinin Ampelografik Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerinde Araştırmalar, (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kızılaslan, H , Elmalı, O . (2015). Grape Production Costs and Marketing Margins in Turkey (The Example from Tokat Province). Journal of New Results in Science, 1 (1), 26-32. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/jnrs/issue/27512/123361

Kızılaslan, N., Somak, E. (2013). Tokat İli Erbaa İlçesinde Bağcılık İşletmelerinde Tarımsal İlaç Kullanımında Üreticilerin Bilinç Düzeyi. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, (4), 79-93. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/gbad/issue/29698/319552

Kiracı, M , Şenol, M , Kıran, T , Candar, S . (2018). Çanakkale Bağcılığının Mevcut Durumu, Gelişimi ve Üreticilerin Eğitim İhtiyaç Analizi. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 6 (-), 77-84. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/comuagri/issue/41719/503823

Seçer, A , Yener, G . (2017). Gaziantep İlinde Üretici Düzeyinde Üzüm Pazarlama Yapısı, Üretim ve Pazarlamada Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 21 (4), 444-455. DOI: 10.29050/harranziraat.295804

Topcu Altıncı, N , Cangi, R , Önen, H . (2017). Tokat İli Bağcılık Yapısı ve Yabancı Otlarla Mücadelede Üretici Davranışlarının Belirlenmesi. Türkiye Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 1 (1), 17-24. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/tubid/issue/29063/296724

Yener, H., Cebeci, A. (2015). Manisa İli Sarıgöl İlçesi Bağ İşletmelerinin Yapısal Özellikleri ve Bazı Kültürel İşlemlerin Uygulanma Durumları Üzerine Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 50 (2), 223-230. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/zfdergi/issue/5106/69714

Yücel, N . (2015). Bir Şehir: Elazığ, Bir Sektör: Bağcılık, Bir Ürün: Öküzgözü Üzümü, Bir Marka: Elazığ Şarabı. Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 77-110. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/had/issue/32297/358843

Tarım Kredi Kooperatiflerinde Şüpheli ve Değersiz Alacaklar

Öğretim Görevlisi Hande Özolgun[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu, hozolgun@nku.edu.tr

Özet: Günümüzde kooperatifler ve kooperatifçilik hareketleri yaygın şekilde görülmektedir. Kooperatifler şahıslara ve kurumlara sosyal ve ekonomik anlamda yararlar sağlarlar. Bu sebeple gerek özel gerek tüzel kişiler tarafından kurulan kooperatiflerin türleri ve sayıları oldukça olmuştur. Kooperatif denildiğinde ilk olarak akla, ortakların sosyal ve ekonomik faydalar elde edebilmek için, güçlerini dayanışma ve işbirliği içinde bir araya getirmeleri suretiyle kurulan ortaklıklar gelmektedir. Kooperatiflerin temel hedefi ve amacı ortakların bir araya gelerek yaptıkları çalışmalar ve dayanışmalar sonunda istedikleri amaca ulaşabilmeleridir.

Kooperatifçilik düşüncesinin temelinde birlikte ve ortaklaşa iş yapma düşüncesi yatmaktadır. Bireylerin bir arada yapmış oldukları çok sayıda işlerin örneklerini geçmişte ve günümüzde görmek mümkündür. Önceki zamanlarda kişilerin birlikte ürünleri hasat etmeleri, kendi korunmaları için setler yapmaları gibi işler birlikte çalışmanın önemli örnekleri olarak gösterilebilir. Aynı kolektif çalışma örnekleri günümüzde de devam etmektedir.

Zaman geçtikçe teknolojinin yaygın şekilde kullanılması ve ilerlemesiyle birlikte kooperatifçilik düşünceleri de değişime ve gelişime uğramıştır. Daha önceden insan gücü kullanılarak yapılan işlerin çoğu artık makine ve diğer araç ve gereçlerle yapılmaktadır. Kooperatifleri kuran kişiler de bu işleri yerine getirebilmek için bu teknolojileri kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde, kişilerin yaşam düzeylerinin geliştirilip yükseltilmesinde, kişilerin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmalarının sağlanmasında kooperatifçilikten faydalanılmaktadır.

Kooperatifleri aynı zamanda bir girişimcilik okulu olarak da tanımlamak mümkündür. Günümüzde kooperatifler ülke ekonomileri için önemli kalkınma araçlarından biri olarak kabul görmektedir. Kooperatifçilik faaliyetlerinin ülkeler tarafından etkili bir şekilde yürütülmesi durumunda ülke ekonomisine büyük faydalar sağlayacağı aşikardır. Kooperatiflerin temel amacı, yeterli derecede ekonomik güce sahip olmayan gerçek kişilerin, karşılıklı yardım ve dayanışma yoluyla, mesleki ve kişisel gereksinimlerini akılcı bir şekilde ve ekonomik olarak karşılamaktır. Bunun yanında kooperatifler bağımsızlığın sağlanması, sosyal dayanışmanın güçlenmesi, mesleki hareket yeteneğinin artması, kültürel yaşamın zenginleştirilmesi gibi bir çok amaca ulaşılmasına da aracılık eder.

Özet olarak, iyi ve başarılı bir şekilde yönetilen, başarılı çalışmalar gerçekleştiren kooperatifler içinde bulundukları çevreye kooperatif hizmetinin yanı sıra, sosyal, siyasal, kültürel zenginlikler de getirmekte de ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına yardımcı olacaktır

Bu çalışma, tarım kredi kooperatifleri hakkında genel bilgiler vermek ve tarım kredi kooperatiflerinde alacakların şüpheli ya da değersiz hale gelmesi durumunda Tek Düzen Muhasebe Sistemine uygun olarak yapılan kayıtların muhasebeleştirilmesi hakkında bilgi vermek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Kredi Kooperatifi, şüpheli alacaklar, değersiz alacaklar

Abstract: Nowadays, cooperatives and cooperatives are widely seen. Cooperatives provide social and economic benefits to individuals and institutions. For this reason, the number and number of cooperatives established by both private and legal entities has been quite high. When the cooperative is mentioned, firstly, there are partnerships established by the partners bringing their forces together in solidarity and cooperation in order to achieve social and economic benefits. The main objective and purpose of the cooperatives is to have the partners come together and achieve the goal they want at the end of their work and solidarity.

The idea of cooperating is the idea of working together and jointly. It is possible to see examples of the many works that individuals have done together. n previous times, people can be shown as important examples of working together such as harvesting products together, making sets for their own protection. The same collective working examples are still continuing today.

With the widespread use and progress of technology as time goes by, the ideas of cooperatives have changed and developed. Most of the work done previously by manpower is now done with machinery and other tools and equipment. People who set up co-operatives also started to use these technologies in order to fulfill these tasks. Today, cooperatives are used in the development of social and economic development of people.

It is also possible to define cooperatives as an entrepreneurship school. Today, cooperatives are recognized as one of the important development tools for the economies of the country. It is obvious that if the cooperative activities are carried out effectively by the countries, they will bring great benefits to the country's economy. The main purpose of the cooperatives is to meet the professional and personal needs of natural persons who do not have sufficient economic power, through mutual assistance and solidarity, rationally and economically. In addition, cooperatives act as mediators for

achieving a number of goals such as ensuring independence, strengthening social solidarity, increasing professional mobility, and enriching cultural life.

In summary, the cooperatives, which are well and successfully managed and carry out successful work, will help to use the country's resources in an efficient and productive way, bringing together social, political and cultural richness as well as their cooperative service.

This study was carried out to give general information about agricultural credit cooperatives and to inform about the accounting of the records made in accordance with the Uniform Accounting System in case the receivables in agricultural credit cooperatives become suspicious or worthless.

Keywords: Agricultural Credit Cooperative, bad debt, worthless receivables

1.GİRİŞ

Geçmişten bu güne kadar insanların dayanışma içinde olma istekleri toplumsal sınıfları, bu sınıflar iş bölümü olanaklarını, gelişen bu olanaklar da ekonomik grupları ortaya çıkarmıştır. Bu gruplar da çeşitli mesleklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu toplumsal sınıfların ve meslek gruplarının arasında oluşan işbirliği ise kooperatiflerin doğmasının başlangıcıdır. İnsanlarda bilinçli kooperatif düşüncesi 19. yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır. Gelir dağılımında meydana gelen dengesizlikler, küçük birimleri ekonomik işbirliği yapmaya zorlayarak, onları birlikte hareket düşüncesi etrafında örgütlenmelerini sağlayarak kooperatiflerin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır(Güngör,2006: 10).

Kooperatifler Kanunu'na göre kurulan kooperatifler, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle de meslek ve geçimlerine dair ihtiyaçlarını sağlamayı amaçlarken bireyler arasında işbirliğini sağlar ve bunun sonucunda toplumsal dayanışma ve kalkınmayı da sağlamış olur. Bu sebepten dolayı anayasamızın 171. maddesinde "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin geliştirilmesini sağlayacak tedbirleri alır" diye belirtilerek kooperatifçiliğin önemi vurgulanmıştır.

Kooperatiflerin dayandığı temel değerler; 'kendine yardım, kişisel sorumluluk duygusu, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma'dır(http://ica.coop/en/what-co-operative). Bu değerlerden de belli olduğu üzere, kooperatifler, hayatın birçok alanında sürdürdükleri olumlu faaliyetleri ile ortaklarına birçok fayda sağlamaktadır. Günümüzde, kişilerin hem sosyal hem de ekonomik anlamda kalkınmalarını sağlamada, üretimin kalite ve miktarının arttırılmasında, kişilerin yaşam düzeylerinin yükselmesinde kooperatifçilikten önemli ölçüde yararlanılmaktadır(Karanlık, 2009: 4).

Tarım kredi kooperatiflerindeki muhasebe konusunda yeni bilgi ve kaynaklara ihtiyaç duyulmasının yanında, bu konuda bilgi sahibi olan yetişmiş muhasebeci sayısının artması beklenmekte ve bu sayede tarım kredi kooperatiflerinde muhasebenin gelişimine katkıda bulunacaktır.

Yapılan bu çalışma ile amaç küçük çiftçi işletmelerine kredi sağlayan tarım kredi kooperatifleri hakkında genel bilgiler verilmesi, muhasebe ve tek düzen hesap planı hakkında temel bilgiler verilerek alacakların şüpheli ve değersiz olması durumunda yapılacak işlemler ve muhasebe kayıtları hakkında bilgi verilmesidir.

2. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Tarım Kredi Kooperatifleri (Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Temel Kanun – Mevzuatlar,2008, 8-9)bugünkü asını 1935 yılında çıkarılan yasayla almıştır. Bu kurumların tarihi 1863 yılında kurulan Memleket Sandıklarına kadar dayanmaktadır. Tarımsal kooperatiflerin ilk adımı Memleket Sandıklarıdır. 1977 yılında çıkarılan yasa ile tarım kredi kooperatiflerine bölge ve merkez birliği kurma hakkı verilmiştir. Böylelikle tarım kredi kooperatiflerinde dikey teşkilatlanma da yasal hale gelmiştir. Bu yıla kadar Tarım Kredi Kooperatifleri Ziraat Bankası'na bağlı olarak faaliyet göstermiştir. 15 Mayıs 1977 tarihinde ise tarım kredi kooperatifleri Merkez Birliği'ni kurarak bağımsız bir yapıya kavuşmuştur. 2005 yılına kadar yine çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. En son 2016 yılında çıkarılan bir kanun ile(Çidem, İ. ve Arslan, M. C. :99).

- Çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi sağlanmasına imkan verilmiş,
- Kooperatifler daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuş,
- Çiftçilere uygun fiyatlarla akaryakıt temin edilmesine imkan sağlanmış,
- Kooperatifler arası dayanışma ilk kez yasal düzenleme altına alınmıştır.

3. TARIM KREDİ KOOPERARİFLERİNDE MUHASEBE:

3.1. Kooperatiflerde Muhasebenin Gereği

Kooperatifler, ekonomik ve sosyal nitelikli kuruluşlardır. Diğer kuruluşlar gibi alım, satım, borç, alacak vb. faaliyetler yapılmakta ve muhasebe defterlerine usulüne uygun şekilde kaydedilmektedir. Dönem sonlarında bilanço ve gelir tablosu gibi mali tablolar düzenlenmekte, kar ya da zarar gibi sonuçlara ulaşılmaktadır(Karanlık, 2009: 69).

Kooperatifler, tüm faaliyetleri sırasında mali yasaların hükümlerine uymak durumundadırlar. Bu açıdan kooperatiflerde iyi işleyen bir muhasebe sistemine ihtiyaç vardır. Muhasebe kayıtları ve mali tablolar, sadece ortaklar açısından bir gereklilik değil, devlet, alacaklılar ve mali nitelikli tüm yükümlülükler açısından da gereklidir.

3.1.1. Kooperatiflerde Kayıt Düzeni ve Hesap Planı

Kooperatifler ve üst kuruluşları, birinci sınıf tacirlerin tutmakla yükümlü oldukları defterleri tutmak zorundadırlar. Yıllık işlem hacminin az ya da çok olması bu durumu değiştirmez . Hesap planının, kooperatif faaliyetlerine uygun olarak düzenlenmesi gerekir. Kooperatif muhasebesinin bir disiplin ve düzen içinde yürütülebilmesi için, faaliyetler başlamadan önce işlemlerin kaydedileceği hesapların belirlenmesi ve bir hesap planının yapılması gerekir. Bu düzenleme yapılırken kooperatifin; türü, özelliği, büyüklüğü, ekonomik ve teknolojik yapısı ve iş hacmi göz önünde tutulmalıdır. İşlemlerin genişliğine göre gerekli yardımcı hesaplar da belirlenmelidir(Karanlık, 2009: 69).

Kooperatiflerde de "Tekdüzen Hesap Planı"nın uygulanması gerekmektedir. Böylece Kooperatifler arasındaki işlem birliği sağlanmış olacaktır. Bu uygulama aynı zamanda bir zorunluluktur.

3.1.2. Kooperatiflerde Tutulacak Defterler

Kooperatifler, iş hacimlerine bakılmaksızın birinci sınıf tacir konumunda sayıldıklarından birinci sınıf tacirlerce tutulan defterleri tutmaktadırlar.

Kooperatiflerde tutulacak defterleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür(Kooperatifler Kanunu Madde 76).

**** Yasal Defterler***
- Yevmiye Defteri (Günlük Defter)
- Büyük Defter (Defteri Kebir)
- Envanter ve Bilanço Defteri
- Ortaklar Defteri
- Karar Defteri
- Genel Kurul Defteri
- Yönetim Kurulu Defteri

**** Diğer Yasal Defterler***
- İmalat defteri(Kooperatif sanayi işletmesi kurmuş ise) (Vergi Usul Kanunu Madde 197),
- Çiftçi işletme defteri(Kooperatif zirai işletme kurmuş ise) (Vergi Usul Kanunu Madde 213).

**** Yardımcı Defterler***
- Stok giriş çıkış defteri
- Sabit kıymetler ve amortisman defteri
- Kıymetli evrak defteri
- Teftiş defteri
- Gelen-giden evrak kayıt defteri

Yasal defterler ile kooperatifin özelliğine göre tutulması zorunlu diğer yasal defterler, kullanılmaya başlanmadan önce süresi içinde notere onaylatılmaları gerekir.

4. Alacakların Şüpheli Duruma Gelmesi

Senetli ve senetsiz alacaklardan, tahsil edilmelerinde sorunlar çıkan hatta tahsili imkansız duruma gelenler var ise, bunlar envanter çalışmaları sırasında sağlamlardan ayırt edilirler.

4.1. Şüpheli alacaklar

Ticari ve zirai kazancın elde edilmesi ve sürdürülebilmesi ile ilgili olmak şartıyla;

- Dava veya icra safhasında bulunan alacaklar,
- Yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan dava ve icra takibine değmeyecek derecede küçük alacaklar şüpheli alacak sayılır.

Senetli alacaklarda vadenin dolması, senetsiz alacaklarda da uygun sürelerin geçmesi durumunda tahsil edilemeyen alacaklar için borçlusuna noter aracılığıyla protesto çekilmiş ise bu tür alacaklar ''şüpheli alacak'' konumuna girmiş demektir. Tahsili şüpheli duruma gelmiş senetli ve senetsiz alacaklar, aynı zamanda ilgili oldukları hesaplardan çıkartılırlar ve ''128 Şüpheli Ticari Alacaklar Hesabı''na devredilirler. Bu alacaklar dönem sonuna kadar tahsil edilememişler ise, dönem sonunda kardan karşılıkları ayrılır. Teminatlı alacaklardan tahsili şüpheli duruma gelenler için karşılık ayrılamamaktadır. Zira bu tür alacakların karşılığı teminat olarak mevcuttur. Bu teminatlar kullanılarak alacağın tahsili yoluna gidilir.

Örnek: Kooperatifin vadesi gelmiş olan 2.250 TL tutarındaki alacak senedi tahsil edilememiş, borçlusuna noter aracılığıyla protesto çekilmiştir. Bunun için 275 TL de noter masrafı ödenmiştir.

- Alıcıdan olan senetli alacağın şüpheli hale gelmesi

128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR HESABI	2.250	
128.20. Protestolu Senetler 2.250		
770 GENEL YÖNETİM GİDERİ HESABI	275	
100 KASA HESABI		275
121 ALACAK SENETLERİ HESABI		2.250
121.20 Cüzdandaki Senetler 2.250		

- Alıcıdan tahsil edilemeyen alacak için karşılık ayrılması

654 KARŞILIK GİDERLERİ HESABI	2.250	
654.20. Şüpheli alacak karşılığı 2.250		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI HESABI		2.250
129.20. Protestolu senetler 2.250		
Alacağa karşılık ayrılması		
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI HESABI	2.250	
654 KARŞILIK GİDERLERİ HESABI		2.250
654.20. Şüpheli alacak karşılığı 2.250		
Şüpheli alacak tutarının sonuç hesabına devredilmesi		

Diğer yılda şüpheli olan 2.250 TL'lik alacağın 850 TL'lik kısmı tahsil edilebilmiştir. Bu durumda yapılacak olan kayıt aşağıdaki gibidir:

100 KASA HESABI	850	
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR HESABI		850
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI HESABI	850	
129.03. Protestolu Senetler 850		
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR HS		850

Konusu kalmayan karşılıklar		

4.2. Değersiz Alacaklar

Tahsiline imkân kalmamış senetli ve senetsiz alacaklar''değersiz alacak''durumundadırlar. Vergi Usul Kanunu; mahkemelerin verdiği kararla veya borçlunun borcunu ödeyecek mal varlığının olmadığı gibi nedenlerle tahsiline artık imkân kalmayan alacakları değersiz alacak olarak saymıştır.

Değersiz alacaklar, bu mahiyete girdikleri tarihte kayıtlı değerleri üzerinde zarar yazılarak kapatılırlar. Protesto veya mahkeme safhasındaki alacaklar önceden ''128 şüpheli Ticari Alacaklar Hesabı''na aktarılmış ve karşılıkları da ayrılmıştır. Bu durumda yapılacak muhasebe kaydında 'Şüpheli Ticari Alacaklar Hesabı' ile 'Karşılık Giderleri Hesabı' karşılıklı olarak kapatılır. Ancak bir alacak, dava konusu olmadan aniden değersiz duruma düşerse doğrudan zarar yazılarak ortadan kaldırılırlar.

Değersiz olan bir alacağın bir kısmının veya tamamının tahsil edilmesi durumunda, yapılan tahsilat tutarının '671 Önceki Dönem Gelir ve Karları Hesabı' na alınması gerekmektedir.

Örnek: Selim Yıldız adlı tarım kredi kooperatifi ortağı hayatını kaybetmiş, herhangi bir mal varlığı da bırakmamıştır. Bu sebepten dolayı 7.200 TL tutarında alacağın tahsil edilemeyeceği kesinlik kazanmıştır. Bu durumda yapılacak olan kayıt aşağıdaki gibi olacaktır:

690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI HESABI	7.200	
120 ALICILAR HESABI		7.200
Ortak Selim Yıldız'dan olan alacağın değersiz duruma gelmesi		

- Daha ileriki bir tarihte Selim Yıldız'ın mirasçılarından 1.900 TL tahsil edilmiştir:

100 KASA HESABI	1.900	
671 ÖNCEKİ DÖNEM GELİR VE KARLARI HESABI		1.900
671.12 Selim Yıldız 1.900		
Ortak Selim Yıldız'dan olan alacağın tahsil edilmesi		

SONUÇ

Üretici olan çiftçiler üretim için ihtiyaç duyduğu krediyi şahıslardan ya da tefecilerden yüksek faiz oranlarıyla ve uygun olmayan koşullarda almak zorunda kalmaktadırlar. Üreticilerin uygun olmayan şartlarda kredi kullanmadan bu durumdan olumsuz etkilenmemesi için devlet bankaları ve kooperatifleri, kredi vermek üzere görevlendirmiştir. Çiftçileri olumsuz şartlardan koruyabilmek, daha uygun koşullarda kredi sağlamak ve modern girdi kullanımına imkân sağlamak için en rasyonel kredi kaynağı tarım kredi kooperatifleri olmuştur.

Ülkemizde Tarım Kredi Kooperatifleri ve bu kooperatiflerin üst örgütleri olan Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliklerinin ülkemizdeki tarımsal girdilerin dağıtımında çok büyük payı bulunmaktadır. Bu durum ülkemiz açısından da sevindiricidir.

Tüm ticaret ve sermaye şirketlerinde olduğu gibi çeşitli kanunlarda belirlenmiş yükümlülüklerle tarım kredi kooperatifleri de yaptığı tüm faaliyetleri usulüne uygun olarak muhasebe defterlerine kaydetmek zorundadırlar. Böylece dönem sonlarında faaliyet sonuçlarını görerek buna uygun olarak bir strateji geliştireceklerdir. Bu muhasebe bilgileri kooperatif açısından gerekli olduğu gibi bunun yanında bu bilgilere ihtiyaç duyan kişiler için de gereklidir.

Yapılan bu çalışma sonunda, muhasebenin tüm işletmeler ve kooperatifler için ortak bir dil olduğu görülmüştür. Tüm sermaye ve ticaret şirketleri ve kooperatifler aynı hesap planını kullanmakta, tüm işlemlerini Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak gerçekleştirmektedirler. Kooperatiflerin kullandığı ve

esas aldığı tüm kurallar birbirinin aynısıdır. İster bir adi şirket olsun, ister bir tarım kredi kooperatifi olsun burada yapılacak olan kayıtlar ve kullanılacak olan hesaplar birbirinin aynısıdır. Sadece kooperatiflerin sahip olduğu özellikleri nedeniyle ve Kooperatifler Kanunu gereğince bazı işlemler sermaye ve ticaret şirketlerinde farklılaşmaktadır (risturn dağıtımı, sermaye taahhüdünün ¼'ünün bloke edilmesi, üst birliklerden mal alımı gibi) Muhasebenin kayıtları ve mantığı hiçbir zaman değişmemektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, M.C. ve Çidem, İ. (2016). Tarım Kredi Kooperatiflerinde Kullandırılan Krediler ve Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Denetime Bakış, Sayı 47

Güngör S (2006). Ecza Kooperatiflerinde Muhasebe Sistemi Ve Uygulama Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Karanlık S (2009). Kooperatifler ve Muhasebesi. Nobel Yayıncılık, Ankara.

Kooperatifler Kanunu

Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Temel Kanun – Mevzuatlar, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez

Birliği İnsan Kaynakları Daire Başkanlığı Eğitim Müdürlüğü, Ankara, 2008

T.C. Anayasası

https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative

(Erişim Tarihi: 05.03.2019)

Vergi Usul Kanunu

Contract Farming in Agricultural Marketing and Contract Models

Prof.Dr. Hasan VURAL.

Uludag Univesity, Faculty of Agriculture, Agricultural Economics -294157, +90507 9559252
hvural@uludag.edu.tr

Abstract: Businesses have searched for new marketing techniques because of the economic crisis in the world economy in the early 70's and the inadequacy of old marketing techniques in trade . Difficulties in raw material procurement in food industry especially in developed countries, *have* accelerated the development of new marketing techniques.In this period; while marketing choices like producer markets, auction systems, cooperatives, boards have failed to satisfy, new and emerging marketing techniques *has* increased in importance.

Generally, new and emerging marketing identify with contract farming. Excessive price fluctuations in crisis years/periods affect adversely vendors and purchasers, so new methods become crucial. It occurs supply and demand fluctuation as monthly, seasonal, yearly on agricultural products cause of its structure. Excessive fluctuation affects adversely both vendors, purchasers and consumers; therefore it affects the whole of the national economy. Present and future marketing knowhows information underlie the sales policy for every business. Producers honor in accordance with the domestic and foreign terms of sale in their economic avtivities. Nowadays, preparing sale programmes and looking forward are seen as the key parts of the marketing management. From this point of view; contract farming which provides producers hassle-free marketing of product following the harvesting. increasingly become crucial.

Keywords: agricultural marketing, food economics, contrat farming

1.INTRODUCTION

Businesses have searched for new marketing techniques because of the economic crisis in the world economy in the early 70's and the inadequacy of old marketing techniques in trade . Difficulties in raw material procurement in food industry especially in developed countries, *have* accelerated the development of new marketing techniques.

In this period; while marketing choices like producer markets, auction systems, cooperatives, boards have failed to satisfy, new and emerging marketing techniques *has* increased in importance.

Generally, new and emerging marketing identify with contract farming. Excessive price fluctuations in crisis years/periods affect adversely vendors and purchasers, so new methods become crucial. It occurs supply and demand fluctuation as monthly, seasonal, yearly on agricultural products cause of its structure. Excessive fluctuation affects adversely both vendors, purchasers and consumers; therefore it affects the whole of the national economy.

Price fluctuation destabilisations producer and consumer equilibrium. Producers are undecided about which product to produce. Also; decreases in supply, has a negative effectt on market equilibrium. Government supports become important on this point, but equilibrium can't get better entirely.

Present and future marketing knowhows*information underlie the sales policy for every business. Producers honor in accordance with the domestic and foreign terms of sale in their economic avtivities. Nowadays, preparing sale programmes and looking forward are seen as the key parts of the marketing management. From this point of view; contract farming which provides producers hassle-free marketing of product following the harvesting. increasingly become crucial.

2.SIGINIFANCE OF CONTRACT FARMING IN AGRICULTURAL MARKETING

Marketing organization or marketing man wants to guarantee continuity and certain amount of product to conduct marketing activities successfully. Middleman and intermediary firm make various agreements with producers to completely actualize this marketing service which is called function of supply. Producers get the guarantee of selling their own products owing to the agreement which is called "Contract Farming".

Marketing of products start with harvesting, supplying and go forward with standardizing of product, its quality control and pachaging. The other services of marketing are transportation, storage, to guarantee of product, price formation, selling and to generate demand. All these marketing services requires knowledge

and experience; and they increase the sales. While product sale and quality could be increased with planned and well organized service network; in the contrary case, product could remain unsold even if it is good. On the other hand, this services cause failure of marketing service based on cost increase. Producers have an agreement with various merchant and firms, harvest and delivery of products; it causes both reducing marketing costs and increasing product quality.

Private companies, public institutions and cooperatives follow different methods in supply of goods from producers in Turkey. Private companies generally attend to supply goods by advanced money or provide input to producers. Conditions are determined with both verbal and written agreement. Public institutions agreement with prodecers are both verbal and written too. Producers who are the members of cooperative, must give all of the products to cooperatives. But in our country, being a member of cooperative doesn't impose an obligation to delivery of products to cooperatives. For this reason, producers don't deliver their products in most instances and cooperatives supply function can't completely actualize.

Businesses which can completely manage the supply function in principle and provide production flow from producer at the right time, have an impact on price fluctuations owing to bargaining power on market.

Altough private companies have marketing power in our country; cooperatives can't have sufficient supply of goods and the bargaining power which impact on market price, because they generally don't have an agreement based on the contract with member producers. Cooperatives whose goods appraised by goverment purchasing, manage to do supply service only if it quotes high price.

3. SAMPLES OF CONTRACT FARMING

Contract farming which is the developing marketing system, contains two types of agreement (Abbott, s.125);

1. Preproduction Agreement
2. Harvest Agreement

In prepoduction agreement, producer accept to pay by determined unit weight and sale amount is included in contract. Producer only have production risk, the risk of sale belongs to receiver (wholesaler, processor, etc). Determining details carefully, fulfillment of responsibility, is for the benefit of both sides.

Although, when daily price is too high in accordance with the contract, producers usually sell a major part of product to a third person with high price. Contrary to this situation; when market price is low, receivers quote a low price for poor quality to try to grow profit margin.

The difference between harvest and preproduction agreement, is making an agreement after production in harvest agreement. It is a sales method especially preferred on fruit and vegetables. Generally, receiver takes over harvesting from producer. The receiver also undertakes a yield risk when being a gypsy moth on a tree. However, this method is important for consumers by the reason of regular and healthy harvesting from recievers; growers responsiblity get lighter.

Both types of agreements, decrease negativeness existing in other sales methods in free competition market, therefore it is preferred from some producers regularly. Also, some problems of contracted sales could be reviewed and solved in the following period from parties.

Making a contract with producers is the same in principle, however it varies from producer to producer. This differences results from varied producer characteristic, production techniques, harvest season and harvest methods in region.

Classification of different type of contracts by pegging as follows;

1. Contract of fixed price
2. Contract of added cost
3. Contract of considering market price
4. Contract of undetermined price

1. Contract of fixed price

The structure of producer and reciever determine the firm price. In this method, risk transfers from producer to receiver.

2. Contract of added cost

Producer's production expense is calculated. Sale price determined by adding profit share to the calculating amount.

3. Contract of considering market price

Producers have the opportunity to change the market price because of the change in supply and demand. Prodecers have the profit advantage with high-grade production in this method.

4. Contract of undetermined price

In this method, producer is exposed to the risks of price changes. However, his/her products are under purchasing guarantee at least.

This types of contract show us; how to create the mechanism of overcoming the difficulties when insufficient product supply eists which results from suboptimal weather conditions.

4.CONTRACT'S TOPIC SUBJECTS

Becoming widespreadof contract farming primarily hinges upon large mass of producer's attention. Besides, attention should be paid to preparing different types of agreement articles for each product if required. In this chapter, we study on the meaning of some important contract articles.

Handbuilt and informal agreements cause disutility in legal demand for producers. Advocacy service become important in this respect. Producers and receivers should have chance to use their potential completely by consulting to lawyers.

The contract includes firstly organizing between which producers and firms, place and time; secondly rundown about parties and thirdly details of contract. Articles of agreement is determined by characteristic of product. By means of agreements which are previously done; input allowance is made, products are received, price is fixed and payment is made.

Nowadays, contract production is quite prevalent in some regions of our country. However, it confronted with big problems; firms couldn't receive products they want, producers complain about low price and deferred payment.

When price is lower than contract price; producers who don't make an agreement, could sell their products to contract producer and they cause overpayment of factories. It occurs surplus goods in factories. Otherwise, when market price is higher than contract price; somme of the producers avoid from carrying out their commitment to factories.

5.CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Nowadays, contract production is quite prevalent in some regions of our country. However, it confronts with big problems; firms couldn't receive product what they want, producers complain about low price and deferred payment.

When price is lower than contract price; producers who don't make an agreement, could sell their products to contract producer and they cause overpayment of factories. It occurs surplus goods in factories. Otherwise, when market price is higher than contract price; somme of producers avoid from carrying out their commitment to factories.

In order to succeed in implementation, producer and businessman require to determine the conditions of contract with face to face discussion. For this purpose, The Union of Turkish Agricultural Chambers which isthe legal represantative of producer, should help to producer to prepare an agreement. Producers should collaborate with agricultural chambers for the signing of contract, contract should be signed by agricultural chambers, if needed.

Firms should pay attention to producer's opinion of quoting of a product price; price fixing should be determined by the committee which consist of , The Union of Turkish Agricultural Chambers and Ministry of Food, Agriculture and Livestock.

Some inconveniences occur in paying the product price. If recovery of debts are postponed, penalty rate should be performed. In what way and when making a payment to producer and payment conditions must be in the contract. The articles should be removed which conducivve any dispute.

Mechanism of suretyship in group should be managed strictly in the region where agreement is made. Thus, when producers do anything which is not included in the contract, everyone is responsible for it. In this circumstances, firm's control action increases.

Doing business operation is based on trust. However, abovementioned subjects should be express clearly in contracts. The price which producers get due should be in contract; problems of delivery and payment should be tried to minimize.

References

Shepherd, G.S., 1965. Marketing Farm Products - economic analysis. 4.Baskı. The Iowa State University Press, Iowa, USA.

Easwaran, S. ve S.J. Singh, 2006. Marketing Research. Oxford University Press. England.

Fidan, H., 2017. Uluslararası Tarımsal Pazarlama. Ekin Basım Yayın Dağıtım. Bursa.

Rehber, E. ve H. Vural, 2018. Tarım Ekonomisi. Ekin Basım Yayın Dağıtım. Bursa.

MARKETING STRUCTURE OF FRESH FRUIT AND VEGETABLE IN TURKEY

Prof.Dr. Hasan Vural[1] **Agr.Eng.Fatma Cihangir**

[1]Bursa Uludag University, Faculty of Agriculture Department of Agricultural Economics, Gorukle, 16059, Bursa TURKEY hvural@uludag.edu.tr

Abstract: Turkey has a very high level of fruit and vegetable production potential due to its climate and soil characteristics. Processed agricultural land in the world and in our country is limited and it is caused that adequate and balanced nutrition problems of the rapidly increasing world population. Production and consumption of fruit and vegetables should be extended for the solution the problems of balanced nutrition.

When comparing Turkey with many countries of the world, fruit and vegetables are produced almost every seasons and in every region in Turkey. According to Turkey Statistical Institute (TUIK), total fruit and vegetable productions in Turkey in 2014 were realized as 45.5 million tons.28.6 million tons from vegetable production and 16.9 million tons of fruit production were obtained. Turkey also has an important position in the foreign trade as well as its fresh fruit and vegetables production potential. Turkey exported 3.5 million tons of fresh fruit and vegetables in 2014.Provided income from the total fruit and vegetable exports was 2.3 billion dollars.

However there are a number of problems in the fresh fruit and vegetable marketing in Turkey where has high production capacity and many fruits and vegetables. This situation affects the development of the processed fruit and vegetable industry and producer and consumer prices. Due to undeveloped marketing structure and the high number of vehicle, producer income is reduced and the marketing margin is increased. Farmers need to be organized, especially in marketing. In this study, it is aimed to examine fruit and vegetable marketing structure and marketing problems in Turkey.

Key words: fresh fruit, marketing, marketing margin, vegetable.

1. INTRODUCTION

The limited field of processed agricultural purposes in the world and Turkey is caused to adequate and balanced nutrition problems. Production and consumption of fruits and vegetables is of great importance for the solution of balanced nutrition problems. Turkey is quite an important country for fresh fruit and vegetable production location in terms of its' geographical location, climate and soil properties. Almost every season and in every region of fruit and vegetable production is concerned in Turkey. However, certain regions are taking more interest in producing these products. For example, the Mediterranean and the Aegean region of Turkey produce 54% of the total fruit production and they produce %49 of the total vegetables production (Akbay et al, 2005).

Fresh fruit and vegetables marketed directly to consumers, also they are delivered though exporters's unions, cases wholesalers, brokers, cooperatives, producer associations, trade exchanges, boards, exporters and importers.

Fresh fruit and vegetables are important in marketing as production, market structure varies depending on the product and country. Fresh fruits and vegetables can be delivered directly to the consumer. The lack of strong producer organizations increase loyalty to the vehicle and increasing the number of agents increased marketing margin.

And also, agricultural production potential in Turkey is not yet being fully used and it contains elements that are slowing the development of the marketing system. It is possible to be given a stronger industry's structure making improvements on stages of production, processing and marketing (Yurdakul et al.,2015).

In this study the structure of fresh fruit and vegetables marketing in Turkey will examine and try to make proposals will reduce the marketing margin.

2. FRESH FRUIT AND VEGETABLE PRODUCTION IN TURKEY

The amount of fresh fruit and vegetable production in Turkey was 40 million tons in 2010. In 2014 this figure was realized as 43 million tons. When examining the total production of fresh fruit and vegetables, It is observed that vegetable production receives the highest share. In Turkey share of the amount of vegetable production have received in total amount of fresh fruit and vegetable production said to be between 33-35%.

Referring to the following table, the share of fruit production is seen to be between 35-39%.The share of fruit and vegetables production have not changed much in the current year (Table 1).

Table1. Fresh Fruit and Vegetable Production

Years	Vegetables Production (mt)	Vegetables Production (%)	Fruit Production (mt)	Fruit Production (%100)	Total Production (mt)	Total Production (%)
2010	25.997.195	65	13.950.034	35	39.947.229	100
2011	27.547.462	66	14.388.128	34	41.935.590	100
2012	27.820.207	65	14.891.130	35	42.711.337	100
2013	28.448.218	65	15.326.786	35	43.775.004	100
2014	28.569.781	67	14.298.402	33	42.868.183	100

Source: Turkish Statistical Institute,2015

Table 2 and Table 3 are given production figures of some fresh fruit and vegetables products in Turkey. Grape, apple, olive and orange production quantities of the shares received from the total fresh fruit production in 2014, respectively 29%, 17%, 12%, 12%.In 2014 the total amount of fresh vegetable production tomatoes has share of 41% respectively water melon (14%),cucumber (6%) and melon(%6).

Table 2. Production of fruits (For selected products)

Years	Grapes (tonne)	Apples(tonne)	Olives(tonne)	Oranges(tonne)
2010	4 255 000	2 600 000	1 415 000	1 710 500
2011	4 296 351	2 680 075	1 750 000	1 730 146
2012	4 234 305	2 888 985	1 820 000	1 661 111
2013	4 011 409	3 128 450	1 676 000	1 781 258
2014	4 175 356	2 480 444	1 768 000	1 779 675

Source: Turkish Statistical Institute,2015

Table 3. Production of vegetables (For selected products)

Years	Tomatoes(tonne)	Cucumbers(tonne)	Melon(tonne)	Water melon(tonne)
2010	10 052 000	1 739 191	1 611 695	3 683 103
2011	11 003 433	1 749 174	1 647 988	3 864 489
2012	11 350 000	1 741 878	1 688 687	4 022 296
2013	11 820 000	1 754 613	1 699 550	3 887 324
2014	11 850 000	1 845 749	1 707 302	3 885 617

Source: Turkish Statistical Institute,2015

3. FOREIGN TRADE OF FRESH FRUITS AND VEGETABLES IN TURKEY

Turkey fresh fruit and vegetable exports as of 2014 is $ 2.4 . This constitutes 66% of the fruit and vegetables 34% (Table 4.)

Table 4.Fresh Fruit and Vegetable Exports in Turkey ($)

Item	2013	2014
Fresh Fruit	1.638.827.300	1.662.658.799
Fresh Vegetable	691.838.548	710.183.663
Total	2.348.552.930	2.393.534.500

Source: Turkish Statistical Institute,2015

When January-June 2015 exports of fresh fruits and vegetables (according to FOB value) is analyzed, it is seen that the rate of decline of -18% and tomato is the first with 281.3 million dollars in export value. Respectively, lemon, orange, cherry, sour cherry and mandarin followed by. Decrases of tomatoes, oranges, cherries cherry and mandarin group have caused to of decline in the rate of -13% in exports in January-June period.

Table 5. Turkey Fresh Fruit and Vegetable Exports

PRODUCT GROUP	01.01-30.06.2014		01.01-30.06.2015		Increase Decrease (%)		2015
	KG	FOB USD	KG	FOB USD	KG	FOB USD	(%)
TOMATO	469.036.468	344.793.163	384.970.435	281.366.606	-18	-18	28
LEMON	171.607.971	114.159.820	223.892.659	128.656.963	30	13	13
ORANGE	204.169.757	114.173.878	165.359.602	84.622.865	-19	-26	9
CHERRY	30.946.598	99.357.431	34.777.105	69.799.401	12	-30	7
MANDARIN	132.520.721	77.952.268	109.583.299	59.450.237	-17	-24	6
PEPPER	54.281.818	53.112.206	59.654.913	50.652.592	10	-5	5
GRAPEFUIT	120.412.703	62.415.433	88.191.322	42.712.743	-27	-32	4
APPLE	83.876.273	28.372.924	96.929.145	33.845.049	16	19	3
NAR	46.703.621	31.963.039	53.660.561	31.684.799	15	-1	3
APRICOT	22.169.535	21.958.809	47.026.625	29.163.979	112	33	3

Source: Uludag Exporters Association General Secretariat,2015

Table 6.Fresh Fruit And Vegetable Export In Some Countries

ÜLKE	01.01-30.06.2014		01.01-30.06.2015		Increase Decrease (%)		2015
	KG	FOB USD	KG	FOB USD	KG	FOB USD	(%)
RUSSIAN FEDERATION	574.087.225	409.452.507	643.333.794	451.969.203	12	10	45
IRAQ	403.203.630	170.034.052	365.524.564	148.407.658	-9	-13	15
GERMANY	48.042.571	93.812.268	46.458.218	68.313.021	-3	-27	7
ROMANIA	68.972.340	50.186.492	61.557.445	44.552.402	-11	-11	4
UKRAINE	112.744.802	67.486.921	47.617.925	29.104.576	-58	-57	3
BULGARİA	88.527.077	54.480.822	58.932.490	26.145.892	-33	-52	3
SUUDİ ARABİA	39.327.749	24.701.875	44.936.219	23.776.469	14	-4	2
GEORGIA	72.401.082	25.211.646	57.481.949	19.238.654	-21	-24	2
NETHERLANDS	23.213.608	24.649.562	15.694.095	17.468.005	-32	-29	2
SYRIA	20.345.232	6.821.258	40.072.555	12.272.519	97	80	1

Source: Uludag Exporters Association General Secretariat,2015

During January-June 2015 Russian Federation located first in export with 45% share. In the same period Iraq, Germany, Romania and Ukraine followed.

4. MARKETING CHANNELS

Agricultural products marketing channels vary according to products, organization level, the country's competitiveness and business policies. There are various marketing systems in the fresh fruit and vegetable trade in the world. Products are delivered to the consumer with a variety of marketing channels including brokers or either directly (Albayrak, 2009).

Some producers are delivered to producers through brokers because of shipping costs. Brokers marketed products to marketing channels such as retail and wholesale markets, then they are delivered concsumers though market, supermarket, grocery store. In addition, producers can market their products directly to agricultural cooperatives and exporters. The other marketing channel, fruits and vegetables are reached by agricultural cooperatives and then from there to consumers.

The longest of fresh fruit and vegetables marketing channel in Turkey;

"Producer - collector - brokers (production place) - wholesale broker (consumption place) - retailer - consumer"(Akbay et al., 2005)

Markets in a traditional marketing system in Turkey; producers, wholesalers and retailers are divided into three basic groups form. Producer markets are markets where producers sell their products.

The wholesale markets where collectors buy the products from producers and sell the processing facilities and large collectors. Retailers markets are sales location in which the product is purchased by end consumers (Akpınar et al., 2009).

5. RESULTS

Fresh fruit and vegetables marketing it is very important in agricultural sector and market structure varies depending on the product and country. The lack of strong producers' organizations in Turkey leads to dependence on broker. This situation causes to increase marketing margin. In the agricultural sector in Turkey when producers buy or sell goods entered the market, are confronted with an organized trade and industry sector. Strategies that will increase the efficiency and quality of production must be determined. Marketing infrastructure should be improved. Organizations should be encouraged to provide horizontal and vertical integration. Producers should be informed about fruit and vegetable cultivation techniques and result of research should be communicated to the producers. In addition, producers should be encouraged to organize and the establishment of producers' associations must be provided.

REFERENCES

Akbay, C.,Candemir, S., Orhan, E. 2005. Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Ürünleri Üretim ve Pazarlaması, Kahramanmaras Sutcu ımam Universty Journal of Science and Engineering 8(2)-2005.

Akpınar, G.M., Özkan, B., Atalay Oral, M., Kzılay, H. 2009. Tüketicilerin Yaş Meyve Sebze Tedarik Kanalı Seçimi: Modern (Süper-Hipermarket) Perakendeciler, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2009, 22(2), 211–221

Albayrak, M. 2009.Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Merkezlerġ: Toptancı Haller-Pazarlar: (Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye'den Örneklerle Yapısı ve İşleyişi, http://www.tepge.gov.tr (Access date 4.211.2015)

Turkish Statistical Institute (TurkStat), www.turkstat.gov.tr, 04.11.2015

Uludag Exporters Association General Secretariat, www.uib.org.tr, 04.11.2015

Vural, H., 1992. Türkiye'de yaş meyve ve sebze pazarlaması. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Sempozyumu. 25.08.1992. Ankara.

Vural, H., 2014. Tarım ve gıda ürünleri pazarlaması. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Notları no.111. Bursa.

Yurdakul, O., Emeksiz,F., Şengül,S., Çökmez,N. Tarım Ürünleri İç Ve Dış Pazarlaması ,http.www.zmo.org.tr (access date 05.11.2015)

Türkiye'de Geleneksel ve Etik Bankalar Arasındaki Farklılıklar

Havva ARABACI[1]

[1] Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe Vergi Bölümü, arabacih@hotmail.com

Özet: Bankalar, mevduat veya diğer şekillerde birikim sahiplerinden topladıkları fonları kredi olarak kullandıran finansman kurumlarıdır. Bankaların kuruluş amacı ve görevi finansal aracılık yapmaktır. Halka yönelik olarak bankaların şube sistemi aracılığıyla yürüttükleri bankacılık, geleneksel bankacılık olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel bankacılık, faiz esasına dayanır. Bankalar son yıllarda faaliyetlerinin yarattığı ekonomik sonuçlarının yanı sıra sosyal ve çevresel sonuçlarıyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu anlamda bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine etik (veya sürdürülebilir) bankacılık denir. Etik bankalar, sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunan proje ve kurumları finanse etmektedirler. Geleneksel bankacılığın aksine en çok finansal kazancı sağlayacak yatırımlar değil, makul bir finansal kazanç yanında sosyal ve çevresel fayda içerikli yatırımlar desteklenmektedir.

Etik bankaları geleneksel bankalardan ayıran hususlar; amaç, finanse edilen projeler, şeffaflık ve hesap verebilirlik, paydaşların katılımı, garantilerdir. Bu çalışma ile Türkiye'de geleneksel bankalar ve etik bankalar arasındaki farklılıklar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka, Geleneksel Bankalar, Etik Bankalar.

Differences Between Traditional and Ethical Banks in Turkey

Abstract: Banks are financial institutions that make use of funds as loans which they collected from depositors in deposits or other forms. The purpose and task of banks is to provide financial intermediation. Banking, which is carried out through the branch system for the public, is called traditional banking. Traditional banking is based on interest. In recent years, banks have been interested in the social and environmental consequences of their activities as well as their economic consequences. In this sense, the design of banks' financial products and services to support sustainable development is called ethical (or sustainable) banking. Ethical banks finance projects and institutions that contribute to the process of sustainable development. In contrast to traditional banking, investments that provide social and environmental benefits along with a reasonable financial gain are supported, not the investments that will provide the most financial gain.

The issues that differentiate ethical banks from traditional banks are; the objectives, financed projects, transparency and accountability, stakeholder participation, and guarantees. In this study, the differences between ethical banks and traditional banks in Turkey, were tried to explain.

Key Words: Bank, Traditional Banks, Ethical Banks.

1. GİRİŞ

Finansal piyasalarda finansal aracılık işlevini gören kurumların başında bankalar gelir. Finansal piyasalar, fon fazlası olanlarla, fon açığı olanları karşı karşıya getiren ortamlardır. Finansal piyasalar; Para-Döviz Piyasaları, Bono-Tahvil Piyasaları ve Hisse Senedi Piyasalarını kapsar (Uzunoğlu, 2014: 5).

"Bankalar, en genel anlamıyla; ekonominin çeşitli kesimlerinden topladığı kullanılabilir atıl fonların, ekonomiye aktarılmasını sağlayan ve ekonomik hayatın sürdürülmesinde vazgeçilmez nitelikteki hizmetleri üreten kuruluşlardır" (Atay,2003:1) şeklinde tanımlayabiliriz.

Finansal sistemdeki nakit hareketlerini düzenleyen önemli kuruluşlardan olan bankaların sağlıklı çalışması ekonomik sistem açısından oldukça önemlidir. Bankacılık sistemi bir taraftan tasarrufları yatırımlara kanalize ederken diğer taraftan iktisadi ve ticari faaliyetlere aracılık etmekte ayrıca para politikasının aracı olarak iktisadi ilişkilerin temelini teşkil etmektedir (Zaim,2000:343).

Finansal piyasaların; Fon aktarım mekanızması yanı sıra risk paylaşımı, likidite, finansal derinlik ve katılımcılarla bilgi paylaşımı gibi temel fonksiyonları da vardır (Uzunoğlu, 2014: 38).

Finans sistemi, özellikle de bankacılık sektörü, ekonomik büyüme ve kalkınmanın lokomotifi niteliğindedir. Küreselleşen dünyada fon akışlarını yönlendiren, uluslararası politikaların belirlenmesinde, makroekonomik istikrarın sağlanmasında önemli rol oynayan finansal kuruluşlar, bütün insanlığı etkileyebilmekte ve dolaylı yollarla da olsa çevreye, insan haklarına ve sosyal adalete önemli düzeyde katkı ya da zarar verebilmektedirler.

Bütün işletmelerin ihtiyaç duyduğu fonlar, finansal kuruluşlar aracılığıyla temin edilmektedir. Dolayısıyla finans sisteminin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili atacağı adımlar diğer bütün sektörleri de etkilemekte ve yönlendirmektedir (Öner Kaya, 2010, s. 79).

Türkiye'de Türlerine Göre Faaliyet Gösteren Bankalar;

a)Ticaret (Mevduat) Bankaları

-Kamu,

-Özel,

-Yabancı,

-Mahalli,

*TMS (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu).

b) Kalkınma ve Yatırım Bankaları,

c) Katılım Bankaları.

Genel anlamda, ticari bankalar, tasarrufları kabul eden ve bunları plase eden ve/veya ticari krediye dönüştüren kurumlar olarak tanımlanırlar. Temel işlevleri mevduat kabul edip bunları krediye dönüştürmek olsa da ticaret bankaları, bankacılık hizmetleri adı altında bir çok işleve sahip olan kurumlardır (Uzunoğlu, 2014, s. 15).

Bankalar Kanununa göre; kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri mevduat bankası olarak tanımlanır.

Yatırım bankaları, mevduat toplama yetkisi olmayan, geniş şube ağının olmaması nedeniyle bankacılık hizmet ürünlerinin tamamını sunamayan ve ticaret bankalarına kıyasla ticari faaliyetlerini sınırlı olarak yerine getirebilen bankalardır (Kaya,2015:81). Yatırım bankaları ticari ve sınai işletmelerle, devlet kuruluşlarının, sermaye ve yatırım ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olan kuruluşlardır (Geylan,1985:14). Yatırım bankaları, tahvil ihraç etmek ve kredi almak suretiyle elde ettikleri kaynakları kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet almak ya da firmalara orta uzun vadeli yatırım ve proje kredisi sağlamak şeklinde kullanırlar. Yatırım bankaları, yatırım yaptıkları menkul kıymetleri daha sonra halka satmaları nedeniyle literatürde menkul kıymet taciri olarak da adlandırılırlar (Akbulak, Kavaklı ve Tokmak, 2004:82).

Kalkınma bankaları, 1950'li yıllarda Dünya Bankası'nın teşvikleriyle, gelişmekte olan ülkelerde kurulmuş olup, sermaye yetersizliği içindeki firmalara ve büyük sanayi firmalarının yapacağı yeni yatırımlara kaynak ve teknik yardım sağlayarak sınai gelişmeyi artırmak amacını güden finansal kuruluşlardır (Erdem, 2012:233). Kalkınma bankalarının amacı, yatırım sermayesi açığını gidermek ve teknik yardım sağlamak yoluyla girişimcilerin yatırım ile ilgili kaygılarını azaltmak ve sanayileşme sürecini hızlandırmaktır. Kalkınma bankalarının mevduat toplama yetkisi yoktur. Kaynaklarını, uluslararası kurumlardan aldıkları kredilerle, hükümetten yapılan yardımlarla ve tahvil çıkararak borçlanma suretiyle oluştururlar (Kaya,2015:83).

Katılım bankaları, gerek işlemler gerekse kullanılan ürünler açısından farklılık göstermektedir**.** Katılım bankaları, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, faizsiz finansman kurallarını dikkate alarak çeşitli projelerde değerlendirmekte (tüketicilere ve işletmelere fon kullandırım) vade sonunda ortaya çıkan kar veya zararı yine tasarruf sahipleri ile paylaşmaktadır. Bu grup bankaların katlandıkları maliyet kar payı gideri ve elde ettikleri gelirin adı da kar payı gelirleri olarak adlandırılmaktadır (Hazar ve Babuşcu, 2017, s. 63). Katılım bankaları; finansal sistemde faiz yerine, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayan, doğrudan nakit kullandırma yerine ticaret ve ortaklık esasına göre fon kullandıran bankacılık türüdür.

2001 yılında Türkiye'de meydana gelen finansal krizden sonra Nisan 2001'de ekonomideki yapısal sorunları gidermek ve finansal sistemin mali yapısını güçlendirmek amacıyla, güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya konulmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında bankacılık sektörü ile ilgi son derece önemli kararlar alınmış, yeni kurumlar oluşturulmuş, yasalar çıkartılmıştır. 2002-2007 dönemi gerek ekonomi, gerekse bankacılık sektörü açısından yeniden yapılandırılma dönemidir. Bankacılık sistemi bu dönemde önemli gelişmelerin olduğu bir yapılanma sürecine girmiştir. Bankacılığa ilişkin yasal düzenlemelerin uluslararası standartlara ve uygulamalara uyumlaştırılması çalışmaları gerçekleşmiştir. Bankalar Kanunu'nda çok ciddi değişiklikler yapılmıştır. Bankacılık Kanunu 2005 yılında yasallaşmıştır. Bankacılık sektörünün denetimi ve

düzenlemesine ilişkin tüm yetki Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası'ndan alınıp, yeni kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) aktarılmıştır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 4'üncü maddesinde bankaların, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla gerçekleştirebileceği faaliyetler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

a) Mevduat kabulü,

b) Katılım fonu kabulü,

c) Nakdî, gayri nakdî her cins ve surette kredi verme işlemleri,

d) Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,

e) Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,

f) Saklama hizmetleri

g) Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri; Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,

i) Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövize dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,

j) Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri,

k) Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,

l) Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,

m) Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi

işlemleri gibi garanti işleri,

n) Yatırım danışmanlığı işlemleri,

o) Portföy işletmeciliği ve yönetimi,

p) Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı,

r) Faktoring ve forfaiting işlemleri,

s) Bankalar arası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,

t) Finansal kiralama işlemleri,

v) BDDK tarafından belirlenecek diğer faaliyetler.

2. GELENEKSEL VE ETİK (SÜRDÜRÜLEBİLİR) BANKALAR ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Halka yönelik olarak bankaların şube sistemi aracılığıyla yürüttükleri bankacılık, geleneksel bankacılık olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel bankacılık, faiz esasına dayanır. Ekonomi ve finans dünyasının yapı taşları olan bankaların üstlendiği fonksiyonları temel olarak dokuz ayrı başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar (Bildirici Çalık, 2016: 58);

- Fon Sağlama ve Fon Kullanma Fonksiyonu,
- Hizmet Fonksiyonu,
- Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu,
- Dış Ticareti Fonlama ve İhracatı Teşvik Fonksiyonu,
- Para Politikasının Yürütülmesine Yardımcı Olma Fonksiyonu,
- Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu,
- Uluslararası Mali Piyasalarda Risk Yönetimi Fonksiyonu,

- Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama Fonksiyonu,
- Finansal Aracılık Fonksiyonu.

Bankalar son yıllarda faaliyetlerinin yarattığı ekonomik sonuçlarının yanı sıra sosyal ve çevresel sonuçlarıyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu anlamda bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine etik (veya sürdürülebilir) bankacılık denir. Etik bankalar, sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunan proje ve kurumları finanse etmektedirler. Geleneksel bankacılığın aksine en çok finansal kazancı sağlayacak yatırımlar değil, makul bir finansal kazanç yanında sosyal ve çevresel fayda içerikli yatırımlar desteklenmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma konusu, 1972 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı'nda ilk kez gündeme gelmiştir. Var olan kıt kaynaklarının kullanımı ve bunların gelecek nesillere aktarılabilmesiyle ilgili olan ve dünyanın gelecek nesillere de yaşanılabilecek yer olarak kalmasını amaçlayan bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına ise ilk kez 1987 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletlerin Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu raporunda yer verilmiştir. Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutu olan bu kavramın iş dünyasına girmesi 80'lerin sonunda gerçekleşmiştir. Türkiye'de 1997 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında temelini Gündem 21'in oluşturduğu "Yerel Gündem 21" uygulanmaktadır. Gündem 21 içeriğinde, sürdürülebilir kalkınma konusunda alınan tüm karar ve eylem planlarının çerçevesi genişletilmiştir.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından sürdürülebilir kalkınmanın günümüzdeki tanımı yapılmıştır (Tıraş, 2012: 60). Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma; "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır."

Sürdürülebilir kalkınma kavramı iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda ihtiyaçlar, ikinci kısımda ise çevrenin günümüzde ve gelecekteki talepleri karşılayabilme gücüne teknolojiden kaynaklanan sınırlamalar bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sürdürülebilir kalkınma, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır (Toprak, 2006: 147).

Etik bankaları geleneksel bankalardan ayıran hususlar; amaç, finanse edilen projeler, şeffaflık ve hesap verebilirlik, paydaşların katılımı, garantilerdir. Etik bankaları geleneksel bankalar arasındaki farklar Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Geleneksel ve Etik Bankalar Arasındaki Farklılıklar

	Geleneksel Bankalar	Etik Bankalar
Amaç	Ekonomik karlılık (Ekonomik sürdürülebilirlik)	Ekonomik karlılık yanında sosyal ve çevresel fayda (Sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik)
Finanse Edilen Projeler	Yüksek karlılık sağlayan projeler (ekonomik katma değer yaratan projeler)	Çevre, sosyal işbirliği, kültür, sivil toplum içerikli projeler (ekonomik, sosyal ve çevresel katma değer yaratan projeler)
Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik	Kredilerin hangi projelerin finansmanında kullanıldığı ile ilgili bilgi vermemektedirler.	Genellikle kimlerin ya da hangi şirketlerin finanse edildiği ve finanse edilen projelerin amacı, süresi, miktarı ile ilgili bütün bilgileri sağlamaktadırlar.
Paydaşların Katılımı	Özellikle mevduat sahipleri açısından bakıldığında, yatırdıkları fonların hangi projelerin finansmanında kullanılacağına müdahale edememektedirler.	Genellikle mevduat sahipleri, tasarruflarının hangi projelerin finansmanında kullanılacağına müdahale edebilmektedirler.
Garantiler	Gayrimenkul ipoteği, kişisel garantiler, banka garantileri, vd.	Genellikle geleneksel bankaların kullandığı garantileri kullanmaktadırlar. Ancak grup garantisi, içsel garanti sistemleri (fonlar) gibi garanti mekanizmaları ile geleneksel bankalardan kredi kullanması güç olan sosyal kuruluş ya da projelere kredi sağlanmaktadır.

Kaynak: Öner Kaya, E. 2010: 83.

Geleneksel bankalar, en çok finansal kazancı sağlayacak yatırımları; etik bankalar ise, en çok finansal kazancı sağlayacak kurumları değil, makul bir kazanç yanında sosyal ve çevresel fayda içerikli yatırımlar desteklenmektedir. "Özellikle organik tarım, yenilenebilir enerji, işçi sağlık ve güvenliği, hizmet içi eğitim, kadına yönelik iş imkânları, yoksullukla mücadele gibi faaliyetler etik bankacılığın öncelikli hedef kitlesi arasında yer almaktadır (Öner Kaya, 2010; 83)

Geleneksel bankalar, yüksek karlılık sağlayan projeleri; etik bankalar ise, sadece sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunan proje ve kurumları finanse etmektedirler.

Geleneksel bankalar, kredilerin hangi projelerin finansmanında kullanıldığı ile ilgili bilgi vermemektedirler. Etik bankalar, kimlerin ya da hangi şirketlerin finanse edildiği ve finanse edilen projelerin amacı, süresi, miktarı ile ilgili bütün bilgileri sağlamaktadırlar. "Sürdürülebilir bankalarda şeffaflık ilkesi esastır. Bu tür bankaların müşterileri mevduatlarının hangi şirketlerin finansmanında ve ne tür projelerde kullanıldığını takip edebilmektedir" (TBB, 2013).

Geleneksel bankalarda özellikle mevduat sahipleri yatırdıkları fonların hangi projelerin finansmanında kullanılacağına müdahale edememektedirler. Etik bankalarda genellikle mevduat sahipleri, tasarruflarının hangi projelerin finansmanında kullanılacağına müdahale edebilmektedirler.

Geleneksel bankalar, Gayrimenkul ipoteği, kişisel garantiler, banka garantileri, vd.; etik bankalar ise genellikle geleneksel bankaların kullandığı garantileri kullanmaktadırlar. Ancak grup garantisi, içsel garanti sistemleri (fonlar) gibi garanti mekanizmaları ile geleneksel bankalardan kredi kullanması güç olan sosyal kuruluş ya da projelere kredi sağlanmaktadır.

Türkiye'de bankacılık sektöründe çevresel ve sosyal konulara ilişkin farkındalık, diğer sektörlere kıyasla daha yavaş gelişme kaydetmiştir. Türkiye'deki bankalar çevresel projelere destekte bulunmaya 2000'li yıllardan sonra başlamıştır. Türkiye 2006 yılında, 5411 sayılı yasayla 'Bankacılık Etik İlkeleri'ni kabul etmiş ve bankalar bu doğrultuda sürdürülebilirlik faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye'deki bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerine içsel süreçlerinde tasarrufa yönelerek başladıkları görülmektedir. Bankalar şubelerinde kullandıkları elektrik, doğalgaz, su ve kağıt tüketimlerini en aza indirmeyi hedefleyen politikalar doğrultusunda çalışmaktadır. (Altun Ada Ve Kılıç, 2014, s. 208).

Türkiyede'ki "Bankacılık Sektörü için Sürdürülebilirlik Kılavuzu" hazırlanmıştır. Bankaların, faaliyetlerinin çevresel ve sosyal öngörülebilirliğini, saydamlığını ve izlenebilirliğini daha sistematik bir şekilde yönetmesine rehberlik etmesi amaçlanan bu çalışma, bankacılık sektörünün sürdürülebilir kalkınmaya vereceği katkıda iyi uygulamaları içermektedir (TBB).

Türkiye'de faaliyet gösteren diğer bankalara kıyasla sürdürülebilir bankacılık faaliyetleri konusunda sürdürülebilirliğin çevresel ve sosyal sonuçları ile de ilgilenmeleri ve bu konuda öncül olmaları nedeniyle Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. Türkiye İş Bankası A.Ş., Şekerbank, Garanti Bankası ve Yapı Kredi bankası örnek olarak verilebilir.

Türkiye'de özel sektöre ait ilk Kalkınma Ve Yatırım Bankası Olan ve 1950 yılında Türk özel sektörüne, uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan fonlar ile orta ve uzun vadeli finansman sağlamak amacıyla kurulan TSKB (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.), Türkiye'de sürdürülebilir bankacılık uygulamalarına öncülük etmeye çalışmaktadır. TSKB, 2005 yılında çevresel duyarlılığını bir sistematiğe kavuşturmak için Çevre Yönetim Sistemi (EMS-Environmental Management System) projesine başlamıştır. TSKB, 2016 yılı itibarıyla finansal ve sürdürülebilirlik performansını Entegre Rapor ile sunmaya başlayarak Türk finans sektöründeki öncü rolünü korumaktadır (TSKB, 2017 Entegre Rapor).

Türkiye İş Bankası, 1924 yılından günümüze kadar Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bir bankadır. 2000 yılında sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye'de ilk çevre dostu yatırım fonu ise İş Bankası tarafından 05.06.2008 tarihinde kurulmuş bulunmaktadır. İş Bankası ve TEMA Vakfı'nın ortak projesi olan B Tipi Değişken TEMA Çevre Fonu, sadece çevreye duyarlı şirketleri portföyüne almakta; silah ve sigara üreten, çevresel kirliliğe sebep olan ya da çevresel problemleri bulunan şirketlere yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Çevreye duyarlı yatırımcılar için bir yatırım seçeneği oluşturan fon, çevreyle dost politikalar uygulama konusunda şirketleri cesaretlendirmekte ve yeşil şirketleri diğerlerinden ayırmaktadır. Ayrıca fonun yönetim gelirinin yarısı TEMA tarafından yürütülen çevre kalkınma projelerine aktarılmaktadır (Tevfik, 2009).

Şekerbank, 1953 yılından günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren ticari bir bankadır. Şekerbank, enerji verimliliği yatırımlarının finansmanında Türkiye'nin ilk bankacılık ürünü olan EKOkredi ile güvenilir,

sürdürülebilir ve modern enerjiyi herkes için erişilebilir kılarak, 80 bine yakın kişiyi enerji tasarrufu ile tanıştırmış ve 5,2 milyon ton karbon salımını engellemiştir. Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde en iyi uygulama örneği olarak sunulan EKOkredi ile enerji verimliliğinin finansmanındaki öncü rolünü korumaya devam etmiştir (Şekerbank, 2015).

Garanti Bankası, 1946 yılından bu yana Türkiye'de faaliyetlerini sürdürmektedir. Garanti Bankası, Eğitim, çevre ve sosyal projelere finansal destekte bulunmakta ayrıca KOBİ'lere düşük faizli kredi imkanı sunmaktadır. Banka 2006 yılında kurulu gücü yaklaşık 200 MW olan rüzgar enerji santrallerine 15 milyon euro finansman sağlamıştır. Türkiye çapında kağıtsız bankacılık sistemi, kimlik tarama uygulaması gibi kaynak tasarrufuna yönelik çok sayıda önlemi hayata geçirmiş bulunmaktadır. 2009'da ilk kez sera gazı emisyonlarını hesaplamaya başlamıştır. 2017 yılında yenilenebilir enerji yatırımlarına öncelik vermeye devam etmiş ve yenilenebilir enerji yatırımlarında önemli bir başarı sağlanmıştır. Türkiye'de yenilenebilir enerji projelerinin finansmanında öncü olan Garanti Bankası, rüzgâr enerjisi projelerine en çok finansman sağlayan kurum olarak, 2017 yılında yeni yatırım projelerine aktarılan kaynakların tamamını yenilenebilir enerji yatırımlarına yönlendirerek, proje finansmanında yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verme hedefini aşmış bulunmaktadır (Garanti Bankası, 2017).

Yapı Kredi Bankası, 1944 yılında kurulan ticari bir bankadır. 2011 yılında gerçekleştirilen tasarruf ile 36.525 ağacın kesilmesini önlemiştir. Aynı yıl içinde genel müdürlük binalarında yazıcı sistemi yatırımlarıyla yılda 2.4 milyon sayfa kağıdın tüketilmesi önlenmiştir. 2008 yılında başlattığı Engelsiz Bankacılık projesi çerçevesinde engelsiz ATM'lerin sayısı 2011 yılsonu itibariyle 150'ye ulaşmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında 266 farklı enerji projesine, yaklaşık 7 milyar dolar finansman sağlanmıştır. Bu projelerin %75'i yenilenebilir enerji projelerine yönelik olmuştur. Doğal kaynaklara ve çevreye zarar verebilecek bütün unsurlar değerlendirilerek yasaklı sektörlerde yer alan projelere finansal destekte bulunmamaktadır. Yapı Kredi Bankası, sürdürülebilir kalkınmaya olan bağlılığını güçlendirmek adına Kasım 2016'da Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Beyanı'nı imzalayarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans İnisiyatifi'ne (UNEP FI) katılmıştır. Birleşmiş Milletler Kadının Güçlenmesi Prensipleri (UN WEPs) Kadının Güçlenmesi Prensipleri (Women's Empowerment Principles – WEPs), kadınların ekonomik yaşamın içinde yer alabilmelerini sağlamak amacıyla güçlendirilmesini hedefleyen özel sektörün en önemli küresel platformudur, Yapı Kredi, Aralık 2016'da bu platforma dâhil olmuştur (Yapı Kredi, 2017).

SONUÇ

Bankalar, finansal piyasalarda finansal aracılık işlevini gören kurumlardır. Bankacılık sektörü, ekonomik büyüme ve kalkınmanın lokomotifi niteliğindedir. Fon akışlarını yönlendiren, uluslararası politikaların belirlenmesinde, makroekonomik istikrarın sağlanmasında önemli rol oynayan bankalar, dolaylı yollarla da olsa çevreye, insan haklarına ve sosyal adalete önemli düzeyde katkı ya da zarar verebilmektedirler. İşletmelerin ihtiyaç duyduğu fonlar, bankalar aracılığıyla temin edilmektedir. Dolayısıyla bankacılık sektörünün, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili atacağı adımlar diğer bütün sektörleri de etkilemekte ve yönlendirmektedir.

Geleneksel bankacılık, yönelik olarak bankaların şube sistemi aracılığıyla yürüttükleri, faiz esasına dayanan bankacılıktır. Etik bankalar, sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunan proje ve kurumları finanse etmektedirler. Etik bankaları geleneksel bankalardan ayıran hususlar; amaç, finanse edilen projeler, şeffaflık ve hesap verebilirlik, paydaşların katılımı, garantilerdir.

Geleneksel bankacılığın aksine en çok finansal kazancı sağlayacak yatırımlar değil, makul bir finansal kazanç yanında sosyal ve çevresel fayda içerikli yatırımlar desteklenmektedir.

Bankaların yaptığı yatırımlar, kullandırdığı krediler ve diğer finansal ürünler dolaylı olarak çevrenin ya da insanların etkilenmesine sebep olabilmektedir. Bankalar son yıllarda faaliyetlerinin yarattığı ekonomik sonuçlarının yanında sosyal ve çevresel sonuçlarıyla da ilgilenmeye başlamışlardır.

Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra bankalar çevresel projelere destekte bulunmaya başlamıştır. 2006 yılında 5411 sayılı yasayla 'Bankacılık Etik İlkeleri kabul edilmiş ve Türkiye'deki bankalar bu doğrultuda sürdürülebilirlik faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye'de sürdürülebilir finans konusunda gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Akbulak, Y., Kavaklı, E., Tokmak, A., (2004). Kayıp Yıllar, Türkiye'de 1980'li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları Ve Bankacılık Sektörüne Etkileri. İstanbul: Beta Yayınları

Altun Ada, A., ve Kılıç, Z., (2014). Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Bankacılık:AB ve Türkiye'deki Uygulamalar, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42. Sayı, Ekim, 203-2012.

Atay, S.,(2003) Banka Muhasebesi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.

Bildirici Çalık, E. (2016). Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel Iıı Kriterleri Açısından Kıyaslanması, Yüksek Lisans Tezi. T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı, Van.

Erdem, E. (2012). Para, Banka Ve Finansal Sistem. Ankara: Detay Yayıncılık

Geylan, R., (1985). Ticari Banka Yönetimi Ve Türk Ticari Bankalarının Temel Yönetim Sorunları, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları

Hazar ve Babuşcu, (2017). Bankacılığa Giriş. Temel Bankacılık Bilgileri. Ankara: Bankacılık Akademisi Yayınları.

Kaya,F.,(2015) Bankacılık Giriş Ve İlkeleri, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Öner Kaya, E. (2010), Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankaların Rolü Ve Türkiye'de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları, İşletme Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 75-94.

Tevfik, G., (2009). First Green Investment Fund in Turkey, Changing Environments– Changing Finance? Sustainable Finance in Turkey, 22 January 2009, YapiKredi, İstanbul.

Tıraş H H (2012) Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 2, 57-73

Toprak, D. (2006). "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar" Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl/Volume:2 Sayı/Issue 4, s.Güz 2006.

Uzunoğlu, S. (2014). Bankacığa Giriş, Birinci Basım. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Zaim, S, (2000) "İktisadi Ve Sosyal Kalkınmada Özel Finans Kurumlarının Yeri", Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul; Çantay Kitabevi

İnternet Kaynakları

BDDK. (01.02.2019). https://www.bddk.org.tr/Mevzuat-Kategori/Kanunlar/1 (Erişim Tarihi: 10.09.2018).

TBB. Bankacılık Sektörü için Sürdürülebilirlik Kılavuzu,(http://www.tbb.org.tr/surdurulebilirlik/tbb-surdurulebilirlik-kilavuzu.html) (Erişim Tarihi: 26.07.2018).

TBB. (2013), Türkiye Bankalar Birliği, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1 374/Etik_Ilkeler_29.09.2010.pdf, (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

https://www.garanti.com.tr/tr

http://www.tskb.com.tr/tr

https://www.isbank.com.tr

https://www.sekerbank.com.tr

https://www.yapikredi.com.tr

Çevrenin Korunması ve Çevre Kirliliğinin Önlenmesi Kapsamında Türkiye'de Plastik Poşetlerin Ücretlendirilmesi, Beyanı ve Geri Kazanım Katılım Payının Tahsili

Havva ARABACI[1] **Fatih ÇAVDAR[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, arabacih@hotmail.com

[2]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdaeri Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fatihcavdar@trakya.edu.tr

Özet: 10.12.2018 tarihli ve 30624 saylı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile taşıma amaçlı kullanılan plastik alışveriş poşetlerinin ücretlendirilmesi hükme bağlanmış olup, bu husus 2872 sayılı Çevre Kanunu 13. ek madde de 'kaynakların verimli yönetimi ve plastik poşetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla plastik poşetler satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücret karşılığı verilir' şeklinde belirtilmiştir. Poşetten ücret alınmasında ki asıl amacın ise, poşet kullanımını azaltmak yoluyla çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi olduğu söylenebilir.

Türkiye'de plastik poşetlerde ücret uygulaması 01.01.2019 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmış olup geri kazanım payları ile ilgili poşet beyanı ve geri kazanım katılım payının tahsili, 2872 sayılı Çevre Kanuna getirilen ek maddede belirtilmiştir. Geri kazanım katılım payları ürünün piyasaya sürüldüğü tarihi takip eden ayın 15'ine kadar Çevre Bakanlığına beyan edilecektir. Üreticiler veya ithalatçılar ve satış noktaları tarafından plastik poşetlerin beyan edilmesi Bilgi Sistemi üzerinden yapılması ve beyanı takip eden ikinci ayın son gününe kadar Bakanlık Merkez Saymanlık Müdürlüğü hesabına ödenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma ile plastik poşetlerin satışı, beyanı, geri kazanım katılım payı tahsiline ilişkin usul ve esaslar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Plastik Poşet, Ücretlendirme, Beyan, Geri Kazanım Katılım Payı.

Remuneration, Declaration and Cashing Recycling Participation Shares for Plastic Bag in Turkey as part of Environmental Protection and Pollution Control

Abstract: Amendments on the Environmental Law entered into force by being published in the Official Gazette dated 10.12.2018 and numbered 30624, stipulates that the plastic carrier bags are going to be charged. This is stated in the 13th article of the Environment Law as "in order to ensure efficient management of resources and to avoid environmental pollution caused by plastic bags, a fee is charged for plastic carrier bags provided to the user or consumer at sales point". It can be said that the main purpose in taking fee from plastic bags is to protect the environment and to prevent the pollution by reducing the use of plastic bags.

Taking fee from plastic bags in Turkey, has started as of 01.01.2019. Declaration and collecting of recycling participation shares for plastic carrier bags is set out in the annex to the Environmental Law No. 2872. The recycling participation shares shall be declared to the Ministry of Environment until the fifteenth of the month following the date of the product launch. The declaration of plastic bags by producers or importers and sales points should be made through the Information System and must be paid to the account of the Ministry Central Accounting Office until the last day of the second month following the declaration.

In this study, it is tried to explain the principles and procedures related to the sale of plastic bags, the declaration, and the collection of recycling participation share.

Keywords: Plastic Bag, Remuneration, Declaration, Recycling Participation Share.

1. GİRİŞ

Çevre dünya üzerinde yaşamını sürdüren canlılarının hayatları boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortamdır. Hava, su ve toprak bu çevrenin fiziksel unsurlarını, insan, hayvan, bitki ve diğer mikroorganizmalar ise biyolojik unsurlarını teşkil etmektedir. Doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanılması, tahrip edilmesi sonucunda çevrede dengenin olumsuz yönde bozulması ve birtakım sorunların ortaya çıkmasına Çevre Kirliliği adı verilmektedir (http://cevreonline.com).

Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun yürürlüğe girmesiyle, 01.01.2019'dan itibaren kaynakların verimli yönetimi ve plastik poşetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla

plastik poşetler satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücreti karşılığı verilecektir. Bu düzenleme ile plastik poşet kullanımı ve çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılması hedeflenmiştir.

Plastik (Naylon) poşet, satış noktalarından temin edilen ve satın alınan ürünlerin, taşınması sırasında kullanılan polimer yapılı ürünlerdir. Naylon poşetin hammaddesi yenilenebilir olmayan ve doğada çok uzun süreler bozulmayan kaynaklardan elde edilmektedir (Gürbüz, Ve Yılmaz, 2018: 135-136).

Plastik poşet, polietilen denilen petrol türevinden ve atık plastik malzemelerin ikincil kullanımından elde edilen malzemedir. Plastik poşetler, çöplerle birlikte doğaya atılmaktadır ve yok olma süresi 1000 yılı bulabilmektedir. Fiziksel olarak yok olmuş gibi görünseler de, plastik poşetler mikro parçacıklara bölünürler ve yüzyıllar boyunca çevreye zarar verirler. Plastik (naylon) poşetlerin sadece %1'i geri dönüştürülebiliyor, %99'u doğada kalmakta, çevre kirliliği, hava kirliliği ve su kirliliğine sebebiyet vermektedir (https://www.copunesahipcik.org).

Plastik, biyolojik olarak parçalanabilen bir ürün değil yani doğada çözünmesi binlerce yıl boyunca mümkün olmamaktadır. Bunun yanı sıra plastiklerin imhası sırasında açığa çıkan gazlar da, çevreye geri dönüşü olmayacak zararlar verebilmektedir. Ayrıca plastik poşetlerin üretiminde kullanılan fosil yakıtlar, insan sağlığını da büyük ölçüde tehdit etmektedir. Çeşitli plastik ürünlerin doğada çözünme süresi 400 yıl ile 2 bin yıl arasında değişiyor. Ürkütücü olan ise, bu çözünme süresi içinde plastikte bulunan tüm zararlı maddelerin toprak ve suya karışıyor olması. Yani, topraktan elde edilen tüm besin maddeleri bu kirlenmeden etkileniyor ve yediğimiz her türlü gıdayla birlikte bizler de bu toksik maddeleri tüketmiş oluyoruz. Aynı zamanda pek çok hayvan da doğada karşılarına çıkan plastikleri yiyecek zannederek tüketiyor, bu durum sindirim sistemlerini etkiliyor ve süreç, pek çok hayvanın ölümüyle sonuçlanıyor. Özellikle bazı deniz canlıları, plastiğe maruz kalmaları nedeniyle nesillerinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Aslında bu durum ise tek bir nesli değil, besin zincirini çok uzun süre etkileyecek kadar uzun ömürlü durumlara neden olmaktadır (https://www.sozcu.com.tr).

Bu konuda diğer ülkeler göz önünde bulundurulduğunda ülkemizin bu alanda oldukça geç kalındığı görülmektedir. Örneğin; İtalya, Belçika, İrlanda gibi ülkelerde 2008 yılından beri naylon torbalara vergi nedeniyle kullanım oranında yüzde 94 azalma olduğu belirtiliyor. İsviçre, İsveç, Norveç, Almanya ve Hollanda'da mağazalarda plastik poşetler ücretle satılıyor. Dünyanın en kalabalık ülkesi Çin yasaklama yoluna gidiyor. Çin hükümeti 0,025 milimetreden daha ince plastik poşet üretmeyi ve marketlerde satışını yasaklamıştır. Çin, sadece torbaları paralı yapmakla, her yıl 37 milyon varil petrolü tasarruf etmektedir. Norveç, İsrail, Kanada, Batı Hindistan, Botswana, Kenya, Tanzanya, Güney Afrika, Uganda, Tayvan ve Singapur'da plastik torba kullanımı yasaklanmış ya da yasaklanma yolunda adımlar atılmıştır (Gürbüz, Ve Yılmaz, 2018: 139-140). Ülkemizde ise, poşet kullanımını azaltmak yoluyla çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla, 01.01.2019 tarihinden itibaren plastik poşetlerin satış noktalarında ücret karşılığı satışına başlanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE PLASTİK POŞETLERİN ÜCRETLENDİRİLMESİ

10.12.2018 tarihli ve 30624 saylı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile taşıma amaçlı kullanılan plastik alışveriş poşetlerinin ücretlendirilmesi hükme bağlanmış olup, bu husus 2872 sayılı Çevre Kanunu 13. ek madde de 'kaynakların verimli yönetimi ve plastik poşetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla plastik poşetler satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücret karşılığı verilir' şeklinde belirtilmiş olup, bu maddedeki düzenlemeler ilişkin usul ve esasların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirleneceği belirtilmiştir.

Türkiye'de plastik poşetlerde ücret uygulaması 01.01.2019 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmış olup geri kazanım payları ile ilgili poşet beyanı ve geri kazanım katılım payının tahsili, 2872 sayılı Çevre Kanuna getirilen ek maddede belirtilmiştir.

2872 sayılı Kanun'da geri kazanım payı 11. ek madde de "Poşetlerin satış noktalarından listede belirtilen tutarda geri kazanım katılım payı tahsil edilir" şeklinde belirtilmiştir.

Söz konusu yasanın ek 13. maddesine göre, plastik poşetler en az adet başına vergiler dahil 25 kuruş fiyatla tüketicilere satılacaktır. Plastik poşet satışının yapıldığı işlemlere ait belgelerde satış kalemi ve adedinin gösterilmesi ve poşetlerde barkod kullanımı da zorunludur.

Kullanım alanları ve malzeme özellikleri bakımından (https://webdosya.csb.gov.tr);

1. Ekmek, sebze, meyve, peynir, zeytin, hayvansal gıda gibi açık satılan gıdaların satışında kullanılan, çift kat kalınlığı 15 mikron ve altında olan, 500x350 mm (körük kalınlığı ve sap uzunluğu dahil) ebadından küçük saplı ve sapsız poşetler,

2. Plastik içeren malzemelerden, dokumalı veya dokumasız metotlarla üretilen, tekstil ürünü çok kullanımlık poşetler,

3. Canlı sucul hayvan satışında kullanılan sapsız poşetler,

4. Yumrulu ve benzer tohumlu bitkilerin satışında kullanılan sapsız poşetler,

5. Sadece hizmet verilen fakat ürün satışı gerçekleşmeyen yerlerde kullanıcıya veya tüketiciye verilen poşetler (kuru temizleme ve benzeri),

6. Kargo poşetleri,

7. Gümrüksüz mağazadan alınan ürünler için ilgili mevzuatı gereği kullanılması zorunlu olan özel poşetler.

Bu Usul ve Esasların kapsamı dışındadır ve ücretlendirmeye tabi değildir.

Usul ve Esaslar kapsamında yer alan ve ücretli olarak verilmesi plastik poşetlerin çift kat kalınlığının 40 mikron ve üzerinde olması gerekmekte olup bu düzenleme 31.03.2019 tarihinden itibaren zorunlu hala gelecektir. Satış Noktaları tarafından temin edilecek ve tüketicilere/kullanıcılara ücretli olarak verilecek plastik poşetlerin en az 40 mikron olması şartına 31.03.2019 tarihinden itibaren zorunlu olmak şartı ile uyulması, gıda hijyeni ve ilaç taşıma amaçlı kullanımı amacına yönelik poşetlerin ise en fazla 15 mikron olması şartına (ebat kriterleri dahil) uyulması gerekmektedir. Bu düzenleme, sadece satış noktalarında tüketicilere mal veya ürünleri taşıma amacıyla temin edilen saplı veya sapsız plastik poşetlere yönelik olup mal ve ürün taşıma amacı bulunmayan poşetler ile kişisel/bireysel/zati ihtiyaçlar için temin edilen poşetler için geçerli değildir (https://sss.csb.gov.tr).

3. POŞET BEYANI VE GERİ KAZANIM KATILIM PAYININ TAHSİLİ

2872 sayılı Kanun'da geri kazanım payı 11. ek madde de "Geri kazanım katılım payları ürünün piyasaya sürüldüğü tarihi takip eden ayın 15'ine kadar Bakanlığa beyan edilir ve beyanı takip eden ikinci ayın son gününe kadar Bakanlık Merkez Saymanlık Müdürlüğü hesabına ödenir" şeklinde belirtilmiştir.

Ayın 1'i ile 15'i arasında verilen beyan değiştirebilir veya iptal edilebilmektedir. Eğer hata veya eksiklik olduğunu düşünüyorsanız geçmiş dönemler için de beyanda bulunabilir. Ancak geçmiş dönem için yapılacak beyanda 2872 saylı Çevre Kanunu Ek Madde 11'de tanımlandığı üzere ceza bedeli ödenmesi gerekmektedir (https://webdosya.csb.gov.tr). Süresinde ödenmeyen katılım payı Bakanlığın bildirimi üzerine ilgili vergi dairesince 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanun hükümlerine göre takip ve tahsil edilir. Bu madde kapsamında tahsil edilen tutarlar genel bütçeye gelir kaydedilir.

Satış noktaları;

- Plastik poşet kullanımını azaltmak amacıyla ücretsiz vermemekle ve tahsil edilen ücretleri satış belgelerinde adet olarak göstermekle,
- Çevrenin korunması maksadıyla plastik poşetlerin satışına ilişkin tüketiciyi bilinçlendirme amaçlı yazı, basılı görsel materyal kullanmakla,
- Bilgi Sistemine kayıt olmak, gerekli beyanları bilgi ve belgeleri ile birlikte bu sisteme yüklemekle,

Plastik poşet satış miktarı beyanına istinaden hesaplanacak geri kazanım katılım payı tutarını Bakanlık Merkez Saymanlık Müdürlüğü hesabına aktarmakla yükümlüdürler.

Üreticiler veya ithalatçılar tarafından yapılacak beyanlarda; yurtiçi veya yurt dışında kime satıldığı, plastik poşet adedi, ağırlığı, kalınlık, boyut, ambalaj malzemesi cinsi yer almalıdır. Satış noktaları tarafından yapılacak beyanlarda; yurtiçi veya yurt dışı temin edilen firma, plastik poşet adedi, ağırlığı, kalınlık, satılan plastik poşet adedi ve birim fiyatı yer almalıdır. Satış noktası tarafından yapılan beyanlara istinaden ödeyeceği geri kazanım katılım payı tutarı Bilgi Sisteminde hesaplanır.

Plastik poşet (Plastik alış veriş torbaları) geri kazanım katılım payı tutarı, 7153 sayılı Kanuna bağlı 1 sayılı listede en az adet başına 15 kuruş olarak belirlenmiştir.

Ödemelerin (https://webdosya.csb.gov.tr) ;

• Halkbank Şubelerine,

• Vakıfbank Şubelerine,

• Vakıf Katılım Bankası Şubelerine,

• Ziraat Bankası Şubelerine,

• Ziraat Katılım Bankası Şubelerine,

• PTT Şubelerine,

• Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın İl Defterdarlık Muhasebe Müdürlüklerine veya İlçe Mal Müdürlüklerine,

"Geri Kazanım Katılım Payı" ödemesi olarak gerçekleştirilebilmektedir.

Plastik poşet üreticileri, Üretmiş veya ithal etmiş oldukları satışa tabi tüm plastik poşetlere ilişkin olarak, Bilgi Sistemine kayıt olmak ve gerekli bilgileri sisteme girmekle yükümlüdürler.

Plastik poşet kullanımı mevcut olan tüm satış noktalarının beyan yükümlülüğü vardır. Belirli dönemlerde plastik poşet satın almayan veya stoğunda ki plastik poşetleri kullananlar ile plastik poşet satışı yapmamış olan tüm satış noktaları beyanda bulunacaklardır.

Poşet beyannamesini tüm satış noktaları vermek zorundadır, boşta olsa verilecektir. Beyannamelerin boş verilmesi imkanı getirilmiş olup "poşet satışım yoktur" kutucuğu eklenmiştir. Bir defaya mahsus beyanname verildikten sonra "poşet satışım yoktur" kutucuğu işaretlendiğinde beyanname verme zorunluluğu ortadan kalmaktadır. Beyanname vermeyenlere 18.037,00 TL. para cezası uygulanacaktır.

Kanunun ek 11. maddesi gereği, geri kazanım katılım payının beyan edilmediğinin veya eksik beyan edilen katılım payının bir ay içinde ödenmesi gerektiği ilgiliye tebliğ edilir. Süresinde beyan edilmeyen veya eksik beyan edilen katılım payının beyan edilmesi gereken son günden ödendiği tarihe kadar geçen süre için 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanunun 51. maddesine göre hesaplanacak gecikme zammı uygulanacağı belirtilmiştir.

Bu usul ve esaslar ile getirilen düzenlemeler doğrultusunda yapılacak izleme, kontrol ve/veya denetimler sırasında;

a) Bildirim ve beyan yükümlülüğünü zamanında ve/veya tama olarak yerine getirmediği tespit edilenler 2872 sayılı kanunun 20. Maddesi (g) bendi uyarınca 6.000 TL idari para cezası,
b) Geri kazanım katılım payını ödemediği tespit edilenlere 2872 sayılı kanunun 20. maddesi (z) bendi uyarınca 2872 katılım payı tutarının %20 fazlası idari para cezası,
c) Plastik poşetlerini ücretsiz verdiği, promosyona ve/veya kampanyaya tabi tuttuğu tespit edilenlere 2872 sayılı kanunun 20. Maddesinin (bb) uyarınca depo alanı hariç kapalı satış alanının her metrekaresi için 10 TL idari para cezası uygulanacağı belirtilmiştir.

22.02.2019 Tarih, 30694 Sayılı, Resmi Gazetede yayınlanan, Sosyal Hizmetler Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun No. 7166, Madde 3.'de, 9/8/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanununun ek 11 inci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve maddeye ikinci fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"Geri kazanım katılım payları ürünün piyasaya sürüldüğü/ithal edildiği tarihi takip eden ayın yirmi dördüncü günü sonuna kadar ilgililerin gelir veya kurumlar vergisi yönünden bağlı olduğu vergi dairesine, gelir veya kurumlar vergisi mükellefiyeti bulunmayanlar tarafından ise Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenecek vergi dairesine beyan edilerek aynı ayın sonuna kadar ödenir. Katılım payının süresinde beyan edilmediğinin veya eksik beyan edildiğinin tespiti halinde beyan edilmeyen veya eksik beyan edilen katılım payının bir ay içinde ödenmesi gerektiği ilgiliye tebliğ edilir. Süresinde beyan edilmeyen veya eksik beyan edilen katılım payının beyan edilmesi gereken son günden ödendiği tarihe kadar geçen süre için 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 51 inci maddesine göre hesaplanacak gecikme zammı oranında faiz uygulanarak aynı Kanuna göre tahsil edilir. Bu madde kapsamında tahsil edilen tutarlar genel bütçeye gelir kaydedilir."

"Hazine ve Maliye Bakanlığı, geri kazanım katılım payının beyan ve ödeme sürelerini kanuni süresinden itibaren bir ayı geçmeyecek şekilde yeniden belirlemeye yetkilidir.

"Geri kazanım katılım payı beyannamelerinin verilme sürelerini; kapsama girenlerin sektörleri, gayrisafi iş hasılatları, istihdam edilen işçi sayıları dikkate alınarak il ve ilçe sınırları itibarıyla ayrı ayrı veya birlikte aylık, üç aylık veya altı aylık dönemler halinde tespit etmeye; beyannamelerin şekil, içerik ve eklerini belirlemeye, beyannamelerin elektronik ortamda gönderilmesine zorunluluk getirmeye, bu beyannamelerin yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişiler aracı kılınarak gönderilmesi hususunda izin vermeye, bu kişileri aracı kılmaya veya zorunlu tutmaya ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye, Bakanlığın görüşünü alarak, Hazine ve Maliye Bakanlığı yetkilidir."

SONUÇ

Türkiye'de İnsan sağlığı için büyük tehlike arz eden plastik poşetler birçok alanda kullanılmaktadır. Plastik poşetler satış noktalarında tüketicilere istedikleri sayıda ücretsiz olarak verilmekte ve tüketicilerde bu poşetleri evrensel atıkları çöpe atılmasında kullanmaktadırlar. Plastik poşetlerin**,** doğa da kendiliğinden çözünmesi uzun zaman alırken insan sağlığına ve çevreye zarar vermektedir.

Türkiye'de poşet kullanımını azaltmak yoluyla çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla, Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile taşıma amaçlı kullanılan plastik alışveriş poşetlerinin ücretlendirilmesi hükme bağlanmış olup 01.01.2019 tarihinden itibaren plastik poşetlerin satış noktalarında ücret karşılığı satışı başlanmıştır. Yasaya göre, plastik poşetler en az adet başına vergiler dahil 25 kuruş fiyatla tüketicilere satılmaktadır. Ücretsiz poşet veren işletmelere ise cezai hüküm uygulanacaktır.

Plastik poşetlerin satışı karşılığı alınan ücretin en az adet başına 15 kuruş geri kazanım katılım payı olarak, ürünün piyasaya sürüldüğü veya ithal edildiği tarihi takip eden ayın yirmi dördüncü günü sonuna kadar ilgililerin gelir veya kurumlar vergisi yönünden bağlı olduğu vergi dairesine, gelir veya kurumlar vergisi mükellefiyeti bulunmayanlar tarafından ise Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenecek vergi dairesine beyan edilerek aynı ayın sonuna kadar ödeneceği belirtilmiştir. Katılım payının beyan edilmediği veya eksik beyan edilmesi durumunda, bir ay içinde ödenmesi gerektiği ilgiliye tebliğ edilir. Geri kazanım katılım payını ödemediği ve Plastik poşetlerini ücretsiz verdiği, promosyona veya kampanyaya tabi tuttuğu tespit edilenlere cezai hüküm uygulanacaktır.

Poşetten ücret ve vergi alınmasındaki asıl amaç, poşet kullanımını azaltmak yoluyla çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesidir. Bu amaca ulaşılabilmesi için ise, plastik poşet kullanımının yerine bez torbaların veya filelerin satılması, sürdürülebilir bir gelecek için tüketicilerin geri dönüştürülebilir ürünler tercih etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Çevre Eğitimi, Çevre Sağlığı, Çevre Sorunları. http://cevreonline.com/cevre-kirliligi/

Çöpüne Sahip Çık Vakfı. Plastik Poşet Gerçeği. https://www.copunesahipcik.org/plastik- poset-gercegi/, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

Gürbüz, H. Ve Yılmaz, V. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Naylon Poşet Kullanımına İlişkin Tutum ve

Davranışlarının Yapısal Eşitlik Modellemesiyle Araştırılması. Sosyoekonomi, 2018, Vol. 26(38),

135-149.

Plastik Poşetlerin Ücretlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar. https://webdosya.csb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). Ücretlendirmeye Tabi Olan Plastik Poşetlerin Beyanlarının Verilmesi İnteraktif Vergi Dairesi İle Giriş. https://webdosya.csb.gov.tr/db/turkce/haberler/poset_20190202032532.pdf, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

T.C. Resmi Gazete. 10 Aralık 2018. Sayı 30621. Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlar da Değişiklik Yapılmasına Dair

Kanun No. 7153. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181210-4.htm, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

T.C. Resmi Gazete. 10 Şubat 2019. Sayı 30694. Sosyal Hizmetler Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun No. 7166. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190222-1.htm, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

2872 Sayılı Çevre Kanunu. RG. Tarih: 11/8/1983, RG. No: 18132.

7153 Sayılı Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. RG. Tarih: 10.12.2018, RG. No: 186.

https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/plastik-poset-kisitlamasi-neden-gerekli-2975320/, (Erişim Tarihi: 09.02.2019).

https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/plasposetue20181227-20181227091110.pdf, E.T: 10.02.2019

http://www.resmigazete.gov.tr, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

Resimli Kitaplar Aracılığıyla Değerler Eğitimi

Prof. Dr. Hikmet ASUTAY[1]

[1]Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi, hikmetasutay@yahoo.de

Özet: Çocuk ve Gençlik Yazını alanında resimli kitaplar olarak adlandırılan eserler, okul öncesi dönemden başlayarak ilköğretim dönemini de kapsayan geniş bir çocuk yazını seçkisi oluşturmaktadır. Tek kelimelik resimli kitaplardan başlayan metin-resim özdeşliği, yaş grubuna bağlı olarak giderek metin kısmının arttığı, sanatsal resim veya fotoğrafların yer almaya başladığı oldukça karmaşık bir yapı izlemekte ve çizer /ressam ve yazar ikilisi ile oluşturulabilen, hem fizik olarak hem de biçim-içerik açısından bir takım kuralları bulunan apayrı bir yazın türüdür. Resimli kitaplardaki metin yazarlığı oldukça hassas bir konu olup, çocuğa görelik kavramından hareket edilmesi gerekir. Başta dil olmak üzere yapı, biçim ve içerdiği konuların niteliği de bu anlamda önem arz etmektedir. Resimli kitapların hem resim hem de metin kısmı değerler eğitimi açısından önem taşımaktadır. Çünkü söz konusu değerleri metinleştirmektedirler. Örneğin temel değerler olarak bilinen temizlik, çalışkanlık, dürüstlük, sevgi vb. gibi kavramları öyküleştirirken, resimler de yardımcı görsel-metin işlevini üstlenirler. Bu eserlerde metinleştirilen figür veya kahramanlar da bir bakıma model kahramanlar konumundadır. Söz konusu küçük yaştaki çocuklar olunca, metinleştirilen değerler dizgesinin nasıl öyküleştirildiği, çocuğa görelik kavramından hareketle ne kadar somutlaştırılabildiği gibi konular öne çıkmaktadır. Bu çalışmada seçilen bir kaç eser bağlamında resimli kitapların metin içeriği yazınbilim açısından ele alındıktan sonra değerler eğitimi bağlamında hangi değerleri metinleştirdiği ve bu değerlerin hangi değer gruplarına yer verdikleri incelenecektir

Anahtar Kelimeler: çocuk yazını, resimli kitaplar, değerler eğitimi, fantastik

Abstract: In the field of Child and Youth Literature, the works named as picture books constitute a wide range of children's literature, starting from the pre-school period and covering the primary school period. The text-picture identity, which starts from one-word picture books, follows a very complex structure in which the text part increases and the artistic pictures or photographs begin to take place depending on the age group, and in terms of both physics and form-content, which can be created with the drawing / painter and author duo. a kind of a type of rules that is found in a team. Copywriting in picture books is a very sensitive subject and the concept of relativeness needs to be made. The nature of the structure, the form and the subjects it contains are important in this sense. Both picture and text part of the picture books are important in terms of values education. Because they are texting these values. For example, cleanliness, diligence, honesty, love, etc. known as basic values. and the pictures serve as auxiliary visual-text. The figures or heroes textured in these works are also model heroes in a way. When it comes to these young children, the issues of how the text strings are narrated and how they can be embodied in the concept of relativeness come to the forefront. In this study, in the context of a few selected works, the text content of picture books will be examined in terms of literary studies and what values are used in the context of values education and which value groups are included in these values

Keywords: child literature, picture books, values education, fantastic

1. Değer Kavramının Açımlanması

İyi, kötü ve güzel gibi toplumsal yaşamda değerlendirilen hal tutum ve davranış ölçütlerinden her birine değer adı verilebilir. Değer kavramanın sayısız tanımı vardır ama genel bir yargı olarak bu tanımdan hareket edilebilir. Nitekim Kubilay Yazıcı (2014: 501) benzer bir tanımı Beill (2003: 14)'den yola çıkarak yapar: "Bireyler toplumsal kurallar, gelenekler ve görenekler yoluyla "iyi, kötü"yü ve "doğru - yanlış"ı ayırmayı ve kendi ahlâk ilkeleri doğrultusunda bir ölçü edinmeyi öğrenirler". Edinilen tüm bu ölçüleri n, değer adı verilen kanaat ve inançlar bütününü oluşturduğunu belirtmektedir Yazıcı (2014). Yazar ayrıca Ekşi (2003: 80), Halstead & Taylor(2000: 169 aktaran Yazıcı age) gibi yazarlara da değinerek değerlerin aynı zamanda birer prensip olduğundan söz eder. Yine Yazıcı'nın aktardığına göre Tezcan da "değerlerin bütün kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler olduğu" şeklinde bir tanım yapar (Tezcan 1974: 14 aktaran Yazıcı age). Tabi değerler eğitiminin nesilden nesile aktarıldığını da belirtmek gerekir;

> *"Değerler, eğitimle nesilden nesile aktarılan, kendine, ailesine, çevresine ve tüm insanlığa faydalı bireyler yetiştirmeyi sağlayan, öğretilebilir ve öğrenilebilen en önemli olgulardır (Kılınç, 2015, s.9).*

Değerler eğitimi kuşaklar arasında gelenek, görenek, gibi pek çok toplumsal bir takım alışkanlıklar, yaşam tarzı ve yaklaşımlarla informal bir biçimde aktarılır. Formal olarak ise en başta okul gibi eğitim-öğretim kurum ve kuruluşları ile aktarılır. Değerler eğitimi aynı zamanda karakter eğitimi olarak da anlaşılabilir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde değerler ve karakter eğitimi olarak bu süreç anlaşılır ve programlarda da bu adla yer alır.

Hemen herkesin genel kültür düzeyi olarak bile değer denince yapabileceği tanımlar vardır. Ancak değerlerin de bir takım bakış açılarına göre sınıflandırıldığı görülmektedir, örneğin temel değerler, evrensel değerler vb. gibi. O yüzden belli başlı değer sınıflamalarına da yer vermek gerekecektir.

2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin sınıflandırılmasında K. Yazıcı'nın aktardığına göre en bilinen ve yaygın olan sınıflandırmalar Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwartz'a ait olanlardır (Yazıcı, age). Örneğin Nelson'a göre yapılan sınıflandırmada değerler; "Bireysel, Grup ve Sosyal Değerler" olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Nelson: Yazıcı 2014, s.501-502). Bu sınıflamada değerler, bireysel olarak kabul edilebilecek kişisel bir takım değer yargılarından (hoşlanma, kişisel tercih, zevk vs.) grup değerlerine, yani belli bir grup ya da zümrenin benimsediği ve onayladığı bir takım değerlere doğru genişler. En yaygın ve genel olan sosyal değerler ise grubu aşan daha büyük kitlelerin benimseyip kabul ettiği değerlerdir, örneğin; adalet, saygı, hoşgörü vb. Görüldüğü gibi sudaki halkaların genişlemesi gibi toplumsal alanda değer çevreleri büyüdükçe, o değer anlayışları çok daha genele hitap etmektedir. Bu görüşten hareketle en yaygın, geniş ya da evrensel diyebileceğimiz değerlerin adalet, saygı, sevgi gibi tüm insanları ilgilendiren ve tüm insanlar tarafından ortak kabul edilebilecek değerler olduğu anlaşılır. Yine bu bağlamda farklı grupların değerlerinin, birbirlerinden farklı olduğu sonucu da ortaya çıkar. Bireysel değer anlayışlarında da farklılıklar vardır fakat herkesin üzerinde anlaşabildiği ortak değerlerin, yine evrensel değerler olduğu anlaşılır.

K. Yazıcı'nın belirttiğine göre Spranger ise değer sınıflandırmasını altı ayrı sınıf olarak göstermektedir ve her birini; "bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değer" olmak üzere altı ayrı grupta sınıflandırmıştır (Yazıcı 2014: 502). Rokeach ise daha sade bir sınıflamayla tüm değerleri yalnızca "Temel ve Araç Değerler" olmak üzere iki grupta toplamıştır. Başka sınıflama çalışmaları da bulunmaktadır ancak çalışmanın sınırlılığı ve kapsamı açısından yalnızca K. Yazıcı'nın ele aldığı kadarıyla burada bu sınıflamalara yer verilmiştir. Sonuç olarak tüm bu değerlerin her birinin bireyler açısından toplumsal yaşamda düzenleyici etkileri ve işlevleri bulunmaktadır. Bu bakımdan değerler bir bakıma yazılı olmayan kurallar dizgesidir, denebilir.

3. Değerlerin Eğitimi

Değerlerin eğitiminden, yukarıda tanımlanan değerler sınıflamalarında yer alan değerlerin kazanımı anlaşılmalıdır. Yani yalnızca kuramsal olarak bireysel, grup ve sosyal değerlerin neler olduğunu bilmek değil, hal tutum ve davranışlarla toplumsal yaşam içerisinde bu değerleri kanıksamak ve doğal davranış biçimlerine dönüştürebilmek önemlidir. Bu da doğumdan başlayarak mezara kadar giden ve adına yaşam boyu öğrenme de diyebileceğimiz bir süreç içerisinde değerler eğitimine edinim ve kazanım olarak bakabilmek ve uygulayabilmektir. Bu bağlamda değerler eğitimi de, genel orak eğitim kavramı gibi ailede başlar toplumsal ve kurumsal kurumlarla devam eder. Bu toplumsal kurumların başında da elbette okullar gelir. Okullarda eğitim-öğretim olarak iki kavramla belirtilen eğitim sürecinin eğitim ile ilgili kısmı değerler eğitimidir, öğretim kısmı ise akademiktir. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan konu, gerek aile içerisinde, gerekse okul gibi kurumlarda da sürdürülebilecek olan değerler eğitiminde araç olarak çocuk yazınından yararlanmaktır. Çocuk yazınında da en küçük yaşlardan başlamak üzere çocuk yazınının alt türü olan resimli kitaplar aracılığıyla değerler eğitimidir.

4. Çocuk ve Gençlik Yazını

Çocuk ve Gençlik yazını, genel olarak çocuk ve gençlerin alımladığı, çocuk ve gençlik kültürleri ve dilini içeren, değişik dosya türlerinde de olsa her tür metin biçimidir. Bu metin biçimi geleneksel basılı kitap, görsel, işitsel ya da elektronik olarak nitelenen hipermetinler de olabilmektedir. Bu bağlamda en temel çocuk yazını türlerinden olan resimli kitaplar da çocuk yazını içerisinde başlı başına bir alt türdür ve değerler eğitimi bu kitaplarla başlamaktadır, denebilir. Sedat Sever ise çocuk yazınını şu şekilde tanımlar:

> *"Çocuk edebiyatı, erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır" (Sever, 2003, s.47).*

Yazınbilimsel olarak çocuk yazınında çocuklara yönelik olarak temel değerler verilebilir. Gençlik yazınında ise ergenlik dönemi göz önüne alındığında ergen odaklı değerler eğitiminden, yani araç değerler, grup değerleri ve basit düzeyde evrensel değerlerin konu olarak ele alınıp işlendiği gençlik metinlerinden söz edilebilir. Çocuk ve

gençlerde her bir yaş grubunun kendi yaş özelliklerine uygun olan çocuk ve gençlik yazını metinleri bulunmaktadır ve her biri yine hedef-kitle odaklı değerler eğitimini içermekte ya da içermelidir.

Burada çocuk ve gençlik yazını deyince yalnızca geleneksel basılı medya olarak kitaplar anlaşılmamalıdır. Bugün için çoklu medyaların hemen hepsi çocuk ve gençlik yazını metinleri adı altında anlaşılmaktadır. Klasik medyalar radyo, TV vb. kitle iletişim araçları iken, yeni medyaları açımlamak gerekirse, elektronik her türlü araçlarla, örn. Bilgisayar, internet, tablet, CD, DVD ve de en nihayetinde akıllı cep telefonları (smart-Phon olarak da adlandırılır). Tüm bu elektronik ortamlar aracılığıyla en büyük tüketici kitlesi olan çocuk ve gençlik hedef-kitlesine ulaştırılan her bir görsel, işitsel metinler[1], çocuk ve gençlik yazınbilimin konuları arasına girer. Adı geçen tüm metin türleri ile söz konusu kurgular çocuk ve gençlik kültürlerinin de ayrılmaz unsurlarındandır. Okul öncesi dönemde, henüz bebeklik çağında bile günümüzün çocukları en gelişmiş akıllı cep telefonları ile birlikte büyümekte, TV karşısında oturmakta ve de tablet ya da diğer araçlarla oyunlar oynamaktadırlar. Bu bakımdan okul öncesi dönemde mutlaka olması gereken resimli kitapları yakından incelemek gerekir. "Ağaç yaşken eğilir" söylemi bugün için de geçerli bir atasözü olup, resimli kitaplarla (yeni medyalardaki uzantıları dahil olmak üzere) değerler eğitimin başladığını belirtmek gerekir.

4.1. Resimli Kitaplar ile Değerler Eğitimi İlişkisi

Resimli kitaplarda hem metin, hem görsel olarak hedef-kitlenin alımlamasına sunulmuş bir resim-metin kurgusu bulunmaktadır. Bu görsel-işitsel kurgularda örneğin temizlik, doğruluk, dürüstlük, arkadaşlık gibi temel değerleri içeren metinler bulunabilir. Tüm bu temel değerler, erken yaşlarda çocukların, söz konusu değerleri edinmeleri için geçerlidir ve resimli kitaplar bu bağlamda değerler eğitiminde kullanılan bir araç ya da materyal olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda resimli kitapların hem estetik, hem okuma alışkanlığı ve edimi, hem de değerler ve karakter eğitimi açısından çok önemli işlevleri vardır.

Elbette her resimli kitabın değerler eğitimini içerdiğini söylemek olanaksızdır. Bu yüzden ebeveyn, öğretmen vd. yetişkinlere kitap seçiminde büyük görevler düşmektedir. Seçilen kitapların değerler eğitimini içermesi son derece önemlidir. Örneğin Aytaç Dilek'in 2017 yılında yapmış olduğu çözümsel değerler eğitimi çalışması, bu alandaki örneklerden biridir. Dilek, söz konusu çalışmasında Feridun Oral'ın resimli kitaplarını, MEB'in yayımlamış[2]olduğu değerler genelgesi açısından incelemiş ve kitaplarında hangi değerlere ne kadar yer verildiğini ortaya çıkarmış, çalışmanın sonucunda da ele aldığı resimli kitap yazarının eğitim açısından son derece olumlu unsurlarla değerler eğitimine yer verdiğini ortaya koymuştur. Dilek'in bu çalışması, bu tarzdaki daha pek çok çözümleyici çalışmalara da örnek olacak niteliktedir. Benzer bir çalışma da Dirican & Dağlıoğlu (2014) ayrıca Z. Bildirici ile Ş. BULUT- PEDÜK (2017) tarafından da yapılmıştır.

4.2. Resimli Kitaplarda Bulunması Gereken Özellikler

Resimli kitaplar, hedef-kitle odaklı bir yazın türü olduğu için, hitap ettiği hedef-kitle olan çocukların dünyasına uygun olmalıdır. Bunun için de çocuğa görelik kavramı esastır (Bkz. Ewers 2000). Çocuğa görelik kavramından hareketle dil kullanımı basit olmalı. Basit dil kullanımında karmaşık cümle yapıları bulunmaz. Olabildiğince özne nesne ve yüklem ile bir - iki tümleçten oluşan basit cümle yapıları kullanılmalıdır. Kelime haznesi olarak da çocuk kelime haznesi de denebilecek temel söz varlığından yararlanılmalıdır. Soyut kavramlar yer almamalı, olabildiğince somut kavramlara yer verilmelidir. Soyut kavramlar ise, somut nesne veya davranış biçimleri ile resimler aracılığıyla gösterilerek somutlaştırılmalıdır. Resimli kitaplarda resim-metin özdeşliği birebir olarak eşleştirilebilmelidir. Resimli kitaplarda metinler, beş altı cümleden oluşan paragraflar halinde verilmeli ve bu sayıyı aşmamalıdır. Yaş grubu büyüdükçe resim-metin oranı ters orantılı olarak gelişir. Çocuk yaşı büyüdükçe resimler azalır, metinler çoğalır. Resimli kitaplarda metinler büyük puntolu, rahat okunabilir büyüklükte ve

[1] Bu tür metinleri, iletişim ve bilgisayar bilimleri terimleriyle ifade etmek gerekir. Teknik anlamda bu metinler çok farklı dosya türleri içerisinde bulunmaktadır; örneğin; jpeg, txt, mp3, mp4, Aviv d. Bu bağlamda hipermetinler her türlü metin, grafik, ses ve görüntü dosyalarından ayrı ayrı veya en az ikisi bir arada bulunmaktadır.

[2] Değerler Eğitimi Yönergesi: Madde 3 - Bu yönetmelik, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğinin 5. maddesi, Meslekî ve Teknik Eğitim Yönetmeliğinin 5. maddesinin c bendi, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı 229 sayılı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği hükümleri, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği 5. maddesinin b, c bentleri, Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı, İl Millî Eğitim Müdürlüğü Stratejik Planı, 18.Milli Eğitim Şurası Çalıştay Raporu ve 2010/53 Sayılı Genelge (Dilek 2017: 64)

biçimde olmalıdır. Aynı şekilde resimler de karmaşık olmamalı, olabildiğince temel renklerden oluşmalıdır. Renkler birbirine veya yazılarla karışmamalıdır. Resim kalitesi, estetik algısı ve eğitimi açısından son derece büyük önem taşımaktadır. Yaş grubu özelliklerine göre resimli kitapların kapakları kalın karton kapaktan oluşmalı, sayfaları da kolay yırtılabilir cinsten ince olmamalıdır. Resimli kitaplarda yer alan öyküler çok uzun olmamalıdır. Öykü uzunlukları da yine hedef-kitlenin yaş grubuna bağlı olarak değişebilmektedir. Resimli kitaplarda resimlerin profesyonel düzeyde ressam veya çizerler tarafından yapılmış olması ve isimlerinin de kapakta yer alması gereklidir. Resimli kitaplardaki resim algısı aynı zamanda sanat eğitimi açısından da etkili rol oynarlar.

4.3. Türkçe Resimli kitaplarda Fatih Erdoğan Örneği

Günümüz çocuk kitapları yazarlarından ve aynı zamanda araştırmacı, yayıncı Fatih Erdoğan'ın[3] çok sayıdaki resimli kitap dizilerinden" artık kendim okuyabilirim" dizisi içinde yer alan resimli öykü kitaplarından birisi olan "GIRRR!.." adlı resimli öykü kitabı ele alınacak olursa, yukarıda bahsedilen fiziksel özelliklere büyük oranda yakın olduğu anlaşılmaktadır. Çok kalın olmayan kitap kapağı ve sayfalarına rağmen, metin içindeki yazı puntolarının büyük olduğu, her sayfada ortalama üç-dört cümle yer aldığı ve metin-görsel eşleştirmesine titizlikle uyulduğu görülmektedir. 2014 yayını olan resimli kitap 30 sayfa ve 3. baskısını yapmış durumda. Hedef kitle olarak satış sitelerinde 7-12 yaş aralığı gösterilmiş (Bkz. www.kitapyurdu).

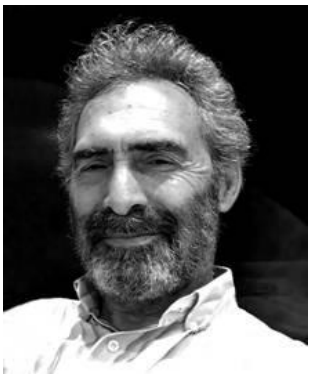

Yazar Fatih Erdoğan

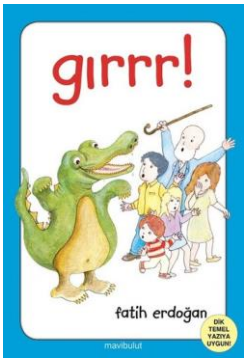

Resimli Kitap "Grrr!" kapak

Resimli kitap içerik olarak incelendiğinde eve gelen sevimli bir canavarın ev halkını korkutmak istediği ancak korkutamadığı çünkü dişleri pis olduğu ve fırçalamadığı için korkutamayacağı dile getirilmiştir. Ev halkının da önerisiyle dişlerini fırçaladıktan sonra yine eski muhteşem haline kavuşuyor sevimli canavar.

Değerler eğitimi açısından incelendiğinde, temizlik temel değerinin resimli öyküde işlenmiş olduğu görülmektedir. Sevimli canavar temizlik değerini uygularsa asıl işlevine sahip olur gibi eğitsel bir ders öğesi konmuştur.

[3] 23 Nisan 1954 yılında İzmir'de doğdu. Kültür Koleji'ni ve Robert Kolej'i bitirdikten sonra, Boğaziçi Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1980 yılında, Türkiye'de sadece çocuklar için kitap yayımlayan ilk yayınevi Mavibulut'u kurdu. Aynı yıl, ilk kitabı "Pan ve Çiçeği" ile Kütüphaneciler Derneği tarafından düzenlenen Resimli Kitap Yarışması'nda birincilik ödülünü aldı. O günden beri çocuklara yönelik çok sayıda kitap yazdı, resimledi, çevirdi ve editörlüğünü yaptı. Yazdığı 65 adet kitap bugüne dek bir milyonu aşkın okura ulaştı. Dünya'nın önde gelen birçok çocuk yazarının pek çok eserini Türkçeye çevirdi ve yayımladı. Kırmızıfare Çocuklar İçin Edebiyat Dergisi ve Binbirkitap Çocuk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi adlı iki dergi çıkardı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nde dersler verdi ve aynı bölümde yüksek lisans ve doktora yaptı. Çeşitli gazete ve dergilerde çocuk edebiyatı ve çocuk kitaplarına ilişkin makaleler yazdı. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde "Çocuklar için Yazmak" adlı yetişkinlere yönelik bir seminer, Yeditepe Üniversitesi'nde Yaratıcı Yazarlık, Maltepe Üniversitesi'nde, Aydın Üniversitesi'nde Çocuk Edebiyatı dersleri verdi. Türkiye'de bugüne dek çok sayıda ödül alan Fatih Erdoğan dünyanın en büyük çocuk edebiyatı ödülü olarak bilinen Astrid Lindgren Anma Ödülü'ne (Astrid Lindgren Memorial Award – ALMA) 2016, 2017, 2018 ve 2019'da olmak üzere dört kez aday gösterildi (Bkz.: www. kitapyurdu.com: 28.02.2019

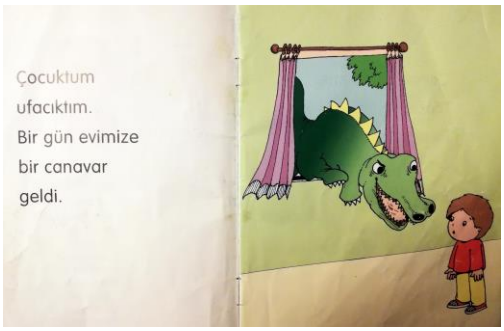

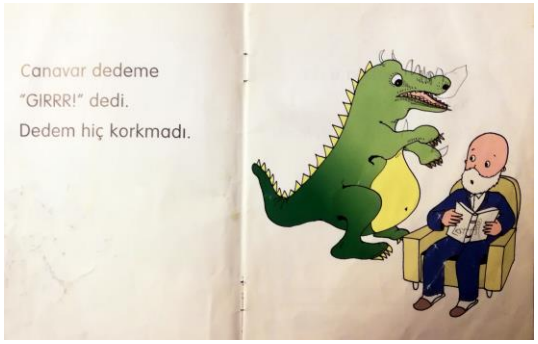

Kitabın yazınsal değeri tartışılır. 7-12 yaş grubuna yönelik temel değerlerden birinin konu olarak ele alınıp işlenmesi söz konusudur. Bu anlamda kitap yazınsal bir eser olmaktan çıkıp, daha çok eğitsel kitap türlerine girmektedir. Kısaca eğitsel kitaplar olarak adlandırılan kitaplar, genellikle eğitimbilimciler tarafından yazılan, "şekilleri öğreniyorum", "kavramları öğreniyorum" tarzı temel bilgilendirme ya da kullanımlık metinler grubuna girmektedir. Diğer bir grup da bu çalışmada ele alınan resimli kitap gibi bir takım değerleri ele alan ve eğitim açısından yaklaşan kitaplardır.

5. Sonuç:

Son yıllarda gerek Milli Eğitim Bakanlığının konu üzerinde durması ve bu yöndeki çalışmaları desteklemesi, gerek diğer kurumlarda da "değerler eğitimi ve karakter gelişimi" gibi kavramların önem kazanmasıyla beraber, kitap dünyasında da eğitsel kitaplar içinde "değerler eğitimi" konusunu ele alarak işleyen kitapların sayısında hızlı bir artış gözlemlenmeye başlandı. Medyaların da bu anlamdaki etkisi göz önünde bulundurulduğunda bir takım kitap ve kitap dizilerinin kapaklarında "değerler eğitimine göre hazırlanmıştır" ibareleri de görülmeye başlandı. Yazar F. Erdoğan'ın buradaki eseri gibi bir çok kitabı da aynı konumdadır. Burada örneği verilen kapakta ayrıca "Dik temel Yazıya Uygun" ibaresi yer almaktadır. Önceki yıllarda eğik el yazısı ilköğretim okullarında okutulurken, çocuk kitaplarının kapaklarında da benzer ifadelerle "el yazısı ile...." gibi açıklamalar yer almıştır. Tüm bu açıklamalar ile bu tarz yayınların büyük çoğunluğu parasal kaygılarla bu açıklamalara yer vermekte ve kitap üretmektedirler. Resimli kitap da olsa yazınsal metinlerde nitelik sorunu, çocuğun toplumsallaşması, okuma edimi, yazın ve sanat eğitimi bağlamlarında oldukça önemlidir. Bu bakımdan çocuk yazınında kitap / metin seçimi son derece önemlidir. Elbette değerler eğitimini konu olarak işleyen kitaplara da gereksinim vardır. Ancak kitaplarda aranması gereken önemli ölçütlerin başında yazınsal nitelik gelmektedir. Bu anlamda yazar F. Erdoğan'ın bu çalışmada irdelemeye yer verilen eserinde bir takım piyasa kaygıları hissedilse de kullandığı çocuk diline uygun dil yapısı ve resimli kitaplarda olması gereken özelliklere bağlı kalışı, diğer piyasa kitaplarından biraz daha nitelikli duruma getirmektedir.

6. KAYNAKÇA

BEILL, Brigitte (2003). İyi Çocuk, Zor Çocuk “Doğru Davranışlar Çocuklara Nasıl Kazandırılır?” (Çev. Cuma Yorulmaz). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

DİLEK, Aytaç (2017) “Feridun Oral’ın Resimli Hikaye Kitaplarındaki Değerlerin İncelenmesi”: Değerler Eğitimi Dergisi Cilt 15, No. 33, 61-86, Haziran 2017 http://ded.dem.org.tr/tr/makale/feridun-oralin-resimli-hikaye-kitaplarindaki-degerlerin-incelenmesi (erişim: 20.02.2019)

DİRİCAN Rabia / H. Elif DAĞLIOĞLU (2014) "3-6 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Yayımlanan Resimli Hikaye Kitaplarının Bazı Temel Değerler Açısından İncelenmesi" Cumhuriyet International Journal of Education-CIJEe – ISSN: 2147-1606Vol 3 (2), 2014, 44 – 6944

EWERS, Hans-Heino (2000) "Literatur für Kinder und Jugendliche, eine Einführung" UTB, Wilhelm Funk Verlag München.

HALSTEAD, J. Mark & Taylor, J. Monica (2000). Learning and Teaching about Values: a review of recent research. Cambridge Journal of Education, Vol. 30, No.2. (169-202).

KILINÇ, F. E. (2015). Okul Öncesi ve İlkokul Döneminde Değerler Eğitimi. Ankara: Eğiten Kitaplar Yayınevi

SEVER, S. (2003). Çocuk ve Edebiyat. Ankara: Kök Yayıncılık

BİLDİRİCİ, Zeynep / Şenay BULUT PEDÜK (2017) " Değer Eğitimi Konusunda Anaokullarının Sınıf Kitaplıklarında Bulunan Hikaye Kitaplarının İncelenmesi" Socıal Scıences Studıes Journal SSSjournal (ISSN:2587-1587) Vol:3, Issue:12 pp.2225-2236 2017

TEZCAN, Mahmut (1974). "Türklerle ilgili stereotipler (kalıp yargılar) ve Türk değerleri üzerine bir deneme": YAZICI, K . (2014). DEĞERLER EĞİTİMİ'NE GENEL BİR BAKIŞ. Türklük Bilimi Araştırmaları, (19), 499-522. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/tubar/issue/16960/177116: erişim: 20.02.2019

YAZICI, K . (2014). DEĞERLER EĞİTİMİ'NE GENEL BİR BAKIŞ. Türklük Bilimi Araştırmaları, (19), 499-522. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/tubar/issue/16960/177116: erişim: 20.02.2019

https://www.kitapyurdu.com/index.php?route=product/manufacturer_products&manufacturer_id=16872&filter_category=20 (erişim: 28.02.2019)

Gıda Sektörüne Yönelik Bir Stratejik Pazarlama Planlaması: Torku Örneği

Hilal Türk[1] Aylin Güler[2] Berna Yıldırım[3]

[1]Sakarya Üniversitesi/ İşletme Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, hilalyavuzturk@gmail.com

[1]Sakarya Üniversitesi/ İşletme Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe ve Finansman Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, aylin.guler86@gmail.com

[1]Sakarya Üniversitesi/ İşletme Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, bernayildirim54@hotmail.com

Özet: Planlama, geleceği öngörme süreci olarak ele alındığında yöneticilerin ve firmaların hedeflerini belirlemede stratejik öneme sahip bir süreçtir. Bu nedenle hedeflere ulaşmada gerekli adımların sistematik şekilde düzenlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda ele alındığında stratejik pazarlama planlaması da firmaların başarıya ulaşmasında kilit faktörlerden biri olarak görülmektedir. Stratejik pazarlama planlama süreci durum analizi, pazarlama amaçlarının tespiti, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, uygulanması, sonuçların değerlendirilmesi ve geri beslemenin sağlanması olarak ele alınabilir. Bu çalışmada pazarlama stratejileri bağlamında, Türkiye'nin en dikkat çekici firmalarından olan Torku için, stratejik pazarlama planlamasının nasıl uygulandığını analiz etmeye çalışılmıştır. Gıda sektörünün dinamik yapısı dikkate alındığında, pazarın yeni aktörlerinden biri olarak sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla hareket ettiği düşünülen Torku firmasının seçilmesinin temel nedenlerinden biri, diğer firmalardan farklı olarak kazan-kazan ilişkisine dayanan bir yapıyla kooperatif temelli bir firma olarak çiftçiyi ve yerli üretimi destekleyen bir şekilde hareket etmesidir. Kendini bu şekilde konumlayan bir firma için pazar payını artırmak ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak doğru bir stratejik pazarlama planlamasının geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Torku firması uzun vadeli başarı sağlamayı planlayan bir yapıyla söz konusu planlarını en efektif şekilde yerine getirmeyi amaçlayan bir profil çizmektedir. Çalışmanın sonuçları Torku firmasının hedef belirlerken piyasa analiz-ihtiyaçları dışında, üretici ortaklarının ihtiyaçlarının öncelik taşıdığını, rakipleri ve kendini doğru bir şekilde analiz ederek tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde üretilen ve üretilebilecek her ürünü katma değerli hale getirecek sanayi yapılanmasını gerçekleştirmek olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Pazarlama, Stratejik Pazarlama Planlaması, SWOT Analizi, Torku

1. GİRİŞ

Gıda endüstrisi son yıllarda, küresel piyasaların içerisinde büyük ölçüde yer almaktadır. Özel markaların sektörde uzun soluklu yer edinebilmesi için, tüketicilerin; nitelikli, özel tasarımlı, kaliteli ve güvenilir ürün isteklerine en doğru şekilde cevap vermeleri gerekmektedir.

Gıda endüstrisi insan sağlığını doğrudan etkilediği için istisnasız bir şekilde uluslararası düzeyde kaliteli üretim koşullarına sahip olma zorunluluğu taşımaktadır. Bu nedenle benzer teknoloji ile üretilen gıda ürünlerinin, sektördeki rakipleri arasında tercih edilen marka olabilmesi işletmenin kendi stratejik pazar süreçlerini oluşturmaları ve stratejik pazarlama planları doğrultusunda hareket etmelerini gerektirmektedir. Gıda işletmelerinin değişen pazar koşullarına uyum sağlayabilmeleri ve rekabet avantajı elde etmeleri ise bu sayede gerçekleşebilmektedir. Yapılan bu çalışmada, gıda sektöründe faaliyet gösteren Torku markasının, stratejik pazarlama planının içsel ve dışsal analizi incelenmiş ve bunun neticesinde uygun strateji yaklaşımları ortaya konmaya çalışılmıştır. Firmanın bu sektörde potansiyel bir oyuncu olması ve aldığı aksiyonlar stratejik pazarlama açısından önem arz etmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Stratejik Pazarlama Kavramı

İşletmelerin bulundukları sektörde sürdürebilir rekabet avantajı sağlayabilmeleri, etkin bir şekilde gerçekleştirilen stratejik pazarlama çalışmalarıyla gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda ele alındığında stratejik pazarlama işletmeler için büyük önem arz etmektedir.

Stratejik pazarlama kavramı ile ilgili literatür incelendiğinde, kavramın tanımlanmasına yönelik farklı bir çok çalışmanın yer aldığı görülmektedir. 1970'li yıllara dayanan stratejik pazarlama kavramına yönelik bazı tanımlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Stratejik Pazarlama Tanımları

Yazar	Tanım
Drucker (1973)	Stratejik pazarlama; çevre analizi, yapılan işi etkileten Pazar rakiplerinin ve faktörlerin analiz edilmesi, Pazar fırsat ve tehditlerinin ve gelecek trendlerin tanımlanması ve ticaret için gerekli hedeflerin planlanması ve Pazar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerekli pazarlama programının geliştirilerek yönetilmesidir.
Karakaya ve Kaya (1991)	Stratejik pazarlama planlaması, pazarlama kaynaklarını (fiziki, beşeri, ve mali), belli bir gelecek süreye dönük olarak, pazarlama fırsatlarına tahsisini öngören bilinçli ve örgütsel bir karar ve seçim sürecidir. Stratejik pazarlama planlamasıyla, değişen çevre koşullarına ve Pazar fırsatlarına, işletmenin uyumu sağlanmaya çalışmasını gerektirmekte ve burada gelecek planlamaktan ziyade, yaratılmaya çalışılmaktadır.
Meydan (1999)	Pazarlama stratejisi, tüketici ile rakipler arasındaki ilişkide işletmenin hangi yöne gideceğine karar vermesine rehberlik etmektedir. Bu strateji, tüketici ihtiyaç, inanç ve algılarıyla tutarlı olmalıdır.
Claycomb ve diğerleri (2000)	Stratejik pazarlama planlamasının, firmanın yapısı, performansı ve konfigürasyonu üzerinde etkileri konusunda yapılan araştırmada organizasyon içerisindeki hiyerarşi ve kontrol kademelerinin sayısı stratejik pazarlamanın uygulanmasını etkilemezken, firmanın büyüklüğünün uygulamayı pozitif olarak etkilediği görülmüştür.
Mongay (2006)	2000 yılında Jain Stratejik pazarlamayı, bir şirketin bütün ürün portfolyosuna ve bulunduğu pazarların tamamına bakarak, şirketin genel hedeflerine ulaşmak için portfolyosunun yönetilmesi olarak tanımlamıştır.
Kotler (2007)	Stratejik pazarlama, araştırma ile başlar. Bir pazar araştırması, değişik gereksinmelere sahip alıcılardan oluşan değişik kesimler ortaya çıkarır. Şirketin yalnızca üstün bir şekilde tatmin edebileceği kesimleri hedeflemesi daha akıllıca olur.

2.2.Stratejik Pazarlama Planlaması

Stratejik planlama, işletmenin başlıca amaçları ve hedefleri ile ilgilenen uzun süreli, 5 yıl ve daha uzun planları kapsamaktadır. Birinci derecede üst yönetimin sorumluluğunda olup, bir işletmenin tüm ürünleri ve hizmet ettiği tüm pazarlar dikkate alınarak hazırlanan planlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Stratejik pazarlama planlaması, bir işletmenin pazardaki stratejisinin tüm yönlerini dikkate alırken, pazarlama planı öncelikle işletmenin hedef pazarları ile bu pazarlara ait pazarlama karmasına ilişkin pazarlama stratejisinin uygulanması ile ilgilidir (Abell & Hammond, 1979).

Stratejik pazarlama planlaması pazar fırsatlarının analizine dayanarak, pazara sunulacak değer önerilerini ve hedef pazarın belirlenmesi sürecini içerir (Timur & Özmen, 2013, s. 254). Stratejik pazarlama planlaması süreci durum analizi, pazarlama amaçlarının tespiti, pazarlama stratejisi geliştirilmesi, pazarlama programlarının geliştirilmesi, programların uygulanması, sonuçların değerlendirilmesi ve geri besleme süreçlerini kapsamaktadır (Altunışık, Özdemir, & Torlak, 2014, s. 255).

Artan bilinçli tüketici ve artan rekabet ortamı işletmeleri uzun vadede stratejik açıdan düşünmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla işletmeler bir defaya mahsus olamamakla birlikte sürekli olarak stratejik pazarlama planlaması yapmak durumundadırlar (Altunışık, Özdemir, & Torlak, 2014).

2.3.Stratejik Pazarlama Yönetimi Süreci

Stratejik pazarlama planlaması süreklilik arz eden bir süreçtir. Dinamik pazar şartlarına ayak uydurmanın tek yolu sürekli izleme ve geri besleme yapmaktan geçmektedir. Stratejik pazarlama süreci 6 kademeden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; Durum analizi, pazarlama amaçlarının tespiti, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, pazarlama programlarının tasarımı, programların uygulanması ile sonuçların değerlendirilmesi ve geri beslemedir (Altunışık, Özdemir, & Torlak, 2014, s. 257).

2.3.1.Durum Analizi

Durum analizi gelecekteki muhtemel oluşumları, bu oluşumların iş ve işletme üzerindeki olası etkileri önceden tahmin edip önceden tedbir almak için yapılan; çevre, maliyet, toplumsal gelişme, teknoloji, kapasite kullanımı gibi konuları kapsar. Bu anlamda durum analizi şunları içermektedir (İslamoğlu, 2013, s. 125).

- Politik analizler
- Ekonomik analizler
- Sosyo-kültürel analizler
- Teknolojik analizler
- Ekolojik analizler
- Yasal ve politik analizleri

Durum analizinde yaygın olarak iki farklı analiz türü kullanılmaktadır. Bunlar, iş portföy analizi ve SWOT analizidir (Altunışık, Özdemir, & Torlak, Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi, 2014, s. 256).

İş Portföy Analizi

Bir işletmenin, yatırım, geliştirme ve piyasadan çekme kararlarını verebilmek için faaliyette bulunduğu ürünleri ve stratejik iş birimlerini gruplandırmaya yarayan tekniklerden biridir (Altunışık, Özdemir, & Torlak, Pazalama Yönetimi, 2014, s. 256).

Bu bağlamda kullanılan 4 farklı analiz tekniği bulunmaktadır. Bu çalışmada en çok kullanılan analiz tekniklerinden biri olan BCG Büyüme Matrisi/Pazar Payı Matrisi incelenmiştir.

BCG Büyüme/Pazar Payı Matrisi

1960'lı yılların sonralarına doğru yönetim danışmanlığı kurumu olan Boston Danışma Grubu (BCG) tarafından geliştirilen teknikte, iş birimleri, içinde bulundukları sektörün büyüme hızı ve sahip oldukları pazar gücü göz önüne alınarak bir matris içinde analiz edilmektedir (Walker ve diğ., 2003:47).

Matrisin dikey ekseni, işletmenin faaliyette bulunduğu sektörün/pazarın büyüme hızını gösterir. Yatay eksende bulunan göreceli pazar payı ise, işletmenin en büyük rakip veya rakiplerine oranla olan pazar payını göstermektedir (Kotler, 2007).

İşletmelere ait çok farklı ve çeşitli ürünler veya ürün grupları mevcut olabilir. Bu ürünlerin yaşam evreleri içinde bulundukları konum birbirinden farklı olabilir. Bir diğer ifadeyle bir ürün sunuş aşamasında iken bir diğer ürün de olgunluk aşamasında olabilir. İşletme yöneticileri sunuş evresinde bulunan ve finansal desteğe ihtiyaç duyan ürünleri, olgunluk aşamasında olan ürünlerinden elde ettiği kaynaklar ile desteklemesi beklenen durumdur(Hollesen,2007:429).

Şekil 1: BCG Matrisi

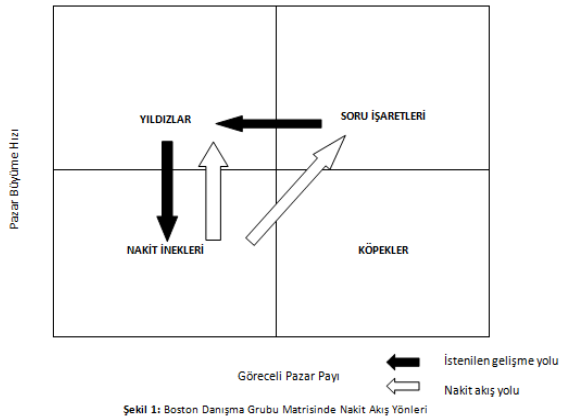

Şekil 1: Boston Danışma Grubu Matrisinde Nakit Akış Yönleri

Kaynak: Walker ve diğ., 2003:48.

İşletmeler açısından önemli olan, ürettiği ürünlerin bu matriste nerede olduğunu iyi belirleyip ona göre bir strateji belirleyip harekete geçmektir (Wheelen ve Hunger, 2004:180).

Know-How

Know-how bir ürün ya da yöntemden en verimli ve kolay biçimde yararlanabilmek için elde edilen özel bilgi ya da ticari sırların tümüdür. İşletmeler, elde ettikleri bu özel bilgi ve tekniği, bir başka firmaya satabilir ya da kiralayabilir. Know-how Türkçe' deki "meslek sırrı" ifadesinin yakın bir anlamını içerir. Teknolojik bilgi birikimi olarak da tanımlamak mümkündür. Know- how, bir firmanın kendisini bularak geliştirdiği ve sahip olduğu üretim teknolojisi, satış teknikleri veya işletme yönetimiyle ilgili bilgi birikimidir. Kısacası, know-how bir işin nasıl yapılacağı konusundaki sırları, püf noktaları o yoldan daha önce geçen bir şirket tarafından anlaşmaya dayanarak, belirli bir bedelle konunun aktarımı, teknoloji kullandırılması ve tecrübelerin pazarlanmasıdır (Yılmaz, 2106).

SWOT Analizi (GZFT)

Durum analizinde uygulanan ikinci yaklaşım ise işletmenin pazardaki mevcut konumunun tespitine ilişkin incelemelerdir. Yaygın adıyla SWOT analizi olarak bilinen bu yaklaşımında iki tür analiz yapılmaktadır. Bunlar içsel ve dışsal analizdir. İçsel analizde işletme, mevcut pazar şartları altında güçlü ve zayıf olduğu yönleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Dışsal analizde ise değişen Pazar şartlarının işletme açısından yarattığı tehditler ve fırsatlar ortaya konmaya çalışılmaktadır. İçsel ve dışsal analiz neticesinde işletme açısından en uygun strateji kombinasyonu ortaya konmaya çalışılmaktadır. Daha basit bir ifade ile SWOT analizi bir işletmenin güçlü ve zayıf yönleri ile Pazar çevresinin işletme açısından olumlu ve olumsuz sinyallerine ilişkin bir özet değerlendirmedir (Altunışık, Özdemir, & Torlak, Pazalama Yönetimi, 2014, s. 259).

2.4.Literatür Taraması

Gürsakal (2015) gerçekleştirdiği çalışmada Bursa'da faaliyet gösteren BEBKA gıda firmalarına yönelik sektörel analizin yapılması, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve test-analiz ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca olarak gıda sektörüne yönelik sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi çalışma kapsamında ulaşmak istenilen hedefleri oluşturmaktadır.

Greenley (1986) tarafından gerçekleştirilen ve imalat şirketlerinde stratejik planlama ilişkisi ile genel performansa ilişkin yayınlanmış ampirik verileri incelemektedir. Bu inceleme sonucunda, bu verilerin böyle bir ilişki kurmada kesin olmaktan uzak olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca, stratejik planlamanın potansiyel avantajları ve içsel değerleri ele alınmıştır.

McDonald (1992) tarafından gerçekleştirilen çalışma 1960'lı yılların başlarından 1995'e kadar olan stratejik pazarlama planlamasının gelişimini ele almaktadır. Bu dönemde araştırma ve öğretime hakim olan bilimsel planlama modeline odaklanırken, diğer planlama modellerini ise kısaca gözden geçirmektedir. Pazarlama planlamasının etkinliğine dair evrensel inancın meşruiyetinin değerlendirilmesinde, pazarlama planlama başarısızlıklarının incelenmesinde bir takım çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu başarısızlıkların nedenleri, herhangi bir genel "teori" ile bağlantılı değildir, ancak planlamanın kültürel ve bilişsel boyutları etrafında kümelenmiş görünmektedir. Bu boyutlar ayrıntılı bir şekilde incelenmekte ve gelecekteki araştırmalar için bir gündem önerilmektedir.

Yaman (2007), stratejik yönetim sürecinde SWOT analizinin bir işletme uygulaması olarak gerçekleştirildiği çalışma, SWOT analizi ile işletmenin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmasında fayda sağlamıştır. İşletmenin karşılaşacağı zorlayıcı unsurlar (tehditler) tespit edilerek, işletmenin uygulayacağı karşı stratejiler geliştirilmiştir. İşletmenin gelecekte ulaşmak istediği hedefleri gerçekleştirebilmesi ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmesi için üretimde en son teknoloji kullanması gerekir. Müşterilerine en kısa sürede ve kalitesi yüksek ürünler üreterek rakiplerine karşı üstünlük sağlamış olurlar ve hedef pazarda müşterilerinin istek ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılarlar.

Cebecioğlu (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, bir işletmede SWOT analizi uygulamasının gerçekleştirildiği çalışmada SWOT Analizi yapılarak işletme için olumlu ve olumsuz bütün unsurların göz önünde bulundurulup üstünlük, zayıflık, fırsat ve tehditler faktörlerinin tespiti üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu faktörler birbirleriyle karşılaştırılarak işletme için en iyi değerlendirilme yapılmıştır.

Sarı (2007) tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada, sunulan ihracat pazarlama stratejileri ve ihracat pazarlama planı hazırlama aşamaları, globalleşmenin çok yoğun yaşandığı günümüzde firmaların yoğun rekabet koşullarında üstünlük sağlamaları ve başarılı olabilmeleri amacına yönelik olarak tasarlanmıştır. İç ve dış çevre analizleriyle işletmenin iç ve dış değişimleri sürekli gözlenmekte ve değişimlere hızlıca uyum sağlayan bir yapıya geçiş sağlandığı ortaya konulmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı pazarlama stratejileri bağlamında, Türkiye'nin en dikkat çekici firmalarından olan Torku için, stratejik pazarlama planlamasının nasıl uygulandığını analiz edilmesidir.

Gıda sektörünün dinamik yapısı dikkate alındığında, pazarın yeni aktörlerinden biri olarak sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla hareket ettiği düşünülen Torku firmasının seçilmesinin temel nedenlerinden biri, diğer firmalardan farklı olarak kazan-kazan ilişkisine dayanan bir yapıyla kooperatif temelli bir firma olarak çiftçiyi ve yerli üretimi destekleyen bir şekilde hareket etmesidir.

3.2. Araştırmanın Tasarımı

Bu araştırmada bir olay, olgu ya da fenomeni daha iyi anlayabilmek amacıyla nitel bir araştırma tasarımı kullanılmıştır. Çalışmada örnek olay incelemesi gerçekleştirildiğinden Kasti (Amaçlı) Örnekleme tekniğinden yararlanılarak Torku firmasına yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada Torku firmasına ilişkin SWOT Analizi gerçekleştirilmiş ve bulgular tablo şeklinde sunulmuştur.

3.3. Firmaya İlişkin Bilgiler

Geniş bir ürün yelpazesini Konya Şeker güvencesiyle tüketiciye sunan Torku markası, adını Türkçenin bilinen en eski sözlüğü Divan-ı Lügat'ı Türk'ten almaktadır. Kelime anlamı "ipeksi, ipek gibi sağlam" olan Torku, 2007 yılında çikolata ürünleriyle tüketiciye merhaba dedi ve kısa sürede Torku markası altında unlu mamullerden, çikolata kaplamalı ürünlere, şekerlemeye, dondurulmuş gıdadan süt ve et ürünlerine geniş bir yelpaze oluşmuştur. Torku markası, bir üretici kooperatifi olan Konya Şeker'in vizyoner bakış açısının sonucu olarak 2007 yılında ortaya çıkmıştır. Arkasında 900 bin çiftçinin yer aldığı Konya Şeker'in geniş ürün yelpazesini Torku markası altında üretmeye başlamasının temel iki amacı vardır. Konya Şeker, Torku markasıyla hem üretici ortaklarının refahını artırmayı hem de tüketicilere tohumundan ambalajına her adımını kontrolü altında tuttuğu %100 doğal, güvenli, kaliteli ürünler sunmayı hedeflenmiştir. Konya Şeker'de, 1999 yılı itibariyle tarım ve sanayi entegrasyonunda sağlam adımlar atılmaya ve bu hedefe yönelik yatırımlar tek tek hayata geçmeye başlamıştır.

3.4. Üretim Faliyetleri

Torku markasıyla üretilen ürünler, tohumdan sofranıza, çatalınıza kadar her aşamada güvenilir bir gıda zinciri sistemi ile sunuyor ve ürünün çoğu hammaddeleri çiftçiler tarafından üretilmektedir. Torku markası altındaki tüm ürünler doğal ve yüksek kalite standartlarında Konya Şeker güvencesiyle tüketiciye ulaşmaktadır. Güvence, Konya Şeker tarafından üretilen GDO'suz şeker pancarı tohumlarıyla başlıyor ve pancarın yetişmesi süresince çiftçiye verdiği eğitimlerle ve desteklerle devam etmektedir. En önemlisi bu süreç, yüksek teknolojinin hâkim olduğu üretim tesislerinde tamamlanmasıdır. Türkiye'de mevcut şeker üretiminin dörtte birini, yüksek teknolojiye sahip iki fabrikasıyla Konya Şeker gerçekleştirmektedir. Torku markası, bu güvenceyi sadece şekerde değil bu şekeri hammadde olarak kullandığı ve şekerlemeden çikolataya, bisküviden, keke ve gofrete geniş bir yelpazede sunduğu tüm ürünlerde de sağlamaktadır. Şeker dışındaki diğer hammaddelerde de yüksek kalite standartlarından asla ödün vermemektedir. Örneğin; gerçek çikolata kakao yağından üretilir, böylece ağızda hemen erir ve muhteşem bir tat bırakır. Konya Şeker, ürettiği tüm çikolatalarda kakao yağı kullanmaktadır. Çünkü çikolatanın en mükemmel tada ancak bu şekilde ulaştığına inanmaktadır. Torku markalı ürünler, kaliteli hammaddenin ve üretim tesislerinde yüksek teknolojinin yanı sıra deneyimli Ar-Ge uzmanları tarafından geliştirilen çok özel tariflerle üretilmektedir.

Torku ürün grupları, bu ürün gruplarına ait markalar ve ürün amlbajları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Torku Ürün Grupları

ÜRÜN GRUPLARI	MARKALAR	ÜRÜN AMBALAJLARI
Perakende Ürünler	Torku Doğal Süt Torku Küp-Toz Şeker Torku Festa Şeker Torku Buse Çikolata Torku Altın Ekin Sıvı Yağ	
Endüstriyel Ürünler	Torku Pratiko Patates Torku Sıvı Şeker Torku Baklava Şerbeti Torku Süt Ürünleri	
İhracat Ürünleri	Torku Banada Torku Mix, Minix Torku Gofret-Bisküvi Torku Lokum-Helva Torku Çikolata	

Kaynak: (www.konyaseker.com.tr, 2017)

Torku firmasının gerçekleştirdiği faaliyetler nedeniyşe kazanmış olduğu ödüllerden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

- 'Uluslararası Başarı Ödülü' yüzde 100 Anadolu sermayesi olduğu için Konya Şeker'e,
- 'Güvenilir Marka Ödülü' Konya Şeker'in gıda markası Torku'ya, En Doğal Gıda Üretimi Ödülü "tohumdan sofraya Konya Şeker güvencesiyle ürünler " sunduğu için 'Konya Şeker'e,
- 'En İyi Ambalaj Ödülü' Torku Tereyağı Kasesi'ne,
- 'En İyi Sosyal Sorumluluk Projesi Ödülü' Konya Ovası'na Türkiye nüfusu kadar ağaç dikme hedefi ile yola çıktığı ve bugün 10 milyon ağaç diktiği sosyal sorumluk projesiyle Konya Şeker'e verilmiştir.

3.5. Torku Üretim Stratejileri

3.5.1. Üretim Stratejisi

Çikolata ve şekerlemede, ilk zamanlar birkaç pazarı tanıma ve öğrenme, pazarın beklenti, boşluk ve dinamiklerini tespit ederek başarılı olup olunamayacağını test etme dönemi olarak ele alınmıştır. Torku bu süreci tamamlayarak. Çikolata şeker ve şekerli mamullerde üretim kapasitesi ve ürün çeşitliliğini kat kat arttıracak yeni kurulan tesis ve bu tesise ilave edilen üretim bantlarının yanı sıra bisküvi, kek, gofret üretim tesisi yatırımı tamamlandı ve üretimine başlanmıştır. Torku, sektör liderleri ne üretiyorsa hepsini ve onlarda olmayan bazı yeni ürünleri üretmektedir. Üretim kapasitesi itibarıyla da sektör liderlerinin gerisinde kalmamakta diğer bir ifade ile ürün çeşitliliği ve ürün miktarı olarak pazarın büyük oyuncularıyla aynı kategoride yer almaktadır. Kalite konusunda da herkesten bir adım önde olma en büyük idealleri arasında yer almaktadır.

3.5.2. Rekabet Stratejisi

Torku, pazardaki rakiplerini hayli zorlamaktadır. Ürün gamında ilk sırada yer alan Ülker ve Eti toplam pazarın neredeyse %70 inden fazla orana sahip ve hatta bazı ürünlerde bu oran %90'lara varmaktadır. Torku ise piyasaya girişinin çok olmamasına rağmen adını ilk 3'e yazdırmış durumdadır. Her nekadar Torku, ürün yelpazesi açısından ve ürün ambalajlama bakımından başı çeken rakiplerinin birebir taklidi gibi görünse de, pazarda sağlam bir giriş yaparak başarılı olmuş bir firma profili çizmektedir.

3.5.3 Pazardaki Hedefi

"Torku' markasını dünyanın ilk 5'inden biri yapmak!" hedefiyle hareket eden firma pazardaki konumunu, en tepede ve mutlaka sektör liderleri, pazarın büyük oyuncuları arasında görmek olarak belirlemiştir. Bu bir iddiadır ve bu iddianın Torku açısından sağlam dayanakları mevcuttur.

- Birincisi, üretim altyapısına yapılan yatırım,
- İkincisi ise kaliteli ve sağlıklı üretim konusundaki tecrübe ve ısrar,
- Üçüncüsü ise sektöre yeni girmesine, markabilinirliliğinin henüz istenilen düzeyde olmamasına rağmen tüketicinin Konya Şeker güvencesi ile üretilen ürünlere gösterdiği ilgidir.

3.6. Torku Stratejik Pazarlama Planlaması

Torku'nun Vizyonu

Yaygın satış ağı ile tüketiciye ulaştırdığı sağlıklı, güvenilir, doğal ve lezzetli Torku ürünlerinin 10 yıl içinde yakın coğrafyada söz sahibi markalardan biri olmasını sağlamak Torku firmasının vizyonunu oluşturmaktadır. Torku firması 10 yıl içerisinde ilk anılan isim olmayı amaçlamaktadır.

Torku' nun Misyonu

Türkiye genelinde faaliyet gösteren her türlü satış noktasına ulaşmak ve satış-dağıtım ağını sürekli geliştirerek, Torku markasının satış kanalları ve tüketiciler nezdinde bilinirliğini artırarak tercih edilmesini sağlamak ve tüketicilerimizi üstün kaliteli, yenilikçi anlayışla üretilmiş, sağlıklı ürünler ile buluşturmak Torku firmasının vizyonunu oluşturmaktadır. Firma söz konusu bu misyon sayesinde bilinilirliğini en sağlıklı gıda üretimi üzerinden yapmayı hedeflemektedir.

3.7. SWOT Analizi

Torku firmasının güçlü ve zayıf yönlerini, fırsat ve tehditlere ilişkin SWOT analizi bulguları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Torku SWOT Analizi

S	**W**
▪ Sermaye olarak Konya Şeker olması ▪ Bulunduğu sektörde uzmanlaşmış bir firma olma ▪ Şeker ve benzeri ürünlerinde, kaliteli algısı oluşması (güvenilir marka ödüllü) ▪ Dünyadaki en büyük sözleşmeli üretim modeli uygulamasına sahip olma ▪ Yönetimde profesyonel ekip bulundurma ▪ Çiftçileri temsil eden bir kooperatif	▪ Yeni bir marka, algıda yer etme süreci yaşama ▪ Dağıtım kanalı sorunu (ürünü her markette bulmak zor) ▪ Ürünlerin olduğu yerlerde de raflarda yer bulama ▪ Bilgi teknolojilerindeki eksiklik
O	**T**
▪ Sektörde Ülker, Eti ve Nestle'den başka güçlü markanın olmaması ▪ Türkiye'nin dünyadaki çikolata talebinin en hızlı büyüdüğü ülkeler arasında yer alması ▪ Ülker, Eti ve Nestle'nin pazar bölümlemede bıraktığı boşluklar olması ▪ Konya Şeker Gıda ve Tarım Üniversitesi kurmaya öncülük etme (2016-2017)	▪ Ülker, Eti ve Nestle'nin pazara çok erken girmiş olması ▪ Sektörde rekabetin çok fazla olması ▪ Gıda sektörü içinde, her an gıda güvenliği ile ilgili bir kriz çıkma olasılığı ▪ Çikolata gibi tatlı ürünlerde sağlıksız ve şişmanlatıcı vb. iddiaların ortaya atılması

BCG Büyüme/Pazar Payı Matrisi

Bu diyagrama göre yeni iki ürün Torku ve Boniki, "Köpekler" başlığı altında ele alınabilir. "Köpekler" başlığı altındaki alt markalar, fazlaca finansal katkı vaad etmezler, ancak kendi devamlılıkları için gerekli olan geliri garantileyebilirler. Bu gibi alt markaların, dolayısıyla ürünlerin, işletmeler için bir atılım olmayacakları gerçektir. Yavaş büyüyen bu pazarda Konya Şeker için çıkar yol değişken pazarlama iletişimi kanallarıyla, göreli pazar

payını (relative market share) arttırarak bu ürünler bazında pozisyonunu "Sağmal İnekler" e çevirmektir. Diğer bir ifade ile ürünlerden sağlanan geliri pazar payı yoluyla arttırır duruma gelmek ve diğer atılımlara kaynak sağlayabilmektir.

Know-How Durumu

Torku'nun şekerleme ve çikolata pazarı "Existing Market", yani hali hazırda var olan bir pazardır. Ürünlerin, yani Torku'nun benzerleri de piyasada oldukça fazladır. Bu durum "Market Penetration" yani "Piyasaya Nüfuz" olarak adlandırılmaktadır. Var olan bir piyasaya var olan bir ürünle girmek kavramı, ürünün pazarlanmasını ve pazar payını hızlıca arttırmasını oldukça zorlaştırmaktadır Bunu bertaraf etmek için ise piyasadaki rakiplerden farklı bir özelliğin gündemde olması gerekmektedir.

Torku, bunu sosyal sorumluluk ile başarmak istemektedir. İşletmenin sosyal sorumluluk yatırımlarının değeri ve büyüklüğü önem arz etmektedir. Bu durum birçok işletme açısından örnek teşkil etmektedir. Yeni ürünlerden elde edilecek gelirin bir kısmının da sosyal sorumluluğa harcanacağı aşikârdır. Bu durumun lansmanda kullanılmasında az da olsa rahatsız edici tarafı, ortaya çıkan zamanlama ve toplam lansman içeriğindeki büyük paydır. Şirket reklamlarıyla, yukarıda belirtildiği üzere, adeta yeni ürününden elde edilecek gelirin sosyal sorumlulukta kullanacağını vaad etmektedir. Planlanmış söz konusu işlemin ürünlerin ve sosyal sorumluluktaki gelişmenin geleceğine ne katacağı ise bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Torku, Know-How durumunu başarılı bir şekilde yürütmektedir. Hedefe ulaşmanın sırrı, sadece ürün kalitesi ve çeşitliliği değil aynı zamanda pazar stratejilerini ve en büyük rakiplerini alt edecek beyin takımını kadrosuna dahil etmesidir. Bu bağlamda ele alındığında Torku'nun gücüne güç katması ve pastadaki dilimini arttırması beklenmektedir (www.sonerarslan.com, 2007).

3.8. Torku Pazarlama Stratejisinin Geliştirilmesi

Torku, hem çikolata, şekerleme, şekerli mamuller, bisküvi, kek, gofret hem de tüketiciye ve pazarlara sunulan Konya Şeker güvenceli diğer ürünler için şunu özellikle vurgulamaktadır. Asla taviz verilmeyecek husus doğallık, hijyen ve kalitedir. Gıda sektöründe Torku iddiasını güçlendiren, iddialı konuşmasını sağlayan asıl dayanak budur. Torku, ürünlerinin birinci sınıf ürünler olduğunun altını çizmektedir. Torku Konya Şeker'in ürettiği her ürünü üst segment ürünlere konumlandırıyor ve o standartlarda üretildiğini söylüyor. Bunun iki tane temel sebebi var. Birincisi üretim altyapısı ve en iyiyi üretme konusundaki iddialarındaki başarıları, ikincisi tüketiciye duydukları saygı. Birincisinden başlanacak olunursa bu hem bir güvene dayanıyor hem de üretim altyapısını oluştururken niteliğe ve kaliteye yatırım yapılmasını gerektiriyor. Torku her daim kendine güveniyor çünkü gıda sektöründe yarım asrı aşkın bir kurumsal tecrübeye sahip. Öte yandan yapılan hiç bir yatırımda marka değerinin düşmesine neden olacak tercihlerde bulunulmuyor. Kurulan her tesiste modern ve en yeni teknolojiler tercih edilmiştir. Bunları da nitelikli eğitimli personele emanet etmektedirler. Bu konuda iddiaları, üretim teknolojisi ve üretim tesisi güvenirliliği açısından da personel kalitesi açısından da Türkiye'nin en önde gelen şirketlerinden biri olmaktır. Bu bağlamda bir örnekle açıklama yapan Torku diyor ki; 'Yani Ferrari'yi alıp ta ehliyetsiz birine hadi yarış demedik ya da kağnıyı önüne koyup ta F1 pilotuna hadi birinci ol demiyoruz. Ferrari'yi alıp direksiyona da F1 pilotunu oturtuyoruz (www.dunyagida.com.tr, 2007).

3.9. Sonuçların Değerlendirilmesi (Kontrol)

Torku için, stratejik pazarlama planlaması sürecinin ilk üç safhasını yani "*Neredeyiz? ""Nereye varmak istiyoruz?", "Nasıl varabiliriz?"* soruları cevaplandırmaya çalışılmıştır. Dördüncü safhada ise bu üç soruya öngörülen cevapların uygulamaya konabilmesi için gerekli pazarlama programlarının hazırlanması, hedef pazar seçiminin yapılması, hedef pazara uygun pazarlama karmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu safhaların uygulamaya konması çok önem arz etmektedir.

Bu noktada hazırlanmış olan stratejik pazarlama planının amacına ulaşıp ulaşmadığı veya başarılı olup olmadığı konusunda kesin yargıya varmak zordur. Bu sebeple son safhada amaçlar doğrultusunda kontrol yapılmalıdır. Eğer hedefe ulaşılmış ise planlama isabetli yapılmıştır.Torku pazarda mevcut pazara daha fazla nüfuz ederek, yeni ürünler geliştirerek, ürün gamında çeşitlendirmeye giderek büyüme stratejisine başarıyla ulaşmaktadır.

4. SONUÇ

İşletmeler büyüyebilmek ve devamlılığını sürekli kılabilmek için, hem kendi iç dinamiklerini hem de dış piyasadaki etmenleri iyi analiz etmelidirler. Olası sonuçları önceden tahmin etmeleri ve karşılaşabileceği fırsat ve tehditleri en iyi şekilde değerlendirmeleri gerekmektedir. Örgütlerin kaynakları, öz yetkinlikleri ve planları doğrultusunda değişen çevresel şartlar karşısında aksiyon almalarını sağlayan stratejik planlamalarıdır. Stratejik pazarlama planı yapan işletmelerin, yapmayanlara kıyasla, risklere karşı daha hazır oldukları ve ani olaylar karşısında, önceden hazırlanan alternatif stratejik planları sayesinde, hızlı aksiyon alabildikleri kanıtlanmıştır. Stratejik pazarlama planlaması, işletmenin sahip olduğu nokta ile ulaşmayı hedeflediği durum arasındaki olayı net bir şekilde gösterir. İşletmenin amaçlarını, hedeflerini ve bunlara ulaşmayı mümkün kılacak faaliyetleri belirlemesini gerektirir. Bir örgüt için stratejik planlama süreci yapılırken örgütü hedeflerine ulaştıracak kritik başarı faktörler saptanmalı ve bunlara ilişkin bir durum analizi yapılmalıdır. Müşteri gereksinim ve beklentileri stratejik planlama sürecinde üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. SWOT gibi durum analizi yöntemleriyle toplanan bilgiler yorumlanırken işletmeler için tüm yol haritası belirlenmiş olur. Stratejik pazarlama planlaması, örgütlere rekabet üstünlüğü sağlayarak hem sürdürülebilir olmalarını, hem de sağlam adımlarla piyasa koşullarındaki risklere karşı daha güçlü durabilmelerini sağlamaktadır.

Çalışmanın sonuçları Torku firmasının hedef belirlerken piyasa analiz-ihtiyaçları dışında, üretici ortaklarının ihtiyaçlarının öncelik taşıdığını, rakipleri ve kendini doğru bir şekilde analiz ederek tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde üretilen ve üretilebilecek her ürünü katma değerli hale getirecek sanayi yapılanmasını gerçekleştirmek olduğunu ortaya koymaktadır.

Torku firmasının bulunduğu sektörde uzmanlaşmış bir firma olmasının, şeker ve benzeri ürünlerinde, kaliteli algısı oluşmasını (güvenilir marka ödüllü), dünyadaki en büyük sözleşmeli üretim modeli uygulamasına sahip olmasını ve yönetimde profesyonel ekip bulundurmasının güçlü yönlerini gösterirken; yeni bir marka olduğundan dağıtım kanalı sorunu yaşama, bilgi teknolojilerindeki eksiklik ve ürünlerin olduğu yerlerde de raflarda yer bulamamayı zayıf yönler olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan sektörde güçlü marka sayısının yüksek olmaması, Türkiye'nin dünyadaki çikolata talebinin en hızlı büyüdüğü ülkeler arasında yer alması ve pazarda yer alan büyük firmaların pazar bölümlemede bıraktığı boşluklar fırsatları oluştururken; diğer firmaların Pazar paylarının görece olarak yüksek oluşu ve pazarda uzun süredir yer almaları, sektörde rekabetin çok fazla olması, gıda sektörü içinde, her an gıda güvenliği ile ilgili bir kriz çıkma olasılığı ve çikolata gibi tatlı ürünlerde sağlıksız ve şişmanlatıcı vb. iddiaların ortaya atılması Torku firması için tehdit oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Abell, F., & Hammond. (1979). Stratejic Market Planning. F. Abell, & Hammond içinde, Pretice Hall.

Altunışık, R., Özdemir, Ş., & Torlak, Ö. (2014). Pazalama Yönetimi. R. Altunışık, Ş. Özdemir, & Ö. Torlak içinde, Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi (s. 257). İstambul: Beta Yayınları.

Altunışık, R., Özdemir, Ş., & Torlak, Ö. (2014). Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Cebecioğlu, C. (2006). Swot Analizi ve Bir İşletme Üzerine Uygulama. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Claycomb, C., Richard Germain, & Cornelia Dröge. (2000). The Effects of Formal Strategic Marketing Planning on the Industrial Firm's Configuration. Exchange Patterns and Performans Industrial Marketing Management , 219-234.

Drucker, P. F. (1973). Stratejik Pazarlama. P. F. Durcker içinde, Yönetim: Görevler, Sorumluluklar, Uygualamalar. İstanbul.

Greenley, G. (1986). "Does Strategic Planning İmprove Company Performance? ". Long Range Planning, Vol. 19, Issue 2, , 101-109.

Gürsakal, S. (2015). 'Bursa İlinde Faaliyet Gösteren Gıda Sanayi İşletmelerinin Sektörel Analizi''. U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi,Cilt 29 , 67-72.

İslamoğlu, P. A. (2013). P. A. İslamoğlu içinde, Pazarlama Yönetimi (Stratejik Yönetim) (s. 120-183). İstanbul: Beta.

Karabulut, M., & Kaya, İ. (1991). Pazarlama Yönetimi ve Stratejileri. İstanbul İşletme İktisadı Enstitsü Yayını No:245 , 15.

Kotler, P. (2007). Kotler ve Pazarlama, Aura.

McDonald, M. (1992). Strategic Marketing Planning: A State-Of-The-Art Review. Marketing Intelligence & Planning, Vol. 10 Issue: 4 , 4-22.

Meydan, S. (1999). Otel İşletmelerinde Stratejik Pazarlama Sürecinde Ürün Konumlandırması ve Algılama Haritasının Kullanılması. GaziÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 3.

Mongay, D. (2006). Strategic Marketing. A literature Review on Definitons,Conceps and Boundaries. Munich Personal Repec Archvice , 5-8.

Sarı, B. (2007). Uluslar Arası Stratejik Pazarlama Açısından İhracat. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Timur, N., & Özmen, A. (2013). Stratejik Küresel Pazarlama. Ankara: Efil Yayınevi.

www.dunyagida.com.tr. (Erişim Tarihi: 02.04. 2007)

www.konyaseker.com.tr. (Erişim Tarihi: 02.04. 2007)

www.sonerarslan.com. (Erişim Tarihi: 02.04. 2007)

Yaman, B. (2017). "Stratejik yönetim sürecinde SWOT". Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Programı.

Yılmaz, Ş. (2106). www.ticarihayat.com.tr (Erişim Tarihi.02.04. 2007)

Uluslararası Hukuk Normları Çerçevesinde Nükleer Silahlar

Öğr. Gör. Dr. Hulusi Ekber KAYA[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret, hekberkaya@trakya.edu.tr

Özet: Kitle imha silahları içerisinde en ölümcül sonuçlara neden olan ve etkileri senelerce devam eden nükleer silahlar günümüzde uluslararası güvenlik açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Tarihte ilk ve son kez ABD tarafından Japonya'ya karşı kullanılan nükleer silahların meydana getirdiği devasa etki ve sonuçlar dünya için acı bir tecrübe olmuştur. Günümüz teknolojisi ile söz konusu bu silahların gelmiş olduğu nokta göz önünde bulundurulduğunda olası bir saldırının boyutlarının ne kadar sarsıcı olacağını tahmin etmek pek de imkânsız görülmemektedir. Bu noktada devletlerin nükleer silahları kullanmasını yasaklayan bir hukuki düzenlemenin bulunmuyor olması nükleer güvenlik açısından tedirginliği bir kat daha artırmaktadır. Soğuk Savaş döneminden beri devam eden nükleer silahlanma yarışında gelinen noktada dünyada başta ABD ve Rusya olmak üzere nükleer güç olmuş ülke sayısındaki artış nükleer silahların kullanımının hukukiliği tartışmasını da gündeme taşımıştır. Bu çalışmada devletlerin nükleer silahlara sahip olmasının ve bu silahların kullanımının hukuka uygun olup olmadığı uluslararası hukuk çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Silahlar, Güvenlik, Uluslararası Hukuk

Abstract: Nuclear weapons, which have the most lethal consequences in weapons of mass destruction and whose effects continue for years, are a major threat to international security today. The first and last time in history, the enormous impact of nuclear weapons used by the US against Japan has been a bitter experience for the world. Given today's technology and the point where these weapons come from, it is possible to estimate the extent of a possible attack. At this point, the fact that there is no legal regulation prohibiting the use of nuclear weapons by states increases the anxiety in terms of nuclear security. At the point reached in the nuclear war, which has been going on since the Cold War era, the increase in the number of countries with nuclear power, especially the US and Russia, brought the discussion of the law of the use of nuclear weapons on the agenda. In this study, it will be tried to explain whether the states possesses nuclear weapons and whether the use of these weapons is in accordance with the law.

Keyword: Nuclear Weapons, Security, International Law

1. GİRİŞ

Güvenlik konusu uluslararası ilişkilerde devletleri ilgilendiren en temel konuların başında gelmektedir. Devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için güvenlik zorunlu bir unsur olarak kabul edilmektedir. Güvenlik kimi zaman etkili diplomatik ilişkilerle sağlanmaya çalışılırken kimi zaman da etkili silahlanma ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Peki etkili silahlanmadan kastedilen nedir? Bu noktada devletler arasındaki silahlanma yarışı dikkat çekmekte ve bu yarışta özellikle Soğuk Savaş'tan günümüzde kadar devam eden nükleer silahlanma önem teşkil etmektedir. Tarihte sadece bir defa kullanılmış olan nükleer silahların günümüzün teknolojik açıdan gelmiş olduğu nokta göz önüne alındığında ne kadar daha ölümcül sonuçlarının olacağı ve etkilerinin çok daha uzun yıllar devam edeceği hususunda şüphe yoktur. Kitle imha silahları içinde tahrip gücü en fazla olan ve etkileri yıllarca devam eden nükleer silahlara ve bu silahların hazırlanmasının temelindeki nükleer teknolojiye sahip ülke sayısı Soğuk Savaş döneminden sonra dünyada uluslararası güvenliği tehdit edici boyutlara ulaşmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak da olası bir nükleer saldırının yol açacağı felaketin sonuçları da bu konunun önemini gündemden düşürmemektedir. Bu değerlendirmeler ışığından hareketle, dünyanın nükleer tehdit ve tehlikelerden tam olarak kurtulmasının devletler tarafından herhangi bir çekince konulmaksızın hazırlanan, geniş kapsamlı ve boşluk bulunmayan bir antlaşmanın hukuk normları ile harmanlanarak nükleer silahların kullanımının yasaklanması ile mümkün olacağını söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmada kitle imha silahları kavramı çerçevesinde nükleer silahlara, bu silahların etkilerine, dünyada nükleer silahlanma ve bu silahların kontrolüne değinilecektir. Bu bağlamda nükleer silah kullanımının hukukiliği uluslararası antlaşmalar kapsamında (Özellikle Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması) ve uluslararası Adalet Divanı danışma görüşünden faydalanılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

2. KİTLE İMHA SİLAHLARI

Kitle imha silahlarının gelişim tarihçesi incelendiğinde, çok eski dönemlere dayandığı görülmektedir. Çünkü insanlar dünya üzerinde var olduğundan beri, birbirleri ile devamlı mücadele içinde olmuşlar ve bu mücadelede üstün gelebilmek için çok çeşitli savaş silahları geliştirmişlerdir. (Özey, 2007: 83) Kitle imha silahları, tek bir

kullanımı ile milyonlarca sivilin hayatını kaybetmesine neden olan, doğal çevreyi tehlikeye atan ve felaket etkileriyle dünyayı ve gelecek nesillerin yaşamlarını temelden değiştirme potansiyeline sahip bir silah grubunu oluşturmaktadır. (http://unrcpd.org/wmd/) Kitle imha silahları konvansiyonel silahların defalarca kullanılması sonucu ortaya çıkan insan kaybını sadece bir defa kullanılmaları neticesinde ortaya çıkarabilen, bunun yanında konvansiyonel silahların oluşturamadığı saldırı sonrası olumsuz etkileri de bulunan silahlar olarak da tanımlanabilir. Bu silahların içinde başta nükleer olmak üzere kimyasal ve biyolojik silahlar bulunmaktadır. (Erdurmaz, 2003: 27-29) Günümüzde resmi ve akademik çalışmalara temel oluşturması açısından Birleşmiş Milletler'in 1948 yapmış olduğu tanıma göre; yıkıcı etkisi bakımından atom ve radyoaktif madde silahları, zehirli kimyasal ve biyolojik silahlar ve bu silahlara benzer gelecekte geliştirilecek her türlü silah kitle imha silahı olarak değerlendirilmektedir. (Denk, 2011: 96) Konvansiyonel olmayan silahlar olarak da nitelendirilen bu silahlar aslında içerikleri, yapım enstrümanları ve kullanım şekilleri bağlamında birbirlerinden oldukça farklıdırlar. "Konvansiyon" üzerinde anlaşmaya varılmış demektir. Kitle imha silahları konusunda ise ahlaki değerlerde ve askeri literatürde ortak bir anlaşma söz konusu değildir. Bu yüzden bu silahlar konvansiyonel olmayan silahlar olarak adlandırılmaktadır. Bu belirsizliğin temelinde ise kitle imha silahlarının kullanılması halinde hastane, sivil, çocuk, genç, yaşlı, canlı, cansız ayırt etmeden hepsini aynı etkide vuruyor olması ve savaşın da kendine göre bir hukukunun ve ahlaki değerinin olması yatmaktadır. (Kibaroğlu, 2006: 127) Kitle imha silahlarının tehdit ettikleri potansiyel hedefler şunlardır: Stratejik askeri hedefler, kritik politik ve askeri komuta, kontrol, irtibat ve istihbarat merkezleri, büyük kıta ve zırhlı birlik topluluklar, lojistik merkezleri, hava üsleri ve limanlar, kritik altyapı tesisleri, akaryakıt ve enerji merkezleri, su ve su elde etme, arıtma tesisleri. (Erdurmaz, 2003: 40) Hangi kitle imha silahının daha korkunç olduğuna karar vermek neredeyse imkânsızdır. Nükleer silahlar açık farkla en güçlü olanlardır; fakat malzemelerini bulmak zor, bomba yapımıysa hem zor hem de çok maliyetlidir. "Kirli bombalar" denen radyoaktif malzemeye sarılı patlayıcıların yapımı çok daha kolay, ama bunlar kitlesel ölümlere yol açmamaktadır. Kimyasal silahların üretimini gerçekleştirmek için çok teferruatlı bir teknolojiye gerek duyulmamakta, fakat kitlesel etkilere ulaşabilmesi için de büyük miktarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Biyolojik maddeler kimyasal maddelerden daha ölümcül etkilere sahip olsa ve kimyasal maddelere nazaran kolaylıkla elde edilebilseler de silah haline getirilmeleri daha zordur. (Simons, 2002:72) Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardaki gelişmeler, üretim hızı ve bu silahların dünya üzerinde hızla yayılması, çıkabilmesi muhtemel savaşları ortak bir özelliğe doğru itmektedir. Dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun, kitle imha silahlarının yıkım gücü çok yüksek, tahrip ve etki alanı çok geniş olduğu için sivil ölümler eskisi dönemlerle kıyaslandığında çok daha fazla olacaktır. (Tuna: 2003:174) Kitle imha silahlarının kullanılmasının tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte özellikle günümüzde dünyada bazı ülkeler veya çeşitli örgütler tarafından kullanılma olasılığı her geçen gün artmaktadır. Kitle imha silahları, muharebe esnasında bu silahların bazı özellikleri nedeni ile konvansiyonel silahların kullanılmasına tercih edilerek kullanılabileceği gibi muharebe dışında da terör maksatlı veya kasıt dışı ortama yayılmaları yolu ile de kullanılabilecektir. Dünyada mevcut barış maksatlı ve yeni teknoloji ürünü nükleer tesislerin çevreye kazara radyoaktif madde yayma olasılıklarının çok düşük olmaları ile birlikte, benzer şekilde çeşitli sanayi tesisleri, araştırma kuruluşlarının da sabotajlar yolu ile çevreye ve insan sağlığına zararlı olabileceği, kitle imha silahları kapsamında değerlendirilen önemli etkenlerdendir. Ayrıca yönlendirilmiş tarım ve hayvan hastalıklarının tarım terörizmi ve hayvan terörizmi şeklinde dünyada baş göstermeleri de kitle imha silahları kapsamında göz ardı edilmemesi gereken diğer etkenlerdir. Etkilerinin büyüklüğü nedeni ile bazı zehirli endüstriyel maddelerin ve radyolojik silahların da bu gruba dahil edilmesi ile kitle imha silahları ile yüz yüze kalma riski her geçen gün artarak büyümektedir. (Caşın, 2008:861) Günümüzün temel kaygısı, giderek artan sayıda devletin kitle imha silahlarına sahip olması, yani yayılma potansiyelidir. Birkaç istisna dışında kitle imha silahlarının amacı, devlet liderlerine, olası bir işgalci veya yıkıcı güce karşı büyük acılara sebep olabilecek araçları sağlayarak bir saldırıyı caydırmaktır. Orta büyüklükteki güçler açısından bu silahlar sembolik eşitleyici bir işlev görmektedir. Teröristler açısından ise bu silahların amacı çok sayıda insanı öldürmektir. (Goldstein ve Pevehouse, 2015:282-283) Bugün modern toplumların en önde gelen hassasiyetlerinden birisi, herhangi bir kitle imha silahı saldırısı nedeniyle yaşanabilecek korkunç boyutlardaki insan kaybıdır. (Falkenrath, 1998:44-45)

2.1. Nükleer Silahlar

Modern teknolojinin en can sıkıcı yanı, büyük insani kayıplara ve zararlara neden olabilecek silahların üretiminde kullanılmasıdır. Neyse ki Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD ve Rusya'nın nükleer silahlarda indirime gitmesi ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) gibi antlaşmalar, nükleer kitle imha silahlarının topyekûn imha tehdidinin azaltılmasında etkili olmuştur. (Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2013:189) Nükleer silah denilince iki atomun birleşmesi veya bir atomun parçalanması halinde açığa çıkan enerjiden faydalanılarak yapılmış ve de geliştirilmiştir silahlar akla gelmektedir. Nükleer silahlar atom

çekirdeğinin füzyon, fisyon yada her ikisinin birleşimi ile ortaya çıkan bir kimyasal tepkime sonucunda enerji açığa çıkartmaktadır. Çıkan enerji ile meydana gelen patlamayı yaratan her türlü silaha da genellikle nükleer silah adı verilmektedir. (Erdurmaz, 2003: 30) İki tip nükleer bomba vardır. Bunlardan atom bombası olarak bilinen ve atom çekirdeğinin parçalanması sonucunda ortaya çıkan enerjinin değerlendirilmesine dayanan fisyon bombası, ilk defa 16 Haziran 1945 tarihinde, ABD'nin Alamogordo çölünde denenmiştir. Ardından, 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde bu türden birer bomba, Japonya'nın teslim olmasını sağlamak amacıyla bu ülkenin Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılmıştır.(Sönmezoğlu, 2000:405) Nükleer silahlar kullanıldıkları zaman patlama etkisi, ısı ve ışık etkisinin yanında, radyasyon da yayarak toplu ölümlere neden olmaktadır. Atom bombası, hidrojen bombası, serseri nükleer gibi türleri bulunmaktadır. Geleneksel nükleer silahlar kendi başlarına tehdit oluşturmakla kalmamaktadır. Uzmanları asıl tedirgin eden, terörist grupların dünyanın nükleer güç istasyonları ve araçlarını hedef alabilmesi ihtimalidir. (Tütüncü, 2004:10-11) Nükleer silahlara karşı önlem alınması oldukça zor ve yıkım gücü bakımından çok önemli etkilere sahip silahlardır. Kısmen önlem alınabilmesi mümkündür. Belli kişiler, örneğin devlet başkanları, yardımcıları, lojistik önemi olan insanlar korunabilir, fakat nükleer silahlardan tüm toplumu ve coğrafyayı korumak mümkün değildir. Keza Nagazaki'de atılan bombanın gücü 19 kilo tondur. Bu da yaklaşık 20 bin ton dinamitin patlamasına eş değer bir bomba demektir ve 2000 tane 10 tonluk kamyonun her birinin tamamen dinamit ile doldurulup hepsinin aynı anda patlamasıyla ortaya çıkan gücün etkisine yakındır. Nagazaki'ye atılan nükleer bombanın tahribatını gözler önüne seren kanıtlar, güçlendirilmiş bombaların ne derecede tehlikeli olabileceği hakkında ipuçları vermektedir. (Cankara, 2005:20) Nükleer silahların etkileri tartışmaya genellikle Hiroşima ile Nagazaki olaylarından yararlanarak başlamak geleneksel hale gelmiştir. Fakat, bir kez daha hatırlatılmalıdır ki, günümüzde üretilen ve olası bir savaşta kullanılması öngörülen nükleer bombaların tahrip güçleri yanında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılanlar çok küçük ve sembolik boyutlarda kalmaktadır. (Teber, 1985:43) Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılan iki atom bombası, çoğu faydacı kesim tarafından o zamanlarda, savaşın daha kısa sürede bitmesini sağlayacağından dolayı, meşru bulunmuştu. Bu savda bulunanlar, eğer Müttefikler Japonya'ya girselerdi ortaya çıkacak insan ölümlerinin daha yüksek sayıda olacağını düşünüp, Hiroşima ve Nagazaki'deki insan ölümlerinin haklı olacağına kanaat getirmiştir. Diğer bir kesim ise, böyle bir sebepten olmuş olsa da insanları bombalamanın ahlaki bir değeri olup olmayacağını sorgulamış ve bombaların, eğer kullanılacaksa bile, askeri hedeflerin yanında nüfus yoğunluğunun da olduğu bölgelere değil, sadece askeri bölgeleri içine alan hedeflere atılması gerektiğini savunmuşlardır. Atom bombasının atılmasının kararını verenler ise bu yorumları, askeri bölgeleri nüfusun çoğunluğunun yaşadığı merkezlere kuran Japon liderleri suçlayarak yanıtlamışlardır. (Viotti ve Kauppi, 2016:401)

Nükleer silahlar denildiğinde ilk akla gelen güvenlik olgusu da olsa söz konusu bu silahların güvenliği aşan bir boyutu da bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, devletler güvenliğin yanında farklı güdülerle de bu silahlara sahip olma çabaları içinde hareket etmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde bir devletin nükleer silaha sahip olmaya çalışmasının aynı zamanda siyasi nedenlerle ilişkili olduğunu da söylemek mümkündür. Bu bağlamda bir devletin nükleer silahlara sahip olma arayışında caydırıcılığın yanında uluslararası arenada ülkeye güç ve saygınlık kazandırmak ve dış politik hedeflerin gerçekleşmesinin önündeki engellerin kaldırılması gibi siyasal amaçlar da etkili olmaktadır. (Pirinççi, 2014: 377-378) Bir devletin nükleer silahlara sahip olmasını üç model ile açıklamak mümkündür. Buna göre Güvenlik modelinde devletler doğrudan dış tehditlere yönelik ulusal güvenliği arttırma güdüsüyle nükleer silahlara sahip olma gayreti içindedirler. Bir diğer model olan iç politika modelinde ise daha çok devletler içlerindeki politik endişelerden ve bürokratik çıkarlar bağlamında nükleer silahlara bir siyasal araç olarak sahip olmak istemektedirler. Üçüncü model olan normlar modelinde ise nükleer silah programlarının geliştirilmesinde devletin kimliği ve çağdaşlığı açısından nükleer silahların önemli bir normatif sembol olduğu vurgulanmakta ve bu faktör ön planda değerlendirilmektedir. (Sagan, 1996-1997:5)

Nükleer silahların kullanılması veya kullanma tehdidinin belirli durumlarda meşru olduğunu öne sürenler, bu iddialarını desteklemek için nükleer caydırıcılık doktrinini ve uygulamasını dayanak göstermişlerdir. Kendileri daima diğer devletlerle uyum içerisinde, meşru müdafaa durumunda veya hayati güvenlik menfaatlerine tehdit durumunda bu silahların gündeme gelmesi hakkını saklı tuttuklarını belirtmektedirler. Nükleer caydırıcılık, nükleer silahlara sahip olunmasının yeni bir dünya savaşının başlamasını önlemede ve böylece uzunca bir süredir barışın sürdürülmesine katkıda bulunduğuna dair yaygın bir kanı oluşturmaktadır. (Tütüncü, 2004:10-11) Uluslararası hukukun günümüzdeki durumu ve maddi veriler göz önünde tutulduğunda Uluslararası Adalet Divanı nükleer silahların tehdidi ya da kullanılmasının bir devletin doğrudan varlığının söz konusu olduğu meşru savunma gibi uç bir durumda meşru olup olmadığı konusunda kesin karara varmamaktadır. Görüleceği gibi Divan, nükleer silahların kullanılmasının ilke olarak yasaklandığını, ancak meşru savunma durumunda kullanılmasının söz konusu olabileceğini bildirmektedir. (Pazarcı, 2014:594) Nükleer silahları elinde bulunduran

ülkelerin aslında bu silahı kullanmayı düşünmemeleri sebebiyle nükleer yayılmacılığın konvansiyonel silahlanmadan farklı bir tarafı vardır. Nükleer silahların yıkım kapasitesi nedeniyle ortaya çıkan bu isteksizliğe rağmen bu silahlara sahip olmak caydırıcı bir etki yaptığından uluslararası arenada politik bir prestij sağlamaktadır. Bu prestije uluslararası literatürde "nükleer kulüp" adı verilmektedir. Uluslararası alanda nükleer güce sahip olan ve bu alanda çalışmalar yapan ülkelerin başında uluslararası barışı korumak için tesis edilmiş olan Birleşmiş Milletler 'in beş daimi üyesi bulunmaktadır. (Birdişli, 2016:169) Dünyada nükleer güç olarak resmiyette beş ülke bulunmaktadır. Bunlar: ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere'dir. Bu ülkelerin dışında gayri resmi nükleer güç olarak kabul edilen Pakistan ve Hindistan vardır. Bahsedilen bu ülkelerin dışında nükleer yarış içindeki ülkeleri üç başlık altında toplamak mümkündür: 1) İsrail ve Kuzey Kore gibi şüpheli ülkeler 2) Arjantin, Brezilya, Güney Afrika, Cezayir, Tayvan, Güney Kore, Libya gibi nükleer güç elde etme gayreti içinde bulunmuş ülkeler 3) Japonya, Avustralya, Kanada, Almanya gibi diğer nükleer kapasite sahibi ülkeler. (Özgür, 2006:28-29) Nükleer silah geliştirme hususunda başka devletlerin Hindistan ve Pakistan'a katılabilmesi kısa vadede ihtimal dışı görünmektedir. Nükleer silahlanma hususunda İran, Irak, Libya ve Kuzey Kore üzerinde ise ciddi kuşkular bulunmaktadır. (Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2013:247-248)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte stratejik önceliğini kaybeden kitle imha silahları ve tabi ki nükleer silahlar, 11 Eylül sonrası süreç içinde terör ile ilişkilendirilerek tekrar uluslararası ilişkilerin öncelikli konularından bir tanesi haline gelmiştir. Nükleer silahlar Soğuk Savaş boyunca hiç kullanılmamalarına karşın çok konuşulmuş ve iki süper güç olan ABD ve SSCB arasında korkuya dayanan, görece istikrarlı bir düzenin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Nükleer silahlar günümüzde siyasi müzakerelerde eli kuvvetlendiren ideolojik ve psikolojik bir baskı aracı haline gelmiş durumdadırlar. (Köse, 2008:13-14) Günümüzde nükleer silahlar çok gelişmiş olup, her biri uzun menzilli füzeler ve bombalardan oluşmaktadır. En gelişmiş nükleer silahlar şunlardır; Kıtalararası balistik füzeler, stratejik nükleer silahlar, denizaltından atılan balistik füzeler, kruz füzeleri. Stratejik nükleer silahlar; çok uzun mesafeli düşman topraklarındaki hedefleri vurmak için tasarlanmış uzun menzil ve füzelerden oluşan nükleer silahlardır. Silahların bazıları kara üzerine, bazıları da denizaltılarına yerleştirilmektedir. Stratejik nükleer silahlar, düşmanın stratejik nükleer silahlarını tahrip eder ve düşmanın ekonomik ve sosyal organizasyonunu sekteye uğratır. (Özey, 2007:107-108)

2.2. Nükleer Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma

Silahlanma veya silahlanma yarışı birbirlerine askeri açıdan avantaj sağlamak veya diğer devletin gücünü dengelemek isteyen karşı güçler arasında başvurulan temel araçlardan birisidir. Silahlanma yarışı yeni bir olgu olmayıp daima uluslararası ilişkilerin önemli bir gerçeği olmuştur. Özellikle teknolojik gelişmenin de etkisiyle silahlanma yarışı niteliksel bir yarışa dönüşmüştür. Bir devletin silahlanması o devlet için avantaj sağlarken diğer devlet ya da devletler için dezavantaj doğurmaktadır. Bir devlet diğer devletin silahlanmasını kendisi için bir güvensizlik ortamı yarattığını düşünür. Çünkü devletler birbirlerinin niyetlerine göre değil potansiyellerine göre politikalarını belirlemektedirler. (Arı, 2013a:141) Soğuk Savaş sonrası dönemde her uluslararası silahlanma kontrolü gündeminin temel konusu silahlanmanın yaygınlaşmasıdır. Dikkatler beş noktada yoğunlaşmaktadır: nükleer ve radyolojik silahlar, kimyasal silahlar, biyolojik silahlar, balistik füzeler ve ileri konvansiyonel silah sistemleri. Uluslararası görüşmelerde ana konu ise nükleer silahlar ve malzemeler olmuştur. Dünyada nükleer silahlara sahip ülkelerin sayısı arttıkça istem dışı kullanım ihtimali de artmaktadır. Olası bir kriz anında düşmandan önce ilk saldırıyı yani önleyici saldırı gerçekleştirmesi gerektiği düşüncesiyle ülkelerin nükleer silahları kullanma olasılığı oldukça fazladır. (Viotti ve Kauppi, 2014:250-251) ABD ve Sovyetler Birliği arasında 1945 sonrasındaki nükleer silah yarışına bakıldığında her iki tarafında ihtiyaçları olandan daha fazla silaha sahip oldukları görülmektedir. 1945 ve 1949 yılları arası dönemde ABD'nin nükleer tekelinden söz edilmektedir. Sovyetler Birliği ise bir taraftan nükleer silahları geliştirmeye yönelik gayret içerisinde olurken diğer taraftan ABD'nin stratejik üstünlüğünü kabul etmiş gözükmemek için özellikle Stalin nükleer silahların önemini küçümser ve ondan korkmadıklarını gösterir bir tavır ortaya koymaya çalışmakta ve böylece SSCB kendi açısından bu olumsuz durumdan kurtulmaya çalıştığını göstermektedir. (Arı, 2013b:541-542) Soğuk Savaş boyunca meydana gelen nükleer silahlanmanın daha sonra devam etmemesinin üç sebebi olduğunu söyleyebiliriz. İlki, süper güçlerin her ikisi de müttefiklerine güvenlik garantisi sağlamışlardı. İkinci olarak, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki silahlanma yarışına rağmen, bu iki devlet mümkün olduğunca yatay silahlanmayı kontrol altında tutmak hususunda ortak bir çıkara sahiptiler. Son olarak da birçok devlet 1968 yılında bu konuda uluslararası hukukun en önemli parçası olan NPT'yi (Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması) imzalamışlardır. Bu anlaşma egemen eşitliğine dayalı diğer birçok anlaşmadan farklı olarak nükleer silahlara sahip olan ile olmayan devletleri birbirinden ayırdığı için özgündür. (Griffiths, O'Callaghan ve Roach, 2013:247) NPT'nin birinci maddesi ile, nükleer devletlerin silah ve patlayıcı maddeleri başka devletlere devretmemesi ve nükleer silah yapımında onlara yardımcı olmaması, ikinci maddeyle de diğer devletlerin bu

tür silah yapımına girişmemesi ve nükleer silah yapımında kullanılan maddeleri satın almaması öngörülmekteydi. (Gönlübol, 1985:491) Nükleer silahlar ile ilgili anlaşmalar açısından ülkeleri başlıca dört ana grupta toplamak mümkündür: Süper nükleer güçler, nükleer güçler, nükleer güç olma yolundaki ülkeler ve diğer ülkeler. (Sönmezoğlu, Güneş ve Keleşoğlu, 2017:142)

Silahsızlanma ise kavram olarak silahların indirimi ve/veya sınırlandırılması işlemidir. Genel ve tam silahsızlanma kavramı ise Birleşmiş Milletler çatısı altında yürütülen silahsızlanma faaliyetleri kapsamında, Genel Kurul'da ortak hedef olarak belirlenmiştir. Silahsızlanmanın hedefi; tüm ülkelerin dahili ve harici ulusal güvenliklerinin bekasını sağlayacak yeterlilikte silahlı kuvvetler ile silah ve silah sistemleri dışında kalan askeri tüm kurum/kuruluş ve birliklerin lağvedilerek bu yöndeki harcamaların kısıtlanması, kitle imha silahlarının uluslararası bir kontrol mekanizması ile imha edilmesi hususlarını içermektedir. (Karabulut, 2016:302) Nükleer silahların tahrip gücünün büyüklüğü, II. Dünya Savaşı sonrasındaki silahsızlanma ve silahların denetimi çalışmalarının çoğunun bu alana kayması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda silahsızlanma ve silahların kontrolü çalışmalarının bir dış politika aracı olarak kullanılması esas olarak ABD ve Sovyetler Birliği açısından söz konusu olmaya başlamıştır. (Sönmezoğlu, Güneş ve Keleşoğlu, 2017:134) 1970 yılında yürürlüğe giren NPT ile resmen nükleer silah bulundurma yetkisine sahip beş devlet genel ve tamamen silahsızlanma konusunda söz vermişlerdi, fakat nükleer silahları faydalı gördükleri için terk etmeyerek anlaşmaya uymamışlardır. Küba, Hindistan, İsrail ve Pakistan NPT'yi asla imzalamamışlardır. İran, Irak ve Kuzey Kore imzalamış fakat dikkate almamışlardır. Yakın zamanda da nükleer açıdan bir silahsızlanma beklememelidir. Genel ve tamamen silahsızlanma, güvenlik tehditleri var olduğu sürece, maalesef ya ütopik bir hayal ya da bir kandırmaca olarak kalacaktır. (Roskin ve Berry, 2014:290) Antlaşmanın yürürlükte olduğu dönemde; Hindistan ve Pakistan'ın 1998 yılında gerçekleştirdiği nükleer denemeler, NPT ile kabul edilen düzene büyük bir darbe indirmiştir. Fakat, denemeler sonucunda Hindistan ve Pakistan'ın nükleer güç haline geldiğinin anlaşılması, NPT ile kurulan düzeni resmen yıkamamıştır. Zira, her iki devlet de Antlaşma 'ya taraf değildir. (Akdoğan, 2018:159)

NPT, devletleri elektrik üretimi gibi barışçıl amaçlarla sivil nükleer-güç programlarına ilişkin araştırma ve geliştirme yapmaktan alı koymaz. Nitekim burada yatan problem, böyle bir programda geliştirilen uzmanlığın sadece silah geliştirme programını geliştirilmesinde değil nükleer silahların yapımında kullanılan plütonyum ve diğer ürünlerin imali için de uygulanabilir olmasıdır. (Viotti ve Kauppi, 2014:252) NPT'ye taraf devletler, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ile ilgili olarak birbirleriyle mümkün olan en azami düzeyde materyal, ekipman, bilimsel ve teknolojik bilgiyi paylaşmak ve bunlara erişimi sağlamak yükümlülüğü altına girmişlerdir. Keza, taraf devletlerin, nükleer enerjinin barışçıl kullanımının, dünyada kalkınmakta olan bölgelerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, özellikle nükleer güç sahibi olmaya devletlerin ülkelerinde geliştirilmesine diğer devletlerle veya uluslararası örgütlerle birlikte veya tek başlarına katkıda bulunması gerekmektedir. (Akdoğan, 2018:151) Diğer taraftan II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı bir örgüt olarak barış ve güvenliği sağlama konusunda etkin bir mekanizma olmasına çalışılan Birleşmiş Milletler 'in amaçları arasında silahsızlanma da bulunmaktaydı. Bu bağlamda Genel Kurul'un ilk toplantısında aldığı 1 numaralı karar atom silahları ve diğer kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması olmuştur. Genel kurul atom enerjisinin kontrolü ve bunun özellikle barışçıl amaçlarla kullanılması ve atom silahlarının ulusal savunma silahlarını dışında bırakılmasını sağlamak amacıyla tavsiyelerde bulunmak üzere Uluslararası Atom Enerjisi Teşkilatı'nı (IAEA) kurdu. NPT ile IAEA'nın denetim işlevi de ön plana çıkmıştır. Anlaşma uyarınca nükleer silaha sahip olmayan devletler bu konuda teşkilata yardımcı olmayı taahhüt etmekteydiler. (Arı, 2013:557-558) NPT uyarınca, nükleer güç sahibi devletler, nükleer güç sahibi olmayan devletlerden farklı olarak, zorunlu uluslararası kontrole tabi değildir. Bununla beraber, nükleer güç sahibi devletler, gönüllü olarak kısmen veya tamamen IAEA tedbirlerini kabul etmişlerdir. Özellikle, 1990'lı yılların sonunda, ABD ve Rusya'nın silah menşeli fizyona elverişli materyali IAEA'ya devretmeyi kabul etmesi dikkat çekicidir. (Akdoğan, 2018:153)

Tüm nükleer test patlamalarını durdurmayı amaçlayan Nükleer Test Yasağı Antlaşması yıllar süren bir tıkanıklıktan sonra 1996'da imzalandı. Anlaşmaya göre yeni nükleer silah türlerinin geliştirilmesi engellemeye çalışılmaktadır. Fakat en azından ham bir nükleer silah üretim kapasitesine sahip olduğu düşünülen en az 44 devlet imzalayıp onaylamadan anlaşma yürürlüğe girmeyecektir. (Goldstein ve Pevehouse, 2015:296) Beş büyük nükleer güç artık nükleer silahlarını bertaraf etmeye ve 1996'dan sonra onları test etmemeye karar vermişlerdir. Test etme önemli bir işlemdir, test etmeden herhangi bir şeyin gerçekten çalışıp çalışmadığını bilemeyiz. Test etmenin bitişi yeni nükleer kulübe yeni üyelerin giremeyeceği anlamına gelmektedir. (Roskin ve Berry, 2014:306) 24 Eylül 2009 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nükleer silahların yayılmasını durdurma konusundaki kuralları güçlendirmenin yollarını aramış ve bu tarihte oy birliği ile aldığı kararında, bütün üye devletlerin nükleer test yasağı antlaşmasını onaylamalarını, dört yıl içinde nükleer malzemelerin güvenlik altına alınması adına bu malzemelerin ihracına yönelik daha güçlü kontroller yapmalarını ve 2010

tarihinde de NPT'i gözden geçirme ve güçlendirmelerini istemiştir. (Kegley ve Blanton, 2015:420) Uzaydaki yasaklayıcı kuralların başında, uzay boşluğunda ve gök cisimleri üzerinde, nükleer silahlar ile öteki kitle imha silahlarının yerleştirilmesinin ya da bir yörünge üzerinde oturtulmasının yasaklanması gelmektedir. 05.08.1963 tarihli Atmosferde, Uzayda, ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerini Yasaklayan Antlaşma ile nükleer silahların uzayda denenmesi de yasaklanmış bulunmaktadır. (Pazarcı, 2014:309) Uluslararası yargı kararlarında, devletlerin tek taraflı açıklamalarının kendilerini bağlayıcı hüküm ve sonuçlar doğurabileceğine ilişkin en önemli yargı kararları arasında Nükleer Denemeler Davası gösterilebilir. Dava konusu olay Fransa'nın Avustralya ve Yeni Zelanda açıklarında atmosferik nükleer denemeler gerçekleştirmesi ve Avustralya ve Yeni Zelanda'nın bu faaliyetlerin uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu iddia etmeleriyle alakalıdır. Bu bağlamda, her iki devlet Uluslararası Adalet Divanı nezdinde Fransa aleyhine dava açmışlardır. Henüz, dava devam ederken, Fransa tek taraflı olarak, söz konusu bölgede artık atmosferik nükleer denemeler yapmayacağını ilan etmiştir. Divan da, Fransa'nın bu bildirgesi çerçevesinde, davanın esasına girilerek karar vermeye gerek olmadığını hükmetmiştir. (Aksar, 2012:109-110) Uluslararası Adalet Divanı Nükleer Silahların Hukukiliğine ilişkin danışma görüşünde, kuvvet kullanma tehdidinin ne anlama geldiği sorusuyla karşılaşmış olmasına rağmen, konuyla ilgili detaylı bir karar vermemiştir. Divan, gerçek anlamda kuvvet kullanmanın yasak olduğu yerde doğal olarak kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın da hukuka aykırı olduğuna ve yalnızca nükleer silah sahibi olmanın hukuka aykırı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasağını ihlal eder nitelikte kabul edilemeyeceğini hükmetmiştir. (Aksar, 2013:105)

Nükleer silahların kontrolü, çatışmaları sınırlandırmanın ve küresel güvenliği sağlamanın temel araçlarından biri olarak görülmektedir. Bununla beraber silahları kontrolü, bir devletin silahlı kuvvetlerinin büyüklüğünü ve kapasitesini azaltmayı amaçlayan ve bu şekilde onu silahlardan mahrum bırakacak olan nükleer silahsızlanmadan daha az iddialı bir amaçtır. Bu sebepten silahların kontrolünün amacı, ya artışlarını sınırlandırarak ya da kullanılma şekillerini sınırlayarak silah düzeylerini düzenlemektir. Tek ve en önemli nükleer silahların kontrolü anlaşması olan NPT, açık bir biçimde nükleer silahlar elde etme konusunda ekonomik ve teknolojik kapasiteye sahip olan gelişmiş devletler arasında yatay yayılmanın hızını azaltmasına ciddi katkı sağlamıştır. (Heywood, 2014:328)

Uzunca bir süredir nükleer silahların kullanılmasını açık bir şekilde yasaklayan bir hukuk kuralının kabul edilmesi için gösterilen çaba ve girişimler devam etmektedir. 1962 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda nükleer silah kullanımının BM'in ruhuna, lafzına ve amaçlarına aykırı olduğu yönünde, Şart'ın doğrudan bir ihlali olduğunu belirten ve nükleer silah kullanımının insanlığa ve medeniyete karşı bir suç olduğunun vurgulandığı bir karar kabul edilmiştir. Fakat ABD ve NATO ülkeleri saldırı anında uluslararası hukukun özel olarak yasaklamadığı herhangi bir silahla, herhangi bir eylemi gerçekleştirmekte serbest olması gerektiğini savunarak bu karara karşı çıkmışlardır. (Tütüncü, 2004:15) Nükleer silahların kullanımını biyolojik ve kimyasal silahlarda olduğu gibi yasaklayan bir düzenleme mevcut değildir. Nükleer silahların uluslararası hukuka uygunluğu hususunda belirtilen bir görüşe göre, hali hazırda bulunan kurallar üzerinde herhangi bir düzenlemeye gidilmeden nükleer silahlara da bu kurallar uygulanabilir. Bakıldığında nükleer silahlar zehirli veya kimyasal silah kategorisinde yer almamaktadır, fakat etkileri açısından onlara benzemesinden dolayı biyolojik ve kimyasal silahlara uygulanan yasağın nükleer silahlara da uygulanması ileri sürülmektedir. Ancak bu görüş fazla destek görmemektedir, çünkü kimyasal silahlara yönelik sözleşmelerde kimyasal silah denildiğinde ne anlaşılması gerektiği net bir şekilde açıklanmaktadır ve bu açıklamaya rağmen kimyasal ve biyolojik silahlara uygulanan kuralları nükleer silahlara da uygulamak mümkün görünmemektedir. (Keskin, 1997:461) Uluslararası Adalet Divanı Nükleer Silahların Tehdidinin ve Kullanılmasının Meşruluğu konulu 08.07.1996 tarihli danışma görüşünde şu sonuçlara varmıştır: 1) Uluslararası yapılageliş hukuku ve uluslararası akdi hukuk nükleer silahların tehdidine ya da kullanılmasına açık bir izin vermemektedir; 2) Uluslararası yapılageliş hukuku ve uluslararası akdi hukuk nükleer silahların tehdidine ya da kullanılmasına doğrudan tam ve evrensel bir yasak da getirmemektedir; 3) BM Antlaşmasının 2/4. maddesine aykırı olan ve 51. maddesinde bütün koşulları yerine getirmeyen nükleer silahların tehdidi ya da kullanılması meşru değildir; 4) Nükleer silahların tehdidi ya da kullanılması ayrıca silahlı çatışmalarda uygulanan uluslararası hukukla ve özellikle uluslararası insancıl hukukun ilkeleri ve kuralları ile nükleer silahlarla doğrudan ilgili antlaşmalar ve öteki bağlantılar çerçevesinde öngörülen özel yükümlülüklerle uyarlı olmalıdır. 5) Dolayısıyla nükleer silahların tehdidi ve kullanılması silahlı çatışmalarda uygulanan uluslararası hukuk kuralları ve özellikle insancıl hukukun ilkeleri ve kurallarına genellikle aykırıdır. Bu son durumda nükleer silahların kullanılmasının şu an için yasak olup olmadığı konusunda hiçbir kesin karara varılamamaktadır. (Pazarcı, 2014:393-394)

3. SONUÇ

Nükleer silahların dışında diğer kitle imha silahları arasında sayılan ve az gelişmiş ülkelerin atom bombası olarak nitelendirilen kimyasal ve biyolojik silahlar ile ilgili yasaklayıcı ve caydırıcı düzenlemeler bulunurken, günümüzde nükleer silah kullanımını yasaklayan herhangi bir hukuki düzenleme bulunmamakta, mevcut antlaşmalar ise nükleer silahlar ile ilgili düzenlemelerde yetersiz kalmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinin başında da devletlerin nükleer silahların kullanılmasının yasaklanması veya yayılmasının önlenmesi hususunda samimi davranmamaları gelmektedir. Bir diğer sebep ise nükleer silahların maliyetli, yüksek teknolojik alt yapı gerektiren, caydırıcılığı yüksek ve uluslararası arenada devletlere prestij sağlayan silahlar olmasıdır. Doğal olarak nükleer silahlara sahip olan ülkeler bu caydırıcı güçten ve prestijden mahrum olmak istememektedirler. Baktığımızda dünyada resmi olarak beş devletin nükleer silahlara sahip olduğunu görmekteyiz. Bu beş devlet aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesidir. Birleşmiş Milletler sistemine getirilen eleştirilerin başında da Güvenlik Konseyi'nin bu beşli yapısı gelmektedir. Bu beş ülke oybirliği ile karar vermekte ve söz konusu kararlarda da bu devletlerin çıkarları ön planda tutulmaktadır. Durum böyle olunca da uluslararası sorunlara getirilecek çözümlerin sekteye uğradığını ve dolayısıyla da nükleer silahların hukuki açıdan düzenlenmesinde de aynı sıkıntıların yaşandığını görmekteyiz. Bu durum böyle devam ederse dünyada nükleer silahlanmada gelinen noktada uluslararası sistemi çok ciddi sorunların beklediğini söyleyebiliriz. Olası bir anlaşma ile hayata geçirilecek hukuki düzenlemeler ile nükleer silahların kullanımının ve yayılmasının önüne geçilmesi mümkündür. Nükleer silahların yasaklanması için hızlı bir şekilde gerekli adımlar atılmalı, aksi bir durumda dünyanın Hiroşima ve Nagazaki'de yaşadığı acı tecrübe bugün gerçekleşecek bir nükleer facianın yanında çok az kalacaktır.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, E., (2018), 21. Yüzyılda Yeni Silah Teknolojileri Silahların Kontrolü ve Uluslararası Hukuk, Ankara: Legem Yayıncılık.

AKSAR,Y. (2012), Uluslararası Hukuk I, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

AKSAR,Y. (2013), Uluslararası Hukuk II, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ARI, T. (2013b), Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Bursa: MKM Yayınları.

ARI, T. (2013a), Uluslararası İlişkilere Giriş, Bursa: MKM Yayınları.

BİRDİŞLİ, F. (2016), Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Kavram-Teori-Uygulama, Ankara:Seçkin Yayıncılık.

CAŞIN, M.,H., (2008), Uluslararası Terörizm, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

CANKARA, Y. (2005), Yeni oyun, İran'ın Nükleer Politikası, İstanbul: Q Kültür Sanat Yayıncılık.

DENK, E. (2011), Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(3), 96.

ERDURMAZ, S., A. (2003), Ortadoğu'daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü ve Türkiye, Ankara: Ümit Yayıncılık.

FALKENRATH, R., A. (1998), Confronting Nuclear, Biological and Chemical Terrorism, Survival, 40(3), 44-45.

GOLDSTEIN, J.,S., PEVEHOUSE, J., C. (2015), Uluslararası İlişkiler, Ankara: BB101 Yayınları.

GÖNLÜBOL, M,. (1985), Uluslararası Politika, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

HEYWOOD, A., (2014), Küresel Siyaset, Ankara: Adres Yayınları.

GRIFFITHS, M., O'CALLAGHAN, T., ROACH, S., C. (2013), Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, Ankara: Nobel Yayıncılık.

KARABULUT, B. (2016), Uluslararası İlişkiler Kavramlar-Teoriler-Kurumlar, Ankara: Barış Kitap.

KEGLEY, C., M., BLANTON, S.,L. (2015), Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

KESKİN, F. (1997), Silahlı Çatışmalar Hukukunun B.M. Kuvvetlerine Uygulanması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 52(1), 461.

KİBAROĞLU, M. (2006), Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri, Avrasya Dosyası, 12(3), 127.

KÖSE, T. (2008), İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti, Güç Dengesi ve Diplomasinin İmkanları, Ankara: SETA Yayınları.

ÖZGÜR, S. (2006), Geleceğe Yönelen Tehdit Kitle İmha Silahları, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık.

ÖZEY, R. (2007), Küresel Silahlanma Dünyanın Silah Depoları, İstanbul: Aktif Yayınevi.

PAZARCI, H. (2014), Uluslararası Hukuk, Ankara: Turhan Kitabevi.

PİRİNÇÇİ, F., Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma, . KARADAŞ Ş. ve BALCI A. (Editörler). Uluslararası İlişkilere Giriş. İstanbul. Küre Yayınları, ss.375-383.

ROSKIN, M., G., BERRY, N., O. (2014), Uluslararası İlişkiler Ui'nin Yeni Dünyası, Ankara: Adres Yayınları.

SAGAN, S.,D. (1996-1997), Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb, International Security, 21(3), 55.

SIMONS, L.,M. (2002), Kitle İmha Silahları, National Geographic Türkiye, (19), 72.

SÖNMEZOĞLU, F. (2000), Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul: Filiz Kitabevi.

SÖNMEZOĞLU, F., GÜNEŞ, H., KELEŞOĞLU, E. (2017), Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: DER Yayınları.

TEBER, S. (1985), Nükleer Savaş ve Gezegenin Biyolojik ve İklimsel Yıkımı, İstanbul: DE Yayınevi.

TUNA, G. (2003), Küresel, Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler -Yeni Güvenlik, Ankara: Nobel Yayınları.

TÜTÜNCÜ, A., N. (2004), Nükleer Silahların Kullanımının Yasaklanması Sorunu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 10-11.

VIOTTI, P., R., KAUPPI, M., V. (2016), Uluslararası İlişkiler Teorisi, Ankara: Nobel Yayınları.

VIOTTI, P., R., KAUPPI, M., V. (2014), Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti, Ankara: Nobel Yayınları.

http://unrcpd.org/wmd/, (23.02.2019).

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı Kapsamında Hasılatın Ölçümü ve Olası Sorunlar

Dr. Öğr. Üyesi Hülya Boydaş Hazar[1]

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi/ İİBF, İşletme, hulyahazar@aydin.edu.tr

Özet: "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat" standardı 01.01.2018 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri ve TMS 18 Hasılat standartları yerine yürürlüğe girmiştir. Bu standardın amacı hasılatın tanınması ve tutarının ölçülmesi ile ilgili ilke ve kuralları belirlemektir. Standarttaki tanımıyla hasılat, işletmenin müşteriye devredilecek mal veya hizmetler karşılığında hak kazanacağı bedeldir. Hasılat hacmi işletme büyüklüğünün ve ekonomik etkisinin de bir göstergesidir. Bu çalışmada işletmenin temel gelirini sağlayan müşteri sözleşmelerinden hasılat kavramı açıklanmış, sözleşme türleri ve bu türlere göre işlem bedellerinin belirlenme esasları incelenmiştir. Bu yeni standart ilgili eski standartlara göre daha kapsamlı şekilde sunulmuş ve birçok işlemi detaylı biçimde açıklamıştır. Bu çalışmanın amacı yeni ve önemli bir muhasebe standardını anlaşılır biçimde tanımlamak ve hasılatın ölçülmesine ilişkin muhasebe uygulamalarına açıklık getirmektir. Bu çalışmanın sonucunda hasılat ölçümünün önemi vurgulanmış, sözleşme türlerine göre işlem bedellerinin belirlenmesindeki esaslar ve uygulamada çıkabilecek sorunlar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: TFRS 15, Hasılat, Hasılatın Ölçülmesi, IFRS 15

Determining The Transaction Price Using TFRS 15 Revenue From Contracts With Customers Standard and The Potential Problems

Abstract: "TFRS 15 Revenue from Contracts with Customer" standard is effective for annual periods beginning on 01.01.2018, replacing TMS 11 Construction Contracts and TMS 18 Revenue standards. The objective of this standard is to determine the principles and rules for the recognition and measurement of revenue. In the standard, revenue is defined as the price that the entity will be entitled to receive for the goods or services which will be transferred to the customer. The amount of revenue is also an indicator of the size and economic impact of the enterprise. In this study, the concept of revenue from customer contracts, which provides the main income of the entity, is explained; the types of contracts and the principle of determining the contract price with respect to these types are examined. This new standard is presented in a more comprehensive way than the related old standards and has explained many transactions in detail. The purpose of this study is to clarify the accounting practices of a new and important accounting standard which is related to the measurement of revenue. As a result of this study, the importance of revenue measurement is emphasized; the principles of determining the contract prices according to the types of contracts and the problems that could arise in the implementation are revealed.

Key Words: TFRS 15, Revenue, Transaction Price, IFRS 15

1. GİRİŞ

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board, IASB) IAS 11 İnşaat Sözleşmeleri ve IAS 18 Hasılat standartlarını Nisan 2001'de yürürlüğe koymuştu. Mayıs 2014'te bu iki standardı birleştirerek UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardını kabul etti. UFRS 15, işletmenin müşterileriyle mal ve hizmet devrine ilişkin yaptığı sözleşmelerden elde ettiği gelirin belirlenmesi için kapsamlı bir kavramsal çerçevedir.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardını Türkçe'ye çevirerek bu standardı TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı olarak yayınlamıştır. Bu standart 1 Ocak 2018 tarihinden başlayan yıllık raporlama dönemleri için uygulanmaya başlanmıştır.

2. TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDI

2.1. Standardın Amacı

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı müşteriyle yapılan bir sözleşmeden elde edilen gelirin ve nakit akışının niteliği, miktarı, zamanlaması ve belirsizliği hakkında raporlama yapılırken işletmenin uygulaması gereken prensipleri belirlemektedir.

2.2. Standardın Kapsamı

Hasılat kavramı gelir kavramından farklıdır. TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı işletmelerin hasılatının nasıl muhasebeleştirileceğini açıklamaktadır. Standart hasılatı tanıma koşullarını belirlemektedir. Hasılatın hangi döneme kaydedileceği, miktarı ve ilgili finansal tablo açıklamaları bu standartta açıklanmaktadır (Greuning, 2013, s. 257).

Aşağıdaki müşteri sözleşmeleri ayrı standartlarda tanımlandığı için TFRS 15'in kapsamında değildir (Örten, Kaval ve Kararapınar, 2018, s. 124):

- Kiralama sözleşmeleri (TMS 17 Kiralama İşlemleri standardı kapsamındadır.)
- Sigorta sözleşmeleri (TFRS 4 Sigorta Sözleşmeleri standardı kapsamındadır.)
- Finansal araçlar (TFRS 9 Finansal Araçlar, TFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar, TFRS 11 Müşterek Anlaşmalar, TMS 27 Bireysel Finansal Tablolar, TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar standartları kapsamındadır.)
- Aynı iş alanında yapılan takas sözleşmeleri (Aynı iş alanında faaliyet gösteren işletmeler arasında satışı kolaylaştırmak için yapılan parasal olmayan değişimler.)

3. SÖZLEŞME KAVRAMI

Sözleşme iki veya daha fazla taraf arasında yapılan, hukuken bağlayıcılığı olan, tarafların hak ve sorumluluklarını ortaya koyan anlaşmadır.

Sözleşmelerin belirlenmesi TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu standarda göre her sözleşme ayrı ayrı muhasebeleştirilir. Dolayısıyla işlemlerin muhasebeleştirilmesi, ayrı ayrı veya birleştirilip ele alınması ilgili işlemin bir sözleşme niteliği taşıyıp taşımadığına, sözleşmelerin birleştirilip birleştirilemeyeceğine bağlıdır. Sözleşme niteliği taşımayan uygulamalar muhasebeleştirilmez ve doğacak gelir veya gider hasılat kapsamında değerlendirilmez.

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı müşteriler ile yapılan sözleşme hükümlerini ön plana çıkarmaktadır. TFRS 15 standardı müşteriyle yapılan sözleşme kavramını şöyle açıklamıştır (KGK, 2019, TFRS 15:9-11):

- Sözleşme yazılı, sözlü veya diğer ticari temayüllere uygun düzenlenebilir.
- Tüm taraflar sözleşmeyi onaylamış ve kendi sorumluluklarını yerine getirmeyi kabul etmiş olmalıdırlar.
- Devredilecek mal ve hizmetlerle ilgili tüm tarafların hakları tanımlanmış olmalıdır.
- Devredilecek mal ve hizmetlerle ilgili ödeme koşulları tanımlanmış olmalıdır.
- Sözleşme ticari nitelikli olmalıdır.
- Müşterinin sözleşme bedelini ödemesi muhtemeldir; yani müşteri iyi niyetlidir ve vadesinde ödemeyi yapabilecek durumdadır.
- Sözleşme hukuken icra edilebilir hak ve yükümlülükler doğuran bir anlaşmadır.
- Sözleşmeler belli süre için yapılabilir veya süresi bittiğinde yenilenen türde olabilir. Bu standart sözleşme süresince geçerlidir.

Sözleşmenin gerçekleşmemiş kabul edildiği şartlar aşağıdaki gibidir:

- İşletme sözleşmede yer alan mal ve hizmetleri müşteriye henüz devretmemiştir.
- İşletme sözleşmede yer alan mal ve hizmetler karşılığında bir bedel tahsil etmemiştir.

Sözleşmenin gerçekleşmemesi durumunda taraflardan biri tek taraflı olarak karşı tarafın zararını ödemeden sözleşmeyi hukuken fesih etme hakkına sahipse ilgili sözleşme yok sayılmaktadır.

Bir işletme aynı müşteriye birden çok mal veya hizmet teslim edebilir. Teslim şartları her bir mal veya hizmet grubu için değişebilir. Bu nedenle farklı mal ve hizmet gruplarının teslimi için ayrı sözleşmeler yapılmış kabul edilir. Her sözleşme ayrı ayrı muhasebeleştirilmelidir. Böylece her sözleşmenin doğurduğu hak ve

yükümlülükler ve buna bağlı olarak gelir ve giderler açıkça ortaya konmuş olur (Örten, Kaval ve Kararapınar, 2018, s. 124).

Sözleşme yapıldıktan sonra mal ve hizmetin niteliği, fiyatı ve ödeme şartları gibi sözleşme koşulları taraflarca değiştirilebilir. Ancak, bu değişikliklerin ayrı bir sözleşme oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi gerekir. İlgili sözleşmede yer alanlardan farklı mal ve hizmetlerin eklenmesi veya eklenen mal ve hizmetlerin sözleşme bedelini önemli ölçüde arttırması ek sözleşmenin ayrı bir sözleşme olarak değerlendirmesini gerektirir. Sözleşmelerin birleştirilebilmesi için birleştirilecek sözleşmelerin tek bir hukuki yükümlülük doğurması gerekmektedir.

Sözleşmeler aşağıda belirtilen durumlarda birleştirilebilir:

- Sözleşmelerin birlikte müzakere edilmesi
- Sözleşme bedelinin bir başka sözleşmenin fiyatı veya yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasına bağlanması
- Sözleşmeler kapsamında edinilen mal ve hizmetlerin tek bir yükümlülük oluşturması

Sözleşme değişikliğinin farklı bir sözleşme sayılması için aşağıdaki koşulların hepsini sağlaması gerekir:

- Eklenecek mal ve hizmetlerin yapılmış olan sözleşmedekilerinden farklı tanımlanabilir olması
- Eklenecek mal ve hizmetler nedeniyle sözleşme bedelinde önemli bir artış olması

Sözleşme değişikliğinin bu koşulları sağlamaması durumunda önceki sözleşmenin devamı sayılır. Ancak, bu durumda sözleşmede değişiklik yapıldığı tarihten önce teslim edilen ve edilmeyen mal ve hizmetlerin ilişkisi hasılatın muhasebeleştirilmesi açısından önem taşır.

Değişikliklerin aynı sözleşmenin devamı sayılması durumunda ilgili sözleşmenin muhasebeleştirilmesi aşağıdaki şekilde yapılır:

- İki grup mal veya hizmetin farklı olması: Sözleşme değişikliği öncesinde teslim edilen mal veya hizmetin bedelinde değişiklik yapılmaz. Teslim edilmemiş ve yeni sözleşme gereği teslim edilecek mal ve hizmetlerin bedeli yeni sözleşmeye göre hesaplanır. Hasılat tutarı değişiklik öncesi ve sonrası ayrı ayrı hesaplanan hasılat bedellerinin toplam tutarıdır.
- İki grup mal veya hizmetin aynı olması: Mal veya hizmet bedelindeki değişiklik hasılat düzeltmesi gibi ele alınır. Bu durumda eski ve yeni bedeller toplanarak muhasebeleştirilir.
- İlave edilen mal veya hizmet gruplarının bazılarının aynı, bazılarının farklı olması: Her mal veya hizmet grubu için uygun olan şekilde hasılat hesaplanır ve ayrı ayrı muhasebeleştirilir.

Bu durumu aşağıdaki örnekle açıklayabiliriz:

İşletme 15 adet mal teslimi için sözleşme yapmıştır. Malın birim fiyatı 100 TL'dir. 10 adet mal teslim edildikten sonra kalan 5 adet mal için fiyat değişikliği yapılmış, birim fiyatı 90 TL olmuştur. Bu durumda değişen sözleşme ilkinin devamı niteliğindedir. Teslim edilen 10 adet malın değeri 1.000 TL'dir. Teslim edilecek 5 adet malın değeri 450 TL'dir. Toplam bedel ise 1.450 TL olur. İkinci sözleşmede mal üzerinde de değişiklik yapılmıştır, yani farklı özelliklerde bir mal istenmiştir. Bu durumunda iki sözleşmede tarif edilen mallar birbirinde farklıdır.

- İki grup mal veya hizmetin farklı olması: İlgili mal kendi başına kullanılabiliyorsa, malın birim fiyatı birinci sözleşme ile teslim edilenler için 100 TL ve ikinci sözleşme ile teslim edilenler için 90 TL olacaktır. [(100 TL x 10 adet) + (90 TL x 5 adet) = 1.450 TL]
- İki grup mal veya hizmetin aynı olması: İlgili mal kendi başına kullanılamıyorsa, malın birim fiyatı 96,67 TL olacaktır. (69,67 TL x 15 adet = 1.450 TL)

Yukarıdaki örnekte sözleşme toplamları aynı olsa bile birim fiyatları değişecektir. Bu da teslim tarihine göre tahakkuk eden hasılat tutarını değiştirecektir.

Bir mal veya hizmetin diğerinden farklı sayılması için aşağıdaki iki şartın birlikte gerçekleşmesi gerekir (KGK, 2019, TFRS 15:27):

- Müşteri ilgili mal veya hizmeti tek başına kullanabilir.

- Müşteriye devredilecek mal veya hizmetler ile ilgili şartlar, sözleşmenin diğer yükümlülüklerinden ayrı olarak tanımlanabilir niteliktedir.

İlgili mal veya hizmetler yukarıda belirtilen iki şartı birlikte taşımıyorsa farklı sayılmaz. Bu durumda standarda göre sözleşmeler aynı yükümlülüğü taşıdığı için birleştirilmesi gerekir.

4. HASILAT KAVRAMI

4.1. Hasılatın Tanımı

Hasılat, işletmenin olağan faaliyetleri sırasında ortaya çıkan gelirdir (Ataman ve Gökçen, 2017, s. 76). Satışlar, ücretler, faiz, temettü ve isim haklarından elde edilen gelirler hasılat kabul edilir (Özbirecikli, Kıymetli Şen, ve Tüm, 2017, s. 90).

TFRS 15'e göre hasılat, işletmenin müşteriye bir mal veya hizmet devretmesi sonrasında elde etmeyi beklediği gelirdir.

4.2. Hasılatın Belirlenmesi

Hasılatın belirlenmesi, yani ölçümü, standartta belirtilen esasları uygulayarak devredilen mal ve hizmetlere parasal değer takdir ve tayin edilmesidir.

TFRS 15 standardına göre işletme hasılatı belirlemek için aşağıdaki adımları uygulamalıdır (The IFRS Foundation, 2019):

- Müşteriyle yapılan sözleşmeyi / sözleşmeleri belirlemek.
- Müşteriye mal ve hizmet devrine ilişkin sözleşme yükümlülüklerini belirlemek.
- İşlem fiyatını belirlemek.

4.3 Hasılatın Kayda Alınması

Hasılat, ekonomik yararların işletmeye girmesi ve bu yararların güvenilir biçimde ölçülme olasılığının kuvvetli olması durumunda kayda alınabilir (Cömert ve diğerleri, 2018, s.60).

Hasılatın kaydedilmesi için sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gerekir. İlgili varlığın kontrolü müşteriye geçtiği zaman sözleşme yükümlülüğü yerine getirilmiş kabul edilir. Yükümlülükler bir defada veya zamana yayılı olarak yerine getirilebilir.

Aşağıdaki durumların gerçekleşmesiyle yükümlülük yerine getirilmiş olarak kabul edilir (KGK, 2019, TFRS 15:38):

- İşletme devrettiği mal ve hizmetler karşılığında ödeme almaya hak kazanmıştır.
- Müşteri ilgili varlığın yasal olarak sahibidir.
- Varlığı kullanma hakkı müşteridedir.
- Varlık ile ilgili tüm riskler müşteriye aittir.
- Gelecekte varlığın getireceği gelirden müşteri faydalanacaktır.
- Müşteri varlığı devralmayı kabul etmiştir.

Satışın bir anda gerçekleşmesi yükümlülüklerin de hemen yerine getirilmesini gerektirir. Ancak bazı satışlar şartlıdır ve yükümlülük zamana yayılı olarak gerçekleşir. Aşağıda belirtilen durumlarda sözleşme yükümlülüğünün yerine getirilmesinin zamana yayılmış olarak gerçekleşebileceği kabul edilir (KGK, 2019, TFRS 15:35):

- İşletme yükümlülüklerini yerine getirdikçe müşterinin aynı anda fayda sağlaması ve bunu tüketmesi
- İşletme yükümlülüklerini yerine getirdikçe oluşturulan varlığın kontrolünün müşteriye geçmesi (örnek: yapım aşamasındaki işler)
- İşletmenin oluşturduğu varlığı başka şekilde kullanamaması ve yasal olarak oluşturulan kısmı için ödeme almaya hak kazanmış olması

İnşaat taahhüt işleri zamana yayılı satışlardır. İnşaat yapıldıkça bir varlık oluşmakta ve mülkiyeti inşaatı yaptıran müşteriye geçmektedir. İnşaatı yapan işletme de bitirdiği kısım için sözleşmede taahhüt edilen ödemeyi almaya yasal olarak hak kazanır.

Hasılat güvenilir biçimde ölçülemezse kayda alınmaz. Katlanılan maliyetler gider olarak kaydedilir (Ataman Akgül ve Akay, 2004, s. 102).

5. İşlem Fiyatı

5.1. İşlem Fiyatının Tanımı

İşlem fiyatı, bir işletmenin sözleşmeye uygun olarak devredilen mal veya hizmetleri karşılığında almayı beklediği tutardır. Bu tutara üçüncü şahıslar için tahsil edilen bedeller dahil edilmez. Örneğin, KDV, ÖTV gibi vergiler devlete ödenmek üzere alınır; işlem fiyatına dahil değildir.

5.2. Ödeme Türleri

Sözleşme bedeli iki türlü ödenebilir:

- Nakdi
- Nakdi olmayan: Çek, senet, hammadde vb. ile yapılan nakit dışındaki ödemeler. Gerçeğe uygun değerleri üzerinden ölçülür (KGK, 2019, TFRS 15:66). Gerçeğe uygun değer ölçülemiyorsa ilgili mal veya hizmetlerin tekil satış fiyatları gerçeğe uygun değer olarak kabul edilir (Örten, Kaval ve Kararapınar, 2018, s. 135).

5.3. İşlem Fiyatının Türleri

Sözleşme bedelleri iki türde olabilir:

- Sabit bedel
- Değişken bedel

Sözleşme bedeli sabit, değişken veya bir kısmı sabit geri kalanı değişken tutarda olabilir.

6. İŞLEM FİYATININ BELİRLENMESİ

6.1. Değişken Bedel

Sözleşme bedelinin değişken olmasının birçok nedeni olabilir. Aşağıda bu nedenlerden bazıları verilmiştir:

- Prim
- Teşvik
- Puan
- Ceza
- Varlığın performansına göre bedelin belirlenmesi veya indirim yapılması

Aşağıdaki durumlardan herhangi birisinin varlığı durumunda sözleşme bedeli değişken kabul edilir.

- İşletmenin beyanı veya yayınlanmış politikaları sonucunda müşteride indirim beklentisi oluşması
- Sözleşme şartları nedeniyle işletmenin müşteriye fiyat avantajı sağlamasının beklenmesi

Bir sözleşmede vaat edilen bedelin değişken bir tutar olması durumunda, işletme hak kazanmayı düşündüğü tutarı tahmin etmesi gerekir.

Değişken bedel iki şekilde tahmin edilebilir:

- Beklenen değer yöntemi: Gerçekleşmesi beklenen bedeller gerçekleme olasılıklarına göre ağırlıklandırılır.
- En muhtemel tutar yöntemi: Gerçekleşmesi en olası tutarın esas alınması yöntemidir. İki olasılıklı durumlar için daha uygundur.

Hesaplanan değişken bedellerin sözleşme fiyatına dahil edilebilmesi için kayda alınan toplam hasılat tutarında önemli bir azalma olmayacağının kuvvetle muhtemel olması gerekir (Örten, Kaval ve Kararapınar, 2018, s. 134).

6.2. Sözleşmede Finansman Unsurunun Varlığı

Vadeli satışlarda işletme müşterisine finansman sağlamaktadır. Bu finansmanın önemli olması durumunda müşterinin ödeyeceği bedeli satış bedeli ve finans olanağı olarak ikiye ayırmalıdır.

İşlem bedelinin müşteriye finansman sağlayıp sağlamadığı ve bu finansmanın önemli olup olmadığının kararı verilirken aşağıdaki şartlar birlikte değerlendirilmelidir (KGK, 2019, TFRS 15: 61):

- Devredilecek mal veya hizmetin vadeli ve peşin fiyatları arasındaki fark
- Vade süresinin uzunluğu ve piyasa faiz oranı

Finansman bedelinin hesaplanmasında piyasa koşulları önemlidir. Örneğin, ilgili piyasada satışlar genellikle 30 gün vadeli yapılıyorsa ve herhangi bir vade farkı tahakkuk ettirilmiyorsa, işletmenin 30 gün vadeli satışlarında da finansman maliyeti hesaplanmaz.

Aşağıdaki koşulların gerçekleşmesi durumunda belirtilen şartlar sağlansa bile finansman için bedel ayrılmaz:

- Mal veya hizmet bedeli müşteriden tahsil edilmiştir, ancak ürünün ne zaman kullanılacağına müşteri karar verecektir.
- Ödenecek bedelin büyük ölçüde değişkendir ve gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlıdır.
- Vade farkı finansman sağlama amaçlı değildir.

Standart kolaylaştırıcı bir uygulama da sunmakta olup vadenin bir yıl veya daha az olması durumunda finansman bedelinin hesaplanmasını zorunlu tutmamaktadır.

6.3. İşlem Bedelinin Edim Yükümlülüklerine Dağıtılması

Sözleşmenin tek bir yükümlülüğünün olması durumunda bir dağıtıma gerek yoktur. Ancak, teslim edilecek mal veya hizmetler birbirinden farklı ve sözleşme fiyatı değişken ise "değişken bedelin dağıtımı" hükümleri (KGK, 2019, TFRS 15: 84-86) uygulanır.

Sözleşmedeki mal veya hizmetlerin ayrı ayrı satış fiyatları belirlenir. Bu fiyatlar esas alınarak farklı ürünlerin sözleşmedeki ağırlıkları bulunur. Yüzde ağırlıklara göre toplam satış fiyatı dağıtılır.

6.4. İndirimin Dağıtımı

İlgili mal ve hizmetlerin liste satış fiyatlarının toplamı sözleşmenin bedelinin üzerindeyse indirim yapılmış demektir. İndirim tüm yükümlülüklere dağıtılmalıdır. İndirim dağıtılırken sözleşme kapsamındaki ürünlerin toplam içindeki ağırlığı dikkate alınır.

İndirim yapılan ürünler belirgin ise indirimin dağıtımı yapılmaz. İndirim sadece indirim alınan mal ve hizmetlere uygulanır.

6.5. Değişken Bedelin Dağıtımı

Sözleşme değişken bir bedel ile fiyatlanmışsa bu bedel sözleşmenin tümü veya bir bölümü ile ilişkilendirilir. Değişken bedelin sözleşmenin bir bölümüyle ilişkilendirilmesi için aşağıdaki şartların doğmuş olması gerekir:

- Bazı yükümlülüklerin sözleşmenin tamamıyla değil belli kısımlarıyla ilişkili olması
- Birçok mal veya hizmeti kapsayan sözleşmenin bazı yükümlülüklerinin sadece bazı mal ve hizmetler için geçerli olması

Müşterinin satın aldığı ürünü iade etme hakkı varsa ilgili satışın değişken bedelli olduğu kabul edilir. Ancak aynı ürün olması koşuluyla renk veya beden değişiklikleri mal iadesi olarak değerlendirilmez (KGK, 2019, TFRS 15: B26).

İnşaat taahhüt işleri genellikle zamana yayılı olarak teslim edilir. Bu tür işlerde hasılat miktarının tespit edilebilmesi için işin ilerleme durumu ölçülmelidir. İlerlemeyi ölçmek için iki yöntem kullanılabilir (Örten, Kaval ve Kararapınar, 2018, s. 140):

1. Çıktı esaslı yöntemler: Geçen süre, üretilen veya teslim edilen bölümler gibi ilgili mal veya hizmetlerin müşteri açısından değeri esas alınır.
2. Girdi esaslı yöntemler: Kullanılan malzeme, işçilik, makine saatleri gibi işletmenin yükümlülüğünü yerine getirmek için kullandığı girdiler esas alınır.

6.6. Sözleşme Maliyetlerinin Hesaplanması ve Kayda Alınması

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardına göre sözleşme maliyetlerini ek maliyetler ve sözleşmeyi yerine getirme maliyetleri olarak ikiye ayrılmıştır:

- Ek maliyetler işletmenin müşteriyle sözleşme yapmasından doğan, sözleşme olmasaydı katlanmayacağı maliyetlerdir. Standartta satış komisyonları ek maliyetlere örnek olarak verilmiştir.
- Sözleşmeye konu olan mal veya hizmetleri tamamlamak için katlanılan maliyetlere sözleşmeyi yerine getirme maliyetleri denir. Ancak, katlanılan maliyetin sözleşme maliyeti sayılması için diğer standartlar kapsamına girmemesi gerekir. TMS 2 Stoklar, TMS 16 Maddi Duran Varlıklar, TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar gibi standartlar kapsamındaki maliyetler sözleşme maliyeti olarak kabul edilmez.

Standarda göre sözleşme maliyetleri varlık olarak kayda alınmalı ve itfa edilmelidir (KGK, 2019, TFRS 15:91 ve 95). İtfa süresi bir yıldan kısa ise bu maliyetler gider olarak yazılabilir.

7. UYGULAMADA ÇIKABİLECEK SORUNLAR

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı yerini aldığı TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri ve TMS 18 Hasılat standartlarına göre daha kapsamlı yazılmıştır. Uygulanmada yapılması gereken hesaplamalara açıklık getirilmiştir.

Buna rağmen standarda ilişki bazı unsurların uygulamada zorluk yaratacağı düşünülmektedir. Aşağıda sorunlu alanlar ortaya konmuştur.

7.1. Gerçeğe Uygun Değerin Belirlenmesi

Günümüzde muhasebe ölçme ve değerlemede tarihi maliyet yaklaşımı yerine gerçeğe uygun değer yaklaşımı benimsenmiştir (Demirel Arıcı, 2018, s. 15). Türkiye muhasebe standartlarının çoğunda olduğu gibi TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı hasılatın gerçeğe uygun değeri ile ölçülmesi ve kayda alınmasını öngörür.

Gerçeğe uygun değer "karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutar" olarak tanımlanmıştır (Gökçen, Ataman Akgül ve Çakıcı, 2006, s. 178).

Standart hasılatın ölçümünde gerçeğe uygun değer kullanımını esas alsa da bu değerin nasıl tespit edileceği konusuna bir açıklık getirmemiştir.

7.2. Yapılan Tahminlerdeki Yanılgı Payı

Standarda göre hasılat tutarının kayda alınması için güvenilir biçimde ölçülebilmesi gerekir. Özellikle değişken bedelli sözleşmelerde gelecekte gerçekleşmesi umut edilen şartların gerçekleşme olasılığı işletmenin yargı ve tahminlerine bırakılmaktadır.

Örneğin, inşaat sözleşmelerinde tamamlanma yüzdesi, gelecekte gerçekleşecek maliyetlerin geri kazanılıp kazanılmayacağı gibi konular hakkında yapılan tahminler hasılat tutarını etkilemektedir (Zengin, 2018, s. 139).

Hasılat yöneticiler açısından bir performans ölçütüdür. Hasılat tutarının belli bir seviyeyi aşması veya bir önceki döneme göre artması yönetimin başarısı olarak değerlendirilir. Bu durumda yöneticiler objektif ölçülerin üzerinde olumlu tahminlerde bulunma eğiliminde olacaklardır. Bu da hasılatın olması gerekenden daha fazla hesaplanmasına yol açacaktır.

7.3. Sözleşmede Finansman Unsurunun Belirlenmesi ve Ölçülmesi

Standart vadeli satışlarda satış bedeli ile faiz miktarının birbirinden ayrı gösterilmesini öngörmektedir. Ancak, piyasa koşullarının göz önünde tutulması gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu nedenle ilgili işkolunda vade farksız satış uygulaması varsa söz konusu vade içinde yapılan satışlarda finansman bedeli ayrılmayacağı belirtilmiştir. Standart piyasanın kabul ettiği vade farksız sürenin ne kadar bir süre olduğunun belirlenmesini

işletmeye bırakmıştır. Değişen ekonomik koşullarda aynı işkolundaki işletmelerin farklı süreleri vade farksız dönem olarak nitelemeleri kaçınılmazdır. Bu da finansman bedelinin ayrılmasında farklı uygulamalara yol açacaktır.

8. SONUÇ

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri ve TMS 18 Hasılat standartlarının yerini almıştır. Bu standart işletmenin müşteriye devredeceği mal ve hizmetler karşılığında tahsil edeceği bedelin nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiğini açıklamaktadır.

Hasılatın ölçülmesi ve kayda alınması özellikle değişken bedelli ve vadeli sözleşmelerde karmaşıktır. Birçok şart ve tahmin göz önüne alınmalıdır. Bu durum uygulamada sorunların çıkmasına yol açmaktadır. Özellikle, gerçeğe uygun değerin belirlenmesi, hasılatın gerçekleşme olasılığının tahmini ve satış fiyatındaki finansman unsurunun tespiti konularında işletmelerin farklı uygulamaları benimseyeceği açıktır.

KAYNAKÇA

Ataman Akgül, B., Akay, H. 2004. Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye'de Uygulama Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma, 2. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Ataman, B., Gökçen, G. 2017. Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Uygulamaları. İstanbul: Beta.

Cömert, N. ve diğerleri. 2018. İlk Uygulama Yılında Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı. İstanbul: İSMMMO.

Demirel Arıcı, N. 2018. Gerçeğe Uygun Değer Muhasebesi: Sermaye Piyasalarında Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Gazi Kitabevi.

Greuning, H., Scott, D., Terblanche, S. 2013. International Financial Reporting Standards: A Practical Guide, 6. Baskı. USA: World Bank, s. 257-264.

Gökçen, G., Ataman Akgül, B., Çakıcı, C. 2006. Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamaları. İstanbul: Beta.

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), 2019. TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat. Erişim yeri: < http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar% C4%B1/ TMSTFRS2019Seti/TFRS/TFRS_15.pdf> [Erişim tarihi: 20 Şubat 2019].

Örten, R., Kaval, H., Karapınar, A. 2018. Türkiye Muhasebe - Finansal Raporlama Standartları: Uygulama ve Yorumları, 11. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 123-174.

Özbirecikli, M., Kıymetli Şen, İ., Tüm, K. 2017. Uygulamaya Dönük Örnekli Açıklamalarla BOBİ FRS. Ankara: Detay Yayıncılık.

The IFRS Foundation, 2019. IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. [Internet] The IFRS Foundation. Erişim yeri: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers> [Erişim tarihi: 19 Şubat 2019].

Zengin, S. 2018. Finansal Tablo Hileleri ve BOBİ FRS Kapsamında Örnek Uygulamalar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tüketiciyi Hem Eğlendirerek Hem de Hissettirmeden Ulaşmanın Yolu Olarak Viral Pazarlama

Dr. Öğretim Üyesi İpek Okkay[1]

[1]İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, İİSBF, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, ipekokkay@ayvansaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7107-2832

Özet: Günümüzde geleneksel mecralarda reklam maliyetlerinin fazla olmasına rağmen tüketicilerin zapping, çoklu medya kullanımı ve benzeri yöntemler sayesinde reklamlardan kaçabilmesi ile birlikte çoğu tüketicinin reklamlara karşı şüphe duymaya başlaması, reklam verenleri yeni alternatifler aramaya itmiştir. Özellikle taşınabilir teknolojilerin gelişimi ile birlikte çoklu medya kullanımı artmış, tüketiciler televizyon izlerken aynı anda bilgisayarlarından, cep telefonlarından sosyal medyaya, bloglara girebilir, oyun oynayabilir ve benzeri aktiviteleri gerçekleştirebilir hale gelmiştir. Tüketiciler birden fazla medyayı aynı anda kullandıkları için özellikle pazarlama içerikli mesajlara karşı sürekli kısmi dikkatsizlik halinde olmaktadır. Bu nedenle reklamlara harcanan büyük çaplı bütçeler verimli kullanılmayabilmektedir. Özellikle hedef kitlesi gençler olan markalar viral pazarlamayı tercih etmeye başlamış, daha düşük bütçe ile sosyal ağlar; facebook, twitter, instagram, bloglar, whatsapp, mesenger gibi dosya aktarımını ya da içerik paylaşımını mümkün kılan programlar sayesinde eğlenceli içerik yaratarak hedef kitlelerine genellikle hissettirmeden, göze sokmadan daha doğal bir şekilde ulaşmayı ve tüketicilerin içeriği gönüllü olarak virüs gibi yaymalarını hedeflemektedirler. Bu sayede işletmeler pazarlama bütçelerini daha rantabl kullanarak daha az para harcayarak daha fazla hedef kitleye ulaşabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Viral Pazarlama, Pazarlama İletişimi, Reklam

Viral Marketing as a Way of Reaching and Reaching Consumers

Abstract: Nowadays, despite the high cost of advertising in traditional media, the fact that consumers can avoid advertisements through the use of zapping, multi-media usage and similar methods, many consumers have begun to doubt the advertisements and have encouraged advertisers to look for new alternatives. Especially with the development of portable technologies, the use of multi-media has increased, while consumers can watch television and simultaneously enter their computers, mobile phones, social media, blogs, play games and other similar activities. Because consumers use multiple media at the same time, they are in constant partial carelessness against marketing content messages. Therefore, large budgets spent on advertising may not be used efficiently. Especially brands with young people in the target group have started to prefer viral marketing, social networks with lower budget; Facebook, twitter, instagram, blogs, whatsapp, mesenger, such as file transfer or content sharing with programs that make it possible by creating fun content to reach the target audience without the eyes, without the eye to reach a more natural way and the consumers voluntarily spread the content as a virus. In this way, enterprises can reach more target audience by spending less money by using marketing budgets more efficiently.

Keywords: Viral Marketing, Marketing Communication, Advertising

1. GİRİŞ

İnteraktif teknolojilerin gelişimi ile dijital medya önemli bir mecra haline gelmiştir. Sohbet odaları, forumlar, anlık mesajlaşma imkanı sağlayan programlar, bloglar gibi sosyal ağlar ve dosya aktarımı imkanı sayesinde mesajlar her zamankinden daha hızlı ve katlanarak yayılmaktadır. Dijital medya ile birlikte hızlı bilgi yayılımı imkanı doğmuştur. Bu imkanların en etkililerinden biri olan viral pazarlama tüketiciyi kimi zaman fark etmeden de olsa marka savunucusu veya sözcüsü haline getirmektedir. Marka, ürün veya hizmeti tanıtmada viral pazarlama en uygun maliyetli yöntemlerden biri olmaktadır. Viral pazarlamada mesaj virüsler gibi binlerce milyonlarca kişiye yayılarak ulaşabilmektedir. Viral reklamcılık genellikle ürünün kendisi olmadığında kullanılmakta, vızıltı oluşturabilmek için wow faktörü yaratarak tüketicilerin paylaşım yapmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sayede potansiyel hedef kitlemiz bizim gönüllü olarak reklamımızı yapmaktadır. Viral pazarlamada içeriği işletme oluştursa bile mesaj tüketiciden tüketiciye ulaşmaktadır. Tüketici bilinçli ya da bilinçsiz olarak marka destekçisi konumunda olmaktadır. Viral pazarlamanın içeriği geniş bir yelpazeyi içerebilmektedir. Resimler, şakalar, promosyonlar, yarışmalar, advergameler, dijital video klipler, e-kartlar ve benzerleri viral pazarlamada kullanılmaktadır. Kullanıcıların dikkatini çekmek için herkesten daha akıllı, daha yenilikçi ve daha yaratıcı olmak gerekmektedir ki mesajınız yayılsın. Pazarlama iletişimi karmasının önemli bir parçası olmak için, viral pazarlamanın sadece düşük maliyetli marka bilinirliği oluşturmaktan daha fazlasını yapması, paylaşım oranı ve satış başarısı gibi ölçülebilir bir yanıt vermesi gerekmektedir (Kirby, 2006).

2. VİRAL PAZARLAMA

Günümüzde gelişen teknolojiler ile birlikte internet pazarlama için en uygun ve uygun maliyetli yöntemlerden biri haline gelmiştir. Pazarlamacılar tarafından kullanılan en önemli araçlardan biri viral pazarlamadır. E-posta gönderme ve sosyal ağ oluşturma sitelerinin kullanımının her geçen gün artması viral pazarlamayı pazarlamacılar için ucuz ve kullanışlı bir araç haline getirmiştir. Viral pazarlama nispeten yeni bir yöntemdir. Tüketiciler sadece gönüllü olarak çoğu zaman reklam olduğunu fark etmedikleri eğlenceli, bilgilendirici, yaratıcı içerikleri izlememekle, okumakla kalmamakta aynı zamanda sosyal ağlarıyla paylaşmaktadırlar. Bu sayede pazarlamacılar daha düşük maliyetle hızlı bir şekilde büyük kitlelere ulaşmaktadır (Kaydan & Aswal, 2014).

Gelişen teknolojiler müşterilerin ürünleri satın alma ve seçme tercihlerini de değiştirdiler. Tüketicilerin ürün ve hizmetlerin reklamlarından kaçma eğiliminin artması, reklamcıları tüketicileri etkin bir şekilde etkileyecek yöntemler aramaya itmiştir.

Tüketiciye hissettirmeden ürün veya hizmeti pazarlamaya gizli pazarlama denmektedir. En yaygın kullanılan teknikleri viral pazarlama, sahte bloglar, ünlü kullanımı, advergame ve ürün yerleştirme olmaktadır (Okay, 2016). Bu tekniklerin avantajı pazarlama mesajlarından kaçan tüketici bu yöntemlerden kaçamamaktadır. Etkinliği artsın diye doğal ve eğlenceli içerikler üretilmektedir. Tüketiciler genellikle pazarlama amaçlı olduğunu anlayamadıkları bu tür içeriklere karşı savunmasız kalmakta ve özellikle viral pazarlamada farkına varmadan marka elçisi konumuna gelebilmektedir.

Tüketicilerin satın alma kararı sürecinde diğer tüketicilerin yorumlarından, tavsiyelerinden ve deneyimlerinden etkilendikleri bilinmektedir. İnternet teknolojisinin giderek daha etkin ve ulaşılabilir hale gelmesi, tüketiciler arası iletişimin ve etkileşimin artmasına ve beraberinde marka ya da markanın sunduğu ürün veya hizmet hakkındaki yorumların etkisinin de artmasına sebep olmuştur. Tüketicinin marka ile işbirliği yaptığı, marka elçisi olarak pazarlama mesajını yaydığı, ürün deneyimlerini çevresiyle paylaştığı ve hedef pazar hakkında bilgi topladığı katılımcı pazarlama, firma destekli bir ağızdan ağıza pazarlama anlayışı olarak işletmeler tarafından oldukça ilgi görmektedir. Bugünün markaları açısından hem ihtiyaç hem de mecburiyet olan bu durumu fırsata çevirebilmek ve geri dönüşümü yakalayabilecek vızıltıyı yaratabilmek, insanların ürünleri ve hizmetleri hakkında konuşmasını sağlayabilmek ve tüketicilerin diğerlerinin tavsiyelerine olan güveninden fayda sağlayabilmek için işletmeler çaba göstermektedir. Ağızdan ağıza pazarlamanın ya da viral pazarlamanın kendiliğinden oluşmasını beklemek yerine markalar bu faaliyetleri tetikleyecek sebepler üretmeye çalışmaktadır (Karabulut, 2017).

Viral pazarlama yöntem olarak tek başına adlandırıldığı gibi gizli pazarlama, bulaşıcı pazarlama, dalgacık pazarlama, çok bağlantılı pazarlama, füzyon pazarlama, fikir virüsü pazarlama ve örtülü pazarlama kavramlarının içinde de karşımıza çıkabilmektedir. Kişiden kişiye, müşteriden müşteriye yönelik pazarlama çabaları olan eşler arası pazarlamada ağızdan ağıza pazarlama ve viral pazarlama ile yakın anlamlar içermektedir. Bir kaynaktan çıkan mesaj bir dalga yaratarak kitleleri harekete geçirmekte ve etkileri kademe kademe parçalanıp hızla virüs gibi yayılmaktadır. İçeriğe internette herkesin ücretsiz olarak ulaşması, mesajın virüs gibi hızla yayılmasında en önemli etkenlerden biri olmaktadır. Hatırlı pazarlama viral, blog, ağızdan ağıza pazarlama, buzz marketing, eşteneşe pazarlama, propagasyon pazarlama türlerinin bir başka türü olarak ele alınmaktadır. Bu yöntemde ünlü, kanaat önderi gibi kişilerden hayatın akışına uygun bir şekilde faydalanılmaktadır. Bu sayede pazarlama mesajı gizlenebilmektedir. Kreatif içerikler yaratarak tüketicilerin markalar hakkında kendi aralarında mesaj ve değerlerini değiş tokuş etmelerini teşvik edecek pazarlama stratejileri üretilmektedir (Kaya, 2010).

Tüketicilerin geleneksel reklamcılık biçimlerine karşı direnç göstermesi, pazarlamacıları viral pazarlama dahil olmak üzere alternatif stratejilere yönlendirmiştir. Viral pazarlama, mevcut sosyal ağları kullanmakta, paylaşımlarını hedef kitlenin paylaşması için cesaretlendirerek, ikna ederek mesajı virüs gibi yaymaktadır. Yapılan araştırmalar, sosyal ağların bireysel yeniliklerin benimsenmesini etkilediğini göstermiştir (Leskovec, 2008).

Pazarlamacılar, müşterilerin etkileşime geçmeye istekli olmalarını kullanarak önemli avantajlar elde edebilmektedirler. Bu sayede pazarlama mesajı için işletme hiçbir ek ücret ödemek zorunda kalmayabilmektedir (Sohn, Gardner & Weaver, 2013).

Pazarlamanın en eski ve en etkili yöntemlerinden ağızdan ağıza pazarlama içeriğinde güvene dayalı bir ilişki barındırmakta ve temelinde tüketicilerin kullandıkları mal ve hizmetler hakkındaki düşüncelerini diğer tüketicilere aktarmaları yatmaktadır. (Onurlubaş ve Dinçer, 2016).

Ağızdan ağıza pazarlamanın internet üzerinden yapılmasına viral pazarlama denmektedir. Viral pazarlamada tüketiciyi etkileyen mesaj üretme ve bu sayede mesajın paylaşılmasını sağlamak önemli olmaktadır (Argan ve Argan, 2006). Ağızdan ağıza pazarlamada ürün ve hizmet hakkındaki bilgi tüketiciden tüketiciye aktarılmaktadır. Bu aktarım genellikle aile, akraba, arkadaş ve meslektaşlarından olmaktadır. Tanıdık onayı faktöründen dolayı çok etkili bir yöntem olmasına rağmen sınırlı bir hedef kitleye ulaşabilmekte idi. Viral pazarlama ile bu durum değişikliğe uğramıştır. Viral pazarlama dijital ortamda beğenilen içeriğin görsel, sözel veya yazılı olarak tüketici tarafından sosyal ağlar aracılığıyla yayılması olmaktadır. Bu ortamda başarılı bir mesajın ulaşabileceği hedef kitlenin sınırı yoktur.

Ağızdan ağızdan pazarlama viralin öncüsü olmaktadır. Ağızdan ağıza pazarlama basit bir mantıkla işlemektedir. Tüketiciler arasında vızıltıyı üretmek için marka; ürün ve hizmet hakkında etkileyici, yaratıcı içerik yaratmakta ve bunu genelde örtülü bir şekilde yapmaktadır. Ağızdan ağıza pazarlamada mesaj, sınırlı bir hedef kitleye yayılmaktaydı. İnternet bu durumu kökten değiştirerek bu sınırı ortadan kaldırmıştır. Dijital ortamdaki ağızdan ağıza pazarlama kavramı viral pazarlama kavramı olarak adlandırılmaktadır. Viral pazarlamada içerik sadece sözel olmamakla birlikte görsel, işitsel ve yazılı olabilmektedir. İlk olarak E-posta ile başlayan viral pazarlama uygulamaları, daha sonrasında sosyal ağlar, çevrimiçi topluluklar, sohbet imkanı sayesinde bilgileri her zamankinden daha hızlı bir şekilde katlanarak dağıtacak potansiyel tüketicilere ulaşmıştır. Viral pazarlama kampanyası bir virüs salgınına benzese de başarısı pazarlamanın mesajının gücü ve alaka düzeyi ile sınırlı olmaktadır.

Viral pazarlama gerçek hayattaki virüslere benzemektedir. Temelinde pazarlama bilgilerinin tıpkı bir kişiden (yayılmaya karar veren ticari içeriğin virüsü) virüs gibi yayılması ile onun sosyal ağının üyelerine (tüketicilere) ulaşmasıdır. Tüketicilerin e-posta video, blog, reklam, ticari bülten veya çeşitli pazarlama içeriği olup olmadığına bakılmaksızın, mesajı isteyerek gönüllü olarak başkalarına göndermesi şeklinde bu virüs yayılmaktadır. Viral pazarlama, olumlu pazarlama bilgilerinin iletilmesi amacıyla yapılmakla birlikte bir müşteriden diğer potansiyel müşterilere geçmek üzere ağızdan ağıza yönlendirme sağlamak için elektronik ortam kullanan pazarlama stratejilerini içermektedir. Kilit nokta sosyal ağ kullanımıdır. Herhangi bir pazarlama mesajı için yayılma potansiyelini arttırma, ticari bilgi iletmek ve yaygınlaşmak için ağlar oluşturulmaktadır. Bu noktada paylaşımı teşvik edecek stratejiler önem arz etmektedir. Teşvikler genellikle pazarlama mesajının, özellikle de viral reklamlarla ilgili eğlence potansiyelinden kaynaklanmaktadır. İndirim, çekiliş veya ödüller şeklinde maddi ve manevi teşvikler de olabilmektedir. Pazarlama mesajlarının, tüketicinin ilgisini çekmesi, aileleri ve arkadaşları ile paylaşmaları için yenilikçi, farklı, yaratıcı ve genel olarak orijinal, alışılmışın dışında olması gerekmektedir. İçeriğin orijinal olması ileriye dönük satın alma niyetinin oluşumunda ve marka algısında da etkili olmaktadır (Petrescu, 2014).

Viral pazarlama, tüketicilerin ürünleri ve hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak için pazarlamacıların kullandığı geleneksel olmayan bir pazarlama iletişimi yöntemidir. İnternet kullanımının özellikle sosyal ağ sitelerinin kullanımının artmasıyla daha da önem kazanmıştır. Viral pazarlamada, işletmeler çoğunlukla reklam olduğu anlaşılmayacak ya da göze sokulmayacak şekilde içeriği örtülü / gizli ve doğal şekilde tasarlayarak internette çekici ve etkileyici bir içerik paylaşmaktadır. Daha sonrasında mesaj, hedef kitle tarafından sosyal çevreleri ile paylaşılmaktadır. Bu sayede mesaj daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz bir şekilde yayılmaktadır. Virüs şeklinde yayılan bu mesajlar marka bilinirliğine katkı sağlamaktadır. Ağızdan ağıza pazarlama, viral pazarlamadan daha eski bir kavramdır ve tüketicilerin bir firma veya bir ürünle olan kişisel deneyimleri ilgili kişiler arası iletişim şekli olmaktadır. Viral pazarlama ağızdan ağıza pazarlamanın gelişmiş hali olmaktadır. İkisi arasındaki fark, mesajın aktarıldığı platformdur, dijital bir aktarım biçimi olduğu için viral pazarlamada kullanıcılar arasındaki mesajlar, virüs gibi saniyeler içinde çoğalabildiğinden daha hızlı olmaktadır. Ağızdan ağıza mesaj genel olarak tüketici ile marka arasında iyi bir deneyimin sonucu olmaktadır. Viral pazarlamada ise genellikle mesaj bir tutundurma unsuru olarak yaratılmaktadır. Reklamcı tarafından tüketiciyi marka ve üründen haberdar etmek ve bu mesajı iletmeye teşvik etmek için kullanılan tekniktir. Viral pazarlamada mesaj iletiminde resimler, videolar, metinler, kitaplar, e-postalar, oyunlar, bültenler, bloglar ve sosyal ağlardan faydalanılabilinmektedir. Viral olma potansiyeline sahip kreatif içeriklerin etkili bir şekilde kullanılması durumunda viral pazarlama kampanyalarının etkisi daha yüksek olmaktadır (Kaydan & Aswal, 2014).

Sosyal ağların tümü tüketicilerin dikkatini çekmek için büyük potansiyel taşımaktadır. Viral pazarlamada arkadaşların ve blogcuların tavsiyelerine güvenme ihtimalinin, herhangi geleneksel reklam kampanyasına göre daha muhtemel olduğu için doğru kullanıldığında oldukça etkili olabilmektedir (Proffitt, 2012).

Viral pazarlamada amaç, internetin hızından ve erişimden faydalanarak verilmek istenen mesajın doğru kitlelere, doğru bir zamanlamayla ve doğru platformlarda yayılmasını sağlamaktır (Onur,2018).

Viral pazarlamanın avantajları (Fraile, 2019);

- Düşük maliyetli olması: Viral kampanyaların karakteristiği, kullanıcıların bizim için işin önemli bölümünü yaparak, bizim yerimize marka elçisi haline gelerek içeriği yayması olmaktadır.
- Büyük erişim potansiyeli: İnternetteki viral bir video, para yatırmadan ya da fazla çaba göstermeden büyük bir uluslararası izleyiciye ulaşma yeteneğine sahip olabilmektedir.
- İstilacı değildir. Viral pazarlamada katılım ve paylaşım kararı her zaman kullanıcıdan gelir ve bu nedenle asla istilacı olarak görülmez. Bu sayede markanın algılanması ve etkileşimi, klasik reklamcılık biçimlerine kıyasla önemli ölçüde daha başarılı olabilmektedir.
- Markanızın oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Kullanıcıların içeriği paylaşmaya karar vereceği kadar inanılmaz yaratıcı içerik üreterek tüketicinin marka ile kişisel bir bağlantı kurmasını sağlamaktadır. Markalaşma ve farkındalık söz konusu olduğunda şüphesiz son derece güçlü bir araç olmaktadır.

Bu pazarlama tekniğinin viral olarak adlandırılmasının sebebi virüse benzer şekilde yayılması olmaktadır. Hedef kitle sosyal ağlarda mesajı yaymaya devam etmektedir. Bu yayılım oranını arttırmak için; başarılı bir viral pazarlama stratejisi oluşturmak, samimi olmak, gerçeklik algısı oluşturmak, duygulara hitap etmek, doğru zamanı tespit etmek, doğru hedef kitleye ulaşmak, kolay, sade ve eğlenceli mesajlar yaratmak, hedef kitlenin yorumlarını, izlenimlerini toplamak ve analiz etmek, tüketicilere temas etmek ve en önemlisi içeriğin paylaşılabilmesi için 'paylaş' butonu eklemek gerekmektedir (Erdem, 2018).

Viral pazarlamanın etkili olabilmesi için kurgu safhasında doğru mesaj, uygun koşullar, doğru insan faktörünün önemini unutmamak, plana uygun brief çıkarma, hedef kitleye yakın olma, doğru mecrayı /kanalı belirleme, dürüst ve güvenilir olma, oyuncu seçiminin oluşturacağı imajı göz önüne almak gerekmektedir (https://www.sanalyonetmen.com). Viral pazarlamanın üç temel kriteri; mesajlaşma, mesaj ve çevre olmaktadır. Viral bir mesajın başarılı olması için her üçünün de etkili bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Etkili pazarlama için bazı teknikler arasında uygun kitle ve kanalları hedefleme, videolar oluşturma, ücretsiz olarak değerli bir hizmet veya ürün sunma, duygusal bir çekicilik oluşturma, sosyal erişim ve kolay paylaşım ve indirme olanağı olmaktadır (Rouse, 2017).

Viral pazarlama, bir ürünü tanıtmak için kişiler arasındaki ağızdan ağıza iletişimin etkisinden yararlanan bir reklam stratejisi olmaktadır. Viral pazarlama sınırlı sayıda ilk kullanıcıyı hedef alır, onların içeriği paylaşmasını teşvik ederek arkadaşlar, aileler ve meslektaşlar gibi sosyal ilişkilerini kullanmaktadır. İnsanlar arkadaşlarından, akrabalarından veya ailelerinden gelen bilgiye güvenme eğiliminde olmaktadır. Bu şekilde ürünün bireyler arasında farkındalığını arttırmaktadır. İnsanların bir kısmı artık reklamlara güvenmemekte ve sosyal çevre onayına önem vermektedir. Bu açıdan viral pazarlama en etkili pazarlama yöntemlerinden biri olmaktadır (Long & Wong, 2011).

Viral pazarlama iki ana amaç için kullanılmaktadır (Kirby & Marsden, 2006);

1. Uygun maliyet ile marka bilinirliğini sürdürmek veya arttırmak,
2. Yeni pazarlama iletişimi etkinliğine tüketicinin yönlendirdiği ilgiyi tetikleyerek, içeriğin yayılmasını sağlamaktır.

Viral pazarlamada etkinin doğasını belirlemede kilit rol oynayan iki faktör (Subramani & Rajagopalan, 2003);

1. Etkileyicinin rolü: İkna edicinin etki yaratmak için pasif ya da aktif olarak girişimde bulunup bulunmadığı olmaktadır.
2. Ağ dışsallıklarının seviyesi: Bir kullanıcı topluluğu içinde önerilen ürün veya hizmetin daha geniş kullanımından tahakkuk eden ek faydalar olup paylaşımın teşvik edilmesi olmaktadır.

Viral pazarlama, geleneksel reklamcılık karmaşasını ortadan kaldırarak pazarlamacının tüketiciye daha etkili bir şekilde ulaşmasını sağlayabilmektedir. Bu sayede tüketici mesajı fark ederek paylaşmaktadır. Geleneksel reklamlardan farklı olarak viral, kesin bir teknik değildir. Viral kampanyaları beğenilsin veya beğenilmesin genellikle alıcı tarafından reklam olarak algılanmadığı için memnuniyetle karşılanabilmektedir. Hedef kitle doğru analiz edilmeden uygunsuz bir içerik ile yapıldığında ise viral pazarlama geri tepebilmekte ve olumsuz söylentilere neden olabilmektedir.

Viral pazarlama sayesinde pazarlamacılar, web üzerinden herhangi bir ücret harcamadan veya çok az bütçe ile hedef kitlenin mesajlarını paylaşmasını sağlayacak içerik oluşturarak, markanın ün kazanarak popüler olmasını

sağlayabilmektedir. Viral pazarlamada reklam gibi görünmeyen komik bir video klip, çizgi film, hikaye ve benzeri içerik yaratılmakta bu sayede potansiyel tüketiciler genelde pazarlama amaçlı olduğunu hissetmedikleri bu içerikleri sosyal çevrelerini eğlendirmek için paylaşmakta ve bu paylaşımlar virüs gibi hızla yayılmaya devam etmektedir. Pazarlamacılar için zorluk, virüsün şaşırtıcı gücünü kullanmaktır. Büyük miktarda şans ve zamanlamada gerektirmektedir (Meerman, 2011).

Viral pazarlama tekniklerini kullanan kurumlar birçok avantaja sahip olmaktadır. Bu avantajlardan ilki, teknik dijital ortam tabanlı olduğundan ucuz, hızlı ve kolay şekilde hedef kitleye ulaşması olmaktadır. Bir diğer avantaj ise hedef kitlenin dışındaki kişilere de ulaşarak hem marka bilinirliğine katkı sağlamak, hem de potansiyel yeni müşterilere ulaşma şansının ortaya çıkmasıdır. Viral pazarlama, kurumların itibarına da katkı sağlamaktadır. Bu teknikle kurumlar itibarı oluşturan faktörleri tanıtma imkanı bulabilecek, kurumla ilgili bilgi aktarımı sağlayabilecek, böylelikle kişilerde olumlu algı oluşturmaya başlayabilecektir (Bilbil ve Güler, 2017).

Viral pazarlamada stratejik planlama somut, ölçülebilir ve devam eden marka avantajları sunmaktadır. Bir viral pazarlama kampanyasının planlama aşamasının içermesi gerekenler (Kirby, 2006);

- Düzenleme,
- Uygulanabilir hedeflerin belirlenmesi,
- Kampanya stratejisinin geliştirilmesi,
- Vızıltı yaratabilecek ve gelişebilecek viral bir fikir, hikaye, tema veya yaratıcı özet olmaktadır.

Etkili bir viral pazarlama stratejisi (Wilson, 2018);

- Değerli ürün veya hizmetler vermektedir. Viral pazarlama programlarının çoğu, dikkat çekmek için değerli ürünler veya hizmetler sunmaktadır. Ücretsiz e-posta hizmetleri, ücretsiz bilgi, ücretsiz eğlendirici içerikler yaratarak hedef kitle tarafından mesajın paylaşılmasını sağlanmaktadır. Bu sayede pazarlama mesajı ucuza veya hiç para harcamadan hızlı şekilde yayılmaktadır.
- Virüsler yalnızca bulaşması kolay olduğunda yayılmaktadır. Pazarlama mesajınızı taşıyan ortamın aktarılması ve çoğaltılması e-posta, web sitesi, grafik, yazılım indirme gibi kolay yöntemler ile olmalıdır.
- Viral pazarlama internette ünlüdür, çünkü anlık iletişim kolay ve ucuz olmaktadır. Dijital format paylaşımı basitleştirmekte ve hızlandırmaktadır. Pazarlama mesajı anlaşılır, net ve kısa tutulmalı böylece mesajın kolayca ve bozulmadan yayılması sağlanmalıdır.
- Viralin ölçeklenebilir olması gerekmektedir.
- Ortak motivasyonları ve davranışları araştırır. Akıllı viral pazarlama planları ortak insan motivasyonlarından faydalanmaktadır. Paylaşım oranını arttırmak için ortak motivasyonlar ve davranışlar üzerine kurulu bir pazarlama stratejisi tasarlamak gerekmektedir.
- Mevcut popüler iletişim ağları kullanılmalıdır. İnsanlar arasında var olan iletişim ağları içinde mesajın yer almasını sağlayarak paylaşımı hızlandırmak önem taşımaktadır.
- En yaratıcı viral pazarlama planları için ortaklık programları kullanarak, diğer web sitelerine metin veya grafik bağlantıları yerleştirerek görünürlüğü ve paylaşımı arttırmak gerekmektedir.

Geleneksel pazarlama kampanyaları ile diğer pazarlama ortamları ve araçları karşılaştırıldığında viral pazarlamayı belirgin kılan temel özellikler (Petrescu, 2014);

- Pazarlama mesajının çeşitli çevrimiçi platformlarında ilk kez marka tarafından kullanılması,
- Mesajın kullanıcıdan kullanıcıya iletilmesi,
- Sosyal ağlara yönlendiren eğlence nitelikli mesajların tüketiciler tarafından beğenilmesi,
- Pazarlama mesajının yaratıcı, kışkırtıcı ve kullanıma hazır içeriği,
- Sosyal ağların kullanılmasının avantajı olarak yayılma potansiyelinin yüksekliği ve düşük maliyetler olmaktadır.

Medya, halkla ilişkiler ve yaratıcı gelişim faaliyetlerinin planlama aşamasında marka desteği gerekebilmektedir. Viral kampanya geniş bir pazarlama girişiminin bir parçası olmaktadır. Herhangi bir viral pazarlama kampanyasının üç temel bileşeni vardır (Kirby, 2006);

1. Yaratıcı materyal: Yaymak istediğiniz mesajı dijital formatta taşıyan viral ajanın geliştirilmesi ve üretilmesi olmaktadır.
2. Ekme: Viral ajanının çevrimiçi olarak en büyük potansiyel etkiyi sağlayan yerler ve insanlarla vızıltı hikayesini dağıtması ve yayması olmaktadır. İlginç bir hikaye anlatımı gibi dikkat çekici bir unsur içermelidir ki marka mesajı doğru insanlara ve kampanya hedeflerine ulaşabilsin.

3. İzleme: Hesap verebilirliği sağlamak ve başarıyı kanıtlamak için kampanyanın sonuçlarını ölçmek gerekmektedir.

Bütünleşik pazarlama iletişimi çerçevesinde doğru şekilde yapılan viral pazarlama sadece paylaşım oluşturmakla kalmamakta, ölçülebilir sonuçlarda sağlamaktadır. Viral pazarlama, tüketicilerin markaya karşı farkındalıklarını arttırarak satışlara katkı sağlamaktadır.

Viral pazarlama programlarının amacı, işletmenin hedeflerine katkıda bulunabilecek kişileri tespit etmektir. Bunun için hedef kitleye göre sosyal ağların tercih edilmesi gerekmektedir. Sosyal ağı seçerken içeriğimizde önem taşımaktadır.

İçeriğimizin kolay şekilde paylaşılabilmesi ise en önemli unsur olmaktadır. Viral pazarlama genellikle gizli bir pazarlama kampanyası şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Reklamdan kaçan ve şüphe ile yaklaşan tüketici bu mesajlara karşı savunmasız kalmaktadır. Viral pazarlamada başarılı olmak için bazı taktikler izlenebilmektedir (Nalina & Palanivelrajan, 2015);

- Satış hedefine ulaşmak için yatırım yapılması gerekmektedir.
- Gizlilik: Ürettiğimiz içeriğin reklam izlenimi vermemesi gerekmektedir.
- Hedef topluluğun mesajı paylaşmasını teşvik etmektir.

Viral pazarlama kampanyalarının başarısını etkileyen faktörler genel olarak kampanyanın yapısı, ürün veya hizmetin özellikleri, mesajın içeriği, yayılma şekli ve kullanılan mecradır. Viral pazarlamanın bazı dezavantajları da olmaktadır. Viral pazarlamada içeriğin yayılırken değişime uğrayabilmesi ya da üstüne yeni eklemeler yapılması gibi nedenlerle zamanla kontrol kaybı olabilmektedir. Bu durum geri tepme riski ve olumsuz marka etkisini beraberinde getirebilmektedir. İşletme hakkında nefret söylemi yayılabilmektedir. Viral pazarlamanın başarısı genellikle mesajı doğal akışı içinde vererek reklam izlenimi vermeden oluşturmaktan geçmektedir. Tüketici bu mesajları pazarlama içerikli olduğunu anlamadan yayabilmekte, bu durumu fark ettiğinde ise sömürülmüş, aldatılmış, kullanılmış hissedebilmektedir (Woerndl et al., 2008).

SONUÇ

Geleneksel medya da yer alan pazarlama ve reklam mesajlarından tüketiciler kaçmakta ve şüphe ile yaklaşmaktadır. Tüketicilerin bazıları reklamdan kaçmak için abonelik sistemli platform tipi yayınları tercih ermeye başlamıştır. İnteraktif teknolojilerin gelişimi ile birlikte medya kullanım alışkanlıkları değişmiş, çoklu medya kullanımı artmıştır. Tüketiciler reklamlardan zapping, çoklu medya kullanımı, internette reklam atlama, reklam engelleme yazılımı ve benzeri çeşitli yöntemler ile kaçmaya başlamıştır. Özellikle birden fazla medyanın aynı anda kullanımının artmasından dolayı hedef kitlenin reklam mesajına denk gelse bile bu mesajın etkili olamayabilmesine neden olmaktadır. Hedef kitle sürekli kısmi dikkatsizlik halinde olmaya başladığından geleneksel mecraların reklam bütçesi yüksek olmasına rağmen etkisi eskisi kadar fazla olmamaktadır. Bu noktada reklamcılar izleyicinin dikkatini etkin bir şekilde yakalamak için alternatif bir yol aramak zorunda kalmıştır. Bu noktada viral pazarlama ücretsiz veya çok düşük maliyet ile yapılabildiği için en cazip yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketicilerin içeriği yaymasından dolayı geleneksel medyadan daha etkili olabilmektedir. Hedef kitleye mesaj genellikle ailesinden, akrabalarından, meslektaşlarından, arkadaşlarından yani sevdiği insanlardan ulaşmakta bu da pazarlama faaliyetini daha örtük / gizli hale getirmekte ve mesajın daha güvenilir algılanmasına neden olabilmektedir.

KAYNAKÇA

Argan, M. ve Argan, M. T. (2006). Viral pazarlama veya internet üzerinde ağızdan ağıza reklam: Kuramsal Bir Çerçeve Sosyal Bilimler Dergisi. 2: 231-250.

Bilbil, E. K. ve Güler, Ş. (2017). Dijital ortamda kurumsal itibar yönetimi ve viral uygulamalar ilişkisi. Global Media Journal. 7(14): 379-402.

Erdem, S. (2018). Viral Pazarlama Nedir? Viral pazarlama nasıl yapılır?. https://www.brandingturkiye.com

Fraile, A. (2019). What is viral marketing? Advantages and Examples. https://www.cyberclick.es.

Karabulut, F. (2017). Pazarlama ajanı tüketici: Bir iş fikri olarak katılımcı pazarlama. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 9 (4): 149-160.

Kaya, İ. (2010). Pazarlama Bi' Tanedir!. İstanbul: Babıali Kültür.

Kaydan & Aswal, (2014). New buzz in marketing: Go viral. International Journal of Innovative Research & Development. 3(1):294-297.

Kirby, J. & Marsden, P. (2006). Connected marketing the viral, buzz and word of mouth revolution. Oxford: Elsevier Linacre House.

Leskovec, J. (2008). The dynamics of viral marketing. ACM Transactions on the Web. 1(1): 1-39.

Long, C. & R.C. Wong, (2011). Minimizing seed set for viral marketing. IEEE 11th International Conference on Data Mining.

Meerman, D. (2011). The new rules of marketing & pr how to use social media, online video, mobile applications, blogs, news releases, & viral marketing to reach buyers directly. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Nalina, K. G. & Palanivelrajan, B. (2015). Micro level empirical study on viral marketing in Madurai. International Journal of Management. 6(1): 233-238.

Rouse, M. (2017). Viral Marketing. https://searchsalesforce.techtarget.com.

Okay, H. (2016). Gizli pazarlama (Stealth Marketing). https://www.dunya.com.

Onur, B. (2018). Sektörün hayaleti; viral pazarlama!. https://pazarlamaturkiye.com.

Onurlubaş, E. ve Dinçer, D. (2016). tüketicilerin ağızdan ağıza ve viral pazarlama algılarına etki eden faktörlerin analizi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 7(17):184-202.

Petrescu, M. (2014). Viral marketing and social networks. New York: Business Expert Press.

Proffitt, B. (2012). The PayPal official ınsider guide to social media. Berkeley: PayPal Press.

Sohn, K., Gardner, J. T. & Weaver, J. L. (2013). Viral marketing more than a buzzword. Journal of Applied Business and Economics vol. 14(1): 21-42.

Subramani & Rajagopalan, (2003). Knowledge sharing and ınfluence in online social networks via viral marketing. Communications of The ACM. 46(12): 300-307.

Viral pazarlama nedir? Viral pazarlama nasıl yapılır?. https://www.sanalyonetmen.com.

Wilson, R. F. (2018). The six simple principles of viral marketing. https://www.practicalecommerce.com.

Woerndl, M., Papagiannidis, S., Bourlakis, M. & Armstrong, F. L. (2008). Internet-induced marketing techniques: Critical factors in viral marketing campaigns. Int. Journal of Business Science and Applied Management. 3(1): 33-45.

Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları:Karabük Merkez İlçe Örneği

Dr. Öğr. Üy. Kemal Yaman[1] **Y. Lisans Öğr. Özkan Özçelik[2]**

[1]Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Fak, Kamu Yönetimi Bölümü, email:kyaman@gmail.com

[2]Karabük Üniversitesi / Sosyal Bil. Enstitüsü, e-mail: ozkanozcelik77@gmail.com

Özet: Kentsel dönüşüm uygulamalarının Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında başladığı bilinmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da birçok kentte büyük yıkımlar oluşmuş ve bu kentleri yeniden imar etmek için Kentsel Dönüşüm projeleri uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de benzeri uygulamalar, Ankara'da oluşan gecekondu sorununu çözmek için 1948 yılında çıkartılan "Ankara'da Belediye ve Devlete Ait Arsaların Mesken Yapacaklara Tahsisi Hakkında 5218 Sayılı Kanun" ile başlamıştır. Kentsel Dönüşüm Projeleri Türkiye'de genellikle gecekondu alanlarında, tarihi yapıların bulunduğu alanlarda, canlılıklarını kaybetmiş kent merkezleri ile sanayi alanlarının kent merkezlerini terk etmesi sonucu oluşan alanlarda uygulanmaktadır. Kentsel Dönüşüm Projeleri kentsel koruma, kentsel iyileştirme, kentsel yenileme ve kentsel yeniden canlandırma gibi teknikler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, Karabük'te uygulanan Kentsel Dönüşüm Projelerine yer verilmiş ve bu projeler konusunda halkın memnuniyet düzeylerini ölçmek için anket çalışması yapılmıştır. Yapılan bu anket çalışmasında Karabük'te yaşayan halkın kentsel dönüşüm ile ilgili düşüncelerinin yanında Karabük İlinde en fazla uygulanan Kentsel Dönüşüm yöntemi ve en fazla Kentsel Dönüşüm uygulanan alanlar ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir

Anahtar Kelimeler: Gecekondu, Kentsel Dönüşüm, Kentsel Koruma, Karabük

Abstract : It is agreed that urban transformation has started after Industrial Revolution in Europe. After The Second World War since many cities were damaged because of the war, countries started to implementation of urban transformation Projects. A similar project in Turkey -in order to solve slum problem in Ankara- started with a law numbered 5218 and called "Allocation of Areas which are properties of Muncipality and Government to People who are going to build homes" in 1948. Urban transformation projects in Turkey are generally implemented in slum areas, historic sites, downtowns losing their popularity and areas in the city centers left by industrial companies. Urban transformation projects are applied by using Urban Protection, Urban Rehabilitation, Urban Renovation, Urban Resuscitation and Gentrification methods. In this study, there are Urban Transformation Projects implemented in Karabük and a questionnaire including opinion of public about Urban Transformation Projects. In this questionnaire, there are opinions of citizens living in Karabük about Urban Transformation and there are also information about Urban Transformation method mostly used in Karabük and Urban Transformation areas.

Key words: Environmental Management, Environmental Problems, Local Administrations, Political Ecology

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi sonrasında tamamen harap olmuş kentlerin yaşanabilir ve sağlıklı alanlar haline getirilmesi için kentsel dönüşüm uygulamalarına hız verilmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamaları, kentlerde çöküntü alanları haline gelmiş mekanların daha sağlıklı, yaşanabilir alanlar haline getirilmesi, riskli ve yıpranmış yapıların yenilenmesi, endüstriyel hareketlilik nedeni ile işlevsiz hale gelen yapılara işlev kazandırılması, tarihi mekanların ve yapıların restore edilerek işlevlerinin artırılması gibi nedenlerle gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmanın alan araştırması bölümünü oluşturan Karabük'ün göç alan bir sanayi ve üniversite kenti olması nedeniyle, çöküntü alanlarının ıslah edilmesi, gecekondu bölgelerinin dönüştürülmesi ve kent merkezinde sorun oluşturan alanların daha etkin kullanılabilecek bir hale dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu amaçla uygulanan projeler konusunda halkın ne düşündüğün, bu projeleri nasıl değerlendirdiğinin bilinmesi gelecekteki yol haritasını oluşturabilmek açısından önem arz etmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı; Kentsel Dönüşüm Yasası ile kentsel dönüşümü sağlanan deprem riski altındaki bölgelerin, il genelinde, sağlıklı, güvenli ve yaşanılabilir çevreler oluşturup oluşturmadığını; ayrıca özel projelerle kent estetiğini sağlamak için yapılan mimari çalışmaların kentte yaşayan insanların hayatına ne derece kolaylıklar sağladığını araştırmaktır. Araştırmada literatür taraması ve saha araştırmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket çalışması Mayıs 2017'de kolayda örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Anket verileri Microsoft Excel programı ile değerlendirilerek frekans ve yüzdelik tabloları oluşturulmuştur.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanların yıllardır bir arada yaşadıkları kentler sadece birer yapı değildirler. Kentler de tıpkı insanlar gibi doğarlar, büyürler, nefes alırlar, insanlarla birlikte gelişirler ve zamanla eskiyip yıpranırlar (Kaypak, 2010: 86). Kentlerin içinde bulundukları bu durumlardan kurtulmaları amacıyla yapılan çalışmalar kentsel dönüşüm kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kent kavramının genel kabul görmüş ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak toplumbilimciler tarafından yapılan kent tanımlarının bazı ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir. Bunlar, belli bir nüfus miktarının ve yoğunluğunun olması, iş bölümü ve uzmanlaşma yer verilmiş olmasıdır (Ertürk, 1997: 44-45; Toprak, 1988: 5; Keles, 1984: 75).

Kentler insanların kendilerine yaşam alanı olarak oluşturdukları birimlerdir. Kentlerin hızlı büyümeleri kentsel yapılanmada bozulmalara ve çarpık yapılaşmaya neden olmaktadır. Kentler artan nüfusun yol açtığı sorunları kaldıramaz hale gelmiştir. Kentsel yerleşimlerdeki bu bozulma ve düzensizliğe son vermek için kentsel dönüşüm projelerinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Açıklanması gereken diğer bir kavram ise kentsel değişimdir. Kentsel değişim, planlı veya plansız herhangi bir sistemin, bir süreç sonunda belli bir durumdan başka bir duruma geçmesi olarak da tanımlanabilir (Kaypak, 2010:86).

Kentlerde ancak planlı bir değişim gerçekleştirildiğinde dönüşümden söz edilebilir. Yönetilemeyen ve kontrol edilemeyen değişimler dönüşümden sayılamaz. Dönüşüm, yapısal bir değişikliğe atıf yapar (Tekeli, 1998:2). Dönüşüm mevcut durumdan daha iyi, yenilenmiş ekonomik veya sosyo - kültürel açıdan daha verimli hale ulaşma ile gerçekleşebilir. Kentlerde canlı-cansız her şey iyi veya kötü değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu değişim fiziksel/mekânsal, siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarda gerçekleşir (Kaypak, 2010:86). Kentsel dönüşüm zaman içinde değişiklikleri de içerdiğinden, herhangi bir kentin gelişimini anlamayı, kenti tanımayı ve kavramayı da beraberinde getiren bir olgu şeklinde de tanımlanabilir. Kentlerdeki yapı değişimini anlatan dönüşüm ve yenileme kavramları aynı içerikte görünmekle birlikte birbirinden farklıdırlar. Kentsel dönüşüm, kentin imar planına uymayan, ruhsatsız binalarının yıkılıp, plana uygun olarak toplu yerleşim alanlarının oluşturulması olarak nitelenmektedir. Kentsel yenileme ise farklı nedenlerden ötürü zaman içinde yıpranmış veya terkedilmiş kentsel dokunun, günün koşulları göz önünde tutularak değiştirilmesi, dönüştürülmesi, ıslah edilmesi ve yeniden canlandırılarak kente kazandırılması olarak ifade edilebilir (Keleş, 1984:296). Tanımlanması gereken diğer bir kavram da kentleşme kavramıdır. Tütengil (2001) uygarlığın yoğunluk ve etkenlik kazanması (s. 82), Keleş (1984) ise "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşul olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran toplumun yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus süreci" olarak tanımlamışlardır (s. 19).

Kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerin sürdürülebilir ve planlı gelişiminin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Tüm dünyada uygulanan kentsel dönüşüm projeleri genel olarak toplum yararına, planlı ve sağlıklı kentleşmeyi hedef edinmektedir. Kentlerin yıpranmış dokularının yenilenmesini ve kentin yeniden yapılandırılmasını hedefleyen kentsel dönüşüm projeleri (Bilgin, Yener, Sultan, 2007:8) sürekli değişim özelliğine sahip olan yaşamın her anında ve alanında pek çok etmene bağlı olarak gerçekleşen bir süreç olarak tanımlanabildiği gibi "mahalleler arası fiziki, sosyal ve ekonomik farklılıkların azaltılması, yapı yoğunluğunun azaltılması, deprem zarar riskinin azaltılması, kentsel standartların yeniden ele alınması, is potansiyellerinin yaratılması" gibi kentlerin ana sorunlarının çözümü için uygulanması gerekli olan bir olgu olarak da görülebilmektedir (İncedayı, 2004: 60; Göksu, 2004: 81).

Kentsel sorunların çözümü için hayata geçirilen kentsel dönüşüm projelerinin Türkiye'deki uygulamalarında yerel yönetimler tarafından "yaşanabilir sağlıklı kentlerin yaratılması" amaç edinilmiştir. Bu açıdan kentsel dönüşümün Türkiye'deki uygulanma biçimleri yerinde dönüşüm, transfer, yık-yap, yık-boşalt, riskli evini getir yeni evini al ve kamu-özel sektör proje ortaklık sistemi olmak üzere altı gurupta toplanabilir (Öztaş, 2005: 5; TOK, 2008). Kentsel dönüşüm uygulamaları Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında oluşan isçi kentlerinin ve I. Dünya Savası sonrasında yok olan ya da hasar gören kentlerin fiziksel dönüşümü şeklinde gerçekleşmiştir (Demirsoy, 2006: 7 - 8).

3.1. Kentsel Dönüşümün Önemi

Hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin neden olduğu sosyal ve fiziksel değimler kentleri yaşanabilir ve sürdürülebilir bir mekan olmaktan çıkartmaktadır. Özellikle küreselleşmenin kent yaşamına ve yaşam kalitesine olumsuz etkisi bütün dünyada kentsel alan sorununa çözüm olarak kentsel dönüşüm çalışmalarını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de 2012 yılında yürürlüğe giren ve halk arasında Kentsel Dönüşüm Yasası diye bilinen 6306

sayılı Kanun çıkartılmıştır. Türkiye'de bu yasaya hem sivil toplum kuruluşlarından hem de akademik camiadan önemli eleştiriler gelmiştir. Bu yasanın bu kadar tartışılması konunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu yasa ile özellikle 1999 Marmara Depremi sonrası çok sayıda binanın yıkılması ve on binlercesinin de hasarlı duruma düşmesi nedeniyle riskli binaların yıkılarak daha güvenli ve depreme dayanıklı konutların inşa edilmesi hedeflenmiştir. Böylece daha güvenli ve sağlam yaşam alanlarının tesis edilmesi mümkün olacaktır.

Türkiye'nin fay hatları üzerinde bulunması ülkenin farklı bölgelerinin depremin acı sonuçları ile yüzleşmesine neden olmuştur. Bu depremler sonucunda meydana gelen çok sayıda mal ve can kayıpları ve sonrasında yaşanan travmalar ülkenin sosyal ve ekonomik yapısını ciddi şekilde etkilemiştir. Bu kötü tecrübelerin en sonuncusunu Van depremi sonucu yaşanmış ve bu tür afetlerin bir daha tekrarlanmaması için devlet seferberliği başlatılmıştır. 6306 sayılı kanunla hayatımıza giren kentsel dönüşüm kavramının temel amacı da deprem kuşağında bulunan ülkede benzeri acı ve kayıpların yaşanmamasını sağlamaktır.

Kentsel dönüşümü teşvik etmek ve vatandaşları bu doğrultuda bilgilendirmek amacıyla toplantılar ve seminerler düzenlenmiş ve böylece depreme karşı güvenli olmayan yapıların kentsel dönüşüm projesi kapsamında yenilenmesi için başvuruda bulunan bina sahiplerinin sayısı artma eğilimi göstermiştir. Depremde yaşanan can ve mal kayıplarının temel nedeninin depreme dayanıksız inşa edilen kalitesiz ve zayıf yapı stokundan kaynaklandığı bilinmektedir. Türkiye'de kentsel dönüşüm çalışmalarının hızlandırılarak, tüm riskli alanların dönüşümünün sağlanması halinde, deprem kaynaklı felaketlerden en az zararla kurtulmak mümkün olacaktır.

3.2. Kentsel Dönüşümün Gelişimi

Endüstri Devriminin kentlerdeki hızlı değişim ve dönüşüm sürecini tetiklemesi beraberinde önemli sorunları da meydana getirmiştir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerin kentleşme süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Kentlerin sosyo-ekonomik yapısının değişmesi, kentlerde arazi kullanış biçimlerini de değiştirmiş, zamanla kent merkezlerinden çekilen sanayi kurulularının boşalttığı alanların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de 1950'lerden başlayarak hızlı bir kentsel ve mekânsal dönüşüm yaşanmıştır. 1980'lere kadar genelde tek bir arsa ya da parsel içinde gerçekleşen bu dönüşüm sonucunda planlı kentsel doku hızla bozulmuş ve çarpık yapılaşma her geçen gün artmıştır. İmarlı alanlarda yapsat tekniği ile üretilen çok katlı binalar ve imar dışı alanlarda gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma alanları biçimlerinde ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında çıkarılan af yasaları ile bu düzensiz uygulamalar yasallaştırılmış ancak dönüşümünü tamamlayamamış alanlar olarak varlığını sürdürmüştür. 24/02/1984'de yürürlüğe giren 2981 sayılı İmar Affı Kanunu'nundan yararlanabilmek için başvuru süresi 15 Haziran 2019'e kadar uzatılmıştır. İmar affına resmi kaynaklardan yapılan açıklamalara göre yaklaşık 9,5 milyon başvuru olmuştur. Ülkenin 20 milyon konut stoku olduğu düşünülürse, toplam konut stokunun yaklaşık yarısının ruhsatsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.3. Dünyada Kentsel Dönüşüm

1850'li yıllarda Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da kırsal kentlere yoğun göçler yaşanmış ve bunun sonucunda kentlerde artan nüfusun etkisi ile çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlar meydana gelmiştir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için 1870'lerden başlayarak Avrupa'nın tüm metropollerinde geniş kapsamlı kent planları hazırlanarak modern kentler oluşturmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan bu uygulama daha da gelişmiş ve hızlanmıştır (Kocamemi, 2006: 10-11).

Kentsel dönüşüm politikası kapsamında ABD'de New Heaven kentini yenilemek, Almanya'da II. Dünya Savaşı'nın izlerini silmek, İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin etkisi ile oluşan isçi kentlerini yaşanabilir kentlere dönüştürmek, Fransa'da ise ülkedeki isyanları önlemek ve kontrol altına almak için kentsel dönüşüm projeleri uygulanmıştır (Eren, 2006: 20).

Dünyadaki kentsel dönüşüm sürecini Öztaş (2005), şehirlerin yeniden yapımı ve endüstrileşme, şehirlerin savaş sonrası yeniden inşası, sanayinin desantralizasyonu ve şehirlerin yeniden yapılandırılması olmak üzere dört dönemde (ss:11-14), Yerebasmaz (2006:11,Roberts [2000]'den aktaran) ise kentsel dönüşüm sürecini, 1950'ler yeniden inşa etme, 1960'lar yeniden canlandırma, 1970'ler yenileme, 1980'ler yeniden geliştirme ve 1990'lar yeniden üretme olarak beş gurupta incelemiştir.

3.4.Türkiye'de Kentsel Dönüşüm

Cumhuriyet'in ilanı ve Ankara'nın başkent oluşu ile birlikte başkente yoğun göçler başlamıştır. Bu durum Ankara'da konut Arzının yeterli olmaması nedeniyle büyük ölçüde konut açığına ve gecekondulaşmaya yol açmıştır. Bunun üzerine 1948'de 5218 Sayılı Kanun çıkartılmıştır ve bu kanunla birlikte Başkentte yeni alanlar imara açılmış ve gecekondulaşma hızla artmıştır. Sonraki dönemlerde de 2012 yılına kadar kentsel dönüşümü düzenleyen çok sayıda kanun yayımlanmıştır.[1]

4. KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN UYGULAMA ALANLARI

Kentsel dönüşüm uygulamaları, gecekondu alanlarında, kent merkezlerinde, sanayi alanlarının kent merkezlerini terk etmesi sonucu ortaya çıkan alanlarda, afet zararlarının ve kentsel risklerin bulunduğu alanlarda uygulanmaktadır.

4.1.Gecekondu alanlarında kentsel dönüşüm,

Gecekondu, kente göçler sonucunda kentlerde konut sorunu ile karşılaşan genellikle düşük gelir düzeyine sahip halkın barınma ihtiyacını karşılamak için kamu ya da özel şahıslara ait araziler üzerine imar kurallarına aykırı olarak inşa ettikleri konut (Ertürk, 1997:213; Toprak, 1998:69; Keleş, 2004:555) olarak tanımlanmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulama alanlarında gecekondu bölgelerine kamu hizmetlerinin götürülmesi 1963'de 327 Sayılı kanun ile olabilmiştir. Bu kanunun 18.maddesi ile kullanma izni bulunmayan yapılara bir kez olmak üzere kent hizmetlerinin götürülmesi öngörülmüştür. 1965'te uygun görüldüğü takdirde aynı kişiye ya da farklı kişiye ait bir gayrimenkulün üzerine kat çıkılmasına izin veren 634 Sayılı Kanun, 1966 yılında 775 Sayılı Gecekondu Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanunla ikili imar düzeni meşrulaştırılmıştır (Alıca, 2006: 3).

Türkiye'de gecekondulaşma süreci dört ayrı dönemde incelenebilir.

1945-1960 döneminde kırsaldan kente göç edenlerin sadece barınma ihtiyaçlarını karşılamak için baraka türü konutlar yapıldığı bilinmektedir. İlk kuşak gecekonducular olarak tanımlanabilen bu göçmenler şehirlerde ucuz iş gücü olmuşlardır. Zaman içerisinde kırdan kente göçler artmış ve yeni gelenler önceden kente göçmüş olan önce tanıdıklarının evlerine yerleşmişler sonra konut edinme çabası içine girmişlerdir (Mutlu, 2007: 25-28). 1960-1970 döneminde gecekondu halkının refah seviyesi kadın ve çocukların da iş hayatına atılmaları ile artmıştır. Hane halkının refah seviyesinin artması ile gecekondulara eklentiler yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde gecekondu, sadece barınma ihtiyacı için yapılmış bir yapı olmaktan çıkarak yatırım aracı olmaya ve gecekondular alınıp, satılmaya ve kiraya verilmeye başlanmıştır (Mutlu, 2007: 28-30). 1970-1980 döneminde ise toprak spekülasyonu baş göstermiş ve gecekondu yapıp satan illegal şirketler ya da mafya benzeri örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de gecekondu sayısı II.Dünya Savaşı yıllarından başlayarak hızlı bir artış. 1948'de 25-30 bin iken 1953'te 80.000, 1960'da 240.000, 1983'te 1.500.000, 2000'li yılların başlarında ise 2.200.000 olduğu belirtilmektedir (Keleş, 2004:560-561). Bu nedenle 1984 'de çıkarılan 2981 sayılı imar affı kanunu ile artan gecekondu sorununun çözülmesi amaçlanmıştır. Bu yasada gecekondular mevcut durumlarına göre farklı guruplar altında sınıflandırılmıştır. Bu yasanın temel amacı imar ve gecekondu mevzuatına aykırı olarak inşa edilmiş ve inşa halindeki bütün yapılar hakkında uygulanacak işlemleri ve diğer işleri düzenlemektir. Bu yasa gecekondulara verilen tapu tahsis belgelerinin tapu olabilmeleri için öncelikle Islah İmar Planı'nın yapılması gerektirmektedir. Takip eden yıllardaki gecekondu sayısına bakıldığında Bu yasanın da hedeflenen sonucu vermediği görülmektedir.

Kırdan kente olan göçün yol açtığı yasa dışı yapılaşma sorununa çözüm olarak gösterilen yöntemlerden biri kentsel dönüşümdür. Bu amaçla Ankara'da uygulama alanı gecekondu bölgesi olan ve ilk etap uygulaması 1990'da başlayan Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi ilk etabı uygulamaya alınmıştır. Çankaya Belediyesi sınırları içinde uygulanan proje ile, adı geçen alanda yaratılacak katma değerin arsa sahipleri arasında uzlaşmaya dayalı bir çözüme dayanarak paylaşımı öngörülmüştür. Bu projeden etkilenen gruplar proje alanındaki arsa sahipleri, alana komşu olan halk ve belediyedir. Proje etaplar halinde uygulamaya konmuştur. 1994 yılında bitirilen birinci etapta 68 adet, 1997 yılında bitirilen ikinci etapta ise 112 adet konut inşa edilmiştir

[1] Detaylı bilgi için bakınız: Yaman (2018)

(Uslu ve Yetim, 2006: 169; Göksu, 2007: 14).Ayrıca Ankara'da uygulanan başka bir gecekondu kentsel dönüşüm projesi de 1999'da uygulamaya başlanılan Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesidir. Bu projenin ilk 3 etabı tamamlanmış olup 34. e 5. Etap projelerin planlama çalışmaları devam etmektedir. 2004'de 5104 sayılı kanunla yürürlüğe giren Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi de Ankara'nın diğer önemli ve büyük ölçekli gecekondu alanlarının dönüşümüne ilişkin bir olmuş ve büyük ölçüde tamamlanmıştır.

4.2.Kent Merkezlerinde Kentsel Dönüşüm

Kent tarihi boyunca kentlerin oluşumunda kent meydanları daima öncü rol oynamışlardır. Kentler, kent merkezlerinin etrafına inşa edilen kale, tapınak, çarşı vb. yapılardan sonra yerleşim yerlerinin de kurulması ile daha da büyümüşlerdir. Kent merkezleri, kentlerin ticari hayatının en canlı olduğu mekanlar olup sürekli değişim ve gelişim içerisindedirler. Günümüzde ise bu alanlar; trafik, çevre ve gürültü kirliliği, otopark sorunu gibi nedenlerden dolayı yeni kent merkezlerin gelişmesine neden olmuş ve kent merkezlerine olan ilgi bu yeni merkezlere kaymıştır. Bunun sonucu olarak eski kent merkezleri çöküntü alanları haline dönüşmüştür. Bu olumsuzlukların yok edilmesi için kent merkezlerinde kontrollü bir dönüşüm gerçekleştirilmesi, tarihi kent dokusunun korunması, trafik sorununu çözümü için kent merkezlerinde çok sayıda kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır (Öztaş, 2005: 22-23). Bunlara örnek olarak Antalya Kent Merkezi Kentsel Dönüşüm Projesi verilebilir. Bu proje kapsamında Akdeniz Sağlık Vakfı Hastanesi, Vakıf İş Hanı, dokuz kamu binası yıkılmıştır. Antalya'nın tarihi kent dokusuna uygun bir Nostalji Çarşısı, battı-çıktı kavşak düzenlemesi, trafiğe kapalı alan uygulaması gerçekleştirilmiştir (Sönmez,2008:ss. 39-40).

5. KARABÜKTE KENTSEL DÖNÜSÜM

5.1.Karabük Merkez İlçede Kentsel Dönüşüm Projeleri

Karabük merkez ilçede TOKİ tarafından 2018 sonu itibarıyla 6 farklı proje kapsamında 2112 konutluk kentsel dönüşüm projeleri tamamlanmıştır. Bu projeler sadece yeni konut inşası şeklinde olmayıp çevre düzenlemesi, otopark, sosyal donatıları da içermektedir. Halen 3 farklı projede toplam 2910 konutluk kentsel dönüşüm projesi inşaat halindedir (toki.gov.tr, 2019).

5.2.Kentsel Dönüşüm Projeleri Saha Araştırma Sonuçları

Karabük'te uygulanan kentsel dönüşüm projesinin sonuçlarını görmek amacıyla kolayda örnekleme yöntemiyle 384 adet dağıtılmış, bunlardan 330 adet dönüş sağlanmış ve yapılan incelemede hatalı ve eksik veri içeren 20 anket çıkarılarak 310 anket üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Ankete katılanların "**Karabük'teki kentsel dönüşüm uygulamalarını ne derecede başarılıdır**?" sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 1'de verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde Karabük'teki kentsel dönüşüm uygulaması katılımcıların %63'ü tarafından başarılı, %32'si tarafından ise çok başarılı bulunmaktadır. Bu durumda halkın büyük çoğunluğu Karabük'teki kentsel dönüşüm uygulamalarının başarılı olduğu görüşündedir.

Tablo 1. Karabük'teki kentsel dönüşüm uygulamalarını ne derecede başarılıdır?

	F	%
Çok Başarılı	102	32
Başarılı	202	63
Fikrim Yok	0	0
Başarısız	16	5
Çok Başarısız	0	0
TOPLAM	320	100

Katılanların "**Sizce Karabük'te toplu konut projelerine ne kadar ihtiyaç vardır**?" sorusuna verilen cevaplar Tablo 2'de verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde Karabük'te toplu konut projelerine olan ihtiyaç oldukça yüksek çıkmıştır. Katılımcıların %65'i ihtiyaç var, %27'si ise çok fazla ihtiyaç var karşılığını vermiştir. Hiç ihtiyaç olmadığını düşünen kimse yoktur.

Tablo 2. Sizce Karabük'te toplu konut projelerine ne kadar ihtiyaç vardır

	F	%
Çok Fazla İhtiyaç Var	86	27
İhtiyaç Var	208	65
Fikrim Yok	10	3
Çok Fazla İhtiyaç Yok	16	5
Hiç İhtiyaç Yok	0	0
TOPLAM	320	100

Karabük kent merkezinde daha önceden atıl durumda ve boş bulunan bir arsa belediye tarafından kent meydanına dönüştürülmüş bulunmaktadır. Yeni kent meydanı hakkında halkın düşüncelerini ölçmek amacıyla sorulan "**Kent Meydanı Projesi Karabük'ün estetiğini ne kadar değiştirdi**?" soruya verilen cevaplar Tablo 3'de görülmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde katılımcılar %71'i kent estetiğini çok fazla değiştirdiğini düşünmektedirler. Bu soruya verilen cevaplar tartışma götürür cinstendir. Aslında kent meydanı estetikten uzak ve herhangi bir anıt/heykeli ve yeşil alanın çok az olduğu basit bir plana sahiptir. Burada kentsel altyapı yetersiz olduğunda yeni yapılan herhangi bir kentsel dönüşüm projesi halkın beğenisini kazandığı düşünülmektedir.

Tablo 3.Kent Meydanı Projesi Karabük'ün estetiğini ne kadar değiştirdi

	F	%
Çok Fazla Değiştirdi	228	71
Değiştirdi	67	21
Fikrim Yok	3	1
Az Değiştirdi	22	7
Çok Az Değiştirdi	0	0
TOPLAM	320	100

Ankete katılanların "**Karabük'te kentsel dönüşüm projesinin hayata geçmesinden memnun musunuz**?" sorusuna verdiği cevapların dağılımı aşağıdaki gibi olmuştur. Buna göre katılımcıların %72'si kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirilmesinden memnun olduklarını görülmüştür. Şehirde 2007'de yılında üniversite kurulmuş olması ani ve hızlı bir konut talebinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Uygun koşullarda konut edindirmeyi amaçlayan TOKİ'nin kentsel dönüşüm projeleri kısa vadede ve hızlı bir şekilde konut arzına imkan sağladığından halkın bu uygulamadan memnun olduğu düşünülebilir. Bu konuda daha kapsamlı araştırma yapılması gerekmektedir.

Tablo 4. Karabük'te kentsel dönüşüm projesinin hayata geçmesinden memnun musunuz?

	F	%
Çok Memnunum	230	72
Memnunum	74	23
Fikrim Yok	9	3
Memnun Değilim	7	2
Hiç Memnun Değilim	0	0
TOPLAM	320	100

Ankete katılanlara "**Sizce Karabük'te kentsel dönüşüm projelerine ne kadar ihtiyaç vardır?**" Sorusunu sorduğumuzda alınan cevapların dağılımı Tablo 5'deki gibi olmuştur. Tablodaki verileri değerlendirdiğimizde halkın büyük çoğunluğunun (%27 + % 65=%92) hala kentsel dönüşüm projelerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Tablo 5.Sizce Karabük'te kentsel dönüşüm projelerine ne kadar ihtiyaç vardır?

	F	%
Çok Fazla İhtiyaç Var	86	27
İhtiyaç Var	208	65
Fikrim Yok	10	3
Çok Fazla İhtiyaç Yok	16	5
Hiç İhtiyaç Yok	0	0
TOPLAM	320	100

Ankete katılanlara "Sizce TOKİ tarafından yapılan toplu konut projeleri faydalı oldu mu?" sorusunu sorduğumuzda aldığımız cevapların dağılımı aşağıdaki Tablo 6'daki olmuştur. Buna göre katılımcıların %55'i kesinlikle çok faydalı oldu, %12'si ise faydalı olduğu görüşündedir. "Kesinlikle Hiç Faydalı Olmadı" seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

Tablo 6. Sizce TOKİ tarafından yapılan toplu konut projeleri faydalı oldu mu?

	F	%
Kesinlikle Çok Faydalı Oldu	176	55
Faydalı Oldu	38	12
Fikrim Yok	58	18
Faydalı Olmadı	48	15
Kesinlikle Hiç Faydalı Olmadı	0	0
TOPLAM	320	100

Katılımcıların "**Sizce kent içinde asansör ve yürüyen merdivenlere gerek var mıydı?**" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 7'de verilmiştir. Buna göre halkın %63'ü çok gerekliydi, %13'ü ise gereksizdi diye cevap vermişlerdir. Kent içi arazi dik yokuşlardan oluşması nedeniyle özellikle yaşlı ve yük taşıyan vatandaşlar dik merdivenlerden çıkmakta zorlanıyorlardı. Bu nedenle katılımcıların çoğunluğu (%63 + %24= %87) asansörlerin ve yürüyen merdivenlerin gerekli olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 7. Sizce Karabük'te asansörlere ve yürüyen merdivenlere gerek var mıydı?

	F	%
Çok Gerekliydi	202	63
Gerekliydi	77	24
Fikrim Yok	0	0
Gerekli Değildi	42	13
Hiç Gerekli Değildi	0	0
TOPLAM	320	100

Ankete katılanların "**Sizce Karabük'te Kentsel Dönüşüm Projeleri devam etmeli mi**?" sorusuna verdikleri cevaplar Tablo'8'de verilmiştir. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde halkın %67'si "kesinlikle devam etmeli", %14'ü "devem etmeli", %19'u ise "devem etmemeli" şeklinde cevap vermiştir. Bu durumda halkın çoğunluğu bu tür projelerin devamını beklemektedir. Konut ağırlıklı kentsel dönüşüm projeleri gelir seviyesi düşük halkın daha kolay konut sahibi olmalarını, asansör ve yürüyen merdiven projelerinin de halkın kent içi ulaşımını kolaylaştırdığı ve bu nedenle benzeri projelerin devamını arzu ettikleri kabul edilebilir.

Tablo 8. Sizce Karabük'te Kentsel Dönüşüm Projeleri devam etmeli mi?

	F	%
Kesinlikle Devam Etmeli	214	67
Devam Etmeli	45	14
Fikrim Yok	0	0

Devam Etmemeli	61	19
Kesinlikle Devam Etmemeli	0	0
TOPLAM	320	100

6. SONUÇ

Kentsel dönüşüm sadece depreme dayanıksız olan binaların yıkılıp yeniden yapılmasını kapmamaktadır. Dönüşüm sürecine kentlerde görüntü kirliliğine yol açan faktörlerin, çarpık kentleşmenin ve altyapı sorunlarını yok edilmesi beklenir. Kalitesiz malzemelerin kullanılması ve hatalı çalışmalar sonucu riskli binalar ortaya çıkarken, insan hayatı da tehlike altına girmektedir. Bu tip yerleşim yerlerinde kentsel dönüşüm planları uygulanmaktadır.

Kentsel dönüşümün olumsuz etkilerini de belirtmek gereklidir. Kentsel dönüşümü yapılan kent yeni bir inşaat projesinin temellerinin atıldığı büyük bir şantiye alanını andırmaktadır. Kent sakinleri, bu dönemde, devam eden inşaatların olumsuz sonuçlarından etkilenmektedirler. Ayrıca inşaat çalışmaları sebebi ile havada tutunan partikül madde oranındaki artış solunum yolu rahatsızlıklarına yol açmakta ve yaşlı insanlar için risk oluşturmaktadır. Kentsel dönüşüm sebebi ile oluşan aşırı nüfus yoğunluğu, bölgesel araç trafiğinin artması, iş makineleri, kamyonlar, TIR'lar tarafından havaya salınan karbon miktarının artması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir.

Bir diğer sağlık tehdidi de gürültü kirliliğidir. Gün boyunca devam eden inşaat çalışmaların yarattığı gürültü kirliliği, ciddi bir çevre sorunu oluşturmaktadır. Bu durum çevre halkının sağlığını fiziksel ve psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Yüksek gürültü, insanlarda sinirlilik hali, saldırgan tavırlar, hipertansiyon, stres, uyku bozukluğu gibi değişik rahatsızlıklar olarak kendini göstermektedir. Ayrıca inşaat alanlarına giriş – çıkış yapan iş makinelerinin inşaat sahasından kir, çamur, toz vb. maddelerden tam olarak arınmadan yola çıkmaları, gerekli standartta yapılmayan yükleme, boşaltma işlemleri ile en önemlisi yıkım işlerinde gelişmiş dünya ülkeleri standartlarının uygulanmaması da ayrı bir sorun oluşturmaktadır.

Kentsel dönüşüm çalışmalarının inşaat aşamasında ulaşım sistemlerinde sorun yarattığı da bilinmektedir. Örneğin, yüksek tonajlı hafriyat kamyonları, beton mikserleri gibi araçların, küçük ve orta büyüklükte ticari araç taşıması hesabıyla inşa edilmiş mevcut yol yapısını kullanması ve yeni inşaatların alt yapılarının şehir şebekesine entegresi için yapılan kazıların gelişigüzel tamir edilmesi yolların bozulmasına neden olmaktadır. Yollarda oluşan çukurlar, tümsekler sebebi ile özel ve diğer ticari araçların aynı yolları kullanması yüksek rakamlı tamir bedellerine ve istenmeyen kazalara yol açmaktadır. Bütün bu çevresel etkiler dışında kentsel dönüşümün olumsuzlukları hakkında bir önemli madde ise, kentsel dönüşüme konu gayrimenkullerin hak sahiplerinin yaşadığı olumsuzluklardır. Müteahhit ve hak sahibi taraflarının, iyi yönetilmemiş bir süreçte karşılaşacağı problemler de kentsel dönüşüm projelerinin yol açtığı sorunlardandır.

Bu çalışmanın saha araştırması sonuçları incelendiğinde, halkın büyük bölümünün Karabük'te uygulanan projelerden genel olarak memnun oldukları ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların %63'ü Karabük'teki kentsel dönüşüm uygulamalarını **başarılı** bulmaktadır. Katılımcıların %65'i Karabük'te toplu konut projelerine **ihtiyaç** olduğunu, %71'i Kent Meydanı Projesinin Karabük'ün estetiğini **çok fazla** değiştirdiğini, %72'sinin Karabük'te kentsel dönüşüm projesinin hayata geçirilmesinde **çok memnun** olduklarını, %65'i Karabük'te kentsel dönüşüm projelerine **ihtiyaç** olduğunu, %55'inin TOKİ tarafından yapılan toplu konut projelerinin **kesinlikle çok faydalı** olduğunu, %63'ünün Karabük'te asansörler ve yürüyen merdivenlerin **çok gerekli** olduğunu, %67'sinin ise Karabük'te Kentsel Dönüşüm Projelerinin **kesinlikle devam etmesi** gerektiğini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak kentsel dönüşüm uygulamalarının yol açtığı olumsuzluklarını en aza indirmek ülke için büyük bir fırsat olan kentsel dönüşümünün olumlu yönlerini arttırmak, yakın bir gelecekte temiz, gürültüsüz, afetlere hazır ve yaşanabilir kentler meydana getirmeyi sağlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alıca, S. G. (2006). "Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı" Memleket Mevzuat Dergisi, Cilt: II, Sayı: 16, Ekim.

Bilgin, A. Yener, E. Sultan, S. (2007). "Kentsel Bölüşüm", Nilüfer'de Yerel Gündem, Yıl: 3, Sayı: 18.

Demirsoy, M. S. (2006). "Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi (Lübnan – Beyrut – Solidere Kentsel Dönüşüm Projesi Örnek Alan İncelemesi)", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eren, F. (2006). "Kentsel Dönüşümlerde Kamu - Özel Ortaklıkları ve Özel Girişimin Dönüşümdeki Varlığı: Konya Örneği" Selçuk Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ertürk, H. (1997). "Kent Ekonomisi", Ekin Kitabevi, Bursa.

Göksu, F. (2004). "Kentsel Dönüşüm: Yeni Yaklaşımlar ve Yenilikçi Modeller", Mimar İst., İstanbul.

İncedayı, D. (2004). "Çağdaş Dönüşüm Uygulaması: Koşuyolu'nda Bir Konut Yenilemesi", Mimar İst., Yıl: 4, Sayı: 12.

Kaypak, Ş. (2010). Kentsel Dönüşüm Faaliyetlerine Etik ve Sosyal Sorumluluk Temelli Bir Yaklaşım, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3 (2): 84-105.

Keleş, R. (1984) "Kentleşme ve Konut Politikası", Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Keleş, Ruşen, (2004), Kentleşme Politikası, 8.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

Kocamemi, G. N. (2006): "Kentsel Dönüşüm Süreci Kızılçeşme Örneği", Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Mutlu, S. (2007). "Türkiye'de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Öztaş, S. (2005). "Kentsel Dönüşüm: Tanımlar Nedenler, Uygulamalar", Bursa Defteri, Bursa'da Kentsel Dönüşüm, Sayı: 31-32, Mayıs.

Roberts, P., (2000). The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration, Urban Regeneration, Roberts P. ve Sykes ed.s, SAGE Publications, London, 9-36 (2000).

Sönmez Recep (2008): "Antalya'da Yeni Kentsel Düzenlemeler", Mimarlık Dergisi, Kasım - Aralık, 344. s.39-40

Tekeli, İ. (1998): "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelisme ve Kent Planlaması", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Toprak, Z. (1998): "Kent Yönetimi ve Politikası", Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 3, İzmir.

Tütengil, C. O. (2001): "Söyleşi: Yeni Küreselleşmenin Kıskacında Kent, Kentleşme ve Planlama / Ruşen Keleş", Mimar İst., Yıl:1, Sayı:3.

Uslu, A. Ve Yetim, L. (2006), Çağdaş Kentsel Çevre Yaratma Çabalarına Bir Örnek: 'Ankara / Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi', Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi (2).

Yaman, K. (2018). Kentsel Dönüşüm Kavramı Açısından Kentsel Dönüşüm Mevzuat ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış, Sosyal Beşeri ve Idarı Bılımler Alanında Yenılıkçı Yaklaşımlar Cılt 2, (Edt: Kürşat ÖZDAŞLI, Murat Cem DEMİR, Olcay TİRE vd.), Ankara: Gece Kitaplığı. 427-438.

Yerebasmaz, H. (2006): "Gerze Kentsel Dönüşüm Örneğinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma", Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dünya Bankası Raporları Doğrultusunda Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinin Büyüme Tahminlerine Küresel Açıdan Bir Bakış

Doç.Dr. Levent Çinko[1] **Doç.Dr. Server Demirci[2]**

[1]Marmara Üniversitesi /Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Bankacılık Bölümü, leventcinko@marmara.edu.tr

[2]Marmara Üniversitesi /Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Bankacılık Bölümü, server_demirci@yahoo.com

Özet: Dünya Bankası dönemsel olarak global bazda elde ettiği veriler doğrultusunda dünya genelinde tüm ülkeleri kapsayan ekonomik raporlar yayınlamaktadır. Geçtiğimiz günler içerisinde yayınlamış olduğu "Küresel Ekonomik Görünüm" raporunda 2018 yılı, 2019 yılı ve 2020 yıllarını kapsayan ülkelerin küresel büyüme beklentilerini ele almış ve dünya genelinde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler bazında gelecekte beklenen tahmini büyüme oranlarını düşürmüştür.

Dünya Bankası, Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasındaki sürmekte olan ticari savaşın küresel ekonomiyi tehdit ettiğini belirterek, 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait küresel büyüme hedeflerini alt seviyelere çekmiştir. "Küresel Ekonomik Görünüm" raporunda açıklanan veriler doğrultusunda, 2018 yılı sonu itibariyle ülkelerin global platformda yer alacağı büyüme anlamında olası beklentisini yüzde 3,1 oranından yüzde 3 oranına, 2019 için yüzde 3 oranını yüzde 2,9 oranına doğru çektiği görülmektedir. Raporda, gelecek dönemleri kapsayan tahminlere de yer verilmiştir. 2020 yılına ait küresel ekonomik büyüme olasılıklarının yüzde 2,9 oranından yüzde 2,8 oranına düşürüldüğü, 2021'de ise küresel anlamda büyüme seviyesinin yüzde 2,8'ler civarında oluşmasının tahmin edildiği görülmektedir. Raporda, bu düşüşlere neden olarak ta, dış talep yapısında meydana gelen düşmeler, sürekli bir şekilde yukarıya doğru bir eğilim izleyen ülkelerin borçlanma maliyetlerin artması ve bazı ülkeler açısından ülke içi ve dışı oluşan politik belirsizliklerin gelişen ekonomilerin büyüme rakamları üzerinde fazlaca bir etki oluşturmaya devam etmesi gösterilmiştir.

Bu çalışmada Dünya Bankası raporunun ileriki yıllarda tüm ülkelerin ekonomik gelişimlerini nasıl etkileyeceği sonuçlarıyla beraber ele alınacaktır. Aynı zamanda büyüme oranlarının revize edilmesiyle birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine olan yansımaları açısından olası senaryolar ele alınacak ve çözüm önerileri sunulacaktır

Anahtar Kelimeler: Gelişmekte Olan Ülkeler, Ekonomik Büyüme, Borçlanma Maliyetleri

1. GİRİŞ

Dünya Bankası yayınlamış olduğu raporda uluslararası ticaret aktivitesinin yavaşlamaya başladığını, buna bağlı olarak ülkelerin diğer ülkeler ile yaptığı uluslararası ticaretlerinin boyutunda farklı ticaret anlaşmazlıklarının arttığını ve özellikle bazı büyük oranda gelişen ekonomilerin önemli ölçüde diğer ülke piyasalarına olan ekonomik ve ticari baskılarını bir neden olarak ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında gelişmiş ülkelerin 2018 yılı bitiminde yüzde 2,2 oranında, 2019 dönem sonunda da yüzde 2 seviyelerinde oluşacak büyüme oranlarında kalabilecekleri tespitinde bulunmuştur.

Buna neden olarak da Dünya Bankası, Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasındaki sürmekte olan küresel ticari savaşı göstermiş, bu sorun çözülmez ise 2018 yılı, 2019 yılı ve 2020 yıllarına ilişkin global anlamda büyüme tahminlerinin düşük seviyelerde gerçekleşeceğini öngörmüştür. Bu çerçevede, ABD ekonomisinin süreç içerisinde 2018 yılı itibariyle ülkenin tahmini büyüme rakamlarının oran olarak yüzde 2,7 seviyelerinden yüzde 2,9 seviyelerine doğru yükseltildiği raporda görülmektedir. 2019 yılı beklentilerinin ise yüzde 2,5 civarında sabit olarak ele alındığı, 2020 yılı için de oransal olarak yüzde 2 oranından yüzde 1,7 oranına düşürüldüğü, uzun vade de yani son dönemi kapsayan 2021 yılında ise büyümenin yüzde 1,6 seviyelerinde oluşmasının tahmin edildiği ifade edilmektedir. (Web_2019-WDR-Report)

Aynı zamanda raporda, ülkelerin dış taleplerindeki azalmanın, ülkelerin sürekli olarak ülke içi ve dışı artan borçlanma sorunlarının oluştuğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra bazı ülkelerde devam eden siyasi sıkıntılar olarak adlandıracağımız bazı karışıklıkların özellikle diğer gelişen ülke ekonomilerinin büyümeleri açısından ciddi bir baskı oluşturmaya devam edeceği yönünde çok önemli bir tespitte bulunmuştur. Bu kavramları incelersek bazı ekonomik sonuçlara daha rahat ulaşmamız mümkündür.

2. EURO BÖLGESİNDE BÜYÜME TAHMİNLERİ

Raporda Euro Bölgesi için yapılan büyüme beklentileri düşürülmüş olarak görülmektedir. Yine rapor içerisinde Euro Bölgesi olarak adlandırılan ülkeler açısından bu ülkelerin büyüme oranlarının 2018 bitiminde yüzde 2,1'den yüzde 1,9 seviyelerine, 2019'a ait büyüme tahminlerinin de yüzde 1,7 seviyelerinden yüzde 1,6 civarlarına indirildiği ifade edilmektedir. Euro Bölgesi diye tabir edilen alanda yer alan ülkelerin 2020 büyümelerinin yüzde 1,5 oranı ile sabit olduğu görülen bu raporda, bölge genelinde büyüme tahminlerinin 2021 itibariyle yüzde 1,3 seviyelerinde oluşmasının tahmin edildiği belirtilmektedir.

Bu rapor sonrası Avrupa Birliği Komisyonu Brüksel'de yaptığı toplantı sonrasında yayınlanan çeyrek dönem tespit yazışmalarında "Mevcut üye ülkelerin istikrarlı olarak büyümeyi devam ettirmesiyle beraber bazı Merkez ve Doğu Avrupa ekonomilerinde büyüme olgusunun kuvvetli bir olguda olacağı tahmin edilmektedir. Böyle bir tarz bir yaklaşımda Avrupa vatandaşlarının yaşam şartlarının eşitlenmesi anlamında son derece olumlu katkı sağlayacaktır." tezini ortaya atmıştır. Avrupa Birliği 2019 yılına ait Euro Bölgesi büyüme beklentisini yüzde 1,9 oranından yüzde 1,3 oranına düşürmüştür. 2020 yılına ait olası büyüme rakamı ise yüzde 1,6 civarında olmuştur.

Burada dikkat çeken nokta Dünya Bankası Raporu ile Avrupa Birliği Komisyonu raporu birbirine yakın ve benzer oranlarda hatta Dünya Bankası raporundan daha alt oranları belirlemiş olmasıdır. Avrupa Birliği Komisyonu aynı zamanda Polonya'nın 2019 büyüme tahminini yüzde 3,7'den yüzde 3,5'e, 2020 tahminini yüzde 3,3'ten yüzde 3,2'ye indirmiştir. Romanya için olan tahminleri değiştirmeyerek 2019 için yüzde 3,8 oranında, 2020 yılı için de yüzde 3,6 oranında bırakmıştır. Bulgaristan için 2019 ve 2020 tahminleri sırasıyla yüzde 3,7 ile yüzde 3,6 olarak revize etmiştir. Komisyon değerlendirme raporunda bu ekonomik yapılar ile alakalı, küresel ticaret yapılarında olası etkisizliklerine karşın diğer ticaret yaptıkları ortakların ekonomik yavaşlamalarından dolayı -en azından kısa vadede- azami bir oranda etkileneceğini düşündüğünü belirtmiştir.

Diğer yandan Komisyon, kendi ülke içi piyasa karışıklığını artıran maliye politikaları dolayısıyla popülist politikalar izleyen Roma hükümetine ayrı bir parantez açmıştır. İtalya'nın 2019 büyüme tahminini yüzde 1,2'den yüzde 0,2 ile son beş yıl dilimi içerisinde en düşük seviyelerine indirmiştir. Bu ekonomik durumu açıklarken de İtalya'da ülke ekonomisinin ardı ardına iki çeyrek dönemde daralma göstermesi ve 2018 yılı sonunda resesyona girmesini neden olarak göstermiştir.

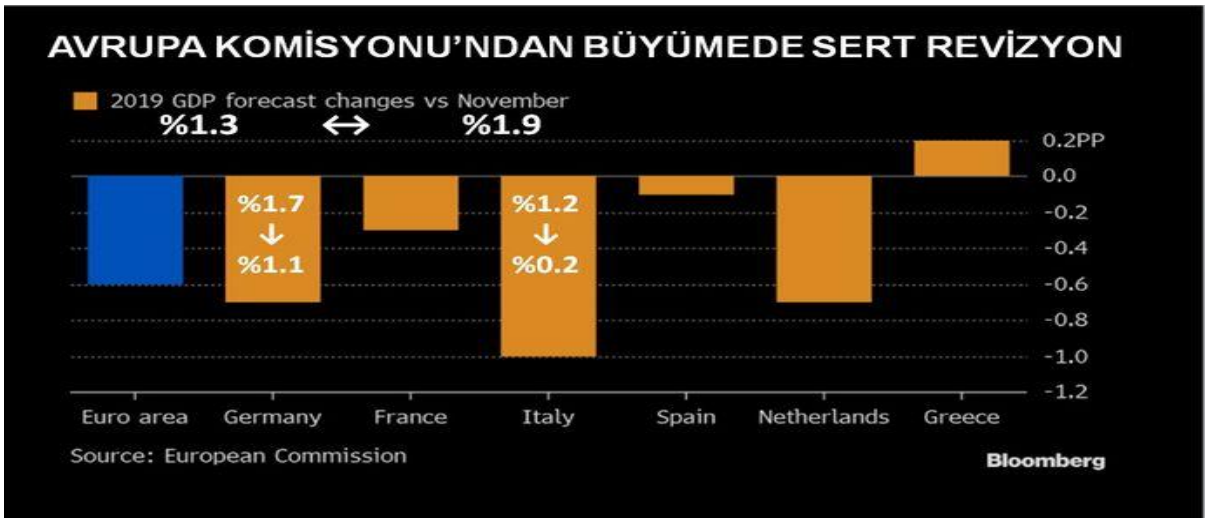

Kaynak: https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2195329-ab-euro-bolgesi-2019-buyume-tahminini-dusurdu

Bu konuya ilaveten Alman Ekonomi Araştırma Enstitüsü tarafından İsviçre Ekonomik Enstitüsü ve İtalya Ulusal İstatistik Enstitüsü beraber bir şekilde hazırladıkları Euro Bölgesi'nin ekonomik durumuna ait hazırlanan başka bir rapor daha bulunmaktadır. Raporda, Euro Bölgesi ekonomik duruşlarının büyüme yolunda kalmaya devam ettiği belirtilerek, 2018 yılı sonu ile 2019 yılının ilk diliminde yüzde 0,4 oranlık bir büyüme beklendiği kaydedilmiş ve yıllık baz da büyümenin 2018'de yüzde 2 düzeyinde olmasının beklendiği aktarılmıştır. Bu sene içerisinde yıllık büyüme oranının yani 2019'un ilk çeyreğinde yüzde 1,6 seviyesinde gerçekleşmesinin öngörüldüğü bildirilmiştir.

Bu raporda da dikkat çeken bir noktada raporun sonuç kısmında yer almaktadır. Sonuç kısmında ekonomik görünüme yönelik risklere de yer verilmiş ve şöyle denmiştir "Araştırmacılar ABD'nin izlediği agresif ticaret politikasını risk olarak görmektedir. ABD'nin saldırganlığı şu anda Çin, Kanada ve Meksika'ya odaklanmış olsa da bir bütün olarak dünya ticareti üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. ABD Merkez Bankası'nın daha fazla faiz oranı artışı, başka bir potansiyel riski oluşturmaktadır. Zaten bir alt başlıkta da görüleceği üzere dünya ekonomileri ve Avrupa Bölgesi için oluşturulan tahminlerin dolayısıyla oranlardaki düşmelerin ana nedenini küresel ticaret politikalarının yaratacağı olumsuz etkiler oluşturmaktadır. (Marquez,2006).

3. DÜNYA ÜLKELERİ AÇISINDAN RAPORUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Küresel ticarette ciddi anlamda söz sahibi olan Çin ekonomisinde büyümenin dengelenmeye devam etmesinin beklenmekte olduğu ifade edilmektedir. Dünya Bankası ilgili raporunda, Çin ekonomisine de atıfta bulunmuştur. Çin ekonomisinin 2018 yılı bitimine ait büyüme rakamları yüzde 6,5 oranı belirlenerek durağan olarak tutulmuş, 2019 yılında ise büyüme oranlarının eşit bir şekilde devam edeceğini tahmininde belirtmiştir. Çin ekonomisinde büyümenin içinde bulunduğumuz dönem için yüzde 6,3 oranından yüzde 6,2 oranına revize edildiği, 2020 yılında beklentinin de yüzde 6,2 oranı ile durağan tutulduğu gösterilen Dünya Bankası raporunda, Çin'de gelecek dönemleri kapsayan diğer deyişle 2021 yılı itibariyle büyümenin yüzde 6 seviyelerinde beklenmekte olduğu görülmektedir. (Kim,2011).

Raporda, diğer ülke büyüme tahminlerine de yer verilmiştir. Örneğin Brezilya için beklenen büyüme oranlarının 2018 yılı itibariyle yüzde 2,4 oranından yüzde 1,2 oranına, 2019'a ilişkin tahminde de yüzde 2,5 civarlarından yüzde 2,2 civarlarına düşürmüştür. 2020 yılında ise yüzde 2,4 oranında sabit bırakıldığı, 2021 yılı sonunda da yüzde 2,4 oranında büyüme oranları oluşacağı kaydedilmiştir. (Rocha, Rudi, Ulyssea, and Rachter,2018)

Diğer bir Güney Amerika ülkesi olan Arjantin'in ise 2018 yılı tahmini büyüme oranını belirtirken, 4,5 puanlık düşüşle yüzde 2,8 olarak daralma görüleceği belirtilen raporda, bu ülkeye ait büyüme oranlarının bu yıl 3,5 puan düşürüldüğü ve tahmini yüzde 1,7 oranında küçülme beklendiği görülmektedir.

Asya ülkelerinden Hindistan'a ait tahminlerde raporda bulunmaktadır. Hindistan'ın 2018 yılına ait büyüme tahminini sabit tutarak yüzde 7,3 oranlarında belirlendiği söylenen bu raporda, Hindistan'ın 2019 ve 2020 yıllarını kapsayan büyüme rakamlarında da herhangi değişme olmadığı, Hindistan ekonomisinin toplam yıllar olarak belirlenen rakamlarında yüzde 7,5 seviyesinde oluşacağı öngörülmektedir. Bu tespit de anlatılmak istenen şey, rapor geneline göre yüksek bir oranda büyümenin beklendiğidir. (Ministry of Finance, 2017)

Dünya Bankasının küresel büyüme tahminlerini düşürmesinde esas olan noktanın ABD yönetiminin ekonomi politikasına kötü not vermesinden kaynaklandığı görülmektedir. Ticaretle ilgili yaşanan anlaşmazlıkların zamanla dünya genelindeki ekonomik aktivitelere etki edeceği düşünülmektedir. Öte yandan raporda ABD'nin vergi reformuyla Amerikan ekonomisine kazandırdığı canlanmanın uzun sürmeyeceği ve geçen yıl yüzde 2,9 olan ABD'deki ekonomik büyüme hızının 2020'de yüzde 1,7'lere kadar gerileyeceğine de Dünya Bankası raporunda yer verilmiştir.

Uluslararası ticari ve üretim faaliyetlerinde azalma olduğu ve sanayileşmekteki ülkelerde finans piyasalarının ağır baskı altına girdiği belirtilen Dünya Bankası'nın analizinde "Dünya ekonomisi 2018'de var gücüyle işlediği halde temposu düştü. 2019 yılında ekonomik dinamiğin daha da azalması beklenebilir" ifadelerine yer verilmiştir. Dünya Bankası'nın önemli ilgi alanlarından biri olan aşırı fakirlikle mücadelenin zorlaşabileceği korkusu da bu raporda çok önemli bir tespit olarak yer almaktadır.(Alderman, Gentilini, and Yemtsov 2017).

4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE EKONOMİLERE İLİŞKİN TAHMİNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Raporda gelişmekte olan ülke yapılarında 2018 sonuna ilişkin büyüme tahmininin yüzde 4,5 oranının yüzde 4,2 oranına, 2019 için yüzde 4,7 oranının yüzde 4,2 oranına, 2020 için yüzde 4,7 oranının yüzde 4,5 oranına çekildiği görülmektedir. 2021 yılında ise yüzde 4,6 civarlarında büyüme rakamlarının oluşacağı belirtilmektedir. Raporun içeriğinde yer alan asıl gösterge ve aynı zamanda verilerin düşmesine neden olarak da durağanlaşan yapı ve tehlikeli olarak görülen risk yapılanmalarının dünya genelinde bulunan mevcut ekonomilerin üzerinde oldukça karamsar bir şekilde kara bulutlara benzer bir yapıda döndüğünün görüldüğü anlatılmaktadır. Buradan hareketle global ticaret ve ülke yatırımları yavaşlamakta, ekonomik gerilmeler artmakta, gelişmekte yapıda bulunan ülkeler diğer ülkelerin finans pazar yapılarından ciddi baskı görmektedirler. İstikrar göstermeyen pazar yapılarının bazı ülkeler için ve özellikle komşu ülkelerinde ciddi anlamda durgunluğa sebep olabilecekleri; yükselen ülke pazarları ve gelişmekte olan ülkelerde özellikle politika yapıcıların finans pazar bölgelerindeki

dengesizliklere karşı her an hazır olmaları gerektiği konusu önemli bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre ülkelerde bulunan politika yapıcıları makroekonomik bariyerleri genel anlamda sistemi bozmayacak bir yapıda yeniden yapılandırma yoluna gitmelidirler. Olumsuz olarak yapılanan borçlarla ile çok sıkı mücadele edilmeli, bu kapsamda da enflasyonla mücadeleden de vazgeçilmeden bu oranların minimum seviyelerde kalmasına özen göstermelidirler. Gelecek yılları öngören projelerinde ise mevcut işgücünün daha da çoğaltılması, yatırımlar önündeki tamponların ortadan yok edilmesi ve ülkenin diğer ülkeler ile ticari işbirliği yapısının oluşturulması, en önce oluşturulması gereken tedbirler anlamında sıralanmıştır. (Grossman, and Helpman,1989).

Dünya Bankası Küresel Ekonomik Öngörüler adlı çalışma raporu genelde diğer raporlarında da olduğu gibi kayıt dışı ekonominin etkilerini de kapsamlı bir tablo ile incelemiştir. Gölgeler ardında büyüyen bir sorun olarak betimlenen kayıt dışı ekonomik yapının özellikle gelişmekte olan ekonomilerde ortalama olarak gayri safi yurt içi hasılanın neredeyse üçte birine, istihdam oranlarında ise %70 gibi yüksek bir orana karşılık geldiği belirtilmiştir. Ülkeye ilk olarak kısa dönemde ekonomik esneklik ve istihdam sağlayacağı düşünülen kayıt dışı ekonomik yapının; büyüdükçe ülkenin verimlilik ve toplam vergi gelirlerinde ciddi oranda bir düşmeye, bireylerin fakirleşmelerine ve vatandaşlar arasında katmanlar olarak tabir edilen eşitlik yapılarında bozulmalara neden olduğu bilinmektedir. Çalışmada kayıt dışı yapılanmanın olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılabilmesi adına ülkelerin mevzuat yapılarında ve vergi yük oranlarında ciddi bir şekilde azaltılması yoluna gitmeleri önerilmektedir. Diğer yandan raporda ülkelerin gerek eğitim sistemlerinde ve gerekse diğer kamu hizmetlerinde iyileştirme çalışmaları yapmaları ve bu yapının mücadelesi sonucunda kamuda karlılık olgusunun yerleşmesi anlamında bir politik sistem oluşturulması da olmazsa olmaz tedbirlerden bir kaçı olarak yer almaktadır.

4.1. RAPORDA YER ALAN TÜRKİYE EKONOMİSİ TAHMİNLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Raporda, tabi ki ülkemiz içinde bir bölüm yer almıştır. Türkiye'nin 2018 yılına ait tahmini büyüme beklenti oranının 1 puanlık düşüşle yüzde 3,5 oranına, 2019 yılında ise 2,4 puanlık azalışla yüzde 1,6 oranına indirildiği, 2020 yılında beklentinin 1 puanlık düşüşle yüzde 3 oranında beklendiği kaydedilmiştir. 2021 yılı tahmini olarak da ekonomik büyüme rakamlarının ise yüzde 4,2 civarlarına yükselmesinin öngörüldüğü kaydedilmiştir. Türkiye'de 2019 yılı içerisinde ekonomik faaliyetlerin azalmasının düşünüldüğü raporda, yüksek enflasyon verilerinin, yüksek nitelikte faiz oranlarının, ülkede ekonomik anlamda aşağılarda bulan güven endeksi oranlarının, azalmakta olan tüketimler ve yatırımlar sebebiyle tahmini ekonomik büyüme rakamlarının 2019 sonunda yüzde 1,6 civarlarında oluşmasının beklendiği bildirilmiştir. Dünya Bankası, yüksek yurt içi ve dış kırılganlıklar dikkate alındığında Türkiye'nin ekonomik görünümü için alışılagelenden daha yüksek seviyede bir belirsizlik bulunduğunu bildirmiştir. Dünya Bankası, özel sektör yurt içi talebinin 2019'da keskin bir şekilde düşeceğini ve bunun kamu tüketimi ile dış talep tarafından telafi edilmeye çalışılacağını öngördüklerini vurgulamıştır. Geçen yıl döneminde diğer finans sektöründeki pazar yapılarının yüksek etkisi sebebiyle Türkiye'de yaşanan ekonomik anlamdaki yavaşlamanın ülkedeki yabancı yatırımcılar için bir güvensizlik nedeni oluşturduğu belirtilmiştir. Avrupa geneli ve Orta Asya kısmında büyüme tahminlerinde yaşanan azalışın nedeni olarak da başta Türkiye ve Orta Avrupa bölgelerindeki yaşanacak durgunluk beklentileri olacağı vurgulanmıştır. Türkiye açısında öngörülerin başında ciddi oranda ekonomik belirsizlik taşıması gelmektedir. Mevcut tahminlerde; ülkenin yüksek oranlı bir enflasyon yapısı, yüksek seyredecek faiz oranları, aşağı düzeylerde seyredecek ekonomik güven sorunları ile karşılaşacağını, bu nedenle de ülke içi ve ülke dışı tüketim rakamları ve yatırım rakamlarının durağan bir yapıya sebep olacağını içermektedir. Raporda risk analizi adlı kısımda, Türkiye'de son yıllarda görülen finansal anlamdaki baskı yapısın daha da kötüye gitmesi ve bu yapının da mevcut bankalara etki edebileceği olasılığına da yer verilmiştir. Türk ticaret firmaların çok büyük bir kısmı yabancı para cinsinden borçlanmak sureti ile ciddi bir borç yükü altına girdikleri anlatılan çalışmada; mevcut iç talep yapısının azalması ve dış ticarete konu olmayan mal ve hizmet sektörleri çerçevesinde ortaya çıkabilecek kur baskı olgusunun genel anlamda risk oluşturacağı belirtilmektedir. Mevcut çalışmada Türk parasının değerini yitirmesi ve yüksek oranda seyreden faiz oranları bulunması sonucunda firmaların mevcut borçlarının artması bu nedenle de firmaların kapanma riskiyle karşılaşacakları, bankaların ise güvence sermayelerinin bitmesine neden olabileceği gibi olumsuz senaryolara da rastlamak mümkündür. Para piyasalarında görülebilecek yeni bir ekonomik anlamda baskı yapısı ve siyasi anlamda çoğalan belirsizlik ortamı; olası durgunluk beklentileri neticesinde ileri vadede derin bir ekonomik kriz oluşabilir olgusu da dikkat çekicidir.

Diğer yandan ülkemiz ile ilgili olumsuz tabloların yanında alınacak tedbirle bu ortamın ortadan kalkacağı öngörüsünü de unutmamak lazımdır. Raporda düşme eğiliminde olan büyüme hızının 2020'de tekrardan

yükselme potasına girebileceği tespitine de yer verilirken bunun nedenlerinden birinin de ülkenin güçlü bir ihracat yapısının olması olarak belirtilmektedir. Ancak bu tahminlerin doğru bir şekilde oluşabilmesi için ülkede uygulanacak maliye ve para politikaların tutarlılığı göz önünde tutulmaktadır. Bu sayede Türk Lirasında yeni bir düşüş olmayacağı varsayımı olduğu unutulmamalıdır. Buna göre; istikrarlı siyasi bir perspektif, açıkça ilan edilmiş ekonomik hedefler ve etkin ekonomik iletişimi içeren kapsamlı bir kararlılık paketinin, riskleri azaltarak ekonomik direnci de arttıracağı da unutulmamalıdır.

Dünya Bankası, bu gelişme raporu çerçevesinde 190 ülke açısından iş yapma kolaylığı denilen 2019 İş Yapma Kolaylığı Endeksi'ni de yayınlamıştır. İş Yapma Kolaylığı Raporu ve Endeksi, Dünya Bankası tarafından her yıl olarak düzenli bir şekilde yayınlanmaktadır. Bu endeksin amacı şirket kuruluşları, dış ticaret süreçleri, kredi temini, vergi ödeme, icra- iflas ve inşaat izin süreçleri gibi birçok alanda şirketler açısından kolaylık sağlanan uygulamaların derecelendirildiği, uluslararası yatırımcılar tarafından yatırım kararının alınması aşamasında rehber olarak kabul edilen bir çalışma olmasıdır. Bu nedenle Dünya Bankası'nın İş Yapma Kolaylığı Endeksi'nde yer alan kriterlerini iyileştiren ülkeler, yatırım çekme noktasında rekabet güçlerini son derece fazlaca artırmaktadırlar. Bu endeks kapsamında Türkiye ekonomisi 17 basamak birden yükselerek kendisine 43. sırada yer bulmuştur. Raporda, iş yapma kolaylığı açısından en büyük ilerleme kaydeden ülkelerin Afganistan, Cibuti, Çin, Azerbaycan, Hindistan, Togo, Kenya, Fildişi sahilleri, Türkiye ve Ruanda olduğu bildirilmektedir. Buna göre, Haziran 2017-Mayıs 2018 tarihleri arasında ekonomik anlamda önemli kabul edilen yedi reformu hayata geçiren Türkiye bir önceki rapora kıyasla 17 basamak birden atlayarak 43. sıraya yükselmiş bulunmaktadır. Raporda, özellikle dikkat çeken bir nokta da; Türkiye'de mevcut yapıda iş kurma işlemlerinin, ticari kredi ve inşaat ruhsatı alma aşamalarının, vergi ödeme yapısının, sınır ötesi ticaret, sözleşme uygulama şekilleri ve iflas işlemleri başlıklarında yaptığı reformist düzenlemeler ile mevcut ticaret ortamını son derece iyi bir şekilde iyileştirdiği vurgulanmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Türk hükümetinin 2018 Eylül ayında yayınladığı Yeni Ekonomik Program'ın makro istikrarın yavaş yavaş yeniden tesis edilmesi için iyi bir temel oluşturduğunu belirten Dünya Bankası, "Yeni Ekonomik Program üzerine inşa edilmiş, tutarlı bir ekonomi politikaları paketinin Türk ekonomisinde düzenli bir ayarlamayı sağlayabilir" ifadelerini kullanmıştır. Bu da bize göstermektedir ki ekonomik anlamda devam edecek disiplinli bir sıkı duruş uzun vadede Türkiye ekonomisi için olumlu neticeler verecektir. Bu da Türkiye ekonomisi için çizilen olumsuz tabloların azalmasına neden olacaktır.

5.SONUÇ

Global bakış anlamında ülke ekonomilerinin büyüme oranlarına olan beklentilerin de çok da parlak olmadığı bu rapor "Hava Kapanıyor" (Darkening Skies) başlığını taşımaktadır. Küresel ihracatın zayıflığı, azalan sermaye kaynakları ve petrol gibi değerli ticaret ürünlerindeki dalgalanmaların ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi aşağı çekeceği anlatılan bu raporda, jeopolitik belirsizliklerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme beklentilerinde hayal kırıklığına neden olduğuna dikkat çekilmektedir. Dünyadaki değişik ülkelerdeki çeşitli ekonomik anlamdaki olumsuzlukların emtia (ham madde veya ara madde) fiyatlarına etkisinin, büyümeyi yavaşlattığı tespiti çok önemli bir bakış açısı oluşturmuştur. Böylesi olumsuz bir ortamdan çıkabilmek için sürdürülebilirliği olan büyüme oranlarına ulaşmanın yükselen pazarlar ve gelişmekte olan ekonomilerde sürdürülebilir ekonomik büyüme modellerine bağlı kalınarak mümkün olacağını ifade eden Dünya Bankası, bu durumun da ülke ekonomilerinin geliştirecekleri makroekonomik istikrarlarına dayandığını söylemektedir.

O halde bu olumsuzlukları aşabilmek için ülkelerin ekonomik açıdan neler yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Önü görülemeyen ya da tahminlere dayandırılmadan oluşan ekonomik yapı çerçevesinde gelişmekte olan ekonomiler, mantıklı bir program anlayışlarıyla toplumsal başarıyı sağlayacak projeleri desteklemek için ülke içi kaynaklarını harekete geçirmelidirler. İvedi bir şekilde toplumun fakir tabir edilen bölümlerine dikkat çekerek, bu tür ekonomik anlamda zor durumdaki insanlara yatırım yapacak yapısal anlamda reformlar ortaya koymalıdırlar. Bu aşamada ülkenin önemli bir ticaret hacmini belirleyen özel sektör yatırımları engelleyen gereksiz tüm ekonomik uygulamaları kaldırmaları da son derece önemlidir. Ülkeler açısından ekonomik anlamdaki büyümenin önündeki tüm engellerin kaldırılması, acil önlem planlarının devreye sokulması ve ülke vatandaşlarının refahını artırmak için gerekli reformların bir an önce hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerin, yaşanan veya yaşanacak küresel ticari savaşlardan etkilenmemesi şu aşamada mümkün olarak gözükmese de ülkelerin ekonomik yapılarında alacağı tedbirler en azından bu savaştan ağır hasarlı çıkmamalarına neden olacaktır. Dünya Bankası ekonomik raporunun tabi ki bağlayıcı

özelliği bulunmamaktadır. Ama ekonomik anlamda bir uyarı anlamında mutlaka dikkate alınması gereklidir. Çünkü günümüz ekonomileri artık bu küresel ekonomik düşünce sistemi içerisinde yalnız değillerdir ve olmayacaklardır da. O halde bu karanlık tablodan aydınlık verilere ulaşmak adına küresel ekonominin kurallarına sıkı sıkıya bağlı bir takım ekonomik tedbirlerin alınması da kaçınılmaz bir son olarak karşımızdadır.

Son olarak da ABD yönetimi Çin'e uygulanan ek gümrük vergilerinin artırılmasına ilişkin 1 Mart takvimli düzenlemeyi, "verimli görüşmeler" sonrası erteleyebileceğini duyurmuştur. 1 Mart'ta devreye girebileceği açıklanan bu düzenleme ile 200 milyar dolar değerinde Çin ürününü kapsayan ek vergiler yüzde 10'dan yüzde 25'e çıkarılmaktaydı. Bu gelişmeler, iki devletin de sorunu ortadan kaldırmak konusunda uzlaşı arayışında olması olarak değerlendirilmektedir. Eğer bu iki ülke arasındaki ticaret anlaşmazlığı da önümüzdeki günlerde olumlu bir şekilde sonuçlanırsa dünya ekonomisi bu uzlaşıdan olumlu bir şekilde etkilenecektir.

KAYNAKÇA

Alderman, Harold, Ugo Gentilini, and Ruslan Yemtsov, eds. (2017). The 1.5 Billion People Question: Food, Vouchers, or Cash Transfers? Washington, DC: World Bank.

Grossman, M. Gene, Helpman, Elhanan (1989). “Product Development and International Trade”, The Journal of Political Economy, Vol. 97, No. 6, 1989, p. 1261-1283.

Kim, L.W. (2011). “The Economic Growth Effect of R&D Activity in Korea”, Koreaand the World Economy, 12/1, 25-44.

Marquez, J. (2006). “Estimating elasticities for U.S. trade in services”, Federal Reserve Board, Economic Modelling, 23, 276–307.

Ministry of Finance, India. (2017). Economic Survey 2016–17. New Delhi: Oxford University Press.

Rocha, Rudi, Gabriel Ulyssea, and Laísa Rachter. (2018). “Do Lower Taxes Reduce Informality? Evidence from Brazil.” Journal of Development Economics 134 (September):28–49.

https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30435

https://documents.worldbank.org/curated/.../2019-WDR-Report.pd... WDR 2019: The Changing Nature of Work - World Bank Documents

World Bank. 2018. World Development Report 2013: Jobs. Washington, DC: World Bank.———. 2018. The State of Social Safety Nets 2018. Washington, DC: World Bank.

Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü ve Önemi Hakkında Bir Araştırma: Kocaeli Örneği

Prof. Dr. Mahmut BİLEN[1] **Günay TERZİ[2]**

[1]Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, bilen@sakarya.edu.tr

[2]Sakarya Üniversitesi, İSEFAM, Yüksek Lisans Öğrencisi, gunay.terzi1@ogr.sakarya.edu.tr

Özet: Yoksulluk sorunu toplumların en önemli sorunlarından biridir. Türkiye'de özellikle son yıllarda yoksulluk oranında önemli düzeyde bir azalma olmasına karşın, halen küçümsenemeyecek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu sorunla mücadelede çoğunlukla kamusal politikaların ilk akla gelen seçenekler olduğu bilinmektedir. Bu kadar devasa bir sorun ile sadece kamusal politikalarla mücadele etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden, tamamlayıcı ve telafi edici bir yönü bulunan, İslam dininin bir kurumu olan zekatın rolünün; toplumsal eğilimlerini analiz etmek üzere bir alan araştırması ortaya konmuştur. Yapılmış çeşitli araştırmalarda zekat kurumunun bir çok İslam ülkesindeki yoksulluğa tamamen son verecek düzeyde zekat potansiyeline sahip olduğu hesaplanmaktadır. Bu çerçevede, bu kurumun gerekliliğine yönelik toplumun eğilimini ve bu kurumun yoksullukla mücadelede beklenen potansiyeli sağlayabilirliği, cami cemaati arasında yapılmış bir alan araştırması ile analiz edilmiştir. Ankette "kolayda örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 346 kişi ile anket yapılarak veri elde edilmiştir. Bu kurumun, yoksulluk ile mücadelede önemli politika seçeneği olma potansiyeli taşıdığı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Türkiye'de yoksulluk, Zekat, Zekat kurumu

Abstract: The problem of poverty is one of the most important problems of societies. Although there is a significant reduction in the rate of poverty in Turkey, especially in recent years, it still appears to have a ratio that cannot be underestimated. It is mostly known that public policies are first options that comes to mind in the struggle against this problem. It does not seem possible to deal with such a huge problem only with public policies. Therefore, the role of zakat, an institution of Islamic religion with a complementary and compensatory aspect; a field research was conducted to analyze social tendencies. In various studies it is calculated that the zakat institution has a zakat potential that would completely end the poverty in many Islamic countries. In this context, the tendency of the society towards the necessity of this institution and its ability to provide the expected potential in the struggle against poverty was analyzed by a field research conducted between the mosque community. In the survey "convenience sampling" method was used. Data is obtained by surveying 346 individuals who accepted to participate in the research. It is revealed that this institution has the potential to be an important policy option in the struggle against poverty.

Keywords: Poverty, poverty of Turkey, Zekat, Zekatinstition

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi son yıllarda dikkate değer düzeyde ekonomik gelişme kat etmiş olmasına karşın, görece ekonomik başarı düzeyi sınırlı kalan alanlardan biri gelir dağılımı sorunu olmuştur. 2000 yılından bu yana milli gelir düzeyinde ve kişi başına gelir düzeyinde iki katından daha fazla artış sağlamış olmasına karşın, gelir eşitsizliğinin göstergesi olan gini katsayısında (ayrıntısı aşağıda verilecek) çok düşük düzeyde bir azalma olmuştur. Bunun çeşitli nedenleri ifade edilebilir. Bu konjonktürde dünya genelinde geniş bir şekilde uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının birçok ekonomide gelir adaletini olumsuz yönde etkilediği, yapılan çeşitli araştırmalarda görülmektedir. Bütün bu gelişmelere karşı, Türkiye'de gelir adaletinin gelişmiş ülkelerin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Sağlanan ekonomik büyümenin adaletli bir şekilde paylaşımına ilişkin politikalarda sorunlar olduğu akla ilk gelen tespittir. Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası benimsemiş olduğu neoliberal ekonomi politikalarının ekonomimizde zaman zaman kriz ve dalgalanmalara neden olmuş olmasına karşın, ekonomik büyümede bir başarının olduğu ortadır. Sorun, uygulanan ekonomi politikaların neden sosyal adaletsizliği azaltmada yetersiz kaldığıdır. Uygulanan sosyal politikalara rağmen bu alanda bir gelişme kat edilememiş olması acaba kamunun bu politikalarına tamamlayıcı olabilecek seçeneklerin ne kadar mümkün olabileceğine ilişkin soruları akla getirmektedir. Toplumunun çok büyük bir kısmının Müslüman olduğu ve İslam dininin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun, bu sorunun iyileştirilmesinde ne düzeyde bir katkısının olabileceği bu bildiride araştırma konusu edilecektir.

Zekat, Allah'ın belli şartları taşıyan Müslümanlara emrettiği zorunlu mali bir ibadettir. Tarih boyunca insanların bir kısmı, yeterli maddi imkanlara sahip olarak hayatını idame ettirirken, bir kısmı da asgari geçim standardının altında kalarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Zekat ibadetinin amacı, zengin ile yoksul arasında, yoksulun

aleyhine olan çarkın, zengine yüklenen bir sorumluluk sonucu, yoksulun lehine çevrilmesidir. Böylece toplumsal adaletsizliğin azaltılması ve sosyal barışın sağlanmasına olanak sağlanacaktır.

Bu aşamada bazı yanlış algıların önüne geçerek, yanlış bilinen veya ifadelendirilen hususların açıklığa kavuşmasında fayda bulunmaktadır. Dinlerin bir tür dünyadan el etek çekmeye ve bir mistisizme yol açarak yoksulluğu övdüğü hatta teşvik ettiğine ilişkin düşünceler bulunmaktadır. Tarih boyunca insanların fakirlik karşısındaki tutum ve davranışları, fakirliği algılayışları birbirinden farklı olmuştur. Fakirliğe kutsiyet atfedenler, fakirliği Allah tarafından verilmiş bir lütuf olarak görenler olduğu gibi, fakirliği; içinde şer, bela ve kötülük barınan ancak Allah vergisi olduğu için katlanılmak zorunda olunan bir durum olarak algılayanlar da olmuştur. Burada sorulması gereken temel soru: İslam'ın fakirlik karşısındaki tutumu ve fakirlik karşısında ne söylediğidir. İslam fakirliği övmediği gibi, insanlara fakirliği telkin de etmemiştir. Duha Suresi 8. ayette şöyle buyrulmuştur: "Seni, bir fakir olduğunu bilip de zengin yapmadı mı?" Biz Hz. Peygamberin dualarından da, fakirlikten Allah'a sığınılması gereken bir durum olduğunu anlıyoruz (Kardavi, 1966:11). İfade edilen bu nedenlerden dolayı İslam dininin, fakirliğin toplumda azaltılması için ortaya koyduğu en önemli mekanizmalardan birinin zekat kurumu olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada öncelikle Türkiye'de gelir adaleti ve yoksulluk sorunu analiz edilecek, sonrasında zekat kurumunun bu sorunla mücadelede bir seçenek olup olmayacağı ortaya konulacaktır. Bunun için yapılmış bir alan araştırmasında Kocaeli'de ikamet eden, dini hassasiyet sahibi olduğunu düşündüğümüz insanların, zekata ve zekatın kurumsallaşması hakkındaki bakış açıları analiz edilecektir.

2. TÜRKİYE'DE GELİR ADALETSİZLİĞİ VE YOKSULLUK SORUNU

Ülkelerin en önemli önceliklerinden biri ekonomik büyümeyi başarmaktır. Bu sorun kadar önemli olan ancak bazen göz ardı edilen diğer bir sorun ise gelirin adil şekilde paylaşımıdır. Son yıllarda dünyada uygulanan neoliberal ekonomi politikaları sonucu emek veya ücretli kesimlere yönelik uygulanan yeniden dağıtım politikalarında ciddi daralmaların olduğu bilinmektedir. 1980 sonrası dönemde dünyada en çok tartışılan meselelerden biri refah devletinin krizi olmuştur. Devletin sosyal refah politikaları ile emek lehine yapmış olduğu politikaları finanse etmek üzere vergilerin arttırılması ve artan düzeyde kamu borçlanmasına başvurması önemli tartışma konularını oluşturmuştur. Bu sorunların üstesinden gelmek için bu süreçte, refah devletinin uyguladığı bir kısım sosyal politikaların sınırlandırılması ve emek lehine yapılan sosyal transferlerin daraltılması tartışıldı ve bazı politikalar uygulamaya konuldu. Bu süreçte hem vergilerde ciddi bir düşme, hem de emek lehine yapılan transferlerde dikkate değer bir düşme görülmüştür (Özdemir, 2004).

Türkiye'nin uyguladığı sosyal politikaların bu süreçten etkilendiği alanlar olmuştur. Bir yandan kamunun ekonomideki payının azaltılmasına yönelik özelleştirme uygulamaları, diğer yanda sendikal haklarda yapılan bazı düzenlemeler ile reel ücretlerde meydana gelen kayıplar ilk dikkat çeken hususlar olarak ifade edilebilir. Bu gelişmeler sonucu, adaletten uzak olan gelir dağılımı sorunu daha fazla dikkat çekilen bir sorun olmaya başlamıştır. Türkiye'nin kalkınma planlarının (DPT, Yıllık Planları) nerede ise hepsinde gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılmasına yönelik politikalar hep gündemde olmuştur. Ancak bütün bu çabalara rağmen Türkiye'de gelirin daha adil dağıtılmasına yönelik politikalarda istenen başarının sağlanamadığı ortadadır. Nitekim OECD ülkeleri ile mukayese edildiğinde bu durum açık şekilde görülmektedir. Tablo 1'de de görüleceği gibi, gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmının gini katsayısı[1] 0,25 ile 0,35 arasında yer almasına karşılık, Türkiye'nin gini katsayısının 0,40 üzerinde yer alması bu manzarayı açık şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı

Ülkeler	Gini		Ülkeler	Gini		Ülkeler	Gini
Avusturalya	0.33		İtalya	0.328		İsviçre	0.296
Avusturya	0.284		Japonya	0.339		**Türkiye**	**0.404**
Belçika	0.266		Kore	0.295		Birleşik Krallık	0.351
Kanada	0.307		Lüksemburg	0.304		Amerika B.D.	0.391
Çek Cumhuriyeti	0.253		Meksika	0.459		Şili	0.454
Danimarka	0.263		Hollanda	0.285		Estonya	0.314
Finlandiya	0.259		Yeni Zelanda	0.349		İsrail	0.346

[1] Gini katsayısı 1 yaklaştıkça adaletsizliği sıfır (0) yaklaştıkça gelirin mutlak adaletli olduğunu gösteren bir katsayıdır.

Fransa	0.291		Norveç	0.262		Slovenya	0.244
Almanya	0.293		Polonya	0.284		Letonya	0.346
Yunanistan	0.333		Portekiz	0.331		Litvanya	0.378
Macaristan	0.288		Slovakya	0.241		Kosta Rika	0.48
İzlanda	0.255		İspanya	0.341		Güney Afrika	0.62
İrlanda	0.297		İsveç	0.282			

Kaynak: OECD, https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm

Türkiye'de 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak TÜİK tarafından yapılan "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması" ile gelir dağılımındaki gelişme takip edilmektedir. 2002 yılından günümüze Türkiye ekonomisinde hem gayri safi milli hasılasında hem de kişi başına gelir düzeyinde iki katın üzerinde bir artış sağlanmış olmasına rağmen[2] gelir dağılımında arzu edilen başarının sağlanamadığı görülmektedir. Aşağıdaki grafikten de görüleceği gibi Türkiye'de gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik uygulanan çeşitli ekonomi politikalarına rağmen dikkate değer düzeyde bir iyileşme sağlanamamıştır. Bunun birçok nedeni sayılabilir; bunların başında her ne kadar bu dönemde asgari ücret ve memur maaşlarında reel[3] olarak dikkate değer bir artış olmasına karşın, hem kamu hem de özel kesimde ücretlerde reel olarak bir artış olmadığı görülmektedir. Bu dönemde ekonominin artan düzeyde piyasalaştığı dikkate alındığında toplam istihdamın önemli bir kısmını oluşturan çalışanların reel olarak alım gücünün artmadığı ifade edilebilir. Çalışma bakanlığı verilerine göre, sigortalı çalışanların %44,2'si asgari ücret ve altında gelir elde etmektedir. Asgari ücretin 1 ile 2 katı düzeyinde ücret geliri elde eden sigortalıların oranının %46,9 düzeyinde olduğu görülmektedir. Anlaşılacağı gibi emek piyasasında çalışanların önemli bir kısmının (yaklaşık olarak 12 milyon çalışanın (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017)) asgari ücret düzeyine yakın düzeyde gelirle çalışıyor olması gelirin toplumun geniş bir kesimini oluşturan ücretli çalışanların lehine değişimini sınırlamaktadır.

Grafik 1: Türkiye'de Gelir Dağılımı (2002- 2017)

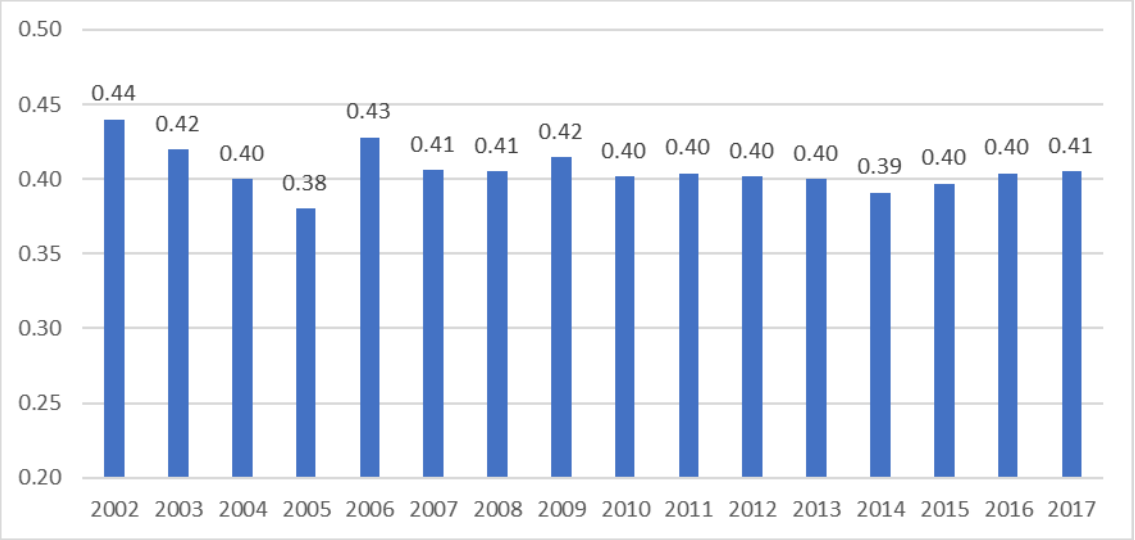

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları,2017

Türkiye'de gelir dağılımının iyileşmesinin önündeki diğer bir sorun ise tarımsal işletmelerin hızla küçülmesi ve ölçek ekonomisinin sağladığı avantajlardan uzak şekilde üretim yapılacak hale gelmesidir. Tarım işletmelerinin %60'tan fazlası 50 dekar ve altında arazi büyüklüğü ile tarımsal üretim yapmaktadır. Her tarım aile işletmesinin sahip olduğu bu arazilerin yaklaşık olarak 5 parçaya bölünmüş olduğu dikkate alındığında ölçek ekonomisi olanaklarından ne kadar uzak bir şekilde üretim yapıldığı ve tarımdan gelir elde etmeye çalışan ailelerin gelir düzeyinin düşmesine yol açtığını tahmin etmek güç değildir. Nitekim, toplam tarım işletmelerinin %21,7'si yıllık

[2]2002 yılında Türkiye'nin GSMH 238,4 milyar $ iken 2017 yılına geldiğinde 851,5 milyar $ düzeyine yükselmiştir. Kişi başına gelir düzeyi ise aynı yıllar için sırayla, 3660 $'den 10 546 $ düzeyine yükselmiştir. (kaynak: https://knoema.com/)

[3]1994 =100 alınan bir reel ücret endeksine göre, asgari ücret endeksi 2002 yılında 123 iken 2017 yılında 249,5 düzeyine yükselmiştir. Memur maaşları ise 2002 yılında 110,8 iken 2017 yılında 169,9 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Buna karşın hem özel hem kamu kesimi işçi ücretlerinin reel olarak düştüğü açık şekilde görülmektedir. (kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler, Kalkınma Bakanlığı, 2018).

6 660 TL ve daha az gelir elde etmekte, %36,3'ü ise 6660 TL ile 26 640 TL arasında gelir elde etmektedir (TÜİK, 2018). Bu verilerden anlaşılacağı gibi kırsal kesimde bir yandan parçalanan tarım arazilerinin sonucunda hem üretim düzeyinin düşmesi hem de gelir düzeyinin yoksulluk riskine ve gelir dağılımının tarım kesimi aleyhine bozulmasına neden olmaktadır.

Gelir dağılımında arzu edilen sonucun elde edilememesinde etkili olan diğer önemli bir faktör ise servet dağılımında meydana gelen olumsuz gelişmedir. Nitekim Türkiye'de nüfusun en zengin %10'luk kesiminin toplam servetten aldığı pay 2000 yılında toplam servetin %66,7'si düzeyinde iken, bu oranın 2014 yılına gelindiğinde sürekli bir artış eğilimi göstererek %77,7 düzeyine arttığı görülmektedir (Credit Suisse, 2014). Bu gelişmenin hiç şüphesiz gelir dağılımının yüksek gelir ve servet sahibi kesim lehine bozulduğunu bir başka ifade ile servettin bu kesime gittiğini ifade eden açık bir manzaradır.
Türkiye'de yoksulların toplam nüfus içindeki nispeti yıllar içinde artan ekonomik büyümeye paralel olarak azalan bir nitelik göstermesine, karşın halen küçümsenmeyecek bir nüfusun yoksulluk sınırın altında bulunduğu görülmektedir. Nitekim aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 2017 yılı için fert başına yıllık kullanılabilir gelir 7944 TL alındığında Türkiye nüfusun %13,5, eğer yoksulluk sınırı 9532 TL alınması halinde ise bu oran %20,1 düzeyine çıkmaktadır. Türkiye'de ifade edilen yoksulluk ölçütlerinin her ikisi içinde yoksulluk oranında bir düşme olduğu görülmektedir. Ancak halen nüfusun önemli bir kısmının yoksulluk sorunu ile boğuştuğunu ortaya koymaktadır. Bu sorunun azaltılmasında atılacak her olumlu adım, toplumsal varlığımızı güvenli bir şekilde geleceğe taşımaya, buna duyarsız kalmanın ise tam tersine toplumsal huzurumuzu tehdit eden önemli bir faktör olmaya yol açacaktır.

Tablo 2: Eşdeğer Hane halkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksul Sınırı, Oranı ve Açığı (2006 – 2017)

Yoksulluk Riski	Yıllar											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
50%												
Yoksulluk sınırı (TL)	2 351	3 041	3 164	3 522	3 714	4 069	4 515	5 007	5 554	6 246	7 116	7 944
Yoksulluk oranı (%)	18,6	16,3	16,7	17,1	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5
Yoksulluk açığı	31,7	26,4	25,6	28,0	26,6	26,3	26,9	26,0	24,4	25,3	24,3	22,6
60%												
Yoksulluk sınırı (TL)	2 821	3 649	3 797	4 227	4 457	4 883	5 418	6 012	6 665	7 495	8 539	9 532
Yoksulluk oranı (%)	25,4	23,4	24,1	24,3	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1
Yoksulluk açığı	33,6	28,4	27,9	29,6	28,7	29,2	29,2	26,7	27,2	26,8	26,5	25,8

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017

Bu sorunu azaltmak Türkiye hükümetlerinin kalkınma planlarında her zaman yer alan hedefleri arasındadır. Azalan yoksulluk oranında da fark edileceği üzere; ekonomik büyümeyi sağlama, bu sorunun azaltılmasında önemli bir faktördür. Ancak bunun dışında çeşitli sosyal politikalar ifade edilebilir. Bunların başında yoksulluk riskine maruz bırakan en önemli sorunlardan biri sosyal güvence yoksunluğudur. Bunu azaltmak için sosyal güvenlik kurumunun kapsadığı nüfus oranını arttırmak diğer önemli bir politika hedefi olarak takip edilmektedir. Nitekim 2000 yılında sosyal güvenliğin kapsadığı nüfus %68,2'iken bu oranın 2017 yılında %85,2 düzeyine yükseltildiği görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). İnsanların yapabilirlik kapasitelerinin artırmasını mümkün kılacak eğitim ve sağlık göstergelerinde sağlanacak her olumlu gelişmenin yoksulluğun azalmasında önemli bir rolünün olduğunu ortaya koyan (Sen, 1999) ve öncülük yaptığı araştırmaları dikkate alan beşeri gelişim indeksi Birleşmiş Milletlerin kalkınma programı tarafından bütün ülkeler için hesaplanmaktadır. Bu alandaki göstergelerde her gelişme kat edildiğinde yoksulluğun azalmasında olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Nitekim Türkiye'nin 1990 yılında beşeri gelişim endeks değeri 0,579 iken, bu değer 2017 yılında 0,791 düzeyine yükselmiştir (UNDP, 2018). Kat edilen aşamaya rağmen Türkiye'nin insani gelişim sıralamasında dünyada 64. sırada olması halen dikkate değer düzeyde bu alanda eksikliğimiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yoksulluğun azaltılmasında etkili olan faktörlerden olan eğitimin yoksullukla ilişkisini tablo 3'te görüleceği gibi, eğitim düzeyi yükseldikçe yoksul sayısının oldukça dramatik şekilde azaldığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla eğitimi destekleyecek her tür faaliyet bu sorunun azaltılmasındaki önemini tablo açık şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Eğitim Düzeylerine Göre Yoksul Sayısı ve Oranı (%), 2017.

	Yoksul Oranı (%) ve Sayısı (Bin kişi) (15 yaş ve üstü)									
Yoksulluk Riski	Okur-yazar olmayanlar		Bir okul bitirmeyenler		Lise altı eğitimliler		Lise ve dengi okul mezunları		Yükseköğretim mezunları	
	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)	Sayı	Oranı (%)
50%	1 451	25,4	843	21,7	3 566	11,7	599	5,5	139	1,5
60%	2 005	35,1	1 200	30,9	5 632	18,5	1 036	9,6	296	3,3

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017

Türkiye'de yoksulluğun azaltılması için ifade edilen kamusal politikalar dışında yine kamu öncülüğünde faaliyette bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının bünyesinde yürütülmekte olan çeşitli proje ve politikalar ile bu sorunun azaltılmasına çaba gösterilmektedir. Bunun dışında çeşitli sivil toplum kuruluşlarının bu amaca yönelik olarak girişimleri olduğu görülmektedir. Bütün bunların dışında İslam dinin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun bu sorun ile mücadelede önemli bir rolünün olduğu dünya örneklerinde bilinmektedir.

İslam ülkelerinden bazılarının günlük gelirinin 1,9 $ gibi düşük bir düzeyde olduğu göz önünde bulundurulduğunda; bu sınırın altında kalan yoksulların oranına bakıldığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir: Afganistan (33,5), Burkina Faso (38,0), Bangladeş (31,5), Guinea-Bissau (56,4),Mali (37,7), Mozambik (57,2), Nijer (37,7), Nijerya (46,5), Senegal (29,6), Sierra Leone (37,3),Chad (38,6), Comoros (20,8), Uganda (32,1) (World Bank, 2019). Bu ülkelerin yoksulluklarının azaltılmasında İslam dinin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun potansiyeline başvurulması oldukça faydalı olacaktır. Araştırmada Türkiye'de zekat kurumunun toplumsal karşılığının ne olduğunu görmek üzere bir alan araştırması ile analiz edilecektir.

3. İSLAM'DA SOSYAL ADALETİN KURUMU: ZEKAT

Zekat, Allah'ın Müslümanlara emrettiği bir ibadettir. Her şeyden önce bünyesinde ibadet olma özelliğini barındırmaktadır. Bu ibadet Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazanmak, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek, insanın maddi ve manevi olarak, hem kendisinin hem de servetinin arınması için yapılan bir ibadettir. Mükellef bu ibadeti yerine getirirken, hem cimrilikten kurtulacak, günah ve kirlerden arınacak hem de fakirin, zenginin malındaki hakkını sahibine teslim etmiş olacaktır. Zekatı yeterince içselleştirememiş, hakkıyla ifa edememiş toplumlarda ortaya çıkan gasp, hırsızlık vb. problemler, zekatın hakkıyla ifa edildiği toplumlarda ortadan kalkacak, toplum güven ve huzur içinde yaşayacaktır (Yavuz, 1977:122). Zekat mükellefi, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderirken, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın da bir parçası olacaktır (Erkal, 2008:43).

Zekatın fert ve toplum hayatına etkisi olduğu gibi, iktisadi hayata da etkisi olacaktır. Zekat, ekonomiye çok yönlü etkileri bulanan bir ibadettir. Üretim, tüketim ve paylaşım alanlarında olumlu etkileri olacağı yapılan çalışmalarda görülmektedir. İslam ekonomisi zenginliğin aktif olarak üretim süreçlerinde yer almasını önceler, iddihar anlayışına olumlu bakmaz. Nitekim böyle bir durumda servet bulunduranların zekat kurumu zenginliklerinin görece daha hızlı azalmasına yol açacaktır. Zenginin malının zekatını vermesiyle, servetin belli bir kesimin elinde birikmesine engel olunacaktır. Bu süreç daha düşük gelir katmanlarında olanların taleplerinin artmasına veya temel tüketim mallarına taleplerinin atmasına neden olacaktır. Böylece hem mal hem de finans aşaması için daha dinamik ve istikrarlı bir mekanizmanın ekonomide işlemesine yardım etmiş olacaktır. Bu döngü içerisinde, fakirin alım gücü artarken, zekat mükellefinin de malında artış gözlenecektir (Sırım, 2018:110). Zekatın emredilmesinden sonra sınırlı bir dönem kurumsal şekilde bu ibadet ifa edilmiş, sonrasında tarihin büyük bir kısmından günümüze kadar olan süreçte, çoğunlukla İslam toplumlarında zekat kurumsal bünyeden uzaklaşarak, tamamen ferdi bir ibadet kılığına bürünmüştür. Halbuki zekatın kurumsal bir yapı altında yerine getirilmesi, bireylerin insiyatifine bırakılmaması, ibadetten beklenen faydanın ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Zekatı veren ile alanın doğrudan temasının neden olacağı bazı olumsuz sonuçların önüne geçilecektir. Zekat almaya müstehak olan hak sahiplerinin tespitinde yaşanabilecek sıkıntılar ortadan kalkacaktır. Hz. Peygamberin zekatın ifası sırasında atadığı zekat amillerine çeşitli tavsiyelerde bulunması oluşabilecek keyfi uygulamaların önüne geçmek içindir. Kurumsal bir yapı varken bile Hz. Peygamberin önlemler almaya çalışması, mağduriyetlerin önünü kesmek için yapılmış bir hamle olarak görülmelidir (Selçuk ve Görmüş, 2019:47).

Son yüzyılda bazı İslam ülkelerinin zekatın kurumsal olarak toplanmasına ve dağıtılmasına yönelik olarak girişimleri olmuştur. 56 tane İslam İşbirliği üyesi ülkelerin sayısı dikkate alındığında halen sınırlı sayıda ülkede zekat kurumunun olduğu görülmektedir. Zekat ibadetinin bireysel ifasının, kurumsal bir zemine kavuşmasının doğuracağı fırsatlar oldukça önemlidir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; az sayıda ülkede zekatın kurumlar tarafından zorunlu olarak toplandığı, büyük kısmında ise ödemelerin gönüllük esasına dayalı olarak işlediği görülmektedir.

Tablo 4: İslam Ülkelerinde Zekat Kurumlarının Oluşum Tarihi ve Uygulama Biçimi

Ülke Adı	Bağımsızlık Tarihi	Zekat Kanunu Tarihi	Uygulama Usulü
Mısır	1922	1948-1971-1983	Gönüllü
Suudi Arabistan	1926	1950 (Anayasada)	Zorunlu
Libya	1951	1971	Zorunlu
Sudan	1881	1978-2001 (anayasada)	Zorunlu
Ürdün	1946	1978	Gönüllü
Endonezya	1945	1978	Gönüllü
Bahreyn	1971		Gönüllü
Pakistan	1947	1979-1980	Zorunlu
Yemen	1962	1980 (anayasada)	Zorunlu
Bangladeş	1971	1982	Gönüllü
Kuveyt	1961	1982	Gönüllü/Zorunlu
Lübnan	1943	1984	Gönüllü
Brunei	1984	1984	Zorunlu
Malezya	1957	1991	Gönüllü
BAE	1971	2003	Gönüllü
İran	-	-	Gönüllü
Nijerya	-	1999	Gönüllü/Zorunlu
Filistin	-	2007	Gönüllü
Kazakistan	-	-	Gönüllü

Kaynak: Turan, 2017

Zekatın zorunlu olarak toplandığı ülkelerde, GSYİH'ya oranı, zekatın gönüllü olarak toplandığı ülkelere göre doğal olarak daha çoktur. Zekatın zorunlu olduğu Suudi Arabistan, Yemen, Pakistan gibi ülkelerde zekatın GSYİH' ya oranı %0.3 ile %0.6 arasında değişmektedir. Ancak zekatın gönüllü olduğu diğer ülkelerde bu oran %0.1'e kadar düşmektedir. Buradan hareketle, zekatın zorunluluk esas alınarak toplandığı ülkelerde getirisinin daha yüksek olduğu söylenebilir (Kahf, 2010:17). Zekatı kurumsallaştıran ülkelerin, zekat potansiyelinden tamamen yararlanabildiğini söylemek zordur. Ancak şu haliyle bile İslam ülkelerindeki yoksulluğun hafifletilmesinde etkin bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

4. LİTERATÜR

Ülkemizde zekatla ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmaların çok büyük bir kısmı zekatın fıkhi boyutunu ele alan çalışmalardır. İnsanların zekat algısını ortaya koymaya çalışan araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Başlı başına zekat algısını ölçen bir çalışma olmamasına rağmen, TÜSEV'in 2004 ve 2015 yılında yaptığı "Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması" dikkate değer bir çalışmadır. 2015'te yapılan çalışma 68 ilde 2495 kişiyle yapılmıştır. Kişilerin yardım ve bağışta bulundukları ancak bunları STK'lar aracılığıyla değil, bireysel olarak yapmayı tercih ettikleri, dini sebeplerin yanı sıra kendilerini topluma karşı sorumlu hissettikleri için yardım ettikleri, ayrıca özgecilik gibi sebeplerin de yardımlarda rol oynadığı ortaya konmuştur. Araştırmada dikkati çeken bir diğer bulgu, insanların yardım yaparken, akraba, yakın komşu ya da hemşehrilerini gözetmeleridir. Aynı kültür ve gelenekten geliyor olmakta, yardımda bulunmada etkili olan diğer bir faktördür. Ülkemizde yapılan bir diğer çalışma (Aydın, 2016) 220 kişiyle anket yöntemi kullanılarak, Uşak, Manisa ve Çanakkale'de yapılan, adil gelir dağılımında zekatın etkisini ölçen çalışmadır. Çalışmaya katılanların

ülkemizdeki gelir adaletsizliğinin farkında olduğu, yapılan sosyal yardımların ihtiyaç sahiplerine yeterince ulaşmadığı, halkın zekat konusunda bilinçsiz olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların ihtiyaç sahiplerine ulaşmada zorluk çektikleri için, zekat ibadetini hakkıyla yerine getirmiyor oluşları oldukça dikkat çekicidir.

Ülkemizde yakın zamanda literatüre kazandırılan eserlerden biri de (Turan, 2018) sadece Türkiye'de değil, dünya çapında var olan gelir adaletsizliğini ve servet eşitsizliğini ortadan kaldırmanın, mevcut çözüm önerileriyle mümkün olmadığını ortaya koyan, bu problemlerin ortadan kalkmasını sağlayabilmek için zekatı işlevsel hale getirmeyi, zekat sayesinde geliri tekrar dağıtmayı öneren çalışmadır. Çalışmada İslam ülkelerinin bu yolda harcadıkları çaba da ele alınmıştır. Son yıllarda ülkemizde ele alınan konulardan biri de zekat ve ekonomi ilişkisidir. Bu çalışmalardan biri, dünyadaki yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, zekatın şansının sorgulandığı çalışmadır (Bilen, 2016). Çalışmada, yoksulluğun ve gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılabilmesi için, aslında pek çok yapının birlikte çalışması gerektiği vurgulanmıştır. İslam'ın yoksullukla mücadele araçları sadaka, zekat ve vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler döneminde hakkıyla ifa edilen zekat sayesinde, bazı dönemlerde zekatın dağıtılacağı insan bulunamadığı görülmektedir. Osmanlı tecrübesi dikkate alındığında ise, vakıfların muazzam işlevi olduğu müşahede edilecektir. Buradan hareketle, vakıflar tekrar diriltilerek etkin hale getirilmeli, zekatın tek başına değil, vakıf ve mikro finans kurumlarıyla işletilmesi ve zekatın kurumsallaşmasının sadece dini bir gereklilik değil, aynı zamanda ekonomik bir gereklilik olduğu vurgulanmalıdır.

İslam ülkelerindeki yoksulluk, zekat ibadetinin uygulanmasında Müslümanların çektiği zorluklar ve bu sıkıntıların üstesinden nasıl gelineceği üzerine bir beyin jimnastiği yapılmıştır (Badur, 2016). Eserde, İslam Kalkınma Bankasına üye olan, GSYİH'nın büyüklüğü açısından 10 İslam ülkesi ile zekatı kurumsallaştıran 8 İslam ülkesinin verilerinin karşılaştırması yapılmıştır. Toplumların zekat ibadetinden anladıklarının farklı olması, zekatın mahiyetinin gerektiği gibi algılanmaması, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına engeldir. Çalışmada; İslam ülkelerindeki yoksulluğun ortadan kaldırılıp, gelir adaletinin sağlanabilmesi için, toplumsal bilincin oluşturulması, halkın zekat konusunda eğitilmesi, zekat kurumlarının aksayan yanlarının tespit edilerek düzeltilmesi, zekatın fıkhi yapısının standardize edilmesi, zekat alanların, zekat veren konumuna yükseltilmesi önerilmiştir. Yoksulluk ve zenginlik kavramlarına farklı bir bakış açısının dile getirildiği çalışmada (Sargın, 2014), zekat ibadetinin evrenselliği, zenginlik kavramının göreceliliği vurgulandıktan sonra, her toplumun da kendi içinde oluşan bir yaşam standardı olduğu anlatılmıştır. Aslında Müslümanların yapması gereken şey, sabit bir nisab miktarı belirlemek yerine, toplumların ekonomik durumları göz ardı edilmeden, güncellenmeye tabi tutulan bir nisab miktarının belirlenmesidir. Kur'an-ı Kerim'in zekatı emretmekteki amacı ve Hz. Peygamber uygulamalarındaki gerçeklik göz önünde bulundurularak, gerekirse yeni kavramlar üretilmelidir. İslam fıkhı üretilen yeni kavramlarla yeni uygulamalar yapılmasına müsaittir. Ülkemizde İSAV tarafından 2016 yılında "Tarihte ve Günümüzde Zekat Uygulamaları" adında bir sempozyum düzenlenmiş, kitap olarak basılmıştır. Kitapta zekat hakkında pek çok konuda bilgi verilmekte, geçmiş dönem uygulamaları ile günümüz uygulamalarına ışık tutulmaktadır. Dünyadaki zekat uygulamaları hakkında bilgi verilen çalışmada (Selçuk, Görmüş, 2019), ülkemiz için de bir model önerisi getirilmiştir. Ülkemizde insanların bilgi eksiklikleri DİB personeli tarafından izole edilmeli, insanlarda farkındalık oluşturacak faaliyetler tertip edilmelidir. Türkiye kendi yapısına has, milli bir zekat kurumu organize etmelidir. Zekat ödeyen mükellefin çifte vergilendirilmesinin önüne geçilmelidir.

Yurt dışı literatürünün, ülkemize kıyasla daha zengin olduğu söylenebilir. Özellikle zekatı bünyesinde kurumsallaştıran ülkeler, bu konuda oldukça güzel çalışmalara imza atmaktadır. Endonezya'daki zekat uygulamalarına dair vaka incelemesi olarak yapılan çalışmada (Yumna, 2017), zekatın adaletli gelir dağılımı elde etmede büyük rol üstlenebileceği, ancak hali hazırdaki kurumlarıyla daha fazla yoksul kesime ulaşma noktasında sıkıntılar çekildiği ortaya konmuştur. İnsanları zekat vermeye iten faktörlerin yani onları zekat vermeye motive eden şeylerin sorgulandığı bir diğer çalışmada (Muda, Marzuki, Shaharuddin, 2006), zekatın İslam ekonomisindeki fon kaynaklarından biri olduğu vurgulanmış, anket yöntemi kullanılarak yapılan çalışmaya 53 kişi katılmıştır. Bilinenin aksine zekatın sadece dini faktörler göz önüne alınarak yapılan bir ibadet olmadığı, kişisel tatminin de zekat vermede rol oynadığı ortaya konulmuştur. Başkalarını mutlu etmenin zekat vermede etkili olduğu ancak, zekat organizasyonunun vergi ödemelerinde indirim yapmasının rolünün çok etkili olmadığı açığa çıkarılmıştır. Malezya'da yapılan bir diğer çalışma, zekat dağıtımının yerelleştirilmesi ve camilerin bunda oynayacağı rolü konu edinmektedir (Wahid, vd. 2011). Çalışmada anket yöntemi kullanılmış, 407 zekat memuru ile 687 ihtiyaç sahibinin verdiği cevaplardan oluşmuştur. Araştırmaya katılanlara, zekat organizasyonunun üstlenmesi gereken görevin ne olduğu, zekat memurlarının verimliliği ile memurların dindarlık durumları hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. Katılımcıların zekatın cami eksenli toplanmasına olumlu baktıkları ortaya konmuştur.

5. ALAN ARAŞTIRMASINA AİT BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu alan araştırmasında "kolayda örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Ankete katılacak denekler; Müslüman olan, dini pratiklerini yerine getiren cami cemaati arasından seçilmiştir. Nitekim aşağıdaki dini pratik tablosunda bu durum açık şekilde görülecektir. İslam dininin önemli bir kurumu olan zekat kurumuna bakışın dini pratiği yüksek bir denek kütlesi için anlamlı olacağından, bu örnek kütle özellikle seçilmiştir. Ankete katılan 346 kişinin tamamı Kocaeli il sınırları içinde yaşamaktadır. Seçilen örnek kütle her ne kadar bir il ile sınırlı olsa da, anketin güvenilirliğinin elde edilen bulguların genelleştirilmesine imkan vereceği düşünülmektedir.

5.1. Demografik Göstergeler:

Ankete katılanların demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımı aşağıdaki tablo 5'de görülmektedir. Cinsiyet yapısı açısından bakıldığında kadınların biraz fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında 31-40 yaş arasında yer alanların biraz daha yüksek bir nispete sahip olduğu dikkat çekmektedir. Zekat ibadetinin genelde belirli bir gelir düzeyinin üzerinde olanlar dikkate alındığı için mümkün olduğunca evli olanların görece yüksek bir nispete sahip olması özellikle tercih edilmiştir. İnsanların erken yaşam evrelerinde gelirlerinin düşüklüğü bilinen bir gerçektir. Yine katılımcıların en yüksek nispette yer aldığı diğer bir özellik ise katılımcıların eğitim durumudur. Katılımcıların yine en yüksek nispette temsil edildiği düzeyin lisans eğitimine sahip olanlar olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikler

		FREKANS	YÜZDE
CİNSİYET	Erkek	132	38,2
	Kadın	214	61,8
YAŞ	18-30	74	21,4
	31-40	154	44,5
	41-50	76	22
	51-60	36	10,4
	61 yaş ve üstü	6	1,7
MEDENİ DURUM	Evli	297	85,8
	Bekar	49	14,2
EĞİTİM DÜZEYİ	İlkokul	32	9,2
	Ortaokul	22	6,4
	Lise	66	19,1
	Önlisans	54	15,6
	Lisans	151	43,6
	Lisans üstü	21	6,1

Tablo 6'da Alan araştırmasında yer alan deneklerin aylık gelir, servet bilgisi ile bu yıl içinde yapılan zekat ödemesine ilişkin veriler yer almaktadır. Katılımcıların aylık gelirlerinin genel olarak 1.600 TL ile 7.500 TL arasında değiştiği görülmektedir. Yüksek kısmının 3.500 ile 5.500 TL arasında yer aldığı görülmektedir. Servet bilgisine bakıldığında katılımcıların çok büyük bir kısmının 15.000 TL altında bir servet düzeyine sahip olduğu yani zekat verme yükümlüğü bulunmayan kategoride olduğu görülmektedir. Nitekim katılımcıların yarısına yakın kısmının bu yıl zekat ödemediğini ve nerede ise diğer yarısına yakın kısmının ise 2.500 TL ve daha düşük düzeyde zekat ödemesinde bulunduğu görülmektedir.

Tablo 6: Katılımcıların Aylık Gelir, Ev ve Binek Dışında Servet Bilgisi, Verdikleri Zekat Miktarı.

		FREKANS	YÜZDE
AYLIK GELİR	0-1.600	25	7,2

	1.601-3.500	98	28,4
	3.501-5.500	135	39
	5.501-7.500	57	16,5
	7.501-10.000	25	7,2
	10.001 ve üstü	6	1,7
EV VE BİNEK DIŞINDA SERVET BİLGİSİ	0-15.000	248	71,7
	15.001-100.000	70	20,2
	100.001-250.000	14	4
	250.001-500.000	8	2,3
	500.001 ve üstü	6	1,8
BU SENE VERİLEN ZEKAT MİKTARI	Vermedim	157	45,4
	0-375	70	20,2
	376-2.500	94	27,2
	2.501-6.250	16	4,6
	6.251 ve üstü	9	2,6

Bu araştırmada dini pratikleri olan bir kütlenin seçildiği daha öncede de ifade edilmişti. Bu kitlenin Tablo 7'de görüleceği gibi seçilen dini pratiklerin araştırmaya katılanlar arasındaki dağılımı görülmektedir. Beş vakit namaz kılanların çoğunluk ve her zaman tercihinde bulunanların oranı yaklaşık olarak %80 olduğu, Ramazan Orucunu ifa edenlerin %95 düzeyinde olduğu ve zekat mükellefi olduklarında zekat verme pratiğini ifade edenlerin yine %95'den fazla bir nispete sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Ankete Katılanların Dini Pratik Yapısı

Dini Pratik Tercihleri		**Hiçbir Zaman**	**Ara Sıra**	**Cevap Vermek İstemiyorum**	**Çoğunlukla**	**Her Zaman**	**Toplam**
Beş vakit Namaz Kılmak	Frenkans	16	52	8	68	202	346
	%	4,6	15,0	2,3	19,7	58,4	100,0
Ramazan ayında oruç tutmak	Frenkans	6	6	5	16	313	346
	%	1,7	1,7	1,4	4,6	90,5	100,0
Zekat mükellefi olduğumda zekat vermek	Frenkans	9	12	6	31	288	346
	%	2,6	3,5	1,7	9,0	83,2	100,0

Katılımcıların servet bilgisi ile zekat verme pratiği arasında çapraz ilişkinin analiz edildiği grafik 2'de görüleceği gibi servet düzeyi yükseldikçe zekat verme pratiği beklendiği gibi gerçekleşmektedir. Ancak yapılan zekat ödemesi ile servet bilgisi arasında tutarlı bir ilişkinin bulunmuyor olmasının en önemli nedeni, zekat ibadetinin bireysel bir şekilde ifa edilmesi ve bireylerin bu ibadeti ihmal konusundaki tutumları olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim yüksek servet bilgisini paylaşan deneklerin önemli bir kısmının daha düşük düzeyde zekat ödemesinde bulunduğu görülmektedir. Deneklerin önemli bir kısmının ise hiç zekat ödemesinde bulunmadıkları görülmektedir. Bu araştırma; zekatın gönüllü olarak toplanması durumunda potansiyelinin altında toplanacağına dair önemli bir sonucu ortaya koymaktadır. Bu durum Kahf'ın (Kahf, 2010:17) ulaşmış olduğu bulguları teyit edecek bir duruma işaret etmektedir. Gönüllü zekat ibadetinin görece mükelleflerin bu ibadetin yerine getirme konusunda ihmal tutumlarının olduğunu göstermektedir.

Grafik 2: Ev ve Binek Dışında Servet Bilgisi İle Verilen Zekat Miktarı Arasındaki Çapraz İlişki

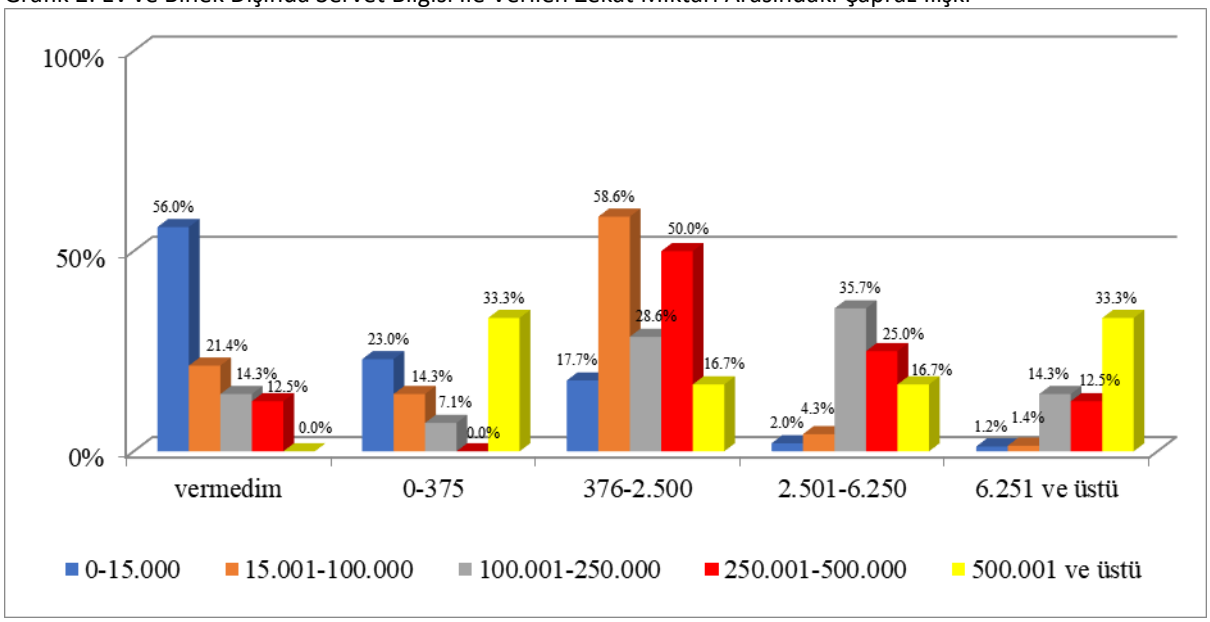

X2 = 139,813 Sd = 16 p = .000

İslam'ın önemli sosyal transfer politikası olarak yardıma veya zekat ödemelerine öncelikle yakınlardan başlanması prensibinin ne ölçüde uygulandığını anlamaya yönelik olarak sorulan soruya katılımcıların büyük ölçüde önce mekan veya akraba yakınlıklarını dikkate alacak şekilde hareket ettikleri görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde refah devletinin krizine yol açan faktörlerden biri, sosyal transferlerin gerçek amacından sapacak şekilde amacının dışında kullanılmasına neden olacak etkinsizliklerin olmasıdır. İşsizlik ücretinin asgari ücret düzeyine yaklaştığında insanların bir kısmı kasıtlı olarak işsiz kalmayı tercih etmekte veya işsiz ise iş arama çabasına girişmekte isteksiz davranacak eğilimler göstermektedir. İslam dininin önerisi doğrultusunda bireylerin yardıma önce yakınından başlanması, bu tür asimetrik bilgi probleminden kaynaklanan sorunların mümkün olduğunca en düşük düzeyde yaşanmasına neden olacaktır. Bu yönü ile zekat kurumu yerelde toplanır ve yereldeki yoksulluk ile mücadele için tahsis edilecek olunursa, yoksulluğun azaltılmasında daha etkili sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun İslam dininin "yardımı öncelikle yakınlarına, akrabalarına ve komşusundan başlayarak ihtiyaç sahiplerine yap" tavsiyesini dikkate aldığı söylenebilir. Bu uygulama ile sosyal transfer politikasının daha başarılı olacak şekilde uygulanmasına yardım edebilir. Hali hazır durumda Türkiye'de nüfusun en yoksul %20'lik diliminde yer alanlara toplam sosyal transferlerin ancak %19,5 giderken, daha yüksek gelir düzeyinde olan 3. %20 ile 4. %20 dilimde olanlara giden nispet sıra ile %28,1 ile % 24,6 düzeyinde olduğu görülmektedir (TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017). Bu etkisizliği azaltmanın bu seçeneği olarak zekat kurumunun bir seçenek olarak kullanılması düşünülebilir.

Grafik 3: Yardım veya Zekat Ödemesi Yapacağım Zaman Yakın Olanların Tercihi

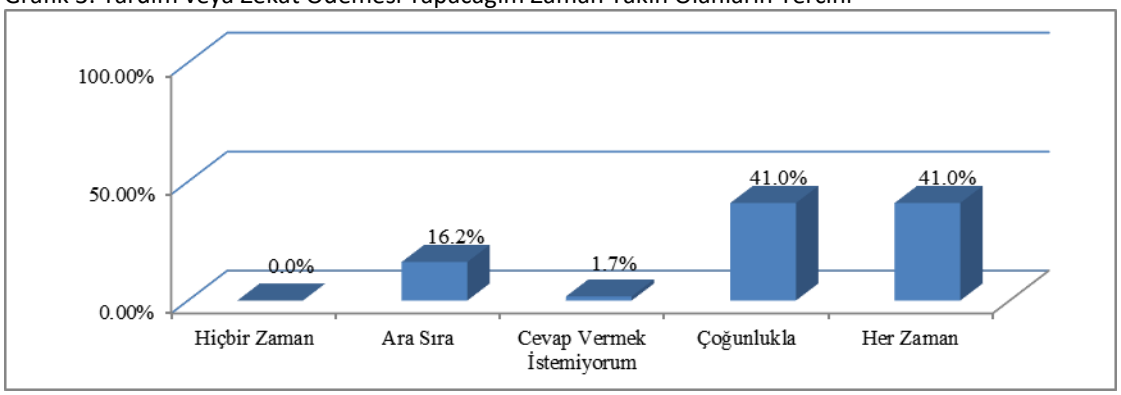

Ankette bir başka soru olan; zekatınızı nereye verirsiniz sorusana deneklerin %84,7'sinin cevabının yakınlarımda olanlara (akraba, komşu vb.) şeklinde olduğu görülmektedir. Beklentilerin aksine "dini grup ve cemaatlere" şıkkını seçenlerin %2,6 gibi oldukça düşük bir düzey olduğu görülmektedir. Benzer şekilde "Vakıflar/STK'lar" seçeneğini tercih eden katılımcıların %5,8 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Cemaatlerin,

STK'ların ve kamu kurumlarının bağışların veya zekat ödemelerinin doğru olmayacak kullanım uygulamaları ankete katılanların zekatlarının bireysel şekilde tahsis etmeye yönelik tercihlerinin oluşumunda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu alanda oluşan yıllar içindeki güven aşınmasının bu tercihte önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Anlaşılacağı gibi mevcut durumda katılımcıların çoğu bireysel olarak bu ibadeti yakın çevresi ile ifa edecek şekilde hareket etmektedir. Bu sonuç, 2004 ve 2015 yılında TÜSEV'in yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir. İnsanlar zekat verirken ya da yardım yaparken, kurumlardan daha çok bireyleri tercih etmektedir. Bu verilen anlaşılacak hususlardan biri de zekatın kurumsallaşması halinde bireylerin zekat kurumuna yönelmelerine temin etmek için özellikle dikkate değer bir çabanın gösterilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu konu farklı çalışmaların yapılmasını gerektiren bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 4: Zekat Mükellefi Olduğunuzda Zekatınızı Nereye Vermeyi Tercih Edersiniz?

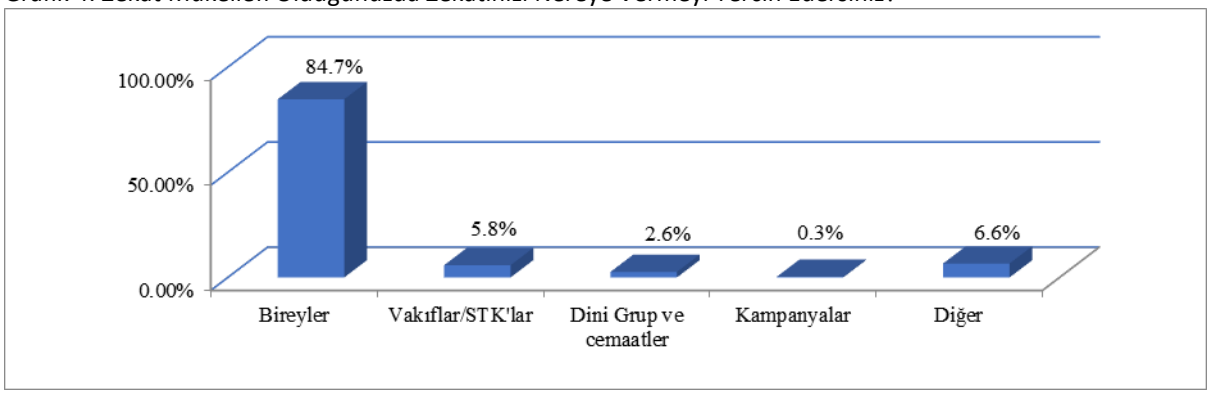

Ankete katılanların %38,4'ü her zaman/çoğunlukla yardım kuruluşlarının kampanyalarına katkı sağladıklarını ve %45,7'si ara sıra bu kuruluşların yardım kampanyalarına katıldıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların yardım yapacağı zaman akraba ya da yakınında olanlara yardım yapma eğiliminin sivil toplum kuruluşlarına kıyasla daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz bu tür yardım kuruluşlarının zaman zaman kamuoyuna yansıyan suiistimallerinin payının olduğunu akla getirmektedir. Güvenilir şekilde bu tür hizmetlerin kurumsal olarak yapılmasını mümkün kılacak uygulamaların yaygınlaşmasının zaman içinde bu konuda bakış açılarını ne ölçüde değiştireceği zamanla görülecek bulgular olacaktır.

Grafik 5: Yardım Kuruluşlarının Düzenlediği Yardım Kampanyalarına Katkı Sağlama

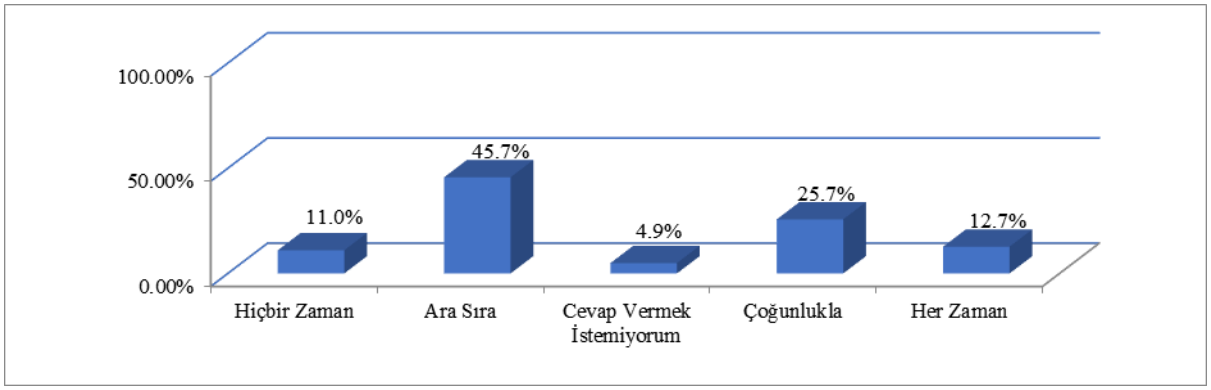

Zekatın kurumsallaşmasına yönelik katılımcılara sorulan soruya doğrudan olumsuz yaklaşanlar, deneklerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bunun nedeninin; Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler döneminde zekatın, zekat kurumu tarafından toplandığı uygulamalar hakkında fazla bilgi sahibi olmamalarında aranabileceği gibi kamunun kaynak tahsislerini doğru yaptığına yönelik şüphe ve devletin zor kullanma tekelinin bireyleri bazen zorlayacak sonuçlara yol açmasının olduğu da düşünülebilir. Sadece kamu değil cemaat ve STK'ların yıllar içinde yapılan yardımlara yönelik toplumsal güveni aşındıracak uygulamaları araştırmaya katılanların zekatın kurumsallaşmasına yönelik olumsuz eğilimin oluşumunda rol sahibidir. Bu düşünceye işaret eden bulgu, zekatın kamu eli ile toplanması halinde hangi kurumun tercih edilmesi gerektiğine ilişkin soruya, devletin gelirlerini toplayan kurum olan maliye bakanlığı ile yerel yönetimlerdeki kaymakamlık seçeneklerini tercih edenlerin toplamı %15'ten daha düşük bir düzeyde kalmaktadır. Devletin din hizmetini sunan ve organize eden Diyanet İşleri Başkanlığını tercih edenlerin, katılımcıların yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Devletin

gelirlerini toplayan kurumunun, bir parça bu hizmetin dışında tutulmasına yönelik çekincelerde hangi faktörlerin etkili olduğuna ilişkin daha ayrıntılı araştırmaların yapılmasında fayda bulunmaktadır.

Tablo 8: Zekatın Kurumsal Bir Nitelik Kazanması ve Zekata Vergi Muafiyetine Bakış

Zekatın devlet eliyle toplanmasını ister misiniz?	Frekans Dağılımı	%		***Zekat devlet eliyle toplansaydı hangi devlet kurumunun toplamasını isterdiniz?***	Frekans Dağılımı	%
Evet, isterim	101	29,2		Belediyeler	6	1,7
Fikrim yok	19	5,5		Devlet denetiminde STK'lar	37	10,7
Hayır, istemem	183	52,9		Diğer	72	20,8
Kararsızım	43	12,4		Diyanet İşleri Başkanlığı	182	52,6
Toplam	346	100,0		Maliye Bakanlığı	24	6,9
				Yerel Mülki İdareler, Kaymakamlık	25	7,2
				Toplam	346	100,0
Zekat verenlerden vergi indirimi yapılsaydı verilen zekat miktarı artar mıydı?	Frekans Dağılımı	%		***Zekat hesaplama programı oluşturularak mükelleflere bu hizmetin verilmesi zekat ödemelerinin artmasında fayda sağlar mı?***	Frekans Dağılımı	%
Evet, zekat miktarı artardı	206	59,5		Evet, fayda sağlar	185	53,5
Fikrim Yok	46	13,3		Fikrim yok	60	17,3
Hayır, artmazdı	73	21,1		Hayır, fayda sağlamaz	71	20,5
Kararsızım	21	6,1		Kararsızım	30	8,7
Toplam	346	100,0		**Toplam**	346	100,0

Vergi ile zekat arasındaki ilişkiyi analiz edecek soruya, katılımcıların yüksek düzeyde olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Türkiye'de halen vergilerin yaklaşık olarak %60'nın dolaylı şekilde (BUMKO, 2019) toplandığı dikkate alındığında hane halkının üzerinde küçümsenmeyecek düzeyde vergi yükünün zekat ibadetine etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Zekat ödemelerinin Malezya'da olduğu gibi vergi ödemelerinde mahsup edilecek şekilde yapılacak bir düzenlemenin zekat ibadetine katılımın daha yüksek olması ve asimetrik bilgi probleminden kaynaklanan kamusal kaynak etkinsizliğinin önüne geçilerek daha etkin şekilde yoksulluk ile mücadele edilmesine olanak sağlayacağı düşünülebilir. Zekatın doğru şekilde hesaplamasında yaşanan muhtemel sorunların ne düzeyde olduğunu anlamaya yönelik olarak sorulan bir soru olan zekat hesaplama program desteğinin katılımcıların yarısından fazlasının olumlu karşıladığı görülmektedir.

Tablo 9: Zekatın İfasını Etkileyen Faktörler Hakkında Sorular

Dindarlar neden zekat vermez?	Frekans Dağılımı	%		***Daha adaletli bir gelir dağılımı için zekatın ne kadar etkisi olabileceğini düşünüyorsunuz?***	Frekans Dağılımı	%
Bilgi eksikliğinden	80	23,1		Çok etkisi olabilir	184	53,2
Diğer	19	5,5		Etkisi olabilir	95	27,5
Kendisini zekat mükellefi olarak görmediğinden	84	24,3		Etkisi olmaz	24	6,9
Mal sevgisi ve mal biriktirme isteğinden	132	38,2		Fikrim yok	33	9,5
Nasıl vereceklerini bilmediklerinden	5	1,4		Hiçbir etkisi olmaz	10	2,9
Yerine ulaşacağına inanmadıklarından	26	7,5		**Toplam**	346	100,0
Toplam	346	100,0				

Dindar kesimin gelir düzeyi arttıkça verdikleri zekat miktarı da artıyor mu?	Frekans Dağılımı	%		***Ülkemizde vergi oranlarının yüksek olması zekat ödemelerini olumsuz yönde etkiler mi?***	Frekans Dağılımı	%
Evet, artıyor	117	33,8		Evet, olumsuz yönde etkiler	214	61,8
Fikrim Yok	75	21,7		Fikrim yok	38	11,0
Hayır, artmıyor	118	34,1		Hayır, olumsuz yönde etkiler	74	21,4
Kararsızım	36	10,4		Kararsızım	20	5,8
Toplam	346	100,0		**Toplam**	346	100,0

Tablo 9'da dindarların zekat ibadetini gereğince ifasının önündeki engellerin neler olduğu ve gereğince ifa edilmesi halinde sosyal adalet üzerindeki etkisini analiz edilen sorular yer almaktadır. Tablodan da görüleceği gibi, zekat ibadetinin gereğince ifa edilmesinin önündeki en önemli faktörün, insanların mala olan düşkünlüğü ve mala olan sevgisi olduğu görülmektedir. Bilgi eksikliği ile zekat ödemekten kaçınmanın bir diğer faktör olduğuna ilişkin bulgular öne çıkmaktadır. Zekatın kurumsal bir yapıya kavuşmasıyla bu ifade edilen faktörlerin azaltılmasında etkili olacağı söylenebilir. Gelir ile zekat ödeme düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik soruya katılımcıların verdikleri cevapların bir yön ifade edilecek bulguya dönüşmediği görülmektedir. Zekatın gelir adaleti ve yoksullukla mücadeledeki konumuna ilişkin soruya katılımcıların çok büyük kısmının verdikleri cevap zekatın olumlu bir etkisi olacağını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu araştırmadan elde edilen bulgular; kamunun bir zekat kurumu oluşturmasına yönelik beklentilerinin olmadığı, ancak devlet eliyle toplanması durumunda zekatın bir ibadet olması sebebiyle topluma din hizmetini sunan kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilmesi beklenmektedir. Ayrıca halen hane halkı üzerinde vergi yükünün yüksekliği de göz önünde bulundurularak, zekat ödemelerinin vergilerden mahsup edilecek bir uygulamanın benimsenmesinin zekat ödemeleri üzerinde olumlu etkileri olacağı beklenmektedir. Zekat kurumu ile yoksulluğun azaltılmasında daha başarılı sonuçların alınmasına ilişkin potansiyelin var olduğunu düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE BULGULAR

İslam ülkelerinin önemli bir kısmında yoksulluk ve gelir adaletinin önemli bir sorun olduğu ve bunun azaltılmasında İslam dininin önemli bir kurumu olan zekat kurumunun rolünün ne olacağı bu bildiride analiz edilmiştir. Türkiye'nin son yıllarda dikkate değer ekonomik büyümesine karşın gelir dağılımında ciddi bir gelişme sağlanmamıştır. Bu çalışmada; yoksulluğun Türkiye'nin önemli bir sorunu olduğu dikkate alındığında bu sorunun azaltılmasında kamunun sosyal politikalarını telafi edici veya tamamlayıcı olarak zekat kurumunun gerekliliği tespit edilmek istenmiştir. Kocaeli ilinde ikamet eden dini hassasiyetlere sahip katılımcılarla yapılan anket sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır; katılımcıların servet miktarı arttıkça, verdikleri zekat miktarında bir düşüş olduğu, vermeleri gereken asgari sınırda zekat vermedikleri görülmektedir. Yardım ederken ya da zekat verirken akraba, komşu ya da ihtiyaç sahiplerini tercih ettikleri ve yardımı STK/Vakıf vb. bir kurum aracılığı ile değil, kendilerinin ulaştırdığı görülmektedir. Yardım miktarını dini emirlere göre belirlediklerini ifade etmiş olsalar da, servetle orantılı olarak verilmesi gereken zekatın hakkıyla ifa edilmediği görülmektedir.

Katılımcılara zekatın kurumsallaşmasına bakış açıları sorulduğunda, büyük çoğunluğun buna sıcak bakmadığı görülmektedir. Kamunun kaynak tahsislerinde gözlenen sorunların bunda önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle zekat kurumunun yönetiminin özerk kurumsal bir nitelikte oluşturulması, kamusal ve bürokratik suiistimallere yol açmayacak şekilde yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir. Araştırma sonucunda denekler, zekata kurumsal bir nitelik kazandırılması durumunda bu görevi icra etmesini isteyecekleri kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde olmasını büyük ölçüde tercih etmektedirler. Bu araştırmaya göre zekat hakkında dindarların bilgi sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların, bir zekat hesaplama programının geliştirilerek, hizmete sunulmasına sıcak baktıkları tespit edilmiştir. Türkiye'de vergilerin büyük kısmının dolaylı toplanması başta olmak üzere, ortalama bireyler üzerindeki vergi yükünün yüksek olması nedeni ile bunun zekat ödemelerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Malezya'da olduğu gibi verilen zekatın vergiden mahsup edilmesine ilişkin yapılacak bir yasal düzenlemenin zekat ödeme düzeyini yükselteceği ve sosyal transfer politikasında asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan başarısızlıkların azaltılmasında faydası olacağı değerlendirilmektedir.

Katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında, insanların zekat vermemesinde farklı sebeplerin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak insanların zekat vermelerine olumsuz etki eden en önemli faktör, mala olan düşkünlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber insanların zekatın önemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ile kendilerini zekat mükellefi olarak görmüyor oluşları da, zekatın ifasında bir engel olarak görülmektedir. Dindar kesimin gelir düzeyi arttıkça, zekat ödemelerinde artış olup olmadığı sorusuna verilen cevaplarda oranların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, zekatın hakkıyla eda edilebilmesi için, farklı stratejiler ortaya koymak, insanların ödemelerini artıracak mekanizmalar geliştirmek, kurumsallaşma önündeki engelleri kaldırmak, zekatın önemini ve ekonomik hayata katkısını ortaya koyacak her türlü girişimin önünü açmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AYDIN, M. (2016), Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekat Müessesesi ve Gini Katsayısı, Akademik Bakış Dergisi, 57, 55-72.

BADUR, M.M., (2016), Zekat-Yoksulluk İlişkisine Dair Modern Tartışmalar, İlke Dergisi, 5, 1-15.

BİLEN, M. (2016), Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu, Türkiye İslam İktisadı Dergisi, 3 (1), 17-35.

BÜTÇE VE MALİ KONTROL GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2019), www.bumko.gov.tr

CREDİTSUİSSE, Credit Suisse Global Wealth Databook 2014, p. 126.

ÇSGB, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017.

ERKAL, M. (2008), Zekat Bilgi ve Uygulama, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

İSAV, (2017), Tarihte ve Günümüzde Zekat Uygulamaları, İstanbul: Ensar Neşriyat.

KAHF, M.(2010), Zakah, http://monzer.kahf.com/papers/english/Zakah.pdf adresinden erişildi. 15.02.2019 tarihinde erişildi.

KALKINMA BAKANLIĞI, Temel Ekonomik Göstergeler, Kalkınma Bakanlığı, 2018.

KARDAVİ, Y. (1966), Fakirlik Karşısında İslam, Ankara: Nur Yayınları.

KNOEMA, https://knoema.com/)

MUDO, M., MARZUKİ, A., SHAHARUDDİN, A., (2006), FactorsInfluencingIndividualParticipation inZakatContribution: ExploratoryInvestigation, TheSeminarforIslamicBankingand Finance 2006 (iBAF2006), 29 – 30 August 2006, Kuala Lumpur.

SARGIN, İ. (2014), Yoksulluk ve Zenginlik Kavramlarına Zekat Bağlamında Farklı Bir Bakış, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (1), 151-168.

SELÇUK, M., GÖRMÜŞ, Ş. (2019), Zekatın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi, İstanbul: İktisat Yayınları.

SEN, A. (1999), Özgürlük ve Kalkınma, Ayrıntı yayınları, 1999, İstanbul.

SIRIM, V. (2018), Arz Yönlü Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekatın Yeri, Uluslar arası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 4(1), 110-120.

OECD, https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm

ÖZDEMİR, S. (2004), Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: "Refah Karması" ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 48, 97-127.

TURAN, M. (2018), Zekat Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım, İstanbul: Mevsimler Kitap.

TÜİK, (2018), Tarımsal İşletme Yapı Araştırması 2016, Sayı: 24869 Nolu Bülten, 19 Nisan 2018.

TÜİK, (2017) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları,

TÜSEV, (2016), Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması, https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/turkiyede_bireysel_bagiscilik_ve_hayirseverlik.pdf, 16.09.2018 tarihinde erişildi.

UNDP, (2018) Human Development Report.

WAHID, H., KADER, R.A., AHMAD, S. (2011), Localization Of Zakat Distribution andThe Role Of Mosque: Perceptions of Amil andZakatRecipients in Malaysia International Zakat Forum içinde. Malezya.

WORLD BANK, (2019), World PovertyClocak, https://worldpoverty.io

YAVUZ, Y.V. (1977), İslam'da Zekat Müessesesi, İstanbul: ÇığırYayınları.

YUMNA, A. (2017), Sosyal Bir Mekanizma Olarak Üretici Zekatın Sunduğu Fırsat ve Tehditler: Endonezya'da Bir Vaka İncelemesi, L. Sunar içinde, İslam İktisadında Sosyal Adalet(s. 117-145), İstanbul: İktisat Yayınları.

ŞUBḤĪZĀDE ʿABDĪ'NİN MANZUM BİR ʿARŻ-I ḤĀLİ

Mehmet Akif YALÇINKAYA[1]

[1]Öğr. Gör. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

e-mail: mayalcinkaya@nku.edu.tr

Özet: Arz-ı hâl veya diğer bir ifadeyle arzuhâl bir işle ilgili olarak bir makama veya resmi daireye sunulan dilekçe manasına gelmektedir. Türk-İslam devletlerinde şikayet veya istek sahibi tek tek veya topluca, yazılı veya sözlü olarak arzuhallerini iletebilmektedir. Bugünkü dilekçe formatındaki arzuhallerin yanı sıra edebi eserlerde hem mensur hem de manzum arz-ı hâller yer alır. Bu bildiride 18. yüzyıl şairlerinden Abdî'nin manzum bir arzuhali incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Subhîzâde Abdî, manzum, arz-ı hāl

A VERSE PETITION BY ŞUBḤĪZĀDE ʿABDĪ

Abstract: *Arz-ı hal* or stated *arzuhal* in other words means a petition that is presented to a state office or authority regarding a matter. In Turkish-Islamic states, individuals that had complaint or request could convey their arzuhal individually or in groups and in written or oral forms. In addition to petitions in the format of petitions today, there are petitions both in prose and in verse in literary works. In this paper, a verse petition of Abdi, who is one of the 18th century poets, will be examined.
Key words: Classical Turkish Literature, Subhîzâde Abdî, poetic, petition

Şubḥīzāde ʿAbdī'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı Abdullah olan şair İstanbul'da doğdu. Şiirlerinde Abdî mahlasını kullandı. Subhî Ahmed Efendi'nin soyundan geldiği için Subhîzâde namıyla tanındı. Şair bir aileden gelen Abdi'nin dedesi Subhî Ahmed Efendi ve babası Feyzullah Feyzî de şairdir. İlmiye sınıfına mensup olan şair kalemden yetişip hâcegân oldu. 1748 senesinde rûznâme-i sâniliğe atandı. Ardından maliye tezkerecisi olan şair 1752'de bu görevinden azledildi, aynı sene tekrar aynı görevine atandı. 1758'de yeniçeri katibi, 1759-60'da sadaret kethüdası oldu. 1770'de azledilerek taşraya gönderilen Abdi 1771'de geri döndü ve 1762'de baş muhasebeci oldu 1763-64'te bu görevden de azledildi. Abdî, 1761 senesinde vefat etti.[1] Kaynaklarda Abdî'nin eserleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur.[2] İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü No:749'da kayıtlı Abdî Divanı üzerinde yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[3]

Şubḥīzāde ʿAbdī'nin Manzum Arzuhâli

ʿArż-ı ḥāl diğer bir ifadeyle arzuhal, bir işle ilgili olarak bir makama veya resmi daireye sunulan dilekçe manasına gelmektedir.[4] Tarihi kaynaklara göre Türk-İslam devletlerinde şikayet veya istek sahibi tek tek veya topluca, yazılı veya sözlü olarak arzuhallerini iletebilmektedir. Arzuhaller

[1] Hayatı ve eserleri kısmı hazırlanırken aşağıdaki eserlerden faydalanılmıştır: Adnan İnce, *Tezkiretü'ş-Şuara Sâlim Efendi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2005, s. 449-500; Sadık Erdem, *Râmiz ve Adâb-ı Zurafâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994, s. 216-217: Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., C. 1, İstanbul 1996, s. 74; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili*, Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, C 1, s. 643; Hakan YALAP, *Subhizâde Abdî (Abdullah) Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı (inceleme-metin-indeks)*, Niğde Ünv. SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007, s. 14-18; Yunus Kaplan, "ABDÎ, Subhî-zâde Abdullah", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1074

[2] Kaplan, agm., http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1074

[3] Yalap, agt., s. 21

[4] Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1316, s.933; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2011, s. 104

taşradaki idareci ve makamlardan başlayarak padişaha kadar her türlü makama sunulabilirdi. Elbette ki bu arzuhallerin en önemlisi ve en etkilisi padişaha sunulanlar idi. Koçi Bey Risalesi'nde arzuhallerin nasıl kabul edileceği ve halkın şikayetlerinin nasıl dinleneceği hususuna özel bir bölüm ayırmıştır. Buna göre arzuhaller bizzat padişahın emriyle kapucular kethüdası tarafından toplanır, padişahın bunları tek tek değerlendirmesinin akabinde bir hatt-ı hümayunla ilgilenmesi sadrazama için gönderilirdi. Devlet idaresinde ve toplumsal yaşamda görülen bir takım aksaklıklar ve sorunlar manzum veya mensur olarak zaman zaman arzuhaller vasıtasıyla padişaha sunulurdu.[5]

Muhtelif edebi eserlerde hem mensur hem de manzum arz-ı hâller yer alır. Zaman zaman divan şairlerinin divanlarında çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış manzum arz-ı hallere rastlamak mümkündür. Şairler bu arz-ı hâller vasıtasıyla içinde bulundukları durumu ve taleplerini mensur arz-ı hâllere nispetle daha sanatlı ve farklı bir şekilde ifade etme imkanına sahip olmuşlardır.[6]

Bu bildiride tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Kitaplığı, 763 numarada kayıtlı olan mecmuada yer alan Subhîzâde Abdî'ye ait bir arz-ı hâl incelenecektir. Mecmua, Fâiz Efendi ve Şâkir tarafından III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa için hazırlanmış olup 18. Asrın ve Lale Devri'nin şiir örneklerini içermektedir.[7] Mecmuanın iç kapağında "Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sulṭân Aḥmed Ḫān ʿaleyhi'r-raḥmeti ve'l-ġufrān Ḥazretlerine ve Vezīr-i Aʿẓamı Merḥūm İbrāhīm Paşa Ḥażretlerine ʿaşırlarında olan şuʿārānuñ ʿarż itdükleri ḳaṣāyid ü tevārīḫdür emirleriyle Fāyiz Efendi ve Şākir Begefendi'ye cemʿ ü taḥrīr itdürdikleri mecmūʿa-i nefīsedür" ibaresi yer alır.

ʿArż-ı Ḥāl-i Manẓūm Ṣubḥī-zāde Çelebi Yesirallāhu maḳāṣidehu başlığını taşıyan manzume 67 beyitten meydana gelmiş olup ***fâilâtün/mefâîlün/faʿlün*** vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Şair, manzumesine padişahın damadı İbrahim Paşa'yı övgüyle başlar.[8] Onu Süleyman Peygamberin katibi ve veziri olan Asaf'a benzetir. O, şerefli bir sadrazam, cömertlik ve iyilik kaynağıdır.[9] Yöneticilikleri ve cömertlikleriyle ün salmış Bermekî vezirlerine eş lütuf ve kerem denizidir.[10] Bu övgülerin ardından şair kendi durumu hakkında bilgi vermeye başlar. Yaşının kırka vardığını, sıkıntı içinde olduğunu[11], doğru düzgün bir kıyafet bile giyemediğini[12], bu yüzden dertli gönlünün dünyayı aydınlatan sadrazamın dilek kapısına geldiğini ifade eder.[13] Maaşının yetersiz kaldığı için gece gündüz kaygılıdır[14] ve bir yıldır da sadrazamın yüce kapısına uğramamıştır.[15] 19.

---

5 Mehmet İpşirli, "Arzuhal", TDVİA, İstanbul 1991, C3, s. 447.

6 H. Dilek BATİSLAM, "Divanlardaki Manzum 'Arz-ı Hâller", *Turkish Studies*, Volume 3/1 Winter 2008, p. 211.

7 Metin HAKVERDİOĞLU, "Orijinal Bir Durûb-ı Emsâl-i Osmânî Örneği Meâlî'nin Atasözleri Kasidesi", *Turkish Studies*, Volume 4/5 Summer 2009, p. 199.

8 Ḥażret-i Āṣaf-ı kerem-perver
Aʿnī Dāmād-ı Şāh-ı cūd-āver

9 Ṣadr-ı aʿẓam o ẕāt-ı pür-ekrem
Menbaʿ-i çeşmesār-ı cūd u himem

10 Āṣaf-ı Bermekī veliyy-i niʿam
Baḥr-ı gevher niṣār-ı luṭf u kerem

11 Sinnimüz irmiş idi ḫamsīne
Merḥamet ḳıl bu zār-ı ġamgīne

12 Geymedüm ʿömrim içre bir ḫilʿat
Dāġ dāġ oldı bu dile ḳat ḳat

13 Çoḳ çerāġuñ bu dār-ı dünyāda
Dil-i zārım der-i temennāda

14 Cüzʾi ḳalmış idi medār-ı maʿāş
Ḥaḳḳ bilür rūz u şeb gönülde telāş

15 Bir sene oldı ḫāli ʿizzetine
Sürmedüm rū-yı bāb-ı devletine

beyitte ise *"Beni bir mansıp ile aydınlat ki hasetçi kalpte yüz bin yara oluşsun"* [16] diyerek esas maksadını dile getirir. 28. beyte kadar yine padişaha övgü ve duaya devam eder.[17] 28. beyitte *"Yaralı gönlümde bir sıkıntım var. Lutf et dinle sana bir arzuhalim var"* diyerek tekrar içinde bulunduğu olumsuz şartları, dert ve sıkıntılarını anlatmaya devam eder. Bir vakit garip ve kimsesiz bir halde gurbete düşmüştür.[18] Bir elçi ile gidip gönül ehli birinin sır katibi olmuştur.[19] Her şey yolunda giderken diğer taraftan babası vefat etmiş ardında bir çul bile bırakmamıştır.[20] Bir tarafta alacaklıların izdihamı diğer taraftan düşmanların gürültüsü patırtısı canını iyice sıkmış ve oradan şairi ayrılmaya mecbur bırakmıştır.[21] Kendini zamanın akışına bırakmış Mısır'a varmıştır.[22] Aksi feleğin iltifatını görüp Mısır'da tezkereci olmuştur.[23] Sonra gönlüne memleket hasreti düşünce Anadolu'ya yönelmiş sevinçle Edirne'ye gelmiştir.[24] Şairin burada da işleri yaver gitmiş bir zat onun elinden tutup mevkûfat kalemine aldırmıştır.[25] Uzun bir süre kethüda katibi olmuş onun sayesinde kötü bir gün yaşamamıştır.[26] Fakat hamisinin aceleyle azledilmesiyle Abdî için yine kötü günler başlamıştır.[27] Bütün birikimleri fazlasıyla gitmiş kış ortasında sersefil kalmıştır.[28] Bu durumda sadrazamın *"Merhamet edin!"* hadis-i şerifine riayet edip viran kalbini onarmasını ister.[29] Bir yazı (emir) ile iyilik

---

[16] Beni bir manṣıb ile eyle çerāġ
Ola ḳalb-i ḥasūda yüz biñ dāġ

[17] Renc-i ekdār görmeye aṣlā
Ẕāt-ı pākiñ muʿammer ide Ḫudā
Ey benüm mekremetlü sulṭānum
Ayaġuñ tozına fidā cānum
Neyyir-i dād-ı ʿadlüñ ile cihāñ
Buldı el-ḥamdülillāh emn ü emān

[18] Bir zamān bu ġarīb ü bu bīkes
Ġurbete oldı reh-neverd-i heves

[19] (…) ʿazm itdüm ilçi ile bile
Kātibü's-sırr olup ol ehl-i dile

[20] Bu ṭarafda peder vefāt itmiş
Mā-melek hep telef olup gitmiş
Odda bir köhne būriyā ḳalmış
Anı daḫi gelen giden çalmış

[21] Bir ṭarafdan tezāḥüm-i ġuremā
Bir ṭarafdan şemātet-i aʿdā
Gördüm ārāma ḳalmadı imkān
Eyledüm bi'ż-żarūre terk-i mekān

[22] Kendimi pāy-māl-i ʿaṣr itdüm
Vararaḳ ārzū-yı Mıṣr itdüm

[23] Görüben iltifāt çerḫ-i kecī
Olmuş idüm Mıṣırda teẕkereci

[24] Düşdi nāgeh derūne ḥubb-i vaṭan
Rūma meyl itdi ṭabʿ-ı nādire fen
Cān atup dār-ı naṣr-ı (…)
Yaʿni geldüm diyār-ı Edrene'ye

[25] Baña yār u muʿīn olup bir ẕāt
Beni itdi vekil-i mevḳūfāt

[26] Kātib-i ketḫudā olup nice gün
Görmedüm sāyesinde ? bir gün

[27] ʿAzl olındı o da ʿucālet ile
Yine ḳaldum ġam u felāket ile

[28] Mā-melek gitdi hep ziyāde ile
Ḳalmışum ḳış güninde sāde ile

[29] İrḥamū ḳavline riʿāyet ḳıl
Ḳalb-i vīrānumı ʿimāret ḳıl

ve yardımları gerçekleşecek böylece Abdi mutlu mesut günlerine dönecektir.[30] Ayrıca şair, Sadrazam İbrahim Paşa'dan başka kimseye yardım talebinde bulunmamıştır.[31] Durumunu samimi bir dille arz ettikten sonra tekrar hamisine hayır duaya devam eder. Allah'tan hamisinin saadetle ömrünü uzun etmesini[32], kıyamete kadar bu halis kişiliğinin devam etmesini temenni eder.[33] Manzumenin sonunda Yüce Allah'ın daima hamisine yardımcı olması duasına amin der ve[34] ardından Arapça bir dua ifadesiyle arzuhaline son verir.

ʿArż-ı ḥālin metni

ʿARŻ-ḤĀL-İ MANẒŪM-I ŞUBḤĪZĀDE ÇELEBİ *YESİRALLĀHU MAḲĀṢİDEHU*[β5]
(fāʿilātün mefāʿīlün faʿlün)

1 Ḥażret-i Āṣaf-ı kerem-perver
Aʿnī Dāmād-ı Şāh-ı cūd-āver

2 Ṣadr-ı aʿẓam o ẕāt-ı pür-ekrem
Menbaʿ-ı çeşmesār-ı cūd u himem

3 Āṣaf-ı Bermekī veliyy-i niʿam
Baḥr-ı gevher niṣār-ı luṭf u kerem

4 Ẕātı ʿömr-i ṭabīʿīye irsün
Devlet ü ʿizzet ile şaġ olsun

5 ʿArż-ı ḥāl-i ḥaḳīr-i pür-taḳṣīr
Budur inhā-i derd-mend-i faḳr

6 Yem-i pür-cūdsın ḫurūş ile
ʿArż-ı ḥāl-i ḥaḳīri gūş eyle

7 Sinnimüz irmiş idi ḫamsīne
Merḥamet ḳıl bu zār-ı ġamgīne

8 Geymedüm ʿömrim içre bir ḫilʿat
Dāġ dāġ oldı bu dile ḳat ḳat

9 Çoḳ çerāġuñ bu dār-ı dünyāda

30 Bir kitābetle şād u ḫurrem ola
Luṭf u iḥsānuñ ile hem-dem ola

31 Eyledüm çünki dergehüñden dād
Ġayri bir ferde eylemem feryād

32 ʿÖmrüñi devlet ile Rabb-i Mecīd
İde günden güne füzūn u mezīd

33 Ẕāt-ı pākiñ bi-ḥaḳḳ-ı āl-i kirām
Ber-devām ola tā-be-rūz-i ḳıyām

34 Ḥażret-i Ḥaḳḳ hemīşe ola muʿīn
Saña dāʾim budur duʿā āmīn

35 Allah onun işlerini kolaylaştırsın.

Dil-i zārum der-i temennāda

10 Luṭf u iḥsānuñı görüp dil-i zār
Der-i luṭfuñda çoḳ ümīdüm var

11 Cüzʾi ḳalmış idi medār-ı maʿāş
Ḥaḳḳ bilür rūz u şeb göñülde telāş

12 Nice vīrāneler olup maʿmūr
Nice maḥzūnlar olup mesrūr

13 Bir sene oldı ḥāli ʿizzetine
Sürmedüm rūy-ı bāb-ı devletine

14 İtmedüm ẕerrece duʿāda ḳuṣūr
Gerçi ekdār ile göñül maʿẕūr

15 Āṣaf-ı Bermekī kerem-baḫşā
Ẕerre luṭfıñ ider beni iḥyā

16 ʿĀleme māye-i saʿādetsiñ
Maʿden-i cūd u kān-ı reʾfetsiñ

17 Ḥātem-i Ṭayy geleydi bir daḫi
Nicedür fehm iderdi merd-i saḫī

18 Yoḳdurur sözlerümde ẕerre ḫilāf
Ṭuruyor işte tārīḫ-i eslāf

19 Beni bir manṣıb ile eyle çerāġ
Ola ḳalb-i ḥasūda yüz biñ dāġ

20 Ẕātı devletle ber-devām olsun
Ḳulları cümle şādkām olsun

21 Renc-i ekdār görmeye aṣlā
Ẕāt-ı pākiñ muʿammer ide Ḫudā

22 Ey benüm mekremetlü sulṭānum
Ayaġuñ tozına fidā cānum

23 Ey nesaḳsāz-ı kişver-i İslām
Buldı rāyiñle intiẓām aḥkām

24 N’ola olsañ ḳarīn-i luṭf-ı āle
Ḳıldı ẕātuñ Ḫudā bu dīne penāh

25 Neyyir-i dād-ı ʿadlüñ ile cihāñ
Buldı el-ḥamdülillāh emn ü emān

26 Naẓaruñ ḫalḳa ebr-i nīsāndur
Nuṭḳ-ı pāküñ zülāl-i iḥsāndur

27 Ḳademüñ rūḥ virdi çün bu dīne
Umaram fātiḥ olasın Budin’e

28 Dil-i zārumda infiʿālüm var
Diñle luṭf ile ʿarż-ı ḥālüm var

29 Bir zamān bu ġarīb ü bu bīkes
Ġurbete oldı reh-neverd-i heves

30 (…) ʿazm itdüm ilçi ile bile
Kātibü’s-sırr olup ol ehl-i dile

31 Nice sāl anda eyledüm teʾḫīr
Çekdigum derdi idemem taḳrīr

32 Bu ṭarafda peder vefāt itmiş
Mā-melek hep telef olup gitmiş

33 Odda bir köhne būriyā ḳalmış
Anı daḫi gelen giden çalmış

34 Bir ṭarafdan tezāḥüm-i ġuremā
Bir ṭarafdan şemātet-i aʿdā

35 Gördüm ārāma ḳalmadı imkān
Eyledüm biʾż-żarūre terk-i mekān

36 Kendimi pāy-māl-i ʿaṣr itdüm
Vararaḳ ārzū-yı Mıṣr itdüm

37 Görüben iltifāt çerḫ-i kecī
Olmış idüm Mıṣırda teẕkereci

38 Düşdi nāgeh derūne ḥubb-i vaṭan

Rūma meyl itdi ṭabʿ-ı nādire-fen

39 Cān atup dār-ı naṣr-ı (…)
Yaʿni geldüm diyār-ı Edrene'ye

40 Baña yār u muʿīn olup bir ẕāt
Beni itdi vekil-i mevḳūfāt

41 Kātib-i keṯḫudā olup nice gün
Görmedüm sāyesinde meç bir gün

42 ʿAzl olındı o da ʿucālet ile
Yine ḳaldum ġam u felāket ile

43 Mā-melek gitdi hep ziyāde ile
Ḳalmışum ḳış güninde sāde ile

44 Ḥabbe vü ḥabbeden olup ʿārī
Şimdi kārım fiġān u hem zārī

45 Bilür aḥvālümi ʿale't-tafṣīl
Ẕāt-ı ʿālī-neseb vezīr-i celil

46 Yaʿnī tevḳīʿi Muṣṭafā Paşa
Ṣadr-ı ʿālī-neseb kerem-pirā

47 Ola dāʾim o ẕāt-ı ʿālī-şān
Sābıḳu'l-ḫayr bī-kesān-ı zamān

48 Saña ḳaldı netice-i ümem
Ey hem-sāz-ı ārzū-yı dilem

49 Bay u dervişe ey kerem kānı
Eyledüñ luṭfiñ ile dermānı

50 Beni daḫi bi-ḥaḳḳ-ı nūr-ı Nebī
Eyle bu cāndan müntesibi

51 *İrḥamū*[36] ḳavline riʿāyet ḳıl
Ḳalb-i vīrānumı ʿimāret ḳıl

52 Raḥm ḳıl ʿāṭıfetlü sulṭānum

36 İrḥamū men fi'l-arḍi yerḥamkum men fi's-semāʾi. Yeryüzündekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin. Hadis-i şerif

Göricek eşk-i çeşm-i giryānum

53 Senden ümīdüm ey kerīm-i cihān
Feyż-i cūdıñla bu dil-i nālān

54 Bir kitābetle şād u ḫurrem ola
Luṭf u iḥsānuñ ile hem-dem ola

55 Eyledüm çünki dergehüñden dād
Ġayri bir ferde eylemem feryād

56 Bī-kesem luṭfuñ ile eyle nigāh
Vire maḳṣūduñı senüñ Allāh

57 ʿÖmrüñi devlet ile Rabb-i Mecīd
İde günden güne füzūn u mezīd

58 Ẕāt-ı pākiñ bi-ḥaḳḳ-ı āl-i kirām
Ber-devām ola tā-be-rūz-i ḳıyām

59 Sāye-i devletüñde bay u faḳīr
Göreler nice nice ḫayr-ı keşīr

60 Her umūrıñ ide Ḫudā-yı Ḳadīr
Keremünden muvāfıḳ takdīr

61 Ṣadr-ı devletde ber-ḳarār olasıñ
Burc-ı rifʿatde üstüvār olasıñ

62 Ḥaḳḳ ḫaṭādan seni emīn itsün
İki ʿālemde kām-bīn itsün

63 ʿİzzetüñ rifʿatüñ mezīd olsun
Sāye-i reʾfetüñ medīd olsun

64 Tevsen-i devleti ide saña rām
Ḥażret-i Ẕi'l-celāli ve'l-ikrām

65 Çār faṣluñ bahār olup her bār
ʿİd ü ḳadr ola saña leyl ü nehār

66 Ḥażret-i Ḥaḳḳ hemīşe ola muʿīn
Saña dāʾim budur duʿā āmīn

67 Ceʿalallāhu ʿayşekum raġdā
Tavvelallāhu ʿömrekum ebedā[37]

Sonuç

Bir talep veya bir şikayeti padişah, sadrazam veya diğer devlet yetkililerine iletmek amacıyla yazılan arzuhaller mensur şekillerinin yanı sıra divanlarda, mecmualarda vs. eserlerde manzum olarak da yer alabilmektedir. Şiirin dönemin yöneticileri ve ileri gelenleri arasında kayda değer bir önemi olduğu nazar-ı dikkate alındığında manzum bir arzuhalin şikayet veya talebi muhatabına ifade etmede daha etkili olacağı aşikardır. Abdî, arzuhalinde yaşadığı sıkıntılardan bahsetmiş bunların çözümü için Sadrazam İbrahim Paşa'ya manzum arzuhali vasıtasıyla dilek ve taleplerini sanatlı bir dille ve samimi bir üslupla arz etmiştir. Manzum arzuhâller üzerinde yapılacak çalışmalar bu türün daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Batislam, H. D. (2008). Divanlardaki Manzum 'Arz-ı Hâller, Turkish Studies, (3)1.

Erdem, S. (1994). Râmiz ve Adâb-ı Zurafâ'sı, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.

Faiz Efendi ve Şakir Bey Mecmuası, Halet Efendi Kitaplığı, No: 763 İstanbul.

Hakverdioğlu, M. (2009). Orijinal Bir Durûb-ı Emsâl-i Osmânî Örneği Meâlî'nin Atasözleri Kasidesi, Turkish Studies, (4)5.

İnce, A. (2005). Tezkiretü'ş-Şuara Sâlim Efendi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

İpşirli, M. (İstanbul). "Arzuhal", TDVİA, İstanbul, 3.

Kaplan, Y. (2013). ABDÎ, Subhî-zâde Abdullah. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.

Mehmet Süreyya, (1996). Sicill-i Osmanî, Yay. Haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1.

Parlatır, İ. (2011), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Yargı Yay.

Şemseddin S. (1316). Kâmûsü'l-A'lâm, İstanbul: Mihran Matbaası.

Tuman, M. N. (2001). Tuhfe-i Naili, Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 1.

Yalap, H. (2007). Subhizâde Abdî (Abdullah) hayatı edebî kişiliği ve divanı (inceleme- metin- indeks), Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Ünv.

[37] Allah yaşamınızı bereketli kılsın. Ömrünüzü uzun eylesin.

Dönüşümcü Liderlik, Bireysel Yaratıcılık ve İçedönüklük İlişkisi: Yeni Girişimler (Startup) ve Kurumsal Organizasyonların Karşılaştırılması

[1]Melda AKAN **[2]Doç.Dr. Serdar BOZKURT**

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.L. Öğrencisi, meldakarasahin@gmail.com

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, serdarbozkurt34@gmail.com

Özet: Günümüzün hızla gelişen ve değişen iş dünyasında, iş yapma biçimlerine uygun olarak startup olarak adlandırılan yeni girişimler ortaya çıkmıştır. Dünyada 2008 yılındaki ekonomik krizden sonra sayıları ve etkinlikleri hızla artan startup'lar, en büyük şirketleri geride bırakarak dünyanın en değerli firmaları haline gelmeye başlamıştır. Örneğin, 2017 yılında 34 startup 1 milyon dolar değerini aşarak tek boynuzlu girişim (unicorn) statüsüne erişmiştir (Gabbert ve Bowden, 2018). Startup kelimesinin birçok tanımı olsa da P.Graham'a (2012) göre bu kavram, hızlı büyüme üzerine kurulmuş firmaları ifade etmektedir. Bu bağlamda bu yeni ekosistemin üyelerinin örgüt yapıları ve yetenek yönetimi, kurumsal şirketlerden çok daha farklı değerlendirilmektedir. Liderler ise startup adı verilen firmaların en önemli varlıkları olarak görülmektedir. Çünkü yenilik ve değişimin öncüsü olmak bu girişimlerin vazgeçilmezidir. Rekabet avantajı kazanmak isteyen organizasyonlarda liderlerin en temel görevlerinden biri, yaratıcı çalışanları istihdam etmesi kadar, onların yaratıcılıklarının ortaya çıkarılması olarak görülebilir. Liderlik, çalışan yaratıcılığı ve beş büyük kişilik özelliği ile ilgili yapılmış araştırmalar startup ve kurumsal organizasyon ayrımını yapmadan gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, farklı organizasyonlardaki (startup ve kurumsal organizasyonlar) dönüşümcü liderlik algısı, bireysel yaratıcılık ve içedönüklük ilişkisi ortaya konulmuştur. Yeni girişimlerde (startup), yaratıcılığın kurumsal şirketlerden daha fazla desteklendiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü Liderlik, Yaratıcılık, İçedönüklük

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünya pazarında; ülkeler arasındaki ticari duvar kalkmış, şirketler, daha önce ulaşamadıkları müşterilere kolayca ulaşabilir hale gelmiş, daha önceki yüzyıllarda olmadığı kadar çok rakiple büyüme ve varlığını sürdürebilme mücadelesine girmek zorunda kalmışlardır. 2018 yılında sadece Türkiye'de 86.349 şirket kurulmuş, fakat 13.593 şirket kapanmıştır (TOBB, 2019). Buna ek olarak, Dünya Bankası raporundan derlenerek hazırlanmış olan Capital Dergisi'nin raporuna göre, Türkiye'deki şirketlerin %80'i kurulmalarını izleyen beş sene içinde kapanmakta, 10 sene içinde ise bu oran %96'ya yükselmektedir (Dil, 2016: 1). Bu pazar şartlarında teknolojik gelişmelere ve yeniliklere uyum sağlamak ve hatta bu alanlarda öncü olmak şirketler için bir zorunluluk haline gelmekte, müşterilerinin ihtiyaçlarını müşterileri bile fark etmeden tespit edip; inovatif bir yolla çözen şirketler rakiplerin bir adım önüne geçmektedir.

Amabile'e (1996: 1154) göre, bütün inovasyonlar yaratıcı fikirlerle başlar. Her yeni ve başarılı program, ürün veya servis yaratıcı bir kişi ya da takımın ürünüdür. Bu bağlamda işgörenlerinin yeteneklerinin örgütlerin başarısında önemli bir faktör olduğu açık olup, örgütlerin, dolayısıyla örgüt bünyesinde yer alan liderlerin, en değerli kaynakları olan işgörenlerini; sorun çözme, inovatif düşünme ve en önemlisi yaratıcı olma konusunda desteklemeleri kendi başarılarının da anahtarı olabilmektedir. Çalışanların yaratıcılığının liderlerinden etkilendiğini gösteren birçok deneysel çalışma vardır. Oldham ve Cummings, liderlik tarzının çalışanların yaratıcılık sürecinde önemli bir rolü olduğunu göstermiştir (1996: 613). Dönüşümcü liderler, yaratıcı düşüncenin etkisine inanırlar ve işgörenlerini henüz aralarında ilişki kurulmamış objeler ya da düşünceler arasında ilişki kurmaya motive ederler. Bu yüzden dönüşümcü liderlere sahip olmakla bireysel yaratıcılık arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin bulunduğu literatürde tespit edilmiştir (Shin ve Zhou,2003: 710).

Öte yandan literatürde konu hakkındaki araştırmalar kurumsal şirket ve startup (yeni girişim) ayrımı yapmamış, tüm bu rekabetçi ortamda yeni varlık gösteren amaçları olabildiğince büyümek ve pazarı olabildiğince penetre etmek olan startupların kurumsal şirketlerden farklı ihtiyaçları olabileceği göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada dönüşümcü liderli, bireysel yaratıcılık ve içedönüklüğün ilişkisi irdelenmiş, startup ve kurumsal şirketlerde sonucun değişkenliği incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bireysel olarak bütün istek ve ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar, gruplar halinde varlıklarını sürdürmekte ve bu grupları yönetecek, onları ortak bir hedefe koşmaya ikna edecek liderlere asırlardır ihtiyaç duymaktadırlar

(Eren, 2001: 342). Bu yüzden insanlar, ilk çağlardan beri kendi adlarına karar verecek, onları yönlendirecek liderlerin etrafında toplanmışlardır (Gül ve Şahin, 2011: 239).

Antik yunan mitolojisine ve eski Mısır uygarlığına kadar tarihi uzanan liderlik kavramı ilk kez platon tarafından "çevreyi dolaşarak yönetmek" olarak tanımlanmış (Tabak, Yalçınkaya ve Erkuş, 2007: 37), bu konuda yazılmış ilk kaynak kitap ise literatürde Ksenophon'un Cyropaedia isimli eseri olarak yer almıştır. Batı kaynaklarında ilk kez 19. Yüzyılda yer alan liderlik kelimesi, İngilizce yol göstermek (lead) kelimesinden türetilmiş olup, lider, Oxford Sözlük'te yol gösterici olarak tanımlanmıştır.

Liderlik kavramının kabul edilen tek bir tanımlaması olmasa da, Yukl'a göre tanımlar arasında süreçler ve sonuçlar bağlamında benzerlikler bulunmaktadır. Yukl (2006), liderliği takımının neyi ve nasıl yapacağı konusunda etkileme süreci olarak tanımlarken, Northouse (2017) ortak amaca ulaşmak için grup içindeki bir bireyin grubu etkileme süreci olarak tanımlar.

Tarih boyunca çeşitli liderlik tanımları ve yaklaşımları geliştirilmiştir. Günümüzde, işgörenlerin, örgütlerin en önemli kaynaklarından biri olduğunun kabul görmesi ile birlikte liderlik teorilerinde günümüzün ihtiyaçlarını karşılayacak revizyonlara gidilmiş ve modern yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Modern yaklaşımda karizmatik liderlik, etkileşimci liderlik ve dönüşümcü liderlik teorileri çalışılmıştır.

Literatürde dönüşümcü liderlik ilk defa Dawston (1973) tarafından ortaya konulmuş ardından ise Burns (1978) tarafından geliştirilmiştir. Burns'e göre çağımızın gerektirdiği liderlik ölçeklerine uygun tüm özellikleri taşıyan dönüşümcü liderler, ekibini bir vizyon etrafında motive ederek yüksek performans alan kişilerdir. Dönüşümcü liderler çevrelerini dönüştürebilir, daha iyi bir gelecek hayal ederler ve bunu takımlarıyla paylaşarak takımına benimsetirler (Eraslan, 2004,3). Bass ise dönüşümcü liderin tanımını, başkalarını amaçladıklarından daha fazlasını yapmaya motive eden, daha mücadele gerektiren beklentiler belirleyerek daha yüksek performans elde eden liderlerdir olarak yapmıştır. Buna ek olarak Bass, dönüşümcü liderlerin takipçilerini güçlendirdiğini ve takipçilerinin kendi liderlik potansiyellerini geliştirmelerine yardımcı olarak bireysel ihtiyaçlarına ve kişisel gelişimlerine dikkat ettiklerini belirtmiştir. Böylece işgörenler güven, hayranlık, sadakat gibi duygularla başta beklenilenden daha fazlasını yapmak için motive olurlar (Bass, 1987, 88).

Yaratıcılık, kelime anlamı bakımından mevcut bilgi, düşünce veya herhangi bir şeyi yeniden düzenleyerek değişikliklere yol açma, ya da daha öne var olmayan bir maddeyi, düşünceyi, bilgiyi veya durumu ortaya çıkarma sürecidir. Yaratıcılık, aynı zamanda mevcut sorunları çözmek amacıyla, herkesten ayrı düşünerek hayal etme ve daha önce üretilmemiş düşünceleri üreterek sorunların çözümüne katkı sağlayacak fikirleri bulma amacıyla kişiye ait bir zihinsel süreç olarak tanımlanabilir (Canal ve Kaplan, 2017).

Tarihi açıdan, yaratıcılık kavramı hakkında yapılmış modern araştırmalar 1950 yılında Guilford tarafından başlatılmıştır (Kahl, 2012). Guilford, yaratıcılığın tüm insanlarda sürekli bir özellik olduğunu ve tanınmış yaratıcılık yeteneği olan bireylerin "hepimizin sahip olduğu şeylerden daha fazlasına" sahip olduğunu savunmuştur (Guilford, 1950). Guilford'un yaratıcı bireyin özelliklerine, motivasyonlarına ve davranışlarına odaklanma tercihi, yaratıcılığın kavramsallaştırılmasının yolunu açmıştır.

Bireysel yaratıcılık, örgütsel yaratıcılığın temel taşı olması dolayısıyla da örgütler için yeri doldurulamaz bir öneme sahiptir (Kanbur ve Özyer, 2016). Bu bağlamda bireysel yaratıcılığın teşvik edilmesi ve buna imkan verecek bir iş yeri ortamı sağlanması durumunda örgütsel yaratıcılık artacak, iş yerinde yeniliklere odaklanan bir model kurmak mümkün olacaktır (Shin, Park ve Lim, 2013).

Son yıllarda dönüşümcü liderlerin işgören ve firma performansı üzerindeki etkileri sıklıkla incelenmiş olsa da dönüşümcü liderlerin bireysel yaratıcılığa etkisi nadiren araştırılmıştır. Bu konuda sunulan çelişkili bulgular ve bu çalışmaların deneysel doğası, dönüşümcü liderliğin, bireysel yaratıcılığa etkilerini gerçek bir ortamda anlamayı amaçlayan araştırmaları teşvik etmektedir (Gümüşoğlu ve İlsev, 2009: 461). Amabile, bireyin çalıştığı ortamın yaratıcılığın en önemli belirleyicilerinden biri olduğunu belirtmiş, işgörenin algıladığı çalışma ortamının, yani işgörenin organizasyonuna yüklediği anlamın bireysel yaratıcılıklarını ve dolayısıyla inovasyon kabiliyetlerini etkilediklerini savunmuştur. Buna ek olarak, işgörenleri ile bireysel olarak ilgilenen dönüşümcü liderler, işgörenlerinin özyeterlilik hissiyle yaratıcılıklarını olumlu yönde etkileyebilmektedirler (Bass,1990).

Jaussi ve Dionne'nin Amerika'da yaptığı araştırmada dönüşümcü liderlik ile bireysel yaratıcılık arasında bir ilişkinin olmadığı belirtilmiş, ancak, Shin, 2003 yılında Kore'de 260 arge çalışanı ve 46 yönetici ile yaptığı çalışmada, ülkemizde ise Gümüşoğlu 165 işgören ve 43 yöneticinin katıldığı bir araştırma ile, dönüşümcü lider ile bireysel yaratıcılık arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur (Gümüşoğlu ve İlsev, 2009: 470).

Bireysel yaratıcılık seviyesi bireyin bulunduğu dış ortam kadar, bireyin karakter özelliklerinden de etkilenmektedir (Furnham vd, 2008: 1067). MacKinnon (1978) yaratıcı kişinin karakter özelliklerinin şu şekilde olduğunu öne sürmüştür: ortalamanın üstünde mevcut koşullara adaptasyon yeteneği, baskı altında çalışabilme, bazı durumlarda baskıyı sönümleyebilme ve içe dönüklük eğilimi. MacKinnon'un yaptığı bu araştırmaya katılan her grubun üçte ikisinin veya daha fazlasının içe dönüklük eğilimi göstermesi, içe dönüklerin genel popülasyonun sadece dörtte birini içerdiği göz önüne alındığında araştırmayı önemli kılmaktadır (Kiersey ve Bates, 1984).

Diğer birçok araştırmacı, hem sanatta hem de bilimde yaratıcı bireylerde içedönüklük karakter özelliğine sıkça rastlandığını vurgulamıştır (Cattell ve Drevdahl, 1955; Eysenck, 1983; Gotz ve Gotz, 1979; Roe, 1951). Sternberg (1988) içedönük bireylerin görev odaklı, sosyal ilişkilere normalden daha az odaklı olduğundan içsel bir özyönetim sistemi olduğunu belirtmiş, yaratıcılığı ortaya koymak için insanlarla ilişkilerinde bile içsel bir kapsamın gerekli olduğunu vurgulamıştır (s.142). Roe (1963) içedönük bireylerin insanlar dışındaki konulara odaklandıklarını, özellikle kişilerarası tartışmalardan uzak olduklarını, dolayısıyla hayal kurma, sanat ya da fikir üretme gibi kendi kontrollerindeki konulara odaklanmayı tercih ettiklerini iddia etmiştir (Rhades, 1990: 288)

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı; dönüşümcü liderlik, bireysel yaratıcılık ve içedönüklük arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu kapsamda İstanbul'da kurumsal şirkette çalışan 128, startup'ta çalışan 92 kişiden toplam 220 veri toplanmış, bu katılımcılardan ikisinin yanıtları eksik bırakıldığından 218 anketle analiz yapılmıştır. Türkiye'de kurumsal şirket ve startuplarda çalışan herkese ulaşmanın zorluğundan dolayı, çalışmanın kapsamı İstanbul ile sınırlandırılmış ve katılımcılar tesadüfi olmayan kartopu örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Elde edilen veri sayısı araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Katılımcıların Profili

Araştırma nicel bir çalışma olup, veriler anket ile toplanmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların yüzde 40,83'ünün kadın, yüzde 59,17'sinin erkek olduğu görülmüştür. Daha önce başka bir firmada iş tecrübesi olan katılımcıların, ilk işi olanlardan yaklaşık 4 katı olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Anket katılımcılarının demografik özellikleri

Demografik Özellik	N	%
Cinsiyet		
Kadın	89	40,83
Erkek	129	59,17
Yaş		
22-27	56	25,69
28-33	93	42,66
34-41	42	19,27
42-49	18	8,26
50 ve üzeri	9	4,13
Eğitim		
Yüksekokul	14	6,42
Üniversite	125	57,34
Y.lisans ve üzeri	79	36,24
İş Tecrübesi (Yıl)		

1-5 yıl	77	35,32
6-10 yıl	67	30,73
11-15 yıl	32	14,68
16 yıl ve üzeri	42	19,27
Başka bir işyerinde tecrübe		
Evet	174	79,82
Hayır	44	20,18
Pozisyon		
Uzman	129	59,17
Yönetici	89	40,83

3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Anket formu üç ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçekler; dönüşümcü liderlik özellikleri için Podsakoff'un 1996 yılında geliştirdiği 23 maddeden oluşan "Dönüşümcü Liderlik Ölçeği", çalışanların yaratıcılık seviyelerini ölçmek için Balay tarafından 2010 yılında geliştirilen tek boyut ve 16 ifadeden oluşan "Bireysel Yaratıcılık Ölçeği" ve çalışanların içedönüklük özelliklerini ölçmek amacıyla John, Donahue ve Kentle tarafından 1991 yılında geliştirilen kişilik envanteridir.

3.4. Bulgular

Ankete katılan çalışanların demorafik özellikleri ile ilgili kavramlar arası ilişkiler bu bölümde ele alınmıştır. Anket ifadeleri beşli likert ölçeğinde sorulmuş olup, cevap seçenekleri: "1: Kesinlikle katılmıyorum¨, 5 : ¨Kesinlikle katılıyorum¨ şeklinde değerlendirilmiştir. Veriler analize tabi tutulmadan önce kişilik envanterinde yer alan 5 adet ters ifade yeniden kodlanmıştır. Araştırmada elde edilen bu veri seti ile hipotezleri test etmek için faktör, güvenilirlik, regresyon analizleri ve t-testi uygulanmıştır.

3.4.1. Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizleri

Her üç değişken de ayrı ayrı faktör analizine tabi tutularak sonuçlar incelenmiştir. Bütün ölçeklerin KMO değerleri 0,7'nin üzerinde çıktığından, faktör analizine uygun oldukları tespit edilmiştir. Faktör analizine göre, yaratıcılık ölçeği tek boyut ve 16 ifadeden; içedönüklük ölçeği pozitif özellikler ve negatif özellikler olmak üzere 2 boyut ve 8 ifadeden ve dönüşümcü liderlik ise idealleştirilmiş etki ve entelektüel teşvik, ilham verici motivasyon ve bireysel düzeyde ilgi olmak üzere iki boyuttan oluşmuştur. Dönüşümcü liderlik ölçeğinden iki ifade toplam faktör içinde paylaştığı varyansı düşük olduğu için ölçekten çıkarılmış, ilerleyen bölümlerdeki analizler bu ölçek için 21 ifade dikkate alınarak yapılmıştır. Ölçeklerin analizlerine yönelik detaylar aşağıdaki Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Faktör Analizi

Değişken	KMO	Bartlett's	Boyut Sayısı	Çıkarılan İfade
Yaratıcılık	0,981	0,000	1	-
İçedönüklük	0,848	0,000	2	-
Dönüşümcü Liderlik	0,955	0,000	2	2

Araştırmada kullanılan bütün ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılmış, bulunan sonuçlar her bir ölçeğin güvenilir olduğunu göstermiştir (Kayış, 2005). Ölçeklerin analizlerine yönelik detaylar aşağıdaki Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Güvenilirlik analizi sonuçları

Ölçekler	**Güvenilirlik Katsayısı (Cronbach Alpha)**
Yaratıcılık	0,943
İçe Dönüklük	0,853
Dönüşümcü Liderlik	0,961

3.4.2 Tanımlayıcı İstatistiki Analizler

Katılımcıların yanıtlarına ilişkisin tanımlayıcı istatistiki analizler (ortalama ve std. sapma) şöyledir: Yaratıcılık (x=3,93, ss=0,64) ve dönüşümcü liderlik (x=3,46, ss=0,84) için verdikleri cevapların ortalama değerinin 3'ün üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda katılımcıların yaratıcılık kabiliyetlerinin yüksek olduğu ve mevcut kurumlarında dönüşümcü liderlerle çalıştıkları yorumu yapılabilir. İçe dönüklük değerinin ortalamasının 2,19 (ss=0,67) olması, katılımcıların çoğunlukla dışa dönük karakter özelliklerine sahip oldukları anlamına gelmektedir (Tablo 4.)

Tablo 4: Tanımlayıcı İstatistiki Analiz Sonuçları

	Ortalama	**Std. sapma**
Yaratıcılık	3,97	0,64
İçe Dönüklük	2,19	0,67
Dönüşümcü Liderlik	3,46	0,84

3.4.3 Korelasyon Analizi Sonuçları

İçedönüklük ve dışadönüklük karakter özelliklerinin yaratıcılıkla olan ilişkisinin gücünü ve yönünü tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. İçedönüklük ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde korelasyon katsayısı -,273 olup; içedönüklüğün yaratıcılık ile negatif yönlü ve zayıf bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. Dönüşümcü liderlik ile yaratıcılık ilişkisinde ise ,428 olduğu için, orta düzeyli pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Tablo5: Korelasyon Analizi

	Bireysel yaratıcılık	İçe dönüklük	Dönüşümcü liderlik
Bireysel yaratıcılık	1	-,278	,428
İçe dönüklük	-,273	1	-,169
	,000		,012
Dönüşümcü liderlik	,428**	-,281**	1
	,000	,000	

Ayrıca kurumsal şirket ve startuplarda yaratıcılık kavramının karşılaştırması ise t testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Test sonucunda kurumsal şirketler için yaratıcılık kavramının ortalama değeri 3,86 iken, aynı değer startuplar için 4,13 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlar bize startupların yaratıcılığı kurumsal şirketlere göre daha fazla desteklediğini göstermektedir. Analiz sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: T-testi Sonuçları

Şirket Tipi	N	Ortalama
Kurumsal Şirket	127	3,86
Startup	91	4,13

4. SONUÇ

Hayli rekabetçi pazar koşullarında hayatta kalmak için, şirketlerin, müşterilerinin beklentilerini karşılamak için mevcut uygulamaları iyileştirip yeniden yapılandırmaları, müşterlerine inovatif çözümler sunmaları, bazı durumlarda ise müşterilerinin ihtiyaçlarını onlardan önce fark ederek harekete geçmeleri gerekmektedir. Bu aksiyonları almanın en önemli koşulu, örgütlerin inovasyona dayalı bir örgüt kültürü yaratması, bunun için de işgörenlerinin bireysel yaratıcılık özelliklerini desteklemesidir. Dönüşümcü liderlerin hem örgütsel yaratıcılığa hem de bireysel yaratıcılığa katkısı olduğu muhakkaktır. Bu araştırmada startup ve kurumsal şirketlerde dönüşümcü liderlik algısı, çalışan yaratıcılığı ve içe dönüklük ilişkisi incelenmiş, bu nedenle İstanbul'da kurumsal şirketlerde ve startuplarda çalışan 218 kişiye ulaşılmıştır.

Araştırma, hem içedönüklük hem de dışadönüklük ile yaratıcılık arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Ancak, dışadönüklük ile yaratıcılık arasında daha kuvvetli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Eysenck (1985)' e göre yeni deneyimler ve heyecan aramanın dışadönüklüğün boyutlarına dahil olduğu göz önüne alındığında, bu özelliklerin bireysel yaratıcılığa da katkısı olabileceği, dolayısıyla da dışadönük karakter özelliklerine sahip bireylerin daha yaratıcı olabileceği düşünülebilir. Araştırmada ayrıca dönüşümcü liderin yaratıcılık ile olan ilişkisi irdelenmiş ve bu iki kavram arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Daha iyi bir gelecek hayal ederek çevrelerini bu motivasyon etrafında dönüştüren dönüşümcü liderler, bu amaçlarını gerçekleştirmek için ekiplerinin bireysel yaratıcılıklarına entelektüel teşvik, ilham verici motivasyon ve bireysel düzeyde ilgi boyutu ile katkıda bulunmaktadırlar.

Araştırma sonucuna göre startup çalışanlarının bireysel yaratıcılık düzeyleri kurumsal şirket çalışanlarına oranla daha yüksektir. Literatürde desteklendiği üzere, en büyük gayeleri hızla büyümek olan startuplar işgörenlerinin bireysel yaratıcılıklarını geliştirmelerini destekleyerek pazarda daha iyi bir konum elde etmeyi amaçlamaktadırlar.

KAYNAKÇA

Amabile, T. M. (1996). Creativity in context: Update to the social psychology of creativity. Hachette UK.

Bass, B. M., Waldman, D. A., Avolio, B. J., & Bebb, M. (1987). Transformational leadership and the falling dominoes effect. Group & Organization Studies, 12(1), 73-87.

Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. Organizational dynamics, 18(3), 19-31.

CANAL, B., & KAPLAN, M. (2017). Örgütsel Özdeşleşmenin Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).

Cattell, R. B., & Drevdahl, J. E. (1955). A comparison of personality profile (16 PF) of eminent researchers with that of eminent teachers and administrators, and of general population. British Journal of Psychology, 46(4), 248-261.

Dil, E. (2016). Türkiye'de Uzun Ömürlü İşletmeler: Kim? Nerede? Ne Yapıyor?. Istanbul Business Research, 45, 49-69.

Eraslan, L. (2004). Liderlik olgusunun tarihsel evrimi, temel kavramlar ve yeni liderlik paradigmasının analizi. Milli Eğitim Dergisi, 162(01).

Eren, E. (2001). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi (7. baskı). İstanbul: Beta.

Eysenck, H. J. (1983). Stress, disease, and personality: The inoculation effect. Stress research, 121-146.

Furnham, A., Batey, M., Anand, K., & Manfield, J. (2008). Personality, hypomania, intelligence and creativity. Personality and Individual Differences, 44(5), 1060-1069.

Gabbert, J.& Bowden A. (2018). Pitchbook Institutional Investors Survey.

Götz, K. O., & Götz, K. (1979). Personality characteristics of successful artists. Perceptual and Motor Skills, 49(3), 919-924.

Graham, P. (2012), Startup=Growth, 23.02.19 tarihinde http://www.paulgraham.com/growth.html adresinden alındı

Guilford, J. P. (1950). Fundamental statistics in psychology and education.

Gül, H., & Şahin, K. (2011). Bilgi toplumunda yeni bir liderlik yaklaşımı olarak transformasyonel liderlik ve kamu çalışanlarının transformasyonel liderlik algısı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (25), 237-249.

Gumusluoglu, L., & Ilsev, A. (2009). Transformational leadership, creativity, and organizational innovation. Journal of business research, 62(4), 461-473.

Kahl, C. H. (2012). Creativity is more than a trait-It´ sa relation.

Kanbur, E., & Özyer, K. (2016). Çalışanların Bireysel Yaratıcılık Düzeylerinin İç Girişimcilik Performanslarına Etkisi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14(2), 264-275.

Kayış, A. (2005) "Güvenilirlik Analizi", iç. Şeref Kalaycı (Ed.) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın

Dağıtım, Ankara, ss.403-419.

Kiersey, D., & Bates, M. (1984). Please understand me. Del Mar, CA: Prometheus Nemesis.

Northouse, P. G. (2017). Introduction to leadership: Concepts and practice. Sage Publications.

Oldham, G. R., & Cummings, A. (1996). Employee creativity: Personal and contextual factors at work. Academy of management journal, 39(3), 607-634.

Rhodes, C. (1990). Growth from deficiency creativity to being creativity. Creativity Research Journal, 3(4), 287-299.

Roe, A. (1951). A psychological study of physical scientists. Genetic Psychology Monographs.

Roe, A. (1963). Psychological approaches to creativity in science. Essays on Creativity in the Sciences, 153-182.

Shin, S. J., & Zhou, J. (2003). Transformational leadership, conservation, and creativity: Evidence from Korea. Academy of management Journal, 46(6), 703-714.

Shin, S. Y., Park, W. W., & Lim, H. S. (2013). What makes small-and medium-sized enterprises promote organizational creativity: The contingency perspective. Social Behavior and Personality: an international journal, 41(1), 71-82.

Sternberg, R. J., & Sternberg, R. J. P. (Eds.). (1988). The nature of creativity: Contemporary psychological perspectives. CUP Archive.

Tabak, A., Yalçınkaya, H., & Erkuş, A. (2007). Liderlik kavramına tarihsel bir bakış. 21nci Yüzyılda Rusya, AB ve Türkiye'den Yansımalar, İstanbul: Türkmen Yayıncılık.

TOBB Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri (2019), Istanbul

Yukl, G., & Michel, J. W. (2006). Proactive influence tactics and leader member exchange. Power and influence in organizations, 87-103.

18-45 Yaş Bireylerde Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Uyku Kalitesini Yordamadaki Rolü*

Arş. Gör. Melike ARPINAR[1] **Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin EBADİ[2]**

[1]Marmara Üniversitesi, SBMYO, Dış ticaret Bölümü, melikeselcuk@marmara.edu.tr
[2]Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, huseyinebadi@gmail.com

Özet: Uykunun insan sağlığı için önemi oldukça büyük ve birçok psikopatoloji ile ilişkisi aşikârdır. Çalışmanın diğer bir değişkeni olan duygu düzenleme de benzer şekilde günlük yaşam için önemli bir faktör olarak ifade edilmektedir. Duyguların düşünce veya bilişsel süreçlerle düzenlenmesi, insan hayatıyla ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir ve insanların stresli olayların deneyiminden sonra duygularını yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Literatürde uyku bozuklukları ile duygu düzenleme ilişkisinin araştırıldığı fakat uyku kalitesine yeterince yer verilmediği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, bilişsel duygu düzenleme stratejileri yani bireyin baş etme mekanizmalarının uyku kalitesi ile ilişkisini incelemek amacıyla planlanmıştır. Veri toplama amacıyla Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği (BDDÖ) ve Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi (PUKİ) kullanılmıştır. Yetiştiriliş, aile tipi ve yaşanan yer gibi nitelikler dahilinde uyku ile bilişsel duygu düzenleme stratejileri arasındaki ilişkiye etki eden faktörlerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Böylelikle etki eden faktörlere dair farkındalık kazandırılmış olacak ve ilgili psikopatolojilerin önlenmesine yönelik çalışmalar arttırılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uyku, Bilişsel Duygu Düzenleme, Duygular

Ages 18-45 Cognitive Emotion Regulation Strategies of Individuals Role of Sleep Quality*

Abstract: Sleep is important for human health and the relationship with many psychopathologies is obvious. Emotional regulation as another variable of this work is likewise expressed as an important factor for everyday life. The regulation of feelings through thought or cognitive processes is inextricably linked to human life and helps people to manage their emotions after experiencing stressful events. It has been noted in the literature that sleep disturbances are related to emotional regulation, but sleep quality is not sufficient. This study was designed to examine the relationship between cognitive emotional regulation strategies, that is, the individual's coping mechanisms and sleep quality. The Cognitive Emotion Regulation Scale and the Pittsburgh Sleep Quality Index were used to collect data. It is important to determine the factors affecting the relationship between sleep and cognitive emotional regulation strategies, such as raising, family type and living place. This will raise awareness of the affecting factors and enhance the work on the prevention of related psychopathologies.

Key Words: Sleep, Cognitive Emotion Regulation, Emotions

1. GİRİŞ

Sağlıklı yaşamın koşullarından biri kaliteli uykudur. Kişi hayatının ilk anından itibaren dinlenmek, büyümek, gelişmek, öğrenmek ve yeni güne hazırlanabilmek için uykuya ihtiyaç duyar (Şenol vd. 2012 s98). İnsanın ana ihtiyaçlarından biri olan uyku, sağlık ve yaşam kalitesi adına her yaşta şarttır. Bedensel büyümenin ve akademik başarının güçlendirilmesinde ana unsur, uykudur.

Uyku, en önemli sirkadiyen döngülerden ve kompleks biyolojik modelden biridir (Sadock, 2010 s. 284). Aynı zamanda insanın temel gereksinimlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sadock, 2010 s. 278). Uyku-uyanma döngüsü; parlaklık-karanlık, hedefe yönelik olma, ilgi başta olmak üzere günlük aktivitelerde önemli bir rol oynamaktadır (Lima vd., 2002 s. 1373).

Uyku ile genel sağlığın ilişkisi literatürde oldukça fazla vurgulanmışken psikolojik işlevselliğin çeşitli yönleri arasındaki yakın bağlantıları daha çok son yıllarda ifade edilmektedir (Banks ve Dinges, 2007 s. 519; Roth, 2007 s. 25). Uyku ve davranış arasındaki güçlü bağlantılar ve bilişsel işlevler uzun süredir bilinmektedir (Bank ve Dinges, 2007 s.519). Şaşırtıcı bir şekilde, uyku ve duygular arasındaki iki yönlü bağlantılar son zamanlarda dikkat çekmektedir. Azalan uyku kalitesi (uykuya dalma ve sürdürmede zorluk) duygudurum bozuklukları ile ilişkili olarak ifade edilmektedir ve özellikle uyku kalitesindeki düşüşün duygudurum bozukluklarını yordama düzeyi vurgulanmaktadır (Bower, Bylsma, Morris ve Rottenberg, 2010; Harvey, 2008 s.300).

* Bu bildiri Melike Arpınar'ın; "18-45 Yaş Arası Bireylerde Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Uyku Kalitesini Yordamadaki Rolü" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Oldukça fazla sayıda çalışma içerisinde uyku ve psikopatoloji arasındaki ilişkileri gösteren bilimsel kanıt bulunmaktadır (Dahl ve Harvey, 2007 s. 501; Gregory ve Sadeh, 2012 s.133). Uyku yoksunluğunun farklı işlev seviyeleri bilhassa bilişsel, davranışsal ve psikomotor performans üzerindeki olumsuz etkisi, kapsamlı bir şekilde tarif edilmiştir (Astill vd., 2012 s. 1126; Lim ve Dinges, 2010 s. 376). Bunlardan birinde Ford ve Kamerow (1989 s 1484), uyku bozukluğunun depresyonun başlamasından önce gözlemlendiğini ifade ettikleri görülmektedir.

Çalışmanın diğer bir değişkeni olan duygu düzenleme de benzer şekilde günlük yaşam için önemli bir faktör olarak ifade edilmektedir. Duyguların düşünce veya bilişsel süreçlerle düzenlenmesi, insan hayatıyla ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir ve insanlara stresli olayların deneyiminden sonra duygularını yönetmelerine yardımcı olmaktadır (Garnefski vd., 2001 s.1312) Bilişsel duygusal düzenleme kapasitesi evrensel olmasına rağmen, bireylerin farklılıkları, başa çıkma stratejileri, yetiştiriliş ve fiziksel sağlık gibi faktörlerle değişim gösterebilmektedir. Zihinsel sağlık ile ilgili olarak bilişsel duygu düzenlemesinin yaygın bir şekilde günlük hayatta gözlemlenebilir olduğu düşünülmektedir

Bilişsel duygu düzenleme, duygu uyandırıcı bilgi alımını yöneten bilişsel yol olarak ifade edilebilir (Garnefski vd., 2001 s. 1312; Thompson, 1991). Duyguların biliş yoluyla düzenlenmesi, insan yaşamıyla ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir ve stresli olayların deneyiminden sonra duyguları yönetmeye yardımcı olmaktadır (Stegge vd. 2004 s. 242).

2. Bilişsel Duygu Düzenleme

Duygu kavramının kelime anlamı, “belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim” olarak tanımlanabilir (TDK, 2015). Duygu hayatta kalma mücadelesine karşı verilen bedensel tepkiler, bilinçli veya bilinçdışı arzular gibi duyguyu açıklamaya çalışan farklı görüşlerdir. Thompson’a (1994 s.25) göre duygular fiziksel ve bilişsel bulgulara sahip ve davranışa etki eden durumlar olarak tanımlanabilir. Bireyler duygusal reaksiyon göstermeden önce karşılaştıkları durumlarla ilgili olarak ilk önce, bilişsel ilkeler geliştirdikleri ve sonrasında duygusal bir şekilde tepki verdikleri ifade edilmektedir (Lazarus, 1999 s46).

Bilişsel duygu düzenleme, sıkıntı yaratan sorun ve hislerin, ruhsal metodlar kullanarak üstesinden gelme şeklinde tanımlanmaktadır (Garnefski, Kraaij ve Spinhoven, 200 s. 405; Thompson, 1991 s. 270). Duygu düzenleme kavramı birçok boyuta sahip olduğu için, kavramı tüm yönleri ile tek seferde ele alabilmek zordur (Garnefski vd, 2002 s. 403). Bu nedenle bu çalışma kapsamında da duygu düzenleme kavramı, bilişsel boyutu ile ele alınacaktır.

Yapılan araştırmalar sonucunda da görüldüğü üzere biliş veya fikirler vasıtasıyla duyguların düzenlenmesi, doğal olarak kişinin hayatı ve stres yaratan bir olayın ardından veya olay esnasında kişinin duygularını kontrol edilişiyle alakalıdır (Garnefski vd, 2001 s. 1312; 2002 s. 405).

Duyguların bilişler vasıtasıyla düzenlenişi, hayatın kaçınılmaz bir parçasıdır. Stresli bir durum süresince ya da akabinde, bilişsel süreçler aracılığıyla kişi hislerini yönetebilir, kontrol edebilir ya da durumun kendisini yıkmasını önleyebilmektedir (Garnefski, Kraaij & Spinhoven, 2001s1325). Ergenlik çağının temel bilişsel özelliklerinden biri soyut kavram ve hipotetik durumları değerlendirebilme ve kendi düşünsel süreçlerini analiz edebilme becerisidir. Bu beceriler, tehdit ya da stres yaratan bir durum sonrasında ergenin duygularını yönetip kontrol edebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bilişsel duygu düzenleme, evrensel bir olgu olmakla beraber kişinin hayat içerisinde yaşadığı olaylar karşısında duygularını düzenlemek için kullandıkları biliş ve düşüncelerinde kişisel farklılıklar görülebilir (Garnefski & Kraaij, 2005 s.404). Belli bir bozuklukla ilgili tanı alan her birey kaçınılmaz bir şekilde aynı bozukluğa sahip diğer kişilerden farklı duygu düzenleme stratejisi kullanmaktadır. Bu nedenle her bir kişi için uyumlu ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerini belirlemek oldukça zordur (Joormann, Yoon, & Siemer, 2010 s. 178). Garnefski, Kraaij ve Spinhoven (2001) bilişsel duygu düzenleme yöntemlerini tanımlamak adına geliştirdikleri ölçme aracında bu yöntemleri kategorize etmişlerdir. Bilişsel duygu düzenleme stratejileri, kişinin tehdit ya da stres yaratan durumlar karşında yöneldiği başa çıkma yötemleridir. Garnefski ve arkadaşları (2002), 9 adet strateji belirlemiştir. Bu stratejiler aşağıda tek tek ele alınacaktır.

Olumsuz / uyumsuz bilişsel duygu düzenleme stratejileri:

- **Kendini suçlama**: Bireyin başına gelenler için suçu kendinde aramasıdır. Kişi yaşadığı kötü olaylar karşısında bunun kendi suçu olduğu fikrine kapılmaktadır. Negatif bir durum olduğunda kişi sorumluluğun kendisinde olduğunu düşünmektedir. Kendini suçlama durumunun depresyon ile bağlantılı olduğu bilinmektedir (Anderson, Miller, Riger, Dill ve Sedikides, 1994 s83).

- **Diğerlerini suçlama**: Bireyin başına gelenler için çevreyi ya da başka birini suçlamasıdır. Kişi, yaşadığı olayların başkasının sorumluluğunda gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu strateji, azalmış duygusal iyilik hali ile bağlantılıdır (Tennen ve Affleck, 1990 s.226).
- **Ruminasyon**: Kişinin yaşadığı olay ile alakalı duygu ve düşünceleri sıkça düşünmesidir. Kişinin zihni, yaşadığı his ve düşünceler ile meşguldur. Negatif bir olay ile üzerine yinelenen düşünceler, yüksek düzey depresyon ile bağlantılıdır (Nolen-Hoeksema, Parker ve Larson, 1994 s92).
- **Felaketleştirme:** Kişinin yaşadığı olayı aşırı korkunç şekilde değerlendirmesidir. Kişi, başına gelen durumun olabilecek en kötü şey olduğu fikrindedir. Tecrübe edilen durumun dehşet verici yanına aşırı odaklanma halidir (Sullivan, Bishop and Pivik, 1995 s. 524). Felaketleştirme stratejisi, uyumsuzluk, duygusal problemler ve depresyonla bağlantılıdır (Kallay, Tincaş ve Benga, 2009 s.35).

Olumlu / uyumlu bilişsel duygu düzenleme stratejileri;

- **Plana yeniden odaklanma;** Negatif durumu ne şekilde ele alacağını ve bir sonraki aşamada ne yapacağını ifade etmektedir. Kişi, başına gelen kötü durum karşısında durumla en iyi başa çıkma yöntemini düşünecektir. Bu strateji, durumların ne şekilde algılanacağına ve nasıl önlem alınacağına dair düşünmeyi ifade etmektedir (Carver vd., 1989; s279 ; Folkman ve Lazarus, 1980 s224). Plana yeniden odaklanma yöntemi, optimistlik ve öz saygı ile olumlu, kaygı ile olumsuz ilişki içerisindedir (Garnefski vd., 2001 s1315).
- **Kabullenme:** Bireyin başına gelenleri kabul etmesini ifade eder. Kişi, olumsuz bir durum yaşadığında olanları olduğu gibi kabul etmeye çalışır. Olanlara kendini teslim etme ile bağlantılı olan kabullenme stratejisi ile optimistlik ve öz saygı arasında olumlu, kaygı ile olumsuz bir ilişki içerisindedir (Carver, Scheier ve Weintraub, 1989 s270).
- **Olumlu yeniden değerlendirme:** Bireyin yaşanan negatif olayları, gelişim adına bir fırsat olarak görmesi halidir. Kişi, tecrübe ettiği kötü durumun onu daha güçlü bir insan haline getireceğine inanır. Yaşanılan olay ile alakalı pozitif anlamlar üretmeye yönelik düşünceleri ifade etmektedir (Carver vd., 1989 s. 269; Spirito, Stark ve Williams, 1988 s. 556). Olumlu yeniden değerlendirme yöntemi, iyimserlik ve öz saygı ile olumlu, kaygı ile olumsuz bir ilişki içerisindedir (Garnefski vd, 2001 s. 1315).
- **Olumlu yeniden odaklanma:** Bireyin karşılaştığı negatif olay yerine kendini mutlu edecek şeyleri düşünmesidir. Kişi zihnini konuyla alakası olmayan güzel şeylere odaklar. Asıl olay yerine daha iyi konulara odaklanmak kısa vadede olumlu bir yöntem olarak görülmekle beraber, uzun vadede etkin bir uyumun ortaya çıkmasını engellemektedir (Garnefski vd., 2001 s. 1315).
- **Bakış açısını değiştirme:** Bireyin başına gelen olumsuz olayı başka olaylarla kıyaslayarak daha iyi olduğunu düşünmektir. Kişi, başına gelenin o kadar da kötü olmadığı fikrine tutunur (Garnefski ve Kraaij, 2005 s. 407). Farklı olaylarla yapılan kıyaslama, yaşanan olayın önemini azaltma amacı taşımaktadır. Bu durum, sosyal karşılaştırmanın bir türevidir (Allan ve Gilbert, 1995 s. 293). Bu yöntem genel olarak iyilik hali ile alakalı olmakla beraber, bazı araştırmalara göre depresyonla ilişkilidir (Schroevers, Kraaij ve Garnefski, 2007 s.420).

Bu stratejileri ölçmek için halen çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Garnefski ve arkadaşları (2001), bu stratejileri ölçme amacıyla Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği'ni geliştirmişlerdir. Yukarıda açıklanmış olan 9 farklı strateji sürecini ölçmek için yaratılan bu ölçek, birçok bilişsel başa çıkma stratejisini kapsadığından dolayı diğer ölçüm araçlarından daha farklı bir yere sahiptir. Ölçek, bireyin stres kaynakları karşısında verdiği karakteristik tepkileri ölçmekle beraber, belirli bir stres verici durum karşısında yöneldiği bilişsel stratejileri de ölçmektedir.

Psikoloji dalında çalışan bilim insanları, uzun yıllardır psikiyatrik sorunların ve uyumsuz davranışların gelişimi ve sürdürülmesinde duygu düzenlemenin rolüne odaklanmaktadırlar. Günümüzde DSM- V-TR'deki (2014) bozuklukların birçoğunda duygusal rahatsızlığı yansıtan ifadeler bulunmaktadır. Duygu düzenlemenin psikolojik problemlere nasıl sebep olduğu ya da katkı sağladığı konusundaki kuramlar ve tedavi yaklaşımları günden güne yeni deneylerle desteklenmektedir (Kring & Sloan, 2010 s. 96).

Özellikle ön yargılı çıkarımlar ve otomatik değerlendirme süreçleri insanların uyumlu stratejiler kullanmasını ve yeniden değerlendirme yapmasını engellediği için birçok duygusal rahatsızlığın temelini oluşturur (Joormann,

Yoon, ve Siemer, 2010 s.185). Kişinin başa çıkma stratejileri göreceli olarak değişmez niteliklerindendir. Bu stratejiler, kişinin problemlerle nasıl mücadele edeceğini etkilemektedir. Başa çıkma kaynakları, kişinin mizacını, bireysel niteliklerini ve kendisi ve dünya ile ilgili inançlarını kapsamaktadır.

Gençler, çevreyi ve diğerlerini güvenilir olarak algıladığında, başa çıkma stratejilerini etkili biçimde kullanabilmeleri mümkün olmaktadır. Kişisel başa çıkma yöntemlerini kullanma kabiliyeti, sorunun doğası, çocukluk ve ergenlik dönemi niteliklerinden ziyade kişisel özellikler ile alakalıdır. (Geldard & Geldard, 2013 s. 29) İnsan doğduğu andan itibaren çevresiyle iletişim kurarak toplumun bir üyesi olma çabasında bir yandan da fiziksel ve ruhsal gelişimini tamamlamaktadır. (Çutuk, 2017 s.506) Her insanın kendine özgü bir başa çıkma stili vardır ve bu stil cinsiyet, sosyo ekonomik statü ya da çevresel etkenlerden etkilenebilmektedir (Geldard & Geldard, 2013 s. 29).

3. Uyku Kavramı

Temel insan gereksinimlerinden olan uyku bireysel olarak değişiklik göstermekte olup, her birey kendi doğal sürecinde değerlendirilmelidir. Tüm yaş gruplarındaki bireyler arasında uyku süresi ve kalitesi değişmektedir. Aslında uykuda geçen saatlerin süresinden daha önemli olan uyku uyanıklık döngüsünün düzenli sürdürülmesi olarak önerilmektedir (Demir, 2011 s. 688).

3.1. Uykunun Tanımı ve Fizyolojisi

Uyku; sinir siteminin gelişmesini ve onarılmasını sağlayan doğal bir süreç olarak sinir sistemi başta olmak üzere biyolojik yapının birçok bileşeni ile ilişkilidir. (Ertuğrul ve Rezaki, 2004 s. 301) . Uyku, organizmanın çevre ile olan iletişiminin, farklı şiddette uyaranlarla geri döndürülebilir biçimde geçici, kısmi ve periyodik olarak kaybolması hali şeklinde tanımlanmaktadır (Thorpy, 2001 s. 200). Maslow'un ihtiyaçlar piramidine göre yeterli bir uyku, kişinin en temel gereksinimidir ve yemek yeme, soluma, boşaltım ihtiyaçları kadar gereklidir (Maslow,1970 s. 36).

Kişi hayatının yaklaşık 1/3'ünü uykuda geçirmektedir. Uyku, fizyolojik, psikolojik ve sosyal boyutlara sahiptir (tural, 2014 s. 1). Temel gündelik hayat aktivitelerinden biri olan uyku, hem organizmanın dinlenmesini sağlamakta, hem de bütün bedeni hayata yeniden hazırlayan bir yenilenme dönemi olarak kişinin yaşam kalitesini ve sağlığını doğrudan etkilemektedir (Gustafsson, Gustavsson, Yngman ve Uhlin, 2003 s. 50).

Uyku, bir davranış biçimi olmakla beraber bilincin basamaklarından da biridir. Uyku hali, sessiz bir alanda birkaç saat hareketsiz durma dürtüsü ile alakalıdır. Uyku esnasında bazı spesifik hareketler gözlenir. Bu hareketlerin en net gözleneni, göz hareketleridir. Uyku sırasında bilincin doğası değişerek birtakım rüyaların ortaya çıkmasına neden olabilir. Uyku esnasında ortaya çıkan zihinsel aktiviteler ile ilgili çok az bilgi anımsanmaktadır. Genel hatlarıyla, kişinin hayatının 1/3'ünü uykuda geçirdiği tahmin edilmektedir. 24 saatlik gün içerisinde, uykunun büyük bir işgal hali olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, uykunun işlevselliğini anlamak gereklidir (Albrecht ve Oster, 2001 s. 89).

Kişinin gündelik yaşamsal aktivitelerinden biri olarak uyku, temel ihtiyaçların başında yer almaktadır. Uyku organizmayı korumakta ve yenilemektedir. Yeterli uyku ve dinlenme sağlanamadığında konsantrasyon, karar alma kabiliyetleri, günlük faaliyetlere katılım azalmakta, gerginlik seviyesi ve anksiyete artmaktadır (Thorpy, 2001 s. 19). Uzun süre uykusuz kalındığı takdirde beden ısısı kontrolünde, beslenme ve metabolizmada, bağışıklık sisteminde ve diğer düzenleyici sistemlerde bozukluklar ortaya çıkmaktadır (Şahin vd., 2013 s. 96).

Çalışmalar, uykunun bedeni dinlendirme, yeni güne hazırlama fonksiyonuna ek olarak enerji tasarrufu, büyüme, hücre yenileme, organizma onarımı, bellek, türe özgü özelliklerin öğrenimi adına genetik belleğin programlanması, yeni bilgilerin öğrenimi, kalıcılaştırılması ve özellikle kimi canlılarda ortama uyum sağlanması ve tehlikelerden korunma gibi işlevlerinin de olduğunu göstermektedir (Taşkıran, 2009 s. 1).

Uzun süre uyanık kalma, zihinde ilerleyici bir fonksiyonel bozukluğa ve sinir siteminde anormal davranış özelliklerinin oluşmasına sebep olabilmektedir. Uykusuzluğun uzun sürdüğü dönemlerde huzursuzluk ve psikotik semptomlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple uykunun henüz sebebi açıklanamamakla birlikte hem santral sinir sisteminin normal etkinlik seviyesini korumasına yardımcı olduğu, hem de santral sinir sisteminin farklı kısımları arasında dengeyi koruduğu düşünülmektedir. İnsanlar uyku sayesinde fiziksel ve ruhsal rahatlığı yaşarlar. Araştırmalar, Non-Rem uykusunun bedensel, REM uykusunun ise ruhsal rahatlık sağladığını ortaya koymuştur. REM uykusu öğrenme, hafıza, ruhsal denge ve sosyal uyum için son derece mühimdir. Stres ve çeşitli yeni tecrübeler yaşamak, REM uykusuna olan ihtiyacı arttırmaktadır. Kişi yeterli REM uykusu uyuyamadığı takdirde gün içinde gergin ve kaygılı olur (Neil, 2011 s. 213).

NREM uykusunda, biyolojik işlevlerde yavaşlama gözlenir. Bu aşamada beyin dokusu gibi özel hücreler ve epiteller yenilenir, böbreklerden fosfat atımı ve vitamin kullanımı artış gösterir. Özellikle NREM IV. evrede, kemik gelişimini sağlayan büyüme hormonu üretimi, protein sentezi ve doku yenilenmesi artmaktadır. Çocuklarda daha uzun süren IV. evre uykusu, bu sebeple büyüme ile ilişkilendirilmektedir. Uyku esnasında kas-fiskelet sistemi gevşemekte, yaşamsal hücrelerin gelişmesi enerjinin korunması için kas kontraksiyonu kaybolmakta ve bazal metabolizma yavaşlamaktadır (Thorpy, 2001 s. 121). Uyku, immün sisteme de etki etmektedir. NK hücrelerinin 48 saatlik uyku yoksunluğunda azaldığı tespit edilmiştir (Öztürk, 2007 s. 119).

Uyku evreleri olan NREM ve REM sürecinde çeşitli fizyolojik süreçler gözlemlenir. Bu süreçlerde büyüme hormonu ve prolaktin gibi bazı hormonların salgılanması artarken, kardiak debi düşer; buna bağlı olarak periferik kan basıncı düşerken, pulmoner basınç yükselir, solumun yolları refleksleri ve metabolizma hızında artma, azalma şeklinde değişiklikler olur (Westcombe 2012, s.34). Yetersiz uyku ve dinlenme ise kişilerde konsantrasyon bozukluğuna, yargılama yeteneğinin ve günlük yaşam aktivitelerine katılımın azalmasına, huzursuzluğun artmasına neden olmaktadır (Thorpy, 2001 s. 19).

REM uykusu, öğrenme, hafıza ve davranış uyumu gibi beyinin bilişsel faaliyetleri adına önem taşımaktadır (Aygün ve Rezaki, 2004 s. 304). REM uykusu üzerine yapılan çalışmalar, yoğun REM evresinde bilişsel fonksiyonlarda artış olduğunu göstermiştir. REM'in yoğun olduğu uyku evresi engellendiğinde, bellek fonksiyonlarında bozulmalar ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2007 s. 117). Yeterli REM uykusu alınmadığı takdirde birey, gergin ve kaygılı olmaktadır (Aygün ve Rezaki, 2004 s. 304).

Özetle, NREM uykusu bedensel, REM uykusu mental dinlenmenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Yeterli ve kaliteli uyku, bedenin yenilenmesi, beyin işlevlerinin iyi çalışması, enerji depolanması, sağlıklı görünüm ve hastalıklardan korunma adına önemlidir (Tural, 2014 s. 5).

3.2. Uyku Sorunlarının Tanısı

Uyku ile alakalı problemlerin temel belirtileri şu şekildedir:

- Yattıktan sonra uykuya dalma süresinin 20 dakikayı geçmesi,
- Uykuya hızlı dalındığı halde çok sık uyanmak,
- Çok erken saatlerde uyanmak ve tekrar uykuya dalamamak,
- Uyku esnasında soluk alıp vermede sıkıntı yaşama,
- Uyandıktan sonra nefes almada zorluk ya da nefes nefese kalma,
- Sesli ve düzensiz horlamak,
- Gün içerisinde aşırı uykulu olma,
- Uygunsuz anlarda (konuşurken, araç kullanırken vb.) uyuyakalmak,
- Uykudan uyanınca baş ağrısı yaşamak,
- Sık sık kabus görmek,
- Uyku esnasında yürümek veya konuşmak,
- Uyku esnasında tekrarlayan bacak hareketleri.

3.3. Uyku Bozuklukları

Uyku süreci sırasında meydana gelen herhangi bir aksaklığın kişinin sağlığını ve gündelik hayatını doğrudan etkilediği gerçeği, son yıllarda sıklıkla ele alınan bir konudur. Uyku bozukluğu, genelde tanımlanamayan ve nadir sorgulanan bir durum olup, genel sağlık durumunu direkt olarak etkilemektedir.

Uyku ve dinlenme, karşılanması gereken mühim gereksinimlerdir. Bu ihtiyaçlar karşılanamadığında konsantrasyon zorluğu, karar verme güçlüğü, gündelik faaliyetlere dahil olma yönünde sorunlar ve gerginlik artmaktadır. Uyku, tüm organizmayı koruyucu ve yenileyici bir işlev taşımakla beraber, canlandırıcı, koruyucu ve sağlamlaştırıcı etkilere de sahiptir (Lafçı, 2009 s. 8; Yılmazer, 2012).

Uykuya dair bozuklukların sınıflandırılması ilk kez 1979 yılında söz konusu olmuştur. Artan teknoloji ve tıbbi düzenlemeler çerçevesinde günümüzde bu sınıflandırmanın geçerliliği kalmamıştır. Amerika'da Classification of Sleep Disorders-1 (ICSD-1) olarak 1991'de yayınlanmıştır. Bu kategorizasyona göre uyku bozuklukları 8 temel başlıkta ele alınmaktadır:

- Uykusuzluklar (Insomnia)
- Uyku ile alakalı solunum bozuklukları
- Santral kökenli hipersomniler
- Sirkadyen ritim bozuklukları
- Parasomniler
- Uyku ile alakalı hareket bozuklukları
- Tek belirtiler, normalin değişik şekilleri
- Diğer uyku bozuklukları

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma tanımlayıcı ve tarama modelinde kesitsel olarak tasarlanmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

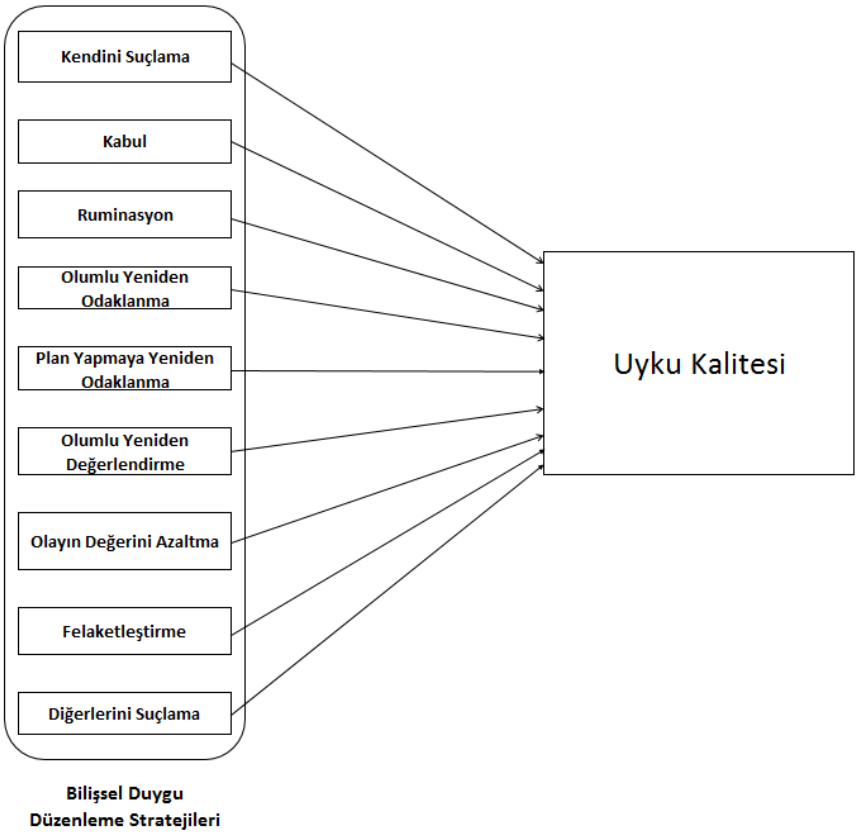

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma amacına göre hipotez ve alt hipotezler aşağıda verilmektedir;

H1: Bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1a: Kendini Suçlamanın uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1b: Kabulün uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1c: Ruminasyonun uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1d: Olumlu Yeniden Odaklanmanın uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1e: Plan Yapmaya Yeniden Odaklanmanın uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1f: Olumlu Yeniden Değerlendirmenin uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1g: Olayın Değerini Azaltmanın uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1h: Felaketleştirmenin uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

H1i: Diğerlerini Suçlamanın uyku kalitesi üzerine yordayıcı etkisi vardır.

4.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18-45 yaş arası sosyal medya kullanıcıları oluşturmaktadır. Araştırmada kesitsel olarak 451 kişi örneklem olarak alınmıştır.

4.4. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak anket seçilmiştir. Anket kişisel bilgi formu, bilişsel duygu düzenleme ölçeği ve uyku kalitesinden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği (BDDÖ) Garnefski, Kraaij ve Spinhoven (2002) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek stres veren yaşam olayları sonrasında kişilerin kullandığı bilişsel duygu düzenleme stratejilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek 36 maddeden ve 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar şu şekildedir:

- Kendini suçlama alt ölçeği madde numaraları: 1, 10, 19, 28
- Kabul alt ölçeği madde numaraları: 2, 11, 20, 29
- Ruminasyon alt ölçeği madde numaraları: 3, 12, 21, 30
- Olumlu yeniden odaklanma alt ölçeği madde numaraları: 4, 13, 22, 31
- Plan yapmaya yeniden odaklanma alt ölçeği madde numaraları: 5, 14, 23, 32
- Olumlu yeniden değerlendirme alt ölçeği madde numaraları: 6, 15, 24, 33
- Olayın değerini azaltma alt ölçeği madde numaraları: 7, 16, 25, 34
- Felaketleştirme alt ölçeği madde numaraları: 8, 17, 26, 35
- Diğerlerini suçlama alt ölçeği madde numaraları: 9, 18, 27, 36

Her alt boyuttan 4 ile 20 arasında puan elde edilmektedir. Bir alt ölçekten alınan yüksek puan, o alt ölçeğin belirlediği stratejinin daha çok kullanıldığına işaret etmektedir.

1989 yılında Buysse ve ark. tarafından, psikiyatri uygulamaları ve klinik araştırmalarda uyku kalitesinin değerlendirilebilmesi için geliştirilmiştir. PUKİ son bir ay içerisindeki uyku kalitesini değerlendirir. PUKİ"nin içerdiği toplam 24 sorunun 19 tanesi özbildirim sorusudur. Son 5 soru ise eş veya bir oda arkadaşı tarafından yanıtlanır. Sözü edilen 5 soru yalnızca klinik bilgi için kullanılır ve puanlamaya katılmaz. Özbildirim niteliğindeki sorulardan sonuncusu (19.soru) bir oda arkadaşının veya eşin bulunup bulunmadığı ile ilgilidir ve PUKİ toplam ve bileşen puanlarının saptanmasında dikkate alınmaz. Özbildirim soruları uyku kalitesi ile ilgili değişik faktörleri içerir. Bunlar uyku süresinin, uyku 56 latensinin ve uyku ile ilgili özel sorunların sıklık ve şiddetinin tahmini ile ilgilidir. Puanlamaya katılan 18 madde, 7 bileşen puanı şeklinde gruplandırılmıştır. Bileşenlerin bazıları tek bir madde ile belirtilmekte, bazıları ise birkaç maddenin gruplandırılmasıyla elde edilmektedir. Her bir madde 0-3 puan üzerinden değerlendirilir. 7 bileşen puanının toplamı, toplam PUKİ puanını verir. Toplam puan 0-21 arasında bir değere sahiptir. Toplam puanın yüksekliği uyku kalitesinin kötü olması anlamına gelmektedir.

4.5. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada toplanan veriler istatistik paket programı (SPSS-Statistical Package for Social Sciences) ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde t-testi, Tek yönlü (One way) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Araştırmanın sürekli değişkenleri arasında pearson korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 2. Bireylerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Yaş	20 Yaş Ve Altı	109	24,2
	21-30 Yaş	187	41,5
	31-40 Yaş	101	22,4
	40 Yaş üzeri	54	12,0
	Toplam	451	100,0
Cinsiyet	Kadın	321	71,2
	Erkek	130	28,8
	Toplam	451	100,0
Medeni Durum	Evli	149	33,0
	Bekar	280	62,1
	Ayrı Ve Dul	22	4,9
	Toplam	451	100,0
Evde Kiminle Yaşadığı	Yalnız	41	9,1
	Sadece Eş	41	9,1
	Eş Ve Çocuklar	105	23,3
	Anne Ve Baba	198	43,9
	Diğer	66	14,6
	Toplam	451	100,0
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	19	4,2
	Lise	71	15,7
	Üniversite	276	61,2
	Yüksek Lisans - Doktora	85	18,8
	Toplam	451	100,0
Çocuk Sayısı	Yok	323	71,6
	1	65	14,4
	2 Ve üzeri	63	14,0
	Toplam	451	100,0
	1000 TL - 2000 TL Arası	99	22,0
	2000 TL - 4000 TL Arası	145	32,2
	4000 TL Ve üzeri	102	22,6
	Toplam	451	100,0
Çalışma Durumu	Evet	223	49,4
	Hayır	228	50,6
	Toplam	451	100,0

Bireyler yaş değişkenine göre 109'u (%24,2) 20 yaş ve altı, 187'si (%41,5) 21-30 yaş, 101'i (%22,4) 31-40 yaş, 54'ü (%12,0) 40 yaş üzeri olarak dağılmaktadır. Bireyler cinsiyet değişkenine göre 321'i (%71,2) kadın, 130'u (%28,8) erkek olarak dağılmaktadır. Bireyler medeni durum değişkenine göre 149'u (%33,0) evli, 280'i (%62,1) bekar, 22'si (%4,9) ayrı ve dul olarak dağılmaktadır. Bireyler evde kiminle yaşadığı değişkenine göre 41'i (%9,1) yalnız, 41'i (%9,1) sadece eş, 105'i (%23,3) eş ve çocuklar, 198'i (%43,9) anne ve baba, 66'sı (%14,6) diğer olarak dağılmaktadır. Bireyler eğitim düzeyi değişkenine göre 19'u (%4,2) ilköğretim, 71'i (%15,7) lise, 276'sı (%61,2) üniversite, 85'i (%18,8) yüksek lisans - doktora olarak dağılmaktadır. Bireyler çocuk sayısı değişkenine göre 323'ü (%71,6) yok, 65'i (%14,4) 1, 63'ü (%14,0) 2 ve üzeri olarak dağılmaktadır. Bireyler çalışma durumu değişkenine göre 223'ü (%49,4) evet, 228'i (%50,6) hayır olarak dağılmaktadır.

Tablo 3. Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejileri Puan Ortalamaları

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Kendini Suçlama	451	11,499	3,287	4,000	20,000
Kabul	451	12,342	3,402	4,000	20,000
Ruminasyon	451	13,286	3,805	4,000	20,000
Olumlu Yeniden Odaklanma	451	10,772	3,814	4,000	20,000
Plan Yapmaya Yeniden Odaklanma	451	13,789	4,055	4,000	20,000
Olumlu Yeniden Değerlendirme	451	13,685	4,049	4,000	20,000
Olayın Değerini Azaltma	451	12,971	3,850	4,000	20,000
Felaketleştirme	451	9,195	3,548	4,000	20,000
Diğerlerini Suçlama	451	9,723	3,226	4,000	20,000

Araştırmaya katılan bireylerin “kendini suçlama” puan ortalaması (11,499±3,287); “kabul” puan ortalaması (12,342±3,402); “ruminasyon” puan ortalaması (13,286±3,805); “olumlu yeniden odaklanma” puan ortalaması (10,772±3,814); “plan yapmaya yeniden odaklanma” puan ortalaması (13,789±4,055); “olumlu yeniden değerlendirme” puan ortalaması (13,685±4,049); “olayın değerini azaltma” puan ortalaması (12,971±3,850); “felaketleştirme” puan ortalaması (9,195±3,548); “diğerlerini suçlama” puan ortalaması (9,723±3,226); olarak saptanmıştır.

Tablo 4. Uyku Kalitesine Puan Ortalamaları

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Uyku Kalitesi	451	7,084	3,662	0,000	20,000

Araştırmaya katılan bireylerin “uyku kalitesi” puan ortalaması (7,084±3,662); olarak saptanmıştır.

Tablo 4. Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Uyku Kalitesi Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	ß	t	p	F	Model (p)	R^2
Uyku Kalitesi	Sabit	3,657	4,615	0,000	7,269	0,000	0,111
	Kendini Suçlama	-0,061	-0,865	0,387			
	Kabul	0,007	0,098	0,922			
	Ruminasyon	0,141	2,211	**0,028**			
	Olumlu Yeniden Odaklanma	-0,086	-1,480	0,140			
	Plan Yapmaya Yeniden Odaklanma	0,184	2,939	**0,003**			
	Olumlu Yeniden Değerlendirme	-0,076	-0,959	0,338			
	Olayın Değerini Azaltma	-0,098	-1,356	0,176			
	Felaketleştirme	0,155	2,313	**0,021**			
	Diğerlerini Suçlama	0,150	2,208	**0,028**			

Kendini suçlama, kabul, ruminasyon, olumlu yeniden odaklanma, plan yapmaya yeniden odaklanma, olumlu yeniden değerlendirme, olayın değerini azaltma, felaketleştirme, diğerlerini suçlama ile uyku kalitesi arasındaki neden sonuç ilişkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (F=7,269; p=0,000<0.05). Uyku kalitesi düzeyinin belirleyicisi olarak kendini suçlama, kabul, ruminasyon, olumlu yeniden odaklanma, plan yapmaya yeniden odaklanma, olumlu yeniden değerlendirme, olayın değerini azaltma, felaketleştirme, diğerlerini suçlama değişkenleri ile ilişkisinin(açıklayıcılık gücünün) zayıf olduğu görülmüştür(R^2=0,111). Bireylerin kendini suçlama düzeyi uyku kalitesi düzeyini etkilememektedir (p=0.387>0.05). Bireylerin kabul düzeyi uyku kalitesi düzeyini etkilememektedir (p=0.922>0.05). Bireylerin ruminasyon düzeyi uyku kalitesi düzeyini arttırmaktadır (ß=0,141). Bireylerin olumlu yeniden odaklanma düzeyi uyku kalitesi düzeyini etkilememektedir (p=0.140>0.05). Bireylerin plan yapmaya yeniden odaklanma düzeyi uyku kalitesi düzeyini arttırmaktadır (ß=0,184). Bireylerin olumlu yeniden değerlendirme düzeyi uyku kalitesi düzeyini etkilememektedir (p=0.338>0.05). Bireylerin olayın değerini azaltma düzeyi uyku kalitesi düzeyini etkilememektedir (p=0.176>0.05). Bireylerin felaketleştirme düzeyi uyku kalitesi düzeyini arttırmaktadır (ß=0,155). Bireylerin diğerlerini suçlama düzeyi uyku kalitesi düzeyini arttırmaktadır (ß=0,150). Dolayısıyla H1 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

5. SONUÇ

Bilişsel duygu düzenleme stratejileri olan baş etme mekanizmalarının bireyin uyku kalitesine olan etkisi ile ilgili çok nadir çalışma bulunması nedeniyle araştırma bulgularının literatürle karşılaştırma imkanı olmamıştır. Bu bağlamda bu çalışma literatüre katkı açısından önem arz etmektedir.

Olumlu ve olumsuz duygu düzenleme stratejilerinin günlük yaşamı sürdürmedeki işlevselliği ve önemi üzerindeki etkilerine dair çalışma ve bulgulardan hareketle bilişsel duygu düzenleme stratejileri ruhsal sağlığı ile fiziksel sağlık, hayat düzeni, insan ilişkilkleri, iş yaşamı ve birçok durumla ilgili duyguları arasında köprü görevi gördüğünü söylemek mümkündür.

Bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin ve ruh sağlığının olumlu ve doğru gelişmesi için çocukluktan itibaren her yaş düzeyinde ki bireylere eğitim programları düzenlenmeli, veli ve öğretmenler bu konuda bilinçlendirilmeli, böylece psikolojik olarak daha iyi ve güçlü toplumsal yapı oluşması sağlanabilir. Ayrıca olumlu ve olumsuz duygularla ilgili medya aracılığıyla bireylere bilgilendirme ve beceri kazandırmak mümkün olabilir.

Uyku kalitesini etkileyen faktörlere yönelik farkındalık kazanmak, duygu düzenleme süreçlerine olumsuz etkisini önlemek önem taşımaktadır.; bu bağlamda bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin uyku kalitesine, uyku bozukluklarına olan etkilerine yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Özellikle bu kapsamda deneysel çalışmalar çok faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Albrecht, U., Oster, H. (2001). The circadian clock and behavior. Behav. Brain Res. 125(1—2):89—-91

Allan, S. ve Gilbert, P. (1995). A social comparison scale: psychometric properties and relationship to psychopathology. Journal of Personality and Individual Differences, 19, 293-299.

Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan, çev. Köroğlu E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.

Anderson, C. A., Miller, R. S., Riger, A. L., Dill, J. C. ve Sedikides, C. (1994). Behavioral and characterological styles as predictors of depression and loneliness: review, refinement, and test. Journal of Personality and Social Psychology, 66, 549-558.

Astill, R.G., Van der Heijden, K.B., Van Ijzendoorn, M.H., Van Someren, E.J., (2012). Sleep, cognition, and behavioral problems in school-age children: a century of research meta-analyzed. Psychological Bulletin 138, 1109–1138.

Aygün E, Rezaki M. (2004) Uykunun nörobiyolojisi ve bellek üzerine etkileri. Türk Psikiyatri Dergisi 15 (4): 300-308.

Banks, S., Dinges, D.F., 2007. Behavioral and physiological consequences of sleep restriction. Journal of Clinical Sleep Medicine 3, 519–528.

Bower, B., Bylsma, L. M., Morris, B. H., & Rottenberg, J. (2010). Poor reported sleep quality predicts low positive

Buysse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., Berman, S. R., & Kupfer, D. J. (1989). The Pittsburgh Sleep Quality Index: a new instrument for psychiatric practice and research. Psychiatry research, 28(2), 193-213.

Carver, C.S., Scheier, M.F. ve Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. Journal of Personality and Social Psychology, 56, 267-283.

Côté, S., Gyurak, A., & Levenson, R. W. (2010). The Ability to Regulate Emotion is Associated with Greater Well-Being, Income, and Socioeconomic Status. Emotion (Washington, D.C.), 10(6), 923–933.

Çutuk, Z. A. (2017). 5. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Özsaygı Ve Denetim Odağı İle İlişkisi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Dahl, R.E., Harvey, A.G. ve Allison G. (2007). Sleep in children and adolescents with behavioral and emotional disorders. Sleep Medicine Clinics 2, 501–511.

Déll-Gustafsson UM, Gustavsson G, Yngman Uhlin P. (2003) Effects of sleep loss in men and women withinsufficient sleep suffering from chronic disease: amodel for supportive nursing care.Int J Nurs Pract; 9 (1): 49-59

Demir Y. (2011) Uyku ve uyku ile ilgili uygulamalar. Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler. (Ay FA.) 3. Baskı. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 682-94.

Ertuğrul A, Rezaki M. (2004) Uyku nörolojisi ve bellek üzerine etkileri, Türk Psikiyatri Dergisi, 15: 300-308.

Folkman, S. ve Lazarus, R. S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. Journal of Health and Social Behavior, 21 (3), 219-239.

Ford, D. E., & Kamerow, D. B. (1989). Epidemiologic study of sleep disturbances and psychiatric disorders: An opportunity for prevention. Journal of the American Medical Association, 262, 14791484.

Garnefski, N., Kommer, T. V.D., Kraaij, V., Teerds, J., Legerstee, J. ve Onstein, E. (2002). The relationship between cognitive emotion regulation strategies and emotional problems: comparison between a clinical and a non-clinical Sample. European Journal of Personality, 16, 403-420.

Garnefski, N., Kraaij, V. ve Spinhoven, Ph. (2001). Negative life events, cognitive emotion regulation and emotion problems. Personality and Individual Differences, 30, 1311–1327.

Garnefski, N., Kraaij, V., & van Etten, M. (2005). Specificity of relations between adolescents' cognitive emotion regulation strategies and internalizing and externalizing psychopathology. Journal of Adolescence, 28(5), 619-631.

Garnefski, N., Teerds, J., Kraaij, V., Legerstee, J., & Van den Kommer, T. (2004). Cognitive emotion regulation strategies and depressive symptoms: Differences between males and females. Personality and Individual Differences, 36, 267- 276

Geldard, K. & Geldard, D. (2013). Ergenler ve gençlerle psikolojik danışma-proaktif yaklaşım. (M. Pişkin, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gregory, A.M., Sadeh, A., 2012. Sleep, emotional and behavioral difficulties in children and adolescents. Sleep Medicine Reviews 16, 129–136.

Harvey, A. G. (2008). Insomnia, psychiatric disorders, and the transdiagnostic perspective. Current Directions in Psychological Science, 17, 299303.

Joormann J., Yoon K.L. ve Siemer, M. (2010). Cognition and Emotion Regulation. A. M. Kring ve D.M. Sloan (Eds), Emotion regulation and psychopatology (174-203). Newyork: Guilford Press.

Kallay, E., Tıncaş, I. ve Benga, O. (2009). Emotion regulation, mood states, and quality of mental life. Cognition, Brain, Behavior, 13(1), 131-48.

Kring, Ann M., & Sloan, Denise M. (2010). Emotion regulation and psychopathology: A transdiagnostic approach to etiology and treatment. US: Guilford Press

Lafçı, D., (2009). Müziğin kanser hastalarının uyku kalitesi üzerine etkisi. Çukurova Üniversitesi. Adana: Yüksek Lisans Tezi.

Lazarus, R. S. (1999). Stress and emotion: A new synthesis. New York: Springer.

Lim, J., Dinges, D.F., (2010). A meta-analysis of the impact of short-term sleep deprivation on cognitive variables. Psychological Bulletin 136, 375

Lima, PF., Medeiros, AL, Araujo, JF. (2002). Sleep - wake pattern of medical students :early versus late class starting time .Braz J Med Biol Res, 35, s..1373-1377.

Maslow, A. H., (1970), Motivation and Personality (2nd Ed.). New York: Harper and Row.

Neil R. Carlson (Çev. ed.: Muzaffer Şahin) "Fizyolojik Psikoloji: Davranışın Nörolojik Temelleri" Nobel Yayınevi, 2011

Nolen-Hoeksema, S., Parker, L. E. ve Larson, J. (1994). Ruminative coping with depressed mood following loss. Journal of Personality and Social Psychology, 67, 92-104.

Öztürk L. (2007) Yanıtını arayan eski bir soru: niçin uyuruz? İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi 70: 114-21.

Roth, T., (2007). Introduction—advances in our understanding of insomnia and its management. Sleep Medicine 8, S25–S26.

Sadock, B. J., & Sadock, V. A. (Eds.). (2010). Kaplan and Sadock's pocket handbook of clinical psychiatry. Lippincott Williams & Wilkins.

Schroevers, M., Kraaij, V. Ve Garnefski, N. (2007). Goal disturbance, cognitive coping strategiesand psychological adjustment to different typesof stressful life event. Personality and Individual Differences, 43, 413-423.

Spirito, A., Stark, L. J. ve Williams, C. (1988). Development of a brief coping checklist for use with pediatric populations. Journal of Pediatric Psychology, 13, 555–574.

Stegge H, Meerum Terwogt M, Reijntjes A, Van Tijen N (2004) Children's conception of the emotion process: consequences for emotion regulation. In: Nyklic˘ek I, Temoshok L, Vingerhoets A (eds) Emotional expression and health. Routledge, Hove

Sullivan, M. J. L., Bishop, S. R. ve Pivik, J. (1995). The Pain Catastrophizing Scale: development and validation. Psychological Assessment, 7, 524–532.

Şahin L, Aşcioğlu M, Taşkin E. (2013) Uyku ve uykunun düzenlenmesi. Sağlık Bilimleri Dergisi 22: (1); 93-98.

Şenol, V., Soyuer, F., Pekşen Akça, R., Argün, M. (2012). Adolesanlarda UykuKalitesi Ve Etkileyen Faktörler. Kocatepe Tıp Dergisi, 14, 93-102

Taşkıran N. (2009) Gebelerde Uyku Kalitesinin Değerlendirilmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi.

Tennen, H. ve Affleck, G. (1990). Blaming others for threatening events. Psychological Bulletin, 108, 209- 232.

Thompson, R. A. (1991). Emotional regulation and emotional development. Educational Psychology Review, 3, 269-307.

Thompson, R. A. (1994). Emotion Regulation: A Theme In Search Of Definition. Monographs of the Society for Research in Child Development, 59, 25–52

Thorpy, Michael J. The encyclopedia of sleep and sleep disorders / Michael J. Thorpy and Jan Yager.—2nd, ed., updated and rev. p. cm

Tural Ü. Uyku ve Bozuklukları Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Dönem 5 Ders Notları http://tip.kocaeli.edu.tr/docs/ders notlari/u tural/uyku.pdf

Westcombe, A., & Green, A. (2012). Sleep : Multi-Professional Perspectives. London: Jessica Kingsley Publishers

Çalışanların Demografik Özelliklerine Göre Algılanan Personel Güçlendirme Düzeyi: Bir Araştırma

Arş. Gör. Melike ARPINAR[1] **Öğr. Gör. Murat TUYSUZ[2]**

[1]Marmara Üniversitesi, SBMYO, Dış ticaret Bölümü, melikeselcuk@marmara.edu.tr

[2]Marmara Üniversitesi, SBMYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, murat.tuysuz@marmara.edu.tr

Özet: Personel güçlendirme konusunun genel çerçevesine ve uygulamalarına odaklanan ve kavramın içeriğini inceleyen bu çalışmanın amacı çalışanların algıladıkları personel güçlendirme düzeylerini belirlemektir. Ayrıca personel güçlendirme düzeylerinin tanımlayıcı özelliklere göre farklılık durumlarının da ortaya koyulması çalışmanın alt amacı olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında genel merkezleri İstanbul'da yer alan kurumsallaşmış dış ticaret işletmelerinde görev yapan 203 kişi üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmada kişisel soru formu ile birlikte personel güçlendirme düzeyini belirlemeye yönelik bir ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri, Mann Whitney-U testi ve Kruskal Wallis testi ile analiz edilmiştir. Araştırmada, çalışanların "bürokrasi" düzeyi yüksek, "iş otonomisi" düzeyi yüksek, "güven" düzeyi orta, "iletişim" düzeyi yüksek, "katılım" düzeyi yüksek, "ödüllendirme" düzeyi orta, "yetkinlik" düzeyi yüksek, "kaynak sağlama" düzeyi yüksek, "eğitim" düzeyi yüksek, "anlam" düzeyi yüksek, "takım çalışması" düzeyi yüksek, "risk alma" düzeyi yüksek, "aidiyet" düzeyi yüksek olarak saptanmıştır. Algılanan personel güçlendirme düzeylerinin cinsiyet, eğitim düzeyine göre farklılık göstermediği; yaşa göre farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Personel Güçlendirme, Dış Ticaret İşletmeleri

Perceived Level of Empowerment According to Demographic Characteristics of Employees: A Research

Abstract: The purpose of this study which focuses on the general framework and practices of personnel empowerment and examines the content of the concept is to determine the employees' level of perceived empowerment. In addition, the sub-objective of the study is to determine the differences in the levels of empowerment according to their descriptive characteristics. The research has been conducted on 203 people working in institutionalized foreign trade companies located in Istanbul. A scale was used to determine the level of personnel empowerment with the personal question form. The obtained data were analyzed by descriptive statistical methods, Mann Whitney-U test and Kruskal Wallis test. As a result of the research, the employees were found to have a high level of "bureaucracy", a high level of "work autonomy", a medium of level "confidence", a high level of "communication", a high level of "participation" a high level of "education", a high level of "meaning", a high level of "team work", a high level of "risk taking" and a high level of "belonging". It has reached the result that the perceived level of empowerment did not differ according to gender and education level however it shows differences according to age.

Keywords: Employee Empowerment, Foreign Trade Companies

1. GİRİŞ

Genel olarak personel güçlendirme, işletme yönetimlerinin, bünyelerinde istihdam etmiş oldukları çalışanlarına, daha fazla sorumluluk ve söz hakkı tanımaları, çalışanlara belirli oranda özgürlük sunulması ve ruhsal anlamda çalışanların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaları adına sosyal anlamda teşvik edilmelerini içeren faaliyetlerin tümünü ifade etmektedir (Barutçugil, 2004, s. 34).

Personel güçlendirme konusunda, 1990'lar sonrasında ortaya çıkan yeni düzenin olumlu etkisi söz konusu olmuştur. İletişimin, teknolojinin ve ortak çıkarların kavramsal olarak ortaya çıkışı, en önemlisi otoriter yöneticilik ve kurumsal anlayışların giderek geçerliliğini yitirmesi ile birlikte çalışanların sürece katılmalarının önemi dikkati çekmiştir. Bu süre zarfında personel güçlendirmeye dair dünya literatüründe yayınlanan eserlerin sayısının artması ile birlikte de kavramın geçmişe oranla daha fazla dikkat çekmeye başladığı görülmektedir (Hemedoğlu vd., 2012, s. 89).

Bu modernleşme süreci içerisinde de işletmeler çalışanlarının daha modern şartlarda ve dönemin beklentilerine uygun olacak şartlarda çalışabilmeleri adına bir revizyona gitmişlerdir. Maddi anlamdaki değişim çabalarının ötesinde, işletmelerin zihinsel ve psikolojik olarak çalışanların yararına olacak adımları atması gündeme gelmiştir. Böylelikle de zaman içerisinde daha fazla işletmenin çalışanlarının hem şartlarının hem de maddi kazançlarının hem de özgüven düzeylerinin arttırılmasına çalıştıkları görülmüştür.

Literatürde Bowen ve Lawler (1992) ile Pastor (1996) personel güçlendirmenin tanımlanması hususunda iki kavramı ön plana çıkarmışlardır. Bunlardan ilki çalışanların görevlerinin öneminin arttırılması, ikincisi çalışanlarda daha etkin sorumluluklar verilmesidir. Bu şekilde iki hamlenin de çalışanların motive olmasına, daha verimli ve daha etkin olarak çalışmalarına imkân sağlayacağı düşünülmektedir (Doğan ve Demiral, 2007, s. 284).

Bowen ve Lawler (2007) personel güçlendirmeyi "hizmet sağlama yaklaşımı" ile de açıklamaya çalışmışlardır. Bu yaklaşımda yer alan dört öğe çalışanlar ile müşteriler arasındaki iletişimin boyutlarını ve bu boyutlara göre ne tür bir yol haritası izlenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Söz konusu öğeler (Yücel ve Koçak, 2015, s. 7):

- Kurumun performansına dair bilgi,
- Kurumun performansına dair verilen ödül ya da cezalar,
- Çalışanların örgütün performansına nasıl katkıda bulunabileceklerine dair bilgi,
- Kurumun stratejisini ve performansını etkileyecek şekilde karar verme potansiyelidir.

Bu yaklaşıma göre önemli olan nokta, çalışanlara sorumluluk alma konusunda özgürlük vermek kadar onların kendilerini değerlendirme ve eleştirme konusunda bir fırsat verilmesidir. Böylelikle hem kendi içlerinde hem kurumları ile hem de müşteriler ile daha nitelikli ve daha özgüvenli bir şekilde iletişim kurmaları, dolayısı ile de güçlü bir duruş sergilemeleri mümkün olabilmektedir.

Literatürdeki diğer farklı personel güçlendirme yaklaşımlarına bakıldığında aşağıdaki araştırmacı ve onların yaklaşımları göze çarpmaktadır (Giderler, 2015, s. 62-63):

- Conger ve Kanungo (1988) güçlendirmeyi "kurumların içerisinde güçsüzlüğe neden olan faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi ve söz konusu güçsüzlüklerin ortadan kaldırılarak çalışanların özgüven düzeylerinin yükseltilmesi" olarak tanımlamaktadır,
- Gandz (1990) için güçlendirme, "işletmelerde geleneksel ve alışılagelmiş olan karar verme ve yönetme gücünün çalışanlar ile belirli oranda paylaşılması ve buna istinaden çalışanlara bir güç verilmesi" sürecidir,
- Bowen ve Lawler (1992) güçlendirme konusunda çalışanları ön plana çıkarmış ve kendilerine tam olarak bir yetki verilmese bile kabiliyet ve başarıları ile birlikte söz konusu yetkiyi dolaylı olarak elde ettiklerini belirtmiştir,
- Spreitzer (1996) ise güçlendirme kavramı için bir yetki devrinden bahsetmekte ve yöneticilerin ellerindeki gücü, kendilerinden daha alt düzeyde ve daha etkisiz olarak gördükleri çalışanlara bırakması ya da onlarla paylaşmasının söz konusu olduğunu dile getirmiştir.
- Litrell (2007) personel güçlendirmeyi "çalışanların görevleri ve işleri konusunda özgürlük elde etmek, gelişim konusunda fırsatlar elde etmek ve birer çalışan olmaktan ziyade kurumun asli birer parçası olduğunu hissetmelerinin sağlanması olarak" görmektedir.

Söz konusu yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında, araştırmacıların neredeyse tamamının personel güçlendirme konusunda yönetimin elinde bulundurduğu bazı yetkileri çalışanlarına devretmesi konusunda değindiği görülmektedir. Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere çalışanların güçlendirilmesi onlara verilecek rolün düzeyinin arttırılması ve bireysel olarak önemlerinin kabullenilmesi ile ilişkilendirilmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Personel Güçlendirme Modelinin Unsurları

Her işletme, kendisine uygun personel güçlendirme modelini oluşturma konusunda bir özgürlüğe sahip olmaktadır. Buna göre işletmeler, kendi iç yapılarının mevcut getirileri ölçüsünde bir personel güçlendirme modeli benimseyebilmektedirler. Buradaki temel unsur, her işletmeye göre farklılık gösterse de modern dönemin niteliklerinin gözetilerek bir personel güçlendirme modelinin geliştirilmesi de şarttır.

Genel olarak, modern ve kurumsallaşmış bir yapının personel güçlendirme modeli içerisinde dikkati çeken unsurlar aşağıda sıralanmaktadır (Genç, 2004, s. 224):

- Etkin ve başarılı bir liderlik mekanizmasının oluşturulması,
- Güçlü ve sürekliliği olan, yönetim ile çalışanlar arasında cereyan eden bir iletişim sisteminin kurulması,

- Belirli işlerin gerçekleştirilebilmesi adına, o işler üzerinde yetkinliği olabilecek düzeyde kapasiteye sahip çalışanlardan oluşan çalışma gruplarının meydana getirilmesi,
- İşletme içerisinde ortaya konan performansın değerlendirilmesi adına net ve kabul edilebilir bir ödül sisteminin varlığı,
- Sürecin yükünü kaldırabilecek ve her dönem aynı performansı sunacak olan çalışanların desteğinin sağlanması,
- Çalışanlar ve liderler için psikolojik ve fiziksel anlamda etkinliği olan bir destek mekanizmasının kurulması,
- Tüm bu süreçlerin daha nitelikli olarak anlaşılabilmesi adına ayrı bir ölçüm ve değerlendirme mekanizmasının oluşturulması.

Bu unsurların her biri içerisinde bulundukları işletmelerin personel yapılarının güçlendirilmesi adına ortak bir çabayı ifade edeceklerdir. Genel olarak kurumsallaşma konusunda hem fikir olan işletme yönetimlerinin her biri personel güçlendirme adına farklı uygulamalar gerçekleştirdikleri gibi temel olarak bu uygulamaları da kabul edebilmekte ve uygulayabilmektedirler.

2.2. Davranışsal ve Bilişsel Açıdan Personel Güçlendirme

2.2.1. Davranışsal Açıdan

Davranışsal açıdan personel güçlendirmenin olumlu etkiler yaratabilmesi açısından özellikle işletme yönetimlerinin üzerine büyük görevler düşmektedir. Özellikle çalışanların yeteneklerinin geliştirilmesi ve kendilerine olan güvenlerinin arttırılması konusunda personel güçlendirmenin tetikleyici bir etkisi bulunmakla birlikte bunun bir davranış olarak yerleştirilmesi ve kabul ettirilmesi gerekmektedir (İnci Bolat vd, 2009: 217; Demir, 2013: 8).

Davranışsal açıdan personel güçlendirmeye bakıldığında aşağıdaki noktalar dikkati çekmektedir (Dönmez, 2012, s. 9):

- Kurumun içerisinde yaratıldığı gibi paylaşılan bir vizyon yaratmak,
- Personel güçlendirmeyi sürdürülebilir haline getirmek,
- Sadece kurumun yönetiminin vermiş olduğu direktiflere uygun olarak değil, aynı zamanda çalışan bireylerin kendilerinin de birbirleri ile bilgi paylaşacağı bir güçlendirmeye yer vermek,
- Kurumun içerisinde yer alan tüm bireyler ve faktörler için yabancılaşma sürecini ortadan kaldırmak,
- Kurumun içerisinde yetki devri ile birlikte sıradan olarak görünen, ancak kapasitesi yeterli olan bireyler için bir yetki devri yaratabilmek,
- Karar verme mekanizmasının içeriğini, yeni katılımcı çalışan bireyler ile zenginleştirmek,
- Her ne kadar çalışan bireyler karar verme aşamasında kendi başlarına hareket ediyor olsalar da eylemleri konusunda onları cesaretlendirmek,
- Kurumun hedef ve amaçlarını net, açık ve kabul edilebilir bir şekilde çalışanlara tebliğ etmek ve bunu kabullenmeleri adına gereken gayreti göstermek,
- Gerektiği takdirde, personel güçlendirmenin birebir düzeyde olacak şekilde çalışanlara uygulanması, dışarıdan destek alarak da gerçekleştirmek.

Görüldüğü üzere çalışanların güçlendirilmesi adına teşviki ile birlikte özgür bir şekilde hareket etmelerine imkan sağlanması da son derece hayati bir önem taşımaktadır. Her ne kadar kurumların yönetimleri yönetici sıfatına haiz bireylerin ellerinde bulunmasına karşın çalışanların bireysel olarak yürüttükleri faaliyetlerin dikkatle izlenerek iyi olanların devamlılığı için teşviki, kötü olanların ise düzeltilmesi adına teşvik edici türden bir yol gösterilmesi çalışanların kazanılmasını sağlayabilecektir. Bu nedenle yönetimin alacağı sorumluluk hem güçlendirme hem de teşvik etme ile birlikte çift yönlü olmaktadır (Eren Gümüştekin ve Emet, 2007: 4; Şen, 2010: 12).

2.2.2. Bilişsel Açıdan

Bilişsel olarak çalışanlar, kendilerine verilen görev ile karşılaştıkları muamelenin kendilerinde ne tür bir anlam yarattığını algılamaya çalışarak sürece olumlu ya da olumsuz olarak tepki vermektedirler. Yine de önemli olan nokta bireylerin mümkün olduğunca olumlu bir şekilde katılımlarının sağlanmasıdır. Söz konusu katılım gelecek süreçteki çabaların sonuçlarına doğrudan etki edebilecektir (Özaksu, 2006: 7; Hüseyinoğlu, 2011: 42).

Bilişsel açıdan personel güçlendirme değerlendirildiğinde, yaklaşımlarda personel güçlendirmenin anlam kazanmasını sağlayan dört temel nokta dikkati çekmektedir (Dönmez, 2012, ss. 10-11):

- **Anlamlılık:** Bireyler açısından güçlendirme süreçleri gerçek anlamda bir değer taşımak zorundadır. Bu noktada anlam, bireyin çevresinde yaşananları doğru şekilde algılaması, buna istinaden ortaya bir performans koyması ve nihayetinde de sürece katkı sağlayacak şekilde diğer bireyler ile olan iletişiminin uyumu ifade etmektedir. Çünkü herhangi bir anlam ifade etmediği süre zarfında çalışanlardan herhangi bir şekilde yüksek performans beklenmesi de mümkün değildir (Şen, 2010: 13; Aras, 2013: 10).

- **Etkililik:** Personel güçlendirme noktasında en fazla önemli olarak değeri olan konulardan biri de sürecin çalışan bireyler üzerinde bir etki bırakmasının zorunluluğudur. Güçlendirme konusunda yürütülebilecek olan politikaların büyük bir bölümü, çalışanlar tarafından zorlukla algılanabilecektir (Kesen, 2015: 6533). Bu nedenle belirli uygulamaların, doğru ve açık bir şekilde bireylere tebliği ya da onlar üzerinde uygulanması, süreci son derece kolaylaştıracak ve üzerlerindeki etki düzeyini arttıracaktır (Seçgin, 2007: 15).

- **Öz Yeterlilik:** Personel güçlendirme için yönetimler neler yaparlarsa yapsınlar, belirleyici olan bireylerin kendi öz yeterlilik düzeyleridir. Bu şekilde öz yeterliliği yüksek olan ve kendine güvenen bir birey için mutlak olarak performans güçlendirme olumlu sonuçlar verecek onun performansına ve verimliliğine yansıyacaktır. Fakat kendine güven konusunda sorunlar yaşayan bireyler için personel güçlendirmenin olumlu sonuçlar yaratması mümkün gözükmemektedir (Şen, 2010: 14).

- **Özgürlük:** Seçim yapma ve uygulama konuları başta olmak üzere bireylere kapasiteleri dâhilinde verilecek olan özgürlükler onların daha nitelikli eylemler gerçekleştirmelerini sağlayacaktır. Personel güçlendirmenin temel hedeflerinden ve fonksiyonlarından biri de çalışan bireylere sunulması muhtemel özgürlüktür. Bu özgürlük sayesinde bireyler faaliyetlerinde güven ve başarıya dayalı olarak hareket edebileceklerdir. Aksi yönde, baskının söz konusu olduğu bir ortamda ise performans güçlendirme özgürlükten ziyade performans anlamında bir düşüşe sebebiyet verebilecektir (Çöl, 2008: 37).

Bu açılardan bakıldığında, personel olarak bireylerin kendilerine sunulan güçlendirme faaliyetlerini ne şekilde algıladıkları ve buna ne şekilde tepki verdiklerinin incelenmesi ve irdelenmesi son derece değerlidir. Bu sayede personel güçlendirmenin olumlu etkiler yaratıp yaratamayacağına dair bir fikir de elde edilebilmekte ve bir sonraki adım için gerekli uygulamalar kararlaştırılabilmektedir.

Personel güçlendirme ile bu faaliyetin üzerinde uygulandığı birey arasında yaşanabilecek olan iletişim ve uyum sorunları ise süreci amacından uzaklaştıracak ve kaçınılmaz olarak olumsuz sonuçlar ile karşılaşılmasına neden olacaktır. Çalışanlar iletişimin olmadığı ya da yeterli düzeyde olmadığı noktalarda, çözümü kendi yöntemleri ile bulmaya çalışmakta ve bu durum onların bütünden koparak, kendi çıkarları için hareket etmelerine neden olmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma “tarama modeli” olarak tasarlanmıştır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez” (Karasar, 2009, s.77). Genel merkezleri İstanbul’da yer alan ve kurumsallaşmış dış ticaret firmalarında görev yapan personeller ile orta ve üst kademe yöneticiler bu araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır. İstanbul’da yer alan gümrük firmalarında yer alan çalışanlardan 250 çalışana iletilen anketlerden 203 tanesinden geri dönüş

sağlanmıştır. Dolayısıyla araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veriler anket yoluyla toplanmıştır. Anket ilk bölümde katılımcıları tanımaya yönelik sorular, ikinci bölümde ise çalışmanın teorik bölümünde detaylı olarak açıklanan personel güçlendirme kavramı ve sürecinin temel özelliklerini belirlemeye yönelik ölçekten oluşmaktadır. Personel güçlendirme düzeyini belirlemeye yönelik ölçek Şimşek (2004) tarafından geliştirilmiştir. Şimşek'in ilgili ilgili literatür tarayarak oluşturduğu ölçek 18 ifadeden oluşmaktadır. Bu bölümdeki ifadeler Likert ölçeğine göre tasarlanarak cevap seçenekleri yerleştirilmiştir. Ankette yöneltilen bazı sorulara katılımcıların ve/veya yöneticilerin doğru cevap vermekten kaçınabilecekleri göz önüne alınarak kontrol ifadeleri bulunmaktadır. Araştırmanın hipotezleri aşağıda sıralanmaktadır:

H1: Çalışanların algıladığı personel güçlendirme düzeyi cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H2: Çalışanların algıladığı personel güçlendirme düzeyi eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Çalışanların algıladığı personel güçlendirme düzeyi yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için, araştırmaya katılan çalışanlardan ölçek yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Örnekleme ait demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklemin Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

	Gruplar	**Frekans (N)**	**Yüzde %**
Cinsiyet	Kadın	16	7,9
	Erkek	187	92,1
	Toplam	203	100
Eğitim Düzeyi	İlkokul ve Ortaokul	29	14,3
	Lise	89	43,8
	Önlisans	20	9,9
	Lisans	54	26,6
	Lisansüstü	11	5,4
	Toplam	203	100
Yaş	18-25 Yaş	21	10,3
	26-30 Yaş	36	17,7
	31-35 Yaş	32	15,8
	36-40 Yaş	45	22,2
	41-45 Yaş	30	14,8
	46-50 Yaş	25	12,3
	50 Yaş üstü	14	6,9
	Toplam	203	100

Çalışanlar cinsiyet değişkenine göre 16'sı (%7,9) kadın, 187'si (%92,1) erkek olarak dağılmaktadır.

Çalışanlar eğitim düzeyi değişkenine göre 29'u (%14,3) İlkokul ve Ortaokul, 89'u (%43,8) lise, 20'si (%9,9) ön lisans, 54'ü (%26,6) lisans, 11'i (%5,4) lisansüstü olarak dağılmaktadır.

Çalışanlar yaş değişkenine göre 21'i (%10,3) 18-25 yaş, 36'sı (%17,7) 26-30 yaş, 32'si (%15,8) 31-35 yaş, 45'i (%22,2) 36-40 yaş, 30'u (%14,8) 41-45 yaş, 25'i (%12,3) 46-50 yaş, 14'ü (%6,9) 50 yaş üstü olarak dağılmaktadır.

Çalışanlar işyerinde çalışma süresi değişkenine göre 81'i (%39,9) 5 yıl ve altı, 49'u (%24,1) 6-10 yıl, 29'u (%14,3) 11-15 yıl, 24'ü (%11,8) 16-20 yıl, 20'si (%9,9) 20 yıl üstü olarak dağılmaktadır.

Çalışanlar kaç farklı işletmede çalışıldığı değişkenine göre 10'u (%4,9) ilk iş yeri, 140'ı (%69,0) 1-3 arası, 53'ü (%26,1) 4 ve üzeri olarak dağılmaktadır.

Çalışanlar çalışılan bölüm değişkenine göre 19'u (%9,4) dış ticaret, 72'si (%35,5) gümrük, 44'ü (%21,7) ihracat, 38'i (%18,7) ithalat, 9'u (%4,4) operasyon, 21'i (%10,3) diğer olarak dağılmaktadır.

Çalışanlar ünvan değişkenine göre 25'i (%12,3) operasyon sorumlusu, 39'u (%19,2) gümrük sorumlusu, 11'i (%5,4) müşavir yardımcısı, 45'i (%22,2) idari, 23'ü (%11,3) saha elemanı, 36'sı (%17,7) ihracat sorumlusu, 7'si (%3,4) ithalat sorumlusu, 17'si (%8,4) diğer olarak dağılmaktadır.

Şekil 2. Çalışanların Personel Güçlendirme Düzeylerine İlişkin Diyagram

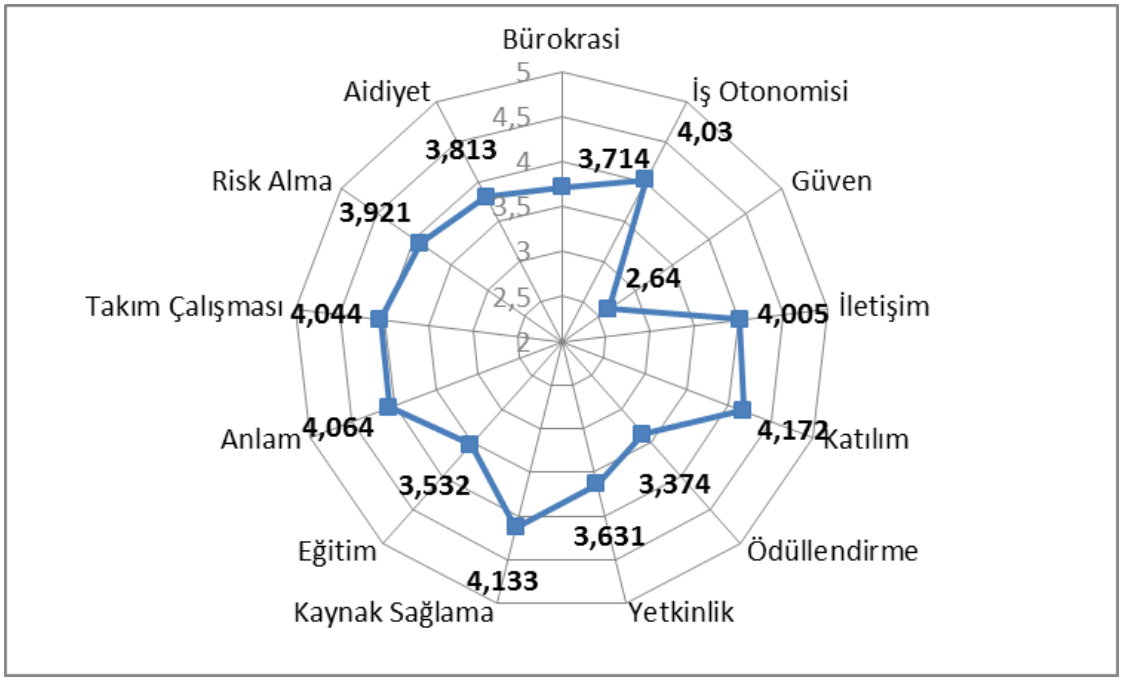

Çalışanların personel güçlendirme düzeyleri bir üstteki tablo ve grafikte görüldüğü üzere aritmetik ortalama puanları ile belirlenmiştir. Kaynak sağlama, takım çalışması, anlam, katılım, iletişim ve iş otonomisinin üst düzeyde olduğu, güvenin ise en düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Çalışanların Personel Güçlendirme Düzeylerinin Cinsiyete Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Bürokrasi	Kadın	16	3,688	0,947	1 445,500	0,815
	Erkek	187	3,717	0,978		
İş Otonomisi	Kadın	16	4,000	0,633	1 395,500	0,631
	Erkek	187	4,032	0,867		
Güven	Kadın	16	3,000	0,966	1 175,000	0,142
	Erkek	187	2,610	1,193		
İletişim	Kadın	16	3,812	0,834	1 251,500	0,248
	Erkek	187	4,021	0,950		
Katılım	Kadın	16	4,000	0,966	1 326,000	0,416
	Erkek	187	4,187	0,875		
Ödüllendirme	Kadın	16	3,688	0,947	1 290,000	0,346
	Erkek	187	3,348	1,179		
Yetkinlik	Kadın	16	3,625	1,148	1 463,000	0,878
	Erkek	187	3,631	1,046		
Kaynak Sağlama	Kadın	16	4,438	0,727	1 159,000	0,105
	Erkek	187	4,107	0,829		
Eğitim	Kadın	16	3,250	1,183	1 239,500	0,236

	Erkek	187	3,556	1,146		
Anlam	Kadın	16	3,875	1,088	1 335,000	0,447
	Erkek	187	4,080	0,972		
Takım Çalışması	Kadın	16	4,062	1,124	1 419,500	0,718
	Erkek	187	4,043	0,927		
Risk Alma	Kadın	16	3,750	1,126	1 368,500	0,552
	Erkek	187	3,936	0,965		
Aidiyet	Kadın	16	3,750	1,065	1 413,500	0,703
	Erkek	187	3,818	1,097		

Çalışanların bürokrasi, iş otonomisi, güven, iletişim, katılım, ödüllendirme, yetkinlik, kaynak sağlama, eğitim, anlam, takım çalışması, risk alma, aidiyet puanlarının cinsiyet değişkenine göre yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Dolayısıyla H1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3. Çalışanların Personel Güçlendirme Düzeylerinin Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Bürokrasi	İlkokul ve Ortaokul	29	4,069	0,842	7,095	0,131
	Lise	89	3,764	0,954		
	Önlisans	20	3,650	0,875		
	Lisans	54	3,519	1,059		
	Lisansüstü	11	3,455	1,036		
İş Otonomisi	İlkokul ve Ortaokul	29	4,379	0,622	6,714	0,152
	Lise	89	4,000	0,879		
	Önlisans	20	3,900	1,071		
	Lisans	54	3,907	0,807		
	Lisansüstü	11	4,182	0,751		
Güven	İlkokul ve Ortaokul	29	2,172	1,071	6,473	0,167
	Lise	89	2,742	1,202		
	Önlisans	20	2,650	1,182		
	Lisans	54	2,648	1,152		
	Lisansüstü	11	3,000	1,265		
İletişim	İlkokul ve Ortaokul	29	4,069	1,163	3,652	0,455
	Lise	89	4,045	0,940		
	Önlisans	20	3,800	0,894		
	Lisans	54	4,019	0,858		
	Lisansüstü	11	3,818	0,874		
Katılım	İlkokul ve Ortaokul	29	4,172	0,929	1,497	0,827
	Lise	89	4,067	0,986		
	Önlisans	20	4,300	0,865		
	Lisans	54	4,278	0,685		
	Lisansüstü	11	4,273	0,786		
Ödüllendirme	İlkokul ve Ortaokul	29	3,690	1,228	8,640	0,071
	Lise	89	3,472	1,098		
	Önlisans	20	2,800	1,240		
	Lisans	54	3,241	1,197		
	Lisansüstü	11	3,455	0,934		
Yetkinlik	İlkokul ve Ortaokul	29	3,828	1,003	3,747	0,441
	Lise	89	3,652	1,067		
	Önlisans	20	3,150	1,268		
	Lisans	54	3,685	0,928		
	Lisansüstü	11	3,545	1,128		
Kaynak Sağlama	İlkokul ve Ortaokul	29	4,103	0,976	1,963	0,743
	Lise	89	4,169	0,757		

	Önlisans	20	4,000	0,726		
	Lisans	54	4,093	0,917		
	Lisansüstü	11	4,364	0,674		
Eğitim	İlkokul ve Ortaokul	29	3,897	1,012	3,538	0,472
	Lise	89	3,517	1,159		
	Önlisans	20	3,400	1,231		
	Lisans	54	3,426	1,175		
	Lisansüstü	11	3,455	1,128		
Anlam	İlkokul ve Ortaokul	29	4,241	0,912	1,505	0,826
	Lise	89	4,067	0,975		
	Önlisans	20	3,950	1,191		
	Lisans	54	4,000	0,971		
	Lisansüstü	11	4,091	0,944		
Takım Çalışması	İlkokul ve Ortaokul	29	4,241	0,872	2,520	0,641
	Lise	89	4,000	0,929		
	Önlisans	20	4,100	1,021		
	Lisans	54	3,981	0,921		
	Lisansüstü	11	4,091	1,221		
Risk Alma	İlkokul ve Ortaokul	29	4,138	0,953	3,982	0,408
	Lise	89	3,899	1,012		
	Önlisans	20	3,850	1,182		
	Lisans	54	3,815	0,848		
	Lisansüstü	11	4,182	0,982		
Aidiyet	İlkokul ve Ortaokul	29	4,138	0,875	5,880	0,208
	Lise	89	3,865	1,110		
	Önlisans	20	3,300	1,380		
	Lisans	54	3,722	1,017		
	Lisansüstü	11	3,909	1,045		

Araştırmaya katılan çalışanların bürokrasi, iş otonomisi, güven, iletişim, katılım, ödüllendirme, yetkinlik, kaynak sağlama, eğitim, anlam, takım çalışması, risk alma, aidiyet puanlarının eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır(p>0.05). Dolayısıyla H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Çalışanların Personel Güçlendirme Düzeylerinin Yaşa Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p	Fark
Bürokrasi	18-25 Yaş	21	3,714	0,845	6,978	0,323	
	26-30 Yaş	36	3,722	1,031			
	31-35 Yaş	32	3,875	0,976			
	36-40 Yaş	45	3,600	0,986			
	41-45 Yaş	30	4,000	0,871			
	46-50 Yaş	25	3,560	1,003			
	50 Yaş üstü	14	3,357	1,082			
İş Otonomisi	18-25 Yaş	21	3,714	1,056	17,498	**0,008**	**5 > 1**
	26-30 Yaş	36	3,917	0,732			**5 > 2**
	31-35 Yaş	32	4,219	0,793			**3 > 7**
	36-40 Yaş	45	3,956	0,825			**5 > 4**
	41-45 Yaş	30	4,467	0,730			**5 > 6**
	46-50 Yaş	25	4,080	0,759			**5 > 7**
	50 Yaş üstü	14	3,571	1,016			
Güven	18-25 Yaş	21	3,095	1,338	4,979	0,546	
	26-30 Yaş	36	2,444	1,133			
	31-35 Yaş	32	2,719	1,276			

	36-40 Yaş	45	2,489	1,014			
	41-45 Yaş	30	2,833	1,262			
	46-50 Yaş	25	2,560	1,158			
	50 Yaş üstü	14	2,500	1,160			
İletişim	18-25 Yaş	21	3,952	1,024	12,536	0,051	
	26-30 Yaş	36	4,028	0,971			
	31-35 Yaş	32	3,938	0,914			
	36-40 Yaş	45	3,733	0,986			
	41-45 Yaş	30	4,467	0,629			
	46-50 Yaş	25	4,120	0,927			
	50 Yaş üstü	14	3,857	1,027			
Katılım	18-25 Yaş	21	4,143	1,195	16,948	**0,009**	**3 > 4**
	26-30 Yaş	36	4,111	0,919			**3 > 7**
	31-35 Yaş	32	4,469	0,621			**5 > 4**
	36-40 Yaş	45	3,911	0,874			**6 > 4**
	41-45 Yaş	30	4,400	0,814			**5 > 7**
	46-50 Yaş	25	4,320	0,852			**6 > 7**
	50 Yaş üstü	14	3,786	0,699			
Ödüllendirme	18-25 Yaş	21	3,619	0,921	12,672	**0,049**	**1 > 4**
	26-30 Yaş	36	3,444	1,252			**3 > 4**
	31-35 Yaş	32	3,719	1,023			**3 > 6**
	36-40 Yaş	45	2,978	1,138			**5 > 4**
	41-45 Yaş	30	3,600	1,329			
	46-50 Yaş	25	3,000	1,190			
	50 Yaş üstü	14	3,500	0,855			
Yetkinlik	18-25 Yaş	21	3,714	1,102	13,647	**0,034**	**5 > 2**
	26-30 Yaş	36	3,500	1,108			**3 > 4**
	31-35 Yaş	32	3,938	0,878			**3 > 7**
	36-40 Yaş	45	3,378	1,051			**5 > 4**
	41-45 Yaş	30	4,067	1,015			**5 > 6**
	46-50 Yaş	25	3,480	1,085			**5 > 7**
	50 Yaş üstü	14	3,286	0,914			
Kaynak Sağlama	18-25 Yaş	21	4,143	0,655	6,974	0,323	
	26-30 Yaş	36	3,972	0,878			
	31-35 Yaş	32	4,406	0,560			
	36-40 Yaş	45	4,067	0,780			
	41-45 Yaş	30	4,300	0,794			
	46-50 Yaş	25	4,040	1,136			
	50 Yaş üstü	14	3,929	0,917			
Eğitim	18-25 Yaş	21	3,190	1,167	15,190	**0,019**	**5 > 1**
	26-30 Yaş	36	3,611	1,128			**6 > 1**
	31-35 Yaş	32	3,438	1,190			**5 > 4**
	36-40 Yaş	45	3,400	1,031			**6 > 4**
	41-45 Yaş	30	3,967	1,066			**5 > 7**
	46-50 Yaş	25	3,880	1,236			**6 > 7**
	50 Yaş üstü	14	2,929	1,141			
Anlam	18-25 Yaş	21	3,905	1,221	3,704	0,717	
	26-30 Yaş	36	4,028	1,108			
	31-35 Yaş	32	4,188	1,061			
	36-40 Yaş	45	4,022	0,965			
	41-45 Yaş	30	4,267	0,740			
	46-50 Yaş	25	4,000	0,957			

	50 Yaş üstü	14	3,929	0,616			
Takım Çalışması	18-25 Yaş	21	4,190	0,873	16,266	**0,012**	**1 > 7**
	26-30 Yaş	36	4,000	1,069			**2 > 7**
	31-35 Yaş	32	4,250	0,803			**3 > 4**
	36-40 Yaş	45	3,822	0,936			**3 > 7**
	41-45 Yaş	30	4,400	0,675			**5 > 4**
	46-50 Yaş	25	4,040	1,099			**5 > 7**
	50 Yaş üstü	14	3,429	0,852			**6 > 7**
Risk Alma	18-25 Yaş	21	3,952	1,161	7,731	0,258	
	26-30 Yaş	36	3,861	1,019			
	31-35 Yaş	32	4,219	0,659			
	36-40 Yaş	45	3,756	1,004			
	41-45 Yaş	30	3,967	0,999			
	46-50 Yaş	25	4,040	1,136			
	50 Yaş üstü	14	3,571	0,646			
Aidiyet	18-25 Yaş	21	3,905	1,179	12,000	0,062	
	26-30 Yaş	36	3,861	1,175			
	31-35 Yaş	32	4,000	1,078			
	36-40 Yaş	45	3,489	1,014			
	41-45 Yaş	30	4,167	0,913			
	46-50 Yaş	25	3,760	1,300			
	50 Yaş üstü	14	3,500	0,760			

Araştırmaya katılan çalışanların iş otonomisi puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (KW=17,498; p=0,008<0.05). Farklılığı belirlemek üzere gruplar arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre; yaşı 41-45 yaş olanların iş otonomisi puanları (4,467 ± 0,730), yaşı 18-25 yaş olanların iş otonomisi puanlarından (3,714 ± 1,056) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların iş otonomisi puanları (4,467 ± 0,730), yaşı 26-30 yaş olanların iş otonomisi puanlarından (3,917 ± 0,732) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların iş otonomisi puanları (4,219 ± 0,793), yaşı 50 yaş üstü olanların iş otonomisi puanlarından (3,571 ± 1,016) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların iş otonomisi puanları (4,467 ± 0,730), yaşı 36-40 yaş olanların iş otonomisi puanlarından (3,956 ± 0,825) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların iş otonomisi puanları (4,467 ± 0,730), yaşı 46-50 yaş olanların iş otonomisi puanlarından (4,080 ± 0,759) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların iş otonomisi puanları (4,467 ± 0,730), yaşı 50 yaş üstü olanların iş otonomisi puanlarından (3,571 ± 1,016) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çalışanların katılım puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (KW=16,948; p=0,009<0.05). Farklılığı belirlemek üzere gruplar arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre; yaşı 31-35 yaş olanların katılım puanları (4,469 ± 0,621), yaşı 36-40 yaş olanların katılım puanlarından (3,911 ± 0,874) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların katılım puanları (4,469 ± 0,621), yaşı 50 yaş üstü olanların katılım puanlarından (3,786 ± 0,699) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların katılım puanları (4,400 ± 0,814), yaşı 36-40 yaş olanların katılım puanlarından (3,911 ± 0,874) yüksek bulunmuştur. Yaşı 46-50 yaş olanların katılım puanları (4,320 ± 0,852), yaşı 36-40 yaş olanların katılım puanlarından (3,911 ± 0,874) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların katılım puanları (4,400 ± 0,814), yaşı 50 yaş üstü olanların katılım puanlarından (3,786 ± 0,699) yüksek bulunmuştur. Yaşı 46-50 yaş olanların katılım puanları (4,320 ± 0,852), yaşı 50 yaş üstü olanların katılım puanlarından (3,786 ± 0,699) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çalışanların ödüllendirme puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (KW=12,672; p=0,049<0.05). Farklılığı belirlemek üzere gruplar arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre; yaşı 18-25 yaş olanların ödüllendirme puanları (3,619 ± 0,921), yaşı 36-40 yaş olanların ödüllendirme puanlarından (2,978 ± 1,138) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların ödüllendirme puanları (3,719 ± 1,023), yaşı 36-40 yaş olanların ödüllendirme puanlarından (2,978 ± 1,138) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların ödüllendirme puanları (3,719 ± 1,023), yaşı 46-50 yaş olanların ödüllendirme puanlarından (3,000 ± 1,190) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş

olanların ödüllendirme puanları (3,600 ± 1,329), yaşı 36-40 yaş olanların ödüllendirme puanlarından (2,978 ± 1,138) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çalışanların yetkinlik puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (KW=13,647; p=0,034<0.05). Farklılığı belirlemek üzere gruplar arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre; yaşı 41-45 yaş olanların yetkinlik puanları (4,067 ± 1,015), yaşı 26-30 yaş olanların yetkinlik puanlarından (3,500 ± 1,108) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların yetkinlik puanları (3,938 ± 0,878), yaşı 36-40 yaş olanların yetkinlik puanlarından (3,378 ± 1,051) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların yetkinlik puanları (3,938 ± 0,878), yaşı 50 yaş üstü olanların yetkinlik puanlarından (3,286 ± 0,914) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların yetkinlik puanları (4,067 ± 1,015), yaşı 36-40 yaş olanların yetkinlik puanlarından (3,378 ± 1,051) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların yetkinlik puanları (4,067 ± 1,015), yaşı 46-50 yaş olanların yetkinlik puanlarından (3,480 ± 1,085) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların yetkinlik puanları (4,067 ± 1,015), yaşı 50 yaş üstü olanların yetkinlik puanlarından (3,286 ± 0,914) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çalışanların eğitim puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (KW=15,190; p=0,019<0.05). Farklılığı belirlemek üzere gruplar arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre; yaşı 41-45 yaş olanların eğitim puanları (3,967 ± 1,066), yaşı 18-25 yaş olanların eğitim puanlarından (3,190 ± 1,167) yüksek bulunmuştur. Yaşı 46-50 yaş olanların eğitim puanları (3,880 ± 1,236), yaşı 18-25 yaş olanların eğitim puanlarından (3,190 ± 1,167) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların eğitim puanları (3,967 ± 1,066), yaşı 36-40 yaş olanların eğitim puanlarından (3,400 ± 1,031) yüksek bulunmuştur. Yaşı 46-50 yaş olanların eğitim puanları (3,880 ± 1,236), yaşı 36-40 yaş olanların eğitim puanlarından (3,400 ± 1,031) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların eğitim puanları (3,967 ± 1,066), yaşı 50 yaş üstü olanların eğitim puanlarından (2,929 ± 1,141) yüksek bulunmuştur. Yaşı 46-50 yaş olanların eğitim puanları (3,880 ± 1,236), yaşı 50 yaş üstü olanların eğitim puanlarından (2,929 ± 1,141) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çalışanların takım çalışması puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmuştur (KW=16,266; p=0,012<0.05). Farklılığı belirlemek üzere gruplar arasında Mann Whitney U testi yapılmıştır. Buna göre; yaşı 18-25 yaş olanların takım çalışması puanları (4,190 ± 0,873), yaşı 50 yaş üstü olanların takım çalışması puanlarından (3,429 ± 0,852) yüksek bulunmuştur. Yaşı 26-30 yaş olanların takım çalışması puanları (4,000 ± 1,069), yaşı 50 yaş üstü olanların takım çalışması puanlarından (3,429 ± 0,852) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların takım çalışması puanları (4,250 ± 0,803), yaşı 36-40 yaş olanların takım çalışması puanlarından (3,822 ± 0,936) yüksek bulunmuştur. Yaşı 31-35 yaş olanların takım çalışması puanları (4,250 ± 0,803), yaşı 50 yaş üstü olanların takım çalışması puanlarından (3,429 ± 0,852) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların takım çalışması puanları (4,400 ± 0,675), yaşı 36-40 yaş olanların takım çalışması puanlarından (3,822 ± 0,936) yüksek bulunmuştur. Yaşı 41-45 yaş olanların takım çalışması puanları (4,400 ± 0,675), yaşı 50 yaş üstü olanların takım çalışması puanlarından (3,429 ± 0,852) yüksek bulunmuştur. Yaşı 46-50 yaş olanların takım çalışması puanları (4,040 ± 1,099), yaşı 50 yaş üstü olanların takım çalışması puanlarından (3,429 ± 0,852) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan çalışanların bürokrasi, güven, iletişim, kaynak sağlama, anlam, risk alma, aidiyet puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını incelemek için uygulanan Kruskal Wallis H testine göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır(p>0.05). Dolayısıyla H3 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

İstanbul'da faaliyet gösteren dış ticaret şirketlerinde çalışanların personel güçlendirme algılama düzeylerini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırmada, katılımcıların demografik özellikleri temelinde, bürokrasi, iş otonomisi, güven, aidiyet, iletişim, katılım, ödüllendirme, yetkinlik, kaynak sağlama, eğitim, anlam, takım çalışması, risk alma, aidiyet, yetkinlik, eğitim, takım çalışması ve iş otonomisi gibi ölçüm unsurlarına göre personel güçlendirme konusuna dair yaklaşımları incelenmiştir.

Öncelikli olarak araştırmanın katılımcılarının, yukarıda belirtilen ölçüm unsurları konusundaki algı düzeylerinin son derece yüksek olduğu araştırma dahilinde tespit edilmiştir. Bir başka deyişle katılımcılar, personel güçlendirme konusunda tetikleyici ve etkili olan unsurların ne düzeyde tetikleyici ve etkili oldukları konusunda yüksek düzeyli bir algıya sahiptirler. Bu algı da onların bağlı bulundukları işletmede personel güçlendirme konusuna olan yaklaşımların ne şekilde cereyan ettiğini net ve açık bir biçimde algılamalarına imkan tanımaktadır.

Araştırmanın diğer bir dikkat çeken çıktısı, Şekil 1'de "Çalışanların Personel Güçlendirme Düzeylerine İlişkin Diyagram" üzerinde görüldüğü üzere bürokrasi, iş otonomisi, güven, aidiyet, iletişim, katılım, ödüllendirme, yetkinlik, kaynak sağlama, eğitim, anlam, takım çalışması, risk alma, aidiyet, yetkinlik, eğitim, takım çalışması ve iş otonomisi gibi ölçüm unsurlarından her birinin düzeyinin yüksek olmasına karşın güven unsurunun diğerlerine göre daha geride olduğu ve bu nedenle de katılımcıların personel güçlendirme konusunda, güven noktasında bazı çekincelerinin bulunduğu anlaşılabilir.

Bir başka deyişle, personel güçlendirme konusunda işletme desteği, çalışanların istekliliği ve şartların uygunluğu gibi birçok alt unsur düşünüldüğü süre zarfında, çalışanlar bunlarla iletişim ve uyum içerisinde olmalarına karşın, güven konusunda düşük olarak gözlemlenen değerler, katılımcılarının çekincelerinin varlığına işaret etmektedir.

Yukarıda sıralanan unsurlarının önemli bir bölümünün sadece katılımcılara ait olmasına karşın, güven faktörü işletme ile çalışanlar arasında karşılıklı olarak cereyan eden bir olgudur. Fakat katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara bakıldığı süre zarfında genel olarak karşılaşılan tablonun, katılımcılardan, daha doğrusu çalışanlardan işletmelerine dair olduğu ve bir güvenlik endişesi ve eksikliğini bulunduğunu ifade etmektedir.

Araştırmanın diğer bir önemli konusu olarak, çalışanların personel güçlendirme düzeylerinin yaşa göre ortalamaları ele alındığında, yaşı ileride olan çalışanlar açısından daha anlamlı sonuçların elde edildiği gözlemlenmiştir. Buna göre katılımcıların, yaş aralığı 41-45 yaş olanları, bürokrasi, iş otonomisi, güven, aidiyet, iletişim, katılım, ödüllendirme, yetkinlik, kaynak sağlama, eğitim, anlam, takım çalışması, risk alma, aidiyet, yetkinlik, eğitim, takım çalışması ve iş otonomisi gibi ölçüm unsurlarının büyük bir bölümünde daha fazla dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle yaş aralığı 41-45 yaş olan katılımcılar konuya dair daha fazla farkındalık içerisinde olmakta ve böylelikle de değerlendirmelerini ona göre yapmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Aras, Gözde. (2013). Personel Güçlendirme Yönetiminde Güçlendirici Liderlik Davranışları Uygulaması: Kemer Bölgesi Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği

Barutçugil, İsmet (2004), Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Kariyer Yayınları.

Bolat İnci, Oya, Bolat, Tamer ve Aytemiz Seymen, Oya. (2009). Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle İncelenmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 21, ss.215-239.

Bolat, O. İ., Bolat, T., & Seymen, O. A. (2009). Güçlendirici lider davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin sosyal mübadele kuramından hareketle incelenmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 215-239.

Bowen, D. E., & Lawler, E. E. (1992). Total quality-oriented human resources management. Organizational Dynamics, 20(4), 29-41.

Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1988). The empowerment process: Integrating theory and practice. Academy of management review, 13(3), 471-482.

Çöl, Güner. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri, Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss.35-46.

Demir, Tuğba. (2013). Personel Güçlendirmenin İç Girişimciliğe Etkisi ve Örgüt Kültürünün Bu İlişkideki Rolü Üzerine Bir Araştırma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Doğan, S. ve Demiral, Ö., Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirme Ve Psikolojik

Dönmez, G., Personeli Güçlendirme Ve Tükenmişlik İlişkisi: İş Yükü-Kontrolü Modeli Açısından Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2012

Eren Gümüştekin, Gülten ve Emet, Canan. (2007). Güçlendirme Algılarındaki Değişimin Örgütsel Kültür ve Bağlılık Üzerinde Etkileşimi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 17, ss.1-26.

Gandz, J. (1990). The employee empowerment era. Business Quarterly, 55(2), 74-79

Genç, N. (2004), Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Giderler, C., Sosyal Hizmet İşletmelerinde Personel Güçlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Yıl: 2015, Sosyal Hizmet Özel Sayısı, ss.58-88.

Hemedoğlu, E., Psikolojik Güçlendirmenin Finansal Olmayan Performans Üzerindeki Etkileri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, 13(2),

Hüseyinoğlu, Nafiye. (2011). Takım Çalışması ve Personel Güçlendirme Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya

Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kesen, Mustafa. (2015). Psikolojik Güçlendirme Çalışanların Sosyal Kaytarma Davranışlarını Azaltır Mı?, Journal Of Yasar University, Cilt: 10, Sayı: 38, ss.6478-6554.

Littrell, R. F. (2007). Influences on employee preferences for empowerment practices by the "ideal manager" in China. International Journal of Intercultural Relations, 31(1), 87-110.

Özaksu, Özgür. (2006). İnsan Kaynakları Yetiştirmede Personel Güçlendirme Yaklaşımı ve Bir Saha Araştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Seçgin, Yılmaz. (2007). Otel İşletmelerinde Personel Güçlendirme Yönetimi ve Bir Uygulama, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Sözleşmenin Etkisine İlişkin Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, 2009, ss.47-80.

Spreitzer, G. M. (1996). Social structural characteristics of psychological empowerment. Academy of management journal, 39(2), 483-504.

Şen, Gamze. (2010). Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşlarında Çalışan Hemşirelerin Personel Güçlendirme Algılamalarına İlişkin Bir Uygulama: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Örneği, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.

Şimşek, Necla. (2004). Personel Güçlendirme ve Türk Sigorta Sektörü'nde Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

Yücel, İ. ve Koçak, D., Örgüt Kültürü İle Personel Güçlendirme Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt, 7, Sayı: 12, 2016, ss. 1-24.

Türkiye'de Gıda Güvenliği Açısından Ürün Doğrulama ve Takip Sisteminin (ÜDTS) Değerlendirilmesi

Zir. Müh. Meltem KANTAROĞLU[1] **Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ[2]**

[1] EÜ, FBE, Tarım Ekonomisi ABD, Yüksek Lisans Programı, meltemm_90@hotmail.com

[2] Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, nevin.demirbas@ege.edu.tr

Özet: Tarladan sofraya gıda güvenliği en genel haliyle, gıdanın üretiminden tüketimine kadar olan arz zinciri boyunca her aşamada hijyen, kalite, izlenebilirlik gibi hususların benimsenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. İzlenebilirlik sistemi ise bir ürünün üretildiği yerden başlayıp, arz zinciri boyunca takip ettiği ve işlem gördüğü ara aşamaların, bu evrelerde dönüştüğü yeni ürünlerin en son tüketiciye varıncaya kadar izlenmesine olanak sağlayan veri sistemidir. Son yıllarda tüketicilerin bilinçlenmesi ve buna bağlı olarak güvenli gıda beklentisi izlenebilirlik sistemleri ve ürün sorgulama konularını güncel hale getirmiştir. Tüketicilerin güvenli gıdaya ulaşmasındaki sorunların çözülmesi ve gıda güvenliğinin sağlanması için gıda izlenebilirlik sistemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesi son derece önemlidir. Nitekim Türkiye'de gıda mevzuatında da gıda güvenliğinde izlenebilirlik sistemlerinin önemi vurgulanmaktadır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ise izlenebilirlik süreçlerini desteklemek amacıyla giderek daha fazla kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2019 yılında uygulamaya geçmesi beklenen Ürün Doğrulama ve Takip Sisteminin (ÜDTS) değerlendirilmesidir. Çalışmada, izlenebilirlik sistemlerini gerekli kılan mevcut gıda güvenliği sorunlarına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Çalışmada çeşitli ülkelerde uygulanan izlenebilirlik sistemleri de kapsama alınmıştır. Ayrıca, Türkiye için ÜDTS'nin etkinliği tartışılmış ve gıda güvenliği ile izlenebilirlik sorunlarına ilişkin çözüm önerilerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gıda Güvenliği, İzlenebilirlik, Türkiye

Abstract: Food safety from field to table is defined as the adoption of hygiene, quality, traceability issues at every stage along the supply chain from food production to consumption. Traceability system is a data system that allows the monitoring of products that start from the place where a special product is being produced and followed during the supply chain until it reaches the latest consumer. In recent years, the awareness of consumers and the expectation of safe food have brought up the issue of traceability systems and product inquiry issues. It is very important to create and develop food traceability systems in order to solve the problems in the access of consumers to safe food and to ensure food safety. Indeed, the importance of traceability systems in food safety is also emphasized in the food legislation in Turkey. Developments in Information Technologies (IT) are increasingly being used to support traceability systems.

The aim of this study is to evaluate the Product Validation and Tracking System (PVTS) in Turkey which is expected to be implemented in 2019. In this study, the current food safety problems that require traceability systems are given in detail. Within the scope of the study, traceability systems applied in various countries are also included. In addition, the efficiency of PVTS was discussed for Turkey and is also included suggestions for solutions to problems related to food safety and traceability.

Key words: Food Safety, Traceability, Turkey

1. GİRİŞ

Gıda güvenliği, en basit tanımı ile amaçları doğrultusunda üretildiğinde veya tüketildiğinde gıdanın tüketiciye zarar vermeyeceği süreci ifade etmekte olup; Dünya Sağlık Örgütü (WHO) , Gıda Tarım Örgütü (FAO) ve Codex Alimentarius Uzmanlar Komisyonu gıda güvenliğini, "sağlıklı ve kusursuz gıda üretimini sağlamak amacıyla gıdaların üretim, işleme, muhafaza, taşıma ve dağıtım aşamalarında gerekli kurallara uyulması ve önlemlerin alınması" olarak nitelendirmişlerdir (FAO and WHO, 2015).

Son yıllarda tüketicilerin bilinçlenmesi, ülkelerin gıda kanunlarını daha sağlıklı ve güvenli gıda üretme doğrultusunda güncellemeleri nedeniyle önemli gelişmeler meydana gelmiş ve gıda güvenliği son yılların en önemli konularından biri haline gelmiştir. Güvenli gıdanın üretilmesi ise gıda güvenliği sisteminin doğru kurulmasıyla mümkündür. Üretim zincirinin bir halkasında veya sistemin herhangi bir noktasında meydana gelen aksaklık, tüketime sunulan gıdanın güvenliğini riske atabilmektedir (Tayyar, 2014).

Gıda Mevzuatında "5996 sayılı" yasa ile Türkiye'de, gıda ürünleri üretimi ve ticaretinde gıda güvenliği ön planda tutulmakta ve uluslararası standartlara uyma zorunluluğu bulunmaktadır (Anonim, 2008). Bu nedenle son yıllarda gıda güvenliği kamuoyunun gündeminde daha fazla yer almaya başlamış ve bu gelişmeler ise tarım ve gıda sektöründe

izlenebilirlik konusuna verilen önemi arttırmıştır Global gelişmelere paralel olarak, gıda mevzuatında yapılan değişiklikler ile gıda güvenliği ve bu kapsamda izlenebilirlik sistemlerinin kurulması ve etkin hale getirilmesi (Anonim, 2010) konuya verilen önemi de vurgulamaktadır.

Gıda ürünlerinin çeşitliliklerinin artması ile tarladan sofraya gelinceye kadar birçok işlemlerden ve aşamalardan geçmesi, tüketicilerde gıdaların sağlıklı olup olmaması konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Üretimi nasıl yapılıyor, katkı maddesi ekleniyor mu, sağlığa uygunluk ve sanitasyon kurallarına dikkat ediliyor mu, üretim yerleri yeterli bir şekilde denetleniyor mu, kullanılan alet ekipmanlar üretime uygun mu gibi, ürünlerin sağlıklı olup olmadığı ile ilgili soru işaretleri bilinçli tüketicinin zihninde oluşmaktadır. Ülkelerin gelişme süreçlerinin bir sonucu olarak gıdaların içeriklerine, güvenirliğine ve sağlıklı olmasına daha çok dikkat edilmeye başlanmıştır. Bu nedenle oluşabilecek sorunlara karşı önlem olarak gıda sektöründe izlenebilirlik büyük önem taşımaktadır (Sanchez et al., 2001; Caswell et al., 2002). Özellikle taklit ve tağşiş konusu gıda güvenliği açısından çok önemlidir.

Türkiye'de de gıda sektöründe taklit ve tağşiş önemli bir sorundur. Gıda sektöründe kayıtlı – kayıt dışı dengesi halen yerine oturmamıştır ve bu durum uygulamada ciddi sorunlar yaratmaktadır (Saner ve Ataman, 2011). Gıda sektöründeki taklit ve tağşişin önlenebilmesi için de izlenebilirlik sistemlerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2019 yılında uygulamaya geçmesi beklenen Ürün Doğrulama ve Takip Sistemi (ÜDTS)'nin değerlendirilmesidir. Çalışma kapsamında Türkiye'deki uygulamalar ele alınmakla birlikte, izlenebilirlik konusunda diğer ülkelerdeki uygulamalara da yer verilmiştir. Çalışmanın ürün kapsamını ÜDTS kapsamında olan takviye edici gıdalar, enerji içecekleri, bal, siyah çay, bitkisel sıvı yağlar ve bebek mamaları oluşturmaktadır. Çalışmanın zaman kapsamı ise 2002- 2018 yılları arasındaki 17 yılı içermektedir. 2018 yılı için yıllık veriler henüz yayınlanmadığından verilerin yayınlandığı en son aylar dikkate alınmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili daha önce yayınlanmış mevzuat başta olmak üzere konu ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili ve daha önce yayınlanmış basılı materyal ile ilgili kurumların internet veri tabanlarındaki veri ve istatistiklerden yararlanılmıştır.

2. TÜRKİYE'DE GIDA GÜVENLİĞİNDE MEVCUT DURUM VE BAŞLICA SORUNLAR

Türkiye'de uzun yıllardan beri gıda güvenliği konusunda bazı sorunlar süre gelmektedir. Bu sorunların başlıcaları; Türkiye'de tarım kesiminden işleme sanayine kadar teknik altyapı yetersizlikleri, teknik personel noksanlığı, üretici ve tüketicilerin yeterince eğitilememesi ve bilinçlendirilememesi, genel olarak tüketicilerin satın alma gücünün düşüklüğü, teknoloji kullanımının zayıflığıdır (Erden, 2012). Diğer sorunlar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir;

-Bakanlığın resmi denetçi kadrosunun yetersizliğidir.
-Denetçi kadrosu sektörlere göre uzman değildir.
-Ayrıca işletmelerde İyi Üretim Uygulamaları (GMP) ve gıda güvenliği yönetim sistemleri (HACPP gibi) kontrolünde denetleme problemleri yaşanmaktadır (Gıda Mühendisleri Odası, 2013).

Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye'de gıda güvenliği ve denetiminden sorumlu birincil kurumdur. Tablo 1'de 2002, 2016 ve 2017 yıllarında Türkiye'deki gıda denetçi ve gıda denetim sayıları verilmiştir.

Tablo 1: 2002, 2016 ve 2017 yıllarında Türkiye'de Gıda Denetçi ve Gıda Denetim Sayısı

	2002	**2016**	**2017**
Gıda Denetçi Sayısı	1.500	6.303	6.771
Gıda Denetim Sayısı	39.646	893.964	709.861

Kaynak: Anonim, 2018a

Türkiye genelindeki 81 Tarım İl Müdürlüğü'nde görevli 6 bin 771 gıda denetçisi görev almakta ve yapılan resmi gıda denetim sayısı ise 709.861'dir. Ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı dışında 49 adet, bakanlıktan faaliyet izni almış özel gıda kontrol laboratuvarı da kontrol hizmetlerine destek vermektedir (Anonim, 2018a).

-Gıda güvenliği ve denetimde yaşanan diğer bir problem ise kayıt dışı işletmelerin varlığıdır (İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2006). Kayıt dışı işletmelerin sisteme dâhil olması ile işletme sayısının artacağı dikkate alındığında bakanlığın nitelikli denetçi kadrosunda sorunlar ortaya çıkacağı düşünülmektedir (GKMG, 2018).

Tarım ve Orman Bakanlığı'nca kayıt altına alınan gıda işletme sayıları, idari para cezaları ve savcılığa bildirilen işletmelerin sayıları Tablo 2'de yer almaktadır. Toplam Denetim Sayısı, **ithalat ve ihracat denetimleri hariç** her türlü gıda piyasa denetimlerini göstermektedir.

Tablo 2: 2017- 2018 Yıllarında Türkiye'nin Genel Gıda Denetim Sonuçları

Genel Gıda Denetim Sonuçları

YIL	Gıda Üretim Yeri			Gıda Satış Yeri			Toplu Tüketim Yeri			Toplam		
	Denetim Sayısı	İPC	Savcılık	Denetim Sayısı	İPC	Savcılık	Denetim Sayısı	İPC	Savcılık	Denetim Sayısı	İPC	Savcılık
2017	174.379	5.575	85	467.411	5.858	50	412.065	5.126	46	1.053.855	16.559	181
2018/9	132.312	4.349	49	336.204	4.404	22	331.435	3.618	13	799.951	12.371	84

İPC: İdari Para Cezası

Kaynak: GKGM, 2018.

Tabloda gösterilen genel gıda denetim sonuçlarına göre toplam denetim sayısı 2018 yılında bir önceki yıla oranla %31 düşüş göstermiştir. İdari para cezalarında ise %33'lük bir azalma yaşanmıştır. Bu durum gıda güvenliği konusunda iyileşmelerin olduğunu gösterse de, 2018 verilerinin Eylül ayına kadar olan 9 aylık süreyi kapsadığı da dikkate alınmalıdır.

-Türkiye'de denetim ile ilgili diğer bir sorun; devlet adına gıda kontrolü ve denetim hizmetleri yapan birimlerin dağınık olması, aralarında yeterli koordinasyonun sağlanamamasıdır (Koç, 2014).

Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde ise, gıda konusundaki kontrol ve denetimler resmi kurumlarca yapılmaktadır. Fakat farklı ülkelerde, yetkinin kurumlar arasında dağılımları değişiklik göstermektedir. AB üyesi 25 ülke arasında yapılan bir istatistiğe göre bu yetkinin kullanımında; kamu tek başına % 56, kamu ile yerel yönetim % 96 birlikte yer almaktadır (Buzbaş, 2010).

Türkiye'de gıda güvenliği ve denetimi konusunda yaşanan bu sıkıntılar tüketiciler üzerinde de olumsuz etki yaratmaktadır. Ürünlerin tüketicinin ihtiyacını, isteklerini, beklentilerini karşılayamaması, sağlık koşullarına uygun olarak üretilmemesi, besin maddeleri açısından uygun özelliklere sahip olmaması ve tüketicinin şikâyet ile ilgili kurumları etkili kullanamamasından kaynaklı sorunlar da yaşanmaktadır (Cebeci ve Güneş, 2017).

Bu nedenle ALO174 Gıda Hattı tüketicinin gıda güvenliği ile ilgili her türlü ihbar ve şikâyette ilgili mercie kolay bir şekilde ulaşabilmesi, iletişimin tek merkezden yönlendirilmesi, tüketiciye en kısa zamanda dönüş yapılabilmesi ve sonucun takibi amacıyla 14 Şubat 2009'da faaliyete geçmiştir (Anonim, 2018b).

Tablo 3'de Gıda ve Kontrol Müdürlüğüne bağlı Alo Gıda hattına gelen aramalar gösterilmiştir.

Tablo 3: 2009, 2016 ve 2017 Yıllarına Ait Alo 174 Gıda Hattına Gelen Aramalar

Konu	2009	2016	2017	2009-2017 Toplam
Toplam Arama Sayısı	155.262	209.979	131.106	1.901.858
İhbar/Şikâyet Kapsamında Olan Arama Sayısı	20.951	77.384	57.940	462.649
Sonuçlandırılan İhbar/Şikâyet Sayısı	20.951	77.384	54.889	459.577
Uygulanan Cezai İşlem Sayısı	3.765	3.829	2.764	42.516

Kaynak: Anonim, 2018b.

2009-2017 yılları arasında toplam ihbar/şikâyet 1.091.858, sonuçlandırılan ihbar/ şikâyet 462.649 ve uygulanan cezai işlem sayısı 42.516'dır.

İhraç edilen gıda ürünlerinin sağlık koşullarına uygun olarak üretilmemesi, besin maddeleri ve dış görünüş olarak uygun özelliklere sahip olmaması nedeniyle AB'den geri dönüşlere sebep olmaktadır (Anonim, 2018b).

Türkiye'de AB Gıda ve Yemde Hızlı Alarm Sistemi'nin (RASFF) etkin bir şekilde uygulanamamasının nedenleri aşağıda sıralanmıştır;

- Genetiği değiştirilmiş gıdaların ithalatının kontrolündeki belirsizlikler ve kontrollerde akredite olmuş laboratuvar eksikliğinden kaynaklı sıkıntılar yaşanmaktadır (Çakır, 2016).
- Komşu ülkelerden yapılan ithalatlarda gıda güvenliği olmayan ürün ve materyal girişi olabilmektedir (Yüksel vd., 2011).

- Gıda kaynaklı hastalıklara ait ulusal veri tabanı bulunmamaktadır (Gıda Mühendisleri Odası, 2013).
- Risk değerlendirmesinin yapılacağı gıda ve yeme ilişkin davaların görüleceği ihtisas mahkemelerinin olmamasından kaynaklı sorunlar da yaşanmaktadır (Çopur vd., 2014).

2007-2017 yılları arasında ÜDTS kapsamında olan bal ve arı ürünlerinin AB ülkeleri RASFF bildirimleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: 2007-2017 Yılları Arasında AB ülkelerinin ÜDTS Ürün Bazında Yer Alan Bal ve Arı Ürünlerinde Kontrol Türüne Göre RASFF Bildirimleri

YILLAR	ALARM	SINIR REDDİ	UYARI	TAKİP	TOPLAM
2007	5	13	12	0	30
2008	2	15	21	0	38
2009	16	33	26	0	75
2010	4	7	6	0	17
2011	1	2	2	5	10
2012	0	0	4	4	8
2013	0	1	0	1	2
2014	0	1	0	1	2
2015	1	0	4	2	7
2016	2	1	3	1	7
2017	1	1	1	0	3

Kaynak: RASFF, 2018.

Tabloya göre bildirimin en yüksek olduğu yıl 2009'dur. Yapılan bildirimlerde ilk yıllara oranla azalmalar gözlenmektedir.

AB ülkelerinin Hızlı Alarm Sistemi'ne 2007-2017 yılları arasında kakao, kahve ve çay ürün kategorilerinin toplamı birlikte verilmiş olup; ÜDTS kapsamında sadece çay yer almaktadır. Gönderilen bildirimlerin sayısal değerleri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: 2007-2017 Yılları Arasında AB ülkelerinin Kakao, Kahve ve Çay İçin Ürün Bazında Kontrol Türüne Göre RASFF Bildirimleri

YILLAR	ALARM	SINIR REDDİ	UYARI	TAKİP	TOPLAM
2007	9	0	0	9	18
2008	15	22	10	0	49
2009	31	28	23	0	82
2010	11	9	13	0	33
2011	13	16	10	7	46
2012	16	52	5	7	78
2013	9	40	2	4	55
2014	6	41	6	9	62
2015	12	32	7	7	58
2016	21	27	2	8	58
2017	16	14	0	6	36

Kaynak: RASFF, 2018.

Tabloda 2007-2017 yılları arasında, bildirim sayısı dağılımı incelendiğinde, kakao, kahve ve çay ürünleri toplamının yıllar içerisinde dalgalanma gösterdiği ve en yüksek değerleri 2009 ve 2012 yıllarında aldığı görülmektedir. 2007 yılında ise en düşük değeri almıştır. Toplam 266 bildirim yapılmıştır.

2007-2017 yılları arasında kaydedilen bildirimlere göre "yağlar" ürün grubu için bildirimler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: 2007-2017 Yılları Arasında AB Ülkelerinin ÜDTS Kapsamındaki Yağlar İçin Kontrol Türüne Göre RASFF Bildirimleri

YILLAR	ALARM	SINIR REDDİ	UYARI	TAKİP	TOPLAM
2007	31	0	0	32	63
2008	6	6	12	0	24
2009	4	5	15	0	24
2010	4	12	10	0	26
2011	5	11	5	0	21
2012	4	11	1	1	17
2013	4	5	0	1	10
2014	3	12	3	1	19
2015	5	6	6	6	23
2016	10	7	6	0	23
2017	10	5	1	0	16

Kaynak: RASFF,2018.

2007 yılında yağlar grubu içerisindeki en yüksek bildirim sayısı 63'tür. 2017 yılına gelindiğine ise yapılan bildirimlerde %75'lik bir azalma ortaya çıkmıştır.

Gıda güvenliği ve izlenebilirlik konusunda yaşanan diğer problemler ise aşağıda özetlenmiştir;

- Gıda güvenliğinin sağlanamamasının nedenlerinin başında, tarımın yapısal sorunları, üretim, pazarlama ve örgütlenme konusundaki sorunlar gelmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).
- Türkiye'nin önemli ihracat ürünlerinden biri olan ve ÜDTS kapsamında yer alan zeytinyağı için mevzuat mevcut olmakla birlikte, uygulanmasında ve denetlenmesinde işletmelerden ve işletme dışından kaynaklanan faktörler nedeniyle gıda güvenliği sorunları ortaya çıkabilmektedir(Çukur vd., 2011).
- Bitkisel ürünlerin yanı sıra hayvansal ürünlerin üretim süreçlerinde de gıda güvenliği sorunları yaşanmaktadır (Tosun ve Demirbaş, 2012; Çukur vd., 2016).
- İş hayatında disiplinsizlik ve iş ahlakı yetersizliği ise bir diğer sorundur (Gıda Üretiminde Etik, 2016).
- Gıda işletmelerinde istihdamda süreklilik sağlanamaması da gıda güvenliğini riske atabilmektedir (Songur, 2009).
- Ülke genelinde ilişkili mesleklerdeki eğitim programlarında gıda güvenliği yeterince ele alınmamaktadır (Erden, 2012).
- Tüketicilerin alım gücüne bağlı sorunlar nedeniyle (Onurlubaş, 2015) artan gıda fiyatları, kısa ve uzun dönemde tüketicileri besin değeri olmayan yüksek riskli gıdaları tüketmeye yöneltebilmektedir (TİM, 2016).
- Gıda kontrolünde üretici ve tüketici ilişkisinin gözetilmemesi, bu sorunun rekabetin artmasına, firmaların ise daha fazla rekabet için taklit ürünlere yönlenmesine yol açmaktadır (Gıda Mühendisleri Odası, 2013).

Görüldüğü üzere gıda güvenliği konusu birçok değişkenin etkisi altındadır. Bu sebeple gıda güvenliğinin temininde bu unsurların yönetilebilir hale getirilmesi ve sürdürülebilir izlenebilirlik süreçlerinin oluşturulması son derece önemlidir.

3. GIDA GÜVENLİĞİNDE İZLENEBİLİRLİK

Gıda güvenliğinde izlenebilirlik kavramı tedarik zincirinde, hayvanların, bitkisel veya hayvansal gıdaların, hayvan beslemede kullanılan yemlerin veya gıda katkı maddelerinin üretimi ve dağıtımı aşamalarının takip edilmesini içeren bir sistemdir. Bu sistem ile insan sağlığı açısından riskli bir madde içerdiği saptanan malın, kaynağına doğru nereden, ne şekilde, hangi şartlarda, nasıl ve kimler arasında el değiştirerek geldiği tespit edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2017).

3.1. İzlenebilirlik

İzlenebilirlik, bir ürünün üretim aşamasından itibaren tanımlanarak, paketlenmesi, depolanması, nakliyesi ve nihai satış noktasına ulaşması ile ilgili tüm bilgilerin kolay ulaşılabilecek şekilde kayıt altına alınması, böylece geriye dönük takibinin yapılabilmesi açısından kolaylık sağlamaktadır (Opara, 2003; Sıkı, 2011).

İzlenebilirlik; gıda güvenliği ve gıda kalitesinin korunması bakımından önemlidir. İzlenebilirliğin uygulanması sadece gıda zinciri aktörleri arasındaki iş birliğini yükseltmekle kalmamakta, aynı zamanda tüketici beklentilerine göre gıda tedarikçileri ve perakendecilere kolaylık da sağlamaktadır.

3.2 İzlenebilirliğin Yararları

Gıdaların güvenliği söz konusu olduğunda izlenebilirlik son derece önem arz etmektedir. Etkili bir izlenebilirlik sistemi, pazarda bulunan güvenli olmayan gıdaların, tam zamanında tanımlanıp, satıştan çekilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sayede de hastalık / ölüm ve satıcıların zarara uğrama riskleri en aza indirgenmiş olmaktadır (Liao et al., 2011).

İzlenebilirliği kolaylaştırıcı unsurlar, etiket sistemlerinin oluşturulması, tarım ürünleri ve gıdaların üretim ve daha sonraki aşamalardaki işleme süreçleri konusunda veriye ve kayda dayalı olarak detaylı bilgi sağlanması, fiyat ve ürünün niteliği arasındaki ilişkinin oluşturulması ve tüketicinin bilgilendirilmesi, tüketiciyi kandırmaya yönelik çeşitli uygulamaların önlenmesidir. İzlenebilirlik sisteminin faydaları şunlardır;

- Sadece uygun kalitedeki ham maddelerin girdi olarak kullanılmasını sağlamak (Oral, 2009).
- Birbirine benzer ürünlerde karışmayı önleyecek açık belirteçlerin kullanılmasını sağlamak (TOBB, 2004).
- Minimum maliyetle, hataların nedenlerini ortaya koymak ve gerekli önlemleri almak (Oral, 2009).
- Tehlike ve/veya tehdit oluşturan ürünleri geri toplamak üzere ileriye doğru izlenmesini sağlamak (Yılmaz ve Yılmaz, 2017).
- Tehlike analizleri ve kritik kontrol noktaları (HACCP) planlarının realize edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması (Cebeci, 2006).
- Üretim ile ilgili veri ve bilgileri kayıt altına alarak işletmelerde istatistiksel süreç kontrolü (Statistical Process Control, SPC) analizlerine olanak sağlamak; böylece üretim maliyetini ve müşteri memnuniyetini dikkate alan kalite yönetim sistemlerinin geliştirilmesini kolaylaştırmak (Oral, 2009).
- İşletme riskini azaltmak, gerekli olduğunda ise geri toplama maliyetini düşürmek (Yılmaz ve Yılmaz, 2017).
- Sessiz geri toplamayı gerçekleştirerek marka imajının korunmasını sağlamak (Özbay vd., 2015).
- Sahtecilik/taklitçilik ile mücadeleyi kolaylaştırmak (Cebeci, 2014).
- Tüketicide markaya güven yaratarak rekabet avantajı oluşturmak (Oral, 2009).
- Yasalarla yükümlü kılınan belge ve bilgilerin kolayca üretilerek yetkili kuruluşlara ve ticaret ortaklarına ulaştırılmasını sağlamak ve böylece işletme yönetimini etkinleştirmektir (Verdenius, 2006).

3.3 İzlenebilirlik Türleri

Avrupa'da, tedarik zincirinin farklı aşamalarındaki ürün akış yönetimine ve kayıt altına alınan bilgi miktarına bağlı olarak iki çeşit izlenebilirlik sistemi vardır. Bunlar; tedarik zinciri izlenebilirlik sistemi ve ürün izlenebilirlik sistemidir (Banterle and Stranieri, 2008). Bu izlenebilirlik sistemleri dışında ürün, girdi, genetik, hastalık/ kalıntı ve ölçü/ ölçme izlenebilirliği olmak üzere farklı kategoriler ve amaçlarla da gerçekleştirilmektedir (Cebeci ve Kutlu, 2009).

Ürün izlenebilirliği: Lojistik, geri toplama ve tüketiciye bilgi sağlamayı kolaylaştırma amacıyla bir ürünün tedarik zincirindeki fiziksel konumunu saptama işlemidir (Cebeci ve Kutlu, 2009).

Süreç izlenebilirliği: Ürünün üretim, depolama, işleme gibi aşamalarda geçirmiş olduğu uygulama ve işlemlerinin türü ve zamanını belirleme amacı taşımaktadır. Bu bir tür "nerede, ne zaman, ne oldu/yapıldı" sorularına yanıt arayan bir izlenebilirlik biçimidir (Cebeci ve Kutlu, 2009).

Girdi izlenebilirliği: Üretimde kullanılan tohum, gübre, kimyasal ilaçlar, sulama suyu, toprak yapısı, hayvan, hayvan yemi, katkı maddeleri gibi her türlü girdinin sağlandığı yer ve özellikleri gibi bilgilerin izlenebilirliğini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Cebeci ve Kutlu, 2009).

Genetik izlenebilirlik: Bir ürünün genetik yapısını saptama amacındadır. Ürünün genetik türü, çeşidi ve kaynağında genetik olarak modifiye edilmiş organizma (GMO) veya girdi/bileşen (tohum, fide, sperm, embryo gibi) kullanılıp kullanılmadığını ortaya çıkarmaktadır (Oral, 2009).

Hastalık ve kalıntı izlenebilirliği: Gıdaya bulaşabilme ihtimali olan patojenik bakteri, virüs, mantar gibi hastalıkları izlemeyi hedefleyen bir süreçtir (Oral, 2009).

Ölçü/Ölçme izlenebilirliği: Ürünlerin belli bileşenler ve risk etkenleri bakımından analiz edilmesi yanında ölçü ve test elemanlarının standartlara uygunluğu ve kalibrasyonunun yeterliliğini izlemeyi de amaçlayan bir izlenebilirlik yöntemidir (Opara, 2003).

4. DÜNYADA ÜRÜN DOĞRULAMA VE TAKİP SİSTEMİ UYGULAMALARI

Dünyada küresel ekonominin gelişmesi ve ürünlerin üretildikleri yerlerden çok daha farklı bölgelerde tüketilmesi gerçeği, ürünün her aşamasının daha kontrollü takip edilmesinin zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte çeşitli bilgisayar tabanlı yazılımlar, disiplinler arası yaklaşımlar ve teknolojik cihazlar ile ürünlerin takibini kolaylaştıran yeni yöntemler kullanılmaya başlanmıştır (Cebeci, 2006).

Dünyada son yıllarda izlenebilirliğin kontrolü için kayıt ve IT (Information Technology) teknolojisi yanında özellikle AB projeleri tarafından desteklenen laboratuvar analizleri ile ürünlerin izlenebilirliğinin takip edilmesi yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; tahıllarda, tavuklarda ve zeytinlerde element izotop oranlarının analiz edilerek ürünlerin hangi bölgeden olduğunun belirlenmesi, balın polimeraz zincir reaksiyonu (PCR) gibi moleküler metotlarla karakterize edilmesi, mid-infrared (MIR) spektroskopi ile zeytinlerin coğrafik orijinlerinin izlenebilmesi, katı faz mikroekstraksiyon (SPME) GC-MS ile zeytinlerde orijinin takibi ve ballarda fenolik ve flavanoidlerin analiz edilerek takibinin yapılması örnek olarak gösterilebilir (Cebeci, 2006).

Dünya ülkelerinde uygulanan takip sistemleri incelendiğinde, örneğin, İrlanda Gıda Güvenliği otoritesince yapılan çalışmada belli ürün gruplarından örnek alınarak bir DNA veri tabanı oluşturulmuştur. Fransa'da ise süt işletmeleri, işletmeye gelen her sütten numune alarak etiketlemekte ve hangi tanka bu sütü ilave ettiklerini, sütün nereden geldiğini ve tarihini etiket üzerine kaydetmektedirler. Tanklardan alınan örnek sonuçlarında herhangi bir olumsuzluk olması halinde o tanka ilave edilen tüm süt numunelerinde gerekli analizleri yaparak problemin hangi sütten kaynaklandığı tespit edebilmektedir (Sıkı, 2011).

Dünyada farklı ürün takip sistemleri bulunmakla birlikte, günümüzde küresel geçerliliği olan, uluslararası ölçekte bilgi standartları ortaya koyan ve Birleşmiş Milletler tarafından da tavsiye edilen tek izlenebilirlik standardı EAN-International (European Article Number) tarafından oluşturulmuş, EAN-UCC (Barkod uygulaması) sistemidir (Koç vd., 2008).

EAN-UCC Barkod uygulaması dışında kullanılan bilgi teknolojileri ise şunlardır;

- Bilgisayar tabanlı gıda zinciri izleme sistemleri modellemeleri (Özbay vd., 2015).
- Gıda ambalajlamasında geliştirilen yeni yöntemler; akıllı ambalajlama, nanokompozit uygulamaları (Özbay v., 2015).
- Gıda takibinde kullanılan kablosuz sensörler (Özbay vd., 2015).
- Moleküler markerlar (TOBB, 2004).
- RFID (Radio Frequency Identification) tabanlı izleme sistemleri (TOBB, 2004).
- HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) sistemi ile entegre kullanılan FMECA (Failure Mode, Effects and Criticality Analysis) yöntemi (TOBB, 2004).
- İzotop ve mineral madde temelinde yapılan çalışmalar (Özbay vd., 2015).
- Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)-Geographic Information Systems (GIS) en yeni yaklaşımlardır (Özbay vd., 2015).

5. TÜRKİYE'DE ÜRÜN DOĞRULAMA VE TAKİP SİSTEMİ UYGULAMALARI

Türkiye'de ürün doğrulama ve takip sistemi ile ilgili çok sayıda bilimsel çalışma yapılmamasına rağmen, belirli kuruluşlar tarafından kurulan programlar yardımıyla internet üzerinden izlenebilirlik hizmeti verilmeye ve kullanıcı kılavuzları yayımlanmaya, kurs ve seminerler düzenlenmeye başlanmış ve genellikle büyük ölçekli firmalar tarafından da izlenebilirlik sistemlerine olan talep artmıştır (Çetin, 2014).

"27.06.2011" tarihinde tanıtımı yapılan, "Tarımsal Ürün İzlenebilirlik Sistemi" başlığı altında, "Danışmanlar için Çiftlik Yönetimi ve İzlenebilirlik Sistemi", "Çiftçiler için Çiftlik Yönetimi ve İzlenebilirlik Sistemi" ve "İşletmeler için Tarımsal Ürün İzlenebilirlik Sistemi" alt bölümlerine sahip internet tabanlı gıda izlenebilirliği sistemi geliştirilmiştir (Tarımsal Ürün İzlenebilirlik Sistemi, 2014).

Türkiye'de gıda işletmelerinde takip sistemi kullanan çok az gıda firması vardır. Balparmak markası, tüketicilerin satın aldığı bal ürünlerinin izini sürebilmesi amacıyla QR karekod teknolojisi ile ürün takip sistemi uygulamasını kullanmaktadır. Buna ek olarak internet, mobil uygulamalar, sesli yanıt sistemi ya da SMS ile de sorgulama imkânıyla tüketicilerin uygulamayı kullanabilmesine olanak sağlamaktadır.

Türkiye'de gıda sektörüne yönelik Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü bünyesinde "Gıda Güvenliği Bilgi Sistemi (GGBS)", oluşturulmuştur. İnternet ortamında çalışan bir veri kayıt sistemidir ve gıda güvenliği ve kontrolünü sağlamaya ve tüketicilerin güvenilir gıdaya ulaşmasını temin etmek amacıyla tasarlanmıştır. 2011 yılından itibaren kullanılmaktadır (GKMG, 2018).

Tüketicileri korumak ve bilgilendirmek amacıyla Türkiye'de 2012 yılında yapılan düzenleme ile sağlığa zararlı gıda üreten, taklit veya tağşiş yapan firmalara ilişkin bilgiler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından kamuoyuna duyurulmaya başlanmıştır. 2012-2017 yılları arasında değişik dönemlerde 19 kez kamuoyuna açıklama yapılmıştır. Sağlıksız, taklit ve tağşiş yapan gıda firmaları kamuoyuna ifşa edilmiştir (Anonim, 2018a). Bu kapsamda;

- Toplam 642 firmanın 1.323 farklı parti ürününün kamuoyuna duyurusu yapılmıştır.
- 1.121 parti ürün taklit-tağşiş kapsamında, 202 parti ürün ise içerisinde bulunmaması gereken ilaç etken maddesi veya boyar madde bulunması nedeniyle kamuoyuna ifşa edilmiştir.

Türkiye'de bazı üreticiler, tüketicilerin dikkatsizliğinden ve bilinçli tüketici olmamalarından faydalanarak ticari amaçlar ve haksız kazanç uğruna taklit ve tağşişe yönelebilmektedir. Bu nedenle 2014 yılında Ürün Doğrulama ve Takip Sistemini (ÜDTS) planlanmış; sahte, taklit ve tağşiş edilmiş ürünlerin üretimini, satışını engelleyerek, tüketicilerin güvenli gıdaya ulaşmasını amaçlayan yepyeni bir denetleme ve takip sistemi geliştirilmiştir (Anonim, 2018a).

5.1. Ürün Doğrulama ve Takip Sistemini Kapsayan Ürün Grupları

Ürün doğrulama ve takip sistemi aşağıda yer alan ürün gruplarında uygulanacaktır. Bunlar;

Takviye edici gıdalar: TGK-Takviye Edici Gıdalar Tebliği kapsamındaki ürünler (Anonim, 2013).

Bal: TGK-Bal Tebliği kapsamındaki ürünler (Anonim, 2012a).

Enerji içecekleri: TGK-Enerji İçecekleri Tebliği kapsamındaki ürünler (Anonim, 2017a).

Siyah çay: TGK- Çay Tebliği kapsamındaki ürünler (Anonim, 2015).

Bitkisel sıvı yağlar: TGK-Zeytinyağı ve Pirina Yağı Tebliği (Anonim, 2017b). TGK-Bitki Adı İle Anılan Yağlar Tebliği kapsamındaki ürünler (Anonim, 2012b).

Bebek mamaları, formülleri, ek gıdalar: TGK- Bebek Formülleri Tebliği (Anonim, 2014). TGK- Devam Formülleri Tebliği / TGK-Bebek ve Küçük Çocuk Ek Gıdaları Tebliği kapsamındaki ürünlerdir (Anonim, 2007).

Bu ürün gruplarının seçilmesini gerektiren nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Takviye edici gıdalarda ve özellikle zayıflama için tüketilenlerde sildenafil ve sibutramin maddelerinin kullanılması (Artık, 2018).
- Balda yapay tatlandırıcıların kullanılması, glikoz ve fruktoz şurubu katılması ve etiketlemesinde yaşanan hileler (Artık, 2018).

- Bebek ve küçük çocukların beslenmesinde ek olarak kullanılan işlenmiş tahıl bazlı olan ve tahıl bazlı olmayan ek gıdaların tekniğine uygun ve hijyenik şekilde üretilmemesi ve bebek mamalarında melamin tespit edilmesi (Anonim, 2007).
- Siyah çayda aroma vericiler ve aroma verme özelliği taşıyan gıda bileşenleri kullanılması (Anonim, 2015).
- Enerji içeceklerinde bileşen olarak etil alkol ilave edilmesi (Anonim, 2017a).
- Zeytinyağları ve pirina yağlarının kalite ve saflık kriterlerine uyulmaması, zeytinyağlarına (genellikle %10) kanola, mısır veya ayçiçek yağı gibi daha ucuz yağlar karıştırılması, yüksek kaliteli ve ekonomik değerleri yüksek olan yağların ihracatta geri dönüşler yaşamasıdır (Çukur vd., 2011).

5.2. Hukuki Dayanak

ÜDTS uygulamasının hukuki dayanağı, "5996" sayılı kanunun gıda ve yemde izlenebilirlik ve etiketleme sunum ve reklam ile tüketici haklarının korunması ile ilgili 24. Maddesi uyarınca; "29 Aralık 2011" tarihli 'Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği'nde ürün takip sistemi başlıklı 45. Maddede 'bakanlık gerekli gördüğü durumlarda, belirli gıda veya gıda gruplarına yönelik olarak ürünün izlenebilirliğini temin etmek amacıyla, etiketlerde ürün takip sisteminin uygulamasına ilişkin özel uygulamalar yapabilir veya yaptırabilir' ifadesidir (Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2014).

3 Eylül 2013 tarihinde Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikte yer alan 'Bakanlık tarafından belirlenen ürün takip sisteminin uygulanacağı gıda ve gıda grupları ile uygulama süresi bakanlık tarafından belirlenerek bakanlık internet sitesinde yayımlanır.' hükmü gereğince bakanlığın resmi internet sitesinde yayımlanmıştır (Yılmaz ve Yılmaz, 2016).İlk olarak 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren hayata geçirilmesi planlanan ÜDTS'nin uygulama tarihi, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından dördüncü kez ertelenerek uygulamanın 31 Aralık 2018 tarihinden sonra başlatılmasına karar verilmiştir (Gıda Hattı, 2018). Yani konu yaklaşık beş yıldır gündemde olmasına rağmen ÜDTS'nin 2019 yılında uygulamaya başlaması beklenmektedir.

5.3 Ürün Doğrulama ve Takip Sistemi Etiketi (Karekod Sistemi)

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından belirlenen ÜDTS ürün gruplarında aşağıda gösterilen ÜTDS etiketlerinin kullanılması planlanmaktadır.

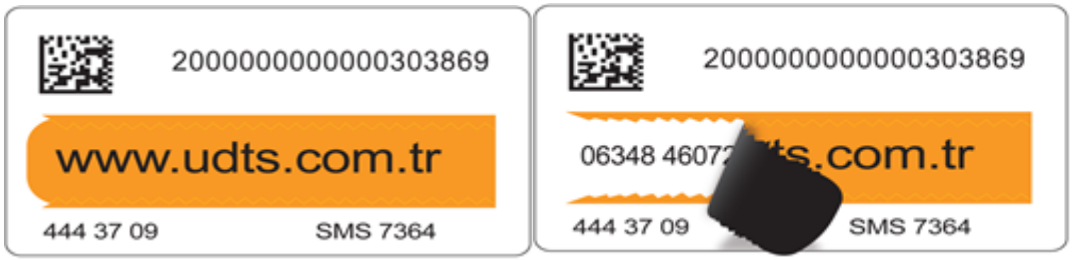

İlk etiketler, numaralar üzerinde görülebilecek formatta diğerlerinde ise numaralar kapalı formatta tasarlanmıştır (Yılmaz ve Yılmaz, 2016).

Kapalı olan turuncu kısmın altındaki numara, ürünlerin güvenilirliğini sorgulamak için kullanılacaktır. Nihai tüketici ürünü satın aldıktan sonra kapalı alanı açarak ürünü sorgulayabilecektir. Etiketler çarpma, sürtünme gibi dış etkenlere karşı dayanıklı olarak üretilecektir (Gıda Gündemi, 2018).

ÜDTS etiketi taşıyan ürünlerde tüketicinin dikkat etmesi gereken detaylar yer almaktadır. Öncelikle ürünlerdeki ÜDTS etiketlerinin sağlamlığı ve ÜDTS etiketinin olup olmadığı tüketiciler tarafından kontrol edilmelidir. Tüketici ürünü satın aldıktan sonra üzerindeki turuncu alanı açarak 19 haneli ürün kimlik numarası ile sorgulama yapabilecektir (ÜDTS, 2014).

5.4 Ürün Doğrulama ve Takip Sisteminin Uygulanış Şekli

Tarım ve Orman Bakanlığı'nca kurulması planlanan, www.udts.com.tr adresi ÜDTS uygulamasında kullanılacak olan internet adresidir. Bu adres henüz aktif durumda değildir. Bu adres aktif duruma geçtiğinde; tüketiciler Android ve IOS işletim sistemine sahip akıllı telefonlarda bulunan QR karekodu okuma programını ve telefonun kamerasını kullanarak gıda ürünü üzerindeki barkodu okutabilecek ve uygulama üzerinden o ürüne ait tüm özellikleri, ürün içeriğini ve üretici bilgilerini görebilme imkânına sahip olabileceklerdir (Gıda Gündemi, 2018). Aşağıdaki ÜDTS sorgulama ekranının tasarımı gösterilmiştir.

Şekil 5.2: ÜDTS Sorgulama Ekranı Örneği

ÜDTS kapsamındaki ürünler hazır ambalajlı olarak piyasaya arz edilecektir. İşletmeler açısından, etiketlerin maliyetinin sektöre aşırı yük getirmeyeceği belirtilmektedir. Sistemin uygulanması düşünülen ürün gruplarında, gıda üreticilerinin ödeyeceği etiket fiyatı üzerinde indirimler; hatta fiyatı düşük olan ürünler için ücretsiz etiketlerin verilmesi sağlanacaktır. Etiketler, tüm üretim hızlarına uygun olarak ürün ambalajına yapıştırılabilecek şekilde tasarlanmış olup, üretim hattı durmadan etiket yapıştırma işlemi devam edilebilecektir (Yılmaz ve Yılmaz, 2016).

6 SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin gıda güvenliği alanındaki temel ve acil çözüm bekleyen başlıca sorunu, gıda üretim pratiklerinin tüm bileşenleri ile kayıt ve denetim altına alınamamasıdır. Halk sağlığı açısından yüksek risk oluşturan ve uygun dozlarda kullanılmaması durumunda halk sağlığını tehdit eden katkı maddelerinin; üretim, ithalat ve işletmelerde kullanımına dair yeterli kontrolün sağlanamaması ciddi bir sorundur. Bu durum nitelikli denetçi kadrosunun yetersizliğine de işaret etmektedir. Ayrıca, taklit ve tağşişin tespitinde Türk Gıda Kodeksi'nde yer almayan parametrelerde kontrol ve analizlerin yapılamaması da etkin sonuç almayı geciktirmektedir. Bu durum taklit ve tağşişin yayılmasına sebep olmaktadır. Tüketiciler ürünlerde taklit veya tağşiş yapıldığını ayırt edememektedir. Üstelik, hileli ürünler iç pazarda olduğu gibi, dış pazar için de sorun teşkil etmektedir. Gıda güvenliği sorunları, tarım ve gıda ürünleri ihracatını kısıtlayabilmektedir.

Türkiye'de gıda güvenliği ve izlenebilirlik sorunlarının çözümünün hızlandırılması için, özellikle yüksek riskli katkı maddelerinin kontrolünde denetim programlarının güncellenmesi ve kontrol sıklığı artırılmalıdır. Nitelikli denetçi kadrosunun yetiştirilebilmesi için eğitim programları düzenlenmelidir. "Tarladan Sofraya Güvenli Gıda" denetimlerinin etkin ve şeffaf bir mekanizmayla yapılabilmesi amacıyla, altyapı güçlendirilmeli, denetimler donanımlı ve uzman ekiplerle desteklenmelidir.

Gıda güvenliği açısından, denetçi eğitimi kadar tüketicilerin eğitimi ve farkındalıklarının yükseltilmesi de önemlidir. Tüketicilerde güvenli gıda bilincinin oluşması için farkındalığın sağlanması adına gerekli düzenlemelere hızla devam edilmelidir. Tüketicilerin "Alo Gıda Hattı" konusunda farkındalıklarının kamu spotlarıyla sağlanması önemli bir gelişmedir ve sürdürülmelidir. Tüketiciler denetim ve izlenebilirlik mekanizmasının vazgeçilmez öğelerinden biridir. Bu nedenle, ÜDTS gibi sistemler gecikmeden faaliyete geçirilmelidir. Akıllı telefon kullanımının yaygınlığı sistemin başarısını motive edici düzeydedir. Sorunların çözümünde en etkili sonuç, oluşturulan sistemlerin etkin uygulamalarının sağlanması ile elde edilebilecektir.

KAYNAKÇA

Anonim 2018a. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. 2018 Yılı Bütçe Sunumu. 168s.

Anonim 2018b. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. 2017 Faaliyet Raporu. 84s.

Banterle, A., Stranieri, S., 2008, The Consequences of Voluntary Traceability System for Supply Chain Relationships, An Application Of Transaction Cost Economics, Food Policy, Vol.33, 560-569p.

Buzbaş N., 2010, Türkiye ve AB'de Gıda Güvenliği: Ortaklığın Sinerjisi, 28. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı, Edinburg, 17s.

Caswell, J.A., Noelke, C.M., Mojduszka, E.M., 2002, Unifying Two Frameworks for Analyzing Quality and Quality Assurance for Food Products, Food Trade and Consumer Demand for Quality, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, pp.43-61.

Cebeci, A., Güneş, E., 2017, Türkiye ve Avrupa'daki Tüketicilerin Gıda Etiketi Okuma Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(4):261-267s.

Cebeci, Z., 2006, Gıda İzlenebilirliğinde Bilgi Teknolojileri, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ulusal Tarım Kurultayı, 15-17 Kasım, Adana, 189-195s.

Cebeci, Z., Kutlu, H.R., 2009, Yumurta İzlenebilirliği İçin Kavramsal Bir Sistem Tasarımı, Tavukçuluk Araştırma Dergisi, (1)8:26-33s.

Cebeci, Z., 2014, Geleneksel Gıdalar İçin Bilişim Teknolojilerine Dayalı İzlenebilirlik Sistemleri, 4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Adana, 29-34s.

Çakır, İ., 2016, Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Gıda Güvenliğinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Türkiye 12. Gıda Kongresi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Edirne, 31s.

Çetin, A., 2014, Gıda İzlenebilirliğinde Bilişim Teknolojisinin Kullanımı: Aydın İli Zeytin ve İncir İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Aydın, 107s.

Çukur, F., Demirbaş, N., Çukur, T., Dayan, V., Uzun, A.C., 2011, Zeytinyağı Tesislerinde Gıda Güvenliği Ve Kalite Yönetim Sistemlerinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar Ve Öneriler: Milas İlçesi Örneği, Zeytin Bilimi Dergisi, 2(1):31-36s.

Çukur, F., Yücel, B., Demirbaş, N., 2016, AB ve Türkiye'de Arıcılık Faaliyetine Yönelik Gıda Güvenliği Uygulamaları: Sorunlar ve Öneriler, Tarım Ekonomisi Dergisi, 22(2):87-95s.

Erden, C., 2012, Türkiye'de Gıda Güvenliğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Gıda Güvenliğinin Benimsenmesinde Eğitim Yöntemlerinin Uygulanabilirliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, 81s.

FAO and WHO, 2015, Codex Alimentarius Commission Procedural Manual, Twenty-Fourth Edition, ISBN 978 92-5-108928-6, Rome, 231p.

Gıda Mühendisleri Odası, 2013, Türkiye'de resmi gıda güvenliği denetimleri çalıştayı, Gıda Mühendisliği Dergisi, 38, ss. 34-47.

Kalkınma Bakanlığı, 2014, Tarımsal Yapıda Etkinlik ve Gıda Güvenliği, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 96s.

Koç, A., Bölük,G., Aşçı,S., 2008, Gıda Güvenliği ve Kalite Standartlarının Gıda İmalat Sanayinde Yoğunlaşmaya Etkisi, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (16):83-115s.

Koç, E., 2014, Gıda Güvenliği İdarenin Yetkileri, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı, İzmir, 320s.

Liao, P.A., Chang, H.H., Chang, C.Y., 2011, Why is the Food Traceability System Unsuccessful in Taiwan? Empirical Evidence from a National Survey of Fruit and Vegetable Farmers , Food Policy, Vol.36, pp. 686-693.

Onurlubaş, E., 2015, Tüketicilerin Gıda Güvenliği Konusunda Bilinç Düzeylerinin Ölçülmesi: Tokat İli Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fenbilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, 132s.

Opara, L.U., 2003, Traceability in Agriculture and Food Supply Chain: A Review Of Basic Concepts, Technological İmplications, and Future Prospects, Food, Agriculture & Environment, 1(1):101-106.

Oral, E., 2009, Tarım Ürünlerinin Gıda Güvenliği Bilgi Sistemleri İle İzlenebilirliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Ankara, 85s.

Özbay, D., Şireli, S., Tansel, U., 2015, Gıdalarda İzlenebilirlik, Gıda Dergisi, (40)5:1-8.

RASFF, 2018, European Commission, 2018, The Rapid Alert System for Food and Feed (RASFF) 2017 Annual Report, 53p.

Sanchez, M., Sanjuan, A.I., Akl, G., 2001, The Influence of Experience in Consumption and Personal Attitudes on the Purchase of Lamb and Beef, 71st EAAE Seminar, Zaragoza-Spain.

Saner, S., Ataman, P., 2011, Gıda zincirinde izlenebilirlik, gıda güvenliği, Gıda Güvenliği Dergisi, 5(3):48-50.

Sıkı, H.T., 2011, Hatay'da Süt Sektöründe İzlenebilirliğin Belirlenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay, 52s.

Songur, C., 2009, Gıda Güvenliği Yönetim Sisteminin Kalite Maliyetlerine Olan Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası Kalite Yönetim Bilim Dalı, İstanbul, 106s.

Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2014, Ürün Doğrulama ve Takip Sistemi Hakkında Soru Önergesi (Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına), Sayı 54045643/610-529, Ankara, 4s.

Tayyar, M., 2014, Güvenli gıda gereksinimi, Dünya Gıda Dergisi, 2014(9):34-37.

TİM, 2016, Tarım Raporu, Türkiye İhracatçılar Meclisi, İstanbul, 160s.

Tosun, D., Demirbaş, N., 2012, Türkiye'de Kırmızı Et ve Et Ürünleri Sanayiinde Gıda Güvenliği Sorunları ve Öneriler, U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 1(26):93-101.

TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Global Standartlar Merkezi, 2004, Tarım Sektöründe İzlenebilirlik, EAN.UCC Sistemi Kullanıcı Kılavuzu, Ankara, 22s.

Verdenius, F., 2006, Using Traceability Systems to Optimise Business Performance Improving Traceability in Food Processing and Distribution, Woodhead, 1th Edition, Cambridge, 252p.

Yılmaz, İ., Yılmaz, E., 2016, Gıda Sektöründe Yeni Bir Başlangıç; ÜDTS (Ürün Doğrulama ve Takip Sistemi), XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Isparta, s.2075-2078.

Yılmaz, S., Yılmaz, İ., 2017, Avrupa Birliği Sürecinde Gıda Sektöründe İzlenebilirlik ve Türkiye Uygulamaları, Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6, 243-253s.

Yüksel, B., Olhan E.,İçel, C.D., 2011, Avrupa Birliği'nde Çapraz Uyum ve Türkiye İçin Öneriler, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 10(1):33-65s.

İNTERNET KAYNAKLARI

Anonim 2007. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Bebek ve Küçük Çocuk Ek Gıdaları Tebliği Kanunu. Sayı:26687. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/11/20071101-10.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Anonim 2008. T.C. Resmi Gazete. Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. Sayı:27009. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080926-4.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Anonim 2010. T.C. Resmi Gazete. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu. Sayı: 27610. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100613-12.htm (Erişim tarihi: 7 Ocak 2019)

Anonim 2012a. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Bal Tebliği Kanunu. Sayı: 28366. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120727-12.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Anonim 2012b. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Bitki Adı İle Anılan Yağlar Tebliği Kanunu. Sayı: 28262. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120412-7.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Anonim 2013. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği Kanunu. Sayı:28737. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816-16.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Anonim 2014. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Bebek Formülleri Tebliği Kanunu. Sayı:29089.http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140815-13.htm (Erişim tarihi:24 Aralık 2018)

Anonim 2015. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Çay Tebliği Kanunu. Sayı: 29389. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150617-4.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Anonim 2017a. T.C. Resmi Gazete. Enerji İçecekleri Tebliği Kanunu. Sayı: 30110. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170930-23.htm (Erişim tarihi:24 Aralık 2018)

Anonim 2017b. T.C. Resmi Gazete. Türk Gıda Kodeksi Zeytinyağı ve Prina Yağı Tebliği Kanunu. Sayı: 30183. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170917-9.htm (Erişim tarihi: 24 Aralık 2018)

Artık, N., 2018, "Gıdalarda Taklit ve Tağşiş", https://www.gidahatti.com/gidalarda-taklit-tagsis-70094/ (Erişim tarihi: 30 Aralık 2018)

Çopur, Ö.U., Yonak, S., Şenkoyuncu, A., 2014, Gıda Güvenliği ve Denetim Sistemi, http://www.mehmetaytaccinar.com/Upload/dosya-pdf/01-a56d8aba-93fd-468b-9a48-aa6caa4e6621.pdf. (Erişim tarihi: 22 Aralık 2018)

Gıda Gündemi, 2018, "Karekoddan Sonra ÜDTS", http://www.gidagundemi.com/gida-gundemi/turkiye/karekoddan-sonra-udts-h1720.html (Erişim tarihi: 30 Aralık 2018)

Gıda Hattı, 2018, "ÜDTS Uygulaması Hakkında Bilgilendirme", https://www.gidahatti.com/udts-uygulamasinda-son-dakika-92144/ (Erişim tarihi: 28 Aralık 2018).

Gıda Üretiminde Etik, 2016, http://docplayer.biz.tr/7105784-Gida-uretiminde-etik-taklitvetagsis.html (Erişim tarihi: 5 Aralık 2018)

GKGM, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2018, "Kasım 2018 Raporu", https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/GKGM.pdf (Erişim tarihi: 20 Aralık 2018)

İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2006, "Türkiye'de Gıda Sektörünün Analizi ve Sorunları", https://www.iav.org.tr/yonetim/dosya/seminer/gida-sektorunun-analizi.pdf (Erişim tarihi: 20 Aralık 2018)

Tarımsal Ürün İzlenebilirlik Sistemi, 2014, "Tarımsal Ürün İzlenebilirlik Sistemi", http://www.etarim.org/DTKFARMER/index.htm. (Erişim tarihi: 29 Aralık 2018)

Ürün Doğrulama ve Takip Sistemi, 2014, "ÜDTS SİSTEMİ", https://www.teis.org.tr/2014/09/03/urun-dogrulama-ve-takip-sistemi-udts/ (Erişim tarihi: 30 Aralık 2018)

Türkiye'de Engelli İstihdam Yöntemi Olarak Kota Sistemi ve Korumalı İşyerleri

Öğr. Gör. Mesut AKÖĞRETMEN[1] **Dr.Serdar ORHAN[2]**

[2]BAİBÜ /Gerede MYO,Yönetim ve Organizasyon Bölümü, akogretmen_m@ibu.edu.tr

[2]Sakarya / SBF, ÇEKO, sorhan@sakarya.edu.tr

Özet Günümüzde engellilerin istihdamına yönelik olarak farklı yöntemler (kota, korumalı işyerleri, engellilere odaklanmış işyerleri, engelli girişimciliği, gönüllü istihdam) kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin etkinliği ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmişliğine bağlıdır. Bazı ülkeler aynı anda birden çok yöntemin bir arada uygulandığı karma bir sistem kullanmaktadır. Ülkemizde de engellilerin istihdamında içerisinde yaygın olarak kota sistemi ve korumalı işyerlerinin kullanıldığı karma bir yöntem uygulanmaktadır. Zorunlu istihdam diye de adlandırılan kota uygulamasında çalışan sayısı 50'yi aştığı zaman kamu sektöründe %4, özel sektör de ise %3 engelli istihdam edilmesi zorunlu hale gelmektedir. Korumalı işyeri yönteminde ise işgücü piyasasında çalışma imkânı sınırlı olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylere istihdam ortamları oluşturulması amaçlanmaktadır. Bunları destekleyebilmek içinde devlet işverenlere teknik ve mali açılardan bir takım teşvikler sunmaktadır. Bu teşviklere rağmen engelli istihdamında gelişmiş ülkelerin istihdam oranlarını yakaladığımız görülememektedir. Bu çalışmada engelli istihdam yöntemlerinden kota sistemi ve korumalı işyerleri hakkında ilgili ulusal mevzuat çerçevesinde bilgiler verilerek ülkemizde bu sistemlerin uygulanması ve etkinliği üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Korumalı İşyerleri, Kota Sistemi

1.GİRİŞ

Engellilerin istihdamı noktasında en biline yöntem zorunlu istihdam yani kota uygulamasıdır. Ülkemizde de engellilerin istihdamında temel uygulamadır. Bu uygulamada 50'den çok çalışanı olan özel sektör işverenlerine %3 oranında, kamu kurumlarına ise %4 oranında engelli çalıştırma yükümlülüğü getirilmektedir. Kota uygulamasında şartları taşıyan işverenlere engelli istihdamı yaptırmak için belirli şartlar ve cezai yaptırımlar yapılmaktadır. Buna karşılıkta işverenlere belirli teşviklerde uygulanmaktadır. Ülkemizde engelli istihdamında kullanılan bir diğer yöntem olarak kullanılan korumalı işyerleri ise farklı statüde düzenlenmiş işyerlerinde engelli istihdamını sağlamaktır.

2.ENGELLİLİK

2011 Dünya Engelliler Raporu'na göre Dünya nüfusunun yaklaşık **%15**'i yani bir milyardan fazla insanın engelli olduğu tahmin edilmektedir. 15 yaş ve üstünde kişiler arasında engellilik ile yaşamak durumunda olan kişi sayısını "Dünya Sağlık Araştırması" 785 milyon (% 15.6) olarak belirtirken, Küresel Hastalık Yükü çalışması bu sayıyı yaklaşık 975 milyon (% 19.2) olarak tahmin etmektedir. Dünya Sağlık Araştırması bu kişiler arasından 110 milyon kişinin (% 2.2) işlevlerini yerine getirme konusunda çok ciddi zorluklar yaşadığını tahmin etmekteyken, Küresel Hastalık Yükü -şiddetli depresyon veya körlük gibi durumlara denk düşen engellilik kategorisi olarak- "şiddetli engellilik" yaşayan kişi sayısını 190 milyon (% 3.8) olarak tahmin etmektedir. 13 milyonu (% 0.7) "şiddetli engellilik" olmak üzere 95 milyon olarak tahmin edilen çocuk engelliliğini (0-14 yaş) sadece Küresel Hastalık Yükü çalışması ölçmektedir(Dünya Sağlık Örgütü,2011:2).

Meselenin asıl üzücü tarafı engelli insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunun nedenleri nüfusların yaşlanıyor olması (yaşlı insanlarda engellilik riski daha yüksektir) ve diyabet, kalp ve damar hastalıkları ve akıl hastalığı gibi engellilik ile ilgili kronik sağlık sorunlarının dünya çapında artıyor olmasıdır. Düşük gelirli ve orta gelirli ülkelerde, engellikle geçen toplam yılların %66.5'ini kronik hastalıkların oluşturduğu tahmin edilmektedir(Dünya Sağlık Örgütü,2011:2).

Ülkemizde bu konudaki en kapsamlı araştırma, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü işbirliğiyle yapılan "Türkiye Özürlüler Araştırması-2002" dır. Bu araştırmaya göre ülkemizde engelli olan nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı **%12.29 (8.431.937)** olarak belirlenmiştir. Bu oranın %7,09'u erkeklerden, %5,20'si ise kadınlardan oluşmaktadır(www.tüik.gov.tr).

Engelli oranlarını tespit etmeye yönelik pek çok çalışma yapılsa bile aslında engelli ve engelsiz ayrımı yapay bir sınıflandırmaya dayanır. Zira ,insanoğlunun tamamen yeterli olabilmesi, başka türlü bir ifadeyle her türlü arazdan, özürden, engelden ari olabilmesi mümkün değildir. Buna rağmen geçmişten günümüze toplumların ve toplum

sözleşmelerini yapan erklerin bu sınıflandırmayı kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Böylece görece engelsiz olanlar yani "normaller" ile engelliler arasında farklar yaratılmıştır(Ünal,2014:17).

Geçmişten günümüze tüm toplumlarda engellilik konusuna bakış açısı ve engelliliğe ilişkin kavramlar dönemsel olarak farklılaşmış ve şekillenmiştir. Bu durum, ilgili dönemlerde toplumun engelliliğe yüklediği anlamlarla ve aynı zamanda engellilerin kendilerini nasıl tanımladığıyla bağlantılı olarak da değişmektedir(Şen,2017:211).

19. yüzyılın ortalarından itibaren engellilik; bireysel ve medikal bir durum olarak değerlendirilmiştir. **Tıbbi(medikal)model** engelliliği genellikle fiziksel, duyusal ya da bilişsel bozuklukların sonucunda ortaya çıkan bireysel bir sorun olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre getirilen çözüm, ya kişinin geliştirilmiş tıbbi olanaklarla veya rehabilitasyon hizmetleriyle tedavi edilmesi ya da engellilerin "sınırlılıklarının" korumalı istihdam, bakım hizmetleri, sosyal güvenlik ödemeleri vb. şeklinde uygulamalar ile telafi edilmesidir. Dolayısıyla bu modelde hem sorunun kökeninin hem de çözüm yolunun birey odaklı olduğu görülmektedir (Şen,2017:212).

Gerçektende başlangıçta salt tıbbi bir olgu olarak görülen ve bireyin trajedisi olarak düşünülüp kaderine bırakılmasından başka bir yol olmadığı kabul edilen engellilik, özellikle uluslararası alanda insan hakları söylemleriyle beraber sosyal bir olgu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır(Ünal,2014:17).

1970'li yıllardan sonra engellilere yönelik politika ve uygulamalarda önemli değişiklikler başlamış ve tıbbi modelden **sosyal modele** geçişi hazırlayan gelişmeler gerçekleşmiştir. Sosyal modele göre engellilik, büyük ölçüde toplumun engelliliğe yönelik meydana getirdiği tepkinin bir sonucudur ve kişiyi engelli konuma getiren, engelin kendisi değil; toplumun engelli bireye olan -engelleyici- bakış açısıdır(Alper ve Özgökçeler,2009:165-166).

Dolayısıyla sosyal model adı verilen bu yeni bakış açısıyla engellilerin yaşadıkları sınırlılıklar ile çevresel etkenler ve toplumda engellilere yönelik davranışlar arasındaki yakın ilişkiye vurgu yapılarak engelliliğin toplumsal yanı ön plana çıkarılmıştır (Şen,2017:211-212).

Burada amaç, salt engelliliği engellemek değil; toplumun bir parçası olan engelli nüfusun desteklenerek toplum içinde entegrasyonunu sağlamaktır. Bu bütünleşmenin sağlanması için en önemli ve gerekli adımlardan birisi toplumun 'engellilik' konusunda bilinçlendirilmesidir. Bu anlamda, sosyal hayatın hemen her alanında görülen engelli haklarının ihlali gibi sorunlar, yasaların uygulanmasındaki aksaklıklar, engellilik mevzuatındaki yetersizlikler yeni -sosyal- bir hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur(Alper ve Özgökçeler,2009:176).

Yetmişli yıllardan itibaren biçimlenen bu engelli hakları hareketi, esas olarak engelli bireylerin ortak bir hedef doğrultusunda örgütlenmesiyle gündeme gelmiştir. Bu hareketin ortak hedefi, engelli bireylerin haklarının politik eylem platformunda dile getirilmesi, savunulması ve güçlendirilmesidir. Bu noktadan hareketle, engelli hakları hareketinin başlıca amaçları aşağıdaki başlıklarda özetlenebilmektedir:

- Engellilerin kendi seslerini, dayanışma içinde topluma en etkili şekilde duyurmak;
- Engellilerin bağımsızlığı ve "kendi geleceğini belirleme" ilkesini hayata geçirmek;
- Engelli bireyleri toplumla gerçek anlamda bütünleşmelerinin önündeki engelleri yıkmak ve savunuculuk yapmak üzere kendi inisiyatiflerinde olan örgütler oluşturmak;
- Engelli bireylerin özel ve kamusal yaşamlarını etkileyen/düzenleyen her türlü yasayı engellilere yönelik ayrımcı hükümlerden tümüyle arındırmak(Arıkan, 2002:3)

Söz konusu hareket, esas olarak engellilerin vatandaşlık haklarını vurgulamaktadır. Bunun temel nedeni, engelli bireylerin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, sağlık, eğitim vb. haklarının sistematik olarak görmezden gelinmesi, hatta çiğnenmesidir (Alper ve Özgökçeler,2009:176).

Görüldüğü gibi engellilere yönelik yaklaşımlar geçmişten günümüze aynı kalmamakta ve birtakım farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklara paralel olarak hukuki altyapının hazırlanması ve yasal düzenlemelerinde zaman geçirmeksizin güncellenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda amacımız bu değişim sürecini engellilerin istihdamına yönelik yasalar çerçevesinden görmeye çalışmak olmalıdır. Özellikle mevcut süreçte engellilerin istihdamına yönelik başta 1982 Anayasası, 4857 Sayılı İş Kanunu, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve konuyla ilgili diğer yönetmelik ve düzenlemelerdeki gelişmeler değerlendirmeye çalışılacaktır.

3. ENGELLİ İSTİHDAM ETME ZORUNLULUĞU

Türkiye'de, engellilerin istihdamına ilişkin ilk düzenleme, 1967 tarih ve 854 sayılı Deniz İş Kanunun 13.maddesi ile "Sakat ve eski hükümlü çalıştırma" başlığı ile yapılmıştır(Hüseyinli,2017:141).

Bireysel İş Hukuku kapsamında ise 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu 25. maddesinde aynı başlık altında çalışma hayatında engelli çalıştırma zorunluluğuna ilişkin gerekçeler ve oranlar[1] ile iş kanununa tabi olmayan bazı kurumların engelli çalıştırma durumlarının ve bunların işverenlerce nasıl işe alınacakları hususunun yönetmelikle belirleneceği düzenlenmiştir.

İşverenlerin işyerinde sakat işçi istihdam etmek zorunluluğu ya da sorumlulukları bulunduğu düşüncesi emredici hukuk kurallarına dayandırılarak kota yöntemi aracılığıyla bir yükümlülüğe dönüştürülmüş olmaktadır. **Kota yöntemi** yasalarla özel –kamu ayrımı yapmaksızın belirlenen sayıda istihdam kapasitesi bulunan işverenlere yine yasalarla saptanan oranlarda sakat çalıştırma yükümlülüğünün getirilmesine ilişkin istihdam tekniğidir(Demircioğlu,2010:154).

4857 sayılı İş Kanunumuzda da Anayasa hükümleri doğrultusunda çalışma hayatında engelli bireyler için önemli haklar getirmiş olup onların toplum hayatına uyumunun sağlanmasına katkı yapmaktadır.

4857 Sayılı İş Kanunu'nun işverenlere getirdiği çalıştırma yükümlülüklerinden biri engelli istihdamıdır. İş Kanunun 30. maddesinde, "Engelli, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğu" hükmüne göre kanunun kapsamına dahil işyerlerine bu zorunluluk getirilmiştir(www.mevzuat.gov.tr).

Buna göre; İşverenler, **elli veya daha fazla** işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde **yüzde üç** engelli, kamu işyerlerinde ise **yüzde dört** engelli ve **yüzde iki** eski hükümlü işçiyi veya 21/6/1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu veya 16.6.1927 tarihli ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu kapsamına giren ve askerlik hizmetini yaparken 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 21'inci maddesinde sayılan terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananları meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler (www.mevzuat.gov.tr).

Dolayısıyla işyerinin kamu ve özel oluşuna göre engelli çalıştırma zorunluluğuyla ilgili yükümlülükler farklılıklar içermektedir. Özel sektörden farklı olarak kamu işyerlerinin ayrıca eski hükümlü veya 1111, 1076, 3713 sayılı yasalara göre malul sayılanları da çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır(Uğur,2014:338).

Bununla beraber işyerinde elli ve üzerindeki işçi sayısının tespitinde işyerinden sayılan eklentiler ve araçlarda çalışan işçiler de bir bütün olarak toplama dahil edilmekte, işverenin çalıştırdığı bütün kişiler değil, sadece işçi kavramına giren kişiler esas alınmaktadır(Çelik;2014).

Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır. Dolayısıyla işletmenin farklı illerde işyerleri bulunması durumunda toplam işçi sayısına göre yüzde belirlemek yanlış olacak, her bir il sınırındaki işyeri ve/veya işyerleri için ayrı ayrı hesaplama yapılması gerekecektir.

Bu kapsamda çalıştırılacak engelli işçi sayısının tespitinde belirli veya belirsiz süreli iş sözleşmesine göre çalıştırılan tüm işçiler esas alınır. Kısmi süreli iş sözleşmesine göre çalışanlar çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür ve işyerindeki tam süreli çalışan işçi sayısına ilave edilerek toplam sayı tespit edilir. İşyerinde kısmi süreli olarak çalıştırılan engelli işçi bulunması halinde bunlar da çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür ve toplam işçi sayısından düşülür.

Oranın hesaplanmasında yarıma kadar kesirler dikkate alınmaz. Yarım ve daha fazla olan kesirler tama dönüştürülür. İşyerinin işçisi iken engelli hâle gelenlere öncelik tanınır[2].

4857 sayılı İş Kanununa göre yer altı ve su altı işlerinde engelli işçi çalıştırılamaz[3] ve yukarıdaki hükümler uyarınca işyerlerindeki işçi sayısının tespitinde yeraltı ve sualtı işlerinde çalışanlar hesaba katılmaz.

Yurt içinde İşe Yerleştirme Hizmetleri hakkında Yönetmeliğe[4] göre İşçi sayısı hesaplanırken engelli işçiler hesaplamada dikkate alınmaz.

[1] İşverenlerin 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerinde % 2 sakat birey çalıştırmaları

[2] Yurtiçinde işe Yerleştirme Hizmetleri Yönetmeliği-Madde 11

[3] YİİYHY-Madde 11/3

Düzenleme işçiyi esas aldığından İş kanunu kapsamı dışında kalan ve işçi sıfatını taşımayan çırak, stajyer ya da işbaşı eğitimi kapsamında mesleki öğrenim görmek amacıyla işyerinde bulunan öğrenciler, **işyerinde ödünç(geçici) iş ilişkisi ile çalıştırılanlar ve alt işveren işçileri o işyerinde çalışan işçi sayısının belirlenmesinde hesaba katılmazlar.**

5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanuna[5] göre kurulan özel güvenlik şirketleri ile işyerlerinin kendi ihtiyacı için kurduğu güvenlik birimlerinde güvenlik elemanı olarak çalışan işçiler de engelli işçi sayısının tespitinde dikkate alınmaz [6].

Bir işyerinden malulen ayrılmak zorunda kalıp da sonradan maluliyeti ortadan kalkan işçiler eski işyerlerinde tekrar işe alınmalarını istedikleri takdirde, işveren bunları eski işleri veya benzeri işlerde boş yer varsa derhal, yoksa boşalacak ilk işe başka isteklilere tercih ederek, o andaki şartlarla işe almak zorundadır. Aranan şartlar bulunduğu halde işveren iş sözleşmesi yapma yükümlülüğünü yerine getirmezse, işe alınma isteğinde bulunan eski işçiye altı aylık ücret tutarında tazminat ödemek zorundadır.

4. ENGELLİ İŞÇİ İSTİHDAM ETME YÖNTEMİ

İş Kanunu Madde 30'a göre; İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlarlar. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel çalışma ile mesleğe yöneltilmeleri, mesleki yönden işverence nasıl işe alınacakları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Dolayısıyla İş Kurumunun engelli işçi istihdamı yöntemleriyle ilgili yetkili tek karar verici mercii olduğu söylenebilir.

İş Kurumu aracılığı olmadan engelli istihdam eden özel sektör işvereni, engelli işe başlama tarihinden itibaren bu durumu en geç **onbeş iş günü** içinde Kuruma bildirmesi ve tescil ettirmesi zorunludur. Kurum tarafından tescili yapılmayan işçi engelli statüsünde değerlendirilmez. İşyerinin işçisi iken engelli duruma düşenlere öncelik tanınır.[7]

Kamu ve özel sektör işverenleri, engelli işçi çalıştırma yükümlülüğünün doğmasından itibaren **beş iş günü** içinde niteliklerini de belirterek Türkiye İş Kurumu'ndan engelli işçi talep ederler. Talep sırasında, işyerinde yapılan işin gerektirdiği ağırlıklı vasıfların üstünde engelli istihdamını zorlaştırıcı şartlar öne sürülemez, engelli işçi taleplerinde, işin niteliği gerektirmediği sürece, engellilik oranına üst sınır getirilemez ve engel grupları arasında ayrım yapılamaz.[8]

Özel sektör işvereni, engelli işçi açığını yükümlülüğün doğduğu andan itibaren **otuz gün** içinde karşılamak zorundadır.

Türkiye İş Kurumu, özel sektör işvereninin engelli talep tarihinden itibaren en geç **on gün** içinde, başvuranlardan nitelikleri uygun engellileri durumlarını ve niteliklerini belirten belgelerle birlikte işverene gönderir. İşveren engelli açığını, en geç **on beş gün** içinde, kurum tarafından gönderilenler ya da Kurum portalında kayıtlı diğer engelli iş arayanları bizzat seçerek veya kendi imkanlarıyla temin edeceği engelliler arasından karşılar. İşe alınanları ve alınmayanları, alınmayış nedenlerini de belirterek kuruma bildirir.[9]

Hâlihazırda işyerinde çalışırken engelli olan ve iş akdi feshedilmeyen işçiler için tescil talebinde bulunulması halinde gerekli belgelere istinaden Türkiye İş Kurumu'nca bu işçilerin engelli olarak tescil işlemi yapılır.

4857 sayılı İş Kanunu'nun "eşit davranma ilkesi" başlıklı 5. maddesinde, iş ilişkisinde engellilik nedeniyle de ayrım yapılamayacağı düzenlenmiş bulunmaktadır (www. mevzuat.gov.tr)

Ayrıca Yurt İçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin 17. Maddesinde ayrımcılık yasağı kapsamında işe alınmada, iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan aşamaların hiçbirinde engelli aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamayacağı belirtilmiş olup çalışan

[4] RG 25 Nisan 2009,27210

[5] RG 26 Haziran 2006,25504

[6] YİİYHY-Madde 11/3

[7] YİİYHY-Madde 13

[8] YİİYHY-Madde 14

[9] YİİYHY-Madde 15

engelli aleyhine böyle farklı muamelelerde bulunulduğu ispat edildiği takdirde gerekli Kamu kurumu ve kuruluşları ile özel sektör işverenleri hakkında 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 122'inci maddesi uyarınca gerekli cezai işlemler uygulanacağı bildirilmiştir(www.mevzuat.gov.tr).

İşverenler, işyerlerini engellilerin çalışmalarını kolaylaştıracak ve işin engelli çalışana uygunluğunu sağlayacak şekilde hazırlamak, sağlıkları için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde veya mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek, çalışmaları için gerekli araç ve gereçleri sağlamak zorundadırlar. Uygun koşulların varlığı halinde çalışma sürelerinin başlangıç ve bitiş saatleri İş Kanunu'nda belirtilen sürelerden az olmamak koşuluyla engellinin durumuna göre belirlenebilir.[10]

4.1. ENGELLİ İSTİHDAMNDA UYGULANAN TEŞVİKLER

Devlet, engelli vatandaşların istihdam edilmesini teşvik etmek ve bu teşviki sağlarken de işverenlerin maliyet yükünü hafifletmek amacıyla bazı avantajlar sunmaktadır. Bu amaçla İş Kanunu'nun 30'uncu maddesinde engelli istihdamına ilişkin sigorta primi işveren teşviki getirilmiştir.

Bu maddeye göre; özel sektör işverenlerince çalıştırılan 506 sayılı SSK'na tabi engelli sigortalılar ile 5378 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinde belirtilen korumalı işyerlerinde çalıştırılan engelli sigortalıların, aynı Kanunun 72 nci ve 73 üncü maddelerinde sayılan ve 78 inci maddesiyle belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı, kontenjan fazlası engelli çalıştıran, yükümlü olmadıkları halde engelli çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir engelli için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı Hazine tarafından karşılanmaktadır(www.mevzuat.gov.tr).

Daha önce İş Kanunu'nun 30 uncu maddesinde öngörülen teşvikten yararlanabilmek için engelli çalıştıran işverenlerden, çalışma gücünün en az % 40 üzerinde olduğuna ilişkin sağlık kurulu raporu ile belgelenen sigortalılara ilişkin 2008/77 Sayılı Genelge ekinde yer alan belgenin Türkiye İş Kurumu'ndan onaylatılarak işyerinin bağlı bulunduğu sosyal güvenlik merkezine ibraz edilmesi istenilmekteydi.

Değişiklik sonrası sayı sınırlaması olmaksızın özel sektör işverenlerince engelli statüsünde çalıştırılan her engelli sigortalı için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hissesinin tamamı Hazine tarafından karşılanacaktır. Böylelikle İş Kanunu'nun 30 uncu maddesinin altıncı fıkrasında yer alan % 50 ibaresi 6518 sayılı Kanunun 58 inci maddesi ile "tamamı" şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca kontenjan fazlası engelli çalıştıran ya da zorunluluğu olmadığı halde engelli çalıştıran işverenlerinde çalıştırdıkları her bir engelli için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamı Hazine tarafından karşılanmaktadır(www.iskanunu.com).

İşveren hissesine ait primlerin Hazinece karşılanabilmesi için işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutarı ile Hazine tarafından karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın ödenmiş olması şarttır.

Buna göre işveren tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Hazinece Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı, işverenden tahsil edilir. Hazinece karşılanan prim tutarları gelir ve kurumlar vergisi uygulamalarında gider veya maliyet unsuru olarak dikkate alınmaz.

Bu fıkrada düzenlenen teşvik, kamu idareleri hariç 506 sayılı Kanun kapsamındaki sigortalılara ilişkin matrah ve oranlar üzerinden olmak üzere, 506 sayılı Kanunun geçici 20 nci maddesi kapsamındaki sandıkların statülerine tabi personeli için de uygulanır. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı tarafından müştereken belirlenir.

4.2.ENGELLİ İŞÇİ ÇALIŞTIRMAMANIN YAPTIRIMI

Yukarıda bahsedilen yasal düzenlemelere uygun bir şekilde engelli işçi çalıştırma zorunluluğuna uymayan işverenlerin çalıştırmadığı her engelli işçi ve çalıştırılmayan her ay için İş Kanunu'nun 101 inci maddesi uyarınca idari para cezası[11] uygulanır.

[10] YİİYHY-Madde 18

[11] 2.628 TL

Engelli çalıştırma zorunluluğuna aykırılık hallerinde 101 inci madde uyarınca tahsil edilecek cezalar, engellilerin kendi işini kurmaları, engellinin iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri, engellinin işe yerleştirilmesi, işe ve işyerine uyumunun sağlanması ve bu gibi projelerde kullanılır. Tahsil edilen cezaların kullanımına ilişkin hususlar, Türkiye İş Kurumunun koordinatörlüğünde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü ile İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, en çok işçi ve işvereni temsil eden üst kuruluşların ve en çok engelliyi temsil eden üst kuruluşun birer temsilcisinden oluşan komisyon tarafından karara bağlanır. Komisyonun çalışma usul ve esasları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle düzenlenir.

4.3. KORUMLAI İŞYERLERİYLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

4857 Sayılı İş Kanunu'nun ek 1 inci maddesinde[12], korumalı işyerlerinde çalışan engellilerin ücretleriyle yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak bundan önce korumalı işyerleriyle ilgili bazı genel bilgiler verilecektir. Şöyle ki;

Ülkemizde korumalı işyerleriyle ilgili yasal düzenlemelerin kaynağı 01.07.2005 tarihinde kabul edilen 5378 sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun[13] dur. Bu Kanun'da korumalı işyeri, "normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelliler için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri" şeklinde tanımlanmıştı.

06.02.2014 tarihinde 6518 sayılı Kanun'un 63. Maddesi ile bu kanun revize edilmiş ve korumalı işyeri, "işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere mesleki rehabilitasyon sağlamak ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenen ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenen işyerini" ifade eden bir şekle dönüşmüştür.

2014 yılında çıkarılan 6518 sayılı kanunun korumalı işyerlerinde çalışacak engellilere daha özel bir çerçeveden baktığını ve 2005 yılında çıkarılan 5378 Sayılı kanunla karşılaştırıldığında tüm engellileri değil sadece zihinsel ve ruhsal engellileri kapsamına aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla yeni düzenleme ile daha önce çok zor istihdam edilebilen bir engelli kesimi olan zihinsel ve ruhsal engellilerin istihdamına yönelik önemli bir adım atılarak korumalı işyerlerinde çalıştırılma zihinsel ve ruhsal engellilere özgü bir hal almıştır.

6518 sayılı Kanunla getirilen düzenlemelerden birisi de, 4857 Sayılı İş Kanunu'na eklenen ek 1 inci maddedir. Korumalı işyerlerini ilgilendiren bu madde ile işyerlerinde çalışan engellilerin ücretleri bağlamında Hazine desteğiyle ilgili bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre;korumalı işyerlerinde çalıştırılan ve iş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere işverenlerince zamanında ödenmiş olan ücretlerinin;

a) Korumalı işyerlerinde çalışan her engelli için 1/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunun 2 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi gereğince ödenen aylık tutarı kadarı,

b) 29/1/2004 tarihli ve 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2 nci maddesi kapsamındaki illerde kurulmuş bulunan korumalı işyerlerinde çalışan her engelli için ilaveten (a) bendi ile belirlenen tutarın yüzde yirmisi,

c) Korumalı işyeri statüsü almak için ilgili mevzuatla çalıştırılması zorunlu olan sayıdan daha fazla engelli çalıştıran işyerlerinde, zorunlu sayının üstünde çalıştırılan her engelli için ilaveten (a) bendi ile belirlenen tutarın yüzde yirmisi,bu ücretlere ilişkin yasal yükümlülüklerin de tam ve zamanında karşılanmış olması kaydıyla, Hazine tarafından işverene ödenir.[14]

6518 Sayılı Kanunda korumalı işyerleriyle ilgili getirilen bir düzenlemede çevre temizlik vergisiyle ilgilidir. Normalde Belediye Gelirleri Kanunu'nun mükerrer 44. maddesi hükmü gereği, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar çevre

[12] RG 30 Nisan 2016,29699
[13] 6462 Sayılı Kanunla 25.04.2013 tarihinde adı "Engelliler Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir.
[14] Korumalı İşyerlerinde Çalışan Engellilerin Ücretlerine Karşılık İşverene Yapılacak Ödeme Hakkında Yönetmelik-Madde 5

temizlik vergisine tabidir. Ancak 6518 sayılı Kanun'un 12. maddesiyle, 44. maddenin ikinci fıkrasında yer alan "öğrenci yurtları" ibaresinden sonra gelmek üzere "korumalı işyerleri" ibaresi eklenerek korumalı işyerleri çevre temizlik vergisinden de muaf tutulmuştur.

SONUÇ

1475 Sayılı İş Kanunundan beri uygulanan kota yöntemi ve işverenin çalıştırmadığı her engelli için idari bir para cezası ödenmesi sorunlara neden olmaktadır. Engelli işçi istihdamında kota sisteminin bir alternatifinin olmaması işverenlerde -Kamunun üzerine düşen bazı görevleri özel sektörün (yani kendilerinin) üzerine yıktığı gibi- bir algının oluşmasına sebep olmaktadır.

2005 yılında 5378 sayılı kanun ile hukukumuza giren korumalı işyerleriyle yukarıdaki eleştiriler bir nebze olsun azaltılmaya çalışılmıştır. Kanun ayrıca engellilerin bugüne kadar elde edemediği birçok hakkı kapsamaktadır.

Anayasamızın 10.maddesinde 5982 sayılı kanunla 2010 tarihinde yapılan değişiklikle "Herkes,dil,ırk,renk,cinsiyet,siyasi düşünce,felsefi inanç,din ve mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşittir" maddesinde yapılan değişiklikle engellilere pozitif ayrımcılık getirilmiştir.

Yine 5378 sayılı Kanun'da 2014'te yapılan değişiklik sonrası korumalı işyerlerinde tüm engelliler yerine istihdam piyasasının en dezavantajlı grubu olan zihinsel engellilerin çalıştırılmalarının zorunlu hale getirilmesi de bir diğer olumlu gelişmedir. Ayrıca Engelli istihdamıyla ilgili vergi indirimi, muafiyet gibi teşviklerde bulunmaktadır.

Son olarak Korumalı işyerlerinin özendirilmesi amacıyla 4857 sayılı kanuna 06.02.2014 tarihinde eklenen ek 1. Maddeye göre, korumalı işyerlerinde çalıştırılan ve iş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere işverenlerince zamanında ödenmiş olan ücretlerinin belli tutarlarının Hazine tarafından işverene ödeneceğini hüküm altına alınmıştır.

Türkiye'de engellilerle ilgili son yıllarda meydana gelen olumlu gelişmeler yadsınamaz. Ancak bu gelişmelerin engelli istihdamını artırdığı, engellileri toplumsal anlamda koruduğu yada işverenleri engelli işçi çalıştırma doğrultusunda tam anlamıyla harekete geçirdiği söylenemez. Ülkemizde engellilerin istihdamıyla ilgili hala pek çok sorun bulunmaktadır. Bizce bu sorunların en büyüğü hukuki düzenlemeler yapılsa bile büyük kısmının kağıt üzerinde kalıp uygulamaya geçirilmemesidir. Engelliler hala iş hayatında ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu ve benzeri sorunların engellilere yönelik önyargılardan kaynaklandığı, bu önyargıların ise toplumsal olarak bilinçlendikçe ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

KAYNAKCA

Alper,Y. ve S.Özgökçeler (2009). Özürlüler Kanunu'nu Tıbbi (Medikal) Modelden Sosyal Modele Geçiş Sürecinde Yeniden Düşünmek. 11.Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi.Çolaklı Side-Antalya: Türk-İş,165-209.

Arıkan,Ç.(2002).Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. http://www.manevisosyalhizmet.com/wpcontent/uploads/2009/08/sosyal_model_ozurluler.pdf (07.06.2018)

Çelik,N.,N. Canikoğlu ve T.Canbolat(2017). İş Hukuku Dersleri. 30.baskı .İstanbul :Beta Yayınları.

Demircioğlu,M.(2010). Üretim Sürecinde Sakat Emeği. 1.Baskı. İstanbul: Kibele Yayıncılık.

Dünya Sağlık Örgütü.(2011). Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti https://eyh.aile.gov.tr/data/5480490c369dc57170df34bd/Dunya%20Engellilik%20Raporu%20Yonetici%20Ozeti.pdf.(12.06.2018).

www.mevzuat.gov.tr(07.06.2018)

Şen,M.(2017).Çalışma Yaşamında Engelliler. S.Dursun, S.Aytaç (Ed.) , Çalışma Yaşamında Özel Gruplar içinde. Bursa : Ekin Basım Yayın Dağıtım,211-276.

TUİK.(2002). Türkiye Özürlüler Araştırması. www.tuik.gov.tr/ Kitap.do?metod= KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=14(07.06.2018)

Ünal,C.(2014).Engellilik Kavramının ve Engellilerin Sosyal Güvenlik Haklarının Uluslararası ve Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Engelli Hukukuna Giriş Sempozyumu 1.Oturum,Legal Yayıncılık İstanbul ,ss.17-65.

Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi

Prof. Dr. Murat Çetin[1] Doç. Dr. Eyyup Ecevit[2] Arş. Gör. Ali Gökhan Yücel[3]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[2]Erciyes Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, eyyupecevit@erciyes.edu.tr

[3]Erciyes Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, agyucel@erciyes.edu.tr

Özet: Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi üzerine inceleyen sınırlı bir ampirik araştırma söz konusudur. Bu nedenle, bu çalışma yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini işgücü, sabit sermaye ve dış ticareti ekonomik büyüme fonksiyonunun temel belirleyicileri olarak dâhil ederek araştırmaktadır. Bu çalışma 1975-2015 periyodunda Türkiye ekonomisinde ARDL sınır testi eş bütünleşme yaklaşımı ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) Granger nedensellik testini uygulayarak söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkisi üzerinde durmaktadır. Ampirik bulgular, değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisini göstermektedir. Ampirik bulgular, aynı zamanda yenilenebilir enerji tüketimi, işgücü ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru bir uzun dönemli Granger nedenselliğinin yanı sıra sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bir uzun dönem Granger nedenselliği tespit edilmiştir. Ampirik sonuçlar, Türkiye ekonomisiyle bağlantılı bazı politika çıkarımları sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli Granger Nedenselliği, Türkiye

Abstract: There exists limited empirical researhes on the link between renewable energy consumption and economic growth for Turkish economy. Therefore, this study investigates the impact of renewable energy consumption on economic growth by incorporating labour, fixed capital and foreign trade as important potential determinants of economic growth function. This study deals with the long run and causal relationships between the variables in case of Turkey over the period 1975-2015 by applying ARDL bounds testing approach to cointegration and Vector Error Correction Model (VECM) Granger causality test. Empirical results show that there exists a long run relationship between the variables. Empirical results also show that renewable energy consumption, labor and foreign trade have a positive long run effect on economic growth. It is found that there exists an uni-directional long run Granger causality running from renewable energy consumption to economic growth. It is also found that there exists a bi-directional long run Granger causality between fixed capital and economic growth. This study reveals the presence of bi-directional causal link between foreign trade and economic growth in the long run. Empirical findings can provide some policy implications related to Turkish economy.

Key Words: Renewable Energy Consumption, Economic Growth, ARDL Bounds Test, VECM Granger Causality, Turkey

1. GİRİŞ

Son yıllarda, yenilenebilir enerji yatırımları ve politikalarına özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Dünya kalkınma verilerine göre yenilenebilir enerji tüketimi 1980-2011 döneminde %55'den daha fazla artış göstermiştir. Yenilenebilir enerji tüketimindeki bu artış dünyanın ekonomik çıktısı üzerinde anlamlı bir etki yapabilmekte ve ekonomi politikası bağlamında önemli sonuçlar doğurabilmektedir (Al-mulali vd., 2013).

Ampirik literatürde yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik sınırlı bir ampirik bulgunun olması nedeniyle bu çalışma 1975-2015 dönemi için Türkiye'de söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkisini araştırmayı amaçlar. Ampirik analizin birinci kısmında değişkenlerin birim kök analizleri Phillip ve Perron (1988) ve Elliott vd. (1996) tarafından geliştirilen PP ve GF-GLS testleri yardımıyla incelenmektedir. Eşbütünleşme analizi genelde değişkenler arasında bir eşbütünleşme yani uzun dönem ilişkisinin varlığını test etmek için kullanılır. Bu nedenle ikinci aşamada, Peseran vd. (2001) tarafından sunulan ARDL sınır testi eşbütünleşme yaklaşımı değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini araştırmak için tercih edilmiştir. Üçüncü aşamada, değişkenlere ilişkin uzun ve kısa dönem elastikiyet katsayıları EKK yöntemi ile tahmin edilmektedir. Son aşamada, değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli nedensellik ilişkileri Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen Vektör Hada Düzeltme Modeli (VHDM) Granger nedensellik testi ile analiz edilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde dizayn edilmektedir. İkinci bölümde, yenilenebilir enerji kaynaklarının ekonomik büyüme sürecindeki rolü teorik ve ampirik literatür bağlamında incelenmektedir. Üçüncü bölüm, ampirik model, very seti, ekonometrik metodoloji ve ampirik bulgular üzerinde durmaktadır. Son olarak, genel bir değerlendirme ve politika çıkarımlarına yer verilmektedir.

2. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİNDEKİ ROLÜ: LİTERATÜR TARAMASI

Teorik literatür, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde başlıca dört kısma ayrılmaktadır (Payne, 2011). İlk olarak; ekonomik büyüme hipotezi gelmektedir. Bu hipoteze göre enerji ekonomik büyümenin temel bir belirleyicisidir. Büyüme hipotezi enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru işleyen bir nedensellik ilişkisinin varlığını savunmaktadır. İkinci olarak; korumacı hipotezine göre karbondioksi salınımını azaltan ve enerji etkinliğini iyileştiren enerji koruyucu politikalar ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyebilmektedir. Bu hipotez ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru işleyen bir nedensellik ilişkisini öne sürmektedir. Üçüncü olarak; geri besleme hipotezine göre enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim ve nedensellik söz konusudur. Son olarak; yansızlık hipotezi enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında oldukça zayıf bir ilişkinin varlığını ve iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir.

Panel veri tekniklerini kullanarak Sadorsky (2009), 18 yeni sanayileşmekte olan ülkeye ilişkin 1994-2003 döneminde yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel tahmin sonuçlarına göre, ekonomik büyüme uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimini artırmaktadır.

Menyah ve Wolde-Rufael (2010), karbondioksit salınımı, yenilenebilir ve nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. 1960-2007 dönemi ABD ekonomisi için gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları uzun dönemde ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru işleyen bir Granger nedenselliğine işaret etmektedir.

Çok değişkenli panel veri ve VHDM yaklaşımlarını kullanarak Apergis ve Payne (2010), yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedesellik ilişkisini 1992-2007 döneminde 13 Euro-Asya ülkesi için analiz etmişlerdir. Heterojen panel eşbütünleşme testi sonuçları, değişkenler arasında bir uzun dönem denge ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. VHDM Granger nedensellik testi sonuçları ise yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Heterojen panel eşbütünleşme testi ve VHDM Granger nedensellik yaklaşımlarını kullanan Apergis ve Payne (2011), bir başka çalışmasında yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini 6 Merkezi Amerika ülkesi için 1980-2006 periyodunda araştırmışlardır. Ampirik bulgular, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında bir uzun dönem ilişkisi ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi yardımıyla Payne (2011), Amerikan ekonomisinde 1949-2007 dönemi için biyo-yakıt enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmeye çalışmıştır. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre; biyo-yakıt enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru işleyen tek yönlü bir nedensellik söz konusudur.

Çok değişkenli panel veri analizlerini uygulayan Menegaki (2011), 27 Avrupa ülkesi için 1997-2007 döneminde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Bulgular, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine işaret etmemektedir.

Tugcu vd. (2012), ARDL sınır testi yaklaşımı ile Hatemi-J nedensellik testini kullanarak yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenemeyen enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada G-7 ülkeleri 1980-2009 dönemi itibariyle analiz edilmiştir. Ampirik sonuçlar, söz konusu dönemde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ispatlamaktadır. Ampirik sonuçlar, aynı zamanda değişkenler arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Toda-Yamamoto prosedürü ile bootstrap-düzeltmeli nedensellik yaklaşımını kullanan Yıldırım vd. (2012), Amerikan ekonomisinde 1949-2010 dönemi için yenilenebilir enerji tüketimi, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ampirik bulgulara göre; yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru işleyen tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Al-mulali vd. (2013), 1980-2009 döneminde farklı gelir gruplarına sahip ülkeler için yenilenebilir enerji tüketimi-ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Tam Değiştirilmiş EKK yönteminin kullanıldığı çalışmada uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönde pozitif bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Ocal ve Aslan (2013), Türkiye ekonomisinde 1990-2010 periyodunda yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği belirlemeye çalışmışlardır. ARDL sınır testi sonuçlarına göre; değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuçlar, uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Sonuçlar aynı zamanda uzun dönemde ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru işleyen tek yönlü bir nedenselliğin varlığına işaret etmektedir.

Pao ve Fu (2013), 1980-2010 dönemine ilişkin Brezilya ekonomisini analiz ettiği çalışmalarında ekonomik büyüme ile dört farklı yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki nedensellik ilişkisine bakmışlardır. Ampirik bulgulara göre; uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin yanısıra çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ampirik bulgulara göre; Brezilya'nın enerjide bağımsız bir ekonomiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Ampirik Model ve Veri Seti

Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırabilmek için çalışmada kullanılan ampirik spesifikasyon Apergis ve Payne (2010) ile Pao ve Fu (2013) tarafından sunulan neo-klasik üretim fonksiyonuna dayanmaktadır. Bu üretim fonksiyonu sermaye, işgücü ve enerji değişkenlerini bağımsız değişken olarak kabul etmekte ve aşağıdaki gibi bir logaritmik-doğrusal formda ifade edilmektedir:

$$\ln gdp_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln ren_t + \alpha_2 \ln cap_t + \alpha_3 \ln lab_t + \alpha_4 \ln trade_t + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Burada $\ln gdp_t$ logaritması alınmış reel GSYİH (2005 yılı sabit dolar fiyatlarıyla), $\ln ren_t$ logaritması alınmış yanabilir-yenilenebilir kaynaklar ve atıklar (petrol eşdeğeri metrik ton), $\ln cap_t$ logaritması alınmış sabit sermaye (2005 yılı sabit dolar fiyatlarıyla), $\ln lab_t$ logaritması alınmış toplam işgücü ve $\ln trade_t$ logaritması alınmış toplam dış ticareti ifade etmektedir. ε_t regresyon hata terimini gösterir. 1975-2015 periyoduna ait yıllık veriler Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergelerinden elde edilmiştir. Parametreler sırasıyla yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye, işgücü ve dış ticaretin ekonomik büyüme ile ilişkili parametrelerini ifade etmektedir. Ekonomik büyüme literatürü dikkate alındığında tüm parametrelerin pozitif bir değer alması beklenmektedir. Tablo 1 değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler hakkında bilgi sunmaktadır.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler (Zaman Serisi Verileri: 1975-2015)

İstatistikler	ln*gdp*	ln*ren*	ln*cap*	ln*lab*	ln*trade*
Ortalama	26.480	19.474	24.726	9.984	25.164
Medyan	26.478	19.209	24.801	10.021	25.216
Standart sapma	0.478	1.714	0.641	0.160	1.015
Min.	25.695	15.607	23.622	9.687	23.361
Max.	27.274	23.517	25.694	10.297	26.538
Çarpıklık	0.011	0.763	-0.083	-0.082	-0.261
Basıklık	1.782	3.502	1.780	2.036	1.783
J-B normal dağılım	2.533	4.418	2.587	1.633	2.994
Gözlem sayısı	41	41	41	41	41

3.2. Ekonometrik Metodoloji

PP ve DF-GLS testleri kullanılarak değişkenlerin birim kök özellikleri araştırılmaktadır. Uzun dönem ilişkisinin varlığı, ARDL sınır testi eşbütünleşme yaklaşımı ile analiz edilmektedir. Son olarak; VHDM Granger nedensellik metodu yardımıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri test edilmektedir. VHDM, kısa ve uzun dönem nedenselliklerini birlikte tespit etme imkânı sunar.

3.3. Ampirik Bulgular

ADF ve DF-GLS birim kök testleri sonuçları, Tablo 2'de görülmektedir. Bulgular değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadığı ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla değişkenlerin birinci dereceden bütünleşik olması, ARDL sınır testinin uygulanmasına imkân tanımaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenler	PP test istatistiği	DF-GLS test istatistiği
lngdp	-0.372 (4)	1.903 (0)
lnren	0.322 (1)	0.213 (0)
lncap	-0.313 (2)	0.118 (0)
lnlab	-0.214 (2)	1.582 (0)
lntrade	-0.975 (5)	0.417 (1)
Δlngdp	-6.905 (5)***	-6.577 (0)***
Δlnren	-5.712 (1)***	-5.776 (0)***
Δlncap	-7.556 (2)***	-7.531 (0)***
Δlnlab	-6.412 (2)***	-6.260 (0)***
Δlntrade	-5.817 (5)***	-5.412 (0)***

Not: Birim kök analizleri için sabitli model kullanılmıştır. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi, SBC kriterine dayanır. Band genişliği, Newey-West metodu ile belirlenmiştir. ***, %1 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Sınır testi *F*-istatistiği sonuçları, Tablo 3'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, %1 anlamlılık düzeyinde hesaplanan *F*-istatistiğinin üst kritik değerden yüksek olması nedeniyle eşbütünleşmenin olmadığı yönündeki sıfır hipotezinin reddedildiği dolayısıyla değişkenlerin eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu aynı zamanda, yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye, işgücü, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını ifade eder. Tablo 3, bazı tanısal testler hakkında da bilgi vermektedir. Buradan seri korelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı, hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu ve modelde spesifikasyon hatası bulunmadığı sonucu çıkarılabilir.

Tablo 3: Sınır *F*-testi Sonuçları

Sınır Testi Eşbütünleşme Yaklaşımı		
Model		Hesaplanan *F*-istatistiği
F(lngdp/lnren, lncap, lnlab, lntrade)		6.44***
Pesaran vd. (2001) kritik değer sınırları: Kısıtsız sabit ve trend yok		
Anlamlılık düzeyi	Alt sınır, *I*(0)	Üst sınır, *I*(1)
1%	3.74	5.06
5%	2.86	4.01
10%	2.45	3.52
Tanısal testler		
R^2		0.940
Uyarlanmış-R^2		0.880
F-istatistiği		15.737***
Breusch-Godfrey LM testi		1.319(0.265)
ARCH LM testi		0.291(0.592)
J-B normal dağılım testi		1.233(0.539)
Ramsey RESET testi		1.088(0.290)

Not: Eşbütünleşme analizi için sabitli model kullanılmıştır. Optimal gecikme uzunluğu SBC kriterine göre belirlenmiştir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir. ***, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade eder. Kritik değerler, Pesaran vd. (2001) olgu 3'e dayanır.

Yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye, işgücü ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkileri Tablo 4'te görülmektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye ve dış ticaretin tahmin edilen uzun dönem katsayıları pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Sabit sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi yenilenebilir enerji tüketiminin etkisinden daha güçlüdür. Yenilenebilir enerji tüketimi ekonomik büyümeyi uzun dönemde oldukça zayıf etkilemektedir. Bu nedenle, sırasıyla dış ticaret, sabit sermaye ve yenilenebilir enerji tüketimi

Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesinin temel belirleyicileri olarak sayılabilir. Diğer taraftan, işgücünün tahmin edilen uzun dönem katsayısı istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durum, işgücü ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadır. Tablo 4'ün alt kısmı uzun dönem modelinin ugun bir model olup olmadığını göstermektedir. Sonuçlara göre; hata terimlerinin normal dağılım sergilediği, değişen varyans ve oto korelasyon sorunlarının olmadığı görülmektedir.

Tablo 4: ARDL Modelinin Uzun Dönem Tahminleri

Değişkenler	Katsayılar	*t*-istatistiği
lnren	0.039	2.181**
lncap	0.240	2.160**
lnlab	-0.338	-0.715
lntrade	0.315	3.909***
Sabit	15.337	4.788***
Tanısal test istatistikleri		
R^2	0.998	
Uyarlanmış-R^2	0.998	
F-istatistiği	4026.112***	
J-B normal dağılım testi	0.191(0.908)	
ARCH LM testi	0.129(0.721)	
Ramsey RESET testi	2.312(0.027)	
B-G LM testi	0.050(0.822)	

Not: Uzun dönem katsayıları ARDL (1,0,1,0,0) modeli dikkate alınarak SBC kriteri bağlamında tahmin edilmiştir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade eder.

Tablo 5, yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye, işgücü ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkilerini rapor eder. Uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye ve dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında bir pozitif ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan, işgücü ile ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı olmayan bir ilişki mevcuttur. Hata düzeltme terimi katsayısınuın negatif ve %1 düzeyinde anlamlı bulunması değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisine kanıt olarak kabul edilmektedir. Bu aynı zamanda kısa dönemden uzun döneme doğru ekonomik büyümede meydana gelen sapmaların %95.70'inin her yıl düzeltildiği anlamına gelmektedir.

Tablo 5: ARDL Modelinin Kısa Dönem Tahminleri

Değişkenler	Katsayılar	*t*-istatistiği
Δlnren	0.011	2.477**
Δlncap	0.205	10.096***
Δlnlab	0.015	0.142
Δlntrade	0.059	1.886*
ECT(-1)	-0.957	-6.352***
Sabit	0.037	4.833***
Tanısal test istatistikleri		
R^2	0.937	
Uyarlanmış-R^2	0.913	
F-istatistiği	38.987***	
RSS	0.004	
SE of regression	0.012	

Not: Kısa dönem katsayıları ARDL (1,0,1,0,0) modeli dikkate alınarak SBC kriteri bağlamında tahmin edilmiştir. Δ birinci fark operatörünü ifade eder. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

VHDM Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, Tablo 6'da sunulmuştur. Uzun dönemde sabit sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyüme ile karşılıkı nedensellik ilişkilerinin varlığı dikkati çekmektedir. Uzun dönemde aynı zamanda yenilenebilir enerji tüketimi ve işgücünden ekonomik büyümeye doğru işleyen tek yönlü bir nedensellik

ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönem nedensellik sonuçları, yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ispatlar niteliktedir.

Tablo 6: VHDM Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı değişken	Kısa dönem (*F*-istatistiği)					Uzun dönem (*t*-istatistiği)
	Δlngdp	*Δlnren*	*Δlncap*	*Δlnlab*	*Δlntrade*	
Δlngdp	-	0.023	0.635	1.453	1.366	-4.066***
Δlnren	1.711*	-	2.942***	0.881	2.003*	0.689
Δlncap	0.325	0.714	-	0.318	0.056	-1.710*
Δlnlab	0.157	1.289	0.481	-	0.264	1.367
Δlntrade	1.567	2.073**	1.011	0.050	-	-2.191**

Not: Δ birinci fark operatörünü ifade eder. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde 1975-2015 döneminde temel olarak yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmakla birlikte ekonomik büyümeyi açıklaması bağlamında sabit sermaye, işgücü ve dış ticaretin de ekonmik büyüme ile olan ilişkisini incelemiştir. PP ve DF-GLS birim kök test sonuçlarına göre; seriler birinci farkında durağan bulunmuş bu nedenle ARDL modeli sınır testi eşbütünleşme yaklaşımı uygulanmıştır. ARDL sınır testi sonuçları, yenilenebilir enerji tüketimi, sabit sermaye, işgücü, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını doğrulamıştır.

Ampirik sonuçlar, dış ticaret ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ile uzun dönemde güçlü ve pozitif bir ilişkisinin varlığını ortaya koyarken yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif ancak zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer taraftan işgücü ile ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kısa dönemde de uzun dönemde olduğu gibi dış ticaret, sabit sermaye ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki kendisini göstermiştir. Hata düzeltme terimi katsayısının negatif ve anlamlı bulunması değişkenler arasında var olan uzun dönem ilişkisine ayrı bir kanıt olarak görülmüştür. Ampirik sonuçlar, sabit sermaye ve dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli çift yönlü bir nedenselliği ortaya koyarken yenilenebilir enerji tüketimi ve işgücnden ekonomik büyümeye doğru işleyen tek yönlü bir uzun dönem nedenselliğini belirlemiştir.

Ampirik sonuçlar, Türkiye ekonomisi bağlamında yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ve iki değişken arasında uzun dönemde zayıf pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyması politika yapıcıları için de önemli çıkarımları beraberinde getirmektedir. Şayet ülke ekonomisinin büyüme hızının artırılması isteniyorsa politika yapıcıların yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yatırım yapmaları gerekmektedir. Bu tür enerji kaynakları temiz enerji kaynakları özelliğini taşıdıkları için çevre kirliliğine de neden olmamaktadırlar. İlave olarak, ülkenin enerji güvenliği ve çeşitliliğinin de sağlanması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Al-mulali, U., Fereidouni, H.G., Lee, J.Y. ve Binti Che Sab, C.N. (2013). Examining the Bi-directional Long run Relationship between Renewable Energy Consumption and GDP Growth. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 22, 209-222.

Apergis, N. ve Payne, J.E. (2010). Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries. Energy Policy, 38, 656-660.

Apergis, N. ve Payne, J.E. (2010a). Renewable Energy Consumption and Growth in Eurasia. Energy Economics, 32, 1392-1397.

Apergis, N. ve Payne, J.E. (2011). The Renewable Energy Consumption–growth Nexus in Central America. Applied Energy, 88, 343-347.

Elliott, G., Rothenberg, T. J. ve Stock, J. H. (1996). Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root. Econometrica, 64, 813-836.

Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Cointegration and Error Correction Representation: Estimation and Testing. Econometrica, 55, 251-276.

Menagaki, A.N. (2011). Growth and Renewable Energy in Europe: A Random Effect Model with Evidence for Neutrality Hypothesis. Energy Economics, 33, 257-263.

Menyah, K. ve Wolde-Rufael, Y. (2010). CO2 Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth in the US. Energy Policy, 38, 2911-2915.

Ocal, O. ve Aslan, A. (2013). Renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus in Turkey. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 28, 494-499.

Pao, H.T. ve Fu, H.C. (2013). Renewable Energy, Non-renewable Energy and Economic Growth in Brazil. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 25, 381-392.

Payne, J.E. (2011). On Biomass Energy Consumption and Real Output in the US. Energy Sources: Part B, 6, 47-52.

Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. Journal of Applied Economics. 16, 289-326.

Phillips, P.C. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. Biometrika, 75, 335-46.

Sadorsky, P. (2009). Renewable Energy Consumption and Income in Emerging Economies. Energy Policy, 37, 4021-4028.

Tugcu, C.T., Ozturk, I. ve Aslan, A. (2012). Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Growth Relationship Revisited: Evidence from G7 Countries. Energy Economics, 34, 1942-1950.

World Bank World Development Indicators Database (2017). http://data.worldbank.org/data-catalog/ world-development-indicators [accessed on14.04.17].

Yildirim, E., Saraç, Ş. ve Aslan, A. (2012). Energy Consumption and Economic Growth in the USA: Evidence from Renewable Energy. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 16, 6770-6774.

Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: İhracat Odaklı Mı? Yoksa İthalat Odaklı Mı?

Prof. Dr. Murat Çetin[1] Sılay Pirinç[2] Ecem Baharlı[3]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mcetin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, slyprnc95@gmail.com

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, ecem.baharli@outlook.com

Özet: Açık ekonomilerde ülkeler arasındaki ticaret, ülkelerin gelişmişliğini etkilemektedir. Çalışmada, ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri, 1970-2016 döneminde Türkiye için incelenmiştir. Değişkenlerin birim kök analizi, ADF ve PP testleriyle gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, Johansen eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre; tüm serilerin birinci farkları alındığında durağan olduğu görülmüştür. Johansen eşbütünleşme analizi sonuçları, söz konusu dönemde değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını belirlemiştir. Granger nedensellik testi sonuçları ise ekonomik büyüme ve finansal gelişmeden ihracata doğru işleyen tek yönlü nedensellikleri ortaya koymuştur. Granger nedensellik testi sonuçları aynı zamanda finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru işleyen tek yönlü bir nedenselliği belirlemiştir. Sonuçlar Türkiye ekonomisi için politika önerileri sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme, Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik, Türkiye.

Abstract: In open economies, trade between countries affects the development of countries. In the study, the causality relationships between exports, imports and economic growth in the period of 1970-2016 were examined for Turkey. The unit root analysis of variables was conducted by the ADF and PP tests. The long run relationship between the variables was investigated by the Johansen cointegration test. The causal linkage between the variables was analysed by the Granger causality test. According to the results of the ADF and PP unit root tests, it was seen that all the series were stationary in the first differences. The results of Johansen cointegration analysis determined the presence of a long-term relationship between the variables over the period. The Granger causality test results revealed the unidirectional causalities running from economic growth and financial development to exports. The Granger causality test results also determined the unidirectional causality running from financial develoment to economic growth. The results can provide policy implications for Turkish economy.

Key Words: Foreign Trade, Economic Growth, Johansen Cointegration, Granger Causality, Turkey.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı, ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. İhracat ve ithalatın yanı sıra işgücü, sermaye ve finansal gelişme değişkenleri de ekonomik büyümeyi etkileyebilecek bağımsız değişkenler olarak analizlere dâhil edilmiştir. 1970-2016 dönemini kapsayan yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanılmıştır.

İhracatın artması istihdamı ve çıktı miktarını arttırmaktadır. Bununla birlikte ihracat, daha fazla ara mal ve sermaye yoğunlukta mal ithalatını sağlayabilmek için ülkeye döviz geliri sağlar, bu durum da çıktıyı ve sermaye birikimini arttırır. İhracata dayalı büyüme hipotezinin, ihracatın ekonominin genelinde verimliliği ve etkinliği arttırdığı söylenebilir (Küçükaksoy vd., 2015). Yani, ihracatın genişlemesi faktör verimliliğini arttırmakta, teknolojik yeniliklerin adaptasyonunu daha verimli kullanımına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, yabancı rekabetin oluşturduğu avantajlar nedeniyle ekonomik büyümede artış gösterir (Bilgin ve Şahbaz, 2009).

İthalat ise yurtiçi harcamalarında azaltıcı etki yaptığından GSYİH hesaplamasında toplamdan çıkarılmaktadır. İthalat artışının GSYİH'yı azaltıcı etkisi vardır. Fakat üretim artışı, ithalatın neden olduğu zincirleme etkiler sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bu etkilenme mekanizmasında iki yol bulunmaktadır. İlk yol, ithalat aracılığıyla meydana gelen yabancı firma rekabeti nedeni ile endüstrilerdeki firma kalitesinin yükselebilmesidir. Bunun sonucunda rekabetçi ürünlerin ithalatı, yenilikçiliği özendirebilmektedir. İkinci olarak ise daha kaliteli ara mallarına erişimin toplam faktör verimliliğini artırabilmesidir. İthalat aracılığıyla üretim artışının ülkeye zararlı veya yararlı olduğunu tespit edebilmek için milli gelirdeki değişiklik dikkate alınmalıdır. Milli gelirde bir azalma meydana gelmiyor ise ve süreklilik arz eden yüksek bir büyüme hızı bulunmuş ise ithalata dayalı büyüme söz konusu olmaktadır (Yıldız ve Berber, 2011).

Çalışmanın bundan sonraki kısımları beş bölümden meydana gelmektedir. İkinci bölümde, literatür taraması, üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan veriler ve ekonometrik yöntemler hakkında açıklama yapılmaktadır. Dördüncü

bölümde, kullanılan ekonometrik metodoloji ele alınmaktadır. Beşinci bölümde, ampirik uygulamalar ve bu uygulamalardan elde edilen bulgular yer almaktadır. sonuç ve öneriler ile çalışma sona ermektedir.

2. AMPİRİK LİTERATÜR

Şenkardeşler (2018) dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye Ekonomisi için 1923-2016 döneminde incelemiştir. Çalışmada Nedensellik Analizi gerçekleştirilmiştir. Burada ADF ve PP birim kök testleri, Johansen eşbütünleşme ve VECM Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Tüm değişkenlerin düzeyde durağan değil birinci farkında durağan olduğu belirlenmiştir. Johansen eşbütünleşme testinde ise iki değişken arasında bir eşbütünleşme tespit edilmiştir. Çalışmada nedensellik analizinden elde edilen sonuçlar ithalat ile ekonomik büyüme arasında bir çift yönlü nedenselliğin varlığına işaret etmektedir. Çalışmadan elde edilen en önemli bulgu ithalat ile ekonomik büyüme (GSYH) arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığıdır. Bu sonuç ithalata dayalı ekonomik büyümenin varlığını desteklemektedir.

Arvas ve Torusdağ (2016) Türkiye'de 1987-2015 dönemleri arasında ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisini En Küçük Kareler Yöntemini uygulayarak açıklamaya çalışmışlardır. ADF birim kök testinin kullanıldığı bu çalışmada değişkenlerin ilk fark alma işleminde durağan oldukları belirlenmiştir. Ampirik sonuçlar büyüme ile ithalat arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç büyümeni kaynağının ithalata dayalı olduğunu desteklemektedir.

Şerefli (2016)'da yaptığı çalışmada 1975-2014 yılları arasında Türkiye'de dış ticaretin ekonominin irim kök büyüme üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmada yöntem olarak ADF ve PP birim kök testleri ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Burada tüm değişkenlerin seviyede durağan oluğu tespit edilmiştir. Çalışmada nedensellik analizinden elde edilen sonuç büyüme ile dış ticaret arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığıdır.

Temel (2016) ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisini 1998Q1-2015Q4 yılları itibariyle Türkiye ekonomisi için ortaya koymaya çalışmıştır. ADF birim kök testi sonucunda bu çalışmadaki değişkenlerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Granger nedensellik testi uygulanarak Türkiye'de GSYİH ile ithalat arasında karşılıklı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Akkaş ve Öztürk (2016) 2001Q3-2014Q3 dönemleri arası Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu çalışmada Nedensellik Analizi gerçekleştirilmiştir. ADF ve PP birim kök testleri yanında Zivot-Andrews Testi, Lee-Staticich testi, Granger nedensellik testi, Toda-Yamamoto nedensellik testi ve Bootstrap nedensellik testi kullanılmıştır. Zivot-Andrews testi sonucu kırılma tarihleri sırasıyla 2009Q3, 2006Q1 ve 2010Q1 ve Lee-Stazicich testi sonucu kırılma tarihleri 2006Q3-2010Q4, 2007Q4-2010Q4 ve 2010Q1-2012Q1'dir. Granger nedensellik testi ise GSYİH ile ithalat arasında çiftyönlü ilişki tespit etmiştir. Toda-Yamamoto testi de büyüme ile ithalat arasında çift yönlü ilişkinin varlığını bulmuştur ve bu Bootstrap nedensellik testi tarafından desteklenmektedir.

Acet vd. (2016) 1998-2013 dönemi için Türkiye'de ithalat, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. ADF birim kök sonucunda tüm serilerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Uygulanan Granger nedensellik testi sonucunda ithalattan büyüme tek yönlü bir ilşki tespit edilmiştir. Bu sonuç ithalata dayalı büyümeyi desteklemektedir.

Çetintaş ve Barişik (2009) Türkiye ekonomisinde 1995-2006 döneminde Yükselen Piyasa Ekonomilerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi araştırılmıştır. Granger nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olduğu ve büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Korkmaz ve Aydın (2015) çalışmalarında 2002-2014 yıllarını baz alarak Türkiye'de dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Yapılan ADF ve ve PP birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenler birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. VAR modeli ile otokorelasyon olmadığı saptanmıştır. Granger nedensellik testi ise ithalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığını kanıtlamıştır.

Gül vd. (2013) 5 Türk Cumhuriyeti ekonomisinde 1994-2000 Dış Borçlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi araştırılmıştır. Pedroni eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizlerinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olduğu ve ihracattan büyümeye ve büyümeden ihracata doğru çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Sandalcılar (2012) BRIC ülkeleri ekonomisinde Türkiye'nin BIRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli arasındaki ilişki araştırılmıştır. Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşme olduğu ve değişkenler arasında ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Guan ve Hong (2012) Amerika Birleşik Devletlerinde ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada dönem olarak 1960-2010 yılları seçilmiştir. ADF birim kök testi tüm serilerin birinci farklarında durağan olduklarını tespit etmiştir. Johansen eşbütünleşme testi ise bir tane eşbütünleşme varlığını göstermektedir. Çalışmada VAR ve Granger Nedensellik testleri kullanılmıştır ve ithalattan ekonomik büyümeye tek yönlü, ihracat ve ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bit nedensellik tespit edilmiştir.

Yıldız ve Berber (2011) Türkiye ekonomisi için 1989-2007 dönemini kapsayan ithalata dayalı büyümeyi incelemiştir ve üçer aylık veriler kullanarak toplam ithalat, yatırım ithalatı ve aramalı ithalatı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. ADF birim kök testinin kullanıldığı bu çalışmada değişkenlerin birinci farklarında durağan olduğu belirlenmiştir. Zivot-Andrews birim kök testleri de çalışmadaki serilerin her biri birinci farklarında durağan olduğu sonucunu vermiştir. Granger ve Johansen eşbütünleşme analizlerine göre toplam ithalat, yatırım malı ithalatı ve aramalı ithalatı serileri reel GSYİH serisi ile eşbütünleşiktir. Hata düzeltme analizine göre yatırım malı ithalatı ile reel GSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik söz konusudur. Bu sonuç ithalata dayalı ekonomik büyümenin varlığını desteklemektedir. Bu nedenle şayet ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi isteniliyorsa ithalatın teşvik edilmesi gerekir.

Taştan (2010) 1985.01-2009.05 döneminde Türkiye'de ihracat, sanayi üretimi ve ithalat arasındaki ilişkiyi frekans-alan yöntemi ile incelemiştir. Granger nedensellik testi sonucu ithalat ve sanayi üretimi arasında iki-yönlü bir ilişkinin varlığı olarak özetlenebilir. Geweke-Breitung-Candelon Granger nedensellik sonuçları ise uzun dönemde ithalattan sanayi üretimine doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç ithalata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir.

Aktaş (2009) 1996-2006 dönemindeki verilerle Türkiye'nin ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. ADF birim kök testi tüm serilerin birinci farkları alındığında durağan oldukları tespit etmiştir. Johansen esbütünleşme testi ise seriler arasında bir eşbütünleşmenin olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme modeli büyümeden ithalata uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığı ile sonuçlanmıştır ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin bulunduğuna karar verilmiştir.

Mahadevan (2009) 1970-2004 yıllarını baz alarak Singapur ekonomisi için ihracat, ithalat, ekonomik büyüme ve GSYİH arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. ADF ve KPSS birim kök testleri sonucunda serilerin birinci farklarında durağan oldukları saptanmıştır. Johansen Eşbütünüleşme analizinde ise bir eşbütünleşme bulunmuştur. Çalışmada Toda – Yomato ve VAR modelleri kullanılarak ithalat ve ekonomik büyüme, ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Yapraklı (2007) Türkiye ekonomisinde 1970-2005 döneminde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Granger nedensellik ve Hata Düzeltme yönteminin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olduğu ve değişkenler arasında ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Çil (2006) Türkiye ekonomisinde 1982-2002 döneminde ihracat ve İktisadi Büyüme Arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olmadığı ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığına karar verilmiştir.

Nişancı (2005) Türkiye ekonomisinde 1962-2003 döneminde İhracat ve İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Granger nedensellik ve Hata Düzeltme analizinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olduğu ve değişkenler arasında ihracattan büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin bulunduğuna karar verilmiştir.

Ramos (2001) Portekiz ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme, Hata Düzeltme ve Granger nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin ihracattan büyümeye ve büyümeden ihracata çift yönlü olduğuna karar verilmiştir.

El-Sakka ve El-Mutairi (2000) Arap ülkeleri ekonomisinde 1970-1999 döneminde Dış Ticaretin Büyüme Üzerindeki Etkisi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Granger nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olduğu ve değişkenler arasında büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Bahmani-Oskooee (1993) Türkiye ekonomisinde 1923-1990 döneminde büyüme dinamiğinde İhracat mı İthalat mı Daha Etkindir? İlişkisi araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme ve HDM nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada eşbütünleşmenin olduğu ve değişkenler arasında ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğuna karar verilmiştir.

3. EKONOMETRİK MODEL VE VERİ SETİ

Ekonometrik analizde ekonomik büyümenin ihracat, ithalat, gelir, sermaye, finans ve işgücü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan analizde aşağıdaki ekonometrik model kullanılmıştır.

$$\text{Lgelir}_t = \alpha_0 + \alpha_1 Lihracat_t + \alpha_2 Lişgücü_t + a_3\ Lithalat_t + a_4\, Lsermaye_t + a_5 Lfinans_t \quad (1)$$

Çalışmada yer alan değişkenlerin logaritması alınılarak modele dâhil edilmiştir. Analizde 1970-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Bu veriler gelir, ihracat, işgücü, ithalat, sermaye ve finansı temsil etmektedir. Modeldeki değişkenler Birleşmiş Milletler alınmıştır. Çalışmadaki tüm değişkenleri barındıran tanımlayıcı istatistikler kısmı Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

İstatiksel/değişkenler	Lgelir	Lihracat	Lişgücü	Lithalat	Lsermaye	Lfinans
Ortalama	26.71	24.48	9.95	24.66	24.99	3.10
Medyan	26.70	24.51	9.98	24.58	24.99	2.89
Standart Sapma	0.57	1.20	0.19	1.12	0.84	0.45
Minimum	25.71	22.45	9.57	22.73	23.60	2.60
Maximum	27.74	26.18	10.33	26.51	26.51	4.24
Çarpıklık	0.07	-0.22	-0.14	-0.07	0.18	1.40
Korelasyon Matrisi	Lgelir	Lihracat	Lişgücü	Lithalat	Lsermaye	Lfinans
Lgelir	1.000					
Lihracat	0.981	1.000				
Lişücü	0.977	0.966	1.000			
Lithalat	0.986	0.990	0.959	1.000		
Lsermaye	0.984	0.957	0.944	0.973	1.000	
Lfinans	0.712	0.617	0.645	0.651	0.743	1.000

4. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Bu analizde Birim Kök Testi, ADF, Phillips Perron, Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testleri yapılmıştır. Yapılan çalışmada ihracat, sermaye ve işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz edebilmek için öncelikle durağanlık analizi yapılmıştır. Durağanlık analizi için ADF ve Phillips Perron birim kök testleri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Johansen eşbütünleşme testiyle araştırılmıştır. Nedensellik ilişki ise Granger nedensellik testiyle araştırılmıştır.

4.1. Birim Kök Analizi

Zaman serisi analizlerinde genelde Dickey Fuller testi (1981) ve Phillips Perron testi (1988) vasıtasıyla gerçekleştirilen ADF ve PP testleri uygulanmaktadır. Bulunan verilerden iyi sonuçlar elde edebilmek için serilerin durağanlık analizinde iki farklı test kullanılmaktadır.

Her iki birim kök analizinde sıfır hipotezi birim kökün varlığını ortaya koyarken, seçenek hipotez değeri sonucu ise durağanlığını ortaya koymaktadır. Hesaplanan test istatistiği sonucu kritik tablo değeri ile karşılaştırılmaktadır. Velev ki test istatistiği kritik tablo sonucu değerinden mutlak değer olarak küçük ise serinin birim köke sahip olduğu (yani durağan değil) kriterindeki H_0 hipotezi kabul edilmekte ve serinin durağanlığa sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Velev ki test istatistiği kritik tablo sonucu değerinden mutlak değer olarak büyükse serinin birim köke sahip olduğu (yani durağan olduğu) kriterindeki H_0 hipotezi reddedilmektedir ve serinin durağanlığa sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

4.2. Eşbütünleşme Analizi

Analizimizde eşbütünleşme ilişkisinin incelenebilmesi için maksimum olabilirlik yöntemi ve uzun dönemli ilişkinin test edilebilmesi için Johansen testi eşbütünleşme özelliği gösteren vektör sayısını bulmak için İz ve Maksimum Öz Değer olarak ifade edilen iki farklı istatistik kullanmaktadır (Oritsokis, 2012).

λ_{iz}=T$\sum J$=1,n ln(1- λ_j) (2)

T; incelenen veri sayısını, lamdalar serilerin 1. Dereceden durağan olduğu varsayımı altında tahmin edilen kökleri ifade etmektedir.

Maksimum Öz Değer İstatistiği ise;

$$\lambda_{max} = -Tln(1 - \lambda_{r+1}) \quad (3)$$

Temel hipotez; en çok r kadar eş bütünleşme vardır şeklinde ve alternatif hipotez ise r+1 kadar eş bütünleşme vardır şeklinde kurulmaktadır.

4.3. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını ve eğer nedensellik var ise nedenselliğin yönünü belirlemek için kullanılan bir analizdir. Bu analiz kapsamında kullanılan değişkenlerin gecikmeli dönemleri ele alındığında, örneğin X değişkeninin geçmiş dönem bilgileri Y değişkeninin tahmin edilmesine imkan veriyorsa Y değişkenine X değişkeninin nedenidir denilebilir ve böylece X değişkeni Y değişkeninin nedenidir anlamına gelmektedir (Sekman, 2007).

İki değişkenli Granger nedensellik testi aşağıdaki gibi incelenmektedir:

$$Y_t = \theta_0 + \sum_{t=1}^{n} \delta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \gamma_i X_{t-i} + u_t \quad (7)$$

$$X_t = \lambda_0 + \sum_{i=1}^{m} a_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \beta_i Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Yukarıdaki denklemlerde görüleceği üzere, ve sabit parametreyi gösterirken ve hata terimini ifade etmektedir. Bu durumda sınanan X değişkeninin gecikmeli değerlerine ait katsayısı yani β_i'nin eşit olduğunu ileri süren hipotezidir. Şayet hipotez reddedilirse X değişkeninin Y değişkeninin Granger nedeni olduğu söylenebilmektedir (Acet, vd., 2016).

5. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada ekonomik büyümenin ihracat, işgücü, ithalat sermaye ve finans üzerindeki etkisini analiz edebilmek için öncelikle durağanlık analizi uygulanmıştır. Modelde yer alan ihracat, işgücü, ithalat, sermaye ve finans değişkenleri düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Fakat tüm değişkenlerin birinci farkı alındığında durağan oldukları tespit edilmiştir (Tablo 2). Modeldeki tüm değişkenlerin bütünleşme düzeylerinin *I*(1) olduğunun belirlenmesi Johansen eşbütünleşme testinin uygulanabilmesini sağlamıştır.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

	ADF Testi		PP Testi	
Değişkenler	Sabitli	Sabitli- Trendli	Sabitli	Sabitli- Trendli
Lgelir	0.028(0)	-2.615(0)	0.037(3)	-2.776(1)
Lihracat	-1.049(4)	-1.481(4)	-1.059(3)	-2.242(4)
Lişgücü	-0.352(0)	-1.886(0)	-0.367(3)	-2.066(3)
Lithalat	-0.401(6)	-3.530(0)***	-1.036(5)	-3.530(0)***
Lsermaye	-0.306(0)	-2.793(0)	-0.244(3)	-2.830(1)
Lfinans	0.701(0)	-0.682(0)	-0.562(3)	-0.776(3)
ΔLgelir	-6.470 ***	-6.410(0)***	-6.466(3)***	-6.404(3)***
ΔLihracat	-3.935(3)***	-5.221(8)***	-7.505(3)***	-7.526(2)***
ΔLişgücü	-6.523(0)***	-6.443(0)***	-6.535(3)***	-6.457(3)***
ΔLithalat	-5.332(5)***	-5.267(5)***	-9.150(6)***	-9.153(6)***
ΔLsermaye	-7.458(0)***	-7.367(0)***	-7.426(2)***	-7.340(2)***
ΔLfinans	-5.169(0)***	-5.324(1)***	-5.142(5)***	-5.250(9)***

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Tablo 3, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testleri de kullanılacak olan gecikme uzunluğunun belirlenmesi konusunda yardımcı olacaktır. Tablo 3'de VAR modeli ile çeşitli kriterler kullanılarak optimal gecikme uzunluğu 3 olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Optimal Gecikme Uzunluğunu Belirleme

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	431.67	1.62*	-14.74	-13.04*	-14.11*
2	40.731	2.45	-14.42	-11.25	-13.24
3	55.475*	1.76	-15.00*	-10.38	-13.29

Not: * ilgili kritere göre optimal gecikme uzunluğunu gösterir.

Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra yapılan Johansen eşbütünleşme sonucu Tablo 4'de gösterilmektedir. Tablo 4 incelendiğinde iz istatistiği ve maksimum öz değer istatistikleri sonuçlarına bakarak değişkenler arasında uzun dönemli üç adet eşbütünleşme vektörü olduğu görülmektedir. Yani, değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisi mevcuttur.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez	İz istatistiği	%5 Kritik Değer	Max. Öz Değer İstatistiği	% Kritik Değer	Eşbütünleşme
R = 0	224.673***	95.753	99.240***	40.077	Var
$R \leq 1$	125.432***	69.818	74.149***	33.876	Var
$R \leq 2$	51.283**	47.856	22.838*	27.584	Var
$R \leq 3$	28.444	29.797	16.093	21.131	Yok
R ≤ 4	12.351	15.494	12.195	14.264	Yok
R ≤ 5	0.156	3.841	0.156	3.841	Yok

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testiyle incelenmiştir. Tablo 5'deki Granger nedensellik sonuçları incelendiğinde; gelirden ihracata ve finanstan gelire ve finanstan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 5: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotez	*F*-İstatistiği	Olasılık Değeri	Nedensellik
DLİHRACAT≠≫DLGELİR	1.026	0.392	Yok
DLGELİR≠≫DLİHRACAT	3.512	0.024	Var
DLİTHALAT≠≫DLGELİR	0.655	0.584	Yok
DLGELİR≠≫DLİTHALAT	2.320	0.091	Yok
DLİŞGÜCÜ≠≫DLGELİR	1.496	0.231	Yok
DLGELİR≠≫DLİŞGÜCÜ	2.483	0.076	Yok
DLSERMAYE≠≫DLGELİR	1.639	0.197	Yok
DLGELİR≠≫DLSERMAYE	1.368	0.267	Yok
DLFİNANS≠≫DLGELİR	3.269	0.032	Var
DLGELİR≠≫DLFİNANS	0.776	0.514	Yok

DLİTHALAT≠≫DLİHRACAT	2.368	0.086	Yok
DLİHRACAT≠≫DLİTHALAT	1.879	0.150	Yok
DLİŞGÜCÜ≠≫DLİHRACAT	0.597	0.621	Yok
DLİHRACAT≠≫DLİŞGÜCÜ	0.135	0.938	Yok
DLSERMAYE≠≫DLİHRACAT	2.584	0.068	Yok
DLİHRACAT≠≫DLSERMAYE	2.110	0.116	Yok
DLFİNANS≠≫DLİHRACAT	2.951	0.045	Var
DLİHRACAT≠≫DLFİNANS	0.038	0.989	Yok

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 1970-2016 dönemi ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılarak Türkiye ekonomisi örneğinde araştırılmıştır. Çalışmada birim kök analizinde ADF ve PP testleri kullanılmıştır. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar serilerin birinci farkları alındığında durağan olduğunu dolayısıyla bütünleşme derecelerinin *I*(1) olduğunu ortaya koymuştur. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edilmesinde kullanılan Johansen eşbütünleşme testi sonuçları ise üç tane eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermiştir. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre, ekonomik büyümeden ihracata, ve finansal gelişmeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak yapılan çalışmada ihracattan ekonomik büyümeye ve ithalattan ekonomik büyümeye doğru işleyen bir nedensellik ilişkisi tespit edilemediğinden ithalat odaklı büyüme ve ihracat odaklı büyüme hipotezleri kanıtlanamamıştır. Bunun yerine ekonomik büyümeden ve finansal gelişmeden ihracata doğru işleyen tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş buna göre ekonomik büyüme odaklı ihracat ve finansal gelişme odaklı ihracat hipotezleri ekonometrik açıdan destek bulmuştur.

Bu nedensellik sonuçları dikkate alındığında ihracatı geliştirmek istiyorsak Türkiye örneğinde ekonomik büyümeyi ve finansal gelişimi hızlandırmak gerekmektedir. Yani ekonomik büyüme oranını artırmanın yanı sıra finansal sektörü ve finansal yapıyı güçlendirme yönünde tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Acet, H. ve Erdoğan, S. ve Köksal, M. (2016). İthalat, İhracat ve Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 31, 145-161.

Akkaş, İ. ve Öztürk, M. (2016). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (42), 1329-1337.

Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18, 35-47.

Arvas, M. A. ve Torusdağ, M. (2016). İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. IUJEAS, 1(2), 1-18.

Bahmani-Oskooee, M. (1993). Export Growth and Economic Growth: An Application of Cointegration and Error-Correction Modeling. The Journal of Developing Areas, 27(4), 535-542.

Bilgin, C. ve Şahbaz, A. (2009). Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 177-198.

Çetintaş, H. ve Barişik, S. (2009). Export, Import and Economic Growth: The Case of Transition Economies. Transition Studies Review, 15(4), 636-649.

Çil, N.Y. (2003). Türkiye'de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik Analizi. Erişim Adresi: http:// iibf. kou.edu.tr/ceko/armagonlar/turanyozgon/38.pdf.

El-Sakka, M.I. ve Al-Mutairi, N.H. (2000). Exports and Economic Growth: The Arab Experience. The Pakistan Development Review, 153- 169.

Guan, J. L. ve Hong Y. (2012). An Empirical Analysis on U.S. Foreign Trade and Economic Growth. AASRI Procedia, 2, 39-43.

Gül, E., Kamacı, A. ve Konya, S. (2013). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği. Akademik Bakış Dergisi, 35, 1-12.

Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye'de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(3), 47-76.

Küçükaksoy, İ., Çifçi, İ. ve Özbek, R.İ. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulanması. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 691-720.

Mahadevan, R. (2009). The Sustainability of Export-Led Growth: The Singaporean Experience, 233-247.

Nişancı, M. (2005). İhracat ve İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(1), 26-38.

Ramos, R. (2001). Portekiz Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Ege Akademik Bakış, 11(2), 241-254.

Sandalcılar A.R. (2012). Türkiye'nin BIRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı. Journal of Yaşar University, 7(25), 4164-4175.

Şenkardeşler, R. (2018). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi. Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 4(1), 108-129.

Şerefli, M. (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13, 136-143.

Taştan, H. (2010). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 87-98.

Temel, Ü.C. (2016). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi. Paradigma, 1(1), 1-14.

Yapraklı, S. (2007). İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. Middle East Technical University Studies in Development, 34(1), 72-112.

Yıldız, E. ve Berber, M. (2011). İthalata Dayalı Büyüme: 1989-2007 Türkiye Örneği. Atatürk Ü. İİBF Dergisi, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 165-179.

Korunmaya Muhtaç Çocuk Dostu Kentler Sıralama Çalışması

Doç.Dr. Murat Çiftçi[1]

[1]Trakya Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-6277-6360, muratciftci@trakya.edu.tr

Özet: Çalışmanın amacı korunmaya muhtaç çocuk dostu kentlerin sıralamasının gerçekleştirilmesidir. Korunmaya muhtaç çocuk dostu kentlerin tespitiyse korunmaya muhtaç çocuklara yönelik koruyucu aile uygulamasında 81 ilin kendi arasında karşılaştırılması ile yapılmıştır. Veriler evli çift sayısı için TUİK'ten, koruyucu aile sayısı için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı resmi web sitesinden derlenmiştir. Yöntem olarak uzmanlaşma "Lokasyon" katsayısı (LQ) tekniği kullanılmıştır. İllerdeki tüm evli çiftler ve koruyucu ailelere dayanarak yapılan hesaplamaya göre iller beş gruba ayrılmaktadır: 1) LQ>3=> tam uzmanlaşma: korunmaya muhtaç çocukların tam dostu kent. 2) 2<LQ<3 => yüksek uzmanlaşma: Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent. 3) 1,25<LQ<2 => uzmanlaşma var: Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent. 4) 0,7<LQ<1,25 => uzmanlaşma başlangıcı var: Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent. 5) LQ<0,7 => uzmanlaşma yok: Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent.

Elde edilen bulgular korunmaya muhtaç çocukların tam dostu olan 2 kentin (Kırıkkale ve İzmir), yüksek düzeyde dostu olan 6 kentin (Sivas, Isparta, Erzincan, Şanlıurfa, Kayseri, Afyon) bulunduğunu göstermektedir. Korunmaya muhtaç çocuk dostu kent sayısının 23 olarak tespit edildiği çalışmada, korunmaya muhtaç çocuk dostu olmaya başlayan kent sayısı 21'dir. Korunmaya muhtaç çocuk dostu olmayan 29 kent mevcuttur. Buna göre korunmaya muhtaç çocuk dostu olmada en yüksek dostluğu gösteren ilk beş kent sırasıyla Kırıkkale, İzmir, Sivas, Isparta, Erzincan'ken; en az dostluk gösteren son beş kentse Kars, Mersin, Ağrı, Siirt ve Şırnak (sonuncu)'tır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, sosyal politika, korunmaya muhtaç çocuklar, çocuk refahı, alturizm, koruyucu aile.

1. GİRİŞ

Korunmaya muhtaç çocuklara korunma sağlanması, modern sosyal devletinin asli görevidir. Bu noktada da koruma araçları içerisinde koruyucu aileler öne çıkmaktadır. Koruyucu aileler, korunmaya muhtaç çocukların koptuğu aile ortamının sıcaklığını çocuğa geri vermenin en pratik yoludur. Bu çalışmada da 81 ilin kendi arasında koruyucu ailelikte bölgesel uzmanlaşma düzeylerine göre sıralama çalışması gerçekleştirilmiştir. İstatistik teknik olarak bölgesel uzmanlaşma katsayısı tekniğinin kullanımı tercih edilmiştir.

2. KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR VE KORUYUCU AİLELER

Çocukluk evresi kişiliğin oluşup birey olarak gelişimin en yoğun sağlandığı 18 yaş altı evreyi oluşturmaktadır. Bu evrede çocukların ailelerinin yanında mutlu, huzurlu ve güven içerisinde gelişimlerini sürdürmeleri ideal olan yapıyı oluşturmaktadır. Ancak her zaman bu imkân sağlanamayıp ailelerinin yanında kalmalarının risk oluşturduğu durumlarla karşılaşılabilir. Olası risklerin bazıları şunlardır:

- Yoksulluk,
- Aile içinde yaşanan çeşitli sorunlar,
- Ebeveynlerde fiziksel ve/ya psikolojik yetersizlikler,
- Öksüz ve/ya yetim kalınması,
- İhmal,
- Fiziksel ve/ya psikolojik istismar,
- Ergen yaşta evlilik,
- Terk edilme.

Bu ve benzeri risklerin oluşumu durumunda çocuk, temel insan haklarından yoksun kalmakta, hatta can güvenliği dahi tehlikeye düşerek korunmaya muhtaç hale gelmektedir. Korunmaya muhtaç duruma düşen çocuklarınsa korunmasından öncelikle toplum sorumlu olup, bu sorumluluğun toplum tarafından gerçekleştirilmesi gönüllülüğe veya zorunluluğa dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Gönüllülüğe dayanan koruma, daha çok aileler ve STK'lar tarafından gerçekleştirilirken, zorunluluğa dayanan korumaysa "sosyal hizmet" faaliyeti olarak devlet denetim ve

gözetiminde çeşitli kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Zorunluluğa dayanan korumanın ifasının gerçekleştirildiği çocuklara yönelik sosyal hizmet faaliyetlerinde bulunan kurumlar içerisinde de Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ilk akla gelen kurumlardandır. Bu kurum kimi zaman korunmaya muhtaç çocukların aile destek hizmetleriyle desteklenerek ailelerinin yanında kalmalarını sağlarken kimi zaman koruyucu aile yanına yerleştirme veya evlat edindirme yöntemleriyle korumayı sağlamaya çalışmaktadır. Bazen de çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları veya sevgi evleri gibi yeni uygulamalarla bu amacı yerine getirmektedir (Yazıcı, 2012: 500-501).

Türkiye'de aileye yönelik uygulanan sosyal politikalar içerisinde baskın olan uygulamalar, aile yerine geçecek alternatifleri sunan uygulamalardır. Çocuk yuvalarında kalan korunmaya muhtaç çocukların büyük bölümünün ebeveynlerinin mevcut olması, daha çok yoksulluk sorununun çocukları yuvalarda korunma altına alınmasına yol açtığı sonucuna varılmasına yol açmaktadır. Bu durum, son yıllarda çocukların ailelerine ayni-nakdi yardımlarla yoksulluğun çözümünü sağlamaya yönelinmesine yol açmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar içerisinde çocuk yuvalarının çocuğun kişisel gelişimi için sağlıklı bir ortam oluşturmadığı, günümüzde dünya genelinde kabul görmüştür. Koruyucu aile uygulamaları da, çocuk yuvaları gibi aileye yönelik uygulanan politikalar içerisinde ailenin yerini tutabilecek önlemler arasında gösterilmektedir (İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2009: 36).

ABD'nde II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yapılan çeşitli çalışmalarda özellikle 5-6 yaşından küçük çocukların hiçbir surette koruma kurumlarına verilmemesi gerektiği, en uygun koruma yönteminin koruyucu aile bakımı olduğudur. Kurum bakımının korunmaya muhtaç çocuklar üzerinde doğurabileceği olumsuz etkiler II. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı'nda beş başlık altında özetlenmiştir:

- Her çocuğun şefkat ve kendiyle yakından ilgilenecek birisinin sevgisine ihtiyacı olup kendisine ait eşyaları ve odası bulunmalı, alışveriş yapabilmeli, ekonomik imkânları bulunmalıdır. Kurumlarda bunların sağlanmasıysa mümkün olamamaktadır.
- Kurumlarda korunmaya muhtaç çocukların anne özlemiyle birlikte bakıcıların sıkça değişmesi, çocuğu olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.
- Kurumun büyük binaları, koridorları, merdivenleri, gürültülü yapısı korunmaya muhtaç çocuğun korkmasına ve huzursuz olmasına sebebiyet verebilmektedir.
- Özellikle üç yaşından küçük çocukların özel bakım ve anne kucağına ihtiyacı mevcut olup, bu ihtiyacın kurum şartlarında sağlanması mümkün olamamaktadır.
- Ebeveynlerini kaybeden öksüz ve/ya yetim çocukların bir aileye ait olma ihtiyaçları oluşmakta olup, bu ihtiyaçlarının kurum tarafından karşılanabilmesi olanaklı değildir (Şenocak, 189-190).

Koruyucu aileler, aileye benzeyen bir çevre oluşturmak amacıyla kendi biyolojik ana-babalarıyla aynı evde kalamayan çocukların kendi evleri dışında tam günlük aile bakımı sağlamaktadırlar. Yapılan çeşitli çalışmalarda elde edilen bulgulara göre ailesinin yanından ayrılmak zorunda kalan çocukların %80'inde psiko-sosyal sorunlar yaşanmakta olup kurum bakımına alınanlarda koruyucu aile yanına yerleştirilenlere göre çok daha fazla sorun yaşanmaktadır (Erdal, 2014: 179).

Koruyucu aile uygulamalarının Türk toplumunda kökenleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Osmanlı Hukuku'nda kimsesiz çocukların bakılıp eğitilmesi amacıyla koruyucu aile yanına yerleştirildikleri bilinmektedir. Söz konusu kimsesiz çocukların ebeveynleri ölmüş olabileceği gibi sağlık sorunları veya yoksulluk gibi sebeplerle ailesinin yanından mahkeme kararıyla alınan çocuklar da koruyucu aile yanına yerleştirilmekteydi. Özellikle kız çocuklarının öncelikle akrabaları, şayet yoksa kendilerini koruyabilecek yalnız yaşayan kadınların yanına yerleştirilmesi yaygındır. Şunu da eklemek gerekir ki söz konusu uygulama erkek çocuklar için de geçerlidir. Mahkeme (kadılık) tarafından yerleştirilen korunmaya muhtaç çocuklar için bakımı üstlenen hayırsevere nafaka da bağlanmaktaydı. Hatta ebeveynleri yaşayan bir çocuk için de aynı hüküm uygulanıp bakımı üstlenene verilen nafakayı, biyolojik ebeveynin çocuğunu geri alma talebi durumunda mahkemeye ödemesi "rücu etme" hükmüne de varılan uygulamalar mevcuttur (Yakut ve Çağlayan Aygün, 2018: 19-20).

Osmanlı dönemindeki uygulamalar da düşünüldüğünde, ülkemizde koruyucu aile müessesesinin kuruluş ve gelişiminde batı referansından hareket edilmesi de anlamsızlaşmaktadır. Bu müessese, adı farklı da olsa Türk geleneklerine işleyen köklü bir geçmişe sahiptir.

Cumhuriyet döneminde koruyucu aile kavramıysa ilk olarak 1926 tarihli Medeni Kanun'da yer almış, 1930 tarihli Hıfzısıhha Kanunu'nda da koruyucu aileler yanında bakılan korunmaya muhtaç çocuklara yer verilmiştir. Koruyucu aile

hizmetlerinin fiilen başlamasıysa 1949'dan itibaren başlamış, uygulama kapsamı 1952'de genişletilmiştir. Koyucu aile mekanizmasının güncel yasal dayanaklarıysa 1983 yılında kabul edilen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 2001 yılında kabul edilen 4271 sayılı Türk Medeni Kanunu olup, 2828 sayılı kanuna dayanarak 1993 ve sonrasında 2006 yılında çıkartılan Koruyucu Aile Yönetmelikleridir. Koruyucu aile uygulamalarını takip eden kurumsa il sosyal hizmetler müdürlükleri olup, başvuruda bulunan ailelerin uygunluğunu denetleyip korunmaya muhtaç çocuğun gereksinimlerini en iyi şekilde karşılayacak ortamı oluşturmaya gayret göstermektedir (Özbesler, 2009: 87-88).

Kökenleri Osmanlı dönemine kadar götürülebilmekte olan ve cumhuriyetin kurulması ertesinde de yasal anlamda süreklilik arz edecek düzeyde kanuni kurallara dayandırılan koruyucu aile müessesesinin ülke bütününde olması gereken yaygınlığa ulaştığını savunmaksa oldukça fazla iyimserlik içerecektir. Bu noktada hem kültürümüzün içinde yer alışını gözeterek hem de uluslararası standartlara dayandırarak koruyucu aile mekanizmasını güçlendirme ihtiyacı mevcuttur (Karataş, 2007: 15).

3. ÇALIŞMANIN AMACI, VERİ TASARIMI VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, 81 ilde yaşayan aileler içinde koruyucu aile olanların illere göre uzmanlaşma düzeylerine göre korunmaya muhtaç çocuk dostu olma düzeylerini tespit etmektir. Çalışma verileri illerdeki aile sayıları için TÜİK ve koruyucu aile sayıları içinse Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 yılı rakamlarından oluşmaktadır. Çalışmada uzmanlaşma / lokasyon katsayısı tekniğinden yararlanılmıştır. Uzmanlaşma katsayısı tekniği, bölgesel birimde faaliyet alanında ülke bütününe göre yığılma düzeyini vermektedir. Bu çalışmada toplam aile sayısı illerdeki toplam işgücü hacmine, faaliyet kolundaki istihdama karşılık gelmektedir. Denklem 1'de hesaplama yöntemi sunulmuştur:

$$LQ_{i,j} = \left(\frac{\frac{A_{i,j}}{A_{i,n}}}{\frac{A_j}{A_n}} \right) \quad (1)$$

Denklemdeki LQ lokasyon katsayısını, i çalışılan sektörü, j çalışılan bölgeyi, n tüm birimlerin tamamını sembolize etmektedir. $A_{i,j}$ j bölgesindeki koruyucu aileleri, $A_{i,n}$ ülkedeki tüm koruyucu aileleri, A_j j bölgesindeki tüm aileleri, A_n tüm ülkedeki tüm aileleri tanımlamaktadır (Bkz. Brantingham ve Brantingham, 1998: 268):

Miller vd (1991) çok düşük düzeyde bölgesel uzmanlaşmanın başlangıç sınırının 0,7 ile başladığını ifade etmektedirler. Bergman ve Feser (1999) bölgesel uzmanlaşmanın ilk kanıtının 1,25 ile başladığını savunmakta olup, literatürde bölgesel uzmanlaşma sınırı olarak 1,25'i kabul eden çok sayıda çalışma vardır. Güçlü/yüksek uzmanlaşma sınırı 2 değeri ile tam uzmanlaşma sınırı ise 3 olarak kabul edilmektedir (Bkz. Çiftçi, 2018). Buna göre:

- LQ<0,70 => Çok düşük bölgesel yığılma mevcuttur.
- 0,70≤LQ<1,25 => Düşük (orta alt) bölgesel yığılma mevcuttur.
- 1,25≤LQ<2,00 => Uzmanlaşma var: Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent.
- 2,00≤LQ<3,00 => Yüksek uzmanlaşma: Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent.
- LQ≥3,00 => tam uzmanlaşma: korunmaya muhtaç çocukların tam dostu kent.

4. BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular, tam bölgesel uzmanlaşmaya denk gelen korunmaya muhtaç çocukların tam dostu özellikli iki ilin olduğu yönündedir. Bu sayı yüksek düzeyde dost özellikli illerde 6, dost kent özellikli illerde 23 ve dost olma başlangıcındaki kentlerdeyse 22 olarak gerçekleşmiştir. Katsayı değeri 0,7'nin altında kalan 28 ildeyse dostluk başlangıcı görülmemektedir. Korunmaya muhtaç çocukların tam ve yüksek düzeyde dostu olan sekiz il bulunmakta olup, tablo 1'de görülebilir.

Tablo 1. Korunmaya muhtaç çocukların tam dostu ile yüksek düzeyde dostu olan iller - 2018

İller	LQ	Sıra	Kategori
Kırıkkale	5,20	1	Korunmaya muhtaç çocukların tam dostu kent
İzmir	3,01	2	Korunmaya muhtaç çocukların tam dostu kent
Sivas	2,83	3	Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent
Isparta	2,71	4	Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent
Erzincan	2,34	5	Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent
Şanlıurfa	2,23	6	Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent
Kayseri	2,14	7	Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent
Afyon	2,12	8	Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent

Korunmaya muhtaç çocukların dostu olan yirmi üç il tablo2 ’de görülebilir.

Tablo 2. Korunmaya muhtaç çocukların dostu olan iller - 2018

İller	LQ	Sıra	Kategori
Denizli	1,77	9	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Edirne	1,75	10	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Samsun	1,68	11	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
İstanbul	1,68	12	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Giresun	1,67	13	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Amasya	1,64	14	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Düzce	1,64	15	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Çorum	1,62	16	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Aksaray	1,60	17	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Balıkesir	1,58	18	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Karaman	1,51	19	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Aydın	1,50	20	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Bingöl	1,46	21	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
K. Maraş	1,45	22	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Hatay	1,44	23	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Kocaeli	1,43	24	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Kastamonu	1,39	25	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Manisa	1,34	26	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Yalova	1,33	27	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Niğde	1,32	28	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Burdur	1,28	29	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Gaziantep	1,26	30	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent
Tekirdağ	1,25	31	Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent

Korunmaya muhtaç çocukların dostu olan yirmi iki il tablo 3’te görülebilir.

Tablo 3. Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan iller - 2018

İller	LQ	Sıra	Kategori
Konya	1,23	32	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Osmaniye	1,18	33	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Eskişehir	1,18	34	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Muş	1,17	35	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Çanakkale	1,14	36	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Karabük	1,14	37	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Adana	1,11	38	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Tokat	1,07	39	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Sakarya	1,06	40	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Zonguldak	1,05	41	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Erzurum	0,95	42	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent

Kırşehir	0,92	43	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Ordu	0,92	44	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Muğla	0,89	45	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Kütahya	0,89	46	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Antalya	0,89	47	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Bolu	0,87	48	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Ankara	0,86	49	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Uşak	0,83	50	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Sinop	0,78	51	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Elazığ	0,76	52	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent
Bursa	0,75	53	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent

Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan yirmi sekiz il ise tablo 4'te görülebilir.

Tablo 4. Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan iller - 2018

İller	LQ	Sıra	Kategori
Malatya	0,69	54	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Trabzon	0,68	55	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Bartın	0,68	56	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Rize	0,67	57	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Gümüşhane	0,65	58	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Artvin	0,64	59	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Çankırı	0,63	60	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Mardin	0,62	61	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Kırklareli	0,61	62	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Yozgat	0,58	63	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Bayburt	0,57	64	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Iğdır	0,54	65	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Adıyaman	0,53	66	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Diyarbakır	0,48	67	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Bitlis	0,42	68	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Bilecik	0,39	69	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Hakkâri	0,38	70	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Ardahan	0,31	71	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Van	0,25	72	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Kilis	0,24	73	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Nevşehir	0,24	74	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Batman	0,20	75	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Tunceli	0,17	76	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Kars	0,17	77	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
İçel	0,15	78	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Ağrı	0,14	79	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Siirt	0,12	80	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent
Şırnak	0,07	81	Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent

Dostluk düzeylerine göre illerin ayrımında il grupları içindeki toplam ve koruyucu aile sayıları ve yüzdelik ağırlıklarıysa tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan iller - 2018

		Tüm aileler		Koruyucu aileler	
Kategoriler	İl sayısı	Miktar	%	Miktar	%
Korunmaya muhtaç çocukların tam dostu kent	2	463443	2,4	400	7,5
Korunmaya muhtaç çocukların yüksek düzeyde dostu kent	6	842318	4,3	525	9,8
Korunmaya muhtaç çocukların dostu kent	23	5610438	28,7	2325	43,6

Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmaya başlayan kent	22	6212044	31,8	1621	30,4
Korunmaya muhtaç çocukların dostu olmayan kent	28	6399264	32,8	465	8,7
Toplam	81	19527506	100	5336	100

5.SONUÇ

Korunmaya muhtaç çocukların korunmaya alınması, modern tüm devletlerde temel insan hakkı özelliğindedir. Bu hak doğuştan edinilir ve kimse bu haktan mahrum bırakılamaz. Devletin gerçekleştireceği sosyal korumadaysa en etkili yöntem, sıcak bir aile atmosferini çocuğa yaşatma kabiliyetine sahip olan koruyucu ailelerdir. Koruyucu aile müessesesiyse uluslararası normların çok ötesinde, Türk toplumunda yüzlerce yıldır süren bir geleneğe dayanmaktadır. Dolayısıyla da çok geniş bir sayısal hacme ulaşılmış olması beklenendir. Bu çalışmada elde edilen bulgular Türkiye'de çocuk dostu olmayan illerde ciddi bir yığılmanın varlığına işaret etmektedir. Buna göre ülke içinde çocuk dostu olmayan kentlerdeki toplam aile sayısı, ülke bütününün %32,8'ine ulaşmaktadır. Bu grubu %31,8'lik payla dost olmaya başlayan kent grubu almaktadır. Tam dost olan iki kentin aile bütünündeki payı %2,4'ken, koruyucu aile bütünündeki payı ise %7,5'i bulmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı dönemine dayanan köklü geçmişle uyumsuz bir yapının varlığı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bergman, E. M., & Feser, E. J., (1999). Industrial and Regional Clusters Concepts and Comparative Applications, The Web Book of Regional Science. Regional Research Institute, West Virginia University (http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm).

Brantingham, P. L., Brantingham, P. J., (1998). "Mapping Crime for Analytic Purposes: Location Quotients, Counts and Rates", Crime Mapping and Crime Prevention, 8: 263-288.

Çiftçi, M. (2018). "Türkiye'de Bölgelerarası Sektörel Verimliliğin Analizi"", İşletme Araştırmaları Dergisi, 10(1): 551-580. (ULAKBİM) (Mart 2018)

Erdal, Leman (2014). "Türkiye'de Sosyal Politika ve Koruyucu Aile Modeli", Sosyoekonomi Dergisi, 22: 171-192.

https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#

https://koruyucu.aile.gov.tr/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri

İçağasıoğlu Çoban ve Cengiz Özbesler (2009). "Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler", Aile ve Toplum, 5(18): 31-41.

Karataş, Kasım (2007). "Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", Toplum ve Sosyal Hizmet, 18(2): 7-19.

Miller, M. M., Gibson, L. J., Wright, N. G., (1991). "Location Quotient: A Basic Tool for Economic Development Analysis", Economic Development Review, 9(2): 65-68.

Özbesler, Cengiz (2009). "Koruyucu Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Süreci", Aile ve Toplum, 4(16): 86-94.

Şenocak, Hasan (2006). "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (51): 177-228.

Yakut, Esra ve Gözde Çağlayan Aygün (2018). "Osmanlı Hukukundan Günümüze Evlât Edinmenin Miras Hukukuna Dayalı Sonuçları", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(1): 11-46.

Yazıcı, Ergun (2012). "Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18): 499-525.

İnsan Mekân Ve Sosyal Çevre Bağlamında Keçecizâde İzzet Molla'nın Edirnesi

Mustafa Hatipler [1]

Doç. Dr. Trakya Ünv., Edirne Sosyal Bilimler MYO, mustafahatipler@gmail.com

Özet: İnsan ve mekân bağlamında, Edirne'nin tarihine şair gözüyle genel bir bakış, bir tarih çalışmasından daha çok, sürgünde yaşayan bir devlet adamının o ruh haliyle Edirne'ye bakışı ve Edirne'de hissettikleridir.

Osmanlı tarihi içinde Edirne, eski ama eskimeyen bir başkent olduğu için sürgün yeri olarak kabul gören bir şehir değildir, istisnai olarak Keçecizâde İzzet Molla gönderilmiştir. Keçecizâde İzzet Molla'nın sürgün yeri de zaten Edirne merkezi değil, döneminde Edirne'ye bağlı bir kaza merkezi olan Keşan'dır.

Keşan, bir yanıyla sırtını Koru (Kuru) dağlarına yaslamış bir yerleşim yeridir. Osmanlı döneminde Edirne'ye bağlıdır. Keşan tarih içinde olduğu gibi bugün de hem Edirne'nin hem Trakya'nın hem ülkemizin hem de Balkan coğrafyasının önemli bir yerleşim yeridir. Ege denizine yakınlığı ve Osmanlı'nın Balkan coğrafyasına açılan kapısı konumunda olması nedeniyle Keşan, her zaman önemli bir kaza merkezi durumunda olmuştur.

Keçecizâde İzzet Molla'nın Keşan sürgünü yaklaşık olarak 1 yıl sürmüştür. Keçecizâde İzzet Molla, sürgün bitiminde, Edirne merkezini ziyaret etmiş, burada itibar görmüş ve buradan sonra da Keşan'a değil İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.

Bu çalışmada, sosyal politika anlamında, Edirne'nin tarihine şair gözüyle genel bir bakış, insan ve mekân bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân, Sürgün.

GİRİŞ

Günümüzde Edirne, yorgun bir imparatorluğun bakiyesi olarak, eski görkemli günlerinden uzak, Cumhuriyet Türkiye'sinin serhad şehri olarak varlığını sürdürmektedir. Osmanlı şehri olduğu günden itibaren yaklaşık 6 asır süren zaman diliminde Edirne; serhad şehri değil, serhadın anahtarını elinde tutan ve serhada asker gönderen şehir konumunda olmuştur.

Bugün, Edirne'nin bir ilçesi konumunda olan Keşan, geçmişte de Edirne'ye bağlı bir kaza merkezi olarak önemli bir konuma sahiptir. Keşan Osmanlı devletinin Balkan coğrafyasına ilk olarak adım attığı kapıdır. Keşan bir yanıyla ekzamiliye hattını karşılarken diğer yanıyla Meriç üzerinden Via Egnatia'ya uzanmaktadır.

Edirne'nin tarihine şair gözüyle bir bakış atılsa, ilk göze çarpan şeyin insan ve mekân bağlamındaki ilişkiler olacağından şüphe yoktur. Buradaki tarihe bakışın özelliği bizatihi tarihin kendisinde saklıdır. Şairin gözüyle tarihe bakışın en hassas noktası, kronolojik tarih değil, insan ve mekân ilişkisinde ortaya çıkan tarihtir. Kronolojik tarihin durağanlığının aksine, insan ve mekân ilişkisi içindeki tarih, hem hareketli hem de otantiktir.

Osmanlı tarihinin önemli simalarından olan Keçecizâde İzzet Molla, kısacık ömrüne büyük işler sığdırmış bir devlet adamı ve şairdir. Şairliğinden değil ama devlet adamlığından dolayı bir de sürgün yemiştir. Sürgün yeri de Edirne'ye bağlı bir kaza merkezi olan Keşan'dır.

Keçecizâde İzzet Molla, ikbal günlerinin ardından gelen böyle bir sürgünü kolay atlatamaz. Ancak bu sürgünde şair kimliğini ortaya çıkarır ve bu sürgün günlerini hem Keşan sürgünü hem de sürgün çekenler anlamına gelen Mihnet-keşân adıyla kaleme alır. Mihnet-keşân, Keçecizâde İzzet Molla'nın, sürgüne çıkışından sürgünden dönülüne kadar birçok hatırasını yazığı mesnevi tarzında bir seyahatnamesidir.

Keçecizâde İzzet Molla, Keşan'daki sürgünü esnasında Edirne merkez kazasına da gelir. Edirne merkez kazasında yaşadıklarını, duygularını yine Mihnet-keşân içinde, 5 başlık altında ve 118 beyit olarak kaleme almıştır. Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân'da Edirne ile ilgili olarak yazdıklarının ağırlık noktası tarih değildir. Ancak o günkü Edirne'ye, Edirne'nin manevi atmosferine, Edirne Sarayına, Selimiye Camii'ne, Edirne Kapalı Çarşısına özel bir bakış ve değerlendirmeyi içermektedir.

Keçecizâde İzzet Molla (1269)'nın Mihnet-keşân adlı eseriyle ilgili olarak birçok çalışma yapılmıştır. Bunların arasında, İbrahim Bülbül'ün, "Keçecizâde İzzet Molla ve Şiiri", Ramazan Korkmaz'ın, "Keçecizâde İzzet Molla ve Mihnet-Keşân Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezi ve makalesi, Ali Emre Özyıldırım'ın, "Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı

ve Tahlili" adlı doktora tezi ve Kültür Bakanlığı yayınlarından çıkan Mihnet-keşân'ı ve Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz'ın 'Keçecizâde İzzet Molla Mihnet-Keşan Bir Sürgün Şaheseri Mihnet-Keşan' adlı çalışması önemli bir yer tutmaktadır.

Bu küçük çalışma'da, Edirne'nin tarihine şair gözüyle genel bir bakış adı altında, Keçecizâde İzzet Molla'nın, 27 Şubat 1823 tarihinde İstanbul'dan yola çıkarak başlayan ve 16 Şubat 1824 tarihinde sona eren Keşan sürgününü esnasında, Edirne'ye yaptığı ziyaret ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Keçecizâde İzzet Molla'nın hayat hikâyesi incelenmiş ikinci kısmında da Mihnet-keşân'daki Edirne anlatımları insan ve mekân bağlamında incelenmiştir.

1.KEÇECİZADE İZZET MOLLA

Keçecizâde İzzet Molla, kırk üç yıllık ömrüne, birçok faninin yapamadığı kadar çok büyük işler, çok değerli eserler sığdırmış bir insandır.

Büyük bir devlet adamı ve Divan edebiyatının Tanzimat'tan önceki son büyük şairlerinden olan Keçecizâde İzzet Molla, aslen Konyalı olan ve keçecilikle uğraştığı için "Keçecizâde" lakabıyla anılan bir ailenin, 1786 (Hicri 1200) yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş oğludur (Bülbül, 1989: 6).

1.1. Keçecizâde İzzet Molla'nın Kimliği

Keçecizâde İzzet Molla'nın babası, I. Abdülhamid Han dönemi kazaskerlerinden Salih Efendi'dir ve ardında: "irâs-ı hüzn ve mâtem edecek ah ve efgândan başka mûris nesne" bırakmayarak vefat etmiştir. Babası vefat ettiğinde Keçecizâde İzzet Molla, 13-14 yaşlarındadır ve geri kalan eğitimini enişte lerinden Meş'alecizâde Es'ad Bey ve Kazasker Moralızâde Hamid Efendi'nin himayelerinde tamamlamıştır (Bülbül, 1989: 9).

Keçecizâde İzzet Molla'nın eşi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunlarından Hibetullah Hanımdır. Bu evliliklerinden, daha sonraki dönemlerin sadrazamlarından olan Mehmet Fuad olmak üzere, Reşad, Murad ve Sedad adlı dört çocukları olur (Bülbül, 1989: 10; İnal, 1969: 737).

1.2. Keçecizâde İzzet Molla'nın İkbal Yolculuğu ve Sonu

Büyük zorluklar içinde geçen günlerinde, yoksulluk ve zaruretlerden bunaldığı bir dönemde, intihar hazırlığı için çıktığı yolculukta, yolu bambaşka bir yere ulaşır. Bu yolculuk esnasında, boğazda iken, Bükreş beylerinden biri ve lugat sahibi olan Hançerli Bey; Sahib Divanı'nın bazı bölümlerini anlayamamış ve bunları soracak birini aramaktayken Keçecizâde İzzet Molla'nın yalısının önünden geçtiğini öğrenir. Kayık durdurulur ve Keçecizâde İzzet Molla yalıda misafir edilir (Bülbül, 1989: 6). Bu tevafuk, Keçecizâde İzzet Molla'nın saray Kethudası Halet Efendi ile tanışmasına ve dost olmasına vesile olur. Bu dostluk Keçecizâde İzzet Molla'nın Sultan II. Mahmud'un huzuruna girmesinin, ilim ve edebiyat meclislerine katılmasının önünü açar (Kocatürk, 1964: 575).

Keçecizâde İzzet Molla için ikbal kapısı ardına kadar açılmıştır. Önce, 1809 yılında, Şeyhülislam Salihzade Esad Efendi aracılığıyla, Bursa'ya müfettiş olarak tayin edilir, bu tayini 1810 yılında 'Rik'ab-ı Hümâyûn' kethüdalığı izler ve onun ardından 1822 yılında Galata Kadılığına getirilir (İnal, 1969: 737: Bülbül, 1989: 11).

Bu zaman diliminde, Keçecizâde İzzet Molla, hayatını değiştirir ve Mevleviliğe intisap eder. Mevlevilikte o kadar ileri gider ki yazdığı her satırda mutlaka mevlevilikten bir eser, bir işaret olsun ister. Keçecizâde İzzet Molla bu durumu, Bahâr-ı Efkâr adlı ilk divanındaki dibâcede gazelleri hakkında yazdığı "Tenbih"de, kendisi gibi "İzzet" mahlası ile şiir yazan eski ve çağdaşı şairlerden ayırt edilmek için her gazelin sonunda Mevlâna ya da diğer Mevlevî büyüklerinden birini andığını belirtir ve müstensihleri, makta' beytinde Mevlâna adı ile damgalanmamış gazellerini, kendi el yazısı olsa dahi divanına almamaları konusunda uyarır[1] (Şahin, 2005).

[1]Keçecizâde İzzet Molla'nın uyarısı şöyledir: "Devlet-i aliyye-i Osmâniyye dâmet fî-vikâyeti'r-Rabbâniyyede İzzet-mahlas bir nice şâ'ir-i mâhir bu İzzet-i zillet-karîne mu'âsır ve gayr-ı mu'âsır alâ-haddihim nakş-perdâz-ı safha-i me'âsir olmışlardır. Benim anlardan mâ-bihi'l-imtiyâzım ancak sultânü'l-evliyâ bürhânü'l-asfiyâ cenâb-ı Mevlâna Efendimiz hizmetleriniñ hâk-rûbî-i âstân-ı intisâbları olup binâ-berîn nukre-i gazeliyyât-ı bendegânem nâm-ı nâmî-i hümâyûn ve ba"z-ı esâmî-i müntesibîn-i feyz-makrûnları ile sikke-tırâz-ı iftihâr kılınmışdır ve bu mahtûbe-i bî-vesme vü gâze ve mahrûm-ı tütuk-ı zerrîn-şîrâzeyi hacle-pîrâ-yı istinsâh etmege tâlib meşşâtegân-ı ruhsâre-i me"âyib olan hoş-nüvîsân-ı zamâneden mes"ûl-i "abd-i fakîrdir ki ism-i sâmî-i hazret-i Pîr ile tamğâ-pezîr-i i"tibâr olmayan nukûd-ı gazeliyyât-ı sâ"ire kendi hatt-ı destüm ise de bu keckûl-i iftikâra idhâl buyurmayalar…" (Şahin, 2005).

İkbal kapısının açılmasına vesile olan Halet Çelebi, aynı şekilde sürgün hayatının da vesilesidir. Şöyle ki; Halet Çelebi gözden düşüp 1822 yılında idam edilince, herkes onun aleyhine döner. Ancak Keçecizâde İzzet Molla, bir vefa örneği gösterir ve Halet Çelebi'yi terk etmez. Aksine aleyhinde olanlarla mücadele eder. Bu mücadelesi ona pahalıya patlar ve Halet Çelebi'yi koruduğu bir beyti nedeniyle, 27 Şubat 1823 (15 Cemaziye'l Ahir 1238) tarihinde çıkarılan bir fermanla uhdesindeki kadılık alınmadan Keşan'a sürülür. Keçecizâde İzzet Molla'nın Keşan sürgünü, 16 Şubat 1824 (Hicri 15 Cemaziyelahire 1239) tarihinde sona erer (Bülbül, 1989: 11-13).

1.3. Keçecizâde İzzet Molla'nın Sürgün Sonrası Hayatı ve Vefatı

Keçecizâde İzzet Molla, bu sürgün esasında Mihnet-keşân adlı mesnevisini yazar (İnal, 1969:737). Eserin ismi (Keşan mihneti, eziyeti) mi yoksa Mihnet-keşân (eziyet çekenler) mi olduğu konusu tartışmalı bir konudur. Eserde, Keçecizâde İzzet Molla'nın "derd-i Keşan" tabirini kullanmış olması nedeniyle bu çalışmada Mihnet-keşân olarak yazılmıştır

Keçecizâde İzzet Molla'nın Keşan sürgününün ilk günlerinde ilginç bir olay yaşanır. Keçecizâde İzzet Molla, Keşan'a geldiğinde, onun sürgün nedenini kimseler bilmez. Ancak Keşan Camii imamı bir şairin sürgün edildiğini duymuştur. İmam, Keçecizâde İzzet Molla'yı saz şairi (ozan) zanneder ve bir gün Keçecizâde İzzet Molla'dan saz çalmasını ister. İmam bu talebini şöyle dile getirir (Bülbül, 1989: 126):

İşitdik ki siz şair-i şahsız

Maarif semavatına mahsız

Değil haddimiz gerçi çaldırma saz

Gönül bir iki nağme eyler niyaz.

Keçecizâde İzzet Molla, imamın yanlış bilgisi olduğunu anlar ama kalbini kırmadan Keşan'a sürgün nedenini şöyle açıklar:

Dedim bedce çıkmıştı avazımız

Stanbul'da terk eyledik sazımız.

Keşan sürgünü, Keçecizâde İzzet Molla için ilk ve son sürgün olmamıştır ne yazık ki. Keşan sürgünü bitip ikbal günlerine geri döner, itibarı iade edilir. Kısa sürede, 1825 (Hicri 1241) yılında Mekke Mollası olur, ardından 1826 (Hicrî 1242) yılında İstanbul Pâyeliği'ne ve 1827 (Hicri 1243) yılında da Haremeyn Müftülüğüne getirilir. Bunun da ardından 21 Şubat 1827 (Hicri 4 Şâban 1243) tarihinde eyâletlerin tevzî defterlerine müfettiş olarak tayin edilir (Korkmaz, 2000: 93-117).

1828 yılında başlayan Osmanlı-Rus Harbi öncesinde, Keçecizâde İzzet Molla, 21 Mayıs 1828 (Hicri 6 Zilkade 1243) tarihinde Şeyhülislamlık Dairesi'nde toplanan savaş meclisinde önce savaş yanlısıyken devletin ve ordunun durumunu ileri sürerek savaşa girilmemesi yönünde fikir ileri sürer. Hemen ardından Kisedarı Hacı Ömer Rasim Efendi ile birlikte savaşa neden karşı olduğuna dair bir layiha kaleme alır (Bülbül, 1989: 14-16).

Bu tavrı ve tutumu, onun için ikinci sürgün nedenidir ve 17 Kasım 1828 (25 Rebiyyülahir 1244) tarihinde, bu kez Sivas'a sürgün edilir. Ne yazık ki Osmanlı-Rus Harbi, yaklaşık 9 ay sonra Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanır. 1829 yılında, savaşın galipleriyle Edirne Anlaşması imzalanır. Sonuç olarak Keçecizâde İzzet Molla'nın haklılığı ve doğru düşündüğü ortaya çıkar, affedilerek İstanbul'a geri çağrılır. Ancak Keçecizâde İzzet Molla, affedildiği haberi Sivas'a ulaşmadan iki saat önce vefat etmiştir. Af fermanı ile birlikte defnedilir.

1919 yılında kabri, torunu tarafından İstanbul'a getirtilerek Avratpazarı semtinde Mustafa Bey Mescidi'nin mezarlığına, babasının yanına gömülür (Bülbül, 1989: 19; İnal, 1969: 737). Keçecizâde İzzet Molla'nın her iki sürgünü de şairliğinden ya da edebi düşüncelerinden dolayı değil, devlet yönetimi ile ilgili görev ve davranışlarındandır.

1.4. Bir Şair Olarak Keçecizâde İzzet Molla'nın Sanatçı (Şair) Kişiliği

Divan Edebiyatımızın Şeyh Gâlib'den sonraki en büyük şairi olarak anılan Keçecizâde İzzet Molla, aynı zamanda: "Klasik nazmın Tanzimat'tan evvelki son üstadı" olarak kabul edilir (Köprülü,1934: 643).

Kocatürk (1964: 575) onu: "Büyük şairler içerisinde en büyüklere en yakın olanlarından"dır diye tanımlar. Bu tanımlamada biri yarım kalmış üç mesnevî (Gülşen-i Aşk, Mihnet-keşân Nâz u Niyâz) ve iki divan (Bahâr-ı Efkâr, Hazân-ı Âsâr) sahibi olması belirleyicidir şüphesiz. Şemseddin Sami (1311) onu şöyle anlatır:

> "*İzzet Molla, Meşahir-i şuara-yı Osmaniye'nin en meşhurlarından olup Sultan Abdü'l- Hamid-i Evvel Han devri sudurundan Salih Efendi'nin oğludur. 1200 tarihinde Dersaadet'te dünyaya gelip tarih-i tedrisiyeye dahil olmuş ve Galata Mevleviyeti'ne nail olduktan sonra Halet Efendi'nin sa'yetiyle Keşan'a nefy olunarak bir sene ikâmetinden sonra Sultan Mahmud Han Hazretlerinin hüsnü teveccühünü kazanmış, talakat-ı lisanıyla nükteli, gulgu ve zerafet-i tabi'i hasebiyle padişah-ı müşarün ileyhin nüdema ve musahibinîn zümresine dahil olmuş idi. 1241'de Mekke-i Mükerreme, 1242'de İstanbul Mevleviyeti payesini ihraz edip 1245'te açılmış olan Rus Muharebesinde sulh taraftarı olduğu için hasmanesinin sa'yetiyle Sivas'a nefy olunarak o sene orada vefat etmiştir. Siyasî-i meşhur Fuad Paşa'nın babasıdır.*"

Keçecizâde İzzet Molla'nın Keşan'a sürgün edilişinin ve çektiği sıkıntıların nükteli bir lisanla anlatıldığı ve Şehnâme vezniyle hikâye edilen hatıraların arasına yeri geldikçe rubâî, gazel, murabba, kıt'a vb. şekillerde yazılmış manzumeleri olan Mihnet-keşân (Ekte nüshaları sunulmuştur, İzzet Molla Divanı; 1852'de Ceride-i Havadis Matbaasında basılmıştır)'dan başka manzum olarak; sembolik isimlerle ilâhi aşkın dile getirildiği yaklaşık 300 beyitlik kısa bir mesnevî olan 'Gülşen-i Aşk' adlı eseri vardır.

Keçecizâde İzzet Molla'yı edebiyatımız açısından farklı kılan hususların başında; yeni ilhamlar, dilde sadeleşme ve mesnevi geleneğindeki "tecrid" esaslı anlatımdan manzara ve insan tasvirlerinde yansıtma (mimesis) esasına bağlı bir anlatım tekniğine geçmesi şeklinde hamleler yapmış olması sayılabilir. Keçecizâde İzzet Molla'nın edebi tarafı bunlarla sınırlı değildir. Özellikle; "ben" unsurunu ön plana çıkarmış olması, mesnevi türünde mekân ve insanı katması, tasavvufi (mevlevî) bakış açısıyla olayları yorumlaması, klasik şiirin dış formuna bağlı kalırken iç formun düzenlenmesinde ve içeriğin işlenmesinde bağlı kalmaması ve aruz ölçüsünü, şiirlerinde başarıyla kullanmış olması onun öne çıkan edebi yanlarıdır.

Keçecizâde İzzet Molla'nın diğer eserleri ve muhtevalarını:

-Her bölümüne 1'den başlayarak sayfa numarası verilmiş olan Keçecizâde İzzet Molla'nın gençlik şiirlerini ihtiva eden divanı 'Bahar-ı Efkâr' (1839'da Bulak Matbaası'nda basılmıştır),

-Muhammed Nakşibendî'yi öven bir kıt'a ile başlayan ve içinde 2 kaside 1 mesnevi, 35 tarih, 42 gazel, 1 muhammes, 1 tahmis, 1 şarkı, 3 kıt'a, 2 müfredi olan ikinci divanı sayılan 'Hazan-ı Asar' (1841 senesinde basılmıştır),

-Babasının hayat hikâyesini anlattığı 'Devhatü'l- Mehamid fi Tercemetü'l- Valid',

-Sultan Mahmud Han'ın emriyle kaleme aldığı Osmanlı eyaletlerinin gelir-gider işleriyle ilgili tespit ve görüşlerini ihtiva eden birinci, 1828 yılında yaşanan Osmanlı-Rus Harbi'yle ilgili olarak savaşa girmenin doğru olmadığını anlattığı Sultan II. Mahmud'a takdim ettiği ikinci layihası,

-Ragıp Paşa'nın mecazlı sözlerini açıkladığı eseri 'Şerh-i Elgaz-ı Ragıp Paşa',

- Babasının biyografisini yazdığı 'Devhat-ül-Mehâmid fi Tercemet-il-Vâlid', şeklinde ifade etmek mümkündür (İnal, 1969: 737).

2. MİHNET-KEŞÂN VE KEÇECİZADE İZZET MOLLA'NIN EDİRNE ZİYARETİ

Osmanlı Devleti'nde, III. Selim'le başlayan değişim süreci, XIX. yüzyılda hızlanmış ve Tanzimat'ın ilanı ile önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu anlamda Tanzimat'ın ilanı, sıradan bir kamu eylemi olmaktan daha çok yeni bir yaşam manifestosudur. Ancak değişim; adı konmadan ondan çok daha önce başlamıştır. Bu dönemde, eğitimden mimariye, edebiyattan giyim- kuşama kadar her şey bir yenileşme sürecine girer. Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân adlı eseri de böyle bir yenileşme sürecinin bir ürünüdür.

Edirne, sahip olduğu konumu nedeniyle, tarihin her döneminde önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Osmanlı öncesinde, Roma imparatorluğu için bir geçiş noktasında olan Edirne, Osmanlı döneminde, hem geçiş noktası hem de Osmanlı Devleti'nin Balkanlara açılan kapısı olmuştur.

Osmanlı Devleti'ne 92 yıl başşehirlik yapmış olmak gibi çok özel bir duruma sahip olan Edirne, Başşehirliği İstanbul'a kaptırdıktan sonra bile, Osmanlı padişahlarının özel ilgisine mazhar olmuştur. Yükselme devri sonrasında iki padişahın Edirne'de kılıç kuşanması bu özel ilginin bir başka göstergesidir.

Osmanlı dönemi Edirne'nin demografik yapısı da oldukça farklıdır. Edirne'nin kozmopolit yapıya sahip olması, zaman içinde, konsolosların, seyyahların ve müstamenlerin büyük ilgisini çekmiş ve adeta Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra en kozmopolit şehri olmasına vesile olmuştur.

Sürgüne gönderilmiş insanlar, Osmanlı Edirnesi'nin demografisinde yok noktasındadır. Bu yokluğu bozan en önemli isim; hem büyük bir devlet adamı hem de büyük bir şair ve nüktedan olma özelliğine sahip Keçecizâde İzzet Molla'dır. Keçecizâde İzzet Molla, sürgün olarak Keşan'a gönderilmiştir. Bu sürgünü esnasında, Mihnet-keşân isimli eserini yazmıştır. Keçecizâde İzzet Molla, sürgün döneminde, Keşan'dan Edirne'ye gelmiş, burada yaşadıklarını da çok güzel bir şekilde aynı eserde yazmıştır.

2.1. Mihnet-keşân Hakkında

Keçecizâde İzzet Molla'nın bu eseri, hem bireyciliğin öne çıktığı hem de geleneğin dışına çıkmış olma cüreti nedeniyle daha öncekilerden farklı bir metindir. Mihnet-keşân hakkında; Muallim Naci (2000: 292)'nin: "Mihnet-keşân pek tuhaftır" diye yazması, Tanpınar (1988: 92)'ın: "Yarım kalmış ve şeklini bulamamış hamleler" diyerek Mihnet-keşân'a hususilik atfetmesi, Gibb (1999: 476)'in Osmanlı Şiir Tarihi'nde: "Dört beş yüz sene önce yeterli bir kültüre sahip olan herhangi biri tarafından da yazılabilecek olan tasavvufî bir aşk hikâyesi yerine burada her yönüyle yazarının şahsiyetinin damgası olan ve içine, yazıldığı asrın ruhu işlemiş olan bir eserle yüz yüze geliriz." diye yazması bundandır.

Mihnet-keşân biçimsel olarak mesnevi türü içerisinde değerlendirilebilir. Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, klasik dış formlara bağlı olmakla birlikte, anlatıcının kendi varlığını sürekli hissettirdiği bir uslûp; ayrıca manzara tasvirleri ve insan portrelerine önem veren yeni bir tarz ortaya koymuştur. Bu tarz besleyen diğer bir unsur da mahalli söyleyişlere sahip olmasıdır (Aktaş, 1984: 87-88).

Keçecizâde İzzet Molla'nın; manzara tasvirlerinde, abartısız ve realist bir durum söz konusudur. Bu durum, mekân ve manzara tasvirlerinde, olayın kahramanlarının ruh hallerini yansıtarak yazılmıştır (Korkmaz, 2000: 93-117). Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân adlı eseri, Âtıfzâde Hüsam Efendi tarafından düzenlenmiş, kardeşi Vâhid Efendi tarafından ilk nüshası temize çekilmiş, Keçecizâde İzzet Molla'nın vefatından sonra 1269/1852 yılında basılmıştır (İnal, 1969; 723-746).

2.2. Genel Olarak Mihnet-keşân'da İnsan ve Mekân

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, Keşan'ın genel görünümü hakkında bilgiler verirken, dönemin Keşan'ının toplumsal ve kültürel yapısıyla ilgili olarak da çarpıcı tespitler yapmıştır. Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân'da yazdıkları, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı yaşamının sosyal ve kültürel bakımından ortaya konması açısından son derece önemlidir. Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, sürgüne çıktığı 1823 yılı şubatından 1824 yılı şubatına kadar, İstanbul'dan yola çıktığı andan sürgününün bitip yine İstanbul'a geri döndüğü ana kadar, yaşadığı ve uğradığı yerleşim yerleri hakkında, yaptığı gözlemler çerçevesinde, insan ve mekân bağlamında bilgiler vermiştir. Bu kapsamda sürgününün sonunda gerçekleştirdiği Edirne seyahati kısmı bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Mihnet-keşân, Keçeci-zâde İzzet Molla'nın (H.1238-1239 / M.1823-1824) yıllarında yazdığı 4182 beyitlik bir mesnevidir. Keçeci-zâde İzzet Molla bu eserde, Keşan'a sürgün edilmesine sebep olan olayların yaşandığı süreci, İstanbul'dan Keşan'a yaptığı sürgün yolculuğu, Keşan'da kaldığı bir yılı, Sultan II. Mahmud tarafından affedilmesini ve İstanbul'a dönüş yolculuğunu yazmaktadır. Keceçizade İzzet Molla, sürgüne, İstanbul'dan çıktığında, Küçükçekmece, Harami Deresi, Büyükçekmece, Bigados, Silivri, Türkmenli, Rodoscuk (Tekirdağ), İnecik, Kalivra istikametinde ilerleyerek Keşan'a varır. Keçecizâde İzzet Molla'nın sürgünden dönüş yolu ise Edirne, Havsa, Babaeski, Lüleburgaz, Çorlu, Silivri, Büyükçekmece, Küçükçekmece ve Yenikapı üzerinden İstanbul şeklindedir (Yılmaz, 2015: 1237-1252).

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet- keşân'da, başta bir yıl kaldığı Keşan olmak üzere yukarıda yazılmış olan güzergâh üzerinde bulunan kasabaların, sosyo-ekonomik özellikleri ve bu bölgelerdeki yerel halkın yaşayış biçimleri üzerine çeşitli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler dönemin yaşamı ve insan ilişkileri bakımından önemlidir.

2.3. Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân'da Edirne'ye Bakışı Ya Da Şair Gözüyle Edirne

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da hem çektiği sıkıntıları hem de bir seyyah gibi gördüğü yerleri anlatmıştır. Kullandığı dil Divan edebiyatının tekdüzeliğinden uzak canlı bir dildir (Korkmaz, 2000: 93-117). Keçecizâde İzzet Molla, sürgünün bitiminden sonra, Keşan'dan Edirne'ye gelmiş buradan da istanbul'a dönmüştür.

Keçecizâde İzzet Molla, Keşan sürgünü esnasında, Edirne (merkez)'ye de gelmiş, Edirne'yi gezmiştir. Bu ziyaret ile ilgili olarak yaşadıklarını, gördüklerini ve hissettiklerini Mihnet-keşân'da;

-“Dârü'l-meymene-i Edirne'ye duhûlümüzdür” başlığı altında ve 22 beyit,

-“Evsâf-ı Sarây-ı Edirne” başlığı altında ve 18 beyit,

-“Sıfat-ı şehr-i Edirne” başlığı altında ve 18 beyit,

-“Sıfat-ı Câmi-i Selîmiyye” başlığı altında ve 30 beyit,

-“Sıfat-ı Çâr-sûy-ı Alî Paşa” başlığı altında ve 30 beyit olmak üzere toplam 118 beyit olarak kaleme almıştır.

Nef’î’nin“Edrine şehri mi bu yâ gülşen-i me’vâ mıdır / Anda kasr-ı pâdişâhî cennet-i a’lâ mıdır” matlalı kasidesine göndermedir. Bunun yanında, Şair olarak, Edirne’ye övgüler yağdırırken, Edirne’nin geleneksel tatlılarını ve sabunlarını da anlatır:

Yazıp kand-i âsâr-ı ecdâdını

Verem Edrine şehrinin dadını

Devâsıyla nazmım olup müşk-i nâb

Anınla hitâma ere bu kitâb

Edip hokkamı reşk-i zarf-ı laûk

Ola mısraım misk-i evsâfa sûk

Kuzu göbeğin nâf-ı âhû edem

Abîr ile sâbûnu hem-bû edem

Keçecizâde İzzet Molla’nın eserinde, Edirne ile ilgili kısımlarda en dikkat çeken husus sıklıkla Edirne’nin İstanbul’la mukayese etmesidir. Bu anlamda, ilk göze çarpanlar, Paşakapısı, Edirne sarayı, bağları ve gül bahçelerininin Saray-ı Hümâyûn’la, Gülhâne Meydanı’yla karşılaştırmasıdır. Keçecizâde İzzet Molla, Edirne’de olanları, İstanbul’dakilerden daha iyi durumda bulmuştur. Bu durumu aşağıdaki beyitlerinde çok net olarak görmek mümkündür:

Sitanbul'u gördüm kıyâs eyledim

Cenâb-ı Hudâ'ya sipâs eyledim

Olup çeşme Paşakapısı ayân

Sitanbul'daki bâbı sandım hemân

Edirne sarâyı diğer bir cihân

Cihânla eder Tunca kat-ı miyân

Gören cedvel-i sîm ile der hemân

Yeşil safhada nüsha-i Gülsitân

Binâsı Sarây-ı hümâyûn gibi

Biribirine beyt-i merhûn gibi

O bâğın da Gülhâne Meydânı var

Hezârân gülü var gülistânı var

Keçecizâde İzzet Molla Edirne’de gördüğü her şeyi güzel görmüş, yaşadığı her anı çok değerli an olarak tavsif etmiştir. Bunun en net ifadesi aşağıda beyitte şu şekilde yazılmıştır:

Ne varsa Sitanbul'dan alâsı var

Bu dünyâda bir başka dünyâsı var

Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân beyitleri, Ali Emre Özyıldırım tarafından hazırlanmış olan (Tarihsiz) T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından e- kitap olarak yayımlanan kitabından alınmıştır.

2.3.1. Keçecizâde İzzet Molla'nın Dârü'l-meymene-i Edirne'ye duhûlümüzdür" başlığı altında Edirne'ye bakışı

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, "Dârü'l-meymene-i Edirne'ye duhûlümüzdür" başlığı altında:

"Edip her taraf sîr sun'-ı Hakîm

Göründü Edirne o şehr-i azîm" diye vasıflandırdığı Edirne'yi, yukarıda yazılı her başlık altında, ayrı güzellikte ifade etmiştir.

Bu bölümde insan ve mekân bağlamında göze çarpan ilk husus; Keçecizâde İzzet Molla'nın Edirne'ye gelmeden Edirne hakkındaki sevgisidir. Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da, bereket ve kutlu şehir olarak tanımladığı Edirne'ye ilk gelişini ve karşılanışını yazdığı "Dârü'l-meymene-i Edirne'ye duhûlümüzdür" başlığı altındaki kısmında toplam 22 beyit yer almaktadır. Bu beyitler ve kısa anlam/açıklamaları şu şekildedir:

Edip her taraf sîr sun-ı Hakîm

Göründü Edirne o şehr-i azîm

(Allah'ın her tarafı buz gibi (kış günü) yaptığı soğuk bir kış günü, her taraf soğuk bir haldeyken, (uzaktan) Büyük Edirne şehri göründü.)

Sitanbul'u gördüm kıyâs eyledim

Cenâb-ı Hudâ'ya sipâs eyledim

(Edirneyi görünce) İstanbul'u karşılaştırdım, Cenab-ı Hakka şükreyledim. Dua ettim.)

Ne gördüm ki bir fırka bostâniyân

Turur reh-güzârımda çün gülsitân

(Bir de ne göreyim; (şehrin girişinde) bir grup bostancı (zabit, asker) gülbahçesi olan gideceğim yerde durmaktalar.)

Gelip dedi bir bülbül-i hoş-nevâ

Selâm etdi bostancıbaşı sana

(Bülbül gibi hoş sesli olan biri geldi ve bana: Bostancıbaşı (Amir) size selam söyledi, dedi.)

Müsellimdir ol zâde-i şeh-süvâr

Müsellemdir ana bu şehr ü diyâr

(Aynı zabıta, (asker): Bizi (buraya) gönderen o kişi şehsuvar (yiğit) soyundandır ve bu şehir ona teslim edilmiştir, dedi.)

Mekânıdır anın serây-ı vezîr

Taâma sizi bekler anda o mîr

(Aynı zabıta (asker) Onun mekânı vezirin sarayıdır ve o bey orada sizi beklemektedir, dedi.)

Pes ü pîşimi aldı bostâniyân

Göreydi şu ikbâlimi düşmenân

(Askerler önüme ve ardımı aldılar (bana eşlik ettiler), keşke bu ikballi halimi düşman görseydi.)

Duhûl eyledim şehre alay ile

Aceb tarz u tavr-ı dil-ârây ile

(Şehre böyle, gönül açan bir tarzda bir acayip (hoş) bir tavırla, görkemli bir alay ile girdim.)

Serây-ı vezîre varınca yakın

Zuhûr etdi bir niçe müstakbilîn

(Askerlerle vezirin sarayına yaklaştığımda, kalabalık bir karşılayıcı grubu ortaya çıktı.)

Bırakdım binip rahşa gerdûneyi

Ederdim murâd eylesem her neyi

(Parlak arabadan indim ve (o an) her neyi istesem olurdu diye düşündüm.)

Olup çeşme Paşakapısı ayân

Sitanbul'daki bâbı sandım hemân

(Vezirin sarayının Paşakapısı gözüme geldiğinde, hemen İstanbul'daki kapı (Bab-ı Ali) zannettim.)

Müsellim gelip nerdübân başına

Kapı halkı indi binek taşına

(Edirne girişinde beni karşılayanlarla merdiven başına geldiğimde, kapı halkı (sarayın hizmetli ve çalışanları) çoktan (beni karşılamak için) binek taşı (evin dış kapısında) na inmişti.)

Edip hürmet ol mîr-i dervîş-hû

Bilip kadrimi eyledi ser-fürû

(Beni davet eden o yüce kişi bana hürmetle ve değerimi takdir ederek başını öne eğerek beni karşıladı.)

Oturduk o gün anda ahşama dek

Uzatmış idik sohbeti şâma dek

(O akşam vaktine kadar oturduk ve sohbetimiz akşam yemeğine kadar devam etti.)

Edip badehû istirâhat taleb

Dedi vâkıâ çekdiniz çok taab

(Sonrasında istirahata çekilmeyi talep ettim. O da gerçekten çok zahmet çektiğimi söyledi.)

Gediklilerinden birin istedi

Serây-ı hümâyûna azm et dedi

(Yakın hizmetlilerinden birini çağırdı ve beni Saray-ı Humayun (Edirne sarayı)'a götürmesini söyledi.)

Açıp bir ota eyleyin ihtimâm

Ola tâ ki bu zâta ikrâm-ı tâm

(Orada, bir oda açılsın ve temizlensin ve bu kişiye ikramda kusur yapılmasın, ikramı tam olsun, dedi.)

Dedi taht-ı nazma bu sultândır

Sarây-ı hümâyûna mihmândır

(Benim için de) Bu kişi şiirin kalesinin sultanıdır ve Edirne sarayına misafirdir, dedi.)

Misâfir ki vassâf-ı hâkân ola

Sezâdır sarâyında mihmân ola

(*Yine benim için) Bu misafir hükümdar vasıflı bir misafirdir ve Edirne sarayı ona layıktır, dedi.)*

Katıp yanıma bir iki bendesin

Çıkıp etdi teşyî şermendesin

(Yanıma birkaç hizmetlisini verdi ve mahcup bir şekilde beni uğurladı.)

Sarây-ı hümâyûna oldum revân

Bana oldu dünyâda cennet ayân

(Edirne sarayına doğru yola çıktım, sanki gözüme cennet gözüktü.)

N'ola bendesi etse ol câyı cây

Efendim sarâyı idi ol sarây

(Hizmetlisi sarayın yerine, mevkiine dikkat çekmiş olsa bile, bu saray gerçek bir saraydı.)

2.3.2. Keçecizâde İzzet Molla'nın "Evsâf-ı Sarây-ı Edirne" başlığı altında Edirne'ye bakışı

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'ın bu bölümünde Edirne Sarayı'nı anlatmıştır. Edirne Sarayı'nı İstanbul'daki saraylarla karşılaştırmış ve daha güzel bulmuştur. Aşağıdaki beyitte, Edirne Sarayı'nın binasını felekten yüksek olduğunu süsünün de zühre yıldızını yaraladığını ifade etmiştir:

Cihân-bîni var kim felekden bülend

Eder turresi zühreye rîş-hand

Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da, Edirne sarayını anlattığı "Evsâf-ı Sarây-ı Edirne" başlığı altındaki kısmında toplam 18 beyit yer almaktadır. Bu beyitler ve kısa anlam/açıklamaları şu şekildedir:

Edirne sarâyı diğer bir cihân

Cihânla eder Tunca kat-ı miyân

(Edirne Sarayı, başka bir cihandır. Tunca, cihanın ortasından (keser) geçer.)

Gören cedvel-i sîm[2] ile der hemân

Yeşil safhada nüsha-i Gülsitân

(Sarayı gümüş kanalla gören hemen der ki yeşil safhada gül bahçesinin suretidir.)

Binâsı Sarây-ı hümâyûn gibi

Biribirine beyt-i merhûn gibi

(Binası Saray-ı Hümayun gibi birbirine -rehin edilmiş- bağlanmış evler gibidir.)

O bâğın da Gülhâne Meydânı var

Hezârân gülü var gülistânı var

(O bağın da Gülhane Meydanı var. Binlerce gülü var, gülistanı var.)

Ne varsa Sitanbul'dan alâsı var

Bu dünyâda bir başka dünyâsı var

(Ne varsa İstanbul'dan âlâsı var. Bu dünyada bir başka dünyası var.)

O eşcâr-ı mülteffetü's-sâklar

Niçe erguvânlar ne leylâklar

(O kökleri birbirine karışmış ağaçları, nice erguvanları, ne leylakları –var-.)

Hezârân tâkı[3] felek-iştibâh[4]

Görenler harâb oldugun eyler âh

(Binlerce üzüm bağı, feleği şüphelendirir, hayrete düşürür, (o kadar güzeldirler ki) yok olduğunu görenler ah eder.)

Cihân-bîni[5] var kim felekden bülend

Eder turresi zühreye rîş-hand

(Cihanı gören –bir binası- var ki felekten yüksektir. –Onun- süsü Zühre yıldızını sürekli yaralar.)

Kusûr-ı metîni o rütbe metîn

Yıkılmaz yıkıldıkda belkim zemîn

(Sağlam köşkleri o kadar sağlamdır ki zemin yıkıldığında bile belki onlar yıkılmaz.)

---

[2]Cedvel-i sîm:1) gümüş kanal 2) Lale Devri'nde Kâğıthane'de açılmış suni bir dere.

[3]Tâk: طاق: bina kemeri ثاك: asma, üzüm kütüğü. Önceki beyitlerde gül bahçesinden bahsedildiği ve "binlerce" dendiği için üzüm bağı olarak düşünülmüştür.

[4]İştibah: şüphelenmek

[5]Cihân-bîn: 1) Cihanı gören, Allah; 2) göz

Soyup üsrübün düzdveş rûzgâr
Kıbâbın fakat etmemiş târ u mâr
(Rüzgâr kubbelerin kurşununu hırsız gibi soymuştur fakat –onları- perişan hâle getirmemiştir.)

O gülzârı Tunca edip çâkçâk
Yaka yakaya gelmiş âb ile hâk
(O gül bahçesini Tunca parça parça etmiş. Su ile toprak –bu yüzden- yaka yakaya gelmiş.)

Yapılmış muallâ niçe dâire
Gelir âsumân hâtır-ı zâire
(Nice yüce daireler yapılmıştır. Gökyüzü hatır sormaya gelir.)

Niçehavz-ı sâf u niçe selsebîl[6]
Mizâcıyla memzûcdur zencebîl[7]
(Nice saf havuz ve nice çeşme zencefil –şarap- mizacıyla karışmıştır.)

O hammâmlar kim cihân gülşeni
Sezâ bülbül olsa gelip külhanî
(O hamamlar ki cihanın gül bahçesidir. Bülbül gelip –o hamamda- külhani olsa uygun düşer.)

Şehenşâh-ı devrâna lâyık sarây
Eğer bassa şevketle bir kere pây
(Devirlerin en büyük padişahı şevketle bir kere adım atsa bile ona bu saray layıktır.)

Cihân gibi mamûr eder anı da
Benim gibi mesrûr eder anı da
(Devirlerin en büyük padişahı- cihan gibi onu da mamur eder, benim gibi onu da memnun eder.)

Misâfir olup anda beş gün tamâm
Edirne sarâyın gezerdim müdâm
(Misafir olup onda beş gün kalsam Edirne Sarayı'nı sürekli gezerdim.)

Çıkardım gehî şehri seyrân için
Ederdim nevâ[8] ol gülistân için

[6]Selsebîl: Suyunun aktığı yer kademeli olan bir çeşit çeşme
[7]Zencebîl: 1) zencefil 2) şarap

(Bazen şehri görmek için çıkardım. O gülistan için sohbet eder konuşurdum)

2.3.3. Keçecizâde İzzet Molla'nın "Sıfat-ı Şehr-i Edirne" başlığı altında Edirne'ye bakışı

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, Edirne'yi, sarayının, çarşısının yanı sıra manevi önderleri bakımından da ziyaret etmeyi önemsemiş ve hissettiklerini yazmıştır. Özellikle "Sıfat-ı Şehr-i Edirne" başlığı altında Edirne toprağında saklı iki büyük evliya-ı kiramı (Recep Enis Dede ve Hasan Sezai hazretleri) ziyaretini anlatmıştır.

Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da, Edirne'ye bakışını ortaya koyduğu ve "Sıfat-ı şehr-i Edirne" başlığı altındaki kısmında, toplam 18 beyit yer almaktadır. Bu beyitler ve kısa anlam/açıklamaları şu şekildedir:

O şehrin felek-veş iki kutbu var

N'ola rifati olsa gerdûn-medâr

(Edirne şehrinin âdeta gökyüzüne benzeyen iki büyük kutbu vardır ki âdeta yüceliği gezegenler gibi yörüngesinde dönmektedir.)

Birisi Enîs-i dil-i âşıkân

Birisi Sezâyi-i mu'ciz-beyân

(Birisi âşıkların gönlüne taht kuran Enîs (Receb Dede), diğeri sözleri insanı acze düşüren Sezâyî (Hasan Gülşenî'dir.)

Ziyâret edip ibtidâ anları

Sevindim görüp tekyede cânları

(İlk önce onların kabirlerini ziyaret ettim ve tekkelerini şenlendiren dervişleri görünce içim içime sığmadı.)

Cenâb-ı Enîs'in alıp himmetin

İşitdim Sezâyî ile sohbetin

(Enîs Dede'nin himmetini istedim ki onun Hasan Sezâyî-i Gülşenî ile olan sohbetleri pek meşhurdur.)

Cihânın gamından bulup râhatı

Ederlerdi kabr içre cân sohbeti

(Onlar sadece bu dünyada değil öbür âlemde de birbirleri ile kabirde buluşup can muhabbeti ederler.)

Gam-ı âlemi terk edip bizlere

Komuşlar sözü ikisi bir yere

(Onlar bu âlemin gamını, tasasını bize bırakıp sözü bir yere koymuşlar.)

---

[8] Nevâ: 1) Ses, seda, makam, ahenk. 2) Refah. 3) Kuvvet, zenginlik. 4) Nasip. 5) Türk müziğinde bir makam.

6) Bir yerden bir yere nakletmek. 7) Hıfzetmek, korumak. 8) Sohbet **etmek**.

Alıp neşesin âlem-i vahdetin

İçerlerdi câmın dem-i vahdetin

(Onlar, birlik âleminden, Hak katından neşe alıp, birlik şarabının kadehinden içmişlerdir.)

Dedim bana bir câm Allâh için

Derûnumdaki âteşîn âh için

(Onlara) dedim ki; Allah aşkına, içimdeki ateşli âh için bana bir kadeh veriniz, lütfen.)

Dediler bu mey-hânenin bâdesi

Zarardır içilmez susuz sâdesi

(Onlar da cevaben): "Bu meyhânenin şarabı su katılmadan içilmez, sadesi zarar verir." dediler.)

Sirişk olmayınca içilmez o mey

Katılmaz o sahbâya bir başka şey

(Dediler ki) O şaraba gözyaşı katılmadan içilmez ve o şaraba gözyaşından başka bir şey de katılmaz.)

Alıp bu peyâmı hemân ağladım

Bakıp hâlime karalar bağladım

(Bu öğüdü duyunca hemen ağlamaya başladım. Hâlimi görüp karalara büründüm.)

Dedim bir gün olsun zahîrim olun

Dem-i vâ-pesîn dest-gîrim olun.

(Onlara dedim ki: Bir gün bile olsa bana arka çıkıp destek olun; son nefesime değin benim elimden tutun, beni bırakmayın.)

Dediler kim ikrârına kıl sebât

Erenler verir sana âhir necât

(Dediler ki: Öyleyse verdiğin ikrârda dur, asla sözünden dönme. Bekle, Allah dostları seni en sonunda mutlaka kurtuluşa ulaştıracaktır.)

Dedim Hak Te'âlâ muhakkak ede

Kapınızda abd-i muvaffak ede

(Onlara dedim ki: Cenâb-ı Hak, muhakkak beni kapınızda başarıya ulaşmış kul eyleye.)

Aceb zâtlar pîr-i dergehleri

Gedâ sûretinde idi şehleri

(Onların dergâhlarının pirleri, şeyhleri sultan değil fakir görünümünde yani oldukça mütevazı kimselerdir.)

Edip her biri ile aşk u niyâz

Duâ etdiler ol iki ser-firâz

(Onların her birine aşk ve niyazda bulundum, o iki büyük şeyh, bana dua ettiler.)

Kabûl eyledim lutf u himmetlerin

Penâh eyledim bâb-ı devletlerin

(Onların bu lütuf ve mânevî yardımlarını kabul ettim; devletlerinin kapısını kendime sığınak eyledim.)

Ziyâret edip bunları ibtidâ

Selîmiyye'de zuhru etdim edâ

(Onların kabirlerini ziyâreti müteaip Selimiye Câmii'ne gittim ve burada öğle namazını eda ettim.)

2.3.4. Keçecizâde İzzet Molla'nın "Sıfat-ı Câmi-i Selîmiyye" başlığı altında Edirne'ye bakışı

Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-Keşân'da Selimiye Camii'ni anlattığı bölümlerdeki yaklaşımı son derece özeldir. Bu durumu Selimiye'nin yapıldığında bin putun yıkıldığını yazarak ortaya koymuştur.

Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da, Selimiye Camii'ni anlattığı "Sıfat-ı Câmi-i Selîmiyye" başlığı altındaki kısmında toplam 30 beyit yer almaktadır. Bu beyitler ve kısa anlam/açıklamaları şu şekildedir:

Selîmiyye ol câmi-i dil-güşâ

Tamâm eylemiş beldeyi rûşenâ

(Selimiye ki gönül açan bir camidir. Onun parlaklığı beldeyi tamamlamıştır.)

Ne câmi ki cem olsa mecmû-ı hayr

Yanında döner hîçe âsâr-ı gayr

(Ne camidir ki hayırlar toplansa onun yanında diğer eserler hiçe döner –diğer eserin hiçbir değeri olmaz-.)

Nola eylese çerhi dehşet-zede

Yıkılmış yapıldıkda bin bütkede

(Dünyayı şaşırtsa, korkutsa ne olacak? O yapıldığında bin put yıkılmış.)

Şuâ-ı alem sanma pertev-feşân

Ser-i çerhamimârı dikmiş sinân

(Alemin ışınları ışık saçıyor sanma. Feleğin başına -onun- mimarı Sinan dikilmiştir.)

Ne kubbe habâb[9]-ı yem-i mağfiret

[9]Habâb: Su üzerinde olan hava kabarcıkları

Olur çeşm-i mîzân dem[10]-i mağfiret

(Ne kubbe ki mağfiret denizinin kabarcıklarıdır. Mizan (günü) gözüyle bakılırsa mağfiret nefesi olur.)

Ne kubbe zemînde diğer âsumân

Mesâbîh-i rahşânı kevkeb-nişân

(Ne kubbe ki yeryüzünde diğer bir gökyüzüdür. Parlak kandilleri yıldız gibidir.)

Ne ebvâb bâb-ı bihişt-i berîn

İki halkası dîde-i hûr-ı în

(Ne kapılardır ki en yüce cennetin kapısıdır. İki halkası güzel gözlü hurilerin gözüdür.)

Ne mihrâb ebrû-yı ehl-i hüdâ

Fürûzende-i şemi nûr-ı Hudâ

(Ne mihrap ki hidayet ehlinin kaşları, aydınlatan mumu Huda'nın nurudur.)

Ne minber bükülmüş kadinâzdan

Geçince sipihr-i ser-efrâzdan

(Ne minber ki başını yükselten gökyüzünden geçince nazdan boyu bükülmüştür.)

Ne kürsîsi pihr-i sevâbit gibi

Gerek vâizi İbni Sâbit gibi

(Ne kürsü ki gökteki yıldızlar gibi, vaizi İbni Sabit gibi olsa gerektir.)

Ne kürsî o peş-tahta-i âbnûş

Olur vâiz andan cevâhir-fürûş

(Ne kürsü ki o su içen bir sandık, vaiz onda mücevher saçan biri olur.)

Ne mahfil müezzin olursa sezâ

Koyup gülbünün bülbül-i hoş-nevâ

(Ne mahfil ki müezzin uygun olursa gül biten yerin hoş sesli bülbülü olur.)

Ne mahfil o kasr-ı bihişt-i berîn

Akar idi tahtında mâ-i maîn

(Ne mahfil ki o yüce cennet kasrıdır. Onun altında saf akar su akardı.)

Gelir hâtıra revzeninden tamâm

[10] Dem: دم (Ar.) kan (Fa.) 1) soluk, nefes 2) içki 3) an, vakit, zaman دمع : (Ar.) gözyaşı, gözyaşı dökme

Aleyhi's-salât üzre elfü's-selâm

(Penceresinden hatıra Hz. Muhammet gelir ve ona binlerce selam edilir.)

Alaldan beri bülbül-i dîn nefes

Yapılmış degil öyle zîbâ kafes

(Din bülbülü nefes aldığından beri öyle süslü kafes yapılmış değildir.)

Minârât-ı çârı mezâhib gibi

Tarîk-i hüdâda merâtib gibi

(Dört minaresi –dört- mezhep gibidir, Allah yolunda mertebeler gibidir.)

Birinin yolu şerfesi gibi üç

Gelir gerçi bennâ-yı akla bu güç

(Birinin yolu, şerefesi gibi üçtür. Gerçi akıl mimarına bu güç gelir.)

Turuk olsa da sûretâzâide

Çıkar her biri matlab-ı vâhide

(Yollar görünüşte çok olsa da her biri tek bir maksada çıkar.)

Hezâran da olsa reh-i ictihâd

Hudâ'dır Hudâ'dır Hudâ'dır murâd

(Binlerce ictihad yolu olsa da murat Allah'tır, Allah'tır, Allah'tır.)

Düşünsen bu remzi eder bî-gümân

İmâmeyn[11] ile İbniSâbit[12]beyân

(Şüphesiz bu işareti düşünsen imameyn ile İbni Sabit açık –bir şekilde görülmektedir-.)

O firdevsi yapmış Selîm-i halîm

Ola ana cennetdekasr-ı azîm

(Selim-i halîm–II. Selim- o cenneti yapmış. Ona cennette büyük kasır –nasip- olsun.)

Olup vâkıf-ı müjde-i "men benâ[13]"

Cinân içre ol tâkı kılmış binâ

[11] İmameyn: İki imam. Bazen İmam-ı Azam ve İmam-ı Şafi, çok defa İmam-ı Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed için kullanılır.

[12] İbn-i Sâbit, Hz. Muhammet'in şairidir. Şiirleriyle İslam'ı savunmuş, müşriklerin hicivlerine karşı Hz. Muhammet'i savunmuştur.

[13] بيتاًلهاللهُبنىللهمسجداًبنىمن **في**الجنّة : "Kim Allah için bir mescit inşa ederse Allah ona cennette köşk bina eder." Hadis-i Şerif (Buhârî , 2009:Hadis No:450).

(Cennetler içinde o kubbeyi bina etmiş ve "Men bena" müjdesine vâkıf olmuş.)

Görülmüş degilzîr-i nüh-kubbede
Arar mislini pîr-i nüh-kubbe de
(Dokuz kubbenin altı da görülmüş değildir. Dokuz kubbenin piri de benzerini arar.)

Anın olsa vasfında sanman yeter
Ser-â-pâ bu manzûme-i muhtasar
(Bu kısaltılmış manzumeyle baştan ayağı onun vasfının yeterli olacağını sanmam.)

Tolaşdı zebâna sözüm halkaveş
Kapısında kaldı gözüm halkaveş
(Halka gibi sözüm dillerde dolaştı. Gözüm halka gibi onun kapısında kaldı.)

Temâşâsını terk emr-i muhâl
Ne mümkin ki gelsin nigâha kelâl
(Onu gezip görmeyi bırakmak boş bir emirdir. Bakmaktan yorulmak ne mümkün ki!)

Düşürdüm dili dûzeh-i fürkate
Vedâ eylemiş yog iken cennete
(Gönlü ayrılık cehennemine düşürdüm. O yoksa cennete –bile- veda etmiş.)

Düşüp sûka dîvâneveş serserî
Temâşâ ederdim gezip her yeri
(Çarşıya serseri divane gibi düşüp gezerek her yeri temaşa ederdim.)

Bedestân[14] gibiymiş o şehr-i cesîm
Derûnunda var niçesûk-ı azîm
(O büyük şehir bedesten gibiymiş. Derininde nice büyük çarşılar var.)

O şehrin niçecây-ı mamûru var
Ez-ân-cümle bir sûk-ı meşhûrı var
(O şehrin nice mamur yerleri var. Özellikle de meşhur bir çarşısı var.)

2.3.5. Keçecizâde İzzet Molla'nın "Sıfat-ı Çâr-sûy-ı Alî Paşa" başlığı altında Edirne'ye bakışı

[14]Bedestân: Değerli eşya ve mücevherlerin alınıp satıldığı çarşı.

Osmanlı şehri, bir ulu cami etrafında şekillenen çarşı, medrese, han hamam şeklindedir. Bu nedenle Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da Edirne'nin kapalı çarşısını anlatması bir anlamda şehri tamamlaması olarak kabul edilebilir. Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, Edirne Kapalı çarşısını anlatırken dönemin ekonomk durumu hakkında, istihdam durumu hakkında da bilgiler vermiştir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da, Edirne Kapalı Çarşısı'nı anlattığı "Sıfat-ı Çâr-sû-yı Alî Paşa" başlığı altındaki kısmında toplam 30 beyit yer almaktadır. Bu beyitler ve kısa anlam/açıklamaları şu şekildedir:

Alî-nâm paşa binâ eylemiş

Kıbâbın felek-itilâ eylemiş

(Ali-nâm Paşa bina etmiş. Kubbelerini felek gibi yükseltmiş.)

Olur iki gerdûne geçse revân

Biri olsa gerdûne-i âsmân

(Biri göğün arabası olsa iki araba geçse revan olur..)

Ser-â-pâ dükân-ı cevâhir-fürûş

Güher tabım âsâ ederdi hurûş

(Baştan ayağa mücevher satan dükkân –var- ki (bu dükkânların böyle mücevherle dolu hali) benim cevher yaradılışımın doşup taşmasına benzerdi.

Cinân görse dükkân-ı attârını

Ferâmûş eder bûy-ı gülzârını

(Cennetler attar dükkânını görse gül bahçesinin kokusunu unutur.)

Açılmış be-her gûş ede tengteng

Gülistân gibi kâle-i sürh-reng

(Gül bahçesi gibi kırmızı renk kumaşlar her köşede küçük küçük açılmış.)

Tuhefcilerin öyle kim zîneti

Sanırsın ki İngiltere devleti

(Hediye dükkânlarının öyle süsü var ki İngiltere Devleti sanırsın.)

Mücellidleri bir kitâb etse zeyn

Ederler mehi şemse[15]-i deffeteyn[16]

(Ciltçileri bir kitabı süslese ayı deffeteyn süsü yaparlar.)

[15] Şemse: 1) Güneş şeklinde yapılan işleme resim 2) Yazma kitapların başına yapılan süs, cildin orta kısmında bulunan beyzî süsleme.

[16]Deffeteyn: Bir kitap kabı gibi ortasından menteşeli ve açılır kapanır iki kanat şeklinde çift sahifelere verilen ad.

Müzehhibleri etse tahrîr-i şeb
Kevâkib için mihri eyler zeheb
(Tezhipçileri geceyi tahrir etse yıldızlar için güneşi altın eyler.)

Musavvirleri etse tasvîr-i rûz
Eder mihr ile mehber-â-berbürûz
(Ressamları gündüz tasviri yapsa güneş ile ay beraber ortaya çıkar.)

İçinde var envâ-ı ehl-i hıref
Bedestân gibi bir degil her taraf
(İçinde çeşitli meslek erbabı var. Bedesten gibi her taraf bir değil.)

Bulursun ne kim arasan bî-bahâ
Bulunmaz fakat dil-berinde vefâ
(Ne arasan paha biçilemeyecek kadar kıymetlisini bulursun. Fakat dilberinde vefa bulunmaz.)

Kimi müslümân kimi kâfir-beçe
Oturmuşdu bir niçe tâcir-beçe
(Kimi Müslüman kimi kafir yavrusu(çocuğu). Birçok tüccar yavrusu (çocuğu) oturmuştu.)

Alıp hîçe âşıkların cânını
Satarlardı kırmız[17]diyü kanını
(Âşıkların canını hiçe alıp kırmız diye kanını satarlardı.)

Gelip cûşa şerbet-fürûşân-ı sûk
Kapağı atardı hasedden laûk
(Çarşıda şerbet satanlar coşarak hasetten macun kapağı (?) atardı.)

İkindiye dek anda ârâm edip
Safâ-yı derûn ile ahşam edip
(İkindiye kadar onda eğlenip derin sefayla akşam edip)

Edip asrı Üçşerfeli'de edâ
Varıp Eskicâmi'de etdim duâ

[17] Kırmız: Kırmız böceğinden çıkarılan parlak ve al boya.

(İkindiyi Üç Şerefeli'de eda edip Eski Cami'ye vardım ve orada dua ettim.)

Görüldü dahi niçeâlî eser
Sitanbul'dan belki efzûnter
(Belki İstanbul'dan daha fazla nice yüce eser –Edirne'de- görüldü.)

Gönül uysa ger nefsin ibrâmına
Soyunmuşdu Oglanlı Hammâmı'na
(Gönül eğer nefsin zorlamasına uysaydı Oğlanlı Hamamı'na soyunmuştu.)

Yayan seyr olunmuşdu her cânibi
Görenler sanırdı ayak nâibi
(Her yanı yayan gezilmişti. Görenler ayak nöbeti sanırdı.)

O rütbe zukaklarda oldum devân
Mahallâtda sandılar pâsbân
(O rütbe (nöbetçi gibi) sokaklarda hızlıca yürüdüm. Mahallelerde gece bekçisi sandılar.)

Vücûh-ı vilâyet ziyâfet edip
Bu ednâya alâsı hürmet edip
(Vilayetin ileri gelenlerine misafir olup, bu aşağı insana fazlasıyla hürmet edip)

Husûsâ Reşâd-ı hüner-perverân
Anın ile fahr eylesin hˇâcegân
(Özellikle hünerleri koruyan Reşat, onunla hocalar övünsün.)

Beni bir gece mîhmân eyledi
Riâyet edip şâdmân eyledi
(Beni bir gece misafir etti. Riayet edip beni mutlu etti.)

Yine avdet etdim sarâya o şeb
Anın hintovuyla[18] gelip bî-taab
(Onun faytonuyla yorulmadan gelip yine o gece saraya döndüm.)

Seher vakti bostâncıbaşı[19] ağa

[18]Hintov: Macarca bir sözcüktür. Kapalı seyahat arabası, fayton anlamına gelir.
[19]Bostancıbaşı: Osmanlı sarayında güvenlik amiridir.

Tulû etdi mânend-i mihr-i safâ

(Seher vakti bostancıbaşı ağa safa güneşi gibi doğdu.)

Sarây oldı müstevdiîn ile pür

Tuyulmuş meğer oldugum pey-sipür

(Saray emanet bırakılanla dolu oldu. Meğer ayakta olduğum (?) duyulmuş.)

Tedârik olunmuş münâsib devâb

Uşaklar o dem oldular râh-yâb

(Uygun yük ve binek hayvanları tedarik edilmiş. Uşaklar o an yolunu bulabildiler.)

Bulunmaz iken bende her bâresb

Hudâ verdi gerdûne-i çâr-esb

(Bende yük beygiri bulunmaz iken Allah dört beygirli arabaverdi.)

Müsellim[20]beg etdi vedâı tamâm

O Paşakapısı'na etdi hırâm

(Müsellim Bey, son vedayı etti. O, Paşakapısı'na salınarak gitti.)

Teveccüh edip ben de İstanbul'a

Hayâl-i vatan ile düşdüm yola

(Ben de İstanbul'a yönelip vatan hayaliyle yola düştüm.)

SONUÇ

İnsan ve mekân bağlamında, Edirne'nin tarihine şair gözüyle genel bir bakış adlı bu çalışmada, hem şair hem de bir devlet adamı olan Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân adlı eserindeki bakışı ve yaklaşımıyla Edirne ele alınmıştır. Daha önceki ömrünü İstanbul'da geçirmiş olan Keçecizâde İzzet Molla'nın Edirne'ye bakışı son derece önemlidir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân adlı eseri, yazdığı konular ve uslûp olarak dönemindekilerden farklıdır. Bu farklılığın özünü, Keçecizâde İzzet Molla'nın olayların içine "ben" olgusunu koyması oluşturmaktadır.

Keçecizâde İzzet Molla'nın bu sürgünde yazdıkları içinde Edirne merkezine ait olanlar oldukça kısadır. Ancak Keçecizâde İzzet Molla, bu kısalık içinde dahi çarpıcı bilgiler vermiştir. Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da Edirne'yle ilgili olarak ayrıntılı tasvirler yapmıştır. Edirne'yi anlattığı bölümlerde, Edirne'nin manevi önderlerini de ihmal etmemiştir. Bu konuda ayrı bir inceliğe sahip olan şair, şehre ilk geldiğinde önce bu manevi önderleri ziyaret etmiştir. Kaldı ki Keşan'dan hareketinden önce de son ziyaretgâhı Zâti Süleyman Efendi'nin türbesi olmuştur.

Keçecizâde İzzet Molla, Mihnet-keşân'da, sürgünü gelirken ve dönerken uğradığı yerleşim birimleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Onun verdiği bilgiler edebiyat metninden öte, sosyal politika, tarih ve kültür bakımından çok istisnaîdir. Özellikle Keşan kasabası ile ilgili bilgileri, Osmanlı taşra yaşantısının anlaşılması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Edirne ile ilgili olanlar da bir dönemin sosyo-ekonomisi bakımından son derece orijinal bilgilere sahiptir.

[20] Müsellim: Mülkiye kaymakamlarına ve nahiye müdürlerine verilen unvan.

Dönemine göre ileri görüşlülüğü ve edebiyatta farklı olanları deneme konusunda oldukça cesaretli olan Keçecizâde İzzet Molla'nın, Keşan sürgününün bitiminde Edirne'ye gelmesi ve bu seyahatte yaşadıklarını yazması Edirne için ayrı bir şanstır. Burada bir tarih kitabı yazmak maksadı gütmeyen Keçecizâde İzzet Molla'nın Edirne'ye bakışı, ziyaret esnasında hissettikleri ve yaşadıkları baştan sona ayrı bir heyecandır. Buradaki ince nokta, Keçecizâde İzzet Molla'nın döneminden farklı bir dil ve uslûpla, bu ziyarette yaşadıklarını yazmasıdır. İnsan ve mekân bağlamında ele alındığında, Keçecizâde İzzet Molla'nın bir evliya türbesinden hareket ederek doğrudan bir evliyaya türbesine gitmesi, dönemin incelikleri bakımından önem arz etmektedir. Bu önem, Keçecizâde İzzet Molla'nın ziyaret ettiği manevi büyükleri farklı vasıflandırmasıyla da ayrı özellik ortaya koymaktadır.

Keçeçecizâde İzzet Molla'nın, Mihnet-keşân'da yer alan, sürgün sonrası İstanbul'a dönmeden Edirne'ye yaptığı bu ziyarete istinaden yazdığı kısımlar, sosyal politikanın çevre ve insan, mekân ve insan bağlamında son derece önemlidir. Özellikle, Keçecizâde İzzet Molla gibi mühim bir şahsiyetin çevre-insan, mekân-insan bağlamında yaklaşımlarının farklı ve çarpıcı olduğu söylenebilir. Aslında bu durum, Mihnet-keşân'ın tamamı için de söylenebilir. Bu yönüyle ele alındığında, Keçecizâde İzzet Molla'nın bu eseriyle, dönemin sosyal politikanın çevre ve mekân boyutunu ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Dönem itibarıyla, Osmanlı devletinde, sosyal politikaya dair, toprak, kadılık, vakıf ve esnaf teşkilatı yanında böyle bir yazılı kaynağın olması, sosyal politikanın insan merkezli çevre ve mekân anlayışına ışık tutmaktadır.

Bu çalışmada, sosyal politikanın temel konusu olan insan varlığının, çevre ve mekân bağlamında ele alınmış ve incelenmiştir. Bu bakımdan, Osmanlı devletinin çok fazla yazılı kaynağı olmasa da sosyal politikanın insan ve çevreye, insan ve mekâna verdiği önem ve kattığı değer açık bir şekilde görülmektedir.

EK:1 Keçeci-zâde İzzet Mollâ'nın Mihnet-keşân Adlı Eserinin Orijinal Nüshasının BMM Kütüphanesi Kaydı Sayfası

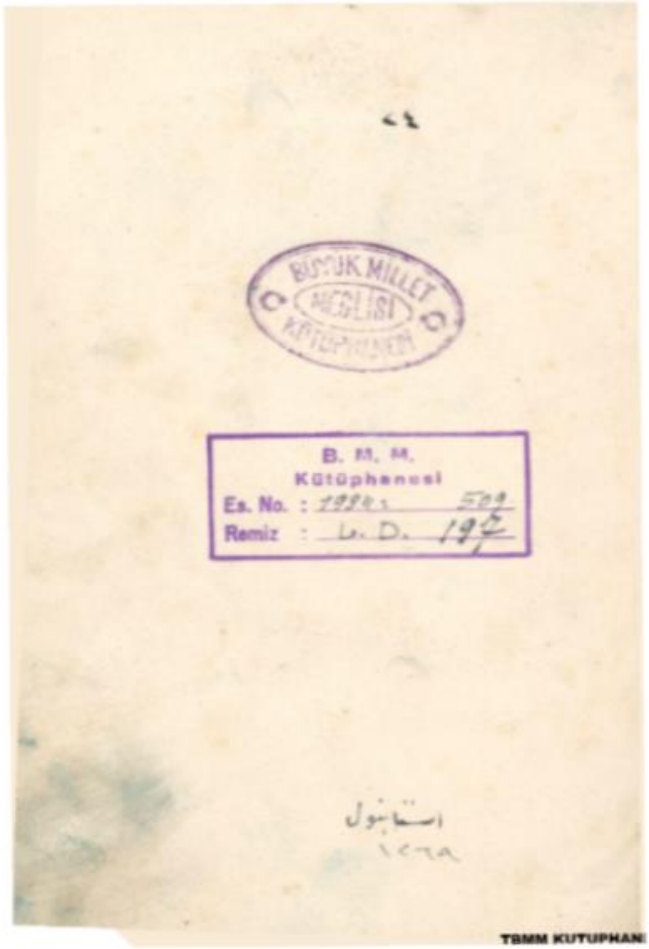

EK: 2 Keçeci-zâde İzzet Mollâ'nın Mihnet-Keşân adlı eserinin orijinal nüshalarından sayfalar
"Sıfat-ı Şehr-i Edirne" kısmı (Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1269, İstanbul)

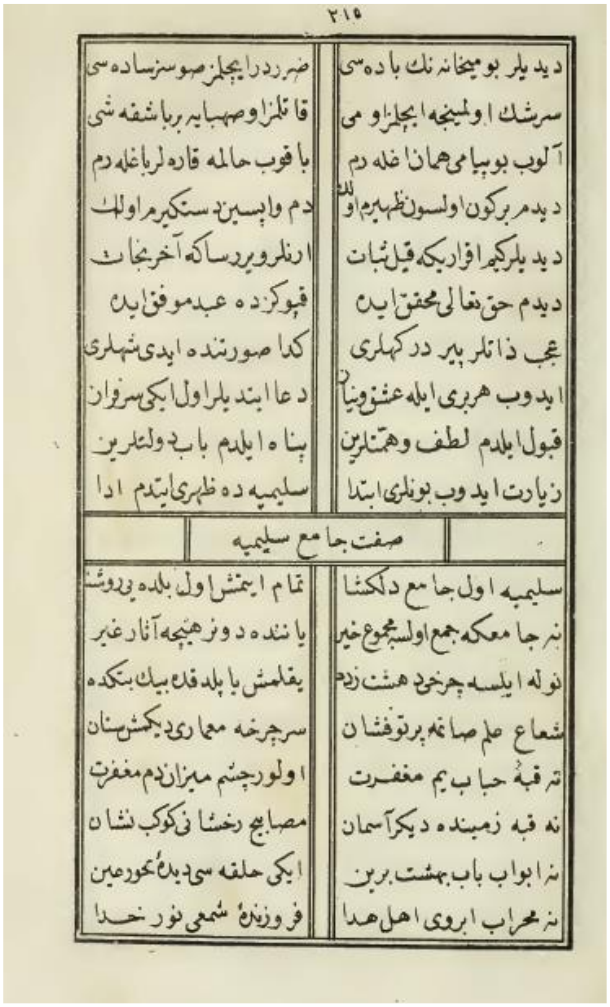

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş., (1984): Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Birlik Yayınları, Ankara.

Buhari, M.İ. (2009): Sahih-i Buhari ve Tercemesi (Çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Bülbül, İ., (1989): Keçecizâde İzzet Molla, Kültür Bakanlığı Yayınları:1048, Ankara

Ceylan, Ö. ve Yılmaz, O., (2007): Keçecizâde İzzet Molla. Mihnet-Keşan Bir Sürgün Şaheseri Mihnet-Keşan, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul.

Gibb, E.J. W., (1999): Osmanlı Şiir Tarihi III-V (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, (1969): Son Asrın Türk Şairleri, C:4., MEB Basımevi, İstanbul.

Keçecizâde İzzet Mollâ (1269): Mihnet-Keşân, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul.

Korkmaz, R., (2000): "Keçecizâde İzzet Molla (Hayatı-Sanatı-Edebî Kişiliği), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi "Fırat Universty Journal Of Social Science" Cilt: 10 Sayı :1, Elazığ

Köprülü M.F., (1934): Eski Şairlerimiz- Divan Edebiyatı Antolojisi, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul.

Kocatürk, V.M., (1964): Büyük Türk Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi), Edebiyat Yay., Ankara.

Muallim Naci, (2000): Osmanlı Şairleri (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara.

Özyıldırım, A.E., (2002): Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan'ı ve Tahlili, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Özyıldırım, A.E., (Tarihsiz): Keçecizâde İzzet Molla Mihnet-Keşan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Elektronik Kitap, Ankara (www.kulturturizm.gov.tr), Erişim tarihi: 10.08.2018

Tanpınar, A. H., (1988): 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Şahin, E.S., (2005): Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE., Ankara.

Şemseddin Sami (1311): Kamusü'l- Âlâm. C:4, Mihran Matbaası, İstanbul.

Yılmaz, G.A., (2015): "Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Mihnet-i Keşân'ında Mekân Ve Psikoloji İlişkisi", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/16 Fall.

Yenilikçi Özelliklerin Toplam Kalite Yönetimine Etkisi

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER[1] **Bilim Uzmanı Funda SELVİ[2]**

[1]Trakya Üniversitesi Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, fundaselvi91@gmail.com

Özet: Değişen ve küreselleşen dünyada yenilikçi hareketler rekabet ortamında işletmeler açısından büyük öneme sahiptir. İşletmelerin rekabet avantajı elde etmek için yenilik uygulamalarını toplam kalite yönetimi çalışmalarıyla eş zamanlı gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Çalışmaların eş zamanlı gerçekleşmesiyle işletmeler, hem yenilik hareketlerini sürekli iyileştirme algısıyla geliştirme hem de başarı durumlarını korumak için yeniliğin destekleyici gücünden yararlanma imkânı bulmaktadır.

Günümüzde tüm kurumlarda kaliteli mal veya hizmet sunumu "Toplam Kalite Yönetimi" adı verilen disiplinle yeni bir anlam kazanmıştır. İşletmecilik anlayışının yanında kamusal alanda da kütüphane, arşiv, bilgi-belge merkezleri birer hizmet alanı oluşturmaktadır. Söz konusu merkezlerdeki hizmet akışını ve kalitesini hizmeti sunan çalışanların bilgi, beceri ve performansları önemli ölçüde etkilemektedir. Bu doğrultuda hem özel hem de kamusal alanda mal ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, kaynak israfının engellenmesi, verimliliğin artması, süreç içindeki işlem sayısının azalması, işçi ve işveren ilişkilerinin düzeltilmesi gibi çeşitli amaçlar oluşmaktadır. Söz konusu amaçların gerçekleştirilebilmesi için bir çerçeve sunan toplam kalite yönetimi ile kurumlar, hizmetlerinde hem kalite üstünlüğü hem de maliyet üstünlüğü elde edebilmektedir. Yeni yöntemlerin ve teknolojik yeniliklerin takip edilmesiyle toplam kalite yönetiminin temel taşlarından biri olan sürekli iyileştirme kavramı kurum kültürü haline gelmektedir. Böylece hizmet farklılıklarına rağmen işin tamamlanma sürecine katkı sağlayan tüm çalışanlar, toplam kalite yönetiminin bir parçasını ve hedefini oluşturmaktadır.

İçinde birçok disiplini barındıran yenilikçi çalışmalara sosyal politika da dahil olmuştur. Bu bakımdan sosyal politikanın yenilikçi çalışmalarla birlikte toplam kalite yönetimi üzerinde geniş bir etkisi söz konusudur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yenilik kavramı rekabet üstünlüğüne etkisi çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde kalite kavramı açıklanmış, toplam kalite yönetiminin tanımı ve önemi belirtilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise yenilikçi çalışmaların toplam kalite yönetiminin gelişiminde itici güç oluşturmasıyla gerçekleşen etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçilik, Kalite, Toplam Kalite Yönetimi

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeye bağlı olarak kurumlar süreklilik olgusuyla şekillenen rekabet ortamında amaçlarını gerçekleştirmeye odaklanmaktadır. Bu noktada yenilik kavramı, kurumlar için rekabet avantajı sağlama aşamasında değerlendirilmesi gereken önemli unsurlardan biridir. Küresel alandaki piyasa hareketleri kurumların rekabet şartlarında belirleyici faktörü oluşturan yenilik çabalarıyla şekillenmektedir. Bu nedenle kurumlar yeniliklerin takipçisi ya da yeniliğin geliştiricisi konumunda olmak durumundadır.

Kalite ve verimlilik ilkelerini hedef alan yönetim şekilleri ilk olarak özel sektörde uygulama alanı bulmuştur. Zaman içinde tüm kurumlarca önem verilen bir yapıya kavuşmuştur. Bu doğrultuda hem özel hem de kamusal alanda mal ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, kaynak israfının engellenmesi, verimliliğin artması, süreç içindeki işlem sayısının azalması, işçi ve işveren ilişkilerinin düzenlenmesi gibi çeşitli amaçlar oluşmuştur. Yenilikçi özelliklerin teşvik edici gücüyle Toplam Kalite Yönetimi (TKY), tüm sektörlerde uygulama alanı bulmuştur. Kurumsal anlamdaki hizmet farklılıklarına rağmen işin tamamlanma sürecine katkı sağlayan tüm çalışanlar kalite uygulamalarının bir parçasını ve hedefini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kalitedeki aksaklıklar organizasyon içindeki ast ve üst görevlerde bulunan tüm çalışanların sorumlu olduğu bir gerçeklik olarak görülmektedir. Kaliteyi yalnızca ürünle değerlendirmek yetersizdir. Kalite organizasyonun tamamını ilgilendirdiği için farklı bölümlerdeki tüm çalışanların sorumluluğu paylaşmaları bir zorunluluktur. Böylece tüm çalışanlarca benimsenip kurum kültürü haline gelmiş olan toplam kalite yönetimi algısıyla ve yenilikçi gelişmelerle başarıda süreklilik sağlanacaktır.

Bu çalışmada, yenilikçi özelliklerin toplam kalite yönetimine etkisi ve her iki kavramın birbirini bir döngü çerçevesinde etkilediğinin daha net anlaşılabilmesi için öncelikle yenilik ve yenilikçilik kavramları rekabet avantajlı ve girişimcilik olguları ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Sonrasında kalite kavramı yönetim ve toplam kalite yönetimi uygulamaları kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise yenilikçi çalışmalar ile desteklenen toplam kalite yönetiminin özel sektörde ve sosyal politika kapsamında yer alan sosyal hizmet kurumlarında uygulanma potansiyeli incelenmiştir.

1.YENİLİK VE YENİLİKÇİLİK

Yenilik değişimle ilgili bir kavramdır ve gözlemci tarafından ürünle ilişkili niteliği yansıtır. Bu doğrultuda yenilik; ürün nitelikleri ve gözlemci nitelikleri gibi iki temelden meydana gelmektedir. Yenilik dış gözlemcinin tecrübelerine bağlı olarak ürüne verilen düzeyi açıklamaktadır. Her gözlemci için yenilik düzeyi farklılık gösterebilmektedir (Kılıç, 2016: 47).

Bireylerin yenilikçilik seviyesi yükseldikçe daha fazla benimseme ve yeni ürünler meydana getirme yönünde gelişim yaşanmaktadır. Yenilikçi faaliyetlerin kapsam alanını; yeni ürünler, yeni hizmetler, yeni üretim yöntemleri, yeni pazar açılımları, yeni tedarik kaynakları ve yeni organizasyon yolları oluşturmaktadır (Kılıç, 2016: 52).

İşletmelerin yenilikçi olma yönünde harekete geçmelerini sağlayan faktörler şöyle sıralanabilir:

- Uzun dönemli finansal başarı inovasyonla şekillenmektedir. Yeni fikir ve faaliyetlerle ilgili olarak kar artışı sağlanmaktadır.
- Müşteriler çoğunlukla inovasyon önem vermektedir. Müşteriler gün geçtikçe yenilikçi ürün ve hizmet konusunda daha seçici davranmaktadır.
- Yaratıcı fikirlerin ve bu fikirlerin inovasyona dönüşmesinin en önemli kaynağını yeni teknolojiler oluşturmaktadır.
- Rakiplerin taklitçi uygulamalarıyla müşteriye ulaşan bir inovasyon, ürün, hizmet ya da süreç kısa zamanda bütün mevcut ve olası rakiplerce de uygulanabilmektedir.
- İşletmelerin iş yapış sisteminde değişikliğe sebep olan internet ve e-ticaret uygulamaları, müşterilerin alışveriş yapma düzeninde ve satın aldıkları ürünlerde de değişiklik meydana getirmiştir. Online reklamlar ile işletmeler tüketicilerin kararlarına etki edecekleri reklamları doğru zamanda iletebilmektedir.
- Networkler artmaktadır ve yeni dijital iletişim ağları sayesinde küçük ölçekli işletmeler de büyük ölçekli işletmelerde var olan ölçek ekonomileri ve kaynağa ulaşma gibi çeşitli avantajlar elde edebileceklerdir (Kılıç, 2016: 53).

Yenilikçi olma yönünde geliştirilen yeni program, sistem, araç, ürün, hizmet, davranış veya fikir; organizasyona uyumlu hale getirilmelidir. Organizasyonel yenilik kavramıyla enformasyon yöntemlerinin kullanımı arttıkça organizasyonda değişim yaşanmaktadır. Yaşanan değişimle iç ve dış çevre ile adaptasyon sağlanmış olacaktır. Bu noktada yenilik, yaşanan organizasyonel sorunlara karşı çözüm avantajı sağlayacaktır. Yönetimin denetimi altında olan yenilik yaklaşımı organizasyonların performansına katkıda bulunacaktır (Özer ve Akça, 2007: 55).

1.1.Yenilik ve Rekabet Avantajı

Rekabet gücü tanımı itibariyle, pazarda üstün konuma gelme, müşteri ihtiyaç ve isteklerini karşılama konusunda rakiplerine göre daha iyi olma, daha düşük maliyetlerle iş sürecini tamamlama ve daha fazla finansal başarıya ulaşma anlamına gelmektedir (Aslan ve Özata, 2007: 17). Bu doğrultuda yeniliğin gücünden ilham alan organizasyonların başarılarının sürekliliğini sağlamak, yenilik düşüncesinin geliştirilmesine ve teşvik edilmesine bağlıdır (Güleş ve Bülbül, 2004: 118). Yenilik düşüncesinin geliştirilmesi için yeniliğin gücünün rekabete, insanlara, müşteriye ve işletmeye olan katkılarının bütünsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Şekil 1. Yeniliğin Gücü

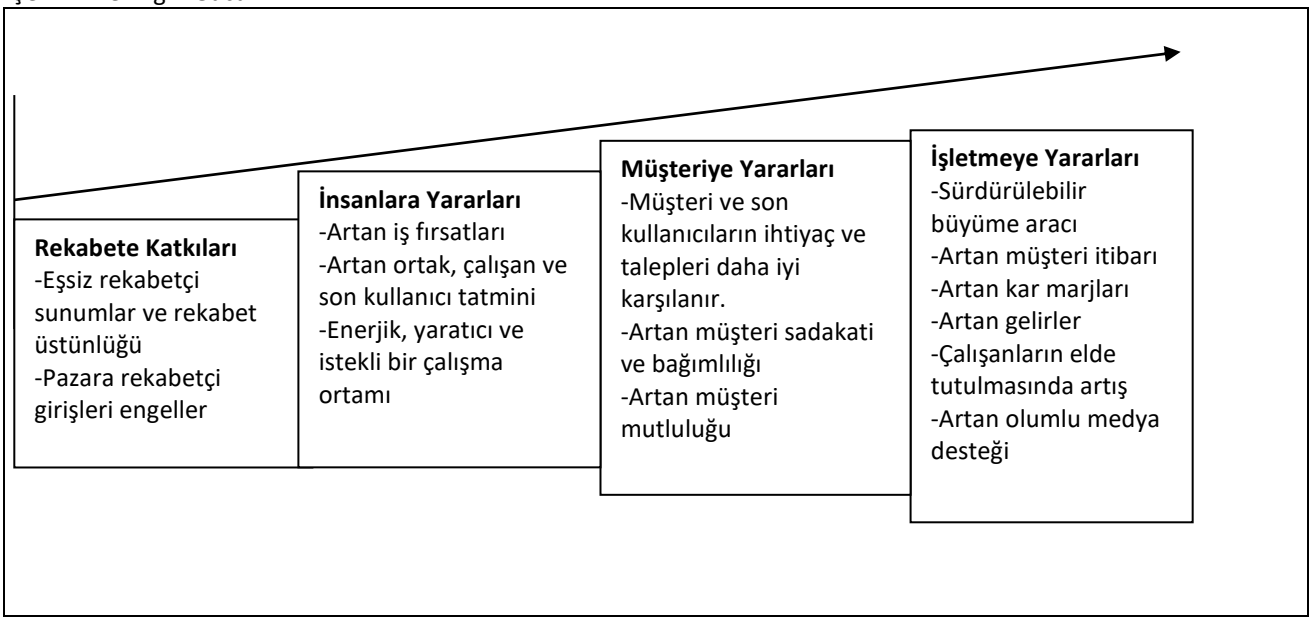

Kaynak: Güleş ve Bülbül, 2004: 118

Şekil 1.'e göre, işletmeler açısından yenilik hareketlerine gereken değerin verilmesi, rekabet avantajı sağlamaktadır. Bu doğrultuda yenilik çalışmaları, ülke ekonomisinin güçlenmesi ve refah artışının sağlanması için de temel faktörler arasında yer almaktadır.

Uygulamadaki örneklere bakıldığında yenilik çalışmalarının risk barındıran bir süreç içerdiği ve başarılı yenilik çalışmalarının beklenenden daha düşük oranda olduğu ortaya konmaktadır. Çoğu işletmenin yenilik hareketlerinde başarısız olması ya da devamlılık gösteren bir başarı sağlayamamasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

-Yenilik çalışması için gerekli kaynaklara sahip olunmaması,

-Yeniliğin organizasyondaki birkaç kişinin kabiliyetlerine bağlı olarak geçekleştirilmiş olması,

-Yeniliğin bir sistematik düzen yerine tesadüfi gelişmelerle ortaya çıkmış olması (Güleş ve Bülbül, 2004: 118).

Bu noktada yenilikçiliğin kurum kültürü haline gelmesi için gösterilen çabalar, başarılı yenilikçilik hareketlerinde devamlılığı oluşturacak bir adım olabilir.

Yenilikçiliğin kurum kültürü olabilmesi, organizasyonun bütününü kapsayan stratejilerin bu kültürün gereği olan niteliklere göre tekrardan düzenlenmesini gerektirmektedir (Altuntuğ, 2008: 367). Yenilikçiliğin kurum kültürü olarak sürekliliği, yenilikçiliğin organizasyonel anlayışa yansımasıyla oluşturulan rekabet stratejisi ile yenilikçi hareketlerin gelişimine bağlıdır (Altuntuğ, 2008: 369).

1.2. Girişimcilik ve Yenilik Kültürü

Girişimcilik ve yenilik birbirinden ayrı düşünülemeyen iki kavramdır. Yenilik kavramının bir kültür olarak kabul edilmesinde girişimcilik kavramıyla ilişkili olması önem taşımaktadır. Girişimcilerin bir iş programı ile oluşturdukları iş fikrini yeni ürün veya hizmeti uygulamaya koymak için geliştirmesi söz konusu işin kültürel bir boyut olduğunu ortaya koymaktadır (Soyşekerci, 2014: 239).

Karışık çevresel koşullar karşısında girişimcilik ve yenilikçilik, işletmelerin güç kaynağını oluşturmaktadır. Girişimcilik ve yenilikçilik kavramları arasındaki güçlü bağlılığa rağmen, iki kavram arasında farklılıklar da bulunmaktadır. Girişimcilik; yeni piyasa veya güncel piyasaya yeni ya da mevcut bir ürün veya hizmet ile girişi tanımlarken yenilikçilik; yeni fikirler, ürünler veya süreçler oluşturarak onları ticarileştirme amacını taşımaktadır. Yenilikçilik kavramı, mevcut ve işleyişi devam eden pazara yeni ürün veya hizmet sağlamayı amaçlamaktadır. Fakat bazı yenilikler, kendisine yeni pazar sağlaması açısından girişimcilik kaynağı oluşturabilir. Bu doğrultuda ele alınacak iki kavram; yenilikçiliğe dayalı girişimcilik ve fırsat girişimciliğidir (Aksay, 2011: 21).

Yaratıcı girişimcilik olarak da adlandırılan Yenilikçiliğe bağlı girişimcilik, bir fikir veya buluşun pazara sunulması ya da var olan bir mal veya hizmetin tasarım, fiyat ve kalite bakımından geliştirilerek pazara sunulması şeklinde açıklanır. Kârlı olan alanlara yönelmek ve yatırım yapmak, olabilecek fırsatların öngörülmesi ise fırsat girişimciliğini açıklamaktadır. Bu hususta yaratıcı girişimcilik yenilik olmazsa sonuçlanamayacaktır. Bu sebeple yenilikçilik, yaratıcı girişimciliğin gerçekleşmesinde esas unsurdur. Fırsat girişimciliğinin yenilikçilik ile ilişkisinin yaratıcı (yenilikçi) girişimciliğe göre daha az olduğu söylenebilir (Aksay, 2011: 22).

Girişimci ve yenilikçi çalışmaların başarısını etkileyen en önemli organizasyonel faktörlerin başında, kişilere ve gruplara iş sürecinde hareket özgürlüğü sağlanması, departmanlar arası iletişimin kuvvetlendirilmesi gelmektedir. Bu gerçekleştiğinde organizasyon içinde gelişen esnek yapı doğrudan iletişim ve çalışanlar arası saygıyı arttıracaktır (Kızıloğlu ve İbrahimoğlu, 2013: 115).

2. KALİTE KAVRAMI

Günümüzde Kalite kavramı, gelişen teknolojik ve toplumsal algılarla, farklı tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Kalite; tüketicinin memnuniyetini sağlayıcı özellikler barındıran faktörlerin üstünlük veya mükemmellik derecesinin yansımasıdır. Bir diğer kalite tanımı ise üretici ve tüketici bakımından memnuniyeti, beğeniyi oluşturacak özellikleri ve fiyat üstünlüğünü sağlayan bir niteliktir (Topal, 2000: 3).

Kalite; ürün veya hizmetin sahip olduğu özelliklere ek olarak, ürün veya hizmetin üretiminden tüketimine kadar olan süreçte de etkisini koruyan ve her aşamayı kapsayan bir değerdir. Ürün ve hizmet kalitesini belirleyen özellikler şu şeklide sıralanabilir:

-Görüntü: Organizasyonda yer alan fiziki araç ve gereçlerin, personelin, iletişim araçlarının görüntü açısından konumu.

-Güvenilirlik: Organizasyonun hizmeti zamanında ve güvenilir şekilde gerçekleştirme durumu.

-Cevap Verme: Organizasyonun, müşterilerinin isteklerine göre şekillenen, uygun hizmet üretebilme durumu.

-Yeterlilik: Hizmetlerin yerine getirilmesinde kaliteli personel istihdam edebilme durumu.

-Nezaket: Personelin müşterilere kibar ve saygılı olup olmaması durumu.

-Kredibilite: Organizasyonda çalışan personelin dürüstlüğü ve kredibilitesi durumu.

-Güvenlik: Organizasyonda gerçekleştirilen ürün veya hizmetlerde risk ve şüpheye yer olmaması ve güvenin tam olması durumu.

-Ulaşabilme: Hizmete ve personele rahatça ulaşabilme durumu.

-İletişim: Müşterilerle etkili ve anlaşılır bir şekilde konuşma ve onları dinleme durumu.

-Müşteriyi anlama: Müşteri ve ihtiyaçlarını tanımaya çalışma durumu (Kaya, 2003: 59-60).

Zaman içerisinde yaşanan değişim ve dönüşümle kalitenin sektörel anlamda iç dinamiklerinde, tarihi sürecinde ve farklı sektörler arası iletişimde kalite kavramının ne olduğu konusunda değişiklik yaşanmaktadır. Bu değişiklik nedeniyle kaliteyle ilgili organizasyon standartlarının farklılık gösterebilmesi, değişen çevre şartlarına ve müşteri isteklerine göre kalite kavramının şekillenmesinin gerekliliği göz ardı edilmemelidir (Bumin ve Erkutlu, 2002: 85).

2.1. Kalite ve Yönetim

Kalite yönetimi; müşterilerin esas isteklerini belirleme, planlama, güncel olan ve gelecekte oluşacak isteklerini öngörerek düzenli bir yönetim sistemi oluşturmayı amaçlamaktadır. Kalite yönetimi modern boyutta müşteri odaklı yaklaşımıyla geniş bir anlamı kapsamaktadır. Müşterilerin isteklerini karşılayan ve onlar için değer yaratan ürün veya hizmetler kaliteli olarak algılanmaktadır. Ancak müşterilerin beklentilerine uymayan hizmetin kalitesi hakkında olumsuz tutum gelişmektedir (Üstün, 1998: 10).

Birçok işletmede yönetim sistemleri pazarlama, insan kaynakları, tasarım, satış, üretim/faaliyetler, dağıtım, muhasebe gibi iç dinamik boyutlarıyla karşılanmaktadır. Bunun yanında müşteri ve tedarikçilerin iş akışıyla ilgili istek ve görüşlerini de ele alan daha geniş bir sistemin uygulanması gerekmektedir. Bu aşamada yönetim, iç dinamikler ile müşteriler ve tedarikçilerin dengeli katılımını oluşturabilmek için önemli bir anlayışa ihtiyaç duymaktadır. Kalite fonksiyonu bu noktada değer katan odak fonksiyon olmalıdır ve iç-dış müşterilerin isteklerinin memnuniyet derecesini düzenleyebilecek etkide şekillendirilmelidir (Çetin, Akın ve Erol, 2001: 229).

Bir kalite organizasyonunun sahip olması gereken görev ve sorumluluklar:

- Kalite gelişim sürecine katkı sağlama ve kolaylaştırma,
-Kalite iyileştirmeyi geliştirme ve takip etme,
-Kalitede katılımı, müşteri ve tedarikçi ilişkileriyle destekleme,
-Kalite eğitimini sağlama ve danışmanlığını programlama,
-Yönetime aşağıda sıralanan konularda önerilerde bulunma,
a. Süreç kontrolü ve kalite sisteminin oluşturulması,
b. Kaliteyi sağlamak için düzenlenmesi gereken el kitapları, talimat, yönergeler, yönetmelik, vb. hazırlanması,
c. Gerekli kalite iyileştirme programlarının tavsiyesi,
d. Bütün iş talimatları ve süreçlerindeki kalite elemanlarının içeriklerinin belirtilmesi, şeklinde sıralanabilir (Çetin vd., 2001: 229-230).

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimi organizasyonların faaliyetlerini etkileyerek kalite uygulamalarının önemini arttırmakta ve toplam kalite yönetimi uygulamaları gelişme göstermektedir (Yılmaz, 2003: 259).

2.2. Toplam Kalite Yönetimi

Bütün uygulamalarında müşteri memnuniyetini ön planda tutan ve çoğu ülkedeki işletmelerce rekabet avantajı sağlamak için yararlanılan bir yönetim modeli olan TKY, Amerika'da ortaya çıkmış ve Japonya'da geliştirilmiştir. TKY anlayışı ilkeleri ve teknikleri ile bütündür. Organizasyonda alınan bütün kararların, devam ettirilen tüm faaliyetlerin ürün ve hizmet kalitesi açısından belirleyici konumda olduğunu savunmaktadır (Güleş, 2000: 104).

Organizasyonlarda performansı iyileştirmek için kullanılan önemli yöntemlerden biri TKY uygulamasıdır. TKY; işletmenin kurumsal işlemlerinde sürekli iyileştirme algısıyla hareket noktasını oluşturan, tüm çalışanların katılımıyla ürünlerin veya hizmetlerin üretilmesinde iş hareketlerine destek olan, etkinliği ve etkililiği sağlayan, organizasyonun yönetimine rehberlik eden, toplumun gereksinim ve beklentilerine önem veren kurallar bütünü ve yönetim disiplinidir. TKY'nin odak noktasında sıfır hata, müşteri memnuniyeti, sürekli iyileştirme ve sürece odaklanma yer almaktadır. İletişim ve haberleşmenin sürece dahil olmasıyla devamlı artan değişim ve fonksiyonlar arası işbirliği, kaliteyi arttırır ve organizasyonel performansı iyileştirir (Özer ve Akça, 2007: 57).

TKY'nin amaçları, işletme içerisinde tepe yönetimden alt kademe çalışanlarına kadar tüm personelin işbirliğini sağlamak, daha kaliteli hizmeti hedeflemek, sürekli iyileştirme ve geliştirme algısını yerleştirmek, personelin katılımına ve motivasyonuna önem vermek, maliyetleri düşürmek, rekabet avantajı sağlamak, müşteri memnuniyetini en üst seviyeye çıkararak müşterilerin güvenini kazanmak, işletmenin hedeflerine ulaşmasını sağlamak olarak sıralanabilir (Kuruşcu, 2003: 30). Kalite iyileştirme çabalarıyla enformasyon, organizasyonun bütün bölümlerine daha hızlı yayılmaktadır. Enformasyon teknolojisiyle gelişen veri toplama, veri izleme, özetleme, analiz ve raporlama faaliyetleri TKY'nin etkisine katkı sağlamaktadır. Olası kalite sorunlarının oluşumunun engellenmesinde enformasyon teknolojisinin önemi büyüktür. TKY'nin organizasyonda bütünsel ve daha çok gelişen performansa olanak sağladığı konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır (Özer ve Akça, 2007 :58).

3.YENİLİK İLE GELİŞEN TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Hızla küreselleşen günümüz dünyasında temel yapısal değişiklikler yaşanmakta ve bilgi toplumu sonucunda modern nitelikleri olan organizasyonların, başarılı konumlarını korumak ve geliştirmek için sürekli yenilikçi, rekabete elverişli ve üretken çabalarda bulunmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda, kaliteli ürün ve hizmet sağlamayı amaç edinen, çalışanların ve müşterilerin memnuniyetini ön planda tutan, katılımcı bir süreç benimseyen, takım çalışmalarıyla bütün sürecin sürekli iyileştirilmesini ve gözden geçirilmesini esas alan, süreçlerin istatistiksel değerlendirilmesinin gerekliliğini vurgulayarak kaliteyi kurum kültürü konumunda değerlendiren toplam kalite yönetimi felsefesi kurumsal bir zorunluluk olmuştur (Akyüz, 2015: 31-32).

TKY ile yeniliğin karşılaştırılmasıyla iki kavram arasındaki farklılıklar ortaya çıkacak ve konun daha net anlaşılacaktır. Söz konusu farklılıkların bazıları şöyle sıralanabilir:

- Yeniliğin etkisi kısa dönemde meydana gelirken, sürekli iyileştirmenin etkisi uzun dönemde meydana gelmektedir.

- Yenilik olgusu bir kerelik iken, sürekli iyileştirme devamlılık niteliği taşımaktadır.
- Yenilik için çoğu zaman yatırım değerleri gerekirken, sürekli iyileştirme için esas olan çoğunlukla sağduyudur.
- Yeniliğin gelişmeye etkisi yoğun iken, sürekli iyileştirmenin gelişmeye etkisi az ama devamlıdır.
- Yenilik neticesinde oluşan durumu muhafaza etmek adına önlemler alınmaması yeniliğin sonucunun gerilemesine sebep olur, sürekli iyileştirme ise gelinen noktadan her zaman daha ileriye gidilmesinin önemini belirtir (Güleş ve Bülbül, 2004: 119).

Yenilikçi çabalarla TKY'nin eş zamanlı yürütülmesi önemli bir güç kaynağı oluşturacak ve rekabette avantajlı bir konum elde edilecektir. Organizasyonların yenilik hareketleri sürekli aynı hızda olamayacağından toplam kalite yönetimi sürekli iyileştirme algısıyla yenilikle oluşan başarının sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Bununla beraber organizasyonlar sürekli iyileştirmeyle kazanılan başarılı konumun varlığını uzun dönem korumak için yenilikçi özelliklerin gücünden destek alacaklardır. Kurum kültürü haline gelmiş olan toplam kalite yönetimi algısıyla da yenilikçi çalışmalarla başarıda süreklilik oluşacaktır (Güleş ve Bülbül, 2004: 127).

3.1. Özel Kurumlarda Yenilik ve Toplam Kalite Yönetimi

Klasik yönetim anlayışıyla hareket eden organizasyonlar günümüz rekabet koşullarında yaşanılan problemleri çözmede etkinliğini koruyamamakta ve varlıklarını devam ettirme konusunda sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle organizasyonlar verimlilik ve etkinlik artışı oluşturabilmek için yeni yönetim sistemlerine yönelim göstermektedir. Bu kapsamda Japonya'da 1950'lerde meydana gelen TKY, öncelikle özel sektörde faaliyet alanı oluşturabilmiş ve organizasyonların varlıklarını sürdürebilmeleri için avantaj sağlamıştır (Gürsoy, 2010: 32).

Organizasyonların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan koşullar:

-Pazar paylarının genişletilmesi
- Ürünlerinin kalitesinin arttırılması
-Maliyetlerinin azaltılması
-Başarılı reklam uygulamalarının gerçekleşmesi
-Pazara rakiplerinden önce yeni ürün sunmaları, olarak sıralanabilir (Akdağ, 2005: 166).

Örgütün en üst basamağından başlayan iletişim, organizasyonel yapı içinde kalitenin uygulama alanını düzenlemektedir. Üst yönetim bir hedef belirlemeli bir kalite seviyesi tespit etmeli ve geleceğe yönelik de sürekli iyileştirmeyi amaçlamalıdır. Belirlenen hedefin kapsamı tüm örgüt içinde net olarak açıklanmalıdır. Organizasyonda tüm çalışanlarca kalite hedeflerinin anlaşılması ve her çalışanın kendisinin sunduğu ürün ve hizmetin kalitesini ne derecede etkilediğini idrak etmesi gerekmektedir. Organizasyonlarda çalışanlara kalite hedeflerinin açıklanması sonucunda ürün veya hizmetin kalitesini belirleyip kalite güvencesini sağlayacak araç ve teknikler üzerinde eğitim desteği verilmelidir. TKY'nin uygulama alanı bulabilmesi için bütün çalışanlar kalitenin önemini idrak etmelidir. TKY algısının organizasyonel anlamda kurum kültürü haline gelebilmesi için, bu birimle ilişkili kişiler görevlendirilmelidir. Bunun yanında, toplam kalite sorumluluğu çeşitli organizasyonlarda kendi iç kurallarına göre planlanmalıdır. Kalite eğitimini sağlayacak bireylerin kabiliyetli olması ve işi özümsemesiyle kalite eğitiminin etkinliği artacaktır. Organizasyonun başarılı konumda olabilmesi için ana şartlar arasında, ürünlerin ve hizmetlerin kalitesini arttırmak yer almaktadır. Kaliteli üretim organizasyondaki tüm çalışanların sorumluluğunun ortak bir çerçevede buluşmasıyla oluşabilmektedir. Önceki zamanlarda olduğu gibi yalnızca kalite kontrol departmanlarının kalite ile ilgili problemler uğraşması yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda kalitedeki aksaklıklar organizasyon içindeki ast ve üst görevlerde bulunan tüm çalışanların sorumlu olduğu bir gerçeklik olarak görülmektedir. Kaliteyi yalnızca ürünle değerlendirmek yetersizdir. Kalite organizasyonun tamamını ilgilendirdiği için farklı bölümlerdeki tüm çalışanların sorumluluğu paylaşmaları bir zorunluluktur (Akdağ, 2005: 166).

TKY uygulama alanlarından, "İşçi Öneri Sistemleri" ve "Kalite Çemberleri" yenilik arayışları için fırsat oluşturma potansiyeline sahip olabilmektedir. İşçi öneri sistemlerinin temelinde işçinin kişisel yaratıcılığını ve buluşunu işçinin kendine güveniyle üst yönetime iletmesi yer almaktadır. Kalite çemberleri ise bir küçük grup faaliyetidir. İki uygulamanın da ortak yönü çalışanların organizasyonel katılımını destekleyen bir sistem olmasıdır. Söz konusu katılımın niteliği yönetsel kararlara katılım olarak değerlendirilmemelidir. Buradaki katılım üretimle ilgili problemlerin çözüm önerilerinden, kişisel yenilikçi ve yaratıcı fikirlerin katılmasından oluşmaktadır (Savcı, 2011: 222).

3.2. Sosyal Politika Kapsamındaki Sosyal Hizmet Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi

TKY yaklaşımına göre kaliteli ürün ve hizmet sağlanması için belirli standartların ilgili kamu kuruluşlarınca uygulanması gerekmektedir. Müşterilerin süreç içinde hizmetlerin nasıl sağlandığını, hizmet konusuyla ilgili sorumluluğun kimlere ait olduğunu ve hataların giderilmesi için yapılması gerekenleri bilmeleri gerekmektedir. Kararlar alınırken müşterilerin katılımı sağlanarak müşteriler aktif duruma getirilmelidir. Bunun neticesinde müşteriler kendi istekleri doğrultusundaki hizmetleri almalıdır. Gerçekleştirilen hizmetlerin zamansal farklılıkları ve hangi zamanda sunuldukları müşterilerce bilinmeli, belirtilen zamanda hizmetler yerine getirilmelidir. Bu duruma uymayan kamu kuruluşları sorumluluğu üstlenmelidir. Sunulan hizmete ulaşılabilirlik herkese aynı şartlarda sağlanmalıdır. Bunun yanında sunulan hizmet kesintisiz bir şekilde devam etmeli ve müşteriler tarafından da hizmet devamlılığına uyulacağı bilinmelidir (Aykaç ve Özer, 2006: 184-185).

Kalite ve verimlilik ilkelerini hedef alan yönetim şekilleri ilk olarak özel sektörde uygulama alanı oluştursa da zamanla tüm kurumların dikkatini çeken ve önem verilen bir konuma gelmiştir. Sosyal politikanın kapsam alanı içinde bulunan sosyal hizmet kurumlarının yer aldığı çevrenin dinamizmi, hızlı kentleşme, hizmetten yararlananların değişim süreciyle birlikte ihtiyaçlarında farklılık yaşanması ile farklı yönetim yaklaşımlarının geliştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Sosyal hizmet sunan kurumlar toplumsal hayatın önemli bir parçası olduğundan, kurumlarda hizmet sunan kişilerin motivasyonu, performansı ve verimliliği kayıpların azalmasını ve hizmet kalitesinde artış sağlamaktadır (Akyüz, 2015: 32).

Bu noktada sosyal hizmet bölümlerinin ve mesleklerinin artmasının sağlanması, sosyal çevre araştırmalarında bilim ve meslekler arası işbirliğinin oluşturulması, vatandaşlara ve sosyal hizmet ihtiyacında olan kesimlere sosyal hizmetlerin toplam kalite felsefesi ile en uygun niteliklerle sunulması, kontrolün oluşturulması ve ilgili yasal çerçevenin sağlanması uygulama alanı için temel hazırlayacaktır. Hizmet etkinliğinin eşgüdümlü bir şekilde yürütülebilmesinde sosyal hizmetler alanında yetkin olarak görülen kişi, kurum ve kuruluşlar arasında uyum sağlanması gerekmektedir. Bunun yanında, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin sosyal etkinliklerinin yaygınlaştırılmasına yönelik yasal destekler ve uygulamalar birçok toplumsal kesimi ilgilendiren bu konunun sahiplenilmesini sağlayacaktır (Akyüz, 2015: 22).

SONUÇ

Yenilikçi özelliklerin uygulamadaki başarısı, toplam kalite yönetimi felsefesinin sürekli iyileştirme ve geliştirme algısı çerçevesinde kurumsal performansa etkisiyle şekillenmektedir. Yenilik uygulamaları ve toplam kalite yönetimi anlayışı küresel rekabet koşullarında kurumlar için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle toplam kalite yönetimi ve yenilik uygulamalarının beraber yürütülmesinin sağlanması kurumsal bir güç oluşturacaktır. Yenilik ile gelen sistemde, TKY'nin sürekli iyileştirme algısıyla devamlılık sağlanacaktır. Sürekli iyileştirme sayesinde ulaşılan başarının korunmasında kurumlar, yeniliğin destekleyici etkisinin önemini kavramış olacaklardır.

Kalite ve etkinlik olguları uygulama alanı ilk olarak özel sektörler olsa da zamanla bütün kurumların önem verdiği iki kavram haline gelmiştir. Özel sektördeki kuruluşların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan; pazar paylarının genişletilmesi, ürün kalitesinin artması, maliyetlerin azaltılması, pazara rakiplerden önce yeni ürün veya hizmet sunumu gibi koşulların yenilikçi özelliklerle birlikte toplam kalite yaklaşımıyla eş zamanlı yürütülmesi kurumları avantajlı konuma getirecektir. TKY'nin kamusal alandaki etkileri incelendiğinde; sosyal politikanın kapsam alanında bulunan sosyal hizmet kurumlarının bulunduğu çevresel koşulların dinamizmi, artan kentleşme, tüketici ihtiyaçlarındaki farklılaşma değişik yönetim yaklaşımlarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle kalite algısı çerçevesinde şekillenen kurumsal yapıda hizmet sunan çalışanların motivasyonunun, performansının ve verimliliğinin önemi oluşabilecek kayıpların azalmasını ve hizmet kalitesinin artmasını sağlayacaktır.

Sosyal politikanın amaçlarını gerçekleştirmek görevini yapan kurum ve kuruluşların da TKY ve yenilikçi yaklaşımlardan faydalanması gerekmektedir. Söz konusu kurumların bu anlamda atacağı her olumlu adımın sosyal politikanın daha başarılı hizmetler yapmasına neden olacağı çok açıktır.

Kalite uygulamalarının önemini kavrayan organizasyonlarda insan kaynaklarının gelişmesinin sağlanması, girişimciliğin desteklenmesi ve yenilikçi özelliklere karşı olumlu tutum dinamik bir yönetimin liderliği ile gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda gelişen toplam kalite yönetimi uygulamalarını kendi kurumunun bir parçası haline getirme hedefinde olan yönetimler, bu felsefeyi tüm çalışanlarına benimsetmek için gerekli eğitim çalışmaları oluşturmalıdır.

KAYNAKLAR

Altuntuğ, N. (2008). İşletmelerin Sürdürülebilir Başarılara Ulaşmalarında Yenilikçi Olmalarının Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 361-370

Akdağ, M. (2005). Toplam Kalite Yönetimi ve Örgüt İçindeki Yeri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 159-170

Aksay, K. (2011). Yenilikçilik Kültürünün Örgütsel Yenilikçilik Üzerine Etkisi: Konya İlinde Faaliyet Gösteren Özel Hastanelerde Bir Uygulama. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı

Akyüz, B. (2015). Sosyal Hizmet Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 21-36.

Aslan, Ş., Özata M. (2007). KOBİ'lerde Bilgi Teknolojisi Kullanımının, Rekabet Gücü, Yenilikçilik, Girişimcilik ve Pazarlama Kapasitesiyle İlişkileri: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15-28

Aykaç, B. ve Özer M. A. (2006). Toplam Kalite Yönetiminin Kamu Kuruluşlarında Uygulanması: Sorunlar ve Yeni Arayışlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 171-202

Bumin, B. ve Erkutlu H. (2002). Toplam Kalite Yönetimi ve Kıyaslama (Benchmarking) İlişkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 83-100

Çetin, C., Akın B. ve Erol V. (2001). Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi (ISO 9000-2000 Revizyonu), *Beta Basım Yayım Dağıtım*, İstanbul

Güleş, H.K. (2000). Bilişim Sistemlerinin Toplam Kalite Yönetimindeki Yeri ve Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 103-113

Güleş, H.K. ve Bülbül H. (2004). Toplam Kalite Yönetiminin İşletmelerde Yenilik Çalışmalarına Katkıları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 115-129

Gürsoy, E. (2010). Özel ve Kamu Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi: Özel ve Kamu Hastanelerinde Ampirik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı

Kaya, E. (2003). *Belediyelerde Toplam Kalite Yönetimi ve ISO 9001*. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Kılıç, S. (2016). *İnovasyon ve İnovasyon Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kızıloğlu, M. ve İbrahimoğlu, N. (2013). İç Girişimcilik Olgusunun Yenilik Yapabilme Becerisine Etkisi: Gaziantep'te Faaliyet Gösteren Yenilikçi Örgütlerde Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 105-117

Kuruşcu, M. (2003). *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Ödülleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Özer, G. ve Akça, Y. (2007). Yenilikçi Özelliklerin, Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulama Başarısına ve Algılanan Organizasyonel Performans Üzerine Etkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-70

Savcı, İ. (2011). *Yenilik, Yönetim ve İnsan Kaynakları.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Soyşekerci, S. (2014). *Uygulamalar ve Şirket Örnekleriyle Girişimcilik*. İstanbul: Kriter Basım-Yayın.

Topal, Ş. R. (2000). *Kalite Yönetimi ve Güvence Sistemleri*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım- Yayın Merkezi.

Üstün, A. (1998). Bilgi Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi ve Verimlilik. *Türk Kütüphaneciliği*, 8-20

Yılmaz, M. (2003). Bilgi Merkezleri ve Toplam Kalite Yönetimi İlişkisi: Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 257-268.

Küreselleşme ve Uluslararası Ekonomik Bir Güç Olarak Brics

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER[1] **Gülden İrem Kazel[2]**

[1]Trakya Üniversitesi Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğr., giremkazel@gmail.com

Özet: Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki güç dengeleri değişmiş dünya iki kutuplu sistemden tek kutuplu bir sisteme geçiş yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından ABD'nin yükselişe geçerek dünyadaki tek süper güç olması dünyanın tek bir iktidar merkezi tarafından karakterize edilmesine yol açmıştır. Küresel uluslararası sistemdeki bu güç döngüsü dinamiklerinin değişimi, ülkeler arasındaki göreli gücün değişmesi anlamına gelmekte olup, bu durum diğer ülkelerin güç dinamiklerinin kademeli olarak azalmasına yol açan bazı ülkelerin yükselişine bağlı olarak değişebilmektedir.

BRICS'in küresel sistemde beş önde gelen ülkeden (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) oluşması da benzer teorik temelleri oluşturmaktadır. Son yıllarda BRICS üyesi ülkelerin ekonomik büyümeleri küresel pazarlar için oldukça cazip hale gelmiş ve bu ülkeler yabancı yatırımcıların göz bebeği olmuştur. Bölgesel varlıkları, artan nüfusları (özellikle otuz yaşın altındaki nüfusları), devasa pazarları ve zengin doğal kaynakları ile bu ülkeler, 2008 Küresel Mali Krizinin etkilerinden sonra hala toparlanmaya çalışan pek çok gelişmiş ülkeyi de gölgelerinde bırakmışlardır. Gelinen noktada, BRICS ülkelerinin bu büyüme hızlarının, çok kutuplu bir dünya düzeninin kurulmasını vurgulayan bölgeler arası bir gruplaşmanın oluşmasına yol açtığını söylemek mümkündür.

Bu küçük tebliğde, BRICS bloğunun küresel sistemdeki yeri, önemi ve BRICS ülkeleri incelenecek ve dahası dünyadaki küresel güçler tartışılmış ve BRICS'in küresel güç olması konusu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sosyal Politika, BRİCS

GİRİŞ

XX. ve XXI. yüzyılın en etkin sosyal ve ekonomik gelişmesi küreselleşmedir. Küreselleşme, özellikle homojenleştirme konusunda son derece etkin bir fenomendir. Küreselleşmeyi güçlü kılan faktör, bazen onun kullandığı bazen de onu kullanan uluslararası ekonomik güç kurum ve merkezleridir. Son on yılda ticaret ve finans kanallarından elde edilen küresel bütünleşme ölçeği eşi görülmemiş bir manzaraya tanıklık etmektedir. Bununla birlikte, küresel kurumların ve bu süreçleri yönetmek için gereken uluslararası ekonomik mimarinin birlikte gelişip gelişmediğiyle ilgili büyük zorluklar da mevcuttur.

Küresel Finans Krizi'nden bu yana, yeni zorlanmaların belirgin hale geldiğini söylemek de mümkündür. Gelinen noktada küreselleşmenin yeni bir geçiş sürecinde olduğu ve kurumların bu duruma uyum sağlaması gerektiği de giderek daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Keane ve Williem te Velde (2010)'a göre, 1945'ten bu yana küresel ekonomik yönetişim için konsolide edilen ve oluşturulan kurumsal düzenlemeler ve uluslararası anlaşmalar, yeni sanayileşen ve gelişmekte olan ekonomilerin yükselişinin ışığında yeni zorluklar ve fırsatlarla karşı karşıya kalmaktadır.

2008 Küresel Finans Krizi'nin ardından gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarının düşüş kaydetmesi ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomide ve dünya üretimindeki paylarını artırmış olmaları bu durumu destekler niteliktedir. Bu durumun sonucunda, gelişmekte olan ülkeler küresel sistemde daha fazla söz sahibi olmak ve temsil güçlerini artırmak için G201 gibi platformlarda etkili olmaya çalışmışlardır. Fakat krizin etkisinin daha az hissedilmesiyle beraber gelişmiş ülkeler küresel yönetişimde daha kapsayıcı olma ve küresel ekonomik istikrara yönelik reformları hayata geçirme konularında isteksiz ve ilgisiz davranmaktadır. Neticede takınılan statükocu tavırlar G20 gibi platformları daha etkisiz kılmaya başlamıştır (Gür, 2015).

[1]G20; özü, 1999 yılında Köln'de düzenlenen ve önde gelen sanayi ülkelerinin katıldığı G7 zirvesiyle atılan, içinde, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Almanya, Fransa, Büyük Britanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, Türkiye ve ABD ile Avrupa Birliği'nden oluşan ve dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini barındıran en gelişmiş ülkelerin oluşturduğu birliktelik. G20, küresel gayrı safi hasılanın yüzde 80'ine sahiptir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), uluslararası sistemdeki temel güç pozisyonunu korurken, son dönemlerde göreceli ekonomik düşüş yaşamış olması ve Küresel Güney ülkeleri arasındaki ekonomik büyüme, bu ülkelerin uluslararası sistemde yeni bir güç yarışmacısı olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan, Güney Afrika'nın (BRICS) gruplandırılması, dünya düzenine yeni bir takımyıldızı eklemeye çalışan bölgeler arası bir yapı geliştirmiştir. BRICS, ülkeler arası bazı ortak benzerlikler ve ortak hedeflerle kendilerine ait yeni bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. BRICS üye ülkelerinin ortak benzerlikleri olduğu gibi aralarında iş birliği yapma konusunda ekonomik, siyasi ve demografik yapılarıyla beraber küresel siyasete bakış açılarında önemli farklar da bulunmaktadır (Ünay ve Kayıkçı, 2013: 259-283). BRICS'in henüz tam olarak kurumsallaşamamasına ve onu oluşturan ülkeler için farklı ekonomik/siyasi koşulların geçerli olmasına rağmen ABD hegemonyasının zayıflamaya başladığı bu süreçte ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalıştığını söylemek de yerindedir.

BRICS ülkeleri XXI. yüzyılın ilk on yılında hissedilir bir ekonomik kalkınma hızı yakalamıştır. Bu süreçte kurulan BRICS Kalkınma Bankası hem Dünya Bankası (WB) hem de Uluslararası Para Fonu (IMF) benzeri bir uluslararası finans kurumu görevini gerçekleştirme hususunda önem arz etmektedir. Kendi içinde kurumsallaşma yoluna giren BRICS gerçekleştirdiği iş birliğiyle hem uluslararası sisteme daha fazla etki etme hem de küresel finans düzenine alternatif oluşturma hedefindedir. BRICS ülkeleri bu yeni çok kutuplu dünya düzeninde gelişmiş –zengin– devletlere daha az bağımlı yeni bir ekonomik düzen oluşturma gayreti içerisindedir (Dilek, İstikbal ve Yanartaş, 2018: 8).

Bu küçük çalışmada, küreselleşme ve uluslararası güç olma yolunda giderek büyük mesafe kat eden BRICS ele alınacak ve incelenecektir.

1. GENEL OLARAK KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL EKONOMİK GÜÇLER

Günümüzde adından oldukça söz ettiren küreselleşme, dünyadaki tüm alanları etkisi altına alan bir kavramdır. Özellikle 1990'lı yılların sonrasında iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişme küreselleşmeye büyük bir ivme kazandırmıştır. Küreselleşme ile birlikte iletişim ve teknolojinin çok hızlı bir şekilde gelişmesine ek olarak, bu teknolojilerin kitleler tarafından ulaşılabilir olması, dünyanın küçülmesine de sebep olmuştur. Küreselleşmenin siyasi, coğrafi, ekonomi gibi birçok farklı alanda farklı bakış açılarına göre çok değişken bir yelpazede algılanması gerektiği de söz konusudur.

1.1. Küreselleşme

Küreselleşme en genel anlamda, "…seyahat ve göç olanaklarının kolaylaşması, dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması, uluslararası ticaret, finans ve doğrudan yatırım akımlarının büyümesi ve derinleşmesi, çok sayıda yeni uluslararası ve bölgesel, resmi ve sivil kurumun ve örgütün oluşturulması sonucunda ülkeler, ekonomiler, milletler ve halklar arasında "bütünleşmenin" ve karşılıklı bağımlılığın artması" anlamına gelmektedir (Başkaya ve Ördek, 2008:741-742). Küreselleşme tarihsel açıdan değerlendirildiğinde köklerinin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Küreselleşme, coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi ve Soğuk Savaş'tan günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Küreselleşmenin siyasi olarak değerlendirilmesi ise, 1970'lerden sonra dünya ekonomisinde yaşanan değişimlerin kendiliğinden olmadığı, emperyalist devletlerin diğer devletlere dayatması sonucunda gerçekleştiği ve bu süreçte diğer ülkeler üzerindeki sömürünün arttığı savına dayanmaktadır. Bu görüşe göre küreselleşme, emperyalizmin meşrulaştırılma aracı olarak görülmektedir. Bu süreçte neo-liberal politikaların ABD öncülüğündeki IMF ve Dünya Ticaret Örgütü (The World Trade Organization:WTO) tarafından diğer devletlere dayatıldığı görüşü de, bu çok uluslu kurumların küresel ekonomik bir güç olarak ne kadar önem arz ettiğini ortaya koymaktadır (Sönmezoğlu, 2017:378-379).

1.2.Küresel Ekonomik Güçler

Son iki yüz yıl boyunca, gelişmiş ülkeler uluslararası düzenin kurallarını yazmış ve imparatorluk kuran, sömürgeleştiren ve de bölgelerin kontrolünü ele geçiren devletler arasında yer almışlardır. Gelişmiş ülkelerin bir kısmı 1945'ten sonra imparatorlukların dağılması ve sömürgecilikten ayrılma ile zayıflamaya başlasa da, bu ülkeler günümüzde hala IMF ve WB'deki oy haklarında olduğu gibi bu çok uluslu kuruluşları ele geçirmek için kullanılan liderlik ve ideolojilerin yanı sıra uluslararası kurumların gelişiminde de hakim durumdadırlar. 1945 yılı sonrası için aslında artık dünyanın imparatorlukları kontrol etme yoluyla değil oyunun kurallarına göre kontrol edildiğini söylemek mümkündür (Held, Hale ve Young, 2013). Gelinen noktada "Küresel Yönetişim" ibaresi ortaya çıkmakta ve uluslararası sistemde önemli bir

rol oynamaktadır. "Küresel yönetişim", ABD Ulusal İstihbarat Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü tarafından "Uluslararası düzeyde kolektif eylem ve problem çözmeye katkıda bulunan tüm kurumlar, rejimler, süreçler, ortaklıklar ve ağlar" olarak tanımlanmaktadır (EUISS, 2010). Çok uluslu kurumlar ise, ortak yarar ve menfaatler için egemen devletlerin özgürlüğünü kısıtlayan ya da eylemlerini destekleyen uluslararası kuruluşlar olarak daha dar bir anlama sahiptirler. Çok uluslu kurumların çoğu (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi: United Nations Framework Convention on Climate Change, UNFCCC ve WTO gibi) resmi kurallara dayalı organlardır. Ancak, G20 gibi gayrı resmi organlar da, eş grup ülkelerin baskısı üye ülkelerin davranışlarını değiştirdiğinde çok uluslu olarak da adlandırılabilmektedirler (Hou, Keane ve te Velde, 2014:22).

Günümüzde bilinen küresel yönetişim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenecek tek ekonomi olarak ortaya çıkan ABD tarafından bir dizi kural ve kurumu kapsayan Bretton Woods sistemi etrafında yapılandırılmıştır (Eichengreen, 1996). Önceleri New Hampshire olarak adlandırılan bölgede 44 ülke tarafından kabul edilen Bretton Woods sistemi, 1944 yılında IMF'yi ve WB'yi merkez kurumlar olarak kurmuştur. Üç yıl sonra, Dünya Ticaret Örgütünün öncüsü olan Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Cenevre'de imzalanmıştır (Buti, 2017:4). Bahsedilen kurumlar savaş sonrası dünya düzenini desteklemek ve uluslararası ekonomik işbirliğini ya da küresel (ekonomik) yönetişimi sağlamak için dünya üzerinde neredeyse bir hakem olarak görev yapmışlardır. Makro düzeyde bakıldığında, Bretton Woods kurumları, bir dizi aktörün şirketler kurmaktan ve dünya sınırlarını aşarak birbirleriyle yatırım ve ticaret yapmaktan faydalanmalarını sağlamak gibi benzersiz bir şartlar dizisini desteklemiştir. Zamanla küresel bir güç haline gelen bu kurumlar, genel refahın gelişmesi için elverişli olan makroekonomik bir ortamın meydana gelmesine yardımcı olmuş, buna karşılık dünyada kendi kendini güçlendiren küresel karşılıklı bir bağımlılık çemberi oluşturmuşlardır. Öyle ki, Bretton Woods müzakerelerine katılmayan gelişmekte olan pazarların hiçbirinin böyle açık ve birbirine bağlı bir ekonomik sisteme katılmadan kendi yükselişlerini öngörmeleri neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkeler için ortaya çıkan güçlerin ve mevcut sistemin temellerini korumaya yönelik teşviklerin tercihlerinin hafife alınmaması gerektiği gözler önüne serilmiştir (Hou, Keane vd., 2014:24). IMF ve WB, ekonomik gücün gelişmekte olan ülkelere geçişini yansıtacak şekilde temsili artırmak için bazı adımlar atmış olsa da, yükselen birçok güç tatminsiz kalmıştır (OECD, 2010: 155).

Uluslararası para sistemi ile ilgili olarak, Bretton Woods'un merkezi özelliği, ABD doları karşısında tüm para birimlerinin sabit döviz kuru sistemine bağlı olması ve 1 ABD dolarının 1 Ons altın fiyatından altına çevrilebilmesidir. ABD dolarının bu sistemdeki merkezî rolünün, ABD'nin küresel yönetişimdeki hegemonyasını koruduğunu ve pekiştirdiğini söylemek ve hatta dünya sisteminin tek kutuplu bir sistem üzerinde oluştuğunu söylemek mümkündür. Bretton Woods sistemi dahilinde, ABD, diğer ülkelere ABD doları sağlamayı reddettiği takdirde, ticaret durgunlaşacak ve dünya ekonomisi sonunda deflasyonist bir sapmaya hapsedilmiş olacaktır. Bununla birlikte, ABD sınırsız bir dolar arzı sağlarsa, onları altına dönüştüreceğinin kesinliği, uluslararası para birimine olan güveni de aşındıracaktır (Buti, 2014:4).

Bretton Woods sisteminin sona ermesi, Başkan Nixon'ın 1971'de ABD dolarının altına çevirebilirliğini tek taraflı sona erdirme kararı ile başlamıştır.1973 yılında başlıca sanayileşmiş ülke paralarının dalgalanmaya bırakılması ile sistem yıkılmıştır (Sönmezoğlu, 2017:143). 2008'de patlak veren Küresel Ekonomik Kriz'e kadar Bretton Woods sistemi küresel yönetişimin standart özelliği olmuş ve Bretton Woods sisteminin sona ermesinden sonra, küresel ekonomik yönetişim çok kutuplu bir sisteme doğru ilerlemiştir (Held, Hale vd., 2013). Uluslararası para sistemi artık ABD dolarının hegemonyasından çıkmış yen, euro ve renminbi de dahil olmak üzere giderek artan sayıda pek çok para birimi önem kazanmış ve hatta zengin ve endüstriyel ülkeler, dünya ekonomisi ile ilgili önemli konularda G7/G8 veya GATT / WTO gibi örgütler kurarak iş birlikleri yapmaya başlamışlar ve önemli karar mekanizmaları haline gelmişlerdir (Buti, 2017:5). Gelinen noktada, ABD öncülüğündeki IMF ve WB'nin uluslararası sistemdeki etkisinin bir nebze olsun azaldığını söylemek de doğru olacaktır.

Bunlarla beraber, küresel ekonomiye yön verme konusunda dünyanın farklı bölgelerinde farklı isimlerle adlandırılan ekonomik, sosyal ve siyasal ülke gruplarının (N-11, CIVETS, MINT, MIST; EAGLEs, 3G; SAMI)[2] etkili olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu birlikler de zaman içinde uluslararası güç olma yolunda ilerlemektedir.

[2]N-11: Bangladeş- Mısır- Endonezya- İran- Güney Kore- Meksika- Nijerya- Pakistan- Filipinler- Türkiye ve Vietnam'dan oluşan bir birliktir.

CIVETS: Kolombiya- Endonozya- Vietnam- Mısır- Türkiye ve Güney Afrika'dan oluşan bir birliktir.

MINT: Meksika- Endonezya- Nijerya ve Türkiye; MIST, Meksika- Endonezya- Güney Kore ve Türkiye'den oluşan bir birliktir.

EAGLEs: Çin- Hindistan- Brezilya- Endonezya- Güney Kore- Rusya- Meksika- Mısır- Tayvan ve Türkiye'den oluşan bir birliktir.

2. BRICS

Son yıllarda ekonomik olarak hızla gelişen ve yabancı yatırımların çoğuna ev sahipliği yapan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin gibi ülkeler, bu ekonomik hareketlilikleri ile diğer ülkeler arasından ön plana çıkarak, küresel ekonomik sistemin önemli birer oyuncusu durumuna gelmişlerdir.

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'i diğer gelişmekte olan ülkelerden ayrıştırmak ve bu dört gelişmekte olan ülke ekonomisini bir arada gösterebilmek amacıyla BRIC kelimesi ilk kez 2001 yılında, Goldman Sachs baş ekonomisti Jim O'Neill tarafından ortaya atılmıştır (O'Neill, 2001: 3).

2.1. BRICS Ülkeleri

BRIC, Brezilya (Brasil), Rusya (Russia), India (Hindistan) ve China (Çin) ülkelerinin İngilizce isimlerinin baş harflerinden türetilmiştir. 2011 yılında G20 maliye bakanları ve merkez bankaları başkanları toplantısında BRIC ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları toplantıya Güney Afrika Cumhuriyeti'ni de dahil etmelerinin ardından, BRIC adı Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de katılımıyla (South Africa–S) BRICS olarak adlandırılmaya başlanmıştır. BRICS ülkelerinin dünya ekonomisine katkısı oldukça büyüktür.BRICS ülkeleri dünya ekonomisinin yaklaşık olarak beşte birini oluşturmaktadır. Üye ülkelerin nüfusu ise, dünya nüfusunun yüzde 40'ını (2,9 milyar) oluşturmaktadır. Bu uluslararası grubun üye devletleri dünyadaki maden rezervinin yüzde 60'ına sahip olup, tahıl ürünlerinin ise yüzde 40'nı yine bu ülkeler üretmekte ve dünyanın erzak deposu olarak adlandırılmaktadırlar (Ağır ve Yıldırım, 2015: 42).

Sachs (2003)'e göre, 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisinin Çin, üçüncü büyük ekonomisinin Hindistan, dördüncü büyük ekonomisinin Brezilya ve altıncı büyük ekonomisinin Rusya olacağı, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ise 13. sırada olacağı öngörülmektedir (Sachs, 2003). BRICS, ekonomileri hızla ivme kazanan devletlerden oluşmasının yanı sıra, Hindistan ve Çin gibi dünyanın en büyük nüfusuna sahip iki devletini, Rusya gibi bir enerji devini arasında bulundurmasından dolayı dünyanın gelecek süper güçlerini buluşturan bir bölge olarak da görülmektedir (Sönmezoğlu, 2017: 144).

Yaklaşık olarak son on yıldır dünyada adı yükselen BRICS'in, üç kuzey iki güney devletini birleştirmesi, ABD ve Avrupa ülkelerinin küresel hakimiyetine karşı kuzey ve güneyin birleşmesi olarak görülmekte ve dünya üzerinde çok kutuplu bir dünya inşa etmenin de ilk adımı olarak tanımlanmaktadır (https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/brics-yalniz-ekonomik-bir-aktor-degil/1214416). BRICS, sadece ekonomik bir blok değildir. BRICS, finans ve ekonominin yanı sıra teknoloji, sağlık ve güvenlik gibi alanlarda da üye ülkeler arasındaki iş birliğini arttırmayı amaç edinmektedir. BRICS ülkelerinin dünyanın daha adil, eşitlikçi bir yapıya kavuşturulması gerektiği yönündeki açıklamaları bu durumu destekler niteliktedir (Sönmezoğlu, 2017: 145). Bu anlamda, BRICS'in yeni bir uluslararası güç ve yeni bir uluslararası sosyal politika aracı olduğunu ve daha da büyüyeceğini söylemek mümkündür.

2.2.BRICS Ülkelerinin Birbirleriyle Karşılaştırılması ve SWOT Analizi

BRICS ülkelerinin dünya ekonomisine katkılarını ve dünya ölçeğindeki paylarının daha iyi analiz edilebilmesi ve BRICS bloğunun gücünün daha iyi anlaşılabilmesi için günümüzdeki durumlarına bakılması önemlilik arz etmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 2.1., Tablo 2.2., Tablo 2.3., Tablo 2.4. ve Tablo 2.5., BRICS ülkelerinin birbirleriyle bazı özellikleri bakımından karşılaştırılmalarını sağlayacak veriler içermektedir.

Tablo 2.1. BRICS ülkeleri GSYİH karşılaştırılması

ÜLKE	GSYİH (ABD Doları)	BÜYÜME %
Çin	14.09 trilyon	6.6
Hindistan	2.85 trilyon	7.4
Brezilya	2.14 trilyon	2.3
Rusya	1.72 trilyon	1.7
Güney Afrika Cumhuriyeti	370.9 milyar	1.5

Kaynak: IMF, 2018.

3G: Bangladeş- Çin- Mısır- Hindistan-Endonezya- Irak- Moğolistan- Nijerya- Filipinler- Sri Lanka ve Vietnam'dan oluşan bir birliktir.

SAMI: Suudi Arabistan- Türkiye- Malezya ve Endonezya'dan oluşan bir birliktir.

Tablo 2.1.'e bakıldığında BRICS bloğu içerisinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sı en yüksek olan ülke Çin olarak görülmektedir. IMF 2018 yılı Ekim ayı verilerine göre; Güney Afrika Cumhuriyeti, düşük hızda bir büyüme ile mücadele ederken, diğer gelişmekte olan piyasalar daha büyük bir büyüme döneminden faydalanmıştır (IMF, 2018). Tablo 2.1., Güney Afrika Cumhuriyeti'nin BRICS ülkeleri arasında en küçük ekonomiye ve büyüme hızına sahip olan ülke olduğunu göstermektedir. Çin gibi dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip bir ülke ile kıyaslandığında Güney Afrika'nın ne kadar küçük bir ekonomiye sahip olduğu daha net bir şekilde görülmektedir.

Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti GSYİH'sı karşılaştırıldığında Çin'in GSYİH'sının Güney Afrika Cumhuriyeti'ninkine nazaran yaklaşık olarak 30 kat büyük olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra verilere göre; Güney Afrika Cumhuriyeti hariç tüm BRICS ülkeleri trilyonlarca dolarlık GSYİH'ya sahipken sadece Güney Afrika Cumhuriyeti'nin milyar dolarlık bir GSYİH'ya sahip olduğu da açıkça belirtilmektedir.

Tablo 2.2. BRICS ülkeleri nüfus dağılımları

Ülke	**Mevcut Nüfus**	**2050 Yılında tahmin edilen**	**Dünya Nüfusuna Oranı %**
Çin	1.39 milyar	1.36 milyar	18,50
Hindistan	1.33 milyar	1.66 milyar	17,29
Brezilya	209.2 milyon	232.7 milyon	2,78
Rusya	156,9 milyon	132.7 milyon	1,90
G.Afrika Cumhuriyeti	57,7 milyon	72.8 milyon	0,71

Kaynak: Worldmeters, 2017.

Tablo 2.2., BRICS ve diğer ülkelerin nüfusunun tüm dünya nüfusuna oranını göstermektedir. 2017 yılı verilerine göre; toplam dünya nüfusu 7,579,267,440 kişidir (Worldmeters, 2017). Çin, Dünya nüfusunun yüzde 18,50'lik, Hindistan ise yüzde 17,29'luk kısmını oluşturmaktadır. Ülkeler toplam nüfusları açısından değerlendirildiğinde, BRICS ülkelerinin dünya nüfusunun yüzde 41,19'ını oluşturduğu görülmektedir (Worldmeters, 2017).

Bu verilere göre; Güney Afrika Cumhuriyeti'nin nüfusunun BRICS ülkeleri arasında en küçük yüzdelik dilime sahip olduğu da görülmektedir. BRICS gibi bir bloğun içerisinde ülkelerin nüfus kapasiteleri çok önemli bir unsurdur çünkü bir ülkenin nüfus büyüklüğü, ekonomik olarak büyüme potansiyeli üzerinde doğrudan etkilidir. Büyük bir nüfus kapasitesi, bir ülkenin ekonomik büyümesi ve gelişmesi için bir lokomotif işlevi görmektedir. Bu noktadan bakıldığında, Güney Afrika'nın diğer ülkelere göre zayıf olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 2.3. BRICS ülkeleri Dünya Geneli Yüzölçümü Dağılımları

Ülke	**Yüzölçümü Oranı %**
Rusya	11,00
Çin	6,43
Brezilya	5,68
Hindistan	2,00
Güney Afrika Cumhuriyeti	0,82
Dünyanın Geri Kalan Ülkeleri	73,57

Kaynak: The World Bank, 2017.

Tablo 2.3., BRICS ve diğer ülkelerin karasal yüzölçümlerinin tüm dünya karasal yüz ölçümüne oranını göstermektedir. Dünya Bankası 2017 yılı araştırma sonuçlarına göre; karasal yüz ölçümler incelendiğinde Rusya en büyük karasal yüz ölçümüne sahip olan ülke olarak görülmektedir.

Rusya 16,37 milyon km^2 yüzölçümü ile dünya toplam karasal alanlarının yüzde 11,00'ini oluşturmaktadır. Rusya'nın ardından Çin'in 9,5 milyon km^2 ile karasal alanların yüzde 6,43'ünü oluşturduğu görülmektedir. BRICS ülkelerinin toplamı ise tüm karasal alanların yüzde 25,91'lik kısmını oluşturmaktadır. BRICS ülkeleri arasında en küçük yüzölçümüne sahip olan ülkenin Güney Afrika Cumhuriyeti olduğu ise çok açıktır (The World Bank, 2017).

Tablo 2.4. BRICS ülkeleri işsizlik oranları

Ülke	**İşsizlik Oranı %**
Güney Afrika Cumhuriyeti	26.7
Brezilya	11.8
Rusya	4.7
Çin	3.9
Hindistan	3.4

Kaynak: (World Economic Outlook, 2018)

Tablo 2.4.'e göre, BRICS ülkeleri işsizlik oranları birbirleriyle karşılaştırıldığında, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki işsizlik oranının diğer ülkelere nazaran çok daha fazla olduğu görülmektedir. 2018 yılı BRICS zirvesinin en çok tartışılan ve temel konularından birisi olan bu durum, ülkenin daha yüksek büyüme seviyelerine ulaşma kapasitesini sınırlamaktadır.

Güney Afrika'daki işsizlik sorunu yalnızca diğer BRICS ülkelerindeki istihdam oranlarına bakıldığında daha fazla göze çarpmaktadır. Bunun sebebi; Hindistan ve Çin gibi kitlesel nüfusa sahip ülkelerin düşük işsizlik oranlarına sahip olmayı başarabilmeleridir. Çin'den ve Hindistan'dan daha küçük nüfusa sahip olan Rusya ve Brezilya da, Güney Afrika'dan çok daha düşük bir işsizlik seviyesine sahiptir. Güney Afrika'nın, gruplaşmanın en küçük nüfusuna sahip ülkesi olmasına rağmen, kendisine nüfus bakımından en yakın olan BRICS ülkesinden iki kat daha yüksek bir işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir

BRICS'le ilgili tüm ekonomik ve sosyal veriler değerlendirildiğinde, BRICS üyeleri arasında bir güçlü ve zayıf yönleri analizi yapmak mümkündür. Bu analiz aşağıda Tablo 2.5. Olarak verilmiştir.

BRICS ülkelerinin karşılaştırılmasında, etkili bir sonuç görmek için güçlü ve zayıf yönleri (SWOT) analizi önemlidir. Aşağıda verilen Tablo 2.5., SWOT analizi kapsamında, BRICS ülkelerinin ayrı ayrı güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktadır

Tablo 2.5. BRICS üyesi ülkelerin güçlü ve zayıf yönleri

ÜLKE	**GÜÇLÜ YÖNLERİ**	**ZAYIF YÖNLERİ**
Brezilya	Brezilya, zengin ve çeşitli doğal kaynaklara ve olumlu işgücü maliyetlerine sahip nispeten çeşitlendirilmiş bir ekonomiye sahiptir.	Sosyal altyapısı eksiktir (enerji, demiryolu, karayolu ve limanlara vb. yapılan yatırımlar) ve kamu borçları yüksek kalmıştır ve iç faiz oran eğilimlerine maruz kalmaktadır.
Rusya	Rusya, zengin doğal kaynaklara, vasıflı bir işgücüne ve bölgesel ve enerji konumunu güçlendiren göreli bir politik istikrara sahiptir.	Yatırım oranı, gelişmekte olan ülkelerin en düşükleri arasındadır. Bu durum, sermaye donatımının değerini kaybetmesi ile ilgili baskılar nedeniyle sanayi sektöründeki rekabet gücünü yitirmesiyle sonuçlanmıştır.
Hindistan	Çeşitli ekonomik sektörlerdeki avantajlardan yararlanan özel Hint şirketleri, (örneğin, IT, dış kaynak kullanımı, eczacılık ürünleri, tekstil ürünleri vb.), ülkenin önemli bir varlığıdır.	Bazı reel gelişmelere rağmen, kamu sektöründeki mali durum, (mali gelirleri süzen borç yönetimi)Hindistan'ın birincil zayıflığı olmaya devam etmektedir..
Çin	Endüstriyel rekabetçilik ve çeşitlendirme ülkenin gücünü arttıran yabancı yatımlar sayesinde Çin'in diğer ülkelerle yaptığı ticarete katkı sağlamaktadır.	Çin'in çok farklı alanlarda zayıf yönleri mevcuttur: (çevresel sorunlar sürdürülebilir kalkınmanın önündeki engellerdir; artan eşitsizlik, artan sosyal gerilimlerle sonuçlanmaktadır; aşırı kapasite, çeşitli endüstriyel ve ticari sektörleri tehdit etmektedir vb.)
Güney Afrika	Güney Afrika Cumhuriyeti hala doğal kaynaklarının çoğunu elinde bulundurmaktadır. Siyasi durumu istikrarlıdır. Afrika'ya açılan bir geçit (ana kapı) olarak görülmektedir.	Ülkenin diğer BRIC ülkeleriyle karşılaştırıldığında ekonomik açıdan daha küçük bir paydaya sahip olması ve yüksek işsizlik seviyesi ülkenin temel zayıflıklarını temsil eden faktörlerdir.

Kaynak: EDGE, 2012: 5.

3. ULUSLARARASI EKONOMİK BİR GÜÇ OLARAK BRICS

Gayrı resmi bir işbirliği grubu olan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın (BRICS) hızlı ekonomik ve politik yükselişinin yanı sıra uluslararası sahnede etkin oyuncular olarak bireysel ortaya çıkışları uluslararası dünya düzeninin güç dinamiklerini değiştirmiştir. Gelinen durumda en dikkat çekici nokta ise, BRICS'in mali krizden sonra ortaya çıkması ve normatif yapıyı geçen bir alternatif sunarak Batı'nın egemen olduğu finansal sistemin yapısal dinamiklerini değiştirmesidir. BRICS'e kurumsal bir çerçeve sağlayan en önemli etkenler ise, gelişmekte ve gelişmiş ülkeler arasındaki işbirliğinin kilometre taşı olan Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank: NDB) ve İhtiyati Rezerv Düzenlemesi (Contingent Reserve Arrangement: CRA)'dır. BRICS'in yapı taşları olan bu kurumlar, BRICS'in uluslararası düzende önemli bir platform olarak rolünü ve uluslararası düzeni nasıl şekillendirdiğini anlamayı zorunlu kılmaktadır (Jash, 2017: 1).

3.1. BRICS'in Uluslararası Sistemdeki Önemi

BRICS'i uluslararası sitemde önemli kılan şey, dünya nüfusunun yüzde 40'ından fazlasına sahip olması ve üye ülkelerin birleşik faaliyetlerinin, dünya GSYİH'sının yüzde 20'sinden fazlasını oluşturmasıdır. BRICS ekonomiklerinin, BRICS'in dünya GSYİH'sındaki artan payına yansıdığı gibi, kolektif olarak güçlü bir ekonomik güce dönüştüğü de söylenebilmektedir. 1990 yılında dünya GSYİH'nın yüzde 10'undan biraz fazla bir orana sahip olan BRICS, günümüzde dünya GSYİH'nın yüzde 25'inden daha fazla bir paya sahiptir. Bu durum, BRICS'in dünya GSYİH'nın payı bakımından ekonomik boyutunun yüzde 150'ye ulaştığını göstermektedir (Singh ve Dube, 2011: 9). BRICS, kuruluşundan bu yana, küresel finansal sisteminin reformunda ve dünya siyasetindeki norm belirleme süreçlerinde hem pratik hem de kavramsal olarak hayati bir rol oynamıştır (Karackattu, 2011: 3).

BRICS'in gerçek rolü aslında, 2008'in küresel mali krizinden sonra temelde şekillenen bu gayri resmi gruplaşmanın içinde yatmaktadır. Grubun kuruluş amacı, gelişmekte olan ekonomilerin bu finansal kurumlarda temsilini arttırmak için öncelikle IMF ve WB'nin reformu yönünde ekonomi ve ticareti tartışmaktı. Bu görüşe göre BRICS'in kuruluş amacı iki faktörden etkilenmiştir: birincisi, IMF'nin büyüme modelinin (Washington Consensus) küresel finansal krize sağlam bir mali gözetim yokluğuna katkıda bulunduğunun hissedilmesi ve bu aşamada, BRICS üye devletlerinin Finansal krizden sağ kurtulabilme şanslarıdır. İkincisi ise, dünya nüfusunun yüzde 40'ı ve dünya ekonomik çıktısına yüzde 25 oranında güvenilir bir katkı ile BRICS gruplaşmasının küresel kural belirleme süreçlerinde daha etkin bir rol oynamak istedikleri gerçeğidir (Jash, 2017: 6).

BRICS'in uluslararası sistemdeki gücünün gelecek yıllarda daha da büyüyüp ivme kazanacağı hususunda öngörüler de vardır. Sachs (2003: 1)'e göre, Hindistan'ın ekonomisi 2032 yılında Japonya'nınkinden, Çin'in ise 2041 yılında ABD'nin ekonomisinden -ki 2016'yılınının başlarında tüm dünya ekonomilerinden daha büyük- daha büyük olabileceği düşünülmektedir. BRICs'i bir araya getiren üye devletlerin ekonomilerinin ise 2039 yılına kadar G6'dan daha büyük olabileceği düşünülmektedir.

3.2. BRICS Yeni Kalkınma Bankası'nın Uluslararası Sistemdeki Rolü

BRICS'in uluslararası sistemde küresel bir güç olmasını sağlayan en önemli yapı taşları NDB ve CRA'dır. BRICS'in NDB'si, IMF'nin 2010 yılında kota reformlarını uygulamaması konusunda BRICS ülkeleri arasında artan şikâyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Durban'da 2013 yılında gerçekleştirilen 5. BRICS Zirvesi'nde kararlaştırılan BRICS'in NDB ve CRA kurma girişimi, Bretton Woods kurumunu zayıflatmak için atılan bir adım olarak görülmüştür. Çoğunlukla mevcut kalkınma bankalarına (WB ve IMF) doğrudan bir meydan okuma olarak görülmekle birlikte, BRICS ülkeleri NDB'yi gelecekte gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin gelişimini desteklemek için kamu ve özel sektördeki mevcut finansal kurumlara bir alternatif olarak değil, BRICS'i tamamlayan bir unsur olarak görmektedir (Jash, 2017: 7).

Ekonomik alan BRICS için en umut verici sektör olduğu için, 2014 yılında Fortaleza'daki 6. BRICS Zirvesi'nde kurulması kabul edilen BRICS Yeni Kalkınma Bankasının amacı altyapı projelerinin finansmanını ve gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektir. CRA ise, BRICS üyeleri arasında ödemeler dengesindeki dengesizlik durumlarında karşılıklı desteğin teşvik edilmesini amaçlamaktadır. BRICS NDB, 2015 yılının Temmuz ayında Şanghay'da düzenlenen bir tören ile resmi olarak açılmıştır. Başlangıç sermayesi 50 milyar dolar olan bankada, paydaş devletlerin eşit miktarda hisseye kadar acil yardım alabilmesi karara bağlanmıştır (Sönmezoğlu, 2017: 620). BRICS ülkelerinin para birimlerinin küresel sistemdeki dalgalanmalardan olumsuz yönde etkilenmeleri durumunda o ülkelere destek sağlamak amacıyla CRA adı altında oluşturulan fonun sermayesi ise 100 milyar dolar olarak planlanmıştır. Bu

fona Çin 41 milyar dolar, Brezilya, Hindistan ve Rusya 18'er milyar dolar, Güney Afrika ise 5 milyar dolar katkı verme taahhüdünde bulunmuştur (Purugganan, Jafri ve Solon, 2014: 18).

BRICS NDB'nin uluslararası sistemdeki rolünü vurgulayan ve onu diğer çok uluslu kalkınma bankalarından ayıran üç temel özellik vardır. Bunlar: "güney-güney" işbirliği, güç paylaşımında eşitlik ve sürdürülebilir kalkınmadır (Roychoudhury ve Vazquez, 2016). Bu üç temel özelliği açmak gerekirse, ilk olarak, Batı liderliğindeki Kalkınma Bankalarının aksine, Yeni Kalkınma Bankasının fonları siyasi şartlardan muaftır ve fonlar gecikmeden ödenmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, BRICS Bankasının Güney ülkelerinin finansal mimarisindeki mevcut boşlukları ele almaya çalıştığı söz konusu olmaktadır. Altyapı gelişimi ekonomik ve sosyal büyümenin kilit faktörü olması sebebiyle, gelişmekte olan ülkeler bağlamında, altyapı eksiklikleri endişe konusudur. Gelinen noktada, BRICS Yeni Kalkınma Bankasının bu boşlukları "ihtiyaçlar ve finansman" arasında bir köprü görevi görerek doldurduğu söylenebilmektedir (http://ndb.int/our-purpose.php). Bu bağlamda, BRICS ticaret ve yabancı yatırım yoluyla düşük gelirli ülkelerdeki etkisini giderek arttırmakta ABD, Avrupa Birliği ve Japonya gibi eski donör ülkelerin sistemine de meydan okumaktadır. Bu nedenle, Güney-Güney Bağlantısı, BRICS liderliğindeki Yeni Kalkınma Bankasını dayanışma mantığı, paylaşılan deneyimler ve Güney'in uluslararası arenadaki yükselişi göz önüne alındığında başarılı bir alternatif haline getirmektedir. İkincisi, BRICS NDB güç paylaşımında eşitlik sağlamaktadır. BRICS hükümetlerinin her birinin Banka'nın payının beşte birine sahip olmaları, karar verme süreçlerinde eşit söz haklarına sahip olduklarını göstermektedir. Bu da BRICS bankasını, küresel oyunu hiyerarşiye göre oynayan IMF ve WB gibi Batı liderliğindeki bankaların aksine daha kapsamlı hale getirmektedir. Son olarak, BRICS NDB'nin sürdürülebilir kalkınma ilkesine bağlı kalması da küresel sistem içinde onu ayrıcalıklı yapmaktadır.

Fortaleza Deklarasyonu'nda liderler, NDB ile BRICS arasındaki işbirliğini güçlendireceğini, çok taraflı ve bölgesel finans kurumlarının küresel kalkınma için çabalarını destekleyeceğini ve böylece güçlü, sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme hedefine ulaşmak için toplu taahhütlerle katkıda bulunacaklarını vurgulamışlardır (https://www.ndb.int/about-us/essence/history).

SONUÇ

Dünyayı etkisi altına alan, dünyadaki tüm sınırları ortadan kaldıran ve dünyayı tek bir bölge haline getiren küreselleşme, ülkeler arasındaki ticareti ve sosyo-ekonomik işbirliklerini de kolaylaştırmış ve uluslararası sistemdeki güç dengelerini de değiştirmiştir. Son yıllarda yükselen ekonomileriyle uluslararası sistemde etkin bir rol oynayan BRICS, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler arasında en çok tartışılan ve konuşulan grup haline gelmiştir.

Çok kutuplu bir dünya düzeninin inşa edilmesindeki ısrarı ve gelişmekte olan üye ekonomilerin "sonraki güç" olarak kabul edilmesi, bölgeler arası çerçevenin yapısında yeni söylemlere de yol açmıştır. Bu gruplaşma, bölgesel sınırların ötesinde büyüyebilecek bölgeler arası etkileşimin heterojen formunun en iyi örneği olduğunu kanıtlamakta ve yeni bir küresel sistem kurmanın benzer hedeflerini paylaşan ülkeler arasında bir bağlantı da oluşturmaktadır.

BRICS ülkelerinin birbirlerinden pek çok farklı özellikleri bulunmasına rağmen bu ülkeleri Avrupa ve ABD hakimiyetine potansiyel bir muhalefet sağlayacak bir şekilde birleştiren bazı unsurlar da bulunmaktadır. BRICS'in özellikle küresel yönetişim, insan hakları, şeffaflık ve demokratik reformlar gibi alanlarda uluslararası sistemde daha fazla etkin olma isteği bu unsurların en başında gelmektedir. Özellikle IMF ve WB'ye rakip olarak kurulan NDB, bu grubun küresel bir güç olarak tanımlanabilmesinin de en büyük kanıtı niteliğindedir. BRICS üyesi ülkelerin ekonomilerinin gelecek yıllarda da büyük bir ivme kazanacağı ve uluslararası sistemde günümüzdekinden daha büyük bir güç haline geleceği de yine tartışılan konulara arasındadır.

Her şeye rağmen, BRICS üyelerinin sahip olduğu potansiyel göz önüne alındığında, BRICS'in önümüzdeki yıllarda küresel bir güç olarak varlığını sürdüreceğini söylemek mümkündür. Bu elbette birden fazla paradigmaya bağlı bir durum olarak yaşanacaktır.

KAYNAKLAR

AĞIR, H. ve YILDIRIM, S.(2015)."Türkiye ile BRICS Ekonomilerinin Makroekonomik Performans Karşılaştırması: Betimsel Bir Analiz", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2).

BAŞKAYA F. ve ÖRDEK A. (2008). Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü, Özgür Üniversite Yayınları., Ankara.

BUTİ, M. (2017). "The New Global Economic Governance Can Europe Help Win the Peace?" The Robert Triffin International Conference 6 June 2017, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-06-06_robert_triffin_int._conference_m._buti.pdf, (Erişim Tarihi: 09.02.2019).

DİLEK,Ş.,İSTİKBAL,D.,YANARTAŞ,M. (2018). "Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: BRICS", SETA Analiz Dergisi, Sayı:256, Eylül.

EDGE.(2012)."Buildings Better BRICS, South Africa's Inclusion into the Bloc", Economic Development&Growth in EThewini, March.

EİCHENGREEN, B. (1996) 'Globalising Capital – A History of International Monetary System' Princeton University Press.

GÜR, N. (2015). "G20 ve Küresel Finans Yönetişimi", SETA Analiz, Sayı: 129, Haziran.

HELD, D., HALE, T. ve YOUNG,K. (2013) "Gridlock: why global cooperation is failing when we need it most" LSE Public lecture, http://www.lse.ac.uk/newsAnd

JASH, A. (2017). The Emerging Role of BRICS in the Changing World Order, IndraStra Global Vol. 003, Issue No: 06.

KEANE, J. ve TE VELDE, D.W. (2014). "Will the BRICS Provide the Global Public Goods the world needs?",Overseas Development Institute 2014 Report, June, ISSN:2052-7209.

KEANE, J. and TE VELDE, D.W. (2010) The New Landscape of Global Economic Governance: Strengthening the role of the emerging economies, Working Paper No.13, prepared for the EDC2020 7th Framework Programme, available at: http://www.edc2020.eu/121.0.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

O'NEİLL, J. (2001). "Building Better Global Economic BRICs", Goldman Sachs Global Economics Paper, No: 66., Kasım.

SACHS,G. (2003), "Dreaming With BRICs: The Path to 2050", written by Dominic Wilson and Roopa Purushothaman, Global Economics Paper, No: 99, 1st October.

SÖNMEZOĞLU, F. (2017), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der Yayınları, İstanbul.

ÜNAY,S. ve KAYIKÇI,F. (2013). "Çok-Kutuplu Küresel Ekonomik Düzen ve BRICS: Kriz Sonrası Ekonomik Dönüşüm", Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen, ed. Şenses,F., Öniş, Z. ve Bakır,C. ,İletişim Yayınları, İstanbul.

İNTERNET TABANLI KAYNAKLAR

BRICS yalnız ekonomik bir aktör değil, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/brics-yalniz-ekonomik-bir-aktor-degil/1214416, (Erişim Tarihi:02.02.2019).

EUUISS, (2010). (European Union Institute of Security Studies and the US National Intelligence Committee), "Global Governance 2025: At a Critical Juncture", December 2010, https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Global%20Governance%202025.pdf, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

HOU, Z., KEANE, J. ve WİLLİEM TE VELDE, D. (2014). "Will the BRICS Provide the Global Public Goods the world needs?", https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/9044.pdf, (Erişim Tarihi:14.02.2019).

IMF (2018). "Global Prospects and Policies, October 2018", https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018#Chapter%201, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

KARACKATTU,J.T.(2011). "BRICS: Opportunities and Challenges," IDSA Issue Brief,

http://www.idsa.in/system/files/IB_BRICS.pdf, p. 2.

NEW DEVELOPMENT BANK, https://www.ndb.int/about-us/essence/history/,(Erişim Tarihi: 18.02.2019).

NEW DEVELOPMENT BANK,http://ndb.int/our-purpose.php, (Erişim Tarihi:17.02.21019).

OECD, (2010). "Launch of the 2010 Perspectives on Global Development: Shifting Wealth", http://www.oecd.org/dev/pgd/45451514.pdf, (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

PURUGGANAN J., JAFRI, A. ve SOLON, P.(2014). "BRICS A Global Trade Power in a Multi-Polar World", SHIFTING POWER Critical perspectives on emerging economies / TNI WORKING PAPERS https://focusweb.org/system/files/shifting_power-trade.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2019).

ROYCHOUDHURY, S. ve VAZQUEZ, K.C. (2016)."What is new about the BRICS led

new Development Bank?," Devex, May 9, 2016, https://www.devex.com/news/what-is-new-about-the-brics-led-new-development-bank-88126

SINGH, P. S. ve DUBE, M. (2011). "BRICS and the World Order: A beginner"s

Guide," March/April 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/22/brics_a_short_history?page=0,0, p. 5.,

(Erişim Tarihi:15.02.2019).

THE WORLD BANK (2017). Land Area,sq.

kmhttps://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.TOTL.K2, (Erişim 02.02. 2019).

WORLD ECONOMIC OUTLOOK, (2018). "Unemployment Rates",

https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD (Erişim tarihi: 25.10.2018).

WORLDMETERS (2017)."World-Populations", http://www.worldometers.info/worldpopulation/, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

South Africa vs BRIC Countries – average salaries, GDP and Unemployment compared,

https://businesstech.co.za/news/business/260855/south-africa-vs-bric-countries-average-salaries-gdp-and-unemployment-compared/, (Erişim Tarihi: 27.10.2018).

Refah Devlet Kapsamında Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelişimi

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER[1] **Nur KESKİN[2]**

[1]Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, mustafahatipler@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, nurmksksn@gmail.com

Özet: Refah devleti, zengin fakir ayırt etmeksizin tüm bireylere insan onuruna yakışır bir yaşam standardı sunan devlet anlayışıdır. Bu bağlamda refah devleti, bireylerinin refahlarını korumak ve onların refahlarını arttırmaya yönelik olarak ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmaktadır. Refah devleti, bu amacını gerçekleştirebilmek için çalışmamızda da ele alınan transfer harcamalarını kullanmaktadır.

Refah devleti anlayışının yaygınlaşması ile transfer harcamalarının da önemi artmıştır. Transfer harcamaları mal ve hizmet alımı ile ilgili olmaktan ziyade, toplumun sosyal yapısı ile ilgili ve ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlere bağlı olarak yapılan ve daha çok yardım amacı güden bir harcama çeşididir.

Bu çalışmada, refah devlet anlayışında transfer harcamalarının yeri ve önemi ele alınmış ve Türkiye'de transfer harcamalarının gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın amacı toplumda refahın arttırılmasına yönelik olarak uygulanan ve daha çok yardım niteliği taşıyan transfer harcamalarının işlevini ortaya koyabilmektir. Yapılan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, refah devleti kavramı, ikinci bölümünde transfer harcamaları ve üçüncü bölümünde de Türkiye'de transfer harcamalarının ele alınan dönemler itibariyle gelişimi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Transfer Harcamaları, Sosyal Yardım.

1. GİRİŞ

Refah devleti, birey ve toplumun refahını maksimize etmeyi, onlara insan onuruna yakışır bir hayat sunmayı amaçlayan çağdaş bir devlet anlayışıdır. Zengin ve fakir ayırt edilmeksizin tüm bireylerin yaşam standartlarının korunması ve yükseltilmesi refah devletinde önemli bir husustur. Özellikle toplumda meydana gelen gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi, yoksullukla mücadele, tam istihdamın sağlanması vb. hususlarda devlet sosyal ve ekonomik alana müdahalelerde bulunmaktadır.

Refah devletinin toplum içindeki eşitsizliğin giderilmesi ve bireylerinin refahının sağlanması amaçlarını gerçekleştirebilmek için kullandığı araçlardan biri transfer harcamalarıdır. Transfer harcamaları en genel itibariyle satın alma gücünün kişiler ve gruplar arasında el değiştirmesi olarak ifade edilmektedir. Bir bakıma devletin transfer harcamaları yolu ile Robin Hood gibi davrandığını söylemek mümkündür.

Transfer harcamaları; yoksullara, emeklilere, işsizlere, müşkül durumda olan bireylere bir yardım niteliğinde yapılmaktadır. Bu harcamaların önemli özelliği bir alım işlevi olmaktan ziyade yardım olarak yapılmasıdır. Transfer harcamaları, emeklilere, işsizlere veya zor durumda olan bireylere uygulandığı gibi; belediyelere, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)ne de uygulanmaktadır.

Türkiye'de transfer harcamaları, özellikle toplumdaki adaletsizliklerin giderilmesi ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanması noktasında önem kazanmaktadır. Refah devleti ile transfer harcamalarının kesiştiği nokta; toplumda zor durumda bulunan kişi ve grupların durumlarının iyileştirilmesi, gelir eşitsizliğinin giderilmesi gibi toplumda refahı sağlamayı amaçlamalarıdır.

Bu çalışmada, refah devletinin gelir dağılımında adalet ve eşitsizliğin giderilmesi noktasında bir araç olarak kullandığı transfer harcamalarını daha iyi analiz edilebilmesi düşüncesiyle, Türkiye'de analitik bütçe sınıflandırması içerisinde transfer harcamalarının gelişimi incelenmiştir.

2. REFAH DEVLETİNE GENEL BİR BAKIŞ

Refah devleti ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde sosyal devlet veya sosyal refah devlet kavramlarının da kullanıldığı görülmektedir. "Refah Devleti", "Sosyal Devlet" ya da "Sosyal Refah Devleti" kavramları aynı kavramı ifade etmekte ve birbiri yerine kullanılmaktadır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 16). Bu çalışmada ağırlıklı olarak Refah Devleti kavramı kullanılacaktır.

Refah devleti ile ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında kabul edilen ortak bir tanım bulunmamaktadır. Aktan ve Özkıvrak (2008:19); refah devletini bireylerine gelecek güvencesi ve sosyal hizmetlerden faydalanma imkânı sunan ve bu sebeple ekonomik hayata müdahalede bulunan ve ekonomik hayatın işleyişini yönlendiren devlet, şeklinde tanımlanmaktadır. Duman (1997:13) ise, Refah Devletini: "İnsan onur ve kişiliğine yaraşır yaşam koşullarını gerçekleştirmekle görevli, bir hizmet, dağıtım ve bölüşüm devleti" şeklinde tanımlamıştır. Serter (1994:32)'e göre, Refah Devleti, sosyal görev ve sorumluluklar üstlenen, bireylerine insan onuruna yakışır asgari bir refah standardı sağlamayı hedefleyen devlet anlayışıdır.

Refah devletinin açıklanmasına yönelik yapılan tanımlara bakıldığında, refah devleti olgusunun ne olduğuna dair değişik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birincisi, refah devletini; kişilerin kanunlarda eşit olduğunu ve refah devletinin de bu eşitliğin korunması ve kişilerin de bu eşitliğe işlevsel olarak da sahip olması için çalıştığı şeklindeyken diğeriise; refah devletinin ekonomik ve siyasi sistemle ilgili olduğunu ifade etmektedir (Özcan, 2009: 34).

Refah devletine yönelik olarak yapılan bu tanımlamalarda, refah devletinin temel amacının bireylerin refah standartlarının korunması ve yükseltilmesi olduğu ve bunun sağlanabilmesi için de hem ekonomik hem de sosyal hayata müdahalede bulunduğu söylenebilmektedir. Bu çerçevede en genel anlamıyla refah devletini; kişilere ve topluma yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan standartları sağlamayı hedefleyen ve hem ailenin hem de toplumun düzenini sağlayacak kurumların bir araya gelmesi olarak ifade etmek mümkündür (Kayalıdere ve Şahin, 2014: 59).

Refah devletinin amaçları da yapılan bu tanımlamalar etrafında şekillenmiştir. Buna göre temel olarak refah devlet amaçları:

- Gelir dağılımında adalet,
- Yoksullukla mücadele,
- Fırsat eşitliği,
- Sosyal güvenliğin sağlanması. şekildedir (Özcan, 2009: 35).

Refah devleti bu amaçlarını gerçekleştirirken de transfer harcamalarını bir araç olarak kullanmaktadır. Böylelikle transfer harcamaları yolu ile zengin ve fakir arasındaki adaletsizliğin giderilmesine ve refah devletinin gayesi olan birey ve toplumun refahı da sağlanmaya çalışılacaktır.

3. TRANSFER HARCAMALARI

Transfer harcamaları mal ve hizmet alımına yönelik olmayan ve karşılıksız olarak gerçekleştirilen harcamalar olup milli gelir üzerinde direkt bir etki göstermemektedirler (Bülbül, 2018: 90). Transfer harcamaları yolu ile kişilerin satın alma güçlerinin etkilenmesi söz konusudur (Altay, 2017: 117). Bu bağlamda transfer harcamaları; genel olarak satın alma gücünün özel kesim ve sosyal tabakalar arasında el değiştirmesi (Küçükoğlu, Taş ve Ercan, 2018: 450) ve satın alma gücünün el değiştirmesi ile kişilerin ve grupların sosyo- ekonomik durumlarının iyileştirilmesi olarak da ifade edilebilmektedir (Altay, 2017: 117).

Transfer harcamaları; borç faizleri, sosyal yardımlar, sosyal güvenliğe ilişkin harcamalar, sübvansiyonlar, mahalli idarelere yapılan ödemeler, vergi iadeleri ve KİT'lere yapılan tansferler şeklinde gruplara ayrılabilmektedir (Kalaycı, 2016: 2). Bu harcamaların ön plana çıkmasındaki özellik; toplum ve bireylerin sosyal yönden daha güçlü olmaları adına yapılan ve daha çok yardım amacı taşıyan harcamalar olmasıdır (Akdoğan, 2013: 87).

Aksoy (1998:97)'a göre, transfer harcamaları:

- İşsizlere, yaşlılara, dul ve yetimlere yapılan yardımlar,
- Özel hastane ve özel okullara devlet tarafından yapılan yardımlar ve emeklilere yönelik yapılan yardımlar,
- İktisadi amaçla yapılan mali yardımlar,
- Kamu borçlarının faizlerinin ve anaparanın ödenmesi için yapılan kamu harcamaları, şeklindedir.

Transfer harcamalarının en önemli özelliği ve diğer harcama türlerinden ayrılan yanı yoksullara, kimsesizlere ve işsizlere yapılan yardımları kapsamasıdır. Bunun yanı sıra devlet, belirli bir üretim alanının gelişebilmesi amacıyla o alanda faaliyette bulunan üreticilere ödemede bulunarak veya üreticileri desteklemek yoluyla yardımda bulunur

(Pehlivan, 2000: 92). Özellikle gelişmiş ülkeler; işsizlik, eğitim ve yaşlılık yardımı gibi transferlerle toplumdaki yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlamışlardır (Meriç, 2003: 171-172).

Devlet, transfer harcamaları ile üretim talep etmez fakat ekonomi içerisinde kontrolü sağlar. Çünkü transfer harcamaları ile devlet; özel ekonomi içerisinde üretim faktörlerinin dağılımını etkilemektedir (Aksoy, 1998: 97).

Transfer harcamalarının 1929 Dünya Büyük Buhranı'nın yaşanmasının akabinde kamu harcamaları içerisindeki payı ve önemi artmıştır (Akdoğan, 2013: 87). Transfer harcamalarının 1929 Dünya Büyük Buhranı'ndan sonra öneminin artmasını refah devletinin 1929 dönemi ile birlikte 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerine değin refah devletinin öneminin artışıyla paralel bir şekilde geliştiği söylenebilir. Nitekim refah devletinin temel gayesi toplumun refahını arttırmak, eşitsizliklerle mücadele etmek ve dengesizlikleri ortadan kaldırmaktır (Ay ve Akan, 2017: 789). Transfer harcamalarının refah devleti ile bağdaştığı nokta da gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve düşük gelir gruplarının durumlarının iyileştirilmesi amacıdır (Taşkesti, 2006: 38).

4. TÜRKİYE'DE TRANSFER HARCAMALARININ GELİŞİMİ

Türkiye'de transfer harcamaları, Planlı Kalkınma Programları ile bütçelerde yer almaya başlamıştır. 1950- 1963 yılları arasında Türkiye'de kamu harcamalarının ekonomik tasnifinde cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere ikili bir ayrım bulunmaktaydı. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Programı ile 1964 yılı Mali Yılı Bütçesinde kamu harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları, sermaye teşkili harcamalar ve transfer harcamaları şeklinde bir gruplandırmaya tabi olmuşlardır (Küçüküoğlu, Taş ve Ercan, 2018: 452).

Harcamaların planlı kalkınma sürecine geçiş ile birlikte üçlü bir ayrıma tabi tutulması ile hem bütçenin plana uygunluğu sağlanmış hem de planlı kalkınma sürecine kadar olan dönemdeki cari harcamalar içerisinde sayılan devlet borçları, vatani hizmet aylıkları, eski emekli, dul ve yetim maaşları; katma bütçeli idareler, belediyelere, dernek ve teşekküllere yapılan yardımlar sermaye teşkili ve transfer harcamaları olarak kabul edilmiştir (Öner, 1993: 242).

Türkiye'de 5018 sayılı Kamu Mali Kontrol Kanunu'nun uygulamaya girmesinden önce Program Bütçe Uygulaması kullanılmaktaydı. Ancak Program Bütçe Uygulaması, sınıflandırma özelliğini yitirdiğinden dolayı; hem analiz için elverişli ortamın olmaması hem de mevcut kodlama yapısının uluslararası karşılaştırmaların yapılmasına olanak tanımamasından dolayı yeni bir bütçe sınıflandırmasına gerek duyulmuştur. Bu bağlamda 2004 yılında Analitik Bütçe Sınıflandırması ve yeni bir kodlama sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Küçükoğlu, Taş ve Ercan, 2018: 453).

Türkiye'de transfer harcamalarının gelişiminin incelendiği bu çalışmada; transfer harcamalarının daha iyi analiz edilebilmesi için harcamaların analitik bütçe sınıflandırmasına göre gelişimi ele alınmıştır.

4.1. Türkiye'de Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre Transfer Harcamaları

2004 yılında Analitik bütçe sınıflandırmasına göre transfer harcamaları faiz giderleri, cari transfer ödemeleri ve sermaye transferleri olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır.

4.1.1. Faiz Giderleri

Faiz, ödünç olarak alınmış olan bir paranın kullanımı karşılığında yapılan ödeme olarak tanımlanmaktadır (Çapan, 2006: 36). Faiz ödemeleri, finansman bölümünde sınıflandırılan borç olarak alınmış paranın anapara ile birlikte geri ödemesinden ve borçlanmadan dolayı ödenen komisyon ve ihraç giderlerinden ayrılmaktadır (Çapan, 2006: 36). Bu bölümde kamunun borçlanmadan doğan faiz ödemeleri takip edilmektedir (Küçükoğlu ve diğerleri, 2018: 453).

Faiz giderleri içerisinde "kamu kurumlarına ödenen iç borç faiz giderleri, diğer iç borç faiz giderleri, dış borç faiz giderleri, ıskonto giderleri, kısa vadeli nakit işlemlere ait faiz giderleri, türev ürün giderleri ve kira sertifikası gider kalemleri bulunmaktadır (www.bumko.gov.tr).

4.1.2. Cari Transfer Ödemeleri

Cari nitelikli mal ve hizmet alımlarını finanse etmek amacıyla yapılan karşılıksız ödemeler cari transfer ödemeleri olarak tanımlanmaktadır (www.sgb.adalet.gov.tr).

Analitik bütçe sınıflandırmasında cari transfer ödeme kalemleri; "görev zararları, hazine yardımları, kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler, hane halkına yapılan transfer ödemeleri, gelirden ayrılan paylar, yurt dışına yapılan transferler ve devlet sosyal güvenlik kurumlarından hane halkına yapılan transferler" olarak belirtilmektedir (www.bumko.gov.tr).

Cari transfer ödemesi olarak kabul edilen kalemler şu şekildedir:

-Görev zararları: Devlet tarafından kamu teşebbüslerine, sosyal güvenlik kurumlarına, döner sermayeli kuruluşlara, fonlara ve mali kurumlara kendi mevzuatları ile tanınan görevler haricinde bir görev verilmesi halinde verilen görevin yerine yetirilmesi sonucu oluşan ve mahrum olunan karı içeren zararı ifade etmektedir

-Hazine yardımları: Mahalli idarelere, Özerk Kurumlara, Fonlara ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına bütçe açıklarının finansmanını sağlamak amacıyla karşılıksız yapılacak ödemeler bu gurupta değerlendirilmektedir.

- Kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferler: Kar amacı taşımayan kurumların cari nitelik taşıyan ödemelerine katkı sağlamak amacıyla yapılan ödemeler bu bölümde değerlendirilmektedir. Sosyal amaçlı fonlara, dernek, birlik, kurum ve kuruluşlara, vakıf üniversitelerine yapılan ödemeler örnek olarak gösterilmektedir.

- Hane halkına yapılan transfer ödemeleri: Sağlık, eğitim ve barınma gibi zorunlu amaçları gerçekleştirebilmek ve cari nitelikteki harcamalara katkıda bulunmak amacıyla hane halkına yapılan karşılıksız ödemeler bu başlıkta değerlendirilmektedir.

- Gelirden ayrılan paylar: 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu madde 37'de genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin toplamış oldukları vergi, resim, harç ve benzeri mali gelirlerden diğer idarelere, kurum ve kuruluşlara verilecek ödenekler bu bölümde gider olarak izlenmektedir.

- Yurt dışına yapılan transferler: Uluslararası kurum ve kuruluşlara, yabancı ülkelere veya yabancı kişi veya kuruluşlara cari nitelikli mal ve hizmet harcamalarının finansmanını karşılamak amacıyla yapılan karşılıksız ödemeler bu kalemde izlenmektedir.

- Devlet sosyal güvenlik kurumlarından hane halkına yapılan fayda ödemeleri: Bu ödemeler tüm toplumu ya da toplumun belirli bir kesimini bazı sosyal risklere karşı korumak amacıyla yapılan transfer ödemeleridir. Sağlık hizmetlerinin sağlanması, işsizlik sigortası, sosyal güvenlik ve emekli maaşları bu gruba örnek olarak gösterilmektedir (www.bumko.gov.tr).

4.1.3. Sermaye Transferleri

Harcamanın yapıldığı kişi veya grupların sermaye niteliği taşıyan harcamalarını finanse etmek amacıyla karşılıksız olarak yapılan ödemeler olarak tanımlanmaktadır (Çapan, 2006: 48). Yapılan transfer harcamasının cari harcama ya da sermaye harcaması olduğunu belirleyebilmek için cari harcama – sermaye harcaması ayrımında kullanılan kıstasların dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda sermaye transfer harcamaları yurtiçi ve yurtdışı sermaye transferleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Küçükoğlu ve diğerleri, 2018: 455).

Sermaye transferlerinin iki alt kalemi olan yurtiçi ve yurtdışı transferleri şu şekilde ele alınabilir (www.bumko.gov.tr):

- Yurtiçi Sermaye Transferleri: Yurtiçindeki kurum ve kuruluşlara ya da vatandaşlara sermaye niteliği taşıyan mal ve hizmetlerin finansmanını karşılamak veya sermaye birikimi sağlamak amacıyla yapılan karşılıksız ödemeler bu grupta gider olarak kaydedilmektedir.

- Yurt dışı Sermaye Transferleri: Yabancı ülkelere, uluslararası kurum ve kuruluşlara ya da yurtdışındaki eğitim kurumlarına sermaye nitelikli mal ve hizmetlerin finansmanını karşılamak ya da bu kurumlara sermaye birikimi sağlayabilmek için yapılan karşılıksız ödemeleri kapsamaktadır.

4.2. Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre Transfer Harcamalarının Gelişimi

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de analitik bütçe sınıflandırılmasında gösterilen faiz giderleri, cari transferler ve sermaye transfer harcamalarının ele alınan dönemler itibariyle gelişimi incelenecektir.

Tablo 1: Faiz Gideri, Cari Transferler ve Sermaye Transfer Harcamalarının Bütçe İçindeki Payı % (2013- 2017)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017
Faiz Giderleri	12.2	11.12	10.50	8.60	8.40
Cari Transferler	36.4	36.2	36.12	38.50	40.0
Sermaye Transferleri	1.9	1.71	2.10	1.52	2.0

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html

Tablo 1.'de analitik bütçe sınıflandırmasına göre transfer harcaması olarak kabul edilen "faiz giderleri, cari transferler ve sermaye transfer harcamalarının" bütçe içerisinde 2013-2017 yılları arasındaki gelişimi incelenmiştir. Buna göre, incelenen dönemlerde transfer harcamaları içerisinde cari transfer harcamalarının toplam bütçe içerisindeki payı diğer transfer harcamalarına oranla daha yüksektir. En düşük pay ise sermaye transfer harcamalarıdır. Sadece yurtdışı sermaye transferi ve yurt içi sermaye transferi olmak üzere iki alt kalemi bulunan harcamada ele alınan dönemlerde oranlar yüzde 2 civarında seyretmiştir. Genellikle üç transfer harcaması da stabil seyretmiş olup, yıllar arasında dalgalanmalar bulunmamaktadır.

Ele alınan dönemelerde transfer harcamalarının toplam payı hemen hemen bütçenin yarısını oluşturmaktadır. 2013 yılı bütçesinin yüzde 50.5'i, 2014 yılı bütçesinin yüzde 49.03'ü, 2015 yılı bütçesinin yüzde 48.72'si, 2016 yılı bütçesinin yüzde 48.62'si transfer harcamalarıdır. 2017 yılı bütçesinin ise de yüzde 50.4'ü transfer harcamalarından oluşmaktadır. Bu oranın yüzde 8.40'ı faiz giderleri, yüzde 40'ı cari transferler, yüzde 2'si de sermaye transferleridir. Tüm bu oranlara bakıldığında bütçenin yarısına sahip olan transfer harcamalarının payı sosyal devletin amaçlarını gerçekleştirme yolunda hiçte az sayılmamaktadır.

Tablo 2: Faiz Giderleri, Cari Transferler ve Sermaye Transfer Harcamalarının Bütçe İçindeki Tutarı Milyon Tl (2013-2017)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
Faiz Giderleri	49.986.050	49.913.317	53.005.740	50.246.537	56.711.803
Cari Transferler	148.742.593	162.282.182	182.786.776	224.847.098	270.962.128
Sermaye Transferleri	7.665.522	7.706.603	10.459.912	8.881.418	13.341.262

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html.

Tablo 2.'de transfer harcamalarının bütçe içindeki tutarları parasal olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda transfer harcamaları içerisinde cari transferlerin parasal tutarı en büyüktür. En düşük pay ise sermaye transfer harcamalarındadır. Ancak yıllar içindeki gelişimine bakıldığında, transfer harcamaların hepsinde yıllar itibariyle bir artış söz konusudur. Faiz giderleri, cari transferler ve sermaye transferleri en yüksek orana 2017 yılı itibariyle ulaşmışlardır. Bu duruma bakıldığında yapılan bu transferlerin toplumda refahın yükseltilmesi için önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Faiz Giderleri, Cari Transferler ve Sermaye Transferlerinin Toplam Transfer Harcamaları İçindeki Payı % (2013-2017)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017
Faiz Giderleri	24.21	22.70	21.53	17.70	16.63
Cari Transferler	72.06	73.80	74.22	79.17	79.45
Sermaye Transferleri	3.71	3.50	4.24	3.12	3.91

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html

Tablo 3.'de faiz giderleri, cari transferler ve sermaye transfer harcamalarının toplam transfer harcamaları içindeki oransal gelişimi incelenmiştir. Buna göre; transfer harcamaları içerisinde en yüksek oran cari transfer harcamalarına

aittir. Bu oran dönemler itibariyle artmaktadır. Transfer harcamaları içerisinde en düşük payı ise sermaye transfer harcamaları oluşturmaktadır. Ele alınan dönemlerde sermaye transferleri içerisinde yüzde4 civarındadır. Sağlık, barınma gibi ihtiyaçları karşılamak, sosyal güvenlik ve sosyal yardım vb. yardımları gerçekleştirmek amacıyla yapılan cari transfer harcamalarının toplam transfer harcamaları içerisindeki payının yüksek olması, sosyal devletin amaçlarının gerçekleştirilmesi hususunda önem taşımaktadır.

SONUÇ

Refah devleti toplumda adaleti sağlamak, var olan refah düzeyini korumak ve iyileştirmek, gelir dağılımında adaleti sağlamak gibi amaçlarını yerine getirirken transfer harcamalarını bir araç olarak kullanmaktadır. Bu çalışmada, refah devleti kapsamında transfer harcamalarının Türkiye'de analitik bütçe sınıflandırmasına göre ele alınan dönemlerdeki gelişimi incelenmiştir.

2004 yılında kabul edilen ve 2005 yılında uygulanmaya başlanan analitik bütçe sınıflandırması sisteminde transfer harcamaları; faiz giderleri, cari transferler ve sermaye transfer harcamalarından oluşmaktadır. Daha çok yardım niteliği taşıyan transfer harcamaları, özellikle refah devleti kapsamında bireylerin ve grupların sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi hususunda önem arz etmektedir.

Türkiye'de transfer harcamalarının toplam bütçe içindeki oranı, bütçe içindeki parasal tutarı ve faiz giderleri, cari harcamalar ve sermaye transfer harcamalarının toplam transfer harcamaları içerisindeki gelişimi ele alındığında, ilgili dönemlerde, transfer harcamalarının büyük bir oranını cari transfer harcamaları oluşturduğu görülmektedir. Hem bütçe içindeki parasal büyüklük hem de toplam transfer harcamaları içerisinde en büyük payı oluşturan cari transfer harcamaları dönemler içerisinde artmaktadır.

Refah devleti olma yolunda ilerlerken bütçe içinde transfer harcamalarının payı önemlidir. Bu pay ne kadar yüksek olursa, ülkedeki yardıma muhtaç birey ve grupların yaşam kaliteleri o denli iyileşecektir. Bireylere burs, yaşlılık ve hastalık yardımı, sosyal güvenliğin sağlanması konusunda yapılan bu transferler, sosyal devletin amaçlarını yerine getirmesinde o denli etkili olacaktır.

Yukarıda verilen tablolarda da görüldüğü gibi bütçenin hemen hemen yarısı transfer harcamalarından oluşmaktadır. Bu oranın 2017 yılı itibariyle yüzde 40'ı cari transferler, yüzde 8.40'ı faiz giderleri ve yüzde 2'si de sermaye transfer harcamalarından oluşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de analitik bütçe sınıflandırması çerçevesinde ele alınan transfer harcamalarının genel bütçe içindeki payı oldukça yüksektir. Ancak sosyal devlet olma yolunda cari transfer ve sermaye transfer harcamalarına daha fazla ağırlık verilmesi önemlidir. İşsizlik, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi konularda yapılan ödemeleri kapsayan bu transferler, faiz giderlerine göre toplumda eşitliğin ve huzurun sağlanmasında daha büyük bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, A. (2013). Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

AKSOY, Ş. (1998). Kamu Maliyesi. İstanbul.

AKTAN, C. ve ÖZKIVRAK, Ö. (2008). Sosyal Refah Devleti. İstanbul: Okutan Yayınları.

ALTAY, A. (2017). Kamu Maliyesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ANALİTİK BÜTÇE SINIFLANDIRMASINA İLİŞKİN REHBER. (tarih yok). Şubat 25, 2019 tarihinde http://www.sgb.adalet.gov.tr/ekler/odenekler/analitik-butce-siniflandirma-rehberi.pdf adresinden alındı

AY, H. ve AKAN, R. (2017). Tarihsel Süreçte Sosyal Yardımların Gelişimi. 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(18).

BÜLBÜL, D. (2018). Devlet Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (tarih yok). Şubat 26, 2019 tarihinde Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018): http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2018.html adresinden alındı

ÇAPAN, G. (2006). Türkiye'de Transfer Harcamaları ve KİT'lere Bütçeden Yapılan Transferler. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi).

DUMAN, İ. (1997). Sosyal Devlet. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

KALAYCI, C. (2016). Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelişimi Ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi. (Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Llisans Tezi).

KAYALIDERE, G. ve ŞAHİN, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2).

KÜÇÜKOĞLU, M., TAŞ, H. ve ERCAN, H. (2018). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Yeri Ve Önemi. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 7(19).

MERİÇ, M. (2003). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2).

ÖNER, E. (6-8 Mayıs 1993). Türkiye'de Bütçe Harcamalarının Genel Bir Değerlendirilmesi. IX. Türkiye Maliye Sempozyumu.

ÖZCAN, G. (2009). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi. (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi).

PEHLİVAN, O. (2000). Kamu Maliyesi. Trabzon.

SERTER, N. (1994). Sosyal Devlet. İstanbul.

TAŞKESTİ, R. (2006). Türkiye'de Kamu Transfer Harcamalarının Ekonomi İçindeki Yeri ve Önemi: 1995-2005. (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi).

Atık Plastiklerin Geri Dönüşümle Sanayiye Kazandırılmasında Kullanılan Plastik Kırma Makinelerinde Karşılaşılan Riskler ve Çözüm Önerileri

Makine Mühendisi. Necati YALMAN[1] **Prof. Dr. Hüseyin Erol AKATA[2]**

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, necati.yalman@hotmail.com

[2] İstanbul Aydın Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, erolakata@aydin.edu.tr

Özet: Dünyamızda Endüstrinin gelişmesiyle birlikte metal ve kömür madenleri ile fosil yakıtlardan üretilen polimerlerin kullanım alanları çoğalmıştır. Ayrıca bu hammaddelerin birbirlerinin muadili olması, makine sektöründe üretilen endüstriyel makineler sayesinde mümkün hale gelmiştir.

Ülkemizde Polimerler tek ürün veya kompozit sistemlerde kullanılmaya başlanması ile üreticilere bazı yasal zorunluklar (1991 Katı Atık Kontrolü Çerçeve Yönetmeliği ve 2005 Ambalaj Atıkları Yönetmelikleri) getirilmiştir. Bu yasal zorunluluklar beraberinde Plastik Geri Dönüşüm sektörünün gelişmesinde olumlu etki yaratmıştır.

Plastik geri dönüşüm işi yapan işyerinde değişik kapasitelerde gövde genişliği (250-1500)mm makine sistemleri mevcuttur. Bu çalışmada, "Atık Plastik Geri Dönüşüm" işi yapan işyerlerinde kullanılmakta olan "Plastik Kırma makinelerinde" makinenin imalatı, kullanımı ve bakımından kaynaklı tehlikeler araştırılmıştır.

Bu çalışmada tehlike tespitini; birbirini etkileten makine risk değerlendirmesi, PHA ve FMEA, risk analizi metotlarıyla birbiriyle karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Tespit edilen riskler; "Tasarım ve Güvenlikte İlgili Makine Emniyeti Yönetmeliği" 2006/42/ AT ve kullanımla ilgili "İş Ekipmanlarının Kullanımında Sağlık ve Güvenlik Şartları yönetmeliği", 2006 /42 /EC Direktifi (2009 Aralık), Emniyet Standardı TS EN ISO 12100:2010, Elektriksel tedbirlerle ilgili TS EN 13849, kapsamında analiz edilmiştir.

Geri dönüşümde birbirini takip eden bir dizi faaliyet, başka bir deyişle de bir proses uygulanmaktadır. Kırma makinesi bu prosesin olmasa olmaz unsurudur. Bu çalışmada aynı zamanda, makinelerdeki risk değerlendirmeleri proaktif yaklaşımlarla yapılmıştır. Geri dönüşüm işletmelerinde en tehlikeli makinanın "Plastik Kırma Makinesi" olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada makinelerde tespit edilen tehlikeler hem makineyi imalatı yapan firmaya, hem de makinayı kullanan firmaya çözüm ve öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Plastik Kırma Makinası, Makine Bazlı Risk Değerlendirmesi, FMEA, Polimerler, PHA

Abstract: With the development of industry in today's world, consumption of metals, coals and polymers produced from fossil fuels have continuously been increased. Moreover, the fact that being these raw materials are equivalent to each other has become possible by the industrial machinery sector.

In our country, some legal requirements (1991 Solid Waste Control Framework Regulation and 2005 Packaging Waste Regulations) have been forced the producers of Polymers in single product or composite systems. These legal requirements have had a positive impact on the development of the Plastic Recycling sector.

There are several recycling machine systems of different capacities (250-1500mm) at the workplaces of this sector. In this study, it is aimed to investigate the hazards arising from the manufacturing, using and maintenance of the machineries of the "Plastic Crushing Machinery" sector.

In this study; Machine risk assessment has done using PHA and FMEA and compared with each other. Pre-determined risks have been analysed using the Directive 2006/42 / EC of the relevant "Machinery Safety Regulation on Design and Safety", "Health and Safety Requirements in the Use of Work Equipment", Directive 2006/42 / EC (2009 December) and "Safety Standard TS EN ISO 12100: 2010, TS EN 13849 on Electrical Issues".

Recycling is a series of successive activities, in other words a process is implemented. The crushing machine is the essential element of this process. In this study, Risk assessments were also performed with proactive approaches in these machines. In recycling companies, it is determined that "Plastic Crushing Machines" are the most dangerous machinery of the system. In this study, the hazards identified in the machines are presented for the manufacturers of the machinery and the companies that uses the machinery.

Key Words: Plastic Crushing Machine, Machine Based Risk Assessment, FMEA, Polymers, PHA

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında polimer malzemelerin kullanımının artmasıyla birlikte, plastik malzemeler günlük yaşantımızda giderek artan bir yere sahip olmuştur. Buna karşılık plastiklerin tabiattaki yok olma sürelerinin uzunluğu nedeniyle, geri

kazanılmaları üzerine yapılan bilimsel araştırmalar ve teknolojik gelişmeler her geçen yıl artarak devam etmektedir. Ülkemizde Plastik Geri Dönüşüm sektörü geçen 30 yıllık süreçte büyük gelişim göstermiştir. Bu gelişim geri dönüşüm sektörüne makine ve ekipman yapan makine sektörünün de gelişmesine sebep olmuştur.

Makine teknolojileri atık plastiğin geri dönüştürülmesi yoluyla ekonomik değer haline dönüşmesi sağlanabilmektedir. Bu durum, plastik geri dönüşüm sektörünü ve bu sektörde kullanılan makine aksamlarının çeşitlenmesine kapasitelerinin artmasına neden olmuştur.

Geri dönüşüm birbirini takip eden bir dizi faaliyet, başka bir deyişle de bir proses uygulanmaktadır. En basit anlatımla atığın tekrar kazanılması şu aşamalardan geçmesi ile mümkündür; Kullanım ömrünü tamamlamış ekonomik değeri olan atık plastikleri kimlerin topladığına bakıldığında; sokak toplayıcıları (bütün atıkları toplayan 500 bin kişi), küçük ve orta boy işletmeler(bütün atıkları toplayan bir milyon işletme), vakıflar ve belediyelerdir. (Yetim,2014: 12-15) Şekil 1' de Sokak toplayıcıları ve küçük boy işletmeler gösterilmiştir.

Şekil 1: Sokak toplayıcıları ve küçük boy işletmeler

Kaynak: Proceedings Book International Congress on Engineering and Architecture (2018) 237-243

Atık plastiğin geri kazanılma sürecini kısaca incelesek şu asmalardan geçerek döngü tamamlanır. Toplanan atık plastiğin cinsine göre ayrıştırma yapılır. Ayrıştırılan plastik kırma makinesinde kırılarak çapak haline getirilir. Plastik kırmada kirli olarak kırılan plastik çapak yıkama havuzunda yıkanarak temizlenir. Yıkama havuzundan taşıyıcı helezonla sıkma makinesine aktarılan plastik çapak sıkıştırma yolu ile susuzlaştırma işlemi yapılır. Sıkma makinesinden taşıyıcı helezon marifeti ile agromele aktarılan plastik çapak bu makinede kurutulur. Kurutulmuş çapak taşıyıcı helezon ile ekstrüderin huni olarak adlandırılan kısmına aktarılır. Huniden kovana gönderilen kurutulmuş çapak, kovanda ısıtılır eriyen çapak kovan içindeki vida elemanı vasıtasıyla eriyik hale iken kafadan kesme mekanizması ile tespih tanesi büyüklüğünde kesimi yapılır. Kafadan kesmenin yapıldığı anda su ile soğutma yapılır. Soğutmanın su ile yapılmasından dolayı santrafüjde susuzlaştırma yapılarak fan marifeti ile depolama silosuna gönderilir. Depolama alanından enjeksiyon, şişirme ve bunlara benzer makinelerde tekrar ürün imalatı yapılmak üzere dağıtımı yapılır.(Yalman vd. ,2018:237-243)

Yukarıda çalışma sıralaması anlatılan prosesin Şekil 2' de görselleri sırayla verilmiştir. Şerit testere, Taşıyıcı bant, Plastik kırma makinesi, Taşıyıcı helezon, Yıkama havuzu, Sıkma makinesi, Agromel makinesi, Extruder makinesi, Kafadan kesme ekipmanı, Salyangoz fan ve Depolama haznesi şeklinde çalışma prosesi kullanılmaktadır.

Şekil 2: Atık Plastik Geri Dönüşümü yapan küçük boy işletmeler bulunan makineler

Kaynak: Proceedings Book International Congress on Engineering and Architecture (2018) 237-243

Bu çalışmada tehlike tespitini; Birbirini çek eden Makine risk değerlendirmesi, PHA ve FMEA, risk analizi metotlarıyla birbiriyle karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Tespit edilen riskler; Tasarım ve güvenlikte ilgili Makine emniyeti Yönetmeliği 2006/42/ AT ve Kullanımla ilgili İş Ekipmanlarının Kullanımında Sağlık ve Güvenlik Şartları yönetmeliği, 2006 /42 /EC Direktifi (2009 Aralık), Emniyet standardı TS EN ISO 12100:2010, Elektriksel tedbirlerle ilgili TS EN 13849, kapsamında risk analizleri yapılmıştır. (Özkılıç, 2016: 20-24)

2. ATIK PLASTİK DÖNÜŞÜMÜNDE KULLANILAN PLASTİK KIRMA MAKİNESİNDEKİ TEHLİKELER

Plastik geri dönüşüm sektöründe "Plastik kırma makinesi" plastik geri dönüşüm işi yapan işletmelerde en tehlikeli makine olduğu gözlenmiştir. Var olan kazalarda uzuv kopmaları ve ölümlü kaza sonuçlarının doğabileceği ve önlemler alınması gerekliliği tespit edilmiştir. Bu çalışmada plastik kırma makinelerinde elle besleme yapılarak yapılan çalışmalarda ölümle sonuçlanabilecek tehlike tespiti yapılmış çözüm önerileri sunulmuştur. Atık Plastiklerin sanayiye kazandırmasında dönüşümün yapıldığı prosesinde Şerit testere, Taşıyıcı bant, Plastik kırma makinesi, Taşıyıcı helezon, Yıkama havuzu, Sıkma makinesi, Agromel makinesi, Extruder makinesi, Kafadan kesme ekipmanı, İletici fanı ve Depolama haznesi gibi makineler kullanılmaktadır. Bu proseste en tehlikeli makine olarak yaptığı işlev itibari ile plastik kırma makinesi gelmektedir.

Tablo 1: Plastik Kırma makinesinde Tasarım, Kullanım ve Bakımdan kaynaklı Tehlikeler

Eylemin Adı	Tehlike
[1]Plastik Kırma makinesinde elle besleme çalışması.	Makine içine elle malzeme atıp kırma yaparken elin dönen rotora kaptırılma sonucu oluşan (sebebi elin veya ayağın, kırılan malzemeye sarılması ile içeri çekilmesi) tehlikedir.
[2]Plastik Kırma makinesinde korumasız çalışma.	Makinenin volan kısımlarının korumasız çalıştırılması sonucu çalışanın sarılma el ve uzuv kopma tehlikeleridir.
[3]Plastik Kırma makinesinin gürültülü çalışması.	Plastik kırma makinelerinde çalışma anında gürültülü oluşmaktadır. Bu durum duyu kayıplarına yol açmaktadır.
[4]Plastik Kırma makinesinin tozlu ortam yaratması.	Makinede elle malzeme kırılması sırasında ortamda oluşan tozun çalışanın sağlığını etkilemektedir.
[5]Plastik Kırma makinesinin çalışması sırasında kapak açılması.	Makine çalışırken üst kapağın açılmasından dolayı istenmeyen iş kazaları olabilir.
[6]Plastik Kırma makinesinin dairesel hareket eden rotora bağlı kesici bıçakların kırılması.	Plastik malzeme kırarken, kırılan plastiğin içine karışan metal parçaların, rotor üzerinde bağlı kesici bıçaklarının kırılmasının sonucu meydana gelen(çalışana metal çapması) tehlikedir.
[7]Plastik Kırma makinesinde yanlış pozisyonda çalışma.	Kırma işlemi yapılırken davlumbazın tam karşısında çalışılması sonucu çalışanın yüzüne ve gözüne gelen parçaların (plastik çapak) çarpması tehlikesidir.

Tablo.1'de Plastik Kırma Makineleri için, yedi adet tasarım, kullanım ve bakımdan kaynaklı tehlikenin belirlendiği görülmektedir. Söz konusu tehlikeler ve bunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri takip eden kısımda açıklanmaktadır.

2.1 Plastik Kırma Makinesinde Belirlenen Tehlikeler ve Çözüm Önerileri

Belirlenen birinci tehlike, Plastik Kırma Makinede davlumbaz kısmından elle malzeme beslemesi yaparken elin (600 devir/ dakika) dönen rotora kapılma (sebebi elin veya ayağın, kırılan malzemeye sarılması ile çalışanın rotor içeri çekilmesi) tehlikesidir. Bu polimer malzemesin kesilmesi üç kademeli rotorun tek bir kademesinin uyguladığı kesme kuvveti malzemenin cinsine (Polietilen düşük yoğunluk kayma gerilmesi 4,5 Mpa) ve ebatlarına (500x1) göre hesaplanır. Örnek 1000mm'lik gövde genişliği olan bir plastik kırma makinesinde polietilenin verilerine göre, oluşan kesme kuvveti 2250N' dir. Kesme kuvveti ile oluşan 562500Nmm tork oluşmaktadır. Bu veriler ışığında minimum 35 kw motor gücü ve dairesel hareketi 1450 devir/dakika olan bir mekanizmanın içine düşen çalışanın hayatını kaybetmesi kaçınılmazdır. Şekil. 3'de verilen fotoğraflarda, korumasız olarak çalışan bir işçi, kırma makinasının rotor hareketi ile yüklemenin taşıyıcı bant kullanılarak yapılması durumları gösterilmektedir.

Şekil 3: a) Elle çalışma

b) Rotorun çalışma durumu

c) Taşıma bantı kullanarak yükleme

Plastik kırma makinelerinin en büyük tehlike yaratan kısmı dairesel (600devir/dakika) halindeki rotor kısmında meydana gelebilmektedir. Gövde genişliği (500-1500)mm ve üzeri plastik kırma makinelerde plastik kırma işlemi kesinlikle taşıyıcı bant sistemi kullanılmadan yapılmamalıdır. Taşıyıcı bant sistemi olmadan, elle çalışma yapılması ölümlü kazaların önünü açacaktır. Makine Bazlı Risk Değerlendirmesi olan (HRNS) metodu ile değerlendirme

yapıldığında; Tehlikenin ortadan kaldırılmasında Şekil.5'de görülen taşıyıcı bant kullanılması çalışanları tehlike alanından uzaklaşmasına yani (RAKKS) ortadan kalkmasına neden olacaktır. RAKKS sıfırlanması TBBS' ninde sıfırlanmasına sebep olmuştur. RAKKS ve TBBS ortadan kalkması OMGO' nı ortadan kaldırmıştır. Bu üç değerin etkisizleşmesi OYŞ'nin sayısal değerinde değişme olmadığı halde OYŞ' nin varlığının bir etkisi kalmamıştır.

TDNSD = (3)OMGO(OMGO'nun varlığı değişmediği halde sayısal değeri en düşük seviyeye düşer.) X(2)TBBS(RAKKS'nın ortadan kalkması kişi sayısının TBBS'nında ortadan kalkmasını sağlar.)X(1)RAKKS(Taşıyıcı bant kullanılması(RAKKS)ortadan kaldırır) X(4) OYŞ(OYŞ'nin varlığı ve sayısal değişmez.) .

İkinci önemli tehlike, makinenin volan kısımlarının korumasız çalıştırılması sonucu çalışanın sarılma el ve uzuv kopma tehlikeleridir. Plastik kırma makinesinde kesici bıçakların bağlı olduğu rotora dairesel hareket sağlayan, kasnak ile volan kısımlarının korumasız çalıştırılması halinde el ve diğer uzuv kopmaları meydana gelmektedir. Bazı durumlarda korumalar yetersiz kalabilmektedir. Şekil 4' de verilen şekillerde, korumasız aksam, yetersiz koruma ve sabit korumalı menteşe sistemi verilmiştir. Güvenli makine ortamının oluşturulması için korumaların tam güvenlik sağlayacak şekilde tasarlanması ve üretimi yapılmalıdır. (Yalman, vd. , 2018:237-243)

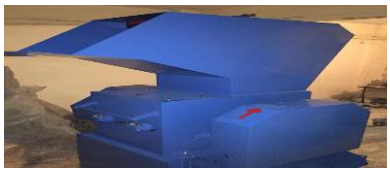

Şekil 4: a) Korumasız dönen aksam b) Yetersiz koruma c) Sabit menteşeli koruma

Üçüncü önemli tehlike, plastik kırma makinelerinde çalışma anında gürültülü oluşmaktadır. Bu durum duyu kayıplarına yol açmaktadır. Plastik kırma makinesinde genelde küçük işlemelerde ürün basan işletmelerde elle besleme yapılarak çıkan yolluk ve sakat ürünler tekrar kırılmaktadır. Plastik kırılırken makine kırılan malzemeye göre değişmekle birlikte 95- 110 db gürültü çıkmaktadır. İşitme duyusunun korunması için "Ses yalıtımlı makine" ve "Manşon tipi" 32-35 db' lik EN 352-1,EN 352-2,EN 352-3 Standardına göre kulaklık kullanılmalıdır. . Şekil. 5'de Gürültülü ortam çalışan, ses yalıtımlı Makine ve manşon tipi kulaklık görülmektedir.

Şekil 5: a) Makine gürültü b) Ses yalıtımlı Makine c) Manşon tipi 32-35 db

Dördüncü önemli tehlike, Makinede elle malzeme kırılması sırasında ortamda oluşan tozun çalışanın sağlığını etkilemektedir. Plastik kırma makinelerinde çapak üretimi sırasında kırılan malzemesinin cinsine bağlı olmak şartı ile değişik büyüklükte toz partikülleri meydana gelmektedir. Çalışan tarafından solunduğunda Pnömokonyoz olarak adlandırılan meslek hastalığına sebep olabilmektedir. Çözüm olarak makinenin kendi üzerinde plastik emici fanın plastik ile birlikte tozu da çeken depolama silosu kullanarak uygulama yapılmalıdır. Ayrıca FFP1,FFP2 TOZ MASKESİ kullanır. EN 149 standardı toz maskesi kullanılır. Şekil. 6' da Tozlu ortam ve toz maskesi ve ekipman görülmektedir.

Şekil 6: a) Tozlu ortam. b) Toz maskesi ve ekip man.

Beşinci önemli tehlike, makine çalışırken üst kapağın açılmasından dolayı istenmeyen iş kazaları olabilir. Makine çalışırken üst kapağın açılmasından dolayı istenmeyen iş kazaları olabilir. Üst kapağın (2-3) milimetre açılması durumunda ana motorun elektrik akımını kesmesini sağlayan alt ve üst gövde arasında siviç kullanılmalıdır. Makinenin çalışırken fazla malzeme beslemesinden dolayı makine durmakta ve üst kapak açılarak temizlik yapılmak zorunda kalınmaktadır. Bu durumda da üst kapak açıldığı anda ana motorun çalışmaması için siviç devreye geçerek emniyet

sağlayacaktır. Diğer bir durum da bıçak değiştirmede üst kapağın açılması ile siviç ana motorun çalışması önleyerek bıçak değiştirme işlemi emniyetle yapılacaktır. Şekil. 7'de Üst kapak ve alt ve üst kapak arasındaki siviç görülmektedir.

Şekil 7: a) Kapak Açılması

b) Alt ve üst kapaktaki Siviç ekipmanı

Altıncı önemli tehlike, plastik malzeme kırarken, kırılan plastiğin içine karışan metal parçaların, rotor üzerinde bağlı kesici bıçaklarının kırılmasının sonucu meydana gelen(çalışana metal çapması) tehlikedir. Plastik malzeme kırarken, kırılan plastiğin içine karışan metal parçaların, rotorun üzerinde bağlı kesici bıçaklarının kırılmasının sonucu meydana gelen (çalışana metal çapması) tehlikedir. Bu tür tehlikelere karşı bilhassa elle beslemek zorunda kanıldığı hallerde makineye beslemesinin yapıldığı davlumbazın açık olan alanının dışında çıkarak besleme yapılmalıdır. Şekil. 8' de Kırılmış bıçak ve davlumbaz dışından besleme şekilleri gösterilmiştir.

Şekil 8: a) Kırılmış bıçak

b) Davlumbaz dışından besleme

Yedinci önemli tehlike, kırma işlemi yapılırken davlumbazın tam karşısında çalışılması sonucu çalışanın yüzüne ve gözüne gelen parçaların (plastik çapak) çarpması tehlikesidir. Plastik malzeme küçülme işlemi yapılırken meydana gelen (çalışana plastik çapması) tehlikedir. Bu tür tehlikelere karşı bilhassa elle beslemek zorunda kanıldığı hallerde makineye beslemesinin yapıldığı davlumbazın açık olan alanının dışında çıkarak besleme yapılmalıdır. Şekil. 9'da Davlumbaz alanının dışına çıkmadan hatalı besleme çalışma ve davlumbaz alanının dışına çıkarak yapılan doğru besleme gösterilmiştir.

Şekil 9: a) Davlumbaz besleme hatalı çalışma

b) Davlumbaz dışından besleme

3. BULGULAR

Plastik Geri dönüşüm sektöründe kullanılan en tehlikeli makine "Plastik Kırma Makine" dir. Plastik kırma makinesinde elle besleme yapılırken elin veya ayağın dönen rotora kaptırılması, uzuv kopmaları ve ölümlü iş kazalarına neden olmaktadır. Bu büyük tehlike makine bazlı risk değerlendirmesi HRNS metodu ile değerlendirilmiş ve çözüm önerilmiştir. Değerlendirmenin daha kolay olması açısından "Tehlike Derecelendirme Numarası" skala başlıkları ifade edildiği gibi baş harfleri ile formüle edilmiştir. Tablo 1 'da Makine bazlı risk değerlendirme skalalarını incelediğimizde; OMGO (Olayın meydana gelme olasılığı(0,003-15)), TBBS(Tehlikeli bölgede bulunma sıklığı(1-5)), OYŞ(Olası yaralanmanın şiddeti(0,1-15)),RAKKS(Risk altında kalan kişi sayısı(1-12)) şeklinde görülmektedir.

Tablo 2: Tehlike Derecelendirme Numarası

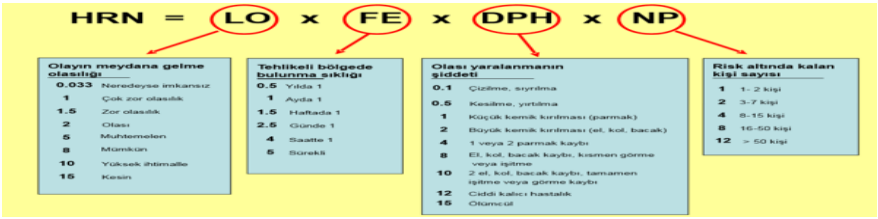

Kaynak: Necmi TÜRER, (2013) MESS Metal Sanayicileri Sendikası 1-94

Makine Risk Değerlendirmesi göre (0- 13500) derecelendirme aralığı bulunmaktadır. Risk sonuçlarının değerlendirmesi Tablo 2 'ye göre yapılmaktadır. Bu tabloda sorumluluklarının paylaşımının yapılabildiği aralıklar mevcuttur. Makine imalatçılarının sorumluluğu 2006/42/EC göre her türlü eksikliğinden (0-100)% risk ve emniyet açısından sorumludur. Diğer taraftan makine kullanıma alındıktan sonra ki süreçte kullanım ve bakımdan kaynaklı hatalardan kullanıcı sorumludur.

Tablo 3: Tehlike Derecelendirme Numarası Sonuç Değerlendirme

Key	HRN	Risk	Açıklama
	0-1	İhmal Edilebilir Risk	Mevcut durumda sağlık ve güvenliği tehlikeye atacak risk yok., ilave emniyet tedbirine ihtiyaç yok.
	2-5	Çok Düşük Risk	Mevcut durumda sağlığı ve güvenliği tehlikeye atan çok az risk var, ilave olarak kayda değer bir emniyet tedbirine gerek olmayabilir. Personel koruma ekipmanları kullanılabilir ve eğitimlerle risk azaltılabilir.
	6-15	Düşük Risk	Az da olsa risk vardır. Emniyet tedbiri için gerekli kontrol ekipmanlarının kullanılması önerilmelidir.
	16-50	Dikkate Değer Risk	Emniyet tedbirinin alınmasını gerektirecek seviyede risk vardır. İlk fırsatta bu tedbirler uygulanmalıdır.
	51-100	Yüksek Risk	Acil olarak emniyet tedbirlerinin alınması gerekecek kadar potansiyel tehlike vardır. Bu tedbirler acil olarak uygulanmalıdır.
	101-500	Çok Yüksek Risk	Çok acil olarak emniyet tedbirleri alınmalıdır. İlgili yönetim birimleri haberdar edilmelidir.
	501-	Aşırı Yüksek Risk	Çok acil olarak emniyet tedbirleri alınmalı, yeterli kontrol tedbirleri alınıncaya kadar ekipmanlar kullanılmamalı, insanlar uzak tutulmalı ve ilgili yönetim birimleri haberdar edilmelidir.

Kaynak: Necmi TÜRER, (2013) MESS Metal Sanayicileri Sendikası 1-94

3. 1. HRNS Metodu İle Elle Besleme Çalışmasının Oluşturduğu Tehlikesinin Çözümü

Makine içine davlumbaz kısmından elle malzeme atıp kırma yaparken elin (600 devir/ dakika) dönen rotora kapılma sonucu oluşan(sebebi elin veya ayağın, kırılan malzemeye sarılması ile içeri çekilmesi) tehlikesidir. Bu polimer malzemesin kesilmesi üç kademeli rotorun tek bir kademesinin uyguladığı kesme (Polietilen düşük yoğunluk kayma gerilmesi 4,5 Mpa)ve ebatlarına(500x1) göre hesaplanır. Örnek 1000mm'lik gövde genişliği olan bir plastik kırma makinesinde polietilenin verilerine göre, oluşan kesme kuvveti 2250N' dir. Kesme kuvveti ile oluşan 562500Nmm tork oluşmaktadır. Bu veriler ışığında makinede aktarma minimum 35 kw gücü ve dairesel hareketi 1450 devir/dakika elektrik motor olan bir mekanizmanın içine düşen çalışanın hayatını kaybetmemesi mümkün görünmüyor. Bunun açıklaması ise 2250N 'luk kesme kuvvetine insan vücudunun mukavemet gösteremeyeceği ortadadır. Şekil.10'da 1000mm' lik plastik kırma makinesini 600devir/dakika rotor kısmının dairesel hareket halindeki durumu, makinede elle besleme çalışması ve elektrik motoru şekilleri görülmektedir.

Şekil 10: a) Rotrrun dairesel hareketi b) Makineye elle besleme c) Elektrik motor 35kw

Kaynak: Yalman ve Akata, (2018) Proceedings Book International Congress on Engineering and Architecture (2018) 237-243

Plastik kırma makinelerinin en büyük tehlike yaratan kısmı dairesel (600devir/dakika) halindeki rotor kısmında meydana gelebilmektedir. Gövde genişliği (500-1500)mm ve üzeri plastik kırma makinelerde plastik kırma islemi kesinlikle taşıyıcı bant sistemi kullanılmadan yapılmamalıdır. Bu taşıma sistemi olmadan çalışma yani elle çalışma ölümlü kazaların önünü açacaktır.

Makine Bazlı Risk Değerlendirmesi olan (HRNS) metodu ile değerlendirme yapıldığında; Tehlikenin ortadan kaldırılmasında Şekil 11'de görülen taşıma bantı kullanılması (RAKKS) ortadan kaldıracaktır. RAKKS sıfırlanması TBBS'nında sıfırlanmasına sebep olmuştur. RAKKS ve TBBS ortadan kalkması OMGO'nı ortadan kaldırmıştır. Bu üç değerin etkisizleşmesi OYŞ'nin sayısal değerinde değişme olmadığı halde OYŞ'nin varlığının bir etkisi kalmamıştır.

Şekil 11: Makineye taşıyıcı bant ile besleme

Makine bazlı risk Değerlendirmesi metodu olan; Tehlike Derecelendirme Numarası Sistemi (Hazard Rating Number System) ile Tablo 4' de plastik kırma makinesinde tespit edilen tehlikeler çalışmamızın 2.1 başlığında sunduğumuz (2.1

Plastik Kırma Makinesinde Proaktif Yaklaşımla Tespit Edilen yedi tehlikeye Çözüm Önerileri) yedi tane tehlikenin risk değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca bu başlıkta yapılan risk değerlendirmesinde çıkan sonuçlara göre hem sözel hem görsel ifadelerle çözüm önerileri getirilmiştir.

Tablo 4: Tehlike Derecelendirme Numarası Sistemi (Hazard Rating Number System)

Makine Risk Değerlendirmesi (HRNS) Metoduna göre değerlendirme yedi tehlikenin risk sonuçlar ve çözümleri	1	2	3	4	5	6	7
RAKKS	1	2	2	1	2	2	1
TBBS	5	5	5	5	5	5	5
OMGO	15	15	15	10	10	8	8
OYŞ	15	10	10	12	15	10	12
TDNSD	1225	1500	1500	600	1500	800	480
RAKKS	1	2	2	1	2	2	1
TBBS	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
OMGO	1	1	1	1	1	1	1
OYŞ	15	10	10	12	15	10	12
TDNSD	7,5	10	10	6	15	10	6

Tehlike Derecelendirme Numarası sisteminde (Hazard Rating Number System) kullanılarak yapılan risk değerlendirmesinde çözüm önerisi olarak şu değerlendirme yapılmıştır. Plastik kırma makinelerinde elle besleme ile plastik kırma çalışmalarında oluşan tehlikenin ortadan kaldırılmasında çözüm olarak bant taşıma uygulamasının yüzde yüze çıkarılması gerekmektedir. Makine Bazlı Risk Değerlendirmesi olan (HRNS) metodu ile değerlendirme yapıldığında; Tehlikenin ortadan kaldırılmasında Şekil 11'de görülen taşıyıcı bant kullanılması çalışanları tehlike alanından uzaklaşmasına yani (RAKKS) ortadan kalkmasına neden olacaktır. RAKKS sıfırlanması TBBS' nin de sıfırlanmasına sebep olacaktır. RAKKS ve TBBS ortadan kalkması OMGO'nı da ortadan kaldırmış olacaktır. Bu üç değerin etkisizleşmesi OYŞ'nin sayısal değerinde değişme olmadığı halde OYŞ'nin varlığının bir etkisi kalmamıştır.

3.2 Makine Bazlı Risk Değerlendirmesi İle 7 (Yedi) Tehlikenin Uygulaması

Tablo 5: Tehlike Derecelendirme Numarası Sistemi Değerlendirme (Hazard Rating Number System)

Eylemin Adı	Tehlike	RAKKS	TBBS	OMGO	OYŞ	TDNSD	Tehlike Durumu
[1]Plastik Kırma makinesinde elle besleme çalışması.	Makine içine elle malzeme atıp kırma yaparken elin dönen rotora kaptırılma sonucu oluşan (sebebi elin veya ayağın, kırılan malzemeye sarılması ile içeri çekilmesi) tehlikedir.	1	5	15	15	1225	Aşırı yüksek risk
[2]Plastik Kırma makinesinde korumasız çalışma.	Makinenin volan kısımlarının korumasız çalıştırılması sonucu çalışanın sarılma el ve uzuv kopma tehlikeleridir.	2	5	15	10	1500	Aşırı yüksek risk
[3]Plastik Kırma makinesinin gürültülü çalışması.	Plastik kırma makinelerinde çalışma anında gürültülü oluşmaktadır. Bu durum duyu kayıplarına yol açmaktadır.	2	5	15	10	1500	Aşırı yüksek risk
[4]Plastik Kırma makinesinin tozlu ortam yaratması.	Makinede elle malzeme kırılması sırasında ortamda oluşan tozun çalışanın sağlığını etkilemektedir.	1	5	10	12	600	Aşırı yüksek risk
[5]Plastik Kırma makinesinin çalışması sırasında kapak açılması.	Makine çalışırken üst kapağın açılmasından dolayı istenmeyen iş kazaları olabilir.	2	5	10	15	1500	Aşırı yüksek risk
[6]Plastik Kırma makinesinin dairesel hareket eden rotora bağlı kesici bıçakların	Plastik malzeme kırarken, kırılan plastiğin içine karışan metal parçaların, rotor üzerinde bağlı kesici bıçaklarının kırılmasının sonucu	2	5	8	10	800	Aşırı yüksek risk

kırılması.	meydana gelen(çalışana metal çapması) tehlikedir.						
[7]Plastik Kırma makinesinde yanlış pozisyonda çalışma.	Kırma işlemi yapılırken davlumbazın tam karşısında çalışılması sonucu çalışanın yüzüne ve gözüne gelen parçaların (plastik çapak) çarpması tehlikesidir.	1	5	8	12	480	çok yüksek risk

FMEA ilk kez Amerikan ordusu tarafından geliştirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır (9/11/1949 MIL–P– 1629 nolu prorosedür). İlk yıllarda yapılara bakıldığında;1960-1965 NASA, 1970-1975 ABD uçak sanayi, 1972 Ford Motor, 1975 Japon NEC, 1988 Chrysler, Ford ve General Motors tarafından kabul edilerek genel standart olarak benimsenmiştir. FMEA genelde kalite çalışmalarında ve yeni parça tasarımlarının oluşturulmasında uygulanmakla beraber süreç tasarımlarında da kullanılan kantitatif(Nicel) bir yaklaşımdır. (Kahraman ve Demirer, 2019: 53-68).

Analiz [İhtimalxFarkedilmexŞiddet çarpanlarının sonuçu olarak risk sonuçu belirlenir. [İXFXŞ=RS] sonuçlarına ulaşmada fark edileme skalası bu metodun tehlikenin tespitinde önemli çarpanlarından birisidir. Aslında bu çarpan proaktif yaklaşımla yapılan risk değerlendirmelerinin ruhu ile örtüştüğü göstermektedir.

Tablo 6: Hata Modu ve Etkileri Analizi (FMEA)

Tehlike	İhtimal	Farketme	Şiddet	Risk Skoru	Önlem
[1]Makine içine elle malzeme atıp kırma yaparken elin dönen rotora kaptırılma sonucu oluşan (sebebi elin veya ayağın, kırılan malzemeye sarılması ile içeri çekilmesi) tehlikedir.	10	4	9	360	Plastik kırma makinesinde elle besleme yaparak polimer malzemelerin kırılma (ebatının küçültülmesi) işlemi yapılmamalıdır.Gövde genişliği(500-1500) mm olanlarda kesinlikle taşıyıcı bant sistemi olmadan çlışma yapılmalıdır.
[2]Makinenin volon kısımlarının korumasız çalıştırılması sonucu çalışanın sarılma el ve uzuv kopma tehlikeleridir.	10	5	6	300	Makine üreticilerin koruma tertibatlarını aldatmasız tasarımla yapmalıdır. Korumanın sökülmesi halinde makinenin başlama yapamayacak şekilde tasarım yapılmalıdır.
[3]Plastik kırma makinelerinde çalışma anında gürültülü oluşmaktadır. Bu durum duyu kayıplarına yol açmaktadır.	10	5	5	250	Ses yalıtmı olan makineler kullanılmalıdır. İşitme duyusunun korunması için manşon tipi 32-35 db kulaklık kullanılmalıdır. EN 352-1,EN 352-2,EN 352-3 Standart
[4]Makinede elle malzeme kırılması sırasında ortamda oluşan tozun çalışanın sağlığını etkilemektedir.	10	5	5	250	Plastik ve tozu çeken fan sistemi ile depolama silosu uygulama yapılmalıdır. Ayrıca FFP1,FFP2 TOZ MASKESİ kullanır. EN 149 standardı toz maskesi kullanılır.
[5]Makine çalışırken üst kapağın açılmasından dolayı istenmeyen iş kazaları olabilir.	10	5	9	450	Kırma makinesinin alt ve üst gövdelere sabbitlenen(2-4) mm açılma aralığı verilen siviç kullanılmalıdır Bu durumda da üst kapak açıldığı anda ana motorun çalışmaması için siviç devreye geçerek emniyet sağlayacaktır.
[6]Plastik malzeme kırarken, kırılan plastiğin içine karışan metal parçaların, rotor üzerinde bağlı kesici bıçaklarının kırılmasının sonucu meydana gelen(çalışana metal çapması) tehlikedir.	10	5	9	450	Bu tür tehlikelere karşı bilhassa elle beslemek zorunda kanıldığı hallerde makineye beslemesinin yapıldığı davlumbazın açık olan alanının dışında çıkarak besleme yapılmalıdır.
[7]Kırma işlemi yapılırken davlumbazın tam karşısında çalışılması sonucu çalışanın yüzüne ve gözüne gelen parçaların (plastik çapak) çarpması tehlikesidir.	10	4	5	200	Bu tür tehlikelere karşı bilhassa elle beslemek zorunda kanıldığı hallerde makineye beslemesinin yapıldığı davlumbazın açık olan alanının koruma lastikli çalışma yapılmalıdır.

Bir işletmede tehlikelerin tespitinde yapılması gereken ilk risk değerlendirme Ön Tehlike Analizidir. Bu metot sayesinde hem tehlikeler tespit edilir. Ayrıca bu metot sayesinde risk değerlendirmesine kaynak verisi oluşturulması sağlanır. Ön Tehlike Analizi diğer risk değerlendirme metotları ile bağlantılı çalışıldığında yapılan risk değerlendirmesinin sonucunun daha iyi sonuç vereceği açıktır. Plastik kırma makinelerindeki yedi tehlikenin iki tanesinde risk yüksek, beş tanesinde ise ciddi risk sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo.7' de Ön Tehlike Analizi (Preliminary Hazard Analysis) yedi tehlike değerlendirilmiştir. Ön tehlike Analizi Kalitatif(Nitel) bir uygulamadır. Risk ifade edilirken; sayısal değerler yerine, tanımlayıcı olan çok yüksek, yüksek ve düşük gibi değerler kullanılır.

Tablo 7: Ön Tehlike Analizi (Preliminary Hazard Analysis)

Tehlike	Sebepleri	Etkileri	Şiddeti	İhtimal	Sonuç	Önlem
[1]Makine içine elle malzeme atıp kırma yaparken elin dönen rotora kaptırılma sonucu oluşan (sebebi elin veya ayağın, kırılan malzemeye sarılması ile içeri çekilmesi) tehlikedir.	Plastik kırma makinesinde elle besleme	Uzuv kaybı ve ölümlü kazası	1	D	Ciddi	Plastik kırma makinesinde elle besleme yaparak polimer malzemelerin kırılma (ebatının küçültülmesi) işlemi yapılmamalıdır.Gövde genişliği(500-1500) mm olanlarda kesinlikle taşıyıcı bant sistemi olmadan çlışma yapılmalıdır.
[2]Makinenin volon kısımlarının korumasız çalıştırılması sonucu çalışanın sarılma el ve uzuv kopma tehlikeleridir	Makinenin dönen kısımlarının korumasız çalışma yapılması	Uzuv kaybı	2	D	Ciddi	Makine üreticilerin koruma tertibatlarını aldatmasız tasarımla yapmalıdır. Korumanın sökülmesi halinde makinenin başlama yapamayacak şekilde tasarım yapılmalıdır.
[3]Plastik kırma makinelerinde çalışmadan kaynaklı gürültü ortamı oluşması	Ses yalıtımı olmayan makinelerde duyu koruyucusu olmadan çalışma	Duyu kaybı	2	B	Yüksek	Ses yalıtmı olan makineler kullanılmalıdır. İşitme duyusunun korunması için manşon tipi 32-35 db kulaklık kullanılmalıdır. EN 352-1,EN 352-2,EN 352-3 Standart
[4]Makinede elle malzeme kırılması sırasında ortamda oluşan tozun çalışanın sağlığını etkilemektedir.	Toz ve polimer malzemenin emilerek depolan maması	Pnömokonyoz meslek hastalığına sebep olabilmektedir.	**2**	B	Yüksek	Plastik ve tozu çeken fan sistemi ile depolama silosu uygulama yapılmalıdır. Ayrıca FFP1,FFP2 TOZ MASKESİ kullanır. EN 149 standartı toz maskesi kullanılır.
[5]Makine çalışırken üst kapağın açılmasından dolayı istenmeyen iş kazaları olabilir.	Alt ve üst gövde kapağında siviç kullanılmaması	Uzuv kaybı ve ölümlü kazası	1	D	Ciddi	Kırma makinesinin alt ve üst gövdelere sabbitlenen(2-4) mm açılma aralığı verilen siviç kullanılmalıdır Bu durumda da üst kapak açıldığı anda ana motorun çalışmaması için siviç devreye geçerek emniyet sağlayacaktır.
[6] Plastik malzeme kırılırken kırılan malzemenin içinde metal karışması ve rotora bağlı kesici bıçakları kayarak kırılması.	Rotor üzerinde bağlı olan bıçakların gevşemesi veya kesim bölgesine metal malzemenin atılması	Uzuv kaybı ve ölümlü kazası	1	D	Ciddi	Bu tür tehlikelere karşı bilhassa elle beslemek zorunda kanıldığı hallerde makineye beslemesinin yapıldığı davlumbazın açık olan alanının dışında çıkarak besleme yapılmalıdır.
[7]Kırma makinesinde malzeme kırılırken davlumbaz karşısında	Davlumbaza koruma düzgün	Uzuv ve görme kayıpları	1	D	Ciddi	Bu tür tehlikelere karşı bilhassa elle beslemek zorunda kanıldığı hallerde

durularak çalışma yapılması. Çalışanın yüzüne çapak sıçraması.	tasarımda olmaması					makineye beslemesinin yapıldığı davlumbazın açık olan alanının koruma lastikli çalışma yapılmalıdır.

Risk analizinde birinci metot olarak kullanılan, Tablo' 5 de değerlendirmesi yapılmış olan Tehlike Derecelendirme Numarası Sisteminin (HRNS)sonuçlarının % 85,72'nin aşırı yüksek ve %24,28'nin yüksek, Tablo' 6 da değerlendirmesi yapılmış ikinci metot olarak kullanılan Hata Modu ve Etkileri Analizinin (FMEA) sonuçlarının ise % 57,14'nün işi durdur ve %42,86'nün önlem al ve Tablo' 7 de değerlendirmesi yapılmış üçüncü olarak kullanılan, Ön Tehlike Analizi (PHA) metodunun sonucunun ise %18,55'nin yüksek ve %71,45'nin de ciddi olduğu çıkan sonuçların bize tehlikenin bertaraf edilmesinde uygulanan risk değerlendirme metodunun doğru seçilmesinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan tehlike algılamasında risk değerlendirmesini yapan İSG uzmanının da tecrübesi ve uzmanlık alanı yapılan değerlendirmenin sonunun etkilemektedir.

Tablo 8: Proaktif yaklaşımla yapılan HRN, FMEA ve PHA karşılaştırmalı risk değerlendirmesi sonuçları

Risk Yöntemleri	Hazard Rating Number System(HRN)	1	Hata Modu ve Etkileri Analizi (FMEA)	2	Ön Tehlike Analizi (PHA)	**3**
Eylem	Aşırı Yüksek	Çok Yüksek	250<RÖS İşi durdur	100<RÖS<250 Önlem al	Yüksek	Ciddi
[1] Plastik Kırma makinesinde elle besleme çalışması.	1	-	1			1
[2]Plastik Kırma makinesinde korumasız çalışma.	1	-	1			1
[3]Plastik Kırma makinesinin gürültülü çalışması.	1	-		1	1	
[4]Plastik Kırma makinesinin tozlu ortam yaratması	1	-		1	1	
[5]Plastik Kırma makinesinin çalışması sırasında kapak açılması.	1	-	1			1
[6]Plastik Kırma makinesinin dairesel hareket eden rotora bağlı kesici bıçakların kırılması.	1	-	1			1
[7] Plastik Kırma makinesinde yanlış pozisyonda çalışma.		1		1		1
Eylem Toplamı	6	1	4	3	2	5
%	85,72	24,28	57,14	42,86	18,55	71,45

4. SONUÇ

Atık Plastiklerin sanayiye kazandırmasında dönüşümün yapıldığı proseste; Şerit testere, Taşıyıcı bant, Plastik kırma makinesi, Taşıyıcı helezon, Yıkama havuzu, Sıkma makinesi, Agromel makinesi, Extruder makinesi, Kafadan kesme ekipmanı, İletici fanı ve Depolama haznesi gibi makineler kullanılmaktadır. Bu proseste en tehlikeli makine olarak yaptığı işlev itibari ile plastik kırma makinesi gelmektedir.

Plastik kırma makinelerinin en büyük tehlike yaratan kısmı dairesel (600devir/dakika) halindeki rotor kısmında meydana gelebilmektedir. Gövde genişliği (250-500)mm plastik kırma makineleri plastik ürün üreten işletmelerde üretim zayiatı ve basılan ürünün kalıptaki yolluk kısımlarının tekrar geri dönüştürülmesinde kullanılır.1990-2019 yılları arasında kullanılan (250-500)mm plastik kırma makinelerde büyük çoğunlukla taşıyıcı bant sistemi mevcut değildir. Lisanslı Geri dönüşüm işletmelerinde plastik kırma makinelerinin gövde genişliği(600-1500)mm olanları genelde proses de taşıyıcı bant sistemi kullanılmakta elle beslemeden kaynaklanan iş kazalarının ortadan kalmasını sağlamaktadır. Küçük işletmelerde çeşitli nedenlerden dolayı taşıyıcı bant sistemi mevcut değildir. Plastik kırma işlemi gövde genişliği(600-1500)mm olan makinelerde kesinlikle taşıyıcı bant sistemi olmadan çalışma yapılmamalıdır. Taşıyıcı bant sistemi olmadan, elle çalışma yapılması uzuv kayıplarının ve ölümlü kazaların önünü açmaya devam edecektir.

Lisanslı plastik geri dönüşümü işi yapan işletmeler ile plastik ürün üreten işletmelerde kullanılan makineler içerisinde Plastik kırma makinelerinin en tehlikeli makine olduğu gözlenmiştir. Var olan kazalarda uzuv kopmaları ve ölümlü kaza sonuçlarının doğabileceği ve önlemler alınması gerekliliği tespit edilmiştir. Yapılan üç farklı risk değerlendirmesinde

olayın meydana gelme olasılığının düşük tutulduğunda objektif bir yaklaşım olmayacağı gibi risk sonuçlarının da doğru çıkmayacağı açıktır. Bu çalışmada işlediğimiz yedi tehlikenin en önemlisi elle besleme tehlikesidir. Bu tehlikenin olasılık skalasını düşük olması, tehlikenin önemsenmemesine neden olmaktadır. İşte böyle bir olayın meydana geldiği andan itibaren şiddetinin ortaya koyduğu katlanılamaz durum bize şu söylemektedir. Bir olayda ortaya çıkacak sonuç katlanılmaz açılara neden olacak ise olasılık skalasının en yüksekten algılanması akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Bu çalışmada üç farklı PHA, FMEA ve HRNS metotları ile karşılaştırmalı olarak risk değerlendirmesi yapılmıştır. Plastik Geri Dönüşüm Sektörü ve plastik ürün üreten işletmelerde kullanılan makinelerden en tehlikelisi olan Plastik Kırma Makinelerinde tasarım, kullanım ve bakımdan kaynaklı tespit edilen yedi tehlike ile sınırlandırılmıştır. Yapılan risk değerlendirmelerinde tehlike arz eden veya edebilecek durumların şiddet faktörünün ortaya çıkaracağı, sonuçlar göz önünde bulundurularak olasılık skoru belirlemesi yapılmıştır. Makine Bazlı Risk Değerlendirmesinde kullanılan; Tehlike Derecelendirme Numarası Sistemi (Hazard Rating Number System) metodu makinelerde olan tehlikeleri proaktif yaklaşımla değerlendirmesine uygun ve pratik metot olduğu yapılan çalışmamızda görülmüştür.

KAYNAKÇA

Çakır, A.K.(2018), “Makine Bazlı Risk Değerlendirmesi” Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknoloji Gelişmeler Dergisi, c.1 s.1, 1-10

Kahraman Ö, Demirer A (2019) “OHSAS 18001 Kapsamında FMEA Uygulaması” Makine Teknolojileri Elektronik Dergisi Cilt: 7, No: 1, 2010 (53-68)

Machinery Directive. 2006/42/EC. Guide to Application of The Machinery Directive 2006/42/ EC, 2nd Edition, June 2010.

Özkılıç, Ö (2005)“İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi ve Risk Değerlendirme Metodolojileri”, Tisk Yayınları,

İstanbul 21-24, 48-58, 6176, 117-136

Özkılıç, Ö.(2016) “Makine Risk Değerlendirmesi”, Önder Akademi, http://www. onderakademi.com/blog/isg-dergi-makaleler/makine-risk-degerlendirmesi. 20-24

Türer, N.(2013) “Ce, Makine Emniyeti ve Risk Değerlendirmesi” İSG Haftası Seminerleri, MESS Metal Sanayicileri Sendikası 1-94

Yetim, A. (2014) “Geri Dönüşüm Sektöründe Dünyadaki Genel Görünümü ve Türkiye’deki Durumu”, İzto Ar-Ge Bülteni, 11-15

Yalman N, Erdim K, Akata H.Ü, (2018), “Polimer Malzemelerin Geri Dönüşüme Kazandırılması İçin Plastik Kırma Makinesi Tasarımı ve İmalatı” ENAR 2018 Proceedings Book International Congress on Engineering and Architecture 237-243

Yalman N, H.Ü Akata (2018) ”Plastik Geri Dönüşüm Sektöründe Kullanılan Makinelerde Karşılaşılan Risklerin İncelenmesi” IOHS EXPO Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi ve Fuarı.

Giyilebilir Teknolojiler: E-Ticaretin Geleceği mi?

Nevin Aydın[1]

[1] Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Giyilebilir teknolojiler, gelecekte yaşam tarzımızı büyük ölçüde değiştirecek olan teknolojiyi yaşatacaklardır. Son zamanlarda giyilebilir teknolojiler tüketicilerin en çok ilgilendiği ürünler arasında yer almaktadır. Giyilebilir teknolojinin kapsamında akıllı sensörlerle gömülmüş giyilebilir cihazlara, akıllı telefonlara gereksinim duyulur. Giyilebilir teknoloji pazarında spor saatleri, akıllı saatler, spor etkinliği izleyicileri, akıllı gözlükler ve daha birçok giyilebilir ürün bulunmaktadır. Giyilebilir ürünler, e-ticarete değer katar. E-ticaret özellikle markalı üreticiler için perakende satışları değiştirmektedir. E-ticaret satışları, geleneksel dağıtım kanallarını değiştirerek üreticileri, e-ticarete yönlendirmektedir. E-ticaret endüstrisindeki tüketiciler giyilebilir teknolojinin olanaklarından yararlanma konusunda isteklidirler. Bu bağlamda e-ticaret endüstrisi büyümeye devam edecektir.

Anaktar Kelimeler: Giyilebilir Teknolojiler, E-Ticaret Pazarı, Sosyal Medya

Wearable Technology: Is It the Future of E-Commerce?

Abstract: Wearable technologies will bring technological advances that will change our lifestyle in the future. In the reent years, the wearable technologies are among the products that consumers are most interested in. Wearable technology requires wearable devices, smartphones embedded with smart sensors. The wearable technology market includes sports watches, smart watches, sports event viewers, smart glasses and many more wearable products. The wearable products add value to e-commerce. E-commerce changes retail sales especially for branded manufacturers. E-commerce sales change the traditional distribution channels and lead the manufacturers to e-commerce. The consumers of the e-commerce industry are eager to take advantage of the wearable technology. In this context, the e-commerce industry will continue to grow.

Keywords: Wearable Technologies, e-Commerce market, Social media

1. GİRİŞ

1980'lerde sunulan ilk giyilebilir yeniliklerden biri de hesap makinesiydi. 2004 yılında, Hug Shirt adındaki Bluetooth bağlantılı ilk elbise İspanya'daki Siber Sanat Festivali'nde sunuldu. 2008 yılında bazı küpeler ve kolyeler, Bluetooth vericileriyle donatıldı ve “casusluk” için cihaz olarak sunuldu.

Giyilebilir cihazlar, sensörler, yazılımlar, elektronik aletler yerleştirilen fiziksel aksesuarlar ve bazen insanlar dahil olmak üzere farklı kaynaklar arasında bilgi paylaşımı gibi bağlantı işlevlerine sahip olduklarından Nesnelerin İnterneti’nin (IoT) önemli bir parçasıdır. Giyilebilir ürünler, çevrimiçi etkileşimlerin çevrimdışı bir içeriğe nasıl getirilebileceği konusunda büyük rol oynayacaktır. Giyilebilir bileğin büyük bir yararı, küçük, basit bir ekranda bildirimlere etkili ve hızlı erişim sağlamasıdır. E-ticaret için, zamana duyarlı bir harekete geçirme ifadesiyle başlayan ve hızlı bir şekilde satın alma işlemini tamamlamak için parmak izinizi biyometrik olarak taramanızın istendiği ödeme süreci gerçekleşebilecektir [1].

Gelecekte Giyilebilir Teknoloji gözlüklerimize, giysilerimize, ayakkabılarımıza cüzdanlarımıza ve çantalarımıza entegre edilebilecektir. Bu cihazlar adımlarınızı izlemenize sağlayacaklar, aynı zamanda ödeme fişlerinizi saklayabileceklerdir. Giyilebilir kullanım için büyüme eğilimi yukarı tırmanmaya devam ederse, giyilebilir teknoloji cihazları 2020 yılına kadar akıllı telefonların yerini almaya başlayacaktır. Bu da giyilebilir teknoloji pazarının geleceğidir [2].

e-Ticaret özellikle markalı üreticiler için perakende satışları değiştirmektedir. Çevrimiçi perakende satışlar, geleneksel dağıtım kanallarını değiştirerek üreticileri, e-Ticarete yönlendirmektedir. E-Ticaret endüstrisindeki tüketiciler giyilebilir teknolojinin olanaklarından yararlanma konusunda isteklidirler. Giyilebilir teknoloji için gelecekteki uygulamalar, günümüzde tahmin edilenlerden çok daha farklı olacaktır. Teknolojideki ilerlemelerden sonra, e-Ticaret ve mobil teknolojide yapılan çalışmalar son derece etkileyici olmuştur. Mobil cihazlar da e-Ticaret işlemi gerçekleştirebilmek için, mobil ekranlarda web sitelerine duyarlı veya uyarlanabilir tasarımlar kullanmak önemlidir.

Akıllı Gözlükler, artırılmış gerçeklik kullanımıyla e-Ticarette etkili olma potansiyeline sahiptir. Göz hareketlerinin izlenebileceğini bilmekteyiz. Bir mağazanın içine girebilir ve sevdiğimiz eşyalara göz atabilirsiniz. Ve Akıllı Gözlüklerimize, evde daha fazla inceleme yapmak için aradığımız eşyaların bağlantısını bize e-posta ile göndermesini söyleyebilirsiniz.

2. GELECEKTE E-TİCARET

E-Ticaret hızla ve küresel olarak büyümeye devam etmektedir. Yeni talepte bulunan tüketiciler, akıllı ve yeni ürünler pazara çıkaran işletmeler ve yeni rakipleri karşısında pazarda üstün olacaklardır.

2.1. Trend - Pazarlar

E-ticaretin geleceğini öngörürken, eylemin çoğunun küçük bireysel web mağazalarından ziyade Amazon ve Alibaba gibi büyük platformlarda gerçekleşeceğini görebiliriz. Bu, Facebook'un yerel ürünleri keşfetmek, almak ve satmak için kendi pazarını başlatmasıyla desteklenmektedir.

Daha büyük platformların avantajlarından biri, geniş ürün seçimleri nedeniyle daha yüksek dönüşüm oranları elde etmek için daha fazla müşteriye sahip olmalarıdır. Bu aynı zamanda sadık müşterileri için özel teklifler ve fırsatlardır. Sürekli yeni müşteriler bulmak yerine, geri dönen müşterilerin isteklerine cevap verebilmektir. Küresel markalar arasında bir başka eğilim, artan bir sayının dünyadaki fiziki mağazalarını değil, en önemli satış kanalı olarak kendi web mağazalarını başlatmalarıdır. Bu nedenle, fiziksel mağazalar marka desteği rolünü üstlenirken, sanal magazalar en büyük satış kanalı haline gelmektedir [3].

2.2. E-Ticarette Çevrimiçi

Online alışveriş, alışveriş yapmanın en kolay yoludur. Müşteriler istedikleri ürünü, istedikleri zaman cep telefonlarından satın alabilirler. Bu, yalnızca duyarlı mobil tasarım değil, aynı zamanda tüm dillere çevrilmiş mobil kullanıcılar için alışveriş yapmayı da hedeflemektedir. Hedef kitlenizi hedeflemenin bir yolu, hizmet verdiğiniz her pazara özel hazırlanmış yerel alışveriş deneyimleri sunmaktır. Aslında, günümüzde alışveriş yapanların çoğu, cihaz türlerine, coğrafi konumlarına, ürün tercihlerine, satın alma geçmişlerine ve dil tercihlerine göre tasarlanmış dijital deneyimler beklemektedirler [3].

2.3. 3D Baskı

3D baskı, bilgisayar destekli bir dijital modelden üç boyutlu bir ürünün imalatını ifade eder. 3D baskı işlemi, CAD (bilgisayar destekli tasarım) çizimlerden çoklu katmanlar oluştururken, farklı şekiller oluşturmak için birbiri ardına döşenmiştir. 3D baskı için en popüler kullanım durumları arasında havacılık, mühendislik, mimarlık, sağlık, tıbbi, endüstriyel tasarım ve inşaat sayılabilir.

3D baskı, bazı geleneksel üretim süreçlerinde devrim yaratma potansiyeline sahiptir. 3D baskı özelliklerinde son zamanlarda meydana gelen artış, büyümeyi hızlandırmıştır. 3D'nin önemli olduğu kanıtlamış olsa da, 3D baskısının, konvansiyonel üretimi (uzun üretim süreleri) veya yakın zamanda tüketicilere daha yakın olan üretim ayak izlerini toplu olarak yerelleştirmenin yerini alması beklenmiyor [4].

3. ASYA-PASİFİK PAZARI EN HIZLI BÜYÜME GÖSTEREN E-TİCARET PAZARI

Hindistan ve Çin gibi yüksek büyüme oranlı ülkeler, dünyanın en büyük perakende pazarlarından birini oluşturmaktadır. Hindistan, dünyanın en büyük yazılım ve hizmet merkezlerinden biridir. Yerel düzeyde yüksek teknik uzmanlığa sahip olan ülke, akıllı telefonlara ekonomik bir maliyetle kolayca erişebiliyor. Bu, birçok uygulama geliştirme şirketini ve bankacılık sektörünü biyometrik güvenlik sistemlerini uygulamaya teşvik eder. Asya-Pasifik'teki yükselen internet penetrasyon seviyeleri bölgesel E-ticaret sektöründeki büyümeyi ve böylece pazardaki büyümeyi hızlandırmaktadır [5].

Şekil 1. Asya-Pasifik Pazarı [5].

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	CAGR (2016-2022)
Mobile Phones Volume / Capita in units	0.23	0.23	0.24	0.24	0.24	0.24	0.24	0.70%
Mobile Phones Revenue / Capita in USD	91.7	94.5	96.8	98.5	99.8	101.7	103.2	2.00%
Smartphone Penetration (%)	38.7	42	44.9	47.2	49.2	50.8	52	5.00%
Internet Penetration (%)	55	56.6	57.9	59.2	60.5	62.1	63.5	2.40%
Consumer Spending / Capita in USD	7,759	8,006	8,267	8,510	8,797	9,076	9,250	3.00%
GDP / Capita in USD	13,476	13,838	14,404	15,014	15,642	16,290	16,949	3.90%
Households in millions	1,408.60	1,419.00	1,428.50	1,437.30	1,446.50	1,456.30	1,465.80	0.70%
Population in millions	5,064.60	5,101.40	5,137.00	5,170.90	5,202.40	5,231.10	5,258.20	0.60%

Mordor Intelligence

Source: Statista, September 2017; U.S., Europe and China (based on IMF, World Bank, UN and Eurostat)

Kaynak: https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/smart-wearables-market

Şekil 2. B2B şirketlerinin yüzde 80 web siteleri üzerinden sipariş ve ödeme yapmaktadır [6].

Kaynak: https://www.bigcommerce.com/blog/b2b-ecommerce-trends/#b2b-ecommerce-payments-trends

B2B e-Ticaret satışlarının 2020 yılına kadar dünya genelinde 6.6 trilyon dolara ulaşacağı öngörülüyor. BigCommerce'ın 500 şirket üzerinde yaptığı anket çalışmasında B2B şirketlerin, yüzde 80'inin web siteleri üzerinden sipariş ve ödeme kabul ettiğini ve B2B endüstrisindeki e-Ticaretin daha da geliştiğini tespit etmiştir [6].

4. E-TİCARETTE GİYİLEBİLİR KULLANIMI

Gartner araştırmasına göre, giyilebilir teknoloji, elektronik ödemeler alanında çok önemli bir rol oynayacaktır, çünkü dünyanın dört bir yanındaki müşterilerin yaklaşık % 50'si 2018 sonuna kadar akıllı telefonlar kullanmaya başlamıştır. Üç tür mobil ödeme olabilir:

4.1. Giyilebilir veya Akıllı Telefonlara Göre

Perakendeciler ve kredi kartı şirketleri (Visa / MasterCard) veya bankalar tarafından verilen müşterinin elinde tuttuğu mobil cüzdanlar; Apple ödeme, Android ödeme ve Samsung ödeme gibi NFC teknolojisine dayalı ödemeler. Mobil ticaret kavramı eski olmasına rağmen kullanımı devam etmektedir. Bu bağlamda, eMarketer, Amerikan akıllı telefon kullanıcılarının çoğunun giyilebilir cihazları, cep telefonlarından daha istekli olarak ödeme yapma eğiliminde olduklarını söylüyor; bu nedenle bu tür bir ticaret, giyilebilir cihazların diğer alanlarda kullanılmasını hızlandırabilir. Mevcut ve potansiyel giyilebilirlik sahipleri, bu araçları fitnes ve sağlığı takip etmek için diğer araçlardan daha fazla kullanmaktadırlar [7].

4.2. Lojistik Üzerindeki Etkisi

Önümüzdeki birkaç yıl içinde perakendecilerin tedarik zinciri, envanter, lojistik ve filo yönetimi üzerinde önemli bir etki hissetmeleri bekleniyor. IoT cihazları, perakendecilerin stoklarını ve verilerini daha etkin bir şekilde izlemesini sağlayacaktır. Ürünler ayrıca tedarik zincirinde çok daha hızlı bir şekilde hareket edecektir, bu da perakendecilerin daha büyük stoklara sahip olacağı ve tedarik zinciri verimliliğini artırabilecekleri anlamına gelir.
Perakendecilerin görecekleri diğer bir etki, tüketicilerle etkileşimlerinin nasıl değişeceğidir. Odaklanmış genel reklamcılık yerini promosyonlar ve gerçek zamanlı analitik alacaktır. Büyük veri ile karıştırılan IoT, daha yüksek personel verimliliği, daha hızlı müşteri hizmeti, daha iyi bakım ve daha fazla güvenlik dahil olmak üzere perakendeciler için sonsuz fırsat ve olanaklara sahiptir. Önümüzdeki birkaç yıl içinde perakendecilerin tedarik zinciri, envanter, lojistik ve filo yönetimi üzerinde önemli bir etki hissetmeleri bekleniyor. IoT cihazları, perakendecilerin stoklarını ve verilerini daha etkin bir şekilde izlemesini sağlayacaktır. Ürünler ayrıca tedarik zincirinde çok daha hızlı bir şekilde hareket edecektir. Bu da perakendecilerin daha büyük stoklara sahip olacağı ve tedarik zinciri verimliliğini artırabilecekleri anlamına gelir [8].

5. GİYİLEBİLİR CİHAZLAR MOBİL ÖDEMELER ALANINDAKİ AKILLI TELEFONLARIN YERİNİ ALACAK MI ?

Mobil cüzdanlar alanı henüz başlangıç aşamasında olduğundan, kullanıcılar giyilebilir cihazların ödeme yapmanın en güvenli ve etkili yolu olduğunu keşfeder. Bazı giyilebilir cihaz türleri, potansiyel bir mobil ödeme yöntemi olarak görünmektedir. Bununla birlikte, modern pazar mobil ödemeler üzerindeki yerini kazanmadan önce çözülmesi gereken birçok zorluğa sahiptir.

Bilimin ve inovasyonun ilerlemesindeki gelişmeler teknoloji alanında devrim niteliğinde değişiklikler yapmıştır. Neredeyse her gün yeni bir ürün, piyasada yeni zorluklar yaratmayı amaçlayan çok sayıda yeni fonksiyonla sunulmaktadır. En yeni buluşlardan biri olan giyilebilir cihazların geliştirilmesi tüm elektronik alanda yer alıyor. Akıllı saatler, gözlükler, bileklikler, yüzükler, giysiler ve diğerleri müşterilere çekici geliyor. Bu cihazlar e-Ticareti önemli ölçüde etkilemektedir. Pazarlama uzmanları ve ürün sahipleri, giyilebilir ürünlerin kullanımının artmasıyla aynı zamanda mobil ticareti de büyütmeye hazırlanmaktadırlar. Ancak, ödemeler söz konusu olduğunda, bazı sorunlar yaşanabilir. Büyük olasılıkla giyilebilir ürünler, e-Ticaret alanındaki bir sonraki dönemde gelişmeler gösterecektir [7].

Pazarda giyilebilirlik durumu sayesinde, çevrimiçi perakendeciler artık işlerinden maksimum kâr elde etmek için yeni bir araca sahip olacaktır. Gelecekte, bu teknoloji büyük ölçüde gelişecek ve e-Ticaret dünyasında kesinlikle büyük bir potansiyele sahip olacaktır [9].

6. SOSYAL MEDYA E-TİCARETİN ÖNEMLİ FAKTÖRÜDÜR

Reklam, insanlara mağazayı tanıtan en iyi araçdır. Günümüzde her yerde reklamlar bulunmaktadır. Sonuç plarak reklamlar bu konuda fazla etkili değildir. Bugün insanlar açık iletişim istemektedirler. Bu bağlamda fikir liderlerine güvenirler ve her bir markanın arkasında hangi fikirlerin kaldığını bilmek isterler. Bu yüzden sosyal medya yeni bir araç ve e-Ticaretin önemli kullanıcılarından biridir. Bu nedenle, markalar ve müşteriler arasındaki iletişimin daha yakın ve daha güçlü hale gelmesi beklenmektedir. Bunu yapabilen markalar kazanan durumundadırlar. İşletmelerin çevrimiçi varlıklarını artırmak, daha fazla ziyaretçiyi müşteriye dönüştürmek için sosyal paylaşımları öğrenmek zorundadırlar. Sosyal paylaşım önemli bir e-Ticaret aracı haline gelmektedir. Şirketler bir web sitesinde bir danışman ile mesaj sohbeti yapabilir ve bunu mümkün olduğunca kişisel hale getirebilir.

7. SONUÇ

Gelecekte pazarda giyilebilir teknolojiler sayesinde, e-Ticaret dünyasında büyük gelişmeler yaşanarak çevrimiçi perakende satışlarda maksimum kârlar elde edilebilecektir. Giyilebilir teknoloji küresel pazarlarda hızla gelişmektedir. Endüstri liderleri ve teknoloji meraklıları bu pazarda olağanüstü bir büyüme beklemektedirler. Teknolojinin önemli değişimi ile giyilebilir cihaz uygulamaları yakında günlük hayatımızın önemli bir parçası olmasını beklenmektedir. Bu giyilebilir cihazlar küçük ve kullanışlı olması sayesinde e-posta gönderip almamıza yardımcı olabilmektedirler. Giyilebilir cihazlardan akıllı saatler, birden çok işlevi gerçekleştirmenize olanak sağlamaktadırlar; arama yapma ve alma, müzik uygulamaları, e-posta gönderme ve alma, ürünlerde reklam ve fiyat değişikliği gibi çeşitli güncellemelerle düzenli olarak yapmayı sağlayan kullanışlı araçlardan biri olarak kabul edilebilmektedir.

Akıllı Gözlüklerimize, evde daha fazla inceleme yapmak için aradığımız eşyaların bağlantısını bize e-posta ile göndermesini söyleyebilirsiniz. Akıllı Gözlükler, artırılmış gerçeklik kullanımıyla e-Ticarette etkili olma potansiyeline sahip. Göz hareketlerinin izlenebileceğini biliyoruz [10].

Giyilebilir teknolojiyi doğrudan satmak için e-Ticaret teknolojisi ve ekosistemin gelişiminden yararlanarak, bunları daha hızlı ve daha akıllı bir şekilde piyasaya sürmeye devam edebilirsiniz [11].

Google'ın Glass ve akıllı kol saatleri gibi popüler giyilebilir cihazlar yardımıyla, çoğu satıcı yakında gerçek dünyayı ve sanal gerçekliği, geniş kapsamlı artırılmış cihazlar ve teknolojilerle bağlama fırsatı bulacak ve bu da yeni ve heyecan verici bir alışveriş deneyimini ortaya çıkaracaktır. Şirketler müşterilerilerin ne istediği hakkında çok daha fazla şey öğrenebilecek ve onlara mükemmel hizmet sunabileceklerdir.

KAYNAKLAR

[1] Wearable tech: what it means for e-commerce (2015). https://www.yieldify.com/2015/01/12/wearable-tech-what-it-means-for-ecommerce-in-2015/. Erişim tarihi: 1 Şubat, 2019.

[2] Barbera, V. L. Wearable technology and its impact on Internet marketing, https://www.imforza.com/blog/wearable-technology-impact-on-internet-marketing/. Erişim tarihi: 1 Şubat, 2019.

[3] What does the future hold for e-commerce? https://www.xplanation.com/us/blog/what-does-future-hold-e-commerce. Erişim tarihi: 1 Şubat, 2019.

[4] Buscemi, P. (2018). 5 Key Technologies for B2B Marketers, https://www.business2community.com/b2b-marketing/5-key-technologies-b2b-marketers-02037211. Erişim tarihi: 1 Şubat, 2019.

[5] Global smart wearable market (2018). https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/smart-wearables-market. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

[6] Genson, R. The B2B Ecommerce Trends Report: Millennial Buyers, Payment Options and a Maturing Market, https://www.bigcommerce.com/blog/b2b-ecommerce-trends/#b2b-ecommerce-payments-trends. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

[7] Are Wearable Devices The Next Big Thing In E-Commerce? (2016). http://beamfly.com/are-wearable-devices-the-next-big-thing-in-e-commerce/. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

[8] Keenan, B. (2015). The Rise of E-Commerce for Brands: Wearable Technology, https://www.channeladvisor.com/blog/brands/the-rise-of-e-commerce-for-brands-wearable-technology/. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

[9] Impact Of Wearable Technology On Ecommerce Businesses (2015). http://www.talentelgia.com/impact-of-wearable-technology-on-ecommerce-businesses/. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

[10] Mehra, G. (2015). E-Ticareti Etkileyen Giyilebilir Cihazlar?, https://www.practicalecommerce.com/Wearable-Devices-to-Impact-Ecommerce. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

[11] 10 Wearable Tech Products That Make eCommerce Sexy (2014). http://commercebrain.com/2014/05/15/10-wearable-tech-products-that-make-ecommerce-sexy/. Erişim tarihi: 2 Şubat, 2019.

Büyük Veri'nin Endüstriyel Kullanımı

Nevin Aydın[1]

[1] Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Büyük veri, son yıllarda üzerinde çalışılan en önemli konularından biridir. Büyük veriler dünyayı değiştirmektedir. Büyük veri, günlük yapılan çalışmaların işleyişini kolaylaştırmak için büyük miktardaki veriyi tanımlar. Büyük verinin analizleri sonucunda, toplanan veri en iyi strateji ve en iyi kararı verme olanağını sağlanmış olur. Bu bağlamda büyük verinin nasıl analiz edilebileceğini bilmek önemlidir. Büyük veriyi, iyi kullanabildiğinizde işlerinizde büyük verimlilik sağlar. Büyük veri maliyetlerde azalma, zamandan kısalma, yeni ürün geliştirme, stratejik karar verme gibi sorulara cevap bulmak için analiz edilebilir. Büyük verileri analiz ettiğinizde, meydana gelebilecek hataları ve nedenlerin belirlemek, müşterinin satın alma alışkanlıklarına göre satışları belirleme, oluşabilecek risk portföylerini dakikalar içinde yeniden hesaplamak, sahtekarlık davranışlarına önlem almak başlıca çözümlerdir. Gelecekte verileri stratejik bir kavram olarak gören firmalar, küresel dünya da hayatta kalacak ve yaşamlarını devam ettireceklerdir.

Anaktar Kelimeler: Büyük Veri, Büyük Verinin Faydaları, Büyük Verinin Dünya'da Kullanım Alanları

Industrial Usage of Big Data

Abstract: Big data is one of the most important research areas studies in recent years. Big data is changing the world. The big data is defined as the large amounts of data to facilitate our daily operations. The analysis of the big data allows us to determine the best strategy and make the right decisions. In this context, it is important to know how to analyze the big data. If the big data is used properly, it increases the productivity in your business. The analysis of big data helps us find answers to important questions such as reduction in costs, shortening of development time, new product development, and strategical decision making. The analysis of big data can identify the errors and the corresponding causes, predict the sales according to the customer's purchasing habits, recalculate the risk portfolios within minutes, and prevent possible fraud cases. The companies that can see the big data as a strategic concept will survive and sustain their places in the global world.

Keywords: Big data, benefits of big data, big data usage areas in the world

1. GİRİŞ

Büyük veri, geleneksel veri işleme uygulamaları için çok büyük veya çok karmaşık veri kümelerini ifade eder. Büyük verileri kullanmak için işletmeler, ham depolama ve işleme gücüne ve ayrıca güçlü analitik yeteneklerine ve becerilerine güvenir [1].

Büyük veri, artan verimlilikten, gelişmiş müşteri ilişkilerine kadar pek çok alanda fırsatlar sunar. Büyük veri kullanımı her geçen gün artmaktadır. Büyük veri analitiği, korelasyonları belirleme, pazar eğilimlerini, müşteri tercihlerini ve kurumların daha bilinçli staretejilerini belirlemesine yardımcı olabilecek faydalı bilgileri ortaya çıkarmak için büyük ve çeşitli veri setlerinin birleştirilmesidir. Özel analitik sistemler ve yazılımlar tarafından şekillendirilen büyük veri analitiği, yeni gelir kaynakları, etkin pazar, iyi müşteri hizmetleri, iyi operasyonel verimlilik ve rakiplere karşı avantajlar sağlayarak daha etkin süreçler ortaya çıkarabilir.

2. BÜYÜK VERİ (BIG DATA)

Büyük Veri, dünyanın her yerinden farklı kaynaklardan gelen büyük veri hacmini ve karmaşık sorunların üstesinden gelmek için çok çeşitli verileri toplayan, saklayan, denetleyen ve parçalayan teknolojileri içerir. Büyük Veri zorluklarından biri, cep telefonu, web, sosyal medya, sensörler gibi kaynaklardan gerçek zamanlı veri elde etmek ve kullanıcının daha iyi ve etkili bir şekilde kullanılması için kullanıcı deneyimini daha iyi kullanmaktır. Burada amaç, önemli analiz ve sonuçlar elde etmek için büyük verilerin (ve aynı zamanda etik ve güvenli) kullanılması konusunda daha stratejik ve deneyimli hale getirilmesidir [2].

3. BÜYÜK VERİ NEDEN ÖNEMLİDİR?

Büyük Veri ne kadar bilgi sahibi olunduğundan çok onunla neler yapılacağı konusunda odaklaşmaktır. Herhangi bir kaynaktan veri alıp gerekli cevapları bulmak için onları analiz eder. Büyük veri güçlü analizlerle birleştiğinde işle ilğili olarak aşağıdakiler gerçekleştirilebilir:

- Gerçek zamanlı hata ve sorunların gerçek nedenlerini belirleme
- Müşterilerin satın alma alışkanlıklarına dayanarak yeni satışları belirleme
- Satış risklerini yeniden hesaplama
- İşleyişi etkilemeden önce yanlış davranışları tespit etme.
- Müşteriye duyarlı ürünlerin tanıtma
- Müşteri güvenirlik yeteneklerini geliştirme
- Süreçlerde verimliliği artırma
- Sürekli Müşteri Desteğini Etkinleştirme
- Yeni müşteriler edinmeden çok eski müşterilerin devamlılığını sağlama

4. DÜNYADA VERİ ANALİZİNİ KULLANAN SANAYİ SEKTÖRÜ

Büyük Veri uygulamalarının temel amacı, büyük hacimli verileri analiz ederek şirketlerin daha bilgilendirici iş kararları almasına yardımcı olmaktır. Web sunucusu günlükleri, Internet tıklama akışı verileri, sosyal medya içeriği ve etkinlik raporları, müşteri e-postalarından gelen metinler, cep telefonu görüşmesi ayrıntıları ve çoklu sensörler tarafından tutulan makine verilerini içerebilir [3].

4.1. Sağlık ve İlaç

Veri analizi, ilaç keşiflerinden klinik denemelere, üretimden satış ve pazarlamaya kadar, değer zinciri boyunca çalışır [4]. Büyük veri analitiği, kişiselleştirilmiş ilaç ve reçeteli analitik sağlayarak sağlık hizmetlerini iyileştirmektedir. Araştırmacılar belirli koşullar için hangi tedavilerin daha etkili olduğunu görmek, ilaç yan etkileri ile ilgili kalıpları belirlemek ve hastalara yardım edebilecek ve maliyetleri düşürebilecek diğer önemli bilgileri kazanmak için verileri araştırmaktadır.

mSağlık, eSağlık ve giyilebilir teknolojilerin eklenmesiyle, veri hacmi üssel olarak artmaktadır. Bu, elektronik sağlık kaydı verilerini, görüntüleme verilerini, hasta tarafından üretilen verileri, sensör verilerini ve diğer veri biçimlerini içerir.

Sağlık hizmeti verilerini coğrafi veri kümeleriyle eşleştirerek, belirli alanlarda ortaya çıkan hastalıkları tahmin etmek mümkündür. Tahminlere dayanarak, teşhis stratejilerini planlamak için serum ve aşı stokları yapmak daha kolaydır [3].

Gereksiz tanı koymak zorunda olma ihtimalinin daha az olması nedeniyle büyük veriler tedavi maliyetlerini düşürür. Salgınları tahmin etmede yardımcı olur ve aynı zamanda aynı etkilerin en aza indirilmesi için hangi önleyici tedbirlerin alınabileceğine karar vermede yardımcı olur. Erken aşamalarda hastalıkları tespit etmek, tedaviyi daha kolay ve etkin hale getirir. Hastalara, geçmiş tıbbi sonuçların araştırmasından sonra belirlenen ve reçete edilen kanıta dayalı tedavi sağlanabilir [5].

Hasta kayıtları, tedavi planları, reçete bilgisi ve konu sağlık olduğunda her şey doğru ve hızlı bir şekilde yapılabilir. Büyük Veri etkili bir şekilde yönetildiğinde sağlık desteği sağlayıcıları saklı öngörüleri ortaya çıkararak hasta bakımını geliştirir [6].

Büyük veri analitiği, araştırmaların çalışabilme hızını arttırıyor, örneğin DNA'lar artık dakikalar içinde deşifre edilebiliyor ve bu da daha hızlı tedavi oluşturma ve hastalık modellerini tahmin etme yeteneğine yol açabiliyor. Giyilebilir cihazlar doktora bilgi iletir ve hastalara ilaç alıp almadıklarını veya başka türlü tedavi ve hastalık yönetimi planlarını takip edip etmediklerini söyler. Zaman içinde toplanan derlenmiş veriler, doktorlara, kısa süreli kişisel ziyaretlerden çok daha fazla bilgi sunan, hastaların refahı hakkında kapsamlı görüşler sunarlar.

Büyük Veriler ve çeşitli analiz türleri, hastane yöneticilerinin bekleme sürelerini kısaltmasına ve bakımı iyileştirmesine yardımcı olur. Bazı platformlar verilere toplu olarak bakar, daha sonra içindeki kalıpları bulur ve ilerleme elde etmek için önerilerde bulunur [7].
Hastalardaki veri analitiğine dayalı hastalık tahmini, hastane ziyaretlerinin sayısını azaltabilir Veri analitiği, benzer hastaların geçmişine göre rahatsızlıklar için tedaviler hazırlayabilir [8].

Tıbbi kayıtların dijitalleştirilmesiyle doktorlar ve diğer sağlık çalışanları ofis ziyareti olmadan hastalarını takip edebiliyorlar. Ayrıca hastalara uzaktan müdahale edebiliyorlar. Pek çok acil tıp uzmanı, hayat kurtarma yeteneklerini artırmak için büyük veri ve teknolojiler kullanıyor ve küresel tıbbi bakım, pratisyenlerin yalnızca bilgiyi başkalarıyla paylaşmasına değil, aynı zamanda salgın oranları artmadan önce hastalıkları izole etmelerine ve bunlarla mücadele etmelerine izin veriyorlar [9].

4.2 Üretim

Tahmini üretim, sıfıra yakın duruş ve şeffaflık sağlar. Sistematik bir veri işlemi için faydalı bilgiler için çok miktarda veri ve gelişmiş tahmin araçları gerektirir. Büyük Veri uygulamalarını imalat sektöründe kullanmanın başlıca faydaları şunlardır:

- Ürün kalitesi ve kusur takibi
- Tedarik planlaması
- Üretim sürecinde hata takibi
- Çıktı tahmini
- Enerji verimliliğini artırmak
- Yeni üretim süreçlerinin test edilmesi ve simülasyonu [3].

Büyük verinin sağlayabileceği bir öngörüyle donanmış üreticiler kaliteyi arttırabilir, kayıpları azaltabilir ve günümüzün hayli rekabetli piyasasında anahtar rol oynayan işlemleri elde edebilir. Analitik tabanlı ilerleme biçiminde çalışan üreticilerin gittikçe artması daha çevik iş kararları ve daha çabuk problem çözümleri anlamına gelir [6].

4.3. Risk Yönetimi

Büyük Verilerin önemli ölçüde yardımcı olabileceği birçok tedarik zinciri yönetimi alanı vardır. Tedarikçiler artık üretim verilerini her iki taraf için de tam bir şeffaflık ve oldukça etkili bir iletişim kanalı oluşturan ortakları ve müşterileriyle paylaşma seçeneğine sahiplerdir. Bu şekilde üretici, tedarikçinin üretimde gecikmeli olup olmadığını ya da tam zamanında görüp görmediğini, daha sonra tüm ilgili işlemleri düzenleyip bekleme sürelerini önlediğini görebilir.

Kalite verileri de aynı şekilde paylaşılabilir, üreticiler, parçaları almadan önce tedarikçilerinden tüm üretim ve ürünle ilgili kalite ölçütlerini alabilirler. Tedarikçi kalite seviyelerinde ve diğer performans ölçütlerinde daha fazla görünürlük sağlayarak, üretici tedarikçi portföylerinde net bir görünürlük sağlayabilir ve tedarikçi sözleşmesi müzakereleri söz konusu olduğunda ellerinde anlamlı veriler bulunabilir. Tedarikçi üretim ve kalite bilgisinin mevcut olması, daha iyi risk yönetimi için ihtiyaç duyulan tüm verileri ve öngörüleri de sağlayabilir. Tedarikçi bağımlılıkları ölçülebilir ve üreticinin stratejik risk yönetimi söz konusu olduğunda gerçeğe dayalı kararlar almasına yardımcı olur [10].

4.4. Perakende Satış

Müşteri ilişkilerini geliştirmek, perakende endüstrisi için büyük önem taşımakta ve bunu en etkili biçimde başarmanın yolu Büyük Veri'yi yönetmekten geçmektedir. Perakendeciler, müşterilere ve piyasaya ulaşmanın yöntemlerini ve uygun işlemleri en etkili biçimde uygulamanın sürecini bilmelidir. Böylece, sorunlu işleri tekrar istenen seviyeye çıkartmada en stratejik yolu uygulayabilirler [6].

Perakendeciler müşterilerin ne istediğini doğru bir şekilde tahmin edemiyorlarsa ve sonra bunları uyguluyorlarsa, işyerleri büyük olasılıkla kaybedeceklerdir. Büyük Veri ve analitik, insanları mutlu etmek ve mağazalara geri dönmek için gereken bilgileri sağlar. IBM'den yapılan bir araştırmada, perakende satış yapanların yüzde 62'si bilgi ve analitiklerin onlara rekabet avantajı sağladığını söyledi. En yararlı stratejiler, önce iş gereksinimlerini belirlemeyi, ardından analitik teknolojilerinin bu gereksinimleri nasıl desteklediğini bulmayı içerir. Örneğin, bir satıcı, müşterileri daha uzun süre fiziksel mağazalarda tutmak isteyebilir. Bundan başka, mağaza ziyaretçilerini heyecanlandıran ve ilgisini çeken kişiselleştirilmiş, müşteri odaklı ürün oluşturmak için Büyük Veri ve analizleri kullanabilir [7].

Reklam ve pazarlama sektörü, iyileştirmek için Büyük Veri Analizi kullanımında liderlerden biri olmuştur. Amazon ve Netflix, öneri motorları üreterek Büyük Veri toplama avantajlarından yararlandı. Bunlar, bireysel müşteri tarafından gösterilen öncelikli ilgi alanlarına dayanarak gelecekteki satın alma önerileri yaparak çalışırlar. Bu özel pazarlama, firmaların ürün reklamlarıyla daha spesifik ve doğrudan olmalarını sağlar.

Diğer bilgiler, perakendecilerin stok yönetimini önemli ölçüde iyileştirmelerini sağlar; örneğin, yeni veri tahminleri, olağandışı soğuk havaların ardından bazı şehirlerde bira satışlarının düşeceğini, ancak bazılarında artacağını göstermektedir. Güncel ve geçmiş hava durumunun gerçek zamanlı analizini kullanarak ve geçmişleri mevsimlik satışları baz alarak perakendeciler için daha etkin bir şekilde planlama yapabilirler [11].

4.5. Tarımsal Verimlilik

Teknolojik gelişmelerle birlikte küresel tarımsal uygulamalardan elde edilen veriler, mahsul sağlığının, zararlı böceklerin, gübre, toprak, hava, vb. Durumlarının daha iyi izlenmesini içeren daha akıllı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bugün, tarım ekonomisine dayalı ekonomilerin büyük bir kısmı, sürdürülebilir tarım yöntemlerine dayanmaktadır [12].

4.6. Enerji Tüketimi

Büyük Veri, akıllı sayaçların en verimli enerji kullanımı için enerji tüketimini kendi kendine düzenlemesini sağlar. Akıllı sayaçlar sensörlerden veri toplar [13].

Gelişmişlik ülkeye göre değişir, ancak üretim, dağıtım ve faturalandırma işlemlerinin tümü yükleri dengelemek, enerjiyi fiyatlandırmak ve altyapıyı yönetmek için veri analitiği gerektirir. Özellikle akıllı sayaçlar ve yeni alternatif enerji teknolojilerinin, çok yakın gelecekte daha fazla veri analizleri kullanımına gereksinimleri olacaktır [4].

4.7. E-Ticaret

Bir çevrimiçi alışverişçinin, satın alma davranışı, tercihler ve sosyo-ekonomik demografik profil oluşturma hakkında derinlemesine bilgi sağlamak için Büyük Veri tarafından izlenir. Bu, müşterileri uygun gruplara ayırmaya yardımcı olur, böylelikle derinden özelleştirilmiş ve hedefli pazarlama mesajları doğru zamanda doğru gruba iletilebilir. Büyük Veri ayrıca, Black Friday veya Big Billion Day Sale gibi büyük satış etkinliğinden 3-4 ay önce yapılan alımları izler. Bu, hangi ürünlerin stoklanması gerektiğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur ve böylece uygun envanter yönetimi sağlar [14].

4.8. Eğitim

Büyük veri öngörüsüne sahip eğitimciler, eğitim sistemlerinin programlanması ile beraber yürüteceği çalışmalar ile öğrenciler üzerinde önemli etkiler de yaratabilir. Büyük Veriyi analiz ederek programın gerisinde olan öğrenciler tespit edebilir, takibini yaptıkları öğrencilerin yeterli ilerleme kaydettiklerinden emin olabilir. Böylece doğru yöntemin seçilmesi ve öğretmen desteği ile öğrencinin gelişiminde daha doğru bir sonuç uygulanabilir [6]. Mobil bilgi işlem ve bulutun doğuşu, tüm dünyadaki eğitim sistemini değiştirerek uzak bölgelerdeki öğrencilerin yüksek kaliteli öğrenme araçlarına erişmesini sağladı. Crowdsourcing ve çevrimiçi eğitim portallarının desteklediği büyük veriler de kaliteli eğitimin maliyetini düşürdü. Ayrıca, modern eğitim son derece özelleştirilebilir ve kısa vadeli programların gelişimine sebep olabilir [12].

4.9. Finans

Finans endüstrisi, Büyük Veri kullanımı yoluyla önemli iyileştirmeler yapmak isteyen bir başka alandır. Yüksek Frekanslı Ticaret artık işlem kararlarını vermek için büyük veri algoritmaları kullanmaktadır. Ve hisse senedi alım satım işlemlerinin büyük çoğunluğu veri algoritmaları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bunlar, sosyal medya ağlarından ve haber sitelerinden gelen bilgileri hesaba katar, böylelikle satın alma ve satma kararları bölünmüş saniyelerde yapılabilir. Büyük veriler aynı zamanda finansal kuruluşları kontrol altında tutmaya yardımcı oluyor, tüm ticaret öncesi iletişim verilerinin rapor edildiğinden emin olmak için düzenlemeler geliştirildi. Büyük Veri çözümleri, yapılandırılmamış ticaret öncesi iletişimleri analiz edebilir ve verileri doğru finansal işlemlerle eşleştirmek için çeşitli kurallar uygulayabilir. Bu sistemler aynı zamanda anomalileri de işaretleyebilir ve sahte ticaret ve ticaret hatalarını önlemeye yardımcı olabilir [11].

Sayısız kaynaktan gelen büyük miktarda bilginin varlığı, bankaları bu verileri yönetmek için yenilikçi yollar bulmaya yöneltti. Müşterileri anlayıp onları memnun etmek kadar düzenleyici kurallarla risk ve sahtekarlığı azaltmak da bir o kadar önemlidir. Büyük Veri önemli öngörü olanağı sağlar [6].

Büyük Veri analitiği artık bankaların finansal dolandırıcılığı önlemesine yardımcı olmaktadır. Bankalar, Büyük Veri araçlarını ve teknolojilerini kullanarak şüpheli etkinlikleri, kredi kartı sahtekarlıklarını ve önemli finansal verilerin ihlallerini etkin bir şekilde izleyebilirler. Bu, bankaların güvenliğinin güçlendirilmesine ve değerli müşteri bilgilerinin korunmasına çok yardımcı olmaktadır [15].

4.10. Hükümet

Büyük Verilerin devlet süreçlerinde kullanılması ve benimsenmesi, maliyet, verimlilik ve inovasyon açısından verimlilik sağlar. Devlet kullanımında, aynı veri kümeleri genellikle birden fazla uygulama alanı ve işbirliği içinde çalışmak için birden fazla bölüm gerektirir [3].

Hükümetler, günlük hayatta çok büyük miktarda veriyle karşı karşıyadır. Nüfus sayısının artması, enerji kaynakları, coğrafi araştırmalar ve daha birçok konuda çeşitli kayıt ve verilerin takibi Büyük Veri yardımıyla sağlanır. Bu verilerin doğru şekilde incelenmesi ve analizi, Hükümetlere işlerinde yardım eder.

Büyük Veri, aldatmaların tanınması için büyük ölçüde kullanılıyor. Hükümetler, vergi kaçakçılarının yakalanmasında Büyük Verilerden faydalanıyorlar. Örnek: ABD Federal Hükümeti'nin yetkisi altında çalışan Gıda ve İlaç İdaresi (FDA), gıda kaynaklı enfeksiyonların beklenen veya beklenmedik oluşumlarını tespit etmek ve incelemek için büyük kalıpların analizinden yararlanır [5].

Devlet kurumları sahip oldukları Büyük Veriyi analiz ederek suç önleme, trafik yoğunluğu, kurumları yönetme ve hizmetleri yürütme gibi konularda çok önemli bilgi birikimine sahip olmuş olurlar. Ancak Büyük Verinin avantajlarına rağmen hükümetler gizlilik ve şeffaflık durumlarına dikkat etmelidirler [6].

ABD eyalet hükümeti, milyonlarca vatandaşına verilen hizmetleri geliştirmek için Büyük Veri kullanıyorlar. Bireysel hizmetler, vatandaşların sigorta kayıtları dahil, yüz binlerce belgeyi hızlı ve kolay bir şekilde bulmak için Büyük Veri analizleri kullanır [16].

4.11. Lojistik

Lojistikte, büyük verilerin kullanımı diğer üretim alanlarına göre daha az yaygındır. Depolama ve taşıma, Büyük Veri araçlarının büyük Yatırım getirisi ile kullanılabileceği alanlardır, ancak yine de dünyada veri odaklı lojistik hizmetleri işleten sadece birkaç şirket vardır. Depolama otomasyonundaki öncülerden sadece birkaç örnek, DHL, Amazon ve Ocado. Bu şirketler insan iş gücünün çoğunu, her bir teslimat öğesini seçmek ve toplamak için depolarda sistematik olarak hareket eden akıllı robotlar kullanmaktadırlar. Bu şirketlerdeki teslimat hızı katlanarak artmakta ve böylece insan emeğinin ve insan hatalarının maliyetleri de ortadan kalkmaktadır.

Ulaşım aynı zamanda en büyük lojistik ve üretim şirketlerinden bazılarında devrim niteliğindedir. Büyük Veri altyapıları, navlunları, hava ve yol koşullarını gerçek zamanlı olarak izlemelerini sağlar. Bununla, kamyonlar, herhangi bir değişiklik nedeniyle daha hızlı ve/veya daha uygun maliyetli bir rota mümkün olduğunda, istedikleri zaman yönlendirilebilirler. Doğal felaketlerden ve diğer tahmin edilemeyen olaylardan tahminlerde bulunmak için Büyük Veri kullanılarak büyük taşıyıcılar için milyonlarca dolar tasarruf sağlanabilir [10].

5. SONUÇ

Veri akışı gün geçtikçe büyümekte, şirketler gelir ve verimliliği artırmak için veri analizlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda Büyük Veri kullanılarak daha bireysel ve müşteri odaklı hizmetler sunulabilmektedir. Büyük Verilerin önemi, toplanan verilerinin nasıl kullanılacağı ve ne kadar veri toplanabileceği ile ilgilidir. Büyük Verileri verimli kullanmak için, Büyük Verilerin analizini kolaylaştıran Büyük Veri çözümlerini bulmaktır.

Günümüzde birçok sektör, sahip oldukları, ancak anlayamadıkları verilerin çokluğundan yararlanarak Büyük Veri analizlerine doğru ilerlemeye başladılar. Bir çok sektörün Büyük Veri projelerini benimsemek için birkaç amacı bulunmaktadır: Hedef müşteri deneyimlerini geliştirmek, maliyetleri azaltmak, pazarlama ve mevcut süreçleri daha verimli hale getirmek, güvenliği arttırmak, sorunlarına çözüm bulmak işlerini kolaylaştırmak amacıyla Büyük Veri projelerine büyük yatırımlar yapmaktadırlar.

KAYNAKLAR

[1] Gordon, K. (2019). Big data – Statistics & Facts, https://www.statista.com/topics/1464/big-data/. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[2] Warner, J. (2019). Major Data Science and Big Data Predictions To Watch In 2019, https://www.smartdatacollective.com/major-data-science-and-big-data-predictions-to-watch/. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[3] Sinha, S. (Dec 24, 2018). Real Time Big Data Applications in Various Domains, https://www.edureka.co/blog/big-data-applications-revolutionizing-various-domains/#Big_Data_in_Government. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[4] Widjaja, J. T. (2018). What are the top 10 industry sectors that are using data analytics in the world?, https://www.quora.com/What-are-the-top-10-industry-sectors-that-are-using-data-analytics-in-the-world. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[5] Intellipaat. (2019). 7 Big Data Examples – Application of Big Data in Real Life, https://intellipaat.com/blog/7-big-data-examples-application-of-big-data-in-real-life/. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[6] Eğer, Ö. (2018). Big Data'nın (Büyük Veri) Endüstriyel Kullanımı, https://www.endustri40.com/big-datanin-buyuk-veri-endustriyel-kullanimi/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[7] Matthews, K. (2018). 5 Industries Becoming Defined by Big Data and Analytics, https://towardsdatascience.com/5-industries-becoming-defined-by-big-data-and-analytics-e3e8cc0c0cf. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[8] AimsInstitutes. (2019). 5 Industries That Could Benefit By Using Big Data, https://theaims.ac.in/resources/5-industries-that-could-benefit-by-using-big-data.html. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[9] Hope, D. (2018). Big Data Is More Prevalent in Daily Life Than You Might Think, https://www.smartdatacollective.com/big-data-prevalent-daily-life-than-might-think/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[10] Bódi, K. (2018). 10 big data use cases in manufacturing, https://www.actify.com/industry-topics/10-big-data-use-cases-manufacturing/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[11] CBR. (2019). How is big data changing the world?, https://www.cbronline.com/analytics/how-is-big-data-changing-the-world-4508856/. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[12] Vijay, T. (2018). How Big Data is Changing the World Around Us, https://datafloq.com/read/how-big-data-is-changing-the-world-around-us/2391. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[13] biSmart. (2019). Big Data is Everywhere: 5 Ways It's Used in Your Everyday Life, https://bismart.com/en/big-data-is-everywhere/. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[14] GoodWorkLabs. (2017). Big Data in Business Today, https://www.goodworklabs.com/4-interesting-applications-of-big-data-in-daily-lives/. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[15] Nordic. (2017). Big Data in Our Everyday Life, https://nordic-it.com/big-data-everyday-life/. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[16] Belfiore, M. (2016). How 10 industries are using big data to win big, https://www.ibm.com/blogs/watson/2016/07/10-industries-using-big-data-win-big/. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

Büyük Veri Günlük Yaşamımızda Önemli Bir Rol Oynuyor

Nevin Aydın[1]

[1] Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Büyük veri, günümüz dijital dünyasında kişisel ve profesyonel olarak herkesin günlük yaşamının bir parçasıdır. Büyük miktarda bilgi oluştuğunda, Büyük verinin entegrasyonu günlük yaşamımızda kaçınılmazdır. İnsanlar sürekli yenilik ister, dijitalleşmede bunun bir göstergesidir. Veriler dünyamızı ve yaşama biçimimizi her gün değiştirmektedir. Büyük veri günümüzde bütün bunları yapabiliyorsa gelecekte nelerin daha değişebileceği hayal bile edilemiyor. Gelecekte, sürekli büyüyen bir miktardaki verinin analitik teknolojisinde de değişiklik görülecektir. Teknolojideki gelişimle, çoklu kaynaklardan üretilen veri miktarı büyük boyutlara ulaşmış, bu veriyi işlemek için gerekli olan sistemlerin yönetilmesi, işletilmesi ve tüketim maliyetlerinin azaltılması gerekli hale gelmiştir.

Anaktar Kelimeler: Büyük Veri, Yapay Zeka, Büyük Verinin Yaşamdaki Rolü

Big Data Plays an Important Role in Our Daily Lives

Abstract: Big data is part of everyone's personal and professional lives in today's digital world. When a large amount of information is generated, the integration of big data in our daily life is inevitable. The digitization is an indication of the fact that people constantly ask for innovation. The data change our world and our way of life every day. If big data can do all of these things today, it is unimaginable what more it can do in the future. It is expected to see many changes in the analytical technology with the ever-growing data. With the development in technology, the amount of data generated from multiple sources has made it necessary to manage, operate and reduce the consumption costs required to process this data.

Keywords: Big data, Artificial Intelligence, the role of big data in life

1. GİRİŞ

Büyük veri, artan verimlilikten, gelişmiş müşteri ilişkilerine kadar birçok konuda fırsatlar sunar. Büyük veriler yalnızca proaktif hale getirilerek müşteri hizmetlerini iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda şirketlerin müşteriye duyarlı ürünler üretmesini sağlar. Ürün tasarımı, müşterilerin ihtiyaçlarını daha önceden tahminlerle karşılamaya odaklanmıştır. Müşterilere, bir işletmeden bir üründen ne istediklerini söylemelerine güvenmek yerine, bir üründen ne istendiğini tahmin etmek için veri analizi kullanılabilir.

Dünyadaki büyük işletmeler elektronik müşteri ilişkileri yönetimi kullanıyor. Büyük veri, kişisel ve profesyonel olarak herkesin günlük yaşamında yer alıyor. Büyük veri teknoloji günümüzde oldukça yenidir. Büyük Veri İnternet ekosisteminin ayrılmaz bir parçası olduğu için, Büyük Verinin yaşamlarımızı bir şekilde etkilemektedir. Satıştan pazarlamaya ve makine öğrenmeden yapay zekaya kadar, Büyük Veriler hemen hemen her yerde yoğun olarak kullanılmaktadır [1].

2. BÜYÜK VERİ (BIG DATA)

Büyük Veri projeleri genellikle yapay zeka ve makine öğrenimi içeren en gelişmiş analizleri kullanır. Bilgisayarlara bu verilerin neyi temsil ettiğini belirlemeyi öğreterek, örneğin görüntü tanıma veya doğal dil işleme aracılığıyla, örüntüleri insanlardan çok daha hızlı ve güvenilir bir şekilde hizmete dönüştürülmesidir [2].

Büyük Veri, sosyal medya paylaşımları, fotoğraf arşivleri, sürekli kayıt alınan 'log' dosyaları gibi farklı kaynaklardan elde edilen tüm bu verilerin anlamlı ve işlenebilir hale dönüştürülmüş biçimidir.

Teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte, çoklu kaynaklardan üretilen veri miktarı büyük boyutlara ulaşmış, bu veriyi işlemek için gerekli sistemlerin kaynak ihtiyacına göre etkin şekilde yönetilmesi, işletilmesi ve güç tüketim maliyetlerinin azaltılması zorunlu hale gelmiştir [3] [4] [5].

2.1. Çeşitlilik (Variety)
Büyük Veri farklı farklı teknolojilerin farklı formatlarda, büyük oranda yapısal olmayan çok çeşitli verilerden oluşmasını ifade etmektedir. Telefonlar, tabletler, bütünleşik devreler oluşturdukları türlü verilerle Büyük Verinin büyümesine etki etmektedirler [3] [4] [5].

2.2. Velocity (hız)
Büyük Veri, üretilme hızının çok yüksek olmasını ifade etmektedir. Büyük Veri gittikçe artan bir hızla üretilmeye ve büyümeye devam etmektedir. Bu aynı zamanda veriye ihtiyaç duyan işlem sayısı ve çeşitliliğinin de aynı hızda artması demektir [3] [4] [5].

2.3. Hacim (Volume)
Büyük Veri, büyüklüğe işaret etmektedir. Büyük Veri, bu derece büyükken, arşivleme, işleme, bütünleştirme, saklama gibi teknolojilerin daha da büyüyecek olan bu verilerle nasıl başa çıkacağı konusunun düşünülmesi gerekmektedir [3] [4] [5].

2.4. Doğrulama (Verification)
Bu kadar çeşitli, hızlı ve büyük verinin akışının doğru katmanlardan, gerekli güvenlik ve gizlilik seviyesinde olması gerektiğini ifade eder [3] [4] [5].

2.5. Değer (Value)
Büyük Verinin en önemli bileşenidir ve bu verilerin kurumunuz, şirketiniz, işiniz vs. için değer oluşturması demektir. Bu denli karmaşık, hızlı, çeşitli, yönetilmesi zor veriler sizin için fayda sağlamalıdır. Bu veriler sayesinde önemli soruların doğru cevabını bulabilirsiniz. Örneğin bir banka kredi vereceği müşterisinin sadece nüfus bilgilerini değil, harcama ve tüketme eğilimlerini de Büyük Veri sayesinde görebilir ve müşteriye krediyi ona göre verebilir [3] [4] [5].

3. BÜYÜK VERİNİN GÜNLÜK YAŞAMDAKİ KULLANIM ALANLARI

Büyük Veri bugünlerde gerçekten her yerde ve bazen günlük hayatımızı ne kadar şekillendirdiğinin bile farkında değiliz. Yaşamınızda Büyük Veri olmadan yaşamak zorlaşmaktadır. Sonuç olarak Büyük Veri bugün her yerde kullanılmaktadır. Büyük Veri, modern çağın yeni para birimidir. Teknoloji hayatımızı büyük ölçüde etkilemeye devam ettikçe, verilere olan güvenimiz de artmaktadır. Büyük Veri her yerde kullanılarak bir çok işi başarabilen süreç olarak yaşamlarımızdaki her şeyi etkilemeye başlamıştır. Böylece hayatımızı daha rahat ve konforlu hale getirmiştir. Daha fazla şirket veri grubuna katıldıkça, yetenekli veri profesyonellerine talep artmaktadır.

Büyük Veri'yi günlük yaşamımızdaki kullandığımız bazı alanlar:

3.1. Çevrimiçi Alışveriş
Çevrimiçi alışveriş yaparken, perakendeciler ve reklam verenler, müşterilere fırsatlar ve yeni ürünler hedeflemek için Büyük Verilerden yararlanırlar. Bunlar satın alma veya göz atma geçmişinize veya her ikisinin de bir kombinasyonuna dayanmaktadır. Örneğin, Amazon neyi aldığınızı ve neye baktığınızı izler, ardından bu verileri diğer kullanıcıların görüntülediği veya satın aldığı ile karşılaştırır. Müşterilerin en çok satın aldığı ürünleri bulur.

Müşteriler üzerindeki Büyük Veri etkisi, çevrimiçi alışverişle sınırlı değildir. Sadakat programları, fiziksel mağazalar, insanların ne aldıklarına dair zengin veriler sağlarlar. Bunlar müşterinin satın alma alışkanlıklarına göre bir profil oluşturmaya yeterlidir. Bu genellikle, satıcının sizin için kişiselleştirdiği reklamlar, indirimler ve diğer promosyonlarla sonuçlanır [7].

Amazon, Myntra ve diğer çevrimiçi alışveriş siteleri, alışveriş alışkanlıklarınızı, zevklerinizi ve tercihlerinizi anlamak ve öğrenmek için geniş bir tüketici verisi havuzu oluşturur ve bu şekilde sizin için özelleştirilmiş alışveriş önerileri sunarlar [8].

Online alışveriş durumunda, elemek için çok alternatif bulunmaktadır. Birçok müşteri istedikleri ürün için saatlerce zaman harcadıklarında hayal kırıklığına uğruyorlar. Forbes, perakendecilerin, müşterilerin ne satın aldıklarını görmek için Büyük Veriler kullandığını ve ardından yeni ürün önerileri gönderdiğini doğrular. Büyük Veri günlük pazarlama optimizasyonu, güvenliği ve nakliye lojistiğinin maliyet etkinliğini artırmak için kullanılır [9].

Şekil 1: 2011'den 2027'ye kadar dünya çapında Büyük veri pazarı boyutunda gelir tahmini (milyar ABD doları cinsinden) [6].

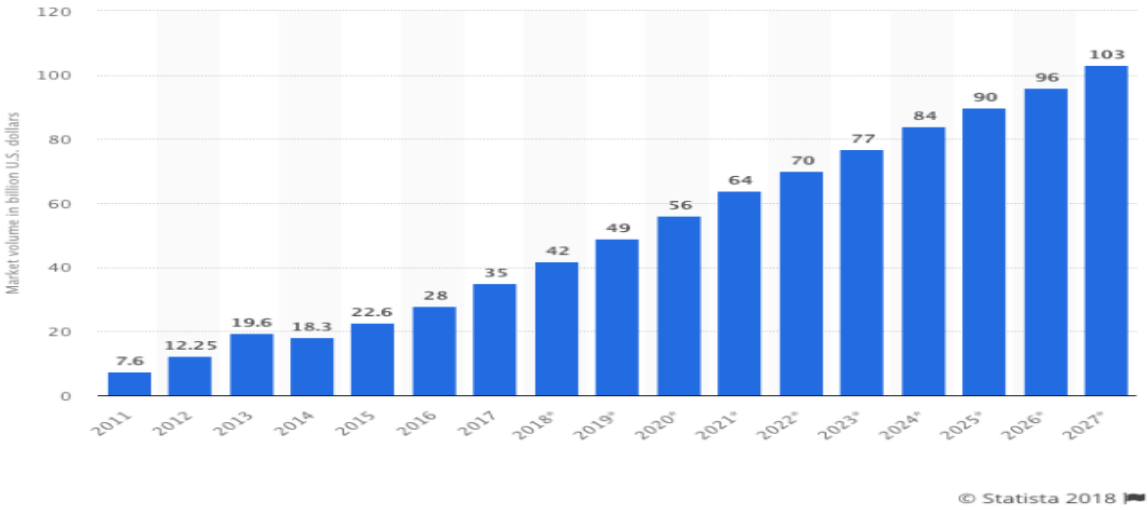

Kaynak: https://www.upgrad.com/blog/how-big-data-plays-an-important-role-in-our-daily-life/

3.2. Eğlence

Büyük Veri teknolojileri sayesinde Netflix ve Spotify gibi platformlar eğlenceyi bir üst seviyeye taşımışlardır. Veriler, izlediğiniz gösterileri ve ayrıca dinlediğiniz müziği etkiler. Netflix, tüketici davranışlarını ve tercih kalıplarını veri tabanlarından alarak, son derece bağımlılık yaratan gösteriler üretmekte ve işlemektedir. İzleme listesini göre özelleştirmek için tüketici verilerini ve görüntüleme alışkanlıklarını kullanır. Benzer şekilde, müzik devi Spotify, haftalık çalma listesini bireysel kullanıcıların zevklerine göre özel olarak özelleştirmek için tüketici verilerine belirlemektedir [6] [8].

Müzik dinlerken, video izlerken veya oyun oynarken, birçok kişi kendilerini çevrimiçi olarak eğlendirir. Doğal olarak, çevrimiçi etkinlikler kullanıcı ayak izlerini bırakır ve işletmeler mevcut ve potansiyel müşterilerinin kullanıcı deneyimini kişiselleştirmek için bu bilgileri kullanır. Buna bir örnek, Spotify müzik akışı hizmetidir. Kullanıcı dinleme bilgilerini toplar ve düzenli olarak müşterilerin istediği listeleri oluşturur [9].

Medya ve eğlence endüstrisindeki çeşitli şirketler, içeriklerini oluşturma, pazarlama ve dağıtma şekilleri için yeni iş modelleriyle karşı karşıyadır. Bu, mevcut tüketicinin araştırması ve içeriğe herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda, herhangi bir cihazda erişme gereksinimi nedeniyle gerçekleşmektedir.

Büyük Veri, milyonlarca insan hakkında harekete geçirilebilir bilgi noktaları sağlamaktadır. Büyük Veri uygulamaları medya ve eğlence endüstrisine şu avantajları sağlar [10]:

- İzleyicinin ne istediğini tahmin etmek
- Planlama optimizasyonu
- Satın alma ve elde tutma oranını artırmak
- Reklam hedefleme
- İçerikten para kazanma ve yeni ürün geliştirme

Çeşitli dijital araçlara erişimi olan kişilerde, büyük miktarda veri üretimi kaçınılmazdır ve bu, medya ve eğlence endüstrisinde büyük verilerin artmasının temel nedenidir. Bundan başka, sosyal medya platformları da büyük miktarda veri elde etmenin başka bir yoludur. Her ne kadar medya ve eğlence endüstrisindeki işler bu verinin önemini fark etmiş olsalar da, işletmelerinin büyümesine yardımcı olmak için onlardan yararlanabilirler. Medya ve eğlence endüstrisindeki Büyük Veri'lerden avantajlar elde ederler [11].

3.4. Sağlık Hizmeti

Büyük Veri, yenilikçi teknolojilerle desteklenen verilerle daha iyi hale getirmek için sağlık hizmetlerini hızla yerini almaktadır. Büyük Veri tarafından desteklenen EMR'ler (Elektronik Tıbbi Kayıtlar), sağlık uzmanlarının (HCP'ler) hasta

verilerini merkezi olarak entegre edilmiş bir platformda toplamasını ve tıp uzmanlarının daha kişiselleştirilmiş tedavi ve denetim için istedikleri zaman istedikleri yerde erişmelerini sağlar. Ayrıca, fitness sensörleri ve giyilebilir ürünler milyonlarca insanın sağlıklarını kontrol etmesine izin verir. Büyük Veri teknolojisiyle hastanın durumu uzaktan izlenebilir. Sağlıklarındaki herhangi bir dalgalanma ve anormallik, uyarılar veya mesajlar şeklinde HCP'lere iletilecektir, böylece doktorların tedavileri gerçek zamanlı olarak reçete etmelerine izin verilecektir [8].

Büyük veriler, dünya genelinde tıbbi bakımı iyileştirir. Tıbbi kayıtların dijitalleştirilmesiyle doktorlar ve diğer sağlık çalışanları ofis ziyareti olmadan hastalarını takip edebiliyorlar. Ayrıca hastalara uzaktan yardım edebilirler. Pek çok acil tıp uzmanı, hayatlarını kurtarma yeteneklerini artırmak için Büyük Veri ve teknolojiler kullanıyorlar. Ve küresel tıbbi bakım, pratisyenlerin yalnızca bilgiyi başkalarıyla paylaşmasına değil, salgın hastalıklar yayılmadan önce hastalıkları izole etmelerine ve bunlarla mücadele etmelerine izin verirler [9].

3.5. Suç

Büyük Veri analitiği sayesinde polis, olayları önceden izleyebilir ve önleyebilir. Büyük Veri görselleştirme yazılımı kullanarak, polisler bir suçun en büyük olasılıkla nerede olabileceği tahmin edebilir ve bunu önlemek için zamanında önlem alabilirler. Genellikle, yazılım veri tabanı, suç verilerinin bütün geçmişini konumlara göre depolar ve suç davranış modellerine dayanan algoritmalarla bütünleştirir. Polisin her zaman kendi alanlarındaki etkinlikleri izlemesine izin verir [8].

Büyük Veri, kamu güvenliğini kayda değer biçimde arttırmaktadır. Kolluk kuvvetleri, trafik kazalarını azaltmak, olası doğal afetleri belirlemek ve önlem almak için kullanılırlar. Bu, acil durum planları oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda acil durumda insanların hayatlarının kurtarmasına yardımcı olur [9].

3.6. Mobil Haritalar ve GPS

Haritalama hizmetleri GPS tarafından sağlanmaktadır. Bu da, Büyük Veri yardımıyla, koordinatların olabildiğince doğru yapılmasını sağlayarak daha kesin hale getirilir. Büyük Veri, uygulamalarında hedefe giden en kısa rotayı veya en hızlı rotayı göstermek gibi katma değerli servisler için karayolu trafik raporları gibi çeşitli bilgi kaynaklarına dayanır [12].

3.7. Hava Raporu

Dünyanın her yerine yayılmış olan hava sensörleri ve uydular bulunmaktadır. Onlardan çok miktarda veri toplanır. Ve bu veriler hava ve çevre koşullarını izlemek için kullanılır. Bu sensörler ve uydulardan toplanan verilerin tümü büyük verilere katkıda bulunur. Örneğin; hava tahminlerinde Küresel ısınmayı incelemek Doğal afetlerin yapı kalıplarını anlama, Kriz durumunda gerekli hazırlıkları yapmak, Dünyada kullanılabilir suyun mevcudiyetini tahmin etmek gibi [11]. Dünyanın her yerine yayılmış hava sensörleri ve uyduları bulunmaktadır. Bunlardan toplanan veriler sayesinde hava ve çevre koşulları izlenebilir. Bu sensörler ve uydulardan toplanan veriler Büyük Verilere katkıda bulunur.

3.8. Eğitim

Eğitim Endüstrisi, öğrenciler, fakülteler, kurslar ve sonuçları çok miktarda veriyi barındırır. Bu verinin doğru şekilde çalışılması ve analizini, eğitim kurumlarının operasyonel etkinliğini artırır:

- Özelleştirilmiş ve dinamik öğrenme programları: Her öğrenciye özel programlar ve programlar, tüm öğrencilere fayda sağlamak için öğrencinin öğrenme geçmişinin temelinde toplanan veriler kullanılarak oluşturulabilir. Bu, genel olarak öğrenci hakkında bilgi verir.
- Yeniden kurs materyali: Kurs materyalini, öğrencinin ne öğrendiğine ve bir kursun hangi bileşenlerinin gerçek zamanlı olarak ne kadar kolay anlaşılacağına dayanarak toplanan verilere göre yeniden düzenlemek.
- Kariyer tahmini: Her öğrencinin kayıtlarının doğru analizi ve incelenmesi, öğrencinin ilerlemesini, güçlü yanlarını, zayıf yanlarını, ilgi alanlarını ve daha fazlasını anlamada yardımcı olacaktır. Gelecekte öğrenci için hangi kariyerin en uygun olacağını belirlemek konusunda yardımcı olacaktır [11].

Öğrencinin geçmişinden elde edilen verileri kullanarak, sınıftaki testler ve etkileşimlerdeki performansları, hangi öğrencilerin dersten başarısız olacağını ve daha etkileyici olacağını tahmin etmek mümkün olacaktır [13].

3.9. Ulaştırma

Büyük Veri taşımacılığı daha verimli ve kolay hale getirmek için çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Büyük Verilerin taşımacılığa katkıda bulunduğu alanlardan bazıları yer almaktadır [11]:

- Güzergah planlama: Kullanıcının farklı güzergahlardaki ve birden fazla ulaşım modundaki ihtiyaçlarını anlamak ve tahmin etmek için büyük veriler kullanılabilir ve daha sonra kullanıcıların bekleme sürelerini azaltmak için güzergah planlaması yapılabilir.
- Sorun yönetimi ve trafik kontrolü: Büyük Verilerin kullanılmasıyla, gerçek zaman tahmini yapılarak saatlere göre trafik düzenleri yapmak mümkündür. Örneğin, en az trafik eğilimli rotaları bulmak için Google Haritalar'ı kullanılmaktadır.
- Trafikte seviyesi: Trafik kazalarına eğilimli alanları tanımlamak için Büyük Verilerin gerçek zamanlı olarak işlenmesi ve öngörücü analizlerin kullanılması kazaların azaltılmasına ve trafiğin güvenlik düzeyinin yükseltilmesine yardımcı olabilir.

3.10. Kentsel Planlama

Büyük Veri, akıllı şehirler bağlamında, kent merkezlerini planlamak için sürekli kullanılmaktadır. Büyük Veri, şehir planlamacılarının şehirlerin nasıl işlediğine dair yeni bir anlayış geliştirmelerini sağlar. Aynı zamanda önceden mevcut olanlardan çok daha kısa zamanda çizelgeleme yapılabilir. Şehir planlamacıları şehirleri yıllar ya da on yıllar yerine dakikalar, saatler ve günler boyunca planlamayı düşünebilirler. Kentsel planlamada Büyük Verinin toplu taşıma işlevselliğini nasıl etkileyebileceğidir.

Artık yeraltı sistemleri yolcu akışını gerçek zamanlı olarak izleyebiliyor. İnsanlar bir araça girerken veya çıkarken bilet sistemine giren verilerden biri olabilirler. Ulaştırma operatörleri bu bilgiyi en yüksek taşıma sürelerini belirlemek için kullanabilir. Buna bağlı olarak günün belirli saatlerinde belirli bölgelerde yollarda bulunan araç sayısını ayarlayabilirler. Gecikmeler veya kazalar da rapor edilebilir. Böylece seyahat planlarını buna göre yapılabilir [11].

3.11. Giyilebilir Teknolojiler

Akıllı telefonlar ve diğer akıllı cihazlar artık daha sağlıklı bir yaşam tarzı için kaydedilen ilerlemeyi izleyebiliyorlar. Bu cihazlar sadece fiziksel uygunluğu izlemekle kalmıyor, aynı zamanda diyabet, Parkinson ve kalp hastalıkları gibi kronik hastalıkları tanımlayabilen uygulamalar sağlıyor. Bununla birlikte, birçok tıbbi çalışma ile ilgili sorun, verilerin kendiliğinden bildirildiği için verilerdeki doğruluk eksikliğidir. Akıllı telefonlar ve diğer giyilebilir cihazlar ile fiziksel aktivite kaydedilebilir. Doğru ve güvenilir verilere aktarılabilir. Araştırmacılar akıllı cihazlardan elde edilen faydalı verilere güvenebilir ve büyük miktarlarda veriyi kolayca elde etmek için veri tabanlarına kaydedebilirler [8].

4. SONUÇ

Büyük Veri, kişisel ve profesyonel olarak herkesin günlük yaşamında yer alır. Mevcut veriler, gelecek için tahmin yapmada kullanılır. Büyük Verileri verimli kullanmak için, Büyük Verilerin analizini kolaylaştıran Büyük Veri çözümleri bulmaktır. Büyük veriler bugün insan davranışlarını ve sorunlarını her yönüyle içine almaktadır.

Büyük Veri, günlük yaşamımızın giderek daha fazla alanında önemli bir rol oynamaktadır. Bu veriler çevrimiçi alışverişte, eğlence, sağlık, mobil haritalama, hava durumu, eğitim, ulaştırma, kentsel planlama vs. Açısından ilgi çekicidir.

KAYNAKLAR

[1] Basu, S. (2018). What is the importance of big data in our everyday lives? Do we contribute to it? https://www.how2shout.com/what-is/big-data-importance-benefits.html. Erişim tarihi: 3 Şubat, 2019.

[2] Marr, B. (2018). What is the Big Data? https://www.bernardmarr.com/default.asp?contentID=766. Erişim tarihi: 3 Şubat, 2019.

[3] Big Data Nedir? (2018). https://netvent.com/big-data-nedir. Erişim tarihi: 3 Şubat, 2019.

[4] Büyük Veri - Big Data nedir? (2018). https://www.bilginc.com/tr/egitim-haber/buyuk-veri-big-data-nedir. Erişim tarihi: 4 Şubat, 2019.

[5] Big Data'nın Hayatımızdaki Yeri (2019). https://bilgi.zone/big-datanin-hayatimizdaki-yeri/. Erişim tarihi: 4 Şubat, 2019.

[6] Supriya VS (2018). How Big Data Plays an Important Role in Our Daily Life. https://www.upgrad.com/blog/how-big-data-plays-an-important-role-in-our-daily-life/. Erişim tarihi: 4 Şubat, 2019.

[7] How Does Big Data Impact Your Life? (2017). https://botanalytics.co/blog/2017/08/04/big-data-impact-life/. Erişim tarihi: 4 Şubat, 2019.

[8] Big Data in Our Everyday Life (2017). https://nordic-it.com/big-data-everyday-life/. Erişim tarihi: 5 Şubat, 2019.

[9] Hopa, D. (2018). Big Data Is More Prevalent in Daily Life Than You Might Think, https://www.smartdatacollective.com/big-data-prevalent-daily-life-than-might-think/. Erişim tarihi: 5 Şubat, 2019.

[10] Sinha, S. (2018). Real Time Big Data Applications in Various Domains, https://www.edureka.co/blog/big-data-applications-revolutionizing-various-domains/#Big_Data_in_Government. Erişim tarihi: 5 Şubat, 2019.

[11] 7 Big Data Examples – Application of Big Data in Real Life (2019). https://intellipaat.com/blog/7-big-data-examples-application-of-big-data-in-real-life/. Erişim tarihi: 6 Şubat, 2019.

[12] Big Data in Business Today: 4 Interesting Applications of Big Data in Daily Lives (2017). https://www.goodworklabs.com/4-interesting-applications-of-big-data-in-daily-lives/. Erişim tarihi: 6 Şubat, 2019.

[13] 5 Industries That Could Benefit By Using Big Data, https://theaims.ac.in/resources/5-industries-that-could-benefit-by-using-big-data.html. Erişim tarihi: 6 Şubat, 2019.

Giyilebilir Sağlık Teknolojisinin Geleceği

Nevin Aydın[1]

[1] Artvin Çoruh Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, nevin.aydin@gmail.com

Özet: Sağlık sektörü son teknolojileri kullanmak için sürekli değişim halindedir. Hastalara bakım standardını artırırken, kaliteli yaşam şartları sunmak, verimliliği artırmak ve bakım maliyetlerini düşürmek arayışı içindedir. Yeni görüntüleme kabiliyetlerinin artırılması, büyük veri kullanımı ile verilerin etkin bir şekilde kullanımı bunun yanında giyilebilir tıbbi cihazların artan popülaritesi de hastalıkların tedavisinde etkin olabilmektedir. Giyilebilir teknoloji hızlı bir gelişme göstermektedir. Teknolojideki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan yenilikçi ürünler insan hayatında yerini almaktadır. Akıllı saatlerin kullanılmasıyla giyilebilir pazarda büyük gelişmeler beklenmektedir. Teknolojideki gelişimlerle akıllı cihazların günlük yaşamımızın bir parçası olacağı tahmin ediliyor. Bu ürünler yaşamı kolaylaştıran, yaşam kalitesini arttıran insanlara umut veren bir gelişmedir.

Anaktar Kelimeler: Giyilebilir Teknolojiler, Sağlıkta Giyilebilir IoT, Gelecekte Sağlık Teknolojisi

The Future of The Wearable Health Technology

Abstract: The health sector is constantly changing due to the latest technologies. While increasing the standard of care for patients, it is seeking to offer quality living conditions, increase efficiency, and decrease the maintenance costs. The development of new imaging capabilities, an effective use of data, as well as the growing popularity of wearable medical devices can be effective in the treatment of diseases. Wearable technology shows a rapid development. The innovative products which are emerged with the development of technology take their place in our daily lives. Through the use of smart watches, great developments are expected in the wearable market. With the improvements in technology, it is estimated that smart devices will be a part of our daily lives. These smart products ultimately improve the quality of life and make our lives easier.

Keywords: Wearable Technologies, Health Wearable IoT, Future Health Technology

1. GİRİŞ

Teknoloji ve sağlık hizmetlerinde talep sürekli artmaktadır. Bu alanda yapılan yenilikler hastalara daha iyi teşhis sağlanması ve bu bağlamda toplumsal sağlık standartlarının arttırılmasına sebep olmaktadır. Günümüz de, insanlar sağlıklarını korumak için zaman harcarlar. Doktordan randevu almak, test yaptırmak, teşhis için beklemek ve tedavi almak zaman alır. Günümüzde ise, vücuda sürekli takılan, farklı sağlık parametrelerini izleyen ve verileri kullanıcılara ve doktorlara zamanında ileten aygıtlar ortaya çıkmıştır. Geleneksel hasta-doktor modeli tıbbi giyilebilir cihazlarla önemli değişiklikler geçirmektedir. Sensörler, tanı ve tedaviyi kolaylaştırarak insanların kendi sağlıklarını izlemelerine izin verir. Giyilebilir teknolojiler sağlık alanında doktorlara hasta ile ilgili uygun tedavi planlarını belirleyerek hasta verilerine erişmelerini sağlayan faktörlerdir.

Giyilebilir teknoloji, bireyler gibi sağlık hizmetlerinde de devrim yaratıyor. Hastaların sağlıklarının daha fazla bilinmesi ve verilerin toplanması, hastalıkların gelecekte önlenmesi gibi [1].

Hastanelerde elektronik sağlık kayıtlarına girilen hasta verileri, hastanın geçmişini ve ilaç kullanımını ortaya çıkarabilir. Giyilebilir ürünler aracılığıyla toplanan bilgilerle birleştirildiğinde, sağlayıcılar, bireysel hasta sağlığını tedavi etmek ve yönetmek için daha eksiksiz ve gerçek zamanlı verilere sahip olacaklardır. Bugün adımlarınızı, kalp atış hızınızı, yakılan kalorileri ve şeker hastaları için kan şekeri düzeyleri gibi daha önemli bilgileri takip eden giyilebilir ürünler alabilirsiniz. Fitbit gibi giyilebilir teknoloji giderek daha popüler hale geliyor ve bu trend ancak teknoloji geliştikçe artacaktır. Giyilebilir teknolojinin önündeki en büyük engellerden biri, insanların her zaman giymek istedikleri bir cihazı tasarlamaktır. Endüstrinin geleceği söz konusu olduğunda, herkesin kullandığı en büyük şey kesintisiz entegrasyondur. Takıya, ceketlere veya hatta iç çamaşırlarına takılabilen cihazları, stilinizi etkilemeden her gün kullanabilirsiniz [2].

2. GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİLER

Giyilebilir teknolojinin kullanılması her geçen gün artmaktadır. Ve günümüzde sağlıkla ilgili uygulamalar ve cihazlar birçok kişi tarafından kullanılmaktadır [3].

Giyilebilir teknoloji, bireyler gibi sağlık hizmetlerinde de devrim yaratıyor. Hastaların sağlıklarının daha fazla bilinmesi ve verilerin toplanması, hastalıkların gelecekte önlenmesi gibi [1].

Giyilebilir cihazlar sayesinde kendi sağlık aktivitelerinizi gözlemleyebilir ve tansiyonunuzu nabzınızı, yaktığınız kalorileri vb. Ölçebilirsiniz [4].

Giyilebilir Cihazlar, giyim ve aksesuarlara entegre edilmiş ve duyusal ve tarama yeteneklerinden dolayı, genellikle cep telefonlarında veya tabletlerde bulunmayan işlevlere sahiptir [5].

Gelecekte, Giyilebilir Teknolojiler, işe giderken telefonunuzun pilini şarj eden ayakkabılar? Kalp atış hızınızı ve vücut ısınızı izleyen küpeler? olacağı bekleniyor. Hareketlerinizi takip etmek ve alışkanlıklarınızı öğrenmek için GPS destekli düğmeler gibi. Giyilebilir teknoloji, birçok endüstrinin çalışma şeklini değiştirmeye başlıyor. Kalp atışlarını ölçebilen akıllı spor kıyafetlerinden, yakılan kalorileri ölçebilen cihazlar [6]. Mühendislerin makine kurarken uzmanlarla iletişim kurmasını sağlayan akıllı gözlükler gibi [7].

2006 yılında Nike ve Apple ekibi, ayakkabı hareketlerini takip etmek için ayakkabı içerisine yerleştirilen bir fitness izleme kiti oluşturdular. Kullanıcılar bu kit sayesinde egzersiz yoluyla tüketilen gerçek zamanlı, mesafe, hız ve kaloriyi hesaplayabildiler [8].

3. GİYİLEBİLİR SAĞLIK TEKNOLOJİLERİ

Geleneksel olarak, sağlık sektörü, karmaşık yapısı ile, teknolojiyi en yavaş uygulayanlarından biri olmuştur. Ancak Nesnelerin İnterneti'nin (IoT) ortaya çıkışıyla (birbiriyle internet bağlantısı yoluyla birbiriyle konuşan) birbirine bağlanan cihazlar tüketiciye sağlıklarını kontrol altına alma ve daha sağlıklı yaşam seçimleri yapma fırsatı sunulmaktadır [9].

Kalp bantı gibi kalp izleme cihazlarıyla, insanlar acil servise gitmeye gerek kalmadan kalp sağlıklarını uzaktan izleyebilirler. Bant, Apple Watch'un kalp atış hızı sensörünü sürekli izleme için kullanır ve düzensiz bir kalp atışı algılanırsa, kullanıcılardan hızlı bir test için parmaklarını küçük elektrokardiyogram (EKG) pedinin üzerine koymalarını ister. Sonuçta, kullanıcılar atriyal fibrilasyonu gösterebilecek herhangi bir uyarı işaretini tanımlayabilir [10].

Akıllı gözlük teknolojisinde Aira'nın giyilebilirliği ile, görme engelli güvenli bir şekilde dolaşırken, çevrelerinde işitsel bir şekilde eğlenmelerine yardımcı olmaları için günleri boyunca hareket ederken sesli rehberlik alabilirler. Gözlüklerin üzerine yerleştirilen minik kamera, kullanıcının hareketini izler ve çevrelerinde, örneğin kapının nerede olduğunu ya da kendi yollarında sandalye olduğunu söyleyerek dolaşmaları için çevrelerini açıklar [11].

Birçok giyilebilir kişinin sunduğu sürekli izleme, insanları sağlıkları konusunda daha proaktif hale getirme ve gelecekteki sağlık sorunlarını önleme potansiyeline sahiptir. Bu izlemeden elde edilen veriler, tamamen hastanın hafızasına ve klinikteki testlere dayanmak yerine, tanı koymaya yardımcı olacaktır [12].

Akıllı telefonlar ve diğer akıllı cihazlar günümüzde daha sağlıklı bir yaşam tarzı için kaydedilenleri izleyebiliyorlar. Bu cihazlar diyabet, Parkinson ve kalp hastalıkları gibi kronik hastalıkları tanımlayabilen uygulamalar sağlıyorlar. Bununla birlikte, birçok tıbbi çalışma ile ilgili sorun, verilerin kendiliğinden bildirildiği için verilerdeki doğruluğun tam tesbit edilememesidir. Akıllı telefonlar ve diğer giyilebilir cihazlar ile fiziksel aktivite kaydedilebilir ve doğru ve güvenilir verilere aktarılabilir. Araştırmacılar akıllı cihazlardan elde edilen faydalı verilere güvenebilir ve büyük miktarda veriyi, yaşam tarzı ile hastalık arasındaki bağlantıyı kurmak ve analiz etmek için veri tabanlarına depolayabilirler [13].

Telehealth (veya teletıp), sağlık sektöründeki modern bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerinin insanların refahını izlemek ve uzaktan tıbbi bakım ve tedavi sağlamak için geliştirilmesi ve uygulanmasını ilgilendiren, disiplinler arası bir alandır. Telehealth sisteminin asıl yararı, hasta sağlığı koşullarına ilişkin bilgilerin, zaman ve hatta hayat kurtarabilecek, zaman ve klinik ortamın dışında herhangi bir yerde toplanabilmesidir.

Giderek daha fazla sayıda insan, aktivitelerini ve sağlık durumlarını kontrol etmek için akıllı kol saatleri ve spor izleyicilerini kullanmaktadırlar. Her geçen gün hastalara hastalıklarını kontrol etmek ve sağlıklarını kontrol altına almak

için izleme cihazları sağlanmaktadır. Şekil 1. de 2013-2018 yılları arasında Dünya çapında giyilebilir cihazlar kullanan hasta sayısında önemli büyüme olduğu görülmektedir.

Şekil 1. 2013'ten 2018'e kadar dünya genelinde tele sağlık hastalarının sayısı (milyon olarak) [14].

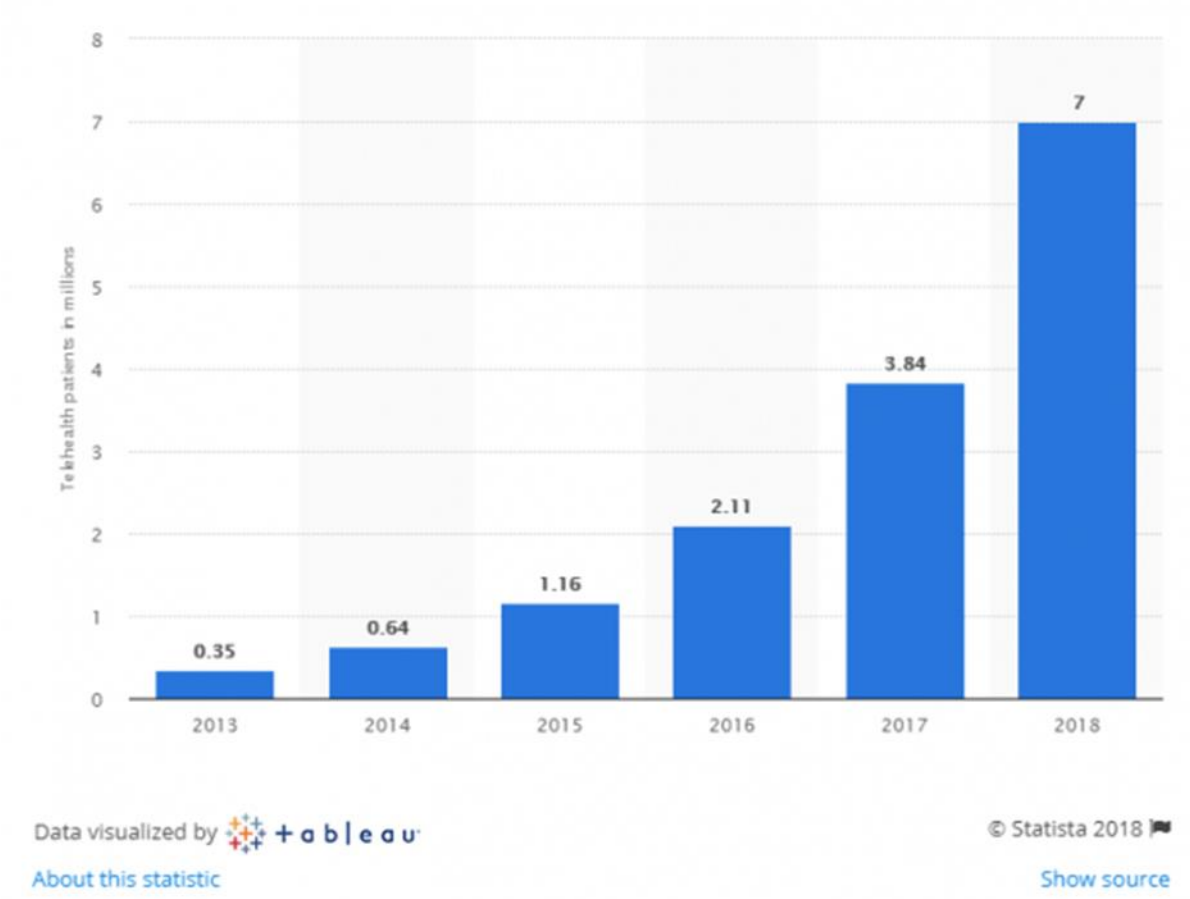

Marketsand Markets araştırma şirketi, sağlık hizmetlerinde kullanılan giyilebilir cihaz pazarının, 2017 yılında 6 milyar dolara kıyasla 2022 yılına kadar 14 milyar dolara ulaşacağını tahmin ediyor. Artık insanların daha fazla sağlıklarına dikkat etmesi ve günlük yaşamlarında giyilebilir ürünler kullanmaya başladıkları görülmektedir. Giyilebilir sağlık teknolojisi hem doktorlar hem de hastalar üzerinde sürekli iletişimi sağlayan büyük bir etkiye sahiptir.

Hastalar, evlerinden ayrılmadan veya iş ortamında 24 saat boyunca sağlık durumlarını kontrol altına alma ve doktorlardan gerçek zamanlı geri bildirim alma yetkisine sahiptir. Bu, hastaların gereksiz yere hastaneye yatmalarını veya doktor ofisine sık sık ziyaret etmelerini önler ve sonuç olarak stresi ve masrafları azaltır. Sağlık hizmetlerinde giyilebilir cihazlar, doktorların fazla zaman harcamadan hastayla iletişimini sağlar. Kablosuz veri iletimi ve uyarı mekanizmaları sayesinde doktor hasta arasında endişe verici semptomlar ortadan kaldırılarak, hemen proaktif önlemler alınabilir [14].

Bugün akıllı saatler, mobil deneyimi geliştirmek için destekleyici aygıtlar olarak çalışıyor, ancak yakında daha akıllı hale geleceklerdir. 2018'de, sadece akıllı telefonlarla eşleşmeyen, aynı zamanda ihtiyaç duyulan şeylerin yerine geçebilecek olan gelişmiş saatler bekleyebiliriz. Akıllı saatlerimizi kullanarak günlük aktiviteleri ve sağlık kayıtlarını zaten izleyebilsek de, gelecekte daha kullanışlı bir biçimde bilgi alabiliriz. Örneğin, kanımızdaki glikoz seviyelerini belirleyebilir, bunu programımıza bağlayabilir, gün boyunca stres seviyelerimizi izleyebilir ve bize en çok stres veren insanları ve toplantıları ayırt edebiliriz. Giyilebilir uygulamalar ve cihazlar, diğer IoT cihazlarının kullanımı için en etkili çözüm olarak ortaya çıkabilir.

3.1. Sağlıkta Giyilebilir Nesnelerin İnterneti (IoT)

Giyilebilir uygulamalar ve cihazlarla, doktorlar hastanın durumunu kolayca izleyebilir ve kritik iç görüler belirleyerek daha gelişmiş bir tanı sürecine yol açabilir. Giyilebilir ürünler hastanelerde hem zamandan hem de kaynaklardan tasarruf etmek için güçlü bir çözüm olabilir. Örneğin, FDA onaylı bir cihaz olan Zephyr Anywhere'in BioPatch'i, hasta durumlarını gözlemlemek ve doktorlarına gerçek zamanlı veri sunmak için hastanın göğsüne takılabilir. Bu cihaz, doktorların saatlerine veya akıllı telefonlarına uyarı göndererek daha yoğun bakımı teşvik eder. Dahası, giyilebilir IoT tekerlekli sandalyeleri, yapay uzuvları ve diğer destekleyici cihazları etkili bir şekilde içerebilir.

Giyilebilir yenilikler işitme cihazlarına da yayılmaktadır. Örneğin, ReSound LiNX2, bir kullanıcının işitmesini bir iPhone uygulaması aracılığıyla kontrol etmesine izin verir. Giyilebilir teknolojideki harika icatlarla, sağlıkla ilgili çeşitli endişeleri gideren karmaşık bilgiler toplamak kolaydır. Sağlık sektöründe daha yenilikçi mobil uygulamalar ve giyilebilir ürünler piyasaya çıkmaktadır [15].

3.2. Geliştirilmiş Müşteri Veri Toplama

Kullanıcı deneyimini geliştirmenin yanı sıra giyilebilir teknoloji, dijital pazarlamacılar için yeni iş fırsatları açacaktır. Google Glass ve akıllı kol saatleri gibi popüler giyilebilir cihazlar, pazarlamacıların, hedef kitlenin satın alma alışkanlıkları ve yerleri hakkında kolayca temel bilgiler edinmelerini sağlar. Girişimciler ve uygulama geliştiriciler de trendden yeni fırsatlar göreceklerdir. Gelişmiş giyilebilir cihazlar, geliştiricilerin yeni sistemler için uygulamalar oluşturması ve giyilebilirler ve cep telefonları kullanarak daha iyi veri toplama yöntemleri bulması gerektiği anlamına gelmektedir.
Teknoloji devleri Google, Intel ve Microsoft, artırılmış gerçeklik temelli gözlükler üretmeye çalışmaktadırlar. Yakında piyasada yüksek teknolojili akıllı kıyafetler görebiliriz. Bu bağlamda, akıllı aksesuarlar ve giysiler yeni iş fırsatları yaratacak ve trend milyar dolarlık bir sektöre dönüşmeye devam edecektir [15].

4. GELECEKTE SAĞLIK TEKNOLOJİSİ

Genel kullanım için kumaşlardaki (Google'ın Proje Jakarlı) iyileştirmelerinden dolayı giyilebilir teknoloji görünmez olacak. Günlük kullanımın ötesinde, nanoteknoloji (dahili olarak) ve biyo-hack uygulamaları (deri altında) gibi daha uygun seçeneklerin kabul edilebilirliği sayesinde, implantlardan sensörlere kadar çok çeşitli şeyler için mükemmel bir kombinasyon oluşturulacaktır [16].

10-15 yıl içinde, giyilebilir donanımlar hakkında daha az ve cihazdaki platform hakkında daha fazla gelişme olacaktır. Mevcut giyilebilirliklerin kullanım oranı artmaktadır. Pazara çıkacak olan giyilebilir cihazlar, güvenlik, adımları sayma ve mesaj alma gibi hayatınızı geliştiren anlamlı hizmetlerdir. Giyilebilir cihazların cihazlar arasında iletişim sağladığını veya IoT platformları gibi diğer bağlı ürünlere daha iyi entegre olduğunu görebilmekteyiz [17].

Birden fazla cihaza uygulanabilen IoT sağlayan teknoloji üreten şirketler çoğalacaktır. Örneğin, fitness ve biyometrik veriler artık bileğe giyilen monitörlerle sınırlı değildir. Akıllı giysiler ve daha yüksek güvenilirlik sunan akıllı ayakkabılar ve daha fazla derinlik kapasitesi sunan ürünler artık piyasada bulunmaktadır. Gelecek, bu tür şeffaf, rahat, giyilebilir bilgisayar işlemlerinde yeni gelişmelere yol açacaktır [18].

Gelecekte, tüm tıbbi teknolojilerin daha akıllı, daha küçük, mobil, daha erişilebilir ve daha uygun maliyetli olacağı görülecektir. Vancouver merkezli Clarius, bir iOS veya Android uygulamasını kullanarak bir akıllı telefondaki görüntüleri gösteren elde taşınabilir bir ultrason tarayıcı geliştirerek mobil ultrasonda devrim yaratmıştır. Teknolojik gelişmeler devam ettikçe, maliyetleri azaltmak ve her bakım noktasında erişilebilirliği artırmak için giderek daha fazla sağlık hizmeti sağlayan cihazlar, mobil / akıllı teknolojiye bağlı kalacaktır [19].

Boyut ve işlevsellik seçenekleri arttıkça, mevcut ürünlerle tam entegrasyon sağlanacak: yatağınız, ayakkabılarınız ve hatta kıyafetleriniz gibi. Giyilebilir kumaşlar, günlük olarak kullandığınız ve satın aldığınız mevcut ürünün bir uzantısı olacaktır. Küçük mikrofiberler vücudunuzdan telefonunuza gerçek zamanlı bilgileri aktarmak için NFD teknolojisine bağlanacaktır [20].

Sanal, genişletilmiş ve gerçek dünya deneyimlerimizin, retinalarımıza geçen her şeyi tamamen yönetecek bir dijital kontakt lens aracılığıyla aktarılabileceği tahmin ediliyor. Giyilebilir teknoloji o kadar ince olacaktır ki, muhtemelen giysilerimizin ve aksesuarlarımızın kumaşına yerleştirilebilecektir [21].

Gelecek yıllarda giyilebilir teknolojiler, akıllı telefon kadar gerekli hale gelecektir. Tıpkı bugün tüm telefonlar akıllıca olduğu gibi, tüm teknolojiler yakında giyilebilirdir. Bu, 2032'deki giyilebilir bantların bir kol saati faktörüne sahip olacağı söylenemez, ancak teknoloji beyindeki kinetik girişi ve elektrik dalgalarının değişimini anlayacaktır. Donanım bileşenlerinin küçülme boyutuyla, giyilebilirlerde ve hatta implante edilebilir teknolojide belirgin bir artış görülecektir. Bugün, giyilebilir cihazlar için kontrol merkezi akıllı telefonlardır. Gelecek birkaç yıl boyunca, telefonlarımız artık giyilebilir cihaz bağlantılarının merkezi olmayacak; bunun yerine Web'e ve hatta vücudumuza daha yaygın bir bağlantı kurmak için cihazlar üretilecektir [22].

Giyilebilir teknoloji çok daha kullanışlı olacaktır. Teknolojimiz sağlığımızı (kan şekeri, enerji seviyeleri vb.) sürekli izleyebilecek ve veriler kişisel fiziksel profil ve diyet gereksinimlerine dayalı olarak diyetlerimizi ve alışverişimizi bilgilendirmek için kullanılacaktır. Tıp uzmanları davranışımızın ve yaşam tarzımızın ayrıntılı ve doğru bir geçmişini görebileceklerdir. Giyilebilirler, doğruluğu sağlamak için vücutta implantlar olarak bile yer alabilir veya ID olarak da kullanılabilir [23].

10-15 yıl içinde, teknoloji, olduğundan çok daha gelişmiş olacak. Teknoloji daha sofistike hale geldikçe, sağlık takibi bile giyilebilirlerin ötesine geçecektir. Sadece nefesinizi dinleyerek uyku düzeninizi takip edebilen birkaç uygulama olacaktır. Giyilebilir teknolojiye daha az adanmış bir ürün olarak (FitBit veya Apple Watch gibi) daha gelişeceği, ancak giysiye daha fazla entegre olabileceğidir [24].

Geleceğin giyilebilir teknolojisi, yalnızca fiziksel aktivite seviyelerimizi izlemeyecek ve ölçmeyecek, aynı zamanda, stres hormonları ve enerjideki ani düşüşler gibi daha duyusal bir seviyedeki değerli verilerini izleyecektir. Bu kimyasal reaksiyonlar ve duygusal tepkiler, pazarlamacıların müşterilerini daha iyi anlamasını ve daha kişisel bir deneyim sunmasını sağlayacaktır [25].

5. SONUÇ

Yaşam kalitesini geliştirmek, verimliliği artırmak için bu cihazların en yaygın uygulaması sağlık ve tıpta görülebilmektedir. Sensörler ve cihazlar birçok sağlık işlemini otomatikleştirir, teşhis ve tedaviyi çabuklaştırır ve insan-doktor iletişiminde hastalığın izlenmesine izin verir. Bu cihazlardan toplanan veriler daha geniş kapsamlı bilgi kapsamı içerir. Sağlık kuruluşları, hastaları tedavi etmek için daha etkili ve daha kişiselleştirilmiş yaklaşımlar geliştirerek, toplam bakım maliyetini azaltabilirler.

Sağlık hizmetinde giyilebilir pazarı büyümeye devam ettikçe, insanların acil durumlar dışında doktorlara gitmeden sağlıklarını bütünüyle kontrol altına alarak izleyebileceklerdir.

Günümüzde akıllı saatler ve akıllı gözlükler olmak üzere yaygınlığı artan giyilebilir akıllı cihazların ilerleyen zamanlarda insanların günlük hayatında giydikleri kıyafetlere hatta insan vücuduna doğrudan uygulanması beklenmektedir.

Giyilebilir ürünler günümüzde her yerdeler. Aktivitenizi ve uykunuzu izleyen bir cihaz giymek, sağlığınızı ve zindeliğinizi en üst seviyede tutmak için mükemmeldir. Çağımızda teknoloji yaşam tarzlarımızı değiştirerek, sağlıklı yaşamamızı sağlayan bir araçtır [26].

Spor yapan kişilerin faaliyetlerini takip etmek amacıyla da giyilebilir teknoloji ürünleri oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Spor faaliyetlerinde; atılan adım, yakılan kalori, egzersiz yoğunluğu gibi fiziksel faaliyetlerin takip edilmesinde giyilebilir teknoloji ürünlerinden yararlanılmaktadır [27].

Tıp endüstrisinde, giyilebilir teknolojiyi kullanan hastaları analiz etme ve tedavi etme becerisi de yeni araştırma alanları sunmaktadır. Ve yenilebilir cihazlara uzanmaktadır.

Giyilebilir cihazları kullanan teknolojiler yeni uygulamalar için uyarlanmaktadırlar. Örneğin, cihazların bilgi veya veri iletimi için genellikle bir akıllı telefona veya bilgisayara bağlanması gerekir. Sonuç olarak, giyilebilir cihazlar kablosuz veya Bluetooth bağlantısına sahip olabilir veya navigasyon cihazlarında olduğu gibi GPS içerebilir. Ek olarak, giyilebilir teknoloji için çok sayıda uygulama, belirli bir değişikliği tespit etmek için (sensörün yapısına bağlı olan) sensörleri kullanabilir. Ve yine ayrı bir alıcıya aktarılabilecek bir çıktı sağlayabilir [28].

KAYNAKLAR

[1] Colon, A. (2018). The Best Fitness Trackers for 2019, http://www.pcmag.com/article2/0,2817,2404445,00.asp. Erişim tarihi: Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[2] Hastreiter, N. (2019). The future of wearable tech lies in seamless integration, https://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[3] Birkler, J. and Dahl, M.R., 2014. Den digitala patienten. Liber. 1st edition. Stockholm

[4] Chan, M., Esteve, D., Fourniols, J.Y., Escriba, C. and Campo, E. 2012. "Smart wearable systems: Current-status and future challenges", Artificial Intelligence in Medicine. Volume 56, Issue 3, November 2012, Pages 137–156.

[5] Tehrani, K. and Michael, A. (2014). Wearable technology and wearable devices: everything you need to know wearable devices, http://www.wearabledevices.com/what-is-a-wearable-device/. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[6] Sawh, M. (2018). The best smart clothing: From biometric shirts to contactless payment jackets, https://www.wareable.com/smart-clothing/best-smart-clothing, Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[7] Kloberdanz, K. (2017). Looking Smart: Augmented Reality Is Seeing Real Results In Industry, https://www.ge.com/reports/looking-smart-augmented-reality-seeing-real-results-industry-today/. Erişim tarihi: 7 Şubat, 2019.

[8] Desjardins, J. (2015), TheHistory of Wearable Technology, https://www.visualcapitalist.com/the-history-of-wearable-technology/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[9] Gopal, G. (2015). How wearable tech is transforming healthcare. https://www.weforum.org/agenda/2015/10/how-wearable-tech-is-transforming-healthcare/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[10] AliveCor. (2019). Take an EKG anytime, anywhere, https://www.alivecor.com/how-it-works/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[11] ElysiumHealth. (2018). 7 Wearables That Go Beyond Fitness Trackers and Smart Watches, https://endpoints.elysiumhealth.com/next-generation-wearables-2018-b0c8be461151. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[12] Deangelis, S. F. (2019) Patient Monitoring, Big Data, and the Future of Healthcare, https://www.wired.com/insights/2014/08/patient-monitoring-big-data-future-healthcare/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[13] Nordic. (2017). Big Data in Our Everyday Life, https://nordic-it.com/big-data-everyday-life/. Erişim tarihi: 8 Şubat, 2019.

[14] SamSolutions. (2019). 2013-2018 arasi tele sağlık hastalarının sayısı, https://www.sam-solutions.com. Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[15] BusinessEditorial. (2018). 5 Top Trends in Wearable App Technology for 2018, https://www.business.com/articles/top-5-wearable-tech-trends-2018/ . Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[16] Armstrong, P. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[17] Benoit, D. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[18] Vigano, D. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[19] Batke, K. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 9 Şubat, 2019.

[20] Connelly, P. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 10 Şubat, 2019.

[21] Tietzel, K. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 10 Şubat, 2019.

[22] Craycraft, R. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 10 Şubat, 2019.

[23] Hall, L. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 10 Şubat, 2019.

[24] Moriarty, K. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 11 Şubat, 2019.

[25] Kilvington, A. (2018). What's the future of wearable tech?, http://www.futureofeverything.io/future-wearable-tech/, Erişim tarihi: 11 Şubat, 2019.

[26] biSmart. (2019). Big Data is Everywhere: 5 Ways It's Used in Your Everyday Life, https://bismart.com/en/big-data-is-everywhere/. Erişim tarihi: 11 Şubat, 2019.

[27] Lunney, A., Cunningham, N. R., and Eastin, M. S. (2016), "Werable Fitness Technology: A StructuralIn vestigationinto Acceptanceand Perceived Fitness Outcomes", Computers in Human Behavior 65, 114-120.

[28] Bridges, J. (2018). Wearable Technology: Protecting the Future in Electronic Developments, www.electrolube.com/technical-articles/wearable-technology-protecting-the-future-in-electronic-developments/. Erişim tarihi: 11 Şubat, 2019.

Vertical Agriculture: A Review of Developments

Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ[1]

[1] Ege University, Agricultural Faculty, Department of Agricultural Economics, 35100 Bornova/İzmir.

e-mail: nevin.demirbas@ege.edu.tr

Abstract: The alternative agricultural practices that arise due to the development of technology are being used more and more in order to reach sufficient and safe food in many countries.In this context, many applications and innovations have emerged such as greenhouse farming technologies, soilless agriculture, smart agriculture and precision agriculture. In recent years, another alternative production method, especially in developed countries, is "Vertical Agriculture" (VA) practices. "Vertical farms" (VF) can be defined as enterprises, which are established on a multi-story area consisting of a single piece, and aiming to obtain higher yields from the unit production area with other agricultural innovations, especially landless agriculture. However, the concept of VA can come up with different conceptual provisions in terms of various practices. Closed systems that can be created in highly complex architectural forms and which can provide production energy cycle within itself and agricultural applications made with vertical apparatuses in greenhouses can also be handled within the framework of VA.

It is the most obvious advantage of VA without the need for soil, using less chemical input and thus the ability to produce by protecting the environment and natural resources. However, there are some features that restrict the development of VA practices. In this study, the conceptual framework of VA and its place in agriculture of the future are evaluated. The study is a literature search based on national and international literatures.

Key words: Vertical agriculture, Vertical farm, Conceptual framework, Agriculture of the future

1. INTRODUCTION

According to the United Nations (UN), the current world population of 7.6 billion is expected to reach 9.8 billion by 2050 and 11.2 billion in 2100 (UN, 2017). To feed the world by 2050, the FAO estimates that food production will have to increase by 70% from 2007 levels (Esposito et al., 2017; Askew, 2019). Even assuming that fertility levels will continue to decline, the upward trend in the world population is expected to continue (UN, 2017). This trend corresponds to more than one billion people to be fed in the next decade. Indeed, the upward trend in population and consumption is expected to increase global food demand by at least 50 years.

Population-related projections predict the absolute increase, while the population growth rate is expected to slow down. This slowdown tends to increase prosperity, which leads to higher purchasing power, increased demand for more consumption and food, and all of these links, leading to pressure on the food supply system (Godfray et al., 2010; FAO, 2017). With this pressure, farmers are competing more for soil, water and energy, and the need to reduce the negative impacts of food production on the environment is becoming increasingly clear. The effects of climate change are another threat. One of the most important realities of today and the future is that the number of people living in urban areas across the world is greater than that of rural areas. In 2018, 55% of the world's population resides in urban areas. In 2050, it is projected that this ratio will increase to 68%. These developments will vary in different regions of the world, especially in Asia and Africa, the increase will reach 90%. In 2050, it is estimated that the highest urban population increase will be in India, China and Nigeria, respectively (UN, 2018). Naturally, the increase in the urban population leads to an increase in global food demand. Since urban areas currently use 75% of global natural resources, it is thought that expanding urban areas will cause pressure on natural resources (Sırakaya, 2016). Even today most of the major cities need arable land for food products. For example, to meet the food demand of London, which includes 12% of the UK population, 40% of all UK agricultural land is needed (Miccolia et al., 2016).

In spite of climate change and population pressures, especially in water, sustainable use of natural resources and the limit of arable lands, constraints on increasing the efficiency of existing lands; it is stated that the world can produce more food and can be consumed more efficiently and fairly (Thornton et al., 2009; Godfray and Garnett, 2014). The aim of alternative agricultural practices is to use water efficiently from the most important inputs, to minimize soil loss and degradation and energy inputs and to maximize efficiency under uncertain natural conditions (Hakkim et al., 2016). In order to achieve these objectives, the needs connected with the information infrastructure make the agriculture and farming of the future an information business and a very sophisticated field of management(Bach and Mauser, 2018; Demirbaş, 2018a). In recent years, VA, which has been widely discussed and one of the practices of urban agriculture, is one of the precision agricultural practices that have started to take its place in the agriculture of

the future. Food safety (Miccolia et al., 2016), food security (Badami and Ramankutty, 2015; Warren et al., 2015; Epting, 2016), food mile and food deserts (Eigenbrod and Gruda, 2015), which are expected from VA in the future, potential contributions to the food system.

The aim of this study is to discuss the conceptual framework of VA, the developments in VA practices and the place of VA in agriculture of the future. In the study, vertical farming practices were examined in various countries and Turkey. As VA is one of the important application forms of urban agriculture, the conceptual framework is also discussed. The study is a literature survey based on national and international publications.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK OF VERTICAL AGRICULTURE

The increase in the world population, the depletion of natural resources, the difficulties in providing economic, social and environmental sustainability in agricultural production, and many social concerns, especially food security (Epting, 2016), pushed researchers to seek alternative agricultural practices. Today, one of the most discussed methods of agricultural practices supported by developing technology is the growing urban agriculture practices in both developed and developing countries.

Urban farming is a town, city or metropolis located in and around the residential area, mainly using human and material resources, goods and services; and it is defined as an industry that supplies human and material resources and goods and services to the urban area (Eigenbrod and Gruda, 2015; Askew, 2018). Urban agriculture can be applied in many different ways. These differences can lead to interchange of urban agriculture concepts. Urban agriculture, urban outdoor farming, urban indoor farming, urban gardening, building-integrated agriculture in urban area, VA (VF), plant factories and ZFarming are some of these concepts.

Although these concepts are closely related, they may have different characteristics and ways of implementation. For example, urban agriculture can be done in open and closed areas. VA (Ellingsen and Despommier, 2008), which is one of the urban agriculture practices, can be constructed in different ways (such as open, closed, grounded, soilless) and Zfarming, which is considered within the scope of urban agriculture, can have different characteristics than VA practices. In addition, different institutions and researchers have developed different definitions in the literature. As a matter of fact, FAO defines urban agriculture as planting and animal breeding in and around cities. Urban and urban fringe agriculture, crops (cereal, root crops, vegetables, mushrooms, fruits), animal (poultry, rabbits, goats, sheep, cattle, pigs, fish, etc.) and even non-food products (eg aromatic and medicinal herbs, ornamental plants, wood products) can be made (FAO, 2018). When FAO defines urban agriculture in terms of food security, it considers the use of small areas such as empty spaces, gardens, balconies, roofs and various containers (eg pots) in the cities. The purpose of crop production in these small areas may be to contribute to the family budget by selling products in the local markets and / or to meet their own needs (Pons et al., 2015).

Urban buildings have a growing number of agricultural projects on a global scale, including open roof farms, roof greenhouses and indoor farming. These projects are characterized by the fact that agricultural land is not used for farming activities. ZFarming concept is used to define these farms. Zfarming includes new opportunities for resource efficiency, new agricultural technologies, specific application processes and networks, new food supply patterns and new urban spaces. These activities, which are called VA, represent the most comprehensive farming vision in urban and urban fringes. Some principles of land-based urban farming also apply to Zfarming. However, Zfarming differs from land-based urban farming with the use of urban building stock instead of agricultural lands or vacant land areas. Therefore, Zfarming is also referred to as a sub-species that complements land-based urban farming. The most distinctive feature of Zfarming is that it can be directly related to and interact with other uses in a building. Schools that use greenhouses as green classes, community roof gardens that serve as recreation areas for residents, are suitable examples for restaurants that use products from their rooftop farm. In other forms of urban agriculture, there is no such interaction (Thomaier et al., 2014).

Nowadays, 5-star hotels in many European countries, especially in Paris, cultivate vegetables, fruits and greens used in their kitchens on the roofs of their buildings. Roof greenhouses in urban buildings are used for the cultivation of many products, such as aromatic plants, vegetables and fruit trees, using traditional or high-tech planting methods (Pons et al., 2015). VA also indicates a vertical scaffold that allows plant rows to grow on top of each other in single-storey buildings or greenhouses (De Wilde et al., 2016). Such applications of VA are becoming increasingly widespread in Turkey (Demirbaş, 2018c).

In some studies, VA is defined as a sustainable production system where only crops are grown outdoors and / or indoors (Lu and Grundy, 2017; Smith et al., 2017; Loman, 2018). In a number of other studies, VA can include livestock activities as well as soil-based or hydroponic plant production (Ellingsen and Despommier, 2008; Şahin and Kendirli, 2016; Kalantari et al., 2017).

VFs can be defined as enterprises which aim to obtain a much more diverse and abundant product than the unit area by means of other agricultural innovations, which are established on a multi-storey site in a single part and which are mainly landless agriculture. These farms may be 3 - 4 floors or 30 - 40 floors (Şahin and Kendirli, 2016). For some views, VFs are a complex system rather than a building. Accordingly, VFs are not only food-produced skyscrapers, but also a functional part of the urban system.

Indeed, VFs are not only about food, but about energy, materials, labor, resources, capital, infrastructure, technology and urban policies. Food is only one component of the most visible part of the VFs, the market and the marketable part (Ellingsen and Despommier, 2008). With this approach, VA and VFs are evaluated in a more comprehensive way.

Plant factories are a factory that allows production planners of growers to control the planting environment (eg light, temperature, humidity, carbon dioxide concentration, and culture solution) and provide continuous production of high quality vegetables throughout the year. Plant factories are considered to be VA, as multiple cultivation racks are used (Kozai et al., 2016).

When conceptual definitions and approaches are evaluated collectively, it is seen that VA agriculture combines natural sciences, architecture and engineering disciplines and affects both people and the environment (Al-Kodmany, 2018) and has more than one dimension.

3. DEVELOPMENTS IN VERTICAL FARMING PRACTICES IN THE WORLD AND TURKEY

When evaluated on a global scale, different urban agriculture practices and vertical agricultural enterprises operating and / or projected within this scope are encountered depending on the economic and geographical conditions of the countries. Japan, Singapore, USA, Canada, South Korea, European countries (United Kingdom, Netherlands, Belgium) and Turkey are examples of countries where the advent of VF practices (Demirbaş, 2018c). According to forecasts from research provider Global Market Insights, the vertical farming market is expected to expand by 25% by 2024, to reach a value of €11.4bn (Askew, 2019).

Roof greenhouses, hydroponics, and gardening concentrated in the urban areas of North America are among the commercial activities (Pons et al., 2015). Even in cities with high population density such as New York, there are small-scale projects in urban agriculture, including community gardens, school gardens and green roofs (Angotti, 2015). In addition to these practices, the USA is at the forefront among the countries in which large-scale VA enterprises operate. For example, Gotham Greens was established in New York City in 2009, building and operating urban roof greenhouses on 170 decares of land with 4 facilities in New York and Chicago. In Gotham Greens enterprises, agriculture is carried out in ecologically sustainable methods in 100% clean energy, climate controlled urban roof greenhouses without using pesticides. From these businesses, to various retails, restaurants and corporate customers, local green leafy plants and tomatoes are offered throughout the year (Gotham-greens, 2018). AeroFarms, which operates in Jersey, produces 250 kinds of greens and markets it to supermarkets and restaurants, is one of the VFs producing with LED lighting (Aerofarms, 2018).

Singapore, a densely populated country with limited agricultural land to be allocated to production, is heavily dependent on food imports. In Singapore, Sky Greens is a VF established to produce leafy vegetables. In 2014, the 25 decare greenhouse area contains 750 towers supporting approximately 450 plants per square meter and giving around 500 kg of fresh produce per day. The farm is operated with a soil based system. The products grown include Chinese cabbage, spinach and lettuce (Skygreens, 2018).

Growing Underground, founded in London in 2012 (Unreasonablegroup, 2018) and operating in tunnels from the old World War II under the North Line of Clapham, is a commercial enterprise that produces fresh micro greens and salad leaves throughout the year using the latest hydroponic growing systems and LED light technology (Growing-underground, 2018). GrowUp Urban Farms, another VF operating in London, is the first commercial aquaponic VF founded in 2013. The farm, located in an industrial warehouse in Beckton, produces with technology combining aquaculture and soilless farming. This system with 6 decares of land produces more than 20 tons of plants and 4 tons of fish every year (GrowUp, 2018).

In South Korea, a VF was established by the Rural Development Authority for research and production purposes (Banerjee and Adenaeuer, 2014). This VF can be cited as an example in terms of the establishment of a rural area (Despommier, 2013) in terms of providing a different approach to VF practices within the scope of urban agriculture.

VertiCrop, which operates in hydroponic systems in Canada / Vancouver and produces greenery and strawberries within the city limits, differs from other businesses as it uses sunlight as a source of energy (VertiCrop, 2018).

In Japan, about 200 plant factories; vegetable products such as lettuce, tomatoes and strawberries are produced (Kozai et al., 2016).

VF practices required by the legislation are discussed in Turkey within the scope of soilless agriculture and greenhouse farming. As the most important element in soilless agriculture is temperature, investments are made especially in Aegean, Central Anatolia and Mediterranean Regions where coal and geothermal energy can be used (Başçı, 2012). In this context, greenhouse agricultural support includes vertical / soilless agricultural activities. Turkish companies market their vertical production equipments for the production of greenery, tomatoes and strawberries (Yeniasya, 2016) in Turkey and abroad.

4. THE PLACE OF VERTICAL AGRICULTURE IN AGRICULTURE OF THE FUTURE

According to Dickson Despommier, as the world population increases, it will not be possible to find enough land suitable for agriculture except for cities for food production. However, food production technologies are increasing every year (Despommier, 2009). At this point, it is stated that VA has the potential to solve global food problems and a 30-story VF is estimated to feed about 50,000 people (Smith et al., 2017).

Apart from the need for land, some important problems related to land based conventional agriculture support the search for VA. Agricultural products are increasingly vulnerable to adverse climate conditions. In particular, in countries with drought, famine or food insecurity, these disadvantages can lead to major tragedies. There is a considerable waste of economic resources in land-based agriculture. These include salinization of agricultural land, desertification, erosion, loss of energy resources related to the loss of organic wastes of non-renewable biomass production, poor management of water used in agricultural activities and wastage of water, and the problems of chemical use on products and environment. In addition, transportation, packaging and refrigeration components and efforts to deliver products to national or international cities also increase the consumption of fossil fuels (Davey, 2010).

VFs aim to maximize savings on energy resources (wind, solar, biogas) and waste management, especially in water. The studies suggest that crop production can be produced in VFs with 90 - 95% resource savings compared to traditional agriculture. Depending on the method to be used, only 70-80% savings can be achieved in irrigation water. (Despommier, 2009; Despommier, 2013). For energy, enterprises can be completely covered with solar panels, wind turbines to be installed on the roof, and biogas that can be obtained from animal wastes can be provided to meet the energy needs of the enterprises (Şahin and Kendirli, 2016).

The fact that vertical agricultural enterprises are located in the city reduces transportation costs considerably and thus, both carbon emission and food losses during transportation can be reduced considerably (Demirbaş, 2018b).

Natural and human disasters such as flood, hail, frost, landslide, grasshopper infestation (such as epidemics and fires) do not pose a threat in VA (Ellingsen and Despommier, 2008; Despommier, 2013). By using HEPA (High-Efficiency Particulate Arrestance) filters (cleaning airborne viruses and bacteria) in the whole enterprise, confidence can be ensured in terms of access to safe food and the use of various chemicals (such as pesticides, fungicides) can be eliminated. With the use of controlled and hydroponic production systems, significant savings are achieved in the use of chemical fertilizers and the savings rate can be as high as 90% compared to the outdoor production (Despommier, 2013; Şahin and Kendirli, 2016).

One of the most important contributions of VA to the agriculture of the future is that it provides production opportunities throughout the year. For this reason, 4 to 6 times (even if depending on the product) more products can be obtained from a closed VF in the size of a decare size farm compared to a conventional open farm (Ellingsen and Despommier, 2008; Despommier, 2013).

In VFs, not only plant production but also animal production activities can be done. Cattle, sheep, goat, poultry breeding, aquaculture and silkworm are among these activities. Animal products can be processed on the same VF. As

a result of animal husbandry activities, animal wastes with economic value in addition to the production of food or other industrial products (such as leather, silk, wool) can be obtained. The production of farm manure comes first. In cattle breeding, biogas, especially methane production, can be obtained and used for the energy needs of VFs. Poultry farming in the VA has similar advantages (Şahin and Kendirli, 2016).

All crops produced with VA practices are organic because they are produced without using plant protection products (herbicides, pesticides) and fertilizers. In the case of VA practices, plant nutrients are prepared specifically for each plant and animal species (Ellingsen and Despommier, 2008). This is one of the most important contributions of VA applications to agriculture of the future in terms of food safety. Because of all these advantages, VA is introduced as the future of urban farming (Kretschmer and Kollenberg 2011).

VA should not be considered as an alternative production method that only offers several advantages. High investment costs are one of the most important disadvantages, especially due to the high technology it uses.

However, due to the geographical constraints affecting the agricultural production, population growth and global climate change, it can be said that VA will have a considerable place in the future of agriculture, especially in developed countries.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The increasing tendency of urban food demands along with the population, the economic and environmental disadvantages of the distance from the farm to the fork, the end of the arable agricultural lands, the destruction of the forests for the agricultural land, and the increasing instability of the climate change in food production motivate the development of alternative agricultural practices. Increasing technology possibilities diversify alternative production methods. One of these methods is VA applications.

Nowadays, VFs are growing more and more in developed countries due to their high investment costs. Countries such as Japan and Singapore, where agricultural lands are limited, and countries that are mostly deserted and can produce fossil fuels, have the potential to place VA applications in a much more intense way in the future. However, since VA provides significant increases in yield compared to conventional agriculture, vertical production apparatuses can also be used on small scale without requiring very high costs. In a landless greenhouse with 1-2 hectare size, the yield can increase to 4-5 times according to the conventional production (depending on the product). Production can be increased without increasing costs for countries and regions where energy can be supplied by coal or geothermal resources. There are also enterprises engaged in production with this method, and the number is increasing in Turkey.

As a result, it is thought that VA will not replace the conventional agriculture with the advantages provided by it, but it will be more and more involved in the agriculture of the future with its investment models and plans in accordance with the conditions of the countries and regions.

REFERENCES

-Askew, K., 2018, Urban farming could reinvent supply chains, FOODNavigator.com. Accessed: 04 February 2019.

-Askew, K., 2019. Vertical farming: A sustainable solution to food insecurity?, FOODNavigator.com. Accessed: 04 February 2019.

- Aerofarms, 2018. http:// aerofarms.com. Erişim: 01 Kasım 2018.

- Al-Kodmany, K., 2018. The Vertical Farm: A Review of Developments and Implications for the Vertical City, Buildings 2018, 8, 24; doi:10.3390/buildings8020024.

- Angotti, T. 2015. Urban Agriculture: Long-term Strategy or Impossible Dream? Lessons from Prospect Farm in Brooklyn, New York , Public Health, 129 (2015), p.336-341.

- Bach, H., W.Mauser, 2018. Sustainable Agriculture and Smart Farming, P.P. Mathieu, C. Aubrecht (eds.), Earth Observation Open Science and Innovation, ISSI Scientific Report Series 15, https://doi.org/10.1007/978-3-319-65633-5_12, p.261-269.

- Badami, M.G., N. Ramankutty, 2015. Urban Agriculture and Food Security: A Critique Based on an Assessment of Urban Land Constraints, Global Food Security 4 (2015) 8–15.

- Banerjee, C., L.,Adenaeuer, 2014. Up, Up and Away! The Economics of Vertical Farming, Journal of Agricultural Studies, ISSN 2166-0379, Vol. 2, No. 1. p.40-60.

- Başçı, S., 2012. www.dunya.com. Erişim: 03 Kasım 2018.

- Davey, C. A., 2010, Proximity Vertical Agriculture at the Pretoria West Power Station, March (Prof) Dissertation, University of Pretoria, Pretoria, http://hdl.handle.net/2263/30285). Erişim: 03 Kasım 2018.

- De Wilde, S.,(ed.), E. Willemse, R. Blankesteijn, K. D. van Heel, 2016. The Future of Technology in Agriculture, Netherlands Study Centre for Technology Trends, publication no. 81, The Hague, pp. 118.

-Demirbaş, N., 2018a. Precision Agriculture in Terms of Food Security: Needs For The Future, X. IBANESS Congress Series, Ohrid/Macedonia, October, 27-28, p. 308-313.

-Demirbaş, N., 2018b. Dünyada ve Türkiye'de Gıda Israfını Önleme Çalışmalarının Değerlendirilmesi,VIII. IBANESS, Plovdiv/Bulgaria, April 21-22, p.521-526.

-Demirbaş, N., 2018c, Dikey Tarımın Avantajları ve Geleceği, 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi, Hatay/Türkiye, 23-25 Kasım 2018. s.650-658.

- Despommier, D., 2009. The Rise of Vertical Farms, Scientific American, 301 (5).

- Despommier, D., 2013. Farming Up The City: The Rise of Urban Vertical Farms, Trends in Biotechnology, July 2013, Vol. 31, No. 7.

- Eigenbrod, C., N. Gruda, 2015. Urban Vegetable for Food Security in Cities. A review, Agron. Sustain. Dev. (2015) 35:483–498.

- Ellingsen, E., D.D.Despommier, 2008. The Vertical-The Origin of a 21st Century Architectural Typology, CTBUH Journal, Issue III.

- Epting, S., 2016. Participatory Budgeting and Vertical Agriculture: A Thought Experiment in Food System Reform, J. Agric. Environ. Ethics (2016) 29:737–748.

- Esposito, M., T. Tse, K.Soufani, L. Xiong, 2017. Feeding the Future of Agriculture with Vertical Farming, Stanford Social Innovation Review, https://ssir.org/articles/entry/feeding_the_future_of_agriculture_with_vertical_farming. Accessed: 04 February 2019.

- FAO, 2017. The Future of Food and Agriculture – Trends and Challenges, Rome, p.180.

- FAO, 2018. www.fao.org. Urban Agriculture. Erişim. 18 Ekim 2018.

- Godfray, H. C. J., J. R. Beddington, I. R. Crute, L. Haddad, D. Lawrence, J. F. Muir, J. Pretty, S. Robinson, S. M. Thomas, C. Toulmin, 2010. Food Security: The Challenge of Feeding 9 Billion People, Science 327, 812-818.

- Godfray, H.C.J., T. Garnett, 2014. Food Security and Sustainable Intensification, Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, p.1-10.

- Gotham-greens, 2018. http://gothamgreens.com/our-produce/chicago. Erişim: 01 Kasım 2018..

- Growing-underground, 2018. http://growing-underground.com. Erişim: 01 Kasım 2018.

- GrowUp, 2018. http://www.growup.org.uk. Erişim: 01 Kasım 2018.

- Hakkim, V. M. A., E. A. Joseph, A. J. A. Gokul, K. Mufeedha, 2016. Precision Farming: The Future of Indian Agriculture, Journal of Applied Biology & Biotechnology Vol. 4 (06), pp. 068-072, Nov-Dec, 2016, 68-72.

- Kalantari, F., O. M. Tahir, A.M.Lahijani, S. Kalantari, 2017. A Review of Vertical Farming Technology: A Guide for Implementation of Building Integrated Agriculture in Cities, Advanced Engineering Forum, ISSN: 2234-991X, Vol. 24, pp 76-91.

- Kretschmer, F., M. E. Kollenberg, 2011. Vertical Farming: Can Urban Agriculture Feed a Hungry World?, SPIEGEL ONLINE - News – International. 22 July 2011.

- Kozai, T., G. Niu, M. Takagaki, 2016. Plant Factory: An Indoor Vertical Farming System for Efficient Quality Food Production, Academic Press, Elsevier, pp.432.

- Loman, L. J., 2018. Vertical Farming: Can It Change The Global Food Production Landscape? Nuffield International Project No: 1601, TIAA-CREF Global Agriculture.

- Lu, C., S. Grundy, 2017. Urban Agriculture and Vertical Farming. In: Abraham, M.A. (Ed.), Encyclopedia of Sustainable Technologies. Elsevier, pp. 393–402.

- Miccolia, S., F. Finuccib, R. Murroa, 2016. Feeding the Cities Through Urban Agriculture The Community Esteem Value, Agriculture and Agricultural Science Procedia 8 (2016) 128 – 134.

- Pons, O., A.Nadalb, E. Sanyé-Mengualb, P. Llorach-Massanab, E.Cuervad, D. Sanjuan-Delmàsb, P. Muñoze, J. Oliver-Solàb, C. Planas, M. R.Rovira, 2015. Roofs of the future: rooftop greenhouses to improve buildings metabolism, Procedia Engineering 123 (2015), 441 – 448.

- Skygreens, 2018. http:// www.skygreens.com. 02 Kasım 2018.

- Sırakaya, A., 2016. Urban Agriculture, International Environmental Law: Greening the Urban Living, Publisher: University of Ljubljana, Editors: Dr Vasilka Sancin and Maša Kovič Dine.

- Smith, G., D. Nandwani, V.Kankarla, 2017. Facilitating Resilient Rural-to-Urban Sustainable Agriculture and Rural Communities, International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 24:6, 485-501, DOI: 10.1080/13504509.2016.1240723.

- Şahin, G., B. Kendirli, 2016. A New Agricultural Enterprise Model: Vertical Farms, International Geography Symposium, 13-14 October 2016, Ankara/Turkey, pp.682-695.

- Thomaier, S., K. Specht, D. Henckel1, A. Dierich, R.Siebert,U. B. Freisinger, M. Sawicka, 2014. Farming in and on Urban Buildings: Present Practice and Specific Novelties of Zero-Acreage Farming (ZFarming), Renewable Agriculture and Food Systems: 30(1); 43–54.

- Thornton, P.K., J. van de Steeg, A. Notenbaert, M. Herrero, 2009. The Impacts of Climate Change on Livestock and Livestock Systems in Developing Countries: A Review of What We Know and What We Need to Know, Agricultural Systems 101 (2009) 113–127.

-UN (United Nations), 2017. Department of Economic and Social Affairs. https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html. Erişim: 02 Ekim 2018.

-UN (United Nations), 2018. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, https://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2018-KeyFacts.pdf. Erişim: 12 November 2018.

- Unreasonablegroup, 2018. (https://unreasonablegroup.com/companies/growing-underground). Erişim: 01 Kasım 2018.
- VertiCrop, 2018. http://grow.verticrop.com/vertical-farming. Erişim: 02 Kasım 2018.
- Warren E., S. Hawkesworth, C.Knai, 2015. Investigating the Association Between Urban Ariculture and Food Security, Dietary Diversity, and Nutritional Status: A Systematic Literature Review, Food Policy, 53 (2015), p. 54–66.
-Yeniasya, 2016. http://www.yeniasya.com.tr/yurt-haber/topraksiz-cilek-yetistirip-yilda-4-5-kez-urun-hasat-ediyor_397832. Erişim: 02 Kasım 2018.

Gıda Arz Zincirindeki Kayıp ve İsrafın Azaltılmasında Ambalajın Önemi ve Gelişmeler

Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ[1]

[1]Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 35100 Bornova/İzmir, nevin.demirbas@ege.edu.tr

Özet: Bu bildirinin amacı gıda arz zinciri boyunca ortaya çıkan gıda kayıp ve israfının azaltılmasında ambalajın rolü ve önemini incelemektir. Çalışmada, ambalajların gıda kayıp ve israfının azaltılmasında kullanılması amacıyla yapılan çalışmalara ve ambalajlama konusunda ortaya çıkan gelişmelere de yer verilmiştir.

Gıda kayıp ve israfı meselesi son on yılda bilimsel ve toplumsal açıdan giderek daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Gıda kayıp ve israfının azaltılması, tüm ülkelerin gıda güvencesi açısından birinci önceliğidir. Son yıllarda, kısa mesafeli üretim ve teslimata dayalı alternatif gıda arz zincirlerinin, geleneksel perakendecilik sistemi tarafından uygulananlara göre daha çevre dostu olduğu öne sürülmektedir. Bununla birlikte, ister kısa mesafe ister uzun mesafe tedarik sistemi tercih edilsin, ambalajlama, kayıp ve israfın azaltılmasında önemli bir ekonomik araç olarak kullanılabilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak, ambalaj sanayii gıda arz zincirindeki paydaşların talepleri doğrultusunda, ekonomik, sosyolojik ve çevresel katkıları olan ambalaj malzeme ve çeşitleri üretmeye başlamıştır.

Ambalaj atıkları meselesi, ambalajların gıda israf ve kayıplarını azaltmasını sınırlayan önemli faktörlerden biridir. Bir diğer sınırlayıcı faktör ise, tüketicilerin ambalajın yararları konusundaki bilgi yetersizliğidir. Ambalaj sanayii, teknolojideki ilerlemelere odaklanmalı, ancak ambalajlamanın dolaylı etkilerinin önemi de ihmal edilmemelidir. Ambalaj tasarımındaki paydaşlar ise, ürünlerini gıda kayıplarını ve israfını azaltma konusunda optimize etmek için tüm arz zinciri boyunca ambalaj taleplerini anlamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Kayıpları, Gıda İsrafı, Gıda Arz Zinciri, Ambalaj

Abstract: The purpose of this paper is to examine the role and importance of packaging in food loss and waste reduction in food supply chain. In this study, the efforts on the use packaging for reducing food loss and waste and the developments in packaging were also included.

The issue of food loss and waste have received increasing scientific and societal attention during the last decade. Food loss and waste reduction is the top priority for all countries in terms of food security. In recent years, alternative food supply chains based on short distance production and delivery have been promoted as being more environmentally friendly than those applied by the traditional retailing system. However, whether a short-distance or long-distance food supply system is preferred, packaging is used as an important economic tool in reducing loss and waste. Due to these developments, the packaging industry has started to produce packaging materials and varieties with economic, sociological and environmental contributions in line with the demand of the food supply chain.

Packaging waste issue is one of the important factors limiting the packaging to reduce food loss and waste. Another limiting factor is the lack of knowledge of consumers about the benefits of packaging. The packaging industry should focus on advances in technology, but the importance of the indirect effects of packaging should not be neglected. Stakeholders in packaging design should understand packaging demands throughout the entire supply chain to optimize their products for reducing food losses and waste.

Key Words: Food Losses, Food Waste, Food Supply Chain, Packaging

1. GİRİŞ

FAO'nun tahminlerine göre, 2050 yılına kadar yaklaşık 10 milyara ulaşacak küresel nüfus, % 33 oranında artacaktır (FAO, 2019). Artan nüfusa bağlı olarak gıda talebinin neredeyse iki katına çıkması beklenmektedir. Buna bağlı olarak, tarladan sofraya gıda arz zinciri boyunca ürünlerin kayıp ve israfının önlenmesi giderek daha önemli hale gelmektedir. Gıda güvencesine ilişkin endişeler ve gıda talebi artışına ilişkin öngörüler ise gıda kayıp ve israfı konusunu gündemde tutmaya devam etmektedir. Dünyada tüketim amacıyla üretilen gıdaların üçte birine denk düşen 4 milyar tonluk bir miktarın kayıp ve israf edildiği belirtilmektedir (FAO, 2011, Bond vd, 2013; FAOSTAT, 2015). Gıda güvencesini sağlamak ve gıda sistemlerinin küresel düzeydeki çevresel ayak izini azaltmak için gıda kayıp ve israfının azaltılması zorunludur.

Gıda kaybı, özellikle insan tüketimi için üretilen yenilebilir gıdaların arz zincirindeki miktar azalmalarını ve/veya kalite kayıplarını ifade etmektedir. Bu kayıplar, tarladan sofraya tüm arz zinciri boyunca oluşmaktadır. Gıda kayıplarının ortaya çıktığı aşamalar tarlada/bahçede/serada üretim aşaması, hasat sonrası harmanlama ve depolama, işleme

(sanayi tesislerinde veya evde), dağıtım (piyasa) ve tüketim aşamaları şeklinde sıralanabilmektedir (Parfitt vd., 2010; Lipinski vd., 2013; Demirbaş vd., 2017).

Gıda kaybı daha çok gelişmekte olan ülkelerde önemli boyutta iken, gıda israfı gelişmiş ülkelerde daha yüksektir (Dölekoğlu vd., 2014; Demirbaş, 2018). Gelişmekte olan ülkelerde gıda kayıpları daha çok üretim, saklama, işleme, dağıtım ve pazarlama aşamalarındaki altyapı eksikliğinden, gelişmiş ülkelerde ise perakende ve tüketim aşamalarındaki gıda israfından kaynaklanmaktadır (Prusky, 2011; Food Drink Europe, 2013; Keding vd., 2013; Dijksma, 2015). Küresel ölçekte, gıda kayıp ve israfının %56'sının gelişmiş ülkelerde, geriye kalan %44'lük kısmı ise gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmaktadır (FAO, 2011; Lipinski vd., 2013). Bununla birlikte, tüm ülkeler değişen tüketici alışkanlıkları ve hızlı kentleşme, süpermarket zincirlerinin yaygınlaşması ve diyet tercihleri gibi yaşam tarzlarındaki değişmelerden etkilenmektedir. Gıda kayıp ve israfı konusunda Türkiye'deki mevcut durum da küresel gelişmelerden farklı değildir.

Gıda arz zinciri boyunca kayıp ve israfın azaltılmasında ambalaj ve ambalajlama, hasat sonrasında muhafaza, taşıma, işleme, tüketim ve hatta hanelerde muhafaza ve kullanım açısından önemli bir değişken olarak sürece dahil olabilmektedir. Ambalaj, gıda ürünlerinin raf ömrünü uzatmanın yanı sıra, giderek gelişen kentsel alanlar gibi büyük ölçekli gıda tedarik alanlarının ihtiyaçlarını güvenli ve verimli bir ulaşım ile sağlayabilmektedir. Gıda işletmeleri için ise taşımacılık verimliliğini artırması, daha az yük anlamına gelmekte ve ambalajlama taşımacılığın çevresel etkisini azaltırken, tüketiciler için güvenli ve besleyici gıdalara erişimi kolaylaştırmaktadır. Bu süreçte, ambalaj sanayii tedarikçilerinin gelişen taleplerine uyum sağlamak için üretim çeşitliliği ve malzeme kullanımı alanında inovatif çalışmalarla sürece katkı koymaktadır. Ancak ambalaj atıkları meselesi tüketici cephesinde ambalaj ve ambalajlı ürün tüketimine negatif bir yaklaşım oluşturabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı gıda arz zincirinde ortaya çıkan ve büyük miktarlara ulaşan gıda kayıp ve israfını azaltmada ambalajlamanın rolünü ve önemini incelemektir. Kayıp ve israfın azaltılması için yapılan ambalajlama çalışmaları ile ambalaj atıkları sorununa da çalışmada yer verilmiştir. Çalışmanın kapsamında gıdayı içeren birincil ambalaj ve birincil paketleri korumak ve saklamak için kullanılan ikincil / üçüncül ambalajlar birlikte değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili küresel düzeydeki gelişmelerle birlikte, yeri geldikçe Türkiye'deki gelişmelere de yer verilmiştir. Çalışma ulusal ve uluslararası literatürden yararlanılarak hazırlanan bir literatür araştırmasıdır.

2. GIDA MUHAFAZASINDA AMBALAJIN ROLÜ VE ÖNEMİ

Ambalaj, tüketiciler için ürünleri fiziksel, kimyasal ve mikrobiyal hasarlardan koruyarak hijyenik ve güvenli gıda temininde önemli bir rol oynamaktadır (Pal ve Hadush, 2019). Ambalaj, arz zincirinden tüketiciye ulaşma sürecinde, gıdayı içinde barındırmak ve muhafaza etmek suretiyle hayati rolünü oynamaya devam etmektedir.

Ambalajın fonksiyonları:
- Kırılma, bozulma ve kontaminasyonu önleyen bir koruma;
- Ürün özelliklerini, bileşenlerini ve markalarını tanıtım;
- Ürünün hazırlanması ve kullanımını da kapsayan ürün bilgisi;
- Hazırlık ve porsiyonlamayı da sağlayan kolaylık;
- Ulaşım ve perakende satışı da içeren kullanım kolaylığı ve
- Raf ömrünün artmasını da içeren kayıp ve israfın azaltılmasıdır (Verghese vd., 2015).

Ambalaj, gıda güvenliğini sağlamanın en ekonomik araçlarından biridir. Farklı şekillerde de olsa yüzyıllardır kullanılmakta olup; taşıdığı ürünü çevresindeki olumsuz koşullara karşı korumaktadır. Ambalajlamanın amacı tüketiciye güvenli, kaliteli ve besin değeri yüksek ürün sağlamaktır. Gıdayı fiziksel, biyolojik ve kimyasal risklerden koruyan, ürünü taşıyan; yükleme, boşaltma, stoklama ve tüketiciye sunduğu kullanım kolaylıklarının yanında, üretici ile tüketici arasındaki haberleşmeyi sağlayan, etiket bilgileri ile besin değeri, son kullanma tarihi ve hazırlanışı gibi bilgileri sunan ve sonunda tüketicinin tekrar satın alması için motivasyon sağlayan işlevleri de içermektir. Son yıllarda gıda ambalajlama teknolojisindeki gelişmelerin özellikle gıda güvenliğinin sağlanmasına katkısı büyük olmuştur (Arıkan, 2011; Puligundla vd., 2012).

Günümüzde, aktif paketleme, aseptik paketleme, akıllı paketleme, nano paketleme ve biyoaktif paketleme gibi yeni gıda paketleme teknolojileri giderek artmaktadır. Paketleme teknolojisindeki gelişmeler, su penetrasyonunu, ultraviyole etkileşimlerini, oksijeni ve olgunluğu geciktirerek gıda bozulmalarını önlemektedir (Pal ve Hadush, 2019).

Ambalaj sanayiinde ortaya çıkan değişiklik ve gelişmeler ise gıda güvenliğini ve kalitesini artırmak ve ürün kayıplarını en aza indirmek suretiyle ekonomiye katkıda bulunmaktadır (Vanderroost vd., 2014). Türkiye'de de uzun yıllardır kullanılan, vakumlu paketleme raf ömrünü artırmakta bazen iki katına çıkarmaktadır (www.ambalaj.org.tr). Bu nedenle, perakendecilerin gıda kaybı ve israfı ile ilgili sorunları çözmelerine yardımcı olmaktadır. Yine akıllı ambalaj uygulamaları da Türkiye'de giderek yaygınlaşmaktadır. Değişen ve gelişen ambalaj uygulamalarının düzenlenmesi için mevzuat çalışmaları da yapılmaktadır (Resmi Gazete, 2018). Ambalaj sanayii, sadece tarladan tüketiciye kadar olan arz zinciri boyunca değil, hanelerde gıda muhafazasını da geliştirdiği örneğin, kilitli buzdolabı poşetleri gibi ürünlerle sağlayarak, gıda kayıplarını azaltmaya katkı verebilmektedir. Yine daha küçük porsiyonlarda gıda ambalajlama hem hanedeki kayıpları, hem de e-ticaret sisteminde gıdaları muhafaza etmektedir (Deily, 2017). Akıllı ambalajlar gibi daha koplike ambalajlar ise ambalaj malzemesi üzerine yapıştırılmış, birleştirilmiş veya basılı etiketlerin kullanılmasıyla, tedarik zinciri boyunca ayrıntılı bilgi sağlamakta ve risk oluşturan kritik noktaları bularak gıda kalitesini korumaktadır (Dainelli vd., 2008). Çünkü, kutuların, konteynerlerin, paletlerin ve kasaların taşınmasında karşılaşılan en büyük sorun, arz zincirindeki aktörleri etkileyen koşul ve durumlar hakkında bilgi ve kontrol eksikliği olabilmektedir (Majid vd., 2016). Artan pazar talebiyle birlikte teknolojik gelişmelerin, gıda işletmeleri tarafından akıllı ambalajın benimsenmesini, gıda israfını azaltarak ve gelecekte daha sürdürülebilir bir dünya sunmasını teşvik etmesi beklenmektedir (Poyatos-Racionero vd., 2018).

3 GIDA KAYIP VE İSRAFININ AZALTILMASINDA AMBALAJIN OLASI KATKILARI

Gıda kayıp ve israfı arz zincirinin farklı aşamalarında ortaya çıkabilmektedir (Demirbaş vd, 2017; Trabold vd., 2018). Gıda kayıp ve israfının nedenleri birincil ve ikincil olmak üzere iki kategoriye ayrılarak incelenebilmektedir. Birincil nedenler arasında primer üretimle doğrudan ilgili olan zararlı böcek istilası, hasat edilen ürünlerde mekanik hasar ve bozulmalar sayılabilmektedir. İkincil nedenler, birincil nedenlerin ortaya çıkması için koşulları oluşturan nedenler olarak ifade edilebilir. Genelde, arz zincirini çevreleyen bağlamsal yetersizliklerden kaynaklanmakta, bu da daha fazla zaman ve kaynak ayırmayı zorunlu kılabilmektedir. İkincil nedenler arasında mevzuat, uygun depolama/taşıma ve soğuk zincir eksikliği sayılabilmektedir (FAO, 2014; Porter ve Reay, 2015). İkincil kayıp ve israf unsurlarının ambalaj kullanımı ve geliştirilmesi ile doğrudan ilgisi açıktır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, ambalajlama uygulamalarının gıda kayıp ve israfının azaltılmasına olası katkıları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1- Taze ürünler için çiftlikten işleyiciye, toptancıya veya perakendeciye geçerken daha iyi bir muhafaza ve uzun bir raf ömrü sağlayan dağıtım ambalajı: Ürünlere göre özel çözümler geliştirilmesi.

2- Amaca uygun ikincil ambalaj tasarımlarının geliştirilmesi: Ambalajın arz zinciri boyunca akışı sırasında gıdayı yeterli düzeyde koruyacak şekilde tasarlanması ve geliştirilmesi.

3- Gıda ürünlerinin raf ömrünü uzatmak ve dağıtımda ve tüketim noktasında israfı azaltmak için (ev veya yemek hizmetleri sağlayıcıları dahil) önceden paketlenmiş ve işlenmiş gıdaların daha fazla tercih edilmesi: Genel çevresel etkileri en aza indirmek için ambalajın kendisinin de geri kazanılabilir olması.

4-Gıdaların raf ömrünü uzatmak için yeni ambalaj malzemeleri ve teknolojilerinin benimsenmesi.

5- Birincil ambalaj üzerindeki "son kullanım tarihi" ve "tavsiye edilen tüketim tarihleri"nin anlamı ve bunların en uygun şekilde kullanılmasını için üreticilerin, perakendecilerin ve tüketicilerin eğitilmesi: Tarih uyarıları konusundaki karışıklık, tüketimi hala güvenli olan gıdaların atılmalarına neden olabilmektedir.

6-Değişen tüketim alışkanlıklarına ve daha küçük hanelere uygun ürün ve ambalaj geliştirme: Tek ve küçük servis ürünleri, tek ve iki kişilik hanelerin ihtiyaçlarını karşılayarak israfı azaltabilmektedir. Türkiye'de ekmek israfını önlemek için gramajın azaltılması ve ürünlerin ambalajlı satılması uygulaması örnek olarak gösterilebilir (Resmi Gazete, 2012).

7- Aşırı veya birikmiş stokları azaltmak için akıllı ambalaj ve veri paylaşımı kullanan daha fazla senkronize bir arz zinciri.

8- Gıda arz zincirindeki kayıp ve israfın azaltılması anlayışını geliştirmek için üreticiler ve perakendeciler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi. Kayıp ve israfın nerede ve niçin gerçekleştiğine daha fazla dikkat edilmesi, zaman içinde izlenmesi, kayıp ve israfın maliyetlerini ve çevresel etkilerini azaltacaktır.

9- Gıdanın kullanım ömrü boyunca etkin ürün koruması ve geri kazanılabilirliği (yeniden kullanımı veya geri dönüşümü) için tasarlanmasını sağlamanın yanı sıra, çifte kullanım ve hasarı azaltmak ve stok devir sayısını azaltmak için perakende hazır ambalajın artan kullanımı (Williams ve Wikström, 2011; Verghese vd, 2013; Verghese vd, 2015).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretilen gıdaların etkili bir şekilde paketlenmesini sağlamak, insanlara daha fazla gıda ulaşmasını sağlayacaktır. Yeterli paketleme, lojistik ve depolama ekleyerek, en çok ihtiyacı olanlara daha fazla gıda tedarik edilebilir (Olsmats ve Wallteg, 2009). Bununla birlikte, genellikle kamuoyu ve politikacılar ambalajlamayı çevresel bir tehdit olarak görebilmektedir.

4 AMBALAJ ATIKLARI MESELESİ

Gıdaların korunması, ambalajlamanın birincil hedefi olmakla birlikte, bazen bu amaca ulaşmak, ambalaj ve atıkları arasındaki dengenin sağlanmasını gerektirebilmektedir. Örneğin, paketleme için birkaç gram plastik kullanımı, üretim ve lojistikteki tüm süreçler göz önüne alındığında, çoğu durumda çevreyi ambalaj malzemesinden çok daha fazla etkilemesine rağmen, bir kilogram imha edilen domatesden daha olumsuz olarak kabul edilmektedir (Olsmats ve Wallteg, 2009). WRAP'ın İngiltere'de yaptığı tüketici anketine göre, tüketicilerin % 13'ü gıdaları orijinal ambalajında tutmanın gıdaları daha uzun süre taze tuttuğunu, % 61'i ise özellikle meyve ve sebzelerin ambalajlama ile çok daha hızlı bozulduğunu düşünmektedir (HAVI, 2015).

Gıda işleme ve perakende sektörlerinde kullanılan çoğu ambalaj malzemesinin biyolojik olarak parçalanamayan veya telafi edilemeyen doğası nedeniyle organik atık yönetiminde büyük bir zorluk oluşturabilmektedir. Biyolojik olarak parçalanabilen ve gübre olarak değerlendirilebilen ambalajlar, belirli ortamlarda bu sorunun azaltılmasına yardımcı olmuştur, ancak maliyetler, kalite ve kısaltılmış ürün raf ömrü konusundaki endişeler nedeniyle perakende marketler arasında yaygın olarak benimsenmemiştir. Yaygın kirleticiler arasında, plastik, köpük veya tek kullanımlık gıda ambalajları bulunmaktadır. Atık sorunu türev bir sorun olarak arıtma tesislerinde de devam etmektedir. Yüksek oranda kontamine olmuş hammaddeler, kârlılığa zarar verebilecek ön ve son işlemler için daha yüksek maliyet gerektirebilmektedir (Trabold vd., 2018). Bununla birlikte, ambalaj sanayiinin çevre kaygılarını önceleyen ambalaj tasarlama ve geliştirme çabaları giderek daha fazla firmanın araştırma konusu olmaya başlamıştır (Demirbaş ve Gölge, 2018). Bu süreci destekleyen mevzuat düzenlemeleri de yapılmaktadır. Türkiye'de de ambalaj üretim, kullanım ve dönüşümlerini düzenleyen mevzuat günün ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmakta ve zaman içinde gerekli değişiklikler yapılmaktadır. Geri dönüştürülmüş plastiklerin gıda ile temas eden madde ve malzemelerin üretiminde kullanılamaması hususu konu ile ilgili diğer bir çok ayrıntı ile birlikte Türk gıda mevzuatında yer almaktadır (Resmi Gazete, 2014).

Çevre kaygısı nedeniyle, daha az ambalaj kullanımı için sürekli çağrılar olsa da, israfın çözümünün daha fazla ambalaj kullanmakla sağlanabileceği de iddialar arasındadır. Gıda sanayii için temel kısıt, her bir ürünü, hem ambalaj malzemesinin hem de atıkların toplam çevresel etkisini en aza indiren ambalaj miktarını bulmak için değerlendirmektir. Diğer bir zorluk ise tüketicilerin ambalajlamanın çevreye her zaman zararlı olmadığını anlamalarını sağlamaktır (Mansner ve Wang, 2017). Bu ise, her bir paket için daha iyi teknoloji ve süreç geliştirme yoluyla devam eden çabaları sürdürmekle mümkün olabilecektir. Ambalajlama, mevcut gıda güvencesizliğini tek başına tam olarak azaltamasa da, teknoloji ve süreçlerin koordineli bileşimleri kullanılarak, uzun vadeli bir sürecin önemli bir parçası olmaya devam edecektir (Olsmats ve Wallteg, 2009).

Son yıllarda, mısır sapı, pirinç çeltiği, saman ve pamuk sapları gibi çeşitli tarımsal atık ve yan ürünlerin selüloz hamuru ve ambalaj malzemesi üretiminde kullanılmasına ilişkin araştırmalar ve yatırımlar artmaktadır. Türkiye'de de bu yönde çalışmalar devam etmektedir. Kağıt/ karton ve cam ambalajların geri dönüşümü konusunda da önemli bir yol alınmış ve başta yerel yönetimler olmak üzere, lisanslı geri dönüşüm tesislerinde geri kazanım ve yeniden kullanım ile çevre kaygılarını giderecek ekonomik sonuçlar da alınmıştır.

5 DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gıda kayıp ve israfının azaltılması, küresel düzeyde arz zincirindeki tüm paydaşların temel kaygıları arasındadır. Gıda arz zincirinin her aşamasında ortaya çıkan kayıpları, uygun ambalajlama ile azaltmak mümkündür (Deily, 2017). Ambalajlı gıdada kalite kaybı yavaşlamakta, raf ömrü uzamakta, dolayısıyla gıda kayıp israfı da azalmaktadır. Bu nedenle, gıda ambalaj sanayiinde, gıda kayıplarını en aza indirmek ve tüketiciye güvenli gıda ürünleri sağlamak için uygun ambalajlama malzemelerinin ve yöntemlerinin kullanılması her zaman ana ilgi alanı olmuştur. Ayrıca, gelişmiş paketleme teknolojilerinin gıdaların tazeliğini sağlamada ve raf ömrünün uzatılmasında önemli bir rol oynadığı, perakendecilerin tüketici taleplerini daha iyi karşılamalarını ve çiftlikten çatala gıda israfının en aza indirgemelerini sağladığı da bilinmektedir.

Gelişmiş ambalaj çeşit ve uygulamaları (akıllı ambalaj gibi), gelecekteki zorlukları önleme ve gıda kayıp ve israfını azaltarak daha sürdürülebilir bir topluma ulaşmada temel bir araç olabilir. Standart "son kullanma" tarihinden, gıdaların asıl durumu hakkında bilgi verebilecek dinamik bir sisteme geçiş, gıda güvenliğini korurken gıda kayıplarını azaltabilecektir. Dahası, akıllı ambalajlamanın benimsenmesi, dağıtım zinciri bilgisini artırabilir ve uyarlanmış sistemler daha verimli ve sürdürülebilir tasarlanabilir. Bu uygulamalar basit, ucuz ve kolay olmamakla birlikte (Poyatos-Racionero vd., 2018) akıllı telefonların yaygın kullanımı, bunları optik algılama cihazları ve veri işlemcisi olarak kullanmak için uygun bir fırsat sunmaktadır. Artan pazar talebiyle birlikte teknolojik gelişmelerin, gıda israf ve kayıplarını azaltması da beklenmektedir.

Ambalaj atıklarının bertaraf edilmesi meselesi, geri dönüşüm için uygun planlamaların biyolojik hammaddeye dayalı olarak tasarlanması ile sürdürülebilir hale gelebilecektir. Bu yönde yapılan çalışmalar küresel ölçekte ve Türkiye'de giderek yaygınlaşmaktadır. Kamuoyunun geri dönüşüm konusundaki farkındalık düzeyini yükseltecek çalışmaların yoğunlaşması, gıda israf ve kayıpları meselesine doğrudan ve dolaylı katkıları da arttırabilecektir.

KAYNAKÇA

Arıkan, A., 2011. Ambalaj: Ürünü Korur, Maliyeti Düşürür, İsrafı Önler, Ambalaj Bülteni, Temmuz-Ağustos, 2011.

Bond, M., Meacham, T., Bhunnoo, R., Benton, T.G. 2013. Food Waste within Global Food Systems, Global Food Security Programme. (www. foodsecurity.ac.uk). Erişim: 12/02/2019.

Dainellia, D., N.Gontard, D.Spyropoulos, E.Zondervan-vanden Beuken, P. Tobback, 2008. Active and Intelligent

Food Packaging: Legal Aspects and Safety Concerns, Trends in Food Science & Technology 19, p.103-112.

Deily K., 2017, Role of Packaging in Preventing Food Waste, https://www.foodqualityandsafety.com/article/role-packaging-preventing-food-waste/. Erişim: 12/02/2019.

Demirbaş, N., Ö.C. Niyaz, Y. M. Apaydın, 2017. An Evaluation on Problems within Food Supply Chain in Turkey in terms of Food Losses and Waste, IBANESS, Edirne, March 04-05, p.830-835.

Demirbaş, N., 2018, Dünyada ve Türkiye'de Gıda İsrafını Önleme Çalışmalarının Değerlendirilmesi, VIII. IBANESS, Plovdiv/Bulgaria, April 21-22, 2018, p.521-526.

Demirbaş, N., E. Gölge, 2018. The Utalization of Food Waste in Feed and Fertilizer Production in Turkey: Needs and Challenges, 9th International Agriculture Symposium AGROSYM 2018, Bosnia and Herzegovina, 5-8 October 2018. p. 1562-1566.

Dijksma, S. 2015. No More Food to Waste, Global Action to Stop Food Losses and Food Waste, Netherlands.

Dölekoğlu,C.Ö., Gün, S., Giray, F.H.,2014. Yoksulluk ve Gıda İsrafı Sarmalı. 11. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt1, s. 172-181. 3-5 Eylül, Samsun.

FAO. 2011, Global Food Losses and Food Waste-Extent, Causes and Prevention. Rome.

FAO. 2014. (First Edition 2011). Appropriate food packaging solutions for developing countries. Rome. New Edition.

FAO, 2019. http://www.fao.org/livestock-environment/en/. Erişim: 12/02/2019.

FAOSTAT. 2015. Commodity Balances/Crops Primary Equivalent (2015-12-16), FAO, Rome.

Food Drink Europe. 2013. Every Crumbs Counts Joint Food Wastage Declaration, http://everycrumbcounts.eu/uploads/static_pages_documents/Joint_Declaration. pdf.

HAVI, 2015. Global Solutions Confidential & Proprietary, Reducing Food Waste: How Packaging Can Help, 03/19/2015.

Keding, G.B., Schneider, K., Jordan, I. 2013. Production and Processing of Foods as Core Aspects of Nutrition-Sensitive Agriculture and Sustainable Diets, Food Security, December 2013, Volume :5, Issue 6, pp.825-846.

Lipinski, B., Hanson, C., Lomax, J., Kitinoja, L., Waite R., Searchinger, T. 2013. Reducing Food Loss and Waste. Working Paper, Installment 2 of Creating a Sustainable Food Future. Washington, DC: World Resources Institute. http://www.worldresourcesreport.org.

Majid, I., G. A. Nayik, S. M. Dar, V. Nanda, 2016. Novel Food Packaging Technologies: Innovations and Future Prospective, Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences (2018) 17, 454–462.

Mansner, A., J. Wang. 2017. Food Supply Chain Actors' View on Food Waste and Packaging: A Case Study on Iceberg Lettuce, Department of Design Sciences Faculty of Engineering LTH, Lund University P.O. Box 118, SE-221 00 Lund, Sweden, pp.70.

Olsmats,C., B. Wallteg,2009. Packaging is the Answer to World Hunger, World Packaging Organization. Erişim: 22.02.2019.

Pal, M., A. Hadush, 2019. Hadush, Recent Developments in Food Packaging Technologies, Beverage & Food World, Vol. 46, No. 1, p.21-25.

Parfitt, J., Barthel, M., Macnaughton, S. 2010. Food Waste Within Food Supply Chains: Quantification and Potential for Change To 2050, Phil. Trans. R. Soc., vol. 365, pp. 3065-3081.

Porter, S. D., D. S. Reay. 2015. Addressing Food Supply Chain and Consumption Inefficiencies: Potential for Climate Change Mitigation, Regional Environmental Change, Post-print version. The final publication is available at Springer via: http://dx:doi:org/10:1007/s10113-015-0783-4.

Poyatos-Racionero, E., J. V. Ros-Lis, J.L. Vivancos, R.Martínez-Manez, 2018. Recent Advances on Intelligent Packaging as Tools to Reduce Food Waste, Journal of Cleaner Production 172 (2018) 3398-3409.

Prusky, D. 2011. Reduction of the Incidence of Postharvest Quality Losses, and Future Prospects, Food Security, 2011, 3:463-474.

Puligundla P, J.Jung, S. Ko, 2012. Carbon Dioxide Sensors for Intelligent Food Packaging Applications. Food Control 25, p.328–333.

Resmi Gazete, 2012, Türk Gıda Kodeksi Ekmek ve Ekmek Çeşitleri Tebliği (Tebliğ No: 2012/2)'nde Değişiklik Yapılmasina Dair Tebliğ, Resmi Gazete Sayı: 28163.

Resmi Gazete, 2014, Türk Gıda Kodeksi Gıda ile Temas Eden Madde ve Malzemeler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapilmasina Dair Yönetmelik, 16 Ağustos 2014, Resmi Gazete Sayı: 29090.

Resmi Gazete, 2018, Türk Gıda Kodeksi Gıda ile Temas Eden Aktif ve Akıllı Madde ve Malzemelere Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2018/9).

Trabold, T. A., S. S. Win, S. Hegde, 2018. Waste Resources in the Food Supply Chain, Chapter2, p.11-28, Book: Sustainable Food Waste-to-Energy Systems, Edited by: Thomas A. Trabold Callie W. Babbitt, ISBN 978-0-12-811157-4, p.294.

Vanderroost, M., Ragaerta, P., Devlieghere, F., De Meulenaer, B., 2014. Intelligent Food Packaging: The Next Generation. Trends in Food Science & Technology. 39 (1). p.47-62.

Verghese, K., H.Lewis, S. Lockrey, H.Williams, 2013. The Role of Packaging in Minimising Food Waste in the Supply Chain of the Future, CHEP Australia, June 2013. pp.49.

Verghese, K., H.Lewis, S. Lockrey, H.Williams, 2015. Packaging's Role in Minimizing Food Loss and Waste Across the Supply Chain, Packag. Technol. Sci., 28(7), p.603-620.

Williams H, Wikström F. 2011. Environmental Impact of Packaging and Food Losses in A Life Cycle Perspective: A Comparative Analysis of Five Food Items. Journal of Cleaner Production. 19(1): 43–48.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.ambalaj.org.tr

Minimalist Tüketim

Nilgün Köksalan[1]

[1]Trakya Üniversitesi / Edirne Sosyal Bilimler MYO, nilgunkoksalan@gmail.com

Özet: Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ürün ve hizmet çeşitliliğindeki artışlar, hızlı bir şekilde değişen yaşam koşulları tüketim alışkanlıklarını her geçen gün biraz daha şekillendirmektedir. Daha fazla üreten, tüketen ve bunun sonucunda kendisine ve çevresine daha az vakit ayırmak zorunda kalan günümüz tüketicisi bir anlamda artık nesnelerin esiri haline gelmiştir. Yaşamın merkezine nesneyi alarak hareket eden tüketici için nesne artık yaşamını idame ettireceği bir araç olmaktan çok yaşamının bir amacı olarak hizmet etmektedir. İhtiyacı olandan fazlasına sahip olabilmek adına yaşam şartlarını dönüştüren tüketicinin bu davranışı sonucunda kendisine vakit ayıramadığı, zihinsel ve fiziksel aktivitelerini yeterince yürütemediği, sosyal çevresiyle ilişkilerinde sorunlar yaşadığı, sağlık problemleriyle mücadele etmek zorunda kaldığı, israfa neden olduğu ve çevre kirliliğinin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Tüketimin ve nesnenin merkeze alındığı bu anlayış tarzını kabul etmeyen minimalist yaşam felsefesi 1960'lı yıllar itibariyle modern sanatta ve müzikte başlayan, sonrasında yaşamın birçok alanında etkisini hissettiren bir akım olarak tüketiciye daha az tüketerek mutlu olabilmenin yöntemini sunmaktadır. Yalnızca ihtiyaç duyulan şeylere odaklanmayı, karmaşa yerine sadeliği, tüketim yerine üretimi, israf yerine geri dönüşümü, ihtiyaçtan fazlasına sahip olmak yerine fazlayı ihtiyacı olanla paylaşmayı savunan bir görüşe sahip olan minimalizm git gide daha fazla kişinin hayatına dokunmaktadır. Özünde sadece "gerekenlere" sahip olma fikrini benimseyen minimalist düşünceye göre tüketici, nesnelerin öneminin farkında olmalı ancak esareti altında olmamalıdır, ihtiyaca olana odaklanmalı ve ihtiyacı dışındakileri yaşamının dışına çıkarmalıdır, kendisini maddi manevi bütün fazlalıklardan kurtarma yoluna gitmeli ve azla yetinmeyi öğrenmelidir.

Minimalist düşünce tarzının bir ürünü olan minimalist tüketim, kişilerin istek ve ihtiyaçlarının neler olduğunu belirleyip sadece ihtiyacı olanı alması ve ihtiyaçlarını "yenileme, geri dönüşüm ve paylaşım" yoluyla temin etme şeklinde karşılaması olarak tanımlanmaktadır. Minimalist tüketimle birlikte insanlar nesnenin boyunduruğundan kurtularak daha fazla deneyime, özgürlüğe, mutluluğa ve kişisel gelişime yaşamlarında yer vermektedir. Bu küçük çalışmada, tüketim çemberinden uzaklaşarak yaşamda sadeleşmenin hedeflendiği minimalizm düşüncesiyle şekillenen tüketim anlayışı irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Minimalizm, Tüketim, Minimalist Tüketim

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan tüketim olgusu, günümüzde yalnızca zaruri ihtiyaçların karşılanmasından öte, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamını da şekillendirmektedir. Sembolik tüketim, kompulsif tüketim, aşırı tüketim gibi çeşitli formlar halinde her geçen gün tüketiciye yönelik etki çemberini genişleten tüketim olgusu, toplumları bir tüketim kültürü içine sürüklemeye devam etmektedir.

Tüketim odaklı tutumların bireyi baskı altına alması sonucunda tüketim karşıtı yaklaşımların ortaya çıkmıştır. Bu noktada yaşamın gerçek anlamını arama düşüncesi içine giren tüketicinin minimalizm anlayışı doğrultusunda hareket etmeye başladığı görülmektedir. "Az çoktur" prensibine dayalı olarak yaşamın manevi sunularına ulaşmanın yolunun daha az maddi sunuya sahip olmaktan geçtiğini savunan minimalist düşünce aşırı tüketimi eleştirmekte, yaşamın gerçek değerini sorgulamakta ve bireylerin eski yaşam tarzını yeniden yapılandırmasında yeni yöntemler sunmaktadır.

İhtiyaç duyulmayan her ne varsa yaşamın dışına çıkarılmasını hedefleyen minimalizm felsefesinde ihtiyaç fazlasının terk edilmesi, ihtiyacın sınırlandırılması ya da nesneye bağımlılığın azaltılması süreci ilk aşamayı oluşturmaktadır. İkinci aşama ise, tüketicilerin yaşamlarında neyin gerçekten önemli olduğuna karar verdikleri dönemdir. Yaşam pratiklerinde "fazla" olduğu hissedilen nesnelerin ve eksik ruhsal doyumun belirlenmesi; minimalist yaşam tarzına geçişte en önemli adımdır. Bu bağlamda, ne kadarlık bir tüketimin yeterli olduğunu ve ruhsal doyuma ulaşma anlamında neyin gerçekten önemli olduğunu belirleyecek ölçü ise bireyin kendisi ve/veya içinde bulunduğu toplumun özellikleri olarak belirtilmektedir (Dopierala, 2017: 69,71).

Genel olarak değerlendirildiğinde, günümüzün tüketim sarmalı içinde farklı tüketim tarzlarının tatmin etmediği kitleler için alternatif bir tüketim formu oluşturan minimalizm anlayışı, kültürel açıdan bir iyileştirme yöntemi ve öneri, yeni bir pazarlama akımı, tüketim karşıtı bir anlayış, yeni bir tüketim tarzı olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmada, öncelikle tüketim kavramı, tüketim tarzları ve tüketim karşıtlığı konuları ele alınmış, ardından minimalizm düşüncesi ve tüketim karşıtı bir anlayış olarak minimalist tüketim irdelenmeye çalışılmıştır.

2. TÜKETİM KAVRAMI

Tüketim kavramı temel olarak insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçları karşılamaları için yaptıkları faaliyetler bütünü olarak ifade edilebilir. Günümüzde ise, ürün ve hizmetlerin satın alınmasında tüketicilerin gösterişçi, sembolik, kompulsif ve hedonik duygularla hareket ettiği görülmektedir. Bu bölümde, öncelikle tüketim kavramıyla ilgili çeşitli tanımlara yer verilerek, ardından belli tüketim tarzlarına değinilmiş ve son olarak tüketim toplumu ve tüketim karşıtlığı konusu ele alınmıştır.

2.1.Tüketimin Tanımı

Tüketim, terim olarak, Raymond Williams (1976'dan Akt. Featherstone, 1996: 49) tarafından, tahrip etmek, harcamak ve israf etmek şeklinde ifade edilmektedir. En genel anlamıyla ise, belirli bir ihtiyacın tatmin edilmesi için bir ürün ya da hizmeti edinme ve kullanma amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanabilir. Günümüzde ekonomik, toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgu haline gelen tüketim kavramı bir davranış biçimi olmaktan çok, bir değer, bir yaşam tarzı, hayatın asıl gayesi ve ölçüsü haline gelmiştir (Aytaç, 2002: 24).

Dün olduğu gibi bugün de bireylerin çeşitli fizyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları bulunmaktadır. İhtiyaçlar, hayatta kalmak için zorunludur ve ihtiyaçların giderilmesi bireyi mutlu ederken, ihtiyaçların giderilmemesinin bireye acı verdiği görülmektedir (Dolu, 1993: 21). Bütün bu ihtiyaçların giderilmesi için yapılan her türlü faaliyet ise tüketim olarak ifade edilmektedir. Bu ifadeye benzer olarak Torlak (2016: 21); tüketimi, gerçek bir ihtiyaç olsun ya da olmasın ihtiyaçların giderilmesi için harcanan ya da harcanması göze alınan maddi ve manevi değerlerin seferber olması olarak tanımlamıştır.

Ekonomik açıdan bakıldığında tüketim, ihtiyaçları giderme ve bir fayda elde etme faaliyeti olarak değerlendirilmektedir. Baudrillard (2015: 95) ise tüketimi, etkin ve sosyal bir davranış olmanın yanı sıra, bir zorlama, bir ahlak, bir kurum ve bir sosyal değerler sistemi olarak tanımlamaktadır. Baudrillard (2015: 95)'a göre tüketim, ihtiyaçların giderilmesinden çok bireyin diğerlerine karşı sosyal pozisyonunu belirlediği bir araç, bir iletişim ve yorumlama sürecidir.

Tüketime farklı bir açıdan yaklaşan Bocock (2009: 10) ise, çalışmasında tüketimin, insanların kim oldukları ve kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlılıklarını yansıtan ve kimlik duygusunu çevreleyen bir değer olduğunu belirtmektedir. Bu tanımda tüketimin sadece ihtiyacın giderilmesi eylemi olmaktan öte bireylerin kimliklerini, değerlerini ve hayata bakış açılarını yansıtan bir yanı olduğuna dikkat çekilmektedir. Tüketim kavramı, her ne kadar temel olarak bireylerin fiziki birtakım ihtiyaçları doğrultusunda mal ve hizmetlere sahip olma sürecini ifade etse de bireylerin tüketim eylemiyle aynı zamanda psikolojik ve sosyal gereksinimlerini de karşıladığı görülmektedir.

Tüketim kavram ve olgusuyla ilgili olarak var olan çeşitli yaklaşımlar incelendiğinde, kavrama dair olumlu ve olumsuz olmak üzere iki temel bakış açısının varlığı göze çarpmaktadır. Tüketime olumlu perspektiften yaklaşanlar, tüketimi modernliğin, refahın, zenginliğin ve özgürlüğün bir göstergesi olarak görürken; olumsuz perspektiften yaklaşanlar ise, daha çok kapitalist sistem içinde insanı ve doğayı sömürme anlayışıyla tüketim olgusunu ele almaktadır (Karaboğa, 2016: 2075). Tüketimle ilgili bir diğer eleştiri de daha müreffeh bir yaşam ideolojisiyle hareket edilmesinin, bir taraftan daha çok üretim ve daha çok tüketimi tetiklerken diğer taraftan bu durumun bireyin özgürlüğünün kısıtlanmasına, bireyin diğerlerine bağımlı hale gelmesine ve yabancılaşmasına yol açmasıdır (Odabaşı, 1999: 4).

Genel bir değerlendirme yapıldığında tüketim olgusu, ilk ve temel anlamı olan ihtiyaçların giderilmesi için yapılan her türlü faaliyete ek olarak, sosyal, kültürel, psikolojik boyutlarıyla da ele alınması gereken karmaşık bir süreçtir. Bu karmaşık süreçte her geçen gün bilinçli tüketimden uzaklaşan günümüz tüketicisi artık tüketimi sosyal statü ve öz-kimliğini ifade etmede bir sembol ve iletişim aracı olarak kullanmaktadır.

2.2.Tüketim Tarzları

İlkel veya az gelişmiş toplumlar için tüketim, temel fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler bütünü olarak ifade edilebilir. Bu toplumlar için açlığın ya da susuzluğun giderilmesi, olumsuz hava şartlarından korunma ve hayatta kalmak için güvenli bir ortamda bulunma ihtiyacının giderilmesi gibi fonksiyonel birtakım faydaların sağlanması tüketimin en önemli amaçlarını oluşturmaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerde tüketicilerin sadece temel gereksinimlerin karşılanmasından öte, satın alma, sahip olma, anlam çıkarma, kendini ifade etme, imaj yaratma aracı olarak kullanma ve mesaj iletme gibi üst seviye tüketim amaçları taşıdığı göze çarpmaktadır

(İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 63). Zaman içerisinde değişen ve dönüşen tüketicilerin ve tüketim anlayışının yanı sıra üretim artışı, kitlesel üretimin yaygınlaşması, küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel sınırların kalkması, gelişen teknoloji gibi nedenler farklı tüketim tarzlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda konunun daha iyi ortaya konması için, pazarlama literatüründe de sıkça yer alan gösterişçi, sembolik, kompulsif ve hedonik tüketimin ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

2.2.1.Gösterişçi tüketim

İnsanlar, ürün ve hizmet tüketimiyle birlikte öncelikle, açlık, susuzluk gibi fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak bazı toplumlarda tüketim düşünmeden para harcama eylemine dönüşerek tüketiciler için diğerlerini etkileme çabası şeklinde gerçekleşmektedir. Modern toplumlarda tüketim; yaşam tarzı, kimlik, toplumsal sınıf, sosyal prestij ve statünün işareti olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

XIX. yüzyıl sonunda, gösterişçi tüketimle ilgili olarak yaptığı öncü çalışmasında Veblen (2005: 40), toplumda üst sınıfların çalışmadığından, boş zaman aktivitelerinde bulunarak üretmeden sadece tüketerek, çalışmak zorunda olan diğer toplum kesimlerinden kendilerini farklılaştırdığını belirtmektedir. Veblen'e göre, insanların gözünde aylaklıkla geçen hayat hem kendisi hem de sonuçları itibariyle güzel ve asilleştiricidir (Veblen, 2005: 40).

Gösterişçi tüketim, ürün ve hizmetlerin bir kişinin servetini diğerlerine göstermek amacıyla satın almasıdır. Gösterişçi tüketimde, bireyin servetinin yanında asıl önemli olanın bireyin bu serveti kanıtlayan öğelere sahip olmasına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bireyin toplumdaki saygınlığını oluşturması ve devam ettirmesi de sınırsız bir tüketim anlayışıyla ilişkilendirilmektedir.

2.2.2.Sembolik tüketim

Modern yaşamda tüketim olgusu herhangi bir ürün ya da hizmetin seçilmesi, satın alınması, kullanılması, onarılması ve atılması (Yanıklar, 2006: 23) şeklinde ürün ya da hizmetten sadece fonksiyonel fayda sağlama aracı olmaktan çıkarak, daha çok imaj ve sembolik unsurları içeren duygusal faydaların öne çıktığı bir olgu haline gelmiştir (Ağaoğlu ve Altunışık, 2012: 34).

Sembol, bir kavramı temsil eden somut bir şekil, bir nesne, bir işaret, bir söz ya da hareket olarak ifade edilmektedir (Uçar, 2004: 24). Sembolik tüketim ise, ürünlerin sembolik özelliklere göre değerlendirilerek satın alınması ve tüketilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda, tüketiciler ürün ya da hizmetlerle bir yandan fizyolojik ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını da giderme yoluna gitmektedir.

Sembolik tüketim bireyin kimliğini yansıtmak, statüsünü ya da sosyal sınıfını belirlemek amacıyla ürün ve hizmetlerin tüketimine yönelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sembolik olarak tüketilen ürün ve hizmetlerin insanların toplum içindeki yerini, duygularını, yaşam tarzını ifade etmede belirleyici bir rol üstlendiği göze çarpmaktadır (Solomon, 2003: 35).

2.2.3. Kompulsif tüketim

Günümüz toplumlarında bireylerin bir tüketim kültürü içerisinde plansız, aşırı, hedonik ve bağımlı bir şekilde tüketime yönelmeleri kompulsif satın alma kavramını gündeme getirmiştir. Kompulsif satın alma davranışı, süreklilik ve aşırılık gösteren, dayanılmaz, dürtüsel, uygunsuz ve kişilere rahatsızlık veren alışveriş davranışı olarak tanımlanmaktadır (Tamam, Diller ve Özpoyraz, 1998: 224).

Kompulsif satın alma davranışına sahip bireyler ihtiyaçları dışındaki ürün ve hizmetlere sahip olma arzusuyla alışveriş dürtülerini kontrol edememekte ve dayanılmaz ve anlamsız olarak alışveriş yapma isteği duymaktadır (Mueller, Mitchell, Crosby, Gefeller, Faber, Martin, Bleich, Glaesmer, Exner ve Zwaan 2010: 137). Söz konusu bireyler için alışveriş artık bir gereklilik olmaktan çıkarak, bireylerin denetleyemedikleri ve sonunda maddi zorluklarla karşılaştıkları bir rahatsızlığa dönüşmektedir (Korur ve Kimzan, 2016: 45).

2.2.4. Hedonik tüketim

Hedonizm, insanın kendisini zevke adaması ve hayatının anlamını zevk ve hazda aramasını savunan bir anlayıştır. Bu bağlamda hedonik tüketim, tüketimin haz boyutundan tat almak olarak ifade edilmektedir (Altunışık ve Çallı, 2004: 235). Son dönemlerde tüketicilerin çeşitli tüketim deneyimlerinde göze çarpan bir olgu olan hedonik anlayış, tüketimi salt faydacı anlayıştan uzaklaştırarak duygular, eğlence ve macera odağına çekmiştir. Çeşitli bilimsel çalışmalarda elde edilen bulgular günümüz tüketicisinin sadece akılcı davranan bireyler olmadığını göstermektedir (Babacan, 2001: 98). İnsanlar satın aldıkları ürünleri sadece kullanabilmek için değil aynı zamanda onların ifade etmiş olduğu anlam için de satın almaktadır (Hirschman ve Holbrook, 1982: 9)

Hedonik tüketimde tüketiciler beklentilerine göre hareket ederek, ürünün nesnel özelliklerinden çok ürüne sahip olmanın ve ürünü kullanmanın hissettirdiği duygular üzerine yoğunlaşmaktadır. Faydacı beklentilerde ürünün işlevsel, nesnel özelliklerine değer veren tüketici hedonik beklentilerde duygusal tepkiler, duygusal hazlar, hayal kurma ve estetik beklentileri ön planda tutmaktadır (Çakmak ve Çakır, 2012: 177-178). Hedonik tüketiciler, rol oynama, eğlence, bireysel tatmin, yeni trendleri öğrenme, fiziksel aktivite, duyumsal uyarım, sosyal deneyim, benzer ilgilere sahip kişilerle iletişim, referans grubunun çekiciliği, statü ve otorite, pazarlık yapmanın keyfi gibi nedenlerle alışveriş yapmaktadır (Ebrahimi, 2013: 46).

2.3. Tüketim Kültürü

Tüketim kavramı zaman içerisinde farklı anlamların yüklendiği bir olgu haline gelmiştir. Basit anlamıyla kullanıp bitirmek, yok etmek anlamlarına gelen tüketimin günümüz modern dünyasında insanların fizyolojik, biyolojik, sosyal ve kültürel birçok gereksinimini karşılamak üzere "faydacı, seküler, kutsal, hedonik ve sosyal anlamlar" taşıdığını ifade etmek mümkündür (İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 66). Tüketim, her geçen gün bireylerin ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel yaşamlarını daha fazla etkilemektedir. Bu bağlamda tüketimin birey üzerindeki etkilerinin artması ve toplumsal bazda yaygınlaşmasında geçmiş dönemlerden bugüne değişen üretim şekilleri, politik faktörler, küreselleşme ve teknolojik yeniliklerin önemli yer tuttuğu görülmektedir.

Tüketim ve kültür arasındaki ilişki çok eskilere dayanmakla birlikte, Sanayi Devrimi sonrası dönemde kitlesel üretimin artması ve söz konusu üretim artışının tüketim artışını da beraberinde getirmesi bu ilişkinin etkisinin daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Tüketim kültürü olarak ifade edilen bu ilişki; basit tüketim yapısına sahip kanaatkar toplumlardan, tüketici topluma ve sonuçta tüketim toplumuna dönüşümün gerçekleşmesindeki asıl neden olarak değerlendirilmektedir (Orçan, 2004:18-20). Yaşanan kültürel değişim, kendisini doğuran tarihsel, ekonomik, teknolojik ve kültürel bağlantılarının ötesinde, ürünlerin, değer kazandığı bir kültürel düzen olarak; ihtiyacının dışındaki ürünleri ve şeyleri kullanmak, harcamak, israf etmek şeklinde ortaya çıkmış, yeni bir kültür anlayışını, tüketim kültürünü oluşturmuştur (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016: 47).

Featherstone (1996: 36-37), tüketim kültürü kavramını üç bakış açısından ele almıştır. Birinci bakış açısına göre, tüketim kültürü maddi kültürün tüketim malları, alışveriş ve tüketim alanları biçiminde çok fazla birikmesine yol açan kapitalist madde üretimin genişlemesine dayanmaktadır. Bazıları bu durumun bireysel özgürlük ve toplum bireyleri arasında bir eşitlik getirdiğini savunurken, bazıları ise toplumsal boş zaman ve tüketim faaliyetlerinin artmasına neden olduğunu iddia etmektedir. İkinci bakış açısı, sosyolojik anlamda, ürünlerin tüketiciler tarafından toplumsal bağlar ya da ayrımlar yaratmak üzere bir statü aracı olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Üçüncü bakış açısına göre ise, tüketim kültürü çeşitli bedensel tahrik ve estetik hazlar yaratarak, tüketicinin kültürel hayalinde tüketim alanlarında coşkuyla karşıladığı duygusal hazlar, düşler ve arzular sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Pazar ekonomisinin var olduğu toplumların kültürü olarak ifade edilen tüketim kültürü ürünlerin fayda fonksiyonu yerine gösterge ve sembol fonksiyonuna odaklanmaktadır (Odabaşı, 2016: 42). Ürünler tüketici için topluma kendi kimliğini kabul ettirme, imaj yaratma, belli bir sosyal sınıfa aidiyetini vurgulama aracı haline gelmiştir. Bunun yanında tüketim kültüründe bireyin sosyal statüsünü eğitim, liyakat ve saygın bir meslek sahibi olmanın değil, bireyin kullanmış olduğu metaların belirlediği göze çarpmaktadır (Nar, 2015: 949). Tüketici edindiği, sahip olduğu, kullandığı ya da kullanmadığı ürün tercihleriyle toplumda bir statü elde etmeye çalışmaktadır.

Genel olarak birçok kültürde ihtiyaçların sınırsız ve doyurulamaz olma ihtimalinin bile sosyal ya da ahlaki bir sorun olduğunu belirten Yanıklar, tüketim kültüründe ise bireylerin sonsuz ihtiyaçlara sahip olabileceğinin bu kültür içinde yaşayanlar için olağan karşılandığına dikkat çekmektedir (2010: 27). Bu kültür içerisinde tüketimi bir yaşam tarzı haline

getiren birey doyumsuz bir şekilde tüketmeye devam ederek bir yandan toplumsal, dini ve kültürel her türlü değeri bir tüketim aracı olarak kullanırken diğer yandan toplumsal kaynakların da israfına yol açmaktadır.

2.4.Tüketim Karşıtlığı

Kapitalist sistemin bir sonucu olarak ortaya çıkan tüketim kültürü gün geçtikçe toplumlar üzerindeki baskısını artırmaktadır. Kapitalizmin başlangıç aşamasında üretim için güdülenen bireylerin, ileri kapitalizmde tüketim ile güdülendikleri görülmektedir (Dal, 2017: 6). Tüketim kültürü içerisinde sıkışan bireyler ancak tüketerek mutlu olacakları düşüncesine sürüklenerek kültürel, sosyal, dini birtakım değerlerin her geçen gün biraz daha yozlaşması sonucuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Kapitalizmin toplumlar üzerindeki sosyolojik etkileri Fordist ve Post-Fordist olmak üzere iki evrede ele alınmaktadır (Şahin, 2008: 173). Fordist dönemde, kitlesel üretimi dengelemek için kitlesel tüketim gerçekleştirilmişken, Post-Fordist dönemde varolan yaşam biçimlerinin tanınması ve hedeflenmesinin yanı sıra yeni yaşam biçimlerinin oluşturulması önerilmiştir (Odabaşı, 1999: 11-12). Post-Fordist dönemin getirdiği yeni tüketim anlayışı sürekli yeni ihtiyaçların hissettirilerek gündelik hayatta hoşnutsuzlukların, mutsuzlukların ve gerilimlerin ilacı olarak alışveriş yapmanın sağlayacağı hazzın kullanılabileceği duygusu etrafında şekillenmektedir (Kaban Kadıoğlu, 2014: 43).

Tüketim olgusunun bireysel ve toplumsal anlamda meydana getirdiği olumsuzluklar beraberinde tüketim karşıtı faaliyetlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Odabaşı (1999: 4-5), bu bağlamda, tüketime yöneltilen eleştirilerle ilgili olarak, tüketimin yaygınlaşmasıyla, herkesin tüketimde daha fazla rol alması, basit zevklerin ve buna bağlı olarak da kitle kültürünün gelişimine neden olduğunu yazmaktadır. Tüketimin yaygınlaşmasını hor görenlere karşılık, tüketimin yaygınlaşmasını "tüketimin demokratikleşmesi" olarak gören ve savunan bir kesim de vardır. Odabaşı (1999: 4-5), toplumun gelişmesini ve büyümesini ihtiyaçlarını tatmin edebilen ve böylece mutlu olan insanların var olmasıyla mümkün olacağını öne sürmektedir.

Tüketimle ilgili bir başka eleştiri ise, tüketim ile insanların yozlaştığı, yeni din olarak tüketimin ve bunun mabedi olarak da alışveriş merkezlerinin, büyük mağazaların ortaya çıktığı yönündedir. Sadece tüketmek için yaşayan, değerlerini kaybetmiş, markalara tapan bireylerden oluşan bir toplumun sömürülmeye ve gerçek kimliğini kaybetmeye mahkum olduğu iddia edilmektedir.

Tüketime yönelik eski çağlardan bu yana var olan eleştiriler incelendiğinde tüketim karşıtlığı kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Tüketim karşıtlığı kavramsal ifadesiyle, tüketime genel olarak direnç gösterme, hoşnutsuzluk ya da kızgınlık yaklaşımları içerisinde bulunmaktır (Zavestoski, 2002: 121). Daha genel tanımıyla ise, küresel veya yerel boyutta, toplumsal ve sistematik faktörlerden kaynaklı olarak tüketmeme, tüketimi azaltma veya seçici tüketim faaliyeti olarak ifade edilmektedir (Başçı, 2014: 162).

Sanayi Devrimi ile başlayan bir olgu olan tüketim karşıtlığı, mevcut kapitalist sistemi sorgulayan ve tüketimin devamlı olarak artması yönünde baskı yapan güçlere karşı direnen kültürel tutum ve davranışları kapsamaktadır (Lee, Motion ve Conroy, 2009: 170).

Günümüzde tüketim karşıtlığının oluşmasında küreselleşmeye karşı olan ciddi dirençlerin de etkili olduğu söylenebilir. Bireyler, küreselleşme ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerine karşı çıkmanın bir yolu olarak marka egemenliklerinin reddine ve tüketici boykotlarına başvurabilmektedir (Kırmızı ve Babaoğul, 2012: 2). Bu bağlamda küresel etki odaklı tüketiciler başta olmak üzere, basitleştiriciler, pazar aktivistleri ve bağlılık karşıtı tüketiciler gibi tüketim karşıtı tutumları benimseyen çeşitli grupların oluştuğu görülmektedir (Iyer ve Muncy, 2009: 161).

3. MİNİMALİZM ANLAYIŞI VE MİNİMALİST TÜKETİM

Tüketimin gün geçtikçe artması hem bireysel hem de toplumsal bazda ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel sorunlara neden olmaktadır. Tüketim artışıyla birlikte yaşanan çevresel ve toplumsal problemler bireylerin tüketim karşıtı anlayışlara doğru yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu noktada aşırı tüketim karşısında "yeterli ve gerektiği kadar tüketimi" savunan minimalizm anlayışı ve bu anlayışın şekillendirdiği minimalist tüketim tarzı ortaya çıkmaktadır.

3.1. Minimalizm Anlayışı ve Gönüllü Sadelik

Minimalizm, mimarî ve sanattan (Adcock, 1990; Botha, 2014; Stevanovich, 2013), bilgisayar programlamada arayüz yazılımları (Lenay ve Stewart, 2012; Wren ve Reynolds, 2004) ve bilgi işlem tasarımları (Osen, 1982; Vaneenoo, 2011) na kadar farklı alanlarda her geçen gün etkisini daha fazla hissettiren bir düşünce tarzıdır. Son dönemlerde ise minimalist düşünce pazarlama ve özellikle ürün tasarımlarına ve reklamcılıkla ilgili faaliyetlere yön veren bir anlayış haline gelmiştir (Chou, 2011; (Botha, 2014). Arzu edilen etkiyi yaratmak için maddenin sınırlar dahilinde kullanılması şeklinde ifade edilen minimalizm anlayışı ise aynı zamanda "basitliğin kalitesi" olarak da tanımlanmaktadır (Vaneenoo, 2011: 7; Inbar, Tractinsky ve Meyer, 2007). Minimalizm maddelerin kontrolünü elinde tutan bireyin dağınıklık ve kargaşanın zulmünden kurtularak özgürlüğünü ilan etmesidir (Jay, 2016: 11).

Minimalizm ya da minimalist düşünce, bireyin maddi ürünlerle ilgili olarak, kimlik, statü, saygı, prestij ve şöhret ihtiyacının tatmini yönündeki inanışlarını değiştirerek bireyi maddi odaklardan uzaklaştırmaktadır. Minimalist düşünceye göre sahip olunan eşyaların fazlalığı; temizleme, düzenleme, güvenlik, ilgilenme ve sosyal baskı ve kültürel beklentilerden kaynaklı harcamalarla para ve kaynak israfına, strese ve çalışma hayatıyla aile hayatı arasındaki dengenin zamanla bozulmasına yol açmaktadır (Dopierala, 2017: 72). Bu noktada minimalizm, nesnelerin günlük hayatımızdaki statüsünü değiştirmeyle ilgili bir kavramdır. Minimalizm nesnelere sadece gereken değerin verilmesini ve onlara amaç değil araç gözüyle bakılarak farklı anlamlar yüklenmemesi fikrini savunmaktadır (Kedzierska, 2016'dan ve Mularcyzk-Meyer, 2014'den Aktaran: Dopierala, 2017: 73).

Minimalizm, benzersiz veya karmaşık mesajların yalnızca "özüyle" ilgilenen postmodernitenin sesidir (Pracejus, O' Guinn, Thorlacius, 2007; Botha, 2014; Osen, 2013; Stevanovich, 2013; Reynolds, 2012; Stevanovich, 2013). Ancak, çeşitli akademisyen ve uygulayıcılar minimalizmi modern ya da postmodern çerçeve içine yerleştirme konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşıldığını belirtmektedir. Aslında, minimalizm hem modernizmin hem postmodernizmin izlerini taşımaktadır (Firat, Sherry ve Venkatesh, 1994).

Minimalist düşünceyi açıklamaya çalışan bir diğer yazar Kasperek (2014'ten Akt: Dopierala, 2017: 73)) minimalizmi, "ikinci dalga" olarak ifade etmektedir. Yazara göre, minimalizm "gönüllü sadeliği" benimsemenin bir diğer ifadeyle yaşamın sadeleştirilmesinin bir devamı niteliğindedir. Gönüllü sadelik ile minimalizm arasındaki sınırın belirlenmesinin zorluğuna değinen yazar, gönüllü sadelik kavramının daha geniş bir anlama sahip olmasına rağmen minimalist akımın temsilcilerinin bu iki fenomeni birbirlerinin yerine kullandığını belirtmektedir. Gönüllü sadelik hareketinin temsilcilerinden Elgin ve Mitchell (1977: 5), bu hareketi, maddi açıdan mütevazi, ancak duygusal, entelektüel ve ruhsal açıdan zengin sade bir yaşam olarak tanımlamaktadır. Bu yaşam tarzına uygun olarak insan olma ölçütü, azim, kişisel gelişim, ekolojik farkındalık ve maddesel sadelik gibi bazı değerler belirlenmiştir (Elgin, Mitchell, 1977: 4).

Minimalizm düşüncesinin dayandığı temel felsefe olan "gönüllü sadelik", 1970'li yıllar itibariyle popüler hale gelen ancak uzun bir geçmişe sahip olan bir düşünce tarzıdır. Antik dönemde (Stoicism, Epikürizm), Uzak Doğu inançlarında (Taoizm, Budizm), farklı zaman dilimlerinde ve çeşitli kültür yapılarında gönüllü sadelik akımının izleriyle karşılaşılmaktadır. Minimalizm ise, yeni bir anlayış olmamasına rağmen felsefe, sanat, özellikle de edebiyat, resim ve mimaride bir akımı ifade eden, 2008 sonrasında kapitalist sistemde yaşanan krizler neticesinde ortaya çıkan bir düşünce tarzı olarak kabul görmektedir.

3.2. Bir Tüketim Tarzı Olarak Minimalist Tüketim

Aşırı tüketim karşıtı bir hareket olarak ifade edilen minimalist tüketim tarzı günümüzde tüketicilerin ürün tercihlerini etkileyen anlayışlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketimi bir amaç olmaktan ziyade bir araç olarak görme felsefesine dayanan minimalist tüketim, bireyler tarafından yaşamda asıl önemli olan değerlerin belirlenerek tüketim kalıplarını bu belirlemeye göre yönlendirme görüşünü benimsemektedir.

Minimalizmin gerçek amaca ulaşmada bir araç olma özelliğine vurgu yapan Becker (2017: 28), minimalizmi bireyin, en çok değer verdiği şeylere yaşamı içinde yer verirken, dikkatini dağıtan her şeyi de yaşamından çıkarması olarak tanımlamaktadır. Minimalizm anlayışı aşırı tüketim fazlalığına karşı meydana gelen bir tepki hareketidir. Genel olarak tüketim karşıtlığı olarak ifade edilse de, bu noktada kastedilen tüketimden tamamen vazgeçmek değildir. Birey olarak para kazanmanın, satın almanın ve dolayısıyla tüketmenin hayatın bir gerekliliği olduğu aşikardır. Bu noktada, aslında sorun tüketimin kendisi değil, oranıdır. Minimalist tüketici tüketimden tamamen vazgeçmemektedir, onu yalnızca belli ve kabul edilebilir limitlerde tutmaya çalışmakta ve düşünmeden satın almanın karşısında yer almaktadır.

Minimalizm konusuna farklı bir açıdan yaklaşan Skowronska (2013'den Akt: Dopierala, 2017, 94)'a göre günlük yaşam içinde kullanılan materyallerin azaltılması ya da seçimi aslında tüketiciyi en etkin, fonksiyonel, estetik, yer tutmayan ve parlak olan materyalleri seçmeye sürüklemektedir. Yazar, söz konusu materyallerin büyük bir çoğunluğunun yüksek fiyatlı ve tanınmış markaların ürünleri olduğuna vurgu yaparak bu bağlamda minimalist tüketimle kapitalizm arasında bir bağın varlığına işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle minimalizm bireysel seçimlerin uyarlanması süreci olarak da ifade edilebilir. "Para" hala harcanmakta ancak maddi ürünlerden farklı olarak seyahat, turizm, sanat gibi yüksek kaliteli ve değerli ürünleri elde etmek için kullanılmaktadır.

Minimalizm, bireyleri yaşam kalitelerini artırmak amacıyla çeşitli kararlar alma ve seçimler yapmaları konusunda teşvik ederek, bu amaca uygun olarak yapacakları aktiviteleri de desteklemektedir. Minimalist felsefede, sağlıklı beslenme, seyahat, yaşam alanlarının organizasyonu, sahip olunan nesneler, hijyen, boş zaman aktiviteleri, kişisel gelişim gibi tavsiyeler geniş anlamda yer bulmaktadır. Bu bağlamda aslında nesnelerin değişimi olarak gerçekleşen bu durumun bireyin yaşamında nesnelerin fonksiyonu konusunda bir değişiklik meydana getirmediğine dikkat edilmelidir. Nesneler hala olduğu yerde ve tüketimin bir sembolü olarak durmaktadır.

Minimalist tüketim, kapitalist tüketim kültürünün bireylerin yalnızca daha fazla tüketimle mutlu olacağı düşüncesine karşı çıkan ve temel olarak bireyin yaşamını gereksiz maddelerden arındırma amacını güden bir anlayışın ürünüdür. Minimalist tüketici, gerçek ihtiyaçlarına odaklanarak hem değer verdiği hem de nicel olarak daha az nesneye sahip olmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, minimalist düşünce, tüketicilerin tercih ettikleri ürünlerde kalite, dayanıklılık gibi özellikleri ve ürünlerin uzun süreli kullanımını dikkate almaları konusunda bir tüketim anlayışı geliştirmelerini tavsiye etmektedir.

SONUÇ

Tüketim alışkanlıkları başta ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli sebeplerle her geçen gün değişmektedir. Geçmişte ürünlerin fonksiyonel faydalarına odaklanan tüketiciler günümüzde ürünleri sembolik, hedonik ve gösterişçi birtakım duygusal faydalarıyla değerlendirmektedir. Kitlesel üretimin artması, ürünlere yüklenen anlamların farklılaşması, çeşitli iletişim araçlarıyla tüketimin her anlamda özendirilmesi, küreselleşme neticesinde sınırların kalkarak ülkeler arasındaki kültür geçişlerinin artması ve kapitalist sistemin tüketimi teşvik eden baskısının birçok toplum yapısında hissedilmesi gibi nedenler günümüz tüketim toplumunun ve tüketim kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tüketim yoluyla kendisini ifade eden, tüketimi yaşamak için bir araç olmaktan çıkararak statünün, kimliğin ve bulunduğu ya da bulunmak istediği sosyal sınıfın bir sembolü şeklinde gören yeni tüketici, tüketim kültürünün de etkisiyle ihtiyacı dışında ürün ve hizmet satın alarak aşırı tüketime yönelmiştir. Aşırı tüketimin neden olduğu toplumsal ve çevresel problemler zaman içerisinde hem bireysel hem toplumsal düzeyde tepkileri beraberinde getirmiştir. Tükettikçe daha da fazlasını arzu eden yeni tüketicinin toplumsal kaynakların israf edilmesine yol açması tüketim karşıtı birtakım hareketlerin oluşumuna neden olmuştur.

Sonuç olarak bireylerde ve toplumlarda bağımlılık halini alan aşırı tüketim eğilimine bir çeşit tepki olarak gündelik yaşamda sadeleşmeyi ve yaşamın gerçek anlamına odaklanmayı savunan minimalizm anlayışı doğmuştur. Minimalizm anlayışı etrafında şekillenen minimalist tüketim tarzı nesnelerin esareti altında yaşamanın terk edilerek ihtiyaç fazlası tüketimin reddedildiği ve ancak bu sayede maddi manevi huzura ulaşmanın mümkün olduğunun vurgulandığı bir düşüncenin ürünü olarak tüketim kalıplarını yeniden şekillendirmektedir. Aynı zamanda bireylerin yaşamın gerçek anlamını arayışlarında daha fazla özgürleşmeleri gereğinin altını çizen minimalist tüketim bu doğrultuda bireylere yaşam deneyimlerini artırmalarını ve zihinlerini tüketimle meşgul etmek yerine kişisel gelişim aktivitelerine zaman ayırmalarını tavsiye etmektedir.

Bu çalışmayla, son dönemlerde aşırı tüketime tepki olarak ortaya çıkan minimalist tüketim tarzı incelenmiş, bu bağlamda çok sayıda markanın rekabet ettiği günümüz pazar koşullarında pazarlama uygulayıcılarına değişen tüketim anlayışları bağlamında bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Adcock, C. (1990), *James Turrell: The Art of Light and Space.* Berkeley, CA: University of California Press, 36-59.

Altunışık, R. ve Çallı, L. (2004), Plansız Alışveriş ve Hazcı Tüketim Davranışları Üzerine Bir Araştırma; Satın Alma Karar Sürecinde Bilgi Kullanımı, *3. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı*, Eskişehir.

Aytaç, Ö. (2002), Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 28 (2), s: 115-138.

Babacan, M., (2001), "Hedonik Tüketim ve Özel Günler Alışverişlerine Yansıması", *6. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı*, Erzurum.

Başçı, E. (2014), A Revisited Concept of Anti-Consumption for Marketing. *International Journal of Busıness and Social Science*, 160-168.

Baudrillard, J. (2015) *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*, Çev: Alaeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, 7. Basım.

Becker J. (2017). *Im mniej, tym więcej*. Kraków: Wydawnictwo Znak. (www.becomingminimalist.com [dostęp: 17.06.2017].

Bocock, R. (2009), Tüketim (Çev. İ.Kutluk), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Botha, M. (2015), Why minimalism matters: radical quantity and the representation of immanence, *Textual Practice*, Sayı 29(4), 745-772.

Chou, J.R. (2011), A Gestalt-Minimalism -based decision- making model for evaluating product form design, *International Journal of Industrial Ergonomics*, Sayı: 41, 607-616.

Çakmak, A. Ç. ve Çakır M. (2012). 12-18 Yas Arası Gençlerin Hedonik Tüketim Davranışlarının İncelenmesi: Kocaeli Şehir Merkezinde Bir Araştırma. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4, 171-189.

Dal, N. E. (2017), Tüketim Toplumu ve Tüketim Toplumuna Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir Tartışma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:19, s: 1.21.

Dolu, Ş. (1993), Medya ve Tüketim Çılgınlığı. İstanbul: Düşünen Yayınları.

Dopierala, R. (2017), Minimalism, A New Mode of Consumption?, The Central European Journal of Social Sciences and humanity. (4) 67-83.

Ebrahimi, F. (2013), Moda Üzerinde Hedonik Tüketim ve İçgüdüsel Alışverişin Etkileri Konusunda Bir Alan Araştırması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi.*

Elgin D. ve Arnold M. (1977), *Voluntary simplicity*. *The Co-Evolution Qarterly* (Summer) 4–19.

Featherstone, M. (1996), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, (*Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Firat A.F., Shery, J.F. ve Venkatesh, A. (1994), Post-Modernism, Marketing & the Consumer, *International Journal of Research in Marketing*, Sayı: 11, 311 -316.

Hirchman, E. C. ve Holbrook, M. B. (1982), Hedonic Consumption; Emerging Concepts, Methods and Propositions*, Journal of Marketing*, Vol.46, No.3, 1982

Inbar, O., Tractinsky, N., ve Meyer, J. (2007), Minimalism in information visualization: attitudes towards maximizing the data-ink ratio, *Proceedings of the 14th European conference on Cognitive ergonomics: invent! explore!*, 185-188 .ACM 14 Margariti, Boutsouki, Hatzithomas, and Zotos.

Iyer, R., ve Muncy, J. (2009), Purpose and Object of AntiConsumption, *Journal of Business Research*, 160-168.

İslamoğlu, A. H., Altunışık, R. (2013), *Tüketici Davranışları*, Beta yayınları, İstanbul.

Jay F. (2016), *Minimalizm daje radość.* Warszawa: Muza SA.

Kaban Kadıoğlu, Z. (2014), *Tüketim İletişimi: Süreçler, Algılar ve Tüketici.* Pales Yayınları 1.Baskı, İstanbul.

Karaboğa, T. (2016), Televizyon Dizilerinde Tüketim Olgusu, *International Journal Of Human Sciences* , 2072-2101.

Kırılmaz, H., ve Ayparçası, F. (2016), Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları, *İnsan & İnsan*,32-58.

Kırmızı, M.ve Babaoğul, M. (2012), Tüketim Karşıtlığının Kuramsal Çerçevesi ve Örnek Olay İncelemesi: Starbucksta Olay Var!, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 1-14.

Korur, M. G. ve Kimzan, H.S. (2016). Kompulsif satın alma eğilimi ve alışveriş sonrası pişmanlık ilişkisinde kontrolsüz kredi kartı kullanımının rolü: AVM müşterileri üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:1, 43-71.

Lee, M., Motion, J. ve Conroy, D. (2009), Anti-Consumption and Brand Avoidance, *Journal of Business Research* , 169-180.

Lenay, C. ve Stewart, J. (2012), Minimalist approach to perceptual interactions, *Frontiers in Human Neuroscience*, Vol.6, (98), 1-18.

Mueller, A., Mitchell, J. E., Crosby, R. D., Gefeller, O., Faber, R. J., Martin, A., Bleich, S., Glaesmer, H., Exner, C. ve Zwaan, D. (2010). Estimated Prevalence of Compulsive Buying in Germany and its Association with Sociodemographic Characteristics and Depressive Symptoms, *Psychiatry Research*, 180, 137-142.

Nar, M. (2015), Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi. *Journal of Internatıonal Social Research,* 941-954.

Odabaşı, Y. (1999), *Tüketim Kültürü-Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma Dönüşümü*, 1. Basım, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Odabaşı, Y. (2016*), Tüketim Kültürü.* İstanbul : Aura Yayıncılık.

Orçan, M. (2004), *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Ankara: Kadim Yayınları

Osen, M. (2013), Minimal Yet Integral–Designing a Gestural Interface In Design, User Experience, and Usability, *User Experience in Novel Technological Environments*, s: 383-392, Springer Berlin Heidelberg.

Pracejus, J.W, O' Guinn, T.C, Olsen, G.D. (2013), When white space is more than "burning money: Economic signaling meets visual commercial rhetoric, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 30, 211 -218

Reynolds, G. (2012), *Presentation Zen: Simple ideas on Presentation Design and Delivery*, Second Edition

Solomon, M. R. (2003), *Tüketici Krallığının Fethi*, Çev., Selin Çetinkaya, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Stevanovich, V. (2013), "A reading of interpretative models of minimalism architecture", *METU Journal of the Faculty of Architecture,* Vol. 30(2), 181-194.

Şahin, M. C. (2008), Postmodern Dönemde Tüketim Olgusunun Sosyo-Kültürel Analizi ve Yabancılaşma", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Mayıs-Ağustos, Cilt:11, Sayı:31, (173-194)

Tamam, L., Diller, R. S. ve Özpoyraz, N. (1998). Kompulsif Satın Alma: Bir Gözden Geçirme, *Türk Psikiyatri Dergisi,* 9, 224-230.

Thorlacius, L. (2007), The Role of Aesthetics in Web Design, *Nordicom Review*, Sayı: 28 (1), s: 63-76.

Torlak, Ö. (2016), *Tüketim Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü,* Genişletilmiş 2. Baskı, İnkılab Yayınları, Haziran.

Uçar, T. F. (2004), *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım,* 3. Baskı, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Vaneenoo, C. (2011), Minimalism in Art and Design: Concept, influences, implications and perspectives, *Journal of Fine and Studio Art*, Sayı: 2(1), 7-12.

Veblen, T. (2005) *Aylak Sınıfın Teorisi*, (Çev. Zeynep Gültekin ve Cumhur Atay), Babil Yayınları, İstanbul.

Wren, C.R. ve Reynolds, C.J. (2004). "Minimalism in ubiquitous interface design", in: Personal and Ubiquitous Computing, Vol. 8(5), 370-373.

Yanıklar, C. (2010), Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25-32.

Zavestoski, S. (2002), Guest Editorial: Anticonsumption Attitudes, *Psyhology & Marketing*, 121-126.

Bireylerin Finansal Yatırım Alternatiflerine Karar Vermelerinde Korkunun Rolü

Dr.Öğr.Üyesi Nurgün Komşuoğlu YILMAZ[1]

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme (İngilizce) Bölümü, nurgunyilmaz@aydin.edu.tr

Özet: Farklı finansal yatırım alternatiflerine yatırım yapan bireysel yatırımcıların sayısı son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Ancak şaşırtıcı bir şekilde, tüketici araştırmacıları, duyguların bireysel yatırımcıların finansal yatırım araçları alım satım kararlarını nasıl etkilediği konusuna daha az ağırlık verilmiştir. Bu çalışmada, bu duygulardan korkunun bireylerin finansal yatırım alternatiflerine karar vermelerindeki rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Korku, "halihazırda var olan tehlikeli bir durum ya da olasılığı konusundaki düşüncelerin ortaya çıkardığı kaygı" ya da "tehlikeli kökenli sıkıntılı bir ruh hali" olarak tanımlanmakta; finansal yatırım araçları ise para piyasası araçları ve sermaye piyasası araçları olmak üzere iki ayrı grupta incelenmektedir. Para piyasası araçları; banka mevduatı, hazine bonosu, repo vb. iken, sermaye piyasası araçları hisse senetleri ve türevleri, tahviller ve türevleri, vadeli işlem ve opsiyonlar vb. olarak sıralanmaktadır. Korku hali bireylerin rasyonellik derecesini de farklılaştıran bir durum ortaya çıkardığından karar süreçleri üzerinde de etkiye sahiptir. Bu çalışmada korku duygusunun karar verme sürecine etkilerinin incelendiği bir literatür taramasının ardından deney yöntemiyle bireysel yatırımcıların yatırım alternatifleri arasında tercih yapmalarında korku duygusunun etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçları korku duygusunun bireysel yatırım karar alternatifleri arasında farklılaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Korku, Yatırım Kararları, Bireysel Finansman

1. GİRİŞ

Bireyler yarattıkları finansal nakit akışını farklı şekillerde değerlendirebilirler. Kazançların bir bölümü gereksinimlerin giderilmesi için sarf edilirken diğer bir bölümü ise gelecekte ortaya çıkabilecek durumlarda kullanılmak üzere biriktirilmektedir. Bu birikimler yani kazancın harcanmayan kısmı tasarruf olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin tasarruflarının değerlendirilebilmesi için çeşitli risk içeren ve getiri sağlayan yatırım alternatifleri bulunmaktadır. Bireyler gelecekteki gereksinimlerini karşılamak üzere yaptıkları tasarrufların enflasyona karşı kendini korumasının yanı sıra kar sağlamasını amaçlarlar. Ortaya koydukları tasarruflar yatırım yoluyla farklı piyasalardaki işlemlere konu olmaktadır.

Finansal piyasalar yatırımların değerlendiği fon fazlası olanlardan fon eksiği olanlara bir kanal oluşturan piyasalardır. Diğer bir deyişle bireyler tarafından kaynaklar biriktirilmekte ve bu birikimler piyasalara aktarılmakta, böylelikle de farklı kurum ve işletmeler için yeni kaynaklar haline gelmektedir (Hayta, 2014). Böylelikle bireysel yatırımcılar, diğer piyasalar açısından da önemli bir rol oynar hale gelmektedirler.

Usul, Bekçi ve Eroğlu (2002) tarafından da belirtildiği üzere bireysel yatırımcılar yatırım kararlarını verirken bazı sosyo-ekonomik faktörlerinde etkisi altındadırlar. Bu faktörlerin yatırım kararı veren yatırımcı üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir etkisi olabilir ve bu etkinin şiddeti yatırımcının hem kendisinden hem de çevresinden etkilenmektedir. Ancak bireysel yatırımcıyı etkileyecek faktörler sosyo-ekonomik faktörlerle sınırlı değildir. Bireysel yatırımcının demografik özellikleri, psikolojik ve davranışsal bazı faktörler de yatırım kararı üzerinde etkilidir. Demografik özellikler yatırımcının yaşı, cinsiyeti, yaşadığı yer, gelir durumu, medeni hali, eğitim durumu gibi özelliklerdir. Psikolojik özellikler ise algılama, öğrenme, motivasyon ile duygular ve stres olarak sıralanmaktadır.

Bu çalışmada bir kontrol ve bir deney grubu üzerinde bir deney uygulanarak korkunun bireysel yatırım alternatifleri arasında karar verme üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1 Bireysel Yatırımcı Davranışına Etki Eden Faktörler

Davranışsal ekonomi veya davranışsal finans, ekonomi bilimi ve finans disiplini ile psikoloji biliminin verilerinin birleşimi ile meydana gelen ve yatırımcı davranışlarını, yatırımcıya etki eden faktörler açısından da inceleyen bir alandır. Davranışsal finans çalışmalarından bir bölümü yatırımcı davranışına etki eden ekonomi ve çevre gibi dışsal faktörlere yönlenmişken bir bölümü yatırımcının kendine yönelik içsel faktörlerin davranışına etkisini incelemiştir.

Bireysel yatırımcılar karar verme süreçlerinde bazı faktörlerden etkilenmektedir. Bu çalışmada bu faktörler Tablo-1'de görülen iki grup altında incelenmiştir.

Tablo-1: Bireysel Yatırım Kararına Etki Eden Demografik, Psikolojik ve Davranışsal Faktörler

Demografik Faktörler	Yaş	Yatırım kararları ve yatırım çeşitleri konusunda alınabilecek risk yatırımcının yaşına göre farklılık göstermektedir. Örneğin Korniotis & Kumar (2011) çalışmalarında yaşlı yatırımcıların daha iyi yatırım kararı alıp almadıklarını incelemiştir. Yaşlı yatırımcıların portföy yatırım konusunda daha fazla bilgi ve deneyim sahibi oldukları ancak yatırım becerisinin yaşla birlikte kötüleştiğini göstermektedir.
	Cinsiyet	Bazı çalışmalarda cinsiyetin finansal risk almada etkisi üzerinde durulmuştur. Örneğin Fehr-Duda, De Gennaro, & Schubert (2006) çalışmalarında cinsiyet, finansal risk ve olasılık ağırlığı ilişkisini incelemiştir. Olsen & Cox (2004) çalışmalarında profesyonel olarak eğitilmiş yatırımcılar için risk / cinsiyet farkını araştırmaktadır.
	Yaşadığı Yer	Bireylerin yatırım alışkanlıkları yaşadığı yerlere göre de değişiklik göstermektedir.
	Gelir Durumu	Bireysel yatırımcıların gelir durumları da yatırım kararları üzerinde etkili olabilmektedir. Bazen düşük gelirli yatırımcılar birikimlerini yüksek riskli yatırım alternatiflerine yönlendirerek yüksek kazanç peşine düşebilmektedir.
	Medeni Hali	Yatırımcıların medeni hali de yatırım kararları üzerinde etkili olup olmadığını Y. Lee, Wang, Kao, Chen, & Zhu (2010) çalışmalarında sınamışlardır. Çalışmalarında medeni hal de dahil olmak üzere birçok demografik faktörün etkisini incelemiş ve bu faktörlerin önemli farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır.
	Eğitim Durumu	Eğitim durumu da yatırım kararları üzerinde etkili olmaktadır. Nguyen & Schuessler, (2012) çalışmalarında eğitim durumunun yatırım kararına güçlü bir etkisi olduğunu bulmuşlardır.
	Din ve Etnik Kökeni	Bireysel yatırımcının dini ve etnik kökeni de yatırım alternatiflerini tercihinde etkili olabilmektedir. Tahir & Brimble (2011) çalışmalarında İslam dinine mensup yatırımcıların davranışlarını incelemişlerdir.
Psikolojik Faktörler	Algılama	Algılama, beş duyu organı yardımıyla çevrede olanları fark etme, dikkat etme ve yorumlama sürecidir. Literatürde yatırım kararlarında algılanan riskle ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Weber & Milliman (2008) çalışmalarında algılanan risk konusunu incelemişlerdir.
	Öğrenme	Yatırımcı davranışı da diğer birçok davranış gibi öğrenme yoluyla değişim gösterebilmektedir. Morris

		(2006) çalışmasında spekülatif yatırımcı davranışı ve öğrenme konusunu incelemiştir.
	Motivasyon	Bireysel yatırımcının motivasyonu yatırımcı karar sürecinde oldukça etkilidir. Christanti & Mahastanti (2011) çalışmalarında yatırımcıların karar vermesine etkili faktörleri incelerken motivasyona da değinmiştir.
	Duygular ve Stres	Duygular temel olarak sevinç, öfke, ilgi, iğrenme, şaşırma, üzüntü ve korku olarak sıralanabilir Myers (2013) Bu duygularının her birinin yatırımcı davranışında farklı etkileri olabilir. Ayrıca stres düzeyindeki değişimler de yatırımcı davranışını etkileyecektir.

Moueed, Hunjra, Umar Asghar, & Raza (2015) psikolojik ve sosyal faktörlerin yatırımcı davranışına etkilerini incelerken, Lucey & Dowling (2005) bu psikolojik faktörlerden duyguların yatırım kararlarına yönelik etkisi ile ilgili olarak farkı duygu varyasyonlarında yatırımcı kararlarını incelemiş, ul Hassan et al. (2013) da kavramsal çalışmalarında korku ve öfkenin bireysel yatırım davranışına etkisinin olduğu yönünde bir hipotez ortaya koymuştur.

2.2. Korku Duygusu ve Bireysel Yatırımcı Davranışı

Diğer birçok olumsuz duyguda olduğu gibi korku da risk algısı üzerinde etkisi olan önemli faktörlerden biridir. Kişisel yatırımcıların birçoğu alıştıklarından farklı yatırım alternatiflerini kullanırken bir çekince duyarlar. Bu çekincenin temel nedeni iki farklı endişeye dayanmaktadır. Bu endişelerden birincisi "para kaybetme endişesi" ikincisi ise "hata yapma endişesi" olarak adlandırılmaktadır. Para kaybetme endişesi arttıkça bireysel yatırımcılar daha az riskli gördükleri yatırım alternatiflerine doğru portföylerini şekillendirirler. Ancak bu da ikinci endişenin dozunu artırır. Yanlış alternatifi seçerek elde edebileceği kârdan daha azına razı gelmek zorunda kalmak da bu endişenin temelidir. Korku ile sıklıkla karıştırılan bu iki durum da özünde endişe (anksiyete) durumlarıdır.

Korku duygusu öğrenme temeline dayanan bir duygudur. Kişisel deneyimlerden, aile bireyleri ve yakınlar gibi tanınan başka birilerinden öğrenilebildiği gibi kalıtsal bir sürü öğrenmesi yoluyla da edinilebilmektedir. Belirsizlik hissi ve korku ile ilgili kontrol eksikliği, korku duygusu taşıyan bireyleri alternatifler arasında riskten kaçınmaya yönelik (kesinlik artırıcı) seçimler yapmaya yönlendirmektedir (Lerner & Keltner, 2001). Burada sözü edilen korku duygusu yatırım alternatiflerine bağlı gelişen bir durum değil, bir bağımsız değişkendir.

Korku bireyin mantıklı davranmasını negatif yönde etkileyen bir özelliğe sahiptir. Korku içerisindeki birey bir an önce bu duygudan kurtulabilmek amacıyla mantık dışı ve fevri davranışlar gösterme eğilimindedir. Bunun yanı sıra insanın olumlu yeteneklerinden büyük bölümünün etkin olarak kullanılabilmesini zorlaştırır. Korkunun birey üzerindeki en önemli etkilerinden biri de derecesine bağlı olarak kendini kontrol edebilme yetisini azaltabilmesi ve yok edebilmesidir.

"Korku" ve "Hisse Senedi" sözcükleri Google arama motorunda arandığında ikisi arasında büyük bir ilişki olduğu görülmüştür (Lee & Andrade, 2011). Bu çalışmada da benzer bir araştırma yapılarak "korku ve "yatırım" sözcüklerine ilgi belirli zaman periyodunda incelenmiştir. Özellikle bir aylık zaman periyodu grafiği "korku" ve "yatırım" ilişkisini görmek için önemli niteliktedir ve Şekil-1'de görülmektedir:

Şekil-1: Korku ve Yatırım İlişkisi

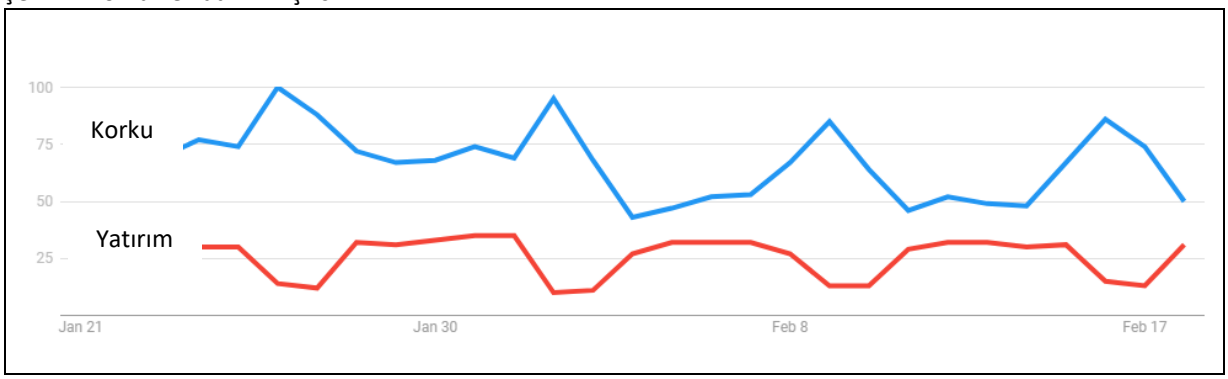

Kaynak: Google Trends verileri kullanılarak geliştirilmiştir.

Şekil-1'de de görüldüğü üzere korkunun ön plana çıktığı dönemlerde yatırıma olan ilgi azalmaktadır. İnsanlar belirsizlik durumlarından ve kontrol edemedikleri durumlarda korku duymaya eğilimlidir ve bunun sonucu olarak korku duyan insanlar belirsizliği azaltarak ve kontrolü eline alarak hareket etmeye çalışırlar ve risk almaktan kaçınırlar (Lerner & Keltner, 2001). Bireysel yatırımcıların yatırım yapmak üzere tercih edebilecekleri para piyasası ve sermaye piyasası araçları farklı kazanç-kayıp olasılıkları ile farklı risk tür ve oranları sunmaktadır. Bu çalışmada da bu yatırım araçlarının sunduğu risk ve getiri durumları simüle edilerek hazırlanan farklı durumlarda yatırımcıların davranışları ve korkunun bu davranış üzerindeki etkileri incelenmiştir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULARI

Bu çalışmanın temel amacı korku duygusunun farklı yatırım alternatiflerine karar vermede etkili olup olmadığının ortaya konmasıdır. Bu amaçla deney yöntemine başvurulmuştur. Deney yöntemi, dış değişkenlerin etkilerini kontrol ederek alternatif hareket seçeneklerinin sonuçlarını belli bir bağımlı değişken üzerinde ölçmek amacıyla geliştirilir (Nakip ve Yaraş, 2016). Diğer bir ifadeyle deneysel yöntem, araştırmacının bir veya daha fazla değişkeni manipüle ettiği ve diğer değişkenlerdeki herhangi bir değişikliği kontrol ettiği ve ölçtüğü araştırmaya yönelik sistematik ve bilimsel bir yaklaşımdır. Deneyler laboratuvar deneyleri ve arazi deneyleri olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Bu çalışmada laboratuvar deneyi yöntemi tercih edilmiştir.

3.1 Ön Hazırlık ve Deneklerin Seçimi

Çalışma için öncelikle çalışmanın her iki aşamasında deneklerden doldurmaları istenecek formlar hazırlanmış, denek seçiminde ise demografik özelliklerin etkisini ortadan kaldırmak amacıyla benzer demografik özelliklere sahip ve benzer yatırım tecrübesinde bireylerin denek olarak seçilmesi tercih edilmiştir. Sözü edilen özelliklerdeki bireyler arasından kolayda örnekleme yoluyla on kişi seçilmiş ve bu on kişi beşer kişi olarak rastgele bir şekilde iki ayrı gruba yönlendirilmiştir. İlk grup kontrol grubunu oluştururken ikinci grup deney grubunu oluşturmuştur.

3.2 Birinci Deney Grubu (Kontrol Grubu)

Çalışma kapsamında deneklere C. J. Lee & Andrade (2011) tarafından yapılan deneye paralel olacak şekilde iki farklı bağımsız çalışmaya katılacakları söylenmiştir. İlk olarak bu gruptakilere Sezgin Kaymaz'ın "Bakele" adlı kitabından aynı adlı öykü okunmuştur. Ardından öykü ile ilgili beş basit soru sorulmuştur. Herhangi bir korku içeriği taşımayan bu öykü sonucunda kontrol grubundaki deneklerde korku duygusunun oluşmadığı kayıt altına alınmıştır.

Deneyin ikinci aşaması olarak kontrol grubunu oluşturan birinci deney grubuna dahil beş deneğe aşağıdaki tabloda sunulan yatırım alternatifleri verilmiş, bu yatırım alternatiflerine yatırım yapmaları halinde karşı karşıya kalabilecekleri riskler sıralanmış ve elde edebilecekleri maksimum ve minimum kazançlar bildirilmiştir. Bireysel yatırımcı konumundaki deneklerden ellerinde mevcut 1 milyon TL'yi bu yatırım alternatiflerine paylaştırarak bir portföy oluşturmaları istenmiştir. Bireysel yatırım yapmaları istenen deneklere verilen durum aşağıda Tablo 3'de özetlenmiştir.

Tablo 3: Yatırım Alternatifleri

Piyasa	Araç	Getiri Durumu (Yıllık)		Özet Risk Durumu
		Minimum	Maximum	
Para Piyasası Araçları	Aylık Banka Faizi (YA_1)	%27	%27	-Enflasyon artması durumunda zarar olasılığı var. - Acil para ihtiyacı durumunda faiz bozdurma riski var.
	Günlük Repo (YA_2)	%12	%22	-En düşük riskli, ancak getirisi de yıllık bazda düşük
Sermaye Piyasası Araçları	Hisse Senedi (YA_3)	-%30	+%40	- Getirisi yüksek - Ana paradan kayıp riski var.
	Forex (YA_4)	-%100	+%200	- Getirisi çok yüksek - Ana parayı tamamen kaybetme riski var.

Yatırım alternatifleri açıklandıktan sonra her bir yatırımcıdan kendi oluşturacakları portföye göre 1 milyon TL'yi dört yatırım alternatifine paylaştırmaları istenmiştir. Sonuç tablosu aşağıda görülmektedir:

Tablo 4: Birinci Grup Yatırım Kararları (Kontrol Grubu)

Denek No	Yatırım Aracı	Yatırılan Para (TL)	Yüzdesi
D_1	A_1	200.000	20
	A_2	200.000	20
	A_3	500.000	50
	A_4	100.000	10
D_2	A_1	0	0
	A_2	800.000	80
	A_3	100.000	10
	A_4	100.000	10
D_3	A_1	0	0
	A_2	250.000	25
	A_3	750.000	75
	A_4	0	0
D_4	A_1	750.000	75
	A_2	250.000	25
	A_3	0	0
	A_4	0	0
D_5	A_1	100.000	10
	A_2	200.000	20
	A_3	500.000	50
	A_4	200.000	20

3.3 İkinci Deney Grubu (Deney Grubu)

Deney grubundakilere birinci aşama olarak Edgar Allan Poe'nun "Kuyu ve Sarkaç" adlı korku öyküsü okunmuş ve ardından duygusal değişimlerini ölçmek üzere 5 soruluk bir anket uygulanmıştır.

İkinci grupta korku ile ilgili duygu değişimi ortaya konduktan sonra ilk gruba verilen yatırım alternatifleri aynen verilerek bu yatırım alternatiflerine 1 milyon TL'yi paylaştırmaları istenmiştir.

Tablo 5: İkinci Grup Yatırım Kararları (Deney Grubu)

Denek No	Yatırım Aracı	Yatırılan Para (TL)	Yüzdesi
D_1	A_1	350.000	35
	A_2	150.000	15
	A_3	400.000	40
	A_4	100.000	10
D_2	A_1	1.000.000	100
	A_2	0	0
	A_3	0	0
	A_4	0	0
D_3	A_1	500.000	50
	A_2	500.000	50
	A_3	0	0
	A_4	0	0
D_4	A_1	200.000	20
	A_2	400.000	40
	A_3	300.000	30
	A_4	100.000	10
D_5	A_1	200.000	20
	A_2	400.000	40
	A_3	200.000	20
	A_4	200.000	20

Araştırma sonucunda elde edilen ortalama değer tabloları ve formülleri aşağıda Tablo-6'da görüldüğü şekildedir:

Tablo-6: Karşılaştırmalı Sonuçların Özeti

Grup	Yatırım Karar Alternatifi	Yatırım Tutarı	Yatırım Yüzdesi
Kontrol Grubu	A_1	210.000	21
	A_2	340.000	34
	A_3	370.000	37
	A_4	80.000	8
	Toplam	1.000.000	100
Deney Grubu	A_1	450.000	45

	A_2	290.000	29
	A_3	180.000	18
	A_4	80.000	8
	Toplam	1.000.000	100

İki karar durumu da karşılaştırıldığında açıkça görülmektedir ki korku duygusuyla karşı karşıya kalan deney grubundaki katılımcılar riskli alternatiflerden uzaklaşmayı tercih etmişlerdir. Aşağıdaki Şekil-1'de kontrol grubu (Yk) ve deney grubu (Yd) arasındaki fark açıkça görülmektedir:

Şekil-2: Karşılaştırmalı Karar Grafiği

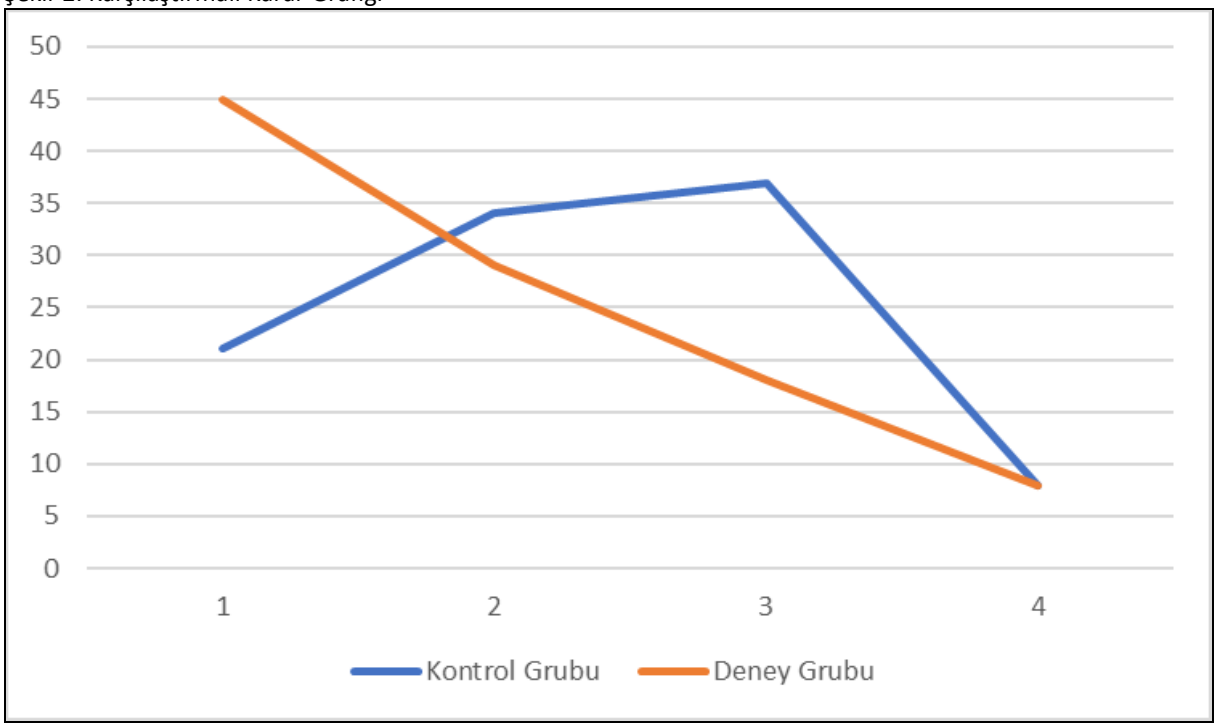

4. SONUÇ, KISITLAR VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında bireysel yatırım kararlarında yatırımcıların davranışlarına etki eden psikolojik faktörlerden korku incelenmiştir. Korku diğer birçok psikolojik faktör gibi bireyin neyi yapıp neyi yapmayacağı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. İnsanlar korku duymadıkları nesnelere ve durumlara karşı yaklaşma davranışı gösterirlerken korku duyduklarına karşı kaçınma davranışı göstermektedirler.

Korku çok uzun yıllardır araştırmalara konu olan konulardan biridir. Anksiyete (Endişe) ve korku birbiriyle de karıştırılan duygular olarak genellikle bir arada bulunurlar. Endişe bireyin kendini güvensiz hissettiği durum ve ortamlara karşı geliştirdiği doğal tepki iken korku tehdide karşı geliştirilir ve kuvvetli bir tepkiyi içerir.

Duygular karar verme sürecine etki eden faktörlerdir. Korku duygusu da doğru karar vermenin önündeki engellerden biri olarak görülmektedir. Bu korku karar durumunun kendisiyle ilgili olabileceği gibi herhangi başka bir nedenle tetiklenen korku da diğer konulardaki kararların üzerinde etkili olabilir. Yatırım karar süreci korku yaratan bir süreç gibi görülse de yatırımın kendinden doğan duygular "hatalı yatırım yapma korkusu" ve "kaybetme korkusu" aslında korku değil anksiyete durumlarıdır. Bu nedenle de endişeden ayırt edilmiş bir şekilde bu çalışmada korku içerisindeki bireylerin bireysel yatırım kararlarını verirken benzer diğer bireylerden ayrı şekilde hareket edip etmediğini ölçmek üzere deney yöntemi uygulanmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda deney grubunda yer alanlarda korku duygusunun yanı sıra karamsarlık duygusunun da ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu duygunun karar verme sürecine etkisi araştırmanın bir kısıtı olarak göz ardı edilmiştir.

Araştırmanın sonucunda; korku duygusuyla karşı karşıya kalan deney grubundaki katılımcıların kontrol grubundakilere göre daha risksiz alternatifleri tercih etme eğiliminde oldukları görülmüştür. Bu durum korku içerisindeki bireylerin mantıklı düşünmeden uzaklaştıkları düşüncesiyle çelişiyor gibi düşünse de yaşanan korkunun düzeyinin sadece bir hikâye okumayla sınırlı olarak düşük olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bireylerin düşük korku durumlarında daha temkinli davranışlar göstermeye meyilli hale gelmeleri normal ve beklenen bir davranıştır ve araştırmanın temel hipotezini doğrulamaktadır.

Araştırmanın diğer bir kısıtı da sadece tek bir duygu üzerine yoğunlaşmış olması ve bir ön çalışma niteliğinde olması dolayısıyla sadece bir deney ve bir kontrol grubuyla test edilmiş olmasıdır. İzleyen çalışmalarda bağımsız değişken olarak araştırılan duygu sayısı artırılabilir veya daha farklı duyguların bireysel yatırımlarla ilgili karar verme sürecindeki etkisi incelenebilir. Çalışmada göz ardı edilen diğer bir husus da deneye katılanların riske karşı duyarlılık derecelerinin belirlenmemiş olmasındadır. Müteakip çalışmalarda benzer riske duyarlılık derecesinde sahip bireylerin katılımıyla farklı deney grupları oluşturulabilir.

Çalışmada korku duygusunun uyandırılabilmesi amacıyla kullanılan yöntem daha geniş kapsamlı çalışmalarda geliştirilebilir, oluşturulan korkunun derecesi ölçülebilir ve farklı korku derecelerinde yatırım kararlarının nasıl şekilleneceği araştırılabilir.

KAYNAKLAR

Christanti, N., & Mahastanti, L. A. (2011). Faktor-faktor yang dipertimbangkan investor dalam melakukan investasi. Jurnal Manajemen Teori Dan Terapan.

Fehr-Duda, H., De Gennaro, M., & Schubert, R. (2006). Gender, financial risk, and probability weights. Theory and Decision. http://doi.org/10.1007/s11238-005-4590-0

Hayta, A . (2014). Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 183 (183), 329-352.

Korniotis, G. M., & Kumar, A. (2011). Do older investors make better investment decisions? Review of Economics and Statistics. http://doi.org/10.1162/REST_a_00053

Lee, C. J., & Andrade, E. B. (2011). Fear, Social Projection, and Financial Decision Making. Journal of Marketing Research. http://doi.org/10.1509/jmkr.48.spl.s121

Lee, Y., Wang, G.-L., Kao, K.-S., Chen, C.-Y., & Zhu., F.-P. (2010). The investment behavior , decision factors and their effects toward investment performance in the Taiwan stock market. Journal of Global Business Management.

Lerner, J. S., & Keltner, D. (2001). Fear, anger, and risk. Journal of Personality and Social Psychology. http://doi.org/10.1037/0022-3514.81.1.146

Lucey, B. M., & Dowling, M. (2005). The role of feelings in investor decision-making. Journal of Economic Surveys. http://doi.org/10.1111/j.0950-0804.2005.00245.x

Morris, S. (2006). Speculative Investor Behavior and Learning. The Quarterly Journal of Economics. http://doi.org/10.2307/2946709

Moueed, A., Hunjra, A. I., Umar Asghar, M., & Raza, B. (2015). ROLE OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL FACTORS ON INVESTMENT DECISION OF INDIVIDUAL INVESTORS IN ISLAMABAD STOCK MARKET. Science International.

Myers, D. G. (2013). Ch.1 Introducing Social Psychology. In Social Psychology.

Nakip M. ve Yaraş E. (2017) SPSS Uygulamalı Pazarlamada Araştırma Teknikler, Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı.

Nguyen, T., & Schuessler, A. (2012). Investment Decisions and Socio-demographic Characteristics – Empirical Evidence from Germany. International Journal of Economics and Finance. http://doi.org/10.5539/ijef.v4n9p1

Olsen, R. A., & Cox, C. M. (2004). The Influence of Gender on the Perception and Response to Investment Risk: The Case of Professional Investors. Journal of Psychology and Financial Markets. http://doi.org/10.1207/s15327760jpfm0201_3

Tahir, I., & Brimble, M. (2011). Islamic investment behaviour. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management. http://doi.org/10.1108/17538391111144515

ul Hassan, E., Shahzeb, F., Shaheen, M., Abbas, Q., Hameed, Z., & Imran Hunjra, A. (2013). Impact of affect heuristic, fear and anger on the decision making of individual investor: A conceptual study. World Applied Sciences Journal. http://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2013.23.04.13076

Usul, H. , Bekçi, İ. , Eroğlu, A. (2002). Bireysel Yatırımcıların Hisse Senedi Edinimine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Etkenler. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (19), 135-150.

Weber, E. U., & Milliman, R. A. (2008). Perceived Risk Attitudes: Relating Risk Perception to Risky Choice. Management Science. http://doi.org/10.1287/mnsc.43.2.123

Tarihi Kale Çevrelerinde Peyzaj Tasarımlarının Önemi ve Afyonkarahisar Kalesi Üzerine Bir Çalışma

Doç. Dr. Nurhan Koçan[1] **Fatma Betül Büyükdanabaş[2]** **Hilal İzgi[3]**

[1]Bartın Üniversitesi / Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, nurhankocan@mynet.com

[2]Bartın Üniversitesi / Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, betulbuyuk1907@hotmail.com

[3]Bartın Üniversitesi / Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, hilal.izgi@hotmail.com

Özet: Tarihi kaleler kentlerin geçmiş dönemlerinde üstlendikleri savunma ve yerleşim görevleri dışında günümüzde kent kimliğine görsel ve anlamsal değerleriyle de önemli katkı yapmaktadırlar. Bu yapıların ve bulundukları alanların peyzaj tasarım çalışmalarıyla yeniden yorumlanması kente artı değer sağlayabilmektedir. Çünkü peyzaj tasarım çalışmaları kentlerin ve yapıların işlevsel ve görsel etkilerinin artırılmasında fikir ve uygulama araçları olarak rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada yaklaşık 3350 yıllık tarihi geçmişe sahip "Karahisar Kalesi" çalışmanın ana materyali olarak seçilmiştir. Çalışmanın amacı tarihi süreç içinde kent için savunma ve yaşam alanı olmuş Afyonkarahisar Kalesi'nin tarihi öneminin korunarak yeniden yaşatılması ve güncel işlevlerle daha etkin kullanımının sağlanmasıdır. Bu bağlamda çalışma alanının tarihi geçmişi ve günümüzdeki kullanımı incelenmiş, kale ve çevresi için peyzaj tasarım projesi hazırlanmıştır. Planlama ve tasarım ilkelerinin oluşturulması, sorunlara yönelik alternatif çözüm yollarının tespit edilmesi ve projenin bütüncül değerlendirilmesinde alanın tarihi önemi ve kent içindeki konumu çalışmanın her aşamasında dikkate alınmıştır. Tarihi kale ile kent merkezinin mekansal süreklilik ve geçişliliğine olanak tanıyan, kent merkezinde yaşam kalitesini ve cazibeyi arttıracak bir mekansal gelişim süreci yaratmak ve alt ölçekli uygulamalara yön verebilmek projenin ana plan kararlarıdır. Projede Karahisar Kalesi ile görsel bir bütünlük kuran Cumhuriyet Meydanı'nın yeniden düzenlenmesine yönelik tasarımlar da yapılmıştır. Kale ve çevresinin etkin kullanımı için yapısal ve bitkisel donatılarla öneriler geliştirilmiştir. Peyzaj tasarım projesinin çizimi ve görselleştirilmesinde AutoCad 2014 ve Photoshop CS5 yazılımları kullanılmıştır. Çalışma sonucunda geliştirilen proje önerisi ile çalışma alanının kullanım olanaklarının artacağı düşünülmektedir. Çalışma diğer kentlerdeki benzer kale yerleşimlerinin düzenlemelerinde örnek ve teşvik edici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj tasarımı, yayalaştırma, kale düzenlemesi, Afyonkarahisar Kalesi.

Importance of Landscape Designs in Historic Castle Circles and A Study on Afyonkarahisar Castle

Abstract: Historical castles make significant contributions to the urban identity with their visual and semantic values now in addition to the defense and settlement tasks they undertake in the past. The reinterpretation of these structures and landscape design works in there can provide added value to the city. Because landscape design studies play a role as ideas and application tools in increasing the functional and visual effects of cities and structures. In this study, "Karahisar Castle" which has a history of approximately 3350 years has been chosen as the main material of the study. The aim of the study is to protect the historical importance of the Afyonkarahisar Castle, which has been a defense and living area for the city in the historical process and to make it more efficient to use with the current functions. In this context, the history of the study area and its present usage have been examined and a landscape design project has been prepared for the castle and its surroundings. The principles of planning and design of the project, the determination of alternative solutions to the problems and the historical importance of the site and its position in the city in have been taken into the holistic evaluation at every stage of the study. The main plan decisions of the project are to create a spatial development process that will increase the quality of life and attractiveness of the city center, which allows the spatial continuity and transience of the city with its historical castle, and to direct the sub-scale applications have been created in the project. Designs have been made for the reorganization of Cumhuriyet Square, which creates a visual integrity with Karahisar Castle. Structural and vegetative reinforcements have been developed for the effective use of the castle and its surroundings. AutoCad 2014 and Photoshop CS5 software were used for drawing and visualizing the landscape design project. With the project proposal developed as a result of the study, it is thought that the usage possibilities of the study area will increase. The study will be exemplary and encouraging in the arrangements of similar castle settlements in other cities.

Keywords: Landscape design, pedestrianization, castle arrangement, Afyonkarahisar Castle.

1. GİRİŞ

Arapça "ka-le'a" fiilinden gelen "kal" mastarı, "bir şeyi kökünden sökmek" manasına gelmektedir. "Kula'a" ve "kulla'a" kelimeleri "tepe gibi yüksek olan şey" anlamı taşımaktadır. Tarih boyunca kaleler, genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı, önemli yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıdan az uzaktaki adalar,

köprübaşları, denizlerin boğazları gibi stratejik yerlerde, arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmiştir. Kaleler yapılırken kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içeridekilerin dışarı çıkabilmesi için bir bölümün olması, uzun süre kuşatmalara dayanabilmesi, kalenin birkaç yönünün tabii şekilde korunması gibi unsurlar göz önünde tutularak inşa edilmişlerdir. Kaleler çoğunlukla sürekli kalın bir duvar (sur, beden) ve duvar boyunca dizilen aralıklı burçlardan oluşmaktadır. Duvarlar genellikle, taş, kimi zaman da tuğladan yapılır ve Horasan harcıyla örülür. Burçlar birbirini görebilecek ve korunabilecek biçimde konumlanırlar. Kale duvarlarının üstü, savunanların her yere yetişebilmelerini sağlamak amacıyla düz yapılır ve bu düzlüğe "seyirden yeri" denir (URL.1, 2019).

Türkler, Anadolu'ya geldikleri zaman eski çağlardan kalma çoğu sağlam vaziyette pek çok kale ile karşılaşmışlardır. Anadolu'yu yurt edinen Türkler pek çok yeni kale inşa ettikleri gibi, stratejik bakımdan önemli yerlerdeki eski kaleleri de onarmışlardır. Günümüze kadar gelebilen kalelerin çoğu tamir edilerek, bazı bölümler eklenmiş ve Türkler tarafından kullanılmıştır. Kaleler, o yörenin iklim ve topografya özelliğine en iyi biçimde uydurularak şekillendirilmiştir. XIII. yüzyıldan itibaren uluslararası ticaretin büyük gelişme göstermesi, açık kent yerleşmelerini teşvik etmeye başlamıştır. Çünkü kervanlarla yapılan ticaret, büyük kafilelerin kent merkezine giriş ve çıkışlarını gerektirmektedir. Kapalı kentlere giriş çıkışlar belirli zamanlarda olduğu için ticaret açısından büyük kayıplara neden olmuştur. Bu nedenle kalenin dışına çıkılmış ve yerleşim kale etrafında şekillenmeye başlamıştır (URL.1, 2019).

Tarihi kaleler kentlerin geçmiş dönemlerinde üstlendikleri savunma ve yerleşim görevleri dışında günümüzde kent kimliğine görsel ve anlamsal değerleriyle de önemli katkı yapmaktadırlar. Bu yapıların ve bulundukları alanların peyzaj tasarım çalışmalarıyla yeniden yorumlanması kente artı değer sağlayabilmektedir. Çünkü peyzaj tasarım çalışmaları kentlerin ve yapıların işlevsel ve görsel etkilerinin artırılmasında fikir ve uygulama araçları olarak rol oynamaktadırlar.

Çalışmanın amacı Afyon Kenti'nin önemli kimlik değerlerinden biri olan Karahisar Kalesi ile Utku Anıtı ve Parkı'nın içinde yer aldığı Cumhuriyet Meydanı'nın çevresindeki tarihsel ve kültür varlıkları ile birlikte ele alarak alanın yeniden düzenlenmesi ve kentsel mekan kalitesinin artırılmasıdır. Böylece kent merkezi ile görsel bir bütünlük kurarak alanın öneminin ve kullanılabilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

2. MATERYAL YÖNTEM

2.1 Materyal

Afyonkarahisar Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü sınırları içerisinde yer alır. Kuzeyde Eskişehir, kuzeybatıda Kütahya, doğuda Konya, batıda Uşak, güneyde Burdur, güneydoğuda Isparta, güneybatıda ise Denizli illeri ile komşudur.

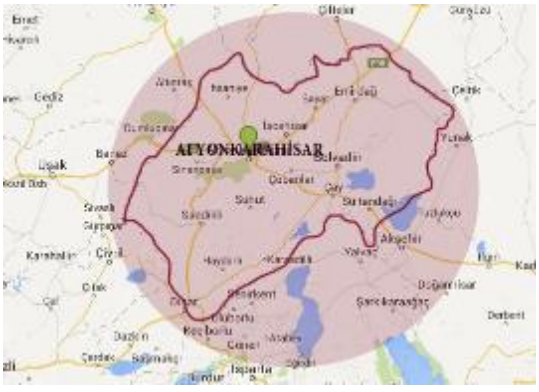

Şekil 1. Çalışma alanının Türkiye içindeki konumu (URL.3, 2019)
Şekil 2. Afyonkarahisar ve İlçeleri konum haritası (URL.3, 2019)

Merkez nüfusu 180.455'tir. Toplam nüfusu 901.326'dır. Afyonkarahisar İli, Anadolu Yarımadası'nın batıya yakın ortasında ve Ege Bölgesi'nin iç kesiminde yer alır. İç Anadolu yaylasının Ege kıyılarına açılan bir eşiği, bir geçidi durumundadır. Çevresinde Eskişehir, Konya, Isparta, Denizli, Uşak ve Kütahya illeri bulunur. Kuzey doğudan güney batıya uzandıkça alçalan ovaları ile hem Orta Anadolu'dan ve hem de Ege Bölgesi'nden sayılır. En kuzeyde Eskişehir sınırından, en güneyde Denizli sınırına kadar kuzey doğudan güney batıya uzunluğu 210 kilometredir. Kütahya sınırından Isparta sınırına kadar kuzey batıdan güney doğuya 112 kilometredir. İlin diğer komşu illerle sınırlarının toplam uzunluğu 616 kilometredir (URL.2, 2019).

Şekil 3. Karahisar Kalesi Güncel Görüntüsü (URL.3, 2019)
Şekil 4. Karahisar Kalesi Eski Görüntüsü (URL.3, 2019)

Şekil 5. Kaleden Kentin Görünümü (URL.3, 2019)
Şekil 6. Kaleden Görünüm (URL.3, 2019)

Şekil 7. Afyonkarahisar Kalesi ve komşu yerleşimler

Bilindiği kadarıyla ilk olarak Hitit egemenliğinde olan Afyonkarahisar toprakları, sonra sırası ile Frigya ve Lidya egemenliğine geçmiştir. M.Ö. 16 yüzyılda Pers egemenliğine giren Afyonkarahisar'ı Büyük İskender fethetmiştir. Onun ölümünden sonra Selevkos ve Bergama Krallıkları'nın egemenliğine giren topraklar, daha sonra Roma İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'yu fethiyle Sultan I. Mesut'un emri ile Akronium Kalesi'nin eteklerine Karaşar Türkleri yerleşmiş ve daha sonra

kaleye Karahisar adı verilmiştir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın fethiyle ilk kez Türk egemenliğine giren topraklar, 1. Haçlı Seferi sırasındaki Hristiyan egemenliğinden sonra Alaaddin Keykubat tarafından yeniden Türk yönetimine alınmıştır. 12. yüzyılda Germiyanoğullları'nın egemenliğinde olan bölge, sonra Osmanlı İmparatorluğu yönetimine girmiştir (URL.4, 2019).

Frigler döneminde Hapanova Kalesinin eteklerine bir köy olarak kurulan şehrin bilinen klasik çağlardaki en eski adı Akronio'dur. Romalılar döneminde bu adın gerek paralar üstünde gerekse Latince kitabelerde ve diğer kaynaklarda Akronium şeklinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Akrones, Akroenos, Latince şeklinin halk arasında ve daha sonra Bizanslılar döneminde değişmiş şeklidir. İlin adı Osmanlı arşivlerinde de "Karahisar-ı Sahip" olarak geçmekte, bu dönemde Afyonkarahisar adının yöresel olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ise "Afyonkarahisar" olarak anılmış, Atatürk Nutuk'ta da 34 ayrı yerde Afyonkarahisar adını kullanmıştır (URL.4, 2019).

Yaklaşık 3350 yıllık tarihe sahip olan "Karahisar Kalesi" şehrin güneyinde, yerden 226 metre yükseklikteki trakit bir kaya kütlesi üzerinde bulunmaktadır. Kaleyi Hitit Kralı 2. Murşil MÖ 1344'teki Arzava Seferi sırasında askerlerine sığınak olarak yaptırmıştır ve kale Hapanova Kalesi (Yüksek Tepe Şehri) adıyla anılmıştır. Malazgirt Savaşından sonra Sultan I. Mesut'un emri ile Akronium Kalesi'nin eteklerine Karaşar Türkleri yerleşmiş ve daha sonra kaleye Karahisar adı verilmiştir. Karahisar ve yöresi, Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin "Sahip" unvanı nedeniyle "Karahisar-ı Sahip" olarak anılmıştır. Karahisar-ı Sahip "Vezirin Karahisarı" anlamına gelmektedir (URL.4, 2019).

Kale zirvesinde MÖ. 1200-700 tarihleri arasında Anadolu'da yaşamış olan Frigler dönemine ait kültür izlerine rastlanmaktadır. Ana Tanrıça Kübele adına yapılmış tapınma yerleri ile 4 adet büyük sarnıç bulunmaktadır. Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat zamanında Kale Dizdarı Bedrettin Gevhertaş tarafından kale surları onarılmıştır. Ayrıca Kale'ye lacivert çinileriyle tanınan küçük bir mescit ve saray yaptırılmıştır. Volkanik özellikli doğal bir kaya kütlesi olan kale, Hitit, Frig, Helen, Roma ve Bizans dönemlerinde kutsal yer olarak bilinmiş ve savunma amaçlı da kullanılmıştır. Hapanuva ve Akroenos adlarını almış, daha sonra Karahisar adıyla Türk yerleşim yeri olmuştur (URL.4, 2019).

2.2 Yöntem

Çalışmada öncelikle alanın tarihi geçmişi ve günümüzdeki kullanımı incelenmiştir. Kale kent konsepti belirlenmiş ve bu konseptle kalenin kentin bir parçası olduğu planlama ve tasarımın her aşamasında göz önüne alınmıştır. kale ve çevresi için peyzaj tasarım projesi hazırlanmıştır. Planlama ve tasarım ilkelerinin oluşturulması, alternatif çözüm yollarının tespit edilmesi ve projenin bütüncül değerlendirilmesinde alanın tarihi önemi ve kent içindeki konumu dikkate alınmıştır. Tarihi kale ile kent merkezinin mekansal süreklilik ve geçişliliğine olanak tanıyan, kent merkezinde yaşam kalitesini ve cazibeyi arttıracak bir mekansal gelişim süreci yaratmak ve alt ölçekli uygulamalara yön verebilmek projenin ana plan kararlarıdır. Projede Karahisar Kalesi ile görsel bir bütünlük kuran Cumhuriyet Meydanı'nın yeniden düzenlenmesine yönelik tasarımlar da yapılmıştır. Kale ve çevresinin etkin kullanımı için yapısal ve bitkisel donatılarla öneriler geliştirilmiştir. Peyzaj tasarım projesinin çizimi ve görselleştirilmesinde AutoCad 2014 ve Photoshop CS5 yazılımları kullanılmıştır. Çalışma sonucunda geliştirilen proje önerisi ile çalışma alanının kullanım olanaklarının artacağı düşünülmektedir.

3. BULGULAR

3.1 Peyzaj Planlama Kararları

- Ordu Bulvarı-tren garı aksında kamusal yapıların konumu, Karahisar Kalesi'nin sülueti ve mevcut yeşil dokusu göz önüne alınarak kentin ana yaya omurgası olarak bir öneri getirilmiştir. Bu aks kentin kuzeydoğusundaki kamusal alanlar ile Karahisar Kalesi, Bedesten Meydanı ve Cumhuriyet Meydanı ve kent merkezi arasında güçlü bir etkileşim sunabilecektir. Merkez ve ilişkili konut bölgelerinde mevcut yapı adalarına yapılacak müdahalelerle önerilecek yaya omurgası ile ilişkili yeşil alan kullanımı içeren aksların gelişimi teşvik edilmelidir.
- Geleneksel Karahisar Kalesi ve yeni kentsel merkez ile kent meydanının yeniden ele alınarak mekansal süreklilik ve geçişliliğe imkan tanıyan, kent merkezinde yaşam kalitesini ve cazibeyi arttıracak bir mekansal gelişim süreci yaratılacaktır bu karar alt ölçekli uygulamalara yön verecektir.
- Karahisar Kalesi ve yakın çevresinde kentin yaşam alışkanlıkları ve kent belleğini dikkate alan/ İnsan merkezli bir çekim alanı yaratacak yayalaştırma projesi uygulanacaktır.
- Geleneksel Merkezin Yenilenmesi-Sağlıklaştırılması: Karahisar Kalesi ve yakın çevresinde koruma ve yenileme çözümleriyle geleneksel dokuyu canlandıracak ve güçlendirecek, kentin yeni gelişen merkez dokusu ve kent meydanı ile uyumlu bir mekansal geçiş olanağı sağlanacaktır.

- Kuzey kesimde park ve dinlenme alanları meydan bütünündeki yapısal mekanlar ile denge oluşturacak, alanın alışılagelmiş kullanımı sürdürülecektir. Bu bölgede bitkisel öğeler, su öğeleri ve gölge elemanları ile birlikte topoğrafyaya uygun teraslar eşliğinde çeşitlilik arzeden mekansal perspektifler ortaya konulacaktır.
- Karahisar Kalesi'ni gezmek için gelen turistler için büfeler, wc gibi genel ihtiyaçlar yönelik tasarımlar yapılacaktır. Karahisar Kalesi'nin geleneksel yapısına uygun olarak etrafında geleneksel ögelerin satılabileceği standlar kurulacak bu sistem hem halka gelir getirecek hem de yöre ürünlerinin tanıtılmasını sağlayacaktır.

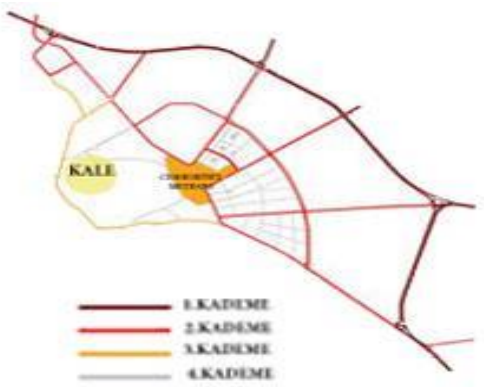

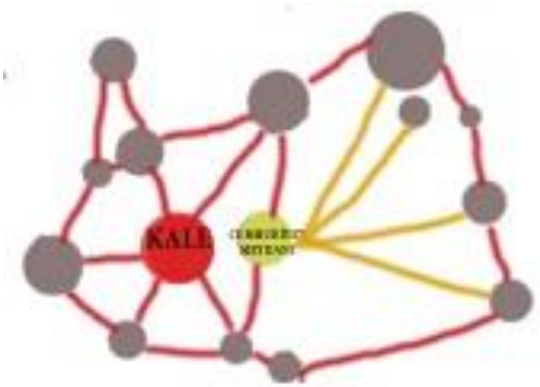

Şekil 9. Alan Ulaşım Analizi
Şekil 10. Alan Bağlantı ve Süreklilik Analizi

Şekil 11. Yeşil Sistem Analizi
Şekil 12. Yol Sirkulasyon Analizi

Şekil 8. Karahisar Kalesi Meydan ve Kent Bağlantısı

3.2 Tasarım Önerisi

Şekil 13. Alanda Yapılacak Tasarımla Kale ve Kentin Bütüncül Görüntüsü

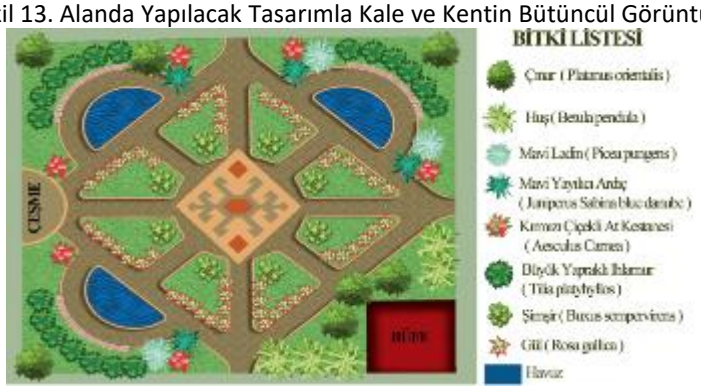

Şekil 14. Meydan İçin Düşünülen Tasarım Önerisi

Şekil 15. Alan İçin Düşünülen Tasarım Önerisi

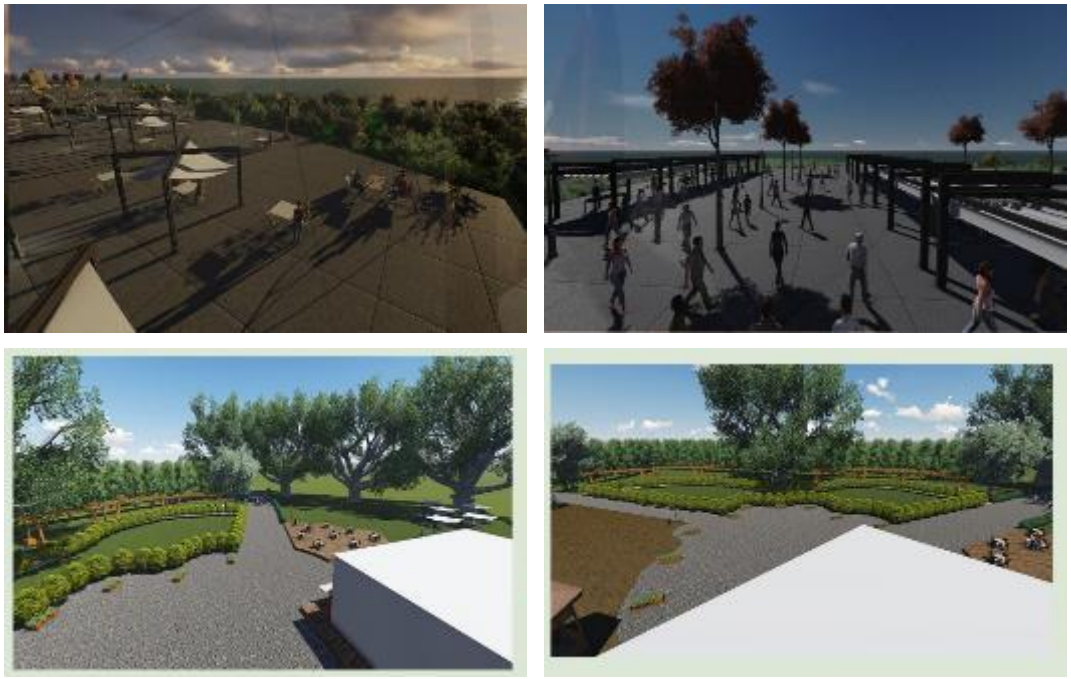

Şekil 16,17,18, 19. Alan İçin Düşünülen Tasarımdan Üç Boyutlu Görselleştirmeler

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğal ve kültürel kaynaklar yönünden zengin, farklı kültür ve inançların uzun yıllar yaşadığı Afyonkarahisar İli'nin, kent geçmişinde önemli yer tutan Karahisar Kalesinin güncel yaşama uyarlanarak tasarlanması kentsel kamusal mekan kazanımı ve kent imajı açısından artı değer katacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda projede alandaki yapılara kamunun kullanabileceği şekilde işlevler önerilmiştir.

Çalışma alanı çevresindeki tarihi yapıların cephe yenilemesi ve onarımları gerekmektedir. Düşünülen tasarımda yeşil alan ihtiyacının karşılanması için bitkisel düzenlemeler yapılmıştır. Meydanın farklı işlevler için kullanılacağı öngörülerek yapısal tasarımda gölgeli mekanlar, sert zemin düzenlemeleri, oturma yerleri düşünülmüştür. Meydanda su ögesi içeren tasarım düşünülmüştür.

Alanda araç trafiğini aza indirecek yaya kullanımları düşünülmüştür. Alanda yaya yolları bağlantıları ile uygun yürüyüş mesafesinde otoparklara ihtiyaç bulunmaktadır.

Çalışma sonucunda meydanı oluşturan yapıların cephesi, yapısal ve bitkisel tasarım, meydanda bulunan kentsel donatılar, anıtsal ögeler ile diğer peyzaj öğelerinin meydanın formal niteliğini belirlemede önemli bir ölçüt olduğu ve dolayısıyla kullanımını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma sonucunda koruma ve kullanım yaklaşımıyla alanın sürdürülebilirliğini geliştiren bu öneriler doğrultusunda sorunların çözümlenmesi beklenmektedir.

5. KAYNAKLAR

(URL.1, 2019) Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi Yrd. Doç. Dr. Ali Boran, https://docplayer.biz.tr/6097979-Osmanli-donemi-kale-mimarisi.html

(URL.2, 2019) http://www.afyon.bel.tr/tr/icerikdetay/3/2/afyonkarahisar-afyon-kalesi.aspx

(URL.3, 2019) http://tr.wikipedia.org/wiki/Afyonkarahisar_%28il%29

(URL.4, 2019) http://www.turkcebilgi.com/afyonkarahisar_tarihi

Mirasın Reddi Beyanının İrade Sakatlığı Sebebiyle İptal Edilmesi

Arş. Gör. Oğuz ERSÖZ[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Özel Hukuk Bölümü, oguzersoz59@outlook.com

Özet: Türk miras hukukuna egemen olan külli intikal prensibi gereğince atanmış ve / veya yasal mirasçılar, mirası aktif ve pasifleriyle beraber bir bütün olarak kanun gereği iktisap ederler. Bu yönüyle mirasçılar, mirasbırakanın ölümünü bilip bilmemeleri ya da mirasçı olmak isteyip istememeleri fark yaratmaksızın mirasbırakandan intikal eden mirası alacak ve borçlarıyla beraber kül halinde kazanırlar. Ancak mirasbırakandan intikal eden miras, borca atık olabileceği gibi ilgili kimse çeşitli gerekçelerle ölenin mirasçısı olmak da istemeyebilir. Bu gerekçeler ışığında kanun, mirasın reddi kurumunu düzenleme altına almıştır. Böylece mirasçının iradesi ile ya da kanun gereği kendiliğinden miras kabul edilmeyebilir. Mirasçının iradesine dayanan mirasın reddi halinde mirasın reddi beyanı yenilik doğurucu bir hukuki işlem özelliği taşımaktadır. Sulh mahkemesine sözlü veya yazılı yapılabilen mirasın reddi beyanı ile beyan sahibi mirasçılık sıfatını yitirmektedir. Diğer hukuki işlemlerde olduğu üzere mirasın reddi beyanında bulunan mirasçının ret iradesinin fesada uğraması yani aldatma, yanılma veya korkutma ile sakat olması söz konusu olabilir. Bu halde mirasçının ret beyanının iptal edilip edilemeyeceği, iptal edilebilecekse iptalin süresi ve şeklinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Zira 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda bu ihtimale ilişkin açık bir düzenleme yer almamaktadır. Bu çalışmamızda mirasın reddi beyanının irade sakatlığı hallerinde iptal edilmesi konusunu genel hatlarıyla ele almaktayız.

Anahtar Kelimeler: Mirasın Reddi, Aldatma, Yanılma, Korkutma, İptal.

1. GİRİŞ

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun[1] 599. maddesinin ilk fıkrasına göre; mirasçılar, mirasbırakanın ölümü ile mirası bir bütün olarak, kanun gereğince kazanırlar. Anılan hükmün ikinci fıkrasına göre de, kanunda öngörülen ayrık durumlar saklı kalmak üzere mirasçılar, mirasbırakanın aynî haklarını, alacaklarını, diğer malvarlığı haklarını, taşınır ve taşınmazlar üzerindeki zilyetliklerini doğrudan doğruya kazanırlar ve mirasbırakanın borçlarından kişisel olarak sorumlu olurlar. Bu hüküm, miras hukukumuzun temel prensiplerinden birisi olan külli intikal prensibini düzenleme altına almaktadır. Külli intikal prensibi gereğince; mirasçılar, mirasbırakanın ölümü ile birlikte mirası bir bütün olarak kanun gereği iktisap etmektedir. Dolayısıyla hakkın devrine ilişkin tasarruf işlemlerinin ayrı ayrı (taşınırlarda zilyetliğin devri, taşınmazlarda tescil, alacaklarda alacağın devri) yapılmasına lüzum bulunmaz[2]. Bu arada bir kimsenin terekedeki haklarının yanı sıra bizzat kendisinin ifa etmesi gerekli olanlar dışında kalan borçları da mirasçılara intikal etmektedir[3]. Mirasçıların, mirasın intikal ettiğini bilip bilmemeleri ya da bu intikali isteyip istememeleri ilke olarak bu sonucun ortaya çıkmasında bir rol oynamaz. Dolayısıyla külli intikal prensibi, ölüm hukuki olgusunun gerçekleşmesiyle beraber intikale elverişli bulunan özel hukuk ilişkilerini ipso iure şekilde kabulleri aranmaksızın mirasçılara geçmesini temin etmektedir[4].

Külli intikal (külli halefiyet) prensibi gereği ölüm olgusunun gerçekleşmesiyle birlikte kanun gereği ve bir bütün mirası iktisap eden mirasçılar, mirasbırakana ait borçlardan kendi malvarlıkları ile kişisel olarak sorumlu olmaktadır (TMK m.599/2). Bu sorumluluk, müteselsil biçimde sorumluluktur (TMK m.641/1). Mirasbırakandan intikal eden terekenin aktif kısmının pasif kısmı karşılayacak düzeyde olmaması halinde mirasçılar ekonomik açıdan zor bir durumla

[1] RG. 8.12.2001, 24607.

[2] OĞUZMAN, M. Kemal, Miras Hukuku, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 6; AYAN, Mehmet, Miras Hukuku, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 38.

[3] *''…Kural olarak, bir kimsenin ölümü ile mal varlığının bir bütün olarak mirasçılarına geçmesini ifade eden külli halefiyet gereğince, miras bırakanın kişisel özelliklerinin ağır bastığı, düşünsel ve bedeni özellik ve yetenekleri göz önünde bulundurularak yapılmış, borcun bizzat miras bırakan tarafından yerine getirilmesi gereken kişisel edim borçları dışında, malvarlığından ifa durumunda olunan maddi edim borçları mirasçılara intikal eder. Miras bırakanın borçları, ölümünden önce yaptığı hukuki işlemlerden, işlediği haksız eylemlerden, malvarlığında meydana gelen sebepsiz zenginleşmeden ve ölüm anına kadar oluşan bir takım olgular nedeniyle doğrudan doğruya kanundan doğabilir. Mirasçıların sorumluluğu bakımından borcun kaynağı önem arz etmemektedir ve mirasın kesin olarak kazanılması ile başlayan bu sorumluluk, borcun esası ile sınırlı olmayıp, işlemiş ve işleyecek faizleri de kapsamaktadır…''* Yarg. 10. HD. T. 18.06.2015, e. 2014/10760, K. 2015/12206, Legalbank Elektronik Hukuk Bankası, (Erişim Tarihi.07.02.2019).

[4] İNAN, Ali Naim/ERTAŞ, Şeref/ALBAŞ, Hakan, Türk Medeni Hukuku Miras Hukuk, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019,

s. 70; ANTALYA, O. Gökhan/SAĞLAM, İpek, Miras Hukuku, 3. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 55.

karşılaşabilirler[5]. Bunun yanı sıra mirasçılardan biri, duygusal ya da ahlaki sebeplerle kendisinin mirasçılığı sebebiyle mirasçı olamayacak bir kimsenin mirasçı olmasını sağlamak ya da birlikte mirasçı olduğu kimselerin miras paylarının artmasını sağlamak isteyebilir[6]. Ayrıca mirasçı, mirasbırakan ile kötü bir ilişkisinin varlığı, mirasbırakanın ölüme bağlı tasarruflarında yer verdiği yükleme ve yükümlülüklerden kaçınma veya diğer mirasçıları ile olan ilişkileri nedeniyle de mirasın kendisine intikal etmesini arzu etmeyebilir[7]. Bu ve benzeri hallerde mirasçıların gerekli koşulların varlığı durumunda mirasçılık sıfatının ortadan kaldırılmasını sağlayan mirasın reddi kurumu kanunda kendisine yer bulmuştur. Mirasın reddi ile mirasçılık sıfatı yitirilmektedir. Ne var ki mirasın reddinin beyan edilmesine ilişkin iradenin yanılma, aldatma ya da korkutma sonucu oluşması da söz konusu olabilir. Bu halde mirasın reddinin akıbetinin ne olacağı kanunda sessiz geçilmiştir. Biz bu çalışmamızda irade sakatlığı hallerinin mirasın reddinin iptaline yol açıp açmayacağını ele almaktayız.

2. MİRASIN REDDİ KURUMU

2.1 Kavram ve Türleri

Mirasın reddi, yasal ve/veya atanmış mirasçıların, kendilerine intikal eden mirası kabul etmeme yönündeki irade beyanlarını ifade etmektedir[8]. Mirasbırakanın ölümüyle mirasçılık sıfatını kazanan kimselerin mirası iktisabı geçici bir iktisaptır. Zira kanun tarafından mirasçılara, belirli bir süre içerisinde mirasın reddedilmesi suretiyle bu geçici iktisaba engel olunması imkânı tanınmıştır[9]. Bu yönüyle TMK m. 605-618 arasında düzenleme altına alınan mirasın reddi, mirasçılık sıfatını ortadan kaldıran hallerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

TMK m.605 hükmüne göre; *yasal ve atanmış mirasçılar mirası reddedebilirler. Ölümü tarihinde mirasbırakanın ödemeden aczi açıkça belli veya resmen tespit edilmiş ise, miras reddedilmiş sayılır.* Dolayısıyla TMK m. 605 hükmüne göre; mirasın reddi ya mirasçıların iradesinden ya da kanun hükmü gereği gerçekleşir. Şayet mirasın reddi mirasçının iradesine dayalı gerçekleşmekteyse gerçek (hakiki) ret, kanun tarafından gerçekleşmekteyse hükmi ret söz konusu olur[10].

Hukukumuzda kural, mirasın mirasbırakanın ölümü ile birlikte kendiliğinden mirasçılara geçmesi olduğundan mirasçıların mirası kabul etmeleri aranmaz. Yalnızca mirasın hükmen reddi (TMK m.605/2) ile sonraki mirasçılar yararına ret (TMK m. 614) hallerinde mirasın kazanılabilmesi için mirasçının mirası kabul etmesi aranmaktadır[11].

2.2 Hukuki Nitelik ve Özellikleri

Mirasçının, mirası reddettiğine ilişkin beyanı hukuki nitelik itibariyle bozucu yenilik doğurucu bir hukuki işlem özelliğini haizdir[12]. Mirası ret hakkının kullanılmasıyla beraber mirasbırakanın ölümü sonucunda kazanılan mirasçılık sıfatı yitirilmektedir[13]. Mirasın reddi ancak mirasbırakan öldükten sonra yapılabilir. Çünkü tümüyle kazanılamamış bir hakkın reddedilmesine olanak bulunmaz[14]. Dolayısıyla mirasbırakanın ölümünden sonra, eş deyişle mirasın açılmasından[15] sonra doğmuş bir haktan feragat hukuken mümkün olduğundan dolayı miras reddedilebilir[16]. Mirasbırakanın

[5] HELVACI, İlhan, Eski Medeni Kanunumuzla Karşılaştırmalı Olarak Türk Medeni Kanununa Göre Mirasın Reddi (MK. m. 605-MK. m. 618), Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 8.

[6] GÜNAL, Aydın Ebrar, Mirasın Reddi ve Hukuki Sonuçları, Aristo Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 24.

[7] ANTALYA/SAĞLAM, s. 359.

[8] İMRE, Zahit/ERMAN, Hasan, Miras Hukuku, 13. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2017, s. 355; BAŞARA, İzzet, Mirasın Reddi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 6.

[9] GÖNENSAY, Samim/BİRSEN, Kemaleddin, Miras Hukuku,2. Bası, İstanbul, 1963, s. 236.

[10] DURAL, Mustafa/ÖZ, Turgut, Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku, 8. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 410.

[11] SEROZAN, Rona/ENGİN, Baki İlkay, Miras Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 519.

[12] KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip, Miras Hukuku, 2. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 601; HELVACI, s. 11; ANTALYA/SAĞLAM, s. 359.

[13] EREN, Fikret/YÜCER AKTÜRK, İpek, Türk Miras Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 504.

[14] AYAN, s. 276.

[15] TMK m. 575/1 uyarınca, miras, mirasbırakanın ölümüyle açılır.

[16] BERKİ, Şakir, Miras Hukuku, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 52.

sağlığında mirasçılığa son verilmek isteniyorsa mirasbırakan ile mirastan feragat sözleşmesi yapılması gerekmektedir[17]. Ayrıca TMK m.678'deki koşullar bulunduğu takdirde miras hakkı temlik de edilebilir[18].

Yasal ve atanmış mirasçıların yanı sıra vasiyet alacaklıları da mirası reddedebilirler (TMK m.616).

Mirasçılardan her biri tek başına, yani bağımsız olarak mirası reddedebileceği gibi, tek bir hukuki işlemle toplu olarak da mirasın reddi olanaklıdır[19].

2.3 Mirası Reddin Şekli ve Ret Süresi

Mirasın reddi, mirasçılar tarafından sulh mahkemesine sözlü veya yazılı beyanla yapılır. Sulh hâkimi, sözlü veya yazılı ret beyanını bir tutanakla tespit eder. Süresi içinde yapılmış olan ret beyanı, mirasın açıldığı yerin sulh mahkemesince özel kütüğüne yazılır ve reddeden mirasçı isterse kendisine reddi gösteren bir belge verilir. Tutanağın ve kütüğün nasıl tutulacağı Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelikle düzenlenir (TMK m. 609).

Reddin kayıtsız ve şartsız olması gerekir (TMK m.609/2). Kayıt ya da şarta bağlanan ret kesin biçimde geçersizdir[20]. Kısmi reddin ise geçerli olup olmadığı tartışmalıdır.

Miras, üç ay içinde reddolunabilir. Bu süre, yasal mirasçılar için mirasçı olduklarını daha sonra öğrendikleri ispat edilmedikçe mirasbırakanın ölümünü öğrendikleri; vasiyetname ile atanmış mirasçılar için mirasbırakanın tasarrufunun kendilerine resmen bildirildiği tarihten işlemeye başlar (TMK m. 606). Mirasın reddi için öngörülen bu süre hak düşürücü nitelikte olduğundan dolayı hâkim tarafından resen dikkate alınır[21].

Mirasın reddi beyanında bulunma kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hakkın kullanılması niteliği taşımaz. Bu nedenle temsilci aracılığıyla da mirasın reddi olanaklıdır[22]. Ancak temsilcinin bu konuda özel yetkisinin bulunması gerekir[23].

Yasal süre içinde mirası reddetmeyen mirasçı, mirası kayıtsız şartsız kazanmış olur. Ret süresi sona ermeden mirasçı olarak tereke işlemlerine karışan, terekenin olağan yönetimi niteliğinde olmayan veya mirasbırakanın işlerinin yürütülmesi için gerekli olanın dışında işler yapan ya da tereke mallarını gizleyen veya kendisine maleden mirasçı, mirası reddedemez. Zamanaşımı veya hak düşümü sürelerinin dolmasına engel olmak için dava açılması ve cebrî icra takibi yapılması, ret hakkını ortadan kaldırmaz (TMK m.610).

2.4 Sonuçları

Mirasın reddi beyanı mahkemeye varması gerekli tek taraflı bir irade açıklaması niteliğini haiz olup bu beyanın mahkemeye varması ile birlikte mirasçılık sıfatı geçmişe etkili biçimde ortadan kalkmaktadır[24]. Mirası reddeden kimse mirasbırakandan önce ölmüş gibi kabul edilir ve mirasın intikali buna göre gerçekleşir[25]. Nitekim TMK m.611/1 uyarınca; yasal mirasçılardan biri mirası reddederse onun payı, miras açıldığı zaman kendisi sağ değilmiş gibi, hak

---

[17] SEROZAN/ENGİN, s. 521.

[18] İMRE/ERMAN, s. 355; AYAN, s. 276.

[19] SEROZAN/ENGİN, s. 521.

[20] ANTALYA/SAĞLAM, s. 362.

[21] *''…Yasal mirasçıların murisin ölüm tarihinden itibaren üç ay içinde mirası reddetmeleri gerekir. Bu süre hak düşürücü süre olup mahkemece re'sen dikkate alınması gerekir…''* Yarg. 14. HD. T. 03.03.2016, E. 2015/14150, K. 2016/2742, Legalbank Elektronik Hukuk Bankası, (Erişim.09.02.2019).

[22] İNAN/ERTAŞ/ALBAŞ, s. 507; DURAL/ÖZ, s. 411; SEROZAN/ENGİN, s. 523; ANTALYA/SAĞLAM, s. 361.

[23] Yarg. 14. HD. T. 01.10.2018, E. 2016/555, K. 2018/6199, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, (Erişim. 10.02.2019).

[24] ANTALYA/SAĞLAM, s. 361; *''… Mirası reddetmek isteyen mirasçı miras bırakanın son yerleşim yerindeki sulh hakimine yapacağı sözlü yahut yazılı irade açıklaması ile mirası reddedebilir. (MK.m.605, 606, 609) Bu irade açıklaması bozucu yenilik doğurucu nitelikteki hukuki muameledir. Kazanılmış mirasçılık sıfatı geçmişe etkili olarak kalkmaktadır…''* Yarg. 2. HD. T. 22.02.2005, E. 2004/15954, K. 2005/2593, *''… Mirasın reddiyle mirasçılar, bu sıfatlarını mirasın açıldığı tarihten itibaren kaybederler…''* 2. HD. T. 04.07.2013, E. 2012/25818, K. 2013/18949, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, (Erişim. 10.02.2019).

[25] OĞUZMAN, s. 296; AYİTER, Nuşin/KILIÇOĞLU, Ahmet M., Miras Hukuku, 2. Bası, Ankara, 1991, s. 235; KILIÇOĞLU, Ahmet M., Miras Hukuku, 6. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 278.

sahiplerine geçer[26]. Mirası reddeden atanmış mirasçının payı, mirasbırakanın ölüme bağlı tasarrufundan arzusunun başka türlü olduğu anlaşılmadıkça, mirasbırakanın en yakın yasal mirasçılarına intikal eder (TMK m. 611/2).

En yakın yasal mirasçıların tamamı tarafından reddolunan miras, sulh mahkemesince iflâs hükümlerine göre tasfiye edilir. Tasfiye sonunda arta kalan değerler, mirası reddetmemişler gibi hak sahiplerine verilir (TMK m.612). Altsoyun tamamının mirası reddetmesi hâlinde, bunların payı sağ kalan eşe geçer (TMK m.613).

Mirasçılar, mirası reddederken, kendilerinden sonra gelen mirasçılardan mirası kabul edip etmeyeceklerinin sorulmasını tasfiyeden önce isteyebilirler. Bu takdirde ret, sulh hâkimi tarafından daha sonra gelen mirasçılara bildirilir; bunlar bir ay içinde mirası kabul etmezlerse reddetmiş sayılırlar. Bunun üzerine miras, iflâs hükümlerine göre tasfiye edilir ve tasfiye sonunda arta kalan değerler, önce gelen mirasçılara verilir (TMK m.614).

3. İRADE SAKATLIĞI HALLERİ

3.1 Genel Olarak

Bir hukuki işlemin geçerli biçimde yapılması için gerek tarafların karşılıklı irade açıklamalarının birbiriyle uyumlu olması gerekse de taraflardan her birinin iradesi ile beyanı arasında uygunluk bulunması gerekmektedir[27]. İrade ile bunun dış dünyaya açıklanmasını tarif eden beyan arasında istenerek ya da istenmeyerek uyumsuzluk meydana gelebilir[28]. İstenmeden meydana gelen uyumsuzluk yanılma, aldatma ve korkutma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haller genel olarak irade sakatlığı olarak adlandırılmaktadır[29]. Bu sakatlık, iradenin oluşması aşamasında olabileceği gibi sağlıklı oluşan bir iradenin beyan edilmesi aşamasında da gerçekleşebilir[30].

3.2 İrade Sakatlığı Türleri

3.2.1 Yanılma

Yanılma, irade beyanında bulunan kimsenin dikkatsiz davranışı neticesinde esasında sağlıklı biçimde oluşan iradesini dış dünyaya beyan ederken ortaya çıkan irade bozukluğu durumudur[31].

Yanılma, ancak esaslı olduğu takdirde hukuki işlemin iptali edilmesini sağlayabilir. Nitekim TBK m.30 hükmünde sözleşme kurulurken esaslı yanılmaya düşen tarafın, sözleşme ile bağlı olmadığı ifade edilmektedir. Esaslı sayılma halleri ise örnekleyici olmak üzere TBK m.31 hükmünün ilk fıkrasında beş bent halinde sayılmıştır. Buna göre; yanılan; kurulmasını istediği sözleşmeden başka bir sözleşme için iradesini açıklamışsa, istediğinden başka bir konu için iradesini açıklamışsa, sözleşme yapma iradesini gerçekte sözleşme yapmak istediği kişiden başkasına açıklamışsa, sözleşmeyi yaparken belirli nitelikleri olan bir kişiyi dikkate almasına karşın başka bir kişi için iradesini açıklamışsa ve gerçekte üstlenmek istediğinden önemli ölçüde fazla bir edim için veya gerçekte istediğinden önemli ölçüde az bir karşı edim için iradesini açıklamışsa esaslı bir yanılma söz konusudur. Saik yanılması ise ilke olarak esaslı bir yanılma değildir. Ancak yanılanın, yanıldığı saiki sözleşmenin temeli sayması ve bunun da iş ilişkilerinde geçerli dürüstlük kurallarına uygun olması halinde esaslı yanılmanın var olduğu kabul edilir. Ancak bu durumun karşı tarafça da bilinebilir olması gereklidir (TBK m. 32).

---

[26] '' ..Mirasbırakan Cevdet, 23.2.2010 tarihinde ölmüş, geride yasal mirasçı olarak eşi Hafize ile Ahmet, Betül ve Aytül isimli üç çocuğu kalmıştır. Yasal mirasçılardan Aytül süresi içinde mirası kayıtsız ve şartsız reddetmiş, Sulh Mahkemesince 20.7.2010 tarihinde reddin tespit ve özel kütüğüne tesciline karar verilmiştir. Yasal mirasçılardan biri mirası reddederse, onun payı miras açıldığı zaman kendisi sağ değilmiş gibi varsa altsoyuna, yoksa diğer mirasçılara geçer (TMK.md.611/1). Mirasın açılması mirasbırakanın ölüm tarihidir. Dosyaya alınan nüfus kaydına göre davacı Zeynep, mirası reddeden Aytül'ün altsoyudur. Aytül mirası reddetmekle, mirasın açıldığı andan geçerli olacak şekilde mirasçılık sıfatını kaybetmiş, onun payı mirasbırakanın vefatında kendisi hayatta değilmiş gibi, mirasın açıldığı andan geçerli olacak şekilde kendi altsoyuna intikal etmiştir…'' Yarg. 2. HD. T. 06.07.2011, E. 7704, K. 11596, Legalbank Elektronik Hukuk Bankası, (Erişim. 12.02.2018).

[27] CANSEL, Erol/ÖZEL, Çağlar, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt-1, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2017, s. 159.

[28] CANSEL/ÖZEL, s. 159.

[29] ESENER, Turhan/GÜNDOĞDU, Fatih, Borçlar Hukuku I Sözleşmelerin Kuruluşu ve Geçerliliği (TBK m. 1-48), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017, s. 121.

[30] KILIÇOĞLU, Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 21. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, s. 231-232.

[31] KAYIHAN, Şaban, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 163.

3.2.2 Aldatma

Aldatma, bir kimsenin irade ve beyanı arasındaki uyumsuzluğun kendi yanılgısından değil, hukuki işlemin karşı tarafının veya karşı tarafın bilgisi dâhilinde başka bir kimsenin davranışları sonucunda yanıltılmasıyla ortaya çıktığı irade sakatlığı türüdür[32]. TBK m. 36 hükmünün ilk fıkrasına göre, taraflardan biri, diğerinin aldatması sonucu bir sözleşme yapmışsa, yanılması esaslı olmasa bile, sözleşmeyle bağlı değildir. Aynı hükmün ikinci ve son fıkrasına göre de, üçüncü bir kişinin aldatması sonucu bir sözleşme yapan taraf, sözleşmenin yapıldığı sırada karşı tarafın aldatmayı bilmesi veya bilecek durumda olması hâlinde, sözleşmeyle bağlı değildir.

3.2.3 Korkutma

TBK m. 37 hükmünün ilk fıkrasına göre; taraflardan biri, diğerinin veya üçüncü bir kişinin korkutması sonucu bir sözleşme yapmışsa, sözleşmeyle bağlı değildir. TBK m. 38/1 uyarınca; korkutulan, içinde bulunduğu durum bakımından kendisinin veya yakınlarından birinin kişilik haklarına ya da malvarlığına yönelik ağır ve yakın bir zarar tehlikesinin doğduğuna inanmakta haklı ise, korkutma gerçekleşmiş sayılır. TBK m. 38/2'e göre, bir hakkın veya kanundan doğan bir yetkinin kullanılacağı korkutmasıyla sözleşme yapıldığında, bu hakkı veya yetkiyi kullanacağını açıklayanın, diğer tarafın zor durumda kalmasından aşırı bir menfaat sağlamış olması hâlinde, korkutmanın varlığı kabul edilir.

4. MİRASIN REDDİNDE İRADE SAKATLIĞI

4.1 Mirasın Reddinin İptali

Mirasın kayıtsız ve şartsız reddine ilişkin yenilik doğurucu niteliği haiz beyan sulh hukuk mahkemesine vardıktan sonra bundan tek taraflı olarak dönülmesine olanak bulunmaz[33]. Eş deyişle yenilik doğurucu bir hakkın kullanılması niteliğine sahip olması nedeniyle ilke olarak mirasın reddinin geri alınması söz konusu değildir[34]. Ancak mirasçıların tamamının muvafakati ile mirasın reddinden dönülmesi mümkündür[35].

Türk Medeni Kanunu'nda mirasın ret beyanına ilişkin irade sakatlığı hallerinin birinin varlığı durumunda mirasın reddinin geçersiz hale gelip gelmeyeceğini düzenleme altına alan bir hüküm yer almamaktadır. Ancak TMK m. 5 gereğince; Borçlar Kanununun genel nitelikli hükümleri, uygun düştüğü ölçüde tüm özel hukuk ilişkilerine uygulanır. İrade sakatlığı halleri de 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun[36] genel hükümleri arasında yer aldığından dolayı mirasın reddi bakımından da kıyasen uygulanabileceği düşünülebilir[37].

Mirasın reddi beyanı bir irade sakatlığı sonucunda gerçekleşmişse iptal edilmesi söz konusu olabilir[38]. Mirasın reddi beyanının irade sakatlığı, yani aldatma, yanılma ve korkutma nedenleriyle yapıldığı andan itibaren iptali istenebilir[39]. Zira mirasın reddi, tek taraflı bir hukuki işlem olarak hukuki işlemlerin geçersizliğine yol açan sebeplerden birisinin

[32] KILIÇOĞLU, Borçlar, s. 269.

[33] GENÇCAN, Ömer Uğur, Miras Hukuku, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 1193; KILIÇOĞLU, Miras, s. 275; *'' Mirasçının, mirası kayıtsız şartsız reddettiğine ilişkin sözlü veya yazılı beyanı, bozucu yenilik doğurucu nitelikte olup, Sulh hakimi tarafından tutanakla tespit edilmekle hukuki sonuç doğurur. Bu beyandan tek taraflı olarak dönülemez. O halde, bu hususta yetkili vekil tarafından mirasın kayıtsız şartsız reddine ilişkin dilekçe sulh hâkimine ulaştıktan sonra davacı N.in redden rücü ettiğine dair tek taraflı beyanı esas alınmak suretiyle davasının reddine karar verilmesi doğru bulunmamıştır.''* Yarg. 2. HD. T. 17.12.2009, E. 9639, K. 21886, Legalbank Elektronik Hukuk Bankası, (Erişim. 12.02.2018).

[34] İNAN/ERTAŞ/ALBAŞ, s. 507.

[35] *''…mirasçıların, mirası red beyanları, belirli sürede açıklanması gerekli tek taraflı bozucu yenilik doğurucu bir irade açıklaması niteliğinde olup, sözlü veya yazılı beyanın sulh hâkimine ulaşması ve tutanakla tespit edilmesiyle sonuç doğurur (TMK. md.609/3). Ulaşma şartı gerçekleştikten sonra ret beyanından ancak mirasçıların tamamının muvafakati ile dönülebilir. Tek taraflı rücu mümkün değildir. Öyleyse temyiz talebinin reddi gerekmiştir.''* Yarg. 2. HD. T. 14.06.2010, E. 8042, K. 11609, GENÇCAN, s. 1194.

[36] RG. 4.2.2011, 27836.

[37] HELVACI, s. 115; BAŞARA, s. 34.

[38] EREN/YÜCER AKTÜRK, s. 505; AYİTER, s. 232; DALAMANLI, Lütfü, Miras Hukuku Tatbikatı, Ünal Matbaası, Ankara, 1975, s. 327; AYAN, s. 277.

[39] İMRE/ERMAN, s. 367; ANTALYA/SAĞLAM, s. 361.

varlığı durumunda geçersiz olabilecektir[40]. Önemli olan mirasçının gerçek durumu bilseydi mirası reddetmiş olmayacağının ispatlanabilmesidir[41].

4.2.2 İptal Sebepleri

Mirasın reddinin yanılma, aldatma veya korkutma ile sakatlanmış olması halinde iptali gündeme gelebilir. Bu irade sakatlığı türleri hakkında irade sakatlığı halleri başlığında yaptığımız açıklamalar burada da geçerlidir.

Mirasçı, mirasın reddinde esaslı bir yanılmaya uğramış olabilir. Örneğin, mirasçının kendisi ekonomik bakımından iyi durumda olmamasına karşın, kardeşinin iflasın eşiğinde olduğu zannıyla mirası reddettiği, ancak durumun böyle olmadığını öğrendiği takdirde halinde saikte yanılmıştır[42]. Bu örnekte mirasçının saikteki yanılması esaslı bir yanılmadır. Ayrıca mirasçı, ağır bir borçtan veya yüklemeden kurtulmak için mirası reddetmiştir, ancak gerçekte böyle bir borç ve yükleme yoktur ya da daha evvel sonlanmıştır[43]. Burada da esaslı bir saik yanılması söz konusudur.

Mirasçı, aldatma sonucunda da mirası reddetmiş olabilir. Örneğin; mirasçı, diğer mirasçılar veya bu mirasçıların bilgisi dâhilinde üçüncü kimselerce kasıtlı olarak aldatılması sebebiyle gerçekte aktifi pasifinden fazla olan bir mirası reddetmiş olabilir[44]. Bu bağlamda mirasın reddeden mirasçının, mirasbırakanın borçları olduğu, herhangi bir malvarlığı değerinin bulunmadığı şeklinde yanıltılmış olunması da böyledir.

Son olarak mirasçı, başka bir mirasçı veya üçüncü bir kimse tarafından kendisinin veya yakınlarından birinin kişilik haklarına ya da malvarlığına yönelik ağır ve yakın bir zarara uğratılma tehdidi sonucunda mirası reddetmiş olabilir. Bu halde mirasın reddine ilişkin beyan, korkutma ile sakatlanmıştır.

4.2.3 İptal Süresi

Kanunda mirasın reddinin irade sakatlığı ile iptali düzenlenmediğinden bu konuda uyulması gereken bir süreye de yer verilmemiştir. Ancak bu konuda TBK'daki irade sakatlığına ilişkin hükümler kıyasen uygulanacağından buradaki iptal hakkına ilişkin süreler mirasın reddinin irade sakatlığındaki iptalde de uygulanmalıdır. TBK m.39 hükmünde yanılma veya aldatma sebebiyle ya da korkutulma sonucunda sözleşme yapan tarafın, yanılma veya aldatmayı öğrendiği ya da korkutmanın etkisinin ortadan kalktığı andan başlayarak bir yıl içinde sözleşme ile bağlı olmadığını bildirmesi gerektiği düzenlenmektedir. Mirasın reddi bakımından da mirası reddeden mirasçının, yanılma veya aldatmayı öğrendiği ya da korkutmanın etkisinin kalktığı tarihten itibaren bir yıl içinde mirasın reddinin iptali yoluna başvurması gerekir.

4.2.4 İptalin Şekli

Türk Medeni Kanunu'nda mirasın reddine ilişkin irade sakatlığı hallerini düzenleyen bir hüküm bulunmadığından Türk Borçlar Kanunu'nda yer alan irade sakatlığına ilişkin hükümlerin kıyasen uygulanacağını ifade etmiştik. TBK'da düzenlenen irade sakatlığı hallerinde hukuki işlem iptal edilebilir. Hukuki işlemin iptali herhangi bir şekil şartına da bağlı bulunmaz[45]. İradesi sakatlanmış olan kimsenin, karşı tarafa varması gerekli ve yeterli bir irade beyanı, hukuki işlemi geçmişe etkili biçimde ortadan kaldırmaktadır.

Doktrinde mirasın reddinin iptal edilmesi durumunda uyulması gerekli şekil şartı üzerinde bir ittifak bulunmamaktadır.

Doktrinde bir görüşe göre; mirasın reddine ilişkin iptal açıklamasının mirasbırakanın yerleşim yeri sulh mahkemesi yapılması gerekmekte olup, iptal açıklamasının bu mahkemeye varması ile mirasın reddi beyanı geçmişe etkili olarak ortadan kalkar[46]. Dolayısıyla bu görüşe göre, mirasın reddi beyanının iptali mirasçılara değil, sulh hukuk mahkemesine yöneltilmesi gerekir.

[40] GÖNENSAY/BİRSEN, s. 237.

[41] SEROZAN/ENGİN, s. 525.

[42] HELVACI, s. 114.

[43] SEROZAN/ENGİN, s. 525; GÜNAL, s. 78.

[44] HELVACI, s. 114.

[45] REİSOĞLU, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 25. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 130.

[46] HELVACI, s. 115; GÜNAL, s. 78-79.

Diğer bir görüşe göre; mirasın reddi beyanının irade sakatlığı sebebiyle iptal edilmesi için dava edilmesi gerekir ve dava sonucunda ret beyanı geçmişe etkili ortadan kalkar[47]. Yargıtay'ın da mirasın reddinin iptali davasının asliye hukuk mahkemesinde görülmesi gerektiğini belirterek mirasın reddinin iptalinin dava yoluyla sağlanabileceği görüşünü kabul ettiğinin söylenebileceği vurgulanmaktadır[48]. Yüksek mahkeme, yeni tarihli bir kararında da mirasın reddi beyanının mahkemeye varmasından sonra bundan tek taraflı olarak dönülemeyeceğini, ancak mirasçılarının tamamının muvafakatiyle ya da açılacak reddin iptali davasıyla dönülebileceğini ifade etmiştir[49]. Dolayısıyla yüksek mahkemenin mirasın reddinde dava yolunun izlenmesi gerektiğini açık biçimde savunduğunu belirtebiliriz.

Yargıtay bir kararında altı adet mirasçının mirası reddettikten sonra hile (aldatma) sebebiyle açtıkları mirasın reddinin iptali davasının hileli davranışlarla mirasın reddedildiğinin kesin olarak ispatlanamaması ve iptalin ancak diğer tüm mirasçıların muvafakatiyle iptal edilebileceği, ancak mirasçılardan biri tarafından reddin iptalinin kabul edilmediği gerekçesiyle reddedilmesi gerektiğini ifade etmiştir[50]. Yargıtay'ın mirasın reddinin ancak dava yoluyla iptal edilebileceğinin kabulü karşısında öncelikle mirasın reddinin iptali için bunu talep eden mirasçının açtığı davada irade sakatlığı halini ispat etmesi gerekir. Bunu ispat edebilirse, diğer mirasçıların muvafakati aranmaz. Üstelik birden fazla mirasçı mirası reddetmesine karşın bunlardan yalnızca bir ya da birkaçı iptal davası açmış ve irade sakatlığını ispat etmişlerse mirasın reddi yalnızca bu yönde dava açan mirasçılar bakımından hüküm ifade eder. Şayet mirasın reddi davasında mirasçı, irade sakatlığını ispat edemezse reddi hükümden düşürmek mirasçıların tümünün muvafakatini gerektirir. Yoksa mirasın reddinin iptal edilmesinde mirasçıların muvafakati aranan bir koşul değildir.

4.2.3 İptalin Sonucu

Mirasın reddi beyanının iptal edilmesi sonucunda ret beyanı geçmişe etkili olarak ortadan kalkar ve bu mirasçı mirası hiç reddetmemiş gibi mirasçılık sıfatını haiz olur[51]. Diğer bir deyişle mirasın reddi beyanının iptali, red beyanını yapıldığı andan itibaren hükümsüz kılmaktadır[52].

İptal etme, mirasın kesin biçimde kabul edildiği biçiminde yorumlanabildiği takdirde artık mirasçının mirası ret hakkını yitirdiği söylenmelidir[53]. İptal, bu şekilde yorumlanamıyorsa mirasçının ret süresi içerisinde yeni bir beyanda bulunması olanaklıdır[54]. Ancak ret süresi dolmuşsa, mirasçıya, önemli sebeplerin varlığı hâlinde sulh hâkiminin yasal ve atanmış mirasçılara tanınmış olan ret süresini uzatabileceğini ya da yeni bir süre tanıyabileceğini belirten TMK m. 615 hükmü

---

47 BAŞARA, s. 34.

48 BAŞARA, s. 34 dn. 97; *'' Mirasbırakan 25.12.2007 tarihinde vefat etmiş, mirasçılarından kızı Pınar, 12.03.2008 tarihinde sulh hâkimine başvurarak mirası kayıtsız şartsız reddettiğini bildirmiştir. Bu beyan sulh hâkimince 16.06.2008 tarihinde tutanağa bağlanmıştır. İstek, mirası kayıtsız şartsız reddin iptaline ilişkindir (TMK m. 605/1). Sulh Hukuk Mahkemeleri, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile diğer kanunlarda belirtilen görevi yerine getirir. Asliye Hukuk Mahkemeleri ise, Sulh Hukuk Mahkemelerinin görevi dışında kalan ve özel hukuk ilişkilerinden doğan her türlü dava ve işler ile kanunların verdiği diğer dava ve işlere bakar (5235 s. K. m. 6). Mirasın kayıtsız şartsız reddinin iptaline ilişkin davaların Sulh Hukuk Mahkemesinde bakılacağına ilişkin Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda (m. 8) bir hüküm bulunmadığı gibi, Türk Medeni Kanunu'nda da bir hüküm yoktur. O halde, mirasın kayıtsız şartsız reddin iptaline ilişkin davalarda görev Asliye Hukuk Mahkemesine aittir. Öyleyse görevsizlik kararı verilmesi gerekirken açıklanan yön gözetilmeden yargılamaya devam olunarak işin esasının incelenmesi yanlıştır.''* Yarg. 2. HD. T. 21.01.2009, E. 2078, K. 17954, Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi, (Erişim. 13.02.2019).

49 *''…Mirasın kayıtsız ve şartsız reddine ilişkin beyan sulh hukuk mahkemesine ulaştıktan sonra bu beyandan tek taraflı olarak dönülemez. Mirasın gerçek reddi beyanı mahkemeye ulaştıktan sonra ret beyanından, ancak mirasçıların tamamının muvafakatiyle veya açılacak olan reddin iptali davasının kabulü halinde dönülebilir…''* Yarg. 14. HD. T. 19.02.2018, E. 2017/4915, K. 2018/1179, , Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi, (Erişim. 14.02.2019).

50 *''…Somut olayda, mirasçılar …, …, …, …, … ve … tarafından … Sulh Hukuk Mahkemesi 13.03.2008 tarih ve 2008/194-143 E.K. sayılı dosyada yapılan beyanla mirasın gerçek reddinin hukuki sonuçları doğmuştur. Mirasın reddin iptali ancak diğer tüm mirasçıların muvafakatleri ile mümkündür. Davacılar tarafından iradelerinin fesada uğratılması sonucu mirasın reddedildiği iddia edilmiş ise de; davalı …'ın hileli davranışlarla davacıların mirası reddetmelerine neden olduğu, mahkemece dinlenen tanık beyanları ile net ve kesin olarak kanıtlanmış olduğu söylenemez. Mirasçılardan … mirasın reddin iptalini kabul etmediğinden tüm mirasçıların mirasın reddinin iptalini kabul ettiği söylenemez. Bu durumda davanın reddi gerekirken kabule karar verilmesi doğru değildir…''* Yarg. 14. HD. T. 19.02.2018, E. 2017/4915, K. 2018/1179, , Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi, (Erişim. 14.02.2019).

51 BAŞARA, s. 34.

52 KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, s. 607.

53 HELVACI, s. 116; BAŞARA, s. 35.

54 DURAL/ÖZ, s. 413.

uyarınca yeni bir süre verilir[55]. Ret süresi geçmemişse ya da hâkim TMK m. 615 uyarınca süreyi uzatmışsa mirasçı için seçim imkânı devam eder[56].

5. SONUÇ

Yasal ve atanmış mirasçılar, külli intikal prensibi gereği ölüm olgusunun gerçekleşmesiyle birlikte mirası, kanun gereği ve bir bütün olarak iktisap ederler. Ancak mirasçılar, terekenin borca batık olması, diğer mirasçıların mirastan daha fazla pay almasını arzu etmeleri veya mirasbırakan ile kötü bir aile ilişkileri bulunması gibi sebeplerle mirasçı olmak istemeyebilirler. Bu halde, kanun mirasçıların mirası reddetmeleri mümkün kılmıştır. Hatta ölümü tarihinde mirasbırakanın ödemeden aczi açıkça belli veya resmen tespit edilmiş ise, miras, mirasçıların beyanı aranmaksızın reddedilmiş sayılır.

Mirasın reddi, sulh hukuk mahkemesine yöneltilmesi gerekli ve yeterli yenilik doğurucu niteliği haiz bir beyanla gerçekleşir. Bu beyan, mirasçılık sıfatını sona erdirir. Mirasın kayıtsız ve şartsız reddine ilişkin bu beyan sulh hukuk mahkemesine vardıktan sonra bundan tek taraflı olarak dönülemez. Ancak mirasçıların tamamının muvafakati ile mirasın reddinden dönülmesi mümkündür. Bununla beraber mirasın reddi iradesinin yanılma, aldatma veya korkutma sonucu oluşması da ihtimal dahilindedir. Bu halde mirasın reddinin iptal edilebileceğine ilişkin TMK'da açık bir düzenleme yoktur. Ancak TBK'da yer alan irade sakatlığı hallerinde hukuki işlemin iptal edilebileceğine ilişkin düzenlemenin kıyasen burada da uygulanması gerekir. Dolayısıyla mirasın reddinin irade sakatlığı hallerinin birinin varlığı durumunda reddin yapıldığı andan itibaren iptali istenebilir. TBK m. 39 atfıyla, mirası reddeden mirasçının, yanılma veya aldatmayı öğrendiği ya da korkutmanın etkisinin kalktığı tarihten itibaren bir yıl içinde mirasın reddinin iptali yoluna başvurması gerekir.

TBK'da düzenlenen irade sakatlığı hallerinde hukuki işlem iptal edilebilir. Hukuki işlemin iptali herhangi bir şekil şartına da bağlı değildir. İradesi sakatlanmış olan kimsenin, karşı tarafa varması gerekli ve yeterli bir irade beyanı, hukuki işlemi geçmişe etkili biçimde ortadan kaldırmaktadır. Mirasın reddinin iptal edilmesi durumunda uyulması gerekli şekil şartı ise tartışmalıdır. Doktrindeki bir görüş ve Yargıtay'a göre, mirasın reddeden mirasçının reddin iptalinin sağlamak için dava açması gerekir. Diğer görüşe göre ise mirasın reddinin iptal edilmesi için reddin iptal edildiği beyanının mahkemeye varması gerekli ve yeterlidir.

Mirasın reddi beyanının iptal edilmesi sonucunda ret beyanı geçmişe etkili olarak ortadan kalkar ve bu mirasçı mirası hiç reddetmemiş gibi mirasçılık sıfatını haiz olur. Reddin iptali, mirasın kesin biçimde kabul edildiği biçiminde yorumlanabiliyorsa artık mirasçının mirası ret hakkını yitirdiği benimsenmelidir. Reddin iptali, bu şekilde yorumlanamıyorsa mirasçının ret süresi içerisinde yeni bir beyanda bulunması mümkündür. Ancak ret süresi dolmuşsa, mirasçıya, TMK m. 615 hükmü uyarınca yeni bir süre verilir.

KAYNAKÇA

ANTALYA, O. Gökhan/SAĞLAM, İpek, Miras Hukuku, 3. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2015.

AYAN, Mehmet, Miras Hukuku, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

AYİTER, Nuşin/KILIÇOĞLU, Ahmet M., Miras Hukuku, 2. Bası, Ankara, 1991.

BAŞARA, İzzet, Mirasın Reddi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

BERKİ, Şakir, Miras Hukuku, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.

CANSEL, Erol/ÖZEL, Çağlar, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt-1, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2017.

DALAMANLI, Lütfü, Miras Hukuku Tatbikatı, Ünal Matbaası, Ankara, 1975.

DURAL, Mustafa/ÖZ, Turgut, Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku, 8. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2015.

EREN, Fikret/YÜCER AKTÜRK, İpek, Türk Miras Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.

ESENER, Turhan/GÜNDOĞDU, Fatih, Borçlar Hukuku I Sözleşmelerin Kuruluşu ve Geçerliliği (TBK m. 1-48), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017.

GENÇCAN, Ömer Uğur, Miras Hukuku, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.

GÖNENSAY, Samim/BİRSEN, Kemaleddin, Miras Hukuku,2. Bası, İstanbul, 1963.

GÜNAL, Aydın Ebrar, Mirasın Reddi ve Hukuki Sonuçları, Aristo Yayınevi, İstanbul, 2018.

HELVACI, İlhan, Eski Medeni Kanunumuzla Karşılaştırmalı Olarak Türk Medeni Kanununa Göre Mirasın Reddi (MK. m. 605-MK. m. 618), Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002.

[55] HELVACI, s. 116; GÜNAL, s. 79.

[56] OĞUZMAN, s. 290.

İMRE, Zahit/ERMAN, Hasan, Miras Hukuku, 13. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2017.
İNAN, Ali Naim/ERTAŞ, Şeref/ALBAŞ, Hakan, Türk Medeni Hukuku Miras Hukuk, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
KAYIHAN, Şaban, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
KILIÇOĞLU, Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 21. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, (Borçlar).
KILIÇOĞLU, Ahmet M., Miras Hukuku, 6. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, (Miras).
OĞUZMAN, M. Kemal, Miras Hukuku, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
REİSOĞLU, Safa, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 25. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014.
SEROZAN, Rona/ENGİN, Baki İlkay, Miras Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

Yapısal Kırılmalar Altında Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Türkiye İçin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Dr. Özgür Özaydın **Ar.Gör.Can Apaydın**

[1]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ozaydin@omu.edu.tr

[2]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, can.apaydin@omu.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı, Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) hipotezinin geçerliliğinin 1961-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Türkiye için sınanmasıdır. Değişkenlerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi için ADF, PP ve KPSS gibi standart birim kök testlerinin yanı sıra aynı zamanda tek yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews (1992) ve iki yapısal kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003,2004) yapısal kırılmalı birim kök testleri de kullanılmıştır. Birim kök test sonuçları değişkenlerin farklı derecelerden durağan olduğunu gösterdiğinden EKC hipotezinin sınanmasında , Engle-Granger(1987) ve Johensen-Juselius (1990) gibi artık tabanlı eş bütünleşme testleri sapmalı sonuçlara yol açacağından , farklı dereceden durağan seriler arasında uzun dönemli ilişkilerin bulunup bulunmadığının sınanmasına imkân veren ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. ARDL sınır testine dayalı uzun dönem modeli sonuçları uzun dönemde kişi başı gelirin kişi başı karbondioksit salınımını pozitif, kişi başı gelirin karesinin ise kişi başı karbondioksit salınımını negatif olarak etkilediğini ortaya koyduğundan EKC hipotezinin 1961-2015 döneminde Türkiye için geçerliliği doğrulanmıştır. Kısa dönem hata düzeltme modeli sonuçları modelde bir önceki dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin %56,9'unun ilgili dönemde düzeltildiğini göstermektedir. Farklı dereceden durağan seriler arasında Granger anlamında nedensellik ilişkisi bulunup bulunmadığının araştırılmasına olanak sağlayan Toda-Yamamoto (1995) testi sonuçlarına göre, kişi başı karbondioksit salınımından kişi başı gelire doğru Granger anlamında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Kuznets Eğrisi, Yapısal Kırılma, Ekonomik Büyüme

Abstract: The aim of this study is to examine the validity of Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis by using annual data over the period of 1961-2015 for the case of Turkey. To determine the order of stationarity of the variables, along with the conventional unit root tests, namely Augmented Dickey Fuller, Phillips-Perron and KPSS unit root tests, the additional unit root tests with structural breaks, namely, Zivot Andrews (1992) which allows for one structural break and Lee and Strazicich (2003,2004) which allows for maximum two structural breaks were also used. Since the results of the unit root tests revealed that the variables in question are integrated of different order, to test for the EKC hypothesis, ARDL bounds test which allows to examine whether there exist long run relationships among the variables which have different stationarity orders was used due do the fact that the results of the conventional residual based cointegration tests like Engle-Granger (1987) and Johansen Jusellius (1990) would be biased. Since the long run model -which based on the ARDL bounds tests- results indicate that per capita income positively affects the per capita carbon dioxide emission and the square of per capita income negatively affects the per capita carbon dioxide emission in the long run, the validity of the EKC hypothesis for Turkey over the period 1961-2015 is confirmed. The short run error correction model results showed that the 56.9% of disequilibrium in the previous period is corrected in current period. According to the results of the Toda-Yamamoto (1995) test, which allows to investigate whether there exists Granger causality among the series which are integrated of different order, a univariate Granger causality running from per capita carbon dioxide emission to per capita income was found.

Key Words: Environmental Kuznets Curve, Structural Break, Economic Growth,

1. GİRİŞ

Ekonomiler belirli büyüme patikasına girdikten sonra genellikle hesaba katılmayan bir çevresel maliyetin açığa çıkmasını engellemekte başarısız olmaktadırlar. Bu durum için herhangi bir önlem alınmadığı takdirde iklim değişikliği yalnızca çevre tahribatı yaratan ülkeler için yerel bir problem olmaktan ziyade dünyadaki bütün ülkeleri etkileyen uluslararası bir sorun haline dönüşmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için ülkelerin hava, su ve toprak kirliliği ile CO2 ayak izinin azaltılması gibi önlemleri öncelikler olarak belirlemesi gerekmektedir. Çevresel Kuznets Eğrisi kavramı tam bu noktada büyüme kaynaklı doğa tahribatının ölçülmesi açısından önemli hale gelmektedir.

Çevresel Kuznets Eğrisi, Kuznets (1955)'in ortaya attığı ilkel haliyle büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ters U biçimindeki eğriye çevresel etkilerin eklenmesiyle birlikte oluşan eğridir. Bu kavramı ilk olarak Panayotou (1993) kullanarak ekonomik kalkınma sürecindeki ülkeler için çevreye verilen zararın önce artıp sonra azaldığını tespit etmiştir. Bu durumun nedeni ise ekonomik gelişmenin belli bir çevre kirliliğini de beraberinde getirmesinin ardından, gelişmişlik ile birlikte gelen gelir artışı ile birlikte ortaya çıkan çevre tahribatının azalmasıdır.

Bu çalışmada yapısal kırılmaları dikkate alan bir model kullanılarak Türkiye için Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliği sınanmıştır. Bu çerçevede, çalışmanın ikinci bölümünde konuyla ilgili literatür taraması yapılmış; ardından üçüncü bölümde çalışmada kullanılan model ve yöntem tanıtılmış; dördüncü bölümde veri seti ve uygulama bulgularına yer verilerek çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğini sınamaya yönelik olarak yapılan çalışmalarda, Ang (2007) Fransa, Jalil ve Mahmud (2009) Çin, Halicioğlu (2009) Türkiye, Iwata ve diğerleri (2010) Fransa, Acaraycı ve Öztürk (2010) Danimarka ve İtalya, Jalil ve Feridun (2011) Çin, Jayanthakumaran ve diğerleri (2012) Hindistan ve Çin, Saboori ve diğerleri (2012b) Endonezya, Öztürk ve Acaravcı (2013) Türkiye, Baek ve Kim (2013) Kore, Kohler (2013) Güney Afrika, Saboori ve Sulaiman (2013a) Malezya Singapur, Tayland, Saboori ve Sulaiman (2013b) Malezya, Boutabba (2014) Hindistan, Farhani ve diğerleri (2014a) Tunus, Lau ve diğerleri (2014) Malezya, Shahbaz ve diğerleri (2014a) Tunus, Shahbaz ve diğerleri (2014a) BAE, Bölük ve Mert (2015) ile Şeker ve diğerleri (2015) Türkiye, Tang ve Tan (2015) Vietnam, Ertuğrul ve diğerleri (2016) Türkiye, Hindistan, Çin ve Güney Kore, Jaforullah ve King (2017) Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Moghadam ve Dehbashi (2017) İran, Nazir ve diğerleri (2018) Pakistan, Ravanoğlu, Bostan, Yılmaz (2018) Kırgızistan , Okutan ve Yamak (2018) ve Güney (2018) Türkiye için ters U biçiminde Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Buna karşın, Saboori ve Sulaiman (2013a) Endonezya ve Filipinler, Jebli ve Youssef (2015) Tunus, Doğan ve Türkekul (2016) ABD ise için U biçiminde Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca Acaravcı ve Öztürk (2010) yukarıda belirtilen Danimarka ve İtalya hariç 17 Avrupa ülkesi , Hossain (2012) Japonya, Ertuğrul ve diğerleri (2016) Malezya, Tayland, Brezilya, Güney Afrika, Meksika, Jaforullah ve King (2017) Norveç, İsveç, ABD, Pal ve Mitra (2017) Hindistan ve Çin için Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olmadığı; Begum (2015) Malezya, Farhani ve Öztürk (2015) Tunus, Ertuğrul ve diğerleri (2016) Endonezya için sürekli artan; Ahmed ve Long (2012) Pakistan için sürekli azalan Çevresel Kuznets Eğrisi bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3. MODEL ve YÖNTEM

3.1. Model

Geleneksel Çevresel Kuznets Eğrisi yaklaşımında gelir ve -ülke ters U biçiminde bir EKC'ye sahip olabileceğinden- gelirin karesi çevre kirliliğinin temel belirleyicileri olarak kabul dilmektedir. Bu çerçevede, çalışmada izleyen EKC modeli kullanılmıştır.

$$C_t = f(Y, Y^2) \quad (1)$$

burada t ilgili dönemi, C çevre kirliliği göstergesini, Y geliri ve Y^2 gelirin karesini göstermektedir.

Denklem 1 ile ifade edilen model uzun dönem esnekliklerinin hesaplanabilmesi için izleyen log-log modeli biçimine dönüştürülmüştür.

$$c_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_t + \alpha_2 y_t^2 + \epsilon_{t0} \quad (2)$$

burada t ilgili dönemi, c kişi başı karbondioksit salınımının doğal logaritmasını, y kişi başı gelirin doğal logaritmasını, y^2 kişi başı gelirin doğal logaritmasının karesini, α_0 sabit terimi, $\alpha_1$ve α_2 ilgili değişkenlerin katsayılarını ve ϵ_t hata terimini, göstermektedir.

3.2. Yöntem

Çalışmada, ÇKE hipotezinin 1961-2015 döneminde Türkiye örneği için geçerliliği doğrusal zaman serisi yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır. Zaman serileri ile çalışırken karşılaşılabilecek en önemli sorunlardan bir tanesi düzmece regresyon sorunudur. Düzmece regresyon sorunundan kaçınmak ve istatistiki olarak sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle zaman serilerinin durağanlık özellikleri belirlenmelidir. Bunu takiben incelemeye konu değişkenler arasındaki ilişkiler, değişkenlerin yapısına uygun ekonometrik teknikler kullanılarak analiz edilmelidir.

Bu bağlamda, çalışmada ADF, PP, KPSS olmak üzere yapısal kırılmaları dikkate almayan geleneksel durağanlık testlerine ek olarak, yapısal kırılmalara izin veren Zivot-Andrews (ZA) (1991) ve Lee-Strazizch (2003,2004) (LS) birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlık özellikleri belirlenmiştir.

Serilerin durağanlık derecelerinin farklı olması durumunda değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilerin belirlenmesinde tüm serilerin düzey durağan olduğu varsayımına dayanan vektör ardışık bağlanım (VAR) modeli ve tüm serilerin birinci fark durağan olduğu varsayımına dayanan Engel-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) ve Gregory-Hansen (1996) eş bütünleşme testlerinin kullanılması tutarsız ve sapmalı sonuçlara yol açmaktadır. Bu durumda değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin belirlenmesi amacı ile Pesaran ve Pesaran (1997) , Pesaran ve Smith (1998), Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen ve I(0) ve I(1) yapısındaki seriler ile çalışmaya izin veren ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmalıdır. ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılırken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta serilerin ikinci fark durağan I(2) olmamasıdır.

ARDL sınır testi yaklaşımının farklı durağanlık derecelerine sahip serilerle çalışmaya izin vermesinin yanı sıra, geleneksel eş bütünleşme testlerine kıyasla, küçük örneklem durumlarında sapmasız ve tutarlı sonuçlar vermesi, değişkenlerin içsel kabul edilmesi ve değişkenler arasındaki hem kısa hem de uzun dönem ilişkilerin araştırılmasını sağlaması gibi üstünlükleri bulunmaktadır.

ARDL sınır testi yaklaşımı çerçevesinde öncelikle modelin trend içermeyen ve trend içeren kısıtsız hata düzeltme (UECM) biçimleri kurulmalıdır. Modelin trendsiz ve trendli UECM biçimleri kurulurken iki yapısal kırılmalı bir birim kök testi uygulandığı varsayımında kırılma yılları modellere kukla değişken olarak eklenmelidir. Bu bağlamda 2 numaralı denklem ile ifade edilen model için oluşturulan trendsiz ve trendli UECM modelleri sırası ile 3 ve 4 numaralı denklemler ile ifade edilmiştir.

$$\Delta c_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{a_1} \beta_{0i}\, \Delta c_{t-i} + \sum_{i=0}^{a_2} \gamma_{0i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{a_3} \delta_{0i}\, \Delta y_{t-i}^2 + \mu_o d_1 + \omega_o d_2 + \sigma_0 p_{t-1} + \sigma_1 x_{t-1} + \sigma_2 m_{t-1} + \sigma_3 r_{t-1} + \epsilon_{t1} \quad (3)$$

$$\Delta c_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^{b_1} \beta_{1i}\, \Delta c_{t-i} + \sum_{i=0}^{b_2} \gamma_{1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{b_3} \delta_{1i}\, \Delta y_{t-i}^2 + \mu_1 d_1 + \omega_1 d_2 + \sigma_{0T} p_{t-1} + \sigma_{1T} x_{t-1} + \sigma_{2T} m_{t-1} + \sigma_{3T} r_{t-1} + \theta T + \epsilon_{t2} \quad (4)$$

burada Δ, birinci fark işlemcisini t ilgili dönemi, c kişi başı karbondioksit salınımının doğal logaritmasını, y kişi başı gelirin doğal logaritmasını, y^2 kişi başı gelirin doğal logaritmasının karesini, d_1 ilk kırılma yılına ilişkin kukla değişkeni, d_2 ikinci kırılma yılına ilişkin kukla değişkeni, T trend değişkenini ve ϵ_t hata terimini göstermektedir.

ARDL sınır testi yönteminde p ve r maksimum uygun gecikme sayılarını göstermek, $m = n = 1,2,3$ olmak ve $a_m = 1,2,\dots,p$ ve $b_n = 1,2,\dots,p$ olmak üzere 3 ve 4 numaralı denklemler ile ifade edilen modeller için uygun gecikme yapısına sahip ARDL modelleri Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ve Düzeltilmiş R^2 ($\bar{R}^2$) kriterleri kullanılarak tahmin edilir. Tahmin edilen uygun gecikme uzunluğuna sahip modelin eş bütünleşme sınamasında kullanılabilmesi için öncelikle ilgili modelin, normallik, ardışık bağlanım, değişen varyans ve model belirleme hatasından oluşan tanısal denetim testlerine ve modelin parametrelerinin istikrarlı olup olmadığının test edilmesi için yapısal kırılma testlerine tabi tutulması gerekmektedir.

ARDL yönteminde değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi, $j = 1,2,3,4$ olmak üzere Denklem 3 ve Denklem 4 ile ifade edilen modeller için belirlenen uygun gecikme yapısına sahip ve hem tanısal denetim hem de parametre istikrarı testlerinden başarı ile geçmiş modellerde değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmadığını ifade eden ve sırası ile $\sigma_{j=}0$ ve $\sigma_{jT=}0$ biçiminde ifade edilen boş hipotezlerin değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunduğunu ifade eden alternatif karşısında Wald testi ile sınanması ile araştırılır. Bu sınama sonucu hesaplanan F ve t istatistiklerinin, kritik alt sınır değerinden küçük olması durumunda boş hipotez reddedilemediğinden değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmadığı, üst sınır değerinden büyük olması durumunda ise boş hipotez reddedildiğinden değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılır. Hesaplanan F ve t istatistiklerinin kritik alt ve üst sınır değerleri arasında kalması durumunda ise sonuç belirsizdir; bu durumda diğer eş bütünleşme yöntemlerinden yararlanılmalıdır.

Uygun gecikme uzunluğuna sahip ARDL modelleri için yapılan eş bütünleşme sınamasının değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koyması durumunda, 3 ve 4 numaralı denklemler ile ifade edilen UECM modellerinde $r = 1,2,3$ olmak üzere sırası ile σ_r ve σ_{rT} biçiminde ifade edilen katsayıların yine sırası ile σ_0 ve σ_{0T} ile

ifade edilen katsayılara bölünmesi ile normalleştirme işlemi yapılarak ilgili değişkene ilişkin uzun dönem katsayıları elde edilmelidir.

Kısa döneme ilişkin katsayıları elde etmek için ise modellerin kısa dönem hata düzeltme biçimleri (ECM) tahmin edilmelidir. 3 ve 4 numaralı denklemler ile ifade edilen modellerin hata düzeltme biçimleri 5 ve 6 numaralı denklemler ile ifade edilmiştir.

$$\Delta c_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{a_1}\beta_{0i}\,\Delta c_{t-i} + \sum_{i=0}^{a_2}\gamma_{0i}\Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{a_3}\delta_{0i}\,\Delta y_{t-i}^2 + \mu_o d_1 + \omega_o d_2 + \Phi ect_{t-1} + \epsilon_{t3} \quad (5)$$

$$\Delta c_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^{b_1}\beta_{1i}\,\Delta c_{t-i} + \sum_{i=0}^{b_2}\gamma_{1i}\Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{b_3}\delta_{1i}\,\Delta y_{t-i}^2 + \mu_1 d_1 + \omega_1 d_2 + \Phi ect_{Tt-1} + \theta T + \epsilon_{t3} \quad (6)$$

Granger (1988), eş bütünleşme ilişkisinin varlığı durumunda değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle değişkenler arasında nedensellik sınamaları yapılmalıdır. Ancak, Toda ve Yamamoto (1995) değişkenlerin bütünleşme derecelerinin farklı olması durumunda geleneksel Granger(1969) nedensellik testinin sapmalı sonuçlara yol açacağını ileri sürerek Granger nedensellik testinin Toda-Yamamoto (TY) biçimini geliştirmişlerdir. TY yaklaşımında, durağan olmayan değişkenlerin düzey değerlerinin analize dahil edilerek geleneksel Granger (1969) nedensellik testinde ortaya çıkan bilgi kaybının önlenmesi bu yöntemin en önemli üstünlüklerindendir.

Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımında birim kök testleri ile serilerin durağanlığı incelenir ve en yüksek dereceden durağan olan serinin durağanlık derecesi maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) olarak belirlenir. Daha sonra ilgili değişkenler için kısıtsız Vektör Ardışık Bağlanım (VAR) modeli kurularak ilgili modele ilişkin uygun gecikme uzunluğu (s) AIC, SIC, HQ gibi kriterler çerçevesinde belirlenir. İlgili VAR modelinin ardışık bağlanım ve değişen varyans sorunlarına sahip olmaması durumunda, TY yaklaşımı çerçevesinde tahmin edilecek olan VAR modeli uygun gecikme uzunluğu $(d_{max} + s)$ olacak biçimde kurulur.

TY yaklaşımı çerçevesinde kurulan VAR modeli denklemleri 7, 8 ve 9 numaralı denklemler ile gösterilmiştir.

$$c_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\alpha_{3i}c_{t-i} + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\alpha_{4i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\alpha_{5i}y_{t-i}^2 + \mu_2 d_1 + \omega_2 d_2 + \epsilon_{t4} \quad (7)$$

$$y_t = \beta_2 + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\beta_{3i}c_{t-i} + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\beta_{4i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\beta_{5i}y_{t-i}^2 + \mu_3 d_1 + \omega_3 d_2 + \epsilon_{t5} \quad (8)$$

$$y_t^2 = \gamma_2 + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\gamma_{3i}c_{t-i} + \sum_{i=1}^{d_{max}+s}\gamma_{4i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}}\gamma_{5i}y_{t-i}^2 + \mu_4 d_1 + \omega_4 d_2 + \epsilon_{t6} \quad (9)$$

burada $\sum$ toplama işlemcisini ifade etmektedir.

Uygun gecikme yapısına sahip VAR modelinin kurulmasından sonra değişkenler arasındaki Granger anlamındaki nedensellik ilişkileri, $e = 3{,}4{,}5$ olmak üzere 7 numaralı denklemde yer alan her bir değişken için $H_0: \alpha_{ei} = 0$, 8 numaralı denklemde yer alan her bir değişken için $H_0: \beta_{ei} = 0$ ve 9 numaralı denklemde yer alan her bir değişken için $H_0: \gamma_{ei} = 0$ biçiminde kurulan ve değişkenler arasında Granger anlamında bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını gösteren boş hipotezlerin, değişkenler arasında Granger anlamında bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu gösteren alternatif hipotezler karşısında modifiye edilmiş Wald testi ile sınanmasıyla belirlenir.

4. VERİ SETİ ve UYGULAMA BULGULARI

4.1. Veri Seti

Çalışmada, 1960-2014 dönemi için, çevre kirliliğini temsilen kişi başı CO_2 salınımı (mt), gelir değişkenini temsilen dolar cinsinden sabit fiyatlarla kişi başı GSYH (2010=100) değişkenlerine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Tüm veriler Dünya Bankası WDI veri tabanından alınmıştır.

4.2. Birim Kök Testleri

Tablo 1'de yer alan ADF birim kök test sonuçları, hem yalnızca sabit hem de hem sabit ve trend içeren modeller için tüm değişkenlerin birinci fark durağan I(1), PP birim kök test sonuçları sabit içeren model için c_t değişkenin düzey durağan I(0), y_t ve y_t^2 değişkenlerinin birinci fark durağan I(1), sabit ve trend içeren model için tüm değişkenlerin

birinci fark durağan I(1), KPSS durağanlık test sonuçları yalnızca sabit içeren model için c_t değişkenin düzey durağan I(0), y_t ve y_t^2 değişkenlerinin birinci fark durağan I(1), sabit ve trend içeren model için ise için c_t değişkenin birinci fark durağan I(1), y_t ve y_t^2 değişkenlerinin düzey durağan I(1) olduğunu göstermiştir.

Tablo 5: Yapısal Kırılmasız Birim Kök Test Sonuçları

	ADF[a]		PP[b]		KPSS	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
c_t	-2.89	-2.59	-4.00*	-2.74	0.39*	0.21
Δc_t	-7.24*	-8.11*	-	-8.08*	-	0.09*
y_t	0.21	-2.32	0.22	-2.46	0.89	0.10*
Δy_t	-7.20*	-4.84*	-7.20*	-7.14*	0.08*	-
y_t^2	0.47	-2.03	0.48	-2.19	0.89	0.13*
Δy_t^2	-7.14*	-4.90*	-7.14*	-7.11*	0.11*	-
Kritik Değer (%5)	-2.91	-3.49	-2.91	-3.49	0.46	0.14

[a] ADF testi için maksimum gecikme uzunluğu 11 gecikme olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğu Akaike kriteri çerçevesinde belirlenmiştir.
[b] PP ve KPSS testleri için tayfsal tahminleme yöntemi olarak Bartlett kernel yöntemi ve bant genişliği için Newey-West optimal bant genişliği kullanılmıştır.
* , ilgili serinin %5 düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

ADF, PP ve KPSS birim kök testleri araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan birim kök testleri olmalarına karşın, yapısal kırılmaların varlığı durumunda söz konusu testlerin kullanılması sahte reddetme sorununa yol açmaktadır. Bu nedenle çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık analizlerinde yapısal kırılmalara izin veren birim kök testleri de kullanılmıştır.

Zivot ve Andrews (1992) , Perron (1989) testini yapısal kırılmayı dikkate almasına karşın ilgili yapısal kırılmanın dışsal olarak belirlendiği varsayımı nedeni ile eleştirerek, yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği ZA birim kök testini geliştirmişlerdir. Tablo 2'de yer alan ve tek bir yapısal kırılmaya izin veren ADF tipi bir test olan ZA testi sonuçları, gerek yalnızca sabit terimde yapısal kırılmaya izin veren, gerek ise hem sabit terim hem de trendde kırılmaya izin veren model için tüm değişkenlerin birinci fark durağan I(1) olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 6: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

	ZA[a]		LS[b]	
	Sabit	Sabit ve Trend	Crash	Break
c_t	-3.24 (1971)	-3.88 (1972)	-1.58 (1988 , 2001)	-5.56 (1977 1989)
Δc_t	-8.88* (1979)	-9.07* (1983)	-4.10* (1978 , 1982)	-6.63* (1975 , 2000)
y_t	-3.57 (1980)	-3.67 (1980)	-2.63 (1994 , 2010)	-6.15 (1979 , 1999)
Δy_t	-7.61* (2004)	-7.54* (2004)	-6.95* (1971 , 1976)	-6.58* (1979 , 1999)
y_t^2	-3.48 (1980)	-3.71 (2000)	-2.29 (1994 , 2002)	-6.34*(1979 , 1999)
Δy_t^2	-7.59* (2004)	-7.52* (2004)	-7.00* (1971 , 1976)	-
Kritik Değer (%5)	-4.93	-5.08	-3.56	-6.15

* , ilgili serinin %5 düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.
Parantez içindeki değerler yapısal kırılma yıllarını göstermektedir.

Lee ve Strazizich (2003 , 2004) ZA ve ZA testinin iki kırılma için genişletilmiş versiyonu olan Lumsdaine ve Papell (1997) (LP) testlerini, boş hipotezde kırılmaya yer vermemeleri nedeni ile eleştirmişlerdir. Lee ve Strazizich (2003 , 2004) ZA ve LP birim kök testlerine alternatif olarak, Schmidt ve Phillips (1992) tarafından geliştirilen Lagrange Çarpanları (LM) birim kök testine dayanan ve hem boş hem de alternatif hipotezde yapısal kırılmaların yer aldığı LS birim kök testini geliştirmişlerdir.

Tablo 2'de yer alan iki kırılmalı LS testi sonuçları, Crash modeli için tüm değişkenlerin düzey durağan I(0), Break model sonuçları ise y_t^2 değişkeninin düzey durağan I(0) ve c_t ve y_t değişkenlerinin birinci fark durağan I(1) olduğunu göstermiştir.

Birim kök test sonuçları topluca değerlendirildiğinde serilerin durağanlık derecelerinin uygulanan teste göre değiştiği; buna karşın hiçbir değişkenin ikinci dereceden durağan I(2) olmadığı saptanmıştır. Bu nedenle değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilerin araştırılması için ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. ARDL sınır testi yöntemi uygulanırken yapısal kırılma yılları için LS testi Break modeli sonuçları dikkate alınmıştır.

4.3. ARDL Sınır Testi

5 ve 6 numaralı denklemler için AIC, SIC, HQ ve $\bar{R}^2$ kriterleri çerçevesinde belirlenen uygun gecikme uzunluğuna sahip ARDL modelleri ve bu modellere ilişkin tanısal denetim ve parametre istikrar testlerine ilişkin bulgular trendsiz model için Tablo 3'te ve trendli model için Tablo 4'te gösterilmiştir. İlgili modeller, normallik için Jarque-Bera (χ^2_N) , ardışık bağlanım için Breusch-Godfrey LM (χ^2_{SC}), değişen varyans için ARCH (χ^2_{HS}), model belirleme hatası için Ramsey RESET (χ^2_{MM}), ve parametre istikrarı için ise CUSUM (CS) ve CUSUMSQ ((CS^2) sınamaları ile test edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlar çerçevesinde tüm kriterlere göre belirlenen uygun gecikme yapısına sahip olan trendsiz model ARDL (1,1,0) modelidir. ARDL (1,1,0) modeli tüm tanısal denetim testlerinden başarı ile geçmiştir.

Tablo 7: $c_t|y_t, y_t^2$ (Trendsiz) için Uygun UECM Modelleri ve Tanısal Denetim Testi Sonuçları

	AIC	**SIC**	**HQ**	$\bar{R}^2$
		ARDL (1,1,0)		
χ^2_N		1.58 (0.45)		
χ^2_{SC}		5.30 (0.25)		
χ^2_{HS}		3.72 (0.44)		
χ^2_{MM}		0.07 (0.78)		
CS		S		
CS^2		S		

*; modelde ilgili test bağlamında sorun bulunduğunu göstermektedir.
S; modelin parametrelerinin istikrarlı, US; modelin parametrelerinin istikrarsız olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre tüm kriterlere göre belirlenen uygun gecikme yapısına sahip olan trendli model ARDL (1,1,0) modelidir. ARDL (1,1,0) modeli tüm tanısal denetim testlerinden başarı ile geçmesine karşın, ilgili modelde trend değişkenin katsayısı istatistiki olarak anlamsız olduğundan çalışmanın izleyen kısmında değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilerin belirlenmesi amacı ile yalnızca trend değişkeni içermeyen UECM modeli kullanılmıştır.

Tablo 8: $c_t|y_t, y_t^2$ (Trendli) için Uygun UECM Modelleri ve Tanısal Denetim Testi Sonuçları

	AIC	SIC	HQ	$\bar{R}^2$
		ARDL (1,1,0)		
χ^2_N		1.52 (0.46)		
χ^2_{SC}		5.34 (0.25)		
χ^2_{HS}		3.68 (0.45)		
χ^2_{MM}		1.08 (0.37)		
CS		S		
CS^2		S		

*; modelde ilgili test bağlamında sorun bulunduğunu göstermektedir.

S; modelin parametrelerinin istikrarlı, US; modelin parametrelerinin istikrarsız olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'te yer alan sınır testi sonuçlarına göre %5 anlam düzeyinde, hesaplanan F-istatistiği ($F_H = 10.35$), kritik üst sınır değerinden $(F_{CUP} = 4.85)$, Tablo 6'da yer alan sınır testi sonuçlarına göre ise hesaplanan t-istatistiği ($t_H = -3.80$, kritik üst sınır değerinden $(t_{CUP} = 3.53)$ büyük olduğundan, karbondioksit salınımı, gelir ve gelirin karesi değişkenleri arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9: ARDL (1,1,0) Modeli Sınır Testi Sonuçları (F-Testi)

$F_H(\mathrm{p}\|\mathrm{x},\mathrm{m},\mathrm{r})10.35$*						
Alt ve Üst Sınır Kritik F Değerleri						
	10%		5%		1%	
k	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
3	3.17	4.14	3.79	4.85	5.15	6.36

*; ilgili katsayının %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: ARDL (1,1,0) Modeli Sınır Testi Sonuçları (t-Testi)

$t_H(\mathrm{p}\|\mathrm{x},\mathrm{m},\mathrm{r}) - 3.80$*						
Alt ve Üst Sınır Kritik F Değerleri						
	10%		5%		1%	
k	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
3	-2,57	-3.21	-2.86	-3.53	-3.43	4.10

*; ilgili katsayının %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

3 numaralı denklem ile ifade edilen ve trend içermeyen uygun gecikme uzunluğuna sahip UECM modeli olan ARDL (1,1,0) modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5'de yer alan sonuçlara göre, kişi başı gelir değişkenin katsayısı pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağlamda, kişi başı gelirde meydana gelen %1'lik bir değişimin, karbondioksit salınımını gelir ile aynı yönde %14.53 oranında değiştireceği tahmin edilmiştir. Kişi başı gelirin karesi değişkeninin katsayısı da negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu çerçevede, gelirin karesi değişkeninde meydana gelen %1'lik bir değişimin karbondioksit salınımını gelirin karesi ile ters yönde %0.75 oranında değiştirmesi beklenmektedir.

Tablo 7'de yer alan bulgular kapsamında, kişi başı gelir değişkenin katsayısının pozitif, kişi başı gelirin karesi katsayısı değişkeninin ise negatif olması inceleme döneminde Türkiye'de EKC hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: ARDL (1,1,0) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	P- Değeri
y_t	14.53	13.31	0.00*
y_t^2	-0.75	-12.18	0.00*

*; ilgili katsayının %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

3 numaralı denklemde gösterilen trend içermeyen uygun gecikme uzunluğuna sahip UECM modeli olan ARDL (1,1,0) modelinden türetilen kısa dönem ECM modeline ilişkin bulgular Tablo 8'de yer almaktadır. Tablo 8'de yer alan bulgular, 1999 yılındaki yapısal kırılmayı temsil eden d_2 kukla değişkeni dışındaki tüm değişkenlere ilişkin katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, Tablo 8'de yer alan veriler kısa dönemde kişi başı ekonomik büyüme oranında meydana gelecek 1 puanlık bir artışın, kişi başı karbondioksit salınımını %8 oranında artıracağını göstermektedir. Tahmin edilen kısa dönem ECM modelinde yer alan hata düzeltme teriminin (ect_{t-1}) katsayısı beklendiği gibi negatif işaretlidir ve ilgili katsayı -0.53 olarak bulunmuştur. Bir başka deyişle, modelde meydana gelen dengeden sapmaların %53'ü bir dönem içerisinde giderilmektedir.

Tablo 12: ARDL (1,1,0) Modeli Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	P- değeri
Sabit Terim	-36.33	-5,68	0.00*
Δy_t	8.00	6,25	0.00*
d_1	-0.07	-2,01	0.05*

d_2	-0.01	-0,48	0.62
ect_{t-1}	-0.53	-5,69	0.00*
Önemli İstatistikler			
$\bar{R}^2$	0.59	F-İstatistiği	20.77
RSS	0.05	DW İstatistiği	2.28
Tanısal Denetim İstatistikleri			
χ^2_N	1.52	χ^2_{SC}	5.34
χ^2_{HS}	3.68	χ^2_{MM}	0.07

*; ilgili katsayının %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

ARDL modeline ilişkin parametrelerin yapısal kırılmaya uğrayıp uğramadıklarının sınanması modelin sonuçlarının tutarlılığı açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda ilgili ARDL modeli yapısal kırılma için CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile sınanmış ve sınama sonuçları Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 3.CUSUM ve CUSUMSQ Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

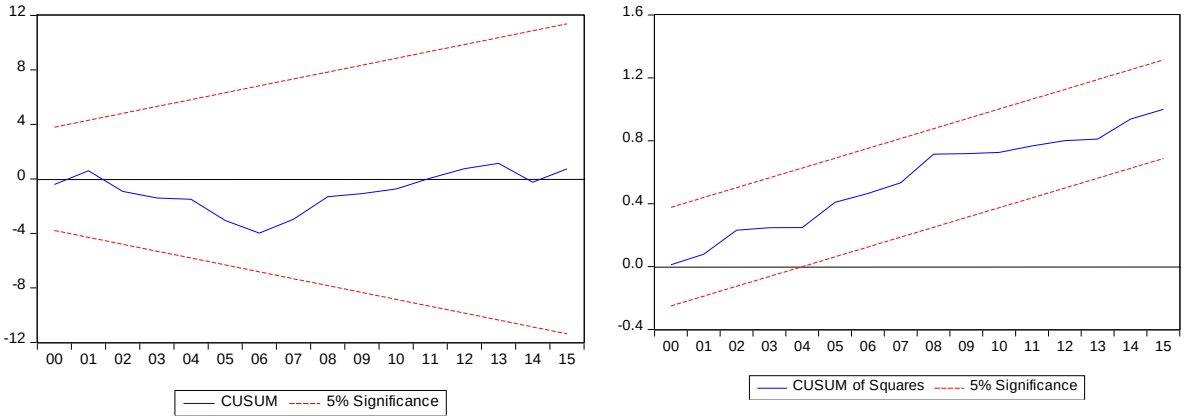

Şekil 1'de yer alan sonuçlar incelendiğinde. Modelin gerek CUSUM gerek ise CUSUMSQ sınamalarından başarı ile geçtiği görülmektedir.

4.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Kişi başı karbondioksit salınımı, gelir ve gelirin karesi değişkenleri arasındaki Granger anlamındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesi amacıyla oluşturulan 7, 8 ve 9 numaralı denklemler çerçevesinde elde edilen Toda-Yamamoto nedensellik analizi bulgularına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9'da yer alan Granger (1969) nedensellik analizine Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımı sonuçları çerçevesinde, yalnızca kişi başı karbondioksit salınımından kişi başı gelire doğru Granger (1969) anlamında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 13: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları[a]

Denklem	Boş Hipotez	χ^2	P-değeri	Karar
7	$y_t \nRightarrow c_t$	1.59	0.80	H_0 Kabul
7	$y_t^2 \nRightarrow c_t$	1.56	0.81	H_0 Kabul
8	$c_t \nRightarrow y_t$	7.89	0.09**	H_0 Ret
8	$y_t^2 \nRightarrow y_t$	0.22	0.99	H_0 Kabul
9	$c_t \nRightarrow y_t^2$	7.48	0.11	H_0 Kabul
9	$y_t \nRightarrow y_t^2$	0.14	0.99	H_0 Kabul

[a] VAR Modeli için uygun gecikme sayısı AIC kriteri çerçevesinde *s*=4 ve maksimum bütünleşme derecesi LS birim kök testi break model çerçevesinde $d_{max} = 1$ olduğundan, $((d_{max} + s)$=5 olarak belirlenmiştir. Modele ilişkin

ardışık bağlanım sınaması sonucu χ^2_{SC}=7.87 (0.54) ve değişen varyans sınaması sonucu χ^2_{HS}=164.00 (0.44) olduğundan modelde ardışık bağlanım ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.
**, İlgili katsayının %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin Türkiye için geçerliliği 1961-2015 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda, karbondioksit salınımı, gelir ve gelirin karesi değişkenleri arasındaki ilişkiler ilgili dönemde yaşanan yapısal kırılmalar da dikkate alınarak, eş bütünleşmeye ARDL sınır testi ve Granger nedensellik analizine Toda-Yamamoto yaklaşımı yöntemleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

ARDL sınır testi sonuçları uzun dönemde karbondioksit salınımı, gelir ve gelirin karesi değişkenleri arasında bir denge ilişkisi bulunduğunu ve karbondioksit salınımını gelirin pozitif, gelirin karesinin ise negatif olarak etkilediğini; bir başka deyişle ilgili dönemde Türkiye için ÇKE hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre ise karbondioksit salınımından gelire doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular çerçevesinde her ne kadar Türkiye ekonomisinde kişi başı gelir arttıkça belirli bir noktadan sonra çevre kirliliğinde azalma olacağı bulgusuna ulaşılsa da bu noktaya ulaşılıncaya kadar ekonomik gelişmenin çevre kirliliğini artıracağı saptanmıştır. Bu nedenle politika yapıcıların ekonomi ilgili eşik noktasına ulaşıncaya kadar çevre kirliliğini azaltıcı önlemler almaları gerekmektedir. Gerekli önlemlerin alınmaması durumunda Türkiye ekonomisindeki gelir artışı çevreyi tahrip etme pahasına gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A., Öztürk, I., (2010). On the relationship between energy consumption, CO2 emissions and economic growth in Europe. *Energy,* 35(12), 5412-5420.

Ahmed, K., Long, W., (2012). Environmental Kuznets curve and Pakistan: an empirical analysis. *Procedia Economics and Finance,* 1, 4-13.

Ang, J.B., (2007). CO2 emissions, energy consumption, and output in France. *Energy Policy,* 35(10), 4772-4778.

Baek, J., Kim, H.S., (2013). Is economic growth good or bad for the environment? Empirical evidence from Korea. *Energy Economics,* 36, 744-749.

Begum, R.A., Sohag, K., Abdullah, S.M.S., Jaafar, M., (2015). CO2 emissions, energy consumption, economic and population growth in Malaysia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* 41, 594-601.

Boutabba, M.A., (2014). The impact of financial development, income, energy and trade on carbon emissions: evidence from the Indian economy. *Economic Modelling,* 40, 33-41.

Bölük, G., Mert, M., (2015). The renewable energy, growth and environmental Kuznets curve in Turkey: an ARDL approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* 52, 587-595.

Doğan, E., Türkekul, B., (2016). CO2 emissions, real output, energy consumption, trade, urbanization and financial development: testing the EKC hypothesis for the USA. *Environmental Science and Pollution Research,* 23(2), 1203-1213.

Engle, R.F. & Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, Econometrica, 55: 251-276.

Ertuğrul, H.M., Cetin, M., Seker, F., Dogan, E., (2016). The impact of trade openness on global carbon dioxide emissions: Evidence from the top ten emitters among developing countries. *Ecological Indicators,* 67, 543-555.

Farhani, S., Chaibi, A., Rault, C., (2014a). CO2 emissions, output, energy consumption, and trade in Tunisia. *Economic Modelling,* 38, 426-434.

Farhani, S., Öztürk, I., (2015). Causal relationship between CO2 emissions, real GDP, energy consumption, financial development, trade openness, and urbanization in Tunisia. *Environmental Science and Pollution Research,* 22(20), 15663-15676.

Granger, W.J.C. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods.Econometrica, 37 (3), 424-438.

Gregory AW & Hansen BE. (1996) Tests for Cointegration in Models with Regime and Trend Shifts. Oxford Bulletin of Economics and Statistics; 58(3), 555–60. https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1996.mp58003008.x

Güney, A., (2018). Genişletilmiş Çevresel Kuznets Eğrisinin Türkiye İçin Yeniden Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 32 (3), 745-761.

Halıcıoğlu, F., (2009). An econometric study of CO2 emissions, energy consumption, income and foreign trade in Turkey. *Energy Policy,* 37(3), 1156-1164.

Hossain, S., (2012). An econometric analysis for CO2 emissions, energy consumption, economic growth, foreign trade and urbanization of Japan. *Low Carbon Economy,* 3(3), 92-105.

Iwata, H., Okada, K., Samreth, S., (2010). Empirical study on the environmental Kuznets curve for CO2 in France: the role of nuclear energy. *Energy Policy,* 38(8), 4057-4063.

Jaforullah, M., King, A., (2017). The econometric consequences of an energy consumption variable in a model of CO2 emissions. *Energy Economics,* 63, 84-91.

Jalil, A., Mahmud, S.F., (2009). Environment Kuznets curve for CO2 emissions: a cointegration analysis for China. *Energy Policy,* 37(12), 5167-5172.

Jalil, A., Feridun, M., (2011). The impact of growth, energy and financial development on the environment in China: A cointegration analysis. *Energy Economics,* 33(2), 284-291.

Jayanthakumaran, K., Verma, R., Liu, Y., (2012). CO2 emissions, energy consumption, trade and income: a comparative analysis of China and India. *Energy Policy,* 42, 450-460.

Jebli, M.B., Youssef, S.B., (2015). The environmental Kuznets curve, economic growth, renewable and non-renewable energy, and trade in Tunisia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* 47, 173-185.

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. Journal of Economic Dynamics and Control, 12(2-3), 231-254.

Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration—with Applications to the Demand for Money. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52(2), 169-210. https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x

Kohler, M., (2013). CO2 emissions, energy consumption, income and foreign trade: a South African perspective. *Energy Policy*, 63, 1042-1050.

Lau, L.S., Choong, C.K., Eng, Y.K., (2014). Investigation of the environmental Kuznets curve for carbon emissions in Malaysia: Do foreign direct investment and trade matter? *Energy Policy,* 68, 490-497.

Lee, J. & Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break. Appalachian State University Working Papers 04-17:1-15.

Lee, J. & Strazicizh, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. The Review of Economics and Statistics 85(4):1082-1089.

Lumsdaine, R. L. & D.H. Papell (1997), Multiple Trend Breaks and The Unit Root Hypothesis, Review of Economics and Statistics, 79(2), 212-18.

Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality, *The American Economic Review,* 45/1, 1-28.

Moghadam, H.E., Dehbashi, V., (2017). The impact of financial development and trade on environmental quality in Iran. *Empirical Economics,* 1-23.

Nazir, M.I., Nazir, M.I., Hashmi, S.H., Ali Z. (2018). Environmental Kuznets Curve hypothesis for Pakistan: Empirical evidence form ARDL bound testing and causality approach, *International Journal of Green Energy,* 15:14-15, 947-957.

Okutan, Şadiye & Yamak, Rahmi. (2018). Türkiye'nin Çevresel Kuznets Eğrisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *İktisat Seçme Yazılar,* ss. 157-181.

Öztürk, I., Acaravci, A., (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics,* 36, 262-267.

Pal, D., Mitra, S.K., (2017). The environmental Kuznets curve for carbon dioxide in India and China: Growth and pollution at crossroad. *Journal of Policy Modeling,* 39(2), 371-385.

Panayotou, T. (1993). "Empirical Tests and Policy Analysis of Development, ILO Technology and Employment Programme*, Working Paper,* WP238, 1-42.

Pesaran, M. H. , Shin, Y. & Smith, R. J. (2001) Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, Journal of Applied Econometrics, 16, 289–326.

Pesaran, M.H. & Shin Y. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis, In: Strom, S., Holly, A., Diamond, P. (Eds.), Centennial Volume of Rangar Frisch, Cambridge University Press, Cambridge.

Pesaran, M.H. & Shin, Y. (1998). Generalized Impulse Response Analysis in Linear Multivariate Models. Economics Letters, 58, 17-29.

Pesaran, M.H. &Pesaran, B. (1997). Working with Microfit 4.0: An interactive econometric software package (DOS and Windows versions). Oxford University Press, Oxford

Ravanoğlu, G, Bostan, A, Yılmaz, A. (2018). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Kırgızistan Ekonomisinde Geçerliliği; ARDL Sınırlar Testi Yaklaşımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7 (2), 127-142.

Saboori, B., Sulaiman, J.B., Mohd, S., (2012b). An empirical analysis of the environmental Kuznets curve for CO2 emissions in Indonesia: the role of energy consumption and foreign trade. *International Journal of Economics and Finance,* 4(2), 243.

Saboori, B., Sulaiman, J., (2013a). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) countries: a cointegration approach. *Energy,* 55, 813-822.

Saboori, B., Sulaiman, J., (2013b). Environmental degradation, economic growth and energy consumption: Evidence of the environmental Kuznets curve in Malaysia. *Energy Policy,* 60, 892-905.

Shahbaz, M., Khraief, N., Uddin, G.S., Ozturk, I., (2014a). Environmental Kuznets curve in an open economy: A bounds testing and causality analysis for Tunisia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* 34, 325-336.

Seker, F., Ertugrul, H.M., Cetin, M., (2015). The impact of foreign direct investment on environmental quality: a bounds testing and causality analysis for Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 347-356.

Tang, C.F., Tan, B.W., (2015). The impact of energy consumption, income and foreign direct investment on carbon dioxide emissions in Vietnam. *Energy,* 79, 447-454.

Toda, H.Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Process. Journal of Econometrics, 66(1-2), 225-250.

Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. Journal of Business & Economic Statistics 10(3):251-270.

Oyun Toplumu ve Kathartik Süreçsellik

Doktora Öğrencisi Özlem Derin[1]

[1]İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, ozlemderin22@gmail.com

Özet: Toplum bedeni sahip olunan bir nesne konumuna getirerek, bütün yaptırımlarını bedene evriltmektedir. Bu da karakterlerin yer değiştirdiği teatral bir gösteri gibidir. Kurban etme törenlerinde göze çarpan kathartik durum kurban ve celladın, kurban ve izleyicinin aynı zamanda izleyici ve celladın yer değiştirmesini sunar; böylelikle özdeşleşim ve ayrılık durumları sürekli olarak yinelenir ve asla bir doygunluğa erişmez. Bu doyuma ulaşamayarak, sürekliliğini koruyan katharsis'i sunmaktadır. Caillois'nın oyun teroisi üzerinden konumlandırdığı insanlar bu süreklilik içindeki eylem durumlarını temellendirmektedirler. İlki yönlendirilebilen ve düşmana karşı zalim olan savaşçılardır. İkincisi kendi varoluşunu anlama çabası içinde olan ve asla yönlendirilemeyen trajik insandır. Üçüncü ve son olarak ise yasa ve söylev insanı karşımıza çıkmaktadır. Oyun yaşamın ve sistemden habersiz olan insanın simülasyonudur. Oyun çalışmaya başkaldırıdır. Olanaklı olanı yaratan yeni bir zaman ve mekan anlayışına sahiptir. Bir eşiğe girme eylemidir. İnsan oynarken buyurmadan ve itaatten uzaktır. Şimdinin olanağının kavranması toplumda oyunun aylaklıkla, tembel eylemle, tembel oyunla mümkündür. Tüm bu esrik yaklaşımlar toplum içinde yer değiştiren ve dönüşüm eşiğinde yaşayan insanları nitelemektedir. Bu katatonik bir süreçselliğin yansımasını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Katharsis, Toplumsal Beden, Caillois, Bataille

Game Society And Kathartic Process

Abstract: The society brings all the sanctions to the body as its object. This appears as a show of displaced characters. The catastrophic situation in sacrificial rituals presents role-changes between the victim and the executioner; the victim and the audience; as well as the audience and the executioner. Thus identification and separation process repeats continuously. It presents endless catharsis. Caillois' people act in three processes in the games. The fighters are cruel to the enemies. The second is a tragic man, who is struggling to understand his existence. The third one is the law person always in discourse. The game creates an area where everyone is unaware of life and order. Cause the game rebels to work. It has a new sense of time and space to create possibilities. It is an act to enter a threshold where man is out of command and obedience. It depends on the lazy play. All these eccentric approaches characterize people who rebel to commands of society and live on the threshold of transformation. This demonstrates a catatonic process.

Anahtar Kelimeler: Game, Katharsis, Social Body, Caillois, Bataille

1. GİRİŞ

Toplum bedeni sahip olunan bir nesne konumuna getirdiğinden, bütün yaptırımları bedene eğilmektedir. Ölüm her bireyi kendi hiçliğine yöneltir. Bu da bir teatral gösteri gibidir. Kurban etme törenlerinde göze çarpan kathartik durum kurban ve celladın, kurban ve izleyicinin aynı zamanda izleyici ve celladın yer değiştirmesini sunar; böylelikle özdeşleşim ve ayrılık durumları sürekli olarak yinelenir ve asla bir doygunluğa erişmez.

Bu özdeşleşim özellikle performans söz konusu olduğunda kurban ve cellat arasındaki bir yaklaşımda kendisini daha iyi bir biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle de ölüm durumuyla ilgili yaklaşımlar söz konusu olduğunda seyirci konumundakilerin bir yerine koyma ve özdeşleşim haliyle korumaya çalıştıkları olgu kendisini yalnızca yüzeysel bir temas olarak göstermektedir. Diğer yandan cellat eliyle ölümü getirmekte ve kurban ise doğrudan bu dıurumla temas içinde olmaktadır. Bu bir ben ve öteki arasındaki ilişkiselliğin bir yansımasıdır. Bir iletişim hali olarak karşımıza çıkan bu faktör, temsil meselesiyle örülüdür.

Bataille Ben ve Öteki arasındaki iletişimi bir temsil olarak alır bu nedenle ayrımların ortadan kalktığı bir durum şekillendirir. Ancak bu noktada karşısındakini yok etme halinden ortaya çıkan bir yaklaşım değil, her iki bireyin de kendi hiçliklerine eğilmeleri söz konusudur. Caillois oyun teroisi üzerinden insanları konumlandırmaktadır. Bunların ilki yönlendirilebilen ve düşmana karşı zalim olan savaşçılardır. İkincisi kendi varoluşunu anlama çabası içinde olan ve asla yönlendirilemeyen trajik insandır. Üçüncü ve son olarak ise yasa ve söylev insanı karşımıza çıkmaktadır. Oyun yaşamın ve sistemden habersiz olan insanın simülasyonudur. Ona göre oyunlar savaşı ve üstünlüğü konu edinen agon; şansa dayanan alea, taklidi, hayal gücü ve dönüşümü temel alan mimesis ve son olarak bir düşüş ve esrime hali yaratan ilinx olarak dörde ayrılmaktadır. Agon ve Alea keyfi, ilkel ve taktiksel yapıları nedeniyle ludus temellidirler ve Apolloncu bir tavırdadırlar. Diğer yandan Taklit ve İlinx neşeli, aldırmaz bir çocuksuluğun ürünü olarak Paidia bölmesindedirler,

Dionyzosçudurlar. Aynı ritüelde olduğu gibi oyunda da eski sistemin yerine alan yeni sistem, hemen kökensel olarak kabul edilmekte bir yanılsama hali sergilenmektedir. Kuran etme bir yok oluşu ve sıyrılışı getirmektedir.

> Kurban etme üretimin antitezidir, gelecek fikriyle uyum içindedir; yalnızca o anla ilişkili olan şeyin tüketilmesidir. Bunun anlamı onun bir hediye ya da vazgeçiş olmasıdır, ancak mevcut olan alıcı için bu, korunan bir nesne olamaz: teklif edilen hediye kesinlikle ani tüketim dünyası içinde geçip gider. Kutsal olanın içinde payı olduğu toplumda, kurban etme amacı "yıkıma hak ettiğini vermek, kötü etkinin ölümcül tehlikesinden geri kalanları korumak içindir." (Bataille, 1995: 25)

Şimdinin yansıması olan kurban etme düzen dışılığı ortaya koymaktadır. Belli bir plan ve yasa düzleminde ortaya konan gündelik yaşam, hele ki Caillois'nın gündelik yaşam anlayışı temele alındığında özellikle itaat düzlemi üzerinden değerlendirilmekte ve bu bir süreklilik arz etmektedir. Oysa kurban etme söz konusu olduğunda bir süreklilikten çok, şimdi de kalma, yakalanamama, imkansız olanla temas ve bir askıya alma hali mevcut bulunmaktadır.

> Caillois'nın planında tutkuların serbest hareketine yer yoktur – karşıt biçimde, isyan duygusu eğitilmeli, bir ayaklanma ruhundan emperyalist bir tavra dönüştürülmelidir; tepisel ve çalkantılı tepkiler disiplin, tahmin edilebilirlik ve sabır gerekliliklerinin hakimiyetine alınmalıdır. Bir deyişle, ayaklanma duygusu Satanik olandan Lusiferci olana dönüştürülmelidir. Yine de, Lusifer'in İncil'de, kibri onu Tanrı'yla eşit olmayı istemeye sürükleyen, meleklerin başı ve koruyucusu olan, baş melek olduğunu unutmamalıyız. Tanrı onu ve cennette günah işleyen diğer melekleri sürgünle cezalandırmış ve bu nedenle dünyaya düşmüşlerdir. Tam da bu düşüşün, bu sürgünün ardından, Lusifer Satan haline gelmiştir (İbranicede, 'düşman' ya da 'suçlayıcı'). (Arppe, 2009: 131)

Caillois'nın öne sürdüğü toplum planında herhangi bir isyan düşüncesine yer yoktur. Aksine Caillois'nın bireyi ehlileştirilmiş, eğitilmiş ve itaat etmeyi öğrenmiştir. Tiina Arppe'ye göre,

> Caillois'nın isteme bağlı toplumu yalnızca aynı ortak çalışmayı yaratma istenciyle canlandırılan, egemenlik altındaki varlıkların sınırlanmış çemberi değildir – aynı zamanda kendi sınırlarının dışarıda bırakılmaya öfke duyma edimiyle vurgulanması gerekir… Caillois'ya göre birbirlerinden hayvan türleri ya da iki ırk gibi farklı olan, varlıkların iki sınıfını ayıran sınırı belirleyen doğal bir çizgi vardır. (Arppe, 2009: 132)

Yani, bireyler kendi sınırlarının bilincindedirler. Bu bilinç onlara zaten toplum içinde varolmalarının ve yaşamalarının doğal bir sonucu olarak sunulmaktadır. Doğanın olağan bir durumsallıkla kendi içinde hasarlı ve eksik olanların üzerini örtmesi, onları kendileri gibi olanlarla bir arada tutması gibi; toplum da doğal bir akışla köle ve efendi arasındaki sınırı belirlemekte ve bireyleri buna göre ehlileştirmektedir. Caillois'ya göre, "Toplum, aynı bir organizma gibi, artıklarını yok etmeye kabiliyetli olmalıdır." (Arppe, 2009: 132)

Diğer yandan Bataille'ın toplumu yok etme kabiliyetini yalnızca artıkları olumlama yolu olarak kullanmaktadır. Kurban etme ritüelinde ortaya konan her eylem çalışma dışı bir unsuru teşkil ettiğinden toplum dışı olanla yakından ilişkilidir. Zira performe edilen şey de zaten gündelik yaşam göz önünde bulundurulduğunda yasanın dışında yer almaktadır. Arppe'ye göre, "Bataillecı egemenlik her zaman kendi kefaretini öder – (toplumsal) 'bütünün hareketi' düşüş hareketidir, ve bunu sembolize eden 'ilahi' simgeler her zaman 'düşmüş' figürlerdir, Prometheus, Icarus ya da Acéphale[1] gibi. Ancak onlar aynı zamanda mimesis[2] hareketinin tökezlemeleri üzerinde 'biçimsizleştirilmiş' ve yeniden üretilmeyi reddetmiş figürlerdir – kutsal yaratıklar, kendi tekillikleri içindeki ucubelerdir (bkz. Hollier, 1993: 252-3)." (Arppe, 2009: 136) Bu yaratıklar, bu toplumsal ucubeler, ya da Cailloiscı bir söylemle toplumum artıkları isyan eden, herhangi bir başa itaat etmeyen figürlerdir. Homojen toplumun egemen yapısı içinde düşmüş olanlardan değillerdir.

[1] Acéphale çizimi, kendi düşüncesinin bütün olarak kuvvetli bir tezahürüdür, kendisine sakladığı hermetizmi bir parodi formunda şekillendirmekte ya da insan bedeninin harmonik düzeninin rönesanstaki resmedilişinin (Leonardo, Fludd vb.) anti-idealistik bir versiyonunu sunmaktadır. Hermetik felsefenin meşhur "Ne kadar yukarı, o kadar aşağı" aforizması insanı makro kosmostan yansıyan mikro kosmosun yapısı içinde, Tanrı tarafından tasarlanmış olan evrene yerleştirmektedir. Bataille tam olarak bu formülü tersyüz etmektedir, ona göre – "insanı, şeylerin yayılımına indirgemekten alıkoyanın, onun kendisi ya da Tanrı olduğu düşüncesini oluşturabilirliği", evrende ruhaniliği temellendirilen doktrine karşı çıkmayı yüceltir- beden dünya üzerine fırlatılmıştır: ne kadar yukarı, o kadar aşağı. (Bataille, 1995: 12)

[2] "Sokrates gösterir ki, mimesis yalnızca bir imge/ ya da bir temsil değildir, aynı zamanda bir temsil etme biçimidir. Tanım basittir: hikayenin mimetik biçimde sergilenmesi anlamını taşır… yani doğrudan ya da doğrudan olmayan bir konuşmada kendi sesini kullanmkatansa, doğrudan bir konuşmada başkasının sesini kullanmaktır." (Melberg, 1995: 6)

Profanla, gündelik olanla değil; kutsal olanla ilgilidirler. Caillois için profan ve kutsal olan arasında bir ayrım, mekânsal ya da zamansal bir farklılık ortaya çıkmamaktadır. Pearce'a göre,

> Caillois için… kutsal olan hem sıradan yaşamın hem de 'ilkel' toplumlarda bulunan (ve çağdaş toplumlarda daha zayıf düzeyde olan) festivallerin anahtarıdır, ancak muazzam bir gösterge olmasına rağmen aynı zamanda böyle festivallerden farklı bir şeydir. Sıradan yaşam olağan, yoğun, güvenli ve katı olmaya eğilimlidir. 'Zaman usandırıcı ve yorucudur' ve toplumsal bir yeniden üretime gereksinim vardır. Bu festivalin 'popüler çılgınlığı'yla olanaklı kılınır. Etkin kutsal enerjiyi açığa çıkarır, zamanın olağan rotasını ve toplumsal düzenin formlarını tersyüz eder ve yaygın aşırılıklar ve saygısızlıklarla, 'tüketimin, söylemin ya da seksin ahlaksızlıkları' ve aynı zamanda 'sözler ve eylemleri içeren ifadelerin ahlaksızlıkları' ile ilgilidir… Festival 'eşzamanlı olarak saflaşan ve yenilenen' ve belki de yerleşik toplumsal düzeni bile değiştirebilen, toplum krizidir. (Pearce, 2003: 3)

Caillois'nın toplumunda bireyi tatmin eden tek şey üretmek ve çalışmaktır. Tatil ya da boşluk olanaksızdır. Festival toplumdışına itilmekte değildir. Ancak burada üretimin kendisi bir festival olarak karşımıza çıkmakta, mit ve ritüeller toplumsal bedene eşlik eden unsurlar olarak sergilenmektedir. Hollier bunu şöyle ifade etmektedir:

> Mit toplumsal yaşamın asıl kabuğudur ve sonuç olarak kendi ritüel performansının dışında hiçbir şeyi yoktur. Mit kendisine birlik veren ve onu gerçekleştiren toplumsal bedenden başka bir temele sahip değildir. Etkin kılındığı toplumsal ayinlerin dışında tam anlamıyla bir varlığı yoktur. Herhangi bir nesnel destekten yoksundur, tesirini kaybettiğinde mitolojiden geriye kalan hiçbir şey yoktur. Ardında, müze ya da kütüphanede korunacak hiçbir şey bırakmadan gözden kaybolur. Yaşar ya da ölür, ancak hayatta kalmaya çabalamaz. (Pearce, 2003: xxvi)

Cailloisnın miti, Batailleınkinin aksine kutsal olanla bağdaşan ve bir isyan, baştan kurtulma durumunu sembolize eden bir alan içinde değildir. Aksine üretim ve ilerleme durumunda insanları bir arada tutan gereklilik olgusu mitin özünü teşkil etmektedir. Caillois'ya göre insanlar ancak bir araya geldiklerinde insan olmaktadırlar. Buna göre insan ancak öteki insanlarla birlikte ilerleme gösterdiğinde insan olmakta ve yaşamaktadır. Bir boşluk olması durumu ya da festival halinin ortaya çıkması gereklilik halinin ortadan kalkması demektir ki; bu tam anlamıyla toplumun dağılmasına sebep olan şeydir. Aynı zamanda karmaşayı da beraberinde getirmektedir.

2. Mimetik Yıkım, Festival ve Oyun

Caillois, Bataille'ın özellikle üzerinde durduğu profan ve kutsal[3] ayrımını korumaktadır. Onun düşüncesine göre profan alan yasal belirlenimlerin düzenlediği ve kontrol altında tutulan bir ortam teşkil ettiğinden bu alanda, yani gündelik dünyada eylemlerini gerçekleştiren insanlar endişe taşımamaktadırlar. Bunun yanında gündelik dünyada eyleyen insanların benleri, yüzeysel olarak açığa çıkmaktadır. Bu anlamda gündelik dünyada bağımlılıktan çok, baskılanma, zorlanma ve boyun eğme söz konusudur. Ancak kutsal alana gelindiğinde burada açığa çıkan derin ve içsel bir bağımlılıktır. Caillois için,

> Kutsal varlık… Dehşet ve saygı duygularını teşvik etmektedir; bu "tabu" haline gelir. Bununla olan ilişki tehlikeli hale gelir. Doğrudan ve anlık ceza tedbirsiz bir izlenim bırakacaktır, bu ele değen alevin yakması kadar kesindir. Kutsal olan her zaman az çok "kişinin ölmeden erişemeyeceği bir şeydir"… Diğer yandan, profan her zaman kutsal olana gereksinim duyar, her zaman hevesli bir biçimde ona sahip olmaya zorlanır ve bu nedenle bu, kutsalın değerini düşürme ya da onun tarafından yok edilme tehlikesidir. Karşılıklı ilişkileri, bu nedenle, keskin bir biçimde ayarlanır. Bu kesinlikle ritüelin işlevidir. İlk olarak, ritüelin olumlu işlevi profan ya da kutsalın doğasını toplumun ihtiyaçlarına göre dönüştürmektedir. İkinci olarak, ritüelin olumsuz işlevi, karşıt biçimde, profan ve kutsalı oldukları gibi tutmakta, bunu onların uygunsuz bir ilişki kurmalarıyla birbirlerini yok etmeleri korkusunu taşıyarak yapmaktadır. (Caillois, 1959: 21-3)

[3] "Temelde, kutsal inananda tam olarak ateşin çocukta yarattığı aynı duyguları yaratır – yanmanın yarattığı korkunun ve onu yakmaya dair duyulan arzunun aynısı; yasaklı olanın cephesindeki anksiyetenin, güç ve saygınlık getiren zaferdeki tutkunun, başarısızlık durumundaki ölüm ve haksızlığın aynısı. Aynı ateşin iyi ve kötüyü üretmesi gibi, kutsal olan doğru ve yanlış eylemi içerir ve saf ve saf olmayan, kutsal ve kutsala saygısızlığın karşıt niteliklerini aşılamaktadır, bu onların en uç sınırlarının dinsel düzene kadar uzatılabilecek olan sınırlarını tanımlar." (Caillois, 1959: 37)

Caillois'nın teorisi dikkate alındığında insan, bu kutsallıkla tam anlamıyla bir temas kurmadan bu ediminden vazgeçirilmelidir. Ona göre kutsal olana erişmek bir engelleme içermelidir. Zira toplumsal akışa bir ara vermek olarak değerlendirdiği festival ya da tatil dönemi yine toplumsal yapılanmanın temeli olan yasalılık tarafından düzenlenmiş olmalıdır. Zaten festivalin nihai amacı, dünyanın/yaşam alanının, yani sıradan gündelik dünyanın yeniden üretiminden başka bir şey değildir. Zira Caillois için,

> İnsan profan alanda endişe hissetmeden eyler, ancak eylemleri yalnızca "yüzeysel" benini içerir. Kutsal alanda insan derin bir "bağımlılık" duygusuyla motive edilmekte ve ertelenmez bir biçimde eylemlerini gerçekleştirmektedir. Dahası, kutsal olan yalnızca profanın olumsuzlanmasıyla açığa çıkabilir. Caillois'nın ifade ettiği gibi: "İnsan tanrısal olana erişmeden vazgeçirilmelidir."… Caillois'nın festival teorisi ("ihlal" olarak kutsal)ne göre… Yaratım, ölüm, kaos ve altın çağın dinsel fikirleri festival yapısı ve betimlemesinde kökenselleşmektedir, zira festivalin en temel işlevi dünyanın sürekli yeniden üretimidir. (Caillois, 1959: 132)

Yalnız ve yalnızca toplumsal olanın yeniden üretilmesi, toplumsal bağın yeniden güçlendirilmesi amacını taşımaktadır. Mukherjee'nin yorumuna göre, "Caillois'nın festival görüşü toplumsal enerjilerin basit bir toplamı ya da bir içki budalalığı olmayacaktır," (Mukherjee, 2009: 122) Caillois'in olumladığı gündelik/profan yaşam, Bataille'ın temele aldığı gibi uzaklaşılması gereken ve bireyin kutsala erişme çabasının kökenselleştirildiği bir düşünceyi paylaşmaz. Bataille gibi dengeli güçlerin birbirleriyle yaratıcı bir çatışma içine girmesini de savunmaz. Ona göre profan yaşam üstünlük anlamında bir egemenlik ve hiyerarşiyi içermelidir. Bataille'ın atılımı insanlar arasındaki farkların yok edilmesine daha çok yönelmek üzerine olsa da, Caillois tam da Bataille'ın olumladığı şeylerin karşıtına hizmet etmektedir. Toplumun artık olarak gördüğü şeyler Bataille için insan yaşamının temeli olan tiksinme ve arzulama ilkelerini –ki bunlar aynı zamanda Bataille tarafından güçler olarak tanımlanmaktadırlar – güdülerken, Caillois için bunlar tam da toplumsal tanımlamaların bir kopyası olarak alınmakta; ölüm düşüncesindense gündelik yaşam kabul edilmekte, kutsal karşısında profan yüceltilmekte ve özellikle erotizm düşüncesi altında temellenen zevk faktörü küçük düşürücü bir durum olarak alınmaktadır. Caillois'nın bu yaklaşımı Antik Yunan düşüncesinden tanıdığımız beden-akıl ayrımını anımsatmaktadır. Sokrates ve Platon'un özellikle küçümsemeyle andığı bedensel zevkler karşısında rasyonalitenin yüceltilmesi, "kutsal" olarak tanımlayabileceğimiz, Platon'un yücelttiği İdealar dünyasına erişmenin bir yolu olarak tanımlanmaktadır. Tabi burada ele aldığımız kutsallık tarifi Bataille'ın rasyonel anlamda yasalılığın tümüyle ortadan kaldırılmasıyla elde edilmeye çalışılan bir kutsallıktan bütünüyle farklıdır. Ancak Sokrates ve Platon'la ortak olan bir yönü de yok değildir: bu ölümdür. Caillois'nın kullanmaktan uzak durduğu bu terim, Antik dönemde özel bir konum kazanmakta, asıl bilgiye ancak öldükten sonra erişilebilmektedir. Aynı biçimde Bataille da kutsallığa tam anlamıyla erişmenin imkansız olduğunu, yaşamda deneyimlenebilecek olanın ancak "imkansız" olan olduğunu ve aynı şekilde "imkansız" olan kutsala erişmenin ancak gerçek anlamda yaşamdan kopmakla, ölmekle mümkün olduğunu özellikle belirtmektedir. Attali'nin bakış açısından:

> Caillois'a göre farklılık hiyerarşiden ve kişiyi kalabalıktan ayırması gereken hayat enerjisinden ayrı olamazken; Bataille için, farklılık hayati güçlerdense, her zaman sembolik olanla bağlanmaktadır, böylelikle hiyerarşik oluşumlar burada insan toplumunun kökeninde yatan karnavalvari itkilerle paramparça edilmelidir... toplum müzik ve kurban etmenin sonucu olarak görülmelidir. (Attali, 1985: 21-45)

Lehte içinse:

> Caillois egemen rasyonalizm karşısında, Bataille'ın girişimini insani farkları yok edermiş gibi görünen güçlere fazlasıyla teslim olmuş olarak görür – bu güçler, örneğin zevk ilkesinde biçimlenmektedirler, Cailloiis'nın fikrine göre zevk, köleler için – kendilerini ayıramayan ve farklılığı meydana getiremeyenler için itici bir gücü oluşturur… Böylelikle Bataille… içsel-deneyimin ifadesinin ölümde bulunduğunu söylemekteyse, Caillois… mit ya da Dionysosçu erdemlerden bahsederken ölüm ya da kurban etmeden neredeyse hiç bahsetmez." (Lechte, 2005: 96)

Bir kez daha tekrarlamak gerekirse; Bataille'ın yaşamı, bu anlamda onun kökeninde yatan karşılıklılık ve iletişim ilkesi, bir hiyerarşi düşüncesinden tam anlamıyla ayrıdır. Onun düşüncesi toplumsal değil, kişiseldir. Sarhoş edici, zehirleyici, esrik ve erotiktir; korku ve iğrenmeyi, faydacı olmamayı, kurban etmeyi, hem kurban hem cellat olmayı, tam da bu nedenle her an ölümle iç içe olmayı kapsamaktadır. Caillois hiçbir zaman Bataille'da olduğu gibi yaşamın tehlikeye atılmasını istememekte, bunu uygun görmemektedir. Kişi hiçbir şekilde kendi ölümüne inanmamaktadır. Bu nedenle sürekli olarak ölümü kendisinden uzaklaştırmaya çalışmakta, bu durumu askıya alma uğraşını gerçekleştirmektedir. Bu da ölümün bir başkası üzerinden deneyimlenmesi ile mümkün olmaktadır. Ölüm, başkasının ölümü üzerinden askıya

alınmaktadır. Hamilton'ın yorumu şöyledir: "Birinin kendi ölümlülüğüne inanma kabiliyetsizliği, kişinin tam anlamıyla başkasının ölümüne seyirci kalmakla ölümle 'flört etmesi' – ciddi sonuçları olmadan, temsil edilemez olanı tasarlama ve bu nedenle temsil etmenin estetik yöntemidir. Kendi sonumuz – ölümlü telosumuz – bu estetize etme hareketinde askıya alınabilir." (Hamilton, 2012: 2) Böylelikle kişi kendi korkularından bu şekilde arınmak görüldüğü üzere şiddeti de içeren bir oluşum teşkil etmektedir. Festivalin temelinde de böyle bir enerji boşalması durumu söz konusudur. Caillois'in festivali uygarlık ve barbarlık arasındaki bir geçişliliği yaratmaktadır. Hamilton'ın yorumundan devam edecek olursa: "Çalışma zorunluluğuna bir ara, sınırlamalardan ve insani koşulların engellemelerinden kurtuluşu teşkil ederler: bu mit[4] ve rüyanın yaşadığı andır. Kişinin şeyleri kullanma ve kendine harcama zorunluluğu dahilinde bir zaman ve koşul dahilinde varolur. Elde etme güdüleri artık kabul edilebilir değildir; kişi harcamalıdır ve herkes altınını, mallarını, cinsel ya da güce dair enerjileri harcamada ötekiyle yarışmalıdır." (Hamilton, 2012: 123) Toplumsal düzlemin krizlerine dayanmanın, çalışmanın verdiği tekdüzeliğin, yabancılaşma ve bunalımın, elde etme tutkusunun oluşturduğu baskılamaları ortadan kaldırmak; bir anlığına üzeri örtülen enerji fazlasını ortaya çıkararak ondan kurtulmak olarak görülebilecek olan festival gündelik yaşama katlanabilmenin esasını oluşturur. Caillois bunu epileptik bir kriz olarak nitelendirir. Bedensel bir acı, vücudun kasılması, yaşamsal dengenin bozulmasıyla sergilenen ve başlayan bu süreç, özellikle bir gösteri gibi açığa çıkmaktadır. Bu gösterinin temelinde, aynı kurban etme ya da tiyatroda olduğu gibi seyirci olma durumu mevcuttur. Dışarıdan izleme, kendini yerine koyma, mimetik bir benzerlik oluşturma[5] halleri festival durumunun sona ermesiyle birlikte bir rahatlama, arınma, bir katharsis; bir rüyadan uyanma vaziyetini sunmaktadır. Zira bir kez uyandıktan sonra artık toplumsal olana karşı tazelenen bir inanç ve bağlılık söz konusu olacaktır. Burada ortaya çıkan toplumsal yaşamda bir canavar gibi görülen şenlik ve başıboşluk durumunun, iyileştirici bir travma meydana getirmesi ve toplumu, toplumsallığı ve yasalılığı yeniden doğurmasıdır.

Hamilton'ın Caillois düşüncesinden hareketle oluşturduğu yaklaşımı uyarınca: "Festival toplumsal bedenin paroksizm[6]idir, bunu meydana getirecek olan kaçınılmaz kriz ritüelin arındırması/yaratımı aracılığıyla modern zaman krizlerine dayanma kabiliyetindedir; epilepsi zorunludur. Bunun klinik kökeni dahilinde, paroksizm organizma ya da bedene ıstırap veren kasılma ya da çırpınmadır; bu bedensel dengede bir kırılma ya da kopmadır ve düzenleyici bir işlevdir, yaşamı-koruyan güçleri yapılandırmada ani bir depremdir." (Hamilton, 2012: 123) Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Bataille'ın toplumun artıkları olarak görüp, festival düşüncesiyle olumladığı her şey; aynı toplumsal yasalılık düzleminde olağan biçimde reddedildiği haliyle, Caillois için de reddedilmesi ve olumsuzlanması gereken durumlar olarak su yüzüne çıkmaktadır. Ritüel enerji fazlasını atmanın yolu olduğu gibi, aynı zamanda gündelik yaşamın olumsuzluklarını karşılamanın, onlarla yüzleşmenin ve bu festival hali sona erdiğinde onları aynı daha önce olduğu gibi konumlandırmanın, dışlamanın ve ötekileştirmenin sahnelemesidir. Mukherjee'nin yorumuna göre, "Toplumsal olanın olumsuzluğu; ritüel biçiminde saf dışı bırakılması gereken (ölüm, şiddet, travma, dışkı, idrar, suç, ataların suçları, trajik olan, anksiyeteyi etkileyen) gündelik yaşamın her anına sürekli olarak dadanan bir kara leke ve bir karşılaşmadır." (Mukherjee, 2009: 124) Söz konusu olan kara lekeler yalnızca aşırılıkların ifadeleridir. Zira aşırılıklar çalışma ve üretim alanının yansımalarını sunmaktan çok uzaktırlar. Burada aşırılıklar değil, kurallar, görevler, hiyerarşi, bürokrasi, ast-üst

[4] "Mit mucizevi olan, oyun, rüya ve psikopatolojiyle ilişki içinde incelenir… onun mitolojisi mitin içeriğini incelemek istemez, artık onun "çılgın içerikleri"ni üretme niyetinde değildir, ancak tam anlamıyla biçimsel bir tavır takınmayı amaçlar… Caillois'a göre, "zihnin ruhsal yetisi"nin analizini gerektiren mit incelemesi, hayal gücü olarak adlandırılır. Onun için, bu yeti saf ve tansandantal bir hayal gücünü yapılandırmaz ancak partie vécue'ye dayanmaktadır, bu gerçekliğin kendisinden alınan "saf olmayan" ve öznel öğeleri ifade eder… Caillois'a göre, mit-oluşturmak doğayı, içgüdüleri ya da itkileri sembolize eden bir yöntem değildir, bunun yerine insanın hayal gücünün ürünleri dahilinde doğanın doğrudan bir etkisinden kaynaklanır." (Eidelpes, 2014: 3-5.) Caillois'ya göre mit hayal gücünün ve kültürün bir ürünü olmaktan ileri gidememektedir. Bu nedenle insanın ve çevresinin bir yansıması olarak, içsel bir yeti olma bağlamında hayal gücü etkinliğiyle birleşerek açığa çıkan insan-yapımı bir olgudur; açık biçimde ortaya konan bir "ürün"dür. Aynı zamanda da mimetik bir yansımadır. Ancak içsel bir etkinlik olması onu aynı zamanda "arzu"ya bağlı kıldığından, toplumsal "sapkınlık"ları da içermektedir. Tam da bu nedenle, kültürün ürünü olmasına rağmen, yalnızca festival halinde açığa çıkabilen bir oluşumu simgeler; festival-miti, toplum-yasa ve düzeni açığa çıkarır ve destekler.

[5] "Freud için, başkasının ölümüyle zarar görmeden oluşturulan mimetik imge, mimesis fikri farklı bir benzerlik kurma yoluyla idare edildiği sürece ruhsal bir strateji olarak işler. Bu bilinci gözlemlemeye tekabül eden imgeyi sunar, herhangi bir özdeşleşme, düşünme aracılığıyla bozulurken, bu düşünceyle özdeşleşmeye yol açar. Ötekinin ölümünün tasarlanmasında, imge ölümü hayal edilebilir kılar; bu resim birinin kendi ölümündeki bilinçsiz inancı tasdik eden yeterli farklılığa işaret ettiğinden öznenin olası yıkımına tekabül eder." (Hamilton, 2012: 2).

[6] "Paroksizmde, arınma yalnızca bedensel bir ihlal ve akışkanlık meselesi değildir, aynı zamanda bütün totemleri yıkmaya bir davettir; bu totemler gerçek politik düzene ve aynı zamanda süper-egonun ruhsal düzenine aittir; bu çürütülmesi gereken mutlak konum talebini gerçekleştiren bir şeyin değerini yok etmenin yeridir ve değiş-tokuş, tüketim, sınırlandırma ve formun normatif çerçevelerini altüst eden tersine çevrilebilirlik ayinidir." (Mukherjee, 2009: 128).

ilişkisi, efendilik ve boyun eğme yaklaşımı ve en önemlisi arzuyu bastırma ve sorgulamama etmenleri ön plandadır. Diğer yandan aşırılıklar Caillois'nın deyimiyle – ki bu Durkheimcı bir etkinin görünürlüğünü apaçık biçimde sergilemektedir, yeniden-üretici bir yapılanma teşkil etmektedirler. Mukherjee bunu şöyle açıklamaktadır: "Aşırılık yeniden üretim anında konumlanır… toplumun varolduğu kritik evrededir, dünya bocalamakta genç ve aşırı enerji akınıyla yeniden yaratılmalıdır. (Mukherjee, 2009: 122)

Aşırılıkların hakim olduğu festival, ilkelliği ve insanların birbirinden farksız olmasını, ötekiliğin olmamasını güdülediğinden, hayvani ya da sapkın olarak nitelendirilen her yapılanmayı kendi bünyesinde barındırmaktadır. Tam da bu nedenle Caillois bunları yansıtan her oluşumu kaosun ürünü saymaktadır. Zaten kutsal olan da insani olmayan bir şeye gönderme yapması nedeniyle, Caillois'nın bakış açısı değerlendirildiğinde kaotiktir; zira, insani olarak tanımlanabilecek olan her şey "toplum" adının kazanılması, ilkellikten çıkılması ve düzenin kurulmasıyla kökenselleşmiştir. Kısaca insan, eşitsizliği ve farklılığı deneyimlediği ve bunları sürdürmek için özellikle çalışıp ürettiği derecede insandır. Arzu, tutku, beden ve artıkları, çılgınlık, cinnet, delilik ve elbette yasanın olumlamadığı şiddet – bu bağlamda suç, insani olmayan uzamların yükselişini aydınlatmaktadır. Mukherjee Caillois'ı yorumlarken şunu belirtmektedir:

> Festival, bu nedenle, dışardan içeri hayali bir yolculuktur, kaosun ritüelize edilmesi… fiili performatif özdeşleşim dizileri (hayvan olmak, kahraman olmak, egemen olmak) aracılığıyla toplumsal ve bireysel olanın diyalektiğini çözümlerler; "oyuncular kahramanın eylem ve davranışlarını taklit ederler. Kendilerini bu yarı-hayvan, yarı-insan olanla özdeşleştiren maskeler giyerler"… Zamanın yeniden üretilmesi eşzamanlı olarak ölüme doğru giden insan yaşamının kara lekesinin kathartik arınmasıdır; festival sonluluğun üzerinden toplumsal coşku ve serbest oluşagelmenin teatral taklidi aracılığıyla geldiği simya alandır; bu üretimin işlevini karakterize eden sonsuzluk ve ölümsüzlüğün oyununa karşı gerçek bir arınmadır. (Mukherjee, 2009: 127)

Görüldüğü gibi festival alanı aynı zamanda şiddeti de potansiyel olarak taşımaktadır. Suçluların, günah keçilerinin hatta kralların kurban edilmesi ruhsal ve sembolik bir şiddeti ve aynı zamanda ölümün şiddetini gözler önüne sermektedir. Bu noktada artık herhangi bir uygarlaşma ya da yenilenme iddiası değil, kaotik bir yıkım söz konusudur. Burada yok olan kültür, zaman, tarihsellik ya da dünyanın kendisi olmasının yanı sıra, insani olarak adlandırılan her şeyi de içermektedir. Saldırganlık ve yasasızlık böylelikle dramatize edilmektedir. Karanlık bir eğilim sergilenmektedir. Aynı zamanda Caillois'nın maskeye yaptığı özel vurgu da, bu karanlık eğilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte açığa çıkan insanlıktan-çıkma durumunu, bir anlamda yüzünü kaybetme haliyle sergilemekte, bu da festivalde görülen mimetik-dramatize etme faktörünü güçlendirmektedir.

Zira maske giymek Dionysosçu güçleri açığa çıkarmakta, böylelikle yeni bir bedenleşme söz konusu olmaktadır. Bu toplumsal bir beden değil, dramatik, trajik, aynı zamanda da esrik bir bedendir. Mimetizm ve delilik bir taşkın gibi kabarmaktadır. Ancak modern anlamda, ilkelliği reddeden toplumda Caillois için;

> Cinnet ve taklit artık hiçbir şeye önderlik etmez ancak akıl almaz sapkınlık, fani olan ve savaş kadar korkunç olan bir şey olarak, ilkel festivallerin modern karşılığıdır. Deli artık hükmü altında olduğu tanrıların vasıtası sayılmaz. Bir kahin ya da şifacı olarak görülmez. Ortak anlaşmaya göre, otorite sessizlik ve akla bağlıdır, çılgınlığa değil. Bunun aynı zamanda çılgınlık ve festivalle ilişkilendirilmesi gereklidir – her Dionysosçu alem, kalabalığın afyonunu ya da hükmedilen kişinin çılgınlığını doğurmaktadır. (Caillois, 2001: 127)

Ancak yalnızca festivalin ya da ritüelin esrik ve cinneti açığa çıkaran bedeni maske giymez. Maskelenmek ritüelin bir yansıması olarak toplumda kendini göstermekte ve eşitlenme ya da kendi bedenini dönüştürmektense, statünün sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ritüelde olduğunun aksine eşitsizliği tetikleyen bir yaklaşımdır. Caillois'da,

> Maske üstünlüğün en iyi sembolüdür. Maskelenmiş toplumlarda, temel soru kişinin maskelenmiş olup korkuya ilham verip vermediği, ya da maskesiz olup bu nedenle korkak olup olmadığıdır. Daha karmaşık bir düzende kabul derecesine göre, bazıları korkutulurken bazıları korkutur. Daha yüksek bir dereceye geçmek daha gizli bir maskenin gizeminde kavranılır… maske toplumun üyesi olmayanları ya da daha-alçak düzeydeki üyeleri dehşete düşürmek için kullanılır. (Caillois, 2001: 105)

Gerçeklik olarak tanımladığımız, yaşam alanını teşkil eden dünya maskelerle doludur. Profan alanın içinde apaçık bir biçimde bulunup, desteklenen savaş olgusu belki de festival durumunu en iyi yansıtan öğelerden biridir. Savaş aynı şekilde insani olarak temellendirilen nitelemelerin temelinde yatan ve elbette cezaya tabii olan öldürmeme ilkesini çiğnemektedir. Aynı zamanda bir maskeleme durumunu da barındırmaktadır. Zira bir korunma, düşmanlar karşısında

bir üstünlük kurabilme amacıyla giyilen giysiler ve onların görkemli süslemeleri bir yandan bir role-girme eğilimini yüceltirken diğer yandan da yüzü gizleyerek, hayvani içgüdüleri ortaya çıkarmaya vurgu yapmaktadır. Zira yüzü gizleme bir yandan bir başsızlık durumunu gösterirken, diğer yandan da rasyonel olanı gizleyip, hayvani olanı ve elbette hayvani şiddeti canlandırmayı amaçlamaktadır. Bu benzerlik yalnızca biçimsel değil, bu sebeplerden ileri gelen bir yansımayla kökenseldir. Ritüeldeki sarhoşluk ve bir anlamda zehirlenme durumu, savaş çılgınlığına evrilirken; alemler tecavüze, oyunlar işkenceye ve ölüye saygısızlığa dönüşmektedir. Yaşayan bedene atfedilmeyen, ancak toplum içinde ölü bedene yüklenen kutsallık; savaş durumunda rakibin cansız bedeninin profanlaştırılmasını betimlemektedir. Nihai anlamda şiddetin doruğuna erişen kutsal ve profan bu noktada paralel bir yapılanmayla baş döndürücü oluşumlarını tüm yıkıcılığıyla ortaya koymaktadır. Yine de "savaş her şeyi durdurur… savaş festivallerle açılan sınırları kapatır. Bir kez daha anlaşılır ki savaş festivallerin bütün güçlerini miras alır ancak onları karşıt bir amaçla kullanır." (Caillois, 2001: 177-8) Zira, Mukherjee'ye göre, "savaşta kutsal olan da çift-yönlü ve değişkendir, yalnızca ölüm değil öldürme cesaretini de sorgulamaktadır… kutsal hem verilmekte hem de alınmaktadır. Barışın iffetsizlikleri saf şiddetin saf muhteşemliğiyle aşılır ve savaş kendi yüceltilmesi derecesinde bir vaftiz ve buyurma sunar. Homo festivus'un güçleri homo bellicosus olarak yeniden doğar." (Mukherjee, 2009: 134-5)

Homo bellicosus[7] aynı homo festivus gibi trajik olduğundan mimetik etkinliği bir araç gibi kullanmaktadır. O, toplumda ortaya çıkan kabul edilebilir bir tüketime gönderme yapar. Onun temin ettiği, bir yandan sadistik bir yıkımı güdülerken, diğer yandan mazoşit bir durumu açığa çıkarmaktır. Caillois bunu özellikle böceklerin dünyasını inceleyerek açıklamaya çalışmaktadır. Caillois'nın böceklerde gözlemlediği mimetik durum, sınırların/tabuların ihlalini gözetmekte, bu nedenle de kendinin-yitimine yol açmaktadır. Ona göre, böceklerin kendilerini gizlemeleri, doğada kendini düşmanlarından korumak için değildir. İddiası, doğal kamuflajın kendini savunmayı tetiklediği değildir; aksine yenmeyen/yemek için tercih edilmeyen türler kendini kamufle etme yetisine sahiptir. Caillois'a göre bu mimesis'in doğasını bozmaktadır. Ancak gerçekten de böyle midir? Savaşçının kendi gündelik bedenini zırhla kamufle etmesi ve yıkıcı bir makine gibi görünmesi ona yenilmez bir görüntü katmamakta mıdır? Burada kendini korumanın ötesinde, ihtişamlı bir görüntüyle düşmanlarını yok etmekten çok – kendi yenilmezliğini ve kudretini sergilemekten duyulan zevk yok mudur? Hamilton için,

> Yaprağı taklit etmekle böcek yaprağa dönüşür. Kendi çevresine karışmakla, bireyselliğini tanımlayan sınırları yok eder. Caillois… buna "boşluğun çekici çağrısı" der, burada birey artık hareketin kökeni değildir. Boşlukta kaybolan – boşlukta yok olan – mimetik böcek yalnızca ötekiler arasında bir noktadır, bir nokta, dahası, onun hareketi başka bir kaynak tarafından belirlenir… ruh zafiyeti… Caillois için bu "boşlukta asimile olmak aracılığıyla kişiliksizleşme"den fazlası değildir. Eninde sonunda, mimetik itki kendini-unutma ya da kendini-kaybetme güdüsü– güçlü bir güdü olarak dikkate alınmalıdır. (Hamilton, 2012: 5)

Bu betimleme savaşçı ya da homo festivus değerlendirildiğinde çok anlaşılır bir yaklaşımdır. Zira ikisinde de temel olgu kişiliksizleşmeden gerçekleşmedir ki, burada kişilik olarak tanımlanan şey tam da toplumda yaşamakla edinilen bir şeydir. Toplumda kazanılan görünüm karşısında, kendi çevresiyle ve hiçliğiyle bütünleşen, eşitlenen ve dengelenen yeni bir oluşum göze çarpmaktadır. Bu bir kişilikten çok belirsizliktir, ya da Heideggerci bir bakışla değerlendirdiğinde hiçliğiyle karşılaşan Dasein[8]'ın otantikliği, Nietzscheci anlamda toplumdan uzaklaşan ve ona meydan okuyan vurdumduymaz ve aldırış etmeyen bir çocuk, Batailleci bir açıdan kurban ve celladı aynı bedende yansıtan asefalik bireydir. Heidegger, Nietzsche ve Bataille açısından çevresiyle bütünleşen birey, hiçliğiyle ya da yokluğuyla bütünleşmiş olan, bu anlamda ölüme-doğruluğunun farkına varan ve bunu uygulamaya koyan bireydir. Oysa Caillois bu mimetik yaklaşım dahilindeki çevreyle bütünleşme hareketini toplum-dışılıktan çok toplumsallığı temellendiren bir şey olarak görür. Ona göre mimesis, kişiye-özgü olmadıkça ortaklığı yaratmaktadır. Bataille faydalı olana değil, faydasız ve irrasyonel olana yönelir ki, bu da kendini*kaybetme güdüsüyle ilişkilidir. Bu anlamda Caillois da mimetizmin ölüm-güdüsüyle desteklendiğinin bilincine erişmektedir. Yani mimetizm temelde, kaotik, imkansız, yani kutsal olanla ilişkilidir. Burada bireyler kendi yoksunluklarının ve baskılanmışlıklarının bilincini kazanmaktadırlar. Tam da bu açıdan toplumsal mekan bir yok edici unsur olarak kendisini sunmaktadır; hem böcekler, hem de insanlar için böyledir. Caillois insanlar için bu durumu bir felç hali olarak nitelemektedir, ancak bu felç yalnızca hiçliğe erişmenin, ölümle karşı

[7] Latince bir tabir olan *homo bellicosus*, savaşçı, asker, nefer anlamlarına gelmektedir.

[8] '.s Da' kavramı,… '.s In, sein' 'içerde- olma' / 'içe- meskun durum' anlamında açıklıktır. Burada sadece 'ek-sistieren' değil, aynı zamanda 'in-sistieren' kavramı da geçerlidir. Oaradalık, Hakikatin içinde meskun olma demektir; Orasıdır; O yerdir; orada bulunmayı ifade eder; Ara'da açılmıştır; Hiçlik değildir, olanaklı bir Hiç- olmadır; Hiçliğin Olanağıdır; Varlıkla tamamlanır; Varlığın Orası, Oaradası, olarak Hakikat'te sükun eder, zira Görünmenin yeridir; doğum ile ölüm arasındaki Ara'dır." (Heidegger, 2015: 247-8).

karşıyalığın bir sonucudur. Caillois'nın ruhsal olarak tanımladığı etkinlik devam etmekte, ancak toplumsal anlamda rasyonalite ve kişilik felce uğramaktadır. Burada toplumsal anlamda görünmez olmaktan bahsedilmektedir. Ancak kaotik anlamda büyük bir cinnet söz konusudur. Caillois bu durumu şöyle açıklar,

> Yoksun bırakılmış ruhlar için, mekan yok edici bir güç teşkil eder. Mekan onları takip eder, çevreler, onları kocaman bir fagositoz içinde sindirir. Bu onların yer değişimiyle sona erer. Ardından beden kendini düşünceden ayırır, birey bedeninin sınırlarını aşar ve diğer yandan duyuları işgal eder. Kendisine mekânsal herhangi bir noktadan bakmaya çalışır. Kendisinin mekana, şeylerin yerleştirilemeyeceği karanlık bir mekana dönüştüğünü hisseder. O benzerdir, herhangi bir şeyle benzer değildir, yalnızca benzerdir. Ve "çırpınma içeren bir cinnet" haline düştüğü mekanları yaratır. (Caillois, 1984: 30)

Söz konusu cinnet mekanı bir hiçlik mekanına vurgu yapması, içine şeylerin yerleştirilememesi ve karanlık olması açısından; aydınlık ve düzenle kurgulanan ve nesneleri içeren yaşam alanının karşısındadır. Bu bakımdan buradaki doğaçlama, anlık olarak ortaya konan, dönüşümsel ve kuralsız bir dünya varsayımı ortaya konur. Buradaki mimetik varsayım hem insanlar hem de hayvanlar üzerinden değerlendirildiğinde, Caillois'nın da dediği gibi bu kendini-korumaktan çok kendi-yıkımına yönelmektedir. Bu nedenle de zamansal ve mekânsal devamlılığın terkedildiği bir durum söz konusudur. Caillois bunu yalnızca mimetik etki üzerinden değil oyun kuramı üzerinden de değerlendirmektedir. Toplumdaki hiyerarşik düzeni de göz önünde bulundurarak oluşturduğu bu kuram üç insan tipini gözetmektedir. Oyun kuramı olarak sergilediği düşüncesi, bu paralellik nedeniyle toplumsal-hiyerarşik-oluşumun ve insanlar arasında gözetilen ayrımsal sınıflamaların bir özetini sunma niteliğini de taşımaktadır. Bu bakımdan oyun yaşamın, yaşam da oyunun parodisidir. Aynı nedenden festivalle edinilen ihlal halini içerdiği gibi, her şeyin üstünde salınan bir kural sistemini de varsaymaktadır. Caillois'a göre,

> Oynayan ya da oyunda kesin bir rol edinmeye girişen üç tip insan mevcuttur: Bu üç tipi ayıran karakteristikler bazen bir araya gelebilir, ancak, genellikle ayrı güçler oluştururlar. İlk tip kendisini dışarıdan cezbeden her şeyi şiddetle dönüştüren silahlı hödüklerdir, bunlar içsel olan hiçbir çatışmayı kabullenmedikleri gibi ölümü de dışsal zevklerin bir kaynağı olarak görürler: Ölüm, silahlı insanlar için, her şeyden önce, düşman için hazırladıkları bir şeydir.
>
> İkinci tip, dehşet veren her şeyi ötekilere bir şakaya çevirerek fırlatmayı düşünen trajik insandır: Trajik insan esas olarak insan varlığından haberdar olan kişidir. Kendisini harekete geçiren şiddetli ve karşıt güçleri görür; insani saçmalıklara şükrettiğini, doğanın saçmalıklarına şükrettiğini bilmekte, ancak yine de kendisine suç dışında bir çıkış bırakmayan bu gerçekliği kabul etmektedir.
>
> Üçüncü tip yasa ve söylev insanıdır. Bizim seyir noktamızdan bugün onu komedinin insanı olarak alabiliriz. Söylev insanının kendi hizmetine sokmakta zorluk çekmediği hödüğü fark etmemizin kolay olduğunu düşünüyorum; ancak trajedi insanı herhangi bir koşul altında buyruk altına alınamaz. Trajedi insanı yalnızca kendisinin fark edilmesi için hayatta kalıp gürültü yapmalıdır; insanların biri kendini var ederken ikincisi yalnızca elde edilebilir bir güçtür, hizmet edecek olan bir varlığı arayan bir güçtür. (Caillois, 1988: 147)

Açıktır ki üç insan tipi arasında kendi özgürlüğüne en yakın olan ve dehşet veren şeyi (ölümü) dönüştürebilen, ancak her şeyden önce bunun farkında olan trajik insandır. Yasa insanı ve silahlı insan arasında görülen hizmet etme ilişkisi zaten Hegel'de de açıkça gördüğümüz efendi/köle, buyruk/hizmet ikilemelerini ortaya koymaktadır. Burada silahlı olarak tanımlanan insan yalnızca bir savaşçı gibi düşünülmemelidir, temelde bu noktada nesnelerle ilişki içinde olan ve onları araçlar olarak kullanan insanlar söz konusudur. Aynı nesneleri dönüştüren kölede görüldüğü gibi onlar da yalnızca buyrukları yerine getirmektedirler. Ancak buradaki fark buna dair eriştikleri bilincin, kölede de görüldüğü gibi efendiye hizmet etmenin devamlılığını bozmadığı aşikardır. Toplumun festivallerle enerji fazlalarını boşaltmaları gibi bu insanlara da enerjilerini atabilecekleri alanlar yaratılmaktadır. Bu da festivale ya da ritüele en yakın temelde bulunan trajik insanın mimetik bir yaklaşımla ortaya koyduğu başkalaşımı, seyirci konumundaki iki insan tipiyle paylaşarak kathartik bir endişe ve rahatlama sunmasıyla mümkün hale gelmektedir. Kuralların kendileri bu tipten kurgulamaları zorunlu hale getirmektedir. Caillois'nın oyun kuramı da bunu göstermektedir. " Kuralların kendileri kurguları yaratır… oyunun yaşamı taklit ettiği her an, oyuncu, bir yandan gerçekte varolmayan kuralları nasıl yaratacağı ve izleyeceğinin bilgisinden yoksundur ve diğer yandan oyuna eşlik eden; oyunun gereği olan davranışın role girme, ya da basit bir taklit olduğu bilgisini kazanmamıştır." (Caillois, 2001: 8) Ancak Caillois'nın bu noktada gözden kaçırdığı şey oyunların gerçekliğin bir simülasyonu olduğu ve aynı zamanda toplum-dışı sayılan festival olgusunu da kapsadığıdır. Başka bir

deyişle oyun, kronolojik zaman ve mekan anlayışının dışında, yaşam ve ölümü, toplumsal yasalılık ve festivalin kuralsızlığını aynı temelde birleştirmektedir.

Oyun Caillois'a göre esas olarak şu özelliklere sahip bir etkinlik olarak tanımlanmalıdır:

1. Özgür: oyun zorunlu değildir; öyle olsaydı, çekiciliğini ve bir eğlence olarak neşeli karakterini kaybederdi;
2. Ayrılmış: zaman ve mekan sınırları içinde belirlenmiştir, peşin olarak tanımlanmış ve sabitlenmiştir;
3. Belirsiz: ne gidişatı belirlenebilir, ne de sonucu önceden kestirilebilir ve bazı değişiklikler oyuncunun inisiyatifine bırakılmıştır;
4. Verimsiz: hiçbir mal, zenginlik ya da herhangi bir türden yeni elementler üretmez; ve oyuncular arasındaki mal değiş-tokuşu dışında, oyunun başlangıcındaki duruma üstün gelmeyen, özdeş bir durumla sona erer;
5. Kuralların hakimiyetinde: sıradan yasaları askıya alan anlaşmalar altındadır, ve tek başına önem arz eden yeni yasaların kurulduğu bir ana aittir;
6. İnandırıcı: gerçek yaşamın karşısında, ikincil bir gerçeklik ya da bağımsız bir gerçek dışılığın özgün bir farkındalığı tarafından kendisine eşlik edilmektedir." (Caillois, 2001: 8-9)

Bu simülasyonda kişi toplumda olduğunun aksine özgürdür. Ancak bu gerçek anlamda bir özgürlük müdür? Oyunu istediği zaman bırakabilme, baştan başlayabilme ve değişiklikler yapabilme durumu gerçekten özgürlük müdür? Aslında temel bir gözlemle incelenecek olursa, oyunun kurallarının, zaman ve mekanının belirlenmiş olması, kurallar hakimiyetinde olması bunların daha önce birisi tarafından belirlendiğini açıkça göstermektedir. Burada söz konusu olan bir özgürlük yanılsamasından başka bir şey değil midir? Zira yapılacak seçimlerin bütünü daha önceden olasılıklar dahilinde düzenlenmiştir, ancak bunlar oyuncu tarafından bilinmemekte, tesadüfi oluşumlar olarak görülmektedir. Buraya kadar ortaya konanlar toplumsal düzende kendi seçimlerini yaptığı yanılsamasına düşen kişilerde yaşanan durumla aynıdır; kişinin yaptığı verili durumlardan bir seçim yapmadır. Bu da yalnızca gidiş yönünü farklılaştırmaktadır, ancak her yolun sonunda hareketlerin varacağı sonuç bellidir. Festivalle olan benzerliği kendisinin verimsizliği, zamansal ve mekânsal değişikliği ve ikincil bir gerçeklik oluşturmasıdır.

Caillois oyun üzerine yaptığı belirlenimleri dört gruba ayırmaktadır:

> Farklı olasılıkları göz önünde bulundurduktan sonra, üzerine düşündüğüm oyunların dayanaklarını, yarış, şans, benzerlik ya da baş dönmesinin egemen olduğu dört bölüme ayırıyorum. Bunlara sırasıyla agon, alea, taklit ve ilinx diyorum. Birileri futbol, bilardo ya da satranç oynar (agon); rulet ya da piyango (alea); birileri Neron ya da Hamlet'i oynar (taklit); ya da kişinin kendinde ortaya çıkan, hızlı bir dönüş ya da düşüş anı, bir baş dönmesi ve hastalık hali söz konusudur (ilinx)… Her bir bölüm aynı türden oyunları içermektedir… Eğlence, kargaşa, serbest çağrışım ve kaygısız neşede ortak olan nihai, neredeyse bölünmez bir ilke egemendir. Bu paidia terimiyle tasarlanabilecek olan kontrolsüz bir tür fantezi sunmaktadır. Karşıt uçta, şen ve tepisel canlılık neredeyse bütünüyle tamamlayıcı bir biçimde kendine katılmış ya da disipline edilmiştir ve bir bakımdan tersine, kendi isyankar ve kaprisli doğasına eğilmektedir: burada kendi arzulanan etkisinin daha belirsiz bir kazanımını oluşturmak için… keyfi, zorunlu ve kasten can sıkıcı anlaşmalarla bağlanma eğilimi büyümektedir. Bu son ilke daha büyük bir çaba, sabır ya da maharet gerektirmesine rağmen, bütünüyle elverişsizdir. Bu ikinci unsur ludus'tur. (Caillois, 2001: 13)

Agon bir yarış hali olarak üstünlük kazanma dürtüsüne işaret etmektedir. Oyuncu yalnızca kendine eğilmekte ve kendi çabalarının sonucunda galibiyet kazanmayı amaçlamaktadır. Agon üstünlüğü geçerli kılan dengeli bir yarış halini sunmaktadır. Alea edilgin bir davranışı ortaya koymaktadır; zira, kendisi şansa tekabül etmektedir. Burada kişinin kazanç elde etme istemi kendisini şansın çekiciliği ile sunmakta, gelişigüzel bir görünüm mevcut hale gelmektedir. Aynı zamanda alea'ya yönelen kişinin sonucun belirsizliği karşısında yaşadığı bir endişe durumu da görülmektedir. Akla bile getirilemeyecek güçlere boyun eğme durumu görünür hale gelir. Taklit durumu ise tam bir sahneleme ve gösteriyi açığa çıkarmaktadır. Bu etkinlikte kişi kendisinin dışına çıkmakta, başkalaşmakta, başka birine dönüşmektedir. Yabancı birine dönüşme arzusunun bir yansımasıdır aynı zamanda hayali bir evren yaratılmaktadır. Doğaçlamadır. İlinx olarak nitelenen oyunlarda, kişinin dengesini kaybetmesi, esrikleşmesi, sarhoşluk yaşaması söz konusudur ki, bu bedensel dengeyi geçici olarak yok eden bir arzuyu nitelemektedir, kendi bilincinden kaçma hareketi görülmektedir. Zihin bulanıklığı, zevk verebilen bir işkencedir bu.

Agon üstünlük peşinde koşulan bir çatışma ve savaş halini ortaya koyarken; alea sabrı, çalışmayı ve deneyimi olumsuzlamaktadır. Alea'nın ortaya koyduğu şans faktörü toplumsal yaşamda olumlanan çalışma, disiplin ve bitkinlikle açığa çıkabilecek kazançtan daha fazlasını verebilecek niteliktedir. Ancak bu kazanç arsız bir özellik taşıması ve egemeni alaşağı etmesi açısından toplumda onay görmemesi gereken bir varlık sunarken; tam tersine toplumca beğeni ve takdirle karşılanmaktadır. Toplumda haklı bir kazanç olarak görülen agon'un sonucu gibi, alea da onaylanmaktadır. Ancak oyuncunun alea'daki kazancı kesinlikle agon'un karşıtıdır. McDonald'ın Caillois yorumuna göre,

> Yarışma belli bir alan ya da nitelikte yarışmacıların birbirleri karşısında kendi yetenek ve uzmanlıklarını yarıştırdıkları bir oyunu içerir… Caillois'nın ikinci kategorisi, şans, yine kazananların ve kaybedenlerin olduğu bir oyunu içerir, ancak netice oyuncuların etkisinden bağımsızdır… Bu gibi oyunlarda oyuncular "kaderin tercihini [açığa çıkarmak]" sıradan dünyanın monotonluğundan kaçma ihtimali için kendi isteklerinden vazgeçerler. Üçüncü türden oyunlar hayal gücüne, inanca ve Caillois'nın taklit ya da benzerlik dediği eyleme dayanır ve bu oyunlarda oyuncu yeni bir şeye dönüşür. Eğer hem yarış hem de şans genel olarak kurallar tarafından yönetiliyorsa, taklit oyuncu ya da oyuncular için halen bir seyir temin eden, "-mış gibi" yapma davranışının niteliğini kullanır… Caillois'nın son kategorisi "algı sabitliğini anlık olarak yok etme girişimini içeren" baş döndürücü oyunlardır… bu en tuhaf katkıları ortaya koyan ve göreli olarak en marjinal olan oyun alanlarından biridir. (McDonald, 2012: 2-3)

Taklit, alea unsurunda olduğu gibi bir boyun eğmeyi içermez, aksine bir başkaldırıdır. Şansta kadere boyun eğmek söz konusuyken, taklit onu dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu nedenle karşıttırlar. İlinx olarak nitelenen baş dönmesi, sarhoşluk, esrime hali agon'da görülen yetenek, güç, kendini kontrol etme gibi koşulları yok etmektedir; kurallara saygı bu noktada söz konusu değildir, aynı taklitte olduğu gibi baş dönmesinde de boyun eğme olası değildir. Mcdonald'ın yorumundan devam edecek olursak:

> Yarış ve şans… taklit ve baş dönmesi… birincisine ludus, ikincisine paidia der, ve bunlar uygarlaşma/ilkel yaşam karşıtlığına dayanır… Diğer bir eksen özellikle öznellikle ilişkili olduğu derecede yaratıcı/yıkıcı bir çifti ileri sürer. Başarma tutkusu ve kendine güven yarışın yaratıcı öğesidir, diğer yandan şans oyunlarında oyuncu maksatlı olarak hiçbir şey yapmaz. Taklitte oyuncunun konsantrasyonu ve temsildeki zekası sanat yapıtının daimiliği dahilinde ele alınabilir, diğer yandan baş dönmesi bütün konsantrasyonu yok eder ve yalnızca istemini değil kendini düşünmeyi de bırakır. (McDonald, 2012: 7-8)

Bu noktada Caillois'nın ludus ve paidia arasında yaptığı ayrım özel bir önem teşkil etmektedir. Paidia teriminin kökleri Antik Yunan'daki çocuk[9] kelimesine dayanmaktadır. Zira çocukların amacı yetişkinleri taklit etmektir. Bu noktada çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınır aşılmakta, tanımlamalar belirsizleşmektedir. Aynı çocuğun yetişkinlerin kıyafetlerini ve eşyalarını kullanarak bir dönüşümü temellendirmesi gibi, oyuncunun da kullandığı giysi ve maskeler bir dönüşümü, başkalaşımı amaçlamaktadır. İlinx'te görülen baş dönmesi ve sarhoşluk halleri de benin yitimini güdüleyerek, başkalaşımı getirmektedir. Paidia içgüdüsel bir neşe, aldırmazlık ve çocuksuzluğu içermektedir. Aynı Nietsche'nin dönüşümsel yaklaşımında üçüncü ve son aşamayı niteleyen çocuklaşmada görüldüğü gibi, Caillois da eşbiçimli bir oluşum sunmaktadır. Aynı zamanda Nietzscheci bir bakışla paidia Dionysosçu olana gönderme yapmaktadır, esrik ve yaratıcıdır.

Diğer yandan ludus incelik kazandırılmış, kurgulanmış ve disipline edilmiş bir olguyu açığa çıkarmaktadır. Dionysosun karşıtı olan, hesap ve taktik içeren Apollon'un karşılığıdır. Hem agon'da hem de alea'da görülen bir netice olarak efendiliğin, üstünlüğün ve galibiyetin amaçlanmasıdır. Ludus keyfidir; sürekli olarak yinelenen engellemeler ve baskılar karşısında, neşe ve eğlence ruhunu canlandırmaya yönelik ilkel arzuyu tetiklemektedir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ihlal durumu kaçınılmaz olarak kendisini göstermektedir. Oyunun kurallarını ihlal etme durumu, hile yapmakla kendisini açığa vurmaktadır. Ancak ihlal durumu söz konusu olsa bile, kişiden bu kurallara yine de saygı duyması beklenmektedir. Kişi, ihlal "girişimiyle, ihlal ettiği anlaşmaların geçerliliğini korur ve ilan eder, çünkü ötekilerin boyun eğdiği kurallara bağlıdır. Yakalanırsa, atılır. Oyun evreni el sürülmemiş kalır. Profesyonel oyuncu bile oyunun doğasını hiçbir şekilde değiştiremez." (Caillois, 2001: 45) Aynı toplumdan dışlanan ve ötekileştirilenler gibi, topluma karşı işlenen suç ortaya çıkana kadar rahatsızlık verici bir durum görülmemektedir;

[9] Herakleitos, Fragman 52: Αιών παις έστί παίζών, πεσσεύων" παιδός ή βασιληίη (aion pai" esti paizon, pesseuon: paidos h basileie). Yaşam, taşları ileri geri sürerek oynayan çocuktur. Krallık çocuğundur. (Herakleitos, 2005: 134-5). Herakleitos'un bu fragmanında da görüldüğü haliyle, oynamak ve çocuk paizon ve paidos olarak eş kökten türetilmişlerdir.

ancak suç açığa çıktığında ceza gereği, suçlu toplumun dışına atılmaktadır. Böylelikle toplumsal yasalılık evreni de, oyun evreni gibi kurallara boyun eğen kişilerin bağlılığının bir yansıması olarak, ötekileştirilenin atılmasıyla kendisini olduğu gibi korur. Böylelikle ihlali gerçekleştiren oyunda hilebaz; toplumda suçlu ya da deli olarak görülür. Onlar artık mevcut kuralların yönettiği toplumun üyesi olmazlar, öyle görülmezler.

Kısaca oyunun teşkil ettiği büyü alanından çıkıldığında, simülasyondan ya da ritüelden, festivalden çıkıldığında yanılsama sona erer. Bataille'dan farklı olarak topluma geri dönüş ve eski kişiliğin yeniden kurulması söz konusudur; Nietzscheci bir bakışla çocuksuluğun görmezden gelinmesi ve toplumun yükünü taşımaya geri dönülmesi; ya da Heideggerci Dasein'ın otantikliğini kaybederek yeniden Das Man/ sıradan insan olmaya geri dönmesine dair bir beklenti sunulmakta gibidir. Caillois'a göre eski kişilik kurulmak zorundadır. Kurulmadığı sürece ötekileştirme söz konusu olacaktır. Ancak Caillois'nın düşüncesinde amaçlanan açıkça, oyun, festival ya da ritüelde enerji fazlasının atılması ve kişinin eski haline dönmesinin gözetilmesidir. Artık başkaldırı ya da ihlal durumunun ortadan kalkmasıdır. Zaten Caillois'nın oyun ve kültür arasında kurduğu bağ bunu açıkça göstermektedir. Mcdonald söz konusu bağı şöyle yansıtmaktadır:

> Caillois oyunlar ve kültür arasındaki ilişkinin iki okumasını sunar: ilki taklit ve baş dönmesinin, ikincisi ise yarış ve şansın toplumsal rolünü inceler… Taklit-baş dönmesi toplumunun temeli Caillois'a göre dört mantıksal an içermekte gibidir. İlk olarak, toplumsal grup festivalde bir araya gelmelidir. İkincisi, festival müzik, dans, büyü ve maskeleri içeren baş döndürücü duruma neden olan bütün kullanım anlamlarını içermelidir; bu maskeleri takan insanlar tanrıları ve efsaneleri taklit etmeye çalışmalı, bunu yalnızca izleyicileri aldatmak için değil kendi cinnetlerini de hızlandırmak için yapmalıdırlar. Üçüncü olarak, baş dönmesinin yarattığı kendinin ve kendilik-bilincinin yıkımı kolektif olarak grup tarafından yaşanmalıdır. Son olarak, maske bundan böyle grubu simgeleyecek olan kolektif özdeşleşmenin, kendi-çıkarlarını gözetmeyi olumsuzlamaktan geriye kalan boşlukta grubu işlevsel olarak birleştiren kolektif korku ve dehşetin temelini teşkil edecektir. Genel olarak, gerçekte oyuna dahil olan bu iki form, toplumsal grubun olayların ve kendilerinin gündelik yorumlarını unutmalarına sebep olur ve kökensel olarak başka bir yoruma açık kılarlar. Oyun her bir bireyi toplumla özdeşleştirerek, kendilerine dair yeni bir görüşe götürerek birbirine yaklaştırmaktadır. (McDonald, 2012: 10)

4. SONUÇ

Bu noktaya kadar oyun bir Cailloiscı anlamda bir itaat düzleminin sonucudur. Gündelik yaşamın belirtisi olarak zaten söylevin, yasanın altındadır ve kuralları önceden belirlenmiştir. Ancak Batailleci ve Nietzscheci anlamda esrik bir oyun ssöz konusu olduğunda bu noktada maskeler ortadan kalkarak, insanın canavarımsı yönü kendisini göstermeye başlamaktadır. Böylece sürekli bir yerine koyma ile mevcut kılınan kathartik uyanış, arınma ya da trahatlama durumu burada kendisini sürekli oyunla yinelenen ve devamlılığını koruyarak insanı hem kutsal hem profan alanın içine sokan ancak hiçbir zaman tam anlamıyla birine ait kılmayan bir katatonik tavra eriştirmektedir. Caillois'nın oyunu yeni bir zaman ve mekan düşüncesini oluşturmaktadır, ancak oyundan çıkıldığı anda yeniden olağan duruma dönüleceğinin bilinci de korunmaktadır. Diğer yandan şimdi anı içinde kurban ritüelinin bir taklidi olarak ortaya çıkan oyun, performans düzleminde yeni bir oluşum ortaya koymakta ve esas olarak aylaklığın temsili haline gelmektedir. Üretilen bir şey olmadığı gibi aksine enerji tüketimi de söz konusudur ve aşırılıklar olumlanmaktadır. Bu nedenle aylak tutumun şimdisi düzleminde oyun Dionizyak bir etkiyle bir yandan tiksindirici bir yandan da çekici bir alan yaratmaktadır. Toplumun hem içinde hem de dışında olunan bu an Batailleci esrimenin esas halini açık kılmaktadır. Böylece oyun toplumunun ortaya koyduğu seyir hali bozulmaktadır. Burada söz konusu olanlar kurban ve cellat konumundakilerdir ve onlar da birbirleri arasında yer değiştirmektedir. Kathartik süreçselliğin şimdi içerisinde sıkışarak askıya alınması ve yarattığı içinden çıkılmaz boşluk oyun toplumunun karşısına "oyunda olmaklık"ı çıkarmaktadır. Bu da an içerisinde gerçekleştiğinden hem imkansız hem de temas edilebilir bir yaklaşımı korumaktadır. Böylelikle aylak eylem toplumsal eylemliliği ihlal ederek kutsal ve profan arasında bir eşik doğurmakta ve performansı gerçekleştirenler bu eşik üzerine hem profan hem kutsalla temas halinde olmalarına rağmen mekânsal anlamda hiçbirinde bulunmamaktadırlar. Bunlar Caillois'nın yaprakla bütünleşerek artık yaprak haline gelen böceği değillerdir, toplumu temsil eden yaprakların arasında kendi alacalı renklerini koruyarak kendlerini göstermekten çekinmeyen ve aynı zamanda açıkça göstermeye de çalışan bireylerin izlerini sunmaktadırlar. Katatonik süreç, renkli bir festival halini sürekli kılan oyun performansıyla katharsisin askıya alındığı yaklaşımı sunmaktadır. Kutlanan ve kutsanan şey Ortaçağ'da kutlanan bir Deliler Bayramı sahnelemesi halini almaktadır. Herkes farklı kılıklar içinde topluma karışmakta, kendisini göstermekte ve dilediğini

yapabilmektedir. Bunları elbette aylak ve yasanın-dışına itilmiş, yasadan arınmış eylemlilikle sunmaktadır. Artık söz konusu bireyler olmaları gereken değil, olmak istedikleri şeyin sunumu halini almaktadırlar.

KAYNAKÇA

Arppe, T. (2009), "Sorcerer's Apprencites and the 'Will to Figuration': The Ambiguous Heritage of the Collége de Sociologie", Theory, Culture & Society, 26: 117.

Attali, J. (1985), Noise: The Political Economy of Music, trans. Brian Massumi. Manchester: Manchester University Press.

Bataille, G. (1995), Encyclopedia Acephalica, London: Atlas Press.

Caillois, R. (1959), Man and the Sacred, trans. Meyer Barash, , Illinois: The Free Press of Glencoe.

Caillois, R. (1984), Mimicry and Legendary Psychasthenia, trans. John Shepley, October, Gallimard.

Caillois, R. (1988), Brotherhoods, Orders, Secret Societies, Churches, Saturday, March 19, 1938, College de Sociology, The University of Minnesota Press.

Eidelpes, R. (2014), Roger Caillois' Biology of Myth and the Myth of Biology, Anthropology & Materialism [Online], 2

Hamilton, J. T. (2012), "The Luxury of Self-destruction: Flirting with Mimesis with Roger Caillois", Flirtations: Rhetoric and Aesthetics This Side of Seduction, a Poetics and Theory/Comparative Literature Workshop, Draper Program, New York University.

Heidegger, M. (2015), Metafiziğe Giriş, çev. Mesut Keskin, İstanbul: Avesta.

Herakleitos, (2005), Fragmanlar, çev. Cengiz Çakmak, İstanbul: Kabalcı.

Hollier, D. (2009), The College of Sociology. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Lechte, J. (2005), Bataille and Caillois: Communication and Chance, Thesis Eleven, Number 83.

McDonald, P. (2012), "Dizziness and Disorder", Aporia as Genre in Roger Caillois.

Melberg, A. (1995), Theories of Mimesis, NY: CambridgeUniversity Press.

Mukherjee, S.R. (2009). Festival, Vacation, War: Roger Caillois and the Politics of Proxysm, ISSJ 185, Blackwell Publishing.

Pearce, F. (2003), "Introduction: the Collége de Sociologie and French Social Thought", Economy and Society, 32:1.

Structure of Loans and Deposits in the Turkish Banking System

Prof.Dr. Rasim YILMAZ[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, rasimyilmaz@nku.edu.tr

Abstract: This paper investigates the structure of loans and deposits in the Turkish Banking System. The share of loans and deposits in the total assets, loan and deposit growth, the ratio of loans to deposits, breakdown of loans, currency composition of loans and deposits, the ratio of non-performing loans to total loans, and the ratio of provisions to loans under follow-up are analyzed. Our analysis displays that total loans to total assets ratio of Turkish Banking System decreased until 2001 which indicates that banks stayed away financing real economy during this period. Banks in Turkey invested in high-return and low-risk government bonds and treasury bills without tax during this period instead of extending credit to the real sector. However, declining trend of the ratio of bank loans to total assets have been reversed after the banking crisis of 2001. Banking regulation and supervision and macroeconomic stability led to increase in the ratio of bank loans to total assets after 2002. Thus, banks in Turkey started to accomplish their main function of financing real sector.

Key Words: Loans, Deposits, Currency Substitution, Ownership, Turkish Banking System

1. INTRODUCTION

Total loans to total assets ratio of Turkish Banking system dropped from 55% in 1980's to 46.9% in 1990. It continued to decrease between 1990 and the banking crisis year of 1994. After increasing between 1995 and 1997, the ratio of loans to total assets started to decrease again until the crisis year of 2001. It can be observed that banks stayed away financing real economy during this period. The main reason behind this attitude of banks in Turkey during this period is the fact that governments had started to finance budget deficits through domestic borrowing by offering high interest rates. Thus, banks in Turkey invested in high-return and low-risk government bonds and treasury bills without tax during this period instead of extending credit to the real sector.

The same attitude can be observed for all type of banks in Turkey. State-owned banks as well as privately owned and foreign owned banks decreased their loan to total assets ratios and invested in government bonds and treasury bills. Privately owned banks reduced their ratio of total loans to total assets to 24,5% in 2001 from 43% in 1990 while foreign owned banks dropped their ratio of total loans to total assets to 26,3% in 2001 from 47,1% in 1990. The most radical change is observed for state owned banks as such their ratio of loans to total assets declined from 47,6 % in 1990 to 17,9 % in 2001 (see Table 1). They moved away from their main mission of financing small and medium sized companies and farmers.

Declining trend of the ratio of bank loans to total assets have been reversed after the banking crisis of 2001. Banking regulation and supervision and macroeconomic stability led to increase in the ratio of bank loans to total assets after 2002. The ratio increased to 45% in 2005 and rise to 52.9% in 2010. As of 2016, the total loans to total assets ratio of Turkish Banking System jumped to 66,1%. Similar trend has been observed for all ownership type of banks (TBA, 2017). Thus, banks started to accomplish their main function of financing real sector.

Table 1: Total Loans/ Total Assets (%)

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Sector	46.9	43.9	41.8	41.4	39.1	42.5	43.1	45.5	38.3	30.1	32.8
Deposit Banks	45.4	42.3	40.2	39.9	37.4	40.8	41.3	44.1	36.7	28.3	31.2
State-owned	47.6	44.8	41.1	39.9	37.6	44.2	39.5	45.6	31.9	24.3	25.8
Privately-owned	43.0	39.8	39.8	40.5	38.0	39.1	43.6	44.7	41.4	33.5	37.7
SDIF-owned	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	24.8	18.5	25.0
Foreign-owned	47.1	44.0	34.5	30.9	23.8	27.9	25.3	26.3	25.6	16.5	17.1
	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Sector	26.5	26.5	28.0	33.7	38.6	45.0	50.0	52.0	47.7	52.9	57.2
Deposit Banks	24.5	24.8	26.5	32.5	37.8	44.3	49.6	51.5	47.3	52.6	56.9
State-owned	17.9	13.8	15.3	20.1	25.3	32.8	38.6	42.0	41.5	49.2	54.2

Privately-owned	28.0	30.8	33.0	39.6	43.6	48.1	52.1	54.1	47.6	52.7	57.9
SDIF-owned	27.9	20.4	12.8	1.4	1.0	1.6	2.1	1.9	1.5	0.4	0.2
Foreign-owned	26.3	33.9	39.9	46.3	50.6	56.3	62.6	61.8	59.8	60.1	58.9
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**						
Sector	59.2	62.1	64.1	65.2	66.1						
Deposit Banks	58.9	61.5	63.5	64.7	65.5						
State-owned	54.7	58.5	62.1	64.9	67.2						
Privately-owned	60.1	63.3	64.6	65.2	65.5						
SDIF-owned	0.2	0.2	0.1	44.6	41.1						
Foreign-owned	63.3	61.9	63.3	63.8	63.8						

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

An important indicator of the transformation of savings into credit in an economy is the loan to deposit ratio. The loan to deposit ratio of the Turkish Banking System was about 140% in 1970s. However, the loan to deposit ratio of the Turkish Banking System decreased during the 1990 and 2001 period due to contraction in loans. The loan to deposit ratio started to increase after the year 2002 and surpassed 100% in 2013 due to increase in loans more than deposits. The loans to deposit ratio reached 117.3% in 2016 (see Table 2). Growth in loans are financed by foreign borrowing.

Table 2: Loans/Deposits

Year	Loans (Million USD)	Loan Growth	Deposits (Million USD)	Loans/Deposits (%)
1990	27,342	-	32,564	83.96
1991	25,611	-6,33	32,787	78.11
1992	27,061	5,66	35,705	75.79
1993	29,998	10,85	37,693	79.59
1994	20,566	-31,44	33,223	61.90
1995	29,305	42,49	44,788	65.43
1996	35,906	22,53	57,165	62.81
1997	43,037	19,86	61,273	70.24
1998	45,019	4,61	77,097	58.39
1999	40,206	-10,69	89,361	44.99
2000	50,919	26,65	101,884	49.98
2001	28,329	-44,36	80,961	34.99
2002	34,377	21,35	86,835	39.59
2003	50,234	46,13	115,420	43.52
2004	77,259	53,80	147,717	52.30
2005	114,070	47,65	188,984	60.36
2006	155,139	36,00	222,561	69.71
2007	241,916	55,94	307,930	78.56
2008	241,097	-0,34	297,992	80.91
2009	256,177	6,25	341,060	75.11
2010	330,946	29,19	399,766	82.78
2011	351,681	6,27	370,014	95.05
2012	432,572	23,00	433,177	99.86
2013	476,682	10,20	442,787	107.65
2014	519,870	9,06	454,526	114.38
2015	499,817	-3,86	428,600	116.62
2016	487,788	-2,41	415,675	117.35

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

Turkish Banking System displayed excessive credit growth period between 2002 and 2007. After 2012, credit growth is normalized. Macroeconomic stability and government supporting of economic activities has a positive impact on the loan demand and supply (TBA, 2017: 14).

Loans to GDP ratio was 20,5% in 2000. The ratio further decreased in the crisis year of 2001 and the following years of 2002 and 2004. After 2004 the ratio of loans to GDP displayed an uprising trend as such it raised to 38,6% in 2008 and 49,0% in 2012. As of 2016, loans to GDP ratio reached 66,3% (see Table 3).

Table 3: Loans as Percentage of GDP

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Loans to GDP Ratio (%)	20.1	20.8	20.5	17.1	16.1	15.4	18.5	23.6	28.8	32.9
	2008	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	
Loans to GDP Ratio (%)	38.6	38.1	43.9	47.6	49.0	56.1	59.2	62.4	66.3	

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

2. BREAKDOWN OF LOANS

When we look at the breakdown of loans, it can be noticed that while 74% of total loans constitutes corporate loans, retail loans including credit cards, consumer and housing loans accounts for 26% of loans in 2016. Between 2007 and 2016, the share of corporate loans increased from 68% in 2008 to 74% in 2016 while the share of retail loans in total loans declined from 32% in 2008 to 26% in 2016 (see Table 4).

Considering corporate loans, the share of small and medium scale enterprises in total loans was 24% while the share of large scale companies and project financing was 50% in 2016.

Considering retail loans, one third of retail loans constitutes credit cards while two third of retail loans belongs to consumer and housing loans. It can be observed that the share of credit cards in retail loans displays decreasing trend between 2007 and 2016.

Table 4: Breakdown of Loans

	2002	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Corporate	86	68	67	68	68	67	68	70	73	74
SMEs	-	23	21	22	23	24	25	27	26	24
Retail	14	32	33	32	32	33	32	30	27	26
Credit Cards	9	10	9	9	9	10	9	7	7	6
Consumer and Housing	5	22	24	24	24	23	23	23	20	20
Housing	1	10	11	11	10	10	10	10	9	9
Automobile	1	2	1	1	1	1	1	1	0	0
Consumer	3	10	11	12	12	12	12	12	11	10

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

3. CURRENCY COMPOSITION OF LOANS

When we look at the domestic currency and foreign currency composition of loans in Turkey, it can be seen that while the share of foreign currency loans increased between 1997 and 2002, it declined after the year 2002. As of 2016, loans in foreign exchange constitutes 35.5% of total loans (see Table 5). It is observed that the trend of foreign currency loans follows the trend of foreign currency deposits whereby the share of foreign currency loans surges up as the share of foreign currency deposits increases because of currency match of banks operating in Turkey.

Table 5: Fx Loans/ Total Loans (%)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sector	47.4	50.5	51.1	43.4	58.6	57.5	46.3	36.5	29.5	26.0
Deposit Banks	44.9	48.6	49.1	41.5	57.5	56.9	45.5	35.7	29.1	27.0
State-owned	21.9	32.2	34.2	25.8	27.9	24.7	16.9	16.8	14.6	17.0
Privately-owned	58.5	55.8	56.7	49.2	69.8	66.5	52.9	41.6	33.3	31.2
SDIF-owned	0.0	0.0	38.2	34.2	47.7	30.6	31.1	29.7	24.3	19.5
Foreign-owned	64.0	63.7	62.3	60.2	57.1	56.4	47.7	35.5	30.8	25.1
	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**

Sector	25.1	29.5	27.8	28.5	30.1	27.0	29.7	30.0	32.7	35.5
Deposit Banks	25.0	29.5	27.4	28.0	29.4	25.8	27.9	28.3	30.7	33.1
State-owned	15.6	21.5	21.0	21.0	23.2	20.5	23.7	24.9	27.6	30.8
Privately-owned	30.6	31.1	34.3	35.1	35.4	30.8	32.3	31.7	32.4	34.9
SDIF-owned	20.6	8.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	43.8	0.0
Foreign-owned	19.8	19.9	16.9	17.8	18.5	16.4	20.4	22.9	31.9	33.0

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

4. NON-PERFORMING LOANS

Non-performing loans to total loans ratio was very high between 2001 and 2003 due to financial crisis in 2001. The ratio of non-performing loans to total loans gradually decreased after 2003. Eventually, as of 2016, non-performing loans to total loans was 3.2% (see Table 6). The fact that although loans increased substantially, the ratio of non-performing loans to total loans stayed low indicates the soundness of banking and regulation and supervision extended on the banking system in Turkey after the 2001 banking crisis. Healthy balance sheet structure, strong shareholders' equity and management experiences of banking sector (TBA, 2017: 14) support the low level of non-performing loans in the Turkish Banking System.

Table 6: Non-Performing Loans/ Total Loans

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Sector	29.5	18.5	12	6	5	4	3.5	3.6	5.6	3.8	2.8	3.0
Deposit Banks	32.5	20.4	13	6	5	5	3.6	3.7	5.7	2.8	3.9	3.0
State-owned	46.1	48.6	34	11	8	5	4.1	3.8	4.6	3.4	2.6	3.4
Privately-owned	26.8	9.1	7	5	4	4	3.6	3.5	5.5	3.4	2.4	2.3
SDIF-owned	53.6	119.0	90	458	535	-	434	478	-	-	-	-
Foreign-owned	5.7	5.0	4	3	4	3	2.9	4.1	8.1	6.2	4.5	4.9
	2013	**2014**	**2015**	**2016**								
Sector	2.7	2.7	3.0	3.2								
Deposit Banks	2.8	2.9	3.1	3.4								
State-owned	2.9	3.0	2.7	2.9								
Privately-owned	2.3	2.4	2.8	3.4								
SDIF-owned	-	-	3.9	4.5								
Foreign-owned	4.4	4.1	3.9	4.0								

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

Although 44% of non-performing loans were covered by specific provisions in 2001, the ratio increased until 2006 and reached 91% in 2006. As of 2016, provisions were set aside for 78,3% of non-performing loans (see Table 7).

Table 7: Specific Provisions / Loans Under Follow-up

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Sector	44	64	89	88	90	91	88	81	84.4	85.2	80.4	75.2
Deposit Banks	43	64	89	88	90	91	88	81	84.6	85.3	80.5	75.2
State-owned	63	74	98	96	97	96	96	88	86.7	87.8	86.5	79.2
Privately-owned	32	53	80	84	86	88	87	80	88.0	86.5	79.8	73.6
SDIF-owned	29	61	75	87	87	-	84	85	-	-	97.5	98.2
Foreign-owned	76	78	79	75	83	90	81	76	75.3	80.6	74.8	72.9
	2013	**2014**	**2015**	**2016**								
Sector	77.4	75.0	76.1	78.3								
Deposit Banks	77.5	75.1	76.2	78.5								
State-owned	81.9	77.8	78.1	84.0								
Privately-owned	75.8	76.4	77.5	77.6								
SDIF-owned	98.6	98.8	98.9	99.0								
Foreign-owned	75.3	68.8	73.2	74.6								

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

5. DEPOSITS

Deposits are the main source of banks in Turkey. The share of total deposits in total liabilities increased in 1990s while it decreased after 2001 crisis. As of 2016, the share of total deposits in total liabilities was 56.4% (see Table 8).

Table 8: Total Deposits/ Total Liabilities (%)

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Deposit Banks	61.6	61.6	59.5	55.9	68.8	70.1	73.0	68.4	68.9	70.3	68.6
State-owned	61.0	61.5	63.6	61.5	69.9	74.5	79.0	74.7	76.4	76.2	77.3
Privately-owned	63.9	63.4	58.3	54.6	69.4	67.4	69.5	66.3	66.4	62.7	60.2
Foreign-owned	38.6	34.3	25.9	21.9	40.1	61.0	58.5	47.0	40.2	34.8	39.2
	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Deposit Banks	71.4	70.4	67.1	66.9	66.0	65.7	65.8	66.4	65.7	66.0	62.5
State-owned	70.0	72.1	72.6	77.1	76.8	77.9	78.2	77.6	74.9	76.6	70.5
Privately-owned	70.8	69.7	64.7	61.7	61.4	61.6	60.5	62.8	61.6	62.0	59.0
Foreign-owned	52.2	46.5	51.1	59.9	59.1	63.1	61.0	57.5	60.8	57.8	58.9
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**						
Deposit Banks	61.8	60.3	58.6	55.9	56.4						
State-owned	70,8	67,1	62,1	62,1	62,0						
Privately-owned	57,6	57,6	56,9	58,1	59,5						
Foreign-owned	59,6	56,2	58,0	55,9	57,2						

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

The deposits to GDP ratio below 50% in 1990's while it surpassed 50% in 2000s. In recent years, the ratio of deposits to GDP have displayed an uprising trend. As of 2016, deposits to GDP ratio reached 56,5% (see Table 9).

Table 9: Deposits as Percentage of GDP

	1998	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Deposits to GDP Ratio (%)	34.5	46.1	41.1	48.8	40.6	35.4	35.3	39.1	41.2	41.8
	2008	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	
Deposits to GDP Ratio (%)	47.7	50.8	53.0	50.1	49.1	52.1	51.7	53.5	56.5	

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

6. DISTRIBUTION OF DEPOSITS BY BANK TYPES

When we look at the distribution of deposits among bank types, it can be observed that the share of state owned banks in total deposits decreases while the share of foreign owned banks in total deposits increased during the period between 1990 and 2016. The share of privately owned banks in total deposits decreased after 2014 due to change in the ownership from domestic citizens to foreigners (see Table 10).

Table 10: Distribution of Deposits by Bank Types

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
State-owned	48.5	46.3	49.7	43.5	43.9	43.3	44.1	39.9	40.7	39.8	40.3
Privately-owned	49.1	51.7	48.6	54.9	54.2	54.0	53.4	56.7	52.4	46.4	43.5
SDIF-owned	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	4.2	11.1	12.9
Foreign-owned	2.4	2.0	1.7	1.6	1.9	2.7	2.5	3.4	2.7	2.7	3.3
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
State-owned	33.6	34.3	37.5	41.8	37.7	35.7	35.8	35.6	36.9	37.1	34.4
Privately-owned	56.7	58.5	57.3	55.0	57.4	52.3	49.7	51.1	50.2	50.1	52.3
SDIF-owned	7.5	4.8	3.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Foreign-owned	2.4	2.1	2.2	3.1	4.8	12.0	14.4	13.3	12.9	12.7	13.3
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**						
State-owned	34.6	34.3	33.0	33.5	34.0						
Privately-owned	51.9	50.7	51.1	39.5	39.4						
SDIF-owned	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0						
Foreign-owned	13.5	14.9	15.9	26.9	26.6						
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0						

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

7. CURRENCY COMPOSITION OF TOTAL DEPOSITS

High inflation rates and negative real interest rates on TL deposits led to currency substitution in 1990s and resulted in about 50% of total deposits to be held as foreign Exchange. In the crisis years of 1994 and 2001 the share of foreign exchange deposits in total deposits exceeded TL deposits. After 2001 crisis, the share of TL deposits in total deposits increased as the macroeconomic stability sustained and inflation decreased. However, after 2011 the share of foreign exchange deposits started to increase again and surpassed 50% in 2015. As of 2016, the share of TL deposits in total deposits was 56.6% (see Table 11).

Table 11: Currency Composition of Total Deposits (%)

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
TL Deposits	76.3	67.9	63.2	60.6	48.2	48.6	53.6	52.8	55.3	50.4	53.9
Fx Deposits	23.7	32.1	36.8	39.4	51.8	51.3	46.4	47.2	44.7	49.6	46.1
	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
TL Deposits	40.3	42.2	50.7	55.2	63.2	61.0	65.1	64.3	65.7	69.6	64.7
Fx Deposits	59.7	57.8	49.3	44.8	36.8	39.0	34.9	35.7	34.3	30.4	35.3
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**						
TL Deposits	66.2	61.3	61.6	56.0	56.6						
Fx Deposits	33.8	38.7	38.4	54.0	53.4						

Source: The Banks Association of Turkey, Banks in Turkey, various years www.tbb.org.tr.

As of 2016, average maturity of total deposits was 2.9 months. Average maturity was 2.6 months for TL deposits while it was 3.4 months for foreign exchange deposits.

8 CONCLUSION

This paper investigates the structure of loans and deposits in the Turkish Banking System. The share of loans and deposits in the total assets, loan and deposit growth, the ratio of loans to deposits, breakdown of loans, currency composition of loans and deposits, the ratio of non-performing loans to total loans, and the ratio of provisions to loans under follow-up are analyzed. Our analysis displays that total loans to total assets ratio of Turkish Banking System decreased until 2001 which indicates that banks stayed away financing real economy during this period. Banks in Turkey invested in high-return and low-risk government bonds and treasury bills without tax during this period instead of extending credit to the real sector. However, declining trend of the ratio of bank loans to total assets have been reversed after the banking crisis of 2001. Banking regulation and supervision and macroeconomic stability led to increase in the ratio of bank loans to total assets after 2002. Thus, banks in Turkey started to accomplish their main function of financing real sector.

When we look at the distribution of deposits among bank types, it can be observed that the share of state owned banks in total deposits decreases while the share of foreign owned banks in total deposits increased during the period between 1990 and 2016. The share of privately owned banks in total deposits decreased after 2014 due to change in the ownership from domestic citizens to foreigners

High inflation rates and negative real interest rates on TL deposits led to currency substitution in 1990s and resulted in about 50% of total deposits to be held as foreign Exchange. In the crisis years of 1994 and 2001 the share of foreign

exchange deposits in total deposits exceeded TL deposits. After 2001 crisis, the share of TL deposits in total deposits increased as the macroeconomic stability sustained and inflation decreased. However, after 2011 the share of foreign exchange deposits started to increase again and surpassed 50% in 2015. As of 2016, the share of TL deposits in total deposits was 56.6%.

REFERENCES

The Banks Association of Turkey (2017). Banks in Turkey 2016, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2016). Banks in Turkey 2015, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2015). Banks in Turkey 2014, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2014). Banks in Turkey 2013, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2013). Banks in Turkey 2012, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2012). Banks in Turkey 2011, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2011). Banks in Turkey 2010, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2010). Banks in Turkey 2009, İstanbul, Turkey.

The Banks Association of Turkey (2009). 50th Anniversary of The Banks Association of Turkey and Banking System 1958-2007, İstanbul, Turkey.

Diffusion of Factoring into Financial System: The Case of Turkey

Prof.Dr. Rasim YILMAZ[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, rasimyilmaz@nku.edu.tr

Abstract: The aim of this paper is to evaluate penetration of factoring into financial system in the world as a financing tool. Special emphasis is given to Turkey. Factoring is the sale of receivables at a discount price whereby firms sell their credit-worthy receivables to a factoring firm at a discount price and reach immediate cash flow. Penetration of factoring help deepening of the financial sector and diversification of financial products. Penetration of factoring accelerate economic growth since there is a high correlation between economic growth and deepening of the financial sector. Penetration of factoring may also contribute to the economic development due to the fact that factoring is mainly used by small and medium size enterprises. Thus, penetration of factoring enhances employment, production and standard of living through economic growth and development. Total factoring volume in the world had a steady increase between 2002 and 2013. After 2013 the volume of total factoring displayed a decreasing trend. As a financing tool, factoring is utilized by both developing and developed countries. 67 percent of total factoring volume in 2016 was carried out by European countries. Factoring is utilized not only by small and medium companies but also by large companies in Turkey. Large companies in Turkey use factoring as a tool for making their balance sheet more liquid as well as financing in addition to their bank limits.

Key Words: Factoring, Small and Medium Enterprises, Financing

I. INTRODUCTION

Factoring is the sale of receivables at a discount price whereby firms sell their credit-worthy receivables to a factoring firm at a discount price and reach immediate cash flow. The difference between worth of receivables and discount payment to the client is the income of the factoring company which includes interest and services fees.

Factoring increase working capital of a firm without increasing the liabilities of a firm's balance sheet since factoring isn't a loan. Factoring provides firms with comprehensive financial services which may consists of credit services, receivable bookkeeping, collection services and financing. Factoring firm assess the creditworthiness of the client firms' customers (Klapper, 2006). Factoring is especially important for SMEs since they have difficulty in accessing bank financing due to the weak credit history and inadequate collateral and assessing creditworthiness of their customers (Bradic-Martinovic et al., 2015). Factoring allows SMEs to reach funding faster and less costly way than bank finance.

The use of factoring by firms can improve their profitability, liquidity, cash-flow, time management, credit and default risks (Milenkovic-Kerkovic and Dencic-Mihajlov, 2012). Penetration of factoring help deepening of the financial sector and diversification of financial products. Penetration of factoring accelerate economic growth since there is a high correlation between economic growth and deepening of the financial sector. Penetration of factoring may also contribute to the economic development due to the fact that factoring is mainly used by small and medium size enterprises. Thus, penetration of factoring enhances employment, production and standard of living through economic growth and development.

II. FACTORING IN THE WORLD

As of 2016, total factoring volume in the world is 2,626 billion dollars. Between 2002 and 2016, the highest volume was reached in the year 2013 with 3,078 billion dollars. Total factoring volume had a steady increase between 2002 and 2013. After 2013 the volume of total factoring displayed a decreasing trend (see Table 1).

Table 1: Total Factoring Volume in the World (million USD)

	Domestic Factoring	International Factoring	Total (USD)
2000	554.958	43.564	598.522
2001	604.715	43.460	648.175

2002	733.547	53.703	787.250
2003	890.822	59.668	950.490
2004	1.069.132	92.208	1.161.340
2005	1.097.472	102.054	1.199.526
2006	1.360.390	136.870	1.497.260
2007	1.683.570	213.154	1.896.724
2008	1.621.350	248.327	1.869.677
2009	1.598.882	236.606	1.835.488
2010	1.860.385	326.023	2.186.408
2011	2.268.640	342.204	2.610.844
2012	2.346.646	464.700	2.811.346
2013	2.522.564	555.941	3.078.505
2014	2.257.817	590.020	2.847.837
2015	2.015.177	579.552	2.594.729
2016			2.626.490

Source: Association of Financial Institutions, www.fkb.org.tr

Figure 1: World Total Factoring Volume

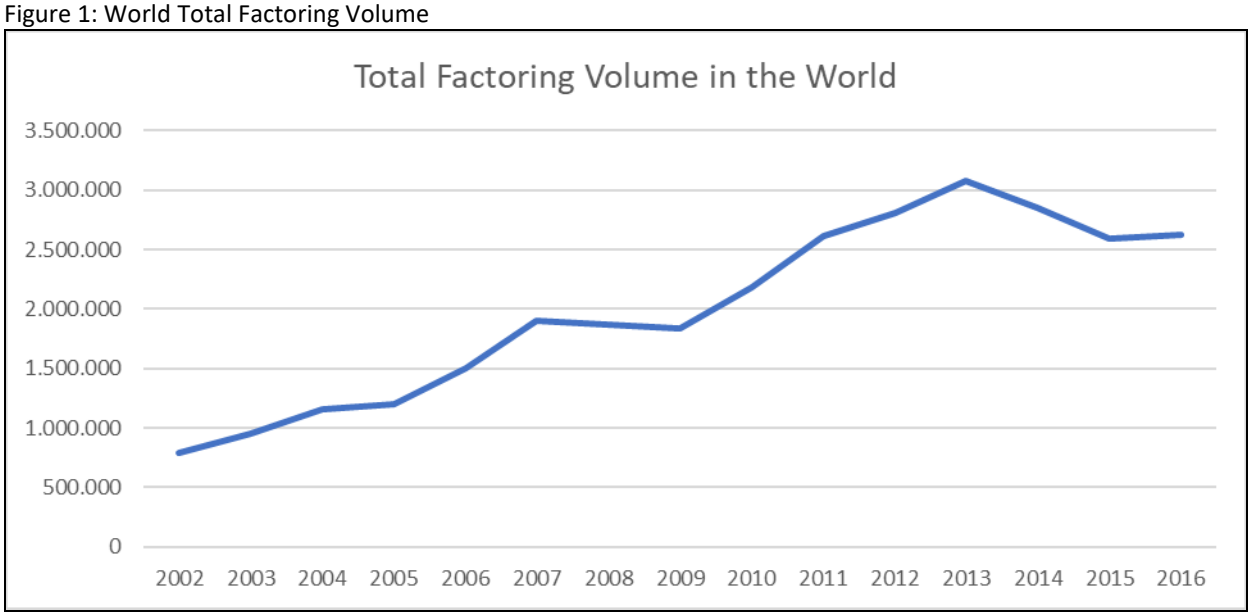

As a financing tool, factoring is utilized by both developing and developed countries. 67 percent of total factoring volume in 2016 was carried out by European countries. The highest factoring turnover was happened in England with 361 billion dollars. On the other hand, the highest factoring turnover to GDP ratio was happened in Belgium with 14.9%. 8,076 factoring companies operated in the world in 2016. About 70% of total factoring companies in the world operates in China. Factoring turnover in China was 333 billion dollars (see Table 2).

Although factoring turnover to GDP ratio is smaller in developing countries than developed countries, factoring play a relatively important role for SMEs and start-ups in developing countries since SMEs are in difficulty for reaching bank loans.

Table 2: Factoring in the World (2016)

	GDP	**Factoring Turnover (million USD)**	**The Number of Factoring Companies**	**Factoring Turnover/ GDP (%)**
World	75.641.577	2.626.490	8.076	3,5
Europe	19.754.476	1.761.070	694	8,9

Belgium	466.366	69.473	5	14,9
England	2.618.886	361.344	46	13,8
Spain	1.232.088	144.432	20	11,7
Italy	1.849.970	230.641	40	12,5
France	2.465.454	296.435	13	12,0
Holland	770.845	91.584	5	11,9
Germany	3.466.757	239.746	186	6,9
Turkey	857.749	38.784	62	4,5
China	11.199.145	333.439	5.615	3,0
Japan	4.939.384	54.682	3	1,1
USD	18.569.100	98.896	700	0,5

Source: Association of Financial Institutions, www.fkb.org.tr

III. FACTORING IN TURKEY

In Turkey, the factoring turnover to GDP ratio is 4.5% while the factoring turnover to exports is 7% in 2016. Turkey occupies 8th place in the world rank according to the factoring turnover to GDP ratio. According to total factoring volume, the rank of Turkey in Europe is 9th place (Oral, 2017).

As of 2017, the number of factoring companies operating in Turkey is 61. Between 2008 and 2017, the number of factoring companies in Turkey decreased from 81 in 2008 to 61 in 2017. Considerable decline happened after the year 2014. However, the number of branches and number of customers have increased during the 2008-2017 period except the financial crisis year of 2009. The number of branches reached to 388 while the number of customers reached to 109.658 (see Table 3).

Regarding the ownership of factoring companies can be divided into bank-owned factoring companies and non-bank owned factoring companies. The majority of total factoring assets are owned by bank-owned factoring companies. It is noted that bank-owned factoring companies work with less risky customers, higher borrowing rates and less capital while non-bank owned factoring companies operate with riskier customers, low borrowing rates and higher capital. Non-performing loans of non-bank owned factoring companies is twice higher than those of bank owned companies (Turkrating, 2012: 4).

Table 3: The Number of Factoring Companies in Turkey

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Number of Factoring Companies	81	78	76	75	78	76	75	66	62	61
Number of Factoring Companies Providing International Services			19	20	18	17	17	18	19	18
Number of Branches	148	142	203	243	247	333	374	379	360	388
Number of Personnel	3.009	2.959	3.557	3.819	4.186	4.855	5.035	4.804	4.716	4.788
Number of Customers	50.228	40.997	57.094	66.000	67.054	87.624	96.765	95.416	98.908	109.658

Source: Source: Association of Financial Institutions, www.fkb.org.tr

The majority of factoring companies in Turkey limited their transactions with domestic factoring and TL transactions (89%) to avoid currency risk. Most of their turnover consists of receivables whose maturity is between three and six months (Turkrating, 2014: 13-14).

Economic conditions are very important for the growth of the factoring sector since factoring mainly finances trade. Total factoring turnover in Turkey has kept increasing during the period 1990-2010. After reaching its peak level in 2010, total factoring in Turkey has decreased between 2010 and 2016 (see Table 4).

Table 4: Total Factoring Turnover in Turkey (million USD)

	Domestic Factoring	International Factoring	Total (USD)	Total (million TL)
1990	10	90	100	
1991	55	128	183	
1992	286	168	454	
1993	700	270	970	
1994	650	220	870	
1995	658	300	958	
1996	1.319	450	1.769	
1997	3.032	550	3.582	
1998	4.000	750	4.750	
1999	4.518	748	5.266	
2000	5.022	921	5.943	
2001	2.700	990	3.690	
2002	3.413	1.260	4.673	
2003	5.250	1.413	6.663	
2004	8.640	2.093	10.733	
2005	11.607	2.352	13.959	
2006	16.216	3.485	19.701	
2007	22.470	3.935	26.405	
2008	24.447	4.230	28.677	
2009	27.110	3.260	30.370	37,952
2010	46.919	4.675	51.594	75,978
2011	36.350	7.349	43.699	70,780
2012	36.330	7.957	44.288	77,329
2013	40.839	8.461	49.300	93,832
2014	40.912	9.240	50.152	116,009
2015	34.339	8.631	42.970	119,652
2016	32.087	6.698	38.784	122,760
2017				145,047

Source: Source: Association of Financial Institutions, www.fkb.org.tr

Figure 2: Total Factoring Turnover in Turkey

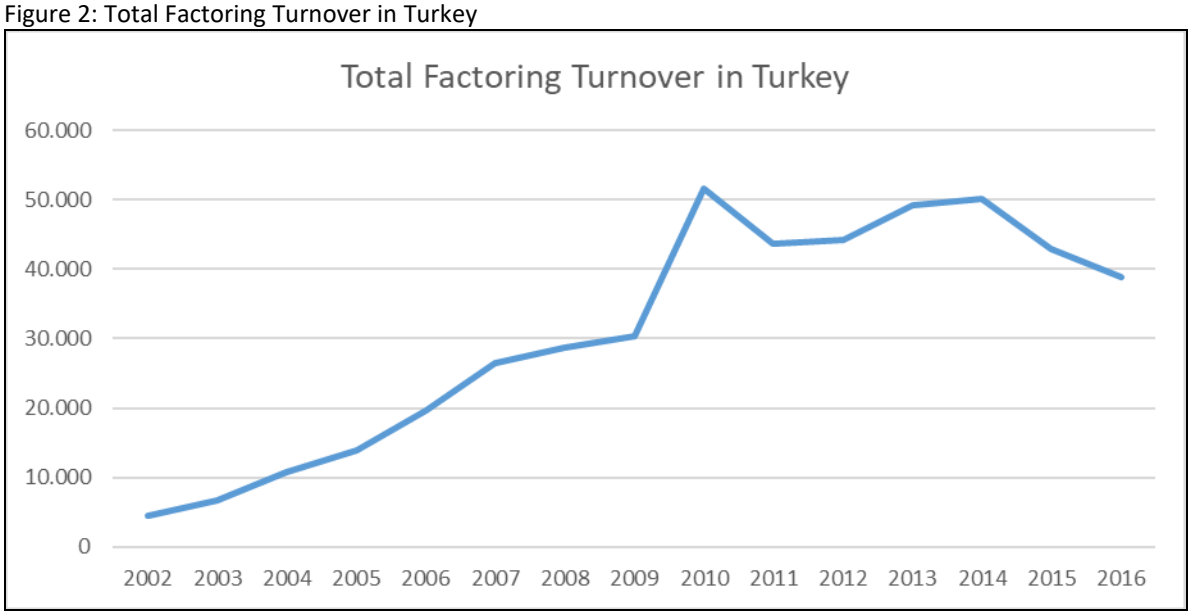

Regarding composition of factoring turnover, 62.04% of total factoring turnover consists of factoring turnovers with recourse while the rest of the factoring turnovers are non-recourse. During the period between 2008 and 2013, it is

observed that while the share of turnovers with recourse in total turnovers has increased, the share of turnovers without recourse in total turnovers has declined (see Table 5).

Table 5: Composition of Total Factoring Turnover in Turkey

	With Recourse	Non-Recourse
2008	76.55	23.45
2009	85.14	14.86
2010	56.75	43.25
2011	66.61	33.39
2012	56.81	43.19
2013	62.04	37.96

Source: Turkrating (2014)

Small and medium sized companies are the main source of demand for factoring in Turkey. There are about 500 thousand SMEs in Turkey. 90 percent of factoring customers are SMEs in Turkey (Oral, 2017). Factoring is utilized not only by small and medium companies but also by large companies in Turkey. Large companies in Turkey use factoring as a tool for making their balance sheet more liquid as well as financing in addition to their bank limits (Turkrating, 2014).

IV. CONCLUSION

Factoring is the sale of receivables at a discount price whereby firms sell their credit-worthy receivables to a factoring firm at a discount price and reach immediate cash flow. Penetration of factoring help deepening of the financial sector and diversification of financial products. Penetration of factoring accelerate economic growth since there is a high correlation between economic growth and deepening of the financial sector. Penetration of factoring may also contribute to the economic development due to the fact that factoring is mainly used by small and medium size enterprises. Thus, penetration of factoring enhances employment, production and standard of living through economic growth and development.

This paper evaluates the use of factoring as a tool for financing. As of 2016, total factoring volume in the world is 2,626 billion dollars. Between 2002 and 2016, the highest volume was reached in the year 2013 with 3,078 billion dollars. Total factoring volume had a steady increase between 2002 and 2013. After 2013 the volume of total factoring displayed a decreasing trend.

As a financing tool, factoring is utilized by both developing and developed countries. 67 percent of total factoring volume in 2016 was carried out by European countries. The highest factoring turnover was happened in England with 361 billion dollars. On the other hand, the highest factoring turnover to GDP ratio was happened in Belgium with 14.9%. 8,076 factoring companies operated in the world in 2016. About 70% of total factoring companies in the world operates in China. Factoring turnover in China was 333 billion dollars.

Regarding the ownership of factoring companies in Turkey can be divided into bank-owned factoring companies and non-bank owned factoring companies. The majority of total factoring assets are owned by bank-owned factoring companies. It is noted that bank-owned factoring companies work with less risky customers, higher borrowing rates and less capital while non-bank owned factoring companies operate with riskier customers, low borrowing rates and higher capital. Non-performing loans of non-bank owned factoring companies is twice higher than those of bank owned companies.

Small and medium sized companies are the main source of demand for factoring in Turkey. Factoring is utilized not only by small and medium companies but also by large companies in Turkey. Large companies in Turkey use factoring as a tool for making their balance sheet more liquid as well as financing in addition to their bank limits.

REFERENCES

Bradic-Martinovic, A., Nedovic, N. and Balaban, M. (2015). “Factoring as a Form of Financing Small and Medium Sized Enterprices in Serbia. In New Economic Policy Reforms, Belgrade Banking Academy, Belgrade, 344-356.

Klapper, L. (2006). "The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprices", Journal of Banking and Finance, 30 (11): 3111-3130.

Milenkovic-Kerkovic, T. and Dencic-Mihajlov, K. (2012). "Factoring in the Changing Environment: Legal and Financial Aspects." Procedia-Social and Behavioral Sciences, 44: 428-435.

Oral, C. (2017). "Factoring 2017'de Atağa Geçti." Ekonomist, 7 Aralık 2017, ttp://www.ekonomist.com.tr/dosya/faktoring-2017de-ataga-gecti.html

Turkrating (2012). The Turkish Factoring Industry 2012, İstanbul.

Turkrating (2014). The Turkish Factoring Industry 2014, İstanbul.

Teknoparkların Mevcut Durumu

Doc.Dr.Ertuğrul Recep ERBAY[1] **Duygu ARKAN[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi,İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Anabilim Dalı

[2]Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler,Çalışma İktisadı Anabilim Dalı

Özet: Ekonomik büyümenin sağlanmasındaki en önemli adımlardan biri, iyi donanımlı Ar-Ge merkezleri ve Teknoparklar ile mümkündür. Teknoparkların kurulduğu bölgelerde sanayileşme olur ve iş dünyası ile akademik dünya birleşerek üniversite-sanayi işbirliğinin oluşumuna etki ederek bulunduğu bölgenin eğitim düzeyinin artmasında ve istihdamın oluşmasında olumlu gelişmelere sebep olmaktadır. Ayrıca teknoparklar; ülkenin uluslararası pazara açılabilmesi için yeni teknolojilerin yeni projelerin ticarileştirilebildiği alanlar olarak önemli bir yere sahiptir. Söz konusu projeler özellikle yazılım, bilgisayar ve iletişim teknolojileri, makine ve teçhizat, tasarım, kimya, nanoteknoloji, biyoteknoloji, otomotiv, tıp teknolojileri ve yenilenebilir enerji konularında çalışan firmalar tarafından yürütülmektedir.

1998 yılında ülkemizde sadece TÜBİTAK-MAM ve ODTÜ Teknoparkları bulunurken;2001 yılında çıkarılan Teknoparklar için 4691 sayılı''Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'' ve Ar-Ge merkezleri için 5746 sayılı 'Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun''kapsamında sağlanan teşvik ve muafiyetlerin ülke kalkınmasındaki gelişiminde önemli sonuçlar doğurmuş ve 2018 yılı Mart ayı itibari ile teknoparkların sayısı her yıl ortalama yüzde dördün üzerinde artış göstererek 76'ya ulaşmıştır.

Teknoparkların günümüze kadar göstermiş olduğu artışın devlet teşvik ve muafiyetler ile beraber hızla gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda ; mevcut durumun ülke ekonomisi açısından yeterli olup olmadığı ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknopark, Teşvik, Bilim ve Teknoloji, Ar-Ge

Current Situation of Technoparks

Abstract: One of the most important steps in promoting economic growth is through well-equipped R & D centers and Technoparks. Industrialization occurs in the regions where technoparks are established and the business world and the academic world unite to influence the formation of the university-industry cooperation and cause the region to improve positively in the level of education and employment formation. Also technoparks; New technologies have an important place for new projects to be commercialized in order for the country to open up international markets. Companies working in the fields of software, computer and communication technology, machinery and equipment, design, chemistry, nanotechnology, biotechnology, automotive, medical technology and renewable energy carry out the projects in question.

In 1998, only TUBITAK-MAM and METU Technoparks were found in our country; The incentives and exemptions provided for technoparks law numbered 4691 and the number 5746 for R & D centers for research and development activities were significant in the development of the country in the year 2001, and as of March 2018 The number of technoparks increased by more than four percent per year on average, reaching 76.

It is observed that the increase in the number of technoparks that have been shown so far is continuing to develop rapidly together with government incentives and exemptions. In this context; and whether the current situation is sufficient in terms of the country's economy.

Keywords: Technopark, Incentive, Science and Technology, R & D

Giriş

Teknoparklar Ar-Ge çalışmalarının yapıldığı kamusal yatırımlardır. Bölgesel kalkınmada etkili olan ve bulunduğu ülkelerin gelişimine de etki eden bu yatırımlar nitelikli araştırmacılar ile iyi donanımlı Ar-Ge merkezleri ve Teknoparklardan geçmektedir. Bilimsel ve teknolojik yenilikler, ülkelerin entelektüel mülkiyet kapasitelerini gösteren ve diğer ülkelere göre fark yaratabilen önemli bir araç olup, üretilen patent sayısı ile de yakından ilgilidir.

Türkiye'de teknopark yatırım çalışmaları 1980'lerde başlamıştır ve 1990 yılında KOSGEB ile üniversitelerin işbirliği ile ilk adım atılarak TEKMER'ler (TeknolojiMerkezleri) kurulmaya başlanmıştır. 1998 yılında ODTÜ ve TÜBİTAK MAM ülkemizin ilk teknoparkları olarak faaliyete başlamıştır.

Teknoparklar, büyüklüğüne, işlevine, yapısına, bulunduğu ülkeye bağlı olarak farklı isimler almaktadır. Teknoloji Parkı(Technology Park/Teknopark),Teknokent (Teknopolis/Teknopol), Bilim Parkı (Science Park),Araştırma Parkı (Research Park), Teknoloji Geliştirme Bölgeleri(Technology Development Zone),Teknoloji Geliştirme Merkezi(Technology Development Center),Teknoloji Koridoru (Technology Corridor), Yenilik Merkezi (Innovation Center)

2001 yılında sistemin yasal dayanaği 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu yasasının yürürlüğe girmesi ile hızlı bir artış görülmektedir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji bakanlığının verilerine göre; Türkiye'de 76 Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB) kurulmuş olup, 56 tanesinde Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri gerçekleştirilmekte, 20 tanesinde ise alt yapı çalışmaları devam etmektedir. En son açılan teknoparklar ise; . 23 Mart 2018 tarihinde kurulan Sağlık Bilimleri Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi , 24 Mart 2018 tarihinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi ve Dudullu OSB Boğaziçi Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesidir.Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren firma sayısı ise 4.794' e ulaşmıştır.

Bu firmaların %37'si yazılım sektöründe, %17'si Bilgisayar ve İletişim Teknolojileri sektöründe, %8'i Elektronik ve %6'sı Makina ve Teçhizat İmalatı alanlarında faaliyet göstermekte, ayrıca Medikal, Enerji, Kimya, Gıda, Savunma, Otomotiv gibi bir çok sektörde firmalar Ar-Ge faaliyetleri kapsamında yer almaktadır.

Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde bulunan firmalarda 37 bin 702'si Ar-Ge personeli olmak üzere toplam 46 bin 236 kişinin istihdamı sağlanmakta ve yürütülmekte olan toplam Ar-Ge proje sayısı (tamamlanmış ve devam eden) ise Şubat 2018 itibariyle 35 bin 318 adettir. Faaliyete geçen Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde bulunan şirketlerin, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, Japonya, İsrail, İngiltere ve Almanya gibi dünyanın en gelişmiş ülkelerine yapmış oldukları teknolojik ürün ihracatı 3,4 Milyar ABD dolarını ulaşmıştır.

Yabancı sermaye açısından bakıldığında; Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde toplam 281 adet yabancı/ yabancı ortaklı firma yer almaktadır. Bölgelerde faaliyet gösteren firmalar tarafından tescil ettirilen patent sayısı (Ulusal/Uluslararası) 940'dır.

Üniversite-sanayi işbirliği açısından bakıldığında ise Teknoparklar,Ar-Ge projeleri ile yeni ürünler ve yeni teknolojiler üretilmesinde büyük bir öneme sahiptir.

Bilkent Üniversitesi'nin Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi (UNAM), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, TÜBİTAK, MAM (Marmara Araştırma Merkezi) gibi merkezler de bu araştırmalar için yeterli donanıma sahiptir. Türkiye'de şuan nanoteknoloji alanında 13 yeni nanoteknoloji şirketi vardır. Bu alanda önemli adımlar atılmaya devam etmektedir.

ODTÜ Teknokent'te faaliyet gösteren yerli oyun firması TaleWorlds, Mount&Blade oyunu bir ihracat başarısı göstererek gizli ihracat şampiyonu dijital oyun sektörü olmuştur. Firma oyunda kullandığı tüm teknolojileri Ankara stüdyosunda yerli mühendislerle geliştirmektedir. Türk oyun sektörü, yıllık 400 milyon dolarlık ihracat yapmakta ve her yıl bu miktar arttırmaktadır. Firma bugüne kadar 7 milyon oyun satışına imza atmış olup satışların yüzde 96'sını yurt dışına yapmaktadır. Mount&Blade oyunu 212 ülkeye satılmıştır.

Teknoparklarda yer alan şirketler, 4691 sayılı kanun gereğince belirlenmiş olan vergi teşviklerinden yararlanabilmektedirler. Söz konusu yasa gereği teknoparklarda yer alan şirketler kurumlar vergisinden, çalışan Ar-Ge personelleri de gelir vergisinden muaf tutulmaktadırlar. Bunun dışında yazılım ürünlerine de KDV muafiyeti uygulanmaktadır. Ar-Ge şirketleri ayrıca personelleri için 5 yıl süre ile SGK primleri için %50 indirim teşviğinden yararlanmaktadırlar.

5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun gereği, 2023 yılına kadar geçerli olan devlet teşvikleri ise;

- Teknogirişim Sermayesi Desteği, Gelir Vergisi Stopajı, İşveren Sigorta Primi Desteği, Damga Vergisi İstisnası ve Ar-Ge vergi indirim oranıdır bu oran 5746 sayılı Kanun ile yüzde 100 seviyesine çıkartılmıştır. Belirlenen bu teşvikler teknoloji merkezlerini, Bakanlar Kurulu kararı ile 2016/9093 sayılı karar ile 50 den 15'e inen tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli sayısını, Ar-Ge projelerini, rekabet öncesi işbirliği projelerini, teknogirişim sermayesi desteğini kapsamaktadır.Devletin uyguladığı teşvik programları KOSGEB, TÜBİTAK, Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Maliye Bakanlığı Destekleri,Ekonomi Bakanlığı Destekleri, Hazine Müsteşarlığı, Gıda,Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından desteklenmektedir

Türkiye hedef olarak belirlediği 2023'de Ar-Ge harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) yüzde 3 seviyesine çıkartma çalışmaları yapmaktadır. Devlet belirlenen bu hedef doğrultusunda parasal destekten bedelsiz arazi tahsisine, vergi indirimine ve düşük faizli kredi kullanımına kadar çeşitli destek sağlamaktadır. Bu hedefe ulaşabilmenin önemli bir bölümünü de üniversite-sanayi işbirliği oluşturmaktadır. Ar-Ge faaliyetlerinin uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan başlıca ölçütleri şöyle sıralanmıştır;Ar-ge Harcamaları/GSYİH yüzde 3 , Özel Sektör Ar-ge Harcamaları/GSYİH yüzde 2, Araştırmacı Sayısı 300bin,Özel Sektör Araştırmacı Sayısı(TZE)180bin.

Üniversite kampusları içinde ya da yakınında konumlanmış teknoparklar ve teknolojiye dayalı yeni girişimcileri geliştirmeyi hedefleyen kuluçkalıklar(inkübatör), teknoloji odaklı firmaları ve fikirleri üniversite ortamına çeken en önemli araçlardandır. Günümüzde bilinen adıyla "Silikon Vadisi" aynı zamanda dünyanın en çok tanınan teknoparkıdır. Kuluçkalık , Dünyada yaklaşık 4500, G. Kore'de 400'den fazla , Türkiye'de ise bu sayı 40 civarındadır. Üniversite-sanayi işbirliği açısından bakıldığında ise Teknoparklar, Ar-Ge projeleri ile yeni ürünler ve yeni teknolojiler üretilmesinde büyük bir öneme sahiptir.

ODTÜ Teknokent'te faaliyet gösteren yerli oyun firması TaleWorlds, Mount&Blade oyunu bir ihracat başarısı göstererek gizli ihracat şampiyonu dijital oyun sektörü olmuştur. Firma oyunda kullandığı tüm teknolojileri Ankara stüdyosunda yerli mühendislerle geliştirmektedir. Türk oyun sektörü, yıllık 400 milyon dolarlık ihracat yapmakta ve her yıl bu miktar arttırmaktadır. Firma bugüne kadar 7 milyon oyun satışına imza atmış olup satışların yüzde 96'sını yurt dışına yapmaktadır. Mount&Blade oyunu 212 ülkeye satılmıştır.

SONUÇ

Ülkemizde mevcut teknoloji geliştirme bölgelerinin büyük bölümü üniversite odaklı teknoparklardır. Bu neden ile bölgesel kalkınmada etkin rol olan teknopark projelerine teşvikler geliştirilmeli ve teknoparkların Üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde daha fazla projeler oluşturulabilmesi kamu fonlarında artışa gidilmelidir. Sanayi kuruluşlarının Ar-Ge temelli çalışmalarına hibe ve destek programlarından yararlanabileceği projeler geliştirilmeli ve patent alanında bilinçlendirme çalışmaları arttırılmalı ve teşvik edici olmalıdır.

Bilim ve teknoloji politikalarında somut adımlar atılarak düşük teknoloji yapılardan yüksek teknolojili yapılara geçişi hızlandırarak, üniversite-sanayi işbirliğine gidilmelidir. Bu iş birliği ile oluşabilecek sorunlara karşılık danışmanlık hizmetleri verilerek sorunsuz projelerin ortaya çıkmasında katkı sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Öğütçü, M. (2002). 2023 Türkiye Vizyonu Gelecek Aslında Şimdi Başlıyor. İktisat İşletme ve Finans, 17(195), 46-70.

Gerçek A.(Mart 2011),Ar-Ge harcamalarının önemi ve Türkiye'deki durumu/Bilanço dergisi, Sayı:132.

Kiper, M. (2004). Teknoloji Transfer Mekanizmalari Ve Bu Kapsamda Üniversite–Sanayi İşbirliği. TEKNOLOJİ, 59.

Türkiye'deki Teknoparklar Listesi ve Özellikleri - Yazan:SONMUCİD on Nisan 22.2017

http://www.vmhk.org.tr/ar-ge-faaliyetlerine-yönelik-vergisel-teşvikler

TİM(Türkiye İhracatçılar Meclisi) 2016 yılı Bütçe Sunumu-TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Erişim tarihi 11.06.2017

Türkiye Gazetesi Erişim Tarihi: 18.11.2016

T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Mevzuat Bilgilendirme Sirküleri, Tüm Yönleriyle Ar-Ge Teşvikleri 10.10.2016 2016/20

http://www.erciyesteknopark.com/upload/katalog/erciyes-teknopark_pdf.pdf

Türkiye'deki İşletme Faaliyetlerinde Riskleri Zamanında Öngörebilmek ve Önlem Alabilmek İçin Getirilen Düzenlemelere Bakış ve Öneriler

Resül YAZICI[1]

[1]Dr. Öğretim Üyesi, İktisat Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

Özet: Ekonomideki konjonktür hareketlerinde sürekli bir istikrarın sağlanması zordur. Gerek küresel, bölgesel veya ulusal istikrarsızlıklar gerekse de şirketlerin iç dinamiklerinden kaynaklı sorunların yönetilemez hale gelmesi belirli dönemlerde yaşanmaktadır. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak bazı işletmelerde yaşanan finansal başarısızlıkların tabana yayılmasını engellemek gerekmektedir. Zira ülkelerin kalkınmalarında ve makroekonomik yapılarında önemli bir yere sahip olan işletmelerin durumlarının düzeltilerek tekrar sisteme kazandırılması gerekmektedir. Bunun için de zamanında ve yerinde yapılacak uygulamalar sonucunda iş ve iş gücü kayıpları önlenerek makroekonomik istikrarın sağlanmasına olumlu katkılar sağlanabilecektir. Bu uygulamaların genel tanımlanması yeniden yapılandırma olarak ifade edilmektedir.

Yeniden yapılandırma faaliyetlerinin temel amacı finansal zorluk yaşayan işletmelerin geçici nitelikteki sıkışıklığının önlenmesi olmalıdır. Başka bir ifadeyle potansiyeli olan ama başta likidite sıkışıklığı gibi nedenlerle bunu kullanamayan söz konusu şirketlerin varlıklarını, üretim kapasitelerini korumaktır. Bu sayede ekonomideki katma değer üretme olanakları yok edilmeden, istihdam, vergi sağlama kabiliyetleri korunmuş olacaktır. Bu kazanımlardan doğal olarak başta devlet, finans kuruluşları olmak üzere söz konusu şirketten tüm alacaklıların yararlanması muhakkaktır. Bunun nasıl olabileceğini vermeye çalışan bu çalışmada Türkiye'de geçmişte kullanılan ve/veya yeniden gündeme gelen yeniden yapılandırma uygulamalarına ve önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kriz Ekonomisi**,** Finansal İstikrarsızlık, Borç Deflasyonu, Borçların Yeniden Yapılandırılması, Konkordato

Overview and Recommendations to the Regulations Brought in Order to Predict the Risks and Take Precautions in Time in Business Operations in Turkey

Abstract: It is difficult to obtain a continuous stability in economic conjuncture movements. It is experienced that both global, regional or national instabilities as well as problems arising from internal dynamics of companies become unmanageable in certain periods. Therefore, the spread of financial failures experienced in some enterprises to the base must be prevented. The situation of enterprises that have an important place in the development and macroeconomic structures of the countries should be adjusted and reintroduced into the system. With preventing work and labor losses as a result of timely and on-site implementations, it will be possible to make positive contributions to macroeconomic stability. The general definition of these implementations is expressed as restructuring. The main purpose of the restructuring activities should be the prevention of the temporary congestion of companies, which face financial difficulty. In other words, protecting the assets and production capacities of these companies, which have the potential, but can't make use, because of reasons like liquidity congestions. In this way, their ability to provide employment and taxation will be preserved without destroying their capacity to produce added value in the economy. From these benefits financial institutions and also creditors of the company will take advantage. In this study it is tried to show how this could be and, restructuring implementations used in the past and/or come on the agenda again in Turkey, will be discussed.

Keywords: Crisis Economics, Financial Instability, Debt Deflation, Restructuring of Debts, Concordatum

1. Giriş

Genelde işletmelerin faaliyet süreleri, kuruluş anında sınırsız olmasına karşın, ekonomik hayattaki birçok sebepten dolayı başarısızlığa uğramalarıyla sona erdiği görülmektedir. Şirketler, faaliyetlerini yürüttükleri ulusal ve uluslararası çevrede yaşanan ekonomik ve sosyal değişimler, rekabet koşullarının giderek yıkıcı olması gibi çeşitli nedenlerden dolayı finansal başarısızlığa uğrayabilir. Başarısızlık nedenleri, şirketlerin kendisinden kaynaklanan yönetim hatalarından veya kontrolü dışındaki nedenlerden meydana gelebilir.

Kaynağı ne olursa olsun finansal başarısızlığa, iflas aşamasına gelinmeden önce, firmaların, taşıdıkları riskleri zamanında öngörebilecek ve önlem alabilecek düzenlemelere öncelikle ihtiyaç vardır. Bunlar sayesinde, zamanında yapılacak tespitten sonra, yaşatılması mümkünse, mali yapısının düzeltilebilmesi için gerekli önlemleri alabilecek yeniden yapılandırma kurumlarının tesis edilmesi gerekir. Bu yeniden yapılandırma kurumlarının amacı öncelikle yaşama şansı olan, istihdam sağlayan şirketlerin yapısını güçlendirerek; performansını ve değerini artırabilecek değişimlere uyumunu sağlayarak varlığını sürdürmesini; finansal sıkıntısını aşmasını sağlayacak düzenlemeleri hayata geçirmek olmalıdır.

Finansal sıkıntı, şirketin kısa dönemdeki cari yükümlülüklerini karşılamakta likit varlıklarının yetersiz olmasıyla veya uzun dönemde aktiflerinin borçlarını karşılayamaz duruma gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum da kredi verenleri, şirketten alacaklıları, ortakları ve diğer tarafları etkilemektedir. Söz konusu şirketleri kurtarma veya yapılandırma çalışmaları, öncelikle ilgili kuruluşu ödeme güçlüğünden kurtarabilecek biçimdeki yeni nakit girişleri; borçlarının azaltılması ve/veya vadelerinin uzatılabilmesi veya finansal yeniden yapılandırma uygulamaları şeklinde olabilir.

Uygulamada farklı şekillerde şirket kurtarma, yapılandırma düzenlemeleri vardır. Bunlar, kamu kaynaklarından karşılanan hibeler, vergi teşvikleri, gerek özel ve gerekse kamu finans kuruluşları tarafından sağlanan düşük faizli kredileri içeren mali destekler, avanslar gibi nakit kredi kolaylıkları, Kredi Garanti Fonundan sağlanan gayri nakdi ve 2017 sonrası verilen nakdi garantilerden oluşabilmektedir.

Kamu veya özel sektör kaynaklı bu yardımlar, destekler, finansal sıkıntı çeken şirketlerin ekonomik potansiyellerinin, varlıklarının kurtarılabilmesi mümkünse, hızlı bir şekilde karar verilerek, faaliyetlerini sürdürmelerine yardımcı olmayı hedefleyecek şekilde, miktarda uygulanmalıdır. Aksi durumda, yani geleceği, kurtarılma şansı olmayan, zorda kalan şirketlerin mevcut olumsuz yapısının sürdürülmesine izin verecek operasyonlar, hem rekabet yapısının bozulmasına hem de kıt olan kamu veya özel finansman kaynaklarının boşa gitmesine neden olabilecektir. Belki de bulaşıcılık etkisiyle bir firmada veya sektörde başlayan sıkıntılar tabana yayılabilecektir.

Bu çalışmada Türkiye'de yeniden yapılandırma veya şirket kurtarma düzenlemeleri olarak kullanılan iflasın ertelenmesi ve onun yerine gelen konkordato düzenlemelerine; finansal yeniden yapılandırma uygulamalarına yer verilecektir. Bu düzenlemelerin geçmişteki genel sonuçlarından ve edinilen tecrübelerden, günümüzdeki yeniden düzenlemelerin başarılı olma imkânlarına değinilecektir. Çalışmanın ilk ana başlığında, genel hatlarıyla finansal sıkıntı içindeki şirketlerin yeniden yapılandırma düzenlemelerinin önemi verilecektir. Sonrasında Türkiye'de 2001 krizi sonrası uygulanan iflasın ertelenmesi düzenlemeleri ve 2018'de bunun yerine getirilen konkordato kurumunun genel özellikleri karşılaştırılmalı verilecektir. Akabinde konkordato sürecinin aşamaları genel bir bakışla verilecektir. Sonrasında finansal sıkıntı çeken işletmelerin kreditörlerle ilişkilerini, borçlarının yeniden yapılandırmasına olanak veren finansal sektöre olan borçların yeniden yapılandırılması düzenlemesine değinilecektir. Son ana başlıkta da genel önerilere yer verilecektir.

2. Finansal Sıkıntılı İşletmelerde Yeniden Yapılandırma Düzenlemelerinin Önemi

İşletmelerin faaliyet gösterdiği makro iktisadi yapıdaki "finansal istikrarsızlığın nedenleri hem Post Keynesyen hem de Yeni Keynesyen bakış açısı ile değerlendirilmektedir. Finansal istikrarsızlığın nedenlerini altı ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, finansal sektör bilançolarındaki bozulma, reel sektör bilançolarındaki bozulma, faiz oranlarındaki artış, aşırı borç birikimi, belirsizlikteki artış ve içgüdüsel tepkidir. Söz konusu nedenler, finansal piyasanın işleyişini aksatarak finansal istikrarsızlığa neden olmaktadır" (Sönmez ve Uysal, 2018: 27).

Finansal krizlerin önemli bir temel kavramı olan fiyat deflasyonunu[1], Ulusoy, Karakurt ve Ela (2015, 2) çalışmalarında şu şekilde ifade etmişlerdir. Bireylerin ve firmaların çok fazla borçlanmaları nedeniyle harcamalarının düşmesi ve fiyatlar genel düzeyindeki beklenmeyen düşmeye bağlı olarak da reel servetin borçlulardan alacaklılara doğru yeniden dağıtılması olarak ifade edilebilen borç deflasyonunun temeli, finans sektörünün serbestleşmesi ve globalleşmesine dayanmaktadır. Bu nedenle deregüle olan ve saydamlığını kaybeden finans sektörü, globalleşme ve yeni finansal araçlar sayesinde borçlanmayı daha kolay hale getirmiştir. Borçlanma ile birlikte artan spekülatif kazanç hareketleri ise finansal risk algısını azaltarak ekonomik birimleri birçok kez aşırı borçluluğa itmiştir. Artan borçlanma eğilimleri ve spekülasyonlar, varlık fiyatlarını arttırarak birçok krizin arifesinde varlık fiyatlarının oldukça yüksek düzeylere çıkmasına yol açmıştır. Bu noktada, artık kapitalist sistemin kaderini fiyatlar çizmeye başlamıştır. Nitekim finansal krize neden olan artan fiyatlar, finansal kriz sürecinde hızla düşerek krizin derinleşmesine ve borç deflasyonuna yol açmıştır. Ortaya çıkan borç deflasyonu ise düşen varlık fiyatları nedeniyle ekonomik birimlerin temerrüde düşmesine yol açmakta, bu durumdan kurtulmaya çalışan bireyler ise varlıklarını satmaktadırlar. Yaygın varlık satışı ile birlikte düşen varlık fiyatları bir yandan deflasyona ve borçların reel değerinin artmasına yol açarken diğer yandan finansal sistemde bozulmalara yol açmaktadır.

[1] Borç deflasyonu kavramı ilk olarak Fisher (1933) tarafından kullanılmıştır.

Küresel veya yerel makroekonomik yapıdaki bu sistem yanında "işletmeler kendi içlerinde, özellikle yönetimden ve finansal nedenlerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle de faaliyetlerini sürdürmekte zorluklar yaşamakta ve varlıklarını devam ettirememe tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar" (Aydın, Başar ve Coşkun, 2011: 490).

Finansal başarısızlığın temel nedenini Ceylan ve Korkmaz (2010: 378) yönetim yetersizliğine, Kılıç ve Seyrek (2012: 4) ihmalkârlığa bağlamıştır. Sebebi ne olursa olsun başarısızlığın maliyetleri sadece ilgili işletmeyle sınırlı kalmaz. Bu yüzden işletmelerin faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamak için, zamanında müdahale edilerek devreye alınabilecek, çeşitli şekillerdeki yapılandırma faaliyetlerine ihtiyaç vardır.

Geniş anlamıyla yeniden yapılandırma, işletmelerde sürekli bir verimliliğe ulaşılabilmesi amacıyla öncelikle firmanın tüm süreçlerinin yeniden tesis ettirilmesini; finansman olanaklarının, nakit akışının mümkün olduğu kadar iyileştirilebilmesi için alınması gerekli tüm olağanüstü önlemleri kapsayabilir. Dar anlamda iyileştirme konusu ise finansal sıkıntı/borca batıklık yaşayan işletmenin bu durumlarının giderilebilmesi için uygulanması gereken mali tedbirleri kapsar. Bunlar: Kredi verenlerin borç ertelemesine gitmesini ve/veya bir kısmından vazgeçmesini, alacaklıların alacaklarının bir kısmı veya tamamını ertelemesini, feragat etmesini, borçların sermayeye dönüştürülmesini, yeni sermaye girişi gibi finansman imkânlarının tek tek veya birleşimini kapsar. Dar anlamdaki bu tür bir iyileştirmenin amacı borçluyu tehdit eden ve iflasa yol açabilecek finansal başarısızlıktan kurtarmaktır.

Okka (2009: 928) göre finansal başarısızlığı bütün yönleriyle tanımlamak bir hayli zordur. Ekonomilerde gerek küçük ölçekli gerekse büyük ölçekli bütün firmalar başarısızlık olgusuyla yüz yüze gelebilirler. Finansal başarısızlık; firmaların politikalarında, aldıkları finansal kararlarda ve firmanın diğer alanlarında olan başarısızlıkların sonucunda ortaya çıkan hedeflere ulaşamama durumudur.

Daha net bir ifadeyle finansal başarısızlık, şirketlerin cari yükümlülüklerini karşılamakta nakit varlıklarının yetersiz olması veya uzun dönemde aktiflerin değerinin borçlarını karşılayamaz duruma gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum da kredi verenleri, şirketten alacaklıları, ortakları ve ilişkili diğer tarafları etkilemektedir. Koç (2010: 36) göre, sebebi her ne olursa olsun finansal başarısızlıkla karşı karşıya olan bir firma ya devlet tarafından desteklenerek ya da kendi kendine mali yapısını düzelterek başarıyı sağlamak zorundadır. İflas eden bir firmanın sadece sahiplerine değil aynı zamanda bölge ekonomisine ve ülke ekonomisine de zararı olmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında çeşitli nedenlerden dolayı ödeme sıkıntısı içerisine girmiş firmaların kendi kendilerinin finansman yapılarını tekrar rehabilite ederek aktif hale gelmeleri zor olduğundan devlet zorda kalan firmalara yardım elini uzatmak zorundadır. Devletin bu şekilde bir yaklaşım sergilemesi durumunda eşitler arasında eşitsizlik oluşturacağı endişesi de kaçınılmaz bir gerçektir. Zamanında vergisini veren ya da diğer yasal yükümlülüklerini zamanında yerine getiren firmaların suçu günahı ne sorusunu gündeme getirmektedir. Diğer bir olumsuzluk yeniden yapılandırma kapsamına alınan firmalarda rehavete kapılma durumu söz konusu olabilir mi sorusu ciddi endişeler uyandırmaktadır. Bunun nedeni beni nasıl olsa devlet kurtarır ya da kurtarmak zorundadır mantığına bürünülmesi durumunda yapılan düzenlemelerin, gösterilen çabaların boşa gideceği şüphe götürmez bir gerçektir.

Dolayısıyla burada dikkat edilecek durum bıçak sırtı yani şirketin kurtulma imkânının olup olmadığına hemen karar verilmesi gerekmektedir. Bu yüzden ideal bir kurtarma veya yapılandırma projesi Atiyas (1995: 1) göre, iflas sonrası elde edilebilecek tasfiye değerinden daha fazla varlık elde etme olanağı olan şirketlerin acilen kurtarılması veya tersi durumdakilerin acilen tasfiyesi teşvik edilmelidir. Zira bir şirketin iflas süreci ne kadar uzun sürerse, değer kaybı o kadar artar ve söz konusu şirketin yeniden yapılandırılması veya borçlarının ödenmesi zorlaşır.

Bu yüzden sorulması gereken soru, zordaki işletme, yeniden yapılandırma projesi sayesinde kurtarılabilir mi yoksa gecikmeden iflasına mı karar verilmelidir? Atiyas (1993:371) çalışmasına göre, iflas usulünün şirketlerin yeniden yapılandırması için başvurulacak son çare olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dahası, Türkiye dahil pek çok gelişmekte olan ülkedeki bankalar, sınai şirketlerde idari pozisyonlar üstlenmeyi, gerekli işletme becerisinden yoksun oldukları için genellikle arzu etmemektedirler. Bu nedenle, iflas yeniden örgütlenmesini, sanayi sektöründe yeniden yapılanmayı sağlayan pek çok araçtan bir tanesi olarak görmek gerekir. Özellikle, şirketlerin ıslahı konusunda uzmanlaşmış aracı kuruluşların katılımı ile gerçekleştirilebilecek gayri resmi yeniden örgütlenmeler, resmi yeniden örgütlenme usullerinin önemli bir tamamlayıcısı olabilirler.

Zordaki şirketlerin, yeniden yapılandırma sürecine alınması sonrasındaki önemli sorun da, borçlu ve alacaklılar arasındaki karar verme süreçlerinin, yetkilerinin, hedeflere ulaşacak ve güçleri dağıtacak bir şekilde tasarlanabilmesidir. Bu süreç borçlulara çok fazla güç verdiğinde, alacaklılar mağdur olacaktır. Alacaklılara çok fazla güç verildiğinde, zor durumdaki şirketin yeniden yapılandırılması imkânsızlaşacaktır.

Bu olumsuzlukların yaşanmaması için yeniden yapılandırılması mümkün olan işletmelerin, örgütlenmelerini ve faaliyetlerine güçlenerek devam etmelerini sağlayacak müesseselerin ve bunların yetkilendireceği kayyum, bilirkişi, konkordato komiseri gibi dışarıdan atanacak görevlilerin, görev kapsamlarının detaylı bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye'de bunların görev almasını sağlayan önceki ve cari düzenlemeler aşağıda kısaca özetlenmektedir. Bunu yapmamızdaki amaç aslında bu süreçlere başvurmanın, kabul edilmenin veya sonrasında başarılı olmanın zorluklarını vererek; bunlara büyük umut bağlamanın yanlış olduğunu göstermektir.

2.1. Genel Hatlarıyla İflasın Ertelenmesi Düzenlemesine Bakış

Türkiye'de yaşanan 2001 krizi sonrasında finansal sıkıntı içindeki şirketlerin özellikle iflasın ertelenmesi kurumuna başvurmasının önemli bir nedeni; borca batık olması, bilançosunun pasifinde önemli bir yer tutan ödenemeyen kredileri yani banka ile ilişkileri askıya alma, zaman kazanma olarak görülmektedir.

Kriz sonrası yaşanılan olumsuzluklar sonucunda, şirketlerin borç ve taahhütlerini karşılayamaz durumuna düşmesiyle yeniden düzenleme şeklinde gündeme gelen iflasın ertelenmesi kurumunda karar verilebilmesi için temel şekil şartı, borca batık bir bilanço[2], iyileştirme projesi ve dava dilekçesiyle mahkemeye başvurulmuş olması gerekiyordu. Başvuru sonucunda mahkeme, tedbiren iflasın ertelenmesi kararını verebiliyordu. Bu kararı veren mahkemeler, alacaklıların haklarının korunmasını sağlamak üzere yerinde durum tespiti ve iyileştirme projesinin olabilirliğinin araştırılabilmesi için derhal bilirkişi (veya kişiler) atamışlardır.

Mahkemeler, iflasın ertelenmesi kararı verilen şirketlere kayyum atamaktaydı. Bu kayyumların yetkileri konkordato komiserinde[3] olduğu gibi net belli değildi ancak mahkemenin ara kararında verilen görevleri yerine getirmekteydiler. Kayyumların görevi genellikle yönetim değil denetim şeklindeydi. Şirket sahipleri veya yönetimleri, kayyumları yönetim sürecine almamışlar, şirketi yine kendi bildikleri doğrultusunda yönetmişlerdir. Diğer taraftan kayyumların nitelikleri net bir şekilde belirlenmediğinden görevlerini kötüye kullanılmış olmaları da muhtemeldir.

Bu ve başka şekilde yaşanan çeşitli olumsuzluklar nedeniyle, iflasın ertelenmesi kurumunda Yargıtay İçtihatları oluşmuştur. Bunlara istinaden, iflasın ertelenmesine karar verilen bir şirkette, geçen zaman içinde eğer şirketin borca batıklığının resen incelenmesinin gerekmesi; işletmenin mali durumunun gittikçe kötüleşmesiyle ortaya kamu düzenini bozan durumun çıkması, iyileştirme projesinde geçen şartlara uyulmaması gibi nedenlerden dolayı mahkemeler iflasın ertelenmesi kararını kaldırarak şirketlerin iflasına karar vermişlerdir. Bu durum sonucunda alacaklıların çoğunluğu alacaklarını alamadığı gibi borçlu şirketler de borçlarından kurtulamamışlardır. Dolayısıyla iflas erteleme kurumunun kötüye kullanılması sonucunda ekonomiye vermiş olduğu zarar artmıştır.

Bu gibi olumsuzluklar ve olağanüstü hal durumu nedeniyle 31 Temmuz 2016 tarihinde yürürlüğe giren 669 Sayılık KHK ile düzenlenen 4. Maddede şu karar alınmıştır: Olağanüstü halin devamı süresince, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun (İİK) 179 uncu maddesi uyarınca sermaye şirketleri ile kooperatifler tarafından iflasın ertelenmesi talebinde bulunulamaz; bu yönde yapılan talepler mahkemelerce reddedilir.

Olağanüstü hal durumunun kalkmasıyla birlikte 28.02.2018 tarihinde kabul edilerek ve 15.03.2018 tarih ve 30361 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 7101 Sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun ortaya koyduğu sistemi ki biz onu konkordato düzenlemeleri olarak ifade edeceğiz. Bu kanunda

[2] İflasın ertelenmesinin en önemli ve ön koşulu şirketin borca batık olmasıdır. Borca batık olmayan bir şirket, iflasın ertelenmesini isteyemezdi. Borca batıklık bildirimi, borca batıklık bilânçosu da denilen ara bilânçonun mahkemeye verilmesidir. Genel olarak borca batıklık, işletmelerin içsel yönetim hatalarıyla mali durumlarının bozulmasıyla oluşmaktadır. Üretimdeki temel girdilerin maliyetlerinin yükselmesi, döviz fiyatlarının düşmesi veya yükselmesi, buna karşılık satış hâsılatının ve kar oranının azalmasıyla, mali yılın zararla kapatılması süreci borca batıklık nedenlerini oluşturmaktadır. Bunlara bazı sektörlerde üretim ve pazarlama sürecindeki zincirin bir halkasını oluşturan bir diğer işletmenin iflası, faiz, sıkı para politikası, döviz rezervleri ve fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi dışsal ve/veya küresel krizler, yıkıcı rekabet de hızlandırıcı katkı yapmaktadır.

[3] Borçlu, mahkeme kararı ile komiserin nezareti altında işlerine devam edebilir. Aynı şekilde mahkeme, bazı işlemlerin ancak komiserin izni ile yapılmasına; borçlu yerine komiserin işletmenin faaliyetlerini devam ettirmesine karar verebilir. İcra ve İflas Kanunu m.290 yeni şeklinde komiser ve alacaklılar kurulunun görevleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Dosyayı teslim alan komiser kesin mühlet içinde, konkordatonun tasdikine yönelik işlemleri tamamlayarak dosyayı raporuyla birlikte mahkemeye iade eder; mahkemenin istediği konularda ve uygun göreceği sürelerde ara raporlar sunar; alacaklılar kurulunu konkordatonun seyri hakkında düzenli aralıklarla bilgilendirir; talepte bulunan diğer alacaklılara konkordatonun seyri ve borçlunun güncel mali durumu hakkında bilgi verir; mahkeme tarafından verilen diğer görevleri yerine getirir.

19.12.2018 tarih ve 30630 sayılı Resmi Gazete'deki 7155 Sayılı Kanun; 30 Ocak 2019 tarih ve 30671 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmeliklerle değişiklikler yapılmıştır. Çalışmada kanun maddeleri olarak aksi belirtilmedikçe 7101 Sayılı Kanunla son şekli verilen İcra ve İflas Kanunu maddelerine atıfta bulunacağız.

2.2. Konkordato ve İflasın Ertelenmesi Düzenlemelerine Karşılaştırmalı Bakış

28 Şubat 2018'de yapılan yeni düzenlemeyle iflasın ertelenmesi yerine geçen (adi) konkordato kurumu Uyar (2018: 15) göre, bir borçlunun, alacaklılarının belli bir çoğunluğu ile yaptığı ve ticaret mahkemesinin tasdiki ile hüküm ifade eden bir cebri anlaşma olup, bununla alacaklılar, borçluya karşı alacaklarının bir kısmından feragat ederler ve/veya borçluya borcunu ödeme konusunda belli bir süre verirler, borçlunun bu süre içinde, borcunun kabul edilen kısmını ödemekle borçlarının tamamından kurtulmasını sağlayan bir hukuki müessesedir.

İflas ertelemeye başvuru hakkı sadece sermaye şirketleri ve kooperatiflere verilmişti. Ancak konkordato kurumu, gerçek kişilerden tüm şirket türlerine kadar herkese açıktır. Dolayısıyla yürürlüğe girdikten sonraki uygulamalara bakınca artan bir konkordato başvurusu gözlenmektedir. Dolayısıyla artan konkordato talepleriyle ortaya çıkan olumsuz dışsallıklar veya ortaya çıkan bulaşıcılık etkisi yani alacaklıların da konkordato talebi piyasalardaki olumsuzlukları, kriz beklentilerini derinleştirebilir. Halbuki konkordato kurumunun asıl amacı, kıt kaynaklarla tesis edilmiş; ekonomiye katma değer ve istihdam sağlayan şirketlerin; mümkünse, finansal sıkıntısını aşmasını sağlamak olmalıdır.

İflasın ertelenmesinde yer alan kayyum yerine konkordato komiserinin getirilmiş ve yetkilerinin yönetmelikle düzenlenmiş olması sürecin yönetilmesindeki başarıyı artırabilir. Aslanoğlu vd. (2017: 67) göre, geçici konkordato mühleti ile birlikte mahkemenin borçlunun malvarlığının muhafazası için gerekli gördüğü bütün tedbirlere karar vereceği ve konkordatonun başarıya ulaşmasının mümkün olup olmadığının yakından incelenmesi amacıyla bir geçici konkordato komiseri atayacağı hükme bağlanmaktadır. Konkordatonun başarıya ulaşması ile kastedilen husus, konkordato talebinde bulunanın mali durumunun düzelmesinin mümkün olup olmadığı veya konkordato teklifinin tasdiki şartlarının yerine gelip gelemeyeceğidir. Konkordato prosedürünün maliyetini artırmamak amacıyla genel kural, sadece bir geçici komiserin görevlendirilmesi olarak belirlenmiş ise de, özellikle alacaklı sayısı ve alacak miktarı gerektiriyorsa, üç kişinin geçici konkordato komiseri olarak görevlendirilebilmesine imkan tanınmış ve konkordato teklifinin ve sürecin değerlendirilmesinde geçici komiserin etkin görev alacağına vurgu yapılmıştır.

Gerek konkordato gerekse iflasın ertelenmesi kurumunun amacı borçlunun finansal durumunun düzeltilmesine olanak tanımaktır. Fakat konuya her iki kurum farklı yaklaşmıştır. İflas ertelemeye, şekil şartı olarak, pasifi aktiften fazla yani borca batık olan sermaye şirketleri ve kooperatifler başvurabilirken; konkordatoya, daha genel bir kavram olan, borç ödeme güçlüğündeki her borçlu şirketin başvurabilmesi imkânı getirilmiştir.

Konkordato bir sözleşmedir. Mahkeme onayıyla belirlenmiş (Şekil 1'de özet bir şekilde verilen) süreçlerde, her alacaklı ve borçlunun birlikte, şirket borçlarının yapılandırılması konusunda düzenlenen bir sözleşmedir.

Sürecin başlangıcındaki konkordato teklifi, asliye ticaret mahkemesine, borçlu veya alacaklı tarafından verilecek dilekçe ile yapılır. Dilekçeyi veren borçlu ise konkordato talebini vermek; alacaklı ise borçlunun borçlarını vadesinde ödeyemeyeceğini göstermek zorundadır. Borçlu dilekçesine en son[4] ve ayrıntılı olan bilançosunu eklemek zorundadır ki mahkeme bilançonun gerçeği yansıttığına ikna olabilsin. Bunun için de dilekçeye, önceki yıllar bilançoları ve istenen diğer belgeler eklenerek karşılaştırma imkânının oluşturulması sayesinde iyi niyetli olunduğu gösterilebilir. Dilekçeye, tutulmak zorunda olunan defterler listesi de eklenmelidir.

Konkordato talebini alan asliye ticaret mahkemesi, teklifin, kanunun istediği şartları taşıdığına inanırsa borçluya üç aylık geçici mühlet süresi verir. Eğer, anılı belgeler tam değil ise konkordato talebi mahkemece reddedilir. Bu süre gerekirse ve talep edilirse iki ay daha uzatılabilir.

Konkordato başvurusu kabul edilen ve geçici mühlet alan işletme, cebri icra takiplerine karşı korunmalı duruma gelerek, alacaklıları ile uzlaşarak borçlarını yeniden yapılandırmasıyla bir konkordato akdedebilecektir veya adi konkordatoya (iflas dışı yani hem iflasını önlemek hem de alacaklılara borçlarını ödemeye) gidebilmesi için gerekli hazırlıkları yapabilecektir.

[4] Finansal tabloların tarihi bakımından, bunlara ilişkin hesap dönemi kapanışı üzerinden bir takvim yılı geçmemiş olmalıdır. Diğer bentlerde sayılan tablo, bilgi ve belgelerin tarihi ise mahkemeye başvuru tarihinden en fazla doksan gün öncesine ait olabilir.

2.2.1 Konkordato Teklifinin Önemi

Konkordato teklifi, borçlu veya alacaklının kendi aralarında borçlunun borçlarını nasıl, ne kadar sürede, ne miktarda ödeyeceği hususunda anlaşmaları ve bu anlaşmanın onaylanması için mahkemeye talepte bulunmasıdır. Zordaki işletmelerin bu niyetini gösteren bir iyileştirme projesi kapsamında düzenlenen konkordato teklifinin asıl amacı şirketlerin varlıklarının korunmasını sağlamaktır. Bunun yapılabilmesi için de şirket, aşağıdaki yöntemleri veya bunların bir karmasını uygulayabilir.

- İyileştirme
- Konkordato
- Borçların uzlaşma suretiyle yeniden yapılandırılması
- İşletme masraflarının kısıtlanması
- Sermayenin artırılması.

Bu yöntemlerin uygulanabilmesi amacıyla öncelikle konkordato izninin alınabilmesi için hazırlanması gereken bilançoların gerçek değerinin tespiti çok önemlidir. Çünkü iflasın ertelenmesi kurumunda edinilen tecrübeler göstermiştir ki, bilançoların makyajlı bir şekilde verilmesi, gerçek olmayan faaliyetlerin bilançoda gösterilmesi gibi durumlar, gerçek mali durumunun yansıtılmamasına yol açtığından iflasın ertelenmesi kararları sonrasında başarılı olunamamıştır. Daha somut göstergeler, iflasın ertelenmesi kararının beş yıl sürmesi, bu sürede alacaklılara hiç ödeme yapılmaması, kullanılan taşınırların, ekipmanların yıpranması fakat amortisman ayrılmamasıyla varlıkların değerini koruyamayarak daha da borca batmıştır; durumu kötüleşmiştir. Özetle iflasın ertelenmesi kararı verilen şirketlerde:

- %80-90 seviyesinde sonuçlanan iflas durumu;
- İflas masası işlemlerinin çok uzun olması nedeniyle alacaklıların mağdur olması;
- Şirketin/borçlunun varlıklarının değerinin geçen zaman içinde azalması veya yok olması gibi olumsuzlukların diğer şirketlere de yansıması, makroekonomik boyuttaki sorunların daha da artmasına sebep olmasıyla iflasın ertelenmesi kurumundan istenilen başarılar elde edilememiştir. Sayılgan ve Arslan (2016: 72) çalışmalarına göre, 2009-2013 yılları arasında açılan iflasın ertelenmesi davalarında karara bağlanan 1.921 davanın % 29,57'sinde iflasın ertelenmesi kabul edilmiş, % 47,94'ünde ise reddedilmiştir. Uçkaç ve Yıldırım (2018) gözlemlerine göre de, konkordato düzenlemesi yürürlüğe girmeden önce iflasın ertelenmesine karar verilen işletmelerin bazılarında süreçler devam etmesine rağmen, genelde ilgili mahkemelerce iflaslarına karar verilmektedir.

Şekil 1. Konkordato süreci

Hazırlık ve Başvuru	Geçici Mühlet	Kesin Mühlet	Olası Sonuçlar
- Konkordato ön projesi - Borçlunun Mal varlığı ve Mali Durumunu Gösterir Belgeler, Gelir Tablosu, Nakit Akım Tablosu, Nihai Bilanço ve Ara Bilançolar; Bazı firmalar için finansal analiz raporu - Alacaklıları, Alacak Miktarlarını ve Alacaklıların İmtiyaz Durumunu Gösterir Tablo - Alacak ve borçlarda reelleştirme işlemini gösteren tablo - Makul güvence veren denetim raporu - Özetle borçlunun aciz veya borca batık olduğunu belgeleyen belgelerle ilgili asliye ticaret mahkemesine başvurulur.	- Birinci aşamada özetlenen ve ilgilinin durumuna göre değişebilen belgelerle yapılan konkordato başvurusu mahkemece kabul edilirse geçici mühlet kararı verilir. - Aynı anda geçici komiser (veya komiserler) atanır. - Mahkeme aldığı geçici mühlet kararıyla borçlunun malvarlığının muhafazası için gerekli gördüğü bütün tedbirleri alır. -Geçici mühlet: 3 ay + 2 ay=En fazla 5 aydır.	- Konkordatonun başarıya ulaşmasının mümkün olduğunun anlaşılması halinde proje tasdikiyle borçluya bir yıl kesin mühlet verilir. - Mahkemece verilen azami bir yıllık kesin süre bitmeden önce yapılan taleple borçluya altı aya kadar ilave mühlet verilebilir. - Dosyayı teslim alan komiser kesin mühlet içinde, konkordatonun tasdikine yönelik işlemleri tamamlayarak dosyayı raporuyla birlikte mahkemeye iade eder. Kesin Mühlet: 1 yıl+ (6ay uzatılabilir)	- Konkordato talebinin akıbetine ilişkin kararlar, ilgili yerlere bildirilir. - Konkordatonun tasdik edilmesiyle projenin amacına ulaşması veya iflâsın açılması gerçekleşir. - Her alacaklı konkordato feshini isteyebilir. - Konkordato talep eden, iflasa tabi bir kişi ise iflasına, iflasa tabi değilse mühlet kararı kaldırılarak konkordato talebinin reddine karar verilecektir.

2.2.2 Konkordatoya Hazırlık ve Talep Süreci

İflasın ertelenmesi kurumu yerine geçmek üzere yeniden düzenlenen, Şekil 1'de özetlenen konkordato sürecinin her bir aşaması, hukuki olması kadar finansal ve muhasebe tekniklerine, bilgilerine sahip olmayı ve raporlayabilme becerisini gerektirmektedir. Bu beceriye sahip olabilenlerin hazırlayabileceği konkordato ön projesi ve istenen belgeler 2004 Sayılı İİK'nun 286. maddesinde belirlenmiştir. Borçlu, hem konkordato talebine başvurmak hem de konkordato sürecinde mahkeme veya komiser tarafından istenebilecek diğer belge ve kayıtları da ibraz etmek zorundadır. Alacaklı konkordato talebinde bulundu ise görevli ve yetkili mahkeme ilgili belgeleri sunmak üzere borçluya makul süre verir.

2.2.3 Konkordatoda Geçici Mühlet Süreci

Genel hatlarıyla Şekil 1'de görülen, İİK'nun 286. maddesinde belirtilen belge ve kayıtlarla birlikte, konkordato kararının gerekçeli açıklamalarıyla[5], ilgili mahkemeye yapılan konkordato başvurusu kabul edilirse hemen geçici mühlet kararı verilir. Geçici mühlet 3 aydır. Bir defaya mahsus talep üzerine en fazla iki ay uzatılabilir. Yani geçici mühlet süresi toplamda 5 ayı geçemez. Geçici mühletin içerisinde mahkeme borçlunun mali durumunun düzenlemesi nedeniyle geçici mühleti kaldırabileceği gibi konkordato talebinin reddi ile iflasa tabi olan borçlu için iflas kararı da verebilir.

2.2.4 Konkordatoda Proje Tasdiki ve Kesin Mühlet Süreci

Görevli ve yetkili mahkeme geçici mühlet süresi içinde kesin mühlet hakkındaki kararı verir. Kesin mühlet için mahkeme borçluyu ve varsa konkordato talep eden alacaklıyı duruşmaya davet eder. Geçici komiserin duruşmadan önce yazılı raporunu mahkemeye sunması gerekir.

Borçlunun mali durumunun kesin mühlet içinde düzelmesi halinde mahkeme konkordato talebinin reddine karar verir. Bu kararı mahkeme geçici mühlet süresinde de verebilir. Bu karar İİK 288'e göre ilan edilip (geçici mühlette de) ilgili yerlere bildirilir. Mahkemeye mali durumun iyileştiğini yazılı rapor halinde bildirme görevi komisere aittir.

Mühlet içinde borçlu aleyhine 21.7.1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre yapılan takipler de dâhil olmak üzere hiçbir takip yapılamaz ve evvelce başlamış takipler durur. İhtiyatî tedbir ve ihtiyatî haciz kararları uygulanmaz, bir takip muamelesi ile kesilebilen zamanaşımı ve hak düşüren müddetler işlemez.

3. Finansal Başarısızlık Durumundaki İşletmelerde Finansal Yeniden Yapılandırma Düzenlemelerinin Önemi: Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması

Türkiye'de finansal sistemin iki temel ayağından birincisi olan para piyasalarının, sistemdeki payının yüksek olması nedeniyle sermaye piyasalarının cılız kalması finansal sistemin kendisinden beklenen görevleri tam olarak yerine getirememesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme sürecinin lokomotifi olan reel sektörün düzenli bir şekilde büyüyebilmesi için gerekli olan uzun vadeli finansal sermaye yetersizdir.

Dolayısıyla, bankacılık sektöründe başta kredi riski olmak üzere piyasa ve operasyondan kaynaklı sorunlar nedeniyle yaşanan aksaklıklar, Sönmez ve Uysal (2018: 27) göre, para piyasalarında dalgalanmalara neden olduğundan bu durum finansal istikrarsızlığı arttırmaktadır. Finansal piyasada bazı kurumlarda belli sıkıntıların ortaya çıkması, finansal kırılganlığın yüksek olduğu durumlarda piyasanın geneli için güven kaybına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu tip kaygılar mevduat sahiplerinin bankalar hakkındaki düşüncelerini olumsuz yönde değiştirdiğinde, bankacılık sektöründe önemli problemler ortaya çıkmaktadır.

Aynı şekilde işletmelerde yaşanacak finansal sıkıntı süreci iyi yönetilemezse karşı karşıya kalınacak iflas riski, Coşkun ve Sayılgan (2008: 45) göre doğrudan ve dolaylı maliyetler ortaya çıkarmaktadır. Direkt ödeme gerektiren yasal ve yönetsel giderleri içeren direkt maliyetler göreli olarak düşüktür. Pazar payındaki düşüş, faaliyet performansındaki düşüş, etkin olmayan varlıkların satışı gibi maliyetleri içeren dolaylı finansal sıkıntı maliyetlerinin ise daha önemli olduğuna inanılmaktadır.

[5] Konkordato kararını almanın gerekçelerinin ne olduğu, borçların nasıl ödeneceği, iş akışında değişiklik yapılıp yapılmayacağı, finansal kaynağın nereden sağlanacağı, tasarruf tedbirlerinin neler olacağı, konkordato süreçlerinin nasıl yönetileceği gibi konular hakkında şirket sahibi ve/veya yönetiminin açıklamaları eklenmeli.

Uzun dönemde artacak olan dolaylı maliyetlere bulaşıcılık etkisi ile özellikle finansör kuruluşlara yansıyan kısmını da ilave edersek maliyet yükselecektir. Bu maliyetleri ve olumsuz dışsallıklarını azaltmak için finansal sektörü düzenleyen, denetleyen kuruluşların önderliğinde, finansal sektöre olan borçların yeniden yapılandırılması uygulamalarına ihtiyaç vardır.

Türkiye'de 2001 krizi sonrası şirket kurtarma, yapılandırma olarak uygulanan "Anadolu yaklaşımı ve İstanbul yaklaşımı daha çok kendi dışındaki sebeplerle finansman sıkıntısına girmiş işletmelerin rehabiliteleri için BDDK ve birliğe dâhil olan diğer kurumlar tarafından oluşturulan bir süreçtir. İşletmelerin batmaları veya kendilerini tasfiye etmeleri, bu işletmelerden alacaklı olanların alacaklarını tahsil edecekleri anlamına gelmez tam aksine alacakların tahsilatını daha riski hale getirir. Bu nedenden dolayı hem bankalar hem de diğer alacaklı kurumlar vermiş oldukları kredileri kurtarmak için durumu kötü olan işletmeleri önce iyileştir daha sonra da alacaklarını tahsil et politikasına yöneltmiştir. İşletmelerin varlıklarının devamı sadece alacaklıların tahsilatını kolaylaştırmakla kalmamakta aynı zamanda o işletmelerin ülke ekonomisine olan katkılarının da devamını sağlamaktadır. Reel anlamda iş yerlerinin, fabrikaların kurulmadığı bir süreçte var olanlarının da kolay kaybedilmemesi daha doğru bir yaklaşımdır (Koç, 2010: 53).

Başka bir ifadeyle reel sektörün devamlılığı hem kendisi hem de müşterisi olduğu finansal sektör için de çok önemlidir. Zira Sayım ve Er (2009: 12) göre, bir ekonomide mali riskler gerçekleşmeye başladığında, mali şokların tetikleyici etkisiyle derinleşen ekonomik krizlerin ilk olumsuz etkileri de mali sistemde faaliyet gösteren kurumlarda özellikle bankalarda ortaya çıkmaktadır.

Bu yüzden sistemdeki düzenleyici ve denetleyici otorite olan BDDK'nın taraflar arasında uzlaştırma amaçlı görüşmelere ve sözleşmelere örnek olacak çerçeve sözleşmeleri içerecek düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye'de yapılan güncelleme ile 15.8.2018 tarihli ve 30510 Sayılı Resmî Gazete'de, Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmelik yayınlanmıştır. Yönetmeliğin amacı; Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketleri ve finansman şirketleri ile kredi ilişkisinde bulunan borçluların bu kuruluşlar nezdindeki kredi borçlarına ilişkin olarak, çerçeve anlaşma ve sözleşmeleri kapsamında alınacak tedbirlerle, geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine ve istihdama katkıda bulunmaya devam etmelerine imkân verilmesini sağlamaktır.

Bu yönetmelikte, 21.11.2018 tarihli ve 30602 Sayılı Resmî Gazete ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Yönetmeliğin 4 üncü maddesinin birinci ve ikinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

- Finansal yeniden yapılandırma kapsamına alınacak borçluların, mali durumlarının ve bu kapsamda borçlarının yeniden yapılandırılması veya yeni bir itfa planına bağlanması sonucunda borçlarını makul bir süre içinde geri ödeme kabiliyeti kazanacağının tespit edilmesi şarttır. Bu tespitin yapılmasına ilişkin esas ve usuller Çerçeve Anlaşmalarında gösterilir. Borçlarını geri ödeme kabiliyeti kazanamayacağına kanaat getirilen borçlular finansal yeniden yapılandırma kapsamına alınamaz.

- Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarını imzalayacak alacaklılar adına finansal yeniden yapılandırma kapsamına alınacak borçluların mali durumunun tespiti, bu Çerçeve Anlaşmalar ile belirlenecek kuruluşlar tarafından yapılır.

Yönetmelik kapsamında Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması hazırlanmıştır. (TBB, 2018) göre yakın dönemde uluslararası piyasalardaki gelişmelerin de etkisiyle ekonomimizde yaşananlar dikkate alınarak, bankalar ve diğer finansal kurumların ticari borçlularla yapacakları finansal yeniden yapılandırma sözleşmelerinde uyulması gereken prensipleri düzenleyen bir protokol hazırlanmıştır. Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması, toplam kredilerdeki payı yaklaşık yüzde 90 olan bankalar ve diğer finansal kuruluşlar tarafından 19 Eylül 2018 itibarıyla imzalanmış ve uygulamaya girmiştir. İç süreçleri devam eden banka ve diğer finansal kuruluşların kısa bir süre içinde anlaşmayı imzalamaları beklenmektedir. Finansal Yeniden Yapılandırma uygulamasının amacı gelir-gider dengesi geçici olarak bozulduğu için borçlarını ödemekte zorlanan işletmelere destek olmaktır. Bu sayede, borçlarının yeniden yapılandırılması veya yeni bir itfa planına bağlanması sonucunda borçlarını geri ödeme kabiliyeti kazanacağı tespit edilen işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin sürdürülerek nakit akımlarının düzenlenmesine ve yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olunacaktır.

4. Türkiye'de Makro ve Mikro Ölçekteki Finansal Başarısızlık Risklerinin Azaltılabilmesine Yönelik Öneriler

Finansal küreselleşme ile birlikte ekonomik birimlerin aşırı risk ve sürdürülemez borçlanmaya neden olan davranışları sistemde istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ayrıca finansal yeniliklerle birlikte ekonomik birimlerin risk algısı değişmiş

finansal istikrarsızlık sorunu daha karmaşık bir hale gelmiştir. Finansal kırılganlığı yüksek bir ekonomide sistemik etkiler de barındırabilecek potansiyel şokların ortaya çıkma riski zamanla artmaktadır. Finansal krizler, niteliklerine bağlı olarak, ekonominin geneli üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta ve negatif büyüme rakamları ile karşı karşıya kalınmaktadır (Sönmez ve Uysal, 2018: 26).

Finansal başarısızlık her sektörde ve her büyüklükteki işletmenin karşılaşabileceği ekonomik bir gerçektir. Siyasi ve ekonomik dalgalanmaların yanı sıra işletme yöneticilerinin yanlış kararları, piyasada yaşanan daralmalar, grevler ve benzeri olaylar işletmelerin finansal başarısızlığa uğramalarını hızlandırmaktadır (İçerli ve Akkaya, 2006: 419).

Minsky (2008: 185) göre, bir firma borçlu olduğunda, uzun vadeli borç ödemeleri yalnızca yeniden müzakere ile değiştirilebilir; aksi durumda bu yol açık veya gizli iflas gerektirir. Roubini ve Mihm (2012: 65) çalışmalarına göre de, temerrüde düşen bankalar, şirketler ve insanların iflas etmesi ve yeniden ortaya çıkması kesinlikle gereklidir; onları sonsuza dek ayakta tutmak sadece sorunu uzatacaktır.

Kamunun gerçek veya tüzel kişilere sürekli yardım yapması durumunun ortaya çıkaracağı soruna Samaritan's Dilamma'sı[6] da değinmektedir. Zira ekonomide devletin, sürekli yardım yapabileceği, şirket kurtarabileceği veya kamu alacaklarında affa gidebileceği beklentisi, sorumluluklarını zamanında yerine getiren bireylerde vicdani rahatsızlık yaratması yanında; kamunun finansman imkânlarının zorlaşması veya kamusal maliyetin artması durumu da söz konusudur. Reinhart ve Rogoff (2010: 313) göre de, hükûmetlerin özel sektör borçlarına omuz vermeye niyetlendiği durumda, şirket borç ödeyememe durumları da, hükümet borçlarının ödenememesi ya da yeniden ödeme planına bağlanması durumlarının habercisi olabilir.

Özetle, vergisini ödeyen ya da diğer yasal yükümlülüklerini zamanında yerine getiren firmaların haklarını korumak, yeniden yapılandırma kapsamına alınan firmalarla diğerleri arasında haksız rekabet oluşturmamak gerekir. Bu yüzden şirket iflaslarını önceden öngörecek, zamanında önlem alacak ve gerekiyorsa kurtarma imkânlarını devreye alacak kurumların tesis edilmesi ve işletilmesi gerekmektedir.

4.1. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Bağımsızlığının Sağlanması

Genel olarak ekonomideki istikrarsızlıkların, kapitalist sistemin finansal kurumlarından kaynaklandığını söyleyen Minsky'nin (2008: 7-8) çalışmasına göre, "iktisat politikası, kurumların tasarımının yanı sıra bir dizi kurum içindeki operasyonlarla da ilgilenmelidir. Kurumlar hem yasal hem de evrimsel süreçlerin sonucu oluşur. Kurumların yasal altyapısı hazırlandıktan sonra, sistemler kendi başlarına ve pazar süreçlerine tepki vererek gelişirler". Minsky'nin bu tespitleri, düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığının sağlanmasının ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye'de de özellikle 1990'lı yılların sonlarında hız kazanan özelleştirme faaliyetleri sonucunda, devletin ekonomideki payının azalmasıyla, piyasaların düzenlenmesi ve denetlenmesi önem kazanmıştır. Kriz dönemleri yanında normal dönemlerde de, piyasaların düzenlenmesini, aksaklıklarının öngörülmesini ve önlemlerinin alınmasını, kaynakların etkin kullanımını, piyasaların kamu müdahalesinden kurtarılarak haksız rekabet yaratıcı etkilerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak; oyunun kurallarını koyacak ve denetleyecek disipline edilmiş bir piyasa için bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlara ihtiyaç vardır. Çünkü kurumsallaşmış profesyonel anlayışa sahip bu yapılar sayesinde; popülist anlayışın olmadığı, günü birlik kararların alınıp verilmediği, hesabı verilebilen politikalar uygulanabilir.

Bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların ana fonksiyonu Arslan (2011, 167) göre, icra ettiği alanlarda düzenleme yapmak, piyasa aktörlerinin piyasa kurallarına uygun faaliyette bulunup bulunmadığını kontrol etmek, uygun olmayan bir durumla karşılaştığında yaptırımlar uygulamak, uyuşmazlıkların çözümünde ise arabuluculuk ve hakemlik yapmak, araştırma, geliştirme ve danışmanlık hizmetleri sunmaktır.

Bu kurumların hâkim olduğu bir yapıdaki yönetim tarzında, mülkiyeti garanti eden hukuksal düzenlemeler uygulamada egemen olur; piyasalarda rekabetçi yapılar oluşturulup işletilebilir. Böylece ekonomik gelişme açısından önemli mesafeler alınabilir. Er (2011: 324) çalışmasına göre de, ekonomide önemli aracılık fonksiyonu yanında yapısal olarak kırılgan olan ve bilgi asimetrisinin etkisi ile piyasa başarısızlıklarının kolayca yaşanarak, krize dönüştüğü finansal

[6] Buchanan'ın (1972) belirttiği bir terim olan Samaritan'ın ikilemi, bir felaket gerçekleştiğinde birisinin kurtarılmasını beklerse daha az önlem alacağı fikrine atıfta bulunuyor. Daha az önlem alınırsa, felaket daha şiddetli olacaktır. "Samaritan" yani hükümetin bir ikilemi var çünkü kötü bir durumda yardım etmeyi amaçlayan politikalar aslında sorunları daha da kötüleştirebilir.

piyasaların kamu tarafından düzenlenmiş bir yapıda ve yine kamunun gözetiminde/denetiminde faaliyetlerini yürütmesi tüm dünyada yaygınlık kazanan ve uygulanan bir model olmuştur.

Türkiye'de finans sektöründe önemli payı olan bankacılık sistemini düzenleyen ve denetleyen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların, öncelikle finans sektöründe oluşturulması ve bu tecrübelerin ekonominin her alanına yayılması gerekmektedir. Şöyle ki reel sektörü de etkiyecek finansal piyasaların BDDK gözetimindeki etkin işleyişi, hem finansal piyasaların hem de onun etki alanında olan reel piyasanın başarısını artıracaktır. Çünkü finansal sistemin, reel sektöre yönelik etkin kaynak aktarma kapasitesi sayesinde firmalar, ölçek ekonomisinin gerektirdiği yeni sermaye yatırımlarını yapabilecektir. Böylece ulusal ve uluslararası rekabet gücüne sahip olabilecektir.

Bunun başarılabilmesi için BDDK tecrübesi aynı zamanda üretimden tüketime olan süreçleri de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Kısacası üretim süreçlerini düzenleyen ve denetleyen kalite yönetim sistemlerinin kurulmasını; mülkiyet haklarının tanınmasını ve korunmasını sağlayacak üst kurullar - bağımsız düzenleyici otoriteler oluşturulmalıdır. Çünkü bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların kurullarının, alacağı kararların ülke gerçekleriyle daha tutarlı olması, bürokrasiye takılmadan daha hızlı çözümler üretilmesi mümkün olabilecektir. Onların yasayla verilmiş uzun vadeli amaçlara yönelik aldığı kararlar, sonuçta yanlış uygulamalar içerse de, kurul yöneticileri hesabını verme sorumluluğuyla karşı karşıya kalacaktır. Fakat siyasilerin yanlışlarının hesapları en fazla seçim dönemlerinde sandığa yansıyabilir veya (politik miyopluk nedeniyle[7]) yansımayabilir.

4.2. Bankalar Kredilendirme Politikalarında Değişikliklere Gitmeli

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi finansal sektör temsilcilerinin hem kendilerini hem de müşterilerini korumaları için sistemin sürekli düzenlemelere ve denetlemelere tabii olması gerekmektedir. Zira onlar, başta kredi riski olmak üzere karşı karşıya kaldığı olumsuzlukları (bilançoların varlık kısmında yaşanacak olası bir bozulmayı) direkt piyasaya yansıtacaklardır. Kırılganlığın yüksek olduğu bir ekonomideki banka bilançolarında görülecek bozulma şiddetliyse durum önce işletmelere sonrasında da kendilerine yansıyacaktır. Bu durumun daha da derinleşmesi sonrasında, mevduata sahiplerinin veya yatırımcıların finansal piyasalara olan güvenlerinin azaldığı dönemlerde, bankalardan yüksek miktarlı mevduat çıkışları banka paniklerini tetiklemekte ki bu da banka yükümlülüklerinin varlıklarını aşması durumunu veya sonunda banka iflaslarını meydana getirmektedir.

Bu süreci bilen ve yaşamak istemeyen bankaların panik, agresif davranışlarıyla verdikleri kredileri geri çağırmaları, rotatif kredi faiz oranlarını hızlı bir şekilde yukarı doğru güncellemeleri gibi uygulamalarıyla diyebiliriz ki işletmelerin finansal başarısızlığında da bankacılık sisteminin hatası büyüktür. Çünkü piyasaların iyi olduğu zamanda (güneşli havalarda) bankaların verdiği kredileri (şemsiyeleri) geri çağırma uygulamaları, bu durumu öngöremeyen, aktif/pasif dengesini kuramayan, işletme körlüğü yaşayan firma sahiplerinin, finansal başarısızlığını ve/veya iflas riskini artırmaktadır.

İşletmelerin finansal başarısızlığında çeşitli nedenlerle nakit elde edemeyen işletmelerin, rotatif kredilerde devre sonu faizlerinin ödenememesi veya vadesi gelen kredilerin çevrilemez duruma gelmesidir. Kocaman, Hazar ve Babuşcu (2017: 787) göre ekonominin en önemli sektörü konumunda bankacılık sektörünün yapılandırma aşamasına gelmeden kredi politikaları ve kredi tahsisi konusunda özenli davranmaları ve aktif kalitesini bozabilecek nitelikteki kredi kararlarından kaçınmaları gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Zira aktif içerisinde en önemli paya sahip olan kredilerin geri ödenmemesi, aktif yapısını zayıflatmakta ve bankaların finansal açıdan sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır. Sorunlu hale gelen kredilerde yapılandırma uygulamalarının etkisinin kısa vadeli olabileceği, uzun vadeli beklenti içine girilmemesi bilgisinin stratejik planların yapılması aşamasında kritik bilgi olarak dikkate alınmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

Finansal yapılandırmaların amacına ulaşamamasının ortaya çıkaracağı olumsuz dışsallığın onlara kredi veren finans kuruluşlarına da yansıması kaçınılmazdır. Dolayısıyla reel sektörden finans sektörüne yansıyacak olumsuzluklar

[7] Devletin başarısızlığına neden olan faktörlerden birisi de kamu tercihi literatüründe "politik miyopluk" (political myopia) veya "uzağı görememe etkisi" (shortsightedness effect) olarak adlandırılmaktadır. Kamu ekonomisinde alınan karar ve yapılan uygulamalarda kısa vadeli düşünme alışkanlığı geçerlidir. Siyasal iktidarlara göre genellikle "en iyi politikalar seçimi kazandıracak politikalardır." Bu açıdan bakıldığında, siyasal iktidarlar için uzun dönemde ekonomiye büyük katkıları olabilecek yatırım projelerinin uygulanması yerine, kısa dönemde seçmenlere direkt fayda sağlayabilecek projeler uygulanması daha rasyonel görünmektedir (Aktan, 2018).

nedeniyle bankalarda görülecek başarısızlıklar, Boyacıoğlu, Kara, ve Baykan (2009) göre, ekonomik sistemi bir bütün olarak tehdit edecektir. Aktaş, Doğanay ve Yıldız (2003: 3) göre de her tahsil olunamayan kredi, gelecekte başkalarına verilecek kredi miktarında bir azalmaya yol açar. Bu durum, ekonomik açıdan net bir kayıp demektir. Buna ek olarak sorunun bir de "kredi adaleti" yönü vardır. Başarılı olacak işletme dururken, başarısız işletmeye kredi vermek adaletsizlik olur. Ekonomik açıdan bakıldığında, aslında burada bir "fırsat maliyeti" de söz konusudur. Kredi verilen bir işletmenin krediyi ödememiş olmasının kredi kurumuna maliyeti yalnızca kredi tutarı ile sınırlı değildir; burada işletmenin başarılı olması durumunda elde edilebilecek gelir de kaybedilmiş demektir. Ayrıca, mali başarısızlıkların artması kredi veren kurumlarda tahsili gecikmiş alacakların artmasına ve dolayısıyla kredi faizlerinin yükselmesine yol açacaktır ki bu da maliyet enflasyonunu körükleyici bir etki ile sonuçlanır.

Bu olumsuzlukların bankacılık sektöründeki temel nedeni Köylüoğlu'na (2018) göre, klasik bankacılık ekolü, satış ağırlıklı bankacılık stratejisi ile yer değiştirmeye başladı. Finansal sektör hızla büyürken, kurumsal kredilerin temeli olan 5C (Karakter, Kapital, Koşullar, Karşılıklar ve Kapasite) kavramı giderek önemini yitirdi. Şubelerden başlayarak, mali analiz ve krediler bölümlerinde uzmanlaşma zayıfladı. Önceden özel bir önem verilen sektörel değerlendirme ve analizler arka plana atıldı. Kurumların vergi usul kanununa, TMS/TFRS (Türkiye Muhasebe Standartları/Türkiye Finansal Raporlama Standartları) ve reel finansal tabloları arasındaki ilişkiyi analiz edebilecek; finansal tablolar ile faaliyet yapısı arasındaki ilintiyi kurabilecek bankacıların sayısı oransal olarak azaldı.

Bu eksikliğin giderilmesi yanında diğer bir uygulama da, her ne kadar uzun dönemde mümkün olsa da, finansal sistemdeki derinliğin artırılabilmesi için mevduat bankacılığı dışında risk paylaşımı esaslı çalışan kalkınma ve yatırım bankacılığı ile katılım bankacılığının sistemdeki payının artırılması gereklidir. Gedikli ve Erdoğan (2016: 243) göre de, katılım bankacılığı modelinin risk paylaşımı esasına dayanması, finansör ile proje arasında mutlak bir bağ kurarak, riskin paylaşılmasına ve doğal olarak da riskli varlıklardan belli başlı türev araçlarına yönelik yatırımlardan kaçınılması konusunda otomatik bir stabilizatör rolünü üstlenmesine neden olmuştur.

Alkin (2010: 12) göre de, finansman ihtiyacı, artan talep karşısında ticaretin büyümesi için bir zorunluluktur. Ancak bunun sadece bankalar kanalıyla sağlanması yeterli olmaz. Geleneksel olarak içe kapanık ülkelerde şirketler kolayca el değiştirmez veya ortak almaz. Bu nedenle sermaye piyasalarının 'yükümlülük gerektirmeyen kaynak sağlama' fonksiyonu öne çıkarılarak şirketlerin halka arz yapması teşvik edilir. Ancak bu sayede, yabancı yatırımcılar söz konusu şirketlerin ortağı olabilirler.

4.3. İşletmelerin Kuruluş İzinleri Sıkı Düzenleme ve Denetlemeye Tabi Tutulmalı: KOBİ İstikrar Kurulu

Finansal başarısızlığın önlenebilmesi için ilk olarak yapılması gereken finansal başarısızlığın nedenlerinin belirlenmesidir. İşletmeler çok farklı nedenlerden dolayı sıkıntıya düşme, finansal başarısızlık, borçlarını ödeyememe ve iflas gibi durumlarla karşılaşabilirler (Kılıç ve Seyrek, 2012: 12).

Başarısızlık nedenleri Takan (2001: 449) göre, çevresel koşullar, işletmenin faaliyetini etkileyen ekonomik faktörler, hükümet kararlan, teknolojik değişimler gibi işletme dışından kaynaklanan koşullardan oluşur. İşletme içinden kaynaklanan en önemli neden tabii ki yönetim hatalarıdır. İçerli ve Akkaya (2006: 420) çalışmalarında şu sonuca varmışlardır. Başarılı ve başarısız işletmelerin, ilgili dönem ve sektörlerde, arasındaki farklılıkların çok az ve sınırlı olduğu başarılı işletmelerin iyi bir yönetime sahip olmaması durumunda başarısızlığa çok çabuk düşebilecekleri, başarısız işletmelerin ise eğer yasal olarak iflasa düşmemişlerse, daha etkin bir yönetimle mali başarıya ulaşabilecekleridir.

Başarısızlığın temelinde yönetim hataları olduğuna göre şirketin kuruluşunda ilk olarak yönetim becerisi (beşeri sermayesi) ve finansal sermayesinin yeterliliği sorgulanır. Bunlar yeterli ise sonrasında da o işletmeye bölgenin, pazarın ihtiyacının olup olmadığına göre faaliyet izni verilir. Bu sorgulamadaki amaç faaliyetine izin verilecek işletmelerin, hem makro hem de mikro ölçekte kayıpların oluşmasına zemin hazırlamamasıdır. Yani T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, kar elde eden firma varsa vergi tahsil edebilecektir. Tahsil edeceği vergilerle kamu harcamalarını faizsiz bir şekilde, borçlanmadan finanse edebilecektir. Bu da kamunun, Türkiye'deki tasarrufların yetersiz olduğu iç piyasadan borçlanmak zorunda kalmamasına, faizlerin yükselmemesine, özel sektörün dışlanmamasına ortam hazırlayabilecektir. Eğer vergiler yeterli değilse, kamunun ortaya çıkan bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya, belki de dış borçlanmaya başvurması kaçınılmaz olacaktır ki bu süreç finansal sistemi, orada oluşan fiyatlamaları olumsuz yönde etkileyecektir.

Bu olumsuzlukların yaşanmaması için şirket kuruluşlarına izin verecek otoritenin, bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların çalışma önerisinde olduğu gibi, tüm tarafları kapsayacak bir biçimdeki bir komisyondan oluşması

sağlanmalıdır. Yazıcı ve Yazıcı (2017: 23) çalışmasına göre bu komisyon, Ticaret Odalarında ve/veya Ticaret Sicil Müdürlüklerinde şirket kuruluş işlemlerine karar verecek birim (komisyon), kurumsallaşmanın temelini atıyor olma bilinciyle çalışmalı. Komisyonda, Rekabet Kurumu'ndan, TÜRKAK'dan (Türk Akreditasyon Kurumu), Vergi Dairesinden, Ticaret Odası İlgili Meslek Komitesi'nden, Tüketiciyi Koruma Derneği'nden temsilciler olması kurumsallaşma anlamında önemli bir adım olacaktır. Bu ortak çalışma kurumsallaşmanın ulusal çapta gerçekleşmesi, yönetişimde başarı sağlanabilmesi için güzel bir örnek olacaktır.

Yerel ölçekteki bu komisyon yanında ulusal ölçekte de KOBİ İstikrar Kurulu şeklinde bir üst kurul oluşturulabilir. Bu kurul, her sektördeki arz ve talep koşullarını inceleyerek politikaların, planlamaların yapılmasını sağlayacak kapasitelerle -piyasa tecrübesine sahip tecrübelerle- donatılabilir. Bu kurulun yapısında, yukarıdaki komisyonda yer alabilecek kurum temsilcilerinin ulusal ölçekte olanları da bulunabilir. Kurulun çalışması da, diğer bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapılarda olduğu gibi bağımsız ama hesap verebilir bir yapıya sahip olmalıdır. Bu kurul bünyesinde kurulacak ilgili alt departmanlar, işletmelerin aşağıdaki konularda taşıdıkları riskleri erken teşhis ederek, önlemlerin alınması konusunda yetki ve sorumluluğa sahip olmalı ve bu görevlerini ilgili alt kurumlara devredebilmelidir.

- İşletmelerin bilançoların denetlenmesi. Bilanço kontrolleri sadece vergi muhasebesi boyutuyla değil yönetim muhasebesi bakışıyla da yapılmalıdır. Örneğin üst üste iki yıl kar düşüklüğü gösteren ve/veya zarar eden bir firmanın faaliyetlerinin denetlenmesi, karşılıklı görüşülerek önlemlerin alınması sağlanmalıdır. Mümkünse yeniden yapılandırma faaliyetleri devreye alınmalı, değilse iflasına karar verilmelidir.

- Bu denetimlerin sürekli yapılacağı imajı, firma bilançolarının her an kontrole tabi olacağı beklentisini oluşturacağı için şirket kasası/patron kasası ayırımı yapılmak zorunda kalınabilecektir. Başka bir ifadeyle şirket içi kolay bir şekilde boşaltılamayacaktır.

- Bu bakış açına ilave olarak, işletmelerin sık sık af olacak beklentisi de kırmalıdır ki Samaritan'ın ikilemi yaşanmasın.

- Devlet tarafından verilecek teşviklerde öncelik kurumsallaşma adımlarını atanlara, şirket faaliyetlerini dış denetimlere tabi tutanlara verilmelidir.

- Yukarıdaki süreçlerin tavizsiz uygulanacağı duyurusundan sonra, ilgili sanayi/ticaret odası gibi meslek örgütleri de üyelerine bu konularda gerekli danışmanlık, eğitim hizmetlerini verebilmesini sağlanmalıdır.

- Bu üst kurul, ticari sicil kayıtlarını konsolide edecek bir yetkiye de sahip olmalıdır. Tüm gerçek veya tüzel kişilerin ticari faaliyetlerden kaynaklanan ödül ve cezalarının takibi buradan yapılabilmelidir. Böylece hem kayıt dışı ve yasa dışı faaliyetler kontrol edilebilir; hem de geçmiş hataları gizleyerek temiz sayfa açmak isteyenlerin yeni şirket kuruluş izinlerini önlenebilir.

4.4. İşletmelerin Faaliyet Süreçleri Bağımsız Dış Denetime Tabi Olmalı

Tarihsel ekonomik başarılara baktığımızda görülen gerçek, küresel ekonomik rekabetteki savaşları kazananlar, tüm kalite sistemlerini etkileyen ve alt yapısını oluşturan disiplinlerdeki farklılıkları görenlerin ve insan kaynağını buna göre şekillendirenlerin olmuştur. Bu temel bakış açısı ile ekonomik birimlerin tüm süreçleri, işletme körlüğü riskine karşı, hem üretim hem de idari anlamdaki uluslararası standartların gerektirdiği dış denetimlere tabi tutulmalıdır. Bu yapılar bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar aracılığıyla iktisadi yapının gerektirdiği her alanda oluşturulabilir ve işletilebilir. Aksi durumda ekonomideki konjonktür hareketlerinden çok çabuk etkilenir, kırılganlıklar artar.

Zira Türkiye'de son dönemlerde finansal başarısızlığa uğramış işletmelerin sayısındaki artış ülke kaynaklarının iyi kullanılamadığının önemli bir göstergesidir. Bunun önlenebilmesi için işletmelerin faaliyet süreçlerinin bağımsız dış denetime tabi olması sağlanmalı, devlet teşvikleri dış denetime açık olanlara verilmeli. Çünkü Karacan ve Savcı (2011: 44) göre, yetersiz yöneticilerin muhasebe bilgi sistemine gereken önemi vermemeleri, işletme yönetiminin planlamasını, kontrolünü ve değerlemesini iyi yapmamaları, üstesinden gelinemeyecek projelere eğilimli olmaları işletmeleri mali başarısızlığa iten etmenlerdendir.

Bu yüzden işletme körlüğü riskine karşı firmaların tüm süreçleri, hem üretim hem de idari anlamdaki uluslararası standartların gerektirdiği, dış denetime tabi olmalıdır. Kısacası üretim süreçlerini düzenleyen ve denetleyen kalite

yönetim sistemlerinin kurulması[8]; idari anlamda da yetkili kuruluş veya kişilerin yapacağı bağımsız dış denetime açık olmaları sağlanmalı. Bunun için de ilk etapta dış denetime tabi olma, verilecek teşviklerin ön koşulu olabilir.

İşletmelerin dış denetim süreçlerinden geçmiş olması, hem kayıt dışı ekonomiyi hem de işletmelerin maruz kalacakları başarısızlıkları önleyebilecektir. Zira yetkilendirilmiş kişilerce yapılan ve rapora bağlanan işletme faaliyetlerindeki başarısızlık sinyallerine zamanında müdahaleler yapılarak, gerekli önlemler alınabilecektir.

4.5. Yeniden Yapılandırma Düzenlemeleri Moda Bir Kavram Olmamalı Kurumsal Bir Yapıya Kavuşturulmalı

İktisadî hayatın konjonktür hareketlerindeki yükselme ve alçalma yönünde gösterdiği iniş çıkışları, dalgalı hareketleri önlenemeyeceğine göre bunların dalga boyları küçültülebilir. Bunun için de bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapıların kurulması ve çalıştırılması özellikle araştırma konumuz olan yeniden yapılandırma düzenlemeleri moda bir kavram olmamalı kurumsal bir yapıya kavuşturulmalıdır. Çünkü Türkiye ekonomisinde biriken sorunların çözümlenmesi için olmazsa olmaz yapısal dönüşümün gerçekleşmesini sağlayacak programların devreye alınması ve eksikliklerini sürekli revize edecek bir yaklaşım benimsenmelidir. Tezer (2018: 249) göre de, gerçekleştirilemeyen makroekonomik yapısal dönüşüm reformları, son yıllarda yaşanan içsel ve dışsal şoklara karşı ekonominin zayıf olmasına neden olmaktadır.

İşletmeler için geniş anlamıyla yeniden yapılandırma, işletmelerde sürekli bir verimliliğe ulaşılabilmesi amacıyla öncelikle firmanın yeniden tesis ettirilmesini; finansman imkânlarının artırılabilmesini içerirken; dar anlamda iyileştirme ise finansal sıkıntı hallerinin, işletmeyi tehdit eden durumlarının giderilebilmesini kapsar. Ayboğa (2003) göre de finansal başarısızlığa uğramış bir işletme ticari varlığına son vermeden önce finansal kaynak yapısı ile ilgili kararlarını bir kez daha gözden geçirmek ve düzeltmek için gerekli finansal tedbirleri almak durumundadır. Gerekli finansal tedbirleri almakla hedeflenen amaç, işletmenin finansal durumunu güçlendirmek ve devamlılığını sürdürebilmektir.

Zordaki işletmeler bunu tek başına yapamayacaklarına göre, şu an uygulamada olan konkordato düzenlemesi kurumsal bir yapıya kavuşturulmalıdır. Kurumsallaşmış bir yapı, hem makroekonomik hem de mikroekonomik göstergeleri, sinyalleri okuma kapasitesine sahip, yetki ve sorumlulukları yasa ile belirlenmiş bilirkişilerden, konkordato komiserlerinden, kayyumlarından oluşması sağlanmalıdır ki ülke bünyesinde yeknesak uygulamalar sağlanabilir. Böylece gerek konkordato kurumunu bazı işletmelerin kötüye kullanması gerekse de bu yapıdaki tarafların bireysel uygulamaları önlenebilir.

Özellikle 30 Ocak 2019 tarih ve 30671 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Konkordato Talebine Eklenecek Belgeler Hakkında Yönetmelik ile Konkordato Komiserliği ve Alacaklılar Kuruluna Dair Yönetmelik konkordato müessesesinin kurumsallaşması anlamında önemli bir adım olmuştur. Bu yaklaşım yani iyileştirme anlamındaki düzenlemeler sürekli bir hale getirilmelidir. Bir öncekini iptal eden sistemler devreye alınmadan, sürekli iyileştirmeler daha faydalı olacaktır.

Adı geçen yönetmeliklerden birincisinde belirtilen, makul güvence veren denetim raporu ile dayanaklarının da[9] konkordato ön projesinde yer alan teklifin gerçekleşebileceği hususunda belli bir güvence vermesinin gerekmesi; dolayısıyla raporu imzalayanları bağlayacak olması nedeniyle konkordato müessesesinin kolay bir yöntem olmadığı mesajı verilmektedir.

[8] Kalite yönetim sistemlerinin ve dış denetim süreçlerinin işletmelerin işleyişine, proseslerine nasıl baktığı konusu Ağaçsapan (2018) katkıları ile şu şekilde özetlenebilir:

Kuruluşun tüm süreçleri belirlenmeli. Süreçlerdeki alt prosesler zamanlama dâhil her yönüyle tanımlanmalı. Proseslerdeki kalite, çevre, iş güvenliği, enerji, bilgi güvenliği vb. başlıkları kapsayan sektörel mevcut olası riskler, ilerde öngörülen fırsatların fırsat riskleri hesaplanıp boyutları saptanıp bertaraf edilmeli, bertaraf edilemeyen ve taşınabilir risk sınıfına girmeyen risklerin şiddeti hesap edilip gerekirse o proses ya da yöntemden şimdiden vazgeçilmelidir. Girilecek riske/maceraya paydaşlar, katkı sağlayıcılar, ikinci ve üçüncü taraflar dâhil edilerek bilgilendirilmeli ki, sonradan oluşacak adli, idari, vicdani, şahsi zararlar önlenmelidir. Bu analiz sürecinin gerçekleşebilmesi için her alan uzmanından yararlanılmalı, işlem sonrasında dış denetçilerce denetleme yaptırılmalı, denetçilerin bulduğu uygunsuzluklar giderilip, denetçi onayı alındıktan sonra kuruluş tekrar hayata geçirilmelidir.

[9] Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen bağımsız denetim kuruluşu tarafından Türkiye Denetim Standartlarına göre hazırlanacak.

Konkordato Komiserinin niteliklerini, görevlendirilmesi süreçlerini düzenleyen ikinci yönetmelik de kurumsallaşma anlamında önemli bir gelişmedir.

5. Sonuç

Ekonomideki konjonktür hareketlerinde sürekli bir istikrarın sağlanması zordur. Dalgalanmalar önlenemeyeceğine göre bunların dalga boyları küçültülebilir, işletmelere yansıyan olumsuzlukları azaltılabilir. Bunun için de ekonomide piyasaların işleyişini düzenleyen ve denetleyen bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapıların kurulması ve çalıştırılması gerekmektedir.

Zordaki şirketlerin, yeniden yapılandırma sürecine alınması veya iflasına karar verilmesi konusundaki önemli sorun, borçlu ve alacaklılar arasındaki menfaat dengesinin korunabilmesini sağlayacak yetkilerin, hedeflere ulaşılacak ve güçleri dağıtacak bir şekilde tasarlanabilmesidir. Zira süreç borçlulara çok fazla güç verdiğinde, alacaklılar mağdur olacaktır. Alacaklılara çok fazla güç verildiğinde, zor durumdaki şirketin yeniden yapılandırılması imkânsızlaşacaktır. Bu yüzden yeniden yapılandırılması mümkün olan işletmelerin örgütlenmelerini ve faaliyetlerine devam etmelerini sağlamak için bilirkişi, konkordato komiseri, kayyum gibi dışarıdan atanacak görevlilerin acilen atanmasını sağlayacak kurumsal yapılar oluşturulmalıdır.

Aynı şekilde finansal yeniden yapılandırma uygulamaları sayesinde, borçlarının yeniden yapılandırılması veya yeni bir itfa planına bağlanması sonucunda, borçlarını geri ödeme kabiliyeti kazanacağı tespit edilen işletmelerin, ekonomik faaliyetlerinin sürdürülmesine yardımcı olunmalıdır.

Genel bir bakışla, bu olumsuzlukların oluşmaması veya bulaşıcılık etkisinin azaltılabilmesi için başta finansal sistemdeki tüm düzenleme ve denetleme kurumlarına, sonrasında, kredi veren kurumlarda çalışan yöneticiler, iç ve dış denetçiler gibi kurum ve kişilere, yatırımcılara önemli sorumluluk ve görevler düşmektedir.

İşletmelerin yeniden yapılandırılmasını sağlayacak kurumsallaşmış bir yapının, hem makroekonomik hem de mikroekonomik göstergeleri, sinyalleri okuma kapasitesine sahip, yetki ve sorumlulukları yasa ile belirlenmiş uzman bilirkişilerden oluşması sağlanmalıdır. Böylece ülke bünyesinde tüm ilgili mahkemelerin sergileyeceği yeknesak yürütümler sayesinde, konkordato kurumunu bazı işletmelerin kötüye kullanması ve bireysel uygulamaları önlenebilir.

Kaynakça

2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu

30361 Sayılı Resmi Gazete

30510 Sayılı Resmî Gazete

30602 Sayılı Resmî Gazete

30630 Sayılı Resmî Gazete

30671 Sayılı Resmî Gazete

Ağaçsapan, Ş. (2018). Baş Denetçi ve Eğitmen Şükrü Ağaçsapan ile yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır.

Aktan, C. C. (2018). Devletin Başarısızlığının Anatomisi. http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm (Erişim tarihi, 02.12.2018).

Aktaş, R., Doğanay, M., & Yıldız, B. (2003). Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 58, S. 4, 1-24.

Alkin, E. (2015). Kapitalizm, Finansal Serbestlik ve Parasal Ekonomi: Bir Sistem Eleştirisi. Maliye ve Finans Yazıları, 1 / 88, 9-34.

Arslan, E. (2011). Bağımsız Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar: Türkiye Uygulaması. Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı 35, 2011 / 1, 166-187.

Aslanoğlu, S., Özalp, A.D., & Özalp, A.R. (2017). Bir Yeniden Yapılandırma Kurumu Olarak Konkordato Başvurusu, Geçici Mühlet Ve Gerekçeleri. Kırıkkale Üniversitesi Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Aralık 2017 Cilt 3 Sayı 2, 63-78.

Atiyas, İ. (1993). İflas Politikaları, Ekonomik Verimlilik ve Rekabet. (Çeviri: Cem Pekman), Türk, İngiliz ve ABD Hukukunda İşletmelerin Ödeme Güçlüğü Sorunları ve Banka İlişkileri Sempozyumu & Şirket Kutarma Hukuku ve Banka Alacaklarının Cebri İcra Yoluyla Tahsili, Yayına Hazırlayan: Ali Cem Budak, İstanbul Sanayi Odası ve Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü.

Atiyas, I. (1995). Bankruptcy Reform : Breaking the Court logjam in Colombia, Public Policy for the Private sector; Note No. 51, The World Bank, September 1995. http://documents.worldbank.org/curated/en/434721468770419886/pdf/16910-Replacement-file-051ATIYA.pdf (Erişim tarihi, 23 Kasım 2018).

Ayboğa, H. (2003). Finansal Yeniden Yapılandırma ve Varlık Yönetim Şirketleri. Vergi Dünyası Dergisi, Eylül 2003.

Aydın, N., Başar, M., & Coşkun, M. (2011). Finansal Yönetim. Ankara: Detay Yayıncılık.

Bankalarımız (2018), Bankalarımız 2017. Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 327, Mayıs 2018, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7519/Bankalarimiz_2017.pdf (Erişim tarihi, 10.11.2018).

Boyacıoğlu, M.A., Kara, Y., & Baykan, Ö.K. (2009). Predicting bank financial failures using neural networks, support vector machines and multivariate statistical methods: A comparative analysis in the sample of savings deposit insurance fund (SDIF) transferred banks in Turkey. Expert Syst. Appl., 36 (2): 3355-3366. https://dblp.uni-trier.de/db/journals/eswa/eswa36.html (Erişim tarihi, 25 Kasım 2018).

Buchanan, J. (1972), What is the Samaritan's Dilemma and why does it matter?. https://iharvestblog.com/2016/11/14/what-is-the-samaritans-dilemma-and-why-does-it-matter/ (Erişim tarihi, 18.02.2018).

Ceylan, A., & Korkmaz, T. (2010). İşletmelerde Finansal Yönetim. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Coşkun, E., & Sayılgan, G. (2008). Finansal Sıkıntının Dolaylı Maliyetleri: İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Bir Uygulama. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 3, 45-66.

Er, S. (2011). Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye. Maliye Dergisi, Sayı 160, Ocak-Haziran 2011, 307-327.

Fisher, I. (1933). The debt-deflation theory of Great Depressions. Econometrica, 1, 337-357. https://fraser.stlouisfed.org/title/3596 (Erişim tarihi, 18.02.2018).

Gedikli, A. ve Erdoğan, S. (2016). Katılım Bankacılığı:Türkiye ve Dünya Uygulaması, İslam Ekonomisi ve Finansı. Editörler: Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli ve Durmuş Çağrı Yıldırım, İstanbul: Umuttepe Yayınları, 195-248.

İçerli, M.Y., & Akkaya, G.C. (2006). Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, 413-421.

Karacan, S. ve Savcı, M. (2011). Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Mali Başarısızlık Nedenleri. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21) 2011 / 1, 39-54.

Kılıç, Y., & Seyrek, H.İ. (2012). Finansal Başarısızlık Tahmininde Yapay Sinir Ağlarının Kullanılması: İmalat Sektöründe Bir Uygulama. https://www.researchgate.net/publication/296705043 (Erişim tarihi, 23 Kasım 2018).

Kocaman, B.E., Hazar, A., & Babuşcu, Ş. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Yapılandırılan Kredilerin Banka Karlılık ve Verimliliğine Etkisi. 21. Finans Sempozyumu Balıkesir, 18-21 Ekim 2017.

Koç, S. (2010). Finansal Yeniden Yapılandırma: İstanbul ve Anadolu Yaklaşımları, Sonuçları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 33-55.

Köylüoğlu, B. (2018). Kurumsal Yapılandırma Vakalarının Analizi, Strateji & Finans Stratejik Yönetim ve Kurumsal Finans Üzerine Düşünceler, https://www.stratejivefinans.com/single-post/2018/04/16/Kurumsal-Yap%C4%B1land%C4%B1rma-Vakalar%C4%B1n%C4%B1n-Analizi?utm_campaign=0ed94a6d-41c9-49f7-9421-ed3f0d9c681f&utm_source=so (Erişim tarihi 29.11.2018).

Minsky, H.P. (2008). Stabilizing An Unstable Economy, The McGraw Hill Companies.

Okka, O. (20019). Analitik Finansal Yönetim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Önder, T. (2005). Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Reinhart, C.M. & Rogoff, K.S. (2010). Bu Defa Farklı - Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi, (Çeviri: Levent Konyar). İstanbul. NTV Yayınları.

Roubini, N. & Mihm, S. (2012). Kriz Ekonomisi - Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği, (Çeviri: Işıl Tezcan). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Sayılgan, G., & Ece, A. (2016). İflasın Ertelenmesi ve Türkiye'de 2009-2013 Arasındaki İflasın Ertelenmesi Davalarının Analizi. Maliye Finans Yazıları, (105), 47-74.

Sayım, F. & Er, S. (2009). Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk, TMSF Çatı Dergisi, Sayı:22, 7-17.

Sönmez, F.E. & Uysal, D. (2018). Finansal İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: BRICT Ekonomileri. Business and Economics Research Journal, Volume 9 Number 1, 25- 48.

Takan. M., (2001). Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

TBB, (2018). Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması Hakkında Kamuoyu Duyurusu. 19 Eylül 2018, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7550/TBB_KD_FYYCA190918.pdf (Erişim tarihi, 24 Kasım 2018).

Tezer, H. (2018). Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizi Sonrasında Uygulanan Kalkınma Planlarının Makroekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi. R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:1, Issue:2, 248-259.

Uçkaç, M., Yıldırım, V. (2018). SMMM, Mahkemelerde Bilirkişi, Kayyum, Konkordato Komiseri vb. görevlere sahip Mustafa Uçkaç ve Vakkas Yıldırım ile yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler de önerilere yansıtılmıştır.

Ulusoy, A., Karakurt, B., ve Ela, M. (2015). Borç Deflasyonu: Teorinin Gelişimi ve Avrupa'da Borç Deflasyonuna İlişkin Değerlendirmeler, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 26.

Uyar, T. (2018). Yeni Konkordato Hukukumuzun Temel İlkeleri. İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 92, Sayı: 4, Yıl: 2018. 15-102.

Yazıcı, A. ve Yazıcı, R. (2017). İşletmelerde Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınmada Kalite Yönetim Sistemlerinin Önemi: Türkiye Örneği. Journal of Current Researches on Business and Economics, 7 (2), 17-26.

Borç Deflasyonu: Türkiye'deki Borç Krizinin Neden ve Sonuçlarına Bakış

Resül YAZICI[1] **Serkan VARSAK**[2]

[1]Dr. Öğretim Üyesi, İktisat Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

[2]Dr. Öğretim Üyesi, İktisat Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

Özet: Bireylerin ve firmaların çok fazla borçlanmaları ve/veya finansal kriz gibi çeşitli nedenlerle harcamaları düşmektedir. Bu da toplam talebin arzdan düşük olması durumuna dolayısıyla fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen düşmeye paralel olarak reel servetin borçlulardan alacaklılara doğru aktarımını ifade edilebilen borç deflasyonuna neden olmaktadır.

Aşırı borçlu olma ve deflasyon döngüsünü ifade eden borç deflasyonu, ekonomide reel sektörde meydana gelen daralma ve finansal sektör vasıtasıyla bir sarmala dönüşmektedir. Özellikle aşırı borçlu olan firmaların hepsinin, finansal sektördeki yükselen faizli kredileri kapatmak veya piyasaya olan borçluluğunu azaltmak telaşı sistemi iyice daraltmaktadır. Çünkü borçluların, hemen nakde dönme arzuları nedeniyle gerçekleştirmek istedikleri varlık satışı fiyat düşüşlerine, maliyetine veya zararına satışlara dolayısıyla aşırı parasal daralmaya yol açarak finansal sistemin işleyişini de bozmaktadır. Zira yaşanan borç deflasyonu, borçluların sahip olduğu varlıklarının fiyatlarının düşmesi, onların vadesi gelen borçlarını karşılamadığından, temerrüt durumu yaşanmaktadır. Bu durumu yaşayan firmaların iflas riski ile karşı karşıya kalması, iflasın ertelenmesine hizmet eden konkordato müessesesine başvuranları artırmaktadır ki, bu da krizin bulaşıcılık etkisine sebep olmaktadır.

Borç deflasyonu veya borç krizinin Türkiye'de yaşanması sürecinin neden ve sonuçları bu çalışmanın konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Borç Deflasyonu, Borç Krizi, Kriz Ekonomisi, Finansal İstikrarsızlık.

1. Giriş

Tüm ekonomilerin gerek küresel gerekse de yerel finansal sistemdeki değişimleri yönetememesinin neden olduğu finansal krizlerin, kendi reel ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileri sorunu daha da derinleştirmektedir. Bunun da temel nedeni finansal sermaye yani tasarruf açığı ve döviz sıkıntısı yaşayan ülkelerde bulaşıcılık etkisinin çok çabuk yayılmasıdır.

Türkiye gibi ekonomilerde, tasarrufların yetersiz ve derinliğin olmadığı bir finansal yapıda yayılmayı kontrol etmek zordur. Ülkelerin bu sorunları yaşamaması veya borç yönetiminde başarılı olunabilmesi için öncelikle kamunun mali disiplinde başarı göstermesi gerekir ki bütçe açıkları yönetilemez hale gelmesin. Aksi durumda kamunun artan iç ve dış borçlanma talebi ve borçların sürdürülebilirliği konusundaki endişeler ülke risk primini dolayısıyla faizleri yükseltecektir. Faizlerin yükselmesi de özel sektörün dışlanmasına ortam hazırlayabilecektir. Bu olumsuzluklara küresel konjonktürel dalgalanmaların da destek vermesi makroekonomik istikrarı daha da bozar. Zira makroekonomik politikaların sürdürülebilirliğinin olmadığı bir sistemde, kamunun ağırlıklı borçlandığı bankacılık sektörünün de istikrarlı ve sorunsuz olmasını beklemek son derece yanlıştır.

Finansal kriz veya ekonomik durgunlukta, yüksek borçlanma ihtiyacı olan kamunun da şirketler gibi borçlarını ödeyememesi; borçların çevrilebilirliğinin şüpheli olması veya yüksek risk algısı borçlanma maliyetlerini yükseltecektir.

Bu gibi nedenlerle finansal sistemdeki faiz oranlarının ani yüksekliği ise mevduat–kredi faizlerinde fiyatlama farklılığına neden olacaktır ki, bankaların bu durumdaki tecrübesi, geri dönmeyen kredilerin miktarı artacaktır. Böyle bir tecrübe de bankaların plasman arzularını azaltacaktır. Bu da hem yeni kredi kullandırılmamasına hem de eski kredilerin geri çağrılmasına sebep olmaktadır.

Böyle bir duruma hazır olmayan firmalar da ortaya çıkan likidite sıkışıklığına değişik tepkiler vermektedir. Piyasalardan gerek alacaklarını tahsil edemeyen gerekse de kredi limitlerini kullanamayan firmalar, taahhütlerini yerine getirememektedir. Çünkü daralan piyasalarda bireylerin beklentilerinin de karamsarlaşması onların satışlarını, cirolarını düşürmektedir. Bu da toplam talebin arzdan düşük olması durumuna dolayısıyla fiyatlar genel düzeyinde düşmeye sebep olmaktadır ki, fiyatları zarar edecek şekilde düşürmek zorunda kalan aşırı borçlu firmaların reel serveti erimektedir. Sonuçta borçlulardan alacaklılara doğru servet aktarımını ifade edilebilen borç deflasyonu durumu yaşanmaktadır.

Aşırı borçlu olma ve deflasyon döngüsünü ifade eden borç deflasyonu, ekonomide reel sektörde meydana gelen daralma ve finansal sektör vasıtasıyla bir sarmala dönüşmektedir. Özellikle aşırı borçlu olan firmaların hepsinin,

finansal sektördeki yükselen faizli kredileri kapatmak veya piyasaya olan borçluluğunu azaltmak telaşı sistemi iyice daraltmaktadır. Çünkü borçluların, hemen nakde dönme arzuları nedeniyle gerçekleştirmek istedikleri varlık satışı fiyat düşüşlerine, maliyetine veya zararına satışlara dolayısıyla aşırı parasal daralmaya yol açarak finansal sistemin işleyişini de bozmaktadır. Zira yaşanan borç deflasyonu, borçluların sahip olduğu varlıklarının fiyatlarının düşmesi, onların vadesi gelen borçlarını karşılamadığından, temerrüt durumu yaşanmaktadır. Bu durumu yaşayan firmaların iflas riski ile karşı karşıya kalması, iflasın ertelenmesine hizmet eden konkordato müessesesine başvuruları artırmaktadır ki, bu da krizin bulaşıcılık etkisine sebep olmaktadır.

Çalışmada öncelikle genel bir bakışla finansal kriz ve borç krizi kavramlarından kısaca söz edilecektir. Sonrasında borç deflasyonu sürecinin ortaya çıkma neden ve sonuçları verilecektir. Son kısımda Türkiye'de yaşanan borç krizinin finansal sistemden kaynaklanan neden ve sonuçlarına değinilecektir.

2. Finansal Kriz ve Borç Krizi Kavramlarına Bakış

Etkileri bakımından öncelikle makro bir bakış ifade eden finansal kriz, orta çıktıktan sonraki ülke veya firmalar boyutundaki mikro etkileri borç krizi olarak adlandırılabilir. Bir sonraki başlıkta aşırı borç stokunun ortaya çıkardığı borç deflasyonunun neden ve sonuçlarına bakmadan önce çalışmamız boyutunda, literatürdeki finansal kriz kavramlarına kısaca değinilecektir.

Finansal kriz kavramı genel olarak finansal piyasalarda ortaya çıkan bozulmaların finansal kurumların performansını olumsuz etkileyerek tüm ekonomiye yayılması sonucu, ödeme sistemlerinin bozulması ve kaynakların etkin dağılımını engellemesi olarak tanımlanmaktadır (Işık, Duman & Korkmaz, 2004: 46). Golstein & Turner (1996), bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında neden olan faktörleri sıralamıştır. Bunlar; dışsal ve içsel makro ekonomik değişkenlerdeki oynaklık, vade ve kur uyumsuzluğuna bağlı olarak bankacılık sisteminin yükümlülüklerindeki artış, kredilerde ve sermaye girişlerinde aşırı artışlar, varlık fiyatlarında ani kayıplar, altyapısı zayıf finansal liberalizasyon uygulamaları, aşırı kamu müdahalesi ve krediler üzerinde kontrollerin kaybolması, yanlış döviz kuru rejimleri, muhasebeleştirme, şeffaflık ve yasal yapıda eksikliklerdir (Altıntaş, 2004: 44).

Finansal krizler genelde dünya ekonomisinde, özelde ise gelişmekte olan ülkelerde 1990 sonrasında en önemli iktisadi sorunların başında gelmektedir. Türkiye ekonomisi de iktisadi kalkınma sürecinde finansman açığı, yapısal sorunlar ve sağlıksız iç-dış finansman koşulları altında, sürekli finansal krizlere açık haldedir (Oktar & Dalyancı, 2015: 1).

Mishkin (1999) göre, finansal kriz ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarının daha da kötüleştiği finansal piyasalardaki bir bozulmadır. Dolayısıyla finansal kriz, finansal piyasaların etkin bir şekilde işleyememesine neden olmaktadır ki, bu da ekonomik faaliyetlerin önemli bir şekilde daralması sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda Mishkin, asimetrik bilgi sorunlarının artışına ve böylece finansal krize neden olan dört faktör ileri sürmektedir. Bunlar:

- Finansal piyasalarda önemli bir yeri olan bankaların riskli krediler nedeniyle bilançolarında bozulma ve banka kredilerinin hızla büyümesi, finansal istikrarsızlığın başlangıç aşamalarında gözlenmektedir.

- Sonrasında, oluşan kriz ile birlikte kredi tayınlaması ve faiz oranlarında yükselme meydana gelir. Faiz oranlarındaki artış ile fonlar kredi tayınlamasına bağlı olarak hem yüksek faizli ve riskli kredi taleplerini karşılamaya yönelir, hem de banka bilançolarını negatif yönde etkileyerek finansal istikrarsızlığa katkıda bulunur.

- Bu durumda finansal piyasalarda artan belirsizlik nedeniyle hem asimetrik enformasyon hem de ters seçim sorunları artar ve dolayısıyla hem yatırımlarda hem de toplam ekonomik faaliyet hacminde düşüşler görülür. Bu daralma sürecinin derinleşme nedeni, finansal veya finansal olmayan kuruluşların başarısızlığından, yaşanan durgunluk ortamından veya hükümetin gelecekteki politikalarının belirsizliğinden kaynaklanabilmektedir.

- Ayrıca finansal olmayan kuruluşların net varlıklarının azalarak bilançolarının bozulması ve finansal piyasalarındaki çöküş, ters seçim ve ahlaki risk sorunlarının ağırlaşmasına bağlı olarak finansal istikrarsızlık artmaktadır.

3. Borç Deflasyonunun Neden ve Sonuçlarına Bakış

Yukarıda Mishkin'in finansal krize neden olan faktörler olarak ifade ettikleri borç deflasyonun nedenleri olarak da gösterilebilir. Borç deflasyonu kavramı ilk olarak Fisher (1933) tarafından kullanılmıştır. Fisher (1933: 341-342) eserinde, borç ve deflasyonun etkilediği dokuz kavramı sıralamaktadır. Bunlar: Borçlar, değişim aracı olarak kullanılan araçlar ve onların dolaşım hızları, fiyat seviyeleri, toplam borç ve alacaklar arasındaki net değer, karlar, ticaret, ticari

güven ve faiz oranları. Dokuz ana faktör arasındaki temel ilişkilerin veya genel ekonomik dengenin bozulmasının tek nedeni, sadece aşırı borçluluk durumudur ve bu bozulma fiyatlar seviyesini etkileme yönündedir. Bu aşırı borçluluk durumu, taraflardan ya borçluların ya da alacaklıların veya her ikisinin de panik yapmasının, tasfiye (varlığın paraya çevrilmesi) sürecine yol açacağını varsaymaktadır. Bu durumun aşağıdaki dokuz aşamadan oluşan olaylar zincirine sebep olabileceği sonucunu çıkarabiliriz:

(1) Borç tasfiyesi, sıkıntıların oluşmasına, (2) bankaların kredileri geri çağırması veya kredilerin ödenmesi dolaşımdaki paranın daralmasına ve dolaşım hızının yavaşlamasına yol açabilir.
Bu daralma borçluların, borç kapatmak için zararına satışlara yönelmeleriyle (3) fiyatlar seviyesindeki düşüş paranın değer kazanmasına neden olmaktadır. Yukarıda belirtilen bu fiyat düşüşü sürecine (önleyici tedbirlerle) müdahale edilmemesi durumunda, (4) varlıkların değerlerinde devam eden düşüşlerin, iflasların artmasına neden olması ve (5) kapitalist toplumda karlarda düşme olasılığı zarar etme endişelerine yol açmakta. (6) Üretimde, ticarette ve istihdamında azalma ki bunlar iflaslara ve işsizliğe, (7) karamsarlığa ve güven kaybına yol açmaktadır, bu da (8) gömüleme, ihtiyat güdüsüyle paranın dolaşım hızını yavaşlatmaktadır. Yukarıdaki sekiz değişiklik sonucunda, (9) dolaşımdaki, piyasadaki paranın daralması reel faiz oranlarında artışa, karmaşık sıkıntılara neden olmaktadır. Açıkçası borç ve deflasyon süreci, birbirini etkileyen olaylar silsilesini basit bir mantıkla açıklıyor.

Ulusoy, Karakurt & Ela (2015, 2) göre, artan borçlanma eğilimleri ve spekülasyonlar, varlık fiyatlarını arttırarak birçok krizin arifesinde varlık fiyatlarının oldukça yüksek düzeylere çıkmasına yol açmıştır. Bu noktada, artık kapitalist sistemin kaderini fiyatlar çizmeye başlamıştır. Nitekim finansal krize neden olan artan fiyatlar, finansal kriz sürecinde hızla düşerek krizin derinleşmesine ve borç deflasyonuna yol açmıştır. Ortaya çıkan borç deflasyonu ise düşen varlık fiyatları nedeniyle ekonomik birimlerin temerrüde düşmesine yol açmakta, bu durumdan kurtulmaya çalışan bireyler ise varlıklarını satmaktadırlar. Yaygın varlık satışı ile birlikte düşen varlık fiyatları bir yandan deflasyona ve borçların reel değerinin artmasına yol açarken diğer yandan finansal sistemde bozulmalara yol açmaktadır.

Borç ve deflasyon sürecinin, birbirini etkileyen yukarıda anlatılan olaylar silsilesinin, önüne geçebilmek için işin başında önlemler almak gerekmektedir. Türkiye'de bu süreçte finansal sistemde ağırlığı olan bankacılık sektörüne büyük görevler düşmektedir.

4. Finansal Sistemden Kaynaklı Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Gerek içeride, gerekse dışarıda yaşanan krizler neticesinde alınan derslerden belki de en önde geleni, finansal kurumların risk alıp almaması ya da ne kadar risk aldığından daha çok, alınan riskin yönetilebilir olup olmadığı hususu olmuştur. Otoriteler ve bu otoritelerce yapılan düzenlemeler muhataplarına risk alınmamasını dikte etmemekte, aksine boyutlarını ölçümleyebildiği, kontrol edebildiği ve karşılığında yeterli özkaynak ya da ihtiyat unsurları bulundurduğu sürece risk almanın önünü açmaktadır. Yaşanan tecrübeler sonucunda son şekli verilen bankacılık mevzuatında yapılan düzenlemeler ile finansal güvenlik ağı ilişkilerinin güçlendirilmesi için yeni araçlar getirilmiştir. Erken uyarı ve müdahale kapsamında BDDK denetimleri sonucunda önlem alınmasını gerektiren haller belirginleşmiş, önlemler çeşitlendirilmiş ve Kanun'un tasarımı, sorun yaşayan bankaya daha erken müdahale edilmesine imkan verecek hale getirilmiştir. Türkiye'de finansal güvenlik ağında dört ayrı kurum yer almaktadır. Bunlar BDDK, TCMB, Hazine[1] ve TMSF olup bu kurumlar hep birlikte finansal istikrarın sağlanması ve sürdürülmesinden sorumludurlar (Türker, 2015: 131-132).

2001 krizi sonrasında kurulan ve etkinliği artırılan bu kurumlar aracılığıyla yapılan düzenleme ve denetleme faaliyetlerine rağmen sektörün finansal sistemdeki hâkim yapısı, temelde derinliğin oluşturulmamasından kaynaklı sorunlara sebep olabilmektedir. Zira Tablo1'de görüldüğü gibi çeşitli nedenlerle gelişememiş olan sermaye piyasaları yetersizdir. Finansal sistemde bankacılık sektörünün %82'lik bir paya sahip olması, ekonomideki kırılganlığı artırmaktadır. Zira bankacılık sektörünün kısa vadeli konjonktür hareketlerine maruz kalması nedeniyle para piyasalarında oluşan yüksek volatilite, özellikle kriz dönemlerinde, hem kendilerini hem de reel sektörü daraltan uygulamalara sebep olmaktadır.

[1] Hazine Müsteşarlığı, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'na dönüştürülmüştür.

Tablo 1: Türkiye'deki Finansal Kuruluşların Aktif Büyüklükleri

(Aralık 2017, milyar TL)

Sektör	**Tutar**	**Toplam İçindeki Pay (%)**
Bankalar	3.258	82
Portföy yönetim şirketleri	158	4
Sigorta şirketleri	140	4
İşsizlik sigortası fonu	117	3
Emeklilik yatırım fonları	80	2
Gayrimenkul yatırım ortaklıkları	65	2
Finansal kiralama şirketleri	58	1
Faktoring şirketleri	44	1
Finansman şirketleri	39	1
Aracı kurumlar	23	1
Reasürans şirketleri	3	0
Girişim sermayesi	1	0
Menkul kıymet yatırım ortaklıkları	0	0
Toplam	3.987	100

Kaynak: Bankalarımız, 2018: 15.

Türk Bankacılık Sektöründe 2001 krizi sonrası gerçekleştirilen yapısal reformlar ve kamu maliyesinde sağlanan disiplin sayesinde; mali baskınlığın azalmasıyla; bankacılık sektörünün finansal aracılık işlemlerinin etkinleşmesinde önemli başarılar sağlamıştır. Özellikle kamunun iç piyasadan borçlanma gereksiniminin azalmasıyla, bankacılığın asli fonksiyonu olan özel sektörün dışlanması yerine ona kaynak aktarma hizmetlerinin geliştiği Tablo 2'de görülmektedir: 2001 krizi sonrası ve Tablo 2'de görülen 2010-2018 döneminde Kredi/Mevduat Oranında yükseliş ve MDP (Menkul Değerler Portföyü)**/**Mevduat Oranında azalış olumludur. Ancak son yıllarda Kredi/Mevduat Oranında görülen artış tasarruf yetersizliğinin de bir ölçütü olarak risklidir.

Ekonomiye olumlu yansıyan siyasetteki göreli istikrarın da katkısıyla; bankacılık sektörünün toplam aktifleri, sürekli artarak 2018 yılında 3.867 milyar TL'ye ulaşmıştır. Toplam aktiflerdeki bu artış olumludur. Fakat son dönemlerde borç kriziyle karşı karşıya kalan firmaların konkordato talep etmeleri ve kredilerde yeniden yapılandırmaya gidilmiş olması, toplam aktif rakamının yükselmiş olmasına temkinli bakmayı gerektirmektedir. Zira tabloda görülen takibe dönüşüm oranındaki artış da bu olumsuzluğu teyit etmektedir.

Tablo 2: Bankacılık Sektörü Temel Bilanço Göstergeleri

Milyar TL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam Aktifler	1.006	1.218	1.371	1.732	1.994	2.357	2.731	3.258	3.867
Krediler	526	683	795	1.047	1.241	1.485	1.734	2.098	2.395
Takipteki Alacaklar	20	19	23	30	36	48	58	64	97
Takibe Dönüşüm Oranı	3,66	2,70	2,86	2,75	2,85	3,10	3,24	2,96	3,88
Menkul Değerler	288	285	270	287	302	330	352	402	478

(MDP)									
MDP/Mevduat Oranı %	47	41	35	30	29	27	24	23	23
Mevduat	617	696	772	946	1.053	1.245	1.454	1.711	2.036
Kredi / Mevduat Oranı	0,85	0,98	1,03	1,11	1,18	1,19	1,19	1,23	1,18
Özkaynaklar	135	145	182	194	232	262	300	359	421
Aktif Büyüklüğü / GSYH	0,87	0,87	0,87	0,96	0,98	1,01	1,05	1,05	

Kaynak: BDDK verilerinden derlenerek, hesaplamalar tarafımızca yapılmıştır.

Bu olumsuzlukları azaltmak için finansal sistemde yapısal dönüşümlere ihtiyaç vardır. Uzun dönemde gerçekleşebilecek bu dönüşümlere rağmen kısa dönemde BDDK tarafından önceden olduğu gibi gerçekleştirilen reel sektörün finansal sektöre olan borçlarının yeniden yapılandırılabilmesi uygulamalarına önderlik etmesi çok önemlidir.

Kocaman, Hazar ve Babuşcu (2017: 786) çalışmalarına göre de, temel işlevi fon arz edenler ile fon talep edenler arasında aracılık yapmak olan bankalar, günümüzde finans sektörünün lokomotifi konumundadır. Bankalar, faaliyette bulunurken birçok risk üstlenmektedir. Ancak bunlardan en önemlisi temel işlevlerine yönelik olarak kredi riski olmaktadır. Bankalar alacakları sorunlu hale geldiğinde ilk önce müşteri ile iletişime geçerek uzlaşma yolu ile kredinin daha fazla gecikmesine meydan vermeden tahsil etmeye çalışmaktadır. Bu görüşmelerden sonuç alınamaz ise kredilerin geri dönüşünü sağlayabilmek için müşterinin ödeme gücüne göre ödeme planları oluşturarak yeniden yapılandırılması söz konusu olabilmektedir. Yapılandırma sonucunda kredinin geri ödemesi halen sağlanamıyor ve 90 günü aşıyorsa kredi takip hesaplarına alınıp yasal yollardan tahsil edilmeye çalışılmaktadır.

Aslında kredi yapılandırma sürecine gelinmeden; belki de kredilendirme politikalarında yapılan hatalardan ders alınmalı. Zira finansal sektör kurumları Türkiye'nin en kurumsal yapıları ve en eğitimli personellerine sahip olduğuna göre kredi kullandırımındaki tahsis sürecinde hatalar minimize edilmelidir. Bunun için de sadece kredinin teminatlarının sağlamlığına değil projenin uygun olup olmadığı değerlendirilebilmelidir. Böylece firmaların gerçek kredibilitesi hesaplanarak plasman kararları alınmalıdır. Ödeme gücü olmayan ve/veya projesi uygun olmayan firmalara kredi kullandırımı yapılmayarak hem geri dönmeyen kredi riski alınmaz hem de firmaların ödeme kapasiteleri üzerindeki yıkıcı kapasiteler oluşturulmamış olur. Böylece belki de makro anlamda atıl ve sonrasında borç deflasyonuna neden olacak süreç yani varlık fiyatlarında zararına satışlara yol açacak yıkıcı kapasiteler meydana getirilmemiş olur.

Finansal sistemdeki derinliğin artırılabilmesi için de geleneksel bankacılık yanında risk paylaşımı esaslı çalışan kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankacılığının payının artırılması gereklidir. Gedikli & Erdoğan (2016: 243) göre de, katılım bankacılığı modelinin risk paylaşımı esasına dayanması, finansör ile proje arasında mutlak bir bağ kurarak, riskin paylaşılmasına ve doğal olarak da riskli varlıklardan belli başlı türev araçlarına yönelik yatırımlardan kaçınılması konusunda otomatik bir stabilizatör rolünü üstlenmesine neden olmuştur.

Ülke ekonomisi ve finans siteminin duyarlılık ve kırılganlığı hangi sahalarda daha yüksek ise, hangi yönden gelen riskler daha tahrip edici ise ve hangi alanlarda ortaya çıkan yıkımın boyutu daha büyükse, o alana daha fazla yoğunlaşılması gerektiği gerçeğinden hareketle, ülkemiz ekonomisini ve finansal sistemini büyük zararlara, buhranlara ve yıkımlara karşı dirençli kılacak finansal güvenlik sistemi inşasının, bir ulusal ekonomik güvenlik konusu ciddiyetinde ele alınması ve o sahanın eksiklerini giderecek gerekli mekanizmaların tasarlanarak kurum ve kuralları ile uygulamaya konulmasının büyük bir zorunluluk olduğuna kuşku bulunmamaktadır (Türker, 2015: 210).

6. Sonuç

Türkiye'de 2001 yılında bankacılık sektöründe yaşanan krizin temel nedenleri; makroekonomik istikrarsızlık, düzenleme ve denetleme kurumunun bağımsızlığının sağlanamaması dolaysıyla risk yönetimi konusundaki eksiklikler ve kamunun borçlanma gereğinin yarattığı dışlama etkisidir. Bu sorunların, parasal aktarım mekanizması aracılığıyla ekonomiye yansıması da kaçınılmaz olmuştur.

2001'de yaşanan krizden ve dışlama sorunundan başarıyla çıkılabilmesinde, hem para hem de maliye politikalarında oldukça hızlı ve kararlı önlemlerin alınması ve sürekliliğinin sağlanması etkili olmuştur. Özellikle kamu bütçe açıklarının disipline edilmesi ve TCMB'nin bağımsızlığının yasayla teminat altına alınması yanında finansal sistemin diğer bağımsız düzenleyici, denetleyici kurumlarının da oluşturulmuş olması sektörün performansını artırmıştır.

Bankacılık sektöründe 2001 yılı sonrası gerçekleştirilen ve devam eden yeniden yapılandırma faaliyetleriyle artan aracılık fonksiyonun sürekliliği, yapısal düzenlemelerin devamlılığına, özellikle bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapıların çalışmalarının sürekliliğine, risk yönetimi düzenlemelerinin tavizsiz takibine bağlı olacaktır. Zira reel sektörde borç kriziyle ortaya çıkan konkordato taleplerinde ve kredilerin yeniden yapılandırma taleplerinde artış hem finansal sektörde hem de reel ekonomide önemli tehditleri içermektedir. Özellikle borç deflasyonu sürecinin devam edecek olması beklentileri olumsuzlaştırmaktadır. 2001 krizi sonrası katlanılan maliyetin heba olmaması için geçmişten edinilen ve katbekat bedeli ödenen tecrübelerden taviz verilmemesi gerekmektedir.

Kaynakça

Altıntaş, H. (2004). Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 22, Ocak- Haziran 2004, 39-61.

Bankalarımız (2018). Bankalarımız 2017. TBB Yayın No: 327. İstanbul.

Fisher, I. (1933). The debt-deflation theory of Great Depressions. Econometrica, 1, 337-357. https://fraser.stlouisfed.org/title/3596 (Erişim tarihi, 02.03.2018).

Gedikli, A. & Erdoğan, S. (2016). Katılım Bankacılığı: Türkiye ve Dünya Uygulaması, İslam Ekonomisi ve Finansı, Editörler: Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli ve Durmuş Çağrı Yıldırım, İstanbul, Umuttepe Yayınları, 195-248.

Golsteın, M. & Turner, P. (1996). Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options, BIS Economic Papers No: 46, Basle.

Işık, S., Duman, K. & Korkmaz, A. (2004).”Finansal Krizler: Bir faktör Analizi Uygulaması”, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 19(1), 45-69.

Kocaman, B.E., Hazar, A., & Babuşcu, Ş. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Yapılandırılan Kredilerin Banka Karlılık ve Verimliliğine Etkisi. 21. Finans Sempozyumu Balıkesir, 18-21 Ekim 2017.

Mishkin, F. S. (1999). Global Financial Instability: Framework, Events, Issues. Journal of Economic Perspectives, American Economic Association, vol. 13(4), pages 3-20.

Oktar, S. & Dalyancı, L. (2015). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29 (2), 1-22.

Türker, M. (2015). Finansal Güvenlik Sistemi Erken Uyarı Modeli: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama ve Politika Önerileri. Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 313, İstanbul.

Ulusoy, A., Karakurt, B. & Ela, M. (2015). Borç Deflasyonu: Teorinin Gelişimi ve Avrupa'da Borç Deflasyonuna İlişkin Değerlendirmeler, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11(26).

Kırsal Yoksulluk ve Sübvansiyonlar: Tarımsal Girdi Sübvansiyonları Açısından Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sabri Sami Tan[1]

[1]Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ssamitan@comu.edu.tr

Özet: Ekonomik ve sosyal boyutlarıyla en önemli problemlerden biri olan yoksulluğun azaltılmasına yönelik çabalar hemen hemen tüm ülkelerde özellikle nüfusun halen önemli bir kısmının kırsalda yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde gündemi önemli ölçüde işgal etmektedir.

Kırsal alanda yoksulluk sorununun çözümüne yönelik olarak uygulanacak politikalardan biriside kamu harcamaları politikası çerçevesinde tarımsal girdilere yönelik uygulanan sübvansiyon politikasıdır. Tarımsal girdi sübvansiyonlarıyla üretimin olumlu bir şekilde etkilenmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla yoksul insanların sahip oldukları en önemli üretim faktörü olan emek faktörüne istihdam imkânı sağlanması, tarımsal üretim artışına paralel olarak tarımsal ihracat potansiyelinin artması, tarımsal üretim artışıyla gıda fiyatlarının ucuzlaması, üretim artışına paralel olarak vergi kapasitesin artmasıyla yoksullara yönelik transfer harcamalarının artma potansiyeli gibi faktörler kırsal yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynayabilir.

Bu politikanın başarılı olması kuşkusuz bir ülkenin bütçe imkânlarıyla da doğrudan ilgilidir. Diğer yandan böyle bir politika uygulanmasının çevre kirliliğini artırması sorunu başta olmak üzere yol açabileceği bazı sorunlarında uygulamada dikkate alınması, bu kapsamdaki bir politikanın daha etkili ve sağlıklı bir şekilde uygulanmasına hizmet edecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, girdi sübvansiyonları, kırsal yoksulluk, politika, tarım.

Rural Poverty and Subsidies: An Evaluation from the Point of View Agricultural Input Subsidies

Abstract: The efforts towards alleviating poverty, one of the most important problems with economic and social dimensions, occupy the agenda in almost all countries, especially in developing countries where a significant part of the population still lives in the countryside.

One of the policies that will be implemented for the solution of the problem is the subsidy policy towards agricultural inputs within the framework of public expenditure policy. The provision of employment to the labor, the most important production factor that the poor have, as result of increase in production via agricultural input subsidies, increase in agricultural export potential in parallel with increase in agricultural production, the potential of increasing transfer expenditures via increasing taxable capacity in parallel with increase in production can play an important role in reducing rural poverty.

The success of this policy is, of course, directly related to the budget revenues of a country. On the other hand, taking into consideration problems, in particular increase in environmental problems, such policy lead to will serve to implementation of a policy in this context in a more effective and healthy manner.

Keywords: Environment, input subsidies, rural poverty, policy agriculture

1. GİRİŞ

Dünyada azaltılmasına yönelik çabalar ve bunun sonucu elde edilen olumlu gelişmelere rağmen yoksulluk halen günümüzün çözüm bekleyen önemli problemlerinden biridir. Bu problem özellikle nüfusun halen daha büyük kısmının kırsalda yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında daha büyük bir problemdir.
Yoksulluğun dikkat çeken en önemli karakteristiklerinden birisi yoksulların büyük oranda kırsal kesimlerde yoğunlaşması ve geçimlerini tarımdan sağlamasıdır. Gelir dağılımında adaletsizliğin ve bu adaletsizliğin şiddetinin sonucu ortaya çıkan yoksulluk problemi bu sorunlara neden olan faktörler karşısında piyasanın yetersiz kalması sonucu sorunun çözümüne devlet müdahalesini kaçınılmaz kılmaktadır. Devlet sorunun çözümünde çeşitli araçları kullanabilir. Yoksulların önemli bir kısmının kırsalda yaşaması ve tarımla uğraşması göz önüne alındığında bu çerçevede kullanacağı araçlardan biriside kamu harcama politikası çerçevesinde tarımsal girdilere yönelik sübvansiyon uygulaması olacaktır.
Bu çalışma, kırsal kesimdeki yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak uygulanabilecek araçlardan biri olan tarımsal girdi sübvansiyonlarının potansiyelini teorik bir şekilde analiz edecektir. Bu çerçevede, çalışmanın 2. kısmında problemin öneminin ortaya koyulması açısından kırsal yoksulluk problemi çeşitli yansımasıyla ele alınacaktır. Çalışmanın 3. kısmında sorunun çözümünde devlet müdahalesinin gerekliliği tartışılacaktır. Çalışmanın 4. kısmında ise tarımsal girdi

sübvansiyonlarıyla sorunun nasıl çözüleceği değerlendirilecektir. Sonuç ve değerlendirmeler ise son kısımda sunulacaktır.

2. KIRSAL YOKSULLUK PROBLEMİ

Kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı giderek azalmasına rağmen, halen daha dünya nüfusunun önemli bir kısmı, kırsal kesimde yaşmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1990 yılında dünya nüfusunun %57'si kırsalda yaşarken, bu rakam 2016 yılında %46'ya düşmüştür.

Dünya nüfusunun dağılımına bölgeler itibariyle bakıldığında Güney Asya Ülkeleri ve Sahraaltı Afrika ülkelerinde kısmi azalmaya rağmen, nüfusun halen daha önemli kısmının kırsalda yaşadığı görülmektedir. Bu bölgeler önemli ölçüde dünyanın yoksul insanlarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir. Güney Asya ülkelerinde 1990 yılında nüfusun %75'i kırsalda yaşarken, bu rakam 2016 yılında %67'ye düşmüştür. Aynı yıllar için Sahraaltı Afrika ülkelerinde rakamlar sırasıyla %71 ve %63'tür.

Konu gelişmişlik seviyesi açısından analiz edildiğinde; gelişmekte olan ülkelerdeki nispi azalmaya rağmen halen nüfusun önemli bir kısmının kırsalda yaşadığı görülmektedir. Dünya Bankası'nın sınıflandırması esas alındığında düşük gelirli ülkeler, düşük orta gelirli ülkeler ve yüksek orta gelirli ülkeler gelişmekte olan ülkeler olarak kabul edilirken, birkaç istisna hariç yüksek gelirli ülkeler gurubu ise gelişmiş ülkeler olarak kabul edilmektedir. Düşük gelirli ülkelerde nüfusun 1990 yılında nüfusun %76'sı kırsalda yaşarken, bu rakam 2016 yılında %68'e düşmüştür. Düşük orta gelirli ülkelerde, 1990 yılında nüfusun %70'i kırsalda yaşarken, bu rakam 2016 yılında %61 olmuştur. Yüksek Orta gelirli ülkelerde, kırsalda yaşayan nüfus 1990 yılında %57 iken, bu rakam 2016 yılında %35'e düşmüştür. Yüksek gelirli ülkelerde ise kırsalda yaşayan nüfus 1990 yılında %25 iken, bu rakam 2016 yılında %19'a düşmüştür.

Tablo 1: Ülke Grupları İtibariyle Kentsel ve Kırsal Nüfus

Ülke Grupları	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus			
	Nüfus (Bin)		Toplam Nüfusun Yüzdesi		Nüfus (Bin)		Toplam Nüfusun Yüzdesi	
	1990	2016	1990	2016	1990	2016	1990	2016
Dünya	2.275.467	4.046.607	43	54	3.012.636	3.397.550	57	46
Doğu Asya -Pasifik	618.611	1.317.749	34	57	1.202.870	980,977	66	43
Avrupa-Orta Asya	568.445	653.270	68	72	274.403	258,416	32	28
Latin Amerika-Karayipler	314.542	511.065	71	80	130.502	126.598	29	20
Ortadoğu-Kuzey Afrika	140.374	281.989	55	65	115.615	154.749	45	35
Kuzey Amerika	209.308	294.295	75	82	68.165	65.440	25	18
Güney Asya	283.866	585.085	25	33	849.223	1.181.308	75	67
Sahraaltı Afrika	140.321	403.154	27	39	371.856	630.058	73	61
Düşük Gelirli Ülkeler	83.743	228.588	24	32	268.730	485.434	76	68
Düşük Orta Gelirli Ülkeler	558.935	1.155.589	30	39	1.322.739	1.775.486	70	61
Yüksek Orta Gelirli Ülkeler	858.314	1.651.966	43	65	1.158.306	904.955	57	35
Yüksek Gelirli Ülkeler	774.475	1.010.464	75	81	262.859	231.673	25	19

Kaynak: World Bank (2019a), World Development Indicators: Rural Environment and Land Use http://wdi.worldbank.org/table/3.12 Erişim Tarihi: 22.02.2019 ve World Bank (2019b)World Development Indicators: Urbanization http://wdi.worldbank.org/table/3.12 (Erişim Tarihi: 22.02.2019)'den uyarlanmıştır

Yoksulluk, basitçe bir dizi temel ihtiyaçları (yiyecek, giyecek ve barınma vs.) karşılamak için gerekli kaynaklardan yoksun olma durumu olarak tanımlanabilir (Odhiambo, 2015:1), Bu durumda olan insanlar ise yoksul insanlar olarak kabul edilir. Bununla birlikte yoksulluğun homojen bir dağılım gösterdiğini söylemek de doğru değildir. Günlük gelir rakamları dikkate alındığında yoksulların bir kısmı aşırı yoksul iken bir kısmı ise ılımlı yoksuldur. Casteneda vd., (2016) göre 2011 yılı dolar cinsinden satın alma gücü paritesine göre günlük 1.9 dolardan az gelire sahip olanlar aşırı yoksul olarak kabul edilirken, 1.9 dolar ile 3.10 dolar arasında olanlar ise ılımlı yoksul olarak kabul edilmektedir. Tablo 2'den görüldüğü gibi 2015 yılı itibariyle dünyada yaklaşık 736 milyon kişi aşırı yoksuldur ve bu dünya nüfusunun yaklaşık %10'una tekabül etmektedir. Ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yoksullar yerleşim yeri esası ile değerlendirildiğinde, aşırı yoksulların yaklaşık %80'ni ve ılımlı yoksulların ise yaklaşık %76'sı kırsalda yaşamaktadır. (Casteneda vd., 2018:255), Yoksulluğun sektörler itibariyle yansımasına bakıldığında ise aşırı yoksuların %64.6'sı ve ılımlı yoksulların ise %51.5'i geçimlerini tarım sektöründen elde etmekte ve buna ilaveten tarım sektöründe çalışanların yaklaşık %76'sı aşırı yoksul ve yaklaşık %60'sı ise ılımlı yoksuldur (Casteneda vd., 2016:13).

Tablo 2:Ülke Grupları İtibariyle Yoksulluk (2011 Yılı Satın Alma Gücü Paritesi Açısından Günlük 1.90 $ ve Altı)

Ülke Grupları	Aşırı Yoksullar (Nüfusun Yüzdesi)		Nüfus (Milyon)	
	2013	2015	2013	2015
Dünya	11.2	10.0	804.2	735.9
Doğu Asya -Pasifik	3.6	2.3	73.1	47.2
Avrupa-Orta Asya	1.6	1.5	7.7	7.1
Latin Amerika-Karayipler	4.6	4.1	28.0	25.9
Ortadoğu-Kuzey Afrika	2.6	5.0	9.5	18.6
Güney Asya	16.2	12.4	274.5	216.4
Sahraaltı Afrika	42.5	41.1	405.1	413.3

Kaynak: World Bank (2018), Decline of Global Extreme Poverty Continues but Has Slowed: World Bank, Press Release https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/19/decline-of-global-extreme-poverty-continues-but-has-slowed-world-bank (Erişim Tarihi: 28.02.2019)

Bölgeler itibariyle bakıldığında, yoksulluğun en şiddetli türü olan aşırı yoksulluk, kısmi azalmalara rağmen gelişmekte olan ülkelerin aşırı yoğun olduğu Güney Asya ve Sahraaltı Afrika bölgesinde halen daha büyük bir sorundur. Bu iki bölgedeki aşırı yoksul sayısı gerek 2013 yılında gerekse 2015 yılında dünyadaki aşırı yoksulların yaklaşık %85'ini oluşturmaktadır. Her iki bölgede oran olarak 2013 yılı ile kıyaslandığında, 2015 yılında kısmi azalmalar olmasına rağmen özellikle Sahraaltı Afrika'da bu azalmaların arzulanan düzeyde olmadığı söylenebilir. Oran olarak bakıldığında, Güney Asya'da 2013 yılında %16.2 olan rakam, 2015 yılında %12.4'e düşerken, mutlak rakam, yaklaşık 275 milyondan yaklaşık 216 milyona düşmüştür. Oran olarak bakıldığında, Sahraltı Afrika'da 2013 yılında %42,5 olan rakam, 2015 yılında %41,1'e düşerken, mutlak rakam, yaklaşık 405 milyondan yaklaşık 413 milyona çıkmıştır.

Rakamlar göstermektedir ki nüfusunun ciddi seviyedeki kısmının halen daha kırsalda yaşaması, kırsalda aşırı yoksulluğun büyük bir problem olması ve geçimlerini önemli ölçüde tarımdan sağlamaları, kırsal kesimde tarıma yönelik çözümlerle yoksulluğun azaltılmasını zorunlu kılmaktadır.

3. YOKSULLUĞA DEVLET MÜDAHALESİ

Gelir basitçe üretim sürecine katılarak elde edilen üretim faktör getirisi (ücret, faiz, rant vs) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla üretim faktörün sahiplerinin üretim sürecine dâhil olmak koşuluyla ne kadar faktör geliri elde edeceği bir takım faktörlere bağlı olarak değişecektir. Üretim faktörü sahiplerinin ne kadar gelir elde edeceği üretim faktörü sahipliği (miras, şans, evlilik, eğitim vs.) ve üretim faktörüne olan talep ve talep neticesi oluşan fiyata göre değişecektir (Musgrave & Musgrave, 1989: 74-75).

Piyasada gelir dağılımı bu faktörler tarafından belirleniyorsa kuşkusuz daha nitelikli ve daha fazla sayıda üretim faktörüne sahip olanın ulusal gelirden alacağı pay, daha niteliksiz ve daha az sayıda üretim faktörüne sahip olana göre daha fazla olacaktır. Diğer yandan, diğer üretim faktörlerine kıyasla talebi artan ve dolayısıyla fiyatı artan üretim faktörünün ulusal gelirden alacağı pay diğer üretim faktörlerine göre daha fazla olacaktır. Hal böyle olunca, tabiatıyla bu faktörlerin etkisiyle bazılarının ulusal gelirden alacağı pay, diğerlerine göre daha fazla olacak, bazıları ise daha az olacaktır. Gelir dağılımında adaletsizliğin şiddeti artarsa ve kişi başına gelirin seviyesi çok düşük düzeyde olursa yoksulluk problemi de kaçınılmaz olarak büyük bir sorun olarak ortaya çıkacaktır.

Dolayısıyla piyasaya bırakıldığında sorunun kaçınılmazlığı sorunun çözümü için devlet müdahalesini zorunlu kılacaktır. Devlet sorunun çözümünde çeşitli araçları kullanabilir. Bu müdahale araçlarının en önemlilerinin arasında faktör fiyatlarının serbestleştirilmesi, yoksulların beşeri ve fiziki sermayesinin artırılması, artan oranlı gelir ve servet vergisi uygulaması ve transfer harcamaları ve reel kamu harcamalarının artırılmasıdır (Todaro & Smith, 2011, 244-248). Devletin yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak uygulayabileceği politikalardan birisi de kamu harcaması politikası çerçevesinde tarıma yönelik olarak uygulayabileceği tarımsal girdi sübvansiyonlarıdır.

4. TARIMSAL GİRDİ SÜBVANSİYONLARI VE KIRSAL YOKSULLUK

Tarımsal girdilerin artan kullanımıyla tarımsal üretimde artışın sağlanması 60'lı yılların başında önem kazanan alternatif kalkınma stratejilerinden biri olan Green Revolution (Yeşil Devrim) stratejisinin araçlarından biridir (Baltzer & Hansen, 2011: 2, Perkins, vd., 2006:632-634). Tarımsal girdi sübvansiyonları, gübre, kimyasal ilaç, tohum, sulama vs. gibi girdilere yönelik olan maliyet düşürücü desteklerdir. Tarımsal girdilere yönelik sübvansiyonlarla tarımsal üretimin artışı kırsal kesimde yoksulluk probleminin çözümü konusunda önemli katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

Öncelikle, tarımsal girdilere yönelik sübvansiyonlar maliyetleri düşürmek suretiyle karlılığı artıracak, dolayısıyla bunun sonucu olarak tarımsal üretimin artmasını sağlayacaktır. Tarımsal üretiminin artması ise sahip oldukları temel üretim faktörü emek olan yoksulların istihdam imkânlarını artırarak, gelirlerini olumlu bir şekilde etkilemesi, yoksulluğun azalmasında önemli bir rol oynar. Diğer yandan, tarımsal üretimdeki artışın gıda sanayi ve tekstil gibi sektörlerin hammadde ihtiyaçlarını artan bir şekilde karşılaması ve bu sektörlerinde emek yoğun üretim yapısına sahip sektörler olması da kırsal yoksulluğun azalmasına önemli katkı sağlayacaktır (Griffin, 1989:29-30).

Buna ilaveten, tarımsal gidi sübvansiyonlarıyla üretimin artması, gıda fiyatlarının da düşmesine neden olacak, gıda fiyatlarının düşmesi ise gıda gibi talep esnekliği düşük malların bütçelerinde önemli yer tuttuğu yoksul kesimlerin durumlarının iyileştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Tarımsal girdilere yönelik sübvansiyonlarla tarımsal üretimdeki artışın maliyetleri düşürmesi ihracat edilecek ürünlerin fiyatlarının düşürecektir. Fiyatların düşmesi ise uluslararası rekabet gücünü artırarak bir ülkenin ihracat potansiyelini artıracaktır. İhracatlarında önemli bir payın tarımsal ürünlere ait olduğu gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksulların iş imkânlarını artırması ve dış ticaret üzerinden alınabilecek vergi gelirlerini artırması yoksulluk probleminin azalmasında önemli rol oynayacaktır.

Tarımsal üretimin artması sonucu Gayrisafi Yurtiçi Hasılada (GSYİH) ve kişi başına miktarlarındaki artışın bir ülkenin vergileme kapasitesini artırması, artan vergi gelirleriyle kırsal yoksullara yönelik nakdi ve ayni transfer harcamalarını daha da artırma imkânı kırsal yoksulluk probleminin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte, tarımsal girdi sübvansiyonlarının sorunun çözümünde etkili ve sağlıklı bir şekilde uygulanması bazı hususların da dikkate alınmasını gerektirir. Her şeyden önce kırsal yoksulluğu azaltmak için tarımsal girdilere yönelik verilen sübvansiyonların yoksulluk problemini çözmesi yeterli miktarda sağlanması ile mümkündür. Bu da her şeyden önce bir ülkenin bütçe imkânlarıyla bağlantılıdır. Eğer bir ülkenin kamu gelirleri seviyesi yeterli değilse ve artırma imkânları sınırlıysa, bu durum tarımsal girdilere yönelik sübvansiyonların miktarını ve etkinliğini azaltacaktır.

Diğer yandan ülkedeki konjonktür de önemlidir. Ülkede enflasyon şeklindeki fiyat istikrarsızlığı şiddetli ve uzun süreli bir problem ise, bu durumda tarımsal girdilere yönelik verilebilecek sübvansiyon, istikrarsızlığı daha da artırabilecek olup, yoksulluğu azaltmaya yönelik böyle bir politikanın uygulanmasına engel teşkil edecektir.

Ayrıca, böyle bir politikanın hedefi iyi seçilmelidir. En yoksullara ve en kırılgan hane halklarına yönelmemesi ve belli bir sınır koyulmaması durumunda uygulamanın maliyetinin artması böyle bir politikanın başarısının önünde diğer bir engeldir (Baltzer & Hansen, 2011: 2-3).

Bu uygulamanın ortaya çıkarabileceği en dönemli sorunlardan bir diğeri de, gübre, kimyasal ilaç ve sulamaya yönelik verilen sübvansiyonların çevre kirliliği üzerindeki olumsuz etkisidir. Örneğin, sulama sübvansiyonlarının aşırı ve kontrolsüz sulamaya sebep olması, yer altındaki tuzların toprak yüzeyine çıkmasına ve bunun sonucu çoraklaşmanın ve çölleşmenin artmasına neden olacaktır. Gübre ve kimyasal ilaç sübvansiyonlarıyla bu girdilerin artan kullanımı, önemli ölçüde su ve toprak kirliliğine neden olacaktır.

5. SONUÇ

Günümüzün halen en önemli problemlerinden biri olan yoksulluk, kırsalda yaşayan ve tarımla uğraşan özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı yoksullar tarafından daha şiddetli bir şekilde hissedilmektedir. Dolayısıyla, bu kesimler en temel ihtiyaçlarını karşılamak konusunda kuşkusuz büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır.

Piyasada gelir dağılımını belirleyen faktörlerin, sorunun çözümünde piyasayı başarısız kılması, problemin çözümüne yönelik devlet müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Devletin bu çerçevede elinde kullanabileceği en önemli araçlardan birisi de tarımsal girdilere yönelik uygulayabilecek tarımsal girdi sübvansiyonları politikasıdır.

Bu çalışma tarımsal girdilere verilecek sübvansiyonların kırsal yoksulluğun azaltılmasında çeşitli açılardan önemli bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Tarımsal girdilere verilen sübvansiyonların tarım ve tarıma dayalı sanayi üretimini olumlu bir şekilde etkilemesi ve bunun sonucu istihdamı artırması, bir ülkenin sübvansiyonlara kaynak olabilecek vergi gelirlerini artırma potansiyeli, ihracatı artırması vs. kırsal yoksulluğun azaltılmasında böyle bir uygulamanın etkinliğini artıracaktır.

Bununla birlikte, böyle bir politikanın başarılı bir şekilde uygulanmasını engelleyebilecek çeşitli ekonomik, mali, sosyal vs. faktörler söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, bu faktörlerin uygulamada dikkate alınması, tarımsal girdilere yönelik verilen sübvansiyonlarla, kırsal yoksulluğun azaltılması amacını etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Baltzer, K. T & Hansen, H. (2011), Agricultural Input Subsidies in Sub-Saharan Africa. Evaluation Study, no. 2011/2, Ministry of Foreign Affairs of Denmark, Copenhagen.

Castaneda, R.A., Doan, D.D.T., Newhouse, D.L., Nguyen, M.C., Uematsu, H., & Azevedo, J.P. W.D. (2016), Who are the Poor in the Developing World? World Bank Policy Research Working Paper, No. WPS 7844. Washington, DC, World Bank Group.

Castaneda, R.A., Doan, D.D.T., Newhouse, D.L., Nguyen, M.C., Uematsu, H., &Azevedo, J.P. W.D. (2018), A New Profile of the Global Poor. World Development, 101: 250-267.

Griffin, K., (1989) Alternative Development Strategies, Macmillan, London.

Musgrave, R.a.& Musgrave, P.B., (1989), Public Finance in Theory and Practice, McGraw-Hill, the USA.

Odhiambo, O., (2015), Why Sub-National Level Poverty Analysis Matters: A Case Study of Namibia, CROP Poverty Brief, https://www.crop.org/viewfile.aspx?id=788 (Erişim Tarihi: 28.02.2019).

Perkins, D.H., Radelet, S., & Lindauer, D.L. (2006) Economics of Development, W.W. Norton& Company, the USA.

Todaro, M.P. & Smith, S.C., (2011), Economic Development, Pearson, 2011, the USA.

World Bank (2018), Decline of Global Extreme Poverty Continues but Has Slowed: World Bank, Press Release https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/19/decline-of-global-extreme-poverty-continues-but-has-slowed-world-bank (Erişim Tarihi: 22.02.2019)

World Bank (2019a) World Development Indicators: Rural Environment and Land Use http://wdi.worldbank.org/table/3.1 (Erişim Tarihi: 22.02.2019)

World Bank (2019b) World Development Indicators: Urbanization http://wdi.worldbank.org/table/3.12 (Erişim Tarihi: 22.02.2019)

Sürdürülebilir Rekabette Dinamik Yeteneklerin Firma Performansına Etkisi: Lojistik Sektöründe Bir Araştırma

Öğr. Gör. Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU[1] **Prof. Dr. Esin CAN[2]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Lojistik, saniyeyildirim@nku.edu.tr

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, eesincan@gmail.com

Özet: Günümüz işletmeleri sürdürülebilir rekabet avantajı ve ortalamanın üzerinde getiri elde edebilmek için rakiplerinden daha fazla yeteneğe sahip olmak zorundadır. Bu zorunluluk firmaları ve yöneticilerini hiper-rekabet ortamında üstünlük sağlayan ve sağlayacak olan yeteneklerinin ayrımına varabilmek ve onları yapılandırabilmek konusunda zorlamaktadır. Çünkü; öncelikle belirli bir yeteneğin dinamik mi yoksa operasyonel mi olarak değerlendirilmesi gerektiği konusundaki belirsizliği gidermek için dinamik ve operasyonel yetenekler arasında ayrım yapmayı bilmek gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikli amaç; yöneticiler açısından böylesine önem taşıyan operasyonel yetenekler ile dinamik yetenekler arasındaki ayrımı literatür desteği ile ortaya koymak ve firmaların operasyonel yeteneklerin yenilenmesi ve kaynakların yeniden yapılandırılması olarak ifade edilen dinamik yetenek anlayışının geliştirilerek performanslarına nasıl katkıda bulunduklarını lojistik firmaları üzerinde yapılan bir araştırma ile sorgulamaktır. Böylece; yöneticiler dikkatlerini, değişikliklerin kendisinden çok değişimlerin sonuçlarına odaklayarak daha gerçekçi bir yönetim sistemi kurabileceklerdir. Araştırmanın bağımsız değişkeni dinamik yetenekler, bağımlı değişkeni finansal performans ve pazar performansıdır. Araştırma modelinde, değişkenler arasında bağlantı kurularak hizmet sektörü olarak kabul edilen lojistik sektörü üzerindeki etkisi nicel bir çalışma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır; İlk bölümde operasyonel yetenek kavramı ve destekleyici literatür taraması yer almaktadır. İkinci bölümde, bağımsız değişken olarak dinamik yetenek ve bağımlı değişken olarak lojistik firmalarının finansal ve pazar performansı ele alınmıştır. Ele alınan bu değişkenler kapsamında dinamik yeteneklerin, lojistik organizasyonlarının finansal ve pazar performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada; nicel araştırma yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Tesadüfi örnekleme yöntemi ile Marmara bölgesinde lojistik sektöründe yönetici olarak çalışan 150 yöneticiye yüz yüze anket uygulanarak elde edilen veriler, SPSS istatistik paket programı kullanılarak regresyon analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Çalışmanın son kısmında elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve öneriler de bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dinamik Yetenek, Operasyonel Yetenek, Firma Performansı, Lojistik Organizasyonları

The Effect Of Dynamic Capabilities On The Firm Performance In Sustainable Competition: A Research In The Logıitics Sector

Abstract: Today's businesses have to have more competence than their competitors in order to achieve sustainable competitive advantage and above average. This obligation forces firms and managers to be able to distinguish and build their capabilities that will provide and provide superiority in a hyper-competitive environment. Because; primarily, it is necessary to distinguish between dynamic and operational capabilities to discourse the uncertainty about whether a particular capability should be know dynamic or operational. The primary objective in this study is to present the distinction between operational capabilities and dynamic capabilities that are important for managers with the support of literature. The main aim of this study is to investigate how firms contribute to their performance by developing a dynamic capabilities understanding, which is called as the renewal of operational capabilities and restructuring of resources. Thus; managers will be able to establish a more practical management system by focusing their attention on the consequences of changes rather than on the changes themselves. The independent variable of the research is dynamic capabilities, dependent variable is financial performance and market performance. In the research model, the effect of the variables on the logistics sector, which is considered as the service sector, has been tried to be revealed by a quantitative study. The study consists of three parts; In the first part, the concept of operational capability and the supporting literature review are included. In the second part, dynamic capability as independent variable, financial and market performance as dependent variable are discussed in logistics companies. In the context of these variables, the effects of dynamic capabilities on the financial and market performance of the logistics organizations were examined. In this study; Survey method was used as quantitative research method. With random sampling method survey was applied to 150 managers working as managers in the logistics sector in the Marmara Area. The data were regressed by using SPSS statistical package program. As a result of the analyzes, it was found that dynamic capabilities had a significant effect on financial and market performance. In the last part of the study, the results were evaluated and recommendations have been made.

Key Words: Dynamic Capabilities, Operational Capabilities, Firm Performance, Logistics Organizations

1. GİRİŞ

Yapılan literatür araştırmaları, organizasyonların çok fazla sayıda yeteneğe ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Organizasyon yetenekleri üzerine araştırma yapan Day (1994), Prahalad ve Hamel (1994), Hamel ve Prahalad. (1990), Baldwin ve Clark (1994), Henderson ve Cockburn, (1994) gibi araştırmacılar, organizasyon yetenekleri çalışmalarına yön vererek bu kavramın gelişim göstermesine imkân sağlamaktadır. Organizasyonlar sahip oldukları yetenekleri sayesinde, tüketicilere hizmet vermek, müşterilerin sadakatini ve devamlılığını korumak ve firmaların rekabetçi pazarlarda ayakta kalmalarını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Özellikle çalkantılı ortamlarda organizasyonların şiddetli rekabet karşısında ayakta kalabilmesi için sahip oldukları kaynakları daha iyi kullanabilme becerisine sahip olmaları gerekir (Froehle ve Roth, 2007: 180). Kaynakları kullanma becerisi organizasyonların yeteneklerinin varlığının göstergesidir. Literatür araştırmaları, 2000'li yılların başlarında, dinamik yeteneklerin uzun vadeli üstün işletme performansı ve sürdürülebilir rekabet avantajı kaynakları sağladığını göstermektedir (Zollo ve Winter, 2002: 340). Dinamik yetenekler, hizmet işletmelerinde bir inovasyon kaynağı olarak görülmektedir (Kindström ve diğ., 2009; Hogan ve diğ., 2011: 1265).

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1. Operasyonel Yeteneklerin Kavramsallaştırılması

Grant (1991: 121) yetenekler kavramını, "bir organizasyonun iş süreçlerine veya faaliyetlerine sık sık gömülü olan, pazarda kolayca tanımlanamayan gizli bilgi, know-how, beceri ve diğer yetenekleri temsil eden bir durum" olarak tanımlamaktadır. Helfat ve diğ. (2009: 34) operasyonel yeteneği, "bir organizasyonun mevcut yaşamını kazanmak ve devam ettirmek için kullandığı yetenek" olarak ifade etmiştir. Winter (2000: 983) operasyonel yetenekleri, "girdi akışını sağlayan ve belirli çıktılara ulaşmak için firma yönetimlerine bir takım kararlar dizisi sunan yüksek düzeyli rutinler" şeklinde ifade etmektedir. Helfat ve Peteraf'a (2003: 999) göre operasyonel yetenekler, "belirli bir ürünün üretilmesi gibi bir faaliyeti gerçekleştirmek için rutinlerin koordine edilmesini sağlamak" şeklinde ifade etmektedir. Operasyonel yetenekler bir firmanın mevcut piyasa pozisyonlarını kullanarak ve bu arayışta verimli olarak mevcut bir yaşamda bulunmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, operasyonel yetenekler, firmaların geçmiş başarılarını tekrarlamaları ve günümüzde geçimini sağlamaya devam etmeleri için gerekli olan eylemsizliği yaratmaktadır (Helfat ve Winter, 2011:1245).

2.2. Operasyonel Yetenekler ve Dinamik Yetenekler Ayrımı

Teece ve diğ. (1997), Eisenhardt ve Martin (2000), Zollo ve Winter (2002), Winter (2003), Pavlou ve El Sawy (2006), Helfat ve Winter (2011) gibi araştırmacılar, dinamik ve operasyonel yetenekler arasındaki ayrımı göstermeye çalışan öncül yazarlardır. Teece ve diğ. (1997: 520) ile Eisenhardt ve Martin (2000: 1107) operasyonel ve dinamik yetenekler ile ilgili şu şekilde bir bilgiye yer vermişlerdir: "Operasyonel yetenekler, girdilerin çıkışlara dönüştürülmesinde doğrudan rol oynarken; Dinamik yetenekler, bir organizasyonun operasyonel yeteneklerini yeniden birleştirerek, güncelleyerek ve yeniden yapılandırarak rekabet avantajı elde etmesine yardımcı olan becerilerdir." Helfat ve Winter (2011: 1244), operasyonel ve dinamik yetenekler ile ilgili şu şekilde bir ifadeye yer vermişlerdir: "Bir firmanın operasyonel yetenekleri, girdilerin çıktılara dönüştürülmesinde doğrudan rol oynamaktadır; bir firmanın dinamik yetenekleri, firmanın dış ortamdaki değişikliklere adapte olmasına yardımcı olmak için bu operasyonel yetenekleri değiştirmektedir." Winter (2003: 992), firmaların, var olmalarını sağlayan ve yerleşik süreçlerinde ortaya çıkan yeteneklerin, *"sıfır düzey yetenekler"* oldukları ve bu durumu *"operasyonel yetenekler"* şeklinde açıklarken, ürünleri, ürünlere ilişkin süreçleri ve pazarı değiştiren yeteneklerin *"birinci düzey yetenekler"* oldukları ve bu durumu *"dinamik yetenekler"* şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca Winter (2003: 993), operasyonel yetenekleri sıradan yetenekler olarak nitelendirmektedir. Winter (2003), dinamik yeteneklerin sıradan (operasyonel) yeteneklerle kıyaslandığında stratejik öneme sahip oldukları ve organizasyonların rekabet avantajı elde edebilmesi için sıradan yeteneklerin üzerine dinamik yeteneklerini konumlandırmaları gerekliliğini vurgulamıştır. Bu iki yetenek arasında teorik olarak net bir ayrım yapmak mümkündür. Helfat ve Winter (2011: 1245) dinamik yetenekler ile operasyonel yetenekler arasındaki en önemli farkın amaçlarına yönelik olduğunu ve amaçlanan sonuçlara göre farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır.

3. DİNAMİK YETENEKLER VE FİRMA PERFORMANSI İLİŞKİSİ

3.1. Dinamik Yeteneklerin Kavramsallaştırılması

Literatür araştırmaları, dinamik yetenekler görüşünün gelişiminin arka planında Schumpeter (1934-1943), Nelson ve Winter (1982), Dierickx ve Cool (1989), Leonard-Barton (1992), Kogut ve Zander (1992), Collis (1994), Pisano (1994); Grant (1996) gibi araştırmacıların öncül olduğunu sonucunu göstermektedir. Özellikle dinamik yetenekler görüşü, Teece, Pisano ve Shuen'in 1997 yılında yayınlamış oldukları seminal çalışması ile teorik olarak gelişim göstermeye başlamıştır. Teece ve diğ. (1997), öncesinde Nelson ve Winter (1982) ve Dierickx ve Cool (1989) tarafından yapılan seminal çalışmaları takip ederek bu görüşün gelişim göstermesi sağlanmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra dinamik yetenekler, Kaynak Tabanlı Görüş sonrasında gelişim gösteren bir görüşü ifade etmektedir. Teece ve diğ. (1997: 515-516) *dinamik yetenekleri,* Kaynak Temelli Görüş'ün devamında ortaya çıkan yetenekler olarak ifade etmektedir. Pavlou ve El Sawy (2006: 6), dinamik yetenekleri, "çevreyi etkili bir şekilde algılama, öğrenme, etkinlikleri koordine etme ve etkileşim kalıplarını bütünleştirerek rekabete koşullarına göre operasyonel yeterliliklerin yeni konfigürasyonlarını dağıtma becerisi" şeklinde kavramsallaştırmaktadır. Dinamik yetenek çerçevesi, organizasyonun mevcut yeteneklerini entegre ederek, güncelleyerek ve yeniden yapılandırarak dış ortamdaki değişiklikleri ele almak için gerekli olan yeni yetenekleri ve kaynakları geliştirebilecek bir organizasyonun rekabet avantajı sağlayacağını ileri sürmektedir (Teece, 2007: 1321).

3.2. Firma performansı

Organizasyonlar performans değerlendirmesini mevcut durumunu görebilmenin yanında herhangi bir eksiklik ve noksanlık varsa gerekli iyileştirmeleri ve geliştirici etkileri dikkate almak ve böylece avantaj(lar) yaratacağı düşünülen kararlar alabilmek için yapmaktadırlar.

Performans organizasyonun etkinliği, verimliliği (etkililiği) ve uyarlanabilirliğini içeren çok boyutlu bir yapı olarak görülmektedir (Ruekert ve diğ., 1985: 15). Alchian ve Demsetz (1972: 792) firma performansı kavramını, "bir organizasyonun ortak bir amaca ulaşmak için insan, fiziksel ve sermaye kaynakları dâhil olmak üzere üretken varlıkların gönüllü birlik fikrine dayanır" şeklinde tanımlamıştır. Firma performanslarının ölçümünde en çok finansal göstergelere başvurulmaktadır (Capon ve diğ. 1990: 1143). Hofer (1983), finansal performansın organizasyonun ekonomik hedeflerinin yerine getirilmesini yansıttığı ifade etmiştir. Literatür, organizasyonların temel finansal performansını etkileyen farklı göstergelere vurgu yapmaktadır. Dinamik yetenekler literatürü çerçevesinde, "*dinamik yetenekler firma performansını nasıl etkiler?"* sorusunun cevabını birçok araştırmacısorgulamıştır (Danneels, 2002; Danneels, 2011; Drnevich ve Kriauciunas, 2011; Gruber ve diğ., 2010; Helfat, 1997; Helfat ve Peteraf, 2003; Mahmood ve diğ., 2011; Zollo ve Winter, 2002). Teece ve diğ. (1997), Winter (2003), Teece (2007), Helfat ve Winter (2011) gibi araştırmacılar çalışmalarında dinamik yeteneklerin, firma performansını etkileyen operasyonel yetenekleri geliştiren beceriler olduğunu savunmaktadır.

3.3. Dinamik Yetenekler ve Firma Performansı İlişkisi

Literatür araştırmaları, dinamik yetenekler ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda, dinamik yeteneklerin bir firmanın hızla değişen bir ortamda yeni kaynaklar ve yetenekler yaratarak rekabet avantajı kazanmasına yardımcı olduğunu savunmaktadır. Birçok araştırmacı bu savunmayı desteklemenin yanı sıra bir firmanın dinamik yeteneklerinin, tamamlayıcılıkta en uygun kaynak yapılandırmalarını oluşturarak bir firmanın mevcut kaynaklarının verimliliğini artırarak firmanın performansını da etkileyebileceğini savunmaktadırlar (Teece ve Pisano, 1994; Helfat, 1997; Teece ve diğ. 1997; Eisenhardt ve Martin 2000; Zollo ve Winter, 2002; Zahra ve George 2002; Helfat ve Peteraf, 2003; Pavlou ve El Sawy, 2006; Wang ve Ahmed, 2007; Teece, 2007; Ambrosini ve Bowman, 2009; Pavlou ve El Sawy, 2011; Teece, 2014; Li ve Liu 2014; Teece ve diğ. 2016).

Dinamik yetenekler, organizasyon yöneticilerinin sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etme arayışlarındaki önemli bir zorluğunu temsil etmektedir (Grewal ve Slotegraaf, 2001: 452). Bu temsiliyet organizasyonların sahip olduğu mevcut operasyonel rutinlerin değişen çevreye daha iyi bir şekilde uyan yenileriyle nasıl tazeleyebilecekleri konusunda yöneticilerin düzenli kararlar almalarını sağlayarak avantajlar elde etmelerine imkân sağlamaktadır. Bir organizasyonun rekabet avantajı elde edebilmesi ve üstün performans göstermesinin anahtar yapısı olarak güçlü dinamik yeteneklerin ortak bileşenlerine (örgütsel çeviklik, riski yönetmek, derin belirsizlik altında yönetme gibi) sahip olmak ve akıllı bir yönetimin varlık göstermesi öncelikli durumdur Teece, 2016: 14).

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacını, Marmara bölgesinde faaliyette bulunan lojistik organizasyonları arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen lojistik yöneticilerine yapılan anket uygulaması sonucunda dinamik yetenekler değişkeninin finansal ve pazar performansı değişkenini etkilediği varsayımı oluşturmaktadır.
Çalışmanın kapsamını, Marmara bölgesinde yer alan ağırlıklı olarak Tekirdağ ve İstanbul ilinde faaliyette bulunun lojistik firmaları yöneticileri oluşturmaktadır. Marmara Bölgesinde çalışma kapsamı içerinde yer alan diğer iller Yalova, Bursa, Sakarya Edirne ve Kocaeli'dir.

4.2. Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmanın evrenini 2018-2019 yılı itibariyle Marmara bölgesindeki Türk ve Yabancı lojistik firmalarında çalışan, 120 lojistik organizasyonu oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, 120 lojistik organizasyonundan tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 90 lojistik organizasyonunda görev yapan toplam 150 yönetici ile yüz yüze görüşme sonucunda anket uygulaması yapılarak verilerin toplanması oluşturmaktadır. Anketin ilk 6 sorusu demografik yapıya ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Anketin ikinci kısmını, 35 sorudan oluşan Likert ölçeğine yönelik sorular oluşturmaktadır.

4.3. İstatistiksel Analizler

Lojistik yöneticileri ile yüz yüze görüşme sonucunda uygulanan anketler, SPSS paket programından yararlanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Öncelikli olarak demografik bilgilerinin analizi devamında faktör analizi, korelasyon analizi, güvenilirlik analizi, regresyon analizi yapılmıştır.

4.3.1. Araştırma Modeli ve Kullanılan Ölçekler

Modele bağlı olarak, geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:
H_1: Dinamik Yetenekler değişkeni ile finansal ve pazar performansı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H2: Dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerinde etkisi vardır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

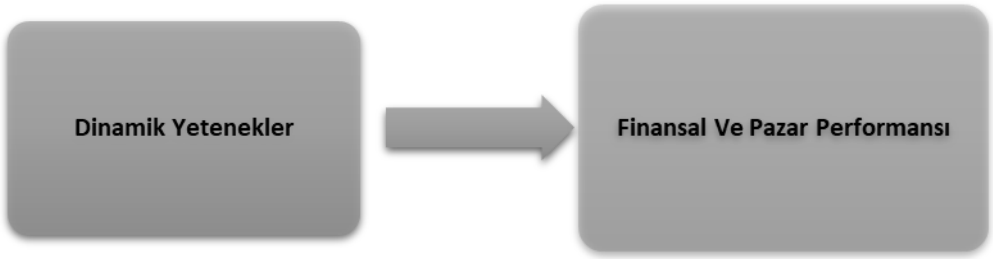

- ✓ Pavlou ve El Sawy (2006) tarafından oluşturulan ve 2011 yılında revize ettikleri "Dinamik Yetenekler" ölçeği; algılama yeteneği, öğrenme yeteneği, entegre etme yeteneği, koordine etme yeteneği alt boyutlarını içermektedir. Madde sayısı 23 olan bu ölçeğin hesaplanan Cronbach Alfa değeri 0, 91'dir.
- ✓ Watkins ve Marsick (1997) tarafından oluşturulan ve Ellinger ve diğ. (2002) tarafından revize edilen "Finansal ve Pazar Performansı" ölçeğinin madde sayısı 12'dir. Bu ölçeğin hesaplanan Cronbach Alfa değeri 0, 86'dır.

4.3.2. Demografik Özelliklerin Analizi

Tablo-1 analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılan yöneticilerin % 14'ü kadın ve % 86'sI erkektir. Marmara bölgesindeki lojistik firmalarında yönetici pozisyonunda çalışan kişiler daha çok erkek çalışandan oluşmaktadır.

Tablo 1: Marmara Bölgesinde Yer Alan Lojistik Firmalarında Çalışan Yöneticilerin Demografik Yapısı

		Kişi Sayısı	%
Cinsiyet	Kadın	21	14
	Erkek	129	86
	Toplam	150	100
Yaş Aralığı	18-25 yas arası	4	2,7
	26-35 yas arası	79	52,3
	36-45 yas arası	47	31,3
	46-55 yas arası	18	12
	56 ve üzeri yas	2	1,3
	Toplam	150	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	1	,7
	Lise	10	6,7
	Yüksekokul	26	17,3
	Üniversite	100	66,7
	Lisans Üstü	13	8,7
	Toplam	150	100
Yöneticinin Statüsü	Üst düzey yönetici	46	30,7
	Orta düzey yönetici	66	44
	Alt düzey yönetici	38	25,3
	Toplam	150	100
Toplam Çalışan Sayısı	1-9 arası	13	8,7
	10-99 arası	46	30,7
	100-199 arası	17	11,3
	200-299 arası	13	8,7
	300 ve üzeri	61	40,7
	Toplam	151	100
İşletmenin Bulunduğu İl	Tekirdağ	40	31,3
	İstanbul	87	58
	Yalova	4	2,7
	Bursa	1	,7
	Sakarya	2	1,3
	Kırklareli	1	,7
	Edirne	4	2,7
	Çanakkale	2	1,3
	Kocaeli	2	1,3
	Toplam	150	100

Tablo-1 analiz sonuçlarına göre; araştırmaya katılan yöneticilerin % 52,3'u, 26-33 yaş aralığındadır. Elde edilen bu bulgu sonucunda; lojistik sektöründe yönetici pozisyonunda çalışan kişilerin oldukça genç ve dinamik olduğu söylenebilir. Yöneticilerin eğitim durumuna bakıldığında ise araştırmaya katılan yöneticilerin %66,7'si lisans mezunudur. Elde edilen bu bulgu sonucunda; lojistik firmalarında yönetici konumunda istihdam edilen kişilerin eğitim düzeylerinin yüksek olmasına dikkat edildiği söylenebilir. Ankete katılan yöneticilerin çalışmış oldukları pozisyonlara

bakıldığında % 44'Ü orta düzey yönetici olarak çalışmaktadırlar. Elde edilen bu bulgu sonucunda; araştırma kapsamında bulunan lojistik işletmelerinde, yönetici konumunda çalışan kişilerin yaklaşık yarısı orta düzey yönetici konumundadır. İşletmede çalışan toplam kişi sayısına baktığımızda %40,7'sinin 300 ve üzeri kişi çalıştırdığı saptanmıştır. Bu durum işletmenin ölçeğinin belirlemesi açısından önemlilik göstermektedir. Elde edilen bu bulgu sonucunda; Marmara bölgesinde yer alan lojistik organizasyonlarının yaklaşık yarısının büyük ölçekli olduğu söylenebilir. Ankete katılan yöneticilerin % 31,3'ü Tekirdağ ve % 58'nin İstanbul'daki firmalarda çalıştığı saptanmıştır.

4.3.3. Faktör Analizi

Tablo 2'de bağımsız değişken dinamik yeteneklere (algılama, öğrenme, entegrasyon ve koordinasyon) yönelik sorular üzerinde veri setinin faktör analizine uygunluğunu test etmek için Kaiser-MeyerOlkin ve Bartlett testi uygulanmıştır. Yapılan analizin sonucunda KMO değeri % 90,1 (0,901 > 0,50) olarak bulunmuştur ve beklenen seviyenin üzerinde olmuştur. Bartlett testinde 0.000 önem düzeyinde anlamlı olduğu analiz edilmiştir ve anlamlı çıkması değişkenler arasında yüksek korelasyonun varlığının göstergesidir.

Veri setinin analiz için uygun olduğu anlaşıldıktan sonra faktör sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan araştırma sonucunda faktör analizi yapılmıştır. Bağımsız değişken dinamik yeteneklerin alt boyutu olan öğrenme yeteneği ölçeğinin birinci sorusu birden fazla faktöre yüklendiği için ölçekten çıkartılmıştır. Bağımsız değişken dinamik yeteneğe ait sorulara yapılan faktör analizi sonucuna göre dört faktör belirlenmiştir. Bu sonuca göre, ilk faktör toplam varyansın %38,304'ini, ilk iki faktör toplam varyansın %45,232'sini, ilk üç faktör toplam varyansın %51,715'ini ve dört faktörün toplam varyansı %57,421'ini açıklamaktadır.

Yapılan analizler faktör bazında değerlendirilmemiştir. Çünkü Pavlou ve El Sawy (2006-2011) dinamik yetenekler değişkenini dört boyut altında değerlendirip aralarında bir ilişkinin varlığından bahsetmiştir. Böylece dinamik yetenekler değişkeninde yer alan tüm sorular (23 soru) birbirine yakınsak ve destekleyici düzeydedir. Dinamik yetenekler değişkeninde yer alan soruların içerik yapısına göre, algılama, öğrenme, entegre ve koordinasyon yeteneği olarak adlandırılmıştır. Dinamik yetenekler değişkenine ait olan bu boyutların ayrı ayrı finansal ve Pazar performansı üzerindeki etkisinin incelenmesinden ziyade, dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerindeki etkisi araştırma kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 2: Bağımsız Değişken Faktör Yükü: Dinamik Yetenek

Faktör Maddeleri	Component			
	1	2	3	4
AY1_Firmamız yeni müşterilerin ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde cevap veriyor.			,481	
AY2_ Firmamız sık sık yeni iş fırsatlarını tanımlamak için çevreyi tarıyor.			,640	
AY3_ Firmamız ürünleri / hizmetleri bireysel müşteri ihtiyaçlarına göre hazırlıyor.			,588	
AY4_ Firmamız yeni pazarlara hızlı bir şekilde giriyor.			,768	
AY5_ Firmanız yeni ürünleri / hizmetleri hızlı bir şekilde tanıtıyor.			,784	
AY6_ Firmamız, rakiplerin fiyatlandırma yapılarında önemli değişikliklere yanıt veriyor.			,533	
ÖY2_ Firmamızdaki çeşitli departmanlar ve çalışanlar özgürce ve sık sık bilgi alışverişinde bulunurlar.	,700			
ÖY3_ Firmamızda çalışanlar istedikleri bilgilere kolayca erişebilirler.	,713			
ÖY4_ Firmamızda bilgi paylaşımını kolaylaştırmak için pratik bir mekanizma vardır.	,693			
ÖY5_ Firmamız çalışanları yeni ürün fikirleri veya çözümleri üretmek için sık sık beyin fırtınası veya odak grubu gibi girişimlerde bulunurlar.	,561			
ÖY6_Firmamız mevcut bilgileri yeni bilgilere dönüştürmede etkilidir.	,495			
ÖY7_Firmamız iç ve dış bilgiyi edinerek oluşturduğu bilgi birikimini başarılı bir şekilde kullanabilir.	,485			
EY1_ Firmamız hızla değişen koşulları yönetmek için çeşitli departmanlar arasında işbirliği yapar.				,467
EY2_ Firmamız bölümler arası işbirliğinde küçük sıkıntılar ile karşılaşabilir.				,658
EY3_ Firmamız durumsal talepleri anlayabilmek için iş faaliyetlerini toplu olarak yönetebilir.				,636
EY4_ Firmamızda departmanların hedefleri ile organizasyonel hedefler tutarlıdır.				,539
EY5_ Firmamızda her bir departmanın sorumlulukları ve iş görevleri hakkında evrensel bir anlayış vardır.				,429
KY1_ Firmamızın çeşitli iş süreçleri birbirine çok uyumludur.		,597		,426
KY2_Firmamız kaynaklarını uygun bir şekilde tahsis eder.		,725		
KY3_ Firmamız açısından kaynakları paylaşmak, bir standart olarak kabul edilmektedir.		,665		
KY4_ Firmamız çalışanlarını ilgili bilgi ve becerilerine uygun görevlere atar.		,632		
KY5_ Firmamız çalışanların uzmanlığı ve iş süreçleri arasında uyumluluk vardır.		,594		

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Bağımlı değişken olan Finansal ve pazar performansı değişkeninde yer alan 12 madde Ellinger ve diğ. (2002) tarafından tek boyut olarak ele alınmıştır. Bu sebepten dolayı ölçeğin orjinaline bağlı kalınarak Faktör analizi yapılmamıştır. Fakat Kaiser-MeyerOlkin ve Bartlett testi analizi yapılması sonucunda KMO değeri % 83,6 (0,836>0,50) olarak bulunmuştur. Veri seti analiz için ve faktör sayısı belirlenmeye uygun bir yapıya sahiptir.

4.3.4. Güvenirlik Analizi ve Regresyon Analizi

Tablo 3'de öncelikli olarak veri setinin her bir alt boyutunun güvenirlik analizi sonucu Cronbach's Alpha değerleri elde edilmiştir. Bağımsız değişken dinamik yetenek bir bütün olarak ele alındığında Cronbach's Alpha değerleri %91,2 olarak elde edilmiştir. Bağımsız değişken dinamik yetenek alt boyutları (algılama, öğrenme, entegre, koordinasyon) ile bağılımı değişken finansal ve pazar performansına yönelik Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Bağımlı değişken ve bağımsız değişkenin her bir alt boyutu için hesaplanan Cronbach's Alpha değerleri %70'in üzerinde analiz edilmiştir ve bu oranlara göre ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu saptanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Entegrasyon yeteneği ölçeği için hesaplanmış genel güvenilirlik katsayısı alfa % 65.6 olarak elde edilmiştir. Bu durum ortalama olarak iyi bir orandır ve bu orana göre ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Güvenirlik katsayısı için dikkate alınması önerilen ölçüt .70 olmakla birlikte (Tezbaşaran, 1997) madde sayısının az olması durumunda .50 ve üzerindeki değerler kabul edilebilir olarak yorumlanmaktadır (Nunnally, 1978). Kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu saptandıktan sonra değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Correlations değerleri hesaplanmıştır. Pearson korelasyon analizi sonucuna göre tüm değişkenlerin p (olasılık) değerinin ,000 [p<.001] olduğu saptanmıştır ve tüm değişkenlerin Correlations değerleri r= 0,360 ile r= 0,661 değer aralığındadır. Değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Dinamik Yetenekler değişkeni ile finansal ve pazar performansı değişkeni arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişkinin varlığı, dinamik yetenek değişkeni artma yöneliminde iken finansal ve pazar performansı değişkeninde artış gösterme yönelimi göstermektedir. Bu araştırmanın ileri sürülen hipotezi (H_1: Dinamik Yetenekler değişkeni ile finansal ve pazar performansı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır) kabul edilmiştir.

Tablo 3: Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Değişkenlerin Korelasyon Katsayıları

	M	*SD*	1	2	3	4	5
Finansal ve Pazar Performansı	4,1189	,52840	(,866)				
Algılama Yeteneği	4,2722	,58135	,597**	(,807)			
Öğrenme Yeteneği	4,3067	,55573	,416**	,615**	(,861)		
Entegrasyon Yeteneği	4,2173	,42025	,360**	,483**	,513**	(,656)	
Koordinasyon Yeteneği	4,4293	,46769	,445**	,562**	,661**	,564**	(,810)

Note.**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). Cronbach's alpha are in parentheses on the diagonal of the correlation matrix.

Değişkenler arası ilişkinin varlığı saptandıktan sonra, bu ilişkinin seviyesini incelemek için basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkinin varlığı saptandıktan sonra çalışmada, "H2: Dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerinde etkisi vardır" hipotezini test etmek ve ilişkilerin yönünü belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma modelinde yer alan bağımsız değişken dinamik yeteneklere ait faktörlerin firmanın finansal ve pazar performansı üzerindeki muhtemel etkilerini incelemek üzere çoklu regresyon analizleri kullanılmalıdır. Fakat bu çalışmada basit regresyon analizi yapılmıştır. Gerekçe olarak Pavlou ve El Sawy (2006-2011) dinamik yetenekleri dört alt boyutu ayırsa da bu alt boyutları birbiriyle sıralı ilişki içerisinde olduğundan bahsetmiştir. Basit regresyon analizi korelasyon analizindeki iki değişken arasındaki bire bir ilişkinin yönü ve gücü hakkında bilgi sağlarken, çoklu regresyon analizi iki veya daha çok bağımsız değişkenin bir başka bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bir analizdir (Hair ve diğ., 2003). Araştırma kapsamımızda bir bağımsız değişken (Dinamik Yetenekler) ve bir bağımlı değişken (Finansal ve Pazar performansı) mevcut olduğu için basit regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4'deki modeli incelendiğinde, yapılan regresyon analizinde dinamik yeteneklerin (.000<.001) finansal ve pazar performansı üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Finansal ve pazar performansı ile dinamik yeteneği arasında pozitif (0.564) bir ilişkinin varlığı açıklanmaktadır ve t değerinden bu ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. [t= 8,310, P= 0.000]. Araştırmanın ileri sürülen hipotezi (H2: Dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerinde etkisi vardır) kabul edilmiştir.

Elde edilen bulgular sonucunda, R Square değerimiz ,318 bulunmuştur. R Square değerinin anlamı, dinanik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerindeki etkisinin % 31.8'ini açıklayabildiğidir.

Tablo 4: Dinamik Yeteneklerin Finansal ve Pazar Performansı Üzerindeki Etkisinin Regresyon Katsayıları

Model		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.
		Beta		
1	(Constant)		3,153	,002
	Dinamik Yetenekler	,564	8,310	,000

Tablo 5'daki model, kurulan araştırma modelin anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Modelimizin anlamlı olduğunu belirten sig. değerimiz ,000[b] olarak elde edilmiştir (,000[b]< 0.05). Elde edilen bu sonuç aynı zamanda dinamik yeteneklerin firma performansı üzerindeki etkisini açıklayabileceğini ve istatistiksel olarak modelin doğru kurulduğunu göstermektedir.

Tablo 5: ANOVA[a]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	13,236	1	13,236	69,061	,000[b]
	Residual	28,366	148	,192		
	Total	41,602	149			

a. Dependent Variable: finanper

b. Predictors: (Constant), dinamikyetenek

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de Marmara bölgesinde lojistik hizmet sektöründe faaliyet gösteren küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler üzerinde yapılan bu anket, dinamik yetenekler ve firma performansı arasındaki ilişkilere bakılarak bir dizi analiz sonucunda bulgular elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar; Korelasyon analizleri, dinamik yetenekler ile finansal ve pazar değişkenleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Regresyon analizi sonuçları, dinamik yeteneklerin firma performansı üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Regresyon analizi sonucunda, H2: Dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansı üzerinde etkisi vardır hipotezi desteklenmiştir. Bu bağlamda dinamik yeteneklerin firmanın finansal ve pazar performansı üzerindeki etkisinin % 31.8'ini açıklayabildiği sonucu saptanmıştır. Lojistik organizasyonları sonuç itibariyle hizmet sektörü bünyesinde yer alan organizasyonlardır. Bu bağlamda bu organizasyonların öncelikli amacının, müşteri memnuniyeti ve müşteri devamlılığını sağlamak ve devamındaki amaçlarının finansal performansını artırmak ve pazar ağını genişletmek olarak düşünülebilir. Elde edilen sonuçların önemli bir bölümü literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir. Helfat ve Peteraf'ın (2003) yapmış olduğu araştırmaya göre, "dinamik yetenekler, operasyonel yetenekleri ve kaynakları entegre ederek, güncelleyerek ve yeniden yapılandırarak firma performansını dolaylı olarak etkiler" sonucunu elde etmiştir. Dinamik yetenekler, bir organizasyonun üst yönetimine bağlı olarak, organizasyonun süreçlerinden, sistemlerinden ve yapısından etkilenmektedir (Teece, 2007: 1346). Bu durumda organizasyonun performansına etkide bulunmaktadır. Özetlemek gerekirse; elde edilen sonuçlar, dinamik yeteneklerin finansal ve pazar performansını etkilediğini göstermektedir. Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin korelasyon katsayıları incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinini var olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçların önemli bir bölümü literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Alchian, Armen A., Harold Demsetz.. 1972. Production, Information Costs, and Economic Organization. The American Economic Review. 62(5), 777-795.

Ambrosini, Véronique, Cliff Bowman, Nardine Collier. 2009. Dynamic Capabilities: An Exploration of How Firms Renew Their Resource Base. British Journal of Management. Vol.20, ss.9-24. DOI: 10.1111/j.1467-8551.2008.00610.x

Baldwin, Carliss Y., Kim B. Clark. 1994. Modularity in-Design: An Analysis Based on the Theory of Real Options. Harvard Business School,.1-44.

Brush, Candida G., Pieter A. Vanderwerf. 1992. A Comparison of Methods and Sources for Obtaining Estimates of New Venture Performance. Journal of Business Venturing. 7(2), 157-170.

Capon, Noel, John U. Farley, Scott Hoenig. 1990. Determinants of Financial Performance: A Meta-Analysis. Manage. Sci. 36: 1143–1159.

Chakravarthy, Balaji S. 1986. Measuring Strategic Performance. Strategic Management Journal. 7(5), 437-458.

Clark, John B. (1899). Natural divisions in economic theory. The Quarterly Journal of Economics. 13(2), 187-203.

Collis, David J. 1994. Research Note: How Valuable Are Organizational Capabilities?. Strategic Management Journal. 15(S1), 143-152.

Danneels, Erwin. 2002. The Dynamics of Product Innovation and Firm Competences. Strategic Management Journal. 23(12), 1095-1121.

Danneels, Erwin. 2011. Trying to Become a Different Type of Company: Dynamic Capability at Smith Corona. Strategic Management Journal. 32(1), 1-31.

Day, George S. 1994. The Capabilities of Market-Driven Organizations. The Journal of Marketing. 37-52.

Dess, Gregory G., Richard B. Robinson. 1984. Measuring Organizational Performance in the Absence of Objective Measures: The Case of The Privately-Held Firm and Conglomerate Business Unit. Strategic Management Journal. 5(3), 265-273.

Dierickx, Ingemar, Karel Cool. 1989. Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage. Management Science. 35(12), 1504-1511.

Drnevich, Paul L., Aldas P. Kriauciunas. 2011. Clarifying the Conditions and Limits of The Contributions of Ordinary and Dynamic Capabilities to Relative Firm Performance. Strategic Management Journal. 32(3), 254-279.

Eisenhardt, Kathleen M., Jeffrey A. Martin. 2000. Dynamic Capabilities: What Are They? Strategic Management Journal. 21(10-11), 1105-1121.

Ellinger, Alexander E., Andrea D. Ellinger, Scott B. Keller. 2002. Logistics Managers' Learning Environments and Firm Performance. Journal of Business Logistics. 23(1), 19-37.

Ford, Jeffrey D., Deborah A. Schellenberg. 1982. Conceptual Issues of Linkage in The Assessment of Organizational Performance. Academy of Management Review. 7(1), 49-58.

Froehle, Craig M., Aleda V. Roth. 2007. Resource-Process Framework of New Service Development. Production and Operations Management. 16(2), 169–188.

Grant, Robert M. 1991. The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy Formulation. California Management Review. 33(3), 114-135.

Grant, Robert M. 1996. Prospering in Dynamically-Competitive Environments: Organizational Capability As Knowledge Integration. Organization Science. 7(4), 375-387.

Grewal, Rajdeep, Rebecca J. Slotegraaf. 2001. Embeddedness of Organizational Capabilities. Decision Sciences. 38(3), 451-488.

Gruber, Marc, Florian Heinemann, Malte Brettel, Stephan Hungeling. 2010. Configurations of Resources and Capabilities and Their Performance Implications: An Exploratory Study on Technology Ventures. Strategic Management Journal. 31(12), 1337-1356.

Haır, Joseph F., Bush, R.P., Ortınau, D.J. 2003. Marketing Research Within a Changing Information Environment (2nd Ed). Mcgraw–Hill, NY.

Hamel, Gary, Coimbatore K., Prahalad. 1990. Strategic Intent. Harvard Business Review. 67(3), 63-76.

Helfat, Constance E. 1997. Know-How and Asset Complementarity and Dynamic Capability Accumulation: The Case of R&D. Strategic Management Journal. 18(5), 339-360.

Helfat, Constance E. 1997. Know-How and Asset Complementarity and Dynamic Capability Accumulation: The Case of R&D. Strategic Management Journal. 18(5), 339-360.

Helfat, Constance E., Margaret A. Peteraf. 2003. The Dynamic Resource-Based View: Capability Lifecycles. Strategic Management Journal. 24(10), 997-1010.

Helfat, Constance E., Sidney G. Winter. 2011. Untangling Dynamic and Operational Capabilities: Strategy for The (N) Ever-Changing World. Strategic Management Journal. 32(11), 1243-1250.

Helfat, Constance. E., Sydney Finkelstein, Will Mitchell, Margaret Peteraf, Harbir Singh, David Teece, Sidney G. Winter. 2009. Dynamic Capabilities: Understanding Strategic Change in Organizations. John Wiley & Sons, Feb 9. ISBN 9781405182065.

Henderson, Rebecca, Iain Cockburn.1994. Measuring Competence? Exploring Firm Effects in Pharmaceutical Research. Strategic Management Journal. 15(S1), 63-84.

Hofer, Charles W. 1983. ROVA: A New Measure for Assessing Organizational Performance. Advances in Strategic Management. 2, 43-55.

Hogan, S.J., G.N. Soutar, J.R. McColl-Kennedy, J.C. Sweeney. 2011. Reconceptualizing Professional Service Firm Innovation Capability: Scale Development. Industrial Marketing Management. 40 (8), 1264–1273.

Kindstro¨m, D., C. Kowalkowski, E. Sandberg. 2009. A Dynamic Capabilities Approach to Service Infusions. In the QUIS 11 Services Conference, 11-14 June 2009, Ingolstadt School of Management, Ingolstadt, Germany. Wolfsburg, 331-339.

Kogut, Bruce, Udo Zander 1992. Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, and the Replication of Technology. Organization Science. 3(3), 383-397.

Leonard-Barton, Dorothy. 1992. Core Capabilities and Core Rigidities: A Paradox in Managing New Product Development. Strategic Management Journal. 13(S1), 111-125.

Li, Da-Yuan, Juan Liu. 2014. Dynamic Capabilities, Environmental Dynamism, and Competitive Advantage: Evidence from China. Journal of Business Research. 67(1), 2793-2799.

Mahmood, Ishtiaq P., Hongjin Zhu, Edward J. Zajac. 2011. Where Can Capabilities Come from? Network Ties and Capability Acquisition in Business Groups. Strategic Management Journal. 32(8), 820-848.

Murphy, Gregory B., Jeff W. Trailer, Robert C. Hill. 1996. Measuring Performance in Entrepreneurship Research. Journal of Business Research. 36(1), 15-23.

Nelson, Richard, R., Sidney G. Winter. 1982. The Schumpeterian Tradeoff Revisited. The American Economic Review. 72(1), 114-132.

Nunnally, J. C. 1978. Psychometric Theory: 2d Ed. McGraw-Hill.

Pavlou, Paul A., Omar A. El Sawy. 2006. From IT Leveraging Competence to Competitive Advantage in Turbulent Environments: The Case of New Product Development. Information Systems Research. 17(3), 198-227.

Pavlou, Paul A., Omar A. El Sawy. 2011. Understanding the Elusive Black Box of Dynamic Capabilities. Decision Sciences. 42(1), 239-273.

Pisano, Gary P. 1994. Knowledge, Integration, and the Locus of Learning: An Empirical Analysis of Process Development. Strategic Management Journal. 15(S1), 85-100.

Prahalad, Coimbatore K., Gary Hamel. 1994. Strategy As a Field of Study: Why Search for a New Paradigm?. Strategic Management Journal. 15(S2), 5-16.

Rawley, T., M. Lipson. 1985. Linking Corporate Return Measures to Stock Prices. St. Charles III: HOLT Planning Associates.

Robinson, Kenneth Charles. 1995. Measures of Entrepreneurial Value Creation: An Investigation of the Impact of Strategy and Industry Structure on The Economic Performance of Independent New Ventures (Doctoral Dissertation, University Of Georgia).

Ruekert, Robert W., Orville C. Walker, Kenneth J. Roering. 1985. The Organization of Marketing Activities: A Contingency Theory of Structure and Performance. The Journal of Marketing. 49(1), 13-25.

Schumpeter, Joseph A. 1934. Change and the Entrepreneur. Essays of JA Schumpeter.

Schumpeter, Joseph A. 1943. Capitalism in the Postwar World.

Teece, David J. 2007. Explicating Dynamic Capabilities: The Nature and Microfoundations of (Sustainable) Enterprise Performance. Strategic Management Journal. 28(13), 1319-1350.

Teece, David J. 2014. The Foundations of Enterprise Performance: Dynamic and Ordinary Capabilities in an (Economic) Theory of Firms. Academy of Management Perspectives. 28(4), 328-352.

Teece, David J., Gary Pisano, Amy Shuen. 1997. Dynamic Capabilities and Strategic Management. Strategic Management Journal. 18(7), 509-533.

Teece, David J., Gary Pisano. 1994. The Dynamic Capabilities of Firms: An Introduction. Industrial and Corporate Change. 3(3), 537-556.

Teece, David, Margaret Peteraf, Sohvi Leih. 2016. Dynamic Capabilities and Organizational Agility: Risk, Uncertainty, and Strategy in the Innovation Economy. California Management Review. 58(4), 13-35.

Tezbaşaran, A. A. 1997. Likert Tipi Ölcek Gelistirme Kılavuzu.(İkinci baskı), Turk Psikologlar Dernegi Yayını, Ankara.

Venkatraman, Natarjan, Vasudevan Ramanujam. 1986. Measurement of Business Performance in Strategy Research: A Comparison of Approaches. Academy of Management Review. 11(4), 801-814.

Venkatraman, Natarjan, Vasudevan Ramanujam. 1987. Measurement of Business Economic Performance: An Examination of Method Convergence. Journal of Management. 13(1), 109-122.

Wang, Catherine L., Pervaiz K. Ahmed. 2007. Dynamic Capabilities: A Review and Research Agenda. International Journal of Management Reviews. 9(1), 31-51.

Watkins, Karen E., Victoria J. Marsick. 1997. Dimensions of the Learning Organization Questionnaire [survey instrument], Warwick, RI: Partners for the Learning Organization.

Winter, Sidney G. 2003. Understanding Dynamic Capabilities. Strategic Management Journal. 24(10), 991-995.

Winter, Sidney G. 2000. The satisficing principle in capability learning. Strategic management journal. 21(10-11), 981-996.

Zahra, Shaker A., Gerard George. 2002. The Net-Enabled Business Innovation Cycle and The Evolution of Dynamic Capabilities. Information Systems Research. 13(2), 147-150.

Zollo, Maurizio, Sidney G. Winter. 2002. Deliberate Learning and The Evolution of Dynamic Capabilities. Organization Science. 13(3), 339-351.

OECD Ülkelerinde Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Panel Nitel Tercih Modelleri ile İncelenmesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ [1] **Arş. Gör. Derya TOPDAĞ[2]**

Gözde BOZKURT[3]

[1]Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri, sguris@marmara.edu.tr
[2]Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri, dtopdag@bandirma.edu.tr
[3] Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri, Doktora Öğrencisi, gozdebozkurt92@gmail.com

Özet: Ülkelerin kalkınma süreçlerini etkileyen faktörlerden biri işgücüdür. İşgücü içinde kadınların işgücüne katılım oranı da ülkelerin kalkınmaları ve büyümeleri için etkili olan bir faktördür. Kadınların işgücüne katılım oranındaki artış çeşitli sosyal-ekonomik faktörler tarafından engellenmektedir. Bu engeller ortadan kaldırılarak kadınların işgücünde daha çok yer alması, işgücüne daha çok katkı sağlaması ülkelerin büyümeleri, kalkınmaları ve bunların sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu nedenle kadın istihdamının arttırılması ve bu bağlamda politikalar geliştirilmesi ülkeler açısından önemlidir. Bu engellere önem veren OECD "Toplumsal Cinsiyet Girişimi" projesini başlatarak, üye ülkelerde cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik politika önerileri yapmaya başlamıştır. Bu çalışmada amaç, OECD ülkelerinde kadın istihdamının belirleyicilerini ekonometrik bir yaklaşımla ile incelemektir. Birden fazla ülke ve yıl için yapılan çalışma panel veri analizini gerektirmiştir. Bağımlı değişken olarak ülkelerde kadınların iş gücüne katılımlarının artıp azalmasına göre oluşturulan iki değer alan nitel değişken kullanılmıştır. İncelenen dönemde bazı değişkenlere ait eksik gözlemler bulunduğundan dengesiz panel logit modeli tahmin edilmiştir. Çok sayıda bağımsız değişken kullanılarak en anlamlı model belirlenmiştir. Bağımsız değişken olarak kadınların eğitim düzeyi, doğurganlık oranı, ev için yapılan nihai tüketim harcamaları, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla değişkenleri kullanılmıştır. Sonuç olarak OECD ülkeleri genel olarak değerlendirildiğinde, birliğin kadın istihdamı konusunda geliştirdiği ve geliştirmekte olduğu kadın istihdamı politikalarının, iş gücüne katılmada etkili olduğu, kadın istihdamının arttırılmasına yönelik politikaların oluşturulmasının ve sürdürülmesinin, kadınların işgücünde daha fazla yer almasına ve ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine katkı sağlayacağı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Panel Nitel Tercih Modelleri, OECD ülkeleri, Kadınların İşgücüne Katılımı, Sosyo-Ekonomik Teori

1. GİRİŞ

Kadınların işgücüne katılım oranları, ülkelerin kalkınma durumlarını ve süreci etkileyen sosyal faktörler içinde yer almaktadır. Kalkınma oranının yükselmesi ve bu durumun sürdürülebilirliği açısından kadın istihdamının arttırılması ve buna yönelik politikaların geliştirilmesi ülkeler açısından oldukça önemlidir. Ancak kadın istihdamının sağlanması ve arttırılmasında engel niteliğinde sosyal ve ekonomik pek çok faktör bulunmaktadır.

Bahsedilen engelleyici faktörlere kadın istihdamı konusuna oldukça önem veren OECD tarafından "Toplumsal Cinsiyet Girişimi (Gender Initiative)" başlatılarak, üye ülkelerde cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması adına politika önerileri sunulmaktadır. Ancak üye ülkeler içinde yer alan Türkiye, geçmişten günümüze kıyaslandığında büyüyen bir ekonomiye sahip olmasına karşın, kadın istihdamında 1981-2001 yılları arasında oldukça büyük bir artış gösteren OECD ülkelerine kıyasla düşüş yaşamıştır. Bu düşüş, Türkiye'de 2004 yılında en düşük seviyeye düşmüş olup, bu yıldan sonra 2016 yılı sonuna kadar istikrarlı şekilde yükselişe geçmiştir. Bu nedenle çalışmada, 2004-2016 dönemi için kadın istihdamını etkileyen faktörler incelenmiştir.

İlgili literatüre bakıldığında, farklı yaklaşımlar olmakla birlikte kadın istihdamı ile ekonomik gelişmişlik seviyesi arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda gelişmişlik seviyesi için kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) değişkeninin ele alındığı görülmüştür. Aynı zamanda ilgili literatürdeki çalışmalarda sosyo-kültürel faktörler arasında kadın eğitimi ve medeni durumu, doğurganlık oranı ve kadın nüfusu olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra, kadın istihdamı, eğitim durumu ve işsizlik değişkenleri arasındaki ilişkinin açıklanmasında, OECD tarafından belirlenen temel göstergeler mevcuttur. Bu göstergeler, cinsiyet ve yaşa göre, işsizlik süresine göre ve eğitim düzeyine göre belirlenmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı çalışma amacına uygun olarak analiz kısmında kullanılan değişkenler, kadın istihdamının sosyo-ekonomik açıdan ele alınmasını destekleyecek nitelikteki faktörler yardımıyla ele alınmıştır.

Kadın istihdamı konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda, konunun farklı yaklaşımlarla ele alındığı görülürken, özellikle Türkiye literatüründe daha çok istatistiksel analiz tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür. Uygulamada panel nitel tercih modellerinin oldukça az kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenlerden dolayı bu çalışmada amaç, OECD ülkelerinde kadın istihdamı belirleyicilerinin hedeflenen dönem aralığı içinde eksik veri olması durumunda kullanılabilecek dengesiz ikili nitel tercih modellerinin kullanmaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kadın istihdamının incelendiği çalışmalarla ilgili literatüre bakıldığında, araştırma konusunun pek çok açıdan ele alındığı görülmüştür. İlgili literatürden çalışma örnekleri, kullanılan yöntemlerin farklılaşmasına ve kronolojik sıraya göre aşağıda sırasıyla verilmiştir.

İnce tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen "Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği" isimli çalışmada, genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadın eğitim durumunun, yaşın, doğurganlık durumunun, işsizlik oranı, erkek işgücüne katılım durumunun ve ücretler arası farklılıkların kadın istihdamı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Davaslıgil tarafından 2011 yılında gerçekleştirilen "Kırsal Kalkınmada Kadın İşgücünün Rolü ve Kadın İşgücünü Etkileyen Faktörler" isimli çalışmada, çoklu nitel tercih modelleri yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kırsal bölgedeki kadınların ücretsiz aile içi işçi olarak ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Bbaale ve Mpuga tarafından 2011 yılında gerçekleştirilen "Female Education, Labour Force Participation and Choice of the Employment Type: Evidence From Uganda" isimli çalışmada, çoklu nitel tercih modelleri yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadın eğitim durumu faktörünün kadın istihdamını arttırıcı yönde olduğu tespit edilmiştir. Kızılgöl tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen "Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz" isimli çalışmada, iki nitel tercih modellerinden olan logit model yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadın istihdamında eğitim durumunun, ikamet edilen konut mülkiyet durumunun, yaşın, gelirin, çocuk sayısının ve bağımlılık oranının en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Küçükşen tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen "Kadınların İşgücüne Katılımı ve İktisadi Kalkınma: U Şekilli Kadın İşgücüne Katılım Hipotezinin Heterojen Ülke Grupları İçin İncelenmesi" isimli çalışmada, EKK, Sistem-GMM ve AMG yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kullanılan tüm yöntemlerin ilgili teorilere uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Kılıç ve Öztürk tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama" isimli çalışmada, probit model yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadınların eğitim, ekonomik ve medeni durumu ile ikamet edilen yer ve toplumsal cinsiyet algısı faktörlerinin istihdam üzerindeki etkili olduğu tespit edilmiştir. Taşseven, Altaş ve Ün tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen "The Determinants of Female Labor Force Participation for OECD Countries" isimli çalışmada, panel ikili nitel tercih yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, işsizlik oranı, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ve doğurganlık oranının kadın istihdamında etkili olduğu ve en yüksek etkinin doğurganlık oranına ait olduğu tespit edilmiştir. Durmaz tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen "İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller" isimli çalışmada, istatistiksel analiz teknikleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, toplumsal cinsiyet algısının Dünya genelinde kadın istihdamında önemli bir engel olduğu ve eğitim seviyesinin arttırılması için yapılacak çalışmalar ile bu durumun önüne geçilebileceği önerisi getirilmiştir. İlalan tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen "OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılımı: Ekonomik Kalkınma ve Vergi Yükü Açısından Analizi" isimli çalışmada, tam değiştirilmiş EKK ile panel birim kök ve eşbütünleşme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadın istihdamını arttırmada politik düzenleme yapılması ve stratji belirlenmesinin önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Dücan ve Atay Polat tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen "Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi" isimli çalışmada, panel veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, OECD ülkelerindeki erkek/kadın istihdamındaki artışın GSYİH üzerinde negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yağcıoğlu tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen "Kadın İşgücü İstihdamı ve Sorunları: Konya Örneği" isimli çalışmada, istatistiksel analiz teknikleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye'de ki işgücüne katılım oranının düşük olmasının nedenlerinden önemli bir tanesinin kadınların işgücü piyasasında yeterli seviyede yer alamaması olduğu tespit edilmiştir. Osuna tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen "What accounts for the increase in female labor force participation in Spain" isimli çalışmada, hanehalkı işgücü piyasası katılım modeli yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kadın işgücüne katılımında yaş ve eğitim durumu ile vergi oranlarındaki değişimin önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir.

3. TASARIM VE YÖNTEM

En genel tanımıyla panel veri analizi, zaman serisi ve yatay-kesit verilerinden oluşan panel verilerin kullanılmasıyla araştırmalarda kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem ile hem zaman serileri hem de yatay-kesitin birlikte yer alması nedeniyle hem zaman hem de birim boyutunda olan veri setleri incelenebilmektedir (Demirhan, 2009:80). Yöntemin her iki boyutunda değerlendirilmesine olanak sağlamasının yanı sıra, gerek zamana gerek birime göre oluşan farklılıkların birlikte incelenmesini sağlaması da bir başka üstün yönüdür (Baltagi, 2001:3-5).

Panel veri modelleri, incelenmesi istenen değişkenin özelliklerine göre çeşitli model türlerine sahiptir. Analiz edilmesi istenen modelde yer alan bağımlı değişkenin nitel özellikte olduğu, yani 0 ve 1 gibi iki değer alması durumunda "Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modelleri" kullanılmaktadır. Bu modeller, klasik nitel tercih modellerinde yer alan doğrusal olasılık, logit ve probit modellerin hem birim hem de zaman boyutunda incelenmesini mümkün kılan panel veri modelleridir. Nitel bağımlı değişkenli panel veri modellerinin genel gösterimi aşağıda verilmiştir (Wolf, 1987:2).

$$(i = 1, \dots, N \rightarrow birim\ boyutu\ ;\ \ t = 1, \dots, T \rightarrow zaman\ boyutu)$$

$$Y_{it} = \alpha_i + \acute{\beta} X_{it} + \varepsilon_{it} \qquad \textbf{(3.1)}$$

$$Y_{it} = \begin{cases} P_{it} = P(Y_{it} = 1) & 1 \\ 1 - P_{it} = P(Y_{it} = 0) & 0 \end{cases} \qquad \textbf{(3.2)}$$

"*P*" olayın gerçekleşme olasılığını ifade etmek üzere, denklem ***3.2***'de bağımlı değişkenin ikili olması durumunda, *t* zamanda *i.* birimde istenen olayın gerçekleşmesi sonucu $Y_{it} = 1$ değerini alırken, gerçekleşmemesi sonucu da $Y_{it} = 0$ değerini almaktadır. Aynı denklemden yola çıkılarak,

$$E(Y_{it}) = P_{it}(1) + (1 - P_{it})(0) = P_{it} \qquad \textbf{(3.3)}$$

denklem ***3.3***'ün elde edilmesi sonucu, beklenen değerin ilgili olayın gerçekleşme olasılığına eşit olduğu görülmektedir. Herhangi bir *t* zamanda *i.* birimin gerçekleşme olasılığı ise,

$$P_{it} = \Pr(Y_{it} = 1) = E(Y_{it}|X_{it}) = F(\acute{\beta} X_{it}) \qquad \textbf{(3.4)}$$

şeklindedir ve kümülatif dağılım fonksiyonunu temsil eden "*F*" fonksiyonu tanımlanma şekline göre doğrusal olasılık, logit ve probit gibi modellerin seçilmesinde kullanılmaktadır.

Bu model türlerinin kullanımında, eğer ilgili veri setinde bazı dönemler için bazı değerler mevcut değilse "Dengesiz Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modelleri"nin kullanılmaktadır. Denklem ***3.1***'in dengesiz modeller için tekrardan düzenlenmiş şekli aşağıda verilmiştir (Güriş ve Kızılarslan, 2018:415).

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it}\ \ ;\ \ \varepsilon_{it} = \mu_i + u_{it} \qquad \textbf{(3.5)}$$

Denklem ***3.5***'te zaman boyutunu ifade eden *t*, dengesiz panel veri modellerinde *i.* birime ait gözlemlenen dönemler için T_i şeklinde ifade edilmektedir. Bu ayrım, dengesiz panel veri modellerini zaman boyutunun birimlere göre değişimi modele dâhil etmesiyle dengeli panel veri modellerinden farklılaştırmaktadır.

Bu çalışmada, heterojen sabit etkili dengesiz panel logit kullanılması nedeniyle aşağıda yalnızca heterojen logit model ve sabit etkili logit modele yer verilmiştir. Aynı zamanda incelenmesi istenen modelde gecikmeli değişken kullanılmaması nedeniyle sadece statik modeller incelenmiştir. İlgili modellerin tahmin yönteminde koşullu en çok olabilirlik tahmininin kullanılması nedeniyle yalnızca bu yönteme ait teorik bilgi verilmiştir.

3.1. Heterojen Logit Modeli

Heterojenite olarak ifade edilen, birimler arası farklılıklardan meydana gelen gözlemlenemeyen değişimlerin, birime özgü parametreler ile (μ_i) dâhil edilmesiyle meydana gelen panel veri modeli türüdür.

$$P_{it} = \frac{e^{\mu_i + \acute{\beta} X_{it}}}{(1 + e^{\mu_i + \acute{\beta} X_{it}})} \qquad \textbf{(3.6)}$$

$$P_{it} = P(Y_{it} = 1) = F(\mu_i + \acute{\beta} X_{it}) \quad \textbf{(3.7)}$$

Denklem ***3.6***'da görüldüğü üzere, olasılık birime özgü parametreler yardımıyla gözlemlenemeyen heterojeniteyi de modele dâhil ederek, homojen logit modellerinden bu noktada farklılaşmaktadır. "μ_i" olarak ifade edilen bu parametreler, tesadüfi veya sabit etki içermesine göre tanımlandığından, model türü de farklılaşmaktadır (Kangallı, 2010:10).

3.2. Sabit Etkili Logit Modeli

Heterojen logit modelinde bahsedilen, gözlemlenemeyen heterojenitenin ilgili veri setindeki açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olmasına izin veren model türüdür. İlgili olayın gerçekleşme olasılığını ifade eden "P", açıklayıcı değişkenlerin doğrusal olmayan bir fonksiyonu olmakla birlikte, bu modelde birime özgü etkiler sadece sabit katsayı ile açıklanmaktadır.

$$P_{it} = F(\mu_i + \acute{\beta} X_{it}) \quad \textbf{(3.8)}$$

$$Y_{it}^{*} = \mu_i + \acute{\beta} X_{it} + \varepsilon_{it} \quad \textbf{(3.9)}$$

Denklem ***3.8***'de yer alan heterojenliğin denklem ***3.9***'da modele dâhil edilmesi sonucu yalnızca "μ_i"nin sabit etkileri içerdiği ve diğer değişkenlerin içermediği ifade edilmektedir (Baltagi, 2001:179).

3.3. Koşullu En Çok Olabilirlik Tahmin Yöntemi

Sabit etkili logit modelinin tahmininde kullanılan en çok olabilirlik yöntemi, olabilirlik fonksiyonununa dayanmaktadır. İlgili modele ait olabilirlik fonksiyonu aşağıda verilmiştir.

$$L(\mu, \beta) = -\sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} log\left[1 + e^{\mu_i + \acute{\beta} X_{it}}\right] + \sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} Y_{it}\left(\mu_i + \acute{\beta} X_{it}\right) \quad \textbf{(3.10)}$$

Denklem ***3.10***'da verilen olabilirlik fonksiyonunu en çoklayan β parametreleri, aynı zamanda log-olabilirlik fonksiyonunu da maksimize etmektedir. Bu fonksiyonun hem "μ_i" hem de "β"ya göre kısmi türevleri alınarak sıfıra eşitlenmektedir. Ancak en çok benzerlik yönteminde doğrusal olmayan parametrelerin tahmin edilebilme durumunu nedeniyle bu parametrelerin tahminleri iterasyonlarla yapılmaktadır. Bu amaçla genellikle Newton-Raphson ve Fisher skorlaması yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin hesaplamaları tek değişkenli durumlarda kolay olmasına karşın değişken sayısının artmasıyla zorlaşmaktadır (Karahan, 2005: 18-19). Yöntemlerde iterasyonların çok sayıda olmasından kaynaklanan bu sorunun çözülmesi için önerilen tek yöntem, başlangıç değerinin iyi seçilmesidir. Bu değerin belirlenmesinde diskriminant katsayıları ve grafik yöntemden yararlanılmaktadır (Amemiya, 1981: 1496). Aynı zamanda birim boyutunu ifade eden N sonsuza yaklaşırken, zaman boyutunu ifade eden T sabit kaldığında, bu tahmin yöntemi sonucu elde edilen tahminciler tutarsızdır. Birim boyutunun artması ile tahmin edilmesi gereken parametre sayısının da artması sonucu meydana gelen bu problem "tesadüfi parametre problemi" olarak ifade edilmektedir (Akay, 2018:211).

Bahsedilen problemin ortadan kaldırılarak tutarlı tahminciler elde edilebilmesi için Neyman ve Scott tarafından önerilen koşullu en çok olabilirlik tahmini yapılabilmektedir. Koşullu en çok olabilirlik tahmincisinin logit modeli için gösterimi aşağıda verilmiştir (Hsiao, 1996:161-163).

$$P(Y_{it}) = \frac{e^{\mu_i\left(\sum_{t=1}^{T} Y_{it}\right) + \acute{\beta}\left(\sum_{t=1}^{T} X_{it} Y_{it}\right)}}{\prod_{t=1}^{T}\left[1 + e^{(\mu_i + \beta X_{it})}\right]} \quad \textbf{(3.11)}$$

Logit modelinde ortak olasılığı gösteren denklem ***3.11***'e göre elde edilen logaritmik olabilirlik fonksiyonu aşağıda verilmiştir.

$$L(\mu,\beta) = -\sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} log\left[1 + e^{\mu_i + \acute{\beta} X_{it}}\right] + \sum_{i=1}^{N}\sum_{t=1}^{T} Y_{it}\left(\mu_i + \acute{\beta} X_{it}\right) \quad \textbf{(3.12)}$$

Denklem ***3.12***'de ifade edilen logaritmik olabilirlik fonksiyonunun klasik en çok olabilirlik yönteminde olduğu gibi kısmi türev alınarak sıfıra eşitlenmesi işlemi aynıdır. Ancak bu modelde türev alma işlemi birim etkileri ifade eden "μ_i"lere göre gerçekleştirilmektedir. β'nın koşullu en çok olabilirlik tahmincisi tutarlı olacaktır. Bu yöntem, direkt olarak sabit etkili logit modellere uygulanabilmektedir (Chamberlain, 1984:229).

4. BULGULAR

Çalışma amacına uygun olarak, Dünya Bankası (World Bank) veri tabanı aracılığı ile 2004-2016 dönem aralığı için OECD ülkelerine ait veri seti elde edilmiştir. Ancak Şili, İsrail ve Yeni Zelanda ülkelerinin ilgili değişkenlere ait verileri herhangi bir resmi veri tabanında olmadığından toplamda 33 ülke analize dâhil edilmiştir. Bu ülkelerden 20 tanesi kurucu üye ülke iken 13 tanesi sonradan katılan üye ülke niteliğindedir. Analizde kullanılan bağımlı değişkenin nitel özellikte olması nedeniyle, "1" ve "0" olarak kodlanmıştır. Bahsedilen kodlama işlemi, t yılında i ülkesi için bir önceli yıla göre kadının iş gücüne katılma oranı artmış ise $\text{İ}KO_{it} = 1$ ve t yılında i ülkesi için bir önceki yıla göre kadının iş gücüne katılma oranı azalmış ise $\text{İ}KO_{it} = 0$ olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Analizde, OECD ülkelerinde kadının iş gücüne katılımı bağımlı değişkeni üzerinde sosyo-ekonomik teoriye göre belirlenmiş olan ve etkisinin olduğu düşünülen açıklayıcı değişkenlere ait bilgiler **Tablo.1**'de verilmiştir.

Tablo.1: Analizde Kullanılan Açıklayıcı Değişkenler

Değişken	Simgesi
Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	LGDP
Kişi Başına Doğum Oranı	LDO
Kadınların Doğumda Yaşam Beklentisi	LKYB
Kadın Nüfusu	LKNU
Kadınların Eğitim Durumu (Tüm Programlarda Yükseköğretime Kayıtlı Kadınlar)	LKEG
Nihai Tüketim Harcamaları İçerisinde Ev İçin Yapılan Harcamalar	LTH

Çalışmada, tahmin edilen modellere ait sonuçların yorumlanmasında kolaylık sağlaması ve değişen varyans sorununu ortadan kaldırması amacıyla ilgili değişkenlerin logaritmik formlarının kullanlımıştır. **Tablo.1**'de verilen değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler **Tablo.2**'de verilmiştir. **Tablo.2**'de tanımlayıcı istatistikleri verilen değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki sosyo-ekonomik teoriye göre beklenen ilişkilerde "+" pozitif ve "-" negatif yönlü ilişkiyi ifade etmek üzere belirtilmiştir.

Tablo.2: Tanımlayıcı İstatistikler ve Beklenen İlişkiler

Değişken		Ortalama	Standart Sapma
LGDP	Tüm		8.230144
	Gruplar Arası		8.346839
+,-	Grup İçi	18.20802	0.1375039
LDO	Tüm		0.2031163
	Gruplar Arası		0.1982234
+,-	Grup İçi	2.407898	0.0553657
LKYB	Tüm		0.0289461
	Gruplar Arası		0.0274345
+	Grup İçi	4.408308	0.0103115
LKNU	Tüm		0.0206384
	Gruplar Arası		0.0207342
+,-	Grup İçi	3.932474	0.0028444
LKEG	Tüm		0.405963
	Gruplar Arası		0.3786304
+	Grup İçi	3.404645	0.1586912

LTH	Tüm		0.1544284
	Gruplar Arası		0.1404862
+	Grup İçi	2.885646	0.0676954

Tablo.2'de verilen beklenen ilişkiler doğrultusunda, kadının iş gücüne katılım durumunun incelendiği model tahminleri aşağıda sırasıyla verilmiştir. 2004-2016 yılları arası gerçekleştirilen analizde kullanılan değişkenlerden olan "kadın eğitim durumu (LKEG)" ve "nihai tüketim harcamaları içerisinde ev için yapılan tüketim harcamaları (LTH)" değişkenlerinde eksik veri olması nedeniyle dengesiz panel veri modelleri kullanılmıştır. Elde edilen tahmin sonuçlarının, sosyo-ekonomik teori doğrultusunda beklentilere uygunluk durumu ve tahmin edilen modellerin uygunluk durumu sırasıyla değerlendirilmiştir. Dengesiz panel logit modelinde, katsayılarda birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklerin ne şekilde ele alınması gerektiğinin incelenmesi amacıyla iki farklı model tahmin edilmiştir. Aşağıda sırasıyla, Stata programı aracılığı ile incelenmesi istenen modele ait tesadüfi etkiler ve sabit etkili dengesiz panel logit tahmin sonuçları yorumlanmaktadır:

$$İKO_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LGDP_{it} + \alpha_2 LDO_{it} + \alpha_3 LKYB_{it} + \alpha_4 LKNU_{it} + \alpha_5 LKEG_{it} + \alpha_6 LTH_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$(i = 1, \dots., N\ ; t = 1, \dots., T_i)$$

$$H_0{:}\alpha_k = 0 \qquad H_a{:}\alpha_k \neq 0$$

Tesadüfi etkili dengesiz panel logit modeli incelendiğinde, panel logit modelinde yer alan değişkenlerin katsayılarının 0.10 hata payına göre tek tek istatistiksel olarak anlamsız oldukları tespit edilmiştir. Wald test istatistiğinin değeri ise 1.80 ve p-değeri 0.9375'tir. Buna göre katsayıların aynı anda sıfır olduğu yönündeki temel hipotez red edilememektedir. Bu durumda modelin genel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. LR test istatistiğine bakıldığında ise, temel hipotezin 0.05 hata payına göre reddedilmesi sonucu tesadüfi etkili panel logit modelinin kullanımının havuzlanmış tahminciye göre daha uygun olduğu söylenebilmektedir.

Sabit etkili panel logit modeli tahmin sonuçları incelendiğinde, modelde yer alan değişkenlerden yalnızca kişi başına düşen GSİYH (LGDP) değişkeninin 0.10 hata payına göre istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. LR test istatistiğinin değerinin 0.0014 olduğundan temel hipotezin reddedildiği ve bu doğrultuda da modelin genel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla sabit etkiler modeline dâhil edilen beş değişkenin en az birinin OECD ülkelerindeki kadınların iş gücüne katılım durumlarında önemli belirleyiciler olduğu söylenebilmektedir. Tahmin edilen tesadüfi ve sabit etkili dengesiz panel logit modellerinin hangisinin kullanımının daha uygun olduğunun belirlenmesi adına Hausman testi gerçekleştirilmiştir.

$$H_0{:}E(u_{it}|X_{it}) = 0 \qquad H_a{:}E(u_{it}|X_{it}) \neq 0$$

Hausman testi sonucunda elde edilen değerin 0.05 hata payına göre kıyaslanması sonucu (0.0035<0.05), bağımsız değişken ile heterojenite arasında ilişki olmadığını ifade eden temel hipotezin reddedildiği görülmektedir. Bu durumda, koşullu en çok benzerlik tahmincileri tutarlı ve etkin özellikte olacaktır. Ancak koşulsuz en çok benzerlik tahmincileri tutarsız olarak elde edilecektir. Aynı zamanda testin sonucunda göre, alternatif hipotezin kabul edilmesi doğrultusunda, katsayılar arasındaki farkın sistematik olması nedeniyle sabit etkili modelin kullanımının uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kullanımının uygun olduğuna karar verilen sabit etkili dengesiz panel logit modelinin tahmin sonuçları **Tablo.4**'te verilmiştir.

Tablo.4: Sabit Etkili Dengesiz Panel Logit Model Sonuçları

Değerler / Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	z-değeri	P>|z|	Güven Aralığı		Odds Oranları
					Alt Sınır	Üst Sınır	
LDO	4.297127	2.260094	1.90	0.057	-0.132577	8.72683	73.48832
LKYB	-55.24312	22.05811	-2.50	0.012	-98.47621	-12.01002	1.02e-24

LKNU	105.9215	45.09951	2.35	0.019	17.52807	194.3149	1.00e+46
LKEG	4.562787	1.530277	2.98	0.003	1.5635	7.562074	95.85026
LTH	-4.793277	1.90914	-2.51	0.012	-8.535123	-1.051431	0.0082853
$Prob > \chi^2: 0.0007$ $LR: 21.46$ $Log - Olabilirlik: -179.56602$							

$$\text{İ}KO_{it} = 4.29\ LDO_{it} - 55.24\ LKYB_{it} + 105.92\ LKNU_{it} + 4.56\ LKEG_{it} - 4.79\ LTH_{it}$$

Sabit etkili dengesiz panel logit modelinde yer alan, ancak istatistiksel olarak anlamsız olan LGDP değişkeni ve sabit terimin model dışı bırakılması sonucu, değişkenlerin 0.10 hata payına göre hem tek tek hem de LR test sonucuna göre modelin genel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Model sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, sabit etkili dengesiz panel logit modelinin kullanımı uygun görülmekte olup, değişkenlerin yorumlanabilmesi için modele ait elde edilen bahis oranları doğrultusunda yorumlar aşağıda verilmiştir.

Elde edilen bahis oranları doğrultusunda, kullanılan tüm değişkenlerin OECD ülkelerindeki kadınların iş gücüne katılım durumlarında önemli bir etkiye sahip oldukları görülmektedir. Bahis oranı 1' e yakın çıkan değişkenler, bağımlı değişkendeki değişime önemli bir katkısı olmayan değişkenlerdir. Bahis oranı incelenirken öncelikle katsayının anlamlılığına bakılmalıdır. Katsayıları anlamlı bulunmaz ise, ilgili değişkenin önemli bir etmen olmadığı sonucu çıkarılabilir. İstatistiksel olarak anlamlılık sağlandıysa; l 'den büyük bulunan bahis oranı değeri, ilgili değişkeninin önemli bir etken olduğunu gösterir. 0' a yakın çıkan bahis oranı değerleri ise, katsayının anlamlı olması şartıyla, değişkeninin önemli bir etmen olduğunu fakat bağımlı değişkenin düşük değerler almasına neden olduğu, negatif bir etki sağladığı söylenebilir. Bu duruma göre bakıldığında, 1'den oldukça yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı olması nedeniyle, OECD ülkelerinde ki kadınların iş gücüne katılmaları üzerinde kadınların doğum oranlarının ve aynı zamanda yükseköğretime katılım sağlayan kadın oranının etkisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Kadın nüfusu, kadınların yaşam beklentisi ve nihai tüketim harcamaları içerisinde ev için yapılan harcamaları değişkenlerinin ise 0'a yakın ve istatistiksel olarak anlamlı olması nedeniyle bağımlı değişken üzerinde negatif bir etki yarattıkları söylenebilmektedir. Katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen, değerlerin oldukça küçük çıkması nedeniyle bahis oranlarına göre yorum yapılmamıştır. Buna göre;

- Kadınların doğum oranlarında bir birimlik artış olduğunda, kadınların iş gücüne katılma olasılığı katılmama olasılığına göre yaklaşık 74 kat daha fazladır.
- Kadınların yükseköğretime katılım oranlarında bir birim artış olduğunda, kadınların iş gücüne katılma olasılığı katılmama olasılığına göre yaklaşık 96 kat daha fazladır.
- Nihai tüketim harcamaları içerisinde ev için yapılan harcamalarda bir birimlik artış olduğunda, kadınların iş gücüne katılma olasılığı katılmama olasılığına göre yaklaşık 0.008 kat daha fazladır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkelerin kalkınma düzeyleri ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının belirlenmesinde önemli değişkenlerden birisi olan kadın istihdamı sosyo-ekonomik teori kapsamında ele alınmıştır. Bu amaçla çalışmada, 2004-2016 dönem aralığı için OECD ülkelerinin kadın istihdamı durumu üzerinde etkili olan faktörler eksik veri olması nedeniyle dengesiz panel logit modeli ile incelenmiştir. Uygun modelin belirlenmesinde, modellere ait varsayım testleri gerçekleştirilmiştir. Ancak dengesiz panel nitel tercih modellerinin henüz gelişmekte olan bir yöntem olması nedeniyle, kullanılan bilgisayar programlarında alternatif yaklaşımlar ve testler mevcut değildir. Bu nedenle oluşan araştırma kısıtı gereği, elde edilen modelin farklı bir dönemde uygulanması sonucu sonuçların değişkenlik gösterebileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Tahmin edilen dengesiz panel logit modeli sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, sosyo-ekonomik teoriye göre ele alınan kadın istihdamının belirleyici faktörleri beklenen şekilde elde edilmiştir. Kadınların eğitim düzeyi, doğurganlık oranı ve nihai tüketim harcamaları içerisinde ev için yapılan harcamalarda meydana gelen herhangi bir artışın, kadın istihdamını oldukça arttırıcı yönde etkilediği görülmüştür. Ancak çalışmada ekonomik değişken olarak kullanılan kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla değişkeninin anlamsız elde edilmesi ve bu nedenle de model dışı bırakılması sosyo-ekonomik teoriye uygunluk göstermemiştir. Literatürde kadın istihdamı ile ekonomik gelişmişlik seviyesi arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmaların incelenmesi sonucu ise, kadın istihdamındaki artışın GSYİH üzerinde negatif etkiye neden olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada incelenen dönem

aralığı olan 2004-2016 yılları arasında ülkelerin kadın istihdamındaki hızlı yükselişi ve GSYİH'nın ise aynı dönemde genel olarak aynı seyirde devam etmesi ile istihdam arasındaki bu ilişkiden kaynaklı ilgili değişkenin anlamsız elde edildiği düşünülmektedir.

2004 yılından itibaren kadın istihdamında yüksek ivmeli artış gösteren Türkiye'de bu durumun nedeninin başta, OECD ülkeleri içerisinde ve dünya genelinde yüksek doğurganlık oranına sahip olması tahmin edilen model sonuçlarına göre yorumlanabilmektedir. Aynı zamanda çocuklar ve kadınlar için son yıllarda geliştirilen eğitim politikalarının, kadın eğitim düzeyinin yükselmesine ve dolaylı olarak işgücüne katılma durumunda artış sağladığı düşünülmektedir. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik düzeyde, hane halklarının bütçelerini genişletmek adına kadınların gerek tarım gerek hizmet vb. sektörlerde iş gücüne katılım gerçekleştirdikleri düşüncesi de bir diğer önemli belirleyiciler içerisinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra elde edilen sonuçlar doğrultusunda, OECD ülkeleri genel olarak değerlendirildiğinde, birliğin kadın istihdamı konusunda geliştirdiği ve halen geliştirmekte olduğu kadın istihdamı politikalarının iş gücüne katılma durumunda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle kadın istihdamının arttırılmasına yönelik politikaların oluşturulması ve sürdürülebilirliği kadınların toplum içerisinde daha fazla yer edinmesine ve dolayısıyla da ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine katkı sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç olarak kadın istihdamının incelendiği bu çalışmada, incelenmesi hedeflenen dönem aralığı için eksik veri olması durumunda izlenebilecek yaklaşımın da kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Amemiya, T. (1981). Qualitative Response Models: A Survey. Journal of Economic Literature. 19.4, 1483-1536.

Ayvaz Kızılgöl, Ö., (2012), Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 13.1, 88-101.

Baltagi, B. H. (2001). Econometric Analysis of Panel Data. 2 nd Edition, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Bbaale, E.- Mpuga P., (2011), Female Educatıon, Labour Force Participatıon And Choıce Of The Employment Type: Evıdence From Uganda, International Journal of Economics and Business Modeling, 2.1, 29-41.

Chamberlain, G. (1984). Panel data, in Handbook of Econometrics, vol. 2. Z. Griliches and M.D. Intriligator (ed.). Amsterdam :Elsevier Science.

Çullu, S., (2009), Türkiye'de Çalışan Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumları ve Karşılaştıkları Sorunlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Davaslıgil, V., (2011), Kırsal Kalkınmada Kadın İşgücünün Rolü ve Kadın İşgücünü Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirhan, E. (2009). Bankaların Sektörel Paylarındaki Değişimin Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modeliyle Analizi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi-Yönetim, 20.64, 78-97.

Durmaz, Ş., (2016), İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2.3, 37-60.

Dücan, E. ve Atay Polat, M. (2017). "Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi". Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 26.1, 155-170.

Gökdemir, A., (1992), Türkiye'de Kadın İşgücü, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Hsiao,C. (1996). Analysis of Panel Data. Cambridge University Press.

İlalan, İ. (2017). OECD Ülkelerinde Kadın İşgücüne Katılımı: Ekonomik Kalkınma ve Vergi Yükü Açısından Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnce, M., (2010), Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalwij, A. S., (2000), The Effects of Female Employment Status on the Presence and Number of Children, Journal of Population Economics , 13.2, 221-239.

Kangallı, S. G. (2010). Dinamik Logit Modeli ile İMKB'de İşlem Gören İmalat Sektörü Hisse Senetlerinin Başarısının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karahan, S. (2005). Multinomial Logit Modeller ve Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Khan, E. R. A.- Khan, T., (2009), Labor Force Participation of Married Women in Punjab, Journal of Economic and Social Research 11.2 77-106.

Kılıç, D.- Öztürk, S., (2014), Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama, Amme İdaresi Dergisi, 47.1, 107-130.

Küçükşen, O., (2013), Kadınların İşgücüne Katılımı ve İktisadi Kalkınma: U Şekilli Kadın İşgücüne Katılım Hipotezinin Heterojen Ülke Grupları İçin İncelemesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mandel, H.- Semyonov, M., (2006), A Welfare State Paradox: State Interventions and Women's Employment Opportunities in 22 Countries, American Journal of Sociology, 111.6, 1910–1949.

Özer, M.- Biçerli, K., (2003), Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi. 3.1, 55-86.

Powell, L. M., (2002)., Joint Labor Supply And Childcare Choice Decisions Of Married Mothers. Journal of Human Resources, 37.1, 106-128.

Psacharopoulos, G.- Tzannatos, Z., (1993), Economic and Demographic Effects on Working Women in Latin America, Journal of Population Economics, 6.4, 293-315.

Tansel, A., (2002), İktisadi Kalkınma Ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye'den Zaman-Serisi Kanıtları ve İllere Göre Yatay Kesit Kestirimler, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Economic Research Center, Working Papers İn Economics 01/05T.

Taşseven, Ö., Altaş, D. ve Ün, T. (2016). The Determinants of Female Labor Force Participation for OECD Countries. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 2.2, 27-38.

Yağcıoğlu, S. (2018). Kadın İşgücü İstihdamı ve Sorunları: Konya Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, A.- Bozkurt, Y.- İzci, F., (2008), Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi. 9.2, 89-114.

Wolf, D. A. (1987). A Random-Effects Logit Model for Panel Data. 87-104.

BRICS-TM Ülkelerinde Orta Gelir Tuzağının İncelenmesi

Prof. Dr. Selahattin Güriş[1] **Dr. Öğr. Üyesi Melek Astar[2]**

[1]Marmara Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sguris@marmara.edu.tr
[2]Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, mastar@fsm.edu.tr

Özet: Bu çalışmada, BRICS-TM ülkelerinin orta gelir tuzağında olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Orta gelir tuzağı en genel ve bilinir hali ile orta gelir düzeyinde olan ülkelerin bu gelir seviyesinde uzun süre kalarak bir üst düzey gelir seviyesine geçememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. İlk kez Dünya Bankası tarafından yayımlanan bir rapor ile ekonomi literatürüne giren orta gelir tuzağı kavramı, son yıllarda tartışılmaya başlanmış bir kavram olarak ekonomik büyüme ve gelişme açısından özellikle gelişmekte olan ülkeler için dikkat çeken bir konu olmuştur. Orta gelir tuzağı kavramı, ekonomi literatüründe kesin bir tanımlanması olmayan ve kesin olarak belirlenmiş bir analiz yöntemi ile sınanmayan, farklı yaklaşım ve yöntemler ile değerlendirilebilen bir kavramdır. Orta gelir tuzağının tespit edilmesinde; gelir eşiklerinin belirlenmesi, yakınsama analizi, büyüme düşüşleri yaklaşımı, orta gelirde kalınan yıl sayısına göre eşik belirlenmesi gibi yaklaşımlar söz konusudur. Bu çalışmada BRICS-TM ülkeleri için orta gelir tuzağı; Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı çerçevesinde referans ülke ABD olmak üzere 1966-2017 dönemi ele alınarak, standart birim kök testi, iki yapısal kırılmalı Narayan ve Popp (2010) Birim Kök Testi ve Fourier Terimli Doğrusal Olmayan (Güriş, 2018) Birim Kök Testi ile incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonuçları; standart birim kök testi ile Rusya ve Brezilya'nın, iki kırılmalı birim kök testi ile M1 modellemesinde sadece Meksika'nın orta gelir tuzağında olduğunu işaret etmekte ancak doğrusal olmayan birim kök testi sonuçları da BRICS-TM ülkelerinin tamamımın orta gelir tuzağında olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, BRICS-TM, Kırılmalı Birim Kök

1. GİRİŞ

Gelişmişlik seviyesinin en büyük bileşeni olan ekonomik büyümenin yanı sıra bilgi ekonomisine dayalı geleneksel yapıdan, bilgi yoğun mal üretimine dönüşen üretim yapısı, teknolojik gelişim ve refah seviyesinde artışa neden olan diğer yenilikler göz önüne alındığında, tüm bu süreçlerin ülkeler bazında başarılı bir şekilde tamamlanması söz konusu olamamaktadır. Yıllardır ekonomi literatüründe yer alan çoğu çalışmada gelişmekte olan ülkeler, az gelişmiş ülkeler, düşük, orta veya yüksek gelirli ülkeler olarak birçok ülke tanımlanmakta ve bu ülkeler için teorik çerçevede uygulamalar yapılarak sonuçları yorumlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler denildiğinde, bu süreç oldukça dikkat çekmesi gereken bir kavram olmasına rağmen sadece bazı ülkelere verilen bir isim olarak değerlendirilmekte, bu süreç ön plana çıkmaktadır. Söz konusu ülkeler ne zamandan beri gelişmekte ve gelişim süreci neden bu kadar uzun bir süreyi kapsamakta ve bir ülke ne zaman bu süreci tamamlayarak gelişmiş ülkeler sınıflandırmasına geçmektedir? Büyüme teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, ülkelerin büyüme sürecine girmesi ne kadar uzun olursa olsun, o ülkenin ekonomisinin gelişmiş ülkeler ekonomisine yakınsayacağı düşünülür. Peki ama bir ülkenin gelişmiş ülke grubunda yer alabilmesi için veya yüksek gelirli ülke grubuna dahil olabilmesi için söz konusu olan optimum süre nedir? Bu sürenin uzamasının bir durgunluğun habercisi olup olmadığının üzerinde durulmaya başlanmıştır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde bu süreçlerin oldukça uzun olması nedeniyle bazı sorunlar ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Süre kavramına iyi bir örnek olarak Dünya Bankası 2013 yılı raporları verilebilir. Rapor 1960 yılında orta gelirli ülkeler grubunda yer alan 101 ülkeden, 2018 yılına kadar sadece 13 ülkenin orta gelir seviyesinde kalmaktan kurtularak yüksek gelirli ülkeler grubuna geçtiğini belirtmektedir (Dünya Bankası, 2013). Bu durumdaki ülkeler için ücretlerin düşük olduğu düşük gelirli ülkelere karşı sanayi ürünlerindeki karşılaştırmalı avantajını kaybetmiş ve teknolojik gelişmeye dayalı ve bilgi yoğun malların üretimine geçiş yapmış, üretim yapısında dönüşümü gerçekleştirmiş, refah seviyesini arttıran birçok sosyal ve kurumsal ilerlemeyi tamamlamış yüksek gelirli ülkeler ile rekabet edemeyecek ülkeler olarak değerlendirilebilmektedir (Gill ve Kaharas, 2007). Söz konusu ülkeler; düşük gelirli fakirlik seviyesinden kurtularak, belirli kişi başı gelir seviyesine ulaşıp orta gelire sahip ülkeler sınıflandırmasına dahil olmuş, burada ekonomik bir durgunluğa yakalanmış ve uzun süre bu düzeyde kalmış ülkelerdir ve bu durum orta gelir tuzağı olarak kavramsallaştırılmıştır.

Orta gelir tuzağının ne olduğunun kavramsal açıdan ele alınmasından önce bu sorunun hangi ülkeler için söz konusu olabileceğinden bahsetmek gerekmektedir. Ülkelerin farklı parametreler açısından değerlendirilerek sınıflandırılmasında birçok yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri olan Dünya Bankası'nın ülke ekonomilerini gelirlerine göre sınıflandırmasıdır. Dünya Bankası'nın atlas metodu kullanılarak hesaplanan kişi başı brüt GSMH değerlerine göre ülkeleri gelir gruplarına ayırmaktadır. 2018 yılındaki yapılan revizyonlara göre 2016-2017 yıllarında

geçerli olan eşik değerleri değişmiştir. Daha önce kişi başı geliri 1,025 dolardan daha az olan ülkeler düşük gelirli, 1,026 ile 4,035 dolar arasında olan ülkeler düşük orta gelirli, 4,036-12,475 dolar arasında olan ülkeler yüksek orta gelirli ve 12,475 dolardan daha yüksek olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak adlandırılmaktaydı. 2018 yılında yapılan revizyon ile eşik değerleri; düşük gelir için 995 dolar, düşük orta gelir için 996-3,895 dolar arası, yüksek orta gelir için 3,896-12,055 dolar arası ve yüksek gelir için 12,055 dolar üstü olarak revize edilmiştir (Dünya Bankası, 2018).

Orta gelirli olarak belirlenen ülkeler; düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkelere göre çok daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır. Orta gelirli ülkelerin düşük ücretli ülkelerle veya yüksek vasıflı gelişmiş ülkeler ile rekabet etmesi oldukça zordur. Orta gelirli ülke grubunda bulunan ülkelerin çok azı yüksek gelirli ülke grubuna yükselebilmekte, uzun bir süre bu seviyede kalarak bir üst gelir grubuna geçememektedir. Literatürde orta gelirli ülkelerin yaşadığı bir durgunluk, tıkanıklık olarak adlandırılan bu durum, orta gelir tuzağı olarak ele alınmaktadır.

2. ORTA GELİR TUZAĞI VE LİTERATÜRE KISA BİR BAKIŞ

Orta gelir tuzağı; düşük ücretli fakir ülkelere karşı standart imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücünü zayıflayan ve yeniliğe dayalı büyüyen zengin ülkelere göre yakınsamakta zorlanan ülkelerin maruz kaldığı bir durum olarak ifade edilebilir (Dünya Bankası, 2017). Dünya bankası raporunda, orta gelirli ülkelerin düşük ve yüksek gelirli ülkelere göre daha yavaş büyüdüğü ve geliştiği belirtilmektedir. Agenor vd. (2012) diğer bir dünya bankası raporunda savaş sonrası dönemde düşük gelirli ülkelerin, orta gelirli ülkeler seviyesine çıkabildiğini ancak bu ülkelerden sadece birkaçının yüksek gelirli ülke seviyesine ulaşabildiğini, büyümedeki yavaşlama nedeniyle orta gelir tuzağına düştüğünü belirtmektedir. Orta gelir tuzağı bu raporlardan sonra tartışılmaya başlanmıştır. Böylece orta gelir tuzağının ne olduğu, sebepleri, nasıl inceleneceği ve bu tuzaktan kaçmak için nelerin yapılması gerektiğine odaklanılmıştır.

Gill ve Kharas (2007)'nin Doğu Asya ülkeleri için ekonomik büyüme konusunu ele aldıkları çalışmada net bir ifade ile orta gelir tuzağı kavramından bahsetmişler ve bu tuzaktan kaçınmak için gerekli olan dönüşümlerden, yapısal değişimlerden bahsetmişlerdir. Bu dönüşümlerde, ekonomilerin üretim ve istihdamda sağlayacakları gelişimlerin ürün yelpazesinde daralma ve zamanla bu durumun tam tersine dönebilmesi durumuna ve inovasyondaki gelişmelerin yatırımın öneminde azalmaya sebep olması durumuna dikkat çekilmiş, ayrıca eğitim sisteminin donanımlı bireyler yetiştirmek üzere dizayn edilmesi ve ekonomik değişimlerin yanı sıra sosyal, politik, kültürel alanlardaki yapısal değişimlerden bahsedilmiştir. Bu durumların öngörülmesinde detaylı olarak ele alınan orta gelir tuzağı, orta gelirli ülkelerin ekonomik çeşitliliği benimseyememeleri sebebiyle yüksek gelirli ülkelere göre daha yavaş büyümesidir. Orta gelir tuzağındaki ülkeler; düşük ücretli, geliri düşük ülkelere göre üretim büyümesinde rekabet gücü gittikçe zayıflayan ve inovasyon gelişimine, yeniliğine dayalı yüksek gelirli ülkelere ise yakınsamakta güçlük çeken ülkeler olarak değerlendirilmektedir (Gill ve Kharas, 2007). Buradan hareketle orta gelir tuzağı, ülke ekonomilerinin belirli bir kişi başı gelir düzeyine ulaşması sonucu durgunluğun başlaması, durgunluğun seyretmesi, bu süreçte yüksek beceri ve donanım gerektiren yenilikçi ürünler için gelişmiş ülkeler ile emek-yoğun ürünlerde, emeğin ucuz olduğu düşük gelirli ülkeler ile rekabet edememesi durumu olarak değerlendirilmektedir.

Orta gelir tuzağı, bir yapısal dönüşüm sorunu olmasından dolayı tuzaktan kurtulma yapısal dönüşüm reformlarının gerçekleştirilmesi ile sağlanacaktır. Bu reformların gerçekleştirilmesi için gerekli olan sürenin uzun yılları kapsayacağı da göz ardı edilememelidir. Orta gelir tuzağı literatürü, ülkelerin düşük orta gelir grubunda yer alma süresinin minimum 28 yıl ve ortalamasına 33 yıl, yüksek orta gelir grubunda ise minimum 7 ve ortalama 14 yıl olduğunu göstermektedir (Felipe vd., 2012). Bu süreler baz alınarak değerlendirildiğinde, Türkiye başta olmak üzere söz konusu birçok orta gelirli ülkenin bu süreleri aşmış olmasına rağmen mevcut konumlarında kaldığını göstermekte ve bu durum orta gelir tuzağını işaret etmektedir.

Dile getirilmeye başlandığı günden bu yana orta gelir tuzağı kavramı, farklı boyutlar açısından ele alınmış, ekonomide yer alan farklı itici güçler açısından değerlendirilmiş, bu tuzağa yakalanmanın sebeplerinin neler olduğu, ülkelerin bu tuzağa yakalanıp yakalanmadığının belirlenmesi ve eğer yakalandı ise tuzaktan kurtulmak için geliştirilmesi gereken strateji ve politikaların neler olabileceği konusu üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Genellikle teori kapsamında yapılan çalışmalarda; kavram açıklanmış, kavramın incelenmesi için kullanılabilecek yaklaşımlar değerlendirilerek, bu tuzaktan kurtulma ve yakalanmama stratejileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise BRISC-TM ülkeleri için orta gelir tuzağı durumunun belirlenen bir yaklaşım açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Ön çalışma olan bu araştırmada gelişmekte olan ülkelerden BRICS-TM ülkeleri ele alınmıştır. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika'nın oluşturduğu ekonomiler topluluğuna Türkiye ve Meksika'nın da eklenmesiyle BRICS-TM ülkeleri olarak adlandırılmaya başlanan söz konusu ülkelerin büyüme hızı ile ekonomik büyümede oldukça etkili olan dinamik

nüfus yapısının, dünya ekonomisinde lokomotif durumda olduğunu kabul edilmektedir (Wilson ve Purushotaman, 2003). BRICS-TM gibi gelişmekte olan ülkeler; genç nüfus yapısı, buna dayalı olarak ar-ge ve inovasyon alanlarında sağlayacakları gelişmeler ile yüksek gelirli ülkeler sınıflandırmasına dahil olabilme olasılıkları yüksek olarak değerlendirilmektedir (Landesmann ve Pfaffermayr, 1997). Öte yandan, yapılan birçok çalışma BRICS-TM gibi ülkelerin orta gelir tuzağında olduğunu ya da rekabet gücü kazanmak için dinamik nüfus yapısının avantaja çevirip beşeri sermayesini ve teknolojisini geliştiremedikleri sürece bu tuzağa düşeceklerini savunmaktadır (Eichengren vd., 2013; Felipe, 2012; Yılmaz, 2014; Bulut ve Bulut, 2015).

Literatürde yer alan çalışmaların çoğu, ülkelerin hangi gelir düzeyi grubunda sınıflandırılacağını belirlemeye yöneliktir. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemler birbirinden oldukça farklı olarak ele alınmıştır. Ülkelerin orta gelir tuzağı durumlarını belirleme yöntemi olarak; gelir eşik değerlerinin farklı şekillerde tespit edilmesi, söz konusu gelir seviyesinde kalınan yıl sayısı, ülkelerin büyüme trendlerinde meydana gelen düşüşlere göre değerlendirilmesi gibi durumlar söz konusudur. Ayrıca tek bir ülke üzerinden yapılan çalışmalar ile birçok ülkenin veya belirli özelliklere sahip birkaç ülkenin değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur. Zaman serisi analizleri çerçevesinde ele alınan bu çalışmaların ülkeler arası farklılık veya benzerlik durumları inceleyen yatay kesit verisine ait çalışmalardan da bahsetmek mümkündür.

Bu çalışma sadece kişi başı gelir açısından değil ekonomik büyüme ve inovasyonda oldukça önemli olan faktörleri de (okullaşma, genç nüfus vb.) ele alarak çok sayıdaki gelişmekte olan ülke bazında orta gelir tuzağının birçok yaklaşım çerçevesinde ele alınacağı kapsamlı bir çalışmanın ön çalışmasıdır. Bu nedenle burada orta gelir tuzağını uygulamalı olarak ele alan ve tuzakta olup olmamayı inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Eichengreen vd. (2012), orta gelir tuzağını büyüme düşüşleri açısından ele almış ve orta gelir tuzağının tespiti için üç şartın gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu şartlar; yavaşlama öncesi 7 yıllık süreçte ortalama büyüme oranının %3,5 ve üzeri olması, yavaşlama sonrası 7 yıllık dönemde ortalama büyüme oranının da en az 2 puanlık düşük olması ve kişi başı gelirin pariteye göre 10.000 dolardan fazla olması olarak belirtilmiştir. Bu belirlenen şartlara göre Eichengreen vd. (2014), Probit Modeli ile 45 ülkenin 1957-2010 dönemi ele almış ve orta gelir tuzağı durumunu incelemiştir.

Diğer bir yaklaşım olan gelir eşiklerine göre orta gelir tuzağının incelenmesini ele alan çalışmalardan biri Felipe vd. (2012)'dir. Bu çalışmada 1950-201 dönemi 124 ülke için incelenmiştir. Hesaplanan eşik değerlerine göre ülkelerin hangi gelir grubunda yer aldığına karar verilmiştir. Felipe vd (2012) aynı zamanda orta gelir seviyesinde kalınan süreyi de değerlendirmiştir. Bu aşamada kalınan yıl sayısı değerlendirilerek ve tarihsel deneyimlerden hareketle eşik yıl sayılarını belirlemiş de ülkeleri sınıflandırmıştır. Aiyar vd. (2013) 138 ülke için 1955-2009 dönemini ele alarak orta gelir tuzağını ve büyüme düşüşlerini araştırmıştır. Eşik değerlerine göre söz konusu ülkelerin gruplandırılması için Probit Modeli, Bayesyan ve Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler yönteminden yararlanmıştır. Im ve Rosenblatt (2013), 125 ülke için 1950-2008 dönemini ABD kişi başı gelirlerine göre ülke gelirlerini değerlendirmiş ve sonuçlara göre ülkeleri gruplandırmıştır.

Bozkurt vd. (2016), 1982-2012 dönemini seçilmiş bir grup yüksek orta gelirli ülkeler için yakınsama ve panel veri analizleri ile orta gelir tuzağı ihtimallerini incelemiştir. Carnovale (2012), ABD ortalama kişi başı gelirini aşan ülkeleri orta gelirli ülkeler olarak değerlendirdiği çalışmada, ülkeleri 10'ar yıllık periyotlar halinde incelemiştir. Bozkurt vd. (2014) yakınsama yaklaşımına göre 1971-2012 dönemini Türkiye için ele almış ve birim kök testleri ile yakınsama olup olmadığını değerlendirmiştir. Yakınsama yaklaşımını kullanan bir diğer çalışmada Woo (2012), 1960-2008 dönemi için ABD'yi referans ülke olarak belirleyip, ülkeleri yakama (yetişme) endeksine göre değerlendirmiştir. Yine ABD'ni referans ülke olarak belirleyen Robertson ve Ye (2013) ise ülkelerin kişi başı gelirlerini birim kök testleriyle inceleyerek, ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığına karar vermiştir. Zaman serisi analizleri kapsamında birim kök testleri ile orta gelir tuzağını inceleyen çalışmalarda seçilen ülke veya ülkeler için serilerin durağanlıkları incelenerek orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmama durumu değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar da standart birim kök testlerinin kullanılmasının yanı sıra kırılmayı dikkate alan birim kök testlerinden de yararlanılmıştır (Koçak ve Bulut (2014); Yılmaz (2014); Ünlü ve Yıldız (2018)). Tiftikçigil vd. (2018) ise E7 ülkelerinin orta gelir tuzağında olup olmadığını 1969-2015 dönemini panel birim kök testleri ile irdelemiştir.

3. VERİ VE YÖNTEM

BRICS-TM sınıflandırmasında yer alan ülkelerin gelir tuzağında olma durumlarının incelenmesinde tüm yaklaşımların ele alınacağı geniş kapsamlı araştırmanın ön çalışması olan bu çalışmada Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı ele alınmıştır. Yaklaşımın incelenmesinde Dünya Bankası veri tabanından elde edilen ve atlas metoduna göre oluşturulan

1960-2017 dönemi için BRICS-TM ülkeleri kişi başı brüt GSMH verileri kullanılmıştır. Ülkelerin gelir kategorilerinin belirlenmesinde atlas metodunun kullanılması sebebiyle bu veriler tercih edilmiş ve ABD referans ülke olarak değerlendirilmiştir. Rusya'ya ait verilerin 1970 yılı ve sonrasına ulaşılabildiğinden bu ülke için daha kısa bir dönem ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Robertson ve Ye (2013) yaklaşımına göre ele alınacak orta gelir tuzağının incelenmesinde aşağıdaki formülasyon uygulanmıştır.

$$Y_t = \ln\left(\frac{X_{A,t}}{X_{ABD,t}}\right)$$

Burada X_A ülkelerin atlas metoduna gör ekişi başı gelirlerini, X_{ABD} ise yine atlas metoduna göre referans ülkenin kişi başı brüt milli gelirini ifade etmektedir.

Yaklaşıma göre elde edilen serilerin durağanlıklarının incelenmesi gerekmektedir. Durağanlığın incelenmesi sonucunda serilerin durağan olması, birim kök olmaması söz konusu ülkenin orta gelir tuzağında olduğunu göstermektedir.

Burada kullanılacak birim kök testlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Standart birim kök testleri, şokların etkisinin geçici olduğu, şokların uzun dönemli bir etki yaratmayacağı varsayımına dayanmaktadır. Nelson ve Plosser (1982) bu şokların, seride kalıcı etkilere neden olduğunu ispatlamış ve bunun ardından günümüze kadar birçok birim kök testi geliştirilmiştir. Yapısal kırılmanın dikkate alınmadığı birim kök testleri, testin gücünün zayıflamasına neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile yapısal kırılma söz konusu iken Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) gibi standart birim kök testlerinin sonuçları birim kök kararı verme yönünde sapma göstermekte, seri kırılma haricinde durağan olsa dahi birim kök kararı vermeye neden olmaktadır (Perron, 1989). Zaman serisi analizlerinde durağanlık, mevsimsellik gibi doğrusal olup olmama durumu da oldukça önemlidir (Güriş vd., 2017). Yapısal kırılma veya kırılmaların dikkate alınmadığı standart birim kök testlerinde testin gücünün zayıf olması, doğrusal olmama durumunda da geçerlidir. Doğrusal olmayan serilerde, doğrusallığa dayalı standart birim kök testlerinin kullanımı da birim kök kararı verilmesine neden olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada hem standart birim kök testlerinden Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) testi, iki yapısal kırılmalı Narayan ve Popp (2010) Birim Kök testi ile Fourier Terimli Doğrusal Olmayan (Güriş, 2018) birim kök testi kullanılmıştır.

Dickey-Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (ADF) için sabit, sabit ve trendli eşitlikler aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \lambda_i \Delta Y_{t-i} + u_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 t + \sum_{i=1}^{k} \lambda_i \Delta Y_{t-i} + u_t$$

Burada Y_t seriyi, Δ fark operatörünü, k bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin sayılarını, t trendi ve u_t hata terimini göstermektedir.

DF tipi bir test olan Narayan ve Popp (2011) testi, kırılma noktalarının bilinmediği varsayımına dayalı iki kırılmalı birim kök testidir. Testte, iki durum için farklı modelleme söz konusudur. Modellerden ilki, düzey halde iki kırılmaya izin verirken (M_1), ikincisi hem düzey halde hem de trendde kırılmaya (M_2) izin vermektedir. Testin deterministik (d_t) ve stokastik (u_t) bileşenleri olmak üzere modeller;

$$d_t^{M_1} = \alpha + \beta t + \Psi^*(L)(\theta_1 DU'_{1,t} + \theta_2 DU'_{2,t})$$
$$d_t^{M_2} = \alpha + \beta t + \Psi^*(L)(\theta_1 DU'_{1,t} + \theta_2 DU'_{2,t} + \gamma_1 DT'_{1,t} + \gamma_2 DT'_{2,t})$$

olarak ifade edilir. Modelde;

$DU'_{i,t} = 1(t > T'_{B,i})$, $DT'_{i,t} = 1(t > T'_{B,i})(t - T'_{B,i})$, $i = 1,2.$

dir. Burada $T'_{B,i}$, i=1,2 gerçek kırılma tarihlerini, θ düzey halde, γ ise eğimde kırılmayı ifade etmektedir. Buradan hareketle, testin denklemleri için yapısal modelin indirgenmiş formu aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y_t^{M_1} = \rho Y_{t-1} + \alpha_1 + \beta^* t + \theta_1 D(T'_B)_{1,t} + \theta_2 D(T'_B)_{2,t} + \delta_1 DU'_{1,t-1} + \delta_2 DU'_{2,t-1} + \sum_{j=1}^{k} \beta_j \Delta Y_{t-j} + e_t$$

$$Y_t^{M_2} = \rho Y_{t-1} + \alpha^* + \beta^* t + \kappa_1 D(T_B')_{1,t} + \kappa_2 D(T_B')_{2,t} + \delta_1^* DU_{1,t-1}' + \delta_2^* DU_{2,t-1}' + \gamma_1^* DT_{1,t-1}' + \gamma_2^* DT_{2,t-1}' \sum_{j=1}^{k} \beta_j \Delta Y_{t-j} + e_t$$

Güriş (2018) tarafından geliştirilen Fourier terimli doğrusal olmayan birim kök testi ise yapısal kırılmayı Christopoulas ve Leon-Ledesma (2010)'da kullanılan denkleminde fourier terimleri aracılığıyla, doğrusal olmama durumunu ise Kruse (2011) testi aracılığıyla modellenmiş bir testtir. Testin iki aşaması mevcuttur. İlk aşama Christopoulas ve Leon-Ledesma (2010)'da yer alan denkleme fourier terimlerinin eklenmesiyle tahminlerin yapılmasıdır.

$$Y_t = \alpha_0 + \gamma_1 sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t$$

$$v_t = \delta_1 - \alpha_0 - \gamma_1 sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) - \gamma_2 cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$$

İkinci aşama, ilk aşamada tahmin edilen modelin hata terimleri yardımıyla Kruse (2011)'de kullanılan ve aşağıda verilen modelin tahmin edilmesidir.

$$\Delta v_t = \delta_1 v_{t-1}^3 + \delta_2 v_{t-1}^2 + \sum_{j=1}^{p} \Delta v_{t-j} + u$$

Birim kök testlerinde temel hipotez (ρ=1) birim kökü işaret ederken, alternatif hipotez (ρ<1) durağanlığı ifade etmektedir. Her test için söz konusu çalışmalarda verilen kritik değerlere göre test istatistiklerinin karşılaştırılması sonucu, serilerin durağan olup olmadığı kararı verilmektedir.

4. BULGULAR

BRICS-TM ülkeleri, Dünya Bankası tarafından belirlenen gelir eşik değerlerine göre incelendiğinde; Hindistan haricindeki diğer ülkelerin yüksek orta gelir grubunda, Hindistan'ın ise düşük orta gelirli ülkeler arasında yer aldığı gözlenmektedir. Orta gelir tuzağının inceleneceği BRICS-TM ülkelerinin kişi başı gelirlerinin yıllara göre değişimi Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: BRICS-TM Ülkeleri Kişi Başı Brüt GSMH Yıllık Değişimi

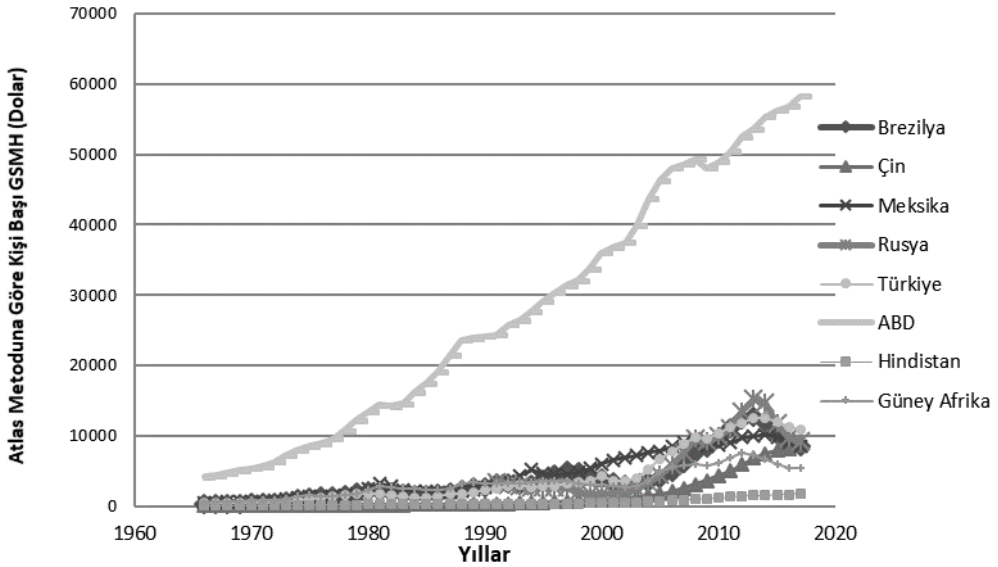

BRICS-TM ülkelerinin kişi başı gelirlerini gösterene grafikten de anlaşıldığı gibi ABD hariç diğer ülkelerin her ne kadar kişi başı geliri ortalamaları farklı da olsa yıllara göre seyri benzerdir. Ülkelerin kişi başı brüt GSMH verilerinin tanımlayıcı istatistikleri ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Atlas Metoduyla kişi başı brüt GSMH	n	Ortalama	Standart Sapma	Eğiklik	Basıklık	Jarque-Bera
Brezilya	52	3898,077	3424,549	1,222	3,337	13,391*
Rusya	27	6196,296	4454,099	0,655	1,997	3,061

Hindistan	52	540,576	482,832	1,350	3,505	16,365**
Çin	52	1613,462	2434,951	1,810	4,938	36,551**
Güney Afrika	52	3276,346	1919,941	0,573	2,423	3,564
Türkiye	52	4122,692	3927,124	1,071	2,627	10,255*
Meksika	52	4509,423	3250,296	0,410	1,677	5,255
Amerika Birleşik Devletleri	52	27533,650	17452,450	0,268	1,727	4,134

*p<0,01; **p<0,05

Atlas metoduna göre hesaplanan kişi başı GSMH verileri incelendiğinde; referans ülke ABD haricinde en yüksek ortalamanın Rusya'ya, en düşük ortalamanın ise Hindistan'a ait olduğu gözlenmektedir. Bu sebeplerden dolayı bu ön çalışmada söz konusu ülkeler ele alınmıştır.

Orta gelir tuzağının incelenmesinde kullanılan yaklaşımlardan Robertson ve Ye (2013)'e göre durumu incelenecek ülkenin kişi başı GSMH verilerinin referans ülkeye göre düzenlenmesiyle, birim kök testleri uygulanması gerektiğinden, tüm ülkeler için gerekli düzenleme yapılmış ve ADF birim kök testi sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 2: ADF (1981) Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	Sabit	Gecikme	Sabit ve Trend	Gecikme	Sonuç
Brezilya	-3,705*	2	-4,110**	2	Durağan
Rusya	-2,419	4	-4,873*	6	Durağan
Hindistan	-1,700	7	-2,701	9	Birim Kök
Çin	0,677	1	-0,861	1	Birim Kök
Güney Afrika	-1,459	2	-2,518	4	Birim Kök
Türkiye	-1,662	1	-2,614	2	Birim Kök
Meksika	-2,449	2	-2,633	2	Birim Kök

*p<0,01; **p<0,05

Tablo 2'de yer alan ADF (1981) birim kök testi sonuçlarına göre Brezilya ve Rusya haricindeki ülkelere ait seriler için birim kök kararı verilmiştir. Brezilya ve Rusya için elde edilen sonuçlar durağanlığı ifade etmektedir ve bu testin sonuçlarına göre bu iki ülke orta gelir tuzağındadır.

Tablo 3: Narayan ve Popp (2010) Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	M1			M2			Sonuç
	Test İstatistiği	Optimum Gecikme Uzunluğu	Kırılma	Test İstatistiği	Optimum Gecikme Uzunluğu	Kırılma	
Brezilya	-4,232	2	1994;1998	-4,780	2	1994;1999	Birim Kök
Rusya	-3,160	1	1997;2009	-3,701	3	1999;2008	Birim Kök
Hindistan	-1,664	1	1973;1979	-0,832	1	1971;1975	Birim Kök
Çin	-2,835	3	1972;1985	-2,087	1	1972;1975	Birim Kök
Güney Afrika	-2,146	2	1984;2004	-3,046	2	1984;2006	Birim Kök
Türkiye	-4,022	1	1993;2000	-2,910	1	1993;2000	Birim Kök
Meksika	-6,023**	1	1985;1992	-1,606	3	1985;1994	Birim Kök

*p<0,01; **p<0,05

Doğrusal ve yapısal kırılmayı dikkate alan Narayan ve Popp (2010) testi sonuçlarına göre sadece Meksika'ya ait serinin M_1 modellemesinde durağan ancak M_2 modellemesinde durağan olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlara göre BRICS-TM ülkeleri orta gelir tuzağında değildir.

Tablo 4: Fourier Terimli Doğrusal Olmayan Birim Kök (Güriş, 2018) Testi Sonuçları

Ülkeler	Sabit				Sabit ve Trend				Sonuç
	Test İstatistiği	Gecikme	k	F	Test İstatistiği	Gecikme	k	F	
Brezilya	1,175	3	3	58,896	0,483	3	3	63,849	Birim Kök
Rusya	0,881	3	1	206,326	1,307	3	1	116,292	Birim Kök
Hindistan	0,825	3	1	66,167	0,633	3	1	179,468	Birim Kök
Çin	3,097	3	1	61,553	0,506	3	1	603,287	Birim Kök
Güney Afrika	1,630	2	1	37,986	1,620	2	1	14,769	Birim Kök
Türkiye	4,221	1	1	22,205	7,748	1	1	35,098	Birim Kök
Meksika	1,795	2	3	8,377	2,338	2	2	12,338	Birim Kök

Doğrusal olmayan ve yapısal kırılmayı da dikkate alan birim kök testi sonuçları ise Narayan Popp (2010) testi sonuçları ile benzer sonuçlar vermiştir. Tüm ülkeler ait hem sabit hem sabit ile trendli modellemelerde seriler durağan olmadığından, ülkelerin orta gelir tuzağında olmadığı söylenebilir. Narayan ve Popp (2010) ve Güriş (2018) testleri için karar verme aşamasında kullanılan kritik değerler 0,95 güven olasılığına göre söz konusu çalışmalardan elde edilmiştir.

5. SONUÇ

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelirlerine göre sınıflandırıldıkları gelir grubunda kaldığı süreler, bir üst gelir grubuna geçme aşamaları değerlendirildiğinde karşımıza çıkan orta gelir tuzağı, son yıllarda oldukça sık tartışılan bir kavramdır. Orta gelir tuzağı,en genel ve bilinir hali ile orta gelir düzeyinde olan ülkelerin bu gelir seviyesinde uzun süre kalarak, bir üst düzey gelir seviyesine geçememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. İlk kez Dünya Bankası tarafından yayımlanan bir rapor ile ekonomi literatürüne giren orta gelir tuzağı, ekonomi literatüründe kesin bir tanımlanması olmayan ve kesin olarak belirlenmiş bir analiz yöntemi ile sınanmayan, farklı yaklaşım ve yöntemler ile değerlendirilebilen bir kavramdır. Orta gelir tuzağının incelenmesinde kesin ve net bir durum olmadığından, literatürde bu konu ile ilgili farklı yaklaşımların farklı yöntemler ile ele alan ve orta gelir tuzağı durumunu farklı ülkeler için inceleyen çalışmalar mevcuttur.

Literatürdeki farklı yaklaşımlar ile elde edilen farklı sonuçların değerlendirilmesi için tüm yaklaşımların ele alınarak karşılaştırmalı olarak tüm gelişmekte olan orta gelirli ülkelerin ekonometrik olarak inceleneceği bir çalışmanın ön çalışması olan bu çalışmada, 1966-2017 dönemi BRICS-TM ülkelerinin orta gelir tuzağında olup olmadığını incelenmiştir. Ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığının belirlenmesi için Robertson ve Ye (2013) yaklaşımına göre ülkelerin kişi başı brüt GSMH verilerinin durağan olup olmadıkları değerlendirilmiştir. Durağanlığın incelenmesi için standart test olan ADF (1981) Birim Kök Testi, iki kırılmalı Narayan Popp (2010) Birim Kök Testi ve Fourier Terimli Doğrusal Olmayan Güriş (2018) Birim Kök Testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucu ADF (1981) testi sonuçlarına göre Brezilya ve Rusya orta gelir tuzağında çıkarken, yapısal kırılmayı dikkate alan Narayan ve Popp (2010) testinde sadece Meksika için M_1 modellemesi orta gelir tuzağını işaret ederken M_2 modellemesi tuzakta olmadığını göstermektedir. Fourier Terimli Doğrusal Olmayan Güriş (2018) testi sonucu ise tüm ülkelerin orta gelir tuzağında olmadığını göstermekte, Narayan Popp (2010) testi ile benzer sonuçlar vermektedir. Bu iki test standart birim kök testi olan ADF (1981)'e göre daha güvenilir sonuçlar verdiğinden, BRICS-TM ülkelerinin orta gelir tuzağında olmadığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Agénor, P. R., Canuto, O., & Jelenic, M. (2012). Avoiding middle-income growth traps. The World Bank, No:98.

Aiyar, S., Duval, R., Puy, D., Wu, Y. & Zhang, L. (2013). Growth slowdowns and the middle income trap. IMF Working Paper.

Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D., & Çakmak, E. (2014). Orta gelir tuzağı ve Türkiye örneği. Maliye Dergisi, 167, 22-39.

Bozkurt, E., Sevinc, H., & Cakmak, E. (2016). Orta gelir tuzağı: üst orta gelirli ülkeler üzerine panel veri analizi. Ege Akademik Bakış Dergisi, 16(2), 379-394.

Bulut, U., & Bulut, A. S. (2015). The role of schooling in struggling with the middle-income trap: dynamic panel data analysis. Journal of Social and Administrative Sciences, 2(4), 205-215.

Carnovale, M. (2012). Developing countries and the middle income trap: Predetermined to fall? New York University Leonard N. Stern School of Business, Bachelor of Science, New York.

Christopoulos, D. K., and M. A. Le_on-Ledesma. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton woods real exchange rates. Journal of International Money and Finance, 29 (6):1076–93.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 1057-1072.

Dünya Bankası 2018 yılı raporu.

http://siteresources.worldbank.org/EXTANNREP2013/Resources/9304887137720121237 8/9305896137754475343 1/1_AnnualReport2013_EN.pdf

Eichengreen, B., Park, D., & Shin, K. (2012). When fast-growing economies slow down: International evidence and implications for China. Asian Economic Papers, 11(1), 42-87.

Eichengreen, B., Park, D., & Shin, K. (2013). Growth slowdowns redux: new evidence on the middle-ıncome trap. NBER Working Paper, 18673, Cambridge, MA.

Eichengreen, B., Park, D., & Shin, K. (2014). Growth slowdown redux. Japan and World Economy, 32, 65-84.

Felipe, J., Abdon, A., & Kumar, U. (2012). Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why? Levy Economics Institute of Bard College Working Paper, 715, New York.

Gill, I., & Kharas, H. (2007). An East Asian renaissance: Ideas for economic growth. Washington: World Bank Publications.

Güriş, B. (2018). A new nonlinear unit root test with Fourier function. Communications in Statistics-Simulation and Computation, 1-7.

Güriş, B., Tiftikçigil, B. Y., & Tıraşoğlu, M. (2017). Testing for unemployment hysteresis in Turkey: evidence from nonlinear unit root tests. Quality & Quantity, 51(1), 35-46.

Im, F.G., and D. Rosenblatt. 2013. Middle-income Traps: A Conceptual and Empirical Survey. (Policy Research Working Paper Series No. 6594). Washington, DC: The World Bank.

Koçak, E., & Bulut, Ü. (2014). Orta gelir tuzağı: Teorik çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. Maliye Dergisi, 167, 1-21.

Kruse, R. (2011). A new unit root test against ESTAR based on a class of modified statistics. Statistical Papers, 52 (1):71–85. doi:10.1007/s00362-009-0204-1.

Landesmann, M., & Pfaffermayr, M. (1997). Technological competition and trade performance. Applied Economics, 29(2), 179-196.

Narayan, P. K., & Popp, S. (2010). A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time. Journal of Applied Statistics, 37(9), 1425-1438.

Nelson, C. R., & Plosser, C. R. (1982). Trends and random walks in macroeconmic time series: some evidence and implications. Journal of monetary economics, 10(2), 139-162.

Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 1361–1401.

Tiftikçigil, B. Y., Güriş, B., & Yaşgül, Y. S. (2018). Does middle income trap exist?: Evidence from emerging economies: E7 countries for 1969-2015. Revista Galega de Economia, 27(1), 145-158.

Ünlü, F., & Yildiz, R. (2018). Orta gelir tuzağının belirlenmesi: ekonometrik analiz. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14(1), 1-20.

Wilson, D. & Purushothaman, R. (2003). Dreaming with BRICs: The path to 2050. Global Economics Paper, No. 99, Goldman Sachs, October.

Woo, W. T. (2012). China meets the middle-income trap: The large potHoles in the road to catching-up. Journal of Chinese Economic and Business Studies, 10(4), 313-336.

Robertson, P. E. & Ye, L. (2016). On the existance of middle-income trap. Economic Record, Vol. 92, No. 297, 173-189.

Yılmaz, G. (2014). Turkish middle income trap and less skilled human capital, TCMB Working Paper.

Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Bağlamında Yükümlülük: Münhasıran Elektronik Ortamda Faaliyette Bulunanların Hukuki Niteliği

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk TEKİN[1] **Dr. Öğr. Üyesi Aykut TAVŞANCI[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, selcuktekin@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, aykuttavsanci@trakya.edu.tr

Özet: Günümüzün yasadışı faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin fahiş miktarlara ulaşması, bu tür faaliyetlerde bulunmayı cazip hale getirmekte, suç işleyenlerin elde ettikleri suç gelirlerini gizlemeye çalışmalarını ise mecburen teşvik etmektedir. Devletler, bu tür faaliyetleri önlemek amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Ülkemizde de suç gelirlerinin aklanmasını, başka bir deyişle, elde edilen suç gelirlerinin yasal yollardan elde edildiği izlenimi vermek amacıyla çeşitli yol ve yöntemlere başvurulmasını önlemek amacıyla 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ve ilgili düzenlemeler ihdas edilmiştir. Bu düzenlemeler; bir yandan yasadışı faaliyetlerin finansmanını engellemeye çalışmakta, bir yandan da önleyici tedbir mahiyetinde olmak üzere çeşitli kişi ve kurumlara yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülükler, öncelikle kimlik tespit etme yükümlülüğü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anayasamızın 38 inci maddesindeki "Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur." hükmü gerek yükümlülerin kimler olması gerektiğini, gerekse de buna uyulmaması halinde uygulanacak ceza hükümlerinin yasaya dayanması zorunluluğunu teyit etmektedir. Buna mukabil, günümüzün teknolojik gelişmelerine koşut olarak hızla yaygın hale gelen ve faaliyetlerini münhasıran elektronik ortamda yerine getiren mükellef grubu esas itibariyle aracılık yönünden, anılan 5549 sayılı yasada belirtilmemiş, bir genel tebliğ bazında yükümlüler arasında sayıldığı varsayılarak hem Anayasamıza hem de normlar hiyerarşine aykırı düzenleme yapılmıştır.

Çalışmamızda artık günümüzde yaygın olarak faaliyette bulunan ve ticaretini münhasıran elektronik ortamda gerçekleştiren mükelleflerin suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesine yönelik alınan tedbirler çerçevesinde ilgili mevzuat karşısındaki hukuki niteliği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç Gelirinin Aklanması, Yükümlülük, Normlar Hiyerarşisi

Obligation in the Context of Prevention of Laundering Proceeds of Crime: The Legal Aspects of Those Acting in an Electronic Environment Exclusively

Assist. Prof. Dr. Selçuk TEKİN[1] **Assist. Prof. Dr. Aykut TAVŞANCI[2]**

[1]Trakya University, Faculty of Economics And Administrative Sciences, Department of Public Finance, selcuktekin@trakya.edu.tr

[S]Trakya University, Faculty of Economics And Administrative Sciences, Department of Public Finance, selcuktekin@trakya.edu.tr

Abstract: Excessive amounts of revenues from today's illegal activities make it attractive to engage in such activities, and encourage them to try to conceal their crime revenues. States have made various arrangements to prevent such activities. In our country, Law No. 5549 on Prevention of Laundering of Proceeds of Crime and Related Regulations has been established in order to prevent the laundering of the proceeds of crime, in other words, the use of various ways and methods to give the impression that the proceeds of crime have been obtained through legal means. These regulations; on the one hand, it tries to prevent the financing of illegal activities and imposes obligations on various individuals and institutions on the other. These obligations firstly arise as an obligation of identification. Article 38 of our Constitution contains these provision: "Criminal and criminal security measures are only put by law." This provision stipulates the obligation of the lawsuits of the penalties and the penalties to be applied in case of non-compliance. On the other hand, the taxpayer group, which is rapidly becoming widespread in line with today's technological developments and fulfilling its activities exclusively in electronic environment, has been made contrary to both our Constitution and the norms hierarchy by assuming that it is not mentioned in the 5549 numbered law and is counted among the obliged parties on the basis of a general communique.

In our study, the legal nature of the taxpayers, who are currently active in the field and carried out their trade exclusively in electronic environment, are discussed in the framework of the measures taken to prevent laundering of crime revenues.

Keywords: Money Laundering, Obligation, Hierarchy of Norms

1. GİRİŞ

Ülkemizde suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin aklanması eylemi Türk Ceza Kanunu'nun 282 inci maddesinde suç olarak tanımlanmış ve tespit edilmiştir. Gerçek veya tüzel kişilerin yasal olmayan yöntemlerle elde ettikleri gelirlerini çeşitli biçimlerde aklamaya çalıştıkları görülmektedir. Yasal olmayan yollardan elde edilen gelirlerin yasalmış izlenimi verecek biçimde legal sisteme sokulması, aklama suçunun oluşmasına neden olmaktadır. İhdas edilen hukuksal düzenlemeler ise bu yasadışı yöntemlerin önlenmesine yönelik bulunmaktadır.

İlk uygulamasını 4208 sayılı kanunla[1] gördüğümüz aklama suçunun önlenmesi uygulaması, daha sonraları hukuk sistemimizde yapılan kimi değişikliklerle şimdiki halini almıştır. Suç faaliyetlerinden doğan, kaynağı yasadışı olan ekonomik kazançlar karapara terimiyle ifade edilmektedir (Aydın,2018:10). İlk uygulamasında "kara para" olarak anılan yasadışı gelirler, daha sonra 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle "suçtan kaynaklanan mal varlığı değeri" olarak anılmış ve bilahare 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'la[2] bahsi geçen suç gelirlerinin önlenmesi kavramı mevzuatta yerini tam olarak almıştır (Akın,2008:44). Sonraki tanımlamasıyla daha geniş bir anlam yüklenen yasadışı yollardan elde edilen gelirler; teknolojik ilerlemelerle birlikte daha farklı biçimlerde yasal sisteme sokulmaya çalışılmıştır. Bu noktada yasadışı yollardan elde edilen suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesi bakımından sistem; çeşitli sektörlerde faaliyette bulunan kimi gerçek ve tüzel kişileri, önleyici tedbir mahiyetinde olmak üzere belirlenen bazı hususların uygulanması bakımından yükümlü olarak belirlemiştir.

Yükümlülerden beklenen temel sonuç; işlem yaptıkları müşterilerinin kimliklerinin tespitini yapmalarıdır. Bazı yükümlülerden ayrıca işlem esnasında olağandışı olduğunu değerlendirdikleri iş ve işlemlerin de "şüpheli işlem bildirimi" yoluyla yetkili kamu kurumuna bildirmesi de beklenmektedir.

Suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesine yönelik önleyici tedbirler, temelde kimlik tespitinin yapılması üzerine kurgulandığından yükümlülerin bu düzenlemelere katiyetle uymaları, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerinin aklanması suçunun işlenmesinin de önlenmesine büyük katkı yapacaktır. Bu suç türünün önlenmesi görevi temelde Mali Suçları Araştırma Kurulu'na (MASAK) verilmekle birlikte, özellikle gelirlerin akışını belirleyen/sevk ve idare eden, transfer eden yükümlülerin önleyici tedbirlerin paydaşı olması hasebiyle önleme işlevinin de diğer ayağı olduğu izahtan varestedir.

Önleyici tedbirlerin uygulanması bakımından sistemin yükümlülük yüklediği yükümlülerin kimler olması gerektiğinin belirlenmesi, yükümlülerin yükümlülüklerine uymaması halinde ne gibi ceza ile cezalandırılacağı da normlar hiyerarşisine uygun düzenlenmiş metinlerle sağlanmalıdır. Nitekim Anayasamızın 38 inci maddesindeki cezaların yasallığı ilkesi ve 73 üncü maddesindeki vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin yine yasal olması ilkesi üst hukuk normu olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda yükümlülerin kimler olduğunun belirlenmesi, bunlara yükümlülüklerine uymaması halinde ne gibi cezaların kesilebileceği yasalarla ortaya konulması Anayasal bir zorunluluktur.

Mevzuatımızda Kanunla yükümlülerin kimler olduğu belirlenmiş, yükümlülüklerine yönelik alınacak tedbirlerin neler olabileceği gibi diğer alt düzenleyici işlemler ise yönetmelik ve genel tebliğlerle tespit edilmiştir. Normlar hiyerarşisi açısından Anayasa'ya aykırı kanun ihdas edilemeyeceği gibi, kanunla belirlenmiş yükümlülerin ve yükümlülüklerin yönetmelik ve genel tebliğle genişletilmesi de mümkün bulunmamaktadır. Nitekim Normlar hiyerarşisi, hukuk normlarının derece ve kuvvetini belirlemekte ve bir hukuk düzeninde var olan normların çokluğu anlamına gelmektedir (Kulukçu, 2008:3)

Gelişen teknolojiye bağlı olarak tüketim alışkanlıkları ve alışveriş mantığının da değiştiği görülmektedir. Bu bağlamda münhasıran elektronik ortamda faaliyette bulunan işletme sayılarının da hızla arttığı bir gerçek olarak karşımızda bulunmaktadır. Çalışmamızda genel olarak münhasıran elektronik ortamda faaliyette bulunanların, özelde de münhasıran elektronik ortamda değerli taş ve maden ile mücevher ticaretine aracılık edenlerin suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesine yönelik mevzuat karşısındaki hukuki durumu irdelenecektir.

[1] 4208 sayılı Kanun, 19.11.1996 T. ve 22822 Sy. R.G.de yayımlanmıştır. Kanun'un tam ismi "Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine, 2313 Sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanunda,657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda Ve 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"dur.

[2] 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Kanunu, 18.10.2006 T. ve 26323 Sy. R. G.de yayımlanmıştır.

2. YÜKÜMLÜLÜK

Suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanının önlenmesi için, tüm yükümlüler öncelikle müşterinin tanınması (kimlik tespiti) ve şüpheli işlem bildirimleri gibi temel yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır (Mali Suçları Araştırma Kurulu [MASAK], 2016:3). 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun, kimlerin yükümlü olduklarını saymak suretiyle suç gelirlerinin önlenmesine yönelik önleyici tedbirleri alma niyetinde olduğunu göstermiştir. Buna göre anılan Kanun'un 2 nci maddesinin 1 inci fıkrasının d bendinde aşağıda sayılan faaliyette bulunanlar yükümlü olarak belirlenmiştir:

- Bankacılık alanında faaliyet gösterenler,
- Sigortacılık alanında faaliyet gösterenler,
- Bireysel emeklilik alanında faaliyet gösterenler,
- Sermaye piyasaları, ödünç para verme ve diğer finansal hizmetler alanında faaliyet gösterenler,
- Posta ve taşımacılık, talih ve bahis oyunları alanında faaliyet gösterenler,
- Döviz, taşınmaz, değerli taş ve maden, mücevher, nakil vasıtası, iş makinesi, tarihi eser, sanat eseri ve antika ticareti ile iştigal edenler veya bu faaliyetlere aracılık edenler,
- Noterler,
- Spor kulüpleri
- ve Cumhurbaşkanınca[3] belirlenen diğer alanlarda faaliyet gösterenlerdir.

Kanunla kimlerin yükümlü olduğu belirlenmekle birlikte kanunda da belirtildiği gibi Cumhurbaşkanınca belirlenen diğer alanlarda faaliyet gösterenler de yükümlü sayılabilecektir. Bu çerçevede bu yetki, kaldırılan Bakanlar Kurulu'nca önceki dönemlerde kullanılmış olup, kimlerin yükümlü olduğu Bakanlar Kurulu'nun 10/12/2007 Tarih ve 2007/13012 numaralı Kararı ile 09.01.2008 T. ve 26751 Sy. R.G.'de yayımlanan "Suç Gelirlerinin Aklanmasının Ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik"te (Tedbirler Yönetmeliği) ayrıntılı olarak saptanmıştır. Anılan tedbirler yönetmeliğinin 4 üncü maddesine göre Kanunun uygulanmasında yükümlü, aşağıda sayılanlar ile bunların şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ile benzeri bağlı birimleridir:

a) Bankalar.

b) Bankalar dışında banka kartı veya kredi kartı düzenleme yetkisini haiz kuruluşlar.

c) Kambiyo mevzuatında belirtilen yetkili müesseseler.

ç) Finansman ve faktoring şirketleri.

d) Sermaye piyasası aracı kurumları ve portföy yönetim şirketleri.

e) Ödeme kuruluşları ile elektronik para kuruluşları.

f) Yatırım ortaklıkları.

g) Sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri ile sigorta ve reasürans brokerleri.

ğ) Finansal kiralama şirketleri.

h) Sermaye piyasası mevzuatı çerçevesinde takas ve saklama hizmeti veren kuruluşlar.

ı) Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasına ilişkin saklama hizmeti ile sınırlı olmak üzere Borsa İstanbul Anonim Şirketi.

i) Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi ile kargo şirketleri.

j) Varlık yönetim şirketleri.

k) Kıymetli maden, taş veya mücevher alım satımı yapanlar.

l) Cumhuriyet altın sikkeleri ile Cumhuriyet ziynet altınlarını basma faaliyeti ile sınırlı olmak üzere Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü.

m) Kıymetli madenler aracı kuruluşları.

n) Ticaret amacıyla taşınmaz alım satımıyla uğraşanlar ile bu işlemlere aracılık edenler.

[3] Önceki halinde Bakanlar Kurulu belirlemeye yetkiliydi.

o) İş makineleri dâhil her türlü deniz, hava ve kara nakil vasıtalarının alım satımı ile uğraşanlar.

ö) Tarihi eser, antika ve sanat eseri alım satımı ile uğraşanlar veya bunların müzayedeciliğini yapanlar.

p) Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye Jokey Kulübü ve Spor Toto Teşkilat Başkanlığı dâhil talih ve bahis oyunları alanında faaliyet gösterenler.

r) Spor kulüpleri.

s) Noterler.

ş) Savunma hakkı bakımından diğer kanun hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 35 inci maddesinin ikinci fıkrası kapsamındaki işlerden taşınmaz alım satımı, şirket, vakıf ve dernek kurulması, idaresi ve devredilmesi gibi işlerle sınırlı olmak üzere serbest avukatlar. (Danıştay Onuncu Dairesinin 10/6/2008 tarihli ve E.: 2008/1675 sayılı kararı ile bu bentte yer alan "Savunma hakkı bakımından diğer kanun hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 35 inci maddesinin ikinci fıkrası kapsamındaki işlerden taşınmaz alım satımı, şirket, vakıf ve dernek kurulması, idaresi ve devredilmesi gibi işlerle sınırlı olmak üzere serbest avukatlar" ibaresinin yürütmesinin durdurulmasına karar verilmiştir. Daha sonra bu ibare Danıştay Onuncu Dairesinin 23/1/2013 tarihli ve E.: 2008/1675, K.: 2013/508 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.)

t) Bir işverene bağlı olmaksızın çalışan serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler.

u) Finansal piyasalarda denetim yapmakla yetkili bağımsız denetim kuruluşları.

Yukarıda belirtilen yükümlüler, tedbirler yönetmeliğinin 5 inci maddesi uyarınca;

a) Sürekli iş ilişkisi tesisinde tutar gözetmeksizin,

b) İşlem tutarı ya da birbiriyle bağlantılı birden fazla işlemin toplam tutarı yirmibin TL veya üzerinde olduğunda,

c) Elektronik transferlerde işlem tutarı ya da birbiriyle bağlantılı birden fazla işlemin toplam tutarı ikibin TL veya üzerinde olduğunda,

ç) (Mülga: 28/12/2009-2009/15720 K.)

d) Şüpheli işlem bildirimini gerektiren durumlarda tutar gözetmeksizin,

e) Daha önce elde edilen müşteri kimlik bilgilerinin yeterliliği ve doğruluğu konusunda şüphe olduğunda tutar gözetmeksizin,

kimliğe ilişkin bilgileri almak ve bu bilgilerin doğruluğunu teyit etmek suretiyle müşterilerinin ve müşterileri adına veya hesabına hareket edenlerin kimliğini tespit etmek zorundadırlar.

Kimlik tespiti, iş ilişkisi tesisinden veya işlem yapılmadan önce tamamlanır. Sürekli iş ilişkisi tesisinde, iş ilişkisinin amacı ve mahiyeti hakkında bilgi alınır.

Tedbirler yönetmeliğinin 35 inci maddesinde yükümlülük denetiminin, yükümlülerin yükümlülüklere uyum durumunu tespit amacıyla yapılan yükümlülüklere uyum denetimi ile yükümlülük ihlallerini tespite yönelik yükümlülük ihlal incelemesini kapsadığı, 39 uncu maddesinin 2 nci fıkrasında da belirtilen yükümlülüklere uymadığı tespit edilenler hakkında idari para cezasının uygulanacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, ilgili mevzuat, yükümlülüklerin kimler olacağını kanun ile belirlemiş, yine kanunla Cumhurbaşkanınca (eskiden Bakanlar Kurulu'nca) belirlenen diğer alanlarda faaliyet gösterenlerin de yükümlü olabileceğini ortaya koymuştur. Bir başka ifade ile Anayasa'ya göre yükümlüler kanunla tek tek sayılmış, bunların dışında kalanların kimler olacağının yetkisini de yine kanun Cumhurbaşkanı'na vermiştir. Dolayısıyla kaynağı kanun ve/veya Cumhurbaşkanı kararı olmayan bir yükümlülük düzenlemesinin yetkisiz/dayanaksız bir düzenleme olacağına kuşku bulunmamaktadır.

Tedbirler yönetmeliğinin 26 ncı maddesinde Maliye Bakanlığı'nın (yeni adı Hazine ve Maliye Bakanlığı'dır)

- Finansal kuruluşların kendi aralarında gerçekleştirdikleri işlemlerde,
- Müşterinin 5018 sayılı Kanuna göre genel yönetim kapsamında olan kamu idaresi veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olduğu işlemlerde,
- Maaş ödemesi anlaşması kapsamında toplu müşteri kabulü yoluyla iş ilişkisi tesisinde,

- Çalışanlara ücretlerinden kesinti yapılmak sure-tiyle emeklilik hakları sağlayan emeklilik planları ile emeklilik sözleşmelerine ilişkin işlemlerde,
- Müşterinin halka açık ve hisseleri borsaya kote edilmiş şirket olduğu işlemlerde,

müşterinin tanınmasına yönelik tedbirler bakımından yükümlülerin daha basit tedbirler almalarına izin verebileceğini, bakanlığın yukarıda sayılan uygulanabilecek tedbirler ile bunların dışında işlem türleri belirlemeye yetkili olduğu belirlenmiştir.

2.1. Münhasıran Elektronik Ortamda Faaliyette Bulunanların Yükümlülük Durumu

Maliye Bakanlığı, Bakanlar Kurulu'nca yayımlanan tedbirler yönetmeliğindeki yukarıda belirtilen 26 ncı maddesindeki basitleştirilmiş tedbirlere dair yetkisini genel tebliğ düzeyinde kullanabilecektir. Nitekim Maliye Bakanlığı, 09.04.2008 T. ve 26842 Sy. R.G.'de yayımlanan 5 Sıra No'lu Mali Suçları Araştırma Genel Tebliği (MASAGT) ile bu yetkisini kullanmıştır.

Basitleştirilmiş tedbirler; işlem türleri bakımından aklama ve terörün finansmanı riskinin düşük olarak değerlendirilebileceği durumlarda müşterinin tanınmasına yönelik daha basit uygulamaların yapılmasını ifade etmektedir. Bir başka ifade ile basitleştirilmiş tedbirler; müşterinin sıklıkla kullandığı ve birbirine benzer nitelikte olan, önceden herhangi bir risk algılamasının yapılmadığı, devamlı bilgi verme yükümlülüğü çerçevesinde her an ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecek nitelikteki bilgilerin bulunması durumunda kimlik tespitinin belli bir şablon dahilinde yapılmasını anlatmaktadır. Basitleştirilmiş tedbirlerle yükümlü olanlar;

- kimlik tespiti,
- başkaları adına hareket edenlerde kimlik tespiti,
- gerçek faydalanıcının tanınması,
- ve müşterilerinin mesleği, ticari faaliyetleri, iş geçmişi, mali durumu, risk profili ve fon kaynaklarına dair bilgiler ile uyumlu olup olmadığını sürekli iş ilişkisi kapsamında izlemekle

yükümlü kılınmışlar olup, daha ileri düzeyde bir araştırma, takip, izleme ve kayıtlama yapması beklenmemektedir.

Basitleştirilmiş tedbirlerin uygulanabileceği durumların neler olduğu yukarıda da belirtildiği gibi 5 Sıra No'lu MASAGT ile ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Buna göre aşağıda belirtilen durumlarda basitleştirilmiş tedbirler uygulanabilecektir:

- Finansal Kuruluşların Kendi Aralarında Gerçekleştirdikleri İşlemler
- Finansal Kuruluşlar Dışındaki Yükümlülerin Müşterilerinin Bankalar Olduğu İşlemler
- Müşterinin Kamu İdaresi veya Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşu Olduğu İşlemler
- Müşterinin Uluslararası Kuruluş veya Türkiye'de Mukim Elçilik ya da Konsolosluk Olduğu İşlemler
- Maaş Ödemesi Kapsamında Toplu Müşteri Kabulüne İlişkin İşlemler
- Uluslararası Kuruluşların Türkiye'de mukim birimlerinin veya Elçilik ve Konsolosluk Mensuplarının Maaş Ödemelerine İlişkin İşlemler
- Emeklilik Sözleşmeleri, Emeklilik Planları ve Hayat Sigortası Sözleşmelerine İlişkin İşlemler
- Müşterinin Hisseleri Borsaya Kote Edilmiş Şirket Olduğu İşlemler
- Ön Ödemeli Kartlara İlişkin İşlemler
- **Faaliyetlerini Münhasıran Elektronik Ortamda Gerçekleştiren Yükümlüler**
- Elektronik Para ve Ödeme Kuruluşlarına İlişkin İşlemler

Görüldüğü gibi faaliyetlerini münhasıran elektronik ortamda gerçekleştiren yükümlüler de basitleştirilmiş tedbirler kapsamına alınmış bulunmaktadır. Bu kapsamda 5 Sıra No'lu MASAGT ile; *ticari faaliyetlerinin tamamını fiziki bir işyeri bulunmaksızın ve müşteri ile yüz yüze olmaksızın münhasıran elektronik ortamda gerçekleştiren yükümlülerce;*

- *Türkiye'de mukim bankayla, sunulan mal veya hizmete ilişkin tahsilat ve ödeme işlemlerinin elektronik ortam üzerinden gerçekleştirileceğine dair sözleşme yapılmış olması,*
- *Müşterinin elektronik ortamda alınan üyelik başvurusunda, kimliğe ilişkin bilgilerin (Adı, soyadı, doğum tarihi, uyruğu, Türk vatandaşları için T.C. kimlik numarası, yabancı uyruklular için yabancı kimlik numarası) İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü veri tabanı kullanılarak sorgulanması yoluyla teyit edilmesi,*
- *Tüm tahsilat ve ödemelerin, kimlik bilgileri teyit edilerek üyeliği kabul edilmiş kişinin kimlik bilgileri ile uyumlu bir banka hesabı vasıtasıyla yapılması*

koşuluyla, müşterinin kimlik bilgilerinin teyidi ile imza örneği alınması zorunlu değildir.

2.2. Münhasıran Elektronik Ortamda Değerli Taş Ve Maden İle Mücevher Ticaretine Aracılık Edenler

Bilindiği üzere teknolojinin yaşamımıza iyice yer ettiği günümüz ortamında günlük alışverişimizden tasarruf amaçlı yatırımlarımıza kadar birçok alanda internet üzerinden hizmet veren kuruluşları kullanmaya başladık. Münhasıran elektronik ortamda faaliyet gösteren bu işletmelerin birebir müşterilerini görmesi mümkün bulunmadığından, elektronik olarak aralarında sözleşme yapmaktalar, belirledikleri protokollere uygun bir yöntemle, kişisel cep telefonlarına gönderdikleri şifrelerin aktive edilmesi sonrasında ticari ilişkisini sağlamaktadırlar. Bu bağlamda kimlik tespiti yapılması esnasında ad, soyad, T.C. numaraları gibi yukarıda belirtilen kimi bilgilerin temin edilmesi sonrasında kimlik tespiti yükümlülükleri yerine getirilebilmektedir. Diğer yandan münhasıran elektronik ortamda faaliyette bulunan bu işletmeler, kimi zaman bizatihi kendilerine ait ürünleri satmakta iken çoğunlukla kendi internet sitelerini tıpkı bir Alış Veriş Merkezi (AVM) gibi kullanıp diğer satıcılara komisyon karşılığında bir tür kiralama yapmaktadırlar.

Yükümlülük denetim sınırı değerli taş ve maden ile mücevher ticareti ile iştigal edenler veya bunlara aracılık edenler bakımından 20.000 TL olarak belirlenmiş bulunmaktadır. İşte bu sınır; kendi internet sitesini kiraya veren işletmeler için mi yoksa kendisine internet sitesi aracılığıyla bir tür kiralama yaparak işyeri edinen kıymetli maden ticareti yapanlar için mi geçerli olacaktır?

Yapılan düzenlemelere göre kendi stoklarında bulunmayan, kendisine ait olmayan kıymetli madenleri de satmayan ve fakat kendi internet sitesini kiraya veren işletmelerin bu bağlamda kimlik tespiti yapma yükümlülüğü bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Zira, "bu faaliyetlere aracılık eden" kuruluş, münhasıran elektronik ortamını kiraya veren internet sahibi kuruluş değil, bu sitede kendine kiralama yapan ve değerli taş ve maden ile mücevher satan ya da bunlara aracılık eden kuruluş olmaktadır.

2.3. MASAK Uygulaması

Yükümlülük denetimleri 5549 Sy. Kanun kapsamında aşağıda belirtilen denetim elemanları tarafından yerine getirilmektedir:

- Vergi Müfettişleri,
- Gümrük ve Ticaret Müfettişleri,
- Bankalar Yeminli Murakıpları,
- Hazine Kontrolörleri,
- Sigorta Denetleme Uzman ve Aktüerleri,
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu uzmanları
- ve Sermaye Piyasası Kurulu Uzmanları.

Belirtilen denetim elemanları, yükümlülük denetimi yaptıklarında ilgili yükümlü hakkında herhangi bir ihlal tespit ettiklerinde "Yükümlülük İhlali İnceleme Raporu" düzenleyerek MASAK Başkanlığı'na iletirler. Denetim elemanları tarafından düzenlenerek Başkanlığa sunulan raporlar, Başkanlıkça belirlenen rapor standartlarına uygunluk ve hukuki ya da maddi hata bulunup bulunmadığı yönünden değerlendirilir. Başkanlık tarafından yapılan değerlendirme sonucuna göre işlem tesis edilir. Eğer yükümlülük ihlali tespiti yapılmışsa, her bir tespit için idari para cezası uygulanmaktadır.

MASAK tarafından 2013-2017 yıllarında idari para cezası uygulanan yükümlü sayısı, yükümlülüğe aykırı fiiller ve uygulanan idari para cezası tutarlarına ilişkin tablolara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1- İdari Para Cezasına Konu Yükümlülerin Yıllar İtibarıyla Dağılımı (2013-2017)

Yıl	2013	2014	2015	2016	2017
Yükümlü Sayısı	27	49	47	75	51

Kaynak: Mali Suçları Araştırma Kurulu Faaliyet Raporu 2017, s.46.

Tablo 2- İdari Para Cezasına Konu Fiillerin Yıllar İtibarıyla Dağılımı (2013-2017)

Yükümlülük İhlaline Konu Fiiller	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kimlik Tespiti Yükümlülüğü	1.239	504	821	393	728
Şüpheli İşlem Bildirimi Yükümlülüğü	12	72	159	57	260
Eğitim, İç Denetim, Kontrol ve Risk Yönetim Sistemleri ile Diğer Tedbirler Yükümlülüğü	3	1	7	-	-

Elektronik Tebligat	-	-	-	34	4
Toplam Fiil Sayısı	**1.254**	**577**	**987**	**484**	**992**

Kaynak: Mali Suçları Araştırma Kurulu Faaliyet Raporu 2017, s.47.

Tablo 3- İdari Para Cezası Tutarlarının Yıllar İtibarıyla Dağılımı (2013-2017)

Yıl	2013	2014	2015	2016	2017
Ceza Tutarı (TL))	10.973.207	9.354.671	6.372.412	6.451.999	14.341.648

Kaynak: Mali Suçları Araştırma Kurulu Faaliyet Raporu 2017, s.47.

Görüldüğü üzere MASAK, yükümlülük denetimi esnasında en çok kimlik tespitinin yapılmadığından bahisle yükümlülük ihlali tespiti yapmaktadır.

Tablo 4- 2013-2017 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Yükümlülük Denetimleri Kapsamında Denetime Alınan Yükümlülere İlişkin İstatistiki Bilgiler

Yükümlü Grubu	Yıllara Göre Dağılımı				
	2013	2014	2015	2016	2017
Bağımsız Denetim Kuruluşları	-	-	-	-	4
Bankalar	52	23	11	11	24
Faktoring Şirketleri	20	7	9	3	5
Finansal Kiralama Şirketleri	2	2	2	5	4
Finansman Şirketleri	1	2	2	4	1
İkrazatçılar	2	-	-	-	-
İş Makineleri Dâhil Her Türlü Deniz, Hava ve Kara Nakil Vasıtalarının Alım Satımı ile Uğraşanlar	-	7	6	5	1
Kargo Şirketleri	5	-	5	-	3
Kıymetli Maden, Taş veya Mücevher Alım Satımı Yapanlar	5	6	5	7	12
Kıymetli Madenler Aracı Kuruluşları	-	-	6	3	7
Noterler	-	-	-	4	2
Ödeme Kuruluşları	-	-	-	-	1
Portföy Yönetim Şirketleri	-	3	3	2	3
Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler	-	-	-	5	7
Sermaye Piyasası Aracı Kurumları	14	8	**5**	**5**	**4**
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	6	12	8	3	3
Sigorta ve Reasürans Brokerleri	-	4	-	7	-
Talih ve Bahis Oyunları Alanında Faaliyet Gösterenler	-	-	-	-	4
Tarihi Eser, Antika ve Sanat Eseri Alım Satımı ile Uğraşanlar ve Müzayedecileri	5	2	5	-	-
Ticaret Amacıyla Taşınmaz Alım Satımıyla Uğraşanlar ile Bu İşlemlere Aracılık Edenler	5	-	-	8	7
Varlık Yönetim Şirketleri	-	-	-	-	-
Yatırım Ortaklıkları	-	-	-	2	1
Yetkili Müesseseler	11	11	10	19	23
Diğer	2	1	1	3	1
Toplam	**130**	**88**	**78**	**96**	**117**

Kaynak: Mali Suçları Araştırma Kurulu Faaliyet Raporu 2017, s.44-45.

Tablo 4'de görüldüğü gibi 2013-2017 yılları arasında Kıymetli Maden, Taş veya Mücevher Alım Satımı Yapanlar ile Kıymetli Madenler Aracı Kuruluşlarına ilişkin toplamda 51 adet yükümlülük denetimi gerçekleştirilmiştir. Belirtilen faaliyet türleri arasında ise münhasıran elektronik ortamda değerli taş ve maden ile mücevher ticaretine aracılık

edenler bulunmamaktadır. Ancak uygulamada MASAK'ın bu tür faaliyette bulunan mükelleflerin aracılık faaliyetinde bulunduğundan hareketle yükümlülük ihlali yaptığına yönelik görüşler verdiği, idari para cezası uygulamasına gittiği bilinmektedir.

3. KONUNUN CEZALARIN YASALLIĞI İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi, birey hak ve özgürlüklerinin korunmasının güvencesini teşkil etmektedir (Eşitli, 226). Bu güvence kaynağı Anayasa ve dolayısıyla yasaya dayanmayan diğer düzenleyici işlemlere ceza ve suç ihdas edilemeyeceği anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda bu güvence, devletin cezalandırma yetkisini sınırsız biçimde, keyfi kullanmaması da demektir. Normlar hiyerarşisi açısından da durum aynen geçerlidir.

5237 Sy. Türk Ceza Kanunu'nun suçta ve cezada kanunîlik ilkesi başlıklı 2 nci maddesinde kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemeyeceği, kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamayacağı, idarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamayacağı açıkça belirtilmiştir.

5549 Sy. Kanunda yükümlüler arasında döviz, taşınmaz, değerli taş ve maden, mücevher, nakil vasıtası, iş makinesi, tarihi eser, sanat eseri ve antika ticareti ile iştigal edenler veya bu faaliyetlere aracılık edenler sayılmış, tedbirler yönetmeliğinde sayılmamış, 5 Sıra No'lu MASAGT'de ise faaliyetlerini münhasıran elektronik ortamda gerçekleştirenler yükümlü olarak kabul edilmiştir.

Gerek kanunun açıkça yükümlü saymadığı, gerekse de kanuna ilişkin verilen yetki çerçevesinde Bakanlar Kurulunca belirlenen faaliyet alanları arasına yer vermediği, faaliyetlerini münhasıran elektronik ortamda gerçekleştirenlerin değerli taş ve maden ile iştigal edenlere aracılık faaliyetinde bulunduğunun ileri sürülerek yükümlülük kapsamında cezalandırılması bahsedilen normlar hiyerarşisine aykırıdır. Kanunla bu faaliyette bulunanlara yükümlülük getirilmediyse, zorlama bir yorumla bir genel tebliğ aracılığıyla yükümlülük getirilemez.

4. SONUÇ

Ülkemizin yasadışı faaliyetlerden elde edilen suç gelirlerinin aklanmasına yönelik yaptığı mevzuat düzenlemelerinde ve uygulamalarında özellikle son yıllarda faaliyet alanı genişleyen ve münhasıran elektronik ortamda ticari iş ve işlemlerini yürüten işletmelerin yükümlülük kapsamına alındığı görülmektedir. İlgili mevzuatta Anayasa'nın 38 inci maddesinde belirtilen kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesine aykırı olarak, 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'da ve bu Kanun'la Cumhurbaşkanına belirleme yetkisi verilen yönetmelikte yükümlü olarak açıkça belirlenmemiş *Münhasıran Elektronik Ortamda Değerli Taş Ve Maden İle Mücevher Ticaretine Aracılık Edenler*in Maliye Bakanlığı tarafından bir genel tebliğ düzenlemesi ile yükümlü olarak kabul edilip idari para cezasına muhatap kılınmaları Anayasaya, normlar hiyerarşisine açıkça aykırıdır.

KAYNAKÇA

5 Sıra No'lu Mali Suçları Araştırma Genel Tebliği

5237 Sy. Türk Ceza Kanunu

5549 Sy. Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun

Engin Akın, Eski Ve Yeni Hükümlerin Karşılaştırması İle Türk Hukukunda Aklama Suçu Ve Hükümlerin Uygulanması, Vergi Raporu Dergisi, Kasım 2008, Sy.110, ss.44-57.

Erdal Kulukçu, Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi Ve Sayıştay Denetimine Etkileri, Sayıştay Dergisi, Sy.71, Ekim-Aralık 2008, ss.3-22.

Ezgi Aygün Eşitli, Suçların ve Cezaların Kanuniliği İlkesi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sy.104, ss.225-246.

Fazıl Aydın, Suç Gelirlerinin Aklanmasında Şüpheli İşlem ve Bildirimlerinin Değerlendirilmesi, Vergi Sorunları Dergisi, Ağustos 2018, Sy.359, ss.9-21.

Mali Suçları Araştırma Kurulu Faaliyet Raporu 2017

Mali Suçları Araştırma Kurulu, Müşterinin Tanınması Yükümlülüğü Çerçevesinde Gerçek Faydalanıcının Tanınması, MASAK Rehber, Yayın No:28, (Nisan 2016).

Suç Gelirlerinin Aklanmasının Ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik

Türkiye Sosyal Politikası Açısından Engelli İstihdamının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi

Dr. Serdar ORHAN[1] **Öğr.Gör. Mesut AKÖĞRETMEN[2]**

[1]Sakarya / SBF, ÇEKO, sorhan@sakarya.edu.tr

[2]BAİBÜ /Gerede MYO,Yönetim ve Organizasyon Bölümü, akogretmen_m@ibu.edu.tr

Özet: Sosyal politika, toplumu oluşturan tüm sosyal kesimlerin mutluluğu ve refahına yönelik devletin aldığı kararlar ve uygulamalar bütünüdür. Ana rahminden başlayıp ölene kadar, insan onuruna yaraşır bir hayat standardı oluşturmak amacıyla tüm bireylerin ve sosyal grupların sorunları ile mücadele etmektedir. Bu kapsam içerisinde toplumda en büyük sosyal gruplardan birisini de engelli bireyler oluşturmaktadır. Engellilerin genel nüfusa oranlarının yüksekliğinin yanı sıra engelliliğe neden olan faktörlerinde çeşitlenmesi konuyu hem ulusal hem de uluslararası sosyal politikanın temel uğraş alanlarından birisi haline getirmiştir. Tarihi Süreçte Engelliler ve engellilere yönelik politikaların ulusal çerçevede oluşturulması noktasında o ülkenin ekonomik sistemi, demokrasi anlayışı ve kültürel hayatı önemli etkenler olmuştur. I. Dünya savaşına kadar adeta yok sayılan engelliler savaştan sonra azalan nüfusun etkisi ve savaşta engelli hale gelenlerin sosyal adaptasyonu gibi nedenlerle çalışma hayatında yer almaya başlamışlardır. Önceleri tamamen engellilere yönelik tıbbi model uygulanmakla iken ilerleyen yıllarda engellilere yönelik sosyal modele geçilerek hak temelli uygulamalar yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada amacımız ülkemizde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde, engellilere yönelik mevzuatta yer alan düzenlemeleri incelemek suretiyle engellilere sağlanan temel sosyal hakları sosyal politika açısından irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Osmanlıda Engelliler, Engelli Hakları

1. GİRİŞ

Ülkemizde engelliler ve engellilerin sorunları son yıllarda sosyal politikanın en önemli konusudur. Ülkemizde cumhuriyet öncesi dönemde engellilerin ve engellilerin istihdamına yönelik olarak sosyal politikaların düzenli olarak üretilemediği görülmüştür. Bunun nedeni engellilerin özelliklerinden ziyade Osmanlı'da ki üretim sistemi ile aile, kültür, ve dini anlayışın etkisinden kaynaklanmaktadır. Tarım toplumu olan Osmanlıda geleneksel aile anlayışı içerisinde engelliler çok göze batmamıştır. Dolayısıyla da onların istihdamına ilişkin sosyal politikalar üretilmemiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde 1980'lere kadar engellilerin istihdamı noktasında sosyal politikalar pek üretilememiştir. 1980 sonrası yeni liberal ekonomik anlayışla birlikte engellilerin istihdam sorunlarına yönelik dünya uygulamaları baz alınarak bir takım politikaların üretilmeye başlamıştır.

2. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Cumhuriyet Öncesi dönemde kapitalist gelişme, bağımlılık koşullarında batı kapitalizmini geciktirterek izlediği için, Osmanlı'da sakatların/engellilerin toplumsal yaşam içindeki yerleri ve bu alana ilişkin yasal düzenlemelerin özellikleri hem içerik hem de kapsam olarak çok farklı bir gelişme çizgisi izlemiş, buna bağlı olarak ta sakatlarla/engellilerle ilgili kurumların çok sonraları ortaya çıkmış bulunması, Türkiye tarihinin en öne çıkan özgünlüklerinden birini oluşturmuştur. Bu nedenle de Batı Avrupa'da 15. ve 16.yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlayan sakatlarla/engellilerle ilgili kurum, kural ve gelenekler, Osmanlı'da ancak, kapitalizme eklemlenmenin karmaşası içinde, 19.yüzyılın ortalarından başlayarak toplumsal ve hukuksal yaşamda yer almaya başlamıştır (Demircioğlu,2010:140).

Zaten Osmanlı İmparatorluğu döneminde bireylerin sosyal ve mesleki risklere karşı geleceklerini güvenceye almalarında devlet doğrudan etkin bir rol almamıştır. Bir başka ifadeyle, devlet sosyal alana müdahale ederek refah sağlama sorumluluğunu üstlenmemiştir(Gül,2006:261).

Aile kurumunun yanında dinsel nitelikteki zekât uygulaması toplumda ihtiyaç içinde olanlara ve yoksullara yardım yapılmasını dini ve ahlaki bir sorumluluk haline getirmiştir. Yoksullara yardım konusunda vakıflar önemli rol oynamıştır. Osmanlı döneminde tamamen dini bir görünüm kazanmış ve günümüzdeki devletçe bakılma ilkesini kısmen yerine getirmişlerdir. Vakıflarla birlikte, hastaneler ve bazı büyük kentlerdeki güçsüz ve yetim yurtları muhtaçlara, hastalık ve geçim sıkıntısı yardım etmişlerdir(Gül,2006:261).

Ayrıca Hükümdarların, hanedan üyelerinin, yöneticilerin, varlıklı ailelerin girişim ve bağışları ile kurulan vakıfların, özellikle salt sosyal yardım amacı olan avarız vakıflarının, korunma zorunluluğu içinde olan yoksullar, dullar, sakatlar, yetimler, öksüzler, hastalar ve kimsesiz yaşlılar yönünden önemli bir boşluğu doldurduğu bilinmektedir(Altan,2007.65).

Örneğin Osmanlı Devleti'nde uzun dönem engellilerin toplumsal dayanışma anlamında yaşlılar evinde koruma altına alındığı ya da bazılarının yetenekleri ölçüsünde uygun işlerde çalıştırıldıkları dikkati çekmektedir(Şen,2017:233).

Vakıflar, Osmanlı'nın ekonomik ve toplumsal yapısının bozulması ve denetimlerinin yapılamaması gibi nedenlerle zayıflayınca güçsüz ve kimsesizler yaşamlarının devamı için dilenmek yolunu seçmişlerdir. Osmanlının eski arşivlerinde dilencilikle mücadele etmek için çıkarılan fermanlarda sağlam kimselerin dilenmesini yasaklayan metinlerde engellilerle ilgili hükümler uzun süre bulunmamaktadır. Çünkü sakatların dilenmesi doğal karşılanmıştır(Demircioğlu,2010:141).

Ancak Osmanlı Devleti dilenciler için bazı kıstaslar getirmişti. Buna göre, gerek dışarıdan gelenler gerekse yerli dilenciler için İstanbul'da dilencilik yapabilmenin en önemli kanunî şartı gerçek anlamda muhtaç olmaktı. Bakacak hiç kimsesi olmayan, bir iş yapamayacak kadar ihtiyar, iş göremeyecek kadar sakat, kör, kötürüm kimseler muhtaç kabul edildiklerine göre bunlar dilencilik yapabilirken,bunların dışında kalanların dilencilik yapabilmeleri kanunen mümkün değildi(Demirtaş,2006:83).

Demircioğlu'na göre İstanbul'da dilencilikle mücadele konusunda başvurulan yöntemlerden biride bunların nizama bağlanması çabasıydı. Kâhya olarak adlandırılan görevliler dilencilere ruhsat teskeresi vererek onları denetlemekteydiler (Demircioğlu, 2010:141).

Uygulamada önemli aksamalar olmakla birlikte Osmanlı başkentinde dilenciler, belli bir nizama bağlı olarak faaliyet göstermek zorundaydılar. Söz konusu nizam onların gelişigüzel dilenmelerine imkân vermediği gibi, her isteyenin dilenmesi de mümkün değildi. Bilindiği gibi dilenciler esnaf olarak kabul edilirler ve bir loncaya bağlı bulunurlardı. Loncaya bağlı olmadığı halde dilenenler, nizama aykırı hareket etmiş olurlardı(Demirtaş,2006:84).

Dr. Zeki Tekin'in "Cevdet Belediye Tasnifi" içinde bulduğu 14 Temmuz 1736 tarihli bir deftere göre dilenenlerin büyük bir bölümünün sakat/engelli olduğu tespit edilirken ayrıca bu kayıtlarda Osmanlı'da engellilerin "âma,topal,çolak,alil,kötürüm" gibi sınıflara ayrıldığı görülmüştür (Demircioğlu,2010:142).

İlk Türk Medeni Kanunu olan 1876 tarihli "**Mecelle**"[1] iş ilişkisini dönemin anlayışına uygun olarak "insan kirası" şeklinde ele almış ve bunu 562-581'inci maddeleri arasında düzenlemiştir. İşçi işveren ilişkilerine liberal ve bireyci görüşle yaklaşan,işçi-işverenin tam bir özgürlük içinde iş ilişkilerini düzenlemelerini kabul eden Mecelle;çalışma ilişkilerinin düzenlenmesinde yetersiz ve bireyci bir görüş getirmiştir(Tokol,2018:65)

Emredici hukuk kurallarının yer almadığı "Mecelle" içinde engellilerin ve acezelerin (yaşlı,sakat ve çok küçük olduğundan çalışacak durumu olmayan) çalıştırılmasıyla ilgili bir hükme rastlanmamıştır(Demircioğlu,2010:142).

1907[2] yılında çıkarılan "Tersane-i Amire'ye Mensup İşçi Vesairelerinin Tekaütlük Nizamnamesi" ile iki el ile ayağın veya bir el ile ayağın kesilmesi, tamamen kör olunması,başkalarının yardımına muhtaç olacak derecede hareket gücünün yitirilmesi, felç, kötürüm, delilik halleri birinci derecede sakatlık olarak kabul edilmiştir. Bu hallerin dışında başkasının yardımına kesinlikle gereksinme duymamakla birlikte yukarıda sıralanan sakatlıklara uğramış olanlar ise ikinci derecede sakat olarak kabul edilmiş ve böylece yetenekten yoksun veya yeteneği özürlü-sakat ayrımının ilk örnekleri verilmiştir(Demircioğlu,2010:142).

1895'te Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın dilenciliği yasaklayan "Men'i Teseül Nizamnamesi" nde, özel şahısların hayırseverlik hizmetleri dışında devletin denetim ve tedbirleri evresine geçilmiştir(Demircioğlu,2010:142).

Buna bağlı olarak 19.yüzyılın ortalarında Kızılay(Hilal-i Ahmer) ve Darülaceze gibi sosyal yardım dernekleri kurulmuştur. Amaçları arasında halk sağlığını korumak ve sakatlara/engellilere gereksindikleri araç ve gereci sağlamak gibi hizmetler yer almıştır(Demircioğlu,2010:142).

[1] 1869-1876 tarihli Mecelle'nin "insan kirası kavramı ile "ecir nefsini kiraya veren kimsedir" tanımlamasına koşut bir görünüm arz etmektedir.İşçinin kiraya verilen şey yani sözleşmenin öznesi değil,fakat nefsini yani kendisini ve kişiliğini kiraya veren bir kimse olduğunu belirten ve ücreti de bu tür bir kira sözleşmesinin karşılığında ödenen kira ücreti olarak gören Mecelle,işçi işveren ilişkilerinin kendine özgülüğünü kavrayamamış ve bu ilişkilere köle efendi ilişkileri çerçevesinde eğilmişti(Makal'dan aktaran Demircioğlu,2010:142).

[2] Hicri Takvimle 1325

Dolayısıyla Osmanlı imparatorluğu döneminde mevzuatımızda sosyal güvenlik anlayışı geleneksel dayanışma ve yardımlaşma ilişkileri şeklinde gelişme göstermiş, bunda ise özellikle vakıflar etkin rol oynamışlardır(Gül,2006:264).

Sonuç olarak Batı'da hızla gelişen Sanayi Devrimi ve çalışanlar üzerindeki etkileri devletin bazı sorumlulukları mecburen üstlenmesi gibi sonuçlar doğururken Osmanlı bu hareketin meydana getirdiği ekonomik ve sosyal değişimden nasibini alamamış ve çalışma hayatındaki diğer dezavantajlı gruplar gibi engellileri de sosyo-ekonomik anlamda korumaya ilişkin yasal düzenlemelere pek ihtiyaç hissedilmemiştir.

3. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM

3.1. Anayasa'da Engelliler

Engellilerin topluma uyum sağlamaları ve rehabilite olabilmeleri için, engelli istihdamının etkili bir araç olduğu muhakkaktır. Devlet işverenlerin belirli oranlarda engelli istihdam etmesini yasalarla zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk getirilirken işverenlere de toplumsal açıdan büyük faydası olan bu uygulamadan dolayı parasal destek sağlanmaktadır. Ayrıca zorunluluk kapsamının dışında engelli istihdam eden işverenlerde eşit şekilde bu destekten faydalanabilmektedirler(Uğur,2014:337).

Engellilerin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama etkin ve eşit vatandaşlar olarak katılmalarını sağlamak üzere başta Anayasa olmak üzere pek çok yasal düzenleme yapılmıştır.

Anayasası'nın 2. maddesine göre, "Türkiye Cumhuriyeti bir sosyal hukuk devletidir." demektedir. Gözübüyük'e göre sosyal devlet vatandaşların sosyal durumlarını iyileştirmeyi,onlara belirli bir yaşayış düzeni sağlamayı,onları sosyal güvenliğe kavuşturmayı kendi için ödev bilen devlet demektir(Gözübüyük,159:1998).

Dolayısıyla engelli vatandaşlarımızı topluma kazandırmak, onlara insan haysiyetine yaraşan bir hayat standardını sunmak,bir taraftan onların maddi ve manevi varlığını korurken diğer taraftan onları geliştirerek kimseye muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde duracak şekilde topluma kazandırmak ve yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak sosyal devlet olmanın bir gereği olarak devletin üzerine düşen önemli bir vazifedir(Döner,2014:6).

Anayasa'nın 10.maddesine göre; "Herkes,dil,ırk,renk,cinsiyet,siyasi düşünce,felsefi inanç,din,mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşittir" ifadesine 5982 sayılı kanun[3] ile yapılan değişiklikle diğer bazı gruplar gibi engellilere yönelik olarak ta pozitif ayrımcılık getirilmiştir. Bu durum adeta kanun önünde eşitlik anlamında ülkemizde engellilere yönelik mevzuatın 1982 Anayasasındaki temelini oluşturmaktadır(Tokol,2018:375).

Anayasal bir hak olan çalışma hakkının herkes gibi engelli bireylere de sağlanması onların sosyal ve ekonomik hayata etkin katılımını gerçekleştirecektir. Anayasa'nın 49/1 maddesinde, "çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir" düzenlemesi ile engellilerin anayasal güvencesi olan çalışma hakkına sahip oldukları açıktır. Nitekim Anayasa'da bireysel çalışma ilişkilerini düzenleyen haklar kapsamında "çalışma hakkı ve ödevi" yer almaktadır. Çalışma ile ilgili bütün hakların temelini oluşturan bu hak çalışanların korunması ve çalışanların yaşam düzeyinin yükseltilmesi temeli üzerine kurulmuştur. Çalışanları korunması ise her şeyden önce çocuklar, kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanların korunması ile başlamıştır(Hüseyinli vd.,2017:142).

Anayasamızın 50. Maddesinde ise "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz." demek suretiyle buna vurgu yapılmıştır. Aynı maddenin ikinci fıkrasındaki "Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" hükmü engellilerin özel olarak korunmasını güvence altına almaktadır. Zira anılan kuralla getirilen yükümlülük, engelli olmalarından dolayı çalışma hayatında dezavantajlı konumda olan kişilerin çalışma hayatına kazandırılarak insan onuruna yaraşır hayat sürmelerinin sağlanmasıdır (Bozkurt,2009:3).

Anayasamızın 61'nci maddesinde ise "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır" ifadesi ile açık olarak, engellilerin korunması, topluma kazandırılması, rehabilitasyonu ve istihdamı doğrudan devlete verilmiş bir görev niteliği taşımaktadır.

Dolayısıyla anayasal olarak çalışma hakkının engelli bireylere de sağlanması gerektiği ve onların da sosyal ve ekonomik hayata etkin katılımının gerekliliği vurgulanmaktadır.

[3] RG 7 Mayıs 2010,27580

3.2. Engellilere Yönelik Düzenlemeler

Temelde engellilikle ilgili çalışmalar çok eskiye dayanmakla birlikte, ülkemizde devlet politikası bağlamında engellilere tanınan hakların Cumhuriyet dönemi itibariyle geliştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar engelli bireylerin kendi kendilerine yetmelerini sağlayacak, kendi ayakları üzerinde durmalarını hedefleyen çalışmalar olmuştur. Devamında ise sosyal devlet anlayışı çerçevesinde yasalarla diğer bireylerden farklı olmaksızın, eşitlik ve genellilik prensibi doğrultusunda engelli bireylerin korunması amaçlanmıştır(Kara,2016:250).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte engellilik alanında uluslararası gelişmelere paralel çalışmalar başlamıştır. İlk adım olarak ta çocuk hakları kapsamında engelli çocukları koruyan ilk belge olan 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi[4] imzalanmıştır (Özida'dan akt. Şen,2017:233).

Sözleşmeye göre "engelli çocukların kendi hayatını kendilerinin kazanması yeteneklerinin geliştirilmesi, her çeşit sömürüye karşı korunma ve bu çerçevede eğitilmesi" önemle belirtilmiştir. Burada temel amaç toplumların genel olarak sağlıklı ve bilinçli nesiller sayesinde kimseye bağımlı kalmadan gelişmesini ve ilerlemesini sağlamaktır (I. Özürlüler Şurası, 1999 ; Akt. Burcu, 2006).

Cumhuriyet Döneminde, belirlenen sakatlık türleri çerçevesinde, ülkemizde sakatların nicelik ve niteliklerini saptamak için 1927'deki ilk nüfus sayımında "Nüfusun dinler ve maluliyetler itibariyle inkısamı" başlığı altında sakat nüfus sayımı yapılmıştır (Demircioğlu,2010:145).

3008 sayılı İş Kanunu'nda[5] sadece 10'dan fazla işçi çalıştıran işyerlerinde işçilerin iş kazalarına ve meslek hastalıklarına uğramaları halinde, işverenlere cezai ve idari sorumluluklar ve yaptırımlar uygulanması öngörülmüştür. Bu kanun aracılığıyla işgücünün sağlığı güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Demircioğlu,2010:145).

Gökmenden aktaran Şen'e göre Türkiye'de 1950'lere kadar engellilere yönelik sürdürülen faaliyetler daha çok tıbbi bakım konusunda olmuştur. Bu dönem içerisinde engellilerin toplumda yer alma şeklini büyük oranda dini inanışlar belirlemiştir. Engellilere yönelik yardımlar daha çok acıma, iyilik ve yardımseverlik duygularına dayanmaktadır. Bu nedenle tıbbi bakımın yanı sıra, hayır amaçlı kurulmuş vakıflar da engellilere yönelik yardım faaliyetleri sürdürmüştür(Şen,2017:234).

Örneğin, 1950'lerde açılan İstanbul Düşkünler Evine sakatlarda kabul edilmiştir. Burada ayrıca hem sakatlara yönelik marangozluk, ayakkabıcılık, terzilik ve el sanatları gibi mesleklerde rehabilitasyon çalışmaları yapılmakta hem de bu çalışmaların yapıldığı kuruluşun atölyelerinde sakatlara iş bulma ve çalıştırma olanakları da sağlanabilmekteydi (Demircioğlu,2010:148).

Bu dönemde özel eğitime önem verilmeye başlanması, bu konunun Milli Eğitim Müfredatı'na alınarak bir temel oluşturulmaya çalışılması, engellilerin örgütlenmesi açısından bir ilk olan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilk görme engelliler okulunun kurulması bu yılların önemli gelişmeleridir(Kara,2016:252-253).

1951 yılında çıkarılan bir yasa ile daha önce Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan özel eğitim hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir.[6]. 1960'lı yıllar toplumsal uyanışın ve kitle hareketinin yaygınlaştığı yıllar olmuştur. Buna paralel olarak özellikle görme engelliler arasında hareketlenmeler ve hak arama mücadeleleri dikkat çekmektedir. Okullarından mezun olup lise ve yüksekokul eğitimini tamamlayan meslek sahibi görme engellilerin sayısı artmaya başlamıştır. Diğer taraftan bu dönemde engellilerin eğitilebileceği ve üretken hale geleceği düşüncesi toplumda yayılmaya başlamıştır. (Şen,2017:234).

1954 yılında Hükümetimiz,Birleşmiş Milletler,Dünya Sağlık Örgütü(WHO) ve Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO)'dan sakatlara yönelik sosyal hizmet tıbbi ve mesleki rahabilitasyon olanakları konusunda yardım talep etmiştir. Bu talep doğrultusunda Türkiye'ye gelen **A.Bennett** Ankara,İstanbul ve Bursa'da yaklaşık 3 haftalık çalışma sonucunda,çalışabilecek durumda olan sakatların sorunlarının ve niceliklerinin gözden geçirilmesi ,sakatların mesleki rehabilitasyon almaları için ülke koşullarına uygun merkezlerin oluşturulması ve hizmetlerin verilmesi için araştırmalar yapılması ,sakatların hangi illerde çalışabileceği ile ilgili iş analizlerinin yapılması ,işverenlerin belirli oranlarda sakat

[4] 1924 yılında Çocuklara Yardım Birliği tarafından yayınlanan bildirge uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik yapılan ilk sözleşmedir. Bildirgeyi Türkiye Cumhuriyeti adına Atatürk 1928 yılında imzalanmıştır.

[5] RG 15 Haziran 1937,3330

[6] Bu değişikliğin asıl nedeni, konunun sadece bir sağlık konusu olmadığının farkına varılması ve eğitim boyutuna daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği doğrultusundaki temel politika değişikleridir (Küçükali, 2015:105).

çalıştırmalarını öngören bir kanunun yürürlüğe girmesi yönündeki önerileri hükümete rapor halinde sunmuştur(Demircioğlu,2010:148).

Sakatların istihdamına yönelik yapılan bir başka çalışma ise 6 Kasım 1958 tarihinde Uluslararası Çalışma Örgütü Uzmanı **H.A.Jones** tarafından yürütülmüştür. Jones çalışmalarının amaçlarını sakatların mesleki rehabilitasyon ve çalışmaları için gerekli düzenlemeleri yapmak, aynı zamanda bu hizmetleri sunacak eğitimcilerin yetiştirilmesine yol göstermek ve İş ve İşçi bulma Kurumu'nca uygulanacak yöntemleri önermek,sakat için ülke çapında bir hizmet servisi kurulurken dikkat edilmesi gereken noktaları belirlemek için bir kitap hazırlamak olarak sıralamaktadır. Bu rapor hazırlanarak dönemin hükümetine gizli olarak sunulmuşsa da rapor gereği sakatların istihdamı konusunda herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır (Demircioğlu, 2010:148).

Dönemin hükümeti istihdam meselesiyle ilgili çalışanların sorunlarını değerlendirmek ve bazı önlemler almak için Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün 17 Haziran 1948 tarihli 88 No'lu Konferansı'nda "İş ve İşçi Bulma Servisi Kurulması Sözleşmesini"[7] 30.11.1949 tarih ve 544 sayılı kanunla kabul etmiştir. Sözleşmenin 7.Maddesinde "Sakat şahıslar gibi,iş için müracaat eden muayyen işçi kategorilerinin ihtiyaçlarına memnuniyet verici şekilde cevap verme konusunda gereken tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir(www.ilo.org).

II.Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaşla birlikte, SSCB'nin de etkisiyle ABD ve Avrupa'daki sosyal devlet anlayışı uygulama alanı bulmuş, Refah Devleti olarak ta tanımlanan ve Keynesyen politikaların gündemde olduğu bu anlayış Ülkemizde de etkisini göstermiş ve bunun sonucu insan merkezli,bireysel refahı artırıcı talep yönlü politikaların uygulandığı bir döneme girilmiştir.Aslında bu dönemde siyasetçiler, sosyal hizmetleri toplumsal kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak görmeye başlamıştır. Bunun en önemli kanıtı 12 Haziran 1959'da 7355 Sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanun[8] olmuştur. 1960'lardan itibaren de dünyadaki konjonktür değişimine bağlı olarak ülkemizde de sosyal devlet anlayışı kapsamında sakatlara/engellilere yönelik iyileştirici tedbirler hayırseverlik anlayışından ayrılarak yasal bir korumaya kavuşturulmuştur(Demircioğlu,2010:150).

1960'tan hemen önce Hollandalı **J.Tinbergen** planlama işlemleri için küçük bir ekiple Türkiye'ye gelerek önerilerde bulunmuş bu öneriler doğrultusunda Tinbergen'in aşamalı planlama metodolojisi uygulanarak hazırlanmıştır. Bundan sonraki dönemlerde sakatların/engellilerin sorunları ile çözümleri 5 yıllık kalkınma planlarında yer almaya başlayacaktır(Demircioğlu,2010:150).

Bu 5 yıllık kalkınma planlarını engelliler açısından kısaca değerlendirecek olursak;

1. BYKP'de (1963-1967) Altıncı Bölümün "Hizmetler" kısmında Sosyal Hizmetlerle ilgili olarak "sakatların işe alıştırılması ve benzeri sosyal meseleler toplum ve kişi refahının sağlanması için ele alınacaktır." Şeklinde engellilerin sosyal korunma ihtiyaçlarının gerekliliği ifade edilmesine rağmen 1.BYKP'de engellilere yönelik politikalara kapsamlı bir şekilde yer verildiği söylenemez(www.kalkinma.gov.tr).

Aynı dönemde 20.04.1967 tarihinde 854 Sayılı Deniz İş Kanunu[9] yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ülkemizde engelli bireylerin istihdamına yer veren ilk yasal düzenleme olması nedeniyle önem taşımaktadır. Kanunun sakat ve eski hükümlü çalıştırmayla ilgili maddesinde[10] bu kanunun kapsamına giren işyerlerinde İş Kanununun ve bununla ilgili tüzüğün ortaya koyduğu hükümler ve şartlara göre engelli gemi adamı çalıştırmak zorunluluğu açıkça ifade edilmiştir (www.mevzuat.gov.tr).

2. BYKP'de (1968-1972) ülke nüfusunun sakat oranı %3,6 olarak görünmektedir. Var olan rahabilitasyon merkezlerinin ihtiyaca cevap veremeyeceği görüşü de bu planda yer almıştır ve iş eğitimi verebilecek özel eğitim okullarının açılması da yine bu planda öngörülmektedir. Aynı zamanda sakatların sosyal uyumu için toplumsal bir hizmet örgütlenmesine gidilmesi öngörülmüştür(Demircioğlu,2010:150).

Bireysel iş kanunu kapsamında ise 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu[11] 25. maddesinde aynı başlık altında çalışma hayatında engellilerin istihdamına ilişkin haklar öngörülmüş ve çalıştırılacak engellilerin çeşitleri ile hangi cins

[7] RG 7 Aralık 1949,7373

[8] RG 12 Haziran 1959,10233

[9] RG 29 Nisan 1967,12586

[10] Madde 13 - Bu kanunun kapsamına giren işveren veya işveren vekilleri, işyerlerinde İş Kanununun ve bununla ilgili tüzüğün bu konuda koyduğu hükümler, esaslar, ölçüler ve şartlara göre sakat ve eski hükümlü gemi adamı çalıştırmak zorundadır.

[11] RG 1 Eylül 1971,13943

engellinin hangi iş kollarında ve hangi işlerde çalıştırılabileceği ve bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel ve ücret şartları ile bunların işverenlerce nasıl işe alınacakları hususunun yönetmelikle belirleneceği düzenlenmiştir.

3. BYKP (1973-1977) döneminde, engellileri de kapsayan önemli bir düzenleme olarak 2022 sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Yaşlılarla, muhtaç ve sakatlara Aylık Bağlanması Hakkında Kanun"[12] 1977 yılında yürürlüğe girmiş 780.000 vatandaş bu yasadan yararlanma olanağı bulmuştur (www.kalkinma.gov.tr).

4. BYKP (1979-1983) döneminde ise, engellilere yönelik hizmetlerin koordinasyonu ve izlenmesini sağlamak amacıyla 1981 yılında "Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuş ve 1983 yılında da 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu[13] yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 1982 yılında Türkiye Sakatları Koruma Vakfı kurulmuştur (Şen,2017:236)

5. BYKP'de (1985-1989) 16 Mart 1987 tarihli "Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük" çıkarılmıştır(Şen,2017:236).

6. BYKP'de (1990-1994) sağlığın korunması ve geliştirilmesi için eğitim üzerinde durulmuş, engellilerin fırsat eşitliğinin sağlanmasında eğitimin önemi vurgulanmıştır. Engellilerin istihdam sürecinde karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması için önlemlerin alınması amaçlanmıştır(Şen,2017:236).

Kalkınma planlarına engelli istihdamı açısından baktığımızda istihdam konusunda engellilere ilk atıf 1990-94 yılları için yürürlükte bulunan altıncı kalkınma planında olmuştur. Bu plan içerisinde istihdam ile ilgili ilk ve politikalar içerisinde; "İşgücü piyasasına girişte zorluklarla karşılaşan özürlüler ve eski hükümlülerin problemlerini giderici tedbirler alınacaktır" ifadesine yer verilmiştir(Orhan,2011:68).

Ayrıca *6.,7.,8.,9. BYKP'lerde* sakatların eğitim ve rehabilitasyon sorunlarının alt yapısını oluşturacak çözüm ve yöntemlerin yanı sıra sakatların/engellilerin ihtiyaçlarına göre mekansal dönüşümler ve işgücüne katılabilmelerine ilişkin programlarda yer almıştır. (Demircioğlu,2010:150).

7. BYKP'de (1996-2000) sosyal hizmet ve yardımlara ihtiyaç duyan grupların tespitinin yapılması ve bu alanda faaliyet gösteren kamu ve özel kuruluşların kullanacağı ortak kriter ve standartların belirlenmesi, sosyal yardımlarda ortak kriter oluşturma ve kaynakların etkin kullanımı amacıyla ilgili kuruluşların işbirliğiyle mevzuat çalışmasının başlatılması kararlaştırılmıştır.

Sakatların rehabilitasyon ve istihdamını sağlayacak meslek edindirme ve beceri kazandırma çalışmalarına ağırlık verilecek özel programların ve projelerin 7.Kalkınma planından itibaren ilk defa ele alındığı görülmektedir(Demircioğlu,2010:152).

Diğer yandan bu dönemde Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu kapatılarak 1997 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)[14] kurulmuştur. Bunlara ek olarak 3 Aralık 1999 tarihinde Türkiye'de ilk özürlüler şurası olarak gerçekleştirilen I. Özürlüler Şurası'nın teması "Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Özürlüler" olarak belirlenmiştir. Şura, engelliler ile ilgili tüm kesimleri bir araya getiren ilk ve tek platform olması ve engellilere yönelik tüm konuların ilk defa bir arada görüşülmesi ve tartışılması nedeniyle engelliler açısından önemli bir adım oluşturmuştur(Şen, 2017: 236).

8. BYKP'de (2001-2005) engellilerin işsiz kalmalarını önleyecek tedbirlerin alınacağına vurgu yapılmıştır. İlgili hedef ve politikalar içerisinde; "Özellikle gençlere, kadınlara ve engellilere yönelik olmak üzere işsizliği önleyici tedbirler alınacaktır. İşsizlik riskiyle karşılaşabilecek beceri düzeyi ve ücret seviyeleri oldukça düşük kişilerin işsiz kalmalarını önleyici ve niteliklerini artırmayı hedefleyen aktif ve pasif istihdam politikaları uygulanacaktır" ifadesine yer verilmiştir (Orhan,2011:68).

Bu kapsamda engellilere yönelik veri tabanının oluşturulması, engelliliğin önlenmesi ve erken tanılanmasına yönelik programların daha etkin ve yaygın hale getirilmesi, hizmetlere ulaşılabilirliği, özel eğitimde okullaşma oranının %10 yükseltilmesi, rehabilitasyon hizmetlerinde dünya standartlarına ulaşılabilmesi, sosyal güvencesi olmayan ailelere yönelik sosyal yardım hizmetlerinin geliştirilmesi ve bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi hedeflerine yer verilmiş ve ayrıca uzun vadede uygulanabilir bir sosyal planın oluşturulması da öngörülmüştür (Şen,2017:236).

[12] RG 25 Ocak 2013,28539

[13] RG 27Mayıs 1983,18059

[14]3/5/2013 tarih ve 28636 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6462 sayılı Kanunla Genel Müdürlüğümüzün adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

Aynı plan döneminde amacı; engelliliğin önlenmesi, engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü o onların topluma katılımlarını sağlamak olan 5378 Sayılı Özürlüler kanunu 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl bir başka gelişme ise 25-28 Eylül 2005 tarihleri arasında "Yerel Yönetim ve Özürlüler" temalı II. Özürlüler Şurasının gerçekleştirmesidir.

9. BYKP'nin (2007-2013) istihdamın arttırılmasıyla ilgili bölümünde Türkiye gerçeğine vurgu yapılmıştır. Planlı dönemle birlikte, ülke genelinde hızlı nüfus artışının neden olduğu olumsuzluklar azalmasına rağmen, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile eğitime ilişkin sorunlar çözülememiş ve eğitim-istihdam arasındaki ilişki yeterince kurulamamıştır (Orhan,2011:69).

Bu sorun çerçevesinde, dokuzuncu plan döneminde istihdamın artırılmasında etkin bir araç olarak aktif işgücü politikalarına verilen önem artmış ve aktif istihdam politikalarının neleri kapsadığı detaylı bir şekilde verilmiştir. Buna göre, "işgücünün beceri ve yeterliliğini geliştirerek istihdam edilebilirliğin artırılmasını amaçlayan aktif işgücü politikaları, işgücü yetiştirme, mesleki eğitim ve işgücü uyum programlarını, mesleğe yöneltme, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulmasını, iş arama stratejilerinin geliştirilmesini, işsizler, engelliler, kadınlar ve gençler gibi dezavantajlı grupların iş bulmasını, girişimcilik eğitimlerini ve istihdam garantili eğitim programlarını kapsamaktadır" Dokuzuncu planda bir önceki plana göre daha gerçekçi hedefler belirlenmiştir. Özellikle engellilerin mesleki eğitim eksikliğini giderilmesine yönelik İŞKUR hedef gösterilerek yeni programların düzenlenmesi hedeflenmiştir (Orhan,2011:69).

Ayrıca, bu dönemde 19–23 Kasım 2007 tarihleri arasında "Bakım Hizmetleri" temalı III. Özürlüler Şurası ve 16–20 Kasım 2009 tarihleri arasında da "İstihdam" temalı IV. Özürlüler Şurası gerçekleştirilmiştir (Gökmen'den aktaran Şen,237).

10. BYKP'da (2014-2018) engelli ifadesi ilk kez yer almış ve engelliler ile birlikte diğer dezavantajlı gruplara yönelik plan ve politikalara yer verilmiştir. Planda, engellilerle ilgili eğitim, bakım hizmetleri, istihdam, sosyal hizmet ve yardım, fırsat eşitliği, çevresel faktörler gibi konulara yer verilerek gerekli tespit ve öneriler yapılmıştır(Şen,2017:237). 10. BYKP'nın engellilerle ilgili maddeleri incelenecek olursa:

273.Maddeye göre Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacakların tespitinde daha nesnel ölçütler geliştirilmesi için kurumlar arası iletişim artırılarak özellikle sosyal yardım istihdam bağlantısının güçlendirilmesi ile engellilere yönelik evde bakım ve eğitim desteğinin kapsamı genişletilmiş ve istihdam teşvikleri getirilmiştir.

275.Maddeye göre; Sosyal hizmet ve yardımlar alanında hizmet standartlarının oluşturulması, nitelikli personel istihdamı ve denetimin geliştirilmesi, fiziki çevre şartlarının engellilere uygun hale getirilmesi, engellilerin eğitime ve işgücü piyasasına katılımının artırılması ve bakım hizmetlerinin niteliğinin yükseltilmesi, ihtiyacı önemini koruduğu belirtilmiştir.

284.Maddede ise; Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetiminin artırılacağı, bu kapsamda kaynaklar daha verimli kullanılması ve fiziksel çevre şartları engellilere uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir.

945.Maddede engelliler öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeten mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları hayata geçirileceği belirtilmektedir.

957. Maddede engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması ve yapımına olan ihtiyaç devam ettiği vurgulanmıştır.

1021. Maddede ise köylerdeki nüfus yoğunluğunun düşmesi nedeniyle engelli bireylerin, ekonomik ve sosyal hayata katılımı ile bakım ve diğer sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla yerel düzeyde kamunun hizmet sunum kapasitesi güçlendirilecek ve yenilikçi modeller geliştirileceği söylenmektedir(T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013:24-136).

4.SONUÇ

Ülkemizde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde engellilerin istihdamı için yapılan çalışmaların ve alınan tedbirlerin, dayanışma ve yardımlaşmadan öteye geçmeyen oldukça lokal düzenlemeler olduğu görülmüştür. 1960'lardan sonra ise sosyal devlet ilkeleri doğrultusunda ve uluslararası örgütlerin öncülüğünde engellilerle ilgili bazı yasal düzenlemelere gidilmiş ancak bu politikalar uygulama anlamında etkili sonuçlar doğurmamıştır.

Günümüz şartlarında hala engellilerin istihdamına işverenlerin bakış açısı yasal bir zorunluluktan öteye gitmemektedir. Hatta, işveren tarafından "ayak bağı olmasın diye" sadece maaş ve sigortası ödenerek işyerine gelmeleri istenmediği için ayrımcılığa maruz kalan engelliler bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise, toplum olarak engelliyi kabul etme ya da aslında hepimizin birey engelli adayı olduğunu kabul etme bilincimizin gelişmemiş olmasıdır.

Engellilere yönelik hukuki mevzuatımızdaki değişimler değerlendirildiğinde tüm dünya'da engelli hareketiyle ilgili Tıbbi Modelden Sosyal Modele doğru yaşanan gelişmeler ülkemizi de etkisi altına almaya başladığı görülmektedir. Artık engelliliği sadece tıbbi bir olgu olarak görmek yerine asıl engelliliğin toplumun engelliye bakış açısı olduğunu ve onu kabul etmesi gerektiğini vurgulayan sosyal model geç kalınmasına rağmen mevzuatımızda bir zemine oturtulmuştur. Bunun ispatı, 2013 tarih ve 6462 sayılı kanunla "engelli" kavramının hukukumuza girmiş olmasıdır. Gerçekten 96 ayrı kanundaki özürlü kavramı engelliye dönüştürülmek suretiyle sosyal modelin etkisi görülmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Altan,Ö. Z.(2007). Sosyal Politika. 1.Baskı . Eskişehir:Açıköğretim Yayınları.

Bozkurt,T.(2009). Anayasa Mahkemesi'nin 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırma Zorunluluğunun Anayasa'ya Uygun Olduğuna Dair Verdiği Karar Üzerine Düşünceler .Ankara Barosu Dergisi.67.2,98-105.

Burcu,E.(2015). Türkiye'de Yeni Bir Alan: 'Engellilik Sosyolojisi' ve Gelişimi .Sosyoloji Konferansları Dergisi.52,319-341.

Demirtaş,M.(2006).Osmanlı Başkenti'nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri .Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.20,81-104.

Demircioğlu,M.(2010). Üretim Sürecinde Sakat Emeği. 1.Baskı. İstanbul: Kibele Yayıncılık.

Döner,İ.(2014). Engelli İnsanlarımızın Hukuki Hakları, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Engelli Hukukuna Giriş Sempozyumu, 1.Oturum, İstanbul,5-8.

Gözübüyük, A.Ş.(1998). Anayasa Hukuku. 7.Baskı. Ankara: Turhan Kitapevi.

Gül,S.S.(2006). Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa. 2.Baskı. Ankara :Ebabil Yayınları.

http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf(12.06.2018)

http://www.mevzuat.gov.tr(07.06.2018)

http://www.ılo.org.tr(14.06.2018)

Hüseyinli,N.,S.Göçmen ve D. Nasibov (2017). Çalışma Hayatında Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Engellilerin Haklara İlişkin Farkındalıkları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,6. 6,138-152.

Kara,B.(2016).Türkiye'deki Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri.The Journal of Academic Social Science Studies. 48. Summer II,249-260.

Küçükali,A(2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi.Güz,35,100-115.

Orhan,S.(2013). Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları(Durum Analizi ve Öneriler), T.C. ÇSGB Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları,Yayın No:35,Ankara

Şen,M.(2017).Çalışma Yaşamında Engelliler. S.Dursun, S.Aytaç (Ed.) , Çalışma Yaşamında Özel Gruplar içinde. Bursa : Ekin Basım Yayın Dağıtım,211-276.

Uğur,M.(2014).İş Hayatında Engelli İstihdamı. İSMMMO Mali Çözüm Dergisi.24.4,337-341.

Tokol,A.(2018). Türkiye'de Sosyal Politika. A.Tokol,Y.Alper(Ed.),Sosyal Politika içinde. Bursa: Dora Yayınları,63-78.

Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme*

Serhat Güvercin[1] **Meral Uzunöz[2]**

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul,srht.guvercin@gmail.com

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İstanbul,meral.uzunoz@gmail.com

Özet: İkinci dünya savaşının gerçekleşmesinden sonra ülkelerin sanayileşme çabaları ve küreselleşme eğilimleriyle birlikte ülkelerin uyguladıkları bölgesel kalkınma anlayışı, tanımı, politikaları, müdahale biçimleri ve araçları değişmiştir. Bu süreçte Türkiye, AB'den sağladığı destek ile ve AB bölgesel politikalarına olan uyum arttırılmıştır. Fakat, uzun bir süreçten beri izlenen bölgesel kalkınma politikalarına rağmen, ekonomik ve sosyal göstergelere bakıldığında gözle görülür bir ilerleme olmayıp, Türkiye'deki bölgeler arası gelişmişlik farklarının hala yüksek bir seviyede olduğu görülmektedir. Günümüzde, bölgesel kalkınma için, yapılan uygulamalar, küreselleşmeyle ve yerelleşmeyle, yani glokalizasyon yaklaşımı çerçevesinde, ulusal ve uluslararası örgütlerin katkısıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Politikaları

Abstract: After the Second World War, countries' industrialization efforts and globalization tendencies have changed the concept, definition, policies, forms of intervention and means of regional development implemented by countries. In this process, Turkey by supporting of EU, increased compliance with the EU regional policy. But, despite a long process of regional development policy it followed since, when we look at the economic and social indicators is not a visible progress, the disparities between regions in Turkey still seems to be at a high level. Nowadays, the practices for the regional development are tried to be realized with the contribution of globalization and localization, that is, within the framework of the glocalization approach by the contribution of national and international organizations.

Keywords: Development, Regional Development, Regional Development Policies

1. GİRİŞ

Dünya'da ve Türkiye'de bölgesel kalkınma alanında bir dönüşümün yaşandığı, her dönem yeni bir görüş ve yaklaşımın ortaya atıldığı bir dönem olmuştur. Bu durumdan ötürü, bölge kavramının tanımı değişmekle beraber, genel bir bölge tanımlaması yapılamamıştır; Belçika'da bölge kavramına karşılık olarak *"kanton" kelimesi kullanılarak, "federe bir yapı" ifade edilirken, İspanya'da "otonom toplulukları", Fransa ve İtalya'da ise "yerel birim" ifade edilmektedir*.(Özgür,2010;7) Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre bölge kavramı*: "sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka" anlamına gelmektedir.* İktisadi manada ise; "*bölge kavramı: ekonomik olarak benzer özellikler sergileyen, etrafından belli açılardan farklılaşan mekanları" ifade etmektedir*.(Akgül,Uzay,2010;308)

Klasik manada kalkınma kavramı: *"bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının en aza indirilmesini ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasını belirtirken; çağdaş anlamda kalkınma: kırsal ve kentsel gelişmişlik düzeyi farklılıklarının giderilmesini, bölgelerin küresel rekabet güçlerinin arttırılmasını, yerel dinamiklerin harekete geçirilerek bölgesel potansiyelin değerlendirilmesini ve ülkelerin genel manada kalkınmasını"* ifade etmektedir. Bölgesel kalkınma kavramı ise: *"az gelişmiş bölgeler açısından büyümenin yanı sıra, nitel ve niceliksel yönden yapısal değişimleri içeren daha geniş bir kavramdır."* Bu kavram; *"nüfus, tarımsal yapı, sanayi yapısı, gelir dağılımı, mali piyasalar, ulaşım ve haberleşme olanakları, sağlık ve eğitim hizmetlerini kapsamaktadır."* Görüldüğü gibi kavram sadece ekonomik büyüme boyutuyla ele alınmamakta; ekonomik ve sosyal manada refah düzeyini yükseltme şeklinde ele alınmaktadır(Akın,2006;295).

Kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı anda başlamaması ve bazı bölgelerin coğrafik ve tarihsel avantajlara sahip olması, kalkınmanın bölgelerde ve ülkelerde aynı anda başlamamasına neden olmaktadır. İkinci dünya savaşının gerçekleşmesinden sonra ülkelerin sanayileşme çabaları ve küreselleşme eğilimleri, ülkelerin kategorizasyona uğramasına neden olmuş, az gelişmiş ve gelişmiş ülke kavramları ortaya çıkmış ve ülkelerin kendi içlerinde de bölgeler arası eşitsizlik ve dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yani, 19.yy'da bu kavram sadece ekonomik büyüme temelinde ele alınırken, 20.yy'a gelindiğinde "yaşam kalitesi, sürdürülebilirlik, çevre ve ekolojik denge, yeni bölgeselcilik anlayışıyla, yani bölgenin kendi öz kaynaklarını harekete geçirme ve bilgi, arge ve inovasyon faaliyetleri, ekonomik boyutu kadar sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarıyla ile ifade edilmiştir. Son dönemde, küreselleşmenin ve

* Bu makale yüksek lisans tezimin bir bölümünü barındırmaktadır.

yerelleşmenin bütünleştiğini ifade eden "glokalizasyon" yaklaşımı ile bölgeler, ülkenin bir alt yapısı, birimi olmak yerine uluslararası bir yapının parçası şeklinde ifade edilmiştir(Eraydın,2002;17).

Bu çalışmada Türkiye'de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları üzerinde durulacak, yapılan planlar, projeler ve AB ile yürütülen programlar incelenecek, bunların yarattığı sonuçlar üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın amacı, Türkiye'de uygulanan kalkınma politikalarının beklenen etkiyi yaratıp yaratmadığı konusunda bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

2. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI ve TARİHSEL SÜREÇ

2.1. Plansız Dönem

Osmanlı devletinin yıkılıp Türkiye devletinin kurulmasıyla birlikte yapılan ilk adım 1923 yılında yapılan, İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Kongrede yabancı sermayeye karşı olumlu bir tavır sergilendiği görülmüştür. Bu doğrultuda, yerli sermaye ile ortaklık şeklinde gelen yabancı yatırımların desteklenmesi şeklinde olmuştur (Boratav,2004;42). Dikkati çeken unsurlardan bir tanesi de, Türkiye'nin kronik sorunlarından birisi olan doğu-batı arasındaki gelişmişlik farkının hiç konuşulmamış olmasıdır (Dinler,2001,s.184). Sonuç olarak, yeni Cumhuriyet'in serbest bir piyasa düzeni kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda sanayinin gelişmesini sağlamak için, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 1927 yılına ise sanayi teşvik etmek için Sanayi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.

1923-1931 yılları arasında serbest piyasayla ilgili oluşturulan politikalarda beklenen bir etkinin oluşturulmaması, 1929'da yaşanana dünya ekonomik buhranı ve Lozan Antlaşması'nda sınırlayıcı ekonomik koşulların kalkmasıyla, devletçilik politikası döneme hakim olmuştur. 1930 yılından sonra devlet iktisadi işletmeler kurmuştur (Bozdoğan,2014,s.191).

1920-1933 yılları arasındaki döneme bakıldığında bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının dile getirilmediği, sadece demiryolları açısından bir ulaşım politikası olarak bakıldığı görülmüştür.

Devletçilik politikasının beklenen etkiyi yapmamasıyla birlikte Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı(1933-1937) ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı(1938-1942) hazırlanmıştır. Planlar incelendiğinde, bölgesel gelişmişlik farklarının farkında olunduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte bölgesel kalkınma; köy-kent, tarım-sanayi, devlet-özel teşebbüs şeklinde devam edilmiştir (Bozdoğan,2014,s.191).

Marshall yardımlarıyla birlikte tarımda makineleşmeye geçirilmiş, karayolları inşaatları da bu yardımla yapılmıştır. Marshall Planı'nın Türkiye'den beklediği; "Avrupa'nın tahıl merkezi olması" planı gerçekleştirilmiştir. 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur. Kurulan İmar ve İskan Bakanlığı, bölgesel çapta; Doğu Marmara, Çukurova, Ege, İç Anadolu, Keban ve Zonguldak bölgelerinde bölgesel planlar oluşturmuştur. Oluşturulan planların, ekonomik bir amaç yerine, fiziki plan olarak hazırlanılması anlık sorunlara çözüm bulma amacı taşıdığı izlenimi vermektedir (Bozdoğan,2014,s.192).

2.2. Planlı Dönem

1960 yılıyla birlikte planlı bir döneme geçilerek, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar oluşturulmuştur. Bu dönemdeki uygulanan kalkınma planlarına bakacak olursak;

1.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) bölgesel planlamanın gerek Türkiye'de gerek dünyada yeni olduğu, bundan mütevellit deneme çalışmalarının yapılması ve geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu dönemde, planlı ilgili önemli özelliklerden birisi "kalkınmada öncelikli yöreler(KÖY) politikasının uygulanarak, bölgelerin potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyükşehir(metropoliten) bölgeler şeklinde bir sınıflamaya tabi tutulması şeklindedir. Ayrıca, planda potansiyel gelişme bölgelerinin hızlı bir şekilde gelişmesi için belirli sektörler seçilerek, o sektörlerde yatırım yapılması stratejisi uygulanması ifade edilmiştir. Dönemin bir diğer özelliği ise, metropoliten şehirlerdeki hızlı nüfus artışı ve aşırı şehirleşme durumunun çözümüne yönelik yeni merkezlerin yaratılması fikridir (Akpınar,2011;100).

2.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) bir bölgesel planın hazırlanırken milli planın baz olarak oluşturulması gerektiği fikri öne çıkmıştır. Planda bölgesel gelişme, kamu sektörünün hizmet götüren yatırımlarından faydalanamayan, az gelişmiş bölgelere öncelik verilmesi ifade edilmiştir. Öte yandan, gelişme ve büyüme potansiyeli taşıyan merkezlerin desteklenmesi ve az gelişmiş bölgelerde stratejik şehirleşme merkezlerinin belirlenmesiyle, o

bölgelere alt yapı yatırımlarının yoğunlaştırılması üzerinde durulmuştur. Ayrıca, özel sektörü teşvik etmek adına, ucuz enerji imkanları, özel kredi imkanları, vergi indirimleri ve danışmanlık hizmetleri verilmiştir (Akpınar,2011;101).

3.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) önceki planlarla kıyaslandığında daha yüzeysel olan bu planda, kalkınmada öncelikli yöreler(KÖY) politikasına devam edilmiştir. Bu dönemde varsayılan temel düşüncelerden birisi; bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının kısa bir zaman diliminde kaldırmaya çalışmanın, kaynakların etkin olmayan bir şekilde dağılmasına yol açacağını ve bunun sermaye birikimini azaltıp, kalkınmayı yavaşlatacağı üzerinde durulmuştur (Sungur,Keskin,2009;284).

4.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983) planların önceki dönemlerde uygulanan planlar gibi yüzeysel olduğu belirtilmiş ve ülkede yaşanan iki siyasi iktidar değişikliğinden dolayı bölge planlamasının düşüşte olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönem GAP'ın ilk konuşulduğu bir dönemdir. DPT, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi çalışmasını 1982 yılında yayımlatmıştır. Çalışmada, 16 fonksiyonel bölge belirlenip her mekanın kademeli bir yapı oluşturduğundan bahsedilerek, 7 adet kademe merkezleri oluşturulmuştur. Birinci kademe olarak köyler belirlenirken, en üst kademede merkez olarak İstanbul belirlenmiştir, 7.kademe olarak da Türkiye bütün olarak ele alınmıştır. İstanbul'un alt kademe merkezleri (6.kademe) olarak da Adana, Ankara, Gaziantep ve İzmir olması kararlaştırılırken; diğer kademe merkezleri (5.kademe), Bursa, Eskişehir, Konya, Samsun, Kayseri, Sivas, Malatya, Gaziantep, Trabzon, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır olarak belirlenmiştir (Bozdoğan,2014,s.194).

5.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda(1985-1989) gelişmeyi sağlamak adına belirli sektörler açısından gelişme potansiyeline sahip bölgelerde bölge planlamaları yapılmıştır. Bu dönemde, 4.Plan'da oluşturulan, yerleşim birimlerinin karşılıklı ilişkilerinin fazla olduğu fonksiyonel bölgeler politikasına devam edilmiştir. Ayrıca, bu planda "bölgesel ayrım" stratejisi görülmüştür. Bölgelerin potansiyel kaynaklarını ve sorunlu alanlarını belirlemek amacıyla envanter çalışmalarına ağırlık verilerek sektörler için uygun gelişme alanları, Bölge Gelişme Şema'larının yapılması planlanmıştır (Bafoil,Kaya,2009;28,Peşelioğlu,2007,s.249).

6.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda(1990-1994) önceki dönem uygulanan bölge planlaması fikri yerini bölgesel gelişmeye bırakmıştır. Önceki planda tanımlanan 16 fonksiyonel bölge fikri bırakılarak, yapılacak olan planların KÖY'lere kaydırılması gerektiği belirtilmiş ve planların alt-bölge temelinde yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, uygulanacak olan bölgesel politikalarda AB'nin uyguladığı bölgesel politikaların feyz alınması gerektiği ,metropoliten bölgelerin sorunları ve çevreye de öncelik verilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu dönemin önemli oluşumlarından birisi ise, 1990 yılında Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın(KOSGEB) kurulmasıdır (Bozdoğan,2014;212, Dinler,2001;194).

7.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın(1996-2000) temel ilkesi, sürdürülebilir kalkınmanın, ulusal birliği artırmak amacıyla bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltacağı ve il gelişme-fiziki planlarda metropollere öncelik verileceği, KÖY'lerde yaşam standartlarının arttırılması gerektiği yönde olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde, geri kalmış alanların belirlenerek bölgesel gelişme projelerinin hazırlanılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan, bu bölgelerdeki ihtiyaçları karşılamak için 1994 yılında Acil Destek Programı oluşturulmuştur. Bu dönemdeki planlarda, vurgulanması gereken noktalardan bir tanesi, planların çevresel etkenler, ekolojik dengenin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması çerçevesinde ele alınmasıdır. Ayrıca, bu dönemde DAP, DOKAP, Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi gibi projeler uygulanmıştır (Özaslan,Akpınar, 2005; 237).

8.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda(2001-2005) özel sorunlu bölgelerin gelişmesini sağlamak için bölgesel planların hazırlanması fikri sunulmuştur. Bu şekilde belirlenen GAP, Zonguldak-Bartın-Karabük, DAP ve DOKAP plan bölgeleri oluşturulmuştur. Planlarda uygulanacak olan bölgesel gelişme politikalarının AB ile uyumlu olması gerektiği; yeni sanayi alanlarının oluşturulması, sektörel uzlaşma, eğitim ve danışmanlık hizmetleri, AR-GE, teknoloji desteği ve girişimciliğin geliştirilmesine yönelik faaliyetlere ve hizmetlere destek verileceği belirtilmiştir. Bu dönemde geri kalan bölgelerin kalkındırılmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasında onca yol kat edilmesine rağmen hedeflenen düzeye gelinemediği belirtilmiştir. Bundan ötürü, Olağanüstü Hal Bölgesi ve KÖY'lerde yatırımların teşviki ve istihdamın sağlanması açısından 22 ilde gelir ve kurumlar vergisi ertelenmesi, vergi-resim-harç muafiyeti, sigorta primi gibi teşvik unsurlarının devam ettiği görülmüştür (Peşelioğlu, 2007; 251).

9.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda(2007-2013), çok hızlı bir şekilde dönüşümün yaşandığı, rekabetin fazlalaştığı, belirsizliklerin arttığı, küreselleşmenin arttığı, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde yapılmıştır. 9.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın vizyonu; *"istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye"* olarak tanımlanmıştır. 9.Beş Yıllık Kalkınma Planın'da bölgesel gelişmeyi hızlandırmada, yatırımların,

istihdamın artmasını sağlamak ve özel sektörden destek sağlamak amacıyla bir dizi teşvikler oluşturulmuştur. İlk olarak 2004 yılında yürürlüğe giren kanunla 36 ilde başlatılan teşvik uygulaması, 2005'te 49 olmuştur. Ayrıca, istihdam artışına göre işletmeler gelir vergisi ve SSK priminden teşvik sağlamışlardır. (Bozdoğan,2014;213;DPT,2006;46).

10.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda(2014-2018), nüfusun büyük şehirlerde hala yoğunlaşmaya devam ettiği belirtilirken, 2007-2012 arası dönem incelendiğinde nüfusu 1 milyonu geçen il sayısının 18'den 20'ye yükseldiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, Doğu ve Batı Karadeniz, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinden İstanbul'a yoğun bir göç durumunun yaşandığı belirtilmektedir. Bu durumu değiştirmek için, ülkenin orta ve doğusunu çekim merkezi yapmak amacıyla 2008 yılında Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulamaya konulmuştur. Programa ilk olarak, Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van illerinde başlanmıştır. Plan döneminde, 2011 yılıyla kıyaslandığında toplam ihracat, 2006'ya göre %57,7 artarken; üniversite okuyan öğrenci sayısı %79,4 olan ülke artışının üzerinde, %81,4 oranında artmıştır; hastane yatak sayısında %39,4 artış, %18,6 olan ülke ortalamasını geçmiştir. Aynı zamanda, ülkenin bütün bölgelerinde kalkınma ajanslarının desteğiyle mali ve teknik destek programları uygulanmıştır. 2008-2013 yılları arasında 34.000 proje başvurusunun 8.400'ü başarılı bulunarak, projelere 1,6 milyar TL mali destek sağlanmıştır (Bozdoğan,2014;213).

Bu dönemde 10.Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla ilgili olarak; *"Kamu yatırımları, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı ve bölgesel gelişme potansiyelini değerlendirmeyi hedefleyen alanlara yönlendirilmeye devam edilecektir. Bu kapsamda kentsel gelişme odaklı projelerin yanı sıra, GAP bölgesinde üretken özel sektör yatırımlarını destekleyecek ekonomik ve sosyal altyapı projelerine, DAP, KOP ve DOKAP bölgelerinde de eylem planlarıyla önceliklendirilmiş projelere ağırlık verilecektir. Bölgesel gelişmeyle ilgili olarak, yaşanılabilir mekan ve sürdürülebilir çevre kavramları dahil edilmiştir"* şeklinde ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı,2013;82-83).

Tablo 1 Türkiye'de Bölgesel Planlama Uygulamaları

Bölgesel Planlar	Amaç-Kapsam
ZBK(Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi)	Türkiye Taş Kömürü Kurumu'nun dönüşümüyle, Ereğli Demir Çelik ve Karabük İşletmeleri özelleştirilmiştir. Bunun neticesinde, bölge için yeni yatırımların belirlenmesi ve gelişme planı hazırlanması hedeflenmiştir.
DAP(Doğu Anadolu Projesi)	Doğu Anadolu bölgesinin kalkınmasını gerçekleştirmek amacıyla hazırlanmış bir plandır. Plan kapsamında; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Gümüşhane ve Bayburt illeri bulunmaktadır. Plandaki hedef; bölgenin içsel dinamiklerini, potansiyelini ortaya çıkartarak sürdürülebilir kalkınmasını sağlamaktır.
DOKAP(Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı)	Proje; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsamaktadır. DOKAP'ın hazırlanması için, teknik yardım ve hibe desteği sağlanması amacıyla Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'na(JICA) başvurulmuştur. Planın temel amacı, yatırım projelerinin ve öncelikli sektörlerin belirlenmesi şeklindedir.
YHGP(Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi)	Plan; Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat ilçelerini kapsamaktadır. Yeşilırmak bölgesinin çevresinde oluşan taşkınlar, erozyonlar, su ve çevre kirliliğinin hat safhaya ulaşması üzerine, bölgenin ekolojik yapısına zarar vermeden, bölgesel bir planlama çalışılması yapılması hedeflenmiştir.
GAP(Güneydoğu Anadolu Projesi)	Plan; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini içine almaktadır. Planın amacı, Fırat ve Dicle nehirlerinde yapılması istenen barajlar, hidroelektrik santraller, sulama tesisleri ve aynı zamanda bölgenin gelişiminin sağlanması için tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık sektörlerinin gelişmesini sağlamaya çalışmak amacıyla oluşturulmuş bir projedir. Bölgeye yerli ve yabancı yatırımcıları çekmek amacıyla amacıyla; GAP bölgesindeki illerde Girişimci Destekleme ve Yönlendirme(GİDEM) kurulmuştur. Buna ek olarak, kadının işgücüne katılımının sağlanması, statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma döneminde hızlı bir şekilde entegrasyonunu gerçekleştirmek için Çok Amaçlı Toplum Merkezi(ÇATOM) kurulmuştur.
KOP(Konya Ovası Projesi)	Plan; Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Kırıkkale,

	Kırşehir ve Yozgat illerini kapsamaktadır. Plan kapsamında 1.100.000 hektar tarım arazisinin sulanacağı 18 projeden oluşmaktadır. Planın temel amacı, tarım alanlarının sulanmasını sağlamak, içme suyu elde etmek, enerji üretimini sağlamak, bölgenin rekabet gücünü, ekonomik ve sosyal kapasitesini, refah düzeyini, eğitim, sağlık, kültür gibi hizmetlere erişebilirliği arttırmak ve tarım sektörünü güçlendirerek sanayi, ticaret, ulaşım ve enerji sektörlerini güçlendirmektir.

Kaynakça: https://www.cografyaci.gen.tr/konya-ovasi-projesi-kop-konya-ovasi-projesinin-amaclari-nelerdir/ (erişim: 3 Ocak 2019); https://www.dunyaatlasi.com/turkiyedeki-bolgesel-kalkinma-projeleri-etkileri/ (erişim: 3 Ocak 2019); http://www.cografyabilimi.gen.tr/gap-guneydogu-anadolu-projesi/ (erişim: 3 Ocak 2019); Dinler, Zeynel, Bölgesel İktisat, 2001, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa,s.108-110; Tiftikçigil Yavuz, Burcu, Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları Üzerine Bir Değerlendirme, Doktora Tezi,2010, İstanbul,s.17

Tablo 2 Avrupa Birliği Destekli Mali Kalkınma Programları

AB Bölgesel Kalkınma Programları	Amaç-Kapsam
DAKP(Doğu Anadolu Kalkınma Programı)	Program; Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamaktadır. Programa, AB Meda Fonu tarafından ayrılan hibe 45 milyon Euro'dur. Programın amacı: bölgelerdeki dengesizlikleri minimize etmek ve sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamaktır.
TR82,TR83 ve TRA1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı	Program; Amasya, Bayburt, Çankırı, Çorum, Erzincan, Kastamonu, Samsun, Sinop ve Tokat illerini içine almaktadır. Programa sağlanan hibe 52,33 milyon Euro'dur. Programın amacı: bölgelerin kalkınmasının sağlanması ve yerel düzeyde plan ve proje çalışmalarının gerçekleştirilmesidir.
TRA2,TR72,TR52 ve TRB1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı	Program; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Elazığ, Iğdır, Karaman, Kars, Kayseri, Konya, Malatya, Sivas, Tunceli ve Yozgat illerini içine almaktadır. Programa sağlanan hibe 90,67 milyon Euro'dur. Programın amacı: ekonomik kalkınmayı sağlamak ve bölgelerde projelerin hazırlama ve uygulama kapasitelerini arttırmaktır.
Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı	Türkiye ile Yunanistan sınır illeri arasındaki iş birliğini geliştirmek amacıyla oluşturulmuş bir programdır. Program; Aydın, Balıkesir, İzmir, Çanakkale, Muğla ve Edirne illerini içine almaktadır. Programa ayrılan hibe 19,3 milyon Euro'dur. Programın amacı: ülke sınırlarımızdaki altyapının sağlanmasını gerçekleştirmek, istihdamı arttırmak, refah düzeyini arttırmak ve çevrenin korunmasını sağlamak şeklindedir.
Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı	Program; Türkiye'den Edirne ve Kırklareli illeri ile Bulgaristan'dan Hasköy, Yambol ve Burgaz yerleşim birimleri arasındaki yerel işbirliğini sağlamaya yönelik oluşturulmuştur. Programa, AB tarafından 15 milyon Euro hibe sağlanmıştır. Programın amacı: Türkiye ve Bulgaristan arasındaki sürdürülebilir yerel kalkınmanın sağlanması, işbirliğini oluşturmak ve oluşturulan iş bağlantılarının AB ile ilişkilendirilmesini sağlaması şeklindedir.
TR90 Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Programı	Program; Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini içine almaktadır. Programa ayrılan hibe 24 milyon Euro'dur. Programın amacı, Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin azaltılması ve kurumsal kabiliyetin arttırılmasıdır.

Kaynakça:DPT, "Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları" Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara: Şubat 2005,s.16,29,36,42-43,50-51; Tiftikçigil, Yavuz Burcu, Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları Üzerine Bir Değerlendirme, Doktora Tezi,2010, İstanbul, s.173

Tablo 3 2017 Yılı Bazı Düzey 2 Bölgelerinin İstatiksel Verileri

Düzey 2 Bölgeleri	Bölge Kodu	Nüfus	Kişi Başına GSYH (TL)	İşsizlik oranı(15 yaş üzeri)	Net Göç ve Net Göç Hızı	Eğitim (lise mezunu)	Sağlık (hastane sayıları)	Tiyatro salonu sayısı
İstanbul	TR10	15.029.231	65.041	13,9	-5.972 (-0.4)	2.792.000	238	227

Bayburt,Erzincan,Erzurum	TRA1	1.072.404	24.860	5,5	-19.954 (-18.44)	191.038	34	2
Ardahan,Ağrı,Kars,Iğdır	TRA2	1.115.810	17.245	5,5	-26.745 (-23.69)	121.601	25	9
Malatya,Elazığ,Bingöl,Tunceli	TRB1	1.726.199	23.169	7	-2.960 (-1.71)	314.784	43	18
Van,Muş,Bitlis,Hakkari	TRB2	2.128.670	15.183	12,8	-31.938 (-14.89)	231.062	32	8
Gaziantep,Adıyaman,Kilis	TRC1	2.756.910	25.580	15,1	-7.606 (-2.76)	347.698	43	13
Şanlıurfa,Diyarbakır	TRC2	3.685.654	16.064	13,8	-21.080 (-5.7)	351.203	42	9
Mardin,Batman,Şırnak,Siirt	TRC3	2.222.601	18.354	26,9	-3.670 (-1.65)	247.812	39	3

Kaynakça:TÜİK(erişim tarihi:04.02.2019)

Tablo 4 2007 Yılı Bazı Düzey 2 Bölgelerinin İstatiksel Verileri

Düzey 2 Bölgeleri	Bölge Kodu	Nüfus	Kişi Başına GSYH (TL)	İşsizlik oranı(15 yaş üzeri)	Net Göç ve Net Göç Hızı	Eğitim (lise mezunu)	Sağlık (hastane sayıları)	Tiyatro salonu sayısı
İstanbul	TR10	12.573.836	23.852	10.4	26.675 (2.1)	2.044.677	200	69
Bayburt,Erzincan,Erzurum	TRA1	1.075.088	8.028	5.7	-27.538 (-25,62)	135.012	26	3
Ardahan,Ağrı,Kars,Iğdır	TRA2	1.137.671	5.260	6	-30.730 (-26.58)	90.133	23	1
Malatya,Elazığ,Bingöl,Tunceli	TRB1	1.598.897	8.056	13.2	-6.271 (-3.85)	238.084	39	-
Van,Muş,Bitlis,Hakkari	TRB2	1.959.535	5.151	12.4	-33.342 (-16.58)	144.860	32	9
Gaziantep,Adıyaman,Kilis	TRC1	2.261.242	8.116	18	-7.474 (-3.22)	214.293	29	-
Şanlıurfa,Diyarbakır	TRC2	2.983.813	5.658	13.8	-27.872 (-9.05)	218.258	33	3
Mardin,Batman,Şırnak,Siirt	TRC3	1.925.794	5.818	19.9	-20.437 (-10.34)	162.250	34	2

Kaynakça:TÜİK(erişim tarihi:04.02.2019)

Tablo 3 ve Tablo 4 verilerine baktığımızda, 2007 yılında Bayburt, Erzincan, Erzurum düzey 2 bölgesi olan, TRA1 bölgesinde, nüfus 1.075.088 iken 2017 yılına gelindiğinde nüfusun 1.072.404'e gerilediği görülmektedir. Aynı şekilde, Ardahan, Ağrı, Kars ve Iğdır düzey 2 bölgesi olan, TRA2 bölgesinde de 2007 yılı nüfusu 1.137.671 iken, 2017 yılında 1.115.810'a gerilediği görülmektedir. İstanbul bölgesine bakıldığında nüfusun 12.573.836 milyondan 15.029.231 milyona çıktığı görülmektedir. Diğer düzey 2 bölgelerinde de göç olgusunun yavaşladığı lakin hala devam ettiği görülmektedir. Düzey 2 bölgelerinin net göç hızları değerlerini sırasıyla incelediğimizde, TRA1 bölgesinin 2007 yılında %25,62 iken 2017'de %18,44 olduğu; TRA2 bölgesinde ise %26,58 iken %23,69 olduğu, TRB1 bölgesinde 3,85 iken %1,71 olduğu, TRB2 bölgesinde %16,58 iken %14,89 olduğu, TRC1 bölgesinde %3,22 iken %2,76 olduğu, TRC2 bölgesinde %9,05 iken %5,7 olduğu ve son olarak TRC3 bölgesinde ise %10,34 iken %1,65 olduğu görülmektedir. Özellikle TRA1 ve TRC3 bölgelerinde göçü azaltıcı faaliyetlerin bekleyen etkiyi yarattığı görülmektedir. Özetle, doğu anadolu ve güney doğu anadolu bölgelerinden İstanbul gibi metropol şehirlere göçün azalarak da olsa devam ettiği görülmektedir. 2007-2010 yılları arasında doğu anadolu ve güneydoğu anadolu düzey 2 bölgelerinde net göç yeterli bir düzeyde azalmadığı ve bu bölgelerdeki yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı, gelir-istihdam ve refah açısından yetersizliğinin devam ettiği görülmektedir. Bu durum az gelişmiş bölgelerin aleyhine olup, bölgede sermaye ve işgücü kaybına yol açmaktadır.

İşsizlik değerlerini incelediğimizde, 2007 yılında, İstanbul'da işsizliğin %10,4 seviyelerindeyken 2017 yılında %13,4'e çıktığı görülmektedir. Doğu anadolu ve güney doğu anadolu bölgelerinden İstanbul gibi metropol şehirlere göç

sonucunda gelen kesimin işsizlik oranını arttırdığı görülmektedir. TRB1 ve TRC1 bölgelerini incelediğimizde, 2007 yılında sırasıyla, işsizlik 13.2 ve 18 değerlerindeyken 2017 yılında %7 ve %15'e düştüğü görülmektedir. Özellikle, TRB1 bölgesinde yapılan istihdam arttırıcı çalışmaların olumlu bir etki yarattığı görülmektedir. TRB2, TRC2 ve TRC3 değerlerini sırasıyla incelersek, 2007 yılında TRB2 bölgesinde işsizlik %12,4 iken, 2017 yılında %12,8'e yükseldiği, TRC2 bölgesinde %13,8 iken, 2017 yılında sabit kaldığı ve aynı şekilde TRC3 bölgesinde işsizlik oranının %19,6 iken, %26,9'a çıktığı görülmüştür. Bununla ilgili olarak, bu bölgelerde yapılan istihdam arttırıcı, işsizliği azaltıcı politikaların beklenen etkiyi yaratmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

Kisi başına GSYH değerlerini incelediğimizde; 2007 yılında sırasıyla, TR10 bölgesinin 23.852, TRA1 bölgesinin 8.028, TRA2 bölgesinin 5.260, TRB1 bölgesinin 8.056, TRB2 bölgesinin 5.151, TRC1 bölgesinin 5.818 olduğu; 2017 yılı değerlerinde ise bütün bölgelerin kişi başına GYSH'nin yaklaşık olarak üç katına çıktığı görülmüştür. Verilerde dikkati çeken önemli noktalardan birisi, 2007 yılı değerlerinde İstanbul bölgesinin, doğu anadolu ve güney doğu anadoludaki bütün düzey 2 bölgelerinin kişi başına GYSH ortalamalarının üç katına denk geldiği, bu 10 yıllık süre zarfında herhangi bir değişimin yaşanmadığı, 2017 değerlerinde de İstanbul'un kişi başına GSYH ortalamasının, bu bölgelerin kişi başına GYSH ortalamalarının üç katına tekabül ettiği açık bir şekilde görülmektedir.

Eğitim verilerini incelediğimizde, bütün düzey 2 bölgelerinde 2007-2017 yılları arasında liseden mezun kişi sayısında bir artış yaşanmıştır. Lakin liseden mezun olan kişi sayısını toplam nüfusa bakarak yorumladığımızda, bunun hala yetersiz bir sayıda olduğu görülmektedir. Bölgelerin hastane sayılarını bakacak olursak, 2007-2017 arası dönemde, özellikle TRA1, TRC1 ve TRC2 bölgelerinde hastane sayılarında sırasıyla TRA1 bölgesinde 26 iken 34 olduğu, TRC1 bölgesinde 29 iken 43 olduğu, TRC2 bölgesinde 33 iken 42 olduğu görülmüştür. Buna karşılık olarak TRB2 bölgesinde hastane sayısının 2007 yılında 32 iken, 2017 yılında sabit kaldığı, TRA2 bölgesinde ise 23 iken 25'e çıktığı görülmüştür. Tiyatro verilerini incelediğimizde, göze çarpan noktalardan bir tanesi 2007 yılına TRB1 ve TRC1 bölgelerinde tiyatro sayısı bulunmamaktayken, 2017 yılı değerlerine baktığımızda sırasıyla 18 ve 13 tane tiyatro salonlarının yapıldığı görülmektedir. TRA2 ve TRC2 bölgelerinde ise 2007 yılı sırasıyla, 1 ve 3 tiyatro salonu bulunmaktayken, 2017 yılına gelindiğinde iki bölgede de tiyatro salonlarının 9'a yükseldiği görülmüştür. Dikkati çeken bir diğer durumda, TRA1 ve TRB2 bölgelerinde 2007 yılında tiyatro salonları sırasıyla 3 ve 9 iken, 2017 yılında bu bölgelerde tiyatro salonlarının azalarak 2 ve 3'ye düşmesidir.

3. SONUÇ

İkinci dünya savaşının olması ve sonrasında ülkelerin sanayileşmeye çalışmaları, küreselleşme eğilimleri ve uluslararası ekonomik kurumların oluşturulması, bölgesel kalkınma ve gelişmeyi etkilemiştir. Türkiye'de bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak için kalkınma politikalarını, kalkınma planlarını, projelerini uygulamış ve AB'ye uyum sürecinde, AB ülkelerinde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarını feyz almıştır. Bu doğrultuda uygulanan planlarla ilgili olarak, bütün planlarda özel sektöre yönelik teşviklerin ve desteklerin sunulduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda, bölgesel rekabet edebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve yeni bölgeselcilik gibi kavramların bölgeler arası eşitsizliği azaltmada kullanıldığı ve bölgelerin iç dinamik ve potansiyellerinin geliştirilmesinde kullandığı görülmektedir. Ayrıca, bütün kalkınma planlarında görüldüğü gibi bölgeler arası dengesizlikleri en aza indirmede politikalar ve stratejiler sunulmuştur. Bütün bu alternatif çözüm yollarına rağmen, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmemesiyle ilgili bir yol alınmaması vurgulanması gereken bir unsur olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bölgesel kalkınma ile ilgili yaptığı uygulamaların başarıya ulaşamamasının nedeni olarak; planlama ve programlama kapasitesi ile birlikte kaynak tahsis mekanizmasına sahip olmamasıdır. Buna ek olarak, yerelde etkin bir kurumsal yapının kurulamamış ve yerel potansiyelin harekete geçirilememiş olmasıdır.

Bununla ilgili olarak, Türkiye'nin AB adayı olma yolunda, bölgeler arasındaki eşitsizliği gidermede; AB ile uyumlu politikalar oluşturması, bunun yanı sıra az gelişmiş bölgelerde özel sektöre yönelik teşvik ve desteklerini sürdürmesi, kamu desteklerini sağlayıp cazibe merkezlerini oluşturması ve son olarak bölgelerin kendine has potansiyellerini ortaya çıkararak marka kentleri oluşturması gerekmektedir. Ayrıca, kurumlar arasında işbirliğinin ve yönetişimin iyi sağlanması için, bölgesel gelişmeden sorumlu olan kurumların ve kuruluşların arasında koordinasyonun sağlanması, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında kilit bir nokta olmaktadır.

Bölgesel kalkınmaya bir ivme kazandırmak amacıyla, kalkınma ajanslarının olduğu yerel dinamiklere dayalı bir kalkınma stratejisinin uygulanmaya çalışıldığı bir dönemde bulunulmaktadır. Böyle bir dönemde kalkınma ajanslarından alınacak olan verimi maksimize etmek için sanayi stratejisinin yenilikçi anlayışa bürünmesi, etkin bir siyasi iradenin oluşması, inovasyonun ve Ar-Ge kurumlarının oluşturulduğu ve bunların gerçekleşebilmesi için sosyal ve kurumsal sermayenin

oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan bu ortamda, teknoparkların kurulduğu, yerel kentsel kalkınma stratejilerinin oluşturulduğu, yenilikçi girişimciliğin teşvik edildiği ve bilim-üniversite-ekonomi üçlüsünün oluşturulduğu bir düzen yaratılması gerekmektedir.

Türkiye'deki kalkınma ajanslarının bu ortamı yaratması konusunda, ülkenin bu düzeni geliştirecek bir bilimsel dünya görüşü, zihniyet ve bilgi çağının gerektirdiği işbirliği ve katılım, teknoloji ve Ar-Ge kurumlarının sağlanması durumunda kalkınma ajanslarından istenilen başarı hızla yakalanabilecektir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Rasim, Teori ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları, Ekim Yayın, 2011

Akın, Naci, "Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu", TEPAV Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül 2006, ODTÜ Mimarlık Amfisi

Akgül, Birol, Uzay Nısfet, Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri Kalkınma Ajansları, Ekin Yayın,2010

Bafoil François, Ayhan Kaya, Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği: Karabük, Valenciennes ve Katowice Karşılaştırmalı Analizi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 280, 2009, İstanbul

Bozdoğan, Nur Mine, Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları, Nobel Yayıncılık, Aralık 2014, Ankara

Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi(1908-2002), İmge Kitabevi, Ankara

Dinler, Zeynel, Bölgesel İktisat, 2001, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa

DPT, "Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları", Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, Şubat, 2005

DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007-2013), 2006, Ankara

Eraydın, Ayda, Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 2002

Özaslan, Metin, Akpınar, Rasim, Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları, 1.Doğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri, Elazığ, 2005

Özgür, Ertuğrul Murat, Bölgesel Kalkınma, AÜ DTCF Coğrafya Bölümü Ders Notları,2010

Peşelioğlu, İstemihan, Avrupa Birliği Perspektifinde Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulama İmkanları, 2007

Sungur, Onur, Hidayet, Keskin, Bölgesel Kalkınmada Yakınlığa Dayalı İnovasyon Modelleri ve Yeni Bir Açılım Olarak Uzak Networkler, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Diyalog, 24-27 Eylül, Isparta

Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı(2014-2018), Kalkınma Bakanlığı Yayınları, 2013, Ankara

Tiftikçigil Yavuz, Burcu, Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Dönüşüm ve Kalkınma Ajansları Üzerine Bir Değerlendirme, Doktora Tezi, 2010, İstanbul

TÜİK, https://www.turkiye.gov.tr/turkiye-istatistik-kurumu-baskanligi-tuik

http://www.cografyabilimi.gen.tr/gap-guneydogu-anadolu-projesi/

https://www.cografyaci.gen.tr/konya-ovasi-projesi-kop-konya-ovasi-projesinin-amaclari-nelerdir/

https://www.dunyaatlasi.com/turkiyedeki-bolgesel-kalkinma-projeleri-etkileri/

Algılanan Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm ve Presenteizm Üzerine Etkisi: Konuyla İlgili Bir Araştırma*

Sezen BÖLÜR[1] **Prof.Dr.Agah Sinan ÜNSAR[2]**

[1] Trakya Üniversitesi S.B.Enstitüsü İşletme Yüksek Lisans Mezunu

[2]Trakya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, sinanunsar@yahoo.com

Özet: Çalışmada öncelikle liderlik, örgütsel sinizm ve presenteizm konuları açıklanmıştır. "Algılanan Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm ve Presenteizm Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" isimli bildiride mobilya ve plastik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde görev alan lider konumundaki kişilerin liderlik davranış tarzının, çalışanların örgütsel sinizm ve presenteizm düzeyleri üzerine olan etkisi araştırılmıştır. Örgütlerde algılanan liderlik davranış tarzlarıyla çalışanların örgütsel sinizm ve presenteizm düzeyleri arasında ne gibi bir bağlantı olduğunu belirlemek amacıyla Marmara Bölgesi'nden rastgele seçilen iki işletmede (mobilya, plastik) çalışan 718 kişi üzerinde ankete dayalı bir araştırma yapılmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde SPSS 22.0 (Statistical Package for the Social Sciences-Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) programı kullanılmıştır. Daha sonra analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, algılanan liderlik davranış tarzları ile örgütsel sinizmin üç alt boyutu ve presenteizm ile olan ilişkileri açıklanmıştır. Çalışma sonucunda, liderlik davranış tarzları ile çalışanların örgütsel sinizm ve presenteizm eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu anlamlı ilişki, değişkenlerin alt boyutları arasında negatif veya pozitif yönde farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Liderlik Tarzları, Örgütsel Sinizm, Presenteizm

A Research Intended For Determining The Impact Of Perceived Leadership Behavior On Organizational Cynicism And Presenteeism

Abstract: In this study, primarilytopics of leadership, organizational cynism and presenteeism are explained in detail. In the thesis titled " A Research Intended for Determining The Impact of Perceived Leadership Behavior On Organizational Cynicism And Presenteeism ", the effect of the leadership behavior style of the people who on leader status working in the firms operating in the furniture and plastics sectors on the organizational cynicism and presenteeism levels of the employees was searched.A survey-based research was conducted on 718 people working in two firms (furniture, plastic) selected randomly from Marmara Region in order to determine what kind of connection between leadership behavior styles perceived in organizations and organizational cynicism and presenteeism level of workers. SPSS 22.0 (Statistical Package for the Social Sciences) program was used to analyze the research data. Afterwards, the findings obtained from the analysis were evaluated. In the result of the study, perceived leadership behaviors and three subdimensions of organizational cynicism and their relation with presenteeism are explained. According to researches, there is a significant relationship between leadership behavior styles and employees organizational cynicism and presenteeism tendencies. This meaningful relationship varies between the sub-dimensions of the variables, either negative or positive.

Keywords: Leadership, Leadership Styles, Organizational Cynicism, Presenteeism

GİRİŞ

Çalışmanın birinci bölümünde liderlik ile ilgili literatür incelenmiş ve liderliğin tanımı, önemi, ilgili olduğu kavramlar, türleri, kuramları, yaklaşımları gibi kavramsal bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde örgütsel sinizm ile ilgili literatür incelenmiş örgütsel sinizm tanımı, kurumsal temelleri, boyutları, türleri ve sonuçları gibi kavramsal bilgilere yer verişmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde peresenteizm tanımı, kaynakları, sebep olduğu hastalıklar, türleri, zararları ve sonuçları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise konu ile bağlantılı biçimde yapılan araştırmaya yer verilmiştir. Bu amaçla mobilya ve plastik sektöründe faaliyet gösteren iki firmada anket yolu ile bilgiler toplanmıştır. Bu iki firmada çalışanların algıladıkları liderlik davranışının örgütsel sinizm ve presenteizm üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

* Bu bildiri Sezen BÖLÜR'üm yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. LİDERLİK KAVRAMI

Belirlenmiş bir amaç çerçevesinde çalışmayı hedefleyen kişilerin kendi etrafında toplanmasını sağlayan, kişileri ortak olarak belirlenmiş amaçlar etrafında güdüleyen ve o amaçlar doğrultusunda davranışlar göstermelerini sağlayan bireylere lider denilmektedir. Liderlerden, çalışanların amaçları doğrultusunda davranışlar göstermeleri için planlar yapması, programlar hazırlaması, girişimci ruhlu olması ve bireyleri bu amaçların gerçekleşmesi için örgütlemesi beklenmektedir (Genç, 2009: 161). Örgütleri ve grupları meydana getiren insanlar, birbirlerinden farklı görüş, fikir ve eğilimlerle toplumun farklı çevrelerinden edindikleri bilgi ve tecrübelere sahiptirler. Bu nedenle insanlar farklı amaçlara, inançlara ve tutumlara sahip olmaktadırlar. Bu birbirinden farklı kültürel renkliliğe sahip kişileri belirli amaçları, normları, değerleri ve kültürü olan örgütler içinde bir arada tutma ve verimli bir şekilde faaliyetleri yerine getirmelerini sağlama, liderlik bilgi ve becerisini doğru şekilde kullanmayı gerektirmektedir (Eren, 2006: 443). ABD Hava Kuvvetleri Generali John Michael Loh liderlik kavramını, sıra dışı amaçlara ve yüksek performans düzeylerine ulaşmak konusunda diğer insanlara ilham kaynağı olan bir çalışma ortamı oluşturma sanatı olarak ifade etmektedir (Karaman, 2005: 137). Başka bir tanımada ise O'Donnel ve Koontz liderlik kavramını, belirlenen hedefleri gerçekleştirmek veya ortak bir amaca ulaşılabilmek için insanları etkilemek şeklinde ifade etmiştir (Hersey, ve diğ., 1982: 55).

2. SİNİZM KAVRAMI

Bireylerin sadece kendi menfaatlerini düşünerek hareket ettiklerine inanan ve buna göre herkesi menfaatçi olarak gören birey şeklinde tanımlanan "sinik" ve bu kavramı açıklamaya çalışan düşünceye ise "sinizm" denilmektedir (Erdost ve diğ., 2007: 514). Sinizm kavramı şüphecilik, güvensizlik, kuşkuculuk, inançsızlık, kötümserlik, olumsuzluk kavramlarıyla da yakın anlamlı olmakla birlikte modern anlamda ise kişilerin zor beğenen, sürekli eleştiren, her şeye kusur bulan anlamları daha baskındır (Görmen, 2012: 58). Sinik kavramı genel şekilde, yaşam biçimi olarak bireyselliği savunarak sosyal kurumları reddeden bir olgudur (Eaton, 2000: 6). Sinizm olgusunun kökenine bakacak olursak, Eski Yunan'da M.Ö. 4. Yüzyıldaki Anisthenes, Diyojen gibi felsefecilerin haricinde M.Ö. 5. Yüzyıldaki Sinik Okulu'na kadar var olduğu ileri sürülen sinizm kavramının aslında çok eskilere dayandığı belirtilmektedir (Özgener ve diğ., 2008: 53). Günümüzde kullanılan anlamıyla sinik ve sinizm kavramları dilimizdeki yerini bu kökenden yola çıkarak şimdiki halini almıştır. Sinikler toplumda yer alan kurumları en alt düzeye indirgemişler, hem kelimeleriyle hem de davranışlarıyla onlara olan küçük görme hislerini ifade etmişlerdir (Dean ve diğ., 1998: 342). Amerikan Mirası Sözlüğü'ne göre ise modern bir sinik birey, genel olarak tüm insanların motive olmalarının egoist bir davranış olduğuna inanmaktadır. Siniklerin olaylara bakış açıları alışılagelmiş bir şekilde negatif olmaktadır (Barnes, 2010: 10). Sinizm kavramı çok geniş boyutludur. Sinizm kelimesinin kökeninden de anlaşıldığı üzere felsefi temellere dayandığı gibi ayrıca sosyoloji, politik bilimler, din, psikoloji ve yönetim gibi sosyal bilimlerin birbirinden farklı disiplinlerinde de araştırma konusu olmuştur (Kalağan ve diğ, 2010: 84). Sinik bireylerin temel etik ilkesi erdem kavramı olmaktadır. Sinik bireyler mutluluğa ancak erdemli birer insan olduklarında ulaşabileceklerini düşünmektedirler. Erdeme de ancak aile, din, mülkiyet ve buna benzer hazları reddederek ulaşabileceklerini savunmuşlardır. Bireyler bilgilenerek kendisini saran gereksinimlerden uzak durarak onlardan kurtulabilirler. İnsanın sinizme göre erdemli yani kendi kendine yetebilen bir kişi olabilmesi için kendi iç bağımsızlığı ile yaşamını sürdürebilmesi gerekmektedir (Gökberk, 1992: 52).

3. PRESENTEİZM KAVRAMI

Presenteizm olgusu örgütler açısından özellikle son çeyrek yüzyılda önemli bir sorun olarak kabul görmektedir. Presenteizm kavramı aslında çok daha eskiye dayanan bir geçmişe sahiptir. İlk olarak 1892 yılında Mark Twain "The Amerikan Claimant" adlı kitapta presenteizm kavramının Oxford Online İngilizce Sözlüğü'nde yer aldığını ileri sürmüştür (Johns, 2010: 520). Presenteizm kavramı ilk olarak 1955 yılında Auren Uris aracılığıyla kayda alınmış ve tekrardan aynı yıl içerisinde Cranfield ve Soash tarafından olumlu bir işgören davranışı olarak incelemeye tabi tutulmuştur (O'Callaghan, 2013: 9). Gerçekte kullanılma şekli olarak devamsızlığın zıttı anlamında olan presenteizm, mükemmel devamlılıkla eşdeğer olarak da ifade edilmektedir. Presenteizm kavramı 1970'li yıllarda devamsızlık olgusuyla neredeyse eş anlamda kullanıldıysa da 1980'li yıllardan sonra bu kavramlar arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya başlanmıştır (Johns, 2010: 520). Presenteizm, işgörenlerin günlük olarak iş ile ilgili etkinliklerini yerine getirirken ya da örgütte çalışırken verimlilikte meydana gelen azalma olarak tanımlanırken, işe devamsızlık kavramı ise fiziki açıdan işte olmayıp yapılması gereken işlerin yerine getirilmemesine bağlı olarak yitirilen gün sayısı şeklinde tanımlanmaktadır (Lofland, 2004: 10). Cary Cooper örgütsel yönetim alanında önemli bir isimdir ve 1996 yılında presenteizm kavramına açık bir şekilde

tanımlama getirmiştir. Bu tarihe kadar presenteizm kavramı hakkında araştırmalar yapılmışsa da yukarıda bahsedildiği gibi devamsızlıkla birlikte incelemeye tabi tutulmuştur. Cooper ve daha sonraki araştırmacılar ise presenteizmin devamsızlık kavramından daha farklı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuşlardır (Cser, 2010: 1). Cary Cooper, işgörenin iş yerinde olsa bile rahatsızlığı nedeniyle ya da işlerini yapamayacak halde hissetmesine rağmen uzun saatler boyunca örgütte bulunarak çalışması durumunun presenteizm olduğunu açıklamıştır (Özmen, 2011: 4). Örgütlerde yaşanan presenteizmin maliyeti genel olarak, işe devamsızlık ve sağlık problemlerinin getireceği maliyetten daha büyük olmaktadır. Çünkü presenteizm (işte varolamama) problemi, kişide meydana gelen kronik sağlık koşullarının varlığıyla daha da ağırlaşmaktadır. Bu nedenle presenteizmin örgütlere yüklediği maliyet tutarı, hastalıkların neden olduğu ve işe devamsızlıktan dolayı oluşan maliyet toplamından daha büyük olmaktadır. İşletmelerin göstereceği etkinlik düzeyi ve ne ölçüde üretim gücüne sahip olacağı, çalışanlarının verimli olma durumlarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Yapılan araştırmalarda, örgütlerde işgörenlerin verimliliklerini etkileyen pek çok faktörün olduğu bilinmektedir. Bu pek çok faktörün başında presenteizm kavramı gelmektedir (Yumuşak; 2008: 241-242). İş ile ilişkili olmayan presenteizm kavramı, çalışanların işine devam ettiği sırada bireysel faaliyetlerle meşgul olmasının bir sonucu olarak yaşadıkları konsantrasyon eksikliği sebebiyle işinde yüksek performans gösterememesi durumunu ifade etmektedir (Chern ve diğ., 2014: 88). Çalışanların iş yerinde çalışma saatleri içerisinde müzik dinlemesi, internette işle ilgili olmayan sitelerde vakit geçirmesi, iş çıkışında gideceği yerlerin randevularını iş yerinde çalışma saatleri içerisinde ayarlaması, bilgisayarda ya da telefonda oyun oynaması, iş dışı mail, mesajlaşma ve telefon görüşmeleri yapması presenteizme örnek davranışlar olarak gösterilebilmektedir. Bu davranışlar örgütlerde çalışanlar tarafından gerçekleştirildiğinde örgütsel performansı ve verimliliği düşürdüğü belirlenmiştir (D'Abate ve diğ., 2007: 362). Yapılan araştırmalarda, herhangi bir nedenden dolayı problem yaşayan işgörenlerin çalışmaya gitmesi yani örgütte bulunması, işe gitmek yerine devamsızlık yapmasına oranla daha fazla verimlilik kaybına sebep olduğu ispatlanmıştır (Goetzel, 2004: 399).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Yapılan çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, önemi, modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması, araştırmanın bulguları ve istatistiksel analiz sonuçlarının değerlendirilmesi yer almaktadır. İstatistiksel analizler, uygulanan anketler neticesinde verilerin SPSS istatistik programına girilmesi ile ortaya çıkan sonuçlarla yapılmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı sosyo-demografik özelliklerin liderlik tarzları alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutları ve presenteizmin oluşmasında değişiklik yaratıp yaratmadığı ve örgütsel sinizm alt boyutları ile presenteizmin birbirleri ile etkileşimi olup olmadığını ortaya koymaktır.

4.2. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli "Liderlik Tarzları", "Örgütsel Sinizm", "Presenteizm", "Sosyo-Demografik Değişkenler" olmak üzere dört değişken üzerine kurulmuştur. Araştırma modeline göre Liderlik Davranış Tarzları, örgütlerde olumsuz sonuçlara yol açabilen Örgütsel Sinizm ve Presenteizm üzerine etki etmektedir. İşgörenlerin sosyo-demografik özellikleri; Liderlik Davranış Tarzları, Örgütsel Sinizm ve Presenteizm üzerine de etki etmektedir. Ayrıca Örgütsel Sinizm ve Presenteizm birbirlerine etki etmektedir. Bu çalışmanın uygulanması; mobilya ve plastik sektöründe olmak üzere iki işletmede yer alan işgörenleri kapsamaktadır.

4.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de mobilya ve plastik sektöründe faaliyet gösteren iki işletmede çalışan kişiler oluşturmaktadır. Mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmede çalışan sayısı yaklaşık 360 kişi olarak tespit edilmişken, plastik sektöründe faaliyet gösteren işletmede personel sayısı 447 kişidir. Araştırmanın örneklemini, Marmara Bölgesi'nde mobilya ve plastik sektöründe faaliyet gösteren iki işletmede görev alan personele yapılan anket çalışması oluşturmaktadır. Ancak, personelin bir kısmının bazı sebeplerden dolayı araştırmaya katılmak istememeleri, bazı anketlerde işaretlenmemiş soruların yer alması aynı zamanda yetersiz ve yanlış cevaplandırmalar nedeniyle bazı anket formları değerlendirme dışı bırakılmış, 718 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla, evrenin yaklaşık olarak %88'ine ulaşılabilmiştir.

4.4. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırmada birincil veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, işletmelerde çalışan personelin sosyo-demografik özelliklerini öğrenmek amacıyla 15 sorudan oluşan cevaplama anahtarından yararlanılmıştır. Ankette katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, çalışma süreleri, medeni durum, bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısı, evlilik süreleri, eşin iş durumu, yetişme çağında bulunulan yer, kardeş sayısı, anne ve babanın eğitim durumu, kişinin ev ve otomobile sahip olma durumu ve çalıştıkları sektörü belirten sorular yer almaktadır.

Anketin ikinci bölümünde, Erdoğan (2011: 103-104)'ın tezinden alınarak uygulanan Liderlik Ölçeği yer almaktadır. 2002 yılında Gary Yukl tarafından liderlik davranış tarzlarını ölçmek amacıyla geliştirilen 33 soruluk anket çoğaltılmış ve çalışanlara uygulanmıştır. Anketin üçüncü bölümünde, Mataş Sancak (2014: 97)'ın tezinden alınarak uygulanan Örgütsel Sinizm Ölçeği yer almaktadır. Brandes vd. (1997) tarafından 14 maddelik bir ölçek olarak geliştirilmiş ancak aynı araştırmacılar ilgili ölçeği 1999 yılında revize ederek 13 maddeye indirmişlerdir. Anketin dördüncü bölümünde ise, Oruç (2015: 119)'un tezinden alınarak uygulanan, Koopman vd. (2002)'nin geliştirmiş olduğu "Standford Presenteizm Ölçeği", Presenteizmi tek boyut altında altı ifadeyle ölçmektedir. Uygulanacak olan personelin presenteizm düzeylerini ölçmek için ''kesinlikle katılmıyorum - katılmıyorum - kararsızım - katılıyorum - kesinlikle katılıyorum'' seçenekleriyle derecelendirilen ve 5'li Likert ile ölçülebilen 6 soruluk ölçek kullanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Liderlik Davranışları Algılarının Karşılaştırılması

Alt boyutlar	Medeni durum	N	X̄	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Görev odaklı davranış	Evli	425	3,94	,856	388,7	165187,5	49862,5	,000
	Bekar	293	3,68	,895	317,2	92933,5		
İlişki odaklı davranış	Evli	425	3,30	1,130	394,4	167606,5	47443,5	,000
	Bekar	293	2,85	1,002	308,9	90514,5		
Değişim odaklı davranış	Evli	425	3,53	1,097	391,5	166382,0	48668,0	,000
	Bekar	293	3,16	1,003	313,1	91739,0		

Tablo 1 incelendiğinde, görev odaklı davranış algısı, ilişki odaklı davranış algısı ve değişim odaklı davranış algısının katılımcıların medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Görev odaklı davranış, ilişki odaklı davranış ve değişim odaklı davranış algısında evli olan katılımcıların algısı bekâr olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$). Evli olan işgörenlerin bekâr olan işgörenlere göre liderlerini daha fazla görev, ilişki ve değişim odaklı olarak algıladığı görülmektedir. Evli olan işgörenlerin bekâr olan işgörenlere göre hayata karşı sorumluluklarının daha fazla olmasından dolayı genel iş koşullarını ve liderlerini kabullenmeleri daha kolay olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Katılımcıların Çalıştıkları Sektörlere Göre Liderlik Davranışları Algılarının Karşılaştırılması

Alt boyutlar	Sektör	N	X̄	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Görev odaklı davranış	Plastik	413	3,83	,898	357,5	147645,5	62154,5	,757
	Mobilya	305	3,84	,859	362,2	110475,5		
İlişki odaklı	Plastik	413	3,17	1,130	371,0	153211,0	58245,	

davranış	Mobilya	305	3,04	1,057	344,0	104910,0	0	,084
Değişim odaklı	Plastik	413	3,40	1,118	362,3	149610,0	61846,0	,675
davranış	Mobilya	305	3,34	1,015	355,8	108511,0	0	

Tablo 2 incelendiğinde, görev odaklı davranış algısı, ilişki odaklı davranış algısı ve değişim odaklı davranış algısının katılımcıların çalıştıkları sektörlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Presenteizm Düzeylerinin Karşılaştırılması

Eğitim düzeyi	N	- X	Ss	Sıra ort.	x 2	p	Gruplar arası farklar
İlkokul	115	3,46	,863	381,63			
Ortaokul	147	3,54	,857	392,96			1>4, 1>5,
Lise	219	3,32	,854	356,29	11,883	,036	1>6, 2>4,
Ön lisans	121	3,24	,915	329,04			2>6
Üniversite	90	3,33	,778	345,23			
Yüksek Lisans	26	3,19	,524	290,60			

Tablo 3 incelendiğinde, presenteizm düzeylerinin katılımcıların eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı (p<0,05), ilkokul mezunu olan katılımcıların presenteizm düzeyinin ön lisans, üniversite ve yüksek lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05), ortaokul mezunu olan katılımcıların presenteizm düzeyinin ön lisans ve yüksek lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05) görülmektedir. Yapılan araştırma sonucunda katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe presenteizm seviyelerinin düştüğü görülmektedir. Genel olarak örgütlerde eğitim seviyesi düşük olan emek-yoğun işlerde çalışan kişilerin aldıkları maaş oranları düşük olmaktadır. Türkiye şartlarında bir fabrikada asgari ücretle çalışan kişilerin işe gitmedikleri zaman alacakları maaşlarda yaşanacak düşüş geçimlerini daha da zor duruma düşürecektir. Daha eğitimli insanların maaşlarının biraz daha yüksek olması ve daha bilinçli olduklarını düşünürsek, işini yapamayacaklarını hissettiklerinde ya da rahatsızlığı sebebiyle görevini tam olarak yerine getiremedikleri zamanlarda örgütte kalmayı tercih etmedikleri söylenebilir. Araştırma sonucuna göre katılımcıların araba sahibi olma durumları ile presenteizm düzeyleri arasındaki ilişki, ev sahibi olma durumları ile benzer sonuçta çıkmıştır. Araba sahibi olan kişilerin maddi durumlarının araba sahibi olmayan kişilere göre daha iyi olduğu düşünülürse, araba almak için birikim yapamayan kişilerin daha fazla maddi açıdan sıkıntıda olduğu ve bu sebeplerden dolayı her koşulda işyerinde bulunmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Çalıştıkları Sektörlere Göre Presenteizm Düzeylerinin Karşılaştırılması

Sektör	N	- X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Plastik	413	3,38	,825	356,6	147296,0	61805,0	,657
Mobilya	305	3,35	,889	363,4	110825,0		

Tablo 4 incelendiğinde, presenteizm düzeylerinin katılımcıların çalıştıkları sektörlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 5. Katılımcıların Hayatlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim Yeri Türüne Göre Örgütsel Sinizm Düzeylerinin Karşılaştırılması

Alt boyutlar	Yerleşim yeri türü	N	$\bar{X}$	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası farklar
Duygusal sinizm	Köy	109	2,40	1,352	262,06	58,641	,000	1<3, 1<4, 1<5, 2<4, 2<5, 3<4, 3<5
	Belde - bucak	95	2,80	1,405	321,37			
	İlçe	161	2,85	1,323	330,74			
	İl	149	3,29	1,327	393,28			
	Büyükşehir	204	3,54	1,312	427,34			
Bilişsel sinizm	Köy	109	4,11	,963	447,11	47,148	,000	1>3, 1>4, 1>5, 2>4, 2>5, 3>4, 3>5
	Belde - bucak	95	4,03	,830	400,43			
	İlçe	161	3,90	,856	376,24			
	İl	149	3,70	,871	328,78			
	Büyükşehir	204	3,55	,973	302,85			
Davranışsal sinizm	Köy	109	2,43	1,418	304,83	36,205	,000	1<3, 1<5, 2<4, 2<5, 3<5, 4<5
	Belde - bucak	95	2,35	1,314	297,96			
	İlçe	161	2,65	1,301	344,83			
	İl	149	2,85	1,402	370,81			
	Büyükşehir	204	3,20	1,433	420,69			

Tablo 5 incelendiğinde, duygusal sinizm, bilişsel sinizm ve davranışsal sinizm düzeylerinin katılımcıların hayatlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yerleşim yeri türüne göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı (p<0,05) görülmektedir. Duygusal sinizm düzeyinde, hayatının büyük çoğunluğu ilçe, il ve büyükşehirde geçen katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu köyde geçen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05), hayatının büyük çoğunluğu il veya büyükşehirde geçmiş olan katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu belde – bucakta veya ilçede geçmiş olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05) görülmektedir. Bilişsel sinizm düzeyinde, hayatının büyük çoğunluğu köy, belde – bucak ve ilçede geçmiş olan katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu ilde veya büyükşehirde geçen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05), hayatının büyük çoğunluğu köyde geçmiş olan katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu ilçede geçmiş olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05) görülmektedir. Davranışsal sinizm düzeyinde, hayatının büyük çoğunluğu ilçede büyükşehirde geçen katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu köyde geçen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05), hayatının büyük çoğunluğu büyükşehirde geçmiş olan katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu belde – bucakta, ilçede ve ilde geçmiş olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05), hayatının büyük çoğunluğu ilde geçmiş olan katılımcıların sinizm düzeyinin hayatının büyük çoğunluğu belde – bucakta geçmiş olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak araştırma

sonuçlarına bakacak olursak bilişsel sinizm düzeyinde, küçük yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerin, büyükşehirde yaşayan kişilerden daha yüksek oranda bilişsel sinizm yaşadığı görülmektedir. Ancak bu kişilerin yaşamış oldukları bilişsel sinizm diğer iki boyut olan duygusal ve davranışsal sinizmine taşınmamaktadır. Bunun nedeni olarak köy veya beldede zor şartlar altında daha kısıtlı imkânlarla büyümüş olan kişilerin örgütte fark ettiği olumsuz durum veya olaylardan duygusal olarak etkilenmediği ve davranışsal olarak tepki vermediği sadece genel olumsuz durumların bilincinde oldukları söylenebilir. Yetişme çağında ilçe, il, büyükşehir gibi yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerin duygusal sinizm ve davranışsal sinizm düzeylerinin küçük yerleşim yerleri olan köy, belde-bucak gibi yerlerde yaşayanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. İmkânların fazlalığı, koşulların küçük yerlere göre oldukça rahat olduğu, insanların daha özgür ve bilinçli bir şekilde yaşam sürdükleri büyük yerleşim yerlerinde yaşayan katılımcıların çalıştıkları işyerleriyle ilgili de görüşlerini daha rahat belirttikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Büyük yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerin örgütte farkında oldukları olumsuz durumlara karşı sinirlendikleri, gerilim yaşadıkları, endişe duygusu hissettikleri ve bunların sonucunda ise örgütleri ve yöneticileri hakkında eleştiri yaptıkları, işleri hakkında başkalarına yakındıkları sonucunun ortaya çıktığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Global dünyada kâr amacı taşıyan tüm özel ve ticari organizasyonlarda ve kamuya hizmet eden kamu örgütlerinde en önemli sermaye aracını insan faktörü oluşturmaktadır. Bu çok önemli sermaye aracından en yüksek düzeyde verim almak tüm örgütlerin temel amaçlarındandır. Sosyal ve psikolojik yönlere sahip insanın verimliliğini maksimum seviyeye taşımak adına uzun yıllardır çok sayıda araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmaların en önemlilerinden birini de liderlik konusu oluşturmaktadır. Liderlik örgütlerde çalışanların verimliliğini etkileyen önemli bir unsurdur. Liderlik kavramı ile ilgili literatürde çok sayıda teori geliştirildiği ve liderliğin tek bir tarzda gerçekleşemeyeceği anlaşılmıştır. Mevcut durum ve koşullar çerçevesinde, liderin kişisel özelliklerine göre liderlik tarzlarının değiştiği ve bir liderin birden fazla liderlik tarzına sahip olabileceği görüşü hâkimdir. Araştırma sonucuna göre katılımcıların liderlik davranışları algılarına ilişkin tanımsal istatistiğe bakıldığında görev odaklı liderlik algısının orta seviyenin üzerinde olduğu görülmektedir. Analiz sonucunda emek-yoğun olan işletmelerde, yapılan işin önemli olması sebebiyle yöneticilerin insan ilişkileri ve değişimden ziyade daha fazla işe önem vererek görev odaklı şekilde davrandıkları söylenebilir. Araştırmada ilişki ve değişim odaklı liderlik davranış algısının ise orta seviyede olduğu görülmektedir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinden eğitim, medeni durum, çocuk sayısı, evlilik süresi, eş çalışma durumu, hayatlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yerleşim yeri, kardeş sayısı, baba ve anne eğitim durumu, ev ve araba sahibi olma durumlarına göre algılanan liderlik tarzları alt boyutları arasında anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların yaş, cinsiyet, mesleki kıdemleri, çalıştıkları sektöre göre liderlik algıları alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde olan katılımcıların görev, ilişki ve değişim odaklı liderlik davranış algılarının eğitim düzeyi üniversite mezunu olan kişilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde katılımcıların anne ve baba eğitim düzeyleri okuryazar olmayan ve ilkokul mezunu olan katılımcıların, anne ve babası lise, üniversite mezunu olan katılımcılara göre görev, ilişki ve değişim odaklı liderlik algıları daha yüksek çıkmıştır. Evli olan çalışanların görev, ilişki ve değişim odaklı liderlik algılarının bekâr olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısına bakıldığında ise 3, 4 ve üzeri çocuğu olanların 1 veya 2 çocuğa sahip olanlara göre görev, ilişki ve değişim odaklı liderlik algılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Evlilik süreleri 11-15 yıl ya da 20+ yıl olan katılımcıların 1-5 yıldır evli olan katılımcılara göre görev, ilişki, değişim odaklı liderlik algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Eşi çalışmayan katılımcıların eşi çalışanlara göre de görev, ilişki ve değişim odaklı liderlik algıları daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca araba ve ev sahibi olmayan çalışanların liderlik davranış algılarının araba veya ev sahibi olan çalışanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eşi çalışmayan, ev kirası ödemek zorunda olan, uzun yıllar evli olan katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısının ve üstlendikleri sorumlulukların daha fazla olabileceğinden dolayı bu sonuçlara ulaşıldığı düşünülebilir. Katılımcıların görev odaklı, ilişki odaklı ve değişim odaklı liderlik algılarına bakıldığında genel olarak maddi açıdan sıkıntı yaşayan, evlilik, çalışmayan eş, birden fazla çocuk sahibi olma gibi sorumlukları olan, köy, belde gibi küçük yerleşim yerlerinde büyümüş, az eğitim almış, çok kardeşe sahip, okuma yazma bilmeyen veya ilkokul mezunu olan anne babaya sahip katılımcıların liderlik davranış tarzı algıları ile ilgili sorulara daha pozitif yaklaştığı ve yüksek puan verdiği görülmektedir. Hayatlarında daha fazla zorluk yaşayan kişilerin çalıştıkları örgütte beklenti seviyelerinin daha düşük olması veya işlerini kaybettiklerinde sorumluluklarını yerine getiremeyeceklerini düşündüklerinden veya işsiz kalmaktan korktuklarından dolayı bu şekilde bir sonuca ulaşıldığı söylenebilir.

Çalışma sonucunda, liderlik davranış tarzları ile çalışanların örgütsel sinizm ve presenteizm eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu anlamlı ilişki, değişkenlerin alt boyutları arasında negatif veya pozitif yönde farklılık göstermektedir.

KAYNAKÇA

Barnes, L. Lenora, (2010): "The Effects Of Organizational Cynicism On Community Colleges: Exploring Concepts From Positive Psychology", *Unpublished Doctoral Dissertation*, Claremont University, Pp.10.

Brandes, Pamela, (1997): "Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents, And Consequences", *Dissertation Of Doctor Of Philosophy*, The University Of Cincinnati**,** United States Of America.

Chern Wan, Luke A. Downey, Con Stough, (2014): "Un-Derstanding Non-Work Presenteeism: Relationships Between Emotional Intelligence, Boredom, Procrastination And Job Stress", *Personality And Individual Differences***,** No: 65, Pp. 88.

Cser, Jaime R., (2010): "Impact Of Partıcıpatıon İn A Worksite Wellness Program On Presenteeism: A Quantıtatıve Study Of Pennsylvanıa Workers", Capella University, *Doktora Tezi*, Minneapolis.

D'abate, Caroline P., Erik R. Eddy (2007): "Engaging İn Personal Business On-The-Job: Extending The Presenteeism Construct", Human Resource Development Quarterly, Fall; Wiley Periodicals, Inc.Published Online İn *Wiley Interscience,* C: 18, No: 3, Pp. 362, 363.

Eaton, Judy. A., (2000): "A Social Motivation Approach To Organizational Cynicism*" Dissertation Of Master Of Arts*, Graduate Programme İn Psychology York University Toronto, Ontario.

Erdoğan, Ebru, (2011): "Etkili Liderlik, Örgütsel Sessizlik Ve Performans İlişkisi", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Gebze.

Erdost, Ebru, Korhan Karacaoğlu, Metin Reyhanoğlu, (2007): "Örgütsel Sinizm Kavramı Ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi", *15. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, S. 514-522.

Eren, Erol, (2005): *Stratejik Yönetim Ve İşletme Politikası,* Beta Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

Genç, Ruhet, (2009): *Profesyonel Yöneticinin Yöntem Ve Kavramları,* Seçkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Goetzel, Ron Z., Stacey R. Long, Ronald J. Ozminkowski, Kevin Hawkins, Shaohung Wang Ve Wendy Lynch, (2004): "Health, Absence, Disability And Presenteeism Cost Estimates Of Certain Physical And Mental Health Conditions Affecting Us Employees", *Journal Of Occupational And Environmental Medicine*, No: 4, Vol: 46, Pp. 5, 399.

Gökberk, Macit, (2000): *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul.

Görmen, Murat, (2012): "Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizm Tutumları Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama", *Basılmamış Doktora Tezi,* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Hersey, Paul, Kenneth H. Blanchard, (1982): "Management Of Organizational Behavior", *4th Ed. Prentice Hall, Englewood Cliifs*, N. E., Pp.55.

Johns, Gary, (2010): "Presenteizm İn The Workplace: A Review And Research Agenda", *Journal Of Organizational Behavior,* Vol.31, Pp. 520-526.

Kalağan, Gamze, Cem Oktay Güzeller, (2010): "*Öğretmenlerin* Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi", Pamukkale Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı: 27, S. 84.

Kalağan, Gamze Ve Aksu Mualla B. (2010): "Organizational Cynicism Of The Research Assistants: A Case Of Akdeniz University". *Procedia Social And Behavioral Sciences*, Vol: 2, Pp. 4820.

Karaman, Abdullah, (2006): *Vizyon Yönetimi,* Iq Kültür-Sanat Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

Lofland, Jennifer H., (2004): "Access To Health Care And Workplace Absenteeism Individuals With Migraine Headache", *Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University*, Johns Hopkins University, Pp. 10.

Sancak, Mataş Yasemin , (2014): Etik Liderlik Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Sinizm

Üzerine Bir Uygulama, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. O'callaghan, Genevieve, (2013): "How Awareness Of Presenteeism Positively Or Negatively Impacts Managerial Attitudes And Or Behaviours" Ireland: National College Of Ireland, *Ba (Hons) İn Human Resource Management*, Pp. 9.

Oruç, Şükran, (2015): "Presenteizm İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Aksaray.

Özmen, Gaye, (2011): "Presenteizm İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Tekstil Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.

Özgener, Şefki., Adem Öğüt, Metin Kaplan, (2008): Örgütsel *Adaletsizlik Kavramı, Boyutları Ve Yönetimi, Örgütsel Davranışta Seçme Konular Organizasyonların Karanlık Yönleri Ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar* İçinde (53-72), İlke Yayınevi, Ankara.

Özgener, Şevki, Adem Öğüt, Metin Kaplan, (2008): *İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm*, (Ed.: M. Özdevecioğlu Ve H. Karadal) *Örgütsel Davranışta Seçme Konular Organizasyonların Karanlık Yönleri Ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar* İçinde (S. 53-72), İlke Yayınevi, Ankara

Yumuşak, Sedat, (2008): "İşgören Verimliliğini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması", Süleyman Demirel Üniversitesi, *İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Cilt:13, S. 241, 242.

Kozmetik Ürünlerin Tüketiminde Sağlık Bilincinin Rolü

Simge Özden[1] Metin Saygılı [2] Doç. Dr. Nihal Sütütemiz[3]

[1]Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, simgeozden@yahoo.com

[2]Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, Doktora Öğrencisi, mtnsaygili@gmail.com

[3]Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, nihals@sakarya.edu.tr

Özet: Günümüzde kullanımı yaygınlaşan kozmetik ürünlerdeki çeşitlilik, beraberinde binlerce kimyasal maddenin de hayatımıza girmesine neden olmuş, günlük kullanımındaki artış bu maddelere maruziyeti arttırmıştır. Özellikle son yıllarda, kimyasal maddelerle ilgili duyarlılığın artması sonucu, insanlar, kullandıkları bu ürünlerin kullanımını kısıtlamakta ya da daha sağlıklı ve doğal alternatiflere yönelmektedirler. Bu çalışmada, günümüzdeki teknolojik yenilikler ile bilgiye ulaşımın kolaylaşması sonucu artan sağlık bilincinin, tüketicilerin kozmetik ürün tüketimi üzerindeki rolü cinsiyet faktörü ile birlikte incelenmektedir. Bu bağlamda tüketicilerin kullandığı kozmetik ürünler, bu ürünleri satın alma yeri tercihleri ve satın alımlarında dikkat ettikleri noktalar da irdelenmiştir. Araştırmanın örneklemini, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen lisans ve lisansüstü öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada, Hong (2009) tarafından geliştirilen "Sağlık Bilinci Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından oluşturulmuş tüketicilerin kozmetik ürün kullanım ve satın alma alışkanlıklarına yönelik soruları içeren bir anket formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi SPSS programı ile gerçekleştirilerek, katılımcıların cinsiyetlerine göre kozmetik ürün tüketim alışkanlıklarındaki farklılıklara ait bulgular ortaya konulmuş ve sağlık bilinci ile tüketime yönelik hassasiyete dair ipuçları elde edilmiştir. Bu bulgular halk sağlığı ve kişisel bakım sektörü açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Bilinci, Kozmetik Ürün, Kişisel Bakım Ürünü

The Role of Health Consciousness in Consumption of Cosmetic Products

Abstract: The diversity of cosmetic products in prevalent usage today caused thousands of chemical substance to come into our lives and the increase of the volume of their daily use also increased the possibility of being exposed to these substances. Especially in recent years, as a result of the increase in sensitivity to chemical substances, people either limit the use of these substances or head towards more healthy and natural alternatives. Within this study, the role of health consciousness in the consumption of cosmetic products which has been increasing as a result of the fact that access to information is easier today through the technologic improvement is examined by gender factor. In this context, cosmetic products used by consumers, places where they choose to buy and their preferences in the process of buying are also being analyzed. University students selected through the method of convenience sampling constitute the sample of the study. In the study, "Health Consciousness Scale" developed by Hong (2009) and a questionnaire which made by researchers and consisting of questions about the consumer habits of buying and using cosmetic products were used. Analyze of the data obtained was realized by SPSS program and the findings on differences of the participants' consumption habits according to their gender were revealed and clues about sensitivity to health awareness and consumption were obtained. These findings have importance in terms of public health and personal care sector.

Key Words: Health Consciousness, Cosmetic Product, Personal Care Product

1. GİRİŞ

Bakımlı olmak ve güzel görünmek insanlık tarihinin her döneminde görülen sosyal bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır (T.C. MEB, 2011:1). Bu nedenle insanlar çok eski çağlardan beri kişisel bakıma önem vererek hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Güzelleşmek, genç görünmek, güneşten, rüzgârdan ya da soğuktan ciltlerini korumak, saçlarının rengini değiştirmek, güzel kokmak gibi birçok farklı amaç için çok çeşitli kremler, boyalar, losyonlar ve parfümler yapan insanlar, bu ürünlerin yapımında özellikle hoş kokulu bitkilerden, tohumlardan ve yağlardan yararlanmışlardır (Çomoğlu, 2012:1-2).

Tarih boyunca farklı medeniyetlerde farklı kozmetik uygulamalara önem verilmiş ve insanlar çok çeşitli amaçlar doğrultusunda birçok farklı ürün keşfetmiştir. Özellikle 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da parfüm ve güzellik amaçlı kozmetiklerin kullanımı artmıştır. 1880'li yıllarda medya alanındaki gelişmeler ve reklamın keşfi ile kozmetik tarihinde yeni bir devir açılmış, 20. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle sahne sanatları ve sinema

endüstrisinin etkisiyle Avrupa ve Amerika'da kozmetik ürünlerin kullanımı yaygınlaşmış, makyaj yapmak modaya uymanın göstergelerinden biri haline gelmiştir (Çomoğlu, 2012:2). Zaman içerisinde gerek yaşam süresinin uzaması gerekse insanların ihtiyaçlarındaki değişimlerin etkisiyle kişisel bakımı çok daha önemli hale gelmiş ve kozmetik ürünlerdeki çeşitlilik de artmıştır. Teknolojinin de gelişimiyle birlikte seri üretimin yapılması, bu ürünlerin kullanımlarını daha yaygın hale getirmiş ve kozmetik sektörünün doğmasına neden olmuştur.

Günümüzde fiziksel görünümlerine daha fazla dikkat eden bireyler, daha güzel görünmek ve beğenilmek için belli maliyetleri göze almakta, bu amaç doğrultusunda yenilikleri takip etmektedirler. Bu potansiyeli fark eden kozmetik sektörü her geçen gün farklı ürün çeşitleri ve yenilikler ile tüketicinin talebine yanıt vermeye çalışmaktadır. Son yıllarda insanların sağlıkla ilgili konulara karşı daha ilgili olması, teknolojik yeniliklere karşın doğal ve minimalist yaşamı benimseyen insanların artışı kozmetik sektöründe de etkilerini göstermiştir. Özellikle bu tüketici grubu için üretilen bitkisel ve doğal içerikli, organik sertifikalı ürünler kozmetik sektöründe popüler hale gelmeye başlamıştır. Küresel bazda çok büyük bir pazar hacmine sahip olan kozmetik sektörü her geçen yıl büyümeye devam etmektedir. Özellikle sosyal medya kullanımının artması ile birlikte genç nüfus kişisel bakıma daha fazla önem vermeye başlamıştır. Sektördeki firmalar pazardan aldıkları payı arttırabilmek adına tüketici davranışlarını ve nedenlerini anlamalı, üretim ve pazarlama çalışmalarını bu doğrultuda gerçekleştirmelidirler. Bu çalışma ile sektördeki firmaların tüketicilerin kozmetik alışveriş tercihlerini anlamlandırması açısından yol gösterici olması amaçlanmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçlar, halk sağlığı çalışmaları için de önem arz etmektedir. Bu bağlamda tüketicilerin sağlık bilinç düzeylerinin kozmetik ürün tüketimleri üzerindeki rolü incelenirken, tüketicilerin kozmetik kullanım ve satın alma alışkanlıklarının cinsiyet açısından incelenmesi de araştırma kapsamında yer almaktadır.

2. KOZMETİK ÜRÜNLER

Kozmetik kelimesi, Türkçe'ye Fransızca "cosmetique *(*görüntü güzelleştirmeye ilişkin)" kelimesiylegeçmekle birlikte, köken olarak Eski Yunanca "kosméō" (düzenlemek, çeki düzen vermek, güzelleştirmek) kelimesine dayanmaktadır (www.etimolojiturkce.com, 2019).

Literatürde kozmetik ürünlere yönelik birçok farklı tanım bulunmaktadır. Kozmetikler en genel haliyle; "*temizlemek, korumak, görünümünü güzelleştirmek ve koku vermek amacıyla, insan vücudunda başta cilt olmak üzere, saçlara, kıllara, dişlere, tırnaklara ve mukoz membranlar auygulanan ve tedavi edici etkisi olmayan ürünler*" olarak tanımlanabilir (Kaymak ve Tırnaksız, 2007:39).

Toplumun hemen her kesiminde düzenli olarak kullanılan kozmetikler çok geniş bir ürün çeşitliliğine sahiptir. Kullanılan bu kozmetik ürünlerin en önemli görevi ise derinin fizyolojik özelliklerini değiştirmeden güzelleştirmek ve korumaktır (T.C.MEB, 2011:8). Bu bağlamda kozmetikler için farklı sınıflandırılmalar yapılmakla birlikte "*uygulanış yerlerine göre"* genel olarak aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır (a.g.e., 2011: 5-6):

- Deriye uygulanan kozmetik preparatlar (Temizleyici tonikler, kremler, deodorantlar vb.)
- Tozlar ve pigmentli preparatlar (Yüz pudrası, allık, ruj, oje vb.)
- Saça uygulanan kozmetik preparatlar (Şampuan, saç kremi, saç boyası vb.)
- Dişlere ve ağız boşluğuna uygulan kozmetik preparatlar (Diş macunu, ağız suları vb.)
- Diğer kozmetik preparatlar (Ayak bakım ürünleri, banyoda kullanılan ürünler vb.)

Türkiye'de kozmetiklerin üretim ve piyasaya arz şartları, Avrupa Birliği Kozmetik Mevzuatı'na uygun olarak hazırlanan 24.3.2005 tarihli ve 5324 sayılı Kozmetik Kanunu'nun 7'inci maddesine dayanılarak hazırlanan Kozmetik Yönetmeliği'ne göre düzenlenmektedir (Kocaöz ve Eroğlu, 2014:414). Kozmetikler, Avrupa ve Amerika'da piyasaya sunulmadan önce yıllar süren, yüksek maliyetli çalışmalar sonucu etkinlik ve güvenilirliklerinin kanıtlanması gereken ilaçlara karşın, kozmetik ürünler ve içindeki maddelerin güvenliğinin onaylanması sanılanın aksine halka arz edilmeden önce yapılamamaktadır. Dolayısıyla kozmetik ürünlerin pazara sürülmesi çok daha kolay ve ucuzdur. Kozmetik ürünlerin güvenliğinin sorumluluğu üreticiye bırakılmış durumdadır. Bu durum sektörün büyüklüğüne rağmen kozmetik ürünler konusunda bilimsel verilere dayanan kontrollü araştırmaların yetersiz olmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle kozmetik ürünlerin de aynı ilaçlar gibi kontrol edilmesi, sıkı testlerden geçirilmesi ve yasal düzenlemelerinin yapılması toplum sağlığının korunması açısından büyük önem arz etmektedir (Çomoğlu, 2012:3; Kocaöz ve Eroğlu, 2014:414).

2.1. Kozmetik Ürünlerde Kullanılan Kimyasallar

Eski dönemlerde kozmetik ürünlerin üretiminde kullanılan bitkisel kökenli maddelerin yerini, günümüzde sentetik olarak üretilen kimyasal maddeler almıştır. Kimyasal içeriği yüksek kozmetiklerin etkinlikleri artmış; buna karşın sağlıkla ilgili çeşitli sorunlar gözlenmeye başlamıştır (T.C. MEB, 2011:1).

Reklamlarında yaşlanma belirtilerini tersine çevirmeyi ya da saç ve cilt için kusursuz bir görünüm vaat eden kozmetik ürünler, genellikle şu anda Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) tarafından düzenlenmeyen kimyasallardan oluşmaktadır (Kotschwar, 2014:80). Günümüzde kozmetik ürünlerde yaklaşık olarak on bin kimyasal maddenin kullanıldığı belirtilirken; söz konusu ürünlerin üretiminde kullanılan bu maddelerin bir kısmının düşük toksisiteye sahip olduğu ve izin verilen dozlarda güvenli bir şekilde kullanıma uygun olduğu, bazı maddelerin ise güvenilirliği ve yan etkileri konusunda kesin bir bilgiye sahip olunamadığı ifade edilmektedir (Kocaöz ve Eroğlu, 2014:414).

İnsanlar bu kimyasal maddeleri cilt yoluyla alabildiği gibi, ağız ve solunum yoluyla da alabilmektedir. Bu maddelerin zararlı etkilerinin gözlenmesi için çoğu zaman belli bir birikime ulaşması gerekmekle birlikte maruz kalınan maddenin cinsine, maruz kalınan süreye, asitlik değerine, çözünürlüğüne, vücuda alınma şekline, alınan miktarına ve diğer kimyasallarla olan sinerjik etkilerine göre de insan sağlığı üzerinde farklı etkileri olabilmektedir (Kocaöz ve Eroğlu, 2014:415). Çoğu zaman kişilerin ürünlerin içindeki kimyasal maddelere karşı hassasiyetleri de ön plana çıkmaktadır.

Sağlık üzerinde olumsuz etkileri tespit edilmiş en yaygın bileşenlerden bazılarını formaldehit, fitalat, paraben, sodyum lauril sülfat (SLS) ve sodyum lauril eter sülfat (SLES), parafin, benzofenon, etanolamin, 1,4-dioksan, fenilenediamin, rezorsinol, silikon, kömür katranı, alüminyum, kurşun, cıva ve koku kimyasalları olarak sıralayabiliriz. Kozmetik ürünlerin içeriğinde bulunan bu bileşenlerin uzun süreli kullanımlarında hafif ya da şiddetli alerjik reaksiyonlar, akne, dermatit ve ürtiker gibi bazı cilt sorunları, hormon bozuklukları, göz, cilt ve solunum tahrişleri, nörotoksisite ve kanser dahil olmak üzere çok çeşitli rahatsızlıkları görülebilmektedir (Kaymak ve Tırnaksız, 2007: 40; Kotschwar, 2014: 80; madesafe.org , 2019; safecosmetics.org, 2019).

Günümüzde, kozmetik ve kişisel bakım ürünleri pazarında satışı yapılan ürünlerin çok büyük bir kısmı, içeriğinde yukarıda belirtilen kimyasal maddelerin en azından bir ya da birkaç tanesini birden ihtiva etmektedir. Bu kimyasallardan duyulan endişe ve kozmetik ürünlere bağlı yan etkilerin görülme sıklığındaki artış, tüketicileri yeni arayışlara yönlendirmiştir. Üreticiler de tüketici taleplerindeki değişimi dikkate alarak "*doğal ve organik kozmetik ürünü"* üretmeye başlamışlardır. Bu noktada ürünleri ve üretim sürecini denetleyen çeşitli sertifikasyon kuruluşları (Ecocert, Cosmebio, Evo Garantie, BDIH, Öko Test Sehr Gut, USDA Organic, Natrue, Natural Product Association, Organic Soil Association vb.) kurulmuştur. Bu kuruluşlar gerekli standartları sağlayan ürünlerin doğal ya da organik olduğu yönünde sertifika vermektedirler (Şahin, 2015:20).

2.2. Kozmetik Sektörü

İnsanların yaşam standartlarındaki artışla birlikte ortalama yaşam ömrünün artması, birçok sektörle birlikte kozmetik ve kişisel bakım ürünleri sektöründe de gelişmelere neden olmuştur. Dünya kozmetik pazarının büyüklüğü 2017 yılı itibariyle yaklaşık olarak 500 milyar dolara ulaşmıştır (Dumansızoğlu, 2019). Türkiye ise 2017 yılı verilerine göre 9,35 milyar TL ile dünya pazarı içinde çok küçük bir pay almaktadır (Mehmedova, 2019). Dünyada kozmetik ürün tüketiminde perakende satış fiyatları açısından ise 2017 verilerine göre ilk sırada olan AB ülkelerini (77,6 milyar Euro) sırasıyla ABD (67,2 milyar Euro) ve Çin (43,4 milyar Euro) izlemektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016; TOBB, 2018).

Standart Uluslararası Ticari Sınıflandırmaya (SITC) göre, uçucu yağlar, sanayide hammadde olarak kullanılan koku veren maddelerin karışımları, parfümler, güzellik/makyaj ve cilt bakımı için ürünleri, saç ürünleri, ağız/diş sağlığını korumaya yönelik ürünle, tıraş ürünleri, vücut deodorantları ve tuvalet ürünleri kozmetik ürünleri sektörünün kapsamında yer alan ürünlerdir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016: 1). Bu bağlamda, dünya kozmetik ürünler ithalat ve ihracatında, güzellik/makyaj ve cilt bakımı için üretilmiş ürünler ilk sırada yer almaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016:1). Kozmetik sektöründe ihracatta Fransa (17 milyar 760 bin Dolar) lider konumda iken ABD (12 milyar 955 bin Dolar) ikinci ve Almanya (10 milyar 390 bin Dolar) üçüncü sırada yer almaktadır.

Türkiye'de ise kozmetik alanında 2018 yılında yapılan ithalat, toplamda 1 milyar 142 milyon Dolar, ihracat ise 762 milyon Dolar değerine ulaşmıştır.

Türkiye, yıllık kişisel bakım harcamasında AB ülkelerinin yaklaşık dörtte biri seviyesinde olmakla birlikte genç nüfusunun AB ülkelerine göre daha yüksek oranda olması dolayısıyla kozmetik sektörü için iyi bir pazardır. Buna bağlı olarak önümüzdeki 10 yılda bu alanda birçok yatırım ve birleşme ile birlikte Türkiye kişisel bakım pazarında hızlı bir büyüme beklenmektedir (Acemoğlu, 2016). Bu bağlamda kozmetik sektöründe faaliyet gösteren çok uluslu firmaların çoğu Türkiye'de de üretim ve pazarlama çalışmalarını yürüterek pazarda yer almaya çalışmaktadır. Birçok yabancı yatırımcı ise lisans anlaşmaları ve ortak girişimler aracılığı ile üretim yapmaktadır. Türkiye kozmetik pazarındaki ürünlerin sadece %10'luk bir kısmı yurt içinde üretilirken geriye kalan ihtiyaç ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Buna karşın Türkiye'deki ekonomik gelişmelere bağlı olarak, kozmetik ve kişisel bakım ürünleri pazarı her yıl ortalama %10 büyümektedir. Pazarda doğal kozmetik ve kişisel bakım ürünlerinin payının % 5 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum dünya pazarıyla paralellik göstermektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016: 2).

2017 yılında küresel bazda 12,19 milyar ABD doları olduğu belirtilen **doğal ve organik kişisel bakım pazarı** büyüklüğünün 2024 yılına kadar 22 milyar dolara ulaşacağını öngörülmektedir (morfikirler.com, 2019; nutricompany.com, 2019). Grand View Research, geçen yıl küresel organik güzellik pazarının 2020 yılına kadar 16 milyar dolara ulaşabileceğini açıklamıştır. Bu rakamlar yılda yaklaşık %8-10 büyüme göstermektedir. Kuzey Amerika en büyük pazardır ve 2016 yılı sonuna kadar küresel pazarda %33,5'lik bir paya sahip olması beklenmektedir. Avrupa ve Asya Pasifik (APAC), doğal ve organik kişisel bakım ürünleri için bir başka büyük pazardır; Japonya, Çin ve Hindistan diğer büyük pazarlardır (formulabotanica.com, 2019).

Günümüzde yaygın olarak kullanılan kozmetiklerin yanısıra yaşlanma karşıtı ürünler, dermokozmetik ürünler, bitkisel ve organik içeriğe sahip ürünler, amonyak içermeyen organik saç boyaları, SLS (sodyum lauril sülfat) ve SLES (sodyum lauril eter sülfat) içermeyen özel sıvı sabun ve şampuanlar, erkekler ve çocuklar için özel olarak üretilmiş kozmetikler, flor içermeyen diş macunları, alüminyum içermeyen deodorantlar gibi ürünler de artan oranlarda pazar payı bulmaktadır (Çomoğlu, 2012:2). Toplumun kozmetik ürün içerikleri ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olması, kimyasal içeriği azaltılmış kozmetiklere olan ilgiyi de arttıracaktır.

Kozmetik sektöründeki firmalar, perakende zincirleri başta olmak üzere eczane, parfümeri, e-ticaret siteleri gibi birçok farklı kanal ile tüketiciye ulaşmaya çalışmaktadır. Kozmetik ve kişisel bakım ürünü kullanım alışkanlıkları üzerine ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda tüketicilerin kozmetik ürünlerini en çok mağaza ve marketlerden almayı tercih ettikleri belirtilmiştir. Yine bu çalışmalarda kadınların erkeklere göre arkadaşlarının tavsiyelerini daha fazla dikkate aldıkları ve gelirin kozmetik için yapılan harcama miktarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Genç, 2018: 69 ; Sarıkaya ve Altunışık, 2011: 403-411).

3. SAĞLIK BİLİNCİ KAVRAMI

Literatürde araştırmacılar sağlık bilinci kavramının farklı tanımlarını ortaya koymuştur. Sağlık bilinci, bireylerin çeşitli sağlık tutum ve davranışlarını öngören psikografik bir değişkendir (Hong, 2009:3).

Sağlık bilinci, kişinin sağlıklı eylemleri gerçekleştirmeye hazır olma derecesi olarak ifade edilebilir (Schifferstein ve Oude Ophuist, 1998:122). Iversen ve Kraft (2006:603), çalışmalarında sağlık bilincini, "kişinin sağlığına odaklanma eğilimi" olarak tanımlarken, Lee ve ark. (2014:31) ise, bireyin sağlık eylemlerini gerçekleştirmeye hazır olmasının bir ölçütü olarak tanımlamışlardır. Jayanti ve Burns (1998:10-14)'e göre ise sağlık bilinci, sağlıkla ilgili sorunların bir kişinin günlük aktivitelerine ne derece entegre edildiğini ifade etmektedir ve sağlık bilincine sahip bireyler koruyucu sağlık davranışlarının etkinliğine inanmaktadırlar. Yani sağlık bilincine sahip birey, sağlığı için duyduğu endişe nedeniyle sağlığını iyileştirmek ya da sürdürmek için daha fazla sağlık davranışında bulunma eğilimindedir (Lee ve diğ., 2014:31).

Gould (1988:101) ise sağlık bilincinin, psikolojik kavramlarla açıklanması gereken içsel bir durum olduğu görüşündedir. Hong (2009:7) çalışmasında Gould'un (1988) görüşünü desteklemiş ve sağlık bilincinin psikolojik bir özellik olduğunu ve belirli sağlık davranışlarıyla (sigara içmeme, sağlıklı beslenme, egzersiz yapma vb.) ölçülemeyeceğini savunmuştur. Çünkü sağlık bilinci dışındaki kişisel, sosyal ve çevresel bazı faktörler de sağlıkla ilgili davranışları etkileyebilmektedir (Hong, 2011:345). Örneğin, bir kişi sağlıklı beslenmesine ve düzenli egzersiz

yapmak için istekli olmasına karşın maddi ve sosyal kaynakları yeterli olmadığı için düzenli egzersiz yapamayabilir (Veuphuteh, 2018:26).

Sağlık bilincine odaklanan farklı çalışmalarda sağlık bilinci farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu boyutlar: (1) sağlık davranışlarının entegrasyonu, (2) içsel durum, (3) sağlık bilgisi arama ve kullanma, (4) kişisel sağlık sorumluluğu ve (5) sağlık motivasyonu olarak belirtilmiştir (Hong, 2009:3).

Hong (2009: 14), sağlık bilincine ilişkin önceki araştırma ve ilgili diğer kavramları gözden geçirdiği çalışmasında, sağlık bilincini belirli bir sağlık meselesine değil, genel sağlığa yönelim olarak tanımlamış ve bir kişinin sağlık bilinci seviyesinin, gerçek sağlık davranışlarında bulunma veya birinin sağlığına dikkat etme eğilimine dayanmanın aksine, kendi sağlığının farkında olma, kişisel sorumluluk ve sağlık motivasyonu olmak üzere üç unsurdan oluştuğunu belirtmiştir. Bu çalışma, sağlık bilincini değerlendirme açısından Hong (2009)'u temel almaktadır.

Literatürde daha çok sağlık bilincinin tüketicilerin gıda ürünlerine karşı tutum ve satın alma niyeti üzerine etkileri incelenmiş ve sağlık bilincinin olumlu etkileri ortaya konulmuştur (Çakıcı, 2009; Chen, 2009; Irianto, 2015; Kavaliauske ve Ubartaite, 2014; Kvatchadze ve Akıncı, 2018; Michaelidou ve Hassan, 2008; Tarkiainen ve Sundqvist, 2005; Disla, 2005; Veupheut, 2018). Buna karşın sağlık bilincinin kozmetik ya da kişisel bakım ürünlerine etkisini inceleyen çalışma sayısı azdır (Kim ve Chung, 2011; Kim ve Seock, 2009).

Kim ve Seock (2009: 627) çalışmalarında, sağlık bilinci ve çevre bilincinin güzellik ürün özelliklerine verilen önem, bu ürünler hakkında algılanan bilgi düzeyi ve doğal olanı geleneksel olandan ayırt etme yeteneği ile önemli ölçüde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmaya göre sağlık ve çevre bilinci düşük olanlar, doğal güzellik ürünlerine daha fazla ödeme yapmak için, yüksek sağlık ve çevre bilinç düzeyine sahip katılımcılardan daha az isteklidirler. Kim ve Chung (2011) ise çalışmalarında sağlık bilinci yüksek olan tüketicilerin sağlıklı bir yaşamı teşvik eden ve sürdüren faaliyetlerde bulunmaya çalışacaklarını ve cilde faydalı olduğu düşünülen bileşenleri içeren ürünleri araştırmak için daha motive olabileceklerini, ancak sağlık bilincinin organik cilt ve saç bakım ürünlerinin satın alımını, çevre ve görünüm bilinci kadar etkilemediğini belirtmişlerdir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Sorunsalı ve Önemi

Günümüzde eğitim seviyesinin yükselmesi ve teknolojik cihazların yaygın kullanımıyla birlikte bilgiye ulaşımın kolaylaşması, bireylerin sağlıkla ilgili farkındalık ve bilinç düzeylerini arttırmıştır. Bu çalışmanın temel sorunsalını, tüketicilerin sağlık bilincinin kozmetik ürün tüketimi üzerindeki rolünü incelemek ve cinsiyetin bu iki faktör üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Çalışmada tüketicilerin kullandıkları kozmetik ürünler ve kullanım sıklıklarının yansıra kozmetik ürün alışverişlerinde önem verdikleri faktörler de sorgulanmıştır. Araştırma sonuçlarının sağlık bilincinin arttırılması adına yapılacak halk sağlığı çalışmaları ve kozmetik sektöründe faaliyet gösteren firmaların üretim ve pazarlama çalışmaları açısından katkı sağlaması beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Tasarımı

Araştırma pozitivist bakış açısıyla, nicel yöntemi temel almıştır**.** Tüketicilerin kozmetik ürünlere yönelik kullanım sıklıkları, satın alma yeri tercihi, hâlihazırda kullanılan kozmetik ürünleri, sağlık bilinci vb. özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla yürütüldüğünden tanımlayıcı bir araştırma niteliğindedir. Ayrıca, söz konusu olgunun anlık durumunun değerlendirilmesi ve zamana göre değişiminin incelenmemesi nedeniyle kesitsel bir araştırma özelliği taşımaktadır.

4.3. Örneklem ve Veri Toplama

Çalışmanın anakütlesini kozmetik ürün satın alma kapasitesi olan tüketiciler oluşturmaktadır. Bu çalışmada, sağlık bilinç düzeyinin yüksek olması beklenen bir örneklem hedeflenmiş ve sağlık bilinç düzeyinin beklendiği gibi yüksek olduğu görüldüğü takdirde, kozmetik ürünlere yönelik kullanımın nasıl ve ne tür motivelerle

şekillendiği ortaya koyulmak istenmiştir. Buradan hareketle, sağlık bilinç düzeyi yüksek olan genç tüketicilerin kozmetik ürün satın alımlarına yönelik profilleri hakkında genel bir bilgiye sahip olunacak ve sağlık bilinç düzeyi düşük kitlelerin kozmetik ürün kullanımlarının nasıl olabileceğine yönelik tahminler yürütülebilecektir.

Eğitim düzeyi ortalamaya göre yüksek bireylerin sağlık bilincinin de yüksek olması beklendiğinden (Disla, 2005; Moorman & Matulich, 1993; Ross & Wu, 1995) örneklemin belirlenmesinde eğitim düzeyi kritik rol oynamıştır. Bu nedenle, örneklem bir kamu üniversitesinin işletme fakültesi ve işletme enstitüsünde öğrenim gören öğrencilerden kolayda örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri gönüllülük esasına göre belirlenen 240 katılımcıdan elde edilmiştir. Eksik ve hatalı cevapları içeren 15 anket değerlendirilme dışında bırakılarak 225 gözlemin değerlendirilmeye uygun olduğu kanaatine varılmıştır. Çalışmada, Hong (2009) tarafından geliştirilen "Sağlık Bilinci Ölçeği" ve ilgili literatürün incelenmesi sonrasında oluşturulan, çalışmanın amacına uygun tanımlayıcı sorulara da yer verilmiştir. Ayrıca örneklemin genel özelliklerini belirlemek amacıyla da cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir değişkenleri de incelenmiştir. Araştırmanın verileri SPSS 20 istatistikî analiz paket programı ile analiz edilmiş, bulgular tablolar yardımıyla izleyen kısımda sunulmuştur.

5. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Bu bölümde, çalışma kapsamında istatiksel analize tabi tutulan verilerle ilgili bulgulara yer verilmektedir.

5.1. Demografik Özellikler

Araştırma kapsamında yer alan 225 katılımcıya ait demografik özellikler Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1:Demografik Özellikler

Özellik	Seçenekler	f	%
Cinsiyet	Kadın	104	46,2
	Erkek	121	53,8
Yaş	17-22	153	68
	23-28	63	28
	29-34	7	3,1
	35 ve üzeri	2	0,9
Eğitim Durumu	Lisans	193	85,8
	Lisansüstü	32	14,2
Aylık Ortalama Aile Geliri	2000TL ve altı	40	17,8
	2001-4000 TL	96	42,7
	4001-6000 TL	57	25,3
	6001-8000 TL	13	5,8
	8000TL ve üzeri	19	8,4

Buna göre, cinsiyet açısından katılımcıların erkek oranının (%53,8), kadın oranından (%46,2) daha yüksek olduğu, yaş açısından ise örneklemin çoğunluğunu 17-22 yaş arası öğrencilerin oluşturduğu (%68) görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%85,8) lisans öğrencisidir ve ailenin aylık ortalama geliri açısından 2001-4000 TL'lik grup örneklemde daha yüksek oranda (%42,7) temsil edilmektedir.

5.2. Kozmetik Ürün Kullanım Sıklığı

Katılımcıların hâlihazırda kullandıkları kozmetik ürünlerinin cinsiyet açısından nasıl dağıldığına ilişkin bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Kozmetik Ürün Kullanım Sıklığı*

Ürün Grubu	Her Gün		Haftada Birkaç Kez		Ayda Bir		Nadiren		Hiçbir Zaman	
	%									
	K**	E**	K	E	K	E	K	E	K	E
Yüz Bakım Ürünleri	74	14,9	21,2	29,8	-	14,9	1,9	14	2,9	26,4
El-Vücut Bakım Ürünleri	76	44,2	22,1	24,2	1,9	4,2	-	15	-	12,5
Ağız-Diş Bakım Ürünleri	100	86,8	-	10,7	-	-	-	-	-	-
Saç Bakım Ürünleri	40,4	48,8	58,7	33,8	-	2,5	1	9,1	-	5,8
Ayak Bakım Ürünleri	2,9	3,3	24,3	9,1	7,8	6,6	27,2	19,8	37,9	61,2
Makyaj Ürünleri	57,7	-	31,7	0,8	1,9	-	4,9	5	3,8	94,7

**Cevaplayıcılar, birden fazla seçeneği işaretleyebilmişlerdir. **K:Kadın **E:Erkek*

Tablo 2'deki bulgulardan kadın katılımcıların tamamının (%100) ağız ve diş bakım ürünlerini her gün kullandığı erkeklerin ise %86,8'inin her gün kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınların ağız ve diş bakımına erkeklere oranla daha dikkat ettikleri görülmektedir. Kadınların büyük çoğunluğu (%76) el ve vücut bakım ürünlerini her gün kullanırken erkeklerin ise yaklaşık %44'ü kullanmaktadır. Her gün saç bakım ürünü kullanan erkeklerin oranı (%48,8) kadın katılımcıların oranından görece (%40,4) yüksekken; saç bakım ürünlerini haftada birkaç kez kullanan kadın katılımcıların oranı %50'nin üzerindedir ve erkeklerden görece yüksektir. Ayak bakım ürünleri açısından incelendiğinde hiç zaman kullanmadığını belirten erkeklerin oranı %61,2'dir. Makyaj ürünlerini her gün kullandığını belirten kadınların oranı ise yaklaşık %60 civarındadır.

5.3. Sağlık Bilinci Düzeyi

Tablo 3'de katılımcıların sağlık bilincine yönelik verdikleri cevapların % dağılımları ve medyan değerleri yer almaktadır.

Tablo 3: Sağlık Bilinci

Sağlık Bilinci	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne De Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Medyan
	%					
Sağlığım konusunda oldukça bilinçliyim.	0,9	6,7	21,3	54,2	16,9	4
Sağlığım konusunda iç sesimi çoğunlukla dikkate alırım.	2,2	8,4	18,2	58,2	12,9	4
Sağlığım hakkında çok fazla düşünüyorum.	3,6	18,2	37,3	30,7	10,2	3
Sağlığım hakkında sürekli endişe duyuyorum.	10,2	41,3	27,1	14,2	7,1	2
Gün içerisinde fiziksel anlamda nasıl hissettiğime dikkat ederim.	1,3	7,1	20	49,8	21,8	4
Sağlığım söz konusu olduğunda sorumluluk almaktan kaçınmam.	1,8	4,9	19,1	45,8	28,4	4
Sağlıklı olabilmek için kendi üzerime düşeni yaparım.	2,2	5,3	25,8	46,2	20,4	4
Sadece hasta olduğum zamanlarda sağlığımdan endişe ederim.*****	10,2	28	24,9	27,6	9,3	3
Herhangi bir hastalık yaşamadan hayatımı sürdürmek benim için çok önemlidir.	2,7	4,9	13,8	44,4	34,2	4
Sağlığım, kendime ne kadar iyi baktığıma bağlıdır.	2,7	7,1	15,6	48,4	26,2	4
Olabildiğince sağlıklı bir şekilde hayatımı sürdürmek benim için çok önemlidir.	0,9	2,7	12	48,0	36,4	4
Genel Medyan Değeri						4

1=Hiç katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Ne katılıyorum ne de katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5= Tamamen katılıyorum.
**** Bu ifade tersine kodlanmıştır.***

Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, tüm katılımcılar açısından sağlık bilinç düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir (Medyan=4). Her bir ifade ayrı ayrı incelendiğinde ise, üç ifade dışında ifadelere katılım düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür (Medyan=4). Katılım düzeyinin daha düşük olduğu bu üç ifadeye bakıldığında, katılımcıların "sağlığım hakkında sürekli endişe duyuyorum" ifadesine katılmadıkları,"sadece hasta olduğum zamanlarda sağlığımdan endişe ederim" ve "sağlığım hakkında çok fazla düşünüyorum" ifadelerine ise "ne katılıyorum ne de katılmıyorum" şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir. Bunun anlamı, katılımcılar sağlıklarını oldukça önemsemelerine rağmen, sağlıkla ilgili sürekli ve huzursuzluk verecek şekilde endişe duymamakta, endişeyi hastalık durumunda algılamaktadırlar.

Tablo 3'te yer alan ve sağlık bilincini ölçen her bir ifade, cinsiyete göre farklılıklar açısından Mann-Whitney U testiyle ile incelenmiş ve kadın ile erkeklerin sağlık bilinç düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Bu nedenle, test istatistiklerine yönelik analiz sonuçları tablo olarak verilmemiştir.

5.4. Satın Alma Yeri Tercihleri

Kozmetik ürünlerin satın alma yeri tercihleri, sağlık bilinç düzeyleri ile ilişkili olabilir. Bilinç düzeyi yüksek olan bireylerin kimyasal içerikler konusunda hassas davranması ve daha doğal içeriklerin satın alınabileceği yerlerden alışveriş yapmaları beklenir. Kadın ve erkeklerin sağlık bilinç düzeyleri değerlendirildiğinde aralarında anlamlı bir fark tespit edilememiş ve her iki grubun yüksek bilinç düzeyine sahip olduğu bulunmuştu. Aşağıdaki tablo, ilgili durumu açıklamak adına değerlendirilebilir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Kozmetik Ürünlerin Satın Alma Yeri Tercihleri

Kadın	**Satın Alma Yeri**	**Erkek**
%		%
4,4	Aktarlar	4,5
13,5	Eczaneler	18,5
3,8	Doğal - Organik Ürün Marketleri	5,8
0,3	Ev Tipi ve Sınırlı Sayıda Üretim Yapan Kişi veya Kurumlar	-
11,1	E-Ticaret Siteleri	13,0
14,4	Katalogla Satış Kanalları	6,8
27,9	Kozmetik Zincir Marketler	16,8
15	Marketler	26
9,7	Parfümeriler	8,6
100	**TOPLAM**	**100**

Bulgular değerlendirildiğinde, kadınların erkeklere göre daha fazla kozmetik zincir marketlerden satın alım yaptıkları görülmekte, erkekler ise ağırlıklı olarak marketleri tercih etmektedir. Diğer yandan, kadınlar ikinci sırada marketlerden alışveriş yaparken, erkekler eczaneleri tercih etmektedir. Ayrıca katalog ve eczane, kadınlar tarafından daha fazla tercih edilirken, kozmetik market zincirleri ve e-ticaret siteleri erkekler tarafından tercih edilen yerler arasındadır. Bu bağlamda, kadın ve erkeklerin satın alma yeri tercihleri farklılık göstermektedir.

5.5. Kozmetik Ürün Tercihinde Etkilenilen Bilgi Kaynakları

Katılımcıların kozmetik ürün tercihinde rol alan ve ürün gruplarına göre bilgi kaynaklarından oluşan veriler cinsiyet açısından ele alınmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: Ürün Gruplarına Göre Bilgi Kaynakları

Ürün Grubu	Yüz Bakım Ürünleri		El ve Vücut Bakım Ürünleri		Ağız ve Diş Sağlığı Ürünleri		Saç Bakım Ürünleri		Ayak Bakım Ürünleri		Makyaj Ürünleri	
	%											
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Aile ve Akrabalar	8,3	18,3	11,3	19,5	20,9	20,1	11,9	16,8	11,9	12,1	8,8	2,9
Arkadaşlar	20,9	22,5	22,5	28,9	18,2	25,8	18,3	28,7	12,7	21,2	2	34,3
Cilt Doktoru	15	21,1	9,5	14,8	7,0	10,1	6,4	11,2	13,5	19,7	6	20
Güzellik Uzmanı	7,9	5,6	7,2	4,7	4,8	2,5	8,3	4,2	7,1	7,6	10	2,9
Medya	9,8	7	11,3	8,1	12,8	15,7	11,0	9,8	12,7	4,5	10,8	14,3
İnternet kullanıcı yorumları	18,9	12,7	17,6	10,7	18,2	14,5	22,0	16,1	19,8	15,2	18,8	5,7
Satış Görevlisi	5,9	4,2	5,9	3,4	7,0	3,1	6,4	3,5	10,3	9,1	9,2	20
Sosyal Medya	13,4	8,5	14,9	10,1	11,2	8,2	15,6	9,8	11,9	10,6	14,4	2,9
TOPLAM	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Katılımcıların kozmetik ürün tercihinde rol alan bilgi kaynaklarının kadın ve erkeklerin tercihleri açısından incelendiğinde; hem kadın hem de erkeklerin neredeyse tüm ürün gruplarındaki tercihlerinde en çok arkadaş tavsiyesinden etkilendikleri görülmektedir. İnternetin ise hem kadınlar hem de erkekler için ikincil bilgi kaynağı olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Sosyal medya, kadınlar açısından tüm ürün gruplarında daha etkili bir bilgi kaynağını oluştururken; aile ve arkadaşlar makyaj ve ağız ve diş sağlığı ürünleri dışındaki ürün gruplarında erkekler açısından daha önemli bilgi kaynaklarını oluşturmaktadır. Genç kuşağın sosyal medya ve internet ile iç içe bir yaşam sürdüğü düşünüldüğünde bu beklenen bir durumdur.

5.6. Ürün Ambalaj Bilgisinin Rolü

Sağlık bilinci ile ürün ambalajında yer alan bilgilerin, özellikle ürün içeriklerinin incelenmesi arasında bir bağlantı beklenmektedir. Bu çalışmada sağlık bilinci yüksek bulunan kadın ve erkek grubu değerlendirildiğinden aşağıda yer alan tablodaki sağlık bilinci ile ilişkili olduğu düşünülen kriterlerde farklılık beklenmemektedir.

Tablo 6: Kozmetik Ürün Tercihini Etkileyen Ambalaj Bilgisi

Kadın	Ürün Ambalaj Bilgisi	Erkek
%		%
20,8	Bitkisel veya doğal bir içeriğe sahip olması	21,1
16,4	Dermatolojik olarak test edilmiş olması	20
12,1	Helal Sertifikası olması	8,9
7,4	Bir yardım kurumunu desteklemesi	7,3
18,9	Kimyasal madde içermemesi	18,3
11,5	Organik sertifikası olması	11
12,9	Hayvanlara zarar verilmemiş olması	13,4
100	**TOPLAM**	**100**

Ürün ambalajında ürünün bitkisel veya doğal içeriğe sahip olduğunu belirtmesi her iki cinsiyet için de katılımcıların satın alma davranışlarını olumlu anlamda en çok etkileyen bilgidir. Ürünün kimyasal madde içermemesi ve dermatolojik açıdan test edilmiş olması da katılımcıların büyük çoğunluğu için satın alım tercihi etkileyebilecek ambalaj bilgileri olarak belirtilmiştir. Buna karşın organik sertifikasının ürün tercihini etkilemede çok daha düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Tüm bu bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde kadın

ve erkek katılımcılar arasında beklendiği gibi ciddi bir fark görülmemiştir. Bunun dışında ürün ambalajındaki "bir yardım kurumuna destek olunduğu" bilgisinin katılımcılar tarafından yeterince önemsenmediği görülmüştür. Ayrıca kozmetik ürününün ambalajında helal sertifikasına ait bilginin satın alma tercihindeki olumlu etkisinin kadınlar açısından erkeklere görece daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak, kadınların helal sertifikasına sahip olan kozmetik ürünlerini daha sağlıklı olarak algıladığı düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık, insan yaşamının kaliteli bir şekilde sürdürülmesi için temel bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 1948) de belirttiği gibi sağlık, "*fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinin sağlanması"* ile mümkündür. Kişisel bakım, eski çağlardan beri görülen ve bireyleri özellikle ruhsal ve sosyal yönden etkileyen davranıştır. Günümüzde kişisel bakım için kullanılan kozmetik ürünlerdeki kimyasal sayısının artması ile insanlar fiziki sağlıkları için de endişe eder duruma gelmiştir.

Günümüzde tüketicileri, artık sadece tükettikleri gıdalarda ya da giydikleri giysilerde değil, ciltleri ile temas eden kozmetik ürünlerde de doğal olana ilgi göstermektedirler (The Nielsen Company, 2018). "Doğallık" kavramı birçok sektörde olduğu gibi kozmetik sektöründe de popüler hale gelmiştir. Bu çalışmada katılımcıların sağlık bilincinin yüksek olduğu ve kozmetik ürün tercihlerinde ürün ambalajında yer alan bilgilerden hareketle, ürünün özellikle bitkisel veya doğal içeriğe sahip olmasının satın alma tercihlerinde olumlu yönde etkiye sahip olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda kozmetik ürünün kimyasal madde içermemesi ve dermatolojik olarak test edilmiş olmasının da katılımcıların satın almalarında önem verdikleri ambalaj bilgileri olduğu sonucu da ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonuçları sağlık bilinci yüksek olan tüketicilerin kozmetik ürün tüketiminde doğallığa önem verdiği ve yan etki yaşanmasına karşı temkinli davrandığına işaret etmektedir. Buna karşın organik sertifikasının kozmetik ürün tercihini etkilemede "bitkisel veya doğal" içerikli ürünlere göre çok daha düşük bir orana sahip olması, katılımcıların organiklik sertifikasına güvenmediğini, organiklik kavramı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını ya da sertifika konusunda farkındalığının yeterince olmadığını göstermiştir. Kozmetik sektöründe bir pazarlama terimi olarak kullanılan "doğal" kelimesi herhangi bir ürünün daha iyi veya daha güvenli olduğu anlamına gelmemektedir. Gerçek doğal kozmetikler, üretim sürecinin her aşamasında yapılan denetlemeler sonucunda verilen organik sertifikalara sahiptir. Bu nedenle organik kozmetik ürün firmalarının pazarlama çalışmalarında halkı bilgilendirici unsurları da kullanmasının satışları arttırıcı etki göstereceği ifade edilebilir.

Kadınların kozmetik zincir marketleri erkeklere oranla daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Bu marketlerde ürün içerikleri konusunda bilgi alınabilecek uzman kişilerin bulunuyor olması, farklı markaların karşılaştırılma imkânı, çok sık kampanya yapmaları ve bu kampanyalardan tüketicileri sürekli bilgilendirmeleri kadınların söz konusu marketleri tercih nedenleri olarak düşünülmektedir. Erkekler ağırlıklı olarak, marketleri kozmetik ürün alışverişlerinde tercih etmektedir. Bunun nedeni olarak, erkeklerin sık kullandıkları kozmetik ürünlerin ağız bakım ürünleri ile saç bakım ürünleri olması ve bunların da marketlerde kolaylıkla bulunabilmesidir. Marketlerde bulunan bu ürünler nerede satılırsa satılsın içerik itibariyle fark göstermemektedir. Diğer yandan, erkeklerin kadınlara oranla eczaneleri daha fazla tercih etme nedeni kozmetik ürünlerin içeriği konusunda bilgi alabilecekleri uzmanların olması ve bu nedenle de eczaneleri daha güvenilir bulmaları olabilir.

Tüketiciler satın alma kararlarında birçok farklı faktörden etkilenme eğilimindedirler. Günümüzde bilgiye erişimin artması, bilgi kaynaklarının sayısını ve etkinlik düzeyini de arttırmıştır. Buna karşın tüketiciler kozmetik ürün alışverişlerinde özellikle arkadaş tavsiyelerini dikkate almaktadırlar. Bu sonuç, tüketicilerin iletişim araçlarına yeterince güvenmediklerini ve her gün yüzlerce reklamla karşılaştıkları bir ortamda ağızdan ağza iletişime (WOM) verdikleri önemi göstermektedir. Ürün tercihinde internetteki kullanıcı yorumları ise ikinci sırada önemsenmektedir. Gazete, dergi ve televizyon gibi geleneksel bilgi kaynakları, gençler tarafından internet ve sosyal medya kaynakları kadar dikkate değer bulunmamıştır. Bu nedenle genç kuşağı hedefleyen kozmetik firmalarının pazarlama çalışmalarını yeni medya olarak adlandırılan sosyal medya ve internet kanallarına kaydırması ve müşteri memnuniyetini arttırıcı halkla ilişkiler çalışmalarına önem vermeleri daha doğru olacaktır.

Sağlık bilinci toplum refahı ve ülke ekonomisi açısından önemli bir kavramdır. Yaşam süresinin uzaması sağlık davranışlarının da önemini arttırmış, insanlar sağlıkla ilgili konularda bilinçlenmeye başlamıştır. Devlet ve

medya, bireylerin doğru beslenme, egzersiz yapma, kötü alışkanlıklardan uzak durma dışında kişisel bakım ile ilgili konularda da bilinç düzeylerini arttırmaya çalışmalı ve internet, sosyal medya gibi kanalları daha aktif kullanarak genç bireylere de ulaşmak için çaba göstermelidir.

Daha sonra yapılacak çalışmalarda tüketicilerin sağlık bilinci ile birlikte çevre bilincinin birlikte ele alınarak kozmetik tüketim eğilimlerinin ölçülmesi, tüketicilerin daha etkili bir segmentasyonu sağlayacak ve bu doğrultuda yapılacak halk sağlığı ve pazarlama çalışmaları açısından faydalı olacaktır.

Diğer yandan bu çalışmada, eğitim düzeyi ortalamanın üzerinde olan genç tüketiciler örneklem olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın bulguları bu örneklem ile sınırlıdır. Ancak, sonraki çalışmalarda farklı eğitim, yaş ve gelir düzeyleri açısından örneklem genişletilerek sağlık bilincinin daha gerçekçi bir görünümü ortaya çıkarılmalı, eğitim ve tüketim ile ilişkili kararlar bu doğrultuda verilmelidir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, E. D. (2016). Güzellik ve kişisel bakım sektörü hakkında. https://www.linkedin.com/pulse/güzellik-ve-kişisel-bakım-sektörü-hakkında-engin-deniz-acemoğlu/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

Çakıcı, N. M. (2009). Attitudes and Purchase Intentions of Consumers For Organic Products in the Turkish Market. (Yayımlanmamış doktora tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Chen, M. F. (2009). Attitude toward organic foods among Taiwanese as related to health consciousness, environmental attitudes, and the mediating effects of a healthy lifestyle. British Food Journal, 111(2), 165–178.

Çomoğlu, T. (2012). Kozmetikler. Marmara Pharmaceutcal Journal, 1(16), 1–8.

Disla, E. Y. (2005). Factors Associated with Consumers' Diet-Health Consciousness and Consumer's Choice to Buy Functional Foods in the State of Ohio. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). The Ohio State University, Columbus, Ohio.

Dumansızoğlu, N (2019). Dünya kozmetik pazarı. https://www.capital.com.tr/yazarlar/nil-dumansizoglu/dunya-kozmetik-Pazar adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.02.2019)

Genç, E. (2018). Kozmetik Sektöründe X Kuşağının Tüketim Seçimlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Gould, S. J. (1988). Consumer Attitudes Toward Health and Health Care: A Differantial Perspective. The Journal of Consumer Affairs, 22(1), 96–118.

Hong, H. (2009). Scale Development for Measuring Health Consciousness: Re-conceptualization. 12th Annual International Public Relations Research Conference, Holiday Inn University of Miami Coral Gables, Miami, FL.

Hong, H. (2011). An extension of the extended parallel process model (EPPM) in television health news: The influence of health consciousness on individual message processing and acceptance. Health Communication, 26(4), 343–353.

Irianto, H. (2015). Consumers' Attitude and Intention towards Organic Food Purchase: An Extension of Theory of Planned Behavior in Gender Perspective. International Journal of Management, Economics and Social Sciences, 4(1), 17–31.

Iversen, A. C. ve Kraft, P. (2006). Does socio-economic status and health consciousness influence how women respond to health related messages in media? Health Education Research, 21(5), 601–610.

Jayanti, R. K. ve Burns, A. C. (1998). The antecedents of preventive health care behavior: An empirical study. Journal of the Academy of Marketing Science, 26(1), 6–15.

Kavaliauske, M. ve Ubartaite, S. (2014). Ethical behaviour: Factors influencing intention to buy organic products in Lithuania. Economics and Management, 19(1), 72–83.

Kaymak, Y. ve Tırnaksız, F. (2007). Kozmetik Ürünlere Bağlı İstenmeyen Yan Etkiler. Dermatose, 1, 39–48.

Kim, H. Y. ve Chung, J. E. (2011). Consumer purchase intention for organic personal care products. Journal of Consumer Marketing, 28(1), 40–47.

Kim, S. ve Seock, Y. K. (2009). Impacts of health and environmental consciousness on young female consumers' attitude towards and purchase of natural beauty products. International Journal of Consumer Studies, 33(6), 627–638.

Kocaöz, S. ve Eroğlu, K. (2014). Kozmetik Ürünler ve Kadın Sağlığı. TAF Preventive Medicine Bulletin Review TAF Prev Med Bull, 1313(55), 413–420.

Kotschwar, S. A. (2014). Green Beauty: Going 'Green' Wıth Personal Care Products In 21 St Century American Culture. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Binghamton Üniversitesi, Newyork.

Kvatchadze, S. ve Akıncı, S. (2018). Sağlık Bilinci, Çevre Bilinci ve Organik Gıda Bilgisinin Satın Alma Niyetine Organik Gıdalara Yönelik Tutum Aracılığıyla Etkisi. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 37(37), 158–183.

Lee, K., Conklin, M., Cranage, D. A. ve Lee, S. (2014). The role of perceived corporate social responsibility on providing healthful foods and nutrition information with health-consciousness as a moderator. International Journal of Hospitality Management, 37, 29–37.

Mehmedova, F. (2019). http://www.turkishtimedergi.com/saglik/kozmetik-pazari-10-milyar-tlye-yaklasti/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 22.02.2019)

Michaelidou, N. ve Hassan, L. M. (2008). The Role of Health Consciousness, Food Safety Concern and Ethical Identity on Attitudes and Intentions towards Organic Food. International Journal of Consumer Studies, 32(2), 163–170.

Moorman, C. ve Matulich, E. (1993). A Model of Consumers' Preventive Health Behaviors: The role of health motivation and health ability. Journal of Consumer Research, 20(2), 208-228.

Ross C. E. ve Wu C. L. (1995). The Links Between Education and Health. American Sociological Review, 60(5), 719-745.

Sarıkaya, N. ve Altunışık, R. (2011). "Kişisel Bakım" Olgusu ve Kişisel Bakım Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutum ve Tercihlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üni. İİBF Dergisi, 6(2), 389–413.

Schifferstein, H. N. J. ve Oude Ophuist, P. A. M. (1998). Health-Related Determinants of Organic Food Consumption in the Netherlands. Food Quality and Preference, 9(3), 119–133.

Şahin, A. B. (2015). Kozmetik Ürünlerin Fıkhî Açıdan Tahlili. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2016). Kozmetik Sektörü - Sektör Raporları. https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8

761450e18d7b/Kozmetik.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 17.02.2019).

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). Güzellİk ve Saç Bakım Hİzmetlerİ - Temel Kozmetİk. Ankara. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Temel%20Kozmetik.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.02.2019)

Tarkiainen, A. ve Sundqvist, S. (2005). Subjective norms , attitudes and intentions of Finnish consumers in buying organic food. British Food Journal, 107(11), 808-822.

The Nielsen Company. (2018). The Future Of Beauty. https://www.nielsen.com/content/dam/nielsenglobal/de

/images/WP-CH/Nielsen_2018_the-future-of-beauty-report.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 27.02.2019)

The World Health Organization (WHO). (1948). Official Records of The World Health Organization. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85573/Official_record2_eng.pdf;jsessionid=197C290A13FFA97CFD898DD55C31CFB0?sequence=1 adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2018). Türkiye Kozmetik ve Temizlik Ürünleri Sanayi Raporu - 2017. https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/T.Kozmetik%20ve%20Temizlik%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Sanayi%20Meclis%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202017.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

Veuphuteh, F. M. (2018). Gıda Kalİtesi, Sağlık Bİlİncİ ve Fİyat Duyarlılığının, Fast-food Satın Alma Nİyetİne Etkİsİ: Türkİye ve Kanada'dakİ Tüketİcİlerİn Karşılaştırması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üni., Ankara.

https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kozmetik adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 17.02.2019)

https://formulabotanica.com/global-organic-beauty-market-22bn-2024/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

https://www.madesafe.org/science/hazard-list/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20 .02.2019)

https://morfikirler.com/organik-kisisel-bakim-piyasasi-12-milyar-dolari-geciyor/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 23.02.2019)

http://nutricompany.com/news/natural-cosmetic-industry-trends/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 26.02.2019)

http://www.safecosmetics.org/get-the-facts/chemicals-of-concern/red-list/ adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 22.02.2019)

Sosyal Sermayenin İnsani Gelişim Açısından Değerlendirilmesi

Simla Güzel[1]

[1]Dr. Öğretim Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, simlaguzel@nku.edu.tr

Özet: Günümüzde ülkelerin en önemli hedeflerinden olan ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinin artık tek başına yeterli olmadığı, toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının gözetildiği bir ekonomik gelişmenin sağlanmasının gerekliliği, herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu doğrultuda doğal, fiziki ve beşeri kaynaklar açısından aynı konumda olan ülkelerin bile, bazen gelişmişlik seviyesi açısından eşit olamamaların nedenlerinin bilinmesi, gelişimin artırılmasına yönelik politikaların oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Önceleri ekonomik gelişmenin açıklanmasında, sadece fiziki ve beşeri sermaye birikimleri göz önünde bulundurulurken günümüzde güven ve güvene dayalı ağlardan oluşan sosyal sermayenin önemi de kabul edilmektedir.

Bu çalışmada da sosyal sermayenin ekonomik gelişmenin önemli bir göstergesi olan insani gelişme üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Sosyal sermayenin göstergesi olarak Dünya Değerler Araştırmasında yer alan güven endeksi, ekonomik gelişmenin en yaygın bir şekilde göstergesi olarak kabul edilen insani gelişme endeksi göz önünde bulundurularak, seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre sosyal sermayenin gelişmiş olmasının insani gelişimi de olumlu etkilediği, ayrıca sosyal sermayenin ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyesi ile de pozitif ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Güven, İnsani Gelişme Endeksi, Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte olan ülkeler.

Evaluation of Social Capital in Terms of Human Development

Abstract: The achievement of economic growth, which is one of the most important goals of countries in our day, is not solely satisfactory and it is widely acknowledged that economic development to be achieved must also consider economic and social needs of society. In this line, it is important to know the reasons of the developmental inequality between countries that are in the same position in terms of natural, physical and humanitarian resources in order to make policies towards boosting development. Only physical and humanitarian capitals used to be taken into consideration in announcing economic development while the importance of social capital, which constitutes trust and trust-based networks, is acknowledged in our day.

This study evaluates the impact of social capital on humanitarian development, which is a vital indicator of economic development. The trust index included in the World Value Survey as an indicator of social capital, was selected considering the human development index being the most common indicator of economic development and an evaluation was carried out in terms of developed and developing countries. Accordingly, it can be asserted that the developed social capital positively affects humanitarian development and there is a positive correlation between social capital and GDP per capita levels of countries.

Key Words: Social Capital, Trust, Human Development Index, Developed Countries, Developing Countries.

1. GİRİŞ

Ülkelerin fiziki, beşeri ve doğal sermaye yapıları birbirleri ile benzerlik gösterdiği halde, gelişmişlik farklarının çok belirgin olmasının nedenleri, uzun süredir araştırılan bir konudur. Gelişme konusunda ülke içindeki bazı bölgelerin veya ülkelerarası eşitsizliklerin giderilmesinde 1990'lardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan ve günümüzde de bir üretim faktörü olarak kabul edilen sosyal sermayeye önem atfedilmektedir.

Sosyal bir varlık olan insanın yakınındaki komşusu, iş arkadaşı, akrabaları ile iletişim ve etkileşim içerisinde olması kaçınılmazdır. Sosyal sermaye de bu ilişkilerle ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermaye ilk olarak Hanifan (1916) tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre sosyal sermaye, günlük yaşam içerisinde toplumsal birimleri oluşturan bireyler arasındaki iyi niyet, dostluk, sempati, bireyler ve aileler arası toplumsal ilişkilerden oluşmaktadır (Lee ve Law, 2016: 170).

Sosyal sermaye de fiziki sermaye ve beşeri sermaye gibi üretime olumlu katkıda bulunur. Sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik açılardan yaşanan değişimlerden etkilenir değişim gösterir (Karagül ve Masca: 40). Sosyal sermaye bireyler arasındaki sosyal ağları ve güven düzeyini güçlendirerek ekonomik gelişme üzerinde etkili olmaktadır. Güvene bağlı olarak işlem ve üretim maliyetleri azalmakta, bu da kaynakların gelişime yönelik bir biçimde daha verimli bir şekilde kullanılmasına imkân yaratmaktadır. Yine yolsuzlukların azalması ve siyasal istikrar, ekonomik gelişme üzerinde etkili olmaktadır (Karagül ve Masca: 2005: 37–52). Piyasaların etkinliğini, kurumlar, yasal

çerçeve ve devletin üretimde düzenleme görevinin kalitesine bağlı olarak da ekonomik etkinliği artırmaktadır. Sosyal açıdan bütüncül bir topluma sahip olan ve kaliteli kurumlarla yönetilen bir devletin ekonomik gelişmesi de bundan olumlu etkilenmektedir (Parts, 2003: 26). Ayrıca, sermaye türleri birbirleri ile ilişki içerisinde olup birbirini tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Sosyal sermaye diğer sermaye türlerinin verimliliğini etkileyerek de ekonomik kalkınmayı desteklemektedir.

Bu çalışmada öncelikle, teorik açıdan insani gelişme ve sosyal sermaye kavramları incelenmiş, daha sonra sosyal sermayenin insani gelişme üzerindeki etkisi seçilmiş gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler açılarından değerlendirilmiş, son olarak da sonuç kısmına yer verilmiştir.

2. TEORİK OLARAK İNSANİ GELİŞME VE SOSYAL SERMAYE

2.1 İnsani Gelişme Tanımı

Ekonomik büyüme, bir ulusun gelişmesinde çok etkili olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Gelişme konusuna bakıştaki temel eksiklik, devletlerin üretiminin, toplam gelirin artırılmasının yanında, toplum ihtiyaçlarını gözetirken, sosyal açıdan gerçekleştirilmesi gereken amaçları göz ardı edebilmesinden kaynaklanmaktadır (Razmi ve Bazzazan, 2012: 448).

Milli gelirdeki artış veya bireysel gelirdeki artış önemlidir ancak gelir düzeyi, bireyin hayattan beklentilerinin neler olduğunun veya sağlıklı olduğunun göstergesi değildir. Yine yapabilirlikleri konusunda herhangi bir kısıtlaması olup olmadığı hakkında da bilgi vermemektedir. Aynı zamanda gelir düzeyinin yeterliliği kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Örneğin engelli bir bireyin hareket edebilirlik konusunda sağlıklı bir bireye göre daha fazla gelire ihtiyacı olabilir. Yine yaşanılan yerin, örneğin metropol veya kırsal kesim olmasına göre de gelir ihtiyacı değişebilmektedir (Anand ve Sen, 1994: 1).

İnsani gelişme ise ekonomik gelişmeye bir yaklaşım biçimidir veya gelişmenin göstergesidir. Her yıl insani gelişme raporu yayınlayan Birleşmiş Milletler Gelişim Programı (UNDP), insani gelişmeyi, milli gelirdeki azalış ve artışların ötesinde bir kavram olarak tanımlamaktadır. Gelişme, bireylerin yeteneklerini, üretkenliklerini ve yaratıcılıklarını artırabilecek şekilde kullanabilmelerine imkân tanıyan bir ortamın oluşması ile sağlanabilir. Bireylerin ilgileri ve ihtiyaçları ön planda olmalıdır. Nitekim toplumdaki bireyler, bir ulusun en önemli varlığıdır. Bu doğrultuda kişilere yönelik fırsatların artırılması ve herkesin hak ettiği bir yaşama sahip olabilmesi önem taşımaktadır. Uzun ve sağlıklı bir yaşam, farkındalıkların artırılması, kabul edilebilir bir yaşam standardına ulaşabilmek için gerekli kaynaklara ulaşım ve sosyal yaşama dâhil olabilmek için gerekli fırsatlar, bireylerin yapabilirliklerini artırmaları için temel gerekliler olarak nitelendirilmektedir (Razmi ve Bazzazan, 2012: 448-449).

İnsani gelişme, bireylerin başarılarının, özgürlüklerinin ve yapabilirliklerinin gelişimi ile doğru orantılıdır. İnsani gelişmenin ortaya çıkışının motivasyonunu şu sorular oluşturmaktadır (Anand ve Sen, 1994: 1):

- Bireyler ne olmayı veya yapmayı başardılar?
- Ortalama yaşam süreleri ne kadar?
- Önlenebilir hastalıklardan korunma performansları nasıl?
- Ölü doğum ve çocuk ölüm oranları ne kadar?
- Okur-yazarlık oranı ne kadar?
- Açlık ve yetersiz beslenme oranı ne kadar?
- Bireysel özgürlük düzeyinden memnuniyet derecesi nasıl?

İnsani gelişme, insana odaklanmaktadır. Bireylerin yaşamlarının iyileştirilmesini temel hedef olarak görmektedir. Ekonomik büyümeyi de gelişme için bir araç olarak kabul eden insani gelişme, bireylere yönelik fırsat yaratılmasına da önem verir. Bireylerin özgürce yaşamaları, yeteneklerinin artırılması ve bu yeteneklerin kullanılmasına ortam sağlanması gerekmektedir. Örneğin bir kız çocuğunun eğitilmesi yeteneklerinin oluşmasını sağlayacak, ancak iş yaşamına dâhil edilmez ise bu yeteneklerini kullanabilme şansına sahip olmayacaktır. Uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam insani gelişmenin temellerini oluşturarak yaşamın diğer alanlarına da sirayet etmektedir. Yine seçim fırsatlarının yaratılması bireylerin kendi yaşamalarını yönlendirmesinde etkilidir. Hiç kimse mutluluğu garanti edemez ayrıca seçimler tamamen bireylerin kendileri ile alakalıdır. İnsani gelişim ise bireylerin üretken ve yaratıcı olma konusundaki potansiyellerini kullanmaları için gerekli ortamı sağlamayı hedeflemektedir. Uluslararası düzeyde, 2030 hedeflerinde insani gelişim konusuna çok önem verilmekte, gelişimin ve bireylerin yaşam memnuniyetlerinin artırılmasında; eşitlikçi, sürdürülebilir ve istikrarlı bir dünyanın önemi üzerinde durulmaktadır (UNDP, 2018).

2.2. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) bireyi ve bireysel yapabilirlikleri belirleyen bir ölçüt olarak tasarlanmıştır. Bu endeksin, ekonomik gelişmeyi belirlemede en önemli gösterge olduğu kabul edilmektedir. Bu endeks aynı zamanda, ülkelerin politika tercihlerini ve önceliklerini yönlendirmekte ve kişi başına düşen gelir düzeyi aynı olan iki ülkenin, insani gelişim seviyelerinin farklı olabilmesinin nedenlerini açıklamada kullanılmaktadır (UNDP, 2018).

(İGE) hesaplamada sosyo-ekonomik veriler kullanılmaktadır. Bu veriler kişi başına düşen gelir, ölü doğum sayısı, yetişkin okuryazarlık oranı, temiz suya erişebilirlik, ortalama yaşam süresi vb. şeklinde sayılabilir (Nwakanma ve Nnamdi, 2013: 176).

Şekil 1. İGE'nin Hesaplanmasında Kullanılan Ölçütler

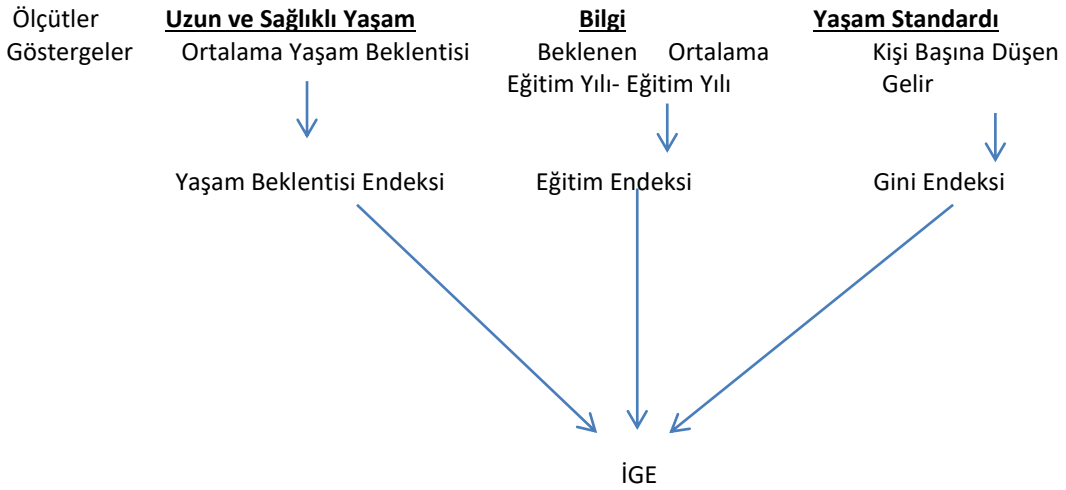

Kaynak: UNDP

İGE, uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi seviyesi ve iyi bir yaşam standardına sahip olunması açılarından hesaplanan bir endekstir. Bu üç temel sosyal göstergenin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Sağlık endeksi, ortalama yaşam beklentisi ile eğitim endeksi, 25 yaşına gelmiş bireylerin ortalama eğitim süresi ve okul çağındaki çocukların beklenen eğitim süresi ile hesaplanmaktadır. Yaşam standardı endeksi ise kişi başına düşen gelir ile belirlenmektedir (UNDP, 2018)

2.3 Sosyal Sermaye Kavramı ve Gelişimi[1]

Sosyal bir varlık olan insanın yakınındaki komşusu, iş arkadaşı, akrabaları ile iletişim ve etkileşim içerisinde olması kaçınılmazdır. Sosyal sermaye de bu ilişkilerle ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal sermaye sosyal bilimler alanında çok eski bir kavramdır. Ancak sosyal sermaye günümüzdeki anlamı ile kullanılmaya, 20. Yüzyılın ikinci on yıllık döneminden itibaren başlanmıştır (Woolcock ve Narayan, 2000: 227). Sosyal sermayenin bu anlamda en eski tanımının Hanifan (1916)'ya ait olduğu düşünülmektedir. Bu tanımda, günlük yaşam içerisinde toplumsal birimleri oluşturan bireyler arasındaki iyi niyet, dostluk, sempati, bireyler ve aileler arası toplumsal ilişkiler, sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Sosyal sermaye konusu üzerine araştırmalar 1990'lardan itibaren hız kazanmıştır. Bourdieu ve Wacquant (1992), sosyal sermayeyi; karşılıklı tanışıklığa dayanan kurumsal ilişkileri destekleyen, sosyal yapı olarak tanımlamaktadır. Yine Coleman (1990) sosyal sermayenin eylemlerle ifade edilebileceğini belirtmiştir. Sosyal sermaye tek bir varlıktan değil, çeşitli varlıklardan oluşmaktadır. Bu varlıklar sosyal yapı içerisinde yer alan bireylerin eylemlerini kolaylaştırmaktadır. Putnam (1993) ise; sosyal sermayenin üç temel bileşenden oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar; ahlaki kurallar ve normlar, sosyal değerler (özellikle güven) ve karşılıklı yararı destekleyen işbirliğine yönelik sosyal ağlardır. Fukuyama (1995) de sosyal sermayeyi; bireylerin bir organizasyon veya grup içerisinde ortak bir amaca yönelik

[1] Bu bölümde Güzel S. (2018)'in çalışmasından yararlanılmıştır.

olarak birlikte çalışması şeklinde tanımlamaktadır (Lee, Law, 2016: 170). Seralgeldin ve Grootaert (1997), sosyal sermayeyi, toplumu bir araya getiren bir *tutkal* şeklinde veya değerler, ağlar ve kuruluşlar aracılığı ile ekonomik ajanların kaynaklara ulaşması olarak tanımlamaktadır (Fedderke, de Kadt, Luiz, 1999: 711). Sosyal sermaye en basit olarak, birtakım beklenen faydalarla sosyal ilişkilere yatırım yapılması şeklinde de tanımlanabilir (Lin, 1999: 30).

Günümüzde sosyal sermaye, fiziksel ve beşeri sermayenin yanında yeni bir sermaye türü olarak kabul edilmeye başlamıştır. Sosyal sermaye de fiziki sermaye gibi üretime olumlu katkıda bulunmaktadır. Hem fiziksel hem de sosyal sermayenin birikimi için zamana ve çabaya ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, iki sermaye türü arasında birikim yapma şekli farklıdır. Sosyal sermaye statik değil dinamiktir. Yani değişken bir yapı gösterir. Bu yönü ile beşeri sermayeye daha çok benzer. Sosyal, siyasal, hukuki, ekonomik açılardan yaşanan değişimler sosyal sermayeyi büyük ölçüde etkiler. Yine sosyal sermaye kullanılmadığı zaman fiziksel sermaye de olduğu gibi stoklanamaz. Ayrıca sosyal sermaye etkisiz değildir. Örneğin, fiziki sermayenin kullanılması ve nerede ne şekilde kullanılacağı konusunda etkisizliği söz konusuyken, üretimin içinde doğrudan yer almayan sosyal sermaye; üretim faktörü sahiplerinin faaliyetlerini yönlendirmelerinde, kararlarında doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkili olmaktadır. Bu doğrultuda sosyal sermayenin kullanıldığında olumlu kullanılmadığında ise olumsuz etkisi olabilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 40). Sosyal sermaye diğer sermaye çeşitleri üzerinde etkili olduğu gibi, sermaye çeşitleri birbirini tamamlayıcı özelliğe de sahiptir.

Şekil 1. Sosyal Sermayenin Unsurları

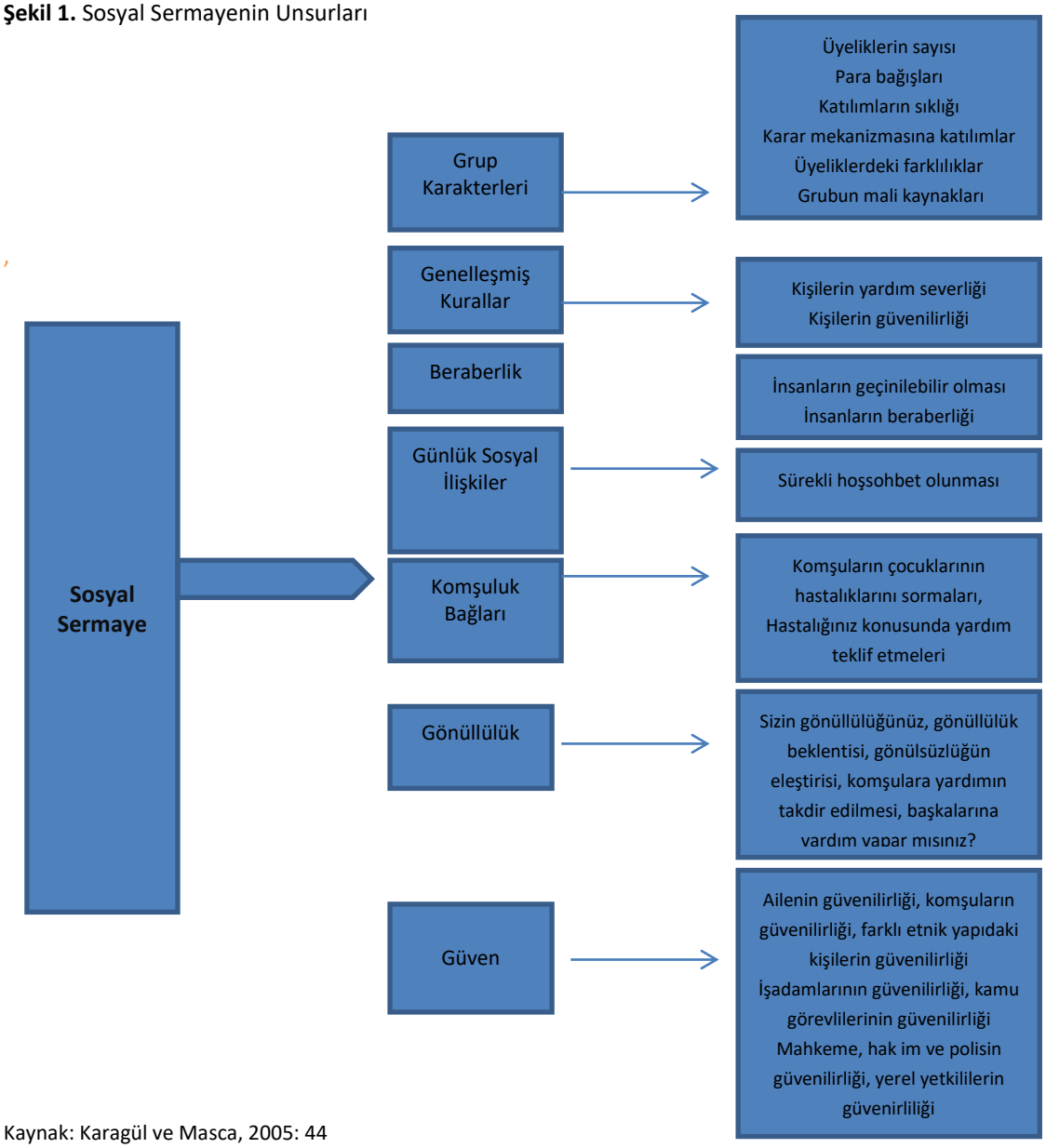

Kaynak: Karagül ve Masca, 2005: 44

Şekil 1'de sosyal sermayenin unsurları görülmektedir. Sosyal sermayenin bir unsuru gruplardır. Grup üyelikleri, grubun yapısı, katılım gibi faktörlerle sosyal sermaye güçlenmektedir. Günlük sosyal ilişkilere dayanır. Yine kişilerin yardımseverliği ve güvenilirliği gibi genelleşmiş kurallar, birlikte hareket edebilmeyi kolaylaştıracak şekilde, beraberlik ve uyum, kişilerle iletişime geçilmesi, sohbet edilmesi günlük sosyal ilişkiler, komşuluk ilişkilerinin bağlarının güçlü olması, gönüllülük esasına dayalı ilişkiler, yardımlaşma ve hem bireysel hem de kurumsal açıdan güven düzeyinin yüksek olması, sosyal sermayeye katkı sağlar.

3. SOSYAL SERMAYENİN İNSANİ GELİŞMEYE ETKİSİ

1990'ların başından itibaren gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerini etkileyen Washington Konsensüsü olarak nitelendiren bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu konsensüs, uluslararası mali kuruluşların önerdiği bir dizi önlemden oluşmakta olup temel amacı, bu gelişimini henüz tamamlayamamış olan ülke grubunun ekonomi politikalarını liberal yaklaşımla yönlendirmektir. Ancak bu konsensüs doğrultusunda uygulanan politikalar yeterince etkin olmamıştır. Liberal politikalar uygulanırken güçlü, yetkin ve etkili bir devletin olduğu, kurum kalitesinin iyi olduğu var sayılmış, sosyal sermayenin önemi ise göz önünde bulundurulmamıştır (Fukuyama, 2002: 24-25).

Doğal, fiziki beşeri kaynaklar açısından benzer durumda oldukları halde bazı ülkeler diğerlerine nazaran daha gelişmiş olabilmektedir. Yine bir ülke içerisinde, bölgelerarası gelişmişlik dengesizliği de sıklıkla görülen bir durumdur. Bu gelişmişlik farklılıklarının sebepleri olarak önceleri sadece, iklimsel, coğrafi yapıdaki ve ulaşım koşullarındaki değişiklikler görülürken, günümüzde bir üretim faktörü olarak görülmeye başlanan sosyal sermaye gelişmişlik farklılıklarının açıklanmasında da önemli bir neden olarak kabul edilmektedir (Yıldız ve Topuz, 2011: 211). Sosyal sermaye, sosyolojik ve ekonomik bakış açılarının birlikte kullanılmasını sağlayarak ekonomik gelişmenin daha iyi bir şekilde açıklanmasına yardımcı olur (Woolcock ve Narayan, 2000: 242).

Sosyal sermayenin ekonomik ve sosyal açıdan iyi oluş üzerinde etkili olarak ekonomik gelişmeye katkı sağladığı düşünülmektedir (OECD, 2001: 52-57).

Sosyal sermayenin, ekonomik açıdan sağladığı faydalar şu şekilde sıralanabilir: Güçlü sosyal ağlar ve güven düzeyinin yüksek olmasına bağlı olarak, işbirliği artar, transfer maliyetleri azalır. Yine bilgi eksikliğini ve gereksiz bürokrasiyi ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Örneğin, teknolojinin ve inovasyonun firmalar arası bilgi paylaşımı yolu yayılımı gerçekleşir (OECD, 2001: 57). Bir toplumda güven düzeyi yükseldiğinde, emek, sermaye ve zaman israfına sebep olan işlem maliyetleri azalmakta, yine üretim maliyetlerinin artmasına neden olan, çevre kirliliği gibi olumsuz dışsallıkların seviyesi azaltılmaktadır. Güven düzeyindeki artış, iç güvenlik açısından yapılan harcamaların düşmesine katkı sağlayarak kamu kaynaklarının daha verimli alanlara yönlendirilmesinde etkili olabilmekte ve bu şekilde ekonomik gelişmenin doğrudan olumlu bir şekilde etkilenmesini sağlamaktadır. Sosyal sermaye ayrıca, mevcut üretim faktörlerinin daha iyi bir şekilde kullanılmasını sağlayarak ekonomik gelişmeyi dolaylı olarak olumlu bir şekilde etkilemektedir. Bir ülkede güven düzeyinin yüksek olmasına bağlı olarak yolsuzluklar azalmakta, siyasal istikrar sağlanmaktadır. Bu ortamda ekonomik şirketler daha kurumsal bir şekilde faaliyet göstermektedir. Aksi halde şirketler daha çok aile şirketi olarak faaliyet göstermekte rekabetçi yapıları zayıf kalmakta ve ekonomik krizlere karşı direnç gösterememekte, uzun ömürlü olamamaktadır. Kaynakların israfı anlamına gelen bu durum, yeterli kaynağın ekonomik gelişme için ayrılamamasına neden olabilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 37–52).

Sosyal sermayenin sosyal açıdan sağladığı kazanımlar da mevcuttur. Örneğin sosyal sermayenin sağlığı olumlu etkilediği savunulmaktadır. 19. Yüzyılda sosyolog Emile Durkheim, sosyal bağların güçlü olduğu toplumlarda intihar oranlarının daha düşük olduğunu belirmektedir. Sosyal ilişkiler stresi azaltmakta ve bireylerin bağışıklık sistemi üzerinde de olumlu etkide bulunmaktadır (OECD, 2001: 52). Bireyler çeşitli kulüplere üye olarak veya yüksek kariyerli bireylerle arkadaş olarak, kendilerine iyi iş imkânları bulabilmektedir. Yine sosyal ilişkileri kuvvetli olan bireyler, sıkıntılı oldukları dönemlerde yakın çevresinden daha fazla destek görmekte, ilgili ebeveynler, çocuklarının okul ile ilgili konularında daha duyarlı olmaktadırlar. Çünkü zekânın ve motivasyonun parlak bir gelecek için yeterli olmadığının farkındadırlar. Çoğunlukla en mutlu olduğumuz zamanlar, komşularımızla sohbet ettiğimiz veya arkadaşlarımızla yemek yediğimiz anlar olmaktadır. Yine gönüllülüğe dayanan toplumsal projeler içerisinde yer almakta bireylerin mutlu olmalarını sağlamaktadır (Woolcock ve Narayan, 2000: 225-226).

Sosyal sermaye beşeri sermayenin de kalitesini ve birikim miktarını olumlu bir şekilde etkilemektedir. Beşeri sermaye ve sosyal sermaye birbiri ile çok ilişkilidir. Eğitim ve sağlığa yapılan yatırımlarla birikimi sağlanan beşeri

sermaye, bireylerin niteliklerini artırarak ekonomik alanda verimliliği olumlu etkiler. Normlar ve sosyal ağlardan oluşan sosyal sermaye de birlikte hareket edebilmeyi sağlayarak üretime katkı sağlar. Sosyal sermaye mikro ekonomik açıdan piyasaların etkinliğini artırmakta, makroekonomik açıdan da kurumlar, yasal çerçeve ve devletin üretimde düzenleme görevi ekonomik etkinliği artırmaktadır. Sosyal açıdan bütüncül bir topluma sahip olan ve kaliteli kurumlarla yönetilen bir devletin ekonomik gelişmesi daha kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. (Parts, 2003, s. 26). Dinda (2014)'e göre de, eğitimli bireylerin iletişim kurma eğilimi daha fazladır. İletişim ise, kişilerin güven inşa etmelerini, birbirlerine düşüncelerini ifade etmelerini, iş birliği içerisinde hareket etmelerini sağlamaktadır. Çalışmada eğitimde sağlanan gelişmelerin veya toplumsal kapsayıcılığn artığı durumlarda beşeri sermayenin gelişmesinin sosyal sermayenin de oluşmasına katkı sağladığını savunmaktadır.

Çalışkan (2010) da sosyal sermayenin ekonomik gelişme üzerine olan etkilerini şu şekilde sıralandırmıştır: Güvene dayalı olarak işlem maliyetlerini azaltması, yoksullukla mücadeleyi ve duyarlılığı güçlendirmesi, bilgi paylaşımını kullanarak üretimin miktarının arttırılması ve maliyetlerin azaltılması, toplumsal sorunların daha hızlı çözülebilmesi, ekonomik politikaların daha etkin uygulanabilmesi, sosyal duyarlılık ve siyasal katılımla yönetişimin geliştirilebilmesi, kriz ortamından daha kolay kurtulunabilinmesidir.

OECD, 2005'ten bu yana refahın bir belirleyicisi olarak daha iyi yaşam endeksini hesaplamaktadır. Bireylerin yaşam standardının yükselmesine bağlı olarak refah seviyeleri artış göstermektedir. İyi yaşam endeksinin 11 göstergesi olduğu kabul edilmektedir. Bunlar; fiziki durum göstergeleri olarak, gelir ve servet, iş ve kazanç, konut koşulları; yaşam kalitesinin belirleyicileri olarak da, sağlık, iş-yaşam dengesi, eğitim ve nitelikler, sivil katılım ve yönetişim, çevresel kalite, bireysel güvenlik, öznel iyi oluş ve sosyal bağlantılar şeklinde sıralanabilir. Görüldüğü gibi sosyal bağlantıların önemi de, yaşam kalitesini etkileyen faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, OECD 2017'de yayınladığı raporda gelecekte refah artışının sağlayıcıları olarak; iklim, okyanus, biyolojik çeşitlilik, istikrarlı üretimi içeren doğal sermayeyi, eğitim ve sağlığı içeren beşeri sermayeyi, enerji, saygın bir iş ve ekonomi, altyapıyı içeren fiziki sermaye ve kurum kalitesini içeren sosyal sermayeyi kaynak olarak görmektedir (OECD, 2017: 22-26).

Sosyal sermayenin ekonomik gelişmeye olan etkileri konusunda yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Putnam'a göre sosyal sermaye teorisi sosyal iletişim ağlarının değerinden oluşmaktadır. Sosyal bağlar, bireylerin ve grupların verimliliği üzerinde etkili olmaktadır. Çalışmasında Amerika'daki sosyal sermayenin zaman içerisinde zayıfladığını belirtmektedir. Buna rağmen İtalya'nın kuzeyinin güney bölgesinden daha hızlı bir şekilde kalkınmasının nedenini, bölgelerarası sosyal sermaye farklılığına bağlamaktadır (Putnam, 1995: 65). Yine Putnam (1993) oy verme davranışının ve vergi kaçırmanın da sosyal sermaye ile ilişkili olduğunu belirtmektedir (OECD, 2001: 55).

Christoforou (2010) savaş sonrası dönemde, Avrupa Ülkelerinde sosyal sermayenin insani gelişim üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, sosyal kuruluşlar gelişmeyi olumlu etkilemektedir. Özellikle eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmet veren, kamu kuruluşları ile sinerjik bir şekilde hareket eden kuruluşların bu konudaki katkısı çok önemlidir. Yine sosyal kuruluşlara olan üyelikler, kamu harcamaları ve yönetişim kalitesinin de insani gelişme üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.

Razmi ve Bazzazan (2012) İran'da sosyal sermayenin insani gelişmeye olan etkisini 1984-2009 yılları için incelemiştir. Sosyal sermayenin düzeyini, adli vakalar ve seçimlere katılım oranı ile iki değişkene bağlı olarak belirlemiştir. Analiz sonuçlarına göre, adli vakalar insani gelişmeyi olumsuz bir şekilde etkilerken seçimlere katılımın gelişme üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamıştır.

Kawachi (2001) güven ve sosyal ağların sağlığı olumlu bir şekilde etkilediğini belirtmektedir. Yine çalışmasında bunun mutlak bir doğru olmadığını, ancak sosyal ağlar güçlendirildiğinde, sosyal kuruluşlar kurulduğunda, toplum içerisindeki bağlar güçlendiğinde ve sivil toplum güçlendirildiğinde özellikle yoksul kesimin sağlığı olumlu etkilenmektedir.

Narayan ve Pritchett (1999) çalışmalarında Tanzanya'da sosyal sermayenin ekonomik gelişmeyi çeşitli şekillerde etkilediğini belirtmişlerdir. İlk olarak sosyal sermayenin gelişmesi ilişkilerin güçlenmesini sağlamakta, bu da yönetim performansının takip edilmesine, yönetişimin kalitesinin artmasına neden olmaktadır. İkinci etki, birlikte hareket edebilme yeteneğinin gelişmesi ortak malların yönetimi kolaylaşmakta, kaynak tahsisinde de etkinlik gerçekleşmektedir. Üçüncüsü, yine işbirliğine dayalı olarak, yeniliğe dayalı gelişmelerin yayılması kolaylaşmaktadır. Dördüncü etki, işlem maliyetlerinin azalması ve beşinci etki de negatif dışsallıkların azalmasına yol açmasıdır.

Woolcock ve Narayan (2000) de çalışmalarında sosyal sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkisini 4 bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bunlardan ilki *toplulukçu* bakış açısıdır. Bu bakış açısında, sosyal sermaye, bir toplumda bulunan kulüpler, dernekler ve sivil toplum örgütleri gibi toplulukların yoğunluğu ile ilişkilendirilmektedir. Bu gruplar, sosyal bağların güçlenmesi sonucu yoksullara yardım edilmesini sağlayarak ekonomik gelişmeye katkı sağlar. İkinci bakış açısını *sosyal ağlar* oluşturur. Sosyal ağlar bireyler ve topluluklar, kurumlar arası yatay dikey ilişkilerden oluşur. İlişkiler örneğin bireylerin daha rahat iş bulabilmesini sağlayabilir. Üçüncüsü *kurumsal* bakış açısıdır. Toplumsal ağlar ve sivil toplum, siyasal, yasal ve kurumsal çerçeveden çok fazla etkilenmektedir. North (1999)'un da ifade ettiği gibi Kolektif faydaya bağlı olarak sosyal grupların birlikte hareket edebilme kapasitesi yasal kurumların kalitesine bağlıdır. Yine devletin ve firmaların performansı da, iç uyumluluklarına, güvenilirliklerine, yeterliliklerine ve topluma hesap verebilirliklerine dayanmaktadır. Toplumdaki bağlar, köprü kurma ve bağlama araçları sayesinde güçlendirilmelidir. Dördüncüsü de *sinerji* bakış açısıdır. Devletler, şirketler ve toplum, hedeflere ulaşmada tek başına başarılı veya başarısız olarak nitelendirilemez. Birbirleriyle etkileşim içerisindedirler. İstikrarlı bir gelişim için birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici bir rol üstlenmeleri gerekmektedir. Yine yerel kuruluşların kapasitesinin ve kapsamının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

4. SOSYAL SERMAYENİN ÖLÇÜLMESİ VE İNSANİ GELİŞME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sosyal sermaye disiplinler arası bir kavram olduğu için ölçülmesinin oldukça zor olduğuna ilişkin yorumlar bulunmaktadır.

Sosyal sermayenin ölçülmesinin zor olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sosyal sermayenin çok boyutlu bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Analiz edilmesi oldukça zordur. İkincisi, sosyal sermayenin göstergeleri olarak düşünülen güven, topluluk ve ağlar gibi kavramların soyut ve ölçülebilirliklerinin kısmen zor olmasından kaynaklanmaktadır. Üçüncü olarak da; sosyal sermayenin ölçülmesine yönelik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yapılan çalışmalarda ise çoğunlukla (güven düzeyi, devlete güven, oy verme eğilimi-oy vermeye gönüllülük, sosyal mobilite, bir kulübe veya vakfa üyelik vb.) gibi veriler sosyal sermayeyi belirlemede kullanılmaktadır (Woolcock ve Narayan, 2000: 239, Razmi ve Bazzazan, 2012: 451).

Bu çalışmada da sosyal sermayenin ölçütü olarak, çalışmalarda en yaygın şekilde kullanılan ve Dünya Değerler Araştırması tarafından ölçülen güven endeksi göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmıştır. Sosyal sermayenin temel bileşeni olan güvenin, refah üzerinde çok etkili olduğu düşünülmektedir. Güven endeksi, bireylerin başkalarına güven duyup duymadıkları sorusuna verdikleri cevaba göre belirlenir (Ortiz ve Noser).

Güven Endeksi= 100 + (% insanların çoğu güvenilirdir) – (% İnsan ilişkilerinde çok dikkatli olunmalıdır (Medrano).

Tablo 1. Seçilmiş Gelişmiş ve Yükselen Ekonomilerde Güven Endeksi (2010-2014)

G7 Ülkeleri	Güven Endeksi (%)	İGE	E7 Ülkeleri	Güven Endeksi (%)	İGE
ABD	38	0,918	Brezilya	7	0,752
Japonya	36	0,903	Rusya	24	0,807
Almanya	42	0,930	Hindistan	17	0,618
Fransa	19	0,894	Çin	60	0,738
Bir. Krallık	30	0,919	Meksika	12	0,761
İtalya	28	0,874	Endonezya	37	0,683
Kanada	41	0,918	Türkiye	12	0,778

Kaynak: World Value Survey (WVS),http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp, https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.pp.cd'den elde eden verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, dünyanın en büyük 7 ekonomisini oluşturan ülkeler ABD, Japonya, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya ve Kanada G7 ülkeleri olarak adlandırılmaktadır. Bu ülkeler dünya ekonomisi üzerinde çok önemli etkilere sahiptirler. E7 ülkeleri olarak adlandırılan ülke grubunda yer alan ülkeler de Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Meksika, Endonezya ve Türkiye'dir. Bu ülkeler de son birkaç on yıl içinde yüksek büyüme hızları ile dikkat çekmekte olan ülkelerdir. Özellikle Çin ve Hindistan son yıllarda, büyük ekonomiler olma yolunda ilerleyen ülkelerdir (Vu, 2018: 2).

Tablo 1'de seçilmiş gelişmiş ülkeler olarak G7 ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler de olarak da yükselen ekonomiler olarak nitelendirilen 7 ülkeyi temsilen E7 ülkelerinin güven endeksleri görülmektedir. " Genelde İnsanlara

güvenir misiniz?" Sorusuna verilen cevaba göre belirlenen güven endeksi genellikle gelişmiş olan ülkelerde daha yüksektir. Yükselen ekonomiler içerisinde yer alan Çin ise % 60'lık oranla, güven düzeyinin en yüksek olduğu ülkedir.

Tablo 2. Seçilmiş Gelişmiş ve Yükselen Ekonomilerde Ekonomik Büyüme ve Kişi Başına Düşen Gelir (2017)

G7 Ülkeleri	Ekonomik Büyüme %	Kişi Başına Düşen Milli Gelir ($)	E7 Ülkeleri	Ekonomik Büyüme %	Kişi Başına Düşen Milli Gelir ($)
ABD	2.27	59,531.66	Brezilya	0,98	9,821.41
Japonya	1,71	38,428.10	Rusya	1,55	10,743.10
Almanya	2,22	44,469.91	Hindistan	6,68	1,942.10
Fransa	1,82	38,476.66	Çin	6,90	8,826.99
Bir. Krallık	1.79	39,720.44	Meksika	2,04	8,910.33
İtalya	1.50	31,952.98	Endonezya	5,07	3,846.86
Kanada	3,05	45,032.12	Türkiye	7.44	10,546.15

Kaynak: http://hdr.undp.org/en/data, https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.pp.cd'den elde eden verilerle derlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2'de de aynı ülke gruplarının ekonomik büyüme ve kişi başına düşen milli gelirleri görülmektedir. Kişi başına düşen gelir miktarı oldukça yüksek olan G7 ülkelerinin ekonomik büyüme oranları, yükselen ekonomilerden Türkiye, Çin ve Hindistan'a göre düşük kaldığı görülmektedir. Ancak kişi başına düşen gelir miktarları yükselen ekonomilerden oldukça yüksektir. Bu açıdan büyüme oranından ziyade kişi başına düşen gelir miktarının yüksek olması hem güven düzeyini hem de insani gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Her iki tablodaki veriler incelendiğinde güven düzeyi G7 ülkelerinden de oldukça yüksek olan Çin dikkat çekmektedir. Çin'in hem kişi başına düşen gelir miktarı hem de insani gelişme konusunda pek başarılı olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte, yine veriler göz önünde bulundurulduğunda göze çarpan özelliği ekonomik büyüme oranının oldukça yüksek olduğudur. Ancak Hindistan ve Türkiye'nin de ekonomik büyüme oranları yüksek olduğu halde güven indeksleri konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Bu bağlamda, "genel olarak insanlara güvenir misiniz" sorusuna verilen yanıt aslında devlete olan güvenden de etkilenmektedir. Çin'in tek partili sistemi ve bunun kültürel bir gelenek halini almış olması, yolsuzlukla mücadele konusunda, hesap verebilirlik ve şeffaflığın sağlanmasına yönelik politika uygulamaları, halkın ekonomik ve sosyal açıdan çok iyi durumda olmasalar da güven düzeylerinin yüksek olmasında etkili olduğu söylenebilir (Steinhardt, 2012: 434. , Edelman, 2018).

5. SONUÇ

Son yıllarda, hem ekonomik hem de sosyolojik boyutu olan sosyal sermaye, ekonomik gelişmenin açıklanmasında kullanılan bir faktör haline gelmiştir. Günümüzde sosyal sermaye, fiziksel ve beşeri sermayenin yanında yeni bir sermaye türü olarak kabul edilmeye başlamıştır. Sosyal sermaye de fiziki sermaye gibi üretime olumlu katkıda bulunmaktadır. Hukuki, siyasal, sosyal ve ekonomik açılardan yaşanan değişimlerden etkilenen dinamik bir özelliğe sahip olan sosyal sermaye, beşeri sermayeye de insan ile ilişkili olan yapısı ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca sermaye türleri birbirleri ile etkileşim içerisindedir.

İlişkilere dayanan, unsurları sosyal normlar, ağlar ve güven olan sosyal sermaye ne kadar güçlü ise ekonomik gelişme bundan olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Sosyal sermaye hem ekonomik hem de sosyal açılardan sağladığı faydalar sebebiyle gelişme üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomik açıdan; sosyal ağların güçlü, güven düzeyinin yüksek olmasına bağlı olarak iş birliğini güçlendirir ve transfer maliyetlerini azaltır. Yine güçlü sosyal sermaye bilgi eksikliğini, gereksiz bürokrasiyi ortadan kaldırarak ekonomik verimliliği artırabilir. Teknoloji ve inovasyonun yayılımı kolaylaşır. Artan güven düzeyi, işlem maliyetlerini, güvenlik harcamalarını düşürür. Bu tür maliyetlerin düşmesi ise sosyal açıdan gelişme sağlamaya yönelik harcamaların artmasını sağlar. Yine bireylerin birbirine ve devlete olan güveninin artması yolsuzlukları azaltır, siyasal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur. Sosyal sermayenin sosyal açıdan sağladığı faydalar da mevcuttur. Sosyal bağların güçlü olduğu toplumların genelde daha mutlu oldukları söylenebilir. İyi ilişkiler bireylere iş imkânı yaratabilmekte, sıkıntılı oldukları dönemlerde çevrelerinden olumlu destek görebilmektedirler. Çocuklarının eğitimi ile daha ilgili olan ebeveynler çocuklarının ileride daha başarılı olmasını sağlamakta, çeşitli yardım amaçlı toplumsal projeler içerisinde yer alan bireyler de yine kendini daha iyi hissedebilmektedirler.

Sosyal sermayeye yönelik literatür de incelendiğinde, bireyler arasındaki veya kurumlara yönelik güvenin yüksek olduğu, sosyal ilişkilerin güçlü olduğu toplumların, ekonomik gelişme konusunda da başarılı olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen sosyal sermaye ve insani gelişim ilişkisinde, seçilmiş gelişmiş ülkeler olarak G7 ülkelerinin, gelişmekte olan ülkeler olarak da yükselen ekonomiler olarak da adlandırılan E7 ülkelerinin sosyal sermaye göstergesi olarak güven düzeyi, insani gelişim açısından da İGE'leri göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre, güven düzeyi yüksek olan ülkelerde insani gelişmenin de daha yüksek olduğu söylenebilir. Çalışmada ekonomik ve sosyal açıdan gösterdiği performansın aksine, güven düzeyinin çok yüksek olması açısından dikkat çeken Çin açısından değerlendirme yapıldığında; bireylerin birbirine olan güven düzeyinin özellikle kurumlara veya devlete olan güven düzeyinden etkilendiği ve devletlerin yolsuzlukları azaltma, siyasal istikrarı sağlamaya yönelik politikalarının güven düzeyi üzerinde etkili olabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Anand, S. Sen, A.K. (1994). Human Development Index Methodology and Measurement, Human Development Report Officie Occasional Papers.

Christoforou, A. (2010). Social capital and human development: an empirical investigation across European countries, Journal of Institutional Economics, 6 (2), 191-214.

Çalışkan, D. (2010).Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Dinda, S. (2014). Inclusive growth through creation of human and social capital, International Journal of Social Economics, 41 (10),878-895

Edelman (2018) China High Trust, But Skepticism Toward Business, https://www.edelman.com/post/china-high-trust-skepticism-towards-business (12.02.2019).

Fedderke, J., de Kadt R., Luiz, J (1999). Economic growth and social capital: A critical re£ection, Theory and Society, Vol. 28, 709-745.

Fukuyama, F. (2002). Social Capital and Development: The Coming Agenda. SAIS Review, 22 (1), Winter-Spring, 23-37.

Güzel, S. (2018). Sosyal Sermayenin İnovasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, Prof. Dr. Nihat Edizdoğan'a Armağan, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Karagül,M., Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar No.1,37-52

Kawachi, I. (2001). Social Capital for Health and Human Development. Development, 44 (1), 31–35.

Lee, W. C., Law, S. H. (2016), The Roles of Formal and Informal Institutions on Innovations Activity, Jurnal Ekonomi Malaysia 50(2), 167 – 179.

Medrano,J.D.,InterpersonalTrust,http://www.jdsurvey.net/jds/jdsurveyMaps.jsp?Idioma=I&SeccionTexto=0404&NOID=104 (05.02.2019).

Nwakanma, P.C. Nnamdi, K.C. (2013), Taxation And National Development, Research Journal of Finance and Accounting, 19 (4), 2222-2847.

OECD (2001). The Well-being of Nations THE ROLE OF HUMAN AND SOCIAL CAPITAL, Education and Skills, France.

OECD (2017). How's Life? Measuring Well-being, Paris: OECD Publshing.

Ortiz-Ospina, E., Roser, M., Trust, Our World in Data, https://ourworldindata.org/trust#how-do-countries-around-the-world-compare-in-terms-of-interpersonal-trust (05.02.2019).

Parts, E. (2003). Interrelationships between human capital and social capital: Implications for economic development in transition economies, Tartu University Press No.755.

PUTNAM Robert D., (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital, Journal of Democracy, 6 (1), 65-78.

Razmi,M.J. ,Bazzazan ,S. S.(2012). A Review of the Effect of Social Capital on Human Development in Iran. International Journal of Economics and Financial Issues, 2(4),448-459.

Steinhardt, H. C. (2012). How is High Trust in China Possible?Comparing the Origins of GeneralizedTrust in Three Chinese Societies. Political Studies, Vol 60, 434- 454.

UNDP (2018). About Human Development, Human Development Reports, http://hdr.undp.org/en/humandev (16.01.2019).

Vu, K. (2018). Sources of growth in World Economy, A Comparison of G7 and E7 Economies, Conference Paper, World KLEMS Conference, Boston.

Woolcock, M., Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy, The WOTU Bank Research Observer, 15 (2), 225-49.

World Value Survey, Online Data Analysis, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp (06.02.2019).

Yıldız, Z., Topuz, H. (2011) Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir DeğerlendirmE , Sosyal Siyaset Konferansları, No. 61 (2), 201–226.

UNDP, Human Development Index. http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi.(13.02.2019).

World Bank, GDP Per Capita Data. https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd.(10.02. 2019)

Turizmde Tarım Ürünlerinin Değerlendirilmesi: Muz Örneği

Prof. Dr. Süheyla Balcı Akova[1] **Dr. Güven Şahin[2]**

[1]İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, balova@istanbul.edu.tr

[2]İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya ABD. guven.sahin@ogr.iu.edu.tr

Özet: 21. yy. dünyanın tabii ve beşeri anlamda büyük değişimlerin ve yeniliklerin yaşandığı / yaşanacak olduğu bir yüzyıldır. Bu baş döndürücü gelişmeler yaşadığımız yüzyılda günlük yeme – içme alışkanlıklarından endüstri faaliyetlerine, turizm hareketlerinden toplumsal değer yargılarına varıncaya değin hemen her alanda etkisini ciddi veya kısmi hissettirmektedir. Bu noktada da toplumlar yaşanan gelişmelere içinde bulundukları coğrafi faktörlere göre adapte olmak durumundadırlar. Ziraat, turizm ve bunlara bağlı ticari faaliyetler de türlü şekillerde dönüşümlerin yaşandığı alanlar olarak yeni vizyon ve de misyonlar geliştirmektedir. Bu çalışmada da yaşanan değişimler muz ziraati ölçeğinde özetlenerek, yapılanlar ve yapılması gerekenler ele alınmıştır. Muz yetiştiriciliğinin salt bir zirai faaliyet yeknesaklığından çıkartılması, faaliyetin turizm, el sanatları, gastronomi ve sürdürülebilirlik ölçeğinde topyekûn değerlendirilmesi hususunda yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak da başta yerel ekonomiler olmak üzere faaliyetin bütüncül değerlendirilmesiyle yaşanacak / yaşanabilecek gelişmeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Turizm, Ticaret, Tarım Ekonomisi, Ziraat Coğrafyası, Muz.

The Evaluation of Agricultural Products in Tourism: An Example of Banana

Abstract: 21st century is a century in which great changes and innovations that are natural and human sense of the world experienced. These dizzying developments make us feel serious or partial in almost every area from the daily eating-drinking habits to industrial activities, from tourism movements to social value judgments. At this point, societies have to adapt their developments according to their geographical factors. Agriculture, tourism and related commercial activities also develop new vision and missions as areas of which conversions are experienced in various ways. The changes in this study were summarized in the banana agriculture scale, and what was done and what has to be done were discussed. It has been emphasized that the cultivation of banana cultivation should be taken from the uniformity of agricultural activities, and that the activities should be done in terms of tourism, handicrafts, gastronomy and sustainability. As a result, the developments that will take place with the holistic evaluation of the activity, especially the local economies, have been evaluated.

Key Words: Agriculture, Tourism, Commerce, Agricultural Economics, Agricultural Geography, Banana.

1. GİRİŞ

Ekonomik faaliyetleri genel olarak doğal kaynaklara bağlı olarak gelişen, teknolojinin çok hakim olmadığı, gelenek ve göreneklerin toplumsal hayatta önemli bir yer tuttuğu kırsal alanlar günümüzde turizm sektörü için de cazip sahalar haline gelmiş olup önemli destinasyon mekânlarını oluşturmaktadır. Bu önem kırsal alanların sahip olduğu birçok öğede odaklanmaktadır. Kırsal alanlar turizm ve rekreasyon faaliyetleri için hem doğa hem de insan kökenli büyük bir potansiyele sahiptir.

Temelde kırsal alanlar ile turizm ilişkisini ele alan Kırsal Turizmde, mekânın sahip olduğu fiziki avantajları, yine bu mekânda yaşayan ve mekân ile sürekli ilişki içinde olan insanın gerçekleştirdiği beşeri faaliyetlerin turizm ile ilişkisini değerlendirmek ve gelecekte daha iyi şartların oluşması için projeler oluşturmak önemli bir yer tutmaktadır (Akova, 2016).
Günümüzde İnsanın kırsal alanlarda coğrafi potansiyeli kullanımı, arz ve talebin çeşitlenmesi, kullanımla ilgili yeni alanları keşfi ve değerlendirmeye geçişiyle kırsaldaki faaliyetler daha da gelişmiş, çeşitlenmiştir. Kırsal alanları sadece tarımsal üretime ait yerler olarak görme fikri değişmektedir. Sürekli değişen kimliği ile kırsal alanlar, "kırsal kalkınma" olarak ifade edilen farklı ekonomik faaliyetlerle de öne çıkar hale gelmiştir. Bu süreçte, yerel potansiyel kaynakların farklı şekilleriyle değerlendirilmesi bölge halkı için önemli bir ekonomik girdi oluşturacaktır.

Roberts ve Hall' un kırsal alanlarda turizm ve eğlence faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çektiği çalışmasında kırsal alanlarda turizm ve rekreasyon kapsamında "Kırsal Alanlarda Turizm ve Eğlence

Faaliyetlerinin Dağılımı" başlığı altında gerçekleştirilebilecek faaliyetler içinde "Kültürel Aktiviteler" başlığı altında yerel endüstri, tarım ve el sanatları, el sanatları kursları, kültür, gastronomi ve diğer gezi yolları, kültürel festivaller ve kırsal alanlarda dinlenme tatillerinden bahsetmektedir (Roberts ve Hall, 2001: 2).

Dünya Turizm Örgütü kırsal turizmi; "genel toplumsal eğilimden ve turizm faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği yerlerden uzakta, kırsal çevre ve ev sahibi halk ile anlamlı ve samimi bir şekilde karşılıklı etkileşim içerisine girmek isteyen ziyaretçilerle ilişkili faaliyetler" olarak tanımlamakta, kırsal turizmin ilgi alanına, kırsaldaki huzuru arayan turistlerin girdiğini belirtmektedir (WTO; 2003: 3). Kırsal turizm uygulamaları turizm kavramını mevsimsel özelliğinden kurtarıp, bütün yıl uygulanabilen bir şekle dönüştürebilmekte, turistik faaliyetler bütün yıla yayılabilmektedir.

Günümüzde Avrupa, tarım sektörünün popülaritesinin azalmasıyla birlikte özellikle kırsal bölgeler açısından turizmin potansiyel bir gelir kaynağı olduğunun farkına varmıştır. Bu bağlamda Avrupa kırsal turizmi çeşitli programlarla desteklemekte ve yönlendirmektedir (Tchetcik ve ark., 2006: 10).

Türkiye'nin pek çok yöresinde doğal, kültürel ve sosyal bakımdan kırsal turizm faaliyetlerine uygun turizm arz kaynakları bulunmakla birlikte, genel olarak alt yapı ve üst yapı yetersizlikleri sebebiyle etkin bir şekilde kullanılamamaktadır.

Bir kırsal alanda kırsal turizmin geliştirilmesi düşünüldüğünde, o yerin şu özelliklerden en az birkaçına sahip olması gerekir;

- ✓ Su kaynakları; içme ve kullanma suyu olarak yeterli ve kaliteli olmalı, su sporlarından en az birinin uygulanabilmesine olanak vermeli,
- ✓ Ulaşım kolay, ulaşım olanakları çeşitli olmalı,
- ✓ Yakın çevre gezileri için olanaklar ve alternatifler yer almalı,
- ✓ Konaklama kapasitesi yeterli, kaliteli ve standart olmalı, konaklamayla birlikte yan hizmetler de verilmeli,
- ✓ Kırsal yapılar, kırsal etkinlikler otantik olmalı ve geleneksellik hissedilmeli,
- ✓ Doğal güzellikler, ilginç oluşumlar bulunmalı ve korunmuş (doğal parklar, milli parklar gibi) olmalı,
- ✓ Tarihi ve kültürel değerler bulunmalı ve korunmuş olmalı,
- ✓ Spor etkinlikleri (koşu, yürüyüş, tenis, golf, yüzme, binicilik, kayak, futbol, voleybol vb.) için uygun ortamlar (yürüyüş yolları, koşu parkurları, kayak pistleri, golf alanı, maç sahaları, suyla ilgili donanımlar vb.) olmalı,
- ✓ Belirli bir kırsal-geleneksel üretim biçimi turiste sunulabilmeli,
- ✓ Altyapı hizmetleri tamamlanmış olmalı,
- ✓ Hizmetler, merkezi veya yerel, örgütsel bir yapıda verilmeli, sağlık, güvenlik gibi konularda gerekli servis olanakları sağlanmalı,
- ✓ Hizmetler, belirli bir standartta olmalı, ücretler abartılı olmamalı,
- ✓ Turistlerin ilgisini çekecek zengin animasyonlar yaratılmalı,
- ✓ Kırsal halk, turizmi kabullenmiş, bu işi gönüllü yapan, turisti seven ve bu turizm türü için

eğitimden geçmiş olmalı,

- ✓ Tanıtım, yetkili kişiler tarafından doğru kitlelere ve zamanında yapılmalı,
- ✓ Geleneksel yemeklere yer verilmeli (Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006: 86; Kiper, 2006: 35).

Muz yetiştiriciliği yapılan alanlar bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu özelliklerin hemen hepsine sahip oldukları görülmektedir.
Konaklayanlara ya da günübirlik gelenlere sunulan etkinlikler veya hizmetler, turistik çekiciliği arttırmaktadır. Söz gelimi, tarım, hayvancılık ve yerel el sanatlarını tanıtma, yakın çevre doğa yürüyüşleri ve kültür gezileri, piknik, sportif etkinlikler, animasyon gösterileri, çeşitli kurslar, şenlik ve festival ve panayırlar, çocuklar ve yaşlılar için düşünülmüş özel etkinlikler kırsal turizm kapsamında değerlendirilebilir (Soykan, 2001: 152-153).

Kırsal turizmin gelişimini etkileyen çeşitli faktörler; eğitim seviyesinin yükselmesi, kültüre duyulan ilginin artması, boş zamanın artması, ulaşım ve iletişimin gelişmesi, sağlıklı olma bilincinin artması ve sağlıklı yaşam, uygun ortam sağlaması, özel yemeklere artan ilgi, bağımsızlık ve bireysellik, ekolojik yaşam bilincinin artması ve ekoloji, psikolojik sağlık etkeni, yaşlı ama aktif nüfus sayısının artması, farklı eğlence alternatifleri, kırsal

acenteler, kırsal aidiyet, turizme olan talebin artması, kırsal turizmin bir kalkınma aracı olarak görülmesidir. Tüm bu yöneltici faktörler, bölgede diğer turizm çekiciliklerinin de katkılarıyla daha da etkili olacaktır. Kırsal turizmin bir bölgede gelişmesinde özellikle yöre halkının önemi çok fazladır. Yöre halkı farklı insanlarla etkileşime ne kadar hazırsa turizmin gelişmesi de daha sağlıklı ve hızlı olacaktır. Kırsal yörenin turizme açılması ile birçok aile kendi girişimcilik yeteneklerini geliştirerek kazanç sağlama yoluna gitmektedirler aynı zamanda bölgenin tanıtımının yapılmasını da sağlamışlardır. Köylere çiftliklere günübirlik ziyaretlerle gelenler, sebze, meyve, reçel, salça, peynir, zeytinyağı, şarap ve şarküteri ürünlerini satın aldıkları gibi, restoranlarda aynı ürünlerin menüsünü de tatmaktadırlar. Konaklamalı gelenler ise, otantik evlerde gecelemekte, kalış süreleri içinde bir dizi etkinliklere katılmaktadırlar. Önemli bir husus verilen hizmetler ve gerçekleştirilen etkinliklerin (reçel, tarhana, makarna vs. ürünlerin hazırlanması, çeşitli el işlerinin hazırlanması, günlük yöresel yemeklerin yapılması, temizlik, gelenlerin ağırlanması vs.) kırsal alanda günlük yaşantının bir parçası olması sebebiyle kadın emeğinin kırsal turizmde önemli yer tutmasıdır.

Şekil 1: Kırsal Turizm Talep Faktörleri

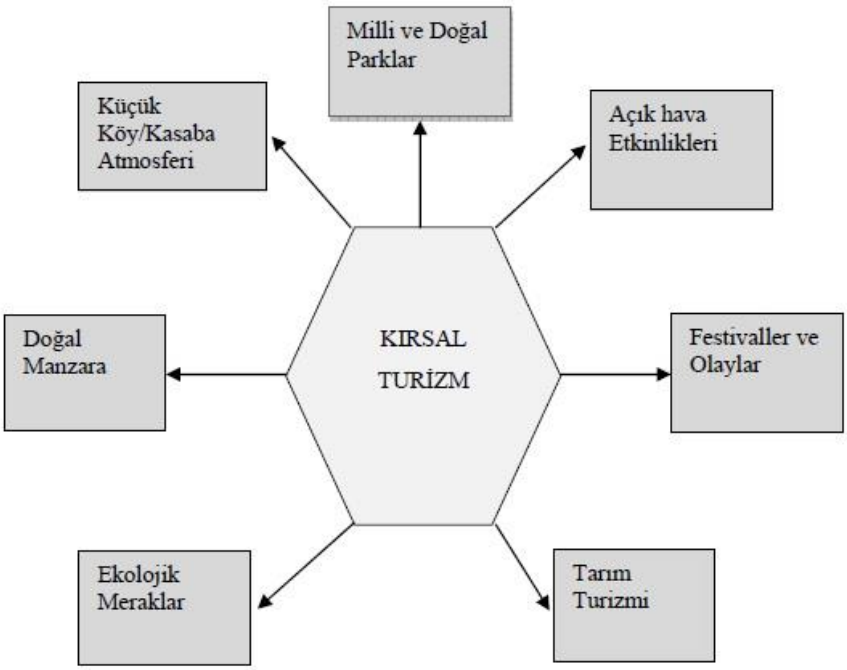

Kaynak: California Travel and Tourism Commission, 2007: 14; Aktaran: Akova, 2016: 25.

Kırsal Turizm ve Turistik Ürünler

Turistik ürünü farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. "Bir turistin bir turizm bölgesini tercih etmesini ve turizm bölgesi olarak devam etmesini belirleyen çekicilikler ve destek hizmetleri" olabildiği gibi "Turistlerin sürekli yaşadıkları bölge dışında kırsal alanda kaldıkları süre içinde satın aldıkları, kiraladıkları veya satın almak ya da kiralamak isteğinde bulundukları mal ve hizmetler ile yaşadıkları anıların bütünü." olarak da ifade edilebilmektedir. Günümüzde turizm açısından yerel değerler küreselleşen dünyada daha da önemli hale gelmiştir. Yerel değerler topluma ait değerler olup, o toplumun üslubuyla yapılmış ev, çeşme, işleme, dokuma, yemek, baharat, yazı ve süslemelerden her biri yerel olarak değerlendirilebilir. Belirtilenlere ilave olarak toplumların davranışları, gelenek ve görenekleri, yaşam biçimleri ve konuştukları diller de yerel değerler kapsamında bulunmaktadır. Yerel değerler, Aspendos gibi tarihi ve sanatsal mekânlar, bir din için kutsal sayılan Kâbe gibi mabetler, Pamukkale Travertenleri veya Peri Bacaları gibi doğal yapılar, Safranbolu evleri gibi tarihi evler, Kütahya Çinisi gibi sanatsal ürünler, Trabzon Ekmeği, Antep Baklavası, Tekirdağ Köftesi gibi yemekler, giyim tarzı, bir yöreye özgü müzik veya folklor olabildiği gibi Bursa Şeftalisi, Malatya Kayısısı ve konumuzu oluşturan "muz bitkisi" gibi tarımsal ürünler ve muz bitkisinin çeşitli bölümlerinden oluşturulan dokuma, lokum, kolonya vb. ürünler oluşturmaktadır.

Kırsal Turizmde Köyler ve Çiftlikler

Köyler ve çiftlikler geleneksel yaşam tarzlarıyla, mimarileriyle, el sanatlarıyla, yemekleri, giysileri diğer tüm örf ve adetleriyle turizm açısından önemli çekicilikleri oluşturmakta, gün geçtikçe şehirlerde bunalan insanların günlük veya çok günlük olarak ziyaret etmek istedikleri hatta bizzat oradaki uygulamalara katılmak istedikleri turizm mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kırsal kalkınmada başvurulan en önemli kaynaklardan biri, kırsal yaşamla iç içe bulunarak hoşça zaman geçirmek isteyen turistlere, beklentileri doğrultusunda konaklama, yiyecek-içecek ve diğer hizmetleri sunan küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı köyler, çiftlikler gibi kırsal yaşamın sürdüğü kırsal yerleşmelerde gerçekleştirilebilecek olan kırsal turizmdir. Buralarda tarım üretimi, üretim deneyimi ve rekreasyonel aktiviteler gerçekleştirilir.

Tarım turizmi (Agroturizm) özellikle gelişmiş ülkelerde gerek kırsal kalkınma stratejilerinde gerekse turizm stratejilerinde önemli yer tutmaktadır. Ülkemizde de özellikle kırsal alanların kalkınma dinamiğini oluşturması bakımından kırsal turizm kavramı içinde agroturizme önem verilmiş, Stratejik Planda ve Turizm 2023 Stratejisinde alternatif turizm türlerine vurgu yapılmış, çevreye ve doğaya duyarlı, sürdürülebilir turizm türleri üzerinde durulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan öncelikle Eylem Planı 2013, sonra da Türkiye Turizm Stratejisi 2023'de öngörülen çalışmalarda turizm ürününün çeşitlendirilmesi konusunda ciddi hassasiyet bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkemiz turizminde klasik turizm ürününün yanında, alternatif ürünlerin de gelecekte pazarda önemli yer tutacağı anlaşılmaktadır (Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007). Kırsal turizm türleri içerisinde yer alan kırsal yerleşmelere ve çiftliklere bağlı olarak gelişen agroturizm sürdürülebilirlik kapsamında kırsal kalkınmanın önemli bir dinamiğini oluşturan bir turizm şeklidir. Son yıllarda gerek köylerde gerekse çiftliklerde bu uygulamanın arttığı görülmektedir. Kırsal yaşamın turizm uygulamalarıyla birleştirildiği "köyler" şehirlerdeki her türlü sorundan uzaklaşmak isteyen insanlar için çıkış noktası olmuş, aynı zamanda bu uygulama kırsal nüfusa alternatif ekonomik kaynak oluşturmuştur. Kırsal turizmin gelişebileceği, gerekli alt yapı olanaklarının sağlandığı, doğal zenginliklerinin yanı sıra, kendine özgü geleneksel unsurlarıyla dikkat çeken köyler, kırsal turizm için daha fazla avantaja sahip olduğu görülmektedir. Köyler gerçekleştirdikleri tarımsal faaliyetler ve özellikle spesifik tarım ürünleriyle, doğal çevre çekicilikleri ve geleneksel yaşam tarzıyla kırsal turizm açısından önemli potansiyele sahiptir. Agroturizmde tarımsal çevre, tarımsal faaliyetler sonucu elde edilen ürünler, çiftlikler başta olmak üzere diğer kırsal yerleşmelerde konaklamalar önemli yer tutmaktadır. Çiftçiler veya çiftlik sahipleri tarafından boyutları değişebilen tarla, bağ, bahçe gibi tarım alanlarında gerçekleştirilen genelde hayvansal ve bitkisel üretimin yapıldığı genel olarak geleneksel metotların uygulandığı bir turizm şeklidir. Bu alanlarda tarımsal uygulamalarla ve yaşam tarzıyla turistlerin ilgisini çekmek ve turistleri tarımsal uygulamalara katmak temel amaçtır. Bu uygulama çiftçiler ve işletmeler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Ülkemizde muz ziraatının yapıldığı alanlar ülkemiz coğrafi şartlarında gerek yerli gerekse yabancı turistler için ilgi çekici alanlardır. Muz yetiştirilen alanların hemen yakınlarında çok sayıda turistik tesisin de bulunması günübirlik ziyaretler için önemli potansiyel oluşturmaktadır.

Günümüzde köylere yönelik turizm aktiviteleri; daha çok günlük köy ziyaretleri ve o köye ait yiyecekten el sanatlarına kadar değişen ürünlerin tanıtılması ve satılması ve ancak bir öğünlük yiyecek hizmeti verilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Günümüzde, turistin konakladığı süre içinde yerel kültürü öğrenme isteği çok fazla olup, bu doğrultuda çok daha çeşitli etkinlikler düzenlemek mümkündür. Mesela Ege ve Marmara Bölgesi'nde geleneksel kimliğini korumuş birçok köyde; zeytin, üzüm, incir gibi ürünlerin yetiştirilmesinden işlenmesine kadar tüm aşamalar, halı ve kilim dokumacılığının yapılışı ile ilgili tüm aşamalar ve köydeki diğer yapılan konserve, meyve sebze kurutma işler gibi çok çeşitlendirilebilecek birçok uygulama ziyaretçiler için oldukça ilgi çekicidir. Ege ve Akdeniz bölgelerimiz için üzüm, incir ve zeytin başlıca tarım ürünleri olarak dikkat çekmektedir. Bu ürünlerin yetiştirilmesi sürecinin herhangi bir aşaması turistik değer kazanabileceği gibi, bu ürünlerin doğrudan veya işlenmesiyle elde edilen gıda maddeleri kırsal yemek kültürünün ürünleri olarak her zaman ilgi çekmektedir (Akova, 2008: 92). Bu uygulamalar muz yetiştiriciliğinin yapıldığı köylerde de gerçekleştirilebilir. Muz hasat günleri, muzdan elde edilebilecek diğer ürünlere dayalı üretim günlerinin yapılması gibi. Köylerde mevcut doğal güzellikler de birçok etkinliğe kaynak ve destek olabilmektedir.

Son yıllarda gerek köylerde gerekse çiftliklerde bu uygulamaların arttığı görülmektedir. Çiftçiler veya çiftlik sahipleri tarafından boyutları değişebilen tarla, bağ, bahçe gibi tarım alanlarında tohumdan hasada kadar olan her bir aşamasında ve ürünün değerlendirilmesi aşamasında çeşitli organizasyonlar gerçekleştirilmektedir. Çiftlik turizmi, temelinde tarımsal işlerin yattığı, gerek turistlerin kalabilecekleri konaklama ünitelerine gerekse ziyaretçilerin rahatça dinlenebilecekleri dinlenme tesislerine imkân veren bir girişimcilik şeklidir. (Ilbery ve ark.,

1998; Fleischer ve Tchetchik, 2005; Veeck ve ark., 2006). Çiftlik turizmi özellikle 20. yy.'da gelişmeye başlamış ve gelişmiş ülkelerin çoğunda yaygın olarak uygulanmaya başlamıştır. Farmstead gibi büyük çiftliklerin yer aldığı Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Filipinler gibi ülkelerde çiftlikler profesyonel olarak organize edilmektedir. İtalya'da "Agri Tour", Almanya'da "Bauernhofurlaub", İsviçre'de "Bo Po Lantgard" bunlar arasında sayılabilir. İnternetin yaygınlaşmasıyla çiftlik turizmi pazarlaması da küresel boyut kazanmıştır (Gossling ve Mattson, 2002).

Fotoğraf 1: Anamur'daki Muz Seralarından Görünümler ve İdeal Bir Gelişim Göstermiş Muz Hevengi

Türkiye'de Muz Yetiştiriciliğinin Ana Hatları

Bir sıcak iklim bitkisi olan muz, özellikle tropikal iklim şartlarında yetişme şartlarını bulmaktadır. Yetiştiği 30° kuzey ve 30° güney enlemleri arasındaki saha muzun optimum sahalarıdır. Ancak muzun yer yer sınırlarını genişleterek, subtropikal iklim şartlarının egemen olduğu sahalarda yer alan mikroklima alanlarında da yetiştiriciliği söz konusu olmuştur. Nitekim Türkiye'de 36° – 37° kuzey enlemleriyle İsrail'de de 34° kuzey enleminde muz yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Ülkemizde muz, ancak ülkenin güney kısmında, muzun yetişmesine imkân tanıyacak, kuzeyden dağların adeta bir koruyucu olarak kıyı boyunca uzandığı, mikroklima sahalarda gerçekleşmektedir. Geçmişte muz üretimi batıdan doğuya doğru Alanya'da Okurcalar mevkiinde başlamakta, kıyıyı takiben Gazipaşa, Anamur ve Bozyazı'da yetiştirilmekteydi. Daha önceki dönemlerde Erdemli mevkiinde de muz yetiştirilmekle birlikte daha sonraki yıllarda Erdemli'de muz yetiştiriciliği kaybolmuş ancak birkaç bahçecik veya diğer ifadeyle tek tük örnekler kalmışken, günümüzde nispeten artmıştır. Bugün itibariyle muz yetiştirilen alanlar daha da artmış, sahası genişlemiştir. Muz yetiştiriciliği yapılan söz konusu ilçelere Antalya iline bağlı; Manavgat ve Kumluca ilçeleri, Mersin iline bağlı; Akdeniz, Aydıncık, Tarsus, Yenişehir, Toroslar ve Silifke ilçeleri, Hatay iline bağlı; Arsuz, Erzin, Hassa, Dörtyol ilçeleri ile Adana iline bağlı Yüreğir, Seyhan, Ceyhan ve Sarıçam ilçeleri dahil olmuştur.

Şekil 2: Türkiye'de 2017 İtibariyle Muz Yetiştiriciliği Yapılan Köylerin Dağılımı

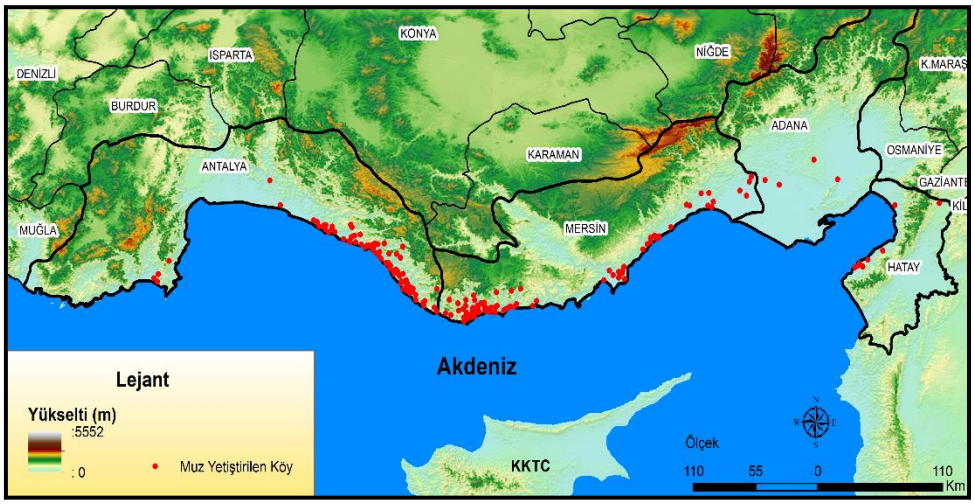

Türkiye'de muz yetiştiriciliği yapılan saha yıldan yıla genişlemekte olup 1980'lerde Türkiye muz ihtiyacının % 10'unu bile karşılayamayan yerli muz üretimi, günümüzde % 50'yi aşar hale gelmiştir. Ülkemizde muz ziraatı, çoğu bitkisel üretime kıyasla istikrarlı ve de başarılı bir gelişim göstermektedir. 1991'deki 35.000 tonluk muz üretimi 2017'ye gelindiğinde 10 katından fazla bir artışla 369.009 tona çıkmıştır (Tablo 1). Söz konusu üretimin çok büyük bir kısmı (2017'de % 87.2'si) örtüaltı yetiştiriciliği kapsamında gerçekleşmiştir. Örtüaltı yetiştiriciliği kapsamında muz ekim alanları çok hızlı bir genişleme göstermiş, özellikle de söz konusu uygulamayla 2000'lerin ikinci yarısı itibariyle çok daha hızlı bir gelişme söz konusu olmuştur. Tüm bu olumlu gelişme muz verimine de yansımış, dekardan alınan verim 1990'larda 3.000 kg.'ı bulmazken, 2017'ye gelindiğinde verim 5.410 da/kg. olmuştur.

Tablo 1: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Muz Üretim, Alan, Verim Durumu

Yıl	Toplam Üretim (Ton)	Örtüaltı Üretim (Ton)	Alan (da)	Verim (da/kg)
1991	35.000	-	13.090	2.674
1995	31.000	-	11.500	2.696
2000	64.000	35.375	17.250	3.710
2005	150.000	101.279	36.000	4.167
2010	210.178	149.233	44.279	4.747
2011	206.501	161.875	45.074	4.581
2012	207.727	161.511	44.923	4.624
2013	215.472	172.006	46.700	4.614
2014	251.994	180.088	53.497	4.710
2015	270.500	200.244	58.380	4.633
2016	305.926	252.149	62.245	4.915
2017	369.009	321.815	68.211	5.410

Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenmiştir.

Muz üretimindeki artış, yerli muzun (Anamur Muzu, Alanya Azmanı gibi isimlerle de bilinen) pazarlarda daha da erişilebilir bir pozisyona gelmesine, işlenmiş muz ürünleri ile tüketiminin yaygınlaştırılmaya başlanmasına ve alternatif / yan muz ürünlerinin (yaprakların, liflerin kullanımı gibi) de ekonomiye kazandırılmasına daha fazla olanak tanımıştır. Elbette burada önemli olan husus sadece muzun bir meyve olarak ekonomiye dahil edilmesi olmayıp, ekiminden tüketimine kadar olan süreç içerisinde ekonominin her basamağında muza etkili bir şekilde işlerlik kazandırılmasıdır.

Şekil 3. 2017 İtibariyle Türkiye Muz Üretiminin İllere Göre Dağılımı

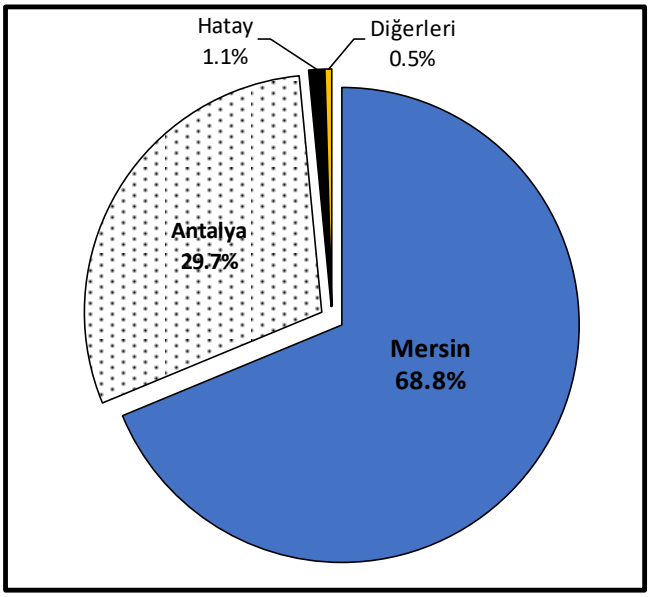

Kaynak: TÜİK, 2019.

Türkiye muz üretiminin ülke genelindeki dağılımına bakıldığında başlıca turizm merkezleriyle paralellik göstermesi Tarım – Turizm faaliyetlerinin bütünleşik bir şekilde değerlendirmede büyük avantaj sağlamaktadır. Geçmişten beri Mersin ve Antalya, ülkemizin başlıca muz üretim sahaları olmuştur. Son yıllarda bu merkezlere sınırlı muz üretimleriyle Hatay, Adana ve Muğla'da dahil olmuştur. 2017 itibariyle Türkiye muz üretiminin % 68.8'lik kısmını Mersin (253.728 ton) sağlamış olup burayı sırasıyla Antalya (190.668 ton), Hatay (3.900 ton), Adana (1.213 ton) ve Muğla (500 ton) izlemiştir (Şekil 3). Bahis konusu sahalar, aynı zamanda Türkiye'deki yerli ve yabancı turist sayısı bakımından da önde gelen illerini oluşturmaktadır. Özellikle de Antalya ve Muğla geçmişten beri gelen turist açısından Türkiye ölçeğinde ilk sırada yer alan iller arasında yer almaktadır. Son olarak 2017'deki ziyaretçi sayısı açısından baktığımızda başlıca muz üreticisi iki ilimizden Antalya, Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin % 25'ini ağırlamıştır (15.468.459 kişi). Mersin'in ise % 2 gibi sınırlı bir payı olmakla beraber söz konusu bu 2 ilin toplamda % 27 gibi önemli bir payı bulunuyor olması ile başlı başına turizm açısından Türkiye'nin en önemli bölgesi olarak Akdeniz'i öne çıkartmaktadır.

Şekil 4: 2017'de Türkiye'ye Gelen Turistler İçerisinde Antalya ve Mersin'in Payları

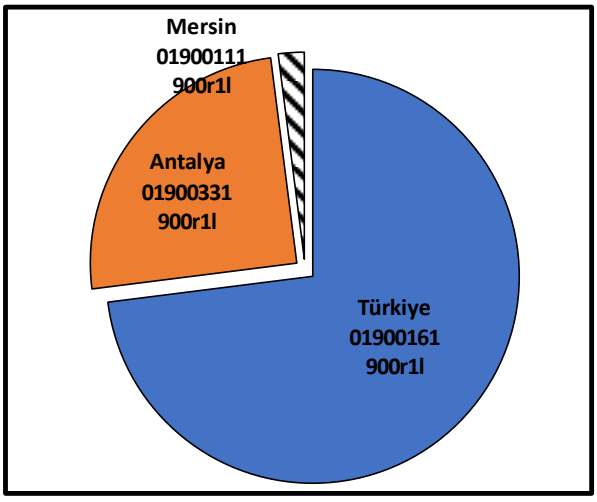

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.

Turizmde Muzun Kullanımı

Agroturizm, ekoturizm kapsamında çeşitli tarım ürünlerinin kullanımı esasında çok yeni bir uygulama değildir. Bağbozumu kapsamında üzümler başta olmak üzere pek çok tarım ürününün hasadı ve işlenmesi süreci

turizmde önemli birer çekicilik olarak işlenmektedir. Çalışma konumuz olan muz ise turizmde iki türlü değerlendirilebilecek bir üründür. Bunlardan biri;

- ✓ Muz yetiştiriciliğinin zirai faaliyetler kapsamında turizme konu olması,
- ✓ Muz ürünlerinin turizme yönelik ürün tasarımında değerlendirilmesi. Başka bir ifadeyle muz yetiştiriciliği yapılan **sahaların** turistik cazibe merkezleri olarak değerlendirilmesi ve üretilen muzun (diğer muz ürünlerinin) türlü şekillerde ziyaretçilere sunularak katma değerli ürünler haline getirilmesidir.

Dünyada meyvelerin türlü şekillerde turizmde katma değerli ürünler olarak veya doğrudan doğruya ham halde turizme dahil edilmesiyle önemli ölçüde zirai gelirde artışlar kaydedilmiştir. Buna birkaç örnek vermek gerekirse Hindistan başta olmak üzere Güneydoğu Asya ülkelerinde sofralık olarak tüketilemeyecek hale gelmiş muzlar atılmak yerine fillerle yapılan turlar kapsamında ziyaretçilerin filleri beslemesi adına belli bir ücret karşılığında satılmaktadır. Kolombiya'da başlayan ve zamanla çoğu Güney Amerika ülkesinde düzenlenmeye başlanan "Egzotik Meyve Turları" kapsamında hem bir kısım meyvelerin (Mevsimindeyse eğer) hasadına katılınmakta ya da doğrudan söz konusu meyvelerin tadım turları şeklinde etkinlikler düzenlenmektedir. Benzer uygulama Japonya'da da son yıllarda büyük popülerlik kazanmış, yerli ve yabancı ziyaretçiler için özel olarak "Meyve Turizmi – Fruits Tourism" etkinliklerini organize eden acenteler bulunmaktadır. Avustralya ve Çin'de ise muz bahçelerine yapılan ziyaretler kapsamında ziyaretçilere türlü konseptlerde muz ürünleri (Muzlu kuplar, meyve salataları, muz yaprağında sunulan muz kızartması, muzlu milkshake, muzlu dondurma gibi daha pek çok tarif) ziyaretçilere sunulmaktadır. Muz bahçelerine düzenlenen turlarda aynı zamanda muz yetiştiriciliği ve muz meyvesinin besin özellikleri ve muzla yapılacak tariflerle ilgili sunumlar ve workshoplar da düzenlenmektedir. Tüm bu etkinlikler ve sunumlar için ya tur öncesinde ziyaretçilerden paket tur programı adı altında ücretleri alınmakta ya da ziyaretçilerin tercihlerine göre katılmış oldukları etkinliğe göre ücretler yerinde talep edilmektedir. Yine bu gibi etkinlikler kapsamında muz bahçelerinde yapılan turlar tamamlandıktan sonra turizm faaliyetine göre düzenlenmiş bahçelerin uygun bir yerinde muz ürünleri standı veya küçük dükkanlarda alternatif muz ürünleri de ziyaretçilerin beğenisine sunulmaktadır. Muz yapraklarından yapılmış tabak, çanta, yelpaze, şapka gibi objeler, muz liflerinden yapılmış çeşitli dokumalar ve süs eşyaları da muz ziraatının yan ürünleri olarak ekonomiye kazandırılmaktadır. Bu gibi somut ürünler (Mamuller) dışında muz, günümüzde turizm sektörüne pek fazla konu edilmemekle birlikte, pek çok turistik tesisin peyzajına dahil edilerek, görsel olarak yararlanılmış, imaj oluşturulmaya çalışılmıştır. Tropikal bir meyve olarak muzun turistik tesislerde bu şekilde değerlendirilmesiyle birlikte esasında söz konusu bitki dolaylı olarak da olsa turizmde değerlendirilmiş olmaktadır.

Türkiye'de kısa sayılabilecek bir sürede muz yetiştiriciliğinde yaşanan hızlı gelişme sosyal, kültürel ve de iktisadi hayata da türlü açılardan etki etmiştir. Günümüzde Anamur ve Alanya başta olmak üzere Bozyazı, Gazipaşa ve Silifke'de muz hem kentsel bir simge halini almış hem de değişik formlarda (Sabun, kolonya, lokum ve diğer çeşitli şekerlemeler ile muz liflerinden yapılan dokumalar gibi) kendine yer edinmiştir. Öte yandan muz yetiştiricilik alanları aynı şekilde turizm odağında değerlendirilememiştir. Balcı Akova ve Şahin (2017)'in çalışmalarında belirttikleri üzere, üreticilerin de bu duruma çok sıcak yaklaşmadıkları anlaşılmıştır. Üreticilerce bu durum hem zirai faaliyetleri aksatabilecek hem de Antalya ve Mersin arasındaki iktisadi faaliyetlere yönelik farklılık arz eden tutum etkili olmuştur. Mersin'deki muz üreticileri turizme her zaman daha mesafeli durmuşlar, Antalya'da ise tam tersine turizm tarıma karşı daha baskın gelmiştir. Sonuç olarak Mersin'deki muz üreticileri genel olarak turizmin her alanına, Antalya'daki turizm odaklı bazı olumsuz gelişmelerden etkilendiklerinden daha temkinli yaklaşmaktadırlar. Bununla birlikte yörede tarım – turizm – sürdürülebilirlik üçgeninde yapılacak planlamaya yönelik örnek çiftlikler tasarlanmasıyla hem Antalya hem de Mersin'de bu anlamda daha dengeli bir iktisadi gelişim sağlanabilecektir.

Fotoğraf 2. Türkiye'de Üretilen Muzlarla Ortaya Konan Çeşitli Katma Değerli Ürünlerden Örnekler

Burada yeri gelmişken sürdürülebilirlik ilkesi odağında konuyu ele aldığımızda, sürdürülebilirliğin temel ilkesinin öz kaynakların en iyi şekilde ve birincil olarak kullanımı olduğu düşünüldüğünde, yöre potansiyellerinin çok iyi analiz edilip yorumlanması temel hususu oluşturmaktadır. Araştırma sahasında ise özellikle yerel ekonomide *Anamur Muzu* büyük bir önem ve de öncelik arz ediyor olsa da genel ekonomi de bu durum biraz daha farklıdır. Her şeyden önemlisi Türkiye söz konusu ürünün ihracatında çok küçük bir paya sahiptir. Nitekim üretimin tamamına yakını iç tüketim ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Bu nedenle günümüz şartlarında söz konusu ürünün bir ihracat kalemi olmasından söz edilememektedir. Fakat *Anamur Muzu*'ndan sürdürülebilir kalkınma ilkesinden hareketle çok daha yüksek gelir elde edebilmek de mümkündür. *Anamur Muzu*'nu bir meyve olarak uluslararası pazarlara sunabilmek bugün için mümkün olamadığına göre, muzdan elde edilen katma değeri yüksek ürünlerle yöre halkına daha yüksek kazanç sağlayabilir. *Anamur Muzu*'ndan elde edilen alternatif ürünlerden lokum, gazoz, kolonya, sabun, krem gibi ürünler bu anlamda çok iyi birer turistik ürün olarak tasarlanarak ziyaretçilerin beğenisine sunulabilir. Konuyu turizm açısından da değerlendirecek olduğumuzda kırsal turizm kapsamında ekseriyetle kıyılarda gerçekleşen günümüzün turizm uygulamaları dağlar, göller, yaylalar ve tarım alanları gibi farklı ortamlara da taşınmaktadır (Akova, 2013: 128). Agroturizm odağında muz yetiştirilen alanlara bahçe ziyaretleri şeklinde turlar düzenlenebilecek, yetiştiricilik yapılan sahaların yüksek ve de çeşitli turizm potansiyeli de göz önüne alınarak taze muzlu ürünler (Muzlu süt, dondurma ve çeşitli tatlılar gibi) doğrudan doğruya ziyaretçilere sunularak çiftçiye daha fazla kazanç sağlanabilecektir. Bu sayede *Anamur Muzu* ihracatı yaygın olmasa bile iç pazarda daha düşük fiyata doğrudan tüketimine alternatif olarak daha yüksek fiyata ve işlenmiş olarak satışı mümkün olabilecektir. Ürünün coğrafi işaret olması da özellikle yabancı ziyaretçiler için söz konusu meyveyi daha da cazip kılacaktır.

Türkiye muz yetiştiricilik sahaları, aynı zamanda Türkiye'nin en önemli turist akınının gerçekleştiği sahalardır. Söz konusu sahalar, çoğunlukla deniz – kum – güneş üçlüsü ile turistik çekiciliği olan yerler olmakla beraber Side, Perge, Aspendos gibi çok sayıda antik kenti ve diğer tarihi ve kültürel değerleriyle kültür turizmine yönelik de yörenin sağladığı büyük zenginlik bölge turizminin temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda ise turizmde de yaşanan değişiklik, çeşitlilik ve de ziyaretçilerin ciddi ölçüde değişen / artan beklentileri ile alternatif turizm faaliyetleri açısından da bölgenin diğer potansiyelleri öne çıkmaya başlamıştır (Yayla turizmi, Diğer doğa sporları, folklorik turizm, gastro-turizm gibi). Agroturizm açısından da genel olarak Akdeniz Bölgesi, çoğu bölgemize göre potansiyeli en yüksek yer olarak öne çıkartılabilir. Nitekim Akdeniz Bölgesi polikültür merkezi olması, zirai faaliyet süresinin en uzun olduğu yer olması, turizm açısından tanınırlığı ve potansiyeli Agroturizmi bölge turizmi veya daha genel bir ifadeyle bölge ekonomisinde diğer alternatif turizm faaliyetlerinden daha fazla öne çıkartmaktadır. Başka bir ifadeyle Akdeniz Bölgesi turizminin stratejik planlamasında öne çıkartılacak

turizm faaliyetlerinde "Agroturizm" ilk sıralarda yer almalıdır diyebiliriz. Kesme çiçek ve diğer süs bitkisi yetiştiricilik sahaları, gül ve lavanta yetiştiriciliği, turunçgil bahçeleri, pamuk tarlaları, bostancılık faaliyetleri gibi sayısı artırılabilecek pek çok zirai faaliyet turizme doğrudan malzeme olabilecek mahiyettedir. Nitekim Isparta ile özdeşleşmiş olan gül yetiştiriciliği, son yıllarda yoğun bir şekilde "Özel İlgi Turizmi" kapsamı altında yoğun bir şekilde turizme konu olmaktadır. Yöre gül yetiştiriciliğine paralel olarak son yıllarda önemli bir zirai etkinlik olan lavanta bahçeleri de bu manada önemli bir çekicilik olarak öne çıkartılmaktadır. Muz ise bu kapsamda Akdeniz Bölgesi agroturizminin öne çıkartılabilecek bir diğer önemli tarım ürünüdür.

Turizm açısından ise zaten her yıl yoğun bir turist kitlesini kendine çeken Akdeniz sahillerimizde ziyaretçilerin muz üretim alanlarına götürülmesi, buralarda coğrafi işaretli bir ürünümüz olan muzdan elde edilen muzlu süt, dondurma veya diğer soğuk atıştırmalıkların (Milkshake gibi) ikramı Agroturizm için ideal bir alternatif olabilecektir. Bu kapsamda da Agroturizm yanı sıra Gastro turizm açısından da söz konusu ürün odaklı bir çekicilik oluşturulabilecektir. "Gastronomi Turizmi / Gastro Turizm" son yıllarda bazı ülkelerde kültürel turizm içinde büyük önem kazanan bir turizm türü olmuştur. Yiyecek ve içecekler farklı yapım teknikleri ve çeşitliliğiyle turistlerin ilgisini çekmektedir. Kırsal turizm uygulamalarında önemli olan geleneksel mutfakların turizm faaliyetlerine entegre edilmesidir. Türkiye'nin önemli turistik ürünlerinden lokum ise "muzlu çeşidiyle" aynı şekilde yöreye gelen turistlere burada sunulabilir ve doğrudan ihracata alternatif olarak bu şekilde pazarlanması sağlanabilir. Aynı durum "muz cezeryesi" için de geçerlidir.

Bunların dışında yeryüzündeki bütün kültürlerde olduğu gibi, Türk kültüründe ve edebiyatında önemli bir yeri bulunan "efsaneler, festival ve şenlikler, adetler, töreler, inanışlar ve geleneksel yaşam biçimi" kültürün bir parçası olarak kırsal turizm uygulamaları içinde değerlendirilebilmektedir. Düzenlenecek "Muz Festivali" ve bu festivaldeki çok çeşitli faaliyetler yerli ve yabancı turistin katılımını sağlayacaktır. Festival ve şenliklerle bir ürünün tanınırlığının artması yanı sıra yöre ekonomisine olan katkısı da çoğu zaman azımsanamayacak ölçüdedir. Buna en güncel örnek olarak Urla'da 3.'sü düzenlenen "Urla Enginar Festivali" kapsamında 2 milyon kadar enginar satılmış olup bu değer Urla toplam enginar üretiminin % 22'sine karşılık gelmektedir[1]. Yerli muz için bu duruma baktığımızda 2018'de "12. Uluslararası Anamur Kültür ve Muz Festivali" kapsamında ise çeşitli spor müsabakaları ve eğlenceler tertip edilmiş olmasına karşın muza herhangi bir atıf yapılmamış olması dikkat çekmektedir. Oysaki doğrudan doğruya etkinliğe adını vermiş olan muzun etkinlik bünyesinde türlü şekillerde kullanılarak hazırlanan yiyecek ve içecek tarifleri, ödüllü yarışmalar, Anamur'u ve muzu bütünleştiren en iyi logo yarışması, muz liflerinden yapılan dokumalarla elde edilen ürünlerin teşhir edildiği sergiler gibi çok sayıda faaliyet ile söz konusu ürüne dikkat çekilebilir. Bu sayede hem Türkiye muz üretimine daha fazla dikkat çekilmiş olunacak hem de coğrafi işaretli bir tarım ürünümüz salt zirai anlamda değil turistik ve folklorik açıdan da ayrıca değer sağlamış olacaktır.

SONUÇ

Turizm sektöründeki gelişme ve bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmek için alternatif yollardan biri, yerel değerlerin korunarak ve yaşatılarak turizm ürün ve hizmetlerine dönüştürülmesidir. Muz üretimi, muz bahçeleri ve buralarda oluşturulacak aktiviteler ile muz bitkisinin çeşitli bölümlerinden oluşturulan ürünler turizm sektörü için değerlendirilmesi gereken önemli öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada hemen her alanda "Değişim ve Dönüşüm" eskisinden çok daha hızlı ve küresel çapta bir gelişim göstermektedir. Turizm, ziraat, sürdürülebilirlik, çevresel duyarlılık gibi kavramlar ve de iktisadi faaliyetler de söz konusu değişimden fazlaca etkilenmişlerdir. Artık devlet politikaları ve kişisel girişimlerde ziraati, turizmi, madenciliği, sanayiyi tek başına ele almak ve planlamak mümkün değildir. Azalan doğal kaynaklar ve buna karşılık artan çevre bilinciyle birlikte dana çok insanın refah seviyesini artırma çabaları "Bütünleşik" ve "Sürdürülebilirlik" temelinde bir planlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan doğal çevreye karşı duyarsız olunamayacağı gibi gelecek nesillere çok daha rasyonel adımlarla devamlılığı sağlanabilir bir iktisadi yapılanma da olaylar çok boyutlu bir şekilde ele alınmalıdır. Tarım – Turizm, Tarım – Sanayi, Madencilik – Tarım gibi temel iktisadi faaliyetler artık çok daha geniş bir bakış açısıyla, multidisipliner çalışmalarla ve de kompleks bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışma öznemizi oluşturan muz da bu kapsamda Tarım – Turizm – Ticaret üçgeni içerisinde sürdürülebilir kırsal kalkınmanın bir anahtarı olarak ele alınmıştır.

[1] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. http://urlaenginarfestivali.com/ (22.012.2018).

Tarım – Turizm ilişkisini tek başına agroturizm odaklı düşünmek de yeterli olmayacaktır. Nitekim Türkiye'de özellikle kıyı turizminin yoğun olduğu yerlerin coğrafi şartları göz önüne alındığında muz yetiştiriciliğinin de yaygın olduğu söz konusu sahalar aynı zamanda önemli polikültür sahaları olup bu özelliklerinden ötürü önemli bitkisel üretim merkezleridir. Söz konusu sahaların yoğun bir ziyaretçi kitlesinin akınına uğraması aynı zamanda tarımsal üretimin de artırılması ve maliyeti düşürmek adına yakın çevreden ihtiyaçların karşılanması büyük önem arz etmektedir. Turizmin geliştiği bölgelerde tesislerin tükettiği zirai ürünlerin miktarı oldukça fazladır. Bu açıdan da muz dahil tüm ürünlerin temini birçok açıdan daha rantabldır. Bu noktada tarım ve turizmin birbiriyle çok daha entegre bir şekilde planlanması pek çok açıdan bir zorunluluk arz etmektedir. Tropikal bir meyve olan muzun da gerek sağladığı görsellikle bir peyzaj bitkisi olarak kullanımı, gerekse meyvesiyle çok çeşitli şekillerde tüketilebilirliği ve son olarak da son yıllarda alternatif muz ürünleri kapsamında yaprak ve liflerin değerlendirilebilirliğiyle turizmde çok daha aktif bir rol oynar hale getirilmesi üzerinde durulması gereken bir konudur.

KAYNAKÇA

Ahipaşaoğlu, S., Çeltek, E., (2006). "Sürdürülebilir Kırsal Turizm", Gazi Kitabevi, (Ed. İrfan Arıkan), s. 173, Ankara.

Akova, İ., (2008). "Turizm Araştırmaları", Çantay Kitabevi, İstanbul.

Akova, İ., (2013). "Sürdürülebilir Turizm", Prof. Dr. Süha Göney'e Armağan, İstanbul Üniversitesi Yayını, (Ed. Mehmet Bayartan), s. 107 – 136, İstanbul.

Akova, İ., (2016). Kırsal Turizm, AUZEF Ders Kitabı, İstanbul.

Akova, B., S., Şahin, G., (2016). "Bir Coğrafi İşaret Olan Anamur Muzu'nun Sürdürülebilir Kalkınmada Etkin Kullanımı", İstanbul Üniversitesi BAP Destekli A Tipi Normal Proje, (Tamamlandı).

Akova, B., S., Şahin G., (2018a). "Mersin Meyveciliğinde Muzun Yeri ve Önemi", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 37, s. 271 – 289, İstanbul.

Akova, B.,S., Şahin G., (2018b). "A Specific Example of Products with Geographical Indication in Turkey: Anamur Banana", Turkish Studies Academic Journals, Vol. 13, Issue: 10, pp. 109 – 126.

Fleischer A. ve Tchetchik, A., (2005). Does Rural Tourism Benefit From Agriculture? Tourism Management, 26 (4): 493–501.

Gossling, S. ve Mattson, S., (2002). Farm Tourism in Sweden: Structure, Growth And Characteristics, Scandinavian Journal Of Hospitality And Tourism, 2 (1): 17-30.

İlbery, B., Bowler, I., Clark, G., (1998). Farm-Based Tourism As An Alternative Farm Enterprise: A Case Study From The Northern Pennines, England. Regional Studies.

Kiper, T., (2006). "Safranbolu Yörük Köyü Peyzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Roberts, L. ve Hall, D., (2001), Rural Tourism And Recreation, Cabı Publishing, New York.

Soykan, F., (2001). "Kırsal Turizm ve Türkiye İçin Önemi", Ege Coğrafya Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Cilt: 12, Sayı: 1, İzmir.

Taşlıgil, N., (2010). "Türkiye Ziraatinin Problemleri", Çantay Yayınları, İstanbul.

Taşlıgil, N. ve Şahin, G., (2012). "Kolektif İşletme Tiplerine Tipik Bir Örnek: Kibbutzlar", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 8, s. 213 – 229, Adıyaman.

Tchetchik, A., Fleischer, A. And Finkelshtain, I. (2006). Rural Tourism: Development, Public İntervention And Lessons From The Israeli Experience. Hebrew University Of Jerusalem Department Of Agricultural Economics And Management, Discussion Paper, (12.06), 1- 42.

T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023. Ankara.

Veeck, G., Che, D. ve Veeck, J., (2006). America's Changing Farmscape: A Study of Agricultural Tourism in Michigan, The Professional Geographer, 58 (3): 235-248.

WTO, (2003). Conclusions-Seminar on Rural Tourism Guidelines for Development December, Http://Www.Unwto.Org/Regional/Europe/Pdf/ (Son erişim: 01.03.2019).

Yararlanılan İnternet Kaynakları:

https://www.kinokawa-dmo.com/en.html

https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr

The Effects of Mandatory Listing on Capital Market Development in Republic of Macedonia

Tatjana Spaseska[1] Dragica Odzaklieska[2] Aneta Risteska-Jankuloska[3] Fanka Risteska[4]

[1]Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola, tatjanaspaseska@gmail.com

[2]Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola, dragicaodzaklieska@yahoo.com

[3]Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola, a_risteska@yahoo.com

[4]Associate Professor, Faculty of Economics – Prilep, University St.Kliment Ohridski Bitola, f.risteska@yahoo.com

Abstract: With the process of privatization in 1990s of the 20th century, the process of transition of Republic of Macedonia started as well, that resulted in establishment of many shareholding companies. As a consequence of that, the Macedonian Stock Exchange was established with an aim to provide necessary market infrastructure for securities transfer.

In the first several years of the Stock Exchange functioning, (in the period from 1996 to 1998), the Stock Exchange was in the so called "baby" development stage, which was characterized by very low activity. In order to intensify the security market development in R. Macedonia, various measures were taken over, among which two projects for mandatory listing shares, the first one in 2002, while the other in 2013. The mandatory listing shares aim was to increase the trading material offering, to increase the shareholding companies transparency, and at the same time to motivate them to use the capital market as an alternative source for financing their business activities.

Having in mind the a.m., the basic aim of this paper is to make an analysis of the mandatory listing shares effects, i.e. its influence on the capital market development in Republic of Macedonia.

The results of the performed research have shown that the Macedonian Stock Exchange was used as an institution through which the social capital was transformed into a private capital. Namely, although the activities on the Macedonian Stock Exchange revived by introducing the mandatory listing shares that resulted in the increased number of listed companies and their market capitalization, the analyses show that the private sector uses the stock exchange in a very low degree for providing capital and long-term financial support through new issues of securities.

Keywords: capital market, securities, mandatory listing

Introduction

The stock market, as an important component of the capital market, plays a significant role in the capital formation process because of the tremendous opportunities that ensue from its activities.

Capital markets are designed to enable companies to raise funds at lower costs and achieve financial flexibility. Namely, transparent companies are able to raise funds at more favorable terms in the financial market because all investors like to invest in transparent and eminent companies.

The companies have a possibility to provide the needed financial resources through share issues and corporate bonds, by initial public securities offerings or by consecutive securities issues.

The basic precondition for using the capital market (stock market) as an alternative form for financing business activities of the companies is the securities registering into the stock exchange (listing). Namely, on the stock markets you can trade only with those materials that have got permission for that from the state and competent stock exchange authorities on the basis of the prescribed stock market terms. Those terms are set in order to provide the necessary safety of the potential investors from unverified information.

Shares' listing in the chosen capital market follows the complicated procedure of initial public offering. When shares are listed on the market, the trading begins. From that moment on, the company is obliged to comply with the listing rules of the capital market.

On the official market, the companies are listed under the strictly determined criteria published by the stock exchange and they are obliged to observe all prescribed procedures for the exposure of their work and to inform the public on all changes that can influence the movement of their shares prices. The subsequent

obligations of the issuers mostly rely on the timely publication of their financial statements and other relevant information of interests to the investors.

Corporate Motives to be listed on the stock exchange

Well-developed stock markets provide many benefits. They enhance economic performance by providing a way for growing companies to raise capital at lower costs. Because these companies do not have to rely as much on internal financing, they are able to grow faster. Stock markets also have advantages over other financing sources. Companies in countries with developed equity markets are less dependent on bank financing, which can reduce the risk of a credit crunch. Equity markets also allow companies to rely more on equity and less on debt, creating a less risky financial structure in the event of an economic downturn. Finally, stock markets can increase the efficiency of corporations' investment and management by enhancing their governance (S. Claessens, S. Djankov, D. Klingebiel, 2000, p.1).

The capital market may be organized as a **primary** and a **secondary market.** The primary securities market in a broader sense includes the institutions, the instruments and the mechanism through which the complex operations connected with the preparation and realization of the securities issues, are performed. On this market there is mobilization of free monetary capital for long-term financing of the companies through a new issue of shares.

Here, the companies use the capital market either to increase their capital or to allow the existing capital owners to come out of the company.

If the first motive is in question, the firm issues primary shares and the collected capital comes to the company, while in the second case, secondary shares are offered for subscription to investors and existing owners cash in their stake. Quite often a combination of primary and secondary shares is offered. (S.Grubisic, Mihaela, S. Orsag, 2015, p.107).

According to the international practice, the companies financing through the securities issue is made in three basic ways: direct, indirect and internal issue.

- In the direct issue, the economic entities directly communicate with the financial investors without participation of the so-called financial mediators. Direct issue is most often made by the big and well-known firms that make decision for private issue or so-called private placement, i.e. the companies directly place the shares to the end buyers. Besides the big firms, also the small family firms decide for direct securities issue in order to avoid the costs for mediation.
- In the indirect issue, the financial mediators have the key role. Mediators in the Anglo-Saxon financial models are the investment banks, while in the continental financial models that role is taken by the universal banks or securities (public offering),
- In the internal issue, the securities are issued on the basis of dividends, that are not paid in cash, but the so-called "dividend shares" are issued in the amount of the dividends, and that is for maintaining unchanged participation of the existing shareholders in the company capital.

Regardless the way in which the new issue of securities is carried out, the shareholding company that implements it has an obligation to observe the complex procedure for securities issuing, regulated by the Securities Law and other sub-legal acts.

In cases when some company has made a successful sale of securities through a public offering, it becomes a company with special obligations for informing, i.e. it has an obligation to reveal all price sensitive information needed for assessing the company's current state. In this way, the securities issuer who has once successfully realized a public securities offering, is recognizable in the public because the public is constantly informed on its working. The main benefit of this operation is the fact that it contributes to easier access to capital in future, when the company will again decide to finance the work through securities issue.

Namely, the companies listed in the official market realize more benefits from the listing, and they are:

- Possibility for acquiring new capital by issuing new securities,
- Higher rating and reputation in the society,
- Increased liquidity and the shares market pricing,

- Increased company value and a possibility for a daily assessment of the company value,
- More efficient protection of the investors, issuers and small shareholders,
- More efficient implementation of the corporative management principles,
- Simpler access to the foreign stock exchanges. (www.mse.mk)

Macedonian Stock Exchange: Legal Framework of New Securities Offering and Effects of Mandatory Listing

Republic of Macedonia successfully established a stock exchange in 1995. The stock exchange was founded as a holding company on a non-profit base, with a start-up capital of 1 million German marks. Although it was established in September 1995, the birth of the Macedonian stock exchange is associated with 28 March 1996, when the stock bell rang for the first time, which announced the official trading start. (T.Spaseska, A.Risteska, G.Vitanova, D.Odzaklieska, F.Risteska, 2016, p.73). The first few years if its' functioning, the market was rather unregulated and served privatization purposes. During this period, the listing of the companies was voluntary as in many transition economies that went through ownership transformation phase. From the establishment of the Macedonian stock exchange up to 2001, only two shareholding companies were listed on the official market. In order to encourage the companiee to be listed on the stock exchange and to accelerate the development of the Macedonian Stock Exchange, two project of manadatory listing were implemented, the first in 2002, and the second in 2013. As a result of the manadatory listing, the number of listed companies increased on 78 companies at the end of 2002, and 116 companies in 2013.

The growth of the stock exchange in Republic of Macedonia has been relatively slow, and has especially received a poor response from private companies wishing to raise capital.

The turnover movement and the prices fluctuations on the capital market in R. Macedonia can be divided into three periods. The first period is from the Stock Exchange establishment up to 2004, when on the capital market you could trade with an exceptionally small number of shares and the investors' main motive on the market was improvement of the companies' ownership structure. Then, the second period from 2004-2007 followed, when there was an enormous growth of the turnover and the prices of the shares that were traded on the capital market. The third period on the capital market was that after 2007, i.e. the period from 2008 up today, when drastic turnover falls and high prices fluctuations of the securities have been registered.

In the following table is shown a brief overview of Macedonian Stock Exchange.

Table 1: Overview of the Macedonian Stock Exchange

Year	Stock Market Capitalization (million denars)	Total Yearly Shares Turnover (million denars)	Average Daily Turnover (thousand denars)	Average Daily Number of Transactions	Number of Listed Companies	VOT (million denars)	MBI 10
2005	50.425	4.625,4	33 341,7	159	57	8.889,57	2291,04
2006	51.021	8.564,8	42 836,6	208	43	31.017,93	3702,54
2007	113.499	28.844,6	123 095,1	574	38	41.702,32	7740,79
2008	35.255	6.675,1	32.780,6	175	38	12.378,96	2096,16
2009	38.886	2 794,5	16 798,8	141	36	6.732,33	2751,88
2010	30.443	2 017,4	13 237,0	104	34	5.842,96	2278,92
2011	27.300	2 147,1	14 154,7	96	32	13.655,86	1974,86
2012	25.918	1 553,2	11 201,1	60	32	5.600,31	1731,18
2013	97.756	1 394,6	8 664,4	55	116	3.234,56	1738,86
2014	101.759	1.985,4	10.146,7	53	115	8.704,06	1844,20
2015	99.359	1.436,5	8.532,6	48	114	2.660,49	1833,26
2016	115.710	1.823,6	9.520,2	52	109	3.023,39	2.134,91
2017	136.338	2.728,9	11.917,2	66	107	4.738,44	2.538,86

Source: Annual Reports of Macedonian Stock Exchange for the period 2005 to 2017

Based on the previous table, there is no dilemma that 2007 was a year of records for the Macedonian Stock Exchange. The list of records in 2007, as compared to the years before, was the longest in the history of the MSE:

• Record annual turnover: MKD 41,702,320,447 (around EUR682mil);

• Record market capitalization of listed shares: MKD113 billion (around EUR 1,853mil);

• Record annual number of transactions: 141,984;

•Record annual turnover from trading in BEST: MKD30,404,479,894 (around EUR497mil);

• Record daily average turnover from trading in BEST: MKD 123,095,060 (around EUR2mil);

• Record daily value of the basic MSE index – MBI-10 since its creation: 10,057.77 points as of August 31, 2007;
• Record number of MSE members: 22;

• Record number of employees, for we are aware that investing in human capital is a guarantee of successful realization of the activities that are formulated in the plans of today (www.mse.mk).

Very soon, the following year 2008, the Macedonian Stock Exchange saw a drastic fall, under the influence of the global financial crisis, which was significantly reflected on the Macedonian securities market. Namely, in the last several years, on the Macedonian securities market there was a significant inflow of foreign institutional investors, who in the situation of facing the effects of the global crisis in their own countries, in their war for maintaining the liquidity and solvency, were forced to retrain or to slow down the investments in the Macedonian securities market, which was reflected on the liquidity of trading with securities on the Macedonian Stock Exchange, especially in the second half of 2008. Additionally, the fact that R. Macedonia did not get the desired status as a member country of NATO Alliance had negative implications on the stock exchange work. This political decision had strong implications on the Stock Exchange investors' expectations and on their business decisions about investing in the Macedonian securities.

Graph 1: Number of Listed Companies on Macedonian Stock Exchange

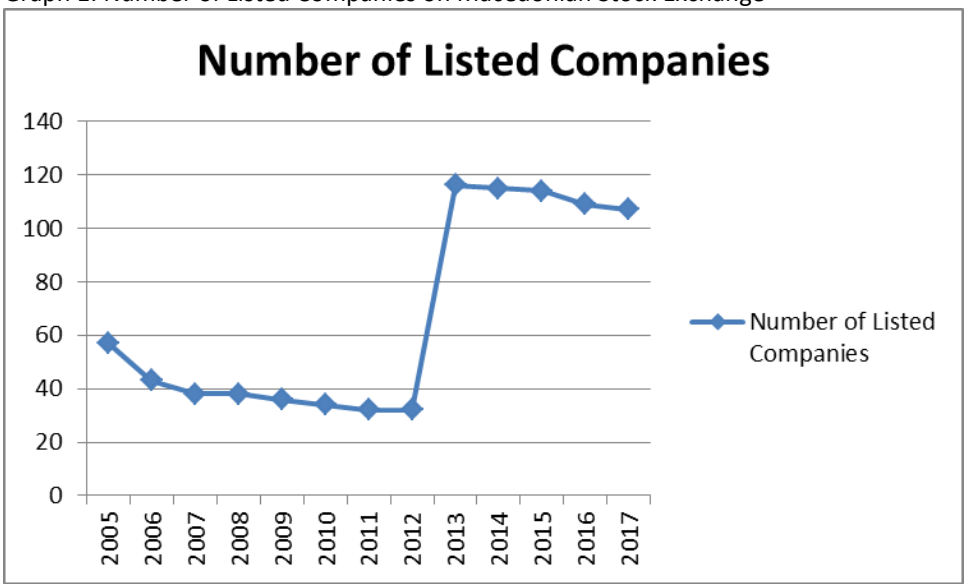

Graph 2: Stock Market Capitalization of Listed Companies on Macedonian Stock Exchange

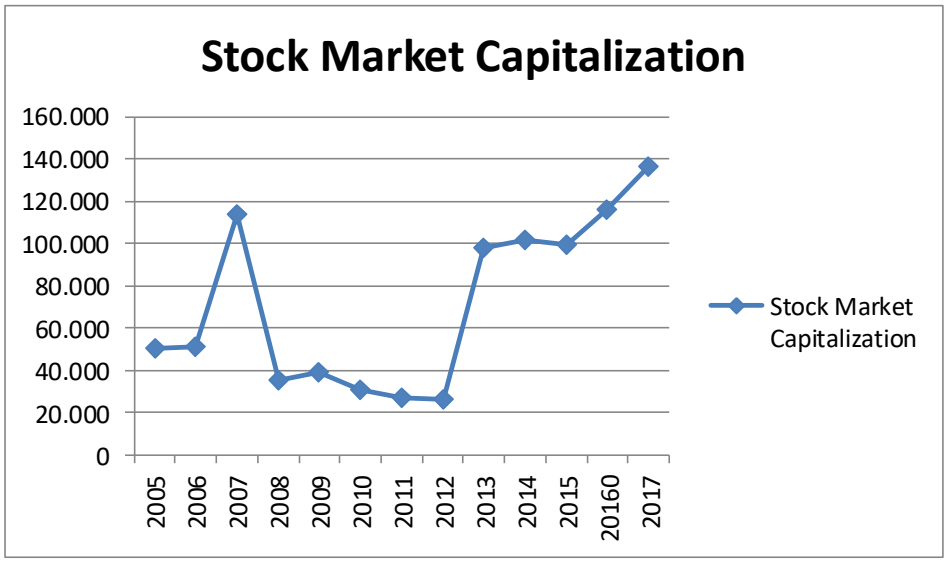

For more dynamic movement of the Macedonian Stock Exchange during 2013 the mandatory listing was introduced for the second time[1] on the Macedonian Stock Exchange, for about a hundred shareholding companies that had an obligation to submit periodical and annual financial reports, and to reveal the price sensitive information. As a consequence of this measure, the number of listed shareholding companies from 32 increased to 116 (graph 1 – number of listed companies), which market capitalization reached 97,76 billion denars (about 1,6 billion EUR – graph 2 – market capitalization) and saw rise of 277,18% as a result of the new 84 companies listed in the sub-segment Mandatory Listing. From the table, it can be seen that the market capitalization of the listed companies from 2013 up today, has been in continuous rise, with an exception of 2015, which is a result from the prolonged political crisis in the country and highlighted refugee crisis, that caused decreasing of the investors' scope of investing in the Macedonian securities, and was reflected in significant decreasing of the stock exchange turnover and slight decreasing of the prices general level.

Table 2: Listing Rules at the Official Market of Macedonian Stock Exchage

	Super listing	Stock exchange listing	Mandatory listing
Accuracy and objectivity of financial reports	Revised financial reports for the last three years	Revised financial reports for the last two years	Revised financial reports for the last two years
Capital	min. 10.000.000 EUR	min. 5.000.000 EUR	min. 1.000.000 EUR
Distribution of the shares gender in the public	min. 20%	min.15%	min.1%
Shareholders number	min. 200	min.100	min.50
Internet site	In Macedonian and English language	The issuer should have its own internet site	

Source: Guidance: Public Securities Offerings, Macedonian Stock Exchange, 2013

As it can be seen from the a.m., the quantitative criteria for all shares issuers in the segment mandatory listing, are the following ones: at the end of the previous year to have above 50 shareholders, over 1 million EUR of nominal capital and the distribution of shares in the public of 1%, and two audit reports.

Furthermore, the shareholding companies that had met the a.m. criteria were obliged to submit a request for listing together with the complete accompanying documentation for listing applying.

[1] The development of our total market on the offer side, is based on the two projects for mandatory listing in 2002 and in 2013. From the establishment of the Macedonian stock exchange up to 2001, only two shareholding companies were listed on the official market. After introducing the mandatory listing in 2002 this number increased to 78 companies, which market capitalization was 219 million EUR, i.e. 5,5% of GDP, which means five-fold increase of this relation compared to the previous year, when it was only 1%.

From the aspect of the Macedonian secondary securities market, then from the aspect of the stock exchange working and its members, brokerage firms and banks, the introduction of mandatory listing is positive, because in informative sense, about a hundred new companies more will regularly give information on their business working. From this point of view, that is a new quality which will increase the transparency of the entire Macedonian capital market. Although there are opposing opinions concerning the validity of the concept for stimulating the secondary capital market development through systematic and administrative measure, the practice has shown that it has resulted in many benefits: creation of a comprehensive database of the listed companies, permanent information from the listed companies on their financial results, release of non-financial price sensitive information and an increased level of the companies work transparency.

Public Securities Offerings on the Macedonian Stock Exchange

Given the transformation in ownership that needed to take place from the state to the private sector many observers considered well-functioning stock markets essential to the process of transition. Indeed, in the 90-ties of the twenty century, 20 of 26 transition economies have established formal stock markets (S.Claessens, S. Djankov, D. Klingebiel, 2000, p.5).

Although the stock exchanges were formed with a purpose to accelerate the process of the social capital transformation into the private one, and to enable the newly created shareholding companies easier access to fresh capital, most of the companies listed in the stock exchanges were not candidates for capital increasing through a new issue of shares and did not see much purpose in being listed.

Namely, many studies confirmed that mass privatization exerted a negative influence on capital market functioning in the short and medium term. Results further indicate that in countries with mass privatization, the capital market was established and perceived only as a byproduct of the privatization process and did not serve as a source of capital for the corporate sector. While privatizing state assets through the capital market contributes positively to its functioning, direct sales of state assets in fact do not affect capital markets, at least not at the time of sale. On the other hand, by the administrative decision of putting shares of all privatized companies on the market, mass privatization programs tended to ignore the standard listing requirements and suppressed the traditional concept of capital market development. (Fungáčová, Z. 2005,)

Likewise, as in the other countries in transition, the Macedonian stock exchange was used as an institution through which the capital transformation from social into a private one was made. Namely, besides the increased number of listed companies as a consequence of mandatory listing implementation, the analyses show that the private sector has remained restraint for capital providing and long-term support through new issues of securities, restricting itself on getting financial support from the banks. In R. Macedonia characteristically is that the business entities provide necessary capital by loans in the banks in the form of long-term credits, and alternative forms of financing, such as financing through issue of securities, are used in a very small volume.

The following table shows the value of the new issues of long-term securities in the period from 2007 to 2017.

Table 3: Realized Issues of Long-Term Securities

Realized Issues of Long-Term Securities (in milion denars)	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Corporate bonds	300	653	0	0	0	0	0	0	0	0	6
Shares	1.728	2.728	5.395	3.327	3.531	10.032	121	6.325	120	1.111	249
Shares issued by banks	1.108	1.275	0	414	3.314	2.546	111	0	0	1.111	249
Shares Issued by other financial institutions	155	914	226	17	217	191	10	267	3	0	0
Shares Issued by nonfinancial institutions	164	539	5.170	2.897	0	7.295	0	6.059	117	0	0

Source: Reports of Financial Stability in Republic of Macedonia in the period from 2007 to 2017, National Bank of Republic of Macedonia

The companies rarely use market financing in a sense of resources collecting through an issue of new shares or debt instruments, which is a restricting factor for more substantial scope of activities with the corporative sector.

The dynamics of the corporative bonds market is especially weak, i.e. since the establishment of the Macedonian stock exchange up today, only three issues have been realized, of which only the last issue has been made through a public offering from a financial institution (NLB bank), which was partially realized with a realization percentage of 88,86%. Such situation in this market segment is a consequence of the fact that the companies have not been interested enough in issuing corporative bonds, and of the lack of sufficient level of banking expertise (in the domain of investment banking) concerning the structuring and promoting this kind of securities. On the side of issuing proprietary securities, the weak interest of non-financial companies in financing their activities through the capital market, is evident. Also, most of the new issues of shares have been made by means of a private offering.

Table 4: Public Stocks' Offerings

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
New stocks' offerings (in million denars)	1.728	2.728	5.395	3.327	3.531	10.032	121	6.325	120	1.111	249
Number of public stocks' offerings	0	0	0	0	2	2	1	3	1	0	0
Value of public stock's offerings (in million denars)	0	0	0	0	930,66	97,86	17,51	4.329,18	14,17	0	0
Percentage participation of the public stock's offerings in relation of new stock's offerings	0	0	0	0	26,36	0,97	14,47	68,44	11,81	0	0

Source: Annual Reports of Macedonian Stock Exchange for the period from 2007 to 2017

The first two public securities offerings on the Macedonian stock exchange were successfully implemented during 2011. Here, having in mind that it was initial experience on the Stock Exchange with a realization of primary issue of securities through the Stock Exchange, and with an aim to implement the procedures for subscription of the publicly offered shares through the BEST system smoothly and in a quality way, several preparatory activities were implemented by the Stock Exchange:

- Preparation of a Collaboration Contract for subscribing the publicly offered securities through the Stock Exchange, with the issuer;
- Information to the members on the normative aspects associated with the realization of primary issue of securities through the Stock Exchange, especially the buying party.
- Preparation of the complete documentation indispensable for procedure implementation.

From the establishment of the Macedonian Stock exchange up to this moment, totally 9 public securities offerings have been realized, in total amount of 5.389 million denars, i.e. 87,5 million EUR, i.e. only 15,66% of the total new issues of shares in the analyzed period, of which only one is initial public offering. And the largest part of the new issues of shares, 84,34%, are realized by means of private offerings.

One of the reasons for this situation is the way in which the privatization has been implemented and the managers' fear that they will lose the majority share.

The second important element necessary for implementation and development of activities on primary market is regulation, especially for IPO. SEC has to make improvements on regulation and make whole process simple (N.Ivanovska, Z. Ivanovski, 2011, p.223).

In that context, in R. Macedonia it is necessary to follow the European directives for implementing initial public securities offering. Furthermore, the securities commission should explain and present the entire process of initial securities offering, and the documentation needed for its implementation, to the business entities. This

will mean uniform regulation close to EU criteria and possibility for Macedonian companies to create IPO also on stock exchanges abroad.

Additional reason can be located in the weak interest of the corporative sector in financing its activities through issue of securities mainly as a consequence of not sufficient information on advantages of using this kind of financing, and not sure success of the securities issue due to lack of knowledge about the procedure for securities issuing and placement. Due to those reasons, it is indispensable to standardize the procedure for issue of securities in the future, but at the same time to organize a campaign through which the business sector will get acquainted with it and will get information on the advantages of this kind of financing. Only in this way there is a possibility to popularize the use of capital market as an alternative source of financing.

Therefore, in R. Macedonia there is sophisticated securities market, but the population is not well educated to understand the market specifics. So, it is indispensable to establish funds for growth stimulating, and people to be better educated and to invest in the funds where the risk is lower, while the profit would be higher than in the banks.

CONCLUSION

This paper examined the relationship between the mandatory listing shares and the development of the Macedonian Stock Exchange.

The results of the performed analysis have shown that the introduction of the segment mandatory listing resulted in various benefits, such as creation of comprehensive database of the listed companies, permanent information on the listed companies and their financial results, release of non-financial price sensitive information and increased level the companies work transparency. Also, the mandatory listing shares on the Macedonian stock exchange allowed increased offer for financial instruments on the capital market, but the shareholding companies that met the criteria of the segment mandatory listing, although they were listed in the market, they did not consider it as an alternative form of financing their investment projects and overcoming the existing financial problems. Instead, most of them provided necessary financial resources through expensive bank credits, which additionally decreased their efficiency.

In order to stimulate and encourage the business entities to use the capital market as an alternative source for their business activities, it is recommended to activate the banking institutions in the domain of investment banking expertise and in this way to promote the securities in a direction for increasing the businesses financial flexibility.

REFERENCES

Beck, Thorsten, 2000, ÒImpediments to the Development and Efficiency of Financial Intermediation in Brazil,Ó Policy Research Working Paper 2382, World Bank, Washington, D.C.

Beck, Thorsten, Ross Levine, and Norman Loayza, 2000, ÒFinance and the Sources of Growth,Ó Journal of Financial Economics, forthcoming.

BIS (Bank for International Settlements), 2000, ÒQuarterly Review: International Banking and Financial Market Developments,Ó February, Basle, Switzerland.

Claessens, Stijn, and Simeon Djankov, 1999, ÒOwnership Concentration and Corporate Performance in the Czech Republic,Ó Journal of Comparative Economics 27 (3): 498-513.

Domowitz, Ian, Jack Glen, and Ananth Madhavan, 1998, ÒInternational Cross-Listing and Order Flow Migration: Evidence from an Emerging Market,Ó Journal of Finance 53 (December): 2001Ð27.

Earle, John, and Almos Telegdy, 1998, ÒThe Results of Mass Privatization in Romania: A First Empirical Study,Ó Economics of Transition 6 (2): 313Ð32.

Fungáčová, Z. (2005). Bulding a castle on sand: Effects of mass privatization on capital market creation in transition economies. (Working Paper No. 256). CERGE-EI. Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=868471

Ivanovska, Nadica, and Zoran Ivanovski. 2011. Macedonian Stock Exchange: Development of investment banking… UTMS Journal of Economics 2 (2): 221–225.

Levine, Ross, Norman Loayza, and Thorsten Beck, 2000, ÒFinancial Intermediation and Growth: Causality and Causes,Ó Journal of Monetary Economics, forthcoming.

Pistor, Katharina, 2000, ÒPatterns of Legal Change: Shareholder and Creditor Rights in Transition,Ó Working Paper 49, European Bank for Reconstruction and Development, London.

Seba Grubisic, Mihaela, and Silvije Orsag. 2015. Corporate Motives for Public Shares Offering During the Financial Crisis.UTMS Journal of Economics 6 (1): 99–114.

Slavova, Stefka, 2000, ÒLaw and Finance in Transition,Ó London School of Economics, Department of Economics.

Stijn Claessens, Simeon Djankov, and Daniela Klingebiel (2000) Stock Markets in Transition Economies, The World Bank

T.Spaseska, A.Risteska, G.Vitanova, D.Odzaklieska, F.Risteska, Analysis of Knowledge about Capital Market Activities in Republic of Macedonia, Scientific Review Article Ekonomika, Nis, Vol.62, p.71-83

The Scope Of The Common Agricultural Policy Of The European Union And Future Plans That May Set An Example For Turkish Agriculture

Assoc. Prof. Dr. Teoman AKPINAR [1] **Lecturer Nazlı Çağıl KÜÇÜKGÖKSEL [2]**

Public Prosecutor Baki Yiğit ÇAKMAKKAYA [3]

[1]Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Vocational High School, Accounting Program, takpinar@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Vocational High School, Business Program, nkucukgoksel@nku.edu.tr

[3]Public Prosecutor, yigitcakmakkaya@gmail.com

Özet: Avrupa Birliği (AB) ortak tarım politikaları uygulama felsefesi; tarımı ayakta tutan sağlıklı bir çevrenin, gelecek nesillere aktarılacak önemli bir değer olduğunu unutmadan, sürdürülebilir tarım uygulamalarının hayata geçirilebilmesidir. Çiftçilerin zarar veya gelir kayıplarının üretimi terk etmemeleri için mutlaka telafi edilmesi gerekliliği ve buna dayalı olarak devlet desteklemelerin sürekli olması fikrini öne çıkaran konular, AB ortak tarım politikaları bağlamında önem taşımaktadır. Çalışmamız Türkiye'de tarım politikalarının daha iyi yönlendirilebilmesine katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) çerçevesinde oluşturduğu fikirler ve gelecek planları, daha doğrusu iyi uygulamaları ve bunun Türkiye'deki tarım politikalarının da gelecekte şekillenmesi açısından önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin tarıma ne kadar büyük bir önem verdiği, bütçesinden tarıma önemli bir pay ayırdığı ve tarımın, sanayi ve hizmetler sektörlerinden daha az önemli kabul edilmediği çalışma ile ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'nın Türkiye için faydalı olabilecek fikirleri ele alınırken Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası kısaca tanıtılmış, OTP'nin amaç ve ilkeleri çalışma şekli, Avrupa Birliği için gerekliliği konularına değinilmiş ve son olarak Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'nın geleceğe ilişkin planlarına yer verilmeye çalışılmış, sonuç kısmında değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, tarım, Ortak Tarım Politikası, sürdürülebilir tarım

Abstract: The common agricultural policy implementation philosophy of the European Union (EU) is the implementation of sustainable agricultural practices without forgetting that a healthy environment that maintains agriculture is an important value to be passed on to future generations. Matters that highlight the idea that farmers should be compensated for their loss of income so that they do not abandon production and that based on this, the state supports should be permanent have great importance in the context of the common agricultural policies of the EU. Our study was conducted to contribute to better directing the agricultural policies in Turkey. The ideas and future plans the European Union has formed in the framework of the Common Agricultural Policy (CAP), or rather the good practices, have great importance in terms of better shaping of the agricultural policies in Turkey in the future. It has been demonstrated by studies that the European Union gives a great importance to agriculture, allocates a significant share of its budget to agriculture and that agriculture is not considered less important than the industry and services sectors. Within the scope of the study, while the ideas of the Common Agricultural Policy of the European Union that may be useful for Turkey were discussed, the Common Agricultural Policy of the European Union was briefly introduced, the aim and principles of the CAP, its way of working and its necessity for the European Union were mentioned, and finally, the plans of the Common Agricultural Policy of the European Union for the future were tried to be included, and in the conclusion, evaluations and suggestions were included.

Key words: European Union, agriculture, Common Agricultural Policy, sustainable agriculture

1.INTRODUCTION

Agriculture has a structure that meets the food needs of people and is the heart of the economy in every country. Processing, marketing and distribution of crops and livestock products are considered as part of agriculture. In addition to providing raw materials to many sectors, agriculture also provides employment opportunities to a certain part of the population. The agricultural sector also helps provide the foreign exchange necessary for import by creating surplus production. For this reason, agriculture helps obtain the necessary foreign exchange to bring the products to be imported by the industry, services and industry sectors and also contributes to the improvement of the balance of payments.

Scientific studies have shown that if the food production in the world is not doubled until the year 2050, serious food shortages can be encountered. The climate change, the emergence of different food habits, the increase in population and the change in soil and water quality make food production and planning more

important for the world in the future. Researches on diseases today have revealed that not eating natural foods was the cause of deadly diseases, highlighting the importance of natural agriculture. For Turkey to not face the danger of starvation and for healthy food production, it needs to produce agricultural policies towards the future and take the right steps.

Reasons such as the ever-changing agricultural policies, the facts that cooperatives could not become widespread, production could not be registered, producers' organizations could not play an active role and the agricultural intermediaries have made profits rather than the producers cause many problems to be encountered in agriculture when combined with production models without planning. The fact that agricultural production models could not be determined according to domestic and foreign demand caused excess of supply in some products, decrease in the prices and thus decrease in the farmers' incomes or lack of any profit; however, as there was insufficient domestic product to meet the demand due to the lack of production in some products, importation can be preferred. In addition to these, employment shift from agriculture to other sectors continues, and the number of young people residing in villages is almost non-existent. The excess of the supply of agricultural labor force due to the use of machinery and many other reasons keep the migration from villages to cities on the agenda. Therefore, the decrease in the farmer's income level is the most important reason for the migration to the city. Due to reasons such as the fact that the rural areas have not become a center of attraction, especially for young people, and the lack of education, sports, health, culture and entertainment services in rural areas cause rural residents to turn towards the regions that can offer more advanced opportunities than rural areas.

The share of the agricultural sector in GNP in Turkey was 26.1 percent in 1980, 17.5 percent in 1990, 12.2 percent in 2000 and 9.4 percent in 2010. The share of the agricultural sector in GNP in Turkey was 9.2 percent in 2013 and 8.8 percent in 2014, and it decreased to 6.3% as of 2017 (Agricultural Sector, http://www.uis.gov.tr/media/1316/tarim_sektoru_ikinci_idk.pdf, 09.02.2019).

According to 2015 data, the rate of rural population to total population declined by 15% to 7.9%.

As of February 2018, 17.7% of the people employed in Turkey were employed in agriculture, 20% in industry, 7% in construction and 55.3% in the services sector (TurkStat, Labor Statistics, February 2018).

In Turkey, both the share of agriculture in gross national product and the rate of agricultural employment are decreasing over the years. Although this is welcomed by economists because of its similarity to the agricultural employment structure in developed countries and the EU, it is not possible to say that this is a healthy change considering the employment capacities of other sectors in Turkey.

Once the largest employer of Turkey, the agricultural sector has made a great contribution to GNP, export and industrial growth. However, as the country develops, the importance of agriculture has declined compared to the rapidly growing industry and services sectors.

The European Union (EU) has been implementing the Common Agricultural Policy (CAP) for many years and supports its member countries within the scope of the policy. Turkey cannot entirely benefit from agricultural aid since it is not a member of the European Union. With the participation of Turkey in the agricultural policy in the case of its membership of the European Union, it has never been clear whether Turkish agriculture will profit from this or how the income level of farmers will be affected.

In this study, emphasizing the importance of agriculture in the EU and Turkey, we attempted to examine the possible benefits of the common agricultural policy of the EU for Turkey, dealt with the good practices of the European Union that could be taken as an example, even if Turkey does not become a member of the European Union, and presented these practices to agricultural researchers and decision makers in agriculture.

2. EUROPEAN UNION COMMON AGRICULTURE POLICY (EU CAP)

The EU agricultural policy has changed significantly in recent years to help farmers confront these difficulties and respond to the changing attitudes and expectations of countries. The EU agricultural policy covers a wide range of areas, including food quality, traceability, trade and promotion of EU farm products. The EU financially supports its farmers and encourages sustainable and environmentally friendly practices while investing in the development of rural areas.

EU institutions cooperate in the creation, implementation, monitoring and evaluation of food and farming policies. National and local authorities implement the laws agreed at the EU level. Funds are provided to the

member states through the EU budget and in accordance with the rules established at the EU level. The EU also coordinates changes by monitoring how laws are implemented and how effective they are.

3. HISTORY OF EU CAP

The foundations of the EU Common Agricultural Turkish Policy were laid in the 1950s. With Europe coming out of the World War II and the desire to not have a food shortage in the future, the idea to create an effective market in agriculture and to ensure its functioning and the establishment of a structure to guarantee food supply were accepted. Approximately a quarter of the total labor force of the 6 Founding members of the European Union was working in the agricultural sector. The high level of agricultural employment also constituted a significant electorate and a common market, which resulted in the acceptance of many Union members. Many countries in the European Community, as was its name back then, were leaning towards this development as they had a price support mechanism. In addition, against the effectiveness of Germany in industry, the French government demanded important roles in the agricultural policy thanks to CAP with the pressure it applied (Olcay, 2016: 99).

4. THE AIM OF EU CAP

According to 2015 data, the agricultural economic indicators of the European Union were as follows: Table:1 EU General Agricultural Data, 2015

Total Agricultural Area:	174.6 Million Ha
Agricultural Employment:	9.5 Million People
Agricultural Product:	410 Billion Euros
Number of Farmers:	12 Million People
Number of Agricultural Businesses:	10.8 Million
Average Business Size:	16.1 Ha

Source: T.R. Ministry of Food, Agriculture and Livestock European Union Common Agricultural Policy (CAP) https://www.tarimorman.gov.tr , 01.02.2019.

According to the data, in 2015, 10 million people worked in agriculture in the EU-28 (Table:1). This number accounted for 4.4% of total employment. Nearly three-quarters (72.8%) of the agricultural labor force in the EU-28 were concentrated in seven countries. These were Romania, Poland, Italy, France, Spain, Bulgaria and Germany.

Agricultural employment levels in some EU countries were as follows: Romania (25.8%), Bulgaria (18.2%), Greece (11.0%) and Poland (11.0%). Germany (1.4%), Sweden (1.3%), Belgium (1.2%), Malta (1.2%), United Kingdom (1.1%) and Luxembourg (0.8%).

Launched in 1962, the EU's Common Agricultural Policy (CAP) is a partnership between agriculture and the community and between Europe and its farmers. Its aim is:

- To support farmers and to increase agricultural productivity,
- To ensure that the farmers of the European Union can lead a reasonable life,
- To provide assistance to combat climate change and sustainable management of natural resources,
- To protect rural areas and landscapes across the EU,
- To keep the rural economy alive by promoting jobs in agriculture, agri-food industry and related sectors.

The CAP is a common policy for all countries of the European Union. It is managed and financed from the sources of the EU budget at the European level (EC, The common agricultural policy at a glance, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en#title ,01.02.2019).

The following can be added to the above-mentioned aims considering that the aims of the UK towards the growth and promotion of jobs in rural areas will also contribute:

• Managing more than 13 million hectares of land developing environmentally friendly and climate friendly methods, biodiversity, water conservation and improving soil quality,

• Training more than 500,000 people in the agricultural food sector and in rural areas by measures aimed at promoting, improving knowledge and human potential,

• Establishment or improvement of approximately 50,000 micro and small businesses in rural areas,

• Increasing the competitiveness of more than 40,000 farms.

5. PRINCIPLES OF EU CAP

The three basic principles defined in 1962 characterize the common agricultural market and thus the common market organizations. These principles are: market union, Community (European) preference and financial solidarity. **Market Union** means the removal of the quantitative restrictions of agricultural products in trade and movement within the European Union under conditions similar to those in the domestic market through the removal of quotas, import monopolies and equivalent taxes and measures. In other words, agricultural products will be able to move freely in the EU domestic market without any restrictions. Thus, customs duties, tariffs, quantity restrictions and all other measures and all subsidies that prevent the free movement of agricultural products within the Common Market among the member states have been eliminated. Market union assumes widespread agricultural prices across the EU. Hence, it states that any common price policy will be based on common criteria and uniform calculation methods and that the Council will take measures towards fixing prices in the agricultural sector and obtaining fees, aids and quantitative restrictions on a proposal from the Commission. In fact, regulating a common organization of agricultural markets and special provisions for certain agricultural products, the Regulation specifies reference prices and intervention prices for each agricultural sector across the EU.

The second pillar of the common agricultural market, **Community (Europe) Preference** shows that products of European origin are purchased according to imported products in order to protect the common market against low-priced imports and fluctuations in world prices. Spread all over the world, this principle is accepted by import and export measures. The European Union is trying to bring import prices to the EU by the prices applied in the common market. More precisely, the rule of prioritizing the agricultural products of the countries in the community is called the principle of community preference. The aim is to protect the European farmer. Bringing agricultural products into the EU from outside the European Union has been made difficult in Europe, and priority has always been given to member states. To the extent that the external prices taxed by import duties are at the same level as domestic prices, purchasing materials from outside the EU is not advantageous for European traders, and therefore they prefer European products. However, while this is practically always valid for import duties, it is not very definite in customs duties.

The third basic principle of the common agricultural market is the principle of **Financial Solidarity**. It is applied through the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and specifies that the Member States are jointly responsible for the financial consequences of the common state market policy. As the European Union has regulated the agricultural markets and defined and implemented the intervention measures for these, it is reasonable that it is responsible for the financial consequences of these measures. Therefore, the EAGF covers all expenditure deemed necessary by the common market organizations [Regulation No. 1306/2013 as last amended by Regulation No. 2017/1242]. On the other side of the coin, customs duties collected at the borders of the Union during import from third countries will enter the safe of the Member States but will also be a source of income for the Union budget. With this principle, also called the Financial Solidarity, the European Union has stated that the financial responsibilities regarding CAP will be jointly undertaken and that the duties obtained from agriculture will be commonly distributed to all members in accordance with this principle.

6. THE WAY OF WORKING OF EU CAP

Farming is unlike any other business. Despite the importance of food production, the income of farmers is significantly lower than the income outside of agriculture (nearly 40%). Agricultural activities, unlike many other sectors, are largely dependent on weather conditions and climate. With these aspects, agricultural businesses have a different character from service, trade and industrial businesses.

In addition, there is an inevitable time gap between consumer demand and the supply of farmers. For example, growing more wheat or producing more milk inevitably requires a period of time. Also, although costs are very important in agriculture, farmers have to work in a sustainable and environmentally friendly way and protect the land and biodiversity.

As the income of farmers decreases in cases such as decreased productivity, seasonal changes or weather conditions and not being able to make use of their products with adequate or reasonable prices due to trade uncertainties, the common agricultural policy can be activated. **"The CAP provides financial support to farmers from the funds allocated for agriculture in order to ensure that producers do not leave agriculture and to ensure the sustainability of the food needs of future generations".** In 2018, the European Union has provided 58.82 billion Euros of support to farmers.

The supports provided to farmers are as follows:

Income Support: Direct payments provide income stability and provide farmers with funding for environmentally friendly agriculture

Market Measures: The EU is able to take measures and provide support to farmers in order for them to cope with difficult market conditions, such as a fall in demand due to agricultural product health problems or a fall in prices due to a temporary excess supply in the market.

Rural Development Measures: National and regional programs address the specific needs and difficulties the rural areas face and continue to fight them.

7. EUROPEAN UNION (EU) AGRICULTURE BUDGET

The CAP is financed by 2 funds as part of the EU budget. The European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) provides direct support and funding market measures. The European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) finances rural development. Payments are managed at the national level by each European Union member country. Information on the recipients of CAP payments is published by each country in accordance with the EU transparency rules. The grouping of financial supports is as follows:

- Income support: 41.74 billion Euros
- Rural development measures: 14.37 billion Euros
- Market measures: 2.7 billion Euros.

Financing for farmers comes from the EU budget. The overall budget of the EU in 2018 is 160.$_{113}$ billion Euros. Totaling to 58.82 billion Euros, nearly 37% of the overall budget of the EU is allocated to support agriculture.

EU budget plans for after 2021 are as follows:

The Commission proposal for the multiannual financial framework amounts to 365 billion Euros for the 2021-2027 CAP (with the current prices). This corresponds to the average share of 28.5% of the overall EU budget for the period of 2021-2027. For CAP, 265.2 billion Euros of this amount will be allocated for direct payments, 20 billion Euros for market support measures (EAGF) and 78.8 billion Euros for rural development (EAFRD). An additional 10 billion Euros will be offered with the EU's Horizon Europe research program to support special research and innovation in food, agriculture, rural development and bio-economy (EU Budget: the Common Agricultural Policy beyond 2020 https://www.recap-h2020.eu/eu-budget-the-cap-beyond-2020/ ,09.02.2019).

8. THE REASON FOR THE NECESSITY OF CAP FOR EU

The CAP helps farmers fulfill their food-producing tasks by allowing them to fulfill their multi-function in society and setting the conditions. There are nearly 11 million farms in the EU, and 22 million people work regularly in this sector. The EU is known worldwide for its food and culinary traditions and is one of the world's leading producers and net exporters of agri-food products. Due to its outstanding agricultural resources, the EU has the opportunity to play a key role in ensuring food security in the world. The agricultural sector provides jobs to nearly 44 million people in the EU as a sum of agriculture and food sectors due to its needs for machinery, building, fuel, seed, fertilizer, health services (veterinary) and transport services for its crop production and livestock. To work efficiently and to remain modern and productive, farmers need access to the latest information on agricultural issues, agricultural methods and market developments. In the period of 2014-2020,

the CAP is expected to provide high technologies, internet services and infrastructure to 18 million rural citizens.

The opinion that the implementation of the Common Agricultural Policy has created far more benefits than national policies, even in non-agricultural policies, such as the environment and the rural-urban balance, as it collectively addresses the European Union, has dominated the EU. In addition, it is stated that a total of 118 rural development programs with a fund of 99.6 billion Euros will be implemented in the period of 2014-2020. Member States and regions prepare rural development programs according to the needs of their regions and have to take into account at least four of the six common EU priorities listed below. The priorities are as follows:

- To promote knowledge transfer and innovation in agriculture, forestry and rural areas,
- To increase the producibility and competitiveness of all types of agriculture and to promote innovative farm technologies and sustainable forest management,
- To promote food chain organization, animal welfare and risk management in agriculture,
- To ensure the restoration, conservation and development of ecosystems related to agriculture and forestry,
- To promote resource efficiency and to support the transition to a low-carbon and climate-resistant economy in the agriculture, food and forestry sectors,
- To promote social inclusion[1], poverty reduction and economic development in rural areas.

Rural development priorities are divided into "focus areas". For example, priority in resource efficiency includes focus areas such as "reducing greenhouse gas and ammonia emissions resulting from agriculture". Member States or regions have set specific targets against these focus areas. Then, they have determined what measures they would use to achieve these goals and how much funding they would allocate to each measure.

9. FUTURE PLANS OF EU CAP

The long-term sustainability of agriculture in the EU depends on the protection of the underlying natural resource base - soil, water and biodiversity. Today, a number of policy measures directly and specially aim to help ensure sustainable resource use or to help the sector adapt to climate change. In other words, while policies towards increasing production are dominant in the establishment of the European Union Common Agricultural Policy (CAP), according to the policies determined in 2007, the aim of CAP in the scope of the "EU 2020 European Strategy" and for the period of 2014-2020 is determined as: "ensuring sustainable food production by considering climate change and the sustainable management of natural resources such as water and air and ensuring a balanced development between regions" (UİB,2017: 31-32).

It is no coincidence that the Analyzes and Assessments for the Future of CAP were done in the same period with the 2014-2020 Multiannual Financial Plan and the agricultural reform efforts after 2013, because the need to reshape the CAP was felt while the EU budget was being established. The distribution and planning of expenditures need to be reorganized in accordance with the demands of the last 12 members. Competitiveness and management are expected to be strong and healthy to sustain the food sector in the European Union and for good management of underground resources. Because, the factor that most affects the agricultural development of the European Union is the problems reflected to the European Union in the axis of the agricultural changes in the world economy. As a matter of fact:

> *"In the period of 2004-2010, EU agricultural products increased by 50% compared to the average in the world prices of 1986 -2003, and an increase of around 220% was observed in energy prices. While these indicators have slowed down the growth rate based on production factors, they have increased the fragility of the agricultural products market. In this direction, increasing competitiveness gains importance, and this brings along the need for a new and comprehensive political regulation. In summary, it is emphasized that the future of agricultural policy will affect more than half of the EU*

1 Social Inclusion: It is a comprehensive society where equality and living standards suitable for all are reached and where diversity is seen as a source of power, and the domination of mutual respect and solidarity (https://europa.eu/youth/sk/article/39/6145_hu , 09.02.2019).

population and its borders and even other elements shaping the EU economy and that it will be shaped on the basis of criteria such as protecting food security and health, protecting the environment and taking into consideration the climate change (Olcay, 2016: 110)".

Agreed upon in December 2013, the sixth CAP reform sets new rules for the CAP in the period of 2014-2020. The most important element of the new CAP is the "greening" payment. This means that 30% of the direct income support to farmers will only be granted to them if they consider certain agricultural practices that are beneficial to the environment and the climate. Subjected to a reform, the CAP also ensures a fairer distribution of direct payment assistance between the Member States by gradually decreasing the large differences in the level of average direct payments received by farmers across the Union.

It is stated that income support will still remain as an important part of the CAP in the future to ensure stability and predictability. It is stated that assistances will continue to be given based on hectare units and according to the size of the farm. In addition, the future CAP wants to prioritize small and medium-sized farms and encourage young farmers to participate in the profession. In this context, the proposals of the EU Commission are as follows:

- A higher level of support per hectare should be given for smaller and medium-sized farms,
- In order to ensure a fair distribution of payments, the share of direct payments over 60,000 Euros per farm should be reduced, and payments given to large farms at the amount of 100,000 Euros should be limited,
- A minimum 2% of direct support payments allocated to each EU country should be allocated to young farmers,
- The EU countries must ensure that only real farmers (and not those who receive payments but are not engaged in agriculture) receive support.

Farmers provide vital products and are at the heart of rural communities in Europe. While the future CAP helps new farmers join the profession in order to improve the development of rural areas, the need for young farmers to be consulted by more experienced ones gains importance. It is necessary to transfer information from one generation to the other or to develop plans one after the other. In addition, the European Commission should, in order to improve access to land for young farmers, for example by introducing more flexible rules on tax and inheritance, encourage the EU countries to operate more at the national and rural level, and the need for financial support should be pointed out by the European Commission in setting mandatory food safety and quality requirements for farmers when implementing the rules for the reduction of pesticide or antibiotic use (EC, Future of the common agricultural policy,https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en#objectives, 07.02.2019).

It is particularly important for the EU to invest in innovation in agriculture. Agricultural research, technology transfer and expansion services have clearly yielded high returns in the EU, and it is thought that further efforts at the level of the EU and member states in this area will lead to increased agricultural productivity, profitability and overall a better chance of competition. In addition, it is thought that organizational and process innovations will contribute as much as scientific research to reduce costs and increase value-added and differentiate products on the basis of various characteristics that are important to consumers. In this context, it is believed that agricultural education, consultancy services and market information systems can help produce innovations if they are widely distributed.

The foresights of the EU for the period of 2021-2027 are as follows:

It is foreseen that the EU will include support for Nature and Biodiversity subprogram standard action projects. It is decided to develop, implement and promote best practices, as well as supporting new ideas such as "Strategic Nature Projects" for nature and biodiversity. It is stated that the supported actions will help implement the framework of the 2030 energy and climate policy and that the Union will aim towards fulfilling its commitments under the Paris Climate Change Agreement.

It is also among the planned issues that the new Clean Energy Transition subprogram and policy implementation activities that focus on energy efficiency and small-scale renewable energy sources that contribute to energy efficiency and / or environmental goals will be supported, and investments in this area will be encouraged (EU Budget For The Future https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-new-life-programme_en.pdf, 09.02.2019).

10.CONCLUSION

The European Union gives great importance to agriculture, tries to keep the sustainability of the agricultural sector alive through careful and planned works as much as they do for the industry and services sectors, and in doing so, uses technology and can control the prices and production by establishing data networks.

The European Union common agricultural policy is a practice that does not include Turkey as it is not a member of the European Union, but is one that will be binding in the case that it becomes a member. However, although Turkey is not a member of the European Union yet, it can still implement the views and good practices in Europe and benefit from the tendencies in the EU for future plans of Turkish agriculture.

Turkey has a geography that goes through all 4 seasons at the same time, has rich lands in terms of climate structure and product variety, has large lands suitable for agriculture and is full of unlimited opportunities for agriculture.

It is necessary to pay attention to issues such as agricultural productivity, protection of environment and adaptation of agricultural activities according to climate changes when making Development plans for the Agricultural sector in Turkey. In addition to these, it is necessary to encourage young people to agricultural activities and to support them more by giving incentives. Because today, considering that the farmer population of Turkey is composed of middle-aged and older farmers, and in order to preserve the decreasing rural population in Turkey, there is a need to direct young people to agriculture.

Turkey must continue to support the agricultural sector, which supports employment, earns foreign currency for the country by exportation, provides raw materials to the agriculture-based industry sector and most importantly, meets the food needs of people, and Turkey needs to do this by looking out for small farmers more. Turkey needs to take into account the good practices of the EU in terms of the agricultural productivity brought by the developed agricultural practices in European countries. Considering the agricultural structure of today in Turkey, one of the most important issues is the necessity of protecting the producers, and not the intermediaries. In addition, it will be befitting for Turkey to review the entire system and work on a new one by rapidly restructuring the debts of those who worked in agriculture during the times of economic crisis, more strictly supervising the employees in units related to agriculture, establishing units that farmers can consult easily, rapidly implementing the practices of the EU, closely monitoring the agricultural directorates and implementing quality management practices and controls.

REFERENCES:

EU Budget: the Common Agricultural Policy beyond 2020, https://www.recap-h2020.eu/eu-budget-the-cap-beyond-2020/ ,09.02.2019.

EU Budget For The Future, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-new-life-programme_en.pdf, 09.02.2019.

EC, Future of the common agricultural policy, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_en#objectives, 07.02.2019.

EC, The common agricultural policy at a glance, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en#title ,01.02.2019).

Európai Ifjúsági Portál, https://europa.eu/youth/sk/article/39/6145_hu , 09.02.2019.

Olcay, C.A. (2016). Avrupa 2020 Stratejisi Doğrultusunda Ortak Tarım Politikasının

Değişim Trendleri ve Yönelimleri", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt:15, No:2, s. 97-124

Tarım Sektörü, http://www.uis.gov.tr/media/1316/tarim_sektoru_ikinci_idk.pdf, 09.02.2019.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)

https://www.tarimorman.gov.tr , 01.02.2019.

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Şubat 2018).

UİB, (2017).Uludağ İhracatçılar Birliği, " Tarımın ve Organik Tarımın Türkiye İhracatındaki

Yeri, Önemi, Gücü, Geleceği ve Tarım Sektörünün İhracatta Karşılaştığı Problemler Sektörü Geliştirmenin Yolları ", Ar-Ge Şubesi.

An Assessment of Seafarers' Mental Workload: A Case Study on Routine Navigation Operations

Umut Taç[1] **Leyla Tavacıoğlu**[2]

[1]Tekirdag Namık Kemal University, The Vocational School of Social Sciences, utac@nku.edu.tr

[2]Istanbul Technical University, Maritime Faculty, tavaciog@itu.edu.tr

Abstract: While the concept of workload has an increasing importance especially in human factor and occupational safety domains, no consensus has been reached on its definition. The present definitions in the academic literature are generally made by considering three variables: quantity of work, time and subjective psychological experiences of the person. The aim of this paper is to investigate the mental workload of seafarers during a voyage which includes routine navigation operations. In accordance with this purpose, the NASA-TLX multi-dimensional workload assessment scale is used to examine the perceived workload of seafarers who belongs different age and experience levels. The NASA-TLX technique includes six main workload dimensions and has two-stage evaluation procedure consisting of weighting and rating. Seafarers evaluate both stages taking into consideration their performances in the İstanbul Strait voyage scenario designed in the ITU Maritime Faculty CBT (Computer Based Training) laboratory. Research results indicate that the NASA-TLX dimensions that contribute most to the workload perception of seafarers are the mental activity required by the navigation operation and the speed associated time pressure required to complete the task. On the other hand, there is no statistically significant difference among seafarers who consist of oceangoing masters, ocean going chief officers and oceangoing wacthkeeping officers in terms of mental workload.

Keywords: Mental Workload, NASA-TLX Scale, Seafarers

1. INTRODUCTION

When the concept of workload was first introduced in the literature, the studies particularly focused on the physical workload. However, the fact that most of the physical efforts are replaced with the high-tech machines led the academicians concentrate on the mental workload (Miller, 2001: 4). Gopher and Donchin (1986: 42) describe the mental workload as a theoretical structure explaining the level of cognitive resources required to perform a task. Another workload definition put forward by Verwey (2000: 188) associates the mental workload with the amount of attention needed to make a decision. Colle and Reid (1999: 35) describe the mental workload as the amount of mental work that can be performed within a certain period of time.

High mental workload is a source of stress that can negatively affect situational awareness in operational processes. Situational awareness may decrease in operations with high amount of information and number of tasks because individuals can pay attention to information in limited capacity. This reduction in situational awareness due to the mental workload may be caused by the general workload of the task and the environment or an instant overload (Endsley et al, 2000: 64). Losses in situational awareness may also occur under low mental workload. In this case, individuals tend not to make an active effort to perceive information in the environment due to vigilance problems or low motivation (Endsley, 2006: 633). This process, which can be observed frequently in tasks with low activity level (long distance flights, etc.), can directly affect the first level of situational awareness and cause perceiving problems (Matthews, 1985: 2).

While different workload definitions can be made, many methods are used to measure and evaluate this concept. In order to measure the workload, there are three main categories in the literature: Physiological, Subjective and Performance-based workload measurement techniques. Physiological measurement techniques are based on evidence that increased mental activity will lead to physical reactions / changes in the human body. The applications of this measurement technique are carried out by continuous monitoring of the physical reactions (cardiac activity, respiratory activity, brain activity, eye activity, etc.) of the body. Subjective measurements of the workload level are based on the use of one-dimensional or multi-dimensional subjective scales to measure the amount of workload which is perceived. The performance-based measurements of the workload are categorized under two main chapter: primary and secondary workload measurements. In primary workload measurements, the performance of a person in a defined task is monitored and evaluated. In the secondary measurements, the workload is measured by assessing how the person's performance will change with increasing workload (Moray, 1979: 13; Miller, 2001: 4).

This study mainly contributes to the literature on human element in maritime domain. The aim of this paper is to analyse mental workload of seafarers who actively work at sea in routine navigation operations. For this purpose, NASA-TLX subjective and multi-dimensional mental workload measurement scale is applied to randomly selected 140 seafarers consisting of deck officers throughout the İstanbul Strait scenario. This paper is divided into four chapters. In the introduction part, a brief overview of workload literature is given. The second chapter is concerned with data collection process and statistical analysis. The third part introduces the findings of the study. And lastly, a critique of the findings is presented.

2. METHODOLOGY

NASA-TLX (NASA - Task Load Index) is a subjective and multidimensional workload assessment scale developed by Hart and Staveland (1988: 139) to evaluate the mental workload of individuals. Since NASA-TLX was originally designed for aviation industry, most of the relevant work was carried out in the areas of air traffic control (10%), civilian (12%) or military (5%) cockpits. In recent years, studies focusing on mobile technologies such as automobile drivers (8%), clinical trials (4%) and computers (8%) or mobile phones (4%) have been increasing. Although most of NASA-TLX studies were conducted in a laboratory or simulation environment, they all targeted a specific operational environment (Hart, 2006: 904). When the NASA-TLX studies conducted by considering the other factors related to the task performance (teamwork, fatigue, experience, etc.) are examined, it is seen that the most is the concept of situational awareness (7%). There are positive or negative correlations between workload and situational awareness in studies of different fields of work and job descriptions. In many studies, it is stated that situational awareness may be a result of the workload rather than an independent phenomenon (Hart, 2006: 904; Hendy, 1995: 201).

NASA-TLX is a multi-dimensional evaluation procedure that provides a general workload score based on the rated average of six dimensions. These dimensions are determined as Mental demand, Physical demand, Temporal demand, Performance and Effort, Frustration. Individuals define the contribution rate of each of the six dimensions to determine the perceived workload (Hart, 1986: 2). Descriptions of the sub-dimensions of the NASA-TLX workload scale are given in Table 1.

Table 1: NASA-TLX Workload Scale and Definitions.

Work Load Dimensions	Rating Scale	Description
Mental Demand	Low / High	The mental and perceptual activity required by the task (to what extent thinking, decision making, recall, calculation etc. activities required). Ease or difficulty, simplicity or complexity of mental performance of the task.
Physical Demand	Low / High	Physical activity requirement for the task (pull, rotate, push etc.). Physical ease or difficulty, slowness or speed of work, relaxing or exhausting.
Temporal Demand	Low / High	The speed or speed associated with the time required to complete the task. Fast or slow activities for the work.
Performance	Good / Poor	The degree of achievement or satisfaction felt for achieving or completing the objectives of the defined task. To what extent are you satisfied with your success in achieving these goals?
Effort	Low / High	The amount of work (mentally and physically) required to accomplish your task.
Frustration	Low / High	Expresses the level of stress and / or satisfaction to complete the task. To what extent did you feel insecure, irritable, stressed or safe, calm and relaxed during the task?

The NASA-TLX workload scale has a two-stage evaluation procedure consisting of weighting and rating. The first stage consists of a comparative evaluation of the contribution of each factor (dimension) to the mental workload. For this purpose, a NASA-TLX weighting form consisting of fifteen possible paired comparisons of six workload dimensions is used. Participants complete the form by marking if they think which workload factor is more effective for the defined task. Factor weights are determined based on how many times each dimension is selected. In the second stage, six factors defining the mental workload are rated separately. For this purpose, the NASA-TLX rating form is used based on the independent scoring of each of the six workload dimensions.

Participants complete the form by giving a score between 20 (high) and 0 (low) for each workload dimension. Finally, the weighted average of total mental workload of the individuals are obtained between 0 and 100 (Hart, 1986: 2).

Hart and Staveland (1988: 139) indicate the empirical validation of the NASA-TLX mental workload measurement technique in their study. Accordingly, NASA-TLX workload measurement technique has a good level of reliability and validity and it is also a sensitive indicator for the assessment of mental workload. The NASA-TLX form, which was originally designed in English, was translated into different languages and validity and reliability studies were also conducted in these languages.

3. RESULTS

In this study, the NASA-TLX mental workload assessment scale is used to evaluate the perceived workload of seafarers during the navigation operation. The NASA-TLX approach has a two-stage evaluation procedure consisting of weighting and rating. Participants evaluate the rate of contribution made by each of the six NASA-TLX workload dimensions to determine the perceived level of mental workload in both stages. Results obtained from the two stages are combined to calculate the total weighted average workload of the individual. The scores obtained by the seafarers regarding the six dimensions of the NASA-TLX mental workload assessment scale are shown in Figure 1.

Figure 1: Distribution of NASA-TLX Mental Workload Dimensions of Seafarers.

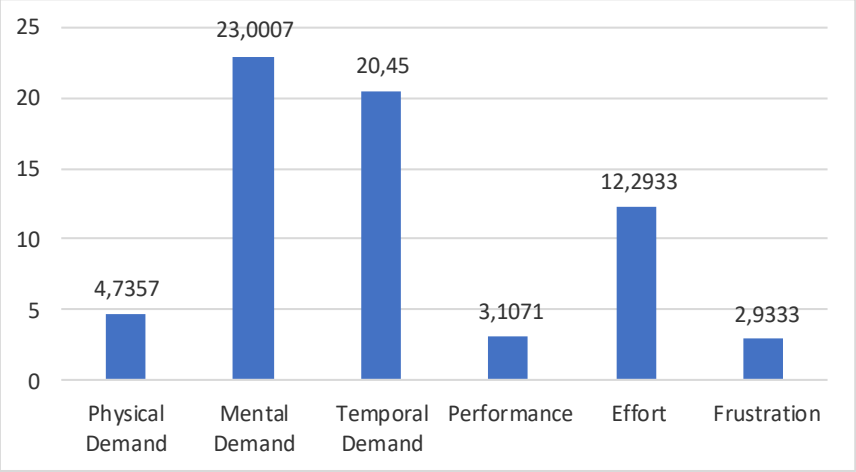

According to the results of the study, the weighted average workload of seafarers for the navigation operation was calculated as 66,5202%. The mental and perceptual efficiency required by the task (X_{MEN} = 23,0007) and the speed associated time pressure (X_{TEM} = 20,45) required to complete the task were determined as the dimensions that generate a high level of workload. On the other hand, physical activity requirement related to navigation operation (X_{PHY} = 4,7357), stress level to complete the task (X_{FRU} = 2,9333) and the performance level of seafarers (X_{PER} = 3,1071) are the dimensions that contribute to the workload at a low level.

Detailed descriptive statistics on the NASA-TLX mental workload scores of seafarers, whose competencies are oceangoing masters, oceangoing chief officers and oceangoing watchkeeping officers, are given in Table 2.

Table 2: NASA-TLX - Descriptive Statistics.

Competency	N	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis	Min.	Max.
Oceangoing Wacthkeeping Officer	56	67,7411	3,85797	,185	-,446	59,33	75,93
Oceangoing Chief Officer	47	65,9234	3,16226	-,123	-,093	57,77	73,33
Oceangoing Master	37	65,4306	3,19641	-,029	-,452	59,07	71,60
Total	140	66,5202	3,58911	,217	-,092	57,77	75,93

As seen in Table 2, there is a trend of decreasing in mean mental workload scores in parallel with the competency of seafarers (X_{OWO}=67,74, X_{OCO}=65,92, X_{M}=65,43). According to variance homogeneity test (Levene's test), which is the assumption of one-way ANOVA test, all comparison groups have equal variances (p>,05). One-way ANOVA test results shown in Table 3 indicate that there is a statistically significant difference in terms of mental workload among our groups ($F_{2,137}$: 5,997, p<.05, η^2:0,08).

Table 3: NASA-TLX – ANOVA analysis

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	144,134	2	72,067	5,997	,003
Within Groups	1646,427	137	12,018		
Total	1790,562	139			

The post-hoc tests (Tukey, LSD and Bonferroni) are used to determine which of these groups have significant differences in terms of mental workload. According to the test results seen in Table 4, only the oceangoing wacthkeeping officers (Xowo= 67,74) statistically differ from oceangoing chief officers and oceangoing masters in terms of mental workload represented by the sum of the six dimensions of the NASA-TLX workload scale. Also, there is no significant difference between oceangoing chief officers and oceangoing masters (p>,05).

Table 4: NASA-TLX – Post-hoc Analysis

(I) Competency	(J) Competency	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Oceangoing Wacthkeeping Officer	O. Chief Off.	1,81767*	,68578	,024
	O. Master	2,31044*	,73444	,006
Oceangoing Chief Officer	O. Wacthkeeping Off.	-1,81767*	,68578	,024
	O. Master	,49277	,76191	,795
Oceangoing Master	O. Wacthkeeping Off.	-2,31044*	,73444	,006
	O. Chief Off.	-,49277	,76191	,795

4. CONCLUSION

In this study, the NASA-TLX mental workload evaluation approach is used to examine the perceived workload of seafarers during a routine navigation operation. The NASA-TLX scale is a subjective and multidimensional evaluation procedure that provides a generic workload score based on the rated average of six dimensions (Mental Demand, Physical Demand, Temporal Demand, Effort, Performance and Frustration). According to the results of the study, the dimensions that contributed most to the total amount of mental workload of seafarers in a navigation operation are determined as the mental and perceptual efficiency required by the task (mental demand) and the time-related pressure (temporal demand). On the other hand, statistical analyses state that only the oceangoing wacthkeeping officers statistically differ from other groups in terms of mental workload represented by the sum of the six dimensions of the NASA-TLX workload scale. The results of this research support the idea that, developing system and interface designs in accordance with the operational targets by analysing the requirements of workload in marine operations will provide an important contribution to the reduction of human-based errors.

ACKNOWLEDGEMENTS

This study is partially produced from PhD dissertation executed in Maritime Transportation Engineering Program of Istanbul Technical University. The authors would like to express their gratitude to oceangoing seafarers for providing support to the research.

REFERENCES

Colle, H. A., & Reid, G. B. (1999). Double trade-off curves with different cognitive processing combinations: Testing the cancellation axiom of mental workload measurement theory. Human factors, 41(1), 35-50

Endsley, M. R., Garland, D. J., Wampler, R. L., & Matthews, M. D. (2000). Modeling and measuring situation awareness in the infantry operational environment. U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.

Endsley, M. R. (2006). Expertise and Situation Awareness. In K. A. Ericsson, N. Charness, P. J. Feltovich, & R. R. Hoffman (Eds.), The Cambridge handbook of expertise and expert performance (pp. 633-651).

Gopher, D., Donchin, E. (1986). Workload - An examination of the concept. Handbook of perception and human performance, 2, 41-49.

Hart, S. G. (1986). NASA Task Load Index (TLX). Volume 1.0; Paper and pencil package.

Hart, S. G., & Staveland, L. E. (1988). Development of NASA-TLX (Task Load Index): Results of empirical and theoretical research. Advances in psychology, 52, 139-183.

Hart, S, G. (2006). "NASA-Task Load Index (NASA-TLX); 20 Years Later". Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting 50 (9): 904–908.

Hendy, K. C. (1995). Situation awareness and workload: Birds of a feather? (pp. 201-250). Defence and Civil Institute of Environmental Medicine.

Matthews, M. D. (1985). Individual differences in performance. In Symposium: Impact of shiftwork on Air Force nuclear security guard performance. Paper presented at the 93rd Annual Convention of the American Psychological Association, Los Angeles.

Miller, S. (2001). Workload measures. National Advanced Driving Simulator. Iowa City, United States.

Moray, N. (1979). Models and measures of mental workload. In Mental Workload (pp. 13-21). Springer US.

Verwey, W. B. (2000). On-line driver workload estimation. Effects of road situation and age on secondary task measures. Ergonomics, 43(2), 187-209.

Investigating the Impact of Ageing on Navigation Performance of Deck Officers

Umut Taç[1] **Leyla Tavacıoğlu[2]**

[1]Tekirdag Namık Kemal University, The Vocational School of Social Sciences, utac@nku.edu.tr

[2]Istanbul Technical University, Maritime Faculty, tavaciog@itu.edu.tr

Abstract: Normal cognitive ageing is an important and inevitable process that differs among individuals. Although cognitive abilities such as memory, attention, reaction time play a key role in successful task performance, there is no consensus in the literature on when normal cognitive ageing (not dementia, mild cognitive impairment or other specific cognitive decline syndromes) begins. This lack of consensus mainly arises from that all cognitive abilities show different rates of decline and individual differences. The main aim of this investigation is to assess the impact of normal cognitive ageing process on navigation performance of seafarers. To achieve this, the COLREGs "Rule 15" navigation performance evaluation form which consist of ten criteria is used. The requirements of the crossing situation are examined by the support of relevant experts and a scenario is conducted in Istanbul Strait lasting about twenty minutes to apply the form. During the task, the operator fills the form by following the participants' navigation performance. Research results indicate that mean navigation performance scores of deck officers increase in parallel with the competencies and age. These results are interpreted as the expertise of seafarers is an important factor that enables them to maintain and improve their performance during the task.

Keywords: Ageing, Navigation Performance, Cognitive Decline

1. INTRODUCTION

While the cognitive abilities such as memory, attention, reaction time play a key role in successful task performance, age-related cognitive decline or normal cognitive ageing (not dementia, mild cognitive impairment or other specific cognitive decline syndromes) is an important and inevitable process that differs among individuals (Deary et al, 2009: 135). There is no consensus in the literature about in which order and when the cognitive ability losses begin. This lack of consensus is particularly important in both theory and practice in terms of operational tasks. Determining the age at which cognitive losses begin is important in terms of proving an opportunity to intervene for the prevention and reversal of age-related decreases (Salthouse, 2009: 507). In the normal cognitive ageing, the fact that the all cognitive abilities show different rates of decline, trigger each other and individual differences prevent to reach a common consensus (Wilson et al, 2002: 179). Researches concerning to the subject are carried out especially in biomedical and neuropsychological fields and focus on individual differences such as health status, genetic contribution, cardiovascular diseases, nutrition, exercise, socio-demographic factors (Deary et al, 2009: 135; Fratiglioni, 2004: 343; Parrott and Greenwood, 2007: 389).

Arguments in the literature that age-related cognitive decline will begin in a relatively pre-adult period are mostly associated with the age trends of various neurobiological variables that are supposed to be related to cognitive abilities. In the cross-sectional comparisons of individuals from early twenties, neurobiological variables that show an age-related decline are usually local brain volume, myelin integrity and cortex thickness (Allen et al, 2005: 1245; Hsu et al, 2008: 566; Salat et al, 2004: 721). On the other hand, there is a considerable amount of research in the literature that suggests cognitive decline starts at a much later age. Aartsen et al. (2002: 153) state that cognitive decline may begin after middle age, but can be observed mostly at higher ages (seventy or higher). Plassman et al. (1995: 1446) state that cognitive abilities generally follow a steady trend until the age of sixty.

In the literature, the main reasons of the differences in normal cognitive ageing studies are expressed as different interpretation of similar findings and focusing on different cognitive abilities (variables). Moreover, the fact that the studies are carried out using cross-sectional or longitudinal research methods cause different results (Salthouse, 2009: 507). When comparisons are based on the observation of the same individuals of different ages, there are many studies that indicate improvement rather than decline in cognitive competency during ageing process (Schaie, 2005: 395).

Kuhlen (1940: 14) is one of the first researcher to describe the phenomenon called “cohort effects” in current literature. Cohort effects are used to describe the causes of inconsistency between cross-sectional and longitudinal measurement techniques in age-related cognitive decline studies. Kuhlen (1940: 14) describe the

cohort effects of age-related cognitive decline as social and cultural variables such as quality of education, health status, nutrition. These effects are widely accepted but have some limitations. The first limitation is that the statistical control of cohort descriptive variables eliminates cross-sectional age trends. Another limitation is the variability of the cross-sectional age ranges of cohort effects.

Another factor affecting the age tendency of cross-sectional and longitudinal measurement techniques is the "re-testing effect". The re-test effect refers to the performance difference for the first and subsequent test scores of individuals. In this case, age trends obtained from longitudinal measurement techniques may be misleading compared to actual age effects (Salthouse, 2009: 507).

Losses in cognitive abilities during age-related cognitive decline also affect the concept of situational awareness which is defined as a combination of some cognitive abilities. In the literature, there are four basic theories (crystallized and fluid intelligence, processing sources, inhibition deficits and cognitive slowing) that explain the normal cognitive decline and the reflections of this process on situational awareness. The empirical evidence of these theories explains the existence of a decline in cognitive functions such as working memory capacity, reaction time, selective and divided attention capacity (Caserta and Abrams, 2007: 3).

Based on the three levels situational awareness model of Endsley (1995: 32), expertise in a particular area is an important factor that enables individuals to maintain and develop situational awareness in operations which require high amount of information and system complexity (Endsley, 2006: 633). Ericsson and Lehmann (1996: 273) state that a regular and careful implementation in a specific domain for a long time may provide sufficient experience to perform at expert level. In this sense, the acquisition of field-specific skills to effectively code information in long-term memory is defined as the key expertise factor (Özcan et al, 2013: 98).

This study mainly contributes to the literature on human factor in maritime domain. The main purpose of this study is to assess the impact of normal cognitive ageing process on navigation performance of seafarers who actively work at sea. For this purpose, the COLREGs "Rule 15" navigation performance evaluation form designed by Kim et al (2010: 75) is applied to randomly selected 140 seafarers whose competencies are oceangoing watchkeeping officers (aged between 22 and 31), oceangoing chief officers (aged between 28 and 39) and oceangoing masters (aged between 33 and 54) throughout the İstanbul Strait scenario. This paper is divided into four basic chapters. In the introduction part, a brief overview of cognitive ageing literature that motivate us for this study is given. The second chapter is concerned with methodology and statistical analysis. The third part introduces the results of the study. And lastly, a critique of the findings is presented.

2. METHODOLOGY

In this study, the COLREGs (International Regulations for Preventing Collisions at Sea) - "Rule 15" navigation performance evaluation form designed by Kim et al (2010: 75) is used to assess the impact of normal cognitive ageing process on navigation performance of deck officers. This form, which evaluates the crossing situation through ten criteria, is formed by considering the characteristics of the crossing situation rule of COLREGs, collision danger estimation, ship safety domain and timing. As shown in Table 1, the scale is designed as ten criteria and each criterion is a maximum of ten points. The operator fills up the form by monitoring the participants' performance during the task.

Table 1: COLREGs - "Rule 15" Navigation Performance Evaluation Criteria.

Evaluation Criteria	10 Points	5 Points	0 Point
1. Decision	Starboard	Reduce Speed	Port or Stand-on
2. Time to Change of course (CT)	0 – 5 min.	5 – 10 min.	Over 10 min.
3. New Heading (CH)	040 – 050	020 – 040 050 – 060	0 – 020 > 060
4. New Speed (CS)	Same (18)	0 – 18	> 18
5. Time to Return to course (RT)	10 – 15 min.	5 – 10 min.	< 5 min. > 10 min.
6. Final Heading (RH)	359 – 001	350 – 359	> 001 < 350
7. Final Speed (RS)	18	10 – 18	0 – 10 > 18

8. DCPA	1.0 – 2.0	2.0 – 3.0 0.7 – 1.0	< 0.7	> 3.0
9. Total Response Time	< 1 min.	1 – 3 min.	> 3 min.	
10. Distance of new track as a ratio of original track	< 1.05	< 1.25	> 1.25	

The implementation of COLREGs "Rule 15" navigation performance evaluation form requires a defined task that participants can perform. For this purpose, the requirements of the COLREGs "Rule 15" rule are analysed with the support of specialists and a scenario through the İstanbul Strait is conducted in the ITU Maritime Faculty CBT (Computer Based Training) laboratory. After that, the current navigation status of the vessel (12 knots speed, initial route 035^0 etc.), which is designed in the scenario, bring in compliance with the evaluation criteria of the scale. Also, before the simulation is started, all participants are informed about the aim of the study, simulation details and manoeuvring characteristics of the vessel in the scenario.

Figure 1: Collision Avoidance Task in İstanbul Strait.

Descriptive statistics such as means, standard deviations and maximum - minimum values are used to express the results of the 140 deck officers whose competencies are oceangoing watchkeeping officers, oceangoing chief officers and oceangoing masters in this paper. After that, analysis of variance (ANOVA) and simple linear regression analysis are used to examine the data obtained from seafarers. Distribution of the results meets the assumption of normality required for statistical parametric analysis. In addition, missing data are not detected in this study.

3. RESULTS

The COLREGs "Rule 15" (Crossing Situation) evaluation technique which is used to measure the navigation performance of seafarers consists of ten basic criteria. Descriptive statistics of the technique including the mean, standard deviation, maximum - minimum values based on the navigation performance scores for each separate group are presented in Table 2.

Table 2: Navigation Performance - Descriptive Statistics.

Competency	N	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis	Min.	Max.
Oceangoing Wacthkeeping Officer	56	85,0893	7,22943	,118	-,306	70	100
Oceangoing Chief Officer	47	87,7660	7,78854	-,464	-,364	70	100
Oceangoing Master	37	88,6486	6,83624	-,100	-,610	75	100
Total	140	86,9286	7,43281	-,154	-,534	70	100

Each comparison group has equal variances according to variance homogeneity test (Levene's test) which is the assumption of analysis of variance (ANOVA) test (p>,05). The one-way ANOVA test results states that there is no a statistically significant difference in terms of navigation performance among our groups (p>,05). Although it is observed that the mean navigation performance scores of the seafarers (X_{owo}=85,0893, X_{oco}=87,7660,

X_{om}=88,6486) increase in parallel with their competencies, this upward trend is not statistically significant. The mean navigation performance score of all seafarers is measured as 86,9286.

Simple linear regression analysis is used to investigate the positive upward trend between the navigation performance and age of deck officers. In the regression equation, the age variable is assigned as an independent variable and the navigation performance of the deck officers is assigned as dependent variable. When the relationship between the two variables is examined, it is indicated that the age variable positively and significantly affects the navigation performance of the seafarers (p<,05). The linear relationship between the two variables is formulated as (Navigation Performance of Deck Officers = 80,860 + 0,192 x Age). This formula interpreted as when age variable increases by one unit, 0.192 amount of change may be observed in the navigation performance of seafarers in positive way.

Table 3: Simple Linear Regression Analysis Results.

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	80,860	2,565		31,522	,000
Age	,192	,079	,203	2.437	,016

4. CONCLUSION

In this study, the COLREGs "Rule 15" (Crossing Situation) navigation performance evaluation form is used to assess the impact of normal cognitive ageing process on navigation performance of deck officers whose competencies are oceangoing watchkeeping officers, oceangoing chief officers and oceangoing masters. For this purpose, the requirements of the COLREGs "Rule 15" rule are analysed with the support of specialists and a scenario through the İstanbul Strait is conducted in the ITU Maritime Faculty CBT (Computer Based Training) laboratory. According to the results of the study, the mean navigation performance scores of the deck officers increase in parallel with their experiences, but this upward trend is not statistically significant. On the other hand, when the linear relationship between the age and navigation performance variables is examined, it is observed that the age variable positively and significantly affects the navigation performance of the deck officers. The results of this paper suggest that, recruiting deck officers by investigating the requirements of maritime operations in terms of cognitive abilities will be a critical step to reduce human based errors due to age-related cognitive decline.

ACKNOWLEDGEMENTS

This paper is partially produced from PhD dissertation executed and funded in Istanbul Technical University, Maritime Transportation Engineering Program. The authors would like to express their gratitude to oceangoing seafarers for providing support to the research.

REFERENCES

Aartsen, M. J., Smits, C. H., Van Tilburg, T., Knipscheer, K. C., & Deeg, D. J. (2002). Activity in older adults: cause or consequence of cognitive functioning? A longitudinal study on everyday activities and cognitive performance in older adults. The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 57(2), P153-P162.

Allen, J. S., Bruss, J., Brown, C. K., & Damasio, H. (2005). Normal neuroanatomical variation due to age: the major lobes and a parcellation of the temporal region. Neurobiology of aging, 26(9), 1245-1260.

Caserta, R. J., & Abrams, L. (2007). The relevance of situation awareness in older adults' cognitive functioning: A review. European Review of Aging and Physical Activity, 4(1), 3-13.

Deary, I. J., Corley, J., Gow, A. J., Harris, S. E., Houlihan, L. M., Marioni, R. E., ... & Starr, J. M. (2009). Age-associated cognitive decline. British medical bulletin, 92(1), 135-152.

Endsley, M. R. (1995). Toward a theory of situation awareness in dynamic systems. Human factors, 37(1), 32-64.

Endsley, M. R. (2006). Expertise and Situation Awareness. In K. A. Ericsson, N. Charness, P. J. Feltovich, & R. R. Hoffman (Eds.), The Cambridge handbook of expertise and expert performance (pp. 633-651).

Ericsson, K. A., & Lehmann, A. C. (1996). Expert and exceptional performance: Evidence of maximal adaptation to task constraints. Annual review of psychology, 47(1), 273-305.

Fratiglioni, L., Paillard-Borg, S., & Winblad, B. (2004). An active and socially integrated lifestyle in late life might protect against dementia. The Lancet Neurology, 3(6), 343-353.

Hsu, J. L., Leemans, A., Bai, C. H., Lee, C. H., Tsai, Y. F., Chiu, H. C., & Chen, W. H. (2008). Gender differences and age-related white matter changes of the human brain: a diffusion tensor imaging study. Neuroimage, 39(2), 566-577.

Kim, H., Kim, H. J., & Hong, S. (2010). Collision Scenario-based Cognitive Performance Assessment for Marine Officers. TransNav, the International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation, 4 (1), 73-77.

Kuhlen, R. G. (1940). Social change: a neglected factor in psychological studies of the life span. School & Society, 52, 14-16.

Özcan, O. O., Çakır, M. P., & Say, B. (2013). Exploring the Effects of Working Memory Capacity, Attention, and Expertise on Situation Awareness in a Flight Simulation Environment. 17th International Symposium on Aviation Psychology, 98-103.

Parrott, M. D., & Greenwood, C. E. (2007). Dietary influences on cognitive function with aging. Annals of the New York Academy of Sciences, 1114(1), 389-397.

Plassman, B. L., Welsh, K. A., Helms, M., Brandt, J., Page, W. F., & Breitner, J. C. S. (1995). Intelligence and education as predictors of cognitive state in late life A 50-year follow-up. Neurology, 45(8), 1446-1450.

Salat, D. H., Buckner, R. L., Snyder, A. Z., Greve, D. N., Desikan, R. S., Busa, E., & Fischl, B. (2004). Thinning of the cerebral cortex in aging. Cerebral cortex, 14(7), 721-730

Salthouse, T. A. (2009). When does age-related cognitive decline begin? Neurobiology of aging, 30(4), 507-514.

Schaie, K. W. (2005). Developmental influences on adult intelligence: The Seattle longitudinal study. Oxford University Press.

Wilson, R. S., Beckett, L. A., Barnes, L. L., Schneider, J. A., Bach, J., Evans, D. A., & Bennett, D. A. (2002). Individual differences in rates of change in cognitive abilities of older persons. Psychology and aging, 17(2), 179-193.

.

Atatürk Dönemi Türkiye-İtalya İlişkileri 1923-1938

Dr. Öğr. Üyesi Zerrin BALKAÇ[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, z_balkac@trakya.edu.tr

Özet: Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan Türkiye, 16 milyon nüfusa sahip bir devlet olarak kurulmuş ve bununla beraber İmparatorluktan daha kuvvetli ve mütecanis bir topluluk olmuştu. Yeni Türk devletinin uluslararası ilişkilerde Osmanlı İmparatorluğundan üstünlüğü de buradan geliyordu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu gibi Türkiye'de o zamanın güçlü devletlerinin dış politik emellerine hedef olmuştur. 1923'ten sonra Türkiye, Uluslararası ilişkiler bağlamında, Avrupa'nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelmiştir. Sovyetler Birliği Doğu bölgesinde İngiltere; Irak mandası ve Kıbrıs vasıtasıyla, Fransa; Suriye mandasıyla, İtalya ise İtalya'nın on iki ada ve Meis adasını ele geçirmesiyle (Uşi Ant.) Türkiye ile sınırdaş olmuşlardır. Güçlü devletler ile komşu olması üzerine stratejik önemi artan Türkiye, Milli Mücadeleden sonra gerçekçi bir dış politika ilemeye yönelmiştir. Bağımsızlık savaşında kazanılan büyük zafer Atatürk'ün güvenini arttırmış ve Türk Milletinin moralini yükseltmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip gelen devletlerin insafsız hareketlerine maruz kalan Türkiye, tehlikeli bir genişleme politikası izleyebilirdi. Fakat Atatürk böyle bir yolu tercih etmemiştir. Bu açıdan bakıldığında Atatürk, Türkiye'nin dış politikasının esaslarını tespit ederken uluslararası ilişkileri etkileyen ilkelerle ülke çıkarlarını göz önünde bulunduracak bir profil sergilenmiştir. Bunun sebebi ülkemin içinde bulunduğu durumun Atatürk tarafından çok iyi bir şekilde tespit edildiğinin göstergesidir. Bu nedenle ''Yurtta Sulh, Cihanda Sulh'' ilkesini kendine şiar edinmesi olayların ne denli doğru cereyan ettiğinin bir göstergesidir.

I. Dünya Savaşından sonra Türk ülkesini paylaşmak teşebbüsünde bulunan 3 büyük devlet arasında İtalya'nın da var olduğu bir gerçektir. I. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'ya vaat edilen Anadolu topraklarından vazgeçilmesi ve İtalya'nın savaş sonrası maddi-manevi hezeyana uğramasından mütevellit Türk-İtalyan ilişkileri İtalya aleyhinde cereyan etmiştir. Akabinde 1922 yılında İtalya'da idareyi ele geçiren Mussolini'nin farklı dünya ve siyaset görüşüyle sömürgeci politika izlemesiyle birlikte Türk-İtalyan ilişkilerinin muhtevasının değişmesi ve ilişkilerde İtalya'nın emellerinin belli olması Türk-İtalyan ilişkilerini sekteye uğratmıştır.

Bu çalışmada Atatürk'ün yeni ve milli bir devlet oluşturmak amacıyla kendi dış politikasını oluşturması için bir ortam hazırlanmış olup, oluşturulan bu ortamın Türk-İtalyan ilişkileri bağlamında 1923-1938 yılları arasındaki ilişkiler irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, Türkiye-İtalya İlişkileri, Atatürk, Mussolini

1. GİRİŞ

Türk-İtalyan İlişkileri, Türklerin Anadolu'yu yurt tutmaya başladıkları XI. yüzyıla kadar götürülebilir. Daha çok ticari ve askeri alanda etkisini gösteren bu ilişkilere XVI. yüzyılda kültürel alandaki faaliyetlere dahil olacaktır. Yaklaşık 100 yıllık bir sönük dönemi müteakip 1854 Kırım Savaşı ile başlayan, yeni dönem Türk-İtalyan İlişkileri kısa bir süre sonra çatışmaya dönmüştür. (Cantemur,2012: 779)

19. yüzyılın ikinci yarısında siyasal birliğini kurabilen İtalya, Batılı ülkeler ile yarışa girdiği sömürgecilik hareketlerine ancak 20. yüzyılın başlarında başlayabildi. Bununla beraber İtalya uzak kıtalarda ve okyanuslarda sömürgecilik yarışına girebilecek kuvvette değildi. Bu sebeple yakın alanlara göz dikti. En elverişli topraklar ise Kuzey Afrika, yani Osmanlı İmparatorluğu toprakları idi. Fakat Cezayir ve Tunus'u Fransa, Mısır'ı da İngiltere ele geçirmişti. Bu sebeple İtalya'ya yalnızca Trablusgarp (Libya) kalmıştı. Üçlü İttifaka katılmış bulunan İtalya, Trablusgarp için Fransa ile gizli bir anlaşma yapmıştı. İngiltere ve Almanya'nın arasındaki rekabetten yararlanan İtalya 1912'de Trablusgarp'a saldırdı ve ele geçirdi. Trablusgarp Savaşı sonrası 15-18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Uşi Antlaşması'na göre Trablusgarp ve Bingazi, İtalyanların oldu. Rodos ve On İki Ada, Osmanlılarda kaldı ancak buraları Balkan Savaşı sonuna kadar İtalya elinde tutacaktı. (Grassi, 2003:2)

1870 İtalyan birliğinin kurulmasından sonra, İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında giderek artan ölçüde yoğunlaşarak devam eden ilişkiler, İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a saldırması ile bozulmuştu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Libya'dan aldığı ''dördüncü kıyı'' (Trablusgarp) ile yetinmeyen İtalya beşinci kıyı olarak Anadolu'nun güneybatısına göz dikmişti. Adalara yerleşerek Güneybatı Anadolu'ya yaklaşan İtalya, Antalya başta olmak üzere bu bölgede gelecekteki hakimiyetinin planlarını yapmaya başlamıştı. (Çelebi,1999:372) Birinci Dünya Savaşı başladığında İtalya, Anadolu'daki ekonomik varlığını ve çıkar ağlarını daha yeni genişletmeye başlamıştı. İtalyan girişimler İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkeler arasında rekabet edebilmek

için daha çok İstanbul ve İzmir'de oturan İtalyanlar ile işbirliği yapabilmeyi umut ediyorlardı (Grassi,2003:19) 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından galip devletler hemen işgale girişmişlerdir. Anadolu'ya asker çıkartan ilk işgalci devletlerden biri de İtalya idi. 13 Kasım 1918'de itilaf devletleri İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan ve bir süre sonra ABD savaş gemileri Haliç'e girmişlerdir. Osmanlı topraklarının paylaşımını netleştiren ve 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı kararlarına hakim olan devletler Amerika, İngiltere ve Japonya idi. İtalya konferansta dikkate alınmamış ve nitekim İtalya'ya daha önce vaat edilen Batı Anadolu Yunanistan'a verilmiştir. (Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 1924:1) Aslında müttefik devletler, I. Dünya Savaşı sürerken aralarında gizlice 1917 tarihinde Saint-Jean de Maurienne Antlaşmasını yapmışlar, İtalya da bu antlaşmaya katılmıştır. İtalya bu gizli antlaşma ile belirlenen Anadolu topraklarının kendisine verileceğini zannediyordu.(Dilan, 1993:63) Paris'teki görüşmelerde müttefikleri ile ters düşen İtalya görüşmeleri terk etmiştir. (Grassi, 2003:22) Konferansı terk ederek bundan böyle hem kendileri hem de Türkiye için yeni bir strateji geliştireceklerdir. Gerçekten de Türk İstiklal Savaşı boyunca İngiltere ve Fransa'nın beklentilerine cevap vermediler. Tam tersine Milli Mücadele'nin destekçisi olarak görüldüler. Nitekim Türkiye'yi Londra Konferansı'na davet etmiştir. 27 Şubat- 12 Mart 1921 tarihleri arasında yapılan bu konferans sonunda Ankara hükümetini temsilen katılan Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Kunduk) ile İtalya Hariciye Vekili Kont Sforza arasında bir Antlaşma imzalandı. (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1992:446) Fakat Antlaşma Anadolu'nun İtalyan nüfus bölgesi halini alması anlamına gelmesinden dolayı Mustafa Kemal tarafından reddedilmiştir. Antlaşmanın reddinden sonra Ankara İtalya'dan bir temsilci gönderilmesini istemiştir. Ama elçinin imtiyaz isteğinde bulunması da geri çevrilmiştir. Tüm bunlara rağmen ticari ilişkiler devam etmiştir. Başta silah olmak üzere kırtasiye malzemeleri de İtalya'dan alınıyordu. (Aras,1945:130) Bununla birlikte mevcut siyasi gerginlik Mudanya Ateşkes Anlaşması'na katılan General Mombelli'nin Ankara Hükümeti'ni destekler bir tutum içerisinde olmasıyla yumuşamıştır. (Armaoğlu, 1993:339) Bu destek Lausenne Barış Antlaşması'nda devam etmiştir. (Atar, 1993:283) İtilaf Devletleri arasında Lausenne Barış Antlaşması'nı resmen onaylayan ilk ülke İtalya olmuştur. Ardından da bir elçi göndermiştir. Ancak On İki Ada'nın askerden arındırılarak da İtalyanlara bırakılmış olması Türkiye'yi hep tedirgin etmiştir ve adalar devamlı izlenmiştir. (And, 1998:31)

2. 1923-1932 DÖNEMİ

Türk İstiklal Savaşı'nın zaferle kazanılıp, Lozan'da siyasi bakımdan da tescil edilmesinden sonra yeni Türk devleti, bir yandan Lozan Barış Antlaşması'ndan arta kalan sorunları çözmeye, diğer yandan da, kurucusunun ifadesiyle ''muasır medeniyet seviyesine çıkmak'' için inkılaplar yapmaya başladı. Bu hedefe ulaşmak için içerde ve dışarıda barış dönemine ihtiyaç duyan Türkiye, başta komşuları olmak üzere bütün ülkelerle barış ilişkileri kurmaya özen gösterdi. Yeni dönemin şekillendirilmesinde yakın geçmişteki ilişkilerin belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Ne var ki, Atatürk'ün Türkiye'yi cumhurbaşkanı olarak yönettiği 1923-1938 döneminde, Milli Mücadele döneminde ''düşman'' pozisyonda olan İngiltere ve Fransa ile ilişkiler zamanla normalleşirken, Milli Mücadele'de daha makul ilişkiler kurulan İtalya ile ilişkilerde, en iyimser ifadeyle, güvensizlik ve endişe hakim olmuştur. (Çelebi, 2002)

Türkiye bu dönemdeki dış ilişkilerinde İtalya'yı hep dikkate almak zorunda kalmıştır. Denilebilir ki, Türkiye, Atatürk döneminde, Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan ilk Batılı devlet olmasına rağmen dış politikasını İtalya'ya endekslemek zorunda kalmıştır. Atatürk döneminde iki ülke ilişkilerinin istenilen düzeye getirilememesi, İtalya'da iktidara gelen Milli Faşist Partisi ve lideri Benito Mussolini'nın emperyalist bir dış politikayı benimsemiş olmasından ileri gelmiştir. (Mussolini,1922:478) İtalya'da Faşist hareket 1919 yılında ''Fasciodi Cambattimento'' adlı örgütün kurulması ile örgütlenmiştir. Bu örgüt hemen bir yıl sonra Ulusal Faşist Partisi adıyla parti haline gelmiş ve o yıl yapılan seçimlerde 35 milletvekili çıkarmıştır. Parti 1922 yılına kadar güçlendi ve Kral Vittorio Emmenuelle, Partinin başkanı olan Mussolini'ye Başbakanlığı vermek zorunda kalmıştır. Daha sonra Meclisten olağanüstü yetkiler alan Mussolini ve onun Faşist Partisi, 1943 yılına kadar İtalya'nın kaderine egemen olmuştur. (Sander,1991:10) Yani İtalya'da 1922-1943 yılları arasında etkinlini sürdüren meslek kuruluşlarına dayanan bu faşist yönetim, yetkilerinin tek partinin elinde olduğu aşırı ulusçuluk ve baskıyı amaçlayan bir sistemdi. (Demirkaya, K., 1940)

Mussolini'nin iktidarı tamamen ele geçirmesiyle birlikte İtalya'nın giderek yayılmacı emellerini ön plana çıkarması ve İtalya'nın Akdeniz'de ciddi bir tehdit oluşturması ve bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin bu bölgede ciddi bir güvenlik endişesi duymasından kaynaklanmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın yenilmesi bir anlamda İtalya'yı, hem Balkanlarda hem de denizlerde bölgesel bir güç pozisyonuna getirmiştir. İtalya, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da bulunan revizyonist devletlere siyasal destek vererek bu bölgelere nüfuz etmeye çalışmakta, Kuzey Afrika'da kendisine toprak verilmesi talebinde bulunmaktaydı. Bununla birlikte açıkça

Türkiye'yi telaffuz etmese de Anadolu'nun Akdeniz bölgesine yönelik talepleri olduğunu ima etmesi Türkiye'de ciddi kaygılar uyandırmıştır. (Türkeş,1998:137) İtalya'nın hızla silahlanması ve sömürge bölgeleri araması, o dönemde Mussolini'nin tam olarak dış politikasını yansıtmaktaydı. Mussolini'ye göre; İtalya genişlemek isteyen bir devlet ve emperyalim onun için vazgeçilmez bir zorunluluktu. (Sander,1991:12) Mussolini liderliğinde iktidar gelen Faşistlerin ''Mare Nostrum'' (Bizim Deniz) dedikleri Akdeniz bölgelerinde hak iddia etme tutkusu bütün İtalyan politikasını etkilemiştir. (Çelebi,2002:) Aslında bu durum Mussolini için Roma İmparatorluğunu yeniden meydana getirmek istemesiyle alakalıydı. (Uçarol,1985:462) Faşist İtalya'nın emperyalist politikasında Anadolu'yu da hedef olarak seçmesinin nedenleri vardır: Her şeyden önce hakimiyetine aldığı Rodos ve On İki Ada nedeniyle komşu olduğu Türkiye'deki yeni rejimin başarılı olup olmayacağı konusunda endişeleri, daha doğrusu başarısız olması yönünde beklentileri söz konusu olmuştur. (Alacalı,2009:255) Bundan sonraki dönemde iki ülke arasında diplomatik temaslar sağlanmış, 26 Şubat 1924'de İstanbul'a gelerek görevine başlayan Cesare Montagna, gazetecilere yaptığı açıklamada, ''iki memleket arasındaki iyi ilişkileri pekiştirmek emeliyle İstanbul'a geldiğini'' söylemiştir. Ne var ki, iki ülke arasındaki ilk diplomatik kriz, bu sözlerden birkaç ay sonra patlak vermiş, İtalyanların Mayıs ayında Rodos adasındaki askeri birliklerini takviye etmesi Türkiye'de endişe yaratmıştır. İtalyanların; ''İtalya karşıtı kampanya'' başlatmakla suçladığı Türk basının da yakından takip ettiği bu olay hakkında Ankara Hükümeti İtalya'dan bilgi istemiş, Roma Hükümeti bunun Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını açıklamıştır. (Bolat,2006:57) Bununla birlikte 1926 Haziran'ında Mussolini'nin kardeşi Arnold Mussolini'nin yaptığı bir açıklama da tepkilere neden olmuştur. Bu açıklamada Arnold Mussolini şunları söylemiştir: ''Tunus, belki daha sonra, fakat her şeyden önce eski Türk İmparatorluğunun kalıntılarının bulunduğu Akdeniz'in Doğu bölgesi vardır. İzmir vardır ki bize ait olması gerekir. Nihayet Antalya da var.'' Mussolininin kardeşi ve faşist politikayı yönlendiren kişilerden birisi olması sebebiyle Arnold Mussolini'nin açıklaması; İtalyan emperyalizmine hedef coğrafya olarak ve isim vererek Anadolu'yu göstermesi, Türkiye'nin bu ülkeye karşı güvensizliğini artırdığı gibi, İtalya'nın niyetini göstermesi bakımından da son derece önemlidir. (Çelebi,2002:266)

İtalya'nın bu yayılma ve genişleme politikası çevresinde ki bütün doğu Akdeniz ülkelerinde huzursuzluk yaratmıştır. Bu arada İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan ile toprak yönünden anlaşmazlığa düşmüş olup 1927 yılında da Arnavutluk'u koruyuculuğu altına almıştır. (Uçarol,1985:463) İtalya'nın Arnavutluk'u egemenlik altına alması Yugoslavya ile aralarında çıkan sürtüşmeyi arttırmıştır. (Esmer, 1953:199) 1926-1927 yılları Türkiye ve İtalya ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. İngiltere ile Musul sorununu çözümleyen Türkiye, İtalya ve Fransa ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. (Dilan, 1998:109) Öte yandan İtalya'nın Arnavutluk'u nüfuzu altına alması küçük Antant üyesi Yugoslavya'da korku uyandırmış bu devletin Fransa ile ittifak antlaşması imzalayarak bir bakıma küçük Antant'ı Fransa'ya dayaması, İtalya'da bu Antant'a karşı doğu Akdeniz'in iki önemli ülkesi Türkiye ve Yunanistan ile bir üçlü blok oluşturma fikrini doğurmuş fakat o günlerde Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinin gergin olması nedeniyle böyle bir pakt oluşturma düşüncesi gerekleşmemiş ve bu durum İtalya'yı bu iki devletle ayrı ayrı anlaşmalar yapmaya yöneltmiştir. Bunun sonucunda Türk İtalyan ilişkilerinde bir yumuşa gözlenmiş ve sonuçta 30 Mayıs 1928'de iki devlet arasında bir tarafsızlık ve uzlaşma antlaşması imzalanmıştır. (Armaoğlu, F., 1989:35) Bu anlaşma TBMM tarafından 29 Kasım 1928'de tasdik edildi. (Gönlübol ve Sar 1996:125)

Mussolini ve Tevfik Rüştü Aras arasında Milano'da imzalanan bu anlaşmaya göre; iki taraftan biri, öteki aleyhine yöneltilmiş hiçbir siyasi veya iktisadi bir antlaşmaya ya da tertibe girmemeyi kabul ediyordu. Diğer maddeye göre antlaşmanın yorumundan veya uygulamasından çıkacak uyuşmazlıklar doğrudan doğruya veya bir tarafın talebi ile La Haye Adalet divanına sunulacaktır. (Soysal,1987:25) 30 Mayıs 1928 tarihinde imzalanan Türkiye İtalya arasında imzalanan anlaşma sonrası iki ülke arasında devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri olmuştur. Ocak 1930 tarihinde Comte Grandi Ankara'yı, buna karşılık Tevfik Rüştü Aras Kasım 1930 tarihinde Roma'da Mussolini'yi ziyaret etmiştir. (Alacı, 2009:255) Her iki devlette samimi olmamakla beraber ilişkilerinin tamamen kopmasını da istememekteydiler. Fakat diğer taraftan Duçe Mussolini'nin Akdeniz'i ''Bizim Deniz'' olarak telaffuz etmesi ve ''Büyük İtalya'' sözünü kullanması, Türkiye'yi tedirgin etmekteydi. (Türkkan, 2012:788) 1930 öncesinde son olarak Türkiye ile İtalya arasında Mayıs 1929'da bir tahkimname ve Eylül 1929'da bir konsolosluk mukavelenamesi imzalanmıştır. Ancak bu antlaşmalarla sağlanmak istenen emniyet 1930'lardan sonraki İtalya dış siyaseti karşısında sürekli olmamıştır. İtalyan dış siyasetinin istikrarlı olmaması nedeniyle Türkiye bir Balkan paktı oluşturulmasının çabası içine girmiştir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa yakın bir gelecekte yeni bir dünya savaşının çıkacağını sezmiştir. (Erinç ve Yücel, 1978:65) 1932 yılına gelindiğinde İtalya ile Türkiye arasında her ne kadar İtalya sorun ciddi değil dese de Meis ve birkaç küçük ada ile ilgili bir anlaşmazlık mevcuttu ve bu durumun La Haye Adalet Divanı'na sevki kararlaştırılmıştı. (Esmer, 1953:196)

3. 1932- 1938 DÖNEMİ

Uluslar arası Adalet Divanı görüşmeleri devam ederken Türkiye ile İtalya arasındaki ikili temaslara ara verilmiş değildi. Nitekim Dr. Tevfik Rüştü Bey ile İtalyan elçisi Pompeo Aloisi arasında 4 Ocak 1932'de Ankara'da 7 maddelik yeni bir antlaşma imzalanarak yıllardan beri süregelen bu meseleye son verildi. Antlaşmaya göre aşağıdaki adacıklar Türkiye'ye ait sayılmıştır: (Düstur Resmi Gazetesi, Tertip III., 1933, s.219)

Çatalada, Uvendire, Furnakya, Katovolo, Prasudi, Tchatallota, Pighi, Nissi-Tis Pigji, Recif Agrcelia, Prousseclisse, Kaya, Pano Marki, Kato Makri, Marathi, Rocci Vutchaki, Daysa, Alientarya, Karavola, Karaada.

Buna karşılık Türkiye, Kastellorizo Şehri kilisesinin kubbesi ile San Stephano burnu arasındaki mesafe olan bir dairedeki adacıkların, yani; Psoradia, Polyphados, St. Georges, Psomi, Kutsumboras, Mavro Poinaki, Mavro Poini adacıklarının üzerinde İtalyan hakimiyetini tanımıştır. Antlaşma tasdikinden itibaren 15 gün içinde yürürlüğe girmiştir. (Düstur Resmi Gazetesi, Tertip III., 1933, s.220-225)

1932'de imzalanan bu antlaşma ile iki devlet arasındaki anlaşmazlık ortadan kalkmış oldu. Lozan Antlaşmasından bu yana iki devlet arasında bir sorun teşkil eden adalar meselesi bu antlaşma ile birlikte çözüme kavuşturuldu. (Esmer, A. Ş. 1997, s.199) 1932 yılında Türkiye İtalya ilişkilerinde bu defa başka önemli olay iki devlet arasındaki ilişkilere damgasını vurmuştur. İsmet İnönü Roma'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında 1928 Türk İtalyan Antlaşması'nın süresi uzatılmıştır. İtalya'ya yaptığı ziyareti 30 Mayıs 1932 de tamamlayan İsmet Paşa, Roma'dan Brindizi'ye hareket etmiş ve Türk heyeti gelişlerinde olduğu gibi tören ile uğurlanmıştır.(Vakit, Milliyet, Son Posta, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 3 Haziran 1932, s.1) Fakat 1928 protokolünün imzalanmasından sonra İtalya'nın Türkiye'ye karşı tutumu hızla değişmeye başlamıştı. Türk İtalyan ilişkileri hızla bozulmaya başlamış, Mussolini'yi 1934 yılında İkinci Beş Yıllık Faşist Kongresinde yaptığı bir konuşmada İtalya'nın tarihi amacının ve geleceğinin Asya ve Afrika kıtasında olduğunu söylemesi ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. (Gönlübol ve Sar, 1963, s.111) İtalya Ege'de Türkiye sahillerine yakın bulunan On İki adayı silahlandırmaya başlamıştır. Ege adalarında denizaltı üsleri ve havaalanları yapması iki devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. (Özüçetin,2018, s.261)

Mussolini, 19 Mart 1934'de yaptığı konuşmasında İtalya'nın mukadderatını Akdeniz, Afrika ve Asya olduğunu ileri sürmüş ve ''birkaç saatlik deniz seyahati ve bundan daha kısa bir hava seferi İtalya'yı Afrika ve Asya'ya bağlamak için kafidir.'' demiştir. Bu konuşma Türk resmi makamları ve basını tarafından şiddetle eleştirilince; Dışişleri Bakanı Müsteşarı Suvich ve Mussolini, Türkiye'nin Roma büyükelçisi ile yaptığı görüşmelerde bu nutkun Türkiye'yi hedef almadığını söylemişlerdir. Fakat bu açıklama, Türkiye'yi tatmin etmemiştir. (Çelebi, M., 2002, s.286) Bu konuşmasının ardından İtalya, 2 Ekim 1935 tarihinde Somali sınırında bulunan Wolwel'de çıkan çatışmaları ileri sürerek Habeşistan'a saldırmıştır. (Armaoğlu, F., 2010, s.314) Habeş İmparatoru'nun Milletler Cemiyeti'ne başvurması üzerine Habeşistan sınırında incelemek için bir ''Onüçler Komitesi'' kurulmuştur. Habeş delegesi, İtalya'nın Misak'ın 12. 13. ve 15. maddelerine aykırı davranarak savaşa girdiğini, bunun için 16. maddenin yani önlemlerinin alınmasına karar vermiştir. Türkiye'de Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olarak bu zorlama kararlarına (iktisadi ve mali zorlama) uymak zorunda kalmıştır. (Gönlübol, M.- Sar, C., 1982, s.117)

İtalya Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etmeyerek devletlere birer protesto yollamıştır. Aynı protesto notasını Türkiye de 11 Kasım 1935'de göndermiştir. Türkiye'de Milletler Cemiyeti'nin üyesi olması sıfatıyla paktın maddelerini uygulamak zorunda kaldığını, buna resmi taahhütlerle bağlı olduğunu iletmiştir. (Dilan,1998, s.108) Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nin zorlama tedbirlerine katılması Lausenne Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesi için 1936'da yaptığı teklifin birçok devlet tarafından olumlu karşılanmasına yol açmıştır. Öte yandan Türkiye'nin bu teklifine aynı sebepten dolayı İtalya muhalefet etmiş ve Montreux Konferansına katılmamıştır. (Sander, O., 1991, s.31) Ayrıca İtalya 1936 yılında Türk sahillerine yakın On İki adayı, özellikle Leros adasını tahkim etmesi iki devlet arasındaki münasebetlerin gergin olduğunu göstermekte ve Türkiye'nin İtalya tecavüzünden duyduğu endişeyi haklı çıkarmaktaydı. (Gönlübol, M.,- Sar, C., 1982, s.117)

İtalya'nın itirazlarına rağmen Montreux'de Türk tezi kabul edilerek boğazlar üzerinde, bölgeyi askerileştirmek de dahil olmak üzere kabul edilmiştir. Bu arada Türkiye; İtalya'ya karşı uyguladığı iktisadi ve mali tedbirleri, 15 Temmuz 1936'da kaldırmıştır. Bu İtalya tarafından memnuniyetle karşılanmış ve boğazlar Muahedesi'ni imzalamak için doğrudan doğruya Türkiye ile temasa karar vermiş ve harekete geçmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 1937, s.1)

İtalya'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne katılmak için doğrudan doğruya iki ülke arasında görüşmeler yapılması için Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras İtalya'yı ziyaret etmiştir. Aras ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano arasında 2-3 Şubat 1937'de Milano'da yapılan görüşmelerin ardından yapılan açıklamada; iki taraf

arasında hiçbir çatışma bulunmadığı ve işbirliği yapılacağı açıklanmıştır. (Çelebi, M., 2015, s.114) Aras Ciano görüşmeleri hakkında yorumlarda bulunan Türk basını bu bildiriyi iyi karşılamış, fakat İtalya'nın Montreux Sözleşmesi'ne girmek taahhüdünde bulunmamasını yumuşak bir dille tenkit etmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 1937, s.1) Bundan sonra Türkiye'yi İtalyan-Alman mihverine sokmak için çalışan İtalya'nın bu gayretleri olumlu sonuç vermemiş, münferit bazı olaylarla da Türk-İtalyan münasebetlerinin gelişmesine engel olmuştur. 1937 yılının yaz aylarında Akdeniz'de bazı ticaret gemilerinin İtalya'ya ait olduğu söylenen denizaltılar tarafından batırılması üzerine buna karşı alınacak tedbirleri görüşmek için 10-11 Eylül 1937 tarihlerinde Nyon'da bir konferans toplanmıştır. Nyon Konferansına birçok Avrupa devletleri iştirak ettiği halde Almanya, İtalya ve Arnavutluk katılmayacaklarını bildirmişlerdir. (Gönlübol, M., - Sar, C., 1982, s.114)

Akdeniz'de ki korsanlık olaylarından bazılarının Türk karasularına yakın bölgelerde cereyan etmesi sebebiyle Türkiye bu konferansa özel bir önem vermiştir. Esas itibariyle İtalya'ya karşı tedbirler almak için toplanan bu konferansta Türkiye, Fransa ve İngiltere'yi desteklemiştir. Sovyetler Birliği, İtalyanları saldırgan ilan etmiştir. İngiltere ve Fransa'nın hazırladığı proje kabul edilmiştir. Türkiye konferans sırasında davranışı ile barıştan yana tavır aldığını açıkça göstermiştir. (Soysal, İ., 1987, s.523)

4. SONUÇ

Sonuç olarak 1923'ten 1938'e kadar Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin aslında her iki ülke arasında ciddi bir sorun olmamasına rağmen, kritik bir sürece girdiği görülmüştür. Lozan'dan arta kalan sorunları çözmeye ve yenileşmeye öncelik veren Türkiye'nin barışçı çabaları İtalya tarafından olumlu karşılanmadığı gibi, ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Yeni Dönemin enerjik, idealist fakat bir o kadar da hayalperest lideri olarak ön plana çıkan Benitto Mussolini'nin, Türkiye coğrafyasına dönük siyaseti nedeniyle, Atatürk'ün ilkeli, rasyonel ve uluslar arası yapının siyasal şartlarını değerlendiren dış politikasına rağmen iki ülke ilişkileri bir türlü istenen düzeye gelememiştir. Bunun sebebinin İtalyan liderin o dönem izlediği emperyal dış politika ile ilgili olduğunun gösteresi olarak tarihe geçmiştir.

KAYNAKÇA

ALACI, Beral, (2009), Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

AND, Metin, (Nisan 1989), ''Türkler, Türk Tarihi, İtalyan Opera ve Baleleri II'', Tarih ve Toplum Dergisi, C.11, S.64.

ARAS, T. Rüştü, (1945), Görüşlerim, Semih Lütfü Basımevi, İstanbul.

ARMAOĞLU, Fahir, (1993), 20. yy. Siyasi Tarihi 1914-1990, T.İ.B. Yay., Ankara.

ATAR, C. Memduh, (1993), Opera Tarihi IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1923-1938) 2, Milli Mücadele Dönemine ait 100 Belge, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, Ankara.

BOLAT, Mahmut, (2006), ''Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri'', Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C.7, S.1, s.45-74.

CANTEMUR, Türkan, (2012), Türkiye İtalya İlişkileri (1930-1950),

Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 1937.

ÇELEBİ, Mevlüt, (1999), Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırma Merkezi, SAM Notları No.1\99, Ankara.

ÇELEBİ, Mevlüt, (2002), Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

DİLAN, H. Berke, (1998), Atatürk Dönem Türkiye'nin Dış Politikası (1923-1939), Alfa Yayınları, İstanbul.

DÜSTUR,(1933), Tertip III, C.XIV, Ankara

ERİNÇ, Sırrı,- YÜCEL, Talip, (1978), Ege Denizi, Türkiye İle Komşu Ege Adaları, T.K.A.E. Yayınları:50, Ankara.

ESMER, Şükrü A., (1953), Siyasi Tarih 1919-1939, SBF Yay., Ankara.

GÖNLÜBOL, Mehmet,- SAR, Cem, (1982), Olaylarla Türk Dış Politikası C:1 (1919-1973), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.

GRASSİ, Fabio, L., (2003), İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika, Çev.: Nevin ÖZKAN- Durdu KUNDAKÇI, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Mayıs 1924.

MUSSOLİNİ, Benito, (1922), ''La Luna Crescente'', Gerarchia,I, 25 Settembre1922, ss. 477-479.

ÖZÜÇETİN, Y. ve YILDIZ, S.(2018), Mussolini İtalya'sının 1936 yılına Kadar Sahip Olduğu Dış Politikası ve Bu Bağlamda Muhtelif Türk Büyükelçilikleri Tarafından Gönderilen Yazılarda Ortaya Konulan İzlenim ve İntibalar, s.257-277.

SANDER, Oral, (1991), Siyasi Tarih 1918-1990, İmge Kitabevi, Ankara.

SOYSAL, İsmail, (1987), Atatürk'ün Barışçıl Politikası ve Dünyadaki Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.3, Ankara.

TÜRKEŞ, Mustafa, (1998), Atatürk Döneminde Türkiye'nin Bölgesel Dış Politikaları (1923-1938), Uluslar arası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye, AÜSBF Yay., Ankara.

UÇARAL, Rıfat, (1985), Siyasi Tarih, Filiz Kitapevi, İstanbul.

Vakit, Milliyet, Son Posta, Hakimiyet-i Milliye Gazeteleri; 3 Haziran 1932.

Çevrimiçi Sağlık Bilgisi Aramak: Ankara İlinde Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. Alper Güzel[1]

[1]Gazi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, alper_guzel@hotmail.com

Özet: İki binli yılların başında İnternet ile bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişim, bireylerin sağlık ile ilgili davranışlarında değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Sağlık hizmetlerinin önceden denenememesi, ihtiyacın rastlantısal olarak ortaya çıkması ve arzın talep yaratması gibi birçok özellik sağlık sektöründe hizmet sunucu ile hizmetten faydalanan arasındaki bilgi asimetrisini arttırmıştır. Sınırsız bir bilgi kaynağı olan internet ve dolayısıyla sosyal medya, sağlık bilgisi arayışında olan bireylerin sağlık ile ilgili bilgi almak için başvurdukları en önemli mecraların başında gelmektedir. Günümüzde birçok birey, kendisi veya yakınları için tanı, teşhis, tedavi süreçleri, sağlık kuruluşları veya sağlık personeli ile ilgili bilgi almak, yapılan işlemlerin sonucuna ulaşmak veya başkalarının deneyimlerini öğrenebilmek gibi birçok konuda internete ve çevrim içi kaynaklara başvurmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin çevrimiçi sağlık bilgisi aramak ile ilgili görüşlerini değerlendirmek ve demografik özelliklerine göre aralarında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket uygulaması, 2018 yılı Şubat – Mayıs ayları arasında Ankara ilinde gerçekleştirilmiş ve toplam 304 katılımcı anket formunu tamamlamıştır. Toplanan veriler araştırmacı tarafından kodlanarak analize uygun hale getirilmiştir. Verilerin analizinde yüzde ve frekans dağılımları ile birlikte ortalamaları hesaplanmış ve kategorik verilerin kıyaslanmasında ise One Way Anova ve T Testi kullanılmıştır. P<,05 değeri anlamlı kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların %48,7'sinin sağlıkla ilgili bilgi ihtiyacını internet ve sosyal medya kaynaklarından karşıladığı ve bireylerin yüksek bir oranda ve sıklıkla internet ve sosyal medyayı sağlık bilgisi aramak için kullandığı görülmüştür. Ayrıca, aağlık ile ilgili bilgi almak için katılımcıların %42,1'inin internet ve sosyal medya kaynaklarını haftada 1-2 kere ziyaret ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Bilgisi Arama, İnternet, Sosyal Medya, Sağlık Hizmetleri, Bilgi Asimetrisi

Seeking Online Health Information: A Study in Ankara

Abstract: At the beginning of millennium, rapid development of the Internet and communication technologies led to changes in health related behaviors of individuals. Many features such as the inability to pre-test health services, incidental emergence of the need and the supply creating demand have increased the information asymmetry between the service provider and the beneficiary in the health sector. Internet, which is an unlimited source of information, has become one of the most important media for individuals seeking health information. Nowadays, many individuals refer to the internet and online resources on many topics such as diagnosis, treatment processes, information about health institutions or health personnel, reaching the conclusion of the transactions or learning the experiences of others. Accordingly, this study was conducted with the aims of evaluating the views of individuals about seeking online health information and finding out whether there is a statistically significant difference between them according to their demographic characteristics. Face-to-face survey technique was used as the data collection method. The survey was conducted between February and May 2018 in Ankara and a total of 304 participants completed the questionnaire. The data collected were coded by the researcher and adapted to the analysis. In the analysis of the data, the mean, frequency, percentage distribution and standard deviations were calculated and the comparison of the categorical data was made by using One Way Anova and T Test. P<,05 value was considered significant. As a result, it was seen that 48.7% of the participants met their health information needs from internet and social media sources. Also, it was determined that 42.1% of the participants visit internet and social media resources 1-2 times a week to get information about health.

Keywords: Health Information Seeking, Internet, Social Media, Health Services, Information Asymmetry

1. GİRİŞ

İnternetin temelini oluşturan ARPANet ağı 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı tarafından kurulmuş ve 1990'lı yıllarda giderek artan bir hızla dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır. Dünya genelinde dijital trendlerin incelendiği "Digital in 2017: Global Overview" raporuna göre dünya nüfusu yaklaşık 7,47 milyar kişi olan dünya nüfusunun 3,77 milyar kişisinin internet kullanıcısı olduğu saptanmıştır (Kemp, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu, Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçları doğrultusunda, Türkiye'de internet kullanım oranının bireylerde %66,8 olduğu ve hanelerin %80,7'sinde internet erişiminin bulunduğunu görülmektedir (TUİK, 2017). Her hangi bir PC veya tablet aracılığı ile internete bağlanan kullanıcıların günlük olarak ortalama 6.46 saati internette geçirdikleri görülürken mobil kullanıcılarda bu durumun günlük olarak ortalama 2.59 saat olduğu görülmüştür. İnternetin hayatımızda bu kadar yaygın olarak

yer alması hem bireylerin hem de işletmelerin gerçekleştirdiği birçok eylemin ve faaliyetin dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmesine imkân sağlamıştır.

Ocak 1993'te Internet üzerinde yalnızca 50 adet web sitesi bulunurken günümüzde bu sayı bir milyarın üzerine çıkmıştır (Güzel, 2017). İnternetin yaygınlaşması ve dolayısıyla dijital platformların sayısındaki artış insanların sağlık bilgisi arama ile ilgili davranışlarını da değiştirmeye başlamıştır. Son yıllarda daha fazla hasta alternatif sağlık bilgisi aradığından ve diğer hastalarla iletişime geçmek istediğinden dolayı çevrimiçi kaynaklara başvurmaya başlamıştır (Nambisan & Baron, 2009). Bu da, sağlık bilgisinin doktorlar, sağlık kuruluşları, basılı materyaller gibi güvenilir kaynaklardan doğrudan elde edildiği geleneksel yöntemin aksine düşük güvenilirlik seviyesine sahip çoklu kaynaklardan dolaylı bağlantılar aracılığıyla bilginin elde edildiği dijital yönteme doğru bir değişimin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Beaunoyer, Arsenault, Lomanowska, & Guitton, 2017). Artık, sağlık hizmeti tüketicileri çevrimiçi kaynaklardan kendi sağlık bilgilerini elde etme ve paylaşma konusunda çok daha aktif bir role bürünmektedir ve bakımlarının gerçekleştirilmesi için karar alma mekanizmalarının yardımını istemektedirler (Beach, 2011). Bu kapsamda bireyler İnternet üzerinde sağlık kuruluşları ve sağlık personeli hakkında çeşitli bilgileri araştırmakta, başka hastalardan sağlık kuruluşları veya doktorlar, hastalıkları ya da tedavi süreçleri hakkındaki yorumları öğrenebilmekte ve kendi durumlarına özgü bilgilere ulaşabilmektedirler (Hackworth ve Kunz, 2010). Lober ve Flowers (2011) göre bireyler, diğer tüketicilerin sağlık konuları, ilaçlar ve tedaviler hakkında neler düşündüğünü görmek ve diğer tüketicilerin görüşlerini, deneyimlerini ve bilgilerini araştırarak kendi bilgilerini sunmak ve kendisinin ya da bir başkasının sağlık durumu için hâkim olmak istedikleri bir konu hakkında bilgi edinmek, sosyal destek sağlamak ya da almak ya da bir hastalık üzerinde bilinç oluşturmak için çevrimiçi kaynaklara başvurmaktadır (Güzel, 2014).

Çevrimiçi sağlık bilgisi kaynakları, sağlık hakkında bilgi arayışında olan insanlar için en önemli bilgi kaynaklarından birisi haline gelmesiyle beraber çevrimiçi tıbbi bilgilerin giderek artması ve bireylerin giderek kendi sağlıklarıyla ilgili daha fazla kontrol sahibi olma isteği sebebiyle, interneti sağlık bilgisi almak için kullanan insanların sayısında sürekli bir artış gözlemlenmektedir (Xiao ve diğerleri, 2014). Amerika'da gerçekleştirilen Pew Internet araştırmasında, katılımcıların %62'si sağlık ile ilgili bir konuda çevrimiçi arama yaptığını belirtmiştir. Aynı araştırma kapsamında, internet ve sosyal medya kullanıcılarının % 66'sı özel bir hastalık ya da tıbbi bir problem ile çevrimiçi arama yaparken, belirli bir tıbbi süreç veya tedavi ile ilgili arama yapanların % 56 oranında olduğu görülmüştür (Fox, 2011). Yine Amerika'da gerçekleştirilen bir diğer araştırmada, Weaver (2013) sağlık ile ilgili bir konuda çevrimiçi sağlık bilgisi arayanların oranının %80 olduğunu belirtmiştir. Moreland ve diğerleri (2015), İskoçya'da gerçekleştirdiği araştırmasında hastaların %68,4'ünün sağlık bilgisi almak için çevrimiçi kaynaklara başvurduğunu tespit etmiştir. Güzel ve Kurtuldu (2018), Ankara ve Edirne'de okuyan üniversite öğrencileri ile yaptıkları araştırma sonucunda katılımcıların %33,2'sinin (n:168) akıllı telefonları çevrimiçi olarak sağlık ve medikal bilgilere erişebilmek için kullandığını tespit etmiştir. Ayrıca en son sağlık problemi yaşadıklarında %35,2'si bir sağlık kuruluşunun internet sitesinden, %31,2'si de hekim veya bir sağlık çalışanından yardım veya bilgi aldığını belirtmiştir. Aynı araştırma kapsamında katılımcıların %55,9'u hastalıklar ve tıbbi problemler ile ilgili arama yaptığını belirtirken %47,6'sı tedavi yöntemleri ve süreçleri ile ilgili arama yaptıklarını ifade etmiştir. Bu bilgiler de göstermektedir ki, çevrimiçi sağlık bilgisi aramak bireyler arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu kapsamda bireylerin sağlık bilgisi ihtiyacını karşılamak için hangi kaynaklara başvurduğunu belirlemek ve çevrimiçi sağlık bilgisi arama ile ilgili görüşlerini ortaya çıkartmak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma, bireylerin çevrimiçi sağlık bilgisi arama ile ilgili görüşlerini değerlendirme amacıyla tanımlayıcı bir araştırma olarak tasarlanmış ve Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çevrimiçi sağlık bilgisi arama ile ilgili görüşlerin demografik özellikler, internet kullanımı ve sağlık hizmeti alma durumuna göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkartmak da araştırmanın diğer amaçları olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amaçlarına ulaşması için aşağıda belirtilen 12 hipotez test edilmiştir.

H1: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H2: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H3: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H4: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H5: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları mesleklerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H6: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları son bir yıl içinde sağlık hizmeti alma durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H7: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları en sık sağlık hizmeti alınan kuruluşa göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H8: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları sosyal güvence durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H9: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları İnternet Kullanma Sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H10: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları İnternete Bağlanma Şekline göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H11: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları kullanılan sosyal medya sitelerine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H12: Katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları internet üzerinde sağlıkla ilgili konuları arama sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Araştırmada veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket formunda 5 tanesi demografik özellikler, 3 tanesi sağlık hizmetleri kullanımı, 6 tanesi internet kullanımı ve 23 tanesi de çevrimiçi sağlık bilgisi arama ile ilgili olmak üzere toplam 37 soru yer almaktadır. Anket sorularının oluşturulmasında literatürdeki geçmiş araştırmalar ve uzman görüşlerinden faydalanılmıştır. Güvenilirlik analizi kapsamında elde edilen Cronbach Alfa katsayısı ,711 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alfa katsayısı, bireysel puanların k soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır toplam puanlar üzerine kurulu ölçeklere (Likert Ölçeği, Q-Tipi Ölçek) dayalı araçların güvenilirliğini ortaya koymaya yarayan Cronbach Alfa katsayısını hesaplar. Temel varsayımlar, 'Her soru toplam skorun bir doğrusal bileşeni olmalıdır.' ve 'Ölçekte toplanabilirlik özelliğinin bulunması gerekir.' biçimindedir (Özdamar, 2002: 662). Anket formu Ankara ilinde ikamet eden ve basit tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçilen toplam 20 kişiye pilot uygulama yapılarak revize edilmiştir. Böylelikle, anket formundaki eksiklikler, hatalar ve görüşmeciler tarafından anlaşılması zor olan ifadeler tespit edilerek giderilmiş ve görüşme formuna nihai şekli verilmiştir.

Anket uygulaması 2018 yılı Şubat ve Mart aylarında Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. Toplam 311 kişi anket formunu doldurmuş fakat eksik doldurulmalarından dolayı 7 anket değerlendirme dışı bırakılarak toplam 304 anket analize uygun bulunmuştur. Anket uygulaması sözlü onay alındıktan sonra yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Her bir anketin doldurulması yaklaşık 3-5 dakika sürmüştür. Anket uygulaması tamamlandıktan sonra toplanan veriler araştırmacı tarafından kodlanarak bilgisayar ortamına kaydedilmiş ve analize uygun hale getirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda sayı, yüzde dağılımları, ortalamalar ve standart sapma hesaplanmıştır. Kategorik verilerin kıyaslanmasında ise ilişkili örneklemler için T Testi ve ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) kullanılmıştır (Tekedere, 2009; Büyüköztürk, 2011). P<0,05 değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmaya Ankara'da ikamet eden toplam 304 kişi katılmıştır. Katılımcıların %88,2'si (n:268) son bir yıl içerisinde sağlık hizmeti aldığını belirtmiştir. En sık tercih edilen sağlık hizmeti sunucuları ile ilgili olarak katılımcıların %40,1'i (n: 122) kamu hastanelerini, %28,9'u (n:88) aile sağlığı merkezlerini ve/veya aile hekimini ve %21,7'i de (n:66) üniversite hastanelerini tercih ettiğini belirtirken %9,2 (n:28) ise özel hastane ve muayenehane gibi özel hizmet sunucularını tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcıların %54,6'sı (n:166) Anne-Babaya bağımlı olarak SGK'dan faydalanırken, %40,1'i (n:122) kendisine ait olarak SGK ve %2,6'sı da (n:8) özel sağlık sigortası aracılığı ile sağlık hizmetleri finansmanını sağladıklarını ifade etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda katılımcıların demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

X	S	%
Cinsiyet		
Kadın	169	55,6
Erkek	135	44,4
Medeni Durum		
Evli	79	26,0

Bekar	225	74,0
Yaş		
18-24	143	47,0
25-30	40	13,2
31-38	50	16,4
39-46	29	9,5
47-54	31	10,2
55+	11	3,6
Eğitim Düzeyi		
İlk-Orta Okul	8	2,7
Lise	104	34,2
Yüksek Okul	84	27,6
Lisans	82	27,0
Yüksek lisans	14	4,6
Doktora	12	3,9
Meslek		
Memur	70	23,0
Doktor	8	2,6
Sağlık Personeli	37	12,2
Serbest Meslek	14	4,6
Akademisyen	18	5,9
Esnaf	3	1,0
Emekli	10	3,3
Ev Hanımı	1	0,3
Öğrenci	122	40,1
İşsiz	7	2,3
Diğer	14	4,6
Toplam	304	100,0

Katılımcıların %55,6'sını (n:169) kadınlar oluştururken, ağırlıklı olarak da katılımcıların bekar olduğu (74,0; N:225) görülmüştür. Yaşlarına göre incelediğimizde ise 18-24 yaş grubunu katılımcıların %47,0'si oluştururken 55 yaş ve üzeri grup sadece %3,6'yı (n:11) temsil etmektedir. Eğitimlerine baktığımızda %35,5'in (n: 108) lisans ve üzeri dereceye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %40,1'i (n: 122) öğrenci, %23,0'ü memur ve %12,2'si sağlık personeli olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların neredeyse tamamı günlük olarak internete bağlanmaktadır. İnternete bağlanmak için mobil cihazlar %67,0'nin (n:204) tercihi olurken %32,9 ise (n:100) masaüstü bilgisayar aracılığıyla internete bağlanmaktadır. Günlük olarak internette harcanan zamanı incelediğimizde katılımcıların %23,7'si (n:72) günde 6 saat, %21,1'i (n:64) günde 4 saat, %19,1'i (n:58) günde 2 saat, %15,8'i (n:48) günde 8 saat, %6,6'sı (n:20) günde 10 saat ve %13,8'i de (n:42) günde 12 saat internet kullandığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle her üç katılımcıdan birisi (%36,2; n: 110) günde 8 saatten fazla zamanını internette geçirmektedir. Ayrıca katılımcıların %94,1'i (n:286) sosyal medya araçlarını aktif olarak kullandığını belirtmiştir. Katılımcıların aktif olarak takip ettikleri veya üyesi oldukları sosyal medya siteleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Takip Ettikleri veya Üyesi Oldukları Sosyal Medya Siteleri

Sosyal Medya Siteleri	S	%
Facebook	184	60,5
Twitter	116	38,2
Youtube	190	62,5
Snapchat	70	23,0
Pinterest	49	16,1
Instagram	218	71,7
Linkedin	20	7,0
Google+	118	38,8
Diğer	28	9,2
Toplam	286	100,0

Birden fazla işaretlenmiştir.

Araştırma kapsamında katılımcıların en çok tercih ettiği sosyal medya sitesi, fotoğraf paylaşım sitesi olan Instagram (%71,7; n:218) olmuştur. Instagram'ı %62,5 (n:190) ile video paylaşım sitesi olan Youtube, %60,5 (n:184) ile sosyal ağ sitesi olan Facebook takip etmektedir. İş dünyası ile ilgili bir sosyal ağ sitesi olan Linkedin ise %7,0 (20) ile en az tercih edilen sosyal medya sitesi olmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların Sağlıkla İlgili Bilgi İhtiyaçlarını Karşıladıkları Kaynaklar

Sağlık ile ilgili başvurulan bilgi kaynakları	S	%
İnternet / sosyal medya	148	48,7
Sağlık kuruluşları	194	63,8
Görsel ve yazılı medya	30	9,9
Akraba / Arkadaş bilgileri	44	14,5
Akademik ve bilimsel yayınlar	16	5,3
Sağlık personeli	76	25,0
Diğer	8	2,6
Toplam	304	100,0

Birden fazla işaretlenmiştir.

Sağlıkla ilgili bilgi ihtiyacını karşılayabilmek için katılmcıların öncelikle geleneksel yolları denediği ve %63,8'inin bu bilgi ihtiyacını sağlık kuruluşları aracılığıyla karşıladığı tespit edilmiştir. Fakat, katılımcıların neredeyse yarısı da (%48,7; n:148) bu bilgi ihtiyacını internet ve sosyal medya siteleri aracılığıyla çevrimiçi olarak karşıladığını belirtmiştir. Ayrıca her dört katılımcıdan birisi de (%25,0; n:76) sağlıkla ilgil bilgi ihtiyacı içerisinde olduğunda sağlık personelinden bu ihtiyacını karşıladığını ifade etmiştir. Akademik ve bilimsel yayınları bilgi ihtiyacını karşılamak için kullananların ise katılımcıların %5,3'ü (n:16) olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Katılımcıların İnternet Üzerinde Sağlıkla İlgili Konuları Arama Sıklığı

Sağlık ile ilgili konularda arama sıklığı	S	%
Haftada 3 kez ya da daha fazla	16	5,3
Haftada 1-2 kez	128	42,1
Ayda 1 kez	88	28,9
Ayda 1 kereden az	72	23,7
Toplam	304	100,0

İnternet üzerinde sağlıkla ilgili konuları arama sıklığını incelediğimizde katılımcıların %42,1'i (n:128) haftada 1-2 kez sağlıkla ilgili konularda internette arama yaptığını belirtmiştir. Yine, katılımcıların %28,9'u (n:88) sağlıkla ilgili konularda ayda 1 kez internette arama yaptığını belirtirken %23,7 (n:72) ayda 1 kereden az veya birkaç ayda bir sağlıkla ilgili konularda internette arama yaptığını ifade etmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların İnternet Üzerinde Sağlık Bilgisi Arama İle İlgili Görüşleri

	S	Min.	Max.	Ort.	S.S.
İnternette edindiğim bilgilerin doğruluğuna inanıyorum	304	1,00	4,00	3,0724	,72760
Doktor onayı olmadan hastalığıma kesin teşhis koymuyorum.	304	1,00	5,00	4,2829	,90774
İnternette hastalık belirtilerini (Semptom) yazdığımda hastalığımın ne olduğunu öğrenebiliyorum.	304	1,00	5,00	3,0461	,96362
Hastalığımı doktora gitmeden internette arattığım zaman doktora gittiğimde hastalığım hakkında tamamen bilgisiz olmadığımı hissediyorum. (Bilgi Asimetrisi)	304	1,00	5,00	3,5329	,93285
İnternetten edindiğim sağlık bilgilerini yakınlarımın/arkadaşlarımın hastalıklarına öneri olarak sunuyorum.	304	1,00	5,00	2,8026	1,04701
Doktorların tedavilerinden internetten edindiğim bilgilere göre daha olumlu sonuçlar alıyorum.	304	1,00	5,00	3,5132	1,25856
Eczaneden aldığım ilaçların yan etkileri olduğunu düşünüyor, bu yüzden bitkisel tedavileri kullanmayı tercih ediyorum.	304	1,00	5,00	2,8750	1,09190
İnternetten teşhis ettiğim bir hastalığım için doktora	304	1,00	5,00	1,9539	,99064

gitmeden internetten aldığım bilgilerle tedavimi gerçekleştiriyorum.					
İnternette sağlık konusunda kullanıcı yorumlarını önemsiyorum.	304	1,00	5,00	3,1776	1,06614
Doktorumu seçmeden önce internetten doktorlar hakkında araştırma yapıyorum.(internet sitesi inceleme, İnternet videolarını izleme, vb.)	304	1,00	5,00	3,2566	1,20777
Doktor seçiminde internetteki yorumları dikkate alıyorum.	304	1,00	5,00	3,2039	1,16233
İnterneti hastalıklarımın tedavisi için kullanmaya devam etmeyi düşünüyorum.	304	1,00	5,00	2,4934	1,07781
İnternet ortamındaki sağlık bilgilerinin en güncel bilgiler olduğunu düşünüyorum.	304	1,00	4,00	2,5526	,91766
İnternet aracılığı ile doktorlardan hastalığımla ilgili bilgi alıyorum.	304	1,00	5,00	2,5921	1,05527
Sağlıkla ilgili bilgileri yakınlarım/arkadaşlarımın faydalanmaları için sosyal medya hesabım üzerinden paylaşıyorum.	304	1,00	5,00	2,0461	1,05517
İnternetten satışı yapılan sağlık ürünlerini kullanıyorum.	304	1,00	5,00	1,7632	1,01952
İnternette hakkında olumlu yorumlar yapılan ilaçları kullanırım	304	1,00	5,00	1,8947	1,04776
Cep telefonumda sağlık ile ilgili uygulamalar kullanıyorum.	304	1,00	5,00	2,5066	1,24278
İnternetteki özel sağlık bilgilerimin izinsiz bir şekilde paylaşılabileceği endişesini taşıyorum.	304	1,00	5,00	3,0395	1,11327
İnternette aradığım sağlık ile ilgili bilgilere kolaylıkla ulaşabiliyorum.	304	1,00	5,00	3,3355	,94708
Kimseyle paylaşamadığım sağlık sorunlarımı internetten araştırıyorum.	304	1,00	5,00	3,0724	1,22192
Sağlık Bakanlığının sağladığı e-sağlık hizmetlerini(e-nabız, MHRS…) kullanıyorum.	304	1,00	5,00	3,3947	1,24894
İnternette gördüğüm yeni bir tedavi yöntemini kullanırım.	304	1,00	5,00	2,1776	1,07232

Soruların yorumlanmasında kullanılan sınıflandırma için n-1/n formülünden yararlanılmıştır. Anket kapsamında 5'li Likert ölçeği kullanıldığı için n=5 olarak alınmıştır ve n-1/n= 0,8 olarak belirlenmiştir. Anket sorularının yorumlanmasında dikkate alınan sınıflandırma 1,00 < n ≤ 1,80 Aralığı: Çok düşük; 1,80 < n ≤ 2,60 Aralığı: Düşük; 2,60 < n ≤ 3,40 Aralığı: Orta; 3,40 < n ≤ 4,20 Aralığı: Yüksek; 4,20 < n ≤ 5,00 Aralığı: Çok yüksek olarak belirlenmiş ve soru ortalamaları bu sınıflandırma doğrultusunda yorumlanmış ve tartışılmıştır.

Katılımcıların internet üzerinde sağlık bilgisi arama ile ilgili görüşlerini incelediğimizde en yüksek puanların "Doktor onayı olmadan hastalığıma kesin teşhis koymuyorum (4,28±0,90)", "Hastalığımı doktora gitmeden internette arattığım zaman doktora gittiğimde hastalığım hakkında tamamen bilgisiz olmadığımı hissediyorum (3,53±0,93)" ve "Doktorların tedavilerinden internetten edindiğim bilgilere göre daha olumlu sonuçlar alıyorum (3,51±1,25)" ifadelerine verilen cevapların aldığı görülmüştür. En düşük puanların ise "İnternetten satışı yapılan sağlık ürünlerini kullanıyorum (1,76±1,01)", "İnternette hakkında olumlu yorumlar yapılan ilaçları kullanırım (1,89±1,04)" ve "İnternetten teşhis ettiğim bir hastalığım için doktora gitmeden internetten aldığım bilgilerle tedavimi gerçekleştiriyorum (1,95±0,99) ifadelerine verilen cevapların aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, doktor tercihlerinde de internet kaynaklarından orta düzeyde faydalanıldığı görülmüştür. Doktorunu seçmeden önce internetten doktorlar hakkında araştırma yapıyorum cevabını verenlerin ortalamalarının (3,25±1,20) orta düzeyde olduğu görülürken doktor seçiminde internetteki yorumları dikkate alanların ortalamalarının ise (3,25±1,20) yine orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Sağlık Bilgisi Arama ile İlgili Görüşlerin Cinsiyete göre Karşılaştırılması için T Testi

Cinsiyet	N	Ort.	S	Sd	t	p
Kadın	169	2,86	,36	302	,421	,156
Erkek	135	2,84	,43			

Yapılan t Testi sonucunda kadın (2,86±,36) ve erkeklerin(2,84±,43) sağlık bilgisi arama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p>,05). Bu sonuca göre H1 hipotezi red edilmiştir.

Tablo 7: Sağlık Bilgisi Arama ile İlgili Görüşlerin Medeni Duruma göre Karşılaştırılması için T Testi

Cinsiyet	N	Ort.	S	Sd	t	p
Evli	79	2,85	,44	302	-,061	,056
Bekar	225	2,85	,37			

T Testi sonuçlarına göre evli (2,85±,44) ve bekarların (2,85±,37) sağlık bilgisi arama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p>,05). Bu sonuca göre H2 hipotezi red edilmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının Yaşa Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	1,145	5	,229	1,491	,193
Gruplar içi	45,777	298	,154		
Toplam	46,922	303			

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları yaş gruplarına göre karşılaştırıldığında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=1,491, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9 : Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının Eğitime Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	,749	6	,125	,803	,568
Gruplar içi	46,173	297	,155		
Toplam	46,922	303			

Tek yönlü varyans analizi sonuçları doğrultusunda katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları eğitim düzeylerine göre karşılaştırıldığında eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=,803, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 10: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının Mesleklere Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	2,548	10	,255	1,682	,084
Gruplar içi	44,374	293			
Toplam	46,922	303			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları mesleklerine göre karşılaştırıldığında meslekleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=1,682, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H5 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 11: Sağlık Bilgisi Arama ile İlgili Görüşlerin Son Bir Yıl İçinde Sağlık Hizmeti Alma Durumuna göre Karşılaştırılması için T Testi

	N	Ort.	S	Sd	t	p
Evet	268	2,87	,37	302	2,554	,164
Hayır	36	2,69	,47			

Yapılan t Testi sonuçlarına göre son bir yıl içinde sağlık hizmeti alan (2,86±,36) ve son bir yıl içinde sağlık hizmeti almayan(2,84±,43) katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p>,05). Bu sonuca göre H6 hipotezi red edilmiştir.

Tablo 12: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının En Sık Sağlık Hizmeti Alınan Kuruluşa Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	,392	5	,078	,502	,775
Gruplar içi	46,530	298	,156		
Toplam	46,922	303			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları doğrultusunda katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları en sık sağlık hizmeti alınan kuruluşa göre karşılaştırıldığında sağlık hizmeti alınan kuruluşa göre aralarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=,502, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H7 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 13: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının Sosyal Güvence Durumuna Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	,338	4	,084	,542	,705
Gruplar içi	46,584	299	,156		
Toplam	46,922	303			

Tek yönlü varyans analizi sonucuna göre katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları sosyal güvence durumuna göre karşılaştırıldığında sosyal güvence durumuna göre aralarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=,542, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H8 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 14: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının İnternet Kullanma Sıklığına Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	1,109	6	,185	1,199	,307
Gruplar içi	45,813	297	,154		
Toplam	46,922	286			

Kaynak: Örnek (2000: 15).

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında internet kullanma sıklıkları farklı olan katılımcıların puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=,185, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H9 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 15: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının İnternete Bağlanma Şekline Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	,020	1	,020	,128	,721
Gruplar içi	46,902	302	,155		
Toplam	46,922	303			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına doğrultusunda internete masa üstü bilgisayar veya mobil cihazlar aracılığıyla bağlanan katılımcıların puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=,128, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H10 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 16: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının Kullanılan Sosyal Medya Sitelerine Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	,032	1	,032	,198	,656
Gruplar içi	46,250	285	,163		
Toplam	46,922	286			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında kullandıkları sosyal medya siteleri farklı olan katılımcıların puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (F=,198, p>,05). Bu sonuçlar doğrultusunda H11 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 17: Katılımcıların Sağlık Bilgisi Arama Puanlarının İnternet Üzerinde Sağlıkla İlgili Konuları Arama Sıklığına Göre Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	2,895	3	,965	6,575	,000
Gruplar içi	44,027	300	,147		
Toplam	46,922	303			

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre katılımcıların internet üzerinde sağlıkla ilgili konuları arama sıklığı farklı olan katılımcıların sağlık bilgisi arama puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (F=6,575, p<,05). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan Post Hoc testi sonuçlarına göre farklılığın haftada 3 kez yada daha fazla arama yapan grup ile ayda 1 kereden az arama yapan gruplar arasında

ve haftada 1-2 kez arama yapan grup ile ayda 1 kereden az arama yapan gruplar arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda H12 hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇ

Her on katılım dokuzu son bir yıl içerisinde sağlık hizmeti aldığını belirtirken kamu sağlık hizmeti sunucularının en sık tercih edilen hizmet sunucusu olduğu görülmüştür. Katılımcıların tamamı her gün internete bağlanırken bu bağlantıyı mobil cihazlar aracılığıyla kurmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca, her üç katılımcıdan birisinin günde 8 saatten fazla zamanı internette geçirdiği ve en çok Instagram, Youtube ve Facebook gibi sosyal medya sitelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. İnternet ve sosyal medyanın yaygın kullanılması sağlık ile ilgili bilgi ihtiyacını karşılama şeklini de değiştirmeye başlamıştır. Her ne kadar çoğunluk sağlık ile ilgili bilgi ihtiyacını karşılarken sağlık kuruluşları ve sağlık personeli gibi geleneksel yolları tercih ederken katılımcıların yarısına yakını da bu bilgi ihtiyacını internet ve sosyal medya kaynaklarından karşılamakta olduğu ve bu kaynaklara haftada 1-2 kez başvurdukları belirlenmiştir. Ayrıca, internet üzerinde sağlık bilgisi arayarak katılımcıların bilgi asimetrisini azalttığı ve sağlıkları ile ilgili konularda daha kapsamlı bilgiye sahip olduğu, doktor seçimi yapmadan önce internette araştırma yaptıkları ve diğer kişilerin görüş ve yorumlarını önemsedikleri, fakat elde edilen bilginin güvenilirliği ve özel sağlık bilgilerinin gizliliği ile endişe taşıdıkları görülmüştür.

Çevrimiçi kaynaklar, sağlık bilgisi arayan bireylere çok geniş bir ölçekte bilgi sağlamaktadır. Sağlık bilgisi arayan bireylerin geniş ölçekte bilgiye ulaşması uygun bir durum gibi gözükse de ulaşılan bilginin kalitesi ve güvenilirliği önemli bir soru işaretidir. Çevrimiçi kaynaklardan elde edilen bilginin doğruluğunun kontrol edilmesi, konuyla ilgili olarak sağlık kuruluşları ve sağlık profesyonellerinden bilgi ve destek alınması yanlış uygulamaların önüne geçecektir. Ayrıca, çevrimiçi kaynakların kontrolü her ne kadar zor olsa da, Sağlık Bakanlığı ve benzeri kuruluşların sağlık bilgisi sağlayan web siteleri ve sosyal medya siteleri için kontrol mekanizmaları geliştirmeleri ve sağlık bilgisi sağlama ile ilgili standartların geliştirilerek uygulamaya geçirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Beach, C. (2011). Using Social Media to Engage Patients. Healthcare Executive, May/June, s. 66-70.

Beaunoyer, E., Arsenault, M., Lomanowska, A. M., & Guitton, M. J. (2017). Understanding online health information: Evaluation, tools, and strategies. Patient Education and Counseling(100), 183-189. doi:https://doi.org/10.1016/j.pec.2016.08.028

Britnell, M. (2011). Increasing Importance of Social Media in Healthcare. Issues Monitor – Healthcare, 8, 2-19.

Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. Pegem A Yayıncılık.

Fox, S. (2011, 02 01). Health Topics. 08 10, 2014 tarihinde PewResearch Internet Project: http://www.pewinternet.org/2011/02/01/health-topics-2/ adresinden alındı

Güzel, A. (2014, 12 30). Sağlık Kuruluşlarında Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetleri İle Memnuniyet, Marka Güveni ve Marka Sadakati Arasındaki İlişkilerin Yönelik Bir Alan Çalışması. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Güzel, A. (2017). Sağlık Turizminde Dijital Pazarlama. D. Tengilimoğlu içinde, Sağlık Turizmi (s. 297-328). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güzel, A., & Kurtuldu, A. (2018). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sağlık İle İlgili Konularda İnternet Kullanımı. Turkish Studies(13/18), 741-755. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13983

Hackworth, B. A., & Kunz, M. B. (2010). Health Care And Social Media: Bulding Relationships Via Social Networks. Academy of Health Care Management Journal, 6(1), 55-68.

Kemp, S. (2017, 01 24). Digital in 2017: Global Overview. 03 11, 2018 tarihinde We Are Social: https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview adresinden alındı

Lober, W. B., & Flowers, J. L. (2011). Health Care Amid The Internet and Social Media. Seminars in Oncology Nursing, 27(3), 169-182.

Moreland, J., French, T. L., & Cumming, G. P. (2015). The Prevalence of Online Health Information Seeking Among Patients in Scotland: A Cross-Sectional Exploratory Study. JMIR Res Protoc., 4(3), e85. 03 05, 2019 tarihinde https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4526998/ adresinden alındı

Nambisan, S., & Baron, R. A. (2009). Virtual Customer Environments: Testing a Model of Voluntary Participation in Value Co-creation Activities. Journal of Product Innovation Management, 26, 388-406.

Özdamar, K. (2002). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Tekedere, H. (2009). Web tabanlı probleme dayalı öğrenmede denetim odağının öğrencilerin başarısına, problem çözme becerisi algısına ve öğrenmeye yönelik tutumlarına etkisi. (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

TUİK. (2017, 11 11). Türkiye İstatistik Kurumu. 03 11, 2018 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: http://www.tuik.gov.tr adresinden alındı

Weaver, J. (2013, 07 16). More People search for healh online. 03 05, 2019 tarihinde NBC News: http://www.nbcnews.com/id/3077086/t/more-people-search-health-online/#.XIJvgyIza70 adresinden alındı

Xiao, N., Sharman, R., Rao, H. R., & Upadhyaya, S. (2014). Factors influencing online health information search: An empirical analysis of a national cancer-related survey. Decision Support Systems, 57, 417-427.

Sosyal Bilimlerde Kavramsal Keskinlik Sorunu

Anıl Mühürdaroğlu[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, anilmuhurdaroglu@trakya.edu.tr

Özet: Toplumsal sorunlara yönelik bilgi üretmeye çalışan sosyal bilimcilerin karşı karşıya olduğu sorunlardan birisi, söz konusu sorunları tanımlamak için üretilen kavramların sosyal bilimsel bilgi üretimi alanının dışındaki kesimler tarafından da kullanılmasıdır. Sosyal bilimsel kavramların analitik keskinliği halihazırda üreticilerinin kendi bilgi nesnelerinin aynı zamanda bir parçası olmalarından dolayı sorgulanır niteliktedir. Klasik sosyal bilim anlayışına göre kavramların bilimsel değeri, bilgi üreticilerinin nesnelliklerini koruma çabası ve söz konusu alanın epistemik cemaatinin denetim ve onaylaması ile güvence altına alınabilir. Ancak kavramların analitik keskinliği, söz konusu bilginin üretildiği epistemik cemaatin kendi denetim mekanizmaları içerisinde izole bir şekilde denetlenemez. Toplumsal eşitsizlik, yoksulluk, eğitim ve sağlık gibi konular toplumun genelini ilgilendirdiği için sosyal bilimciler bu gibi alanlar üzerinde bilgi üretme tekeli kuramamakta, ürettikleri kavramlar basın, sivil toplum kuruluşları ve devlet bürokrasisinin ilgili alanlarında çalışan teknokratlar tarafından, sıklıkla kavramın analitik içeriği değişime uğratılarak kullanılmaktadır. Bu durum kavramların beraberlerinde taşıdıkları ön kabullerin ve alt anlamların zaman içerisinde kaybolması riskini doğurur. Bu süreç sosyal bilimlerden kamuoyuna doğru tek yönlü olarak işlememektedir. Sosyal bilimciler sorunsallaştırdıkları olgulara dair kişisel deneyimlerini öncelikli olarak kamuoyunda bu olgular tartışılırken kullanılan kavramların dolayımıyla elde ettikleri için bu süreçteki anlam kaymaları sosyal bilimsel bilgi üretimi alanına yansır. Bu tespitler doğrultusunda toplumun genelini ilgilendiren konulara dair üretilen sosyal bilimsel kavramları sıhhilikleri denetlenebilir analitik araçlar olduklarını düşünmek, bu kavramların beraberlerinde taşıdıkları yükleri veya kaybolan anlamlarını göz ardı etmeyi beraberinde getirebilir. Bu anlamda sosyal bilimcilerin yapması gereken, özellikle kamuoyu tartışmalarında yerini bulan kavramları kullanırken bunların ne amaçla üretildiği ve zaman içerisinde nasıl kullanıldığı konusunda daha dikkatli olmak, ayrıca kavramların anlamlandırılma sürecinin bir tür ideolojik mücadele olduğunu göz önünde bulundurmaktır.

Anahtar Kelimeler: Epistemik Cemaat, Kavram üretimi, Sosyal Bilim Felsefesi

1. GİRİŞ

Kavram üretimi ve kullanımı sosyal bilimlerde önemli olmakla birlikte belli ölçüde göz ardı edilen bir konudur. Klasik toplum kuramcılarından günümüze sosyal bilimciler bu nokta üzerinde durmuş, özellikle araştırmacının içerisinde yaşamakta oldukları toplumun sorunlarını ele alması durumunun kavram oluşumu açısından belirli sorunları beraberinde getirdiğine değinmişlerdir. Örneğin Durkheim sosyolojik kavramların en azından başlangıçta toplumsal yaşamın içerisinde var olduğunu ifade eder. Buna göre sosyoloji sürekli olarak dilimizde olan aile ve suç gibi olgularla ilgilendiği için araştırmacılar bu kavramların kesin bir tanımını yapmayı gereksiz bulabilmektedir (Durkheim, 1982: 76-77). Durkheim'ın çağındakinden farklı olarak, günümüzde sosyoloji belli ölçüde kurumsallaşmış bir disiplin olsa da toplumsal olgular üzerine bilgi üretme konusunda başka odaklarla rekabet etmekte (Bourdieu, 2004: 86-87), ürettiği bilgiyi sağduyusal (*commonsense*) bilgiden ayrıştırmak adına kullandığı kavramların anlamları konusunda hassasiyet göstermektedir (Bauman ve May, 2001: 5-8). Bunun yanında kavramların anlamlarının belirsizliği sosyal bilim yazınında her zaman karşılaşılan, özellikle belirli kuram veya paradigmalara dair eleştirel değerlendirmelerde sıklıkla değinilen bir meseledir. Max Weber sosyal bilimler tarihini gerçekliğin kavram üretimi yoluyla analitik bir düzen çerçevesinde yeniden tanımlanmasına yönelik girişimlerin oluşturduğunu söyler (Weber, 1949: 105). Bu anlamda kavram üretimi ve yeniden tanımlanma süreçleri, düşünsel anlamda bir rekabet alanı oluşturmaktadır.

Sosyal bilimler yazını kavramların anlamları ve geçerliliğine yönelik tartışmalarla dolu olmakla birlikte kavram oluşumunun kendisi, araştırma yöntemlerine dair teknik açıklamalar içeren çalışmalar dışında çok fazla ele alınmaz. Öte yandan, sosyal bilimcilerin sürekli karşılaştıkları ve kullandıkları kavramların anlam ve içeriği üzerinde çok durmaması bir yerde kaçınılmazdır. Kavramlar sıklıkla parçası oldukları paradigma veya üreticisi olan düşünürle ilişkisi dışında geçerliliği ayrıca değerlendirilmeden kullanılır. Bu durum belli ölçüde kavramların işlevlerinin beraberinde getirdiği bir durumdur. Zira kavramlar karmaşık olguları, sıklıkla olgunun içerdiği nedensellik ilişkilerini de kapsayacak şekilde soyutlayarak ifade etmek için kullanılırlar. Yani karşılaşılan her kavramın kendi tarihinin içerisine gömülmek kavramların işlevinden faydalanmamak olarak değerlendirilebilir.

Sosyal bilimlerde kavramların anlamlarına dair belirsizlikler bir tartışma konusu olmakla birlikte sorunun ne şekilde tanımlandığı ve hatta ne dereceye kadar çözülebileceği farklı şekilde değerlendirilmemektedir. Bu çalışmada kavram oluşumu sürecinin sorunlarına dair genel tartışmalara değinilecek, ardından özellikle toplum

üyelerinin gündelik hayatını doğrudan etkileyebilen olgulara dair üretilen kavramların işlevlerini etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır.

2. ANLAM SORUNU

Sosyal bilimler içerisinde hangi paradigma ele alınırsa alınsın, kullanılan kavramların neye işaret ettiğinin belirsizliğini bilgi üretiminin bir şartı olarak gören bir yaklaşımla karşılaşmak olası değildir. Olgulara dair üretilen bilginin geçerliliğini kanıtlamanın bir yolunun olmadığını savunan görüşler açısından bakıldığında "bilgi üretimi" iddiası kendi başına sorunlu bir iddia olduğu için kavramların anlamsal keskinliği daha en baştan sağlanabilir bir durum değildir. Sosyal bilimsel bilginin toplumsal süreçleri anlamak ve hatta toplumsal sorunlara çözüm bulmak imkanını sunabileceğine inanan yaklaşımlar ise şüphesiz ilk olarak kullandıkları kavramların bunları kullanacak başkaları tarafından anlaşılabileceği ve her kullanıldığında olgulara dair belirli bir tespiti veya olgular arasındaki belirli bir ilişkiyi işaret ettiğini düşünmek, bunun olabilirliğini sağlamak durumundadır (Hempel, 1965: 141). Bu noktada kullanılan kavramın niteliği önem kazanmakta ve temel bir zorluk ortaya çıkartmaktadır. Sosyal bilimler ölüm oranları veya oy gibi "doğrudan gözlemlenebilir veya sayılabilir" kavramlar ile kendilerini sınırlandırmaları halinde olgular hakkında yeni bir bilgi üretemez (Gerring, 1999: 360). Bu durumda yapılması gereken sosyal bilimlerin kendi araçlarını kullanarak kavram üretmektir. Anlam sorunu bu noktada ortaya çıkar.

Sosyal bilimsel bilginin birikimselliğine ve belirli bir gelişim süreci sonucunda doğa bilimleri gibi kesin bilgi üretiminin mümkün olacağına inanan yaklaşımlarda kavramsal keskinlik sorunu bu gelişim sürecinde kendi kendine ortadan kalkan bir sorun olarak ele alınır. Sosyal bilimlerde bu tarz yaklaşımlar genellikle pozitivizm başlığı altında ele alınırlar. Pozitivist sosyal bilim anlayışının temel iddiası ampirik bilginin, doğa bilimlerinin veya mantık ve matematik gibi disiplinlerin bilgi üretimi modelini geçerli bilgi üretiminin tek meşru modeli olduğudur (Bernstein, 1976: 5). Olgular arasındaki nedensellik ilişkilerini açıklayan kuramlar geliştikçe, bu kuramlarla bağlantılı olarak işleyen kavramlar da değişmekte veya yeniden tanımlanmakta, süreç içerisinde kavramların değişkenler ile açıklanmak istenen olgular arasında kurduğu ilişkiyi tam olarak yansıtma kapasitesi artmaktadır. Stinchcombe bu anlamda her kavramın aslen belirli olgular arasındaki ilişkiyi açıklayan bir hipotez olduğunu söyler (Stinchcombe, 1968: 40). Sonuç olarak söz konusu hipotezler geçecekleri testlerde gösterdikleri başarıya göre varlıklarını sürdürecek veya bir takım değişikliklerle güçlendirilecek, kavramların anlamsal bulanıklıkları giderek ortadan kalkacak, ideal şekliyle olması gerektiği gibi kavramlar tekil bir olguya veya nedensel ilişkiye işaret eden analitik araçlar haline gelecektir.

Bu görüş sosyal bilimlerin gözlemlenemez kavramlar içerdiğini de kabul etmekle birlikte bilimselliğim şartı olarak değerlendirdiği nedensel açıklama becerisi doğrultusunda gözlemlenebilir kavramlar üzerine odaklanan yaklaşımlarca dile getirilir. Bununla birlikte kavramların gözlem üzerinden geçerliliğinin test edilebilmesi ve rektifiye edilebilmesi inancı, gözlemin sorunsuz bir süreç olduğu anlamına gelmez. Sosyal bilimsel araştırma yöntemlerinde ampirik bilgiye erişim ve üretilen bilginin doğrulanabilmesi süreci temel bir tartışma konusudur ve bu tartışmalar içerisinde kavramlar da önemli bir yer tutar. Burada araştırmacının konumu ve araştırmanın yönteminin işaret ettiği bilgi kaynağı, kavramların çok anlamlılığının önemli bir boyutunu oluşturur. Öncelikle araştırmacıların var olan kavramları nasıl anladığı, yeni bir kavram üretiyorlarsa bu kavramın başka araştırmacılar tarafından nasıl anlaşılacağı ve bu doğrultuda söz konusu kavramı hangi amaçla kullandıkları sorunu üzerinde durmak gerekir. Kavramlar dış etkenlerle veya bağlı bulundukları paradigmaların değerlendirilme biçimi çerçevesinde anlamsal bozulmaya uğrayabilecekleri gibi bunlardan bağımsız olarak kullanıldıkları araştırmalarda hangi olguya veya ilişkiye işaret ettikleri yeterince belirgin olmadığı için de anlam kayması yaşayabilir, açıklamaya çalıştıkları olgu ile benzerlik içermeyen başka olguları açıklamak için kullanılabilirler.

Yürütülen araştırmanın yöntemi ve veri kaynakları da kavramsal keskinliğe çeşitli tehditler ortaya koyar. Araştırmacının temel veri kaynağının resmi istatistikler olduğu durumlarda söz konusu istatistikleri oluşturan kurumların amaçları, yöntemleri, veriye ulaşma konusundaki sınırlılıkları gibi etkenler, kullanılan kavramların ölçülmesinde çeşitli sorunlar çıkartır. Durkheim *İntihar* başlıklı ünlü çalışmasında bu noktaya değinmiş, resmi istatistiklerin genelde veri toplama birimlerinde alt pozisyonlarda görev alan memurların saiklerince biçimlendiğini dile getirmiştir (Durkheim, 1970:148). Bu anlamda sosyologların verili kabul ettiği birçok veri aslında nüfus istatistiklerini toplayan veya kamu hizmetlerine dair geniş ölçekli araştırmalar yapan kurumlarda çalışanların algı ve yorumları dolayımıyla oluşturulmuştur (Cicourel, 1964: 36).

Araştırmacının veri kaynağının saha çalışması olduğu durumlarda araştırmacı ölçme sorunlarını gidermek yönünde belirli ölçüde inisiyatif sahibi olmaktadır. Bununla birlikte saha çalışmalarında da araştırmaya konu olan olguların kodlanması ve araştırmacı ile katılımcı arasındaki iletişimdeki olası belirsizlikler, teste tabi tutulan kavramların işaret ettiğinden farklı olguların değerlendirmede etkili olması ihtimalini doğurabilir veya farklı olgular veya nedensel ilişkiler aynı kavramlar altında toplanabilir. Anketlerde genel olarak sorular katılımcıların sosyal bilimsel jargonla tanışıklığı olmadığı varsayımından hareketle gündelik dilde kullanılan kavramlar kullanılarak hazırlanır ve ifade edilir. Burada öncelikle araştırmacının sorularla ifade ettiği olguların katılımcılar tarafından nasıl algılanabileceği sorunuyla karşılaşılır. Anketi uygulayan kişilerin gündelik dille ifade edilen olguları katılımcıya aktarma şekli bir başka sorun alanı ihtiva eder. Sonrasında araştırmacının elde ettiği verileri değerlendirme ve kavramsal düzlemde aktarması adımı gelir. Bütün bu süreçte elde edilmeye çalışılan bilginin kodlanması ve anket uygulayıcıları ve katılımcıların kod çözümünden geçmesi, bilgi üretim sürecinin birçok dolayımdan geçtiği anlamına gelir. Ölçülebilirlik anlamında nicel verinin daha değerli olduğuna inanan araştırmacılar, bu yönde tasarlanan araştırmaların söz konusu anlam bozulmalarına karşı daha korunaklı olduğunu savunmaktayken; nitel araştırma savunucularının üzerinde durduğu noktalardan birisi araştırmacı ile katılımcı arasındaki iletişim sorunlarının derinlikli görüşme ve odak grup gibi yöntemlerle aşılabileceğidir.

Daha üst ölçekli araştırmalara bakıldığında anlam sorunu farklı boyutlar kazanmaktadır. Sosyal bilimsel araştırmalar "açık veya örtük olarak" karşılaştırmalı araştırmalardır ve karşılaştırma yapabilmenin öncelikli koşulu kullanılan kavramların aynı olgu veya ilişkilere işaret ettiğinden emin olmaktır (Mair, 2008: 177). Modern dünyada siyasal katılım olanaklarının gelişmesi ve devletin toplumsal hayata müdahale alanlarının genişlemesi gibi nedenlerle siyasal alanda bir genişleme olduğunu ifade eden Sartori, siyaset biliminin giderek dünya ölçeğinde karşılaştırmalı araştırmalara odaklandığını, bu durumun 'kavramsal esneme' (*conceptual stretching*) diye ifade ettiği durumu beraberinde getirdiğini savunur. Bu süreçte Batı ülkelerinde geliştirilen sosyal bilimsel kavramların Üçüncü Dünya dolayımıyla geri dönüşleri de söz konusu esnemenin etkenlerinden birisidir (Sartori, 1970: 1034-1035).

3. TOPLUMSAL SORUNLARI KAVRAMSALLAŞTIRMAK

Daha önce de ifade edildiği gibi sosyal bilimler konu edindikleri olgular üzerine bilgi üretme iddiasında bulunurken başka kurumlar ve sağduyusal bilgi ile rekabet etmekte, bir yandan da bunlardan etkilenmektedir. Bununla birlikte toplumların gündeminde yerini sürekli koruyan yoksulluk, suç, sınıf ve statü, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet ve ideoloji gibi olgular üzerlerine yürütülen tartışmalarda kullanılan kavramların kullanımı ve üretimi bir takım ek sorunları beraberinde getirir. Bu konularda kullanılan kavramlar dolaşım halindedir ve sosyal bilim dışı alanlardaki kullanıcıları kavramların anlamsal keskinliği konusunda hassas olmayabilmekte, bu durum popüler kavramların zaman içerisinde farklı anlamlar kazanmasını beraberinde getirmektedir.

Gündemde olan, politik ve/veya ahlaki hassasiyet içeren olgulara dair bilgi üretiminde resmi istatistiklerin yukarıda dile getirilen teknik sınırlılıklarının ötesinde bir takım başka sorunlardan bahsetmek mümkündür. Resmi kurumların yürüttüğü araştırmaların altında yatan motivasyonların bilimsel bilgi üretimi olmaması bu noktadaki sorunlardan bir tanesidir. Bir başka sorun resmi kurumların bilgiye erişiminde belli sınırlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin toplumun marjinalize olmuş kesimlerinin devletle olan ilişkisinin sıklıkla sorunlu olması, bu kesimler üzerine kamu kurumlarının yürüttüğü araştırmalarda elde edilen verilerin güvenilirliğini azaltabilmektedir. Diğer bir deyişle devlet belli kesimler üzerine yürüttüğü veri toplama faaliyetlerinde belirli sınırlar içerisinde kalmakta, bilgi nesnesiyle mesafesini ancak belli ölçüde azaltabilmektedir (Wacquant, 1997: 346).

Kavramların anlamsal keskinliğini tehdit eden bir başka unsur siyasal ve toplumsal hayatı etkileyen konularda üretilen kavramların basında, gündelik hayatta ve sivil toplum kuruluşları gibi belli bir sorun alanında çözüm üretmeye odaklanan kesimlerin bildiri ve faaliyetlerinde kullanılmasıdır. Toplumsal meselelere dair çözüm üretme yetkisinin sosyal bilimcilerde olması gerektiği iddiası anlamsız olduğu kadar tehlikeleri de beraberinde getirebilecek bir iddiadır. Sosyal bilimlerin kavramların bu çok anlamlılığı karşısında yapması gereken, bu kavramların üzerinde hak sahibi olma iddiasında bulunmaktan ziyade, teknik anlamda belirli tedbirler almanın yanı sıra söz konusu anlam bozulmalarına dair eleştirel değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Ancak her zaman olduğu gibi sosyal bilimcilerin toplumun içerisinde konumlanmış kişiler oldukları, toplumdaki kanaatlerden, önyargılardan, alışkanlıklardan etkilendikleri unutulmamalıdır. Bu anlamda mevcut bir kavramı yeniden

tanımlayan veya yeni bir kavram üreten sosyal bilimcinin, kavramın neye işaret ettiği konusunda son noktayı koyduğunu düşünmek doğru değildir.

4. SONUÇ

Kavramlardan bağımsız bir sosyal bilim düşünülemez. Bir yerde kullandıkları terminoloji, sosyal bilim disiplinlerini birbirlerinden ve toplumsal hayata dair görüş belirten başka alanlardan ayırt eden temel unsurlardan birisidir. Bununla birlikte sosyal bilimsel kavramlar, toplumsal hayatın temel unsurlarından olan dil vasıtasıyla üretilmekte, toplumun genelinde kullanılan ifadelerden farklı soyutlamalarla oluşturulmaları halinde dahi dilin etkisinden kurtulamamaktadırlar. Yöntembilim, bu durumun yarattığı sorunlara çeşitli sorunlar önermektedir. Ancak özellikle toplum hayatında ön plana çıkan sorunlar, politik/ideolojik kırılma noktaları veya hassas gruplara dair yürütülen araştırmalar bağlamında kavram üretimi sorunu, yalnızca teknik olarak çözülebilecek bir sorun olarak görülmemelidir. Bu gibi konularda üretilen kavramların sosyal bilim-dışı alanlarda sürekli dolaşımda olması ve anlam değişimine uğramaları kaçınılmazdır. Diğer bir deyişle bu anlam değişmeleri, bilgi üreticilerinin bağlı olduğu epistemik cemaatin dışında gerçekleştiği gerekçesiyle araştırmacıları ilgilendirmeyen bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Zira söz konusu değişimler yaşadıkları toplumun içerisinde konumlanmış olan araştırmacılar kanalıyla sosyal bilimsel bilgi üretimine etki etmektedir. Sosyal bilimcilerin mevcut kavramları kullanırken bunların diğer kullanım biçimlerini göz önünde bulundurmaları, yeni kavramlar üretirken ise anlamsal belirsizliği bertaraf edecek önlemler alması gerekmektedir. Ancak son tahlilde kavramların kullanıcıları ve/veya üreticileri olarak kendilerini anlamsal keskinliğin tarafsız yargıçları olarak görmemeleri, kavramların anlamlandırılma pratiğinin ucu açık bir süreç olduğunu kabul etmeleri gerekir.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. ve May, T. (2001) Thinking sociologically. Oxford: Blackwell

Bernstein, R. J. (1976). The restructuring of social and political theory. University of Pennsylvania Press.

Bourdieu, P. (2004). Science of science and reflexivity. (R. Nice Çev.). Chicago: The University of Chicago Press

Cicourel, A. V. (1964). Method and measurement in sociology. New York: The Free Press.

Durkheim, E. (1970). Suicide: A study in sociology. (J. A. Spaulding ve G. Simpson, Çev.). Londra: Routledge & Kegan Paul.

Durkheim, E. (1982). The rules of sociological method (and selected texts on sociology and its method). W. D. Halls, Çev). Londra: Macmillan.

Gerring, J. (1999). What makes a concept good? A critical framework for understanding concept formation in the social sciences. Polity, 31 (3), 357-393.

Hempel, C. G. (1965). Fundamentals of taxonomy. C. G. Hempel, Aspects of scientific expalanation and other essays in the philosophy of science içerisinde. New York: The Free Press.

Mair, P. (2008). Concepts and concept formation. D. d. Porta ve M. Keating (Der.), Approaches and methodologies in the social sciences içerisinde. New York: Cambridge University Press.

Sartori, G. (1970). Cocneptual misinformation in comparative politics. The American Political Science Review, 64 (4), 1033-1053.

Stinchcombe, A. L. (1968). Constructing social theories. New York: Harcourt, Brace & World.

Wacquant, L. (1997). Three pernicious premises in the study of the American ghetto. International Journal of Urban and Regional Research, 21 (2), 341-353.

Weber, M. (1949). The methodology of the social sciences. New York: The Free Press.

Ticaret Savaşları Bağlamında Çin-ABD İlişkileri: Düzenin Sonu

Doç.Dr. Arzu AL[1] **Yüksek Lisans Öğrencisi, Hayri KAYA**[2]

[1]Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, arzu.al@marmara.edu.tr

[2]Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi, hayrikaya@marun.edu.tr

Özet: Küreselleşmenin etkileri günümüzde yalnızca gelişmekte olan ekonomileri değil, büyük devletleri de her açıdan etmektedir. Finans kapitalin çok boyutlu hareketi ve teknolojinin önlenemez gelişimi uluslararası ticarette devrim niteliğinde kararların alınmasına, ABD'nin ekonomik hegemonyasının dahi zor durumda kalmasına neden olmaktadır. Yirmi birinci yüzyılın daha önceki yıllara hiç benzemeyeceği açıkça görülmektedir. Nitekim Çin'in başını çektiği BRICS ve MIKTA gibi oluşumların gelişmiş ekonomileri etkilemesi, kapitalist sistemin kendi sonunu hazırlar niteliktedir. Çin ve ABD'nin karşılıklı girdiği ticaret savaşı örneğinde görüldüğü üzere artık dünya tek kutup noktasından hızlıca çıkmakta, "kazananın kaybedeceği bir oyun" olarak devam etmektedir. ABD son yıllarda gittikçe artan borçlanma rakamları ile karşımıza çıkmakta, bu açığını "kendi içine çekilerek" kapatmak istemektedir. Ancak bu durumun kısa vadede var olan ekonomik düzende adeta bir kırılma yaratacağı ve bir domino etkisi oluşturacağı açıkça görülmektedir. Dünya Bankası'nın ortaya koyduğu verilere göre 2028 yılında ABD ile Çin birçok açıdan eşit düzeye gelecektir. Ancak Çin'e karşı ABD'nin uygulamaya koyduğu politikalar günümüzde ön planda olan ve etki yaratan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim "kazananın kaybedeceği" olarak yorumlanabilecek bir gidişat gösteren ticaret savaşları Çin'in yükselişini önleyemeyecektir. Teknoloji transferi ve sahibi olduğu ticaret fazlası gelirleriyle Çin, dünyanın çeşitli bölgelerindeki devletlere sermaye aktarımı ve/veya çeşitli yardımlar yaparak küresel düzendeki masada elini güçlendirmeye çalışmaktadır. 2008 küresel finansal krizin ardından günümüzde var olan kırılgan piyasaların ve ABD'nin Neo-merkantilist politikalarının tüm dünyayı etkilemesi, birbirine karmaşık karşılıklı bağımlı olan ekonomik ve hatta siyasal sistemlerin yeniden çökmesine zemin hazırlayacaktır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; Çin-ABD ilişkilerini ticaret savaşları bağlamında ayrıntılı olarak analiz ederek var olan düzenin sonunun ne kadar yakın olduğunu ya da olmadığını ekonomik göstergeler ile ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, ABD, Hegemonya, Uluslararası Ticaret, Ticaret Savaşlar

1-GİRİŞ

Neo-liberal politikaların 1980'lerden sonra hız kazandığı, finans kapitalin, iletişim devrimi ile birlikte sınırları yok ettiği dünyamızda, küreselleşmenin etkileri günümüzde sistemi inşa edenleri de zor durumda bırakmaktadır. Birbirine bağlı ekonomik düzen, krizlerin de sayesinde tüm dünya tarafından hissedilmesine yol açmaktadır. 2008 krizinin ertelenmiş sarsıntılarının yaşandığı bu dönem de korumacı politikaların önemi daha da artmıştır. Bu noktada ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşının sebeplerini ve olası etkilerini anlamak elzemdir. Günümüzdeki ekonomik sistemi kuran ABD'nin başını çektiği gelişmiş ekonomiler ve Neo-liberalizmin yarattığı serbestleşme dalgası, yıllardır içine kapalı bir tutum sergileyen Çin'in gelişmiş ekonomilerle arasındaki farkı kapatmasında önemli bir faktör olmuştur. Uzun yıllardır dış ticaret fazlası veren ve sermayesini güçlendiren Çin, günümüzde dünyaya yeni bir düzen getirme amacını taşımaktadır.

Şekil 4:ABD-Çin Gelecek Projeksiyonları

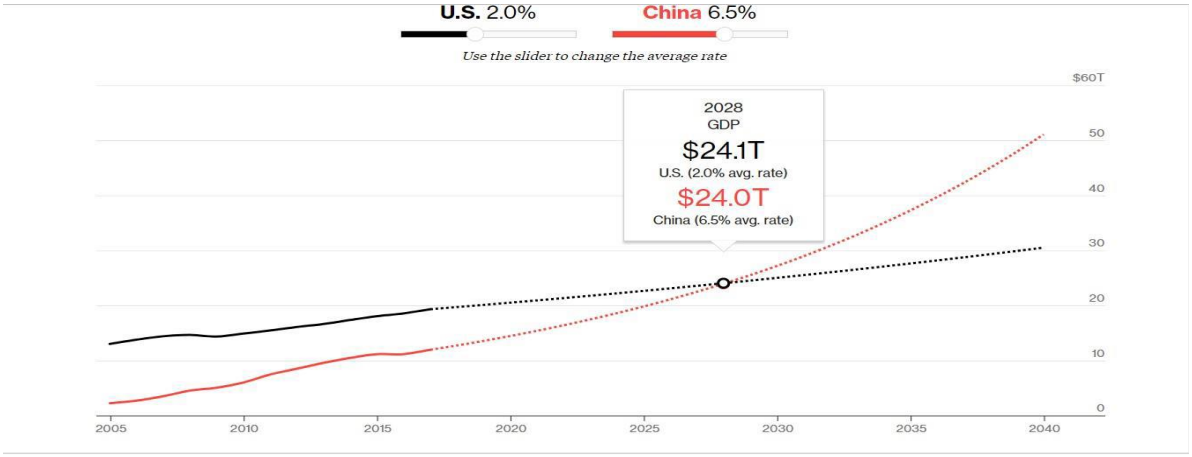

Kaynak: Bloomberg (Scott & Sam, 2018)

Ucuz işgücü ve hammadde tedariki ile çok uluslu şirketlerin üretim sahası haline gelen Çin, teknoloji transferi ile de kendi üretim sanayisini kalkındırmıştır. Günümüzde yayılma politikası izlemesi, özellikle az gelişmiş ülkelerin yayında yer alarak kalkınma desteği sunması, oluşturmak istediği yeni ticaret rotalarıyla alternatif bir kutup yaratma girişimini destekler niteliktedir. Çin'in güçlü büyüme hızı ve gelir artışına karşın ABD'nin borçlanma rakamları artmakta ve büyüme hızı düşmektedir. Ekonomik tahminlere göre 2028 yılında gayri safi yurtiçi gelirlerinin (GSYH) eşit düzeye geleceği, Çin'in ABD'yi liderlik koltuğundan edeceğini açıklanmaktadır (Bkz. Şekil 1). Üç bölüm olarak hazırlanan bu çalışmada, ilk bölümde Çin'in nasıl yükseldiği ve günümüzdeki etkileri, ikinci bölümde ise ABD'nin korumacı politikaları ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmamızın sonuç bölümünde ise elde edilen veriler tartışılmıştır.

2. ÇİN'İN TARİHSEL GELİŞİMİ

Mao sonrası dönemde serbest ticareti arttıran ve Çin'i küresel bir devlet haline getirmek isteyen Deng Şiaoping; Çin'in var olan nüfus gücünü kullanarak Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde ABD ve Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, diğer dünya devletlerine de ziyaretlerde bulunarak açılım politikası izlemiştir. Bu ilişkiler sayesinde bazı alanlarda geri kalmış Çin'i güçlü hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu hedefler doğrultusunda Çin, günümüzde en büyük ihracatçı ve ikinci ithalatçı ülke konumuna gelmiştir (Bkz. Şekil 2-3).

Özellikle Sovyetlerin 1991'de dağılması ve 1997'deki Asya Krizi'nin negatif etkilerini bu ilişkiler neticesinde kendi lehine dönüştürmüş, küresel ticaretin hızlanması ve Post-Fordist üretim ağı sayesinde günümüzdeki gücünü sağlamlaştırmıştır. Temel olarak ucuz iş gücü ile geleneksel malların haricinde sanayi malları üretir duruma gelmesi, dünyada ki gelişmekte olan ekonomileri etkilemiş olup, dünya pazarında yaygınlaşması ile de ekonomik olarak zenginleşmiş ve bu da ülkesindeki istihdamı arttırması ile sonuçlanmıştır.

Şekil 2: Çin İhracat Rakamları

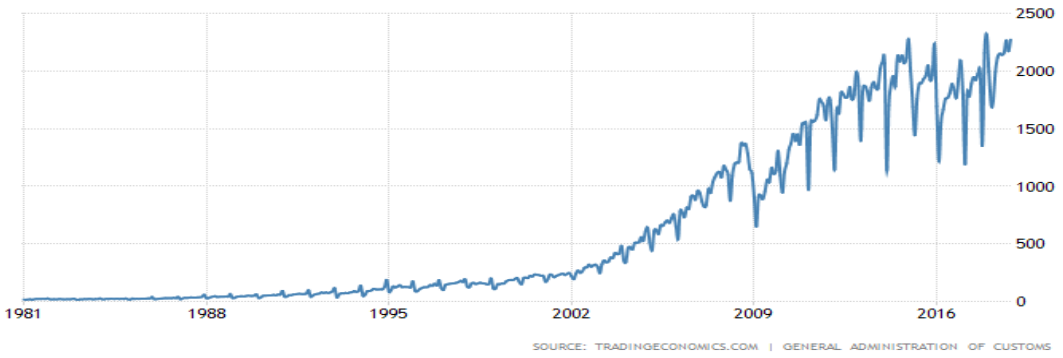

Kaynak: Tradingeconomics.com (Tradingeconomics, 2018)

Şekil 3: Çin İthalat Rakamları

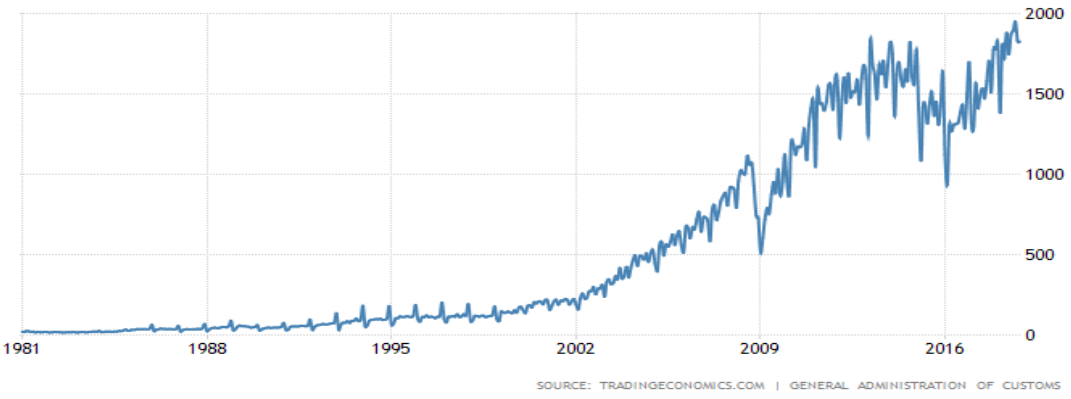

Kaynak: Tradingeconomics.com (Tradingeconomics, 2018)

Çin'de yüzyıllardır var olan dışa kapalılık yerini Deng ile açık pazara bırakmıştır. Komünizm ile yönetilen ancak ekonomisi liberal olan Çin; dünyaya 'yeni sosyalist ekonomik model' ya da 'Çin tarzı kalkınma' modeli olarak iktisat teorisyenlerince anılmıştır (Aysan, 2013). Çin, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne kabul edilmesiyle, uluslararası ticaretteki payında önemli ölçüde artış göstermiş, bu alanda lider konuma yükselmiştir. Komünist yapıda olmasına rağmen kapitalist politikalarıyla öne çıkmakta olan Çin'in, ihracat ve ithalat rakamlarını her geçen yıl arttırdığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da günümüzde ekonomik verilere göre ABD'nin ardından ikinci sıraya yerleşmiştir (Bkz. Şekil 4). Ayrıca yükselen ekonomiler arasında da birinci sırada yer almaktadır (Bkz. Şekil 5).

Şekil 4: Dünya Ekonomik Sıralaması

GDP (Nominal) Ranking 2018

Rank	Country/Economy	GDP (Nominal) (billions of $)					Growth (%)	GDP per capita (Nominal) ($)		Continent
		2018	% Share	diff	2023	Rank		2018	Rank	
1	United States	20,412.87	23.3	-	24,537	1	2.27	62,152	9	North America
2	China	14,092.51	16.1	6320	21,574	2	6.86	10,088	72	Asia
3	Japan	5,167.05	5.90	8925	5,962	3	1.71	40,849	25	Asia
4	Germany	4,211.64	4.81	955	5,272	4	2.51	50,842	17	Europe
5	United Kingdom	2,936.29	3.36	1275	3,477	7	1.79	44,177	23	Europe
6	France	2,925.10	3.34	11.2	3,586	6	1.85	44,934	21	Europe
7	India	2,848.23	3.25	76.9	4,663	5	6.74	2,135	142	Asia
8	Italy	2,181.97	2.49	666	2,554	9	1.47	35,914	27	Europe
9	Brazil	2,138.92	2.44	43.1	2,717	8	0.98	10,224	71	South America
10	Canada	1,798.51	2.06	340	2,434	10	3.00	48,466	20	North America
11	Russia	1,719.90	1.97	78.6	1,974	12	1.55	11,947	65	Europe
12	Korea	1,693.25	1.94	26.7	2,155	11	3.09	32,775	29	Asia
13	Spain	1,506.44	1.72	187	1,875	14	3.05	32,559	31	Europe
14	Australia	1,500.26	1.71	6.18	1,958	13	2.27	59,655	11	Oceania
15	Mexico	1,212.83	1.39	287	1,586	15	2.04	9,723	74	North America
16	Indonesia	1,074.97	1.23	138	1,549	16	5.07	4,052	116	Asia
17	Netherlands	945.33	1.08	130	1,168	18	3.11	55,185	13	Europe
18	Turkey	909.89	1.04	35.4	1,224	17	7.05	11,114	68	Asia
19	Saudi Arabia	748.00	0.855	162	866.0	21	-0.74	22,650	42	Asia
20	Switzerland	741.69	0.848	6.32	929.3	19	1.07	86,835	2	Europe

Kaynak: Statisticstimes (IMF, 2018)

Çin'in kalkınma konusunda hızlı bir şekilde ilerlemesi uluslararası ticarette rekabet faktörünü canlandırmıştır ve katıldığı pazarlarda sahip olduğu yumuşak güç unsurlarını kullanarak ilerlemesine olanak sağlamıştır. Günümüzde uyguladığı devlet kapitalizmi sayesinde kendi içinde bir dev olan Çin ekonomisi, üçüncü dünya olarak adlandırılan Bağlantısızlar Hareketi'nin yanında yer alması ve emperyalizme karşı duruşu ile de daha güçlü hale gelmiştir. Özellikle 2008 Mortgage krizi ile ortaya çıkan finans kapital sorunu neticesinde Çin ilerleme kaydetmiş, yılların birikimli siyaseti ve ekonomik yönetişimi sayesinde dünya ekonomileri sıralamasında 2. sıraya yerleşmiştir.

Şekil 5: BRICS Ülkeleri Ekonomik Sıralaması

Country	GDP	GDP growth
China	$14.09 trillion	6.6%
India	$2.85 trillion	7.4%
Brazil	$2.14 trillion	2.3%
Russia	$1.72 trillion	1.7%
South Africa	$370.9 billion	1.5%

Kaynak: Businesstech.co.za (Businesstech, 2018)

2.1 Küresel Finans Krizi (2008) ve Sonrası

ABD Merkezli başlayan kriz, küresel bankacılık ağlarıyla birbirine eklemlenen banka ve borsalar nedeniyle hızla AB ve Orta Doğu ya yansımıştır. En basit anlamıyla bu kriz; teminatından fazla gösterilerek kredilendirilen ABD ve AB merkezli konut kredilerinin ödemeler dengesinin negatif yönde seyretmesi neticesinde bozulan nakit sorunuyla ortaya çıkmış, karşılığı ve ödemesi olmayan balon kredilerin patlamasıyla Lehman Brothers gibi onlarca yıllık bankaların kapanmasıyla derinleşmiş ve ülkelerin gelirlerinde ciddi oranda düşüş kaydedilmiştir. (Senver, 2008)

Şekil 6: ABD Merkez Bankası (FED) Para Arzı

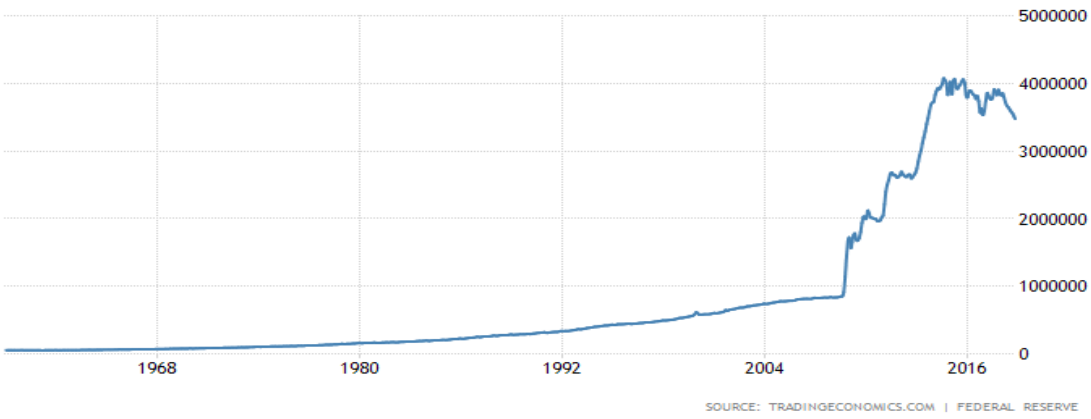

Kaynak: Tradingeconomics.com (Tradingeconomics, 2018)

ABD ve AB bu krizi atlatmaya çalıştıkları sürede özellikle Çin'e ve BRICS ülkelerine sıcak para sokarak kendilerinden ithalat yapmalarını teşvik etmiş ve daha da önemlisi Çin'e ABD devlet tahvili satmıştır. Burada ABD'nin sahibi olduğu FED (ABD Merkez Bankası) ile çok büyük miktarlarda karşılıksız basılan dolarlar (Bkz. Şekil 6), günümüzde Çin merkez bankasının rezervlerinde oldukça yoğun miktarda bulunmaktadır (Değirmenci, 2018). Diğer yandan bu kriz sonucunda ucuz üretimin ve her türlü malın çeşitli varyasyonlarla üretilebilmesi Çin için oldukça kazançlı olmuştur.

2.2 BRICS ve Çin

Literatürde Güney-Güney iş birliğine en iyi örnek olan Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'dan oluşan bu grup; yükselen güçler olarak adlandırılan ülkeler arasında en güçlü ekonomilere sahip ülkeler olmakla birlikte, alternatif bir ekonomik kutup yaratma çabası taşımaktadır. Yukarda açıkladığımız 2008 krizinin etkilerini yumuşatan bu ülkelerin ortak noktası batı grubunda yer almamalarıdır. Özellikle Çin, başlatmış olduğu iki önemli proje ile BRICS bağlamındaki ekonomik liderliğini korumak ve ilerleyen yıllarda da dünya ekonomik sıralamalarında zirveye çıkmak istemektedir. İlki, Made in China 2025 olan ve dünya üretiminde zirvedeki yerini korumayı amaçladığı projelerin ikincisi ise bu projesinin alt başlığı gibi görünen Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile dünyaya alternatif ticaret rotaları kazandırarak, ekonomik gücünün yanında, yumuşak gücünü de (soft power) artırmak istemesidir.

Asimilasyon politikasını, geçmişte yalnızca kendi topraklarında uygulayan Çin, günümüzde kalkınmacı devlet modeliyle, devletlerin sınırlarından 'ortak' olarak girip tüm dünyaya karşı uygulamaktadır. Pekin yönetiminin 2015 yılında açıkladığı Made in China (MIC2025) programı robotik teknolojiler, denizcilik, demiryolu ulaşımı, elektrikli araçlar, havacılık ve uzay teknolojileri, bilişim ve internet teknolojileri, tıp teknolojisi ve ilaç sanayi, tarım ve enerji alanlarını kapsamaktadır (Kabakcı, 19). Kısacası, katma değeri yüksek olan üretim modeline geçmek için üretim araçlarını modernleştirmesinin yanı sıra yüksek teknoloji ithalatını 2025'e kadar %30'lara düşürmeyi amaçladığı bilinmektedir. Diğer taraftan Trump, bu stratejinin ABD'li firmaları olumsuz etkileyeceğini düşünerek Made in China programının başarılı olmaması için vergilendirme sisteminde yeni düzenlemeler yapmaktadır (Hopewell, 2018). 2008 krizi ile birlikte büyüme rakamlarının düştüğü bu dönemde Çin, altyapı yatırımlarını öne çıkaran, projeye katılan devletlere ekonomik destekler sunan ve uluslararası ticareti artırmayı amaçlayan Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile (bkz. Şekil 7) tüm dünyanın dikkatini çektiği kendi üzerine çekmektedir. Özellikle 'gelişmekte olan ülkeler'; Çin-Laos yüksek hızlı tren hattı, Sri Lanka'daki Colomba ve Hambantota derin deniz limanları, Pakistan'daki Gwadar Limanı, Mısır'daki Süveyş Limanı Ekonomik ve Ticari Bölgesi gibi hayata

geçirilen projeler nedeniyle girişime çok daha çok ilgi göstermektedirler. Kalkınma yardımları ile geri kalmış güney ülkelerine girişi kolaylaşan Çin, ekonomik gücünü daha doğrusu var olan sermayesini gelişmekte olan devletlere aktararak hem kültürel hem de siyasi yayılım gösterdiği belirtilmektedir. (Tuncel, 2017)

Şekil 7: Tek Kuşak Tek Yol Projesi

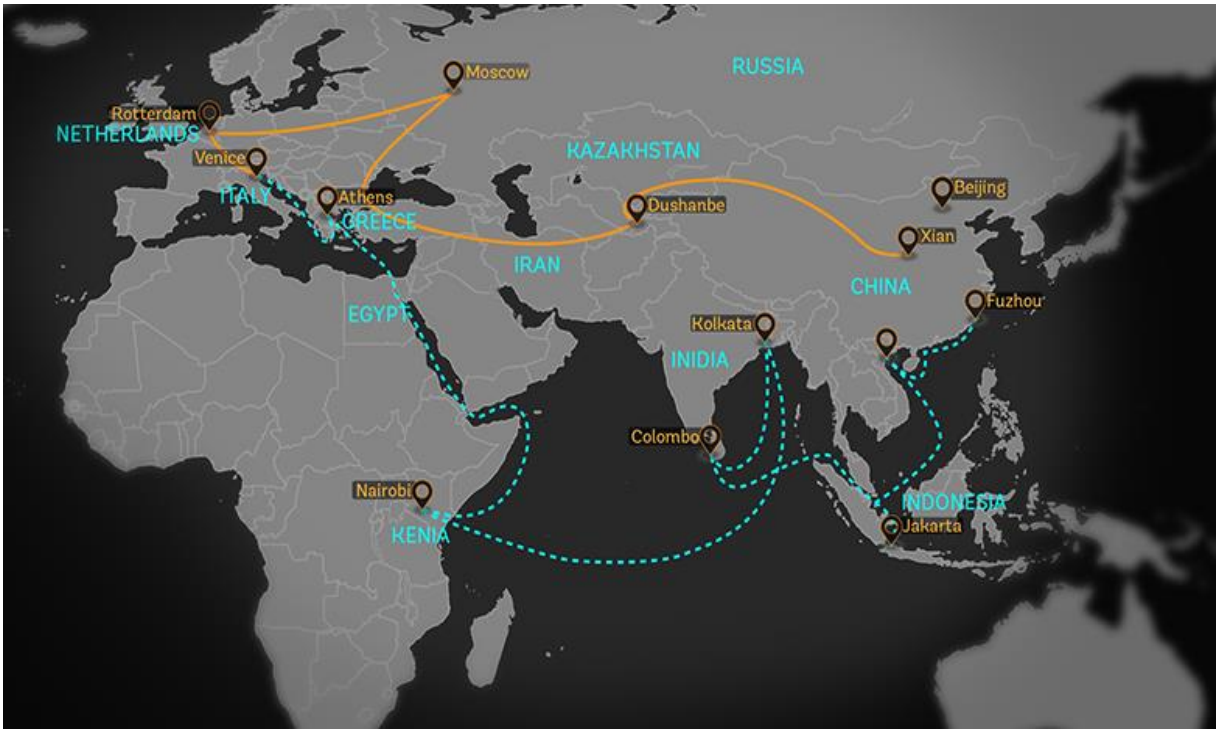

Kaynak: World Bank (Worldbank, 2018)

Çin, alternatif yapılar oluşturarak ilerlerken kendini küresel hegemonyaya karşı anti-emperyalist göstererek yeni bir kutup oluşturmaya çalışmaktadır (Liu & Woo, 2018: 19) (Bkz. Tablo 1). Bu politikalarına karşı kapitalist küresel sistem nedeniyle etkilenen sadece gelişmekte olan devletler değildir. Uzun süredir sisteme hâkim olan ABD'nin, tek kutuplu dünya politikasına yardımcı olan Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Swift sistemi ile (Dolar bazlı nakit transfer sistemi) diğer devletleri kendi istediği politikalara yönlendirebildiği açıkça görülmektedir. Ancak Çin'in önlenilemeyen yükselişi ve etkin diplomasisi sayesinde projelerine hız kesmeden devam etmekte olduğu da görülmektedir.

2.2 Teknoloji Transferi ve Uluslararası Kurumlar

Çin, uzun yıllardır uygulamakta olduğu ucuz üretim modelinden elde ettiği sermayesini, nitelikli işgücü ve AR-GE çalışmalarına yatırımlar yapması ile günümüzdeki gücüne ulaşmıştır. Dünya çapında markalar yaratma amacında olan Çin, ucuz üretimini günümüzde her türlü kaliteye ve kitleye hitap eden hale getirerek uluslararası ticarette etkili olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Soğuk Savaş dönemi nedeni ile adından fazla bahsedilmeyen Çin, bugün dünyanın dört bir yanında kendi kurumlarıyla ve özel şirketleriyle faaliyet göstermektedir. Ayrıca Çin'de, kullanımı yasak olan sosyal medya uygulamalarının yerine ikame edilen kendi ulusal sosyal medya uygulamalarının geliştirildiği, telekomünikasyon şirketleri ve yatırımlarının arttığı görülmektedir (Keten, 2015: 13). Bankacılık faaliyetlerinin gelişmesiyle ve uluslararası kalkınma bankalarının kurulmasıyla (Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası) ABD'nin ekonomik hegemonyasına karşı alternatif kurumları ile varlığı sürdürmek istemektedir. (Yıldız, 2018) Askeri sanayide savunma ve saldırı amaçlı teçhizat üretimi ve ihracatı, internet ticareti alanında da tüm dünyada ismi duyulan 'Alibaba.com' gibi kurumlarıyla Çin, günümüzde dikkatleri üzerine çekmektedir. Özellikle, MIC2025 hedefleri ve Huawei'nin sahibi olduğu 5g teknolojisi ile üretimini ve ihracatını ve aynı anda refah seviyesini hızla arttırması beklenen Çin'in, sahip olduğu nakit stokunun stratejik alanlarda kullandığı açıkça görülmektedir. Nüfusuna dayalı yoğun işgücüne sahip olması, sermaye birimi ve teknolojik kapasitesini geliştirmesi ile birlikte süper güç olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Tablo 1: Önemli Politika Alanlarında Çin Tarafından Oluşturulan İkame Uluslararası Kurumsal Yapılar

Çin Merkezli Organizasyon ya da Mekanizma	Temel Özellikleri	İkamet Ettiği Mevcut Organizasyon ya da Mekanizma
Finansal Sistem ve Para Politikası		
BRICS Yeni Kalkınma Bankası	Altyapı odaklı geliştirme bankası, Temmuz 2014'te Şangay'daki merkezi ile kuruldu	Dünya Bankası
Asya Altyapı Yatırım Bankası	Ekim 2013'te (APEC zirvesi) 50 milyar dolarlık bir başlangıç sermayeyle ilan edildi. Tüm ADB üyeleri davet edildi. Üye sayısı 77 oldu	Asya Yatırım Bankası
BRICS Acil Durum Rezerv Anlaşması	Kriz likiditesi için rezerv havuzu (100 milyar dolar) (Temmuz 2014'te imzalanmış)	IMF
Çin Ulusla arası Ödeme sistemi (CIPS)	Uluslararası RMB işlemleri için CIPS (Nisan 2012); SWIFT' e alternatif	Mevcut Ödeme Sistemi
Universal Credit Rating Group (UCRG)	Üç derecelendirme kuruluşunun ortak projesi (Dagong, RusRating, Egan-Jones) (Haziran 2013'ten beri); NDRC ve Dışişleri Bakanlığı, Bir Asya derecelendirme sistemi hazırlama konusundaki ortak araştırma projesini başlattı	S&P Moody's, Fitch
China Union Pay (CUP)	Kart veren bankaların birliği (2002'ten beri); son 30 yılda 140 ülke kabul edilen ve son olarak: Rusya (Ağustos 2014), Myanmmar (Eylül 2014)	Visa, Mastercard
Dış Ticaret ve Yatırım Politikası		
Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP)	Bir serbest ticaret antlaşması 2015 yılına kadar tamamlanmayı ve üç milyar insan veya dünya ticaretinin yüzde 40'ını kapsayacak şekilde planlanıyor	Trans Pasifik Ortaklığı (TTIP)
Bölgelerarası altyapı projeleri		
Nikaragua Kanalı	Özel bir Hongkong-Çinli yatırımcı tarafından müzakere edilen Mega-proje; Çin devlet kontrolündeki şirketler ile iş birliği içinde gerçekleştirilecek inşaat; Çin ve Rusya hükümetlerinin dolaylı destekleği (Çin Nikaragua ile resmi bir diplomatik ilişkiye sahip olmamasına rağmen)	Panama Kanalı
Tek Kuşak tek Yol	Avrasya'da yeni kara ve deniz ticareti koridorları açmayı amaçlayan büyük ölçekli altyapı ve jeostratejik projeler (Başkan Xi Jingping Kasım 2013'te ilan etti)	Yeni İpek Yolu (ABD) Avrasya Ekonomi İş birliği (Rusya)
Güvenlik		
Şangay İş birliği Örgütü	Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgizistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın güvenli odaklı uluslararası organizasyonu (2001 yılında kurulmuştur). 2014'te Hindistan, İran ve Pakistan üyelik başvurularında bulundu	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
Diplomatik Forumlar		
BRICS Zirvesi	Başlangıçta dört, şu anda beş gelişmekte olan ülkenin birliği, 2008'den beri zirve toplantıları yapıyor. Batı sanayileşme ülkeleri karşısında potansiyel bir siyasi ittifak.	G7-G8
Bo-Ao Asya Forumu	Asya, bölgesel odaklı siyaset, ticaret ve akademik çevredeki karar alıcılar için 2001 yılında kurulan bir forum	Davos/Dünya Ekonomi Forumu

Kaynak: Merics (Heilmann, Rudolf, Huotari, & Buckow, 2014: 4-5)

2.3 Çin Yayılması

Çalışmamızın bu bölümünde, Çin'in uluslararası yayılma faaliyetleri ele alınacaktır. Çin, *Tek Kuşak Tek Yol* projesine dahil ettiği ülkelere, büyük projeler ve çok miktarda yatırımlar yapmaktadır. Bu proje ile özellikle iki dünya savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaşla birlikte uluslararası gündemde de adı sıkça geçmeyen Afrika kıtasına odaklanmıştır, Orta Asya ve Güney Amerika'ya ek olarak Okyanusya'da da varlığını göstermektedir.

Şekil 8: Çin'in Faaliyet Gösterdiği Noktalar

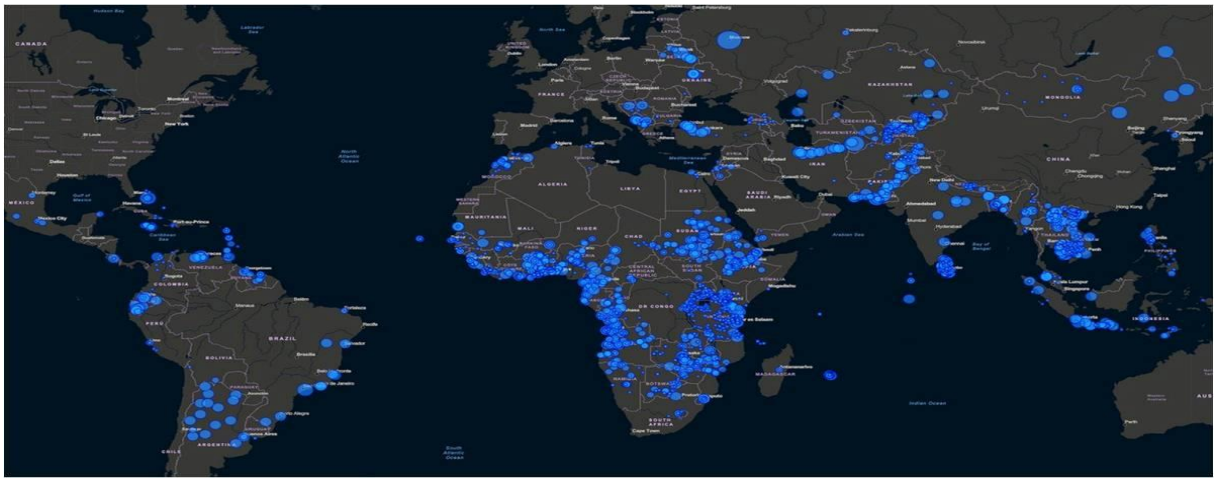

Kaynak: MPRNEWS (Lu, 2018)

Tüm dünyaya yatırım ve finansman imkanları sağlayan Çin'in sert bir yayılıma politikası uyguladığı görülmektedir (Bkz. Şekil 8). Dünyanın yeni yükselen gücü, yükselişini sağlayan stratejisinde önemli değişiklikler gerçekleştirmektedir. Günümüzde dışa dönük üretim ve yatırım politikası izlediğini gördüğümüz, yükselen güç Çin, ucuz işgücüne bağlı ucuz üretimle, dünya üretim seviyelerini yukarı taşımıştır. Çin'in küresel siyasetteki ağırlığını arttırmasına ek olarak elde ettiği ekonomik zenginliğin, ülke içinde oluşabilecek enflasyon riskini ortadan kaldırma amacı doğrultusunda dış yatırımlara odaklandığı görülmektedir. Otuz yıla yaklaşan bir süredir 'sosyalist piyasa ekonomisi'ni benimsemesine rağmen Marksist iktisatçılar tarafından kapitalist politikalar uygulamakla eleştirileri üzerine çeken Çin'in, günümüzde bir tür 'devlet kapitalizmi' uygulamakta olduğu görülmektedir (Sezen, 2016).

Afrika kıtasındaki Çin yatırımlarını incelemeden önce, Çin için Afrika neden önemli sorusuna yanıt vermek gerekmektedir. Birleşmiş Milletler 'de 53 üye devleti bulunan Afrika kıtası, BM'nin dörtte birini oluşturmaktadır. Afrika'nın uluslararası siyasi kararların alınmasında etkili bir bölge olması, Çin'i Afrika'ya büyük oranda yatırım ve yardım yapmaya sevk etmektedir. Bu durum da dünyadaki siyasi yapıyı ve üretim süreçlerini doğrudan etkileyecek bir gelişmeye işaret etmektedir (Alpay, 2008) Küresel enerji rezervlerinin yüzde 30'unu elinde tutan, mineraller ve metaller açısından zengin olan Afrika'nın özellikle bu nedenle Çin için vazgeçilmez olduğu söylenmektedir. Bölgenin 25 yaş altı yoğun nüfusunun 2050'de Çin ve Hindistan'ı geçecek olması, Çin için hem ucuz işgücü deposu hem de önemli bir pazar kazanması anlamına geldiği düşünülmektedir. Küresel güç olabilmek için bölgesel güç olmak ve birlikte kurulan yapılarda da zirvede olmak elzemdir. Bu noktada hem bölgesel olarak hem de BRICS kapsamında rakibi olan Hindistan ile arasında var olan rekabetini de göz önünde bulundurmalıyız (Bkz. Şekil 9).

Şekil 9: Çin-Hindistan Dış Yardımları

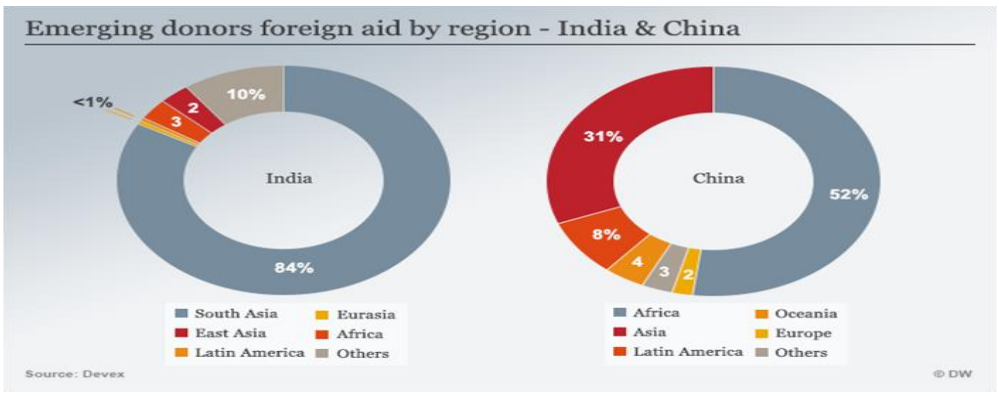

Kaynak: DW (Bathke, 2017)

Ayrıca Çin'in Asya kıtasındaki ekonomik genişlemesine ek olarak jeopolitik amaçları için Afrika'ya yayılma stratejisi geliştirmek istediği de görülmektedir. Afrika'nın bulunduğu coğrafya, enerji hatlarının güvenliği, Hint Okyanusundaki deniz ticaretinin güvenli ve istikrarlı ilerleyebilmesi için stratejik öneme sahiptir. (Bkz. Şekil 10) Bu nedenle Çin hem yatırımlar hem silah satışı yaparak hem de ilk denizaşırı askeri üssünü Cibuti'de açarak küresel siyasette etki alanını genişletmek için Afrika'yı olmazsa olmaz olarak görmektedir. (Özdemir, 2019) Tek Kuşak Tek Yol projesini bu bağlamda ele alacak olursak, Çin, altyapı projeleri ile tüm dünyayı birbirine eklemlemek istemektedir. Projeye, ülkeleri kazan- kazan politikası ile dahil eden Çin, yumuşak gücünün yanında yüksek gücü olan askeri, ekonomik ve teknolojik girişimleriyle, proje ülkelerinde aktif faaliyet göstermektedir. Okyanusya Kıtasında Malezya'ya, Tek Kuşak Tek Yol projesinin deniz ticaret yollarının güvenliğini ve istikrarını sağlamak amacı için Malakka Boğazı'nın öneminden dolayı yatırım yapmaktadır (Lukin, 2019: 37). Asya Kıtasında, Çin hinterlandını kara yolu ile Avrupa'ya ulaştırmak için tarihi ipek yolu benzeri, Pakistan-Çin, Yeni Avrasya ve Çin-Hindiçin Yarımadası gibi ekonomik koridor projeleri yer almaktadır. Güney Amerika ülkelerine kalkınma yardımları ve krediler ile nüfuz eden Çin, ekonomik göstergeleri olumlu olmayan birçok bölge ülkesine finans sağlamıştır. Güney Amerika ülkeleri ile Çin'in ticareti 2000'li yıllarda artış göstermiş ve önceden Avrupa, ABD'den sonra Güney Amerika'nın ikinci en büyük ticari ortağı iken günümüzde bu konuma Çin yerleşmiştir. (ÖZKAN, 2016)

Şekil 10: Küresel Güneydeki Çin ABD Askeri Rekabeti

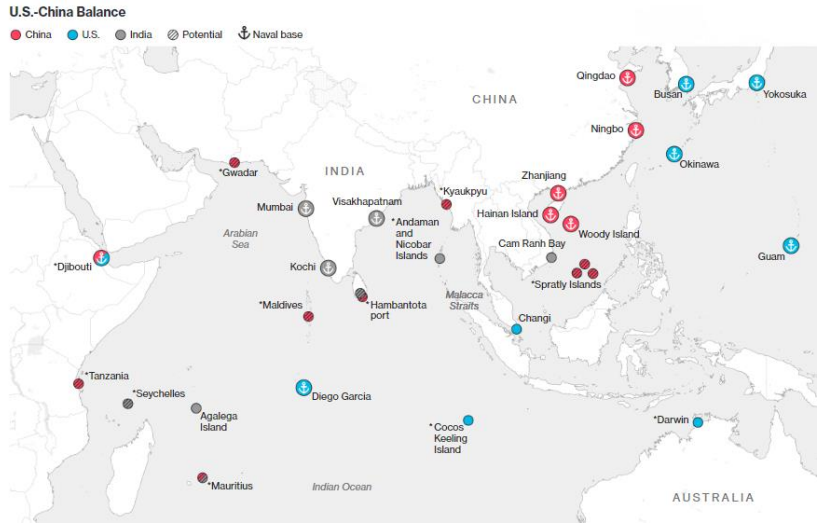

Kaynak: Bloomberg (Tweed & Leung, 2018)

3. TRUMP SONRASI ABD

Günümüzde tüm dünyada görülmeye başlanan Neo-merkantilist politikalar, Trump'ın ABD başkanlık yarışında, 'Yeniden Güçlü ABD' söylemi ile hız kazanmıştır. Trump, ABD'yi içe kapalı bir politika ile yönetmek isterken, sınır güvenliğine, göçmen karşıtı politikalara önem vermesinin ardından ABD merkezli olmayan çok uluslu şirketlere karşı mali yaptırımlar uygulamaya koymuştur. Çin ve AB ülkeleriyle girdiği ticaret savaşlarına ilaveten, NATO ülkelerine yönelik açıklamaları ile tüm dünya tarafından tepki çektiği açıkça görülmektedir. Kamuoyuna yansıyan; Meksika ile sınır güvenliğine ilişkin: *''Duvar da dahil şahane bir sınır güvenliğine sahip olacağız. Birçok insan çoktan duvarın inşasına başladığımızı bilmiyor. 1,6 milyar dolarımız var ve duvarın büyük bölümüne başladık''* (SputnikNews, 2018); Göçmen karşıtı politikalara yönelik: *''Yakalıyoruz, serbest bırakmıyoruz. Ama onlar buraya geçmek istiyorsa bunu bile yapmayacağız. Bu ülkeye girmelerine izin vermeyeceğiz. Sığınma başvurusunda bulunurlarsa davaları görülene dek onları tutacağız. Her yere çadırlar kuracağız… Onlar da bekleyecekler, sığınma başvuruları kabul edilmezse çekip gidecekler''* (SputnikNews, 2018); Yabancı şirketlere ve AB ülkelerine yönelik: *''Avrupa Birliği'nden gelen her otomobile yüzde 25 gümrük vergisi uygulayacağız''* (Hürriyet Haber, 2019); Nato ülkelerine yönelik: *''Bizim kendilerini savunmamızın beklendiği bazı NATO ülkeleri sadece yüzde 2'lik taahhütlerini yerine getirmemekle kalmıyor, aynı zamanda yıllardır yapmadıkları ödemeleri ihmal ediyorlar. ABD'ye geri ödeme yapacakları mı?''* (Habertürk, 2018) ve Çin'e yönelik: *''Bunu siyaset olsun diye yapmıyorum, ülkemiz için doğru olan bu diye yapıyorum. Çok uzun bir süredir Çin tarafından kazıklanıyoruz. ABD ticaret ve para politikaları da dahil birçok alanda suiistimal ediliyor. Çin'i korkutmak istemiyorum. Onlar da*

iyi olsun istiyorum.'' (Sabah haber, 2018) gibi bir çok açıklama ile Trump'ın, 2008 Mortgage krizinin aşılamayan-ertelenen sorunlarını sert bir politikayla bertaraf etmek istediği açıkça görülmektedir.
Günümüzde ABD politikaları, tüm dünyanın tepkisini çekmekle birlikte kendi ekonomik çıkarları için BM 'nin alt komisyonları dahil diplomatik anlamda çekilme çalışmalarıyla adeta yalnızlaşmak istemektedir. Küresel ölçekte Çin'in süper güç olma yolunda önlenilemeyen yükselişi ve ABD merkezli firmalardan aktardığı teknoloji transferleriyle son 10 yılda ABD'ye rakip haline gelmesi, ABD'nin ekonomik hegemonyasına ters düştüğü aşikardır (Lukin, 2019: 26-43). Ortadoğu perspektifinden bakıldığında Suriye krizinin derinleşmesi ile sahada Rusya ile girdiği mücadele ve İran'ın bölge de artan etkisi (Şii hilali) ABD'nin bölge özelindeki politikalarını olumsuz etkilemekle beraber, son koz olarak politik ve ekonomik yaptırımları masaya çıkarmasına sebep olmuştur. Geçmiş ABD hükümetlerin, Rusya ve İran ambargolarına ek olarak günümüzde Trump'ın Çin'e başlattığı ticaret savaşı ABD ekonomisinin sarsıntıda olduğunu kanıtlar niteliktedir (Bkz. Şekil 11). Çin'e karşı ticaret açığı rekor seviyelere gelen ABD'nin, üretim seviyesinin yavaşlamasıyla ekonomide yapısal sorunlarla karşılaşacağı öngörülebilir (Noland, 2018: 274).

Şekil 12: Çin-ABD Karşılıklı Ticaret Rakamları

2018: Çin ile mal ticareti ABD

NOT: Tüm rakamlar, aksi belirtilmedikçe, mevsimsellikten arındırılmış, nominal olarak milyonlarca ABD dolarıdır. Ayrıntılar yuvarlama nedeniyle toplamlara eşit olmayabilir. Tablo sadece ticaretin olduğu ayları yansıtmaktadır.

Ay	İhracat	ithalat	Denge
Ocak 2018	9,835.3	45,788.0	-35,952.8
Şubat 2018	9,806.1	39,067.6	-29,261.5
Mart 2018	12,382.1	38,256.7	-25,874.6
Nisan 2018	10,268.0	38,230.0	-27,962.0
Mayıs 2018	10,610.8	43,797.4	-33,186.6
Haziran 2018	11,115.6	44,599.5	-33,483.8
Temmuz 2018	10,261.7	47,096.0	-36,834.3
Ağustos 2018	9,294.3	47,863.9	-38,569.6
Eylül 2018	9,789.1	50,032.1	-40,243.0
TOPLAM 2018	**93,363.0**	**394,731.3**	**-301,368.2**

Kaynak: Bureau of Economic Analysis (BEA, 2018)

ABD'de başkan seçilmesinden sonra almış olduğu kararlar ve yaptığı tepki çeken açıklamalar ile uzun süre halkının protestolarına ve medyanın sert eleştirilerine maruz kalan Trump geri adım atmamıştır. ABD'deki güçlü bir grubun desteğini alarak başa geldiğini söyleyebileceğimiz Trump'a karşı, medya tarafından Rusya desteğiyle başa geldiği yönünde açıklamalar görülmüştür (BBC Haber, 2018). Trump eleştirilerin sonlanması ve Amerikan halkının tepkisini bir nebze olsa da azaltmak için ekibinden kimi isimler ile yolunu ayırmıştır. Seçildiği ilk günlerde neden ve nasıl desteklenerek başkan olduğu anlaşılamayan Trump'ın, 2017 sonrası aldığı kararlar ve yaptığı açıklamalar ile bu sorulara cevap olabilecek birçok ipucuna rastlanmaktır (BBC Haber, 2019).

3.1 Yeni Ekonomik Kriz ve ABD

ABD'de başkanlık seçimleri Demokratlar ve Cumhuriyetçiler arasında kıyasıya bir mücadelenin yaşandığı kampanya dönemi ile gerçekleşmektedir. Kampanyalarda kamu yardımı almadan seçim çalışmalarına başlayan adaylar, vatandaşlar, lobiler veya şirketler tarafından desteklenmektedir. Bu kampanyalarda özellikle lobiciliğin en gelişmiş ülke olduğu ABD'de ekonomik güç ve siyasi nüfuz sahibi olan lobiler, genellikle seçimin sonucuna etki etmektedirler. Bu lobilerin belirli dönemler için daha sert ve saldırgan yapıya sahip Cumhuriyetçileri seçerek dış politikada, ekonomide saldırgan bir süreç yürüttükleri görülmektedir. Nitekim bu süreçler imaj konusunda belirli bir aşınmayı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle bu politik yönelimin hedeflerine dönemsel olarak ulaşıldığında, Demokratların yeniden ön plana çıktığı ve yumuşak güç (soft power) stratejisinin devreye sokulduğu bir süreç yaşanır. Obama dönemi de bu anlamda, ABD'nin yumuşak güç sürecinin ve imaj çalışmasının bir adımı olmuştur. Obama'nın bir siyahi olması, Müslüman kökenli olması, '*sevecen'* bir politik figür oluşu gibi olgular öne çıkartılarak *'ABD*' sempatisinin artması hedeflenmiş ve bu konuda oldukça da başarılı olunmuştur. Obama'dan başkanlığı devir alan Trump, daha ilk günden sert bir tutum sergilemesi çalışmamızın analizinin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Seçilmesinin ardından Trump, dış politikada çok daha

keskin ve ağır söylemlerle hareket etmiş ve dış politikadaki ilk somut adımı ise Asya Pasifik Ekonomi Zirvesi'nde yaptığı konuşmada Çin'i hedef alması olmuştur. Trump'ın kamuoyuna yansıyan şu açıklaması: *''Bugünden itibaren adil ve eşit bir temelde rekabet edeceğiz. Artık elimizi kolumuzu bağlayan, egemenliğimizi terk etmek zorunda bırakan, mantıksız uygulamaları pratik olarak imkansız hale getiren büyük anlaşmalara girmeyeceğiz. ABD'nin suiistimal edilmesine izin vermeyeceğiz.''* (Kötüce, 2018) ile Asya Pasifik Ortaklığından ayrılması ticaret savaşını kanıtlayan ilk gösterge olmuştur.

3.2 ABD-Çin Ticaret Savaşı

ABD ve Çin arasındaki dış ticaret savaşında (Bkz. Şekil 12) ilk yaptırım Trump'ın; Çin'e karşı 50 milyar dolarlık ithalata %25 oranında tarife uygulayacağını açıklamasıyla başlamıştır. Çin ise ABD'den yapılan ithalatlara yönelik yeni gümrük tarifesiyle bu uygulamaya karşılık vermiştir. Ancak Çin tarifeyi, ABD gibi hemen devreye koymayarak aslında uzlaşı çağrısı yapmış ve Trump'a kararından değiştirmesi için zaman tanımıştır. Fakat Trump geri adım atmayarak, iki ülke arasındaki tansiyonu daha da artıracak yeni bir yaptırım planı açıklamıştır. Daha açık bir ifadeyle Çin'e yönelik 200 milyar dolarlık tarife planını devreye sokacağını açıklamıştır. Buna bağlı olarakta Çin'in; "kuvvetli" bir şekilde karşılık verileceği açıklamasıyla iki ülke arasında hem ekonomik ve hem de siyasi ilişkiler açısından artık geri dönüşü zor olan yeni bir döneme girilmiştir (Dünya Haber, 2018).

İki ülke arasındaki bu ekonomik savaş, AB ülkelerini de harekete geçirmiş ve dünya piyasalarında korumacılığın ön plana çıktığı yeni bir dönem başlamıştır. ABD'nin sanayi ürünlerine uygulayacağı ilave tarifeler Çin'in imalat sektörünü olumsuz etkileyecek ve Çin'in girdilerinin sağlandığı Güney Kore, Japonya, Tayvan gibi ekonomiler de bu durumdan etkilenecektir. Bu yaptırımlar sonucunda Çin'in, GSYH büyümesinde önemli bir yavaşlama yaşayabileceği de öngörülmektedir (Li, He, & Lin, 2018: 1557). AB ve bu birlik içerisinde bulunan özellikle Almanya; ABD'nin Çin, Kanada ve Meksika ile ticaret hacminin azalmasından faydalanabilecek ülkedir (Kanal Finans, 2018). Ancak çelik ve alüminyum tarifelerinin yanı sıra, Avrupa'dan ithal edilen otomobillere de ilave tarifeler uygulayacağını açıklayan Trump'ın özellikle ticaret savaşları kapsamında yeni uygulamalar getireceği açıkça görülmektedir. Hız kesmeden devam edeceğini kanıtlar niteliktedir (Hürriyet Haber, 2019). Almanya ve Çin tarafından ABD'ye karşı yapılması beklenen misilleme tarife uygulamaları, ABD şirketleri açısından büyük bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Mevcut durumda ABD'nin, Çin ve AB'ye alternatif bir tedarik ağı bulunmaması ile bu durum ABD endüstriyel üretiminin yavaşlamasını beraberinde getirebileceği söylenilebilir. Üretim endeksinin düşmesi, üretimin yavaşlaması ve tedarik sorunlarıyla karşı karşıya kalınması; azalan ticaret hacminin, lokal enflasyon baskılarının, toplumsal alım gücünün düşmesine paralel olarak bir karşı duruşa yol açabileceği görülmektedir.

Çin'in ABD'den yaptığı ithalat tutarı 200 milyar doların altında olduğu için ABD'nin 200 milyar dolarlık tarife uygulamasına tabi olması çok düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Bureau of Economic Analysis (BEA)'nın verilerine göre Çin'in 2018 yılı ilk dokuz ayı ABD'den 93 milyar dolarlık ithalat yaptığı görülürken, ABD'nin aynı dönemde Çin'den ithalatı 393 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu duruma karşı Çin tarafından alınacak tutum; daha az tutarda ürün ithalatına daha yüksek oranda vergi uygulanması ya da kendi para birimi olan Yuan'ın değeriyle oynamak şeklinde olabilecektir.

Şekil 12: Ticaret Savaşı Kronolojisi

Kaynak: Anadolu Ajansı (Aytekin & Gözellik, 2018)

Tüm bu gelişmeler sonrasında Arjantin'deki G20 toplantısında bir araya gelen Çin ve ABD başkanları, var olan ticaret savaşına bir ara vermiş ve bu olay BBC' ye şöyle yansımıştır: *''Trump ve Şi'nin beraber yediği akşam yemeğinde, iki ülkenin son bir anlaşma üzerinde uzlaşana kadar ticaret savaşlarında ateşkes ilan ettikleri belirtildi. Böylece ABD'nin 1 Ocak'tan itibaren 200 milyar dolarlık Çin malı için devreye sokmayı planladığı gümrük vergilerinin yüzde 10'dan yüzde 25'e artırılması uygulaması hayata geçirilmeyecek. Çin'in ise ABD'den tarımsal, endüstriyel ve enerji ürünlerinin alımında artışa gideceği aktarıldı. Çin yaptığı açıklamada iki ülkenin piyasalarını açmaya karar verdiğini vurguladı. İki ülke arasında ticaret konusunda son bir anlaşmanın yapılması için müzakerelerin 90 gün boyunca süreceği ifade edildi''* (BBC Haber, 2018).

4. SONUÇ

Küresel piyasaların olumsuz etkilenmesini göz önünde bulundurmayan ABD yönetimi sert uygulamalar ile kendi ekonomisini düzeltmek istemektedir. Diğer ülkelere uyguladığı ambargolar ve ek vergiler ile aslında kendi ithalat ve ihracatı ve dolayısıyla gelirleri etkilemektedir. ABD kendi iç tüketimine cevap vermek için uzun süredir ithalatta ön plana çıkmaktadır. ABD merkezli şirketlerin Çin ya da başka ülkelerde ki var olan üretim araçları göz önüne alındığında, borcu gelirinden fazla olan ABD'nin bun politikalarla negatif yönlü etkilediği açıktır. Bu durumun da dünyayı 1929 Ekonomik Buhranından daha büyük bir kaos ortamına sürükleyeceği görülmektedir.

ABD kendi ticari açığını kapatmaktan ziyade küresel ölçekte rakibi ve yükselen bir güç olan Çin'in, yükseliş ivmesini azaltmak istemektedir. Çin'in dünya siyasetinde artan ağırlığı ve sermaye transferiyle kazandığı politik kazanımlar ile alternatif bir kutup olmayı hedeflemesi, ABD tarafında kendi küresel hegemonyasına karşı yeni bir rakibin stratejisi olarak kabul edilmektedir. Bu ticaret savaşının büyüme olasılığı göz önüne alındığında, bu durumun sıfır toplamlı bir oyuna dönüşmesi kaçınılmazdır. İhracatla büyüyen ekonomiler bu noktada en büyük riski üstlenmektedir. Nitekim küresel ticaret hacminin küçülmesi, küresel ekonomik büyümeyi de aşağıya çekecektir (Guo, Lu, Sheng, & Yu, 2018: 101) ve şirketler de bu ortamda kârlılıklarını korumada birçok zorlukla karşılaşacaktır.

Kazananın kaybedeceği (sıfır toplamlı bir oyun) olarak yorumlanabilecek bir gidişat gösteren Çin-ABD ticaret savaşının, Çin'in yükselişini önleyemeyeceği açıkça görülmektedir. Çin, teknoloji transferleri, ticaret fazlası gelirleri ve büyük projelerin yanında dünyaya yayılma stratejisiyle kendine alternatif bir kutup yaratmaya çalışmaktadır. Kırılgan piyasalar göz önüne alındığında ve ABD'nin Neo-merkantilist politikalarının tüm dünyaya yayılması halinde birbirine eklemli olan ekonomik sistemin yeniden çökmesinden endişe edilmektedir.

KAYNAKÇA

Alpay, Y. (2008). ÇİN AFRİKA'DA NE YAPIYOR. Şubat 16, 2019 tarihinde Tasam: http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/cin_afrikada_ne_yapiyor_94dfb679-9030-48a3-aafe-6a0646a55dc4.pdf adresinden alındı

Aysan, M. N. (2013, Şubat). Çin Halk Cumhuriyetinin Ekonomik Kalkınma Süreci. Aralık 26, 2018 tarihinde researchgate: https://www.researchgate.net/publication/327751502_Cin_Halk_Cumhuriyetinin_Ekonomik_Kalkinma_Sureci#pf8 adresinden alındı

Aytekin, E., & Gözellik, E. Ö. (2018, Temmuz 6). ABD-Çin arasındaki 'ticaret savaşı' dünya ekonomisini etkileyebilir. Ocak 25, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/abd-cin-arasindaki-ticaret-savasi-dunya-ekonomisini-etkileyebilir/1196689 adresinden alındı

Bathke, B. (2017, 9 21). How emerging donors are transforming the foreign aid industry. Mart 5, 2019 tarihinde DW: https://www.dw.com/en/how-emerging-donors-are-transforming-the-foreign-aid-industry/g-40607179 adresinden alındı

BBC Haber. (2018, Aralık 18). ABD Senatosu'na sunulan raporda Rusya'ya 'sosyal medyaya müdahale' suçlaması. Mart 2, 2019 tarihinde BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46569331 adresinden alındı

BBC Haber. (2018, Aralık 3). Trump: Çin ABD'de üretilen otomobillerde gümrük vergisini kaldırmayı kabul etti. Aralık 27, 2018 tarihinde BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46417581 adresinden alındı

BBC Haber. (2019, Ocak 20). Beyaz Saray'da Donald Trump'la 2 yıl: Vaatlerinin ne kadarını yerine getirdi? Mart 2, 2019 tarihinde BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46920140 adresinden alındı

BEA. (2018). Çin-ABD mal ticareti. Aralık 28, 2018 tarihinde BEA: https://www.bea.gov/system/files/2018-10/glance.xls&xid=17259,15700021,15700124,15700149,15700186,15700190,15700201&usg=ALkJrhjrGcMX4ZO-eBU-RZViqhGreweK3w adresinden alındı

Businesstech. (2018, Temmuz 25). South Africa vs BRIC countries – average salaries, GDP and unemployment compared. Ocak 1, 2019 tarihinde businesstech: https://businesstech.co.za/news/business/260855/south-africa-vs-bric-countries-average-salaries-gdp-and-unemployment-compared/ adresinden alındı

Dünya Haber. (2018, Eylül 18). Trump talimatı verdi: Çin'e 200 milyar dolarlık vergi yürürlüğe giriyor. Ocak 25, 2019 tarihinde Dünya: https://www.dunya.com/finans/haberler/trump-talimati-verdi-cine-200-milyar-dolarlik-vergi-yururluge-giriyor-haberi-427868 adresinden alındı

Deniz, Y. (2014). Çin'in Ekonomik Dönüşümü Ve Üçüncü Dünya. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2(2), 66-85.

Değirmenci, S. (2018, mayıs 30). En büyük döviz rezervine sahip ülkeler (2018). Ocak 1, 2019 tarihinde egezegen.com: https://egezegen.com/ekonomi/en-buyuk-doviz-rezervine-sahip-ulkeler/ adresinden alındı

Guo, M., Lu, L., Sheng, L., & Yu, M. (2018). The Day After Tomorrow: Evaluating the Burden of Trump's TradeWar. ASIAN ECONOMIC PAPERS, 101-120.

Hürriyet Haber. (2019, 2 15). Trump'ın yüzde 25 vergisi, Almanya'nın otomobil satışlarını yarı yarıya düşürür! Mart 4, 2019 tarihinde Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/trumpin-25-vergisi-almanyanin-otomobil-satislarini-yari-yariya-dusurur-41118196 adresinden alındı

Habertürk Haber. (2018, Temmuz 11). Trump: Bazı NATO ülkeleri taahhütlerini yerine getirmiyor. Mart 4, 2019 tarihinde Habertürk: https://www.haberturk.com/trump-bazi-nato-ulkeleri-taahhutlerini-yerine-getirmiyor-2053516 adresinden alındı

Heilmann, S., Rudolf, M., Huotari, M., & Buckow, J. (2014, Ekim 28). China's Shadow Foreign Policy: Parallel Structures Challenge the Established International Order. Şubat 25, 2019 tarihinde Merics: https://www.merics.org/sites/default/files/2018-01/China_Monitor_18_Shadow_Foreign_Policy_EN.pdf adresinden alındı

Hopewell, K. (2018, Mayıs 3). What is 'Made in China 2025' — and why is it a threat to Trump's trade goals? Ocak 15, 2019 tarihinde Washington Post: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/05/03/what-is-made-in-china-2025-and-why-is-it-a-threat-to-trumps-trade-goals/?noredirect=on&utm_term=.ad7b358f4fc4 adresinden alındı

IMF. (2018, Haziran 9). Projected GDP Ranking (2018-2023). Aralık 27, 2018 tarihinde Statisticstimes: http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php adresinden alındı

Kötüce, A. (2018, Mayıs 1). ABD – Çin Arasındaki Ticaret Savaşı ve Kore Barışı. Mart 2, 2019 tarihinde Diplomatikstrateji: https://www.diplomatikstrateji.com/abd-cin-arasindaki-ticaret-savasi-ve-kore-barisi/ adresinden alındı

Kabakcı, F. (19, Şubat 15). Çin-ABD ticari müzakerelerinin odağı 'Made in China 2025'. Şubat 28, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-abd-ticari-muzakerelerinin-odagi-made-in-china-2025/1393541 adresinden alındı

Kanal Finans. (2018, Haziran 27). Ticaret Savaşlarında Son Gelişmeler: ABD ve Çin. Mart 2, 2019 tarihinde Kanal Finans: https://kanalfinans.com/yazarlar/enver-erkan/enver-erkan-cin-ve-abd-arasindaki-ticaret-savasi adresinden alındı

Keten, E. T. (2015). Küresel Bir Modele Doğru Çin Medyası. İnsan&İnsan(4), 4-21.

Li, C., He, C., & Lin, C. (2018). Economic Impacts of the Possible China–US Trade War. Emerging Markets Finance and Trade, 1557-1577.

Liu, T., & Woo, W. T. (2018). Understanding the U.S.-China Trade War . China Economic Journal, 1-22.

Lu, J. (2018, Kasım 13). China's building spree in poor nations: Does it really help the local economy? Şubat 15, 2019 tarihinde MPRNEWS: https://www.mprnews.org/story/2018/11/13/npr-chinas-building-spree-in-poor-nations-does-it-really-help-the-local-economy adresinden alındı

Lukin, A. (2019). The US–China Trade War and China's Strategic Future. Survival, 23-50.

Noland, M. (2018). US Trade Policy in the Trump Administration. Asıan Economıc Polıcy Revıew, 262-278.

Ozdemir, S. (2019, Mart 7). Pasifik'ten Afrika'ya: Çin'in Afrika Stratejisi. Mart 8, 2019 tarihinde diplomatikstratej: https://www.diplomatikstrateji.com/pasifikten-afrikaya-cinin-afrika-stratejisi/ adresinden alındı

Ozkan, M. (2016, Aralık 21). Çin'in Latin Amerika macerası. Şubat 22, 2019 tarihinde Gerçek Hayat: http://www.gercekhayat.com.tr/latin-amerika-gunlugu/cinin-latin-amerika-macerasi/ adresinden alındı

Sabah Haber. (2018, Temmuz 21). Çin'e 500 milyar dolarlık tehdit. Ocak 7, 2019 tarihinde Sabah: https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/07/21/cine-500-milyar-dolarlik-tehdit adresinden alındı

Scott, M., & Sam, C. (2018, Mayıs 24). Here's How Fast China's Economy Is Catching Up to the U.S. Aralık 28, 2018 tarihinde Bloomberg: https://www.bloomberg.com/graphics/2016-us-vs-china-economy/ adresinden alındı

Senver, B. (2008, Eylül 18). ABD Finans Sisteminde Yaşanan Kriz Üzerine Notlar. Mart 22, 2019 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi: http://web.boun.edu.tr/bulent.senver/pdf/ABD%20FINANS%20SISTEMINDE%20%20KRIZ_200809.pdf adresinden alındı

Sezen, S. (2016, Ekim 08). Çin'in büyük dönüşümü yeni bir dünya düzeni mi? Şubat 26, 2019 tarihinde Dünya.com: https://www.dunya.com/ekonomi/cinin-buyuk-donusumu-yeni-bir-dunya-duzeni-mi-haberi-332678 adresinden alındı

SputnikNews. (2018, 8 1). Trump: Meksika sınırına duvar inşası çoktan başladı. Mart 2, 2019 tarihinde SputnikNews: https://tr.sputniknews.com/abd/201808011034558444-trump-meksika-siniri-duvar-insasi-coktan-basladi/ adresinden alındı

SputnikNews. (2018, Ekim 30). Trump'tan göçmenlere: Sizi ABD'ye sokmayacağım, her yere kuracağım çadırlarda tutacağım. Ocak 10, 2019 tarihinde SputnikNews: https://tr.sputniknews.com/abd/201810301035907303-trump-tan-gocmenlere-abd-ye-sokmayacagim-her-yere-cadir-kurup-cadir-kentlerde-tutacagim/ adresinden alındı

Tradingeconomics. (2018). China Export. Aralık 28, 2018 tarihinde Tradingeconomics.com: https://tr.tradingeconomics.com/china/exports adresinden alındı

Tradingeconomics. (2018). United States Money Supply M0. Aralık 30, 2018 tarihinde Tradingeconomics: https://tradingeconomics.com/united-states/money-supply-m0 adresinden alındı

Tuncel, C. O. (2017, Mayıs 15). Bir Kuşak Bir Yol: 21. yüzyılın en büyük kalkınma projesi. Şubat 14, 2019 tarihinde Aydınlık: https://www.aydinlik.com.tr/dunya/2017-mayis/bir-kusak-bir-yol-21-yuzyilin-en-buyuk-kalkinma-projesi adresinden alındı

Tweed, D., & Leung, A. (2018, Mayıs 7). China Is Making a Bold Military Power Play. Mart 7, 2019 tarihinde Bloomberg: https://www.bloomberg.com/graphics/2018-china-navy-bases/ adresinden alındı

Worldbank. (2018, Mart 29). Belt and Road Initiative. Şubat 25, 2019 tarihinde Worldbank: https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative adresinden alındı

Yıldız, Ç. (2018, Şubat 6). Çin'in Uluslararası Finans Sistemine Cevabı: Asya Altyapı Yatırım Bankası. Şubat 27, 2019 tarihinde Ekonomik Ve Sosyal Düşünce Araştırma Geliştirme Vakfı: http://esagev.org/index.php/calisma-alanlari/dis-politika/cinin-uluslararasi-finans-sistemine-cevabi-asya-altyapi-yatirim-bankasi-caglayan-yildiz/ adresinden alındı

Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Alişkanliklarini Etkileyen Faktörler

Dr. Aysun YENER ÖGÜR[1] İpek DEMİRBAŞ[2] Büşra ERDEN[3]

[1]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, aysunyener@selcuk.edu.tr

[2]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bölüm, ipekdmrbs03@gmail.com

[3]Selçuk Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, erdenbusra66@gmail.com

Özet: Araştırma Selçuk üniversitesi öğrencilerinin süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlıklarını ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. 97 üniversite öğrencisi ile yüz yüze anket yapılmıştır. Öğrencilerin % 52,58'inin düzenli süt içme alışkanlığının olduğu ve % 46,42'sinin süt içme alışkanlığının olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin süt içme alışkanlığının % 58,82'si okul öncesi dönemde, % 21,57'si okul döneminde ve %19,61'i ise yetişkinlik döneminde kazanıldığı tespit edilmiştir. Süt ve süt ürünleri tüketim sıklığı, %61,86'sı ayda birkaç kez, %29,90'ı haftada birkaç kez, %7,22'si yılda birkaç kez ve %1,03'ü günlük olarak tükettiği belirlenmiştir. Süt ve süt ürünleri tüketim sıklığını etkileyen faktörlere bakıldığında, cinsiyet %10 önem seviyesinde, süt fiyatı ve öğrenci geliri %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerin süt ve süt ürünleri tüketiminin teşviki çalışmalarının yetersiz olduğu ve tüketimin alışkanlığının okul öncesi dönemde kazanıldığı tespit edilmiştir. Okul öncesi dönemde alışkanlıkların kazanılmasında ailelerin önemli olduğu, bu yüzden ailelere bu konu hakkında farkındalık yaratılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Regresyon Analizi, Süt ve Süt ürünleri, Tüketim sıklığı, Üniversite öğrencileri

Abstract: The aim of this study was to determine the consumption habits of milk and milk products of Selcuk University and the factors affecting these habits. A face to face questionnaire was conducted with 97 university students. It was determined that 52,58% of the students had regular milk drinking habits and 46,42% of them did not have milk drinking habits. It was determined that 58.82% of the students' milk drinking habits were acquired in the pre-school period, 21.57% in the school period and 19.61% in the adulthood. The frequency of consumption of milk and milk products, 61.86% several times a month, 29.90% several times a week, 7.22% several times a year and 1.03% daily consumption was determined. When the factors affecting the frequency of consumption of milk and milk products were examined, it was found that gender was 10% at the level of importance, milk price and student income were significant at 5% significance level. It was determined that the students' efforts to promote the consumption of milk and milk products were insufficient and that the habit of consumption was gained in the pre-school period. Families are important in acquiring habits in pre-school period, so parents should be aware of this issue.

Key Words: Regression Analysis, Milk and Milk Products, Consumption Frequency, University Students.

1. GİRİŞ

Beslenme; büyüme, gelişme, yaşamın sürdürülmesi ve sağlığın korunması için gerekli olan besinlerin yeterli ve dengeli bir şekilde vücuda alınmasıdır (Yalçın ve Argun, 2017). Bu besinler arasında günlük hayatta en çok ihtiyaç duyulan besin maddeleri süt ve süt ürünleridir. Süt ve süt ürünleri hem sağlıklı yaşam için hem de yeterli ve dengeli beslenme açısından önemli tüm esansiyel amino asitleri içermesi nedeni ile tüketilmesi gereken gıda maddelerinin başında gelir (Delgado,, 2003; Yıldız, 2009; Onurlubaş ve Çakırlar, 2016). Türk Gıda Kodeksine göre çiğ süt; inek, keçi, koyun veya manda gibi hayvanların sağılmasıyla elde edilen, 40 ºC'nin üzerinde ısıtılmamış veya eş değer etkiye sahip herhangi bir işlem görmemiş kolostrum dışındaki meme bezi salgısı olarak tanımlanmıştır (Türk Gıda Kodeksi, 2000). Süt bünyesinde 85 civarında ayrı besin ögesi, litresinde yaklaşık olarak 872 g su, 49 g laktoz, 35 g yağ, 35 g protein, 9 g mineral madde ve az miktarda vitaminler, enzimler, organik asitler koruyucu maddeler, hormonlar, hormon benzeri maddeler bulundurmaktadır (Renner ve ark., 1991; Ayar ve Demirulus, 2000). Sütün günlük olarak alınması önerilen ortalama miktarı bebekler için 700 g, çocuklar için 400 g, gençler için 350 g, yetişkinler için 250 g, hamile ve emzikli kadınlar için 500 g, yaşlılar için ise 350 g, olarak belirlenmiştir (Rasenthal, 1991; Ayar ve Demirulus, 2000; Tarakçı ve ark. ,2003). Günde 1 litre süt tüketimi insanların günlük kalsiyum ve fosfor ihtiyacı karşılamaktadır (Anar, 1998; Şimşek ve ark., 2005). Sütün içerdiği besin elementlerini etkin bir şekilde kullanmak, direk içilmesi ile mümkündür. (Demirci, 1981; Anar, 2000; Şimşek ve ark., 2005). İnsan sağlığı açısından önemli olan sütün dünyada üretim değerine bakıldığı zaman, süt üretimi 768.714 bin tondur. Dünya toplam süt üretimi içinde en önemli pay inek sütüne aittir. Toplam süt üretiminin 2016 yılı itibariyle % 83,38'i inek sütü, % 13,10'u manda sütü, % 2,19'u keçi sütü, % 1,33'ü koyun sütünden oluşmaktadır. Dünya çiğ inek sütü üretiminde Türkiye 9. sırada yer almaktadır (FAO, 2018). Konya ili ise Türkiye süt üretiminin %6,23 oluşturmakta ve süt üretimi bakımından ilk sırada yer almaktadır (TÜİK, 2019). Toplam toprak alanı ve bu alanların süt üretimine yönelik kullanım kabiliyetleri açısından incelendiğinde, Konya

ilinde süt üretimine yönelik önemli bir altyapının mevcudiyeti görülmektedir. Süt üretim potansiyelinin yüksek olduğu Konya ilinde süt tüketimi de oldukça önemlidir. Tüketimde gençlik pazarı dikkate edilmesi gereken hususların başında gelir. Gençlik pazarı sadece karlı olduğu için değil, yeni nesilleri beslediği ve tüketici davranışlarını şekillendirdiği için oldukça önemlidir. Gençlik pazarında başarıyı etkileyen iki önemli faktör vardır. Birinci faktör gençlik pazarının sürekli olduğu ve nüfus büyüme hızı ile büyüdüğüdür. İkinci faktör ise, genç tüketicilerin gelecekte orta ve üst yaş grubu pazarları oluşturacakları ve satın alma davranışlarının gençlik pazarında oluştuğudur (İslamoğlu ve Altunışık, 2013; Dal ve ark., 2018). Üniversite öğrencileri eğitim görme istekleri üzerine aile yanlarından uzakta yaşama mecburiyetiyle seçimlerini kendi iradeleriyle daha net yapmaya başladıkları dönemdir. Bu içerisinde bulundukları dönemde gerek beslenme gerek sağlıklı yaşama konusunda tek başlarına yön verme çabalarıdır (Şahinöz ve Özdemir, 2017). Düzenli ve dengeli beslenme başlıca tüketim alışkanlıkları, gelir düzeyi, yaşadıkları ortam, önceden gelen alışkanlıklar ve kişisel zevk ve tercihler gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Tarakçı ve ark., 2003). İnsan beslenmesinde önemli yere sahip olan sütün, tüketiminin yeterli düzeye olmadığı ve insanların hala yeterince bilinçlenmediği göze çarpmaktadır. Bu yüzden çalışmada, süt üretimi yönünden önemli bir potansiyele sahip olan Konya ilinde, üniversite öğrencilerinin süt ve süt ürünleri tüketiminde tüketici alişkanliklarini etkileyen faktörler incelenmiştir.

2. MATERYAL ve METOT

Bu araştırmanın birincil verilerini Konya üniversite öğrencilerinin 2018 yılında elde edilen anket verileri oluşturmaktadır. İkincil veriler ise konu ile ilgili kamu kuruluşlarından, yerli ve yabancı bilimsel çalışmalardan, dergi ve çeşitli yayınlardan derlenmiştir.

Çalışmada kullanılan anket sayısı, sınırlı popülasyonlarda maksimum örnek büyüklüğüne ulaşmak için, pek çok araştırmada da kullanılan (Çobanoğlu ve ark., 2003; Armağan ve Akbay, 2007; Büyükbay Oruç ve ark., 2009) oransal örnek hacmi formülünden yararlanılarak hesaplanmıştır (Newbold, 1995).

$$n = \frac{N\ p\ (1-p)}{(N-1)\ \sigma^2_{px} + p(1-p)}$$

Formülde;

n: Örnek hacmi,

N: Örnekleme çerçevesindeki toplam kişi sayısı,

p: süt tüketen ailelerin oranı (% 50 varsayıma dayalı),

σ^2_{px}: oranın varyansı (maksimum örnek hacmine ulaşmak için %90 güven aralığında tablo değeri 1,65 ve %5 hata payı ile) ifade etmektedir.

Ana kitleyi oluşturan üniversite öğrencilerinin özellikleri başlangıçta bilinmediği için, örnek hacmini maksimum kılacak şekilde p=0,5 olarak alınmıştır. Örnek hacmi, formülde %95 güven aralığı, %10 hata payı ve maksimum örnek hacmine ulaşabilmek için p=q=0.5 olarak alınmış ve 97 olarak hesaplanmıştır. Anket sayıları fakültelerdeki öğrenci sayılarına göre dağıtılmıştır. Anketler aracılığıyla üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri, süt ve süt ürünleri tüketimleri, alışkanlıkları, şekilleri, tercihleri, süt fiyatları ve süt alırken dikkat edilen husuları belirlenmiştir. Veriler microsoft excel programında basit yüzde hesaplamaları ile verilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin süt tüketim sıklığını etkileyen faktörler Doğrusal Regresyon analizi ile tespit edilmiştir. Çalışmanın istatistiksel anlamlılık düzeyi p: 0,05 olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, tüketicilerin istatistiksel analizleri SPSS 24,0 Windows programında yapılmıştır. Doğrusal regresyon modeli bir bağımlı değişkenin başka açıklayıcı değişkenler ile olan bağımlılığını, birincinin (anakütle) ortalama değerini, ikincilerin (yinelenen örneklerdeki) bilinen ya da değişmeyen değerleri cinsinden tahmin eden modeldir. Regresyon analizi bilinen olgulardan bilinmeyen gelecekteki olaylara ilişkin tahmin yapılmasına da imkân sağlar. Değişkenler arasındaki ilişki bilindiğinde, bir değişkendeki değişim diğer değişkenlerdeki değişime bakılarak tahmin edilebilir. Bağımsız değişken bir değişken ise basit doğrusal regresyon, birden fazla ise çoklu regresyon modeli kullanılır (Yener, 2017). Regresyon analizinde elde edilen değişkenlerin uygunluğu ve anlamlılığını test etmek için korelasyon katsayına bağlı olarak t testi değeri ve determinasyon katsayısı kullanılır. “t” testi bağımlı ve bağımsız değişkenler arası etkileşimi, determinasyon katsayısı ise bu etkileşimin gücünü gösterir. Determinasyon katsayısı, korelasyon katsayısının karesi alınarak (R 2) bulunur. Bulunan değer 1'e ne kadar yakın ise regresyon

denkleminin anlamlılığının o kadar yüksek olduğu anlamına gelir (Gujarati, 2009). Basit doğrusal regresyon modeli aşağıdaki formülde verilmiştir (Gujarati, 2009; Chatterjee ve Hadi, 2012).

$Y=\beta_0+\beta_1X+\varepsilon$

Araştırma alanında kullanılan doğrusal regresyona ait;

Bağımlı Değişken

Y=Süt Tüketim Sıklığı

Bağımsız Değişkenler

X_1=Cinsiyet

X_2=Yaş

X_3=Bölüm

X_4=Gelir

X_5=Fiyat'tır.

Doğrusal regresyonda bağımlı değişken sürekli veya sıralı sayısal veriler olmalıdır; kategorik değişken olmamalıdır. Bu anlamda üniversite öğrencilerinin süt tüketim sıklıkları likert ölçeği kullanılarak oluşturulmuştur. Bağımsız değişkenler ise öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, okudukları bölüm, aylık gelirleri ve süt fiyatıdır. Cinsiyet kız ve erkek olarak (1-0) olarak kodlanmış, yaş ve bölüm olarak üniversite öğrencilerinin beyan ettikleri cevaplar kullanılmıştır. Aylık gelir 1-300 TL, 301-600 TL, 601-1000TL ve 1001 TL ve üzeri olmak üzere 4 gruba ayrılmıştır. Süt fiyatları ise, uygun bulanlar ve uygun bulmayanlar (1-0) şeklinde kodlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları bölüm, kaldıkları yer ve aylık gelirleri Tablo 1'de verilmiştir. Araştırma kapsamındaki toplam 97 öğrencinin 58'i kız, 39'u ise erkek öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 14. Öğrencilerin Sosyo-ekonomik özellikleri

Özellikler	Sayı	Yüzde(%)
Bölümler		
Spor Bilimleri Fakültesi	3	3,09
Diş Hekimliği Fakültesi	2	2,06
Edebiyat fakültesi	15	15,46
Eczacılık Fakültesi	1	1,03
Fen Fakültesi	3	3,09
Güzel Sanatlar Fakültesi	3	3,09
Hukuk Fakültesi	7	7,22
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	14	14,43
Konservatuar	1	1,03
Mimarlık Fakültesi	2	2,06
Mühendislik Fakültesi	18	18,56
Sağlık Bilimleri Fakültesi	7	7,22
Sanat ve Tasarım Fakültesi	2	2,06
Teknoloji Fakültesi	5	5,15
Tıp Fakültesi	3	3,09
Turizm Fakültesi	2	2,06
Veteriner Fakültesi	3	3,09
Ziraat Fakültesi	6	6,19
Kalınan Yer		

Yurt	47	48,45
Ev	50	51,55
Gelir Miktarı		
1-300 TL	4	4,12
301-600 TL	35	36,08
601-1000 TL	45	46,39
1001 TL ve üzeri	13	13,40

Araştırma bölgesinde bulunan üniversite öğrencilerinin %18,56'sı mühendislik fakültesinde, %15,46'sı edebiyat fakültesinde, %14,13'ü iktisadi ve idari bilimler fakültesinde, %7,22'si hukuk fakültesinde, %7,22'si sağlık fakültesinde, %6,19'u ziraat fakültesinde, %5,15'i teknoloji fakültesinde, %3,09'u veteriner fakültesinde %3,09'u spor bilimleri fakültesinde, %3,09'u fen fakültesinde, güzel sanatlar fakültesinde, tıp fakültesinde, %2,06'sı diş hekimliği fakültesinde, %2,06'sı mimarlık fakültesinde, %2,06'sı sanat ve tasarım fakültesinde, %2,06'sı turizm fakültesinde, %1,03'ü eczacılık fakültesinde, %1,03'ü konservatuarda okumaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin %51,55'i evde ve %48,45'i yurtta kaldığı tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin aylık gelir durumlarına bakıldığında %46,39'u 600-1000 TL arasında, %36,08'inin 301-600 TL arasında, %13,40'ının 1001-+ TL ve %4,12'sinin 300 ve- TL olduğu hesaplanmıştır.

Tablo 15. Öğrencilerin Süt tüketimi İle İlgili Özellikleri

Özellikler	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Süt İçme Alışkanlığı		
Düzenli İçiyorum	50	51,55
Alışkanlığım Yok	47	48,45
Süt İçme Zamanları		
Öğün Arasında	29	29,90
Yatmadan Önce	38	39,18
Kahvaltıda	22	22,68
Hiçbir Zaman	15	15,46
Günlük Süt Tüketimi		
1 Bardak	45	46,39
2 Bardak	14	14,43
3 Bardak	12	12,37
Hiç Tüketmiyorum	26	26,80
Süt İçme Alışkanlığı Kazanma Yaşları		
0-6 Yaş	57	58,76
7-14 Yaş	16	16,49
15-18 Yaş	11	11,34
19 Yaş ve üzeri	6	6,19
Alışkanlığım Yok	7	7,22
Üniversite Hayatının Süt İçme Alışkanlığına Etkisi		
Değiştirmedi	47	48,45
Arttırdı	24	24,74
Azalttı	26	26,80
Süt tüketim Şekilleri		
Sıcak	23	23,71
Soğuk	50	51,54
Şekerli	7	7,21
Şekersiz	12	12,37
Kakaolu	16	16,49

Meyveli	9	9,27
Kahveli	6	6,18
Diğer	5	5,15

Üniversite öğrencilerinin %51,55'i düzenli süt tüketmekte ve %48,45'i düzenli süt tüketmemektedir. Cinsiyete göre süt tüketim durumuna bakıldığında, erkek öğrencilerin %42'si ve kız öğrencilerin % 58'i düzenli süt tüketmektedir. Üniversite öğrencilerinin %46,39'u düzenli olarak 1 bardak süt içtiklerini ifade etmiş olup, öğrencilerin %29,95'i öğün arasında, %39,18'i yatmadan önce, %22,68'i kahvaltıda, %15,46'sı ise hiç süt tüketmedikleri tespit edilmiştir. Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada; öğrencilerin %70'i düzenli olarak süt tükettikleri belirtmişlerdir (Şahinöz ve Özdemir,2017). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada da süt içmeyi sevenlerin oranının %69,7, sütü düzenli olarak tüketenlerin oranının %34,2 olduğu belirtilmiştir (Şimşek ve Açıkgöz,2011). Yine benzer bir çalışma olarak Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Öğrencilerinden 102 gönüllü öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %80'inin düzenli süt tüketim alışkanlığına sahip olduğu belirlenmiştir (Para ve ark. 2018). Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğrencilerinin süt tüketim alışkanlıklarına yönelik yapılan bir araştırmada ise öğrencilerin %77,4'ünün süt içmeyi sevdiği ancak %94,9'unun düzenli olarak süt tüketmediği tespit edilmiştir (Tarakçı ve ark. 2003).

Üniversite öğrencilerinin düzenli süt içme alışkanlığı kazanma yaşlarına bakıldığında; %58,76'sı 0-6 yaş, %16,49'u 7-14 yaş, %11,34'ü 15-18 yaş, %6,09'u 19 yaş ve üzeri yaşlarında süt içme alışkanlığı kazandıklarını %7,22'sinin ise hiç alışkanlıklarının olmadığı tespit edilmiştir. Gümüşhane Üniversitesi'nde yapılan çalışmada; öğrencilerin %59,1'i süt içme alışkanlığını 0-6 yaş aralığında, %26,7'si ise 7-14 yaş aralığında kazandığını ifade etmiştir Üniversite öğrencilerinin %51,55'i düzenli süt tüketmekte ve %48,45'i düzenli süt tüketmemektedir. Cinsiyete göre süt tüketim durumuna bakıldığında, erkek öğrencilerin %42'si ve kız öğrencilerin % 58'i düzenli süt tüketmektedir. Üniversite öğrencilerinin %46,39'u düzenli olarak 1 bardak süt içtiklerini ifade etmiş olup, öğrencilerin %29,95'i öğün arasında, %39,18'i yatmadan önce, %22,68'i kahvaltıda, %15,46'sı ise hiç süt tüketmedikleri tespit edilmiştir. Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada; öğrencilerin %70'i düzenli olarak süt tükettikleri belirtmişlerdir (Şahinöz ve Özdemir,2017). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada da süt içmeyi sevenlerin oranının %69,7, sütü düzenli olarak tüketenlerin oranının %34,2 olduğu belirtilmiştir (Şimşek ve Açıkgöz, 2011). Yine benzer bir çalışma olarak Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Öğrencilerinden 102 gönüllü öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %80'inin düzenli süt tüketim alışkanlığına sahip olduğu belirlenmiştir (Para ve ark. 2018).

Bir birey olduğumuzun farkına vardığımız ve olduğumuz karaktere büründüğümüz 0-6 yaş ya da okul öncesi yaşımız alışkanlıklarımızın da kazanıldığı dönemdir (Şahinöz ve Özdemir,2017). Üniversite hayatının öğrenciler üzerinde süt içme alışkanlığına etkisine bakıldığında; %48,45'inin değiştirmediği, %24,74'ünün arttırdığı, %26,80'inin ise azalttığı tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin çoğunluğunun üniversite hayatının süt içme alışkanlığına bir etkisinin olmadığını bunun nedeni olarak da süt içme alışkanlığının küçük yaşlarda kazanılmış olduğunu bu yüzden üniversitenin etkisinin olamayacağını tespit edilmiştir. Üniversite hayatının süt içmeyi arttırdığını düşünen öğrenciler üniversite hayat ile öğrencilerin daha bilinçli hale geldiği ve sağlığına daha çok dikkat ettiği ifade edilmiştir. Öğrencilerin süt tüketim şekillerine bakıldığında %23,71'i sıcak, %51,55'i soğuk, 7,21'i şekerli, 12,37'si şekersiz, 16.50'si kakaolu, 9,27'si meyveli, 6,18'zi kahveli, 5,15'i diğer şekilde tüketmektedir. Bu verilerden de görüleceği gibi öğrencilerin çoğunlukla sütü soğuk tükettikleri görülmektedir. Soğuk süt tercihinin nedeni ise, üniversite alanında tüketiminin ve teminatının daha kolay ve olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 16. Öğrencilerin Süt fiyatları hakkında düşünceler

Özellikler	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Süt Fiyatlarının Dağılımı		
Ucuz	9	9,27
Pahalı	48	49,48
Uygun	29	29,89
Fikrim Yok	11	11,34

Üniversite öğrencilerinin süt fiyatları hakkında düşüncelere bakıldığında, %9,27'si ucuz, %49,48'i pahalı, %29,89'u uygun ve %11,34'ünün de bu konuyla ilgili fikirlerinin olmadığını tespit edilmiştir. Araştırma bölgesindeki sonuçların bir benzeri sonuçlar elde edilen çalışmada ise, öğrencilerin yarısının süt fiyatlarını diğer gıdalara oranla pahalı buldukları tespit edilmiştir (Tarakçı ve ark. 2003). Ancak bir başka çalışmada, öğrencilerin yarısından fazlasının (%68,3) süt fiyatlarını normal bulduğu tespit edilmiştir (Şimşek ve Açıkgöz 2011). Yapılan çalışmalar ile bizim çalışma arasında benzerlik ve farklılık gözlemlenmekte olup, süt fiyatları hakkındaki düşüncenin zamanla değiştiği görülmektedir (Para ve ark. 2017).

Tablo 17. Öğrencilerin Tercih Ettikleri Süt Şekilleri

Özellikler	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Tercih Ettiğiniz Süt Çeşidi		
UHT Süt	25	25,77
Sokak Sütü	19	19,58
Pastörize Süt	53	54,63

Öğrencilerin tercih ettikleri süt çeşitlerine bakıldığında; %25,77'si UHT, %19,58'i sokak sütü, %54,63'ü pastörize süt tercih ettikleri tespit edilmiştir. Erciyes Üniversitesi öğrencileri ile yapılan çalışmada; öğrencilere süt çeşidi tercihi sorulduğunda; kız öğrencilerin %59.2'sinin pastörize sütü, %27.5'i sterilize sütü ve %13.3'ü de sokak sütünü tercih ettiği görülürken; erkek öğrencilerin ise %53.7'si pastörize sütü, %26.9'u sterilize sütü ve %19.4'ü sokak sütünü tercih ettiği tespit edilmiştir (Para ve ark. 2017).

Tablo 18. Öğrencilerin Süt Alınırken Dikkat Ettikleri Hususlar

Özellikler	**Sayı**	**Yüzde(%)**
Süt Alırken Dikkat Edilecek Hususlar		
Marka	50	51,54
Fiyat	19	19,58
Son Kullanma Tarihi	27	27,83
Çeşitlilik	1	1,03
Hijyen	19	19,58
Yağ Oranı	14	14,43
Diğer	3	3,09

Üniversite öğrencilerinin süt alırken dikkat ettikleri özelliklere bakıldığında; %51,54'ü marka, %19,58'i fiyat, %27,83'ü son kullanma tarihi, %1,03'ü çeşitlilik, %19,58'i hijyen, %14,43'ü yağ oranı, %3,09'u diğer nedenlere dikkat ettiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun süt alırken en fazla markaya dikkat ettikleri görülmektedir bunun nedeni insanların markaya olan güven durumu olup, daha önce hiç adını duymadıkları markaların sağlıklı bulmadıkları düşüncesidir. Kafkas Üniversitesi öğrencilerine yapılan çalışmada öğrencilerin büyük bir kısmı (%74,5) süt satın alırken markaya dikkat ettiği, %15,6'sınında markaya dikkat etmediği tespit edilmiştir (Çetinkaya,2010). Öğrencilere içme sütü dışında tüketilen süt ürünleri durumuna bakıldığı zaman; %23,71'i peynir, %44,32'si yoğurt, %11,34'ü peynir-yoğurt, %19,58'i ise tüm süt ürünlerini tercih ettiği tespit edilmiştir. Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri üzerine yapılan çalışmada; öğrencilerin %40,3'ü süt dışında en çok sevdikleri süt ürününün yoğurt olduğunu belirtilmişlerdir (Şahinöz ve Özdemir,2017). Kafkas Üniversitesi öğrencileri üzerine yapılan çalışmada elde edilen verilere göre; öğrencilerin %46,9'u peynir, %15,9'u tereyağı, %32'i yoğurt, %1,5'i süttozu, %2'i meyveli yoğurt ve %1,6'ı meyveli sütü tercih ettiklerini tespit edilmiştir (Çetinkaya,2010). Yapılan çalışmalara baktığımızda neredeyse tamamında içme sütünden sonra en çok sevilen ve tüketilen süt ürününün yoğurt ve peynir olduğu gözlemlenmektedir. Öğrencileri süt tüketimine teşvik eden araçlara bakıldığında, %95,87'si aile ve %5,13'ü radyo, TV ve gazetelerden elde edildiği tespit edilmiştir. Öğrencileri süt ve süt ürünleri tüketimine teşvik eden en önemli araç olarak aile olduğu görülmektedir bunun en önemli sebebi ise, süt tüketim alışkanlığının küçük yaşlarda başlaması ve yaşanılan aile ortamının da süt tüketimidir. Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada; Süt ve süt ürünlerini teşvik eden en önemli araç olarak % 86,7'si aile ve aileden gelen alışkanlıklar olarak hesaplanmıştır (Şahinöz ve Özdemir,2017).

Üniversite öğrencilerinin süt ve süt ürünleri tüketimi Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 19. Öğrencilerin Ortalama Süt ve Süt Ürünleri Tüketim Sıklığı

Süt ve Süt Ürünleri	Ortalama
Peynir	4,49
Yoğurt	4,30
Ayran	4,30
Süt	3,81
Tereyağı	3,07
Dondurma	2,45
Lor	1,86
Kaymak	1,84

5: Günlük 4: Haftada birkaç kez 3: Ayda birkaç kez 2: Yılda birkaç kez 1: Hiçbir zaman

Tablo 6'ya göre üniversite öğrencilerinin süt ve süt ürünleri tüketiminde ilk sırada günlük olarak tüketilen peynir gelmektedir (4,49). Yoğurt, ayran ve içme sütü tüketimi haftada birkaç kez, tereyağı ve dondurma tüketimi ayda birkaç kez ve lor kaymak tüketimi ise yılda birkaç kezdir. Öğrencilerin en fazla peynir tükettikleri görülmektedir, bunun nedeni ise peynirin kahvaltıda vazgeçilmez bir süt ürünü olmasıdır. Peynir tüketimini yoğurt ve ayranın takip etmektedir. Süt tüketimine ait tanımlayıcı istatistikler tablo 7'de verilmiştir. Süt tüketim sıklığı, cinsiyet, yaş, bölüm, gelir ve süt fiyat için minimum, maximum ortama ve standart sapma değerleri tabloda verilmiştir.

Tablo 20. Süt Tüketim Sıklığını Etkileyen Faktöre Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Süt Tüketim Sıklığı	2.00	5.00	3.2474	.59566
Cinsiyet	.00	1.00	.6082	.49068
Yaş	18.00	32.00	21.2062	2.05111
Bölüm	1.00	17.00	5.8247	4.72143
Gelir	150.00	5000.00	893.5567	676.31044
Fiyat	.00	1.00	.3505	.47961

Tablo 8'de süt tüketim sıklığına etki eden faktörlerin analizi verilmiştir. Buna göre süt ve süt ürünleri tüketim sıklığını etkileyen faktörlere bakıldığında, cinsiyet %10 önem seviyesinde, süt fiyatı ve öğrenci geliri %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Tablo 21. Süt Ve Süt Ürünleri Tüketim Sıklığını Etkileyen Faktörler

	B	Std. Error	Beta	t	Sig
(Constant)	3,214	,413		7,773	,000
Cinsiyet	-,152	,080	-,125	-1,898	,061
Yaş	-,024	,020	-,084	-1,211	,229
Bölüm	,008	,009	,065	,964	,338
Gelir	,001	,000	,603	7,660	,000
Fiyat	,339	,095	,273	3,571	,001

R^2=0,6160 R 2 (adj) = 0,5950 F=29,218 Durbin Watson= 2,076

Doğrusal regresyon modeline göre, modele konulan 5 değişkenden 3'ü anlamlı bulunmuştur. Bu değişkenlerin işletmelerin yenilikleri benimseme düzeylerinde meydana gelen değişmeleri açıklama gücü (R2) % 61,60 olup beklentilere uygundur. Cinsiyet ile süt tüketimin arasındaki ilişkiye bakıldığında, kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla tükettiği istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin geliri ile süt tüketimi arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Nitekim gelir arttıkça süt tüketimi arttığı benzer çalışmalarda tespit edilmiştir (Akbay ve Tiryaki, 2007; Onurlubaş ve Çakırlar; 2016). Ayrıca süt fiyatlarını pahalı bulmayan öğrenciler pahalı bulan öğrencilere göre daha çok süt tükettiği regresyon modeli sonucunda tespit edilmiştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma alanı olan Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin %51,55'i düzenli olarak süt tüketmekte ve %48,45'inin süt tüketim alışkanlıklarının olmadığını tespit edilmiştir. Öğrencilerin süt tercihlerine bakıldığı zaman günde 1 bardak ve soğuk süt şeklindedir. 1 bardak ve soğuk süt olarak tercih sebebi, 1 bardağa eş değer olan küçük kutu sütler (200ml) daha kolay ve ulaşılabilir olmasıdır. Öğrencilerin süt çeşidi olarak pastörize sütü tercih ettikleri ve süt alırken en çok sütün markasına dikkat ettiklerini belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğu süt fiyatlarını pahalı bulmakta olup ailesi süt ve süt ürünleri üreten öğrenciler ise süt fiyatlarını ucuz bulmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen verilere göre süt içme alışkanlığının en çok 0-6 yaş grubunda kazanıldığı (%58,76) tespit edilmiştir. Ayrıca sütü teşvik eden araçların en önemlisi aile ve aileden gelen alışkanlıklar olduğu görülmektedir. Bu yüzden küçük yaşlarda süt tüketim alışkanlığının kazandırılması sağlanmalı ve aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir. Üniversite hayatının öğrencinin üzerinde süt tüketimiyle ilgili genellikle bir etkisinin olmadığı ve süt içme alışkanlıklarını değiştirmediği elde edilmiştir. Sağlıklı ve dengeli beslenmede vazgeçilmez gıdalardan biri olan süt, üniversite öğrencilerinin tüketimini teşvik edici faaliyetler düzenlenmeli ve sütün besleyiciliği konusunda gerekli bilgiler verilmelidir. Bu bilgilendirme çalışmaları konferanslar seminerler ya da çeşitli etkinliklerle ile gerçekleştirilmelidir. Ayrıca sütün diğer alternatif içecekler ile rekabet edilebilirliği arttırılmalı, üniversite öğrencilerinin tercih edebileceği ürünler haline getirilmelidir.

Kaynakça:

Akbay, C., Tiryaki, G. Y. (2007). Tüketicilerin Ambalajlı ve Açık Süt Tüketim Alışkanlıklarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Kahramanmaraş Örneği. KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 10(1): 89- 96.

Anar, Ş. (1998). Sütün Beslenmedeki Önemi. Gıda Dünyası, (Haziran): 59-61.

Anar, Ş. (2000). Sokak Sütçülüğü, Süt İle İnsanlara Geçen Hastalıklar Ve Pastörizasyonun Önemi. Gıda Dünyası, (Nisan): 70-71.

Archibald, J. G. (1958). Trace elements in milk: A review. Dairy Sci. Abstr. 20, 712–725, 798–808.

Armağa, G., Akbay, C., (2007). An Econometric Analysis of Urban Households' Animal Products Consumption in Turkey, Applied Economics, 1-8.

Armstrong, M. D., Yates, K. N. (1963). Free amino acids in milk. Proc. Soc. Exp. Biol. Med. 113, 680–683.

Atasever, S., Erdem, H. (2009). Estimation of Milk Yield and Financial Losses Related to Somatic Cell Count in Holstein Cows Raised in Turkey, Department of Animal Science, Faculty of Agriculture, University of Ondokuz Mayıs, 55139, Samsun, Turkey, J. Anim. Vet. Adv., 8(8):1491-1494, 2009

Ayar, A., Demirulus, H. (2000). Eğitim çağındaki gençlerin süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi üzerine bir araştırma. Gıda, 25(5):371-376.

Babajimopoulos, M., Mikolajcik, E. M. (1977). Quantification of selected serum proteins of milk by immunological procedures. J. Dairy Sci 60, 721–725.

Büyükbay Oruç, E., Sayılı, M., Uzunöz, M., (2009). Tüketicilerin Sosyo- Ekonomik Özellikleri İle Salça Tüketimleri Arasındaki İlişki: Tokat İli Örneği, Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi Cilt: 4, No: 1, 2009 (17).

Chatterjee, S., Hadi, A. S. (2012). Regression Analysis by Example. Fifth Edition. John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 403p.

Çetinkaya, A. (2010). Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin İçme Sütü Ve Süt Ürünlerini Tüketim Alışkanlıklarının Belirlenmesi, Atatürk Üniv. Vet. Bil. Derg., 5: 73-84.

Çobanoğlu F, Konak K, Bozkurt M. 2003. Aydın İlinde Etlik Piliç İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Pazarlama Durumu. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 15, Antalya.

Dal, N. E., Oral, M., Korkmaz, İ. 2018. "Genç Tüketicilerin İçme Sütü Tüketim Alışkanlıkları" International Journal of Social Science Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7680 Number: 68 , p. 521-547, Summer I 2018.

Delgado, C. L. (2003). Rising consumption of meat and milk in developing countries has created a new food revolution. The Journal of nutrition, 133(11), 3907S-3910S.

Demirci, M. (1981). Sütün Mineral Maddeleri ve İnsan Beslenmesindeki Önemi. AÜ. Ziraat Fakültesi, Ziraat Dergisi 12:1.

FAO, (2019). http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL (Erişim Tarihi, 02/03/2019).

Gujarati, D. N. (2009). Basic econometrics. Tata McGraw-Hill Education.

İslamoğlu, A. H., Altunışık, R. (2013). Tüketici Davranışları (Geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş dördüncü baskı).

Onurlubaş, E., Çakırlar, H. (2016). Tüketicilerin Süt ve Süt Ürünleri Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 217-242.

Para, G., Ülger, İ., Kaliber, M. (2018). Erciyes Üniversitesi Öğrencilerinin Süt Tüketim Alışkanlıklarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 8(1): 329-339, 2018.

Rasenthal, I., 1991. Milk and dairy product. Properties and processing. Cambridge: Basel: VCH. New York.

Renner, E., Schaafsma, G., Scott, K. J. 1991. Micronutrients in milk. FSTA. 23(11)11P67.

Şahinöz, S., Özdemir, M. (2017). "Üniversite Öğrencilerinin Süt ve Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlıkları ve Etkileyen Faktörler." Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. C/S.6(4):106- 112.

Şahinöz, S., Özdemir, M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Süt ve Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlıkları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(4): 106-112.

Şimşek, B., Açıkgöz, İ. (2011). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin içme sütü tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 21(1): 12-18.

Şimşek, O., Çetin, C., Bilgin, B. (2005). İstanbul İlinde İçme Sütü Tüketim Alışkanlıkları Ve Bu Alışkanlıkları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2(1): 23-35.

Tarakçı, Z., Selçuk, Ş., Şahin, K., Coşkun, H., (2003). Üniversite öğrencilerinin içme sütü tüketim alışkanlıkları üzerine bir araştırma. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 13(1): 15-21.

TÜİK, 2019. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr (Erişim Tarihi, 08/03/2019).

Türk Gıda Kodeksi (2000). Çiğ Süt ve Isıl İşlem Görmüş İçme Sütleri Tebliği. 14.02.2000-23964 nolu Resmi Gazete, 2000/6 Nolu Tebliğ.

Yalçın, M., Argun, M. (2017). Bitlis Eren Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Süt ve Süt Ürünleri Tüketim Alışkanlıkları ve Etkileyen Faktörler. Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi 6(1), 51-60.

Yener, A. (2017). Konya ilinde süt sığırcılığı yapan aile işletmelerinde yeniliklerin benimsenmesi ve yayılmasına etki eden faktörler (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).

Yıldız, N. (2009). Altı – On Dört Yas Grubu Çocukların Süt Tüketim Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Makine Öğrenmesinin Ekonomide Kullanım Alanları

Dr. Bige Küçükefe[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi, bkucukefe@nku.edu.tr

Özet: Makine Öğrenmesi ve Yapay Zeka kavramları gün geçtikçe daha fazla hayatımızın bir parçası olurken, ekonomi alanında da ilk örneklerini görmekte gecikmedik. Metin ve görüntü işlemeyi de kapsayan bu ilk örneklerle başlayan Makine Öğrenmesinin ekonomiye katkısı, günümüzde, politika tahmin modelleri gibi yeni alanlarda devam etmektedir. Bu çalışmada amacımız Makine Öğrenmesinin ekonomi alanındaki teorik ve ampirik katkılarını ve gelişim sürecini örneklerle ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Makine öğrenmesi , Ekonomide Makine Öğrenmesi

Machine Learning Models in Economics

Abstract: While the concepts of Machine Learning and Artificial Intelligence are becoming more and more part of our lives, we have seen applications in the field of economics. The contribution of Machine Learning, which started with these first examples, including text and image processing, continues in new areas such as policy prediction models. The aim of this study is to demonstrate the theoretical and empirical contributions of machine learning in the field of economics and the development process.

Key Words: Machine Learning, Machine Learning in Economics

1. Giriş

Bu makalede Makine Öğrenmesi yönteminin tanımı yapılarak güçlü ve zayıf yönleri anlatılacaktır. Makine Öğrenmesi günümüzde çok sayıda kullanım alanı mevcuttur. Ekonomi de bu alanlardan bir tanesidir. Ekonomi alanında Makine Öğrenmesi kullanımı son yıllarda ilerleme kaydetmiştir. Yine bu makalede Makine Öğrenmesinin ekonomi alanındaki uygulamaları incelenecektir. Bu incelemeyi yaparken geleneksel ekonomik yöntemlerle farklarına da değinilmeye çalışılacaktır.

Makine Öğrenmesi günümüzde nesne tanıma, görüntü işleme, arttırılmış gerçeklik, ses tanıma, robotlar ve hareketleri gibi birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Makine öğrenmesi analitik model oluşturmayı otomatik olarak yapan bir veri analizidir. Aynı zamanda yapay zekanın bir dalıdır. Makine öğrenmesi yapay zekayı gerçekleştirmeye çalışan araçlardan biridir. Buradaki amaç insan katkısını en aza indirerek kalıpları oluşturur ve bunları verilerden öğrendikleriyle gerçekleştirir. Makine öğrenmesinin başlıca araştırma konusu deneyim ile otomatik olarak gelişen bilgisayar sistemlerini nasıl yapabiliriz ve bütün öğrenme süreçlerini yöneten temel yasalar nelerdir sorularına yanıt vermektir. Bu sorulardaki öğrenme amaçlarının kapsamı çok geniştir. Kendi deneyimlerinden hareket etmesini öğrenebilen otonom robotların tasarlanması, geçmişteki medikal kayıtlarından verileri nasıl kullanarak hastaların en iyi cevap verebileceği tedavinin bulunması, arama motorlarının kullanıcının ilgi alanını hemen gösterebilmesi bugün ML ile mümkündür. Bu konuların yanında gmail'e gelen spamları ayırdetme, Apple'ın Siri hizmetinde olduğu gibi ses tanıma, yüz tanıma, kişilerin el yazılarını ayırt etme, hava durumu tahmini, internette ürünlerin tanıtımında hedef tüketici kitlesine ulaşarak reklamı, e-ticarette, perakende satışta kullanımı, akıllı telefonlardaki birçok özellik ML ile geliştirilmiştir. Bu örneklerin birçoğunda bir eşleştirme problemi vardır. Amazon ya da Netflix'de beğenebileceğimiz kitap ya da filmler bize önerilmeye çalışılır. İnternet ile birlikte iletişim ağı gelişirken seçenekler artmaktadır. Burada Makine öğrenmesi internetteki her bir ürüne tek tek bakmadan aranılanın bulunmasını sağlar. Burada ML ile arz ve talep bir araya gelerek ekonominin işlemesi de kolaylaşmış olur. Bir internet sayfası açıldığında bazı reklamlar da ekranda görünür. Bu reklamlar MLM sayesinde kişinin ilgi alanına göre ekrana gelmektedir. İyi bir ML programı bu reklama tüketicinin bakma olasılığı ile doğru orantılıdır. Burada ML üretici ve tüketiciyi bir araya getirerek işlem maliyetlerini de düşürücü bir etki yapmaktadır. ML'in kullanıldığı bir alan da hisse senedi piyasası ve döviz fiyatları hakkında yapılan tahminlerdir. Bir ekonomi piyasasında fiyatların belirlenmesi çok karmaşıktır ve tahmini de çok zordur. Ancak fiyatlarda artış ya da azalış olacağının tahmininde, yüzde 50 olasılığı yüzde 51' e çıkarmanın bile yatırımcıların kar maksimizasyonunda etkisi büyük olacaktır. Bunu yaparken geleneksel nedensellik içeren ekonometrik modellerin çok ilerisine gidilerek lineer olmayan modellerle bütün bireylerden elde edilebilen bilgi kullanılır. Bu geleneksel ekonometride kullanılan verilerden çok daha büyük

kapsamlı olmaktadır ve bu nedenle büyük verinin işlenebileceği araştırma yöntemlerine ihtiyaç duyulur. İnternette bireyin her bir tıklaması bir bilgidir. Örneğin Sullivan (2012)'ın çalışmasında Google'ın endekslediği web sitesi sayısı 30 trilyondur. Google'ın ilan ettiği istatistiklere göre (2017) bir günde Google arama motorunda her saniyede 40.000, bir günde ise 3.5 milyar sorgulama yapılmaktadır. ML algoritmaları lineer olmayan ve normal olmayan analizlerde geleneksel yöntemlere göre çok daha doğru sonuç verir. Parametrik olmayan yöntemlerle yapılan bu tür çalışmalar giderek artmaktadır. Karar ağaçları, sinir ağları, derin öğrenme gibi ML teknikleri karmaşık ilişkileri incelemede çok etkilidir.

2- Makine Öğrenmesinin Temel Özellikleri

Geleneksel ekonomi araştırmalarında kullanılan istatistik yöntemleri daha çok az veriden sonuçlar çıkarabilmek üzerineydi. Ancak günümüzde büyük veriler elde edilebiliyor. Bu büyük verilerin işlenmesi, gereksiz verilerin temizlenmesi yine günümüzde gelişmiş bilgisayarlar yardımı ile yapılabiliyor. Yine bu gelişmiş bilgisayarlar yardımı ile programlamalar yapabiliyoruz. Makine öğrenmesinin günümüzde ortaya çıkmasının en büyük sebebi büyük veri ve gelişmiş bilgisayarlar diyebiliriz. Makine öğrenmesinin ampirik uygulamalarda en büyük avantajı algoritmalardır. Algoritmalar kullanılarak birçok alternatif model karşılaştırılabilir ve hesaplanabilir. Geleneksel yöntemlerde ise ekonometrik temellere uygun olan bir tane model seçilir, ve sadece bir kere bu model hesaplanır ve sonuçları elde edilir. Makine öğrenmesinde ise 'tuning' yani 'ayarlamalar' algoritmanın bir parçasıdır. Ayarlama temel olarak model seçimidir ve veri odaklıdır. Araştırmacıların sistematik olmalarını ve modellerinin seçilme sürecini tam olarak tanımlamalarını, modelin performansını geliştirmelerini sağlamak da dahil olmak üzere, bu yaklaşımın birçok avantajı vardır. 'Cross validation' yani 'çapraz doğrulama' geleneksel olarak ekonomi tahminlerinde kullanılmıştır. Örneğin, bir kernel regresyonu için bant genişliğini seçmek için tarihsel olarak çapraz doğrulamadan yararlanılmıştır, ancak ML'deki bir algoritmanın temel bir parçası olarak görülmektedir.

Çapraz doğrulama bir makine öğrenmesi modelinde model seçiminde kullanılmaktadır. Aynı veri ile tahmin ve test yapmak doğru değildir. Bu durum "over fitting" yani "aşırı öğrenme" problemine neden olur. Bu durum modelimizin veri setini çok iyi öğrendiği için tahminin artık istenilenle birebir örtüşmeye başlamasıdır. Tahmin edilen fonksiyonun test verisine çok bağımlı olmasıdır. Bu durumun önlenmesinin bir yolu çapraz doğrulama ile veride test seti bölümlere ayrılmasıdır. Eğitim seti ve test seti aşağıda şekilde de görüldüğü gibi her seferinde arttırılarak sınırlı veriden öğrenme gerçekleşerek tahmin yapılır. Çapraz doğrulamanın hold-out yöntemi, K katlamalı çapraz doğrulama tek çıkışlı çapraz doğrulama gibi çeşitleri vardır.

Şekil 1 Çapraz Doğrulama

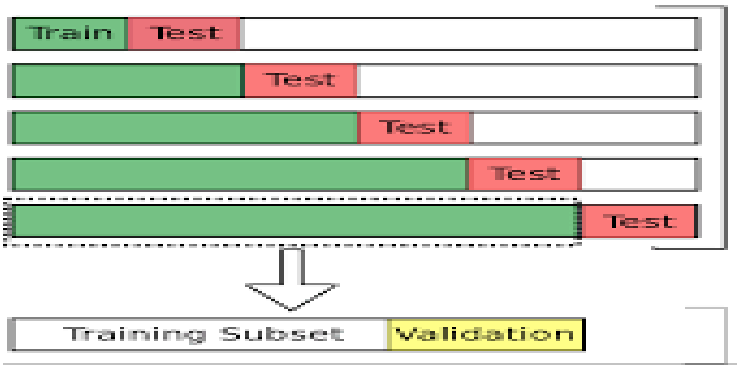

Aşağıdaki şekilde makine öğrenmesi çapraz doğrulama yoluyla en iyi sonucu verecek parametreler elde edilmiştir.

Şekil 2 Makine Öğrenmesinin aşamaları

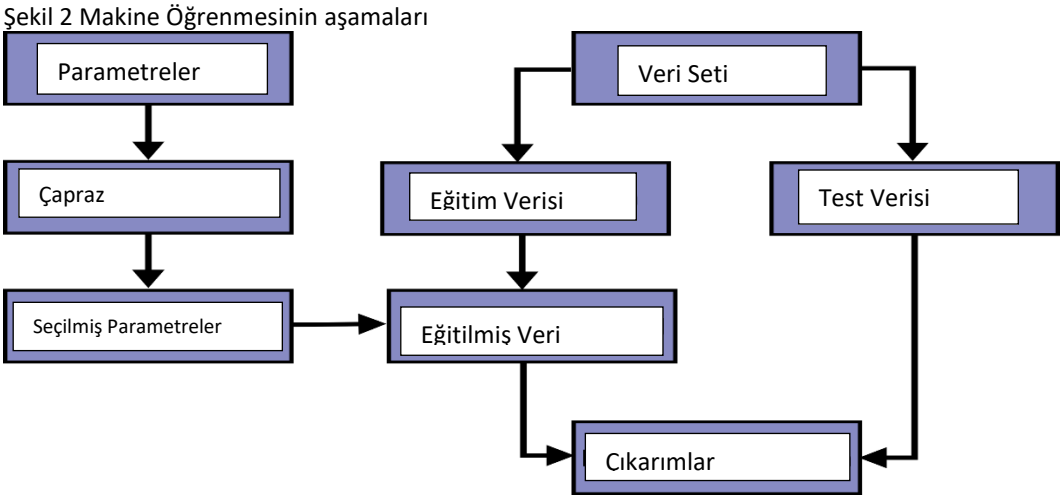

3. Ekonomi Ve Finansman Alanlarında ML Kullanılarak Yapılmış Çalışmalar

Yu vd. (2014) "Bankruptcy prediction using Extreme Laerning Machine and financial expertise" isimli çalışmasında LOO-IELM (Leave-one-out Extreme Laerning Machine) kullanarak iflasları tahmin etmeye çalışmıştır. İflasları, finansal oran metodolojisi kullanarak tahmin etmeye çalışan geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu çalışmada ise bir LOO-IELM ve Combo metodu birleştirilerek toplu bir model oluşturulmuştur. Çalışmada oluşturulan algoritmanın iyi bir tahmin yaptığı söylenmektedir.

Bajari vd. (2015) ML yöntemleriyle talep tahmininin etkinliğini araştırmışlardır. Son 10 yılda tüketici davranışlarını bilgisayar bilimi ve istatistik kullanarak modelleyen birçok çalışma olmuştur. Çalışmalar firmaların perakende satışları, sağlık sektörü ve iş kararlarını geliştirmek için kullanılan internet endüstrisi alanlarındadır ve analizlerde büyük veri (big data) kullanılmıştır. Bu makalede ML metotları ile standart ekonometrik yöntemler karşılaştırılmıştır. 8 farklı model talebi belirlerken kullanılabilir: Lineer regresyon, koşullu logit, ve 6 ML yöntemi analizlerinde uygulamışlardır. Sonuç olarak ML modellerinin standart lineer regresyon modeline göre çalışmada çok daha doğru sonuçlar vermiştir.

T. Maehara vd. (2015)'nin Budget Allocation Problem with Multiple Advertisers: A Game Theoretic View isimli makalelerinde firmaların reklam verirken etkili ve verimli bütçe tahsisi yapması amaçlanmıştır. Bu amaçla her bir medya kanalını etkili kullanarak, müşterilerin veri bütçesini bu kanallar arasında nasıl paylaştıracağını bulmayı hedefleyerek bir model oluşturur.

Patel vd. (2014), hisse senedi ve hisse senedi fiyat endeksi hareketlerini ML teknikleri ile tahmin etmeye çalışır. Hisse senedi piyasasını tahmin etmeye çalışan çok çalışma olsa da belirsizliklerin fazla olması sebebiyle piyasanın kestirimi güçtür. Bu çalışmada Yapay Sinir Ağları (ANN), Destek Vektör Makinası (SVM), rastgele orman (random forests) ve naive Bayes'in iki yaklaşımı uygulanarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. En zayıf tahmin naive Bayes ile gerçekleştirilirken, rastgele orman (random forests) %83,56 doğruluk payı ile en iyi tahminin gerçekleştiği modeldir.

Galindo ve Tamayo (2000), 1980 ve 1990'ların finansal krizleri ile birlikte yeniden dikkat çekmeye başlayan finansal aracıların risk değerlendirmesini ML modelleri ile gerçekleştirmiştir. Bu sayede 9000'den fazla modeli çalışmalarında uygulayabilmişlerdir. CART karar ağaçları modelinde 2000 eğitim verisi kullanılmış ve %8.31 hata oranı ile en iyi tahmin gerçekleşmiştir.

Gan (2013), geniş bir portföyün minimum miktarı garantilenmiş değişken anüitelerin değerlemelerinde ML modellerinden yararlanmışlardır. Piyasa değerini ve risklerini hesaplamak için de novel yöntemini kullanmışlardır. Monte Carlo yönteminin ML ile karşılaştırıldığı çalışmada ML yöntemi portföydeki her bir sözleşme için piyasa değerlemesi ve riskleri doğru bir şekilde hesaplamada çok daha etkin olduğu sonucuna varılmıştır.

Onlarca yıllık çalışmalarda insan davranışlarını doğru tahmin etmede çok da başarılı olunamamıştır. Bu alanda da makine öğrenmesi bu konuda daha başarılı algoritmalar sunmaktadır(J. Kleinberg, J. Ludwig, S. Mullainathan, 2015)

Glaeser (2018)'ın Big data and big cities isimli çalışması şehirlerin operasyonel etkinliklerini ölçerken ve büyük verinin ve Makine öğrenmesinin kent ekonomisini nasıl etkilediği üzerine yapılmış bir çalışmadır.

4. Sonuç

Gelişen bilgisayar teknolojileri ve internet sayesinde büyük verileri elde edebildiğimiz günümüzde, standart regresyon ve nedensellik yöntemleri ekonomik analizler için yetersiz kalmaktadır. Giderek artan ölçekteki verilerin işlenip değerlendirilmesi süreçlerinde makine öğrenmesi yöntemi parametrik yöntemlerden parametrik olmayan yöntemlere bir geçiş sağlamaktadır. Makine öğrenmesinin amacı, bilgisayarları belirli bir problemi çözmek için örnek veriler veya geçmiş deneyimler kullanması için programlamaktır. Bu çalışmada Makine öğrenmesi yönteminin ekonomide hangi alanlarda kullanıldığı konusunda bir literatür taraması yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Bajari, P., Nekipelov, D., Ryan, S. P., Yang M. (2015), Machine Learning Methods For Demand Estimation, JournalAmerican Economic Review, 105, 5, 481-485.

Liran Einav & Jonathan Levin (2014), Economics in the Age of Big Data, Science, 346(6210),

Galindo J. & Tamayo P. (2000), Credit Risk Assessment Using Statistical and Machine Learning: Basic Methodology and Risk Modeling Applications, Computational Economics, 15: 107–143.

Gan, G., (2013), Application of Data Clustering and Machine Learning in Variable Annuity Valuation. Insurance: Mathematics and Economics, 53, 795–801.

Glaeser, E. L. ; Kominers, S. D.; M. Luca, and N. Naik. Big data and big cities: The promises and limitations of improved measures of urban life. Economic Inquiry, 56(1):114–137, 2018.

Hastie, T., Tibshirani, R., Friedman J. (2009), The Elements of Statistical Learning: Data Mining, Inference, and Prediction, SpringerVerlag, (2 Baskı.), URL http://www-stat.stanford.edu/~tibs/ElemStatLearn/download.html.

Kleinberg, J., Ludwig, S. Mullainathan, and Z. Obermeyer. Prediction policy problems. American Economic Review, 105(5):491–95, 2015.

Maehara, T., Yabe, A., Kawarabayashi, K. (2015)'nin Budget Allocation Problem with Multiple Advertisers: A Game Theoretic View, Proceedings of the 32 nd International Conference on Machine Learning, Lille, France, 2015. JMLR: W&CP volume 37.

Mitchell, T., M., (1997), Machine Learning, McGraw Hill.

Patel vd. (2014), Predicting Stock And Stock Price Index Movement Using Trend Deterministic Data Preparation And Machine Learning Technics, Expert Systems with Applications, 42(2015), 259-268.

Samuel A. L., (1959) Some Studies in Machine Learning Using the Game of Checkers, IBM Journal of Research and Development, V:3, Issue: 3, p. 210

Yu, Q., Yoan, M., Séverin, E., Lendasse, A. (2014), Bankruptcy prediction using Extreme Laerning Machine and financial expertise", Journal Neurocomputing, Doi:10.1016/j.neucom.2013.01.063, 128, 296-302.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Performans Değerlendirmeyle İlgili Tutumları*

Cansel Vatansever[1] **Dr. Öğretim Üyesi Demirali Yaşar Ergin[2]**

[1]MEB, Okul Öncesi Öğretmeni, cnsl_vtnsvr@hotmail.com

[2]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, demiraliergin@gmail.com

Özet: 1980'lerde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmelerle birlikte kamu sektörü önemli bir tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar kamu sektörü küçültülürken nasıl yönetileceği ve verimli yönetim üzerinde yoğunlaşırken kamu sektöründe özel sektör modelli ekonomik yönetim modeline geçişler görülmüştür. Ülkemizde de 1980 sonrası piyasa modeli ile verimlilik, etkinlik, ekonomik değerlerini ön plana çıkaran kamu reformları yaşanırken; 1990'nın ikinci yarısında bunlara hesap verebilirlik, katılım şeffaflık gibi değerlerin katılımıyla özel ve kamu sektörünün arasındaki kesin çizgilerin yok olduğu görülmüştür. Özel sektörün işletmecilik anlayışı ile yeni kamu yönetimi reformlarını şekillendirirken bu rekabet ortamında kamu yönetiminin değişimlere ayak uydurması amacıyla performans yönetimi hukuki düzenlemelerle kamu yönetiminde yerini almıştır. Performans yönetiminin en önemli parçası olan performans değerlendirme, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında ilk kez "Kamu Örgütlerinde Performans Değerlendirme" başlığı altında yer alırken, eğitimde ise bu görevin müdürlere verilmesi; 17 Nisan 2015 Cuma günü Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Resmi Gazetede yayınlanan "Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama Ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nin 10. bölümün 54. maddesinde yer almıştır.

Çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin performans değerlendirmeyle ilgili tutumlarını saptamaktadır. Çalışma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Tekirdağ merkez ilçe ve ilçelerinde görev yapan 175 okul öncesi öğretmeni ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, Vatansever&Ergin (2017) tarafından hazırlanan ve geçerlik-güvenirlik istatistikleri yayınlanan "Performans Değerlendirmeyle İlgili Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. 4'lü derecelemeli 44 maddeden ve toplamda 3 faktörden oluşan ölçeğin boyutları şunlardır; Genel Performans Değerlendirme, Eğitimde Performans Değerlendirme, Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum. Verilerin çözümlenmesinde aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde ve frekans gibi betimsel istatistikler yanında bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerle etkileşimi analiz edilirken ise t testi, varyans analizi, LSD istatistik teknikler kullanılmıştır.

Araştırmadaki bulgulara göre; okul öncesi öğretmenlerinin performans değerlendirme ile ilgili tutumları, eğitim durumuna, müdürünün dersini yıl boyunca gözlem sıklığı, müdürü ile aynı branş olup-olmadığı, müdürünün kaç yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yaptığı, görev yeri, okulda bulunan öğretmen sayısı değişkenlerine göre farklılaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Performans, Performans Değerlendirme, Okul Öncesi Öğretmenleri, Okul Müdürü

1. GİRİŞ

Performans değerlendirme, işletmenin ne yöne doğru ilerlediğini bireysel ve örgütsel anlamda görmede kullanılan; yapılan işlerin takip edilmesi ve elde edilen sonuçların işletmeye pozitif yönde değer katacak şekilde yorum getirilmesi esasına dayanan bir yönetim aracıdır. Eski adıyla " Personel Yönetimi", yeni adıyla "İnsan Kaynakları Yönetimi" işletmelerin sistemlerinde bulunan dört temel fonksiyonundan (pazarlama, finans-muhasebe, üretim ve insan kaynakları yönetimi) birisidir. Performans değerlendirme ise İnsan Kaynakları Yönetimi'nin temel bir fonksiyonu olup diğer fonksiyonlarına girdi sağlamaktadır (Özdemir, 2014). Performans değerlendirmenin işletme sistemi içerisindeki yerini belirledikten sonra bu sistem içerisindeki işlevine bakıldığında; "Bir çalışanın kendisine verilen hedeflere ne derecede ulaştığını anlamak için uygulanan resmi bir yöntemdir" (Özer, 2015) şeklinde tanımlanmaktadır.

"Çalışanların performansı en yüksek ne zaman olur?" sorusuna "çalışanların kendisinden ne beklendiğini ve şirket amaçlarına nasıl katkıda bulunacaklarını anladıkları, sürekli geribildirim ve koçluk aldıkları zaman yüksek performans göstereceklerdir" şeklinde cevap vermektedir (Kaymaz, 2009). Bu açıklama performans değerlendirme sistemini, sistemde yer alan performans değerlendirme formunun, geribildirim sisteminin ve yönetici bilgisinin ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Performans değerlendirme astların performansını yönetmede önemli bir araç olmasına karşın uygulanması da oldukça zordur. Performans değerlendirmesi her zaman istenilen başarıyı gösterememektedir. Bu sistemin kendi iç veya dış dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok performans değerlendirme sürecinde her şey normal devam ederken birden sistem çökebilmektedir. Buna kişisel hatalar veya sistemin

* "Vatansever, Cansel (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Performans Değerlendirmeyle İlgili Tutumları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversites Sosyal Bilimler Enstitüsü." tezinden üretilmiştir.

kendisi de sebep olabilmektedir (Özdemir, 2014). Bu hatalar, çalışanların performansı yüksek ile düşük olanların arasında ayırım yapmayı güçleştirmektedir. Çalışanlardan performansı olduğundan daha düşük değerlendirilenler, sisteme ve yöneticilere olan güvenlerini kaybederken; performansları olduğundan daha yüksek değerlendirilenler ise hak etmedikleri terfilere ya da ödüllere sahip olabilmektedirler. Performans değerlendirme sisteminin güvenilir, adaletli ve sonuçlarının etkili olabilmesi için olası sorunları belirlenmesi ve bunların ortadan kaldırması gerekir ancak yapılan tüm çalışmaların sonucunda da günümüzde oluşturulmuş olan hatasız bir değerlendirme sistemi yoktur (Barutçugil, 2015).

Beş Yıllık Kalkınma Planında ilk kez "Kamu Örgütlerinde Performans Değerlendirme" başlığı altında yer alan Performans Değerlendirme görevinin eğitimde müdürlere 17 Nisan 2015 Cuma günü MEB tarafından Resmi Gazetede yayınlanan "Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ile verilmiştir.

Bu Yönetmelik kapsamında, Bakanlığa bağlı her derece ve türden eğitim kurumunda görev yapan ve adaylık sürecini tamamlamış olan öğretmenlerin başarı, verimlilik ve gayretlerini ölçmek üzere her ders yılı sonunda, görev yaptığı eğitim kurumunun müdürü tarafından değerlendirmesi yapılır (Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, 2015)

Değerlendirme ölçütleri olarak yönetmelik Ek-3'te yer alan Form esas alınır. Değerlendirmeler ders yılı bitiminden itibaren bir ay içinde, MEBBİS üzerinde oluşturulacak modül üzerinden gerçekleştirilir.

1. Bu madde kapsamındaki değerlendirmelerin Bakanlıkça duyurulacak usul ve esaslar çerçevesinde, zamanında, nesnel ve tarafsız şekilde yürütülmesinden ilgili il millî eğitim müdürü sorumludur.
2. Bu değerlendirmeler öğretmenlere başarı belgesi verilmesinde dikkate alınır.
3. Değerlendirmelerin yapılmasına ilişkin ortaya çıkabilecek tereddütleri gidermeye ve uygulamayı yönlendirmeye Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü yetkilidir." İbareleri ile yer almıştır. Performans değerlendirme formunda yer alan değerlendirme ölçütleri, sadece okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenleri değerlendirmekte kullanılmamakta, Rehberlik alanı ve Rehberlik ve Araştırma Merkezinde çalışan Özel Eğitim alanları öğretmenleri hariç tüm öğretmenlerin değerlendirmelerinde kullanılmaktadır.

Okul öncesi eğitim dönemini olan 0-6 yaş aralığı çocuklarda bedensel, sosyal ve zihinsel gelişimlerinin yaşamları boyunca en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde yaşanan gelişmeler, çocuğun ilerdeki yaşamına da temel oluşturduğundan önemli bir yere sahiptir. Bloom'un yaptığı araştırmanın sonuçlarına bakıldığında 17 yaşına kadar olan zihinsel gelişimin %50'si 4 yaşına, %30'u 4 yaşından 8 yaşına, %20 ise 8 yaşından 17 yaşına kadar olmaktadır. Bu durumda çocuğun eğitiminde erken yaşların değeri çok büyüktür. 0-6 yaş döneminde çocuğun doğru davranışlarını pekiştirmek, yetenek ve becerilerini geliştirebilmesi için çocuğa rehberlik etmek gerekir. Bunlar ancak çok iyi bir şekilde planlanıp uygulanan, sistemli bir okul öncesi eğitimle gerçekleşir (Poyraz ve Dere, 2003). Eğitim basamaklarının tümünde olduğu gibi okul öncesi eğitim basamağında da başarılara ulaşılmasında en kritik öge öğretmendir. Konan ve Oğuz (2015)'a göre; okul öncesi öğretmenleri, kendilerinden beklenileni, mesleklerinin etik ve evrensel değerlerinin yanında yasal sorumluluklarından alır. Okul öncesi öğretmenlerinin, bu sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiklerinin belirlenmesi, okul öncesi eğitimin etkililiğinin sağlanmasında önemli bir rolü oluşturmaktadır. MEB bunu gerçekleştirmek üzere, okul öncesi öğretmenlerini okul müdürleri tarafından "Performans Değerlendirme Formu" aracılığı ile değerlendirilmektedir.

1.1. AMAÇ

Çalışmanın genel amacı, okul öncesi öğretmenlerinin performans değerlendirmeyle ilgili tutumlarını saptamaktadır. Araştırmanın genel amacı çerçevesinde, şu sorulara yanıt aranmıştır

Öğretmenlerin performans değerlendirmeyle ilgili tutumları;

- Demografik özelliklerine
- Yönetim deneyimlerine
- Çalıştıkları okulun özelliklerine
- Müdürün demografik özelliklerine
- Müdürün yönetim deneyimlerine
- göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Çalışma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Tekirdağ merkez ve ilçelerinde görev yapan 175 okul öncesi öğretmeni ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, Vatansever&Ergin (2017) tarafından hazırlanan ve geçerlik-güvenirlik istatistikleri yayınlanan "Performans Değerlendirmeyle İlgili Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. 4'lü derecelemeli 44 maddeden ve toplamda 3 faktörden oluşan ölçeğin boyutları şunlardır; Genel Performans Değerlendirme, Eğitimde Performans Değerlendirme, Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum. Verilerin çözümlenmesinde aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde ve frekans gibi betimsel istatistikler yanında bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerle etkileşimi analiz edilirken ise t testi, varyans analizi, LSD istatistik teknikler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda, eğitim durumu önlisans olanlar, eğitim durumu lisans olan katılımcılara; Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutunda, eğitim durumu lisans olanların, eğitim durumu lisansüstü olan katılımcılara göre; Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda, eğitim durumu lisansüstü olanların, eğitim durumu önlisans ve lisans olan katılımcılara ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda eğitim durumu lisans olanların, eğitim durumu lisansüstü olan katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha yüksek düzeydedir.

Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutu ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda eğitim fakültesinden mezun olanlar, diğer okullardan mezun olanlara göre daha olumlu tutuma sahiptirler.

Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda, müdürünün dersini yıl boyunca gözlem sıklığı dönemde 1-2 kez olanlar, senede1-2 kez ve hiç gözlemde bulunmayan katılımcılara; Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutunda, müdürünün dersini yıl boyunca gözlem sıklığı dönemde 1-2 kez olanlar, ayda 1-2 kez, senede1-2 kez ve hiç gözlemde bulunmayan katılımcılara; Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda, müdürünün dersini yıl boyunca gözlem sıklığı dönemde 1-2 kez olanlar, senede 1-2 kez ve hiç gözlemde bulunmayan katılımcılara; Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda müdürünün dersini yıl boyunca gözlem sıklığı dönemde dönemde 1-2 kez olanlar, ayda 1-2 kez, senede 1-2 kez diyen katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha yüksek düzeydedir.

Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda, müdürünün gözlem sıklığı için hiç gözlemde bulunmadı diyen katılımcılar ayda 1-2 kez ve dönemde 1-2 kez diyen katılımcılara; Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda müdürünün gözlem sıklığı için hiç gözlemde bulunmadı diyen katılımcılar ayda 1-2 kez, dönemde 1-2 kez diyen katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha düşük düzeydedir.

Katılımcılardan müdürü ile aynı braşta olanlar, toplamda ve tüm alt boyutlarda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda, müdürü 6-10 yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yapmakta olan katılımcılar, 11 yıl ve üstü olan katılımcılara; Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutunda müdürü 6-10 yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yapmakta olan katılımcılar 1-5 yıl ve 11 yıl ve üstü olan katılımcılara; Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda, müdürü 6-10 yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yapmakta olan katılımcılar 1-5 yıl ve 11 yıl ve üstü olan katılımcılara göre ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda müdürü 6-10 yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yapmakta olan katılımcılar 1-5 yıl ve 11 yıl ve üstü olan katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha düşük düzeydedir.

Katılımcılardan şu an yöneticilik yapanlardan eğitim denetimi ile ilgili eğitim alanlar, Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durumda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda, görev yeri il merkezi (şehir) olan katılımcılar, köy-mahalle-nahiye ve İlçe merkezi-kasaba olan katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha düşük düzeydedir. Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutunda görev yeri köy-mahalle-nahiye olan katılımcılar, İlçe merkezi-kasaba ve İl merkezi-şehir olan katılımcılara; Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda, görev yeri köy-mahalle-nahiye olan katılımcılar, İlçe merkezi (kasaba) ve İl merkezi (şehir) olan katılımcılara ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda görev yeri köy-mahalle-nahiye olan katılımcılar, İlçe merkezi (kasaba) ve İl merkezi (şehir) olan katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha yüksek düzeydedir.

Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda, okulda bulunan öğretmen sayısı 21 ve fazla olan katılımcılar, 1-10 ve 11-20 olan katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha düşük düzeydedir. Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutunda, okulda bulunan öğretmen sayısı 11-20 olan katılımcılar, 1-10, 21 ve fazla olan katılımcılara; Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda, okulda bulunan öğretmen sayısı 11-20 olan katılımcılar, 1-10, 21 ve fazla olan katılımcılara ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda okulda bulunan öğretmen sayısı 11-20 olan katılımcılar, 1-10, 21 ve fazla olan katılımcılara göre performans değerlendirmeyle ilgili tutumları daha yüksek düzeydedir.

Katılımcılardan öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde ***müfettiş bulunmalı*** diyenler toplamda ve tüm alt boyutlarda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Katılımcılardan öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde ***okul müdür yardımcısı bulunmalı*** diyenler Eğitimde Performans Değerlendirme, Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutlarında ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Katılımcılardan öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde ***zümrede yer alan öğretmen bulunmalı*** diyenler Genel Performans Değerlendirme, Eğitimde Performans Değerlendirme alt boyutlarında ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Katılımcılardan öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde ***öğretmenin kendisi bulunmamalı*** diyenler Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum alt boyutunda ve Toplam Performans Değerlendirme Tutumunda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Katılımcılardan öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde ***öğrenciler bulunmalı*** diyenler Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda daha olumlu tutuma sahiptirler.

Katılımcılardan öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde ***okul memuru bulunmalı*** diyenler Genel Performans Değerlendirme alt boyutunda daha olumlu tutuma sahiptirler.

4. SONUÇ

Tablo 1. İstatistiksel Sonuçların Manidarlık Özeti

		Genel Performans Değerlendirme	Eğitimde Performans Değerlendirme	Performans Değerlendirme Uygulamasındaki Fiili Durum	Toplam Performans Değerlendirme Tutumu
A4	Eğitim durumunuz?	✔	✔	✔	✔
A5	Mezun olduğunuz son okul?	-	✔	-	✔
A7	Müdürünüzün dersinizi yıl boyunca gözlem sıklığı nasıldır?	✔	✔	✔	✔
A9	Müdürünüz ile sizin branşınız aynı mı?	✔	✔	✔	✔
A10	Müdürünüz kaç yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yapmaktadır?	✔	✔	✔	✔
A12	Eğitim denetimi ile ilgili eğitim aldınız mı?	-	-	✔	-
A13	Görev yeriniz?	✔	✔	✔	✔
A14	Okulda bulunan öğretmen sayısı?	✔	✔	✔	✔
A15	Performans değerlendirmede Müfettiş bulunmalı	✔	✔	✔	✔
A17	Performans değerlendirmede Okul Müdür Yardımcısı bulunmalı	-	✔	✔	✔
A18	Performans değerlendirmede Zümrede Yer Alan Öğretmen bulunmalı	✔	✔	-	✔
A19	Performans değerlendirmede Öğretmenin Kendisi bulunmalı	-	-	✔	✔
A20	Performans değerlendirmede Öğrenciler bulunmalı	✔	-	-	-
A22	Performans değerlendirmede Okul Memuru bulunmalı	✔	-	-	-

Araştırmadaki bulgulara göre şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Okul öncesi öğretmenlerinin performans değerlendirme ile ilgili tutumları orta düzeydedir.
- Okul öncesi öğretmenlerinin performans değerlendirme ile ilgili tutumları, eğitim durumuna, müdürünün dersini yıl boyunca gözlem sıklığı, müdürü ile aynı branş olup-olmadığı, müdürünün kaç

yıldır okul yöneticiliği pozisyonunda görev yaptığı, görev yeri, okulda bulunan öğretmen sayısı değişkenlerine göre farklılaşmıştır.

- Okul öncesi öğretmenleri performans değerlendirme sürecinde okul müdürü ve kendisinin bulunmasını istiyorken müfettiş, veli, öğrenci, okul memuru ve hizmetliyi istememektedir.
- %85.7'si okul müdürünün performans değerlendirme sürecinde bulunmasını istemektedir.
- Okul öncesi öğretmenlerinden performans değerlendirme sürecinde müfettiş bulunmalı diyenler tüm alt boyutlarda ve toplam performans değerlendirme boyutunda olumlu tutuma sahiptirler.
- Okul öncesi öğretmenlerinden performans değerlendirme sürecinde okul müdürü, hizmetliler, veliler bulunmalı diyenler tüm alt boyutlarda ve toplam performans değerlendirme boyutunda olumsuz tutuma sahiptirler.

Tablo 2. İstatistiksel Sonuçların Manidarlık Özeti

		Genel Performans	Eğitimde Performans	Performans Değerlendirme	Toplam Performans Değerlendirme
A1	Yaşınız?	-	-	-	-
A2	Cinsiyetiniz?	-	-	-	-
A3	Mesleki Hizmet Süreniz?	-	-	-	-
A6	Daha önceden hiç müdür–müdür yardımcısı olarak görev aldınız mı?	-	-	-	-
A8	Müdürünüzün mezun olduğu son okul?	-	-	-	-
A11	Eğitim yönetimi ile ilgili eğitim aldınız mı?	-	-	-	-
A16	Performans değerlendirmede Okul Müdürü bulunmalı	-	-	-	-
A21	Performans değerlendirmede Veliler bulunmalı	-	-	-	-
A23	Performans değerlendirmede Hizmetliler bulunmalı	-	-	-	-

- Okul öncesi öğretmenlerinin performans değerlendirme ile ilgili tutumları, yaş, cinsiyet, mesleki hizmet süresi, daha önceden müdür–müdür yardımcısı olarak görev alıp-almama, müdürlerinin mezun olduğu son okul, müdür-müdür yardımcılığı yapanların eğitim yönetimi ile ilgili eğitim alıp-almama değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

6.2. Tartışma

Tonbul (2009)'un çalışmasında, öğretmen performansının değerlendirilmesine kimler katılmalı sorusuna yanıt arandığında; öğretmenlerin büyük çoğunluğu performans değerlendirme sürecinde öz değerlendirme (kendisi) ile zümre ve yöneticinin yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin kendilerini objektif bir bakış açısıyla değerlendirdikleri bir okul ortamının okulun hedeflerine ulaşmasında kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma bu araştırma ile karşılaştırıldığında süreçte 'kendisi ve müdürün' bulunmasını istemesi açısından benzerlik göstermektedir.

Soydan (2012) Ankara ili merkez ilçelerinde gerçekleştirdiği araştırmada yönetici ve öğretmenlerin performans değerlendirme sistemine yönelik görüşlerini incelemiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre yönetici ve öğretmenlerin cinsiyetleri, eğitim durumları, kıdem yılları bakımından performans değerlendirme sistemine yönelik bakış açılarında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu araştırmanın sonuçları, Soydan (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarından sadece eğitim durumları bakımından farklılaşmaktadır.

MEB EARGED tarafından 2001'de ilköğretim okullarında görev yapan sınıf ve branş öğretmenleriyle yapılan çalışmada, öğretmenlerin performans değerlendirmesinin bilimsel ölçütlere ve yöntemlere dayalı olarak yapılmasını sağlayacak bir değerlendirme modeli oluşturabilmek için öğretmen, yönetici ile müfettişlerin görüş ve önerilerinin saptanmasını amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada öğretmenlerin performans değerlendirmelerinin okul müdürleri tarafından yapılması araştırmaya katılan grupların yarıdan fazlası tarafından desteklenmiştir. Bu araştırmayla karşılaştırıldığında öğretmenlerin büyük çoğunluğunun müdür tarafından yapılmasını istemesi benzerlik göstermektedir.

Topuz (2018)'un araştırmasına katılan tüm öğretmenler, performans değerlendirmesini okul müdürlerinin yapması gerektiğini belirtmişleridir. Okul müdürleri ile bir yıl boyunca bir arada olmaları sebebiyle yaptıkları tüm çalışmaları, öğrenci ve veli ile olan iletişimlerini, okula ve öğrenciye olan katkılarını en iyi okul müdürünün gözlemleyeceğini ve değerlendireceğini belirtmişlerdir. Bu araştırmayla karşılaştırıldığında öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde müdürün bulunmasını istemesi benzerlik göstermektedir.

Falak (2017) araştırmasında öğretmenler, okul müdürünün değerlendirmesine ilaveten; öz değerlendirme, zümre öğretmenlerinin değerlendirmesi ve alanında uzman kişilerin değerlendirmeye katılımını istemektedir. Ancak öğretmenler performans değerlendirme sürecine; veli, müfettiş, öğrenci ve müdür yardımcısı katılımını istememektedir. Bu araştırmayla karşılaştırıldığında öğretmenlerin performans değerlendirme sürecinde müdürün ve kendisinin bulunmasını istemesi; süreçte veli, müfettiş, öğrencinin bulunmasını istememesi benzerlik göstermektedir.

6.3. Öneriler

- Türkiye'de kamunun her alanında performans yönetiminin tam anlamıyla yerleşebilmesi için öncelikle mevzuattaki eksikliklerin tamamlanması, kapsamlı bir strateji ve politikanın oluşturulması ve uygulamaya dönük olarak kurumsal kapasitemizin iyileştirilmesi amaçlanmalıdır.
- Eğitimin tüm paydaşları değerlendirme sürecinde bulunmalı. Performans değerlendirme yöntemlerinden 360 derece geri-besleme yöntemi kullanılmalı.
- Eğitim fakültesi lisans bölümleri ve pedagojik formasyon programı derslerine eğitim yönetimi ve eğitim denetimi ile ilgili dersler eklenmeli.
- Performans değerlendirme sırasında yaşanan sorunları önlemek için performans değerlendirme süreci ile ilgili yöneticilere hizmetiçi eğitim çalışmaları ve kurslar verilmeli.
- Milli Eğitim Bakanlığı'nın stratejisi ve hedefleri doğrultusunda öğretmende bulunması gereken performans göstergeleri kullanılarak ve öğretmenlerin branşları göz önünde bulundurularak ayrıntılı bir şekilde kılavuz ve ölçek hazırlanmalıdır.
- Eğitimin tüm paydaşlarına performans değerlendirme sistemine karşı oluşan olumsuz tutumları da gidermek amacıyla bu sistemin ne olduğu, amacı, eğitime katkısının ne olacağı, dönütlerinin ne şekilde verileceği, sonucunda ne olacağı açıklanmalıdır.
- Performans değerlendirmesi alt yapı hazırlığı olmadan ve birçok koşul düşünülmeden uygulanmıştır. Performans değerlendirmeyle ilgili uygulama sırasında yaşanan sorunları ve bunlara karşılık alınması gereken önlemleri saptamak amacıyla herhangi bir değişime gidilmeden önce pilot bölgelerde uygulanmalı ve bunun sonucuna göre uygulanmalıdır.
- Performans değerlendirme sonuçları öğretmenin hizmetiçi eğitime alınması vb kariyer planlamasında kullanılmalı.
- Performans değerlendirme sistemi ve bu sistemin amacının ne olduğunun öğretmenler tarafından benimsenmesi ve anlaşılması amacıyla performans değerlendirme ile ilgili yapılan planlamalara ilişkin öğretmenlerin de görüşleri alınmalı ve sisteme katılımları sağlanmalıdır.
- Bu çalışma sadece okul öncesi öğretmenleri ile sınırlandırılmamalı, tüm branşların performans değerlendirmeyle ilgili tutumunu saptamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Performans değerlendirme kriterleri objektif olarak belirlenmeli, değerlendirme süreci sırasında şeffaf olunmalı aynı zamanda değerlendirme sonucu oluşan puana değil değerlendirme sonrası rehberliğe daha çok önem verilip, zaman ayrılmalıdır.
- Performans değerlendirme kriterleri, eğitim bilimleri alanındaki gelişmeler takip edilerek yenilenmeli ve geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Barutçugil, İ. (2015). Performans Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Falak, Ö. (2017). 2016 Yılı Öğretmen Performans Değerlendirme Sisteminin Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Uşak: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaymaz, K. (2009). Performans Değerleme Ve Çalışan Verimliliği. Bursa: Dora Yayınları, 1. Basım.

Konan, N. ve Oğuz, V. (2015). "Okul Öncesi Öğretmenlerinin "Öğretmen Teftiş Formu'nda Yer Alan Değerlendirme Ölçütlerine İlişkin Görüşleri", Eıjeas, 1(1), 62-76, (Ohio/USA).

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, (2015). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150417-4.html (ET: 08.05.2018).

Özdemir, G. (2014). Performans Değerlendirme Verimlilik ve Çalışma Hayatına Etkisi. İstanbul: Çatı Kitapları.

Özer, A. Ö. (2012). Yeni Kamu Yönetimi. Ankara: Barış Kitabevi, 2. Baskı

Poyraz, H. Dere, H. (2003). Okul Öncesi Eğitiminin İlke ve Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Soydan, T. (2012). Eğitim Alanında Performans Değerlendirme Sisteminin Geçerliği Üzerine Yönetici ve Öğretmen Görüşlerine Dayalı Bir Araştırma. Ege Üniversitesi Dergisi, 2012 (13) 1, 1–25. http://dergipark. gov.tr/ download/article-file/57005, (ET: 01.12.2018).

Tonbul, Y. (2009). İlköğretim Okulu Öğretmenlerine Yönelik Performans Değerlendirme Modelinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 9(2), 173-188. http://efdergi.ibu.edu.tr/ index.php/efdergi/article/view/1064/1970, (ET: 01.12.2018).

Topuz, M. (2018). Okul Müdürleri ve Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Süreci Hakkındaki Görüşleri: Nitel Bir Araştırma, Kütahya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Vatansever, C. ve Ergin, D. Y. (2017)." Development of Teachers' Attitudes Toward Performance Evaluation Scale".. V. IBANESS International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series –Kırklareli/ Turkey - Eylül 23-24, 2017.

Batı Trakya Bölgesinde Kiraz Üretimi ve Pazarlaması

Chakan ALI [1] **Tolga Tipi [2]**

[1] Bursa Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, chakanali@hotmail.com

[2] Bursa Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ttipi@uludag.edu.tr

Özet: Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaklaşık 150.000 Türk bulunmaktadır. Bölgedeki insanlar geçimlerini ağırlıklı olarak tarımdan sağlamaktadır. Bölgede tarımı yapılan başlıca ürünler kiraz, pamuk ve tütündür. Kiraz Batı Trakya ekonomisi için önemli bir üretim faaliyetidir. Yaklaşık 2000 tonluk bir kiraz üretimi olan bölgede kayıtlı 1000 civarında kiraz üreticisi bulunmaktadır. 3800 dekar kiraz bahçesi bulunan bölgede iyi tarım uygulamaları yapılarak mevcut potansiyeli kalite bazında iyileştirmek hedeflenmiştir. 89600 tonluk kiraz üretimi olan Yunanistan'da, Batı Trakya bölgesinin toplam üretim içerisindeki payı yaklaşık %2.5 civarındadır.

Yunanistan kiraz ihracatı 2017 yılı verilerine göre 31,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yunanistan dünya kiraz ihracatında yaklaşık %1,5 paya sahiptir. Ağırlıklı olarak AB ülkelerine ihracat yapılırken Batı Trakya'nın meşhur drakana kirazı artık popülerliğini kaybetmiş ve en büyük alıcısı olan Rusya ürünle ilgili karşılaştığı sorunlardan dolayı alımları nerdeyse durdurma noktasına getirmiştir.

2018 yılında kiraz üretim miktarında önemli bir azalma olmasına karşın, üreticilerin kiraz satış fiyatları ortalama 1,15 dolar olarak gerçekleşmiştir. AB ülkelerine ihraç edilen kiraz ise ortalama olarak 3 dolardan satılmıştır. Üreticinin eline geçen fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasındaki farkın artması üreticilerin gelecek yıllara endişe ile bakmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte talebi azalan eski çeşitlerin yerine yeni çeşitlerin dikiminde önemli bir artış görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Kiraz, Drakana, İhracat, pazarlama

1.GİRİŞ

Kiraz üretimi dünyada geniş bir yayılım göstermektedir. Yunanistan'da meyvecilik alanında son yıllarda gelişim gösteren en önemli ürünlerden birisi kirazdır. Yaşanan ekonomik krizler nedeniyle sadece tarım sektörüyle uğraşan üreticiler değil, birçok kişi ek gelir amacıyla tarıma yönelmeye başlamış ve meyveciliğe olan ilgi de bu şekilde artmaya başlamıştır. Batı Trakya bölgesinde kiraz, ağırlıklı olarak Türk nüfusunun yoğun olduğu Yaka diye adlandırılan bölgede yapılmaktadır. Kiraz, Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde son yıllarda dışsatımı önem kazanan ve üzerinde önemle durulması gereken meyvelerden biridir.

Kiraz üretiminin kârlı olmasının sebebi ihracatı yapılan bir ürün olmasıdır. Özellikle ihracat amacıyla üretilen ve satılan kiraz üreticilere tatmin edici gelir sağlamaktadır. İhraçlık ürünün fiyatı iç piyasaya kıyasla oldukça yüksektir. Kirazın ihracat potansiyelinin yüksek olmasında, kiraz ihracatçı firmaların yapmış oldukları reklam ve promosyon kampanyalarının önemi bulunmaktadır. İhracatta en önemli belge Global Gap sertifikasıdır (Öz, 2016).

Batı Trakya'da klasik ağaçlar mevcut olup, yeni çeşit ve modern bahçelere son yıllarda geçilmeye başlanmıştır. Daha çok erkenci çeşitlerin hakim olduğu bölgede en iyi gelişim gösteren çeşitlerinde yine erkenci çeşitler olduğu gözlemlenmiştir. Yunanistan'da kiraz hasadının en erken başladığı bölgelerden birisi Batı Trakya bölgesidir. Üreticilerin birçoğu küçük ve parçalı arazilere sahiptir. Bahçelerde 4-5 farklı çeşit bir arada bulunmaktadır. Üreticilerin bir iyi tarım uygulamaları kapsamında üretim yapan, kısmı ihracat için olmazsa olmaz olan, GlobalGap sertifikasına sahip üreticilerdir. Bölgede ihracat açısından avantaj sağlayacak orta erkenci çeşitler önerilerek Avrupa standartlarında kabul gören yeni kirazlara doğru bir eğilim görülmektedir.

Bölge kirazının Avrupa süpermarketlerinde yer alabilmesi için girişimciler tarafından yatırımları gerçekleştirilerek işletilmeye başlanan kiraz boylama ve paketleme tesislerinin yanı sıra, özellikle Türkiye'den gelen konu uzmanı araştırıcı ve danışman kişi-kuruluşlar tarafından üretici eğitimlerine yönelik de önemli adımlar atılmaktadır. Son iki yıldır Avrupa süpermarketlerine gönderilen kirazlar ve bunlardan alınan geri dönüşler olumlu yöndedir. Marketlerden gelen olumlu geri dönüşlerin en önemli sebeplerinin başında, üretim bilgi ve teknolojilerinin gelişmesinin yanında HYDROCOOLING benzeri hayati önemi olan teknolojilerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanması ve soğuk zincirin ciddiyetle takip edilmesi de son derece etkili olmuştur.

2. DÜNYA'DA VE YUNANİSTAN'DA KİRAZ ÜRETİMİ

Dünya üzerinde 2017 yılı itibariyle yaklaşık 2 milyon 443 bin ton kiraz üretimi gerçekleşmiştir (Tablo 1). Başta Türkiye, ABD, Şili, İran ve İtalya üretim değeri bakımından ilk sıralarda yer alırken Yunanistan 89.600 bin ton kiraz üretimi ile dünya üretiminde %3,67 oranında paya sahiptir. Türkiye toplam dünya kiraz üretiminin %25'ini gerçekleştirmektedir.

Tablo 1. Başlıca Ülkelerde Kiraz Üretimi (1000 ton)

Ülke	2016	2017	Oran (%)
Yunanistan	88.650	89.600	3,67
Türkiye	599.650	627.132	25,67
Şili	123.338	126.642	5,18
A.B.D	315.454	398.140	16,30
İtalya	94.888	118.259	4,84
İran	196.410	140.081	5,73
Dünya	**2.2359.451**	**2.443.407**	**100,00**

Kaynak: http://www.fao.org/faostat

Başlıca kiraz ihracatçısı ülkelere bakıldığında hem miktar hem de değer olarak ABD ve Şili'nin önde gele ülkeler olduğu görülmektedir (Tablo 2). Türkiye toplam üretiminin yaklaşık %10'u kadar ihracat yaparken, Yunanistan toplam kiraz üretiminin %17'sini ihraç etmektedir.

Yunanistan kiraz ihracatında yaklaşık 15.515 ton ve 31.617.000 dolarlık bir değere sahiptir (Tablo 2). En çok kiraz ihracatı Hollanda, Sırbistan ve Almanya gibi Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Toplam dünya kiraz ihracatında Yunanistan %1,45'lik bir pay almaktadır.

Tablo 2. Başlıca Kiraz Üreticisi Ülkelerin Kiraz İhracatı

Ülkeler	2016		2017		İhracat Değerindeki Pay (%)
	Ton	1000 $	Ton	1000 $	
Yunanistan	16.171	34.841	15.515	31.617	1,45
Türkiye	79.789	182.539	60.128	159.044	7,28
Şili	118.342	850.729	81.550	513.182	23,48
A.B.D	72.380	455.120	106.507	603.000	27,59
İtalya	4.325	22.647	12.589	51.027	2,33
Dünya	**543.197**	**2.434.621**	**512.335**	**2.185.579**	**100,00**

Kaynak: http://www.trademap.org

2.1. Batı Trakya Bölgesi'nde Kiraz Üretimi

Yunanistan'da farklı bölgelerde kiraz üretimi yapılmakla birlikte, Batı Trakya bölgesi farklı bir yere ve öneme sahiptir. Öncelikle teknik açıdan değerlendirildiğinde bölge son derece erkenci özellikleri bünyesinde barındırmakta olup, birçok ürün için de lokomotif değeri olan kiraz, pazara erken dönemde sunulabilmekte, cazibe ürün olma özelliği nedeni ile de pazarda ilgiyle karşılanmakta ve beklenmektedir.

Yaklaşık 2000 tonluk bir kiraz üretimi olan bölgede kayıtlı 1000 civarında kiraz üreticisi bulunmaktadır. 3800 dekar kiraz bahçesi bulunan bölgede iyi tarım uygulamaları yapılarak mevcut potansiyeli kalite bazında iyileştirmek hedeflenmiştir. 89600 tonluk kiraz üretimi olan Yunanistan'da, Batı Trakya bölgesinin toplam üretim içerisindeki payı yaklaşık %2.5 civarındadır.

Bölgenin erkencilik özelliği yanında, kış mevsimi süresince, $0C^o$ ile $7,2C^o$ arasında, kiraz çeşitlerinin soğuklama ihtiyacının karşılanması yönünden yeterli olması çok farklı ve önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliği gereğince bölge erkenci bölge olması yanında orta döneme de hitap eden çeşitlerin yetiştirilmesi açısından uygun olup, hasat dönemi pazarın farklı taleplerine uyum gösterebilecek esnekliğe sahiptir. Bölgede, çok eski yıllardan beri yetiştirilmekte olan kiraz, başta tütün ve pamuk gibi ürünlerin yanında geçmiş süreçte hak ettiği değere ulaşamamıştır. Ancak değişen dünya şartları ve pazar talepleri bu bölgede yetiştirilen erkenci ve orta erkenci kiraza olan ilginin artarak devam etmesine neden olmuştur.

Geçmişten gelen alışkanlıkların değişmesi zaman alacak olsa da, üreticilerin Avrupa standartlarında üretim yapmaya doğru bir eğilim gösteriyor olması buradaki mevcut potansiyeli kalite bazında arttıracağının bir göstergesidir. Yapılan bakım-budama uygulamaları, ilaçlamalar ve gübrelemeler, eğitim seminerleri sayesinde daha bilinçli yapılmaktadır. Ziraat mühendisleriyle irtibatların sıklaşması, üreticilerin artık kendi başlarına değil, uzman birinin yardımlarına kulak vererek üretim gerçekleştirmeleri önemli bir gelişim göstergesidir. Yaşlı nüfusun genç nüfusa göre yüksek oluşu, yeterli iş gücünün temini konusunda bazı olumsuzluklar yaratıyor olsa da; yıllara bağlı olarak ortaya çıkan ve devam eden gelişme trendi, söz konusu faaliyetin ileride üreticiler için ana geçim kaynağı olarak değerlendirilmeye devam edeceğini göstermektedir. Ekonomik krizin bölgeyi etkisi altına almış olması da, bölgede yaşayan ve asıl işlerinden birisinin gerçekte tarım olması gereken insanları, yürütmekte oldukları birçok farklı sektörlerdeki işleri yanında, yeniden ek gelir temin etme anlamında tarıma yönlendirmektedir. Ayrıca diğer önemli ürünler olan tütün ve pamuk ile kiraz arasında bir kıyaslama yapıldığında üreticilerin kiraz üretimini daha karlı bir yatırım olarak gördüğü öngörülmektedir. Özellikle üretilen kirazın ihracat olanaklarının artması kiraz üretimine olan ilgiyi artırmıştır.

Batı Trakya'da üretim yapılan bölgeler sırasıyla Yuvacılı, Sendelli, Ayazma, Eşekçili, Gebecili, Bulatköy, Çepelli ve Büyük Müsellim olarak sıralanmaktadır (Şekil 1). Bu bölgelerde yapılan üretim Batı Trakya'daki toplam üretimin %90'ını oluşturmaktadır.

Şekil 1. Batı Trakya Bölgesi Kiraz Üretim Alanları

Kaynak: http://www.inagre.org

Batı Trakya bölgesinde faaliyette olan bir özel kiraz paketleme ve ambalajlama tesisi ile bir adet kiraz fabrikası bulunmaktadır. Bölge halkının kirazları bu sayede artık Avrupa'daki süpermarketlerin raflarında yer almaya başlamıştır. Batı Trakya'da kiraz üretimi Avrupa süpermarketlerinde talep edilen HACCP ve GLOBALGAP standartlarının sağlandığı ilk üretim faaliyetlerindendir.

Üreticiler klasik dikimlerin yerini artık daha modern anaçlar ve daha sık dikilmiş bahçelerle değiştirmektedir. Batı Trakya Bölgesi, kiraz üretim ve pazarlamasında gelecek vaat eden bir bölge olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Bölgede çok fazla yaşlı ağaçlarda bulunmaktadır. Bunlar yıldan yıla değiştirilip yerine yenilerinin dikimlerinin yapılmasına devam edilmektedir.

Bölgede kiraz üretimi açısından yaşanan bir diğer önemli problem de sudur. Ne yazık ki; kirazların şu anda sadece %30'u sulanabilirken geri kalan alanda ise susuz tarım yapılmaktadır. Sulanan alanlarda ağırlıklı olarak damla sulama sistemi kullanılmaktadır. Sulanan meyve bahçeleri merkezi lider terbiye sistemi, 2 × 4 m'de ve modifiye lider (vazo) terbiye sisteminde olanlar da, 5 × 5 m mesafelerde dikimleri gerçekleştirilmiştir.

Üretimi yapılan çeşitler erkenci ve orta geççi çeşitlerdir (Tablo 3). Hasat normal şartlar altında Mayıs ayının ilk haftası başlar ve Haziran ayının neredeyse ortalarına kadar devam eder. Yeni çeşitlerle bu süreyi daha da uzatma yönünde bir üretim stratejisi üreticiler ve bölge ihracatçıları tarafından hedeflenmiştir. Yunanistan'ın dağlık bölgelerine göre hasat 15-20 gün kadar öne gelmektedir. Kiraz yetiştiriciliği yapılan bölgenin rakımı ağırlıklı olarak 45-320 m aralığındadır. Dekar başına alınan ortalama verim 400-700 kg arasındadır.

Batı Trakya'da erkenci bir bölge olmanın yarattığı avantaj şüphesiz ki piyasaya erken girmek için de iyi bir fırsat sunmaktadır. Ancak bunun yanında erkenci çeşit kirazlarında fiyatlarının yüksek oluşu üreticileri cezbetmekte ve erkenci kirazlara yönlendirmektedir. Yetiştirilen erkenci çeşit kirazların hassas oluşu, hava şartlarından kolay etkilenmeleri hasar alma riskini artırsa da üreticiler bunu göze alarak üretimlerine devam etmektedirler.

Tablo 3. Üretimi Yapılan Çeşitlerin Dağılımı

	Erkenci	**Orta**	**Geççi**
Toplam üretim miktarı	%32	%31	%37
Tercih edilen cinsler	%40	%40	%20
Ağaç başı verimlilik	42 kg	37 kg	47,5 kg
Ağaç yaşlarının dağılımı	%19 1-4 Yaş	%47 5-14 Yaş	%34 15-34 Yaş

Kaynak: http://www.inagre.org

2.2. Bölgedeki Kiraz Çeşitleri

Klasik Çeşitler olarak bölgede yetiştirilen çeşitler Burlat, Van, Drakana, Napolyon kirazlarıdır (http://www.pomologyinstitute.gr).

B.Burlat: Erkenci bir kiraz çeşidi olanak bilinir. Mayıs'ın ilk haftası hasat edilir. Ağaçları yarı dik ve kuvvetli gelişir. Meyvesi orta irilikte, sert sapı olan, sulu ve gevrek bir kirazdır. Meyve rengi parlak koyu kırmızı, açık renkli büyük noktalar koyu rengin altında gizlenmiştir. En uygun dölleyicileri Van, Bing, Merton Premier gibi çeşitlerdir.

Van: Orta erkenci bir kiraz çeşididir. B.Burlat'dan yaklaşık 10-12 gün sonra hasada gelir. Kanada'da ıslah edilmiş, ağaçları yarı dik ve yaygın gelişen çok verimli bir çeşittir. Meyvesi orta irilikte, kısa saplı, dış kabuk parlak, koyu kırmızı renkli, meyve eti sert, sulu, gevrek ve orta kalitededir. Meyve şekli yuvarlak kalp şeklindedir. Diğer bir çok kiraz çeşidi için önemli bir dölleyicidir. En uygun dölleyicileri B.Burlat, Bing ve Lambert gibi çeşitlerdir.

Drakana: Batı Trakya bölgesinin yerli kiraz çeşididir. Bölgede yetiştirilen en geççi kiraz konumundadır. B.Burlat çeşidinden yaklaşık 20-25 gün sonra hasat edilir. Çok lezzetli, sofralık olarak düşünüldüğünde Batı Trakya halkının gözdesi olan bir çeşittir. Şeker oranının çok yüksek olmasından ve istenilen iriliğe ulaşılamamasından dolayı son yıllarda sanayilik olarak kullanılmaktadır. Koyu kırmızı renkte, meyvesinde açık renkte noktalar bulunan, sulu ve orta kaliteli bir çeşittir. En uygun dölleyicileri Germersdorfer, Napoleon gibi çeşitlerdir.

Napoleon: B.Burlat çeşidinden 15-20 gün sonra hasada gelir. Meyvesi iri, yuvarlak kalp şeklindedir. Hafif sarımsı ancak ağırlıklı olarak açık kırmızı bir renge sahiptir. Meyve eti açık renkte, biraz ekşimsi bir tadı olan, orta kuvvetli gelişen bir çeşittir. Uzun yola dayanımı pek iyi olmayan, ağırlıklı olarak konserve ve şarap yapımında çalışılan bir çeşittir. En uygun dölleyicisi bölgede Drakana olarak bilinmektedir.

Bölgede yetiştirilen çeşitlerden günümüz ihracatına uygun, dünyada kabul görmüş, modern yetiştiriciliği yapılan başlıca kiraz çeşitleri Early Lory, Sweat Early, Samba, Sabrina, Kristallina, Lapins, Ferrovia'dır.

Early Lory: B.Burlat çeşidiyle aynı zamanda hasada gelir, erkenci bir çeşittir. Orta kuvvette gelişen bir özelliğe sahiptir. Orta büyüklükte meyvesi olan, koyu kırmızı renkli, meyve eti orta dayanıklı, tadı lezzetli olmasına rağmen hafif mayhoş, orta sulululukta ve çekirdeğe yapışıktır. En uygun dölleyicileri, Early Bigi, B.Burlat gibi çeşitlerdir.

Sweat Early: Çok Erkenci olarak bilinen bir kiraz çeşididir. Mayıs ayının ilk haftasından itibaren hasat edilir. Kuvvetli gelişim gösteren, iri, parlak kırmızı renkte, kalp şeklinde meyvesi olan, eti sert, mükemmel bir lezzete sahip, depolamaya uygun, kendine verimli bir kiraz çeşididir. Çatlama yapmaz. Ancak erkenci bir çeşit olduğundan fazla yağış olmayan bölgelerde tavsiye edilir.

Samba: Orta erkenci kiraz çeşididir. B.Burlat çeşidinden 15 gün sonra hasada gelir. Koyu kırmızı renkte, yana doğru gelişen, verimli, meyvesi iri, çatlamaya çok duyarlı ve kendine verimli bir kiraz çeşidi olarak bilinir. Bölgeye uyumluluğu son derece iyi olan, sert ve dayanıklı bir çeşittir.

Sabrina: Orta erkenci kiraz çeşididir. B.Burlat'dan 10-12 gün sonra hasat edilir. Meyvesi koyu kırmızı renkte, kaliteli meyve veren, çok lezzetli, sert ve dayanıklı bir kiraz çeşididir. Kendine döllenen bir çeşit olduğundan yeni kurulan bahçelere en çok önerilen çeşitlerden birisidir.

Kristalina: Orta erkenci bir kiraz çeşididir. B.Burlat çeşidinden 10-15 gün sonra olgunlaşır. Koyu kırmızı renkte, orta büyüklükte meyvesi olan, meyve eti sert, dayanıklı, çatlamaya duyarlı dik gelişme özelliğinde olan bir çeşittir. Dölleyicileri Van, Summit, Lapins gibi çeşitlerdir.

Lapins: B.Burlat çeşidinden 15-20 gün sonra hasat edilir. Koyu kırmızı renkte meyvesi olan, dikine gelişme özelliğine sahip, son derece sert ve dayanaklı bir kiraz çeşidi olarak bilinir. Kalp şeklindedir ve iri meyvesi vardır. Ticari anlamda ilgi duyulan bir kiraz çeşididir. Kendine verimli bir çeşit olduğundan yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır.

Ferrovia: Geççi kiraz çeşitlerindendir. B.Burlat çeşidinden 20-25 gün sonra hasada gelir. Koyu kırmızı renkte olan, iri meyve veren, kalp şeklinde bir yapıya sahip, sabit verimli bir çeşittir. Çatlamaya çok dayanıklıdır. En uygun dölleyicilerinin Lapins, Regina ve Kordia olduğu bilinir.

2.3. Kullanılan Anaçlar

CAP 6P: Prunus Cerasus (Vişne) türüne girerler ve vişneler içinde ayrıca anaç olarak önerilebilir. İtalya'da ıslah edilmiş klon anaçlardır. Ağır bünyeli topraklarda iyi gelişme özelliği vardır. MaXma 14 anacı ile aynı kuvvette gelişir. Çöğüre göre üzerindeki çeşidi 2 yıl erkene yatırır. Dip sürgünü oluşturma özelliği vardır. Soğuklara dayanıklı bir anaçtır.

Maxma 14 (MXM 14): Mazard ve Mahalep melezi anaçlarının en önemlisidir. Yarı bodur bir anaçtır ve Mazard ve Mahalep anaçlarının iyi özelliklerini taşır. Kuş kirazı (Mazard) anacının %70-75' i kadar ağaç taç hacmi oluşturur. Üzerindeki çeşidi erken meyveye yatırır. Meyve iriliği ve kalitesi üzerine olumlu etki eder. Çok az da olsa dip sürgünü yapabilir. Soğuklara dayanıklı bir anaçtır. Ağır bünyeli, drenajı iyi olmayan topraklara önerilmez.

Gisela A6: Almanya'da Gissen Araştırma Enstitüsünde yapılan ıslah çalışmaları sonucu Prunus cerasus ve Prunus canescens türlerinin melezlenmesi ile bulunmuştur. Bu anaçlar derin, PH'sı 8'in altında, aktif kireç oranı %10' dan düşük, sulama imkanı olan topraklarda kullanılmalıdır. Taban suyu yüksek, ağır topraklara uygun değildir. Mazzard anacına göre 2-3 yıllık bir erkencilik sağlar. Bu anaçlar sık dikime uygundur.

Mahaleb SL 64: Mahaleb çöğürünün %75-80'i kadar gelişme gösteren orta kuvvetli gelişen bir anaçtır. Ağır, taban suyu yüksek, killi topraklara önerilmez. Kök sistemi iyi gelişmiş ve toprağa tutunması güçlü olduğu için desteğe ihtiyaç duymaz. Kirecin sorun olduğu topraklarda kiraz bahçesi kurulacaksa bu anaç kullanılabilir.

3.KİRAZIN PAZARLANMASI

3.1 Üreticilerin Kiraz Pazarlama Kanalları

Pazarlama kanalları, bir ürünün pazarında yer alan üretici ve aracıların yanı sıra genel ekonomik yapı açısından da oldukça önemlidir. Tarım kesiminde faaliyet gösteren üreticiler genellikle pazarlama imkanları kısıtlı olan küçük işletmelerdir. Pazarlama kanallarının etkinliği sayesinde bu kısıtlı imkanlar ortadan kalkabilmekte, üreticiler yerel pazarlar dışındaki pazarlara kolaylıkla ulaşabilmektedir (http://www.zmo.org.tr).
Batı Trakya Bölgesi'nde küçük üreticilerin ürünlerini alarak yurtdışı pazarlara ulaşmasını sağlayan iki adet kiraz işleme fabrikası bulunmaktadır. 2017 yılında kurulan son tesis ile bölgede üretim yapan üreticiler tek bir firmaya bağlı kalmaksızın, ürünlerini pazarlama imkanı elde etmişler, söz konusu bu işletme de kurduğu modern ve kontrol edilebilir, izlenebilir sistemler ile kısa sürede aldığı sertifikalarla Avrupa'nın en iyi kiraz paketleme ve ambalajlama tesisi seçilmiştir. Üreticinin ürettiği ürünün daha yüksek bir değer elde etmesine katkı sağlanmıştır.

Kiraz işleme fabrikalarında üreticiden doğrudan alınan ürünler su ile ön soğutma (HYDROCOOLING) işleminden geçirilerek, soğuk zincirin bozulmasına müsaade etmeyecek şekilde boylama öncesi ve sonrasında soğuk hava deposunda bekletilmektedir. Ardından boylama hatlarında boylamaya giren kirazlar çift saplı olanların birbirinden ayrılması sonrasında, kalibre edilerek paketlenip ambalajlandıktan sonra hazır mal soğuk hava deposuna alınır. Oradan da ihracat için soğutmalı araçlarla hedef pazarlara taşınır. Batı Trakya'da üretilen

kirazlar bu şekilde Avrupa'nın önde gelen ülkelerine Almanya, İngiltere, İtalya ve hatta kargo uçaklarıyla Hong Kong'a kadar gönderilmekte ve buralarda yine önde gelen süpermarketlere satılmaktadır.

Bölgede kirazın pazarlaması yukarıda belirtildiği üzere üreticiden başlamak suretiyle, mevcut kiraz fabrikalarına verilip, yerel pazarda perakendecilere ve marketlere, marketlerden de tüketicilere ulaşmaktadır. İhracat yapan bir firmaysa ihracatçıya malın teslim edilmesiyle süreç son bulur. Ancak bazı üreticiler fiyatlardan memnun olmayıp mallarını kendileri veya manavlara satmak istemektedir. Son yıllarda da tarımda doğrudan pazarlamaya ilginin arttığı görülmektedir (Adanacıoğlu, 2017). Üreticinin doğrudan tüketicilere mallarını satması durumunda fiyatlar tipik toptan satış fiyatından büyük ölçüde farklılık göstererek daha yüksek seviyelerde olabilmektedir. Bu yöntem üretici açısından olumlu gibi görünse de, miktarsal olarak günlük yapılan hasatların soğuk zincir ve teknolojik alt yapı olmadan uzun süreli devam etmesi mümkün değildir. Ancak üreticilerin doğrudan tüketicilere kiraz satamadığı dolaylı pazarlama koşullarında nisbi marj incelendiğinde üretici ile tüketici fiyatları arasında oluşan mutlak marjın %60'ından fazlasının aracılarda kaldığı görülmektedir.

Üreticilerden alınan kirazın kg fiyatı ortalama 1.15 USD olup, ortalama perakende fiyatı ise 3.50 USD civarındadır. Üretici ile tüketici arasındaki mutlak pazarlama marjının çok yüksek olduğu ortadadır. Bu durum üreticileri rahatsız etse de piyasa fiyatı sektörde önemli rol oynamaktadır. Toplam üretiminin %50'den daha fazlasını doğrudan tüketicilere satan tarımsal işletmelerin oranı AB'de ortalama %15'dir. Üye ülkelere göre değişmekle birlikte bu oran %25 ile en yüksek Yunanistan'dadır (http://www.ec.eurostat.eu). Üreticilerin kullandığı pazarlama kanalı sayısı ortalama 3 ile 4 arasında değişmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Kiraz Pazarlama Kanalları

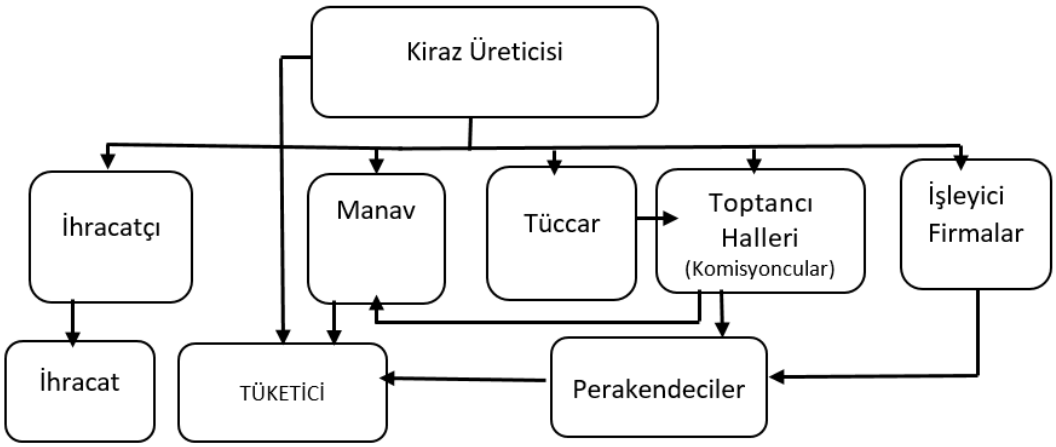

Kaynak: Adanacıoğlu, 2013.

3.2 Kirazda Pazarlama Sorunları

Bölgede yetiştirilen kiraza talebin çok olması zaman geçtikçe bazı olumsuzluklar yaratmıştır. Kiraz alımı yapan işletmelerin önceden alışıla gelmiş topla-getir mantığıyla hareket etmesi ve üreticilerin bilgisinin yetersiz oluşu son yıllarda karşılaşılan sorunlara adeta bir zemin hazırlamıştır.

Sadece Batı Trakya bölgesi değil Yunanistan geneli işletmelerde fiyat oluşumu ile ilgili sorunların olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, ürün geri dönüşleri yaşanmaya başlanmış ve artık işletmeler pazarlama stratejilerini dünya standartlarında kabul görecek şekilde düzenleme yoluna gitmeye başlamışlardır. Üreticiler bu durumda ortaya çıkan fiyat dalgalanmalarından şikayetçi olmaya başlamış ve verilen fiyatlarda istikrarsızlık olduğunu belirtmişlerdir.

Önceden bölgede hakim olan kooperatifin de yaşanan ekonomik sorunlardan dolayı kapanması, fiyat oluşumunda daha çok aracıların etkin olmasına neden olmuştur. Kiraz çabuk zarar gören bir meyve olmasından dolayı hasadının da çok çabuk bir şekilde ve titizlikle yapılması gerekmektedir.

İncelenen işletmelerde karşılaşılan temel sorunlardan birisi kiraz hasadı için yeterli sayıda ve kalitede işgücünün bulunamamasıdır. Hasat döneminde yoğun bir iş gücü talebi söz konusu olduğundan, işgücünün önemli bir bölümü bölge dışından temin edilmektedir. Ancak bölge dışından gelen işçiler toplama konusunda yeterli bilgiye

sahip olmadıklarından kirazların dallardan koparılırken (sapsız koparılması, dalların kırılması, ürünün yere düşmesi, kirazların ezilmesi, karışık toplanması vb. gibi) ortaya çıkan sorunlar yüzünden, ihracatçılar tarafından satın alınmamaya başlanmış veya düşük fiyattan ödemeler yapılarak alımı gerçekleşmiştir.

Ambalajlamanın önem kazanmasıyla ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaşıncaya değin geçirdiği zaman boyunca korunması sağlanmaktadır. İhracat yapan işletmelerin bazı sorunları göz ardı etmeleri ihracat yapılan ürünün geri dönüşlerine sebebiyet vermektedir. Bu nedenlerden dolayı Yunanistan'dan Avrupa'ya yapılan ihracatlar da özellikle son yıllarda çok fazla ürün geri dönüşü gerçekleşmiştir. Ürün geri dönüşlerinin başlıca sebepleri kirazın hasarlı olması, kırılmış palet, zamanında teslim edilmeyen ürün, ambalajlamalardaki hatalar olarak sayılabilir. İşletmeler ağırlıklı olarak plastik kasaları kullanmaktadırlar.

Ayrıca işletmelerin ihracatçılarından gerekli ödemeleri zamanında temin edememeleri de önemli bir sorundur. Yapılan ödemelerin gecikmesi işletmeleri zora sokmaktadır. Özellikle bölgenin yerli kirazı drakana da yaşanan sorunlar Rusya gibi bir kapıyı neredeyse kapama noktasına getirmiştir. Gerek ürüne monilya ve kiraz kurdunun verdiği zararlar, gerekse ürünün karışık ve derecelenmeden toplanması gibi sorunlar durumu daha da ciddi noktalara taşımıştır. Alımlar da yaşanan sorunlar ve bununla kalmayıp ihracatçılarında bu malı satamamaları bu çeşidin pek gelecek vaat etmediğinin bir göstergesidir. İşletmeler artık bu yerli çeşitlerden çok dünya standartlarında satışı gerçekleşen yeni çeşitlere yönelmektedirler.

Taşıma maliyeti ürünlerin pazarlanmasında önemli yer tutmaktadır. İşletmeler kiraz gibi bir ürünü dayanıklılığını kaybetmeyecek şekilde işleyerek bir an önce ellerinden çıkarmak için zamanla yarışırlar. Kiraz sezonu çok yoğun ve yorucu bir sezon gerektirir. Bu yüzden işletmelerin üreticilerden almak istedikleri kirazların özellikleri önem kazanır. Kirazların dayanıklı ve sağlıklı olması, zamanında toplanmış olması, hasattan hemen sonra teslim edilmesi, sapı uzun ve yeşil olması, koyu renkte olması ihracata gidecek olan kirazlarda aranan özelliklerdir. Bunun yanında kalıntı sorunlarıyla son yıllarda karşılaşmaya başlanmıştır. Bölgede karışık çeşitlerin fazla oluşu, meyvelere ilaçlama zamanları gelmeden veya geç ilaç atılması, ilacın etki süresi dolmadan toplandığında da kalıntı oranının fazla bulunması ihraç edilen kirazlarda geri dönüşlere sebep olmaktadır. Kalıntı sorunu sadece bölgemizde değil tüm Yunanistan ve dünya da artık önemli bir sorun haline gelmiştir. HACCP ve GlobalGap sertifikalarının olması ihracat açısından oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

4.SONUÇ

Batı Trakya kirazı tarımsal ürün olarak bölgedeki üretici için önemli bir yere sahiptir. Daha kaliteli meyve üretmeye çalışan genç ve orta yaşlı üreticilerin çoğalması bu sektörde bölgeyi daha da kalkındıracaktır. Verilen eğitimler, yapılan danışmanlıklar bölgenin öneminin artmasına yardımcı olmaktadır.

En büyük problemlerden biri olan sulama sorunun en kısa zamanda çözümü de bölgeyi bir adım daha öne taşımaya yardımcı olacaktır. Kiraz suyu seven bir meyve olduğundan susuz şartlarda yetişmesi üretim açısında olumsuzluklar yaratmaktadır.

Kiraz alanında önde gelen ülkelere yapılan ihracat bölge için oldukça önemlidir. Kiraz sezonunun erken başlaması bölgedeki firmalar için önem arz etmektedir. Erkenci çeşitlerin varlığı, erken dönemde piyasaya girme ve tutunma avantajı sağlar. Kirazların kalitesinin arttırılması için gerekli olan bakımlar, budama, sulama, gübreleme ve ilaçlama bu ürünün iyileştirilmesindeki en büyük etkenlerdir. Bunlar yapıldığı takdirde bölgedeki ürünlerin verimliliğinde ve kalitesinde artış olacaktır.

Derecelendirmenin önemine vurgu yapılarak ürünlerin üreticiden sorunsuz alınması sağlanmalıdır. Bu sayede hem üreticiler bilinçlenecek hem de sektördeki firmaların mal alımlarında büyük bir kolaylık sağlanacaktır. Kirazdaki kalıntı sorunu problemleri bir an önce çözüme kavuşturulmalıdır. Ziraat mühendisleriyle sürekli temaslarda bulunarak satılan ilaçlarla ilgili bilgiler toplanmalıdır. Gerek duyulduğu takdirde bununla ilgili bilgilendirme toplantıları ve seminerler uzmanlar tarafından yapılmalıdır. İyi tarım uygulaması yapan sertifikalı üreticilerin sayısı arttırılmalıdır. Bölgedeki potansiyel iyi analiz edilmeli ve bununla ilgili çalışmalara hız verilmelidir. Tarımın kalkınması ve ayakta kalabilmesi için üreticilere destek verilmelidir. Ürünlerin değerinin bilinmesi hem üreticiler hem de bölgeyi bu işten kazançlı çıkaracaktır.

Batı Trakya'da kirazın üretim potansiyelinden daha iyi yararlanmak için işletmelerin pazarlama hizmetlerinin iyileştirilmesi ve sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Dış piyasalarda ürün tanıtım faaliyetleri yapılarak marka imajı yaratılmalıdır.

Dolaylı ve doğrudan pazarlama yapılarak kiraz üreticilerinin yeterli gelire ulaşmasını sağlayacak bir pazarlama stratejisinin oluşturulması önemlidir. Kiraz üreticilerinin tek bir pazarlama alternatifine bağlı kalmaları sürdürülebilirlik açısından önemli sorunlara neden olabilir.

KAYNAKÇA

Adanacıoğlu, H. (2013). Çiftçilerin doğrudan pazarlama kararlarını etkileyen unsurlar : İzmir ili Kemalpaşa ilçesi kiraz üreticileri üzerine bir araştırma. E.Ü. BAP Projesi, Proje No: 2011-ZRF-051, İzmir, 144s.

Adanacıoğlu, H. (2017). Doğrudan Pazarlama Stratejisinde Kiraz Üreticilerinin Pazarlama Etkinliği. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 2017: 03.

Öz F.Ç. (2016). Isparta İli Kiraz İhracatının Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 93s.

http://www.fao.org/faostat

http://www.trademap.org

http://www.inagre.org

http://www.zmo.org.tr

http://www.ec.eurostat.eu

http://www.pomologyinstitute.gr

An Empirical Analysis of a Long-Term Relationship between Energy Imports and Economic Growth in Turkey

Professor Cuneyt Koyuncu[1] **Associate Professor Mustafa Unver**[2]

[1] Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr
[2] Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, mustafaunver@kku.edu.tr

Abstract: This paper aims to examine the short- and long-term relationship between imports of energy and economic growth in Turkey for the period covering the years between 1969 and 2015. First, to examine this relation, we use the unit root tests by using Phillips-Perron test. According to the unit root tests results, the variables for Turkey are suitable for assumptions of cointegration methodology. For this purpose, we use autoregressive distributed lag (ARDL) cointegration method that is advanced by Peseran et al. (2001) to see if there is cointegration between series of energy imports and economic growth. The results of the ARDL bounds test reveal that there is cointegrating association between imports of energy and economic growth, and that there is statistically significant and positive relationship between imports of energy and economic growth in short and long term. In the meantime, we identified a long-term relationship between two series. As a result, a short- and long-term relationship was identified between the variables for Turkey. In addition to ARDL bounds testing procedure, we try to examine the aspect of causality relationship between imports of energy and economic growth by using VAR Granger causality test. In this regard, VAR Granger test estimations imply that there is no a bidirectional relationship among the variables.

Keywords: Energy Import, Economic Growth, ARDL Model

1.Introduction

It is important to note that economic growth implies very substantial implications in economic, social and political areas for all economic actors in the economies. Thus, the most interest among researchers tend towards economic growth. In the economy literature, there have been extensive empirical research interest on economic growth (Kuznet, 1955; Barro, 1991 and, Pao and Chen, 2019). For example, some of them represents what are its determinants as the sources of economic growth (Stern, 1991; Amstrong and Read, 2003). In this regard, as a very important determinant, a number of economic growth researchers, such as Siddiqui (2004), have proposed a model in which energy consumption is a main determinant of economic growth. Through the vast literature analyzing the energy consumption and economic growth nexus, we can see that some studies (Hondroyiannis et al., 2002; Mahadevan and Asafu-Adjaye, 2007) have used the unit roots, cointegration and causality tests to explore the short- and long-term relationships between the series. More specifically, some papers try to examine this relationship between the variables in terms of CO_2 emissions (Soytas and Sarı, 2009; Zhang and Cheng, 2009).

The present paper examines short- and long-term relationship between energy imports and economic growth in Turkey between 1969 and 2015 by using ARDL and ECM models. Estimation results show that there exists a long-run cointegrating relation between imports of energy and economic growth in Turkey, and this association is statistically significant and positive in both short- and long-term. Meantime, it is not found that there is any causality relationship running from energy imports to economic growth and from economic growth to energy imports.

The paper's organizational structure is as follows. The second section discusses data and methodology. The following section denotes the main findings of empirical results. Finally, section 4 concludes.

2.Data and Methodology

In this paper, the validity of both short and long relationship between imports of energy and economic growth is examined for the event of Turkey in the period 1969 to 2015. In this sense, we use ENERGYIMP and GDPGROW indicators to discover this relationship between the series. All the data used in this paper are taken from WDI.

This paper empirically uses the ARDL bound testing approach for testing cointegration between two variables. Moreover, there are some benefits of ARDL approach. First, unlike other cointegration tests, it does not need variables to be integrated at the identical degree as long as all variables do not have integrated of order two or more. Second, ARDL approach provides to include alternative lag-lengths tests in the series, and thus estimates simultaneously short- and long-term coefficients (Pesaran et al., 2001).

In this paper, our dependent variable is GDPGROW variable, and also the ARDL boundary test is formulated as follows in Equation (1):

$$\Delta GDPGROW_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \Delta GDPGROW_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_i \Delta ENERGYIMP_{t-i} + \mu_0 GDPGROW_{t-1} + \mu_1 ENERGYIMP_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

From the Equation (1), the variables in the models are GDPGROW and ENERGYIMP, respectively. Also, in case of proposed model, μ terms is the long-term coefficients indicating relationship between the series. β_i and α_i terms are the short-term coefficients indicating relationship between the series. Δ represents first degree difference operator. Finally, β_0 and ε_t indicates constant term and white noise error term of the models.

For the analysis of the short- and long-term relationship between the variables by using ARDL cointegration framework, we need to follow several steps. In practice, the first objective in performing model estimation is to determine cointegration between the series. In this sense, F test of H_0 hypothesis that all the coefficients of the lagged series of variables are equal to zero is tested. In this regard, $H_0 : \mu_0=\mu_1 = 0$ hypothesis means that there is no cointegration between the variables in models, and otherwise we tested $H_1 : \mu_0\neq\mu_1 \neq 0$ alternative hypothesis that there is a cointegration between the variables in the models. This method used for testing cointegration between the variables can compare F statistic values by using the critical values of lower and upper bound level described by Pesaran et al. (2001). Thus, if F statistics value is bigger than the upper limit of boundary value, the alternative hypothesis is accepted. On the other hand, if F statistics value falls below the bound level, the alternative hypothesis is rejected. In addition, if it is within the lower and upper range, it means that our result will be inconclusive.

In second stage, we focus different criteria for selecting the most appropriate the lag length after we accept H_1 hypothesis (i.e. co-integration). In our model above, according to the assumption that the optimal lag length is ARDL(p, q), p and q express the lag length of GDPGROW variable and ENRGYIMP variable, respectively.

At this process, by taking account of existence of long-term relationship between the variables, the error correction model is used to determine optimal lag lengths. Therefore, our error correction models are as follow:

$$GDPGROW_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \Delta GDPGROW_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_i \Delta ENERGYIMP_{t-i} + \varphi ECM_{t-1} + \varepsilon_t$$

where dynamic coefficients of β_i and α_i motive the model to the equilibrium, ECM denotes error correction term and φ states the speed of adjustment.

In addition to tests adopted in our analyses, we employed Toda-Yamamoto Granger Causality Test for determining causality relationship between imports of energy and economic growth.

To analyze the Toda-Yamamoto test, we need to determine the maximum level of integration (i.e., d_{max}) for series. After this process, unrestricted VAR model within level values of the series should be determined the suitable lag lengths. Then, under assumption that optimum model is VAR (P), we will estimate VAR ($P+d_{max}$) model that conducts VAR Granger Causality Test. Finally, we will state the causality relationship between the series.

3. Empirical Results

Phillips-Perron unit root test was used to figure out whether indicators in our samples are stationary. In this sense, the null hypothesis denotes the existence of nonstationary in our series while the alternative hypothesis claims that the variables in model are stationary. The computed Phillips-Perron test results are presented in Table 1 with the level and first difference values of the variables.

Table 1. Phillips-Perron Stationarity Test Results

Variable	Model	Test Statistic	Critical Value		
			%1	%5	%10
GDPGROW	Constant	*-6.6681*	*-3.5744*	*-2.9237*	*-2.5999*
ENERGYIMPORT	Constant	*-2.4402*	*-3.5811*	*-2.9266*	*-2.6014*
Δ(ENERGYIMPORT)	Constant	*-6.2644*	*-3.5847*	*-2.9281*	*-2.6022*

According to Phillips-Perron test results, GDPGROW is I(0), and ENERGYIMP is I(1). Thus, we can refer the ARDL boundary test model to test whether there exists a co-integration between the series since the series have not intagrated at two or more level.

We also use Akaike's Information Criteria (AIC) to identify the most suitable ARDL model. As seen from Figure 1 below, among the top 20 models with lowest AIC values, the optimum model is ARDL (1,1). Hence we choose the ARDL (1,1) model.

Figure 1. Model Selection Criteria Table
Dependent Variable: GDPGROW
Sample: 1 50
Included observations: 46

Model	LogL	AIC	**BIC***	HQ	Adj. R-sq	Specification
19	-118.716437	5.661230	5.784104	5.706542	0.138086	ARDL(1, 1)
14	-118.643430	5.704346	5.868178	5.764762	0.118982	ARDL(2, 1)
18	-118.691964	5.706603	5.870436	5.767019	0.116991	ARDL(1, 2)
20	-122.876839	5.808225	5.890141	5.838433	-0.020421	ARDL(1, 0)
4	-115.940314	5.671643	5.917391	5.762267	0.181073	ARDL(4, 1)
9	-118.576935	5.747764	5.952555	5.823285	0.098590	ARDL(3, 1)
13	-118.619092	5.749725	5.954516	5.825246	0.096820	ARDL(2, 2)
17	-118.687809	5.752921	5.957712	5.828442	0.093929	ARDL(1, 3)
15	-122.876380	5.854715	5.977590	5.900028	-0.045909	ARDL(2, 0)
3	-115.915465	5.716998	6.003705	5.822727	0.159297	ARDL(4, 2)
8	-118.561263	5.793547	6.039296	5.884172	0.074902	ARDL(3, 2)
12	-118.577511	5.794303	6.040052	5.884927	0.074202	ARDL(2, 3)
16	-118.594103	5.795075	6.040823	5.885699	0.073488	ARDL(1, 4)
5	-120.493002	5.836884	6.041675	5.912404	0.014568	ARDL(4, 0)
10	-122.808475	5.898069	6.061901	5.958485	-0.069344	ARDL(3, 0)
2	-115.783644	5.757379	6.085044	5.878212	0.140562	ARDL(4, 3)
11	-118.459552	5.835328	6.122035	5.941057	0.053692	ARDL(2, 4)
7	-118.520690	5.838172	6.124879	5.943900	0.050997	ARDL(3, 3)
1	-115.724431	5.801136	6.169760	5.937073	0.117718	ARDL(4, 4)
6	-118.452438	5.881509	6.209174	6.002342	0.026977	ARDL(3, 4)

According to the test results of ARDL Bound Test for the variables, Table 2 indicates whether there is a long-term relationship between the series of GDPGROW variable and the series of ENERGYIMP variable. In this regard, it presents an evidence that the hypothesis of H_0 is rejected because F-stat.= 25.87361 value means a greater value than upper limit critical values (i.e., I(1) Bound) at all significance levels. Thus, this means that there is a long-run GDPGROW and ENERGYIMP relationship.

Table 2. ARDL Bound Test Estimation Results

F-statistic	*25.87361*	*Critical Values*	
Significance		$I(0)$ *Bound*	$I(1)$ *Bound*
10%		*2.44*	*3.28*
5%		*3.15*	*4.11*
2.5%		*3.88*	*4.92*
1%		*4.81*	*6.02*

As seen in Table 3 below, the long-term coefficient of ENERGYIMP variable is 0,063788 and statistically significant. Thus, this evidence supports our finding for ARDL bound test above, which is "There is cointegration between ENERGYIMP and GDPGROW variables". On the other hand, when looking at Table 4, the short-term coefficient of ENERGYIMP variable is 0,92478, and statistically significant at 1% that means a short-run relationship between ENERGYIMP and GDPGROW variables as well. Therefore, in both short- and long-term, ENERGYIMP variable has a positive impact on GDPGROW variable. Also, based on the results in the Table 4, the ECM coefficient takes its expected negative sign with highly significant level at %1.

Table 3. Long Term Coefficients of ARDL (1,1) Model

Dependent Variable: GDP*GROW*			
Variable	*Coefficient*	*t-Statistic*	*Prob.*
ENERGYIMP	*0.063788*	*5.389610*	*0.0000*

Table 4. Error Correction Estimation (ECM) Results of ARDL (1,1) Model

	Dependent Variable: *GDPGROW*		
	Coefficient	*t-Statistic*	*Prob.*
ΔENERGYIMP$_t$	*0.92478*	*3.80569*	*0.0004*
ECM$_{t-1}$	*-0.97286*	*-7.27671*	*0.0000*
ECM = GDPGROW– (0.0638*ENERGYIMP*)			

Table 5. The Results of Vector Autoregressions

Sample (adjusted): 1970 2015
Included observations: 46
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	GDPGROW	ENERGYIMP
GDPGROW$_{t-1}$	0.016990	-0.003560
	(0.15306)	(0.07070)
	[0.11101]	[-0.05036]
ENERGYIMP$_{t-1}$	0.007825	0.950605
	(0.04359)	(0.02013)
	[0.17952]	[47.2152]
C	4.102932	3.871529
	(2.46393)	(1.13807)
	[1.66520]	[3.40183]
R-squared	0.001112	0.981181
Adj. R-squared	-0.045348	0.980305
Sum sq. resids	777.0032	165.7698

S.E. equation	4.250864	1.963444
F-statistic	0.023929	1120.938
Log likelihood	-130.2876	-94.75623
Akaike AIC	5.795115	4.250271
Schwarz SC	5.914374	4.369530
Mean dependent	4.599019	54.71723
S.D. dependent	4.157638	13.99083
Determinant resid covariance (dof adj.)		57.93007
Determinant resi d covariance		50.62037
Log likelihood		-220.8025
Akaike information criterion		9.860978
Schwarz criterion		10.09950

Table 6. The Results of Vector Autoregression
Sample (adjusted): 1971- 2015
Included observations: 45
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	GDPGROW	ENERGYIMP
$GDPGROW_{t-1}$	-0.001729	-0.001834
	(0.17309)	(0.07921)
	[-0.00999]	[-0.02316]
$GDPGROW_{t-2}$	-0.016245	-0.060859
	(0.15842)	(0.07250)
	[-0.10255]	[-0.83948]
$ENERGYIMP_{t-1}$	0.106904	0.948538
	(0.37509)	(0.17165)
	[0.28501]	[5.52601]
$ENERGYIMP_{t-2}$	-0.099515	0.006664
	(0.35851)	(0.16406)
	[-0.27758]	[0.04062]
C	4.188962	3.879806
	(2.92148)	(1.33693)
	[1.43385]	[2.90202]
R-squared	0.002669	0.979201
Adj. R-squared	-0.097064	0.977121
Sum sq. resids	773.8909	162.0656
S.E. equation	4.398554	2.012869
F-statistic	0.026760	470.7977
Log likelihood	-127.8595	-92.68236
Akaike AIC	5.904868	4.341438
Schwarz SC	6.105608	4.542178
Mean dependent	4.629363	55.41795
S.D. dependent	4.199464	13.30762
Determinant resid covariance (dof adj.)		64.76306
Determinant resid covariance		51.17082
Log likelihood		-216.2458
Akaike information criterion		10.05537
Schwarz criterion		10.45685

According to the results of Schwarz Information Criteria (SIC), SIC value for the lagged unrestricted VAR model with one lagged is 10.09950 while SIC value for the lagged unrestricted VAR model with two lagged between the variables is 10.4568. Thus, it has seen that the most appropriate lag is 1 (i.e. p=1). As stated above, the highest integration level between the variables was 1 (i.e. d_{max}=1). For this reason, sum of the most appropriate lag number and the highest integration level is 2, and thus the results of causality test for VAR(2) model are as follow:

Table 6. VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent Variable: GDP*GROW*			
Excluded	*Chi-sq*	*df*	*Prob.*
ENERGYIMP	*0.082768*	*2*	*0.9595*
All	*0.082768*	*2*	*0.9595*

Dependent Variable: ENERGY*IMP*			
Excluded	*Chi-sq.*	*df*	*Prob.*
GDPGROW	*0.706457*	*2*	*0.7024*
All	*0.706457*	*2*	*0.7024*

According to causality test results, there is no any significant causality association from GDPGROW to ENERGYIMP and from ENERGYIMP to GDPGROW.

4.Conclusion

This study tries to explore the long-run association between imports of energy and economic growth in Turkey by employing annual data covering the period of 1969-2015. The result of ARDL bound test implies that there is a cointegrating between imports of energy and economic growth, i.e., having the a statistically significant and positive impact of energy imports on economic growth indicator in the long-term. Moreover, this result remains its validity in the short-run as well, i.e. an energy imports –economic growth nexus in Turkey. Also, according to the results of the causality test conducted among two indicators, we did not find a causality relationship at 1%, 5% or 10% significance level.

REFERENCES

Armstrong, H. W., & Read, R. (2003). The determinants of economic growth in small states. The Round Table, 92(368), 99-124.

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. The quarterly journal of economics, 106(2), 407-443.

Hondroyiannis, G., Lolos, S., & Papapetrou, E. (2002). Energy consumption and economic growth: assessing the evidence from Greece. Energy economics, 24(4), 319-336.

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. The American economic review, 45(1), 1-28.

Mahadevan, R., & Asafu-Adjaye, J. (2007). Energy consumption, economic growth and prices: A reassessment using panel VECM for developed and developing countries. Energy policy, 35(4), 2481-2490.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, *16*(3), 289-326.

Pao, H. T., & Chen, C. C. (2019). Decoupling strategies: CO2 emissions, energy resources, and economic growth in the Group of Twenty. Journal of Cleaner Production, 206, 907-919.

Siddiqui, R. (2004). Energy and economic growth in Pakistan. The Pakistan Development Review, 175-200.

Soytas, U., & Sari, R. (2009). Energy consumption, economic growth, and carbon emissions: challenges faced by an EU candidate member. Ecological economics, 68(6), 1667-1675.

Stern, N. (1991). The determinants of growth. The Economic Journal, 101(404), 122-133.

Zhang, X. P., & Cheng, X. M. (2009). Energy consumption, carbon emissions, and economic growth in China. Ecological Economics, 68(10), 2706-2712.

Yabancı Dil Okuryazarlığı Ölçeği'nin Geliştirilmesi

Dr. Öğretim Üyesi Demirali Yaşar Ergin[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, demiraliergin@gmail.com

Özet: Örgün ve yaygın eğitim kurumları içerisinde uzun seneler yabancı dil eğitimi alınmasına rağmen gündelik yaşam becerilerine ne kadar dönüştürüldüğü konusu hep tartışma konusudur. Eğitimle kazanılan bilginin gündelik yaşama aktarılması, bilginin becerilere yol açması sistemden en beklenen faydadır. Ancak pekçok bilgi alanı ezberci düzeyde kaldığından işlevselleşemediği gibi aynı durum yabancı dil eğitiminde de söz konusudur. Bunun nedeni yabancı dilin yaşantılar yoluyla değil de tamamen teorik düzeyde kazandırılmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Kullanamadığınız bilgi, yarar sağlıyamıyor demektir. Yabancı dil eğitimi almış kişilerin basit şekilde olsa bile 'günlük akış içerisinde bu bilgileri ne düzeyde kullanabilmektedir, temel yeterlik düzeyleri nedir?' sorusu eğitimcileri hep meşgul etmiştir.

Çalışmanın amacı yabancı dil eğitimi almış veya almakta olan bireylerin, yabancı dil öğretimini gündelik yaşama ne kadar kullanabildiklerine ilişkin görüşlerini saptamaya yönelik tutum ölçeği geliştirmektir. Çalışma, 2018-2019 güz yarıyılında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü, Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Yabancı Diller Yüksek Okulu tüm sınıfları ile Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin tüm bölümlerinin 1. ve 4. sınıfları yanında MEB ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde resmi ve özel okul öğrencilerinden random seçilen 612 öğrenci örneklemi ile gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından yabancı dil eğitimi almakta olan öğrencilere uygulanmak üzere hazırlanan "Yabancı Dil Okuryazarlığı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli 23 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için croanbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: yabancı dil, okuryazarlık, tutumölçek, geçerlilik, güvenirlilik

1. GİRİŞ

Günümüz 21.yüzyıl becerilerinden biri olan iletişim becerisi, toplumsal olarak insanların iletişim kurmaları için gerekli olan kavramın dil olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı kültürlerden gelen bireylerin, farklı dilleri konuştukları görüldüğünden ortak bir dil olan ve " lingua franca" olarak nitelendirilen İngilizcenin kullanılması öngörülmektedir. Fakat iletişimin etkili bir şekilde kurulması, yabancı dil öğreniminin verimli olarak gerçekleşme etkileşimle olmaktadır. Bazı çalışmalarda anadil ve yabancı dil öğreniminin birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Ayrıca, ortaokul çağındaki bireylerin yabancı dil öğrenimine yaklaşımları ve isteklendirilmeleri önemli bir rol oynadığı için (Merisuo-Storm, 2007), yabancı dil öğreniminin olduğu ortam da önemlidir.

Okuryazarlık kavramı, toplum içerisinde okuma yazma becerisi olarak kabul edilmektedir. Bu becerinin sadece okuma yazmadan oluştuğunun belirtilmesi, geleneksel bir tanımlama olmaktadır. 21.yüzyıl becerilerinin geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi için gerekli olan tanımlamanın bu olmasına karşın, okuma yazma becerilerine ek olarak kültürler ve toplumlar arası etkileşimin de sağlanması için konuşma ve dinleme becerilerinin de okuma yazma becerileri ile bütünleşmiş bir şekilde kullanılması gerektiği tartışılmaktadır. Toplumun bilişsel ve sosyal gelişimleri, toplumun birikmeli olarak ilerleyen okuma yazmanın sonuçları ya da bağlantıları olabileceği tartışılmaktadır. (Lee, 2011)

Yaklaşım, insan davranışlarının anlaşılmasında önemli bir kavram olarak kabul edilir, duyguları ve düşünceleri içeren zihinsel bir durumdur (Gömleksiz, 2010). Yaklaşım, yabancı dil öğreniminde önemli bir yer tutmaktadır. Bunun sebebi, yaklaşımların, yaşantılarla bağlantılı olması ile ilgilidir. Yaşantıları değerlendirerek yabancı dil öğrenen bireylerin yaklaşımları, herhangi bir tecrübe sahibi olmayan bireylerin öğrenme ve öğrendikleri yabancı dili kullanma durumları ile karşılaştırıldığında, varılan sonuçlar gerek sosyolojik gerekse psikolojik temelli olup, aynı zamanda bireyin bulunduğu coğrafyadaki eğitim düzeyi, cinsiyet, hangi yaş grubuna dâhil olduğu gibi etmenleri de ortaya koyarak farklılıkları göstermektedir. Yaklaşımların ve yaşantıların oluşabilmesi ve iletişim becerilerinin gelişip yabancı dil okuryazarlığının ilerlemesinin sağlanması, yapılan çalışmadaki katılımcılardan toplanan verilere göre, sınıf içerisinde veya günbegün yapılan sosyal etkileşimler sonucu ortaya çıkmaktadır. (Hellermann, 2006).

Yabancı dil okuryazarlığı ile ilgili eğitim alan ortaokul öğrencilerinin sadece okuma ve yazma dışında aldıkları sosyal beceriler eğitimi de farklı kültürlerle iletişim kurabilmeleri, deneyim ve yabancı dil okuryazarlığı ile ilgili yaklaşım kazanabilmeleri için önemli bulunmuştur ve yapılan çalışmada varılan sonuçlar sonunda katılımcıların yabancı dil okuryazarlığı ile İngilizce öğrenmeye karşı olan yaklaşımları tartışılmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın amacı yabancı dil eğitimi almakta olan bireylerin, yabancı dil öğretimine hazır oluş düzeylerini saptamaya yönelik tutum ölçeği geliştirmektir. Çalışma, 2018-2019 güz yarıyılında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü, Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Yabancı Diller Yüksek Okulu tüm sınıfları ile Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin tüm bölümlerinin 1. ve 4. sınıfları yanında MEB ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde resmi ve özel okul öğrencilerinden random seçilen 1108 öğrenci örneklemi ile gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından yabancı dil eğitimi almakta olan öğrencilere uygulanmak üzere hazırlanan "Yabancı Dil Okuryazarlığı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli 23 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için cronbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemede "exploratrory factor analysis" kullanılmıştır. Verilerin faktör analizi yapmaya uygunluğu KMO ve Barlett testleri ile değerlendirilmiş ve istatistiksel gereklilikleri karşıladığı saptanmıştır. (Tablo 1)

Tablo 1. KMO and Bartlett Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin		0, 962
Bartlett	Kaykare	8710,972
	sd	253
	p	0,000

Eigen değeri 1 ve daha yukarı olan bileşenlerin seçileceği şekilde yapılan analizde 2 faktör oluşmuştur. Açımlayıcı (extraction) yöntem olarak temel bileşenler (principal component) analizi kullanılmıştır. 2 faktör toplam değişkenliğin yüzde 58,234'ünü açıklamaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Açımlanan Toplam Değişkenlik

	İlk Eigen değerleri			Kareler Toplamı			Döndürülmüş Kareler Toplamı		
Bileşen	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %
1	11,510	50,042	50,042	11,510	50,042	50,042	7,371	32,049	32,049
2	1,884	8,192	58,234	1,884	8,192	58,234	6,022	26,184	58,234
3	,940	4,088	62,322						

Ölçeğin 2 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre belirlenen faktörler şöyledir; (Tablo 3)

Tablo 3. Faktörler

F1	Kendi ülkemde yapabildiklerim
F2	Yabancı bir ülkede yapabildiklerim/yapabileceğime inandıklarım

"Varimax rotated" faktör analizi sonuçlarına göre faktörler ve hangi maddeleri içerdikleri belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Döndürülmüş Faktör Analizi Sonuçları

	Bileşenler	
	1	2
OKY1	2	,272
OKY2	2	,313
OKY3	2	,314
OKY4	2	,303
OKY5	2	,212
OKY6	2	,367
OKY7	2	,202
OKY8	2	,264
OKY9	2	,313
OKY10	2	,415
OKY11	1	**,682**
OKY12	1	**,677**
OKY13	1	**,537**
OKY14	1	**,778**
OKY15	1	**,589**
OKY16	1	**,692**
OKY17	1	**,681**
OKY18	1	**,694**
OKY19	1	**,734**
OKY20	1	**,749**
OKY21	1	**,759**
OKY22	1	**,775**
OKY23	1	**,764**

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı içtutarlık güvenirliği saptamak amacıyla madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon, Rulon, Cronbach α katsayıları hesaplandı. Bütün bu analizlere göre tüm itemlerin faktör analiziyle belirlenmiş olan faktörleri ile içtutarlık gösterdiği görülmüştür.

Boyutlar arası içtutarlık güvenirliğini saptamak için madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon katsayıları hesaplandı. Faktörlerin ölçek toplamıyla ilişkilerini sorgulamak için hesaplanan Rulon=0.811 Cronbach α=0.811 olarak bulunmuştur. Bu analizler sonrasında tüm faktörlerin ölçeğin toplamı ile içtutarlık gösterdiği belirlenmiştir. (Tablo 5).

Tablo 5. Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
	Faktör	rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Kendi ülkemde yapabildiklerim	0,950	610	p<.01	0,721	610	p<.01
F2	Yabancı bir ülkede yapabildiklerim/ yapabileceğime inandıklarım	0,900	610	p<.01	0,721	610	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			0,811			0,811	

Ölçeğin yabancı dil okuryazarlığı daha yüksek olan kişiler ile daha düşük olan kişileri ayırt etme gücünü saptamak için üst çeyreklikteki kişiler ile alt çeyreklikteki kişiler arasında fark olup olmadığını analiz etmeye yönelik t testi kullanılmıştır. Faktör toplamlarının ölçek toplamlarına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerin ölçeğin toplamına göre daha yüksek ve daha düşük yabancı dil okuryazarlığı düzeyindeki kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür. (Tablo 6)

Tablo 6. Faktörler İçin Ayırtetme Gücü t Testi Sonuçları

	Üst Çeyreklik			Alt Çeyreklik			karşılaştırma		
Faktör	n	$\overline{X}$	ss	n	$\overline{X}$	ss	t	sd	p

F1	165	44,921	4,405	165	23,988	4,795	41,175	328	p<.01	0,000
F2	165	36,467	3,334	165	22,630	4,764	30,472	328	p<.01	0,000

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı yabancı dil okuryazarlığı daha yüksek olan kişiler ile daha düşük olan kişileri ayırt etme gücünü saptamak için t testi kullanılmıştır. Maddelerin faktör toplamına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerde tüm maddelerin yabancı dil okuryazarlığı daha yüksek olan kişiler ile daha düşük olan kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür.

Ölçekteki tüm maddeler düz (Çok yeterliyim =4) değerlendirmelidir. Tüm boyutlar pozitif içeriklidir. Puanın yüksekliği yabancı dil okuryazarlığı düzeyinin yüksekliği anlamına gelmektedir.

Yapılan tüm istatistiksel analizler sonucunda 2 faktör ve 23 maddeden oluşan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğuna, kullanılabilirliğine karar verilmiştir.

KAYNAKLAR

Asutay, Hikmet; Yücel, Mukadder Seyhan; Ergin, Demirali Yaşar; Doğan, Coşkun; Çelik, Jale Aylin (2017) Almanca öğrencilerinin yabancı dil eğitimi açısından hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Balkan Eğitim Araştırmaları 2017*. Editör: Hikmet Asutay

Doğan, Coşkun (2017). Çok kültürlülükte toplum tercümanlığının önemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 64, s.57-68

Ergin, Demirali Yaşar; Ergin, Ayşegül Zeynep ve Demirkol, Nihan (2018). "Genel Zaman Yönetimi Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi". Journal of Social & Humanıtıes Scıences Research

Ergin, Demirali Yaşar; Yücel, Mukadder Seyhan; Doğan, Coşkun; Asutay, Hikmet (2018). Almanca öğretmenliği öğrencilerinin dilsel yeterlik düzeyleri. *Balkan Eğitim Araştırmaları*. Editör: Hikmet Asutay, Demirali Yaşar Ergin. Trakya Üniversitesi Yayın No: 195 ISBN: 978-975-374-201-6

Gömleksiz, M. N. (2010). An evaluation of students' attitudes toward English language learning in terms of several variables. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 913.

Hellermann, J. (2006). Classroom Interactive Practices for Developing L2 Literacy: A Microethnographic Study of Two Beginning Adult Learners of English. *Applied Linguistics*, 377–404.

Lee, C.-J. (2011). What Do We Mean by Literacy? Implications for Literacy Education. *The Journal of Educational Thought (JET)* , 255-266.

Merisuo-Storm, T. (2007). Pupils' attitudes towards foreign-language learning and the development of literacy skills in bilingual education. *Teaching and Teacher Education*, 227.

Şehirli, Yücel Atila, (2009). Türkiye'de çok kültürlülük esasına dayalı eğitim modeli uygulanabilir mi? *Uluslararası 5. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi: "Günümüzde Balkanlarda Eğitim"*, Kongre Tam Metin Kitabı, C.2, s.327-332. (Ekim 2009)

Şehirli, Yücel Atila, (2014). Eğitimde anadil uluslararası ve ulusal belgeler ve iki dilli eğitim istekleri. *9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi*, 16-18 Ekim 2014, Trakya Üniversitesi, Edirne, CD. s.1308-1322. (Ekim 2014)

Yabancı Dil Okuryazarlığı Ölçeği (bazı örnek maddeler)

		Hiç yeterli değilim	Yeterli değilim	Yeterliyim	Çok yeterliyim
	Yabancı bir ülkede yapabildiklerim/yapabileceğime inandıklarım				
1)	Alışveriş yapabilirim	☐	☐	☐	☐
2)	Aradığım adresleri bulabilirim	☐	☐	☐	☐
3)	Garsonlara isteklerimi ifade edebilirim	☐	☐	☐	☐
4)	Gideceğim adres ile ilgili yol tarifi sorabilirim	☐	☐	☐	☐
	Kendi ülkemde yapabildiklerim				
5)	İnternet sitesindeki yabancı dildeki formu doldurabiliyorum	☐	☐	☐	☐
6)	İnternet üzerinden yabancı arkadaşlarımla sohbet edebiliyorum	☐	☐	☐	☐
7)	Telefonda yabancı dil konuşurken karşı tarafı anlayabiliyorum	☐	☐	☐	☐
8)	Yabancı biri adres sorduğunda yardımcı olabiliyorum	☐	☐	☐	☐

Yabancı Dil Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği'nin Geliştirilmesi

Dr. Öğretim Üyesi Demirali Yaşar Ergin[1]

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, demiraliergin@gmail.com

Özet: Doğuştan edinilen anadil ile ilerleyen yaşlarda öğrenilen yabancı dil ya da diller insanların kültürel gelişmişlik göstergelerindendir. Küreselleşme sürecinde yabancı dil, o dilin ait olduğu kültürün tanınmasını sağlayan bir araç görevi gördüğü gibi teknoloji ürünü araç ve hizmetleri kullanabilmek de yabancı dil gerektirebilmektedir. Çağdaş yaşam kişilere; sosyal, politik, ekonomik ve sosyokültürel varlıklarını sürdürebilmeleri için kendi anadilleri dışında ortak olarak kullanılan bir başka dil ya da dillere ihtiyaç duyurmaktadır. Fakat ihtiyaç duyulmasına rağmen öğrenme ve kullanma aşamalarında psikolojik, sosyal vb. çeşitli sebepler kişilerin yabancı dil öğrenmeye bilişsel ve duyuşsal hazıroluşlarını etkilemektedir.

Çalışmanın amacı yabancı dil eğitimi almakta olan bireylerin, yabancı dil öğretimine hazır oluş düzeylerini saptamaya yönelik tutum ölçeği geliştirmektir. Çalışma, 2018-2019 güz yarıyılında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü, Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Yabancı Diller Yüksek Okulu tüm sınıfları ile Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin tüm bölümlerinin 1. ve 4. sınıfları yanında MEB ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde resmi ve özel okul öğrencilerinden random seçilen 1108 öğrenci örneklemi ile gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından yabancı dil eğitimi almakta olan öğrencilere uygulanmak üzere hazırlanan "Yabancı Dil Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 3'lü derecelemeli 23 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için Cronbach ve Rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: yabancı dil, hazıroluş, tutum ölçek, geçerlilik, güvenirlilik

1. GİRİŞ

Maslow'un ihtiyaçlar piramidinde de yer alan kişinin kendine ve çevresine olan güveni ile motivasyon kavramı, yabancı dil okuryazarlığı ile bağlantılıdır. Kendi ana dili dışında yabancı dil öğrenen bireylerin ilk zamanlarda yaşadıkları sorun, kendilerini iyi ifade edememekten kaynaklanan güven problemidir. Bu problem, yeni dil öğrenen kişilerin ne şekilde motive edildiği ve dil öğrenimindeki yaşantılarından kaynaklanmaktadır. Yaşantıların olumsuz yönde olması, dil öğrenen kişinin motivasyon eksikliği ya da güven kaybına neden olmaktadır. Yapılan hataları düzeltmedeki tutumlar, öğrenme sürecinde yaşanan olumlu veya olumsuz tecrübeler dil öğrenimini ve kullanımını etkiler. Bu yüzden, dil öğreniminde önemli olan nokta, motivasyondur.

Gardner, yabancı dil motivasyonunu "dil öğrenmek için insanların bireysel çalışmalardaki istek ve tatmin tecrübelerine dayanan bir kavram" olarak tanımlamaktadır (Ghazvinia & Khajehpoura, 2011). Yapılan çalışmalar sonucunda iki tür motivasyon ortaya çıkıyor, tamamlayıcı ve üretici motivasyon. Bu ortaya çıkan iki tür motivasyon, yabancı dil öğrenen bireylerin o dile karşı olan yaklaşımlarını oluşturan kavramlardır, dil öğrenimi ve edinimi ile doğru orantılıdır.

Tamamlayıcı motivasyon, dil öğrenen bireylerin o dilin sahip olduğu kültürün içerisinde yer alma isteği ya da o grup içerisinde yaşayan bireylerle paylaşımda bulunmak isteyen bireylerin sahip olduğu motivasyon türüdür. Tamamlayıcı motivasyon, öğrendikleri dil grubunda temsilci üye olmak isterler. (Ghazvinia & Khajehpoura, 2011)

Üretici motivasyon ise, dil öğrenen bireylerin hedeflerine ulaşmak amacıyla sahip oldukları motivasyon türüdür. (Lockhart, 2017) Üretici motivasyon türü; amaca ulaşmayı, gelişimi ve üretimi merkez olarak almaktadır. Üretici motivasyona sahip olan öğrenenler için alışılagelen durumlar, üreticiliği ve gelişimi engelleyeceği için kabul edilebilir değildir.

Her iki motivasyon türü birbirinden ayrı düşünülemez. Farklı türler olarak görülse de her iki türün de dil öğrenme durumunda öğrenene destek sağlayacaktır. Yaşantılarla doğru orantılı olarak ilerleyen bir süreç olan dil öğrenimi ve kullanımı, motivasyonu edinme durumunu da etkisi altına almaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın amacı yabancı dil eğitimi almakta olan bireylerin, yabancı dil öğretimine hazır oluş düzeylerini saptamaya yönelik tutum ölçeği geliştirmektir. Çalışma, 2018-2019 güz yarıyılında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü, Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Yabancı Diller Yüksek Okulu tüm sınıfları ile Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin tüm bölümlerinin 1. ve 4. sınıfları yanında MEB ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde resmi ve özel okul öğrencilerinden random seçilen 1108 öğrenci örneklemi ile gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından yabancı dil eğitimi almakta olan öğrencilere uygulanmak üzere hazırlanan "Yabancı Dil Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 3'lü derecelemeli 23 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için cronbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemede "exploratrory factor analysis" kullanılmıştır. Verilerin faktör analizi yapmaya uygunluğu KMO ve Barlett testleri ile değerlendirilmiş ve istatistiksel gereklilikleri karşıladığı saptanmıştır. (Tablo 1)

Tablo 1. KMO and Bartlett Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin		0,852
Bartlett	Kaykare	5927,255
	sd	253
	p	0,000

Eigen değeri 1 ve daha yukarı olan bileşenlerin seçileceği şekilde yapılan analizde 5 faktör oluşmuştur. Açımlayıcı (extraction) yöntem olarak temel bileşenler (principal component) analizi kullanılmıştır. 5 faktör toplam değişkenliğin yüzde 51,743'ünü açıklamaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Açımlanan Toplam Değişkenlik

	İlk Eigen değerleri			Kareler Toplamı			Döndürülmüş Kareler Toplamı		
Bileşen	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %
1	5,129	22,302	22,302	5,129	22,302	22,302	3,093	13,448	13,448
2	2,327	10,116	32,418	2,327	10,116	32,418	2,637	11,466	24,914
3	1,693	7,362	39,779	1,693	7,362	39,779	2,485	10,806	35,720
4	1,474	6,408	46,187	1,474	6,408	46,187	2,119	9,214	44,934
5	1,278	5,556	51,743	1,278	5,556	51,743	1,566	6,809	51,743
6									

Ölçeğin 5 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre belirlenen faktörler şöyledir; (Tablo 3)

Tablo 3. Faktörler

F1	Duygusal yakınlık	Pozitif	Yabancı dil öğrenme ve kullanmayı sevme, hoşlanma.
F2	Gün içi kullanım	Pozitif	Ders dışında günlük yaşantıda yabancı dili kullanma
F3	Zor olarak görme	Negatif	Yabancı dil öğrenmenin zorluğu, konuların karmaşıklığı
F4	Faydalı bulma	Pozitif	Yabancı dili öğrenmenin kendisine faydalı olacağı
F5	Aile desteği	Pozitif	Yabancı dili öğrenmede ailenin bilgi ve moral desteği

"Varimax rotated" faktör analizi sonuçlarına göre faktörler ve hangi maddeleri içerdikleri belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Döndürülmüş Faktör Analizi Sonuçları

	Bileşenler				
	1	2	3	4	5
HO1	,067	,102	-,013	,066	**,847**
HO2	,121	-,068	-,014	**,690**	,195
HO3	,059	,171	-,086	,197	**,766**
HO4	**,692**	,237	-,167	,200	-,121
HO5	**,736**	,211	-,135	,014	,067
HO6	**,592**	,269	-,027	-,013	,203
HO7	**-,591**	-,001	,371	,048	-,082
HO8	-,395	,120	**,507**	-,058	,156
HO9	**,631**	,238	-,143	,099	,026
HO10	-,030	,407	-,110	**,595**	,031
HO11	,104	**,592**	,067	-,172	,246
HO12	-,077	-,308	**,493**	,025	,017
HO13	,130	**,725**	-,092	,201	,077
HO14	,022	,340	-,019	**,637**	,149
HO15	,358	-,092	,064	**,639**	-,075
HO16	**,643**	-,108	,047	,170	,023
HO17	-,138	-,009	**,722**	,014	-,117
HO18	-,183	,029	**,729**	-,022	,006
HO19	,114	-,053	**,473**	-,226	,001
HO20	,122	**,639**	-,015	-,018	,071
HO21	-,100	-,113	**,635**	,067	-,064
HO22	,351	**,522**	-,179	,306	,098
HO23	,077	**,617**	-,171	,354	-,055

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı içtutarlık güvenirliği saptamak amacıyla madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon, Rulon, Cronbach α katsayıları hesaplandı. Bütün bu analizlere göre tüm itemlerin faktör analiziyle belirlenmiş olan faktörleri ile içtutarlık gösterdiği görülmüştür.

Boyutlar arası içtutarlık güvenirliğini saptamak için madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon katsayıları hesaplandı. Faktörlerin ölçek toplamıyla ilişkilerini sorgulamak için hesaplanan Rulon=0.483, Cronbach α=0.138 olarak bulunmuştur (Tablo 5).

Tablo 5. Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Duygusal yakınlık	0,609	1106	p<.01	0,201	1106	p<.05
F2	Gün içi kullanım	0,778	1106	p<.01	0,346	1106	p<.01
F3	Zor olarak görme	0,198	1106	p<.05	**-0,341**	1106	p<.01
F4	Faydalı bulma	0,467	1106	p<.01	0,321	1106	p<.01
F5	Aile desteği	0,480	1106	p<.01	0,264	1106	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			0,483			0,138	

Ancak F3'ün içtutarlık güvenirliğinin negatif olduğu saptandığından bu boyutun hariç sadece pozitif içeriklikli boyutlara göre analiz yenilenmiştir. Toplamdaki tersine etkinin dışlanmasıyla Rulon ve Crobach katsayılarında belirgin iyileşme görülmüştür. (Tablo 6)

Tablo 6. Pozitif Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Duygusal yakınlık	0,802	1106	p<.01	0,530	1106	p<.01

F2	Gün içi kullanım	0,871	1106	p<.01	0,578	1106	p<.01
F4	Faydalı bulma	0,502	1106	p<.01	0,367	1106	p<.01
F5	Aile desteği	0,518	1106	p<.01	0,319	1106	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			0,670			0, 617	

Pozitif faktörler toplamı ile negatif faktörün, ölçek toplamıyla ilişkilerini sorgulamak için hesaplanan katsayılar Rulon=-0,786, Cronbach α=-0,786 olarak bulunmuştur. Bu analizler sonrasında tüm faktörlerin ölçeğin toplamı ile içtutarlık gösterdiği belirlenmiştir. (Tablo 7)

Tablo 7. Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F+	Pozitif Faktörler	0,854	1106	p<.01	-0,341	1106	p<.01
F-	Negatif Faktörler	0,198	1106	p<.05	-0,341	1106	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			-0,786			-0,786	

Ölçeğin yabancı dil öğrenmeye hazır oluş tutumları daha yüksek olan kişiler ile daha düşük olan kişileri ayırt etme gücünü saptamak için üst çeyreklikteki kişiler ile alt çeyreklikteki kişiler arasında fark olup olmadığını analiz etmeye yönelik t testi kullanılmıştır. Faktör toplamlarının ölçek toplamlarına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerin ölçeğin toplamına göre daha yüksek ve daha düşük yabancı dil öğrenmeye hazır oluş düzeyindeki kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür. (Tablo 8)

Tablo 8. Faktörler İçin Ayırtetme Gücü t Testi Sonuçları

		Üst Çeyreklik			Alt Çeyreklik			karşılaştırma			
Faktör		n	$\overline{X}$	ss	n	$\overline{X}$	ss	t	sd	p	
F1	Duygusal yakınlık	299	12,943	1,789	299	9,050	2,387	22,526	596	p<.01	0,000
F2	Gün içi kullanım	299	16,311	2,206	299	9,943	1,958	37,272	596	p<.01	0,000
F3	Zor olarak görme	299	13,291	3,493	299	12,421	3,018	3,252	596	p<.01	0,001
F4	Faydalı bulma	299	5,829	0,493	299	4,860	1,264	12,342	596	p<.01	0,000
F5	Aile desteği	299	4,214	1,344	299	2,505	0,953	17,905	596	p<.01	0,000

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı yabancı dil öğrenmeye hazır oluş tutumları daha yüksek olan kişiler ile daha düşük olan kişileri ayırt etme gücünü saptamak için t testi kullanılmıştır. Maddelerin faktör toplamına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerde tüm maddelerin yabancı dil öğrenmeye hazır oluş tutumları daha yüksek olan kişiler ile daha düşük olan kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür.

Ölçekteki tüm maddeler düz (Evet=3) değerlendirmelidir. Ancak F1, F2, F4 ve F5 pozitif içerikli boyutlar olmasına karşılık F3 negatif içerikli bir boyuttur. Puanın yüksekliği pozitif içerikli boyutlarda yabancı dil öğrenmeye hazır oluş düzeyinin yüksekliğine, F3 boyutunda ise yabancı dil öğrenmeye hazır oluş düzeyinin düşüklüğü anlamına gelmektedir.

Yapılan tüm istatistiksel analizler sonucunda 5 faktör ve 23 maddeden oluşan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğuna, kullanılabilirliğine karar verilmiştir.

KAYNAKLAR

Asutay, Hikmet; Yücel, Mukadder Seyhan; Ergin, Demirali Yaşar; Doğan, Coşkun; Çelik, Jale Aylin (2017) Almanca öğrencilerinin yabancı dil eğitimi açısından hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Balkan Eğitim Araştırmaları 2017*. Editör: Hikmet Asutay

Doğan, Coşkun (2017). Çok kültürlülükte toplum tercümanlığının önemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 64, s.57-68

Ergin, Demirali Yaşar; Ergin, Ayşegül Zeynep ve Demirkol, Nihan (2018). Genel zaman yönetimi becerileri ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Social & Humanıtıes Scıences Research*

Ergin, Demirali Yaşar; Yücel, Mukadder Seyhan; Doğan, Coşkun; Asutay, Hikmet (2018). Almanca öğretmenliği öğrencilerinin dilsel yeterlik düzeyleri. *Balkan Eğitim Araştırmaları*. Editör: Hikmet Asutay, Demirali Yaşar Ergin. Trakya Üniversitesi Yayın No: 195 ISBN: 978-975-374-201-6

Ghazvinia, S. D., & Khajehpoura, M. (2011). Attitudes and motivation in learning English as second language in high school students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1209-1213.

Lockhart, J. J. (2017, 12 17). *Instrumental vs. Integrative Motivation.* Humanology-Humanologia: https://jessicajlockhart. com/ en/instrumental-vs-integrative-motivation/ adresinden alındı

Şehirli, Yücel Atila, (2009). Türkiye'de çok kültürlülük esasına dayalı eğitim modeli uygulanabilir mi? Uluslararası 5. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi: "Günümüzde Balkanlarda Eğitim", Kongre Tam Metin Kitabı, C.2, s.327-332. (Ekim 2009)

Şehirli, Yücel Atila, (2014). Eğitimde anadil uluslararası ve ulusal belgeler ve iki dilli eğitim istekleri. 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi, 16-18 Ekim 2014, Trakya Üniversitesi, Edirne, CD. s.1308-1322. (Ekim 2014)

Yabancı Dil Öğrenmeye Hazıroluş Ölçeği (bazı örnek maddeler)

		Hayır	Kısmen	Evet
1)	Ailem İngilizce derslerinde ödevlerimi projelerde bana yardım eder.	☐	☐	☐
2)	Ailem İngilizce öğrenmemin önemli olduğunu düşünüyor.	☐	☐	☐
3)	Ailemde İngilizce bilen(ler) var	☐	☐	☐
4)	İngilizce dersini seviyorum.	☐	☐	☐
5)	İngilizce derslerinde derse sık sık katılır, öğretmenimin sorularını yanıtlamaya çalışırım.	☐	☐	☐
6)	İngilizce derslerinde öğrendiklerimi eve gittiğimde tekrar ederim.	☐	☐	☐
7)	İngilizce derslerinde söz almaktan kaçınırım.	☐	☐	☐
8)	İngilizce derslerinde verilen ödevleri zor buluyorum.	☐	☐	☐
9)	İngilizce ev ödevlerimi severek yaparım.	☐	☐	☐
10)	İngilizce film izlemekten hoşlanırım.	☐	☐	☐

Yabancı Dil Sınavları Tutum Ölçeği'nin Geliştirilmesi

Dr. Öğretim Üyesi Demirali Yaşar Ergin[1] **Ar. Gör. Jale Aylin Çelik[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, demiraliergin@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, ahaylin @gmail.com

Özet: Yabancı dil eğitimi ve öğretimi günümüzde önemli bir yere sahiptir. Gerek teknolojik gerekse ekonomik gelişmeler, diğer alanlarda olduğu gibi yabancı dil eğitimindeki gelişmeleri de yakından etkilemiştir. Bu bağlamda Yabancı Dil Eğitimi Türkiye'de de bir paradigma değişikliğine uğramış ve belirlenen hedefler zamanla dilin salt yapısına yönelik dil eğitimi anlayışının de ötesine geçerek, çok dillilik politikaları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu eksen kayması Türkiye'deki eğitim programlarında birçok değişikliğe sebebiyet vermiş ve dil reformları kapsamında ciddi anlamda kaynak harcanmıştır. Buna karşın yabancı dil eğitiminde istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Eğitimdeki temel sıkıntıların yanı sıra öğretimin devamı niteliğinde olan ölçme ve değerlendirmede de ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Zira yabancı dil eğitiminde belirlenen hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğini nesnel bir şekilde değerlendirecek uygun ve güvenilir bir ölçme aracı yoktur. Bu bağlamda Türkiye'de şu ana değin KPDS,ÜDS,TUS, DUS adı altında birçok yabancı dil seviye belirleme sınavı uygulanmış ve bu sınavlar son olarak YDS ve YÖKDİL adını alarak iki çatı altında toplanmıştır. Her ne kadar farklı bir ad alsa da bu sınavların, içerik, biçim ve kapsam açısından daha önce uygulanan sınavlarla arasında bir fark yoktur. Genel anlamda bu sınav sadece okuma becerisini ölçmektedir. Halbuki modern yabancı dil öğretiminde dil sadece okuma değil, aynı zamanda yazma, konuşma ve dinleme becerilerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla sadece okuma becerilerine yönelik bir ölçme aracının dile hakim olma seviyesini ölçmekte güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Çalışmanın amacı başta akademik hayat olmak üzere pekçok alanda ve düzeyde yapılan yabancı dil sınavlarına ilişkin görüş ve tutumları saptamaya hizmet edecek bir ölçme aracı geliştirmekdir. Çalışma, 2018-2019 güz yarıyılında Trakya Üniversitesi fakültelerinde görev yapmakta olan değişik ünvanlardaki akademisyenler ile lisansüstü öğrencilerinden random seçilen toplam 182 katılımcı ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından yabancı dil seçme ve eleme sınavlarına katılanlara uygulanmak üzere hazırlanan "Yabancı Dil Sınavları Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli a) Genel yabancı dil sınavlarına ilişkin tutumlar b) akademik hayattaki yabancı dil sınavlarına ilişkin tutumlar olmak üzere iki temel hedefe yönelik toplam 50 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için croanbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında 2 temel faktör altında alt faktörlerden oluşan ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: yabancı dil sınavı, YÖKDİL, YDS, geçerlilik, güvenirlilik

1. GİRİŞ

Eğitim ve eğitimin önemli bir parçası olan yabancı dil eğitimi ve öğretimi günümüzde büyük ölçüde ülkelerin bilimsel, ekonomik, siyasal, kültürel gereksinimleri doğrultusunda şekillenmektedir. Gerek teknolojik gerekse ekonomik gelişmeler, diğer alanlarda olduğu gibi yabancı dil eğitimindeki gelişmeleri de yakından etkilemiştir (Haznedar,2010:1-2). Bu anlamda diğer ülkelerde yapılan yabancı dil reform çalışmaları Türkiye'de de etkisini göstermiş, bu konuda ciddi anlamda zaman ve kaynak harcanmıştır. Ancak; sarf edilen bunca çabaya rağmen yabancı dilde istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır (Işık, 2008: 15). Bu başarısızlığın sebepleri iki temel soruna dayandırılmaktadır. Birincisi, tarihsel boyutta Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze süregelen yabancı dil eğitim kültürü ve bu kültüre bağlı olarak uygulanmaya devam eden geleneksel yöntemdir (Işık, 2008: 19). Başka bir deyişle, dilin bir iletişim, etkileşim ve öğrenme aracı olarak kullanılmasına yönelik bir anlayıştan ziyade dilin yapısına odaklı, dilbilgisi kurallarının amaç edildiği bir anlayışın etkilerinin devam etmesi ve içselleştirilmesidir. İkincisi ise, ülkelerin yabancı dilin ana dil olarak kullanıldığı merkez ülkelere bağlı kalmasıdır. Bu bağlamda merkez ülkelerin uydu ülkelerin yabancı dil eğitim sistemindeki politikalarını yönlendirmekle beraber uydu ülkelerin yabancı dil öğretimindeki yöntem, teknik ve malzeme gereksinimlerinin merkez ülkeler tarafından yeteri kadar karşılanmadığına vurgu yapılmaktadır (bknz. Roggers,1990; Pennycook, 1989). Yabancı dil eğitiminde süregelen yöntemsel eksikliklerin yanı sıra yabancı dil eğitimindeki ikinci temel sorun ise öğretmenlik lisans programlarının merkezden (YÖK tarafından) yönlendirme çalışmaları ve bu yönlendirmenin bilimsel bir tutumla sergilenmemesidir (Demirel, 2003). Bu olguya son olarak YÖK'ün 16 Mayıs 2018 tarihli ve 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulanacak olan öğretmen lisans programlarına ilişkin değişiklikler gösterilebilir. Genel itibariyle ülkemizde yabancı dil eğitimi hususunda sürekli yeni kararlar alınmakta ve yeni

uygulamalar yapılmaktadır. Ancak; bilimsel bir zeminde alınmayan bu kararlar, yabancı dil sorunlarını gidermekten ziyade, zaman ve kaynak israfına sebebiyet vermektedir (bknz. Demirel, 2003). Hâlbuki yabancı dil eğitiminin başarılı olabilmesi için yabancı dil eğitimi planlanmasının, gerçekçi ve bilimsel verilere dayandırılarak gerçekleştirmesi gerekmektedir (Wolfson, 1989; Canagarajah, 2006).

Yabancı dil eğitiminin eğitim ve öğretim düzeyinde istenilen düzeye ulaşamamasında değinilen temel sorunların yanı sıra öğretim sürecinin bir devamı olan ölçme ve değerlendirmedeki aksaklıklar da dikkat çekmektedir. Zira öğretim sürecinin niteliğinin yanı sıra öğrencilerin başarı düzeyleri ile ilgili bilgi sahibi olmak, sağlıklı ve ileriye dönük eğitim kararları almak ve değerlendirmelerde bulunabilmek için ölçme ve değerlendirme etkinlikleri olmazsa olmazdır (Tan, 2005:184). Fakat bu ölçümleri yapabilmek ve bu ölçümlere bağlı kararlar verebilmek için öncelikle uygun ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesini gerekir. Ülkemizde yabancı dil eğitimindeki sorunların yanı sıra yabancı dil seviyesini ölçme boyutunda da ciddi sorunlar olduğu görülmektedir (Karaman, 2015:7). Şu ana değin amacına bağlı olarak ülkemizde KPDS, ÜDS, TUS, DUS adı altına birçok yabancı dil seviye belirleme sınavı uygulanmış ve bu sınavlar son olarak 04.01.2013 tarihli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Belirleme Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelikle YDS (Yabancı Dil Seviye Belirleme Sınavı) adını alarak aynı çatı altında toplanmıştır. Her ne kadar farklı bir ad alsa da bu sınavın, içerik, biçim ve kapsam açısından daha önce uygulanan sınavlarla arasında bir fark yoktur. Genel anlamda bu sınav sadece okuma becerisini ölçmektedir. Hâlbuki modern yabancı dil öğretiminde dil sadece okuma değil, aynı zamanda yazma, konuşma ve dinleme becerilerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla sadece okuma becerilerine odaklanan bir ölçme aracının dile hâkim olma seviyesini ölçmekte güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğunu söylemek mümkün değildir (Karaman, 2017: 9). Ölçme sürecinde kullanılan uygun bir ölçme aracının olmaması, ölçütler dikkate alınarak yapılan değerlendirmenin de yanlış olduğu anlamına gelmektedir.

YDS sınavına bir alternatif olarak 5 Mart 2017 tarihinde uygulanmaya başlayan YÖKDİL sınavı YDS sınavından farklı olarak fen ve mühendislik, sosyal ve beşeri bilimler, güzel sanatlar dâhil ve sağlık alanlarında olmak üzere üç alanda dil yeterliliğini belirleme amaçlı geliştirilmiştir. İçerik bakımından YDS sınavına kıyasla daha kolay olmasına karşın, YDS gibi sadece okuma becerisini ölçmektedir. Bu anlamda bu sınavın da ilgili alanlardaki gerçek dil seviyesini ortaya koyan bir ölçme aracı olduğu söylenemez. Bir taraftan YDS ve YÖKDİL gibi yabancı dil ölçme aracı olarak yetersiz olan sınavların akademisyenler ve akademisyen adayları için çok önemli bir role sahip olması ve diğer taraftan bu sınavların akademik kariyerin birçok aşamasında, akademisyenlerin karşısına çıkmakla birlikte ön koşul olarak koyulması (Lisansüstü eğitime başlama, öğretim elemanı başvuruları, doçentlik) bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Zira; böyle bir sınavın akademisyenler ve akademisyen adayları üzerinde yarattığı potansiyel baskı ve stres göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra Türkiye'deki yabancı dil sınavlarına ilişkin yapılan alan taramasında her ne kadar konuya yönelik birçok bilimsel çalışmaya rastlanmış olsa da bu sınavlara yönelik geniş kapsamlı bir tutum ölçeği geliştirilmediği saptanmıştır. Bu yönüyle, akademisyenlerin yabancı dil sınavlarına karşı tutumlarının ve bu tutumları etkileyen faktörlerin belirlenmesini sağlayacak uygun bir yabancı dil sınavları tutum ölçeği çalışması ile gerek alana katkı sağlamak gerekse bu yönde geliştirilecek politikalara olumlu etki etmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın amacı başta akademik hayat olmak üzere pekçok alanda ve düzeyde yapılan yabancı dil sınavlarına ilişkin görüş ve tutumları saptamaya hizmet edecek bir ölçme aracı geliştirmekdir. Çalışma, 2018-2019 güz yarıyılında Trakya Üniversitesi fakültelerinde görev yapmakta olan değişik ünvanlardaki akademisyenler ile lisansüstü öğrencilerinden random seçilen toplam 182 katılımcı ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından yabancı dil seçme ve eleme sınavlarına katılanlara uygulanmak üzere hazırlanan "Yabancı Dil Sınavları Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli a) Genel yabancı dil sınavlarına ilişkin tutumlar b) akademik hayattaki yabancı dil sınavlarına ilişkin tutumlar olmak üzere iki temel hedefe yönelik toplam 50 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için croanbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında 2 temel faktör altında alt faktörlerden oluşan ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir

3. BULGULAR

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemede "exploratrory factor analysis" kullanılmıştır. Verilerin faktör analizi yapmaya uygunluğu KMO ve Barlett testleri ile değerlendirilmiş ve istatistiksel gereklilikleri karşıladığı saptanmıştır. (Tablo 1)

Tablo 1. KMO and Bartlett Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin		0,862
Bartlett	Kaykare	5262,748
	sd	1225
	p	0,000

Eigen değeri 1 ve daha yukarı olan bileşenlerin seçileceği şekilde yapılan analizde 12 faktör oluşmuştur. Açımlayıcı (extraction) yöntem olarak temel bileşenler (principal component) analizi kullanılmıştır. 12 faktör toplam değişkenliğin yüzde 70,879'unu açıklamaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Açımlanan Toplam Değişkenlik

	İlk Eigen değerleri			Kareler Toplamı			Döndürülmüş Kareler Toplamı		
Bileşen	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %
1	14,905	29,811	29,811	14,905	29,811	29,811	8,586	17,173	17,173
2	5,081	10,162	39,973	5,081	10,162	39,973	5,827	11,654	28,826
3	2,511	5,022	44,994	2,511	5,022	44,994	2,884	5,768	34,594
4	2,040	4,079	49,074	2,040	4,079	49,074	2,629	5,258	39,852
5	1,869	3,738	52,812	1,869	3,738	52,812	2,517	5,033	44,886
6	1,598	3,196	56,008	1,598	3,196	56,008	2,498	4,995	49,881
7	1,515	3,030	59,038	1,515	3,030	59,038	2,483	4,967	54,848
8	1,338	2,675	61,713	1,338	2,675	61,713	2,178	4,355	59,203
9	1,253	2,505	64,219	1,253	2,505	64,219	1,669	3,337	62,540
10	1,182	2,363	66,582	1,182	2,363	66,582	1,405	2,810	65,350
11	1,103	2,206	68,788	1,103	2,206	68,788	1,383	2,767	68,116
12	1,045	2,091	70,879	1,045	2,091	70,879	1,381	2,762	70,879
13									

"Varimax rotated" faktör analizi sonuçlarına göre faktörler ve hangi maddeleri içerdikleri belirlenmiştir. Ölçeğin 12 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre belirlenen faktörler şöyledir; (Tablo 3)

Tablo 3. Faktörler

F1	Yabancı dil sınavı kaygısı	Yabancı dil sınavında gereken barajları aşamama endişesinin başarıyı gerçekten engellemesi
F2	Yabancı dil sınavı gereksizliği	Yabancı dil sınavları akademik kariyer için önkoşul niteliğinde olmamalı
F3	Yabancı dil sınavı çeşitliliği	Yabancı dil sınavlar çeşitli kurumlarca yapılmalı, denklikler daha genişletilmeli
F4	E-YDS	Elektronik sınav çeşitliliği ve katılım kolaylığı, kontenjanların arttırılması
F5	Yabancı dil sınavlarının içerik geçerliği	Yabancı dil becerilerinin gerçek seviyeleri ölçülmüyor
F6	Yabancı dil sınav teknikleri	Yabancı dil becerilerinin ölçülmesi bilimsel gelişmelere dayalı olarak güncellenmeli Bu boyut madde-toplam ilişki analizinde test bütünüyle ilişkili olmadığından ölçeğin son halinden çıkarılmıştır
F7	Yabancı dil sınavlarının kapsam geçerliği	Yabancı dil becerileri bir bütün olarak ölçülmüyor
F8	Bu boyuta 1 madde girdiği için ölçeğin son halinden çıkarılmıştır	
F9	Bu boyuta 1 madde girdiği için ölçeğin son halinden çıkarılmıştır	
F10	Bu boyuta 1 madde girdiği için ölçeğin son halinden çıkarılmıştır	
F11	Bu boyuta 1 madde girdiği için ölçeğin son halinden çıkarılmıştır	
F12	Bu boyuta hiç madde girmediği için ölçeğin son halinden çıkarılmıştır	

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı içtutarlık güvenirliği saptamak amacıyla madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon, Rulon, Cronbach α katsayıları hesaplandı. Diğer tüm boyutlarda boyuta giren tüm madddelerin eigen değer yükleri boyut içinde hep aynı işaretli olmasına rağmen F2 için yapılan analiz bazı maddelerin reverse olduğunu istatistiksel olarak ortaya koymuştur. (Tablo 4)

Tablo 4. F2 İçin Maddelerarası İçtutarlık Analizi

	madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Maddeler	rit	sd	p	rir	sd	p
i01	0,678	180	p<.01	0,423	180	p<.01
i02	-0,137	178	*	-0,405	178	p<.01
i09	0,440	178	p<.01	0,129	178	*
i11	-0,380	179	p<.01	-0,589	179	p<.01
i12	0,656	179	p<.01	0,416	179	p<.01
i13	0,712	180	p<.01	0,507	180	p<.01
i14	0,724	180	p<.01	0,516	180	p<.01
i18	0,638	178	p<.01	0,398	178	p<.01
i19	-0,127	180	*	-0,383	180	p<.01
i39	-0,092	178	*	-0,334	178	p<.01
		Rulon			Cronbach	
		-0,039			0,092	

Tablo 4 sonuçlarına göre i02, i11, i19 ve i39 için değerlendirmeler reverse olarak analizler yenilenince sonuçlar anlamlı hale gelmiştir (Tablo 5). Bütün bu analizlere göre tüm itemlerin faktör analiziyle belirlenmiş olan faktörleri ile içtutarlık gösterdiği görülmüştür.

Tablo 5. F2 İçin Maddelerarası İçtutarlık Analizi

	madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Maddeler	rit	sd	p	rir	sd	p
i01	0,770	180	p<.01	0,691	180	p<.01
i02	0,601	178	p<.01	0,496	178	p<.01
i09	0,438	178	p<.01	0,301	178	p<.01
i11	0,803	179	p<.01	0,743	179	p<.01
i12	0,814	179	p<.01	0,753	179	p<.01
i13	0,793	180	p<.01	0,730	180	p<.01
i14	0,813	180	p<.01	0,753	180	p<.01
i18	0,807	178	p<.01	0,746	178	p<.01
i19	0,589	180	p<.01	0,490	180	p<.01
i39	0,507	178	p<.01	0,406	178	p<.01
		Rulon			Cronbach	
		0,901			0,879	

Boyutlar arası içtutarlık güvenirliği saptamak için madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon katsayıları hesaplandı. Faktörlerin ölçek toplamıyla ilişkilerini sorgulamak için hesaplanan Rulon=0.738, Cronbach α=0.540 olarak bulunmuştur (Tablo 6).

Tablo 6. Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Yabancı dil sınavı kaygısı	0,925	180	p<.01	0,669	180	p<.01
F2	Yabancı dil sınavı gereksizliği	0,786	180	p<.01	0,583	180	p<.01
F3	Yabancı dil sınavı çeşitliliği	0,497	180	p<.01	0,388	180	p<.01
F4	E-YDS	0,357	180	p<.01	0,261	180	p<.01
F5	Yabancı dil sınavlarının içerik geçerliği	0,608	180	p<.01	0,468	180	p<.01
F6	Yabancı dil sınav teknikleri	0,092	180	*	0,003	180	*
F7	Yabancı dil sınavlarının kapsam geçerliği	-0,349	180	p<.01	-0,428	180	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			0,738			0,540	

Ancak F7'nın içtutarlık güvenirliğinin negatif olduğu saptandığından bu boyutun içerdiği tüm maddeler reverse değerlendirilerek analiz yenilenmiştir. (Tablo 7)

Tablo 7. Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Yabancı dil sınavı kaygısı	0,910	180	p<.01	0,667	180	p<.01
F2	Yabancı dil sınavı gereksizliği	0,801	180	p<.01	0,629	180	p<.01
F3	Yabancı dil sınavı çeşitliliği	0,495	180	p<.01	0,395	180	p<.01
F4	E-YDS	0,351	180	p<.01	0,262	180	p<.01
F5	Yabancı dil sınavlarının içerik geçerliği	0,635	180	p<.01	0,513	180	p<.01
F6	Yabancı dil sınav teknikleri	0,094	180	*	0,012	180	*
F7	Yabancı dil sınavlarının kapsam geçerliği	0,511	180	p<.01	0,440	180	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			0,735			0, 632	

Ancak F6'nın içtutarlık güvenirliğini karşılamadığı saptandığından bu boyut ölçekten çıkarılarak analiz yenilenmiştir. Faktörlerin ölçek toplamıyla ilişkilerini sorgulamak için hesaplanan Rulon=0.770, Cronbach α=0.635 olarak bulunmuştur. Bu analizler sonrasında tüm faktörlerin ölçeğin toplamı ile içtutarlık gösterdiği belirlenmiştir. (Tablo 8)

Tablo 8. Faktörler İçin Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Yabancı dil sınavı kaygısı	0,925	180	p<.01	0,711	180	p<.01
F2	Yabancı dil sınavı gereksizliği	0,822	180	p<.01	0,663	180	p<.01
F3	Yabancı dil sınavı çeşitliliği	0,464	180	p<.01	0,360	180	p<.01
F4	E-YDS	0,330	180	p<.01	0,239	180	p<.05
F5	Yabancı dil sınavlarının içerik geçerliği	0,605	180	p<.01	0,476	180	p<.01
F7	Yabancı dil sınavlarının kapsam geçerliği	0,506	180	p<.01	0,435	180	p<.01
			Rulon			Cronbach	
			0,770			0,635	

Ölçeğin yabancı dil sınavlarıyla ilgili olumsuz düşünce ve tutumları daha çok olan kişiler ile daha az olan kişileri ayırt etme gücünü saptamak için üst çeyreklikteki kişiler ile alt çeyreklikteki kişiler arasında fark olup olmadığını analiz etmeye yönelik t testi kullanılmıştır. Faktör toplamlarının ölçek toplamlarına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerin ölçeğin toplamına göre daha çok ve daha az olumsuz tutum ve kaygı düzeyindeki kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür. (Tablo 9)

Tablo 9. Faktörler İçin Ayırtetme Gücü t Testi Sonuçları

		Üst Çeyreklik			Alt Çeyreklik			karşılaştırma			
Faktör		n	$\overline{X}$	ss	n	$\overline{X}$	ss	t	sd	p	
F1	Yabancı dil sınavı kaygısı	49	51,082	7,234	49	26,184	6,399	17,861	96	p<.01	0,000
F2	Yabancı dil sınavı gereksizliği	49	29,714	5,276	49	16,694	3,513	14,232	96	p<.01	0,000
F3	Yabancı dil sınavı çeşitliliği	49	13,796	1,848	49	11,163	3,287	4,837	96	p<.01	0,000
F4	E-YDS	49	10,082	1,718	49	8,408	2,661	3,661	96	p<.01	0,000
F5	Yabancı dil sınavlarının içerik geçerliği	49	24,551	2,873	49	19,571	3,298	7,888	96	p<.01	0,000
F7	Yabancı dil sınavlarının kapsam geçerliği	49	8,816	1,986	49	6,449	1,487	6,611	96	p<.01	0,000

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı yabancı dil sınavlarıyla ilgili olumsuz düşünce ve tutumları daha çok olan kişiler ile daha az olan kişileri ayırt etme gücünü saptamak için t testi kullanılmıştır. Maddelerin faktör toplamına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerde tüm maddelerin yabancı dil sınavlarıyla ilgili olumsuz düşünce ve tutumları daha çok olan kişiler ile daha az olan kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür.

Ölçekteki tüm boyutlarda yüksek puan yabancı dil sınavlarıyla ilgili olumsuz düşünce ve tutumlarının yüksekliği anlamına gelmektedir. 2., 11., 19., 39., 21., 30. ve 31. maddeler reverse (Tamamen Katılıyorum =1) değerlendirmelidir. Ölçekteki diğer tüm maddeler düz (Tamamen Katılıyorum =4) değerlendirmelidir.

Ölçekten çıkarılan F6 içinde yer alan 42., 43 ve 46. maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Faktör analizi sonrasında 45., 40., 10. ve 22. maddeler ise herbiri tek maddelik ayrı bir faktör olarak kalınca bunların da ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir.

Yapılan tüm istatistiksel analizler sonucunda 6 faktör ve 43 maddeden oluşan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğuna, kullanılabilirliğine karar verilmiştir.

KAYNAKLAR

Asutay, Hikmet; Yücel, Mukadder Seyhan; Ergin, Demirali Yaşar; Doğan, Coşkun; Çelik, Jale Aylin (2017) Almanca öğrencilerinin yabancı dil eğitimi açısından hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *Balkan Eğitim Araştırmaları 2017*. Editör: Hikmet Asutay

Canagarajah, A.S. (2006). TESOL At Forty: What are the Issues? *TESOL* Quarterely, 40 (1), 9-34.

Demirel, Ö. (2003). *Yabancı Dil Öğretimi.* İstanbul: Pegem Yayıncılık.

Doğan, Coşkun (2017). Çok kültürlülükte toplum tercümanlığının önemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 64, s.57-68

Ergin, Demirali Yaşar; Ergin, Ayşegül Zeynep ve Demirkol, Nihan (2018). "Genel Zaman Yönetimi Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi". Journal of Social & Humanıtıes Scıences Research

Ergin, Demirali Yaşar; Yücel, Mukadder Seyhan; Doğan, Coşkun; Asutay, Hikmet (2018). Almanca öğretmenliği öğrencilerinin dilsel yeterlik düzeyleri. *Balkan Eğitim Araştırmaları*. Editör: Hikmet Asutay, Demirali Yaşar Ergin. Trakya Üniversitesi Yayın No: 195 ISBN: 978-975-374-201-6

Haznedar, B. (2010, November). Türkiye'de yabancı dil eğitimi: Reformlar, yönelimler ve öğretmenlerimiz. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications,* Antalya, Turkey. Retrieved from http://www. iconte. org/FileUpload/ks59689/File/166. pdf.

Işık, A. (2008). Yabancı dil eğitimimizdeki yanlışlar nereden kaynaklanıyor? *Journal of Language and Linguistic Studies*, *4*(2), pp-15.

Karaman, F. (2015). Yabancı dil sınavının Almanca ölçme aracı olarak incelenmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, *2*(1), 2015.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. *Ankara: Nobel Yayın Dağıtım*, 151-152.

Pennycook, A. (1996). T*he cultural politics of English as an international language.* Essex: Longman.

Rogers, J. (1990). The world for sick proper. In Rossner, R. & Bolitho, R. Eds., *Currents of Change in English Language Teaching* pp. 7-14. Oxford: OUP

Şehirli, Yücel Atila, (2009). Türkiye'de çok kültürlülük esasına dayalı eğitim modeli uygulanabilir mi? *Uluslararası 5. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi: "Günümüzde Balkanlarda Eğitim"*, Kongre Tam Metin Kitabı, C.2, s.327-332. (Ekim 2009)

Şehirli, Yücel Atila, (2014). Eğitimde anadil uluslararası ve ulusal belgeler ve iki dilli eğitim istekleri. *9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi*, 16-18 Ekim 2014, Trakya Üniversitesi, Edirne, CD. s.1308-1322. (Ekim 2014)

Tan, Şeref, (2005), *Öğretimi planlama ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Wolfson, N. (1989). *Perspectives.* New York: Newburry House.

http://www.yok.gov.tr/web/guest/ogretmen-yetistirme-lisans-programlari; (son erişim tarihi: 01.03.2019).

http://egitimbilimlerinotlari.com/tag/tutum-olcegi/ (son erişim tarihi: 28.02.2019).

http://www.yeniasya.com.tr/egitim/yokdil-sinavi-geliyor-nedir-ve-ilk-kez-ne-zaman-yapilacak_422146 (son erişim tarihi 01.03.2019).

YABANCI DİL SINAVLARI TUTUM ÖLÇEĞİ (bazı örnek maddeler)

		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1)	Akademik kariyerde istenilen yabancı dil barajı indirilmelidir.	☐	☐	☐	☐
2)	Akademik yükselmede yabancı dil kriteri objektiflik sağlamaktadır.	☐	☐	☐	☐
3)	E-YDS gibi sınavlar daha sık yapılmalıdır.	☐	☐	☐	☐
4)	Yabancı dil sınavı akademik kariyerde haksız avantaj sağlamaktadır.	☐	☐	☐	☐
5)	Yabancı dil sınavı akademik kariyere yönelik motivasyonumu düşürüyor.	☐	☐	☐	☐
6)	Yabancı dil sınavı akademik kariyerimin önünde engel oluşturuyor..	☐	☐	☐	☐

7)	Yabancı dil sınavı dilin işlevsel kullanımını ölçmemektedir.	☐	☐	☐	☐
8)	Yabancı dil sınavı eğitim sistemindeki yanlış dil politikalarının bir sonucudur.	☐	☐	☐	☐
9)	Yabancı dil sınavı gerçek dil seviyemi ölçen bir sınav değildir.	☐	☐	☐	☐
10)	Yabancı dil sınavı akademik kariyerde haksız avantaj sağlamaktadır.	☐	☐	☐	☐

Veli Beklentileri Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Dr. Öğretim Üyesi Demirali Yaşar Ergin[1] **Dr. Semih Çayak[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, demiraliergin@gmail.com

[2]Milli Eğitim Bakanlığı, semihcayak@gmail.com

Özet: Aile çocuğun ilk toplumsallaşmasının gerçekleştirdiği yerdir ve çocuk okul dışındaki zamanının büyük bir bölümünü ailesinin yanında geçirir. Bu açıdan çocuğun eğitiminde aile önemli bir rol oynamaktadır ve okul-aile işbirliğinin önemi her geçen gün daha fazla ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla velilerden bu süreçte öğretmenlerle ve okul yönetimi ile eşgüdüm halinde olması beklenmektedir. Ancak bunun için velilerin eğitimden ve okuldan neler beklediğinin bilinmesi gerekmektedir. Nitekim değişik nedenlerin de etkisiyle her velinin eğitimden beklentileri farklı olabilmektedir ve bu beklentilerin de diğer paydaşlar tarafından bilinmesi ve karşılanmaya çalışılması gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerin velilerinin eğitimden, okuldan, öğretmenden ve okul yönetiminden temel beklentilerini saptayacak bir ölçek geliştirmektir. Çalışma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Edirne ilinde okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde random seçilen toplam 300 öğrenci velisi ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından velilere uygulanmak üzere hazırlanan "Veli Beklentisi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli 40 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için cronbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veli beklentileri, ölçek geliştirme, geçerlilik, güvenirlilik

Abstract: The family is the first socialization of the child and the child spends most of his time outside his/her school with his family. In this respect, the family plays an important role in the education of the child and the importance of school-family cooperation is becoming more and more important. Therefore, parents are expected to be in coordination with teachers and school management in this process. However, it is necessary to know what parents expect from education and school. With the effect of different reasons, expectations of every parent from education may be different and these expectations should be known and met by other stakeholders. The aim of this study is to develop a scale that will determine the basic expectations of the parents of the students at different educational levels from education, school, teacher and school management. The study was conducted with a total of 300 parents randomly selected in preschool, primary, secondary and high school levels in Edirne during the first semester of the academic year 2018-2019. "Parent Expectation Scale" prepared by the researchers was used as data collection tool. The scale consists of 40 questions with 4 grades. Varimax rotated exploratory factor analysis was used to determine sub-dimensions as scale development statistics. For each sub-dimension, the item-total correlation coefficient and the item-remainder total correlation coefficient were calculated and the internal consistency was determined. In the same way, t-test was applied between the upper and lower quartiles to determine the discriminating power of the substances. For scale and sub-dimensions, cronbach and roll coefficients were calculated and reliability was determined. After the statistical procedures, it was determined that the scale was valid, reliable and usable.

Key Words: Parents' expectations, scale development, validity, reliability

1. GİRİŞ

Eğitim süreci bireyin hayatında önemli bir yere sahiptir ve çocuğun ilk eğitimcileri olan anne-babalara bu konuda büyük sorumluluklar düşmektedir (Sarıtaş, 2011; Hatipoğlu & Kavas, 2016; Nyakundi, Begi & Kamau-Kang'ethe, 2017). Ancak çocuk belirli bir olgunluğa ve hazırbulunuşluluğa ulaştığında formal eğitim süreci içerisine girmekte ve böylece eğitiminin büyük bir kısmını okullarda devam ettirmektedir (Hatipoğlu & Kavas, 2016).

Toplumun oluşturduğu birikimini genç bireylerine aktararak geleceğini yapılandırdığı yerler olan okullar (Çengelci, Hancı & Karaduman, 2013) bireyin yaşamının önemli bir bölümünü geçirdiği kurumlardır. Her ne kadar okula başlama yaşı, eğitimin kademelendirilme biçimi, eğitim programlarının düzenlenmesi, eğitimin yönetimi ve denetimi gibi eğitim hizmetleri ile ilgili unsurların birçoğu ülkeler arasında farklılıklar gösteriyor olsada aslında sunulan eğitim hizmetlerinin temel amacı bireyi hayata hazırlamak, üretken ve faydalı bir yurttaş haline getirmek şeklinde özetlenebilir.

İnsanın ilk toplumsallaşmasının gerçekleştirdiği yer olan aile (Hoşgörür, 2005), çocuğun eğitiminde önemli rol oynar ve aynı zamanda da okulun önemli bir partneridir (Erdoğan, 2000). Zira Öğrenciler, okul dışındaki

zamanlarının büyük bir bölümünü aile ortamında geçirdikleri için ailelerin eğitim sürecindeki yeri çok önemlidir (Özyürek, 2001). Hizmet alan konumunda olan velilerin bu süreçte öğretmenlerle ve okul yönetimi ile eşgüdüm halinde olması beklenmektedir. Ancak bunun için velilerin eğitimden ve dolayısıyla da okuldan neler beklediğinin bilinmesi gerekmektedir. Nitekim; Reynolds (1992) ilköğretim okullarında veli katılımının öğrenci başarısını arttırdığını, Barnard (2004) ilköğretim döneminde aile-okul arasındaki ilişkinin öğrencinin ortaöğretimdeki başarısını olumlu bir şekilde etkilediğini ve Davis-Kean (2005)'da ebeveyn beklentileri ile başarı sonuçları arasında bir bağlantı olduğu vurgulayarak yüksek beklentileri olan ebeveynlerin daha düşük beklentileri olanlardan bilişsel olarak daha uyarıcı ve duygusal olarak daha destekleyici bir ev ortamına sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak değişik faktörlerin de etkisiyle her velinin eğitimden beklentileri farklı olabilmektedir ve bu beklentilerin de diğer paydaşlar tarafından bilinmesi ve karşılanmaya çalışılması gerekmektedir. Aksi halde beklentilerinin karşılanmadığını düşünen bir veliden öğretmen ve yönetici gibi diğer okul üyeleri ile işbirliği yapması ve çocuğunun okuldaki eğitim sürecine aktif bir şekilde katılması beklenemez. Bu düşüncelerden hareketle bu çalışmada farklı eğitim kademelerindeki öğrencilerin velilerinin eğitimden beklentilerini değerlendirmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Edirne ilinde okulöncesi, ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde random seçilen toplam 300 öğrenci velisi ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından velilere uygulanmak üzere hazırlanan "Veli Beklentisi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 4'lü derecelemeli 40 sorudan oluşmaktadır. Ölçek geliştirme istatistikleri olarak altboyutları belirlemek için varimax rotated açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Her alt boyut için ayrı ayrı madde-toplam korelasyon katsayısı ve madde-hariç toplam korelasyon katsayısı hesaplanarak içtutarlık belirlenmiştir. Aynı şekilde maddelerin ayırtetme gücünü saptamak için üst çeyrek ve alt çeyrekler arası t-testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlar için cronbach ve rulon katsayıları hesaplanarak güvenirlik belirlenmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler sonrasında 9 faktörden oluşan ölçeğin geçerli, güvenilir ve kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemede Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) kullanılmıştır. Verilerin faktör analizi yapmaya uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik Testleri ile değerlendirilmiş ve istatistiksel gereklilikleri karşıladığı saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. KMO ve Bartlett Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin		0,918
Bartlett	Kaykare	4971,263
	sd	780
	p	0,000

Eigen değeri 1 ve daha yukarı olan bileşenlerin seçileceği şekilde yapılan analizde 9 faktör oluşmuştur. Açımlayıcı (extraction) yöntem olarak temel bileşenler (principal component) analizi kullanılmıştır. 9 faktör toplam değişkenliğin yüzde 62,885'ini açıklamaktadır (Tablo 2)

Tablo 2. Açımlanan Toplam Değişkenlik

	İlk Eigen değerleri			Kareler Toplamı			Döndürülmüş Kareler Toplamı		
Bileşen	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %	Toplam	Varyansın %	Birikimli %
1	12,606	31,514	31,514	12,606	31,514	31,514	4,644	11,611	11,611
2	2,687	6,718	38,232	2,687	6,718	38,232	3,542	8,855	20,466
3	2,135	5,337	43,570	2,135	5,337	43,570	3,317	8,292	28,757
4	1,567	3,918	47,488	1,567	3,918	47,488	2,861	7,152	35,909
5	1,500	3,750	51,238	1,500	3,750	51,238	2,732	6,830	42,740
6	1,286	3,216	54,454	1,286	3,216	54,454	2,640	6,600	49,340
7	1,216	3,040	57,494	1,216	3,040	57,494	2,320	5,801	55,140
8	1,092	2,731	60,225	1,092	2,731	60,225	1,921	4,802	59,942
9	1,064	2,660	62,885	1,064	2,660	62,885	1,177	2,944	62,885

"Varimax rotated" faktör analizi sonuçlarına göre faktörler ve hangi maddeleri içerdikleri belirlenmiştir. Ölçeğin 9 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre belirlenen faktörler ve anlamları şöyledir (Tablo 3):

Tablo 3. Faktörler

F1	Öğrenciye Yönelik Eğitimsel Beklentiler	Bu faktör altında velinin çocuğunun eğitiminden beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F2	Alansal Beklentiler	Bu faktör altında velinin okulun alanından ve donanımından beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F3	Mekansal Beklentiler	Bu faktör altında velinin okuldan ve bölümlerinden fiziksel ve hijyenik beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F4	Yönetimsel Beklentiler	Bu faktör altında velinin okulun yönetiminden beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F5	Öğretmenden İlgisel Beklentiler	Bu faktör altında velinin öğretmenden ilgisel beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F6	Öğretmenden Mesleki Beklentiler	Bu faktör altında velinin öğretmenden mesleki beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F7	Öğretmenden Kişisel Beklentiler	Bu faktör altında velinin öğretmenden kişisel beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F8	İletişimsel Beklentiler	Bu faktör altında velinin okul üyeleri arasındaki iletişimsel beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır
F9	Ekonomik Beklentiler	Bu faktör altında velinin ekonomik beklentilerine ilişkin maddeler bulunmaktadır

Boyutlar arası içtutarlık güvenirliği saptamak için madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon katsayıları hesaplandı. Faktör toplamlarının ölçek toplamıyla ilişkilerini sorgulamak için hesaplanan Rulon=0.861, Cronbach α=0.834 olarak bulunmuştur. Bu analizlere göre tüm faktörlerin ölçeğin toplamı ile içtutarlık gösterdiği belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Boyutlararası İçtutarlık Analizi

		madde-toplam korelasyon katsayısı			madde- hariç toplam korelasyon katsayısı		
Faktör		rit	sd	p	rir	sd	p
F1	Öğrenciye Yönelik Eğitimsel Beklentiler	0,851	298	p<.01	0,730	298	p<.01
F2	Alansal Beklentiler	0,730	298	p<.01	0,606	298	p<.01
F3	Mekansal Beklentiler	0,697	298	p<.01	0,591	298	p<.01
F4	Yönetimsel Beklentiler	0,763	298	p<.01	0,684	298	p<.01
F5	Öğretmenden İlgisel Beklentiler	0,469	298	p<.01	0,356	298	p<.01
F6	Öğretmenden Mesleki Beklentiler	0,689	298	p<.01	0,603	298	p<.01
F7	Öğretmenden Kişisel Beklentiler	0,696	298	p<.01	0,639	298	p<.01
F8	İletişimsel Beklentiler	0,735	298	p<.01	0,654	298	p<.01
F9	Ekonomik Beklentiler	0,267	298	p<.01	0,187	298	*
		Rulon			Cronbach		
		0,861			0,834		

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı içtutarlık güvenirliği saptamak amacıyla madde-toplam korelasyon ve madde-hariç toplam korelasyon, Rulon, Cronbach α katsayıları hesaplandı. Bu analizlere göre tüm itemlerin faktör analiziyle belirlenmiş olan faktörleri ile içtutarlık gösterdiği görülmüştür.

Yüksek düzeyde beklentiye sahip veliler ile düşük düzeyde beklentiye sahip velileri ayırt etme gücünü saptamak için üst çeyreklikteki kişiler ile alt çeyreklikteki kişiler arasında fark olup olmadığını analiz etmeye yönelik t testi kullanılmıştır. Faktör toplamlarının ölçek toplamlarına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerin ölçeğin toplamına göre yüksek ve düşük beklenti düzeyindeki kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür (Tablo 5)

Tablo 5. Faktörler İçin Ayırtetme Gücü t Testi Sonuçları

		Üst Çeyreklik			Alt Çeyreklik			karşılaştırma			
Faktör		n	$\overline{X}$	ss	n	$\overline{X}$	ss	t	sd		p
F1	Öğrenciye Yönelik Eğitimsel Beklentiler	81	35,753	0,662	81	29,259	2,263	24,638	160	p<.01	0,0000
F2	Alansal Beklentiler	81	19,679	0,739	81	15,457	2,162	16,526	160	p<.01	0,0000
F3	Mekansal Beklentiler	81	23,827	0,628	81	21,086	2,259	10,453	160	p<.01	0,0000
F4	Yönetimsel Beklentiler	81	15,556	0,742	81	12,222	1,235	20,697	160	p<.01	0,0000
F5	Öğretmenden İlgisel Beklentiler	81	15,827	0,587	81	14,321	1,836	6,989	160	p<.01	0,0000
F6	Öğretmenden Mesleki Beklentiler	81	15,568	0,774	81	13,062	1,268	15,088	160	p<.01	0,0000
F7	Öğretmenden Kişisel Beklentiler	81	11,963	0,247	81	10,198	1,145	13,483	160	p<.01	0,0000
F8	İletişimsel Beklentiler	81	15,395	0,785	81	12,358	1,248	18,420	160	p<.01	0,0000
F9	Ekonomik Beklentiler	81	3,099	0,860	81	2,481	0,963	4,275	160	p<.01	0,0000

Tüm faktörlerin her biri için ayrı ayrı yüksek düzeyde beklentiye sahip kişiler ile düşük düzeyde beklentiye sahip kişileri ayırt etme gücünü saptamak için t testi kullanılmıştır. Maddelerin faktör toplamına göre oluşturulan çeyreklikler arasındaki farkını sorgulamak için hesaplanan t sonuçlarına göre tüm faktörlerde tüm maddelerin yüksek ve düşük beklenti düzeyindeki kişileri ayırt etmeye hizmet ettiği görülmüştür.

Yapılan tüm istatistiksel analizler sonucunda 9 faktör ve 40 maddeden oluşan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğuna dolayısıyla kullanılabilirliğine karar verilmiştir (Ek-1). Ölçekteki tüm boyutlarda yüksek puan veli beklentilerinin yüksekliği anlamına gelmektedir. Ölçekteki tüm maddeler düz değerlendirmelidir (Hiç önemli değil=1; Önemli değil= 2; Önemli= 3; Çok Önemli =4), hiç reverse değerlendirmeli madde yoktur.

KAYNAKLAR

Barnard, W. M. (2004). Parent involvement in elementary school and educational attainment. *Children and youth services review*, *26*(1), 39-62.

Çayak, Semih; Ergin, Demirali Yaşar (2015). Öğretmen-veli işbirliği ile ilkokul öğrencilerinin sınıf içindeki istenmeyen davranışları arasındaki ilişki. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama Journal of Education and Humanities: Theory and Practice*. Cilt (Vol): 6 Sayı (No): 11 Yaz (Summer) 2015, 59-77. Eğitim Bir-Sen

Çengelci, T., Hancı, B., & Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *11*(25), 33-56.

Davis-Kean, P.E. (2005). The Influence of parent education and family ıncome on child achievement: The ındirect role of parental expectations and the home environment. *Journal of Family Psychology 19*(2), 294-304.

Erdoğan, İ. (2000). *Okul yönetimi ve öğretim liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Ergin, Demirali Yaşar; Kurum, Gül (2013). Okul yönetimine aile katılımı ölçeği'nin geliştirilmesi. *5. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, 6-9.06.2013, Çanakkale 19 Mayıs Üniversitesi

Ergin, Demirali Yaşar; Tosun, Nilgün; Papatğa, Erdal; Mükerrem, Ahmet Ünal (2011). Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin gelişiminde bilgisayar destekli eğitimin katkısının ailelerce değerlendirilmesi. *Uluslararası ICONTE 2011*, 27-29 Nisan 2011 Antalya- Türkiye

Hatipoğlu, A., & KAVAS, E. (2016). Veli Yaklaşımlarının Öğretmen Performansına Etkisi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, *5*(4).

Hoşgörür, V. (2005). İletişim. Sınıf Yönetimi. Ed: Zeki Kaya. Ankara: Pegem Yayıncılık

Nyakundi, M. K., Begi, N., & Kamau-Kang'ethe, R. W. (2017). Determinants of parents'perception on school readiness among pre-primary school pupils in Karasani division, Naırobı County, Kenya. *European Journal of Education Studies*.

Özyürek, M. (2001). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Karatepe Yayınları.

Reynolds, A. J. (1992). Mediated effects of preschool intervention. *Early Education and Development*, *3*(2), 139-164.

Sarıtaş, M. (2011). *Öğretmen-veli görüşmelerinin yönetimi*. Sınıf Yönetimi (Ed. Mehmet Şişman-Selahattin Turan). Ankara: Pegema Yayıncılık.

Ek-1: Veli Beklentileri Ölçeği (Bazı Örnek Maddeler)

Aşağıdaki ifadeleri okuyarak, size uygunluk derecesine göre her ifadenin karşısında bulunan seçeneklerden yalnızca birinin içine ✕ koyarak içtenlikle cevaplayınız.

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Önemli	Çok Önemli
1)	Çocuğumun okula uyum sağlamasında öğretmen desteği	☐	☐	☐	☐
2)	Çocuğumun öğretmeninin işini sevmesi	☐	☐	☐	☐
3)	Öğretmenin çocuğuma değer vermesi	☐	☐	☐	☐
4)	Öğretmenin çocuğumla yeterince ilgilenmesi	☐	☐	☐	☐
5)	Öğretmenin çocuğumun durumu hakkında belirli aralıklarla bilgi vermesi	☐	☐	☐	☐
6)	Öğretmenin ders anlatırken öğrenmeyi kolaylaştırmak için farklı teknikler kullanması	☐	☐	☐	☐
7)	Öğretmenin eğitimsel anlamda disiplinli bir kişi olması	☐	☐	☐	☐
8)	Öğretmenin eleştirilere açık olması	☐	☐	☐	☐
9)	Öğretmenin mesleki anlamda kendini sürekli yenilemesi ve geliştirmesi	☐	☐	☐	☐
10)	Öğretmenin öğrencilerine örnek olabilecek bir kişi olması	☐	☐	☐	☐

Düzgün İş ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın İstihdamı

YÖK100/2000 Doktora Öğrencisi Elifnaz ÖZKAN [1] YÖK100/2000 Doktora Öğrencisi Sezgin UYSAL [2]

[1] Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, elifnazozkann@gmail.com

[2] Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, sezgnuysal@gmail.com

Özet: Düzgün iş kavramı, ilk defa 1999'da ILO tarafından kullanılan ve "insan onuruna yakışır iş" ya da "insana yakışır iş" anlamlarına gelen bir kavramdır. Düzgün iş kavramı, gündeme geldiği ilk yıldan itibaren, ILO tarafından dört ana hedef üzerine inşa edilmiştir. Bu dört ana hedef, istihdam, sosyal diyalog, çalışma hayatına dair temel haklar ve sosyal koruma olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu hedeflerin ilki ve en önemlisi olan istihdam, geçmişten günümüze dek kadınlar için sorun yaşanan alanlardan biridir. ILO tarafından yayımlanan raporlara göre dünyada ve ülkemizde, kadınlar düzgün işe ulaşmada sorunlar yaşamaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal cinsiyet rollerinin, kadınların düzgün işe ulaşmasında olumsuz etkisi olduğu düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadının yerini özel alanla –ev içi- sınırlamaktadır. Bu bakış açısı sonucunda, kadın istihdamı ve kadınların düzgün işe ulaşmaları erkeklere göre daha zor olmaktadır. Çalışmada kadınların; insanlar için temel bir hak olan istihdam hakkı, toplumsal cinsiyet rolleri ve ILO raporlarının düzgün işe bakış açısıyla ele alınması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Düzgün İş, Kadın İstihdamı, İstihdam, İş gücü, Toplumsal Cinsiyet

1. GİRİŞ

Düzgün iş, ilk defa 1999'da Uluslararası Çalışma Konferansı'nda gündeme gelen ve çalışma hayatında belirli standartların gerekliliğini ortaya koyan bir kavramdır. Düzgün iş, bireylerin insana yakışan çalışma koşullarında, insana yakışan ücretlerde, herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın çalıştığı işlerdir.

Düzgün iş, 4 boyutta ele alınmaktadır. Bunlar, istihdam olanaklarının artırılması, sosyal koruma ve sosyal güvenliğin sağlanarak bireylerin risklerden korunması, sosyal diyaloğun geliştirilmesi ve çalışma yaşamına ilişkin temel hakların sağlanmasıdır.

Kadınlar, düzgün işin boyutları olan, istihdam olanaklarına ulaşmada zorlanmakta ve çalışma hayatında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kadınların yaşadığı bu zorluklarda, toplumsal cinsiyet rollerinin rolü büyüktür. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadını özel alanla sınırlaması, kadının çalışma hayatından soyutlamakta, kadın çalışma hayatına girdiğinde ise zorluklarla karşı karşıya getirmektedir. Tüm bu koşullar, kadınların düzgün işlere ulaşmasını engelleyici niteliktedir.

Bu bağlamda, birinci bölümde düzgün iş kavramı ve bileşenleri ele alınarak düzgün iş tanımlanmış, ikinci bölümde düzgün iş kavramının hedefleri ve boyutları ele alınarak düzgün işin detayları yer almıştır. Üçüncü bölümde, toplumsal cinsiyet rollerinin kadın istihdamını nasıl etkilediği ve kadınların düzgün işe ulaşmalarında ne tür engellerle karşılaştığına değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise, kadın istihdamı ve kadınların düzgün işlere ne kadar ulaşabildikleri ILO raporları ve istatistiklerle ele alınmıştır.

2. Düzgün İş Kavramı ve Bileşenleri

Düzgün iş (decent work) kavramı, ilk defa 1999'da ILO'nun 87. Uluslararası Çalışma Konferansında gündeme gelmiştir (Ghai, 2003: 113). Konferansta, ILO'nun birincil hedefi küreselleşme sürecinin getirdiği değişimlerle birlikte, her toplumda, kadın ve erkeklere düzgün işlerin sağlanması olarak belirlenmiştir (ILO, 1999).

Bu hedef doğrultusunda, düzgün iş, çalışma hayatında bireylerin haklarının korunduğu ve bireye yeterli gelir ve sosyal koruma sağlayan üretken iş olarak tanımlanmıştır. Daha genel bir tanımlama ise, bireylerin çalışma ve istihdam hakkına, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine, sosyal güvenlik imkanlarına ulaşabildiği ve sendikalar ya da diğer temsil mekanizmalarıyla kendilerini ifade edebildiği işlerdir. ILO'ya göre düzgün iş aynı zamanda yeterince iş anlamına da gelmektedir. Bu kapsamda düzgün iş, tüm bireylerin gelir elde etmek amacıyla, olanaklara tam olarak erişebilmesini ifade etmektedir. (ILO, 1999, Işığıçok, 2009: 309-310). Kavramın, Türkçe literatürde "düzgün iş", "insana yakışır iş", "uygun iş", "saygın iş", "insan onuruna yakışır iş" ve "insanca çalışma" gibi kullanımları da bulunmaktadır (Şen, 2009: 410).

Düzgün iş ILO'ya göre, çalışma hayatında temel haklar, istihdam, sosyal diyalog ve sosyal korumaya ilişkin haklar üzerinde temellendirilmiştir. Bu kapsamda düzgün işin ölçülmesinde 11 alt bileşen bulunmaktadır.

1. **İstihdam Olanakları/Fırsatları:** Düzgün iş kavramı iş arayan ve çalışma hayatına katılmak isteyen tüm bireyler için istihdam olanaklarını içermektedir. Bu nedenle düzgün işin temel unsurlarından biri de ülke nüfusunun ne kadarının istihdam edildiğidir. İstihdam olanakları, nüfus tabanına göre istihdam ve işgücü aktivitesi bakımından olumlu, işsizlik ve işsizlik oranı (istihdam olanakları eksikliği) olumsuz anlamda ölçülebilmektedir.
2. **Kabul Edilemez İş:** Düzgün iş, toplumca kabul edilebilir iş olmalıdır. Bu nedenle kabul edilemez işlerin görülme sıklığının ölçülmesi gerekmektedir. 1998 tarihli, ILO'nun İşyerindeki Temel İlke ve Haklar Deklarasyonu kabul edilemez iki çalışma biçimi olarak zorla çalıştırma ve çocuk işçiliğini belirlemiştir.
3. **Yeterli Düzeyde Gelir ve Verimli Çalışma:** Ücret, birçok insan için çalışmada en temel unsurdur. Bu nedenle, düzgün iş hem çalışan bireyin hem de bakmakla yükümlü olduğu kişilere yeterli düzeyde bir ücret sunmalıdır. Düzgün işin bu bileşeni kapsamında, bireyin eğitimle geleceğini garanti altına alması da yer almaktadır.
4. **Düzgün/Uygun Çalışma Saatleri:** Düzgün iş, çalışma sürelerinin de en uygun düzeyde seçilmesini içermektedir. Çalışma sürelerinin aşırı olması, bireyin beden ve ruh sağlığını olumsuz etkilemekte, iş-aile dengesini bozabilmektedir.
5. **İşte İstikrar ve İş Güvencesi:** Bireyler için işini kaybetmek ciddi bir olaydır ve işin önemli bir yönüdür. İşin kaybedilmesi, hemen yeni bir iş bulunsa dahi, maddi ve manevi birçok soruna yol açmaktadır. Bu nedenle istikrarlı ve iş güvencesinin bulunduğu işler düzgün iş kapsamında ele alınmaktadır.
6. **İş ve Aile Yaşamını Dengelemek:** İş ve aile yaşamını dengelemek birçok ülkenin kamu politikasında önemli bir yerdedir. Kadınlar, aile ve ev işlerinin asıl sorumlusu olarak görülmektedir. Ailedeki sorumluluğu fazla olması nedeniyle kadınlar, çalışma hayatında ayrımcılığa karşı korunmalıdır.
7. **İstihdamda Adil Yaklaşım:** İstihdamda adil yaklaşım, istihdam ve işe alımda fırsat eşitliği ve eşit değerde işe eşit ücreti kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, 111 sayılı Ayrımcılık Sözleşmesi'ne göre kimse, ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi görüş, milliyet ve ulusal kökenine göre ayrımcılığa uğramamalıdır. Bu durum istihdamda da geçerlidir. 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi'ne göre ise, ücrette ayrımcılık yapılamaz ve eşit değerde işe eşit ücret ödenmelidir.
8. **Çalışma Ortamının Güvenli Olması**: ILO'ya göre her yıl 2 milyondan fazla işçi iş kazaları ve meslek hastalıkları nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Bu nedenle düzgün iş, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alındığı bir çalışma ortamına sahip olmalıdır.
9. **Sosyal Koruma:** Sosyal korumanın yeterli olması, düzgün işin tanımlayıcı bir özelliğidir. Risklerden korunma ve riske maruz kalma seviyesi ülkeler arasında değişiklik göstermektedir. Hastalık, yaşlılık, işsizlik ve engellilik gibi sosyal koruma biçimleri birçok ülkede gelişmiştir. Ancak ILO, dünyada işgücünün % 20'si bu sosyal korumalardan faydalanabilmektedir. Düzgün iş, kapsamında bireyler hastalık, yaşlılık, işsizlik ve engellilik gibi sosyal risklere karşı korunan çalışan sayısı artmalıdır.
10. **Sosyal Diyalog ve İşyerindeki İlişkiler:** Düzgün işte, çalışanların işle ilgili konularda kendilerini ifade edebilmeleri ve çalışma koşullarının belirlenmesinde söz sahibi olmak önemli bir boyuttur. Bu boyutta işçi ya da işçi temsilcileri işverenle etkileşim halindedir. Bunun yanı sıra, işçiler işverenle kolektif bir biçimde görüşerek sosyal diyalog sürecini yürütebilmektedir. Sosyal diyalog süreci, işe, ekonomik-sosyal politikalara yönelik, hükümetler, işçi ve işveren temsilcilerinin arasında birlikte karar alınan süreci içermektedir.
11. **Ekonomik ve Sosyal Bağlamda Düzgün İş:** Düzgün işin ekonomik ve sosyal koşulları önemlidir. Bu koşullar: düzgün işin sürdürülebilir kılındığı sosyo-ekonomik ortam, düzgün iş başarısının etkileyeceği sosyo-ekonomik performans ve bazı düzgün iş göstergelerini ölçmede istihdamın yapısıdır (Anker ve diğ. , 2002: 7-59, Selek Öz & Bulut, 2014: 101-102).

3. Düzgün İşin Hedefleri ve Boyutları

2008'de yayımlanan Adil Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi'yle düzgün iş kavramı daha geniş kapsamda ele alınmaya başlamıştır. Bu bağlamda herkesin düzgün işe sahip olması için ülkelere dört hedef belirlenmiştir. Bunlar;

1. Sürdürülebilir bir ekonomik ortam oluşturarak istihdamı geliştirmek,
2. Sosyal koruma tedbirlerinin artırılması ve geliştirilmesi, sosyal güvenlik ve işgücünün sürdürülebilir ulusal koşullarla uyumlu hale getirilmesi ve zenginleştirilmesi,
3. Sosyal diyaloğu ve bu sayede üçlü katılımı güçlendirmek,
4. Temel çalışma hak ve ilkelerine saygı, bu hak ve ilkeleri geliştirerek hayata geçirmektir (Loken & Seip & Dolvik, 2008: 17).

Bu dört ana hedefin gerçekleştirilmesi için yapılacak çalışmalar düzgün iş koşullarını önemli ölçüde geliştirecektir. Düzgün işin ölçülmesi ve belirlenmesinde ele alınan yukarıdaki hedefler doğrultusunda, düzgün iş 4 boyutta ele alınmaktadır (Selek Öz & Bulut, 2014: 103).

1. **İstihdam Olanakları:** Düzgün işin ilk unsurlarından biri istihdam olanaklarının artırılmasıdır. ILO, kişisel yetenekleri artırmayı ve bireylerin üretken ve düzgün işlerde geçinebileceği bir gelir elde etmeyle sorumludur. ILO yalnızca yeni işler yaratmakla değil, kabul edilebilir nitelikte işler yaratmakla da sorumludur (ILO, 1999). Düzgün iş aynı zamanda, bireylere yeterli gelir sağlayabilecek nitelikte olmalıdır. Bunun dışında, çalışma saatleri, gece çalışması, hafta tatili, ücretli izin, iş sağlığı ve güveliği gibi konular da düzgün iş kapsamında ele alınan önemli konulardır (Palaz, 2005: 485).
2. **Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlik:** Sosyal koruma çalışanlar ve aileleri için yaşam risklerinin finansal sonuçlarına korumayı içermektedir. Birçok ülke hastalık, yaşlılık, işsizlik ve engellilik gibi durumlarda sosyal korumayı geliştirmiştir. Buna rağmen, dünyadaki işgücünün yalnız % 20'sinin yeterli sosyal korumaya sahip olduğu tahmin edilmektedir. Sosyal korumanın etkinliği, nüfusu, fayda düzeyini ve harcamaları dikkate alarak ölçülmelidir. Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından 2001'de kabul edilen Sosyal Güvenlik Önergesi, sosyal güvenliği temel bir insan hakkı olarak görmekte, sosyal bütünlük, insan onuru ve sosyal adaleti güçlendirmede önemli rolü olduğunu vurgulamaktadır. 102 sayılı Sosyal Güvenlik Sözleşmesi, tıbbi bakım, hastalık ödeneği, işsizlik ödeneği, yaşlılık ödeneği, iş kazası ödeneği, aile yardımı, doğum ödeneği gibi ödenekleri ele almaktadır. Dünyada sosyal güvenlik sistemleri halka açık, zorunlu ve evrenseldir. Sosyal güvenliğin ortak amacı ise, işçiler ve ailelerine temel yaşam koşullarının finansal sonuçlarına karşı koruma sağlamaktır (Anker ve diğ., 2002: 52-53). Düzgün iş, bireylere sosyal koruma ve sosyal güvenliği sağlayıcı nitelikte olmalıdır.
3. **Sosyal Diyalog:** Sosyal diyalog, işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin bir araya gelerek, bilgi alışverişi ve müzakereler sonucu, ekonomik ve sosyal politikaların belirlendiği bir süreçtir. Bu süreç, iki taraflı (işçi-işveren) ya da üç taraflı işçi-işveren-hükümet) şeklinde yürütülebilmektedir. Sosyal diyalogta çıkar çatışmaları işbirliğine dayanan bir çerçevede çözülmektedir. Düzgün işin, sosyal diyaloğun üçlü yapısını içeren ve destekleyen nitelikte olması beklenmektedir (Cam, 2013: 30, Ghai, 2003: 132, Kapar, 2009: 67).
4. **Çalışma Yaşamına İlişkin Temel Haklar:** Çalışma yaşamına ilişkin temel haklar, zorla çalıştırma ve çocuk işçiliğine son verilmesi, örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkı, çalışma hayatında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır. 29 sayılı ILO Zorla Çalıştırma Sözleşmesiyle, zorla çalışma tanımlanmış ve zorla çalıştırmanın kabul edileceği koşullar belirlenmiştir. 105 sayılı "Zorla Çalıştırmanın Yasaklanması" sözleşmesiyle ise zorla çalıştırmanın tüm biçimleri yasaklanmıştır. 5 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesiyle ise, çalışmanın asgari yaşı 14 olarak belirlenmiş ve tüm sanayi işletmelerinde çocuk işçi kullanımı yasaklanmıştır (Ghai, 2003: 125-126).

Çalışma yaşamına ilişkin temel haklardan bir diğeri ise, örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkıdır. Birçok ülke çalışanların sendika kurabilme, toplu pazarlık yapma haklarını kullanmaları için uluslararası ve ulusal yükümlülükler altına girmiştir. Buna rağmen, dünyada sendika üyesi olan ve toplu sözleşme kapsamındaki işçi sayısının az olduğu bilinmektedir. Örgütlenmeye en çok ihtiyaç duyan sektör olan enformel ekonomide, kamuda, tarımda, göçmenlerde, küçük işyerlerinde ve ev eksenli çalışanlarda örgütlenme sorunları ve engelleri bulunmaktadır. Bu sorunların yaşandığı sektörlerde ise çalışanlar korumadan mahrum şekilde çalışmaktadır (Kapar, 2007: 8).

Çalışma yaşamına ilişkin temel haklardan sonuncusu ise, çalışma hayatında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır. Bu hak, çalışma hayatında cinsiyet, millet, ırk, yaş, din ayrımı yapılmaksızın her türlü ayrımcılığın önlenmesi, yasaklanması ve istihdamda adil ve eşit muamele gösterilmesini kapsamaktadır. Çalışma karşılığında uygun bir gelir, eşit değerde işe eşit ücret ödenmesi, adil ve yaşama uygun bir ücret ödenmesi gibi unsurlar bu boyutun kapsamı altındadır (Sengenberger & Egger, 2001: 2).

Çalışma hayatında ayrımcılığa uğrayan grupların başında ise kadınlar gelmektedir. Kadınlar, işgücü piyasasına girişte erkeklere göre daha fazla sorun yaşamakta, işgücüne katıldıklarında ise, işe alma, işten çıkarma, hizmet içi eğitim, ücretlendirme ve terfi gibi konularda ayrımcılığa uğramaktadır (Palaz, 2005: 490). Bu ayrımcılık türü ise toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

4. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı Bağlamında Düzgün İş

Cinsiyet (sex), bireylerin biyolojik durumlarını belirten bir kavram iken, toplumsal cinsiyet (gender) bireylerin sosyal ve kültürel özelliklerini temsil eden bir kavramdır. Bu ayrım, toplumda kadınlık ve erkeklik ayrımıdır ve kadın ve erkek arasında bulunan toplumsal farklılıklara vurgu yapmaktadır (Burcu, 2015: 82). Toplumsal cinsiyet, toplum içerisinde kadın ve erkeğin nasıl algılandığını ortaya koyan bir kavramdır.

Toplum, kadın ve erkeğe dair bir bakış açısı geliştirmekte ve sonrasında kadın ve erkeğe farklı alanlar ve roller tanımlamaktadır. Tarihsel süreçte, kadına dair roller özel alan olan ev içerisinde tanımlanmıştır. Bu nedenle kadınlar uzunca bir süre ev odaklı işlerde çalışmıştır.

Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, değişen yapıda eğitim yetersizliği, mesleki eğitim eksiği ve sanayi işgücü niteliği taşımaması nedeniyle üretim süreci dışında kalmıştır. Yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik değişimler, kadınların da toplumsal ve ekonomik kalkınmada yer almasını gerektirmiştir. Bu süreçte, kadınlar ve çocukların işgücü piyasasında daha fazla yer aldığı görülmüştür. Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan bu değişimler işgücü piyasasını esnek bir yapıya dönüştürmüştür. Mavi yakanın yer aldığı klasik ve güvenceli işlerin yerini, yarı-zamanlı ve güvencesiz işler almıştır (Karabıyık, 2012: 232).

Kadının bu süreçte işgücü piyasasına girmesi iki önemli sonucu ortaya koymuştur. İlki, yarı-zamanlı ve güvencesiz işlerde –çoğunlukla -kadınlar istihdam edilmeye başlamasıdır. İkincisi ise, piyasada etkin olan yarı zamanlı ve geçici iş olgusuyla, çalışanların sağlık, tatil, yıllık izin gibi haklarında gerilemelerin meydana gelmesidir. Bu durum sonucunda kadınlar, erkeklerden kalan boşlukları doldurmakta, erkeklerden daha düşük ücretlerde çalışmaktadır. Bunun yanı sıra kadın çalışanlar, yoksulluk ve artan eşitsizlik, ücretsiz yapılan işler, kayıt dışı ekonomi, istikrarsız ekonomi ve krizler gibi birçok sorunla mücadele etmektedir (Kılıç, 2009: 156-157).

Toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle, özel alanla sınırlandırılan kadın, işgücü piyasasına katıldığında ise ikincil ve dezavantajlı konumda yer almıştır. Bu durum düzgün iş mantığına uymamaktadır.

Düzgün iş, kadın-erkek ayrımını bir tarafa bırakmaktadır. Düzgün iş; üretim, verim ve kazanca odaklanmaktadır. Bu nedenle, herkes için kazanç getiren düzgün iş imkanları yaratılmalıdır. Dezavantajlı konumlarından dolayı, kadınlar için ise daha iyi ve daha çok ihtiyacı bulunmaktadır. Yasaların içeriği ise eşitliği içermelidir. Kadınlar erkek egemen işlere, erkekler ise kadın egemen işlere yönelebilmelidir. En önemlisi ise, eşit işe eşit ücret, iş hayatına girişte kadınlara eşit imkan tanınması, kadınların iş hayatı ve yeni iş fırsatlarına yönelik bilgilendirmesi, çocuk bakım üniteleriyle kadınların işe gitmelerindeki engellerin kaldırması gibi politikalar da uygulanmalıdır (Kılıç, 2009: 160-161). Ancak bu politikalar uygulandığında kadınlar da düzgün işe sahip olabileceklerdir. Peki, kadınların ne kadarı düzgün işlerde çalışabilmektedir?

5. ILO Raporlarında Kadın İstihdamı ve Düzgün İş

Kadınlar, insanlığın yarısını ve küresel işgücünün % 40'ını oluşturmakta ve işçi, girişimci, hizmet sağlayıcı olarak sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadırlar. Buna rağmen, kadınların ekonomik ve insan hakları, katkıları ve öncelikleri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Kadınlar, erkeklerden daha fazla oranda işsiz kalmakta, korunmasız bir biçimde enformel sektörde yoğun olarak çalışmakta, yüksek gelirli çoğu bölgede yarı zamanlı istihdamda bulunmakta, ücretsiz bakım işlerinde erkeklerden daha fazla sorumluluk almaktadırlar. Eşit değerdeki işlerde, erkeklere oranla daha az ücret almakta ve kamu-kurumsal-ekonomik karar alma süreçlerinde yeterli düzeyde temsil edilmemektedir.

Kır ve kentteki kadın işçiler oluşan finansal ve ekonomik krizden oldukça etkilenmiştir. Bu bağlamda kadınlar, toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alındığında ekonomik karar alma düzeyinde erkeklerle eşit düzeyde yer

almalıdır. Birçok araştırmaya göre, kadınların ekonomik hayata katkılarının ulusal ekonomileri iyileştirdiği, hane halkının üretkenliğini ve yaşam standartlarını artırdığı, uzun vadede ise çocuk refahını artırdığı görülmektedir (UN WOMEN & ILO, 2012).

Kadınlar, küresel işgücünün % 40'ını oluştururken, ücretsiz çalışanların % 58'ini, ücretli istihdamın % 44'ünü ve kayıt dışı istihdamın % 50.5'ini oluşturmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan zaman kullanım anketlerinde, kadınların işgücüne katılım oranları artmasına rağmen, ev ve çocuk bakımına erkeklerden daha fazla zaman ayırdığı görülmüştür. Yine gelişmiş ve gelişmekte olan 83 ülkenin ILO verilerine göre, kadınlar erkeklerden % 10 ile % 30 oranında daha az kazanmaktadır (UN WOMEN & ILO, 2012).

Kadının ekonomik katkılarının büyük olduğu görülmesine rağmen, kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklere oranla düşük olduğu görülmektedir. İşgücüne katılabilen kadınlar ise büyük oranda enformel sektörde, güvencesiz çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, iş sonrasında evde çocuk bakımı gibi işler büyük oranda kadınlar tarafından yapılmaktadır.

2013'te yapılan bir ankete göre ise, ankete katılan şirketlerin % 30'unun kurullarında kadın bulunmamakta, toplam % 65'inde ise % 30'dan az kadın bulunmaktadır. % 13'ünde kadınların % 40 - % 60'ı arasında bir oranda cinsiyetin dengeli olduğu kurullar bulunmaktadır. Küresel sendika üyeliği verilerini bulmak zor olmakla birlikte, 2012'de yapılan bir araştırmada incelenen 39 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üçte ikisinde sendika üyelerinin % 40'ının kadın olduğu görülmüştür (ILO, 2017: 5). Bu verilere göre, istihdamda yer alan kadınların, şirket bünyelerinde kurullarda yer alamadığı, alsa bile çok düşük oranlarda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, kadınlarda sendikalaşma oranlarının da düşük olduğu göze çarpmaktadır.

Kadınlar işgücü piyasasına katıldığında genellikle daha düşük statüde yer aldıkları için, ikincil bir konumda yer almaktadırlar. Bu durum sonucunda, düşük ücretli, gayrı resmi ve güvencesiz işlerde kadınların yoğun biçimde çalışmasına neden olacak zayıf düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Kadınların yoğun çalıştığı mesleklerde yasal korumalar düşüktür. Kendi hesabına çalışan kadınların da yasal korumadan yoksun biçimde çalıştığı bilinmektedir. 2017'de kendi hesabına çalışan erkekler % 5.5 iken, kadınlarda bu oran % 14.9'dur (ILO, 2017a: 14).

ILO'ya göre, kadınlar erkeklerin ücretlerinin % 77'sini kazanmaktadır. Bu ücret açığının, eğitim, yaş, kadınların çalışmalarının değerinin düşük olması gibi nedenleri bulunmaktadır. Başka bir rapora göre ise, mevcut eğilimler devam ettiği sürece, işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet farkını tamamen kapatmak 70 yıl sürecektir (ILO, 2016: 16).

İşgücü piyasasında yok olması zor bir ayrımcılık türü, kadınlar erkeklerden daha dar iş ve sektör yelpazesinde temsil edildiği ve genellikle daha düşük ücretle, kadınların daha düşük pozisyonlarda, terfi, yönetim pozisyonların ve daha yüksek maaşlara erişimde zorluk yaşadığı "cam tavan" dır. Bunun yanı sıra, işe alımda ayrımcılık ve kadın çalışanlara daha az yatırım yapılması gibi ayrımcılıklar bulunmaktadır (ILO, 2017: 6).

Bir diğer rapora göre 2018'de kadınların küresel işgücüne katılım oranı %48,5, erkeklerin ise % 75'tir. Başka bir deyişle, kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerden %26,5 puan daha azdır.

Tablo 1: Küresel İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (Cinsiyete Göre)

Ülke/Bölge	İşgücüne Katılım Oranı (yüzde) ve cinsiyet farkı (yüzde puan)					İşsizlik Oranı (yüzde) ve kadın-erkek işsizlik oranı				
	Erkek	Kadın	Fark (Erkek-Kadın)			Erkek	Kadın	Oran (Kadın/erkek)		
	2018	2018	2009/18	2018	2018/21	2018	2018	2009/18	2018	2018/21
Dünya	75.0	48.5	↓	26.5	↑	5.2	6.0	↑	1.2	↑
Gelişmekte Olan (Developing) Ülkeler	81.1	69.3	↓	11.8	→	4.6	6.1	↓	1.3	↑
Gelişmekte Olan (Emerging) Ülkeler	76.1	45.6	↑	30.5	↑	5.2	6.1	↑	1.2	↑
Gelişmiş Ülkeler	68.0	52.4	↓	15.6	↓	5.3	5.6	→	1.1	→
Kuzey Afrika	71.9	21.9	↓	50.0	↓	9.1	19.5	↓	2.2	↑
Sahra-Altı Afrika	74.0	64.7	↓	9.3	↓	6.4	8.2	↓	1.3	↑
Latin A. ve Karayipler	77.1	51.5	↓	25.6	↓	6.8	9.5	↓	1.4	↑
Kuzey Amerika	67.9	55.8	→	12.1	↓	4.6	4.4	↑	1.0	↓
Arap Devletleri	77.2	18.9	↑	58.3	↓	6.8	16.3	↑	2.4	↓
Doğu Asya	74.7	59.1	↑	15.6	↑	4.8	4.2	↑	0.9	↑
Güneydoğu Asya ve Pasifik	79.4	56.5	↓	22.8	↓	3.5	3.3	↓	0.9	→
Güney Asya	79.0	27.6	↓	51.4	↑	3.7	5.2	↑	1.4	↓
Kuzey, Güney ve Batı Avrupa	63.4	51.6	↓	11.9	↓	7.9	8.2	↑	1.0	→
Doğu Avrupa	67.0	51.8	↑	15.2	↓	5.6	4.9	→	0.9	→
Orta ve Batı Asya	73.5	45.1	↓	28.4	↓	8.0	9.4	↑	1.2	↓

Kaynak: ILO, World Employment Social Outlook – Trens For Women 2018.

Not: Bu tablo, 2018 ve sonrası rakamların projeksiyonunu yansıtmaktadır. 2009/18 ve 2018/21 dönemlerindeki gelişmelerde, işgücüne katılımdaki fark 0.1'den fazla genişlemişse ise kırmızı üst okla, 0.1'den fazla daralması öngörülürse yeşil aşağı okla, bu değerler arasındaki projeksiyonlar için mavi yatay okla gösterilmiştir.

Kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları arasındaki fark gelişmekte olan (developing) ve gelişmiş ülkelerde daralmaktadır, gelişmekte olan (emerging) ülkelerde ise genişlemeye devam etmektedir. Bu eğilimin 2021'e kadar devam edeceği öngörülmektedir. Bunun nedeni ise, kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklere oranla daha hızlı düşeceğidir. Gelişmekte olan (emerging) ülkelerde, işgücüne katılım oranlarındaki cinsiyet farkının artması, bu ülkelerde kadınların işgücü piyasası fırsatlarına erişimde erkeklere oranla daha fazla zorluk çekmesinden kaynaklanmaktadır. Bu eğilimin devam edeceği endişesi bulunmaktadır. Nedeni ise, kadınların ücretli iş bulmasını engelleyen, kısıtlayıcı cinsiyet ve kültürel normların bulunmasıdır.

Gelişmiş ülkelerde ise, kadınların işgücüne katılım oranları, erkeklerinkine kademeli olarak yaklaşmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında ise, eşit eğitim imkanları ve kadınları kısıtlayıcı sosyal normların daha az olması, iş-yaşam dengesinin kurulması, ücretli izin ve işe geri dönebilme, uygun fiyatlı çocuk bakımı gibi aile destek politikaları etkili olmaktadır (ILO, 2018: 6).

Bunun yanı sıra, kadınların, erkeklere göre, iş bulma olasılıkları da düşüktür. 2018'de, kadınların küresel işsizlik oranı 6.0 iken, erkeklerde bu oran 5.2'dir. Başka bir ifadeyle, kadınların işsizlik oranı erkeklerden 0.8 puan daha fazladır. Oran olarak fark, 1.2'ye karşılık gelmektedir. 2021'e gelindiğinde, bu oranın gelişmiş ülkelerde istikrarlı kalması ve gelişmekte olan ülkelerde artması beklenmektedir. Bu durum, kadınların çalışma hayatındaki konumlarının göreceli olarak bozulacağını yansıtmaktadır.

Gelişmekte olan (developing) ülkelerde, 2018'de kadın/erkek işsizlik oranı 1.3 ile en yüksektir. Bu ülkelerde işsizlik oranları, uluslararası standartlara göre düşüktür. Görece olarak düşük bir işsizlik oranı ise, sağlıklı bir işgücü piyasasının göstergesi olmayabilir. Bu durum kayıt dışı istihdamın karmaşıklığını ve çalışma koşullarına bakılmaksızın kadın ve erkeklerin sosyal koruma sistemlerine sınırlı erişimini yansıtabilmektedir. Bu ülkeler grubunda, 2021'e kadar kadın işsizlik oranının daha da artması, erkeklerde sabit kalması beklenmektedir.

Gelişmekte olan (emerging) ülkelerde, kadın/erkek işsizlik oranının oranlaması, küresel ortalamayla aynıdır (1.2). Oranın 2021'e kadar artması beklenmektedir. Bu gruptaki ülkelerde (Arap ülkeleri, Kuzey Afrika) kadınların işgücüne katılımı zaten düşüktür ve kadınların işsizlik oranları erkeklerden iki kat yüksektir. İşgücü piyasasında, toplumsal cinsiyet farklılıkları daha belirgindir ve kadınların bu piyasaya girişi toplumsal normlar nedeniyle zordur.

Gelişmiş ülkelerde ise, kadın/erkek işsizlik oranı 1.1'dir. Yakın gelecekte bu oranda önemli bir değişiklik beklenmemektedir. Doğu Avrupa ve Kuzey Amerika gibi bazı bölgelerde, kadınlar erkeklerden daha düşük işsizlik oranına sahiptir. Bu oranın orta çıkışında, eğitim ve nitelik kazanımının etkili olduğu düşünülmektedir (ILO, 2018: 7-8).

6. SONUÇ

Üretim süreci uzun yıllardır devam eden bir süreç olmasına rağmen, bu süreçte hangi işlerin düzgün iş olarak ele alınacağı 1999'da kavramsallaştırılmıştır. Düzgün iş kavramı, ILO tarafından, bireyleri çalışma hayatında koruyan, bireylere yetecek gelir ve sosyal korumayı sağlayan işler olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası Çalışma Konferansı'nda gündeme gelen bir kavram olarak düzgün iş, 11 alt bileşeni ve 4 boyutu içermektedir. Alt bileşenleri, istihdam olanaklarının yaratılması, kabul edilemez işlerin olmaması, bireye yeterli düzeyde gelir ve verimli çalışma imkanlarının sunulması, düzgün çalışma saatleri, işte istikrar ve iş güvencesi sunulması, iş ve aile yaşamının dengelenmesini desteklemesi, istihdamda adil bir yaklaşımın benimsenmesi, güvenli çalışma ortamlarının oluşturulması, sosyal korumanın sağlanması, sosyal diyaloğun güçlendirilmesi, ekonomik ve sosyal bağlamda düzgün işlerin yaratılmasıdır.

Boyutları ise, istihdam olanaklarının artırılması, sosyal koruma ve sosyal güvenliğin sağlanması, sosyal diyalog mekanizmalarının desteklenmesi ve çalışma yaşamına ilişkin temel hakların sağlanmasıdır.

Düzgün iş, bileşenleri ve boyutları ele alındığında, bireyler için uygun/güvenli çalışma koşulları sunmakta ve çalışma hayatında her türlü ayrımcılığı engelleyici tedbirleri içinde barındırmaktadır. Bu tedbirlerin en çok faydalı olacağı kesimi ise kadınlar oluşturmaktadır. Bunun nedeni ise kadınların, çalışma hayatında ayrımcılığa uğrayan ve genellikle daha kötü koşullarda çalışan grubu oluşturmalarıdır.

Kadınların bu denli dezavantajlı olmasının altında yatan birçok sebep olmakla birlikte, en önemlisi toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet, kadına ev içi roller yüklemekte, kadının toplumdaki yerini ev ile sınırlandırmaktadır. Bu roller nedeniyle, çalışma hayatı erkek egemen biçimde oluşmuş, kadınlar çalışma hayatında kendilerine zorlukla yer bulmuştur.

Çalışma hayatında kendine zorlukla yer bulan kadınlar ise, erkeklerle eşitsiz koşullarda çalışmış, birçok ayrımcılıkla karşılaşmıştır. Kadınların zorluklar ve ayrımcılıklarla karşılaşması ise düzgün işlerin kadınlar için ne kadar ulaşılabilir olduğu sorusunu akıllara getirmektedir.

ILO'ya göre, kadınlar küresel işgücünün % 40'ını oluşturmakta ve ekonomik-sosyal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Fakat çalışma hayatına katılan kadınlar, erkeklerle eşit olmayan şartlarda ve ücretlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Çalışma hayatında kadınlar, büyük oranda enformel sektörde düşük ücretler ve güvencesiz biçimde çalışmaktadır.

Şirketlerde çalışan kadınlar ise, kurullarda kendilerine yer bulamamakta, bulduklarında ise azınlık olmaktadırlar. Bunun yanı sıra, kadınlar sendikalarda da yeterince temsil edilememektedir.

Ücretlerde ise, kadınlar erkeklerin ücretlerinin % 77'sini kazanmaktadır. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, kadınların eğitim seviyeleri, yaşları, kadınların çalışmalarının değerinin düşük olması bunlardan birkaçıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadının ücretini de erkeklerden daha düşük seviyede belirlemektedir.

Küresel düzeyde kadınların işgücüne katılım oranı % 48.5 iken, erkeklerde bu oran % 75'tir. Bu büyük bir farktır ve ILO'ya göre, bu eğilimin devam etmesi durumunda kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet farklarını kapatmak 70 yıl sürecektir.

Küresel işsizlik oranları ise, kadınlarda % 6.0, erkeklerde % 5.2'dir. 2021'e gelindiğinde bu oranın gelişmiş ülkelerde bu düzeylerde kalacağı, gelişmekte olan ülkelerde ise artacağı beklenmektedir. Kadınların çalışma hayatındaki konumlarının görece bozulacağı düşünülmektedir.

ILO raporları doğrultusunda, kadınların erkeklere oranla daha kötü çalışma koşullarında, daha düşük ücretlerle çalıştığı, sosyal korumadan mahrum oldukları, çalışma hayatında yükselmelerinin önünde engeller olduğu ve kadınların işsizlik oranlarının erkeklerden daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Tüm bu durumlar, küresel düzeyde, düzgün iş koşullarının tersine bir çalışma hayatının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sorunların çözümü için, toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkek için eşit olarak belirlenmesi ve düzgün iş koşullarının kadın ve erkeklere eşit biçimde uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anker, R. , Igor, C. , Philippe, E. , Mehran, F. Jo-seph A. , R., (2002). *Measuring Decent Work with Statistical Indicators.* Geneva: ILO Working Paper No. 2.

Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi.* Ankara: Anı Yayıncılık

Cam, E. (2013). *İşyerinde Sosyal Diyalog ve Demokrasi.* Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları. No: 40.

Ghai, D. (2003). Decent Work: Concept and Indicators. *International Labour Review*. 142 (2). s. 113-145.

ILO. (1999). *Decent Work.* International Labour Conferance 87th Session. Report of the Director General. https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm (Erişim Tarihi: 16.02.2019).

ILO. (2016). *Women at Work Trends*. Geneva.

ILO. (2017). *Gender in Employment Policies and Programmes: What Works for Women?* Geneva.

ILO. (2017a). *World Employment and Social Outlook: Trends for women 2017.* Geneva.

ILO. (2018). *World Employment Social Outlook – Trends for Women.* Geneva.

Işığıçok, Ö. (2009). Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 56. s. 308-331.

Kapar, R. (2007). "Uygun İş Açığı: İnsana Yaraşmayan İşler". *Türk Tabipleri Birliği Mesleki ve Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. Ocak-Mart 2007. s.2-10.

Kapar, R. (2009). "Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi". *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 4. s. 61-77.

Karabıyık, İ. (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 32 (1). s. 231-260.

Kılıç, C.H. (2009). Düzgün İş. *Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Loken, E. , Asmund Arup, S. ve Dolvik, J. E. (2008), *Pathways to Decent Work in a Global Economy,* Fafo.

Palaz, S. (2005). "Düzgün İş Kavramı ve Ölçümü: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Bir Karşılaştırması". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 50, s.479-505.

Selek Öz, C. & E. Bulut. (2014). 'Düzgün İş' Bağlamında Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 28. s. 99-121.

Sengenberger, W. & Philippe, E. (2001). *Decent Work Issues and Policies*. ILO Decent Work Pilot Programme. Geneva.

Şen, S. (2009), "İnsanca İş ve İş Denetimi Boyutuyla Ölçülebilirliği", *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu***,** 22-23 Ekim, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, s. 410-422.

UN WOMEN & ILO. (2012). Policy Brief- Decent Work and Women's Economic Empowerment: Good Policy and Practice.

Yönetim Bilişim Sistemleri Lisans Eğitimi Tercihine Etki Eden Faktörler ve Eğitimin Kazandıracağı Yetkinlikler Üzerine Bir Araştırma

Arş. Gör. Dr. Fatih GÜRSES[1] **Dr. Öğr. Üyesi Melih ENGİN[2]**

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi / İnegöl İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, fatihgurses@uludag.edu.tr

[2] Bursa Uludağ Üniversitesi / İnegöl İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, melihengin@uludag.edu.tr

Özet: Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS) bölümleri Türkiye için görece yeni bölümlerdir. 2000'li yıllarla birlikte kurulan ve çok hızlı şekilde yaygınlaşan YBS bölümlerinin bu yayılışında temel etken şüphesiz öğrenciler nezdinde oldukça yoğun bir talep görmesidir. YBS bölümlerine olan söz konusu talebin nedenlerinin araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı YBS lisans eğitimi tercihine etki eden faktörler ve eğitimin kazandıracağı yetkinliklerin yada başka bir deyişle eğitimden beklentilerin neler olduğunun araştırılmasıdır. Bu amaçla çalışma kapsamında Bursa Uludağ Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri bölümünde okuyan öğrencilere bölüm tercihi üzerinde etkili olan kişiler ve kahramanlar; bölüm tercihi üzerine etki eden faktörler; bölümün kazandıracağı yetkinlikler ve mezun olduktan sonra istihdam olmayı düşündükleri alanlara ilişkin bir anket uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Bilişim Sistemleri Lisans Eğitimi, Bölüm Tercihinden Beklentiler, Yetkinlikler, Türkiye.

A Research on the Factors Affecting the Choice of Management Information Systems Undergraduate Education and the Competencies that Education Will Gain

Abstract: Management Information Systems (MIS) departments are relatively new depatments for Turkey. The main factor in this dissemination of the MIS departments, which were established in 2000s and spreading very rapidly, is undoubtedly the demand of the students. The subject of this study is to investigate the reasons for the demand for MIS. In this context, the aim of this study is to investigate the factors affecting the MIS undergraduate education preference and the competencies that education will gain or in other words what are the expectations from education. For this purpose, a questionnaire about the individuals and heroes; factors affecting on the choice of section; competences and areas of employment after graduation who have an impact on the department choice have been applied to the students of the Management Information Systems Department of Bursa Uludağ University.

Keywords: Management Information Systems Undergraduate Education, Expectations from Departmental Preferences, Competences, Turkey.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanıldığı, temel ekonomik faaliyetlerin bilgi üzerine kurulduğu, her türlü bilgi kaynağı ve merkezinin önem kazandığı ve bilginin stratejik bir kaynak olarak değerlendirildiği günümüzde başta işletmeler olmak üzere tüm kurum ve kuruluşların yönetiminde bilişim teknolojilerinden yoğun bir şekilde yararlanılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Artık, bilişim sistemlerinin yönetimi başlı başına bir yönetsel konu haline gelmiş; örgütlerde bilişim teknolojileri merkezli bir yeni yönetim anlayışı (dijital işletme, e-devlet vb.) ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Yeni yönetim anlayışı kurumları bilişim teknolojileri merkezli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmeye mecbur kılmış ve bu durum ise kaçınılmaz şekilde kurumlarda bu süreci hakkıyla yönetecek personelin istihdamı meselesini gündeme getirmiştir. Gelinen durumda artık kurumlar için sadece klasik işletme ve yönetim formasyonu alan ya da sadece bilgisayar bilimlerine hakim olan personelin bu yeni yönetim anlayışına sahip kurumları yönetebilmesinin mümkün olamayacağı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Reel sektörün yukarıda bahsedilen ihtiyaçlarına uygun bir çalışan modeline ilişkin talebi A.B.D. başta olmak üzere tüm dünyada üniversitelerde yönetim bilişim sistemleri adında bir alanın ortaya çıkmasına ve hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmasına vesile olmuştur. Söz konusu gelişmeler Türkiye'de de üniversitelerde işletme mühendisliği, işletme enformatiği ve nihayetinde yönetim bilişim sistemleri bölümlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Veriler göstermektedir ki son yıllarda Türkiye'de yönetim bilişim sistemleri bölümlerinde ciddi bir artış söz konusudur. Bu artışın söz konusu bölümlere olan taleple doğrudan ilgili olduğu düşünülmektedir. Nitekim

bölümlerin doluluk oranları da bu savı destekler mahiyettedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı yönetim bilişim sistemleri bölümünü tercih eden öğrencilerin bölüm tercihi üzerine etki eden faktörler ve yönetim bilişim sistemleri eğitiminin kendilerine kazandıracağını düşündükleri yetkinliklere ilişkin görüşlerinin araştırılmasıdır.

2. TÜRKİYE'DE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ EĞİTİMİ

Yönetim Bilişim Sistemleri bölümleri Türkiye'de görece yeni bölümlerdir. Bugün Türkiye'de Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ndeki bölüm dahil 59 üniversitede yönetim bilişim sistemleri bölümü bulunmaktadır. Aşağıda grafik 1'de kuruluş yıllarına göre YBS lisans bölüm sayılarına yer verilmektedir[1]. Buna göre Türkiye'de YBS bölümleri 2000'li yıllardan itibaren kurulmaya başlanmış olup 2010 yılına gelindiğinde Türkiye'de 11 üniversitede YBS bölümü bulunmaktadır. Türkiye'de YBS bölüm sayısı 2015 yılı itibariyle 33'e ulaşmış; 2016 yılında 5 YBS bölümü daha kurulmuş ve toplam sayı 38 olmuştur. 2017 yılı YBS bölümlerinin kuruluşu bakımından önemli bir dönüm noktasıdır ve bu sene 17 üniversitede daha YBS bölümü kurulmuştur. 2018 yılında ise yeni 4 bölüm daha kurulmuş ve Türkiye'de lisans düzeyinde YBS bölüm sayısı 59'a ulaşmıştır.

Grafik 1: Kuruluş Yılları İtibariyle Türkiye'de YBS Lisans Bölüm Sayıları

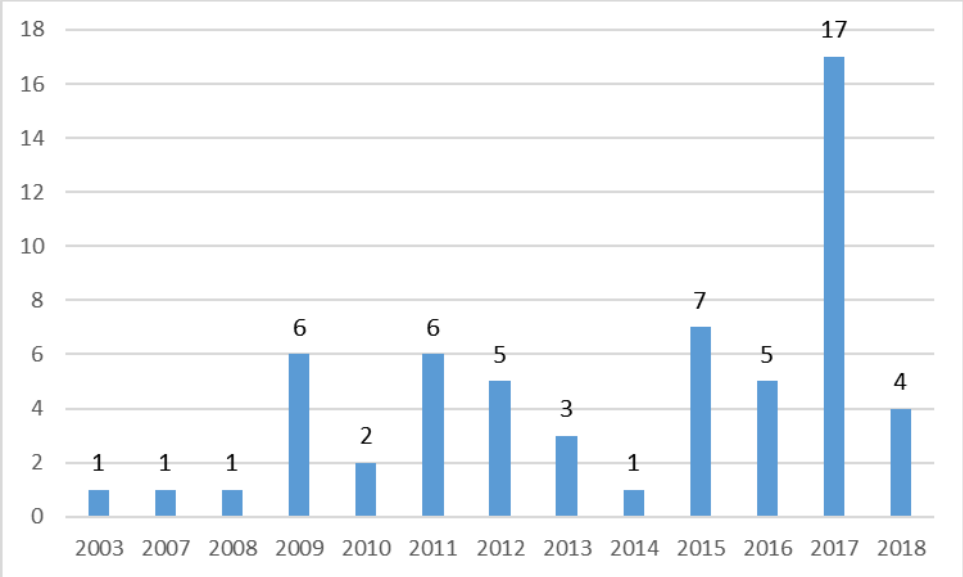

2018-2019 öğretim yılı için hazırlanan üniversite tercih kılavuzundan söz konusu 59 bölümden hangilerinin öğrenci kabulüne başlamış bölümler olduğu araştırılmış ve halihazırda 44 bölüme öğrenci alındığı görülmüştür. Söz konusu 44 bölümün tamamında örgün öğretime öğrenci alınırken; bu bölümlerden 15 tanesinde aynı zamanda ikinci öğretime de öğrenci alındığı anlaşılmaktadır. Tablo 1'de YBS bölümlerinin toplam öğrenci kontenjanlarına yer verilmektedir. Buna göre; 2018-2019 üniversite tercih kataloğunda YBS bölümü örgün öğretim için toplamda 2503 adet öğrenci kontenjanı bulunuyorken; ikinci öğretimler için 909 adet kontenjan bulunduğu görülmüştür. Söz konusu yerleştirme döneminin sonunda ise bahsi geçen kontenjanlardan birinci öğretimde 2156 kontenjana öğrenci yerleştirilmişken; ikinci öğretime ise 546 öğrenci yerleştirilmiştir. Bu bağlamda, ilgili yılda birinci öğretim kontenjanlarının %86,13'ünün; ikinci öğretim kontenjanlarının ise %60,26'sının dolduğu ifade edilebilir.

Tablo 1: Türkiye'deki YBS Lisans Bölümleri Toplam Öğrenci Kontenjanları (2018)

	Kontenjan	**Yerleşen**	**Doluluk (%)**
Birinci Öğretim	2503	2156	86,13
İkinci Öğretim	909	546	60,26
Toplam	3412	2702	79,19

[1] istatistik.yok.gov.tr'den alınan bilgiler itibariyle Türkiye'de ilk YBS bölümü 2003 yılında kurulmuş gözükmekle birlikte; http://www.mis.boun.edu.tr/ web adresinde Boğaziçi Üniversitesi YBS bölümünün 1995 yılında kurulduğu ve Türkiye'de kurulan ilk YBS bölümünün bu bölüm olduğu bilgisi yer almaktadır. istatistik.yok.gov.tr adresinde ise Boğaziçi Üniversitesi YBS bölümünün kuruluş yılı 2009 olarak ifade edilmiştir.

Hal böyle iken, Anadolu Üniversitesi açıköğretim yönetim bilişim sistemleri bölümü de 2015 yılında 2050 kontenjan ile kurulmuş ve ilk iki yıl %100 doluluk oranına ulaşmıştır. 2017 yılında diğer üniversitelerde kurulan ve yeni öğrenci almaya başlayan bölümlerin etkisiyle olsa gerek 2050 olan kontenjanının büyük bir kısmını dolduramamış (yerleşme oranı %8) ve 2018 yılı itibariyle kontenjanını 1025'e düşürmüştür. 2018 yılında ise Anadolu Üniversitesi'nin açıköğretim yönetim bilişim sistemleri bölümünün kontanjanının %50'sini doldurduğu anlaşılmaktadır.

YBS bölümlerinin Türkiye için görece yeni bölümler olmaları alana ilişkin pek çok belirsizliği ve sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Bu konulardan başlıcaları anabilim dallarının adlarının ne olacağı ve en az kaç anabilim dalı ile faaliyet gösterileceği meselesi; bu anabilim dalları için yetkin ve nitelikli akademisyen istihdamı meselesi; ders müfredatlarının oluşturulması ve yatay, dikey vb. geçiş işlemleri esnasında öğrencinin yeni bölüme intibakını kolaylaştıracak bir hale getirilmesi için Türkiye çapında müfredatın uyumlulaştırılması meselesi olarak ifade edilebilir. Söz konusu meselelerin alana ilişkin bilimsel toplantılar başta olmak üzere uygun platformlarda sıklıkla tartışma konusu edildiğine rastlanılmaktadır. Öte yandan, sayıları az da olsa çeşitli boyutları itibariyle Türkiye'de YBS eğitimine odaklanan akademik makaleler de bulunmaktadır.

Bu çalışmalardan bir tanesi olan Çeşmeli vd. (2015)'nin çalışmasında YBS öğrencilerinin akademik başarı durumlarının çeşitli demografik değişkenlerle (cinsiyet, yaş, öğrenim türü, üniversite öncesi ikamet yeri vb.) ilişkisi olup olmadığı araştırma konusu edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi YBS öğrencilerine uygulanan bu çalışmada veriler veri madenciliği yöntemleri kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, çalışmada öğrencinin başarısını etkileyen en önemli faktörlerin hazırlık sınıfı okuma durumu ve dersin kategorisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de YBS eğitimi üzerine gerçekleştirilen bir diğer çalışma ise Çetinkaya Bozkurt, Kalkan ve Çeşmeli (2015)'nin çalışmasıdır ve bu çalışmanın da örneklemini yine YBS bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada ise Türkiye'de YBS bölümü öğrencilerinin mesleğe bakış açıları, beklenti ve memnuniyet düzeyleri araştırma konusu edilmiştir. Sekiz üniversiteden YBS bölümü öğrencilerine uygulanmış çalışmada öğrencilerin yaklaşık olarak %90'ının öğremin gördükleri alanı sevdikleri ve bu bölümü isteyerek tercih ettikleri; beklentiler bağlamında ise öğrencilerin alanında yetkin ve bilgili öğretim elemanı eksikliğine vurgu yaptıkları anlaşılmaktadır.

Türkiye'de YBS eğitimine dair başka bir çalışma ise YBS müfredatlarına odaklanmaktadır. Gençer (2014)'in çalışmasında YBS profesyonellerine sektörde artan talebe binaen halihazırdaki YBS eğitim müfredatlarının bu talebe hakkıyla cevap verecek personeller yetiştirme noktasında yeterli olup olmadığı araştırma konusu edilmiştir. Müfredatların güncellenmesine yönelik önerilerin de yer aldığı çalışmada proje yönetimi ve iş analitiği becerileri kazandırmaya yönelik müfredat güncelleme çalışmalarının yapılması önerileri getirilmektedir.

Türkiye'de YBS eğitimi alanında müfredatların inceleme nesnesi kabul edildiği bir diğer çalışma ise Uğur, Okursoy ve Turan (2016)'ın çalışmasıdır. Çalışmada 19 adet YBS bölümünün ders programı ve içerikleri karşılaştırmalı analize tabi tutulmuş ve dersler teknik, analitik, iletişimsel ve yönetsel kategorilerine dahil edilmek suretiyle Türkiye'deki YBS eğitiminin kararkteristiğine ilişkin bir profil çizilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda, bu çalışmanın da konusunu Türkiye'de YBS eğitimi oluşturmakta; çalışma YBS öğrencilerinin hangi gerekçelerle bölüm tercih ettikleri ve YBS eğitimi almakla kazanabileceklerini düşündükleri yetkinliklerin neler olduğunu kendine araştırma konusu yapmaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın amacı YBS bölümü öğrencilerinin söz konusu bölümü tercih etmeleri üzerine etki eden faktörlerin ve lisans eğitiminden beklentilerinin neler olduğunun araştırılmasıdır. Çalışmanın evreni Türkiye'deki üniversitelerde YBS bölümlerinde (örgün ve ikinci öğretim) okuyan öğrencilerdir. Bu bağlamda, söz konusu bölümlerde YÖK İstatistik verilerine göre 6365'i örgün öğretim, 2670'i ikinci öğretim olmak üzere toplamda 9035 öğrenci bulunmaktadır. Buradan hareketle araştırmanın evrenini bu 9035 kişi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise Bursa Uludağ Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri bölümü öğrencilerinden meydana gelmektedir. Evrene dahil olan birey sayısının bilindiği durumda %95 güvenilirlik seviyesinde ve evrenin homojen olduğu kabulüyle çalışma için gerekli örneklem sayısı 136 olarak belirlenmiştir (Bkz. Saruhan ve Özdemirci, 2011: 144).

Çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Söz konusu anket çalışmanın yazarları tarafından geliştirilmiştir. Anket online ortamda gönüllülük esasında doldurulmak üzere tüm Uludağ

Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri öğrencilerine ulaştırılmıştır. Anket 8 Şubat- 01 Mart 2019 tarihleri arasında yayında kalmış ve nihayetinde 137 adet analize elverişli anket formu elde edilmiştir.

Söz konusu ankette demografik bilgiler ve katılımcıların YBS bölümünü tercih etmeleri üzerinde etkisi olduğu düşünülen kişiler ve kahramanlar; tercih üzerine etki eden faktörler; YBS eğitiminden beklentiler ve YBS bölümü mezuniyeti sonrası istihdama yönelik düşünceye ilişkin sorular yer almaktadır.

4. BULGULAR

Bulgulara yer verilen bu çalışmada öncelikle katılımcıların cinsiyet, yaş, mezun oldukları lise, sınıf ve yetiştikleri çevreye ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %55,5'i kadın, %44,5'ise erkek katılımcılardan meydana gelmektedir. Katılımcıların %70'e yakını 19-21 yaş aralığındadır. Katılımcıların %61,3'ü anadolu lisesi çıkışlı iken; %23,4'ünün mesleki ve teknik anadolu lisesi mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların sınıflara göre dağılımına bakıldığında en çok katılımın YBS 1.sınıf öğrencilerden olduğu (%35) görülmektedir. Daha sonra sırasıyla en çok katılım %27,7 ile 3. sınıf; %23,4 ile 2. sınıf ve %13,9 ile 4. Sınıf öğrencilerinden olmuştur. Katılımcıların %40,9'u yetiştiği çevreyi ilçe merkezi olarak tanımlamışlardır. %35^lik bir kesimin ise büyükşehirlerden geldiği anlaşılmaktadır. Yetiştiği çevreyi il merkezi olarak tanımlayan %16,1'lik bir kesim iken; köy/kırsal mahalle olarak tanımlayan küçük bir kesim (%8) bulunmaktadır. Tablo 2'de katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişken	Kategori	Frekans (n)	Oran (%)
Cinsiyet	Kadın	76	55,5
	Erkek	61	44,5
Yaş	18	14	10,2
	19	30	21,9
	20	33	24,1
	21	32	23,4
	22	19	13,9
	23	9	6,6
Mezun Olunan Lise Türü	Fen Lisesi	1	0,7
	Anadolu Lisesi	84	61,3
	Sosyal Bilimer Lisesi	1	0,7
	Düz Lise	8	5,8
	Mesleki ve Teknik A. L.	32	23,4
	Çok Programlı Lise	2	1,5
	Anadolu İmam-Hatip L.	9	6,6
Sınıf	1. Sınıf	48	35
	2. Sınıf	32	23,4
	3. Sınıf	38	27,7
	4. Sınıf	19	13,9
Yetiştiği Çevre	Köy/Kırsal Mahalle	11	8
	İlçe Merkezi	56	40,9
	İl Merkezi	22	16,1
	Büyükşehir	48	35
	Toplam	**137**	**100**

Örneklemin betimlenmesine ilişkin bulgulara katılımcıların ailelerinin eğitim düzeyleri, meslekleri ve gelir düzeylerine ilişkin verilerle devam edilebilir. Tablo 3'te katılımcıların aile eğitim düzeyleri ve mesleklerine yer verilmektedir. Katılımcıların annelerinin eğitim düzeylerine bakıldığında en yüksek oranda ilkokul mezuniyeti (%56,2) karşımıza çıkmaktadır. Annelerde en yüksek oranda ikinci grubun lise mezunu (%21,9) olduğu; üçüncü grubun ise ortaokul mezunu (%18,2) olduğu görülmektedir. Baba eğitim düzeyinde ise %35,8 ile lise mezuniyetinin öne çıktığı; lise mezuniyetini %33,5 ile ilkokul, %21,9 ile de ortaokul mezuniyetinin takip ettiği gözlenmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Aile Eğitim Düzeyi ve Meslekleri (Anne/Baba)

	Grup	Anne		Baba	
		Frekans (n)	Oran (%)	Frekans (n)	Oran (%)
Aile Eğitim Düzeyi	İlkokul	77	56,2	46	33,6
	Ortaokul	25	18,2	30	21,9
	Lise	30	21,9	49	35,8
	Önlisans	1	,7	3	2,2
	Lisans	4	2,9	9	6,5
Aile Mesleği	Kamu Personeli	4	2,9	19	13,9
	Girişimci (İşletme Sahibi)	3	2,2	3	2,2
	Özel Sektör Maaşlı Çalışan	23	16,8	45	32,8
	STK, Dernek, Vakıf Çalışanı	0	0	1	,7
	Serbest Meslek	6	4,4	32	23,4
	Çalışmıyor	93	67,9	9	6,6
	Diğer	8	5,8	28	20,4

Katılımcıların anne mesleklerine bakıldığında %67,9'luk bir oran ile büyük bir kesimin çalışmadığı görülmektedir. Annelerde çalışan en büyük kesim %16,8 ile özel sektör maaşlı alışan kategorisinde yer almaktadır. Babalarda da yine en yüksek grubu %32,8 ile özel sektör maaşlı çalışan kitlesinin oluşturduğu görülmektedir. Baba mesleklerinde serbest meslek ise %23,4 ile ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Aile Gelir Düzeyleri

Gelir Düzeyi	Frekans (n)	Oran (%)
Asgari Ücret	40	29,2
Asgari Ücret- 5000 TL arası	85	62,0
5000 TL ve üzeri	12	8,8

Tablo 4'te katılımcıların aile gelir düzeylerine yer verilmektedir. Buna göre katılımcıların ailelerinin büyük bir bölümü (%62) asgari ücret-5000TL arasında bir gelire sahip iken; %29,2 oranında ailenin gelir düzeyinin asgari ücret düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Aile gelir düzeyi 5000TL'nin üzerinde olan kesim ise katılımcıların yalnızca %8,8'lik bir oranına tekabül etmektedir.

YBS bölümü tercihine dair katılımcılara öncelikle "Yönetim Bilişim Sistemleri bölümü okumak istediğiniz bölüm müdür?" sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre katılımcıların %84,7'sinin YBS bölümünü isteyerek tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Çalışmanın devamında katılımcılara YBS bölümünde okumayı tercih etmeleri üzerinde etkisi olan kişiler, kahramanlar ve etkili olan diğer faktörlere yönelik sorular yöneltilmiş ve katılımcıların bu soruları "1: Hiç, 2: Az, 3: Orta, 4: Oldukça ve 5: Tamamen" etkili skalasında cevaplamaları istenmiştir. Bu kapsamda öncelikle YBS bölüm tercihi üzerinde etkili olan kişilere yer verilmektedir.

Grafik 2: Bölüm Tercihi Üzerinde Etkisi Olan Kişiler

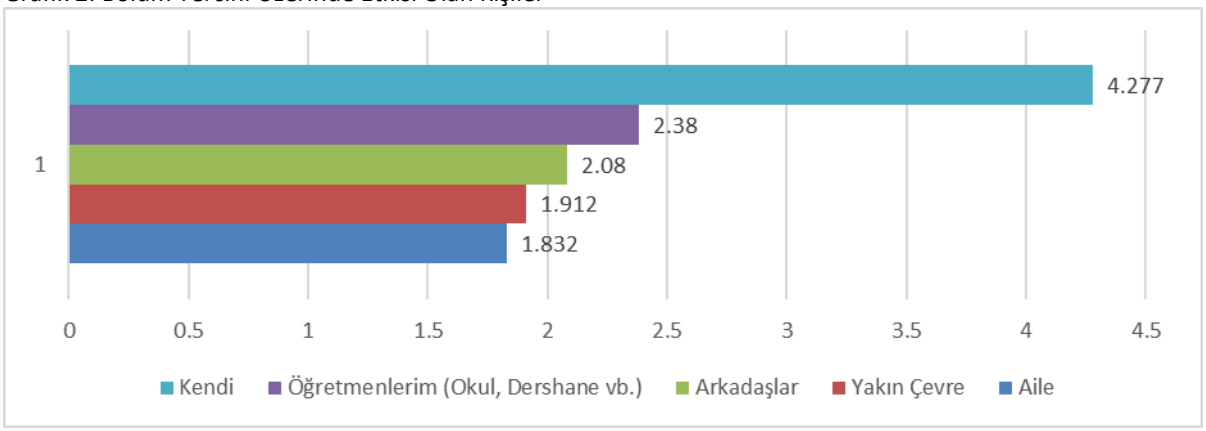

Grafik 2'de de görüldüğü üzere katılımcıların YBS bölümünü tercih etmeleri üzerinde en etkili kişinin kendileri olduğu anlaşılmaktadır. 4,27'lik bir ortalama oldukça ve tamamen etkili arasında bir etki düzeyine tekabül etmektedir. Kendi seçeneğine en yakın diğer kişi ise öğretmenler olarak karşımıza çıkmaktadır fakat bu seçenek 2,38 ortalamayla az ve orta arasında bir etki düzeyine sahiptir. Öğretmenlerden sonra en etkili kişinin arkadaşlar olduğu görülmektedir. Yakın çevre ve ailenin ise YBS bölüm tercihinde en az etkisi olan kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 3: Bölüm Tercihi Üzerinde Etkisi Olan Kahramanlar

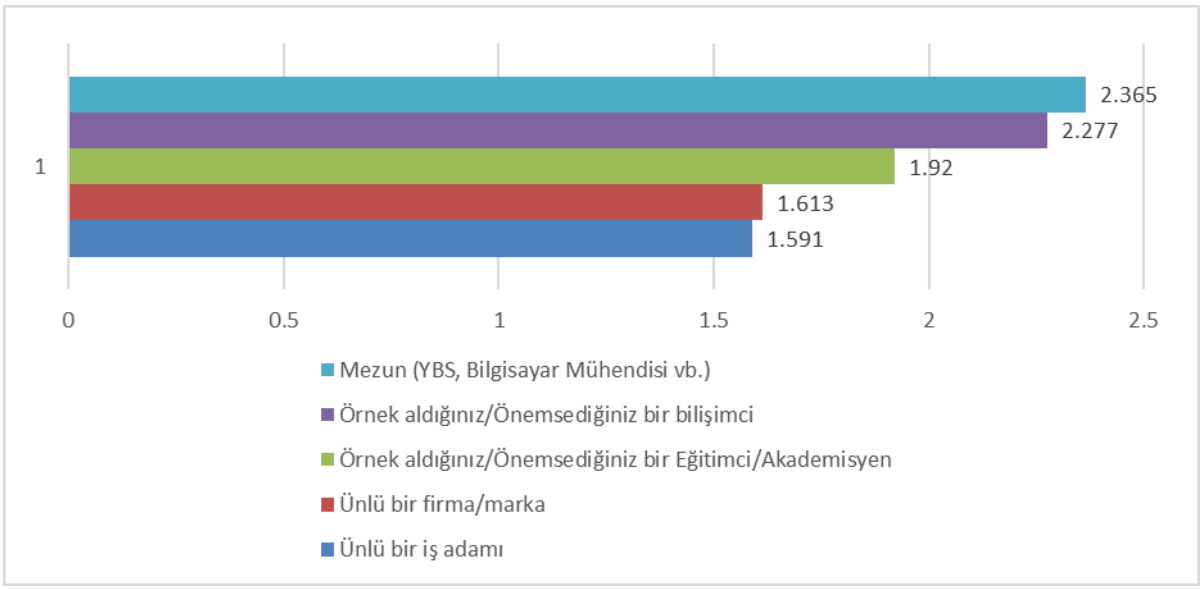

Çalışmada aynı zamanda bölüm tercihi üzerinde etkisi olan kahramanlar da araştırma konusu edilmiştir. Grafik 3'te bölüm tercihi üzerinde etkisi olan kahramanlara yer verilmektedir. Buna göre en etkili kahramanların örnek alınan bir mezun (2,36) ve bir bilişimci (2,27) olduğu görülmektedir. Fakat en etkili iki kahramanın dahi etki düzeyinin skalada az ve orta arasında bir değere tekabül etmesi kahramanların genel olarak YBS bölüm tercihinde pek de önemli olmadığı anlamına gelmektedir. Sırasıyla örnek alınan bir eğitimci/akademisyen (1,92), ünlü bir firma/marka (1,61) ve ünlü bir işadamı (1,59) bu başlıkta etkisi olan diğer kahramanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 4: Bölüm Tercihi Üzerine Etki Eden Faktörler

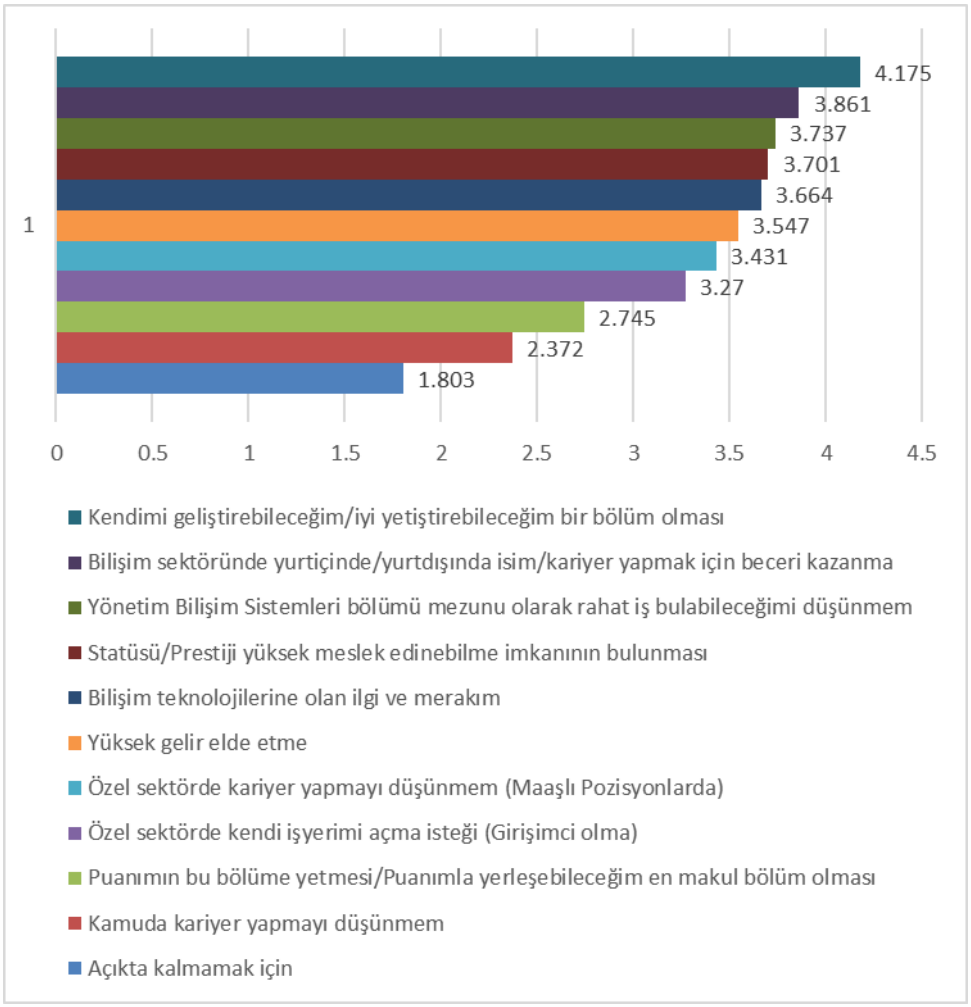

Katılımcıların YBS eğitimi almayı tercihi üzerinde en etkili faktörün bu bölümün "kendilerini geliştirebilecekleri/iyi yetiştirebilecekleri" (4,17) bir bölüm olarak görülmesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilişim sektöründe isim/kariyer yapmak için beceri kazanma (3,86) düşüncesinin ise en etkili ikinci faktör olduğu; üçüncü derecede etkili faktörün ise "YBS mezunu olarak rahat iş bulunabileceği" (3,73) düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır. Grafik 4'te bölüm tercihi üzerine etki eden faktörlere en etkiliden etkisi az olana doğru yer verilmektedir.

Grafik 5: YBS Eğitiminin Kazandıracağı Yetkinlikler

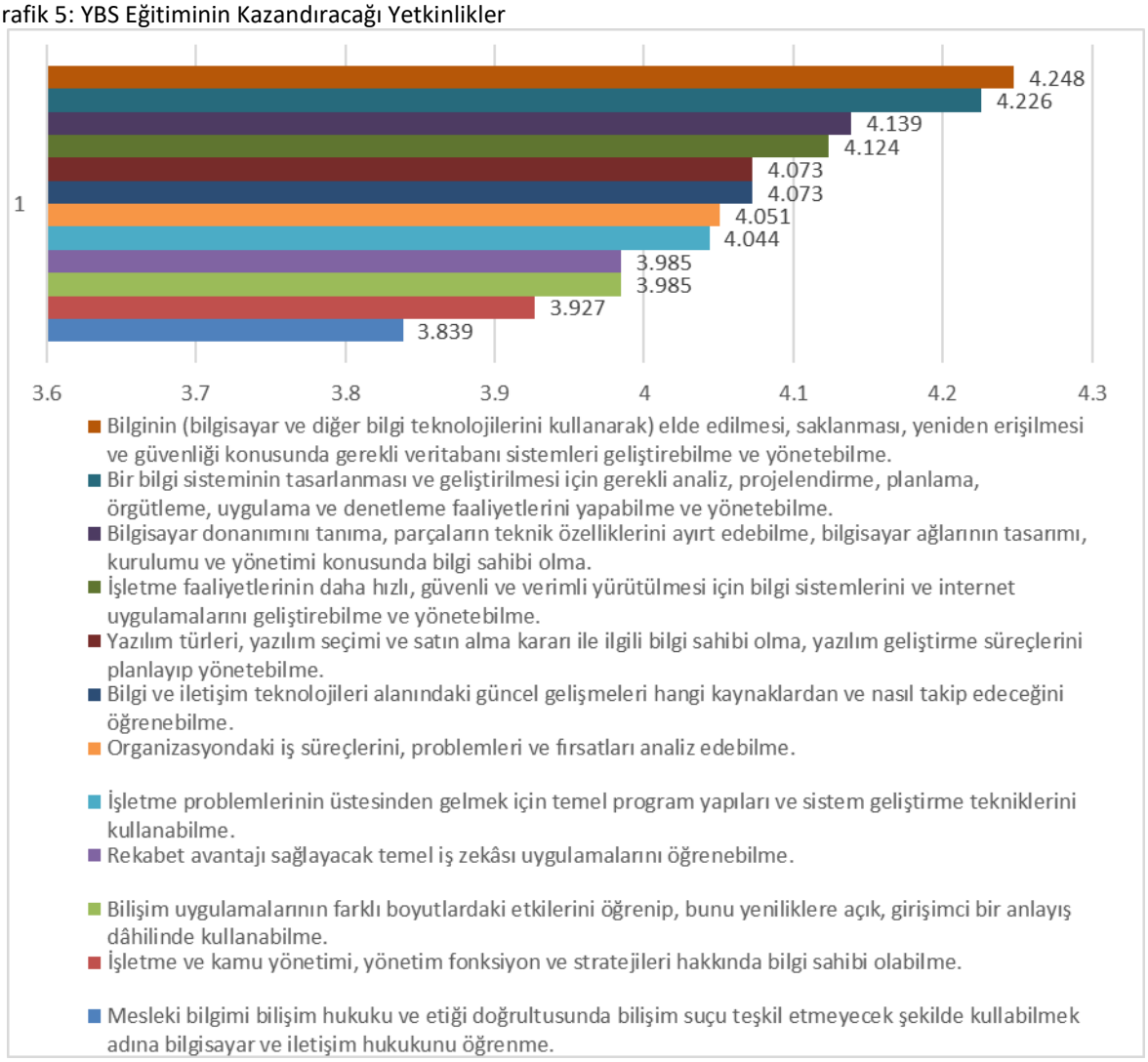

Grafik 5'te ise YBS eğitminin katılımcılara kazandıracağı yetkinliklere yer verilmektedir.Söz konusu yetkinlikler genel olarak bilişim sistemlerine yönelik yetkinlikler ve işletme yönetimine dair yetkinlikler olarak ele alınabilir. Buna göre YBS bölümü okuyan katılımcıların verdiği cevaplardan bilişim sistemlerine yönelik yetkinlikler kazanma beklentisinin daha yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 6: İstihdama Yönelik Düşünce

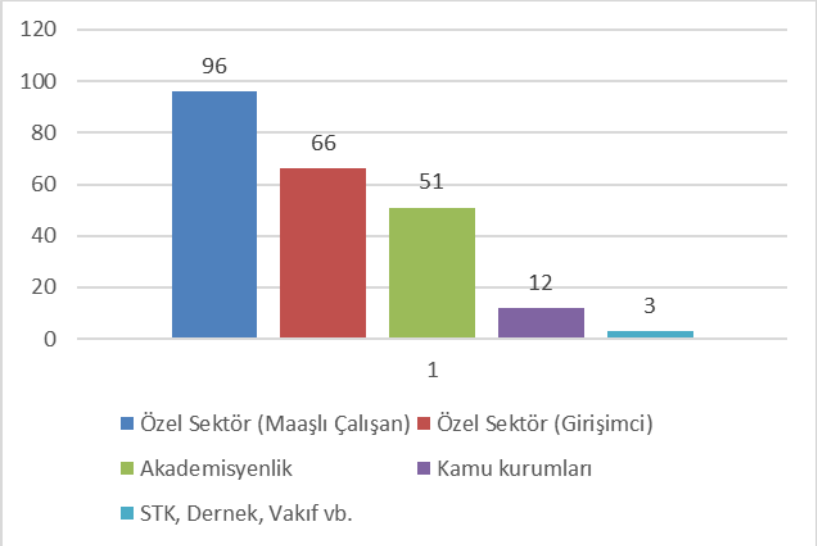

Çalışma kapsamında son olarak katılımcılara istihdama yönelik beklentileri sorulmuştur. Grafik 6'da katılımcıların istihdama yönelik düşüncelerine yer verilmektedir. Buna göre; katılımcılar en çok özel sektörde maaşlı pozisyonlarda (n: 96) istihdamı düşünmektedir. İstihdam alternatifleri arasında ikinci sırada ise girişimcilik (n: 66) bulunmaktadır. İstihdam alternatiflerinde üçüncü sırada ise akademisyenlik (n: 51) yer almaktadır. YBS öğrencilerinden oluşan katılımcıların istihdam alternatifleri arasında en zayıf alternatiflerin ise kamuda istihdam (n:12) ve STK, Dernek, Vakıf vb. (n: 3) müesseselerde istaihdam edilme olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Türkiye'de yeni sayılabilecek bölümler olan Yönetim Bilişim Sistemleri bölümlerinin günden güne sayıları artmaktadır. YÖK'ün istatistiklerinden anlaşıldığı üzere de bu bölümler yoğun talep görmektedir. Bu çalışmada söz konusu bölümlere olan talebi anlamlandırabilmek adına YBS bölümünü okuyan öğrencilere bölümü tercih etme nedenleri ve aynı zamanda bu bölümden beklentileri anlamına da gelen bölümün kendilerine kazandıracağı yetkiniklerin neler olduğuna yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırma neticesinde katılımcıların önemli bir çoğunluğunun YBS bölümünü isteyerek tercih ettikleri anlaşılmıştır. Bu durumun çalışmada ileride yer alan sorularara verilecek cevapları olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Yani bölümü bilinçli ve isteyerek tercih eden öğrencilerden oluşan katılımcı kitlesinden bölümün tercih edilme nedenlerinin öğrenilmeye çalışılmasının daha yararlı ve işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bulguları göstermiştir ki YBS bölümü tercihi üzerinde en etkili kişi öğrencinin kendisidir. Bölümü bilinçli tercih eden ve bölüme isteyerek gelen öğrencilerden oluşan bir katılımcı profili için bu sonucun çok doğal olduğu düşünülmektedir. Bölüm tercihi üzerinde etkisi olan kahramanlara bakıldığında ise etkisi itibariyle dikkate değer bir düzeyde öne çıkan bir grubun olmadığı anlaşılmaktadır. En etkili kahraman YBS, Bilgisayar mühendisi vb. bir mezundur fakat o bile az ve orta düzey aralığında bir etkiye sahiptir. YBS bölüm tercihi üzerinde etkisi olan faktörlere gelindiğinde ise en etkili faktörün YBS eğitimi almanın kişinin kendini geliştirebilmesine olanak sunan bir bölüm olarak görülmesi olduğu anlaşılmaktadır. Yetkinlikler bağlamında değerlendirildiğinde ise bilişim sistemlerine yönelik yetkinlik kazanailme beklentisinin daha öne çıktığı anlaşılmaktadır. Son olarak ise katılımcıların istihdam alternatifleri içerisinde öncelikle özel sektörde istihdam düşüncesinin yer aldığı görülmektedir.

YBS bölümünün neden tercih edildiği ve bölümden beklentiler üzerine gerçekleştirilen bu çalışmanın nihayetinde bir takım kısıtlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın en belirgin kısıtı sadece Bursa Uludağ Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Söz konusu kısıtın bu çalışmadan elde edilen bulguların genellenmesi esnasında muhakkak surette göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda, gelecek çalışmalarda örneklemin farklı üniversitelerde okuyan YBS öğrencilerini ve belki mezunlarını da içerecek şekilde daha geniş bir kitleye uygulanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ÇEŞMELİ, Melike, Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT, Adnan KALKAN ve İhsan PENÇE (2015). "Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Öğrencilerinin Yönetim ve Bilişim Derslerindeki Başarılarının Veri Madenciliği Yöntemleri İle İncelenmesi", Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 1(2): 36-47.

ÇETİNKAYA BOZKURT, Özlem, Adnan KALKAN ve Melike ŞİŞMECİ ÇEŞMELİ (2015). "Türkiye'de Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Öğrencilerinin Mesleğe Bakış Açıları, Beklenti ve Memnuniyet Düzeyleri", Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 1(2): 22-35.

GENÇER, Mehmet (2014). "Yönetim Bilişim Sistemleri Müfredatının Karakteri ve Geleceği", Informa Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 1(2): 9-23.

SARUHAN, Şadi Can ve Ata ÖZDEMİRCİ (2011). Bilim, Felsefe ve Metodoloji, Beta Yayınları, İstanbul.

UĞUR, Naciye Güliz, Algın OKURSOY ve Aykut Hamit TURAN (2016). "Türkiye'de Yönetim Bilişim Sistemleri Eğitimi ve Yetkinlik Alanı Değerlendirmesi", İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 4(1): 111-122.

www.mis.boun.edu.tr

www.istatistik.yok.gov.tr

www.yokatlas.yok.gov.tr

Genç Tüketicilerde Eşsizlik İhtiyaci Cinsiyete Göre Farklılaşmaktamıdır?

Doç. Dr. Fatih KOÇ[1] **Prof. Dr. Ümit ALNIAÇIK[2]** **Öğr. Gör. Oktay ÇETİN[3]**

[1]Kocaeli Üniversitesi / Kandıra Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Dış Ticaret ve Avrupa Birliği Bölümü, fatih.koç@kocaeli.edu.tr

[2] Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, umit.alniacik@kocaeli.edu.tr

[3] Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler Bölümü, oktay.cetin@ kocaeli.edu.tr

Özet: Eşsizlik ihtiyacı bir kişilik özelliğidir ve tüketicilerin karar verme sürecinde etkilidir. Eşsizlik ihtiyacının öne sürdüğü temel fikir, tüketicilerin kendilerini diğerlerinden farklılaştırma amacıyla satın alma faaliyeti gerçekleştirmesine yöneliktir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, genç tüketiciler olarak üniversite öğrencilerinin eşsizlik ihtiyacı düzeylerini belirlemek ve öğrencilerin cinsiyetine göre eşsizlik ihtiyacının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Bu amaçla, Kocaeli Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Toplam 318 öğrenci ile anket çalışması yapılmıştır. Anket formu, cevaplayıcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan ve Tean, Bearder ve Hunter (2001) tarafından geliştirilen Need for Uniqueness ölçeğinden oluşmaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda, eşsizlik ihtiyacı ölçeğinin popülerlikten kaçınma, benzerlikten kaçınma ve yaratıcılıktan kaçınma şeklinde üç boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. T testi yapılarak, eşsizlik ihtiyacının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. T testi sonucunda, popülerlikten kaçınma ve benzerlikten kaçınma boyutlarının cinsiyete göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, erkeklerin kadınlara göre, daha fazla oranda eşsizlik aradığı belirlenmiştir. Bunun yanısıra, yaratıcılıktan kaçınma boyutunun cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Eşsizlik İhtiyacı, Genç Tüketiciler

Abstract: Need for uniqueness is a personality trait affecting consumer decisions. Main tenet of the need for uniqueness is that consumers want to reflect a different identity by consumption. In this context, the aim of this study are to determine young consumers' level of need for uniqueness and to detect a gender difference regarding this characteristic . To achieve this aim, a survey was conducted among university students. Data is collected from a conveniently selected 318 respondents by a questionnaire. The questionnaire consists of items of demographic factors and the need for uniqueness scale developed by Tean, Bearder ve Hunter (2001). Exploratory factor analysis revealed that need for uniqueness has three dimensios namely creative choice counterconformity, unpopular choice counterconformity, avoidance of similarity. T test was used for detecting possible gender differences. As result of t test, unpopular choice counterconformity and avoidance of similarity was found to differ according to gender. When mean scores were examined, it was determined that male respondents had a higher level of need for uniqueness compared to females. Further, t tests revealed there is no gender difference for creative choice counterconformity dimension.

Key Words: Gender, Need for Uniqueness, Young Consumers

1.GİRİŞ

Eşsizlik ihtiyacı bir kişilik özelliğidir ve tüketicilerin karar verme sürecinde etkilidir. Eşsizlik ihtiyacının öne sürdüğü temel fikir, tüketicilerin kendilerini diğerlerinden farklılaştırma amacıyla satın alma faaliyeti gerçekleştirmesine yöneliktir. Eşi az bulunur ürünlere sahip olmak kişinin kendini diğerlerinden ayırma yöntemlerinden birisidir. (Çadırcı, Güngör ve Asıl 2013) Benzersiz olma motivasyonları insanları yeni, geleneksel olmayan, nadir veya sıra dışı şeyler edinmeye ve bunlara sahip olmaya itmektedir. (Goldsmith ve Clark 2009) Buradan hareketle, eşsizlik arayan tüketicinin ihtiyacını karşılamak için firmaların farklı pazarlama uygulamaları ile bu tüketicilere yaklaşması gerekmektedir. Bu araştırma kapsamında genç tüketiciler ele alınmıştır. Genç tüketicilerin eşsizlik düzeyi belirlenmesiyle, gençlere yönelik ve eşsiz ürünler geliştirilebilir. Bu araştırma sonucunda, eşsizlik ihtiyacı çerçevesinde, akademisyenlere ve özellikle uygulayıcılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

2. LİTARETÜR ÇALIŞMASI

Eşsizlik teorisi, insanların diğer kişilerle olan benzerlikleri ile ilgili bilgiye yönelik tepkilerini duygusal, bilişsel ve davranışsal açılardan açıklamakta ve bir kişinin, diğer kişilerle arasında algıladığı aşırı bir benzerlik veya aşırı bir farklılığı hoş karşılamayacağını belirtmektedir. (Çabuk S., Atılgan K.Ö. 2011) Tüketici düzeyinde eşsizlik teorisi, bireylerin kendilerini diğerlerinden farklılaştırmak amacıyla somut mallar elde etmesi şeklinde ortaya

çıkmaktadır. (Çabuk S., Atılgan K.Ö. 2011) Eşi az bulunur ürünlere sahip olmak kişinin kendini diğerlerinden ayırma yöntemlerinden birisidir. (Çadırcı, Güngör ve Asıl 2013)

"Özgüllüğe ihtiyacı" tanımlayan genel kişilik teorisi, insanların uyumluluk ve bireysellik arasında en uygun seviyede bir dengesizlik arayışına girmelerini önermektedir. (Goldsmith and Clark 2009) Eşsizlik ihtiyacı popüler olmayan seçim karşıtlığı, benzerlikten kaçınma ve yaratıcı seçim karşıtlığı şeklinde üç boyuttan oluşmaktadır.

Yaratıcı seçim karşıtlığı: Bireyin eşsiz bir kişisel kimlik için bazı materyaller satın almasıdır. Bu materyaller sayesinde, birey kendisini diğerlerinden farklı görür.

Popüler olmayan seçim karşıtlığı: Bireyin, ait olduğu grubun normlarının dışında olan ürün ve markaları seçmesi ile ilgilidir.

Benzerlikten kaçınma: Yaygın kullanıldığı düşünülen ürünlerin satın alınmasından kaçınmaya vurgu yapar. (Tian, Bearden, Hunter, 2001)

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, genç tüketiciler olarak üniversite öğrencilerinin eşsizlik ihtiyacı düzeylerini belirlemek ve öğrencilerin cinsiyetine göre eşsizlik ihtiyacının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kocaeli Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Toplam 318 öğrenci ile anket çalışması yapılmıştır. Öğrenciler kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Anket formu, cevaplayıcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan ve Tean, Bearder ve Hunter (2001) tarafından geliştirilen Need for Uniqueness ölçeğinden oluşmaktadır. Bu ölçek 31 sorudan oluşmaktadır. Ölçek, 5'li Likert ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek için t testi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenirliliği için Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmış ve Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Analizler SPSS paket programı kullanılarak yapılmıştır.

4.1. Araştırmanın hipotezleri

Literatürde cinsiyet ve eşsizlik ihtiyacı değişkeninin birlikte incelendiği bir çok çalışma vardır (Latter, Phau ve Marchegiani, 2011; Miremadi, Fotoohi, Sadeh, Tabrizi ve Javidigholipourmashhad, 2011; Stokburger-Sauer ve Teichmann, 2013; Emile, Hyde ve Lee, 2012). Bu çalışmalarda, eşsizlik ölçeğinin boyutlarının cinsiyete göre değiştiği ifade edilmiştir. Bu çalışmalardan hareketle, katılımcıların eşsizlik ihtiyacının cinsiyete göre değişeceği varsayılarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Eşsizlik ihtiyacı değişkeninin yaratıcı seçim karşıtlığı boyutu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H2: Eşsizlik ihtiyacı değişkeninin popüler olmayan seçim karşıtlığı boyutu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H3: Eşsizlik ihtiyacı değişkeninin benzerlikten kaçınma boyutu cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

5.1. Demografik Faktörler

Katılımcıların %66,4'ü kadın ve %33,6'sı erkektir. Katılımcıların yaşları ortalaması 20,30 dur.

5.2.Açıklayıcı Faktör Analizi

Tablo 1: Açıklayıcı Faktör Analizi Ve Güvenirlilik

	Faktörler			Güvenirlilik (alfa)	Özdeğer	Açıklanan Varyans
	1	2	3			
SMEAN(U28)	,812			0,886	6,259	26,079
SMEAN(U26)	,752					
SMEAN(U25)	,748					
SMEAN(U29)	,747					

SMEAN(U27)	,743				
SMEAN(U30)	,739				
SMEAN(U31)	,691				
SMEAN(U23)	,619				
SMEAN(U4)		,738			
SMEAN(U11)		,718			
SMEAN(U7)		,711			
SMEAN(U3)		,688			
SMEAN(U10)		,653	0,853	3,201	13,338
SMEAN(U8)		,634			
SMEAN(U2)		,630			
SMEAN(U9)		,602			
SMEAN(U6)		,556			
SMEAN(U5)		,506			
SMEAN(U21)			,739		
SMEAN(U22)			,695		
SMEAN(U17)			,680	0,754	2,226	9,274
SMEAN(U20)			,607			
SMEAN(U14)			,558			
SMEAN(U19)			,553			

Çıkarım Metodu: Principal Component Analysis.
Döndürme Metodu: Varimax with Kaiser Normalization.
İterasyon Sayısı: 4
Açıklanan Toplam Varyans: 48,691

Faktör analizi rotasyon yöntemi Varimax olarak tercih edilmiştir. Faktörlerin Cronbach's Alpha katsayılarına bakıldığında, tüm faktörlerin 0,70'in üstünde çıkması nedeniyle bu ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2006; Kalaycı, 2008). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 24 madde için öz değeri 1'in üzerinde üç bileşen ve toplam varyansın % 26,079'unu birinci, % 13,338'ini ikinci, 9,274'ünü ise üçüncü bileşenin açıkladığı, toplam varyansa ise % 48,691 oranında katkı yaptığı tespit edilmiştir. Çok faktörlü desenlerde, açıklanan varyansın % 40 ile % 60 arasında olması yeterli olarak kabul edilebilir (Çokluk ve ark., 2012: 245).

5.3. Hipotezlerin Testi

Hipotezlerin test edilmesi için, t testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Hipotezlerin testi ile birlikte faktörlerin ortalamalarını değerlendirmek için, her bir faktörün ortalaması hesaplanmıştır. Yaratıcı seçim karşıtlığı 3,156, popüler olmayan seçim karşıtlığı 2,897 ve benzerlikten kaçınma 2,684 ortalamalarına sahiptir.

Tablo 2: T testi

Değişkenler	Levene's Test for Equality of Variances		t testi sonuçları			Ortalama	
	F	Anlam.	t	sd	Anlam.	Kadın	Erkek
Yaratıcı Seçim Karşıtlığı	0,013	0,908	-0,658	315	0,511	3,136	3,196
Popüler Olmayan Seçim Karşıtlığı	**0,991**	**0,320**	**-2,393**	**315**	**0,017**	**2,821**	**3,045**
Benzerlikten Kaçınma	**3,457**	**0,064**	**-2,993**	**315**	**0,003**	**2,579**	**2,892**

T testi sunucunda ilk boyut olan "yaratıcı seçim karşıtlığı" nın anlamlılık düzeyi 0,05 den büyük olduğundan cinsiyete göre anlamlı bir fark yoktur. "Popüler Olmayan Seçim Karşıtlığı" ve "Benzerlikten kaçınma" nın anlamlılık düzeyi 0,05 den küçük olduğundan kadın ve erkek arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotezler	Sonuç
H1	Red
H2	Kabul
H3	Kabul

Çalışmaya göre var olan 3 hipotezimizin ilki olumsuz diğer 2 si olumlu sonuçlanmıştır.

6. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Bu çalışmada temel olarak, genç tüketicilerin eşsiz olma ihtiyaçları ele alınmıştır. Genç tüketici olarak, üniversite öğrencileri seçilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, eşsizlik ihtiyacı ölçeğinin orijinaline uygun olarak üç boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Her boyutun ortalamaları incelendiğinde, gençlerin eşsiz olma ihtiyacının bazı boyutlarda yüksek bazı boyutlarda ise düşük olduğu tespit edilmiştir.

Yaratıcı seçim karşıtlığı boyutunun ortalaması 3,156 olarak bulunmuş ve en yüksek ortalamaya bu grubun sahip olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan genç tüketiciler, çevrelerindeki diğer insanlardan farklı olmak istiyor ve aynı zamanda seçimlerinin çevrelerindekiler tarafından onaylanmasını bekliyorlar. Popüler olmayan seçim karşıtlığı boyutu 2,897 ortalamaya sahip ve bu boyut grup normlarından sapan ürünlerin ve markaların seçilmesi veya kullanılması anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında, katılımcılar tarafından orta düzeyde bir tercih yapıldığı gözlemlenmektedir. En düşük ortalamaya sahip benzerlikten kaçınma boyutunun ortalaması 2,684 dür. Katılımcıların bu boyuta ilişkin değerlendirmeleri yine orta düzeydedir. Bu boyut, fazla popüler olmayan ve bireyi diğerlerinden ayıracak ürün ve markaların seçilmesini ifade eder.

Cinsiyete göre farklılık incelendiğinde, analizler sonucunda, kadın ve erkeklerin yaratıcı seçim karşıtlığı boyutu için değerlendirmelerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, kadın ve erkeklerin seçimlerinin çevrelerindekilerden farklı olmasını istedikleri aynı zamanda çevrelerindekiler tarafından seçimlerinin iyi olarak kabul edilmesini istediklerini göstermektedir. Popüler olmayan seçim karşıtlığı boyutu kadın ve erkeklere göre farklılaşmakta ve erkeklerin ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkekler kadınlara göre, çevresindekilerin genel kabul ettiği ve onların normlarına uygun olan ürünleri çok tercih etmek istemiyorlar. Ancak tercihleri ile diğerleri tarafından kabul görmek istiyorlar. Aynı zamanda, toplumun normlarının dışına çıkma ve toplum tarafından kabul görmeme riskini kadınlara göre daha fazla aldığı bu çalışma sonucunda tespit edilmiştir. Analizler sonucunda benzerlikten kaçınma boyutunun kadın ve erkeğe göre değiştiği belirlenmiştir. Yine, erkeklerin kadınlara göre bu boyut için ortalaması daha yüksektir. Buradan hareketle, erkeklerin kadınlara göre, popüler olmayan ve bireyi diğerlerinden ayıran ürün ve markaları daha çok seçtiği söylenebilir.

Bu araştırma sonucunda üniversite öğrencisi olan genç tüketicilerin belli bir düzeyde çevresindeki kişilerden farklı olmak istediği, ancak yaptıkları tercihler sonucunda çevresindekiler tarafından kabul görmeyi bekledikleri söylenebilir. Buradan hareketle, bu araştırma sonucunda, işletmelerin bu durumu göz önüne alarak ürün geliştirmeleri önerilebilir.

Bu çalışmada sadece eşsizlik ölçeği ve cinsiyet dikkate alınmıştır. Sonraki çalışmalarda, eşsizlik ihtiyacını ortaya çıkan faktörlerin tespit edilmesi ve eşsizlik ölçeğinin satın alma davranışı üzerindeki etkilerini ortaya çıkaracak çalışmalar yapılması, araştırmacılara önerilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Şener (2006). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı- İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları Ve Yorum, Pegem Akademi Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara

Çabuk S., Atılgan K.Ö. "Kadın Tüketicilerin Algıladıkları Marka Denkliğini Belirleyen Faktörler: Markalı Hazır Giyim Ürünleri Üzerine Bir Çalışma" Çukurova Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2011, s.85. "Snyder, C. R., & Fromkin, H. L. (1980). Uniqueness: The human pursuit of difference. New York: Plenum Press."

Çabuk S., Atılgan K.Ö. "Kadın Tüketicilerin Algıladıkları Marka Denkliğini Belirleyen Faktörler: Markalı Hazır Giyim Ürünleri Üzerine Bir Çalışma" Çukurova Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2011, s.85. "Tian, K.T., Bearden, W. O. & Hunter, G.L. (2001). Consumers' Need for Uniqueness: Scale Development and Validation. The Journal of Consumer Research, 28(1), 50-66."

Çadırcı, T.O, Güngör A.S ve Asıl H. (2013), İndirimli Gıda Perakendecilerinde Sürekli Müşteri Olma Davranışı, 18. ULUSAL PAZARLAMA KONGRESİ BİLDİRİ KİTABI "Yerel Ekonomilerin Uluslararasılaşmasında Küresel Pazarlamanın Katkısı": 122.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara

Emile, R., Hyde, K. F. ve Lee, M. (2012),The Product Choices of Young Adult Consumers – Does Gender Matter?, in NA - Advances in Consumer Research Volume 40, eds. "Zeynep Gürhan-Canli, Cele Otnes, and Rui (Juliet) Zhu, Duluth, MN : Association for Consumer Research, Pages: 371-378."

Kalaycı, Şeref (2008). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ankara

Latter, C., I. Phau, and C. Marchegiani. (2011). "Consumers need for uniqueness and status: do Australian generation Y men and women purchase differently?." In Australian and New Zealand Marketing Academy Conference, Nov 28, 2010, Perth, Australia

Miremadi, A., Fotoohi, H., Sadeh, F., Tabrizi, F. ve Javidigholipourmashhad, K. (2011) The Possible Effects of Need for Uniqueness's Dimensions on Luxury Brands: Case of Iran and UAE, International Journal of Marketing Studies, 3(3), 151-160

Ronald E. Goldsmith, Ronald A. Clark, UNIQUENESS MOTIVATION IN CONSUMER BEHAVIOR, American Marketing Association / Winter 2009, s. 311. "Lynn, Michael and C.R. Snyder(2002), "Uniqueness Seeking", in Handbook of positive Psychlogy, C.R. Snyder and S.J. Lopez eds. London: Oxford University Press:395-410."

Stokburger-Sauer, N. E. ve Teichmann, K. (2013). Is luxury just a female thing? The role of gender in luxury brand consumption, Journal of Business Research, 66, 889 - 896

Tian, K.T., Bearden, W. O. & Hunter, G.L. (2001). Consumers' Need for Uniqueness: Scale Development and Validation. The Journal of Consumer Research, 28(1), 52-53.

Tuğçe Çadırcı O., Güngör A.S., Asıl H., İndirimli Gıda Perakendecilerinde Sürekli Müşteri Olma Davranışı, KAFKAS ÜNİVERSİTESİ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi "Yerel Ekonomilerin Uluslararasılaşmasında Küresel Pazarlamanın Katkısı, s.122. "BELK, R.W., (1985), "Materialism: Trait Aspects of Living in the Material World", Journal of Consumer Research, Vol.12(Aralık), s.265-280."

Türkiye'de Mavi Ekonomi Denizcilik Sektörüne Yönelik Vergisel Teşvikler Özelinde Bir İnceleme

Dr.Öğr.Üye.Gamze Yıldız ŞEREN KURULAR

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Maliye, gyseren@nku.edu.tr

Denizciliği Türk'ün büyük milli ülküsü olarak benimsemeli ve az zamanda başarmalıyız
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Özet: Mavi ekonomi; okyanuslarla gerek doğrudan gerek dolaylı olarak ilişkisi bulunan ekonomik sektörleri ve ilgili politikaları tanımlamaktadır. Ayrıca mavi ekonomi yalnızca ekonomik unsurları değil çevre sağlığını da dikkate almaktadır. Bu çalışmada mavi ekonominin sosyal ve ekonomik potansiyelinin kamu politikaları ile nasıl artırılacağına dair düşüncelere ve değerlendirmelere Türkiye denizcilik sektörü özelinde yer verilmiştir. Denizcilik sektörünün teşvik edilmesi amacıyla bilhassa 1990'lı yıllardan günümüze çeşitli vergi indirimleri gerçekleştirilmiştir. Örneğin 31.01.2017 tarihinde 9759 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla %18 olan KDV oranı %1'e, %8 olan ÖTV oranı %0'a süresiz olarak indirilmiştir. Böylece vergi yükünün ağır olması sebebiyle tekne ve yatları kayıt altına almak, sağlanan bu vergisel avantajlar ile diğer ülkelerle rekabet edebilir düzeye erişmek, bu sektördeki vergisel düzenlemelerin birer sebebi olarak gösterilebilir. Sahip olunan coğrafi avantajlar doğrultusunda Türkiye'de de büyük bir potansiyeli beraberinde taşıyan mavi ekonominin desteklenmesi zincirleme bir etki yaratarak ekonomi için pozitif neticelerin alınmasına yol açmaktadır. Vergi harcaması bakımından devlet attığı her adımla bir politika seçimi yapmakta ve önceliklerini belirlemektedir. Buna göre belirlenen hedeflerde Türk denizcilik sektörünün geliştirilmesinin ekonomik çıktıları için vergiler ve sübvansiyonlar gibi klasik mali araçlar ile Türkiye'de mavi ekonominin gelişimi teşvik edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Mavi Ekonomi, Denizcilik Sektörü, Vergi Teşvikleri, Vergi İndirimleri

Jel Kodu: H20, H29, K34

Abstract: Blue economy refers to economic sectors and related policies that are directly or indirectly in association with the oceans. Furthermore, the blue economy takes into consideration not only economic factors but also environmental health. This study reveals thoughts and assessments regarding how the social and economic potential of the blue economic can be boosted by means of public policies in specific to the maritime sector in Turkey. Various tax reductions have been realized since the 1990s with the purpose of promoting the maritime sector. For example, on 31.01.2017, the VAT rate of 18% was reduced to 1% and Special Consumption Tax of 8% was reduced to 0% indefinitely upon the decision of the Council of Ministers numbered 9759. Tax regulations in this sector result from the aim of registering vessels and yachts by getting rid of the heavy tax burden and to reach competitiveness level with other countries thanks to such tax regulation advantages. The support to be given to blue economy, which carries great potential in, *inter alia*, Turkey in terms of the current geographical advantages, will create a chain effect for the economy to get positive outcomes. The state makes a policy choice and determines its priorities with every step it takes when it comes to tax expenditure. Accordingly, blue economy development in Turkey should be encouraged through conventional financial instruments such as taxes and subsidies for the development of the economic output of the Turkish maritime sector within the scope of the pre-determined goals.

Key Words: Blue Economy, Maritime Sector, Tax Incentives, Tax Discounts

JEL Codes: H20, H29, K34

1.GİRİŞ

Türkiye denizcilik bakımından henüz Avrupa standartlarında bir gelişim kaydetmese de her geçen gün olumlu gelişmelere sahne olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin mavi ekonomi adı altında bir devlet politikası haline getirmiş olduğu, kamusal önlem ve araçlarla bu ekonomiye yön verdiği düşünüldüğünde Türkiye'nin de bu potansiyeli kullanmak adına adımlarını atması hiç kuşkusuz bir gerekliliktir. Vergi bu bağlamda etkin bir kamu politikası aracıdır ve sektörlerin teşvik edilmesinde kullanılması olumlu neticeler alınmasına yol açmaktadır.

2003 tarihinde resmi gazetede yayımlanan 6 Seri No'lu Özel Tüketim Vergisi Genel Tebliği ile deniz araçlarında kullanılan yakıtın ÖTV'si sıfırlanmış, 2017 tarih 9759 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ÖTV (%0) ve KDV oranlarında (%1) lehe olan değişiklikler sağlanmıştır. Denizcilik sektörünün teşvikine yönelik değerlendirilebilecek en son vergisel gelişme ise 27.01.2017 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 6770 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile gerçekleşmiştir. Bu kanunun 14.maddesiyle 4490 sayılı Türk Uluslararası Gemi Sicili

(TUGS) Kanunu İle 491 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 12.maddesinde kimi değişiklik ve eklemeler yapılmış, 15.madde ile de 4490 sayılı kanuna geçici bir madde eklenmiştir. Söz konusu değişikliklerle denizcilik sektörü çeşitli vergi ve harçlardan istisna kılınmıştır.

Türkiye'de denizcilik sektörünün teşvikine yönelik vergisel düzenlemelerin incelenmesi gayesini güden bu makale iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde mavi ekonomi ile ilgili genel esaslara yer verilerek, Türkiye'de mavi ekonomi ve kamu destekleri konusunda açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye'de denizcilik sektörünün gelişmesine yönelik atılan vergisel adımlar alt başlıklar altında irdelenmiş ve genel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2.MAVİ EKONOMİ: KAVRAM VE KAPSAM TEMELLİ BİR İRDELEME

Mavi ekonominin evrensel olarak kabul görmüş bir tanımı olmamasına rağmen, genellikle okyanusların, denizlerin, göllerin, nehirlerin ve diğer su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını ve korunmasını kapsadığı düşünülmektedir (Sustainable Blue Economy Conference, 2018: 1). Bu bağlamda literatürde son zamanlarda sıklıkla kendisine yer bulan mavi ekonomi terimini tek bir açıdan değerlendirmek mümkün değildir. Mavi ekonomi genel olarak okyanus/deniz kaynaklarının kullanımının sürdürülebilirliği hususunda ekonomik sektörlerin ve politikaların sınırlarını çizdiği bir alandır (World Bank Group&UN, 2017:6). Bu makalede mavi ekonomi kavramı Türkiye'nin üç tarafının da denizlerle çevrili olmasından hareketle deniz ve denizcilik sektörü ile ilgili hususları da içerecek şekilde kamu politikaları kapsamında ele alınmıştır.

Sosyal ve ekonomik boyutları ile mavi ekonomiyi ele almak mümkündür. Bir taraftan ekonomik anlamda büyümenin hayata geçirilmesi bir taraftan da sosyal anlamda iyileştirmenin sağlanarak pozitif dışsallıklara haiz bu sektörün güçlendirilmesi mavi ekonomi kapsamındaki iki temel boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevrenin sürdürülebilirliği, kaynakların etkin kullanımı, sosyoekonomik kalkınmanın sağlanması, okyanus ve denizlerin sağlığının korunması da mavi ekonominin günümüzde önemi artan bir kavram olmasını sağlamıştır (World Bank Group&UN, 2017:6). Mavi ekonomi kapsam olarak hem çevre sağlığını hem de ekonomik faydaları kapsamaktadır. Bir şekille ifade edecek olursak bu iki kavramın kesişim noktasıdır.

Şekil 1: Mavi Ekonominin Kesişim Noktaları

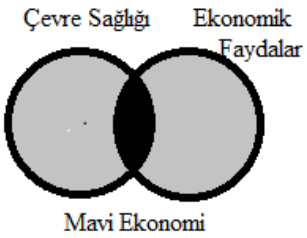

Kaynak: Patil vd (2016: 43)

Bu noktada mavi ekonominin sosyal eşitlik ve katılım ilkeleri ile uyum arz edecek şekilde okyanus sağlığını ve ekonomik büyümeyi eş zamanlı olarak geliştiren bir politika gündemi söz konusudur (Patil vd, 2016: 43). Ayrıca 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler) doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında mavi ekonomi önemli bir rol oynamaktadır (Sustainable Blue Economy Conference, 2018: 1).

Mavi ekonomi yaklaşımı aynı zamanda, her ülkede, kendi ulusal koşullarına ve kendi mavi ekonomi anlayışını yansıtmak için kabul edilen ulusal vizyona bağlı olarak değişim arz eden bir yaklaşımdır. Mavi Ekonomi, çevresel riskleri ve ekolojik kıtlıkları önemli ölçüde azaltırken yeşil ekonomi ile aynı sonucu, yani insan refahını ve sosyal eşitliğini geliştirmeyi savunmaktadır (Attri: 1). Örneğin Karayipler gibi dünyadaki kıyı toplulukları için mavi ekonominin büyük bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Zira mavi ekonomi bünyesinde eko turizm, deniz enerjisi, sürdürülebilir balıkçılık, okyanus atıklarının yönetimi gibi ekonomik aktiviteleri de bulundurmaktadır. Bu kapsamda yukarıda da bahsi geçtiği üzere mavi ekonomi ile ekonomik büyüme ile geçim kaynakları ve iş alanlarını geliştirmek amaçlanırken bir taraftan da okyanus ve kıyı ekosisteminin sağlığını korumak amaçlanmaktadır (Kulkarni,2018).

Mavi ekonomi; mevcut ve gelecek nesiller için sosyal ve ekonomik faydalar sağlamalı, Atıkları azaltacak ve malzemelerin geri dönüşümünü teşvik edecek temiz teknolojilere, yenilenebilir enerjiye ve döngüsel malzeme

akışlarına dayanmalı, bunların yanı sıra deniz ekosistemlerinin çeşitliliğini, üretkenliğini, esnekliğini, temel işlevlerini ve kendine özgü değerini yeniden sağlamalı, korumalı ve sürdürmelidir (World Bank Group&UN, 2017:6):

2.1.Türkiye'de Mavi Ekonomi Ve Kamu Destekleri

Türkiye coğrafi anlamda mavi ekonomi ile aslında iç içe geçmiş bir ülkedir. Konumu hasebiyle üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'de henüz denizcilik anlamında atılan adımların yeterli olduğunu söylemek mümkün olmasa da, bu durum var olan gayretleri görmezden gelmemiz anlamını taşımamalıdır. Denizler; gerek taşımacılık gerek ticaret gerek gıda bakımından kaynaklarının en etkin şekilde kullanılmasını gerektiren bir kaynaktır. Türk denizcilik sektörünü ise limanlar, gemi inşası, ticaret filosu ve kıyı işletmeleri şeklinde temel bir sınıflandırmaya tabii tutmak mümkündür (İşte KOBİ, 2014).

Mavi ekonominin teşvikine yönelik olan bu çalışmada büyük oranda 4490 sayılı kanun çerçevesindeki mali düzenlemelere yer verilse de Türkiye'de bunun haricinde atılan adımlar da söz konusudur. Örneğin 2008 senesinde meydana gelen küresel krizden gemi inşa sanayinin olumsuz etkilenmesi sonucunda istihdamda düşüş yaşanmıştır. Ancak Türkiye'de bu sektörün güçlenmesine yönelik bazı adımlar atılmıştır. Bunların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür(Platin, 2017):

- Türk uluslararası gemi siciline dair önemli vergi muafiyetleri sağlanmıştır
- Tersanelerin kira bedelleri sıfıra çekilmiştir.
- Şirket ve armatörlere kredi destekleri sağlanmıştır (kredi garanti fonu).
- Denizden elde edilmek kaydıyla navlun ve benzeri gelirler ihracat geliri sayılmıştır. Böylece ihracat teşviklerinden yararlanmanın önünde engel kalmamıştır.
- Tersanelerle ilgili imar problemleri çözüme kavuşturulmuştur.

Türkiye'de denizcilik sektörünün en önemli talebi sektöre yönelik politikaların (örneğin Güney Kore, Singapur ve Japonya'daki gibi) bir devlet politikası haline gelerek, uzun vadeli düzenlemelerin sağlanmasıdır. Çünkü denizcilik sektörü oldukça karlı bir alandır ve yapılan düzenlemelerle Türk denizcilik sektörünün rakipleriyle rekabet edebilir seviyeye gelmesi gerekmektedir. Bunun için de sektör, devlet nezdinde ifade edilmelidir (İş'te KOBİ, 2014). Kamu politikaları bu noktada etkin araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslar arası deniz ticaretinde rekabet edebilmek, milli gemi ve denizcilik sektörünün gelişebilmesi adına vergi konusunda atılan adımlarla denizcilik bir devlet politikası haline getirilmeye çalışılmaktadır (İstanbul YMMO, 2018: 9).

3. DENİZCİLİK SEKTÖRÜNÜN TEŞVİKİ VE VERGİLENDİRME ESASLARI

Türkiye'de 16.12.1999 tarihinde kabul edilmiş olan 4490 Sayılı Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanunu, Türk denizciliğinin gelişmesi ve ekonomi alanında katkılarının artırılması amacıyla çıkartılmış bir kanundur. Temel kamu maliyesi araçlarından bir tanesi olan vergisel düzenlemelerle belirli sektörlerin desteklenmesi ve teşviki doğru bir politika adımıdır. Bu kapsamda Türkiye'de 1990 sonrasında denizcilik sektörüne yönelik pek çok vergisel düzenleme gerçekleştirilmiştir (Çelikkaya, 2012: 75). Bu düzenlemeler bir sonraki bölümde detaylı olarak görülebileceği üzere denizcilik sektöründen sağlanan gerek dolaylı gerekse de dolaysız vergiler üzerinden gerçekleşmiştir.

3.1.Türkiye'de Denizciliğin Vergilendirilmesi Hususuna Dair Esaslar

3.1.1.Türk Bayrağı ve Yabancı Bayrak Temelinde Vergilendirme Esasları

Yat, kotra, tekne ve gezinti gemilerinin Türk bayrağı taşımalarının teşviki gayesiyle yabancı bayraktan Türk bayrağına geçişte 6770 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun* 14. Ve 15.maddesinde yer alan esaslar doğrultusunda 4490 sayılı Kanuna bazı maddeler eklenmiştir. Buna göre ilgili kanunun mali hükümlerinin düzenlenmiş olduğu 12.madde de yer alan istisnalardan faydalananlardan (TUGS'dan terkin edilip başka sicile kaydedilmesi ya da çeşitli sebeplerle devrine yönelik bir maddedir fakat bunun için TUGS'a en az 6 ay kayıtlı olması şartı söz konusudur) geriye yönelik bir tarhiyat söz konusu değildir. Yapılmış tarhiyatlardan ise açılan davadan feragat edilmesi şartıyla vazgeçilmektedir. Tahsil edilen tutar ise ret ya da iadesi olmayıp, tahakkuk eden tutar da terkin edilir.

Ayrıca yine 6770 sayılı kanunun 38.maddesiyle de 655 sayılı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye geçici madde 9 ile şu esaslar eklenmiştir. Buna göre Türk bayrağına geçen yabancı bayraklı yat, kotra, tekne ve gezinti gemileri gümrük vergisi, resim, harç, fon, paylar ve diğer her türlü vergiden bağlama kütüğü ruhsatnameleri harçları hariç istisnadır. Ayrıca Türkiye'de bulunan gerçek ve tüzel kişilere, ilgili kanunda belirtilen özelliklere haiz yat, kotra, tekne ve gezinti gemilerinin bedelsiz şekilde intikal etmesi de veraset ve intikal vergisinden muaf tutulmuştur.

3.1.2.Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnaları

4490 Sayılı kanunda mali hükümlerin düzenlendiği 12.madde doğrultusunda vergi istisnaları şu şekildedir.

- Türk Uluslararası gemi siciline kayıtlı olan yat ve gemilerin işletilmesi ile devrinden elde edilecek kazançlar gelir ve kurumlar vergisi ile fonlardan istisnadır[1].
- Yine Türk Uluslararası gemi siciline kayıtlı yat ve gemilerde istihdam edilen personelin de ücreti fon ve gelir vergisinden istisna kapsamındadır.

Kurumlar vergisine yönelik istisnaların detaylarının yer aldığı 5520 Sayılı Kurumlar Vergisinde Time-charter işletmeciliği de istisna kapsamındadır. Buna göre geminin bir kısmı veyahut hepsinin taşıtana tahsis edilerek zaman ve yük kapsamında değişim gösterebilen bir sözleşme olan Time-charter işletmeciliği gemi işletmeciliği faaliyeti kapsamında ele alındığından buradan elde edilen kazançlar da kurumlar vergisinden istisna edilmiştir (5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu).

3.1.3.Motorlu Taşıtlar Vergisinin Kaldırılması Hususu

30 Haziran 2009 tarihinde yat ve teknelerdeki motorlu taşıtlar vergisi (MTV) kaldırılmıştır. MTV yerine harçlar getirilmiştir. MTV oranının yüksekliği amatör denizciliğin gelişmesinin önünde bir engel olarak görülmüştür. Söz konusu verginin yüksekliği teknelerin yurtdışından temin edilmesinin tercih edilmesine yol açarak yabancı bayraklı teknelerin artışının da dolaylı bir sebebi olarak görülmektedir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2017:458). Bu olumsuz tablo neticesinde 5897 sayılı Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile amatör teknelerdeki MTV kaldırılmış ayrıca bu teknelerin bağlama kütüklerine de zorunlu olarak kayıt olma şartı gelmiştir. Sonuç olarak sahibi Türk olan ancak yabancı bayrak taşıyan özel teknelerin 4832 tanesi Türk bayrağına geçmiştir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2017:458).

3.1.4.Harçlar, Damga Vergisi ve Banka Sigorta Mevduat Vergisi (BSMV)

4490 Sayılı kanunda mali hükümlerin düzenlendiği 12.madde doğrultusunda bir diğer istisna da Türk Uluslararası Gemi siciline kayıt olacak gemi ve yatların aşağıda yer alan işlemlerinden damga vergisi ve harç alınmamaktadır:

- Alım
- Satım
- İpotek
- Tescil
- Gemi kira
- Zaman çarteri[2]
- Navlun sözleşmeleri
- Kredi

Ayrıca bu işlemlerden BSMV ve fonlara da tabi değildir. Yine 4490 sayılı kanun uyarınca Türk Uluslararası Gemi Siciline kayıtlı gemilerin ve yatların sahiplerinden alınacak olan harçlar şu şekildedir:

[1] 27 Ocak 2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6770 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle denizcilik sektörüne yönelik çeşitli vergisel düzenlemeler (teşvikler) gelmiştir.

[2] Bkz: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Madde 1131- (1) Zaman çarteri sözleşmesi, tahsis edenin, donatılmış bir geminin ticari yönetimini belli bir süre için ve bir ücret karşılığında tahsis olunana bırakmayı üstlendiği sözleşmedir. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf (01.03.2019)

- Kayıt Harcı
- Yıllık Tonaj Harcı
- Bu iki harç bedelinde %50 indirim ise doğrudan ya da çift klas olarak Türk Loydu'na kayıtlı TUGS'a kayıtlı gemi ve yatlar için söz konusudur.

3.1.5. Bağlama Kütüğü Harcı

655 sayılı KHK doğrultusunda güncellenen Bağlama Kütüğü Uygulama Yönetmeliği 25/09/2014 tarihli ve 29130 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Buna göre balıkçılık faaliyeti ve deniz taşımacılığında kullanılan boyu 5m'den küçük olan, deniz, iç su araçları ve gemilerin vize işlemleri ve ruhsatname işlemleri harçlardan muaf tutulmuştur T.C.Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Portalı).

3.1.6.KDV Ve ÖTV İndirimleri

Türk vergi sisteminde ağırlığı bir hayli fazla olan dolaylı vergilerde de denizcilik sektörünün teşvik edilmesi gayesiyle değişiklikler sağlanmıştır. Buna göre 2017 tarihli 9759 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla KDV ve ÖTV oranlarında kimi değişikliklere gidilmiştir.

3.1.6.1. KDV Esasları

2017 tarih 9759 sayılı Bakanlar Kurulu kararının 4.maddesiyle 2007/13033 Sayılı KDV Oranlarına İlişkin Genel Kararname'nin I sayılı listesinin 19. Sıra Yatlar, kotralar, tekneler ve gezinti gemileri şeklinde değiştirilmiştir[3]. Buna göre bahsi geçen mallar üzerindeki KDV oranı %18'den %1'e indirilmiştir.

3.1.6.2.ÖTV Esasları

2017 tarih 9759 sayılı Bakanlar Kurulu kararının 7.maddesiyle ÖTV kanununda yer alan bazı mallar üzerinde vergi oranlarında değişiklik gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda 12.06.2002 tarihli resmi gazetede yayımlanmış 4760 sayılı ÖTV kanunu II Sayılı listede yer alan deniz araçlarında ÖTV oranı sıfırlanmıştır. Aşağıdaki tabloda deniz araçlarıyla ilgili ÖTV oranları yer almaktadır.

Tablo 1: 4760 sayılı ÖTV kanunu II sayılı listede oranlar (%)

18 Gros tonilatoyu geçmeyen gezinti gemileri	0
Yolcu ve gezinti gemileri	0
Yatlar ve diğer eğlence ve spor amaçlı deniz taşıtları; kürekli kayıklar ve kanolar	8
- Yatlar, kotralar, tekneler ve gezinti gemileri	0

Kaynak: 4760 sayılı ÖTV Kanunu

Yukarıdaki tabloda güncel ÖTV oranlarının yer almaktadır, bu doğrultuda konu kapsamındaki malların ÖTV oranı sıfıra indirilmiştir. Bunun için herhangi bir süre kısıtlaması da (vergi tatili) söz konusu değildir. ÖTV uygulaması sadece bazı deniz araçlarında devam etmektedir. Sıfırlanan ÖTV'nin ilgili Bakanlar Kurulu kararı öncesindeki oranı ise %6.7 listede son sırada yer alan Yatlar, kotralar, tekneler ve gezinti gemilerinde ise %8'dir.

3.1.6.2.1.Deniz Araçları Yakıtlarında İndirilmiş ÖTV Uygulaması

Deniz araçlarında 31.12.2003 tarihinde resmi gazetede yayımlanmış 6 Seri Numaralı Özel Tüketim Vergisi Genel Tebliği ile ÖTV'si İndirilmiş yakıt uygulaması hayata geçmiştir. Söz konusu tebliğe göre ÖTV'siz yakıttan faydalanmak için TUGS ve Milli gemi siciline kayıt olmalı ve Türk bayrağını çekme hakkını devam ettirmelidir. Bunun yanı sıra yakıtı kullanacak geminin jurnaline işlenmesi gerekmektedir. Bu vergi avantajından faydalanacak deniz araçları (her aracın teknik özellikleri doğrultusunda tespiti söz konusu) ise şunlardır:

- Kabotaj hattında yük ve yolcu taşıyan gemiler

[3] Bkz: http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071230-4.htm (09.09.2018)

- Hizmet ve balıkçı gemileri
- Ticari yatlar

Buna göre atılan bu adımın denizcilik sektörüne yıllık 441 Milyon TL tutarında bir destek sağlamıştır. 2014-2017 yılları arasında ÖTV'siz yakıt kullanımının gemi türüne göre ayrımı ise şu şekildedir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2017:405):

Tablo 2: ÖTV'siz Yakıt Uygulaması ve Gemi türlerine göre Kullanım Oranları

Yolcu gemileri ve feribotlar	%41.1
Balıkçı Gemileri	%25.4
Tankerler	%13.5
Dökme ve Kuru yük gemileri	%8.8
Römorkörler ve Hizmet Gemileri	%8.5
Ticari Yatlar	%2.7

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2017:405).

Vergi adaleti ile ilgili en çok ticari yatlar tartışma konusu olmuştur. Buna göre en düşük oran kamuoyunda tartışma konusu olan ticari yatlardadır. ÖTV'siz yakıt uygulamasında en çok akla takılan husus ise alınan yakıtın kullanım alanına dair mevzuatta bir sınırlamanın söz konusu olmamasıdır. Bu durum yakıtın amacı dışında kullanılmasının önünü açar ki kayıt dışı kullanıma bir nevi zemin hazırlanmış olur.

4. MAVİ EKONOMİ VE VERGİSEL TEŞVİKLER KAPSAMINDA DİĞER HUSUSLARA DAİR KISA BİR GÖRÜŞ

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir, küresel ticaretin de %84'ü deniz yoluyla gerçekleşmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin deniz ticaretinde rekabet edebilir bir seviyeye erişmesi hem stratejik hem ekonomik büyüme manasında, bunun yanı sıra gerek istihdam gerek milli kaynakların değerlendirilmesi bakımından da son derece önem arz etmektedir. Deniz taşımacılığı maliyet bağlamında da karayolu, demiryolu ve havayolu karşısında oldukça avantajlıdır. Bu bağlamda küresel çapta deniz yolu taşıması rekabet ve rasyonalite kapsamında önemli getirilere haizdir. Ülke ekonomisi penceresinden bir değerlendirme yapılacak olursa ulaştırma politikaları da deniz yolunu dikkate alır şekilde gelişmekte ki Türkiye'de dış ticaret hacminin %91'i deniz yolu vasıtasıyla gerçekleşmektedir. (İstanbul YMMO, 2018: 1). Dolayısıyla tüm bu unsurlardan hareketle denizcilik sektörünün bir devlet politikası haline gelmesinin ve bu noktada da vergisel kimi avantajların sağlanmasının gerekliliği ve önemi ortaya çıkmış olmaktadır.

Konuyu vergide adalet perspektifinden ele alacak olursak, Nadaroğlu (1998); bir vergi sisteminin adil olmasını, sübjektif değerlere tabi bir olgu olarak değerlendirmiştir. Buna göre dönemden döneme de değişim arz edebilen vergi sisteminin adil olması klasik dönemden günümüze oldukça önemli bir husustur. Vergi adaletine yön veren iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birisi istifade bir diğeri de iktidar yaklaşımıdır. İstifade yaklaşımı esas olarak faydayı temel almakta olup kamusal malların kendisine has özellikleri itibari ile geçerliliği söz konusu değildir. Zira faydanın bölünemez niteliği onun bireylere göre fiyatlandırmasını mümkün kılmadığından eşitlik ilkesi doğrultusunda toplumda karşılıksız bir sunumu söz konusudur. Bir diğer yaklaşım olan iktidar yaklaşımına bakıldığında vergi yükünün nasıl adil pay edileceği temel alınmaktadır. Bu da T.C. Anayasası 73.Madde de kendisine yer bulmuş ödeme gücü yaklaşımıdır. İlgili madde de "*Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür"* esası yer alır. İktidar yaklaşımına geri dönecek olursak bu ancak vergiyi ödeyen mükellefin katlandığı fedakarlığın eşit olması ile sağlanabilir. Yani mali gücü eşit olanın eşit vergi ödemeleri gerekmektedir. Ancak dolaylı ve dolaysız vergi ayrımına bakıldığında bu eşitliğin gerçekleşmesinin Türk vergi sistemi bakımından problem teşkil ettiğini ifade etmek mümkündür. Bilhassa dolaysız vergilerin Türk vergi sisteminde ağırlığının fazla olması vergide adaleti zedeleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Denizcilik sektörüne sağlanan vergisel teşvikler açısından bir değerlendirme yapılacak olursa elbette Türkiye gibi coğrafi konum açısından pek çok avantajı bulunan bir ülkenin diğer ülkelerle yarışacak düzeyde bir denizcilik sektörü olmasını istemek ve bu anlamda da vergisel kimi teşvikler sağlamak doğaldır ve gereklidir. Ancak atılan adımların toplumda mali konularda geniş kitlelerin fikir sahibi olmadığı göz önüne alındığında mutlaka sebeplerinin detaylı bir şekilde izah edilmesi gerekmektedir. Aksi halde dar gelirli vatandaşların temel ihtiyaçları üzerinden dolaylı vergilerde herhangi bir indirim olmadan bir sektörün canlanması gayesiyle oldukça düşük oranların konulması halk nezdinde Türk vergi sisteminin adaleti hususunda farklı değerlendirmelere sahne olabilir.

Belirtilen hususlardan hareketle denilebilir ki atılan bu vergisel adımlar neticesinde vazgeçilen vergi alacakları da değerlendirilmeli, neticeleri de Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ortaya konulmalıdır. Elbette yalnızca bu alan için değil tüm istisna ve muafiyetlerle ilgili olmalı, vergi harcamaları sonucu üretilen kaynaklar ile harcanan vergi gelirlerinin neticeleri detaylı olarak ortaya konulmalıdır. Böylece vergi politikaları daha etkin ve adaletli bir duruş sergileyebilir, daha rasyonel adımlar atabilir (İstanbul YMMO, 2018: 9).

5. SONUÇ

Türkiye'de sahip olunan coğrafi avantajların kullanılması gerekliliği denizcilik sektörü bakımından ortadadır. Zira büyük bir potansiyeli de beraberinde taşıyan bu tip sektörlerin desteklenmesi zincirleme bir etki yaratarak ekonomi için pozitif neticelerin alınmasına yol açmaktadır. Belirli bir sektörün desteklenmesine yönelik sağlanan vergisel avantajlar kamu maliyesinin temel esaslarından birisidir. Bununla beraber vergilemede adillik ve eşitlik ilkeleri de bu noktada en az teşvikler kadar temel bir diğer unsurdur.

Türkiye'de vergiler anlamında Türk denizcilik sektörünün geliştirilmesine yönelik atılan adımlar dikkate ve takdire değerdir. Özellikle 4490 sayılı kanun ve 491 sayılı KHK ile pek çok vergisel teşvike yer verilmiştir. TUGS kayıtlı gemi ve yatlarda çalışan personelin ücretinin gelir vergisi ve fonlardan istisna olması, işletme ve devirden sağlanan kazançların yine gelir vergisi, kurumlar vergisi, fonlardan istisna olması ayrıca diğer pek çok işlemden (alım ve satım gibi) damga vergisi, harç ve BSMV alınmaması bunlardan bazılarıdır. Ayrıca özellikleri ilgili tebliğde belirtilmiş deniz araçlarında yakıt kullanımında ÖTV sıfırlanmıştır. Görüldüğü üzere Türk vergi sisteminde denizcilik sektörüne yönelik gerek dolaylı gerek doğrudan vergilerde ciddi düzenlemeler söz konusudur. Burada Atatürk'ün "Türk ulusunun milli ülküsü" olarak işaret ettiği denizcilik sektörünün gelişmesinin önünde vergi anlamındaki bariyerlerin kaldırıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de atılan adımlar, denizciliğin gün geçtükçe bir devlet politikası haline geldiğini gösterir niteliktedir.

Vergi harcaması bakımından devlet attığı her adımla bir politika seçimi yapmakta ve önceliklerini belirlemektedir. Buna göre belirlenen hedeflerde Türk denizcilik sektörünün geliştirilmesinin ekonomik çıktıları muhakkak ki son derece önemlidir, ancak atılan adımlarla Türk Vergi Sisteminin genel görünümü bir bütün olarak ele alındığında adalet hususunda bir dengesizliğe işaret edecek mahiyette olmamalıdır. Belirli bir sektörün canlandırılmak istenmesi, bunun için vergisel avantajların sağlanması doğru bir adımdır. Ancak toplumda vergi adaletine karşı oluşacak önyargıların oluşmaması adına vergi sisteminin daha adil bir görünüm alması yolunda Türk vergi sistemindeki dolaylı ve dolaysız vergi dağılımının orantılı bir yapıya kavuşması, bunun yanı sıra toplumun atılan vergisel adımların hedeflenen çıktılarından ve süreçlerinden bilgilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 12.06.2002 tarih ve 24783 sayılı Resmi gazete, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4760.pdf (13.09.2018)

4990 Sayılı Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanunu İle 491 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 23913 sayılı ve 21.12.1999 tarihli resmi gazete, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4490.pdf (09.09.2019)

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu 1 Seri No.lu Tebliğ. http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebligler/5520/5.html (11.09.2019)

5897 Sayılı Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 27230 Sayılı ve 16.05.2009 tarihli Resmi Gazete, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/05/20090516-5.htm (Erişim Tarihi: 12.09.2018)

6 Seri Numaralı Özel Tüketim Vergisi Genel Tebliği, 25333 Sayı ve 31.12.2003 tarihli Resmi Gazete, http://www.gib.gov.tr/node/87757 (20.09.2018)

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu,http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf (09.09.2018)

6770 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 29961 Sayılı Ve 27.01.2017 Tarihli Resmi Gazete, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170127-1.htm (09.09.2019)

Bakanlar Kurulu Kararı, 2017/9759, 3.02.2017 Tarih ve 29968 sayılı T.C. Resmi Gazete. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170203-7.pdf (19.09.2018)

Çelikkaya, Ali. Türkiye'de Deniz Taşımacılığına Sağlanan Vergi Teşvikleri Üzerine Bir İnceleme, Maliye Dergisi, Sayı 162, Ocak -Haziran 2012, ss.73-102.

Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, 10.Baskı, Beta Yayınevi,1998, İstanbul, ss.306-307.

İstanbul YMMO. (2018). Türkiye'de Denizcilik Sektörü Ve Vergilendirilmesi. http://www.istanbulymmo.org.tr/Data/Platform/2018_MAYIS_23.pdf (28.02.2019)

İş'te KOBİ. (2014). Denizcilik Sektörüne Bakış. https://www.istekobi.com.tr/sektorler/denizcilik-sektorune-bakis-s32/sektore-bakis/denizcilik-sektorune-bakis-b32.aspx (01.03.2019)

Kulkarni, R. (2018). Innovative financing and regional dialogue are central for a thriving 'blue economy'.UNDP. http://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2018/Innovative-financing-and-regional-dialogue-are-central-for-a-thriving-blue-economy.html (15.02.2019)

Patil, P.G.,& Virdin, J., Diez., & S.M., Roberts, J., &Singh, A. (2016). Toward a blue economy: a promise for sustainable growth in the Caribbean; An overview. The World Bank, Washington D.C., https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25061/Demystifying0t0the0Caribbean0Region.pdf?sequence=4 (01.02.2019)

Platin. (2017). Türkiye'nin denizcilik sektörü masaya yatırıldı. https://www.platinonline.com/turkiye/turkiyenin-denizcilik-sektoru-masaya-yatirildi-789991 (06.03.2019)

Sustainable Blue Economy Conference. (2018). Concept Paper On The Thematıc Areas For The Sustaınable Blue Economy Conference. http://www.blueeconomyconference.go.ke/wp-content/uploads/2018/08/Concept-Paper-SBEC-Thematic-areas.pdf (04.03.2019)

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2017). Ulaşan ve Erişen Türkiye 2017 Denizcilik, http://www.udhb.gov.tr/anasayfa (11.09.2019).

T.C.Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Portalı. Bağlama Kütüğü Uygulama Yönetmeliği, http://www.denizcilik.gov.tr/ (19.09.2018)

World Bank Group&UN. (2017). The Potential of the Blue Economy Increasing Long-term Benefits of the Sustainable Use of Marine Resources for Small Island Developing States and Coastal Least Developed Countries. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26843/115545.pdf?sequence=1&isAllowed=y (03.03.2019)

Geleneksel Peynirlerin Tüketiminde Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Etkisi: Tulum Peyniri Örneği

Doç.Dr. Hakan Adanacıoğlu[1] Prof.Dr. Çiğdem Takma[2] Zir.Yük.Müh. Seren Çelimli[3]

[1]Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, hakan.adanacioglu@ege.edu.tr

[2]Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü, cigdem.takma@ege.edu.tr

[3]Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, seren.celimli@hotmail.com

Özet: Geleneksel gıdalar, birçok kuşak için yöresel veya bölgesel olarak tüketilen gıdaları içermektedir. Geleneksel gıdalar içinde tüketiciler tarafından en fazla önem verilen ürünlerden birisi de farklı isimler altında üretilen geleneksel peynirlerdir. Türkiye'de geleneksel peynirler için potansiyel bir pazar olmasına rağmen, geleneksel peynir tüketicilerinin sosyo-ekonomik yapısı yeteri kadar bilinmemektedir. Türkiye'de geleneksel gıda ürünleri pazarındaki risk ve belirsizliği düşürmek için, sektörde yer alan geleneksel gıda üreticileri ile bu ürünlerin pazarlamasında faaliyet gösteren aktörlerin tüketici tercihlerini etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri belirlemesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada; geleneksel peynirlerin tüketiminde sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi, Türkiye'nin geleneksel peynirlerinden birisi olan Tulum peyniri örneği ile incelenmiştir. Bu çalışmanın verileri, İzmir ilinin 11 merkez ilçesinde toplam 185 tüketici ile yapılan anketlerden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında tulum peyniri için yapılan tüketim harcaması ile bazı demografik özellikler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmada demografik değişkenlerin tulum peyniri tüketim harcaması üzerindeki etkisi karar ağacı yöntemi ile analiz edilmiştir. Karar ağacının oluşturulmasında Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları (CRT) algoritması kullanılmıştır. Tulum peyniri tüketim harcamasında etkili olan önemli demografik değişkenler hanehalkı net geliri, hanehalkı büyüklüğü ve yaş olarak belirlenmiştir. Tulum peyniri tüketim harcamasını en iyi açıklayan demografik değişken ise aylık hane halkı net geliridir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Peynirler, Tulum Peyniri, Tüketim, Sosyo-Ekonomik Faktörler, Karar Ağacı

The Effect of Socio-Economic Factors on the Consumption of Traditional Cheeses: A Case of Tulum Cheese

Abstract: Traditional foods include foods that have been consumed locally or regionally for many generations. One of the most important products that consumers care about in traditional foods is the traditional cheeses produced under different names. Although there is a potential market for traditional cheeses in Turkey, socio-economic structure of traditional cheese consumers in Turkey is not known enough. To reduce the risk and uncertainty in the market of traditional food products in Turkey, it is important that the traditional food producers and the actors active in the marketing of these products in the sector determine the socio-economic factors that affect the consumer preferences. In this study, the impact of socio-economic factors in the consumption of traditional cheese were investigated with Tulum cheese sample which is one of the traditional cheeses of Turkey. Data were obtained from face-to-face interviews of 185 consumers in the 11 metropolitan districts of Izmir Province. In this study, the relationship between the consumption expenditures for tulum cheese and some demographic characteristics was investigated. In this study, the effect of demographic variables on tulum cheese consumption expenditure was analyzed by decision tree method. Classification and Regression Trees (CRT) algorithm was used to construct decision tree. The important demographic variables which were effective in Tulum cheese consumption expenditure were determined as household net income, household size and age. The demographic variable which best described Tulum cheese consumption expenditure was the monthly household net income.

Key Words: Traditional Cheeses, Tulum Cheese, Consumption, Socio-Economic Factors, Decision Trees

1. GİRİŞ

Son yıllarda tüketicilerin gıda kalitesine olan ilgisinin arttığı görülmektedir. Bölgesel özellikler ve kültürel mirasla bağlantılı olan geleneksel gıda ürünlerinin tüketicilerin verdiği değerle ilişkili olarak avrupa pazarında önemi giderek artmaktadır. Geleneksel gıda ürünleri, kendine özgü otantik bir üretim süreci ile yöresel olarak üretilmekte olup, avrupa gıda üretiminde belirgin bir paya sahiptir (Banterle and Gellynck, 2008:9). Avrupada beslenme geleneği birbirinden ayrı olan çok farklı kültür bulunmaktadır. Geleneksel gıdalar, birçok kuşak için yöresel veya bölgesel olarak tüketilen gıdaları içermektedir. Kamunun beslenme ve sağlıklı yemeye olan yakın ilgisi, genellikle sağlıklı ve besleyici olarak nitelendirilen geleneksel gıdalara olan talebin artmasına neden olmuştur (European Commission, 2007:4).

Geleneksel gıdalar içinde tüketiciler tarafından en fazla önem verilen ürünlerden birisi de farklı isimler altında üretilen geleneksel peynirlerdir. Her ülkenin kendi kültür ve gelişim düzeyine bağlı olarak tüm bölgelerinde yoğun bir şekilde tüketime sunduğu peynir çeşitleri bulunmaktadır. Türkiye'de beyaz peynir, kaşar peyniri, tulum peyniri yaygın olarak tüketilmekte ve bu peynirleri lor, çökelek, dil, Çerkez, otlu peynirler gibi diğer yöresel ürünler takip etmektedir (Durlu-Özkaya ve Gün, 2007: 488).

Dünyada ve Türkiye'de bugüne kadar geleneksel peynirlerin tüketimini çeşitli açılardan inceleyen sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda; geleneksel peynirlere yönelik tüketici tercihlerini inceleyen (Adanacıoğlu ve Albayram, 2012: 458; Akpınar-Bayızıt vd., 2017: 5), geleneksel peynirlerde tüketicilerin ödeme istekliliğini analiz eden (Braghieri vd., 2014: 155; Adanacıoğlu vd., 2018:265), geleneksel peynir tüketiminin kültürel boyutunu değerlendiren (Garanti ve Berberoğlu, 2018: 3), geleneksel peynir tüketiminde tüketici faydasını ortaya koyan (Uzundumlu ve Topçu, 2016:896) ve geleneksel peynirlerde tüketim tercihleri ile satın alma modellerine dayalı pazarlama taktik ve stratejilerini analiz eden (Baran ve Topçu, 2017: 257) bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, geleneksel peynirlerin tüketiminde sosyo-ekonomik faktörlerin etkisinin yeteri kadar incelenmediği görülmektedir.

Türkiye'de geleneksel peynirler için potansiyel bir pazar olmasına rağmen, geleneksel peynir tüketicilerinin sosyo-ekonomik yapısı yeteri kadar bilinmemektedir. Türkiye'de geleneksel gıda ürünleri pazarındaki risk ve belirsizliği düşürmek için, sektörde yer alan geleneksel gıda üreticileri ile bu ürünlerin pazarlamasında faaliyet gösteren aktörlerin tüketici tercihlerini etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri belirlemesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada; geleneksel peynirlerin tüketiminde sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi, Türkiye'nin geleneksel peynirlerinden birisi olan Tulum peyniri örneği ile incelenmiştir.

Türk Gıda Kodeksi Peynir Tebliğinde Tulum Peyniri; hammaddenin peynir mayası kullanılarak pıhtılaştırılması ile elde edilen telemenin fermantasyonunu takiben ufalanıp tuzlanması, daha sonra gıdaya temasa uygun bir ambalaj malzemesine veya deri tulumlara sıkıca basılarak üretilen ve olgunlaştırıldıktan sonra piyasaya arz edilen çeşidine özgü karakteristik özellikler gösteren peynir olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2015). Türkiye'de tulum peyniri Trakya yöresi hariç her bölgede üretilmekte olup yörelere göre üretim ve olgunlaştırma şekil ve süreleri farklılıklar göstermektedir. Bölgelere göre farklı isimlerle anılan tulum peynirlerinin yaygın olarak bilinenleri Erzincan, İzmir, Divle ve Çimi tulum peyniridir. Bunlardan İzmir tulum peyniri üretim ve olgunlaştırma şekli bakımından diğer tulum peynirlerinden oldukça farklıdır (Kan vd., 2010:17).

Bu çalışmanın amacı; İzmir Tulum Peyniri örneği ile geleneksel peynirlerin tüketiminde sosyo-ekonomik faktörlerin etkisini belirlemektir. Çalışma kapsamında tulum peyniri için yapılan tüketim harcaması ile bazı demografik özellikler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma ile geleneksel peynirlerin tüketiminde sosyo-ekonomik faktörlerin etkisinin belirlenmesine yönelik olarak literatürde ortaya çıkan boşluğun giderileceği ve Türkiye'deki geleneksel peynir tüketimine yön verilmesi açısından karar vericilere ve üreticilere bir rehber bir bilgi sağlanacağı öngörülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyali tüketicilerle gerçekleştirilen anket çalışması ile elde edilmiştir. Anket çalışmasının gerçekleştirildiği araştırma alanı olarak İzmir ili seçilmiştir. Anket çalışması 2012 yılında gerçekleştirilmiş olup, görüşülen tüketicilerin sayısı bir diğer ifade ile örnek hacmi belirlenirken İzmir ilinin 11 merkez ilçesinde yaşayan hane halkı sayısı esas alınmıştır. Söz konusu merkez ilçelerde, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 2010 yılı itibariyle 2.774.103 kişinin yaşadığı saptanmıştır (TÜİK, 2010). Bir hane halkının ortalama 4 kişiden oluştuğu varsayımından hareket ederek, belirtilen 11 merkez ilçe için 693.526 adet hane hesaplanmıştır.

Anket çalışmasında örnek hacmi oransal örnekleme yöntemi ile hesaplanmıştır. Bu yönteme göre, N büyüklüğündeki sonlu bir anakitle için belli bir özelliği taşıyanların bilinen veya tahmin edilen oranına (p) göre örnek hacmi formülü aşağıda belirtilmiştir (Newbold, 1995).

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma^2_{\hat{p}_x} + p(1-p)}$$

n= Örnek hacmi

N= 11 merkez ilçedeki toplam hane sayısı

p= Tulum peyniri satın alan tüketicilerin oranı. Maksimum örnek hacmine ulaşmak için p = 0.50 alınmıştır.

σ^2_{px} = Oranın varyansı

Oransal örnekleme yöntemine göre, örnek hacmi % 99 güven aralığı ve % 9,5 hata payı esas alınarak 185 adet olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışmada, geleneksel peynirlerin tüketiminde sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi tulum peyniri örneği ile incelenmiştir. Bu kapsamda tulum peyniri için yapılan tüketim harcaması ile bazı demografik özellikler arasındaki ilişki karar ağacı yöntemi ile analiz edilmiştir. Karar ağacı yöntemi ile demografik değişkenlerin tulum peyniri tüketim harcaması üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur. Analizde açıklayıcı (bağımsız) değişkenler olarak yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, hanehalkı büyüklüğü ve aylık hanehalkı geliri tanımlanmış, bağımlı (sürekli) değişken olarak ise tulum peyniri için yapılan aylık tüketim harcaması kullanılmıştır. Karar ağacının oluşturulmasında Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları (CRT) algoritması kullanılmıştır.

Karar ağacı yöntemi, bir veri kümesine ait varyasyonun gruplar içinde minimum ve gruplar arası maksimum olduğu farklı alt gruplara ayıran parametrik olmayan bir tekniktir. Bunların yanısıra, karar ağacı algoritması bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin sırasını ve önemini görselleştirmektedir. Karar ağacı diyagramı ile bir ağaç yapısı oluşturularak ağacın yaprakları seviyesinde gruplar ve bu yapraklara giden ve başlangıçtan çıkan kollar üzerindeki işlemler ifade edilmektedir. Dallanma işlemi grubun bütün elemanlarının aynı homojen grup etiketine sahip olmasına kadar devam etmektedir.

Karar ağaçları metodu ile değişkenlerin sınıflandırılmasında Otomatik Ki-Kare Etkileşim Belirleme Analizi (CHAID), Sınıflandırma ve Regresyon Ağaçları (CRT) veya Hızlı, Yansız, Etkili İstatistiksel Ağaçlar (QUEST) algoritmaları kullanılabilir. CRT algoritması, ikili tekrarlayıcı bölümleme yöntemi olarak bilinir ve ilk olarak Breiman ve ark. (1984) tarafından tanımlanmıştır. Bağımlı değişken kategorik olduğunda model bir "sınıflandırma ağacı" ve sürekli bir değişken olduğunda ise "regresyon ağacı" olarak adlandırılmaktadır (Chang ve Wang, 2006:1021).

CRT yönteminde bağımlı değişkenleri etkileyen bağımsız değişkenler iki grup homojen ağaçlara bölünmüş ve ağaç yapısı oluşturulmuştur. Ağaç yapısı oluşturulduğunda, ilk bağımsız değişkenden sonra modellenen değişken, bağımlı değişkeni en fazla etkileyen değişkendir. Karar ağacında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin sınıflamasına katkısı önem derecelerine göre belirlenmektedir. Bu etki CRT analizinde iyileştirme katsayısı olarak tanımlanmaktadır. İyileştirme katsayısı herhangi bir üst veya alt limite sahip olmadığı gibi, ağaç yapısı yukarıdan aşağıya doğru hareket ettiğinden giderek değeri azalmaktadır. Ağaç yapısında, bağımlı değişkenleri etkileyen bağımsız değişkenlerin ayrıldığı homojen alt gruplara çocuk düğümler denilmektedir.

Bununla birlikte, alt kümelere ayrılmanın olmadığı çocuk düğümlerine terminal düğümler denilmektedir. CRT analizinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin sınıflamasına katkısı da önem derecesine göre belirlenmiştir. Skorlar bağımlı değişkene göre ölçeklendirilmiştir (aralık, 0-100) (Brieman vd., 1984:30; Steinberg ve Colla, 1997:191).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Görüşülen Tüketicilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Görüşülen tüketicilerin sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin özetleyici bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre, 185 tüketicinin %55.14'ü kadın, %44.86'sı erkektir.

Tüketicilerin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, tüketicilerin %30.81'inin 25-34, %25.95'inin 35-44 ve %26.49'unun 45-54 yaş aralıklarında olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan, tüketicilerin %8.64'ünün 55 yaş ve üstündeki yaşlarda ve %8.11'inin ise 18-24 yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Tüketicilerin ortalama yaşı ise 39 yıl olarak hesaplanmıştır.

Söz konusu tüketicilerin medeni durumu incelendiğinde, bireylerin %68.11'inin evli, %31.89'unun ise bekar olduğu görülmektedir.

Eğitim seviyesi yönüyle tüketicilerin durumuna bakıldığında, %61.08 gibi önemli bir kısmının lisans ve/veya lisansüstü düzeyinde bir eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Ortaöğretim düzeyinde eğitim alanların oranı %24.87 iken, ilköğretim düzeyinde eğitim alanların oranı %14.05'tir. Görüşülen tüketicilerin ortalama eğitim yılı ise 14.44 olarak saptanmıştır.

Görüşme yapılan tüketicilerin hane halkı net geliri aylık olarak ve beş kategoriye ayrılarak incelenmiştir. Görüşülen tüketiciler arasında aylık hane halkı net geliri 1000 TL'den az olanlar olduğu gibi, 2500 TL ve üstünde olanlar da bulunmaktadır. Söz konusu tüketicilerin %46.49 gibi önemli bir kısmı aylık hane halkı net geliri 2500 TL ve üstünde olanlardan oluşmaktadır. Diğer yandan, aylık hane halkı net geliri 2000-2499 TL arasında olanların oranı %21.08, 1500-1999 TL arasında olanların oranı %16.22 ve 1000-1499 TL arasında olanların oranı ise %11.35'tir. Aylık hane halkı net geliri 1000 TL'den az olan tüketicilerin oranı ise %4.86'dır.

Hane halkı büyüklüğü itibariyle tüketiciler incelendiğinde, bu büyüklüğün 1 ile 5 arasında değiştiği ve ortalama 3.32 kişi olduğu ortaya çıkmaktadır. Tüketicilerin %37.84'ünün hane halkı büyüklüğü 3 kişi iken, %30.81'inin 4 kişi ve %16.22'sinin 2 kişidir. Diğer yandan, tüketicilerin %10.81'inin hane halkı büyüklüğü 5 kişi ve üzerinde iken, %4.32'si yalnız yaşayan bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Görüşülen Tüketicilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Değişken	Seviye	Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	83	44.86
	Kadın	102	55.14
Yaş	18-24	15	8.11
	25-34	57	30.81
	35-44	48	25.95
	45-54	49	26.49
	55-64	15	8.10
	65 ve üstü	1	0.54
	Ortalama yaş	39.02 (yıl)	
Medeni Hali	Evli	126	68.11
	Bekar	59	31.89
Eğitim Durumu	İlköğretim	26	14.05
	Ortaöğretim	46	24.87
	Lisans/Lisansüstü	113	61.08
	Ortalama eğitim seviyesi	14.44 (yıl)	
Hane Halkı Net Geliri (Aylık) (TL)	1000'den az	9	4.86
	1000-1499	21	11.35
	1500-1999	30	16.22
	2000-2499	39	21.08
	2500 ve üzeri	86	46.49
Hane Halkı Büyüklüğü	1 kişi	8	4.32
	2 kişi	30	16.22
	3 kişi	70	37.84
	4 kişi	57	30.81
	5 kişi ve üzeri	20	10.81
	Ortalama hane halkı sayısı	3.32 (kişi)	

3.2. Görüşülen Tüketicilerin Tulum Peyniri Tüketim Sıklığı ve Tüketim Miktarı

Tüketicilerin geneli itibariyle Tulum peyniri tüketim sıklığı incelendiğinde, hergün Tulum peyniri tüketenlerin oranı (%38.38) ilk sırada bulunmuştur. Bunu sırasıyla; haftada 2 kez tüketenler, haftada 1 kez tüketenler, ayda 1 kez tüketenler ve son olarak 15 günde 1 kez tüketenler izlemektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Görüşülen Tüketicilerin Tulum Peyniri Tüketim Sıklığı

Tüketim Sıklığı	n	%
Hergün	71	38,38

Haftada 1 kez	32	17,30
Haftada 2 kez	39	21,08
15 günde 1 kez	18	9,73
Ayda 1 kez	25	13,51
Toplam	185	100,00

Bu çalışmada, Tulum peyniri yanında beyaz peynir ve kaşar peyniri ile diğer peynir çeşitlerinin (dil, örgü, çeçil, vb.) aylık hane halkı tüketim miktarlarına ilişkin bilgiler de verilmiştir (Tablo 3).

Aylık hane halkı Tulum peyniri tüketim miktarı incelendiğinde, tüketicilerin geneli itibariyle 1 kg 381 gram Tulum peyniri tüketildiği görülmektedir. Hane halkı başına aylık beyaz peynir tüketim miktarı ortalama 1 kg 523 gram'dır. Hane halkı başına aylık kaşar peyniri tüketim miktarı incelendiğinde, Tulum ve kaşar peynirine göre daha az bir tüketim ortaya çıkmaktadır. Hane başına ortalama kaşar peyniri tüketim miktarı 779 gram olarak belirlenmiştir. Diğer peynir çeşitleri arasında belirtilen dil, örgü, çeçil, vb. peynirlerin tüketim miktarı da Tulum ve beyaz peynir tüketimlerinin altında çıkmıştır. Diğer peynir çeşitlerinin hane başına aylık tüketim miktarı ortalama 945 gram olarak saptanmıştır.

Tablo 3: Tulum, Beyaz, Kaşar ve Diğer Peynirlerin Aylık Hane Halkı Tüketim Miktarları

Peynir Çeşitleri	Miktar (kg)
Tulum Peyniri	1,381
Beyaz Peynir	1,523
Kaşar Peyniri	,779
Diğer Peynirler*	,945

*Dil, örgü, çeçil, vb. peynirler

3.3. Görüşülen Tüketicilerin Tulum Peyniri ve Diğer Peynir Çeşitlerine Yaptığı Aylık Hane Halkı Tüketim Harcamaları

Peynir çeşitlerine göre hane başına aylık tüketim harcamaları incelendiğinde, en fazla harcama yapılan peynir 23.07 TL ile Tulum peyniridir (Tablo 4). Tüketicilerin geneli itibariyle, Tulum peynirinden sonra en fazla harcama yapılan peynir, beyaz peynirdir. Beyaz peynir için hane başına aylık harcama tutarı ortalama 20.16 TL'dir. Kaşar peyniri ile diğer peynir çeşitleri (dil, örgü, çeçil, vb.) için yapılan aylık hane halkı harcama tutarı, Tulum ve beyaz peynire göre daha düşük bulunmuştur. Genel olarak kaşar peyniri için aylık harcama tutarı 12.22 TL iken, diğer peynir çeşitleri için bu tutar 12.84 TL'dir.

Tablo 4: Tulum, Beyaz, Kaşar ve Diğer Peynirler için Yapılan Aylık Hane Halkı Tüketim Harcamaları

Peynir Çeşitleri	Harcama Tutarı (TL)
Tulum Peyniri	23,07
Beyaz Peynir	20,16
Kaşar Peyniri	12,22
Diğer Peynirler*	12,84

*Dil, örgü, çeçil, vb. peynirler

3.4. Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Tulum Peyniri Tüketim Harcaması Üzerindeki Etkisine Yönelik Analiz Sonuçları

Aylık tulum peyniri harcamasını etkileyen özellikler olarak kabul edilen demografik değişkenlerin arasından, tulum peyniri tüketim harcamasını en iyi açıklayan ilk alt kategorinin toplam aylık hane halkı net geliri olduğu belirlenmiştir. Hane halkı net geliri 2500 TL den az olan ailelerde tulum peyniri harcamasının yaşa bağlı değiştiği görülmektedir. Tulum peyniri harcaması, hane halkı net geliri 2500 TL den fazla olanlarda ise hane halkı büyüklüğünden etkilenmiştir. Hane halkı sayısı 4'den fazla ve 2'den az olan ailelerin tulum peyniri harcaması 2 ile 4 kişi arasında değişen ailelere göre fazla olmuştur. Bunun yanısıra, hane halkı net geliri 2500 TL'den az olan ve 38 yaşından büyük tüketicilerde tulum peyniri harcaması 38 yaş altından daha fazla olmuştur. 38 yaşından az olan tüketiciler arasında lisans eğitimi yapmamışların lisans ve lisansüstü eğitim yapmışlara göre daha fazla tulum peyniri tükettiği belirlenmiştir. Ayrıca, hane halkı net geliri 2500 TL den az ve 38 yaşından küçük

tüketicilerde tulum peyniri harcamasına eğitim yılı etkili olmuştur. Yaklaşık 15 yıldan az eğitim almış tüketicilerin tulum peyniri harcaması eğitim yılı 15 yıldan fazla olan tüketicilerden daha fazla olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1'de görüldüğü gibi, Tulum peyniri için aylık hane halkı harcaması kök düğümdür (Düğüm 0: 23.07 ± 15.22 kg, n =185) ve bu değişken karar ağacının en üstünde yer almaktadır. Çocuk düğümleri 1-8 numaralı düğümlerdir. Kök düğümde tüketiciler hane gelirine göre iki düğüme ayrılmıştır: Düğüm 1 (> 2500 TL, n = 86) ve Düğüm 2 (≤2500 TL, n = 99). 1. düğüm ve 2. düğümdeki tulum peyniri harcamaları sırasıyla 26.80 ± 16.66 kg ve 19.83 ± 14.00 kg olarak tahmin edilmiştir. 1. düğüm, hane halkı büyüklüğünü 3. düğüm (iki ila dört kişi, n = 60) ve düğüm 4 (dört kişiden fazla ve iki kişiden az, n = 26) sırasıyla 23.45 ± 13.93 ve 34.54 ± 19.91 olarak bölmüştür. Öte yandan, 2. düğüm yaş değişkeni 5. düğüm (yaş ≤38, n = 55) ve 6. düğüm (yaş> 38, n = 44) olarak bölünmüştür. 5. düğüm için tulum peynirinin ortalama ve standart sapma değeri 17.72 ± 10.99 ve 6. Düğüm için 22.46 ± 15.05 bulunmuştur. Ayrıca 5. düğüm, eğitim yılına göre 7. düğüm ve 8. düğüme bölünmüştür. 15 yıldan daha az eğitim almış olan tüketiciler, 15 yıldan fazla eğitim almış olanlardan (15,31 ± 8,13) daha fazla Tulum peyniri (20,42 ± 13,14) tüketmiştir. Karar ağacı 3. ve 4. çocuk düğümlerinden sonra bölünme göstermemiştir. Ayrıca, 4. düğüm, tulum peyniri için en yüksek ortalama harcamayı (34.54 ± 19.91) göstermektedir. Ayrıca 8. düğüm, tulum peyniri için en düşük ortalama harcamayı göstermektedir (15.31 ± 8.13) (Şekil 1). Yaklaşık 15 yıldan az; yani Türkiye koşullarına göre lisans ve lisansüstü eğitim almamış tüketiciler eğitim yılı 15 yıldan fazla olan tüketicilerden daha fazla tulum peyniri tüketmiştir.

Şekil 1: Tulum Peyniri Harcaması için Karar Ağacı Diyagramı

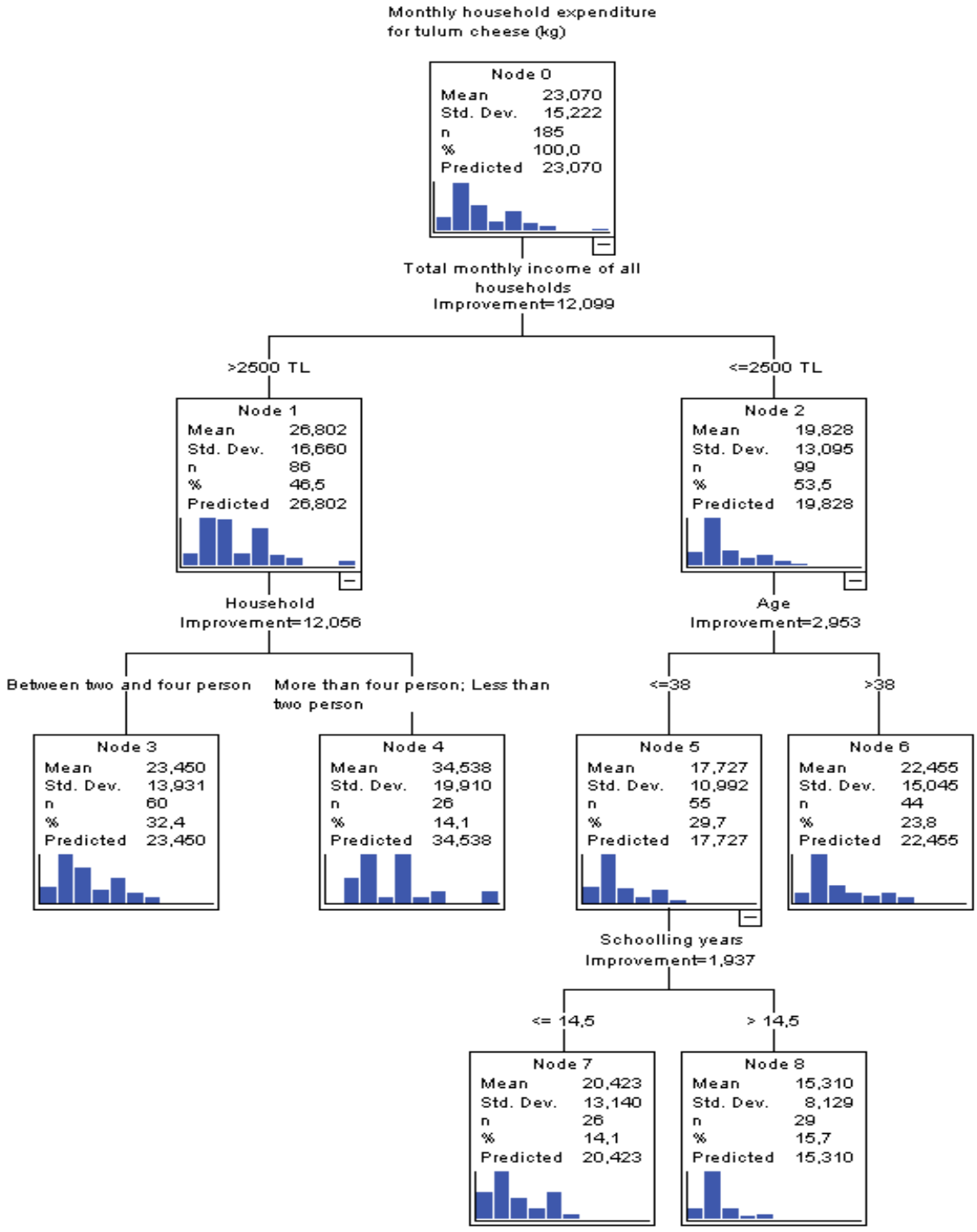

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, Tulum peyniri tüketim harcamasında etkili olan önemli demografik değişkenlerin hanehalkı net geliri, hanehalkı büyüklüğü ve yaş olduğunu göstermektedir. Tulum peyniri tüketim harcamasını en iyi açıklayan demografik değişken ise aylık hane halkı net geliridir.

Tulum peyniri örneği göz önüne alındığında geleneksel peynirlerin pazarlanmasında demografik belirleyicilere göre pazarlama stratejilerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Tulum peyniri pazarlamasında hedef kitle dar tutulduğunda gelir düzeyi yüksek olan tüketicilerin seçilmesi önemlidir. Nitekim, en fazla tulum peyniri harcaması olan grup gelir düzeyi yüksek olan tüketicilerdir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, gelir düzeyi yüksek olan grup hedef kitle olarak seçildiğinde ise hanehalkı büyüklüğüne göre pazarlama stratejilerinin yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, özellikle de hanehalkı büyüklüğü 1 ve 4'den fazla olan bir diğer ifade ile yalnız yaşayan bireyler ile kalabalık ailelerin hedef kitle içinde düşünülmesi önemli görülmektedir.

Hedef pazar içerisinde gelir düzeyi düşük olan gruplar da düşünüldüğünde, tüketici yaşının göz önüne alınması pazarlama stratejilerinin başarısı açısından önemlidir. Tüketicilerin yaşına göre stratejiler oluşturulduğunda, 38 yaşın üstünde ve altında olmak üzere iki farklı hedef pazar karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda daha fazla harcama yapmaları itibariyle 38 yaşın üstünde olan orta yaş üzerindeki tüketicilerin hedef pazar kapsamında ele alınması daha rasyoneldir. Ancak, 38 yaşın altındaki genç gruplar için de bir pazarlama stratejisi oluşturulacaksa eğitim durumunun da dikkate alınması gerekmektedir. Genç gruplarda eğitim süresi daha az olan bireylerin pazar segmentine alınması daha uygun görülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmadan elde edilen somut nitelikli bulgular göz önüne alındığında, demografik değişkenlerin belirlenmesine yönelik olarak yapılan araştırmaların, tulum peyniri gibi geleneksel gıdaların tüketiminin arttırılmasına imkan sağlayacağı ve böylelikle geleneksel gıda sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin artmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adanacıoğlu, H. ve Albayram, Z. (2012). Conjoint Analysis of Consumer Preferences For Traditional Cheeses in Turkey: A Case Study On Tulum Cheese. Korean Journal For Food Science Of Animal Resources, 32(4), 458-466.

Adanacıoğlu, H., Çobanoğlu, F. ve Yılmaz, H.İ. (2018). Tüketicilerin Geleneksel Peynirlere Ödeme İstekliliği: Tulum Peyniri Örneği. Tralleis Elektronik Dergisi, 3(1), 265-278

Akpınar-Bayızıt, A., Özcan, T., Yılmaz-Ersan, L., Delikanlı Kıyak, B. ve Vural, H. (2017). Identifying The Consumer Characteristics and Preferences Towards Traditional Cheese. Proceedings of 68th The IRES International Conference, Lisbon, Portugal, 11th-12th May, 10s.

Banterle, A. ve Gellynck, X. (2008). Perspectives of Traditional Food Supply Chains on the European Market. The XIIth Congress of the European Association of Agricultural Economists, Ghent, Belgium, August 26–29, 15s.

Baran, D. ve Topçu, Y. (2017). Coğrafi İşaretli Erzurum Civil Peynir Tüketim Tercihlerine Dayalı Pazarlama Taktik ve Stratejileri. Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der., 7(3): 257-265.

Braghieri, A., Girolami, A., Riviezzi, A.M., Piazzolla, N. ve Napolitano, F. (2014). Liking of Traditional Cheese and Consumer Willingness to Pay. Italian Journal of Animal Science, 13:1,155-162.

Breiman, L., Friedman, J., Olshen, R. ve Stone, C.J. (1984). Classification and Regression Trees. Chapman and Hall, Wadsworth Inc., New York, NY, USA.

Chang, L.Y. ve Wang, H.W. (2006). Analysis of Traffic Injury Severity: An application of non-parametric classification tree techniques. Accident Analysis & Prevention, 38(5), 1019-1027.

Durlu-Özkaya, F. ve Gün, İ. (2007). Anadolu'da Peynir Kültürü. ICANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, 485-505.

European Commission. (2007). European Research on Traditional Foods, Office for Official Publications of the European Communities, ISBN 92-79-03315-8, 36pp.

Garanti, Z. ve Berberoğlu, A. (2018). Cultural Perspective of Traditional Cheese Consumption Practices and Its Sustainability among Post-Millennial Consumers. Sustainability, 2-15, doi:10.3390/su10093183.

Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A. ve Küçükçongar, M. (2010). Coğrafi İşaret Olarak Karaman Divle Tulum Peyniri. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(19), 15-23.

Newbold, P. (1995). Statistics For Business and Economics, Prentice Hall International Editions.

Resmi Gazete. (2015). Türk Gıda Kodeksi Peynir Tebliği, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. 8 Şubat 2015, Sayı : 29261.

Steinberg, D. ve Colla, P. (1997). CART–Classification and Regression Trees. Salford Systems, San Diego, California.

TÜİK.(2010). İlçelere Göre İzmir İli Nüfusu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Türkiye İstatistik Kurumu. http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksda gitapp/adnks.zul adresinden elde edildi.

Uzundumlu, A.S. ve Topcu, Y. (2016). Determining Turkish Consumers' Consumption Satisfaction with Erzurum Civil Cheese. British Food Journal, 118(4), 896-914.

Türkiye'nin Biyoekonomi Politikalarının Tarımsal Açıdan Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ARISOY[1] **Yücel AVCI[2]**

[1]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, arisoy@selcuk.edu.tr

[2]Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Bölümü (Yüksek Lisans Öğrencisi), yucel_avci18@hotmail.com

Özet: Artan nüfus, tükenen doğal kaynaklar, küresel iklim değişikliği gibi nedenler, dünyanın mevcut tüketim düzeyinin artık sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Sürdürülebilir ve ekolojik dengeyi gözeten bir üretim modeli için son yıllarda biyoekonomi kavramı üzerinde önemle durulmaktadır. Biyoekoomi terimi ilk kez 1997 yılında J. Enriquez ve R. Martinez tarafından tanımlanmıştır. Biyoekonomi; biyolojik kaynakları (tarım, gıda, ormancılık, balıkçılık, diğer biyo-temelli endüstriler) üreten, yöneten ve yayan her türlü endüstri ve ekonomik sektörü kapsamaktadır. Günümüz dünyasının tarım eksenli biyoekonomisi, sürdürülebilir kalkınma için yeni bir paradigma olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma ile biyoekonomi kavramının ortaya çıkışı, dünyada öne çıkan biyoekonomi politikaları ve Türkiye'de bu alandaki gelişmelerin tarımsal açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün raporuna göre, 2050 yılında insanların besin ihtiyacının yeteri kadar karşılanması için gıda gereksiniminin %70 artacağı, küresel su gereksiniminin %55 artacağı, dünya nüfusunun %40'ının su sorunu yaşayacağı vurgulanmaktadır. Tüm gelişmiş ülkeler bu tehlikenin farkında oldukları için biyoekonomi temelli politikalar ve kalkınma stratejileri üretmektedirler. Dünyada kırktan fazla ülke biyoekonomi stratejisini belirlemiştir. Türkiye'de de bu konuda atılan bazı adımlar vardır. Örneğin Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü bünyesinde bir yol haritası belirlenmiştir. Ancak henüz bir biyoekonomi stratejisi yoktur. Türkiye'nin de en kısa zamanda biyoekonomi stratejisini belirlemesi ve dünyadaki bu paradigma değişimine ayak uydurması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyoekonomi, Tarım, Paradigma, Sürdürülebilirlik, Türkiye

1.GİRİŞ

İnsanlık, dünya kaynaklarını hızla tüketme eğilimindedir. Özellikle bu durum, 1990'lardan başlayan küreselleşme olgusu ile hız kazanmıştır. Aşırı tüketim alışkanlığı, doğal kaynakların azalması, küresel iklim değişikliği gibi sorunlar sürdürülebilirlik, gıda güvencesi ve gıda güvenliği kavramlarını gündemde tutmaktadır. Bu kavramlar da doğrudan tarım sektörü ile ilişkilidir. Nitekim tarımsal faaliyetin temel girdi-çıktıları olan su, enerji ve gıda yakın gelecekte savaş nedenleri olabilecek stratejik öneme sahip temel güvenlik sorunları olarak değerlendirilmektedir.

Dünya ekonomisi ve ticaret hacmindeki büyüme ve bireysel gelir artışı devam etmektedir. Ortalama yaşam süresi ve kalitesinin artmasını sağlayan sağlık hizmetlerine, gıdaya, yeme, temiz suya, enerjiye, barınmaya ve giyim malzemeleri için gerekli tüm doğal kaynaklara da talep artışı olacaktır. Doğal kaynaklarda sınıra ulaşma, son dönemlerde yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmış, iklim değişikliği gibi gelişmelerin de etkisi ile dünyada yer alan ekosistemlerin sürdürülebilirliği oldukça güçleşmiştir (Arslanhan, 2012).

Birleşmiş Milletler (BM) raporuna göre, 2050 yılında dünya nüfusunun 9,3 milyara ulaşacağı ve bu nüfusun %16'sının 65 yaşın üzerinde olacağı beklenmektedir. Aynı rapora göre, 2050 yılında insanların besin ihtiyacının yeteri kadar karşılanması için gıda gereksiniminin %70 artacağı, dünya nüfusunun %40'ının su sorunu yaşayacağı vurgulanmaktadır (UN, 2011). Uluslararası Gıda Politikaları Araştırma Enstitüsü'nün (IFPRI) yayınladığı raporda ise 2050 yılında dünya kırmızı et tüketim miktarının %80 ve tahıl tüketim miktarının %52 artacağı beklenmektedir. Ayrıca mevcut et tüketiminin 250 milyon tondan 500 milyon tona çıkacağı tahmin edilmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) raporunda ise küresel anlamda gıda politikalarında bir değişiklik olmadığı takdirde küresel su gereksiniminin %55, tarımda kullanılan su miktarının ise %70-90 arasında artacağı beklenmektedir (Sheppard vd., 2011).

Dünyadaki bu gelişmeler sürdürülebilir bir tarımsal faaliyetin gerekliliğini işaret etmektedir. Sürdürülebilir ve ekolojik dengeyi gözeten bir üretim modeli için son yıllarda ***biyoekonomi*** kavramı üzerinde önemle durulmaktadır. Biyoekonomi terimi ilk kez Juan Enriquez ve Rodrigo Martinez tarafından 1997'de Amerikan Bilimsel Gelişme Birliği'nin bir seminerinde tanımlanmıştır. Bu ilk tanıma göre biyoekonomi; biyoteknoloji (genetik ve moleküler düzeydeki mekanizmalar ve işlemler) odaklı bilimsel ve araştırma faaliyetlerinden türeme tüm iktisadi faaliyetlere işaret etmektedir (Kalaycı, 2012). Biyoekonomi; biyolojik kaynakları (tarım, gıda, ormancılık, balıkçılık, diğer biyo-temelli endüstriler) üreten, yöneten ve yayan her türlü endüstri ve ekonomik sektörü kapsamaktadır (CREPE, 2011). Biyoekonominin söz konusu edildiği yerde ***sürdürülebilirlik*** anahtar bir

kavram halini almaktadır (Redclift, 1999; Gustafsson vd., 2011; Begley, 2012; Herudle, 2012; Kalaycı, 2012). Leach vd. (2007) günümüz dünyasındaki değişime vurgu yaparak tarım da dahil tüm sektörlerin etkileşim halinde olduğunu belirtmiştir. Hall (2012) insan gıdasını, hayvan yemini, biyoyakıtı ve diğer ham maddeleri yeterince arz edebilmek için tüm faaliyetlerin daha sürdürülebilir ve daha üretken tarım sistemlerini odak alması gereğine vurgu yapmıştır. Avrupa'da çevresel sorunlar üzerine ortak araştırma yapan bir ajans olan CREPE'ye (2011) göre biyoekonomi temelli bilgi bağlamında çiftçiler biyolojik kaynaklar, iktisadi ilişkiler ve bilgi üçlüsünden oluşan anahtar araçlarla ***sürdürülebilir tarıma*** odaklanacaklardır.

Günümüz dünyasının tarım eksenli biyoekonomisi, sürdürülebilir kalkınma için yeni bir paradigma olarak değerlendirilebilir (Kalaycı, 2012). Bu çalışma ile biyoekonomi kavramının ortaya çıkışı, dünyada öne çıkan biyoekonomi politikaları ve Türkiye'de bu alandaki gelişmelerin tarımsal açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2.DÜNYADA BİYOEKONOMİ ALANINDAKİ GELİŞMELER

Yirmi birinci yüzyıl ile hem ekonomilerin yapıları ve büyüme stratejilerinin değiştiği hem de küresel problemlerdeki değişimin belirginleştiği farklı bir dönem başlamıştır. Bilgi temelli sektörlerin ön plana çıktığı yeni ekonomiler, nüfus artışı, yaşlanma, hastalık yapılarındaki değişim, doğal kaynaklara talepteki artış gibi trendlerin de etkisiyle ciddi sosyal, ekonomik ve çevresel problemler ile karşı karşıya kalınmıştır. Nüfus ve gelir seviyesi trendlerinin en fazla tarım gibi ana üretimde kullanılan biyoteknoloji için önemli olması beklenirken, demografik değişimin sağlıkta ve biyoteknolojide, iklim değişikliği ve çevresel değişimlerin endüstriyel biyoteknolojide etkili olması beklenmektedir (Arslanhan Memiş ve Aslankut, 2013).

Gıda, yem, endüstriyel sektörler ve enerji üretiminde biyolojik kaynakların ve atıkların kullanımına dayanan ekonomik faaliyetler olarak tanımlanan biyoekonomi, tüm dünyada yükselen bir ivme olarak gösterilmektedir. Sürdürülebilir üretim ile biyolojik kaynaklardan elde edilen ürün ve girdilerin ekonomiye kazandırılması anlamına gelen biyoekonomi, özellikle tarım, gıda, sağlık, endüstriyel ürünler ve enerji sektörüne önemli katkı sağlamaktadır (Kilit, 2014). Jonhson (2010), biyoekonomi için, toplumun yenilenemez kaynaklara olan bağımlılığını önemli ölçüde azaltacak şekilde, karbon ve enerjinin yaşamsal kaynaklarına erişmesinin yolu demiştir. Jonhson'a göre, tarım sektörü, biyo tabanlı ürünlerin üretimi için biyolojik yenilenebilir kaynakları elde ederek bu olası dönüşümü sağlayacaktır.

Deng'e (2010) göre, biyoekonomi, üretim modellerini 4f (food, feed, fuel, fiber) yani gıda, yem, yakıt, lif için değiştirecek ve bu modelleri yeni tarımsal kalkınma görünümüne dönüştürecektir. Bu bağlamda, Mathews'e (2009) göre, petroekonomiden biyoekonomiye bir gidiş vardır, zira tarımsal taleplerle bütünleşen ve fosil yakıtlara ciddi bir seçenek oluşturan biyoenerji üretimi söz konusudur. Duffy (2012) ise, tarımın biyoekonomiye doğru radikal bir değişim içinde olduğunu ve biyoekonominin şimdilik, özellikle mısır ve soya fasulyesi gibi yenilenebilir kaynaklardan üretilen ilksel yakıtları içerdiğini belirtmektedir (Kalaycı, 2012).

Avustralya'nın ulusal bilim ajansı olan CSIRO (2011), biyoekonominin çerçevesini, aşağıdaki unsurlara dayanarak kurmaktadır (Kalaycı, 2012).

i-Biyogüvenlik ve biyoçeşitlilik eksenli "sürdürülebilirlik";

ii-Çöp, ormancılık, su yosunu, katı atık, vb. işleme ile çeşitli şekillerde elde edilen "biyokütle";

iii-Hem gıda hem de gıda dışı ürünlerin içinde hammadde dönüşümünün yapıldığı "biyorafineriler";

iv- Modem biyoteknoloji araçlarının ve gelişen biyoaktif alanlarının kullanımı; geleneksel yöntemler yoluyla yerel ve bölgesel olarak gıda güvenliği ile teslim "gıda çıktıları";

v-Düşük enerji ve madde yayılımının gelişmesi.. "gıda-dışı ürünler".

Biyoçeşitliliğin ekonomik değer ve önemini belirten en somut örnek, bitkisel ve hayvansal olan gıdaların kaynağını meydana getirmesidir. Milyonlarca yıl süren evrim sürecinde insanlar avcı toplayıcı olarak hayvan ve balıkları avlayıp gıda ihtiyaçlarının bir kısmını elde etmişlerdir. Ayrıca yabani olan meyve ve sebzeleri de toplayıp yaşamlarına devam etmişlerdir. Yabani biçimden zirai üretim ile değişik türler geliştirilerek, çağdaş ziraatta yüksek verime sahip bitkilerin kullanımıyla biyoçeşitliliğin sağladığı yarar maksimum hale getirilmiştir. Bu olgu biyolojik kaynakların gıda maddesi ve gen kaynağı olarak öneminin ne derece yüksek olduğunu göstermektedir (Demir, 2009).

Biyoçeşitliliğin ekonomi anlamında yaptığı önemli bir katkı da, ilaç hammaddesi olarak kullanım potansiyelinin olmasıdır. Küresel biçimde insan, sağlıklı bir şekilde yaşamak amacıyla bitkilerden sağlanan ilaçlara ihtiyaç duyar ve/veya kullanır. Günümüzde Avrupa'da satışı yapılan ilaçların %25'i bitkilerden sağlanan efedrin, ermogatin gibi aktif hammaddeleri içermektedir (Erdem, 2004) ve 20-70 bin arasında bitki, tıp alanında ya da ilaç hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Tıp alanında tıbbi amaçlar için kullanımı sağlanan ticari bitkilerin piyasadaki değerinin yılda 5 milyar $ olduğu saptanmıştır (Pearce and Puroshothaman 1993; Simpson vd., 1996). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yetişen 5000 bitki arasından 16 tanesinin potansiyel medikal alanda kullanım değeri olduğu ve her bir bitki değerinin 203 milyar $ ve 16 bitkinin toplam değerinin 3248 milyar $ olduğunun tespiti yapılmıştır. Ayrıca ABD'de 40 farklı bitkinin reçete değerinin 11,7 milyar $ olduğu ve bu 40 bitkinin her birinin ekonomik değerinin yaklaşık 290 milyon $ olduğu ve bu her bitkinin yaşam seviyesine katkı değerinin 6 milyar $ olduğu düşünülmektedir (Kumar, 2004). Bu veriler ile biyoçeşitlilik incelendiğinde medikal kaynaklar, doğrudan ilacın etken maddesi veya inaktif katkı maddeleri olarak piyasada önemli ölçüde ekonomik bir değer unsurudur (Demir, 2009). Dünya'da tanımlanan bitki ve hayvan türlerinin sayısı 1.740.330'dur. Doğal orman ekosistemleri açısından zengin olan Türkiye'de bu rakam yaklaşık 76.539'dur (TOB, 2012).

Dünyada 2050 yılında fosillerden oluşturulan enerji kaynaklarının önemli ölçüde tükeneceği düşünülmektedir. Bu durum, yenilenebilir biyolojik kaynakların kullanım ve idaresini gözden geçirme ihtiyacı doğurmuştur. Özellikle Avrupa ekonomisi büyük ölçüde fosil kaynaklarına bağımlıdır ve bunun tükenmesi, petrol sonrası yeni bir döneme geçiş yapılacağını göstermektedir. Smolker (2008)'e göre insanoğlu fosil yakıt enerjisini bitki biyokütle enerjisi ile ikame edemezse (ki buna mahkum) aksi halde şu mevcut yapıda enerji tüketimi kısılmak zorundadır. Biyoekonomi, tarım eksenli sürdürülebilir kalkınma için yeni bir paradigmadır ve tarımın geleceği azalan enerjiye karşı nasıl davranacağımızın etkisi altında şekillenecektir.

McDonald'a (2010) göre geleneksel tarım ekonomisi, gıda ve yem üreticileri ve orta sınıfa hitap ederken; geleceğin tarım ekonomisi ise biyoekonomi ekseninde gıda ve yem üretimini devam ettiren biyoürünlere ağırlık verecek. Biyoekonomi, mevcut ve yeni teknolojiler ve süreçler yoluyla yenilenebilir kaynaklardan imal edilmiş biyoürünleri kapsar. Bu ürünler "biyo yakıtlar" (etanol, bütanol, biyodizel), "biyo enerji" (biyogaz, ısı, güç), "biyo malzameler" (biyoplastik, biyokimyasal, biyolif), "biyo ilaçlar" ve "biyo kozmetikler" (fonksiyonel gıda, nutrasötikler, biyoaktif bileşenler) şeklindedir.

Tarım; gıdadan tekstile, kimya ve enerjiden sağlık ve ilaca kadar pek çok sektörü etkileyen büyük bir iktisadi sektördür. O nedenle canlı organizmalar ve DNA (genom-genetik) ile ilgilenir. Hem çevreyi kullanır hem de ona biçim verir. Tarım sektörü bitki genetiği ve biyoteknolojinin sunduğu yeni fırsatlardan (paradigma kaymasının sonucu olarak) payına düşenden daha fazlasını almaktadır (EC, 2004).

Mendel Biotechnology (2009) adlı kuruluşa göre, tarım, enerji ve biyoteknolojinin yakınsaması, iktisadi kalkınma ihtiyacı duyan pek çok kırsal alanda yeni biyoekonominin girişi için taban hazırlamaktadır. Buna göre, sadece yenilenebilir yakıt alanından elde edilen iktisadi çıktı 2012'de 5.5 milyar $, 2022'de ise 37 milyar $'a çıkması öngörülmüştür.

Ayrıca Iglesias (2005), biyoekonominin; tarım, gıda, ormancılık, balıkçılık vb. biyolojik kaynakları üreten, yöneten ve kullanan tüm sanayileri ve iktisadi sektörleri içermekte olduğunu, Sheppard, vd. (2011) bir küresel gelecek vizyonu ve tarım için planlama ve ucuz gıdaya erişmek için de daha yüksek verimlilik yoluyla gelişmiş ve gelişen ülkelerin GSYH'sinde tarımın artan rolünü öne çıkartarak, bu rolün beklenen "yeşil devrimi" destekleyen etkili bir yaklaşım olduğunu vurgulamışlardır.

Bu çerçevede Verschoor, vd. (2011), Tarımsal Biyoekonominin (Agro-Bioeconomy) yarattığı bazı fırsatları sıralamıştır. Bu fırsatlar;

i-soğuk hava deposu istemeyen hayvan sağlığı ile ilgili ürünler büyük hastalık risklerini azaltacaktır,

ii-potansiyel tehdit olan hayvan hastalıklarına odaklanma, hayvancılık sektöründe yüksek büyümeyi uyarabilir,

iii-uygulanamaz patentler tarımda iktisadi ürünlerin elde edilmesi yönünde sonuçlanabilir,

iv-ürün kalitesi standartlarına yönelik teknolojiler biyo-küresel piyasalara erişimi arttırmada üstünlük sağlayabilir,

v-aşı ve ilaç gibi kamu malı projelerinde çok uluslu markaların paylaşımı sağlanabilir.

Tarım sektöründe biyoekonomik uygulamalar daha çok biyoteknolojik gelişmeler ekseninde meydana gelmiştir. Özellikle bakteri ve virüsler üzerinde yapılan çalışmalarla yüksek kaliteli, daha sağlıklı ve besleyici değeri yüksek gıdalar üretilerek işletmelerin kârlılıklarının artması sağlanmıştır. Ayrıca tarımda kullanılan biyoteknolojik uygulamalar ile ilaç, gübre ve diğer girdi masraflarının minimuma indirilmesi temel amaç olarak görülmektedir (Bayramoğlu vd., 2018).

Biyoteknoloji, dünyanın karşılaştığı pek çok sağlık, ekosistem ve doğal kaynakların sürdürülebilmesine ait problemlere teknolojik çözümler bulmakta ve farklı sanayilerdeki kullanımıyla verimliliğin artmasına katkıda bulunmaktadır. Küresel biyoteknoloji piyasası 2000 yılından 2009 yılına kadar yaklaşık 10 kat büyümüştür (OECD, 2009).

Çeşitli ülkeler, ekonomik genişleme ve global rekabet gücü kazanmada biyoteknolojiyi fırsat olarak görmektedir. Biyoteknoloji dalının önderi ABD'dir. Son zamanlarda Hindistan, Çin, Güney Kore, İsrail, İrlanda, Singapur gibi ülkelerde hızlı bir gelişme gözlenmektedir. Bu bahsedilen ülkelerde, kaliteli işgücünün geliştirilmesi yönünde özel eğitim programları fazlalaştırılmıştır. Yasal düzenlemeler basitleştirici biçimde düzenlenmiştir. Bu ülkeler biyoteknolojyi stratejik sektör olarak belirleyerek "girişim sermayesi fonları ve biyoteknoloji özellikli programlar" gibi finansal yöntemler oluşturmuşlardır (Arslanhan Memiş ve Aslankut, 2013).

Özellikle 21.yüzyıl ile başlayan hem ekonomilerin yapısı ve büyüme stratejilerindeki farklılaşmayla birlikte bilgi esaslı sektörlerin öne çıktığı yeni ekonomiler, nüfusun artışı, yaşlanma, hastalıklardaki değişim, doğal kaynaklara talebin artması gibi popüler ihtiyaçlara bağlı olarak Çin, ABD, Hindistan ve Avrupa ülkelerinin GSYİH içerisindeki biyoteknoloji gelir paylarının artacağı gözlemlenmektedir. Biyoekonominin küresel rekabet anlamında önemini gören ülkeler AR-GE ve inovasyon sahalarını ilerletmeye ilişkin pek çok girişimcilik örneği oluşturmuşlardır. ABD'nin biyoteknoloji geliri 2010 yılında GSYİH'nın %2'sini aşmış ve bu gelir Malezya ve Çin'de %2,5 düzeyindedir. Bu ülkelerin 2020'de hedefleri bulunmakta ve ABD bu hedefi %20, Malezya %10, Çin %5-8 seviyelerinde belirlemiştir (Arslanhan Memiş ve Aslankut, 2013).

OECD (2009) raporuna göre ABD ve AB'de 3300 faal biyoteknoloji firması, ayrıca 2075 AB'de, 2744 de ABD'de kısmi biyoteknoloji şirketi vardır (Kalaycı, 2012). Dünyada biyoekonomi ve biyoteknoloji alanında yaşanan gelişmeler neticesinde bu alanda faaliyet gösteren firmaların sayıları da artmıştır. Dünyada BIOTECH GATE veri tabanına kayıtlı olan biyoteknoloji firma sayısı 2019 yılı itibariyle 53654'e ulaşmıştır. Bu alanda ilk sırada 9505 firma ile ABD yer almaktadır (BIOTECH GATE, 2019). (Şekil 1).

Şekil 1. Dünyada biyoteknoloji firma sayısı

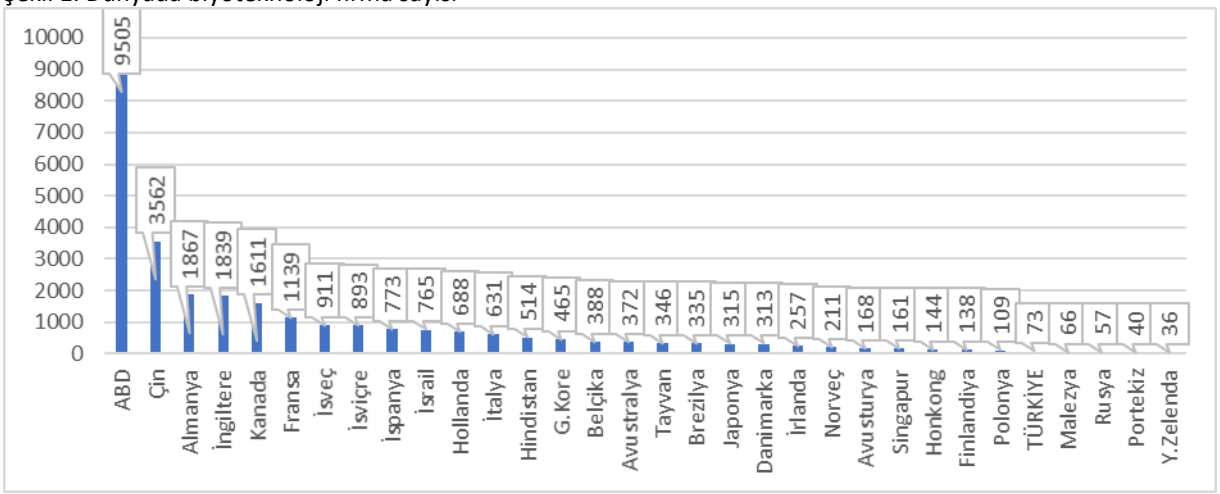

Kaynak: BIOTECH GATE, 2019.

OECD (2009) raporuna göre, OECD bölgesinde biyoteknoloji alanındaki AR-GE harcamalarının büyük bölümünü sağlık konusu oluşturmaktadır. Aynı rapora göre, 2030 yılında biyoteknoloji brüt katma değerinde tarımın payının %36 olacağını tahmin edilmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. OECD ülkelerinde geleceğin biyoteknoloji pazarı ve AR-GE harcamaları

	OECD ülkelerinde geleceğin biyoteknoloji pazarına yapılan AR-GE harcamalarının payı (%) (2003)	OECD ülkelerinde 2030 yılındaki biyoteknoloji brüt katma değeri içerisinde tahmini sektör payları (%) (2030)
Sağlık	87	25
Tarım	4	36
Sanayi	2	39
Diğer	7	-
Toplam	100	100

Kaynak: OECD, 2009.

Biyoteknolojinin tarım alanında, kullanılabilir tarım alanlarının arttırılması, tarımda kullanılan su gibi kaynakların etkin kullanımının sağlanması, çevreye uyumlu şekilde bitkisel zararlıların kontrol altına alınarak kimyasalların kullanımının azaltılması gibi uygulamaları vardır. Artan dünya nüfusunun büyük kısmı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanmakta ve bu artış karşısında gıda yetersizliği problemleri ile karşı karşıya kalma endişesi doğmaktadır. Biyoteknoloji uygulamalarının tarımda yeni bir dönem başlatarak kompozisyonu geliştirilen ürünlerin besin yetersizliğine çare olabileceği düşünülmektedir (Arslanhan Memiş ve Aslankut, 2013).

Modern biyoteknoloji süreçlerinin üretimde kullanıldığı tarım ürünlerinin küresel ekonomiye yaptığı katkı da her geçen gün artmaktadır. 2010 yılında genetiği değiştirilmiş tarım ürünlerinden elde edilen gelir ABD'de 110 milyar $ olup bu alandaki küresel gelirin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Son yıllarda tarımda biyoteknolojiden kaynaklı gelirlerin büyük kısmı üç üründen gelmektedir. Bunlar; mısır, soya ve pamuk olup şeker pancarında da artış gözlenmektedir (Arslanhan Memiş ve Aslankut, 2013).

Biyoekonomiye dayalı geliştirilen stratejiler, ekonomi anlamında büyümeyi gerçekleştirirken kompleks olan ve birbiriyle bağlı olan sorunların çözümüne fırsatlar sunmaktadır. Böylelikle tüketici gereksinimlerini ve sanayilerin taleplerini karşılayan ve iklim değişikliği problemlerine çözüm bulan, kaynakların daha etkili kullanıldığı bir topluma geçiş yapılması için önem arz eden bir adım atılmıştır. Biyoekonomiyi ayrıştırabilmek ve ölçülebilir veri haline getirmek oldukça zor olsa da, son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda büyüklüğe ilişkin veriler yer almaktadır. Avrupa'da "The European Bioeconomy in 2030" raporuna göre biyoekonominin toplam AB GSYH'si içindeki payı yüzde 17, toplam istihdam içindeki payı yüzde 9'dur (Arslanhan Memiş ve Aslankut, 2013). AB biyoekonomisi yaklaşık olarak 2 trilyon € ciroya ve 22 milyondan daha fazla istihdama sahiptir (Kalaycı, 2012).

Biyoekonomi alanındaki ilk resmi belge (The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda) OECD tarafından yayınlanmıştır (OECD, 2009). Belge daha çok biyolojik süreçlerde teknolojinin kullanımının sosyo ekonomik yapıya olan katkılarını ortaya koymaya çalışmıştır. İkinci belge (Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe) ise Avrupa komisyonu tarafından 2012 yılında yayınlanmıştır. Bu raporda Avrupa'nın sürdürülebilir büyümesi için biyoekonomi yenilikçi bir yaklaşım olarak belirlenmiş ve Avrupa için biyoekonomi stratejisi ortaya konmuştur (European Commission, 2012). Üçüncü belge (National Bioeconomy Blueprint) de Amerika tarafından 2012 yılında açıklanmıştır. Bu belgede dünyanın yenilikçi bir ekonomik yaklaşım içerisinde olduğu belirtilmiş ve Amerika'nın biyoekonomi potansiyelini gerçekleştirmeye yardımcı olacak stratejik hedefler ortaya konmuştur (White House, 2012).

Dünyada biyoekonomi alanında küresel bir işbirliği gereği doğmuştur. Bu nedenle günümüze kadar çeşitli uluslararası organizasyonlar kurulmuştur (Çizelge 2). Kırktan fazla ülkede biyoekonomi stratejisi belirlenmiştir. Uluslararası Biyoekonomi Forumu (IBF) küresel bir iş birliğini sağlamak ana amacıyla 2017 yılında Avrupa Komisyonu ve Kanada'nın başkanlık ettiği toplantıda kurulmuştur. Toplantıya her kıtadan çeşitli ülkeler katılmıştır. Kanada, ABD, Arjantin, Güney Afrika, Hindistan, Çin ve Yeni Zelanda IBF'ye üye sıfatı ile katılmıştır. Avustralya ve Güney Kore gözlemci olarak katılmıştır. Avrupa üye devletleri de genel kurulda Tarımsal Araştırma Daimi Komitesi (SCAR) delegesi aracılığıyla temsil edilmiştir. Genel kurulda yer alan diğer gözlemciler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve BIOEAST girişimidir. IBF, biyoekonominin öneminin uluslararası düzeyde artırılmasını sağlamak ve bu alandaki uluslararası Ar-Ge işbirliğini yapılandırma konusunda fırsat olarak görülmektedir. IBF'nin yapısı biyoekonomi ile ilgili özel konulara odaklanan geçici çalışma gruplarına dayanmaktadır. Çalışma gruplarına katılım, genel kurulda oturan kurumlardan biri tarafından aday gösterilmesi şartıyla, her türlü uzmana açıktır.

BIOEAST – Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin kurmuş olduğu bir girişimdir. Biyoekonomide bilgi temelli tarım, su ürünleri ve ormancılık yapılması ve deneyimleri paylaşmak için kurulmuştur. BIOEAST Girişimi sayesinde, Orta ve Doğu Avrupa (CEE) ülkeleri, 2030 için kapsayıcı büyümelerini arttırmaya ve özellikle kırsal alanlarda yeni katma değerli işler yaratmaya yardımcı olmak için bilgi ve işbirliğine dayalı biyoekonomi vizyonu belirlemişlerdir.

İskandinav Biyoekonomi Konseyi'nin (Nordic Co-operation) ana görevi, sürdürülebilir biyoekonomiyi teşvik etmek için seçeneklerin ve pratik önlemlerin ana hatlarını çizerek teklifler hazırlamaktır. İskandinav ülkeleri 2017 yılında biyoekonomi stratejilerini oluşturmuşlardır.

Tarımsal Araştırmalar Daimi Komitesi (SCAR) AB Konseyi Tüzüğü ile 1974 yılında kurulmuştur. Ancak 2004'te daha aktif şekilde çalışmalara başlamıştır. Avrupa'daki tarımsal araştırmaların koordinasyonuna ilişkin tavsiyeler vermektedir. Öngörü çalışmaları, araştırmalar için ihtiyaç duyulan analizler, çalışma grupları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma gruplarından birisi de Biyoekonomi Çalışma Grubudur.

Çizelge 2. Biyoekonomi alanında faaliyet gösteren uluslararası organizasyonlar

ORGANİZASYON	ÜYELER
International Bioeconomy Forum (IBF) (Uluslararası Biyoekonomi Forumu)	Avrupa Komisyonu, Kanada, Yeni Zelenda, ABD, Arjantin, Çin, Hindistan, Güney Afrika
BIOEAST – Central and Eastern European initiative for knowledge-based agriculture, aquaculture and forestry in the bioeconomy (Biyoekonomide bilgiye dayalı tarım, su ürünleri ve ormancılık için Orta ve Doğu Avrupa girişimi)	Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya tarafından kurulan organizasyona daha sonra Bulgaristan, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Estonya, Romanya, Slovenya katılmıştır.
Nordic Bioeconomy Counsil (Nordic Co-operation) (İskandinav Biyoekonomi Konseyi)	Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç, Faroe Adaları, Grönland
Standing Committee on Agricultural Research (SCAR) (Tarımsal Araştırmalar Daimi Komitesi)	AB-28 üye ülkeler, aday ülkeler ve Türkiye, işbirliği yapılan ülkeler

Kaynak: IBF, BIOEAST, Nordic Co-operation, 2019.

Ayrıca her iki yılda bir Alman Biyoekonomi Konseyi tarafından organize edilen "Küresel Biyoekonomi Zirvesi" (Global Bioeconomy Summit) toplanmaktadır. Özel sektör girişimiyle dünyanın farklı yerlerinde her yıl "Küresel Döngüsel Ekonomi Konferansı" (Global Circular Economy Conferrance) düzenlenmektedir.

3.TÜRKİYE'NİN BİYOEKONOMİ POLİTİKALARI

Tarım ve su ürünleri sektörlerinde büyük potansiyeli olan Türkiye, biyoekonomi, biyoçeşitlilik ve biyoteknoloji platformlarında önemli bir rol almaya adaydır. Ancak Türkiye'de bu konular son birkaç yılda gündeme gelmiştir. Tarımsal Araştırmalar Daimi Komitesi (SCAR)'nin Biyokütle çalışma grubundan 2012 yılında davet geldikten sonra Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) konunun Türkiye açısından önemini ortaya koyma adına 20 Haziran 2013 tarihinde Biyoekonomi Çalıştayı düzenlemiştir. Çalıştayda; Biyoekonomi yönlendirme kurulunun kurulması, paydaş kurum ve kuruluşların ve rollerinin belirlenmesi, ülkesel biyoekonomi stratejisinin oluşturulması için çalışma grubu kurulması, envanter çalışmalarının başlatılması, Türkiye'nin tematik önceliklerinin belirlenmesi, strateji hazırlanması ve izlenmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır (Kilci, 2019).

Çalıştayda alınan kararlar sonuç raporunda özetlenmiştir (Yılmaz, 2014) ;

- Sektörel bazda güçlü ve zayıf yönlerin tespiti ile fırsat ve tehditlerin belirlenmesi,
- Biyoekonomi paydaşları arasında sürdürülebilir işbirliğine gidilmesi,
- Biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve üretimi,
- Ar-Ge, kurumsal kapasite, ileri teknolojiler geliştirme
- Örgütlenme ve pazarlama faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Biyokütleden katma değeri yüksek yeni ürünlerin geliştirilmesi
- Konu ile ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi, eksikliklerin tamamlanması,
- Paydaş kuruluşlar arasındaki mevzuat uyumunun sağlanması
- Paydaşların insan kaynakları potansiyelinin geliştirilmesi maksadıyla eğitim, yayım ve yayın faaliyetlerine önem verilmesi
- AB'deki çalışmaları izlemek ve katılmak, Ulusal ve uluslararası girişimlere katkı verilmesi.

Türkiye'de son yıllarda biyoteknolojide akademik çalışmalar yoğunlaşmış, üniversitelerde açılan Moleküler Biyoloji ve Genetik bölümlerinin sayısı artmıştır. Türkiye'nin biyoekonomi alanındaki bilgi açığını kapatacak bir diğer girişim 2018 yılında Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde "Biyoekonomi Tezsiz Yüksek Lisans Programı"nın açılmasıdır. Aynı zamanda özel sektörde de bir hareketlenme olmuş, teknoparklarda girişimciler tarafından kurulan biyoteknoloji firma sayısında da artış yaşanmıştır. Ancak Türkiye'de 2019 yılı itibariyle 73 olan biyoteknoloji firma sayısı birçok ülkenin gerisinde kalmıştır (Şekil 1).

TAGEM, biyoekonomi konusunda 2019 yılının yol haritasını belirlemiştir. Bu kapsamda TAGEM, Üniversite, TÜBİTAK gibi kurum temsilcilerinden oluşan 5-6 kişilik bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde konu ile ilgili farkındalık oluşturma faaliyetleri devam etmektedir. Biyoekonomi stratejisi hazırlayan ülkelerin incelenmesi, ülke ziyaretleri ve uzmanların davet edilmesi planlanmıştır. Konu ile ilgili Bakanlıklar, üniversiteler ve özel sektörün bilgilendirilmesi, farkındalık çalışmalarının yapılması da belirlenen yol haritası ile planlanmıştır.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

İçinde bulunduğumuz dönem ve şartlar yeni teknolojik alt yapıları ile yeni büyüme stratejilerini zorunlu kılmaktadır. Nüfus artışı, verimli arazilerin yok olması, endüstri ve seri üretimin doğada yarattığı tahribata bağlı olarak gelişmiş ülkeler yeni arayışlar içine girmişlerdir. Bu arayışının ortaya çıkardığı 21. Yüzyılın en önemli paradigmalarından biri "biyoekonomi" kavramıdır.

Gelişmiş ülkelerde artan verimlilik tarımsal teknolojinin bir sonucu olup teknolojinin kullanımı ile daha ekonomik ve nitelikli ürünler üretilmektedir. Teknoloji ağırlıklı üretim bir tercih olmaktan ziyade bir zorunluluk halini almıştır.

Türkiye'de tarım işletmelerinde teknoloji kullanım seviyesi, tarım dışı sektörlere göre düşüktür. Bununla beraber tarım işletmelerinin üretim dışında şirket işlevlerinin oluşumu da yetersiz ve eksiktir. Bu durum Türkiye'de ekonomik optimum üretim eşiklerinin Dünya'daki ortalamadan daha az olmasına sebebiyet vermekte ve üretim yapanların rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

Türkiye'de biyoekonomik üretim ve biyoteknolojiye ilişkin özel kuruluşlar ve devlet aracılığı ile sınırlı girişimler olsa da yeterli seviyeye gelmemiştir.

Öncelikle yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- Uluslararası çalıştaylar düzenlenerek mevcut birikimlerinden yararlanılabilir.
- Kendi iç pazarına dönük olarak tarımsal teknoloji için gerekli alt yapı çalışmalarına hız vererek bu alanda yerli üretim desteklenmelidir.
- Endemik bitki bakımından zengin olan Türkiye bu zenginliğini geleceğe taşıyacak yasal düzenlemeleri alt zeminini oluşturmalı ve biyoçeşitlilik korunmalıdır.
- Bitkisel ve hayvansal kaynaklı tüm tarımsal faaliyetlerde devletin aktif bir kontrol ve denetim mekanizması olmalıdır
- AR-Ge, inovasyon ve yerli patent alımı konularında, dünyadaki gelişmeleri takip ederek hedefler konulmalı ve hedefler doğrultusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Son söz olarak; henüz bir biyoekonomi stratejisi olmayan Türkiye'nin en kısa zamanda biyoekonomi stratejisini belirlemesi ve dünyadaki bu paradigma değişimine ayak uydurması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Arslanhan Memiş, S. , Aslankut, B., 2013. Biyoteknoloji Sektörel İnovasyon Sistemi - Kavramlar Dünyadan Örnekler Türkiye'de Durum ve Çıkarımlar. Bölüm 1, Kısım 3: Biyoekonomi, Editör: Mahmut KİPER, TTGV, Ankara, 2013.

Arslanhan, S., 2012. Biyoekonomiye Doğru: Türkiye Bu Sürecin Neresinde?. TEPAV Politika Notu. http://www. tepav. org. tr.

Bayramoğlu, Z., Ağızhan, K., Tekin, M., 2018. Türkiye'de Biyoekonomi Girişimciliğinin Tarımdaki Önemi. KSÜ Tarım ve Doğa Derg 21(Özel Sayı): 227-236, 2018.

Begley, C., 2012. "The Emerging Bio Based Economy and Reflections on the Journey of Commercialisation from Technical Concept to Launched Products", CSJRO, http://www.bioenergy.org.nz/documents/Workshops/7June20l2/The-global-evolution ofthebioeconomy_CameronBegley_ CSIRO.pdf

BIOTECH GATE, 2019. BIOTECH GATE Global Database. Erişim adresi: www.biotechgate.com

CREPE, 2011. Cooperative Research on Environmental Problems in Europe, "Agricultural Innovation: Sustaining What Agriculture? For What European Bio-Economy? Project-wide final report", FP7 Science in Society Programme, February.

CSIRO, 2011. The Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation, "The bioeconomy", 1 July, http://www.csiro.au/ OrganisationStructure/ Divisions/ Ecosystem-Sciences/The- Bioeconomy.aspx

Demir, A., 2009. Ekonomik açıdan biyolojik çeşitliliğin önemi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Yıl:8 Sayı:15 Bahar 2009/1 s.55-68.

Deng, X., 2010. Development of the Concept 'Bioeconomy. http://www. bioeconomy.cn/data/2010/1210/article_295. html

Duffy, M., 2012. How The Bioeconomy Could Change Land Ownership and Values. Iowa State University, http://www2. econ.iastate.edu/faculty/duffy/documents/HowBioenergyChang eLand.pdf

EC, 2004. European Commission Directorate-General for Research, Plan Genomics and Biotechnology far sustainable and competitive agriculture, Luxembourg: the European Communities, 2004 http:// europa.eu.int/comm/research/rtdinfo/index_en.html

Erdem, E.H., 2004. Biyolojik Çeşitliliğin Ekonomik Değerinin Belirlenmesi; Yabani Orkide Örneği, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

European Commission, 2012. Innovating for sustainable growth: a bioeconomy for Europe.

Gustafsson, M., Stoor, R., Tsvetkova, A., 2011. Sustainable Bio-economy: Potential, Challenges and Opportunities in Finland", PBI Research Institute, March, www.sitra.fı/maamerkit

Hall, T., 2012. Food security, sustainable agriculture, marine and maritime resources & the bioeconomy. Head of Unit European Commission DG Research and Innovation, Horizon 2020, http://operaresearch.eu/files/repository/ 20120329134403_ TimothyHall. pdf

Herudle, C., Anex, R., Brown, R., Cruse, R., Fales, S., Takle, G., 2012. Defıning a Future Bioeconomy for the Nation: Bio-Renewable Resources and Complex Systems. www.agron.iastate.edu/.../White%20pap%2.

Iglesias, M., 2005. Rural developrnent in a Knowledge-based bioeconorny. Directorate Biotechnology, Agriculture and Food European Cornrnission - DG Research Rural, Brussels, Novernber. http://www.slidefinder.net/k/knowledge_based_bio_econorny_k bbe/33081721

Johnson, L., 2010. The Bioeconomy-A Revolution in American Agriculture. Iowa State University Center for Crops Utilization Research, http://www.ksla.se/wpcontent/uploads/2012/0!!The-Bioeconomy-Revolution-in-American-Agricul ture.pdf

Kalaycı, İ. , 2012. 2023 Perspektifinde Türkiye ekonomisinde öncü sektörler: Türkiye tarım sektöründe yapısal dönüşüm politikaları (1923-2023): sürdürülebilir tarımsal biyoekonomi ekseninde uygulanabilir öneriler, İktisadî Araştırmalar Vakfı, 1.Baskı.

Kilci, M., 2019. Dünyada ve Türkiye'de Biyoekonomi Politikaları. Selçuk Üniversitesi Biyoekonomi Tezsiz Yüksek Lisans Programı Seminer Notu (Yayınlanmamış), 20 Ocak 2019.

Kilit, G., 2014. AB Biyoekonomi Stratejisi. İKV Yayını, Şubat, 2014. https://www.ikv.org.tr/images/files/AB%20Biyoekonomi%20Stratejisi.pdf

Kumar, P., 2004. Valuation of Medicinal Plants for Pharmaceutical Uses. Current Science, 86 (7); 930-937.

Leach, M., Bloom, G., Ely, A., 2007. Understanding Governance: pathways to sustainability. STEPS Working Paper, No: 2, Brighton: STEPS Centre.

Mathews, J.A., 2009. From the petroeconomy to the bioeconomy: Integrating bioenergy production with agricultural demands. BJS, Vol 3/6, Nov-Dec, http://www.bjs.eo.uk/ details/article/679697/From-the-petroeconomy-to-the-bioeconomy-Integrating-bioenergy-production-with-ag.html

McDonald, I., 2010. Agricultural/Forestry Opportunities in the Bioeconoıny with Bioınass Applied Research Coordinator, Ontario Ministry of Agriculture, food and Rural Affairs, http://www.indianag.on.ca/5.Ian%20 McDonald,%200MAF RA%20Agricultural Forestry%200pportunities%20.pdf

Mendel Biotechnology, 2009. Opportunities in the New Bioeconomy, http://www.mendelbio.com/bioenergy/opportunities_in_the_ne w_bioeconomy.pdf

OECD, 2009. The bioeconomy to 2030. Designing a policy agenda. Organization for Economic Co-operation and Development, http://biotech2030.ru/ wpcontent/uploads/docs/int/The%20Bioeconomy% 20to%202030_OECD.pdf.

Pearce, D. ve Puroshothaman, S., 1993. Protecting Biological Diversity:The Economic Value of Pharmaceutical Plants. UK, Centre for Social and Economic Research on the Global Environment University Collage London and University of East Anglia.

Redclift, M., 1999. Pathways to sustainability: issues, policies and theories in Environmental politics, M.Waller and S.Young (Eds.), London and New York: Routledge, 66-77.

Simpson, R. D., Sedjo, A.R, Reid, W. J. , 1996. Valuing Biodiversity for Use in Pharmaceutical Research. The Journal of Political Economy, Vol 104 (1);163-185.

Sheppard AW, Gillespie I, Hirsch M, Begley C., 2011. Biosecurity and sustainability within the growing global bioeconomy, Current Opinion in Environmental Sustainability, 3 (1-2): 4-10.

Smolker, R., 2008. The New Bioeconomy and the Future of Agriculture. Dialogue: Development, 51, Dec., pp.519-526, https://secure.palgrave-journals.conı/ development/ .../dev 200867a.htm

TOB, 2012. Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012.

UN, 2011. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs Statistics, http://www.un.org

Verschoor, A., Magnuson, P., Jeenah, M., 2011. Role of agricultural research in building a bioeconomy: An economic perspective, 6-9 September, http://www. abic.ca/abic201l_Final/images/stories/2laart- jan_verschoor.pdf

Yılmaz, S., 2013. Biyoekonomi Çalıştayı Sonuç Raporu. 20 Haziran 2013 Ankara.

White House (2012) National Bioeconomy Blueprint. Executive Summary, Nisan 2012, Washington, DC.

The Relationship between Globalization and Air Pollution: Panel Analysis

Hüseyin Safa Ünal[1] **Cüneyt Koyuncu**[2]

[1] Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

[2] Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

Abstract: This study examines the role of globalization on the environmental pollution by taking into account social, economic, and political aspects. The focus area of this research is specifically air pollution. Changes in the atmospheric levels of greenhouse gases attributable to land use change activities and forest areas are utilized as an indicator of air pollution. Besides, the percent of population living in places where average concentration of PM2.5 exceeds World Health Organization (WHO) thresholds is used as an indicator of air pollution as well. Panel vector autoregression (Panel VAR) analysis reveals the existence of a causal relationship from globalization to those air pollution indicators.

Keywords: Globalization, air pollution, greenhouse gas emission, PM2.5, Panel VAR.

1. INTRODUCTION

Globalization is a concept having its origins in the geographical discoveries. Since then, it has grown stronger and developed. However, the core ideas have never changed: Production and liberalization. 18th century's steam engine pioneered globalization resulted with enormous increase especially in the industrial production, and free trade of the products. Liberalization of the markets and their global integration gave stimulus to growth and more liberalization of the economies in the 19th century and afterwards. At the end of the 20th century, most of the world had already achieved liberalization of international trade, and financial markets with some exceptions namely China, North Korea, and a few South American economies.

The part of the world adopting the outcomes of globalization is composed of developed and developing countries. According to Stiglitz, developing countries have been incorporated to the system as markets for the industrial products of the developed countries and as the production centers of the agricultural goods with low added value. In his opinion, for a globalization with a more human face, reform packages should be implemented on the international economic institutions such as International Monetary Fund (IMF), the World Bank (WB), and World Trade Organization (WTO) to look out for developing countries' benefit as well. Moreover, there is a need for the establishment of international public institutions to deal with the troubles that globalization created such as environmental problems and health issues. In this way, global collective action might be catalyzed to fight back the adverse outcomes of the globalization. Because, every problem has its own dynamics, there should be specific prescriptions to use on the resolution of the issue. For this reason, institutions have to become specialized on the problems, but also must be in communication with each other because the problems are interrelated (Stiglitz, 2003: 222-224).

Health issues and environmental problems such as global warming and high greenhouse gas emissions are correlated with each other. Yet, the first step is to detect if the globalization is really the reason causing those problems. If it is, then there will be a need for alteration of the policies that globalization dictates. To this end, this study examines the role of the globalization on a specific environmental problem, air pollution. For this aim two variables, greenhouse gases and the population living areas with high levels of PM2.5 which is a common measure of air pollution, are utilized as the indicators of air pollution. As it is stated above, environmental problems, namely global warming and air pollution have direct effects on health. So, the two indicators of air pollution utilized in this study indicate both environmental and health issues.

The rest of the study is arranged as follows. The second part summarizes the literature on the globalization and its environmental impacts. The third part explains the characteristics and the details of the methodology utilized, while the fourth part is composed of empirical findings. The las part concludes the study.

2. LITERATURE REVIEW

Globalization affects air pollution mainly through economic channels. With the expansion of the markets and integration of them by liberalized international trade as a result of globalization, supply side of the production

process has been promoted. Thus, increasing productivity with the inclusion of high technology methods into industry and economic growth especially in the developed and developing countries can be listed as the primary factors causing air pollution via industrial waste. Globalization is the triggering factor starting all the reaction and shaped the process itself.

Shahbaz et al. (2013) examines the relationship between globalization and CO_2 emissions for the period between 1970 and 2012 in India. Globalization is reviewed in three aspects namely economic, social, and political globalization. They reveal that the impact of the overall globalization results with an environmental degradation in India (Shahbaz et al., 2013). Lau et al. (2014) also mention about the effect of the FDI and trade openness, which could be regarded as indicators related to economic globalization, on the degradation of environmental quality in Malaysia. The study in which Ertugrul et al. (2016) investigate the relationship between real income, energy consumption, trade openness and carbon emissions in the "Environmental Kuznets Curve" structure among top ten emitters of the emerging economies reveals that trade openness, which can be regarded as an indicator of globalization degree of the economy, raises CO_2 emissions in Turkey, India, China and Indonesia.

Greenhouse gas emissions has increased in the recent years especially in developing countries because developed countries have tendency to shift their industries with high carbon emissions to developing countries which have limited environmental regulations (Carvalho et al., 2013; Copeland & Taylor, 2004; Baek et al., 2009). For instance, according to study conducted by Li and Hewitt (2008), UK decreased its CO_2 emissions by 11% in 2004 just because of the trade with China. Moreover, because the production is less efficient and has high carbon-intensity in China, this relocation of the industry would create 19% increase in the national CO_2 emissions of the UK if it was counted in the UK's account (Li & Hewitt, 2008). In addition, Heil and Selden (2001) show how the trade intensity lowers carbon emissions in the upper income countries, while it causes carbon emissions in the lower income countries to increase by studying on a sample composed of 132 countries for the years between 1950 and 1992).

Thus, outsourcing of the production of industrialized countries to developing countries does not only relocate the emission source but also deepen the environmental problems due to inefficient production technology. However, according to Herrmann and Hauschild (2009), if the CO_2 emissions of those goods produced by a subcontracted developing country for the benefit of a developed country were added to the developed country's national CO_2 accounts, this might create pressure to lower emissions and to use emission efficient technologies in the industry sector of the developing countries. On the other hand, this might not be the desired outcome of the outsourcing process of production for industrialized economies. That is so because they would not transfer those industries to other countries if they knew that they would face with "unnecessary" investment items to decrease air pollution in the first place.

There are many studies focusing on the effects of globalization on the environmental problems especially the CO_2 emissions. There are a few on the impact of the indicators of globalization on environmental degradation as well. This study, on the other hand, deals with the effect of overall globalization on the greenhouse gas emissions and PM2.5 which can be employed as the indicators of air pollution interrelated to other environmental problems. Unlike developing countries, the main focus of this research is on OECD countries. That is, the main sample is composed of developed countries and a few developing countries.

3. DATA AND THE METHODOLOGY

3.1. The Data

The globalization data are retrieved from the KOF Swiss Economic Institute (2018a) which has been publishing the data from 1970 and afterwards in annual base. There are three dimensions covered by the index namely economic, social and political. It is very hard to isolate one dimension from another, so composite index of globalization is utilized for the purposes of this study. Each dimension composes 33.3% of the composite index. So, they are assumed to effect globalization in equal weights (KOF Swiss Economic Institute, 2018b). The index has a scale from one to one hundred where 100 indicates the maximum level of globalization, and one is for the lowest.

The data for the variables of air pollution are from the World Development Indicators Database of the World Bank (2018a). The first indicator, greenhouse gas emissions/removals by LUCF, shows the "changes in atmospheric levels of all greenhouse gases attributable to forest and land-use change activities" (World Bank,

2018b). It covers the items such as “emissions and removals of CO2 from decreases or increases in biomass stocks due to forest management, logging, fuelwood collection, etc.”, “conversion of existing forests and natural grasslands to other land uses”, “removal of CO2 from the abandonment of formerly managed lands”, “emissions and removals of CO2 in soil associated with land-use change and management” (World Bank, 2018b). The second variable used as an indicator of air pollution is PM2.5, i.e population exposed to levels exceeding WHO guideline value. It is the “percent of population exposed to ambient concentrations of PM2.5 that exceed the WHO guideline value” (World Bank, 2018b). As reported by World Health Organization (WHO) (2018), PM2.5 is small particulate matter with a diameter of 2.5 microns or less causing respiratory, vascular and cardiac diseases, and especially lung cancer. Actually, even low concentrations of particulate matter are effective on the health of the person exposed. The 2.5 diameter threshold is the lowest possible threshold that WHO could identify. Even in a relatively developed region, European Union, WHO estimates that the mean life expectancy is lowered by 8.6 months because of particulate matter exposures (World Health Organization, 2018).

The panel is balanced only if the period is restricted to the years between 2010 and 2016 if the greenhouse gas emissions are considered as an indicator for air pollution. On the other hand, the panel is balanced when Korea Republic, Chile, Israel and Mexico are excluded from the sample if PM2.5 is considered as the air pollution indicator for the period between 1990 and 2009.

3.2. The Methodology

Panel Vector Autoregreesion (VAR) model estimation in generalized method of moments (GMM) framework (Abrigo & Love,2016) is utilized as the method to find out the characteristics of the relationship between globalization and the air pollution. It gives robust GMM estimates. To this end, first, panel unit root tests are conducted to determine if the series are stationary or non-stationary. Then, Schwarz’s Bayesian Information Criteria is used to determine the lag selection and panel VAR estimation is conducted. Finally, as a post-estimation check, stability is controlled.

4. EMPIRICAL FINDINGS

Table 1 shows the results for the panel unit root tests, i.e. Fisher type unit root test statistics based on the augmented Dickey-Fuller test. Both log Globalization and log PM2.5 are non-stationary at level, but they become stationary after the first difference. On the other hand, log GHG is stationary both at level and after the first difference. So log Globalization and log PM2.5 are I(1), and log GHG is I(0).

Table 1: Panel Unit Root Tests

Panel A: Log Globalization

Method & Null Hypothesis	**Statistic for Level**	**Statistic for 1st Difference**
Null: Unit root (assumes individual unit root process)		
ADF - Fisher Chi-square	2.59884	575.906***

Panel B: Log Greenhouse Gas Emissions

Method & Null Hypothesis	**Statistic for Level**	**Statistic for 1st Difference**
Null: Unit root (assumes individual unit root process)		
ADF - Fisher Chi-square	119.95***	568.053***

Panel C: Log PM2.5

Method & Null Hypothesis	**Statistic for Level**	**Statistic for 1st Difference**
Null: Unit root (assumes individual unit root process)		
ADF - Fisher Chi-square	47.6887	120.999***

***p<0.01, **p<0.05

In table 2, panel VAR model selection statistics are listed based on the Schwarz's Bayesian Information Criteria (MBIC). In panel A the panel VAR structure for the relationship between globalization and greenhouse gas emissions is displayed. In panel B, the same structure is displayed for the relationship between globalization and PM2.5. In both models, the lowest SIC is captured in the first trial. So, the optimal number of lags is 1 among 3 in both models based on the MBIC.

Table 2: Panel VAR Model Selection

Panel A: Log Globalization & Log GHG

Lags	Hansen's J Statistic	MBIC
1	7.1118	-40.3032
2	5.2851	-26.3249
3	0.6112	-15.1938

Panel B: Log Globalization & Log PM2.5

Lags	Hansen's J Statistic	MBIC
1	13.2949	-28.2939
2	13.53342	-14.1925
3	5.425162	-8.4378

Table 3 summarizes the GMM robust estimation results for panel VAR seeking the two relationships mentioned above. There are three main findings deduced from table 3. First, the direction of the relationship between globalization and greenhouse gas emission is from globalization to greenhouse gas emission at a 1% significance level. Second, the direction of the relationship between globalization and PM2.5 is also from globalization to PM2.5 at 10% level of significance. Third, globalization has a statistically significant negative effect on the air pollution at 10% level of significance.

Table 3: Panel VAR with GMM Style

Dependent Variable	Lagged Independent Variable	Coeffiient
Log Globalization	Log Globalization	0.8711*** (0.0264)
	Log GHG	0.0033 (0.0042)
Log GHG	Log Globalization	-4.1827*** (1.4329)
	Log GHG	-0.0634 (0.2791)
Log Globalization	Log Globalization	0.9940*** (0.1765)
	Log PM2.5	0.0006 (0.0008)
Log PM2.5	Log Globalization	-10.7736* (5.6271)
	Log PM2.5	0.2057 (0.1693)

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1

As it is seen from figure 1 and 2, stability conditions which are required for panel VAR estimation are satisfied. All the eigenvalues lie in the unit circle in both models.

Figure 1: Stability and the Eigenvalues for Log Globalization & Log GHG

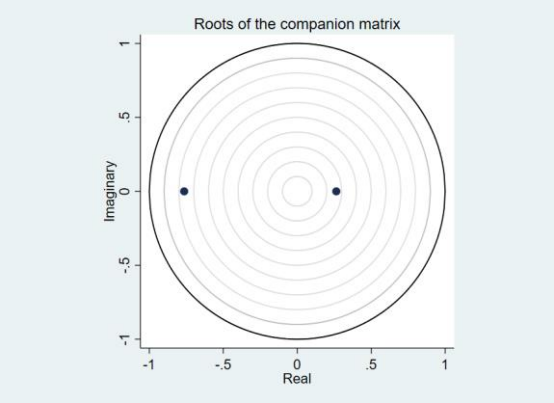

Figure 2: Stability and Eigenvalues for Log Globalization & Log PM2.5

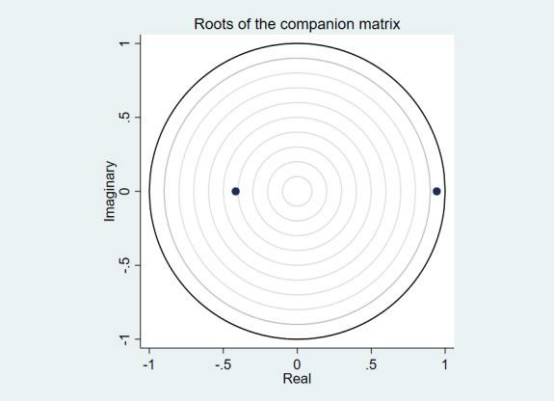

5. CONCLUSION

This study reveals that the relationship between globalization and air pollution is negative and significant. Moreover, the direction of the relationship is from globalization to air pollution but not the opposite. So, the relationship is not bi-directional. Although, there is a common perception that globalization can bring economic growth by increasing production efficiency, it has negative effects on the environment. As it is stated in the literature, by shifting the industries from developed countries to developing countries, gas emissions in the developed countries shrink which is consistent with the findings of this research. This research is a partial proof of the effect of globalization to reduce environmental problems in OECD countries. On the other hand, whether this situation is sustainable or not is still an unanswered question. The paper can be developed by adding control variables such as trade openness, energy consumption and FDI into analysis in further studies. By so doing, the magnitude of the relationship between globalization and air pollution can be isolated in a more efficient and informative way. It is highly likely to have different results about the effect of globalization on air pollution in non-OECD countries. Actually, the characteristics of the sample is the main determinant on the relationship between globalization and air pollution. So, another upgrade of this research might be to replicate the study on non-OECD sample.

References

Abrigo, M. R., & Love, I. (2016). Estimation of panel vector autoregression in Stata. The Stata Journal, 16(3), 778-804.

Baek, J., Cho, Y., & Koo, W. W. (2009). The environmental consequences of globalization: A country-specific time-series analysis. Ecological economics, 68(8-9), 2255-2264.

Carvalho, T. S., Santiago, F. S., & Perobelli, F. S. (2013). International trade and emissions: the case of the Minas Gerais state—2005. Energy Economics, 40, 383-395.

Copeland, B. R., & Taylor, M. S. (2004). Trade, growth, and the environment. Journal of Economic literature, 42(1), 7-71.

Heil, M. T., & Selden, T. M. (2001). International trade intensity and carbon emissions: a cross-country econometric analysis. The Journal of Environment & Development, 10(1), 35-49.

Herrmann, I. T., & Hauschild, M. Z. (2009). Effects of globalisation on carbon footprints of products. CIRP annals, 58(1), 13-16.

Lau, L. S., Choong, C. K., & Eng, Y. K. (2014). Investigation of the environmental Kuznets curve for carbon emissions in Malaysia: do foreign direct investment and trade matter?. Energy Policy, 68, 490-497.

Li, Y., & Hewitt, C. N. (2008). The effect of trade between China and the UK on national and global carbon dioxide emissions. Energy Policy, 36(6), 1907-1914.

Shahbaz, M., Mallick, H., Mahalik, M. K., & Loganathan, N. (2015). Does globalization impede environmental quality in India?. Ecological Indicators, 52, 379-393.

Stiglitz, J. E. (2003). Globalization and its Discontents. New York, NY: WW Norton & Company.

KOF Swiss Economic Institute. (2018a). KOF Globalisation Index. Retrieved on December 18, 2018 from: https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html

KOF Swiss Economic Institute. (2018b). 2018 KOF Globalisation: Structure, variables and weights. Retrieved on December 18, 2018 from: https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/dual/kof-dam/documents/Globalization/2018/Structure_2018.pdf

World Bank. (2018a). World Development Indicators. Retrieved on December 18, 2018, from http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=World-Development-Indicators

World Bank. (2018b). World Bank Data Catalog. Retrieved on February 25, 2019, from https://datacatalog.worldbank.org

World Health Organization. (2018). World Health Organization Fact Sheets: Ambient (outdoor) air quality and health. Retrieved on February 26, 2019 from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health

The Effect of ICT Usage on the Tax Evasion

Hüseyin Safa Ünal[1] **Jülide Yalçınkaya Koyuncu**[2]

[1] Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

[2] Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

Abstract: This study investigates the effect of information and communications technology (ICT), which has been developing especially in the last twenty years, on the size of the tax evasion. Mobile cellular phone subscriptions and individuals using the internet as percentage of the population are treated as the indicators of ICT for the purposes of this research. It is expected that improvement and the usage of the ICT would decrease the tax evasion. For this aim, cross dependency checks and then second-generation unit root tests are conducted based on the cross dependency between panels. Panel ARDL models give evidence for a negative relationship between ICT usage and the size of the tax evasion in the long run.

Keywords: ICT, mobile cellular phone, internet usage, tax evasion, Panel ARDL.

1. INTRODUCTION

As the globalization prevails globalization especially in the last decade of the 20th century, economies have become more integrated with each other. Financial system and economies have penetrated into a worldwide transformation and become similar. Politics, health, education, and economics are all subject to this conversion. Technological developments such as enlargement of the internet infrastructure and the expansion of its use, and the widespread use of mobile cellular phones have expedited all the changes in the societies. With the effective utilization of information and communication technologies (ICT), political discourse gives its results swiftly. Any policy change in the health and education transforms the sectors in time of a finger snap. ICT usage also defragments markets and economies globally. Transactions have become faster and the number of transactions has increased as well. Therefore, the volume of the currency has raised enormously. Moreover, it makes those transactions more detectable due to the fact that they leave audit trails for financial authorities. Hence, widely use of ICT makes economic agents more visible in an economy. That is why this research asserts that the ICT usage decreases the size of tax evasion.

According to the World Bank (2002), ICTs include hardware, software, networks, and media. Media is used for collection, storage, processing, transmission, and presentation of information (voice, data, text, images) (World Bank Group, 2002: 3). In terms of taxation system, ICTs can be used as a regulation method by the governments. Especially the use of the internet makes taxation system more systematic. Filing tax returns online, making tax payments online, filling electronic tax forms create footsteps for each and every document or any transaction on the internet. So, tax authorities are able to reach information about those activities without any difficulty if the administrative structure is integrated. Thus, it is possible that governments can utilize ICTs as a tool to prevent any leak in the taxation system. On the other hand, ICTs may be used by agents in the economy to cover illicit activities at the expense of leaving foot prints of transactions. So, the use of ICT may result in an increase in tax evasion if this path of logic is followed. Inevitable development of the ICTs might also compel people to use ICTs, albeit reluctantly. While using a traceable means of transaction, they might feel they are monitored by the authorities and engage less in the illegal economic activities or informal sector of the economy. As a result, the size of the tax evasion decreases if the agents follow this path. Hence, there is not a unique connection between ICTs usage and the tax evasion. The characteristics of the relationship between the two differs depending on the approach adopted by the researcher. This paper favors the idea based on the negative relationship between the use of ICTs and the size of the tax evasion.

The rest of the paper is designed as follows. The second part is a summary of different viewpoints in the literature about the effects of the ICT use on the size of the shadow economy and tax evasion. The third part shows the characteristics of the data and the structure of the methodology, while the fourth part expounds empirical findings. The last part concludes the study.

2. LITERATURE REVIEW

Almiron (2007) examines the relationship between financial crime and the use of ICTs. She finds that ICTs are important for the fight against crime and for the increase of transparency. According to her, the effects of the

use of ICTs on the knowledge and economic productivity are widely examined, but the potential role of ICTs in democratization by ensuring the transparency that politics, economy, and the society need remains unexplored. For her, tax havens, which are the international centers for tax evasion, are formed as a result of ICTs. Yet, especially computing and telecommunications technology in the second half of the 20th century have made it possible to control and record every transaction in the electronic registers (Almiron, 2007). So, the problem is not to trace transactions, but is the use of ICTs to manipulate financial records for the sake of one's own benefit. Denning and Baugh (1997) claim that by using encryption and anonymity services in the internet, some web sites provide services for off-shore tax evasion (Denning and Baugh, 1997: 85).

Although, ICTs can be utilized as a tool for financial fraud, there are examples of ICT usage that provide convenience in the government services, and technological improvements in public administrations. For instance, Greek Tax Information System (TAXIS) is regarded as the new integrated information system and the biggest project of information technology of Greece. The main aim of the project is to increase effectiveness of the tax system and to improve the quality of the tax system. But, the most important objective is to provide tax compliance and loyalty of the citizens to the taxation system (Floropoulos et al., 2010: 49; Terpsiadou and Economides, 2009). In this way, it is possible to expect a decrease in the size of the tax evasion. Thus, ICT usage can be utilized as a regulation mechanism for taxation and restrict evasion.

Most of the research in the literature focuses on the ICT utilization and its ability to make governance arrangements to fight back taxation fraud and tax evasion. However, ICT usage of tax payers is not addressed adequately. A study conducted by Deen-Swarray et al. (2013) reveals the fact that the main communication method used in the informal sector is face-to-face interaction in Africa. Actually, the only ICT that is widely used in the informal sector is mobile phones. Moreover, very basic kinds of ICTs such as fixed lines, computer and the internet are not preferred by the informal businesses (Deen-Swarray et al., 2013: 64). Although, ICT usage might be seen as a factor stimulating economic development, its absence can also be regarded as a factor in the potential existence of a vulnerable taxation system. That is so because transactions and accounting are open to fraud without any electronical financial foot print left by the business in the system. It is very hard to detect tax evasion if the transaction is made by using paper currency and exchange is done face to face without any communication and trade evidence between the parties. Yet, ICTs leave behind some proof of the exchange in one way or another, so it deters both parties to evade tax.

An interesting study written by Elgin (2013) shows that the effect of internet usage on the size of the shadow economy depends on the economies' development condition. For developing countries, internet usage causes productivity to increase thereby decreasing the size of the shadow economy. On the other hand, internet usage raises tax evasion which results in an increase in the size of the shadow economy (Elgin, 2013). So, his main assertion is that the impact of internet usage on the tax evasion is blurry depending on the development level of the economy. However, there are also some research on the same topic which come to contrary conclusions. Internet usage can be seen as the potential source of future electronic payments. In addition, the study in which A.T. Kearney and Schneider (2013) examine the structure of the shadow economy in Europe and put forward some measures to decrease it maintains that if the electronic payments were increased 10 per cent annually for four years consecutively, then the shadow economy would decrease by up to 5 per cent (A.T. Kearney and Schneider, 2013: 18). But, Tropiana (2016) claims that digital technologies can be used as tools to transfer money from any illegal source, namely corruption, embezzlement, crime, and tax evasion. So, ICTs might decrease or increase the size of the shadow economy and the tax evasion. Thus, there is no consensus on how the ICTs affect informal sector and the tax evasion.

As is seen from the summary above, while a group of researchers see ICT usage as a factor shrinking the volume of the shadow economy, another group counts ICT usage as an indicator increasing the size of the informal sector and illegal economic activities. By this way, it is believed that ICT usage might both decrease and increase the size of the tax evasion. What is certain is that the literature on the ICT usage and the tax evasion focuses on the effects of governments' ICT usage on the problems about taxation. Ultimate users' ICT utilization is neglected whether because of difficulty to find individual level data because it is not deemed significant. However, while the government constitutes one side of the picture, the end users constitute the other. The disregard of either sides leaves the analyses one-armed. In this regard, this research is filling this gap and tries to find the characteristics of the relationship between ICTs and tax evasion.

3. THE DATA AND THE METHODOLOGY

3.1. The Data

Data for the size of the shadow economy as percentage of the GDP are provided by Friedrich Schneider. Shadow economy data for OECD countries cover the period between years 1996 and 2017. Tax evasion data are generated by multiplication of the size of the shadow economy and corporate income tax rate. The part of the shadow economy which is supposed to be paid as corporate income tax should give the size of the evaded tax because corporate income tax is the part of taxation system open to evasion. So, the product is regarded as the indicator of the size of the tax evasion. For this purpose, combined corporate income tax rate is utilized. It shows "the basic combined central and sub-central (statutory) corporate income tax rate given by the central government rate (less deductions for sub-national taxes) plus the sub-central rate" (OECD, 2019). Corporate income tax data is available for the period between 2000 and 2018. So, the tax evasion data is generated for the overlapping periods of shadow economy and corporate income tax which is from 2000 to 2017.

Mobile cellular phone subscriptions and individuals using the internet are considered as the indicators of ICT usage. Both of the series for OECD countries are retrieved from the World Bank (World Bank, 2018a). Mobile cellular phone subscriptions per 100 people are available for the period between 1996 and 2017, while individuals using the internet as percentage of the population is between 1996 and 2016. The former are subscriptions to a public mobile telephone service which provides access to the public switched telephone network (PSTN) using cellular technology. The latter covers the individuals who have used the internet via a computer, mobile phone, personal digital assistant, games machine or digital TV in the last three months from any location (World Bank, 2018b). Considering all the variables for only 2000-2016 period does not miss any data in general. Only the internet usage data are interpolated for the years 2002, 2003, and 2004 for Australia. Because the missing data period is short, linear interpolation is preferred over log-linear, catmull-Rom spline or cardinal-spline interpolation methods. Linear interpolation basically computes an approximation using previous non-missing value and the next non-missing value. By using a weight for the distance to the both non-missing values, it linearly approximates the missing values. Because there are only three observations missed, interpolation is not believed to change any statistical information in the analysis, but it provides convenience for interpretation. It is crucial to fill the missing data because Granger causality test does not allow for missing observations. However, shadow economy data for Lithuania are not available although corporate income tax data are. So, a recent OECD member Lithuania is dropped from the analysis because tax evasion cannot be generated without any corresponding shadow economy data.

3.2. The Methodology

Panel ARDL analysis is conducted to explain the effect of the ICT usage on the size of the tax evasion for OECD countries except Lithuania. For the effect of mobile cellular phones, the period between 2000 and 2017 is used, while the years between 2000 and 2016 are taken into account for the effect of internet usage. First the cross-section dependency is checked between the panels. The existence of cross-sectional dependency makes the use of first-generation panel unit root tests. Then, second-generation panel unit root tests should be conducted in case of dependency. The null hypothesis claims that there is no cross-section dependence, where alternative is the existence of cross-section dependence.

After the cross-section dependency check, stationarity of the series is tested. Stationarity and the integration order of the series are important because integration order higher than 1 is not allowed in the cointegration tests. So, the series should be either I(0) or I(1), but not I(2). Then, by utilizing Schwarz information criteria the lag order of the ARDL models are determined. The model having the lowest information criteria would be chosen as the optimal one. After the lag order of the ARDL model is determined, then it is possible to estimate the corresponding model to check long-run coefficients and short-run coefficients. Last but not least, Granger causality tests of Dumitrescu & Hurlin give idea about what the direction of the relationship is.

4. EMPIRICAL FINDINGS

Table 1 shows the test results of cross-section independency. For both ICT indicators, i.e. for mobile cellular phones and individuals using the internet, cross-section independency is rejected. So, first generation unit root

tests cannot be conducted because of correlated cross-sections. That is why the analysis directly passes to second unit root test results.

Table 1: Cross-Section Dependence

Panel A: Mobile Cellular Phone Subscriptions

	Size of the Tax Evasion	**Mobile Cellular Phone Subscriptions**
Test	**Statistic**	**Statistic**
Breusch-Pagan LM	4987.825***	8988.395***
Pesaran scaled LM	127.3416***	243.3124***
Bias-corrected scaled LM	126.3122***	242.283***
Pesaran CD	58.94796***	94.57642***
Observations	630	630

Panel B: Individuals Using the Internet

	Size of the Tax Evasion	**Individuals Using the Internet**
Test	**Statistic**	**Statistic**
Breusch-Pagan LM	4474.798***	8916.084***
Pesaran scaled LM	112.4697***	241.2162***
Bias-corrected scaled LM	111.376***	240.1224***
Pesaran CD	57.61196***	94.25773***
Observations	595	595

*** p<0.01

Pesaran panel unit root test is conducted, and results are reported in table 2. In the period 2000-2017, the size of the tax evasion is non-stationary. But it becomes stationary after the first difference. It is the same for the mobile cellular phone subscriptions. The results are valid at 1% level of significance. In the panel B of the table 2, results for the tax evasion and internet usage are listed. Tax evasion is still non-stationary, but again its first difference is stationary at 1 %significance level. Variable individuals using the internet is not stationary at 5% level of significance, but its first difference is stationary at 1% significance level. Panel unit root tests imply that all variables are I(1) and therefore we conduct cointegration tests in the following part.

Table 2: Stationarity

Panel A: Mobile Cellular Phone Subscriptions

		Critical Valuess		
Variabless	**Pesaran Panel Unit Root Test Statistic**	**10%**	**5%**	**1%**
Size of the Tax Evasion	-1.94	-2.11	-2.2	-2.36
Size of the Tax Evasion (1st diff.)	-3.405***	-2.11	-2.2	-2.36
Mobile Cellular Phone	-1.942	-2.11	-2.2	-2.36
Mobile Cellular Phone (1st diff.)	-3.388***	-2.11	-2.2	-2.36

Panel B: Individuals Using the Internet

Variables	Pesaran Panel Unit Root Test Statistic	Critical Values 10%	5%	1%
Size of the Tax Evasion	-2.060	-2.11	-2.2	-2.36
Size of the Tax Evasion (1st diff.)	-3.483***	-2.11	-2.2	-2.36
Individuals Using Internet	-2.187*	-2.11	-2.2	-2.36
Individuals Using Internet (1st diff.)	-3.936***	-2.11	-2.2	-2.36

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1

There are two cointegration tests utilized in the study. The first one is the Westerlund test for cointegration and the second is the Westerlund's Error Correction Model (ECM) panel cointegration tests. The results of those two are documented below in table 3. For Westerlund test for cointegration, the null hypothesis is asserting no cointegration, while the alternative claims that all panels are cointegrated. However, the option considering the cointegration of only some panels as an alternative hypothesis is also counted.

Table 3: Cointegration

	Westerlund test	p-value	Westerlund ECM panel test	p-value
Size of the Tax Evasion and mobile cellular phone subscriptions (All panels)	-3.2085***	0.0007	-16.772***	0
Size of the Tax Evasion and mobile cellular phone subscriptions (Some panels)	-3.6674***	0.0001	-3.127***	0
Size of the Tax Evasion and individuals using internet (All panels)	-4.0124***	0	-14.395**	0.014
Size of the Tax Evasion and individuals using internet (Some panels)	-4.0631***	0	-3.278***	0

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1

Moreover, Westerlund's ECM panel cointegration tests use no cointegration as the null hypothesis. Because all the series that constructs this study are integrated of order 1 according to table 2, cointegration between them can be tested by using the methods listed above. If the order was higher, utilization of the cointegration tests would not be possible. All the test results in table 3 confirm the existence of cointegration. The null hypotheses are rejected at 1% significance level in general.

Figure 1: Evaluated ARDL Models Based on SIC (Mobile Cellular Phone Subscriptions)

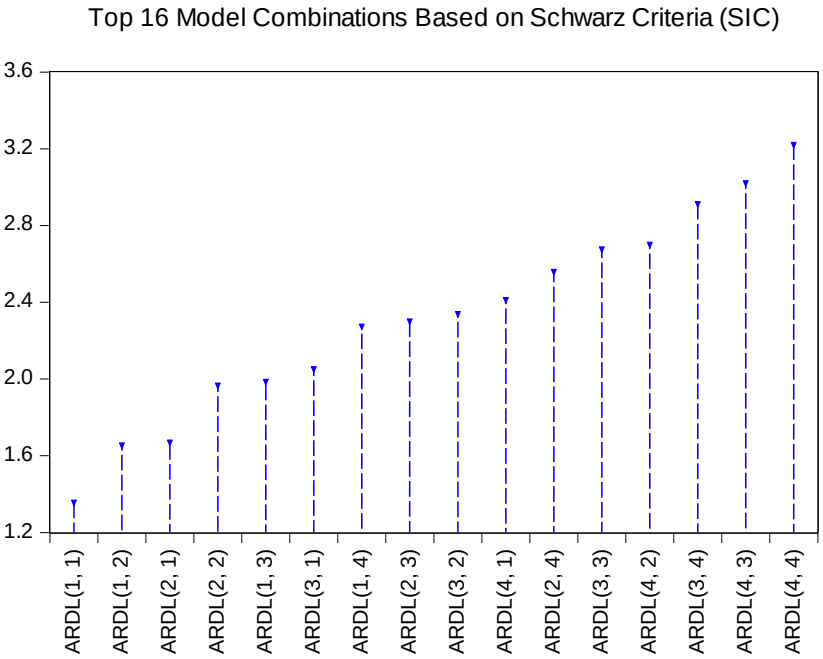

Figure 2: Evaluated ARDL Models Based on SIC (Individuals Using the Internet)

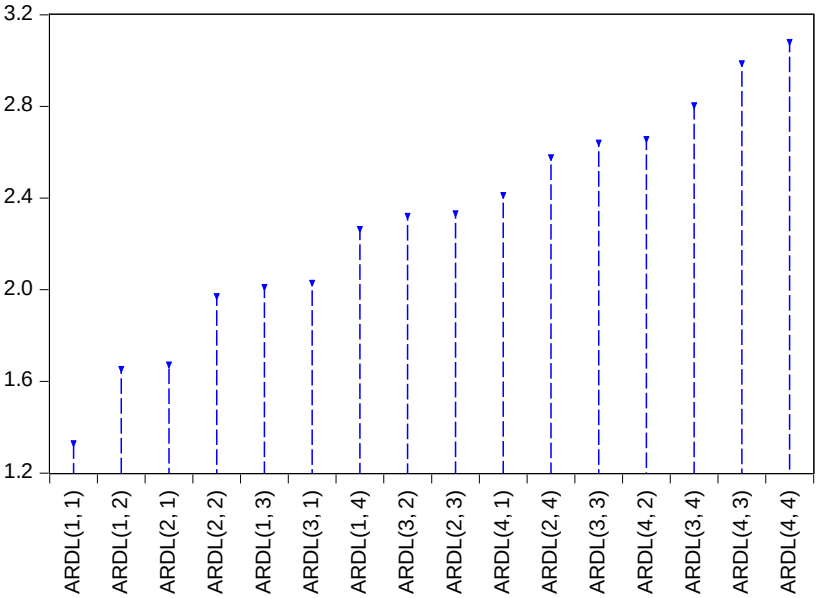

Figure 1 above demonstrates the top 16 model combinations seeking the relationship between the size of the tax evasion and mobile cellular phone subscriptions using Schwarz information criterion (SIC). Among the models tried, ARDL (1,1) has the lowest SIC of 1.35646. Thus ARDL (1,1) model is identified as the optimal choice. Figure 2, on the other hand, demonstrates the top 16 model combinations seeking the relationship between the size of the tax evasion and individuals using the internet based on the Schwarz information criterion (SIC). Among the models tried, ARDL (1,1) has the lowest SIC of 1.329669. Thus ARDL (1,1) model is identified as the optimal choice.

As it is indicated in Table 4, the long run coefficients of the mobile cellular phone subscriptions and individuals using the internet are -0.010473 and -0.00394 respectively. Both are statistically significant. That is, there is

a negative relationship between the ICTs and the size of the tax evasion. But this relationship is not maintained in the short run. For both ICT indicators, coefficients are not statistically significant in the short run.

Table 4: Long Term Coefficients of ARDL (1,1) Models

Dependent Variable: Tax Evasion		
Long Run Equation		
Variable	**Coefficient**	**t-Statistic**
Mobile Cellular Phone	-0.010473*** (0.000986)	-10.62361
Short Run Equation		
Variable	**Coefficient**	**t-Statistic**
Error Correction Term	-0.287747*** (0.046366)	-6.20593
ΔMobile Cellular Phone	-0.004277 (0.005156)	-0.829617
Constant	1.55692*** (0.260692)	5.972266

Dependent Variable: Tax Evasion		
Long Run Equation		
Variable	**Coefficient**	**t-Statistic**
Individuals Using the Internet	-0.00394** (0.001828)	-2.155221
Short Run Equation		
Variable	**Coefficient**	**t-Statistic**
Error Correction Term	-0.269436*** (0.037554)	-7.174639
ΔIndividuals Using the Internet	0.008379 (0.006541)	1.280929
Constant	1.258679*** (0.219287)	5.739872

***p<0.01, **p<0.05

For both of the ICT indicators, short run equation gives an error correction term which shows the speed of adjustment in case of any deviations from equilibrium in the short run. Negative and significant error correction term guarantees the existence of long-run relationship. For mobile cellular phone subscriptions, deviations from equilibrium in the short run are recovered by 29% in each period to reach the long run equilibrium. This rate is 27% for individuals using the internet. Hence, it is approximately 3 periods to perform full recovery to reach the equilibrium again.

Since, our variables contain cross-section dependency, instead of conventional causality tests, we utilize Dumitrescu & Hurlin's Granger causality test, which accounts for cross-section dependency. Optimal lag selection is automatically conducted via Schwarz's Bayesian Information Criteria (SIC). The test results are listed in Table 5 below. According to Dumitrescu & Hurlin's Granger causality test, both of the ICT indicators Granger cause tax evasion, and tax evasion Granger causes them as well. In other words, there is bi-directional causality among variables.

Table 5: Granger Causality (Dumitrescu & Hurlin, 2012)

	Test Statistic (SIC)	**p-value**	**Optimum number of lags (SIC)**
H_0: Mobile cellular phone subscriptions does not Granger-cause tax evasion.			
H_1: Mobile cellular phone subscriptions does Granger-cause tax evasion for at least one panelvar.	7.2947***	0	1
H_0: Tax evasion does not Granger-cause mobile cellular phone subscription.			
H_1: Tax evasion does Granger-cause mobile cellular phone subscription for at least one panelvar.	2.3290**	0.0199	4
H_0: Individuals using internet does not Granger-cause tax evasion.			
H_1: Individuals using internet does Granger-cause tax evasion for at least one panelvar.	5.9833***	0	1
H_0: Tax evasion does not Granger-cause individiuals using internet.			
H_1: Tax evasion does Granger-cause individiuals using internet for at least one panelvar.	3.4905***	0.0005	1
***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1			

5. CONCLUSION

In this research, the long-run and short-run relationship between the ICT usage and the size of the tax evasion is analyzed. For this purpose, OECD economies' mobile cellular phone subscriptions for the period 2000-2017, and individuals using the internet for the period between 2000 and 2016 are used as the ICT indicators. ARDL model estimation results show that there is a negative relationship in the long run. However, the coefficients are not statistically significant in the short run. While the relationship is not valid in the short run, deviations from equilibrium are recovered in approximately 3 periods. Moreover, the causality test results reveal that relationship is bilateral between ICT usage and tax evasion.

References

Almiron, N. (2007). ICTs and financial crime: an Innocent Fraud?. International Communication Gazette, 69(1), 51-67.

A.T. Kearney & Schneider, F. (2013). The shadow economy in Europe, 2013. Johannes Kepler Universitat, Linz.

Deen-Swarray, M., Moyo, M., & Stork, C. (2013). ICT access and usage among informal businesses in Africa. info, 15(5), 52-68.

Denning, D. E., & Baugh, W. E. (1997). Encryption and evolving technologies: Tools of organized crime and terrorism. Trends in Organized Crime, 3(1), 84-91.

Elgin, C. (2013). Internet usage and the shadow economy: Evidence from panel data. Economic Systems, 37(1), 111-121.

Floropoulos, J., Spathis, C., Halvatzis, D., & Tsipouridou, M. (2010). Measuring the success of the Greek taxation information system. International Journal of Information Management, 30(1), 47-56.

OECD. (2018). OECD Tax Database. Retrieved on September 27, 2018, from https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_II1

OECD. (2019). OECD iLibrary. Retrieved on February 28, 2019, from https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/data/corporate-income-tax/corporate-income-tax-rates_7cde787f-en

Tropina, T. (2016). Do Digital Technologies Facilitate Illicit Financial Flows?. Background Paper for the World Development Report 2016 Digital Dividends. The World Bank.

Terpsiadou, M. H., & Economides, A. A. (2009). The use of information systems in the Greek public financial services: the case of TAXIS. Government Information Quarterly, 26(3), 468-476.

World Bank Group (2002). Information and Communication Technologies: A World Bank Group Strategy". Washington DC: World Bank Group.

World Bank. (2018a). World Development Indicators Database. Retrieved on September 27, 2018, from http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#

World Bank. (2018b). World Bank Data Catalog. Retrieved on February 28, 2019, from https://datacatalog.worldbank.org

The Role of the Payment Methods on the Size of the Tax Evasion

Hüseyin Safa Ünal[1] **Jülide Yalçınkaya Koyuncu**[2]

[1] Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, hsafa.unal@bilecik.edu.tr

[2] Department of Economics, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

Abstract: This research is an attempt to explore the relation between formal ways of payment methods and tax evasion. The indicators of formal and traceable ways of transactions used in the research are debit card ownership, credit card ownership, electronic payments used to make payments in the last 12 months, checks used as a payment method in the last 12 months, and account ownership. Using cross section data set, this paper argues that those real or potential payment methods have negative effects on the size of the tax evasion. That is, as the payment methods become more traceable and subject to auditing, people engage less in the informal sector of the economy. Therefore, the size of the tax evasion shrinks as a byproduct of this relationship.

Keywords: Payment methods, tax evasion, cross-section study.

1. INTRODUCTION

Untraceable mediums of exchange and the volume of the currency in circulation have a direct linkage to the volume of the informal activities placed in the shadow economy. That is so because cash has been the main payment method for those informal kinds of activities. However, virtual currencies bring cash into discredit as a relatively unreliable payment method in the informal sector. And, cash is being subrogated by virtual moneys in these informal activities due to the fact that the latter is still completely unregulated unlike the former. Yet, cash still keeps its place as a significant untraceable way of transaction beside virtual currencies. Rogoff (2017) states that cash is one of the main factors that feed public finance and monetary problems. Most of the criminal activities, illegal immigration problems are financed by using paper currency. Besides, cash is a relatively safe and liquid medium of exchange compared to diamonds and gold coins which can be used for payment in the informal sector. Thus, it is highly preferred by the underground economy (Rogoff, 2017: 58).

On the other hand, there are fully traceable payment methods that are regulated and audited by official institutions such as debit and credit cards, electronic payments, and checks. So, it is very normal to expect debit or credit card ownership or having an account in a financial institution has a potential negative effect on the size of the informal activities. Because electronic payments and checks are always subject to monitoring, these kind of payment methods would directly decrease the volume of informal activities in an economy. Therefore, agents are highly likely to engage less in the informal sector. They may also tend to evade tax less. In this context, this study seeks to reveal the real and potential impact of formal payment methods on the size of the tax evasion.

Other than establishing the relationship between payment methods and tax evasion, determining the size of the tax evasion itself is the other problem to be handled by the analysis. Although, the literature on tax evasion and the informal sector has been growing, there is not any common measure to determine the size of the tax evasion. It is hard to determine the magnitude of the tax evasion because it is almost unfeasible to capture all the factors causing tax evasion. Yet, Buehn and Schneider (2016) are believed to detect most of the factors effecting tax evasion and able to involve related causal factors in their analysis. Their method of measuring the size of the tax evasion is used to generate 2011 data for the size of the tax evasion by using the shadow economy data that is retrieved directly from Friedrich Schneider.

The rest of this study is designed as follows. The second part focuses on the theoretical framework and the recent discussion in the literature. In the third part the data and the methodology of the research are explained. The fourth part interprets the empirical findings, while the last part wraps up the study.

2. THEORETICAL BACKGROUND AND THE RECENT LITERATURE

Throughout this research, it is believed that cash is the principal payment method of the economic activities in the shadow economy. Besides, economic agents have a tendency to evade tax if they use cash more as the transaction method. Franzoni (2000) relates tax evasion problem to unobservable variables that define the tax

base such as income, sales, revenue, and wealth. A third party is not able to detect what the size of tax base truly is, so it is not possible to know the exact tax liability of the tax payer. Although, the tax base can be determined by audits, these audits come with a financial cost to the monitoring institution. Besides, tax base cannot be verified even if cash payments are subject to audit (Franzoni, 2000: 54) because the magnitude of the recorded payments may not regard the realized payments. This situation perfectly summarizes why tax evaders prefer the use of cash as a medium of exchange and why tax payers using mostly cash payments have a tendency to take advantage of the authorities' lack of knowledge about their tax liability and evade taxes in general. In the paper dealing with the underground economy of the United States, Tonzi (1983) assumes the transactions in the underground economy are made with cash to avoid authorities' attention (Tonzi, 1983). So, there is a positive relationship between the size of the underground economy and demand for currency.

The cash economy and the informal sector are intertwined with each other, so it is not possible to evaluate them separately. Even, Bajada (2017) defines underground economy as "a subset of activities that are principally supported by cash payments" (Bajada, 2017: 57). He also leaves a margin for the existence of other forms of tax evasion that does not include the use of currency. However, they have a high probability to be subject to audit. So, they could constitute only a small part of the underground economy (Bajada, 2017).

According to Rogoff (2017), if people can easily evade taxes in cash-intensive businesses, then investment would shift to those businesses. Considering the level of taxation is critical for tax payers to evade tax, Rogoff's statement asserting that tax compliance is possibly higher in the United States than in most advanced countries is verified. That is so because the United States has relatively low tax levels especially for value added sales tax. He claims that most of the tax revenue loss of the world due to tax havens belongs to Europe. Europe has a tax loss of $78 billion of World's $200 billion in total per year, while the United States lose $35 billion (Rogoff,2016: 59-61). The hidden reason might be the vast cash usage behavior of Europeans compared to American tax payers.

This study tries to find the characteristics of the relationship between formal, traceable ways of transactions and the size of the tax evasion. To find the nature of this relation, there are two visions handled in this study. The first is connected to the potential effect of those traceable payment methods on the size of the tax evasion. The other is related to impact of the payment methods that are already realized on the size of the tax evasion. In both aspects, analyses indicate that there is a negative relationship between payment methods and the size of the tax evasion.

3. DATA AND METHODOLOGY

3.1. Data

Friedrich Schneider shared the data for the size of the shadow economy as percentage of official GDP for the year of 2011 with us. Tax evasion estimates are calculated by combining these data with the method used in the Buehn and Schneider (2016). Buehn and Schneider (2016) generate a time series of tax evasion for OECD countries for the period between 1999 and 2010. By using a MIMIC model estimation method to develop shadow economy series for the same sample for the same period, Buehn and Schneider create a basis for the calculation of tax evasion. Actually, Schneider and Buehn (2012) determined, in a previous paper, what are the driving forces of the size of the shadow economy. The focus is on the OECD countries because they display similar characteristics. Factors such as tax policies, state regulation and unemployment are identified as the influential factors. Yet, the main elements are unemployment, self-employment and the tax burden. The magnitude of the effect on the formation of the shadow economy changes from economy to economy. According to Schneider (2012), increase of the tax and social security contribution burdens is the most effective factor on the increase of the shadow economy with a rate 35-38%. Tax morale constitutes 22-25% of the variance of the size of the shadow economy. Quality of state institutions is also effective with a 10-12% rate. Transfers, specific labor market regulations, public sector services are the other factors having an impact on the size of the shadow economy. Hence, tax morale, and tax burden can be counted as the most effective factors for the increase of the size of the shadow economy. Therefore, tax evasion is in a close relationship with the shadow economy. It is more likely to expect people engage in the informal economic activities also have a tendency to evade tax. Thus, by using the series for the size of the shadow economy, a tax evasion series can be generated if all the countries have similar features.

Although, Buehn and Schneider's (2016) estimates for the size of the tax evasion are not comprehensive in terms of the number of variables handled, they are valuable for being one of the first attempts to calculate a

measure for the size of the tax evasion. By applying the approach of Feld and Schneider (2010), Buehn and Schneider calculate estimates for explicit shadow economic activities which can be exhibited as the legal undeclared work such as unreported income earned from self-employment, income from unreported work in legal goods and services, and tax evasion. For Germany the size of the explicit shadow economy is one third of the size of the shadow economy. Tax evasion constitutes approximately one fourth of the explicit shadow economy. These results are generalized to all OECD countries due to similar characteristic behaviors.

The main purpose of this study is to reveal the relationship between payment methods and the size of the tax evasion. To this end, check and electronic payments in the past 12 months among the respondents older than 15 are utilized as indicators of realized and traceable payment methods. In addition, debit card owners and credit card owners as percentage of the respondents older than 15 can be seen as the potential traceable payment methods. Moreover, account ownership includes the people who have an account at a bank or another type of financial institution. Besides, use of a mobile money service in the past 12 months is also included in the account ownership variable. Account ownership is also used as an indicator of potential transaction methods such as wire transfers and money transfers from one financial account to another. Whether realized or potential; because these payment methods are traceable and subject to auditing, those payment methods are expected to have a negative relationship with the size of the tax evasion. 2011 data for debit and credit card ownership, checks and electronic payment are retrieved from Global Financial Development Database (GFDD) of the World Bank (2017). On the other hand, 2011 account ownership data are retrieved from Global Findex Database (GFD) (2017). It is constructed by the World Bank and focuses on the indicators related to the access to and the use of formal and informal financial services (Demirgüç-Kunt et al., 2018).

Tax burden and governance indicators are the control variables that are put to use in this research. Tax revenue as percentage of GDP for the year 2011 is utilized as the tax burden indicator. Tax revenue is the transfers that are compulsory and used for public purposes collected by the central government. The data are retrieved from World Development Indicators (WDI) DataBank of the World Bank (2107). An aggregate indicator of control of corruption estimate is used as the governance indicator. 2011 data for the control for corruption estimates, are retrieved from the Worldwide Governance Indicators (WGI) Project of the World Bank. Estimates show the country's corruption level. The scale is approximately from -2.5 to +2.5 indicating the existence of strong corrupt activities and weak corrupt activities respectively. Estimates for control of corruption are multiplied by -1 for a more informative analysis. Hence, the higher estimates mean higher level of corruption and the lower ones mean lower level of corruption. A positive sign is expected for the relationship between corruption and the size of the tax evasion.

3.2. The Methodology

In order to test the hypothesis that the use of formal, traceable payment methods have a negative effect on the size of the tax evasion, the following cross-section univariate and multivariate models are estimated by using a sample of 41 countries mostly composed of OECD countries for the year of 2011:

$$TAXEVASION_i = \beta_0 + \beta_1 PAYMENT_i + u_i$$

$$TAXEVASION_i = \beta_0 + \beta_1 PAYMENT_i + \beta_2 TAXREV_i + \beta_3 CORRUPTION_i + u_i$$

where i stands for i-th country's observation value for the corresponding variable while u_i is the error term of the regression model.

4. EMPIRICAL FINDINGS

Table 1 summarizes the results for the relationship between formal ways of transactions and the size of the tax evasion. The relationship between payment methods and tax evasion is statistically significant and negative in all the univariate models except model 5 which is for debit card ownership. However, the relationship is not robust when control variables are added to the models. So, in the multivariate models, coefficients for payment methods are not statistically significant. On the other hand, coefficients of control of corruption estimates are positive and statistically significant in the multivariate models 2, 4, 6, 8 and 10. Moreover, coefficient of the other control variable tax revenue is not statistically significant in any model.

The reason why the coefficients of the payment methods are not significant in the multivariate models is that corruption is possibly a dominant factor affecting the size of the tax evasion. So, it may include most of the relationship between dependent variable and independent variables. Dramatic decreases in the coefficients of constant variables and notable increases in the adjusted R-squared in the multivariate models affirm this assertion. Besides, if another control variable was added to the model instead of corruption, tax revenue coefficient might be significant as well.

Table 1: Effects of the Payment Methods on the Size of the Tax Evasion

Variables	(1) Tax Evasion (% of GDP)	(2) Tax Evasion (% of GDP)	(3) Tax Evasion (% of GDP)	(4) Tax Evasion (% of GDP)	(5) Tax Evasion (% of GDP)	(6) Tax Evasion (% of GDP)	(7) Tax Evasion (% of GDP)	(8) Tax Evasion (% of GDP)	(9) Tax Evasion (% of GDP)	(10) Tax Evasion (% of GDP)
Checks	-0.0076*	-0.0028								
	(0.0044)	(0.0042)								
Electronic Payments			-0.0086***	0.0027						
			(0.0031)	(0.0057)						
Debit Card (% age 15+)					-0.0045	0.0035				
					(0.0033)	(0.0038)				
Credit Card (% age 15+)							-0.0089**	0.0037		
							(0.0042)	(0.0058)		
Account (% age 15+)									-0.8700**	0.2174
									(0.3690)	(0.5708)
Corruption		0.3426***		0.4281**		0.4225***		0.4245***		0.4050***
		(0.0960)		(0.1656)		(0.1108)		(0.1315)		(0.1415)
Tax Revenue (% of GDP)		0.0162		0.0162		0.0145		0.0165		0.0161
		(0.0138)		(0.0138)		(0.0138)		(0.0138)		(0.0138)
Constant	1.6986***	1.6669***	1.9623***	1.5813***	1.8467***	1.5212***	1.9058***	1.5543***	2.2624***	1.5087***
	(0.1133)	(0.2411)	(0.1636)	(0.2717)	(0.2146)	(0.2711)	(0.1775)	(0.2747)	(0.3029)	(0.4225)
Observations	41	40	41	40	41	40	41	40	41	40
Adjusted R-squared	0.0469	0.2614	0.1403	0.2566	0.0221	0.2690	0.0805	0.2605	0.1023	0.2551

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1
Standart deviations are in the parentheses.

5. CONCLUSION

There are at least two reasons why people evade tax. The first is unsuccessful determination of the tax level. An optimal tax level puts a balance in the fiscal system. Economic agents will prefer to fulfill the legal obligation to pay taxes if the level of tax is determined optimally in the economy. Otherwise, people would not meet the legal liability. The second is that sanctions and regulations may not be formed or carried out on a fair basis. If the law or the implementation of the law favors only one part of the society, the rest will see no harm to play in the informal sector and evade tax. On the other hand, not only the legislative regulation, but also development of tools is important to prevent tax evasion. Tool used in a purchase or an exchange activity is the medium of exchange. It is believed that paper currency is one of the significant factors that is resulting in an increase in the size of the tax evasion and informal activities. Therefore, there is a need to extend the variety and the ease of use of traceable mediums of exchange because results show that with the utilization of payment methods that are easy to be traced and monitored, the size of the tax evasion shrinks. For instance, use of checks and electronic payments have a negative impact on the size of tax evasion. In fact, having a credit card or having an account in a financial institution result in a decrease in the tax evasion as well because they are taken as potential payment methods.

Although the analysis is based on a comparison between paper currency and formal ways of transaction, virtual currencies are gaining ground in the debate. With the inclusion of virtual currencies into transaction methods, superiority of the formal methods of payment such as checks, electronic payments, wire transfers from one financial account to another, debit and credit card transactions over informal ways of transaction namely cash payments are being abolished. For an effective government policy on tax system to restrict the volume of the shadow economy and tax evasion correlatively, there should be more focus on the convenience of the formal transaction methods so that economic agents prefer them over untraceable informal payment methods.

REFERENCES

Bajada, C. (2017). Australia's Cash Economy: A Troubling Issue for Policymakers. New York, NY: Routledge.

Buehn, A., & Schneider, F. (2016). Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know?. Journal of Economics and Political Economy, 3(1), 1-11.

Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. Washington, DC: World Bank.

Feld, L.P. & Schneider, F. (2010), Survey on the shadow economy and undeclared earnings in OECD countries, German Economic Review, 11(2), 109-149.

Franzoni, L. A. (2000). Entry 6020: Tax Evasion and Tax Compliance. In Encyclopedia of Law and Economics: Vol. V. The Economics of Public and Tax Law, (pp. 52-94). Cheltenham: Edward Elgar

Schneider, F. (2012). The shadow economy and work in the shadow: what do we (not) know?. IZA discussion, paper no. 6423, Institute for the study of labor, University of Bonn.

Schneider, F. & Buehn, A. (2012), Shadow economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces?, IZA discussion, paper no. 6891, Institute for the study of labor, University of Bonn.

Rogoff, K. S. (2017). The Curse of Cash: How Large-Denomination Bills Aid Crime and Tax Evasion and Constrain Monetary Policy. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Tanzi, V. (1980). The underground economy in the United States: estimates and implications. PSL Quarterly Review, 33(135).

World Bank, 2017. Global Financial Development Database. Retrieved February 13, 2018, from http://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/global-financial-development-database

World Bank, 2017. The Global Findex Database 2017. Retrieved January 2, 2019, from https://globalfindex.worldbank.org/#data_sec_focus

World Bank, 2017. World Development Indicators. Retrieved February 15, 2018, from http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=World-Development-Indicators

World Bank, 2015. Worldwide Governance Indicators Project. Retrieved February 15, 2018, from http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home

Dış Finansmana Bağımlı Büyüme Modeli Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme, (2008-2018).

Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin TEZER[1]

[1]Bilecik Şeyh Edebali Ünv. İ.İ.B.F. İktisat Bl., huseyin.tezer@bilecik.edu.tr

Özet: Dünya ekonomilerinin büyük bölümü (hem gelişmekte olan hem de gelişen ülkeler) yeni yatırımlar için yabancı kaynağa (dış finansman) ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme sürecini devamlı hale getirebilmek ve kalkınmalarını sağlayabilmek için yeni yatırımlar yapmak zorundadırlar. Ama hem makro ekonomik büyüme, hem de kalkınma hamlelerini gerçekleştirebilmek için gerekli olan ulusal tasarruflar yeni yatırımlar için yetersizdir. Bu yüzden de yabancıların tasarruflarına ihtiyaç duymaktadırlar. Sonuç olarak ülkenin milli gelirinin, istihdamının ve refah seviyesinin yükselmesi için yatırımların artması gereklidir. Bunu sağlayabilmek için ise, ülke içinde yetersiz olan finansal kaynak yerine dış finansmana yönelmek, yani borçlanmak zorundadırlar. Bu kaynak da doğal olarak genelde "yabancı sermaye" olarak adlandırılan dış borçlanma şeklinde olmaktadır. Bu dış kaynak, elinde gereğinden fazla finans olanağı bulunan ülkeler (zengin ve gelişmiş ülkeler) dir. Gelişmiş ve zengin olan bu ülkeler ise sahip oldukları atıl fonlara getiri sağlamak ve servetlerinin reel değerlerini korumak arzusundadırlar. Bu çalışma Türkiye ekonomisinin 2008 dünya ekonomik krizi sonrası yaşanan süreçte, ekonomik büyümesinde dış finansman bağımlılığı ve bu dış finansmana bağımlı olmasının olumlu ve olumsuz etkilerinin incelenmesi üzerine olacaktır. Çünkü ekonomik büyüme sürecinde dış finansmana bağımlı büyüme modelinde sıklıkla karşılaşılan ekonomik kırılganlıklar ve dalgalanmalar, ülke ekonomisinde olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir.

Anahtar Kelimeler; Makroekonomik Büyüme, Kalkınma Ekonomisi, Uluslararası Sermaye Hareketleri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Portföy Yatırımları, Enflasyon, Faiz Oranları, Tasarruf-Yatırım Fonksiyonu .

1. GİRİŞ

Son yıllarda sermaye hareketlerinin büyümeyi artırıp artırmadığı ekonomik literatürde ciddi şekilde tartışılmaktadır. Yabancı sermayeye veya diğer bir ifadeyle dış finansmana dayalı yatırımlar ile büyüme gayretinde olan ülkelerin yaşadığı kırılganlıklar, ekonomik krizler bu tartışmaların temelinde yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik olarak geri kalmışlıklarının altında yatan temel faktörler; bilgi, teknoloji ve sermaye açığı sayılabilir. Öz kaynakların yetersiz olduğu ve dış borçlanma yoluyla yatırım yapmanın riskli ve pahalı olduğu bu durumda yabancı sermayeden faydalanmak önemli hale gelmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerin kalkınmalarını ve sanayileşmelerini gerçekleştirebilmeleri için ihtiyaç duydukları önemli faktörlerden biri yatırımların arttırılması ve dolayısıyla da bu yatırımlarda kullanılacak fonların yeterli düzeyde ve nitelikte olmasıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde yıllardır süren ve günümüzde de devam eden temel problem sermaye yetersizliğidir. Bu ekonomiler sermaye yetersizliği nedeniyle ekonomik kalkınmaları için ihtiyaç duydukları yatırımları gerçekleştirememektedirler

Gelişmekte olan ülkelerde, yeterli düzeyde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, milli gelirin önemli bir kısmının yatırımlara ayrılması gerekir. Yatırımların kaynağı tasarruflardan oluştuğundan yüksek bir yatırım oranı tasarrufların artırılmasına bağlıdır. Oysa az gelişmiş ülkelerde milli gelir düşük olduğu için yeterince tasarruf yapılamamakta ve buna bağlı olarak da istenen düzeyde yatırım artışı gerçekleştirilememektedir. Azgelişmiş ekonomiler iç tasarruflarındaki bu boşluğu dış borçlanma yoluyla telafi etmeye çalışabilir. Ancak dış borçlanmanın da bir sınırı olduğundan kalkınma daha rasyonel bir yöntem olan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek suretiyle mümkün olmaktadır(KOYUNCU, 2010;57). Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmaları için gerekli olan yurt içi kaynaklarının yetersizliği nedeniyle yabancı fonları ek bir finans kaynağı olarak görmekle birlikte, yaşadıkları finansal krizlerde artan sermaye girişlerinin önemli bir faktör olarak ortaya çıktığını da fark etmişlerdir. Dolayısıyla son yıllarda yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkeler için ek bir finans kaynağı olup olamayacağı literatürde ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır(KAR vd. 2004;2). Finansal küreselleşme, neo-liberal politikaların bütün dünyaya yayılmasıyla birlikte özellikle son 30 - 40 yıldır adını sıkça duyduğumuz bir kavramdır. Her ne kadar güncel bir kavram veya tartışma konusu gibi gözükse de finansal küreselleşmenin başlangıç tarihi yaklaşık 150 yıl öncesine dayanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) finansal küreselleşme ile birlikte hayatımıza giren kavramlardan bir tanesidir. Dolayısıyla, finansal küreselleşmeyi anlamadan DYY' leri anlamak zordur. Finansal küreselleşme en basit ifadeyle sermayenin herhangi bir kısıtlama ile karşı karşıya kalmadan ulusal sınırların ötesine rahatlıkla hareket edebilmesi olarak tanımlanabilir (Gür, 2014;23). Çağımızda her geçen gün biraz daha globalleşen dünyada, entegrasyon ile artan finans piyasaları ve gelişen bilişim teknolojileri sayesinde sermayenin transferi bir bilgisayar tuşuna basmak

kadar kolay hale gelmiştir. Yatırımcıların fonlarını aktarabilecekleri alternatif yerlerin sayısı çoğalmış olup, güvensiz olduğu düşünülen piyasalardan güvenli piyasalara kolaylıkla yönelir olmuşlardır (Açıkalın & Ünal, 2009;46).Özellikle gelişmekte olan ülkeler, DYY'ler yoluyla bilgi, teknoloji ve sermaye transferi elde ederek daha üretken olmayı, üretim ve istihdam artışı yaşamayı, inovasyonlara imza atmayı ve cari açık problemlerini çözmeyi hedeflemektedirler. Bu hedefler göz önüne alındığında, DYY'leri kendi ülkelerine çekmek için gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin ikinci dalgasının hızlandığı 1980'lerden beri ateşli bir rekabet içinde bulunmaktadırlar (Gür, 2014;40).

1990'lı yıllardan sonra sermaye hareketleri dünya ekonomisinin en önemli olgularından biri haline gelmiştir. Gelişmekte olan birçok ülke, bu gelişmelerin dışında kalmamak için pazarlarını uluslararası sermaye hareketlerine açmışlar ve küreselleşen dünyaya ayak uyduracak reformları hayata geçirerek yabancı sermaye hareketleri önündeki engelleri kaldırmışlardır. Bunun sonucu olarak gelişmekte olan ülkeler daha çok yabancı yatırım çekmeye başlamış ve genellikle gelişmiş ülkelerde yoğunlaşan doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelere doğru kaymıştır (KOYUNCU, 2010;56).

Gelişmekte olan ülkelerin bu tür sermaye hareketleri karşısında yetersiz finansal yapıları nedeniyle kırılganlıkları artmış ve dünya ekonomilerinde tekrarlanan krizler görülmüştür. 1994 yılındaki Meksika Krizi, 1997 yılında yaşanan ve kısa sürede bölgesel bir krize dönüşen Asya Krizi, 1997 ve 1998 yıllarındaki Rusya ve Brezilya krizleri, 2001 yılında patlak veren Türkiye Krizi, kısa vadeli sermaye hareketlerinin neden olduğu ciddi krizler arasında gösterilebilir.

Türkiye Ekonomisinin incelenen dönem itibariyle incelendiğinde gelişim sürecini etkileyen bazı makroekonomik faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Zamana bağlı olmadan büyümeyi ve kalkınmayı tetikleyen genel iktisadî gidişata yön veren ve karar alıcı mekanizmaların politika üretme süreçlerini etkileyen bu faktörlerden ilki yabancı sermaye giriş ve çıkışlarıdır. Yabancı sermaye girişleri bir ülke için kalkınmanın finansmanı olarak algılandığında ekonomi üzerinde bir kaldıraç fonksiyonu hâline gelmektedir. Türkiye içinde yabancı sermayenin iktisadî gidişatta büyük önem arz etmesi nedeniyle ekonomide yabancı sermaye olgusuna farklı bir açıdan bakmak gerekir. Yabancı sermayenin ekonomideki ağırlığı o ekonominin yabancı sermaye nezdinde cazip olması (yatırım yapmaya elverişli veya alternatifleri arasında kârlı) ve mevcut durum ve hâl itibariyle (gerek uluslararası iktisadî konjonktür ve gerekse ulusal olarak siyasî ve iktisadî konjonktür) olanaklar dahilinde olması gerekmektedir. Hâl böyle olunca gelişme ve kalkınma için ihtiyaç duyulan yabancı sermayenin ülkeye gelmesinin veya kaçışının nedenlerini incelemek gerekmektedir. İşte bu nedenle bu çalışmada dış finansmana veya diğer bir ifadeyle yabancı sermayeye bağımlı bir yatırım finansman modelinin, Türkiye ekonomisinin üzerindeki etkileri incelenmekte ve 2008 dünya (ABD) krizinden bu güne yabancı sermaye girişleri ve çıkışları ile ekonomik büyüme (GSYH) arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin Türkiye ekonomisinde meydana getirdiği kırılganlıklar değerlendirilmektedir. Türkiye ekonomisinin en büyük handikapı olan sermaye ve teknoloji yetersizliği, ekonomik büyüme ve kalkınmada en önemli olumsuzlukların başında yer almaktadır. Reel gelirin düşük olması tasarrufları yetersiz kıldığından, sermaye ihtiyacı iç kaynaklardan karşılanamamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin ekonomik büyüme ve kalkınmayı sürdürülebilmesi için dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Gerek duyulan bu dış finansman ise uluslararası finansal kuruluşların yönlendirdiği sermaye, yani uluslararası portföy yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi özel kaynaklı dış finansman kaynaklarıdır. Özel kaynaklı finansmanın borç yükümlülüğü yaratmaması, özellikle de doğrudan yabancı yatırımların sadece sermayeyi değil modern teknolojiyi de beraberinde getirmesi, gelişmekte olan ülkeler tarafından asıl tercih edilen dış kaynaklı finansman haline gelmiştir. Ancak dış finansman dendiğinde sadece doğrudan sermaye akımları değil, aynı zamanda portföy yatırımlarını da dikkate almak gerekmektedir.

2. EKONOMİDE SERMAYE HAREKETLERİ VE MAKROEKONOMİK SONUÇLARI

2.1. Sermaye Hareketleri ve Nedenleri

Güçlü bir sermaye yapısına sahip ve etkin işleyecek finansal sistemin istikrarlı bir ekonomik yapının oluşumu için vereceği finansal aracılık hizmetleri çok önemlidir. Bu finansal hizmetler için organize edilen ve denetlenen finansal sistem, geliştirdiği finansal araçlarla, tasarruf fazlası olanlar ile fon talep edenleri buluşturan bir bütündür (Yazıcı, 2018;5).

Dünya genelinde sermaye birikiminin büyük bir bölümü sınırlı sayıdaki gelişmiş ekonomilerin elindedir. Diğer taraftan dünya ekonomisinin geriye kalan büyük bölümünde kaynak yetersizliği ve sermaye açığı söz konusu olduğundan bu ülkeler sermaye çekebilmek için büyük bir rekabet içerisindedir. Cazip bir yatırım ortamı

sunmak amacıyla yabancı sermaye ye ilave bazı imkanlar tanınmakta, yabancı sermaye özellikle teşvik edilmektedir (Açıkalın & Ünal, 2009;6). Gelişmekte olan ülkelere sermaye girişine neden olan en temel faktörlerden birisi de gelişmiş ekonomilerdeki ekonomik büyüme oranlarının artması olmuştur. Gelişmiş ekonomilerdeki ekonomik canlanma, gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat beklentilerini ve dolayısıyla makroekonomik performans ile ilgili beklentileri iyileştirmiş ve şirket karlarını, böylece finansal girişi arttırmıştır.

Gelişmiş ekonomiler karşısında artan faiz farkı dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde yatırımlar giderek daha cazip hale gelmiştir. Yatırımcılar, gelişmiş ekonomilerdeki devlet tahvili gibi güvenilir varlıklardan, gelişmekte olan piyasalardaki itibarı düşük varlıklara yönelmiştir. Ayrıca likidite bolluğu, gelişmiş ekonomilerdeki düşük getiri ile birlikte yatırımcıları kazanç arayışına yöneltmiş ve gelişmekte olan ülkelere dönmeye sevk etmiştir (Cengiz & Karacan, 2015;332-333).

2.2. Sermaye Hareketleri ve Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Ülke ekonomileri istikrarlı bir büyüme hedefi yakalayıp ve bunu sürdürülebilir olmasını sağlamak için ihtiyaç duydukları yatırımların kaynağı tasarruflardır. Tasarrufları belirleyen unsur ise gelir seviyesidir. Ekonomi politikalarının veya sanayi sermayesi oluşumunun, finansal sermayeyi temsil eden kurumlar tarafından belirlenir halde olması tabii ki birçok sorunu gündeme getirmektedir. Özellikle tasarruf açığı, cari açık, sermaye piyasalarının gelişmemiş olması gibi sorunları bünyesinde bulunduran Türkiye gibi ekonomilerde finansallaşmanın negatif etkileri kaçınılmazdır (Yazıcı &Yazıcı, 2018;393).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelir seviyesinin düşük olması ve bu gelirle nüfusun büyük çoğunluğunun temel ihtiyaç maddelerini dahi karşılayamamasının bir sonucu olarak, bu ülkelerde tasarruf eğilimlerinin düşük olması sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve büyüme açısından olumsuzluklar yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerle ilgili yapılan çalışmalar bu ülkelerde, tasarruf hacmi az olduğu için yatırımların da az yatırımlar az olduğu için kişi başına düşen milli gelir az, milli gelir az olduğu için tasarruf hacmi az sonucuna ulaşılmakta ve gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu kısır döngü tanımlanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak olmadan kalkınamayacakları görüşü ortaya atılmaktadır. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkeler sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli olan yatırımların finansmanını yurt dışı finans kaynaklarından karşılamak durumundadırlar. Yabancı tasarrufları ülke ekonomisinin yatırımlarına çekebilmek için birçok ekonomik politikalar ve yatırım kolaylıkları sunmaktadırlar. Dış sermaye akımlarını ülkeye çeken en önemli unsur ise faiz oranları ve istikrarlı bir döviz kuru politikasıdır. İstikrarlı bir döviz kuru ve faiz oranları dış tasarrufları ekonomiye çekecek ve yatırımların finansman kaynağı olacaktır.

2.3. Sermaye Hareketleri ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Teoride yabancı sermaye girişlerinin yurt içi yatırımlar üzerindeki etkisi de tartışmalı bir konudur. Yatırımların artmasında sermaye hareketlerinin bağımsız bir rol oynayıp oynamaması veya basit finans yatırımları olup olmaması, tam net olmamasına rağmen sermaye hareketlerinin pek çok gelişmekte olan ülkede, yerel yatırımlarla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Ancak sermaye girişlerinin yatırımlarla olan ilişkisi, yerel ekonomilerin finans piyasasına entegrasyon derecesine, sermaye akımlarının kompozisyonuna ve yerel yatırım şartlarına bağlı olduğu belirtilmektedir.

Yabancı tasarrufların ülke içindeki yatırımları olumlu etkilemesi ancak doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla daha etkin olması gerekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye hem yeni teknoloji getirmesi, istihdamı artırması, üretimin artması gibi faktörler ekonomik büyümede etkin sonuçlar üretmektedir. Yabancı sermaye akımları ülkeye doğrudan yatırım şeklinde gelebildiği gibi, kısa vadeli finansman modeli olarak yani diğer bir ifadeyle portföy yatırımları şeklinde de gelebilmektedirler. Bu şekilde gelen sermaye hareketleri ülke ekonomisine hem zararlı, hem de yararlı sonuçlar doğurmaktadır. Yararlı yanlarının öne çıkması durumunda ülkeye döviz girişi yüksek olduğunda para üzerinde rahatlatıcı etkisi nedeniyle, faizlerin ve döviz kurunun düşmesine neden olmaktadır. Bun durum ise yatırımların ve tüketimin artışına neden olduğu için ekonomiyi olumlum etkilemektedir. Oysa diğer yandan ise, bu portföy yatırımları her türlü ekonomik olumsuzlukta ülke ekonomisini aynı anda terk ettiği zaman ekonomik krizlere etki edebilmektedir.

3. VADESİNE GÖRE SERMAYE HAREKETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE EKONOMİK ETKİSİ

3.1. Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri

Uzun vadeli sermaye hareketleri bankaların, kamu sektörünün ve özel şirketlerin, uluslararası finans kuruluşlarından, yabancı hükûmetlerden aldıkları kredileri ifade eder. Yatırım bankaları, IMF ve Dünya Bankası, bankaların oluşturduğu konsorsiyumlar ve diğer kuruluşlar bu tür fonların kaynağını oluşturmaktadırlar. Genellikle proje finansmanı ve makro ekonomik dengelerin düzeltilmesi amacıyla verilen bu krediler, verimli alanlarda kullanıldığı taktirde faydalı olabilmekte ve vadelerinin uzunluğu dolayısıyla istikrarsızlıklara yol açmayabilmektedir.

Yabancı sermaye yatırımlarının bir türü olan doğrudan yabancı sermaye (DYS) yatırımları, yabancıların bulundukları ülke sınırlarının dışında yeni üretim tesisleri kurması, bunları genişletmesi veya mevcut tesisleri satın alması veyahut da söz konusu tesislerin mülkiyeti üzerinde denetim sahibi durumuna gelmesini ifade etmektedir. DYS yatırımlarının tamamına yakın bölümü çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir (Şen & Karagöz, 2005;1064).

Sermaye birikimi yetersizliği yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu sorunu aşmak için portföy yatırımlarından ziyade doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek isterler. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ülkeye sadece makine ve teçhizat gelmeyip aynı zamanda üretim teknolojisi, nitelikli işgücü ve teknik bilgi de gelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları teknoloji transferi yanında bir ülkenin istihdamına, üretimine ve ihracatına da katkı sağlamaktadır (Gülmez, 2015;140).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülkelerin ekonomileri üzerinde çeşitli açılardan etkide bulunur. Bu etkiler büyüme, verimlilik, tasarruf ve yatırım, istihdam, teknoloji ve yönetim bilgisi başlıkları altında toplanabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, DYS yatırımlarını iktisadi kalkınmalarına önemli katkı sağlayacak kaynaklardan biri olarak kabul etmektedirler. Zira, gelişmekte olan ülkelerin temel problemlerinden birisi sermaye birikiminin yetersizliğidir (Şen & Karagöz, 2005; 1069).

Doğrudan yabancı yatırımlar istihdam ve büyüme üzerinde son derece etkin olup, bunun yanı sıra ülkeye teknoloji ve bilgi transferleri yaratması nedeniyle yan sanayilerin gelişmesine destek olmaktadır. Dorudan yabancı yatırımcılarının kar amacıyla yaptığı transferler, piyasada rekabet edebilmeleri ve teknolojik gelişmeyi devam ettirebilmeleri için son derece düşük seviyelere inmektedir (Çinko,2009;124).

3.2. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Portföy Yatırımları

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin değişken yapısı, girdiği ülkelerde merkez bankalarının temel yada ara politika hedefi olarak kullandığı döviz kuru, döviz rezervleri, parasal büyüklükler ve enflasyon gibi değişkenlerde dalgalanmalara yol açabilmektedir. Bunun sonucu olarak para politikasının etkinliğini kaybetmesi dahil birçok olumsuzluklara neden olabilmektedir (Açıkalın & Ünal, 2009;42).

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin makroekonomik değişkenlere karşı duyarlılığı yüksektir. Fakat bu, portföy yatırımlarının tamamen zararlı ve istenmeyen yatırımlar olduğu anlamına gelmemektedir. Fayda maliyet analizi yapılarak, dengeli ve arzulanan sonuçları üretebilen politik reformların ve kurumsal değişikliklerin yapılması, ekonomiye daha fazla istikrarlı ve uzun vadeli sermayenin girişini kolaylaştıracaktır (Açıkalın & Ünal, 2009;46).

Portföy yatırımları (dışarıdan borçlanmanın) doğrudan doğruya böyle katkıları olmadığı gibi ülkeden faiz ve kar payı çıkışına yol açmaktadır. Bununla birlikte hızlı büyümek için vazgeçilmez olan makine ve teknolojiyi ithal etmek isteyen azgelişmiş ülkeler yabancı portföy yatırımlarına da ihtiyaç duymaktadırlar (Gülmez, 2015;140).

Ödemeler dengesi sermaye hareketleri içerisinde yer alan kısa vadeli sermaye de varlıklar ve yükümlülükler olarak iki bölümde oluşmaktadır. Varlıklar bölümünde dışarıya verilen krediler, yükümlülükler bölümünde ise, TCMB, ticarî bankalar ve diğer sektörlerin işlemlerinden kaynaklanan kısa vadeli borçları yer almaktadır. Kısa vadeli sermaye ekonominin gelişim potansiyeline göre değil, genellikle finansal aktiflerdeki yüksek getiriden ve faiz-kur arbitrajından yararlanmak amacıyla gelebilmektedir. Bu nedenle bu tür sermaye büyük ölçüde spekülatiftir ve sıcak para özelliği taşıyabilmektedir. Vadelerinin kısalığı nedeniyle uzun dönemli ekonomik büyümeye katkıda bulunamamakta, geçici olarak ödemeler dengesi ve kamu açıklarını finanse etmektedir.

Yabancı portföy yatırımları kısaca, yabancı tasarruf sahiplerinin kazanç elde etmek amacıyla çeşitli riskler üslenerek ülke şirketlerinin ve devletin çıkarmış oldukları borç senedi ve hisse senedi şeklindeki sermaye piyasası araçlarına yaptıkları yatırımı ifade etmektedir. Yabancı portföy yatırımı, bir ülkedeki dış finansman

ihtiyacı duyan şirketlerin ihraç ettiği tahvil ve hisse senedi ile devletin ihraç ettiği devlet tahvilini yabancıların satın alması şeklinde gerçekleşir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ise bir ülkeden diğer bir ülkeye uzun süreli, ticari çıkar elde etme amaçlı, şirket yönetimine etki edebilecek düzeyde gerçekleşen sermaye yatırımları olarak tanımlanır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, yabancıların ülkede yeni şirket kuması biçiminde olabileceği gibi; bir ulusal şirkete en az %10 oranında ortak olma, ulusal bir şirketle birleşme, ulusal bir şirketi satın alma ve özelleştirme ile KİT'leri satın alma şeklinde de gerçekleşebilir (Gülmez, 2015;140).

Türkiye'de sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği dönemde var olan makro ekonomik dengesizlikler giderilememiş ve giderek te büyümüştür. En önemli dengesizlik unsuru olan kamu kesimi açıkları, iç borç stokunu artırmış bu durum ise yeterince derinleşmemiş malî piyasalar üzerinde baskıya sebep olarak faiz oranlarını yükseltmiştir. Yüksek faizlerden yararlanmak isteyen kısa vadeli sermaye girişlerinde artışlar olmuş bu da yurt içi malî piyasaları bir anlamda rahatlatmıştır. Ancak var olan makro ekonomik dengesizlik ortamında yabancı aktörlerin bekleyişlerinin kötüleşmesi kısa vadeli sermaye hareketlerinde zaman zaman önemli çıkışlara neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'ye yönelik kısa vadeli sermaye girişleri, portföy yatırımlarına benzer şekilde istikrarsız bir seyir izlemiş ve yıllar itibariyle dalgalanmanın yüksek olduğu görülmüştür.

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SERMAYE HAREKETLERİ VE MAKRO EKONOMİK BÜYÜME (GSYH) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

4.1. Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Büyüme (GSYH) İlişkisi

Uluslararası sermaye hareketleri, son zamanlarda hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye piyasalarının küreselleşmesinin en temel göstergesidir. Bu sermaye akımları, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları olmak üzere iki türlü ortaya çıkmaktadır(Açıkalın & Ünal, 2009;88). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik rasyoneli girdikleri ülkelerde teknoloji transferi de sağlayarak iktisadi büyüme performansını da yükseltmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi mikro markalaşma ve ihracata yaptıkları katkıyla ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tasarrufun yeterli olmaması ve teknolojik gerilik gibi nedenlerle ortaya çıkan rekabet zafiyeti doğrudan yabancı yatırımlar ile aşılarak ekonomik büyüme gerçekleştirilebilmektedir (Çinko, 2009;125). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülkelerin ekonomileri üzerinde çeşitli açılardan etkide bulunur. Bu etkiler büyüme, tasarruf ve yatırım, istihdam, teknoloji ve yönetim bilgisi başlıkları altında toplanabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, DYS yatırımlarını iktisadi kalkınmalarına önemli katkı sağlayacak kaynaklardan biri olarak kabul etmektedirler.

Ampirik bulgulara göre doğrudan ve portföy yatırımları arasındaki oynaklık farkları, gelişmiş ekonomilerde gelişmekte olan ekonomilere göre daha küçüktür. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ekonomilerdeki, gerek doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gerekse daha popüler olan portföy yatırımlarını etkileyen global ve yerel faktörler üzerine pek çok çalışma vardır (Açıkalın & Ünal, 2009;88).

Türkiye ekonomisinde 2008 dünya ekonomik krizinden sonra ABD'nin başlattığı finansal genişleme sayesinde sermaye hareketlerinde yükselme olmuş ve bu yıllarda gelişmekte olan ekonomiler yabancı kaynaklara daha kolay erişmiştir. Son yıllarda hızla gelişen teknoloji ve yükselen dış ticaret gelişmekte olan ülkelerin finansal kaynaklara ulaşımını kolaylaştırmıştır. Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yüksek ekonomik büyüme oranları görülmektedir. Türkiye ekonomisinde de bu gelişmeden payını almış, gerek portföy yatırımları, gerekse doğrudan yatırımlar olarak sermaye çeken ülkeler arasında yer almıştır. Çalışmanın genel amacını oluşturan uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanarak yatırımlarını dış finansmana bağlı yürüten ve ekonomik büyümeyi sermaye akımlarına bağımlı bir şekilde sürdüren ülkelerin gerçekte bu sermaye hareketlerinin büyüme üzerinde ne kadar etkisi olduğu konusu iktisat literatüründe tartışılmaktadır. Bu yüzden aşağıda verilecek olan 2007-2017 arasındaki döneme ilişkin sermaye hareketlerinin GSYH ile ilişkisinin ne kadar etkili olduğu araştırılmakta ve grafiklerle yorumlanmaktadır.

4.1.1. Uluslararası Net Yatırımlar Pozisyonu - (GSYH) Ekonomik Büyüme İlişkisi

Uluslararası net yatırımlar pozisyonu, ülkeye giren yatırımlarla, ya da diğer bir ifadeyle yurt dışı yerleşiklerin söz konusu olan ülkeye yönelik sermaye transferleriyle, ülkeden çıkan sermaye, ya da diğer bir ifadeyle söz konusu ülkenin içinden yabancı ülkelere yönelik yapılan sermaye akımlarının çıkarılmasından kalan kısma net uluslararası yatırımlar pozisyonu denmektedir. Aşağıdaki grafikte verilen değerler TÜİK'ten elde edilen verilerden oluşturulmuştur. Grafik 1' de görüldüğü gibi iki değişken üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Grafikte Türkiye ekonomisinin uluslararası net yatırımlar pozisyonunun 2007'den 2017'ye kadar olan bir süreç

çizgiyle görülmekte, aynı yıllar içinde Türkiye ekonomisinin GSYH yüzdesel değişimi de görülmektedir. Grafikte de görüldüğü gibi 2007, 2008-2009 yıllarında uluslararası net sermaye yatırımlarıyla GSYH arasında doğrusal bir ilişki görülmemektedir. 2010 net yatırımlarda ve GSYH da aynı anda yükseliş vardır. Fakat 2011 ve 2013 yıllarında de net sermaye yatırımlarında düşüş olmasına rağmen GSYH büyümesi devam etmektedir. 2014-2015'te ise hem GSYH, hem de uluslararası net yatırımlarda düşüş paralellik göstermektedir. 2016 ve 2017 de net sermaye yatırımları yeniden yükselişe geçerken GSYH ile doğrusallık görülmemektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere uluslararası net sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisinin GSYH büyüme trendinde olumlu ya da olumsuz bir korelasyon yoktur.

Grafik; 1. Uluslararası Net Sermaye Yatırımları Pozisyonu / GSYH İlişkisi. (2007-2017)

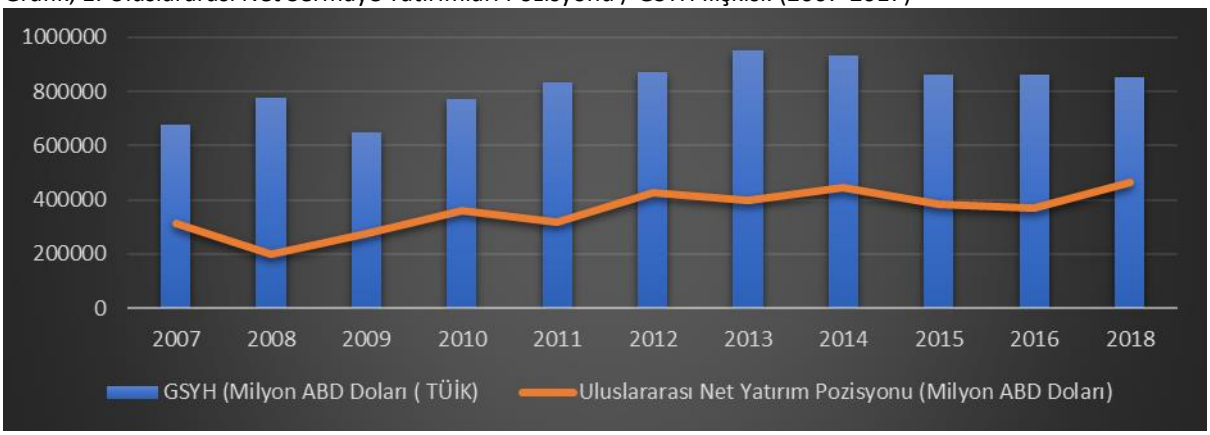

Kaynak; EK 1 ve EK 2' de, TÜİK ve TCMB verilerinden oluşturulan tablolardan üretilmiştir.

4.1.2. Toplam Net Sermaye Girişleri – Çıkışları / GSYH İlişkisi

Günümüzde iktisadi terminolojide en çok tartışılan konulardan birisi finansal serbestleşme sürecine paralel olarak önemli boyutlara ulaşan sermaye hareketleridir. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle makroekonomik etkilerinin daha fazla sorgulanmasına neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının zamanlaması, sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerin kademeli bir biçimde kaldırılması gerekliliği ve uygulanacak makroekonomik politikalarla uyumu sıkça tartışılan konular arasındadır (Takım, 2010;48). 1990'lı yıllar itibariyle dünyada görülen krizlerin ana sebepleri arasında gösterilen sermaye hareketlerine rağmen özellikle gelişmekte olan ülkeler sermaye akımlarına yönelik olan taleplerini artırmışlardır. Yani diğer bir ifadeyle belirtmek gerekirse kriz yaratan dinamiklere rağmen yabancı sermaye önüne engeller konulmadığı gibi aksine yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için finansal piyasaları sürekli revize etmişlerdir. Türkiye de özellikle 1990'lardan itibaren uluslararası sermaye akımlarını ülkeye çekebilmek için finansal piyasalarında sürekli yenileşmeler oluşturmaktadır. Konumuzun asıl teması üzerine bu sermaye akımlarının ülkeye gelişlerinde veya çıkışlarında GSYH üzerinde değişimlere neden olmakta mıdır sorusuna yanıt bulabilmek için 2007-2017 arasında sermaye girişleri ve çıkışlarının GSYH ile ilişkisi incelenmiştir. Grafik 1'de 2007 ile 2017 arasında yapılan inceleme sonucunda uluslararası net sermaye yatırımlarının, GSYH büyümesiyle doğrusal bir ilişkisi olmadığı sonucu çıkarılmıştı. Aşağıdaki Grafik 2'de ise GSYH ekonomik büyüme rakamlarıyla, toplam sermaye giriş ve çıkışlarının arasında bir ilişki olup olmadığı üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Grafikte de görüldüğü gibi; üzerinde noktalar olmayan çizgi 2007 ile 2017 arasındaki toplam sermaye girişlerini, noktalı olan çizgi ise, aynı dönem aralığında toplam sermaye çıkışlarını göstermektedir. Sütunlar ise GSYH büyüme seyrini göstermektedir. 2007'den itibaren toplam sermaye girişleri düşüşe geçmiş ve bu düşüş 2009 - 2010 yıllarında da devam etmiştir. 2008 krizinden itibaren görülen sermaye girişlerinde ve çıkışlarındaki azalışa rağmen GSYH' olumsuz etkilenmiş ve 2009'da GSYH büyüme oranı negatif değer almıştır. 2009 ve 2010'da hem sermaye girişleri hem de çıkışları durağan olmasına rağmen, ya da diğer bir ifadeyle sermaye hareketlerindeki durağanlığa rağmen GSYH ekonomik rakamları pozitif yönde yükselmektedir. 2010 da sermaye çıkışlarında da girişlerinde de bir yükseliş vardır VE GSYH büyüme rakamları da aynı yönde doğrusallık görülmüştür. 2011'de2014'e kadar ülkeden çıkan yabancı sermaye miktarında azalma görülmekte, diğer yandan ise sermaye girişlerinde 2013 hariç bir yükseliş söz konusudur. 2011-2014 arasında bu gelişmelere GSYH eşlik etmiş ve pozitif yönde hareket ederek sermaye girişlerindeki artış ve sermaye çıkışlarındaki negatif etkiye pozitif yönde tepki vermiştir. Bu aralıkta GSYH ile

sermaye hareketleri arasında bir korelasyon olduğu görülmektedir. 2014'ten itibaren 2015'e kadar sermaye çıkışları yükselmiş ve sermaye girişleri de buna eşlik ederek azalmıştır. Ekonomide de GSYH rakamları olarak büyüme hızında düşme görülmektedir.2015 ile 2017 arasında sermaye girişlerinde ve çıkışlarında önce azalış, sonra durağanlık görülmektedir. Aynı dönemde ise GSYH büyüme rakamlarında da bir durağanlık söz konusudur. Kısaca özetlemek gerekirse Türkiye ekonomisinin 2007 ile 2017 arasındaki gelişme sürecinde iki yıl haricinde (2011-2016 yılları) sermaye giriş ve çıkışlarının GSYH ile pozitif bir korelasyon içinde olduğu görülmektedir. Yani diğer bir ifadeyle grafikten de görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinin büyüme rakamlarında yabancı sermaye giriş ve çıkışları etkindir.

Grafik; 2. Toplam Sermaye Girişleri ve Çıkışları / GSYH İlişkisi

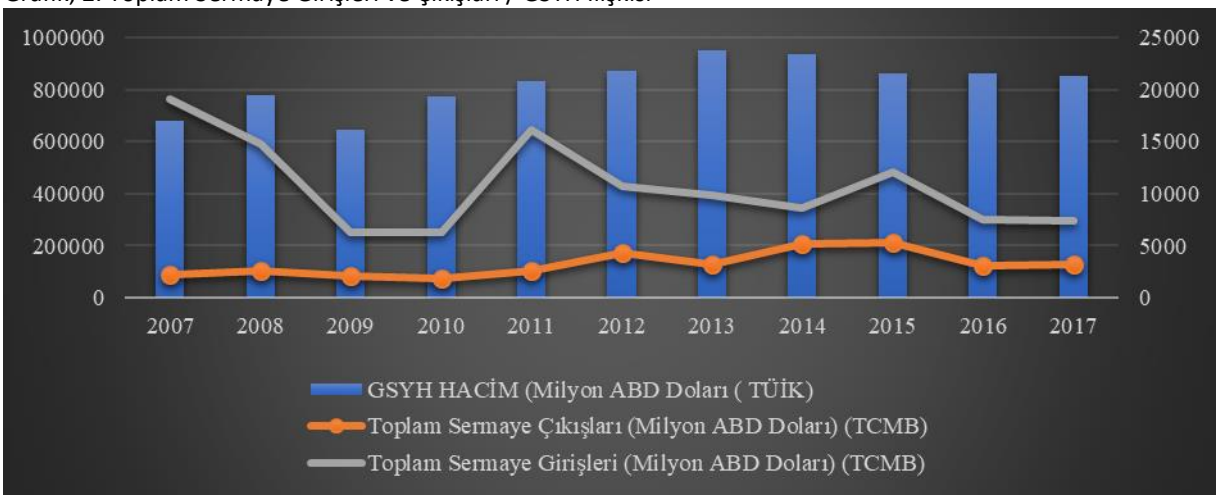

Kaynak; EK 1 ve EK 2' de, TÜİK ve TCMB verilerinden oluşturulan tablolardan üretilmiştir.

4.1.3. Doğrudan Yatırımlar - Portföy Yatırımları -Diğer Yatırımlar / GSYH ilişkisi

Sermaye birikimi yetersizliği yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu sorunu aşmak için portföy yatırımlarından ziyade doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek isterler. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ülkeye sadece makine ve teçhizat gelmeyip, aynı zamanda üretim teknolojisi, nitelikli işgücü ve teknik bilgi de gelmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar teknoloji transferi yanında bir ülkenin istihdamına, üretimine ve ihracatına da katkı sağlamaktadır (Gülmez, 2015;140). Bu yüzden Türkiye ekonomisinde teknolojik gelişme ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak büyüyen ekonomi (GSYH) için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi önemli bir konu olmuştur.

Yabancı yatırımların diğer bir ayağı ise kısa vadeli sermaye sınıflamasında yer alan portföy yatırımlarıdır. Portföy yatırımları ülkenin ödemeler dengesini sağlaması, faiz ve döviz kurları üzerinde etkiye sahip olması nedeniyle ülkeler için talep gören bir yabancı sermaye şeklidir. Her ne kadar tartışmalı da olsa ülkeye akan dövizin olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olması yanında ekonomide etkinliği genel kabul görmektedir.

Portföy yatırımları (dışarıdan borçlanmanın) doğrudan doğruya katkısı olmamasına rağmen faiz ve kar payı çıkışına neden olabilmektedir. Bununla birlikte hızlı büyümek için vazgeçilmez olan makine ve teknolojiyi ithal etmek isteyen az gelişmiş ülkeler yabancı portföy yatırımlarına ihtiyaç duymaktadırlar (Gülmez, 2015;140). Bu yüzden aşağıdaki grafik 3'te doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve GSYH gelişmelerinin 2007-2017 arasındaki gelişim süreci incelenmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi; 2007'den 2008'e geçişte dünya ekonomik krizi nedeniyle hem doğrudan yabancı yatırımlar, hem de portföy yatırımlarında düşüş vardır. 2009'dan itibaren dünya finansal piyasalarının da genişlemesiyle birlikte Türkiye'ye yönelik sermaye akımları yükselmiştir. Grafik 3'ten de görüldüğü gibi 2012'ye kadar her iki değişken de yükselmektedir. 2012'de keskin bir düşüş yaşayan her iki yabancı sermaye akımı, 2014'ten 2015'e geçişte bir kez daha düşüş yaşamıştır. 2015'ten itibaren sermaye akımlarındaki yükseliş 2017'ye kadar sürmüştür. Gerek doğrudan yabancı yatırımlar, gerekse portföy yatırımları 2007 ile 2017 arasındaki dönemde hem yükselişlerde, hem de azalış sürecinde paralellik göstermektedir. Bu durum da bu iki sermaye akım türünün dışsal veya içsel etkilere aynı şekilde tepki verdiği anlaşılmaktadır. Bu iki sermaye akım türünün GSYH ile olan ilişkisi değerlendirildiğinde ise 2008 (kriz yılıdır), 2011, 2013 hariç olmak üzere hem doğrudan yabancı yatırımlarla, hem de portföy yatırımların gelişimiyle doğrusal bir ilişki içinde olduğu görülmektedir.

Grafik; 3. Doğrudan Yatırımlar - Portföy Yatırımları -Diğer Yatırımlar / GSYH ilişkisi

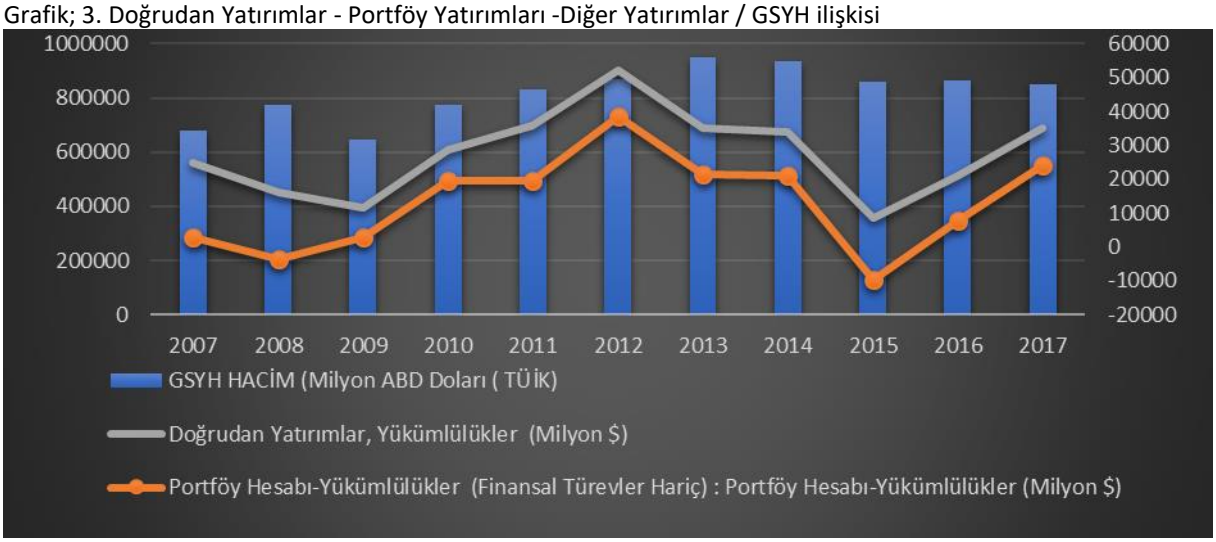

Kaynak; EK 1 ve EK 2' de, TÜİK ve TCMB verilerinden oluşturulan tablolardan üretilmiştir.

4.1.4. Uluslararası Toplam Net Yatırım Pozisyonu / Toplam Dış Borç Stoku

Sermayen hareketlerinin yöneldiği ülkelerde cari işlemler hesabının açık vermesi durumunda uluslararası net sermaye girişlerinin büyük bölümü cari işlemler hesabının finansmanı için kullanılmaktadır. Yani, sermaye girişlerinin artması cari açığın finansmanını kolaylaştıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak sermaye akımları ile finanse edilen cari açığın hacmi ne kadar, hangi sermaye akımları ile finanse edildiği de büyük önem taşımaktadır (Takım, 2010;53). Cari açık, ödemeler dengesi bilançosunun cari işlemler hesabı içinde yer alan mal-hizmet ithalat / ihracatı ve karşılıksız transfer işlemleri (özellikle de dış ticaret işlemleri) ile ilgili döviz harcamalarının, bu işlemler sonucu elde edilen döviz gelirlerini aşması nedeniyle ortaya çıkar. Ya da diğer bir ifadeyle cari işlemler hesabındaki bir açık ülkenin gelirinden daha fazlasını harcadığını, ürettiğinden daha fazlasını tükettiğini, yani negatif tasarruf yaptığını göstermektedir. Cari açığın kendisi bir sorun olmakla birlikte daha önemli bir sorun ise bu cari açığın nasıl finanse edildiğidir (Saçık & Alagöz, 2010;114). Türkiye ekonomisi de yıllardır sürekli cari açık problemiyle yaşadığından ve bu cari açığın finansmanı için uluslararası sermaye hareketlerine ihtiyacı olduğu için toplam dış borcu yüksektir. Bu bölümde bu yüzden Türkiye ekonomisinin özellikle 2007-2018 arası dönemde uluslararası net sermaye yatırımları pozisyonu ile toplam dış borç stokunun gelişiminin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu gelişmeler arasındaki korelasyon ülke ekonomisinin büyüme performansında etkin bir rol üstlenmektedir. Bunun için aşağıdaki grafik;4'te toplam dış borç yükünün, toplam net yatırım pozisyonu ile karşılaştırması yapılarak her iki değişken arasında bir bağ olup olmadığı araştırılmıştır. Grafikten de anlaşıldığı gibi türkiye ekonomisinde 2008'den itibaren uluslararası net yatırımlar yükseldikçe toplam dış borç yükü de artmaktadır. Bu durum ekonomide zaman zaman ödemeler dengesi ve Türkiye ekonomisinde toplam rezervler üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.

Grafik; 4. Uluslararası Net Yatırımlar Pozisyonu / Toplam Dış Borç Yükü (2007-2017).

Kaynak; EK 1 ve EK 2' de, TÜİK ve TCMB verilerinden oluşturulan tablolardan üretilmiştir.

4.1.5. Toplam Dış Borç Stoku / GSYH İlişkisi

Ekonomide yaşanan dış borç yükselmeleri belirli bir seviyenin üzerine çıktığında gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi sorunları yaratarak krizlere neden olabilmektedirler. Dış borç yüküne bağlı gelişen krizler ekonomik büyümeyi ise olumsuz etkilemektedir. Aşağıdaki grafik;5'de de görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinde toplam dış borç yükü ile GSYH büyüme rakamları arasında doğrudan korelasyon vardır. Yani Türkiye ekonomisi dış borçla büyüme göstermektedir. Yukarıdaki grafiklerde ise doğrudan yatırımlar ile ya da portföy yatırımları ile yapılan karşılaştırmalarda aynı sonuç elde edilmemesine rağmen, dış borç gelişim süreciyle GSYH gelişim süreci aynı doğrultuda hareket ettiğine göre bunun alt yapısında farklı değişkenler de olabilir. Fakat konu sınırlamasından dolayı burada dış borç yükü ve GSYH arasında grafiksel korelasyonu göstermekle yetinilmiştir.

Grafik; 5. Toplam Dış Borç Yükü / GSYH (2007-2017).

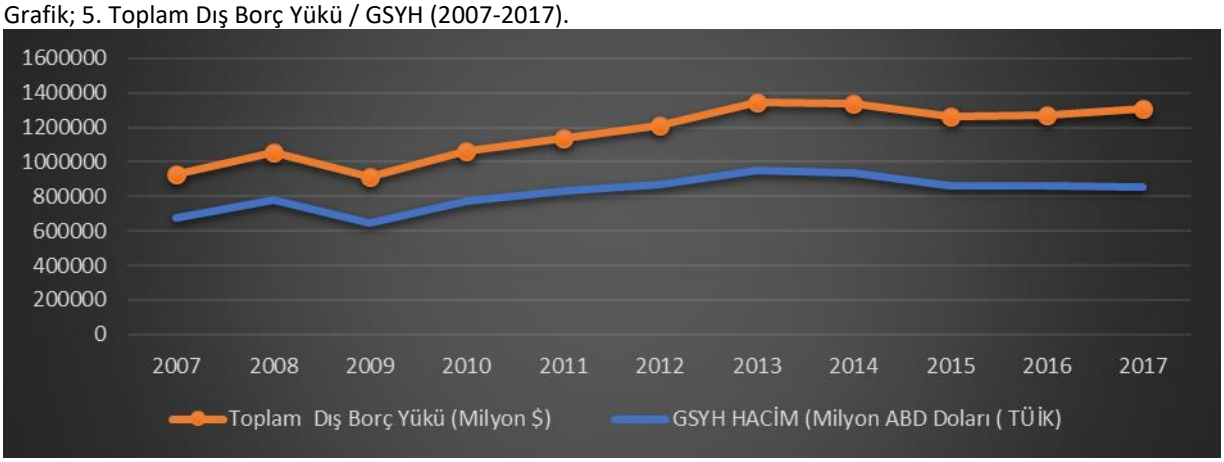

Kaynak; EK 1 ve EK 2' de, TÜİK ve TCMB verilerinden oluşturulan tablolardan üretilmiştir.

4.1.6. Kısa-Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç Yükü / GSYH İlişkisi

Gelişmekte olan ekonomilerin çoğu gibi Türkiye ekonomisi de tasarruflarının yetersizliği ve dış ticarete bağlı cari işlemler dengesinde sürekli olan açıkları finanse etmek için dış finansmana ihtiyaç duymaktadır. Bu finansmanı da orta ve uzun vadeli dış finansman veya kısa vadeli finansman yoluyla gerçekleştirmektedir. Orta ve uzun vadeli finansman genelde doğrudan yabancı yatırımlar veya uzun vadeli devlet tahvilleriyle olabildiği gibi, kısa vadeli finansman şekli ise bir yıldan kısa olan hazine bonoları, borsa yoluyla hisse senetleri alımı ile gelen finansman şeklinde olabilmektedir. Her iki türde de ülke ekonominin bilançosunda yükümlülükler kalemine yazılan bu işlemlere ülkenin dış borç stoku denmektedir. Bu bölümde de ülke ekonomisinin dış borç yapısının GSYH üzerinde yarattığı etki incelenmektedir. Dış borç yükünün vadelere göre seyrinin ülke ekonomisinin GSYH değişimiyle ilişkisinin olup olmadığı değerlendirilmektedir. Aşağıdaki grafik; 6'da Türkiye ekonomisinin 2007 ile 2017 yılları arasındaki kısa, orta ve uzun vadeli dış borç yapısındaki gelişmelerle aynı dönemdeki GSYH büyüme oranları arasında nasıl bir ilişki olduğunu göstermektedir. Grafikten de görüldüğü gibi 2007 ile 2017 yılları arasında kısa vadeli dış borçlanma yükü ile GSYH arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak uzun vadeli dış borç yükü ile GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmemektedir. Hatta tam tersine 2008-2009-2010 yılları arasında orta ve uzun vadeli dış borç yükü azalırken GSYH büyüme oranı yükselmiştir. 2011-2012 ve 2013 yıllarında ise GSYH büyüme hızıyla orta ve uzun vadeli dış borç yükü arasında pozitif bir ilişki vardır. Orta ve uzun vadeli dış borç yükü 2014'ten 2017'ye kadar bir yükseliş trendinde hareket etmesine rağmen GSYH büyüme rakamlarının artış hızında bir düşüş eğilimi vardır. Grafikten de anlaşıldığı gibi kısa vadeli dış borç yükü ile GSYH arasında paralellik, yani pozitif bir ilişki görülmekte, orta ve uzun vadeli dış borç yükü ile GSYH arasında birkaç yıl dışında pozitif bir paralellik görülmemektedir. Kısa vadeli dış borçların ise büyük kısmını portföy yatırımları oluştuğundan, bu borçlanma sonucunda döviz girdisinin yükselmesi kur ve faizler üzerinde yarattığı baskı sonucunda kredi bolluğuna bağımlı olarak hem yatırımların hem de tüketimin artması ekonomide büyüme yaratarak GSYH artışlarına neden olmuş olabilir.

Grafik; 6. Kısa-Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç Yükü / GSYH İlişkisi

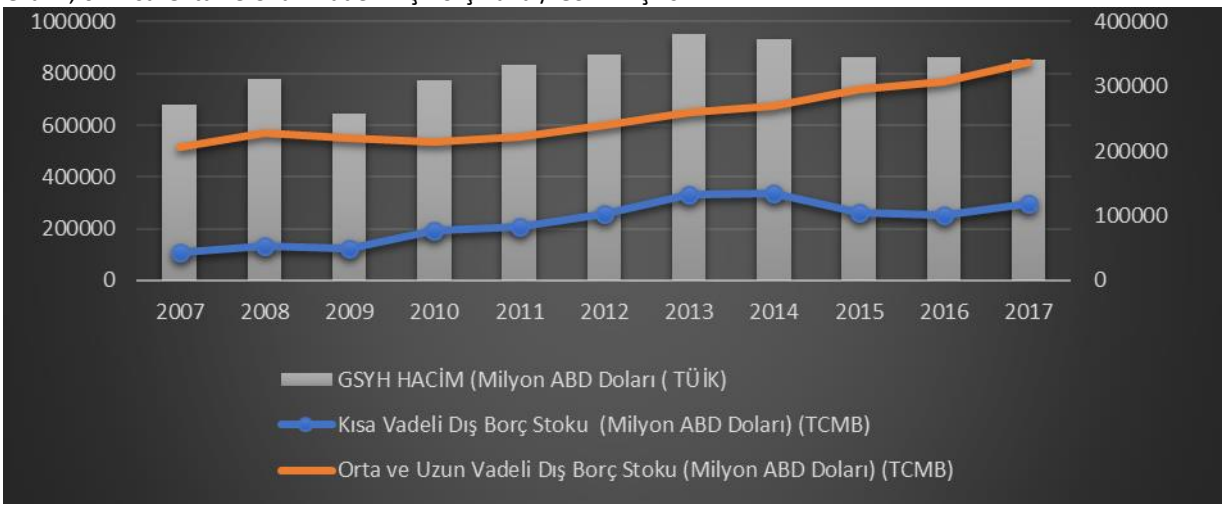

Kaynak; EK 1 ve EK 2' de, TÜİK ve TCMB verilerinden oluşturulan tablolardan üretilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye ekonomisinde 2008 dünya ekonomik krizinden sonra ABD'nin başlattığı finansal genişleme sayesinde sermaye hareketlerinde yükselme olmuş ve bu yıllarda gelişmekte olan ekonomiler yabancı kaynaklara daha kolay erişmiştir. Son yıllarda hızla gelişen teknoloji ve yükselen dış ticaret gelişmekte olan ülkelerin finansal kaynaklara ulaşımını kolaylaştırmıştır. Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yüksek ekonomik büyüme oranları görülmektedir. Türkiye ekonomisinde de bu gelişmeden payını almış, gerek portföy yatırımları, gerekse doğrudan yatırımlar olarak sermaye çeken ülkeler arasında yer almıştır. Sermaye akımlarının yükselmesiyle beraber ülke ekonomisinde olumlu ve olumsuz yansımaları da beraberinde taşımıştır. Dış finansmana dayalı bir yatırım ve büyüme modeli, GSYH üzerinde bazı zaman olumlu etkiler yaratırken bazı zaman da olumsuz sonuçlar üretebilmektedir. Özellikle yabancı kaynaklara bağlı borçlanma döngüsü üzerinden oluşturulan yatırım finansman modeli dış borç yükü üzerinde kısa, orta ve uzun vadeli sorunların da zeminini oluşturabilmektedir. Çalışmada elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki sonuçlar üretilmiştir. TÜİK' ve TCMB verilerinden elde edilen veriler ışığında ulaşılan sonuca göre 2007-2017 arası dönemde uluslararası net sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisinin GSYH büyüme trendinde olumlu ya da olumsuz bir korelasyon yoktur.

- Türkiye ekonomisinin 2007 ile 2017 arasındaki gelişme sürecinde iki yıl haricinde (2011-2016 yılları) sermaye giriş ve çıkışlarının GSYH ile pozitif bir korelasyon içinde olduğu görülmektedir. Yani diğer bir ifadeyle grafikten de görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinin büyüme rakamlarında yabancı sermaye giriş ve çıkışları etkindir.
- 2009'dan itibaren dünya finansal piyasalarının da genişlemesiyle birlikte Türkiye'ye yönelik sermaye akımları yükselmiştir. Gerek doğrudan yabancı yatırımlar, gerekse portföy yatırımları 2007 ile 2017 arasındaki dönemde hem yükselişlerde, hem de azalış sürecinde paralellik göstermektedir. Bu durum da bu iki sermaye akım türünün dışsal veya içsel etkilere aynı şekilde tepki verdiği anlaşılmaktadır. Bu iki sermaye akım türünün GSYH ile olan ilişkisi değerlendirildiğinde ise 2008 (kriz yılıdır), 2011, 2013 hariç olmak üzere hem doğrudan yabancı yatırımlarla, hem de portföy yatırımların gelişimiyle doğrusal bir ilişki içinde olduğu görülmektedir.
- Türkiye ekonomisinde 2008'den itibaren uluslararası net yatırımlar yükseldikçe toplam dış borç yükü de aynı seviyede artmaktadır. Bu durum ekonomide zaman zaman ödemeler dengesi ve Türkiye ekonomisinde toplam rezervler üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.
- Türkiye ekonomisinde toplam dış borç yükü ile GSYH büyüme rakamları arasında doğrudan korelasyon vardır. Yani Türkiye ekonomisi dış borçla büyüme göstermektedir. Yukarıdaki grafiklerde ise doğrudan yatırımlar ile ya da portföy yatırımları ile yapılan karşılaştırmalarda aynı sonuç elde edilmemesine rağmen, dış borç gelişim süreciyle GSYH gelişim süreci aynı doğrultuda hareket ettiğine göre bunun alt yapısında farklı değişkenler de olabilir.

- Türkiye ekonomisinde 2007 ile 2017 yılları arasında kısa vadeli dış borçlanma yükü ile GSYH arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak uzun vadeli dış borç yükü ile GSYH arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmemektedir. Hatta tam tersine 2008-2009-2010 yılları arasında orta ve uzun vadeli dış borç yükü azalırken GSYH büyüme oranı yükselmiştir. 2011-2012 ve 2013 yıllarında ise GSYH büyüme hızıyla orta ve uzun vadeli dış borç yükü arasında pozitif bir ilişki vardır. Orta ve uzun vadeli dış borç yükü 2014'ten 2017'ye kadar bir yükseliş trendinde hareket etmesine rağmen GSYH büyüme rakamlarının artış hızında bir düşüş eğilimi vardır.
- Kısa vadeli dış borç yükü ile GSYH arasında paralellik, yani pozitif bir ilişki görülmekte, orta ve uzun vadeli dış borç yükü ile GSYH arasında birkaç yıl dışında pozitif bir paralellik görülmemektedir. Kısa vadeli dış borçların ise büyük kısmını portföy yatırımları oluştuğundan, bu borçlanma sonucunda döviz girdisinin yükselmesi kur ve faizler üzerinde yarattığı baskı sonucunda kredi bolluğuna bağımlı olarak hem yatırımların hem de tüketimin artması ekonomide büyüme yaratarak GSYH artışlarına neden olmuş olabilir.

EKLER;

EK 1.

Tablo: 1a. Türkiye Ekonomisinde Makroekonomik Değişkenler (2007-2017)

TABLO: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER											
YILLAR	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Uluslararası Net Yatırım Pozisyonu* (dördüncü çeyrek sonuna göre) (Milyon ABD Doları)	*-313703*	*-199718*	*-276068*	*-361391*	*-316375*	*-426584*	*-397377*	*-445398*	*-384848*	*-369778*	*-462577*
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Net), (Milyon $)	**-19941**	**-17302**	**-7032**	**-7617**	**-13812**	**-9638**	**-9927**	**-6069**	**-12906**	**-10196**	**-8189**
Doğrudan Yatırımlar, Yükümlülükler (Milyon $)	22047	19851	8585	9099	16182	13744	13563	13119	18002	13343	11025
Doğrudan Yatırımlar, Varlıklar : (Milyon $)	2106	2549	1553	1482	2370	4106	3636	7050	5096	3147	2700
Portföy Hesabı-Yükümlülükler (Finansal Türevler Hariç) : Portföy Hesabı-Yükümlülükler (Milyon	2780	-3770	2938	19617	19516	38372	21419	20916	-9558	7811	24082
Portföy Hesabı-Varlıklar (Milyon $)	1947	1244	2711	3534	-2688	-2657	-2601	746	6129	1511	-394
Diğer Yatırımlar-Varlıklar : Diğer Yatırımlar-Varlıklar (Milyon $)	4969	12056	-10963	-7020	-11197	560	-2318	1684	14992	6144	8089
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler (Ödemeler Dengesi Finansmanı ve Fon Kaynakları Kullanımı Hariç	33482	34529	-8343	29379	19933	22559	37195	17572	28316	12606	13805
Yurt dışı yerleşiklerin Türkiyeye doğrudan yatırımları (Milyon ABD Doları)	151929	75407	138010	181171	130912	183767	143475	174802	147587	136435	181310
Toplam Dış Borç (Milyon $)	249925	280841	268802	291732	305338	342126	392638	405690	400262	409195	454803
Dış Borç : Uzun Dönem Dış Borç (Milyon $)	206783	228329	219825	214500	222231	239687	259365	270552	294897	307819	336723
Toplam Brüt Dış Borç Stoku (dördüncü çeyrek sonuna göre) (Milyon ABD Doları)	249431	280866	268867	291760	305384	342154	392677	405732	400332	409251	435077
Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (dördüncü çeyrek sonu itibariyle) (Milyon ABD Doları)	43142	52512	48977	77232	83107	102439	133273	135138	105366	101320	118618
Uzun Vadeli Dış Borç Stoku (dördüncü çeyrek sonu itibariyle) (Milyon ABD Doları)	206789	228354	219890	214528	222277	239715	259404	270594	294966	307931	336459
Finans Hesabı (Ödemeler Dengesi Finansmanı ve Fon Kullanımı Hariç) : Finans Hesabı, Net (istisn	-49287	-34761	-9879	-60099	-67146	-72666	-73460	-42127	-10543	-22958	-38517
Genel Denge (Milyon $)	-12015	2759	-792	-14968	-1014	-22821	-10763	468	11831	-813	8207
Net Hata ve Noksan (Milyon $)	-315	1966	2314	-464	8295	-1824	1041	1119	9756	10969	738
Toplam Uluslararası Rezerv (Altın + Döviz = Merkez Bankası + Bankalar) (Milyon ABD Dolar)	110992	116916	112226	110010	110504	137493	147880	141829	128052	129534	136169
Rezerv Varlıklar (Milyon $)	12015	-2759	792	14968	1014	22821	10763	-468	-11831	813	-8207
Cari Fiyatlarla GSYH (Milyar ABD Doları) : Cari Fiyatlarla GSYH (Yıllık, Milyar ABD Doları)	677439	776639	646899	772366	831691	871122	950350	934855	861879	862744	851045
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Net) ve GSYH'ye Oranı	-2,90	-2,20	-1,10	-1,00	-1,70	-1,10	-1,00	-0,60	-1,50	-1,20	-1,00
Kamu Finansmanı : Kamu Açığı veya Fazlasının GSYH'ye Oranı (%)	-1,60	-1,80	-5,30	-3,60	-1,40	-1,90	-1,10	-1,10	-1,10	-1,30	-1,60
Brüt Tasarrufların GSYH' ye Oranı (%)	-	-	21,40	21,30	22,50	22,80	23,20	24,40	24,80	-	-
Kamu Finansmanı : Kamu Harcamalarının GSYH'ye Oranı (%)	22,70	22,30	26,30	24,80	22,00	22,50	22,00	21,20	21,00	22,00	21,20
Sabit Fiyatlarla GSYH yıllık değişim (%)	5,00	0,80	-4,70	8,50	11,10	4,80	8,50	5,20	6,10	3,20	7,40
Kamu Finansmanı : Kamu Gelirinin GSYH'ye Oranı (%)	21,10	20,50	21,00	21,30	20,70	20,60	20,90	20,10	20,00	20,60	19,60

Kaynak; TÜİK Verilerinden düzenlenmiştir.

EK 2.

Tablo; 1b. Türkiye Ekonomisinde Makroekonomik Değişkenler (2007-2017)

TABLO: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon ABD Doları) (TCMB)	18394	14713	6184	6221	14145	10128	9303	8370	11713	6913	5581
Toplam Sermaye Girişleri (Milyon ABD Doları) (TCMB)	19137	14748	6266	6256	16136	10759	9678	8576	12077	7534	7401
Toplam Sermaye Çıkışları (Milyon ABD Doları) (TCMB)	2275	2604	2040	1823	2542	4334	3226	5234	5241	3114	3177
Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları) (TCMB)	43.142	52.512	48.977	77.232	83.107	102.439	133.273	135.138	105.366	101.320	118.618
Orta ve Uzun Vadeli Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları) (TCMB)	206.783	228.329	219.825	214.500	222.231	239.687	259.365	270.552	294.966	307.931	336.459
Toplam Dış Borç Yükü (Milyon $)	249925	280841	268802	291732	305338	342126	392638	405690	400262	409195	454803
GSYH HACİM (Milyon ABD Doları (TÜİK)	677439	776639	646894	772366	831691	871122	950350	934855	861879	862744	851045
GSYH BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE YÜZDE DEĞİŞİM	5,03	0,85	-4,70	8,49	11,11	4,79	8,49	5,17	6,09	3,18	7,44
İstihdam-Mevsim Etkisinden Arındırılmış yıl sonları itibariyle işsizlik oranı	9,20	12,00	11,90	10,00	8,50	8,80	9,10	10,30	10,20	12,00	9,90
GSYH Deflatörü (2010=100)	79,1	88,7	93,4	100	108,2	116,2	123,5	132,7	143	154,6	171,4
İstihdam-Mevsim Etkisinden Arındırılmış yıl sonları itibariyle işsizlik oranı	-2,90	-2,20	-1,10	-1,00	-1,70	-1,10	-1,00	-0,60	-1,50	-1,20	-1,00
GSYH HACİM (Milyon ABD Doları (TÜİK)	677439	776639	646894	772366	831691	871122	950350	934855	861879	862744	851045
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Net) ve GSYH'ye Oranı : (Milyon $)	-19941	-17302	-7032	-7617	-13812	-9638	-9927	-6069	-12906	-10196	-8189
Portföy Hesabı-Yükümlülükler (Finansal Türevler Hariç) : Portföy Hesabı-Yükümlülükler (Milyon	2780	-3770	2938	19617	19516	38372	21419	20916	-9558	7811	24082
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler (Ödemeler Dengesi Finansmanı ve Fon Kaynakları Kullanımı Hariç	33482	34529	-8343	29379	19933	22559	37195	17572	28316	12606	13805
Doğrudan Yatırımlar, Yükümlülükler (Milyon $)	22047	19851	8585	9099	16182	13744	13563	13119	18002	13343	11025
Toplam Dış Borç Yükü (Milyon $)	249925	280841	268802	291732	305338	342126	392638	405690	400262	409195	454803

Kaynak; TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Kaynakça;

AÇIKALIN, Sezgin & ÜNAL, Seyfettin. (2009). Doğrudan Yatırımlar ve Portföy Yatırımları, Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN:978-9944-141-52-9. BURSA.

CENGİZ, Vedat & KARACAN, Rıdvan. (2015). "GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YÖNELİK SERMAYE HAREKETLERİ VE EKONOMİK SONUÇLARI" Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl 8, Numara 15, ISSN: 1307-9832.

ÇİNKO, Levent. (2009). "DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE HAREKETLERİNİNMAKROEKONOMİK ETKİLERİ" Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXVI, Sayı 1.

GÜLMEZ, Ahmet. (2015). "TÜRKİYE'DE DIŞ FİNANSMAN KAYNAKLARI EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI" Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Sayı 2.

GÜR, Nurullah. (2014). "DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YERLİ ŞİRKETLER ÜZERİNE ETKİLERİ" MÜSİAD Araştırma Raporu 90. ISBN:978-605-4383-37-5. İSTANBUL.

KAR, Muhsin & Mehmet Akif KARA. & Muhittin KAPLAN. (2004). "TÜRKİYE'DE SERMAYE HAREKETLERİNİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1. 2004.

KOYUNCU, Fatma Turan. (2010) "TÜRKİYE'DE SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN YAPISAL VAR ANALİZİ:1990-2009 DÖNEMİ" Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, ISSN:1309-8020 (Online).

SAÇIK YAPAR, Sinem. (2010). "TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI SORUNU VE BORÇLANMA İLE İLİŞKİSİ" Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 2. ISSN :1309-8020 (Online).

ŞEN, Ali & KARAGÖZ, Murat. (2005). "TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ BÜYÜMEYE VE İHRACATA ETKİSİ" Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Cilt 0, Sayı 50. http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/891/9946.

TAKIM, Abdullah. (2010). "GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YÖNELİK YABANCI SERMAYE HAREKETLERİNİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ" T.C. Bartın Üniversitesi. İ.İ.B.F. DergisiYıl:2010 Cilt 1, Sayı 1. ISSN:1309 – 954 X

YAZICI, Resul. (2018). FİNANSAL SİTEMDE FAİZ SORUNSALI VE KATILIM BANKACILIĞI, Kriter Yayınevi, ISBN; 978-605-9336-77-2.

YAZICI, Resul & YAZICI, Ayla. (2018). "GAYRİMENKUL SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİNDE SERMAYE PİYASALARININ ÖNEMİ", The Journal Of Academic Social Science Studies. Number 68, Sayfa 391-411.

Aile Şirketlerinde Nepotizm: İzmir İli İnşaat İşletmeleri Örneği

İrem Yalçın[1] **Doç.Dr.İlknur Kumkale[2]**

[1]Trakya Üniversitesi/ İ.İ.B.F, İşletme Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi , iremyalcin88@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi / İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, ilknurkumkale@gmail.com

Özet: İçerisinde bulunduğumuz çağda rekabet koşullarının her geçen gün daha da sertleşmesi ve müşteri açısından alternatiflerin artması, işletmelerin, daha güçlü ortaklıklar ve sermaye yapısına ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Gerek ülkemizde gerekse de dünyada güçlü ortaklıkların pek çoğu aile şirketlerinden oluşmaktadır. Diğer yandan yeni kurulan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler genel olarak akraba ve yakın çevreden kişileri bünyesinde çalıştırma eğilimindedirler.

Türkiye'deki aile işletmelerinin karşı karşıya kaldığı sorunların en önemlilerinden biri nepotizmdir. Bu tip şirketlerde, nepotizmin en önemli nedenlerinden biri ise, ailenin önceliklerinin işletmenin kurallarının önüne geçmesi nedeniyle bazı kayırmacılıkların yaşanmasıdır. Bilhassa kurucu sıfatındaki sahip-yöneticiler, beceri, kabiliyet ve işletmeye sağlayacağı yarar ve katkıları göz önünde bulundurmadan sadece aile üyesi veya akraba olduğu için bir bireyi işe almakta ve onların iş konusundaki zayıflıklarını göz ardı edebilmektedir. Genel olarak kurumsallaşmamış işletmelerde ortaya çıkan bu sorun, yönetim ve çalışanlar açısından birçok olumsuzluğa yol açmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, İzmir ilinde faaliyet gösteren aile inşaat firmalarında nepotizmin etkilerini araştırmaktır. İzmir ilindeki 310 inşaat şirketi incelenmiştir. Araştırmaya katılanların %88,71'ini yöneticiler oluşturmakta ve %71,94'ünün de aile bireyleri ve akraba oldukları anlaşılmaktadır. Halihazırda işletmeleri yönetenlerin %42,58'inin birinci nesil, %26,13'ünün ikinci nesil, %7,74'ünün ise üçüncü nesil yöneticiler olduğu görülmektedir. Yönetim kurullarının da büyük ölçüde aile bireylerinden oluştuğu, işletmelerde kurumsallaşma ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile şirketleri, nepotizm, kurumsallaşma

Nepotism in Family Companies: The Case of Izmir Construction Companies

Abstract: In the present period, the conditions of competition become harder with each passing day and the alternatives increased in terms of the customer and the enterprises required stronger partnerships and capital structure. Many of the strong partnerships in our country and in the world are composed of family companies. On the other hand, newly established small and medium-sized enterprises generally tend to employ people from relatives and close relatives.

In Turkey, one of the most important problems facing family businesses is nepotism. One of the most important reasons of nepotism in this type of companies is that there are some favoritism because of the priorities of the family. Owner-managers, especially as founders, employ an individual and ignore their weaknesses in the business as they are only family members or relatives without taking into account the skills and benefits of the enterprise. In general, this problem that arises in non-institutionalized enterprises causes many negativities in terms of management and employees.

The main purpose of this research is to investigate the effects of nepotism in the construction companies in the province of Izmir. 310 construction companies in Izmir were examined. Of the participants, 88.71% were administrators and 71.94% were family members and relatives. 42.58% of the enterprises that manage the enterprises are first generation, 26.13% are second generation and 7.74% are the third generation managers. It is understood that the boards of directors are mostly composed of family members and the studies on institutionalization in enterprises are insufficient.

Keywords: Family companies, nepotism, institutionalization

GİRİŞ

İçerisinde bulunduğumuz çağda rekabet koşullarının her geçen gün daha da sertleşmesi ve müşteri açısından alternatiflerin artması, işletmelerin, firmaların, kurumların ve şirketlerin daha güçlü ortaklıklar ve sermaye yapısına ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Gerek ülkemizde gerekse de dünyada güçlü ortaklıkların pek çoğu aile şirketlerinden oluşmaktadır.

Özellikle aile şirketlerinde kurucu pozisyonundaki sahip-yöneticiler, beceri, yetenek, kabiliyet ve işletmeye değer katarak yarar sağlayacak olan iş görenleri istihdam etmek yerine, yalnızca aile bireyi ya da akraba olduğu için o bireyi işe almaktadır. Bazen de ailedeki diğer üyelerin baskısına maruz kaldıkları için sahip-yöneticiler bireyi işe almakta ve onların iş konusundaki zayıflıklarını dikkate almamaktadırlar.

Türkçe anlamı "akraba kayırma, arkadaş kayırma, adam kayırma" şeklinde nitelendirilen bu durum, "nepotizm" kavramı ile ifade edilmektedir. Aslında aile şirketlerinde nepotizmle karşı karşıya kalınmasının en önemli nedenlerinden birinin, aile şirketlerinde, ailenin önceliklerinin işletme amaç ve kurallarının önüne geçmesi olduğunu ve bu nedenle de kayırmacılık gibi işletmelerin yaşamlarını sona erdirebilecek durumlarla karşılaşıldığını söylemek mümkündür.

Araştırma, aile şirketlerinin kalkınmasında, sürdürülebilir olmasında ve özellikle emek-yoğun sektör olan inşaat sektöründeki şirketlerde çalışan kişilerin nepotizmden etkilenmemeleri için farkındalık oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1.AİLE ŞİRKETLERİ

Öncelikle aile şirketleri ve aile şirketlerinin özelliklerine, avantajlarına, dezavantajlarına, yönetim şekillerine, modellerine, ülkemizde ve dünyada aile şirketleri konuları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1.1. Aile Şirketi Kavramı

Alan yazınındaki tanımlar incelendiğinde, farklı birçok tanımın olduğu, her birinin kavramı farklı bir yönden veya çekim merkezinden ele aldığı görülmektedir. Örneğin, bazı tanımlarda aile şirketlerinin aile yönü ve kurucu kişilikleri ön planda iken, bazılarında ise şirkette aktif olarak yönetimde bulunma durumu ön plandadır (Fındıkçı, 2005: 17). Bir tanımda aile reisinin veya ailenin geçiminden sorumlu bir ferdin şirketin başında bulunması o şirketin aile şirketi olarak nitelendirilmesi için yeterli bir unsurdur denilirken (Ateş, 2003: 2), başka bir tanımda, iki nesilden fazla bir süre aile ile ilgili olan, şirket politikalarının ve hedeflerinin aile ile ilişkilendirildiği şirket" şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer bir tanım, "bir şirkette sahipliğin, temel karar ve icra unsurlarının ve hiyerarşik yapının büyük bir bölümünün belli bir ailenin üyelerinden olması durumunda olan yönetim şeklidir" olarak (Akdoğan 2000: 32) yapılırken, daha yalın bir tanım; "aile şirketi, ailenin servetini dağıtmamak ve hatta daha güçlü bir sermaye yapısı ile bu serveti artırmak amacıyla kurulmuş olan bir tür özel şirkettir" olarak yapılmıştır (Akça, 2010: 5). Craige göre aile şirketi "aynı ailedeki üyeler tarafından alınan kararlar doğrultusunda yönetilen ve ailenin sonraki nesillerine aktarabildiği şirket" dir(Craig ve Noel, 2002, Aktaran: Ateş, 2003: 3).

Aile şirketi, birden çok aile üyesinin büyük miktarda yatırıma veya şirketin yönetiminde ve faaliyetlerinde önemli bir katılımı olan şirket türüdür. Burada aileyi, kan bağı, evlilik veya aileye ömür boyu bağlılık şeklinde de ele almak mümkündür (Aydın, 1984: 7).

Yukarıda sözü edilen tüm tanımların birbirine benzeyen ortak noktasına bakıldığında, bu tip şirketlerde gerek yönetim gerekse de mülkiyet yapısının kontrolünün bir ailenin etkisinde olmasıdır.

1.2. Aile Şirketlerinin Özellikleri

Bir şirketin aile şirketi olması için çok özel bir takım özelliklerinin var olması gerekmektedir. Aile şirketlerinde genellikle en az iki kuşak, şirketin yönetimi ile ilgilenir (Kağıtçıbaşı, 2007: 121). Anne/baba – çocuk ortaklıkları, kardeş ortaklıkları, kuzen ortaklıkları ve sürekli olmayı başaran ortaklıklar, bünyelerinde en az iki jenerasyonu barındıran aile şirketleridir (Karpuzoğlu, 2002: 19). Aile şirketlerinin işletme anlayışı, genel olarak ailenin yapısı ile uyumluluk içerisinde olup, kar etme amacıyla kurulmuş olmalarının dışında genel olarak aile varlığının ve büyüklüğünün korunması büyük önem arz etmektedir(Donnelley, 1964: 96). Aile şirketleri, yapı itibarıyla aile değer ve inançlarından da etkilenen şirketlerdir. Şirketi yönetecek liderin tespit edilme aşamasında aile bağları da önemli bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Şirketin sahipleri, ileride bir miras gibi bırakacakları bu şirketi, aile bireylerinin de iyi tanımalarına özen gösterirler (Birincioğlu ve Acuner, 2015: 495). Çocuklarının geleceklerini teminat altına almak isteyen aile büyükleri, onların şirketi sahiplenerek, şirketin işlerini öğrenmelerinin, şirketin ve ailenin geleceği için büyük önem taşıdığının farkındadırlar. Bu bağlamda aile şirketlerinin genel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Güney, 2008: 113; Karpuzoğlu, 2002: 33):

- Örgüt kültürü üzerinde ailenin değer ve inançları oldukça büyük önem taşımaktadır.
- Bu tür şirketlerde muhtemel finansal problemlerinin belirli bir düzene sokulmasında yabancı kaynaklardan ziyade aile bireylerinden kaynak sağlanmaya çalışılır.
- Şirketin yönetiminde olan aile üyelerinin başarısı, onların aile içerisindeki konumunu da etkilemektedir. Şirkette başarılı olan bir aile üyesi, aile tarafından takdir edilen ve daha fazla değer verilen biri haline gelebilmektedir.

- Aile şirketlerinde işletme sahibi ile tepe yöneticisi genel olarak aynıdır. Şirketin kurucuları sağlıkları elverdikçe şirketin yönetimini başka bir aile üyesine devretmeyi düşünmezler.
- Aile bireylerinin toplum içerisindeki konumu aynı zamanda şirketin statüsüne de dolaylı bir şekilde etkide bulunur. Bundan dolayı da aile bireylerinin işletmede bilfiil çalışıp çalışmadıklarından ziyade, taşıdıkları soyad büyük önem kazanabilmektedir.
- Bu tür şirketlerde çalışma şartları genel olarak diğer şirketlerin çalışma şartlarına kıyasla daha insani bir özelliğe sahiptir. Mesai saatleri, doğum ve yıllık izinler ile ilgili hususlarda daha esnek yaklaşılır.
- Aile şirketlerinin yönetimi, yukarıda da belirtildiği üzere aile üyelerinden ve akrabalardan sağlanır. Profesyonel kişilerden ziyade, aile bireylerine hem yönetimde hem de şirketin başka kademelerinde öncelik tanınmaktadır.

Günümüzde doğru yönetilen ve içerisinde bulunduğu sektörde iyi konumlanmış bir aile şirketinde olması gereken özelliklerden bazıları aşağıda sıralanmıştır (Güney, 2008: 101);

- Şirketin lider yöneticisinin aileden biri olması,
- Şirketin geçmişte ve şimdiki üst düzey yöneticilerinin ya da yönetim kurulunun birinci derece (eş, çocuk, anne-baba) yakın olması,
- Önemli kurumsal değerlerin bir aile ile ilişkilendirilmesi,
- Bir aile üyesinin yapmış olduğu davranışların şirketin itibarını yansıtması ya da yansıttığının düşünülmesi,
- Aynı soyadı taşıyan akrabaların, işletmenin gidişatı kötü bile olsa, şirketin hisselerini ellerinde tutma hususunda kendilerini zorunlu olarak görmeleri,
- Aile üyesinin şirket içerisindeki konumunun ailedeki yerini etkilemesi,

Aile şirketlerinin başarılı olabilmesi için ailenin çok büyük özveri göstermesi gereklidir. Şirketin hem karlılık hem de daha uzun ömürlü olmasını sağlamak için ise çalışanların istihdamı önem taşımaktadır. Bu tip aile şirketleri eleman ihtiyacını da genel olarak yakın ve uzak akrabalıklarla gidermektedirler. Bu durum örgütsel bağlılık açısından da önem taşımaktadır (Pazarcık, 2004: 34). Alt kadrolarda da çalışanların büyük çoğunluğunun akraba ve eş-dost çevresinden oluşması aile şirketlerinin güçlü bir örgüt kültürünü tesis etmek açısından oldukça önemlidir. Aile şirketleri diğer çalışanlarının örgüte olan bağlılıklarını artırmak, onları örgütün amaçlarını kendi amaçları gibi görebilmelerine yönlendirdiklerinde, çalışanların uyum sağlamalarına ve koordineli bir şekilde çalışmalarına da yardımcı olabilmektedir. Yukarıda sıralanan özelliklerin dışında, aile şirketlerinde en fazla dikkati çeken diğer özellikler ise aşağıda sıralanmaktadır (Güney, 2008: 114):

- Değişime karşı dirençlidirler,
- Mevcut alışkanlıklara karşı dirençlidirler,
- Kurumsallaşma aşamasında zorlanabilmektedirler.

1.3. Aile Şirketlerinin Gelişim Evreleri

Aile işletmelerinin yaşam dönemleri işletmelerin gelişim ve davranışlarını açıklayacak şekilde dört aşamada ele alınmıştır.

1.3.1 Birinci Nesil Aile Şirketleri

Sanayi devrimi sonrası başlayan bu tür şirketlerde, şirketi kuran kişilerin anlayışları, inançları ve değerleri şirket kültürünü büyük ölçüde yansıtmakta ve kurucusu ile şirketin tam anlamıyla entegre olduğu şirketlerdir. Aile üyeleri arasında, kan bağının ötesinde duygusal bir bağ vardır (Zellweger ve Astrachan, 2008: 356). Bu da aile şirketlerinin hissi bakımdan diğer şirketlere kıyasla güçlü olduğu noktalardan biridir. Aile şirketlerinde amaç ve hedefler ailenin değerleri ile bütünleşmektedir. Bu durum, aile şirketlerini daha güçlü kılan unsurlardan biridir (Sargut, 2010: 188).

Bu tür şirketlerin kuruluş yılları ve kuruluşunun üzerinden çok geçmediği yıllarda, girişimci sembolik olarak şirkete çocuklarını hissedar yapar. Bu durum da çocukların geleceğinin aile tarafından bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde önceden belirlendiğinin bir göstergesi niteliğindedir (Zellweger ve Astrachan, 2008: 356). Girişimcinin işletme yönetiminde doğru adımlarla şirketi daha da güçlendirmesi, aile içerisinde iş ve yönetim konusunda özenilen biri olmasına ve aynı zamanda ailedeki diğer üyeler de şirkete karşı ilgili olmaya başlayabilirler. Kurucu

liderin başarısıyla beraber gerek şirket, gerekse de aile içerisindeki konumu daha iyi bir duruma gelmekte, bu durum neticesinde de kurucusu kendisini daha fazla sorumlu hissetmekte ve tüm enerjisini şirketin daha iyi bir konuma gelmesi için harcadığından bu durum kurucunun özel hayatında bazı problemler yaşamasına sebep olabilmektedir (Güney, 2008: 121).

Birinci nesil aile şirketlerinin temeli üç unsur üzerine kurulmaktadır. Bunlar; şirket kültürü, yönetim ve stratejidir (Karpuzoğlu, 2002: 98). Bu tür şirketlerin karşı karşıya kaldığı en önemli problemler aşağıda sıralanmaktadır (Leach ve Bogod, 1999: 86):

- Kurucu kişi (baba veya kurucu kardeşlerden biri), ailesine gerektiği gibi vakit ayıramamakta ve iş yaşantısı ile ev yaşantısı birbirine karışmaktadır. Böylece kurucu kişinin özel yaşam diye bir anlayışı neredeyse hiç kalmaz.
- Bu aşamada işletmenin tanıtımı için harcanan maliyetler fazla, risk yüksek, nakit akışı ise azdır. Buna karşılık likiditeye olan ihtiyaç ise fazladır.
- Bu tür şirketler genel olarak birinci kuşağın kontrolündedir. Bu sebepten dolayı, birinci kuşağın pek çoğu yönetim kurulu başkanı ya da şirketin genel müdürüdür.

Yönetimin tamamı aile üyelerinden oluşmaktadır ve birinci kuşak, ilerleyen zamanlarda şirketin yöneticisi olacak kişilerin aile üyelerinden birisi olması gerektiği düşüncesindedirler. Bu da aile şirketlerinin geleneksel bir yapıya daha fazla önem verdiğinin göstergesidir. Genelde tek bir lider ya da patronlu şirket özelliği taşıyan bu şirketlerin geleceği, tek kişinin vizyonu, enerjisi, kabiliyeti, yeterliliği, esnekliği ve o liderin şansına bağlıdır. Yine bu evrede ilerleyen yıllarda şirketin yönetimine gelecek olan nesil için, mülkiyet ve yönetim yapısı ile ilgili uygun bir plan önceden yapılmamaktadır (Arıcıoğlu vd, 2008: 286).

1.3.2. Büyüyen ve Gelişen Aile İşletmeleri

Aile şirketleri gelişimlerinin ikinci evresinde, gelişen, büyüyen ve şirketin mülkiyeti aile üyeleri (kardeşler) arasında paylaşılarak bir nevi "kardeş ortaklıklara" doğru evrilmektedir. Söz konusu kardeş ortaklık olarak nitelendirilen bu ortaklık yapısı iki ya da ikiden daha çok kardeş ortaklığına dayanmaktadır (Karpuzoğlu, 2002: 48). Bu evrenin dikkat çeken başka bir özelliği ise kardeşlerin, kendi çocuklarının eğitim dönemlerini tamamlamaları ile birlikte, çocukların yetenek, bilgi ve istekleri dikkate alınmaksızın şirkette görev almalarını istemektedirler. Bu durum her ne kadar aile değerleri ve geçmişi açısından önemli bir etkisi olsa bile, çocuğun istekleri bu aşamada pek dikkate alınmamaktadır (Güney, 2008: 126).

Büyüyen ve gelişen evrede şirket, ne formalizasyon aşamasındadır ne de herkes tarafından bilinen ve uygulanan sistemlere sahiptir. Şirketin kuruluş sürecindeki problemlerin bazıları giderilerek, büyüme aşamasına girmesinden ötürü, ailenin diğer bireyleri de işletmede çalışma isteği taşıyabilirler. Bu aşama bir bakıma şirketin, aile meclisinin odak noktası haline gelme aşaması olarak da nitelendirilebilir. İkinci evrede ailenin karşı karşıya kalması muhtemel olan problemler aşağıda sıralanmaktadır (Özler vd., 2007: 443; ASO, 2005: 33; Güney, 2008: 128; Karpuzoğlu, 2002: 102):

- Şirket günden güne büyüdükçe toplum içerisinde itibarlı bir duruma gelip kar marjı artıkça, aile bireyleri de şirkete daha çok ilgi göstermektedir. Şirkette hakkı bulunan kişiler, kendi çocuklarının geleceğini teminat altına almak istemektedirler. Ayrıca aile bireylerinden şirket içerisinde hisse sahibi olmak isteyenlerin sayılarının da artabilmesi mümkündür ve bu da şirketin karşısına bir sorun olarak çıkabilmektedir.
- Şirketin gelecek nesli olan genç kuşaklar arasındaki iletişim bozukluğundan dolayı bazı problemler ortaya çıkabilmektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim ve hayata bakış şekilleri farklı olan çocukların, eşlerin ve aile bireylerinin talep ve beklentileri farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklar da, aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde bazı muhtemel çatışmaların zeminini hazırlayabilmektedir.
- Evlilik sonrası aileye dâhil olan eşler ve onların ailelerinin şirket içerisinde söz sahibi olma, gelir elde etme istekleri ve kendilerini evlilik yoluyla dâhil oldukları aile şirketinin bir parçası olarak görmeleri de bazı önemli problemlerin kaynağı olabileceğini söylemek mümkündür.
- Büyüme aşamasındaki şirketin nakit problemleri yaşaması normaldir. Sağlanan karın yatırıma dönüştürülmesi elzem bir uygulamadır. Fakat bazı aile şirketlerinde hissedarlar, aile çıkarlarını şirketin çıkarlarından üstün görerek duygusal yaklaşımlar içerisine girebilmektedirler. Bu durum şirketin hissedarları olan kardeşler arasında tam belirgin olmayan bir rekabet ortamının doğmasına sebep

olabilir. Bu duruma eş ve çocuklarda müdahil olup hissedar babaya karşı baskı yaptıklarında mantık yerini duygusallığa bırakır ve bu da hissedar kardeşler arasında şirket içi çatışmanın önünü açabilmektedir.

- Şirket içerisinde herkes tarafından kabul gören bir kontrol sisteminin olmaması da şirket açısından oldukça önemli handikaplardan birisidir. Büyüme sürecinde, ailenin işletmede yetersiz kalmasının anlaşıldığı ve profesyonel yönetime geçişte önemli adımların atılması elzem olan bir süreçtir.
- Bu süreç oldukça büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüz rekabet ortamında profesyonel bir şekilde yönetilmeyen ve çağı yakalayamayan işletmelerin ayakta kalabilme şansları oldukça azdır. Bu süreç aslında bir bakıma şirketin ayakta kalıp kalamayacağının ve şirketin sürekliliğini sağlayacak en önemli aşama olduğundan çok dikkatli olunması gereken bir aşamadır.

1.3.3. Kompleks Aile Şirketleri

Bu tip aile şirketleri dendiğinde, iş ve aile ilişkisinin çok fonksiyonlu ve karmaşık bir yapıda olan, büyümeyle birlikte ilkelere, prensiplere, standartlara ve prosedürlere mutlak ihtiyaç duyulan şirketler olarak nitelendirilmektedir (Alayoğlu, 2003: 37). Bu aşama bir bakıma artık şirketin olgun bir hale geldiği aşamadır. Ancak bu aşamada büyüme hızları şirketin ilk aşamalarında olduğu gibi hızlı değildir. Büyüme gittikçe azalma yönlü bir eğilim içerisindedir (Günver, 2004: 173). Bu evrede şirket ürün/ hizmet seviyesinde ve satışında en üst seviyeye ulaşmıştır. Şirketlerin büyük bölümünün holding ya da grup olarak yapılanmaların yaygın olduğu bu aşamada, şirkette çalışan ve çalışmayan hissedarların ayrımı daha belirgin olmaktadır. Bu ve benzeri durumlar ise hissedarlar ve ailelerini de kapsayacak türden büyük çatışmalara neden olabilmektedir. Bu aşamada aile şirketlerinin karşı karşıya kaldığı önemli bazı sorunlar vardır. Bu sorunlarla ilgili örnekler aşağıda sıralanmaktadır (Karpuzoğlu, 2002: 114; Günver, 2004: 173):

- Aile şirketlerinde birden çok neslin yer alması ve parçalanmış bir mülkiyet yapısına sahip olması, işletmede pek çok sayıda aile bireyinin istihdamına ve mülkiyet sorununa sebep olabilmektedir.
- Şirketin yönetiminde söz sahibi olmak isteyen ancak yeterli işletme bilgisine ve tecrübeye sahip olmayan aile üyelerinin bu konuda ısrarcı davranması şirketin bu aşamada karşı karşıya kalabileceği en önemli yönetim sorunlarından biri olabilmektedir.
- Şirketin yönetiminde olmayan diğer aile üyeleri, şirketin yönetimini kıyasıya eleştirebilmekte, geçmişte ailelerinin başına gelen olaylardan, kendilerine işletme ile ilgili gerektiği kadar bilgi verilmediğinden ve şirketin yönetiminde aktif bir şekilde görev yapamamaktan ötürü rahatsızlık duyarlar.
- Aynı aileye mensup kişiler birbirlerini rakip olarak görmekte ve bu durum şirket işlerini olumsuz etkilemektedir.
- Bu aşamada ortaya çıkan ve üzerinde durulacak en son problem ise, ilk kurulan işletmenin karlılığını yitirerek holding karlılığının da düşmesine sebep olmasıdır. Şirketin ilk kuruluşunda oldukça güçlü bir duygusal bağı olan aile üyeleri şirketin geleceği ile ilgili karar verme aşamasında zorlanırlar ve şirketin kapatılmasını bir bakıma sadakatsizlik olarak nitelendirirler.
- Akraba ortaklıklarının sorunları olmakla beraber bu tür şirketlerde aile ve iş ilişkileri birbirlerinden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Bundan dolayı da kompleks aile şirketlerinin büyük ölçüde kurumsallaştığını söylemek mümkündür.

1.3.4. Sürekli Olmayı Başaran Aile Şirketleri

Bu aşamada artık şirket kurumsallaşmış bir durumda olmakta ve şirketin menfaatleri aile üyelerinin çıkarlarından daha önemli bir hale gelmektedir. Şirket sürekliliğini en az iki kuşak aile üyelerinin uyumlu bir şekilde şirketi yönetmesi sonucunda kazanmıştır (Chrisman vd., 2003: 11). Bu kapsamda yapılan işler analiz edilir ve bu işlerin yapılabilmesi için işi yapacak kişilerde olması gereken nitelikler, işlerin uygun ve verimli bir biçimde yapılabilmesi amacıyla gerek duyulan yetki ve yükümlülüklerle araç-gereçler, yardım alınacak ya da işbirliği kurulacak birimler ve çalışma koşulları açık bir biçimde belirlenir. Aile şirketlerinin bu evresinde de ortaya çıkan bazı önemli sorunlar vardır. Bu sorunlardan bazıları şunlardır (Güney, 2008: 136; Aloğlu, 2003: 46):

- Bu aşamadaki en önemli problem kurumsallaşmanın yarattığı kuralcılık ve katılıktır. Bu kuralcılık sonucu yeniliklere adapte olmak yerine, geçmişe sıkı sıkıya bağlı olan işletmelerin ilerlemeleri de bir hayli gecikebilmektedir.
- Değişim aile üyeleri ve şirketteki profesyonelleri karşı karşıya getirebilmektedir. Ya da şirketin yönetimine muhalif olan aile çalışanları ile profesyonel ittifak kurarak, yönetimdeki aile üyelerine karşı cephe alarak ve birlikte hareket etme gibi durumlarda söz konusu olabilmektedir. Böyle bir durum karşısında, şirketin çıkarları, aile üyelerinin çıkarlarının altında kalmaktadır.
- Kurumsallaşmış olan bu tip şirketlerde, aile üyelerinin profesyonel çalışanların talimatı doğrultusunda çalışmaları, ücret konusunda da profesyoneller ile çalışan aile üyelerinin aynı olması, profesyonellerle aile üyelerinin yaptıkları işin aynı ya da benzer nitelikte olması, terfi ve yükselme gibi durumlarda profesyonellerle aile üyelerinin eşit haklara sahip olması ve eşit bir şekilde değerlendirilmesi aile üyeleri üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Bu da aile üyelerinin profesyonelleri engellemeye dönük bazı faaliyetler içerisine girmelerine sebep olabilmektedir.

Aile şirketlerinin kuruluş aşamasından olgunluk aşamasına dek geçirmiş olduğu tüm evrelerde, yukarıda sözü edilen problemlerin engellenmesi, bu tür problemlerin çözümü ve şirketin gelecekteki olası problemleri yaşamaması açısından, şirketin kurumsallaşmasının dışında, aile üyelerinin birbirleriyle iletişimleri çok iyi, anlaşılabilir ve net olmalıdır. Sağlıklı kurulmuş olan iletişim ve aileler arasındaki ilişki sistemi de, aile anayasası, aile meclisi, devir ve miras planı ve etkili bir çatışma yönetimi gibi aile ilişkilerini kurumsallaştırabilecek organların oluşturulmasıyla mümkün olabilmektedir.

1.4. Aile Şirketleri ve Kurumsallaşma

Aile şirketleri açısından en fazla problemlerin yaşandığı süreç "kurumsallaşma" sürecidir.

1.4.1. Kurumsallaşma Kavramı

Kurumsallaşma; işletmeyi kişilere endeksli olma anlayışından kurtarmakta ve herhangi bir nedenden dolayı işletmede, bilhassa da önemli noktalarda görev alan kişilerin işten ayrılmaları halinde işletmenin asgari düzeyde zarar görmesini sağlayabilmektedir (Yıldız, 2008; 89). Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre kurumsallaşmak; kurumsal bir yapıya bürünmek, örgütlü olmak, devamlılık kazanmak ve kurumsallaşmak durumu şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2015). Diğer bir perspektif ile kurumsallaşma, "örgütün ayrı bir kimlik kazanması, sosyal ihtiyaç ve baskıların doğal sonucu olarak, duyarlı ve esnek bir yapı haline gelme süreci" olarak tanımlanmaktadır. Kurumsallaşmanın unsurları ise şunlardır(Selznick, 1996: 271; Türk ve Yıldız, 2015: 7-9);

- Sadelik: Örgütün yapısının basit ve anlaşılabilir olma durumudur. Kısa sürede az enerjiyle daha küçük bir alanda daha az iş gücüyle mal/hizmet üretmektir.
- Farklılaşma: Hem iç hem de dış çevreye göre uyum sağlama.
- Esneklik: Esneklik dört boyutta ele alınmaktadır. Söz konusu bu boyutlarda uyumu sağlayabilen işletmeler yüksek düzeyde kurumsallaşabilmektedirler. Bu dört boyut aşağıda sıralanmaktadır;
    - İşletmenin veri, araç, materyal vb. girdileri temin ettiği çevrelerle olan ilişkisi,
    - İşletmenin iç çevresiyle olan ilişkisi,
    - İşletmenin üretmiş olduğu mal/hizmet çevresi ile olan karşılıklı çıktı ilişkisi,
    - Çevresel unsurlar arasındaki (hukuki, politik, teknolojik) karşılıklı bağımlılık ilişkisi.
- Özerklik: Kurumsallaşma bir yapıdaki şirketin kendilerine has özelliklere ve ayırt edilebilen yeterliliklere ya da faaliyet zincirlerine sahip olduklarını savunmaktadır.

1.4.2. Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma

Kurumsallaşmanın, aile şirketlerinde iki evresi bulunmaktadır. Bunlar (Günay, 2014: 32):

- Ailenin kurumsallaşması: İşletmenin sahibi sıfatındaki ailenin, işletme içerisindeki yeri ve konumu.
- Şirketin kurumsallaşması: Şirketin fonksiyonları, işleri ve bilgi akışı ile ilgili çalışmalar.

Ailenin amaçları şirketin amaçlarından farklı olabilmektedir. Ailede her bir aile bireyine eşit olanaklar tanınır ve esas olan ailenin uyum içinde yaşamasıdır. İşletmedeki durum ise aileden farklı olarak eşitlik, adalet ve başarı

esas alınmaktadır. Aile açısından güvenlik ve güvence önem taşımaktadır. İşletmede ise yeni yatırımlar, yeni girişimler ve rekabete karşı risk alma gibi durumlar söz konusudur. Tüm bunlar dikkate alınacak olursa, aileyi ileriye götüren bir yapının hazırlanması gerekir (Özkaya ve Şengül, 2006: 110). Ailenin iş ile beklentilerinin paylaşıldığı ve iş ile ilgili kararların alındığı bir aile konseyi oluşturulması; ailenin vizyonunun, misyonun ve değerlerinin net bir biçimde anlatıldığı bir aile anayasasının hazırlanması ve aile arasındaki iletişim, bireyler açısından gelişim ve nesiller arası devir planlarının hazırlanması açısından büyük yararlar sağlamaktadır (Argüden, 2015).

Ülkemizde aile şirketlerinin üçüncü kuşağa ulaşma oranı ortalama olarak %15-20 civarında olup, ömrünün de ortalama olarak 25-30 yıl sürdüğünü söylemek mümkündür (Karpuzoğlu, 2001: 119). Bu şirketlerin başarısızlıklarının sebepleri incelendiğinde, genel olarak yönetim açısından yetersizlik ve kurumsallaşamama öncelikli başarısızlık sebepleri arasındadır. Aile ilişkilerinin kurumsal bir yapıya kavuşturulmasında beş önemli adım vardır. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır (Sadri, 2013: 58);

a) Aile Meclisi: Aile meclisi, aile ile ilgili konuların ele alındığı, tartışıldığı ve çözüldüğü mercidir. Aynı zamanda ailenin iş ile ilgili hedefleri burada tespit edilir. Aile bağlarının güçlendirilmesi ve aile arası muhtemel sorunları çözebilecek bir sistemin oluşturulması, şirketin sürekliliğinin sağlanması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda aile üyelerinin birbirleri ile olan iletişim eksiklikleri ve kendilerini tam olarak anlatamama gibi problemlerin yaşanması ya da şirkete zarar verebilecek çatışmaların engellenmesi açısından en önemli organlardan biridir. Aile arasındaki iletişim ve etkileşimin, iyi yönetişimin geliştirilmesi için de önemlidir(Fındıkçı, 2005: 124).

b) Aile Anayasası: Aile anayasası da tıpkı ülkelerin anayasası gibi tüm uygulama ve işlevlerin yer aldığı kurallar zinciridir. İşletme ile ilgili aşamalar olan vizyon, misyon, ilerleyen zamanlardaki konumlanma, amaçlar, organizasyon şeması, insan kaynağına olan sorumluluklar ve sosyal sorumlulukların belirlendiği Aile anayasası aile ve ailenin şirketi ile ilgili hem yazılı hem de yazılı olmayan temel kurallar zinciridir (Sadri, 2013: 60). Birçok işletme açısından bu tip anayasalar benzerlik gösterse de, hepsinin kendine has özelliklerinden dolayı farklılıklar göstermektedir(Özalkan 2016, 263). Aile anayasaları, şirketin kurumsallaşma aşamasında oldukça önemli kilometre taşlarından biridir. Özetle aile anayasası aile ilişkilerinin ve aile şirketinin kurumsallaşarak gelecek nesillere devredilmesi ve şirketin sürekliliğinin korunması açısından, ailedeki bireylerin birbiriyle yapmış oldukları yazılı ve yazılı olmayan bir sözleşme niteliğindedir (Alaoğlu, 2003: 55; Günver, 2004: 182).

c) Aile Yönetim Komitesi: Aile ilişkilerinin yürütülmesi ve işletmenin kurumsallaşarak gelecek nesillere devredilmesi ve işletmenin sürekliliği açısından, genelde kurucu, girişimci hakim ortağın öncülüğünde, aile hakkında günlük/cari işlerin yürütülmesini, aile meclisi gündemini oluşturan ve toplantıya çağıran bir kuruldur (De Vries, 1990: 171). Aile yönetim komitesinin görevleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Fındıkçı, 2008: 125; Günver, 2004: 180):

- Üyelerin/Başkanın nitelikleri ve seçimi
- Oluşumu ve yapısı: Aile üyeleri ve dış üye
- Toplantı yöntemi
- Üyelerin/Başkanın görevleri
- Alt Komite oluşumları
- Kontrol/denetim

d) Nesiller Arası Devir Planı: Bu adım bir bakıma aile şirketlerinin daha uzun ömürlü olmasına imkan tanıyan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Fakat aile şirketlerinin karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri de şirkette liderin değişiminden sonraki süreçte ortaya çıkan sorunlardır (Vago, 2004: 73). Ailenin liderinin ölümü ya da artık şirketi yönetemeyecek duruma gelmesinden sonra, o lider kendisinden sonra şirketi yönetecek birisini yetiştirmemişse ya da şirketi yönetecek becerisi olan bir bireyin olmaması durumunda, şirketin tehlike altında olduğunu söylemek mümkündür (Fındıkçı, 2008: 128). Şirketin başarılı bir şekilde sonraki nesle devredilmesi şirket açısından büyük avantajdır. Çağın gereklerini yerine getirebilen genç, dinamik ve geleceği görebilen bir lidere ve iyi bir yönetim kuruluna sahip olan şirketler (Koç ve Sabancı Holding gibi) geleceğe daha sağlam ve emin adımlarla yürüyebilmektedirler. Her şeye rağmen şirketin devir süreci aile ve şirket açısından oldukça kritik bir süreçtir. Şirketlerin devrinde beş temel devir konusu hâkim olmaktadır. Bunlar; yönetimin devri, mülkiyetin devri, bilgi ve görgünün devri, ilişkilerin devri, otoritenin devridir(Erdoğmuş, 2007: 40).

e) Stratejik Plan ve Kriz Yönetim Planı: Bir yönetim aracı olan stratejik planlama; diğer tüm yönetim araçlarında olduğu gibi aile şirketlerinde de bir tek amaca hizmet etmektedir. Bu amaç; şirketin vazifesini daha iyi yerine

getirmesine ve kendi enerjisine odaklanmasına yardımcı olmak, personelin aynı amaç çerçevesinde hizmet etmelerini sağlamak, faaliyette olduğu piyasada ortaya çıkabilecek değişikliklere göre tarafını belirleyip o yöne doğru gitmesini sağlamaktır. Kısaca; bir organizasyonun ne olduğunu, ne yaptığını ve neden yaptığını biçimlendiren ve ona bu hususlarda rehberlik yapan, temel kararları ve işlevleri geleceğe dönük olarak üreten sistemli çabadır (Ateş, 2005: 118).

Yapılan işlemler stratejiktir çünkü organizasyonun faaliyet içerisinde olduğu çevrenin ilerleyen zamanlardaki durumunun nasıl olacağı önceden kestirilip bu duruma verilecek tepkinin en doğru ve en uygun yolunu bulmayı içermektedir (Erdoğmuş, 2007: 44). Dolayısıyla stratejik olmak organizasyonun amaçlarının ne olduğu hususunda açık olmak, organizasyonun varlıklarından haberdar olmak ve bunların dinamik bir çevreye karşı bilinçli olarak tepki verebilme hususunda birleştirebilmek anlamına da gelmektedir. Yapılan bu işlemler planlamayla ilgilidir, belirlenmiş bir gelecek zaman için hedef belirlemeyi ve bu hedeflere nasıl ulaşacağı konusunda nasıl bir yol izleneceğini belirlemeyi içermektedir (Günver, 2004: 186).

Yapılan işlemler aynı zamanda sistemlidir. Çünkü planlama aşamasında odağı kaybetmemek ve üretken olmak amacıyla belirli bir düzeni ve sırayı takip etmek gerekmektedir. Kriz yönetimi ile ilgili olarak da geçmişte yaşanmış olan deneyimleri incelemek, yapılan tahminleri test etmek, mevcut şartlar ile ilgili veri toplamak ve bu verileri birleştirmek ve gelecekte olabilecek beklenmedik durumlara karşı hazırlıklı olmak gerekmektedir. Sonuç itibariyle yapılan aktiviteler temel karar ve eylemlerle alakalıdır. Çünkü beklenmedik durumlar ve herhangi bir kriz anında alınacak karar ve işlemler arasından yapılacak olan tercihler yukarıda sözü edilen soruları yanıtlamak için yapılır (Ülgen ve Mirze, 2007: 45).

1.4.3. Aile Şirketlerinin Karşı Karşıya Kaldığı Temel Sorunlar

Eğitimli işgücü kısıtlı olan toplumlarda, ekonomik bakımdan güçlü ve eğitimli aile bireylerinin kurmuş olduğu küçük aile işletmelerinde ailesel yönetim oldukça düşük maliyetli ve verimli olmuştur (Asunakutlu ve Avcı, 2010: 97). Bu konuda aile işletmesinin içerisinde bulunduğu hem ekonomik, hem de aile yapısı, yönetim şekli, işletmenin üretim/hizmette kullanmış olduğu teknoloji, işletmenin kültürü gibi unsurlar da dikkate değer unsurlardır. Tüm bu unsurlar işletmenin verimli olması açısından da önemli unsurlardır (Sevinç, 2006: 319).

İşletme açısından asıl önemli olan ise yönetim tarzıdır. Çünkü işletmeyi yöneten kişilerin kişilik, tutum ve davranışları yönetime de yansımaktadır. Bazı aile şirketleri ayakta kalarak yaşamını sürdürürken, bazıları ise yönetim eksikliği, girişimcilik ruhunun olmaması, şirketin içerisinde bulunduğu piyasa/sektör ile ilgili analizlerin yapılamaması da şirketin varlığını tehdit eden önemli unsurlardandır (Genç ve Karcıoğlu, 2004: 24-25). Bu temel problemlerin dışında da aile şirketlerinin karşı karşıya kaldığı diğer sorunlar da aşağıda açıklanacaktır.

1.4.3.1. Kuşak Çatışması

Çatışma; benzer veya karşıt olan eşdeğer iki durumdan birini tercih etme sonucunda bireyde oluşan kararsızlık ve uyuşmazlık durumudur. Çatışma ile ilgili kavramlar ele alındığında çatışmanın üç unsurundan bahsedilebilir. Bunlar ilk olarak çatışma içerisindeki kişi, grup veya örgüt, ikincisi çatışmaya sebebiyet veren olay, üçüncüsü ise durum ve çatışmanın sonucunda ortaya çıkan durum şeklinde sıralamak mümkündür. Çatışmaları yönetemeyen ve çatışmalardan çekinen ve bu çatışmaları bastırma gayretinde olan yöneticiler için başarıdan söz etmek zordur (Ateş, 2005: 97).

Kuşak çatışması dendiğinde klasik bir şekilde akla gelen ilk çağrışım; yaşlı bireylerle, yeni nesil bireylerin birbirlerine karşı tutum, davranış ve yaklaşımlarından dolayı ortaya çıkan uyuşmazlık halidir. Dünden bugüne her yeni nesil geçmiş nesle kıyasla daha gelişmiş ve ilerleme kaydetmiştir (Sonfield ve Lussier, 2004: 191).

Günümüze dek sürüp giden kuşaklar arası çatışma, içerisinde bulunduğumuz çağda daha belirgin bir hale gelmiştir. Eski kuşak insanları başta teknoloji ve iletişim alanındaki yeniliklere ayak uydurmakta zorlanınca, daha gelenekçi ve eski yaşam tarzına daha da fazla bağlanırken, yeni kuşaklar ise değişen çağ ile birlikte ortaya çıkan yeniliklere de açık olmaktadırlar (Genç ve Karcıoğlu, 2004: 24). Eski kuşakların uyum sağlayamadığı değişime yeni kuşaklar daha hızlı bir şekilde adapte olmuşlardır. Bu ve benzer durumların tabii bir sonucu olarak da erişkin kuşaklar ile yeni nesil arasında var olan ayrılık günden güne büyümüş ve durum normal olarak kuşak çatışması halini almıştır (Çelik vd., 2004: 191).

Kuşak çatışması aile içerisinde de sıkça yaşanan olgulardan biridir. Aile işletmelerinde de kuşak çatışmaları işletme açısından büyük sorunlara neden olabilmektedir. Konu ülkemiz açısından ele alındığında, ülkemizde

hala şirketlerin yönetimlerinin büyük çoğunluğunda birinci kuşakların, yani kurucuların egemen olduğunu söylemek mümkündür. Birinci kuşak ile yeni kuşaklar arasında dikkat çeken en önemli fark, birinci kuşak kurucu olduğu için işletmeye ve işe kalbi duygularla bağlıdır. İkinci kuşak ise daha ziyade miras yoluyla geçtiğinden, birinci kuşağa kıyasla daha az kalbi duygularla bağlı olduğunu söylemek mümkündür (Yıldız, 2008: 126).

Birinci kuşak iyi bildiği ve kalifiye olduğu işte başarılı olarak işletmeyi geliştirmiş ve büyütmüştür. Ancak yeni kuşak ise birinci kuşakla aynı şartlarda değildir. Yeni kuşağın miras yoluyla geçen bu işletmenin yapmış olduğu işi sevmemek gibi bir durumu da söz konusudur (Dyer, 1988: 85). Bu ve benzeri türden itilaflar batıdaki aile işletmelerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ülkemizde ise henüz yeni fark edilmeye başlanmıştır. Kurucunun hala hayatta olduğu işletmelerde, kurucu kendi kültürünü empoze ettiğinden, aile işletmelerinin değişime karşı çok açık olduğunu söylemek mümkün değildir(Genç ve Karcıoğlu 2004: 24).

1.4.3.2. Nüfus Problemleri

İşletmeler ilk kurulduklarında kurucu kardeşlerin sayısı ortalama bir, iki, üç iken birkaç nesilden sonra bu sayı artmakta ve bu da "nüfus problemini" ortaya çıkarmaktadır. İkinci kuşaktan sonra hissedarların sayısı beş, altı, yedi ve üzerine çıkarken, üçüncü kuşakta ise bu sayı on, on beş ve üzeri olabilmektedir. Böylece aile ağacı günden güne parçalanmakta ve bu nedenle de iletişim sorunu ortaya çıkmaktadır (Genç ve Karcıoğlu 2004: 25).

1.4.3.3. Roller Çatışması

Özellikle küçük ve orta ölçekli aile işletmelerinde patron, lider, yönetici ve girişimci aynı kişi olmaktadır. Aile işletmelerinde işletme sahibi genel olarak yönetimde de yer almaktadır. Bunun dışında örneğin oğluyla çalışan bir anne hem patron hem de anne konumundadır. Oğul da hem evlat hem de çalışan konumundadır (Ateş, 2009: 144).

Biri duygusal ilişkiyi gerektirirken diğeri ise tamamen rasyonel ilişki gerektiren bu durum karşısında roller karışabilmekte, duygusal davranılabilmekte ve işletme ile ilgili bazı kararlar alınırken aile etkisi ön plana alınarak bu doğrultuda karar verilebilmektedir. Bu da çatışmaya zemin hazırlamakta ve bu durumun doğal bir sonucu olarak işletmenin bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmasına sebep olabilmektedir(Güney, 2008: 130).

1.4.3.4. Güç Kavgası

Güç ve iktidar kavgası şirketler açısından en önemli sorunların başlangıcını oluşturmaktadır. Temel olarak aile bireylerinin işletme odaklı olmaktan ziyade kendi egoları ve bencillikleri ile birlikte düşünmeleri güç kavgalarının arka planını teşkil etmektedir. Aile arasındaki geçimsizliklerin şirket ortamında da sürdürülmesi çıkar kümelenmelerinin artmasına sebep olabilmektedir. Tüm bu durumlar yönetimin koordinasyon oluşturmasını güçleştirmektedir. Bu durumun sonucu olarak hissedarlar arasındaki kavgalar farklı mecralara taşınabilmekte ve aile arasında tamir edilemeyen sonuçların ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir (Fındıkçı, 2008: 72).

1.4.3.5. Kurumsallaşamama

Kurumsallaşma iletişim ve teknoloji çağında işletmelerin geleceğe emin adımlarla yürümesi açısından büyük önem taşımaktadır. Aile işletmelerinde kurumsallaşamama da büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile işletmelerinin kurucu, onun çocukları ve sonraki nesillere taşıyamamalarının önündeki en büyük engellerden biri işletmenin kurumsallaşamamasıdır (İşeri ve Çağlar, 2004: 141).
İşletme belirli bir yol kat ettikten sonra, işlerin artması ve rekabet ortamının da etkisiyle, iş dışında yönetim, organizasyon, insan kaynakları yönetimi, verimlilik, kalite, maliyet, müşteri ilişkileri gibi aile işletmesi sahibinin aşina olmadığı, hatta süs olarak nitelendirdiği bu kavramlar işin içine girdiğinde problemler de baş göstermektedir (Fındıkçı, 2005: 76).
Esasında kurumsallaşma tek bir kişi tarafından yönetilme anlayışına tam anlamıyla zıt ve tam anlamıyla bilimsel bir anlayışa ve yönetim bilgisinin esas alınarak yapılması gereken profesyonel bir sistemdir. Bu kapsamda beraber hareket eden bu sistemde karşılıklı etkileşimin temelinin oluşturulması ve tüm parçaların hep birlikte uyum içerisinde çalışması gerekliliğine ihtiyaç vardır. Aile işletmelerinde kurumsallaşmanın ilk adımı aile arasındaki ilişkilerinin kurumsallaşmasıyla başlamaktadır. Kurumsallaşma aşamasında inanç ve özveri gereklidir. Bundan dolayı öncelikle ailenin özverili olması gereklidir (Güney, 2008: 127).

Aile şirketlerinin asırlık işletmeler haline gelememelerinin nedenlerinin başında kurumsallaşamamak gelmektedir. Kurumsallaşmış olan bir şirket belirli bir strateji, planlama ve yönetim bilgisiyle yönetilerek, ileriye doğru nasıl adım atacağını önceden kestirebilmekte, risk ve fırsatları değerlendirerek önünü açabilmektedir. Ancak kurumsallaşmayan şirketlerde yönetimin tek bir kişiye bağlı olması, yetki ve güç kaybına uğrama gibi problemlerden dolayı kurucu aktörler yönetimi devretmeye pek yanaşmamaktadırlar. Bunun neticesi olarak kurucu veya girişimci üyenin işletmedeki varlığının sona ermesinden sonra işletmenin faaliyetleri durmakta, yürütülememekte ve hatta son bulmaktadır (Civan ve Yaşar, 2004:264).

1.4.3.6. Dedikodular

Dünyanın önde gelen 400 büyük aile şirketine danışmanlık yapan David E.Brok, Türkiye'deki aile işletmelerinin "çok dedikoducu" olduklarını ve söz konusu bu durumun aile işletmelerinde pek çok sorunun kaynağı olduğunu bildirmiştir. Brok bu dedikoduculuğu önlemek amacıyla aile ile işletme arasında net bir sınırın çizilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Brok'a göre, şirkette diğer çalışanlara nasıl muamele ediliyorsa, çalışan aile üyelerine de aynı şekilde davranılması gerekmektedir (Genç ve Karcıoğlu 2004: 25).

1.4.3.7. Profesyonelleşememe

Aile şirketlerinde genel olarak insan kaynaklarına çok fazla yatırım yapıldığını söylemek mümkün değildir. Aile şirketlerinde işgücü devri bir hayli yüksektir. İş görenler ve işletme sahipleri arasında biz ve onlar gibi çok keskin ayrımlar vardır. Çalışanlar ile iş sahipleri iki ayrı dünyanın insanları gibi durmakta ve bu durum onların davranışlarına da yansımaktadır (Güney, 2008: 137).

İşletmede ekip çalışmasından ziyade, çalışanların kendilerini patronun talimatlarını/emirlerini yerine getiren bir kişi ve hatta bazen bir araç gibi görmesi, o işgörenin aynı nitelikte bir iş bulması halinde işletmeden ayrılmasına sebep olabilmektedir (Yıldız, 2008: 144).

İşletmenin sahipleri genellikle kendilerini diğer yöneticilerden daha tecrübeli, bilgili ve zeki olarak gördüklerinden, kendilerinden daha profesyonel olan kişilerle çalışmakta zorlanmaktadırlar (Fındıkçı, 2005: 83).

1.4.3.8. Nepotizm

"Nepotizm" işletme açısından en önemli sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Özel uğraşlar sonrasında bir kişinin kendi aile üyelerinden biri veya akrabasını işletmeye yerleştirmesi, işletmede terfi ettirilmesi için çaba göstermesi, bazı ayrıcalıklardan yararlandırılması, başka bir göreve tayin ettirmesi nepotizm olarak tanımlanmaktadır. Nepotizmde, bir aile üyesinin işletme içerisinde istihdam edilmesinde ve terfi ettirilme aşamasında liyakat ilkeleri göz önünde bulundurulmamaktadır(Dökümbilek, 2010:51). Günümüzde nepotizm, aile işletmeleri açısından önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır.

2. NEPOTİZM

Aile şirketlerinin en çok karşılaştıkları sorunlardan biri olan nepotizm aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1. Nepotizm Kavramı

Bir kişinin yetenekleri, becerileri, başarıları ve eğitim düzeyi, işin yeterliği gibi iş açısından önem arz eden faktörler göz önünde bulundurulmaksızın yalnızca akrabalık faktörü esas alınarak kişinin istihdam edilmesi veya terfi edilmesi "Nepotizm" olarak tanımlanmaktadır (Şengün, 2011: 82).

Nepotizm; İtalyancadaki "nepotismo" olarak adlandırılmakta ve bazı 'papa' görevindeki kişilerin aile ve yakınlarına yarar sağlamak için ortaya çıkmış bir kavramdır. Günümüzde bu kavramı "adam kayırma" ve "torpil" gibi kelimelerle tanımlamak mümkündür (İyiişleroğlu, 2006: 43).

Yıldırım (2013)'a göre nepotizm; İngilizcedeki 'spoils system' olarak nitelendirilen bir kavramdır. Bu sistem memuriyet vb. çalışma şartlarında yükselmek, kıdem elde etmek, işe girmek, kadro almak vb. şeylerin yandaş olarak adlandırılan ve işverene yakın olan kişilere bahşedilmesidir. Nepotizm, profesyonellikten uzak olan klasik sistemlerle yönetilen şirketlerde görülmekte ve işin gerektirdiği özellikler önemsenmez, sadece aile bağları dikkate alınarak işe alınır (Yıldırım, 2013: 358).

Kwakye vd. (2010) göre Nepotizm sadece akrabalık ilişkileri ile sınırlı olmamakta, kişinin yakın ilişki içerisinde olduğu kişi/kişileri iş ile ilgili bir pozisyona getirme veya ödüllendirme (terfi, zam vb.) durumudur. Nepotizm sadece iş veya örgüt içerisinde bir pozisyon bakımından değil, ödemeler, burslar vb. durumlarda da yapılan kayırmaları nepotizm olarak nitelendirmek mümkündür. Nepotizmi uygulayan ve kayırılan kişiler arasındaki ilişkiler güçlenirken, ekip içerisindeki diğer kişiler ile olan ilişkiler de bir o kadar zayıflamaktadır (Kwakye vd., 2010: 3510, akt: Ekmekci, 2014: 39).

Nepotizm; Türkçe'ye "akraba kayırma, arkadaş kayırma, adam kayırma" olarak geçen bir kavramdır. Kayırma akrabalar açısından yapıldığında "nepotizm", tanıdıklar için yapıldığında "kronizm", politik ya da dini yakınlıkla yapıldığında "patronaj", politikacı ve seçmen arasında olduğunda ise "klientelizm" şeklinde tanımlanmaktadır (Erdem ve Meriç 2012: 142). Klientelizm kavramı üzerine yapılan bir çalışmada bu kavramın nedenini, kırsal kesimlerdeki sosyal ilişkilerin hiyerarşik yapısı ile açıklamışlardır. Bu açıklama siyasette patron-müşteri modeli olarak bilinen sistemin oluşmasını sağlamıştır (Özkanan ve Erdem, 2015:12)

2.2. Nepotizm ve Aile İşletmeleri

Türkiye'deki aile işletmelerinin karşı karşıya kaldığı sorunların en önemlilerinden biridir. Yeni kurulan KOBİ'ler genel olarak akraba ve yakın çevreden kişileri bünyesinde çalıştırma eğilimindedirler. Aslında aile şirketlerinde nepotizmin sıkça rastlanmasının en önemli nedenlerinden biri, bu tip şirketlerde, ailenin öncelikleri işletmenin kurallarının önüne geçtiğinden ötürü bazı kayırmacılıkların yaşandığını söylemek mümkündür (İyiişleroğlu, 2006: 45). Bilhassa kurucu sıfatındaki sahip-yöneticiler, beceri, kabiliyet ve işletmeye sağlayacağı yarar ve katkıları göz önünde bulundurmadan sadece aile üyesi veya akraba olduğu için o bireyi işe işe almakta ve onların iş konusundaki zayıflıklarını göz ardı edebilmektedir. Birçok aile işletmesi, bilhassa para alışverişi ve diğer kilit pozisyonlara yeteneğe, beceriye ve tecrübeye bakmaksızın aile üyelerinden birini getirmekte ve personel seçim ve değerleme değişkenlerini kullanmamaktadır (Ateş, 2005: 12). Ancak aile sayı açısından ne kadar çok bireye sahip olursa olsun, işletmenin gerek duyduğu farklı branşlarda işinin ehli personeli aile içerisinde bulması bir hayli zordur (Aydın 1984: 13). Personelin işe alımı, yerleştirilmesi, performans değerleme, ücret gibi hususlarda insan kaynakları departmanındaki kişiler nepotizmi yoğun bir şekilde uygulamaktadırlar. Üst düzey yönetimde terfi ve atamalarda, yönetim kurulunun oluşması ve üst düzey yönetici seçimlerinde de nepotizm uygulanır (İyiişleroğlu, 2006: 45).

2.2.1. Nepotizmin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi

Nepotizm, aile üyeleri üzerinde daha çok olumlu bir etki yaratırken, aile mensubu olmayan hem yönetici hem de diğer çalışanlar üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir (Büte, 2011: 176). İş yeterliği olmayan ve sadece aile üyesi olduğu için bir kişinin emrinde çalışmak, aile üyesi olmayan kişi açısından oldukça rahatsız edici bir durumdur (Tekarslan ve Büte, 2010: 5). Böyle durumlarla karşı karşıya kalan aile üyesi olmayan çalışanlar, çalıştıkları iş yerinin adilane ve hakkaniyetli olmadığı düşüncesine kapılmaktadırlar. Bu gibi durumlar çalışanın iş yerine olan güveninin sarsılmasına, iş tatmini ve motivasyonun düşmesine ve aynı zamanda çalışanların performansları üzerinde de kötü etki yaratarak, düşüşe sebep olabilmektedir (Büte, 2009: 737).

Nepotizm sadece aile dışındakilere değil, bazı durumlarda aile üyeleri açısından da zararlı olabilmektedir. Aile üyeleri arasında daha fazla kayırılanlar da olabilmektedir (Koçel, 2010: 59). Bu ve benzer durumlar aile işletmelerinde yaşandığında aile kavgalarına, kuşak çatışmalarına, örgütsel bağlılığın azalmasına sebep olabilmektedir. Aile işletmelerinde nepotizmin olması durumunda profesyonel işletmecilik yönetiminin ve kurumsallaşmanın önündeki çok büyük handikaplardan birisidir (Özler vd,, 2007: 438-439).

Nepotizmin aile işletmelerine büyük zararları olduğunu açıklayan birçok çalışmanın yanında, pozitif etkilerinin olduğunu tespit eden araştırmalar da bulunmaktadır. Nepotizmin pozitif etkisinin iddia edilme nedenlerine bakıldığında, işletmelerde çalışan kişilerin işyeri kendilerine ait olmadığı için gerektiği kadar özverili çalışmadığı, ancak aile işletmesinde çalışan aile üyelerinin işyeri kendilerine ait olduğu için diğer aile dışından çalışanlara kıyasla daha özverili çalıştıkları tespit edilmiştir. Aile işletmelerinde, işletmenin durumunun kötüye gitmesi halinde profesyonel yöneticilerin işi bırakma olasılığı varken, aile üyesi yöneticilerin en zor durumlarda bile işletmede kalma eğilimde oldukları iddia edilmektedir. Önemli bir diğer ayrıntı ise, dünyada büyük işletmelerin neredeyse tamamına yakınının aile işletmeleri olması ve aile bireylerinin işletmede varlığının diğer aile bireylerine güven verdiği iddia edilmektedir (İyiişleroğlu, 2006: 47).

Aile bireylerinin işletmede yoğunlukla istihdam edilmesi sorun olarak görülmemelidir. Sorun herhangi bir yeteneğe, beceriye ve iş yeterliğine sahip olmayan bir aile üyesinin hiç hak etmediği bir departmanda

çalıştırılması ve daha da kötüsü ise o kişilerin işletmede yönetici sıfatında çalıştırılmasıdır. Aile işletmeleri bunun önüne geçmek için, ilerleyen yıllarda işletmede görev almasını istedikleri aile bireylerini, istihdam etmek yerine, önce onlara işin ilerleyişini ve gelecekte işletmede üstlenecekleri sorumlulukları onlara öğretmeleri gerekmektedir. Bir başka önemli ayrıntı ise, işletmede çalışacak aile üyelerinin sırf istihdam edilsin diye sevmedikleri işe monte etmeye çalışmaları da ürün/hizmet kalitesinin düşmesine ve böylece işletmeye olan güvenin derinden sarsılmasına neden olacağı da unutulmamalıdır.

2.2.2. Yönetim Sisteminde Nepotizm'in Sakıncaları

Aile şirketlerinde kurumsallaşma, örgüt kültürünün tesis edilmesi, başarı, performans ve şirketi geliştirmek amacıyla yapılan tüm çalışmaların önündeki en büyük engellerden biri nepotizmdir. İşletme başarıyı, performansı ve deneyimi esas almak yerine nepotizm/kayırmacılığı esas alırsa, aile dışı çalışanlar adil olmayan bir şirkette çalıştıklarını düşünebilmektedirler (Vinton, 1998: 299). Bu şartlar altında ortaya çıkan güven eksikliği de iş doyumunu, motivasyonu ve performansı kötü yönlü etkileyebilmektedir. Nepotizm aynı ortamda çalışanlar arasında bir kutuplaşmayı ve gereksiz bir rekabeti de beraberinde getirmektedir. Bu kutuplaşma ve rekabet, daha fazla iş yapmaya dönük olmaktan ziyade, çalışanların birbirlerini hatalarını aramaya dönük olmaktadır. Nepotizmin var olduğu işletmelerde, kayırılan aile üyeleri açısından her şey güzel iken, aile dışı çalışanlar ise arka planda kalmış hissine kapılabilmektedirler. Bu ve benzer durumların yaşanmaması için üst yönetim herhangi bir tedbir almıyorsa işletme açısından tehlike çanlarının çaldığını söylemek mümkündür. Çünkü çalışanlar şirkette kendilerini önemsiz ve değersiz olarak görebilmekte ve bu da aile dışı çalışanların işten ayrılmalarına sebep olabilmektedir (Erdem ve Meriç, 2012: 149).

2.2.3. Nepotizme Karşı Çözüm Yolları ve Alınacak Tedbirler

Aile şirketlerindeki nepotizmin engellenebilmesi amacıyla, önceki bölümde de belirtildiği üzere bir aile meclisinin varlığına ihtiyaç vardır. Bu aile meclisi eleman alımlarında bilimsel ve objektif kriterlere önem vermelidir. İşe uygun olan aile üyeleri herhangi bir ayrıma tabii tutulmadan, normal çalışan gibi muameleye tabii tutulmalıdır. İzin günlerinden, çalışma şartlarına varana dek pek çok uygulama aile dışı çalışanlarla aynı şartlarda olması gerekmektedir (Karpuzoğlu 2004: 21).

Aile anayasası da, nepotizmi engelleyebilecek tedbirlerden biridir. İşte yükselme, terfi ve şirket ile ilgili işlevlerin yerine getirilme aşamasında aile anayasasının direktifleri doğrultusunda uygulamalar yapılmalıdır (Yücel ve Özkalan, 2012: 269). Aile şirketinde görev yapmayan aile büyüklerinin de bu konuda bilgilendirme yapılarak nepotizmin şirketin geleceğini riske sokan zararlı bir uygulama olduğu hakkında bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Kurumsallaşmış olan aile şirketlerinde nepotizm gibi uygulamalara pek rastlanmamaktadır. Bu bakımdan aile şirketlerinin mutlaka kurumsal bir yapıya bürünerek, doğru işe doğru eleman anlayışına geçmesi, şirketin daha uzun ömürlü olabilmesi açısından elzem bir durumdur (Fındıkçı, 2005: 188).

Aile şirketi gerektiğinde kurumsallaşma aşamasında profesyonel danışmanlık hizmetlerinde yardım almalı ve buna uygun adımlar atmaları gerekmektedir (Koçel, 2010: 63). Şirketin yönetimindeki aile üyeleri, profesyoneller gibi hareket etmeli, iş ortamında duygusallıktan ziyade iş mantığına uygun davranarak objektif yaklaşımlar sergilemeleri gerekmektedir. Şirketin yöneticileri özel yaşamları ile iş yaşamı arasında keskin çizgilere sahip olmalıdır. İşteki durumları aileye, ailedeki durumları ise işe yansıtmamaya özen göstermeleri gerekmektedir (İyiişleroğlu 2006: 50). Nepotizmi engelleyecek olan ve nepotizme karşı en önemli tedbiri liderin alması gereklidir. Bu bağlamda lider çok önemlidir. Aile şirketlerinde lider değişiminin bazı zamanlarda şirkete büyük sorunlar yaşattığını önceki bölümde ele almıştık. Liderin artık işletmede görev yapmaması (ölüm, iş göremez durumlar vb.) durumunda yerine geçecek olan yeni liderin tespit edilmesi için aşağıdaki aşamalardan geçmesi gereklidir. Bunlar; (Ören, 2007: 83).

3. İzmir İli İnşaat Firmalarının Nepotizm Açısından İncelenmesi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde inşaat sektörü hızlı büyüyen ve ülke ekonomisine yön veren en önemli sektörlerden biridir. Ayrıca inşaat sektörü bilhassa 1999 depreminden sonra daha ciddi, bilimsel yöntem ve tekniklerin yoğun olarak uygulandığı bir sektör haline gelmiştir. Bu denli önem arz eden bir sektörde nepotizm olgusunun ortaya

çıkarabileceği sorunların ele alınmasının önemli olduğu düşünülmüş ve bu çalışmada İzmir ilindeki inşaat firmalarında nepotizm olgusunu ele almak amaçlanmıştır.

3.2. Araştırma Türü ve Yöntemi

Bu çalışmada uygulamalı araştırmalarda kullanılan araçlardan ilki olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, Salih Cem İyiişleroğlu tarafından hazırlanan "Aile Şirketleri Adana ve Çevresinde Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinde Nepotizm Uygulamasının Tespitine Yönelik Bir araştırma" adlı Yüksek Lisans Tez'inden alınmıştır. Anket formunun hazırlanmasında bu konu ile ilgili olarak geçmişte yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır. Anket formu 60 adet 5'li Likert tipi(1: Kesinlikle Katılmıyorum; 5: Kesinlikle Katılıyorum) ifadelerden oluşturulmuştur. Anketler katılımcılarla yüz yüze, internet ortamında e-mail ile ve yüz yüze doldurulmuştur. Analiz için SPSS ve EXCEL programlarından yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde genel bilgi edinme amaçlı olarak yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni, eğitim durumu ve aile şirketi ile ilgili sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde şirket ile ilgili idari sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümünde, şirketin çalışma şartlarından ve ayrımın olup olmadığının tespitine dönük sorular yer almaktadır. Anketin son bölümünde katılımcılardan nepotizm ile ilgili düşüncelerini aktarmaları istenmiştir.

Anket uygulaması için İzmir'deki 322 aile şirketi seçilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin pek çoğu ile hem yüz yüze hem de diğer iletişim araçları yardımıyla temas kurularak aynı zamanda mülakat niteliğinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket kapsamında tutarsızlık gösteren 12 anket çalışmadan çıkarılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde genel bilgi edinme amaçlı olarak yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni, eğitim durumu ve aile şirketi ile ilgili sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde şirket ile ilgili idari sorulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümünde, şirketin çalışma şartları ve ayrımın olup olmadığının tespitine dönük sorular yer almaktadır. Anketin son bölümünde katılımcılardan nepotizm ile ilgili düşüncelerini aktarmaları istenmiştir.

3.3. Araştırmada Elde Edilen Verilerin Analizi ve Bulguları

Anket kapsamında tutarsızlık gösteren 12 anket çalışmadan çıkarılmış ve analizler toplam 310 anket formu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.1. Katılımcıların Tanıtıcı Özellikleri

	Tanıtıcı Özellikler	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	86	27.74
	Erkek	224	72.26
Yaş	25-35	69	22.26
	36-45	138	44.52
	46-55	68	21.93
	56 ve üstü	35	11.29
Öğrenim durumu	İlk ve orta	29	9.35
	Lise	124	40.00
	Ön Lisans	47	15.16
	Lisans	64	20.65
	Lisansüstü	46	14.84
Aile şirketinde çalışma süresi	1 yıldan az	39	12.58
	1-3 yıl	57	18.39
	4-6 yıl	52	16.77
	7-10 yıl	63	20.32
	10 yıl ve üzeri	99	31.94

Aile şirketine başlamadan önce başka bir işte çalıştınız mı?	Evet	247	79.68
	Hayır	63	20.32
	TOPLAM	**310**	**100.00**

Tablo 3.1 incelendiğinde, araştırmaya katılan şirket çalışanlarının %72'sinin erkek olduğu, %66'sı35-55 yaş aralığında, %51'i üniversite eğitimi(Ön lisans, lisans ve yüksek lisans)almış, %37'si 5-10 yıl arası ve %32 si 10 yıl ve üzeri süredir aynı şirkette çalışmakta olduğu görülmektedir. Katılımcıların %80'i daha önce farklı firmalarda da çalışmışlardır.

Tablo 3.2. Katılımcıların Aile Şirketleri İle İlgili Bulgular

	Cevaplar	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Şirket sahibine veya kurucuya olan yakınlık	Baba/Anne	126	40.65
	Kardeş	49	15.81
	Yeğen/Kuzen	48	15.48
	Diğer	87	28.06
Aile şirketindeki göreviniz	Üst düzey yönetici	69	22.26
	Müdür	138	44.52
	Müdür yrd.	68	21.93
	Çalışan	25	8.06
	Diğer	10	3.23
Şirketiniz kaç yıldan bu yana inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir	1 yıldan az	8	2.58
	1-3 yıl	63	20.32
	3-5 yıl	59	19.03
	5-7 yıl	38	12.26
	7-10 yıl	66	21.29
	10 yıl üzeri	76	24.52
Şirkette toplam çalışan sayısı	25'den az	13	4.19
	25-50	19	6.13
	51-100	44	14.19
	101-200	77	24.84
	201-300	53	17.10
	301 ve üzeri	104	33.55
Şirkette çalışan aile bireylerinin sayıları	25'den az	258	83.23
	26-50	47	15.16
	51-100	5	1.61
	101-200	-	-
	201-300	-	-
	301 ve üzeri	-	-
	TOPLAM	**310**	**100.00**

Tablo 3.1'deki bilgiler incelendiğinde, araştırmaya katılanların %72'sinin şirket sahibi ya da kurucusuna akraba bağı ile bağlı olduğu(%41'ini anne baba, %31'i kardeş ve yeğendir), % 89'unun da yönetim kademesinde yer aldığı görülmektedir. Şirketlerin genç işletmelerden oluştuğu, yaşı 10 yıl ve 10 yıldan daha büyük olan işletme

oranının %25 olduğu anlaşılmaktadır. 24 Haziran 2018 tarih ve 2018/11828 sayısında Bakanlar Kurulu'nca Resmi Gazete'de yayımlanan KOBİ tanımına göre, işletmelerin %10,32 (50 ve daha az çalışan) küçük işletmeler olup yaklaşık %90'ı orta ve büyük işletmelerden oluşmaktadır. Katılımcıların %83'ü, işletmelerinde 25 kişiden daha az sayıda aile bireyinin çalıştığını ifade etmişlerdir.

Tablo 3.2. Aile Şirketlerinin Yönetimi İle İlgili Bulgular

	Cevaplar	Frekans	Yüzde (%)
Şirket şu anda kaçıncı nesil tarafından yönetilmektedir	1. Nesil	132	42.58
	2. Nesil	81	26.13
	3. Nesil	24	7.74
	4. Nesil	-	-
	Diğer	73	23.55
Şirketin yönetim kurulu (karar alma organı) kaç kişiden oluşmaktadır	3'ten az	32	10.32
	3-5	78	25.16
	6-10	98	31.62
	10'dan fazla	102	32.90
Şirketin yönetim kurulu kimlerden oluşmaktadır	Aile bireyleri	224	72.26
	Profesyonel yöneticiler	39	12.58
	Danışmanlar	2	0.65
	Hissedarlar	45	14.51
Şirketin yönetim kurulunda kaç aile bireyi yer almaktadır	3'ten az	45	14.51
	3-5	145	46.78
	6-10	79	25.48
	10'dan fazla	41	13.23
Şirketin yönetim kurulunda kaç profesyonel yönetici bulunmaktadır	3'ten az	212	68.39
	3-5	81	26.13
	6-10	17	5.48
	10'dan fazla	-	-
	TOPLAM	**310**	**100.00**

Araştırmaya katılan inşaat şirketlerinin yaklaşık % 43'ü 1. nesil tarafından yönetildiği görülmektedir(Tablo 3.2.). Tablo 3.1. den elde edilen bilgilerde de şirketlerin genç işletmelerden oluştuğu görülmüştü. 2. (%26)ve 3. (%8)nesil yönetimin düşük oranda olduğu ve 4. nesil yönetimin ise hiç olmadığı görülmüştür. Yönetim kurullarındaki üye sayısı çoğunlukla (%65)6-10 kişiden oluşmuş, profesyonel yöneticilerin yer aldığı yönetim kurulu oranı %13 olup, ağırlıklı olarak(%72) aile bireylerinden oluşmaktadır. Yönetim kurulunun içindeki aile bireyi ve profesyonel yönetici sayılarına bakıldığında ise, oranın aile bireyleri lehine fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3.3. Personel Temini İle İlgili Görüşlerin Dağılımı

	Kaynak	Frekans	Yüzde (%)
Personel ihtiyacını şirketiniz nasıl temin etmektedir	Gazete/Dergi ilanı	89	28.71
	Şirket içerisinden	33	10.65
	Aile üyeleri arasından	75	24.19

	Şirketin CV bankasından	11	3.55
	İnternet aracılığıyla	43	13.87
	Diğer	59	19.03
	TOPLAM	**310**	**100.00**

Tablo 3.3. incelendiğinde şirketlerin personel ihtiyacını %54 şirket içinden, aile üyeleri arasından ve çalışanların güvendiği ve kefil olduğu kişilerden, arkadaş çevrelerinden(diğer) karşıladıkları görülmektedir.

Tablo 3.4. Personel Temininde Uygulanan Politikalar

	Uygulama	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Personel ihtiyacını karşılarken uygulanan politikalar	Sınavla işe alım yapılmaktadır	21	6.78
	Çevreden gelen istekler dikkate alınmaktadır	75	24.19
	Aile bireylerine öncelik tanınmaktadır	43	13.87
	Aile bireylerinin referansları doğrultusunda işe alım yapılmaktadır	38	12.26
	Diğer	133	42.90
	TOPLAM	**310**	**100.00**

Tablo 3.4. incelendiğinde, yalnızca %6.78 oranında sınavla işe alım yapılmaktadır. Sınav dışında alımlar; aile bireyleri, aile bireylerinin referansları, çevreden gelen istekler dikkate alınarak gerçekleşmektedir. İnşaat sektörü, personel devir hızının yüksek olduğu bir sektördür. Bundan dolayı sektörde aktif olarak iş yapan şirketler sürekli personel ihtiyacı duymaktadır. Katılımcıların, seçenekler arasında yer alan diğer seçeneğini seçmeleri dikkati çeken bir ayrıntıdır. Sahada çalışan tecrübeli ve eski çalışanlarının referansları ile diğer görevlilerin daha önceden çalışmış olduğu ekiplere referans vererek personel ihtiyacının karşılanmış olması, diğer seçeneğinin fazla çıkmasındaki en büyük nedenlerden biri olduğu katılımcılarla yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir.

Tablo 3.5. Başarısız Olan Çalışanlara Uygulanan Yaptırımlar

		Genel uygulama		**Aile bireylerine yapılan uygulama**	
	Yaptırımlar	**Frekans**	**Yüzde (%)**	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Performans değerleme sonucunda başarısız olan çalışanlara nasıl yaptırımlar uygulanır	Bir alt seviyedeki göreve getirilir	18	5.81	26	8.39
	Yetersiz yönleri ile ilgili eğitim verilir	129	41.61	152	49.03
	Aynı kademede bir başka göreve getirilir	26	8.39	19	6.13
	Sözlü ya da yazılı bir şekilde uyarı yapılır	87	28.06	36	11.61
	İşten çıkarılır	11	3.55	6	1.94
	Hiç bir şey yapılmaz	27	8.71	53	17.10
	Diğer	12	3.87	18	5.80
	TOPLAM	**310**	**100.00**	**310**	**100.00**

Performans değerlendirme sonucunda başarısız olan çalışanlara yapılan uygulamalar ile aile bireylerine yapılan uygulamalar Tablo 3.5.'te karşılaştırılmıştır. Oranlar arasında çok büyük farklar olmamakla beraber, aile

bireylerine hiç bir şey yapılmadığını ifade eden katılımcılar(%17), genel uygulamada hiçbir şey yapılmadığını söyleyen katılımcıların(%8.71) iki katı oranında olduğu dikkat çekmektedir. Bir başka dikkat çekici nokta, yetersiz yönler görüldüğünde, büyük bir oranla çalışanlara da(%42), aile bireylerine de(%49) eğitim verildiğidir.

Yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgiyle yapılan değerleme sonucunda düşük performansa sahip kişilerin işten çıkarılmalarının şirket sahibi ve yöneticileri tarafından vicdani olmadığından dolayı pek tercih edilmediği söylenebilir. Alt seviyedeki bir göreve getirilmelerinin ise, mevcut performansın daha da altına düşebileceği düşüncesiyle tercih edilen bir seçenek olmadığı, "diğer" seçeneği ise, değerleme sonucunda başarısız olunması durumunda ilgili personelin ücretinin düşürülmesi katılımcılardan bazıları ile yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir.

Tablo 3.6. Şirketin Uyguladığı Ücretlendirme Sisteminin İncelenmesi

		Genel uygulama		Aile bireylerine yapılan uygulama	
	Ücret Sistemleri	**Frekans**	**Yüzde (%)**	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Şirket çalışanlarına hangi ücretlendirme politikasını uygulamaktadır	Performansa dayalı ücret sistemi	44	14.19	20	6.45
	Zamana dayalı ücret sistemi	91	29.35	96	30.97
	Parça başına dayalı ücret sistemi	13	4.19	4	1.29
	Prime dayalı ücret sitemi	18	5.81	42	13.55
	Kıdeme dayalı ücret sistemi	22	7.10	53	17.10
	Belli bir kriter yok	63	20.32	11	3.55
	Kazanç paylaşımına dayalı ücret sistemi	28	9.03	77	24.84
	Diğer	31	10.00	7	2.26
	TOPLAM	**310**	**100.00**	**310**	**100.00**

Tablo 3.6.'da ücretlendirme politikası ele alınmıştır. Gerek aile bireylerine(%31), gerekse diğer çalışanlara(%30) ağırlıklı olarak uygulanan ücret sisteminin zamana dayalı ücret sistemi olduğu görülmektedir. Yani önceden belirlenmiş, sabit bir ücret ödemesi(saat başı, günlük, haftalık ya da aylık) şeklindedir. İşgörenden çeşitli işlerin istendiği durumlarda uygun olmakla beraber, üretim ve verim artışı istenen durumlara uygun değildir. Ancak uygulaması çok kolay ve önceden yapılacak ödemeyi bildiği için çalışana güven vermektedir.

Belli bir kriterin olmadığını öne süren bazı katılımcılar(%20), bunun başlıca sebebinin sektörde çalışan devir hızının yüksek olmasından ötürü ve şirketin yöneticilerinin her çalışanı sürekli kontrol edemeyeceklerinden, burada yer almayan kriterler yapılacak ücretlendirme sisteminde etkili olmaktadır. Örneğin şantiyedeki diğer çalışanların yaptığı iş ile ücret arasında bir denge gözetilerek ücretlendirme politikasının uygulandığını söylemek mümkündür. Diğer seçeneği ise, piyasada benzer işler için alınan ücretler bir değerlendirme kriteri oluşturduğundan, ücretlendirme politikası da buna paralel bir şekilde uygulanmaktadır.

Aile bireyleri ücret sisteminde %25 oranında kazanç paylaşımına dayalı ücretlendirme görülmektedir ki, bu da yönetici pozisyonunda aile bireylerinin çoğunlukta olması nedeniyle doğal olarak değerlendirilebilir. Ücretlendirme ya da kazancın paylaşımı aile şirketlerinde her zaman bir tartışma konusu olmuştur. Çünkü aile şirketlerinde pek çok insan söz sahibi olduğundan ve arada kan bağı bulunmasından, bu durum ücretlendirme ve benzer hususlarda aile bireyleri arasında büyük tartışmalara ve hatta yol ayrımına gelinmesine de neden olabilmektedir.

Tablo 3.7. Çalışan Aile Bireylerinin Diğer Çalışanlara Kıyasla Avantajlarının Var Olup Olmadığının İncelenmesi

	Farklılıklar/Avantajlar	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Çalışma şartları açısından aile bireyleri	Mekân/Oda/ Yer avantajları var	8	2.58
	Esnek çalışma saatleri var	67	21.61
	Daha fazla izin alabilmekteler	24	7.74
	Kullandıkları araç ve gereçler daha	61	19.68

ile diğer çalışanlar arasındaki farklar	iyi/yeni		
	Farklılıkları yok	125	40.32
	Diğer	25	8.07
	TOPLAM	**310**	**100.00**

Tablo 3.7. ele alındığında nepotizmin etkilerinin az da olsa hissedilmekte olduğu görülmektedir. Nepotizmin olgusunun en fazla hissedilebileceği konulardan biri de aile bireyleri ve diğer çalışanların çalışma şartları arasındaki farklılıklardır. Aile dışı çalışanların çalışma şartlarında aile bireylerinin kayırıldığını hissetmesi, onların performans ve verimliliği üzerinde olumsuz etki oluşturabilmektedir. Bu açıdan aile şirketlerindeki yöneticilerin bu duruma hassas yaklaşması gerekmektedir. Katılımcılardan elde edilen bilgilerde de görüldüğü üzere, farklılık yok seçeneği en fazla öne çıkan seçenektir. Ancak katılımcıların %40'lık bir kesimi farklılık olmadığını belirtmiş olsa da, geriye kalan yaklaşık %60'lık kesim ise bir takım farklılıkların var olduğunu öne sürmektedirler. Örneğin esnek çalışma saatleri nepotizm olgusunun aile dışı çalışanlar tarafından hissedilen başlıca farklılıklardan biridir. Kullanılan araç, gereç, malzeme vb. aletlerin iyi olması, daha fazla izin, mekân/oda/yer avantajı ortalama %30'luk bir kesimi teşkil etmektedir. Bu hiçte azımsanacak bir oran olmadığından, bu husus ile ilgili katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda nepotizmin düşük seviyede de olsa varlığı hissedilmektedir. Farklılık olmadığını belirten katılımcılardan bazıları, farklılıkların diğer çalışanlara hissettirilmediği sürece herhangi bir sorun teşkil etmeyeceğini ve işini benimseyen aile dışı çalışanları da aileden biri gibi gördüklerini öne sürmektedirler. Diğer seçeneğini ise, genel olarak yöneticilerin aile bireylerine karşı yaklaşımlarının ve davranışlarının olduğu bu seçeneği işaretleyen katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Tablo 3.8 . Aile Şirketinin Genel Yönetim Politikalarının İncelenmesi

	Hayır	**Fikrim yok**	**Evet**
1-Şirketinizde profesyonel yönetici var mı?	82 %26.5	43 %13.9	185 %59.7
2-Danışmanlık hizmeti alıyor musunuz?	194 %62.6	29 %9.4	87 %28
3-Şirketinizin misyonu ve vizyonu yazılı olarak belirlenmiş midir?	73 %23.5	116 %37.4	121 %39
4-Firma ailenizden miras mı kaldı?	188 %60.6	33 %10.7	89 %28.7
5-Şirketinizin Aile Anayasası var mı?	105 %33.9	114 %36.8	91 %29.3
6-Şirketin mal varlıkları ve servetinin, bir sonraki kuşağa devri ile ilgili yazılı çalışmanız var mıdır?	175 %56.5	39 %12.6	96 %31
7-Şirketinde yönetim devri planı yapıldı mı?	98 %31.6	71 %22.9	141 %45.5
8-İş başvurularını değerlendirirken aile üyelerine ayrıcalık tanıyor musunuz?	168 %54.2	92 %29.7	50 %16.1
9-Şirketinizde çalışan personel ile aile üyeleri arasında farklılıklar var mı?	193 %62.3	52 %16.8	65 %21
10-Aile üyelerinden birinin veya birkaçının bağımsız işi var mı?	65 %21	137 %44.2	108 %34.8
11-Şirketinizde tüm çalışanlar için adil bir ücretlendirme politikanız var mı?	28 %9	61 %19.7	221 %71.3

Bir aile şirketi olarak yaklaşık % 60 oranında profesyonel yöneticinin olması inşaat şirketleri için iyi ve doğru bir davranıştır(Tablo 3.8.). Bilindiği üzere inşaat sektörü teknolojiye ve günümüz gelişmelerine kayıtsız kalmayan dinamik bir sektördür. Katılımcıların bazılarıyla bu husus ile ilgili olarak yapılan görüşmelerde, firmalarında

profesyonel yöneticilerin varlığının firmaya önemli katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca firmada profesyonel yöneticilerin varlığının daha objektif kararlar alma aşamasında etkili olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü aile bireylerinden oluşan yöneticilerin birbirleriyle olan uzun birlikteliklerinin hiyerarşik olarak kendilerine göre daha yeni olan aile bireyi yöneticileri ve diğer aile bireyi çalışanlar üzerinde bir hegemonya yaratabileceğinin altını çizmektedirler. Danışmanlık hizmetinin alınmamasının(%63) nedeni profesyonel yöneticilerin varlığı olabilir. Her ne kadar vizyon ve misyonun yazılı olan %39 oranında işletme olsa bile, bu konuyla ilgili fikri olmayan %37, yok diyen %23.5 katılımcı oranının varlığı, vizyon ve misyonu yazılı olarak olmayan, varsa da çalışana benimsetilmeyen %60.5 oranında işletme önemli bir orandır. Her ne kadar çalışma içerisinde incelenen şirketlerin temel amacı daha sağlıklı ve yaşanabilir konutlar üretmek olsa da, şirketin yazılı bir misyon ve vizyonunun olması, dinamik bir sektör olan inşaat sektöründe, şirketin rakiplerine karşı bir rekabet avantajı sağlamasının dışında, piyasada güven sağlaması açısından da önemli olduğunun altını çizmektedirler. Aile anayasasının yapıldığı işletmelerin azlığı(%29), gelecek nesillere devir çalışmalarının tam olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bunlar şirketlerin kurumsallaşma konusunda zayıf olduğunun göstergeleridir.

Tablo 3.9. Çalışma Kapsamındaki Aile Şirketlerinin Yapısal Açıdan ve Nepotizm Açısından İncelenmesi

	Frekans (F) Yüzde (%)	Katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Emin değilim	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	**TOPLAM**
1-Şirketimizdeki tüm çalışanlar eşit şartlar altında çalışmaktadır.	F	25	37	51	89	108	310
	%	8.06	11.94	16.45	**28.71**	**34.84**	100.00
2-Aile bireylerine kesinlikle ayrım yapılmamaktadır.	F	31	44	39	60	136	310
	%	10.00	14.19	12.58	**19.36**	**43.87**	100.00
3-Eğitim; aile bireyi olmaktan daha önemlidir.	F	19	37	49	131	74	310
	%	6.13	11.94	15.80	**42.26**	**23.87**	100.00
4-Deneyim; aile bireyi olmaktan daha önemlidir.	F	12	42	57	79	120	310
	%	3.87	13.55	18.38	**25.48**	**38.72**	100.00
5-Şirket içi eğitim aile üyesi olup olmadığı gözetilmeden ilgili herkese verilmektedir.	F	32	23	67	82	106	310
	%	10.32	7.42	21.61	**26.45**	**34.20**	100.00
6-Şirketimizde rasyonel ücret politikamız vardır.	F	13	35	51	127	84	310
	%	4.19	11.29	16.45	**40.97**	**27.10**	100.00
7-Şirketimizde uzun vadeli planlar yapılmaktadır.	F	74	69	48	76	43	310
	%	23.87	22.26	15.48	**24.52**	**13.87**	100.00
8-Yeterliliğe bakılmaksızın akrabalar şirkette çalışmamalıdır.	F	139	62	48	39	22	310
	%	**44.84**	**20.00**	15.48	12.58	7.10	100.00
9-Şirketimizi iyi yönetebilmek için danışmanlık hizmeti almaktayız.	F	124	86	59	17	24	310
	%	**40.00**	**27.75**	19.03	5.48	7.74	100.00
10-İşe alım süreçleri, aile üyelerinin etki ve baskısından arındırılmıştır.	F	44	36	89	53	88	310
	%	14.19	11.61	28.71	17.10	28.39	100.00
11-Şirketimizde işin özelliğine göre işgören tayin edilmektedir.	F	16	28	73	119	74	310
	%	5.16	9.03	23.55	38.39	23.87	100.00
12-Şirketimizde stratejik kararlara sadece aile üyeleri karar verir.	F	66	49	63	71	61	310
	%	21.29	15.81	20.32	22.90	19.68	100.00

13-Şirketimizde yöneticilerle kan bağı olan çalışanların beklentilerini yerine getirmede ayrıcalık veya öncelik tanınır.	F	70	67	81	55	37	310
	%	**22.58**	**21.61**	26.13	17.74	11.94	100.00
14-Ailedeki hiyerarşi ile işletmedeki hiyerarşi arasında benzerlik vardır.	F	29	53	107	78	43	310
	%	9.35	17.10	34.52	25.16	13.87	100.00
15-Şirketimizde nihai kararlar işletme sahibi tarafından verilmektedir.	F	35	18	51	65	141	310
	%	11.29	5.81	16.45	**20.97**	**45.48**	100.00
16-Aile üyeleri şirketimizde alt düzeyden başlayarak çalışmaktadır.	F	76	58	114	39	23	310
	%	24.52	18.71	36.77	12.58	7.42	100.00
17-Aile üyeleri de dâhil herkes için uygulanan bir performans sistemi mevcuttur.	F	43	56	136	49	26	310
	%	13.87	18.06	43.87	15.81	8.39	100.00
18-Şirket bünyesinde çalışan veya çalışacak olan aile üyeleri çalışma sürelerince normal bir personel gibi tüm işletme kurallarına ve yönetmeliklerine uymak zorundadırlar.	F	83	52	94	48	33	310
	%	**26.77**	**16.78**	30.32	15.48	10.65	100.00
19-Yöneticiler iş performansı veya karlılığından çok aile bireylerinin çıkarlarını ön planda tutar.	F	122	69	57	44	18	310
	%	**39.35**	**22.26**	18.39	14.19	5.81	100.00
20-Şirketimizde organizasyon şeması ve tüm pozisyonlar için hazırlanmış görev tanımları vardır.	F	59	71	89	29	62	310
	%	19.03	22.90	28.71	9.36	20.00	100.00
21-Aileye sonradan katılacak olan üyelerin (gelin-damat) şirkette çalışması için önceden hazırlanmış olan yazılı bir prosedür vardır.	F	104	77	83	29	17	310
	%	**33.55**	**24.84**	26.77	9.36	5.48	100.00
22-Nepotizm her zaman sakıncalıdır.	F	19	36	41	73	141	310
	%	6.13	11.61	13.23	**23.55**	**45.48**	100.00
23-Nepotizm uygulayan şirket mutlak zarar görür.	F	11	25	30	136	108	310
	%	3.55	8.06	9.68	**43.87**	**34.84**	100.00
24-Nepotizm elde olmayan nedenlerle uygulanmaz.	F	26	28	57	115	84	310
	%	8.39	9.03	18.39	**37.10**	**27.09**	100.00

Tablo 3.9 incelendiğinde, sorular nepotizm ifade edilerek açık sorulduğunda araştırmaya katılanların nepotizmi sakıncalı buldukları, ancak nepotizm ifade edilmeden sorulan sorulara verilen cevaplarda nepotizmin varlığı anlaşılmaktadır. Ancak nepotizmin olumsuz sonuçlarından genel olarak çok fazla etkilenilmediği görülmektedir. Bununla beraber, anketi cevaplandıranların ağırlıklı olarak yönetici kademesinde görev aldığı, onların da önemli kısmının aile bireyleri olduğu göz önüne alınırsa, algıların çok fazla olumsuz olmayacağı düşünülebilir.

SONUÇ

Aile işletmeleri günümüzde ekonominin bel kemiğini oluşturan işletmelerdir. Bu denli önemli bir konumda ve ekonominin öncüsü durumunda olan aile şirketleri ile ilgili olarak pek çok araştırma yapılmış ve günümüzde de yapılmaya devam edilmektedir. Ayrıca aile işletmeleri gerek yönetimsel gerekse de profesyonellik bakımından her zaman incelenen konular arasında olmuştur.

Aile işletmeleri faaliyetlerini devam ettirirken bir takım kurumsal, yönetimsel bazı sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu sorunlardan dikkati çekenlerden birisi de hiç şüphesiz nepotizm/kayırmacılıktır. Kayırmacılığa sebep olan faktörlerden en önemlilerinden biri ise kan ve akrabalık bağıdır. Ülkemizdeki aile yapısında, iş sahibi olan ve maddi açıdan daha iyi olan kişinin yakınlarındaki, özellikle de aile ve akrabalar arasında işi olmayanları istihdam etmek ve onlara iş konusunda yardımcı olmak bir gelenek haline gelmiştir.

Aile ve akrabalar arasında yetenekli olanları işletmede önemli konumlara getirmek, dürüst olarak nitelendirdikleri aile bireylerini ve akrabaları para alışverişinin olduğu birimlerde görevlendirmek geçmişten günümüze aile şirketlerinde bir gelenektir. Bu durum belki aile açısından işsiz ve yetenekli bireylerin istihdam edilerek aileye katkı sağladığı düşünülebilir. Ancak bu durum işletmede aile dışından başka çalışanlar açısından ele alındığında, kendilerine haksızlık edildiği veya sadece akraba olduğu için işin onlara teslim edildiği algısı, çalışanlarda olumsuz etki oluşturmakta, bu da işletmenin sürdürülebilirliğine ve kurumsallaşmasının önüne bir engel olarak çıkmaktadır.

Aile şirketleri, ailedeki bireylere bazı kolaylıklar ve esneklikler sağlayan, hareket özgürlüğünün olduğu, farklı türden çıkarların ayrışarak eşgüdümlendiği karmaşık bir yapı niteliğindedir. Aile işletmelerini diğer işletmelerden farklılaştıran bazı özelliklerin üzerinde durmak ve buradan hareketle bazı değerlendirmelerde bulunmak gereklidir. Örneğin, şirketi kuran, gelişimi için gayret gösteren kurucu nesil açısından ilk başlarda her şey yolunda gider gibi görünse de, sonraki nesillerde aile üye sayılarının artmasıyla beraber bazı çekişmeler de ortaya çıkarabilmektedir. Şirket ikinci veya sonraki nesillere miras yoluyla geçtiğinde, şirketi benimsememelerine, bu da şirketin büyük risk altına girmesine neden olabilmektedir. Şirketin ikinci ve daha sonraki nesillerin kontrolüne geçmeden önce, kurucu neslin profesyonelleşme adımlarını hızlandırarak şirketi kurumsal bir hale getirmeleri şirketin geleceği açısından oldukça önemlidir.

İnşaat sektörü ülkemiz ekonomisinin lokomotif sektörlerinin başında gelmektedir. Sektörün karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olması, sektördeki şirketlerin profesyonel bir şekilde yönetilme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İnşaat sektöründe ayakta kalmak isteyen şirketlerin profesyonelleşmesi ve en önemli kaynak olan insan kaynağının iyi bir şekilde örgütlenmesi gerekir. Sektördeki aile şirketlerinin tam anlamıyla profesyonelleşmesi için ise, alanında tecrübeli olan yöneticilerin şirkette yer almalarına olanak sağlayacak yapısal dönüşümlerin de gerçekleştirilmesi elzemdir.

Çalışma kavramsal ve anketten elde edilen verilerle genel olarak değerlendirilecek olursa; İzmir ilinde inşaat sektöründe faaliyet gösteren aile şirketlerinde nepotizmin kısmen var olduğunu ve bu nepotizm varlığının kabul edilebilir bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında kurumsallaşma çalışmalarının yeterli olmadığı, çalışmaların artırılması ve hızlandırılmasının önem taşıdığı ifade edilebilir. Sonuç olarak aile şirketlerinde nepotizm olgusu her zaman olmuş ve olmaya devam edecektir. Burada asıl önem arz eden sorun ve üzerinde durulması gereken husus, nepotizmin kurumsallaşmanın önüne geçecek düzeyde artmamasıdır. Bunun için kurucu neslin veya mevcut yönetim kurulunun kurumsallaşma adımlarını hızlandırarak, şirketi sağlam bir zemine oturtarak sürdürülebilir bir şirket haline getirmek amacıyla çağdaş yönetim tekniklerini uygulamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, A.(2000). Aile İşletmelerinin Özellikleri ve Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma İhtiyacı. Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:16, ss.31-47.

Akça, N.(2010). Aile İşletmelerinin Tanımı, Özellikleri ve Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma. Denizli İlinde Bir Araştırma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Alayoğlu, N. (2003). Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma, MÜSİAD Yayınları, İstanbul

Alaoğlu, N.(2003). Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma. MÜSİAD Yayınları, İstanbul

Ankara Sanayi Odası (ASO).(2005). Aile Şirketleri: Değişim ve Süreklilik, ASO Yayınları, Ankara

Arıcıoğlu, A. Yıldız, A. ve Paksoy, T.(2008). Aile İşletmelerinde Sürekliliğin Ölçülmesi ve Devrin Değerlendirilmesine Yönelik Konya ve İstanbul'daki Aile İşletmeleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma. 3. Aile İşletmeleri Kongresi, Kongre Kitabı, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul ss.277-288.

Argüden, Y. (2015). Aile Şirketlerinde Kuşak Değişimi. Erişim Adresi: http://argudenacademy.org/kutuphane/aile-sirketlerinde-kusak-degisimi (17.04.2017).

Asunakutlu, T. ve Avcı, U.(2010). Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), ss.93-109.

Ateş, Ö. (2003). Aile Şirketlerinde Değişim ve Süreklilik Anlayışı , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara

Ateş, Ö. (2005). Aile Şirketleri: Değişim ve Süreklilik, Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara

Aydın, N. (1984). Aile Şirketleri ve Aile Şirketlerinin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Eskişehir Aile Şirketlerinde Bir Uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensititüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir

Birincioğlu, Ni.ve Acuner, T. (2015).Aile İşletmeleri Kurucularının ve Aile Değerlerinin Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi: Trabzon Örneği. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. Yıl:7 Sayı:14, ISSN 1307-9832, ss.491-516.

Büte, M., (2009). Aile İşletmelerinde Nepotizm: Trabzon İlinde Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinde Nepotizm Uygulamasının Tespitine Yönelik Bir Araştırma. 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, ss.737–741.

Chrisman, J., Chua, H. J.ve Steiver, P. L.(2003). An Introduction to Theories of Family Business Journal of Business Venturing, 18(4), ss.9-22.

Civan, M. ve Yaşar, Ö,. (2005).Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Süreci: Gaziantep İlinde Bir Uygulama", 4. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, 13-14 Mayıs, Kurumsal Yönetim Bildiri Kitabı, ss.258-275.

Çelik, A., Soysal, A. ve Alıcı, S.,(2004). Aile İşlemelerinde Kuşak Çatışmasından Kaynaklanan Yönetim Sorunları: K.Maraş Örneği. 1.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı, İstanbul 17-18 Nisan, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, ss.189-201.

Donnelley, R. G. (1964). The Family Business. Harvard Business Review, 42(1), ss.93-105.

Dökümbilek, F. (2010).Aile Şirketlerinde Nepotizm ve Bir Araştırma. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstsitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Dyers, Jr. W.G.(1986). Cultural Change In Family Firms: Anticipating and Managing Business And Family Transitions, Jossey Bass, San Francisco, CA

Ekmekci, M. (2014). Değişim Mühendisliği, Nepotizm ve Mobbing'in Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Erdem, M. ve Meriç, E.(2012). Okul Yönetiminde Kayırmacılığa İlişkin Ölçek Geliştirme. Journal of Educational Sciences Research, 2(2), 2012, ss.141-154.

Erdoğmuş, N.,(2007). Aile İşletmeleri Yönetim Devri ve İkinci Kuşağın Yetiştirilmesi, Genişletilmiş 2. Baskı, IGIAD Yayınları, İstanbul

Fındıkçı, İ.(2005). Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma, Alfa Yayınları, İstanbul

Genç, N. ve Karcıoğlu, F. (2004).Aile İşletmelerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri; Bir Uygulama. 1. Aile İşletmeleri Kongresi Kitabı, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Günay, A. (2014). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma: Isparta İş Adamı Dernekleri Üyeleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta

Güney, S.(2008). Aile İşletmelerinde Güncel Konu ve Sorunlar, Siyasal Kitabevi, Ankara

Günver, B. A.(2004). Aile İşletmelerinin Geleceği. 1. Aile İşletmeleri Kongresi Kitabı, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul

İşeri, M. ve Çağlar, N.(2004).1998-2002 Döneminde IMKB Tekstil Sektöründeki Aile Şirketlerinde Performans Belirleyicileri. İstanbul Kültür Üniversitesi I. Aile İşletmeleri Kongresi, 17-18 Nisan İstanbul, ss.140-143.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile, Evrim Yayınları, İstanbul.

Karpuzoğlu, E.(2001). Aile Şirketlerinde Stratejik Planlama ve Aile Şirketlerine Özgü Planlar. Öneri Dergisi, 4(15). ss.115-124.

Karpuzoğlu, E.(2002). Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma, İkinci Baskı, Hayat Yayınları, İstanbul

Koçel, T.(2010). İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul

Leach, P. ve Bogod, T.(1999). Guide to the Family Business, 3.Edition, Kogan Page, London,

Ören, K.(2007). Sosyal Sermayede Güven Unsuru ve İşgücü Performansına Etkisi. Kamu-İş Dergisi, 9(1), ss.71-90. Erişim Adresi: http://www.kamu-is.org.tr/pdf/914.pdf (30.04.2017).

Özalkan, Y., İlhami S.,(2016). Aile İşletmeleri Kurumsallaşma Ve Nepotizm, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsi

Özkanan, A. Erdem, R. (2015) Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma. Makü İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(4), 7-28

Özkaya, M.O. ve Şengül, C. M. (2006). Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma Ve İkinci Kuşağın "Kurumsallaşma Konusuna Bakış Açısı. Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 21(1). ss.109-126.

Özler, H., Özler, D.E. ve Gümüştekin G. E.(2007). Aile işletmelerinde nepotizme kurumsal bir bakış. 2. Aile İşletmeleri Kongresi, Kültür Üniversitesi, İstanbul, ss.437-450.

Sadri, S. (2013). Aile Şirketlerin Yönetimi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Selznick, P.(1996). Institutionalism 'Old' and 'New" Administrative Science Quarterly, Volume: June, ss.270-277.

Sevinç, İ.(2006). Büyüme Sürecindeki Aile İşletmelerinin Karşılaşabilecekleri Sorunlar: Konya'da Faaliyet Gösteren Aile İşletmelerinde bir Uygulama, Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 19(2), s.315-331.

Sonfield, M.C. ve R.N. Lussier,(2004).First, Second and ThirdGeneration Family Firms: A Comparison. Family Business Review, 17(3); ABI/INFORM Global. s.188-194.

Şengün, H. İ, (2011). Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma ve Bir Araştırma. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2015). Kurumsallaşma. Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php ?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5979f41868f2b7.82619060 (10.04.2017).

Tekarslan, E. ve Büte, M. (2009). Nepotizm'in Çalışanlar Üzerine Etkileri: Aile İşletmelerine Yönelik Bir Saha Araştırması. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1), ss.1-21.

Türk, U. ve Yıldız, G. (2015). İşletmelerin Büyümeleri ile Kurumsallaşma Gereksinimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Sakarya İli Örneği. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(2), 2015, ss.1-22.

Ülgen, H. ve Mirze, S.K.(2007). İşletmelerde Stratejik Yönetim, 4. Baskı, Arıkan Yayınları, İstanbul

Vago, M., (2004), Integrated Change Management: Challenges for Family Business Clients and Consultants. Family Business Review, 17(1), ss.71-80

Yıldırım, M.(2013). Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi" , Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), ss.353-380.

Yıldız, A.(2008). Aile İşletmelerine Tavsiyeler, Sistem Yayıncılık, İstanbul

Yücel, İ. ve Özkalan, S. Ö.(2012). Aile İşletmeleri, Kurumsallaşma ve Nepotizm. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2). ss.247-275.

.Zellweger, M. T. ve Astrachan, H. J. (2008). On the Emotional Value of Owning a Firm. Family Business Review, 21(3), ss.347-363.

Does Monetary Expansion Affect Inflation?: A Long Term Analysis of the Turkish Economy

Professor Julide Yalcinkaya Koyuncu[1] **Associate Professor Mustafa Unver**[2]

[1] Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

[2] Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, mustafaunver@kku.edu.tr

Abstract: This study considers broad money growth and inflation rate for Turkey using annual time series data for the period 1969-2018. In other words, it examines long term relationship between the variables. To examine this process, we employ three separate tests, including unit root tests, the autoregressive distributed lag (ARDL) bounds testing approach and VAR Granger causality test. Firstly, the results of the unit root tests for stationarity in time series show that broad money growth series and inflation series are non-stationary for constant and constant and linear trend models while they are stationary in the first differences. Secondly, using ARDL bound testing approach to cointegration, we investigate whether a long-term relation exist between broad money growth and inflation rate. As a result, this study finds evidence of a long-term cointegration relationship between the variables. Finally, the results of VAR Granger causality test show that there is bidirectional causal flow from broad money growth to inflation rate and, from inflation rate to broad money growth. As a result, this study finds that broad money growth promote inflation rate for a long term in Turkey.

Keywords: Monetary Expansion, Inflation, ARDL Model

1.Introduction

Price instabilities that include inflation and deflation are the basic source of economic fluctuations because it can create problems for economic growth in the long-run. Vast literature on economic growth emphasizes that inflation and economic growth have been negatively related (Mallik and Chowdhury, 2001; Burdekin, Denzau, Keil, Sitthiyot and Willett, 2004 and Barro, 2013). In this sense, it is well to note that if countries have a stable and low inflation rate, called price stability, it could provide clear support for a healthy economic environment, especially on the developing countries. Therefore, it is important to know its determinants from economy literature. Thus, there exists many papers that analyze the determinants of inflation problem (Laryea and Sumaila, 2001; Altissimo, Benigno and Palenzuela, 2005; Boschi and Girardi, 2007). One of its determinants is money growth in the markets because excessive money supply in an economy can leads to money supply inflation. In this regard, money-inflation nexus in the literature has been studied (Nicoletti Altimari, 2001; Browne and Cronin, 2010).

This paper seeks possible relationship between monetary expansion and inflation rate for short- and long-term in Turkey from the period of 1969-2017 by ARDL cointegrating analysis. The results of the paper indicate that it has an evidence for short- and long-term relationship between monetary expansion and inflation rate. This association is related to positive and statistically significant.

In this paper, section 2 presents data and methodology. This is followed by empirical results in section 3. Finally, Section 4 presents the conclusion.

2. Data and Methodology

In this paper, we empirically examine the short- and long-run relationship between money growth-inflation nexus during the period of 1969-2017 in Turkey. In this regard, we employ MONEYGROW and INF variables to examine this relationship between them. All the data used in this paper are taken from WDI.

This paper has used ARDL cointegrating method in testing the log-run relationship between the variables. In addition, cointegration tests except ARDL approach generally need the series to be integrated at the identical degree. Another benefit of ARDL approach is to allow to estimate over different lag lengths of the series and to provide to predict the short-run and long-run coefficients in the models (Peseran et all., 2001).

In this paper, INF variable is the dependent variable and equation in the model for the following application of the ARDL boundary test approach is estimated as below:

$$\Delta INF_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \Delta INF_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_i \Delta MONEYGROW_{t-i} + \mu_0 INF_{t-1} + \mu_1 MONEYGROW_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Equation (1) includes two indicators in the models, including INF and MONEYGROW. Also, μ means the long-run coefficient and denotes relationship between the indicators. The short-run coefficients that imply relationship between the series are indicated β_i and α_i terms. Δ is an abbreviation for first degree difference operator. Finally, β_0 and ε_t show constant term and error term of the model, respectively.

To use ARDL cointegration method, our process follows some steps. First of all, it is important to determine long-run relationship between the series of indicators in applying model estimation. Thus, we can test F test of H_0 hypothesis that the lagged coefficients of the variables are equal to zero. In this sense, H_0: $\mu_0=\mu_1=0$ the null hypothesis implies that there is no cointegration relationship between the series of the variables. In addition, H_1: $\mu_0\neq\mu_1\neq0$ alternative hypothesis implies that there is a cointegration (long-run relationship) between the series. In this test, Peseran et all. (2001) have proposed a comparison possible between the critical values of lower and upper bounds and F statistic values. According to this comparison, H_1 is accepted if the upper limit of boundary value is smaller than the F statistic value. On the other hand, if the lower limit of boundary value is bigger than the F statistic value, H_0 is accepted. In addition to them, if F statistic value appears in the lower and upper limits of boundary value our results will be inconclusive.

If we accept H_1 hypothesis in which there is co-integration, we need to determine suitable lag-lengths for series by using one of the different model selection criteria. While "p" means the lag length of INF variable, "q" indicates lag lengths of MONEYGROW variable on the assumption that optimum lag lengths is ARDL (p, q).

As a final step, we can employ an error correction model after it is determined optimum lag lengths. In this sense, the form of our error correction models is as follows:

$$INF_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \Delta INF_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_i \Delta MONEYGROW_{t-i} + \varphi ECM_{t-1} + \varepsilon_t$$

Here, β_i and α_i show the dynamic coefficients that the model is carried to the balance. ECM symbol means error correction term while φ term is called the speed of adjustment at which the model turns back to long-run level after a shock happened in short-run providing that it should take negative coefficient and be statistically significant.

In addition to these tests, we applied the Granger Causality Test in terms of Toda-Yamamoto method to find the causality relationship between the indicators. In this regard, The Toda-Yamamoto method needs to adjust d_{max}, is called the maximum level of integration, of the variables. After this process, we have to determine the appropriate lag length through the model selection criteria. Thus, the unrestricted VAR model at level values of the variables will be used. After that, under assumption that optimal model is VAR (P), VAR (P+d_{max}) model will be appropriate estimation method that drives VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Test.

3. Empirical Results

Due to the series are stationary, where we used Phillips-Perron unit root test. In this test, the null hypothesis claims that the series are nonstationary when the alternative hypothesis claims that they are stationary. The results of the Phillips-Perron stationarity test are reported in Table 1 for the level and first difference values of the series

Table 1. Phillips-Perron Stationarity Test Results

Variable	Model	Test Statistic	Critical Value		
			%1	%5	%10
MONEYGROW	Constant	*-2.4770*	*-3.5744*	*-2.9237*	*-2.5999*
MONEYGROW	Constant, Linear Trend	*-2.5636*	*-4.1611*	*-3.5063*	*-3.1830*
ΔMONEYGROW	Constant	*-11.5928*	*-3.5777*	*-2.9251*	*-2.6006*
ΔMONEYGROW	Constant, Linear	*-11.4498*	*-4.1657*	*-3.5085*	*-3.1842*

	Trend				
INF	Constant	*-2.2414*	*-3.5744*	*-2.9237*	*-2.5999*
INF	Constant, Linear Trend	*-2.4704*	*-4.1611*	*-3.5063*	*-3.1830*
ΔINF	Constant	*-9.0251*	*-3.5772*	*-2.9251*	*-2.6006*
ΔINF	Constant, Linear Trend	*-13.9108*	*-4.1657*	*-3.5085*	*-3.1842*

Phillips-Perron test results denote that MONEYGROW series are stationary for constant and constant and linear trend models in the first differences, and thus MONEYGROW is I(1). In addition, INF series are stationary for constant and constant and linear trend models in the first differences, and thus INF is I(1). In this sense, we can test whether there exists a co-integration between the series since the series have not integrated at two or more level.

To determine the most suitable ARDL model, by using Akaike's Information Criteria (AIC), the optimum model among the top 42 models with lowest AIC values is selected from Table 2 below. According to these values, ARDL (3,5) is our optimal model. As a result, we adopt the ARDL (3,5) model.

Table 2.: Model Selection Based on Akaike's Information Criteria (top 42 models)
Dependent Variable: INF
Sample: 1969 - 2018
Included observations: 44

Model	LogL	AIC*	BIC	HQ	Adj. R-sq	Specification
23	-172.078184	8.515264	8.965804	8.681409	0.781770	ARDL(3, 5)
22	-172.046328	8.560294	9.051792	8.741544	0.775064	ARDL(3, 6)
16	-172.073715	8.561568	9.053066	8.742817	0.774777	ARDL(4, 5)
30	-174.147325	8.564992	8.974573	8.716033	0.767005	ARDL(2, 5)
37	-175.242121	8.569401	8.938024	8.705338	0.762044	ARDL(1, 5)
9	-172.020069	8.605585	9.138040	8.801938	0.767850	ARDL(5, 5)
24	-175.020897	8.605623	9.015205	8.756664	0.757343	ARDL(3, 4)
15	-172.041666	8.606589	9.139045	8.802942	0.767616	ARDL(4, 6)
29	-174.143567	8.611329	9.061868	8.777474	0.759766	ARDL(2, 6)
36	-175.174448	8.612765	9.022346	8.763806	0.755604	ARDL(1, 6)
10	-173.536368	8.629598	9.121096	8.810848	0.758922	ARDL(5, 4)
2	-171.803215	8.642010	9.215424	8.853467	0.762254	ARDL(6, 5)
17	-174.887659	8.645938	9.096477	8.812083	0.751306	ARDL(4, 4)
8	-171.960062	8.649305	9.222719	8.860763	0.760514	ARDL(5, 6)
41	-181.062722	8.654080	8.858871	8.729601	0.720896	ARDL(1, 1)
31	-177.291099	8.664702	9.033326	8.800639	0.738251	ARDL(2, 4)
42	-182.344035	8.667164	8.830997	8.727581	0.711353	ARDL(1, 0)
34	-180.476699	8.673335	8.919084	8.763959	0.721060	ARDL(2, 1)
3	-173.478827	8.673434	9.205890	8.869787	0.751552	ARDL(6, 4)
33	-179.530926	8.675857	8.962564	8.781586	0.725650	ARDL(2, 2)
19	-177.704624	8.683936	9.052559	8.819873	0.733168	ARDL(4, 2)
20	-178.773385	8.687134	9.014799	8.807967	0.727581	ARDL(4, 1)
21	-179.787668	8.687799	8.974506	8.793527	0.722354	ARDL(4, 0)
1	-171.802953	8.688509	9.302882	8.915071	0.753767	ARDL(6, 6)
38	-178.960561	8.695840	9.023505	8.816673	0.725199	ARDL(1, 4)
25	-177.964518	8.696024	9.064647	8.831961	0.729923	ARDL(3, 3)
40	-180.975439	8.696532	8.942281	8.787157	0.714514	ARDL(1, 2)
26	-179.154442	8.704858	9.032523	8.825691	0.722709	ARDL(3, 2)
32	-179.322194	8.712660	9.040325	8.833493	0.720537	ARDL(2, 3)
35	-182.343895	8.713670	8.918460	8.789190	0.703759	ARDL(2, 0)
18	-177.392577	8.715934	9.125515	8.866975	0.729043	ARDL(4, 3)
27	-180.475879	8.719808	9.006515	8.825537	0.713323	ARDL(3, 1)

12	-177.663422	8.728531	9.138113	8.879572	0.725608	ARDL(5, 2)
14	-179.685288	8.729548	9.057213	8.850381	0.715778	ARDL(5, 0)
13	-178.772135	8.733588	9.102211	8.869525	0.719585	ARDL(5, 1)
39	-180.873701	8.738312	9.025019	8.844040	0.707969	ARDL(1, 3)
11	-177.335082	8.759771	9.210311	8.925916	0.721322	ARDL(5, 3)
28	-182.339487	8.759976	9.005725	8.850601	0.695814	ARDL(3, 0)
7	-179.522572	8.768492	9.137115	8.904429	0.709624	ARDL(6, 0)
6	-178.640122	8.773959	9.183541	8.925000	0.712856	ARDL(6, 1)
5	-177.661984	8.774976	9.225516	8.941121	0.717052	ARDL(6, 2)
4	-177.327680	8.805939	9.297436	8.987188	0.712431	ARDL(6, 3)

According to ARDL Bound Test results, the long-term relationship between MONEYGROW series and INF series is showed in Table 3. Table 3 denotes the results our hypotheses. In this sense, H_0 hypothesis that implies "there is no long-run relationship between the variables" is rejected resulting from F-stat.= 8.213614 value because this F statistics value is larger than upper limit critical values (i.e., I(1) Bound) at four significance levels. As a result, we accept H_1 hypothesis, and it indicates that there exist a cointegration between MONEYGROW and INF.

Table 3. ARDL Bound Test Estimation Results

F-statistic	*8.213614*	*Critical Values*	
Significance		$I(0)$ *Bound*	$I(1)$ *Bound*
10%		*4.05*	*4.49*
5%		*4.68*	*5.15*
2.5%		*5.3*	*5.83*
1%		*6.1*	*6.73*

As seen in Table 4 below, the coefficient of error correction term that shows the speed of turn back to the long-term balance has the expected negative and statistically significant relationship. Thus, there is a statistically significant relationship between MONEYGROW and INF in the short- and long-term. In this regard, while an increase in the money growth decreases inflation rate for close lags in the short-term, money growth has positive effect on inflation rate in farther lags. In addition to short-term, a one percent increase in the money growth causes 0.8778 percent increase in the inflation rate.

Table 4. Long Term Coefficients of ARDL (3,5) Model

Dependent Variable: *INF*			
Variable	*Coefficient*	*t-Statistic*	*Prob.*
MONEYGROW	*0.877877*	*15.219034*	*0.0000*
@TREND	*-0.216999*	*-1.699011*	*0.0987*

Table 5. ARDL Cointegrating and Long Run Form

	Dependent Variable: *INF*		
	Coefficient	*t-Statistic*	*Prob.*
ΔINF_{t-1}	*0.5178*	*2.36*	*0.0242*
ΔINF_{t-2}	*0.3218*	*1.90*	*0.0655*
$\Delta MONEYGROW_t$	*0.6434*	*4.99*	*0.0000*
$\Delta MONEYGROW_{t-1}$	*-0.5438*	*-2.49*	*0.0179*
$\Delta MONEYGROW_{t-2}$	*-0.3486*	*-2.27*	*0.0298*
$\Delta MONEYGROW_{t-3}$	*-0.1010*	*-0.80*	*0.4250*
$\Delta MONEYGROW_{t-4}$	*0.2680*	*2.39*	*0.0225*
C	*4.1724*	*1.75*	*0.0877*
$CointEq_{t-1}$	*-1.5549*	*-5.11*	*0.0000*

CointEq=INF-(0.8779*MONEYGROW - 0.2170*@TREND)

Table 6. The Results of Vector Autoregressions

Sample (adjusted): 1970 - 2017
Included observations: 48 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	INF	MONEYGROW
INF_{t-1}	0.522706	0.770451
	(0.17203)	(0.15563)
	[3.03843]	[4.95055]
$MONEYGROW_{t-1}$	0.289290	0.105539
	(0.16793)	(0.15192)
	[1.72269]	[0.69471]
C	4.705155	12.91884
	(5.11856)	(4.63054)
	[0.91923]	[2.78992]
R-squared	0.627279	0.711004
Adj. R-squared	0.610713	0.698160
Sum sq. resids	17921.16	14666.70
S.E. equation	19.95615	18.05344
F-statistic	37.86684	55.35575
Log likelihood	-210.2499	-205.4403
Akaike AIC	8.885413	8.685011
Schwarz SC	9.002363	8.801961
Mean dependent	38.68373	47.69417
S.D. dependent	31.98468	32.86028
Determinant resid covariance (dof adj.)		87594.66
Determinant resid covariance		76987.49
Log likelihood		-406.2517
Akaike information criterion		17.17715
Schwarz criterion		17.41105

Table 7. The Results of Vector Autoregressions

Sample (adjusted): 1971 - 2017
Included observations: 47 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	INF	MONEYGROW
INF_{t-1}	0.452093	0.676383
	(0.17698)	(0.16060)
	[2.55450]	[4.21157]
INF_{t-2}	-0.375618	-0.191556
	(0.20865)	(0.18934)
	[-1.80023]	[-1.01170]
$MONEYGROW_{t-1}$	0.375169	0.090258
	(0.19572)	(0.17761)

	[1.91682]	[0.50818]
$MONEYGROW_{t-2}$	0.374250	0.339143
	(0.16936)	(0.15369)
	[2.20980]	[2.20672]
C	0.071702	8.434121
	(5.54095)	(5.02819)
	[0.01294]	[1.67737]
R-squared	0.662648	0.738344
Adj. R-squared	0.630519	0.713424
Sum sq. resids	15909.66	13101.33
S.E. equation	19.46282	17.66172
F-statistic	20.62475	29.62902
Log likelihood	-203.5667	-199.0027
Akaike AIC	8.875177	8.680964
Schwarz SC	9.072001	8.877789
Mean dependent	39.32286	48.24307
S.D. dependent	32.01915	32.99236
Determinant resid covariance (dof adj.)		84944.95
Determinant resid covariance		67832.91
Log likelihood		-394.8131
Akaike information criterion		17.22609
Schwarz criterion		17.61974

According to unrestricted VAR model between MONEYGROW and INF, Akaike Information Criteria (AIC) value with one lagged is 17.1771 while AIC value for the two lagged unrestricted VAR model between variables is 17.2260. Thus, it seems that the most appropriate lag for VAR model is 1 (i.e. p=1). Also, as explained above, the highest integration level between the variables was 1 (i.e. d_{max}=1). For this reason, sum of the most appropriate lag number and the highest integration level is 2 and thus the results of causality test for VAR(2) model are as follow:

Table 7. VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent Variable: *INF*			
Excluded	*Chi-sq*	*df*	*Prob.*
MONEYGROW	*8.144900*	*2*	*0.0170*
All	*8.144900*	*2*	*0.0170*

Dependent Variable: *MONEYGROW*			
Excluded	*Chi-sq.*	*df*	*Prob.*
INF	*18.5114*	*2*	*0.0001*
All	*18.5114*	*2*	*0.0001*

According to test results VAR Granger Causality /Block Exogeneity Wald Test, there is bidirectional causal relationship from MONEYGROW to INF and from MONEYGROW to INF.

4. Conclusions

This paper focuses the long-run association between money growth and inflation rate in Turkey by employing annual data including the period of 1969-2017. The result of ARDL bound test refer that there have been a cointegrating between money growth and inflation variables, i.e., having the statistically significant with expected positive long-run impact of money growth variable on inflation variable. Moreover, this result remains its validity in the short-run as well, i.e. a money growth-inflation rate nexus in Turkey. On the other

hand, according to the results of the causality test conducted among two indicators, we explored a causality relationship at 1% and 5% significance level running from money growth to inflation rate and from inflation to money growth.

REFERENCES

Altissimo, F., Benigno, P., & Palenzuela, D. R. (2005). Long-run determinants of inflation differentials in a monetary union (No. w11473). National Bureau of Economic Research.

Barro, R. J. (2013). Inflation and economic growth. Annals of Economics & Finance, 14(1).

Boschi, M., & Girardi, A. (2007). Euro area inflation: long-run determinants and short-run dynamics. Applied Financial Economics, 17(1), 9-24.

Browne, F., & Cronin, D. (2010). Commodity prices, money and inflation. Journal of Economics and Business, 62(4), 331-345.

Burdekin, R. C., Denzau, A. T., Keil, M. W., Sitthiyot, T., & Willett, T. D. (2004). When does inflation hurt economic growth? Different nonlinearities for different economies. Journal of Macroeconomics, 26(3), 519-532.

Laryea, S. A., & Sumaila, U. R. (2001). Determinants of inflation in Tanzania. Chr. Michelsen Institute.

Mallik, G., & Chowdhury, A. (2001). Inflation and economic growth: evidence from four south Asian countries. Asia-Pacific Development Journal, 8(1), 123-135.

Nicoletti Altimari, S. (2001). Does money lead inflation in the euro area?.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of applied econometrics, 16(3), 289-326.

Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kadın Girişimciliğine Etkisi: Konya İli Örneği

Zir. Yük. Müh. Kemalettin AĞIZAN[1] **Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU[2]**

Merve BOZDEMİR[3*] **Zir. Yük. Müh. Süheyla AĞIZAN[4]**

[1]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, agizankemalettin@gmail.com

[2]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, zbayramoglu@selcuk.edu.tr

[3*]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Sorumlu Yazar
mbozdemir.akademi@gmail.com

[4]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, agizansuheyla@gmail.com

Özet: Girişimci ve girişimcilik kavramları ekonomide; büyümenin sağlanması, istihdam olanaklarının yaratılması, yenilikçi, sürdürülebilir ve verimli üretim süreçlerinin planlanması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda girişimciliğin bireysel, toplumsal ve ekonomik büyüme-kalkınma sürecine olumlu katkılar sağladığı düşüncesi yaygın olarak kabul görmektedir. Ekonomik büyüme sürecinin toplumsal kalkınmaya katkı sağlayabilmesi için kadınlara gereken önemin verilmesi ve uygun sosyo-ekonomik imkânların sunulması gerekmektedir. Kadınların geleneksel rol ve sorumluluklarının yanı sıra, ev dışında bir meslek edinme gereklilikleri hem toplumsal hem ekonomik sorunlara çözüm getirerek büyüme ve kalkınma sürecine katkı sağlayacaktır. Türkiye'deki geleneksel tutum ve davranışlarla sosyo-ekonomik koşullar genellikle kadınların dezavantajlı gruba dâhil olmalarına neden olmaktadır. Bu dezavantajlara ek olarak kırsal alanda yaşamak ve tarımsal faaliyetler içerisinde rol almak kadınların potansiyellerini ortaya çıkarma ve yeteneklerini değerlendirme açısından kısıtlanmalarına neden olmaktadır. Sağlanan imkânlar ve sahip olunan yeteneklerin yanı sıra kişilik özellikleri de girişimcilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada; kırsal alanda yaşayan ve tarımsal faaliyetlerde bulunan kadınların girişimcilik potansiyellerinin belirlenmesine yönelik "beş faktörlü kişilik envanteri" uygulanmıştır. Kadınların kişilik özellikleri ile girişimcilik özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla; geçerlilik-güvenilirlik testleriyle, korelasyon ve binary regresyon analizleri yapılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak oluşturulan beş hipotezin tamamı yapılan analizler sonucunda kabul edilmiştir. Elde edilen bulgularla kırsal alanda faaliyet gösteren kadınların kişilik özellikleri analiz edilerek, kırsal alanda uygulanması gereken politikalara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın Girişimciliği, Kadın, Kırsal Alan, Kırsal İşgücü.

Abstract: Entrepreneurial and entrepreneurship concepts in economy; ensuring growth, creating employment opportunities, and planning innovative, sustainable and productive production processes. In this respect, it is widely accepted that entrepreneurship contributes positively to the individual, social and economic growth-development process. In order for the economic growth process to contribute to social development, women should be given the necessary importance and appropriate socio-economic opportunities should be provided. Women's traditional roles and responsibilities, as well as the need to acquire a profession outside the home, will contribute to the growth and development process by providing solutions to both social and economic problems. Socio-economic conditions in Turkey with traditional attitudes and behavior often leads to the involvement of women in disadvantaged groups. In addition to these disadvantages, living in rural areas and taking part in agricultural activities cause women to be exposed to their potentials and to limit their ability to evaluate their skills. In addition to the facilities and the skills that are provided, the personality traits are also very important for the realization of the entrepreneurship activities. Therefore, in the study; a "Five-Factor Personality Inventory" was applied to determine the entrepreneurship potential of women living in rural areas and engaged in agricultural activities. In order to determine the relationship between women's personality traits and entrepreneurial characteristics; correlation and binary regression analyzes were performed with validity-reliability tests. The five hypotheses that were formed in accordance with the purpose of the study were accepted as a result of analyzes. Based on the findings, the personality traits of women in rural areas were analyzed and recommendations were made to policies to be applied in rural areas.

Key Words: Women Entrepreneurship, Woman, Rural Area, Rural Labor.

1. GİRİŞ

Girişimcilik; ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinin hızlandırılması, işgücü piyasalarına dinamizm kazandırılması, sosyal ve kültürel sermayenin artırılması, toplumsal yapıda değişim ve dönüşümlerin yaşanması, istihdamın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemli bir faktördür. Ekonomide bu fırsatların yaratılabilmesi ancak girişimcilik potansiyelinin ortaya çıkarılması ile mümkün olacaktır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economics Corporation and Development-OECD)'nün tanımına göre

girişimciliğin temelinde; altyapı koşulları, devlet desteği, kültürel tutum ve davranışların etkisi vardır (OECD, 2001). Bu üç girişimcilik bileşenine yapılan her yatırım, girişimciliğin artmasına ve girişimlerin hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Girişimcilik potansiyelinin ve girişimi gerçekleştirme oranının artırılmasına katkı sağlayan etkenlerin yanı sıra kişilerin; dışa dönük, uyumlu, sorumluluk sahibi, tutarlı, gelişime ve yeniliklere açık olma gibi bazı kişilik özelliklerini taşımaları gerekmektedir. Bir girişimin başarıyla gerçekleştirilmesi için gerekli kaynakların tahsisi ve bireylerin girişimci kişilik özelliklerini taşıyor olmaları; girişimcilik potansiyelin ortaya çıkarılması açısından tek başına yeterli olmayabilir. Girişimcilik aynı zamanda bir sürecin ifadesidir. Bu süreçte birey; iş fırsatlarını görüp değerlendirme, iş planı geliştirebilme, doğru kaynaklara erişebilme ve işi yönetebilmesine imkân sağlayan bilgiye de sahip olmalıdır (Şahin, 2006). Sahip olunan altyapı olanakları, kişilik özellikleri ve sosyo-ekonomik koşullar sayesinde girişimcilik; işletme sahiplerinin gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetler sonucunda yeni ürünler, süreçler ve pazarlar yaratılmasına imkân sağlamaktadır (Ahmad ve Hoffman, 2007). Tarım işletmelerinin girişimcilik faaliyetlerinde bulunması da kırsalda üretilen metaların katma değer kazanması, iş çeşitliliğinin artırılmasına ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasına sağladığı katkılar açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de ekonominin tarımsal üretime dayalı olması ve nüfusun %19,40'ının tarımda istihdam edilmesi (TÜİK Nüfusun İşgücü Durumu, 2018), sektörün kalkınma sürecine önemli düzeyde katkı sağlayacağının göstergesidir. Benzer şekilde nüfusun %8,76'sının (TÜİK İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu, 2018) tarım sektöründe faaliyet gösteren kadınlardan oluşması kalkınma sürecinde kadın istihdamının ve girişimciliğinin önem düzeyini artırmaktadır. Dolayısıyla tarım sektöründe yer alan kadın işgücünün sahip olduğu girişimcilik potansiyelinin ortaya çıkarılması kırsalın ekonomi ve kalkınmaya yönelik problemlerine çözüm sunacaktır.

Cinsiyete göre değişen duygusal ve düşünsel yapı kadınların besleyici, duygusal ve nazik, erkeklerinse fiziki açıdan güçlü, hırslı ve maceraperest özelliklere sahip olduğu algısının oluşmasına neden olmuştur (Anonim, 2018). Kadınların sahip olduğu bu kişilik özellikleri zamanla iş ilişkileriyle de bağdaştırılarak çalışma hayatından dışlanmalarına ve fikirlerinin geri plana aktarılmasına neden olmuştur. Sosyo-ekonomik açıdan değerlendirildiğinde kadınların sahip oldukları duygusal ve düşünsel yapı kadına karşı önyargının oluşmasına ve işe yönelik tutumların bu yönde şekillenmesine neden olmuştur. Fakat kişilik özellikleri girişimciliğin önemli bileşenlerinden biri olmasına rağmen tamamen etkili değildir. Yapılan yatırımlar, sağlanan destekler ve altyapı olanakları kadınların girişimcilik potansiyelinin ortaya çıkarılmasını veya artırılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada kırsal alanda faaliyet gösteren kadınların kişilik özellikleri beş faktörlü kişilik envanterine göre belirlenmiş ve sahip olunan özelliklerin girişimin gerçekleştirilmesine sağladığı katkılar belirlenmeye çalışmıştır. Kadınların girişimcilik potansiyellerinin değerlendirilmesinde; duygusal değişkenlik, dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve yeni deneyimlere açıklık özellikleri incelenmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre kırsalda ekonomik büyüme ve kalkınmaya sağlanacak, kadın girişimciliğini ön plana çıkaracak faaliyetler ve politikalar için tavsiyelerde bulunulmuştur.

2. BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Sosyal bilimlerde bireylerin kişilik özelliklerini incelemek ve ölçmek amacıyla kullanılan çeşitli kişilik testleri bulunmaktadır. Bu testlerin amacı kişilik özelliklerinin objektif bir şekilde ölçülmesini sağlamaktır. Kişilik özelliklerini ölçen testlerden ilki Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri (MMPI)'dir. MMPI daha çok psikoloji, kişilik ve davranış bilimleri üzerine kullanılmaktadır. California Kişilik Envanteri; bireylerin sosyal niteliklerinin değerlendirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Myers-Briggs Kişilik Envanteri; bireylerin düşünce, sezgi ve duyguları dışındaki yargılama ve algılamayla ilgili de kişilik özelliklerini ölçmektedir. Myers-Briggs Kişilik Envanterinin kullanımının basit olması analizlerde sıklıkla tercih edilmesini sağlasa da analiz uygulama aşamasında yanıltıcı bilgiler verebilmektedir. Raymond Cattel Envanteri ise bugüne kadar yapılan kişilik test çalışmalarından farklı olarak, kişilik özelliklerini faktör analizi yardımıyla sınıflandırmayı tercih etmiş ve toplamda on altı faktör elde edilmiştir. Son yıllarda işletme yönetiminde Raymond Cattel Envanteri kullanılmakta olup, personel alımından eğitime birçok alanda analizler için tercih edilmektedir (Gültekin, 2009; İrengün, 2014). Çalışmalarda farklı kişilik özelliklerini ölçen testler kullanılmasına rağmen son yıllarda "Beş Faktör Kişilik Envanteri" analizlerde sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. "Beş Faktör Kişilik Envanteri"nin çalışmalarda tercih edilmesini sağlayan en önemli faktör modelin geçerlilik ve güvenirlik analizlerinin bilimsel olarak kanıtlanmış olmasıdır (Hough ve Ones, 2001). "Beş Faktör Kişilik Envanteri" genel itibariyle literatürde

dışa dönüklük, yeniliklere açıklık, duygusallık, uyumluluk ve sorumluluk özellikleriyle ifade edilmektedir. Bu kişilik özelliklerinin içeriği aşağıda açıklanmıştır.

- **Dışa Dönüklük / İçe Dönüklük:** Dışa dönük olan bireyler; hırslı, azimli, tutkulu ve baskın tipler olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda dışa dönük olan bireylerin sahip oldukları sıfatlar; neşeli, enerjik, heyecanlı, cana yakın, konuşkan, girişken ve sosyal olma gibi özellikleri barındırmaktadır. Dışa dönüklük özellik taşıyan bireylerin kişilik özellikleri ve iş performansları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bilinmektedir (Moody, 2007). Ayrıca bireyin işinde sahip olduğu konumu da dışa dönüklük özelliğini etkilemektedir. Genel olarak pazarlama veya ticaretle uğraşan bireylerin dışa dönük olması istenirken, bireysel çalışma alanlarında gerçekleştirilen işlerdeyse daha çok sakin, mesafeli ve görev odaklı kişilik özellikleri önemsenmektedir (Taştemur, 2018).
- **Yeniliklere Açıklık / Yeniliklere Kapalılık:** Literatürde yeniliklere açıklık ya da kapalılık kavramı üzerine gerçekleştirilen tartışmalar devam etmekte olup, birçok yazar tarafından farklı adlandırılmıştır. Bu faktör boyutu bireylerin yeniliklerle ve yaratıcılıklarla etkileşiminin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Değerlendirme sürecinde bu faktörden yüksek puan alan bireyler; yeniliklere ve yeni fikirlere açık, yaratıcı, fırsatçı, hayal gücü yüksek, duyarlı, meraklı, orijinal kişilik özelliklerine sahip olarak tanımlanmaktadırlar (Somer vd., 2002; Yelboğa, 2006; Develioğlu ve Tekin, 2013). Bu nedenlerle girişimcilik özelliklerini taşıyan bireyin bu faktör boyutundan yüksek puan alması beklenmektedir. Çünkü girişimcilik; mal veya hizmet üretim faaliyetinde bulunurken öngörülebilir düzeyde risk alarak, yenilikçi ve yaratıcı davranışlar sergileyen bireysel faaliyetler olarak ifade edilir.
- **Sorumluluk / Dağınıklık:** Sorumluluk; bireylerin kararları sonucunda meydana gelmesi beklenen olayların kabul edilmesini sağlayan tutum ve davranışlardır. Bu bireylerin genel olarak; mantıklı, rasyonel kararlar veren, güvenilir, dikkatli, hırslı, çalışkan, titiz, dürüst, düzenli, disiplinli ve tedbirli kişilik özelliklerine sahip olduğu bilinmektedir (Somer vd., 2002; Yelboğa, 2006; Develioğlu ve Tekin, 2013; Taştemur, 2018). Bu kişilik özelliklerinden dolayı işletmede sorumluluk alan bir birey çalışmanın işleyişini kolaylaştırır, üretimi organize eder ve bulunduğu işletmede değer yaratır.
- **Duygusal Denge / Duygusal Dengesizlik:** Kişiliğin duygusal boyutu nevrotiklik (duygusal değişkenlik) olarak adlandırılmaktadır. Duygusal değişkenlik boyutundan yüksek puan alan bireyler genel itibariyle; karmaşık duygulara sahip, kaygılı, stresli, yetersiz, endişeli ve gergin kişilik özelliklerine sahip olarak tanımlanmaktadırlar (Somer vd., 2002; Yelboğa, 2006; Develioğlu ve Tekin, 2013; Taştemur, 2018). Kişilik özelliklerinin bu boyutu işletmenin başarısına doğrudan etki etmektedir. Duygusal dengesizlik hali ise bireyin iş başarısını olumsuz etkileyen ve işletme performansına zarar veren bir kişilik özelliğidir. Bu nedenle bireylerin duygularını iyi yönetebilme özelliğine sahip olması işletmenin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.
- **Uyumluluk / Çift Başlılık:** Kişiliğin uyumluluk boyutu bireyin çevresiyle olan etkileşimini ifade etmektedir. Bireyin çevreyle olan etkileşimi ve kişilik özellikleri yüksek ilişkiye sahipse kişi uyumlu, değil ise çift başlı olarak nitelendirilmektedir. Bireyin sahip olduğu uyumluluk; topluma karşı göstermiş olduğu saygı, grup çalışmasına yatkınlık ve işbirlikçi tutumlarla artmaktadır. Bireylerin uyumlu olmaması durumundaysa kişiler arasındaki rekabet artacak ve çıkar çatışmaları yaşanacaktır. Literatürde genel itibariyle uyumlu bireyler; iyi huylu, yardımsever, saf, açık sözlü, güvenilir, alçak gönüllü, samimi, anlayışlı, sevecen, nazik ve birlikte hareket etmeyi seven kişilik özelliklerine sahip olarak tanımlanırlar.

"Beş Faktör Kişilik Envanteri" ile ilgili analizler genellikle sosyal bilimlerde; psikoloji ve sosyoloji alanlarında kullanılmakta olup, son zamanlarda işletme yönetimine yönelik çalışmalarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Çünkü işletme yönetiminin başarısına etki eden en önemli faktörlerden birisi de bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleridir. Özellikle; yönetim stratejileri, örgütlenme, liderlik gibi konuların analizinde "Beş Faktör Kişilik Envanteri" tercih edilmektedir (Guthrie vd., 1998; Bernerth vd., 2007; Vakola vd., 2004; McCormack ve Mellor, 2002; Leung ve Bozionelos, 2004; Abu Elanain, 2007; Lim ve Ployhart, 2004).

3. MATERYAL VE METOT

Araştırma kapsamında kırsal alanda yaşayan toplamda 106 kadınla anket yapılmıştır. Çalışmada kadınların girişimcilik özellikleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Konya ili Meram ilçesinden yapılan "Güneşin Işığı, Kadının Emeği Meram Köyleri" adlı projeye katılan 149 kadın çalışmanın popülasyonu oluşturmaktadır. Popülasyonun düşük olması nedeniyle çalışmada tam sayım yöntemi kullanılmış

olup, 106 kadınla iletişime geçilmiş ve anket yapılmıştır. Yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen ankette Beş Faktörlü Kişilik Envanterinin oluşturulması için 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan Beş Faktörlü Kişilik Envanterinin oluşturulmasında John, Donahue ve Kentle tarafından 1991 yılında geliştirilen ve 44 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki 44 maddeden faydalanılarak ilgili literatürler taranmış ve kişilik özellikleri en uygun faktör boyutunu temsil edecek şekilde sınıflandırılmıştır.

Kadınların sahip oldukları girişimcilik özellikleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi için öncelikle ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Güvenirlik analizi kapsamında Cronbach's Alpha değeri kullanılmış olup değerin 1'e yakın olması istenmektedir. Geçerlilik analizi kapsamındaysa faktör analizi kullanılmıştır. Faktör analizinin sonucunda elde edilen veriler teoriye uygun olarak maddelenmiş ve beş faktör altında bir araya getirilmiştir. Faktör analizinden sonra kadınları kişilik özellikleriyle girişimcilik özellikleri arasında korelasyon analizi yapılmış ve ikili değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Korelasyon katsayısının (r) hesaplanmasında aşağıdaki formülden yararlanılmaktadır. Kişilik özellikleriyle girişimcilik özellikleri arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen katsayı 0.20'den küçük ise çok zayıf korelasyon, 0.20 ile 0.40 arasında ise zayıf korelasyon, 0.40-0.60 arası orta şiddetli korelasyon, 0.60-0.80 arası yüksek korelasyon ve 0.80'den büyük ise çok yüksek korelasyon olduğu yorumu yapılmaktadır (Kalaycı, 2010).

$$r = \frac{\sum XY - \frac{\sum X \sum Y}{n}}{\sqrt{\sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{n}} \sqrt{\sum Y^2 - \frac{(\sum Y)^2}{n}}}$$

Çalışmada kadınların kişilik özelliklerinin girişimcilik özellikleri üzerine etkisi doğrusal regresyon analizi yapılarak belirlenmiştir. Analizde bir bağımlı değişkene karşı, birden fazla bağımsız değişken olması nedeniyle çoklu regresyon olarak da adlandırılmaktadır. Doğrusal regresyonun matematiksel ifadesi aşağıda görüldüğü gibidir.

$$Y = b_1x_1 + b_2x_2 + \ldots + b_nx_n + u$$

Burada Y açıklanacak olan (bağımlı) değişken ve x1, x2, …, x_n n sayıdaki açıklayıcı değişkenler, b_1, b_2, …, b_n parametreler, u ise bilinmeyen tesadüfi hatalardır (Özçelik, 1994). Parametreler; bağımsız değişkendeki bir birimlik değişmenin, bağımlı değişkende neden olacağı değişimi göstermektedir. Bağımsız değişkenler birden fazla olursa, buna çoklu regresyon analizi denilmektedir (Oğuz ve Karakayacı, 2015). Regresyon analizinde bağımlı değişken; kadınların girişimcilik özelliklerinin düzeyi olarak belirlenmiş olup düzey beşli likert ölçeğine göre belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerse; duygusal değişkenlik, dışa dönüklük, yeni deneyimlere açıklık, uyumluluk ve sorumluluk faktör boyutları olarak belirlenmiştir. Regresyon analizi kapsamında kurulan hipotezler aşağıdaki verilmektedir. H_0 hipotezi; bu çalışma kapsamındaki tüm hipotezlerin yokluğu olarak kabul edilmiştir.

H_1= Kadın girişimciliği ile duygusal değişkenlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_2= Kadın girişimciliği ile dışa dönüklük arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_3= Kadın girişimciliği ile yeni deneyimlere açıklık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_4= Kadın girişimciliği ile uyumluluk arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H_5= Kadın girişimciliği ile sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Girişimcilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kişilik özelliklerinin etkili olduğu yönünde kabul görmüş bir düşünce vardır. Özellikle bireylerin psikolojik özelliklerinin girişimin gerçekleştirilmesinde önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir (McCrea ve Allik, 2002). Bireylerin kişilik özelliklerinin belirlenmesinde temel amaç, belirli durumlara karşı bireylerin eğilimlerinin, davranışlarının ve tutumlarının sistematik bir şekilde ele alınacak olmasıdır. Çünkü meydana gelen durumlar karşısında bireylerin davranışları tek bir kişilik özelliğine göre değil birçok kişilik özelliğine göre belirlenmektedir.

Çalışma kapsamında kadınların kişilik özellikleri ile girişimcilik özellikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinden önce kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik testlerinin yapılması gerekmektedir. Literatürde genel anlamda likert soru tiplerinde güvenilirlik, Cronbach's Alpha testiyle ölçülmektedir. Bu sebeple öncelikle kişilik özelliklerine ait güvenirlilik testi yapılmıştır. Cronbach's Alpha testi, kullanılan ölçekte yer alan soruların kadınlar tarafından doğru anlaşılabilirliğini kontrol etmek amacıyla kullanılmıştır. Yapılan Cronbach's Alpha testine ait sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Analizler için kullanılan ölçeğine güvenilirlik testinin yapılmasının ardından

geçerlilik testinin de uygulanması gerekir. Literatürde yapısal geçerliliğinin ölçümünde faktör analizi kullanılmaktadır. Fakat faktör analizi yapılmadan önce kullanılan ölçekteki verilerin uygun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Kaiser-Meyer Olkin (KMO) testi yapılmıştır. KMO testinin sonuçları verilerin faktör analizi için uygun olduğunu ve test sonucunun 0,895 (0,000) olması kullanılan verilerin normal dağılıma sahip olduğunu ifade etmektedir. KMO testi sonucuna göre faktör analizi ile toplam faktörler; faktör boyutlarına ayırılarak daha az veriyle çalışılmasını sağlamaktadır.

Analiz sonuçlarına göre değişkenler beş faktör altında birleştirilmiştir. Bu faktörler; duygusal değişkenlik, dışa dönüklük, yeni deneyimlere açıklık, sorumluluk ve uyumluluktur. Duygusal değişkenlik faktörü altında toplamda dokuz alt değişken toplanmış, bu değişkenlerin belirlenmesinde faktör yükleri dikkate alınmıştır. Duygusal değişkenlik boyutunun alt bileşenlerinin toplam varyans içerisindeki payı %13,51 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca duygusal değişkenlik faktörü altında bir araya gelen değişkenlerin duygusal değişkenliği temsil etme ve birbirilerine yakınlık derecesi de güvenilirlik katsayısı yani Cronbach's Alpha oranı ile belirlenmiştir. Bu oran 0,737 olarak hesaplanmış olup değişkenlerin birbirleriyle benzerliklerinin yüksek olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca bu oran duygusal değişkenlik faktörü ile alt değişkenleri arasında ilişkinin güçlü olduğunu açıklamaktadır.

Diğer boyutlar olan dışa dönüklük, yeni deneyimlere açıklık, sorumluluk ve uyumluluk faktör boyutlarının da toplam varyans içerisindeki oranları sırasıyla %18,86, %17,46, %15,72 ve %10,69 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca her bir boyutun alt bileşenleri ile faktör boyutunu temsil etme ve birbirlerine yakınlık derecesi hesaplanarak Cronbach's Alpha değerlerinin 0,716-0,857 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu değerlerin kabul edilebilir değer sınırlarının üzerinde olmasından dolayı faktör analizi sonucunda elde edilen değişkenler her boyutun bileşeni olarak ayrı değerlendirilmiştir.

Tablo 22. Faktör Analiz Sonuçları

	Faktörler	Faktör Yükleri	Varyans Oranı	Güvenirlik Katsayıları
Duygusal Değişkenlik	Başkalarında hata arayan	0,89	13,514	0,737
	Bunalımlı, melankolik	0,882		
	Rahat, stresle kolay baş eden	0,846		
	Gergin olabilen	0,825		
	Çok endişelenen	0,816		
	Duygusal olarak dengeli, kolayca keyfi kaçmayan	0,795		
	Dakikası dakikasına uymayan	0,756		
	Bazen başkalarına kaba davranabilen	0,737		
	Kolayca sinirlenen	0,693		
Dışa Dönüklük	Konuşkan	0,873	18,86	0,857
	Ketum, vakur	0,847		
	Enerji dolu	0,812		
	Heyecan yaratabilen	0,785		
	Sessiz bir yapıda	0,755		
	Atılgan bir kişiliğe sahip	0,743		
	Soğuk ve mesafeli olabilen	0,732		
	Bazen utangaç, çekingen olan	0,728		
	Gergin ortamlarda sakin kalabilen	0,723		
	Rutin işleri yapmayı tercih eden	0,712		
	Sosyal, girişken	0,520		
Yeni Deneyimlere Açıklık	Orijinal, yeni görüşler ortaya koyan	0,772	17,464	0,831
	Çok değişik konuları merak eden	0,762		
	Başkalarıyla sürekli didişen	0,754		
	Maharetli, derin düşünen	0,732		
	Hayal gücü yüksek	0,729		
	Keşfeden, icat eden	0,715		
	Sanata ve estetik değerlere önem veren	0,699		
	Düşünmeyi seven, fikirler geliştirebilen	0,584		
	Sanata ilgisi çok az olan	0,563		
	Sanat, müzik ve edebiyatta çok bilgili	0,542		
Uyumluluk	İşini tam yapan	0,855	15,728	0,818
	Biraz umursamaz	0,823		
	Güvenilir bir çalışkan	0,795		
	Dağınık olma eğiliminde	0,741		

	Tembel olma eğiliminde olan	0,732		
	Görevi tanımlanıncaya kadar sebat edebilen	0,712		
	İşleri verimli yapan	0,662		
	Planlar yapan ve bunları takip edebilen	0,642		
	Kolaylıkla dikkati dağılabilen	0,528		
Sorumluluk	Yardımsever ve çıkarcı olmayan	0,781	10,693	0,716
	Affedici bir yapıya sahip	0,756		
	Genellikle başkalarına güvenen	0,723		
	Hemen hemen herkese karşı saygılı ve nazik olan	0,716		
	Başkalarıyla iş birliği yapmayı seven	0,678		

Faktör analizinin sonucunda kadınların girişimcilik özelliğini etkileyen kişilik özelliklerinin orijinal ölçeğine uygun olarak beş faktör boyutu altında oluşturulmuştur. Kişilik faktör boyutları arasındaki ikili değişkenlerin birlikte değişim derecelerinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizinden elde edilen sonuçlar +1 ile -1 değerleri arasında değişmektedir. İşaretin pozitif olması iki değişken arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu, negatif olmasıysa ters orantılı bir ilişki olduğu göstermektedir. Korelasyon analize ait sonuçlar Tablo 2'de incelenmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda kişilik envanterlerinin alt boyutları arasında %1 önem seviyesinde pozitif yönlü, anlamlı ve yüksek bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Kadınların kişilik özellikleri ile kişilik envanterinin boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde yeni deneyimlere açıklık dışındaki diğer tüm boyutlar arasında %1 ile %10 arasında anlamlı ve pozitif bir yönlü ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Kadınların kişilik özellikleriyle yeni deneyimlere açıklık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yeni deneyimlere açık olmamanın nedeni; kadınların entelektüel yapılarındaki eksiklikler olması, fırsatları gözlemlemede başarısız olmaları, yaratıcılıklarının ve yenilikleri algılama düzeylerinin yetersiz olmasıdır. Yeni deneyimlere açık olma özelliği; analitik düşünmeyi ve meraklı olmayı gerektirirken, kadınların geleneklere bağlı tutumları ve tek başlarına karar alabilme imkânlarının sınırlı olması yeni deneyimlere kapalı oldukları algısını oluşturmaktadır. Yeni deneyimlere açık olma özelliği taşıyan, faktör grubundan yüksek puan alan ve değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin var olduğu gruplar genellikle; akademisyenler ve sanatçılardır (Feist, 1998; Özdevecioğlu ve Karaca, 2015).

Tablo 23. Korelasyon Analizi Sonuçları

		Kadın Girişimciliği	**Duygusal Değişkenlik**	**Dışa Dönüklük**	**Yeni Deneyimlere Açıklık**	**Uyumluluk**	**Sorumluluk**
Kadın Girişimciliği	Pearson Korelasyon	1					
	Önem Düzeyi (2-tailed)						
Duygusal Değişkenlik	Pearson Korelasyon	0,621*	1				
	Önem Düzeyi (2-tailed)	0,016					
Dışa Dönüklük	Pearson Korelasyon	,470**	,705**	1			
	Önem Düzeyi (2-tailed)	0,005	0				
Yeni Deneyimlere Açıklık	Pearson Korelasyon	0,001	,688**	,511**	1		
	Önem Düzeyi (2-tailed)	0,99	0,000	0,000			
Uyumluluk	Pearson Korelasyon	0,095*	,789**	,606**	,756**	1	
	Önem Düzeyi (2-tailed)	0,032	0,000	0,000	0,000		
Sorumluluk	Pearson Korelasyon	0,179***	,742**	,774**	,800**	,871**	1
	Önem Düzeyi (2-tailed)	0,067	0,000	0,000	0,000	0,000	

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

***. Correlation is significant at the 0.10 level (2-tailed).

Çalışmanın metodoloji kısmında verilen hipotezlerin test edilebilmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 3'de bağımlı değişken olarak kadınların girişimcilik özelliklerinin düzeyleri, bağımsız değişkenler olarak da "Beş Faktör Kişilik Envanteri" boyutları (duygusal değişkenlik, dışa dönüklük, yeni deneyimlere açıklık, uyumluluk ve sorumluluk) dikkate alınmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda bağımsız değişkenlerin

bağımlı değişkeni açıklama gücü olan R^2 %68,70 olarak belirlenmiştir. Elde edilen oran kişilik özellikleri envanter boyutlarının girişimcilik düzeyini açıklamadaki başarısını ifade etmektedir. R^2 değerinin anlamlı olup olmadığını belirlemek içinse F testinin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. F testi sonucunda modelin %1 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca modelde herhangi bir otokorelasyon ve çoklu bağlantı probleminin olup olmadığı belirlemek için Durbin-Watson (1,665) ve VIF (5'den küçük olması istenir) değerleri hesaplanmış ve modelin doğruluğu kanıtlanmıştır.

Yapılan regresyon analizine göre değişkenlere ait katsayılar Tablo 3'de gösterilmektedir. Tabloda değişkenlere ait katsayıların anlamlılığını t testi vermektedir. Tarım ekonomisi alanında kabul edilen %20 önem seviyesinde t testindeki tüm değişkenlere ait katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen değişkenlere ait katsayıların yorumlanmasında standardize edilmemiş olan katsayılar kullanılmıştır. Çalışma kapsamında bağımsız değişkenlere ait katsayıların işaretleri yorumlanarak kişilik özelliklerinin kadın girişimciliği üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Katsayılara göre duygusal değişkenlik kişilik özelliğiyle kadın girişimciliğini arasında ters yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Duygusal değişkenlik; duygusal kararlılık ve uyum sürekliliği olarak ifade edilmekte olup, girişimciliğin duygusal değişkenlik boyutundan yüksek puan alan kadınlar duygusal sıkıntı yaşayan veya günlük hayatta daha fazla strese maruz kalanlar olarak tanımlanmaktadır. Çalışma kapsamında da duygusal değişimin katsayısı yüksek olarak belirlenmiş, kadınların sosyal ortamlarda daha çok stres altında hissettikleri, daha duygusal ve hassas bireyler oldukları belirlenmiştir. Bu nedenle H_0 hipotezi ret edilerek H_1 hipotezi kabul edilmiş ve kadın girişimciliği ile duygusal değişkenlik arasında anlamlı ama ters yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Envanter boyutları arasında yer alan bir diğer değişken ise dışa dönüklüktür. Dışa dönüklük literatürde bireylerin baskın, cesur ve enerjik olmasını ifade etmektedir (Saucier ve Goldberg, 1996). Bu kişiler daha mutlu ve daha girişken insanlar olup, karşılaştıkları sorunlara karşı pozitif enerji yayan insanlar olarak tanımlanmaktadır. Fakat kadınların girişimcilik faaliyetlerinin toplumsal yapı nedeniyle geri planda kalması, çekingen tavırların sergilenmesi ve ileriye dönük adımların atılamaması gibi özellikler taşımaları dışa dönüklük boyutunun etkisini azaltmaktadır. Bununla birlikte modelden elde edilen sonuçlar da teoriye uygun olarak belirlenmiş ve dışa dönüklüğün girişimcilik üzerindeki etkisini ifade eden H_2 hipotezi istatistiki olarak anlamlı olarak bulunmuştur.

Kişilik envanterinin üçüncü boyutu olan yeni deneyimlere açıklık özelliğinin kadınlar üzerindeki etkisi azdır. Yeni deneyimlere açıklık bireyin entelektüel bir kişiliğe sahip olmasını gerektirirken, aynı zamanda yaratıcılık ve farkındalık becerilerinin de yüksek olmasıyla yakından ilgilidir. Literatürde özellikle akademisyenler, sanatçılar ve bilim adamları üzerinde bu boyutun etkisinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Feist, 1998). Fakat kırsal alandaki kadınların özellikle eğitim düzeylerinin düşük olması, kültürel faaliyet alanlarının sınırlılığı, kadına ev içerisinde yüklenen rol ve sorumluluklar; entelektüel kişiliğin gelişimine zarar vermektedir. Yapılan analiz kapsamında yeni deneyimlere açıklık ile kadın girişimci özellikleri arasında doğru yönlü ilişki belirlenmesine rağmen bağımlı değişken üzerindeki etkinin oldukça sınırlı olduğu hesaplanmıştır. İlişkinin sınırlılığına rağmen değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmasından dolayı H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Kişilik envanterinin dördüncü boyutu uyumluluktur. Uyumluluk faktör etkisinin yüksek olduğu kişiler genellikle; fedakâr ve özverili insanlar olarak tanımlanmaktadırlar. İnsanlar; sabırlı, yardımcı, fedakâr gibi özelliklere sahipken aynı zamanda kaba ve acımasız da olabilmektedir. Bu nedenle de uyumluluk faktörü girişimciliği açıklamak için her zaman yeterli olmayabilir. Literatürde bu durumu destekleyen ve girişimci kişilik özellikleriyle uyumluluk arasında anlamlı bir ilişki belirleyememiş çalışmalar mevcuttur (Howard ve Howard, 1995; Zhao ve Seibert, 2006). Fakat girişimci kişilik özellikleri ve uyumluluk arasında anlamlı ilişkiler ortaya koyan çalışmalar da vardır (Özdevecioğlu ve Karaca, 2015). Bu çalışma kapsamında kadınların genel yapıları itibariyle; nazik, ince, saygılı, açık yürekli, merhametli insanlar olmasından dolayı uyumluluk boyutunun kadın girişimciliği üzerindeki etkisi daha yüksek olup, elde edilen analiz sonucu da hipotezi doğrulamaktadır. Yapılan regresyon analizine göre uyumluluk faktörü ile kadın girişimcilik düzeyini arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Bu nedenle H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Kişilik envanterinin beşinci ve son boyutu ise sorumluluktur. Sorumluluk sahibi kişiler; temkinli, azimli, düzenli ve sistematik bireyler olarak tanımlanır (Saucier ve Goldberg, 1996). Özellikle sorumluluk sahibi olan ve farkındalığı yüksek olan kişilerin kişilik özellikleriyle girişimcilik özellikleri arasında yüksek ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirleyen çalışmalar mevcuttur (Gardner, 1997; Hornaday ve Aboud, 1971; Korunka vd., 2003). Bu doğrultuda kadınların sahip oldukları girişimcilik özellikleri değerlendirildiğinde; sosyal hayatta sorumluluk almalarına rağmen iş hayatında tam tersi bir durumun söz konusu olduğu belirlenmiştir. Sorumlu kişilik özelliği

taşıyan girişimciler; çalışmayı seven, hesaplanabilir risklerin tümünü üstlenerek üretimde bulunan, fırsatları değerlendirebilen kişiler olarak tanımlanır. Çalışmada da kadın girişimciliğinin belirlenmesinde kadınların sahip oldukları sorumluluk bilincinin etkisinin az olduğu görülmüş olmasına rağmen doğru yönlü ve anlamlı ilişki belirlenmesinden dolayı kurulan H_5 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 24. Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Regresyon Modeli= **Y** (Kadın Girişimciliği) **= 3,640 + 0,628**(Duygusal **Değişkenlik)** **+ 0,074**(Dışa Dönüklük) **+ 0,130**(Yeni Deneyimlere Açıklık) **+ 0,449**(Uyumluluk) **+ 0,059**(Sorumluluk)

Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standart Katsayılar	t	Önem Düzeyi	Doğrusallık İstatistikleri		Hipotez
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı			Hata Payı	VIF	
(Constant)	3,640	,336		10,830	,000			
Duygusal Değişkenlik	-,628	-,122	,037	-,233	,117	,354	2,823	**Kabul**
Dışa Dönüklük	,074	,114	-,371	2,405	,018	,375	2,666	**Kabul**
Yeni Deneyimlere Açıklık	,130	,096	,184	1,357	,178	,486	2,057	**Kabul**
Uyumluluk	,449	,090	,066	,540	,090	,603	1,658	**Kabul**
Sorumluluk	,059	,070	-,102	,841	,002	,607	1,649	**Kabul**
a. Bağımlı Değişken: Kadın Girişimciliği								

R^2= 0,687 F=2,405 (0,000) DW=1,665

5. SONUÇ

Ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerine katkı sağlanması açısından kırsal alandaki kaynaklara dinamizm kazandırılması, kaynakların etkin kullanılması gerekmektedir. Kırsal alanlarda üretim sürecine, istihdama ve katma değerli ürünlerin yaratılmasına yönelik süreçte; işgücü kaynaklarının yönetilmesi, üretim faktörlerinin etkin kullanımı, altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve devlet desteklerinin planlaması oldukça önemlidir. Nüfus dağılımı itibariyle yaklaşık %50'lik paya sahip olan kadınların yerel aktörler içerisindeki potansiyellerinin ortaya çıkarılması ve sosyo-ekonomik hayata dâhil edilmeleri ekonomik büyüme ve kalkınma sürecine katkı sağlayacaktır. İşgücü piyasalarına dâhil olan kadınlar, kendisi ve ailesi başta olmak üzere içerisinde bulunduğu toplum için ekonomik değer yaratmaya, kırsalda iş çeşitlerinin oluşturulmasına, yeni istihdam alanlarının yaratılmasına imkân sağlayacaktır. Bu nedenle kırsal alandaki kadın girişimcilik potansiyelinin belirlenmesi ve altyapı çalışmalarının, desteklemelerin, mesleğe yönelik eğitim faaliyetlerinin mevcut koşullara uygun planlanması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında kırsal alandaki kadınların kişilik özellikleri ve girişimcilik özellikleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. İki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik "Beş Faktör Kişilik Envanteri" kullanılmış ve kadın girişimciliğinde faktörlerin etkisini değerlendirme için beş ayrı hipotez oluşturulmuştur. Duygusal değişkenlik, dışa dönüklük, yeni deneyimlere açıklık, uyumluluk, sorumluluk kişilik özelliklerinin tamamının kadın girişimciliği etkilediği kabul edilmiştir. Duygusal değişkenlik dışındaki tüm kişilik özelliklerinin girişimcilik özelliğini doğru orantılı etkilediği belirlenmiştir. Duygusal değişken kişilik özelliğine göre kadınların duygusal kararlılık ve uyum sürekliliğinde yaşadıkları problemler girişimcilik potansiyellerinin önünde engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla kırsal alanlarda kadınların sosyalleşebilecekleri alanların oluşturulması ve sosyal etkinliklere dâhil edilmeleri, ekonomik faaliyetlerinin artırılmasına yönelik olarak atölye çalışmalarının yapılması, kadınların ortak çalışabilecekleri alanların yaratılması, fikirlerini beyan edebilecekleri platformların oluşturulması kadınların sosyal uyum ve özgüvene kazanmalarını sağlanarak farkındalıklarını artıracaktır.

Kişilik özelliklerinden ikincisi olan dışa dönüklük faktörüyle kadınların girişimcilik özelliklerini arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Kadınların dışa dönüklük özelliklerinin belirlenmesinde; hane içerisinde ve işletmelerde ücretsiz tarım işçileri olarak her türlü iş hukuku ve ücret karşılığından mahrum olmaları genel olarak iş ve aileyle ilgili karar süreçlerinde ikinci planda kalmalarına etkili olmaktadır. Kadınlar bir iş fikri oluşturmada aile ve akrabalara bağlı olmaları, toplumsal sınırlılıkları ve ekonomik kısıtlılıkları kişilik özelliklerinden dışa dönüklüğü olumsuz etkilemekte ve girişimcilik faaliyetlerini engellemektedir. Bunun için kırsal alanda kadına bakış açısını değiştirecek farkındalık eğitimleri düzenlenmeli, kadınların planladıkları iş fikirlerini hayata geçirebilmeleri için mentorlük ve hibe destekleri sağlanmalıdır. Kadınların dışa dönük kişilik özelliğine sahip olmaları girişimcilik faaliyetlerini engellemekte, ekonomik hayata katılım sürecinde tek başlarına karar alma ve uygulamada başarısız olacakları düşüncesini oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınların bir araya getirilmesi ve ortak çalışma alanlarının oluşturulması kadınların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayacaktır. Güven ortamının

oluşturulması ve ortak çalışma alanlarının yaratılması içinse sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve kamu iş birliğiyle gerçekleştirilecek faaliyetlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kadınların kişilik özellikleriyle yeni deneyimlere açıklık arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Yeni deneyimlere açık olmamanın nedenleri kadınların entelektüel yapılarındaki eksiklikler olması, fırsatları gözlemlemede başarısız olmaları, yaratıcılıklarının ve yenilikleri algılama düzeylerinin yetersiz olmasıdır. Kırsal alanda eğitim seviyesinin düşük olması, üretimde ve ticarette geleneksel yöntemlerin kullanımının tercih edilmesi, kadınların işle ilgili alınan kararlarda ikinci planda kalmaları, sosyal yaşam alanlarının kısıtlı olması; yeniliklere erişim, benimseme ve uygulama düzeyini düşürmektedir. Kırsal alanda kadınların yeniliklere bütünleşmenin sağlanması, yeni deneyim kazanılmasını sağlayacak sosyal yatırımların yapılması, teknoloji kullanımı ve üretim teknikleri üzerine farkındalık eğitimlerin düzenlenmesi gerekmektedir.

Kadınların girişimcilik özelliklerine etki eden uyumluluk kavramı daha çok bireylerin işe bağlılıkları ve beklentileri ile ilgilidir. Uyumlu bir kişi nazik ve duyarlı olabileceği gibi, kaba ve acımasız bir kişilik özelliğine de sahip olabilir. Bu nedenle girişimcilik özelliği potansiyelinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesinde uyumluluk özelliği kişilikle doğru orantılıdır. Yapılan çalışmada kırsal alandaki kadınların uyumluluk özelliğini taşıdıkları ve bu özelliğin girişimcilik üzerinde etkili olacağı beklenmektedir. Çalışmada yer alan kadınların beklentileri doğrultusunda ekonomik ve sosyal hayata aktif katılım sağlamak istedikleri söylenebilir. Bu doğrultuda kırsal alanda faaliyet gösteren kadınların iş ile ilgili mevcut yeteneklerinin ve geleceğe yönelik beklentilerinin tespit edildiği bir ihtiyaç analizi yapılarak, kırsal alanda belirlenen kadın işgücü potansiyeline göre yatırımlar planlanmalı ve yeni istihdam alanları oluşturulmalıdır.

Kişilik özelliklerinden son faktör olan sorumluluk özelliğindeki değişim girişimcilik özelliğini aynı yönde etkileyecektir. Kırsal alanda yaşayan kadınlar sosyal sorumluluk almaktan çekinmemelerine rağmen ekonomik sorumluluklardan kaçındıkları belirlenmiştir. Sorumluluk sahibi olan bireylerin en önemli özelliklerinden biri hesaplanabilir riskleri üstlenmede cesaretli olmalarıdır. Kırsal alandaki kadınların işe yönelik sorumlulukları almaktan çekindikleri ve bu rolü daha çok eşleriyle çocuklarına yükledikleri görülmektedir. Bu durum işletme içerisindeki sınırlı sorumluluk, ekonomik faaliyetlerde bağımsız karar verme yetkisinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla girişimcilik özelliğini en çok etkileyecek kişilik faktörü sorumluluktur. Kadınların ekonomik sorumluluk edinme sürecinin devlet kanalıyla desteklenmesi, kadınların ekonomiye dâhil edilmesini sağlayacak işlerin kırsal alanda yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bir ekonomik faaliyet üzerinden alınan sorumluluk kadınların zamanla girişimcilik özelliklerini ve potansiyellerini fark etmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abu Elanain, H. M., 2007. The Five-Factor Model of Personality and Organizational Citizenship Behavior in United Arab Emirates, SAM Advanced Management Journal, Summer, Issue 72, Volume 3, Pages 47-57.

Ahmad, N. and Hoffman, A., 2007. A Framework for Addressing and Measuring Entrepreneurship, Entrepreneurship Indicators Steering Group, Paris.

Anonim, 2018. Https://Www.Coe.İnt/En/Web/Genderequality, Erişim Tarihi: 07.02.2019.

Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., Giles, W. F. and Walker, H. J., 2007. Is Personality Associated With Perceptions of LMX? An Empirical Study, Leadership and Organization Development Journal, Issue 28, Volume 7, Pages 613-631.

Feist, G. J., 1998. A Meta-Analysis of Personality in Scientific and Artistic Creativity. Personality And Social Psychology Review, Issue 2, Volume 4, Pages 290-309.

Gardner, T. N., Evans, M. and Kenwright, J., 1997. A Biomechanical Study on Five Unilateral External Fracture Fixation Devices. Clinical Biomechanics, Issue 12, Volume 2, Pages 87-96.

Gültekin, E., 2009. Polislerin Temel Kişilik Özelliklerinin İş Başarısı Üzerine Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

Guthrie, J.P., Coate, C. J. and Schwoerer, C. E., 1998. Career Management Strategies: The Role Of Personality, Journal Of Managerial Psychology, Issue 13, Volume 5, Pages 371-386.

Hornaday, J. A. and Aboud, J., 1971. Characteristics of Successful Entrepreneurs 1. Personnel Psychology, Issue 24, Volume 2, Pages 141-153.

Hough, L. M. and Ones, D. S., 2001. The Structure, Measurement, Validity, and Use of Personality Variables in Industrial, Work, and Organizational Psychology. In N. Anderson, D. S. Ones, H. K. Sinangil, & C. Viswesvaran (Eds.), Handbook of Industrial, Work, and Organizational Psychology (pp. 233-277). London: Sage.

Howard, P. J. and Howard, J. M., 1995. The Big Five Quickstart: An Introduction to the Five-Factor Model of Personality for Human Resource Professionals.

İrengün, O., 2014. Beş Faktör Kişilik Kuramının Sosyal Girişimcilik Yönelimine Etkisi ve Bir Alan Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı, İstanbul.

Kalaycı, Ş., 2010. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Cilt 5, Ankara, Türkiye: Asil Yayın Dağıtım.

Korunka, C., Frank, H., Lueger, M. and Mugler, J., 2003. The Entrepreneurial Personality in the Context of Resources, Environment, and the Startup Process - A Configurational Approach. Entrepreneurship Theory And Practice, Issue 28, Volume 1, Pages 23-42.

Leung, S. L. and Bozionelos, N., 2004. Five-Factor Model Traits And The Prototypical Image Of The Effective Leader In The Confucian Culture, Employee Relations, Issue 26, Volume 1, Pages 62-71.

Lim, B. C. and Ployhart, R. E., 2004. Transformational Leadership: Relations To The Five-Factor Model And Team Performance In Typical And Maximum Contexts, Journal of Applied Psychology, Issue 89, Volume 4, Pages 610-621.

McCormack, L. and Mellor, D., 2002. The Role of Personality in Leadership: An Application of the Five-Factor Model in the Australian Military, Military Psychology, Issue 14, Volume 3, Pages 179-197.

McCrae, R. R., and Allik, J. (Eds.), 2002. The Five-Factor Model of Personality across Cultures, International and Cultural Psychology Series, New York, US: Kluwer Academic /Plenum Publishers.

Moody, M. C., 2007. Adaptive Behvior in Intercultural Environments: The Relationship between Cultural Intelligence Factors and Big Five Personality Traits, Doctorate Dissertation, George Washington University, Washington.

OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development), 2001. Drivers of Economic Growth: Information Technology, Innovation and Entrepreneurship, Paris.

Özdevecioğlu, M. ve Karaca, M., 2015. Girişimcilik ve Girişimci Kişilik: Kavram ve Uygulama, Eğitim Akademi Yayınevi, Konya.

Şahin, E., 2006. Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim ve Pazarlama Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Saucier, G. and Goldberg, L. R., 1996. Evidence For The Big Five In Analyses Of Familiar English Personality Adjectives, European Journal Of Personality, Issue 10, Volume 1, Pages 61-77.

Taştemur, B., 2018. Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Algılanan İş Performansı Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Özel Sektör Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Programı, İstanbul.

TÜİK, 2018. İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu, Http://Tuik.Gov.Tr/Pretablo.Do?Alt_İd=1007, Erişim Tarihi: 06.12.2018.

TÜİK, 2018. Nüfusun İşgücü Durumu, Http://Www.Tuik.Gov.Tr/Ustmenu.Do?Metod=Temelist, Erişim Tarihi: 06.12.2018.

Vakola, M., Tsaousis I. and Nikolaou, I., 2004. The Role Of Emotional Intelligence And Personality Variables On Attitudes Toward Organizational Change, Journal Of Managerial Psychology, Issue 19, Volume 2, Pages 88-110.

Zhao, H. and Seibert, S. E., 2006. The Big Five Personality Dimensions And Entrepreneurial Status: A Meta-Analytical Review, Journal Of Applied Psychology, Issue 91, Volume 2, Pages 259.

Suriye Krizi: ABD'nin Çekilme Paradoksu

Doç. Dr. Meral Balcı [1] **YL Öğrencisi, Hayri Kaya [2]**

[1] Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mbalci@marmara.edu.tr

[2] Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Politik Ekonomi Bölümü, hayrikaya@marun.edu.tr

Özet: Fırat Kalkanı Harekâtı ile sınır güvenliğini sağlamak ve terör tehdidinin önüne geçmek üzere kuzey Suriye'ye çıkarma yapan Türkiye, Zeytin Dalı Harekatıyla da bölgedeki asayişi koruma amacına ulamıştır. Ancak, asimetrik savaşın yaşandığı Suriye'de Rusya, İran, ABD ve İsrail gibi devletlerin yanı sıra PYD, YPG, PKK, DEAŞ gibi terör örgütleri ve de Suriye rejim destekçileri ile rejim karşıtlarının da aktif olarak savaştığı görülmektedir. ABD ve İsrail büyük Ortadoğu ve büyük İsrail projeleri için; Rusya ABD karşıtı olduğu için, İran İsrail'in güçlenmesini önleme ilk amacı olmakla birlikte, mezhepsel ve bölgesel güç olma arzusunda olduğu için bölgede var oldukları düşünülmektedir. Terör örgütlerinin ise diğer devletlerden destek alarak bir diğerini zayıflatmak amacıyla sahada olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Trump'ın ifade ettiği 'ABD'nin Suriye'den çekilme kararı' akıllarda soru işareti uyandırmaktadır. Bu çalışma ile; 'Çekilme ile ortaya çıkacak güç boşluğu nasıl doldurulacak?', 'Trump'ın açıklamalarının aksine ABD'nin Pentagon ve CIA cephesinden yapılan Suriye'den çekilmeme açıklamaları nasıl okunmalıdır?' veya 'Bu durum, bölgede aktif durumdaki Türkiye'yi nasıl etkileyecektir?' gibi sorular güncel veriler ve analizlerle cevaplanmaya, çekilme ya da çekilmemenin etkileri de tartışılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bu çalışma, Suriye iç savaşının Arap Baharının son halkası olduğu argümanından hareketle, sürecin arka planını ve dinamiklerini ortaya koymuştur. Çalışmanın araçlarını; konuyla ilgili kitaplar, makaleler, internet ve basın kaynakları ile resmi raporlar oluşturmuş; elde edilen veri ve değerlendirmeler çalışmanın bölümlerine dahil edilmiştir. Çalışma; reel politik zemin üzerinde analitik yaklaşımla ele alınmıştır. Söylem analizinin kullanıldığı bu çalışmada, literatürde parça parça ele alınan Suriye Krizi, gelişimi ve bugünkü mevcut durumu kısaca özetlenmiş, söylenilenin aksine, analizlerle ABD'nin çekilme paradoksu açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, ABD Hükümeti'nin kendi kamuoyuna, savaşan askerlerinin yuvaya dönmesi, dünya kamuoyunda algılanmış olan terör örgütleriyle birlikte hareket etmiş olması algısını değiştirmek ve olası gelecek senaryolarında Türkiye'yi yanında tutma isteği mesajı verme amacıyla bu çekilme planını açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye Savaşı, Türkiye, ABD, Asimetrik Savaş, Terör Örgütleri

1. GİRİŞ

Arap Baharı'nın etkileriyle başlayıp, sönmeyen ateşi olarak günümüze yansıyan Suriye iç savaşı uluslararası bir krize sebep olmuştur. 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle iktidara karşı birleşen ve yoksulluk, enerji sıkıntısı, finansal-kalkınma problemleri nedeniyle ayaklanmanın başladığı Suriye'de iç savaş, uluslararası aktörlerin asimetrik savaş sahasına dönüşmüştür. Suriye toprak sahasında YPG, YPJ, DAEŞ, PKK, El-Nusra gibi bulunan yedi yüzü aşkın terör örgütünün (Gzt, 2015) yanı sıra Rusya, İran, İsrail, ABD, Türkiye ve Türkiye'nin desteklediği ÖSO haricinde Suriye Ordusu da aktif bir şekilde sahada gözlenebilmekte, 'istihbarat eylemleri' ve fiili savaşlar görülmektedir. (Hein, Muno, Thurau, Klein, & Bushuev, 2018) Krizin bu kadar çok yönlü asimetrik gücün bir araya gelmesinden ötürü göç sorunu oluşturması, mevcut bulunan üst yapıların ortadan kalkmış olması ve belki de en önemlisi Suriye devletinin toprak güvenliğini sağlayamaması neticesinde bölgesel ve küresel etkilere neden olan bir dizi sorunu ortaya çıkarmıştır. Suriye'nin bulunduğu coğrafi konuma bakılacak olursa; batısında zengin yer altı kaynaklarına sahip Doğu Akdeniz'e komşu olması, güneyinde giderek güçlenmeye ve sınırlarını genişletmeye çalışan İsrail, doğusunda devlet kontrolünü kazanmaya çalışan Irak ve güçlü bir İran, kuzeyinde iç politikasını oturtmaya çalışan gelişmeye başlamış, PKK-terör sorununu sınır dışına taşımış bir Türkiye bulunmaktadır. Amerika'nın sahada bulunma sebebi diğer müdahalelerinde olduğu gibi demokrasi getirmek için değil bölgedeki değişen güç dengelerine müdahale etmek içindi. Suriye lideri Esad'ın kendi halkına kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle Birleşmiş Milletlerle birlikte hareket eden ABD, sahada aktif olarak varlığını göstermiştir. Bugün gelinen noktada, Suriye'den çekilme kararını alan Trump yönetimine karşı Pentagon'un bu kararını aksatmaya ya da yavaşlatmaya çalıştığı söylenmektedir.

ABD yönetiminin Suriye'den çekilme kararına karşılık aynı ABD'nin askeri kanadı olan Pentagon'un-CIA'nin bölge üzerindeki planları ne gibi farklılığa sahiptir? Çekilme ile ortaya çıkacak güç boşluğu nasıl doldurulabilir? ABD'nin çekilmesi, bölgesel olarak komşu devletleri nasıl etkileyebilir? Tüm bu süreçte Türkiye nasıl bir yol izleyecek veya izlemelidir? Savaş içinde farklı siyasi amaçlar doğrultusunda hareket eden aktörler var mıdır? Savaşın taraflarının amaçları ve nihai hedefleri nelerdir? Küresel ve bölgesel güçlerin Suriye iç savaşına yönelik politikaları nelerdir? Küresel ve bölgesel güçler, çatışan taraflardan hangilerini kimlere karşı desteklemektedir? Küresel ve bölgesel güçlerin Suriye politikalarının nihai hedefi nedir? Ortaya koyulan politikalar, Ortadoğu

politikalarının bir parçası mıdır veya özel bir politika mıdır? Sekizinci yılına giren iç savaş yakın gelecekte nasıl bir seyir izleyecektir? Krizin kalıcı bir siyasi çözüme kavuşturulması mümkün olacak mıdır? Suriye'de çatışmalar sona erdikten sonra bile hangi problemlere çözüm bulunamayacaktır? Suriye iç savaşı ne gibi belirsizliklere ve krizlere açıktır? gibi sorular, Türkiye'nin güney sınırının, dolayısıyla da Türkiye'nin güvenliğinin geleceğine dair öngörüler barındırması açısından önemlidir.

2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesiyle bölgeye girişi ve günümüzde var olan Orta Doğu ordusunu konuşlandırması, bölgedeki enerji arz ve ticaretini korumak istemesinin haricinde, müttefiki olan İsrail'in güvenliğini sağlama amacı ile özetlenebilir. Bölgesel olarak komşu devletler Suudi Arabistan, İran ve Türkiye aktif olarak İran ve İsrail'in Suriye topraklarında çatışması ve Türkiye'nin bölgesel sınır güvenliği gerekçesiyle Fırat kalkanı ve Zeytin Dalı harekatlarına ilaveten halen masada olan İdlib operasyonu açısından ABD'nin çekilmesi ya da çekilmemesi son derece önemlidir. Çekilme sonucunda meydana gelecek güç boşluğunu hiç kuşkusuz Rusya dolduracak ve müttefik olan Rusya-İran ikilisine ilaveten krizin başladığı günden beri Rusya'dan destek aldığını dile getirmekten çekinmeyen Esad, Suriye'nin geleceğine karar vereceği düşünülmektedir.

Üç bölüm olarak planlanan çalışmanın İlk bölümünde, Suriye Krizi ve krizin gelişimi, aktörler, değişen dengeler ve Türkiye'nin 2016'dan sonraki aktif müdahaleleri ele alınmış, ikinci bölümde ise ABD'nin Suriye'deki varlığı ve çekilip çekilmeme kararlarının alternatif sonuçları ortaya koyulmuş, sonuç bölümünde de elde edilen/ulaşılan veriler tartışılmaya çalışılmıştır.

2. SURİYE KRİZİ

Kuzey Afrika'da başlayıp Orta Doğu'ya sıçrayan, otoriter rejimlere karşı halk isyanına dönüşen, demokratikleşme hareketi olarak medyada yer alan Arap Baharı, günümüzde hala devam etmekte olan 2011 yılında Suriye iç savaşına sebep olmuştur. 1970'lerin başından itibaren toplu eylemi gösteri yasağı, seçimlerde giderek artan usulsüzlük iddiaları, Esad yönetiminin ülkede oluşan yolsuzluk, yoksulluk, ekonomi ve kalkınma problemlerinin yanında halkın isteklerine cevap verememesi neticesinde Dera'da başlayan gösteriler güvenlik güçlerinin sert ve orantısız güç kullanımı neticesinde giderek alevlenmiştir. (Kömürcü, 2018) Esad yönetimi meydana gelen bu iç krizi halkına taleplerinin dinleneceği konusunda brifing vermesine rağmen söylediğini yapmamış, kendisine karşı daha doğrusu kendi iktidarına karşı karşıt güç olarak algılamıştır. Hükümetin muhaliflere giderek artan baskısı yönetimde de ayrılıklar çıkmasına neden olmuş, protestolar bir iç savaşa doğru evrilmiştir. (Demir, 2018: 46-50)

2.1. Krizin Gelişimi

Sonraki olaylar Suriye ordusunda görevli bir grup askerin muhaliflere katılmasıyla adı Özgür Suriye Ordusu olarak anılan ilk silahlı muhalif grubun oluşmasını izleyecekti. Elbette ki krizin merkezi yönetimdeki kırılmalar yaratması sadece halk protestoları ile açıklanamazdı. Kısaca ele alacak olursak Esad ailesinin adeta babadan oğula geçen yönetim erkinin mevcut durumdaki Arap Baharı'ndan etkilenmesi, Suriye-İran arasındaki enerji anlaşmaları (Özkan, 2018), İran tarafından Lübnan'a/Hizbullah'a aktarılan paranın Suriye üzerinden gönderilmesi İran'ın Orta Doğu üzerinde rakibi olan Suudi Arabistan'a karşı Şii hilali projesi ve belki de en önemlisi paylaşılamayan Doğu Akdeniz'in güvenliği, krize zemin hazırlıyordu. (Kazdal, 2018)

Tüm bu nedenlerden ötürü Suriye'nin istikrarsız bir bölge haline getirilmesi ortaya uluslararası ilişkilerin anarşik doğasını tekrar hatırlatmaya ve bölgedeki bu çok taraflı güç mücadelelerine sebep olduğu söylenebilmektedir. Asimetrik savaşın yanında devletlerin sahada aktif olarak "taraf tutarak" boy göstermesi bir iç savaş olarak başlayan krizin uluslararası bir krize dönüşmesine sebep olmuştur. Suriye hükümeti Şam'ın güneyinde hayatını idame ettirmeye devam ederken kuzey Suriye bölgesinin aktif savaşın yaşandığı on binlerce insanın hayatını kaybettiği ve yaralandığı bir savaş sahasına dönüştüğü gözlenebilmektedir. Bu sebeple kuzey Suriye'de yaşayan halk temel insani ihtiyaçlarına erişemez hale gelmiş, ülkeden milyonlarca insan göç etmek zoruna kalmıştır. Avrupa Parlamentosu, Birleşmiş Milletler ve uluslararası kamuoyu yaşananlara sessiz kalmamış, tüm dünya bu insanlık dramına tanık olmuştur. (Bbc Haber, 2018)

2.2. Krizin Aktörleri

Suriye toprak sahasında aktif olarak güç gösteren devletler; Suriye, İran, İsrail, Rusya, ABD, Fransa, Türkiye'nin (Hein, Muno, Thurau, Klein, & Bushuev, 2018) yanı sıra Suriye hükümetine muhalif ÖSO ve asimetrik güç diye tabir edilen YPG, YPJ, PKK, DAEŞ, El-Kaide, El-Nusra gibi yedi yüzü aşkın terör örgütünün de faal bir şekilde

sahada olduğu söylenmektedir. Tarafların her biri farklı bir amaç uğruna birbirleriyle ya da kendi varlık gayelerini ortaya koymak için çatışmalarda boy göstermektedir. (Gzt, 2015)

Yukarıda bahsi geçen bu aktörlerin, sahaya girişleri ve amaçları şöyledir:

Krizin başladığı 2011 yılından itibaren muhalifleri durdurmak ve Suriye toprak bütünlüğünü koruma amacıyla sahada aktif olarak bulunan **Suriye Ordusu**, Bölgedeki kaosu lehine çevirmeye çalışarak Şii Hilali'nin yıkılmasını önlemek, Lübnan devleti ve Hizbullah ile bağlantısının devamını sağlamak için, İsrail'e karşı sahada aktif olarak bulunan **İran** (Muir, 2013) **,** (Kazdal, 2018)**,** Güçlü devlet olmanın gerekliliklerinden olan bölgesel istikrarı sağlamak amacıyla ve enerji nakil hatlarının güvenliği amacının yanı sıra, İran'ın kendisine karşı düşmanca tutumundan dolayı Suriye'de bombalama eylemleri gerçekleştiren ve bunun temel dayanağı olarak da Hizbullah'ın Suriye sahasında İran tarafından finanse edildiğini iddia eden **İsrail,** Soğuk savaştan itibaren Esad ailesiyle güçlü ilişkileri bulunan, Lazkiye'deki üssü aracılığıyla ilk olarak 2015 yılında Suriye hükümetine destek amaçlı sahada varlığını gösteren, uzun menzilli füzeler, silah ve para desteğinin yanı sıra hava kuvvetlerini de kullanarak bu krizden pay almak isteyen **Rusya,** Esad'ın muhalifler üzerine kimyasal bomba ile saldırdığı iddiasına dayanarak, Birleşmiş Milletler ile birlikte hareket etmiş olan, Beyaz Saray'da yapılan açıklamalar dikkate alındığında sadece ordusuyla değil, bölgedeki grupları finanse ederek var olduğu söylenen **Amerika** (İŞYAR, 2018)**,** Sahada çok küçük bir grup bulunduran, büyük ölçüde ABD'nin bulunduğu noktalarda bulunmakla beraber geçmişteki varlığına atıfla bölgede bulunmakta ve bölgedeki terör örgütlerinden YPG ve PKK'ya desteğini sürdürdüğü iddia edilen **Fransa,** Krizin başladığı günlerde krizin Suriye'nin iç meselesi olduğunu dile getiren, krizin kontrolden çıkarak bölgeyi istikrarsızlaştırmış olması nedeniyle ve kendi toprak sahasının güvenliğini korumak için 2016 yılında Fırat Kalkanı harekâtıyla sahaya müdahalede bulunan **Türkiye** (Hein, Muno, Thurau, Klein, & Bushuev, 2018)Bölgenin istikrarsız yapısından dolayı, çeşitli inanç ve amaç destekli **Terör Örgütleri;** 2011'de Suriye ordusundan ayrılan askerlerin hükümet karşıtı muhaliflerin yanına geçen kurduğu, sayısının 40-50 bin civarında olduğu iddia edilen **ÖSO** (Demir, 2018: 66)**,** Suriye'nin Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) silahlı kanadını oluşturan **YPG**, Halk koruma birlikleri YPG'nin kadın kolu olan **YPJ**, Kürdistan İşçi Partisi olup Türkiye'nin doğu ve güneydoğusu, Irak ve Suriye'nin kuzeyi ve İran'ın kuzeybatısını kapsayan, devlet kurmayı amaçlayan ve bu doğrultuda silahlı terör eylemleri gerçekleştiren **PKK,** Irak-Şam İslam Devleti olarak kamuoyuna yansıyan ve söz konusu devletin kurulduğunu iddia eden, bu amaç doğrultusunda yasadışı silahlı terör eylemleri yapan **DAEŞ,** 2002 yılında Esad'ı devirerek bölgede İslam devleti kurmayı amaçlayan, El-Kaide ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle Birleşmiş Milletler tarafından kara listeye alınan cihatçı selefi örgüt **El-Nusra**.

2.3. Değişen Dengeler

Bir iç savaş olarak başlayan ve hızla kontrolünü kaybeden Suriye krizinin, önceki bölümde bahsi geçen aktörlerin rol oynadığı bir savaş sahasına dönüştüğü dile getirilmektedir. Arap Baharı'nın kamuoyuna yansıyan büyük Orta Doğu projesinin bir gereği olduğu iddia edilmektedir. ABD'nin Afganistan ve Irak işgallerinde demokrasi propagandası yapması, Arap Baharı'nın da demokratikleşme tezini taşıması nedeniyle uzmanlar böyle bir kanıya varmışlardır. Suriye devletinin bulunduğu coğrafya bölgesel devletlerin ulusal güvenliklerinin yanında ticaret yollarının da güvenliği nedeniyle oldukça önemlidir. Bölgede İsrail'in ulusal güvenliğini sağlaması ve Hizbullah ile olan çatışmaları dikkate alındığında, aynı Hizbullah'ın İran tarafından desteklenmesi, İsrail'in sahadaki konumu daha iyi açıklayabilmektedir. Diğer yandan İsrail'in var olan enerji kaynaklarını Avrupa'ya aktarmasında önemli bir nokta olan Suriye krizinin bir an evvel çözülmesi, İsrail'in bölge üzerindeki politikasını da önemli ölçüde rahatlatacaktır. (Engdahl F. W., 2014) İran'ın, 'Şii Hilali' ile çevrelediği bölgesel rakibi Suudi Arabistan ile istihbarat eylemleri ve Hizbullah'ın fonlanmasıyla elini güçlendirmek istemekte, 80'lerden itibaren düşman addettiği İsrail'in bölgedeki etkisini kırmak istediği görülmektedir. İran ve Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler krizden önce olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Rusya'nın 2015 yılında Esad'a destek vereceğini açıklamasıyla bölgesel olan kriz uluslararası alana taşmıştır. Terör örgütlerine yönelik hava saldırıları başlatan ve Suriye hükümetine ekonomik destek vermekten geri durmayan Rusya'nın, ABD'nin bölgede olması sebebiyle bir denge unsuru olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. (Hein, Muno, Thurau, Klein, & Bushuev, 2018) 2015 yılında ABD'nin sahaya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile girmesi krizin derinleşmesine soğuk savaş döneminden sonra iki karşıt gücün tekrar karşı karşıya gelmesine vesile olmuştur. Farklı ama birbirine yakın bölgelerde konuşlanan ABD ve Rusya'nın bölgesel örgütler aracılığıyla birbirlerine karşı eylemler düzenledikleri iddia edilmektedir. ABD, PYD'ye olan politik desteğinin yanında YPG'yi fonlaması ve direkt Beyaz Saray'dan uluslararası kamuoyuna yaptığı açıklamalar ile terör örgütlerine verdiği desteği yalanlamamıştır. (İŞYAR, 2018) Burada dikkat çeken nokta ABD'nin YPG'yi terör örgütü olarak görmemesidir. PKK kadrolarına ve yine kamuoyuna yansıyan diğer açıklamalara binaen ABD yönetiminin PKK'yı desteklediği de söylenmektedir.

Fransa ve Almanya'nın yaptığı açıklamalar ve Fransa'nın tarihsel bağlarından ötürü Suriye'ye asker çıkarması deyim yerindeyse Suriye'nin bir savaş bataklığına döndüğü söylenebilir.

2.3.1. Türkiye'nin Pozisyonu

Türkiye'nin Suriye politikasında görülen bu değişim daha önce 2012'de meydana gelen Türk uçağının düşürülmesi, Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi gelişmeleriyle beraber okunduğunda kendi iç dinamikleriyle mücadele etmekteyken sahaya 15 Temmuz gibi bir askeri kalkışma ertesi Fırat Kalkanı harekâtı ile girmesinin geç kalınmış ama yerinde olan bir müdahale olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin güney sınırı boyunca uzayan hatta ABD destekli YPG/PKK terör örgütlerinin kanton devlet kurma girişimi Türkiye'nin ulusal güvenliğine zarar vermekte olduğunun göstergesidir. (Hein, Muno, Thurau, Klein, & Bushuev, 2018) Giderek artan göç ve göçmenlerin/sığınmacıların durumunun Türkiye özelinde ekonomik ve kültürel sorunların çıkmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Fırat Kalkanı harekâtı ile Türkiye'nin sınır güvenliğini koruma ve kantonlar arası bağlantıyı kesme amacıyla bölgeye girmiş olduğunun göstergesidir. Zeytin Dalı Harekâtı ile bölgede DAEŞ ve YPG unsurlarıyla çatışan ve böylelikle bölgedeki asayişi az da olsa sağlayarak sürekli göçü önleme, ülkede barındırdığı göçmen/sığınmacı kitlenin tekrar dönüşünü planlamayı masaya koyduğu söylenebilir. Türkiye'nin bu etkin müdahalesi, dolayısıyla Fırat'ın batısındaki terör unsurlarını ortadan kaldırmasının yanında, yerel halkın güvenliğini sağlama amacıyla bölgede PTT, BİM, Polis merkezleri, Tıp merkezleri gibi temel insani ihtiyaçları karşılayan kurumlar faaliyete geçirilmiştir.

3. ABD'NİN SURİYE'DEN ÇEKİLMESİ

Asimetrik savaşlar ile devletler, kendi sahalarında yapmak istemedikleri eylemleri, kaosun yaşandığı ve istikrarın olmadığı bölgelerde birbirleriyle dolaylı yollardan savaşarak gerçekleştirmektedir. ABD soğuk savaş döneminde Rusya'yla karşı karşıya geldiği Küba Füze Krizi'nden itibaren savaşı uzak bölgelere taşımak için her yolu denediği kanısı oldukça yaygındır. Vietnam savaşı ve arkasından, Afganistan'a Rusya'nın müdahalesi, sonrasında birinci ve ikinci körfez savaşlarını takiben Afganistan'a bu kez de ABD tarafından müdahale, Saddam Hüseyin Rejimine karşı girişilen ve sonucunda Orta Doğu karargahını (ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı-CENTCOM) açması ile sonuçlanan Irak müdahalesi ve son olarak Suriye İç Savaşı bu kanıyı destekler niteliktedir. Afganistan ve Irak müdahalelerine ilaveten Orta Doğu politikasına Suriye ile devam eden ABD, küresel ve bölgesel güçler ile karşı karşıya gelmiş, çok taraflı savaşta bir denge unsuru olmuştur. Bölgede var olan Kürt unsurlarını, sözde Kürtlerin hamiliğine soyunan YPG'yi destekleyerek Kuzey Suriye sınırları dahilinde, bölge devletlerinde (İran-Irak-Suriye-Türkiye) yaşamakta olan Kürtlerin katılımı ile istikrarsız bir devlet yaratma girişimi söz konusu devletlerin iç politikalarında sorunlar yaşamalarına vesile olacaktır. (İŞYAR, 2018) Günümüzde güvenli bölge açıklamaları ile sınır güvenliğini sağlamaya çalışan devletler (Cnntürk Haber, 2019), terör örgütleriyle mücadele etmelerine rağmen, kamuoyunda terörist Kürt unsurlarıyla mücadele edeceği algısına zemin hazırladığı düşünülmektedir. ABD bu kararıyla Irak müdahalesi ile başlattığı Ortadoğu işgallerini, çekilme algısı oluşturarak farklı bir yöne taşımak istediği söylenebilir.

Suriye'ye BM ile birlikte, Esed yönetiminin kendi halkına kimyasal bomba kullandığı gerekçesiyle giren ABD, kısa bir süre sonra bu politikasını Daeş'le mücadele etme olarak değiştirdiği gözlenmiştir. Daeş'i ortadan kaldırma sürecinde yüklü miktarda teçhizatla Suriye topraklarına çıkarma yapmış, var olan asker sayısını da arttırdığı söylenmiştir. Medyaya yansımış olan haritalarda mevcut ABD üslerinin, YPG/PKK'nın kontrolünde olan bölgede ağırlık kazandığı söylenebilir. Daeş'le mücadelede YPG'yi müttefik kabul eden ABD, Trump'ın çekilme kararını açıklamasına kadar Türkiye tarafından, terörü finanse etmesi nedeniyle eleştiriliyordu. Yıllardır kamuoyunda çokça yer tutan, ABD'nin 'Büyük Orta Doğu Projesi' ya da bölgede genişleme politikası güden İsrail'in 'Büyük İsrail Projesi'ne ithafen, Orta Doğu özelindeki politikalarda, bölgede etkin nüfuz alanı olan devletlerin yani Türkiye ve/veya İran olmadan bahsi geçen projelerin gerçekleşmesinin zor olduğu gerçeği belki de Trump yönetiminin bu çekilme kararını almasının sebebi olarak düşünülebilir.

Mahmut Ahmedinejat döneminden itibaren İran'a ambargo uygulayan ABD, Obama'nın başkanlığı bırakmadan önce İran ile olan ambargoyu kaldırması ve İran- ABD yakınlaşması ile Ortadoğu üzerinde politika değişikliğine gidildiği olarak düşünülebilir. Ancak gözden kaçırmamak gerekir ki İran, bölgede, İsrail'in dengeleyici unsuru olarak etkinliğini azaltmak üzerine uzun yıllardır mücadele etmektedir. (Özdemir, 2016) Diplomasi ile İran'ı yanına çekmek isteyen ABD, İsrail'e yönelik faaliyetlerini durdurmayan ve Rusya-Çin ikilisiyle yakın ilişkiler kuran İran'a, Trump yönetimi ilkinden daha agresif bir ambargoya tabii tutmuş ve İran'ı ekonomik olarak köşeye sıkıştırarak bölge üzerindeki etkisini kırmayı amaçlamıştır.

Geçmişte Türkiye'nin Esed yönetimi ile olan güçlü ilişkileri ve Avrasyacı gruba yakınlaşması ABD tarafından Türkiyesiz bir Suriye planı çizilmesi gerektiği yönünde algılandığı söylenilebilir. Türkiye'nin 2014-2016 yılları arasında yaşamış olduğu iç politik gelişmeler ve Suriye krizinin yarattığı göç sorunlarının yanında yaşamış olduğu 15 Temmuz olayı, dış politikada savrulma süreci olarak değerlendirilebilir. YPG/PKK'nın güney sınırında kurduğunu ilan ettiği kanton devlet sorunu ile sınır güvenliği sorunu baş gösteren Türkiye, Fırat Kalkanı harekatıyla bölgedeki tavrını dile getirmiş, Zeytin Dalı harekatıyla da bölgedeki gücünü pekiştirmiştir. Türkiye'nin göç sorunu ile yalnız mücadele etmesinin ve iç politikasındaki ABD destekli politik-ekonomik sorunlarla baş etmeye çalışmasının üzerine savunma alanında ABD ile yaşanılan S400/Patriot hava savunma sistemi krizi ve yılan hikayesine dönen F35 savaş uçağı alımı Krizine ilaveten, terör örgütü olarak gördüğü YPG'ye aktif ABD desteğinin gün geçtikçe artması, Türkiye'nin, ABD'ye karşı olan duruşunu pekiştirmesine neden olduğu söylenmektedir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye'yi kendi politikaları doğrultusunda müttefik olarak yanında göremeyen Trump'ın, askeri geri çekilme kararı, diplomatik yakınlaşma çalışmaları ile hem bölgede müttefik olarak görme hem de Avrasyacı kanatla giderek artan Türk yakınlaşmasını önlemek istediği düşünülmektedir. (Duran, Çekilmede Revizyon, 2019)

Bu gelişmelere ilaveten, daha önce değindiğimiz, Suriye-İran arasındaki enerji boru hattı projesi ile Suriye kara/deniz sahalarındaki yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve transferi, geçmiş yıllardaki gündemde olan, Arap Gazı Boru Hattı'nın Suriye üzerinde geçerek Mısır ve İsrail'in enerji arzının Avrupa'ya transferini olumsuz etkileyeceği düşünülmekteydi. (Sağırlı, 2015) İsrail'in, Doğu Akdeniz ve tartışmalı Golan Tepeleri bölgesinde bulduğunu iddia ettiği enerji kaynaklarını Avrupa'ya transfer amacıyla, kamuoyuna yansıyan Kıbrıs-Girit-Yunanistan ve İtalya üzerinden Avrupa'ya ulaşacağı açıklanan enerji boru hattı projesi ile hem Suriye'yi hem de Türkiye'yi By-Pass ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. (Ntv Haber, 2018) Savaş bataklığına dönen Suriye kara sahası, bölgesel olarak İran ve Suriye'nin planlarını bozmuş ve bir bakıma enerji savaşına dönüşmüştür. (Engdahl, 2014) ABD'nin daimî müttefiki İsrail'in ise, söz konusu proje ile Nabucco projesine ihtiyacının kalmaması ve Avrupa'ya enerji ihracatı yönünde çalışmalarını hızlandırmış olması, ABD'nin çekilme kararının alternatif bir cevabı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Bir diğer bakış açısı ise, çekilme ile ortaya çıkacak güç boşluğunun Rusya tarafından doldurulmasının, ABD'nin medya aracılığıyla küresel rakibi Rusya üzerine dikkatleri çekerek bölgedeki etkinliğini kırma girişimi olarak yorumlanabilmektedir. Yürürlükteki Rusya ve İran ambargolarına ilaveten Trump yönetiminin Çin ile girdiği ticaret savaşı, ABD'nin saha savaşları yerine ekonomik dayatmalarla yoluna devam edeceği yönünde algılanabilir. Çekilme kararı ile kendi ülkesinde dahi işgalci gözüken ve yıllardır sınır ötesi operasyonlar yapmakta olan ABD, söz konusu askerlerinin yuvaya dönüşüyle, 2020 başkanlık seçiminin yaklaştığı günümüzde, Daeş'i bitme noktasına getirerek iç politikada rahatlamayı amaçladığı söylenebilir. (Bbc haber, 2018)

4. SONUÇ

Sahip olduğu toprakları koruyamayan ve Kuzey Suriye'yi asimetrik savaşa sürükleyen Suriye Hükümeti, sekiz yıldır süren savaşta İran ve Rusya'nın destekleriyle ayakta kalmıştır. Öyle ki YPG/PKK'nın Kuzey Suriye'de kanton devlet kurmasına da ses çıkaramamıştır. YPG'nin Türkiye'nin güney sınırında kanton devlet kurması ve giderek artan kontrol edilemeyen göç sorununun yanında, Doğu Akdeniz'deki değişen güç dengeleri Türkiye'nin sahaya girmesine sebep olarak gösterilebilir.

Bu gelişmeler ışığında Suriye'nin coğrafi konumu itibariyle Doğu Akdeniz'e sınır olması ve bir diğer bölgesel sorun olan Doğu Akdeniz'in paylaşılması, devletlerin neden Suriye'de taraf olmaya çalıştıklarına bir cevap olma özelliği taşımaktadır. 2011 yılında henüz Suriye'de normal hayat devam ederken Suriye ve İran, enerji nakil hattı projeleri ve ekonomik iş birliği anlaşmalarını takiben var olan İran ambargosunu delmeden ticaret yapmasına imkân sağlayan projeyi imzalamıştır. Günümüzde daha iyi anlaşılıyor ki; Suriye'nin sahip olduğu doğalgaz rezervinin (onshore) yanında Doğu Akdeniz'de henüz faaliyete geçmemiş doğalgaz yatakları (offshore) İran ve Suriye'nin ekonomik olarak gelişmesine ve bölgede ABD'nin müttefiki olan İsrail ve Suudi Arabistan'ı kaygılandırdığı söylenmektedir. Krizin başlamasıyla belirttiğimiz bu gelişmenin tarihleri aynı olması kafalarda soru işaretleri oluşturmaktadır. (Özkan, 2018)

Türkiye, 2016 yılı müdahalesine kadar aktif sahaya girmemiş, dost olarak gördüğü Suriye Hükümeti hakkındaki ilk söylem değişikliği Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun görevden alınmasıyla gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren, Türkiye bölge siyaseti üzerindeki kendi duruşunu korur iken, ABD'nin ikincil davranış ve tutumları onun Suriye bölgesinden çekilme kararında da kendini göstermiştir. Şöyle ki; Trump yönetimi Suriye'den çekilme kararını dile getirirken, kendi bütçesinden YPG'yi desteklemek için fon ayrılması kararını Kongre'den geçirmiştir.

(Milliyet Haber, 2018) Bu da ABD'nin bölgeden çekilme kararının samimiyet taşımadığını ve ikinci bir planının olduğunun kanıtıdır.

Kaynakça

Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 81-102.

Özkan, A. (2018, Ağustos 12). Suriye: Her şey 7 yıl önce nasıl başladı? Mart 10, 2019 tarihinde www.t24.com.tr: https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/suriye-her-sey-7-yil-once-nasil-basladi,19290 adresinden alındı

Bbc Haber. (2018, mart 15). Grafiklerle: Suriye'de 8. yılına giren savaş. mart 2018, 1 tarihinde BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137 adresinden alındı

Bbc Haber. (2018, Nisan 4). Trump 'Suriye'den çıkabiliriz' dedi, danışmanları aksini söyledi. şubat 28, 2019 tarihinde BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43636807 adresinden alındı

Cnntürk Haber. (2019, OCAK 15). İşte Trump'ın gündeme getirdiği 'güvenli bölge': 460 kilometrelik hat. ŞUBAT 28, 2019 tarihinde CNNTÜRK: https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-trumpin-gundeme-getirdigi-guvenli-bolge-460-kilometrelik-hat adresinden alındı

Demir, C. (2018). Suriye'de Kara Kışa Dönen Arap Baharı: Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Yönetimindeki Vekalet Savaşı. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı. Konya: http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/10972/493026.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Duran, B. (2019, Şubat 23). Çekilmede Revizyon. Mart 7, 2019 tarihinde www.setav.org: https://www.setav.org/cekilmede-revizyon/ adresinden alındı

Engdahl, F. W. (2014, Kasım 1). Suriye üzerindeki gizli saçma Suudi-ABD anlaşması: Petrol doğalgaz boru hattı savaşı. (Ç. S. Sezer, Dü.) mart 11, 2019 tarihinde Medya Şafak: http://medyasafak.net/haber/1631/suriye-uzerindeki-gizli-sacma-suudi-abd-anlasmasi--petrol-dogalgaz-bor adresinden alındı

Gzt Haber. (2015, Aralık 12). Savaşın ülkesi Suriye'de kaç örgüt var? Şubat 28, 2019 tarihinde www.gzt.com: https://www.gzt.com/hayat/savasin-ulkesi-suriyede-kac-orgut-var-2340189 adresinden alındı

Ntv Haber. (2018, ARALIK 20). Trump: Suriye'den çekilme sürpriz değil. MART 1, 2019 tarihinde NTV: https://www.ntv.com.tr/dunya/trumpsuriyeden-cekilme-surpriz-degil,p63nPoMPl020XYIdtQkemA adresinden alındı

Hein, M. v., Muno, M., Thurau, J., Klein, R., & Bushuev, M. (2018, Nisan 12). Suriye'deki uluslararası aktörler: Kim ne istiyor? Mart 11, 2019 tarihinde www.dw.com/tr: https://www.dw.com/tr/suriyedeki-uluslararas%C4%B1-akt%C3%B6rler-kim-ne-istiyor/a-43363485 adresinden alındı

İŞYAR, Ö. G. (2018). Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri . Bilge Strateji , 9(16), 33-67.

Kömürcü, M. C. (2018, OCAK 26). Suriye'de neden iç savaş çıktı? MART 6, 2019 tarihinde www.milliyet.com.tr: http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-neden-ic-savas-cikti--molatik-300/ adresinden alındı

Kazdal, M. (2018, kasım 30). Hizbullah'ın Suriye Savaşı. mart 10, 2019 tarihinde insamer: https://insamer.com/tr/hizbullahin-suriye-savasi_1824.html adresinden alındı

Muir, j. (2013, şubat 18). Hizbullah ve İsrail, Suriye, İran bağlantısı. mart 1, 2019 tarihinde bbc haber: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/02/130215_hizbullah_analysis.shtml adresinden alındı

Tarım Sektöründe Kayıtdışı İstihdam ve Göç

Merve BOZDEMİR[1] **Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU[2]**

[1]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, mbozdemir.akademi@gmail.com

[2]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, zbayramoglu@selcuk.edu.tr

Özet: Serbest piyasa koşuları sonucunda ortaya çıkan; rekabet gücünü ve üretim hacmini artırma, daha geniş pazar payına sahip olma, maliyetleri minimize etme çabaları kayıtdışı istihdamın oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Dünyada ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve kültürel birçok nedene dayanan kayıtdışılığın sebebi Türkiye'de ağırlıklı olarak tarım sektörüdür. Enformel olarak adlandırılan ve daha çok kendi hesabına çalışanlar, kurumsal olmayan aile işletmeleri ve mikro işverenlerden oluşan piyasa yapısını Türkiye'de tarım sektörü oluşturmaktadır. Girdi maliyetlerinin yüksek olması, gelir kaynaklarının mevsimsel olarak değişmesi, kırsal alanlarda çalışma alanlarının kısıtlı olması, eğitim seviyesinin düşük olması, tarımsal gelir ayırmak için yeterli işletme gelirinin olmaması gibi nedenlerle tarımda kayıtdışı çalışma koşulları yaygındır. Son on yıl içerisinde Ortadoğu'da belirlenen stratejiler sonucunda insanların güvenli yaşam alanlarına sığınmaları ve yaşamlarının devamlılığı için çalışma talepleri neticesinde Türkiye istihdam piyasasında göçmen işgücü arzı oluşmuştur. Göçmen işgücü artışı; potansiyel işgücünün özellikle kolay iş bulma, mevsimsel dinamikler ve kayıtdışılık nedeniyle tarım sektöründe istihdam edilmeye yönelik taleplerini de artırmıştır. Göçmenlerin tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik ucuz işgücü arzında bulunması, neticesinde tarımsal istihdamda artan göçmen işçi sayısı kayıtdışı istihdamı da artırmıştır. Göçmen stoklarının işgücü piyasalarına katılımını ve sektörel alarak mevcut durumun değerlendirildiği bu çalışmada; OECD ülkelerindeki kayıtdışılık oranları istihdam yaklaşımına göre hesaplanmıştır. OECD ülkelerinin kayıtdışı istihdam oranlarının karşılaştırıldığı çalışmada; göçmen stoklarının işgücü piyasalarına etkisi ve işgücü statülerinin dağılımı incelenmiştir. Elde edilen veriler sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilerek, tarım sektöründe var olan enformel oluşumun düzenlenmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal İşgücü, Enformel Sektör, Göç, Göçmen İstihdamı.

Abstract: Emerging in free market conditions; efforts to increase competitiveness and production volume, to have a wider market share and to minimize costs provide the basis for the formation of unregistered employment. In the world; economic, sociological, psychological and cultural reasons why many informal economy is mainly based on the agricultural sector in Turkey. Informal and more so-called self-employed constitute non-enterprise family business and the agricultural sector in Turkey market structure consisting of micro employers. Unregistered working conditions are common in agriculture due to high input costs, seasonal changes of income sources, limited areas of work in rural areas, low level of education and lack of sufficient operating income to allocate agricultural income. In the last decade as a result of the strategy set out in the Middle East in the people's work and life demands for the safe continuity of asylum Turkey employment market as a result of habitat immigrant labor supply it has occurred. Increase in migrant labor; it has also increased the potential workforce's demand for employment in the agricultural sector, particularly due to easy employment, seasonal dynamics and informality. The fact that migrants supply cheap labor for the realization of agricultural activities, as a result of the increasing number of migrant workers in agricultural employment increased informal employment. In this study, where the current situation is evaluated by taking the participation of migrant stocks in labor markets and sectoral, the rates of informality in OECD countries are calculated according to the employment approach. By comparing the rates of unregistered employment of OECD countries, the effect of migrant stocks on labor markets and the distribution of labor status were examined. The obtained data were evaluated socially and economically and suggestions were made to organize the informal formation in the agricultural sector.

Key Words: Agricultural Labor Force, Informal Sector, Migration, Migrant Employment.

1. GİRİŞ

Dünyada yaşanan hızlı küreselleşme süreci ve ülkelerin rekabet güçlerini artırma istekleri; özellikle gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin ve firmaların maliyet düşürücü uygulamaları benimsemelerine ve bu nedenle ucuz işgücü arzının olduğu enformel piyasa koşullarına yönelik eğilimlerin artmasına neden olmaktadır. İktisadi faktörlerin temelinde şekillenen enformel oluşum; psikolojik, sosyolojik ve kültürel sonuçlara da neden olarak her ülkede dönemsel dinamiklere ve konjonktürel dalgalanmalara göre şekillenmektedir. Türkiye işgücü piyasasının sahip olduğu parçalı yapı, diğer ülkelerle kıyaslandığında işgücü piyasalarında bazı temel farklılıkların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Türkiye'de kentsel alanlarda gelişen ve istihdamın temelini oluşturan nitelikli, sosyal güvenlik olanaklarına sahip ve iyi ücretle çalışan işgücünün yanı sıra kırsal alanlarda kayıtdışı istihdamın önemli bir kısmını oluşturan nüfusun varlığı da söz konusudur. Enformel (kayıtdışı) olarak

adlandırılan ve daha çok kendi hesabına çalışanlar, kurumsal olmayan aile işletmeleri ve mikro işverenlerden oluşan istihdam alanlarını Türkiye'de tarım sektörü temsil etmektedir.

Tarımsal istihdamın kayıt dışılığında; maliyetlerin minimizasyonuna yönelik çabalar, üretim sürecinde etkili olan mevsimsellik, üretim sürecine rol alan kişilerde mesleğe yönelik bilincinin oluşmamış olması, toplumda tarımsal üretimin herkes tarafından kolaylıkla gerçekleştirilebileceği algısına sahip olunması gibi nedenler yer almaktadır. Ekonomik, sosyolojik ve kültürel temele dayanan bu sorunların başında göçmen işgücün arz ettiği ucuz işgücünün de etkisi vardır. Sosyal güvence talebi olmayan, yerli işgücüne göre daha düşük ücret karşılığında çalışmaya razı olan ve tarımsal faaliyetlere katılmak için düzensiz göç eden işgücü Türkiye'de kayıtdışılığın artışına neden olmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra komşu ülkelerinde meydana gelen ekonomik ve sosyal sorunların, Ortadoğu'da yaşanan karışıklıklar ve tutarsızlıkların sonucunda dış göçlerde yaşanan artış Türkiye'de göçmen kayıtdışı istihdamının oluşumuna da zemin hazırlamıştır (Friedrich-Ebert-Stiftung Türkei, 1995; Çelik ve Güney, 2017). Küreselleşmenin ve işgücü hareketliğinin temelini oluşturan uluslararası göçmen işçiler yerel emek arzının kısıtlı olduğu, yerel işçilerin ücret rekabetine girmediği, emek yoğun ve nitelik gerektirmeyen işlerde kolaylıkla istihdam edilerek; tarımdaki göçmen işgücünü oluşturmaktadırlar. Türkiye'de ağırlıklı olarak Suriyeli, Afgan, Gürcü ve Azeri göçmenler tarımsal üretim sürecine yönelik emek arzında bulunmaktadırlar.

Ekonomik zorlukların yanı sıra göç baskılarının Türkiye'de neden olduğu kayıtdışılığın anlaşılabilmesi ve diğer ülkelerle karşılaştırması amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında OECD ülkelerinin toplam nüfusu, toplam işgücü, toplam istihdamı ve göçmen işçi stokları belirlenmiş ve ülke karşılaştırmaları yapılarak, göçmen işçilerin kayıtdışı istihdama etkileri değerlendirilmiştir. Amaca yönelik olarak çalışmada makroekonomik göstergeler ve ikincil veriler kullanılarak istihdam yaklaşımına göre kayıtdışılık oranları hesaplanmıştır. Elde edilen veriler ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirilerek; tarımsal üretimde kullanılan göçmen işgücünün düzenlenmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. MATERYAL YÖNTEM

Çalışma kapsamında ikincil veriler kullanılarak, makroekonomik değerler üzerinden ülke karşılaştırmaları yapılmıştır. Verilerin derlenmesinde Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü (United Nations Department of Economic and Social Affairs-UNDESA), Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü (United Nations Department of Population Division-DESA), Göç Veri Portalı (Migration Data Portal) ve Dünya Bankası (World Bank) resmi internet sayfalarından yararlanılmıştır. Çalışmada verilerin dışında kişi, kurum ve kuruluşlara ait olan kitap, araştırma ve derleme makaleleri, kongre ve sempozyum kitaplarından yararlanılmıştır.

Kayıtdışılığın hesaplanmasında kullanılan dolaylı (makro) ve doğrudan (mikro) yöntemler bulunmaktadır. Doğrudan kayıtdışı istihdam hesaplanmasında anket yöntemi kullanılmaktadır. Anket uygulamasının olması ve bireylerin kayıtdışı istihdam edilmeleri nedeniyle, yanlış cevap verme olasılıkları kayıtdışılığın doğrudan ölçümünün genellikle tercih edilmemesine neden olmaktadır. Dolaylı kayıtdışılığın hesaplanmasındaysa; Gayrisafi Millî Hâsıla (GSMH) yaklaşımı, vergi incelemeleri yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, parasalcı yaklaşım, gelir ve harcama arasındaki uyumsuzluk yaklaşımı, üretim girdilerini esas alan yaklaşım, çoklu sebep çoklu göstergeler yaklaşımı kullanılmaktadır (Altın, 2015). Göçün yarattığı potansiyel işgücünün istihdama dâhil olması sonucunda meydana gelen kayıtdışılığın anlaşılabilmesi amacıyla çalışmada istihdam yaklaşımından yararlanılmıştır.

İstihdam yaklaşımına göre toplam işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimi incelenerek kayıt dışı işsizliğin büyüklüğü tahmin edilmektedir (Us, 2004). Kayıtdışılığın bertaraf edilmesi için toplam işgücü arzının, toplam nüfusa oranı ve toplam istihdamın toplam nüfusa oranının zaman içinde benzer gelişmeler göstermesi beklenmektedir. Ekonomide kayıtdışı faaliyetlerin olmadığı varsayımı altında; toplam işgücünün toplam nüfusa oranı belirli seviyede kalırken, toplam istihdamın toplam nüfusa oranının düşmesi kayıtdışı istihdamın payında artış yaşandığının göstergesidir (Biçer, 2006; Erkuş ve Karagöz, 2009; Eroğlu, 2014; Parin, 2014; Özdemir ve Çütcü, 2017). Bu çalışmada OECD ülkelerine ait 2017 yılı toplam işgücü arzı, toplam isthdam ve toplam nüfus verileri kullanılarak ve istihdam yaklaşımı formülü esas alınarak kayıtdışı istihdam hesaplanmıştır. İstihdam yaklaşımın temel eksikliği; kayıtdışılığın hesaplandığı döneme ait sosyal gelişmelerin ve ikinci işte çalışanların dikkate alınmamasıdır (Sarılı, 2002). Çalışmada istihdam yaklaşımında eksik kalan sosyal gelişmelerin değerlendirilmemesi yönünde eleştirilere katkıda bulunulmak amacıyla; sosyal ve politik olayların neden olduğu göç ve göçün oluşturduğu kayıtdışı istihdama yönelik değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Kayıtdışılık ve Tarım

Enformel (kayıtdışı) sektör kavramı ilk olarak Modernist Okul içerisinde yer alan Lewis'in ekonomik kalkınma üzerine oluşturduğu teori ile gündeme gelmiştir. Bu teoriye göre; gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu sınırsız işgücü arzının fazlası endüstrileşme nedeniyle yok olacak ve ücretler yükselerek, ücret farklılıklarını ortadan kaldıracaktır. Geçen sürede geleneksel sektörlerde yer alan kırsal kesimdeki işgücünün de endüstrileşmesinin sağlanacağı öngörülmüştür (Lewis, 1954). Bu görüş formel ve enformel sektör kavramlarını kapsayan ikili piyasa oluşumunun Hart tarafından 1971 yılında Ghana'da yapılan çalışmayla gündeme getirilmesi ve enformel sektörün "kendi hesabına çalışanlar" olarak tanımlanması sonucunda genişlemiştir (Hart, 1973).

"Enformel sektör" kavramsal olarak ise ilk defa 1972 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Dünya İstihdam Programı (Word Employment Programme) Kenya Raporu içerisinde "kayıt dışılık" olarak ifade edilerek literatüre girmiştir (Bromley, 1978). Raporda formel (kayıtlı) sektörün karşılamakta yetersiz kaldığı işsizliğin enformel (kayıt dışı) sektör tarafından karşılandığı ifade edilmiştir (TOBB, 1993). Enformel sektörün sağladığı istihdam oranının ölçülebilmesi için 1993 yılında on beşincisi düzenlenen "İşgücü İstatistikçileri Uluslararası Konferansı"nda enformel sektör; kendi hesabına çalışanlar, kurumsal olmayan aile işletmeleri ve mikro işverenler olarak tanımlanmıştır.

Enformel sektörde işverenlerin ortak özelliği; gözlemlenme, denetlenme ve kontrol altında tutulma olasılıklarının düşük olmasıdır. Bu durum söz konusu işverenlerin; kayıt dışı, sosyal güvenden yoksun, geçici, yevmiyeli veya mevsimlik işçi çalıştırmalarına neden olmaktadır. Kayıt dışılığın büyümesi küresel alanda rekabet edebilmek için maliyetlerin düşürülmesine duyulan ihtiyaç nedeniyle birçok üreticinin enformel istihdama ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bu durumda kendi hesabına çalışan, ücretsiz aile işçisi istihdam eden ve geçici-sigortasız işçi çalıştıran çiftçiler girdi maliyetlerinin yüksek olmasının yanı sıra mevsimsellik sebebiyle de tarım sektörünün enformel boyuta taşınmasına neden olmaktadırlar. Öte yandan piyasada zaman açısından sınırlı ve ucuz işgücü talebinde bulunan tarım sektöründeki işverenler de sigortasız geçici, yevmiyeli veya mevsimlik işçi istihdam ederek işletme kârlılığı açısından rasyonel bir karar almış ve maliyetlerini minimize etmeye yönelik çaba göstermiş olurlar.

Gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen yabancı yatırımlar, firmaların kurumsallaşma süreci ve büyük işletmeleri imalat sektöründe destekleyen politikaların uygulanması sanayi ve hizmet sektörünün formel sektör içerisinde yer almasına olanak tanımıştır. Fakat bu durum aynı zamanda toplam nüfusun büyük kısmını oluşturan tarım sektörünün ihmal edilmesine neden olmuştur. Tarım sektöründe yer alan kendi hesabına çalışanlar, kurumsal olmayan aile işletmeleri ve mikro işverenler; dinamik yapılarına, formel sektörden daha çok istihdam yaratmalarına ve diğer sektörlere işgücü transferi sağlamalarına rağmen kayıt dışı istihdam nedeniyle tabandan büyümeyi gerçekleştirememektedirler (Erput, 2007).

Türkiye'de 1960 ve 1970'li yıllarda benimsenen ithal ikameci ekonomi politikaları, düşük gelir ve kırsal nüfusun fazlalığından dolayı kırdan kente göçleri artmış ve kırsal nüfusun kentlerde istihdamını zorunlu hâle getirmiştir. 1980 sonrasındaysa ihracata yönelik büyüme modelinin benimsenmesi kentsel istihdamın öneminin azaltarak kırsal alanda işgücü arzını arttırmıştır (Aydın, 2009). Bu politik değişiklikler; iç göçler sonucu kentlere giden nüfusun kentlerde enformel sektöre dâhil olmasına neden olmuştur. Alınan dış göçlerse ucuz ve sosyal güvenceden yoksun işgücü arzını yaratarak, kırsal alanlardaki işgücü talebine karşılık tarımda enformel bir oluşum meydana gelmiştir.

Nüfusun hızla artması, istihdam piyasalarındaki değişiklikler, iç ve dış göçler işsizliğin artmasına neden olmaktadır. İşsizlik düzeyinde yaşanan artışlarsa enformel istihdama kaynak oluştururken, işsizlik olgusunun da enformel sistemin oluşumunu tetikleyen unsurlarından biri olduğu göstermektedir (Güloğlu, 2005). Genellikle kırdan kentlere göçün sanayi ve hizmet sektöründe enformellik kavramını oluşturduğu çalışmalarda belirtilse de, tarım sektöründeki denetim eksikliği, göçlerin yarattığı işgücünün ucuz işgücüne kaynak oluşturması, göçmen ve mülteci statüsünde; dil yetersizliği, nitelikler ve deneyimler açısından yetersiz olan işgücünün tarım sektöründe kayı dışı istihdamı gibi nedenler; tarımın enformel sektör olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

3.2. Dünyada ve Türkiye'de Kayıtdışı İşgücü ve Göçmen İstihdamı

Küresel nüfusun %5'ini oluşturan ve 323 milyon kişiden daha fazla olduğu tahmin edilen göçmen işçiler dünyanın farklı ülkelerinde, çeşitli işlerde istihdam edilmektedirler (IOM, 2019). Göçmen işçilerin sayısı 2000

yılında 90 milyon kişi, 2013 yılında 150 milyon kişi iken 2015 yılında 323 milyon kişi olarak hesaplanmıştır. Göçmen işgücünün dünya ölçeğindeki payı 15 yıl içerisinde yaklaşık 3,6 kat artış göstermiştir. Dünyadaki göçmen işçi varlığının 2013 yılına ait kıtalar arası dağılımı Şekil 1'de incelenmiştir. Gelişmiş ülkeler kategorisine giren Avrupa ülkelerinin bulunduğu kıtada istihdam edilen toplam göçmen işçilerin %33'ü bulunmaktadır. Latin Amerika-Karayip ve Afrika bölgelerindeyse göçmen işçi sayısı en düşük oranlara sahiptir. Böylece ekonomik açıdan gelişmiş ve kalkınmış bölgelerin sahip oldukları yüksek oranlı göçmen işçi yapısının iş imkânlarının çeşitliliğinden ve toplumsal refahın yüksek olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Toplam göçmen sayısının cinsiyet temelli oranları incelendiğinde kadınların %43,30 ve erkeklerin %55,70 oranında göç sürecine dâhil oldukları görülmektedir. Kadın ve erkeklerde göçmen işgücüne katılım oranlarının yakın olması; göçlerin ağırlıklı olarak ailelerle birlikte yapıldığının, ailelerin daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak ve refah düzeylerini artırmak istediklerinin bir göstergesi olabilir. Bu nedenle göçler ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin bulunduğu kıtalara yönelik gerçekleştirilmektedir.

Şekil 5. Dünyada Göçmen İşçilerin Bölgesel Dağılımı (2013)

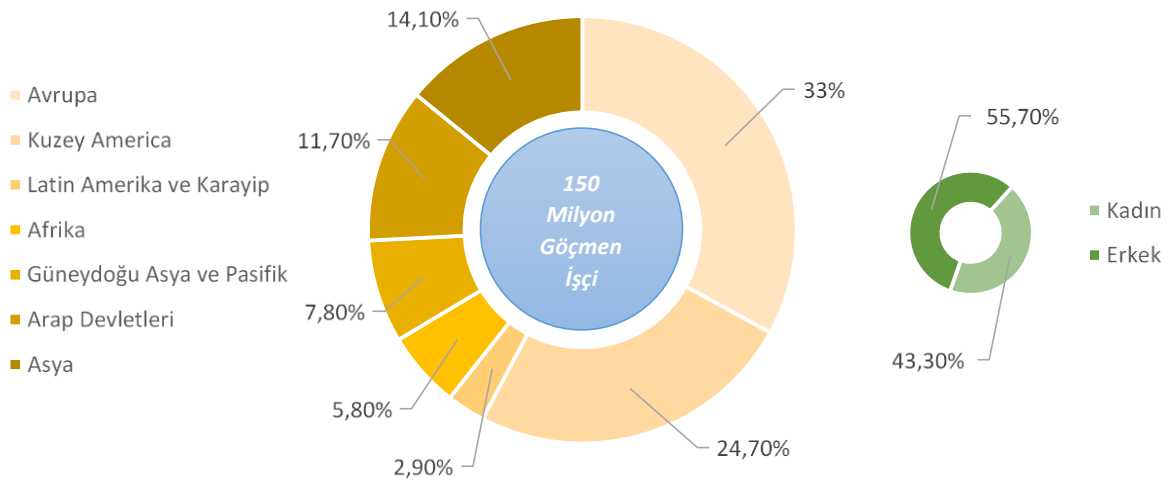

Kaynak: MDP, 2018.

Kayıtdışılığın ekonomik boyutları hakkında farklı görüşler hâkim olmasına rağmen; kayıtdışılık oranı gelişmiş ülkelerde en fazla %10, gelişmekte olan ülkelerde %20 ile %50 arasında ve bazı ülkelerde de %50'nin üzerindedir (Mavral, 2001; Aslanoğlu, 2008). Benzer şekilde kayıtdışı ekonominin Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH)'ya oranı; sanayileşmiş ülkelerde %8-10, gelişmiş ülkelerde %10 ile %30 arası, gelişmekte olan ülkelerde %30 ile %60 arası ve bazı ülkelerde de %60 ile %80 arasındadır (Koyutürk, 2005; Aykın, 2017). OECD ülkelerinin istihdam yaklaşımıyla hesaplanmış kayıtdışılık oranlarının karşılaştırılması ve dünya ortalamasında kayıtdışı istihdam değeri Tablo 1'de incelenmiştir. Ekonomik büyüme, mali istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, yenilik, girişimcilik ve kalkınma alanlarında işbirliği yoluyla refahın sağlanması ve yoksullukla mücadele konularında OECD ülkelerinin ön plana çıkması, bu ülkeleri göç açısından da cazip hâle gelmesine neden olmaktadır. OECD ülkeleri gelişmişlik açısından dünya ortalamasının üzerinde olmasına rağmen bu ülkelerde kayıtdışı istihdam azımsanamayacak düzeydedir (Teyyare, 2018).

Kayıtdışılığın hesaplanmasında toplam işgücü arzının toplam nüfusa oranı ve toplam istihdamın toplam nüfusa oranı arasındaki fark kullanılmıştır. Dünyada bu oran %2,79 OECD ülkeleri ortalamasında ise %3,47'dir. Toplam nüfus varlığına göre sıralanan OECD ülkeleri içerisinde, Türkiye beşinci sırada yer almaktadır. Dünya ve OECD ülkelerinin kayıtdışılık ortalamasının üzerinde yer alan Türkiye'de, kayıtdışılık oranı %5'dir. Kayıtdışı istihdam oranına göre yapılan sıralamadaysa Türkiye dördüncü sırada yer almaktadır. İspanya %8,50 ile ilk sırada, Yunanistan %7,84'le ikinci sırada ve İtalya %5,36'yla üçüncü sırada en çok kayıtdışı istihdam yaratan OECD ülkeleridir. Enformel oluşumun bu ülkelerde yüksek olmasının mali, ekonomik ve siyasi alt nedenleri vardır. İspanya özellikle yasa dışı göçmenler açısından çalışma alanı olarak seçilen cazip ülkelerden biri olup kayıtdışı istihdam tarım, turizm ve hizmet sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmelerde yaygındır (Çoruhlu Kamalıoğlu, 2014). İspanya Latin Amerika ülkelerinden ekonomik krizler nedeniyle, Kuzey Afrika'dan da tarım sektöründe çalışmak üzere gelen göçmenlerin ülkesidir (Koçak ve Gündüz, 2016). Yunanistan'da ise özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ve göçmen işçilerin neden olduğu işsizlik sonucunda kayıtdışı istihdam oranında

artış meydana gelmiştir. Yunanistan'daki geniş enformel sektör düzensiz göç hareketlerinin Güney Avrupa ülkelerinde yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır (Şenses Özcan, 2015). Göçmen işçilerin bu ülkeleri yaşam alanları olarak seçmeleri ve bu ülkede istihdam edilmek istemeleri neticesinde işgücü piyasalarında kayıtdışı bir istihdam oluşumu söz konusudur. Ayrıca kayıtdışı istihdamın yüksek olduğu ülkelerde, sektörel açıdan tarımın aldığı pay da diğer ülkelere göre daha yüksektir.

Tablo 25. OECD Ülkelerine Göre Kayıtdışılık Oranları (2017)

No	Ülkeler	Toplam Nüfus (*1000)			Toplam İşgücü Arzı (*1000 kişi)	Toplam İstihdam (*1000 Kişi)	Toplam İşgücü Arzı / Toplam Nüfus	Toplam İstihdam / Toplam Nüfus	Kayıtdışı İstihdam (%)
		Kadın+ Erkek	Kadın	Erkek					
	Dünya	7.550.262	3.741.330	3.808.932	3.485.917	3.274.899	2,17	2,31	2,79
1	ABD	324.459	163.866	160.593	164.113	155.732	1,98	2,08	2,58
2	Meksika	129.163	64.851	64.312	59.153	56.087	2,18	2,30	2,37
3	Japonya	127.484	65.228	62.256	66.107	64.977	1,93	1,96	0,89
4	Almanya	82.114	41.679	40.435	43.402	41.549	1,89	1,98	2,26
5	Türkiye	80.745	40.978	39.767	31.791	27.753	2,54	2,91	5,00
6	Birleşik Krallık	66.182	33.527	32.655	34.011	32.483	1,95	2,04	2,31
7	Fransa	64.980	33.031	31.949	30.399	27.399	2,14	2,37	4,62
8	İtalya	59.360	30.431	28.929	25.344	22.161	2,34	2,68	5,36
9	Kore	50.982	25.472	25.510	28.020	26.598	1,82	1,92	2,79
10	İspanya	46.355	23.625	22.730	22.865	18.923	2,03	2,45	8,50
11	Polonya	38.171	19.737	18.434	18.172	17.498	2,10	2,18	1,77
12	Kanada	36.624	18.452	18.172	20.193	18.781	1,81	1,95	3,86
13	Avustralya	24.451	12.270	12.181	13.037	12.116	1,88	2,02	3,77
14	Şili	18.055	9.111	8.944	9.080	8.339	1,99	2,17	4,10
15	Hollanda	17.036	8.560	8.476	9.118	8.607	1,87	1,98	3,00
16	Belçika	11.429	5.793	5.636	5.027	4.680	2,27	2,44	3,04
17	Yunanistan	11.160	5.667	5.493	4.848	3.973	2,30	2,81	7,84
18	Çekya	10.618	5.399	5.219	5.345	5.230	1,99	2,03	1,08
19	Portekiz	10.329	5.441	4.888	5.138	4.732	2,01	2,18	3,93
20	İsveç	9.911	4.951	4.960	5.349	4.882	1,85	2,03	4,71
21	Macaristan	9.722	5.097	4.625	4.627	4.436	2,10	2,19	1,96
22	Avusturya	8.735	4.452	4.283	4.568	4.277	1,91	2,04	3,33
23	İsviçre	8.476	4.277	4.199	4.956	4.700	1,71	1,80	3,02
24	İsrail	8.321	4.188	4.133	4.095	3.687	2,03	2,26	4,90
25	Danimarka	5.734	2.882	2.852	3.048	2.849	1,88	2,01	3,47
26	Finlandiya	5.523	2.801	2.722	2.682	2.458	2,06	2,25	4,06
27	Slovakya	5.447	2.799	2.648	2.737	2.533	1,99	2,15	3,75
28	Norveç	5.306	2.629	2.677	2.814	2.685	1,89	1,98	2,43
29	İrlanda	4.762	2400	2.362	2.270	2.095	2,10	2,27	3,67
30	Yeni Zelanda	4.706	2.392	2.314	2.682	2.486	1,75	1,89	4,16
31	Litvanya	2.891	1.559	1.332	1.447	1.386	2,00	2,09	2,11
32	Slovenya	2.080	1.047	1.033	980	931	2,12	2,23	2,36
33	Letonya	1.949	1.054	895	985	912	1,98	2,14	3,75
34	Estonya	1.310	696	614	690	684	0,53	0,52	0,46
35	Lüksemburg	583	290	293	293	266	1,99	2,19	4,63
36	İzlanda	335	167	168	211	201	1,59	1,67	2,99

Kaynak: Dünya Bankası, 2018; DESA, 2018a.

OECD ülkelerinde işgücünün statülerine ve sektörlere göre dağılımı Tablo 2'de incelenmiştir. Cinsiyet temelli bir inceleme yapıldığında genel olarak erkeklerin işgücüne katılımlarının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri içerisinde kadınların erkeklerden daha fazla istihdama sahip olduğu alan ücretsiz aile işgücüdür. Bu durum kadınların işgücü piyasalarında sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ikinci planda kaldıklarının en büyük kanıtıdır. İşçi statüsünde faaliyet gösteren nüfus ise tüm iş statüleri içerisinde en yüksek paya sahiptir. Sektörel dağılımlar; ülkede coğrafi ve iklimsel faktörlerinin yanı sıra sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine, kültürel yapıdaki ve eğitim düzeyindeki farklılıklara göre istihdam yapısındaki farklılaşmanın bir sonucudur. Gelişme sürecindeki ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısına çeşitli kaynaklardan katkı sağlayan tarım sektörü istihdam içinde dolaylı ve doğrudan kaynak oluşturmaktadır.

OECD ülkelerindeki toplam istihdamın incelendiği Tablo 2'de tarım sektörünün tüm sektörler içindeki payı dünyada %26,45'dir. OECD ülkeleri içerisinde tarımsal istihdamdan en yüksek payı %19,39'la Türkiye almıştır. OECD ülkelerinin toplam istihdamı içerisinde tarımın payının %5,41 olup Türkiye bu oranın üzerinde bir değere sahiptir. Türkiye'den sonra tarımsal istihdamda en yüksek paya sahip olan ülke %13,12'yle Meksika, üçüncü ülke %12,13'le Yunanistan'dır.

Tablo 26. OECD Ülkelerinde İşgücünün Sektörel Dağılımı

No	Ülkeler	İş Statüsü (*1000 - 2017)								Sektörel Dağılım (*1000 - 2017)					
		İşçi		İşveren		Kendi Hesabına Çalışan		Ücretsiz Aile İşgücü		Tarım		Sanayi		Hizmet	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	Dünya	712.991	1.067.926	22.080	80.828	333.018	719.635	211.854	126.567	348.610	517.472	196.245	539.158	735.089	938.324
1	ABD	66.265	74.197	1.577	4.224	3.492	5.873	60	44	630	1.960	5.959	23.460	64805	58.916
2	Meksika	13.788	24.566	469	2.059	4.700	7.813	1.466	1.226	735	6.623	3.467	10983	16.222	18.057
3	Japonya	25.427	32.396	233	1.099	1.179	3.032	1.293	318	850	1.418	4.091	12.533	23.191	22.895
4	Almanya	17.906	19.306	473	1.380	909	1.418	105	52	169	364	2.651	8.670	16.573	13.122
5	Türkiye	5.341	13.231	117	1.157	748	3.842	2.417	900	2.483	2.899	1.375	6.054	4.765	10.176
6	Birleşik Krallık	13.488	13.985	213	580	1.371	2.729	60	57	93	268	1.140	4.823	13.899	12.259
7	Fransa	11.806	12.355	306	891	701	1.238	79	23	209	579	1.196	4.388	11.487	9.539
8	İtalya	7.530	9.352	378	1.077	1.114	2.408	167	135	232	635	1.207	4.628	7.749	7.708
9	Kore	8.366	10.408	334	1.112	1.529	3.777	929	143	536	764	1.466	5.126	9.155	9.549
10	İspanya	7.489	8.224	289	647	756	1.430	47	41	179	605	715	2.980	7.687	6.757
11	Polonya	6.530	7.265	198	485	846	1.705	304	165	735	1.112	1.324	4.158	5.819	4.349
12	Kanada	7.866	8.042	241	639	786	1.179	16	12	101	266	786	2.903	8.022	6.703
13	Avustralya	4.898	5.185	237	512	440	818	14	12	91	221	431	1.888	5.067	4.417
14	Şili	2.484	3.536	81	261	709	993	148	127	169	627	376	1.526	2.877	2.764
15	Hollanda	3.428	3.728	91	261	409	654	26	10	53	137	245	1.178	3.655	3.338
16	Belçika	1.921	2.061	51	145	153	310	27	12	17	43	179	821	1.956	1.664
17	Yunanistan	1.164	1.463	83	217	308	591	91	56	189	293	134	474	1.323	1.560
18	Çekya	1.994	2.321	39	129	251	466	23	7	39	111	552	1429	1.716	1.382
19	Portekiz	1.990	1.903	71	158	222	359	15	14	109	215	355	820	1.833	1.398
20	İsveç	2.191	2.204	39	137	97	202	6	6	23	68	161	725	2.150	1.755
21	Macaristan	1.851	2.094	61	155	100	161	8	6	57	165	381	960	1.583	1.290
22	Avusturya	1.810	1.926	52	146	119	165	30	29	78	106	241	854	1.691	1.307
23	İsviçre	1.897	2.088	77	206	155	179	57	41	66	99	221	754	1.899	1.661
24	İsrail	1.554	1.549	25	110	156	290	2	1	11	29	136	502	1.591	1.420
25	Danimarka	1.266	1.323	24	74	44	94	13	11	14	59	128	407	1.206	1.036
26	Finlandiya	1.072	1.039	24	77	82	151	6	7	25	71	106	442	1.054	761
27	Slovakya	1.026	1.118	23	58	98	207	2	1	16	57	242	676	890	651
28	Norveç	1.209	1.279	12	38	47	95	2	3	12	43	88	436	1.170	936
29	İrlanda	875	874	23	74	48	189	6	6	12	100	81	321	859	722
30	Yeni Zelanda	1.006	1.037	47	94	109	171	12	10	53	113	106	397	1.014	804
31	Litvanya	643	567	10	22	52	79	8	5	38	70	110	236	563	367
32	Slovenya	382	413	9	26	25	53	14	9	17	29	80	224	332	249
33	Letonya	415	376	12	28	32	41	3	5	23	46	61	159	379	245
34	Estonya	316	332	294	290	7	18	14	23	6	19	55	139	254	174
35	Lüksemburg	110	130	3	7	6	8	1	1	1	2	6	26	114	118
36	İzlanda	88	89	2	6	5	11	0	0	2	5	6	27	87	74

Kaynak: ILO, 2018a; ILO, 2018b.

Dünyadaki ve OECD ülkelerindeki göçmen stoklarının durumu Tablo 3'de incelenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) en çok göç stokuna sahip olan ülke olup Türkiye OECD ülkeleri içerisinde dokuzuncu sıradadır. Dünyadaki toplam göçmen stoğunun %1,89'u Türkiye'dedir. İşgücü statüsüne ve sektörlere göre istihdam oranları incelendiğinde erkeklerin istihdamda daha yüksek oranla yer aldığı görülse de uluslararası göç stokları içerisinde kadınların sayıca fazla olduğu belirlenmiştir. Castless ve Miller'in uluslararası göç eğilimlerinden birisi olarak adlandırdıkları; göçün kadınsılaşması göç stokları içinde söz konusudur. Özellikle emek göçü açısından bakıldığında kadınların göç sürecine erkeklerden daha çok dâhil oldukları görülmektedir (Adıgüzel, 2016). Kadınlar hem istihdama dâhil olmak hem de aileleriyle birlikte yeni yaşam alanlarının arayışına katılmak amacıyla erkeklere oranla daha yoğun olarak göç etmektedirler. Göçmen nüfusun dağılımı incelendiğinde aktif nüfus olarak tanımlanan 15-49 yaş arasındaki nüfusun sayıca üstün olduğu görülmektedir. Fakat göçün sebebi ne olursa olsun hareketliliğe dâhil olan nüfus istihdam edilmeye ihtiyaç duyacaktır. Toplam nüfusun en fazla

olduğu ülkeler sıralamasında 9. sırada yer alan Türkiye toplam 2791 bin kişilik, aktif nüfus oluşturan göçmen stokuna sahiptir.

Tablo 27. OECD Ülkelerine Göre Göçmen Stokları

No	Ülkeler	Uluslararası Göç Stoğu (*1000 - 2017)		Göçmen Nüfus Dağılımı (*1000 / 2017)					
				-15		15-49		49+	
		Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	Dünya	133079	124637	12316	12843	72245	82843	40075	37393
1	ABD	25585	24192	942	957	14071	14313	10573	8922
2	Meksika	604	620	329	341	216	212	59	67
3	Japonya	1277	1044	101	105	871	727	306	212
4	Almanya	6110	6055	227	260	3610	3580	2273	2215
5	Türkiye	2590	2292	532	568	1525	1266	533	458
6	Birleşik Krallık	4636	4205	268	275	3136	2879	1231	1051
7	Fransa	4094	3809	220	227	1958	1786	1916	1796
8	İtalya	3216	2692	152	167	2189	1992	875	532
9	Kore	506	646	24	25	375	505	107	117
10	İspanya	3055	2892	164	168	2078	1985	813	740
11	Polonya	367	274	39	38	83	97	246	139
12	Kanada	4098	3763	259	265	2167	1973	1672	1526
13	Avustralya	3594	3442	200	211	1888	1823	1506	1408
14	Şili	258	230	44	45	171	145	43	40
15	Hollanda	1073	984	57	59	640	587	376	338
16	Belçika	624	644	100	101	364	375	160	168
17	Yunanistan	665	556	26	28	407	371	231	156
18	Çekya	185	249	8	8	136	178	41	63
19	Portekiz	470	410	20	19	312	278	138	113
20	İsveç	885	863	67	70	513	523	305	270
21	Macaristan	252	252	23	24	136	152	93	76
22	Avusturya	863	797	34	37	473	449	356	311
23	İsviçre	1279	1227	64	66	742	729	473	432
24	İsrail	1072	890	54	53	497	439	520	399
25	Danimarka	333	324	24	25	222	217	86	82
26	Finlandiya	169	175	16	16	116	126	37	33
27	Slovakya	91	93	10	11	30	40	51	43
28	Norveç	382	417	38	38	264	291	80	88
29	İrlanda	412	394	48	47	279	265	85	82
30	Yeni Zelanda	551	516	39	41	304	281	208	194
31	Litvanya	73	52	6	6	13	11	54	34
32	Slovenya	107	138	5	6	48	68	54	64
33	Letonya	156	101	3	4	23	21	130	76
34	Estonya	112	81	3	2	28	31	82	47
35	Lüksemburg	130	134	9	10	79	81	42	43
36	İzlanda	21	21	3	3	15	15	4	3

Kaynak: MDP, 2018; DESA, 2108b.

4. SONUÇ

Ekonomik olarak var olabilme ve hükmedebilme mücadelesinin bir sonucu olan küreselleşme; sermayenin serbest dolaşımını ve maliyetlerin minimize edilme çabalarını da doğrudan etkilemektedir. Ekonomik sürdürülebilirlik çabaları makroekonomik rekabet düzeyinde gerçekleşmekte ve mikroekonomik dinamiklerin sonucunda meydana gelmektedir. Firmaların rekabet güçlerini artırma çabaları maliyetlerin minimize edilmesine duyulan ihtiyaçların yanında, bireylerin de refah düzeyini artırma ve daha iyi ücret karşılığı istihdam edilme isteği; göçe ve piyasalardaki enformel oluşuma neden olmaktadır. Bireylerin göç yoluyla istihdama dâhil olma gayreti ulusal ve uluslararası piyasada kayıtdışı bir sektörün oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Küresel nüfusun %5'ini oluşturan ve 323 milyon kişiden daha fazla olduğu tahmin edilen göçmen işçiler dünyanın farklı ülkelerinde, çeşitli sektörlerde istihdam edilmektedirler. Göçmenlerin ağırlıklı çalışma alanını oluşturan, kayıtdışılığın yüksek olduğu sektör tarımdır. Mevsimsellik özelliği nedeniyle özellikle yaz aylarında ekstansif olarak gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerde göçmen istihdamı önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle enformel özellikler taşıyan sektörün ağırlıklı olarak tarım olduğu düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında kayıtdışılığın hesaplanmasında istihdam yaklaşımı esas alınarak; toplam işgücü arzının toplam nüfusa oranı ve toplam istihdamın toplam nüfusa oranı arasındaki fark kullanılmıştır. Bu formül yardımıyla enformel oluşum düzeyi dünyada %2,79, OECD ülkelerinde ise ortalama %3,47 olarak hesaplanmıştır. Bu durum ekonomik gelişmiş düzeyi yüksek ülkelerde dâhi enformel oluşumların meydana gelebileceğinin göstergesidir. Türkiye için hesaplanan kayıtdışılık oranıysa %5'dir. OECD ülkeleri içerisinde sektörlerin istihdamdan aldıkları paylar incelendiğinde Türkiye'nin %19,39 ile en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Hem tarım sektöründen alınan istihdam payının hem de kayıtdışılığın yüksek olması enformel sektör oluşumunun tarımsal faaliyetlerden kaynaklandığının göstergesidir.

Tarımda girdi maliyetleri (mazot, tohum, gübre vs.) yüksek olmasına rağmen işgücü arzının da yüksek olması (mevsimlik yerli ve göçmen-mülteci tarım işçileri); tarım işletmecisinin aldığı rasyonel kararlar ve piyasa koşulları doğrultusunda işgücünün değer kaybetmesine neden olmaktadır. Değer kaybına uğrayan işgücü kayıtdışılığın oluşumun genişlemesine sebep olur. Öte yandan Türkiye'nin sahip olduğu stratejik ve jeopolitik konum nedeniyle aldığı göçler, piyasalardaki hukuki boşluk ve denetimsizlik, serbest piyasa koşulları nedeniyle ücret politikası oluşumuna müdahale edilememesi de enformel oluşuma hız kazandırmaktadır. Tüm bu olumsuz piyasa koşulları ve Türkiye'nin göçlerle desteklenen yüksek istihdam kapasitesi; enformel oluşumun kaynağı olan tarım sektöründe yapılacak düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Kayıtdışılığın kırsalda engellenmesi amacıyla yerel katılımlı projeler gerçekleştirilmeli, kayıt dışılıkla mücadelede tüm kurum ve kuruluşlar entegre çalışmalıdır. Cezai uygulamaların aksine teşvik edici bir tutumla problemlere çözüm aranmalıdır. Tarım sektöründe istihdam edilen işgücünün kontrol ve denetim altına alınması; diğer sektörlerde de işgücünün planlanmasını kolaylaştıracaktır. Çünkü diğer sektörlere kaynak oluşturan işgücünün kaynağı kırsal alanlardan kentlere gerçekleşen göçün bir sonucudur. Kayıtdışılığın minimize edilmesi amacına yönelik tarımsal faaliyetlerde öncelikle çiftçilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Çiftçiler işletme kaydı tutma konusunda desteklenmeli, işletme tarafından yaratılan istihdam (mevsimlik, göçmen, daimi vs.) tüm detayları ile kayıt altına alınmalıdır. Tarım işletmecilerinin kayıt tutmaya ve istihdam yaratmaya yönelik faaliyetlerinin desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y., 2016. Göç Sosyolojisi, Nobel Akademi, 1. Basım, Ankara.

Altın, G., 2015. Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.

Aslanoğlu, S., 2008. Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Dergisi, Sayı 39, Sayı 199-211.

Aydın, E., 2009. Formel ve Enformel Sektör Ücret Farklılıkları: Katmanlı İşgücü Piyasası Kuramının Türkiye Emek Piyasasına Uygulanması, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Aykın, H., 2017. Kayıtdışı Ekonomi Kavramı, Sınıflandırması, Nedenleri, Ölçülmesi, Büyüklüğü, Vergi Dosyası, https://vergidosyasi.com/2017/04/16/kayitdisi-ekonomi-kavrami-siniflandirmasi-nedenleri-olculmesi-buyuklugu/, Erişim Tarihi: 11.03.2019.

Biçer, Y., 2006. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü (DESA), 2018a. https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/, Erişim Tarihi: 21.12.2018.

Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü (DESA), 2018b. http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.shtml, Erişim Tarihi: 21.12.2018.

Bromley, R., 1978. The Urban Informal Sector: Why Is It Worth Discussing?, World Development, Volume 6, Pages 1033-1039.

Çelik, E. ve Güney, A., 2017. Kayıt Dışı İstihdam Olgusu ve Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam, İktisadiyat, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa 213-248.

Çoruhlu Kamalıoğlu, N., 2014. Kayıt Dışı İstihdam Ve Türkiye'de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirmesi, T.C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dünya Bankası, 2018. https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?end=2018&start=2018&view=map, Erişim Tarihi: 21.12.2018.

Erkuş, H. ve Karagöz, K., 2009. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini, Maliye Dergisi, Sayı 156, Sayfa 126-140.

Eroğlu, E., 2014. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonominin Makroekonomik Etkileri, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans Bankacılık Programı, Doktora Tezi, İstanbul.

Erput, Z., 2007. Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri, Çalışma ve Toplum, Sayı 1, Sayfa 53-82.

Friedrich-Ebert-Stiftung Türkei, 1995. Türkiye'de Yabancı Kaçak İşçilik, Ekonomi Forumu, Baskı: Gürtaş Ofset, İstanbul.

Güloğlu, T., 2005. The Reality of Informal Employment in Turkey, Cornell University ILR School,https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=intlvf, Date of Access: 08.04.2018.

Hart, K., 1973. Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. The Journal of Modern African Studies, Volume 11 (1).

International Organization for Migration (IOM), 2019. http://turkey.iom.int/tr/emek-g%C3%B6%C3%A7%C3%BC-ve-insani-kalk%C4%B1nma, Erişim Tarihi: 04.03.2019.

Koçak, O. ve Gündüz, R. D., 2016. Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 12, Sayfa 66-91.

Koyutürk, S., 2005. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu Raporu.

Lewis, W., 1954. Economic Development with Unlimited Supply of Labour, The Manchester School, Volume 22 (2), Pages 139-91.

Mavral, Ü., 2001. Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'ye Yansımaları, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Şafak Matbaacılık, Ankara.

Migration Data Portal (MDP), https://migrationdataportal.org/themes/labour-migration, Erişim Tarihi: 24.10.2018.

Özdemir, A. ve Çütcü, İ., 2017. Çalışanların Kayıtdışı İstihdama Yönelik Algıları ve Uluslararası Karşılaştırması: Gaziantep İli Örneği, III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-27-28 Ekim 2017, Kahramanmaraş, Sayfa 501-522.

Parin, M., 2014. Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Uygulanan Politikalar ve Yürütülen Faaliyetler, T.C. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sarılı, M. A., 2002. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler, Bankacılar Dergisi, Sayı 41, Sayfa 32-50.

Şenses Özcan, N., 2015. Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler, İdealkent, Sayı 15, Sayfa 22-39.

Teyyare, E., 2018. OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, Sayfa 51-65.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), 1993. Ekonomik Rapor, TOBB Yayını No: 285, Ankara.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2018a. https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/statistics-overview-and-topics/ employment/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 21.12.2018.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2018b. https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm, Erişim Tarihi: 21.12.2018.

Us, V., 2004. Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu.

Tekirdağ İli Marmara Ereğlisi İlçesi Yeniçiftlik Mahallesi'nde Bir Tarım İşletmesinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması

Öğr. Gör. Metin BADEM[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Bölümü, mbadem@nku.edu.tr

Özet: Türkiye'de tahıl üretiminde en büyük paya sahip olan buğdayın ülke ekonomisi için önemi çok büyüktür. Buğday tüm dünya için olduğu gibi ülkemiz içinde stratejik bir öneme sahiptir. Bu araştırmada Marmara Ereğlisi Yeniçiftlik mahallesinde en çok ekim alanına ve üretim miktarına sahip başlıca ürün olan buğdayın, bir işletmenin 2016-2017yılı verileri dikkate alınarak birim alanda buğday maliyet analizi yapılmıştır. Tüm sektörlerde olduğu gibi tarımsal faaliyetlerde birim maliyet hesaplamanın önemi giderek artmaktadır. Tarımın sürdürülebilir olabilmesi için girdi maliyetlerinin ve ürün satış fiyatının dengeli bir şekilde götürülebilmesi gerekmektedir. Tarımsal işletmelerin en temel amacı birim alandan en yüksek verimi alırken, birim alanda meydana gelen masrafların en düşük seviyede tutulması çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Buğday, Maliyet Analizi, Tekirdağ

Calculation of Wheat Production Cost in an Agricultural Enterprise in the Yeniçiftlik Neighborhood of Marmara Ereğlisi, the District of Tekirdağ Province

Abstract: Wheat, which has the largest share in cereal production in Turkey, is of vital importance to the country's economy. Wheat has a strategic importance in our country as it is for the whole world. In this research, wheat cost analysis was carried out in unit area by taking the 2016-2017 data of a business, which is the main product with the highest cultivation area and production amount in Marmara Ereğlisi Yeniçiftlik neighborhood. As in all sectors, the importance of unit cost calculation in agricultural activities is increasing. In order for agriculture to be sustainable, input costs and product sales price should be taken in a balanced manner. The main objective of agricultural enterprises is to take the highest efficiency from the unit area, while keeping the costs of the unit area at the lowest level.

Key words: Wheat, cost analysis, Tekirdağ

1. GİRİŞ

Tarım sektörü, insanların ve bazı hayvanların beslenme ihtiyacını karşılamasının yanında bazı tarımsal ürünlerin yurt dışı satışı ile ülke ekonomilerine katkı sağlama ve bir ülke için temel sektörlerden biri olarak istihdam olanağı oluşturma ayrıca bölge halklarının yaşam biçimi olma özelliklerinden dolayı önemli bir sektördür (Karadaş,2016).

Ülkemizde tarımsal üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin yaklaşık %85'i hububat üreticisi iken nüfusumuzun tamamının tüketici olduğu için hububat dolayısıyla da buğday ülkemiz için stratejik bir öneme sahiptir (Konyalı ve Gaytancıoğlu, 2007).

Günümüzde dünya nüfusunun hızlı artışı insanlığın beslenme sorununu ortaya çıkarmıştır. Dünya nüfusunun artan gıda ihtiyacının karşılanabilmesi için birim alandan daha fazla verim alınmasını yani mevcut kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasını gerektirmektedir. Tarımsal üretim için gerekli olan toprağın kıt ve üretilemez olması konunun önemini daha da attırmaktadır. Kaynakların verimli kullanılabilmesi için makro düzeyde önlemler alınması yanında faktör verimliliğini, girdi kullanım düzeylerini belirlemek ve mevcut kaynakların ekonomik prensipler çerçevesinde kullanılmalarını sağlamak gerekir (Birinci ve Akın, 2008).

Trakya Bölgesi, Türkiye'nin önemli tahıl üretim merkezlerinden birisidir. Türkiye'nin tarım potansiyeline bakıldığında buğdayın % 5,6'sı, ayçiçeğinin % 54,2'si ve çeltiğin ise % 50'si Trakya Bölgesi'nde elde edilmektedir. Bölgede 1.593.275 dekarlık bir alandan elde edilen 779.347 ton ürün ile Tekirdağ ili tahıl üretiminde ilk sırada yer almaktadır. Trakya Bölgesi'nde ortalama buğday verimi 350-400 Kg/da olup, 210-220 Kg/da Türkiye ortalaması ile kıyaslandığında buğdaydan % 70-80 daha yüksek verim alındığı görülmektedir. Tekirdağ ilinde ise bu değer 330- 500 Kg/da'dır. 2012 yılı itibarıyla tahıl türleri içerisinde buğday, 1.593.275 dekarlık bir alandan elde edilen 779.347 ton ve 489 Kg/da ile birinci sırada yer almaktadır (Dayan, 2013: 3).

Yapılan bu çalışma ile buğday tarımında girdi türleri ve miktarları ile buğdayın maliyet ve karlılık analizinde bölgesel, ülkesel ve uluslar arası analizde ortak bir dil oluşturulmasına katkı sağlanacaktır. Aynı zamanda bölge çiftçisi için buğday ile alternatif ürünler arasında karlılık analizine fırsat verecektir. Ayrıca bu çalışma ile bölgede

birim alanda kullanılan fiziki girdi miktarları ve birim fiyatlarının karşılaştırabilir olması açısından önem arz etmektedir (Karadaş,2016).

2. MALİYET ANALİZİNDE UYGULANAN YÖNTEMLER:

Bu çalışmada kullanılan veriler 2017-2018 üretim yılına aittir. Oluşan maliyet kalemleri, bir ürünün üretilebilmesi için yapılan tüm masrafların üretim giderleri unsurlarına göre gruplandırılmasıyla oluşmuştur. Buğdayın üretim maliyetinin hesaplanmasında üretim faaliyeti için birim alanda harcanan işgücü ve çeki gücü istekleri değerlendirilmiştir. Ürün girdi miktarları ve fiyatları ile ilgili veriler esas alınmıştır.

Bu işletmede kullanılan işgücü saat olarak alınmıştır. EİB (erkek işgücü birimi) günlük vasıflı bir işçinin ücreti dikkate alınmış ve birim alan için harcanan işgücü zamanı ile birim fiyatla çarpılarak işçilik ücreti elde edilmiştir. Çeki gücü olarak kullanılan makine (traktör) için hesaplama şekli, işletme kendi traktörünü kullansa da yörede o iş için makine kiralama fiyatları dikkate alınmıştır. Yani oluşan maliyet tablosunun temeli birim işçilik saati ve birim alanda kullanılan makine (traktör) zaman maliyeti dikkate alınmıştır. Kullanılan girdi (mazot, gübre, zirai ilaç) fiyatları dönem itibariyle ortalama fiyat olarak alınmıştır.

Arazi kirası; tarım işletmelerinin aktif sermayeleri içerisinde en büyük payı arazi sermayesi almaktadır. Toprak üretimde kullanılma karşılığı olarak rant, yani kira adı altında pay alır. Kiracı kira bedeli öderken arazi sahibi de arazisini kiraya vererek gelir elde edebilir. O halde üretim masrafları içerisinde arazi kirası da yer almalıdır (İnan,2017: 99).

Yeniçiftlik mahallesi tarım işletmelerinin büyük ölçekli olanlarında kiralama oranı toplam mülk oranından büyüktür. Yani tarım arazilerinin önemli kısmı tarımla ilgili olmayanlara satılmıştır. Bu nedenle kiralama yaygın olarak görülmektedir. Bu çalışmada arazi işletmenin kendisine ait olsa da alternatif bir maliyet olarak piyasa ortalaması dikkate alınmış ve kira bedeli hesaplanmıştır.

Tarımsal işletmelerin kar hesaplamasında sabit gider kalemleri arasında yer alan amortisman giderleri ve sabit sermaye tamir bakım masrafları hesaplanması önem arz etmektedir. Amortisman hesaplamada basit hesaplama şekline sahip olan normal amortisman yönteminin uygulanması kolay olduğundan daha yaygın ve daha üstün bir yöntemdir. Bu yöntemde amortisman süresi, kıymetlerin aktife girdiği yıldan başlar. Bu sürenin yıl olarak hesaplanması için (1) rakamı mükellefçe uygulanan orana bölünür. Yani amortisman oranı= 1/ faydalı ömür formülünden yaralanılır. (Feyiz, 2009). Sabit sermayenin amortisman ve faiz dışında diğer bir masraf grubu da tamir bakım masraflarıdır. Kullanılan traktör ve tüm ekipmanların yıl içinde tamir ve bakımı gerekmektedir.

İşletme kar hesaplamasının son aşamasında ise brüt ve net kar hesabı yapılır. İşletmenin karlılığı hesaplanırken en önemli aşama doğru şekilde belirlenen gelir ve gider kalemlerinin karşılaştırılmasıdır. Bu işlem için de yıllık dekardan alınan verim birim satış fiyatı ile çarpılarak satış geliri elde edilmiştir. İşletmenin masrafları; değişen+ sabit= toplam masraflar olarak ele alınmıştır. Brüt ve net kar hesabında şu formüller kullanılmıştır.

Brüt kar= Gayri safi (Brüt)üretim değeri - Değişen Masraflar

Net Kar= Gayri safi (Brüt) üretim değeri – Üretim Masrafları

Yani gayri safi üretim değerinden değişen masraflar çıkartılarak brüt kar, gayri safi üretim değerinden toplam masraflar çıkarılarak net kar hesaplanmıştır(Karadaş,2016).

Döner sermaye faiz oranı hesaplanmasında T.C. Ziraat Bankası bitkisel üretim kredi faiz oranının %10 yarısı, yani faaliyet altı aylık dönemi kapsadığından %5 olarak alınmıştır. Genel idare masrafları toplam değişir masrafların %2-9 arasında değişmekte olup çalışmada %3 olarak alınmıştır. (Uzundumlu, 2017).

Tekirdağ ili Marmara Ereğlisi ilçesi Yeniçiftlik mahallesinde bir tarım işletmesin de dekara net kar hesaplaması yapılabilmesi için, dekara buğday maliyeti oluşturan kalemler belirlenmiştir. İnsan ve makine gücü, kullanılan materyaller ile (gübre ilaç vs.) dekara düşen birim maliyetleri hesaplanmıştır. 2017-2018 üretim dönemi birim fiyatları ile yapılan buğday maliyet analizi çizelge 1'de verilmiştir.

Tablo1.Buğday üretiminde kullanılan girdi miktarları, masraf kalemleri elde edilen K/Z miktarı

	İŞLEM ZAMANI	SAAT	TUTAR	SAAT	TUTAR	CİNSİ	KG/ADET	TUTAR	TOPLAM MASRAF
I- Toprak Hazırlığı									**105,42**
a. Ayçiçeği sap kıyımı	Eylül	0,1	2,08	0,1	6,25				8,33
b. Goble çekimi	Eylül	0,12	2,50	0,12	7,50				10,00
c. Yaylı kültivatör çekimi	Eylül-Ekim	0,15	3,13	0,15	9,38				12,50
d. Yaylı ince kültivatör çekimi	Ekim- Kasım	0,12	2,50	0,12	7,50				10,00
e. Ekim	Ekim - Kasım	0,12	2,50	0,12	7,50	Tohum	25*1,85	46,25	56,25
f. Merdane çekimi	Ekim- Kasım	0,1	2,08	0,1	6,25				8,33
II- Bakım									**144,53**
a- Ekim gübresi	Ekim - Kasım	0,05	2,08	0,05	3,13	20.20	25*1.08	27	32,21
b- Üst gübreleme	Şubat- Mart	0,05	2,08	0,05	3,13	üre	22*1,2	26,4	31,61
c- Yabancı ot ilaçlaması	Mart- Nisan	0,08	3,33	0,08	5,00	Lanso. ax		12,5	20,83
d- Kök boğaz ilaçlaması	Mart- Nisan	0,08	3,33	0,08	5,00	input		11	19,33
e- 2. Üst gübreleme	Nisan	0,05	2,08	0,05	3,13	nitrat	20*0.85	17	22,21
f- Pas ilaçlaması	Nisan- Mayıs	0,08	3,33	0,08	5,00	operamax		10	18,33
III- Hasat									**33,5**
a. Hasat	Haziran-Temmuz			0.15	22				22
b- Taşıma-depolama	Haziran-Temmuz	0,9	1,5	0,9	10				11,5
IV- Döner Sermaye Faizi	(I+II+III)*0,05								**14,17**
A- DEĞİŞEN MASRAFLAR TOP.									**297,61**
a- Genel idare giderleri(A*%3)									8,93
b- Bakım Onarım Gid.									10,00
c- Amortisman									0,00
d- Tarla Kirası									150
B- SABİT MASRAFLAR TOP									168,93
C. ÜRETİM MASRAFLARI TOP.									**466,54**
D- BUĞDAY VERİMİ									450
E- BUĞDAY SATIŞ FİYATI									0,95
F- DEĞER									427,5
G-DEVLET DESTEKLEMELERİ									50
H- YAN ÜRÜN GELİRİ									22
I- GSÜD (F+G+H)									499,5

J- BRÜT KAR(I-A)	201,89
K- NET KAR (I-C)	32,96
L- BİRİM MALİYET (C-G+H)/D	0,97

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bölgede yapılan buğday tarımının başlıca girdileri, tohum fiyatı; 1,85 TL/dekar, ekim gübresi (20-20) 1,08 kg/ TL, üre gübresi kg fiyatı 1,2 kg/TL ve nitrat gübre fiyatı da 0,85 kg/ TL olarak hesaplanmıştır. Genellikle gübre uygulaması, ekimde alt gübre, iki kez üre gübre uygulaması ve son olarak da nitrat gübre uygulaması yapılmaktadır. Yabancı ot ilaçlamasında ise genellikle uygulama şekli; yabancı ot mücadelesi, kök boğaz uygulaması ve pas hastalıkları mücadelesi olarak yapılmaktadır. Eğer bakanlık süne mücadelesi için izin verirse bir de süne ilaçlaması yapılmaktadır.

Tablo 2. Buğday Üretiminde Dekara Masrafları ve Dağılımı

MASRAF UNSURLARI	DEĞER(TL)	ORAN(%)
1-Değişen Masraf Toplamı	**297,61**	**0,64**
a-İşgücü masrafları	32,52	0,07
b-Makine Çek. Güc. Masrf	100,77	0,22
c-Materyal Masrafları	150,15	0,32
d-Döner Sermaye Faizi	14,17	0,03
2-Sabit Masraf Toplamı	**168,93**	**0,36**
a-Tarla Kirası	150	0,32
b-Bakım Onarım Gideri	10	0,02
c-Genel İdare Gideri	8,93	0,02
ÜRETİM NASRAFLARI TOPLAMI	**466,54**	**100,00**

Tablo 2.de görüldüğü gibi değişken masraflar içindeki en büyük pay %32 ile materyal giderleridir. Sabit masraflar içindeki en büyük payda %32 ile tarla kirasından oluşmaktadır. Dekar maliyet analizi yapılan işletmenin toplam üretim masrafları içindeki pay dağılımı ise şöyledir; toprak hazırlama gideri %23, bakım masraflarının payı 0,31, hasat taşıma ve depolama masraflarını payı 0,07 iken sabit masrafların toplam masraf içindeki payı da 0,36 olarak hesaplanmıştır.

Yan ürün geliri olarak hesaplanan buğday sap geliri son yıllarda başka bölgelerden gelen talep artışı ile dekar sap parası biçerdöver biçim parası eşitlenmiştir. Eğer arazi sahibi hayvancılık yapmıyorsa buğdayın sapını belli bir bedel karşılığında satmaktadır. Yani belli ekonomik büyüklüğe sahip işletmeler buğdayını biçtirdiği kişiye buğday saplarını bırakmaktadır. Bu da arazi sahibi için önemli bir gelir teşkil etmektedir.

Bu işletme 1 kg buğdayı 0,97 TL'ye mal ederken 0,95 TL'ye satmaktadır. Yani bir kilogram buğdayda 0,02 TL, zarar etmektedir. 2018 yılı hasat mevsimi yağışlı olması nedeniyle hasat geciktiğinden dolayı buğday kalitesi düşük çıkmıştır. Bu buğday fiyatını harman döneminde 0,800 TL'ye kadar düşmesine neden olmuştur. Eğer harman fiyatı dikkate alınarak kar hesaplaması yapılırsa işlemenin birim alanda zararı 35 TL, olmaktadır. Tablo 3'de görüldüğü gibi bu işletmenin ilgili dönemde net kar/satış tutarına oranı 0,06 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Buğday Üretiminde Dekara Gelir – Gider ve Net Gelir Değerleri

Gelir ve Gider Unsurları	Değer (TL/Dekar)	Oran (%)
Buğday geliri	427,5	0,86
Saman Geliri	22	0,04
Devlet Desteklemeleri	50	0,10
GSÜD (Toplam Gelir)	499,5	100
Değişen Masraflar	297,61	0,64
Sabit Masraflar	168,93	0,36
Toplam Masraflar	466,54	100
Brüt Kar	201,89	
Net Kar	32,96	0,06

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu işletme için buğday maliyetinin %64'ünü değişen masraflar, %36'sını sabit masraflar oluşturmaktadır. Karadaş (2016) tarafından Ağrı ilinde yapılan bir çalışmada bu oran; değişen masraflar %88.08, sabit masraflar ise %11,92 iken, Birinci- Küçük (2004) Erzurum ilinde yapılan benzer bir çalışmada %81 değişen masraf, %19 sabit masraflar olarak belirlenmiştir. Kumbar ve Unakıtan (2011) Trakya bölgesinde yapılan bir çalışmanın sonuçlarında ise bu oran %74 değişen, %26 sabit masraflar olarak belirlenmiştir.

Değişen masrafların %35' ini toprak hazırlama, %48'ini bakım giderleri ve %17' sini hasat gideri ile döner sermaye faizinden oluşmaktadır. Buğday tarımında sabit gider kaleminin en önemli artış nedeni arazi kira bedelinin yüksek oluşudur. Ancak tarımla uğraşmayan kişilerin rant amaçlı aldıkları arazileri yine bu tarlaları satan kişilere yüksek bedelle kiralaması ve kiralama talebinin yüksek olması arazi kira bedellerini arttırmıştır. Bu sistemde toprağın korunmasını, tarımın sürdürülebilir olmasını engellemektedir.

Bölge halkı için önem arz eden buğday tarımının, diğer bölge işletmeleri ve hatta dünya devletleri işletmeleri ile karşılaştırılabilir olabilmesi için detaylı bir karlılık analizine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu analizler sonucunda bölgenin avantaj ve dezavantajları göz önüne serilmiş olacaktır. Ayrıca buğdayın diğer alternatif ürünler ile karşılıklı olarak değerlendirmesine de fırsat verecektir. Tablo 3. Görüleceği gibi, buğday birim alandan elde edilen tüm gelirlerin toplamı 499,5 TL, olarak hesaplanmıştır. Bu değerden de değişen giderler düşülmüş ve brüt kar 201,89 olarak hesaplanmıştır. Bu toplam değerden sabit giderler düşülerek net kar 32,96 TL, olarak hesaplanmıştır.

Buğday tarımında karlılığını etkileyen önemli etkenlerden biri birim alandan alınan verim değişkenliğidir. Örneğin analizi yapılan aynı işletmenin 2016-2017 yılı dekar verimi 630 kg iken, bu değer 2017-2018 yılında 450 kg. civarındadır. Karlılığı arttırmanın iki tarafı vardır. Bunlardan birincisi maliyetleri düşürmek iken ikincisi de birim satış fiyatının arttırılabilmesidir. Ya da birim alandan yüksek verim alınmasıdır. Ancak verimi çiftçinin yaptıklarının dışında en önemli belirleyicisi iklim koşullarıdır.

Son yıllara kadar buğday biçiminden arda kalan buğday sapları bir ücret ödenmeden biçerdöver sahibine bırakılmıştır. Buğday sapına artan talep sonucunda toprak sahiplerine bir bedel ödenmeye başlanmıştır. Bu da işletmenin karlılık artışına bir parça katkı sağlamıştır. Ancak buğday sapının belli bir bedelle satılabilme koşulu işletmenin belli bir büyüklüğe sahip olmasını gerektirmektedir.

Bölgede buğday tarımında işletmeler kar hesaplaması yaparken üç önemli gider kalemini göz ardı etmektedir. Bu kalemler sırasıyla; tarla kira bedeli, amortisman ve kendi işçilik gideridir. Bu kalemlerin toplam maliyetine etkisine bakıldığı zaman ise, dekar işgücü maliyeti 31,25 TL, arazi kirası 150 TL, yaklaşık 20 TL, de amortisman hesaplaması yapıldığın da toplam bedel 200 TL, olacaktır. Bu bedel çiftçinin karının yüksek gözükmesine neden olmaktadır.

Analizi yapılan işletmenin 450 kg. birim alandan verim aldığı belirlenmiştir. Çiftçinin yan gelir gelirleri, yani buğday sapı ve devlet desteklemelerini dikkate almadan maliyet analizi yapılırsa yaklaşık olarak işletmenin zararı 39 lira olduğu görülmektedir. Bunun içindir ki buğday tarımında yan gelir ve devlet desteklemelerinin önemi büyüktür. Buğday tarımının sürdürülebilir olması ülke ekonomisi için hayati bir öneme sahip olduğundan dolayı desteklemelerin önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Bölge işletmelerinin en büyük sorunlarından bir tanesi, yıl içinde vadeli alınan girdi bedelleri ve biçim masrafları, ailenin geçim masrafları hasattan belli bir süre içinde ödenmesi gerektiğinden dolayı çiftçi ürününü satmak zorundadır. Çiftçilerin yoğun satma talebi harman da birim fiyatın aşırı düşmesine neden olmaktadır. Örneğin 2018 yılı hasat döneminde buğday fiyatı 0,80 TL, civarında seyretmiştir[1]. Bu birim fiyat ile çiftçi zarar etmektedir. Eğer bu işletme buğdayını hasat zamanın da 0,8 TL, ye satmış olsaydı buğday geliri, sap geliri ve desteklemeler ile beraber dekar zararı 35 TL, olmaktadır.

Trakya tarımında en önemli münavebe buğday- ayçiçeği veya buğday kanola şeklindedir. Bölge çiftçisi buğdayın ekiminde risk gördüğü zaman yerine arpa ekebilmektedir. Ülkemiz için iki önemli ürün olan hububat ve yağlık bitki üretiminin Trakya bölgesindeki mutlak avantaj teorisi dikkate alınarak bu ürünlerin devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

[1]Resmi açıklanan fiyatlar için bkz.: http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=9038

Kaynakça

Bayramoğlu vd., Göktolga, Z.G. ve Gündüz O.(2005). Tokat ili Zile İlçesinde Yetiştirilen Bazı Önemli Tarla Ürünlerinde Fiziki Üretim Girdileri ve Maliyet Analizleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 11(2):101-109.

Birinci, A. ve Akın O. (2008). Erzurum İli Tarım İşletmelerinde Kooperatifleşme ve Sosyal Güvenlik Durumunun Tespiti Üzerine Bir Çalışma, Tarım Ekonomisi Dergisi, 14(1):31-36.

Birinci, A. ve Küçük N. (2004). Erzurum İli Tarım İşletmelerinde Buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 35(3-4),177-181.

Feyiz, M.A (2009). Genel Muhasebe, Murathan Yayıncılık,

İnan, İ.H.(2017). Tarımsal işletme Yönetimi, İdeal Yayıncılık, İstanbul.

Karadaş, K.(2016). Ağrı İli Tarım işletmelerinde buğday Üretim Maliyetinin Hesaplanması, 31(B) 33-34

Konyalı, S. ve Gaytancıoğlu O. (2007). Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya Bölgesi Buğday Üreticileri Sorunları. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,4(3).

Kumbar N. ve Unakıtan G. (2011). Trakya Bölgesinde Kanola Üretiminin Ekonomik Analizi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(1).

Uzundumlu, A.S. ve Sezgin A.(2017). Erzurum İlinde Arpanın Üretim Maliyeti. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 7(2):321-326.

Do Portfolio Investments Affect Consumption Expenditures? New Evidence from Developing Countries

Associate Professor Mustafa Unver [1] **Professor Cuneyt Koyuncu** [2]

[1] Kirikkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, mustafaunver@kku.edu.tr

[2] Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

Abstract: In this paper, we investigate the relationship between portfolio investments and consumption expenditures for panels of developing countries covering the time period 1980-2017. Panel data analysis and Hausman tests are used to investigate this relationship. Additionally, the models of the study include three separate consumption variables, including final consumption expenditure, general government final consumption expenditure and household final consumption expenditure, as a dependent variable and other control variables, including real effective exchange rate, unemployment rate, broad money growth and gross savings with portfolio investments as a percentage of GDP as an independent variables, to check the robustness of empirical results in our models. Our results provide evidences supporting our expectations from literature. In this regard, the results show that estimated coefficients in portfolio investments have positive and statistically significant impact on all types of consumption proxies. When looking coefficients of control variables, real effective exchange rate and unemployment rate are statistically significant and have negative sign. On the other words, broad money growth and gross savings variable have positive sign and statistically significant impact on consumption variables.

Keywords: Capital Flows, Consumption, Developing Countries, Panel Data Analysis

1.Introduction

Economies around the world with globalization process have become more integrated. Although this process provides some opportunities, it also appears to present some risks for developing countries. When compared with the form of life from 20 years ago, it is seen that people are transformed into consumption society. In this sense, societies' and individuals' requirements have increased and thus countries seem to be enforced international financial markets to finance their consumption expenditures that increase high external financial dependence by giving domestic and external deficit. More specifically, economies' wants of money for consumption is provided portfolio investments through international financial integration. As a result, this process causes higher the indebtness ratio in the developing countries in which production level is smaller than consumption level.

Portfolio investments have been used in many theoretical and empirical papers as a dependent and independent variable (Demirgüç-Kunt and Huizinga, 1995; Brennan and Cao, 1997). In this regard, studies of Brinson, Hood and Beebower (1995), Agarwal (1997) tried to find the determinants of portfolio investments.

On the other hand, these papers have generally focused on financing of business or corporate operations. For example, Errunza's (2001) paper served as a research for benefits of portfolio investments. In this paper, it is found that a decrease of capital cost, an increase in value of firm projects and a rising in wealth of local investors have been accompanied by an increasing in portfolio investments flows with globalization effect. In this regard, literature about portfolio investments shows generally its positive effects (Errunza and Padmanabhan, 1988; Valadkhani, Chancharat and Harvie, 2008).

This paper examines possible relationship between portfolio investments and consumption expenditures in developing countries from the period of 1980-2017 by panel data analysis. Although the empirical papers focused on the impact of portfolio investments on different variables in developing countries are quite more, consumption literature does not have interest which focuses on the relationship between portfolio investments and consumption expenditures in developing countries. Estimation results conclude that there exist relationships between portfolio investments and consumption expenditures. Therefore, the correlation existing between portfolio investments and consumption is statistically significant positive correlation in all our models.

In this paper, empirical framework is explained in section 2. This is followed by the results of analysis estimations in section 3. The conclusion is given in section 4.

2.Empirical Framework

We analyzed the impact of portfolio investments on consumption by using 3 consumption proxies, including final consumption expenditure, general government final consumption expenditures and household final consumption expenditure. Data for all variables is taken from World Development Indicators (WDI). The period included in paper is between 1980 and 2017. Our largest panel sample has 2213 observations for analysis in total.

By using unbalanced panel data that comprises of 78 developing countries with a time length that varies between 26 to 37 years. In this context, our bivariate and multivariate fixed time effect models (FEM) may be specified as;

$$CONSUMPTION_{it}=(\alpha+\tau_t)+\beta_1 PORTFOL_{it}+u_{it} \quad (1)$$

$$CONSUMPTION_{it}=(\alpha+\tau_t)+\beta_1 PORTFOL_{it}+\beta_2 REER_{it}+\beta_3 UNEMP_{it}+\beta_4 BROADMONEY_{it}+\beta_5 GROSSAVING_{it}+u_{it} \quad (2)$$

and our bivariate and multivariate random time effect models (REM) may be specified as;

$$CONSUMPTION_{it}=\alpha+\beta_1 PORTFOL_{it}+(\tau_t+u_{it}) \quad (3)$$

$$CONSUMPTION_{it}=\alpha+\beta_1 PORTFOL_{it}+\beta_2 REER_{it}+\beta_3 UNEMP_{it}+\beta_4 BROADMONEY_{it}+\beta_5 GROSSAVING_{it}+(\tau_t+u_{it}) \quad (4)$$

where $_{it}$ symbol is observation value at time t in the i-th country for the particular variable and α and τ_t are the constant coefficient and time-specific effects that have impact for all countries in the same way. Finally, u_{it} is error term in our regression models.

In this paper, we use CONSUMPTION variable as a dependent variable. It also uses three different consumption indicators in order to denote the power of empirical results of our tests . Three consumption variables are FINALCON, GOVFINALCON and HOUSEFINALCON. In this regard, FINALCON is final consumption expenditure. GOVFINALCON is general government final consumption expenditures. HOUSEFINALCON is household final consumption expenditure. We have transformed all the variables into logarithmic form. The list of CONSUMPTION variables is then presented with definition and data sources in Table 1 below.

Table 1: List of Indicators of CONSUMPTION

Variables	Definition	Source
FINALCON	Final Consumption Expenditure (constant 2010 US$)	WDI
GOVFINALCON	General Government Final Consumption Expenditure (constant 2010 US$)	WDI
HOUSEFINALCON	Household Final Consumption Expenditure (constant 2010 US$)	WDI

In addition to our dependent variable, main independent variable used in our analysis is PORTFOL that indicates share of portfolio investment in an economy. Moreover, we also included four more determinants, such as REER, UNEMP, BROADMONEY and GROSSAVING, into our estimates to analyze the association between CONSUMPTION and PORTFOL. Thus, we will try to confirm the robustness and validity of our analysis results. According to previous literature, these variables are important determinants of consumption. The list of descriptions and data source for independent variables is summarized in Table 2.

Table 2: List of Independent Variables

Variables	Definition	Source
PORTFOL	Portfolio Investment (% of GDP)	WDI
REER	Reel Effective Exchange Rate Index (2010=100)	WDI
UNEMP	Unemployment, Total (% of Total Labor Force)	WDI
BROADMONEY	Broad Money (% of GDP)	WDI
GROSSAVING	Gross Savings (% of GDP)	WDI

In this section, we explain the relationships between independent variables and CONSUMPTION by explaining how they can be negatively or positively associated with CONSUMPTION.

First, to check the effect of portfolio investments of an economy on consumption, we have included portfolio investments as a percent of GDP of each economy into our estimations. In the global world, countries need external sources to finance their domestic and foreign deficits. In this sense, it seems that portfolio investments are an important source for countries' consumption needs. Also, portfolio investments as an unsustainable source are generally used for financing of consumption rather than production. Thus, the expected sign of the effect of portfolio investments on consumption is positive.

Second, REER represents a proxy for economic and political uncertainty. In this regard, devaluation process tends to reduce spendings in an economy through its impact in depressing money supply and lowering the capital account or capital flight (Corbo and Schmidt-Hebbel, 1991: 12; Kamin and Rogers, 1997: 26). In other words, higher REER level leads to a decreased CONSUMPTION level. Thus, the expected sign for relationship between REER and CONSUMPTION is negative.

UNEMP variable denotes the third independent variable used in our empirical analysis. It is computed by unemployment rate as a percentage of total labor force. Unemployment rate is an important proxy for uncertainty in income. Therefore, an increase in unemployment rate leads to future income uncertainty and thus higher saving motives (Malley and Moutos, 1996). In periods of high unemployment, then, purchasing power of households shows a decrease. In other words, higher rates of unemployment results in a decrease in consumption level. Hence, we expect UNEMP variable to have a negative effect on consumption.

Another variable used in our models is BROADMONEY variable that is measured as broad money as a percentage of GDP. Concerning the importance broad money or liquidity as the determinant of consumption expenditures, an increase in money growth rate raises the household consumption expenditures because of abundance of cash in the economy. Morever, governments may prefer to finance government expenditures, and hence more spending on government consumption expenditures (Özerkek and Çelik, 2010: 479). In addition, an increase in monetary base leads to an increase in the consumption expenditure because it reduces the negative effects of money constraints, such as cash-in-advance method (Corbo and Schmidt-Hebbel, 1991: 12). Thus, we expect the existence of a positive relationship between broad money and consumption expenditures.

Finally, our additional potential determinant of consumption expenditure is GROSSAVING variable that is measured as gross savings as a percentage of GDP in an economy. In countries in which saving rate is high, purchasing power will be higher and hence increasing consumption expenditures. As a result, we expect that the higher savings rate positively contributes to the consumption expenditures.

3.Estimation Results

Bivariate and multivariate estimation results for CONSUMPTION dependent variables are presented in Table 3 below for three different consumption indicators. We have used Hausman Test for choosing between FEM and REM estimators, and also we have given decision at the 5% significant level.

Our bivariate test results indicate that all coefficients of PORTFOL variable for all consumption variables, such as FINALCON, GOVFINALCON and HOUSEFINALCON dependent variables, are statistically significant and positive in all models. Thus, the results mean that portfolio investments seem to increase consumption expenditures.

When looking at the multivariate estimations as a piece of robustness test, as expected, firstly, all coefficients of PORTFOL variable have taken positive sign and have statistically significant effect on FINALCON, GOVFINALCON and HOUSEFINALCON variables in all models in Table 3. Secondly, the coefficient of the REER independent variable is negative and statistically significant and provides support for our theoretical expectation about CONSUMPTION variables. Thus, we can conclude that an increasing in REER as independent variable seem to be associated with decreased CONSUMPTION variables. Thirdly, estimation results using UNEMP as an independent variable denotes that UNEMP has negative and statistically significant effect on CONSUMPTION variables. This estimation shows that the higher unemployment rate decreases consumption by reducing purchasing power. Fourthly, there is also positive and statistically significant link of BROADMONEY variable with CONSUMPTION variables. Finally, the results of the coefficients of GROSSAVING reveal that it is positively linked with CONSUMPTION variables and it is statistically significant.

4.CONCLUSION

This paper tries to explain the existence of relationship between portfolio investments and consumption expenditures. In this sense, in addition to other independent variables with portfolio investments variable, by using three consumption variables, such as FINALCON, GOVFINALCON and HOUSEFINALCON, as a dependent variable, it tests the hypothesis that portfolio investments causes to increase in consumption expenditures. Our sample has 78 developing countries over the period 1980 to 2017. According to our results, portfolio investments have statistically significant and positive impact on three different consumption variables.

Table 3: Multivariate Estimation Results for CONSUMPTION Dependent Variables

Dependent Var. =>	**LOGFINALCON**	**LOGFINALCON**	**LOGGOVFINALCON**	**LOGGOVFINALCON**	**LOGHOUSEFINALCON**	**LOGHOUSEFINALCON**
C	**23.70623**	**24.58554**	**21.81959**	**22.43291**	**23.50976**	**24.48458**
Std. Error	0.040877	0.329695	0.042938	0.341015	0.040907	0.331305
Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
PORTFOL	**0.20988**	**0.184096**	**0.224959**	**0.189088**	**0.209115**	**0.187337**
Std. Error	0.031604	0.059581	0.03322	0.061666	0.031603	0.059872
Prob.	0.0000	0.0021	0.0000	0.0023	0.0000	0.0018
REER		**-0.017516**		**-0.020111**		**-0.017132**
Std. Error		0.002675		0.002768		0.002688
Prob.		0.0000		0.0000		0.0000
UNEMP		**-0.029718**		**-0.013616**		**-0.033778**
Std. Error		0.009047		0.00935		0.00909
Prob.		0.0011		0.1458		0.0002
BROADMONEY		**0.01966**		**0.024315**		**0.018701**
Std. Error		0.002234		0.002304		0.002245
Prob.		0.0000		0.0000		0.0000
GROSSAVING		**0.041604**		**0.049843**		**0.039663**
Std. Error		0.006538		0.006627		0.00657
Prob.		0.0000		0.0000		0.0000
Num. of Obs.	2213	644	2206	647	*2200*	*644*
Num. of Countries	78	33	78	33	78	33
R-square	0.039931	0.401013	0.037543	0.467271	*0.043268*	*0.382729*
F-statistic	2.444952	85.42636	2.285605	112.4476	*2.642585*	*79.11644*
Prob(F-statistic)	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	*0.0000*	*0.0000*
Hausman Statistics	11.324563	6.600487	8.751684	9.357102	*15.152608*	*5.988476*
Prob(Hausman-Stat.)	0.0008	0.2521	0.0031	0.0956	*0.0001*	*0.3073*
Selected Model	*FEM*	*REM*	*FEM*	REM	*FEM*	*REM*

REFERENCES

Agarwal, R. N. (1997). Foreign portfolio investment in some developing countries: A study of determinants and macroeconomic impact. Indian Economic Review, 217-229.

Brennan, M. J., & Cao, H. H. (1997). International portfolio investment flows. The Journal of Finance, 52(5), 1851-1880.

Brinson, G. P., Hood, L. R., & Beebower, G. L. (1995). Determinants of portfolio performance. Financial Analysts Journal, 51(1), 133-138.

Corbo, V., & Schmidt-Hebbel, K. (1991). Public policies and saving in developing countries. Journal of Development Economics, 36(1), 89-115.

Demirgüç-Kunt, A., & Huizinga, H. (1995). Barriers to portfolio investments in emerging stock markets. Journal of Development Economics, 47(2), 355-374.

Errunza, V. (2001). Foreign portfolio equity investments, financial liberalization, and economic development. Review of International Economics, 9(4), 703-726.

Errunza, V. R., & Padmanabhan, P. (1988). Further evidence on the benefits of portfolio investments in emerging markets. Financial Analysts Journal, 44(4), 76-78.

Kamin, S. B., & Rogers, J. H. (1997). Output and the Real Exchange Rate in Developing Countries: An Application to Mexico. FRB International Finance Discussion Paper, (580).

Malley, J., & Moutos, T. (1996). Unemployment and consumption. Oxford Economic Papers, 48(4), 584-600.

Özerkek, Y., & Çelik, S. (2010). The link between government spending, consumer confidence and consumption expenditures in emerging market countries. Panoeconomicus, 57(4), 471-485.

Valadkhani, A., Chancharat, S., & Harvie, C. (2008). A factor analysis of international portfolio diversification. Studies in Economics and Finance, 25(3), 165-174.

Sandzak Bosniaks: Suffering From the Lack of Minority Rights in the Middle of Europe

Dr. Nihan Akıncılar Köseoğlu[1]

[1] Fenerbahçe Üniversitesi / İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, nihan.koseoglu@fbu.edu.tr

Abstract: After the disintegration of Yugoslavia, and like the Kosova case, the Sandzak Bosniaks began to voice their disatisfaction. On July 27, 1990, a huge popular demostration was arranged by the Party for Democratic Action (SDA), which drew its support from Muslim Bosniaks throughout Serbia and Montenegro. Hence, a wing of the SDA was founded two days after the demonstration, on July 29, 1990, in the Sandzak region, with Süleyman Ugljanin elected its leader. Nearly one year later, on May 11, 1991, the SDA established the Muslim National Council of Sandzak (MNVS) as a forum for Muslim Bosniaks' to voice thier displeasure and to discuss their destiny. In 1991, MNVS adopted the "Memorandum on the Special Status of Sandzak," which emphasized mainly autonomy for Sandzak Bosniaks. In addition, from October 25-27, 1991, MNVS organized a referendum in which 98.9% of Sandzak Bosniaks voted in favour of autonomy. Nevertheless, it was Milosevic's era and he did not recognize the result; rather, he argued that the referendum was not held in one of Sandzak's six districts, so he declared the referendum illegal.

At the time that Serbia and Montenegro established the Federal Republic of Yugoslavia on April 27, 1992, a new constitution was accepted in which Muslim Bosniaks were regarded as a "religious minority" instead of one of founding "millets." Sandzak Bosniaks regarded this change as an attempt to downgrade their status. However, when Serbia and Montenegro became members of the Council of Europe and took on candidate status from the European Union (EU) in 2012 and 2010, respectively, Bosniak identity was accepted, which led to permission to use the Bosniak language in education.

On May 21, 2006, Montenegro arranged a referendum for the country's independence. After gaining 55.5% of the vote in favour of Montenegrin independence, the Assembly of the Republic of Montenegro declared its independence from Serbia on June 3, 2006. This action divided the Sandzak region into two parts, one Serbian Sandzak and one Montenegrin Sandzak, with internationally-recognized boundaries.

According to Ugljanin, good relations between Turkey and Serbia may lead to important results for the Sandzak Bosniaks. With the help of international organizations, especially the EU, the Sandzak question can be resolved. After the Sandzak region makes gains in economic development and replaces old laws with new ones regarding the advantage of Muslim Bosniaks, Sandzak will be stronger than before. And, apart from the Montenegrin Sandzak, who do not want to unify with the Serbian Sandzak in near future, the Serbian Sandzak will then fight for their autonomy alone. That is, it is obvious that Sandzak cannot be a second Kosova, but this region does not deserve to be forgotten like it has been in the past.

All Sandzak Bosniaks have always desired autonomy, but also they want some minority rights granted by both the Serbian and Montenegrin states. In this paper, the lack of minority rights of the Sandzak Bosniaks will be explored in detail.

Keywords: Sandzak, Muslim Bosniaks, Minority Rights

Introduction

Sandzak, which borders Bosnia and Herzegovina to the west and Kosova to the southeast, has eleven municipalities, five (Bijelo Polje, Rozaje, Plave, Plevlje, Berane) in Montenegro, and six (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Nova Varoš, Prijepolje, Priboj) in Serbia (Lyon, 2008, p.72). "The Sandzak may be a small, economically underdeveloped, and geographically isolated space, but it remains a rich and complex cultural, historical and political area" (Morrison, 2008, p.1). Even though this "region did not have a special status or enjoyed any form of autonomy in former Yugoslavia, or after its administrative division," Sandzak Bosniaks always supported regionalism (Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2004, p.1). Sandzak is a region, "not a legal entity, but rather a mind-map that reflects the common history of local Bosniaks" (King Savic, 2017, p.32).

Whenever an autonomous region or a part of a federation decides to declare its independence in the Balkans, worldwide dissatisfaction and fears arise because of the so-called threat of the "domino effect". That is, if a region becomes independent, it can lead its neighbours to seek the same result. This fear is often extended towards the Balkans due to the fact that those nations have lived together under the same federation, but in different countries. Consequently, after the demise of the Federal People's Republic of Yugoslavia, the region was divided into several states each containing various nations. However, gradually, stemming from deep displeasure and mistreatment towards some ethnic groups, they have been persistent in their desire for

autonomy, and after gathering enough internal and external support, independence. Recently, just after Kosova declared its independence on February 17, 2008, this "domino effect" theory started to be discussed. Since Kosova is an example for other regions that historically experienced conflict in their lands, the possible partitioning of Balkan soils was feared.

In the Sandzak case, Sandzak Bosniaks have always desired autonomy but they also want some minority rights granted by both Serbian and Montenegrin states. Thus, in this paper the lack of minority rights for the Sandzak Bosniaks will be investigated in detail. Also, whether the independence of Kosova can be an example for the Sandzak region will be discussed.

Historical Background for the Divided Sandzak Region

Actually, Sandzak has a general meaning. In Turkish, Sandzak means "flag" and this understanding was used by the Ottoman Empire. Starting in the mid-14th century, whenever Ottoman Emperors conquered a city or a province, they established a military organization for the defence of the empire and renamed these places sanjak, meaning a second-degree territory. The Sandzak of Novi Pazar is one of many sanjaks within the former Ottoman Empire, which has kept its name to the current day. The Ottoman Empire captured Sandzak in 1396, and Sandzak survived under the Ottoman Empire's rule for almost five centuries, until the early 1910s. After the Balkan Wars, the region entered an era during which it was partitioned by several states. First, it was divided by the Kingdoms of Serbia and Montenegro after the Balkan Wars. Then, during WWI, Sandzak was occupied by Austria-Hungary. Moreover, during the interwar era, Sandszk acceded to the Kingdom of Serbs-Croats-Slovenes between 1918-1929, and then, with the establishment of Yugoslavia, the region passed to the rule of the Kingdom of Yugoslavia between 1929-1941. Finally, during WWII Sandzak was attacked by the Axis Powers and given to the Kingdom of Albania, a satellite of Italy.

In November 1944, just before the end of WW2, Sandzak declared its autonomy, which lasted until March 29, 1945. Sandzak was next governed by the Federal People's Republic of Yugoslavia until 1990 and Yugoslavia's disintegration. Then, and like the Kosova case, the Sandzak Bosniaks started to voice their discontent. On July 27, 1990, a huge popular demostration was arranged by the Party for Democratic Action (SDA) which drew its support frm Muslim Bosniaks throughout Serbia and Montenegro. Hence, a wing of this party was founded two days after the demonstration, on July 29, 1990, in the Sandzak region with Süleyman Ugljanin elected its chief. One year later, on May 11, 1991, the SDA established the Muslim National Council of Sandzak (MNVS), a forum for Muslim Bosniaks' to voice their displeasure and to dicuss their destiny.

In 1991, MNVS "adopted the 'Memorandum on the Special Status of Sandzak' a document that elaborates the elements of statehood, autonomy, devolution and regional organization Bosniaks sought" (Internatiaonal Crisis Group, 2005, p.9). In addition, from October 25-27, 1991, MNVS organized a referendum in which "a total of 70.2 percent of all 264,156 eligible voters turned out in support of autonomy, especially residents of Novi Pazar, Tutin and Sjenica" (King Savic, 2017, p.34). The result was that 98.90% of the region supported political autonomy. Nevertheless, it was Milosevic's era and he did not recognize it because he argued that the referendum was not held in one of Sandzak's six districts, so he declared the referendum illegal.

Although MNVS was not recognized internally, some external actors recognized the council, inviting its members to the Yugoslavia Peace Conference in 1992 and to attend the Dayton Agreement in 1995. But in both cases, no decision was made about the future status of Sandzak. At the time that Serbia and Montenegro established the Federal Republic of Yugoslavia on April 27, 1992, a new constitution was accepted, in which Muslim Bosniaks were regarded as a "religious minority" instead of one of the founding "millets." Sandzak Bosniaks regarded this change as an attempt to downgrade their status. However, when Serbia and Montenegro became members of the Council of Europe and took candidate status from the EU in 2012 and in 2010, respectively, Bosniak identity was accepted which led to permission, for example, to use Bosniak language in education.

Eventually, when Serbia and Montenegro decided for unification in 2002, Sandzak Bosniaks demanded autonomy. But, the Sandzak Bosniaks were partitioned between the two countries. Finally, on May 21, 2006, Montenegro arranged a referendum for the country's independence. After gaining 55.5% votes in favour of Montenegrin independence, the Assembly of the Republic of Montenegro declared its independence from Serbia on June 3, 2006. With independence, the Sandzak region was divided into two parts, one Serbian Sandzak and one Montenegrin Sandzak, with internationally recognized boundaries.

Ethnic Groups in Sandzak

According to the official censuses in Serbia and Montenegro from 2002 and 2003, the total population of Sandzak was 420,259. This censuses showed that the population's ethnicities included: 45.93% Bosniak, 36.36% Serb, 6.77% Montenegrin, 6.43% Muslim with the rest 4.51% Turkish and Roma (Bozkurt, 2010, p.80). This ethnic breakdown shows that Muslim Bosniaks have been living as the majority in the Sandzak region. They also increased in number by the 2011 census (Ajzenhamer, 2012, p.21). But the percentage of Serbs was also close to that of the Bosniaks. Here it cannot be said that the ethnic homogeneity of Kosova simplified its independence; thus, conflicting ethnic groups, Serbs and Muslim Bosniaks in Sandzak have not helped its autonomy. Although most people in Sandzak defined themselves as Bosniak: "Sandžak Muslims are often referred to pejoratively as Sandzaklija" (Lyon, 2008, p.72).

In fact, Bosniaks living in Sandzak have been trying to make Serbian authorities accept and legally address them as "Sandzak Bosniaks". Throughout the region's history, many censuses have been undertaken. In the 1948 census, there were only three categories, Muslim Serbian, Muslim Croatian, and Muslim who does not want to evidence his/her nation. That is, the word "Muslim" was accepted only as an identity of their religion. Moreover, in the 1953 census, the word "Muslim" was abolished and the categories were Serbian, Croatian, and Yugoslav who does not want to evidence his/her nation. Furthermore, in the 1961 census, the word "Muslim" represented the ethnic identity of those people who were living in Sandzak. " "Muslim" with a capital "M" referred to ethnic heritage, "muslim" with a small "m," referred to one's religion" (International Crisis Group, 2005, p.7).

However, the 1968 census granted those people "Muslim" as both a national and religious identity. "In the 1971, 1981 and 1991 censuses, most Muslim Slavs in Sandzak, Bosnia, Serbia proper and Kosova declared themselves as 'Muslim'" (International Crisis Group, 2005, p.7). Finally, in the 1993 census, those Muslims living in Sandzak accepted "Bosniak" as a national identity. Hence, MNSV changed its name into BNVS, the Bosniak National Council. In September 2003, after Serbia and Montenegro accepted them as Bosniaks and as a separate minority group, BNVS renamed itself the Bosniak National Council of Serbia and Montenegro. Despite these improvements throughout history, Sandzak Bosniaks still demand acceptance as a separate minority group called the "Sandzak Muslim Bosniaks."

Religion in Sandzak

Islam in Sandzak is traditional, but also secular (International Crisis Group, 2005, p.23). That is, there are no harsh laws concerning religion, thus many Muslims can drink alcohol and also eat pork, for example. Moreover, when we look at the women living in Sandzak, they were not forced to wear headscarves. "The majority of urban women tend not to wear a head covering, and most dress in modern fashions, while in the villages head coverings and traditional clothing are worn by Serbian and Muslim women alike" (International Crisis Group, 2005, p.23).

In addition, on October 30, 1993, Mesihat, the Council of the Islamic Community, was established as the highest religious authority of the Sandzak Muslim Bosniaks. Muammer Zukorlic, who had also been the Mufti of Sandzak, was the head of this religious organization since its foundation. Mesihat is composed of several branches like a madrasah, which is not recognized by the National Educational Ministry, a library, and a publishing house that prints a monthly newspaper. Furthermore, Zukorlic initiated the establishment of several non-governmental organizations (NGOs) and of the International Humanitarian Aid Organization (IHO). The region's ongoing poor economy made its citizens poorer, so with the NGOs better conditions were worked for. Moreover, Mesihat has a kindergarten for the children before the elementary school and arranges pilgrimage and Feast of Sacrifice organizations. Zukorlic's most crucial development was the establishment of the Novi Pazar University in 2002, known also as the Mufti's University, in the city of Novi Pazar, which is accepted as the capital city of Sandzak. The university influences the public and started to improve the residents' educational level. It can be said that this improvement also affected and decreased the rates of the emigration from the Sandzak region because of the lack of high education system.

Languages in Sandzak

In the Sandzak region, the official language is Serbian, especially a Slavish dialect 'Stokavish,' but historically the Muslim Bosniaks have defined their mother-tongue as Bosnian, which was rejected officially. However, after

the EU integration process started, in February 2005, both Serbia and Montenegro gave permission to Sandzak Bosniaks to use their language in education (Bozkurt, 2010, p.80).

Features of Public Life in Sandzak

The Sandzak region continues to have serious problems such as "a bad economy, low standard of living, inadequate educational and health care facilities, a dysfunctional, corrupt judiciary and civil administration, and an inept, corrupt, and brutal police force, [which] are mirrored in nearly every other municipality in the republic" (International Crisis Group, 2005, p.16). Given its level of economic development, it can be easily said that Sandzak is the poorest area in the Balkans. Its cities are underdeveloped in both Serbian Sandzak and Montenegrin Sandzak. Nevertheless, Serbian Sandzak suffers more than the Montenegrin area because Muslim Bosniaks in Montenegro gradually assimilated. After the referendum for secession from Serbia in 2006, most Muslim Bosniaks voted for an independent Montenegro and the percentage of their votes affected the republic's destiny. On the other hand, Muslim Bosniaks in the Serbian Sandzak remained against the Serbian government and maintained their desire for autonomy. Hence, this led Serbia to leave the Sandzak region. Nonetheless, on March 31, 2005, Serbia and EU made an agreement "that will permit Serbian goods to reach EU markets without customs duties" (International Crisis Group, 2005, p.35). And, with the EU candidacies of both Serbia and Montenegro, the Sandzak economy began to positively develop.

Moreover, in both parts of Sandzak, only small businesses can withstand the declining economic conditions. Sandzak Bosniaks lost jobs during the 1990s in part because they were fired from the state-owned textile and shoe factories (Lyon, 2008, p.84). However, they illegally opened textile and shoe-making workshops and created an illegal economy. As in Kosova, people living in Sandzak can survive with the support of Sandzak Muslim Bosniaks in diaspora who send money for their relatives.

When the wars started in Bosnia-Herzegovina in 1991 and in Kosova in 1996, Sandzak Muslim Bosniaks became afraid of state terror and ethnic cleansing and discrimination and the question on their minds was, Would they be the next group and the next region to face this terror? Therefore, thousands of Muslim Bosniaks left their homes and emigrated to other countries, gradually increasing the rate of migration from the region. Currently, five times more Sandzak Muslim Bosniaks from Sandzak live in other countries, most in Turkey.

At the educational level, the Sandzak region suffered from its poor education system. That is, the region lacked a university until 2002, which led students to migrate to other countries to attain a university education. Also, the elementary and high school education system have been problematic because of discriminatory textbooks. Due to Bosniak-Serbian discrimination, Muslim Bosniak parents do not send their children to school, which contributes to the decrease in the literacy and numeracy standards.

When we turn to Sandzak's civil society, it is obvious that this poor area could not create an effective, powerful, and reactive civil society. However, after the early 1990s, with ethnic tensions stemming from the wars in the Balkans, some NGOs were established in order to prevent the abuse of human rights in the region. Due to the fact that Muslim Bosniaks always wanted autonomy and were not accepted as a minority for a long time, their nationalist feelings grew. Likewise, nationalist feelings also influenced the NGOs, which were limited in number. "Two stand out: Sefko Alomeroviç's Helsinki Committee for Human Rights in Sandzak and the Sandzak Committee for Protection of Human Rights and Freedoms founded by Safet Bandzoviç and Semiha Kaçar" (International Crisis Group, 2005, p.31). Both dealt with human rights abuses for both Bosniaks and Serbs. Therefore, the international community paid attention to these NGOs.

In Sandzak, both printed and electronic media were controlled by politicians or religious leaders. "Ugljanin (or at least his party) controls the *Sandžacke novine* (which is also partly financed by the Serbian Ministry of Culture), and Zukorlić owns *Glas Islama* (The Voice of Islam) which although a 'strictly religious' monthly publication, has a significant political influence" (Morrison, 2008, p.12). In addition, Serbia and Montenegro controlled Radio Novi Pazar and closed a radio station in Sjenica (Lyon, 2008, p.83).

Lastly, one thing wholly satisfies the society, namely the Sandzak Games, played every year in July in the city of Syenitsa since 1963. Many athletes are called from neighboring countries to participate in the competition. This activity has helped relieve Muslim Bosniaks of their aforementioned ongoing daily dissatisfactions.

Political Actors in the Two Sandzaks

In general, politics in both Sandzaks are polarized. That is, political parties, and also politicians and religious leaders, have been fighting with each other instead of struggling for the region's unification and then for its autonomy. Therefore, they cannot come together and arrive at a decision to work together against Serbian and Montenegrin authorities' discriminative actions.

The key players in Sandzak politics are:

Süleyman Ugljanin, who is the leader of Bosniak National Council of Serbia and Montenegro, and a representative of the right-wing. He always desired the unification of the two parts of Sandzak and its autonomy, and he has organized his party in both parts of Sandzak (King Savic, 2017, p.34). However, because he was fighting with the Mufti Zukorlic, he could not establish a consensus among all political parties regarding the future of Sandzak. Due to clashes with the Serbian government, Ugljanin had to leave Sandzak and gained political asylum in Turkey in 1993. But he returned in 1996. After his return, many Bosniaks thought that Ugljanin could reach a deal with the Serbian government. "Whether or not Ugljanin had reached a deal with Milošević, Ugljanin remains a powerful political force in Sandžak" (Lyon, 2008, p.89).

Rasim Ljajic (SDP - Sandzak Democratic Party) has been active in Serbian politics as a Sandzak Bosniak since the mid-1990s. From 2008 to 2012, he was Minister of Labour and Social Policy. From 2012 to 2014, he was the Minister of Foreign and Internal Trade and Telecommunications. And since 2014, he has been Minister of Trade, Tourism and Telecommunications and the Deputy Prime Minister.

Harun Hadzic, who is the leader of the Montenegrin branch of the SDA, has been politically active only in Montenegrin Sandzak. He has aimed for the unification of all Sandzak parties to be followed by autonomy. Nevertheless, if this autonomy is not possible, Hadzic prefers to remain in Montenegro as a whole. Moreover, in the referendum for independence of Montenegro in 2006, he and his supporters voted affirmatively. They are more assimilated than those in Serbian Sandzak.

Omer Hadzic, who is the chief of National Congress of Yugoslav Bosniaks (NCJB), organized his party in both Sandzaks. He founded the party under Tito's 'brotherhood and unity' principle. He has also aimed at unification with all other Sandzak political parties. Moreover, he thought that remaining in Montenegro as a whole was better than vice versa.

Mithat Eminovic, who is the chief of the Sandzak National Movement Coalition (NPS), has organized his party in both Sandzaks. Eminovic and his party have been representing in the center. Eminovic argues that it does not matter that Sandzak would remain as a whole either in Serbia or in Montenegro.

Fevziya Muric is chief of the Sandzak Party (SZS) and thought that Sandzak would gain access to Montenegro as a whole.

Last but not least, Muammer Zukorlic, who is the chief of Mesihat, the Mufti, and the rector of the Novi Pazar University has been fighting with Süleyman Ugljanin over the destiny of Sandzak. He blamed Ugljanin for preventing the unification of all political parties in Sandzak and also unification of the two Sandzaks. However, he thinks that he is playing the lead role in Sandzak politics and daily public life but he could never totally control the Islamic community in the Sandzak (Morrison, 2008, p.9). In November 2007, Zukorlic was dismissed from office and was succeeded by Adem Zilkic.

While Zukorlic supports Ljajic's SDP, Zilkic is close to Ugljanin's party.

To sum up, political parties and political and religious actors involved in politics in both Sandzaks have been engaged in an ongoing conflict. Instead of thinking that they have been trying to stay involved in politics in a poor region, both economically and politically, and the necessity to work together for the future possible unification of both Sandzaks, the different actors have been following their own interests.

Discrimination against Sandzak Bosniaks

During the Milosevic era, Sandzak Bosniaks faced harsh state violence composed of human rights discriminations, murders, kidnappings, attacks to mosques, and ethnic cleansing. Three kidnapping/murder cases deeply attracted the public attention of Sandzak Bosniaks. The first murder occurred in October 1992 in which 16 Bosniaks from a traveling bus in the Serbian part were kidnapped and murdered. The second event occurred in Montenegrin Sandzak in February 1993, in which 12 members of the same family were kidnapped

and released in Bosnia. The thirteenth member of the family, a 90-year-old man, was killed also. “The third and highest profile kidnapping/murder occurred on 27 February 1993 in the village of Štrpci not far from Priboj, when Bosnian Serb forces stopped and boarded a train traveling between Belgrade and Bar and seized 20 Bosniaks who were never seen again and are presumed murdered” (Lyon, 2008, p.81). The then government could not find the criminals responsible for these kidnappings/murders.

However, in the early 2000s, after the overthrow of Milosevic and after the EU came on the scene, the daily life of the Sandzak Bosniaks started to normalize. On the other hand, discrimination continued in all spheres. For example, in January 2004, a leaflet was circulated to Bosniaks which stated, "Hey, Sjenica, the second Srebrenica" and "Hey, Novi Pazar, the new Vukovar" were written (Helsinki Committee, 2005, p.2). While political parties did condemn this hyper-nationalist rhetoric and act, a police investigation produced no results.

Minority Rights of the Sandzak Bosniaks

Until the end of the Milosevic era, Sandzak Bosniaks from both Serbia and Montenegro faced deep discrimination and could not gain minority rights. However, in the Montenegrin Sandzak, when the Bosniaks voted for the independence of Montenegro, their political actors were awarded by the government, or example Ljajic currently works as a Deputy Prime Minister.

In order to understand the improvements or deficiencies in the minority rights granted by Serbia and Montenegro, annual Progress Reports prepared by the European Commission of the EU for both countries will be investigated in detail.

Minority Rights in the EU Progress Reports for Serbia

In the 2012 Progress Report, the Sandzak region was reported as stable. The participation of the parties of Sandzak in the parliamentary and municipal elections in April was welcomed. However, “additional efforts are needed to ensure effective implementation of minority legislation throughout the territory of Serbia and …to support the socio-economic development of Sandzak and Presevo, Bujanovac and Medvedja” (European Commission, 2012, p.18).

In the 2013 Progress Report, regarding the Sandzak area the situation was found to be stable. “The Bosniak community continued to be underrepresented in the local administration, judiciary and police and [t]he area remains significantly underdeveloped, with a high unemployment rate and a lack of adequate infrastructure and investment” (European Commission, 2013, p.47). It is stated that Serbia should further work for the region’s economic development.

In the 2014 Progress Report, there is a special part for the Sandzak area, which was found to be stable except for tensions occurred during the September. The start of the teaching of the Bosniak language in primary schools is welcomed. “The legal framework for the protection of minorities is broadly in place [in line with the FCNM] but its consistent implementation across the country needs to be ensured, notably in the areas of education, use of languages, and access to the media and to religious services in minority languages” (European Commission, 2014, p.3).

In the 2015 Progress Report, there is a special part for the Sandzak area, which is described as stable. It is stated that “the new Bosniak National Minority Council was elected and started work, thus resolving a long-standing problem” (European Commission, 2015, p.58). Although not enough, in order to promote human and minority rights, “relevant state bodies such as the Office for Human and Minority Rights, parliamentary committees, the Ombudsman, the Equality Protection Commissioner and also civil society organisations continued to promote awareness-raising on human rights, tolerance and non-discrimination” (European Commission, 2015, p.54). Also, Bosniak underrepresentation and unemployment and the use of minority languages in education and public broadcasting were still problematic.

In the 2016 Progress Report, there was a special part for the Sandzak area, which was described as stable and peaceful. While Sandzak Bosniaks were given the right to have interpreters for the Bosnian language in the courts, they continued “to be underrepresented in the local administration and the police” (European Commission, 2016, p.65). Serbia prepared a special action plan for the rights of national minorities in March, which needs to be fully implemented throughout the country. Moreover, the “area remains among the most underdeveloped with a high unemployment rate” (European Commission, 2016, p.65) and continues to have

problems "particularly in education, the use of languages, access to media and religious services in minority languages" (European Commission, 2016, p.64). There is also an emphasis on the teaching of the Serbian language, which is needed as a non-mother tongue in order to better integrate minorities into the society.

In the 2018 Progress Report, there is no mention of Sandzak, Muslims or Bosniaks as Serbia's minorities. Even though Serbia has made some development through the Framework Convention on National Minorities, the country "needs to develop a comprehensive approach for the protection of national minorities by implementing its action plan on national minorities consistently across the country and amending the legal framework by means of an inclusive, transparent and efficient process" (European Commission, 2018, p.23). The EU decided that the inter-ethnic relations within the country are good and stable (European Commission, 2018, p.28). Although the publication of textbooks in minority languages continues, religious worship or public broadcasting in minority languages needs to be improved (European Commission, 2018, p.29).

Minority Rights in the EU Progress Reports for Montenegro

In the 2011 Progress Report, it was reported that the Ministry for Human and Minority Rights' "broader role and leadership of the fight against discrimination remain limited" (European Commission, 2011, p.15). Even though tensions between Montenegrins and Serbians occurred regarding the identity and language question, "a broad consensus has been reached on the use of the official language, and other languages in official use, in schools' curricula according to the constitutional guarantee to persons belonging to minority nations and other national communities to obtain education in their own language" (European Commission, 2011, p.20).

In the 2012 Progress Report, it was stated that progress was made in the respect for and protection of minorities. While the Law on Minority Rights continued to be implemented, underrepresentation of the Roma minority was still problematic.

In the 2013 Progress Report, the establishment of a new Ministry for Human and Minority Rights in December was welcomed. While inter-ethnic relations within the country remained good, ["s]hortcomings persist in the enforcement of rights, especially in the area of discrimination against vulnerable groups, notably by judicial authorities" (European Commission, 2013, p.9).

In the 2014 Progress Report, it is stated that the inter-ethnic relations in the country remain stable. Moreover, "a gap remains between legal alignment and implementation of human rights standards in the policy framework, and practice" (European Commission, 2014, p.11).

In the 2015 Progress Report, it was stated that Montenegro should make further progress in laws on the protection of minorities and should strengthen human rights institutions.

In the 2016 Progress Report, "Montenegro completed several legislative reforms to further align with the EU and international human rights standards and ensure that adequate mechanisms are in place to protect vulnerable groups from discrimination" (European Commission, 2016, p.5). However, implementation of this legislation continues to be weak. And, the Roma minority was reported to be the most community most discriminated against in the country.

In the 2018 Progress Report, there is no mention of the Sandzak Bosniaks as a minority community in Montenegro. In order to promote human and minority rights, the Ministry of Human Rights and Minorities (MHRM) and the Ombudsman's Office continue to do so. However, further improvements should be made both in the adoption of minority legislation along EU standards and in their implementation.

Conclusion

With the help of international organizations, especially those from the EU, the Sandzak question may be resolved in the near future. After the Sandzak region makes gains in its economic development and also replaces old laws with new ones regarding the advantage of Muslim Bosniaks, Sandzak will be stronger than before. And, apart from the Montenegrin Sandzaks, who do not want to unify with the Serbian Sandzaks in the near future, Serbian Sandzaks will then fight for their autonomy alone. That is, it is obvious that Sandzak cannot be a second Kosova, but this region does not deserve to be forgotten as in the past. All Sandzak Bosniaks have always desired autonomy, but also they want minority rights granted by both Serbian and Montenegrin states.

While the inter-ethnic relations in Montenegrin Sandzak remain stable, tensions in Serbian Sandzak continue. As the Progress Reports prepared by the European Commission for both Serbia and Montenegro show, Sandzak Bosniaks are regarded as minorities in Serbia while suffering poor minority rights and Montenegro only regards the Roma people as minorities. Even though both Serbia and Montenegro have been candidates to the EU since the 2010s, the progress for the implementation of minority rights legislation remains limited in both countries.

BIBLIOGRAPHY

Ajzenhamer, Vladimir. (2012). Sandžak/Raška as a Border Area. In THE MEANING OF BORDERS AND BORDER ISSUES IN THE AGE OF GLOBALIZATION: EUROPE AND ASIA. Edited by Duško DIMITRIJEVIĆ, Dragana MITROVIĆ and Ivona LAĐEVAC. Zelnid, Belgrade.pp.17-23.

Bozkurt, Giray Saynur. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies. X2. Pp.51-95.

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia Annual Report. (2005). Sandzak: Still a Vulnerable Region.

International Crisis Group. (2005). "Serbia's Sandzak: Still Forgotten". Europe Report No:162, Belgrade / Brussels.

King Savic, Sandra. (2017). Serbia's Sandzak: Caught Between Two Islamic Communities. Euxeinos 23.

Lyon, James. (2008). Serbia's Sandzak Under Milosevic: Identity, Nationalism and Survival. Human Rights Review. 9. Pp-71-92.

Morrison, Kenneth. (2008). Political and Religious Conflict in the Sandzak. Advanced Research and Assessment Group. Balkan Series. 08/13.

European Commission Staff Working Document. Serbia 2018 Report.

European Commission Staff Working Document. Serbia 2016 Report.

European Commission Staff Working Document. Serbia 2015 Report.

European Commission Staff Working Document. Serbia 2014 Report.

European Commission Staff Working Document. Serbia 2013 Report.

European Commission Staff Working Document. Serbia 2012 Report.

European Commission Staff Working Document. Montenegro 2016 Report.

European Commission Staff Working Document. Montenegro 2014 Report.

European Commission Staff Working Document. Montenegro 2013 Report.

European Commission Staff Working Document. Montenegro 2011 Report.

Gümrük Mevzuatında "Yeşil Gümrük" Uygulamaları

Öğr.Gör.Dr. Raşit Gültekin

[1]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, rasitgultekin@trakya.edu.tr

Özet: Çevrenin ve canlı türlerinin korunması için belirli düzeyde çevresel hassasiyete sahip eşyanın uluslararası ticaretinin düzenlenmesi ve kontrol altında tutulması amacıyla, hukuki kaynağını çok taraflı çevre anlaşmaların, sözleşmelerinin veya protokollerinin oluşturduğu uluslararası düzenlemelerle, Türkiye'nin de dahil olduğu taraf ülkelere çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. Bu bağlamda söz konusu uluslararası düzenlemelere taraf ülkelerin ilgili kamu otoriteleri, Yeşil Gümrük Girişimi kapsamında da değerlendirilen, biyolojik çeşitliliğin korunması, nesli tükenmekte olan canlı türlerinin uluslararası ticaretinin düzenlenmesi, çevre için tehlikeli olan artık ve atıklar ile diğer maddelerin uluslararası ticareti ve sınırötesi taşınması, ozon tabakasını incelten maddeler, kimyasal silahlar ve zirai ilaçlar gibi kapsadığı konular ve eşya türleri bakımından uluslararası legal ticaretin hızlandırılmasına ve illegal ticaretin önlenmesine yönelik çeşitli uygulamaları yerine getirmektedirler. Uluslararası eşya ticaretine yönelik uygulamaların önemli bir kısmı, gümrük işlemleri kapsamında ve gümrük idarelerinin gözetimi ve kontrolü altında gerçekleşmektedir. Türk gümrük idaresi de gümrük işlemleri sırasında, eşyanın izin ve belgelendirme prosedürüne bağlı olarak yeşil gümrük uygulamaları kapsamında değerlendirilebilecek, gümrük denetimi yapmakta ve tespit ettiği ihlallerle ilgili yaptırım sürecini işletmektedir. Çalışma kapsamında yeşil gümrük uygulamalarının kavramsal yönü, hukuki dayanağı, kapsamı ve Türk gümrük mevzuatında düzenleniş şekli incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Mevzuatı, Gümrük İşlemleri, Yeşil Gümrük Uygulamaları.

1. GİRİŞ

Dünya Ticaret Örgütü (WTO/GATT) himayesinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak uluslararası ticarette serbestleşme istense de çevre bilincinin gelişmesine bağlı olarak çevrenin korunmasına ilişkin gerekçelerle uluslararası eşya ticareti engelleyen ya da sınırlandıran uygulamalar olabilmektedir (TUSİAD, 1998: 15). Dünya Ticaret Örgütü düzenlemelerinde çevre ve ticaret ilişkisi bağlamında ticaret ile sürdürülebilir kalkınma arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir (UNEP, 2005: 40). Çevrenin uluslararası ticaret ve uluslararası ticaretin de çevre üzerinde etkisi olduğundan, bu ilişki aslında karmaşık, karşılıklı ve önemlidir (Mengi, 1999: 29; Seymen, 2005: 101). Ticaretle bağlantısı kapsamlı bir alan oluşturan ve ticaret ile kalkınmaya birlikte tartışılan (UNEP, 2005:3-6) çevre konusu, bir taraftan dünyayı diğer taraftan da tek tek ülkeleri ilgilendirmektedir. Ayrıca tüketici kaygısına bağlı baskısı, buna yönelik girişimleri olan firmalara yeşil pazarlarda ticari avantaj da sağlamaktadır (Gül ve Ekinci, 2003: 8-9). Çevre koruma çabalarının başarıya ulaşabilmesi için ise, mutlaka uluslararası düzeyde bir dayanışma gerekmektedir (Mengi, 1999: 29).

Nitelik ve nicelik bakımından uluslararası eşya ticaretinin gösterdiği değişim ve gelişim, çevresel hassasiyeti olan eşya ticareti üzerindeki etkisini çok taraflı çevre düzenlemeleri kapsamında göstermiştir. Bu düzenlemeler çevre sorunlarının çözümünde, taraflarını ortak hareket etmeye yönlendiren ve amaçları doğrultusunda sınırlamalar getiren hukuki düzenlemelerdir (Kaya, 2011: 441). Doğrudan bağlayıcı olmaları nedeniyle, taraf ülkelerin bu düzenlemelere göre ulusal mevzuatını oluşturması ve etkin bir şekilde uygulaması da gerekmektedir.

Gümrük mevzuatı ise, gümrük idaresinin görevlerini, kişilerin hak ve yükümlülüklerini, gümrük rejimleri ile bunlara ilişkin işlemleri, gümrük vergilerinin unsurları, gümrük ihlallerini ve itiraz yollarını düzenlemektedir (WCO, 2013: 10) Gümrük işlemleriyle ilgili uluslararası düzenlemeler gümrük mevzuatının parçasıdır; ancak, bu düzenlemeler ortak amaç ve uygulamalar içerse de dağınık bir görünüme sahiptir. Bununla birlikte 2004'te legal ticaretin hızlandırılması ve çevresel olarak hassas nitelikte eşyanın illegal ticaretin engellenmesi için hareket eden paydaş örgütler tarafından yürütülen ve çok taraflı çevre düzenlemelerinin uluslararası ticaretle bağlantılı hükümleri hakkında farkındalığı yükseltmeyi amaçlayan uluslararası örgüt ve oluşumların bir işbirliği olarak Yeşil Gümrük Girişimi (Green Customs Initiative) oluşturulmuştur.

Gümrük işlemleri, gümrük idaresi ile bu idarelerle muhatap olan kişilerin gümrük mevzuatına göre yerine getirmek zorunda olduğu işlemlerdir (WCO, 2013: 10). Gümrük işlemleri taşıtlara, eşyaya ve yolculara yönelik ilgili kişilerin belirli şekillerde katılımıyla uygulanan bütün işlemleri kapsamaktadır. Bu bakımdan gümrük işlemleri, geniş anlamda, gümrük mevzuatıyla birlikte taşıtlara, eşyaya ve kişilere yönelik düzenlemeler içeren ilgili bütün mevzuata göre yerine getirilmesi gereken işlemlerdir.

4458 sayılı Gümrük Kanununda (RG, 4.11.1999-23866) gümrük işlemleri, gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanım şekli kapsamında gümrük rejimleri, serbest bölge, gümrüğe terk, imha ve yeniden ihraç uygulamalarını

şeklinde; gümrük rejimleri de serbest dolaşıma giriş, geçici ithalat, gümrük antrepo, ihracat, dahilde işleme, hariçte işleme, gümrük kontrolü altında işleme ve transit olduğu belirtilmiştir (m.3/14-15). Gümrük Kanunu uyarınca gümrük idareleriyle muhatap olan kişiler; Gümrük Kanunu ile Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile bunlara dayanılarak çıkarılan mevzuata uymak, gümrük idarelerinin ilgili diğer mevzuata göre yapacağı gözetim ve kontrollere tabi olmak, gümrük vergilerini ödemek veya teminata bağlamak ve mevzuatın gerektirdiği her tür işlemleri yerine getirmekle sorumludurlar (m.4). Dolayısıyla Gümrük Kanunu esas itibariyle gümrük işlemlerinin usul yönünü düzenlese de, geniş anlamda bu işlemlerinin tamamlanması, gümrük vergilerinin ödenmesi ile birlikte gözetim, korunma önlemleri, miktar kısıtlamaları ile ithalat veya ihracat yasaklamaları gibi eşyanın ithali ve ihracıyla ilgili düzenlemelerden oluşan tarife dışı önlemlerin, kısaca ticaret politikası önlemlerinin ve diğer bütün yükümlülüklerin yerine getirmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Türk gümrük mevzuatında yeşil gümrük uygulamaları, konusunu oluşturan eşyanın izin ve belgelendirmeye bağlı olarak kısıtlamaya, yasaklamaya veya kotaya tabi tutulmaları nedeniyle, bir bakıma ticaret politikası önlemlerini; insan sağlığı, çevrenin, hayvanların, bitkilerin ve tüketicinin korunması amacıyla eşyanın ambalajlama, işaretleme, etiketleme ve standartlara uygunluğunun sağlanması koşullarının aranması bakımından da ürün güvenliğine ilişkindir.

Çalışmada gümrük mevzuatında yer alan ve yeşil gümrük uygulamalarının kavramsal yönü, hukuki kaynağı, temel uygulama konuları, gümrük idaresinin rolü, mali yükümlülükler ile yaptırımlar incelenecektir.

2. YEŞİL GÜMRÜK UYGULAMALARININ GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. Terminoloji

Bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunması amacıyla çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu (RG, 11.8.1983-18132) uyarınca çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam; sürdürülebilir çevre, gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin sosyal, ekonomik, fiziki ve benzeri alanlarda ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci; sürdürülebilir kalkınma da bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmedir (m.3).

Çevre odaklı düzenlemelerin hareket noktasını şimdiki kuşakların gelecek kuşaklar için sorumluluklarını ifade etmek amacıyla kullanılan sürdürülebilirlik kavramı oluşturmaktadır. Kavramın ekonomi ve insan ile birlikte çevre temel birleşenidir. Sürdürülebilirliğin temel göstergeleri arasında atmosferle bağlantılı ozon tabakasının bozulması ve iklim değişikliği; toprakla bağlantılı kimyasalların kullanımı, gübre, tohum ve genetiği değiştirilmiş organizmalar; biyolojik çeşitlilikle bağlantılı türlerin korunması, biyogüvenlik; kamu sağlığıyla ve atıklarla bağlantılı tehlikeli atık üretimi, radyoaktif atıkların yönetimi ile atıkların geri dönüşümü ve yeniden kullanımı bulunmaktadır (UN, 2007: 10-14; Özmehmet, 2008: 13-16). Uluslararası ticaretin konusunu oluşturan eşyayla ilgili düzenlemeler yapılırken bu göstergeler de dikkate alınmaktadır. Nitekim tehlikeli kimyasallar ve atıklar, nadir veya nesli tehlike altında olan canlı türleri, radyoaktif maddeler ekosistem için hassas kabul edildiğinden, bunların ticareti ve taşınması izin ve belgelendirme usulüne ve kısıtlamaya veya yasaklamaya tabi tutulmuştur. Bu hususların gümrük mevzuatı ve gümrük işlemleri kapsamında denetime tabi tutulması ve ihlallerin tespiti ile illegal ticaretle mücadele edilmesiyle ilgili yönü yeşil gümrük uygulamalarını oluşturmaktadır.

Yeşil gümrük uygulamalarının uluslararası kurumsal yapısını, Yeşil Gümrük Girişimi oluşturmaktadır. Yeşil Gümrük Girişimi, paydaş örgütler tarafından yürütülen ve çok taraflı çevre anlaşmalarının uluslararası ticaretle bağlantılı çeşitli hükümleri hakkında farkındalığı yükseltmeyi amaçlayan bir dizi işbirliği faaliyeti yürütmektedir (UNEP, 2008: 10). Paydaşlarını INTERPOL (ICPO-INTERPOL/International Criminal Police Organization-Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı), UNEP/UN Environment (United Nations Environment/Programme-Birleşmiş Milletler Çevre Programı), UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime -Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi), FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations-Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü), WCO (World Customs Organization-Dünya Gümrük Örgütü) ve çevre konulu çok taraflı düzenlemelerin sekretaryaları oluşturmaktadır.

2.2. Hukuki Kaynağı ve Temel Uygulama Konuları

1970'lerden itibaren dünya gündemini uluslararası düzeyde ekonomi, serbest ticaret ve askeri güvenlik konuları oluştururken, sınır aşan çevre kirliliği, küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının incelmesi ve çevre korumanın

uluslararası rekabete etkileri küresel çevre sorunları kapsamında gündeme gelmeye başlamıştır (Mengi, 1999: 104; Tanrıverdi, 2010: 12). Uluslararası eşya ticaretinin gelişimi beraberinde kimyasal madde ve atık ticareti ve taşınması gibi çevre için zararlı olabilecek faaliyetleri artırdığından, çevre konusunda eşya bazlı düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla kapsadığı eşyanın uluslararası ticaretinin kısıtlanmasına veya yasaklanmasına yönelik hükümler içeren çok taraflı çevre düzenlemeleri (Multilateral Environmental Agreements-MEAs) yapılmıştır. Yeşil gümrük uygulamalarının kaynağını da gümrük işlemleri sırasında eşya bazında uygulama alanı bulan bu düzenlemeler oluşturmaktadır. Taraflarını bağlaması nedeniyle içerdiği önlemlerin ve uygulamaların yerine getirilmesi zorunlu olan (UNEP, 2008: 9) bu düzenlemeler arasında Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Konvansiyonu, Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme, Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü, Bazı Tehlikeli Kimyasalların ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirimli Kabul Usulüne Dair Rotterdam Sözleşmesi ve Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm Sözleşmesi bulunmaktadır. Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme ise, temel amacı çevrenin korunması olmasa da bu nitelikteki anlaşmalar ile ortak gaye ve uygulamalar içermektedir (UNEP, 2008: 6, 9; UNEP, 2018: 1, 6).

GATT/WTO çatısı altında yapılan eşya ticaretiyle ilgili teknik düzenlemeler de bulunmaktadır. Nitekim, çevreden ziyade piyasa odaklı olan ve asıl amacın ürün ve tüketici güvenliğinin sağlanması yanında, ticareti engelleyecek boyuta ulaşmasını engellenmek olan Ticarette Teknik Engeller Anlaşması (TBT), ticarete getirilen tarife dışı engel oluşturabilen standartlarla ilgili önlemleri düzenlemektedir. Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerine İlişkin Anlaşma (SBS) ise, insanları, hayvanları ve bitkileri uluslararası ticarete konu olmaları nedeniyle bitkilerin, hayvanların ve gıda maddelerinin hareketi ile ilgili belirli tehlikelerden korumak için gerekli görülen standartlara ilişkin çerçeve hükümler içermektedir (UNEP, 2005: 38-40).

Gümrük Kanununda gümrük işlemlerine konu olan her türlü madde, ürün veya değer "eşya" olarak ifade edilmektedir (m.3/23). Yeşil gümrük uygulamalarının konusunu da eşya bazlı düzenlemeler oluşturmaktadır ve eşyanın türü, bu uygulamaların kapsamını ve işleyişini belirlemektedir. Çok taraflı çevre düzenlemelerinin farklı amaçları olsa da ortak yönlerinin bulunması da gümrük işlemleri sırasında bir düzenlemenin uygulanması, aynı zamanda farklı bir veya birkaç düzenlemenin de uygulanmasını sağlamaktadır (UNEP, 2018: 70-72).

2.2.1. Nadir ve Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Canlı Türleri

Dünyada sayıları 33.000'i bulan nadir ve nesli tükenmekte olan canlı türlerinin ticaretinin sürdürülebilir olması ve gerekli hallerde yasaklanmasına yönelik uluslararası işbirliği kapsamında 183 ülkenin taraf olduğu ve 1975 yılında yürürlüğe giren Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES) hazırlanmıştır. Sözleşme ekinde yer alan listelerdeki uluslararası ticaretten etkilenen veya etkilenebilen ve nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan; nesilleri mutlak olarak tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olmamakla birlikte nesillerinin devamıyla bağdaşmayan kullanımları önlemek amacıyla örneklerinin ticareti sıkı mevzuata tabi tutulmadığı takdirde soyu tükenebilecek olan ve taraflardan birinin kullanımını önlemek veya kısıtlamak amacıyla ticaretinin denetime alınmasında diğer taraflarla işbirliğine ihtiyaç duyduğu türler için izin ve belge verecek yönetim mercii ile bu mercie tavsiyede bulunacak bilimsel merciinin belirlemesi; gümrük idarelerinin de izin ve belgelerin varlığı ve doğruluğu ile eşyanın ayniyetinin tespitine yönelik denetimi öngörülmüştür. Ayrıca ihlallerle mücadele ve varsa mali yükümlülüklerin tahsili ile kamuoyunda farkındalık oluşturulması da bu idarelerinin görevleri arasında sayılmıştır. Gümrük idareleri, görevlerini yerine getirirken, uzman görüşünden ve laboratuvar muayenesinden yararlanabilecektir (UNEP, 2008: 59-61; UNEP, 2018: 43).

Türkiye uygulamasında Sözleşme, 4041 sayılı Kanunla uygun bulunmuş ve 96/8125 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır. Bu amaçla Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelik (RG, 27.12.2001-24623) ve Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Dış Ticaretine İlişkin Tebliğ (Dış Ticaret: 2011/1) (RG, 27.2.2011-27859) yayımlanmıştır. Ayrıca Av ve Yaban Hayvanları ile Bunlardan Elde Edilen Ürünlerin Bulundurulması, Üretimi ve Ticareti Hakkında Yönetmelikte (RG, 1.6.2005-25847) hüküm bulunmaktadır. Sözleşme kapsamına giren türler için CITES Belgesi düzenlemek ve diğer işlemleri yerine getirmekle görevli yönetim mercii olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ve bu türlerin ticaretinin o türün neslinin devamına zarar verip vermeyeceğine ilişkin görüş bildirmek ve tavsiyede bulunmakla görevli bilimsel mercii olarak Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Başkanlığı belirlenmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre 2017'de 126'i ithalata ve 48'i de ihracata ilişkin olmak üzere 174 adet CITES belgesi düzenlenmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018: 86).

Sözleşme kapsamına giren türlerin serbest bölgelere ilişkin olanları da dahil ticaretinde gümrük beyannamesi ekinde CITES Belgesi aranmaktadır. Transit geçişlerde ihracatçı ülkenin ilgili yönetim mercii tarafından düzenlenmiş; Sözleşmeye taraf olmayan bir ülkeyle ticarette ise, ilgili ülkenin yetkili idaresince verilmiş benzer bir belge ya da resmi yazı CITES Belgesi olarak kabul edilmektedir.

2.2.2. Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, Pestisitler, Hayvansal ve Bitkisel Maddeler ile Gübreler

Çevre ve insan çağlığı ile biyolojik çeşitlilik bakımından genetiği değiştirilmiş organizmalar, pestisitler, hayvansal ve bitkisel maddeler ile gübreler üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır.

Gelecekte insanlığın açlık sorunu çözeceğinden faydalı oldukları; ancak, uzun dönemli kontrolsüz tozlaşma, gen kaçışı ve yabani hibritleşme ile toprak ve su kaynaklarında kirlenmeye bağlı olarak biyolojik çeşitlilik, tüm ekosistem ile insan ve hayvan sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinin oluşacağından zararlı oldukları yönünde görüşler olmakla birlikte (Yılmaz, 2014: 28-29), Biyolojik çeşitlilik ve genetiği değiştirilmiş canlı organizmalardan kaynaklanan risklerden korunma konusunda 170 ülkenin taraf olduğu ve Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonunu tamamlayan Cartagena Protokolü, Ocak 2000'de kabul edilmiş ve Eylül 2003'te yürürlüğe girmiştir. Protokol, genetiği değiştirilmiş organizmaların taraf olan ülkeler arasındaki ve bu ülkeler ile üçüncü ülkeler arasındaki ticareti, bilgilendirme usulünü ve illegal faaliyetlerle mücadeleyi düzenlemektedir. Gümrük idarelerinin görevi ise, belge kontrolü ile eşyanın kısıtlamaya veya yasaklamaya tabi olup olmadığı yönünden ayniyet tespiti şeklindedir (UNEP, 2008: 31; UNEP, 2018: 20). Diğer taraftan 159 ülkenin taraf olduğu, Eylül 1998'de imzaya açılan ve Şubat 2004'te yürürlüğe giren Bazı Tehlikeli Kimyasallar ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirimli Kabul Usulüne Dair Rotterdam Sözleşmesi, kapsamına giren kimyasalların uluslararası ticareti ve sevkiyatı hakkında bilgi değişimi sistemlerinin ve ulusal karar alma mekanizmalarının oluşturularak, insan sağlığına ve çevreye verebilecekleri olası zararlarından korunmayı ve çevreyle uyumlu bir biçimde kullanılmalarını için taraflara sorumluluk yüklemektedir. Gümrük idareleri eşyanın ayniyetinin tespitinde Sözleşme ekinde yer alan listelerden yararlanmaktadır (UNEP, 2008: 81; UNEP, 2018: 60).

Türkiye uygulamasında Cartagena Protokolü, 4898 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 2003/5937 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. Rotterdam Sözleşmesi ise, 6988 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 17.7.2003 tarihli ve 2003/5937 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır.

Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili olarak 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanununda (RG, 26.3.2010-27533) ve Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelikte (RG, 13.8.2010-27671) resmi kontrollere yer verilmiştir. Ayrıca halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı, hayvan ıslahı ile tüketici ve çevrenin korumak amacıyla çıkarılan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununda (RG, 13.6.2010-27610) ile Bitki Karantinası Yönetmeliğinde (RG, 3.12.2011-28131), Bitkisel Gıda ve Yem İthalatının Resmi Kontrollerine Dair Yönetmelikte (RG, 17.11.2011-28145), Ülkeye Girişte Veteriner Kontrollerine Tabi Olan Hayvan ve Ürünlere Dair Yönetmelikte (RG, 21.12.2011-28149) ve Orman yetiştirme materyalleri şeklindeki eşyaya ilişkin yayımlanan Tarım ve Orman Bakanlığının Kontrolüne Tabi Ürünlerin İthalat Denetimi Tebliğinde (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/5) (RG, 30.12.2018-30641 Mük.) resmi kontrollere ilişkin hüküm vardır.

Biyogüvenlik mevzuatı kapsamında ithalat aşamasında resmi kontroller sonucunda genetiği değiştirilmiş organizma tespit edilen gıdalar ile onaylanmamış gen içeren yemlerin yurda girişine izin verilmemektedir. Genetiği değiştirilmiş organizma içeren herhangi bir türün ekimi ve yetiştiriciliği de yasak olduğundan, bu türlerin tohumlarının ithali de mümkün değildir (GTHB, 2015; Erdoğan, 2015: 90-91) İhracatı ise, alıcı ülkenin talebine bağlıdır. Bu nitelikteki eşyanın transit geçişinde, her bir geçiş için, Tarım ve Orman Bakanlığından izin alınması gerekmektedir. Eşyanın giriş ve çıkış işlemleri, önceden belirlenen gümrük kapılarından yapılabilmektedir. Şartları taşımayan eşyanın sevkiyatı durdurulmakta ve duruma göre ihracatçı ülkeye iade edilmekte veya imha edilmektedir; ancak, tehlikeli ve zararlı olanların, derhal yurtdışı edilmesi gerekmektedir.

Veteriner hizmetleri, bitki Sağlığı, gıda ve yem mevzuatı kapsamında resmi kontroller yapılmakta ve sonucunda insan, hayvan veya bitki sağlığı açısından tehlike oluşturduğu tespit edilen canlı hayvan ve ürünlerle ilgili ürünün piyasaya arzı, taşınması, ülkeye girişi ve çıkışının kısıtlama veya yasaklama getirilebilmektedir. Bu kapsamda ülkeye giriş yapacak canlı hayvan ve hayvansal ürünlerle ilgili Tarım ve Orman Bakanlığına ön bildirimde bulunma yükümlülüğü getirilmiştir. Resmi kontrol sonucunda Veteriner Giriş Belgesi; eşyanın mevzuata uygun olmadığının tespiti halinde Uygunsuzluk Yazısı düzenlenmekte ve ilgili gümrük idaresine bildirilmektedir. İthalat kontrolleri neticesinde Türk gıda mevzuatına uygun olmayan ürünlerin yurda girişine izin verilmemekte; mahrecine iade veya imha edilmektedir. İhracatında ise, alıcı ülke ve ulusal mevzuat kapsamında resmi kontrol gerçekleştirilerek, resmi kontrol sonucu mevzuata uygun olan ürünlere sağlık sertifikası düzenlenmektedir. Bu

kapsamda 2017'de ithalatta hayvansal ürünlere ilişkin resmi kontrollerde 39'u analiz sonuçlarına göre olmak üzere 111 adet uygunsuzluk tespit edilerek ihracatçı ülkelere bildirimde bulunulmuş; 143.404 adet uygunluk yazısı ve ihracatta 162.378 adet sağlık sertifikası düzenlenmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018: 41, 59).

5553 sayılı Tohumculuk Kanunu (RG, 8.11.2006-26340) uyarınca tohumların ithali ve ihracı Tarım ve Orman Bakanlığın iznine tabidir. İthal edilecek tohumların da yurt içi standartlara uygun olma şartı aramaktadır (m.7). Gübre İthaline İlişkin Tebliğ (İthalat: 2019/16) (RG, 29.12.2018-30640 Mük.) kapsamına giren eşyanın serbest dolaşıma giriş rejimi, dahilde işleme rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi ve geçici ithalat rejimine tabi tutulması halinde Tarım ve Orman Bakanlığının uygunluk yazısı aranmaktadır.

2.2.3. Tehlikeli Kimyasallar, Atık ve Hurdalar, Kalıcı Organik Kirleticiler ile Bunların Taşınması

2.2.3.1. Ozon Tabakasına Zarar Veren Kimyasallar ve Benzeri Etkiye Sahip Maddeler

Ozon tabakasının zarar görmesi küresel ısınma ve iklim değişikliği şeklinde etkisini göstermekte ve bu durum kuraklığa neden olmaktadır. Ozon tabakasına zarar veren kimyasalların kullanımının ve salınımının azaltılması ve küresel ısınmanın engellenmesi için Viyana Sözleşmesi, Montreal Protokolü, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü gibi çok taraflı düzenlemeler çerçevesinde uluslararası düzeyde çaba gösterilmiştir. Yeşil gümrük uygulamaları açısında Montreal Protokolü önemlidir.

197 ülkenin taraf olduğu, 16 Eylül 1987'de imzalanan ve 1 Ocak 1987'de yürürlüğe giren Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü, ozon tabakasına zarar veren insan yapımı kimyasalların üretiminin ve tüketiminin kontrol altında tutulmasını amaçlamaktadır. Bunlar arasında kloroflorokarbonlar, halonlar, hidrokloroflorokarbonlar, Hidrobromoflorokarbonlar, metil kloroform, karbontetraklorür, metilbromür gibi kimyasallar bulunmaktadır (Olgun, 2014: 110). Gelişmekte olan çoğu ülkenin bu kimyasalları üretememesi nedeniyle ithalata yönelmesi, bunların ticaretinin denetlenmesini ve illegal ticaretinin önlenmesini gerektirmiş ve bu amaçla Protokol kapsamında ulusal ithalat izin sisteminin kurulması ile dış ticaretin miktar kısıtlamasına ve yasaklamaya tabi tutulması öngörülmüştür (UNEP, 2008: 71; UNEP, 2018: 50).

Türkiye uygulamasında Montreal Protokolü, 3656 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 90/733 sayılı sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı Beyannamesi ile Birleşmiş Milletler Çevre Programının Dünya Ozon Tabakası Eylem Planı kapsamında Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi ulusal hukuka aktarılmıştır. Ayrıca Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmelik (RG, 7.4.2017-30031), Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ (İthalat: 2019/14) (RG, 29.12.2018-30640 Mük.), Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasalların İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/6) (RG, 30.12.2018-30641 Mük.) ile Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Katı Yakıtların İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/7) (RG, 30.12.2018-30641 Mük.) bulunmaktadır.

Ozon tabakasını korumaya yönelik mevzuat kapsamında bir kısım kontrol altına alınan eşyayı servis ve üretimde kullanmak amacıyla ithal eden ithalatçılar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığından temin edilen servis amaçlı kontrol belgesi almak zorundadır. Kullanım amacı doğrultusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ve 200 tonu geçmemek üzere Ticaret Bakanlığının iznine tabi tutulanlar için ayrıca Ticaret Bakanlığı İthalat Genel Müdürlüğünce ithal lisansı düzenlenmektedir. Kontrol altına alınan maddelerin ithalat işlemleri sadece yetkili gümrük müdürlüklerinde gerçekleştirilebilmektedir. Belirli ülkelere ihracat amaçlı üretiminde ihtiyaç duyulan miktar kadar kimyasalın ithalatına ise, kontrol belgesi almak şartıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı izin vermekte ve ihracat sonrasında, gümrük beyannamelerine uygun olarak doldurulacak yeminli mali müşavir onaylı formu ibrazı istenmektedir. Bir kısım kimyasalın ithalatı ise, doğrudan yasaklanmıştır.

Çevrenin korunması yönünden kontrol altında tutulan kimyasalların serbest dolaşıma giriş rejimi, dahilde işleme rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi ve geçici ithalat rejimi kapsamında ithalatı yasaklanmış bir kısmının ithali ise, kullanım amacına göre ve ihtiyaç duyulan miktar kadar çevrenin korunması yönünden uygunluğunun kontrol belgesiyle belgelenmesi şartıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığının iznine tabi tutulmuştur. Benzer şekilde çevrenin korunması yönünden uygunluk denetimine tabi tutulan katı yakıtlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığından alınan ve ithalat işlemlerinde geçerli olan "Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Katı Yakıt İthalatçısı Kayıt Belgesi"ne sahip firmalarca ithal edilebilmektedir. Laboratuvar analizi sonucu uygun bulunan katı yakıtlar için ısınma amaçlı, sanayi amaçlı ve termik santrallerde kullanılabilme durumuna göre uygunluk belgesi; uygun bulunmaması durumunda ise, uygunsuzluk yazısı düzenlenmektedir. Uygun

olmayan yakıt mahrecine veya yüklendiği ülkeye iade edilmekte veya üçüncü ülkelere ihraç edilmektedir. Uygunluk belgesi, uygunsuzluk ve muafiyet yazıları gümrük beyannamesi ekinde yer alması gerekmektedir.

2.2.3.2. Atıklar ve Hurdalar

Çevre Kanunu uyarınca atık; herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü maddedir. Tehlikeli atık; fiziksel, kimyasal ve biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan atıklar ve bu atıklarla kirlenmiş maddeleridir. Tehlikeli kimyasal, fiziksel, kimyasal ve biyolojik yönden olumsuz etki yaparak çevre dengesiyle insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan her türlü kimyasal madde ve üründür (m.3). Hurda ise, Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlükte işe yarayamayacak derecede bozulmuş, zarar görmüş (şeyi) ifade edilmiştir. Türkiye uygulamasında atık ve hurda niteliğindeki eşya ile pil ve akümülatörler hakkında Çevre Kanunu, Atık Yönetimi Yönetmeliği (RG, 2.4.2015-29314), Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği (RG, 31.8.2004-25569), Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/3) (RG, 30.12.2018-30641 Mük.), Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Metal Hurdaların İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/23) (RG, 30.12.2018-30641 Mük.) ile Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Metal Hurdaların İthalat Denetimi Tebliği (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2019/23) (RG, 30.12.2018-30641 Mük.) ve Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliğinde (RG, 31.8.2004-25569) hüküm vardır.

Atık yönetimi mevzuatı uyarınca tehlikeli atıkların, serbest bölgeler dahil Türkiye'ye girişi yasaktır. Ancak, sektör itibari ile ekonomik değere haiz atıkların, kontrole tabi olarak ithalatına izin verilebilmektedir. Bu izinlere ilişkin esaslar, Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Tehlikeli atıklar, bertarafı için gerekli tesislerin olmaması ve kabul etmesi halinde belirli ülkelere ihraç edilebilmektedir. Çevrenin korunması yönünden kontrol altında tutulan metal hurdaların ithali Metal Hurda İthalatçı Belgesi almış olmak kaydıyla bunlara ön işlem uygulayan ve bu amaçlarla Çevre ve Şehircilik Bakanlığından Geçici Faaliyet Belgesi veya Çevre İzin ve Lisans Belgesine sahip sanayiciler ve atıklar da Geçici Faaliyet Belgesi veya Çevre İzin ve Lisans Belgesi alan geri kazanım tesislerine sahip sanayiciler tarafından ithal edebilmektedir. Atıkların ve bir kısım metal hurdanın serbest bölgeler dahil Türkiye gümrük bölgesine girişi yasaklanmış, bir kısmının transiti, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının iznine tabi tutulmuştur. Türkiye gümrük bölgesine girişinin yapılacağı sınır gümrük kapıları ise, gerekli hallerde Türkiye Atom Enerjisi Kurumundan uygun görüş alarak, Ticaret Bakanlığınca belirlenmektedir. Serbest bölgelerdeki faaliyetler sonucu ortaya çıkan atıklara ve metal hurdalara Atık Komisyonu kararına göre işlem yapılmaktadır. Atıklara ve metal hurdalara gümrük mevzuatının tasfiyeye ilişkin hükümlerinin uygulanması mümkün değildir. Diğer taraftan pil ve akümülatörlere ilişkin mevzuat uyarınca atıklarının çevreyle uyumlu yönetiminin sağlanması ve ekolojik dengenin bozulmasını önlemek amacıyla kota uygulaması öngörülmüştür.

2.2.3.3. Kalıcı Organik Kirleticiler

181 ülkenin taraf olduğu, 2001'de imzaya açılan ve Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Kalıcı Organik Kirleticilere ilişkin Stockholm Sözleşmesi, kapsamına giren kimyasalların salınımının engellenmesi veya azaltılmasına yönelik taraf ülkelere yükümlülükler getirmektedir. Bu bağlamda belirli kimyasalların ülkeler arasında ticareti serbest kabul edilirken, bazılarının ticareti yasaklanmıştır (UNEP, 2008: 89). Gümrük idareleri, bunlardan ticaretine izin verilenlerin ayniyetine uygun şekilde işlemlerinin tamamlanmasıyla görevlidirler. Bu amaçla ticaretin kayıt altına alınması ve gümrük idarelerinin diğer idarelerle işbirliği içinde hareket etmesi öngörülmüştür (UNEP, 2008: 91; UNEP, 2018: 66). Türkiye uygulamasında Stockholm Sözleşmesi, 5871 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 2009/15272 sayılı sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. Ayrıca bu konuda Kalıcı Organik Kirleticiler Hakkında Yönetmelik (RG, 4.11.2018-30595) vardır.

2.2.4. Kimyasal Silahlar

192 ülkenin taraf olduğu ve 1997'de yürürlüğe giren Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme, kimyasal silahlar ve bunlarla ilgili yasaklar kapsamında değerlendirilmeyen faaliyetlerin doğrulanmasıyla ilgili işlemler girmektedir. Gümrük idarelerinin görevi ise, gerekli ithalat ve ihracat izinlerinin denetimi ve bunlara ilişkin verilerinin toplanması, çift kullanım ve nihai kullanım durumları da dahil Sözleşmeye taraf olmayan ülkelere yönelik kısıtlamaların ve yaptırımların gümrük işlemleri sırasında takibi üzerinde yoğunlaşmaktadır (UNEP, 2008: 49; UNEP, 2018: 34).

Türkiye uygulamasında Sözleşme, 4238 sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuş ve 97/9320 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. 5564 sayılı Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun (RG, 21.12.2006-26383), 5201 Sayılı Kanun Gereğince Kontrole Tabi Tutulacak Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Bunlara Ait Yedek Parçalar, Askeri Patlayıcı Maddeler, Bunlara Ait Teknolojilere İlişkin Liste (2018 Yılı Kontrole Tabi Malzeme Listesi) (RG, 7.6.2018-30444) uyarınca Kontrole Tabi Liste, Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilere Dair Nihai Kullanım Sertifikalarının Kayda Alınmasına İlişkin Tebliğ (İthalat: 2019/12) (RG, 29.12.2018-30640, Mük.) ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ (İthalat: 2019/17) (RG, 29.12.2018-30640, Mük.) ile Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Yönetmelik (RG, 6.5.2007-26514) uygulamaya ilişkin hükümler içermektedir.

Kontrole tabi liste kapsamına giren eşyanın ihracat ve ithalatına ilişkin izin işlemleri, Milli Savunma Bakanlığının ve hem askeri hem de sivil amaçlı kullanılan ve çift kullanımlı malzeme olarak adlandırılan eşyanın sivil kullanıma yönelik ihracat işlemleri Ticaret Bakanlığının sorumluluğundadır. Kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer harp maddelerinin veya silahlarının ithalatı, ihracatı ve üretimi yasak olup, ihracatı veya ithalatı yapılacak eşyanın askeri veya sivil amaçlı olup olmadığının gümrük beyannamesine yazılmak suretiyle beyan edilmesi gerekmektedir. Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun uyarınca yasaklanmamış amaçlar için Kanuna ekli cetvellerde yer alan toksik kimyasal maddeler ve bunların prekürsörlerinin, ithali ve ihracında izin alınması zorunlu olanlar için ithal izin belgesi ve ihracat uygunluk belgesi alınması zorunludur. Buna ilişkin başvurular, İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birliği Genel Sekreterliği'ne yapılmakta ve Ticaret Bakanlığınca sonuçlandırılmaktadır. Ayrıca ihracat kontrolü rejimlerine tabi eşya ile her türlü harp araç ve gereçleri ile silah, mühimmat ve bunlara ait yedek parça ile patlayıcı maddenin ihracı veya yurt dışına çıkarılması için Milli Savunma Bakanlığından izin alınmalıdır.

2.2.5. Radyoaktif Maddeler

Gümrük idareleri, radyoaktif maddelerin gerek ticareti gerekse taşınması amacıyla gümrük kapılarından geçişi sırasında mevzuatla belirlenmiş yükümlülüklere uyumu denetime tabi tutmaktadır. Bu denetimin kapsamına, eşyanın ayniyetine bağlı ithalat, ihracat, geçici giriş veya çıkış, transit geçiş işlemleri ile yüksek aktiviteli radyoaktif kaynaklar için taşıma izni ve belgelerin kontrolü girmektedir. Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği (RG, 24.03.2000-23999) uyarınca radyasyon kaynaklarının ithali, ihracı ve taşınması, bu konuda lisans almış kişi ve kuruluşlar tarafından ve her bir ithalat, ihracat ve taşıma işlemi için izin alınması halinde mümkündür. Radyoaktif maddelerin taşınması ise, Radyoaktif Maddenin Güvenli Taşınması Yönetmeliğine (RG, 8.7.2005-25869) uygun olarak gerçekleştirilebilmektedir. Radyoaktif Maddeler ile Bunların Kullanıldığı Cihazların İthaline İlişkin Tebliğ (İthalat: 2019/3) (RG, 29.12.2018-30640 Mük.) kapsama giren eşyanın serbest dolaşıma giriş, transit, gümrük antrepo, dahilde işleme, hariçte işleme, gümrük kontrolü altında işleme ve geçici ithalat rejimlerine tabi tutulması halinde, Türkiye Atom Enerjisi Kurumunun uygunluk yazısı alınmalıdır.

2.3. Taşımacılık

Tehlikeli atıkların sınırötesi taşınması hakkındaki ve 186 ülkenin taraf olduğu Basel Konvansiyonu Mart 1989'da kabul edilmiş ve Mayıs 1992'de yürürlüğe girmiştir. Konvansiyon kapsamında düzenlenen yükümlülüklere uyum sağlanması ve gümrük denetiminde etkinliğin sağlanması amacıyla ithalatın veya transit geçişin yapılacağı ülkeye önceden bildirimde bulunulması ve buna ilişkin bilgilendirme usulünün oluşturulması, Konvansiyona taraf olmayan ülkelere yönelik ihracatın kısıtlanması ve hükümleri ihlal ederek ihraç edilen eşyanın yeniden ithaline vergi uygulanması öngörülmüştür. Bildirim, ithali veya transiti talep edilen atıklardan izin talep edilmesi konusunda ilgili ülkelere inceleme imkanı ve gerekli hallerde atıkların girişinin engellenmesini sağlamaktadır (UNEP, 2008: 17; UNEP, 2018: 7). Konvansiyonun özünde tehlikeli atıkların ithalini ve ihracını yasaklamaktan ziyade düzenleme amacı vardır (Caner ve Akıl, 2008: 81). Diğer taraftan tehlikeli maddelerin taşınması hakkında, 48 ülkenin taraf olduğu Tehlikeli Malların Karayolu ile Uluslararası Taşımacılığına İlişkin Avrupa Anlaşması (ADR) da yürürlüktedir. Anlaşma, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (The United Nations Economic Commission for Europe-UNECE) himayesinde Eylül 1957'de Cenevre'de yapılmış ve Ocak 1968'de yürürlüğe girmiştir. Daha sonra New York'ta imzalanan ve Nisan 1985'te yürürlüğe giren Protokolle değiştirilmiştir. Anlaşmada tehlikeli eşyanın sınıflandırmasına, paketlenmesine, yüklenmesine, taşınmasına, boşaltılmasına ve elleçlemesine ilişkin şartlar vardır (UN, 2018: v-vi).

Türkiye uygulamasında Basel Konvansiyonu, 3957 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 94/5419 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. Tehlikeli Malların Karayolu ile Uluslararası Taşımacılığına İlişkin Avrupa Anlaşması ise, 5434 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 2009/15454 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. Karayolu taşımacılığına ilişkin 4925 sayılı Karayolu Taşıma Kanununda (RG, 19.7.2003-25173) ve Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Taşınması Hakkında Yönetmelikte (RG, 24.10.2013-28801) hüküm vardır.

Karayolu taşıma mevzuatı uyarınca ticari taşımacılık yapılabilmesi için Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığından uygun yetki belgesi alınmalıdır. Ayrıca tehlikeli yük taşımacılığında, yetki belgesinden ayrı olarak, taşınan yüke göre ilgili mercilerden izin de alınması gerekmektedir. Uygulama, denetim ve idari yaptırımlar konusunda Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı yetkili olmakla birlikte, Ticaret Bakanlığının sınır kapılarında görevli Gümrük Muhafaza ve Gümrük Muayene Memurları ile bunların amirlerinin de görev ve yetkileri vardır.

2.4. Gümrük Denetimi ve Resmi Kontroller

Gümrük idareleri, gümrük vergilerinin tahsilatı yanında, gümrük beyannamesinin ekinde yer alan belgelerin doğruluğunu ve eşyanın da beyana uygunluğunu denetmekte, ticaret erbabının yasaklama ve kısıtlamalara uygun hareket etmesini sağlamakta ve ihlallerle mücadele etmektedir. Ayrıca düzenleyici idareler olması sebebiyle gümrük idareleri çevre konusunda kamuoyunu mevzuat ve uygulamalar hakkında bilgilendirmekte ve farkındalık oluşturmaktadır (UNEP, 2008: 6, 10; UNEP, 2018: 1). Yeşil gümrük uygulamaları kapsamında gümrük idarelerinin rolü, olağan gümrük işlemleri kapsamında beyanın ve beyana ekli belgelerin kontrolü ile beyanın konusunu oluşturan eşyanın ayniyetinin tespiti şeklindedir. Bu kapsamda özellikle yetkili kamu idarelerinden alınan izin ve belgeler ile eşyanın uygunluğunun denetimi gümrük idarelerince yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye uygulamasında Türkiye Gümrük Bölgesine giriş ve bu bölgeden çıkış, serbest dolaşıma giriş, ihracat ve diğer gümrük işlemleri bakımından gümrük kapısı ve ihtisas gümrük idaresi olarak yetkili gümrük idarelerinin belirlenmesi, usulsüzlüklerin tespiti ve idari veya adli sürecin işletilmesi, istatistiklerin derlenmesi ve izin verilen hallerde de eşyanın tasfiyesi gümrük idarelerince yerine getirilmektedir.

İhtisas gümrüğü uygulamasında, belirli eşyanın gümrük işlemleri, daha kısa sürede tamamlanması ve gümrük denetiminde etkinliğin sağlanması için yalnızca önceden belirlenmiş gümrük idarelerinde yapılabilmektedir. Bu kapsamda değerlendirilen ve tebliğler yoluyla ilan edilen eşyanın bir kısmı (gübre, atıklar ve metal hurdaları, pil ve akümülatörler, ozon tabakasını incelten maddeler gibi) Ticaret Bakanlığı ve bir kısmı da (bitki ve bitkisel ürünler, canlı hayvan ve hayvansal ürünler, üretim ve çoğaltım materyali, orman ürünleri ve gıda maddeleri) Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Gümrük Yönetmeliği uyarınca, ithalatta izin veya uygunluk belgesine tabi eşyanın resmi kontrolleri, eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesine girişi sırasında, gümrük beyannamesi tescil edilmeden önceki aşamada veya gümrük yükümlülüğü sona erdikten sonraki aşamada ve bunlardan yalnızca birinde risk esaslı olarak yapılmaktadır. Remi kontrollerin Türkiye Gümrük Bölgesine girişinde yapılması durumunda, eşyanın girişinin uygun görülmesi halinde karar boşaltma listesine veya özet beyana eklenmekte ve gümrük beyannamesi tescil edilirken ayrıca uygunluk kararı aranmamakta; girişi uygun görülmeyen eşyanın ise, mahrecine iade edilmesi veya üçüncü bir ülkeye gönderilmesi gerekmektedir. Resmi kontrollerin, gümrük beyannamesi tescil edilmeden önce yapılması halinde kontrol sonuçları gümrük beyannamesine işlenmektedir. Bu aşamada eşyanın ithaline izin verilmemesi halinde eşya mahrecine iade edilebilmekte, üçüncü ülkeye transit rejimi altında gönderilebilmekte veya ihraç kaydıyla satış ya da imha suretiyle tasfiye edilmektedir. İnsan, hayvan, bitki ve çevre sağlığı yönünden tehlikeli ve zararlı bulunan eşya, imhası veya gümrüğe terki mümkün olmadığından, derhal yurtdışı edilmektedir. Resmi kontroller gümrük yükümlülüğü sona erdikten sonra yapılırsa, mevzuata uygun olmadığı tespit edilen eşya nedeniyle yükümlüye yetkili kurum tarafından ilgili kanunda öngörülen yaptırım uygulanmakta ve ayrıca uygunsuz çıkan eşya geldiği ülkeye veya üçüncü bir ülkeye gönderilebilmektedir. Ayrıca gümrük idaresince yapılan denetimde, yapılan beyanın aksine eşyanın resmi kontrole tabi eşya olduğunun tespit halinde, yükümlü resmi kontroller için ilgili kuruma yönlendirilmektedir (m.181).

5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununu (RG, 31.3.2007-26479) uyarınca mülki amirler, Ticaret Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı personeli, kaçakçılık fiillerini önleme, izleme ve araştırmakla yükümlüdürler (m.19/1).

3. ÇEVRE KATKI PAYI VE GERİ KAZANIM KATILIM PAYI

Gümrük Kanunu uyarınca gümrük yükümlülüğü, gümrük vergilerini ödemesi zorunluluğunu olup, gümrük vergileri eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümüdür. İthalat vergileri veya ihracat vergileri ise, eşyanın ithalinde veya ihracında ödenecek gümrük vergisi ile diğer eş etkili vergiler ve mali yükler ile tarım politikası veya tarım ürünlerinin işlenmesi sonucu elde edilen bazı ürünlere uygulanan özel düzenlemeler çerçevesinde ithalatta veya ihracatta alınacak vergiler ve diğer mali yüklerdir (m.3/8-10). Gümrük Kanununda böyle tanımlanmış olmakla birlikle, gümrük vergisi dışında hangi vergilerin ve mali yüklerin gümrük vergileri kapsamına girdiği ismen belirtilmemiştir. Bununla birlikte Gümrük Uzlaşma Yönetmeliği (RG, 27.08.2011-28038) kapsamında uzlaşmaya gidilebilecek gümrük vergileri Yönetmeliğin ekinde ismen sayılmıştır (m.5/1). Söz konusu ekte gümrük vergileri kapsamında çevre katkı payına yer verilmiştir.

Çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi ve çevreyle ilgili yatırımların desteklenmesi amacıyla tahsili öngörülen genel bir mali yük olan çevre katkı payı, Çevre Kanunu ile Çevre Gelirlerinin Takip ve Tahsili ile Tahsilat Karşılığı Öngörülen Ödeneğin Kullanımı Hakkında Yönetmelik (RG, 3.4.2007-26482) hükümleriyle düzenlenmiştir. Çevre Kanunu uyarınca, çevre katkı payının konusu ithaline izin verilen ve kontrole tabi olan yakıt, atık ve hurdalardır. Bu nitelikteki eşya Ticaret Bakanlığı tarafından güncellenerek yayımlanan tebliğ eki listelerde belirtilmektedir. Çevre katkı payını doğuran olay eşyanın serbest dolaşıma girişi olup, yükümlülük gümrük beyannamenin tesciliyle başlamaktadır. Çevre katkı payının yatırıldığına dair belge gümrük beyannamesine eklenmesi gereken belgeler arasındadır. Çevre katkı payının oranı; yakıt ve atıklarda eşyanın CIF bedelin %1'i ve hurdalarda CIF bedelinin %0,5'idir. Cumhurbaşkanı bu oranları ayrı ayrı veya topluca sıfıra kadar indirmeye veya kanuni oranına kadar yükseltmeye yetkilidir. Tahsilatlar, genel bütçeye aktarılmaktadır (m.18).

Çevre Kanununda plastik poşet, lastik, akümülatör, madeni ve bitkisel yağlar, elektrikli ve elektronik eşya, ilaç, cam, metal, kağıt ya da kompozit içecek ambalajları ve benzeri eşyadan maktu tutarlarda ithalatçılardan geri kazanım katılım payı tahsil edilmesi öngörülmüştür. Nitekim geri kazanım katkı bedelinin konusunu oluşturan eşyanın piyasaya arzının, farklı bir ürünün, malzemenin veya eşyanın ithalatı ile birlikte gerçekleşmesi halinde geri kazanım katılım payı ithalatçıdan tahsil edilecektir. Cumhurbaşkanı, Vergi Usul Kanunu uyarınca belirlenen yeniden değerleme oranlarına göre yıllık olarak artırılacak tutarları yarısına kadar artırmaya veya indirmeye yetkilidir. Ülkenin tamamında depozito sistemi uygulayan, ithalatçılar ise, depozitolu olarak piyasaya sürdükleri eşya bakımından yükümlülükten muaf tutulmuştur. Geri kazanım katılım payının tahsiline yönelik gerekli düzenleme Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelik kapsamında gerçekleştirileceğinden, plastik poşet haricindeki eşyadan geri kazanım katılım payı alınmasına ilişkin uygulama ilgili yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle başlayacaktır (Ek m.11).

4. YAPTIRIMLAR

Genel olarak uluslararası düzenlemelerde çeşitli yükümlülüklerin ihlali halinde ne tür ve derecede yaptırımların uygulanacağına yer verilmemekte ve uygulama ulusal hukuk alanlarına bırakılmaktadır. Bu nedenle çevreyle ilgili yükümlülüklerin ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar, ülkelerin cezalandırma siyasetine göre değişebilmektedir. Türkiye uygulamasında çevre düzenlemelerin ihlali halinde uygulanacak, genel ceza ve kabahatler hukukunda, gümrük ve kaçakçılıkla mücadele mevzuatı ile kendi özel mevzuatında çeşitli idari ve adli yaptırımlar ve usul hükümleri düzenlenmiştir. İhlallere ilişkin yaptırımların kanuni dayanağını Gümrük Kanunu, Çevre Kanunu, Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun, Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu oluşturmaktadır.

4.1. Kabahatler ve İdari Yaptırımlar

Yeşil gümrük uygulamaları kapsamına giren yükümlülüklerin ihlali halinde kabahat sayılan fiiller karşılığında idari yaptırım uygulanabilmektedir. Örneğin;

Çevre katkı payının ödenmemesi veya eksik ödenmesi halinde Gümrük Kanunundaki idari yaptırımlar uygulanmaktadır. Gümrük Kanununa göre serbest dolaşıma giriş veya kısmi muafiyet suretiyle geçici ithalat rejimlerine tabi tutulan eşyanın gümrük tarifesini oluşturan unsurlarda veya vergilendirmeye esas olan sayı, baş, ağırlık gibi ölçülerinde aykırılık olması ve beyana göre hesaplanan ithalat vergileri ile muayene sonuçlarına göre alınması gereken ithalat vergileri arasındaki fark % 5'i aştığı takdirde, ithalat vergilerinden ayrı olarak bu farkın 3 katı; kıymeti üzerinden ithalat vergilerine tabi eşyanın beyan edilen kıymeti tespit edilen kıymete göre noksan bulunduğu takdirde, bu noksanlığa ait ithalat vergilerinden başka vergi farkının 3 katı; satış birimine

göre miktar itibarıyla % 5'i geçmeyen bir fark ile maddi hesap hatasından doğan noksan kıymet beyanlarında ise, bu farklara ait ithalat vergilerinden başka vergi farkının yarısı tutarında idari para cezası öngörülmüştür. Dahilde işleme rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi ve tam muafiyetli geçici ithalat rejimi hükümlerine tabi eşyaya ilişkin bu nitelikteki ihlallerde idari para cezası bunların yarısı kadar; ihlallerin gümrük idaresince tespit edilmesinden önce beyan sahibince bildirilmesi halinde ise, % 15'i kadardır. İdari para cezasının alt tutarı ve genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerine uygulanacak idari para cezası ise, usulsüzlüklere uygulanan temel idari para cezası (2019 yılı için 130 Türk Lirası) kadardır (m.234).

Yeşil gümrük uygulamaları kapsamında ithali veya ihracı genel düzenleyici işlemlerle yasaklanmış veya lisansa, şarta, izne, kısıntıya veya belli kuruluşların vereceği uygunluk veya yeterlilik belgesine tabi olan eşyanın denetlendiğine dair belge veya referans numarası alınmadığı halde alınmış gibi gösterilmesi halinde Gümrük Kanunundaki idari yaptırımlar uygulanmaktadır. Buna göre serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutulan eşyaya ilişkin olarak, gümrük denetimi sırasında eşyanın genel düzenleyici idari işlemlerle ithalinin yasaklanmış olduğunun tespiti halinde, eşyanın gümrük vergilerinin alınmasının yanı sıra, gümrüklenmiş değerinin 4 katı idari para cezası uygulanmakta ve eşyanın mülkiyetinin kamuya geçirilmektedir. Bu eşyanın değersiz, artık veya atık madde olması durumunda, idari para cezası; dökme halinde gelen eşya için ton başına 30.000 Türk Lirası, ambalajlı gelmesi halinde kap başına 600 Türk Lirası olarak uygulanmakta ve eşya yurtdışı edilmektedir. Eşyanın ithali, lisansa, şarta, izne, kısıntıya veya belli kuruluşların vereceği uygunluk veya yeterlilik belgesine tabi olduğu halde uygunluk ve yeterlilik belgesine tabi değilmiş veya belge alınmış gibi beyan edildiğinin tespit edilmesi halinde ise, eşyanın gümrük vergilerinin yanı sıra, eşyanın gümrüklenmiş değerinin 2 katı idari para cezası uygulanmakta ve eşyanın mülkiyeti kamuya geçirilmektedir. Bu eşyanın da değersiz, artık veya atık madde olması durumunda, idari para cezası; dökme halinde gelen eşya için ton başına 8.000 Türk Lirası, ambalajlı gelmesi halinde kap başına 200 Türk Lirası olarak uygulanmakta ve eşya yurtdışı edilmektedir. İhracat rejimine tabi tutulan eşyada ise, eşyanın genel düzenleyici idari işlemlerle ihracının yasaklanmış olduğunun tespiti halinde, eşyanın gümrüklenmiş değerinin 2 katı idari para cezası ve eşyanın ihracı, lisansa, şarta, izne, kısıntıya veya belli kuruluşların vereceği uygunluk veya yeterlilik belgesine tabi olduğu halde uygunluk ve yeterlilik belgesine tabi değilmiş veya belge alınmış gibi beyan edildiğinin tespit edilmesi halinde, eşyanın gümrüklenmiş değeri kadar idari para cezası uygulanmaktadır. Transit rejim beyanında bulunulan serbest dolaşımda olmayan eşyanın, beyan edilenden belirgin bir şekilde farklı cinste eşya olduğunun tespiti halinde, farklı çıkan eşyanın gümrüklenmiş değerinin iki katı idari para cezası uygulanmaktadır (m.235)

Gümrük Yönetmeliği uyarınca resmi kontrollerin gümrük yükümlüğü bittikten sonra yapılması halinde, gerekli kontrollerin yapılması için yükümlüler ilgili kuruma yönlendirilmekte ve denetimin olumsuz sonuçlanması halinde yükümlüye kontrolden sorumlu kurum veya yetkili kurum tarafından ilgili kanun hükümleri kapsamında öngörülen yaptırımlar uygulanmaktadır (m.181). Buna göre Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu uyarınca veteriner tıbbi ürünle ilgili onay alınmadan veteriner tıbbi ürünü ithal edenlere ve bitki koruma ürünleriyle ilgili onay alınmadan bitki koruma ürünü ithal edenlere idari para cezası uygulanmakta ve eşyanın mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilmektedir (m.37). Tohumculuk Kanunu uyarınca Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gerekli izni verilmeyen ve kontrolleri yapılmayan tohumlukları, ithal ve ihraç edenler ile ithal ve ihraç işlemlerinde gerçeğe aykırı bilgi ve belge verenler veya belgeler üzerinde tahrifat yaptıkları tespit edilenlere idari para cezası uygulanmakta; tohumlara el konularak mülkiyeti kamuya geçirilmektedir. Fiilin tekrarı halinde 5 yıl süreyle bu faaliyetten men edilmektedir (m.12).

Çevre Kanunu uyarınca tehlikeli atıkların her ne şekilde olursa olsun ülkeye girişini sağlayanlara ayrı ayrı ve tehlikeli atıkları ilgili mercilere ön bildirimde bulunmadan ihraç eden veya transit geçişini yapanlara; tehlikeli kimyasallar ve bu kimyasalları içeren eşyayı mevzuatta belirtilen usul ve esaslara, yasak ve sınırlamalara aykırı olarak ithal ve ihraç edenlere ve taşıyanlara idari para cezası uygulanmaktadır. Geri kazanım katılım payını ödemediği tespit edilenlere ise, katılım payı tutarının %20 fazlası idari para cezası uygulanacaktır. Bazı hallerde idari para cezası kurum, kuruluş ve işletmelere 3 katı uygulanabilmektedir (m.20). İdari para cezaları, bu cezaların verilmesini gerektiren fiillerin işlenmesinden itibaren 3 yıl içinde birinci tekrarında bir kat, ikinci ve müteakip tekrarında iki kat artırılarak uygulanmaktadır. Kanunda yazılı fiiller hakkında verilecek idari yaptırımlar, bu fiiller için diğer kanunlarda yazılı cezaların uygulanmasına engel değildir (m.27).

CITES Yönetmeliği kapsamına giren türlerin ticareti ile uğraşanların Yönetim Merciine verdikleri taahhütlere uymamaları halinde, verilen izin ve belgeler iptal edilmektedir (m.40).

Karayolu Taşıma Kanunu uyarınca tehlikeli yük taşıyanlar ve bunların bağlı olduğu taşımacıların, taşıyacakları yükün özelliğine uygun olarak ilgili mercilerden izin alma yükümlülüğü olup (m.5), bu yükümlülüğün ihlali halinde taşımacılara 48 saat içinde bir kez olmak üzere 500 (2019 yılı için 884) Türk Lirası idari para cezası

uygulanmaktadır (m.26/b). İdari para cezası ile birlikte diğer yaptırımların uygulanmasının gerekli olduğu hallerde idari para cezası, diğer kanunlardaki suçların takibine ve cezaların uygulanmasına, uyarma, geçici durdurma ve iptal gibi idari müeyyidelerin uygulanmasına engel değildir (m.29).

Biyogüvenlik Kanunu uyarınca kanundaki suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde ve yararına işlenmesi halinde, bu tüzel kişiye idari para cezası ve tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır (m.15/5). İdari para cezasına karar vermeye ise, davaya bakan mahkeme ve Cumhuriyet savcısı yetkilidir (m.15/9).

4.2. Suçlar ve Adli Yaptırımlar

Yeşil gümrük uygulamaları kapsamına giren yükümlülüklerin ihlali halinde suç/kaçakçılık suçu sayılan fiiller karşılığında adli yaptırım uygulanabilmektedir. Örneğin;

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu uyarınca transit rejimi çerçevesinde taşınan serbest dolaşımda bulunmayan eşyayı, rejim hükümlerine aykırı olarak gümrük bölgesinde bırakanlar 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 5.000 güne kadar adli para cezası; ithali kanunla yasaklanan eşyayı ülkeye sokan kişi, fiil daha ağır cezayı gerektiren suç oluşturmazsa, 2 yıldan 6 yıla kadar hapis ve 20.000 güne kadar adli para cezası ile cezalandırılmaktadır. İthali yasak eşyayı, bu özelliğini bilerek satın alan, satışa arz eden, satan, taşıyan veya saklayanlara da, aynı ceza öngörülmüştür. İhracı kanun gereği yasak olan eşyayı ülkeden çıkaranlara, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç değilse, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 5.000 güne kadar adli para cezası ile cezalandırılmaktadır (m.3).

Çevre Kanunu uyarınca bildirim ve bilgi verme yükümlülüğüne aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenlere, 6 aydan 1 yıla kadar hapis cezası uygulanmaktadır. Ayrıca yanlış ve yanıltıcı belge düzenleyenler veya kullananlar hakkında Türk Ceza Kanununun belgede sahtecilik suçuna ilişkin hükümleri uygulanmaktadır (m.26).

Biyogüvenlik Kanunu uyarınca genetiği değiştirilmiş organizmaların ithalatı ve transit geçişi için izin alma zorunluluğu olduğu halde, bu faaliyetleri izinsiz olarak gerçekleştirenler bu faaliyetler sonucunda meydana gelen her türlü zarardan sorumludur (Kanun, m.14/2). Bu ürünleri Kanun hükümlerine aykırı olarak ithal edenlere 5 yıldan 12 yıla kadar hapis ve 10.000 güne kadar adli para cezası; bu nitelikteki eşyayı ithal izninde belirlenen amaç ve alan dışında kullanan veya bulunduranlara 4 yıldan 9 yıla kadar hapis ve 7.000 güne kadar adli para cezası; bunlardan elde edilen ürünleri, ithal izninde belirlenen amaç ve alan dışında kullanan, satışa arz eden, satan veya devreden ya da bu özelliğini bilerek ve ticari amaçla satın alan, kabul eden, nakleden veya bulunduranlara 3 yıldan 7 yıla kadar hapis ve 5.000 güne kadar adli para cezası öngörülmüştür (m.15/1-3). Yalan beyanda bulunarak Kanuna göre alınması gereken ithal veya işleme iznini alanlara ise, fiili daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmazsa, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası uygulanacaktır (Kanun, m.15/9).

5. SONUÇ

Uluslararası ticaretin ulusal ekonomilerin korunması ve kalkınmanın sağlanması yanında toplumun, çevrenin ve bütün canlı türlerinin korunması amacı ve bu amaca ulaşmaya yönelik uygulamaları bulunmaktadır. Uluslararası eşya ticaretin satıcı ile alıcı arasındaki eşya ve para değişimi ile taşımacılık şeklinde üç unsurunun olduğu kabul edildiğinde, işlem ve uygulamaların önemli bir kısmı gümrük mevzuatıyla düzenlenen gümrük işlemleri sırasında gerçekleşmektedir. Geniş anlamda gümrük mevzuatı, ülke ve eşya konulu vergiler, ticaret politikası önlemleri ve ilgili tüm işlem ve uygulamaları, yani, gümrük idaresinin ve kişilerin görev, hak ve sorumluluklarını düzenleyen kurallar bütünüdür. Gümrük mevzuatının kaynağı ise, doğası gereği birden fazla ülkeyi ilgilendiren eşya hareketiyle ilgili olması nedeniyle, ağırlıklı olarak çeşitli formlardan oluşan uluslararası düzenlemelerdir.

Yeşil gümrük uygulamaları olarak ifade edilebilecek işlem ve uygulamaların konusunu, çevre, insan ve diğer canlılar üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle çevresel hassasiyeti olan eşya oluşturmaktadır. Bu nitelikteki uygulamalar, uluslararası çok taraflı çevre düzenlemeleri kapsamında belirlenen ve hassasiyetin niteliğine ve koruma düzeyine göre kapsamı değişen eşya listelerine göre belirlenmektedir. Bu bağlamda nesli tükenmekte olan canlı türleri, genetiği değiştirilmiş organizmalar, çeşitli kimyasallar, kirleticiler, atık ve hurdalar ile kimyasal silahlar ve radyoaktif maddelerin dahil edilebileceği türdeki eşyanın yasaklanması, izne ve/veya miktar kısıtlamasına tabi tutulması veya belirli şartlar altında kapsam dışı tutulması mümkün olmaktadır. Ülkeler arasında bilgi değişimi ve veri paylaşımının gerçekleştirilmesi, kamuoyunda konuya ilişkin farkındalığını oluşturulması ve ihlallerin tespitine yönelik denetimler ve yaptırımlar ile istatistiklerin derlenmesi de yeşil gümrük uygulamaların kapsamına giren hususları oluşturmaktadır.

Türk gümrük mevzuatında yeşil gümrük uygulamaları, kanunlar, yönetmelikler ile her yıl güncellenen ithalat, ihracat ve ürün güvenliği tebliğleriyle yapılan düzenlemelere dayanmakta ve dış ticaret ile transit geçişlerin izin ve belgelendirme usulüne tabi tutularak kısıtlanmasını veya miktarının kısmen ya da tamamen yasaklanmasını kapsamaktadır. İlgili kişilerin söz konusu uygulamalara uyumu ise, özellikle gümrük idaresinin eşya ve beyan/gümrük beyannamesi ve ilgili beyanname ekinde gümrük idaresine verilmesi gereken izin yazısı/denetim belgeleri üzerinden yapacağı gümrük denetimi yoluyla sağlanmaktadır. Yeşil gümrük uygulamaları eşya bazlı düzenlemeler olduğundan, dış ticaret yasaklarına uyulması ve kısıtlamaları içeren gümrük işlemlerinin mevzuatına uygun şekilde tamamlanabilmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu veya Milli Savunma Bakanlığının izin ve belgelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kapsamlı ve dağınık bir görünümü olan ve birçok kurumu ilgilendiren mevzuatın uygulanmasında elektronik yazılımların kullanılması zaman, maliyet ve denetim bakımından önemlidir. Bu amaçla gümrük hizmetlerinde tek pencere sistemi konusunda yayımlanan 2012/6 sayılı Başbakanlık Genelgesinde (RG, 20.3.2012-28239), ilgili kurum ve kuruluşlar arasında entegre bir yönetim sistemi tesis edecek olan "Tek Pencere" sistemine ilişkin işlemlerin Ticaret Bakanlığının koordinasyonunda yürütülmesi uygun görülmüştür. Bu kapsamda 2011'den itibaren Güney Kore uygulaması örnek alınarak, Dünya Gümrük Örgütü veri modeline uygun bir tek pencere sistemi üzerinde çalışmalar başlatılmış ve uygulamanın fiilen başladığı 2014'ten 2017'nin sonuna kadar 3.240.566 gümrük beyannamesinde 21 adet kurum tarafından düzenlenen 8.008.245 adet elektronik belge kullanılmıştır (GTB, 2018: 59). Böylece gerekli olan izin yazıları, uygunluk ve kontrol belgeleri ile kapsamdışı ve muafiyet yazılarına ulaşım ve denetim kapasitesi artmıştır.

Türkiye uygulamasında yeşil gümrük uygulamalarının kapsamına giren yükümlülüklerin ihlali halinde idari ve/veya adli nitelikli yaptırımlar uygulanmaktadır. İdari yaptırımlar Gümrük Kanunu, Çevre Kanunu ve Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile taşımacılıkla ilgili ihlaller için Karayolu Taşıma Kanununda maktu veya nispi idari para cezası ile bazı hallerde mülkiyetin kamuya geçirilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca eşyanın tehlikeli atık olması halinde tasfiye işlemlerine konu edilmeksizin mahrecine iadesi veya üçüncü ülkelere gönderilmesi öngörülmüştür. Adli yaptırımlar ise, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, Çevre Kanunu, Biyogüvenlik Kanunu öngörülen hapis cezası ile adli para cezası şeklindedir. Ayrıca resmi evrakta tahrifat ve sahtecilik suçları bakımından Türk Ceza Kanunundaki cezalar uygulama alanı bulmaktadır.

Netice itibariyle çevre ile insan ve diğer canlı türlerinin korunması bakımından dahili uygulamalar ile birlikte yeşil gümrük uygulamaları oldukça önemli bir koruma işlevini yerine getirmektedir. Bununla birlikte mevzuatın varlığı tek başına yeterli olmayıp, denetimde etkinliğin sağlanması ve etkin, caydırıcı ve orantılı yaptırımlarla desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Caner, O. ve Akıl, A. (2008). Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Konvansiyonu, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 75-95.

Erdoğan, S. M. (2015). Dünya'da GDO Mevzuatı, Ticareti ve Uygulamalarının Karşılaştırılması ve Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB Uzmanlık Tezi, https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/Uzmanl%C4%B1k%20Tez%20Eyl%C3%BCl%202015/Say%C4%B1t%20Mahmut%20Erdogan.pdf (Erişim Tarihi: 15.1.2019).

Gül, E ve Ekinci, A . (2015). Çevresel Düzenlemelerin Dış Ticaret ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1-11.

GTB. (2018). 2017 Gümrük ve Ticaret Bakanlığı İdare Faaliyet Raporu, Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.

http://www.mevzuat.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 10.1.2019).

https://www.cites.org/eng/disc/parties/index.php (Erişim Tarihi: 20.2.2019).

Kaya, Y. (2011). Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 439-462.

Mengi, A. (1999). Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No: 19.

Olgun, B. (2014). Soğutma Sistemlerinde Kullanılan Akışkanlar ve Çevreye Etkileri, Termo Klima Dergisi, 64, 108-116, http://www.solutionhome.net/teknik/t1.pdf (Erişim Tarihi: 17.1.2019)

Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, Journal of Yasar University, 3(12), 1853-1876. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066037/5000061543 (Erişim Tarihi: 17.1.2019)

Seymen, D. (2005). Dış Ticaret-Çevre İlişkisinin Dengelenmesi: Sürdürülebilir Ticaret, Teori ve Türkiye Değerlendirmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(3), 99-127.

TB (2013). İthalat, https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/ithalat (Erişim Tarihi: 17.1.2019)

TB (2013). Çevre, https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/cevre (Erişim Tarihi: 17.1.2019).

TB (2013). İhtisas gümrük, http://ggm.gtb.gov.tr/gumruk-idareleri/ihtisas-gumrukleri-uygulamasi (Erişim Tarihi: 17.1.2019).

TÜSİAD (1998). Dış Ticarette Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Engeller ve Türk Sanayii İçin Eylem Planı, İstanbul: Türk Sanayivcileri ve İşadamları Derneği Yayınları, No: TÜSİAD-T/98-233.

UN (2007). Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, Third Edition, New York: United Nations.

UN (2018). European Agreement Concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road (ADR), Volume I, New Yok and Geneva : United Nations Publication.

UNEP (2005). Environment and Trade A Handbook, 2nd Edition, Canada: United Nations Environment Programme, International Institute for Sustainable Development Publication.

UNEP (2008). The Green Customs Guide to Multilateral Environmental Agreements, Paris, https://www.greencustoms.org/sites/default/files/public/files/Green_Customs_Guide%20%28low%29.pdf (Erişim Tarihi: 5.1.2019).

UNEP (2018). The Green Customs Guide to Multilateral Environmental Agreements, Paris, http://www.greencustoms.org/sites/default/files/resources/Green%20Guide%20Customs%20to%20MEAs%202018%20%20Low_0.pdf (Erişim Tarihi: 5.1.2019).

WCO (2013). Glossary of international customs terms. Brussels: World Customs Organization Publication.

Yılmaz, F. (2014). Bitkisel Üretimde Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünleri İle Biyogüvenlik Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı Yayınları No: 2914.

Tasdik ve Tespit İşlemleri Kapsamında Yeminli Mali Müşavirlerin ve Yetkilendirilmiş Gümrük Müşavirlerinin Sorumluluğunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

Öğr.Gör.Dr. Raşit Gültekin[1] **Dr.Öğr.Üyesi Aykut Tavşancı [2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, rasitgultekin@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, aykuttavsanci@trakya.edu.tr

Özet: Türkiye'de vergilendirme işlemleri, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu uyarınca genel vergiler bakımından Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı idareler ile belediyeler ve 4458 sayılı Gümrük Kanunu uyarınca Ticaret Bakanlığına bağlı gümrük idaresi tarafından yerine getirilmektedir. Bu işlemler sırasında mevzuata uyumunun artırılması, vergi tahsilatının güvence altına alınması, denetim özelinde etkin bir personel, zaman ve maliyet yönetiminin sağlanması amaçlarıyla, hem bu idarelerin hem de vergilendirme ve diğer işlemler nedeniyle bu idarelerle muhatap olan yükümlülerin kendi özel mevzuatında düzenlenen tasdik işlemleri kapsamında yeminli mali müşaviri ve tespit işlemi kapsamında yetkilendirilmiş gümrük müşaviri unvanına sahip meslek mensuplarından yararlanma imkanı bulunmaktadır. Tasdik ve tespit işlemlerini yerine getiren meslek mensupları ise, kamu görevlisi olmasalar da ve ilgili mevzuata kamu hizmeti niteliğinde uygunluk ve doğruluk kontrolü içeren bir denetim işlevini yerine getirmektedirler. Bu kişilerin, bu işlemlerle sınırlı olmak üzere, aykırılıklardan kaynaklanan adli ve idari (mali ve disiplin) sorumluluğu bulunmaktadır. Çalışma kapsamında iki ayrı ve farklı mevzuat alanında düzenlenen, fakat uygulama usulü ve sonuçları bakımından aslında birbirine benzeyen tasdik ve tespit işlemleri kapsamında yeminli mali müşavir ve yetkilendirilmiş gümrük müşaviri unvanına sahip meslek mensuplarının, vergilendirme işlemleri ve cezalandırma rejiminden kaynaklanan sorumlulukları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Denetimi, Gümrük Denetimi, Tasdik İşlemi, Yeminli Mali Müşavir, Yetkilendirilmiş Gümrük Müşaviri

1. GİRİŞ

Hukuk düzenlemeleri, mevzuat özelinde, kamu idarelerinin ve esas itibariyle de muhatabı olan kişilerin hak ve yükümlülüklerini konu almaktadır. Bu bağlamda kamu idareleri, mevzuatta yer alan ve sorumlu oldukları görevlerini yerine getirirken, ilgili kişilerin maddi ve şekli ödevlerini yerine getirme durumunu, diğer bir ifadeyle, emir ve yasaklara uyumunu denetlenmekte ve bunların ihlali halinde yine mevzuatta yer alan yaptırımların, kendi usul kuralları çerçevesinde uygulanmasını sağlamaktadırlar. Bilim ve teknolojide yaşanan değişim ve gelişmeler, etkisini kamu idarelerinin görev alanında da gösterdiğinden, bu idarelerin görevlerine geçen her gün yenileri eklenmekte; mevcut olanlar da daha kapsamlı ve teknik hale gelmektedir. Bilişim alanındaki yenilikler ve özellikle bilgisayar destekli yazılımlar, kamu kurumlarının hizmet sunumu türünü ve kalitesini artırsa da bu alanda oluşan ilave iş yükünün üstesinden gelmek için çeşitli yöntemlere başvurulması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu gerekçeden hareketle, kamu idarelerinin yerine getirdiği denetim faaliyetlerinin uygun bir kısmının belirli şartlar ve kurallar altında meslek mensuplarınca yerine getirilmesi de bu arayışın sonucudur.

Meslek mensubu, kavram olarak, mesleki bilgisine ve uzmanlığına dayanarak ve kural olarak bir işverene bağlı olmaksızın kendi sorumluluğunda faaliyet bulunan kişilerdir. Kanunlarında düzenlenme biçimlerine göre meslek mensupları, genel vergi mevzuatı kapsamına giren konular bakımından serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir unvanı altında ve gümrük mevzuatı kapsamına giren konular bakımında da gümrük müşaviri unvanı altında görevlerini yerine getirmektedirler. Bu bağlamda yeminli mali müşavirlerin görevleri, yaptıkları tasdik işleminin kapsamı ve buna bağlı sorumlulukları, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (RG, 10.1.1961,63-10703,05), 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu (RG, 13.6.1989-20194), Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (RG, 2.1.1990-20390), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (RG, 3.1.1990-20391) ile bunlara dayanılarak yayımlanan çeşitli Tebliğlerle düzenlenmiştir. Yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin yerine getireceği görevler ve buna bağlı sorumlulukları ise, 4458 sayılı Gümrük Kanunu (RG, 4.11.1999-23866), Gümrük Yönetmeliği (RG, 7.10.2009-27369) ile Yetkilendirilmiş Gümrük Müşavirliği hakkındaki 6 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliğinde (RG, 7.10.2016-29850) düzenlenmiştir. Serbest muhasebeci mali müşavirler bir tarafa bırakıldığında, yeminli mali müşavirler ile yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin içeriği farklı ancak amacı aynı olan tasdik ve tespit işleri kapsamında görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu çerçevede gerek yeminli mali müşavirler gerekse gümrük müşavirleri görev alanına giren konular bakımından kamu idaresi adına sınırlı bir ön denetim görevi yerine getirmektedirler.

Çalışmada, ilk olarak yeminli mali müşavirlerin ve yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerin ilgili mevzuata göre görevleri ele alınacak, sonrasında tasdik işleminin ve tespit işleminin kavramsal yönü ve hukuki niteliği üzerinde durulacaktır. Çalışmanın son kısmında ise bu işlemlerden kaynaklanan sorumlulukları incelenecektir.

2. YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK MESLEĞİ

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununda, işletme faaliyetlerinin ve işlemlerinin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemek, değerlendirmek, gerçek durumlarını ilgililere tarafsız bir şekilde sunmak ve yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek üzere serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik meslekleri ve hizmetleri düzenlenmiştir (m.1). Bu bağlamda yeminli mali müşavirler, işletmelerin ekonomik, mali ve hukuki durumları ile vergiye ilişkin işlemlerini muhasebe kurallarına, mevzuata ve gerçeklere uygunluk açısından inceleyerek tarafsız görüşünü ilgilere sunan uzman kişilerdir (Yılmaz, 2004: 12; Tekin ve Çelikkaya, 2016: 63). Yeminli mali müşavirlik mesleğinin konusu; muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak; belgelere dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak; mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmaktır (m.2).

Yeminli mali müşavirler, kapsamı ve şekli mevzuatta belirtilen tasdik işlemlerini yerine getirmektedir. Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca yeminli mali müşavirler tasdik işlemi kapsamında mali tabloların ve beyannamelerin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu, hesapların denetim standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelendiğini tasdik etmektedirler (m.19/c).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'deki meslek mensuplarının sayısı sunulmaktadır.

Tablo 1: Türkiye'deki Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Sayısı

Unvan	Bağımlı Çalışan	Serbest Çalışan	Toplam
Serbest Muhasebeci	4.360	4.284	8.644
Serbest Muhasebeci Mali Müşavir	45.749	52.792	98.541
Yeminli Mali Müşavir	2.070	2.726	4.796
Toplam	51.179	59.802	111.981

Kaynak: TÜRMOB (2019: http1).

Tablo 1'de yer alan verilere göre Türkiye'nin nüfusu ve mali işlemlerin büyüklüğü dikkate alındığında sayı olarak ve meslek mensupları içindeki payı bakımından yeminli mali müşavirlerin yetersiz olduğu görülmektedir.

Yeminli mali müşavirlik mesleğinin özünde ekonomik, mali ve hukuki işlemlerin vergi ve muhasebe mevzuatına uygun ve doğru şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak ve buna yönelik vergi idaresince yerine getirilen işlemlere katkıda bulunmak vardır. Bu bakımdan mesleğin yerine getirilmesindeki esas amaç vergi alacağının güvence altına almaktır. Cari çalışma yapan ve karşıt inceleme yetkisi bulunan yeminli mali müşavirler, görevlerini yerine getirirken dikkatli davranmak ve özellikle tasdike konu olan işlemlerle ilgili defter, kayıt ve belgelerin doğruluğundan emin olmalıdırlar (Güçlü, 2016: 107). Yeminli mali müşavirler, Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca görevlerini yerine getirirken ve rapora bağlarken, her türlü belgeden yararlanmak, her türlü inceleme tekniklerini kullanmak, sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge olup olmadığını araştırmak ve şüpheli durumlarda ilgililerin kayıtlarını detaylı şekilde incelemek zorundadırlar (m.12, 14). Aynı şekilde Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca görevlerini yerine getirirken dürüst, güvenilir ve tarafsız hareket etmelidirler ve çıkar çatışmalarından uzak durarak görevlerinin gerektirdiği özen ve titizliği göstermek durumundadırlar. Ayrıca edindikleri bilgi ve sırları, soruşturma konusu olabilecek hususları ilgili makama iletmek ve tanıklık haricinde, açıklayamazlar (m.6-7); görevlerini bağımsızlıkla yerine getirmeleri ve haksız rekabete neden olacak davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir (m.9-10).

Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca yeminli mali müşavirler, tasdik özelinde görevlerini yerine getirirken defter, kayıt ve belgeleri gizli olsalar dahi inceleyebilirler; yöneticilerinden, iç denetçilerden ve diğer ilgililerden bilgi isteyebilir, şirketlerin belirli toplantılarına katılabilirler ve açıklamalarda bulunabilirler. Kamu idare ve müesseseleri de yeminli mali müşavirlerin tasdikle sınırlı olmak üzere isteyeceği bilgileri vermek durumundadırlar. Yeminli mali müşavirler, uzlaşma görüşmelerine ve vergi davalarına katılabilir ve açıklama yapabilirler (m.12).

Yeminli mali müşavirlik mesleğinin düzenleniş amacı vergi denetimine yardımcı olmaktır (Korkusuz, 2000; Yılmaz, 2004: 11; Tekin ve Çelikkaya, 2016: 61). Yeminli mali müşavirler, bu bakımdan vergi idaresi yararına bir ön denetim, uygunluk ve doğruluk denetimini yerine getirmekte; bir nevi vergi denetiminin bağımsız kişilerce de yapılmasını sağlamaktadır (Yetkiner, 2002; Alptürk, 2005; Gündoğdu, 2006; Tekin ve Çelikkaya, 2016: 62). Denetimle ilgili bu görevi, vergi denetimi ve muhasebe denetimi şeklide iki kısımda incelenmektedir. Vergi denetimi, vergi mevzuatına göre ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırarak tespit etmek ve sağlamak şeklinde vergi incelemesine benzer bir bir doğruluk denetimidir (Erkan, 2004: 104; Akgün, 2004: 278; Tekin ve Çelikkaya, 2016: 64). Muhasebe denetimi ise, işletme yönetiminin talepleri doğrultusunda işlemlerin doğruluğunun ve mevzuata uygunluğunun denetimidir (Çetin, 1996: 46-53; Tekin ve Çelikkaya, 2016: 65). Böylece vergi idaresi, bir anlamda, vergi inceleme yetkisini sınırlı ve koşullu olarak yeminli mali müşavirlere devretmiş ve faaliyetlerini hukuki bir sonuca bağlamıştır (Gezgin, 1998; Tekin ve Çelikkaya, 2016: 65). Yeminli mali müşavirler denetimle ilgili görevlerini yürütürken kanıt toplamakta ve bunları değerlendirmektedirler (Tekin ve Çelikkaya, 2016: 67-68).

Yeminli mali müşavirlerin mesleki faaliyetlerinin kapsamına bazı hallerde gümrük işlemleriyle ilişki olan belgeler ve uygulamalar da girebilmektedir. Nitekim Özel Tüketim Vergisi (I) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği (RG, 5.3.2015-29286) uyarınca ihracat rejimi kapsamında belirli sınır kapılarından yurtdışına çıkarılacak eşyayı taşıyan kamyon, çekici ve soğutucu ünitesine sahip yarı römorkların (standart yakıt deposu miktarını aşmayacak şekilde) depolarındaki ve yalnızca yurt dışına çıkışlarında teslim edilen motorine ilişkin özel tüketim vergisi istisnasının uygulanmasında, yeminli mali müşavirler tarafından düzenlenen ve bayilerce teslim edilen veya stoklarında bulundurulan motorine ilişkin bilgileri de içeren bir faaliyet raporunun ibrazı istenmektedir (C.5.6).

Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği (RG, 26.4.2014-28983) uyarınca ihraç edilmek üzere ithal edilen eşyanın üretiminde kullanılan girdilerin temini sırasında ödenen vergiye ilişkin tecil-terkin uygulamasında istenen belgelere ek olarak yeminli mali müşavirlerce düzenlenen tespit raporu istenmektedir (m.9). Aynı şekilde 20 Seri No'lu SM, SMMM ve YMM Kanunu Genel Tebliği (RG, 19.2.1996-22559) uyarınca iadesi talep edilen katma değer vergisiyle ilgili gümrük beyannamesinin doğruluğundan ve ihraç edilen mallarla ilgili faturaların gümrük beyannamesine uygun olması gerektiğinden yeminli mali müşavirler, beyannamelerin ve eklerinin gerçeği yansıttığına ilişkin tespitlerini raporlarında açıkça belirtmek ve tasdikli örneklerini raporlarına eklemek durumundadırlar (A.7).

Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmelik (RG, 7.4.2017-30031) uyarınca belirli ülkelere ihraç etmek amacıyla üretilen eşyada bir kısım kontrol altına alınan kimyasalı ihtiyaç duyulan miktar kadar ithalatına, kontrol belgesi almak şartıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı izin vermekte ve ihracat sonrasında da gümrük beyannamelerine uygun olarak doldurulan yeminli mali müşavir onaylı form ibrazı istenmektedir (m.13/2). Benzer şekilde Gümrük Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş gümrük müşaviri ile onaylanmış kişi statüsü için gereken genel koşullar kapsamında firmaların mali durumuna ilişkin ön inceleme sırasında yeminli mali müşavirlerin olumlu görüşünü içeren raporları da istenmektedir (m.23).

3. GÜMRÜK MÜŞAVİRLİĞİ VE YETKİLENDİRİLMİŞ GÜMRÜK MÜŞAVİRLİĞİ MESLEĞİ

Eşya sahiplerinin gümrük işlemlerini takip ettirmek üzere gümrük müşaviri istihdam etmelerini ya da gümrük müşavirlerine bu görevi vermelerini zorunlu kılan herhangi bir düzenleme yoktur. Dolayısıyla eşya sahipleri, gümrük işlemlerini kendileri yapabilir ya da dolaylı temsil yoluyla gümrük müşavirlerine yaptırabilirler (Hancar, 2012: http2). Ancak gümrük işlemlerinin zamanında, tam ve doğru olarak yerine getirmesi, mevzuata uyum sağlamaları ve yaptırımla karşılaşmamaları için kişilere, temsil kurumu esasında serbest meslek faaliyetinde bulunan gümrük müşavirlerinden yararlanma imkanı tanınmıştır. Gümrük müşavirliği mesleği de kişilerin, gümrük mevzuatıyla ve ilgili mevzuatla yüklenen ve oldukça kapsamlı ve teknik konuları içermesi nedeniyle uzmanlık bilgisi gerektiren maddi ve şekli yükümlülüklerini, belirli kurallar dahilinde dolaylı temsilcilerince yerine getirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Gümrük müşavirleri, eşyanın gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulmasına ilişkin işlemleri, dolaylı temsil yoluyla takip eden ve sonuçlandıran; kendilerine gümrük idaresince izin ve kimlik belgesi verilen meslek sahipleridir (Tuncer; 2000; Aksu, 2012: 176). Gümrük müşavirliği mesleği, kavram olarak Gümrük Kanununda tanımlanmamış; ancak Gümrük Kanununda gümrük idarelerinde iş takibi şeklinde bir ifadeye yer verilerek buna ilişkin işlemler objektif hukuki esaslara bağlanmıştır. Vergi Usul Kanununda ise, vergi dairelerinde iş takibi şeklinde bir ifade olmadığı gibi buralarda iş takibi hoş karşılanmamaktadır (Tuncer, 2000; Tuncer, 2001: 372).

Tarihi gelişimine bakıldığında eşya sahipleri adına gümrüklerde iş takibine ilişkin ilk düzenlemelere II. Meşrutiyet döneminde rastlanmaktadır. Daha önceleri gümrüklerde isteyen kişiler bir kural veya uygulamaya tabi olmadan serbestçe iş takip edebilirken, Temmuz 1909'da çıkarılan bir talimatnameyle bunun için gümrük idaresinden gümrük komisyonculuğu ruhsatı alınması şartı getirilmiştir. Ağustos 1909'da çıkarılan nizamnameyle beyanname sistemine geçilmesi ise, gümrük komisyoncularına olan ihtiyacı artırmış ve Ocak 1924'da çıkarılan Gümrük Komisyoncuları Talimatnamesiyle gümrük işlemlerini takip edecek kişiler; tüccar, tüccar yardımcısı, komisyoncu ve maiyet memuru olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. Bu süreçte gümrük komisyoncularına ilişkin kurallar ilk kez kanun seviyesinde 5383 sayılı Gümrük Kanunuyla düzenlenmiş ve sonrasında yürürlüğe giren 1615 sayılı Gümrük Kanununda da çeşitli hükümlere yer verilmiştir. Son olarak 4458 sayılı Gümrük Kanunu hükümleriyle gümrük komisyonculuğu unvanı gümrük müşavirliğine dönüştürülerek mesleğin sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir. Böylece eşya sahipleri için gümrük işlemlerinin onlar adına yasal ve kolay yoldan yerine getirilmesi, gümrük idaresi için de gümrük işlemlerinin bir düzen ve hız içerisinde yürütülmesi ve etkin bir gümrük denetiminin sağlanması bakımından meslek mensuplarından yararlanma imkanı oluşmuştur (Tuncer, 2001: 369-370; Baş, 2016: 196; İGMD, 2019: http3).

Gümrük müşavirlerinin mesleki faaliyetleri kayıt dışılığın azalması ve kamu gelirlerinin artması, ticari hayatta aksaklıkların ve yavaşlamaların yaşanmaması gibi yararlar da doğurmaktadır (Baş, 2016: 210). Gümrük müşavirlerinin, mülga Gümrük Yönetmeliğinde her türlü gümrük işlemini takip ederek sonuçlandırabilecekleri ifade edildiğinden (m. 834), faaliyetlerinin kapsamına gümrük işlemlerinin neredeyse tamamı girmektedir (Tuncer, 2000). Bununla birlikte bazı ülkelerde gümrük müşavirleri eşyanın tedarikinden teslimine ve banka işlemlerine kadar çoğu işlemi yaparken, Türkiye'de henüz bu kapsama ulaşmamıştır (Tuncer, 2001: 374).

Gümrük Yönetmeliği uyarınca gümrük müşavirleri mesleki faaliyetlerini gerçek kişi olarak veya tüzel kişilik oluşturarak sürdürebilirler. Tüzel kişilik ortağı olan gümrük müşavirleri gerçek kişi olarak mesleki faaliyette bulunamazlar; gümrük müşavirliği şirketi dışındaki bir tüzel kişilik bünyesinde çalışmaları halinde ise, sadece çalıştıkları şirketlere ait eşyanın gümrük işlemlerini takip edebilirler. Gümrük müşavir ve müşavir yardımcıları dışındaki kişiler, gümrük müşavirliği yapacak olan tüzel kişilere ortak olamazlar. Gümrük müşavir yardımcıları ise, gümrüklerde tek başlarına iş takibinde bulunamazlar; eşya sahiplerine yapılacak tebliğleri kabul edemezler ve onların adına istek veya itirazda bulunamazlar. Bununla birlikte, muayenede gümrük müşaviri yerine hazır bulunabilirler ve vekaletnamesi olması şartıyla gümrük işlemleri bitmiş eşyayı geçici depolama yeri veya antrepodan çıkarabilirler. (m.561-563).

Gümrük müşavirleri mesleki faaliyetlerini, vekalet sözleşmesine dayanan dolaylı temsil yetkisiyle yapmaktadırlar ve bu temsil ilişkisinde temsilci, temsil edilen ve iş yapılan olmak üzere üç taraf bulunmaktadır (Selen, 2015: 28; Baş, 2016: 197, 202). Gümrük yönetmeliği uyarınca gümrük müşavirleri imzaladıkları beyannameyle ilgili yaptırımların uygulanması bakımından beyannamede belirtilen bilgiler ve ekli belgelerin doğruluğundan ve ilgili rejimin gerektirdiği bütün yükümlülüklere uyulmasından sorumludurlar (m.563). Bu nedenle gümrük müşavirleri, dolaylı temsilci sıfatıyla Borçlar Kanunu ve Gümrük Kanunu çerçevesinde, gümrük yükümlülüğü kapsamında "beyanda kullanılan verilerin yanlış olduğunu bildiği veya mesleği icabı ve mutat olarak bilmesi gerektiği" durumlarla sınırlı olan ve yaptırımlar kapsamında "bildiği veya bilmesi gerektiği" hallerde (m.181/2, 192 ve 229/2) uygulama alanı bulan müteselsil sorumluluk kurumu kapsamındadır (Karadeniz, 2012: http4). Başkalarının düzenlediği belgelerin doğruluğunun her zaman bilinmesi mümkün olmayacağından özellikle gümrük beyanıyla ilgili bütün aykırılıklarda gümrük müşavirleri sorumlu tutulduğu bir durum oluşması nedeniyle esas itibariyle tahrifatlı, gereceği yansıtmadığı kolayca anlaşılabilen ve belgeler arasındaki uyumsuzluğun açık olduğu durumlarda sorumluluk kabul edilmelidir (Gündüz, 2012: http5).

Gümrük Kanunu uyarınca Ticaret Bakanlığı (TB), gümrük mevzuatının doğru uygulanması için gerekli gördüğü bütün önlemleri almaya ve gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma ilişkin gerekli gördüğü bir kısım tespit işlemlerinin gümrük müşavirleri tarafından yerine getirilmesi konusunda düzenleme yapmaya yetkilidir (m.10). Mülga Gümrük Yönetmeliğinin "gümrük müşavirlerinin görevleri" başlıklı 694. maddesinde 2007'de yapılan değişikle, aslında gümrük idarelerine ait olan yetkiler, ekonomik etkili gümrük rejimleri, nihai kullanım, basitleştirilmiş usul uygulamaları şeklindeki belirli gümrük işlemlerinin doğru uygulanmasını sağlamak üzere yapılması gerekli görülen tespit işlemleri kapsamında gümrük müşavirlerine tanınmıştır. Yürürlükteki Gümrük Yönetmeliğinde aynı hüküm içeriğinde yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin çalışma usul ve esaslarının tebliğ ve genelgelerle düzenleneceği ifade edilmiştir (m.574). Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan Yetkilendirilmiş Gümrük Müşavirliği hakkındaki 6 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliğinde ise, yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri, Tebliğ kapsamındaki tespit işlemlerini yapan ve sonucunda tespit raporu düzenleyen, Bakanlıkça adına yetki belgesi düzenlenen gerçek kişi veya tüzel kişi ortağı gümrük müşaviri olarak tanımlanmıştır (m.4).

Yetkilendirilmiş gümrük müşaviri uygulamasında ekonomik etkili gümrük rejileri, nihai kullanım, basitleştirilmiş usul uygulamaları şeklindeki belirli gümrük işlemlerinin doğru uygulanmasını sağlamak için bu kapsamdaki gümrük işlemleri özel tespit-denetim yetkili gümrük müşavirlerine bırakılmıştır. Yeterli sermayesi olmayan, kurumsallaşamamış, riski sevmeyen gümrük müşavirleri açısından olumlu bir kurum olarak ortaya çıkan yetkilendirilmiş gümrük müşavirliği rapor düzenleme, tespit yapma ve danışmanlık görevleri ile sorumlulukları bakımından yeminli mali müşavirlere benzemektedir (Toker, 2008; Bozkurt, 2008; Koyunoğlu, 2010).

Tespit işlemleri için gerekli inceleme ve araştırmanın tamamlanmasını sonrasında çeşitli teknikleri içeren ve muhasebe verileri açısından önem taşıyan raporlar hazırlanmaktadır. Örneğin yükümlülerin tecil ve terkin uygulamasında yaralanmasının şartını oluşturan çok zor durumda olmanın tespiti hakkında olduğu gibi, bu raporların bazıları hem şirket denetimi hem de muhasebe bilgisini içeren raporlar olması nedeniyle ancak uzman kişiler tarafından yazılabilecek niteliktedir (Akdoğan, 2015: http6).

Ticaret bakanlığı verilerine göre gümrük idarelerinde gümrük işlemlerini takip eden ve sonuçlandıran meslek mensubu sayıları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2: Türkiye'deki Gümrük Müşavir Yardımcısı, Gümrük Müşaviri ve Yetkilendirilmiş Gümrük Müşaviri Sayısı

Unvan	Tüzel Kişi	Bağımsız	Toplam
Gümrük Müşavir Yardımcısı	-	-	10.128
Gümrük Müşaviri	-	-	3.414
Yetkilendirilmiş Gümrük Müşaviri	322	56	378

Kaynak: TB (2019: http7).

Türkiye'nin dış ticaretinin, küresel krizlere bağlı dalgalanmalar bir tarafa bırakıldığında, dış ticaretin rakam ve miktar olarak artış eğilimde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gümrük müşaviri ve yetkilendirilmiş gümrük müşaviri sayısının yeterli olmadığı görülmektedir.

Yetkilendirilmiş gümrük müşavirliği bakımından amaç belirli gümrük işlemleri özelinde gümrük müşavirlerinin uzman bilgisinden yararlanma üzerinde somutlaşmaktadır. Nitekim Ticaret Bakanlığı, yetkilendirilmiş gümrük müşavirliği sistemini, kapsamına giren tespit işlemlerinin daha nitelikli ve profesyonel bir anlayışla yapılması amacıyla uygulamaya koymuştur (Ölçen, 2012: http8). Böylece gümrük müşavirliği mesleğinin kalitesi artacak ve gümrükçü imajına olumlu katkı sağlanacak; gümrük idaresinde ilave personel oluşacağından iş yükü azalacak ve gümrük idaresi risk esaslı denetimde yoğunlaşacak; firmalar ise uygulamadan zaman ve maliyet avantajı sağlayacaktır (Bozkurt, 2008). Gümrük idaresinin özellikle taşra teşkilatındaki personel sayısının yetersizliğiyle birlikte artan dış ticaret hacmi ile çeşitlenen gümrük ve dış ticaret uygulamaları etkisini işgücü/iş hacmi dengesizliği şekilde göstermesi de uygulamada etkili olmuştur. (Toker, 2008).

Uygulamaya geçmesinin üzerinden üç yıl geçmiş olmasına karşın bu sistem gümrük idarelerinin iş yükünü ciddi oranda hafifletmiştir. Bilgi birikimi, deneyim ve profesyonellik gerektiren tespit işlemlerinin yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri marifetiyle yapılması, özellikle ekonomik etkili rejimlerin amacına uygun işletilmesine ciddi katkı sağlamıştır (Ölçen, 2012: http8).

4. GENEL OLARAK TASDİK VE TESPİT İŞLEMLERİ

4.1. Terminoloji

Yeminli mali müşavirlerin mesleki faaliyetleri kapsamına giren tasdik işlemi, Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca, gerçek veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin yeminli mali müşavirlerce denetleme ilke ve standartlarına göre uygunluk yönünden incelenmesi, bu inceleme sonuçlarına dayanılarak tasdik kapsamına giren konuların ve belgelerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığının imza ve mühür kullanmak suretiyle tespiti ve rapora bağlanmasını ifade etmektedir (m.4). Yönetmelik uyarınca tasdik işlemleri talep üzerine veya belirli mükellefler bakımından zorunlu olarak yapılmaktadır. Tasdik işlemleri için yeminli mali müşavir ile mükellef arasında tasdikin amacı, kapsamı, varsa özel nedenleri ile tarafların sorumluluk ve yükümlülükleri gibi hususların yer aldığı bir sözleşmenin yapılması gerekmektedir (m.9-10). Aynı hususa Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte de yer verilmiştir (m.24; Güçlü, 2016: 105). Tasdik edilmiş konu ve belgeler ise kamu idaresinin yetkililerince tasdikin kapsamı ölçüsünde incelenmiş belge niteliği kazanmaktadır (Tekin ve Çelikkaya, 2016: 66).

Tespit işleminin kavramsal anlamı da tespit işleminden farklı değildir. Yukarıda belirtildiği üzere yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri gümrük işlemleri kapsamında çeşitli konularda tespit işlemi yapmaktadır ve rapora bağlamaktadırlar. Gümrük işlemlerine özgü belge ve uygulamalar bir tarafa bırakıldığında, tespit işleminin uygulama usulü tasdik işlemiyle benzer özellikler taşımaktadır. Nitekim 6 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca gümrük mevzuatının doğru olarak uygulanmasını sağlamak üzere belirli gümrük işlemleriyle ilgili yapılması gereken işleme tespit işlemi denilmektedir (m.11) ve yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri tarafından yapılacak bu tespit işlemlerinin her biri için yükümlü ile tespit sözleşmesi yapması zorunludur (m.14).

4.2. Amaç

Yeminli mali müşavirler tarafından yerine getirilen tasdik işlemini temel amacı, vergisel işlemler ile mükelleflerin beyanlarının gerçeği yansıtmasını sağlamak, böylece vergi mevzuatına uyumun sağlanmasında yeminli mali müşavirlerin faaliyetlerinden yararlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle yeminli mali müşavirlerin yapacağı tasdikin amacı, ödenmesi veya istisna edilmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Bu nedenle, yeminli mali müşavir, gerçek durumu tespit etmek için her türlü belgelerden yararlanmak ve her türlü inceleme tekniklerini kullanmak zorundadır (Özdemir, 2018). Denetimin vergi idaresi dışındaki kişilerce gerçekleştirilmesinin profesyonel iş takibinin, riskin paylaşılmasının ve vergilendirme ilişkisine doğrudan katılımın sağlanması gibi amaçları da bulunmaktadır. Böylece yeminli mali müşavirlerin bu alanda yerine getirecekleri işlemler, vergi idaresinin iş yükünün azalmasına ve işletmelerin faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde muhasebeleştirilmesine imkan da sağlamaktadır (Güçlü, 2016: 103). Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte tasdikin amacı üç açıdan vurgulanmıştır; gerçek veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin hesap ve kayıtlarının sonuçlarını gösteren mali tablolarının yanıltıcı olmayacak biçimde eksiksiz ve gerçeğe uygun şekilde düzenlenmesini sağlayarak kamunun istifadesine sunmak, gerçek veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin ilgili mevzuat yönünden olan taleplerin karşılanmasında çabukluğu sağlayarak hak ve yararlarını korumak vergi idaresi ve mükellef ilişkilerinde güveni hakim kılmak (m.5). Yeminli mali müşavirlerin beyannameleri tasdik etmelerindeki amaç ise, ödenmesi gereken gelir ya da kurumlar vergisinin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır (Uçan, 2015; Özdemir, 2018).

Yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin yerine getirdikleri tespit işleminin amacı ise, tespit işleminin konusunu oluşturan başvuru, belge ve durumun ilgili mevzuata uygunluğunu ve doğruluğunu sağlamaktır. Böylece gümrük idaresinin tespit işleminin konusuna giren hususlarla ilgili iş yükünün azalması sağlanırken, personelini öncelikli alanlarda daha etkili kullanabilme ve risk esaslı denetim üzerinde yoğunlaşma imkanına vermektedir.

4.3. Niteliği ve Kapsamı

Yeminli mali müşavirler tarafından tasdik edilen belgeler, kanunlarla kamu idaresine tanınan teftiş ve inceleme yetkilerinin kullanılmasına ve gerektiğinde tekrarına ait hususlar saklı olmak üzere, incelenmiş, ön denetime tabi tutulmuş belge kabul edilmektedir. Dolayısıyla yeminli mali müşavirler, doğruluk ve uygunluk karinesinden yararlanan tasdik işlemleri için sürekli denetim yapmaktadırlar. Vergilendirme dönemi içinde veya beyanname üzerinden yapılan bu denetim vergi ve muhasebe hatalarının tespitine ve gerekli hallerde yükümlüler veya da vergi idaresince düzeltilmesine imkan vermektedir. Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte meslek mensuplarının yaptığı denetim, ilgili mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak ekonomik olayların gerçek mahiyetinin kayıtlarda yer alıp almadığını tarafsız olarak kanıtları ile araştırarak sonuçlandıran ve onaylayan sistematik çalışma olarak tanımlanmıştır (m.48). Denetimin amacı ise, ilgili kişilere ve vergi idaresine bunların mali tablolarında yer alan kayıtların gerçeğe uygun, doğru ve güvenilir olduğunu ortaya koymak olarak belirtilmiştir (m.49). Yeminli mali müşavirler denetim faaliyetleri kapsamında; muhasebe denetimi, bilanço ve gelir tablosunun denetimi, vergi denetimi, tabloların mali analizleri ve uygunluk kontrollerini yerine getirmektedirler (m.55). Ayrıca, denetim faaliyeti sırasında mevzuat hükümlerine aykırı, hatalı ve hileli işlemleri tespit ederlerse, yükümlülere bunların düzeltilmesini önerirler; düzeltilmemesi halinde ise, durumu olumsuz rapor düzenlenerek ilgili birimlere ve konusu suç teşkil eden fiiller varsa bunları da adli birimlere bildirirler (m.57).

Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca, hesap dönemleri itibariyle çıkarılan mali tabloların tasdiki, raporda hangi şekilde yapıldığı belirtilmek şartıyla, kapsadığı dönemin başından itibaren sürekli denetleme sonucunda yapılabileceği gibi, dönemin kapanmasından sonra yapılacak denetim sonucunda da yapılabilmektedir. Yeminli mali müşavirler,

tasdik konuları ile ilgili olarak karşıt incelemeler yapabilmektedirler (m.8). Tasdik konusu denetim faaliyetinin ilgilinin iş yerinde yapılması kuraldır; ancak denetimin iş yerinde yapılmasının imkansız olduğu hallerde yeminli mali müşavirin bürosunda yapılabilir. Sürekli denetimin ise, işyerinde yapılması esastır (m.11).

Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca vergi mevzuatı yönünden tasdikin kapsamına giren konu ve belgeler arasında; yıllık gelir vergisi beyannameleri ve bunlara ekli mali tablolar ve bildirimler, muhtasar ve münferit beyannameler, geçici vergi bildirimleri, yıllık kurumlar vergisi beyannameleri ve bunlara ekli mali tablolar ve bildirimler, özel beyannameler, geçici vergi bildirimleri, katma değer vergisi beyannameleri ve ekleri, iade hakkı doğuran işlem ve belgeler, katma değer vergisine ilişkin diğer işlem ve belgeler, servet incelemelerine konu olan bilançolar ve bununla ilgili beyannameler, borcunun tecilini talep eden mükelleflerin dolduracakları "Erteleme ve Taksitlendirme Talep ve Değerlendirme Formları", terkin beyanlarının incelenmesi ve tasdiki, damga vergisi beyannameleri ile kesinti suretiyle tahsil edilen damga vergileri ile ilgili olarak verilecek beyannameler, teşvik, indirim, istisna ve muafiyetlere ilişkin çeşitli belgeler bulunmaktadır (m.7).

Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca yeminli mali müşavirlerin kullanabileceği denetim teknikleri arasında; sayım ve envanter incelemesi, belge incelemesi, bilgi toplama, doğrulama, karşılaştırma ve puantaj, analitik inceleme, bulunmaktadır. Bu denetim teknikleri sürekli denetimlerde hesapların niteliği, hacmi ve bu tekniklerin özellikleri göz önünde bulundurularak tasdik sözleşmesi tarihinden tasdik raporu tarihine kadar olan dönemde belirli aralıklarla; diğer denetimlerde ise, denetimin her safhasında uygulanabilmektedir (m.15).

Yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin düzenlediği tespit işlemleri sonucunda düzenledikleri tespit raporları da gümrük idaresince doğru kabul edilmekte ve gümrük işlemleri bunlar üzerinden sonuçlandırılmaktadır (Bozkurt, 2008). Yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri de söz konusu tespit raporlarını düzenleyebilmek için tespit işleminin konusu ile sınırlı olmak üzere bir ön denetim, sınırlı bir uygunluk ve doğruluk denetimi yerine getirmektedirler.

6 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri antrepolara ilişkin açılma, genişletilme-daraltma, tadil, ilişkin başvuru dosyalarının öncelemesi, adres değişikliği, devir, eşya giriş-çıkışı, stok kayıtları, elleçleme, geçici ithalat rejimine konu eşyanın kullanımı, süre uzatımı veya rejime tabi özel nitelikli eşyanın kullanılması sonucu elde edilen eşyanın hangi oranda ihraç edildiği, nihai kullanıma konu eşyanın kullanımı, dahilde işleme iznine konu eşyayla ilgili süre uzatımı, gümrük kontrolü altında işleme rejimi kapsamında ibra, menşe uygulamaları ve ihraç eşyasının serbest dolaşım statüsü, tecil ve taksitlendirme talebinde bulunan yükümlülerin çok zor durumu, gümrük beyannamesinde düzeltme yapılması ve takas işlemlerinde kaynak kullanımını destekleme muafiyeti gibi konularda tespit işlemi yapmaktadırlar (m.17). Tespit işleminin kapsamına bakıldığında, bunların gümrük idaresince bizzat yerinde denetime tabi tutulması gereken hususlara ait işlemlerden oluştuğu görülmektedir.

4.4. Tasdik ve Tespit İşlemlerinin Rapora Bağlanması

Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca tasdik sonuçları, yeminli mali müşavirce bir rapora bağlanmaktadır. Tasdik raporları, tasdik kapsamına giren konular itibariyle çeşitlendirilmektedir. Yeminli mali müşavirler, bir bütün olarak ele alınan mali tabloların gerçeğe uygunluğu ve doğruluğu hakkında edindiği kanaatini; beyanların ilgili mevzuat hükümleri ve mali tablolar ile uyumlu olup olmadığı yolundaki görüşünü bu raporlarda belirtmekle yükümlüdürler (m.18-19). Dolayısıyla yeminli mali müşavirlerin tasdik işlemi sonucunda hazırladığı raporlar, konusunu oluşturan başvuru, belge ve durumun ilgili mevzuata uygunluğunu ve doğruluğunu tevsik etmektedirler.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca yeminli mali müşavirlerin tasdik işlemi kapsamında yerine getirdikleri denetim sonucu oluşan görüşlerine düzenleyecekleri raporlar; denetim faaliyetinin bitiminde olumlu görüşünü içeren olumlu rapor, denetim sırasında karşılaştığı denetim kapsamındaki sınırlamalar ile denetlenmesini istediği halleri içeren şartlı denetim raporu ile denetim sırasında incelenen yerlerin ve kuruluşların gerçek durumunu yansıtmadığı kanaatine varması sonucu düzenlediği olumsuz rapordur (m.59).

Serbest Muhasebeci Malî Müşavirlik ve Yeminli Malî Müşavirlik Kanunu uyarınca yeminli mali müşavirler gerçek ve tüzelkişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin mali tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe ilke ve standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelediğini tasdik ederler (m.12). Ayrıca Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike

İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca hataların düzeltilmesi ve hilelerin ortaya çıkarılması konusundaki temel sorumluluk işletme yönetimi ve yeminli mali müşavire aittir (m.16)

6 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri, yapacakları tespit işlemleri için rapor düzenlemekte ve rapor türüne göre süresi içinde ilgili gümrük müdürlüğüne göndermektedirler (m.17). Yeminli mali müşavirlerin tasdik işlemi sonucunda hazırladığı raporlara benzer şekilde, yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerince yapılan ön incelemenin olumlu sonuçlanması halinde tespit raporları, tespit işleminin konusunu oluşturan başvuru, belge ve durumun ilgili mevzuata uygunluğunu ve doğruluğunu tevsik etmektedirler. Tebliğ uyarınca yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri, yaptıkları denetime göre; sonuç bölümünde olumlu görüş içeren olumlu tespit raporu, sonuç bölümünde olumsuz görüş içeren olumsuz tespit raporu ve sonuç bölümümde belirli hususların olumlu sayılabilecek şekilde gerçekleşmediğini belirten şartlı tespit raporu olmak üzere, üç tür tespit raporu düzenlemektedirler (m.4/1). Tespit raporlarının ve özetlerinin süresi içinde mevzuata uygun şekilde hazırlanması ve ibrazı; tespit işlemleri sırasında mevzuata aykırılık tespit edilmesi veya bu yönde ciddi şüphe oluşması halinde derhal ilgili gümrük idaresine bildirilmesi; belgelerin 5 yıl süreyle muhafaza edilmesi ile antrepolara eşya alınması ve çıkarılması sırasında fark tespit edilmesi halinde durumun tutanakla tespit edilerek ilgili gümrük idaresine bilgi verilmesi yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin sorumlulukları arasındadır (m.22).

5. TASDİK VE TESPİT İŞLEMLERİNDEN KAYNAKLANAN SORUMLULUK

Vergilendirme yetkisi kapsamında ödeme gücüne sahip kişiler vergi kanunlarında vergi mükellefi olarak tanımlamış; ayrıca vergi tahsilatını kolaylaştırmak ve hızlandırmak, vergilemeyle ilgili ödevlerin doğru şekilde yerine getirilmesini sağlamak ve vergi alacağını güvence altına almak amacıyla asıl mükellefler ile birlikte onlarla hukuki ilişki içinde olan kişiler de vergi ödevlerinin yerine getirilmesinden sorumlu tutularak, mevzuatta vergi sorumluluğu kurumuna yer verilmiştir (Gerçek, 2005: 157; Aksu, 2012: 175). Yeminli mali müşavirler ve yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri de mesleki faaliyetlerine ilişkili ihlaller nedeniyle sorumludurlar.

Yeminli mali müşavirler yaptıkları tasdikin kapsamıyla sınırlı olarak, bu tasdikin doğruluğundan sorumludurlar. Dolayısıyla sorumluluğun doğması, tasdik işleminin doğru olmamasına bağlanmıştır. Tasdikin doğru olmaması ise, tasdik edilen mali tablolarda ve buna dayanarak teşkil eden defter ve belgelerde mevzuata aykırı bir durumun bulunmasıdır (Erdem, 2015: 49-50). Yeminli mali müşavirlerin sorumluluğu, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunuyla doğruluk sorumluluğu ve Vergi Usul Kanunu çerçevesinde uygunluk sorumluluğu çerçevesinde ele alınmaktadır (Güçlü, 2016: 105).

Yeminli mali müşavirlerin tasdik işlemi kapsamında sorumlu tutulup tutulmayacağının belirlenmesinde, vergi müfettişince eleştirilen konunun; yeminli mali müşavirlerin yerine getirdiği denetim faaliyeti kapsamında olup olmadığının ve tasdik raporunda tenkit konusu yapılıp yapılmadığının, üzerinde durulmayacak derecede önemsiz bir niteliği haiz olup olmadığının, yeminli mali müşavirlerin yetkilerini kullanarak araştırması, ulaşması ve denetlemesi gereken temel niteliğe haiz bilgi ve belgelerle mi, yoksa araştırılamayacak, ulaşma ve bilme imkanı olmayan bilgi ve belgelerle mi ilgili olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Güçlü, 2016: 108). Bu bağlamda yeminli mali müşavirlerin tasdik raporlarının doğru olmadığı, imzaladıkları beyannameler ve düzenledikleri tasdik raporlarının kanuni defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını teşkil eden belgelere uygun bulunmadığı gerekçeleriyle sorumlu tutulup tutulmayacakları, "mesleğin gerektirdiği özenin gösterilip gösterilmediği" esasına dayandırılmıştır (Erdem, 2015: 54; Güçlü, 2016: 107). Ayrıca yeminli mali müşavirlerin sorumluluğunun tespitinde savunmalarının alınması gerekmektedir. Şayet sorumlulukları varsa, yeminli mali müşavirler hakkında hem mali sorumluluğa, hem de disiplin sorumluluğuna ilişkin olmak üzere iki ayrı rapor düzenlenmektedir (Güçlü, 2016: 108). Yeminli mali müşavirlerin sorumluluğa bağlı hukuki ve cezai sonuçların gerçekleşmesi bu raporlarla yapılan tespit ve değerlendirmelere bağlıdır; ancak sorumluluk raporu yazılmasını gerektirmeyen durumlarda ise, yazılı savunma istenmesi ve ayrı rapor ya da raporlar yazılmasına gerek yoktur (Erdem, 2015: 53-54). Yeminli mali müşavirlerin disiplin, mali ve cezai sorumluluk raporlarına ilişkin olarak İhtisas Rapor Değerlendirme Komisyonları kurulmuştur (Uçan, 2015).

Gümrük müşavirleri temsilci sıfatıyla gümrük beyannamesi doldurarak işlemleri sonuçlandırırken, temsil edilen kişi de eşya sahibi olarak beyannameye kaydedilmektedir. Bununla birlikte gümrük müşavirleri dolaylı temsil gereği sorumlu oldukları gümrük yükümlülüğünü ikinci bir hukuki işlemle temsil edilene devretmemektedir ki bunun olması gerektiği düşünülmektedir (Ayvacı, 2013). Gümrük Kanununda gümrük müşavirleri bakımından özel bir durum yaratılmış ve dolaylı temsil durumunda hesabında gümrük beyanında bulunulan kişi de yükümlü sayılarak (m.181) temsil edilen ile temsilci arasında bir nevi ortaklık ilişkisi kurulmuş ve gümrük yükümlülüğünden müştereken sorulu hale getiriliştir; ancak dolaylı temsilde temsilcinin yükümlülüğü beyanda

kullanılan verilerin yanlış olduğu bildiği veya mesleği icabı ve mutad olarak bilmesi gerektiği durumlarla temsil edilen aleyhine sınırlandırılmış ve böylece Borçlar Kanununda olmayan bir temsil ilişkisi ortaya konulmuştur (Ayvacı, 2013). Ayrıca verginin asıl sorumlusu varken ve cezalar için iştirak hükümleri dolayısıyla sorumluluk geçerliyken, müteselsil sorumluluktan harekete "ithalatçıyı bulamazsam seni bilirim" anlayışı ile gümrük memuru ve gümrük müşavirine yönelmenin kabul edilebilir bir yönünün olmadığı düşünülmektedir (Gökçelik, 2012: http9).

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte sorumluluk türleri arasında sosyal sorumluluk, işletme sahiplerine ve yöneticilerine karşı sorumluluk ve meslektaşlara karşı sorumluluk türlerine yer verilmiştir. Buna göre sosyal sorumluluk, meslek mensuplarının mesleğini yerine getirirken toplum ve devlete karşı sorumluluğuna işaret etmektedir. Ayrıca meslek mensuplarının isabetli karar alabilmeleri için doğru ve güvenilir bilgiler sağlamak konusunda işletme sahiplerine ve yöneticilerine karşı; birbirlerine her türlü bilgiyi vermek ve mesleğin gelişmesi ile sağlam temellere oturtulması için aralarında gerekli dayanışmayı kurmak için meslektaşlarına karşı sorumludurlar (m.8).

Mesleki faaliyetleri açısından bakıldığında Gümrük Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri de yaptıkları tespit işlemleri ve bunlara ilişkin düzenlenen raporların ve onayladıkları belgelerinin doğruluğundan sorumlu tutulmuşlardır (m.575). Gümrük müşavirlerinin ve yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin mesleki faaliyetlerini yerine getirirken de eşya sahipleri adına işi sadakat ve özenle yapmak, temsil edilenin iradesine ve talimatlarına uygun davranmak, sır saklamak, işi bizzat yapmak, hesap vermek ve iade etmek şeklinde genel sorumlulukları vardır (Baş, 2016: 204-2010). Yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri devlet adına tespit ve denetleme yaparken sözleşmenin diğer tarafına karşı da sorumludurlar; mevzuata aykırı işlem yapmaları halinde ise, bundan hem devlet hem de yükümlü zarar göreceğinin bilincinde hizmet yaparlar (Ölçen, 2012: http8).

Yeminli mali müşavirlerin ve yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin meslekli faaliyetleri konusunda toplumda farkındalık oluşturması, özellikle mevzuat değişiklikleri konusunda görüşlerini çeşitli platformlarda ve yayınlar yoluyla paylaşması sosyal sorumluluğu gereğidir. Ancak sosyal sorumluluğun yaptırım içeriği yoktur.

5.1. Disiplin Sorumluluğu

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu uyarınca mesleğin vakar ve onuruna aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlarla, görevlerini yapmayan veya kusurlu olarak yapan yahut da görevinin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunan meslek mensupları hakkında, muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesi maksadı ile durumun niteliğine ve ağırlık derecesine göre disiplin cezası verilmektedir. Buna göre yeminli mali müşavirlere verilebilecek disiplin cezaları uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma, yeminli sıfatını kaldırma ve meslekten çıkarma şeklinde uygulanmaktadır (m.48). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Disiplin Yönetmeliğinde (RG, 31.10.2000-24216) ihlaler ve karşılığında uygulanacak disiplin cezaları (m4-11), ceza kovuşturmasının disiplin cezalarına etkisi ve meslek mensupları hakkında tedbir kararı verilmesi (m.30), aynı eylemden dolayı yeniden inceleme (m.31) ile kovuşturma yetkisi ve zamanaşımı (m.33) konuları düzenlenmiştir.

Gümrük Kanununda da gümrük müşavirliği veya gümrük müşavir yardımcılığı mesleğinin vakar ve onuruna aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlarla, görevlerini yapmayan veya kusurlu olarak yapan ya da görevinin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunan meslek mensupları hakkında, gümrük müşavirliği hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesi amacıyla, durumun niteliğine ve ağırlık derecesine uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma ve meslekten çıkarma şeklinde disiplin cezalarının verilmesi öngörülmüştür (geçici m.6). Ayrıca 6 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliğinde bazı fiiller usulsüzlük niteliğinde gümrük kabahati sayılmış ve disiplin cezalarından ayrıca uygulanacağı belirtilmiştir (m.24).

Yeminli mali müşavirler ile yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri bakımından disiplin cezalarının, ihlaller haricinde, büyük kısmının aynı esaslara tabi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yeminli mali müşavirlere yönelik disiplin cezası uygulamalarında meslek odalarının da sorumlulukları bulunmaktadır.

5.2. Mali (İdari) Sorumluluk

Yeminli mali müşavirler ile yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri için mevzuatta müşterek ve müteselsil sorumluluk esası kabul edilmiştir. Müteselsil sorumluluk (müteselsil borçluluk, borçlular arasında teselsül, zincirleme borçluluk), birden fazla borçlunun bir veya birden fazla alacaklıya karşı edimin tümünden sorumlu

olduğu ve bu borçlardan birinin veya birkaçının ifası ile ifa edilen miktarda diğerinin de borçtan kurtulabildiği borç ilişkisidir (Akgün, 2004: 288; Aksu, 2012: 175). Vergi hukukunda müteselsil sorumluluk; mükellefler arasında, mükellef ile vergi sorumlusu arasında ve vergi sorumluları arasında müteselsil sorumluluk olmak üzere üç türdür (Aksu, 2012: 175).

Vergi Usul Kanunu uyarınca beyanname imzalayan veya tasdik raporunu düzenleyen meslek mensupları, imzaladıkları beyannamelerde veya düzenledikleri tasdik raporlarında yer alan bilgilerin defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını teşkil eden belgelere uygun olmaması nedeniyle oluşan vergi zıyaına bağlı olarak tahsil edilecek vergiler, cezalar ve gecikme faizi bakımından mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumludurlar (mük.m. 227/3). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu uyarınca yeminli mali müşavirlerin mali sorumluluğunun sınırını tasdikin kapsamı belirlemektedir (m.12). Tasdikin doğruluğu, tasdik için mevzuatta belirlenen esaslara ve usullere göre hazırlanan rapordaki bilgilerin doğruluğuna işaret etmektedir (Erdem, 2015: 54). Yeminli mali müşavirlerin tasdikten doğan sorumlulukları için, yazılı savunma alınmak şartıyla, ayrı rapor düzenlenmektedir. Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik uyarınca sorumluluğun yerine getirilmesinde Borçlar Kanununun tam teselsül hükümleri uygulanmaktadır. Tasdik amacıyla yapılan inceleme ve denetlemelerden doğan zararların hukuki sorumluluğu da yine yeminli mali müşavirlere aittir (m.20). Müşterek ve müteselsil sorumluluğu vergi inceleme raporu ile tespit edilen yeminli mali müşavirler hakkında yapılan takibat, vergi ve ceza tahakkukunun kesinleşmesinden sonra başlatılmakta ve kesinleşen vergi ve cezanın tahsiline yönelik işlemler ise, bağlı bulunduğu vergi dairelerince yerine getirilmektedir.

Gümrük Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri de yaptıkları tespit işlemleri ve bunlara ilişkin düzenlenen raporların ve onayladıkları belgelerinin doğruluğundan sorumludurlar. Tespit işlemleri ve bunlara ilişkin raporların doğru olmaması halinde ise, tespit işleminin kapsamı ile sınırlı olmak üzere, ziyaa uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan yükümlü ile birlikte müştereken ve müteselsilen sorumludurlar (m.575). Ancak söz konusu sorumluluğun kapsamına gecikme faizi girmemektedir. Ayrıca gümrük müşavirleri, gümrük müşavirliğinin bir tüzel kişilik olması ve vergi kaybına neden olan durumun bilindiği veya bilinmesi gerektiği hallerde, gümrük idaresine karşı bağlı bulundukları tüzel kişilikle birlikte müteselsilen sorumludurlar. Bu hallerde, kişisel cezai sorumluluk saklı kalmak kaydıyla, işlemi yapan kişi ile birlikte tüzel kişilik de vergiler ve para cezaları yönünden müteselsilen sorumludur (Bahçeci, 2011: 443).

5.3. Adli Sorumluluk,

Yeminli mali müşavirlerin Vergi Usul Kanununda, Türk Ceza Kanununda, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve ilgili diğer kanunlarda suç olarak tanımlanan ihlalleri gerçekleştirmesi mümkündür. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu uyarınca meslek mensuplarının, görevleri sırasında veya görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı, fiillerinin niteliğine göre Türk Ceza Kanununun kamu görevlilerine ait hükümleri uyarınca cezalandırılması öngörülmüştür (m.47). Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca meslek mensupları verdikleri hizmet sırasında Vergi Usul Kanununda yer alan iştirak hükümlerine uyan fiilleri sebebiyle sorumlu olup, mevzuatla belirlenen idari ve adli yaptırımlar ile disiplin yaptırımlarının da ayrıca uygulanması gerekmektedir (m.21). Vergi incelemesi sırasında, Vergi Usul Kanununda düzenlenen kaçakçılık suçunun işlendiğinin tespit edilmesi halinde, yeminli mali müşavirlerin bu suçlara iştirak edip etmediğinin de araştırılması ve neticesinde kaçakçılık suçuna iştirak edildiğinin tespit edilmesi halinde vergi suçu raporu; görevleri sırasında diğer suçları işlemeleri halinde ise, Türk Ceza Kanununun kamu görevlilerine ilişkin hükümlerinin uygulanabilmesi için görüş ve öneri raporu düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca yeminli mali müşavirlere 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunla (RG, 18.10.2006-26323) getirilen kimlik tespiti, şüpheli işlem bildirimi, şüpheli işlem bildiriminde bulunulduğunu açıklamama, bilgi ve belge verme ile muhafaza ve ibraz yükümlülüklerini yerine getirmek durumundadırlar. Bunlara ilişkin her türlü ortamdaki belgeleri düzenleme tarihinden, defter ve kayıtları son kayıt tarihinden, kimlik tespitine ilişkin belgelerin, son işlem tarihinden itibaren 8 yıl süreyle muhafazası ve istenildiğinde ibrazı gerekmektedir (m.8; Gültekin, 2012: 291). Yükümlülüklerin ihlali halinde ise, mali müşavirlere ihlalin türü, niteliği ve sayısı dikkate alınarak idari ve adli yaptırım uygulanmaktadır.

Yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin de mesleki faaliyetlerini yerine getirirken suç işlemeleri mümkündür. Nitekim ATR dolaşım belgesi, EUR1., EUR-MED dolaşım sertifikaları, fatura beyanı/EUR-MED fatura beyanı denetimlerine ilişkin dönemsel raporlarında raporların gerçeği yansıtmaması durumunda söz konusu raporların konusunu oluşturan bu belgelerin vergi kaçırma amacına yönelik sahte belge olduğunun anlaşılası halinde hem

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu uyarınca kaçakçılık suçundan hem de Türk Ceza Kanunu uyarınca evrakta sahtecilik suçundan sorumlu olacaklardır (Koyunoğlu, 2010).

6. SONUÇ

Vergilendirme işlemleri hemen hemen toplumun her kesimini ilgilendirmektedir. Mevzuat yoğun ve teknik yönü ağır basan bu işlemler sırasında birçok işlem yerine getirilmekte ve belge hazırlanmaktadır. Vergi idarelerinin ve gümrük idarelerinin belirli nitelikleri taşıyan kişilerden bu işlemlerin doğruluğunun ve uygunluğunun sağlanması konusunda desteğinin alınması, vergilendirme işlemleri de dahil artan kamu hizmetlerinin karşılanması, vergi uyumunun sağlanması ve kamu alacağında kayıp ve kaçağa sebebiyet verilmemesi bakımından önemli bir işlevi yerine getirdiği açıktır. Bu bakımdan yeminli mali müşavirlerin tasdik işlemi kapsamında ve yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin de tespit işlemi kapsamında mevzuatı kapsamında işlemleri yerine getirmesi vergi idaresine ve gümrük idaresine destek niteliği taşımaktadır. Gerek yeminli mali müşavirlerin tasdik işlemi kapsamında gerekse yetkilendirilmiş gümrük müşavirlerinin tespit işlemi kapsamında yerine getirdikleri hizmet esasında kapsamı sınırlı ve ön denetim özelliği taşımaktadır. Bu işlemlerin yerine getirilmesi ise, yükümlülerle içeriği ve kapsamı belirli bir sözleşme yapılmasına bağlıdır. Yeminli mali müşavirler ile yetkilendirilmiş gümrük müşavirleri faaliyetlerinin ihlal mahiyetinde fiillerin oluşması halinde ise, soruşturma açılması ve savunmasının alınması neticesinde bundan mali alanda müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulmaktadırlar. Sorumluluğun yaptırımları kısmına, ihlalin niteliğine göre, disiplin cezaları, idari yaptırımlar ve adli yaptırımlar girmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, Ç. (2004). Yeminli Mali Müşavirlerin Müşterek ve Müteselsil Sorumlulukları ile Buna İlişkin Uygulamaların, Temel İnsan Hakları, Avrupa Birliği Hukuku ve Borçlar Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi, Dördüncü Kitap, Ankara: YMMO Yayınları.

Aksu, Y. (2012). Vergi Hukukunda Müteselsil Sorumluluk Kavramı ve Bu Bağlamda Gümrük Müşavirlerinin Sorumluluğu, Vergi Sorunları Dergisi, 281, 173-182.

Alptürk, E. (2005). Yeminli Mali Müşavirlik Denetim ve Tasdik Normları, E-Yaklaşım, 29.

Ayvacı, K. (2013). Gümrük Müşavirlerinin Temsil Yetkisi ve Bu Yetkiden Doğan Sorumlulukları, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 120, 1-3 (çevrimiçi erişim tarihi: 9.1.2019).

Bahçeci, B. (2011). Türkiye'de Kamu Alacaklarının Müteselsil Sorumluluk Yoluyla Tahsili Eğilimi ve Gümrük Kanunu Uygulaması, AÜHFD, 60(3), 423-445.

Baş, M. N. (2016). Gümrük Müşavirlerinin Mesleki Faaliyetleri Kapsamında Dolaylı Temsil Yetkileri ve Hukuki Sorumlulukları, Hacettepe HFD, 6(1), 193-212.

Bozkurt, N. (2008). Yetkilendirilmiş Gümrük Müşaviri mi? Yeminli Gümrük Müşaviri mi?, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 52, 1-4 (çevrimiçi erişim tarihi: 9.1.2019).

Çetin, Ş. (1996). Tam Tasdik, Vergi Sorunları Dergisi, Aralık Sayısı.

Erdem, T. (2015). Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdikten Doğan Sorumluluklarına İlişkin Yeni Düzenleme, Mali Çözüm, 127, 45-59.

Erkan, f. (2004). Yeminli Mali Müşavirlerin Müşterek ve Müteselsil Sorumlulukları ile Buna İlişkin Uygulamaların, Temel İnsan Hakları, Avrupa Birliği Hukuku ve Borçlar Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi, İkinci Kitap, Ankara: YMMO Yayınları.

Gerçek, A. (2005). Türk Vergi Hukukunda Vergi Sorumlusu, Sorumluluk Halleri ve Türlerinin İncelenmesi, AÜHFD, 54(3), 157-193.

Gezgin, B. (1998). Vergi Beyannamelerinin Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerce İmzalanması Hakkındaki Zorunluluk, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 198.

Güçlü, S. (2016). Vergi Uygulamalarında Bir Kaç Konu; Özel Usulsüzlük Cezası, Tekerrür, Yeminli Mali Müşavir Sorumluluğu, Vergi Sorunları Dergisi, 330,101-110.

Gültekin, H. (2012). Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ile Yeminli Mali Müşavirlerin Aklama ve Terörün Finansmanıyla Mücadele Kapsamındaki Yükümlülükleri, Vergi Sorunları Dergisi, 291.

Gündoğdu, B. (2006). Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Sorumluluğu I, Yaklaşım Dergisi, 166,

http1: TÜRMOB (2019). 2018 Yılı Faaliyet Raporu- Çalışma Dönemine Bakış-1, https://turmob.org.tr/FaaliyetRaporlari/39ff0326-bc10-442b-8bf2-8b2d1d33fa2b/2018-faaliyet-rapor (Erişim Tarihi: 28.1.2019)

http2: Hancar, Z. (2012). Müteselsil Sorumluluk Uykularımızı Kaçırıyor, http://www.igmd.org.tr/kose-yazi/Muteselsil-Sorumluluk-Uykumuzu-Kaciriyor (Erişim Tarihi: 30.1.2019).

http3: İGMD, (2019). Gümrük Müşavirliği Mesleğinin Tarihsel Süreci, http://www.igmd.org.tr/Meslegimizin-Tarihcesi (Erişim Tarihi: 28.1.2019)

http4: Karadeniz, K. (2012). Müteselsil Sorumluluk Gümrük Müşavirlerinin Kaderi Olmamalı, http://www.igmd.org.tr/kose-yazi/-Gumruk-musavirlerinin-buyuk-bir-kismi-mesleki-geleceklerini-yasamsal-boyutta-tehdit-eden-en-onemli-sorunlardan-biri-olarak- (Erişim Tarihi: 30.1.2019).

http5: Gündüz, T. (2012). Mesleğimiz Yapay Sorumluluklar Altında Eziliyor, http://www.igmd.org.tr/kose-yazi/meslegimiz-yapay-sorumluluklar-altinda-eziliyor- (Erişim Tarihi: 30.1.2019)

http6: Akdoğan, H. (2015). Zor durumdaki şirketlere YGM yardım ediyor, https://www.dunya.com/kose-yazisi/zor-durumdaki-sirketlere-ygm-yardim-ediyor/26376 (Erişi Tarihi: 28.1.2019)

http7: TB. (2019). Gümrük Müşavir Ve Yardımcısı Sayıları ile Yetkilendirilmiş Gümrük Müşaviri Sayıları, http://risk.ticaret.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/33-gumruk%20musavir%20ve%20yardimcisi%20sayilari.pdf (Erişim Tarihi: 28.1.2019)

http8: Ölçen, Y. (2012). Yetkilendirilmiş gümrük müşavirliği müessesesi, Gümrük Müşaviri e-dergi, 25, http://www.igmd.org.tr/dergi/25/makale2_devam.html (Erişim Tarihi: 28.1.2019)

http9: Gökçelik, C. (2012). Gümrük Personelinin Ve Gümrük Müşavirlerinin Müteselsil Sorumluluğu, http://www.igmd.org.tr/kose-yazi/gumruk-personelinin-ve-gumruk-musavirlerinin-muteselsil-sorumlulugu (Erişim Tarihi: 30.1.2019).

Korkusuz, M. (2000). Son Operasyonlar ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği, Yaklaşım, 10.

Koyunoğlu, D. (2010). Yetkilendirilmiş Gümrük Müşavirleri Tespit İşlemleri, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 73, 1-2 (çevrimiçi erişim tarihi: 9.1.2019).

Özdemir, U. (2018). Tam Tasdik Nedir? YMM'nin SMMM İle Sorumluluk Paylaşımı!, http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/ufuk/067/ (Erişim Tarihi: 1.2.2019)

Tekin, F. ve Çelikkaya, A. (2016). Vergi Denetimi, 7. Baskı, Ankara: Seçkin.

Toker, A. H. (2008). Dış Ticaret Sektörü YGM Müessesesine Hazır Mı, Riskleri Biliyor Mu, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 58, 1-3 (çevrimiçi erişim tarihi: 9.1.2019).

Tuncer, S. (2000). Gümrük Müşavirliği, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, 95, 1-5 (çevrimiçi erişim tarihi: 9.1.2019).

Tuncer, S. (2000). Gümrükler ve Gümrük Vergileri - Teori Uygulama, Ankara: Yaklaşım Yayınları.

Uçan, R. (2015). Yeminli Mali Müşavirlerin Gelir ve Kurumlar Vergisi Tasdik Raporundan (Tam Tasdikten) Doğan Sorumluluğu, Sunum, http://www.tmud.org.tr/Files/YMM%20tam%20tasdik%20sorumlulu%C4%9Fu.pdf (Erişim Tarihi: 3.2.2019).

Yetkiner, E. (2002). YMM ve Vergi Denetim Elemanlarının Yetki ve Sorumlulukları, Vergi Dünyası Dergisi, 64-69.

Yılmaz, H. G. (2004). Yeminli Mali Müşavirlerin Müşterek ve Müteselsil Sorumlulukları ile Buna İlişkin Uygulamaların, Temel İnsan Hakları, Avrupa Birliği Hukuku ve Borçlar Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi, Birinci Kitap, Ankara: YMMO Yayınları.

Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Kapsamında İşletmelerin Yararlanabileceği Gümrük Uygulamaları

Öğr.Gör.Dr. Raşit Gültekin[1] **Derya Dinçer[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, rasitgultekin@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora Öğrencisi, deryadincer@trakya.edu.tr

Özet: Uluslararası ticarete konu eşyanın satıcıdan alıcıya ve nihai tüketiciye ulaşıncaya kadar geçirdiği süreç içerisinde en önemli aşamayı gümrük işlemleri oluşturmaktadır. Gümrük işlemleri, taşıtlar da dahil olmak üzere eşyanın ülkelerin gümrük hattından geçişine ve gümrükçe onaylanmış bir işlem veya kullanıma tabi tutulmasına ilişkin bütün işlemlerdir. Bu işlemler, sınır koruma idaresi, gelir idaresi veya bir bakanlık birimi şekilde organize olmuş bir kamu otoritesi olan gümrük idaresi ile gümrük idaresiyle muhatap olan kişiler tarafından yerine getirilmektedir. Gümrük işlemlerinin bir kısmının önce ilgili kişiler tarafından yerine getirilmesi ve ardından da gümrük idaresince denetime tabi tutularak sonuçlandırılması, artan dış ticaret hacmi de dikkate alındığında, bir taraftan gümrük idaresinin iş yükünde artış, diğer taraftan da dış ticaret işletmeleri adına zaman kaybı ve ilave maliyet oluşturabilmektedir. Bu bağlamda kaynak Avrupa Birliği gümrük mevzuatında yer alan ve Türk gümrük mevzuatına da aktarılan uygulamayla, yetkilendirilmiş yükümlü (ekonomik operatör) sertifikası bulunan dış ticaret işletmeleri ve taşıyıcı firmalara belirli gümrük işlemlerini kendi yerlerinde yapabilmelerine imkanı verilmiştir. Çalışma kapsamında gümrük işlemleri kapsamında gümrük idareleriyle muhatap olan kişilere tanınan izinli gönderici ve alıcı, yerinde gümrükleme, onaylanmış ihracatçı, eksik beyan, kısmi ve götürü teminat uygulamaları, beyanın kontrolüne yönelik kolaylaştırmalar, emniyet ve güvenlik yönlü kolaylaştırmalar ile bu uygulamalara ilişkin kuralların ihlali halinde uygulanan yaptırımlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Mevzuatı, Gümrük İşlemleri, Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması, Yetkilendirilmiş Yükümlü.

1. GİRİŞ

Uluslararası eşya ticaretine ilişkin temel yaklaşım serbestlik olsa da, ülkeler ihracatı artırarak gelir elde etmek; ithalatı ise, gerek yerel ekonomiyi korumak gerekse insanları, çevreyi ve tüketicileri korumak adına denetim altında tutmak istemektedirler. Nitekim ekonomik kalkınmanın itici güçleri arasında yer alan ve ticaretin temel unsurlarından biri olan gümrük vergileri konusunda ilerleme sağlanmışsa da kotalar, teknik ve idari standartlar ve ek vergiler gibi tarife dışı araçlar ticareti kısıtlayıcı ve daraltıcı etkisini korumaktadır. Ticaret politikalarından kaynaklanan bu kısıtlamalar ise, ticaretin tarafı olan işletmelere ilave zaman ve maliyet olarak yansımaktadır.

Uluslararası eşya ticareti sürecine ilişkin işlemlerin bir kısmı, ağırlıklı olarak kamu hukuku kurallarından oluşan gümrük işlemleriyle ilgilidir. Gümrük işlemleri, ağırlıklı olarak uluslararası düzenlemelerin ulusal hukuka aktarılmasıyla kapsamı oluşan ve gümrük idarelerin ve bu idarelerle muhatap olan kişilerin uymak zorunda olduğu gümrük mevzuatına göre belirlenmektedir. Bu noktada gümrük mevzuatının geniş anlamda kabulü halinde, teknik düzenlemeler, zirai karantina önlemleri, çevresel hassasiyeti olan eşyanın kontrolü, diğer kurumların düzenlemeleri, ihracat kontrolleri, fikri mülkiyet haklarının ve kültürel mirasın korunması, taşımacılık ve nakit kontrolleri gibi çeşitli alanlara ilişkin işlem ve uygulamalar da gümrük idarelerinin görev ve sorumluluk alanına girmektedir. Bu durum, işletmelerin kapsamlı, teknik ve karmaşık yönü olan ve aynı zamanda zaman alıcı ve maliyet artırıcı işlemlerle muhatap olmasına neden olmaktadır.

Uluslararası eşya ticareti, doğası gereği, en az iki veya daha fazla ülkeyi ekonomi, maliye ve güvenlik yönüyle ilgilendirdiğinden, küresel düzeyde hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulan konular arasında olmuştur. Yakın tarihte Dünya Ticaret Örgütünün kuruluşunda imzalanan bir dizi anlaşmayla düzenlenen uluslararası eşya ticaretine en çok gözetilen ulus kaydı, ulusal işlem, gümrük vergilerinin konsolide edilerek indirilmesi ve tarifeler yoluyla koruma kuralları hakimdir. Son yıllarda gelir artıcı yönünün yanında dış ticaret yapan işletmeler açısından zaman alıcı ve maliyet artırıcı yönü üzerinde de durulmuş ve ticaretin kolaylaştırılması için çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Temel çerçevesini Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının oluşturduğu bu uygulamaların önemli bir kısmı gümrük işlemleriyle de doğrudan ilgilidir.

Çalışmanın konusunu ticaretin kolaylaştırılması bakımından bir uygulama alanı oluşturan gümrük İşlemlerinin kolaylaştırılması kapsamında işletmelerin yararlanabileceği gümrük uygulamaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada önce ticaretin kolaylaştırılmasının genel çerçevesi üzerinde durulacak; ardından Türk gümrük mevzuatı ve Ticaret Bakanlığı verileri dikkate alınarak Türkiye uygulaması incelenecektir.

2. TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASININ GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. Kavram

Son yıllarda uluslararası düzeyde akademik ve kurumsal çalışmalarda üzerinde sıklıkla durulmasına rağmen uluslararası eşya ticaretinin kolaylaştırılması, kısaca ticaretin kolaylaştırılması (trade facilitation) kavramının neyi ifade ettiği üzerinde tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bununla birlikte söz konusu çalışmalarda ticaretin kolaylaştırılması kavramın içeriğine yönelik birbirine benzer nitelikte unsurlara yer verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda ticaretin kolaylaştırılması kavramına ilişkin açıklamalar/tanımlar sunulmaktadır.

Tablo 1: Ticaretin Kolaylaştırılasına İlişkin Açıklamalar

a) Literatür	
Y. Duval (2007)	Ticari süreçlerin etkinliğini yükseltmektir. Gümrük, taşımacılık, bankacılık ve sigortacılık (hizmetler ve altyapı) alanında daha etkin olmayı kapsar. Sadece sınır veya gümrük kontrolü olarak basite indirgenemez; çünkü bunlar bütün süreç içerisinde ticari ilişkilerin etkinliğini etkileyen unsurlardan sadece ikisidir.
A. Grainger (2011)	Eşyanın ulusal sınırlar boyunca dolaşımını düzenleyen işlemlerin ve kontrollerin, maliyetleri azaltmak ve yasal düzenleme hedeflerini korurken verimliliği en üst düzeye çıkarmak için nasıl geliştirilebileceği üzerinde durmaktadır.
M. Persson (2013)	Zahmetli sınır ötesi ticaret işlemlerini daha verimli hale getirerek işletmelerin eşyasını sınır ötesi taşımasının kolaylaştırılmasıdır.
A. Portugal-Perez, J. S. Wilson (2012)	Ticari kolaylaştırma önlemleri; yollar, limanlar, otoyollar, telekomünikasyon gibi somut altyapıya ilişkin ve şeffaflık, gümrük yönetimi, iş ortamı ve diğerleriyle ilgili somut olmayan unsurlara ilişkin iki boyutta uygulama bulan önlemlerdir.
C. Zaki (2014).	Beş ana unsuru vardır: 1) Ticari işlemlerin ve belgelendirmenin basitleştirilmesi 2) Ticari uygulamaların ve kuralların uyumlaştırılması 3) Daha şeffaf bilgi ve uluslararası akış işlemleri 4) Uluslararası ticareti teşvik etmek için yeni teknolojilere başvurma 5) Uluslararası ticaret için daha güvenli ödeme araçları
b) Uluslararası Örgütler	
Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü APEC (2007).	Ticaretin kolaylaştırılması, uluslararası sınırlar arasında hareket eden eşyanın dolaşımını engelleyen, geciktiren veya maliyetini artıran gümrük ve idari işlemler ile diğer işlemlerin basitleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesidir.
Avrupa Komisyonu http://ec.europa.eu	İthalat ve ihracat dahil, uluslararası ticaretin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamdaki işlemler, büyük ölçüde, uluslararası ticarette eşyanın taşınması için gerekli verilerin toplanması, sunulması, iletilmesi ve işlenmesiyle ilgili faaliyetleri (uygulamalar ve formaliteler) kapsamaktadır.
Uluslararası Ticaret Odası ICC (2007).	Ulusal sınırların ötesine yönelik eşya alım satımı süreçlerinin verimliliğindeki iyileştirmelerdir.
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Moïsé vd. (2011).	Uluslararası ticaret zincirinin her aşamasında verimliliği artırarak ticaret maliyetlerini düşürmeyi amaçlayan politika ve önlemlerdir.
Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu http://tfig.unece.org	Eşyanın satıcıdan alıcıya taşınması ve ödeme yapılması için gereken işlemlerin ve ilgili bilgi akışlarının basitleştirilmesi, standartlaştırılması ve uyumlaştırılmasıdır.
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı UNCTAD (2006)	Basit, standart gümrük işlemleri ve uygulamaları, belge gereklilikleri, kargo ve transit işlemleri, ticaret ve taşımacılık düzenlemelerine dayanan sınır ötesi ticaret işlemleri için şeffaf ve öngörülebilir bir ortam kurmayı amaçlamaktadır.

Kaynak: WTO (2015: 36)

Türkiye'de yapılan bir çalışmada da ticaretin kolaylaştırılması, eşyanın sınır geçişleri sırasında geçerli olan tüm süreç ve denetimlerin etkinliğinin artırılması ve buna bağlı olarak maliyetinin düşürülmesi amacıyla, ilgili tüm faaliyet, uygulama ve formalitelerden oluşan ticari prosedürlerin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması olarak tanımlanmıştır (Çakmak, 2016: 3).

Bu bağlamda ticaretin kolaylaştırılması, işletmeler de dahil dış ticaretin tüm aktörlerinin tedarik zinciri içerisinde yerine getirdikleri özellikle kamu hukuku kaynaklı işlemlerin bir maliyet ve zaman alıcı unsur olmasını engellemeyi amaçlayan bütün kamusal düzenleme ve uygulamalardır.

2.2. Ticaretin Kolaylaştırılmasının Örgütsel Boyutu: Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Gümrük Örgütü

Uluslararası eşya ticaretinin kolaylaştırılmasına yönelik birçok uluslararası örgüt çeşitli düzeylerde girişimlerde bulunmakta ve uygulamaların dayanağını oluşturmaya yönelik faaliyetler yürütmektedir. Uluslararası anlaşma veya sözleşme, tavsiye kararı, standart, rehber, kılavuz ve kapasite geliştirme programı şeklinde faaliyetleri olan bu örgütler arasında Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Uluslararası Ticaret Merkezi, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü gibi örgütler bulunmakladır.

Aşağıdaki tabloda uluslararası örgütlerin himayesinde yürütülen çeşitli çalışmalar ve biçimsel özellikleri sunulmaktadır

Tablo 2: Uluslararası Örgüt ve Kuruluşların Koordinasyonla İlgili Bazı Çalışmaları

Kuruluş/Örgüt	Belge Türü	Belge Adı	Tarih
ICAO	Anlaşma	Şikago Konvansiyonu	1949
IMO	Anlaşma	Uluslararası Deniz Trafiği Kolaylaştırma Konvansiyonu	1965
AEK	Tavsiye Kararı	4 Numaralı Tavsiye Kararı	1974
UNCEFACT	Tavsiye Kararı	Revize 4 Numaralı Tavsiye Kararı	1999
UNCEFACT	Tavsiye Kararı	33 Numaralı Tavsiye Kararı	2004
UNCEFACT	Tavsiye Kararı	40 Numaralı Tavsiye Kararı	2015
UNCTAD	Bakanlar Deklerasyonu	Columbus Deklerasyonu	1994
UNCTAD	El Kitabı	Ticaretin Kolaylaştırılması El Kitabı	2006
UNESCAP	Rehber	ESCAP Bölgesine Yönelik Rehber	2012
DGÖ	Anlaşma	Revize Kyoto Sözleşmesi	2006
DGÖ	Standart	SAFE Standartlar Çerçevesi	2005
DTÖ	Anlaşma	Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması	2013
ICC	Rehber	Gümrük REhberi	2012
AB Komisyonu	Kılavuz	Gümrük Raporu: Modern Gümrüklere Giden Yollar	2007

Kaynak: Deliçay (2015: 17)

Aşağıda ticaretin basitleştirilmesiyle ilgili ticaret ve gümrük kurallarını oluşturan iki temel örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Gümrük Örgütü ve faaliyetleri incelenecektir.

2.2.1. Dünya Ticaret Örgütü

Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) Uruguay Round sonunda, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT1947) yerini alan ve 1994'te Marakeş'te imzalanan Anlaşmayla kurulmuştur. Görevi ticaretin küresel kurallarını yürütmek olan Örgüt, çok taraflı ticarete ilişkin müzakerelerin yapıldığı bir ortam, aynı zamanda üyeleri arasındaki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturan bir araç işlevi görmektedir. Ayrıca Örgüt, uluslararası ticaretin olabildiğince serbest ve sorunsuz bir şekilde işlemesi için ticaret politikalarını izlemekte, diğer örgütlerle işbirliği yapmakta ve gelişen ekonomilere destek sağlamaktadır. 30.9.2018 itibariyle Dünya Ticaret Örgütünün dünya ticaretinin %98'ini temsil eden 164 üyesi bulunmaktadır (WTO, 2018a: 12).

Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik girişimlerin odağında Dünya Ticaret Örgütü olmuştur. 1996'da Singapur'da yapılan Bakanlar Konferansında, ticari işlemlerin kolaylaştırılması çalışmaları ile birlikte Örgütün bu alandaki kurallarının değerlendirilmesi amacıyla çeşitli inceleme ve analitik çalışmalar yapılması üzerinde durulmuştur. 2001'de Doha görüşmelerinde bu kez şeffaflığın sağlanması, gümrük işbirliği ve transiti düzenleyen çok taraflı ticaret düzenlemelerinin geliştirilmesi amacıyla GATT 1994'ün V. (Transit), VIII. (İthalat ve İhracat Yükümlülükleri ve İşlemleri) ve X. (Mevzuatın İdaresi ve Yayımlanması) maddelerinin geliştirilmesi için ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin görüşmelerin başlatılması kararlaştırılmış ve 2004'te de konu ilk kez analitik düzeyde ele alınmıştır. 2013'te Bali'deki 9. Bakanlar Konferansında ise Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması kabul edilmiş ve 2014'te Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasına eklenmesine karar verilmiştir (WTO, 2015: 40).

Dünya Ticaret Örgütü himayesinde imzalan Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması bilgi, ön karar, gözden geçirme ve itiraz, tarafsızlık, ayrım yapmama ve şeffaflığı geliştirmeye yönelik tedbirler, gümrük vergileri ve cezalara ilişkin kurallar, gümrük işlemlerinin tamamlanması, gümrük idareleri arasında işbirliği, transit, iç transit ve gümrük işbirliği hakkında çeşitli hükümler içermektedir. Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması uyarınca varış öncesi işlem, elektronik ödeme, malların teslim ve gümrüklemesinin ayrılması, risk yönetimi, ortalama teslim sürelerinin ölçülmesi ve yayımlanması, yetkilendirilmiş yükümlü, hızlandırılmış sevkiyat, bozulabilir ürünler konuları gümrük işlemlerine ilişkin uygulama alanlarını oluşturmaktadır (m.7). İthalat, ihracat ve transitle ilgili

formalitelerin azaltılması için işlemler ve dokümantasyon yükümlülükleri, kopyaların kabul edilmesi, uluslararası standartların kullanılması, tek pencere, sevk öncesi inceleme, gümrük müşavirleri, ortak gümrük prosedürleri ve yeknesak dokümantasyon yükümlülükleri, reddedilen mallar, geçici ithalat, dahilde ve hariçte işleme alanlarında da taraf ülkelere çeşitli yükümlülükler getirilmiştir (m.10). Dünya Ticaret Örgütüne göre Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının tam olarak yürürlüğe girmesiyle birlikte maliyetler %14,3 azalacağı; uluslararası ticaret hacminde yılda 40 Milyar Dolar artış sağlanacağı; ayrıca, ithalatta 1,5 günlük ve ihracatta 2 günlük zaman kaybının önüne geçileceği tahmin edilmektedir (WTO, 2015: 7)

Dünya Ticaret Örgütünü kuran anlaşmayı imzalayarak 1995'te Örgütün kurucu üyeleri arasında yerini alan Türkiye, Örgüt himayesinde yapılan çoğu düzenlemeye taraftır. Ayrıca Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 6662 sayılı Kanun kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

2.2.2. Dünya Gümrük Örgütü

Hükümetler arası uluslararası örgüt niteliğinde 1952'de Gümrük İşbirliği Konseyi adıyla kurulan ve 1994'te şimdiki adını alan Dünya Gümrük Örgütü (World Customs Organization-WCO), legal ticaretin güvence altına alınarak hızlandırılması, gelir tahsilatının güvenle gerçekleştirilmesi, toplumun korunması ve gümrük idaresinin kapasitesinin artırılması konularında gümrük idarelerine destek olmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Halihazırda 183 üyesi bulunan Dünya Gümrük Örgütü uluslararası ticaretin %98'ini temsil etmektedir (WCO, 2019: http1). Örgütün temel amaçları ise, gümrük rejimlerinin ve işlemlerinin basitleştirilerek uyumlaştırılması, mevzuatın etkin uygulanmasını ve gümrük ihlalleriyle etkin mücadele için işbirliği ortamını yaratacak tedbirlerin alınması, üye ülkelere teknik yardım sağlanması; üye ülkeler arasında ve diğer uluslararası kuruluşlarla olan işbirliğinin geliştirilmesi, gümrük idarelerindeki insan kaynakları yönetimi, şeffaflık, dürüstlük konuları ile çalışma yöntemleri ve yönetim hususlarında iyileşmeler sağlayacak girişimlerin desteklenmesi ile gümrük idarelerinin kapasitesinin artırılması, etkinliğinin ve verimliliğinin artırılmasıdır (TB, 2019, http2).

Dünya Gümrük Örgütü himayesinde kabul edilen birçok düzenlemenin ticaretin basitleştirilmesi yönü de vardır. Bu düzenlemeler arasında 1963'te yapılan ve 63 ülkenin taraf olduğu Eşyanın Geçici Kabulü İçin ATA Karnesi Hakkında Gümrük Sözleşmesi (Customs Convention on the ATA carnet for the temporary admission of goods), 1974'te yapılan, 1999'da revize edilen ve 115 ülkenin taraf olduğu Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlaştırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme-Kyoto ve Revize Kyoto Sözleşmeleri (International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures- Kyoto/Revised Kyoto Conventions), 1993'te yapılan ve 70 ülkenin taraf olduğu Geçici İthalat-İstanbul Sözleşmesi (Convention on Temporary Admission-Istanbul) ile 2005'te hazırlanan SAFE Standartlar Çerçevesi (Standards to Secure and Facilitate Global Trade-SAFE), 2006'da hazırlanan Columbus Programı (Columbus Programme) ve 2014'te hazırlanan Mercator Programı (Mercator Programme) bulunmaktadır (WCO, 2019: http1; WCO,2019 :http3).

Kyoto Sözleşmesinde, gümrük beyannamesi verilmeden önceki aşamada yerine getirilmesi giren bazı gümrük işlemlerinin basitleştirilmesine ve uyumlaştırılmasına ilişkin hususlara yer verilmiştir. Anlaşma, bilişim alanında yaşanan gelişmeler, risk esaslı yönetim yaklaşımının benimsenmesi neticesinde ve gümrük işlemlerinin ticareti engelleyebilecek farklılığın ortadan kaldırılması, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, basitleştirilmesi ve ahenkleştirilmesine ilişkin ihtiyaçların karşılanması ve gümrük denetiminde uygun standartlarının sağlanmasına yönelik ihtiyaçların karşılanması amacıyla 1999'da Revize Kyoto Sözleşmesi adı altında tadil edilmiştir. Revize Kyoto Sözleşmesi kapsamında gümrük işlemlerinde şeffaflık ve öngörülebilirlik, gümrük beyanının ve ilgili belgelerinin standartlaştırılması ve basitleştirilmesi, yetkilendirilmiş kişilere yönelik basitleştirilmiş usuller, bilişim teknolojisinin en yüksek seviyede kullanılması, mevzuata uyumun sağlanması amacıyla yapılan denetimlerin asgari düzeyde tutulması, risk yönetimi ve muhasebe tabanlı denetim, diğer sınır birimleriyle koordineli olarak işlemlerin yürütülmesi ve paydaşlarıyla işbirliği konuları düzenlenmiştir (WTO, 2015: 11). Revize Kyoto Sözleşmesinin Ekindeki 2. Bölümde ise, taraf ülkelerde aynı terminolojinin kullanılması ve anlam birliğinin sağlanması bakımından önemli bir işleve sahip olan, gümrük ana kavramıyla bağlantılı gümrük, gümrük denetimi, gümrük vergileri, gümrük işlemleri, gümrük mevzuatı, gümrük idaresi gibi kavramlar tanımlanmıştır.

Dünya Gümrük Örgütü bünyesinde hazırlanan SAFE Standartlarında ise, tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması ve ticaretin kolaylaştırılması, gümrük idarelerinin 21. yüzyılın gereklerine uygun şekilde rolünün güçlendirilmesi, gümrük idareleri arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, gümrük idareleri ile ticaret erbabı ve diğer kamu kurumları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi gibi konularda gümrük idarelerinin kapasitesini geliştirecek ve ticareti kolay fakat etkili bir denetim altında tutacak çeşitli standartlara yer verilmiştir.

Dünya Gümrük Örgütü gümrük idarelerinin kapasitesini geliştirmek için çeşitli programlar hazırlamaktadır. Bunlardan 2006'da başlatılan Columbus programıyla, örgütün geliştirdiği SAFE standartları temelinde, o dönemde hazırlık çalışmaları yapılan Ticaretin Serbestleştirilmesi Anlaşmasına göre gümrük personelinin hazırlanması amaçlanmıştır. Mercator Programı ise, gümrük idarelerine Ticaretin Serbestleştirilmesi Anlaşmasının hızlı ve Örgütün temel kurumları ve araçlarıyla uyumlu bir şekilde kullanılarak uygulanması konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Programın, tedarik zincirinin dünyada düzenli bir şekilde işleyişinin sağlanması için gümrük idareleri arasında bağlantı kurması ve sağlam bir ortam oluşturması beklenmektedir.

Türkiye, Dünya Gümrük Örgütü himayesinde yapılan Gümrük İşbirliği Konseyi Kuruluş Anlaşması, Eşyaların Geçici Kabulü için ATA Karnesi Hakkındaki Gümrük Sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi (Geçici İthalat Sözleşmesi), Revize Kyoto Sözleşmesi, Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Uluslararası Sözleşmesi, Nairobi Sözleşmesi ve SAFE Standartlar Çerçevesi gibi temel düzenlemelere taraftır (WCO, 2018: 71; TB, 2019: http2).

3. TÜRKİYE'DE TİCARETİN KOLAYLAŞTIRILMASINA YÖNELİK GÜMRÜK UYGULAMALARI

3.1. Hukuki Çerçeve ve Mevcut Durum

Uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemeler incelendiğinde, eşyanın tedarik zinciri içerisinde satıcıdan alıcıya geçişiyle ilgili süreç içerisinde yerine getirilmesi gereken işlem ve uygulamaların, zaman ve maliyet yönü esas alınarak, mevzuat olarak düzenlenmesi, uygulanması ve uyumlaştırılmasına ilişkin hemen hemen bütün işlem ve uygulamaları kapsamına aldığı görülmektedir. Nitekim taşımacılık ve lojistik faaliyetlerin yürütüldüğü fiziki altyapı, pazara giriş engelleri, gümrük denetimi kapsamına giren önlemler, teknik düzenlemeler, ürün güvenliğine ilişkin standartlara ve kaliteye ilişkin kontroller, teslim-teslimat süreleri, belge düzeni, ambarlar ve yükleme noktaları, sınır geçişi, dahili nakliyat, fire zayiat ve bozulmalar, demuraj masrafları, bilişim araçlarının mevcudiyeti ve kullanımı bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması uyarınca kolaylaştırmalar arasında varış öncesi inceleme, elektronik ödeme, teslim işlemi ile gümrük işlemlerinin ayrılması, risk yönetimi, sonradan kontrol, gümrük işlemleri sürelerinin ölçülmesi ve yayımlanması, yetkilendirilmiş yükümlü uygulaması, belge sayısının azaltılması, uluslararası standartlara göre işlemlerin ve belgelerin yürütülmesi, tek pencere uygulaması, sevk öncesi inceleme, zorunlu gümrük müşavirliği uygulanmaması vardır (m.1-10). Bunlardan sevk öncesi incelenin Türkiye uygulaması bulunmamaktadır. Söz konusu kolaylaştırmaların önemli bir kısmı gümrük mevzuatına göre yerine getirilen gümrük işlemleriyle ilgilidir.

Gümrük mevzuatı, eşyanın gümrük bölgesine girişi, çıkışı, depolanması ve transit geçişi ile uygulaması özellikle gümrük idaresine bırakılan uluslararası ve ulusal düzenlemelerdir. Gümrük mevzuatı, gümrük idaresinin görev, yetki ve sorumlulukları ile gümrük idaresiyle muhatap olan kişilerin hak ve yükümlülüklerini kapsamına almaktadır. Türk gümrük mevzuatının, temel ve çerçeve düzenlemesi 4458 sayılı Gümrük Kanunudur (RG, 4.11.1999-23866). Gümrük Kanununun çeşitli hükümlerinde (m.5/A; 10; 37; 40; 45; 46; 48; 66; 71; 73; 150; 202; 204) gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına ilişkin düzenlemeler vardır. Ayrıca Gümrük Yönetmeliğinde (RG, 7.10.2009-27369 Mük.), Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliğinde (RG, 21.5.2014-29006), 1 Sıra No'lu Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılmasına İlişkin Gümrük Genel Tebliğde (RG, 29.3.2013-28602), 1 Sıra No'lu Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin Gümrük Genel Tebliğinde (RG, 30.12.2011-28158 Mük.), Yetkilendirilmiş Yükümlülerin İzlenmesine ilişkin Tebliğde (RG, 14.3.2017-30007) ve Varış Öncesi Gümrük İşlemlerine ilişkin 1 Seri No'lu Gümrük Genel Tebliğinde (RG, 23.1.2019-30664) düzenlemeler bulunmaktadır.

Gümrük işlemleri kapsamında ticaretin kolaylaştırılmasına uygulama alanları onaylanmış kişi ve yetkilendirilmiş yükümlü statüsüne ilişkin kolaylaştırmalar, posta ve hızlı kargo taşımacılığı yapanlara ilişkin basitleştirmeler, mevzuatın sadeleştirilmesi ve yayımlanması, taşra gümrük idarelerinin belirli konularda yetkilendirilmesi, kağıtsız gümrük işlemleri, hatların belirlenmesi ve ithalat-ihracat sürelerinin ilanı şeklindedir. Risk analizi ve yönetimi, bu uygulamaların temel belirleyicisi olup, kolaylaştırmalar sayesinde gümrük idaresince yürütülen fiziksel denetim önemli ölçüde azalmıştır (GTB, 2018: 50).

Gümrük mevzuatında gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması kapsamda yer alan uygulamaların, öngörülen şartları taşıdığı sertifikayla belgelendirilen işletmelerin başvuru üzerine yararlanabilecekleri veya herhangi bir başvuru olmaksızın yararlanabilecekleri uygulamalar şeklinde iki türü bulunmaktadır. Bu uygulamalar eksik beyan, kısmi teminat ve götürü teminat, onaylanmış ihracatçı, yerinde gümrükleme, izinli gönderici ve izinli alıcı, beyanın kontrolüne ilişkin kolaylaştırmalar, emniyet ve güvenlik kontrollerine ilişkin kolaylaştırmalardır.

Türkiye'de gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması kapsamında yürütülen çalışmaların kurumsal yapısını Ticaret Bakanlığı (TB) oluşturmaktadır. Ayrıca Ticaret Bakanlığının sekretarya hizmetlerini verdiği, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşunun temsilcilerini bünyesinde barındıran Türkiye Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu, kamu kurumları ile özel sektör arasında ticaretin kolaylaştırılması konusunda koordinasyon ve iş birliğini sağlamak ve pozitif ticaretin kolaylaştırılması reformlarını hayata geçirecek bir platform görevi görmektedir. Bu kapsamda kurulun, Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması hükümlerinin uygulanmasının yanı sıra, ticaretin kolaylaştırılması tedbirlerinin planlanması ve etkin bir şekilde uygulanmasına, sınır aşan ticaret işlemlerinden sorumlu aktörler arasında koordinasyonun sağlanmasına, özel sektörün ihtiyaçlarının dikkate alınmasına ve bu çerçevede atılacak adımların belirlenmesine katkıda bulunması hedeflenmektedir (GTB, 2018: 76).

Teoride ve uygulamada uluslararası eşya ticaretinin ihracat ve ithalat şeklinde iki yönü üzerinde durulmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre 2017'de küresel eşya ticaretinde Türkiye'nin ihracatı %0,9 payla 31. sırada; ithalatı ise %1,3 payla 18. sıradadır (WTO, 2018b: 124).

Aşağıdaki tablolarda Türkiye'nin ihracatı ve ithalatına ilişkin çeşitli veriler sunulmaktadır.

Tablo 3: Türkiye'nin İhracatı ve İthalatı (2013-2018) ($/%)

Yıllar	İhracat	Payı	İthalat	Payı	Dış Ticaret Hacmi
2013	151.803	37,6	251.661	62,4	403.464
2014	157.610	39,4	242.177	60,6	399.787
2015	143.839	41,0	207.234	59,0	351.073
2016	142.530	41,8	198.618	58,2	341.108
2017	156.993	40,2	233.800	59,8	390.793
2018	168.023	43,0	223,039	57,0	391,062

Kaynak: TB (2019, http4)

Tablo 4: Gümrük Beyannamesi Sayısı (2013-2018) ($/%)

Yıllar	İhracat	Payı	İthalat	Payı	Toplam
2013	3.015.359	57,04	2.271.062	42,96	5.286.421
2014	3.185.034	57,93	2.313.025	42,07	5.498.059
2015	3.251.855	57,95	2.359.802	42,05	5.611.657
2016	3.390.432	58,82	2.373.545	41,18	5.763.977
2017	3.651.542	59,02	2.535.840	40,98	6.187.382
2018	3.895.420	61,82	2.406.229	38,18	6.301.649

Kaynak: TB (2019, http4)

Tablo 5: Türkiye'de İthalatta ve İhracatta Hat Oranları (2013-2017)(%)

	İhracat				İthalat			
Yıllar/Hatlar	Mavi	Sarı	Kırmızı	Yeşil	Mavi	Sarı	Kırmızı	Yeşil
2013	30,0	63,0	7,0	-	27,1	54,2	18,7	-
2014	34,1	59,5	6,5	-	28,7	53,4	17,9	-
2015	34,4	58,1	6,2	-	27,4	51,5	19,8	1,6
2016	34,2	58,3	5,4	2,1	24,5	53,5	17,8	4,2
2017	32,6	57,3	5,2	5,0	13,5	59,8	16,7	10,0

Kaynak: GTB (2018: 50-51)

Tablo 6: Türkiye'de Gümrük İşlemlerinin Tamamlanma Süresi (2013-2017) (%)

	İhracat				İthalat		
Yıllar/Süreler	İlk Bir Dakika	İlk Yarım Saat	İlk 4 Saat	İlk 24 Saat	İlk Yarım Saat	İlk 8 Saat	İlk 24 Saat
2013	60	77	94	97	11	54	71
2014	66	82	95	98	13	57	73
2015	64	81	95	98	13	56	71
2016	66	81	95	98	11	56	73
2017	45	54	85	96	7	48	70

Kaynak: GTB (2018: 50-51)

Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan verilere göre beyannamelerin ağırlıklı olarak belge kontrolüne tabi tutulduğu ve fiziki kontrolün ise %6 civarında olduğu ihracata ilişkin süreler (onay/tescil-gümrük bitiş süresi;

ihracat beyannamelerinin onaylandığı/tescil edildiği andan başlayan ve gümrük müdürlüğünce gerçekleştirilen kontrol ve muayene işlemlerinin bitirilmesine, bloke kaldırıldı/çıkabilir aşamasına kadar olan süre) dikkate alındığında, gümrük idaresinin performansı oldukça iyi bir görünüme sahiptir. Nitekim ihracata gümrük işlemlerinin tamamına yakını gün içinde tamamlanmaktadır. Diğer taraftan ağırlıklı olarak belge kontrolünün geçerli olduğu; ancak, fiziki kontrolün %18 civarında olduğu ithalata ilişkin süreler (onay/tescil-gümrük bitiş süresi; ithalat beyannamelerinin onaylandığı/tescil edildiği andan başlayan ve gümrük denetiminin tamamlanması ve ardından vergilerin ödenebilmesine, kapatılabilir/kapandı aşamasına kadar olan süre) ise, ithalatın kapsamının genişliği ve bazı hallerde birden fazla kurumu ilgilendiren yönü nedeniyle ihracata göre daha uzun zaman süresini gerektirebilmektedir.

Dünya Bankası tarafından yayımlanan sınır idaresinin etkinliği ve şeffaflığı verilerine göre Türkiye'de ihracat; 2013-2015 yıllarında ortalama 7 belge üzerinden 13 günde ve 990 Dolar maliyetle tamamlanırken; 2016-2018 yıllarında belge düzenine uygum süresi 5 saat ve 87 Dolar, sınır düzenlemelerine uyum süresi 16 saat ve 376 Dolar maliyetle gerçekleştirilebilmektedir. İthalat ise; 2013-2015 yıllarında ortalama toplam 8 belge üzerinden 14 günde ve 1235 Dolar maliyetle tamamlanırken; 2016-2018 yıllarında belge düzenine uygum süresi 11 saat ve 142 Dolar, sınır düzenlemelerine uyum süresi 41 saat ve 655 Dolar maliyetle gerçekleştirilebilmektedir. Bu verilere göre dünyada Türkiye 2013 yılında 185 ülke arasında 78.; 2014 yılında 189 ülke arasında 86.; 2015 yılında 189 ülke arasında 90.; 2016 yılında 189 ülke arasında 82.; 2017 yılında 190 ülke arasında 70. ve 2018 yılında 190 ülke arasında 71. sırada yer almaktadır. (WB, 2013: 202; WB, 2014: 231; WB, 2015:225; 2016: 241; WB, 2017: 246, WB, 2018: 200). Bu verilere göre Türkiye'nin görünümü iyileşme eğiliminde olmakla birlikte işletmeler açısından dezavantajlıdır.

Türkiye dalgalı seyir izleyen dış ticaretinde ithalat fazlası, diğer bir ifadeyle dış ticaret açığı vermektedir. Bu bağlamda ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalar ağırlıklı olarak ithalat yapan işletmelere yönelik olacaktır. Bununla birlikte ihracatın teşviki ve hızlandırılması bağlamında ihracat yapan işletmeler de bu uygulamalardan yararlanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de ihracat ve ithalat yapan işletmelerin sayısı sunulmaktadır.

Tablo 7: Türkiye'de İhracat ve İthalat Yapan İşletme Sayısı (2013-2018) (Adet)

Yıllar	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim	İhracat ve İthalat	Değişim	Toplam	Değişim
2013	64.542	6,27	75.339	2,18	30.349	7,18	109.232	2,91
2014	67.886	5,51	76.462	1,52	31.480	3,99	112.868	3,43
2015	69.330	2,38	77.077	0,83	31.828	1,23	114.579	1,61
2016	72.195	4,72	76.839	-0,32	31.702	-0,44	117.332	2,59
2017	77.730	9,11	83.440	8,95	32.736	3,65	128.334	10,36
2018	83.286	9,15	79.773	-4,97	33.978	4,39	129.081	0,70

Kaynak: TB (2019, http4)

Türkiye'de işletmeler dış ticareti kendisi doğrudan yapabileceği gibi sektörel dış ticaret şirketlerinden de yararlanabilmektedir. Dış ticaret yapan işletmelin sayısı dalgalı seyir izlemekle birlikte ihracatta artış; ithalatta ise azalış eğilimi göstermektedir.

3.2. Kolaylaştırmalar Kapsamına Giren Gümrük Uygulamaları

3.2.1. Kağıtsız Gümrük İşlemleri

Kağıtsız gümrük işlemleri, güvenli elektronik imza taşıyan gümrük beyannamesi ile ekinde aranan belgelerin tamamen elektronik ortamda gönderilmesi esasına dayanmaktadır. Bürokrasinin ve kırtasiyeciliğin azalması, maliyetlerin ve bekleme sürelerinin ortadan kalkması ve gümrük işlemlerinin elektronik ortamlar üzerinden uzaktan yerine getirilmesi çevreye de katkı sağlamaktadır. Ayrıca gümrük idaresinin dış ticaret yapan işletmelere yönelik hareket tarzını da denetim raporları yanında çeşitli yazılımlardan elde edilen veriler üzerinde yürütülen risk analizi belirlediğinden (GTB, 2018: 49) kağıtsız ortamda anlık derlenen veriler, sağlıklı bir risk analizi yapılabilmesine de olanak sağlamaktadır. Dünya Gümrük Örgütü verilerine göre gümrük beyannamelerinin elektronik ortamda verilmesi oranı %100'dür (WCO, 2018: 71).

3.3.2. Onaylanmış Kişi Statüsü

Gümrük Yönetmeliği uyarınca onaylanmış kişi statüsü, gümrük mevzuatıyla belirlenen genel ve özel şartları taşıyan, Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik kişilere, gümrük mevzuatı kapsamında belirlenen basitleştirilmiş usuller, uygulama ve yetkilerden yararlanmak üzere verilen statüdür (m.22/1). Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin 1 Sıra No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca onaylanmış kişi statüsü sahipleri, adlarına düzenlenen statü belgesi kapsamında belgelerinin geçerlilik süresi boyunca çeşitli kolaylaştırmadan yararlanmaktadırlar (m. 4/2-6). 23.1.2004 tarihinde başlayan onaylanmış kişi statüsünün A, B, C sınıfı olmak üzere üç farklı türü olmakla birlikte Gümrük Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle (RG, 7.10.2016-29850) bu ayrıma son verilmiş ve 15.8.2017 tarihi itibariyle tek tip belge düzenlenmeye başlanmıştır. Buna göre;

Onaylanmış kişi statüsüne sahip işletmeler Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin 1 Sıra No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca eksik beyan usulünde belirli şartlar altında fatura, A.TR dolaşım belgesi, menşe ispat belgeleri, ödeme şekli gereği ibrazı gereken navlun makbuzu ve sigorta poliçeleri, işlenmiş tarım ürünleri analiz sonuç raporunu beyannameye eklemeksizin beyanda bulunabilmektedirler (m.17/1). Ancak eksik bırakılan belgelerin bir ay (veya verilmesi halinde ek süre) içerisinde gümrük idaresine vermeleri gerekmektedir.

Onaylanmış kişi statüsüne sahip işletmeler gümrük işlemlerinde aranan hallerde teminat bakımından kolaylaştırmalara sahiptirler. Bu bağlamda Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin 1 Sıra No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca gümrük antrepo, gümrük kontrolü altında işleme ve geçici ithalat rejimlerine tabi tutulan eşya için teminat alınması öngörülen durumlarda, statü belgesi sahibi kişilerden, talep etmeleri halinde, ithalat vergilerinin %10'u oranında kısmi teminat alınmaktadır (m.26/1). Aynı şekilde götürü teminat kapsamında, gümrük vergilerinin teminata bağlanmasını gerektiren bir gümrük işlemi sırasında, bundan yararlanacak kişi için belirlenmiş tutardaki teminatını, her işlem için ayrı ayrı teminat vermeksizin, teminata bağlanması gereken tutardan bağımsız olarak ve herhangi bir düşüm yapılmaksızın bir yıl süreyle kullanılabilmektedirler (m.31/1). Uygulama diğer gümrük rejimlerinde ve özel tüketim vergisinde farklı esaslara tabi tutulmuştur.

Onaylanmış statü belgesine sahip işletmelerin yararlanabileceği bir diğer kolaylaştırma alanı beyanın kontrol türüne ilişkindir. Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin 1 Sıra No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca belirli şartları taşıyan işletmelerin ihracat beyannameli mavi hatta işlem görebilmektedir (m.42/A). Gümrük Yönetmeliği uyarınca mavi hat, Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen şartlar altında, onaylanmış kişi statüsüne sahip kişilerin ihracatta yararlandığı, eşyanın çıkış işlemlerinin tamamlanmasından önce belge kontrolüne veya muayeneye tabi tutulmadığı hat olup, burada işlem gören beyannameler eşyanın çıkış işlemlerinin tamamlanmasından sonra denetlenmektedir (m.180/2.c). Tebliğ uyarınca beyannamelerin ilgili bölge müdürlüğü tarafından altı aylık dönemler itibariyle "1000" rejim kodlu olanlardan en az %1'i, "1000" dışında kalan rejim kodlu olanlardan ise en az %2'si örnekleme yoluyla denetime tabi tutulmaktadır (m.47/1). Mavi hatta beyanın kontrolü böylece ertelenmiş olmaktadır.

Gümrük mevzuatında gümrük idaresine beyan edilen bilgilerin doğruluğunun ve işlemlerin usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığının ilgili kişilere ait yerlerde kontrolü kontrol olarak ifade edilmektedir. Sonradan Kontrol ve Riskli İşlemlerin Kontrolü Yönetmeliği (RG, 27.10.2008-27037) hükümleriyle düzenlenen sonradan kontrolde amaç, gümrük idaresinin iş yükünü azaltmak, gümrük işlemlerinden kaynaklanan maliyetleri azaltmak, mevzuata uygun olarak yürütülen ticaretin daha kolay yapılmasına katkı sağlamak, illegal ticaretle ve kayıt dışılıkla etkin bir şekilde mücadele etmektir. Daha önce mavi hat uygulamaları kapsamında sadece ithalat için geçerli olan sonradan kontrol, ihracatın kolaylaştırılması ve hızlandırılması amacıyla ihracatı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2013'te planlı 350, plansız 92 ve ihracat yapan 58 olmak üzere toplam 500 işletme; 2014'te planlı 325, plansız 174 ve ihracat yapan 61 olmak üzere toplam 560 işletme; 2015'te planlı 311, plansız 449 ve ihracat yapan 82 olmak üzere toplam 842 işletme; 2016'da planlı 300, plansız 156 ve ihracat yapan 139 olmak üzere toplam 595 işletme ve 2017'de planlı 250, plansız 102 ve ihracat yapan 133 olmak üzere toplam 485 işletme sonradan kontrole tabi tutulmuştur (GTB, 2018: 47).

Onaylanmış statü belgesine sahip işletmelerin yararlanabileceği diğer bir kolaylaştırma alanı da onaylanmış ihracatçı yetkisine ilişkindir. Onaylanmış Kişi Statüsüne İlişkin 1 Sıra No'lu Gümrük Genel Tebliği uyarınca onaylanmış ihracatçı yetkisi kapsamında belirli şartları taşıyan işletmeler, A.TR dolaşım belgesini onaylanma ve vize işlemi için gümrük idaresine ibraz etme zorunluluğu olmadan düzenleyebilmektedirler (m.54/1). Buradaki A.TR Dolaşım belgesi Türkiye ile Avrupa Birliği arasında oluşturulan gümrük birliği bölgesinde sanayi eşyasının gümrük vergilerine tabi olmaksızın serbestçe dolaşabilmesini sağlayan bir belge olup, esasında bu belgenin yetkili kişi ve kuruluşlarca onaylanması ve gümrük idarelerince vize edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda onaylanmış statü belgesine sahibi kişilere belirli şartlar altında istisnai uygulama tanınmıştır.

Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2013'te 455 adet A sınıfı, 954 adet B sınıfı ve 498 adet C sınıfı olmak üzere toplam 1907 adet; 2014'te 439 adet A sınıfı, 946 adet B sınıfı ve 641 adet C sınıfı olmak üzere toplam 2026 adet; 2015'de 365 adet A sınıfı, 784 adet B sınıfı ve 724 adet C sınıfı olmak üzere toplam 1873 adet; 2016'da 295 adet A sınıfı, 627 adet B sınıfı ve 876 adet C sınıfı olmak üzere toplam 1798 adet ve 2017'de 2863 adet geçerliliği devam eden onaylanmış kişi statüsü belgesi bulunmaktadır (GTB, 2018: 52). Türkiye'de ihracat ve ithalat yapan işletme sayısı dikkate alındığında onaylanmış kişi statüsü belgesi sayısı oldukça düşüktür.

3.3.3. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü

Genel bir tanımla yetkilendirilmiş yükümlü (yetkilendirilmiş ekonomik operatör-Authorized Economic Operator-AEO), gümrük yükümlülüklerini yerine getiren, kayıt sistemi düzenli ve izlenebilir olan, mali yeterlilik, emniyet ve güvenlik standartlarına sahip bulunan, kendi oto kontrolünü yapabilen güvenilir işletmelere gümrük işlemlerinde birtakım kolaylıklar sağlayan uluslararası bir statüdür (GTB, 2016: 6). Uygulamanın hareket noktasını Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen ve 11 Eylül saldırısı olarak adlandırılan olaya bağlı olarak artan emniyet ve güvenlik ihtiyacı oluşturmaktadır. Uygulamanın temelinde, çeşitli emniyet ve güvenlik şartlarını taşıyan kişilere ticarette çeşitli kolaylıklar sağlanması ve bu sayede de uluslararası tedarik zincirinin de güven altında tutulması bulunmaktadır. Uygulamanın bir boyutu da risk yönetimi esasında güvenlik ve emniyet şartlarını karşılamayan kişilerin daha fazla denetime tabi tutulmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla yetkilendirilmiş yükümlü uygulaması, bir yandan legal ticaretin kolaylaştırılması ve hızlandırılması diğer yandan da illegal ticaretle daha yoğun mücadelenin bir aracını oluşturmaktadır.

Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması kapsamında işletmelerin yararlanabileceği en önemli uygulama alanını yetkilendirilmiş yükümlü uygulaması oluşturmaktadır. 2013'te mülga Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliğiyle (RG, 10.1.2013-28524) başlayan Türkiye uygulamasında Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca güvenilirlik, emniyet ve güvenlik, ticari kayıtların güvenilirliği, izlenebilirlik, mali yeterlilik gibi şartları taşıyan yetkilendirilmiş yükümlü statüsüne sahip işletmeler, talep etmeksizin veya talepleri halinde ve ilave koşulları sağlamak şartıyla, belirli kolaylaştırmalardan yararlanabilmektedirler. Bunlar;

Yetkilendirilmiş yükümlülerin yararlanabileceği uygulamalardan ilki eksik beyan usulüdür. Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası sahibi işletmeler, belirli şartlar altında, fatura, A.TR Dolaşım Belgesi, menşe ispat belgeleri, teslim şekli gereği ibrazı gereken navlun makbuzu ve sigorta poliçesi ile işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşıma sokulması halinde ibrazı gereken işlenmiş tarım ürünleri analiz sonuç raporunu beyannamenin tescili sırasında bulunmakla birlikte, tescil işlemi sonradan belirli bir süre içinde verilmek üzere gümrük idaresine beyanname verebilmektedirler (m.19/1). Beyannamenin yeşil hatta işlem görmesi halinde ise, bu belgelerin istenildiğinde ibraz edilmek üzere, işletmelerce muhafaza edilmesi yeterlidir (m.21/1).

Yetkilendirilmiş yükümlülerin yararlanabileceği kolaylaştırmalardan bir diğeri, teminata ilişkindir. Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca gümrük antrepo, gümrük kontrolü altında işleme ve geçici ithalat rejimlerine tabi tutulan eşya için teminat alınması öngörülen durumlarda, sertifika sahibi kişilerden, talep etmeleri halinde, ithalat vergilerinin %10'u oranında teminat alınmaktadır. Ayrıca götürü teminat kapsamında gümrük vergilerinin teminata bağlanmasını gerektiren işlemlerde, bu uygulamadan yararlanacak kişi için belirlenmiş tutardaki teminatın, her işlem için ayrı ayrı teminat verilmeksizin, teminata bağlanması gereken tutardan bağımsız olarak ve herhangi bir düşüm yapılmaksızın bir yıl süreyle kullanılabilmesi mümkündür (m.27, 32). Diğer rejimler ve özel tüketim vergisi için farklı uygulama söz konusu olabilmektedir.

Yetkilendirilmiş yükümlülerin yararlanabileceği kolaylaştırmalardan bir diğeri, onaylanmış ihracatçı yetkisidir. Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş yükümlüler, belirli şartlar altında, A.TR Dolaşım Belgesi ve bir serbest ticaret anlaşması kapsamında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tarım ürünlerinin tercihli ticaretinde ve Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında tercihli ticarette eşyanın kıymetine bakılmaksızın eşya ve ülke veya ülke grubu bazında fatura beyanı veya EUR.MED fatura beyanı düzenleyebilmekte ile ihracatta yerinde gümrükleme yapabilmektedirler (m.44-75). Bunlardan, yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası sahibi işletmelerin, ilave koşulları sağlamaları şartıyla, eşyayı ihracat gümrük müdürlüğüne sunmaksızın ihraç işlemlerini uygun bulunan tesislerde gerçekleştirmek üzere verilen yerinde gümrükleme izni oldukça yeni bir uygulamadır. Kayıt yoluyla rejime giriş olarak da adlandırılan uygulama ile eşyan gümrüğe getirilmez; doğrudan çıkış gümrüğüne sevk edilerek, buna ilişkin aylık olarak tamamlayıcı beyanname verilmektedir. Uygulama işletmelere bir yandan zaman ve maliyet avantajı diğer taraftan da vergilerin bir aylık sürede verilmesi sayesinde bir anlamda vergi ertelemesi mahiyetinde mali avantaj sağlamaktadır.

Yetkilendirilmiş yükümlülerin yararlanabileceği kolaylaştırmalardan bir diğeri izinli gönderici yetkisidir. Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası sahibi işletmeler, belirli koşulları sağlamaları halinde, eşyayı hareket gümrük müdürlüğüne sunmaksızın transit işlemlerini kendi tesislerinde yapabilmektedirler (m.76/1). Yerinde gümrükleme izniyle taşıtların kat ettikleri yolun kısalması, gümrüklerde gereksiz beklememesi, teslimatın daha hızlı ve zamanında yapılması neticesinde lojistik maliyetlerinde işletmelerce yapılan ortalama 954 Lira masrafın %90 azalacağı ve sevkiyat başına ortalama 861 Lira tasarruf oluşacağı öngörülmüştür (Teksoy ve Arbak, 2013: 105). Aynı şekilde yetkilendirilmiş yükümlüler, izinli alıcı yetkisi kapsamında Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca, belirli koşulları sağlamaları halinde, eşyayı varış gümrük müdürlüğüne sunmaksızın transit işlemlerini kendi tesislerinde veya ithalatta yerinde gümrükleme izin sahibinin tesislerinde yapabilmektedirler (m.96/1).

Yetkilendirilmiş yükümlülerin yararlanabileceği kolaylaştırmalardan bir diğeri ithalatta yerinde gümrükleme iznidir. Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası sahibi işletmeler, belirli koşulları sağlamaları halinde, eşyayı ithalat gümrük müdürlüğüne sunmaksızın ithal işlemlerini uygun bulunan tesislerinde veya eşyayı taşıyan izinli alıcının tesislerinde yapabilmektedirler (m.121/1).

Yetkilendirilmiş yükümlüler, beyanın kontrol türüne ilişkin kolaylaştırmalarından yararlanma izni kapsamında Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca yeşil hat uygulaması, beyannamelerin belge kontrolüne tabi tutulması halinde kontrollerin öncelikle yapılması ve beyanname kapsamı eşyanın muayeneye tabi tutulması halinde ise, muayenenin öncelikle yapılması imkanına sahip olmaktadırlar (m.143/1). Gümrük Yönetmeliğine göre yeşil hat, eşyanın belge kontrolüne veya muayeneye tabi tutulmadığı hattır (m.180/2.c). Dolayısıyla yetkilendirilmiş yükümlüler, şartların varlığı halinde yeşil hatta işlem görmüş ithalat beyannamesi kapsamı eşyasına ilişkin gümrük vergileri ödedikten veya teminata bağladıktan sonra eşyasını gümrük idaresinden teslim alabilmektedirler. Ayrıca yetkilendirilmiş yükümlü sertifikasına sahip işletmeler, yeşil hatta işlem gören beyannamelerine ilişkin belgeleri gümrük idaresine vermeyerek, gümrük idaresince istenildiğinde ibraz edilmek üzere muhafaza etmektedirler.

Son olarak yetkilendirilmiş yükümlüler, emniyet ve güvenlik kontrollerine ilişkin kolaylıklardan yararlanma izni kapsamında Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği uyarınca azaltılmış zorunlu bilgiler içeren özet beyan verme, özet beyan veya özet beyan yerine geçen belgelere veya özet beyan olarak kullanılan bilgilere dayalı emniyet ve güvenliğe ilişkin gümrük kontrollerinin azaltılması ve kontrollerin öncelikle yapılması ile sınır kapılarından öncelikli geçiş hakkına sahiptirler (m.148/1). Böylece yetkilendirilmiş yükümlü sahibi işletmelerin eşyası, sınır kapılarında öncelikli ve sınırlı gümrük işlemlerine tabi tutularak bekleme süresi kısalmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yetkilendirilmiş yükümlü statüsüne sahip işletmeler kendilerine tanınan kolaylaştırmalar sayesinde zaman ve maliyet faydası yanında rekabet avantajı kazanmaktadırlar. Bu uygulama aynı zamanda gümrük idaresinin de iş yükünün azalmasına olumlu katkı sağlamaktadır. Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2017 sonu itibariyle 14'ü taşımacı, 22'si kamu kurumu olmak üzere toplam 229 işletme yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası sahibi olmuştur. Diğer taraftan 2017'de ihracatın yaklaşık %26,18'i, ithalatın ise %28,84'ü bu firmalar tarafından yapılmıştır (GTB, 2018: 53). Toplam işletme sayısı dikkate alındığında bu sayılar oldukça düşük görünse de dış ticaret içindeki paylarının görünümü olumludur.

3.3.4. Tek Pencere

Uluslararası ticarette tek pencere sisteminin uygulanması birçok örgüt (UNECE, UNCTAD, WCO, IMO, ICAO, ICC) çatısı altında tartışılmıştır. Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik bir uygulama olarak tek pencere, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonunu (United Nations Economic Commission for Europe-UNECE) bir alt kuruluşu olan Ticaretin Kolaylaştırılması ve Elektronik İş Merkezi (The United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business-UNCEFACT) tarafından hazırlanan 33 No'lu tavsiye kararında, ticaret ve taşımacılıkta yer alan tarafların, tüm ithalat, ihracat ve transit ile ilgili tüm yasal gereklilikleri yerine getirmek için standart bilgi ve belgeleri tek bir giriş noktasıyla kullanmalarına izin veren sistem olarak tanımlanmaktadır. Uygulamanın gümrük idaresi için daha iyi bir risk yönetimi, yüksek güvenlik ve işletmelerin gönüllü uyumunda ve gümrük vergileri tahsilatında artış şeklinde; işletmeler için de şeffaf ve öngörülebilir kurallar ve uygulamalar, insan kaynaklarının ve mali kaynakların daha uygun değerlendirilmesinden kaynaklanan verimlilik ve rekabet gücü kazanımı şeklinde faydaları olacağı öngörülmektedir (UN, 2005: 3). Tek pencere, fizibilite çalışmasını; ilgili alanların belirlenmesini ve mevzuat alt yapısının oluşturularak pilot uygulamaya geçilmesini gerektirmektedir.

Türkiye uygulamasında 2011'de Güney Kore örnek alınarak Dünya Gümrük Örgütü veri modeline uygun bir tek pencere sistemi oluşturulmasına ilişkin çalışmalara başlanmış ve 2012'de Gümrük İşlemlerinde Tek Pencere

konulu Başbakanlık Genelgesiyle (RG, 20.3.2012-28239) hukuki temeli atılmıştır. Tek pencere sistemiyle işletmelerin kamu kurumlarına ayrı ayrı gitmeden mevzuatın aradığı belgeleri tek bir elektronik noktadan elde edebilmekte ve gümrük idaresine iletebilmektedirler. Uygulama işletmelere izin ve belge edinme ve gönderimi sırasında zaman ve maliyet tasarrufu sağlarken, gümrük işlemlerine sadelik ve şeffaflık kazandırmaktadır (GTB, 2018: 54) Ticaret Bakanlığı verilerine göre tek pencere sistemine dahil kurumlar arasında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı; Ticaret Bakanlığı; İçişleri Bakanlığı; Kültür ve Turizm Bakanlığı; Hazine ve Maliye Bakanlığı; Sağlık Bakanlığı; Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı; Sermaye Piyasası Kurulu; Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu; Şeker Kurumu; Türkiye Atom Enerjisi Kurumu; Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu; Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü; Türk Standartları Enstitüsü; Borsa İstanbul A.Ş. ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı vardır. Belirtilen kurumlar tarafından düzenlenen 119 belgenin başvurusu e-Devlet kapısı üzerinden yapılabilmektedir. Uygulamanın başladığı 14.01.2014 tarihinden başlayarak 31.12.2017 itibariyle toplam 8.008.245 adet e-Belge ilgili kurumlar tarafından Tek Pencere Sistemi üzerinden Ticaret Bakanlığına gönderilmiş, 3.240.566 gümrük beyannamesinde ve 16.634.654 gümrük beyannamesi kaleminde kullanılmıştır (GTB, 2018: 55).

3.3.5. Tek Durak

Türkiye'nin uluslararası yük ve yolcu taşımacılığının önemli bir bölümü kara kapılarından yapılmaktadır. Ancak zaman zaman kara kapılarında yığılmalar yaşanabilmekte, özellikle taşımacılık yapan işletmeler için ilave zaman kaybı ve maliyet oluşabilmektedir. Bu bağlamda kara sınır kapılarında uygulanmaya başlanan tek durak uygulamasıyla yolcuların, yük taşıyan araç ve sürücülerinin gümrük işlemleri ile diğer kurum ve kuruluşların mevzuatından kaynaklanan resmi kontrollerin koordineli bir şekilde, aynı yer ve zamanda yapılabilmesi amaçlanmıştır (GTB, 2014: 14). Böylece bir taraftan gümrük işlemlerinin hızı artarken, birden fazla kurumla muhatap olunmasından kaynaklanan zaman kaybı engellenmiş olacaktır. Tek durak uygulamasının altyapı çalışmaları 2014'te Kapıkule Sınır Kapısında pilot uygulama olarak başlatılmış ve 2017'de hizmete girmiştir. Ayrıca 2017'de Sarp, Kapıköy ve Karkamış, Hamzabeyli, Habur ve Gürbulak sınır kapılarının sisteme dahil edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır (GTB, 2018: 32).

3.3.6. Yeni Bilgisayarlı Transit Sistemi (NCTS)

Türkiye'nin de taraf olduğu 1987 tarihli Ortak Transit Sözleşmesiyle, taraflar arasında eşyanın gümrük vergilerinin askıya alınarak taşındığı ortak bir transit rejimi oluşturulmuştur. Böylece taraflardan birinde açılan transit beyannamesinin, verilen teminatın ve tanınan basitleştirmelerin diğer bir taraf ülkede de geçerli olması ve bu ülkeye girişte ayrıca bir transit beyanında bulunulmasına gerek kalmadan ve kesilmeden transit rejiminin tamamlanması öngörülmüştür. Transit işlemlerinin hızlandırılmasını ve basitleştirilmesi sağlayan, dolayısıyla işletmelerin zaman kaybetmesini önleyerek maliyetlerinin düşürülmesini amaçlayan bu sistemin işleyişinde NCTS (New Computer Transit System) adı verilen ve transit işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesini sağlayan bir yazılım kullanılmaktadır. 2005'te uygulamaya giren NCTS, Türkiye'de Sözleşmenin yürürlüğe girdiği 2012'de kullanılmaya başlanmıştır. Uygulamayla taşıyıcı işletmeler kapsamlı teminat veya teminattan vazgeçme, özel tip mühür kullanabilme, izinli gönderici ve alıcı olabilme, taşıma şekillerine özgü usullerden yararlanabilme imkanı elde ederken, transit işlemlerinin kağıtsız ortamda yürütülebilmesi, teminat kolaylığı, sınır geçiş kolaylığı, zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmıştır (TB, 2013: http5).

3.3.7. Elektronik Ödeme (Gümkart-Debit Kart)

Ticaret Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında 16.12.2013 tarihinde gümrük işlemleriyle ilgili gümrük vergileri ile diğer kamu gelirlerin muhasebe yetkilisi mutemedi yetkisi verilmiş olan görevliler aracılığıyla tahsiline ilişkin bir Protokol imzalanmıştır. Bu bağlamda gümrük işlemlerinin yürütüldüğü BİLGE Sistemi ile say2000i sistemi uyumlu hale getirilerek, beyannameler üzerinden tahakkuk eden vergilerin ve diğer gelir unsurlarının sorgulanabilmesi mümkün hale getirilmiştir. Ayrıca tahsilat işlemlerinin Gümkart adı verilen banka kartı aracılığıyla yapılabilmesi için çeşitli bankalarla işbirliği yapılmıştır. Böylece tahsilat gerçekleştiğinde BİLGE sisteminde gümrük beyannamesinin de kapatılması sağlanmıştır. Mavi hat ve yeşil hat uygulamalarında ise, gümrük vergilerinin Gümkart aracılığıyla ödenmesi zorunlu hale getirilmiştir.

Gümrük vergilerinin ulaşabileceği tutarı dikkate alındığında ödemelerin/tahsilatların elektronik ortamda yapılması, işlemlerin hızı ve güvenliği bakımından olumlu etki sağlamakta; gümrük idaresinin ve işletmelerin iş yükünü hafifletmektedir. Nitekim Gümkart çeke ihtiyaç duyulmadan, vergi ödeme dekontu gerektirmeden,

haftasonu ve resmi tatiller dahil olmak üzere aynı hesaba bağlı birden fazla kartla farklı gümrüklerde ödeme/tahsilat yapılabilmesine imkan sağlaması nedeniyle 2011'de VISA Europe tarafından "Türkiye'nin En Yaratıcı Kamu Ödeme Çözümü" özel ödülüyle ödüllendirilmiştir (Hürriyet, 2011: http6).

Ticaret Bakanlığı verilerine göre gümrük idaresinin takip ve tahsil ettiği gümrük vergileri ve kamu alacakları dahil, kamu adına muhasebe birimi veznelerince tahsili veya emaneti gereken her türlü ödemelerin yaklaşık %50'si debit kart (Gümkart) ile tahsil edilmekte ve bu tarz ödemenin yaygınlaştırılması amacıyla ilave çalışmalar yapılmaktadır (GTB, 2018: 62).

4. SONUÇ

Uluslararası eşya ticaretinin seyri ülkelerin ekonomilerini ve toplumsal refahını etkileyebilmektedir. Bu ticaretin hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaması gibi çok sıkı önlemlere konu edilmesi de günümüz şartlarında olağan değildir. Bu nedenle, en az iki tarafının olduğu düşünüldüğünde, ticaretin tüm ülkelerce kabul görmüş kurallara uygun şekilde hızla ve en düşük maliyetle yürütülmesi; buna karşın illegal ticaretin de olabildiğince engellenmesi öteden beri uluslararası çabaların temel hareket noktasını oluşturmuştur.

Uluslararası eşya ticaretinin ülke ekonomileri ve bireyler açısından fayda yaratmasının yollarından biri de ticaretin kolaylaştırılması ve basitleştirilmesi uygulamalarının yaygınlaştırılmasıdır. Gerek fiziki gerekse uygulama ortamlarına yönelik bu kolaylaştırmaların özünde ticari aktörlerin zaman kaybının önüne geçilmesi, ilave maliyetlerin oluşmaması ve öngörülebilir uygulamalara tabi olarak rekabet avantajı kazanmaları olsa da söz konusu uygulamalardan gümrük idareleri de iş yükünün azalması, risk esaslı denetimlerle asıl hedeflerine yoğunlaşabilmesi yönüyle olumlu etkilenmektedirler.

Türkiye uygulamasında, işletmelere gümrük mevzuatında yer alan ve ağırlıklı olarak uluslararası düzenlemelerden kaynaklandığı görülen çeşitli kolaylaştırmalardan yararlanma imkanı tanınmıştır. Gümrük mevzuatının uluslararası düzenlemelerle eşleşme düzeyi, gümrük işlemlerinin yabancılık unsuru içermesi ve çok sık aralıklarla güncellenmesi sayesinde, oldukça yüksek olması nedeniyle gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması kapsamında işletmelerin yararlanabileceği gümrük uygulamalarının işletmelerin maliyet planlamasına ve iş yönetimine olumlu etkileri bulunmaktadır. Uluslararası eşya ticaretinin küresel krizlerden etkilendiği döneler hariç tutulduğunda, bu olumlu etkinin düzeyi zamanla daha da yükselecektir.

KAYNAKÇA

APEC (2007). APEC's Second Trade Facilitation Plan, Singapore: APEC Secretariat.

Çakmak, Ö. A. (2016). WTO-Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması ve Türkiye İçin Değerlendirmeler, AKÜ İİBF Dergisi, XVIII(1), 1-13.

Deliçay, M. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Dış Ticareti Kolaylaştırmaya Yönelik Ulusal Koordinasyon Çalışmaları, Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları No: 2943.

Duval, Y. (2007). Trade Facilitation Beyond the Doha Round of Negotations, Bangkok: Asia-Pacific Research and Training Network on Trade (ARTNeT), Working Paper Series, No. 50.

Grainger, A. (2011). Trade Facilitation: a Conceptual Review, Journal of World Trade, 45(1): 36-62.

GTB (2016). 150 Soruda Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü-Kolay Ticaret Büyük Türkiye, Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, http://risk.ticaret.gov.tr/data/59e0c03d1a79f555a876af02/yys_kitapcik_29.11.2016.pdf (Erişi Tarihi: 27.2.2019)

GTB (2018). 2017 İdare Faaliyet Raporu, Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, https://strateji.ticaret.gov.tr/yayinlarimiz/yillik-faaliyet-raporlari (Erişi Tarihi: 28.2.2019)

GTB (2014). Gümrük ve Ticaret Bakanı Nurettin Canikli'nin 2015 Mali Yılı Bakanlık Bütçesi TBMM Genel Kurul Sunumu (16 Aralık 2014). http://strateji.gtb.gov.tr/data/528630a0487c8e3f8804c496/2015%20B%C3%9CT%C3%87E%20SUNUMU.pdf (Erişim Tarihi: 28.2.2019).

http1: WCO (2019). History, http://www.wcoomd.org/en/about-us/what-is-the-wco/au_history.aspx (Erişi Tarihi: 27.2.2019)

http2: TB (2013). Dünya Gümrük Örgütü, http://ab.ticaret.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-gumruk-orgutu (Erişi Tarihi: 28.2.2019)

http3: WCO (2019). Conventions and Agreements, http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/conventions.aspx (Erişi Tarihi: 27.2.2019)

http4: TB (2019). Dış Ticaret Verileri, https://risk.ticaret.gov.tr/web/gumruk-istatistikleri/dis-ticaret-verileri (Erişi Tarihi: 28.2.2019)

http5: TB (2013). Ortak Transit Rejimi ve NCTS, https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/ortak-transit-rejimi-ve-ncts (Erişim Tarihi: 15.2.2019).

http6: Hürriyet (2011). Gümkart, "en yaratıcı kamu çözümü" oldu, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/gumkart-en-yaratici-kamu-cozumu-oldu-16829622 (Erişim Tarihi: 15.2.2019)

ICC (2007). Updated ICC Recommendations for a WTO Agreement on Trade Facilitation, Paris: ICC Publications.
Moïsé, E., Orliac, T. and Minor, P. (2011). Trade Facilitation Indicators: the Impact on Trade Costs, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Trade Policy Working Papers, No. 118.
Persson, M. (2013). Trade Facilitation and the Extensive Margin, The Journal of International Trade & Economic Development, 22(5): 658-693.
Portugal-Perez, A. and Wilson, J. S. (2012). Export Performance and Trade Facilitation Reform: Hard and Soft Infrastructure, World Development 40(7): 1295-1307.
Teksoy, T. ve Arbak, T. (2013). Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği Kapsamındaki Uygulamalar, Vergi Sorunları Dergisi, 299, 101-105.
UN (2005). Recommendation and Guidelines on establishing a Single Window to enhance the efficient exchange of information between trade and government, Recommendation No. 33, New York and Geneva: United Nations.
UNCTAD (2006). Trade Facilitation Handbook Part I. National Facilitation Bodies: Lessons From Experience, Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
WB (2013). Doing Business 2013 Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, 10th Edition, Washington: WB Publications.
WB (2014). Doing Business 2014 Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, 11th Edition, Washington: WB Publications.
WB (2015). Doing Business 2015 Going Beyond Efficiency, 12th Edition, Washington: WB Publications.
WB (2016). Doing Business 2016 Measuring Regulatory Quality and Efficiency, 13th Edition, Washington: WB Publications.
WB (2017). Doing Business 2017 Equal Opportunity for All, 14th Edition, Washington: WB Publications.
WB (2018). Doing Business 2018 Reforming to Create Jobs, 15th Edition, Washington: WB Publications.
WCO (2018). Annual Report 2017-2018, Brussels: WCO Publications.
WTO (2015). World Trade Report 2015, Geneva: WTO Publications.
WTO (2018a). WTO in Brief, Geneva: WTO Publications
WTO (2018b). World Trade Statistical Review 2018, Geneva: WTO Publications.
Zaki, C. (2014), An Empirical Assessment of the Trade Facilitation Initiative: Econometric Evidence and Global Economic Effects, World Trade Review 13(01): 103-130.

Süt ve Süt Ürünlerinde Sosyal Medya Pazarlaması

Zir.Yük.Müh. Seren Çelimli[1] **Doç.Dr. Hakan Adanacıoğlu[2]**

[1]Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, seren.celimli@hotmail.com

[2]Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, hakan.adanacioglu@ege.edu.tr

Özet: Günümüzde birçok gıda ürününün sosyal medya platformları ile pazarlandığı görülmektedir. Sosyal medya ile yoğun olarak pazarlanan ürünlerden birisi de süt ve süt ürünleridir. Bu çalışmada esas olarak sosyal medya pazarlamasının süt ve süt ürünlerinde ortaya konulması amaçlanmıştır. Sosyal medyanın pazarlama amaçlı kullanım süresi, farklı sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı, diğer pazarlama yöntemlerine göre sosyal medya pazarlamasına verilen önem, alınan siparişlerde sosyal medyanın etkisi ve sipariş almada etkili olan sosyal medya platformları bu çalışma kapsamında incelenen başlıca konulardır. Bu çalışmanın verileri süt ve süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren ve sosyal medya pazarlamasını aktif kullanan 21 firma ile gerçekleştirilen online anket çalışması ile elde edilmiştir. Süt ve süt ürünleri üreten firmalar, sosyal medya platformlarından en çok Facebook platformunu kullanmaktadır. Bu firmaların Facebook platformu üzerinden haftada 2-3 kez sipariş aldığı tespit edilmiştir. İncelenen firmalar sosyal medya pazarlamasına haftada 4-5 gün vakit ayırmaktadır. Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya pazarlamasını kullanım amacının marka bilinirliğini artırmak olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süt ve Süt Ürünleri, Sosyal Medya, Pazarlama, Gıda Ürünleri, Sosyal Medya Platformları

Social Media Marketing in Milk and Dairy Products

Abstract: Today, it is seen that many food products are marketed with social media platforms. Milk and dairy products are one of the products that are widely marketed through social media. In this study, it is aimed to reveal social media marketing in milk and dairy products. The duration of use of social media for marketing purposes, the frequency of using different social media platforms, the importance given to social media marketing according to other marketing methods, the impact of social media on the orders received, and the efficient social media platforms in taking orders were the main topics examined in this study. The data of this study was obtained by an online survey conducted with 21 companies that actively used social media marketing in the milk and dairy products sector. Milk and dairy products companies mostly used the Facebook platform from social media platforms. It was determined that these companies received orders 2-3 times a week with the Facebook platform. The examined companies allocated time 4-5 days per week to social media marketing. It has been revealed that the purpose of using social media marketing of milk and dairy products companies is to increase brand awareness.

Key Words: Milk and Dairy Products, Social Media, Marketing, Food Products, Social Media Platforms

1. GİRİŞ

Sosyal medya, insanların düşüncelerini kolaylıkla paylaştığı, ilgili veya ilgisiz her konuda yorum yapabildiği ve başkalarının fikir ve tavsiyelerini görebildiği bir platform olarak hayatımızda önemli bir yer edinmiştir. İnsanlar, sosyal çevrelerini genişletme, duygu ve düşüncelerini dile getirme, deneyimlerini paylaşabilme ve kitlelere ulaşabilme amacıyla bu araçları kullanmaktadır. Bu platformlar üzerinden kullanıcıların işletmeler ile ilgili olarak yaşadıkları deneyimler, paylaştıkları düşünceler ve yorumlar diğer kullanıcılar için de belirleyici bir faktör olmaktadır (Vardarlıer, 2016: 1).

Sosyal medya, bloglardan çeşitli ağ sitelerine, görsellerden videolara kadar çeşitlilik içeren ve kullanıcıların online paylaşımlarının etkileşimlerinin ve yorumlarının ana platformudur. Sosyal medya, kişiler için etkileşim yaratan bir iletişim ve paylaşım ortamı iken şirketler için çeşitli fırsat ve riskleri beraberinde getiren bir müşteri ilişkileri aracı konumundadır. Çünkü sosyal medya kullanıcıları, sosyal medya platformları üzerinden olumlu görüşlerini ve tecrübelerini paylaşabildiği gibi negatif görüşlerini de paylaşabilmektedirler. Bu nedenle sosyal medyada faaliyet gösteren işletmelerin söz konusu fırsat ve riskleri doğru belirlemesi ve faaliyetlerini de buna göre devam ettirmesi gerekmektedir (Güner, 2016: 34).

Markaların globalleşmesi ve üretilen ülke dışındaki tüketicilere ulaşabilmesi, internet kullanıcılarının birbirlerine olan güveninden dolayı diğer kullanıcıların önem ve yorumları üzerine alışveriş etmeleri, firmaların yeni ürün ve hizmetlerinin fotoğraf veya videosunun viral yayılım ile tüm tüketiciler veya tüketici potansiyeli taşıyan kişilere hızlı bir şekilde ulaşması ve satışların daha az maliyetle, daha kısa zamanda yapılması sosyal medyanın ticaret alanında kullanımının önemini göstermektedir (Zafarmand, 2011: 11).

Sosyal medya pazarlaması, firmaların sosyal ağları kullanarak gerçekleştirdikleri tanıtım çalışmalarının bütününü kapsamaktadır. Facebook, Twitter ve YouTube üzerinden yapılan çalışmalarda hedef potansiyel müşterilerle veya kullanıcılarla etkileşim kurabilmek ve bu sayede marka bilinirliğini yükseltmektir. Sosyal medya pazarlaması sadece firmaların blog adresi kullanılarak yapılabileceği gibi aynı zamanda sadece Facebook veya Twitter hesabı açılarak da gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte genel anlamda en etkili sosyal medya pazarlama çalışmaları blog, Facebook, Twitter ve YouTube kanallarının birlikte kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir (Demir, 2015).

Gelişen teknolojiyle tüketicilerin de istekleri değişmiştir. Bu durum işletmeleri yeni pazarlama arayışlarına yöneltmiştir. Yeni pazarlama yöntemlerinin araştırılması pazarlama anlayışının internete yansımasına neden olmuştur. Tüketicilerin davranışlarını daha hızlı, basit ve daha fazla gözlemlemek isteyen firmalar pazarlama faaliyetlerini sosyal medya üzerinden yürütmeye yönelmiştir. Sosyal medyada çok sayıda kullanıcının bulunması firmanın daha fazla tüketiciye ulaşma amacına yönelik olarak, pazarlama faaliyetlerini sosyal medyaya uyarlamasına neden olmaktadır. Sosyal medya platformları incelendiğinde birçok gıda ürününün sosyal medya üzerinden pazarlanabildiği görülmektedir. Ancak bazı ürünler diğer ürünlere oranlara daha yoğun olarak sosyal medya üzerinde pazarlanmaktadır. Sosyal medyayı aktif olarak kullanan sektörlerden biri de süt ve süt ürünleri sektörüdür. Süt ve süt ürünlerini üreten firmalar pazarlama faaliyetlerini sosyal medya üzerinden yürütmeye başlamıştır. Süt ve süt ürünlerinin sosyal medya üzerinden pazarlanması gün geçtikçe artış göstermektedir. Fakat bu artışın verimliliği incelemeye değer bir konudur. Süt ve süt ürünlerinin sosyal medya üzerinden pazarlanmasında kullanılan stratejilerin sosyal medya pazarlaması kullanım amacına uygun olması pazarlamanın başarısı için önemlidir.

Bu çalışmada esas olarak sosyal medya pazarlamasının süt ve süt ürünlerinde ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda; sosyal medya platformları üzerinde aktif olarak pazarlama faaliyetlerini gerçekleştiren süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medyayı pazarlama amaçlı kullanım süreleri, farklı sosyal medya platformlarını kullanım sıklıkları, sosyal medya pazarlamasını asıl kullanım amaçları, sosyal medya pazarlamasına ayırdıkları süre, diğer pazarlama yöntemlerine göre sosyal medya pazarlamasına verdikleri önem, aldıkları sipariş sıklıklarına göre sosyal medyanın bunda etkisi ve alınan siparişlerde etkili olan sosyal medya platformları incelenmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın verileri süt ve süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren ve sosyal medya pazarlamasını aktif kullanan 21 firma ile gerçekleştirilen online anket çalışması sonucunda elde edilmiştir. Araştırmanın ikincil verileri için ise araştırma konusuna yönelik kitaplar, yerli ve yabancı makaleler, araştırmalar ve tezlerden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde temel istatistiki yöntemler kullanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Sosyal Medya Platformlarını Kullanım Sıklığı

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya platformlarını kullanım sıklıkları incelendiğinde çoğunlukla Facebook platformunun kullanıldığı görülmektedir (Tablo 1). Twitter ve İnstagram platformlarının kullanımının orta derecede olduğu, Youtube, Google plus+, Linkedin ve Blog platformlarının kullanımlarının ise çok az olduğu görülmektedir. Süt ve süt ürünleri üreten firmaların Facebook platformuna diğer platformlara göre daha fazla yönelmesinde Facebook platformunun görsel paylaşımlara imkan vermesi ve kullanıcılar ile etkileşim açısından kullanımının daha kolay olması düşünülebilir.

Tablo 1: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Sosyal Medya Platformlarını Kullanım Sıklığı

Platformlar	$\bar{x}$	SD.
Facebook	4,29	0,64
Twitter	3,43	1,29
İnstagram	3,33	1,32
Youtube	2,52	1,47
GooglePlus	2,52	1,47
Linkedin	2,29	1,27
Blog	2,29	1,35

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Hiç (2)Çok Az (3)Orta Derecede (4)Çoğunlukla (5)Devamlı

3.2 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Sosyal Medya Kullanım Amaçları

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya kullanım amaçları incelendiğinde; marka bilinirliğini artırma ve müşteri ilişkilerini geliştirmenin önemli olduğu görülmektedir (Tablo 2). Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya kullanım amaçlarında sırasıyla; müşteri sadakatini sağlama, satış artışına etki yaratma, diğer firmalar ile rekabet edebilme ve pazarlama maliyetlerini azaltma amaçlarının da etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Sosyal Medya Kullanım Amaçları

Amaçlar	$\bar{x}$	**SD.**
Marka bilinirliğini arttırmak	4,76	0,44
Müşteri ilişkilerini geliştirmek	4,67	0,58
Satış artışına etki yaratmak	4,48	0,51
Pazarlama maliyetlerini azaltmak	4,38	0,50
Diğer firmalar ile rekabet edebilmek	4,43	0,60
Müşteri sadakatini sağlamak	4,57	0,51

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Etkisiz (2)Az Etkili (3)Orta Derecede Etkili (4)Etkili (5)Çok Etkili

3.3 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Pazarlama Odaklı Olarak Sosyal Medya Platformlarına Ayırdığı Süre

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların pazarlama odaklı olarak sosyal medya platformlarına ayırdığı süreler incelendiğinde; Facebook platformuna ayrılan sürenin haftada 4-5 gün olduğu görülmektedir (Tablo 3). Süt ve süt ürünleri üreten firmalar twitter ve instagram platformlarına haftada 2-3 gün süre ayırmaktayken, diğer platformlar için haftada 1 gün zaman ayırmayı yeterli görmektedirler.

Tablo 3: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Pazarlama Odaklı Olarak Sosyal Medya Platformlarına Ayırdığı Süre

Platformlar	$\bar{x}$	**SD.**
Facebook	4,14	0,85
Twitter	3,57	1,29
İnstagram	3,43	1,29
Youtube	2,62	1,43
GooglePlus	2,57	1,33
Linkedin	2,14	1,15
Blog	2,24	1,30

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Hiç (2)Haftada 1 Gün (3)Haftada 2-3 Gün (4)Haftada 4-5 Gün (5)Hergün

3.4 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Tanıtım ve Pazarlama Araçlarını Kullanım Durumu

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların tanıtım ve pazarlama araçlarını kullanım durumu incelendiğinde, basılı tanıtım materyallerinin ve sosyal medya araçlarının çoğunlukla kullanıldığı görülmektedir (Tablo 4). Sosyal medya araçlarının diğer geleneksel pazarlama araçları arasında yerini aldığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Tanıtım ve Pazarlama Araçlarını Kullanım Durumu

Tanıtım ve Pazarlama Araçları	$\bar{x}$	**SD.**
Gazete ve Dergiler	3,38	1,16
Basılı Tanıtım Materyali (Broşür Vb.)	4,48	0,60
Sosyal Medya Araçları (Facebook, Twitter, Google+ Vb.)	4,10	0,94
Fuar ve Sergiler	2,38	1,02
Radyo- TV Reklamları	2,19	0,81
E-Posta ve Mobil Pazarlama	2,05	0,80

Diğer Tanıtım ve Pazarlama Araçları	1,76	0,62

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Hiç (2)Çok Az (3)Orta Derecede (4)Çoğunlukla (5)Devamlı

3.5 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Kullandığı Tanıtım ve Pazarlama Araçlarına Göre Sipariş Sıklığı

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların kullandığı tanıtım ve pazarlama araçlarına göre sipariş sıklığı incelendiğinde, siparişlerin çoğunlukla doğrudan satış yerleri aracılığı ile alındığı görülmektedir (Tablo 5). Sosyal medya üzerinden alınan siparişlerin ise orta derecede olduğu saptanmıştır. Diğer veriler ile birlikte değerlendirildiğinde, tüketicilerin süt ve süt ürünleri almaya karar vermesi öncesinde sosyal medyanın önemli olduğu fakat, sipariş verme aşamalarında yine geleneksel yöntemlerin tercih edildiği düşünülebilir.

Tablo 5: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Kullandığı Tanıtım ve Pazarlama Araçlarına Göre Sipariş Sıklığı

Tanıtım ve Pazarlama Araçları	$\bar{x}$	**SD.**
Telefon aracılığı ile	4,43	0,51
Firmaya ait internet sitesi üzerinden	4,52	0,51
Sosyal medya platformları aracılığı ile	3,67	0,73
Doğrudan satış yeri aracılığı ile	4,62	0,50
e-posta ve mobil uygulama aracılığı ile	1,67	0,73
Diğer araçlar ile	1,48	0,68

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Hiç (2)Çok Az (3)Orta Derecede (4)Çoğunlukla (5)Devamlı

3.6 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Sosyal Medya Üzerinden Sipariş Alma Sıklığı

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya üzerinden sipariş alma sıklığı incelendiğinde; Facebook platformu üzerinden haftada 1 sipariş alındığı, Twitter ve instagram platformu üzerinden ise her gün sipariş için iletişim kurulduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmaların Sosyal Medya Üzerinden Sipariş Alma Sıklığı

Platformlar	$\bar{x}$	**SD.**
Facebook	3,71	0,64
Twitter	2,00	1,26
İnstagram	2,86	1,24
Youtube	1,48	1,03
GooglePlus	1,33	0,86
Linkedin	1,00	0,00
Blog	1,24	0,77

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Hiç (2)Her Gün (3)Haftada 1 (4)Haftada 2-3 Kez (5)Haftada 4-5 Kez

3.7 Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmalara Göre Sosyal Medya Pazarlamasında Kullanılan İçerik Türlerinin Ürüne Olan İlgi ve Satış Artışı Üzerindeki Etkisi

Süt ve süt ürünleri üreten firmalara göre sosyal medya pazarlamasında kullanılan içerik türlerinin ürüne olan ilgi ve satış artışı üzerindeki etkisi incelendiğinde; kampanya-indirim ve yeni ürün tanıtım içeriklerinin ürüne olan ilginin artması ve satış artışı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ürüne olan ilginin artması ve satış artışı üzerinde etkili olan diğer bir içerik türü ise eğlenceli-komik ve dikkat çekici içeriklerdir (Tablo 7).

Tablo 7: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmalara Göre Sosyal Medya Pazarlamasında Kullanılan İçerik Türlerinin Ürüne Olan İlgi ve Satış Artışı Üzerindeki Etkisi

İçerik Türleri	$\bar{x}$	**SD.**
Eğlenceli- komik-dikkat çekici içerikler	4,10	0,62
Toplumsal-siyasal içerikler	2,67	1,11

Çevreci ve hayvan hakları ile ilgili içerikler	3,86	0,65
Edebi ve Sanatsal içerikler	3,19	0,68
Teknolojik gelişim ve ürün içerikleri	3,67	0,80
Kampanya-indirim yeni ürün tanıtım içerikleri	4,57	0,68
Duygusal-romantik içerikler	2,95	0,74

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Etkisiz (2)Az Etkili (3)Orta Derecede Etkili (4)Etkili (5)Çok Etkili

Süt ve süt ürünleri üreten firmalar tarafından gıda ürünlerinin sosyal medya üzerinden pazarlanmasında kullanılan içerik türleri incelendiğinde; ilgili üründe kampanya duyurularının çoğunlukla tercih edildiği görülmektedir. Sıklıkla kullanılan diğer içerikler ise çarpıcı görsel içerikli tanıtımlar ile etkileyici ve iddialı sloganlardır (Tablo 8).

Tablo 8: Süt ve Süt Ürünleri Üreten Firmalar Tarafından Ürünlerin Sosyal Medya Üzerinden Pazarlanmasında Kullanılan İçerik Türleri

İçerik Türleri	$\bar{x}$	**SD.**
Çarpıcı görsel içerikli tanıtım	4,10	0,70
Etkileyici ve iddialı bir slogan	4,10	0,70
İlgili üründe indirim kampanya duyurusu	4,48	0,68
Sadece ürünün tanıtımı	3,48	0,75
İlgili ürünle birlikte yarışma-etkinlik duyurusu	3,71	0,90
Takipçi katılımı isteyen soru-cevap nitelikli içerik	3,00	1,05

$\bar{x}$: likert ölçek ortalaması; (1)Hiç (2)Çok Az (3)Orta Derecede (4)Çoğunlukla (5)Devamlı

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların pazarlamada sosyal medyayı kullanım durumunun ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada, firmaların sosyal medya kullanımlarına yönelik önemli bulgular elde edilmiştir. İncelenen süt ve süt ürünleri firmalarının çoğunluğunun sosyal medyaya önem verdiği ve sosyal medyayı pazarlama faaliyetlerine dahil ettiği görülmektedir.

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya kullanım amaçları incelendiğinde genel olarak kullanım amacının marka bilinirliğini arttırmak olduğu görülmüştür. Müşteri ilişkilerini geliştirmek ve müşteri sadakatini sağlamak amacıyla sosyal medya kullanımının da süt ve süt ürünlerini üreten firmalar için önemli olduğu saptanmıştır.

Süt ve süt ürünleri üreten firmaların sosyal medya üzerinde etkinliğinin arttırılması, firmaların sosyal medya kullanımı ve sosyal medya pazarlaması hakkında bilgilendirilmesiyle mümkün olacaktır. Genel olarak firmaların sosyal medya üzerinde yoğun olarak pazarlama girişiminde bulunduğu görülmektedir. Süt ve süt ürünleri üreten firmaların ilk olarak sosyal medya platformlarının fonksiyonel özelliklerini nasıl kullanacaklarına dair bir araştırma yaptıktan sonra sosyal medya üzerinde faaliyete geçmeleri yararlı olacaktır. Her platformun sunduğu platformlara özgü seçenekler bulunmaktadır. Platformlara göre pazarlama stratejileri de değişeceği için bu konu hakkında ön araştırmanın yapılması gereklidir. Ayrıca süt ve süt ürünleri için görsel yoğunluklu paylaşımların tüketiciye sunulması önemli görülmektedir. Bu nedenle firmaların sosyal medya üzerinden sunduğu içeriklerin kaliteli ve dikkat çekici nitelikte oluşuna özen göstermeleri gerekmektedir.

Sosyal medyanın pazarlama amaçlı kullanımında tüm platformların kullanımı firmalar için zaman kaybı oluşturacaktır. Süt ve süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın sosyal medya üzerinden pazarlamaya karar verme aşamasında ürünlerini pazarlamak istediği mevcut ve hedef kitlenin hangi sosyal medya platformunu daha yoğun olarak kullandığı tespit edilerek sosyal medya faaliyetlerinin o platforma yönlendirilmesi önemlidir. Ayrıca, firmaların sosyal medya üzerinde pazarlama faaliyetlerini sürdürme aşamasında rakip firmaların sosyal medya faaliyetlerini de takip etmesi firmaların yararına olacaktır. Benzer nitelikte ürün üreten firmaların sosyal medya üzerinden sunduğu içerikler ve aldığı tepkilere göre mevcut sosyal medya pazarlama stratejilerini şekillendirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Demir, T. (2015). Sosyal Medya Pazarlama Nedir?. https://www.timurdemir.com.tr/ adresinden elde edildi.

Güner, Ö. (2016). Sosyal Medya ve Ağlarda Viral Pazarlama Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 421488)

Vardarlıer, P. (2016). Sosyal Medya Stratejisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Zafarmand, N. (2011). Sosyal Medyanın Kullanım Alanlarına, Boyutlarına ve Uygulamalarına İlişkin Bir Çalışma. https://gazi.academia.edu/NafisehZAFARMAND adresinden elde edildi.

Hidroelektrik Enerji Santrallerinin Tarımsal Kalkınmaya Etkisi

Zir. Yük. Müh. Süheyla AĞIZAN[1] **Dr. Yakup KARAASLAN[2]**

Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU[3]

[1]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, agizansuheyla@gmail.com

[2]Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, yakup.karaaslan@tarimorman.gov.tr

[3]Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, agizansuheyla@gmail.com

Özet: Enerji; kalkınmanın, refahın ve istikrarın vazgeçilmez unsurudur. Dünyada ve Türkiye'de teknolojik gelişmeler, nüfus varlığında yaşanan artışlar, sanayileşme, vb. unsurlar enerjiye duyulan önemi artırmaktadır. Ayrıca enerji, ülkelerin siyasi açıdan üstünlük kazanmaları açısından da her zaman önemli konumdadır. Enerji kaynağı bakımından kendine yeterli, dışa bağlı olmayan, enerjisini yerli kaynaklarından sağlamaya çalışan ülkeler iklim değişikliğine uyum kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedirler. Yenilenebilir enerji kaynakları milli kaynaklar olmaları, uzun ömürlü olmaları, işletme maliyetlerinin diğer kaynaklara göre düşük olmaları ve doğa ile uyumlu olmaları açısından önem arz etmektedirler. Bu kaynaklar içerisinde yer alan hidroelektrik enerji santralleri yatırım maliyetini 5-10 yıl arasında geri ödeyen, diğer santrallere göre yatırım ve işletme maliyetleri düşük olan, devre dışı bırakıldıklarında tekrar devreye girme süreleri diğer santrallere göre kısa olan santrallerdir. Ayrıca hidroelektrik enerji santralleri akarsulardaki suların boşa akması önleyerek bu akışı enerjiye dönüştürmeleri, kuruldukları bölgeleri kalkındırmaları, o bölgede iş imkânı sunarak istihdamı artırmaları, kırsal kesimlerde ekonomik ve sosyal yapıyı canlandırmaları, çevrelerinde yapılan tesislerle turizme katkı sağlamaları, tatlı su balıkçılığı yapılmasına imkân sağlamaları, sera gazı salınımlarının düşük olması, yerli kaynak olmaları ve doğaya en az zarar veren enerji santralleri olmaları nedeniyle önemli yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Çalışma bu santrallerin tarımsal kalkınmaya olan etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hidroelektrik Enerji, Tarım, Yenilenebilir enerji

1. GİRİŞ

Su; insan ve hayvan sağlığına, gıda üretimine, çevresel sürdürülebilirliğe, istihdama ve enerji üretimine sağladığı katkılar açısından sosyal ve ekonomik gelişimin merkezindedir. Sosyal ve ekonomik gelişimler mevcut su potansiyeli ve bu potansiyelin yönetimi ile mümkündür. Ülkelerin su potansiyelleri genellikle kişi başına düşen su miktarı ile değerlendirilmektedir.

Uluslararası ölçütlere göre yıllık kişi başına düşen su miktarı 500 m^3'ten az olan ülkeler "sürekli ve kesin su kıtlığı çeken", 500-999 m^3 arasında olan ülkeler "su fakiri", 1.000-1.700 m^3 arasında olan ülkeler "su sıkıntısı çeken", 1.701-3.000 m^3 arasında olan ülkeler "su eksiği olan", 3.001-10.000 m^3 arasında olan ülkeler "yeterli suya sahip" ve 10.000 m^3'ten fazla olan ülkeler "su zengini" olarak nitelendirilmektedirler(Anonim, 2012b). Türkiye'de yıllık kişi başına düşen su miktarı 1.519 m^3 olup "su sıkıntısı çeken ülke" konumunda olup nüfusun 2030 yılında 100 milyonun üzerinde olacağı tahmin edilmektedir(DSİ, 2018). Nüfus artışına bağlı olarak kişi başına düşen su miktarında azalma olması muhtemeldir. Bu nedenle mevcut su varlığının doğru kullanılması, yönetilmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye, Birleşmiş Milletler(BM) raporlarında kuraklık ve iklim değişikliğinden etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır(Anonim, 2013). Bu nedenle su kaynakları açısından risk altında olan ülkede iklim değişikliğine ve kuraklığa karşı hassas enerji kaynağı olan hidroelektrik enerjinin dikkatli planlanması gerekir.

Yeryüzünde büyük su kütlelerinde bulunan sular, güneşin etkisiyle buharlaşmakta ve oluşan su buharları rüzgârla hareket etmektedir. Hareket eden su buharı yağış ya da kar şekline dönüşerek akarsuların beslenmesine katkı sağlamaktadır. Bu su çevrimi ile hidrolik enerji oluşmaktadır. Diğer bir değişle suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesi ile elde edilmekte olup yükseklik farkından yararlanılarak suyun basınçlı bir şekilde türbin içinden geçirilerek şaftın çevrilmesi sağlanarak elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilir(Anonim, 2011; B. Taşkın, 2013). Hidroelektrik enerji santrallerinde (HES) enerji miktarı suyun akış veya düşüş hızına göre belirlenir. Nitekim büyük bir nehirde akan suyun taşıdığı enerji miktarı ve çok yüksek bir noktadan akan suyun enerji miktarı yüksek olmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de hızla gelişen teknoloji ile enerji kullanımı da artırmıştır. Enerji kullanımının artması mevcut fosil yakıt rezervlerinin azalmasına, küresel ısınmaya ve çevre kirliliğine neden olmuştur. Bu olumsuzluklar ise yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi artırmıştır. Yenilenebilir enerjileri kaynakları ise güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle, hidroelektrik, vb. enerji kaynaklarından oluşmaktadır. HES'ler diğer enerji

kaynaklarına göre daha az olumsuz etki ve daha fazla fayda oluşturmaları nedeniyle dünya genelinde yaygın olarak kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer almaktadırlar. HES'lerin kurulumunda ağaçların kesilmesi ve buna bağlı olarak iklim değişikliklerinin yaşanması, bitki ve hayvan çeşitliliğinin değişmesi ya da yok olması olumsuz etkileri arasında yer almaktadır. Ayrıca suyun sıcaklığının değişmesi, miktarının azalması, su canlılarının yok olması, bölgenin toprak yapısının ve bitki örtüsünün zarar görmesi de diğer olumsuzluklarıdır. Bunlara karşı hidroelektrik enerji, ilk çağlardan beri insanların en yaygın kullandığı yenilenebilir enerji kaynağıdır. Çünkü HES'ler akarsulardaki su akışını kullanarak enerji üretmeleri, kuruldukları bölgeleri kalkındırmaları, o bölgede iş imkânı sunarak istihdamı artırmaları, kırsal kesimlerde ekonomik ve sosyal yapıyı canlandırmaları, çevrelerinde yapılan tesislerle turizme katkı sağlamaları ve tatlı su balıkçılığı yapılmasına imkân sağlamaları nedeniyle önemli ve yaygın kullanılan yenilenebilir enerji kaynağıdır. Ayrıca sera gazı salınımlarının düşük, uzun ömürlü, yapılan yatırımın karşılığını kısa vadede karşılayan yerli kaynaklardır. Yerli kaynaklar olmaları nedeniyle dışa bağımlılığın azalmasına yardımcı olmaktadırlar. HES'ler yakıt giderlerinin olmaması ve doğaya en az zarar veren enerji üretim yöntemlerinden biri olması nedeniyle en önemli yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Özellikle yüksek enerji yoğunluğu, düşük maliyet ve güvenilirlik bakımından diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre daha fazla avantaja sahip olması yaygın olarak kullanılmasını sağlamaktadır.

Dünyanın teknik olarak kurulu hidroelektrik güç potansiyeli 3.721 gigawatt (GW), hidroelektrik enerji üretim potansiyeli ise 14.576 terawatt/saat (TWH)'dir. Teknik kurulu güç potansiyelinin 1.245 GW diğer bir ifadeyle %33,46'sı geliştirilmiş olup %66,54'ünün geliştirilmesi beklenmektedir. Teknik olarak kurulu hidroelektrik güç potansiyelinin 2.037 GW(%54,74)'ı Asya, 608 GW(%16,34)'ı Güney Amerika, 388 GW(%10,43)'ı Kuzey Amerika, 338 GW(%9,08)'ı Avrupa, 283 GW(%7,60)'ı Afrika, 67 GW(%1,8)'ı Avustralya kıtasında yer almaktadır(Şekil 1) (Yalçın, 2018).

Şekil 6. Kurulu Hidroelektrik Güç Potansiyelinin Kıtalara Göre Dağılımı

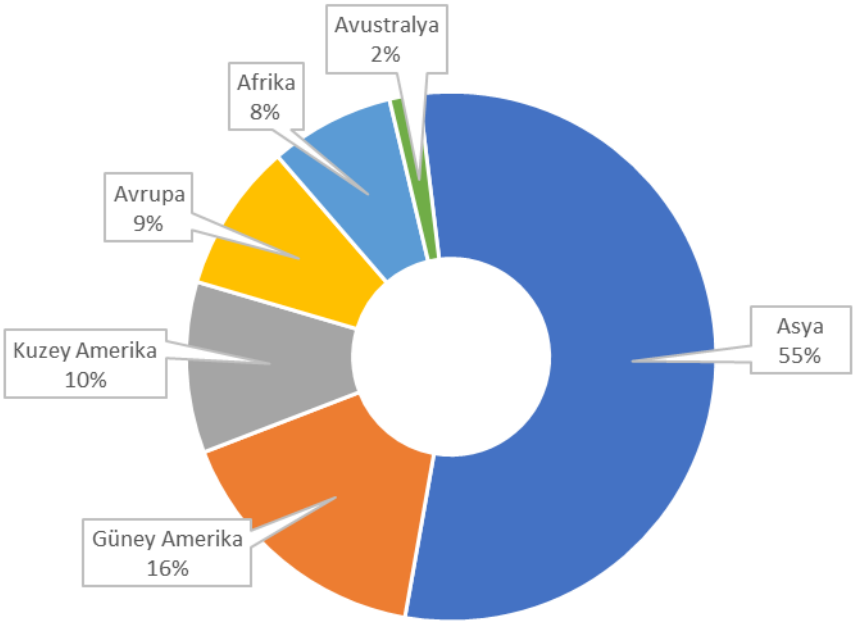

Geliştirilen teknik kurulu güç potansiyelinin(1.245 GW) ise yaklaşık %48,9(609 GW)'u Asya kıtasındadır. Asya kıtasını 223 GW ile Avrupa, 201 GW ile Kuzey Amerika ve 164 GW ile Güney Amerika takip etmektedir. Avrupa kıtası 338 GW'lık hidroelektrik güç potansiyelinin 223 GW'ını gerçekleştirerek Kuzey ve Güney Amerika kıtalarını sayısal ve oran olarak geride bırakmaktadır(Yalçın, 2018).

Türkiye'de planlanan, devam eden ve işletme halinde toplam 1020 HES olup toplam potansiyel 1826 adettir. (Anonim, 2018b). Hidroelektrik enerji ile toplam elektrik ihtiyacının yaklaşık %32'si karşılanacak kapasiteye sahip olup 2017 yılı verilerine göre elektrik enerjisi tüketimi yaklaşık 300 milyar kilovatsaattir. Toplam elektrik ihtiyacının 27.377 MW'lık kısmı HES'ler tarafından sağlanmaktadır. Bu kurulu güç aracılığıyla yılda 96 milyar kilovatsaatten fazla elektrik üretmek mümkündür (O. Taşkın, 2018).

Hidroelektrik enerji santrallerinin genel itibariyle katkıları düşünüldüğünde önemli yatırımlar olduğu bilinmektedir. Bu yatırımların tarım sektörüne olan etkilerinin incelenmesi çalışmanın temel amacıdır. Bu amaca

yönelik olarak da çalışmada enerji kaynakları ve hidroelektrik enerji santrallerinin öneminden, maliyetlerinden ve getirileri tartışılarak, bu yatırımların Türkiye ekonomisine ve tarım sektöründe olan katkıları incelenmiştir.

2. MATERYAL ve METOT

Çalışma ikincil verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Hidroelektrik santraller, hidroelektrik enerji üretimi ve konu ile ilişkili çeşitli bilimsel çalışmalar incelenmiş, tarım ve enerji sektöründe faaliyet gösteren kurum/kuruluşların faaliyet sonuçlarından ve raporlarından yararlanılmıştır. Bu çalışma HES'lerin tarım sektörüne olan etkisini ortaya koymak ve literatüre katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

3. TARTIŞMA

3.1. Enerji Kaynakları ve Hidroelektrik Enerji Santrallerinin Önemi

Enerji; kalkınmanın, refahın ve istikrarın vazgeçilmez unsurudur. Dünyada ve Türkiye'de teknolojik gelişmeler, nüfus varlığında yaşanan artışlar, sanayileşme, vb. unsurlar enerjiye duyulan önemi artırmaktadır. Ayrıca enerji, ülkelerin siyasi açıdan üstünlük kazanmaları açısından da önemli konumdadır.

Enerji ihtiyacını karşılamada kendine yeterli, dışa bağlı olmayan, enerjisini yerli kaynaklarından sağlamaya çalışan ülkeler iklim değişikliğine uyum kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmektedirler. Yenilenebilir enerji kaynakları milli kaynak olmaları, uzun ömürlü olmaları, işletme maliyetlerinin diğer kaynaklara göre düşük olmaları ve doğa ile uyum içerisinde gerçekleşmeleri açısından özellikle hidroelektrik enerji potansiyeline sahip ülkeler için büyük önem arz etmektedirler.

Dünyanın teknik olarak kurulu hidroelektrik güç potansiyeli 3.721 gigawatt (GW), hidroelektrik enerji üretim potansiyeli ise 14.576 terawatt/saat(TWH) olup teknik olarak kurulu hidroelektrik güç potansiyelini geliştirme oranı %65,98 ile Avrupa kıtasına aittir. Ülkeler bakımından incelendiğinde ise Avrupa ülkeleri hidroelektrik enerji kullanımında ön plana çıkmaktadırlar. Örneğin Norveç enerji üretiminin tamamını yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlamakta olup, hidroelektrik enerji santrallerinin bu kullanım içerisindeki payı %95'i geçmektedir. Geriye kalan %5'lik kısım ise termal ve rüzgâr enerji santrallerinden sağlanmaktadır. Almanya, Avrupa'nın en yüksek enerji arzına ve talebine sahip ülkesi konumundadır. En yüksek elektrik üretici olmasına rağmen hidroelektrik enerji üretiminde Avrupa'da 8. sırada yer almaktadır. 2017 yılı verilerine göre Almanya'nın elektrik üretiminin %37,0'ı termik santrallerden, %33,1'i yenilenebilir enerji kaynaklarından, %13,1'i doğalgaz santrallerinden, %11,6'sı nükleer santrallerden ve %5,2'si diğer kaynaklardan elde edilmiştir. Almanya'nın enerji arzında büyük paya sahip olan yenilebilir enerji kaynaklarının dağılımda ise en yüksek orana %48,71 ile rüzgâr enerjisi sahiptir. Rüzgâr enerjisini %21,01 ile biokütle, %18,37 ile güneş, %9,09 ile hidrolik, %2,77 ile atıklar takip etmektedir (Yalçın, 2018).

Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri(ABD) Kuzey Amerika kıtasında en büyük hidroelektrik kurulu güce sahip ülkedir. Ülkenin 2017 yılında gerçekleştirdiği elektrik enerjisi üretimi 4.015 TWh'dir. Bu üretim miktarının %62,7'si fosil yakıtlardan, %17,1'i yenilenebilir enerji kaynaklarından, %20,0'ı nükleer enerji kaynaklarından ve %0,3'ü diğer kaynaklardan sağlanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının %44,7'si hidroelektrik enerjisinden, %37,9'u rüzgâr enerjisinden, %9,5'i biokütleden, %7,9'u güneş enerjisinden elde edilmektedir (Yalçın, 2018).

Brezilya ise Güney Amerika kıtasında en fazla hidroelektrik kurulu güç potansiyeline sahip ülke konumunda olup kıtadaki toplam kurulu gücün yaklaşık %60'ı bu ülkededir. Brezilya'nın teknik hidroelektrik enerji üretim potansiyeli 3.040 TWh, ekonomik hidroelektrik enerji üretim potansiyeli 818 TWh, hidroelektrik kurulu gücü ise 98.015 MW'dır. Hidroelektrik enerji üretiminin toplam enerji üretimindeki payı ise %67,9'dur (Yalçın, 2018).

Asya kıtasında hidroelektrik kurulu gücün büyük bir kısmına sahip ülke ise Çin Halk Cumhuriyeti'dir. 2017 yılı verilerine göre 6.097 TWh enerji üreten ülke bu değerin %19,37'sini hidroelektrik enerjisinden sağlamıştır (Yalçın, 2018).

Dünyada hidroelektrik kurulu güç açısından ülkelerin sıralamasında Çin 331.110 MW ile ilk sırada yer almaktadır. Çin Halk Cumhuriyetini ABD(102.485 MW), Brezilya(98.015 MW), Kanada(79.323 MW), Hindistan(51.975 MW), Japonya(49.905 MW), Rusya(48.086 MW), Norveç(31.626 MW) ve Türkiye(27.377 MW) takip etmektedir. Türkiye hidroelektrik kurulu güç sıralamasında 9. sırada yer almaktadır (Yalçın, 2018).

Türkiye'de toplam kurulu enerji kapasitesi 85.424 MW olup bunun %45,04'ü yenilenebilir enerji kaynaklarına aittir. Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde hidroelektrik enerjisinin payı ise %71,16'dır(Tablo 1)(Şekil 2) (Anonim, 2018b). Özellikle 2017 yılı Türkiye'nin son 44 yıl içerisinde yaşadığı en kurak yıldır (Anonim, 2017). Bu nedenle yetersiz su riski ile karşı karşıya kalınmasına karşın HES'ler Türkiye'nin elektrik ihtiyacının 1/5'ini karşılamışlardır.

DSİ 2018 verilerine göre toplam hidroelektrik enerji potansiyelinin 2023 hedeflerinin gerçekleştirilmesi halinde 47.928 MW'a ve 2023 yılından sonra ki süreçte 54.991 MW'a çıkması ön görülmektedir (Anonim, 2018b).

Tablo 28.Kaynaklarına Göre Enerji Gücü

KAYNAK		KURULU KAPASİTE	
		MW	%
Hidrolik		27.377	32,05
Termik	Doğalgaz	26.635	54,97
	Kömür	18.666	
	Diğer	1.654	
Rüzgâr		6.549	7,67
Jeotermal		1.064	1,25
Güneş		3.479	4,07
TOPLAM		**85.424**	**100,00**

Kaynak: O. Taşkın (2018)

Şekil 7.Enerji Varlığının Kaynaklara Dağılımı

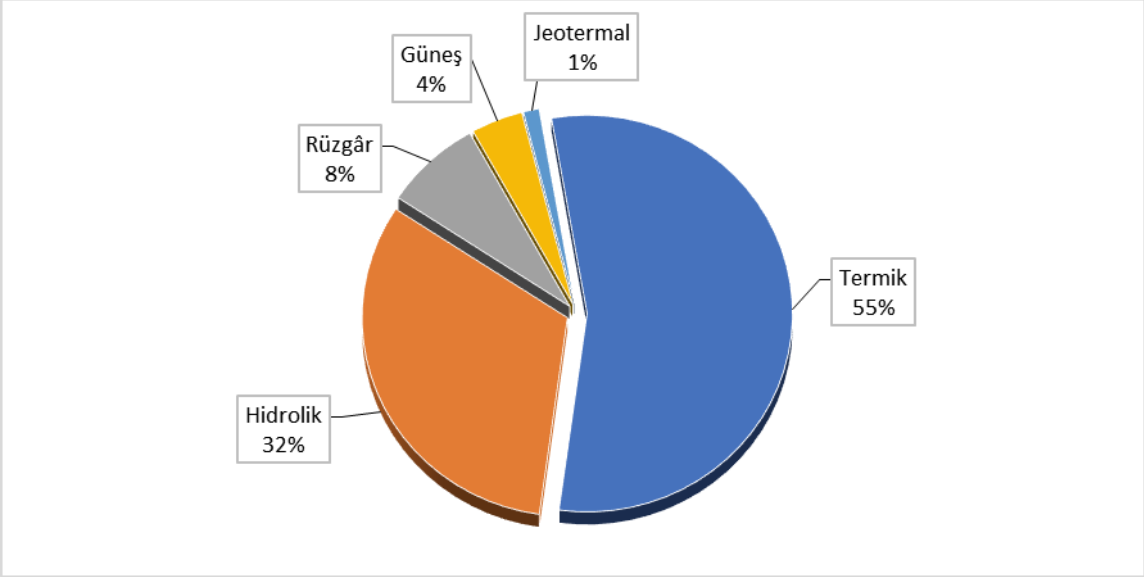

Dünyada yaşanan nüfus artışı ve endüstrileşmeyle birlikte elektrik enerjisine olan ihtiyaç sürekli artmaktadır. Bu ihtiyaç artışı en fazla Çin'de daha sonra Türkiye'dedir. Türkiye'de elektrik enerjisine olan talep her yıl ortalama %6-8 arasında artmaktadır (Bayazıt & Bakış, 2015). Talep artışına ve dünya sıralamasındaki konumuna karşı kişi başına elektrik tüketiminde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına elektrik tüketimi ortalama 10.000 kWh iken Türkiye'de 3.500 kWh civarındadır (Anonim, 2018d).

Ülkelerin gelişmişliklerinin karşılaştırılmasında çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Bunlardan biri kişi başına düşen millî gelir diğeri ise kişi başına düşen yıllık elektrik tüketim miktarıdır. Kişi başına düşen elektrik tüketim miktarının çevreye dost, ekonomik ve ithalat yapmadan karşılanması ülkedeki yerli ve yenilenebilir enerji kaynakları ile mümkündür. Ancak dünyada ve Türkiye'de artan enerji talebi büyük oranda fosil yakıtların yakılmasıyla karşılanmaktadır. Fosil yakıt rezervlerinin azalması, çevreye verdikleri zararlar ve kirlilikler, son yıllarda yaşanan ve etkisi artan küresel ısınma ile iklim değişikliği yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini artırmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde yer alan hidroelektrik enerji ile temiz enerji üretmek mümkündür. Bu nedenle hidroelektrik enerji üretimi diğer enerji kaynaklarına göre doğaya daha az zarar vererek daha iyi yaşanabilir bir dünya sunmaktadır. Ayrıca HES'ler akarsuların akımlarını düzenleyerek taşkınları

önlemekte, taşkın zararlarının azalmasına imkân sağlamakta ve depolamalı tesislerde sulama yapmaya, su ürünleri üretimine, turizme ve suyun diğer yaşamsal altyapı yatırımlarına yönlendirilmesine katkı sağlıyorlar.

Türkiye'de yenilebilir enerji kaynaklarına (HES'ler hariç) yapılan yatırımların büyük kısmının ithalat yoluyla sağlanması gerekmektedir. Bu durum ise ülke kaynaklarının yurtdışına aktarılmasına neden olmaktadır. HES'lerde ise bu durum ters yönlü olup HES yatırımlarının yaklaşık %90'ı yurtiçinde kalmaktadır. Türkiye'de "Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş (TEMSAN)" ve özel sektör tarafından faaliyete başlanması ile HES'lerin ihtiyaç duyduğu elektromekanik teçhizat 1977 yılından itibaren yurtiçinde üretilebilmektedir (Anonim, 2012a). Ayrıca HES'ler ilk yatırım ve işletme maliyetlerinin düşük olması, yakıt giderlerinin bulunmaması, uzun ömürlü olmaları ve yatırım giderlerini geri ödeme sürelerinin kısa olması nedeniyle ekonomik enerji üreten tesislerdir. HES'ler yatırım maliyetini 5 ile 10 yıl arasında geri ödeyebilmektedirler (Ürker & Çobanoğlu, 2017). Yüksek enerji taleplerini kolaylıkla karşılayabilmekte diğer bir deyişle çok kısa sürede çalışır duruma geçerek elektrik üretmeye başlayabilir. Barajlı HES'ler rezervuarlarında biriktirdikleri su ile aynı zamanda enerjiyi de depolamak gibi önemli bir özelliğe sahiplerdir. Enerji ihtiyacı olduğu zaman çok kısa bir sürede rezervuarda depolanan su enerjiye dönüştürülerek ani elektrik talepleri karşılanabilir.

Benzer bir çalışmada HES'lerin, nükleer, kömür, doğalgaz ve fuel oil enerji kaynaklarının 8 saat devre dışı bırakılmaları halinde tekrar devreye girme süreleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda klasik HES'lerin ve pompaj depolamalı hidroelektrik santrallerin (PHES) 3-5 dakika arasında tekrar devreye girebilmektedir. Nükleer enerji kaynakları 5 günde, kömür 4 saatte, fuel oil 3 saatte ve doğalgaz 1 saatte tekrar devreye girebilmektedirler. Araştırma sonucuna göre güç değişim hızı en yüksek olan enerji kaynağı dakikada %50-60 ile HES ve PHES'ler belirlenmişlerdir (Şekil 3) (Anonim, 2018c).

Şekil 8.Enerji Santrallerinin Devreye Alınma ve Tam Kapasiteye Ulaşma Süreleri (Anonim, 2018c)

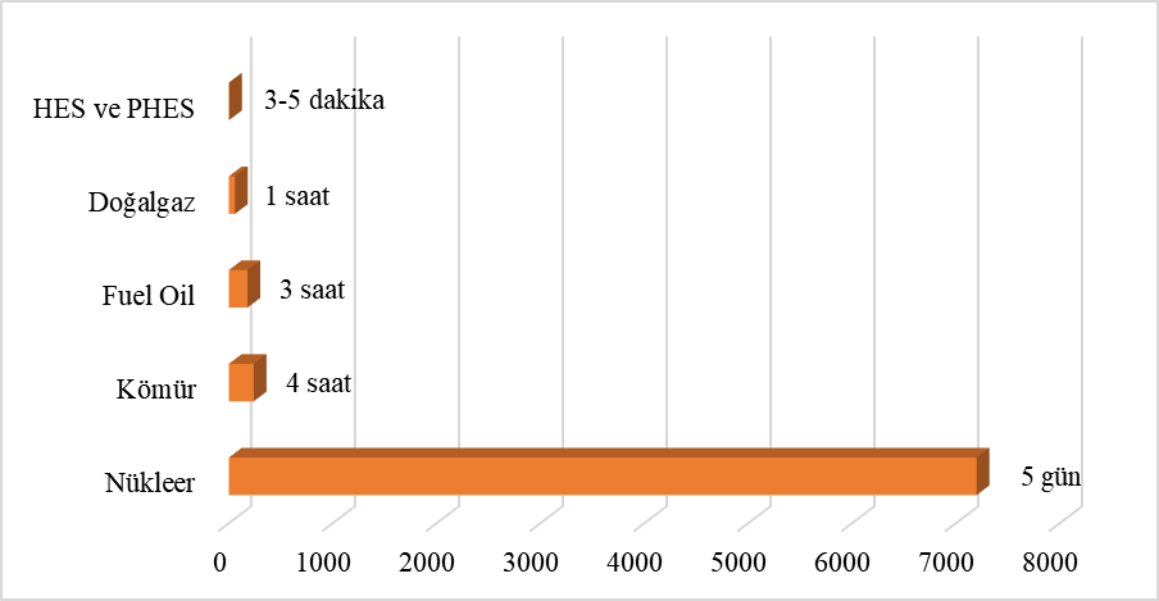

HES'ler, fosil yakıtlarla elektrik enerjisi üreten santrallere göre yakıt kullanmamaları nedeniyle önemli bir işletme avantajına sahiplerdir. Doğalgaz santrallerinin yatırım maliyetleri çok yüksek olmamakla birlikte işletme bakım ve yakıt masraflarının hidroelektrik santrallerine göre yüksek olması nedeniyle üretilen elektrik enerjisinin maliyeti de yüksek olmaktadır. Maliyet yüksek olmasına karşı gelişmiş ülkelerde yüksek talebi karşılamak amacıyla günde birkaç saat kullanılmaktadırlar.

Tablo 2'de çeşitli enerji santrallerine göre yatırım maliyeti, sabit ve değişen işletme maliyetleri verilmiştir. Enerji santrallerinde ilk yatırım maliyeti, santralin kullanıma hazır olmasına kadar yapılan çeşitli harcamaları(makine, arazi, bina, vb.) kapsamakta olup toplam maliyetler içerisinde en fazla paya sahiptir. Rüzgâr(deniz üstü), nükleer, jeotermal, biokütle, güneş, kömür yakıtlı linyit santraller yatırım maliyeti açısından hidroelektrik santrallere göre yüksektir. Hidroelektrik yatırım maliyeti 2.936 $/kW olup rüzgâr(kara) ve doğalgaz yakıtlı linyit santrallere göre yüksektir.

İşletme maliyetleri santral kurulduktan sonra enerji üretimi için yapılan giderleri kapsamakta olup sabit ve değişen maliyetlerden oluşmaktadır. Sabit işletme maliyetleri içerisinde çalışanların maaşları, primleri, santrale ait genel ve idari harcamalar, destek ekipmanlar ve bakım giderleri yer almaktadır. Değişen işletme maliyetleri

ise yakıt, su, gazlar, kimyasallar, enerji, tükenebilir malzemeler ve kaynaklar ile atıkların neden olduğu maliyetleri kapsamaktadır. Tabloya göre sabit işletme maliyeti açısından hidroelektrik santraller(14,13 $/kW-yıl) rüzgâr(kara)(39,55 $/kW-yıl) santrallerinden düşük değerlere sahiplerdir. Hidroelektrik enerji santrallerinin değişen işletme maliyetleri bulunmamaktadır. Doğalgaz yakıtlı linyit santrallerde ise değişen işletme maliyetleri 3,6 $/MWh'dır. Doğalgaz yakıtlı linyit santrallerde değişen işletme maliyetlerinin yüksek olması hidroelektrik santrallerinin maliyet açısından önemini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 29.Enerji Santrallerine Göre Yatırım Maliyeti, Sabit ve Değişen İşletme Maliyetleri

Santral Tipi	İlk Yatırım Maliyeti ($/kW)	Sabit İşletme Maliyeti ($/kW)(yıl)	Değişen İşletme Maliyeti ($/MWh)
Rüzgâr(Deniz Üstü)	6.230	74	-
Nükleer	5.530	93,28	2,14
Jeotermal Enerji	4.362	100	-
Biokütle Enerji	4.114	105,63	5,26
Güneş Enerji	3.873	24,69	-
Kömür Yakıtlı Linyit	3.246	37,8	4,47
Hidroelektrik	2.936	14,13	-
Rüzgâr(Kara)	2.213	39,55	-
Doğalgaz Yakıtlı Linyit	917	13,17	3,6

Kaynak: (EIA, 2013; Kaya & Koç, 2015)

HES'ler yatırım ve işletme maliyetleri açısından diğer santrallere göre avantajlı olmakla birlikte geri ödeme sürelerinin kısa olması bu santrallerin önemini artırmaktadır. Türkiye'de yer alan Atatürk, Karakaya ve Keban barajlarında yer alan HES'lere ilişkin geri ödeme süreleri ve gelirleri Şekil 4'te verilmiştir. Elde edilen gelirlere göre HES projelerinin Atatürk barajında 9 yılda, Keban barajında 7 yılda ve Karakaya barajında ise 4 yılda geri ödenebildikleri tespit edilmiştir(O. Taşkın, 2018). HES'lerde projelerin geri ödeme süreleri kısa olup ülke kaynakları genellikle ülke içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar ithalat gerektirdiği için ülke kaynakları yurtdışına aktarılmaktadır. Yerli enerji kaynakları ile enerji üretmek ve ülke kaynaklarını ülke içerisinde değerlendirmek diğer alanlarda yatırım yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bir başka deyişle ülke içerisinde kalan kaynaklar eğitim, savunma, çevre, altyapı, sanayi gibi yatırımlara aktarılarak yeni istihdam alanları oluşturulabilir.

Şekil 9. Çeşitli HES Projelerinin Gelirleri ve Geri Ödeme Süreleri (O. Taşkın, 2018)

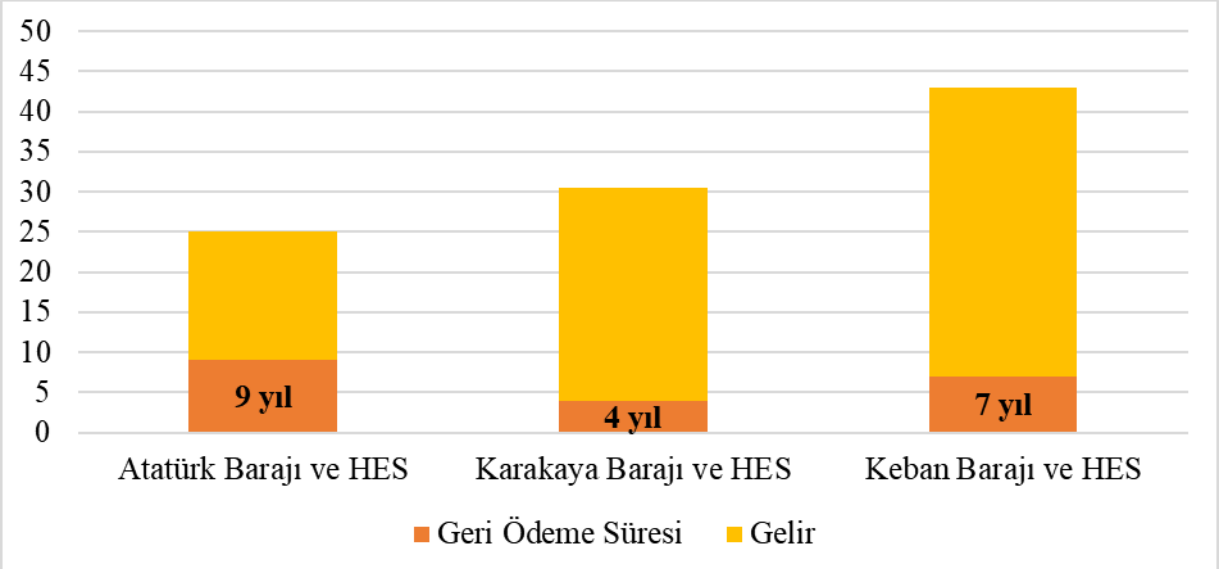

HES'ler alternatif enerji santrallerine göre daha düşük maliyetlerle enerji üretimi gerçekleştirmektedirler. Düşük maliyetlerle sağlanan enerji uygun fiyatlarla sanayi sektöründe kullanılmaktadır. Bu durum sanayi sektöründe maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Maliyetlerin düşmesi ise sanayi sektörünün gelirini artırmakta ve oluşan gelir fazlası ise yeni yatırımlara aktarılmaktadır. Nitekim HES'ler gelir getirici faaliyetlere imkân sağlamaktadırlar. Sulama ile tarımsal üretimi artırmakta ve artan nüfusun besin ihtiyaçlarını karşılamakta,

ulaşım, su ürünleri üretimi, turizm gibi diğer faaliyetlerin gerçekleştirilmesine zemin hazırlayarak ülkenin kalkınmasına ve gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca bulundukları bölgelerde ticareti geliştirerek toplumun yaşam standartlarının yükselmesine katkıda bulunmaktadırlar. Örneğin; denize kıyısı olmayan İç Anadolu Bölgesinde baraj göllerinde balıkçılık yapılarak bu bölgede yaşayan nüfusun besin ihtiyaçları karşılanmakta ve balıkçılık faaliyetiyle gelir elde edilmektedir. DSİ verilerine göre DSİ tarafından inşa edilen baraj ve göletlerde bir yılda yaklaşık 823 milyon TL'lik üretim gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu kaynaklarda su kayağı ve bisikleti, yelken sporları, kano, tekne turları, bot ve kayık gezileri yapılarak veya kaynakların çevreleri yeşillendirilerek ve topluma sosyal aktivite alanları oluşturularak istihdam artırılabilir.

3.2. HES'lerin Tarım Sektörüne Katkısı

Tarım sektöründe üretim değerinin artırılmasında kullanılan girdiler önemli payı sahiplerdir. Bu girdiler arasında yer alan tohum, gübre, ilaç ve yakıt gibi girdilerin ithalata bağlı olmaları nedeniyle fiyatlarda aşırı dalgalanmalar meydana gelebilmektedir. Diğer bir girdi olan sulamada ise yerel kaynaklardan yararlanılmakta ve bu kaynakların varlığı sınırlıdır. Bu nedenle kaynakların sürdürülebilir olarak kullanılması ve avantajı fazla olan alternatif kullanım alanlarına da tahsis edilmesi gerekmektedir. Alternatif kullanım alanları içerisinde yer alan HES'lerin sadece enerji üretiminde sağladığı kârlılık ve fayda açısından değil, aynı zamanda tarımsal üretimde verim, üretim değeri ve istihdam bakımından da katkıları mevcuttur.

Atabey and Gürdoğan (2015) yılında yaptıkları bir çalışmada HES'lerin tarım sektörüne yönelik olumsuz etkilerine yer verilmesine karşı suyun tekrar kullanımının mümkün olması, ucuz enerji üretimi, istihdama katkısı ve üretim değerlerinde oluşturduğu artışlar gibi birçok faydalar sonucunda dünya genelinde üzerinde önemle durulan konu haline gelmiştir. Bu nedenle çalışma kapsamında Türkiye'de 2013 ve 2017 yıllarında HES'lerle kurulan barajların proje öncesi ve proje sonraki üretim değerleri bitki çeşidine göre verilmiştir (Tablo 3). Tabloya göre pamuk bitkisinde HES'lerin üretim değerine olan katkısı 2013 yılında 561,70 TL/da iken 2017 yılında 1.194,80 TL/da olarak hesaplanmıştır. Diğer bitkilerde de benzer artışlar görülmekte olup, HES'lerin kurulmasıyla birim alanda verim artışı sağlandığı görülmektedir.

Tablo 30.Bitki Çeşidine ve Yıllara Göre Üretim Değeri Artışı

Bitki Çeşidi			Pamuk	Mısır	Ş. Pancarı	Yem Bitkileri	Hububat	Meyve	Sebze
2013	Birim Fiyat	(TL/kg)	1,51	0,63	0,14	0,44	0,65	0,9	0,52
	Verim	Projeden Önce (kg/da)	128	199	3123	476	177	1053	1488
		Bugünkü Durumda (kg/da)	500	1185	6272	1352	441	2521	4104
		Artış Oranı %	291	495	90	184	149	139	176
	Üretim Değerleri (TL/da)	Projeden Önce (1)	193,28	125,37	437,22	209,44	115,05	947,70	773,76
		Bugünkü Durumda (2)	755,00	746,60	878,10	541,60	286,70	2268,90	1937,00
		Artış (TL/da) (2-1)	561,70	621,20	440,90	332,20	171,60	1321,20	1163,20
2017	Birim Fiyat	(TL/kg)	2,90	0,62	0,21	0,82	0,93	1,47	0,76
	Verim	Projeden Önce (kg/da)	125	206	3.111	482	176	1.127	1.518
		Bugünkü Durumda (kg/da)	537	1.684	6.608	1.810	535	2.120	4.483
	Üretim Değerleri (TL/Da)	Projeden Önce (1)	362,5	127,7	653,3	395,2	163,7	1656,7	1153,7
		Bugünkü Durumda (2)	1.557,3	1.044,1	1.387,7	1.484,2	495,7	3.116,4	3.407,1
		Artış (TL/da) (2-1)	1.194,8	916,4	734,4	1.089,0	332,0	1.459,7	2.253,4

Kaynak: DSİ (2017)

HES'lerin üretim değerlerine olan artışın yanı sıra istihdama olan katkılarının incelenmesi gerekmektedir. Son yıllarda önemi artan hidroelektrik enerji santralleri sayesinde Dünya'da toplamda 1.5 milyondan fazla insan istihdam edilmektedir (IRENA, 2017). Fakat hidroelektrik enerji santrallerinde verilerin çok kısıtlı olması ve küçük ile büyük ölçekli santrallerin ayrımının yapılamamasından dolayı istihdam sayıları hesaplanamamaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki HES'lerin istihdama olan katkılarını incelemek için il bazında kurulan hidroelektrik enerji santralleri tablo 4'de verilmiştir. İstihdama olan katkılar hesaplanırken, Erdal (2012) tarafından kullanılan hesaplama yöntemi çalışmada kullanılmıştır. Bu yönteme göre HES'lerde inşaat süresinde ortalama 1 MW üretimin 3 istihdam, işletme-bakım sürecinde ise ortalama 0.2 MW üretimin 1 istihdam yarattığı belirlenmiştir. Bu yönteme göre Türkiye'de toplam HES'lerde bakım süresinde 5.491 kişi ve inşaat aşamasında 82.368 kişi çalıştığı belirlenmiştir (Tablo 4). Bu nedenle Türkiye'de istihdam açığını kapatmak için önemli bir potansiyel olarak görülen HES'lerin genişletilerek ekonomiye katkılarının artırılması gerekmektedir.

Tablo 31. İl Bazında Kurulan Hidroelektrik Enerji Santralleri ve İstihdam Sayıları (2016)

	HES Sayısı (adet)	Kurulu Gücü (MW)	Ortalama Enerji Üretimi (GWh/Yıl)	İstihdam (Kişi)	
				Bakım Süresinde*	İnşa*
Toplam	**638**	**27.456,01**	**95.589,77**	**5.491**	**82.368**
Balıkesir	3	35,45	140,56	7	106
Çanakkale	1	2,49	8,72	1	7
Aydın	6	138,28	424,35	28	415
Denizli	14	179,84	534,07	36	540
Muğla	16	311,67	1.158,72	62	935
Manisa	1	69	193	14	207
Afyonkarahisar	1	3	22,3	1	9
Kütahya	3	16,58	67,91	3	50
Bursa	13	190,03	668,54	38	570
Eskişehir	5	590,5	1.425,46	118	1.772
Bilecik	3	21,88	122,11	4	66
Kocaeli	1	0,38	1,44	1	1
Sakarya	5	49,58	277,39	10	149
Düzce	7	89,28	302	18	268
Bolu	8	130,18	388,31	26	391
Ankara	4	157,31	611	31	472
Konya	5	21,34	86,4	4	64
Karaman	9	528,81	1.964,90	106	1.586
Antalya	25	900,5	2.995,75	180	2.702
Isparta	10	208,41	688,45	42	625
Adana	24	1.594,64	5.632,29	319	4.784
Mersin	23	591,51	2.247,71	118	1.775
Hatay	2	10,25	36,86	2	31
Kahramanmaraş	38	1.487,81	4.445,03	298	4.463
Osmaniye	17	1.081,69	3.877,59	216	3.245
Kırıkkale	2	33,7	178,36	7	101
Niğde	1	0,07	0,6	1	1
Nevşehir	5	87,13	359,57	17	261
Kırşehir	1	128	400	26	384
Kayseri	10	249,71	1.132,91	50	749
Sivas	25	399,12	1.486,59	80	1.197
Yozgat	1	2,87	13,2	1	9
Zonguldak	3	44,9	181,42	9	135
Karabük	3	71,34	250,43	14	214
Bartın	3	26,87	82,68	5	81
Kastamonu	10	85,76	282,6	17	257
Çankırı	1	1,06	5	1	3
Sinop	5	552,93	1.603,94	111	1.659
Samsun	9	1.367,15	3.635,04	273	4.101
Tokat	13	430,46	2.018,66	86	1.291
Çorum	4	345,7	1.141,00	69	1.037
Amasya	13	163,3	576,11	33	490
Trabzon	45	556,72	1.963,39	111	1.670
Ordu	13	437,75	1.549,28	88	1.313
Giresun	39	1.054,98	3.677,76	211	3.165
Rize	14	342,84	1.333,40	69	1.029
Artvin	25	1.736,47	5.584,53	347	5.209
Gümüşhane	10	427,12	1.231,85	85	1.281
Erzurum	27	775,76	2.571,37	155	2.327
Erzincan	13	284,51	1.035,95	57	854
Bayburt	3	25,7	94,55	5	77
Kars	9	148,87	522,22	30	447
Iğdır	3	22,9	87,88	5	69
Ardahan	5	160,75	499,48	32	482
Malatya	10	64,68	290,74	13	194
Elâzığ	11	2.282,09	8.983,19	456	6.846

Bingöl	5	361,44	1.013,98	72	1.084
Tunceli	4	105,76	416,75	21	317
Van	6	63,05	251,66	13	189
Muş	5	173,06	528,93	35	519
Bitlis	2	0,6	3,07	1	2
Hakkâri	3	47,71	160,42	10	143
Gaziantep	2	2,25	11,52	1	7
Adıyaman	14	200,85	797,16	40	603
Şanlıurfa	3	3.128,00	11.540,00	626	9.384
Diyarbakır	6	2.051,65	7.948,10	410	6.155
Mardin	1	4,9	16,8	1	15
Batman	2	250	708,34	50	750
Şırnak	1	0,64	1,2	1	2
Siirt	4	344,48	1.097,30	69	1.033

Kaynak: *Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Son 44 yılın en kurak yılı olan 2017 yılında HES'lerin Türkiye ekonomine olan katkısı 10 Milyar TL'yi geçmektedir (Anonim, 2018a). Bu nedenlerden dolayı hem üretim değerine ve milli gelire, hem de istihdama katkısı sağlaması nedeniyle HES'lerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak bu santrallerin yaygınlaştırılmasında dikkat edilmesi gereken bazı olumsuz etkileri mevcuttur. Nitekim HES'lerin çevre üzerinde bir takım olumsuz etkileri olup bu olumsuzlukları minimize edecek politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

HES'lerin tarıma ve çevreye olan olumsuzlukları minimize edecek politikaların başında ekolojik döngüyü koruma gelmelidir. HES'ler mevcut suyun %90'ını işletmelerin kullanımına tahsis etmekte olup, geriye kalan kısım olan %10 su miktarı, ekolojik döngüyü korumak için yeterli olmamaktadır. Bu nedenle işletmelerin ihtiyaç duydukları su miktarını belirlerken, ekolojik döngüyü korumak için ihtiyaç duyulan suyun debi miktarının da hesaplanarak planlanması gerekmektedir. Ancak tarım sektöründe kullanılan suyun sınırlandırılması sonucunda maliyetler artacak ve bu durum işletme masraflarını yükseltecektir. Nitekim maliyetlerin yükselmesinden dolayı özellikle küçük ölçekli işletmeler yeter gelire sahip olamayacak ve bu nedenle tarım dışı sektörlere eğilim göstereceklerdir. Oysaki tarım; insan beslenmesindeki önemi ve diğer avantajları nedeniyle desteklenmeli ve üretim miktarı artırılmalıdır. Tarımsal üretimde sınırlayıcı bir faktör olan sulamanın HES'lerle daha fazla kıt olması engellenmelidir. Bu ise tarımda gerekli planlamalar yapılarak kullanılacak su miktarının belirlenmesi ve buna uygun olarak santrallerden temin edilecek su miktarının üreticilere yönlendirilmesi ile mümkündür. Bununla birlikte üretimde zorunlu planlama sağlanmış olacaktır. Bölgenin ihtiyaç duyduğu su miktarının planlanması ve planlamadaki miktara bağlı olarak suyun salınması ve çiftçilere planlanarak verilmesi hem sulamanın verimliliğini artıracak hem doğal kaynakların kullanımını etkinleştirilecektir.

HES'lerin planlanmasında, doğal ekosistemi bozmayacak önlemlerin alınması da oldukça önemlidir. Nitekim tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına neden olan HES'ler ekolojik ortamı bozmayacak ve her türlü biyolojik faunaya olumsuz etki etmeyecek şekilde planlamalıdır. Bu durum sürdürülebilirlik için de önemlidir. Nitekim sürdürülebilirlik, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliği birlikte kapsamalıdır.

4. SONUÇ

Dünyada ve Türkiye'de nüfus artışına bağlı olarak talep miktarı ve çeşitliliği artmaktadır. Talepteki bu artış özellikle teknolojinin geliştiği ve elektrik enerjisi ihtiyacı artan ülkelerde enerji arzı oldukça önemlidir. Nitekim enerji; kalkınmanın, refahın ve istikrarın vazgeçilmez unsurudur. Enerji kullanımının artması mevcut fosil yakıt rezervlerinin azalmasına, küresel ısınmaya ve çevre kirliliğine neden olmuştur. Bu olumsuzluklar ise yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi artırmıştır. Özellikle kuraklık ve iklim değişikliğinden etkilenecek ülkeler arasında yer alan Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi giderek artmaktadır.

Yenilenebilir enerjileri kaynakları güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle, hidroelektrik, vb. enerji kaynaklarından oluşmaktadır. Hidroelektrik enerji kaynakları yatırım maliyeti ve işletme(sabit + değişen) masraflarının düşük olmaları, kuruldukları bölgeleri kalkındırmaları, istihdamı artırmaları, kırsal kesimlerde ekonomik ve sosyal yapıyı canlandırmaları, çevrelerinde yapılan tesislerle turizme katkı sağlamaları, tatlı su balıkçılığı yapılmasına imkân sağlamaları nedeniyle diğer enerji kaynaklarına göre bir takım avantajlara sahiplerdir. Ayrıca sera gazı salınımlarının düşük olması, uzun ömürlü olmaları, sermaye dönüşüm hızlarının yüksek olması, yerli kaynaklar olmaları nedeniyle çok fazla ithalat gerektirmemeleri ve dışa bağımlılığın azalmasına yardımcı olmaları bakımından da üstünlüklere sahiplerdir. HES'lerin en önemli özellikleri ise doğaya en az zarar veren enerji

üreten santraller olmalarıdır. Diğer enerji santralleri gibi HES'lerinde olumsuz yönleri mevcuttur. Bu olumsuzlukların önlenmesi için;

- Ekolojik döngüyü koruyacak politikalar geliştirilmeli,
- Tarım sektörüne tahsis edilecek su miktarının sınırlandırılmasında çevresel sürdürülebilirlik dikkate alınmalı,
- Tahsis edilen suyun sınırlandırılmasında tarım işletmelerinin maliyetleri ve gelirleri dikkate alınmalı,
- HES'lerin planlanmasında doğal ekosistemi bozmayacak önlemler alınmalı,
- HES'ler biyolojik faunaya olumsuz etki etmeyecek şekilde planlamalı,
- Tarım ve enerji sektöründe ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına dikkate edilmelidir.

Ancak ülke ekonomisine, enerji üretimine, istihdama, doğaya, kırsal kalkınmaya ve tarım sektörüne olan katkıları nedeniyle olumlu özellikleri daha fazladır. Artan talebin karşılanması için enerji üretimi kaçınılmaz olup bu enerji üretiminin en az zarar ile karşılanması gerekmektedir. Bu ise HES'ler ile sağlanabilir.

HES'ler suyun tekrar kullanımının mümkün olması, ucuz enerji üretimi, istihdama katkısı ve üretim değerlerinde oluşturduğu artışlar gibi birçok faydalar sonucunda dünya genelinde üzerinde önemle durulan konu haline gelmiştir. Türkiye'de 2013 ve 2017 yıllarında HES'lerle proje öncesi ve proje sonrası karşılaştırıldığında üretim değerlerinin arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca HES'ler birim alanda verim artışı da sağlamışlardır. Tüm bu nedenlerden dolayı hem Dünya'da hem de Türkiye'de hidroelektrik enerji santral yatırımlarının ekolojik denge ve işletme yapıları gözetilerek artırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim. (2011). TMMOB Hidroelektrik Santraller Raporu. Retrieved from

Anonim. (2012a). Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ) 2012 Yılı Raporu. Retrieved from https://slidex.tips/queue/elektrk-retm-a-genel-mdrl-ea-anonm-rket-ea-2012-yili-raporu?&queue_id=-1&v=1552724558&u=MTU5LjE0Ni45MC43Mw==

Anonim. (2012b). Konya Su Potansiyeli Ve Kuraklığın Suya Etkilerinin Analizi Projesi Raporu. Retrieved from http://planlama.mevka.org.tr/attachments/article/150/Konced%20Konya%20Su%20Potansiyeli.pdf

Anonim. (2013). İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler. Retrieved from http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/01/13672_IPCCRapor.web_.02.01.14.pdf

Anonim. (2017). 44 Yılın Kuraklığı. Retrieved from https://www.haberturk.com/44-yilin-kurakligi-hes-leri-de-vurdu-1679463-ekonomi

Anonim. (2018a). HES'lerin Ekonomiye Katkısı. Retrieved from https://www.dunya.com/ekonomi/kuraklik-hesleri-durdurmadi-haberi-407564

Anonim. (2018b). Hidroelektrik Enerji Potansiyelimizin Gelişim Durumu. Retrieved from http://enerji.dsi.gov.tr/haberler/2018/11/14/hi-droelektri-k-enerji-potansi-yeli-mi-zi-n-geli-%C5%9Fi-m-durumu

Anonim. (2018c). Suyun Işık Hali. Su Dünyası Dergisi, 172, 11.

Anonim. (2018d). Türkiye'de Yıllık Kişi Başı Elektrik Tüketimi. Retrieved from http://adar.org.tr/tr-tr/kose-yazilari/4265/turkiyede-yillik-kisi-basi-elektrik-tuketimi

Atabey, S., & Gürdoğan, A. (2015). Doğu Karadeniz Eko-Turizm ve HES Potansiyelinin, Çevreye ve Yerel Halka Etkilerinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 5(2), 56-63.

Bayazıt, Y., & Bakış, R. (2015). Seydisuyu Havzasında Küçük Ölçekli Hidroelektrik Enerji Potansiyelinin Araştırılması. Anadolu Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi A-Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik, 16(3), 367-384.

DSİ. (2017). DSİ 2017 Yılı Resmi İstatistikleri. Retrieved from http://www.dsi.gov.tr/dsi-resmi-istatistikler/resmi-i-statistikler-2017/2017-y%C4%B1l%C4%B1-verileri

DSİ. (2018). Toprak Su Kaynakları. Retrieved from http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari

EIA, U. (2013). Updated capital cost estimates for utility scale electricity generating plants. US Energy Inf. Adm, 524.

Erdal, L. (2012). Türkiye'de yenilenebilir enerji yatırımları ve istihdam yaratma potansiyeli. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(1), 171-181.

IRENA. (2017). Renewable Energy and Jobs Annual Review 2017. Retrieved from https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2017/May/IRENA_RE_Jobs_Annual_Review_2017.pdf

Kaya, K., & Koç, E. (2015). Enerji Üretim Santralleri Maliyet Analizi. Engineer & the Machinery Magazine(660).

Taşkın, B. (2013). Niğde İlinde Kurulabilecek Rüzgar Enerji Santralinin Fiziksel ve Ekonomik Analizi. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi,

Taşkın, O. (2018). Türkiye'nin Temiz Enerjisi. Su Dünyası Dergisi, 172, 38.

Ürker, O., & Çobanoğlu, N. (2017). Türkiye'de hidroelektrik santraller'in durumu (HES'ler) ve çevre politikaları bağlamında değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2).

Yalçın, B. (2018). Dünyanın Enerjisi. Su Dünyası Dergisi, 172, 56.

Engellilere Sağlanan Vergi Muafiyet ve İndirimlerinin Engellilerin Sosyal Hayata Adaptasyonundaki Etkinliği

Öğr. Gör. Süleyman BAKKAL[1] **Öğr. Gör. Kartal TÜRK[2]**

[1]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Geyve Meslek Yüksekokulu Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü sbakkal@subu.edu.tr

[2] Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Geyve Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü, kturk@subu.edu.tr

Özet: Toplumda yer alan dezavantajlı grupların en büyüğünü engelliler oluşturmaktadır. Sağlıklı bir toplumsal yapının tahsis edilmesi noktasında ise sosyal devletin gereke önlemleri alması en temel görevini oluşturmaktadır. 1961 Anayasası ile sosyal devlet olarak kendini konumlandıran ülkemizde de devletin bu ilkeye uygun olarak tüm sosyal gruplara ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikalarını düzenlemek görevi bulunmaktadır. Oysa ki gerçekte ülkemizde engelliler gerek eğitim imkanlarına erişimlerinde yaşanan problemler gerek, sosyal hayata adaptasyon problemleri nedeniyle istihdam imkanlarından dışlanmakta oldukları görülmektedir. İstihdam hayatının dışında kalmak ise engelli bireyler ve aileleri için olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçları ortaya çıkartabilmektedir. Sonucunda ise engelliler ve engelli ailelerinin toplumsal hayattan kopmakta, toplumsal hayata uyum da problemler yaşar hale gelmektedir. Bu çalışmada engellilere yönelik hali hazırda ülkemizde mali alanda vergi indirimleri ve muafiyetleri incelenecektir. Öncelikli olarak engellilere sağlanan temel vergi haklarının hangi alanlardan oluştuğu belirlenerek bunlardan yararlanma şartları ortaya çıkartılacaktır. Bunun yanında engelli bireylere bakmakla yükümlü aile bireylerine sağlanan haklar hakkında da bilgi sunulacaktır. Çalışmada yöntem olarak ise eleştirel kaynak taraması yapılacaktır

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Vergi İndirimleri, Vergi Muafiyeti

1.Engelliler İçin Vergi İndirimleri ve Muafiyetleri

Engellilerin hayat standartlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi anayasal güvence altına alınarak Anayasamızın 61. maddesinde, Devletin engellilerin korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alacağı ve bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kuracağı veya kurulmasını sağlayacağı hüküm altına alınmıştır.

Gelir vergisi kanununa göre, çalışma gücünün asgari %40 ve üstünü kaybetmiş ve bu husus yetkili sağlık kuruluşunca belgelemiş olan kişilere engelli denir. Çalışma gücünün asgari % 80' ini kaybetmiş bulunanlar birinci derece engelli, asgari % 60' ını kaybetmiş bulunanlar ikinci derece engelli, asgari % 40' ını kaybetmiş bulunanlar ise üçüncü derece engelli sayılmaktadır(Gelir Vergisi Kanunu madde 31).

Buna göre, engellilik indirimi, çalışma gücü kaybı olanların ücret ve/veya kazançlarına, girecekleri derecelere göre belirlenen miktarda indirimin uygulanmasıdır. Yetkili hastanelerce düzenlenen ve Merkez Sağlık Kurulunca değerlendirilerek çalışma gücünün asgari % 40'ını kaybetmiş olduğu karara bağlanan engelli sağlık kurulu raporları vergi indirimi uygulamasında dikkate alınmaktadır.

2.Kimler Engellilik İndiriminden Yararlanabilir?

Engelli indirimi hizmet erbabının kendisinin ve/veya bakmakla yükümlü olduğu engelli kişiler (eş, çocuk) için tanınmıştır. Engelli indiriminin sadece gerçek ücretlerin vergilendirilmesinde indirilmesi mümkündür. Dar mükellefiyete tabi kimseler engelli indiriminden yararlanamaz.

Gelir Vergisi Kanununa göre engellilik indirimi uygulamasından;

- Engelli ücretli,
- Bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan ücretli,
- Engelli serbest meslek erbabı,
- Bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan serbest meslek erbabı,
- Basit usulde vergilendirilen engelliler,

Yararlanabilir.

Anayasamızdaki söz konusu amir hükümlere paralel olarak vergi kanunlarımızda da özürlülerin içinde bulundukları zor şartların giderilmesine katkıda bulunmak ve özürlüler ile özürlü olmayan vatandaşlarımız arasındaki rekabet eşitsizliğini gidermek maksadıyla gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Buna göre;

-Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan **"Sakatlık İndirimi",**
-Katma Değer Vergisi Kanunu'nda yer alan **"KDV İstisnası",**
-Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan **"ÖTV İstisnası",**
-Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nda yer alan **"MTV İstisnası",**
-Emlak Vergisi Kanunu'nda yer alan **"Emlak Vergisi İndirimi",**
-Gümrük Vergisi Kanunu'nda yer alan **"Gümrük Vergisi Muafiyeti",**
ile vergisel avantajlar sağlanmıştır.

2.1.Sakatlık İndirimi:

Sakatlık indirimi tutarları her yıl Maliye Bakanlığı'nca yeniden değerleme oranında artırılarak GVK Genel Tebliği ile yayımlanmaktadır. Yine GVK'nun 31.maddesinin son fıkrasına göre, sakatlık derecelerinin tespit şekli ile uygulamaya ilişkin esas ve usullerin Maliye, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarınca bu konuda müştereken hazırlanacak bir yönetmelik ile belirlenmesi gerekmektedir.

Öte yandan GVK'nun "Diğer İndirimler" başlıklı 89/3. maddesine göre de; serbest meslek faaliyetinde bulunan veya basit usulde vergilendirilen özürlülerin beyan edilen gelirlerine, 31. maddede yer alan esaslara göre hesaplanan yıllık indirim [Bu indirimden bakmakla yükümlü olduğu özürlü kişi bulunan serbest meslek erbabı ile hizmet erbabı (tevkifat matrahı dahil) da yararlanacaktır.] gelir vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi beyannamesinde bildirilecek gelirlerden indirilecektir.

Yukarıda yer alan Gelir Vergisi Kanunu'ndaki düzenlemeden de anlaşılacağı üzere, sakatlık indirimi kapsamı genişletilmiş olup, sakatlık indiriminden yararlananların içine;

-hizmet erbabının bakmakla yükümlü olduğu özürlü kişiler,

-özürlü serbest meslek erbabı ve serbest meslek erbabının bakmakla yükümlü olduğu özürlü kişiler ile,

-basit usulde vergilenen özürlülerde, dahil edilmiştir.

2018 takvim yılı için yıllık ve aylık olarak uygulanacak sakatlık indirimine ilişkin bilgiler tablo şeklinde aşağıdaki gibidir.

2018 YILI AYLIK VE YILLIK ENGELLİLİK İNDİRİMİ TUTARLARI VE SAĞLANAN VERGİ AVANTAJI

ENGELLİLİK DERECELERİ VE ÇALIŞMA GÜCÜ KAYIP ORANLARI (G.V.K. MADDE 31)	AYLIK İNDİRİM TUTARLARI	AYLIK VERGİ AVANTAJI
1. Derece Engelliler İçin (Çalışma gücünün asgari %80'ini kaybetmiş olanlar)	**1000 TL**	**150 TL**
2. Derece Engelliler İçin (Çalışma gücünün asgari %60'ını kaybetmiş olanlar)	**530 TL**	**79,5 TL**
3. Derece Engelliler İçin (Çalışma gücünün asgari %40'ını kaybetmiş olanlar)	**240**	**36 L**

2.2.KDVK' nda Yer Alan KDV İstisnası:

Katma Değer Vergisi Kanununda, gerek engel durumuna göre tüm vücut fonksiyon kaybı oranı (engellilik derecesi) %90 ve daha fazla olan malul ve engellilerin kendi adlarına kayıt ve tescil edilmiş olan taşıtlar için gerekse engel durumuna göre tüm vücut fonksiyon kaybı oranı (engellilik derecesi) %90'dan az olan malul ve engellilerin adlarına kayıt ve tescilli olan ve engellilik haline uygun özel tertibatlı taşıt veya özel tertibatlı hale getirilmiş taşıtlar için, istisnai bir düzenleme bulunmamaktadır.

Ancak 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 17/4-s maddesi ile engelli kişilerin yasalarla korunan ve sahip olduğu haklardan olan engellilerde katma değer vergisi muafiyeti, belirli koşullarda sağlanmaktadır. Engelli kişilerin günlük yaşamını devam ettirebilmesi için kullanması gerekli her türlü ürün ve araçlar Kdv

muafiyeti kapsamında ele alınmaktadır. Bu kapsama giren malzemelere örnek verecek olursak; baston, özel tekerlekli sandalyeler, yazı makinesi, kabartma klavye, protezler gibi birçok seçenek bulunmakta.

2.3.ÖTVK' nda Yer Alan ÖTV İstisnası:

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 7/2-a maddesine göre;

-"87.03 (motor silindir hacmi 1600 cm3'ü aşanlar hariç), 87.04 (motor silindir hacmi 2800 cm3'ü aşanlar hariç) ve 87.11 G.T.İ.P numaralarında yer alanların, sakatlık derecesi % 90 veya daha fazla olan malul ve özürlüler tarafından,

7/2-b maddesine göre;

-"87.03 (motor silindir hacmi 1600 cm3'ü aşanlar hariç), 87.04 (motor silindir hacmi 2800 cm3'ü aşanlar hariç) ve 87.11 G.T.İ.P numaralarında yer alanların, bizzat kullanma amacıyla sakatlığına uygun hareket ettirici özel tertibat yaptıran malul ve özürlüler tarafından,

5 yılda bir defaya mahsus olmak üzere satın alınması Özel Tüketim Vergisi'nden istisnadır.

Öte yandan söz konusu istisna Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli II Sayılı Listede yer alan kayıt ve tescile tabi araçlarla ilgili olmak üzere, tam teşekküllü Devlet Hastanesi'nden alınacak özür oranını belirten "Sağlık Kurulu Raporu"nun ibrazı halinde uygulanabilecektir.

Ayrıca, ÖTVK'nda, özür durumuna göre tüm vücut fonksiyon kaybı (sakatlık derecesi) % 90 ve daha fazla olan özürlülerin bazı taşıt araçlarını "özel tertibat veya mekanik ilave şartı" olmaksızın ÖTV ödemeden satın alabilmelerine imkân sağlanmıştır.

2.4.Emlak Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Vergi Avantajı:

2006 takvim yılı başından itibaren özürlüler için indirimli vergi oranı uygulaması başlatılmıştır. Buna göre, Emlak Vergisi Kanunu'nun 8. maddesi ile şartları taşıyan özürlülere Türkiye sınırları içinde brüt 200 m2'yi geçmeyen tek meskeni olması (kullanım hakkına sahip olunması hali dahil) halinde emlak vergisi ödememe avantajı sağlanmıştır. Özürlülerin indirimli emlak vergisi oranından faydalanabilmeleri için durumlarını tam teşekküllü Devlet hastanesinden aldıkları sağlık kurulu raporuyla belgelendirmeleri gerekmektedir.

Buna göre,

-Emlak vergisi muafiyetinden faydalanmak için, meskende bizzat oturma şartı aranmayacak, sahip olunan tek meskeni kiraya verip kendisi kirada oturan özürlü de diğer şartları taşıyor olması kaydıyla emlak vergisi ödemeyecektir.

2.5. Motorlu Taşıtlar Vergisi İstisnası:

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununun "İstisnalar" başlıklı 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde, engellilik dereceleri %90 ve daha fazla olan malul ve engellilerin adlarına kayıtlı taşıtlar ile diğer malul ve engellilerin, bu durumlarına uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtların motorlu taşıtlar vergisinden istisna olduğu belirtilmiştir.

2.6. Gümrük Vergisi Muafiyeti:

Gümrük Vergisi Kanunu'nun 167/12.maddesinde malul ve sakatların kullanımına mahsus bazı eşyaların ithali Gümrük Vergisinden muaf tutulmuştur. Buna göre;

1-Malul ve sakatların (Körler hariç) eğitimi, çalışması veya fiziksel ve ruhsal açıdan sosyal gelişimlerine yönelik, özel olarak üretilmiş olup, malul ve sakatların kendi kullanımları için getirdikleri veya onlara yardım sağlamak amacıyla kamuya yararlı dernekler ve Sağlık Bakanlığınca yetki verilmiş kurum ve kuruluşlarca ithal edilen eşyalar,

2-Malul ve sakatların kullanımına mahsus özel olarak imal edilmiş hareket ettirici tertibatı bulunan ve bunlar tarafından ithal edilen motorlu veya motorsuz koltuklar, bisiklet, motosiklet ve motor silindir hacmi 1600 (dahil) cc'ye kadar olan binek otomobiller, el ve ayak fonksiyonunu tamamen kaybedenlerin 3.dereceye kadar kan ve

sıhri hısımlarından bir sürücü veya sakat kişinin iş akdi ile çalıştırdığı kişi tarafından kullanılacak ve motor silindir hacmi (Gümrük Genel Tebliği Seri No:2'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ Seri No:10 ile) 2500 (dahil) cc'ye kadar olan taşıtlar, gümrük vergilerinden muaftır. Arazi taşıtları istisnanın dışındadır.

Ayrıca, yukarıda belirtilen eşyaya mahsus ve eşyayla birlikte getirilen yedek parça, aksesuar veya eşyanın bakımı tamiri için gerekli olan aletler asıl eşya ile beraber yurda getirilir ise bunlarda muaf olacak ancak, asıl eşyanın ithalinden sonra yurda gelen aletlerin muafiyetten yararlanabilmesi için asıl eşya ile ilgili olduklarının gümrük idaresine kanıtlanması gerekir. Binek oto ve minibüsün standart olmayan aksesuarları gümrük vergisine tabi olacaktır.

3. Engelliler İçin Vergi İndirimleri ve Muafiyetlerinde Eksik Görülen Uygulamalar

Gelir Vergisi Kanunu ile düzenlenen engelli vergi indirimi, Asgari Geçim İndirimi ile birlikte ve kesinti olmadan uygulanamadığı için amacına hizmet etmekten uzaklaşmaktadır. Engelli vergi indirimiyle AGİ'nin tamamının aynı anda alınabilmesi mümkün olmamaktadır. AGİ'den değişen oranlarda eksik yararlanılması söz konusudur. Bu noktada engelli vergi indirimi uygulamasının gerçekçi olabilmesi için kapsama giren kişilerin aylık net maaşını, tam oranda gerçekten artıracak şekilde düzenleme yapılması, engellilere pozitif ayrımcılık kapsamında doğru bir uygulama olacaktır.

Gelir Vergisi Yasası'na Md. 31'e göre, ücret kazançlarında engellilik indirimi mevcuttur. Bu indirim çalışmanın birinci kısmında da detaylı bir şekilde ele alınmıştı. Bu indirim, serbest meslek faaliyetinde kişisel olarak veya bakmakla yükümlü bulunulan engelli olduğunda söz konusu anca ticari kazançlarda uygulanmadığı görülmektedir. Örneğin iki engelli birbirini tamamlayan dayanışmayla bir limited şirket kursalar, indirim uygulaması bulunmamaktadır. Gerçek ve tüzel kişi tacirlerde, bu kapsamda ödenilen vergiler ve Bağ-kur primlerinden herhangi indirim yapılmamaktadır.

Engelli kişilerin yasalarla korunan ve sahip olduğu haklardan olan engellilerde katma değer vergisi muafiyeti**,** belirli koşullarda sağlanmaktadır. Engelli kişilerin günlük yaşamını devam ettirebilmesi için kullanması gerekli her türlü ürün ve araçlar KDV muafiyeti kapsamında ele alınmaktadır. Bu kapsama giren malzemelere örnek verecek olursak; baston, özel tekerlekli sandalyeler, yazı makinesi, kabartma klavye, protezler gibi birçok seçenek bulunmakta. Ancak otomobil veya nakil araçlarının bu kapsama girmediği yasada açıkça belirtilmiştir.

5510 sayılı sosyal güvenlik mevzuatına göre, SSK ve Bağ-kur kapsamındaki işçiler çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybetmiş durumda ise malul sayılmaktadır. Fakat burada çok önemli bir noktanın üzerinde durmamız gerekmektedir. Şöyle ki; eğer işçinin, işe başlamadan önce bir maluliyeti varsa malulen emeklilikten faydalanamamaktadır. Yani işçinin engeli ya da maluliyeti, sigortalı olduktan sonra gerçekleşmiş olmalıdır.

Engelli sigortalıların rahatsızlıkları nedeniyle çalışamadıkları süreleri borçlanmaları ve SGK'nın sunduğu sağlık hizmetlerinde katılım payı ödememe gibi kolaylıklar yasal düzenlenmesi gereken alanlar olarak kanunda düzenlemesi yapılmış, ancak uygulamada özellikle katılım payı ödememe noktasında bir takım farklılıklar ve sıkıntıların olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Engelli bireylerin yaşam enerjilerinin artırılması ve topluma kazandırılmaları son derece önemlidir. Anayasa ile devlete, engelli bireyleri koruma ve sosyal hayata kazandırma konusunda görev verilmektedir. Engelli bireylerin en önemli destekçisi ise aileleridir. Toplumun ve devletin, bu zor görevi başarı ile yerine getiren ailelere destek olması en temel görevlerinden biridir. Toplumsal hayatın bir parçası olmayı başarıp istihdama katılan engelli bireyler ile engelli bireylere sahip ailelerine destek olunması kritik önem arz etmektedir.

Gelir Vergisi Kanunu ile düzenlenen engelli vergi indirimi, Asgari Geçim İndirimi ile birlikte ve kesinti olmadan uygulanamadığı için amacına hizmet etmekten uzaklaşmaktadır. Bu nedenle başta AGİ kesintisi olmadan engellilerin vergi indiriminden faydalanmalarını sağlayacak bir düzenlemeye ve diğer bir takım düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir adım, engellilerin ve engelli yakınlarının yaşam sevincine, hayat kalitesine ve toplumsal intibakına katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

BİLİCİ, Nurettin (2017), Vergi Hukuku, Savaş Yayınevi, Güncellenmiş 43. Baskı, Ankara,

ŞENYÜZ, Doğan (2018), Türk Vergi Sistemi, Seçkin Yayıncılık, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 15. Baskı, Ankara

UĞURLU, Ali Hikmet, Engelli ve Engelli Yakını Bulunan Çalışanların Vergi İndirim Hakkı ve Maaşlara Etkisi, https://www.kamuiscileri.net/wp-content/uploads/2018/06/Engelli-ve-Engelli-Yak%C4%B1n%C4%B1-Bulunan-C%CC%A7al%C4%B1s%CC%A7anlar%C4%B1n-Vergi-I%CC%87ndirim-Hakk%C4%B1-ve-Maas%CC%A7lara-Etkisi-1.pdf

TUNCAY, Tarık (2013), "Yaşlılar ve Engellilerle İlgili Mevzuat", Sosyal Hizmet Mevzuatı içinde, Editörler: https://alo144.aile.gov.tr/bilgi-bankasi/engelli-indirimi

http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/yayinlar/engellilerrehberi2017.pdf

http://www.asdep.org/node/136

https://alo183.aile.gov.tr/mevzuat-bilgi-portali/engelli-haklari

Manisa İlinde Üzüm Üreticilerinin Pazarlama Sorunları

M.Yasin Kırmızıoğlu[1] **Tolga Tipi[2]**

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, mykirmizioglu@gmail.com

[2]Bursa Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, ttipi@uludag.edu.tr

Özet: Üzüm Manisa'nın en önemli tarımsal ürünlerinin başında olup önemli bir geçim kaynağı ve ihracat ürünüdür. Manisa'da 777.404 dekar alanda yaklaşık 50 bin aile bağcılıktan geçimini sağlamaktadır. Türkiye'de kurutmalık üzümün %87'si, sofralık üzümün %20'si Manisa'da üretilmektedir. Bölgede üretilen üzümün %90'ı Sultani Çekirdeksiz Üzüm çeşididir.

Ülkemizde tarım sektöründe yaşanan pazarlama sorunları üzüm için de geçerlidir. Çok sayıda aracının yer aldığı uzun pazarlama kanalları üreticinin eline geçen fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasında önemli bir farkın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Üreticilerin dağınık ve örgütsüz olmaları, standardizasyon, ambalajlama, etiketleme, iyi tarım uygulamaları gibi konularda yetersiz ve yanlış bilgilere sahip olmaları önemli sorunlardandır.

Bağcılığın gelişmesi için, üreticinin bilinçli bir üretim yapması, örgütlenmesi ve elde edilen ürünün iç ve dış pazarda rekabet edebilecek bir marka haline gelmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Üzüm, Sultani, Manisa, Pazarlama, İhracat

1.GİRİŞ

Türkiye'nin dünya ticaretine konu olan ve ihracatta en büyük öneme sahip tarımsal ürünleri arasında kuru üzüm yer almaktadır. Kuru üzüm denilince, çekirdeksiz ve özellikle "Sultani" tip kuru üzümler akla gelmektedir. Ülkemiz, dünyada önemli bağcı ülkeler arasında yer almasına ve bağcılık için çok farklı ve uygun ekolojilere sahip olmasına rağmen, dünya piyasalarında sadece kuru üzüm (sultani çekirdeksiz) ile tanınmakta, sofralık üzüm dış ticareti; üretimin, ancak küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Üzüm bitkisinin anavatanı Anadolu'dur. Sultaniye üzüm çeşidinin de anavatanı Manisa'dır. Manisa Bağcılık Araştırma Enstitüsünde yapılan bir araştırmada 38 yeni Sultaniye üzüm çeşidinin doğal olarak bu topraklarda çıktığı tespit edilmiştir. Sultaniye üzümü Dünyada SULTANAS ismi ile meşhurdur. Manisa üzüm üretiminde ülkemizde birinci sırada yer almaktadır.

Türkiye üzüm üretiminde kendine yeterli ve hatta kuru üzümde net ihracatçı ülke konumundadır. Ülkemizin çekirdeksiz kuru üzüm ihraç ettiği ülkelerin başında Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Bu ülkelerin başında ise İngiltere gelmekte olup, ikinci sırayı Almanya, üçüncü sırayı ise Hollanda almaktadır (Anonim, 2018).

Üzüm Manisa'nın en önemli tarımsal ürünlerinin başında olup önemli bir geçim kaynağı ve ihracat ürünüdür. Manisa'da 777.404 dekar alanda yaklaşık 50 bin aile bağcılıktan geçimini sağlamaktadır. Türkiye'de kurutmalık üzümün yaklaşık %87'si, sofralık üzümün %20'si Manisa'da üretilmektedir. Bölgede üretilen üzümün %90'ı Sultani Çekirdeksiz Üzüm çeşididir.

Son yıllarda yenilenen bağ alanlarında telli terbiye sistemleri kullanılmaya başlamıştır. Son yıllarda modern bağcılığın gelişmesi ile sofralık üzüm verimi 5.000 kg, kuru üzüm verimi 1.000 kg'ın üzerine çıkmıştır. Bağ arazileri miras yolu ile bölünerek işletmelerde ortalama bağ arazisi 15 dekar olup, dağınık parsellerden oluşmaktadır. Asmanın yaprağı da üreticiler için geçim kaynağı sağlamaktadır.

Üreticiler ürünü yetiştirmede bilgi yetersizliğinden kaynaklanan hatalar yapar. Toprak altı gübre uygulamaları yaparken toprak tahlili yaptırmadan gübre uygulamaları yapmaları, yapraktan gübre uygulamaları yaparken içeriği aynı olan gübreleri uygulamaları, zirai ilaçla mücadelede zamanında uygulama yapmamaları ve doz ayarlamada yaşanan sorunlarla üretim kalitesinde ve verimlilikte sorun yaşamaktadırlar. Yanlış yapılan uygulamalar sonucunda girdi maliyetleri yükselmektedir.

Manisa bölgesinde Alaşehir başta olmak üzere açılan Jeotermal Enerji sondajları üzüm üretimini olumsuz etkilemektedir. Yer altı su kaynaklarındaki bor oranının artış göstermesi bitkinin verimliliğini olumsuz etkilemekte ve bitkinin yapraklarında kıvrılmalar oluşturmaktadır. Bor oranının artmış olması ile yaşanan bu sorunda üretici için üretimde maliyet artmasına neden olmaktadır.

2. TÜRKİYE VE MANİSA İLİ ÜZÜM ÜRETİMİ VE İHRACATI

Dünya kuru üzüm üretimi 1,2 milyon ton civarında olup üretimde % 24 ile Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Ülkemizde 2017 yılı itibariyle 2 milyon 109 bin tonu sofralık, 1 milyon 603 bin tonu kurutmalık ve 488 bin tonu şaraplık olmak üzere 4 milyon 200 bin ton üzüm üretimi gerçekleşmiştir (http://www.tepge.gov.tr). Toplam üzüm üretimimizin % 30'unu (1.240 bin ton) çekirdeksiz kurutmalık üzüm oluşturmaktadır (kuru üzüm karşılığı 310 bin ton) (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye Bağ Alanları, Yaş Üzüm ve Kuru Üzüm üretim miktarları

	2013	2014	2015	2016	2017
Bağ Alanları (1000 ha)	469	467	462	435	417
Yaş Üzüm Üretim Miktarı (1000 ton)	4.011	4.175	3.650	4.000	4.200
Kuru Üzüm Üretim Miktarı (1000 ton)	310	243	320	220	310

Kaynak: Anonim, 2018.

1.240.000 ton olan çekirdeksiz kurutmalık kuru üzüm üretiminin %87'si Manisa ilinde üretilmektedir (Tablo 2).

Dünya kuru üzüm ihracatında ilk sırada yer alan Türkiye, 2017 yılında 408 milyon $ karşılığında, yaklaşık 268 bin 771 ton kuru üzüm ihracatı gerçekleştirmiştir. Bu miktar son 5 yılın en yüksek ihracatıdır (http://www.tepge.gov.tr). Ancak üzüm fiyatlarındaki düşüş nedeniyle aynı zamanda son beş yıldaki en düşük döviz geliri elde edilmiştir. Türkiye, kuru üzüm ihracatının %75-80'ini AB ülkelerine yapmaktadır. Bu ülkeler içerisinde de İngiltere, Almanya ve Hollanda en çok ihracatın yapıldığı ülkelerdir. Bu ülkelerden bazıları Türkiye'den ithal ettikleri kuru üzümlerin bir kısmını yeniden ihraç ederek değerlendirme yoluna gittiği bilinmektedir.

Tablo 2. Manisa İli Bağ Alanları ve Çekirdeksiz Üzüm Üretim Miktarları (2017)

İlçe Adı	Bağ Alanları (Dekar)	Üretim Miktarı (Ton)
Alaşehir	200.160	220.670
Salihli	110.000	196.601
Saruhanlı	90.000	170.958
Ahmetli	50.000	104.598
Şehzadeler	65.000	102.214
Turgutlu	82.650	100.200
Sarıgöl	90.000	63.702
Gölmarmara	23.200	47.148
Akhisar	19.000	40.274
Yunusemre	25.000	36.819
Toplam	755.010	1.083.184

Kaynak: Anonim, 2018.

https://manisa.tarimorman.gov.tr/

ABD ve İran üretim miktarı dolayısıyla dış pazarda Türkiye ile rekabet eden ülkelerdir. Türkiye ihracatının %84'ü, ABD ihracatının %50'si ve İran ihracatının da %35'i Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Bu nedenle Avrupa ülkeleri önemli bir kuru üzüm pazarı durumundadır. Uluslararası kuru üzüm ticaretinde, ekonomik olarak gelişmiş Orta ve Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya'da tüketim alışkanlıkları ve kalite rol oynarken, Doğu Avrupa ülkelerinde fiyat faktörü önem taşımaktadır (http://www.tepge.gov.tr).

3. ÜZÜM ÜRETİCİSİNİN PAZARLAMA SORUNLARI

Ülkemizde tarım sektöründe yaşanan pazarlama sorunları üzüm için de geçerlidir. Çok sayıda aracının yer aldığı uzun pazarlama kanalları üreticinin eline geçen fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasında önemli bir farkın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Üreticilerin dağınık ve örgütsüz olmaları, standardizasyon, ambalajlama, etiketleme, iyi tarım uygulamaları gibi konularda yetersiz ve yanlış bilgilere sahip olmaları önemli sorunlardandır.

Bağcılığın gelişmesi için ürünün sofralık ya da kuru üzüm olarak yetiştirilmelidir. Üreticilerin en büyük problemlerinden birisi de ürünü yetiştirirken hangi pazara yönelik üretim yapacakları konusunda karar verememeleridir. Sofralık yetiştirip pazarlayamayınca kuru üzüm olarak pazarlamaktadırlar. Bu durum girdi

maliyetlerini arttırmakta ve ürünü pazarlamada istenilen fiyatı bulamamaktadır. Manisa'da bağcılığı geliştirmek için öncelik olarak üzümün iç ve dış pazarda rekabet edebilecek şekilde değerlendirilmesine bağlıdır.

3.1. Üzüm Fiyatları

2017 yılında dekara ortalama 800 kg kuru üzüm, sofralık üzüm üretimi dekara ortalama 4000 kg olarak gerçekleşmiştir. Yaş üzüm kuru üzüme işlenerek 4-5kg yaş üzümden 1kg kuru üzüm elde edilmektedir. Üzüm üretiminin yüksek olmasıyla fiyatlarda düşüşler yaşanmıştır. TMO (Toprak Mahsülleri Ofisi) fiyat düşüşünü önlemek amacıyla 2017 yılında üzüm alımı gerçekleştirmiştir. TMO 9 numara üzümü üreticiden 4 TL/kg alım gerçekleştirmiştir. Borsada 4 TL altında seyreden üzüm fiyatları TMO üzüm alımı yapmaya başlamasıyla borsada 4,30 TL/kg seviyelerine çıkmıştır. Bu fiyatlar 2018 Mayıs ayında 6,5 TL/kg üzerine çıkmıştır. 2018 yılında iklimsel olaylar nedeniyle üzümde rekoltede düşüşlere neden olmuştur. Yaş üzüm olarak dekara 2000 kg, kuru üzüm olarak dekara 300-500 kg ortalama bir üretim gerçekleşmiştir.

Üzümde fiyat borsa ve serbest piyasadaki aktörler aracılığı ile belirlenmektedir. Çekirdeksiz kuru üzüm fiyat oluşumunda en büyük rolü ise tüccar alımları belirlemektedir. Ancak TARİŞ'in her yıl açıkladığı kuru üzüm fiyatları piyasada dengeleyici rol oynamaktadır. Üzüm fiyatlarında aşırı düşüş yaşandığı zamanlarda TMO üzüm alımı yaparak sektörde fiyat politikası uygulamaktadır.

2018 yılında kuru üzüm fiyatı mayıs ayında 6,5 TL iken, mart ayında ortalama 10,40 TL fiyatından işlem görmektedir. Bandırmasız üzüm ise 10,40 TL fiyat seviyelerinde işlem görmüştür (Grafik 1).

Grafik 1. 2018 Yılı Kuru Üzüm Fiyatları

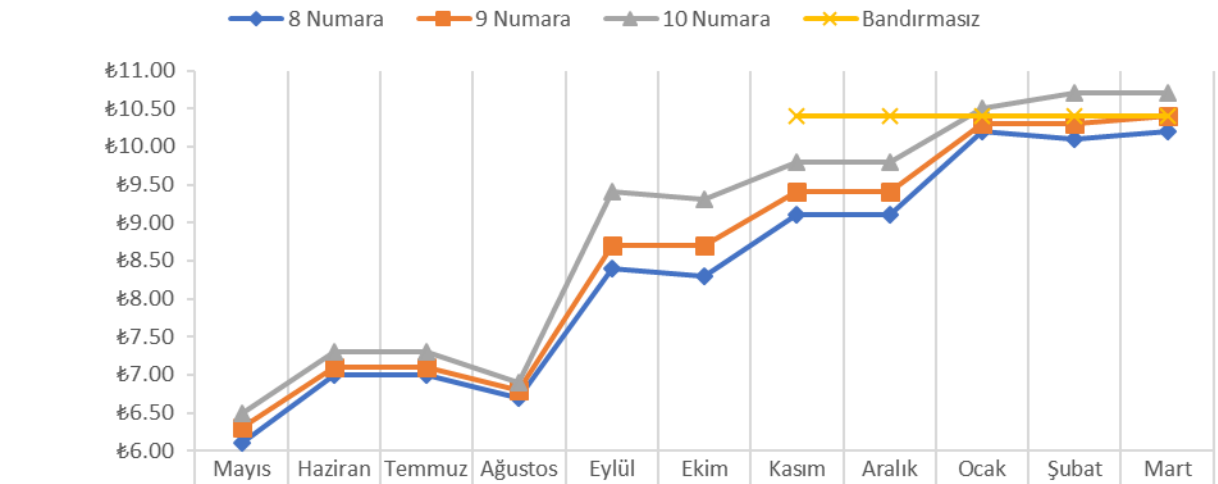

	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart
8 Numara	6.1	7	7	6.7	8.4	8.3	9.1	9.1	10.2	10.1	10.2
9 Numara	6.3	7.1	7.1	6.8	8.7	8.7	9.4	9.4	10.3	10.3	10.4
10 Numara	6.5	7.3	7.3	6.9	9.4	9.3	9.8	9.8	10.5	10.7	10.7
Bandırmasız							10.4	10.4	10.4	10.4	10.4

Kaynak:Anonim, 2018.

Sofralık üzüm üretiminde 2017 yılına göre %30'a yakın rekolte kaybı yaşanması ve hasat zamanı yaşanan iklimsel olayların üründe dayanıklılık ve kalite kayıpları yaşanmasından ürün fiyatlarında ani artışlar yaşanmıştır.

3.2. Aracı Sayısının Fazlalığı

Sofralık üzümde 2018 yılı için ürünün üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar olan masrafları ortalama 0,90 TL/kg olmaktadır. Örneğin; üreticiden 1.70 TL'ye alınan üzümün tüketiciye ulaşıncaya kadar geçtiği işlemlerin maliyeti ile birlikte üzüm fiyatı 2,60 TL olmaktadır. Birçok tarım ürününde olduğu gibi sofralık üzüm pazarlanmasında da, ürünün tüketiciye ulaşıncaya kadar birçok aracı elinden geçmesi üreticinin karlılığını azaltmaktadır.

Çekirdeksiz kuru üzüm pazarlama kanalı içerisinde ise en büyük paya tüccarlar sahiptir. Bunu TARİŞ'in üzüm alımları izlemektedir. 2017 yılında olduğu gibi üzüm fiyatlarının aşırı düştüğü dönemlerde, üreticiyi korumak adına, TMO'da üreticilerden belli bir fiyattan ürün almaktadır. Çekirdeksiz kuru üzüm borsada işlem gören bir üründür. Borsa satışlarını daha çok tüccar alım satımları belirlemektedir

Grafik 2. 2018 Yılı Sofralık Üzüm Fiyatları

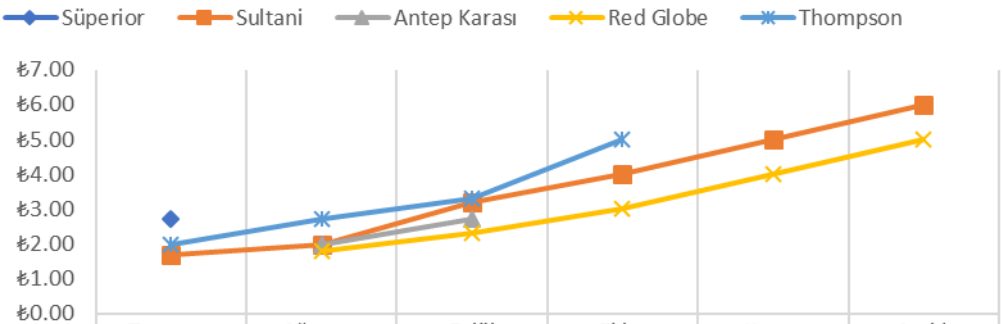

	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Süperior	2.7					
Sultani	1.7	2	3.2	4	5	6
Antep Karası		2	2.7			
Red Globe		1.8	2.3	3	4	5
Thompson	2	2.7	3.3	5		

Kaynak: Yazar tarafından piyasadan derlenmiştir.

3.3. Standardizasyon ve Kalite Kontrolü

Günümüzde küreselleşme sürecinde dünya ticaretinde yeniden yapılanmanın hız kazanmasıyla standardizasyon önemini daha da arttırmıştır. Sofralık yaş üzüm için pazarın istediği kalite ve standartların sağlanamaması üzümün daha çok kurutularak değerlendirmesine neden olmaktadır.

Standardizasyonun üretici, firma, ekonomi ve tüketici açısından da birçok yararı bulunmaktadır. Bu standartların uygulanabilmesi ile ilgili de çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Bu durum, üreticilerin yeterli bilgiye sahip olmamasından, isteksiz olmasından, satış anlayışının hatalı (üretilen ürünün nasıl olsa satılır anlayışı) olmasından kaynaklanabilmektedir.

İyi tarım yapan üreticilerin ürünlerine pazarda farklı fiyatlar bulmaları İyi Tarım Uygulamalarına karşı ilgilerini arttırmaktadır. Bu ürünlerin satışının kolaylaştırılması ve pazarda bazı kolaylıkların sağlanması bu uygulamalara olan ilgiyi arttıracaktır. Söz konusu ürünler dış pazarda da GlobalGap sertifikası ile sertifikalandırılmalıdır. HACCP (Kritik Kontrol Noktaları Tehlike Analizi) ve GlobalGap uygulamalarına önem verilmesi, özellikle ihracat yapan işletmelerin rekabet edebilmesi, pazar paylarını artırabilmesi için önemli iken; kalite kontrolü de öncelikle dikkat edilmesi gereken konuların başında gelmektedir (Aydın ve ark., 2017; Bayraç ve Doğan, 2016).

3.4. Maliyetlerde Artış Sorunu

Üzüm üretimindeki maliyetlerin her geçen yıl en az %40 oranında artış göstermesi üreticileri ürününü pazarlamada zor durumda bırakmaktadır. Üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla ucuz girdi kullanımlarından dolayı ürün kalitesinde düşüş ve dış pazarda rekabette dezavantaj yaşamaktadırlar. Küresel ısınmanın etkisiyle iklimde yaşanan değişmeler bölgede zamansız yağmur ve dolu yağmasına neden olmaktadır. Bağların üzerini ürününü doludan korumak için dolu filesi, yağmurdan korumak için takviyeli koruma örtüsü ile örtmeleri zorunludur. İklimsel olaylara karşı önlem alınması da üreticilerin maliyetlerini arttırmaktadır. İklimsel olaylar karşısında önlem almayan üreticiler, ürünün kalitesi ve dayanıklılığında bozulmalar yaşamaktadırlar. Bu durum da ürünlerini pazarlamadaki başka bir sorun olarak karşılarına çıkmaktadır.

3.5.Örgütlenme Sorunu

Örgütlenmedeki yetersizliklerden dolayı üreticiler aracılara mahkûm olmakta ve ürün fiyatları düşmektedir. Üretici örgütleri etkin olarak piyasada rol alamamaktadır. Tarım sektöründe üreticilerin örgütlenmemeleri büyük sorun oluşturmaktadır. Sürdürülebilir tarımın devam edebilmesi için üreticilerin örgütlenmeleri gerekmektedir.

Üreticilerin örgütlenmemesi, serbest piyasa ekonomisi karşısında güçsüz kalmalarına neden olmaktadır. İleriye dönük tarımsal politikaların oluşumunda üreticilerinde etkin rol oynaması için örgütlenmeleri gereklidir.

3.6.Okratoksin A (OTA) Sorunu

Yaş formdaki üzümler geleneksel ya da modern teknikler kullanılarak kurutma işleminden geçirilerek kurutulmuş forma getirilir. Kuru üzüm, bağlarda yetişmeye başladığı yaş halinden itibaren tüketicilere son ürün olarak sunulup, tüketiciler tarafından tüketildiği ana kadar geçen süreçte ürünün uygun üretim ve muhafaza koşulları sağlanmadığı takdirde, mikotoksin içeriği bakımından riskli bir hale gelmektedir. Gıda maddelerinde mikotoksin oluşumu da, mikotoksinlerin hem insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri hem de ekonomik kayıplara neden olması açılarından, gıda güvenliği ve gıda kalitesini doğrudan etkilemektedir (Tosun ve ark. 2006; Gökmen, 2016).

Üzümlerde OTA oluşumunun engellenmesi için üretimin her aşamasında özellikle kurutma aşamasında dikkatli olmak gereklidir. Üzümlerde OTA oluşumu üretim kaybına, ihracat açısından pazar kaybına ve imaj kaybına neden olan önemli bir sorundur.

4. SONUÇ

Manisa'da üzümün %87'si çekirdeksiz kurutmalık üzüm olarak üretilmektedir. Üretilen üzümün %90'ına yakın kısmı ise ihraç edilmektedir. Çekirdeksiz kuru üzüm yanında, yaş üzümün sofralık olarak ihracatına da ağırlık verilmesi yerinde olacaktır.

Sofralık yaş üzümün muhafazası ve pazarlanması konusu üzerinde durulması gereken önemli konuların başında gelmektedir. Mevcut durumda tüketim şekli sofralık, kurutmalık ve şaraplık- şıralık olarak ayrılan üzüm için alternatif kullanım alanları geliştirilmelidir.

Yeni tesis edilecek bağlarda şaraplık üzüm, sofralık üzüm, kuş üzümü ve organik üzüm üretimine yönlendirilmesi ürün çeşitliliği açısından önemlidir.

Bağlarda kapalı basınçlı sulama sistemine geçilerek OTA oluşumunu engellemek ve üretimde verim artışı sağlanmalıdır. Üreticiler, üzümlere OTA üreten küflerin bulaşmasını önlemek için GlobalGap ve HACCP konusunda bilinçlendirilmelidir.

Bağlarda üzüm zararlılarına karşı yapılan yanlış, bilinçsiz ilaçlama sonucu ürünlerde ilaç kalıntısı görülmesi gibi hususlar ürünün kalite ve güvenilirliğini azaltmakta ve zaman zaman ülkemizden ihraç edilen ürünlerin denetimler sonucunda geri gönderilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, İyi Tarım Uygulamalarına yapılan destek miktarları arttırılmalıdır. İyi Tarım Uygulamalarıyla yetiştirilen ürünlere pazar ayrıcalığı oluşturulmalıdır. Tüketicilerinde İyi Tarım Uygulanan ürünler konusunda bilinçlendirilerek, bu ürünlerin pazarda tüketici tercihleri haline getirilmesi gereklidir.

Kaliteli sofralık ve kuru üzüm yetiştiriciliğinde üreticilere yetiştiricilik uygulamaları eğitimi verilmelidir. Üreticilerin yetiştiricilik şekline göre kooperatif, birlik vb. altında örgütlenerek, girdi temini, ürün pazarlama vb. konularda ortak hareket etmeleri sağlanmalıdır.

Yasal düzenlemeler ve tüketici bilinçlenmesiyle son yıllarda ürün ambalaj ve etiketleme de önem kazanmıştır. Etiketleme ile tüketiciye, ürün adı, firma adı, ürün içeriği, kalite belgesi varsa bunların neler olduğu hakkında bilgi vermektedir. Üreticilerin, ürün nasıl olsa satılır mantığıyla hareket etmeleri standardizasyonun uygulanmasında (ambalaj, etiketleme, numune alma vs.) sorunlar yaratmaktadır.

Üzümün değer fiyattan satılması sağlanmalıdır. TARİŞ devlet tarafından desteklenmelidir. Sofralık ve kuru üzüm fiyatı aynı anda belirlenmelidir. Ürün sahiplerinin mallarının emniyetini sağlamak, ürün kalitesini korumak ve fiyat beklentilerini karşılayabilmeleri için lisanslı depo işletmeleri kurulmalıdır.

Üreticilerin sağlıklı pazarlama yapabilmeleri için örgütlenmeleri, firma ve tüccarlarla sözleşmeli üretim yapabilmeleri için sözleşmeli üretim yasaları çıkarılmalıdır. Üretimde girdi maliyetleri her geçen yıl artmakla beraber üründe belirli bir fiyat politikası oluşmamıştır. Serbest piyasada çok fazla alıcı ve satıcının bir arada olması gereklidir. Bunun için ürün ihtisas borsaları oluşturulmalı ya da mevcut borsalara işlerlik kazandırılmalı, ticaret borsaları tescil kurumu olmaktan çıkarılmalıdır.

Üreticilerin serbest piyasa ekonomisi karşısında örgütlenmeleri, kooperatifleri bir devlet kurumu gibi görmemeleri gerekmektedir. Üretici örgütleri küçük üreticilere depolama, finansman ve pazarlama alanında destek sağlamalıdır.

Üretimde en yüksek girdiler olan mazot, gübre, sertifikalı fidanlara verilen destekler arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim (2018). 2017 Yılı Çekirdeksiz Kuru Üzüm Raporu. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü: http:http://koop.gtb.gov.tr/

Aydın, B., Kiracı, M. A., Aktürk, D., Özkan, E., & Hurma, H. (2017). Üzüm Üretiminde İyi Tarım Uygulamalarının Ekonomik Analizi. Türk Tarım Ve Doğa Bilimleri Dergisi, 407.

Bayraç, H. N., & Doğan, E. (2016). İyi Tarım Uygulamaları. Türkiye'de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkisi, 31-32.

Gökmen, E. (2016). Siyah Aspergillus Suşları Tarafından Kuru Üzüm Besiyerinde Okratoksin A (ota) Oluşumunun İncelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tosun, H., Demirel, N. N., & Çoban, H. (2006). Okratoksin A Sorunu. Üzüm Ve Üzüm Ürünlerinde Okratoksin A Sorunu, 141-145.

https://manisa.tarimorman.gov.tr

http://www.tepge.gov.tr

Tarım İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde Mali ve Ekonomik Rantabilitenin Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU[1] **Zir. Yük. Müh. Kemalettin AĞIZAN[2]**

Dr. Öğr. Üyesi Zuhal KARAKAYACI[3]

[1]Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- Konya, zbayramoglu@selcuk.edu.tr

[2]Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Bölümü, Konya, agizankemalettin@gmail.com

[3]Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- Konya, zkarakayaci@gmail.com

Özet: Sürdürülebilirlik kavramı ekonominin bütün sektörlerinde olduğu gibi tarım sektöründe de temel amaçtır. Bu nedenle sektörleri oluşturan işletmelerin başta ekonomik sürdürülebilirliğinin ölçülmesi ve elde edilen sonuçlara göre mikro ve makro açıdan politika geliştirilmesi önemlidir. Bu amaca yönelik olarak her üretim birimi için ilgili bilim dalı tarafından sürdürülebilirlik göstergeleri belirlenmiştir. Tarım işletmeleri için ekonomik sürdürülebilirlik göstergeleri mevcuttur. Bunlar muhasebe kayıtları sonuçlarından elde edilmiş olup, farklı şekillerde adlandırılmakta ve sınıflandırılmaktadır. Bu çalışma kapsamında Laur tarafından geliştirilen ve tarım işletmelerinin başarı ve sürdürülebilirlik kriteri olarak kullanılan muhasebe sisteminin bir parametresi olan mali ve ekonomik rantabilitenin hesaplanması ve değerlendirilmesi tartışılmıştır. Tarım ekonomisi alanında tarım işletmelerinin başarısı üzerine gerçekleştirilen veya buna yer veren çalışmalarda başarı kriterlerinin hesaplanması ve kavramların kullanımı açısından bir bütünlük olamadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada bu hesaplamalar detaylı olarak açıklanmıştır. Çalışmanın tarım ekonomisi alanında yapılacak çalışmalar için yol gösterici nitelikte olacağı ve bu yönüyle bilime katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Başarı Kriterleri, Ekonomik Rantabilite, Mali Rantabilite, Tarım İşletmeleri

Evaluation of Rate of Return on Farm Equity and Rate of Return on Farm Assets in Sustainability of Agricultural Enterprises

Abstract: The concept of sustainability is the main objective in agriculture as in all sectors of the economy. For this reason, it is important to measure the economic sustainability of the companies that make up the sectors and to develop policies in micro and macro terms according to the obtained results. For this purpose, sustainability indicators have been determined by the relevant department for each production unit. Economic sustainability indicators are available for agricultural enterprises. These are obtained from the results of accounting records and are named and classified in different ways. In this study, the calculation and evaluation of rate of return on farm equity and rate of return on farm assets, which is a parameter of the accounting system developed by Laur and used as a criterion of success and sustainability of agricultural enterprises, has been discussed. In the field of agricultural economics, it has been determined that there is no unity in terms of calculating the success criteria and using the concepts in the studies which are carried out or included on the success of the agricultural enterprises. In this study, these calculations are explained in detail. It is thought that the study will provide guidance for the studies to be carried out in the field of agricultural economics and contribute to science in this respect.

Key Words: Success Criteria, Rate of Return on Farm Assets, Rate of Return on Farm Equity, Agricultural Enterprises

1. Giriş

Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün önemli rol oynamasına rağmen tarım sektörü için kapsamlı, ayrıntılı ve sistematik bir muhasebe yöntemi, maliyetlendirme sistemi ve yönetim teknikleri geliştirilmemiştir. Gelişmiş ülkelerde tarım işletmelerinde modern yönetim sistemleri kullanılarak çiftlik yönetimini daha etkin ve verimli kılmak için sistematik olarak uygun kayıtların tutulduğu bilinmektedir. Bu kayıtlar işletmelerin rekabet açısından üstünlük sağlamasında, daha iyi gelecek planlama, tahmin ve tarımsal üretimi kontrol etme amacıyla analizlerde yardımcı olmaktadır. Nitekim sürekli değişim ve gelişim gösteren tarım piyasalarında işletme yöneticilerinin daha profesyonel ve planlı davranarak işletmelerde muhasebe kayıtlarının tutularak finansal oranların hesaplanması gerekmektedir. Bu nedenle de son yıllarda çiftlik performansının değerlendirilmesinde, karşılaştırılmasında ve izlenmesinde finansal oranların kullanımı yaygınlaşmaktadır.

Tarım işletmelerinde finansal oranlarının kullanılmasında temel amaç, işletmenin performansını ölçmektedir. Bu oranlar sayesinde işletmeyi geçmiş yıllarla ve diğer işletme performansıyla karşılaştırmak, işletmenin finansal olarak büyüme oranlarını ve değişimin nasıl gerçekleştiği belirlenecektir. Finansal oranların kullanılmasındaki bir

başka amaç ise, bir tarım işletmesinin güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmektir. Bir tarım işletmesinin oranlarının belirlenmesi ve benzer tipteki diğer işletmelerinin oranlarıyla karşılaştırılması, güçlü ya da zayıf yönleri tespit edilmesine imkân sağlamaktadır.

Tarım işletmelerinde kullanılacak olan finansal oranlarının belirlenmesi için uygun muhasebe kayıtlarının tutulması gerekmektedir. Nitekim tarım işletmecilerin değişen koşullar karşısından rasyonel kararlar almasında işletmecinin işletmesi hakkında sahip olduğu doğru bilgilerin önemli bir payı vardır. Fakat Türkiye tarım işletmelerinin yapısal özellikleri, işletmecilerin aile işgücünü hesaplamamaları, tarımsal üretim için yapılan harcamaların ilgili döneme ait payının belirlenememesi ile ücret karşılıklarının farklılaşması gibi birçok sosyo-ekonomik faktörden dolayı tarımsal üretimde kâr ve masraf kalemlerinin hesaplanmasında zorluklar yaşanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında da Türkiye tarım işletmelerinde sürdürülebilirliğin sağlanmasında muhasebe kayıtlarının tutulmasının gerekliliği tartışılarak, bu muhasebe kayıtlarından elde edilen finansal oranlardan olan ve tarım işletmelerinde sürdürülebilirlik kriteri olarak ele alınan mali ve ekonomik rantabilite ile ilgili olarak tartışmalara yer verilmiştir. Mali ve ekonomik rantabilite konusunda literatür taraması gerçekleştirilerek bu konuda yapılan çalışmalardan elde edilen veriler ile yorumlamalar yapılmıştır. Ayrıca mali ve ekonomik rantabilite hesaplamaları ile ilgili olarak literatürde meydana gelen karmaşıklığa karşı öneri sunularak bu konuda hangi eşitliklerin kullanılması konusunda ortak bakış açısının sağlanması yönünde öneriler sunulmuştur.

2. Materyal ve Metot

Araştırma kapsamında kullanılan veriler ikincil kaynaklı veriler olup, bu veriler mali ve ekonomik rantabilite ile ilgili yapılmış çalışmalardan derlenmiştir. Bu alanda ilgili veri kaynakları derlenerek tarım sektöründe kullanılacak olan mali ve ekonomik rantabilitenin hesaplanma yöntemler tartışılmış ve ortak bir bakış açısı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında her türlü basılı veya elektronik yayınlardan, raporlardan ve ilgili kurum ile kuruluşların istatistiklerinden yararlanılmıştır. Bu sebeple bu çalışmanın literatüre ve bilime katkı yapması düşünülmektedir.

3. Tartışma

3.1. Tarım ve Sürdürülebilirlik

Tarım sektöründe, ekilebilir arazi varlığının son sınırına yaklaşılması, yeraltı suyunun kirlenmesi, aile çiftliklerinin azalması, çiftlik işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının ihmal edilmesi, üretim maliyetlerinin artması ve kırsal topluluklardaki sosyo ekonomik refahın düşük olması gibi nedenler sürdürülebilirliğin önemini artırmaktadır. Sürdürülebilirlik çevresel ve sosyal sorunlarla birlikte tüm gıda sistemindeki üreticiler, işçiler, tüketiciler, politika yapıcılar ve daha birçokları için yenilikçi ve ekonomik olarak uygulanabilir fırsatları da hazırlamaktadır.

Tarım işletmelerinde sürdürülebilir üretimin temel amacı ise, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden, toplumun temel gıda ve beslenme ihtiyaçlarını günümüzde karşılamaktır (Başer, Bozoğlu, & Topuz, 2017; Yücel, 2016). Sürdürülebilir tarım uygulayıcılarının üç ana hedefi vardır: sağlıklı bir çevre, ekonomik karlılık, sosyal ve ekonomik eşitliktir. Tarımsal üretim sistemine dahil olan her kişi (üreticiler, gıda işlemcileri, dağıtıcılar, perakendeciler, tüketiciler ve atık yöneticileri) sürdürülebilir bir tarım sisteminin sağlanmasında rol oynamaktadır. Bu nedenle hem doğal hem de işletme kaynaklarının yönetimi önceliklidir. Toprak ve doğal kaynakların yönetimi, kaynak tabanının uzun vadede sürdürülmesini veya geliştirilmesini içerir. İşletme kaynaklarının yönetimi, işçilerin çalışma ve yaşam koşulları, kırsal toplulukların ihtiyaçları hem şimdiki hem de gelecekte tüketici sağlığı ve güvenliği gibi sosyal sorumlulukların dikkate alınmasını içermekle birlikte işletmede kullanılacak sermayenin yönetimini de içermektedir.

Tarım işletmelerinde sermaye yönetimi ise sürdürülebilirliğinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü sürdürülebilir bir işletme her anlamda başarılı bir işletme kabul edileceğinden dolayı işletmelerin temel hedefi sürdürülebilir bir üretim sistemine sahip olunmasıdır. Tarım işletmelerinin hangi şartlarda ne kadar sürdürülebilir olması ise ülkelerin tarımsal potansiyeli ve yapısı ile yakında ilgilidir. Türkiye'nin tarımsal potansiyeli incelendiğinde istihdamın %19'unu, milli gelirin %6,6'sını ve sanayiye sağlamış olduğu hammadde tedarikiyle önemli bir potansiyele sahiptir (TOB, 2017). Fakat tarım işletmelerin uluslararası ölçütlere göre %99'unun küçük ölçekli işletmeler olmasıyla birlikte önemli bir bölümünün pazar odaklı yerine geçim odaklı işletmeler olması nedeniyle bu işletmelerin sürdürülebilirliği tartışılmaktadır. Örneğin Konya bölgesinde yapılan bir çalışmada 150 dekar altında üretimde bulunan işletmelerin kamu desteklemeleri de dahil olmak üzere sürdürülebilir bir gelire sahip olmadıkları belirlenmiştir (Bayramoğlu ve ark., 2014). Bu nedenle de tarım işletmelerinin sürdürülebilir olup

olmadıklarını belirlemede bazı finansal oranları kullanılmaktadır. Bu oranların hesaplanmasında ise tarım işletmelerinin sermaye yapılarına ve yıllık faaliyet sonuçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarım işletmelerinde yıllık faaliyet sonuçlarının hesaplanması işletmeyi analiz etmek, karlılığını araştırmak, kredi durumunu sorgulamak ve planlama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu sonuçların hesaplanması tarım işletmelerinde doğru bir yatırım veya üretim kararı alabilmenin yanında diğer işletmelerle de karşılaştırılması açısından önemlidir. Tarım işletmelerinde yıllık faaliyet sonuçlarının hesaplanması ülkeden ülkeye değişmekle birlikte farklı muhasebe sistemlerine göre de değişmektedir. Örneğin; Avrupa Birliğine üye olan ülkelerde FADN sistemi kullanılırken, akademik çalışmalarda Laur Muhasebe Sistemi ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü(TİGEM) ise tek düzen muhasebe sistemini kullanmaktadır (Çelik, 2004). Farklı muhasebe sistemlerinin kullanılması işletmelerin karşılaştırılması açısından zorluklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü her bir muhasebe sisteminin farklı hesaplama metotları vardır. Bu farklı hesaplama metotlarında ise gelir ve masraflar farklı şekilde sınıflandırılmıştır.

Laur muhasebe sistemi daha çok bilimsel amaçlı kullanılmakta ve tarım işletmelerinde kullanılan sermayenin getirisi belirlenmektedir (Özçelik ve ark., 2013 ve Çelik, 2014). Bu nedenle Laur muhasebe tekniği ile birlikte tarım işletmelerinde üretilen ürünlerin üretim değerleri, öz sermaye miktarı, aile işgücü ücret karşılığı ve müteşebbisin geliri ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Bu muhasebe sistemine göre hesaplanan yıllık faaliyet sonuçları kaynak kullanım etkinliğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim yapılan akademik çalışmalarda da bu yöntem kullanılmakta olup, kaynak kullanım etkinlikleri Laur muhasebe tekniği yardımıyla hesaplanmaktadır.

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) ise ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmış ve temel olarak Avrupa Birliğine üye olan ülkelerdeki tarım işletmelerinin karlılıklarının analizlerinin yapılması ve üye olan ülkelerde ortak tarım politikalarının belirlenmesine yönelik veri setinin oluşturulması sağlanmak istenmiştir (Barkaszi, 2009). ÇMVA ile birlikte Avrupa Birliğine üye olan ülkelerde tarım işletmelerinin mevcut durumu ortaya konulmuş, işletmelerin gelişim trendleri izlenmiş ve işletmelerin birbiriyle karşılaştırılmasına imkân sağlanmıştır.

Tek düzen Muhasebe Sistemi ise, 1972 yılında uygulanmaya başlanmış ve özellikle ticari işletmelerde kullanılmıştır. Ayrıca yasa ile belirlenen bir işletme büyüklüğü üzerindeki işletmelerinde vergiye tabi olması durumunda tek düzen muhasebe sistemi kullanılmıştır. Tek düzen muhasebe sisteminde gelir tablosunda sadece işletmede elde edilen gelir ve masraflar sınıflandırılarak vergi öncesi kar hesaplanmaktadır (Çelik, 2014).

Bugüne kadar tarım işletmelerinde farklı muhasebe sistemlerine göre yıllık faaliyet sonuçları hesaplanmış ve başarı kriterleri belirlenmiştir. Kullanılan her bir muhasebe sistemi eksiklikleri olmasına rağmen farklı yaklaşımlar sergilemiş ve işletmelerin karşılaştırılmasında farklı metotlar kullanılmıştır. Özellikle Laur muhasebe sisteminin akademik çalışmalarla sınırlı kalması, Tarım ve Orman Bakanlığının ÇMVA muhasebe sistemini kullanması ile TİGEM ve Maliye Bakanlığının Tek düzen Muhasebe Sisteminin kullanmaları tarım işletmelerinin karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu anlamda ortak bir muhasebe sisteminin oluşturulması kayıt tutmada yardımcı olacak hemde işletmelerin verimlilikleri ile etkinlikleri izlenebilecektir.

Farklı muhasebe sistemlerinin başarı kriterlerinin karşılaştırılmasında problem ortaya çıkarken son yıllarda aynı muhasebe yöntemlerini kullanan çalışmalarda da farklı hesaplamalar yapılmaktadır. Özellikle sermaye yapıları ve yıllık faaliyet sonuçları hesaplanan çalışmalarda brüt kar ve net kar hesaplamalarında farklılıklar görülmektedir. Bu sebeple tarım işletmelerinin karşılaştırılmasında ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında en önemli kriterlerden birisi olan rantabilite oranlarının işletme üzerindeki etkisi sürdürülebilirlik açısından tartışılarak, başarı kriterlerinin hesaplanmasında bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir.

3.2. Mali ve Ekonomik Rantabilite

Bugüne kadar yapılmış birçok çalışmada kâr ve kârlılık ile ilgili olarak aynı anlama geldiği yönünde tartışmalar yer almaktadır. Fakat bu iki kavram birbiri yerine ikame edilememektedir. Nitekim kâr, elde edilen gelir ile masraf arasındaki fark olarak ifade edilirken, kârlılık ise daha çok fırsat maliyeti ile ilişkilendirmektedir. Örneğin net kârı 100.000 TL olarak bir işletmenin performansı hakkında bir şey söylenmek istendiğinde bu işletmenin kâr miktarının yanı sıra sermaye miktarının da bilinmesi ve rantabilitenin hesaplanması gerekmektedir. Nitekim aynı sermaye ile çalışan bir işletme daha az veya çok kar elde edilebileceğinden dolayı elde edilen karın sermaye ile oranının belirlenmesi yani kârlılığın veya rantabilitesinin hesaplanması işletmede kullanılan kaynakların etkinliği açısından önemlidir.

Rantabilite genel anlamda karlılık olarak ifade edilmekle birlikte, işletmenin yatırmış olduğu sermaye karşılığında elde ettiği gelirin oranını göstermektedir. Rantabilite hesaplaması yapılırken, tarım işletmesinde bir

işletme yılı içerisinde elde edilen gelir ve masraflar dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim tarımsal yapının özelliği gereği günlük, aylık ve üç aylık olarak rantabilite hesaplamak uygulamada pek mümkün değildir.

Rantabilite hesaplaması yapılırken bazı hususlar dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim elde edilen rantabilite oranların tek başına herhangi bir durumu göstermemektedir. Bu değerlerin karşılaştırabilecek bir kriterin olması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal muhasebe sistemlerinin kullanılması nedeniyle makro ve mikro düzeyde işletmelerin rantabilite faktörleri bilinmektedir. Tarımsal üretim değerine en fazla sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yıllık ve üç aylık şekillerde rantabilite oranları verilmektedir. Şekil 1'de ABD'ye ait tarım işletmelerinin rantabilite oranları verilmektedir.

Şekil 10.Amerika Birleşik Devletlerindeki Tarım İşletmelerinin 1960-2018 Yılları Arası Mali ve Ekonomik Rantabilite Oranları (%)

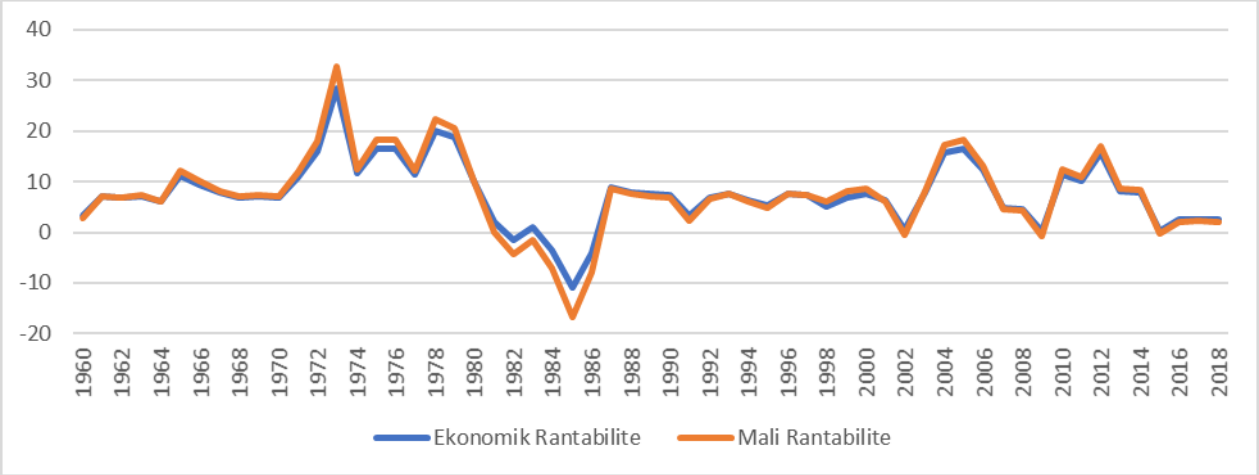

Kaynak: USDA (2019)

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise tarım işletmelerinin elde ettikleri rantabilite oranlarının hesaplanmasında ise muhasebe kayıtlarının tutulmamasından dolayı mikro ölçüde analizlerle tarım işletmelerinin finansal yapıları incelenmektedir. Tarım işletmelerinde mikro ölçüde analizler anketler yoluyla elde edilmekte olup, işletme analizleriyle birlikte işletmelerin sermaye yapıları ve faaliyet sonuçları hesaplanmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar yardımıyla işletmelerin rantabilite oranları hesaplanmakta ve rantabilite oranlarını karşılaştırmada ise daha çok fırsat maliyetinin bir getirisi olarak farklı yatırım araçlarının getiri oranları kullanılmaktadır. Genel olarak Türkiye'de tarım işletmelerinin rantabilite oranlarını karşılaştırmada Ziraat Bankasının mevduatlara vermiş oldukları faiz oranları kullanılmaktadır. Elde edilen rantabilite oranı o yıla ait faiz oranından yüksek ise yatırımın kârlı olduğu, aksi takdirde ise kullanılan sermayenin kârlı olmadığı yorumlanması yapılmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken ve gözden kaçırılan bir detay vardır. Tarım işletmeleri yapısı gereği risk ve belirsizliği yüksek olan işletmelerdir. Bu nedenle de risk ve belirsizliği yüksek olan tarım işletmelerinin rantabilitelerinin de yüksek olması istenmektedir. Bu tip işletmelerde normalden daha yüksek bir rantabilite oranı bazen yeterli olmamaktadır (Erkuş, Bülbül, Kıral, Açıl, & Demirci, 1995).

Tarım işletmelerinde rantabilite oranlarının hesaplanması için daha öncede ifade edildiği üzere işletmelerin sermaye yapılarının belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim tarım işletmelerinde rantabilite oranları sermaye ile kâr arasındaki ilişki olarak yorumlanmakta olup, tarım işletmelerindeki sermayenin temel kaynakları öz sermaye ve yabancı sermaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Özellikle tarım sektöründe risk ve belirsizliklerin fazla olması, üretim aşamasındaki kayıplar, işletmelerin ve arazilerin küçük ölçekli olması, değişen pazar ve teknoloji, ürün fiyatlarındaki dalgalanmalar, sermaye devir hızının düşük olması ile işletmelerin sermaye yapısı nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyaç duyulan bu yabancı sermaye ise genellikle bankalar aracılığıyla kredi kullanarak gerçekleşmektedir. Kredi kullanılırken işletmenin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü ihtiyaçtan fazla kullanılan yabancı sermaye miktarı faizi yükseltecek ve dolayısıyla işletmenin net kârını azaltacaktır. Bu nedenle kullanılacak olan her iki sermaye kaynağının dengeli olması gerekmektedir. Türkiye'de bölgelere göre tarım işletmelerinin sermaye yapıları incelendiğinde öz sermayenin toplam sermaye içerisindeki oranı %90,47 olarak gerçekleşmiş olup, yabancı sermayenin oranı ise %9,53 olarak belirlenmiştir (Oğuz ve Bayramoğlu, 2018).

Tarım işletmelerinde kullanılan sermaye miktarı hesaplandıktan sonra işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları hesaplanmaktadır. Yıllık faaliyet sonuçları kapsamında tarım işletmelerinin gayrisafi üretim değeri, gayrisafi hasıla, brüt kar, saf hasıla, işletme masrafları, brüt kâr, tarımsal gelir ve net kâr hesaplamaları yapılmaktadır. Bu değerlerin hesaplanması ile ilgili bilgiler şekil 2'de verilmiştir. Tabloda net kâr, araştırmanın ilerleyen bölümlerinde daha iyi anlaşılması açısından tabloda verilmemiştir.

Şekil 11.Laur Muhasebe Sistemine Göre İşletme Başarı Kriterleri

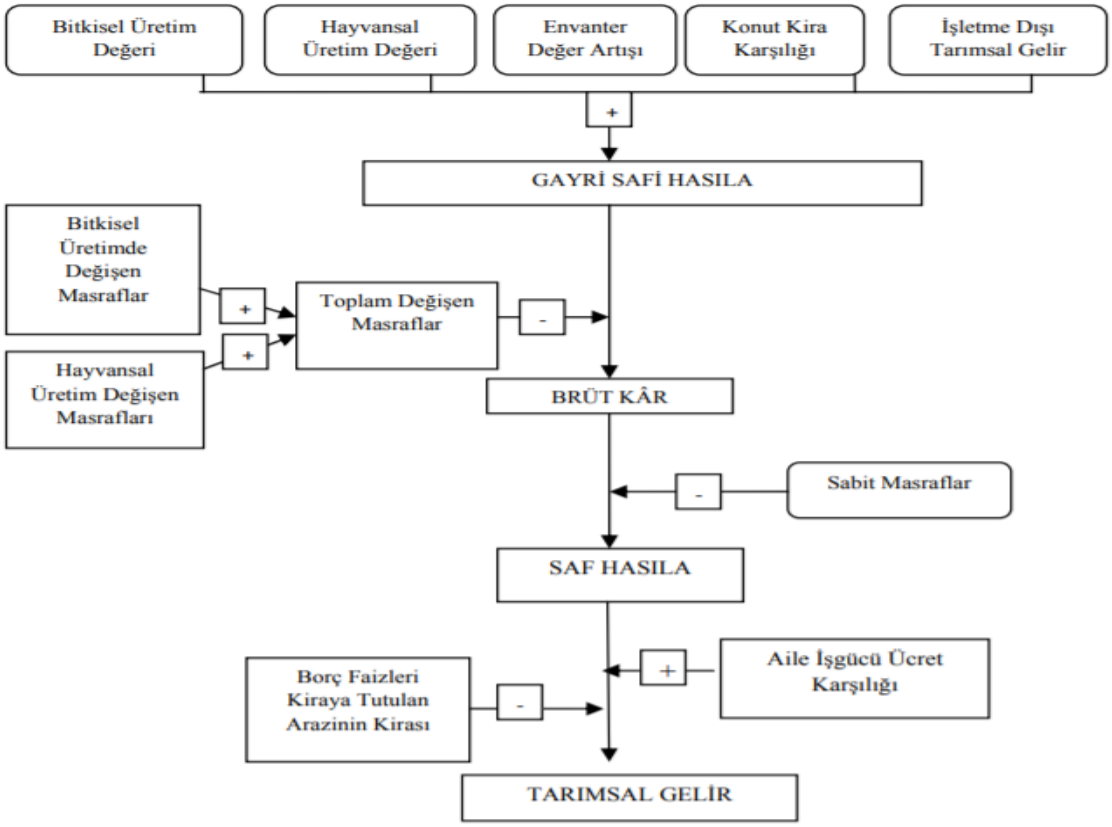

Kaynak: Çelik (2014)

Tarım işletmesinde en önemli performans ve kârlılığın göstergesi olan net kâr ise bir yıl içerisinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerden elde edilen üretim değerinden işletme masrafları ve aktif sermayenin faizinin çıkartılmasıyla elde edilen kârlılıktır. Net kâr, üretim riskini ve sorumluluğunu alan girişimcinin kârı olup, bu kâr içerisinde üretim masrafları da hesaplanmaktadır. Net kâr göstergesi işletmelerin başarılarının ölçülmesinde önemli olup, işletmelerinin elde edilen kâr düzeyinin yeterli olup olmadığını belirleme ile verimliliklerinin ve etkinliklerinin karşılaştırılmasında bu kâr göstergesinin yerine rantabilite oranları kullanılmaktadır.

Tarım işletmelerinde rantabilite oranları mali ve ekonomik rantabilite olarak iki orandan oluşmaktadır. Bu oranlar arasında yer alan mali rantabilite tarım işletmecinin kendi mülkünden üretime dahil ettiği sermayenin getirisini açıklamakta ve işletmeye yatırılan her bir sermaye birimi için özsermaye sahibine atfedilen getirinin payını göstermektedir. Ekonomik rantabilite ise işletme tarafından kullanılan varlıkların geri dönüş oranını ölçer ve işletmenin sahip oldukları varlıkları ne kadar etkin kullandığını göstermektedir.

Öz sermayenin karlılığını gösteren mali rantabilite bazı kaynaklara göre gerçek karlılık durumunu gösterdiği belirtilmektedir (Çakıcı, 1973). Fakat mali rantabilitenin hesaplanması yönünde farklı görüşler mevcuttur. Mali rantabilitenin hesaplanmasında net kar/öz sermaye ifadesinin kullanılması doğru değildir. Nitekim öz sermayenin getirisi olan öz sermayenin rantı daha önce net kar hesaplanmasında (***Gayrisafi Hasıla-Üretim Masrafları***) çıkartılmasından dolayı ***net kar/ öz sermaye*** eşitliğinde kullanılan net karın müteşebbis karı olduğunu bilinmektedir. Buradaki net kar içerisinde öz sermaye rantı bulunmamaktadır. Üretim masrafları içerisinde işletme masrafları ve aktif sermayenin faizi bulunmakta olup, aktif sermayenin faizi ise öz sermayenin rantı ile borç faizleri ve arazi kira bedellerinden oluşmaktadır. Bu nedenle öz sermayenin getirisi olan öz sermaye rantının birinci eşitlikte (***net kar/ öz sermaye)*** yer almamasından dolayı bu eşitliğin kullanımı sürdürülebilirlik açısından doğru değildir. Mali rantabilitenin hesaplanmasında daha çok ***öz sermaye rantı +***

müteşebbislik karı / öz sermaye eşitliği kullanılması uygun olacaktır (Oğuz & Bayramoğlu, 2018). Fakat bu eşitlikten yararlanılarak hesaplanan mali rantabilite amacına uygun değildir. Öz sermayenin getirisi özsermaye rantı olup müteşebbis karı öz sermayenin karşılığı değildir. Müteşebbis karı, işletmecinin üretimden oluşabilecek risklerin sorumluluğunu üzerine almasının karşılığıdır. Ekonomik rantabilitede saf hasıla, aktif sermayenin üretimdeki karşılığını verirken, öz sermayenin karşılığı da öz sermayenin rantı olarak değerlendirilebilir. Ancak öz sermayenin rantını müteşebbis karından ayıracak işletmelere göre norm ve teorik herhangi bir uygulama yoktur. Bunun yanı sıra öz sermaye rantı işletmecinin sahip olduğu sermayenin getirisi olarak kabul edilip, müteşebbis karı da işletmecinin üretimdeki riskin sorumluluğunu almasının getirisi olarak bilinmektedir. Bunun için mali rantabilitede gerek öz sermayenin rantını gerekse de müteşebbis karının her ikisini de toplayarak işletmecinin öz sermayesinin karşılığında tatmin edeceği bir değer olup olmadığını veya fırsat maliyeti olarak bankaların mevduat faizlerinden daha fazla olup olmadığını dikkate alarak mali rantabilitenin yeterliliğinin tartışılmasının doğru olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce yapılmış çalışmalara göre en uygun kullanımın bu olduğu söylenebilmektedir.

Ekonomik rantabilite ise daha çok saf hasıla/aktif sermaye veya toplam yatırım sermayesi olarak ifade edilmektedir. Ekonomik rantabilite oranı işletmenin sahip olduğu kaynakları öz sermaye ve yabancı sermaye ayırmaksızın toplam sermayeyi dikkate alınarak hesaplanmasından dolayı toplam sermaye rantabilitesi veya toplam yatırım sermayesinin rantabilitesi olarak da ifade edilmektedir. Bu rantabilite oranının hesaplanmasında mali rantabiliteden farklı olarak pay kısmında net kar yerine saf hasıla yer almaktadır. Tarım işletmelerinde saf hasıla, işletmelerin üretim dönemi içerisinde ürettikleri tüm nihai ürün veya hizmetlerin değerlerinden, bu değerlerin elde edilebilmesi için yapılan işletme masraflarının çıkartılmasıyla elde edilmektedir (***Gayrisafi Hasıla-İşletme Masrafları***). Saf hasıla bir tarım işletmesini borçsuz ve kirasız olarak kabul etmesinden dolayı aktif sermayenin rantını temsil etmektedir. Bu nedenle ekonomik rantabilite oranında saf hasıla kullanılmaktadır.

Mali ve ekonomik rantabilitenin teorik olarak açıklanmasından sonra uygulamadaki örneklerle ilgili olarak araştırma yapılmıştır. Buna göre son 20 yılda çeşitli çalışmalar yapıldığı, bu oranların bölgelere, işletme tipine, yöneticinin özelliklerine ve üretim faaliyetine göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu kapsamda mali ve ekonomik rantabilite ile ilgili olarak hesaplanmış çalışmalar özet olarak tablo 1'de verilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Türkiye tarım işletmelerinin mali ve ekonomik rantabilitelerinin farklı bölgelere ve üretim faaliyetlerine göre oranları verilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda bazı yıllarda ve yapılan üretim faaliyetine göre değişmekle birlikte rantabilite oranları negatif çıkmış ve bu yatırımların karlı olmadıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra tarım işletmelerinin rantabilite oranlarının çok yüksek olmadığı belirlenmiş olup, genel itibariyle mevduat faiz oranlarından düşük oldukları görülmektedir.

Tablo 32. 2000-2018 Yılları Arasında Çeşitli Araştırmalar Sonucunda Elde Edilen Mali ve Ekonomik Rantabilite Oranları (%)

Yazar	Çalışma Adı	MR	ER
Usta, Sav, and Sayın (2018)	Koyunculuk İşletmelerinde Ekonomik Yapı Ve Destekleme Politikaları: Tokat İli Niksar İlçesi Örneği	5,88	6,25
Halit, Aytekin, Tekerli, and Koçak (2000)	Afyon İlinde Yapılan Sığır Besiciliğinin Ekonomik Analizi Ve Karlı Bir Besicilik İçin Alınması Gerekli Önlemler	17,00	13,40
Erdoğan and Bayramoğlu (2017)	Tarım İşletmelerinde Finne-Kinney Yöntemi İle Risk Analizi	4,66	8,27
Sıray, Erol, Sayılı, and Akçay (2015)	Fındık Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi: Giresun İli Örneği	-1,7	-1,57
Semerci, Parlakay, and Çelik (2015)	Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Ekonomik Analizi: Hatay İli Örneği	6,05	7,62
Aydin and Unakitan (2016)	Trakya Bölgesinde Faaliyet Gösteren Tarım İşletmelerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi	2,58	2,57
Tandoğan (2006)	Afyonkarahisar İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Karlılık Analizi İle İşletmelerde Karşılaşılan Üretim Ve Pazarlama Sorunları	-3,77	-3,56
Tokmak, Ünalan, and Çiçek (2011)	Niğde İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Ekonomik Analizi.	7,25	7,25
Aydın and Sakarya (2012)	Kars Ve Erzurum İlleri Entansif Sığır Besi İşletmelerinin Ekonomik Analizi	11,26	10,36
Murat and Sakarya (2012)	Orta Anadolu Bölgesi Damızlık Sığır Yetiştirici Birliklerine Bağlı Süt Sığırcılık İşletmelerinin Ekonomik Analizi	0,93	1,24
Bayramoğlu (2003)	Konya İlinde Süt Sığırcılığı Projesi (100x2) Kapsamında Yer Alan İşletmelerin Ekonomik Analizi	2,41	4,19
Arzu and Direk (2006)	Konya İli Merkez İlçelerindeki Sığır Besiciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi	2,44	2,54
Hayırlıoğlu (2007)	Tarımda İlaç Kullanımının Ekonomik Ve Çevresel Analizi	4,39	4,7
Paksoy and Özçelik (2008)	Kahramanmaraş İlinde Süt Üretimine Yönelik Keçi Yetiştiriciliğine Yer Veren İşletmelerinin	7,29	7,75

	Ekonomik Analizi		
Arısoy (2004)	Tarımsal Araştırma Enstitüleri Tarafından Yeni Geliştirilen Buğday Çeşitlerinin Tarım İşletmelerinde Kullanım Düzeyi Ve Geleneksel Çeşitler İle Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi - Konya İli Örneği	5,16	5,1
Çıtak (2011)	Keçi Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi: Çanakkale İli Merkez İlçesi Örneği	9,13	8,94
Kocaman and Sayılı (2011)	Gümüşhane İlinde Gökkuşağı Alabalık İşletmelerinin Ekonomik Analizi	-	10,71
Aslan (2013)	Malatya İlinde Organik Ve Konvansiyonel Kayısı Üretimi Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi	-3,32	0,87
Tapkı, Emeksiz, and Dağıstan (2015)	Hatay İlinde Meyve Fidancılığı Yapan İşletmelerin Ekonomik Analizi	28,51	29,33
Üçpınar (2016)	Konya İli Derbent İlçesi Taze Fasulye Üretimi Yapılan Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi	22,78	32,85
C. Oğuz, Bayramoğlu, Ağızan, and Ağızan (2017)	Tarım İşletmelerinde Tarımsal Mekanizasyon Kullanım Düzeyi, Konya İli Örneği	6,81	2,80
Bozdemir (2017)	Dane Mısır Üretiminde Kaynak Kullanım Etkinliğinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği	5,29	9,66
K. Ağızan (2018)	Tarımsal İşletmelerde Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Analizi	4,83	9,22
S. Ağızan (2018)	Sulama Sistemlerin Karşılaştırmalı Yatırım Analizi; Konya İli Çumra İlçesi Örneği	2,73	7,49
Gündüz, Aslan, Ceyhan, and Bayramoğlu (2017)	Kuru Kayısı Yetiştiren İşletmelerinin Etkinliklerinin Agroekolojik Bölgeler Düzeyinde Değişimi Ve Bu Değişime Risk Faktörünün Etkisi	-5,04	-4,6
Bayramoğlu, Karakayacı, Çelik, and Gündüz (2014)	Tarımsal İşletme Tipolojilerine Göre Risk Faktörlerinin Algılanması Ve Risk Yönetim Stratejilerinin Belirlenmesi	3,03	7,31
Bayramoğlu (2013)	Kiraz Yetiştiriciliği Yapan Üreticilerin Riske Karşı Davranışlarının İşletme Geliri Üzerine Etkileri: Akşehir İlçesi Örneği	-0,16	19,03

Mali rantabilite oranlarının hesaplanmasında oluşan farklılıkların sürdürebilirlik üzerindeki etkisini daha iyi anlamak için Konya ilinde 2017-2019 yılları arasında yapılmış çalışmalardan elde edilen verilerle işletmelerin mali ve ekonomik rantabiliteleri farklı eşitliklerden yararlanarak hesaplanmıştır. Buna göre birinci eşitliğe göre hesaplandığında mali rantabilite daha düşük olarak belirlenmiş, ikinci eşitlikte mali rantabilite oranlarının yükseldiği görülmüştür. Tablodan da görüldüğü üzere tarım işletmelerinin karlılıklarının hesaplanmasında ikinci eşitliğin kullanılması gereklidir. Aksi takdirde eşitlik 1'e göre mali rantabilite oranları ekonomik rantabiliteden düşük çıkacak ve sonuçların sapmasına neden olacaktır. Nitekim bu oranlar tarım işletmelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli faktörlerdir. Bu çalışmalarda da görüldüğü üzere mali rantabilite oranları genel itibariyle ekonomik rantabilite oranlarından daha düşük olarak belirlenmiştir. Bu durum tarım işletmelerinde kullanılan yabancı sermaye miktarı ile ilişkilidir. Ekonomik rantabilitenin mali rantabiliteden yüksek olması kullanılan yabancı sermayenin etkinsizliği nedeniyle gerçekleşmektedir. Kullanılan yabancı sermayenin maliyetinin işletme kar oranından yüksek olması sonucunda ortaya çıkan bu durumda işletmelerde yabancı sermayenin rantabıl olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 33. 2017-2019 Yılları Arasında Konya İlindeki Tarım İşletmelerinin Rantabilite Oranları (%)

Yazar	Mali Rantabilite		Ekonomik Rantabilite
	Eşitlik 1*	Eşitlik 2**	
C. Oğuz et al. (2017)	6,81	13,91	11,17
K. Ağızan (2018)	4,80	15,10	9,22
S. Ağızan (2018)	2,73	10,78	7,49
Taşcı (2018)	7,31	12,31	11,48
Orhan (2019)	3,66	12,81	8,18

*Eşitlik 1= Net Kar/Öz sermaye
** Eşitlik 2= (Net Kar + Özsermaye Rantı) / Öz Sermaye

4. Sonuç

Tarım işletmelerinde rantabilite genel itibariyle karlılık olarak ifade edilmekte olup, bu oranların hesaplanması hem mikro hemde makro açıdan önem arz etmektedir. Nitekim tarım işletmelerinin temel hedefleri arasında kar olmasına rağmen sürdürülebilirlikte temel amaçlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle tarım işletmesinin üretim faaliyetleri sonucunda ulaştıkları karlılık düzeylerinin sürdürülebilir olup olmadıklarını belirlemek için rantabilite oranlarının incelenmesi gerekmektedir. Çünkü elde edilen kâr düzeyinin yeterli olup olmadığı bilinmemektedir. Birçok zaman elde edilen kâr oranı ile risk edilen sermaye miktarı arasındaki oran oldukça düşük olmakta ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliği olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca elde edilen kâr miktarının pozitif olması işletmenin iyi göründüğü göstermesine rağmen hesaplanacak olan rantabilite oranları ile işletmedeki iyileştirilebilecek alanlar, sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri sunulabilecektir.

Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede tarım işletmelerinde muhasebe kayıtlarının tutulmamasından dolayı bu oranların yıllar itibariyle makro düzeyde incelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle tarım işletmelerinin

rantabilite oranlarının hesaplanması genellikle mikro ölçüde anket yöntemiyle elde edilmektedir. Bu çalışma kapsamında da tarım işletmelerindeki rantabilite ölçütlerinden olan mali ve ekonomik rantabilitenin önemi ortaya konularak, hesaplama yöntemleri açıklanmıştır. Bunun yanı sıra bugüne kadar yapılmış çalışmalardan bir özet tablo derlenerek mali ve ekonomik rantabilite oranları üzerinden tartışmalar yapılmıştır.

Mali ve ekonomik rantabilite konusu üzerinde tartışmalar devam etmekle birlikte özellikle, mali rantabilitenin hesaplanmasında farklı yöntemlerin kullanılması tarım işletmelerinin sürdürülebilirliği konusunda yanıltıcı bilgiler olacaktır. Bu sebeple tarım işletmelerinin mali rantabilite oranlarının hesaplanmasında öz sermayenin rantını müteşebbis karından ayıracak işletmelere göre norm ve teorik herhangi bir uygulama olmamasından dolayı ***Net Kar + Özsermaye Rantı /Öz Sermaye*** eşitliğinin kullanılmasının daha uygun olacağı öngörülmektedir.

Mali ve ekonomik rantabilite oranlarının hesaplanması yöntemlerinde bütünlük sağlandıktan sonra bu oranların makul olup olmadıklarını belirlemede fırsat maliyeti ilkesi kullanılmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle yatırımda kullanılacak sermayeye karşı fırsat maliyeti vadeli mevduat faiz oranları dikkate alınmıştır. Çünkü vadeli mevduat faiz oranları genellikle risksiz yatırım araçları olarak değerlendirmekte ve rantabilite oranlarının karşılaştırmalarında bu değerler kullanılmaktadır. Fakat reel olarak farklı yatırım araçlarının da getirileri fırsat maliyeti olarak değerlendirilebileceği bilinmektedir. Örneğin gayrimenkul yatırımının getirisi, altın gibi değerli madenlerin, tahvil ve bono gibi değerli kağıtlar ile farklı yatırım araçlarının getirilerinin fırsat maliyeti olarak ele alınabileceği bilinmelidir. Nitekim ekonomik yaşamda bireyler sahip oldukları sermayeyi sadece faiz oranlarına göre değil aynı zamanda farklı yatırım araçlarını da kullandıkları bilinmektedir. Bu nedenle rantabilite oranlarının karşılaştırılmasında farklı yatırım araçlarının fırsat maliyeti olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış olup, bu konunun literatüre katkı yapacağı dünüşünülmüştür.

5. Kaynakça

Ağızan, K. (2018). Tarımsal İşletmelerde Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Analizi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Ağızan, S. (2018). Sulama Sistemlerin Karşılaştırmalı Yatırım Analizi; Konya İli Çumra İlçesi Örneği. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Arısoy, H. (2004). Tarımsal araştırma enstitüleri tarafından yeni geliştirilen buğday çeşitlerinin tarım işletmelerinde kullanım düzeyi ve geleneksel çeşitler ile karşılaştırmalı ekonomik analizi-Konya ili örneği. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,

Arzu, K., & Direk, M. (2006). Konya İli Merkez İlçelerindeki Sığır Besiciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi, 20(40), 43-52.

Aslan, A. (2013). Malatya İlinde Organik Ve Konvansiyonel Kayısı Üretimi Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Aydin, B., & Unakitan, G. (2016). Trakya Bölgesinde faaliyet gösteren tarim isletmelerinin karsilastirmali ekonomik analizi. Anadolu Tarim Bilimleri Dergisi, 31(2), 223.

Aydın, E., & Sakarya, E. (2012). Kars ve Erzurum illeri entansif sığır besi işletmelerinin ekonomik analizi. Kafkas Universitesi Veteriner Fakultesi Dergisi, 18(6).

Başer, U., Bozoğlu, M., & Topuz, B. K. (2017). Tarım işletmelerinde çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin ölçülmesi. Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 2(3), 1-13.

Bayramoğlu, Z. (2003). Konya ilinde süt sığırcılığı projesi (100x2) kapsamında yer alan işletmelerin ekonomik analizi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,

Bayramoğlu, Z. (2013). Kiraz Yetiştiriciliği Yapan Üreticilerin Riske Karşı Davranışlarının İşletme Geliri Üzerine Etkileri: Akşehir İlçesi Örneği. TAGEM.

Bayramoğlu, Z., Karakayacı, Z., Çelik, Y., & Gündüz, O. (2014). Tarımsal İşletme Tipolojilerine Göre Risk Faktörlerinin Algılanması Ve Risk Yönetim Stratejilerinin Belirlenmesi.

Bozdemir, M. (2017). Dane Mısır Üretiminde Kaynak Kullanım Etkinliğinin Belirlenmesi: Konya İli Örneği. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çakıcı, L. (1973). Sanayi işletmelerinde rantabilite ve rantabilite ile ilgili sorunlar: AU Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Çelik, Y. (2014). Türkiye'de Tarım İşletmelerinde Farklı Muhasebe Sistemlerine Göre Masraf Ve Gelir Hesaplama Yöntemleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 20(1 ve 2), 41-52.

Çıtak, D. (2011). Keçi yetiştiren tarım işletmelerinin ekonomik analizi: Çanakkale İli Merkez İlçesi örneği. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Erdoğan, F., & Bayramoğlu, Z. (2017). Tarım İşletmelerinde Finne-Kinney Yöntemi ile Risk Analizi. Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi, 3(2), 19-28.

Erkuş, A., Bülbül, M., Kıral, T., Açıl, A., & Demirci, R. (1995). Tarım ekonomisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları(5), 298.

Gündüz, O., Aslan, A., Ceyhan, V., & Bayramoğlu, Z. (2017). Kuru Kayısı Yetiştiren İşletmelerinin Etkinliklerinin Agroekolojik Bölgeler Düzeyinde Değişimi ve Bu Değişime Risk Faktörünün Etkisi. TÜBİTAK Yayınlanmamış Proje Sonuç Raporu, Program Kodu:1001, Proje NO:114K539.

Halit, İ., Aytekin, G., Tekerli, M., & Koçak, S. (2000). Afyon İlinde Yapılan Sığır Besiciliğinin Ekonomik Analizi Ve Karlı Bir Besicilik İçin Alınması Gerekli Önlemler. Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi, 40(2), 1-16.

Hayırlıoğlu, A. E. (2007). Tarımda ilaç kullanımının ekonomik ve çevresel analizi; Konya İli Çumra İlçesi domates yetiştiriciliği örneği. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,

Kocaman, E., & Sayılı, M. (2011). Gümüşhane İlinde Gökkuşağı Alabalık İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 29(1), 36-45.

Murat, H., & Sakarya, E. (2012). Orta Anadolu bölgesi damızlık sığır yetiştirici birliklerine bağlı süt sığırcılık işletmelerinin ekonomik analizi. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 83(1), 5-14.

Oğuz, & Bayramoğlu. (2018). Tarım Ekonomisi Kitabı. Atlas Kitapevi 3.Baskı, 1-222.

Oğuz, C., Bayramoğlu, Z., Ağızan, S., & Ağızan, K. (2017). Tarım İşletmelerinde Tarımsal Mekanizasyon Kullanım Düzeyi, Konya İli Örneği. Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 31(1), 63-72.

Orhan, A. (2019). Konya İli Merkez İlçelerinde Ziraat Bankasından Kredi Kullanan Tarım İşletmelerinin Finansal Yapısının ve Sürdürülebilir Borçlanma Stratejisinin Belirlenmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi,

Paksoy, M., & Özçelik, A. (2008). Kahramanmaraş ilinde süt üretimine yönelik keçi yetiştiriciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik analizi. Tarım bilimleri dergisi, 14(4), 420-427.

Semerci, A., Parlakay, O., & Çelik, A. D. (2015). Süt Sigirciligi Yapan Isletmelerin Ekonomik Analizi: Hatay Ili Örnegi/Economic Analysis of Dairy Farms: The Case of Hatay Province. Journal of Tekirdag Agricultural Faculty, 12(3), 8.

Sıray, E., Erol, F. Ö. Ö. D. H., Sayılı, M., & Akçay, Y. (2015). Fındık Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi: Giresun İli Örneği. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 32(2), 64-78.

Tandoğan, M. (2006). Afyonkarahisar İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinde Karlılık Analizi ile İşletmelerde Karşılaşılan Üretim ve Pazarlama Sorunları. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

Tapkı, N., Emeksiz, F., & Dağıstan, E. (2015). Economic Analysis of Fruit Sapling Producing Enterprises in Hatay Province. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 3(8), 680-686.

Taşcı, R. (2018). Arpa üretim, pazarlama ve işleme yapısının analizi: Konya ili örneği. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,

TOB. (2017). http://www.tarim.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler.

Tokmak, T., Ünalan, A., & Çiçek, R. (2011). Niğde İli Süt Sığırcılığı İşletmelerinin Ekonomik Analizi. 7. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi. Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, 14-16.

USDA. (2019). Amerika Birleşik Devletlerindeki Tarım İşletmelerinin 1960-2018 Yılları Arası Mali ve Ekonomik Rantabilite Oranları (%). Retrieved from https://data.ers.usda.gov/reports.aspx?ID=17838

Usta, Y. Z. M. F., Sav, A. G. O., & Sayın, C. (2018). Koyunculuk İşletmelerinde Ekonomik Yapı ve Destekleme Politikaları: Tokat İli Niksar İlçesi Örneği. Paper presented at the Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi.

Üçpınar, F. (2016). Konya ili Derbent ilçesi taze fasulye üretimi yapılan tarım işletmelerinin ekonomik analizi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,

Yücel, T. (2016). Sürdürülebilirlik ve kurumsal sürdürülebilirlik kavramının incelenmesi ve muhasebe ile ilişkisi: teorik bir araştırma. Kesit Akademi Dergisi(5), 2149-9225.

Konya İlçelerinde Yıllar İtibariyle Tarım Arazisi Değerlerindeki Değişmelerin Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Zuhal Karakayacı[1] Zir. Müh. Ümran Kocaman[2]

[1]Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- Konya, zkarakayaci@gmail.com

[2]Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü- Konya, umrankcmn93@gmail.com

Özet: Tarım arazilerine ait kıymetler, cari olarak artış yönünde sürekli değişim göstermektedir. Değişen bu değerleri, yıllar itibariyle incelemek ve ilçeler itibariyle arazi değerlerini etkileyen faktörlerin analizi araştırmanın asıl amacını teşkil etmektedir. Çalışmanın ana materyalini, Tapu Kadastro Müdürlüğü'nce 2000-2018 yılları ve aralığını kapsayan Arazi Dekar Değerlerini gösteren cetveller ve diğer istatistikler oluşturmaktadır. Araştırmada tarla arazisi kuru ve sulu olmak üzere ele alınıp, sulu ve kuru arazilerin yıllar itibariyle gösterdiği farklar, bölgesel değerleri belirlenmiştir. Sulu ve kuru arazilerin değerini etkileyen faktörler için Doğrusal Regresyon analizi yapılmış ve agro-ekolojik alt bölge, kırsal nüfus, kentsel nüfus ve ilçelerin Konya merkezine uzaklıkları faktörleri anlamlı bulunmuştur. Tarım arazilerinin değerleme çalışmalarında değeri etkileyen faktörlerin objektif bir şekilde değerlendirilmeye alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım arazisi, değer, Konya

Abstract: The assets belonging to the agricultural lands show change continuously in the direction of increase. The aim of this study is to reveal these changing values and analysis of affecting the value of agricultural lands according to districts. The main material of the study consists of charts and other statistics showing the Land Decree Values covering the years 2000-2018 and range of the Land Registry and Cadastral Office. In the research, the lands were discussed in two parts as arid and irrigated, and the differences between the years of irrigated and arid land were determined and their regional values were determined. Linear Regression analysis was performed for the factors affecting the value of wet and dry land and factors such as agro-ecological region, rural population, urban population and distance of districts to Konya center were found to be significant. In the valuation studies of agricultural land, the factors affecting the value should be evaluated objectively.

Key Words: Farm land, Value, Konya

1.GİRİŞ

Tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi için mekânsal olarak ihtiyaç duyulan üretim faktörü tarım arazileridir. Genellikle diğerlerine nazaran daha fazla gelir getirdiği düşünüldüğünden, nüfus arttıkça tarım arazisinin miktarı orman ve meralar aleyhine genişlemektedir (Aksöz, 1972). Tarım arazisi, üzerinde tahıl, baklagiller, endüstri ve yem bitkileri gibi yıllık bitki yetiştirilen arazidir (Mülayim ve Güneş, 1986). Başka bir tanıma göre ise, toprağın kıymet meydana getirme gücünden yararlanmaya elverişli olan bir arazi çeşididir. Bu nedenle tarım arazisinden yararlanma diğer arazilerden daha fazla olmaktadır (Karagölge, 1987).

Tarım arazileri üretimin ana kaynağı olarak üretim faktörlerinin en önemlisidir. Dolayısıyla gün geçtikçe artan nüfusun gıda güvenliğini sağlamada önemli bir role sahiptir. Ancak artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılama düzeyinde kıt kaynak olan tarım arazilerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. 1927 yılında 13.6 milyon olan nüfusun, 80 milyonu geçmesi ve buna karşılık tarımsal faaliyet amacıyla kullanılan arazinin azalış göstermesi bunun bir göstergesidir. Ayrıca çalışmanın yapıldığı Konya ilinde kırsal alan göz önüne alındığında 2007 yılında 401.685 olan kırsal nüfus, 2017 yılında 181.438 olarak ciddi bir azalış göstermektedir. Konya kent nüfusu incelendiğinde ise 2007 yılında 3.918.164 olan nüfus 2017 yılında 4.360.298 olarak on yılda çok fazla artış yaşandığı görülmektedir. Kırsal alanda yaşanan bu nüfus azalışının nedeni olarak birçok neden sayılabilmekle birlikte kırsal alanda yaşayan insanların tarımsal politikalar, arazilerin zamanla parçalanarak kişi başına düşen tarımsal alanların azalışıyla yeterli gelir elde edememeleri, sosyal neden olarak insanların şehir hayatına özendirilmesi ve çeşitli sebeplerden dolayı kırsaldan kente göçün fazlalaştığı dikkat çekmektedir.

2007 yılı TÜİK verilerine göre Konya ili toplam tarım alanı 2.140.816 ha, Türkiye tarım alanı ise 24.887.394 ha olarak belirlenmiştir. 2017 yılında ise bu değerler Konya ilinde 1.886.156 ha, Türkiye'de 23.275.788 ha şeklindedir. Son 10 yılın değerlendirmesi yapıldığında Türkiye tarım alanları %6 oranında azalma gösterirken, Konya ili tarım alanlarının %12 azalma gösterdiği dikkat çekmektedir (TÜİK, 2019). Bu durum, tarım arazilerinin amaç dışı kullanım talebini artırmış ve bunun sonucunda arazi fiyatlarında önemli oranda artışlar gerçekleşmiştir.

Tarımsal üretimin esas öğesi olan arazinin yerleşim, sanayi ve ulaşım gibi sektörlerde de talebi gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca politikaların yanlış uygulanması sonucu yatırımların verimli tarım arazilerine kaydığı gözlenmektedir. Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlar için kullanılması bir taraftan verimli tarım arazilerinin yok olmasına neden olurken, diğer taraftan mevcut tarım arazilerinin değerinde artışa neden olmaktadır.

Türkiye'de nüfus başına düşen işlenebilir arazi genişliği giderek azalmaktadır. Kişi başına düşen arazinin azalması ve enflasyonun hızlı bir şekilde artması sonucu özellikle son yıllarda cari fiyatlar bazında, arazi değerlerinde çok hızlı bir artış meydana gelmiştir (Birinci, 1993).

Tarım arazileri değeri, cari olarak artış yönünde sürekli değişim göstermektedir. Arazi değerlerindeki artışı diğerleri yanında başlıca iki faktör etkilemektedir. Bunlardan birincisi, artan nüfus nedeniyle tarım arazisine karşı artan talep, ikincisi ise toptan eşya fiyatlarında ve özellikle tarımsal ürün fiyatlarında meydana gelen yükseliştir (Birinci ve Gülten, 1999). Tarım arazilerinin toprak yapısı, coğrafi yapısı gibi özellikleri değer üzerinde etkili unsurlardır. Tarım arazilerinin değerini etkileyen en önemli faktörlerden biri de kente yakınlığıdır (Karakayacı, 2011). Ayrıca bölgesel gelişmişlikler de değere olumlu yönde etki etmektedir.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Materyal

Bu çalışmanın ana materyalini, Tapu Kadastro Müdürlüğü'nce 2000-2017 yılları arasını kapsayan Arazi Asgari Dekar Değerlerini gösteren veriler oluşturmaktadır. Ayrıca konu ile yakından ilgili olan çeşitli istatistikler, araştırmalar, makaleler ve ders kitaplarından da faydalanılmıştır.

2.2 Yöntem

Çalışmada, 2000-2018 yılları arasındaki 18 yıllık dönemde, tarla arazisi değerlerinde meydana gelen değişme ve gelişmeler ele alınarak çeşitli açılardan incelenmiştir. Paranın zaman değeri göz önünde bulundurularak geçmiş yıllara ait veriler, endeks değerleri ile karşılaştırma yapılacak olan 2018 yılının değerine taşınmıştır.

Ayrıca hem kuru araziler için hem de sulu araziler için değeri etkileyen faktörler Doğrusal Regresyon Modeli ile analiz edilmiştir. Konya'nın 31 ilçesine ait arazi değerleri bağımlı değişken olarak, kırsal nüfus, kentsel nüfus, agro-ekolojik bölge durumu ve ilçelerin Konya merkezine uzaklıkları bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Analizde kullanılan bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler şu şekilde formüle edilebilir (Gujarati, 1995);

$$Y= b_0+b_{1x1}+b_{2x2}+b_{3x3}+.....+b_{nxn}+u$$

Formülde Y= Arazi değeri (TL/da), b_0= Sabit parametre ve diğer parametreler de arazinin değerini etkileyen faktörler olarak ele alınmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmada Konya ili sınırları içerisinde yer alan 31 adet ilçenin sulu ve kuru tarım arazilerinin değerlerindeki yıllar itibariyle meydana gelen değişim incelenmiştir. İlçeler itibariyle en fazla tarım arazisine sahip ilçe Cihanbeyli'dir. Oransal olarak değerlendirildiğinde; sulu arazi oranı en fazla olan ilçeler Sarayönü ve Kulu, kuru arazi oranı en fazla olan ilçeler ise Hadim ve Derebucak'tır. Miktar olarak bakıldığında ise en fazla sulu araziye sahip ilçeler Çumra ve Karatay, en fazla kuru arazi olan ilçeler ise Cihanbeyli ve Sarayönü'dür.

Çizelge 1. Konya İli İlçelerinin Toplam Tarım Arazisi (2018)

İlçeler	Toplam Tarım Arazisi	Sulu	%	Kuru	%
Ahırlı	61.604	16.932	72,51	44.672	27,49
Akören	202.990	30.924	84,77	172.066	15,23
Akşehir	316.066	143.537	54,59	172.529	45,41
Altınekin	758.512	547.302	27,85	211.210	72,15
Beyşehir	649.849	169.859	73,86	479.990	26,14
Bozkır	211.683	41.150	80,56	170.533	19,44
Cihanbeyli	2.219.032	441.190	80,12	1.777.842	19,88
Çeltik	329.028	230.668	29,89	98.360	70,11
Çumra	1.299.580	968.192	25,50	331.388	74,50
Derbent	124.342	28.197	77,32	96.145	22,68

Derebucak	27.798	25.234	9,22	2.564	90,78
Doğanhisar	153.172	48.868	68,10	104.304	31,90
Emirgazi	408.652	47.734	88,32	360.918	11,68
Ereğli	1.154.597	597.917	48,21	556.680	51,79
Güneysınır	192.521	33.823	82,43	158.698	17,57
Hadim	79.482	74.637	6,10	4.845	93,90
Halkapınar	52.435	18.658	64,42	33.777	35,58
Hüyük	183.009	45.281	75,26	137.728	24,74
Ilgın	777.473	172.469	77,82	605.004	22,18
Kadınhanı	1.072.475	447.022	58,32	625.453	41,68
Karapınar	1.245.782	584.769	53,06	661.013	46,94
Karatay	1.799.108	889.054	50,58	910.054	49,42
Kulu	1.152.087	76.103	93,39	1.075.984	6,61
Meram	578.415	238.874	58,70	339.541	41,30
Sarayönü	1.181.258	148.208	93,40	1.103.305	12,55
Selçuklu	614.820	175.056	71,53	439.764	28,47
Seydişehir	372.044	241.074	35,20	130.970	64,80
Taşkent	49.948	10.993	77,99	38.955	22,01
Tuzlukçu	363.337	73.674	79,72	289.663	20,28
Yalıhüyük	39.012	9.243	76,31	29.769	23,69
Yunak	1.191.449	343.841	71,14	847.608	28,86

Kaynak: TÜİK, 2019

Çalışmada tarım arazilerinin değerini etkileyen faktörler olarak alınan bilgiler çizelge 2'de verilmiştir. Konya ilinin en fazla nüfusa sahip ilçeleri sırasıyla Selçuklu, Meram, Karatay ve Ereğli'dir. Kırsal nüfusu en fazla olan ilçeler ise Ereğli, Karatay ve Seydişehir'dir. Selçuklu, Meram, Karatay merkez ilçeler olup, kent merkezine en yakın ilçeler Sarayönü ve Çumra iken, en uzak ilçeler ise Çeltik ve Halkapınar'dır. Agro-ekolojik alt bölgeler sosyo-ekonomik yapı, iklim, toprak yapısı ve coğrafik yapı dikkate alınarak oluşturulmuş olup, 1. grupta Selçuklu, Meram, Karatay ve Çumra bulunmaktadır.

Çizelge 2. Konya İli İlçelerine Ait Genel Bilgiler

İlçeler	Kırsal Nüfus	Kentsel Nüfus	Konya'ya Uzaklık	Agro-ekolojik Alt Bölge
Ahırlı	1.424	5.084	119,00	2,00
Akören	1.782	5.879	68,00	2,00
Akşehir	10.985	93.233	131,00	3,00
Altınekin	5.882	14.548	65,00	5,00
Beyşehir	9.456	73.768	90,00	4,00
Bozkır	9.062	26.287	129,00	2,00
Cihanbeyli	8.225	52.525	98,00	5,00
Çeltik	2.098	10.071	191,00	5,00
Çumra	12.883	66.794	59,00	1,00
Derbent	1.216	4.455	76,00	4,00
Derebucak	838	6.473	140,00	4,00
Doğanhisar	2.219	16.029	103,00	4,00
Emirgazi	1.670	8.949	141,00	5,00
Ereğli	24.719	145.389	153,00	3,00
Güneysınır	3.539	9.458	87,00	2,00
Hadim	3.093	11.970	135,00	2,00
Halkapınar	2.457	4.354	173,00	3,00
Hüyük	3.530	16.073	96,00	4,00
Ilgın	10.861	54.622	89,00	3,00

Kadınhanı	11.033	33.036	58,00	5,00
Karapınar	6.614	49.766	102,00	5,00
Karatay	17.037	323.659	4,00	1,00
Kulu	12.252	50.667	148,00	5,00
Meram	12.670	342.315	4,00	1,00
Sarayönü	2.976	26.875	48,00	5,00
Selçuklu	4.602	648.850	3,00	1,00
Seydişehir	16.110	64.687	107,00	4,00
Taşkent	247	7.635	145,00	2,00
Tuzlukçu	3.375	7.280	127,00	3,00
Yalıhüyük	202	1.785	114,00	2,00
Yunak	7.912	23.093	170,00	5,00

Çalışma kapsamında Konya ili ilçelerindeki kıraç ve sulu tarım arazilerinin 2000 yılı ve 2018 yılı değerleri elde edilmiş ve 2000 yılı değerleri endeks hesabı ile 2018 yılına getirilmiş ve çizelge 3'de güncellenmiş değer olarak yansıtılmıştır.

Kuru tarım arazisi; toprak derinliği az, genellikle eğimi fazla ve sulama olanağı bulunmayan arazi olarak tanımlanmakta olup tarımsal potansiyeli çok düşüktür (Açıl, 1976). Kuru tarım arazisi, tarım arazileri içinde değeri ve önemi en az olan arazi çeşididir. Demir ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de kuru tarım arazilerinin ortalama değerinin 2006 yılına kadar yükselerek maksimum değerine ulaştığı belirlenmiştir. İncelenen dönemde kuru tarım arazileri reel fiyatlarının ortalama olarak artış hızı %59.8'dir. En fazla fiyat artış hızı yaşanan bölgeler Ortadoğu (%149.9) ve Ege (%105.8) Bölgeleri olurken, en düşük artış hızına sahip bölge %8.1 oranıyla İstanbul'dur.

Konya ili ilçelerindeki kuru tarım arazisi değerlerinde en fazla artış %916,8 ile Halkapınar, Kulu ve Taşkent ilçelerinde yer almaktadır. Bu ilçeler kuru arazi oranı yüksek olan ilçeler olup, 2018 değerleriyle 2000 yılında kuru arazi değeri 113 TL/da iken, 2018 yılında 1.150 TL/da'a yükselmiştir. Derebucak ilçesinde kuru tarım arazisinde 113 TL/da'dan 1.000 TL/da'a yükselerek %784,17 artış olduğu görülmektedir. Bu ilçeleri %518,92 artış ile takip eden Ilgın, Karatay, Sarayönü ve Seydişehir ilçelerinin olduğu belirlenmiştir. En az artışa sahip olan ilçe ise %93,41 artış ile Akşehir ilçesidir.

Çizelge 3. İlçeler İtibariyle Arazi Değerlerinin Değişimi (TL/da)

İLÇELER	**KURU**			**SULU**			**KURU**	**SULU**
	2000	**Güncellenmiş Değer**	**2018**	**2000**	**Güncellenmiş Değer**	**2018**	**% artış**	**%artış**
Ahırlı	50	566	2.000	400	4.524	4.800	253,67	6,1
Akören	80	905	1.850	250	2.828	9.000	104,46	218,3
Akşehir	80	905	1.750	200	2.262	10.000	93,41	342,09
Altınekin	50	566	3.000	450	5.090	13.000	430,5	155,43
Beyşehir	50	566	1.700	100	1.131	7.000	200,62	**518,92**
Bozkır	30	339	1.700	100	1.131	5.000	401,03	342,09
Cihanbeyli	50	566	2.500	240	2.714	6.000	342,09	121,04
Çeltik	30	339	1.700	100	1.131	5.000	401,03	342,09
Çumra	50	566	3.000	150	1.697	10.000	430,5	489,45
Derbent	50	566	1.700	100	1.131	7.000	200,62	**518,92**
Derebucak	10	113	1.000	30	339	1.900	**784,17**	459,98
Doğanhisar	50	566	3.000	150	1.697	10.000	430,5	489,45
Emirgazi	30	339	1.700	100	1.131	5.000	401,03	342,09
Ereğli	50	566	3.000	150	1.697	10.000	430,5	489,45
Güneysınır	30	339	1.700	100	1.131	4.500	401,03	297,88
Hadim	30	339	1.700	100	1.131	4.500	401,03	297,88
Halkapınar	10	113	1.150	30	339	2.000	**916,8**	489,45

Hüyük	50	566	3.000	150	1.697	10.000	430,5	489,45
Ilgın	50	566	3.500	150	1.697	12.000	**518,92**	**607,34**
Kadınhanı	30	339	1.700	100	1.131	6.000	401,03	430,5
Karapınar	30	339	1.700	100	1.131	5.000	401,03	342,09
Karatay	50	566	3.500	150	1.697	13.000	**518,92**	**666,28**
Kulu	10	113	1.150	30	339	2.500	**916,8**	**636,81**
Meram	50	566	1.700	100	1.131	6.000	200,62	430,5
Sarayönü	50	566	3.500	150	1.697	12.000	**518,92**	**607,34**
Selçuklu	50	566	3.000	150	1.697	9.000	430,5	430,5
Seydişehir	50	566	3.500	150	1.697	12.000	**518,92**	**607,34**
Taşkent	10	113	1.150	30	339	2.000	**916,8**	489,45
Tuzlukçu	50	566	1.700	100	1.131	6.000	200,62	430,5
Yalıyühük	50	566	3.000	150	1.697	13.000	430,5	**666,28**
Yunak	50	566	2.000	100	1.131	7.000	253,67	**518,92**

Sulu tarım arazisi; Gerek su kaynağı ve gerekse toprak derinliği bakımından sulama olanağı bulunan ve tarımsal potansiyeli çok yüksek olan arazidir (Açıl, 1976). Çalışmanın yapıldığı Konya ilçeleri arazi değer artışları incelendiğinde en fazla artışın %666,28 ile Karatay ve Yalıhüyük; bu ilçeleri takiben %636,81 ile Kulu, %607,34 ile Ilgın, Sarayönü ve Seydişehir; %518,92 ile Beyşehir ve Derbent ilçeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada sulu tarım arazileri için en az artışın %6,1 artış ile Ahırlı ilçesi olduğu görülmektedir.

Türkiye'de tarım arazilerinin değerlemesi belirli bir sistematik içerisinde gerçekleşmemektedir. Çalışmada Konya ili sınırları içerisinde yer alan ilçelerin arazi değerlerinde meydana gelen değişmeler incelenmiş olup, ilçelere göre arazi değerlerinde farklı değişimlerin meydana geldiği görülmektedir. Konya ili yüzölçümü olarak Türkiye'nin en büyük şehri olduğundan ve İç Anadolu Bölgesinde bulunduğu halde Akdeniz Bölgesine yakın ilçeleri de yer aldığından, ilçeler çok farklı ekoloji ve sosyo-ekonomik özelliklere sahiptir.

3.1. Tarım Arazilerinin Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi

Bu çalışmada arazi fiyatlarını etkileyen faktörler doğrusal regresyon modeli ile açıklanmıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda (Vasquez vd., 2002; Vyn, 2007; Karakayacı, 2011) arazi fiyatları hedonik model olarak adlandırılan logaritmik model ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada logaritmik model ile birlikte farklı model kalıplarının denemesi yapılmış ancak en iyi test sonuçları doğrusal regresyon modelinde elde edilmiştir. Doğrusal regresyon modeli ile kuru ve sulu tarım arazilerinin fiyatlarını etkileyen faktörler açıklanmıştır. Bu amaca yönelik olarak Konya iline ait 31 ilçenin 2018 yılı ortalama kuru ve sulu arazi fiyatları kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise ilçelerin kent nüfusu, kırsal alan nüfusu ve ilçelerin Konya merkezine olan uzaklığı alınmıştır. Bir diğer bağımsız değişken ise kukla değişken olarak ilçelerin agro-ekolojik alt bölge grupları modele dahil edilmiştir.

Kuru tarım arazi fiyatları için tahmin edilen doğrusal regresyon model sonuçları Çizelge 4'de verilmiştir. Modele ait R^2 değeri % 47 olarak belirlenmiş olup % 1 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde yer alan bütün bağımsız değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmuş ve Durbin Watson istatistiğine göre otokorelasyon (1,891), VIF değerine göre de çoklu bağlantı problemi olmadığı belirlenmiştir. Model istatistiki ve ekonometrik testlere göre başarılıdır.

Sulu tarım arazileri için tahmin edilen doğrusal model için R^2 değeri % 52 olarak belirlenmiş ve % 1 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde yer alan bütün değişkenler sulu arazilerin fiyatları için tahmin edilen regresyon modelinde de istatistiki olarak anlamlı bulunmuş olup otokorelasyon (2,089) ve çoklu bağlantı problemine (VIF) rastlanmamıştır.

Her iki model için R^2 değeri yaklaşık olarak sırasıyla % 47 ve % 52 olarak belirlenmiştir. Bu katsayılar bağımlı değişkendeki değişmelerin bağımsız değişkenler tarafından açıklanma gücünü göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre kuru arazi fiyatlarının % 53'ü ve sulu arazi fiyatlarının % 48'i açıklanmamaktadır. Modelde yer alan değişkenler arazi için objektif değer artırıcı unsur olarak değerlendirilebilir. Bu değişkenler arazinin mevki rantını artıracak özelliktedir. Arazinin diferansiyel rantını açıklayacak değişkenler modelde yer almamaktadır. Bunun dışında ilçelerin sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel yapıları da arazilerin talebini ve fiyatlarını etkilemektedir.

Her iki model için kullanılan bağımsız değişkenler aynı olup arazi fiyatları üzerindeki etkileri de aynı yöndedir. Agro-ekolojik alt bölgeler Konya ilinde 5 grup olup, modele kategorik değişken olarak dahil edilmiştir. Bu bölgelerin belirlenmesinde toprak yapısı ve iklimsel faktörler dikkate alınmıştır. Bu değişkenin işareti pozitif olarak belirlenmiş olup, fiyat artışlarının agro-ekolojik bölgelere göre değişmesi anlamlıdır. Nitekim bu bölgelerde ekolojik yapı farklılık göstermektedir. Ekolojik yapının farklı olması üretim desenini ve verimi etkilemektedir. Bu durum arazi fiyatları üzerindeki en önemli unsurlardandır. Dolayısıyla agro-ekolojik faktörlere göre arazi fiyatlarının değişmesi beklenen bir durum olup hem uygulama hem de teorik olarak açıklanabilir.

Modelde yer alan diğer bir değişken ilçelerin Konya kent merkezine olan uzaklıklarıdır. Nitekim kentlerin nüfus yoğunluklarının ve gelişmişliklerinin cazibelerinin olduğu bilinmektedir. Bu konuda kentlerin nüfus yoğunluğunun ve gelişmişliğinin çekim güçleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre büyük ve gelişmiş kentlere yakınlaştıkça arazilerin değerlerinin arttığı tespit edilmiştir (Vasquez vd., 2002; Karakayacı, 2005; Karakayacı, 2011). Bu çalışmada da kuru ve sulu arazi fiyatları üzerinde uzaklığın negatif etkisi belirlenmiştir. Konya kent merkezinden uzaklaştıkça arazi fiyatlarının düştüğü belirlenmiştir. İlçelerin kent nüfuslarının arazi fiyatları üzerindeki etkisi de aynı yönde belirlenmiştir. Kent nüfuslarının yoğunluğu arazi fiyatlarını pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Modelde yer alan diğer bir değişken ise kırsal alan nüfusudur. Türkiye'de kırsal nüfus toplam nüfusun % 21'ini oluşturmakta olup gelişmiş ülkelere göre oldukça fazladır. Kırsal alanda nüfusun yoğun olması arazi üzerinde nüfus baskısının oluşmasına neden olmaktadır. Nitekim yıllara göre kırsal alan nüfusu 1980'den 2017 yılına kadar % 23 azalmış olmasına rağmen yine de kırsal alan nüfusu fazladır. Tarım dışı sektörlerde istihdamın hızla gelişmemesinden dolayı kırsal nüfus hala yoğunluğunu korumaktadır. Kırsal alanda en önemli ekonomik faaliyet tarım olup, bunun için tarım arazilerine olan talepte fazladır. Modele dahil edilen kırsal alan nüfusunun da arazi fiyatları üzerine pozitif etkisi belirlenmiştir.

Çizelge 4. Kuru ve Sulu Tarım Arazilerinin Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi

Değişkenler	Katsayılar		Std Hata		t istatistiği		Önem Düzeyi		VIF	
	Sulu	Kuru	Sulu	Kuru	Sulu	Kuru	Sulu	Kuru	Sulu	Kuru
Sabit Katsayı	6999,692	2001,759	2409,684	583,167	2,905	3,433	0,008	0,002		
Agro-Ekolojik Alt Bölgeler	704,381	158,446	451,023	109,152	1,562	1,452	0,132	0,160	1,353	1,353
İlçenin Konya Merkeze Uzaklığı	-32,990	-6,564	14,445	3,496	-2,284	-1,878	0,032	0,073	1,646	1,646
İlçenin Kent Nüfusu	0,010	0,002	0,006	0,001	1,777	1,601	0,089	0,123	2,025	2,025
İlçenin Kırsal Alan Nüfusu	0,152	0,039	0,101	0,024	1,506	1,599	0,146	0,124	1,136	1,136

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarım arazilerinin değeri bölgeden bölgeye göre farklılık arz etmektedir. Araştırmada tarım arazilerinin Konya ilindeki ilçelerin değerleri ile bu değerlerdeki değişme ve gelişmeler incelenmiştir. Türkiye'de hızla artmakta olan nüfusa karşılık, tarımsal üretimde kullanılan arazinin son sınırına ulaşılmıştır. Buna rağmen tarım dışı amaçlar için tarım arazilerinin kullanılması hem tarımsal üretimin sürdürülmesi hem de arazilerin değeri açısından büyük önem arz etmektedir. Kıt kaynak olması ve arzının mümkün olmamasına bağlı olarak tarım arazilerinin değeri reel olarak artmaktadır. Genel artış trendi içerisinde bölgelere ve yıllara göre sapmalar bulunmaktadır. Çalışmadan elde edilen verilere göre çok büyük değer artışı olduğu saptanmıştır. Özellikle tarım ve tahıl şehri olarak önem kazanan Konya ili için bu değer değişimlerinin incelenmesi araştırmanın önemini artırmaktadır. Türkiye'de değerleme işlemleri gelişigüzel yapıldığından dolayı değerler birbiriyle fazla miktarda paralellik göstermemektedir. Değerleme yapanların değerleme eğitimini alan uzman kişilerden seçilmesi ve belirli bir kurum bünyesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü değerleme faaliyeti objektiflik çerçevesinde yapılmalı ve tutarlılık olmalıdır.

Araştırmada tarım arazilerinin değerini etkileyen faktörler de analiz edilmiş nüfusun, kente uzaklığın ve toprak yapısı ile iklimsel yapıya göre belirlenmiş olan agro-ekolojik alt bölgelerin etkili bulunmuştur. Kırsal nüfusun etkisi üretim alanı olarak talep etmelerinden kaynaklanırken, kentsel nüfusun etkisi tarım arazilerine tarım dışı

amaçlar için talep görmesinden kaynaklanmaktadır. Tarım arazilerinin değeri kente yaklaştıkça artış göstermekte olup, önemli bir faktördür. Konya ili yüzölçümü olarak çok büyük ve bu nedenle farklı ekolojik yapıları içerdiğinden, 5 agro-ekolojik alt bölgeye ayrılmıştır. Bu alt bölgeler sosyo-ekonomik yapı, iklim, toprak yapısı ve coğrafik yapı dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda, tarım arazilerinin değerlemesinde değere etki eden faktörlerin objektif bir şekilde değerlendirmeye alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Açıl, F., 1976. Türkiye'de 1950-1974 Yılları Arasında Muhtelif Tarımsal Arazi Nev'ilerinin Kıymetleri ile Bunlardaki Değişmeler. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No:619, Ankara.

Aksöz, İ., 1972. Zirai Ekonomiye Giriş. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 15. Erzurum.

Birinci, A., 1993. Türkiye'de Gayrimenkul (Tarla Arazisi ve Arsa) Kıymetlerindeki Değişmeler ve Bu Değişime Etki Eden Faktörler. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Erzurum.

Birinci, A., Gülten, Ş., 1999. Türkiye'de Tarla Arazisi Değerlerindeki Değişmeler. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 30(1), 87-94.

Demir, O., Birinci, A., Sezgin, A. 2016. Türkiye'de Tarla Arazisi Değerlerindeki Değişmelerin Analizi, XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Isparta.

Gujarati, N. D., 1995. Basic Econometrics, 3. Ed., Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Karagölge, C., 1987. Tarım Ekonomisi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 290, Erzurum.

Karakayacı (Ünal), Z., 2005. Konya İli Ereğli İlçesi Tarım Arazilerine Değer Takdirinde Uygulanan Gelir Yöntemi ve Pazar Değeri Yöntemi Arasındaki Farkın İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Konya.

Karakayacı, Z., 2011. Tarım Arazilerinin Değerlemesinde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanılması: Konya İli Çumra İlçesi Örneği, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya.

Mülayim, Z.G., T. Güneş, 1986. Yeni Bilirkişi Rehberi, Ankara.

TÜİK, 2019. http://tuik.gov.tr/Start.do

Vasguez, O., Nelson, J. R., Hamilton, J. R., 2002. Regression Analysis To Determine the Effects of Land Characteristics on Farmland Values in South-Central Idaho, Journal of ASFMRA, page:69-77.

Vyn, R. J., 2007. The Effect of Strict Agricultural Zoning on Farmland Values: The Case of Ontario's Greenbelt, Doktora Tezi, The Faculty of Graduate Studies of The University of Guelph, Kanada.

Bölgesel Ekonomilerin Uluslararası İlişkilere Etkisi

Prof. Dr. Ömer Önder ARI[1] **Dr. H. Bayram İRHAN**[2]

[1]İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi.

[2]İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Uluslararası Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi.

Özet: Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynayan ve ekonominin glokalizasyon (küresel - lokal) sürecini temsil eden kümelenme ile bölgesel endüstrilerin iliş- kisi sunulmaktadır. Bu ilişki, endüstriyel yoğunlaşmanın yol açtığı kümelenmeden sonra kapi- talist süreç içinde kitlesel üretimin öneminin azaldığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel amacı, toplulaşmanın merkezsizleştirmeyle ifade edildiği kümelenmenin, ulus-devlet yerine ulus üstü bölgesel odaklı etkilerini ortaya koymaktır. Makalede uluslararası ilişkilere yön ve- ren ekonomik kalkınmayla bölgesel ekonomilerin yükselişi paralellik göstermektedir. Bölgesel ekonomilerin gelişiminin, uluslararası ilişkiler bağlamında teknolojiyi ve coğrafi yoğunlaşmaları içermesi dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Ekonomiler, Endüstriyel Yoğunlaşma, Glokalizasyon, Uluslararası İlişkiler.

Impact Of Local Economies On International Relations

Abstract: This study presents the relationship between clusters that represent the glocalization (global - local) of economy - a determinant in International Relations - and local industries. This relationship contributes to the literature of the field by stating that the importance of mass production - a part of the capitalist process - has been diminishing because of industrial condensation (clusters.) The chief target of this study is to bring to the fore the supranational, not nation states, region-oriented effects of clusters where agglomeration is explained through decentralization. In this article, economic growth that directs International Relations shows parallelism with the rise of local economies. It is remarkable that the development of regional economies contain technological and geographical condensations when we consider International Relations through an economic perspective.

Key Words: Regional Economies, Industrial Condensation, Glocalization, International Relations.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin temel etkenlerinden biri ekonomidir. Literatürde, küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ekonomik krizler için "kümelenme" bir çözüm olarak ele alınabilir. Kapitalist sürecin kriz üreten ka- rakteri, paylaşarak toplulaşan kümelenmenin dinamik yapısıyla aşılabilir. Kümelenme uluslararası ilişkilere yol açan ve uluslararası iktisadın nedeni olan bölgesel yoğunlaşma teorilerine dayanmaktadır. Kümelenme alanlarının oluşumunda bölgesel ekonomilerin yüksel- mesi önemli bir yol oynamaktadır. Bölgesel ekonomile- rin oluşumunda; bölgenin endüstriyle ilgili hammadde, işgücü, teknoloji, bilgi ve nakliye olanağına sahip ol- ması avantaj sağlamaktadır. Bölgesel avantajlar ulusla- rarası ekonomik ilişkilere neden olurken ulusların kal- kınmasında itici güç olmaktadır. Uluslararası ilişkilerde baskın gücün ekonomik kalkınma etkisi gittikçe art- maktadır. Ekonominin uluslararasılaştığı küresel dö- nemde endüstrilerin avantajlı olabileceği bölgelerde kurulması dikkate alınmaktadır. Bölgesel ekonomilerin avantaj sağlayan unsurları uluslararası ilişkilerde ülke- leri daha etkin kılmaktadır.

Uluslararası ekonomik ilişkilerde Smith'in "Mutlak Üstünlük" ve Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlük" ile Marshall'ın "Bölgesel Yoğunlaşma" teori- leri kümelenmeyi işaret etmesi bakımından dikkat çekmektedir. Smith'in Ricardo'nun ve Marshall'ın bu teorileri bölgesel ekonomilerdeki yoğunlaşmayı ifade etmektedir. Porter'ın ulusların rekabet avantajının ne- deni olarak gördüğü endüstrilerin yoğunlaşması (küme- lenme) yukarıda belirtilen teorilere dayanmaktadır. Uluslararası ilişkilere yön veren küresel ekonomide, endüstrilerin avantajlı olabileceği bölgelerde kurulması dikkate alınmaktadır. Tüm üretim aşamalarının yaşandığı fabrikanın görevini, diğer tamamlayıcı unsurlarla "kümelenme" üstlenmiştir. Bu tamamlayıcı unsurlar müşteri, satıcı, tedarikçi, banka, hükümet kurum ve kuruluşlarıdır. Rekabet avantajı sağlayan işbirliği ve kalkınmanın etkisiyle bazı ülkeler uluslararası ilişkiler- de daha etkin konuma gelmektedir. Bölgesel ekonomi- lerin önemi, küresel süreçte lokal çözümlere dönülmesiyle gündeme gelmiştir. Bazı bölgesel endüstrilerin ulusüstü karakteri ulus-devlet sınırlarını zorlamaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde bölgesel eko- nomiye dayalı kitlesel üretim ele alınmıştır. İkinci bö- lümde ise bölgesel endüstriler ve kümelenmeye geçişin uluslararası anlamda önemi belirtilmektedir. Sonuç bölümünde kümelenmenin, rekabet avantajı ve kalkın- mayı sağlamasının uluslararası ilişkilerde etkinliği su- nulmaktadır.

1. FORDİZMDEN POST-FORDİZME GEÇİŞ: DÜZENLEME YAKLAŞIMI VE MERKEZ- ÇEVRENİN BÖLGESEL YOĞUNLAŞMA ETKİ- LERİ

Küresel endüstri sürecinde bölgelerin çevreleriy- le olan ilişkileri gündeme gelmiştir. Bölgesel endüstri- lerin yerleşkesinin seçiminde çevresel koşullar dikkate alınmıştır. Merkezi bölgenin seçiminde, harcamalara yaptığı etki, maliyet düşürücü etki, üretim faktörlerinin kullanımına elverişliliği dikkate alınmaktadır (Scott, 2005; 3-5). Bölgesel üretimde üstünlükleri emek, hammadde ve diğer dışsal faktörler oluşturmaktadır. Örneğin; Fransa'nın kuzey bölgeleri, Belçika ve Hollanda'nın Rhine-Ruhr bölgesinde ulus-devlet sınırlarını aşan endüstriyel yoğunlaşma vardır. Bunun nedeni böl- genin endüstriyle ilgili uygun koşullar içermesindendir.

Keynesyen refah politikaları ve kitlesel fordist üretim 1960'lı yılların sonlarına doğru krizle sonuçlan- mıştır (Wallerstein, 1979; 51-60). Endüstrileşme ve bölgesel gelişme temelli "Fordist" kitlesel üretim sistemi A.B.D.'de ve Avrupa'da krizlere yol açmıştır (Altvater, 1987; 1-20). Fordizm'den post fordizme geçişte uzun dönemli ekonomik büyüme için düzenleme yaklaşımı (the regulation approach), esnek uzmanlaşma yaklaşımı (the flexible specilazation approach) ve neo- schumpeteryan yaklaşımı (neo-schumpeterian approach) uygulanmıştır (Amin, 1994; 1-10). Bu yaklaşımların uygulandığı dönemlerde Japon üretim paradigması "tam zamanında üretim "Just in Time" geliş- miştir. Bu paradigmada; basık örgütsel yapılar, takım çalışması, sürekli iyileştirme, israfın önlenmesi ve kay- nakların etkin kullanımı vardır.

Post - Fordizm farklı ürün dizinlerini üretebile- cek, esnek sistemler geliştirebilen bir eğilimi temsil etmiştir. Bunun sonucunda esnek emek talebi ortaya çıkmıştır (Argın, 1992; 1-20). Fordizmin krizinin nedeni üretimin uluslararasılaşmasında piyasaların genişleyememesi ve ulusal sınırlarda uygulanan Keynesyen politikaların başarısızlığıdır. Kapitalizmin öngördüğü bu sürecin amacı; üretkenliğin arttırılması, emeğin sayısal olarak azaltılması, işçi sınıfının gücünün kırılması, düzensiz istihdam biçimleriyle sendikaların devreden çıkarılmasına yöneliktir (Belek, 1999; 160-180). Küreselleşmeye yönelik oluşum, fordist süreçteki kar hadlerinin düşmesinin önüne geçilmesidir. Ancak, endüstriyel yoğunlaşmaların olduğu küme alanları uzmanlaşan işgücünü iş sahibi olarak, yeni firmalarla kendine dahil etmektedir. Küme piyasasının uzmanla- şan emeği girişimci sınıfına dahil etmesi, bireyin kendini maksimize etmesi bakımından neo klasik iktisada uymaktadır. Neo klasik iktisattaki "ekonomik insan" varsayımı kümelenme içinde gerçekleşmektedir.

Aşağıdaki tablo da hükümet politikalarının kümelenmeye doğru yöneldiğini de gösteren Fordizm ve Post Fordizmin karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 1.: Fordizm ve Post Fordizm Karşılaştırılması.

	Fordist Dönem	Post-Fordist Dönem
İktisadi Düzenle- me	Keynesci	Monetarist
Piyasalar	Kitlesel	Özel
Yaşam Tarzı	Konformist	Çoğulcu
Sistemler	Merkezi	Ademi merkeziyetçi, ağ sistemler
Örgütlenme	Bürokratik, hiyerarşik	Hiyerarşisiz, esnek örgütlenme, piyasa ağları
Düzenleme	Ulusal	Küresel
Öncü Sektör	Tüketim	Finans
Vasıflar	Vasıflı	Çok vasıflı
Đşçiler	Kitle	Çok değerlikli
Özel Kavramlar	Katılık (rijitlik), eme- ğin verimliliği	Esneklik
Üretim	Montaj hattı	Esnek
Đtici Güç	Kaynaklar	Talep

Teknoloji	Elektronik, kimya, petrol, oto, plastik	Mikroelektronik, biyoteknoloji yeni hammaddeler
Üretim Biçimi	Kitlesel üretim	Çeşitlenmiş talebe göre
Tüketim Biçimi	Kitlesel tüketim	Yüksek derecede farklılaşan (diferansiyel) tüketim
Đstihdam	Tüm istihdam, homojen kütlesel işgücü	Đş kaybına neden olan büyüme, değişik istihdam biçimleri
Emek Đlişkileri	Sendikalar, Toplu Söz- leşme	Şirket ve bireysel sözleşmeler
Hükümet Politika- ları	Sosyal devlet, kalkınmacı devlet	Liberalizasyon, dereülasyon, özelleştirme, yerelleşme, kümelenme
Kaynak	Makine	Bilgi
Sosyal Odak	Fabrika	Üniversite
Güç Araçları	Politikada dolaylı etki	Teknik - politik güç dengesi

Sınıf Gücü	Mülkiyet	Teknik beceri
Baskın Ekonomik Sektör	Đmalat	Ticaret, finansman, sigortacılık
Baskın Meslekler	Yarı vasıflı işçi, mühendis	Profesyoneller, satış temsilcile- ri, teknisyenler
Teknoloji Girdisi	Enerji	Bilgi
Düzenleme	Fabrikaya karşı	Bireylerarası
Metodoloji	Ampirisizm	Soyut Teori: Modeller, simülasyon, sistem analizi
Yönetimlerde Karar Alma Süreci	Otoriteryen	Katılımcı liderlik

Merkez bölgelerde kitlesel üretimin olumsuz etkisiyle yeni bölgesel araştırmalara geçilmiştir (Salais, 1990; 40-72). Çevresel bölgelerde merkeziyetçiliğin dağıtılması ile düşük maliyetli üretim amaçlanmıştır. Çevresel bölgelerde firmalararası birliktelik ve işbirliği gözetilmiştir (Storper and Scott, 1998; 1-30). Kümelenme, firmaların yakınlığını, güven ortamını ve işbirliğini içermektedir.

Fordizm'den post-fordizm'e geçişte geliştirilen Düzenleme Yaklaşımı, Kapitalizmin çelişkilerini ve sermaye birikimini teorik çerçeve içinde ele almıştır. Düzenlemecilerle kapitalist gelişmenin aşamaları arasındaki bağlantıda birikim sistemi (system of accumulation), birikim rejimi (regime of accumulation) ve düzenleme modu (mode of regulation) temel kavramlardır. (Amin, 1994; 1-5) Bazı yazarlar, sosyal ürünlerin bölümlenmesiyle tahsis edilmesini birikim sistemi olarak tanımlamaktadır. Bunun sürekliliğinin sağlanması düzenleyici mekanizmalarla olmaktadır. Sistemin kendisini belli bir tarihsel formasyon olarak ortaya koymasına birikim rejimi denmektedir. Birikim sistemi ekonomik üretim ilişkilerini, birikim rejimi ise birikim sisteminin üst yapısal, sosyal, politik ilişkilerle birlikte oluşturduğu toplumsal formasyonu belirlemektedir. Düzenleme, emek ve teknolojinin örgütlenme biçimlerini belirleyen politik ve teknik yaptırımlar anlamına gelmektedir. Düzenleme Yaklaşımı, kapitalist gelişmeyi, birikim rejimleri ve düzenleme modları ile tanımlı dönemlere ayırmaktadır (Amin, 1994; 5-10).

Düzenleme yaklaşımı birikim rejimi açısından kapitalizmi dört döneme ayırmıştır.

Bu dönemler; yaygın birikim, küresel tüketim olmaksızın yoğun birikim (taylorizm), küresel tüketimle birlikte yoğun birikim (fordizm) ve post - fordist birikim rejimidir (Amin, 1994; Belek, 1999). Yoğun birikim 19181938 d minde kitlesel üretim süreciyle başlamıştır. Ancak yoğunlaşma 1945-1973 döneminde Keynesyen politikalarla artış göstermiştir (Jessop, 2000; 5-9). Bu dönemlerde sosyal devlet anlayışına uygun programlar geliştirilmiştir. Düzenleme yaklaşımına göre fordist birikim rejimindeki krizin nedeni üretkenlik düşüşü, tüketici ve üretici sektörlerdeki dengenin bozulmasıdır (Jessop, 2000; 4-30).

Sermaye birikimi sosyal çevre ile teknolojik gelişme arasında dengeyi kurmalıdır. Düzenleme yaklaşımına göre; mikro krizler lokal düzenlemelerle giderilebilir. Düzenlemecilerin "birikim rejimi" ve "birikim modu" neo-Schumpetercilerde "tekno-ekonomik para- digma" ve "sosyal-kurumsal altyapı" olarak kendini göstermektedir. İki yaklaşım arasındaki fark Schumpetercilerin kapitalizmin "dairesel akışı"nı teknolojiyle ilgili fenomenlerle açıklamasıdır.

Post-fordist dönemde yaşanan teknolojik değ- şim aşamalarından diğeri bilgi ve iletişimdir. Esnek piyasa yapısıyla bilginin mobilitesi ve iletişimin geliş- mişliği piyasanın değişen taleplerini kısa sürede karşılamıştır. Bu durum ulusal sınırların üstündeki bazı iliş- kileri olanaklı kılmıştır. Ekonomik değişim süreci ulus- lararası ilişkilerin yönünü giderek bu alana (ekonomi) çevirmiştir. Bölgesel ekonomilerin yükselişi ulusal sı- nırların üstünde ilişkileri olanaklı kılan gelişmelerle hız kazanmıştır. Çünkü, bilgi iletişim teknolojileri (ICT) uzakları yakın yapmıştır. Daha çok bölgelere ulaşılarak lokal endüstriler kurulabilmektedir. Endüstriyle ilgili dünyanın farklı yerlerindeki coğrafi mekanlara ilgi artmaktadır. Bu coğrafi alanlar hangi endüstriyle ilgili avantajlar içeriyorsa yoğunlaşma buna göre olmaktadır. Piore ve Sabel'in çalışmalarında endüstriyel bölünmeler, kitle üretim teknolojileri ve esnek uzmanlaşmayla ilişkilendirilmektedir. (Piore, 1990; Sabel, 1989). Đmalat endüstrisinde yeniden yapılanma süreci, egemen üretim paradigması olarak kitle üretiminin çöküşünü temsil etmektedir. Sabel, esnek uzmanlaşmaya dayalı üretim sisteminin kitle üretim sisteminden daha başarılı olduğunu belirtmektedir (Sabel, 1994; 104).

Pos-fordist dönemde bilgi sermaye kadar önemli bir faktör haline gelmiştir. Endüstrilerde bilginin kullanımı bölgesel içerikli merkez-çevre ilişkisini gündeme getirmiştir. Merkez sanayi yerleşkelerinin seçiminde, bölgenin barındırdığı çevresel koşullarda dikkate alınmaya başlanmıştır. Endüstri için seçilen bölgenin üretim harcamalarının maliyeti azaltıcı yönde olmasına dikkat edilmiştir. Merkezi çevrenin endüstri için elverişliliği, gelişen teknoloji ile araçlarının kullanımına uygun olması, hammaddeye yakınlığı dikkate alınmaktadır (Storper and Scott, 1998; 80-120).

2. BÖLGESEL EKONOMİLERİN YÜKSELİŞİ VE KÜMELENMEYE GEÇİŞ

Bölgesel ekonomiler, küresel dünyanın ekonomik coğrafyasını ne çok merkezi - çevresel bölgelere ait ne de ulus - devletlerin yoğunlaşması olarak göster- mektedir (Hirst and Zeitlin, 1990; 7). Dünya ekonomisindeki küresel - lokal (glokalizasyon) gelişmeler ulus- devlet'in ekonomik faaliyetler üzerindeki egemenliğini zayıflatmıştır. Esnek üretim organizasyonlarıyla bölge- sel üretim alanlarının geliştirilmesi endüstriyel yoğunlaşmaları ortaya çıkarmıştır. Bu üretim alanlarıyla endüstri ile bölge ilişkilendirilerek, diğer etmenlerle ve kurumlarla bölgesel düzeyler yükseltilmektedir. Bu yükseltmenin maksimize olduğu network kümelenmedir. Porter'in elmas modelindeki tamamlayıcı unsurlarla kümelenme ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilere etkiyen kümelenme; endüstrilere, bölgelere, uluslara yeni bir yol haritası olarak sunulmaktadır (Altvater, 1989; 20-40; Standig, 1979; 10-20; Lipitiez, 1987; 4-11). Bölgesel yoğunlaşmalarla ilgili ulusal kümelenme politikaları Avrupa Birliği'nin gündeminde yer almak- tadır. (Europaische Kommission, 2008; 17-39)

Endüstrileşme ve bölgesel gelişmelerle beraber teknolojik gelişmelere ve ekonomik büyümeye gittikçe daha fazla önem verilmiştir. Teknolojik gelişmeler, endüstriyel alanda kitle üretimi ve uzmanlaşmayla birlikte ifade edilmiştir. Ekonomik büyüme içinde yer alan düzenleyici teorilerde teknolojinin döngüsü ve endüstriyel mekanlar birlikte ele alınmıştır. (Piore, 1990; 141). Teknolojik gelişimini daha iyi yöneten uluslar diğer alanlarda da etkin olmuşlardır. Uluslararası ilişki- lerde bölgesel ekonomilerin dikkate alındığı politikalar uygulamada geçerli olmuştur. Simon Kuznest, ekono- mik büyüme için ulusal gelirin değerini ölçüt olarak kabul etmiştir. Ulusal ekonomilerde endüstrilerin git tikçe güçlenmesi ve girdilerin artması büyüme teorisinin içeriğini oluşturmuştur. Robert Solow büyüme teorisinde teknolojiyi dikkate almıştır. (Sabel and Piore, 1994; 54-60).

Endüstrileşmenin geliştiği dönemlerde neoklasik oluşum, otomatik piyasa dengesini savunan klasik iktisat anlayışı ile K. Marx'ın sosyal iktisat anlayışının harmanlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Neoklasiklerin teknolojiyi içine alan yaklaşımları Marx'ın anlayışına daha yakındır. Sürekli düzenleme teorileri ile krizleri yok etme çabası, teknolojiyi de içine alan Marx'ın görüşlerini doğrulamaktadır.

Marshall, coğrafî bölgelerin yoğunlaşmalarıyla ilgili çalışmalarında endüstrilerin lokalizasyonunun nedenlerini açıklamıştır. Bu nedenler: özel girdilerden oluşan işveren havuzu, enformasyon, spillovers (uzmanlaşma + yoğunlaşma), bölgesel talepler ve bunların ilişkileridir (Barbour and Markusen; 2007, 260-270). Marshall'a göre; "Her bir yenilik, serbest müdahale adına farklı iki bölge arasındaki lokal endüstriyi değiştirmektedir" (Markusen, 2007; 270-275). Marshall, uluslararasılaşmanın ve lokalizasyonun eş zamanlı bir arada bulunabileceğini

belirtmektedir (Markusen, 1996; 293-313). Marshall'ın yaklaşımı bölgesel ekonomilerden kümelenmeye geçişi göstermektedir. Buna göre kümelenmeden küresel-lokal üretim süreci olarak bahsedilebilir.

Marshall'ın belirttiği endüstri bölgelerinin özellikleri aşağıdaki gibidir:

- İş yapısına yerel olarak sahip olunan firmalar hakimdir.
- Ölçek ekonomileri göreceli olarak düşüktür.
- Alıcılar ile tedarikçiler arasında bölge içi önemli ticaret vardır.
- Ana yatırım kararları yerel olarak alınmaktadır.
- Yerel alıcılar ile tedarikçiler arasında uzun vadeli sözleşmeler ve yükümlülükler vardır.
- Bölge dışından şirketlerle düşük seviyede işbirliği ve-veya bağlantıların varlığı mevcuttur
- Bölge içi işgücü piyasası, yüksek oranda es- nektir.
- İşçiler şirketlerden ziyade bölgeye bağlıdır.
- İşçilerin iş göçü yüksek düzeyde, dış göç düşük düzeydedir.
- Finans, teknik uzmanlık, iş servislerinin uzmanlaşmış kaynakları bölge içinde kullanıma müsaittir.

Marshall'ın üzerinde durduğu endüstriyel bölgeler, kümelenme içindeki network bağlantıları hakkında işaretler vermektedir. Marshall'ın işaret ettiği köklü - dinamik endüstriyel bölgeler İtalya'da ortaya çıkmıştır. Đtalyan bölgeleri, networkun bağlantılarıyla daha uzun ömürlü olmayı sağlayan dışsal ekonomilerin gelişimini desteklemektedir. Dışsal ekonomiler verimliliği arttıra- rak firmaların uluslararasılaşmasına katkıda bulunmaktadır (Becattini, 1990; 1-50).

Bölgelerin endüstrileşme sürecinde, kitlesel üretime bağlı büyümenin iş süreçlerinde giderek önem kazanmıştır. (Sabel and Walker, 1989; 20-30) Bölgesel endüstrilerin gelişmesiyle, Kobi'lerin işbirliklerinin ve iletişimlerinin önem kazandığı görülmektedir (Sabel, 1998; 61). Üretim sürecinde esnek uzmanlaşma firmalararası işbirliklerini yoğunlaştırmıştır. Bu yoğun- laşma direkt iletişimcilerin varolduğu sosyal networklarin oluşumuna neden olmuştur. Yapılan araş- tırmalarda, Marshall, Smith ve Ricardo'nun teorilerin- deki endüstrilerin bölgesel yoğunlaşmasıyla networklari incelenmektedir. Bölgesel endüstriyel yoğunlaşmalarla, bölge ekonomilerinin yükselişi küme- lenme teorisinin temelini oluşturmaktadır. İşbirliği network'unda kümenin üniteleri içsel ekonomilerden fayda görmektedir. Network, kendi içinde yer alan tedarikçileri, müşterileri ve rakipleri, network dışında kalan firmalara karşı güçlü kılmaktadır. Network oluşturulurken çevresel bölgelere üretimin yaygınlaştırılması (merkeziyetçiliği dağıtma) ile işbirliği yapmak eğilimi ortaya çıkmıştır (Storper and Scott, 1998; 100- 105). Günümüze ait esnek uzmanlaşma, organizasyonel şekillerdeki gelişmelerle, imalat teknolojisiyle ve firmalararası sıkı işbirliğiyle tanımlanmaktadır. Esnek uzmanlaşmaya dayalı kitle üretimi yapan firmaların networkuna katılanlar, önceden kümelenmiş olan yapı- nın temel karakterinde değişiklik yapmamaktadır (Saxenian, 1990; 20-40).

Belirli bir endüstride ve bölgede ortaya çıkan kümelenme oluşumunda yapılan yeniliklerle esnek kaynaklara güvenilmektedir. Böylece, dayanıklı bir ekonomik yapıya katkı yapılmakta ve ekonomik dönü- şüm yükseltilmektedir (Piore, 1990; 72). Küme içinde bilginin kolay yayılması ve kişilerin topluluk içinde kalma arzusu uzun vadeli faydaları etkilemektedir. Porter, ulusal düzeyde rekabet edebilirliği, yaşam standartlarının iyileştirilmesiyle birlikte üretkenlik büyü- mesi olarak tanımlamaktadır (Porter, 2005; s.380-392). Bir ulusun rekabet edebilirliği, mikro çevre, makro çevre ve iş stratejisine bağlıdır. Kümelenme, rekabeti ve işbirliğini ilgili endüstriye yoğunlaştırmaktadır. Bu yoğunlaşma; tedarikçiler, müşteriler, devlet kurumları ve ilgili diğer kuruluşlardan oluşmaktadır. Kümelen- menin oluşumunu içeren bilgiler bu yoğunlaşmada yer almalıdır.

SONUÇ

Dünya çıktılarına bakıldığında uluslararası ticareti yapılan malların oranı son çeyrek yüzyılda düzenli bir biçimde artmıştır. İleri sanayi ulusları tarafından ihraç edilen spesifik ürünlere baktığımızda artan bir ihracat uzmanlaşması görülmektedir. Bu tarz bir uz- manlaşma ne mukayeseli üstünlük ne de ölçek ekono- misine dayalı teorilerle açıklanabilir. Küresel krizlerin çözümü lokal işbirliklerinde aranmaktadır. Bu lokal işbirliklerinin en etkin yolu kümelenmedir (Storper, 2003; 60-93) Günümüze ait kümelenme yaklaşımı, Porter'in "The Competitiv Advantage of Nations" adlı çalışmasında belirttiği üzere ulusal rekabet avantajı sağlamaktadır

(Porter, 1990). Porter, günümüzün ge- lişmiş ekonomilerinde bölgesel kümelenmeleri, ilgili sanayilerin, ihracatın, büyümenin kaynağı olduğunu ileri sürmektedir. Storper'e göre, "Bir ülkedeki spesifik bir ürünün dünya ihracatındaki payı dünya ticaretindeki o ülkenin toplam payından fazla ise o ülkenin başarılı bir uzmanlaşmaya sahip olduğunu söyleyebiliriz." (Storper, 2003; 60-93). Mutlak üstünlük ve ürün temelli sanayiler ev sahibi ekonomilerde gelişim etkisi yapmaktadır. Bu tarz sanayilerin üretim ağında örgütlendi- ği görülmektedir. İhracat yönlü mutlak üstünlük sanayileri ulusal altı bölgelerin birinde veya birkaçında bu- lunma eğilimindedir (İrhan, 2010; 33). Kümelenme ile bölgesel endüstrilerin rekabet gücü elde ettiği görül- mektedir. Endüstriyel gelişim, işbölümü ve teknolojiye neden olmuştur. Rekabet avantajı sağlayan bu unsurlar sermaye birikimine ve kalkınmaya yol açmaktadır (Öz, 2001; 53)

Castells, yeni teknolojilerin hızlı yayılımıyla, bu teknolojilerin ağ kurma ve yoğun etkileşim sürecinden söz etmektedir. Bu süreç, esnekliğin temel olduğu yatı- rım - üretim zincirini bilgisayar ağlarıyla açıklamaktadır (Freeman, 2003; 20-30; Castells, 2005; 90-92). Bunlar günümüzde kümelenme networku ve ilgili modellerdir. Kümelenme yaklaşımının hem ekonomik gelişme hem de firmalar açısından çıkarımları vardır (Porter, 2005). Bu çıkarımların uluslararası avantajları kalkınmaya yol açarken, ülkeleri uluslararası ilişkilerde etkin bir konuma getirmektedir. Toplulaşmayla paylaşmayı içeren küme piyasasıyla ilgili ulusal politikaların uygulanması ülkelerin kendi yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

ALTVATER, Elmar; (1987), Verschuldinbrise, Blockierte Industrialisierung, Ökologische Gefahrtung

-Der Fall Brasilien, VSA Verlag, Hamburg, Deutschland, ss.1-20.

AMİN, Ash; (1994), "Post - Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", Post-Fordizm, Oxford, pp.1-10.

ARGIN, Şükrü; (1992), "Kapitalist Toplumda İşin ve İşgücünün Kaderi: Fordizmden Post - Fordizme", Birikim Dergisi, No:41, İstanbul, ss.15-51.

AYDIN, A. Hamdi; (2010), Post-Modern Örgüt Teorisi, [Çevrimiçi] http://www.liberal_dt.org.tr/ dergi- ler/sayı_23/2319.htm, [28.04.2010].

BARBAOUR, Elisa and Ann Markussen; (2007), "Regional Occopational and Industrial Structure", International Regional Science Review, Vol.30, No:1:1-19, University of Minnesota Press, Minneapolis, pp.260-270.

BECATTINI, Giacomo; (1990), The Marshalian Industrial District as a Socio-Economic Notion, Geneva, ILO, pp.1-50.

BELEK, İlker; (1999), Post Kapitalist Paradig- malar, Sorun Yay., İstanbul, ss. 160-180, CASTELLS, Manuell; (2005), Ağ Toplumunun Yükselişi, Bilgi Üni. Yay., İstanbul, ss.90-92.

DİKMEN, Ahmet Alpay; (2003), İktisat Üzerine Yazılar, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.10-55.

Europaische Kommission; (2008), Das Begleitende Arbeitspapier der Kommissions dienststellen, Brüssel, ss.17-39.

FREEMAN, Chris; (2003), Yenilik İktisadı, TÜBİTAK, Ankara, s.20-30.

HIRST, Paul and Jonathan Zeitlin; (1990), Flexible Specialisation and the Re-emergence of Regional Economies, Routledge Publ., New York, p.7.

İRHAN, H. Bayram; (2010), "Teoride ve Uygu- lamada Kobi'lerde Kümelenme Sorunu", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.30- 50.

JESSOP, Bob; (2000), "Regulation Theories in Retrospect", Fortcoming in Economy and Society, Vol.19, Routledge Publ., London, p.153.

LABORGNE, Daniele and Alain Lipitiez; (2001), "New Technologies, New Models of Regulation: Same Spatial Implications", Environment and Planning: Society and Space, Vol.3, No.1 Pion Publ., London, United Kingdom.

LIPITEZ, Alain; (1987), "The Crises of Global Fordism", New Left Review, London. pp.4-11.

MARKUSSEN, Ann; (1996), "Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts", Economic Geography, Vol.72 No:3, University of Minnesota Press, USA, pp.293-313.

MARKUSSEN, Ann; (2007), Project on Regional and Industrial Economics, University of Minnesota Press, Minneapolis, pp.270-275.

ÖZ, Özlem; (2001), "Sources of Competitive Advantage of Turkish Construction Companies in International Markets", Doktora Tezi, Boğaziçi Üni., İstanbul, p.53.

PIORE, Michael and Charles Sabel; (1983), Italian Small Business Development, Cornell University Press, New York, p.73.

PIORE, Michael; (1990), "Technological Trajectories, In Industrial Districts and Interfirm in Italy", International Institute for Labor Studies, Geneva. p.141.

PORTER, Michael; (1990), The Competitive Advantage of Nations, The Free Press, New York, pp.110.

PORTER, Michael; (2005), Competitive Strategy Techniques to Analyzing Industries and Competitors, MacMillan Publ., New York, p.390-392.

SABEL, Charles and Michael Piore; (1994), The Second Industrial Divide, Basic Books Publ., New York, pp.54-60.

SÄBEL, Charles; (1994), "The Flexible Specialization and Regional Economies", International Journal of Urban and Regional Research, Cambridge - Oxford.

SÄBEL, Charles; (1998), "Flexible Specialization and Re-emergenc of Regional Economies", In Reverging Industrial Decline, Berg Publ., Oxford.

SÄBEL, Charles; (1998), The Division of Labour in Industry, Cambridge University Press, United Kingdom, pp.20-61.

SALAIS, Robert; (1990), In Interwar Unemplayment in International Perspective, OECD, Paris, pp.40-72.

SAXENIAN, Anne Lee; (1990), "The Origins and Dynamics of Production Networks in Silicon Valley", Department of City and Regional Planning, University of California Press, California, pp.2040.

SCOTT, J.Alain; (2005), Industrialization and Regional Development, Los Angeles: University of California Press, Los Angeles, pp.3-10.

STANDIG, Guy; (1989), "European Unemployment, Insecurity and Flexibility: A Social Divident Solution", World Employment Programme Working Paper, No:23, ILO, Geneva. pp.10-20.

STORPER, Michael and Allen J. Scott; (1998), "The Geographical Foundations and Social Regulation of Flexible Production Complexes", In The Power of Geography. Ed. John Work and Michael Dear, Allen - Unwin Publ., London, pp.80-120.

STORPER, Michael and Jallen J. Scott; (1998), Territory and Social Reproduction, Allen Ulwin Publ. London.

STORPER, Michael and Richard Walker; (1989), The Capitalist Imperative, Terriotory, Techonolgy, Basic Blackwell, New York.

STORPER, Michael; (2003), "The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade", Economic Geography, Vol.68, No:1, Oxford University Press. United Kingdom.

STORPER, Michael; (2003), "The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade", Economic Geography, Vol.68, No:1, Oxford University Press, Oxford, ss.60-93.

ŞAYLAN, Gencay; (2002), Postmodernizm, Đmge Kitabevi, Ankara, ss.145-150.

WALLERSTEIN, Immanuel; (1979), The Capitalist World Economy, Cambridge University Press, Cambridge, pp.51-60

Toplum 5.0'da Robotik ve Dünya Sibernetik Bilimi Kurucusu El-Cezeri

Öğr. Gör. Volkan DEMİRASLAN[1] **Murat DERİN[2]**

[1]volkandemiraslan@trakya.edu.tr

[2]muratderin@trakya.edu.tr

Özet: Bilgi kavramı yeni ve değişen kaynakları, hiyerarşik konumu ve anlamı ile 21. yüzyılda kendi çağını yaşamaktadır. Maddi sermayenin yerini zihinsel ve duygusal sermayenin aldığı ve de zihinsel ve duygusal sermayenin belli bir yere sınırlanmayan yapısıyla değişen ve gelişen bilgi, ihtiyaçların da isteklerin de farklılaşmasına etken olmuş ve tüm organizasyon, yönetim ve toplum ilişkilerini değiştirmiştir. Günümüzde sivil toplum, özel ve devlet kurum ve kuruluşlarında karşılaşılan özgü sorunları çözmek amacıyla ve bilgileri etkin, doğru ve verimli kullanmak için bilgi ve iletişim sistemleri teşekkül etmiştir.

İkinci Dünya Savaş'ı sürecinde kontrol ve otomasyon alanında kazanılan tecrübe ve bilgiler daha sonra da başlıca sanayi ülkelerinin nükleer elektronik ve siber alanlarında yürüttükleri rekabet amacıyla geliştirdikleri teknolojilerin üretim sistemlerine de uygulanması ile Bilgi Çağı olarak adlandırılan yeni bir dönem ortaya çıkmıştır.

Bilgi toplumu teknolojileri, küresel ekonomiyi bütünüyle etkileme ve farklılaştırma özelliğine sahiptir ki bu etkenle Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT)'ne yapılan yatırımlar doğrudan ekonominin tümü üzerinde etkilidir. Bilgi Çağının doğurduğu kavramlardan biri olan yeni ekonomi kavramı temel özellikleri bakımından, bilgilerin sürekli güncellenmesiyle rekabete dayanan dinamik bir ekonomi üretir. Küresel değişim ve gelişmelere uyum sağlayabilmek ve ulusal çapta yeni ve katma değeri yüksek nitelikli üretimlere olanak sağlayabilmek için nitelikli zihin gücüne ve de zengin ve güçlü teknolojik alt ve üst yapıya ihtiyaç vardır. Elektronik tabanlı bilgideki ilk devrim niteliğindeki gelişme Moore Kanunu ile tanımlanan mikro mühendislik, makro değişimler olarak özetlenen bilgi işleme gücü ile ilgili değişmelerdir. Elektronik tabanlı bilişim teknolojilerinin bilimsel ve endüstriyel öncüleri 1940'lardaki II. Dünya Savaşı sırasındaki gelişmeler olmakla birlikte 1989'da CERN laboratuvarlarında Tim Berners tarafından hipertextlere dayalı Dünya Çapında Ağ olarak da tanımlanan World Wide Web (www) protokolü ile HTML işaretleme dilini geliştirerek bilgi paylaşım sistemini kurmuş ve internet bu tarihten sonra sivilleşmiş ve de dünya çapında yayılmaya başlamıştır.

Endüstri devrimi tarihi incelendiğinde; 1. Dalga endüstriyel devrimde su ve buhar enerjili mekanik üretim, 2.dalga endüstriyel devrimde elektrik enerjili kitlesel üretim, 3. Dalga endüstriyel devrimde elektronik tabanlı bilgi teknolojileri, 4. dalga endüstriyel devrimde ise siber-fiziksel sistemlere dayalı üretim gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. 4. Dalga Endüstri devriminde yapay zekâya sahip robotik sistemler olarak tanımlanan otonom robotlar önemli yere sahiptir. Gelecekte Toplum 5.0 evresinde ise yapay zekâ gibi sistemlerin insanlarla işbirliğine gidip beraber bir simbiyotik süper zekâ oluşturacaklarının işaretleri görülürken, değişkenlerin kontrol edilebileceğini öngören, sıfır hatayı hedefleyen kalite yönetim aracı olarak Altı Sigma Metodolojisi yaygınlaşmaya başlayacaktır. Teknolojik gelişmeler yaşanırken kişisel verinin korunması ve bilginin sınır ötesi serbest akışı arasındaki denge iyi korunmalıdır. Bilim tarihine bakıldığında robotik sistemlere altyapı oluşturacak birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan, yazılı kayıtları olan öncül çalışmalar olarak 1100'lü yıllarda yaşamış olan El-Cezeri tarafından gerçekleşen robotik sistemler gösterilebilir. Fakat bugün kullandığımız anlamda robot kelimesi ilk olarak 1920 yılında yazılan "Rossum's Universal Robots" adlı oyunda geçmektedir. II. Abdülhamid Han'ın yaptırmış olduğu 'Alâmet' isimli robot ise, dünyada ezan okuyan ilk saat olma özelliğine sahiptir. Sultan, bu muhteşem özelliklere sahip saati, Japonya'ya göndermiştir. Muhtemel ki Japonlar, bugünkü robot teknolojilerini, semâ yapan, ezan okuyan bu saatten almışlardır.

Bilişim politikaları, kurulacak akademik ağlar, nitelikli istihdamın yetiştirilmesinde ve gerekli fiziksel alt ve üst yapının oluşturulması, uluslararası bilgi ağlarına uyum, beyin gücünü stratejik alanlarda değerlendirebilmek için gerekli politikalarla eğitim ve öğretimin her kademesinde üretkenliği ön plana çıkaran yapılanmalarla bilimsel ve teknolojik faaliyetlerin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alâmet, Robot, Yapay Zekâ, Toplum 5.0, El-Cezeri

i.Araştırma Problemi:

Araştırmada problem olarak robot teknolojisinin ortaçağdan bilgi çağına getirdiklerine, gereklerine bireysel, toplumsal ve devlet olarak uyum sağlamada daha hızlı, daha üretken olması gerektiğinden yola çıkarak toplum ve ekonomik yapının değişmesi, yenilenmesi gerektiği ve yeni normlar, sistemler ve de disiplinler için başvurulabilecek kaynaklar ve uygulamalar araştırılmış ve örneklenmiştir.

ii. Araştırma Amacı:

Araştırmada temel amaç verinin biçimlenerek aşama aşama bilgeliğe dönüşen sürecinde gelişmiş ve gelişmekte olan bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT)'ni ile mekanik robotlardan yapay zeka robotlara toplumların refah

payının arttırması üzerinde felsefeleştirmek, bütünleştirmek ve uygulamak amacıyla planlanabilecek ve yapılabilecek teori ve uygulamalarla ilgili bir çalışma ortaya konmuştur.

iii. Araştırma Yöntemi:

Araştırma ikincil verilerden oluşturulmuştur. İkincil verileri kapsamlı bir literatür araştırması sonucunda edinilen BİT, endüstri, toplum ve robot kavramıyla ilgili bilimsel yayınlar ve ulusal/uluslararası istatistiki verileri oluşturmaktadır. İkincil veriler yayın evlerinden, kütüphanelerden ve internetten alınan yazılı kaynaklara dayanmaktadır.

GİRİŞ

Toplumlar yaşadığı coğrafya koşulları ve coğrafi konumlarıyla ilgili sorunlarına çözümler ararken, fen ve sosyal bilimler olarak sınıflandırabileceğimiz iki ana bilim alanına da katkıda bulunmuşlardır. Günümüzde, tıp, mühendislik, mimarlık, üretim, pazarlama, finans, güvenlik, denetim gibi alanlarda uzman sistem çözümleri kullanılmaktadır. Örneğin ELIZA yazılımı, hastalara tanı koyma konusunda geliştirilmiş bir yazılım olarak, uzman sistemler için önemli bir örnektir. Programlı robotların, bilgisayarsız olanları da tasarlanmıştır (Adalı vd, 2017:10). Bu tür örnekler İslam'ın altın çağında çalışmalar yapan Müslüman Arap bilim insanı ve mühendis olan, sibernetiğin ilk adımlarını attığı ve ilk robotu yapıp çalıştırdığı kabul edilen ve de Leonardo da Vinci'ye ilham kaynağı olduğu düşünülen Ebû'l İz İsmail İbni Rezzaz El Cezerî'nin eserlerinde görülmektedir.

İslam bilimleri, etkileşimde bulunduğu eski medeniyetlerin miraslarının üstüne katarak gelişmiştir. İslami bilimin ilerlemesinden önce üç büyük kültür merkezi kavşağı kurulmuştu: İskenderiye, Edessa ve Cündişâpûr. Müslümanlar ilk defa MS:642'de İskenderiye'ye ulaştıklarında, Mısır ve Yunanlıların bilimsel mirasıyla matematik ve tıp alanı ile ilgili bilgiler tecrübe edindiler. İlk matematikçi IX. yüzyılda yaşayan Muhammed İbn Musa el-Hârizmî'dir (öl. MS:864) Harizmi, matematikte, astronomide ve coğrafyada başarılı çalışmalar yapmış, Beytü'l-Hikme'de çalışmış, Kitâbü'l Muhtasar fî Hisâbi'l-Cebr ve'l-Mukabele eserini ortaya koymuş ve cebiri debklemler bilimi haline getirmiş bir bilim insanıdır (bouambrane, 2009:383-396).

İnsanoğlu önceleri doğada güçsüz iken, doğayı keşfettikçe güçlü hale gelmiştir. İnsana yol gösteren en önemli etken doğada var olan düzendir. Bilim doğadaki bu düzenin gözlemlenmesi ve kayıt altına alınması ile ortaya çıkmıştır. Mühendislik, temel bilimlerin ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda uygulamaya aktarıldığı bir diplindir. Bilim tarihinde mühendislik biliminde en önemli süreç İskenderiye Mekanik Okulu ile başlamıştır. İskenderiye Mekanik Okulu MÖ:3. yüzyılda faaliyetlerine başlamıştır. O döneme kadar "Theoriya" adı altında kuramsal çalışmalar yapılmakta ve "Praxis" adı altında uygulamalı çalışmalar yapılmaktadır. İskenderiye Mekanik Okulu'nun başarısı, theoria ve paxisi'i birleştirmesidir. Bu birleşme, teori ve pratiğin ortak ürünü olan mühendisliği doğurmuştur (Külcü, 2015:2). Sibernetik eski Yunancada "kübernetes"den gelmektedir. Bir kitabında iyi yönetimde bulunmak anlamında ilk kez Platon kullanmıştır. Eski Yunancada gemiyi yöneten kaptana "kübernetes" denirdi. Fransız bilim adamı Ampare ise "cibernetuq" kavramını hükmeden yöneten anlamında kullanmıştır. Günümüzde sibernetik makine ve canlılarda kontrol ve haberleşmenin şartlarını sağlayan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Onursal, 2012:1025).

İnsanda gezegenlerin ve yeryüzündeki canlıların hareketlerini taklit etme tutkusuna dayanan otomat tarihi geçmiş yüzyıllara dayanır. İnsan çok eski dönemlerden başlayarak doğanın canlı olduğuna inanmış, doğaüstü güçler yardımıyla onu harekete geçirebileceğini zannetmiştir. Mağaralardaki figürler bu isteğin en eski işaretleridir. Nitekim Yunan uygarlığından önce, eski Mısır mezarlarında bulunan, kolları hareket eden bebekler bu alandaki ön çalışmalar olarak kabul edilebilir. Yunanlılar daha karmaşık otomatlar yapmışlardır. Dedalus'un uçan bir kuş ve bir labirenti koruyan, onun gerisinde aşağı yukarı gidip gelen bir heykel yaptığı ve yine MÖ:4. yüzyılda Tarentumlu Archytas'ın mekanik prensiplere uygun olarak tahtadan uçan bir kuş yaptığı bilinmektedir.(Kuzu, 2013:16).

Adalı'ya göre (2017); "Robot sözcüğünü ilk olarak Karel Capek adlı Çekoslovak bir yazar 1921'de yazdığı RUR (Rossum's Universal Robots) adlı tiyatro oyununda kullanmıştır. Çekoslovakçada "robota" sözcüğü "zorla çalıştırılan işçi" demektir. İnsanlar, geçmişte ve günümüzde, insan gibi davranan makineleri düşlemiş ve bu makineleri yapmaya çalışmıştır. İnsan gibi davranan makineleri yapmaya uğraşırken, kendisinin yani insanın nasıl bir anatomik yapısı olduğunu özellikle de beyninin nasıl çalıştığını öğrenmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, insana özgü akıl ve zekâ kavramlarını tanımlamıştır. Yapay zekâ teknolojileri hayatımıza büyük kolaylıklar getirse de; emek, güvenlik, demografik ve sosyografik alanlarında insanlığı yeni bir süreç beklemektedir. Makine öğrenmesi yöntemleri, bir yapay zekâ sisteminin öğrenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu yöntem, insanın

kolayca edinemeyeceği bilgilerin öğrenilmesi açısından önemlidir. Bu sayede yapay zekâ sistemleri doğal zekâya üstünlük sağlayabilirler. Fikir babası Alan Turing olmakla birlikte Dilimizde Yapay Zekâ olarak kullanılan terimi ilk kez 1956 yılında Dartmount Koleji'nde düzenlenen konferansta "Artificial Intelligence: AI" biçiminde dillendiren seçkin bilim insanları arasında yer alan Claude Shannon ve Herbert Simon'dur. Akıllı robotlar, yapay zekâ çalışmaları kapsamında önemli bir yer tutmaktadır. Bunun nedenini, insan gibi akıl yürüten ve davranan makine yapma düşüncesine bağlayabiliriz. Üretme ve programlama yeteneğinin insana özgü bir özellik olduğunu ve bu yeteneğin bir makinede oluşamayacağını varsayarsak, yapay zekânın insan zekâsından aşağıda kalacaktır. 1968'deMassachusetts Institute of Technology (MIT) Yapay Zekâ Laboratuvarının kurucusu ise Marvin Minsky'dir. Sibernetik bilim dalını Norbert Wiener'in kurmuş ve bilim dalının ismini de kendisi 1948 yılında vermiştir. Oysa yukarıda referansları verilen gerek ulusal gerekse uluslararası literatür, El-Cezerî'yi neredeyse ittifakla "Sibernetiğin Babası" olarak kabul etmektedir. Bu bilimin, aynı isimle olmasa da kurucusunun El-Cezerî olduğu açıkça görülmekle ve böylece konuya ilişkin ihtilaf kısmen de olsa giderilmektedir" (Adalı, 2017:8-17).

1. TOPLUM VE EKONOMİDE BEŞİNCİ DEVRİM

1.1. Toplum 5.0

Toplum (Cıvıtas) 5.0 kavramı ilk defa **2016**'da Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Konseyi'nde Japonya Bakanlar Kurulu tarafından Beşinci Bilim ve Teknoloji Temel Planı'nda kullanılmıştır. Toplum 5.0, sanal ve fiziksel alanın birbiriyle bütünleşik olduğu akıllı toplum olarak tanımlanmaktadır. Toplum 5.0 kavramının uluslararası literatür kazanması ise Almanya (Germania)'nın Hannover kentinde her yıl organize edilen Uluslararası Bilişim Teknolojileri Fuarı (CeBIT)'da gerçekleşti. Fuarın 2017 yılındaki organizasyonunda Toplum 5.0 felsefesini tanıtan Japonya Başbakanı Shinzo Abe, bu kavramı "Teknoloji, toplumlar tarafından bir tehdit olarak değil, bir yardımcı olarak algılanmalı" görüşüyle temellendirdiklerine dikkat çekti. Toplum 5.0 felsefesi ışığında gelişmesi beklenen ekonomi ve sosyoloji reformunu Japon Ekonomik Organizasyonlar Federasyonu (KAİDANREN) söz konusu çalışmada ilk insanın doğuşundan günümüze kadar olan süreci bölümlere ayırıyor ve toplumları Avcı Toplum (Toplum 1.0), Tarım Toplumu (Toplum 2.0), Endüstriyel Toplum (Toplum 3.0), Bilgi Toplumu (Toplum 4.0), ve Akıllı Toplum (Toplum 5.0) olarak beşe ayırıyor. Beşeri yaşamlara hedeflenmiş olmasına rağmen, Toplum 5.0, iktisadi kalkınmayı sürdürülebilir kılmak ve sosyografik sorunları çözmek amacıyla, öncülüğü bilim ve teknoloji inovasyonunun üstlendiği yeni bir topluma işaret etmektedir (endustri40.com, 2019).

Toplum 5.0 yeterliliklerine ulaşarak çözülmesi belirlenen hedefler:

• Yaşlanmaya devam eden dünya nüfusuna karşı çözümler geliştirmek,

• Sanal ve gerçek dünyanın entegrasyonu,

• Nesnelerin internetinden, toplumların yararlarına uygun faydalanılması,

• Ekolojinin bozulması ve afetler için uygulanabilir çözüm yolları üretilmesi.

Toplum 5.0'ın geliştirilebilmesi için kaldırılması gereken engeller:

• Hukuk sistemindeki bariyerler,

• Nesnelerin sayısallaştırılmasındaki bilimsel yokluklar,

• Nitelikli eleman eksikliği,

• Sosyo-politik önyargılar,

• Toplum direnci. (dünya.com, 2017).

Şekil 1: Endüstri 4.0 Bileşenleri

Kaynak: EBSO (2017:6)

Resim 1'de de görüldüğü üzere endüstri 4.0'ın bileşenleri olarak adlandırılan bu kavramlar, birbirleriyle bağıntılı halde pek çok yeni teknolojiyle tanışmamızı sağlamakta, iş dünyasından özel yaşamımıza kadar girerek yeni bir düzeni getirmektedir (EBSO, 2017:6).

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İLK OTONOM ROBOT

2.1. Alâmet

Keleş'e göre (2009); "Osmanlı İmparatorluğu (İmperium Ottomanicum)'nun Otuz Dördüncü Padişahı II. Abdülhamit'in fermanı ile Yeni Kapı Mevlihânesi saat sanatkârı, Musa Dede'ye semâzen biçiminde, ortalama bir insan boyuna yakın ve her saat başı kollarını açıp semâ edip ezan okuyan saatli bir robot yaptırılmıştır. Saatteki ezan sesi için Thomas Edison'un 1877 senesinde icat ettiği fonograf[1] cihazı ve yine 1887'de Emil Berliner tarafından patenti alınan gramofondan esinlenilmiştir. Robot, kaideye oturtulmuş gövdesi ile saat başı sema ederken, kollarını ve gümüş levhalardan yapılmış eteklerini aynı anda açarak etek kısmının üstündeki mazgallardan ezan sesini yansıtıyordu. Mekanizma sema ederken yarım metre yürüyor, dönüyor ve ezan bitince de yarım metre geri giderek yerine dönüyor; kollarını ve eteklerini indiriyordu. İsmini Sultan Abdülhamit Han'ın verdiği Alâmet isimli bu ilk Osmanlı otonom mekanik robotun tamamı gümüş ve altın kaplamadan yapılmıştır. Robotun arka kısmında kurma yeri mevcut ve yedi günde bir kuruluyordu. Alâmetin, gövdesinin boyun kısmına yakın yerinde; altın işlemeli ay-yıldız, eteğindeki mazgalların altında ise, Osmanlı Devlet Arması[2] bulunmaktaydı. Sağ kolunun altında ise, bu projede yer alan ustaların baş harfleri yer almıştır. Sultan Abdülhamid Han; asrın harikası, sanat ve teknoloji eseri olan, ezan okuyan bu robotu, Ertuğrul Firkateyni [3]ile Japonya İmparatoru'na, özel bir mektup, mücevherli imtiyaz nişanı ve hediyeler ile birlikte göndermiştir. Alâmet'in tek resmi de; muhtemelen Yıldız Sarayı yangınında yanmıştır. Robot teknolojisi çoğunun bildiği gibi, yeni bir teknoloji değildir. 1900 yılların başında yayınlanan Osmanlıca gazetelerin birinde: Robotları kullanarak dünyayı ele geçirilmeye çalışılacağı ve bu yönde çalışmaların olduğu yazılmaktadır" (Keleş, 2009:56-64).

[1] Fonograf, sesleri kayıt ve tespit ederek istenildiğinde tekrar edilmesini sağlayan makine.

[2] Osmanlı Devleti arması ya da Osmanlı arması, 19. yüzyılda Birleşik Krallık geleneğindeki nişanlardan etkilenilerek Osmanlı Devleti için hazırlanmıştır.

[3] Ertuğrul, Sultan Abdülaziz döneminde yaptırılmış ve 19 Ekim 1863 Pazartesi günü Padişah huzurunda denize indirilmiş Osmanlı firkateyni.

2.2. Ertuğrul Firkateyni

Sultan Abdülhamid Han, 1887 yılında Japon İmparatoru'nun yeğeni Prens Kamatsu bir savaş gemisiyle İstanbul'u ziyaret etmesinin ardından Japon İmparatorluğu (Laponica İmperium)'na bir heyet gönderilerek iade-i ziyaret yapılmasını emretmişti. Bu ziyaret için İstanbul tersanelerinde yapılan Ertuğrul Firkateyni seçildi. Kafile Başkanı Albay Osman Bey, gemi komutanı da Yarbay Ali Bey'di. Gemide özel olarak seçilen 56'sı subay toplam 609 mürettebat vardı. Ertuğrul Firkateyni, Temmuz 1889'da İstanbul'dan yola çıkarak 11 ay sonra 7 Haziran 1890 tarihinde Japonya'nın Yokohama Limanı'na Japon İmparatoru Meji'nin, Türk amiralini ve heyetini görkemli bir şekilde karşılamasıyla varmıştır. Yola çıkılacağı gün Japon Bahriyesi'nin tayfun uyarısına rağmen, Ertuğrul Firkateyni planlandığı gibi 15 Eylül 1890 tarihinde Yokohama Limanı'ndan ayrılmıştır. Kushimoto açıklarında tayfuna yakalanan Ertuğrul Firkateyni 16 Eylül 1890'da kayalara çarparak batmıştır. 609 kişinin gemide bulunduğu belirtilen faciada, kazadan sadece 69 denizci kurtulabilmiştir. Kazada ölenlerin anısına Kushimoto'da bir anıt yapılmıştır (yenidenhaber.com, 2017).

3. TÜRK VE İSLAM TARİHİ BİLİM İNSANLARI

İslam bilimleri, karşılaştığı eski medeniyetlerin miraslarının üzerine bilgi ve bilgeliklerini katarak gelişmiştir. İslami bilimin ilerlemesinden önce fikir ve deneyimlerin oluşturduğu üç büyük kültür merkezi kurulmuştu: İskenderiye, Edessa ve Cündişâpûr. Müslümanlar ilk defa MS:642'de İskenderiye'ye ulaştıklarında, Mısır ve Yunanlıların bilimsel mirasını buldular ve matematik ve tıpla ilgili bilgiler edindiler. 800'lü yılların başında kurulan Beytü'l-Hikme ismindeki okul, Halife Me'mun'un geniş biçimde desteklediği bilim insanları ve mütercimleri bir araya getirmişti. Bu mütercimler arasında İbn Mâseveyh, Bahtîşû, Huneyn b. İshak ve Sâbit b. Kurrâ vardır. Hekim olan İbn Mâseveyh (öl. MS:863) tercüme merkezini yönetmiş ve aralarında Huneyn b. Ishak gibi öğrencileri yetiştirmiştir. X. yüzyılda doğudan batıya önemli bir şöhrete kavuşan hekim Ebû Bekir Ali b. Rabben et-Taberî'nin öğrencisiydi. Bu zat, Bağdat'a gitmiş ve bir hastanenin yönetimini üstlenerek orada eğitimlerde vermiştir. XI. yüzyılın en meşhur hekimi, kimsenin itiraz etmediği ve üstad-ı azam lakablı olan Ebû Ali ibn Sînâ (öl. MS:994) idi. Onun başlıca tıp eseri olan el-Kanun fi't-Tıb, beş ciltten oluşmaktadır. Em (ilaç) yapımı ile ilgilenen ilk Müslüman bilim insanı ise Ebû Bekir Râzî'dir (öl. MS:925). Bouambrane'ye göre (2009); "Birûni (öl. MS:1050) gibi bazı bilim adamları İbn Sînâ ile mektuplaşmalarında da görüleceği üzere özellikle Aristo üzerine yoğunlaşmış Râzî ve İbn Sînâ gibi ansiklopedi yazan bilginler fizik ve doğa bilimlerine ait birçok sorunu incelemişlerdir. Bu sorunlar mineraloji[4] jeoloji ve botanikle ilgiliydi" (bouambrane, 2009:383-396).

Asıl adı Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed bin Turhan bin Uzluk el-Fârâbî el-Türkî (öl. MS:950) olan ve Batı'da Alpharabius veya Avennasar olarak tanınan 870 yılında Türkistan'da doğan Farabi düşünceleriyle hem İslâm dünyasını hem de Batı'yı derinden etkilemiş Doğu'da Muallim-i Evvel olarak adlandırılan Aristoteles'in düşünsel mirasını daha ileri taşımıştır. İslam diniyle ortaya çıkan, dünyaya ve insana yönelik yeni anlayışla birlikte felsefeyi Orta Çağ Hristiyan dünyasında olduğu gibi sadece teolojik olmaktan çıkarmış, felsefenin varlık üzerine gerçek anlamıyla akılcı bir uğraş haline gelmesini sağlamıştır. Fârâbî'nin en önemli eserlerinden biri, bir çeşit bilimler ansiklopedisi olan İhsâu'l-Ulûm'dur (tubitak.gov, 2017).

Tablo 1: Tarihteki Çağın Ötesindeki Türk Bilim İnsanları

Bilim Adamı	Alanı	Yaşadığı Dönem
Aziz Sancar	Biyokimya	1946 - ....
Cahit Arf	Matematik	1910 - 1997
Kerim Erim	Fizik ve Matematik	1894 - 1952
İbrahim Hakkı	Sosyoloji, Psikoloji, Astronomi	1703 - 1780
Kambur Vesim	Tıp	? - 1761
Evliya Çelebi	Türk Kültür tarihi ve gezi edebiyatçısı	1611 - 1682
Katip Çelebi	Coğrafyacı	1609 - 1657
Ali Kuşçu	Astronomi ve Matematik	15. yüzyıl
Mimar Sinan	Mimar	1489 - 1588
Piri Reis	Coğrafya	1465 - 1554
Uluğ Bey	Astronomi, Geometri	1394 -1449
Akşemseddin	Tıp	1389 - 1459
Bursalı Kadızade Rumi	Matematik, Astronomi	1337 - 1430
El-Cezeri	Mühendislik	1136- 1205
Farabi	Felsefe, Astronomi,Mantık	870 - 950

[4] Maden bilimi

Anlamı zorlamayla çalıştırılan işçi olan robot sözcüğü tarihte ilk defa Çekoslovak yazar Karel Copek tarafından 1921 tarihli "Rossum's Universal Robots" isimli tiyatro eserinde kullanılmıştır. Robot fikri 3000 sene öncesine kadar uzanırken, Homeros ˙ilyada adlı eserinde hareketli üçayaklılardan bahsetmektedir. Jason ve Argonotlar adlı Eski Yunan efsanesinde de Talos adlı dev bronz nöbetçi karşımıza çıkar. Budev, tanrılar tarafından Girit adasını yabancılardan korumak üzere programlanmıştır. Bir Hint efsanesinde de hareket eden mekanik fillerden bahsedilmektedir. Eski Mısırlılar yaptıkları tanrı heykellerine mekanik kollar eklemişlerdir. Bu heykeller, tanrılardan ilham aldıklarına inanılan rahipler tarafından hareket ettirilirlerdi. Günümüzde de hala kullanılmakta olan Abaküs MÖ:1000 yıllarında Hindistan'da geliştirilmiştir. İlk otomasyon kavramını Aristo'nun ortaya attığı kabul ediliyor. MÖ:4. yüzyılda şöyle yazmış: "Eğer her araç kendi işini görebilseydi, insan eline ihtiyaç duymadan mekik dokuyabilse, kendi çalabilseydi, yöneticilerin elemanlara ihtiyacı kalmazdı". MÖ:300'lü yıllarda mühendisler suyla çalışan otomatları ürettiler. Otomatın buradaki tanımı kendi kendine hareket eden, insan veya hayvanların davranışlarını taklit eden makinaydı. Barutçuoğlu'na göre(2001); "Bu dönemde İskenderiye'li Hero, Herkül'ün bir ejderhayı okla öldürüşünü ifade eden bir otomat yapmıştır. MÖ:250'de İskenderiye'li mucit Ctesibius suyla¸çalışan bir saat mekanizması yaptı. Bu icadın ön ayak olduğu otomatlar ilk nesil robotlar sayılabilir. Otomatların çoğu basit saat zembereğiyle çalışan süs ve oyuncaklardı. 1350 yılında Strazburg'da bir katedralin tepesine, her gün öğlen saati kanat çırparak ötecek bir otomatik horoz yerleştirilmiş, Aynı dönemde ise El-Cezeri otomatlar hakkında bir kitap yazmıştır. Bu kitapta çamaşır teknesini doldurup boşaltabilen otomatik bir kadını resmedilmiştir" (Barutçuoğlu, 2001:1).

Figür 1: Abaküs

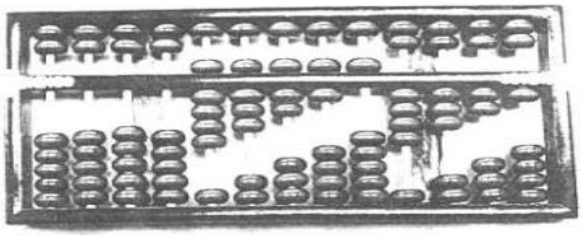

Kaynak: Barutçuoğlu(2001:2)

Figür 2: İskenderiyeli Hero'nun Otomatı

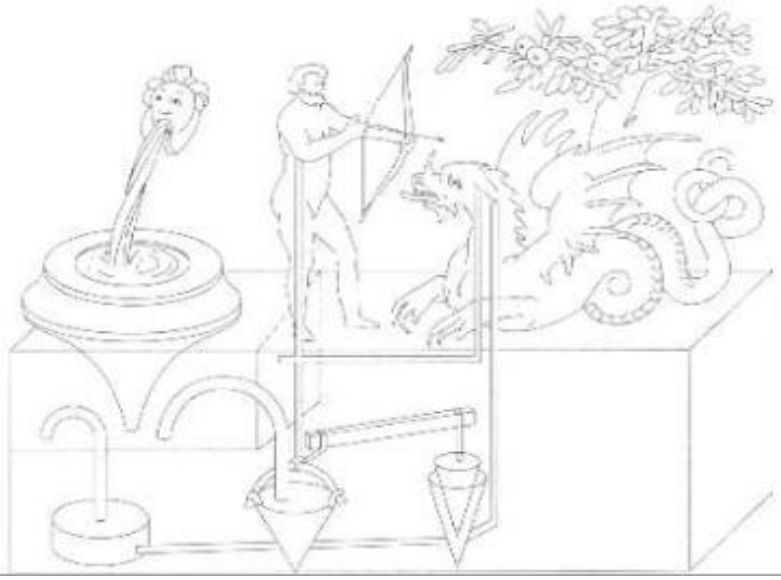

Kaynak: Barutçuoğlu(2001:2)

4. EL-CEZERİ VE ESERLERİ

Batılı ülkelerde Cazari olarak bilinen İsmail Ebul-iz Bin Razzaz El-Cezeri, günümüzde Türkiye toprakları içinde yer alan Mezopotamya (Cizre) Tor (Dağ Kapı) mahallesinde **1153** yılında doğmuştur.. El-Cezeri'yi günümüze taşıyan

en büyük ve değerli eseri, tüm icat ve tekniklerini topladığı El-Cami Beyne'l-İlm Ve'l-Amel En-Nafi Fi Eş-Şınaa Ti'l-Hiyel (Makine Yapımında Yararlı Bilgiler Ve Uygulamalar) adlı Arapça dilinde olarak yazmış olduğu eseridir. Külcü'ye göre (2015); "50'den fazla cihazın kullanım esaslarını, yararlanma olanaklarını çizimlerle gösterdiği bu olağanüstü kitapta Cizirî, "Tatbikata çevrilmeyen her teknik ilmin, doğru ile yanlış arasında kalacağını" söyler. Bu kitabın orijinali günümüze kadar ulaşamadıysa da, bilinen 15 kopyasından 10'u Avrupa'nın farklı müzelerinde, 5 tanesi Topkapı ve Süleymaniye kütüphanelerinde yer almaktadır". El-Cezeri'nin eserlerine bulunan tasarımlar incelendiğinde, dönemin ihtiyaçlarını karşılamak ve eğlence amaçlı mekanik sistemler tasarladığı görülmektedir. Tasarlanan sistemler; kuvvet ve hareketin yön ve devrini değiştirme mekanizmaları ile transmisyon[5] üniteleri temelinde oluşturulmuştur. Sistemlerin hareket ettirilmesi için hidroelektrik enerjisi ve canlı hayvan enerji kaynaklarından faydalanıldığı gözlenmektedir. Feodal bir tarım toplumunda yaşayan El-Cezeri, doğal olarak tarımsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik tasarımlar gerçekleştirmiştir. Bu tasarımların önemli bir kısmını tarımsal sulama ve zaman ölçüm sistemleri üzerine yoğunlaşmıştır (Külcü, 2015:4).

Unat'a göre (2002);Ortaçağ Anadolu'sunun büyük mühendisi El-Cezeri, eserinin giriş bölümünde bu kitabı kaleme alış nedenini şöyle anlatır: "Bir gün onun huzurundaydım ve yapmamı emrettiği şeyi getirmiştim... Ne düşündüğümü sezdi ve bana şöyle dedi, "eşsiz araçlar yapmış, onları gücünle işler duruma getirmişsin. Seni yoran ve kusursuz biçimde inşa ettiğin bu şeyler kaybolup gitmesin. Benim için icat ettiğin bu araçları bir araya toplayan ve her birinden ve resimlerinden seçmeleri kapsayan bir kitap yazmanı istiyorum. Onun bana sunduğu modeli uyguladım ve önerilerini kabul ettim, zaten boyun eğmekten başka yapacağım bir şey yoktu. Gerekli çalışmayı yapmak üzere gücümü topladım ve bu kitabı kaleme aldım".

El-Cezeri Programlama Sistemi:

- Otomotik kontrol, ayarlama ve hareketler için güç kaynağı olarak su kullanılmıştır.
- Devrilme kapları, akan su miktarı ya da suyun debisindeki değişikliler ile hareketlerin hızlandırılabilmesi veya yavaşlatılabilmesi mümkün olmuştur.
- Çağdaş zamanlarda kullanılan programlama sistemi XII. yüzyılda su sayesinde sağlanmıştır.
- Ciziri bugünkü mühendislik terminolojisinde yer alan birçok makine parçalarını belirtmiş.
- 1500'lü yıllarda konik vanalardan ilk söz eden Leonardo da Vinci'den yıllar önce bu hususta bahsetmiştir.
- İcat ettiği makinelerde; günümüzde tüm motorlu vasıtalarda bulunan krank milini anımsatan sistemleri ilk defa Ciziri kullanmıştır (Penbegül, b.t:65).

Figür 3: Pirinç İbrik

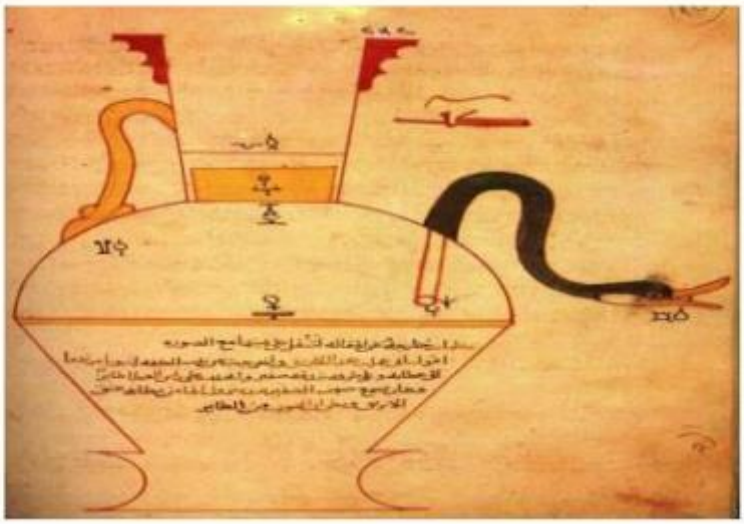

Kaynak: Çırak, Yörük (2015:185).

[5] Elektrikli taşıtlarda dingilin motoro göre gerek dikey gerek yatay düzende hareket etmesini sağlayan organ.

Sınnat el-Hıyel adlı eserinde Cezeri, hava ve boşluğa dayalı içine doldurulan sıvıları istenildiği biçimde akışı sağlayan altı ibriğin yapımından bahseder; hükümdarın abdest alması için otomatik olarak su akıtan, büyük pirinç ibrik pirinçten yapılmış ibrik hükümdarın yanına bırakılır, ördeğin gagasından akan su ile abdest alınır, boşalan ibrik geri götürülür, su ile doldurulduktan sonra gerektiği durumda tekrar getirilir (Şekil:2).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişen ve globalleşen dünyamız gün geçmiyor ki yeni değişim ve gelişimler yaşamasın. Çalışmamızda, geçmişten günümüze kronolojik bir bakış açısıyla veri ve bilgi sistemlerinin gelişimini ele aldık. Bilgi ve İletişim Sistemlerinin diğer bir ifadeyle yeni icatların genellikle ilk kullanıldığı alan askeri alanlardır. Zamanla bu icatlar askeri alanların dışına çıkarak, sivil toplumun kullanımına sunulmuştur. Bu buluş ve icatlar, modern toplumun günlük yaşamının olmazsa olmazları durumuna da gelmektedirler. Bilgi ve İletişim Sistemlerindeki gelişmelerin kronolojik olarak tasnifi yapılmıştır. Buna göre günümüzde 4.0 bilgi çağındayız. Ancak, artık 5.0 Akıl Çağına geçmekteyiz. 5.0 toplum, çok yeni bir kavramdır. Bu kavramın anlamlandırılması ve uygulanması ile toplumun refahı daha da yükselecektir.

Günümüz modern toplumunu tamamıyla etkileyen ve hatta yönlendiren Bilgi ve İletişim Sistemlerinin temeline gözattığımızda İslam Alimlerine rastlıyoruz. Çalışmamız özelinde, Araştırmacı Yazar Oktan Keleş'in ortaya attığı teze yoğunlaştık. Bu bağlamda yazarın iddia ettiği bilgilere litaretür taraması ile ulaşmaya çalıştık. Ancak, yazardan başka bu savı pekiştiren net bilgilere rastlamadık. Keleş'in tezine itiraz edenler olduğu gibi şifaen destek verenler de olmaktadır. İşte bu minvalde, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." sözünü kendimize rehber edindik. Savunulan tezlere akademik özgürlük çerçevesinde bilimsel bir bakış açısıyla objektif olarak yaklaşmaya gayret gösterdik. Bu pencereden fikir ve yorumlarımızı oluşturduk.

Araştırmacı Yazar Oktan Keleş'in tezine göre, II. Abdülhamit tarafından Musa Dede'ye yaptırılan robot Osmanlı Devletindeki ilk otonom robottur. Alamet ismindeki bu robot Japonya'ya hediye edilmiş ve dolayısıyla Japonya'nın gelişmiş robot teknolojilerinin atasıdır, temelidir. Keleş'in ve konuya ilgi duyan araştırmacıların bu durumu açıkça ortaya çıkarmaları gerekmektedir. Aksi halde savunulan tezin hayal mahsülü olduğu iddiaları da ortaya atılabilecektir. Çalışmamız ile gelecekte bu konuya ilgi duyacak araştırmacılara bir ışık vermiş oluyoruz.

Diğer yandan, El Cezerî'nin bugünkü otomasyon, sibernetik ve robotik çalışmaların başlatılmasında öncü bir düşünce ve bilim adamı olduğu açıktır. El Cezerî'nin toplumumuzda tanıtılması gerekmektedir. Hatta Cizre'de doğup, 80 yıllık hayatının büyük bir kısmını Diyarbakır'da geçirmiş bu alimin ismi bölgedeki bir Üniversite'ye konulmalıdır. Eğer bu mümkün olamıyorsa, yine bu Üniversitelerin Mühendislik Fakültelerinde ismi yaşatılmalıdır. Böylelikle, hem bölge açısından fayda sağlanırken hem de bu bilge şahsiyet herkes tarafından tanınmış olur.

KAYNAKÇA

Adalı, E. vd.(2017) İnsanlaşan Makinalar ve Yapay Zekâ, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, Sayı 75, Sayfa:10, İstanbul.

Anonim (2017) Endüstri 4.0, Ege Bölgesi Sanayi Odası, Araştırma Müdürlüğü, İkinci Baskı, Sayfa:6, İzmir.

Barutçuoğlu,I,E.(2001) Robotların Tarihçesi, Bitirme Tezi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Boğaziçi Üniversitesi sayfa:1-3, İstanbul.

Bouambrane, C.(2009) Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi, Çev.:Şimşek, H., Yıl:7, Sayı:14, Sayfa:383-396.

Çırak, B., Yörük, A.(2015) Mekatronik Biliminin Öncüsü İsmail El-Cezeri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Siirt Üniversitesi, Sayı:4, ISSN:2147-8406, Sayfa:185, Siirt.

Keleş, O.(2017) Sırdaş, İlgi Kültür Sanat Yayınları Yayınevi, ISBN:6054977246, Üçüncü Baskı, Sayfa:56-64, İstanbul.

Külcü, R.(2015) Ortaçağ Anadolu'sunun Büyük Mühendisi El-Cezeri, Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, , Ziraat Fakültesi Tarım Makineleri ve Teknolojileri Mühendisliği Bölümü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sayfa:2, Isparta.

Penbegül N.(b.t.) 12. Yüzyılda Anadoluda Robot, Otomasyon ve Tıp Uygulamaları "Ebu'l-Izz el-Cezerî", Tıp Fakültesi Üroloji ABD, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Süslü A.(2015) Türklerin Bilim Tarihine Katkıları, Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi 1 (1), Tarım Makineleri ve Teknolojileri Mühendisliği ABD, Fen Bilimleri Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi Sayfa:6, Isparta.

Unat, Y. (2002) El-Cezerî'nin Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar Adlı Eseri, Cilt:7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları:

Develi, H., Ekonomide Satır Arası,

https://www.dunya.com/kose-yazisi/endustri-40dan-toplum-50a/389146 (E.T:02.11.2017)
Kent, E., Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a
https://www.endustri40.com/endustri-4-0dan-toplum-5-0a/ (E.T:09.11.2018)
Koç, İ., Ertuğrul Fırkateyni'nin Hazin Hikâyesi
http://www.yenihaberden.com/ertugrul-firkateyninin-hazin-hikayesi-312565h.htm (E.T:16.09.2017)
Koçoğlu Ö.,Yıldız Sarayı Nasıl Yağmalandı?
https://yedikita.com.tr/yildiz-sarayi-nasil-yagmalandi/ (E.T:27.02.2019)
Topal, M., El-Farabi
http://www.bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/el-farabi (E.T:20.10.2017)

Sigortacılıkta Yaşanan Suistimaller (Hileler) ve Tedbirler

Dr. Öğr. Üyesi. Neşe Çoban Çelikdemir[1]

[1] Marmara Üniversite / Bankacılık ve Sigortacılık Y.O., Sigortacılık Bölümü, ncoban@marmara.edu.tr

Özet: Sigortanın özünü; rizikoların dağıtılması, topluma yayılması ve böylece zararların minimize edilmesi oluşturmaktadır. Kişi açısından bir "risk yönetim türü" ve bir güvence organizasyonu olan sigortacılık sektörü doğası gereği hile ve suistimallere oldukça açık bir sektördür. Sigortacılıkta suistimal, başkalarına ya da suistimali yapana yasal olmayan ya da hileli çıkarlar sağlamak için yapılan eylemler olarak tanımlanabilir. Bu varlıkların zimmete geçirilmesi, kasıtlı olarak yanlış beyan verilmesi, sigortalının durumunu anlamaya yönelik konuyla doğrudan ilişkili bilgilerin, işlemlerin gizlenmesi, sorumlulukların yerine getirilmemesi yani sorumluluk ihlali şeklinde gerçekleştirilebilmektedir. Sigorta sektörü de her sektör gibi suistimallere açık durumdadır. Ancak sigorta sözleşmelerinin tarafların karşılıklı iyi niyeti prensibine dayalı olması oluşan zararların ivedilikle tazmin edilmesinin amaçlanması nedeniyle sigortacılık sektörü, diğer sektörlere göre suistimallere daha da açık bir durumdadır. Sigorta sektöründe karşılaşılabilecek suistimal türleri çok çeşitli yönlerden olabilmektedir. Sigortacılık sektöründeki suistimaller çoğunlukla haksız kazanç sağlamak isteyen sigortalılar tarafından yapıldığı gibi aracı kurumlar, eksperler ve hatta sigorta şirketinin içinde çalışanlar tarafından yapılabilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de sigorta sektöründe yaşanan suiistimaller ve alınan tedbirlere ilişkin mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık, suiistimal, hile.

Frauds and Measures in Insurance

Abstract: The essence of the insurance; the dissemination of risks, the dissemination of the society and thus the minimization of damages. The insurance sector, which is a ere risk management type and an assurance organization for the person, is a sector which is quite open to fraud and misconduct by its nature. Frauds in insurance can be defined as actions taken to provide illegal or fraudulent interests to others or to abuse. Insurance frauds can be realized as misappropriation of assets, intentional misrepresentation, and confidentiality of information related to the subject, understanding of the status of the insured, failing to fulfill the responsibilities. The insurance sector is open to abuses like any other sector. However, the insurance sector is more vulnerable to fraud than other sectors due to the intention that the insurance contracts are based on the principle of mutual goodwill and that the damages are promptly compensated. Types of misconduct in the insurance sector can be in many ways. Frauds in the insurance sector are often made by insurers who want to earn an unfair profit, as well as intermediaries, experts and even employees within the insurance company. This study tried to reveal the current situation and the measures taken regarding the abuses experienced in the insurance sector in Turkey.

Key Words: Insurance, Abuse, Fraud.

1. GİRİŞ

Dünya'da vergi sahtekarlığının yanı sıra, en çok uygulanan sahtekarlık sigorta ile ilgili yapılanlardır. Sigorta sektörü, doğası gereği dolandırıcılık konusunda hassastır. Sigorta, elde ettiği primleri hasar tazminat taleplerini karşılayabilecek şekilde yönetmesi gereken bir risk dağıtım sistemidir. Sigorta şirketleri sigorta primleri yoluyla büyük ve istikrarlı bir nakit akışı yaratmaktadır. Sürekli sağlanan nakit akışı, çekici ve kolay yönlendirilen önemli bir ekonomik kaynaktır. Büyük miktarda likit varlık birikimi sigorta şirketlerini suistimallere karşı cazip hale getirmektedir. Sigorta şirketleri ise, fonlarının yatırım getirisini en üst düzeye çıkarmanın baskısı altındadır (ACFE,2018:1).

Sigorta suistimalleri, sigorta sektörünün karşılaştığı büyük bir sorundur. Sigorta sektörü, genel olarak her yıl mal/ kaza sigortası tazminatlarının yaklaşık% 10'unun suistimal ödemesi olduğu tahmin edilmektedir (Goel, 2014:241). Bu durum giderek arttan da bir durum olması sebebiyle engellenmesi ve yönetilmesi gereken bir sorundur.

Sigorta suistimalleri, sigortalıya veya başvuru sahibine fayda sağlayabilecek maddi gerçeklerin gizlenmesi veya değiştirilmesi nedeniyle ortaya çıkabilir. Sigorta suiistimalleri şahıs veya şirketler düzeyinde gerçekleştirilebilir (Sebastian ve Uma,2018:53).

2. HİLE VE SİGORTACILIKTA SUİSTİMALLER /HİLELER

Sözlük anlamıyla hile; "Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, entrika" ve " çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma" şeklinde tanımlanmıştır (Çatıkkaş, 2011:18) . Hile olarak tanımlanabilen eylemler, kişilerin kasıtlı uygulamalarla haksız kazançlar elde etmeleri biçiminde ortaya çıkmaktadır (Abdioğlu,2007: 121).

Kişi veya kurumların, kendilerine veya başkalarına çıkar sağlamak amacıyla belge veya kayıtları kasten gerçek mahiyetlerine uygun olmayan şekilde düzenlemesi, içeriğini değiştirmesi veya tahrif etmesi, varlıklarını, yükümlülüklerini veya özkaynaklarını yanlış tasnif etmesi, kayıtlarda ve belgelerde yer alan işlemlerin sonuçlarını hesaplara yansıtmaması ve muhasebe politikalarını belirli bir amaca yönelik olarak kasten yanlış uygulaması veya bunlara benzer uygulamalarda bulunması suiistimal kapsamında değerlendirilir.

Literatürde hile ile ilgili çok sayıda inceleme vardır. Hileye başvuranların özellikleri, nedenleri vb. unsurlar araştırılmaktadır. Donald R. Cressey tarafından temelleri atılmış "hile üçgeni teorisi" hile yapmaya iten nedenlerin değerlendirilmesinde kullanılan teoridir. Teoriye göre hilenin gerçekleşmesi için üç unsurun varlığı gerekmektedir. Bunlar (Kassem&Higson, 2012: 191-192);

1. Baskı/Motivasyon
2. Fırsat
3. Rasyonelleştirme (Haklı gösterme)

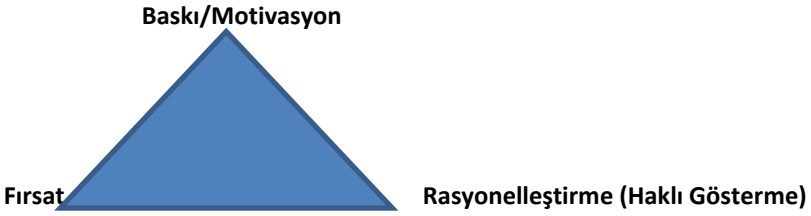

Hile yapacak olan kişinin; para kazanma hırsı, yüksek tutarlı harcamalar, kişisel borçlar ve yaşam standartlarını yükseltme arzusu, ücretinden ve yaptığı işten memnun olmama, aşırı hedef baskısı, kumar, madde bağımlılığı, alkol gibi kötü alışkanlıklar vb. baskılara maruz olması hile yapma yönünden baskı altına alabilmektedir. Etkin bir denetim mekanizmasının yürütülememesi, yönetim zafiyetleri ve çalışma ortamındaki disiplinsizlikler hilenin oluşumuna fırsat vermektedir. Hileyi yapan kişi kendini içsel olarak rahatlacak haklı sebepler üretmektedir. Bu durumların üçünün bir araya gelmesi ile üçgen oluşmaktadır.

Hileye iten nedenler konusunda Hile Üçgeni, kabul gören bir teoridir ancak 2004 yılında Hile üçgenine "yetenek" unsuru eklenmesiyle, David T. Wolf ve Dana R. Hermanson tarafından Hile Elması teorisi geliştirilmiştir. Bu teoriye göre baskı/motivasyon, fırsat ve rasyonelleştirme unsurlarının üçünün birden varolması, hile için yeterli değildir. Hileyi yapacak olan kişinin fırsatların farkına varması ve bunu nasıl değerlendireceği, kendi yeteneklerine/yetkinliklerine bağlıdır. Hilelerin çoğu zeki, tecrübeli, yaratıcı, egosu ve özgüveni yüksek, stresle başa çıkabilen, yalan söyleyebilen vb. kişilerdir (Wolfn& Hermanson,2004, 40)

Sigorta susitimallerini keşfetmek için öncelikle sigortanın ne olduğunu bilmek gerekir. Temel olarak, sigorta şirketi ile sigortalı arasındaki sözleşmedir. Bir sözleşmede, sigorta şirketi bilinmeyen bir olaydan kaynaklanan sigorta kayıplarına, hasarlarına veya sorumluluklarına karşı tazminat ödemeyi taahhüt eder. Sigortanın geçerli olması için önceden var olan bir koşul bulunmamalıdır. Örneğin, bir kazadan sonra otomobil sigortası yaptırmak sigorta değildir ve yaşanan herhangi bir yaralanma için sigortalıyı korumaz. Sigorta suistimali, sigortalıların sigorta sözleşmesinin şartlarına uymadan kar etmeye çalışmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Suistimal, sigorta işleminin herhangi bir aşamasında ve herhangi bir sigorta işleminin muhatabı tarafından gerçekleşebilir. Bu taraflar (ACFE, 2018:1)

- Sigorta başvurusunda bulunan kişiler
- Poliçe sahipleri
- Sigorta aracıları (Acente ve brokerler)
- Alacaklı üçüncü kişiler
- Talep sahiplerine hizmet sunan profesyoneller.

Poliçe sahiplerince gerçekleştirilen sigorta hilesi, uğranılan zarar tutarı hakkında yanlış bildirimde bulunma, hiç gerçekleşmemiş bir zarar için bildirimde bulunma ya da bir sigorta poliçesinin başlangıcında konu ile ilgili bildirilmesi gereken bilgileri beyan etmeme yoluyla yapılan hilelerdir (Tarhan Mengi, 2013:71).

Çok sayıda sigorta suiistimal şekli ve türü vardır. Sigorta sektöründe en yaygın suiistimal türlerinden bazıları aşağıdaki gibidir (ACFE, 2018:2);

- Acente ve brokerlara ile ilgili
- Poliçe düzenlenmesi ile ilgili
- Taşıt sigortası ile ilgili
- Mal sigortaları ile ilgili
- Hayat sigortası ile ilgili
- Sorumluluk sigortası ile ilgili
- Sağlık sigortası ile ilgili.

Ülkeler ve sigortacılık işlemleri arasında yaygın olduğu tespit edilen birçok suistimal türü vardır. Uygulama sırasında; bilgilerin yayılması veya yanlış beyanı, bilgilerin gizlenmesi ve gerçeklerin değiştirilmesi de sigortalıların hile için kullandıkları temel yöntemlerdir. Doktorlar, avukatlar, tamirciler vb. profesyonellerin yardımı ile kasıtlı olarak yapılan hileli olaylar da yaygın olarak kullanılmaktadır (Sebastian ve Uma,2018:56).

Sigorta suistimalleri yaygın olmasına rağmen, hem kapsam hem de parasal değerler açısından bu konuda resmi araştırma oldukça sınırlıdır (Goel, 2014:242).

Sigortacılıkla ilgili suiistimaller dünyanın her yerinde yaşanmaktadır. Bunlarla ilgili olarak aşağıdaki ülke örnekleri verilebilir (Tonencius, 2015:59);

- Almanya'da, Sigorta Birliği tarafından yapılan bir araştırma, akıllı telefonların veya tabletlerin ve PC'lerin kaybolması veya zarar görmesine ilişkin iddiaların yarısından fazlasının kesin olmadığı, hileli olduğunu ortaya koymaktadır.
- İngiliz Sigorta Şirketleri Birliği, suiistimalleri azaltma çabalarına rağmen, her yıl İngiltere'de yaklaşık 2,2 milyar Euro hileli hasar meydana geldiğini tahmininde bulunmuştur.
- İsviçre'de 2012 yılında günde en az bir araba yangını gerçekleştiği fark edildi ve yapılan araştırmada bu araçların çoğu 10 yaşın üzerinde ve sahiplerinin en fazla 3 ay önce açık artırmalar yoluyla uygun fiyatlarla satın alınmış, tescil edilmiş ve sigortalanmıştır. Tazminat tutarları ise araçların alım fiyatından oldukça yüksektir.
- Fransa'da Sigorta Birliği'nden elde edilen rakamlar, 2011 yılında kaydedilen tazminat başvurularının 35.042'sinin sahte olduğunu ve bu durumun tespit edilmesinin 168 milyon Euro tasarruf sağladığını göstermektedir.
- Finlandiya'da, 2012 yılında Sigorta Birliği tarafından 1000 yetişkin üzerinde yapılan bir çalışmada, bunların% 27'sinin, sigorta sistemini veya sigorta şirketini aldatan birini tanıdığını ifade etmiştir.

2.1. Sigortacılık Suistimal Türleri

Sigorta sektöründe karşılaşılabilecek suistimal türleri çok sayıda olabilmektedir. Suistimal, sigortacılık içinden ve dışından birçok insan için karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (MAS, 2007:2).

- **Şirket İçi Suistimaller :** Sigorta şirketi bünyesinde her kademede çalışan tarafından bireysel ya da şirket içinden veya dışından başkalarıyla anlaşarak gerçekleştirdikleri suistimallerdir.
- **Sigortalı/Sigortalı Ettiren ve Hasar Suistimalleri:** Bir ya da birden fazla kişinin kasten hileli sigorta sözleşmesi ile haksız kazanç elde etmesi şeklinde yapılan suistimallerdir.
- **Aracı Suistimalleri :** Acente veya brokerların sigortalı veya sigorta şirketine karşı gerçekleştirdiği suistimallerdir.

Sigorta branşlarının her türünde; sağlık sigortaları, hayat sigortaları, işçi tazminat sigortaları, konut ve mal sigortaları, araç sigortaları vb. sigorta hilesi gerçekleştirilebilmektedir (Tarhan Mengi, 2013:74).

Sağlık sektöründe hile, gerçekte sigortalı tarafından kullanılmamış olan sağlık hizmetlerinin kullanılmış gibi gösterilmesi bu duruma güzel bir örnek olarak verilebilir. Hile dışında sağlık sektöründe bir de sigortanın kötüye kullanımından bahsetmemiz mümkündür. Bu durumda da sigortalının gerçekte ihtiyacı olmayan sağlık hizmetlerini kullanmasının, örneğin kişiye ihtiyacı olmayan laboratuvar tetkiklerinin yaptırılması örnek olarak verilebilir (Tarhan Mengi, 2013:74).

Hayat sigortası alanında gerçekleştirilen hilelerde, kişiler aile bireylerinin sigortadan yüklü miktarda paralar alabilmesi için ölü numarası bile yapabilmektedirler. Bazı kişiler ise sonradan öldürebilecekleri ve hayat sigortasından tazminat talebinde bulunabilecekleri sahte kimlikler yaratabilirler. Bu iki tür hilede de kişiler fiziksel olarak zarar görmemektedir. Ancak hayat sigortasına bağlı gerçekleştirilen hileli eylemlerde kişilerin fiziksel olarak zarar gördüğü, bir kişinin diğer bir kişiyi sırf hayat sigortasından tazminat alabilmek için öldürdüğü, olaylar da meydana gelmektedir (Tarhan Mengi, 2013:74).

Oto sigorta türü en fazla suiistimal edilen sigorta türüdür Araç sigortalarında; daha önce kaza geçirmiş ancak sigortası bulunmayan bir kişinin, kaza sonrası sigorta yaptırıp bir süre bekledikten sonra aracın kaza yaptığını rapor etmesi ve hasar tazminatını alması örnek verilebilir. Aracın tamirinde ikinci el parçaların kullanıldığı ancak yeni parça takılmış gibi fatura düzenlendiği durumlar bu sigorta türündeki hilelerden biridir. Yeni bir aracın maksimum finansman kullanılarak satın alınır, aracın sorunsuz ve temiz olduğunu gösteren sahte sertifika düzenlenir ve araç en üst seviyeden sigorta yaptırılır. Daha sonra araç yabancı bir limana gönderilir ve çalınmış olarak rapor edilir. Araç gönderildiği yerde satılır ve ayrıca sigortadan hırsızlık tazminatı alınır (ACFE,2018:4-5).

ACFE tarafından 2013 yılında yapılan araştırmada dava konusu olmuş sigortacılık suistimalleri olaylarının içeriği ile ilgili veriler aşağıdaki gibidir; (toplam yüzdelerin birden fazla cevap nedeniyle % 100'den fazladır.) (ACFE,2018:20):

- Otomobil talepleri (% 80)
- Ev sahibi talepleri (% 63)
- Acente ve broker incelemeleri (% 53)
- Ticari borç talepleri (% 51)
- Dahili incelemeler (şirket çalışanları) (% 49)
- İşçilerin tazminat talepleri (% 41)
- Maluliyet talepleri (% 36)
- Hayat talepleri (% 20)
- Sağlık talepleri (% 16)
- Diğer (% 18)

Sigorta şirketleri prim üretimin büyük bir kısmını sigorta aracıları vasıtasıyla yapmaktadır. Bu aracılar acente ve brokerlar olarak belirlenmiştir. Bu aracılarda çeşitli şekillerde bireysel ya da menfaat sahipleri ile birlikte hile yoluna başvurabilmektedir. Örneğin acente primi toplar, ancak sigorta şirketine bildirim yaparak aktarımda bulunmayabilir. Bir acente veya çalışanı hayali bir kişi için sigorta yapar ve daha sonra onay verilmesi için gönderir (ACFE,2018:2-3).

Suistimaller, dahili veya harici olabilir. İç suistimaller çalışanlar ve yöneticiler tarafından yapılan hilelerdir. (Sebastian ve Uma,2018:53). Sigortacılıkta suiistimal şirket içinden veya şirket dışı fayda sağlayan tarafından yapılabilmektedir. Suistimal daha çok sigortalıların ya da üçüncü kişilerin kasıtlı olarak yanıltıcı ve yanlış bilgiler ile tazminat talebi ya da haksız kazanç talebi olarak değerlendirilmektedir. Ancak sigortacılık işlemi iki taraflı bir sözleşmeye dayanmakta ve karşılıklı iyi niyet prensibine göre sözleşme oluşturulmaktadır. Sigorta şirketinin müşteriden yüksek prim alması, hasarsızlık indirimi veya bonusundan müşteriyi faydalandırmaması veya tazminat ödemesini yeterli yapmaması şeklinde gerçekleşmesi de suitimal kapsamındadır.

2.2. Literatür Taraması

Lesch ve Baker (2011), 18 yaşından büyük sigorta, reklam ve araştırma sektörleri ile bağlantılı olmayan 1.169 katılımcıya anket çalışması yapmıştır. Çalışmanın amacı, sigortacılıktaki suiistimalin ve kötüye kullanımın gerçekleştiği ortamı daha iyi değerlendirmek ve anlamak; sosyal ve kişisel faktörleri belirleyen bir çerçeve sağlamaktır.

Dionne ve Wang (2013), sigorta hileleri ile iş döngüsü arasındaki ampirik ilişki analiz edilmiştir. Ampirik kanıtlar sigorta dolandırıcılığının işletme döngüsüne uygun olarak değiştiğini ve durgunluk döneminde sigorta

suistimallerinin daha şiddetli olduğu tesit edilmiştir. Tarhan Mengi (2013), araç sigorta poliçelerine yönelik hilelerin niteliği ve hile belirtilerini incelemiştir. Yıldırım (2013), Türk sigortacılık sektörüne ek maliyetler yükleyen sigorta suistimallerinin en aza indirgenmesi amacıyla çeşitli öneriler sunmuştur.

Goel (2014), ABD'de eyaletler arasında özellikle dolandırıcılık ve sigorta suistimalleri konusundaki mahkumiyetler arasındaki ilişkiye dayanarak; sigorta dolandırıcılığının belirleyicilerini incelemiştir.

Yıldırım (2015), sigorta poliçesi düzenlendikten sonra ortaya çıkan ahlaki tehlike ve suiistimallerin boyutları ve sigorta şirketlerine etkilerini incelemiştir.

Leal ve diğ. (2016) bir deney yapmış ve insanların çevrimiçi bir sigorta talep ortamında yalan söyleyip söylemediklerini incelenmişlerdir. 96 katılımcının hırsızlık sigortası talebinde bulunmaları istenmiştir. Gerçek hayatı düşünerek, çalınan malların fiili masraflarının ötesine geçen bir iddiada bulunmaları istenmiştir. Talep sahiplerinden çalınan eşyalara gerçekten sahip olduklarına dair kanıt sunmalarını istenmiş ve katılımcılardan doğru beyan vereceklerine ilişkin bildirimi okumaların istenmiştir. Deneyde katılımcıların görüşmede hangi aşamada yalanlarını hangi hikayeler ile desteklediği incelenmiştir. Dürüstlük beyanının dürüstlüğü arttırdığı ancak görüşme ilerledikçe katılımcılar daha fazla yalan söylediği tespit edilmiştir.

Warren ve Schweitzer (2018), olmayan tüketici davranışı türü olarak niteledikleri tüketicilerin sigorta suiistimallerine odaklanmış ve uzmanların şüpheli iddiaları nasıl araştırdığını anlamak için veri analizi yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, şüpheli iddiaları araştırmak için birçok teknik seçeneğin mevcut olmasına rağmen, suiistimalleri tespit etmek ve caydırmak için kişilerarası etkileşimlerin önemini vurgulamışlardır.

Sebastian ve Uma (2018), sigorta talebinde hile olasılığını arttırdığı tespit edilen çeşitli faktörleri belirlemeyi ve ayrıca hileyi önleme ve kontrol etmede dünya çapında kullanılan çeşitli yaklaşımları incelenmişlerdir. Motorlu araç ve sağlık gibi zorunlu sigortalarda hile faaliyetlerinin daha yaygın olduğunu tespit etmişlerdir.

Bieberstein ve Schiller (2018), sözleşmenin oluşturulması aşamasında içeriğinin sigorta dolandırıcılığı üzerindeki etkisini deneysel olarak incelemişlerdir. Deneysel sonuçlar sigorta sözleşmelerinin ve farklı hile şekillerinin talep sahibinin davranışını önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir.

2.3. Sigorta Suistimallerinde Kırmızı Bayrakları

Sigorta dolandırıcılığı yapanlar, bir grup, ırk veya cinsiyet ile sınırlı değildir. Sigortacı veya sigortalı tarafından yapılabilecek fırsat eşitliği suçudur. Sigorta sahtekarlarının, yetkili makamlara devredilme olasılığı da düşüktür, çünkü sigorta uzmanlığı yetersizliğinden dolayı genellikle yeterli soruşturmayı yürütmek için donanımlı değildirler. Sigorta suistimallerinin proaktif olarak ele alınması için, sigortacılar, sigorta sahtekarlığı planlarının kırmızı bayraklarını belirlemek için personellerini eğitmelidir. (ACFE, 2018:2)

Sigorta sahtekarlığını tespit etmek için, birçok bilim adamı büyük veri setlerini teknolojiden de yararlanarak analiz etmiş ve "kırmızı bayrak" olarak nitelendirilen durumları ortaya koymuştur (Waren&Schweitzer, 2018:711). Sigortacılıkta hile ile ilgili bazı kırmızı bayraklar aşağıdakilerden biri olabilir: (ACFE, 2018:8-9)

* Talebin, sözleşmenin başlangıcından kısa bir süre sonra veya sözleşmenin kapsamdaki bir değişiklikten sonra yapılması.

• Sigortalı birçok sigorta tazminat talebine ve zararına sahip olması.

• Olaydan önce, sigortalı, fiili istemine benzer bir kayıp durumunda sigorta acentesine sigorta kapsamı ile ilgili varsayımsal sorular sorması.

• Sigortalı, hızlı bir uzlaşma konusunda çok ısrarcıdır ve özellikle talep iyi belgelenmemişse, sigorta kapsamı ve talep prosedürleri hakkında olağan bilgiden daha fazlasını göstermesi

• Bir hırsızlık kaybında, talebin, bir hırsızlık için alışılmadık ölçüde büyük hacimli olması.

• Bir hırsızlık veya yangın kaybı iddiasında, bu iddia çok yakın zamanda satın alınan, pahalı mülkleri içerir veya sigortalı, özellikle sigortalı makbuzları, kullanım kılavuzlarını veya diğer belgeselleri sağlayamazsa, her şeyin en iyi veya en pahalı model olduğunu belirtir satın alma kanıtı.

• Bir yangın kaybı iddiasında, sigortalıya kişisel veya duygusal olarak kabul edilen mülk ve birinin kaybedilen mülk (örneğin, fotoğraflar, aile yadigârları veya evcil hayvanlar arasında) içinde olamaması.

• Sigortalı her şey için makbuz ve diğer belgelere, tanıklara ve çoğaltılmış fotoğraflara sahiptir. (Talebin çok mükemmel olması)

• Sigortalı tarafından sağlanan belgelerin düzensiz veya sorgulanabilir olması.

• Evden uzakta bir hırsızlık veya kayıp durumunda, sigortalı hırsızlığı polise bildirmeden önce alışılmadık derecede uzun süre bekler.

• Sigortalının, polise hırsızlık günü veya kısa bir süre sonra kaybedilen malların tam bir listesini verebilmesi.

• Talep miktarının, sigortalı tarafından polise verilen değerlerden farklı olması.

• Sigortalının muhasebe defterlerini eksik veya muhasebe ilkelerine uygun bir şekilde tutması.

• Fiziksel kanıtların, sigortalı tarafından talep edilen zararla tutarsız olması.

• Bir hırsızlık kaybında, kırılma ve zorla içeri girmeye dair herhangi bir fiziksel kanıt olmaması.

• Evde yokken bir hırsızlık veya kayıp durumunda, sigortalının hırsızlığı polise bildirmeden önce alışılmadık derecede uzun süre beklemesi.

• Sigortalının, polise hırsızlık günü veya kısa bir süre sonra kaybedilen malların tam bir listesini verebilmesi.

• Talep miktarının, sigortalı tarafından polise verilen değerlerden farklı olması.

• Bir iş envanteri veya gelir kaybı iddiasında, sigortalının defterlerini eksiksiz tutmaması veya kabul edilen muhasebe ilkelerine uymaması.

• Fiziksel kanıtın, sigortalı tarafından talep edilen zararla tutarsız olması.

• Bir hırsızlık kaybında, kırılma ve zorla girmeye dair herhangi bir fiziksel kanıt olmaması.

* Başvuranın başvuruda gösterilen doğum tarihi, diğer sigorta şirketlerinde veya önceki başvurularda gösterilenden çok daha genç olması.

* Hekimin raporu, geçmiş tıbbi geçmişin ayrıntıları ve başvuruda gösterilen bilgiler örtüşmemesi.

* Sigorta başvurusunda bulunan imza, talep sırasında verilen bir yetki belgesinde belirtilen imza ile aynı görünmemesi.

* Aynı eczaneden alınan reçeteli numaralar reçetelerin tarihleriyle kronolojik olarak örtüşmemesi.

* Bir otomobilin uzak kırsal bir alanda tanıksız bir yangında imha olması; Sürücünün, yangında motor bölmesinde elektrik kesintisi olduğunu iddia etmesi.

* Bir işletme veya ev yangın kaybına ilişkin ön bilgilerde, mal sahibinin ciddi finansal zorluklar ve mali baskılar altında olduğunun belirlenmesi durumunda yangının şüpheli olduğunu düşünülür.

* Bir sigorta şirketinin hasar departmanındaki bir çalışanın içki veya uyuşturucu sorunu, finansal baskılar, ciddi evlilik sorunları yaşaması usulsüz işlemlere yönelmesine sebep olabilir.

* Toplu taşıma kazası sırasında yolculardan daha fazla yolcu için tazminat talep edilmesi.

* Bir kazaya veya olayla ilgili tanığın, kası uyumlu olmaması. Fotoğraflar veya diğer belgelerin bildirilen durumu kanıtlamaması.

2.4. Sigorta Suistimallerinin Etkileri

Sigorta endüstrisinde meydana gelen büyük kayıplar nedeniyle tüketicilerin sigorta maliyeti her yıl artmaktadır. (ACFE, 2018:1). Sigorta sektöründe yaşanan suistimaller, tüm sistemi zedelemektedir. Suistimal başvuruları ve bu başvuruyu yapan hilekarlar nedeniyle birçok dürüst müşterinin tazminat ödemesinde kullanılması gereken fonlar yetersiz kalması muhtemeldir. Bu yüzden suistimallerin sadece sigortacılar üzerinde değil müşterileri üzerinde de bir etkisi vardır. Sigorta sistemindeki suiistimaller nedeniyle dürüst müşterilerin büyük çoğunluğu daha yüksek sigorta primi ödeyerek doğrudan mağdur olmaktadır (Tonencius, 2015:57).

Sigorta hilelerinin etkileri bireysel olarak (Sebastian ve Uma,2018:54);

- Masum bireylerden sigorta suistimalleri maliyetini karşılamak için daha yüksek primler talep edildiği için sigorta maliyeti yükselmektedir.
- Masum sigortalıların gerçek iddiaları, olası suistimalleri tespit etmek için uzun bir inceleme sürecine alınacaktır.

Sigortacılar için etkileri (Sebastian ve Uma,2018:54);

- Şirketin karlılığı, tespit edilemeyen hileli taleplerin çözülmesinin bir sonucu olarak doğrudan etkilenir.
- Sigorta şirketi, eğitimli ve tecrübeli hasar birimi personeli istihdam etmek ve soruşturma için gerekli fonları tahsis etmek zorunda kalaca ve bur sigortacının maliyetini artıracaktır.
- Suistimaller için kontrol mekanizmaları kullanmayan sigorta şirketleri, daha yüksek başarısızlık ve kayıp riskine sahip olacaktır.

Her geçen yıl artan suiistimal maliyetleri sigorta şirketlerinin müşterilere karşı olan tutumunu olumsuz etkilemektedir. Sigorta şirketleri yaşadıkları tecrübeler sonucunda, gerek primin belirlenmesinde gerek hasar ödemesinde ihtiyatlılık prensibini en yüksek şekilde uygulayarak; gereksiz iş gücü ve kaynak israfına uğramaktadır.

3. TÜRKİYE'DE SİGORTA SUİSTİMALLERİ

Eylül 2015 tarihinde; temel dayanak noktası 5684 Sayılı Sigortacılık Kanununun Yanlış Sigorta Uygulamaları Tespiti, Bildirimi, Kaydı ve Uygulamalarla Mücadele Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik olan Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi bünyesinde faaliyete başlayan "Sigorta Sahteciliklerini Engelleme Bürosu (SİSEB)" kurulmuştur. Kuruluş amacı, sigorta sektörünün suistimal ile mücadelesine destek vermek ve bu konudaki finansal kayıpları engellemek olan merkez "Sigorta suistimali suçtur" algısının oluşturulmaya çalışmaktadır.

SİSEB bünyesinde "Sigorta Suistimalleri Bilgi Paylaşım Sistemi (SİSBİS)", üçüncü şahıslardan ve sigorta şirketlerinden sağlanan "yanlış sigorta uygulamaları" ve sigorta suistimaline konu olabilecek verilerin tutulduğu merkezi bir veri tabanı oluşturulmuştur. Bu kapsamda; oto, sağlık, hayat ve diğer tüm sigorta dallarını kapsayacak şekilde sigorta şirketleri için; suiistimal ilave maliyetinin azaltılması sigortalılar için; dürüst sigortalının haklı menfaatlerinin korunması ve prim maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır.

Sigortalı/Sigorta Ettiren/lehdar/Hak Sahibi sıfatına haiz olduğunuz sigorta ilişkisinde tarafınıza ya da üçüncü şahıslara haksız menfaat sağlamaya yönelik herhangi bir eyleme sebebiyet vermeniz durumunda tazminatı eksik alma veya alamama halleri ortaya çıkabileceği gibi Türk Ceza Kanunu ile 30 Nisan 2011 tarih ve 27920 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Yanlış Sigorta Uygulamalarının Tespiti, Bildirimi, Kaydı ve Bu Uygulamalarla Mücadele Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" hükümleri çerçevesinde işlem tesis edilecektir. Bu Yönetmelik ile de suistimallere karşı etkin bir mücadele yürütülmektedir.

Aynı yönetmeliğin 7.maddesinde yanlış sigorta uygulamaları ile mücadele; *"Şirketler ve aracılar yanlış sigorta uygulamalarının önlenmesi, tespiti, kayıt altına alınması, ortadan kaldırılması ve ilgili mercilere bildirimi için etkin usuller tesis ederler ve bu amaçla gerekli kaynağı tahsis ederler."* hükmü ile düzenlenmiştir.

Aynı yönetmeliğin 8.maddesinde de alınacak önlemler "*Şirketler yanlış sigorta uygulamalarına karşı potansiyel riskleri tespit etmek, yanlış sigorta uygulamaları yapılabilecek süreçleri kontrol altına almak için gerekli tedbirleri alırlar." şeklinde belirtilmiştir.*

Sigorta bedelini almak maksadıyla irtikâp edilen dolandırıcılık suçu Türk Ceza Kanunu'nun 158. Maddesinin (nitelikli dolandırıcılık) birinci fıkrasının (k) bendinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre "….*Sigorta bedelini almak* maksadıyla*, işlenmesi hâlinde, üç yıldan on yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur."*

SİSEB verilerinden alınan bilgiler ışığında Tablo 1'de de görüldüğü gibi en fazla suistimal araç sigortası kapsamında gerçekleşmektedir. Sigorta pirimleri açısından da araç sigortaları en fazla prim üretiminin olduğu sigorta branşıdır.

Tablo 1 bildirimi yapılmış suistimallerin bildirim nedenleri açısından dağılımını göstermektedir. Buna göre en fazla sigortalının feragat etmesi nedeniyle bildirim yapılmıştır.

Tablo 1: Türkiye'de Şubat 2018 - Şubat 2019 Arasında Bildirimi Yapılan Suistimallerin Nedenlerinin Dağılımı

SİSBİS Suistimal Bildirim Nedenleri	**%**
Sigortalının feragat ettikleri	37,87
Yalan beyan sebebiyle reddedilenler	25,64
Diğer suistimaller	20,59
Ek araştırma ile saptanmışlar	14,44
Mahkeme sonucu tespit edilmişler	1,04
Hasar bedelinin mutabakatla belirlendiği durumlar	0,28
Dava sürecindeki suistimaller	0,07
Toplam	**100**

Kaynak: https://siseb.sbm.org.tr/tr/istatistikler [Erişim Tarihi: 26.03.2019]

Suitimal yöntemleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Yöntemlerin çoğunun araç sigortası ile ilgili olduğu görülmektedir. Sigorta pirimleri açısından da araç sigortaları en fazla prim üretiminin olduğu sigorta branşıdır. Araçlarla ilgili olarak %21,96 sürücü değişikliği en çok kullanılan yöntemdir. Sahte poliçe yoluyla yapılan suistimaller %17,37 ile ikinci sıradadır. Bu yöntem özellikle sigorta şirketinin sözleşmeninin kuruluşu sırasındaki etkin denetim ve kontrolünün olmadığının bir göstergesidir.

Tablo 2: Türkiye'de Şubat 2018 - Şubat 2019 Arasında Bildirimi Yapılan Suistimal Yöntemlerinin Dağılımı

Suistimal Yöntemleri	**%**		**%**
Sürücü değişikliği/Sürücü firarı	21,96	Abartılmış hasar faturası	1,11
Sahte poliçe yoluyla yapılan	17,37	Prim suistimalleri	0,97
Hasar sonrası sigortalama	13,55	Planlanmış hırsızlık	0,69
Planlanmış hasar	12,93	Sahte yaralanma	0,28
Sahte rapor	8,06	Tamir servisi ile ilgili suistimaller	0,28
Vurup kaçtı beyanı	7,51	Oto cam hasarı suistimalleri	0,28
Alkol	7,02	Tedavi gideri suistimalleri	0,28
Araç kiralama-poliçe şartlarına aykırı şekilde	3,61	Sahte fatura	0,28
Kendi malına zarar verme	1,88	Kendi mallarını kundaklama	0,28
Yetersiz ehliyet	1,46	Gerçek dışı hırsızlık beyanı	0,21
Toplam			**100**

Kaynak: https://siseb.sbm.org.tr/tr/istatistikler [Erişim Tarihi: 26.03.2019]

4. SUSİTİMALİN ÖNLENMESİ İLE İLGİLİ TEDBİRLER

Suistimal ile mücadelede, her ülkede farklı, ancak kesin olarak ilgiyle ilgilenmektedir. Bazı ülkelerde, sigortacılar olası dolandırıcılık vakalarını belirlemek için ilgili bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Sigortacılar arasındaki bilgi paylaşımı uygulaması; Hırvatistan, Estonya, Finlandiya, Almanya, İrlanda, Malta, Hollanda, Norveç, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç ve İngiltere'de bulunmaktadır. Fransa, İsveç ve Birleşik Krallık da dahil olmak üzere birçok eyalette, şirketler sigorta sahtekarlığı olgusunu araştırmak için uzman grupları oluşturmuşlardır. Ülkerin sigrta suistimalleri ile mücede çalışmaları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Tonencius, 2015:59-60);

- İsviçre sigorta şirketleri bünyesinde, suiistimalleri araştırmaktan sorumlu olan bir "Özel Soruşturma Hizmetleri" birimi kurmuştur. Bu birimler, tespit edilen tüm suiistimal durumlarını polise rapor verme sorumluluğuna sahiptir.
- İngiltere, 2006'dan bu yana oldukça iyi organize edilmiş bir sisteme sahiptir. Suistimal örgütlenmesini tespit etmeye ve önlemeye odaklanan Sigorta Dolandırıcılık Bürosu, polis ve diğer kolluk kuvvetleri ile yakından çalışmaktadır. Tüm toplumu şüpheli veya bilinen suiistimal vakalarını bildirmeye teşvik eden bu büro bu sayede çok sayıda tutuklama gerçekleştirmiştir. Sistemin işleyişi ile sigorta sektöründe onlarca milyon lira tasarruf sağlanmıştır.
- İspanya'da sigorta şirketleri çalışanları suiistimal konusunda donanımlı hale getirmeyi amaçlamış temsilciler belirlemiştir. Temsilcilerin, mevcut soruşturmalar hakkında polisin verilerini içeren gizli bir veri tabanına erişimleri bulunmaktadır. Ayrıca suiistimalleri ortaya çıkarmada ve sigortalılarım taleplerini ispatlamak için gönderilen belgelerin doğruluğunun sağlanmasında teknolojiden faydalanmaktadırlar

- Danimarka'da, yetkili kurumlar sigortacılıkta dolandırıcılık konusunda seminerler düzenlereek suistimal yöntemleri ile ilgili bilgilendirme yapmaktadır.
- Almanya her yıl suistimalle ilgili eğitimli uygulayıcılara, tespit ve mücadele ile ilgili bilgilerin güncellenmesi için kurslar düzenlemektedir. Bu kapsamda; sigorta sektör çalışanları, hukuk danışmanları, teknik uzmanlar, emniyet mensupları, tıp alanından uzmanlar ve bilim insanları kursa katılmakta ve kursu tamamladıktan sonra bir sınavı geçerek bir uzmanlık sertifikası almaktadır.

Dünya'daki ülke uygulamalarına bakıldığında, sistemin bilgi paylaşımı, kontrol, toplum bilinçlendirmesi ve donanımlı personel ile suistimaller engellenmeye ve azaltılmaya çalışılmaktadır.

Suistimal ve hilelere karşı en önemli tedbirler, başvuru aşamasında etkin bir risk değerlendirme sürecinin sağlanması, mümkün olan tüm faktörler göz önünde bulundurularak ve çapraz sorgulama ile bilgilerin doğruluğunun sınanması ile sigortalıdan mümkün olan en fazla bilgiyi alarak başlamalıdır (Sebastian ve Uma,2018: 56-57).

Tüm alanlarda olduğu gibi yasal düzenlemeler suiistimal için alınabilecek tedbirlerin başında gelmektedir. Etkin bir kontrol, iç denetim ve yeterli yasalar suiistimallerin azalmasına önemli katkıda bulunmaktadır.

Dolandırıcılık, sunulan taleplerle ilgili tutarsız bilgiler detaylı ve dikkatli bir araştırma ile tespit edilebilir. Orta Ayrıca, dolandırıcılık talep sahiplerinin davranışlarını gözlemleyerek tespit edilebilir. Saldırgan davranışlar gösterilmesi, gerekli bilgiyi sağlamaya yönelik direnç, uygunsuz davranışların göstergeleridir (Sebastian ve Uma,2018: 56-57).

Türkiye'de de hem kamu otoritesi hem de sigorta şirketleri suistimallerle mücadele ile ilgili önemli adımalar atmaktadır. Sigorta Sahteciliklerini Engelleme Bürosu bu konu ile ilgili atılmış en somut adımlardan birisidir.

Türk sigortacılık sektöründe oto sigortaları suistimalleriyle mücadele etmek amacıyla mobil kaza tutanağı uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama uluslararası alanda sadece ilk ve tek olarak Türkiye'de uygulanmaktadır. Bu uygulamanın ana amaçlarından biriside meydana gelen sigorta suistimallerinin önüne geçmek ve tespit etmektir. Aynı zamanda Türkiye'deki kaza istatistikleri de çıkartılmış olacaktır. Bu uygulamanın önümüzdeki dönemlerde sahte kaza hasarlarının meydana gelmesini büyük ölçekte azaltacağı konusunda sigorta sektörü hem fikir gözükmektedir. (Yıldırım,2015:211).

Şirket çalışanlarının sigortalı veya aracı ile anlaşarak hileye başvurmaları mümkün olacak durumlardandır. Ani denetimler (dış yetkililer tarafından), iç denetimler ve etkin bir iç yönetim sistemi içerden yapılacak suiistimal ve hilelerin oluşumunu azaltabilir (Sebastian ve Uma,2018: 56-57)

Suistimallerin ortaya çıkartılmasında en büyük görev hasar birimine aittir. Aşağıdaki şekilde hasar süreci gösterilmiştir. Bu süreçteki kontrol noktalarındaki çalışanların bilgi, tecrübe ve dikkati hilenin gerçekleşmesine engel olacaktır. Hasar sürecinde; müşteriden alınan belgeler ve beyanlarının incelenmesi; eksperin hazırlayacağı dikkatli bir rapor suistimallerin önüne geçmek için kalkan olacaktır.

Şekil 1: Hasar Süreci

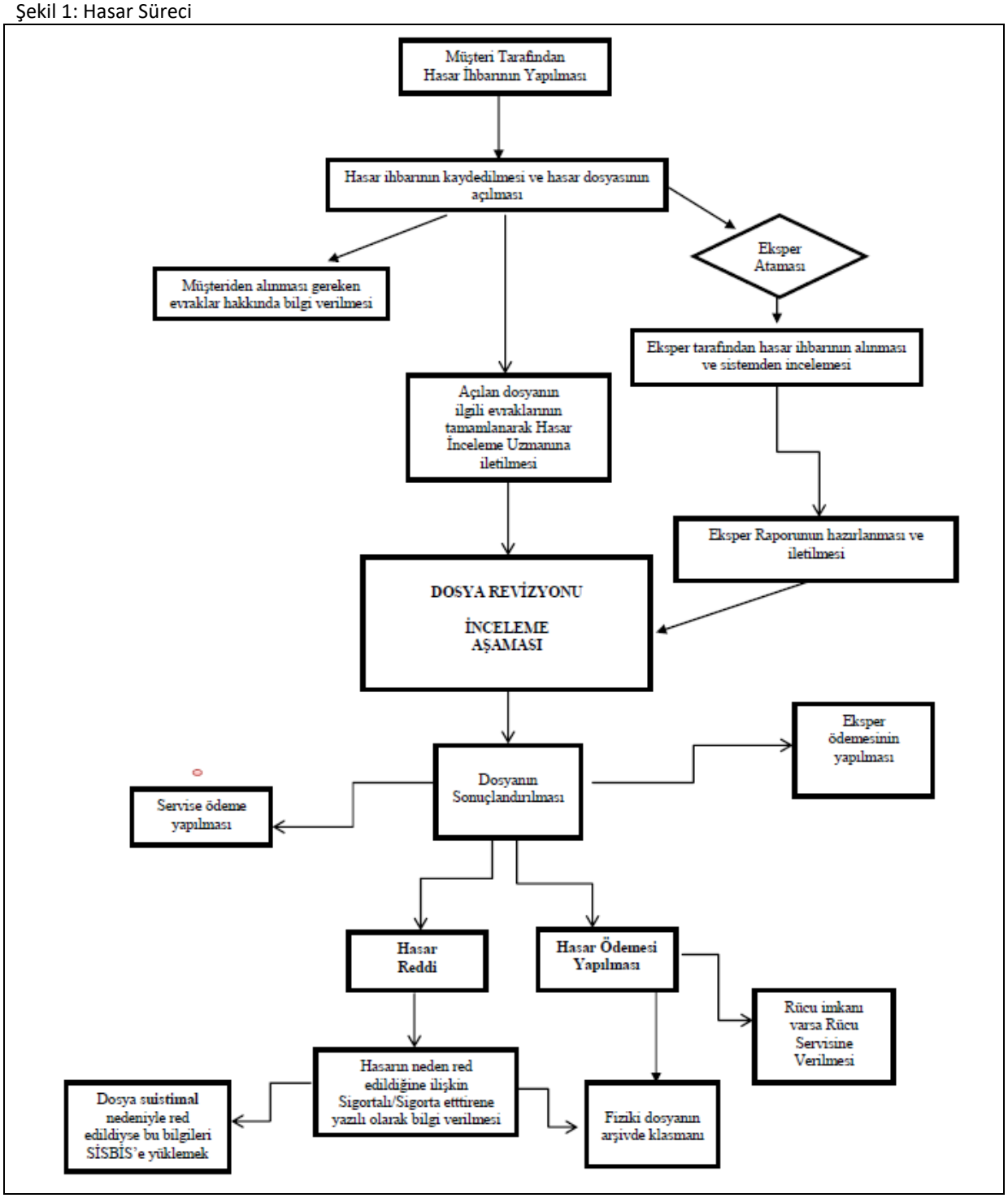

Kaynak: (Eres, 2013:51)

Türkiye'de 6102 sayılı Kanun'un 1409'uncu maddesi uyarınca ispat yükü sigortacıya verilmiştir ve bu nedenle sigorta şirketnin hilenin varlığını kesin kanıtlarla ispatlaması ve red işlemine ilişkin yasal dayanakların da mevcut olması gerekir. Hasar sürecindek kontrol noktaları hilenin ortaya çıkarılmasındaki en önemli hususlardır.

Hasar inceleme elemanları ile genel müdürlük nezdinde hasar dosyası ve ilgili sistemler aracılığıyla dosya üzerinden, hasar denetim elemanları ile sahada gerçekleştirilen denetimlerle gerek sigortalı, gerek eksper, gerek servis ya da sağlık kuruluşu ve gerekse tedarikçi bazında olası sahtecilik işlemlerinin de önüne geçilebilmektedir. Bu doğrultuda, hasara neden olan olayın doğruluğundan onarımda gerçekleştirilen işçiliğin kontrolüne kadar eksper ya da denetim elemanlarınca gerekli kontroller gerçekleştirilmelidir.

Sigorta şirketleri suistimalleri tespit edebilmek adına, kendi bünyelerinde hasar inceleme departmanlarının yanında saha denetim ekipleri kurmuş durumdadırlar. Ayrıca, sigorta şirketleri de kendi kara listelerini diğer şirketlerle paylaşmaktadır. Böylece sistemin korunmasına katkı sağlanmaktadır.

5. SONUÇ

Sigortacılık açısından hile her açıdan gerçekleştirilmesi mümkün görünmektedir. Sigorta hizmeti bir mağduriyet ihtimalinin ortadan kaldırılması amacıyla yani bir zarar olasılığına karşı satın alınmaktadır. Sigortalı her türlü zararını kapsam dışı, sözleşme dışı olsa dahi sigorta şirketinden alma konusunda ısrarcı olabilmekte ve haksız kazanç elde etme pahasına, zenginleşme aracı olarak sigorta hilelerine başvurabilmektedir.

Sigorta şirketlerinin yükümlülüklerinde en önemli unsur olan gerçekleşen hasarlar sigorta şirketlerinin kontrolü dışında oluşmakta ve doğrudan kontrol edilemeyen birçok tarafın varlığı hilenin yönetimini zorlaştırmaktadır. Sigortacılık hilelerine ilişkin belirlenmiş kırmızı bayraklar çerçevesinde; bilgi işlem sistemlerinin kullanılması ve süreçteki hasar tespit çalışanlarının kontrolleri ve denetim hilenin önlenmesinde etkili olmaktadır.

Sözleşme kapsamında yer alan risklerin hangi koşullarda gerçekleştiğinin tespiti sigorta şirketi için çoğu zaman imkansızdır. Kasıtlı bir eylemle gerçekleştiğini ispatlaması mümkün olmayabilir. Ancak hilelerin önlenmesinde ve tespitinde iç denetim, dış denetim ve kamu denetiminin işbirliği içinde hareket etmesinin katkısı büyük olacaktır.

Sigorta suistimallerinin tespit edilmesi ve azaltılması sigorta sektörü kadar sigortalılarında menfaatine bir durumdur. Bu suistimaller dürüst sigortalıları etkilediği gibi finansal tabloların hileli olması neticesinde üçüncü finansal tablo kullanıcılarını da olumsuz etkilemektedir. Bu sorunun çözülmesi için yapılması gerekenlerin başında devletin çıkarmış olduğu yasaların ve sigorta şirketlerinin bu tür suistimallerin önüne geçmek için uygulamaya aldığı şirket politikalarının önemi büyüktür. Bilgi paylaşımı sorunun çözülmesinde ve önlenmesindeki diğer önemli unsurlardan birisidir. Şirket çalışanlarının eğitimi, bilgi sistemlerinin kullanılması, toplumsal farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları ve en önemlisi sözleşmenin kurulması sırasında doğru bilgilendirme suiistimallerin önlenmesinde yapılabilecekler olarak sayılabilir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, H. (2007). Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar, Muhasebe ve Denetime Bakış, (2)2: 119- 137.

ACFE (2018), Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse. USA: ACFE.

Bieberstein, F.V. ve Schiller, J. (2018). Contract Design and Insurance Fraud: an Experimental Investigation, Review of Managerial Science, (12), 711–736.

Çatıkkaş, Ö. (2011). İşletmelerde Mali Tablo Hileleri, Denetişim, (8), 18-30.

Dionne, G. Ve Wang, K.C. (2013). Does Insurance Fraud in Automobile Theft Insurance Fluctuate With The Business Cycle?, Journal of Risk Uncertain, (47), 67‑92.

Eres, M. (2013), Sigorta Şirketlerinde Karşılaşılabilecek Suistimal Risklerinin Kontrol Edilebilmesi İçin Suistimal Önleme Prosedürünün Oluşturulması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

Goel, R.K. (2014). Insurance Fraud and Corruption in The United States, Applied Financial Economics, 24(4), 241-246.

Kassem R. ve Higson A. (2012),"The New Fraud Triangle Model", Journal of Emerging Trends in Economic and Management Sciences, 2012, 3 (3), 191-195.

Leal, S. ve diğ. (2016), Please be Honest and Provide Evidence: Deterrents of Deception in an Online Insurance Fraud Context, Applied Cognitive Psychology, 30, 768–774 (2016). DOI: 10.1002/acp.3252

Lesch W.C. ve Baker, B.R. (2011), Balancing the Insurance Equation: Understanding the Climate for Managing Consumer Insurance Fraud and Abuse, Journal of Insurance Issues. 34 (2): 82–120.

Monetary Authority of Singapore (MAS) (2007). Insurance Business-Insurance Fraud Risk. Singapore: Free Press.

Sebastian, D.A. ve Uma, V.R. (2018). Index of Insurance Frauds, The Journal of Insurance Institute of India, 52-58.

Tarhan Mengi, B. (2013). Araç Sigortası Hileleri ve Bu Hilelere Yönelik Önlemler. Finansal Arastırmalar ve Calışmalar Dergisi, 4(8), 71-86.

Tonenciuc, C.M. (2015), The Phenomenon of Insurance Fraud, Valahian Journal of Economic Studies Volume 6 (3), 57-62.

Tonenciuc, C.M. (2015). The Phenomenon of Insurance Fraud, Valahian Journal of Economic Studies, 6(20), 57-62.

Warren, D.E. ve Schweitzer, M.E. (2018). When Lying Does Not Pay: How Experts Detect Insurance Fraud, Journal of Business Ethics. 150, 711–726. https://doi.org/10.1007/s10551-

Wolf, D.T. ve Hermanson, D.R. (2004), The Fraud Diamond:Considering The Four Elements of Fraud. CPA Journal, 74 (12), 2004, 38-42.

Yıldırım, İ. (2013). Türk Sigortacılık Sektörünün Yumuşak Karnı: Sigorta Suistimalleri Sorunu, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5 (1), 331-340.

30.4.2011 Tarihli "Yanlış Sigorta Uygulamalarının Tespiti, Bildirimi, Kaydı ve Bu Uygulamalarla Mücadele Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu

https://siseb.sbm.org.tr/tr/istatistikler [Erişim Tarihi: 26.03.2019]

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Devrim Kavramına İlişkin Metaforik Algıları

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Atila Şehirli[1]

[1] Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, Edirne, Türkiye.
(asehirli@yahoo.com.tr)

Özet: Türk Dil Kurumu sözlüğü'ne göre devrim; "belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik" anlamına gelmektedir. Mevcut siyasî, sosyal ve ekonomik yapıyı "zorla değiştirme" hareketidir. Köklü değişiklikleri içermez. İnkılâp gibi uzun süreli ve kalıcı değildir. Devrim kavramı ülkemizde "İnkılâp" kavramının yerine kullanılmaktadır ki bu yanlıştır. Sözlük anlamları bile farklı olan devrim kavramı hiç bir zaman inkılâp kavramını karşılayamaz. Devrim, ihtilâl'in zorunlu bir sonucudur. İhtilâlden sonra ortaya çıkan bu yeni düzen o toplum için bir devrimdir. Devrimin siyaset, sosyoloji, hukuk, ekonomi bilimleri arasından türlü tanımları ve tahlilleri yapılabilir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, "daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak" demektir.

Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin "devrim" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir.

Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan betimsel bir alan araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının "devrim" kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak "yarı-yapılandırılmış anket formu" kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların "Devrim … gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin "devrim" kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde özetlenmiştir. "Devrim" kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2016-2017 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devrim, metafor, öğretmen adayları, sosyal bilgiler, kavram.

Metaphorical Perceptions of Social Studies Teacher Candidates About the Concept of Revolution

Assict. Prof. Dr. Yücel Atila Şehirli[1]

[1]Trakya University, Faculty of Education, Department of Classroom Teaching, , Edirne, Türkiye.
(asehirli@yahoo.com.tr)

Abstract: According to the Turkish Language Association Dictionary; revolution is fast, radical, and qualitative change in a certain area. It is the movement of changing present political, social, and economic structure "by force". It does not include radical changes. It is not long-term, and permanent like reform. In Turkey, the concept of revolution is used instead of the concept of "reform", and this is not correct. The concept of reform whose definition is different cannot replace the concept of reform. Revolution is a compulsory result of insurrection. The new order after the insurrection is a reform for the society. Various analyses and definitions of revolution about politics, sociology, law, and economy can be made.Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones.

The aim of the study is to define perceptions of Trakya University Education Faculty Department of Turkish and Social Sciences Education, Social Studies Teacher Programme students, about "revolution" via metaphors.

The study is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question perceive "revolution" concept, and if there are differences between them according to demographic features such as gender, age, class, and department.

Semi-structured questionnaire form" has been used as data collection tool. The form includes expressions as "revolution is like… because…The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about "revolution" concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for data process. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the "revolution" concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed. The sample of the study consists of Trakya University 2016-2017 education year Education faculty students.

Key Words: Revolution, metaphor, teacher candidates,social studies,concept.

1. GİRİŞ

Metafor Grekçe "Metapherein" kelimesinden türetilmiş olup, Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde, daha ziyade; *"söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı"* olarak bilinmektedir. Metafor genel olarak; *"dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi"* anlamına gelmektedir. Bilimsel araştırmalar göstermiştir ki metaforik düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın günlük yaşamında kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etki yapmaktadır (Morgan, 1998: 14).

2. METAFOR KAVRAMI

Metaforlar, bilinen, görülen ya da fiziksel gerçeklik, bilinmeyen, görülemeyen ya da ruhsal gerçekliği tanımlamaya yardımcı olmak için kullanılırlar. İnsanlar, algılama ve kelime hazineleri sınırlı olduğundan, bir kavramı anlayabilmek için, başka kavramlarla kıyaslamalar yapmak zorunda kalmaktadır (Clarken, 1997: 4). Bu sebeple Aristo döneminden beri daha ziyade romansal ve şiirsel anlatımda farklı şekillerde metafor kullanımı söz konusudur. 1980'li yıllarda, Lacoff ve Johnson'un "Metaphors we live by" isimli çalışmalarında geliştirdikleri *"zihinsel metafor teorisi"* olarak isimlendirilen bir teoriye göre; "kavram sistemimiz büyük ölçüde metaforikse, o zaman düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz her olgu ve günlük olarak yaptığımız her şey bir bakıma metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar; *"soyut veya karmaşık olan olguları, daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırarak, bu sayede bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmeye imkân sağlarlar"* (Ocak ve Gündüz, 2006).

Metafor; *"bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanılabileceği güçlü bir zihinsel araçtır"* (Yob, 2003: 130). Bu özelliğinden dolayı metaforlar öğrencilerin özellikle zor kavram ve terimleri daha net bir şekilde anlamalarına yardımcı olmaktadır. Metaforlar eğitim yönetiminde müfredat geliştirme ve planlamada; öğretim alanında öğrenmeyi teşvik etme ve yaratıcı düşünceyi geliştirmede, öğretmen eğitiminde ise öğretim uygulamalarını yönlendirmede ve öğretmenlerin modern eğitim anlayışlarındaki yerlerini belirlemede bir araç konumundadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 100-106). Metaforlar yaratıcıdır; çünkü zihnimizi benzerliklerin, ilişkilerin ve görüşlerin ötesine, kendi yeniden yarattıkları benzerliklere, ilişkilere ve görüşlere yönlendirmektedir. Metaforlar, keşiftir; çünkü kavramın daha önce taşıyamayacağı bir anlam boyutu keşfedilir ve bu şekilde kavramın ve düşüncenin anlam ufku genişlemektedir (Demir, 2010: 12, Akt. Ergin ve Beyoğlu, 2017). Son yıllarda, metaforların belli başlı sosyal ortamlardaki faaliyetlere nasıl rehber olduğu, inançları, tutumları ve değerleri nasıl şekillendirdiği, örgütsel süreçleri nasıl gösterdiği ve örgütsel yaşamın oluşturulmasında nasıl vurgulandığına yönelik olarak ilginin arttığı görülmektedir (Çelikten, 2006: 270). Bu ilgi eğitim ve öğretim alanında da kendisini göstermektedir.

3. METAFORA BENZEYEN DİĞER KAVRAMLAR

Metaforun bir kısmını yansıtan "Analoji, metonimi, sinekdoka, kişileştirme (teşhis), atasözü, imge (sembol) ," gibi kavramlar da bulunmaktadır.

Analoji: Yeni bilgilerin anlaşılmasında kullanılan betimlemelerdir (Lawson, 1993).

Metonimi: Bir kavramın ilgili veya bağlantılı olduğu başka bir kavram vasıtasıyla anlatılmasıdır (Erdem, 2003).

Sinekdoka: Sinekdoka metonimiden ayrı olarak "bütün yerine parçanın anılması" ve "parça yerine bütünün anılması" formülü ile özetlenen parça bütün ilişkisidir (Aksan, 1978: 131). Örneğin; "Ben ekmeğimin peşindeyim" cümlesinde "ekmek" kelimesi ile evini geçindireceği para kastedilmektedir.

Kişileştirme (Teşhis): İnsan olmayan varlıkları insan gibi algılayarak, insana özgü nitelikleri o varlıklara benzeterek, söz söyleme sanatıdır (www.edebiyatfakultesi.com).

Atasözü: Kısa ve kalıplaşmış özsözlerdir (Sağlam, 2001).

İmge (Sembol): Bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmak için göz önüne seren şey, duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyası olarak tanımlanabilir (Türk Dil Kurumu, 2006, Akt. Özelmacı, 2017: 23-30).

4. EĞİTİM VE METAFOR

Shuell (1990); *"Eğer bir resim 1000 kelimeye bedelse, bir metafor da 1000 resme bedeldir"* diyerek metaforun gücünü vurgulamaktadır. Gibbs (1999: 30) öğrenciler ve metaforla ilgilenen diğer araştırmacılar tarafından metafor araştırmasının en iyi şekilde nasıl yapılacağını sorgulamaktadır (Akyol, 2017:74).

Tarih dersinin öğretiminde de öğrencilerin metafor oluşturdukları görülmektedir (Güven ve Güven, 2009). Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir. Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste *"kavramların öğretimi"* ve *"öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması"* oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının "darbe" kavramını daha önceki öğretim programlarında verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (Şehirli, 2017: 349-364).

4.1. Metaforların Öğrencilere Sağladığı Faydalar

Metaforlar, Cortazzi ve Jin'e göre öğrencilerin temel kavramlar, modeller ve konular hakkındaki farkındalıklarını arttırmaya yardımcı olarak eğitimde yararlı bir işlev görürler (Cortazzi ve Jin, 1999: 150). Cameron, metaforun gelişim veya öğrenmeye nasıl katkıda bulunduğunu sorgulamaktadır (Cameron, 2003: 36-38). Thomas (2006: 115-116) yaptığı araştırma sonucunda, metaforun değerini öğrencileri üst bilişsel düşünmeye, gelişme ve iyileştirmeye çekmek için bir araç olarak gösteren bazı noktaları önermektedir (Akyol, 2017: 80-81).

4.2 Metaforların Öğretmenlere Sağladığı Faydalar

Öğretmenlerin sınıf uygulamaları için kendi metaforlarının ortaya çıkarılması ve tartışılması, metaforları ile uygulamalarının nasıl geliştiğine ilişkin düşünceleri, mesleki uygulama ve özeleştiri ile ilgili farkındalıklarını arttırmak için profesyonel gelişim süreçlerinde doğrudan pedagojik bir işleve sahiptir (Cortazzi ve Jin, 1999: 155).

4.3. Metaforların Araştırmacılara Sağladığı Faydalar

Metaforların güçlü yönleri olduğu gibi zayıf yönleri de vardır. Metaforlar yeni tarzda görmeye, düşünmeye ve davranmaya özendirir. İçgörü ufkunu genişletir ve yeni olasılıkların önünü açar (Morgan, 1998: 392-397). Metaforlar çalışılan bir konu, olgu, olay ve durum hakkında çok sağlam, zengin bir resim sunar, görsel bir imaj sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 242).

5. DEVRİM KAVRAMININ TANIMLARI

Türkçe bir kelime olup "devirmek" fiil kökünden türetilmiştir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre; "belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik" anlamına gelmektedir. (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DEVRİM) Devrimin İngilizcesi "Revolution" (http://www.seslisozluk.net). Darbe "baskı ve zor" ile yönetimi değiştirme iken, devrim "nitelikli ve köklü" değişikliktir. Devrim ani olmayabilir. Uzun bir süreç sonrası gerçekleşebilir. Darbede olduğu gibi sadece devletin içindeki küçük bir grup değil, toplumun büyük kesimleri tarafından gerçekleştirilebilir. Askerî müdâhaleler için modern dönemlerde "*devrim*" kavramı da kullanılmaktadır. 1960'lardan itibaren özellikle de sol görüşlüler tarafından kullanılmaya başlanılan devrim, Sosyoloji Sözlüğü'nde "*isyan*" kelimesiyle eş anlamlı olarak geçmektedir. En son olarak "15 Temmuz Darbe Teşebbüsü" sırasında telaffuz edilen "*kalkışma*" ise askerî isyan anlamında kullanılmaktadır.

Devrim mevcut siyasî, sosyal ve ekonomik yapıyı zorla değiştirme hareketidir. Köklü değişiklikleri içermez. İnkılâp gibi uzun süreli ve kalıcı değildir. Zaman zaman "ihtilâl ve inkılâp" kavramlarının yerine kullanılan "devrim" kelimesi daha çok "ihtilâl" anlamında kullanılmaktadır. Pek çok yerde ise inkılâp kavramı yok farz edilerek devrim kelimesi kullanılmaktadır ki bu yanlıştır (http://www.beyaztarih.com/makale/isyandan-darbeye-askeri-mudahaleler-icin-kullanilan-kavramlar).

Devrim kavramı ülkemizde İnkılâp kavramının yerine kullanılmaktadır. Devrim kavramı farklı inkılâp kavramı farklıdır. Sözlük anlamları bile farklı olan bu kavramlardan devrim kavramı hiç bir zaman inkılâp kavramını karşılayamaz. Ülkemizde bazıları anlamını bilmeden bazıları ise ideolojik olarak anlamını bildikleri halde inkılâp

kavramının yerine devrim kavramını kullanmaktadırlar. Bu durum bilim ve gerçeğe aykırıdır. Örneğin Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun yazdığı ve uzun yıllardır okutulan, Açık öğretim Fakültesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi-1 ders kitabının onuncu sayfasında; *"...ihtilal" ile "inkılap"(devrim) sözcüklerinin çizdikleri anlamı karıştırmamak gerekir"* cümlesinde inkılap ve devrimi eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yine aynı ders kitabının 13. sayfasındaki "Sorular" kısmının 5. sorusunda; *"Hangi kavram "inkılâp" ile eşdeğerdedir? a. İhtilal, b. Devrim, c. Darbe, d. Reform, e. Evrim"* şıkları verilmektedir. Doğru cevap olarak kitabın 325 sayfasında "b" şıkkı yani "Devrim" verilmektedir (Mumcu, 1997:10,13). Fakat bu cevap yanlıştır. Yukarıda da yazıldığı gibi devrim kavramı hiç bir zaman inkılâp kavramını karşılayamaz. Yine Prof. Dr. Ahmet Mumcu, "AÖF Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi 2. Ünite, Türk İnkılâbına Yol Açan Nedenler" ders videosunun 0.50 dk.-1.15 dk. arasında şöyle demektedir: *"İnkılap ve Devrim sözcüklerinin eş anlamlı olarak kullanılması gerektiğini sizlere hatırlatmış ve Türk ulusunun neden büyük bir devrim ya da inkılap geçirdiğinin sebeplerini anlatmaya da bu dersten itibaren anlatmaya başlamaya koyulacağımızı söylemiştim"* (www.youtube.com). Bu bilgide yanlıştır. Devrim, ihtilâl'in zorunlu bir sonucudur. İhtilal ise devrimin sebebi başka bir deyişle ilk safhasıdır. İhtilâlden sonra ortaya çıkan bu yeni düzen o toplum için bir devrimdir (Mumcu, 1983: 2).

Devrimin siyaset, sosyoloji, hukuk, ekonomi bilimleri arasından türlü tanımları ve tahlilleri yapılabilir (Abadan, 1962:7 vd, Selek, 1968:216 vd, Timur, 1968:1 vd.). Devrim kelimesi 1960'lı yılların sonlarında, çeşitli akımların (özellikle sol akımların) savunucuları tarafından ilke olarak kabul edilince anlam farklılaşması yaşamıştır. Devrim, "mevcut düzenin yıkılarak yerine, gelişmiş, çağdaş bir düzenin kurulması" anlamından sıyrılarak, daha çok; "mevcut düzenin yıkılması için girişilen kanunsuz hareket" anlamındaki "ihtilal" kavramına yakın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Böylelikle gerçek anlamından saptırılarak belirli bir amaca dönük kullanılmaya başlanan devrim kelimesi,12 Eylül 1980'den sonra kullanılmayarak yerini İnkılâp kavramına bırakmıştır (Şehirli, 2014, Şehirli, IBANESS:8, Plovdıv, 2018:580-590).

5.1. Darbe ile Devrim arasındaki farklar nelerdir?

Darbe ile devrim arasındaki fark özetlenecek olursa;

1- Darbe ani olur. Devrim uzun bir süreç sonrası gerçekleşebilir.

2- Darbe genelde devlet içinde önemli noktalarda görev yapan küçük bir kesim tarafından yapılır. Devrim ise devlet görevlisi olmayan, dışarıdan, büyük ya da küçük topluluklar tarafından gerçekleştirilebilir.

3- Darbe silahlı ya da milis güçler olmadan gerçekleşmez. Devrim silahlı olabileceği gibi bazı durumlarda halkın desteği yeterlidir.

4- Darbe genelde içerden bir iştir ve çok fazla kan dökülmeden sinsice ve sessizce gerçekleşir. Devrimde ise çok fazla kan dökülebilir ve açıktan olur.

5- Devrim toplumda çok daha geniş ve yenilikçi politik bir değişiklik meydana getirir.

6- Darbe devlet içindeki küçük bir grubun devlete savaş açması, devrim ise çok büyük toplulukların ve halkların devlete savaş açmasıdır (https://limenya.com/darbe-ile-devrim-arasindaki-fark/, Şehirli, IBANESS:8,Plovdıv, 2018:580-590).

6. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin **"devrim"** kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Öğrencilerin "devrim" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"devrim"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?

2. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"devrim"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların gerekçeleri nelerdir?

7. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örneklemi, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

7. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların **"Devrim… gibidir, çünkü…" "Devrim… gibidir, çünkü…"** cümlelerinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Şurası unutulmamalıdır ki; anketler de bir veri toplama aracı olmasına karşılık geçerlik-güvenirlikleri hesaplama ile belirlenememektedir (Ergin, 1995).Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden "olgubilim", verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

7. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni; 2017-2018 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1.,2.,3.,4. sınıf random seçilerek toplam 145 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, "gönüllülük esasına" ve "ulaşılabilirliğe" dayalı olarak belirlenmiştir.

7. 3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesi'nde Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda eğitim alan öğrencilerin **"devrim"** kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından "devrim … gibidir, çünkü…" cümlelerini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

7. 4. Sınırlılıklar

Araştırma; 2017-2018 öğretim yılı ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabili Dalı, Sosyal Bilgiler Programı öğrencileri ile, 145 öğrenci ile, araştırma "devrim" kavramlarına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

8. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde öğretmen adaylarının oluşturdukları devrim kavramına ilişkin metaforlar frekans ve yüzde dağılımlarıyla tablolar halinde karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının "devrim" kavramına ilişkin olarak frekansı 2 ve yukarı olmak üzere toplam 116 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; yenilik (f=27, %18.62), değişim (f=18, %12.41), darbe (f=10, % 6.90), teknolojik araçlar (f=7, % 4.83), başkaldırı, dönüşüm (f=6, % 4.14), bomba (f=5, % 3.45), ağaç budamak, Atatürk, güneşin doğması, yapboz, yıkım (f=4, % 2.76), oyun (f=3, % 2,07), doğum, ışık, icat, kılık-kıyafet, kitap okumak, mevsim, yağmur (f=2, % 1,38), olmuştur. Dolayısıyla, devrim kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından çok sayıda farklı metafor kullanıldığı ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarının devrim kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 1)

Tablo 1. Devrim Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

		f	%			f	%
1	yenilik	27	18,62	12	yıkım	4	2,76
2	değişim	18	12,41	13	oyun	3	2,07
3	darbe	10	6,90	14	doğum	2	1,38
4	teknolojik araçlar	7	4,83	15	ışık	2	1,38
5	başkaldırı	6	4,14	16	icat	2	1,38
6	dönüşüm	6	4,14	17	kılık-kıyafet	2	1,38
7	bomba	5	3,45	18	kitap okumak	2	1,38
8	ağaç budamak	4	2,76	19	mevsim	2	1,38
9	Atatürk	4	2,76	20	yağmur	2	1,38
10	güneşin doğması	4	2,76		Diğer	29	20,00
11	yapboz	4	2,76		**Toplam**	**145**	**100,00**

Öğretmen adaylarının "devrim" kavramına ilişkin olarak frekansı 1 (%0.69) olmak üzere toplam 29 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının darbe kavramına ilişkin üretmiş oldukları frekansı 1 olan bu metaforlar incelendiğinde genel olarak "olumlu algı" içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Devrim Metaforik Analizi Frekansı 1 olan Kodlar

		f	%			f	%
1	alışveriş	1	0,69	16	kuş	1	0,69
2	anka kuşu	1	0,69	17	lider	1	0,69
3	aslan	1	0,69	18	lösemi	1	0,69
4	bir isim	1	0,69	19	madalyon	1	0,69
5	buluş	1	0,69	20	merdiven	1	0,69
6	Devrim	1	0,69	21	mucit	1	0,69
7	duvar boyası	1	0,69	22	silgi	1	0,69
8	düşünmek	1	0,69	23	söz	1	0,69
9	gökyüzü	1	0,69	24	temiz bir sayfa	1	0,69
10	güzel ayakkabı	1	0,69	25	yalan	1	0,69
11	haksızlığa karşı bir dik duruş	1	0,69	26	yeşermek	1	0,69
12	hücre	1	0,69	27	yıldız	1	0,69
13	insan	1	0,69	28	yol	1	0,69
14	kalem	1	0,69	**29**	**yumruk**	**1**	**0,69**
15	kandil	1	0,69				

Aşağıda Tablo 3'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara **"…çünkü"** denilerek verilen cevaplar frekansı 2 ve daha yukarı olanlar yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 3. Devrim Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekans Dağılımı

		f	%
1	eskiyi bütünüyle yenilemektir	57	39,58
2	değişim ve dönüşümdür	35	24,31
3	çağdaşlaştırmaktır	7	4,86

diğer	**46**	**31,25**
toplam	**145**	**100,00**

Devrim kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; eskiyi bütünüyle yenilemektir (f=57, % 39.58), değişim ve dönüşümdür (f=35, % 24.31), çağdaşlaştırmaktır (f=7, % 4.86). Adayların genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Devrim kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekansı 1 (%0.69) olan gerekçeler Tablo 4'de alfabetik sıra ile verilmiştir:

Tablo 4. Devrim Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekansı 1 olan Kodlar Dağılımı

		f	%			f	%
1	ani ve köklüdür	1	0,69	24	kaybedilen itibarı geri kazandırır	1	0,69
2	başta zor gelir ama alışmak gerekir	1	0,69	25	kendini kanıtlar ve kabul ettirir	1	0,69
3	bizi bize düşürür	1	0,69	26	kurtuluşu simgeler	1	0,69
4	budanan ağaç, daha verimli hale gelir	1	0,69	27	kuşlar uçar	1	0,69
5	cahilliği ortadan kaldırmak için bu yumruğun atılması gerekir	1	0,69	28	küllerinden doğmaktır	1	0,69
6	çok şeyi değiştirir	1	0,69	29	mantıkla bürüyerek inşa edilir	1	0,69
7	dayanaksızdır ve gereksizdir	1	0,69	30	milleti millet yapan unsurlardır	1	0,69
8	devrim düzeltir ve iyileştirir	1	0,69	31	mutlu eder	1	0,69
9	devrim için sağlam basamaklar gerekir	1	0,69	32	ne getireceğini kimse bilmez, kimin yazdığını da bilemeyiz	1	0,69
10	devrim, film gibidir	1	0,69	33	otoriteye başkaldırıdır	1	0,69
11	devrimi yapanlar, halka çok zarar verebilirler	1	0,69	34	otoriteyi yeniden kurmaktır	1	0,69
12	gerekli durumlarda ortaya çıkar	1	0,69	35	önce sıkıntı doğurur, sonra alışılır	1	0,69
13	güneş gibi doğar	1	0,69	36	özgürlük uğruna başkaldırıdır	1	0,69
14	güneşli ya da fırtınalı olabilir	1	0,69	37	parlar ve söner	1	0,69
15	hayatı aydınlatır	1	0,69	38	pislikleri temizler	1	0,69
16	her bölgede farklı zamanlarda fakat er ya da geç doğar	1	0,69	39	sıfırdan başlanır	1	0,69
17	her devrimin başlangıcı kalemle olur	1	0,69	40	sosyal hayata düzen getirir	1	0,69
18	her geçen gün gelişir	1	0,69	41	sözler, devrim gibidir	1	0,69
19	her kesim desteklemez	1	0,69	42	ya denge ya da dengesizlik getirir	1	0,69
20	huzur beklenir	1	0,69	43	yarattığı etki, yayılır	1	0,69
21	iki yüzü vardır	1	0,69	44	yıkıcıdır	1	0,69
22	iyi ya da kötü doğrultuda olabilir	1	0,69	45	zalim ve adaletsiz yönetimleri bertaraf etmek için yapılabilir	1	0,69
23	kandırmacadır	1	0,69	46	zorbalıkla olur	1	0,69

9. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma sonucunda devrim kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından "çok sayıda farklı metafor kullanıldığı" ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında öğrenim gören öğretmen adaylarının "devrim" kavramına ilişkin üretmiş oldukları 145 adet metafor incelendiğinde genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu çalışma sonucunda devrim kavramına ilişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

öğretmen adayları tarafından "çok sayıda farklı metafor kullanıldığı" ifade edilebilir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; yenilik (f=27, %18.62), değişim (f=18, %12.41), darbe (f=10, % 6.90), teknolojik araçlar (f=7, % 4.83), başkaldırı, dönüşüm (f=6, % 4.14), bomba (f=5, % 3.45), ağaç budamak, Atatürk, güneşin doğması, yapboz, yıkım (f=4, % 2.76), oyun (f=3, % 2,07), doğum, ışık, icat, kılık-kıyafet, kitap okumak, mevsim, yağmur (f=2, % 1,38), olmuştur. Devrim kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; **eskiyi bütünüyle yenilemektir** (f=57, % 39.58), **değişim ve dönüşümdür** (f=35, % 24.31), **çağdaşlaştırmaktır** (f=7, % 4.86).

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında öğrenim gören öğretmen adaylarının devrim kavramı hakkında yeterince bilinçli oldukları söylenemez.

Devrim "mevcut siyasî, sosyal ve ekonomik yapıyı zorla değiştirme hareketi olup", köklü değişiklikleri içermediği, İnkılâp gibi uzun süreli ve kalıcı olmadığı halde öğrencilerin çoğu devrimi "eskiyi bütünüyle yenilemek" (f=57, % 39.58), "değişim ve dönüşüme" (f=35, % 24.31) benzetmişlerdir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Devrim" kavramının "İnkılâp" kavramı gibi kapsamlı olduğunu belirtmektedirler ki bu yanlıştır. Öğrencilerin devrim kavramı hakkında yeterince bilinçli oldukları söylenemez.

Yine aynı yıl Eğitim Fakültesi Temel Eğitimi Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği 386 öğretmen adayı ile egemenlik metaforu üzerine yaptığım araştırmada 142 metafor geliştirildiği tespit edilmişti. En fazla dile getirilen metaforlar; "yenilik (55), Atatürk (12), ağaç (8), yeniden doğuş (7), başlangıç (6), bahar, değişim, deprem, güneş, inkılâp (5)" idi. Metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamalarda ise; "yenilik getirir, yenilikler getirir, aydınlanma getirir, var olan düzeni yıkıp yenisini getirmektir, yeni başlangıçlar getirir, yenilik ve değişimdir, yenilik ve farklılık getirir, yenilik ve gelişme getirir yeniliktir" en yüksek çıkan ifadeler olmuştu. Sınıf Öğretmenliği öğretmen adaylarının devrim kavramı hakkında "yenilik" ve "Atatürk" dışında belirgin metafor üretmedikleri görülmüştü. Hem Sınıf Eğitimi Öğretmenliği öğrencilerinin hem de Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerinin devrim kavramı hakkında yeterince bilinçli olduklarını söylenemez (Şehirli, 2018: 580-590).

Kaynakça

Abadan Y. (1962). *İnkılâp tarihine giriş*. Ankara.

Aksan, D. (1978). "*Anlambilimi ve Türk Anlambilimi".* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Fak.

Akyol, C. (2017). Metaforların Kullanım Alanları ve Faydaları. Bahadır Kılcan (Ed.). "*Metafor ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi".* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 51-92.

Arslan, M., Bayrakçı, M., (2006). *"Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi".* Milli Eğitim Dergisi Sayı: 171, Ankara, 100-106.

Clarken, R.H. (1997). Five Metaphors for Barash, D. P., & Webel, C. P. (2014). *Peace and conflict studies* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE. Educators, American Educational Research Association, Chicago.

Cameron, L. (2003). Metaphor in educational discourse. London: Continuum.Cameron L.- G.Low (Eds.), *"Researching and applying metaphor"* (pp. 149-176). Cambridge, UK: Cambridge University.

Cortazzi, M., & Jin, L. Bridge (1999). Stolearning: "*Metaphors of teaching, learning and language"*.

Çelikten, M., (2006). *"Kültür ve Öğretmen Metaforları".* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21 Yıl: 2006/2, Kayseri, 21, 269-283.

Demir, G. Y. (2010). "Çevirenin önsözü". G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar) *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil*. İstanbul: Paradigma.

Erdem, Melek (2003). *Türkmen Türkçesinde Metaforlar*. Ankara: KÖKSAV Yayınları.

Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde Geçerlik ve Güvenirlik. İstanbul: Marmara. Üni. *Atatürk Eğitim Fakültesi* Eğitim *Bilimleri Dergisi.* Sayı:7, 125-148.

Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. (2017). *Metaphorical Perceptions of Students in Education Departments on the Concept of Location.* IV. IBANESS International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series Russe- Bulgaria April 8-9, 2017.

Johnson, M. (2005). *Metaforlar, hayat, anlam ve dil. çev. ,* G. Y. Demir. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Güneş, C. (2017). Metafor Nedir, Ne Değildir? Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 1-15.

Gibbs, R. W. Researching metaphor. In L. Cameron & G. Low (Eds.), (1999). "*Researching and applying metaphor"* (pp. 29-47). Cambridge, UK: Cambridge University.

Gündüz, M. (2006). *"Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Giriş Dersini Almadan*

Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, sayı:2, s.293- 310.

Güven B., Güven, S., *"İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Metafor Oluşturma Becerilerine İlişkin Nicel Bir İnceleme".* Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:17 No:2, Kastamonu, 2009.

Lakoff, G. & Johnson, M, "*Metaphors we live by",* IL: University of Chicago Press. Chicago, 1980.

Lawson, A. E. (1993). "*The Importance of Aıialogy: A Prelüde to the Special Issue*." Journal of Research in Science Teaching, 30(10), s.1213-1214.

Mumcu A. (1997). *Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No:555, Eskişehir.

Mumcu A., (1983). *Tarih açısından Türk devriminin temelleri ve gelişimi*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitapevleri.

Miles, M. B. & Lakoff Levine, P. M. (2005). *Metaphors and Images of Classrooms*, Kappa Delta Pi Record, v:41,n:4, İndianapolis.

Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor (Çeviren: G. Bulut).* İstanbul: MESS Yayın No:280.

McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2010). *"Research in Education: Evidence-Based Inquiry"* (7th Ed.). Boston, MA: Pearson.

Ocak, G., Gündüz, M. (2006). Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği Dersini Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:VI (I), Sayı:2, Afyon.

Özelmacı, Ş. (2017). *"Metaforlar ve Benzerleri ile İlgili Söylenenler".* Bahadır Kılcan (Ed.), Metafor ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 17-35.

Sağlam, M. Y. (2001). *"Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt:* 18 / *Sayı: I/s. 45-51.*

Shuell, T. J. (1990). "*Teaching and learning as problem solving"*. Theory into Practice*,* 29(2), 102-108.

Selek S. (1968). *Anadolu ihtilali* (4. Basım). İstanbul.

Şehirli, Y. A. (2014). "*İnkılâp ve İnkılâp İle İlgili Kavramların Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar".* III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE-2014). Sakarya Üni.-Tübitak, 25-27 Haziran 2014, Sakarya, CD.107-115.

Şehirli, Y. A. (2017). "*Savaş ve Barış Kavramlarına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları"*. I. Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, KIBATEK, Amasya Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017, Amasya. 349-364.

Şehirli, Y. A. (2018). "*Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Devrim Kavramına İlişkin Metaforik Algıları"*, VIII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series, April 21-22, 2018, Plovdiv, Bulgaria, s.580-590.

Şehirli, Y. A. (2018). *"Tarih Öğretmen Adaylarının Darbe Kavramına İlişkin Metaforik Algıları"* V. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE 2018), Turkish History Education Journal (TUHED) ve İstanbul Üniversitesi işbirliği ile, 10-12 Mayıs 2018, Tam Metin Bildiriler. e-book, İstanbul. ISBN: 978-605-84866-1-4,728-744.

Thomas, G. P. (2006). Metaphor, students' conceptions of learning and teaching, and metacognition. In P. J. Aubusson, A. G. Harrison ve S. M. Ritchie (Eds.), *Metaphor and analogy in Science education* (s. 105-117). Netherlands: Springer.

Timur T. (1968). *Türk devrimi*. Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.

Yob, I.M. (2003). *Thinking Constructively With Metaphors*, Studies in Philosophy and Education, Vol.22, Kluwer Academic Publishers, Netherland,130.

Türk Dil Kurumu, (2006). *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü.*

İnternet Kaynakları

www.edebiyatfakultesi.com. Teşhis (Kişileştirme) sanatı. 31 Ocak 2016 tarihinde http://www.edebiyatfakultesi.com/edebi-sanatlar/teshis-kisilestirme-sanati sayfasından erişilmiştir.

http://www.beyaztarih.com/makale/isyandan-darbeye-askeri-mudahaleler-icin-kullanilan-kavramlar: Erişim Tarihi.10.1.2018

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DEVRİM: Erişim Tarihi.10.1.2018

https://limenya.com/darbe-ile-devrim-arasindaki-fark/: Erişim Tarihi. 10.1.2018

http://www.seslisozluk.net

www.youtube.com

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Egemenlik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları

Dr. Öğr. Üyesi Yücel Atila Şehirli[1]

[1] Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, Edirne, Türkiye.
(asehirli@yahoo.com.tr)

Özet: Egemenlik/Hâkimiyet, kelimesi; "Egemen olma durumu, milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet" anlamına gelmektedir. Egemenlik, "aslî ve en yüce iktidar" şeklinde de tanımlanmaktadır. Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekir. Egemenlik, "dış egemenlik" ve "iç egemenlik" olmak üzere iki değişik anlamda kullanılmaktadır. Metafor, "karşılaştırma" anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, "daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak" demektir.

Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir.

Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan betimsel bir alan araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının "egemenlik/hâkimiyet" kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak "yarı-yapılandırılmış anket formu" kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların "Egemenlik/Hâkimiyet… gibidir, çünkü…" cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde özetlenmiştir. "egemenlik/hâkimiyet" kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2016-2017 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, metafor, öğretmen adayları, sosyal bilgiler, kavram.

Metaphorical Perceptions of Social Studies Teacher Candidates About the Concept of Sovereignty

Assict. Prof. Dr. Yücel Atila Şehirli[1]

[1]Trakya University, Faculty of Education, Department of Classroom Teaching, , Edirne, Türkiye.
(asehirli@yahoo.com.tr)

Abstract: Sovereignty/dominance means "the situation of being dominant, all authorities of the nation and its legal entity state, and empery." Sovereignty is also defined as "essential and the highest power." People must be sovereign at the country in order to establish a state. Sovereignty is used in two different meanings as "outer" and "iner sovereignty". Metaphor is a word used to meaning of "compare". Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones.

The aim of the study is to define perceptions of Trakya University Education Faculty Department of Turkish and Social Sciences Education, SocialStudies Teacher Programme students, ,about **"**sovereignty/dominance**"**via metaphors.

Thestudy is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question perceive**"**sovereignty/dominance**"**concept, and if there are differences between them according to demographic features such as gender, age, class, anddepartment.

Semi-structure questionnaire form" has been used as data collection tool. The form includes expressions as **"**sovereignty/dominance" is like… because…The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about "sovereignty/dominance" concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for dataprocess. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the "sovereignty/dominance" concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed. The sample of the study consists of Trakya University 2016-2017 education year Education faculty students.

Key Words: Sovereignty, metaphor, teacher candidates, social studies, concept.

1.GİRİŞ

Metafor kelime olarak, Grekçe "Metapherein" kelimesinden türetilmiş olup, Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde; *"söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı"* olarak bilinmektedir. Metafor kullanımı genel olarak; *"dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi"* anlamına gelmektedir. Bilimsel araştırmalar göstermiştir ki metaforik düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın günlük yaşamında kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etki yapmaktadır (Morgan, 1998: 14).

1.1. Metafor, Eğretileme ya da İstiare nedir?

Türkiye Türkçesinde "eğretileme", İslam kültüründe "istiare" evrensel bir terim olarak ise "metafor" kavramı kullanılmaktadır (Uğur, 2007a). Eğretileme/istiare, *"bir sözün benzetme amacıyla, başka bir söz yerine kullanılması"* olarak tanımlanabilir (Uslu, 2007). Benzetmede karşılaştırılan öğeler anlamlarını kaybetmezler. Ancak istiare/eğretilemede benzeyen ya da benzetilenden birisinin anlamı boşalır (Kıran ve Eziler Kıran, 2013). Örneğin çocuğunu *"kınalı kuzum"* diyerek seven bir anne çocuğunu (yani benzeyen) kasteder, ancak "kuzu" anlamını kaybeder. Zira artık bildiğimiz anlamda dört bacaklı bir kuzudan söz edilmemektedir. Türkçede eğretileme "ödünç alma" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "evlat" ifadesi için "kuzu" ödünç alınmaktadır. Eğretileme "açık eğretileme ve kapalı eğretileme" olmak üzere iki türlüdür.

1.2. Metaforların Kullanım Amaçları nelerdir?

Metafor olmadan bilinçli varlıklar haline gelemeyiz. Günlük konuşmalar üzerine yapılan son araştırmalar, dakikada dört metafor kullanıldığını göstermektedir. Düşüncelerin, duyguların, yaşantıların tanımlanmasında metaforlardan yararlanılması kaçınılmazdır (Girmen, 2007: 9). Metaforlar, günlük konuşma dilinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve somut olmayan şeylere somut nitelikler vermek için kullanılır (Darn ve White, 2005). Black tarafından da açıklandığı üzere, metafor vurgulamaya, gizlemeye veya özellikle birincil konu (hedef) olan terimlerin özelliklerini yeniden düzenlemeye neden olabilmektedir (Gentner ve Wolf, 2000: 296). Metaforların kullanım amaçları çok çeşitlidir (Katz vd.den aktaran Yağız, 2004: 27-28, Akt. Akyol, 2017: 51-92). Metaforları İlk Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ ve Türk-İslam Filozofları bol bol kullanmışlardır. (Akt. Özelmacı, 2017: 17-35, Kant, 2009: 40, Akt. Akyol, 2017:63-70, Uygur 1962:139 Akt. Akyol, 2017: 63-70, Keklik, 1990: 110-111).
Metaforlar eğitim-öğretimde de kullanılmaktadır. Yob'a göre metafor; *"bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanılabileceği güçlü bir zihinsel araçtır"* (Yob, 2003: 130). Lacoff ve Johnson'un ileri sürdükleri teoriye göre; "Kavram sistemimiz büyük ölçüde metaforikse, o zaman düşünme tarzımız, tecrübe ettiğimiz her olgu ve günlük olarak yaptığımız her şey bir bakıma metaforiktir" (Lakoff ve Johnson, 1980). Metaforlar; *"insanların gerçeğe ve dünyaya ilişkin düşüncelerini şekillendiren temel zihinsel modellerden biridir".* Dolayısıyla metaforlar; *"soyut veya karmaşık olan olguları, daha somut veya tecrübe edilen olgularla karşılaştırarak, bu sayede bilinmeyen olgulara ilişkin anlayış geliştirmeye imkan sağlarlar"* (Ocak ve Gündüz, 2006).
Metaforlar, bireylerin hayatı, çevreyi, olayları ve nesneleri nasıl gördüklerini; farklı benzetmelerle açıklamak ve anlamlandırmak için kullanılan bir araç olarak düşünülmektedir (Cerit, 2008: 694, Akt. Ergin ve Beyoğlu 2017). Metaforlar yaratıcıdır; çünkü zihnimizi benzerliklerin, ilişkilerin ve görüşlerin ötesine, kendi yeniden yarattıkları benzerliklere, ilişkilere ve görüşlere yönlendirmektedir. Metaforlar, keşiftir; çünkü kavramın daha önce taşıyamayacağı bir anlam boyutu keşfedilir ve bu şekilde kavramın ve düşüncenin anlam ufku genişlemektedir (Demir, 2010: 12, Akt. Ergin ve Beyoğlu, 2017). Metaforlar öğrencilerin özellikle zor kavram ve terimleri daha net bir şekilde anlamalarına yardımcı olarak soyut kavramların zihinde somutlaştırılması ve görselleştirilmesini sağlamakta ve böylece öğrenilen bilgilerin akılda daha uzun süre kalmasını ve daha kolay hatırlanmasını sağlayarak öğrenme motivasyonunu artırmaktadır. Metaforlar eğitim yönetiminde müfredat geliştirme ve planlamada; öğretim alanında öğrenmeyi teşvik etme ve yaratıcı düşünceyi geliştirmede, öğretmen eğitiminde ise öğretim uygulamalarını yönlendirmede ve öğretmenlerin modern eğitim anlayışlarındaki yerlerini belirlemede bir araç konumundadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 100-106).
Eğitim öğretim faaliyeti içerisinde öğretmenler pek çok metafor kullanmaktadırlar (Cameron, 2003: 144, Akt. Akyol, 2017: 55-56). Özellikle tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengin bir derstir. Bu durumda tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabileceği anlamına gelmektedir (Güven ve Güven, 2009). Özellikle birçok soyut kavramı öğretmeye çalıştığımız bu derste kavramların öğretimi ve öğrenilen kavramların kalıcılığının sağlanması oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının "egemenlik" kavramını daha önceki öğretim

programlarında verildiği gibi doğru olarak öğrenip öğrenmedikleri ve bu kavrama ilişkin metaforlar oluşturup oluşturamadıkları anlaşılacaktır (Şehirli, 2017: 349-364, İbret, Aydınözü, 2011).

2. EGEMENLİK NEDİR?

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre egemenlik, kelimesi; *"1. Egemen olma durumu. 2. Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet"* anlamına gelmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=107096). Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğu ve ülke unsurları gereklidir; ama yeterli değildir. İnsan topluluğu ve ülke unsurları tek başlarına devlet oluşturamazlar. Devletin oluşması için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekir. Kısaca *"aslî ve en yüce iktidar"* şeklinde de tanımlanan egemenliğin şu özellikleri mevcuttur:

1.Egemenlik aslî bir iktidardır.
2.Egemenlik, en yüce (üstün) bir iktidardır.
3.Egemenlik kayıtsız-şartsız (sınırsız, mutlak) bir iktidardır.
4.Egemen iktidar tek ve bölünmez bir bütündür,
5.Egemen iktidar devir ve ferağ edilmez (Küçük, 2015).

2. 1.Egemenliğin Anlamları

Egemenlik kavramı ortaya atıldığı zamanlardan günümüze kadar değişik anlamlarda kullanılmıştır. Egemenlik öncelikle **"dış egemenlik"** ve **"iç egemenlik"** olmak üzere iki değişik anlamda kullanılmaktadır. İç egemenlik, devlet iktidarının kendisini, yani muhtevasını, kapsadığı yetkileri ifade etmek üzere de kullanılır. Dış Egemenlik; Bir Devletin uluslar arası ilişkiler alanında söz konusu olan egemenliğine denir.

2.2. Egemenlik Teorileri

Egemenliğin kime ait olduğu sorusuna ilişkin olarak değişik teoriler ileri sürülmüştür. Bu teoriler şunlardır:

a) Teokratik Egemenlik Teorileri: 1) Doğaüstü İlâhî Hukuk Doktrini, 2) Providansiyel İlâhî Hukuk Doktrini (Egemenliğin Tanrı'dan halk aracılığıyla alındığını ileri süren görüş).

b) Demokratik Egemenlik Teorileri: 1) Millî Egemenlik Teorisi, 2) Halk Egemenliği Teorisi (Gözler, 2004, www.anayasa.gen.tr/.htm. erişim tarihi:30.08.2017).

Egemenlik kavramına ilişkin düşünce ve kuram geliştiren kişiler şunlardır: Niccolo Machiavelli (1469-1527), Jean Bodin (1530-1596), Thomas Hobbes (1588-1679), John Austin (1613-1669), John Locke (1632-1704), Montesquieu (1689-1755), J. J. Rousseau (1712-1778), Bentham, Mill ve Kant (18-19. yy), (Demirel, 2012: 22-39).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmada, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin **"egemenlik"** kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Öğrencilerin "egemenlik" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"egemenlik"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, öğrencilerinin **"egemenlik"** kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların gerekçeleri nelerdir?

4. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örneklemi, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

4. 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların **"Egemenlik… gibidir, çünkü…" "Egemenlik…**

gibidir, çünkü…" cümlelerinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Şurası unutulmamalıdır ki; anketler de bir veri toplama aracı olmasına karşılık geçerlik-güvenirlikleri hesaplama ile belirlenememektedir (Ergin, 1995). Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden "olgubilim", verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan & Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

4. 2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni; 2017-2018 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1.,2.,3.,4. sınıf random seçilerek toplam 145 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, "gönüllülük esasına" ve "ulaşılabilirliğe" dayalı olarak belirlenmiştir.

4. 3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesi'nde Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda eğitim alan öğrencilerin **"egemenlik"** kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından "egemenlik … gibidir, çünkü…" cümlelerini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

4. 4. Sınırlılıklar

Araştırma; 2017-2018 öğretim yılı ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabili Dalı, Sosyal Bilgiler Programı öğrencileri ile, 145 öğrenci ile, araştırma "egemenlik" kavramlarına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

5. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde öğretmen adaylarının oluşturdukları egemenlik kavramına ilişkin metaforlar frekans ve yüzde dağılımlarıyla tablolar halinde karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının "egemenlik" kavramına ilişkin olarak frekansı 2 ve yukarı olmak üzere toplam 146 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; aslan, güç, halk (f=11, % 7.53), otorite (f=9, % 6.16), devlet, yönetim gücü (f=7, % 4.79), baba, bağımsızlık, özgürlük, üstünlük (f=6, % 4.11), Allah, aşk, Atatürk, öğretmen, tapu (f=4, % 2,74), anne, insanlık (f=3, % 2,05), ateş, bayrak, deniz, gökyüzü, kuş, söz sahibi olmak (f=2, % 1,37), olmuştur. Dolayısıyla, egemenlik kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından çok sayıda farklı metafor kullanıldığı ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarının egemenlik kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 1)

Tablo 1. Egemenlik Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

		f	%			f	%
1	aslan	11	7,53	14	Atatürk		2,74
2	güç	11	7,53	15	öğretmen	4	2,74
3	halk	11	7,53	16	tapu	4	2,74
4	otorite	9	6,16	17	anne	3	2,05
5	devlet	7	4,79	18	insanlık	3	2,05
6	yönetim gücü	7	4,79	19	ateş	2	1,37

7	baba	6	4,11	20	bayrak	2	1,37
8	bağımsızlık	6	4,11	21	deniz	2	1,37
9	özgürlük	6	4,11	22	gökyüzü	2	1,37
10	üstünlük	6	4,11	23	kuş	2	1,37
11	millet	5	3,42	24	söz sahibi olmak	2	1,37
12	Allah	4	2,74		diğer	23	15,75
13	aşk	4	2,74		**toplam**	**146**	**100,00**

Öğretmen adaylarının "egemenlik" kavramına ilişkin olarak frekansı 1 (%0.68) olmak üzere toplam 23 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Öğretmen adaylarının darbe kavramına ilişkin üretmiş oldukları frekansı 1 olan bu metaforlar incelendiğinde genel olarak "olumlu algı" içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. (Tablo 2)

Tablo 2. Egemenlik Metaforik Analizi Frekansı 1 olan Kodlar

1		f	%			f	%
2	ada	1	0,68	13	kadeh	1	0,68
3	ağlamak	1	0,68	14	kelepçe	1	0,68
4	ay	1	0,68	15	kule	1	0,68
5	azim	1	0,68	16	mekanizma	1	0,68
6	bahar	1	0,68	17	nazar	1	0,68
7	balon	1	0,68	18	saat	1	0,68
8	benlik	1	0,68	19	sır	1	0,68
9	boya	1	0,68	20	silah	1	0,68
10	bütünlük	1	0,68	21	sokak ismi	1	0,68
11	hak	1	0,68	22	tükenmez kalem	1	0,68
12	hayat	1	0,68	23	zincirin halkaları	1	0,68
	ince bir çizgi	1	0,68		**toplam**	**23**	**15,75**

Aşağıda Tablo 3'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara **"…çünkü"** denilerek verilen cevaplar frekansı 2 ve daha yukarı olanlar yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 3. Egemenlik Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekans Dağılımı

	f	%
egemenlik kayıtsız şartsız milletindir	32	21,92
egemenlik güç ile özdeştir	25	17,12
egemenlik yönetmektir	15	10,27

Egemenlik kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; egemenlik kayıtsız şartsız milletindir (f=32, % 21.92), egemenlik güç ile özdeştir (f=25, % 17.12), egemenlik yönetmektir (f=15, % 10.27). Adayların genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Egemenlik kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekansı 1 (%0.68) olan gerekçeler Tablo 4'de alfabetik sıra ile verilmiştir:

Tablo 4. Egemenlik Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekansı 1 olan Kodlar Dağılımı

		f	%			f	%
1	ailede baba egemendir	1	0,68	17	güzel ya da çirkin olabilir	1	0,68
2	annesiz olmaz	1	0,68	18	her zaman değişebilir	1	0,68
3	aydınlık ve güven verebilir	1	0,68	19	herkesin istediğidir	1	0,68
4	azim, elde etmeyi sağlar	1	0,68	20	kurallara riayet edilir	1	0,68
5	bazen iyidir, bazen kötüdür	1	0,68	21	niteliği önemlidir	1	0,68
6	bir gelir bir gider	1	0,68	22	olmazsa anarşi olur	1	0,68
7	biri koparsa hepsi dağılır	1	0,68	23	sadece sana aittir, kimseye veremezsin	1	0,68
8	bulunduğu topluma egemen kişidir	1	0,68	24	silinmezdir	1	0,68
9	bütün sistem ona dayanır	1	0,68	25	ulaşması çok zordur	1	0,68
10	bütünlük sağlar	1	0,68	26	ülkenin varlığıdır	1	0,68
11	çok başlılığa karşıdır	1	0,68	27	varlığını hissettirir	1	0,68
12	çok geniştir	1	0,68	28	yayılır	1	0,68
13	egemen olmadan yaşanmaz	1	0,68	29	yüreğe su serper ya da yürek yakar	1	0,68
14	elin parmakları gibi birlik olmalıyız	1	0,68	30	yüzdürmesi zordur	1	0,68
15	etkendir	1	0,68	31	zaman gibi sonsuzdur	1	0,68
16	fazlası sarhoş edebilir	1	0,68	32	zorluklara karşı sağlam durmayı sağlar	1	0,68
					toplam	**32**	**21,92**

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Öğrencilerin "egemenlik/hâkimiyet" kavramına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Bu çalışma sonucunda egemenlik kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından "çok sayıda farklı metafor kullanıldığı" ifade edilebilir. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında öğrenim gören öğretmen adaylarının "egemenlik" kavramına ilişkin üretmiş oldukları 146 adet metafor incelendiğinde genel olarak çok olumlu algı içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu çalışma sonucunda egemenlik kavramına ilişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğretmen adayları tarafından "çok sayıda farklı metafor kullanıldığı" ifade edilebilir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; aslan, güç, halk (f=11, % 7.53), otorite (f=9, % 6.16), devlet, yönetim gücü (f=7, % 4.79), baba, bağımsızlık, özgürlük, üstünlük (f=6, % 4.11), Allah, aşk, Atatürk, öğretmen, tapu (f=4, % 2,74), anne, insanlık (f=3, % 2,05), ateş, bayrak, deniz, gökyüzü, kuş, söz sahibi olmak (f=2, % 1,37), olmuştur. Egemenlik kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; "*egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* (f=32, % 21.92), "*egemenlik güç ile özdeştir"* (f=25, % 17.12), "*egemenlik yönetmektir"* (f=15, % 10.27).

Metaforlar öğretmen adaylarının tarih eğitimi esnasında belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri açığa çıkarmada, anlamada ve değiştirmede "pedagojik araç" olarak kullanılabilir. Bu araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören öğretmen adaylarının egemenlik kavramı hakkında yeterince bilinçli oldukları söylenebilir.

Aynı yıl Eğitim Fakültesi Temel Eğitimi Bölümü Sınıf Eğitimi Öğretmenliği 386 öğretmen adayı ile egemenlik metaforu üzerine yaptığım araştırmada 141 metafor geliştirilmişti. En fazla dile getirilen metaforlar; "millet, kuş, baba, özgürlük, su, bağımsızlık, güç" idi. Metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında "çünkü ..." soru

kalıbıyla alınan açıklamalarda ise; "milletindir, özgürlüktür, millete aittir, milletin olmalıdır, güçtür, sorumluluktur, tehlikelidir" tanımlamaları en yüksek çıkan ifadeler olmuştu (Şehirli, 2018:831-842).

KAYNAKÇA

Akyol, C. (2017). "Metaforların Kullanım Alanları ve Faydaları". Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 51-92.

Arslan, M., Bayrakçı, M., (2006). *"Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi"* Milli Eğitim Dergisi Sayı: 171, Ankara, 100-106.

Cameron, L. (2003). Metaphor in educational discourse. London: Continuum.Cameron L.- G.Low (Eds.), *"Researching and applying metaphor"* (pp. 149-176). Cambridge, UK: Cambridge University.

Güven B., Güven, S., (2009). *"İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Metafor Oluşturma Becerilerine İlişkin Nicel Bir İnceleme",* Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:17 No:2, Kastamonu.

Lakoff, G. & Johnson, M, (1980). "*Metaphors we live by",* IL: University of Chicago Press. Chicago.

Darn, S.,8c White, I. (2005). *Metaphorically speaking.* Paper presented at the Teacher Develop- ment Unit, School of Foreign Language, İzmir University of Economics, December 2005.

Retrievedfromhttp://files. eric.ed.gov/ fulltext/ED493024.pdf.

Demirel, Y. S. (2012). *Egemenlik Kavramı ve Klasik Egemenlik Anlayışının Yeni Sınırları*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 22-39.

Demir, G. Y. (2010). "Çevirenin önsözü". G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar) *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil*. İstanbul: Paradigma.

Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde Geçerlik ve Güvenirlik. İstanbul: Marmara. Üni. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* Sayı:7, 125-148.

Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. (2017). *Metaphorical Perceptions of Students in Education Departments on the Concept of Location.* IV. IBANESS International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series Russe- Bulgaria April 8-9, 2017.

Gentner, D.,&Wolff, P. (2000). Metaphor and knowledge change. In E. Dietrich & A. B. Mark- man (Eds.), *Cognitive dynamics: Conceptıual and representational change in humans and machines* (pp. 295-342). Mahwah, NJ: Lavvrence Erlbaum.

Girmen, P. (2007). İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma *durumları.* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

İbret, B., Ü., Aydınözü, D. (2011). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin "dünya" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar*. Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kastamonu.

Kant, I. (2009). *Eğitim üzerine: Ruhun eğitimi-ahlaki eğitim-pratik eğitim: Toplu eserleri* (Çev. A. Aydoğan), İstanbul: Say.

Keklik, N.(1990). *Felsefede metafor: Felsefe problemlerinin metafor yoluyla açıklanması.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kıran Z, Kıran Eziler A. (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin yayınevi.

Küçük, A. (2015). Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Yıl:2015, C.: 0, Sayı:6,311-361.

Levine, P. M. (2005). *Metaphors and images of classrooms,* Kappa Delta Pi Record, v:41,n:4, İndianapolis.

McMillan, J. H. ve Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7th Edition), London: Pearson.

Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor. (Çeviren: G. Bulut),* MESS Yayın No:280, İstanbul.

Ocak, G., Gündüz, M. (2006). Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği Dersini Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:.VI (I), Sayı:2, Afyon.

Özelmacı, Ş. (2017). "Metaforlar ve Benzerleri ile İlgili Söylenenler". Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi.* (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 17-35.

Şehirli, Y., A. (2017). "*Savaş ve Barış Kavramlarına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları".* I. Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu, KIBATEK, Amasya Üniversitesi, 17-19 Kasım 2017, Amasya. s.349-364.

Şehirli, Y., A. (2018). *Egemenlik/Hâkimiyet Kavramına İlişkin Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları,* VII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series, 24-24 Mart 2018, Tekirdağ, s. 831-842.

Uğur, N. (2007a). Metafor Kavramını Algılama Türleri. *Yasak meyve Dergisi,* 24. 21 Ocak 2016 tarihinde http://nizamettinugur.gen.tr/?px=l.3.1.17 sayfasından erişilmiştir.

Uslu, M. (2007). *Ansiklopedik Türk dili ve edebiyatı terimleri sözlüğü.* İstanbul: Yağmur.

Uygur, N. (1962). İğretileme (metafor) problemi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi,* 13, 125-139.

Yağız, O. (2004). *Metaphor as a menta phenomenon in language and language teaclüng.* Master's Thesis, Atatürk University Institute of Social Sciences, Erzurum.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yay.

Yob, I.M. (2003). T*hinking Constructively With Metaphors*, Studies in Philosophy and Education, Vol.22, Kluwer Academic Publishers, Netherland,130.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=107096.Erişim Tarihi. 10.1.2018

19. Yüzyıl Osmanlı Balkanlarının Demografik Özellikleri: Sosyo-ekonomik ve Siyasi Yansımalar ve Bağıntılar

Dr.Öğr.Üyesi Emine Tonta Ak[1]

[1]Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, etak@fsm.edu.tr

Özet: Osmanlı Devleti'nin Edirne dahil balkanlardaki toprakları üzerinde yaşayan nüfusu, imparatorluğun merkez eyaletlerinden ve diğer bölgelerinden ayrılan bazı özelliklere sahiptir. Balkan nüfusunun son derece heterojen özellikler göstermesinin, hem şehirlerin sosyolojisinde ve ona bağlı olarak da ekonomik yapısında bazı yansımaları mevcuttur. Sözkonusu çalışmada Osmanlı Balkanlarının farklı eyalet demografileri incelenerek, bölge özelindeki göze çarpan ortak özellikler tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu özelliklerin sosyo ekonomik ve siyasi alandaki etkileri ve kökenleri de mümkün olduğunca tespit ve analiz edilmeye çalışılacaktır. Özellikle hane yapıları ve nüfus artış eğilimlerinin müslüman ve gayrımüslim teb'a özelinde gözlenen farklılıkları ele alınacaktır. Çalışmamızın kaynakları esas olarak, Osmanlı arşivine ait özellikle Bosna Eyaleti, Tuna Vilayeti ve Edirne Kazasına ait resmi nüfus verileri ve onlardan yapılmış diğer çalışmalardır.

Diğer yandan çalışmamızın amaçlarından diğeri de Osmanlı modern sayım tarihini ve devletin sayım iradesinin ardında yatan gerekçe, ihtiyaç ve motivleri, yani sayımın rasyonalitesini dünyadaki modern istatistik eğilimleri ile ilintili olarak ortaya koymaktır. Böylelikle, imparatorluğun merkezileşme ve bürokrasi tarihinin de uzantısı olarak toplumsal ölçüm tarihine katkı sağlanmış olacaktır. Çalışmamızın genel olarak Osmanlı Balkanlarının sosyolojisinin daha iyi anlaşılmasına ve şehir tarihi çalışmalarına da katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Balkanları, Osmanlı istatistikleri, Osmanlı şehri, demografi, nüfus, Bosna, Edirne, Tuna Vilayeti.

1. GİRİŞ

Dünya tarihi boyunca devletlerin temel mülkü sayılan toprağın ve onun kullanım hakkına sahip olan tebanın bilgisi, ilerleyen yüzyıllarda istatistik ölçüm tekniklerinin geliştirilmesi ile daha da genişleyerek devletlerin sınırları dahilinde yaşayanların tamamının demografik ve ekonomik bilgisini kapsacak hale gelmiştir. Topluma ait biyolojik ve ekonomik bilginin üretilmesi ihtiyacı, modern asırlara yaklaşıldıkça aşağıda belirtilecek bazı nedenlerle artmıştır. Sözkonusu sayım tekniklerinin ve demografik bilginin üretilme ihtiyacının devlet-mülk, özne-iktidar ilişkisi bağlamında irdelenebilecek ayrı bir tarihinin de olduğu aşikardır. Çalışmamızın ana ekseni topluma ait bilginin üretilme süreç ve tekniklerinin kendi tarihi değildir. Diğer yandan sözkonusu ihtiyacın zaman içerisindeki dönüşümünün ve nedenlerinin kısaca gözden geçirilmesi, hem siyasi erkin yönettiklerini daha itina ile saymaya başlamasının ardında yatan nedenlerin ve yönelimlerin daha iyi anlaşılması, hem de üretilen bilginin tarihsel mekan ve zaman boyutu açısından doğru analiz edilebilmesi için önemli olabilir.

Çalışmamızın temel eksenini ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda uyguladığı nüfus sayımlarından elde edilen resmi verilerinin analizi neticesinde, Osmanlı Balkan coğrafyasındaki nüfusa ait ortaya çıkan bazı demografik hususiyetlerin daha iyi anlaşılması oluşturmaktadır. Elbette bu çabanın Osmanlı şehir tarihini doğrudan ilgilendiren toplumsal kozmosun yapısına dair katkılarının da olması kaçınılmazdır. Osmanlı Balkan coğrafyasında muhkim eyalet, sancak ve kazaları diğerlerinden ayrılan bazı siyasi ve sosyo-ekonomik özellikleri mevcuttur. Bu çalışmada farklı devirlerde imparatorluğun batı sınırlarında yer almış iki serhad eyaletinin şehir demografisi üzerinden 19. Yüzyıl Osmanlı Balkan nüfusunun ve şehirlerinin öne çıkan bazı ayırtedici özellikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Osmanlı şehir tarihçiliğinin önünde gelişmeye müsait büyük bir alanın mevcudiyeti dikkate alındığında "Osmanlı Balkan şehrinin" otobiyografisine küçücük de olsa bir katkı yapılması umut edilmektedir.

2. DEVLETLER NEDEN VE NE ZAMAN SAYMAYA BAŞLADILAR?

Dünyada nüfus sayımlarının tarihsel izleği devletlerin ihtiyaçları ve ihtiyaçların ortaya çıktığı dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. 18. yüzyıl devletlerin özneye yani tebaalarına bakışında bir değişim dönemi olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, daha önceki yüzyıllarda cüzzamlılar şehrin dışına atılarak dışlanırken (exclusion) 18. yüzyıla gelindiğinde vebalıların "içeride tutularak (inclusion), bulundukları yerleşim bölgesi karantina altına alınması yoluyla, devletin insan kaynağını iyileştirmeye, dolayısıyla kontrole yönelik yeni bir modele geçişi sözkonusudur. Foucault'nun "pozitif iktidar teknolojileri" adını verdiği bu yeni iktidar-özne /tebaa ilişkisinde

yeni bir dönemdir. Artık iktidar yönettiği özneye karşı dışlayıcı, yasaklayıcı olmaktan ziyade onun hakkında bilgi sahibi olan, gözlemleyen bir model geliştirmiştir. 18. yüzyıl bu anlamda bir dönüşüm yüzyılıdır (Foucault, 2014: 15). Bundan sonra, topluma karşı şiddet tekelini elinde bulundurabilen biricik meşru otorite haline gelen Weber'in "çağdaş devleti", Foucault'nun biyo-iktidar modelinde tanımlandığı haliyle yeni bir boyuta geçmiştir. Hükümdarlığın iktidarı olan ve öldürme de dahil şiddet gücünü elinde tutan bu yüce ve mutlak devlet iktidarı, demek ki şimdi artık 18. Yüzyıl sonrasında nüfus üzerinde geliştirdiği türlü istatistiksel tahminler aracılığıyla "ayarlama iktidarı" olma haline geçer. Bu halde ise artık, biyo-iktidarın teknolojisiyle birlikte, nüfusun üzerinde, insanın üzerinde bu iktidar teknolojisi, "yaşatma" iktidarı olan sürekli bir "ayarlama iktidarı" denilebilecek yeni bir iktidar doğar (Foucault, 2002: 251-252). Dolayısıyla doğrudan yönetilenleri yani nüfusu hedef alan devlet modeli, 18. Yüzyıldan itibaren tebasını sürekli bir düzenlemenin parçası haline getirerek yaşatmayı tercih eden, bedenler üzerinde disipliner iktidarın ve nüfus üzerindeki biyo-iktidarın normalleştirici tekniklerinin birbirini tamamladığı bir döneme girildiğini söyleyebiliriz.

Diğer yandan artık, Avrupa şehirleşmesinin genişleyen ilişkiler ağı, kişi ve malların dolaşımının artması ile şehir nüfuslarının büyümesi gibi faktörler, nüfusun daha etkin olarak idaresini zorunlu kılmaktaydı. Bu da biyo-politika olarak adlandırılan bir dizi nüfusun kontrolünü hedefleyen kapsamlı istatistiksel analiz ve önlemleri Avrupa'da yaygınlaştırmıştır.

Avrupa'da sayımlar genel olarak 18. Yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Devletin sahip olduğu kaynakların bilgisini edinme/devşirme geleneğini ilk başlatan devletlerden olan Prusya'da, nüfus sayımları Leibniz'in teklifiyle I. Frederick Wilhelm'in (1713-1740) hükümdarlığı sırasında başlamıştır. Prusya resmi istatistiğinin kurulmasının arkasında yatan temel motivasyon ise kurulmakta olan yeni Prusya Devleti'dir. Yeni kurulmakta olan bir devletin herşeyden evvel gerçek kudretinin ölçütü nüfusuydu. O nedenle işe bir istatistik bürosu kurarak başlanmalıydı.

1730 tarihindeki ilk nüfus sayımında Prusya nüfusu dokuz kategori altında sayıldı: toprak sahipleri, ev kadınları, erkek ve kız çocuklar, ayrıca hane halkı olarak da yevmiyeci, çiftlik işçisi, hizmetçi, delikanlı ve genç kız (Hacking, 2005: 36). 1757-63 Yediyıl Savaşı'nın hemen ardından yürürlüğe konulan Alman biyo-politikasının odaklandığı sorunlardan en önemlisi ise düşük nüfustu. Çünkü ülke savaş nedeniyle nüfusunun üçte birini kaybetmişti ve bazı bölgeler bu nedenle insansızlaşmıştı. Toprağın işlenebilmesi için yeniden yerleşim gerekiyordu. İşte Prusya istatistiğini oluşturan sayımların gelişmesinin ardındaki temel sebep budur. Ayrıca, Prusya sayımlarındaki birincil tasnifin "askerler" ve "siviller" şeklinde olması dikkat çekicidir (Hacking, 2005: 40).

Devletlerin sayma işine girişme nedenleri birbirinden farklı sorunlar, amaçlar veya kaygılardan ileri geldi. Kimi zaman da farklı sayımların farklı gelişme hikayeleri vardı. Mesela Kanada'daki ilk nüfus sayımları, genç kadın nüfusunun azlığından kaynaklı olduğu düşünülen Kanada'da çocuk sahibi Fransız ailelerin sayısının azlığı kaygısıyla yapılda. Diğer yandan ABD'de ise savaş maliyetlerinin paylaştırılabilmesi amacıyla 1776 Konfederasyon Maddelerine sayım şartı konmuştu. Bir sonraki Amerikan anayasasında ise ailelerin eşit bir şekilde temsilini sağlamak amacıyla her on yılda bir sayım şartı koşuldu (Hacking, 2005: 34).

Avrupa sayımlarının nedenleri ve motivasyonları bir yana sonuçları ve geliştirdikleri bürokratik altyapı sayesinde modern devlet bürokrasisinin gelişim hattıyla yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan emperyal çağda sayım yapmanın sömürgeleştirme işi ile de yakından bir göbek bağı vardı. Britanyalılar Hindistan'da en büyük istatistiksel bürokrasilerini geliştirirken, benzer şekilde Fransa düzenli bir biçimde yenilenen en modern sayımları ilk kez 1660'larda Kanada'da yaptırıyordu.

3. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAYIMIN RASYONALİTESİ VE GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda da demografik istatistiksel bilginin toplanmaya başlanmasının ve bunun zamanlamasının da bir mantığı ve açıklaması olduğu muhakkaktır. Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıldan itibaren süregelmiş olan Osmanlı tahrir geleneğinin varolma nedeni, imparatorlukta yaşayan toplam nüfusun özelliklerini ortaya çıkarmaktan çok, ekilebilir toprakların alanını, yetiştiriciye vergi koymak üzere hesaplanması oluşturdu. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımı kavramı, modern istatistik bilgi ve yöntemlerinden yararlanma çabaları ile birlikte reform sürecinin ayrılmaz bir unsuru olarak işlev gördü. Diğer yandan devletin finansal kaynaklarının toplanmasında da bir araç olma özelliğini korudu, ancak emlak tahrirleri olarak bilinen arazi tetkikleri, 19. yüzyılda, artık nüfus sayımından ayrı olarak ele alınmaya başlandı.

19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda genel nüfus sayımlarının yapılması ve vergi istatistiklerinin oluşturulmaya başlanması, II.Mahmud devrindeki devletin merkezileşme çabaları bağlamında değerlendirilmelidir. II. Mahmud devri ve ardından gelen Tanzimat devri reformları sözkonusu merkezileşme

sürecinin yeni yönetim mekanizmalarını oluştururken, devlet mali idaresini tek bir merkezden yönetebilmesi için gereken bilgiyi, sayımlar yoluyla öğrenme yolunu seçmiştir. Siyasi erkin, yönettiği coğrafyanın toplumsal ve ekonomik kaynaklarının nitelik ve niceliğini kesinliği olabildiğince yüksek bir olasılıkla ortaya çıkarmaya yönelik çabaları sürekli bir sayım geleneğinin, başarılı veya değil en temel gerekçesini oluşturdu.

Tanzimat devri reformlarının en önemli iki ayağı olan, mali ve askeri merkezileşmenin hayata geçirilebilmesi için nüfus kayıtlarının eksiksiz ve güncel şekilde tutulmasını elzem kılıyordu. Güçlü bir ordu içinse askerin düzenli olarak merkezi olarak toplanması yoluyla düzenli ordunun en iyi şekilde tesisi için sayımların da düzenli aralıklarla yapılmasını zorunlu kılmıştır. Modern istatistik yöntemlerinin ilk uygulama sahası olarak nüfus sayımları Osmanlı'da 1831 tarihli genel sayım ile birlikte başlar. Genel nüfus sayımları birtakım sorunlara ve eksikliklerine rağmen 1844, 1848, 1860, 1881-89 ve son olarak da 1905-6 tarihlerinde yinelenerek devam ettirildi.

Ayrıca nüfus sayımı, Devlet-i Aliyye'nin Tanzimatın uygulanması kararı çıkarttığı her bir eyalet özelinde emrin eyalete ulaşmasıyla birlikte yapılan ilk uygulama idi. Bu durum, nüfus sayımının devletin reform pratiğinde ne denli önemli bir işlevi olduğunun ispatıdır. Mali merkezileşme hedefi etrafında şekillenen Tanzimat devri yönetimi için, en temel merkezileşme saikini gerçekleştirmek üzere verginin toplanmasına veri ve gerekçe teşkil edecek şekilde mal sayımının sağlıklı yapılabilmesi için yönetilen ve vergi ödemesi istenen teb'asının durum tespitini yapmaktan daha doğal ne olabilirdi.

Kurumsal açıdan sayım işlerinin düzenlenmesi için devlet, 1830'lu yıllarda İçişleri Bakanlığı bünyesinde Ceride-i Nüfus Nezareti'ni kurdu. Nüfus sayımında görevli memuriyetler bu bünyede teşekkül ettiyse de, daire kısa süre zarfında lağvedilerek, eyalet nüfus daireleri önce Tahrir-i Emlak İdaresi'ne, sonra da kısa bir süreliğine Askeri İşler Dairesi'ne devredildi. Nüfus kayıtlarının sağlıklı tutulması 1860'lara kadar sekteye uğrar. 1860'lı yıllarda ise sayım meselesine devlet yeniden ilgi göstermek zorunda kaldı (Karpat, 2010: 90-93). Sayım konusuna devletin yeniden hassasiyet göstermesinde, 1850'lerde zirveye ulaşan iktisadi sıkıntılar ve Kırım Harbi'nin etkisi dikkate değerdir. Sözkonusu ilginin yeniden yükseldiği dönemde, Şuray-ı Devlet, 1867'de kurularak, Tanzimat Dairesi ya da genel meclisi aracılığıyla raporlar ve yönetmelikler yayımlayarak nüfus meselelerini yetkisi dahiline aldı (BOA, İ.ŞD.3148).

Osmanlı bürokrasi 1860'lı yıllarda "ilm-i ahval-i memleket" olarak isimlendirdiği istatistik kavramının bir kurum çatısı altında düzenlemeye İstatistik İdaresi'ni kurarak başladı. Öte yandan, önce Ticaret Nezareti olmak üzere nezaretlerin tamamında ve merkezi yönetimin pek çok bölümünde ve taşrada da istatistik birimleri oluşturuldu (Güran, 2017: 2). Herne kadar devletin sayım meselesindeki iradesi 1830'ların başına dayansa da aradan geçen yıllarda nüfus kayıtlarının taze ve güvenilir şekilde güncellenemesi işinde nüfus idaresinin sınıfta kaldığı aşikardır. Göç kayıtları da dahil insan hareketliliği kayıtlara geçirilememiş, nüfus memurlarına tahsis edilen mevkiler ve ödenekler farklı hizmetlere aktarılmıştı. Bu sıkıntılar, nüfus defterlerinin sağlıklı bir biçimde güncellenmesine mani olmakla birlikte, merkezileşme gailesindeki imparatorluğun özellikle vergi toplama ve zorunlu askerlik işlerini zora sokmuştu. Bu şartlar altında eski güncel olmayan defterler üzerinden imparatorluğun 1870 sonraki ahvalinin gün yüzüne çıkarılmasının mümkün olmadığına kanaat getirilince, Şuray-ı Devlet'in yeni bir kayıt ve sayım düzeninin kurulmasıyla görevlendirdiği özel meclis, 1874 yılında yeni baştan bir sayım yapılmasına, yeni bir sayım yönetmeliği ile birlikte karar verdi (Karpat, 2010: 93).

Bundan sonraki Osmanlı sayımlarında, hane yerine erkek sayısının esas alındığı eski usülün yerini, her ailenin bir birim olarak sayılması esasına geçilecekti. Nevar ki, 1874'te altyapısı hazırlanan yeni sayım düzenlemelerine rağmen, yeni sayım, imparatorluğun 1875 Hersek isyanı sonrası girdiği sıkıntılı evre ve Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgali, Sultan Abdülaziz'in tahttan çekilmesi ve intihar etmesi, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi ve sonucundaki toprak kayıpları ve göç dalgası gibi demografik felaketler silsilesi nedeniyle, 1880'li yıllara kadar ertelenmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen kurulan istatistik idaresi sayesinde, Osmanlı yönetimi 1870'li yıllarda bazı istatistiksel bilgiyi düzenli olarak kaydetmeye başladı. Küçük Sait Paşa'nın önerisi ile teşekkül eden Babıali İstatistik Kurulu 1891'den itibaren, Genel Nüfus İdaresi ile birlikte görece profesyonel bir kadro ile çalışmalar yaptı. Kurul ayrıca 1881 yılında yürürlüğe girecek olan, sayım ve kayıt düzenine ilişkin tüm koşulları kapsayan bir "Nüfus Defterleri Yönetmeliği'ni hazırladı (Karpat, 2010: 98). Dönemin Amerikan Büyükelçisi Samuel Sullivan Cox'un anılarında yazdığı ve Karpat'ın da resmi kayıtlarla da teyit ettiği üzere, 1886 yılında Sultan Abdülhamid'in Amerikan sayım sistemine benzer modern istatistik yöntemlerine geçilmesi konusundaki çabası açıktır. Sultanın Amerikan istatistiklerinin incelenmesine dair verdiği talimatlardan, elçi ile olan istişarelerinden de anlaşıldığı üzere devletin sahip olduğu kaynakların bilgisine daha modern yöntemlerle erişilmesi yönünde iradesinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Cox, 1887: 37),(Karpat, 2010: 100). Ama belirtmek gerekir ki bu çaba, ne yazık ki batının yukarıda da bahsedilen sayım arkaplanına göre çok geç kalınmış bir

teşebbüstür. Yine de, 1880'li yılların başından itibaren devletin yeni metod ve gayretlerle oluşturmaya çalıştığı nüfus sayım düzenleme ve uygulamaları sayesindedir ki, imparatorluk coğrafyasına ait topraklarının büyük bir bölümünde ilk gelişmiş sayım pratiği 1881-89 yılları arasında büyük ölçüde tamamlanmış olacaktır (Karpat, 2010: 105).

Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu son kez olmak üzere, 1905-6 senesinde yeniden sayılmıştır. Sözkonusu sayımın hem teknik hem de siyasal nedenleri olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle yönetimin önceki sayımın sonuçlarına dair hoşnutsuzlukları vardı. Irak ve Arap Yarımadasının nüfusunun eksik sayıldığı düşüncesi, hem Müslüman halkın hem de devletin mali çıkarları açısından sakıncalar taşıyordu. Ayrıca sayımın siyasal gerekçesinin en önemli kısmı ise imparatorluk tebaası olan Rumlar, Bulgarlar, Sırplar ve Makedonya ve Trakya'daki Vlahlar arasındaki milliyetçi çekişmenin nüfus istatistikleri savaşına dönüşmesinden kaynaklanmaktaydı. Özellikle Ortodoks hristiyanlarının çoğunluğunun yaşadığı Balkanlar'da şiddetlenmekte olan milliyetçi mücadele yeni bir sayımı zorunlu kılıyordu. Osmanlı yönetimi yeni sayıma cemaat temsilcilerinin katılım ve desteğinin temin edilmesi yoluyla, sonuçlarına güvenilir bir sayımın yapılarak, bunun sonuçlarına göre rahiplerin atanmasını sağlayacaktı (Karpat, 201: 111).

4. 19. YÜZYIL OSMANLI BALKAN NÜFUSUNUN ÖZNELLİKLERİ

Osmanlı Balkanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet olma refleksinin en güçlü şekilde tesis edildiği kuruluş ve genişleme devirlerinde ne kadar önemli role sahipse, son yüzyılda ve çözülme evresinde de azami öneme sahip batı topraklarıdır. Devlet-i Aliyye'nin 14. yüzyıldan itibaren topraklarını batıya genişlemek suretiyle devleti kurma azminin vücud bulduğu bu coğrafya, onu bir dünya imparatorluğu haline getiren ve 18. Yüzyıla kadar tartışmasız dünyanın büyük güçlerinin başında gelmesinin en önemli sebeplerden birisidir.

Devletin batı ucunu, serhaddini, çeperini, *dar'ül-harb* ile irtibat hattını oluşturan bu toprakların demografisinin de olağandışılıklar, kendine özgü hususiyetler göstermesi son derece olağandır. Bilhassa 16. Yüzyıl sonlarına kadar imparatorluğun genişleyen ucunu temsil eden bu coğrafyanın tek tip, homojen bir demografiden ziyade çoklu unsurların birlikte bir medeniyet inşasına tanık olduklarını biliyoruz. Osmanlı Balkan şehrinin de temel karakterini oluşturan en önemli özelliğin bu çoklu birlikteliktiğin kendisi olduğu söylenebilir. Osmanlı Balkan şehrinin kozmopolit ve farklı dinlerden tebaanın bugün nüfus defterlerinde canlanan çeşitliliği imparatorluğun sonuna kadar devam etti.

Devlet resmi nüfus istatistiklerinde, 1881-89 öncesi dönemde klasik Osmanlı millet sisteminin sınıflandırma yöntemlerini kullandı. Yani tebaayı, önce Müslüman ve gayrimüslim olarak iki sınıflandırma altında sonra da gayrimüslimleri ayrıca dini cemaatlerine göre, Rumiyan, Ermeniyan, Yahudiyan, Kıptiyan olarak sınıflandırdı. 1881-89 sayımından itibaren ise Bulgarların ve Katoliklerin de yeni sayım kategorileri olarak nüfus defterlerine eklendiği gözlenmektedir (Karpat: 2010, 310-333). 1905-1907 sayımında ise sınıflandırmanın daha da çeşitlendiğini, diğerlerine ilave olarak Kazaklar, Ulahlar, Rum Katolikler, Ermeni Katolikler ve Protestanlar gibi yeni sınıflandırmaların sayımda kullanıldığını görürüz. Tüm bu değişimin ardında düşünmemiz gereken aktörlerden birisi göç dalgasının artık yeni unsurların ilavesine neden olmasıdır. Diğeri ise, imparatorlukta artan milliyetçilik cereyanına paralel olarak kilise faaliyetlerinin de hızlanması neticesinde gayrimüslim teb'a içinde kimlik ifadesi olarak yeni katmanların açılmasını zorunlu kılmasıdır.

4.2. Balkan Hanesinin Büyüklüğü : Gayrimüslim, Müslüman Haneler, Psikolojik Faktörler

Çalışmamızın bu kısımda, Osmanlı Balkanlarının 19. Yüzyıldaki demografik öznelliklerinden hane büyüklükleri üzerinde bazı değerlendirmeler yapacağız. Balkanlar özelinde yapacağımız bazı genellemeler veya hususiyetler esasında imparatorluğun gayrısında bu denli yoğun ya da pek gözlenmeyen özellikler olabilir. Yine de belirtmek isteriz ki, bu genellemeler katı saptamalar olmayıp, Balkan coğrafyasına has olduğunu düşündüğümüz ama yeni bulgularla ileride çürütülebilecek değerlendirmeler de olabilir. Üzerinden durulacak olan demografik saptamaların 19. Yüzyıl Osmanlı nüfus defterlerinden yani birincil resmi arşiv evrakı esas alınarak oluşturulmuş değerlendirmeler olduğunu vurgulamak gerekir. Bu noktada temkinli olma nedenimiz ulaşıp değerlendirdiğimiz döneme ait defterlerin sadece Osmanlı arşivinde açık bulunan defterlerden müteşekkil olmasından da kaynaklanmaktadır. Zira resme dahil olmayan kayıtlar bulunabileceği gibi bazen sayımın da eksik ya da kusurlu yapılmış olma ihtimali az da olsa her zaman mevcuttur.

Bu bölümde Osmanlı Balkanlarına ait resmi kayıtlara istinaden defterlerde verilen hane miktarları nüfus yekünleri üzerinden hane büyüklüğünün hesaplanması yoluyla elde edilen hane büyüklüğü üzerinde birtakım

tespitlerde bulunacağız. Bu amaçla, yöntem olarak ise Bosna Eyaleti, Tuna Vilayeti ve Edirne Kazasına ait nüfus verileri birlikte değerlendirilecektir.

Bundan önce ise hane ve hane büyüklüğü kavramları üzerinde durmak gerekmektedir. Osmanlı Nüfus Defterlerinden de açıkça anlaşıldığı üzere, haneden kastedilen şey demografik birim olarak ailedir. (Ancak özellikle bazı salname kayıtlarında hanedeki nüfus ortalaması olarak da verilen bizim burada hane büyüklüğü olarak kastettiğimiz sayının 14-20 gibi bir aralıkta seyrettiği görülüyorsa da, bununla kastedilenin, *tevzi hanesine* denk gelen, bir vergi bölüşüm sistemindeki farklı bir büyüklük birimi olduğu aşikardır (Draganova, 2006: 19).

Öncelikle, Bosna Eyaleti'nde Tanzimatın ilanıyla birlikte gerçekleştirilen ilk nüfus sayımı olarak tespit ettiğimiz 1851 sayımına ait nüfus verileri, özellikle gayrimüslim hane büyüklüğü açısından değerlendirilecektir. Sözkonusu sayıma ait resmi kayıtlara göre, eyalet genelinde toplam 62.608 gayrimüslim hanesi tespit edilmektedir. Bu hanelerde yaşayan, kadınlar hariç 262.697 kişiden oluşan gayrimüslim nüfusun 103.742 gibi büyük bir bölümü ise çocuklardan oluşmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak, eyaletteki yaklaşık hane büyüklüğünü hesapladık. Bunu yapmak için ise öncelikle kadınların ve kız çocuklarının sayım harici olması nedeniyle ve kadın nüfusun erkeklere eşit olduğu varsayımıyla, toplam hristiyan erkek sayısının iki mislini hesaplayarak gayrimüslim nüfusu (525.394) elde ederiz. Bu durumda, toplam gayrimüslim nüfusu, hane sayısına böldüğümüzde ise, hane büyüklüğünü 8.4 kişi olarak hesaplarız (ML.CRD. 1453, 1266).

Bâbıâli, Kırım Savaşı'nın ardından maliyeyi canlandırma ve reform çabalarının bir parçası olarak istatistik çalışmalarına yeniden önem vermeye başladı. Maliye Nezareti'nin bünyesinde Tahrir-i Emlak Nezareti kuruldu. Kuruluş amacı, hem emlâk sayımı yapmak, hem de imparatorluğun erkek teb'asının niceliğini belirleyip, herbirine kimlik kartı niteliğinde birer "vergi nüfus tezkeresi" vermekti. Belge aynı zamanda kişilerin vergi yükümlülüğünü de gösterecekti (Shaw,1978: 327). Nüfusun vergi ödeme yükümlülüğü altındaki kesimini hem kayıt altına almaya hem de izlemeye yönelik son derece modern bir uygulamaydı. Diğer taraftan, devlet maliyesinin merkezileştirilmesi yönünde atılmış çok önemli bir adımdı. Bu süreçin ardından askere alım amaçlı yeni bir nüfus sayımı gerçekleştirildi. Kayıtlarda 1860 sayımı olarak geçen nüfus sayımından elde ettiğimiz verilerde ise Bosna Eyaleti'nin müslüman hanesini 7,1 iken gayrimüslim hanesinin 8,6 olduğunu hesaplıyoruz (ML. CRD.1924, 1276). Böylece, daha önce açıklanan, gayrimüslim nüfusun hane büyüklüğünün müslüman hanesine göre daha büyük olduğu görüşü 1860 verileriyle de doğrulanmaktadır.

Sonuç olarak, Bosna Eyaleti nüfusunun hane büyüklüğüne dair bulduğumuz 8,4 rakamı, Osmanlı hane büyüklüğüyle ilgili mevcut literatüre göre Osmanlı hane ortalamasının oldukça üzerindedir. Nejat Göyünç'ün imparatorluğa göç eden aileler üzerinde yaptığı bir çalışmada, hane büyüklüklerinin 1,99 ile 9,60 arasında dalgalandığı görülmekle birlikte, ortalama 4,10 olduğu saptanmıştır (Göyünç, 1979: 331-43). Ayrıca, Karpat'ın yaptığı diğer bir çalışmada ise hane büyüklükleri 4,3 ile 4,8 gibi tespit edilmektedir (Karpat, 1987: 138). Bosna Eyaleti gayrimüslim hanesi için tespit ettiğimiz 8,4 hane ortalama büyüklüğü ise Karpat'ın ortalamasının çok üzerinde olup, Göyünç'ün tespit ettiği maksimum büyüklüğe yakın ancak ortalama olması hasebiyle dikkat çekici şekilde yüksektir.

Bu konuda Balkanlardaki Osmanlı nüfusu ile ilgili en ilginç değerlendirmelerden biri Machiel Kiel'e aittir. Kiel, Balkanlardaki Osmanlı nüfusu ile ilgili kayıtlara dayanarak, 16. yüzyılın aksine 19. yüzyılda balkanlardaki gayrimüslim hane büyüklüğünün müslüman hane büyüklüğünden fazla olduğunu söylemektedir. Kiel, Kemal Karpat'la bu konuda yaptıkları karşılıklı değerlendirme neticesinde, müslüman hanesinin küçülmesinin arkasında kaybedilen savaşlar nedeniyle müslümanların sürüklendiği genel psikolojik atmosferin olduğu kanısına vardıklarını söylektedir (Kiel, 2004: 101, 155). Tespit ettiğimiz 8,4 rakamını bu açıdan değerlendirirsek literatür ortalamasının üzerinde olmasını bir ölçüde açıklamak mümkün olabilir.

Tuna Vilayeti'ne ait nüfus verilerini de yine hane büyüklüğü açısından değerlendirdiğimizde ortaya benzer sonuçlar çıkmaktadır. Tuna Vilayeti'nde 1872-74 yıllarına ait hane ortalamaları esas alındığında, hane büyüklüğünün 4-8 kişilik haneler şeklinde dağıldığı görülmektedir. Diğer yandan nüfusun yüzde 80'in 8 kişilik hanelerden oluşmakta olup, yine gayrimüslim hanelerinin müslümanlara göre daha kalabalık olduğu gözlenmektedir (Todorova, 1993: 105)

Diğer bir Balkan nüfus bölgesi olarak Edirne Kazasının 1842-43 yıllarına ait resmi nüfus sayım rakamlarını hane büyüklüğü açısından ele aldığımızda ise ortalama hane büyüklükleri açısından aşağıdaki tablo ile karşılaşırız. 1842-1843 yılı nüfus verilerini, Edirne kent merkezindeki *(nefs-i Edirne)* hane büyüklüğü açısından değerlendirdiğimizde, kent genelindeki ortalama hane büyüklüğünü, toplam kent nüfusunu, toplam hane sayısına bölerek (46.282/11.107) 4,16 kişi olarak tespit edebiliriz. Aynı şekilde nüfusu oluşturan herbir milletin hane büyüklükleri hesaplandığında ortaya şu tablo çıkar. Genel olarak gayrimüslim nüfusun hane büyüklükleri

müslüman hanesine göre daha büyüktür. Kentin en kalabalık hanelerine Ermenilerin sahip olduğu (4,99), onları Yahudi (4,46), Rum (4,46) ve Çingenelerin (4,01) izlediği gözlenir. Müslüman hanesinin büyüklüğü ise 3,75'te kalmaktadır (Tonta Ak, 2012: 240-41).

Esasında Edirne müslüman hanesine dair bulduğumuz 3,75 ortalama büyüklük, 19. yüzyıl Osmanlı hanesi ile ilgili mevcut literatüre göre de ortalamanın çok altındadır. Edirne'deki müslüman hanesinin nispeten imparatorluk ortalamasının çok altında seyretmesi ise ancak, kaybedilen 1828-1829 Rus Savaşı'nın sonucunda Edirne'de yaşanan Rus istilasının ve ondan sonraki veba salgının müslüman nüfus üzerinde yarattığı kötü etki ile açıklanabilir (Panzac, 1997:83,93-95,103) (Peremeci, 1940: 319). Müslüman genç nüfusun aldığı önemli hasarlar doğurganlık oranlarını uzun yıllar etkilemeye devam etmiş olmalıdır. Ayrıca savaşın ardından şehrin göç verdiği de hesaba katılmalıdır. 1831 sayımı ile karşılaştırıldığında, aradan on yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen kentte yaşayan müslüman nüfus artmamış, aksine 20.348'den 18.366'ya gerilemiştir (Tonta Ak, 2012: 241)

Edirne kazasının 1842-1843 yılı verileri kırsal nüfusu hane büyüklüğü açısından da değerlendirmemize olanak vermektedir. Öyle ki, ortalama kırsal hane büyüklüğünü, toplam kırsal nüfusu, toplam hane sayısına bölerek (64.156/11.671) yaklaşık 5,5 kişi olarak hesaplayabiliriz. Yine merkezde olduğu gibi gayrimüslim hanelerinin müslümanlardan daha büyük oldukları görülmektedir. Kırsal nüfusun en kalabalık hanelerine Çingenelerin (6,02) sahip olduğu, onları Rumların (5,71) ve Müslümanların (4,78) izlediği görülür. Ancak kentte yaşayan müslüman hanesi (3,75) ile karşılaştırıldığında ise kırsal kesimdeki ortalama müslüman hanesinin nispeten daha büyük olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 1: 1842-43 yılı Edirne Kent Nüfusu

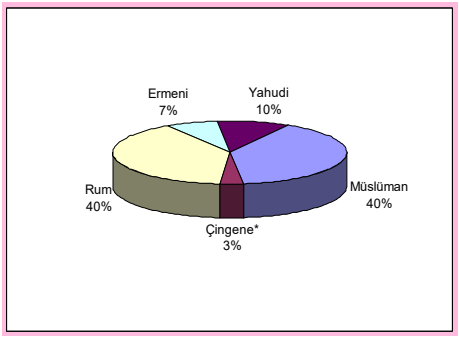

Kaynak: BOA. ML.CRD.d.706).

Şekil 2: 1842-43 yılı Edirne Kent Nüfusu Hane Büyüklükleri

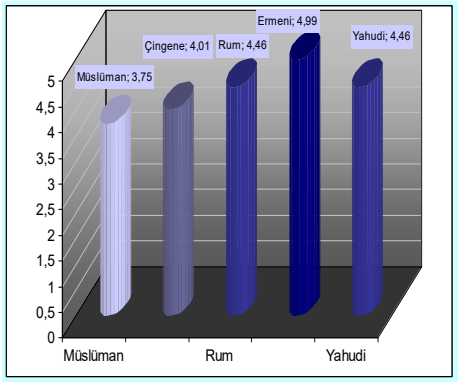

Kaynak: BOA. ML.CRD.d.706).

5. SONUÇ

Sonuç olarak, 19. Yüzyıl Balkan nüfusundaki hane büyüklüğünün, Bosna Eyaleti, Edirne kazası ve Tuna vilayetine ait nüfus istatistiklerini değerlendirdiğimizde hane büyüklükleri değişmekle birlikte, müslüman hanesinin gayrimüslim hanesine göre tüm bölgelerde daha küçük olduğu görülmektedir. Bunu ise yine Kiel ve Karpat'ın analizlerine paralel olarak, kurulduğu yerden yani Balkanlardan çözülmekte olan bir imparatorluğun gayrimüslim teb'asının kapıldığı milliyetçilik heyecanına ve toplumsal psikolojinin bir yansıması şeklinde zafer

sarhoşluğu ile pozitif yönde etkilenen tebanın hızlı nüfus artış oranları olarak de ile ilişkilendirmemiz mümkün olabilir.

Burada aynı zamanda denilebilir ki, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında, Osmanlı imparatorluğu özelinde, modernleşmekte fakat aynı zamanda çözülmekte olan çok uluslu bir imparatorluğun, nüfusundaki en radikal farklılıkların da (imparatorluktaki genel eğilime nazaran) yine uçlarda yani balkan eyaletlerinde belirginleştiği açıktır. Burada savaş kaybetmekte olan çok uluslu bir devletin, göç dalgalarının ve milliyetçiliğin etkileri gözardı edilemez.

KAYNAKÇA

Cox, S. S. (1887). Diversions of a Diplomat in Turkey. (1 ed.). New York: CL Webster and Co.

Draganova, S. (2006). Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu. (1. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Foucault, M. (2015). Toplumu Savunmak Gerekir. (7. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2014). Güvenlik, Toprak, Nüfus: College De France Dersleri 1977-1978. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Göyünç, N. (1979). Aile Deyimi Hakkında. Tarih Dergisi, 331-343.

Güran, T. (2017). Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi. (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Hacking, I. (2005). Şansın Terbiye Edilişi. (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Karpat, K.H. (2010). Osmanlı Nüfusu. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kiel, M. (2004). Ottoman Sources for the Demographic History and the Process of Islamization of Bosnia-Hercegovina and Bulgaria in the 15th-17th Centuries: Old Sources- New Methodology, Int'l Journal of Turkish Studies, 10(1-2),101-155.

Panzac, D. (1997). Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba, 1700-1850. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Shaw, S. (1978). The Ottoman Census System and Population, 1831-1914. Int'l Journal of Turkish Studies, 9, 325-338.

Todorova, M. (1993). Balkan Family Structure and European Pattern: Demografic, developments in Ottoman Bulgaria. (1 ed.). D.C.: The American University Press.

Tonta Ak, E. (2012). XIX. Yüzyıl Edirne Nüfusu: Demografik ve Sosyal Bir Değerlendirme. Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu (4-6 Mayıs 2011) Bildiriler Kitabı. Edirne: Trakya Üniversitesi.

BOA., ML.CRD. d., nr.1453, 1266.

BOA., ML. CRD.d., nr. 1924, 1276.

BOA., İrade Şuray-ı Devlet., nr.3148, 1298.

ABSTRACTS

Türkiye'nin Gıda yeterliliğinde Üreticilerin Desteklenmesinin Önemi

Ahmet KUBAŞ[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Değirmenaltı/Tekirdağ, akubas@nku.edu.tr

Özet: Artan nüfusun temel ihtiyaçlarının başında gıda ürünleri gelmektedir. Türkiye, kırmızı et ihtiyacının önemli bir bölümünü yurtiçi üretimden karşılarken, miktarı yıllar itibariyle değişmekle birlikte bir bölümünü yurtdışından ithal etmektedir. Tahıl üretiminde kendine yeterli olmasına rağmen, ihracata yönelik ürün üreten işletmelerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çeşitli dönemlerde tahıl ithalatı yapılmaktadır. Türkiye; bitkisel yağlı tohum üretimi konusunda ise üretim, tüketimi karşılayamadığı için bitkisel yağlı tohum ithal eden bir ülke konumdadır.

Meyve ve sebze üretimi konusunda tropikal meyveler hariç olmak üzere kendine yeterli bir ülke konumda olmasına rağmen, ihracat ve artan nüfus nedeniyle, üretim alanlarının artırılması ve yeni açılan alanlarda nitelikli tarımsal ürün üretiminin sağlanması gerekmektedir. Özellikle büyük ölçekli tarımsal alanların, modern üretim yöntemleri kullanılarak meyve ve sebze üretilmesi sağlanmalıdır. Ölçek büyüklüğü ve daha verimli sera ve benzeri donatılarla yapılacak üretim, verim ve karlılığı olumlu yönde etkilerken fiyatın aşırı yükselmesinin de önüne geçilmiş olacaktır.

Sebze üretiminde yatırım maliyetleri yüksek olduğu için üreticilerin yatırım yapmaları güçleşmektedir. Bu nedenle sera için verilecek kredilerin faizleri işletme büyüklüğüne göre derecelendirilerek ölçek büyüklüğünün avantajlarından yararlanılmalıdır. Gıda güvenliğinin sağlanması; temel besin ihtiyaçlarının ülke içinde üretimin desteklenmesiyle mümkün olmaktadır. Özellikle hayvansal üretim, tahıllar, yağlı tohumlar, meyve ve sebze üretimi mutlaka desteklenmelidir. Ayrıca seracılık faaliyeti konusunda uzmanlaşan Akdeniz ve Ege bölgesi daha fazla desteklenmelidir. Uzmanlaşma sayesinde, verilen desteklerin üretime dönüşmesi ve dolayısı ile artan nüfusun uygun fiyattan sebze tüketebilmesine katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gıda güvenliği, nüfus, meyve ve sebze fiyatları, desteklemeler, uzmanlaşma

Doğal Kaynakların Kullanılmasında Girişimci Yaklaşımları

Ahmet KUBAŞ[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Değirmenaltı/Tekirdağ, akubas@nku.edu.tr

Özet: Üretim faktörleri arasında yer alan doğal kaynaklar ve girişimcilik; sermaye ve emek kullanılarak bireylerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmete dönüştürülmektedir. Kısaca girişimci; kar elde etmek amacıyla emek ve sermayesi ile doğal kaynakları kullanarak mal ve hizmet üretmektedir. Üretim süreçlerinde; sistemin kurulması ve işlemlerin gerçekleştirilmesinde bilgi ve teknoloji de oldukça önemlidir.

Kamusal mal niteliğinde olan doğal kaynakların üretimde kullanılması sırasında, koruma-kullanma dengesine dikkat edilmediği takdirde, bireylerin yaşam kalitesi ve refahı olumsuz yönde etkilenebilir. Son yıllarda, Dünyada; sürdürülebilir üretim yöntemleri kabul görmeye başlamıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, tüketici davranışları ve tercihleri değişmeye başlamıştır. Doğayla uyumlu üretim teknikleri ile üretilen ürünler tüketiciler tarafından daha fazla ilgi görmeye ve tercih edilmeye başlanmıştır.

Bu nedenle girişimciler; organik ürünler, iyi tarım uygulamaları, doğaya zarar vermeyen ürünler, CE işareti ve ekolojik etiket, ekolojik tekstil boyaları ve bunun dışında çeşitli kalite uygulamaları ile sürdürülebilir üretim yöntemlerini tercih etmeye başlamışlardır. Ayrıca yasa ve yönetmeliklerde yapılan çeşitli değişikliklerle getirilen parametreler, üretim sonucu ortaya çıkan katı, sıvı ve gaz atıkların bertaraf edilmesi konusunda girişimcileri daha titiz davranmak zorunda bırakmıştır. Bu gelişmeler girişimcileri çevre dostu girişimci modelinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Önümüzdeki yıllarda, tarım toprakları yanında denizler, göller ve nehirlerde yaşanan yerüstü su kirliliğinden kaynaklanan sorunların azalması hedeflenmektedir. Bu gelişmeler yeraltı su kaynaklarının kalitesini de olumlu yönde etkileyecektir. Doğal kaynakların kullanımı ve korunmasında sürdürülebilir üretim yönetimi geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Doğal kaynaklar, üretim faktörleri, girişimcilik, sürdürülebilir gelişme, üretim yönetimi

Sağlık Personelinin Sanal Kaytarma Davranışları İle Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Arzu KARACA[1] **Berat KARACA**[2]

[1]Doç. Dr. Munzur Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, TUNCELİ, acakinberk@munzur.edu.tr

[2]Bilim Uzmanı, brtkaraca@gmail.com

Özet: Günümüzde işyerlerinde internetin kullanımının yaygınlaşması maliyetlerin düşürülmesi, hizmetin hızlanması, iletişimin hızlı ve etkin hale gelmesi, müşteri memnuniyetinin artırılması gibi pek çok faydasının yanı sıra işgörenlerce mesai saatlerinde iş dışı özel amaçlarla da kullanılması söz konusudur. Sanal kaytarma işyerinde kişisel internet kullanımı, şahsi e-postaları kontrol etme ve günlük gazetelere göz atmaktan, sosyal paylaşım sitelerine girmekten, sanal alışveriş yapmaktan, müstehcen içerikli sitelere girmek veya kumar, bahis gibi yasal olmayan sitelere girmeye veya telif hakkı ödemeyi gerektiren müzik, film, yazılım programı vb. indirmeye kadar çok geniş bir yelpazedeki davranışları kapsamaktadır. Görüldüğü üzere bu geniş yelpaze içindeki eylemlerin bir kısmı nispeten kabul edilebilir veya masum davranışlar iken bazıları da bireysel ve örgütsel büyük zararlara yol açabilecek yasal ve maddi sorumluluklarla karşı karşıya getirebilen, asla izin verilmemesi gereken boyutta ciddi eylemlerdir. Özellikle hizmet sektöründe sanal kaytarma verilen hizmetin kalitesini direkt etkileyerek, örgüt performanslarını da düşürmektedir. İnsan hayatıyla direkt olarak ilgilenen sağlık sektöründe bu durum çok daha ciddi sonuçlara yol açabilir.

Bu araştırmanın temel amacı; sağlık çalışanlarının, mesai saatlerinde iş dışı amaçlarla internet kullanım düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve yaş bağımsız değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla hazırlanan veri toplama aracı, araştırmanın evrenini oluşturan Elazığ Devlet Hastanesinde çalışan 632 yardımcı sağlık personelinden 189'una uygulanmıştır. Verilerin toplanmasında iki form kullanılmıştır. İlk bölümde demografik bilgilere yönelik sorular, ikinci bölümde, Lim (2002) tarafından geliştirilen "Sanal Kaytarma Ölçeği" yer almaktadır. Toplanan ham veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı ile anlamlı hale getirilerek bulgularla ilgili yorumlar yapılmıştır.

Araştırma sonucunda erkeklerin, evlilerin, gençlerin, yüksek eğitim seviyesine sahip olanların, daha fazla meslekte çalışmış olanların kadınlara, bekârlara, yaşlılara ve daha düşük eğitim seviyesine sahip olanlara nazaran daha fazla sanal kaytarma davranışı sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Kaytarma Davranışı, Minör Sanal Kaytarma, Majör Sanal Kaytarma, Sağlık Personeli.

Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Alişkanliklarini Etkileyen Faktörler

Aysun Yener Ögür[1] **İpek Demirbaş[2]** **Büşra Erden[3]**

[1]Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet: Araştırma Selçuk üniversitesi öğrencilerinin süt ve süt ürünleri tüketim alışkanlıklarını ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. 97 üniversite öğrencisi ile yüz yüze anket yapılmıştır. Öğrencilerin % 52,58'inin düzenli süt içme alışkanlığının olduğu ve % 46,42'sinin süt içme alışkanlığının olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin süt içme alışkanlığının % 58,82'si okul öncesi dönemde, % 21,57'si okul döneminde ve %19,61'i ise yetişkinlik döneminde kazanıldığı tespit edilmiştir. Süt ve süt ürünleri tüketim sıklığı, %61,86'sı ayda birkaç kez, %29,90'ı haftada birkaç kez, %7,22'si yılda birkaç kez ve %1,03'ü günlük olarak tükettiği belirlenmiştir. Süt ve süt ürünleri tüketim sıklığını etkileyen faktörlere bakıldığında, cinsiyet %10 önem seviyesinde, süt fiyatı ve öğrenci geliri %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerin süt ve süt ürünleri tüketiminin teşviki çalışmalarının yetersiz olduğu ve tüketimin alışkanlığının okul öncesi dönemde kazanıldığı tespit edilmiştir. Okul öncesi dönemde alışkanlıkların kazanılmasında ailelerin önemli olduğu, bu yüzden ailelere bu konu hakkında farkındalık yaratılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Regresyon Analizi, Süt ve Süt ürünleri, Tüketim sıklığı, Üniversite öğrencileri.

The Factors Affecting Consumer Habit in the Consumption of Milk And Milk Products

Abstract: The aim of this study was to determine the consumption habits of milk and milk products of Selcuk University and the factors affecting these habits. A face to face questionnaire was conducted with 97 university students. It was determined that 52,58% of the students had regular milk drinking habits and 46,42% of them did not have milk drinking habits. It was determined that 58.82% of the students' milk drinking habits were acquired in the pre-school period, 21.57% in the school period and 19.61% in the adulthood. The frequency of consumption of milk and milk products, 61.86% several times a month, 29.90% several times a week, 7.22% several times a year and 1.03% daily consumption was determined. When the factors affecting the frequency of consumption of milk and milk products were examined, it was found that gender was 10% at the level of importance, milk price and student income were significant at 5% significance level. It was determined that the students' efforts to promote the consumption of milk and milk products were insufficient and that the habit of consumption was gained in the pre-school period. Families are important in acquiring habits in pre-school period, so parents should be aware of this issue.

Keywords: Regression Analysis, Milk and Milk Products, Consumption Frequency, University Students.

Kümelenme Teorisi Çerçevesinde İstihdam Sorununa Bir Çözüm Önerisi: "Kümelenme Etkisi" Modelinin Oluşturulması Ve Örnek Bir Analiz

Dr. Öğretim Üyesi Bayram İrhan[1]

[1]Esenyurt Üniversitesi , UBYO

Özet: Bu çalışmada, istihdam probleminin "Kümelenme Etkisi" modeliyle çözümü teorik ve ampirik olarak analiz edilmektedir. Bu çalışmada oluşturulan "Kümelenme Etkisi" modeli ile kümelenme teorisinin gelişimine katkıda bulunulmaktadır.

Kümelenme Etkisi (Clustering Effect): E = {{{İş bölümü U Uzmanlaşma U Tam Kapasite Kullanımı} ⊂ {Üretimde Etkinlik}} U {{Üretim Artışı U Verimlilik U Maliyet Minimizasyonu }⊂{Reel Ekonomik Büyüme}} U {{Yakınlık U Güven U İşbirliği }⊂ { Sinerji}} U {{ Yenilikçilik U Teknoloji U Katma Değeri Yüksek Ürünler} ⊂ {Rekabet Gücü}} U {{Sürdürülebilirlik U Güvenceli Esneklik U Ücret Artışı} ⊂ {Gelir Artışı}} U {{Girişimcilik U KOBİ U Yeni İş Başlangıçları} ⊂ {Gelirin Paylaşılması (Gini katsayısının sıfıra yaklaştırılması)}} U{{İhracat U Döviz Girişi U Yatırım Artışı} ⊂ {Cari Açık Azalması}}} = İstihdam Artışı (İşsizliğin Azaltılması).[1]

CE

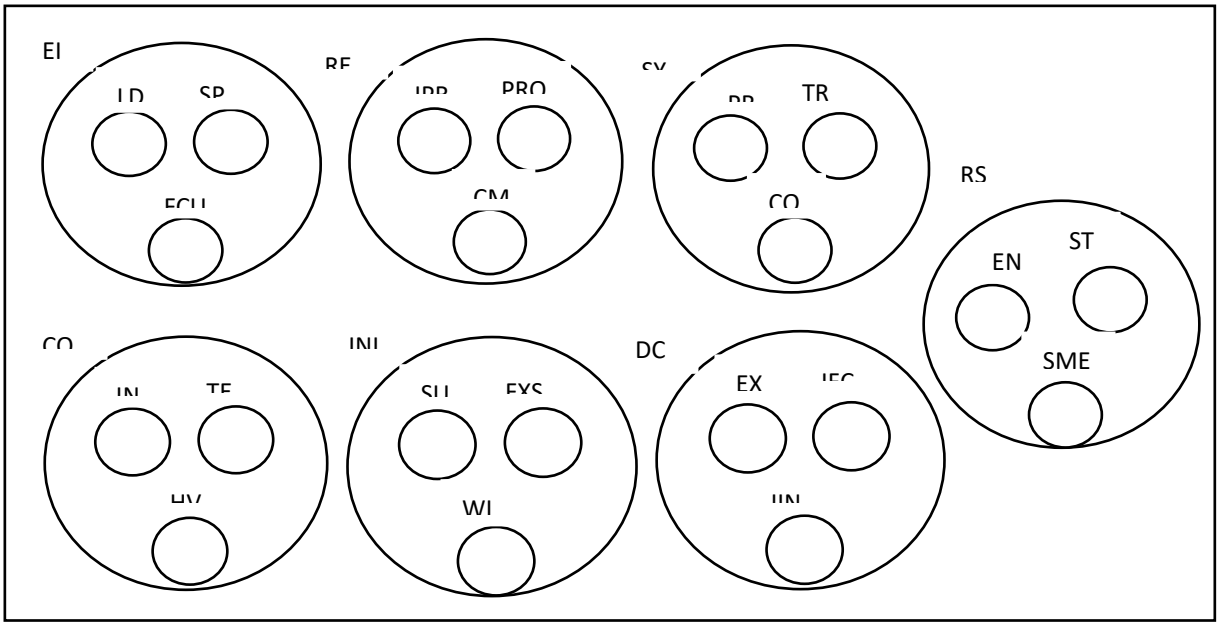

REG : Ekonomik Büyüme…IPR: Üretim Artışı—PRO : Verimlilik—CM : Maliyet Minimizasyonu

SYN : Sinerji…PRX : Yakınlık---TRU : Güven---COO : İşbirliği

COM : Rekabetgücü….INN : Yenilikçilik---TEC : Teknoloji---HVA : Yüksek Katma Değerli Ürünler

INI : Gelir Artışı….SUS : Sürdürülebilirlik---FXS : Güvenceli Esneklik---WIN : Ücret Artışı

DCA : Cari Açık Azalması….EXP : İhracat---IFC : Döviz Girişi---IIN : Yatırım Artışı

RSH : Gelirin Paylaşılması (Gini Katsayısının Sıfıra Yaklaştırılması)….ENT : Girişimcilik---

SMEs : KOBİ(Küçük ve Orta Boy İşletmeler)---STU : Yeni İş Başlangıçları

EI : İSTİHDAM ARTIŞI

Kümelenme Etkisi evrensel kümesinde yer alan alt kümelerdeki elemanlar mikro iktisadi, makro iktisadi, uluslar iktisat ve kalkınma iktisadı teorilerini yakında ilgilendirmektedir. Bu anlamda çalışma, iktisat öğretisindeki konulara bir yenisi olarak "Kümelenme Etkisi" modelininin eklenmesini de önermektedir. Bu makale aynı zamanda teori ve pratiğin birleştirilmesini öngören yoğunlaşma ve paylaşmayı içeren bir kümelenme konseptini ekonomik krizlere çözüm önerisi olarak sunmaktadır.

[1] Kümelenme Etkisi(Cluster Effect-CE)= İstihdam Artışı(Employment Increase-EI) modeli yazar tarafından oluşturulmuştur.

Glokal(küresel-yerel) süreci temsil eden kümelenmenin "Kümelenme Etkisi" modeli çerçevesinde istihdam üzerine etkisi kalitatif ve kantitatif olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın sınırları da "Kümelenme Etkisi" modeliyle belirlenmektedir. Bu kapsamda, kümelenmenin istihdamın sayısına yaptığı etki ile istihdamın vasfına, ücretine ve verimliliğine katkı yaptığının öne sürülmesi dikkat çekmektedir. İstihdam ile ilgili kalitatif ve kantitatif unsurların küme piyasasında sınıf atlaması gelir dağılımı ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte, istihdamdaki kalitatif ve kantitatif performansın yükselmesi katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesine neden olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda "Kümelenme Etkisi" modeli yüksek düzeyde bir tedarik zinciri yönetimini sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, aynı zamanda iktisat literatürüne de katkıda bulunarak mevcut iktisadi yaşamın sürdürülebilirliği için kalıcı bir çözüm önerisi sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, ulusal ekonomilere yön veren kümelenmelerin yatırımların cazibe merkezi olarak yeni iş başlangıçlarıyla istihdama yol açtığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, kümelenmede uzmanlaşan emeğin girişimci sınıfına dahil edilmesi; yeni KOBİ'lerle yeni iş başlangıçlarına neden olmaktadır. Kümelenmelerdeki KOBİ'lerin simbiyotik yaşamlarının mitoz bölünmeleri; yakınlık-güven-işbirliği-sinerji unsurlarıyla gerçekleşmesi, sürdürülebilir glokal rekabet avantajı sağlamaktadır. Bu durum; ihracat, döviz girdisi ve istihdamda artışa, cari açıkta ise azalmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla bölgesel, ulusal, uluslararası, yerel-küresel yelpaze içindeki üretim faktörlerinin kullanımında yerel avantajları dikkate alan kümelenmeler bu çalışmayla birlikte gittikçe daha fazla ekonomik konularla ilişkilendirilmektedir

Kümelenmenin, istihdamdaki uzmanlaşan işgücünü girişimci sınıfına dahil ederek piyasanın oligopolistik oluşumuna izin vermemesi gini katsayını sıfıra yaklaştırdığı için çalışmanın önemini artırmaktadır. Böylece, sermayenin tekellerde oluşması engellenmekte ve gelir daha çok çalışan tarafından paylaşılmaktadır. Aynı zamanda, bu çalışma, istihdamı yayarak gelirin paylaşıldığı kümelenmelerin gini katsayısını sıfıra yaklaştırarak; teorik olarak kalkınma ve refah ekonomisiyle ilişkisini kurmaktadır.

Artık değerin paylaşılması gelir dağılımı adaletini sağlamakta, toplam talepte daralmayı önlemekte ve olası istihdamla ilgili sorunları minimize etmektedir. Çalışma, kümelenmelerin KOBİ'lerin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini sağlayarak mikro ekonomiyi oluşturan unsurların canlı tutulmasını sağladığını izah etmektedir. Aynı zamanda, toplam talebin de canlı tutulması istihdam, ihracat, döviz girdisi gibi makro ekonomik değişkenleri etkilediğinden "Kümelenme Etkisi " modeli iktisat metodolojisi için de bir yol göstericidir. Şöyle ki , mikro etkinlik, makro etkinliği ve her ikisi de kalkınmayı ve refahı getirmektedir. Bunun yanı sıra, kümelenmenin rekabet avantajı, ihracat, döviz girdisinin cari açığı azaltmak ve istihdam genişlemesi etkisinin sürdürülebilirliği ve paylaşmayı içermesi refah ekonomisini sağladığı ifade edilmektedir.

Ampirik çalışma kısmında, İstanbul Bayrampaşa yerelinde yer alan Triko sektörü kümelenmesi alan çalışmasına konu edilmektedir. Bu kümelenme, Materyal ve yöntem olarak imalatçılar, fasoncular, satıcılar, müşteriler, rakipler, vd. ilgili kurum ve kuruluşların yer aldığı en yoğun iş merkezleri (örneğin, atılgan iş merkezi, trisad) pilot çalışma alanı olarak belirlenmiştir. etmektedir. Bu anket çalışması; triko KOBİ'leri araştırması üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda , uzmanlarla görüşmeler yapılarak veriler elde edilmiştir. Ayrıca, istihdam bağımlı değişken; ithalat, ihracat, döviz kuru bağımsız değişkenleriyle ekonometrik model kurularak analiz yapılmıştır.

Ampirik kısmında anket çalışması ve ekonometrik model üzerinden hipotez testi yapılmıştır. Anket araştırmasının evrenini Bayrampaşa triko kümelenmesinde yer alan KOBİ'ler oluşturmaktadır. Anket metodunda "Basit Rastlantısal Örneklem Yöntemi" uygulanmıştır. Ayrıca, Ekonometrik analiz kısmında ithalat, ihracat, döviz kuru bağımsız değişken; istihdam bağımlı değişkenleri üzerinden $Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \cdots + \varepsilon_t$ modeli kurularak

Sıfır Hipotezi: $H_0 = Kümelenmenin\ istihdam$ üzerinde $pozitif\ etkisi\ yoktur.$

Alternatif Hipotez: $H_1 = Kümelenmenin\ istihdam$ üzerinde $pozitif\ etkisi\ vardır.$

Hipotezleri test edilmiştir.

Araştırmanın bulguları, Sıfır hipotezi : "Kümelenmenin istihdam üzerinde etkisi yoktur" hipotezini reddederek; Alternatif Hipotez : "Kümelenmenin istihdam üzerine etkisi vardır" hipotezini kabul etmektedir. Ayrıca, teorik ve ampirik olarak yapılan analizin bulguları benzer çalışmalarda olduğu gibi -kümelenmenin istihdama pozitif etkisi- olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın bulguları da Nogales (hint üzüm kümelenmesi), Wrobel(alman mekanik endüstrisi), Fingleton(İngiltere bilgi iletişim sektörü) vd. bu konuyla ilgili araştırmacıların çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Buna göre, kümelenmiş firmaların, kümelenmemiş firmalara göre istihdama pozitif katkı yaptığı bulgulanmaktadır.

Abstract: In this study, the solution of the employment problem with the use of "The Clustering Effect" model is analyzed theoretically and empirically. In the theoretical study, "The Clustering Effect" model was created. A theoretical contribution is made to the literature on this model. The use of "Clustering Effect" model in this study, contribute to the development of clustering theory.

The Clustering Effect(CE) : E = {{{Labor Division U Specialization U Full Capacity Utilization} ⊂ {Efficiency in Production}} U {{Increase in Production U Productivity U Cost Minimization } ⊂ {Real Economic Growth}} U {{Proximity U Trust U Coorperation-Association-Coordination } ⊂ { Synergy}} U {{ Innovation U Technology U High Value Added Products} ⊂ {Competitiveness}} U {{Sustainability U Flexicurity U Wage Increase} ⊂ {Income Increase}} U {{Entrepreneurship U SMEs U

New Start-up} ⊂ {Revenue (Income) Sharing (Approximation of Gini Coefficient to Zero)}} U {{Export U Inflow of Foreign Current U Investment Increase} ⊂ {Decrease of Current Account Deficit}}} = Employment Increase(EI) (Decrease of Unemployment).[2]

CE

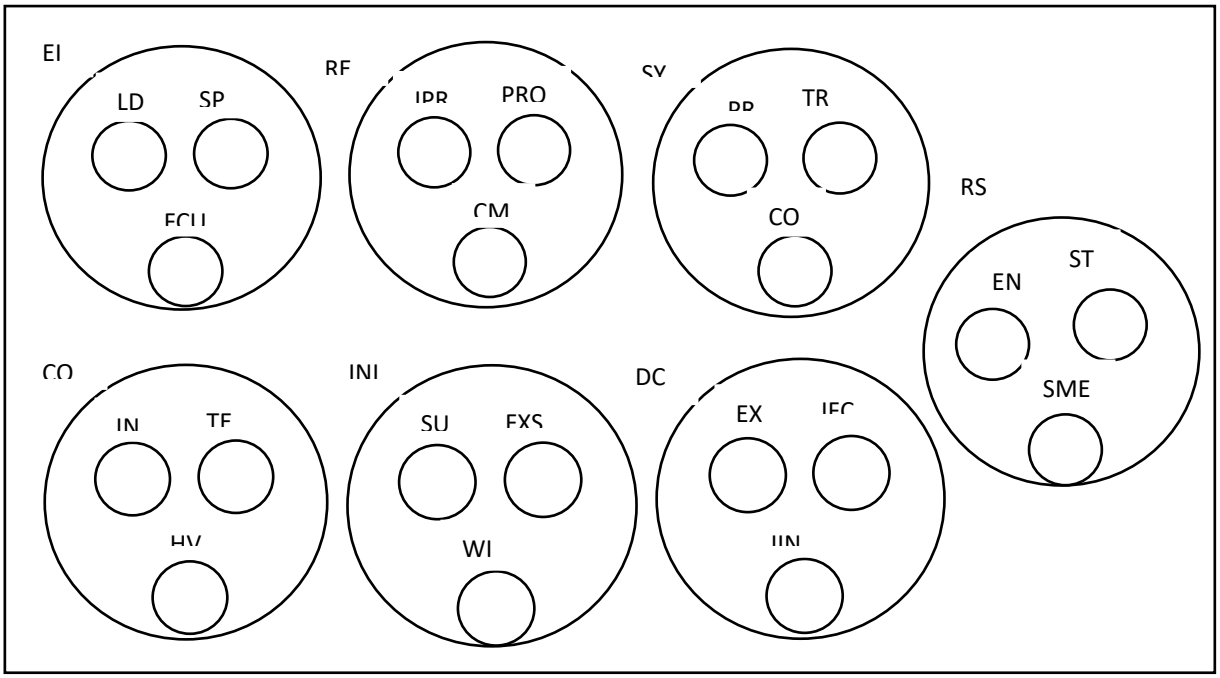

EI

CE : Cluster Effect

EIP: Efficiency in Production ; LDI: Labor Division, SPE: Specialization, FCU: Full Capacity Utilization,

RGE: Real Economic Growth ; IPR: Increase in Production, PRO: Productivity, CMI: Cost Minimization,

SYN: Synergy ; PRX: Proximity, TRU: Trust, COO: Cooperation,

COM: Competitiveness, INN: Innovation, Tec: Technology, HVA: High Value Addded Products,

INI: Income Increase ; SUS: Sustainability, FXS: Flexicurity, WIN: Wage Income,

DCA: Decrease of Current Account Deficit ; EXP: Export, IFC: Inflow of Foreing Currency, IIN:Investment Increase,

RSH: Resource Sharing, SMEs: Small and Medium-Sized Enterprises, ENT: Enterpreneurship, STU: Start-ups,

EI: Employment Increase.

The elements in the subset of the universal set of clustering effect are closely related to microeconomics, macroeconomics, international economics and development economics theories. In this context, the study proposes the addition of the "Clustering Effect" model as a new one to the subjects in economics teaching. This paper also presents a clustering concept, which includes concentration and sharing, which envisages the unification of theory and practica, as a proposal for a solution to the economic crisis.

The effect of the clustering that represents the glocal(global-local) process on employment within the framework of the "Clustering Effect" model is considered both in qualitative and quantitive perspective. At the same time, the limits of the study are determimed by the "Clustering Effect" model. In this context, it is striking to point out that clustering contributes to the number of employment and the quality, cost and productivity of employment. The class jump in the cluster market of qualitative and quantitative elements related to employment is associated with the distribution of income. However, it is stated that the increase in qualitative and quantitative performance in employment leads to the production of products with high value added. At the same time, the "Clustering Effect" model provides a high level of supply chain management.

The aim of this study is to provide a permanent solution for the sustainability of the existing ing economic life by contributing to the economic literatüre. In line with this aim, it is stated that the clustering that directs national economies

[2] "Cluster Effect-CE = Employment İncrease-EI" model was created by the author.

leads to employment with new business initiatives as the center of attraction of investments. However, inclusion of specialized labor in the entrepreneur class in clustering leads to new business opportınities with new SMEs. Mitosis division of symbiotic life of SMEs in clustering; proximity, trust, co-operation, synergy elements to occur, provides the advantage of sustainable glocal competition. This leads to an increase in exports, foreign exchange inflow and employment and a decrease in the current account local advantages in the use of production factors within the regional, national, international, local-global spectrum are increasingly associated with economic issues.

The fact that clustering does not allow the oligopolistic formation of the market by integrating the specialized workforce in employment into the entrepreneur class increases the importance of this work because it approximates the Gini coefficient to zero. Thus, capital is prevented from occurring in monopolies and income is shared by more employees. At the same time, this study is conceptually establishing the relationship between development and welfare economics by bringing the Gini coefficient of the clustering where income is shared by spreading employment to zero.

Sharing of the residual value provides income distribution justice, prevents shrinkage in total demand and minimises problems related to possible employment. The study explains that clusters provide the efficiency and sustainability of SMEs, thus ensuring that the elements that form the micro economy are kert alive. At the same time, the “Clustering Effect” model is also a guide to economic methodology as it affects macro economics variables such as employment, exports, foreign currency input. Micro activity, macro activity and both bring about development and prosperity. Moreover it is stated that the competitive advantage of clustering provides the welfare economy, including the sustainability and sharing of export, foreign exchange inflows to reduce the current account deficit and the employment expansion effect.

In the empirical study, survey study and econometric analysis are carried out. Empirical contributions are made to the related literature by the survey study and the econometric model. In the survey study, the clustering of knitware SMEs in the Bayrampaşa region of Istanbul is discussed. The universe of the research constitutes SMEs in Bayrampaşa knitwear clustering. “Simple Random Sampling Method” was applied to the survey method. In addition, in econometric analysis, imports, exports, foreign currency rates are independent variables;

Y= $\alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \cdots + \varepsilon_t$ model is set up

Null hypothesis : H_0 : “Clustering has no positive effect on employment”.

Alternative hypothesis : H_1 : “Clustering has a positive effect on employment”.

The hypotheses have been hypotheses tested.

The findings of the study suggest that “Clustering has no effect on employment” and that “Clustering has an effect on employment”. In addition, the findings of theoretical and empirical analysis suggest that clustering has a positive effect on employment-as in similar studies. The findings of this study were also Nogales(Indian grape clustering), Wrobel(German mechanical industry), Fingleton(British Information Communication Industry) etc. this is similar to the work of researchers on the subject. Accordingly, it is observed that clustered firms contribute positively to employment compared to non-clustered firms.

Keywords : The model “Clustering Effect”, Employment, Sustainability, Current Account Deficit, Welfare Economy.

Balkan Ülkelerinde Finans Piyasaları

Dr.Öğr.Üyesi.Beyhan YASLIDAĞ[1]

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi, İİBF, beyhanyaslidag@aydin.edu.tr

Özet: Balkan Ülkeleri kendi coğrafyaları içinde bir bütünün parçalarını oluştururken aynı zamanda finansal yapıları kapsamında da büyük bir gelişim ve yenilenme sürecini yaşamaktadırlar. Bu süreçte finansal yapıları içindeki gelişmeleri birbirlerini etkilerken aynı zamanda eksiklerin tamamlanması ve finansal sistemin tam anlamda işlerlik kazanması çalışmaları büyük bir önem taşımaktadır.

Balkanlardaki ekonomilerinin Avrupa Topluluğuna üyeliği ve küreselleşme, uluslararası standartlarda hedefleri oluşturmak için bankacılık sisteminde yeniden yapılanmaları büyük bir önem taşımaktadır. Ülkeler arasındaki farklılıkların öne çıktığı bu süreçte bankacılık sistemlerindeki yapılarda da farklılıklar bankacılık sisteminin aynı normlar ve kurallar çerçevesinde yeniden yapılanmasını zorunlu kılmaktadır. Aynı zamanda ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler ve finans piyasaları kapsamında menkul kıymet borsaları ve vadeli işlemler piyasalarında yaşanan gelişmeler ve yenilikler de bazı ülkelerin eksiklikleri olarak görüldüğünden yapılanma süreçleri aynı zamanda yeniden oluşum süreçlerini de içeren bir boyut kazanmaktadır.

Bu çalışmada amaç Balkan Ülkeleri kapsamında değerlendirilen ülkelerin finansal yapılarının karşılıklı olarak incelenmesini gerçekleştirdikten sonra özellikle bankacılık ve sermaye piyasaları kapsamında karşılaştırmaya dayalı bir analiz yapılmasıdır.Bu analiz sonrasında ilgili ülkelerdeki finansal yapıların değerlendirilmesi gerçekleştirilerek yapılması gereken eksikliklerin ve ihtiyaçların belirlenmesi sağlanacaktır. Yapılması gerekenler ile ilgili olarak Türkiye finans sektöründen yola çıkılarak çözüm önerileri sunulacaktır. Ayrıca çalışma ülkelerdeki risk analizleri kapsamında da ele alınacaktır.Balkan Ülkeleri finans sisteminin gelişmesi koşullarında değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Makro Ekonomi, Parasal Sistem , Bankalar, Diğer Yatırım Kuruluşları İpotekler,

Jel kodu: B22-E42-G21

Financial Markets In Balkan Countries And A Study On Regulations Which Must Be Constructed

Abstract: While the Balkan countries constitute a part of their whole within their geographies, they also undergo a period of great development and renewal within the scope of financial structures. In this process, while the developments in financial structures affect each other, at the same time, it is of great importance to complete the deficiencies and to make full use of the financial system.

Membership in the European Community of the Balkan economies and globalization have great importance in restructuring in the banking system in order to set targets in international standards. Differences in the structure of the banking system in this period, in which the differences among the countries are emphasized, necessitate the restructuring of the banking system within the same norms and rules.

At the same time, developments and innovations in securities stock markets and futures markets within the context of economical developments and financial markets are seen as deficiencies of some countries, and structuring process also takes a part including regeneration processes.

The aim of this study is to conduct a comparative analysis especially in the context of banking and capital markets after carrying out the mutual examination of the financial structures of the countries evaluated within the scope of Balkan Countries. After this analysis, evaluation of the financial structures in the relevant countries will be carried out and the necessary shortcomings and needs will be determined. A solution proposal will be presented on the way out of the Turkish financial sector. The study will also be covered within the scope of risk analysis in countries.

The development conditions of the financial system of the Balkan countries will also be assessed.

Keywords: Macro Economics, Monetary System, Banks, Other Investment Institutions Mortgages

Jel Code: B22-E42-G21

Blochchain ve Kripto Paralar

Dr.Öğr.Üyesi.Beyhan YASLIDAĞ[1]

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi, İİBF, beyhanyaslidag@aydin.edu.tr

Özet: İnternet ve e-ticaretin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan kripto para birimleri, merkezi bir otoriteye bağlı olmaksızın , kriptografik sistemler yardımı ile güvenliği sağlanan para birimleridir.Blochcain sistemi ile birlikte Bitcoin başta olmak üzere çok çeşitli kriptografik para birimi ortaya çıkmış ve yaygın bir hale gelmiştir. Sanal para anlayışı ile oluşturulan kripto paraların harcama sistemini kontrol etmek amaçlı olarak merkezi bir sistem kapsamında kriptoloji teknolojisi geliştirilmiştir.

Hesaptan hesaba aktarımı şifreler aracılığı ile gerçekleşen ve merkez bankaları tarafından kontrol edilmeyen kripto paralar özellikle son yıllarda gündemde büyük bir yer tutmaktadır.Kripto para üretimi için büyük çaplı yatırımlar yapılmaktadır.Devletler de , kripto para yapısını düzenlemek, yasal önlemler almak konularında çalışmalara başlamaktadır.Bazı ülkelerde kripto paralar tanınarak ilgili yasal düzenlemelerin yaplmaları ön plana çıkarken bazı ülkelerde ise kripto paralar tamamı ile rededilmekte ve yasaklanmaktadır.Kripto para birimleri sanal para, kripto grafik para, elektronik para , digital para , e-para olarak kullanılmaktadır.Var olan tüm ödeme araçlarından daha hızlı olmaları, merkez bankası, devlet yada banka tarafından yönetilmeyişi nedeni ile kıymetli madenlere benzetilmektedirler.

İlk olarak Sataski Nakamota tarafından 1 milyon adet olarak kazınarak oluşturulam kripto paralar arasında en fazla bilineni ve işlem yapılanı olan Bitcoini oluşturan şifrenin kombinasyon ve permütasyonları toplamı 21 milyon adet ve üretim yani mining ile bu sayıya ulaşılacaktır.31-Aralık-2017 tarihi itibari ile kripto paraların toplam piyasa değeri 596,5 milyar USD, Bitcoin piyasa toplam piyasa değeri 236,4 mlyar USD olarak belirlenmiştir. Aynı tarihte bitcoin/USD ise 14.092 olarak gerçekleşti.

Bu çalışmada blochchain sistemi ve işleyişi ile kripto paraların ekonomik etkileri, bitcoin-kripto paralara olan talebin değerlendirilmesi, eksikliklerin ortaya çıkartılarak çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve kripto paraların makro ekonomik değerlendirme kapsamında geleceğinin belirlenmesi yapılarak öngörülerde bulunulacaktır.

Anahtar sözcükler: Blochchain. Kripto Para, Bitcoin, Madencilik, Makro Ekonomi

Blochchain and Crypto Money

Abstract: Cryptographic currencies that emerge with the development of the Internet and e-commerce are currencies that are secured by the help of cryptographic systems, regardless of a central authority. A wide variety of cryptographic currencies, especially Bitcoin, has emerged with the Blochcain system and become widespread. Cryptography technology has been developed as a central system to control the spending system of crypto money created with virtual money understanding.

Crypto money, which is realized through the transfer of the accounts of the accountant and not controlled by the central banks, has a great place in the agenda especially in recent years. Large investments are made for crypto money production. States are also beginning to work on regulating the structure of cryptographic money and taking legal measures. In some countries, crypto money is recognized and related legislative arrangements are in the foreground, while in some countries crypto money is rejected and forbidden entirely. Crypto currencies are used as virtual money, cryptographic money, electronic money, digital money, e-money. They must be faster than all the payment instruments that are available. They are likened to precious metals with the reason that they are not governed by central bank, state bank.

The total number of combinatorial permutations and combinations of permits forming Bitcoini, which is the most known and processed among the crypto currencies that were created by firstly being scraped by Sataski Nakamota as 1 million pieces, will be reached with this number by the production mining. As of 31 December-2017, total market value of USD 596.5 billion, Bitcoin market total market value of USD 236.4 million. On the same date, bitcoin / USD was 14,092.

In this study, the economic effects of blochchain system and function and crypto-money, the evaluation of the demand for bitcoin-crypto paralara, development of solution proposals by detecting deficiencies and determination of the future of macroeconomic evaluation of crypto-currencies will be foreseen.

Key words: Blochchain. Crypto Money, Bitcoin, Mining, Macroeconomics

Tüketicilerden Gelen İstek ve Beklentiler Doğrultusunda Sofralık Zeytin İşleme Şekillerinde Değişimler

Burçin Başaran **Sema Konyalı** **Yasemin Oraman**

Özet: Türkiye Dünya sofralık zeytin üretimi açısından önemli ülkeler arasındadır. Ülkemizde 81 ilin 41'inde zeytin üretimi yapılmaktadır ve 50'nin üzerinde zeytin türü yetiştirilmektedir. Zeytin üreten işletmelerin önemli bir kısmı küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Üretilen zeytin zeytinyağına ve sofralık zeytine işlenmektedir. Sofralık zeytin kooperatifler ve özel sektör işletmeleri aracılığıyla " Türk Gıda Kodeksi Sofralık Zeytin Tebliği"ne göre işlenmekte ve pazara sunulmaktadır.

Zeytin besleyici özelliğinden dolayı özellikle kahvaltıda olmak üzere günün her öğününde tüketilebilmektedir. Zeytin üreticileri ürettikleri zeytinin bir kısmını hanelerinde tüketmek üzere ve bazen de gelir elde etmek için ayırmaktadırlar. Ayrılan zeytinler farklı yörelerde farklı şekilde işlenmektedir. Bu işleme şekilleri arasında; salamura zeytin, kırma zeytin, çizme zeytin, sele zeytini yaygın olarak yer almaktadır. Bu işleme şekillerinden farklı olarak sadece 2 yörede odun külünde yeşil zeytin ve patenti alınan kuzine zeytini dikkat çekmektedir. Özellikle kuzine zeytini çevre dostu, zaman açısından daha çabuk tüketime hazır hale gelen ve sağlık yönünden daha özellikli bir işleme şekli olarak giderek yaygınlaşmaktadır.

Bu çalışmada sofralık zeytine ve işlenme şekillerine yönelik yapılan çalışmalar ve bu konudaki haberler araştırmanın materyalini oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: sofralık zeytin, Tüketici istekleri ve beklentileri, zeytin işleme

Devlet ve Özel Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Sorun Tanımlarının İncelenmesi

Uzm. Cansu Başturan[1] **Dr.Öğr.Üyesi Ertan Görgü[2]**

[1]Özel Bilfen Eğitim Kurumları, Anaokulları Bölümü, cansu_basturan@hotmail.com

[2]İstanbul Medeniyet Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ertangorgu@gmail.com

Özet: Araştırmanın amacı, devlet ve özel okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerinin mesleki sorun tanımlarını incelenmektir. Bu amaç çerçevesinde, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki sorun tanımları hem nicel hem de nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi ile incelenmiştir.

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Anadolu Yakası'nda devlet ve özel okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan okul öncesi öğretmenleri oluşturmuştur.

Araştırmanın örneklemini ise, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Anadolu Yakası'nda devlet ve özel okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan, kartopu örnekleme yolu ile seçilmiş 118 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen, okul öncesi öğretmenleri için Demografik Bilgi Formu ve yarı yapılandırılmış "Öğretmen Görüşme Formu" kullanılmıştır. Elde edilen bulgular içerik analizi, çapraz tablo ve ki-kare yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

Yapılan değerlendirme sonucunda, öğretmenlerin yaşadıkları sorunların çalışma saatleri, mola yetersizliği, maaş yetersizliği, sınıf mevcutları, değersizlik, velilerle ilgili problemler, okul şartları ve sınıf materyalleri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Belirlenen sorun tanımları öğretmenlerin görev yaptıkları devlet ve özel kurumlar bağlamında karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda; devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin okul şartları, sınıf materyalleri, sınıf mevcutları ve mola ile ilgili daha yüksek düzeyde sorun belirttikleri, özel okullarda görev yapan öğretmenlerin ise, değersizlik, maaş, çalışma saatleri ile ilgili daha yüksek düzeyde sorun belirttikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi Öğretmeni, Kamu Anaokulu, Özel Anaokulu, Sorun Tanımı

Darfur Sorunu Örneğinde Çevre Sorunları ve Güvenlik İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Ceren Gürseler[1]

[1]Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cerengurseler@nevsehir.edu.tr

Özet: Başta iklim değişikliği olmak üzere çevre sorunları, doğayı ve insan hayatını giderek artan bir şekilde olumsuz etkilemektedir. İstikrarı ve güvenliği tehdit eden bazı uluslararası sorunların tetiklenmesinde ve hatta ortaya çıkmasında çevresel değişimlerin ve çevre sorunlarının etkisi olduğunu söyleyerek bu holistik tablo genişletilebilir. Bu çalışmada Afrika'daki silahlı çatışmalardan Darfur Krizi seçilerek çevre sorunları ve güvenlik arasındaki ilişki incelenecektir.

Darfur Krizi gibi örnekler çatışmanın, güvenlik tehdidinin ortaya çıkmasında çevre sorunlarının ve çevresel değişimlerin etkili olduğunu göstermektedir. Fakat iklim değişikliği gibi çevre sorunları ve çatışmanın çıkması gibi güvenlik sorunları arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulamamaktadır. Bundan ziyade çevre sorunları çatışma riskini artıran, dolaylı etkiye sahip bir tetikleyici unsur ve tehlike çarpanı olarak nitelendirilebilir. Bu çarpanın kuvveti ülkelere göre farklılık gösterebilir. Devlet siyasi, ekonomik ve askerî alanlarda yeterince güçlü değilse, toplumsal anlaşmazlıklar mevcut ise çevre sorunlarının olumsuz etkileriyle ilgili ülkede ve hatta çevre ülkelerde güvenliğe dair tehditlerin, istikrarsızlığın artması mümkündür.

Darfur sorununun çıkışı 1980'li yıllara götürülebilir. 2003'de isyancı hareketlerin Sudan hükümetinin askerî birliklerine saldırmasıyla sorun başlamıştır. Afrika'nın çeşitli ülkelerinde görüldüğü gibi siyasetin etnik temelde yürütülmesi gerginliğin başlıca sebeplerindendir. İsyancılar, hükümeti nüfus oranında yetki paylaşımında bulunmamakla ve kaynakları adil dağıtmamakla suçlamıştır. Darfur'da kuraklık gibi çevre sorunlarının yaşanması ise tehlike çarpanı olarak gerginliği yükseltmiştir çünkü kıt kaynaklar üzerindeki baskıyı ve rekabeti artırmıştır. 1980'lerin başında yağış miktarı azalmış hayvancılıkla uğraşan yarı göçebe topluluklar ile tarımla geçimini sağlayanlar arasında kuraklığın da etkisiyle arazi ihtilaflarında artış gözlenmiştir. Çölleşmenin artması, suyun azalması gibi çevre sorunları kabileler ve silahlı güçler arasındaki çatışmaları yoğunlaştırmıştır. Kabilelerin topraklarından edilmesine dolayısıyla ekilebilir alanların el değiştirmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak Darfur, çevre sorunlarının yaşandığı bir bölgedir. 2004-2007 yılları arasında kriz, çevre sorunu olarak adlandırılabilmiştir. Darfur krizini, çevresel değişimlerin ve çevre sorunlarının etnik ve ulusal rekabetin çıkmasında etkili olduğunu göstermektedir. Yaşam koşullarının tehdit edilmesiyle çatışmalar tetiklenebilmektedir. Fakat çevresel değişimlerin güvenlik sorularının tek nedeni olmadığı, bir tehlike çarpanı olduğu unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Darfur, İklim Değişikliği, Çevre Sorunları, Güvenlik, Çevresel Değişimler

İnovasyon ve Girişimciliğin Küresel Rekabet Üzerine Etkisinin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi[1]

Ceyda KURTULMUŞ[1] **Doç.Dr. Arzu KARAMAN AKGÜL[2]**

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.L. Öğrencisi, ceydakrtlms@gmail.com

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, akaraman@yildiz.edu.tr

Özet: Teknolojinin hayatımızın her alanında yerini almasıyla birlikte sınırlar ortadan kalkmış, dünyayla bir olmak yani küreselleşme olgusu ön plana çıkmıştır. Bütün bunlar, işletmelerin yalnızca ulusal rakiplerini değil uluslararası rakiplerini de dikkate aldıkları bir küresel rekabet anlayışını benimsemelerine sebep olmuştur. İşletmelerin küresel rekabet anlayışı çerçevesinde, rekabet güçlerini destekleyen en önemli etmenlerden biri de bu işletmelerin faaliyet gösterdiği ülkelerin de küresel rekabet gücünü elinde bulundurmasıdır. Ülkelerin küresel rekabet üstünlüğü sağlayabilmesinin ve/veya koruyabilmesinin, bunun yanında da sürdürülebilir olabilmesinin önemli yapı taşlarından biri sürekli yenilikleri takip ederek üretim, teknoloji, sağlık, ulaşım vb. birçok alanda destekleyici faaliyetler içerisinde yer alabilmesidir. Araştırma geliştirme yatırımlarına ayrılan payların sürekli arttırılması, girişimciliği teşvik eden düzenlemeler, dijitalleşmenin/yeni teknolojilerin yaşamın her alanında uygulanabilir olması vb. rekabet gücünü elinde tutan ülkelerin özelliklerindedir. Bu çalışmayla amaçlanan, inovasyon ve girişimcilik ile ilgili göstergelerin ülkelerin küresel rekabet gücü ile ilişkisini tespit etmektir. Bu bağlamda, 2013-2018 yılları arasında Dünya Bankası'nın belirlediği Avrupa-Orta Asya, Doğu Asya-Pasifik, Güney Asya ve Kuzey Amerika ülkeleri için inovasyonun temel bileşenleri olarak kabul edilen patent sayıları, Ar&Ge harcamaları ve birçok farklı değişkeni içeren inovasyon endeksi göstergeleri ve girişimcilik endeksi göstergeleri verileri Dünya Bankası, Global Innovation Index ,Global Enterpreneurship Index ve WEF veri tabanlarından alınarak panel veri analizi çalışması yürütülecektir. Çalışmada Panel Birim Kök Test, Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Testleri uygulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, İnovasyon, Küresel Rekabetçilik, Panel Veri Analizi

[1] Bu çalışma, Ceyda KURTULMUŞ' un Y.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Arzu KARAMAN AKGÜL danışmanlığında devam etmekte olan tez çalışmasından üretilmiştir.

Orta Gelir Tuzağının Türkiye Geneli ve Düzey-3 Alt Bölgeleri İçin Tespiti

Coşkun AKDENİZ[1] **Ali İLHAN[2]**

[1]Araş. Gör. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-mail: cakdeniz@nku.edu.tr

[2]Araş. Gör. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-mail: ailhan@nku.edu.tr

Özet: Hızlı büyüme performansı gösteren düşük gelir grubundaki ülkelerin, kısa sürede orta gelir grubuna dâhil olmasına rağmen; yüksek gelir grubundaki ülkeleri yakalayamaması olarak ifade edilen orta gelir tuzağı, son yıllarda politika yapıcıların ve araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Türkiye ekonomisi gibi yapısal dönüşümünü henüz tamamlayamamış ekonomiler için orta gelir tuzağı, sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından ciddi bir risk unsuru oluşturmaktadır. Literatürde orta gelir tuzağına ilişkin Türkiye'yi konu alan çalışmalar incelendiğinde, ağırlıklı olarak ülke geneli için tuzağın varlığının tespitine odaklanıldığı görülmektedir. Buna karşın bölgesel gelir düzeyleri arasındaki farkların dikkate alınarak, ülke genelinin yanı sıra alt bölgelerin de orta gelir tuzağı açısından incelendiği çalışmalar son derece kısıtlıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, orta gelir tuzağının, Türkiye'nin geneli ve düzey-3 alt bölgeleri için var olup olmadığı incelenmektedir. Bu çerçevede çalışmada Robertson ve Ye'nin (2013) yaklaşımından hareketle geleneksel ve yapısal kırılmaya izin veren Lee-Strazicich ile Lumsdaine-Papell birim kök testleri kullanılmıştır. 1960-2017 döneminin ele alındığı analiz sonuçlarına göre, Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı mevcut değildir. Ayrıca 81 düzey-3 alt bölgesi için Yakalama Endeksi (Catch-Up Index, CUI) yaklaşımı üzerinden, 2004-2017 dönemlerindeki kişi başına düşen bölgesel gayrisafi hâsıla değerleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre bölgelerin çok büyük bir kısmının düşük gelir grubunda yer aldığı ve orta gelir seviyesine ulaşamadıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Orta Gelir Tuzağı, Yakalama Endeksi, Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri

Gençlik Merkezlerinin Faaliyetleri ve İşlevselliği Üzerine Bir araştırma Tekirdağ Gençlik Merkezi Örneği

Dr. Öğretim Üyesi Coşkun Dikbıyık[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cdikbiyik@nku.edu.tr

Özet: Gençlik merkezleri gençlerin boş zamanlarını değerlendirmek ve yararlı hale getirmek amacına yönelik olarak hizmet veren kuruluşlardır. Bunlar sosyal, sportif, kültürel ve sanatsal faaliyetler yürüterek gençlerin bilgi ve becerilerinin gelişmesine katkı sağlarlar. Bu merkezlerden orta öğretimden üniversite mezunlarına kadar farklı eğitim düzeyinden ve yaş grubundan gençlerin yanında örgün eğitimin dışında kalan çalışan gençler de yararlanmaktadır. Her gençlik merkezinin program, faaliyet ve olanaklarında sosyal çevre ,coğrafi ve bölgesel koşullara göre bazı farklılıklar ve öncelikler görülebilmektedir. Ancak bu merkezlerin ortak sayılabilecek önemli bir tarafı işbirliğine dayalı faaliyetler yürütmeleri nedeniyle gençlerin sosyalleşmeleri ve özgüvenlerinin artmalarına katkı sağlaması olmaktadır. Bu çalışma Gençlik ve Spor Bakanlığı'na Bağlı Tekirdağ Gençlik Merkezi özelinde yaptığımız araştırma ve anket verirline dayanmaktadır. Çalışmada 25 Aralık 2018 tarihi itibarıyla gençlik merkezi müdavimi 40 genç üzende anket uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ayıca bu merkeze devam eden gençlerle sohbet tarzında görüşmeler yapılarak ve doğal ortamda olaylar gözlenerek bulguların doğruluğu test edilmiştir. Çalışma sonucunda gençlerin yarısının ders yapılan sınıfların kalabalıklığından şikayetleri olsa da genel olarak Tekirdağ Gençlik Merkezi faaliyetlerinden memnun oldukları, buradaki faaliyetlere katılmanın gelişimlerine olumlu katkısı olduğu ve gençlik merkezinde verilen eğitimlerin yeterlilik derecesinin iyi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Gençlik Merkezleri, Tekirdağ Gençlik Merkezi

Bottled Water Industry in Turkey: In A PESTLE Framework Analysis

Dr. Deniz Çağla BAL[1] **Prof. Dr. Yasemin Oraman[2]**

[1]Namık Kemal University / Faculty of Agriculture, Agricultural Economics, dcturan@nku.edu.tr

[2]Namik Kemal University / Faculty of Agriculture, Agricultural Economics, yoraman@nku.edu.tr

Abstract: Drinking water is one of the most important part of healthy living. Accessing to safe drinking-water is essential to health and a basic human right. Bottled water industry is an important part of the soft drinks market in Turkey. From this point of view, the aim of this study is to analyse the impact of the changes in PESTLE aspects provokes the changes on bottled water industry in Turkey. PESTLE (Political, Economic, Social, Technological, Legal and Environmental factors) is a macro analysis technique to critically examine the business enterprise strategy, evaluate the product, or entering a foreign market. Few types of macro changes are tax policies, import-export regulation, competition regulation, propensity of people to spend, price fluctuations, health consciousness, population size and growth rate, technological change, access to new technology, air and water pollution, health and safety laws.

According to the results of PESTLE analysis, socially drinking water consumption habits are changing with the influence of factors such as developing health-conscious, contamination of water resources, increasing income level. There is a great opportunity to pack and market for bottled water. In terms of economic factors, packaging and transportation constitute the main cost elements. The sector is sensitive to external dependency in packaging raw materials, international developments, price hikes for oil and exchange rate increases.

Key words: PESTLE Analysis, Bottled Water Industry, Turkey

KKTC'de Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeyleri ile Çok Boyutlu Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Doç.Dr. Deniz Mertkan GEZGİN[1] **Doç.Dr. Fezile ÖZDAMLI[2]**

[1]Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, mertkan@trakya.edu.tr

[2]Yakın Doğu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, fezile.ozdamli@neu.edu.tr

Özet: Çalışmanın amacı, üniversite öğrencileri arasında son zamanlarda yaygınlaşan akıllı telefon bağımlılığı ile çok boyutlu yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada çok boyutlu yalnızlık, aile ilişkilerinde, romantik ilişkilerde ve sosyal ilişkilerde yalnızlık olarak ele alınmıştır. Çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti(KKTC)'nde bulunan bir üniversitenin farklı bölüm ve kademelerinde öğrenim gören yaklaşık 200 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerine, akıllı telefon bağımlılık düzeylerini belirlemek için Akıllı telefon bağımlılığı-kısa formu ve çok boyutlu yalnızlık düzeylerini belirlemek için Sosyal-Duygusal Yalnızlık ölçeği uygulanmıştır. Çalışmada yöntem olarak, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılacaktır. Analiz süresince betimsel istatistikler, bağımsız örneklem t-testi, Anova testi ve Pearson korelasyon katsayısı tekniği analizinden faydalanılacaktır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, aile ve romantik ilişkilerde yalnızlık ile akıllı telefon bağımlılığını arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ortaya koyacaktır. Aynı zamanda cinsiyet, bölüm, sınıf gibi değişkeler açısından akıllı telefon bağımlılığı ve çok boyutlu yalnızlık düzeyleri arasında bir farkın ortaya çıkıp çıkmadığı araştırılacaktır. Elde edilen sonuçlar, alanyazın doğrultusunda tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı telefon bağımlılığı, yalnızlık, üniversite öğrencileri

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin İstatistiksel Olarak İncelenmesi

Prof. Dr. Dilek Altaş[1]

[1]Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, dilekaltas@marmara.edu.tr

Özet: Kadına yönelik aile içi şiddetin boyutları ve kadınlar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler ve travmalar, Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada da korkunç boyutlara ulaşmıştır. Kadına karşı aile içi şiddetin türleri ile görülme sıklığının tespit edilmesi konunun farklı boyutlarının anlaşılması açısından önemlidir. En sık görülen şiddet türlerinden biri olan ***fiziksel şiddet***, tokat atma, tekmeleme, ısırma ve benzeri formlarda gerçekleşmekte olup; en yıkıcı ve maliyetli olan şiddet türüdür. Fiziksel şiddet ile birlikte görülen en önemli şiddet türlerinden biri ***cinsel şiddet*** olup; cinsel ilişkiye zorlamak, ilişki için korkutmak veya fiziksel güç kullanmak ya da başkalarıyla cinsel ilişkiye zorlamak gibi formlarda gerçekleştirilmektedir Bir diğer aile içi şiddet türü olan ***psikolojik şiddet ise*** duygusal veya sözel şiddet şeklinde gerçekleştirilmekte olup; aşağılama, sözlü tartışma, azarlama, izole etme, çocuğu göstermeme veya bir nesneyi kırma gibi şekillerde olmaktadır. ***Finansal/ekonomik şiddet*** ise mali katkıda bulunmayı reddetme, gıda ve temel ihtiyaçları inkar etme/görmezden gelme veya sağlık hizmetleri ya da istihdama erişimi kontrol etme gibi durumlarda gerçekleştirilen bir aile içi şiddet türüdür. Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun verilerinden yararlanarak, kadına yönelik aile içi şiddet konusu, eğitim düzeyi, bölgesel ayırım, refah düzeyi, yaş grupları, verdikleri tepkiler vs. açısından istatistiksel olarak incelenerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Şiddet Türleri, İstatistiksel Analiz.

AB'ye Aday Balkan Ülkelerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenmesi

Prof. Dr. Dilek Altaş[1] **Arş. Gör. Ceren Camkıran[2]** **Arş. Gör. Gülen Arıkan[3]**

[1]Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, dilekaltas@marmara.edu.tr

[2]Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, cerencamkiran@marmara.edu.tr

[3]Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, gulen.arikan@marmara.edu.tr

Özet: Avrupa kıtasında yer alan 28 üye ülkenin uluslararası ve ekonomik entegrasyonu ile oluşan Avrupa Birliği (AB), siyasi ve ekonomik bir örgütlenme olması nedeni ile üye ülkelerin kalkınmasında yüksek derecede etkili olmaktadır. Ülkelerin uluslararası entegrasyonu sayesinde globalleşme üst düzeylere ulaşmaktadır. Buna ek olarak, ülkelerdeki yerli yatırımın yetersiz kalması durumunda, sermaye stoğunun arttırılması için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yabancı yatırımların akışı için, ülkelerin ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmış olması gerekir. Üye ülkeler için AB'nin sağladığı güvenli ortam sayesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında (DYSY) da artış kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle Avrupa kıtasında toprakları bulunan ülkelerin birçoğu, AB'ye üyelik yolunda müzakerelere gönüllü olmaktadır. Avrupa kıtasında yer alan Balkan ülkelerinden bir kısmı AB'ye üye iken, beş Balkan ülkesi de (Türkiye, Karadağ, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan) birliğe üye olmak yolunda müzakerelere devam etmektedir.

Bu çalışmada, AB'ye üyelik sürecinde olan beş Balkan ülkesinin 2002-2017 yılları arasındaki DYSY'daki dalgalanmalar incelenmiş, bunun AB'ye üyelik süreci ile ilişkileri saptanmaya çalışılmıştır. Ülkelere giren DYSY grafikler yardımı ile gözlendikten sonra, Varyans Analizi ile ülkelere gelen DYSY arasında anlamlı fark olup olmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 17 yıllık süreçte, Türkiye, Karadağ, Arnavutluk, Makedonya ve Sırbistan'a gelen DYSY arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Farklılığın hangi ülkeler arasında olduğunu belirlemek için yapılan Çoklu Karşılaştırma (Post-hoc) testleri sonucu, Sırbistan'ın Arnavutluk ve Makedonya'dan anlamlı bir farka sahip olmadığı, diğer tüm ülkeler arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Varyans Analizi, Avrupa Birliği

Rantların Yabancı Sermaye Girişi Üzerinde Etkisi Var Mıdır? : Ampirik Analiz

Dr.Öğr.Üyesi Eda ÖZEN[1] **Prof.Dr.Cüneyt KOYUNCU[2]**

[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, eda.ozen@bilecik.edu.tr

[2] Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr

Özet: Gümümüzde ekonomik ve politik olarak işlerin gidişatını kolaylaştırmak için yozlaşmış birçok yönteme başvurulmaktadır. Bunlardan bir tanesi de ranttır. Özellikle Enerji alanındaki rant çok dikkat çekmektedir. Bu çalışmada da Rantlar ile Yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Rant kavramından da anlaşılacağı üzere rantların çok olduğu ülkelerde usulsüzlüklerin de çok olması beklenmektedir. Buda dolayısıyla Yabancı yatırımcıları caydırarak yatırım yapmalarını engelleyecek sebepler arasındadır. Analizlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımı bağımlı, rantlar ise bağımsız değişken olarak kullanılacaktır. Yapılan ampirik analizler neticesinde de rantların var ve çok olduğu ülkelerde yabancı sermaye girişlerinin azalması yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rant, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Panel Veri Analizi.

Hukukun Üstünlüğü Ekonomik Rantları Etkiler mi?: Panel Veri Analizi

Dr.Öğr.Üyesi Eda ÖZEN[1] **Prof.Dr.Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU[2]**

[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, eda.ozen@bilecik.edu.tr

[2] Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

Özet: Bir toplumda sosyal, ekonomik ve siyasal düzenin nizami olarak aynı anda sağlanması demek bu toplumda hukukun üstünlüğünün yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Hukukun egemen olduğu toplumlarda ise yolsuzluk yok denecek kadar az ve bürokratik işlerin olması gerektiği hızda ve şeffaf olduğunu da söylemek mümkündür. Bu çalışmada hukukun üstünlüğünün ekonomik rantlar üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Rant, tanımlanırken yolsuzluğun bir başka yolu olarak ifade edildiği ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Bu sebeple hukukun üstünlüğünün yüksek olduğu toplumlarda yolsuzluk gibi rantın da az olması beklenmektedir. Çalışmada rant bağımlı değişken olmak üzere hukukun üstünlüğünün rantın üzerinde uzun dönemli bir etkisinin varlığı panel ARDL modeli ile analiz edilmektedir. Yapılan ampirik analizler neticesinde hukukun üstünlüğü ile rantlar arasında bir eş-bütünleşmenin var olduğu ve uzun dönemde hukukun üstünlüğünün rantlar üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. İlgili değişkenler arasında kısa dönemde anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Rant, Hukukun Üstünlüğü, Panel ARDL Analizi.

Rantların Varlığı Politik İstikrarsızlığı Tetikler mi?: Panel Veri Analizi

Dr.Öğr.Üyesi Eda ÖZEN[1] **Prof.Dr.Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU[2]**

[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktsat, eda.ozen@bilecik.edu.tr

[2] Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktsat, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr

Özet: Rantların birçok açıdan ekonomik düzeni etkilediği ve hatta yönlendirdiği inkar edilemez bir gerçektir. Peki rantlar sadece" ekonomik düzeni mi etkiler ?" sorusuna gelirsek elbette bunun cevabı hayır olmalıdır. Rantlar sadece ekonomiyi etkilemekle ile kalmaz bürokratik işlemleri dolayısıyla sosyal ve siyasal düzeni de etkileyerek bozulmalarına da sebebiyet verir. Bu çalışmada da rantların politik istikrar üzerinde bir etkisi olup olmadığını panel veri analizi yöntemi ile ele almaktayız. Çalışmada literatürde de karşılaşılan bazı örneklerde de görüldüğü gibi rantların çok olduğu yerlerde politik istikrarsızlığın artacağı yönde bir beklenti mevcuttur. Yapılan ampirik analizler beklentiyi destekler nitelikte olup rantların yüksek olduğu toplumlarda politik istikrarsızlığın arttığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik İstikrar, Rant, Panel Veri analizi.

Bulgaristan'ta Toprak Erozyonu

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversite / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

Özet: Sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturan toprak, koruma ve optimum kullanma gerektiren en önemli doğal kaynaklardan biridir. Günümüz dünyasını etkileyen temel çevre problemlerinden biri olan suyun neden olduğu toprak erozyonu sayesinde toprak kaynakları her geçen gün yok olmaktadır. Bu durum erozyon risk sınıfların tespit edilmesine ve yıllık toplam toprak kaybının tahmin edilmesine yönelik çalışmaların yapılmasını tetiklemiştir. Son yıllarda bu tür çalışmalar, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) destekli modellerle yapılmaktadır. Bu modellerden en fazla en fazla tercih edileni, "RUSLE (Düzenlenmiş Evrensel Toprak Kaybı Denklemi)" yöntemidir. CBS tabanlı RUSLE yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş bu çalışmada, Bulgaristan'daki erozyon risk sınıflarının mekânsal dağılışının tespit edilmesi ve yıllık toplam toprak kaybının hesaplanması amaçlanmıştır. Böylece erozyonun ekosistem servisleri, mahsul üretimi, içme suyu ve karbon stokları üzerindeki olumsuz etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Değişik kanyaklardan temin edilen materyallerin kullanıldığı çalışma, yüksek çözünürlüklü (100 m) olarak yapılmıştır. Çalışma sonuçları, Avrupa'daki su erozyonu ile toprak kaybının yeniden değerlendirmesine yönelik bulgularla örtüşmektedir. Bulgaristan'da yıllık toprak kaybının 2.12 t ha^{-1} yr^{-1} olduğunu belirlenmiştir. Ülke genelinde düşük (0-0.5 t ha^{-1} yr^{-1}) seviyede toprak kayıp sınıfının etkili olduğu (% 78) anlaşılmıştır. Ayrıca Bulgaristan'daki yıllık toprak kaybı, Yunanistan (4.13 t ha^{-1} yr^{-1}), Romanya (2.84 t ha^{-1} yr^{-1}) ve Türkiye (6.14 t ha^{-1} y^{-1}) gibi çevre komşu ülkelere kıyasla daha azdır. Bu çalışma, arazi kullanım uygulamalarına yönelik doğru politikaların geliştirilmesi, toprak koruma ve arazi yönetimi uygulamalarına fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akarsu, Mekânsal Kullanım, Tekirdağ şehri.

Trakya Yarımadasının Turizm Coğrafyası[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]** **Büşra KIRLAK[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, krlk.bsra@gmail.com

Özet: Son yıllarda ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler, turizm anlayışında belirgin değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Böylece turist sayısında ve turizm gelirlerinde artış görülürken, turist tercihleri de farklılaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda daha çok otantik ürünler veya benzersiz deneyimler kavramlarına doğru yönelen günümüz turizm algısı, daha çok geçmiş kültürün izlerini yerinde görme, kültürel temaslar, yöresel yemekler ve mutfak kültürü gibi faaliyetlere yönelmektedir. Dolayısıyla turizm pazarında stratejik bir üstünlük kazanmak isteyen sahaların özelliklerinin incelenmesi, turistik çekiciliklerin belirlenmesi ve haritalandırılması turistik ürün olarak pazarlanması bakımından oldukça önemlidir. Zira, turizm hareketlerinden hak edilen payı almak, büyütmek veya sürdürmek ancak bu sayede mümkün olmaktadır. Ayrıca turizm kaynaklarının daha rasyonel biçimde değerlendirilmesi imkânı da sağlanmış olacaktır. Dünya genelinde turizm alanında en hızlı büyümeyi gerçekleştiren ülkelerden olan Türkiye, aynı zamanda turizm trendlerindeki değişikliklerden en fazla etkilenecek veya fayda sağlayabilecek önemli destinasyonlara sahiptir. Bunlar içinde doğal, kültürel ve tarihi çekicilikleri ile gelişmiş erişim ve konaklama hizmetleriyle öne çıkan mekanların başında Trakya Yarımadası gelmektedir. Bu çalışmada turizm coğrafyası özellikleri yönüyle Trakya Yarımadası'nın incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle sahanın turizmi potansiyelinin oluşmasında etkili olan faktörler değerlendirilmiştir. Değerlendirme mevcut ve potansiyel turizm aktivitelerin belirlenmesi ve haritalandırılmasına yönelik olarak geçekleştirilmiştir. Çalışmaya ait veri seti, ilgili alanyazın, çeşitli haritalar ve arazi çalışmalarından sağlanan bilgilere dayalı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu kapsamda çizilen tematik haritalar CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknikleri kullanılarak üretilmiştir. Çalışma sonucunda, Trakya Yarımadasının turizm bakımından önemli çekiciliklerin yayılış gösterdiği bir coğrafya olduğu anlaşılmıştır. Mevcut ve potansiyel olarak çok çeşitli turizm faaliyetlerine müsaade eden coğrafi koşulların erişim ve konaklama hizmetlerin iyileştirilmesiyle ve turizm politikalarının geliştirilmesiyle desteklenmelidir. Bu sayede Trakya Yarımadası sadece tarım ve sanayi değil aynı zamanda turizm faaliyetlerinde de ön planda çıkabilir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Coğrafya, Turizm coğrafyası, Trakya yarımadası.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

Trakya Yarımadası Türkülerindeki Coğrafi Kavramlar[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]** **Ferhat DÜZENLİ[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, duzenliferhat23@gmail.com

Özet: Belirli kurallara göre düzenlenmiş ve kulağa hoş gelen ritim ve seslerden oluşan müzik, insan hayatındaki birtakım duygu ve düşüncelerin aktarılmasındaki en önemli araçlardan birisidir. Bu aracın uyumlu sesler yardımıyla mekânı anlamaya çalışan başlıca türü, türkülerdir. Türküler, coğrafi ortamın farklı özelliklerinden etkilenerek müziğin coğrafyadaki yansımalarını tanıtırlar. Dolayısıyla türküler mekânı ve onun özelliklerini, çeşitli doğal ve beşerî olaylarla ilişkilendiren müzik coğrafyası ürünleridir. Doğal ve beşerî coğrafya özellikleri yönüyle zengin bir çeşitliliği barındırdığı için önemli türkü potansiyelinin yer aldığı Trakya Yarımadası, müzik coğrafyası bakımından etkili bir alandır. Bu çalışmada Trakya Yarımadası türkülerindeki coğrafi kavramlar araştırılması amaçlanmıştır. Böylece Trakya Yarımadası türkülerinin coğrafya ile ilişkisi ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen türkü sözleri, coğrafi yöntem ve tekniklere dayalı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları, Trakya Yarımadası türkülerinde önemli miktarda coğrafi kavramın geçtiğini göstermektedir. Türkülerde geçen başlıca coğrafi kavram bağ kelimesidir. Toplamda 255 türküde tespit edilen bu kavramın, daha çok Rumeli bölgesindeki türkülerde yaygın olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik coğrafyası, türkü, coğrafya, coğrafi kavram, Trakya yarımadası.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

Marmara Denizi'nde Kirliliğin Coğrafi Dağılışı[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]** **Gülay AVŞAR[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, gulayavsarr@gmail.com

Özet: Marmara Denizi, kıtalar ve denizler arasında geçişi sağlayan coğrafi konumu, özgün oşinografik ve jeomorfolojik yapısı nedeniyle dünyanın en önemli iç denizlerinden biridir. Türkiye'nin en yoğun nüfuslu bölgesinin merkezinde kalan bu deniz, önemli sanayi ve endüstri alanlarını barındırdığı gibi aynı zamanda deniz taşımacılığı açısından küresel lojistik üs olarak değerlendirilen dünya çapında limanlara sahiptir. Ege Denizi ve Karadeniz arasında geçişi sağlayan Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla birlikte Türk Boğazlar Sistemi (TBS) şeklinde isimlendirilen bu özel denizel sistem, son birkaç on yıl içinde karasal ve denizel kaynaklı antropojenik faaliyetlerin yol açtığı kirlilik neticesinde bugünkü dramatik çevresel durumuna kavuşmuştur. Bu durumu daha iyi değerlendirmek için Marmara Denizi sistemine ait dinamiklerin iyi bir şekilde anlaşılması ve bilimsel açıdan incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda konu hakkında yapılmış ciddi araştırmalarda genellikle kritik lokasyonlardan alınan örneklerin analiz sonuçları sadece kantitatif bir şekilde verilmektedir. Ancak bu tür yaklaşımlarda problemlerin mekânsal dağılışı ve etkileri iyi bir şekilde kavranmadığı için hem kaynağına hem de çözümüne yönelik geliştirilen fikirler de yetersiz kalmaktadır. Bunun için yersel ölçümlerle elde edilmiş nicel verilerin çeşitli teknikler kullanılarak haritalar vasıtasıyla görsel sunumlarının yapılması elzemdir. Benzer düşünce sistematiğinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada, Marmara Denizi'nde kirliliğin coğrafi dağılışın incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın temel verileri, MAREM (Marmara Environmental Monitoring) "Marmara Denizi'nin Değişen Oşinografik Şartlarının İzlenmesi" isimli projenin 2017 kış ve yaz dönemine ait istasyon çalışmalarından sağlanan ölçüm kayıtlarından temin edilmiştir. Coğrafi bir bakış açısıyla işlenen kayıtlar, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknikleri vasıtasıyla gerçekleştirilen mekânsal analizlerle işlenmiştir. Çalışma sonucunda Marmara Denizi'nde kirliliğin daha çok yoğun nüfuslu yerleşim alanlarına yakın kesimlerde arttığı belirlenmiştir. Marmara Denizi'nde kirlilik bakımından alarm veren noktalarda problemin çözümü için tespit, teşhis ve tedbir şeklinde adlandırılan 3T çalışmalarının ivedilikle yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deniz, Coğrafya, Deniz kirliliği, Marmara denizi.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

Türkiye'de Yapılmış CBS Destekli Erozyon Çalışmaları[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]** **Hilal YILDIZ[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, hilalyldz875@gmail.com

Özet: Erozyon fenomeni, bilim çevrelerinde dünyadaki en önemli jeoçevresel tehlikelerden biri olarak görülmektedir. Bu sebeple son yıllarda hem dünya hem de Türkiye coğrafyasında erozyon konusunda yapılmış çalışmalar hız kazanmıştır. Gerek farklı branşlardan bilim insanları gerek farklı yöntem ve teknikler gerekse farklı bilim yazıları şeklinde yapılan erozyon çalışmalarının değerlendirilmesi konu hakkında eksik kalan tarafların anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Tam olarak ilgili gerekçeden dolayı gerçekleştirilmiş bu çalışmada, Türkiye'de yapılmış CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) destekli erozyon çalışmalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, tarama modeli ve bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın veri kaynakları, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik üzerinden taranan yayınlar oluşturmaktadır. Sistematik bir şekilde toplanan yayınlar, tür, yıl, üniversitesi, bilim dalı, çalışma alanı ve yöntem özellikleri bakımından karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Böylece Türkiye'de CBS destekli erozyon çalışmalarının mevcut durumunu nicelik bakımından tespit edildiği gibi alana katkısının hangi konularda ve ne düzeyde olduğunu belirlenmiştir. Çalışma sonuçları Türkiye'de CBS destekli erozyon çalışmalarında son yıllarda ciddi bir artış yaşandığını göstermektedir. Konu hakkında daha çok makale ve bildiri türünden yayınların yaygın olduğu görülürken, ağırlıklı olarak Coğrafya ve Ziraatçıların bu alanda önemli çalışmalar yaptığı anlaşılmıştır. Ayrıca dünyada olduğu gibi Türkiye'de de CBS destekli erozyon çalışmalarında en sık kullanılan yöntemin RUSLE olduğu teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erozyon, CBS, Tarama modeli, Bibliyometrik analiz.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

Tekirdağ Şehrinin Afet Kültürü ve Coğrafyası[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]** **M. Meziyet MERAN[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, meziyetmeziyet@gmail.com

Özet: Değişen şartlarla birlikte dünya coğrafyasını etkileyen afet sayısı ve türleri de günden güne artmaktadır. İnsanların sosyolojik, ekonomik, kültürel ve psikolojik yapılarını etkileyen veya değiştiren afet olayları, toplumsal hafızayı şekillendiği gibi bu hafızanın canlı tutulması işlevine de sahiptir. Dolayısıyla afetlerin önlenmesi veya etkilerinin azaltılması ancak bu olayların yaşandığı mekandaki kültürün coğrafyasını iyi tanımasıyla mümkündür. Zira insan yaşadığı mekânı tanıdıkça ondan en iyi şekilde istifade edilebilir. Bu çalışmada Tekirdağ şehrinin afet kültürünün ve coğrafyasının incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece hem Tekirdağ şehrinde ikamet eden vatandaşların doğal afetler hakkındaki bilgi, duygu, düşünce ve tecrübelerden oluşan birikimlerinin meydana getirdiği afet kültürleri sorgulanmış hem de şehirsel alanı etkileyen başlıca doğal afetlerin coğrafi özellikleri irdelenmiştir. Çeşitli kaynaklardan ve kurumlardan elde edilen veriler, saha çalışmalarında anket yöntemi kullanılarak toplanan verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Tekirdağ şehrinde afet bilincinin insanlarda tam anlamıyla yerleşmediği için, afet kültürünün de henüz oluşmadığı belirlenmiştir. Bunun kazandırılması için temel afet eğitimlerinin her yaş grubundan insan kitlelerine uygulanarak kültürel belleğimizde yer edindirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca afet ve afet bilincine yönelik eğitim araçlarının geliştirilmesi ve genişletilmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet kültürü, Afet yönetimi, Tekirdağ şehri.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

Trakya Yarımadası'nda Yerleşme ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU** **Saffet İMAMOĞLU[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, saffeti@outlook.com

Özet: Yükselti, herhangi bir mekânın var olma veya kabul görme değişkenlerini etkilediği gibi birçok coğrafi unsuru doğrudan veya dolaylı olarak kontrol eden temel faktörlerden birisidir. Yeryüzünün grafiksel sunumu şeklinde değerlendirilen bu kavram, yerleşmeler ve buralarda ikamet eden nüfusla oldukça etkin bir ilişki içerisindedir. Bu bağlamda yerleşme ve nüfus dinamiklerinin yükseltiye bağlı olarak belirgin kuşaklarla ayrıldığı mekânlarda daha çok anlam kazanan bu ilişki, insan ve onun faaliyetleri hakkında önemli ipuçları vermesinin yanında coğrafi ortamda zamansal süreçte meydana gelen mekânsal kullanımların ortaya çıkardığı değişikliklerin belirlenmesi ve haritalanmasına da imkân sağlamaktadır. Son yıllarda Türkiye'de yerleşme ve nüfus özellikleri bakımından ciddi bir yoğunluğun olduğu mekanlardan birisi Trakya Yarımadası'dır. Zira Türkiye'nin Balkanlara ve Avrupa'ya açılan kapısı karakterinde olan bu saha, birkaç on yıldan beri aldığı yoğun göç nedeniyle önemli bir yerleşme ve nüfus baskısına maruz kalmıştır. Deniz seviyesine yakın, düz ve düze yakın topoğrafyanın hâkim olduğu Trakya coğrafyasında mekânın daha sürdürülebilir kullanımı ve daha uygun planlanması için, yerleşme ve nüfusun yükselti basamaklarıyla ilişkisinin güncel verilerle ortaya çıkarılması elzemdir. Bu çalışmada Trakya Yarımadası'nda yerleşme ve nüfusun yükselti basamaklarına göre dağılışının incelenmesi amaçlanmıştır. CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknikleriyle işlenen 5 m çözünürlüğündeki SYM kullanılarak gerçekleştirilen çalışma, TUİK'ten sağlanan güncel verilere dayalı bir şekilde tamamlanmıştır. Çalışma sonuçları, yerleşme ve nüfusun yükselti basamaklarına göre önemli mekânsal farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Belirli yükselti kademelerinde önemli ölçüde yoğunlaşan yerleşme ve nüfus, bazı noktalarda mekân üzerindeki baskının artmasına bazı noktalarda mekânsal kullanımların kısıtlanmasına bazı noktalarda ise çeşitli türden doğal afet riskiyle karşı karşıya kalınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla yerleşme ve nüfusla alakalı yapılacak planlamalarda coğrafi mekânın yükselti ve diğer doğal çevre koşulları göz önünde bulundurularak düzenlemeler yapılması daha uygun bir yaklaşımdır.

Anahtar Kelimeler: Yerleşme, Nüfus, Yükselti basamakları, Trakya Yarımadası.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

Tekirdağ Şehir Akarsularının Mekânsal Kullanımı[1]

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] **Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2]** **Salim YILDIRIMAY[3]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, yildirimaysalim96@gmail.com

Özet: Şehirsel alanların hem doğal hem de kültürel miras kaynakları olarak görülen akarsular, aynı zamanda morfolojiyi şekillendiren başlıca doğal unsurlardır. Diğer alanlara göre daha kırılgan ve hassas yapı gösteren şehir akarsuları, antropojenik baskıya maruz kalarak, kontrolsüz bir değişim geçirmektedir. Zamanla doğal yapıları değişen bu kaynak değerleri, şehirsel alanlarda çeşitli türden problemlerin de odak merkezini oluşturmaktadır. Dolayısıyla son yıllarda dünya genelinde doğal yapısını kaybetmiş akarsu sistemlerinin bütüncül planlama yaklaşımıyla doğal yapısına tekrar dönüştürülmesine yönelik çalışmalar artmıştır. Böylece daha yaşanabilir şehirsel alanların oluşturulması planlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Tekirdağ şehir akarsularının mekânsal kullanımının açıklanmasıdır. Şehirsel alandaki güncel insan mekân etkileşimini akarsular üzerinden ele alan bu çalışma, aynı zamanda nüfus ve şehirsel arazi kullanım deseni hakkında önemli konuları masaya yatırmaktadır. Konu ve alanı hedef alan literatür desteğinde yürütülen çalışma, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknikleriyle desteklenmiştir. Çalışma sonucunda Tekirdağ şehrindeki akarsuların kullanımında birden çok faktörün etkili olduğu belirlenmiştir. Artan nüfusa bağlı olarak şekillenen şehirsel arazi kullanım deseni, akarsular üzerindeki antropojenik etkiyi daha da çok arttıracağı tahmin edilmektedir. Şehirsel alanda doğal yapısını kaybetmiş akarsuların olduğu mekanlarda aşırı yağışlar neticesinde sel ve taşkın olaylarının yaşandığı anlaşılmıştır. Var olan problemlerin çözümü veya yeni başka sorunların yaşanmaması için doğal akarsu yataklarının korunması veya bozulmuş akarsu yataklarının doğal yapısına dönüştürülmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akarsu, Mekânsal Kullanım, Tekirdağ şehri.

[1] Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü bünyesinde hazırlanmış bitirme tezinden üretilmiştir.

İnsan, Kültür ve Mekân Üçgeninde Korku ve Korku Coğrafyası

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[1] Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[2] Tuğçe ÖZTÜRK[3]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[3]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, tucibilir@gmail.com

Özet: Korku, insanoğlunun doğuştan genleriyle birlikte gelen önemli bir duygudur. Bu duygu sayesinde insanlar hayatı boyunca değişik korkular yaşarlar. Hatta bu sebepten dolayı tarihinin hemen hemen her döneminde insanların bu zayıf yanı, farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Buna mukabil zaman zaman toplumsal histeri boyutu kazanıp, önce kültürü ve bu kültürün ilişkide bulunduğu diğer kültürleri etkileyebilen korku motifleri, zaman zaman da yaşam kültürünün dönüşümüyle birlikte farklılaşarak karakter değiştirmiştir. Dolayısıyla korku, doğrudan insan, kültür ve mekân üçgeninde yer edinmiş önemli bir histir. Korku ve coğrafya arasındaki ilişkiyi irdeleyen bu çalışma, Trakya Yarımadası özelinde gerçekleşmiş bazı olaylar ve günümüzdeki yansımaları üzerinden kurgulanmıştır. Çalışmada; "Trakya Yarımadası'nda hangi türden korku motifleri ortaya çıkmıştır? Bunların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan temel gelişmeler nelerdir? Bu olayların tarihi süreç içerisindeki gelişimi nasıl şekillenmiştir? Günümüzde bu olayların yansımaları nasıl veya ne şekilde görülmektedir?" şeklindeki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır. Yazılı tarih yönteminin kullanıldığı çalışmada, doğrudan insan ve onun kültürünü etkileyen korku unsurları ve bunların geçtiği mekânların coğrafyasıyla ilişkisi konu alınmıştır. Ayrıca çalışma sonucunda elde edilen verilerin günümüzdeki yansımaları da değerlendirilmiştir. Çalışma sonuçları, geçmişte çeşitli sosyo-ekonomik nedenlerle kültürü etkileyen korku mitlerinin günümüze doğru gelenekselleşmenin birer ürünü olarak veya geleneksel bazı ritüel kalıntılarında ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Kültürel karışımın yoğunluk kazandığı coğrafyalarda karşılaşılan bu tür olayların yaygın bir şekilde görüldüğü sahalardan birisi de Trakya Yarımadası olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Korku, Korku coğrafyası, İnsan, Kültür, Mekân.

Ülkelerin Bilgi İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Düzeylerinin Toplumsal Refah Düzeylerine Etkileri: Türkiye ile AB28 ve BRICS Ülkeleri Karşılaştırması

Fatih Gören[1] **Öğr. Gör. Seyfi AKTOPRAK[2]**

[1]Trakya Üniversitesi / Uzunköprü MYO, fatihgoren@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi/, Uzunköprü MYO, seyfiaktoprak@trakya.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın temel amacı ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişlik düzeylerinin toplumsal refah düzeylerine etkisinin tespit edilmesi ve bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişlik düzeyi açısından AB28 ile BRICS ülkelerinin karşılaştırılmasıdır.

Bu çalışmanın ana kütlesini Birleşmiş Milletler tarafından tanınan 193 ülke oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem kısmını ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksi, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından açıklanan Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi 2017 verileri açıklanan 138 ülke oluşturmaktadır. Araştırmanın analiz bölümünün birinci aşamasında oluşturulan değişken setleri korelasyon analizi, ikinci aşamasında basit doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Araştırmanın üçüncü aşamasında Türkiye ile Avrupa Birliği 28 (AB28) ve BRICS ülkeleri Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi verileri Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir.

Korelasyon analizinde $p<0,01$ anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında oldukça yüksek ve pozitif ($r= 0.966$) yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Basit Doğrusal Regresyon analizi sonucunda birinci modelde $R2 = 0,933$, $F= 1890,403$, $p<0$, $B= 0,066$ olarak bulunmuştur. Kruskal-Wallis testinde ise $p= 0,002$ olarak bulunmuştur. Bu bulgulara göre Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi'nin İnsani Gelişme Endeksi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye ile AB28 ülkeleri ve BRICS ülkeleri arasında da Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişmişlik Endeksi açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi İletişim Teknolojileri; İnsani Gelişme Endeksi, Toplumsal Refah, SPSS

Tekirdağ İli Süleymanpaşa İlçesinde Tüketicilerin Mantı Satın Alma Davranışları

Öğr. Gör. Dr. Fuat Yılmaz[1] **Araş. Gör. Derya İlkay Abdikoğlu[2]**

[1]Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, fuatyilmaz@nku.edu.tr

[2]Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, deryailkay@nku.edu.tr

Özet: Türkiye'de mutfak kültürü çok gelişmiştir. Birçok yemek türü Türkiye ile özdeşleşmiş olup, dünya lezzetleri arasında yerini almıştır. Mantı da bu lezzetlerden biridir. Çeşitli baharatlarla lezzetlendirilen kıymanın küçük hamur parçalarının içine konulması ve bu hamur parçalarının suda haşlanması ile yapılan bir yemek olan mantı, Türk mutfağının olduğu kadar Orta Asya mutfaklarının da geleneksel yemeğidir. Türkiye'deki birçok ilde de geleneksel olarak çeşitli şekillerde yapılmaya devam edilmektedir.

Yapması zahmetli ve vakit alıcı bir iş olan mantı, genellikle kadınlar tarafından üretilmektedir. Ancak değişen sosyal yaşam koşulları, köyden kente göçler, kadınların iş hayatında daha çok yer almaya başlaması gibi nedenlerle evde mantı yapan kişi sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Tüketiciler tarafından sevilen bu geleneksel gıdaya olan talebi karşılayabilmek için hazır mantı üretimi artmakta olup, birçok farklı marka tarafından hazır olarak satışa sunulmaktadır.

Bu çalışmada Tekirdağ ili Süleymanpaşa ilçesinde yaşayan tüketicilere yüz yüze anket uygulanarak, mantı tüketim alışkanlıkları ve mantı satın alma tercihlerinin tüketicilerin demografik yapısıyla olan ilişkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Alışkanlıkları, Hazır gıda, Satın Alma Tercihleri, Mantı, Geleneksel Gıdalar

Consumers' Mantı Purchase Behavior in Tekirdag Suleymanpasa Province

Abstract: Turkish Culinary culture is one of richest cuisines in the world. Many food types are associated with Turkish cuisine has known among the world. Mantı which is a traditional dish of Turkish cuisine as well as Central Asian cuisine is prepared using minced meat mixed with a variety of spices and put into small pieces of dough. After cooking, it is served with yoghurt and spices. In many cities of Turkey mantı is traditionally being made in many different ways. Preparing mantı is a laborious and time-consuming work, and is usually produced by women. However, the number of people making mantı at home is decreasing day by day because of changing social life conditions, migrations from the village to the city, and the fact that women start to take part more in business life. In order to meet the demand for this traditional food loved by consumers, ready-to-use mantı production is increasing and is offered for sale by many different brands.

In this study, face-to-face surveys with consumers living in the province of Tekirdağ, Süleymanpaşa were conducted and their mantı consumption habits and purchase preferences are evaluated to determine the correlation with the demographic structure.

Keywords: Consumption Habits**,** Ready Food, Purchase Behavior, Mantı, Traditional Food

Yerel Parti Seçkini Seçilmenin Belirleyiciler: Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Yerel Örgütleri

Dr. Öğr. Üyesi Gül Arıkan Akdağ[1] **Halide Yazgan[2]**

[1]Katip Çelebi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

[2]Katip Çelebi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans

Abstract: Siyasal Partilerin aday belirleme süreçleri siyaset biliminde çokça tartışılan bir konu olmuştur. Çalışmalar, aday belirleme sürecinin yalnızca seçimlerde stratejik kazanımları için değil aynı zamanda parti örgütünü şekillendirmek için iki boyutlu kullanımından söz etmektedir. Seçim stratejileri bakımından partinin farklı düzeylerindeki eliteler parti ile seçmen arasında bir bağlantı sağlayarak parti politikalarının dağılmasını sağlamanın yanında seçmenleri partinin temsili öncelikleri konusunda bilgi vererek partinin bir aynası gibi çalışmaktadır. Bu nedenle, partinin farklı hiyerarşik düzeylerinde aday belirleme süreci geçmiş seçim performansıyla şekillenen stratejik bir karar olarak değerlendirilmelidir. Bunun yanında, seçim performansından bağımsız olarak, aday belirleme süreci liderler tarafından partinin koalisyonunu şekillendirmek ve liderlere sadakati arttırmak için kullanılabilir. Bu durumda, yerel parti seçkinlerinde değişim seçim performansına rağmen meydana gelebilir. Bu çalışmanın amacı, bu hipotezleri, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilçe başkanları değişimi üzerinden test etmektir. Adalet ve Kalkınma partisinin 2017'de gerçekleştirdiği İlçe Kongrelerinin, liderlerin aday belirlerken neleri öncelik olarak aldıklarını anlamak için uygun bir vaka olduğu düşünülmektedir. Bu kongrelerde parti, sadece darbe girişinden sonra Erdoğan'a olan bağlılığı yükseltmek için parti koalisyonunu değiştirmeyle değil, aynı zamanda yaklaşan cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri için performansını yükseltme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın bağımlı değişkeni ilçe başkanlarının değişimi olarak belirlenmiştir. Sonra bir regresyon analizi aracılığıyla il ve ilçe düzeyinde Kasım 2016 genel seçimlerinde partinin aldığı oy ve kendisine en yakın olan partiyle arasındaki oy oranı farkı; Haziran Kasım genel seçimleri arasındaki oy farkı gibi seçim performansını ölçen bağımsız değişkenlerin etkisi test edilecektir. Sadakati olası etkisini ölçmek için il başkanları değişimi regresyona dâhil edilecektir. Kullanılması amaçlanın seçim performansı değişkenleri için gerekli tüm veriler Türkiye istatistik kurumu ve Adalet ve Kalkınma Partisi web sitesinde halka açık bir şekilde bulunmaktadır.

Kriz, İktisat ve Türkiye Ekonomisi

Hasan Bakır[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisat Bölümü, h.bakir@iku.edu.tr

Özet: Türkiye ekonomisinde son dönem yaşananlar oldukça dikkat çekicidir. Döviz kurunda yaşanan olağandışı gelişmelerin de tetiklediği bu süreç, kriz söylentilerini de beraberinde getirmiştir. Bu söylentilere yönelik bazı kesimler her ne kadar tepki gösterse de geçmişte Türkiye ekonomisinin yaşadığı kötü deneyimler ortadadır. Nitekim Türkiye'de döviz kurunda yaşanan oynaklıklar ve akabinde yaşanan krizler, bu yönde yapılan eleştirileri haklı çıkaracak niteliktedir. Öyle ki gelinen noktada Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu çıkmaz da bu söylentileri destekler nitelikte olmaktadır. Bir taraftan enflasyon, bir taraftan büyüme, bir taraftan ise işsizlik rakamlarındaki kötüleşmeler, Türkiye ekonomisi için tehlike çanlarının çalmaya başladığını göstermektedir. Çalışmada, Türkiye ekonomisinde yaşanan son gelişmelerin eldeki veriler bağlamında değerlendirilerek, bu noktada yapılması gerekenlerin tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, İktisat ve Keynesyen Politikalar.

Türk Deri Konfeksiyon Sektörünün İhracatta Yaşadığı Sorunlar

Dr. Öğretim Üyesi HATİCE ER[1]

N.K.U. Çorlu Meslek Yüksek Okulu, her@nku.edu.tr

Özet: Türkiye deri sektörü, dünya pazarına üretim yapan, ihracat odaklı bir sektördür. Dünya pazarında bugünkü konumu ile özgün bir yapıya sahiptir. Türk deri sektörünün yarattığı istihdam ve gerçekleştirdiği ihracat değerleri açısından ülkemizin sürükleyici sektörlerinden biridir. Emek yoğun bir işkolu olması nedeniyle de geniş bir istihdam yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Sektörün ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında deri-kürk giyim yani deri konfeksiyon ürünleri gelmektedir. Deri konfeksiyon sektörünün en önemli özelliği ihracata yönelik bir yapıya sahip olmasıdır. Bütün sektörleri etkileyen ekonomik krizlerden en fazla zarar gören sektörlerin başında gelmektedir. Sektörde gelişmenin devam etmesi için ihracat artışına süreklilik kazandırılması gereklidir. Bunun içinde global pazarlarda olumlu bir imaj, markalı ve yüksek katma değerli ürünlerle dünya pazarlarına girilmelidir.

Bu çalışmada; Türk deri ve deri mamulleri sektörünün içinde yer alan deri konfeksiyon ürünlerinin ihracat değerlerinin karşılaştırılması ve ihracatta yaşanan sorunların incelenmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deri mamulleri, ihracat, deri konfeksiyon

Tekirdağ İlinde Faaliyet Gösteren Un Fabrikalarının Genel Yapısının İncelenmesi

İbrahim KARAĞÖZ **Doç. Dr. Gökhan UNAKITAN**

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Özet: Trakya bölgesi, Türkiye buğday üretiminin %9'unu üretmektedir. Buna rağmen buğday işleme, un ve yem sanayi konusunda oldukça gelişmiş bir bölgedir.Türkiye'deki toplam buğday üretimi 21.500.000 ton iken, Trakya Bölgesi'nde 1.940.565 ton üretim gerçekleştirilmektedir. Tekirdağ ise 882.674 ton üretim ve ülkedeki % 4,11 payı ile Türkiye'deki buğday üretiminde ilk 5 il arasında yer almaktadır. Bu yönüyle ülkenin diğer bölgelerindeki teknolojik gelişmelere de katkı sağlamaktadır. Trakya bölgesinde faaliyet gösteren 37 un fabrikasının 21 adedi Tekirdağ ilinde faaliyet göstermektedir.Bu bağlamda Tekirdağ ili un üretimi açısından Trakya bölgesinde önemli bir konuma sahiptir. Çalışmada faaliyette bulunan tüm un fabrikaları ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır.Bu çalışma ile Tekirdağ ilinde un sanayinin mevcut durumu ortaya konularak karşılaştıkları sorunların analiz edilmesi amaçlanmıştır. Un sanayi teknolojik yenilikleri takip etme konusunda istekli olmasına rağmen işletme sermayesi ve yatırım sermayesi konusunda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.Un fabrikalarının ortalama kurulu kapasitesi 103 bin ton dur. Kullanılan kapasite incelendiğinde ise ortalama kapasitenin 43 bin ton olduğu hesaplanmıştır. Buna göre kurulu kapasite ile kullanılan kapasite arasında önemli bir fark bulunmuştur. İşletmelerin üretim tipi incelendiğinde %78 gibi yüksek bir oranda iç piyasaya yönelik üretim yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte işletmelerin finansman kaynakları incelendiğinde %90 öz kaynaklarla finans edildiği görülmektedir.Bununla birlikte un sanayicilerinin izlediği üretim ve pazar stratejilerinin ve sektörde karşılaşılan sorunların nasıl algılandığını incelemek üzere üreticiler ile yüzyüze görüşmeler yapılmış çok boyutlu ölçekleme analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: kapasite kullanım oranı, çok boyutlu ölçekleme, pazarlama stratejisi

Investigation Of The General Structure Of Flour Factories In Tekirdag

Abstract: Thrace region of Turkey produces 9% of wheat production. However, wheat processing is a highly developed region in the flour and feed industry. a total of 21.5 million tonnes, while wheat production in Turkey is carried 1,940,565 tons of production in the Thrace region. Tekirdag with 4.11% share in the country and 882 674 tons of wheat production in Turkey is among the top 5 provinces. In this respect, it also contributes to technological developments in other regions of the country. Of the 37 flour mills operating in the Thrace region, 21 are operating in Tekirdağ. A face-to-face survey was conducted with all flour mills operating in the study.Th eaim of this study is to analyze the current situation of flour industry in Tekirdağ. Although flour industry is willing to follow technological innovations, it faces various problems in working capital and investment capital.The average installed capacity of the flour mills is 103 thousand tons. When the capacity used is examined, the average capacity is calculated as 43 thousand tons. Accordingly, a significant difference was found between the installed capacity and the capacityused. When the production type of the enterprises is examined, it is seen that 78% of the production is made for the domestic market. On the other hand, 90% of the financing sources of the enterprises are financed by own resources.In addition, face-to-facemulti-dimensionalscaling analysis was conducted with producers to examine how production and market strategies followed by flour industrialists and the problems encountered in the sector were perceived.

Keywords :capacity utilization rate, multi dimensional scaling, marketing strategy

Keman Eğitiminde Sol El Tekniğinin Farklı Görüşler Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Araş. Gör. Dr. İlayda Dubaz[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, idubaz@nku.edu.tr

Özet: 16. yüzyıldan itibaren keman oldukça yüklü bir repertuvarı beraberinde getirmiştir. Geçmişten günümüze kadar gelen ve uygulanan keman ekolleri ve tekniklerin gelişimine katkı sağlayan önemli keman sanatçıları ve pedagoglar keman sanatını ileri boyutlara ulaştırmıştır (Leopold Auer (1845-1930); Carl Flesch (1873-1944); Harold Berkley (1896-1965); Ivan Galamian (1903-1981); Yehudi Menuhin (1916-1999); Tibor Varga (1921 -2003) vb.). Bu çalışmada ağırlıklı olarak Flesch, Galamian ve Varga'nın keman eğitiminde sol el tekniği hakkındaki görüşlerinin, ilgili diğer kaynaklar ve görüşler ışığında ortaya konması ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Betimsel yöntem tarama çalışması olan çalışmada, keman eğitimine ve performansına yönelik olarak sol el tekniğinin farklı yöntem ve görüşlerinin keman eğitimcileri ve öğrencilerine farklı bir bakış açısı kazandırma düşüncesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Keman Eğitimi, Sol El Tekniği

Evaluation of Left Hand Technique in Violin Education in The Light of Different Opinions

Abstract: Violin is accompanied by a heavy repertoire since the 16th century. Violin systems applied from past to present and violinists who have been contributed to the development of the techniques, as well as the pedagogues allow the art of violin to reach an advanced level (Leopold Auer (1845-1930); Carl Flesch (1873-1944); Harold Berkley (1896-1965); Ivan Galamian (1903-1981); Yehudi Menuhin (1916-1999); Tibor Varga (1921 -2003) etc.). The object of this study is mainly to reveal the opinions of Flesch, Galamian and Varga on the left hand technique in violin education in the light of the other related sources and opinions, and to evaluate the similarities and differences between them. In the study which is a descriptive survey method, it is aimed to provide the violin teachers and students with a different perspective by the different methods and opinions for the left hand technique for the violin education and performance.

Keywords: Violin Education, Left Hand Technique

Bulgaristan'ın Turizm Klimatolojisi

Dr. Öğretim Üyesi İlker EROĞLU[1] **Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN[2]**

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ieroglu@nku.edu.tr

[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eozsahin@nku.edu.tr

Özet: Turistik mekânların doğal kaynaklarının ve çekiciliklerinin temel elemanı olarak tasvir edilen iklim şartları turistik seyahatlerin ana nedeni olarak değerlendirilmektedir. Zira turizmin gelişebilmesi ve ekonomik anlamda gelir elde edilebilmesi için başta iklim olmak üzere diğer doğal koşullar ile ulaşım olanakları ve sosyo-kültürel yapının turizmi desteklemesi gerekmektedir. Turizm ve iklim arasındaki bu ilişki, uygulamalı klimatoloji ile insan biyometeorolojisi gibi yaklaşımlarla bilgi temin eden ve turizm klimatolojisi olarak isimlendirilen bir çalışma sahasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sahada çalışılan öncelikli konulardan birisi de biyoklimatik konfor şartlarının değerlendirilmesidir. Son yıllarda bu tür çıkarımlar CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) destekli olarak bazı indisler yardımıyla kolayca yapılabilmektedir. Bu çalışmada CBS kullanılarak Bulgaristan'ın biyoklimatik konfor şartlarının değerlendirilmesi ve analizinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada Bulgaristan'daki 16 meteoroloji istasyonunun uzun yıllık rasat verileri kullanılmıştır. Bu veriler yardımıyla sahanın biyoklimatik konfor şartlarını gösteren SET*, PET ve PMV indisleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçların CBS destekli IDW (Inverse Distance Weighted) yöntemiyle mekansal olarak dağıtılmıştır. İşlem sonucunda sahanın biyoklimatik konfor analiz haritası üretilmiştir. Çalışmanın görüntüleme ve mekânsal analizleri ArcGIS 10.4.1 ve indis hesaplamaları ise RayMan 1.2 yazılımları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları Bulgaristan'da yıllık boyunca ağırlıklı olarak serin termal algılamanın hakim olduğunu göstermiştir. Sadece Sadova meteoroloji istasyonunda yıllık ortalama PET değerinin konforlu düzeyde olduğu ülkede, konforlu ayların yıl içindeki dağılışının Nisan-Ekim arasındaki döneme rastladığı anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Bulgaristan turizminin daha çok soğuk koşullarında gerçekleştirilebilecek faaliyetlere uygun olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada üretilen termal konfor haritaları, turizm planlama çalışmalarında karar vericiler tarafından kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Akarsu, Mekânsal Kullanım, Tekirdağ şehri.

Climate Change and Its Impacts on Economic Growth

İrem Yalkı Berker PhD., Asst. Prof.[1]

[1] İstanbul Okan University, Faculty of Business and Administrative Sciences, Department of International Trade, irem.yalki @okan.edu.tr

Abstract: Climate change is generally considered as an environmental issue. The current studies show that it is not only an environmental problem but it also effects every aspect of life on the earth. From the economic perspective, climate change is a serious threat to global development, hence it is impossible to achieve economic growth goals without taking actions about it. According to The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2014, the distribution of global greenhouse gas emissions by economic sector is as follows: 25% electricity and heat production, 24% agriculture, forestry and other land use, 21% industry, 14% transportation, 10% other energy and 6% buildings. Even though each country has different emission profiles, the common point is to acknowledge the negative effects of climate change on their economies. With this purpose, the research question of the study is why it is necessary to combat climate change as it is the goal number 13 of the UN sustainable development goals. The study focuses on climate change mitigation in view of the fact that industrialization, finance, technology, energy and other major issues related to economic growth is a priority for all countries. Then, the research examines the effects of the climate change policies on economies and economic growth. The study emphasises that if countries do not develop climate change policies immediately, they will not be able to achieve their goals in the long run. Lastly, policy recommendations for adapting climate change and reducing global warming are discussed.

Keywords: Climate Change, Global Warming, Economic Growth, Sustainable Development.

Predicting Essay Scores from Thesis Statement Scores in L2 Writing: A Regression Study

Kutay UZUN[1]

[1] Trakya University, kutayuzun@trakya.edu.tr

Abstract: Scoring essays written in L2 is one of the most arduous and time-taking tasks for language teachers due to the heavy work involved in the process such as reading learner scripts for extended periods of time, comparing them against checklists or rubrics and assigning scores in an objective manner. In this respect, the present study aimed to build a regression model to predict essay scores from thesis statement scores in the setting of an English Language Teaching department in Turkey. The corpus of the study consisted of 265 literary analysis essays written by 105 volunteer students of English Language Teaching. The essays were written through the course of one semester in a 2nd year English Literature course in the form of literary analysis essays which aimed to identify how a given author or poet dealt with a theme of character in his/her literary work. For data analysis, the Genre-Based Literary Analysis Essay Scoring Rubric (Uzun, 2019), which is a scoring rubric that is used to score literary analysis essays from an English for Specific Purposes perspective, was initially used to score all the essays within the corpus and their thesis statements. Normality of the residual distribution were sought for following the scoring. After the normality tests, a regression model using the available data was built in order to predict literary analysis essay scores using the thesis statement scores. The results showed that the thesis statement scores of the essays in the corpus could significantly predict the total scores of the essays. The findings are discussed in the conclusion section.

Keywords: English for Specific Purposes, Literary Analysis Essay, Predictive Analysis, Regression, Thesis Statement

John Locke'un Doğa Durumu ve Toplum Sözleşmesi Anlayışı

Arş. Gör. Meriç KARAGÖZLER[1]

[1]Trakya Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Ana bilim Dalı, merickaragozler@gmail.com

Özet: 18. yy. Aydınlanma Çağı'nın en önemli düşünürlerinden biri ve doğal hukuk görüşünün üç temsilcisinden biri olan John Locke, devletin kaynağını "doğa durumu" ve "toplum sözleşmesi" varsayımlarına dayanarak açıklamıştır.

Locke, siyasal toplumun yani devletin kurulmasından önceki doğa durumunu insanların tam bir eşitlik ve özgürlük içinde yaşadığı bir barış dönemi olarak betimlemiştir. Bu görüş, kendisi gibi bir doğal hukukçu olan Thomas Hobbes'un doğa durumu anlayışının tam tersidir. Zira Hobbes bu dönemi, bir savaş hali olarak nitelendirmiştir. Locke'a göre ise doğa durumu, kimsenin kimse üzerinde baskı kurmadığı ve doğanın tüm nimetlerinin eşit olarak paylaşıldığı bir dönemdir. Bu dönemdeki özgürlüğün sınırları, doğa yasası tarafından çizilmiş olup bu yasa, kimsenin başkalarının yaşamına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesini emretmiştir. Ancak doğa yasasına aykırı hareket edenleri cezalandıracak tek bir otorite bulunmaması, cezalandırma yetkisine herkesin sahip olması ve yasa niteliği taşıyan objektif kuralların olmaması, barış ve huzur ortamını bozabilecekti. Kendi davasında hem davacı hem yargıç olan insanlar kin, nefret, intikam gibi duyguların etkisiyle adil olmayan kararlar verebilecekti. Locke'a göre; bu tehlikeler, insanların doğa durumuna kendi iradeleriyle son vererek devleti kurmalarının başlıca nedenlerinden biridir.

İnsanlar toplum sözleşmesi ile devleti kurarken, yargılama ve cezalandırma yetkilerini tümüyle devlete devretmişlerdir. Doğuştan sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları ise devredilemez doğal haklardır. Dolayısıyla, toplum sözleşmesi yaptıktan sonra da bu hakları muhafaza etmişlerdir. Zaten devletin kuruluş amacı, doğal hakların korunması ve güvenliğin sağlanmasıdır. Doğal haklar, devletin dokunamayacağı bir alan yaratarak devlet iktidarını sınırlamaktadır. Devlet, bu haklara müdahale ederse meşruluğunu yitirip baskıcı bir nitelik kazanacaktır.

Locke, "doğa durumu" ve "toplum sözleşmesi" varsayımlarından hareketle, devletin kaynağında yönetilenlerin rızasının bulunduğunu ispatlamış, ayrıca bu yolla, ticaretle uğraşan burjuvazinin siyasi iktidardan pay almasını amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: John Locke, Doğa Durumu, Doğa Yasası, Toplum Sözleşmesi, Sınırlı İktidar

Konkordato Başvurularında Adli Muhasebe Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZDEMİR[1]

[1]Giresun Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, murat.ozdemir@giresun.edu.tr

Özet: Konkordato, borçlunun alacaklıları ile anlaşarak borçlarında indirim ve/veya vade yapılması yoluyla iflastan kurtulmasını sağlayan bir kurumdur. 2018 yılıyla birlikte sıkça duyulan kavramlardan biri olan konkordato, mali durumu bozulan borçlular için bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Ancak konkordatonun işlevselliliğini yitirmemesi için bu kurumun suiistimal edilmemesi gerekir. Eğer gerçekten işletme mali açıdan zor durumda ise konkordato başvurusunda bulunmalıdır. Aksi halde piyasaların dengesi bozulacak ülke ekonomisi zarar görebilecektir.

Konkordato hukuki ve mali boyutu olan bir süreçtir. Aynı zamanda oldukça maliyetlidir. İyi hazırlanmamış bir konkordato projesinin reddedilmesi, zaten zor durumda olan bir işletme için telafisi olmayan kayıplar verebilir. Konkordato başvurularında oluşabilecek suiistimallerin ve başvuru sürecinde telafisiz maddi kayıpların önüne geçilebilmesi adli muhasebe desteği ile mümkündür. Hukuk ile mali konuların kesiştiği sorunların çözümlenmesinde etkili olan adli muhasebe, hukuki ve mali boyutu olan konkordato başvurularında yararlanılması gereken destek hizmetlerini kapsamaktadır. Muhasebe parayla ifade edilebilen mali olayları izleyen, belgeye dayalı olarak kaydeden/kanıtlayan bir bilimdir. Ancak her belgenin de gerçeği yansıttığı düşünülemez. Adli muhasebe mantığında kayıtların görünen yüzü değil, arka planındaki gerçekler araştırılır. Aynı bir dedektif gibi soruşturma ve araştırma tekniklerini kullanarak, dikkatli ve metodolojik bir çalışmayı gerektirir.

Bu çalışmada, adli muhasebe ve konkordato hakkında genel bilgiler verildikten sonra konkordato öncesi ve başvuru sürecinde adli muhasebe desteği anlamında verilebilecek inceleme, araştırma ve değerlendirme konuları belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: konkordato, adli muhasebe, muhasebe

A Conceptual Study on Forensic Accounting Practices in Concordatum Applications

Abstract: Concordatum is an institution that allows the debtor to recover from bankruptcy by agreeing with the creditors of the debtor by making a discount and / or maturity. With 2018; one of the frequently heard concepts is the concordat, which is seen as a way out for the debts of the financial situation. However, this institution should not be abused in order not to lose its functionality. If the business is in a financially difficult situation, it must apply for concordat. Otherwise, the balance of markets will deteriorate and the economy of the country will be damaged.

Concordatum is a legal and financial process. It is also very costly. The rejection of a well-prepared concordatum project may result in irreparable losses for an already difficult business. It is possible with the help of forensic accounting support to prevent misappropriation of fraudulent misconduct in the application process. Judicial accounting, which is effective in the resolution of the problems that the law and financial issues intersect, covers the support services that should be used in concordatum applications with legal and financial dimensions. Accounting; is a science that follows and records/proves documented financial events. However, every document cannot be considered to reflect the truth. In the logic of forensic accounting, the facts in the background are searched as opposed to the visible face of records. In this process, it requires careful and methodological study, using investigative and research techniques just like a detective.

In this study, general information about forensic accounting and concordatum is given. Afterwards, it has been tried to determine the issues of examination, research and evaluation which can be given within the scope of forensic accounting support in the pre-concordatum and process of application.

Keywords: concordatum, forensic accounting, accounting

KOBİ'lerde Maliyet Muhasebesi Sistemi ve Bir Uygulama[1]

Mükremin Sevinç[1] **Prof. Dr. Kıymet Çalıyurt[2]** **Dr. Emine Serap Kurt[3]**

[1]Muhasebe Uzmanı

[2]Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, kiymetcaliyurt@trakya.edu.tr

[3]Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, serapkurt@trakya.edu.tr

Özet: Toplam işletme sayısının önemli bir kısmını KOBİ'ler oluşturmaktadır. Bu işletmeler istihdama önemli katkılar sağlamakta ve ihracatın büyük bir kısmını gerçekleştirmektedirler. KOBİ'ler, ölçeklerinin küçüklüğü ve çalışan sayısının azlığı nedeniyle bürokratik işlemlerin az olduğu işletmelerdir. Ayrıca işletme sahibi ve yönetici aynı kişi olduğu için karar alma süreci daha hızlı sonuçlanmaktadır. Bunun yanısıra KOBİ'ler çeşitli dezavantajlara da sahiptir; kısıtlı finansman olanakları, kurumsallaşma sıkıntıları, konusunda uzman çalışanların istihdam edilmemesi, AR-GE'ye gereken önemin verilmemesi, vb. KOBİ'ler büyük endüstri işletmelerine girdi ve ara malı üretmektedirler. Genellikle ülke içeresinde faaliyetini sürdüren büyük firmalara fason adı verilen üretim şeklinde çalışan KOBİ'ler, düşük kar marjları ile çalışmaktadırlar. İç piyasada daralma yaşanması nedeniyle dış piyasaya açılma stratejileri geliştirmeye başlamaktadırlar.

KOBİ'lerin kurumsal sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmeleri için kurumsallaşmaları, etkililik ve verimliliklerini artırmaları, modern teknolojik üretim süreçlerine uyum sağlamaları, iyi kurumsal yönetim uygulamalarına sahip olmaları ve muhasebe sistemine önem vermeleri gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle KOBİ'ler tanımlanmış ve KOBİ'lerin mevcut durumundan bahsedilmiştir. KOBİ'lerde maliyet muhasebesi sisteminin önemine değinildikten sonra bir üretim işletmesindeki maliyet muhasebesi sistemi incelenmiştir. Uygulamada genel olarak geleneksel maliyet muhasebesi sistemlerinin kullanıldığı ve maliyet muhasebesi sistemlerine gereken önemin verilmediği görülmektedir. Bu uygulamalar maliyetlerin sağlıklı bir biçimde tespit edilememesine neden olmaktadır. Üretimin birim ve toplam maliyetini hesaplamak, fireleri takip edebilmek, yönetimin doğru kararlar alması, işletmenin sürekliliğinin devam etmesi iyi işleyen maliyet muhasebesi sisteminin uygulanmasıyla geçekleşebilir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Maliyet Muhasebesi

[1] Bu çalışma, Prof.Dr.Kıymet Çalıyurt danışmanlığında Mükremin Sevinç tarafından yazılan "KOBİ' Lerde Maliyet Muhasebesi Sistemleri Ve Bir Uygulama" yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The Relationship Between Strategy and Accounting & Finance; Three Bases of Financial Formulation in The Successful Business Strategy

Dr. Orkun İçten[1]

[1] İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Business and Trade, oicten@gelisim.edu.tr

Abstract: It could be said that one of the important elements for an organisation in the success of a strategy is finance. We cannot think that strategy and finance are in different manner in an organisation. Finance is the unique source of the implementation for every strategy. A strategy is successful if it is both beneficial for the organisation and also financially applicable. The management must set good structure for the relationship between strategy and finance if it wants to be successful in its business. The support of accounting plays an active role in the success of financial management.The Relationship between strategy and accounting and finance stands on three bases such as following

- Managing for value
- Financial expectations of stakeholder
- Funding strategies

The management must consider those three bases in financial formulation of the organisation's strategy.

1) Managing for Value; Managing for value is the one of the elements of value based management. Value based management is a management approach which ensures that the organisation is structured and managed on the basis of shareholder's value. Managing for value relates to maximising the long-term cash generating capacity of an organisation. Long-term cash generating capacity refers to the ability of an organisation to earn increased funds for use in the future. Any strategy which creates value for its stakeholders is considered successful. One of the major stakeholders of any organisation is its shareholders. The value is created for shareholders by ensuring large returns to them. The returns to the shareholders are in the form of timely dividends. Value creation is crucial because an organisation has to retain its status in a developing market. There are various factors of value creation in an organisation, such as operations, financing and investments.

2) Financial Expectations of Stakeholders; All stakeholders are keen to know whether they will receive financial returns from the implementation of a strategy. They are also interested in whether they will receive regular returns such as dividends for shares held. Management has to develop and sustain stakeholder relationships while it tries to meet its objectives of maximising shareholders wealth. This can be difficult in the event of conflicting objectives among stakeholder groups. Different stakeholders have different financial expectations from organisations. It depends on their circumstances. While implementing strategies, management should pay attention to the financial effects of the strategy on all stakeholders.

3) Funding Strategies; The organisation's goals provide how much funding is required. Managers develop a strategy of obtaining funds from different sources depending upon the company's goals such as investments, new projects, acquisition, mergers or improvement in the product features. The type of funding strategy to be implemented by organisation depends on the risk and return factors. The market growth rate and the organisation's market share also effect the organisation's funding strategies. The different business development phases need different funding strategies.

Financial formulation is vital for a successful business strategy. A financial solution that does not take into account the three basic factors mentioned above will not serve the business strategy, but will cause negativity to the implementation of the business strategy. In order to find the right financial formulation, the information produced by the accounting and the future predictions should never be neglected. It should be remembered that accounting and finance are a whole in a successful strategic management.

Keywords: Financial Strategy, Financial Formulation, Strategy and Finance

Sigorta Sektöründe Dijitalleşmenin Yeri ve Önemi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür AKPINAR[1] **Doç. Dr. Mustafa OKUR[2]**

[1]Marmara Üniversitesi / Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Sigortacılık Bölümü, oakpinar@marmara.edu.tr

[2]Marmara Üniversitesi / Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Sermaye Piyasası Bölümü, mustafaokur@marmara.edu.tr

Özet: Günümüzde teknolojik gelişmeler yadsınamaz bir biçimde gelişim göstermektedir. Gerek dünyada, gerekse de Türkiye'de tüm sektörler bu gelişmelere ayak uydurmak amacı ile dijital çözümler kullanmaktadırlar. Sigorta sektörü de mikro düzeyde ürün yönetimi konusunda, makro düzeyde ise tüm süreçlerinde dijital bir dönüşüm sürecine girmiştir. Son yıllarda, dijitalleşme tüm sektörler için çok önemli bir kavram haline gelmiştir. Çeşitli sektörlerde dijitalleşme ve dijital uygulamalar alanında birçok örnek mevcuttur. Çalışmanın temel amacı, teknolojinin ve dijitalleşmenin sigorta şirketlerinin ürün yönetimi ve karar alma süreçlerine etkisini incelemektir.

Sigorta şirketleri; maliyetleri düşürüp inovatif hizmetler sunarak, müşteri memnuniyetine odaklanarak, pazarda kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca sigorta sektörü açısından sıkıntılı konularından başında gelen sigorta usulsüzlüklerini de azaltma fırsatı yakalamışlardır. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı sigorta sektöründe teknolojik yatırımlar şirketlere rekabet üstünlüğü sağlama konusunda da destek olmaktadır. Aynı zamanda, sigorta şirketleri Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygun hareket noktası belirleyerek, verilerin gizliliği ve güvenliği konusunda da teknolojiden faydalanmaktadır. Dijitalleşme süreçleri, sigorta şirketlerinin veri yönetimini ve müşteri odaklı farklılaştırma stratejilerini belirlemesi noktasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Dijitalleşme Türkiye'de yeni gelişen bir kavramlardan biridir. Dijitalleşme uygulamaları kısıtlı olmasına rağmen, bu alanda yaşanan gelişmeler sigorta şirketlerine sigortalılık oranının artması için bir fırsat sunmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte sigorta sektöründe hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci söz konusudur. Bu değişim ve dönüşüm sürecinin önemli adımlarından biri de yapay zeka uygulamalarıdır. Bu yenilikler ve teknolojik gelişmeler, sigorta şirketlerinin riskleri doğru ölçmesine, müşterileriyle doğru ilişkiler kurmasına, yeni ürünler çıkarmasına, verimliliklerini arttırarak maliyetlerini azaltmalarına olanak sağlamaktadır. Çalışmanın sonucu olarak; teknolojiye yatırım yapan ve dijitalleşme süreçleri ile birlikte müşteriyi en iyi tanıyan ve anlayan, mevcut ürün ve hizmetlerini bu doğrultuda kişiselleştirebilen sigorta şirketlerinin başarılı olma olasılığının diğer şirketlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Sigortacılık, Veri Güvenliği.

Marmara Bölgesinde Turizm Eğitimi Veren Lisans ve Önlisans Programlarının Finans Dersleri Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma

Arş. Gör. Seda KARAGÖZ ZEREN[1]

[1]Trakya Üniversitesi, İşletme Bölümü, sedakaragoz@trakya.edu.tr

Özet: Turizm sektörü ülkelerin yapı taşlarından birini oluşturan, hizmete dayalı bir sektör olma özelliği ile gelişme gösteren ve bu açıdan sektörde hizmet verecek personelin eğitiminin oldukça önemli olduğu bir sektör olma özelliği taşımaktadır. Ülkemizde bulunan üniversiteler sektörün ihtiyaç duyduğu eğitimli bireylerin istihdamının sağlandığı eğitim kurumları olarak görev almaktadır. Toplumun her kesimini ilgilendiren ve özellikle turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlayacak olan finansal okuryazarlığın geliştirilmesi ve eğitim kurumları tarafından sektörde istihdam edilen eğitimli bireylerin finansal okur yazarlılığının arttırılması gerekmektedir. Bu açıdan çalışmada Marmara Bölgesi'nde turizm eğitimi veren lisans ve önlisans programlarının ders programları ve müfredatları incelenerek finans derslerinin varlığı ve müfredat içerisinde ağırlıklandırılması ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında Marmara Bölgesinde yer alan devlet ve vakıf üniversitelerinin ders programları içerik analizi ile irdelenmiştir.

Yapay Sinir Ağları İle Uzun Dönem Türkiye Elektrik Tüketim Tahmini

Seda Turgut[1] **Doç. Dr. Gülder Kemalbay[2]**

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik, sedaturgut13@gmail.com

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik, kemalbay@yildiz.edu.tr

Özet: Elektrik, bir ülkenin ekonomik göstergelerinin şekillenmesine etki eden en önemli etmenlerden birisidir. Elektrik enerjisinin en önemli özelliklerinden birisi depolanamıyor olmasıdır. Bu sebeple üretim-tüketim dengesinin kurulması oldukça önem taşımaktadır. Ne gerekenden fazla üretmek ne de gerekenden az üretmek yeterli olmayacaktır. Elektriğin ne kadar tüketileceğini tahmin etmek hem elektrik şebekesinin güvenliğini sağlayacaktır hem de eksik veya fazla üretimler ile ülke ekonomisine verilecek zararı minimuma indirecektir. Bu çalışmanın amacı, yapay sinir ağları (YSA) yaklaşımını kullanarak Türkiye'de uzun dönem elektrik enerjisi tüketim tahmini yapmaktır. Bu kapsam dahilinde, 1961-2017 yılları arasında gerçekleşen toplam nüfus değerleri kullanılarak çok katmanlı ileri beslemeli geri yayılımlı ağ yapıları oluşturulmuştur. Ağın performansı hata kareler ortalaması (MSE-Mean Squared Error) kriteri ile ölçülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre yapay sinir ağlarının oldukça başarılı tahminler gerçekleştirdiği görülmüştür ve Türkiye'de 2018-2028 yılları arasında gerçekleşecek olan toplam elektrik tüketim değerleri tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağları, Elektrik Tüketimi, Tahmin

Policies Towards Reducing In Work Poverty: An Evaluation on Turkey

Selda Görkey, Ph.D., Asst. Prof.[1]

[1] İstanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of International Trade, s.gorkey@iku.edu.tr

Abstract: The interaction between work and poverty has been examined for many years by emphasizing the necessity of being employed as a way out of poverty. However, the experiences of the last decades clearly show that it is not sufficient only to find a job to avoid poverty. Today, many people are classified as poor, even though they are currently working. This issue, called as in work poverty, combines poverty and labor market together, and it is analyzed within the context of inequality in many countries. However, the problem is crucial particularly in developing and emerging countries. As an EU candidate emerging country, Turkey had 13.5% of in work poverty rate in 2016; whereas it was 9.6% in EU-28, according to Eurostat. These rates clarify that in work poverty is a crucial issue in Turkey. Despite its significance, the literature is not rich in studies that focus on the issue for Turkey. In an attempt to contribute to the literature, this study explains the concept of in work poverty and how it results in inequality in an economy. After that, it points out necessary policies that can be used to reduce in work poverty. The ultimate aim of this study is to examine relevant policies in Turkey, and make an evaluation on the success of these policies. The findings of the research indicate that, the policies in Turkey do not focus solely on in work poverty, instead the problem is generally addressed within the context of poverty, labor market or social policy issues. As a natural consequence of this situation, the issue remains as a crucial problem for both the economy and the society. Thus, this study's another contribution lies in its effort to point out the importance of recognizing the issue specifically for working poor, and then to offer various policies to alleviate in work poverty in Turkey.

Keywords: Working Poverty, Working Poor, Poverty Alleviation.

Türkiye'nin Beyaz Altını Pamukta Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Dr.Öğr.Üyesi Sema Konyalı[1] Dr.Öğr.Üyesi Burçin Başaran[2] Prof.Dr.Yasemin Oraman[3]

[1] Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, skonyali@nku.edu.tr

[2] Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, bbassaran@nku.edu.tr

[3] Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, yoraman@nku.edu.tr

Özet: Pamuk, geniş kullanım alanına sahip bir kültür bitkisi olup, farklı sanayi kollarına hammadde sağlamaktadır. Pamuk lifi ile tekstil sanayinin, çekirdeğinden elde edilen yağı ile bitkisel yağ sanayinin, kapçık ve küspesi ile yem sanayinin, linteri ile kâğıt, mobilya ve selüloz sanayinin hammaddesini teşkil eden önemli bir endüstri bitkisidir. Pamuk bu geniş kullanım alanı, oluşturduğu katma değer ve istihdam olanakları ile ülkemiz ekonomisine büyük yararlar sağlayan önemli ve stratejik bir üründür. Bu durum, dünya genelinde pamuk talebinin artmasına ve dış ticaretinin giderek önem kazanmasına neden olmaktadır. Dünyada az sayıda ülkenin pamuk tarımına elverişli olması nedeniyle, dünya üretiminin % 80'ine yakını Türkiye'nin de içinde bulunduğu az sayıda ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin beyaz altını olarak bilinen pamuk; 2017/2018 üretim döneminde dünyada ekiliş alanı bakımından 9. sırada, verim bakımından ise 2. sırada yer almaktadır. Türkiye'de, yıllar itibariyle tekstil sektörünün gelişimine paralel olarak pamuk tüketiminin artmasına rağmen, üretim tüketimi karşılayamamaktadır. Türkiye, 1990'lı yıllarla birlikte net pamuk ithalatçısı ülkelerden biri arasına girmiştir. Böylesine önemli bir ürününün ekim alanlarının daralması ve ithalatının artması Türkiye tarımı ve ekonomisi açısından ciddi bir sorundur. Pamuk üretiminde Türkiye'nin verimliliği oldukça yüksek olmasına rağmen, girdi fiyatlarının artışı üretimi azaltmakta ve sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Türkiye'de pamuk üretim maliyetlerinin birçok pamuk üreticisi ülkeye oranla yüksek olması, pamuk üreticilerinin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de pamuğun yüksek maliyet sorununun çözülerek üretimin artırılması ve dünya fiyatlarıyla rekabet edilebilmesi için pamukta uygulanan tarım politikaları yeniden değerlendirilmelidir. Gübre, mazot, tarımsal sulamada kullanılan elektrik gibi tarımsal girdi fiyatlarının düşürülmesi, girdiler üzerindeki KDV gibi vergilerin makul bir seviyeye çekilmesi gibi tedbirler Türkiye'de pamuğun dünya koşullarında rekabetçi bir yapıya kavuşmasını sağlayabilecektir. Yapılan desteklemeler, tüm diğer tarımsal desteklemelerde olduğu gibi üreticinin artan maliyetlerini karşılayabilecek ve üretimini sürdürmeye teşvik edecek seviyede olmalıdır. Bu araştırmada, Türkiye'de pamuk sektörünün mevcut durumu incelenmiş ve sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pamuk Sektörü, Pamuk İthalatı, Tarım Politikaları, Türkiye

Yolsuzluğun Kayıt Dışı Ekonomi Üzerinde Etkisi Var Mıdır?: Panel Veri Analizi

Dr.Öğr.Üyesi Serkan VARSAK[1] **Dr.Öğr.Üyesi Resül YAZICI[2]**

[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF,İktisat Bölümü, serkan.varsak@bilecik.edu.tr

[2]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF,İktisat Bölümü, resul.yazici@bilecik.edu.tr

Özet: Bir ekonomide kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığı ve milli gelir içindeki payının giderek artması bazı olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Bu olumsuz sonuçların en başında vergi tahsilâtındaki azalış gelmektedir. Azalan vergi gelirleri domino etkisi yaratarak kamu mal ve hizmetlerinin (örneğin sağlık, eğitim, güvenlik hizmetleri gibi) kalitesinin, niteliğinin, miktar ve kapsamının azalmasına yol açar. Negatif etkilerinin varlığı kayıt dışını ortaya çıkaran etmenlerin analiz edilmesini önemli kılar. Bu nedenle bu çalışmada yolsuzluğun kayıt dışı ekonomi üzerinde bir etkisi olup olmadığı ampirik olarak analiz edilmektedir. Çalışmanın hipotezi bir ekonomide yolsuzluk artıkça kayıt dışı ekonominin de artacağı yönündedir. Bu amaçla 2002-2013 yılları arası dengesiz panel veriler kullanılarak ilgili hipotez analiz edilmiştir. Tüm örneklem, OECD ülkeleri, gelişmekte olan ekonomiler ve az gelişmiş ekonomilerden oluşan dört farklı örneklem için yapılan çoklu regresyon analizleri sonrasında elde edilen tahmin sonuçlarına göre ekonomide yolsuzluğun artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hacmini arttırdığı tespit edilmiştir. Bu bulgu dört farklı örneklem için geçerliliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, kayıt dışı ekonomi, panel veri analizi.

Türkiye'deki Parasal Taban ve Enflasyon Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Ampirik Analizi

Dr.Öğr.Üyesi Serkan VARSAK[1] Dr.Öğr.Üyesi Resül YAZICI[2]

[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF,İktisat Bölümü, serkan.varsak@bilecik.edu.tr

[2]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF,İktisat Bölümü, resul.yazici@bilecik.edu.tr

Özet: Ekonomilerde parasal taban genişledikçe likitide bolluğundan dolayı söz konusu genişleme talebi de tetiklemektedir. Talepte parasal tabandaki genişlemeden kaynaklı artış nihai olarak enflasyon üzerinde arttırıcı bir baskı yaratacaktır. Talebin parasal taban ile enflasyon arasındaki bu şekildeki geçişkenliğin uzun dönemli geçerliliğini sınamak amacıyla bu çalışmada Türkiye'nin 1961-2016 yıllarına ait verileri kullanılarak eş-bütünleşme analizi yapılmıştır. Ayrıca iki seri arasındaki nedensellik ilişkisi de analiz edilmiştir. Eş-bütünleşme analizi ARDL yöntemi çerçevesinde yapılmıştır. Öncelikle, her iki serininde yapılan birim kök testleri sonrasında birinci farklarda durağan olduğu görülmüştür. Daha sonra ARDL sınır testi uygulanarak enflasyon ve parasal taban arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. ARDL sınır testinden elde edilen sonuçlar enflasyon ve parasal taban arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Son olarak ise Toda-Yamamoto yaklaşımı çerçevesinde uygulanan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sadece enflasyondan parasal tabana doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Parasal Taban, ARDL Modeli, Eş-Bütünleşme, Nedensellik.

Kurumsal Yönetişimin Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme

Öğr. Gör. Seyfi Aktoprak[1] **Fatih GÖREN[2]**

[1]Trakya Üniversitesi / Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, seyfiaktoprak@trakya.edu.tr

[2]Trakya Üniversitesi / Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, fatihgoren@trakya.edu.tr

Özet:. Yönetişim kavramı ilk kez 1989 yılında Dünya Bankası'nın yayımladığı bir raporda kullanılmıştır. Kavramın en genel tanımı, bir toplumsal-siyasal sistemdeki bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen olarak ifade edilebilir. Bu tanımın yanında kavramın içeriğini oluşturan öğelerin farklılık arz ettiğini belirtmekte fayda vardır. Ancak genel kabul gören tanımında kavramın, ayrımı net olmayan kamu kuruluşları ve özel sektör arasındaki sınırlarda gelişen yönetim tarzlarını göstermektedir. Bununla birlikte idarenin daha iyi yönetebilmek amacıyla/hedefiyle yeniden yapılandırılmasına vurgu yapmaktadır. Hem özel sektör hem de kamu yönetimi kavramı olan ve küreselleşmeyle/liberalleşme ile birlikte kamu alanında giderek yaygınlık kazanmıştır. Yönetişim kavramı bir toplumda sorunlar, aktörler ve dönemler değiştikçe kamusal kararların nasıl alındığını, siyasaların nasıl saptandığını, kamusal eylemlerin nasıl yürütüldüğünü belirleyen düzenlemelere incelemektedir. Kurumsal yönetişimin, devletlerin ve işletmelerin büyüme ve gelişimine, kalkınmalarına katkıda bulunduğu çeşitli çalışmalarda belirtilmektedir. İyi yönetişim ile iktisadi başarı arasında bir ilişkinin olduğu tezi savunulmakla beraber, bu alandaki tartışmalar halen devam etmektedir. Yukarıdaki söylemlerden de anlaşılacağı üzere kavramın tanımının farklılıklarının olması farklı devletlerde uygulamaların olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde kavram açıklanmaya ve yazın tartışmalarına yer verilecektir. İkinci bölümde ise iktisadi gelişmişlik düzeyi bakımından en üst sıralarda olarak kabul edilen; Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, İngiltere, Almanya ve Rusya Federasyonu bağlamında kurumsal yönetişimin gelişim süreci ve uygulamaları irdelenecektir. Son bölümde ise kurumsal yönetişimin geleceği üzerine tartışmalar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Kurumsal yönetişim, Küreselleşme

Sanat Entegrasyonunun Yabancı Dil Öğretimindeki Rolüne Dair Karşılaştırmalı Bir Eylem Araştırması: Türkçe ve İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Örneği*

Öğr. Gör. Tuğba YILDIRIM[1] **Doç. Dr. Bayram BAŞ[2]**

[1]Özyeğin Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu. tugba.yildirim@ozyegin.edu.tr

[2] Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. bayrambas@gmail.com

Özet: Görsel, edebî ve performans temelli oluşan sanat, birçok disiplinle bağlantılı olduğu gibi anlama işlevi, anlatım estetiği gibi açılardan da dil ile doğrudan ilişkilidir. Sanat ve dil arasındaki bu bağlantı, dil öğretimi sürecinde sanatın oluşturabileceği potansiyele işaret etmesi yanında, dil eğitimi sürecine yönelik pedagojik ortamda gerçekleşecek her türlü öğretim faaliyetlerinde de işlerlik gösterebilecek niteliktedir. Bu durumda sanatın dil öğretimi sürecine neden ve nasıl entegre edilebileceği, bu entegrasyon sürecinin öğrencilerin motivasyon ve yaratıcılık becerilerine nasıl etki edeceği çözüm önerisi gerektiren önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkçenin ve İngilizcenin ikinci dil olarak öğretildiği öğretim ortamlarında sanat entegrasyonun öğrencide geliştirilmesi hedeflenen motivasyon ve yaratıcılık becerileri üzerindeki rolünü belirleyebilmektir. Eylem araştırması yöntemi ile yapılandırılan araştırmanın çalışma grubunu iki farklı üniversitede ikinci dil olarak Türkçe öğrenen 11 öğrenci, ikinci dil olarak İngilizce öğrenen 17 öğrenci oluşturmaktadır. Eylem araştırmasına yönelik olarak hazırlanan planlamada gözlem, görüşme, doküman incelemesi, araştırmacı günlüğü, öğrenci günlüğü veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizine başvurulmuş, eylem araştırması sürecinde geliştirilen tüm materyaller uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanmış ve eylem araştırması sürecindeki gelişmelere dayalı olarak güncellenerek yeniden yapılandırılmış ve bu yolla çalışmanın güvenirlik ve geçerliği sağlanmıştır. Araştırma, 2018-2019 Güz yarıyılı süresince yürütülmüştür. Araştırma sürecinin başlangıcında her iki çalışma grubuna "sanatın dil öğretimi sürecine entegre edilip edilmemesine" yönelik düşüncelerini belirleyebilmek için kompozisyon yazdırılmış, aynı çalışma araştırma sonunda öğrenci algısındaki gelişimi görmek amacıyla tekrar edilmiştir. Eylem araştırması sürecinde gerçekleştirilen çalışmaların her aşamasında, iki gruptaki öğrencilerle yürütülen eylem araştırması aracılığıyla motivasyon ve yaratıcılık becerilerindeki gelişmelere dönük sorular sorulmuş, ders öğretmeni ve öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda her iki gruptaki öğrencilerin motivasyon ve yaratıcılık becerilerinde gelişme tespit edilmiş ve çalışmanın alt problemlerinden olmamasına rağmen sanat entegrasyonunun öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri üzerinde de olumlu etki gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: dil öğretimi, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, sanat entegrasyonu, motivasyon, yaratıcılık.

* Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında Doç. Dr. Bayram BAŞ danışmanlığında yürütülen "Sanat Entegrasyonunun Yabancı Dil Öğretimindeki Rolüne Dair Karşılaştırmalı Bir Eylem Araştırması: Türkçe ve İngilizcenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Örneği" adlı tez çalışmasının verilerinden hareketle üretilmiştir.

Faik Sabri'nin 1926 Yılı Coğrafya Dersleri Kitabı İle 2018 Yılı Coğrafya Kitabı Ve Müfredatlarındaki Dünyanın Hareketleri Konusunun Karşılaştırılması

Dr. Vedat Şahin[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi /Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, v.sahin29@hotmail.com

Özet: Eski dönemlerde coğrafya alanında kayda değer eserler verilmiş olsa da coğrafyanın bilimsel bir nitelik kazanması ancak 19.yüzyılda olmuştur. Osmanlı devletinin bir bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti de, kendisine devreden bilim adamları ile gelişimine devam etmiştir. Ancak her dönemde coğrafya ders kitaplarının içeriği ve öğrencilere neler öğretileceği önemli olmuştur. Bu çalışmada 1926 yılında basılan Faik Sabri'ye ait beşinci sınıflara ait coğrafya ders kitabı ve 2018 yılı dokuzuncu sınıf coğrafya müfredatı ve ders kitapları esas alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın konusunu her iki döneme ait verilerin içerik ve şekil yönü ile incelemesiyle oluşturulmuştur. Günümüzdeki coğrafya alanındaki gelişmeler ve yeni bulgular 2018 yılı ders kitaplarında ve müfredatında yer almaktadır. Şekil olarak ise günümüz coğrafya kitapları 1926 yılı coğrafya kitaplarına göre daha yüksek kalitede hazırlanmaktadır. Bu durum üzerinde teknolojik olanakların artması, coğrafya alanındaki materyallerin çoğalması ve nitelik bakımından ileri düzeye gelmesi sayılabilir. Bununla birlikte öz itibariyle 1926 yılı coğrafya ders kitabı ve 2018 yılı ders kitapları arasında önemli bir ötüşme ve benzerlik görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya müfredatı, dünyanın hareketleri, eğitim

Türkiye Bakliyat Sektörünün Analizi

Yasemin ORAMAN[1] **Gökhan UNAKITAN**[1]

[1]NKU., Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, TEKIRDAG/TURKEY

Özet: Bakliyat sektörü de gıda sektörü içerisinde temel gıda diye nitelendirilen grupta yer almakta ve ihtiyacı nüfusa bağlı olarak artış göstermektedir. Artan nüfusla birlikte çevre kirliliği, küresel ısınma ve doğal kaynakların azalması gibi tehditler de göz önünde bulundurulduğunda önümüzdeki yıllarda insanoğlunun gıda ve içecek ihtiyacının karşılamasının daha da zorlaşacağı, dolayısıyla gıda sektörünün stratejik öneminin dünya genelinde daha da artacağı öngörülmektedir. Bakliyat, protein ve karbonhidrat açısından değerli gıda maddeleridir. Hayvansal ürünlerden sonra en fazla protein sağlayan gıdalardır. Fasulye, nohut, mercimek en çok bilinen bakliyat çeşitleridir. Türkiye'de yaygın olarak üretilmekte ve ekonomik açıdan da önemli bir paya sahiptir.

Buradan hareketle planlanan bu çalışmada Türkiye Bakiyat Sektörünün gelişme düzeyi, temel değişkenleri ve dinamiklerini anlamak ve sektörün sürdürülebilir rekabet üstünlüğüne katkıda bulunmak çalışmanın temel hedefidir. Çalışma esnasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada Türkiye Bakliyat Sektörünün stratejik analizi yapılmıştır. Analiz doğrultusunda sektörün rekabetçilik düzeyi belirlenmiş ve rekabet yapsının temel özellikleri açıklanarak, dünya arenasında daha rekabetçi bir konuma gelebilmesi için stratejiler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Bakliyat Sektörü, Pestel analizi, Rekabetçilik.

Materyalist Değerler İle Hedonik Alışveriş ve Faydacı Alışveriş Arasındaki İlişkinin Yaşam Doyumuna Etkisi*

Öğr. Gör. Yasin YILMAZTÜRK[1] **Arş. Gör. Çağatay AKDOĞAN[2]**

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KAYAPINAR[3]

[1]Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, yasinyilmazturk@gmail.com

[2]Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, cagatayakdogan@trakya.edu.tr

[3]Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler YO, İşletme Bilgi Yönetimi, ozgurkayapinar@trakya.edu.tr

Özet: Materyalizm, materyalistlerin bir araç olarak önemli yaşam hedeflerine ulaşmak için edinme üzerine, yüksek bir değer yerleştirdiği yönelim olarak açıklanmaktadır. Bugünün tüketicileri, daha önce olduğundan daha fazla ürün ve hizmet seçeneğine sahip olmakla birlikte, memnuniyetsiz görünmektedir. Tüketicilerin alışveriş değerini en üst düzeye çıkarma hedefi olduğu varsayılmaktadır. Hedonik ve faydacı alışveriş değeri, tüketiciler açısından önemli konular haline gelmiştir. Materyalistler çoğunlukla maddi nesnelerin kendilerini mutluluğa, yaşam doyumuna ve genel bir refaha ulaştıracağını düşünmektedir. Bu düşünceye dayanarak alışveriş üzerine yoğunlaşıp, enerji ve kaynaklarını maddi nesneler edinmeye yönlendirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, materyalist değerler ile hedonik ve faydacı alışveriş arasındaki ilişkinin yaşam doyumuna etkisini incelemektir. Araştırma kapsamında tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak Trakya Bölgesinde bulunan; Trakya, Kırklareli ve Namık Kemal Üniversitelerinde görevli olan 517 akademisyene ulaşılmış olup anket yoluyla veriler elde edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda değişkenlerin –özelliklerini kaybetmeden– geçerlilik ve güvenilirliklerinin ortaya çıkartılması ve YEM'e uygun hale getirilmesi amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, belirlenen ölçeklerin faktörleşip faktörleşmediklerinin ortaya koyulabilmesi ve yapısal geçerliliğin belirlenebilmesi için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra faktörleşmesi sağlanan değişkenlere, doğrulayıcı faktör analizi uygulanarak ifadelerin ilgili boyutu açıklayıp açıklamadığı ortaya konulmuş ve yapısal geçerliliği ile güvenilirliği sağlanmış olan ölçeklerin YEM'e uygun olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda materyalist değerlerden merkeziyet ile hedonik alışveriş arasında ve materyalist değerlerden merkeziyet ve mutluluk ile faydacı alışveriş arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Materyalist değerler ile yaşam doyumu arasında hedonik ve faydacı alışverişin aracılık etkisi ile dolaylı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Son olarak hedonik ve faydacı alışveriş ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Materyalist Değerler, Hedonik ve Faydacı Alışveriş, Yaşam Doyumu

* Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (TÜBAP) 2018/149 numaralı proje desteği ile hazırlanmıştır.

Mevsimlik İş Sözleşmelerinde İşçilik Hakları

Arş. Gör. Dr. Zeynep Hoş[1]

[1]Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/zeynephos@kmu.edu.tr

Özet: Mevsimlik iş, çalışmanın yalnızca yılın belirli bir döneminde gerçekleştirildiği ya da tüm yıl boyunca çalışılmakla beraber çalışmanın yılın belirli dönemlerinde yoğunluk gösterdiği işyerlerinde yapılan işler olarak tanımlanabilir. Bu çalışma dönemlerinin süresi işin niteliğine göre değişiklik gösterebilir. Mevsimlik işler genel olarak; sürekli biçimde aynı sayıda işçinin istihdam edilmesine imkan tanımayan işyerlerinde, sürdürülen faaliyetin niteliği kapsamında işçilerin her yıl belirli dönemlerde yılın diğer dönemlerine göre daha yoğun biçimde çalışmalarını gerektiren ya da çalışmaya bir sonraki yılın faaliyet dönemi başlangıcına kadar ara verilen işyerlerinde söz konusu olmaktadır. Mevsimlik işler yaygın olarak olarak yaz döneminde yürütülen çalışmalarda yoğunluk kazansa da, bu durum mevsimlik işlerin yalnızca yaz dönemi ile sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Esasında bu durum mevsimlik işçiliğin, sektörel bakımdan turizm ve tarım sektöründe yoğunluk göstermesinin doğal bir sonucudur. Zira, bu sektörlerde işgücü talebi yaz döneminde artış göstermekte ve bu talep çoğu zaman geçici iç göçleri de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, mevsimlik işçilerin mevsimlik iş ilişkisi ve bu ilişki çerçevesinde kurulan mevsimlik iş sözleşmeleri kapsamındaki işçilik hakları iş mevzuatı bağlamında ayrıntısıyla ele alınmıştır. Ayrıca konuya ilişkin yargı kararlarına da değinilerek konunun iş uyuşmazlıkları kapsamında yargısal boyutu da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, mevsimlik işçilerin işçilik hakları bakımından durumları ve yaşadıkları sorunlar iş mevzuatı ve uygulama boyutuyla ele alınarak konuya ilişkin çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik iş, Mevsimlik İşçiler, Mevsimlik İş Sözleşmesi, Mevsimlik İşçilik Hakları

Abstract: Seasonal labor can be defined as work carried out in the workplaces where the study is carried out only in a certain period of the year, or where the study is concentrated in certain periods of the year. The duration of these working periods may vary depending on the nature of the work. Seasonal jobs in general; In the workplaces that do not allow the same number of workers to be employed in a continuous manner, the workplaces that require workers to work more intensively than the other periods of the year in certain periods of each year or in the workplaces whose work is interrupted until the beginning of the next year's activity period. Although seasonal labor is widely used in the summer period, this does not mean that seasonal labor is limited to the summer period. In fact, this situation is a natural result of seasonal labor in the tourism and agriculture sector in terms of sector. In fact, labor demand in these sectors is increasing during the summer period and this demand often brings with them temporary internal migration. In this study, seasonal labor relations of seasonal workers and labor rights within the scope of seasonal labor contracts established within the framework of this relationship are discussed in detail in the context of labor legislation. In addition, judicial decisions related to the subject were also mentioned and the judicial dimension of the issue was evaluated in terms of job disputes. In this context, it is aimed to present the solution suggestions of the seasonal workers in terms of their labor rights and the problems they face with the legislation and implementation dimension.

Keywords: Seasonal Labor, Seasonal Workers, Seasonal Labor Contract, Rights of Seasonal Workers

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Eserlerinde Coğrafya Bilimi Araştırmalarının Önemi

Dr.Öğretim Üyesi Ziya İnce[1]

[1]Namık Kemal Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, zince@nku.edu.tr

Özet: Bilim tarihinde dünyanın önde gelen bilim insanlarından biri olan Prof. Dr. Fuat Sezgin 94 yıllık hayatı boyunca İslam bilim dünyasına ışık tutacak önemli eserler bırakmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra "Buhari'nin Kaynakları" isimli tezi ile 1951 yılında doktorasını tamamlamış ve 1954 yılında doçent olmuştur. Çalışmalarına 1961'den sonra Almanya'da devam eden, hayatı boyunca birçok önemli ödül ve nişana layık görülmüş, aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'nün de sahibidir.

Yirmiyi aşkın dili iyi derecede bilen ve yazdığı eserleri günümüzde yeni basımlarının yapıldığı Prof. Dr. Fuat Sezgin'in eserleri iyi tahlil edildiğinde birçok coğrafya kaynağına ulaştığı görülür. Başta astronomi olmak üzere matematik, tıp, tarih, coğrafya, felsefe, dil, edebiyat, mühendislik, kimya alanında birçok bilimsel eser yayımlayan Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Arap-İslâm Bilimler Tarihi baş eserinin 10., 11. ve 12. ciltlerinde coğrafya bilimine önemli katkılar sağladığı görülür. Ayrıca Avrupalı seyyahların Seyahatnameleri, İslam Uygarlığında Astronomi Coğrafya ve Denizcilik, Bilim Tarihi Sohbetleri, İslam'da Bilim ve Teknik (5 Cilt), Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi ve Piri Reis, İslam Uygarlığında Objeler, Tanınmayan Büyük Çağ İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi, İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar, İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri, Kâtip Çelebi'nin Kitabı Cihannüma'sı ve Coğrafya Tarihindeki Yeri, Ege ile Ece Topkapı Sarayında ve 1984 Yılından 2011 Yılına Kadar Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Yayınlarına Yazılan Avrupa Dillerindeki Önsözler adındaki eserlerinde de coğrafya ve coğrafya eğitimi konusunda geçmişten günümüze ışık tutan aydınlatıcı bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Prof.Dr.Fuat Sezgin, bilim tarihi, coğrafya tarihi, coğrafya eğitimi, coğrafya